

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Dette er en digital utgave av en bok som i generasjoner har vært oppbevart i bibliotekshyller før den omhyggelig ble skannet av Google som del av et prosjekt for å gjøre verdens bøker tilgjengelige på nettet.

Den har levd så lenge at opphavretten er utløpt, og boken kan legges ut på offentlig domene. En offentlig domene-bok er en bok som aldri har vært underlagt opphavsrett eller hvis juridiske opphavsrettigheter har utløpt. Det kan variere fra land til land om en bok finnes på det offentlige domenet. Offentlig domene-bøker er vår port til fortiden, med et vell av historie, kultur og kunnskap som ofte er vanskelig å finne fram til.

Merker, notater og andre anmerkninger i marginen som finnes i det originale eksemplaret, vises også i denne filen - en påminnelse om bokens lange ferd fra utgiver til bibliotek, og til den ender hos deg.

Retningslinjer for bruk

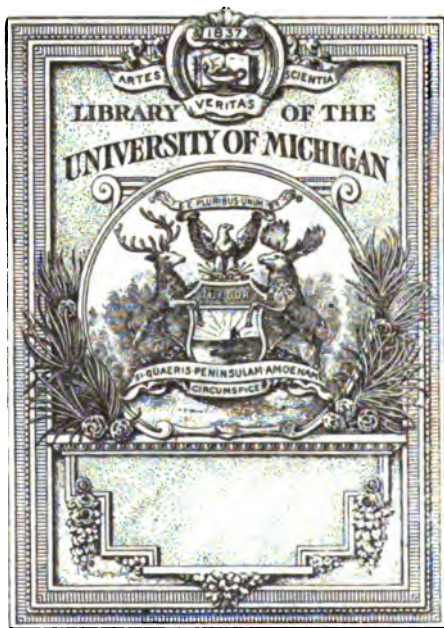
Google er stolt over å kunne digitalisere offentlig domene-materiale sammen med biblioteker, og gjøre det bredt tilgjengelig. Offentlig domene-bøker tilhører offentligheten, og vi er simpelthen deres "oppsynsmenn". Dette arbeidet er imidlertid kostbart, så for å kunne opprettholde denne tjenesten, har vi tatt noen forholdsregler for å hindre misbruk av kommersielle aktører, inkludert innføring av tekniske restriksjoner på automatiske søk.

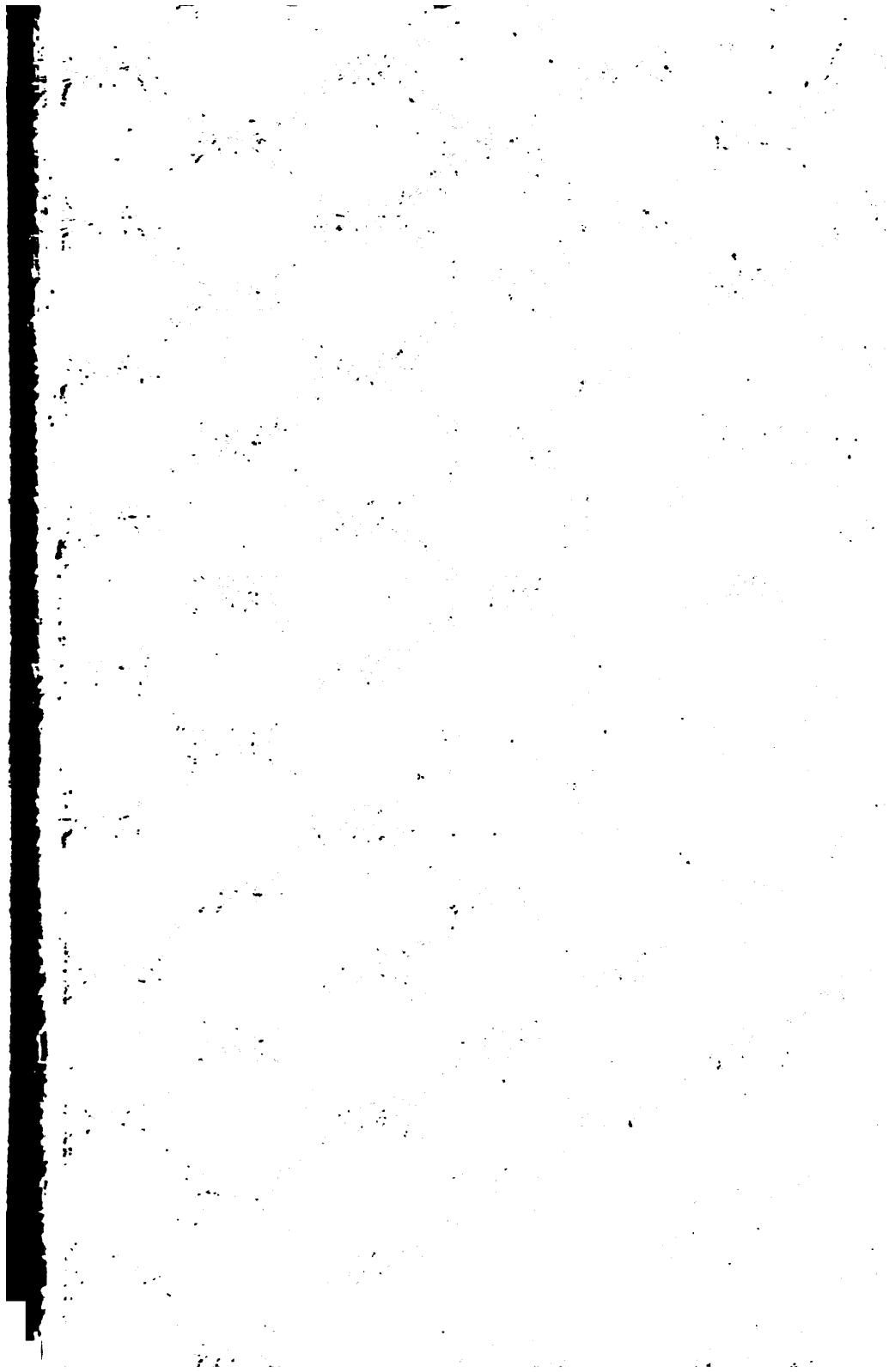
Vi ber deg også om følgende:

- **Bruk bare filene til ikke-kommersielle formål**
Google Book Search er designet for bruk av enkeltpersoner, og vi ber deg om å bruke disse filene til personlige, ikke-kommersielle formål.
- **Ikke bruk automatiske søk**
Ikke send automatiske søk av noe slag til Googles system. Ta kontakt med oss hvis du driver forskning innen maskinoversettelse, optisk tegngjenkjenning eller andre områder der tilgang til store mengder tekst kan være nyttig. Vi er positive til bruk av offentlig domene-materiale til slike formål, og kan være til hjelp.
- **Behold henvisning**
Google-"vanmerket" som du finner i hver fil, er viktig for å informere brukere om dette prosjektet og hjelpe dem med å finne også annet materiale via Google Book Search. Vennligst ikke fjern.
- **Hold deg innenfor loven**
Uansett hvordan du bruker materialet, husk at du er ansvarlig for at du opptrer innenfor loven. Du kan ikke trekke den slutningen at vår vurdering av en bok som tilhørende det offentlige domene for brukere i USA, impliserer at boken også er offentlig tilgjengelig for brukere i andre land. Det varierer fra land til land om boken fremdeles er underlagt opphavsrett, og vi kan ikke gi veiledning knyttet til om en bestemt anvendelse av en bestemt bok, er tillatt. Trekk derfor ikke den slutningen at en bok som dukker opp på Google Book Search kan brukes på hvilken som helst måte, hvor som helst i verden. Erstatningsansvaret ved brudd på opphavsrettigheter kan bli ganske stort.

Om Google Book Search

Googles mål er å organisere informasjonen i verden og gjøre den universelt tilgjengelig og utnyttbar. Google Book Search hjelper leserne med å oppdage verdens bøker samtidig som vi hjelper forfattere og utgivere med å nå frem til nytt publikum. Du kan søke gjennom hele teksten i denne boken på <http://books.google.com/>

DL

448

.S25

1877

UDSIGT

OVER

DEN NORSKE HISTORIE

AF

Johan Ernst Welhaven
J. E. SARS.

Første Deel.

ANDEN UDGAVE.

CHRISTIANIA.

FORLAGT AF ALB. CAMMERMEYER.

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI.

1877.

Forord.

For endeel Aar tilbage fattede jeg den Plan at udarbejde en større Haandbog i Fædrelandets Historie, der kunde give det almeendannede Publikum en sammenhængende og ikke altfor vidtloftig Fremstilling af denne og hvorved jeg meente at afhjælpe et Savn i Litteraturen. Det blev mig imidlertid efterhaanden klart, at jeg, naar jeg skulde tilfredsstille mig selv og give en nogenledes fyldestgjørende Begrundelse af den Opfatning, jeg havde tilegnet mig af Landets Historie i det Hele og særskilt af flere af de mere omstridte Spørgsmaal i samme, maatte lade Bogen voxe op til et Omfang, som vilde overstige, hvad der efter vore literære Forholde kunde ansees tilraadeligt. Jeg valgte da den Udvej, at dele mit Arbejde i to og at udarbejde særskilt en Oversigt, i hvilken jeg, uden at opholde mig ved de mere bekendte historiske Detailler, stillede mig den Opgave: at give en sammenhængende Udvikling af Grundene til den Stigen og Dalen, som er iagttaget i Folkets historiske Liv. Det er den første Deel af denne Oversigt, som herved fremkommer. Efterat have fuldendt den (i een eller maaske to følgende Dele), er det min Tanke at udgive en Haandbog i Norges Historie, i hvilken Fortællingen af Begivenhedernes Detail vil blive Hovedsagen og hvortil Manuskriptet allerede for en Deel ligger færdig.

Christiania, 21de Oktober 1873.

Denne anden Udgave er, paa nogle faa lidet væsentlige Tilføjelser og Rettelser nær, et uforandret Optryk af den første. Til nogen mere indgribende Omarbejdelse følte jeg nu saameget mindre Opfordring som jeg haaber inden kort Tid at kunne tage fat paa den af mig tidligere bebudede Haandbog i Norges Historie, hvorved jeg vil faa Lejlighed til en fornyet Gjennemgaaelse af det her behandlede Stof.

Christiania, 14de September 1877.

2004/10 E. 2

7-2-34

1128

Indhold.

	Side.
I. Indledning	1
II. Fælledsarisk og fælledsgermanisk Cultur	20
III. Den saakaldte ældre og yngre Jernalder i de skandinaviske Lande. — Vikingperioden	61
IV. De nordgermaniske Nationaliteter: Nordmænd, Svear, Gaurer og Daner	110
V. Aristokrati og Kongedeme hos de skandinaviske Folk og navnlig hos Nordmændene	125
VI. Harald Haarfagres Samling af de norske Fylker	172
VII. Islands Bebyggelse og ældste Forfatning	208
VIII. Fylkesaristokratiets Reaktion mod Kongedømmet og Stats-eenheden under Haakon Adalsteinsfostre, Eirikssønnerne og Haakon Jarl	234
IX. Olaf Tryggvesson. — Christendomens Indførelse	267
X. Olaf den Hellige. — Christendomens og Eenhedsstatens endelige Sejr	279

I.

Indledning.

Det gjelder om Norges Historie i højere Grad end om de fleste andre Landes, ialfald de skandinaviske Nabolandes, at den deler sig i skarpt afgrændsede Perioder, der staa saa heelt afvigende for os i Hensyn paa ydre Charakteer, og som afløse hinanden tilsyneladende saa pludseligt, uden Overgange, at det hver Gang er som et nyt Folk, der optræder. Det rigt bevægede Liv i Sagatiden afløses af en næsten uafbrudt indre Ro, en Dvale uden Begivenheder og uden fremtrædende historiske Personligheder. Det er „som Stilheden paa en Valplads efter Slaget“ (Geijer). Nordmændene, der i den forudgaaende Periode syntes det uroligste, uregjerligste, det politisk stærkest bevægede af de tre skandinaviske Folk, blive med eengang det tammeste og drive næsten som et viljeløst Vrag ind i Unionstidens Brydninger.

Den norske Kongesaga fortsætter sig, som bekjendt, til *Magnus Lagabøter* i sidste Halvdeel af det 13de Aarhundrede og bevarer den samme Charakteer, holder sig paa Højden til det Sidste. *Sturla Thordsson*, Haakon Haakonssøns og Magnus Lagabøters Biograf, var opdraget i den islandske Sagaskole og repræsenterede dennes fulde Modenhed. Man kunde sige, at han var Sagaskrivningens Virtuos, ligesom hans Farbroder *Snorre Sturlasson* var dens Mester. Det Stof, der forelaa *Sturla* til Behandling, var heelt forskjelligt fra det, der havde foreligget *Snorre*. *Sturla* skrev efter Brevskaber og Øjenvidners Beretning; det er actmæssig, fuldt autentisk Historie, — medens *Snorre* byggede paa Legender, mundtlige

gjennem Aarhundreder forplantede, poetisk udsmykkede Sagn og gamle Skaldekvad. Stoffet er forskjelligt, som *Haakon Haakonssøns* Tidsalder var forskjellig fra *Olaf den Helliges*; men Stilen, hvori begge Kongers Historie er fortalt, er ialfald i en udvortes Forstand ganske den samme; det er en engang for alle oparbejdet Maneer. Denne af den mundtlige Tradition prægede, ved Erindringerne fra det store Sagaold (Christendommens og Hedenskabets Kamptid) væsentlig uddannede Maneer, som Sturla Thordsson gennemfører med stort Mesterskab, breder ud over det af ham skildrede Tidsrum et Skjær af en Storhed, som det i sig selv neppe kan have besiddet. Fortællingen i Haakon Haakonssøns Saga har det samme Liv, den samme Fylde og Anskuelighed som i Heimskringla eller andre af de bedste Sagaverker: Personerne indføres jævnlig talende i første Person; karakteristiske, anecdotmæssige Smaatræk indstrøes osv. Endog Citaterne af Skaldekvad mangle ikke. De kunne vistnok her, hvor samtidige Begivenheder skildres, ikke have den samme Betydning som hos Snorre, den nemlig at tjene som historiske „pièces justificatives“; — det er fordetmeste sig selv, Sturla citerer, og denne saa temmelig meningsløse Indfletten af Skaldekvad, der hverken tjene til at støtte eller oplyse den prosaiske Fortælling, er et Vidnesbyrd om en noget mekanisk Efterligning af et engang opstillet Mønster¹⁾; men den bidrager sit til at fremkalde hos Læseren en skuffende Forestilling om Sagatidens eensartede Charakter. Det synes, som om denne til det Sidste har bevaret den samme Kraft og Ejendommelighed; Sagaen taber ikke lidt efter lidt sin Friskhed og Fylde eller gaar over i stedse magrere Optegnelser, lignende til Middelalderens almindelige latinske Krøniker; den standser afbrudt, idet den har naaet sin fulde Højde, saa at vi med eengang styrtes fra det Lys, som den udbreder over sin Tid og dens fremtrædende Mænd, ned i et prosaisk Mørke.

Kilderne til vor Historie i det følgende Tidsrum ere af samme Art, som Kilderne til Sveriges og Danmarks: korte annalistiske Optegnelser, tørre Brevskaber eller Tractater, der give os Navne,

¹⁾ *Konrad Maurer, Ueber die Ausdrücke Altnordisch etc., S. 122.*

men ingen Personligheder, gjøre os bekendte med Statshandlingernes og de politiske Stridigheders ydre Gang, men lade os i Regelen ganske uvidende om de Følelser og Stemninger, der have bestemt dem. Og denne Kilde strømmer endog langt rigere for Sveriges og Danmarks Vedkommende end for Norges, saa at vor Historie, der, saalænge Sagaen holder ved, har et stort Fortrin fremfor Nabolandenes i Fylde og Farverigdom, med eengang bliver den fattigste og meest afblegede.

Norge synes ved Sagaperiodens Slutning at have staaet saa højt i ydre Magt og indre Velstand, som det overhovedet nogensinde har staaet før den nyeste Tid. Partilidenskaberne, der saalænge havde lammet Folkets Kraft, vare betvungne, Næringsvejene blomstrede under Indflydelse af den vundne Retssikkerhed og Fred; den norske Konge kunde optræde med Eftertryk og Anseelse i Nordens politiske Forviklinger. Og kun faa Generationer senere møde os allerede de utvetydigste Vidnesbyrd om Landets politiske Afmagt og Underlegenhed under Naborigerne. Det synker sammen, uden Kamp, næsten uden en convulsivisk Trækning. Det er, som om en Nattefrost pludselig har lagt Iis over alle Livskilder hos Folket og bragt dem til at forstumme.

Og, ligesaa pludseligt som Faldet synes at have været, ligesaa brat synes ogsaa Overgangen til den nye Friheds- og Selvstændighedsperiode. „Friheden blev saagodtsom funden“, har man sagt; den var en Himmelens Gave; Folket vaktet af sin dybe Søvn ved et Stød udenfra og fandt sig i Besiddelse af Herligheder, hvorom det aldrig havde drømt. Saadant var tilsyneladende Forholdet, og saaledes maa det opfattes, naar man kun har for Øje den ydre Modsætning mellem Tiden før 1814 og Tiden efter. Nordmændene, som i Aarhundreder med Ro, ja Tilfredshed havde fundet sig i et provincielt Afhængighedsforhold, hos hvem ingen Misnøje var kommet tilorde over et gennemført Heelstatssystem, der bragte deres Navn i Forglemmelse og nedsatte dem til en Underafdeling, af et andet Folk, bleve med eengang som besatte af den nationale Selvstændighedsaand, ømtaaligere end de fleste Folk om sit Navns Ære og Verdighed. Nordmændene, der roste sig af at være den souveraine Arveherres og Konges troeste Undersaatter, hvis eneste poli-

tiske Dyd syntes at være Lydighed, bleve med Eet det meest frihedselskende, frihedsbejstrede Folk i Europa. Før 1814 neppe en eneste politisk Livsyttning; efter 1814 Politiken en Lidenskab, der griber alle. Før 1814 en landsfaderlig Regjering, der behandler Folket som umyndige Børn; efter 1814 fuld Selvstyrelse, alle Frihedens Former, og Folket finder sig tilrette i dem, veed at bruge dem, som om det aldrig havde været ude af Øvelse, som om det i Aarhundreder havde været beskjæftiget med, — ikke at lovsynge Christianer og Fredriker, — men med at hevde sine politiske Rettigheder ligeoverfor Kongemagt og Embedsvelde.

Det er ikke til at undres paa, at man har havt ondt ved at forestille sig disse voldsomme, pludselige Omslag som Led i en organisk, sammenhængende Udvikling, — at man har været tilbøjelig til at opfatte dem næstendeels som noget Mirakuløst, eller at man længe er bleven staaende ved ydre, tilfældige Omstændigheder, der have brudt af eller begyndt uden Indledning og uden Forberedelse, som de bedste Forklaringsgrunde. Men Granskningen kan ikke, naar det gjelder at forklare de store og *varige* Omslag i et Folks Skjæbne, slaa sig til Ro ved blotte Tilfælde eller ydre Begivenheder, hvor veldige end disse kunne have været i sin øjeblikkelige Virkning. Her har *Montesquieu's* bekjendte Ord, Anvendelse: „Il y a des causes générales, soit morales, soit physiques, qui agissent dans chaque monarchie, l'élèvent, la maintiennent ou la précipitent; tous les accidents sont soumis à ces causes, et si le hasard d'une bataille, c'est-à-dire une cause particulière a ruiné l'État, il y avait une cause générale qui faisait que cet État devait périr par une seule bataille; en un mot: l'allure principale entraîne avec elle tous les accidents particuliers“¹⁾. Sjelden have vel voldsommere Stød udenfra været rettede mod noget Folk end de, som bleve rettede mod Angelsachserne ved de danske og nordmanniske Invasioner. Alligevel er det bleven erkjendt, at disse ikke i og for sig forklare den angelsachsiske Nations Fald, men at indre Grunde have samvirket med dem og givet dem deres skjæbnesvangre Betydning. „The successes of Swegen

¹⁾ *Grandeur et Décadence des Romains, Ch. XVIII.*

and Cnut“, siger *Kemble*, „and even of William the Norman had much deeper causes than the mere gain or loss of one or more battles. A nation never falls till the citadel of its moral being has been betrayed and become untenable“¹⁾.

Paa den her betegnede Vej har ogsaa den historiske Forskning hos os forlængst slaaet ind, idet den har søgt at forklare det norske Folks „grandeur et décadence“ i Middelalderen og ligeledes dets politiske og nationale Gjenfødelse i vore Dage. Men det vil neppe drages i Tvivl, at der endnu er overmaade meget at gjøre i denne Henseende. Hvorvel „Svartedauen“ har ophørt at gjelde som det store Vendepunct, Hovedgrunden til Norges pludselige Fald fra sin Anseelses og Velmagts Højde, og er nedsat til en Omstændighed af tredje eller fjerde Rang; — hvorvel det er erkjendt, at den lange Dvaletid ikke er saa ganske uden Livstegn, som man engang forestillede sig, at der lader sig paavise en Fremgang baade i materiel og i aandig Henseende, der bliver sterkere, jo nærmere vi komme det Tidspunct, da Folket gjenfinder sin fulde politiske Selvstændighed, — saa staa dog endnu de tre store Perioder i vor Historie: — den gamle Selvstændighedstid, Unionstiden og den nye Selvstændighedsperiode, — altfor løst forbundne i den gjengse Opfatning og i de historiske Fremstillinger; det Udvortes og Tilfeldige spiller endnu en altfor overvejende Rolle i Forklaringerne af det nationale Livs Stigen og Dalen, man faar Besked om „les accidents particuliers“, der havde været medvirkende i at fremkalde de store Omslag; men „l'allure principale“, som har givet hine deres Betydning, er vistnok langt fra at være tilstrekkelig klart erkjendt og fremhævet; — vi kunne neppe endnu siges at besidde vor Historie som et sammenhængende Hele.

Idet Nordmændenes nationale Selvstændighedsaand efter 1814 vaagnede til fornyet Liv, vendte den deres Blik mod Oldtiden, medens den drog ligesom et Forhæng for den nærmest forudgaaende Tidsalder. Vi finde det mest energiske Udtryk for denne Stemning i en af *Wergelands* Taler, hvor det heder: „Vort Norge og Forti-

¹⁾ *The Saxons in England etc.*, I. 307.

dens Norge synes som to afbrudte Halvringe, der passe paa det næjeste sammen; Mellemalderen kun som den uegte Lodning, som vi bryde væk for at hele de egte Led. — Vi springe over Mellemalderen; vi hverken beundre eller elske disse Nordmænd; det er kun i Tiden, ikke i Aanden, de staa os nærmere. — Vi mene Oldtiden, naar vi nævne det gamle Norge; vi ile strax did, ligesom Øjet seer tversover fra Fjeldtind til Tind, uden at bøje Synsstraalerne efter Dalen imellem“. Man vil sige, at denne Begejstring for Oldtiden var uegte og hvilede paa en Selvskuffelse, der kun saa hen til ydre Overeensstemmelser og derfra sluttede til et indre Slegtsskab med en Tidsalder, hvis Væsen man til Trods for al Beundring dog til Syvende og Sidst ikke forstod. Men, hvor meget Sandt der end kan være heri, saa er det paa den anden Side ikke mindre vist, at den eensidige Henvendelse mod Sagatiden, den beundrende Beskuelse af denne Perodes Storhed og Kraft var en naturlig og nødvendig Yttring af Nationalaanden og af største Betydning for dennes Udvikling. Idet den nationale Selvstændighed skulde hevdes til alle Sider, gjaldt det at stille noget op imod Traditionerne fra Dansketiden, som endnu maatte være sterke hos de Fleste, og som man bekvæmpede desto ivrigere, jo sterkere man følte sig bunden ved dem; det gjaldt, at den endnu famlende Selvfølelse fik et positivt Indhold at støtte sig til, at der gaves den et historisk Grundlag, hvorpaa den kunde føle sig nogenlunde sikker, og et saadant frembød Sagatiden. Hid søgte derfor de frie Nordmænds paa eengang ubefæstede og kravsfulte Patriotisme, her alene fandt de en Historie, som de kunde vedkjende sig. Det blev den store Opgave: at skildre og studere Sagatiden og bringe dens Minder til almeen Kundskab.

Det nationale Behov stødte her sammen med en almindelig Tidsretning. „At gaa tilbage til sig selv“ var siden Slutningen af det forrige Aarhundrede bleven det store Løsen hos de germaniske Folk. I Kunst og Poesi, Sprog og Historie søgte man overalt op til Begyndelserne, til det „Volksthümliche“, det Primitive; man fordybede sig i den engang saa ringeagtede Middelalder; man samlede og studerede med Begejstring alt, der tilhørte eller mindede om Folkenes Urtid, enden endnu den nyere romersk-christelige Cultur havde nivelleret

dem, medens de endnu syntes at udfolde sit Væsen paa en fri og ejendommelig Maade. Denne Retning havde sin store Berettigelse; den blev et Slags nordisk-germanisk Renaissance og har fremkaldt meget Stort og Godt, givet Literaturen betydningsfulde Impulser, aabnet nye Baner for den historiske og sproglige Granskning. Fra Tydskland, hvor den havde sit Centrum, udbredte den sig til de skandinaviske Folk, og intetsteds syntes den at maatte finde en taknemmeligere Jordbund end hos Nordmændene, i hvis Oldhistorie det urgermaniske Væsen fremtraadte skarpest og klarest. Saaledes førtes fra alle Sider vore historiske Forskere til at samle sin Kraft paa Studiet af Norges Oldtid, paa Granskningen af de ældste Vidnesbyrd om Folkets Liv. De kastede sig over disse Studier med en Enthousiasme, som, ikke mindre end Talentet, er en Betingelse, for at udrette noget Stort i Videnskaben, og deres Studier og talrige Arbejder fulgtes med al den Deeltagelse af deres Landsmænd, som Dagspolitiken og det practiske Stræv kunde levne Rum til hos et endnu lidet modent Folk.

Det kunde forudsees, at der vilde indtræde et Slags Reaction herimod, og der har i den seneste Tid viist sig ogsaa hos os Tegn til en mere kritisk Stemning ligeoverfor den norske historiske Skoles Arbejder. Det er bleven udtalt, ialfald antydningssviis, at Tidsalderens raadende Retning i Forbindelse med den Omstændighed, at Skolens ledende Mænd væsentlig indskrænkede sine Studier til Sagaperioden, førte dem til en eensidig Forherligelse af denne, bragte dem til at tillægge Spørgsmaal vedrørende Folkets ældste Historie en altfor indgribende og umiddelbar national Betydning. Er det sandt, at ethvert Afsnit af et Folks Historie for at forstaaes maa sees i Sammenhæng med det foregaaende, saa gjelder det ogsaa omvendt: det Foregaaende finder først sin fulde Forklaring i det Følgende: Svaghederne i Norges gamle Cultur, Manglerne ved dets Statsforfatning komme først ret tilsyne i Unionsperioden, og herfra falder saaledes et Lys tilbage paa Saga-perioden, der i mangt og meget maa modificere vor Opfatning af denne.

Det er bleven sagt: „l'histoire est toujours à faire“; den fremadskridende Udvikling giver bestandig nye Standpuncter at betragte den fra; det er, som naar man stiger op ad en Fjeldside og seer sig

tilbage over det underliggende Landskab: det er den samme Dal, de samme Aasrygge, men alligevel skifter Landskabet Charakter, eftersom man kommer højere op. Saaledes, om end Kilderne til et Tidsrums Historie ikke foreges, om end de samme Actstykker foreligge os, som have foreligget andre Tidens Mænd, ville vi dog i mangt og meget læse noget Andet ud af dem, end disse have gjort. *Keyser's* og *Munch's* grundige og skarpsindige Forskninger ville ikke kunne spare os for Umagen at see selv, at granske Kilderne om igjen og bestandig om igjen; de Resultater, hvortil de i det Enkelte ere komne, ville rimeligviis for en Deel blive omstyrtede eller modificerede; en i mangt og meget afvigende Opfatning af Oldtidens Historie og Aandsliv vil blive, er tildeels allerede begyndt at blive gjort gjeldende. Men deres Fortjenester ville derfor ikke synes mindre. Det vil tvertimod vistnok mere og mere erkjendes, eftersom man sættes bedre istand til at overskue Gangen i vor Udvikling siden 1814, at sjelden nogen videnskabelig Gjerning af større Betydning for et Folk har været udført end den, som udførtes af disse to Mænd, der vare hinanden saa ulige i Evner og Natur, men hvis Navne stedse ville være sammenknyttede.

Den store og følgerige Aandsbevægelse, der udgik fra Tydskland og overalt hos de germaniske Folk vendte Blikket mod Racens Fortid og dens Minder, havde ved Siden af det Berettigede og Frugtbare meget Skjævt og Usundt i sit Væsen. Den udgik fra eller var paavirket af Rousseau'ske Utopier; den var et Slags national Rejsning hos de germaniske Folk mod den hidtil herskende væsentlig romanske Aandskultur og ledede ifølge heraf til overdrevne eller urimelige Forestillinger om Fortreffeligheden af alt Primitivt, til en obligat Lovprisning af det Urgermaniske, til en mere eller mindre bestemt Opstilling af en Guldalder forud for den sikke Historie, før Germanerne vare komne i Berørelse med Romerne og fordervede, udskjæmte ved denne Berørelse, — til Forestillinger om en Declineren fra den oprindelige moralske og aandelige Højde, om det nationale Væsen som noget fra først af Ferdigt og Afsluttet, der ikke kunde udvikles, men alene opløses og forderves ved Paavirkninger udenfra, — til et vrangt Begreb om det „Volksthümliche“ i Literatur som noget ikke blot for-

skjelligt fra, men aldeles modsat moderne Forfatterskab, som om Folkepoesi og gammel „folkelig“ Literatur ikke blot forsaavidt med Rette fører dette Navn, som den har været optaget hos Folket, men at der ved den overhovedet ikke kan være Tale om nogen Enkelt Forfatterskab, at den ikke blot afspejler Folkeandaen i samme Forstand som al anden Kunst og Literatur, men at den er i Ordets egentligste Forstand denne Folkeandaens eget Verk, Frembringelser af det hele „syngende Folk“ osv.

Idet Bevægelsen forplantede sig til de skandinaviske Lande, fulgte Overdrivelserne med, ja disse gjorde sig vel endog sterkere gjeldende i Norden, hvor der var bevaret langt flere og tilsyneladende langt ældre, ialfald mere egne, uforvanskede Overleveringer fra den Tid, da Stammen „levede sit eget Liv“. Jo ældre, jo bedre, det blev ogsaa her den store Fordringsætning. Man ravede om i styltegaende Talemaader om den nordiske Mythologis Dybde og Højde, og de Digte eller Fortællinger, i hvilke denne var bevaret, førtes op til Stammens fjerneste Urtid, betragtedes som Rester fra en paradisisk Tid, da Stammens Aandsliv endnu havde haft den primitive Naturs Reenhed og Højde. Det var det ældste i hele den saakaldte oldnordiske Literatur, og det var tillige det bedste. Enhver Tanke om Udvikling og Væxt blev holdt borte. Man kaldte den gamle Poesi eller den Cultur, der giver sig tilkjende gennem den, „en Skat“, en „Arv“, en „hellig Arv“, og disse billedlige Udtryk gik i Tidens Betragtningensmaade over til et Slags Virkelighed; det hedte, at vore Forfædre havde ført den (Skatten) med sig fra det fjerne Østen; den var flyttet fra Danmark til Sverige, derfra til Norge og saa til Island, og, som det plejer at gaa med Liggendefæ, naar det saaledes gaar fra Haand til Haand: det var bleven slidt og skjæmt, det ene Stykke efter det andet. Paa lignende Maade som Culturen forestillede man sig ogsaa Sproget som noget engang for alle Ferdigt og Opgjort, et energon, ikke en energiea¹⁾. Eddakvadenes Sprog var i den historiske Tid Islands og tillige Norges Skrift- og Talesprog, medens de

¹⁾ Jvfr. det af N. M. Petersen i *Ann. f. Nord. Oldk. 1844—45*, S. 65 citerede Udsagn af *W. v. Humboldt*.

ældste danske og svenske Sprogmindesmerker ere affattede i derfra bestemt afvigende Dialecter. Men Gude- og Heltekvadenes Sprog — meente man — maatte engang ogsaa have været Danmarks og Sveriges; det var det gamle, det oprindelige, som derfor med Rette benævntes „oldnordisk“, og som kun bevarede noget længere sin oprindelige Reenhed paa Island og i Norge, fordi disse Lande laa mere afsides og ikke vare saa udsatte for fremmed Paavirkning som Danmark og Sverige. Enhver Paavirkning udenfra skulde nemlig gjælde som nødvendigviis forstyrrende, enhver Forandring som en Forvanskning.

Man seer let, at denne Betragtningssmaaede kun i en meget indskrænket Forstand tilsteder en Vindicering af Edda- og Sagaliteraturen for den norske Folkestamme, og at man fra det Standpunct, som er givet med den, let kan komme til at incorporere eller opløse hele Norges ældre Historie til Fordeel for et nordisk Fælledsskab. Endeel af Literaturen ansaaes for at tilhøre en Tid, der laa forud, ikke blot for Islands Opdagelse, men for Tilværelsen af en særskilt norsk Nationalitet. Og forsaavidt dens Frembringelser efter sit Indhold bestemt knytte sig til Island eller til Norge, gjaldt det ialfald som klart, at de havde et ringere Verd, en underordnet Betydning. I Overeensstemmelse med den falske Forudsætning, at det meest Oprindelige tillige maa være det meest Charakteristiske og det Bedste, gik man dernæst ud fra, at hvad man fandt beundringsverdigt eller ejendommeligt i den norrøne Sagaliteratur og det af Sagaerne skildrede Liv, det maatte nødvendigviis ogsaa — og i endnu langt højere Grad — have tilhørt de Tider, der gik forud for den historiske Sagatid. I Literaturen og i Livet saa man et Verk af den „nordiske Folkeand“, der fungerede som et Slags mythisk Væsen eller en scholastisk Entitet, til hvilken alt det Merkverdige og Særegne, alt det, som kunde behøve en Forklaring, førtes tilbage som til sin sidste Grund; men denne nordiske Folkeand tænkte man sig ikke som noget historisk Tilblevet, men som noget Oprindeligt, der endog maatte have udfoldet sig kraftigere og renere i en forhistorisk Periode, inden den nordgermaniske Stamme havde deelt sig i flere særskilte Grene. Sagatiden skulde kun være et Slags Eftersommer, en Afglants af denne fordums

Herlighed, der havde været fælleds for alle de skandinaviske Folk.

Hertil kom nu endelig, at paa den Tid, da Edda- og Sagalitteraturen først droges frem af sin Forglemmelse og gjordes bekjendt for det store Publicum, vare Norge og Danmark endnu forbundne i en Heelstat, i hvilken Danmark var Hovedlandet. Norge betegnede i det officielle Sprog næsten kun en Localitet; der kunde, som *Munch* har udtrykt det, vel være Tale om norsk Sild og norske Planker, men ikke om norsk Sprog eller Literatur eller Nationalitet. De fleste norske og islandske Haandskrifter vare komne til Sverige eller Danmark, opbevarede i danske eller svenske Bibliotheker, og det var her, at Studiet af denne Literatur gennem en lang Række af Aar blev drevet; det var her, at den i Tydskland begyndte germanistiske Bevægelse først fandt et tilsvarende nordisk Udtryk. Man gav nu disse Forhold en tilbagevirkende Kraft; man forestillede sig ganske troskyldig, at den gamle norrøne Literatur, hvis Mindesmerker fandtes spredte rundt om i Norden, og som for en Deel behandlede Stoffer, der kunde gjelde som ældre end Stammens Udgrening i de særskilte skandinaviske Folk, virkelig var i fuldeste Bemærkelse af Ordet et Fæledseje, i hvilket hvert af disse Folk med samme Ret kunde see et Billede af sin „lykkelige Barndomstid“.

Imod denne Betragtningssmaade optraadte *Keyser* og *Munch*; det blev deres Opgave at grundlægge en national norsk Historiekrivning, og de arbejdede, i Overensstemmelse med det derved givne Standpunct, paa at udsondre det særlig Norske og det Fælledsnordiske og at opdrage skarpere Grændser mellem Norsk, Svensk og Dansk, end man hidtil havde anerkjendt. Den Literatur, som var opstaaet i Norge og Norges Udflytningslande, vilde de have hevdet for det norske Folk som dets historiske Ejendom, hvori de andre skandinaviske Folk kun indirecte kunde siges at have Andeel, og hvori de ikke med samme Ret eller paa samme Maade som Nordmændene skulde kunne see et Udtryk for sit Oldtidsliv. Det var naturligt, at denne Stræben vakte Uvilje hos de Danske og Svenske, der vare opdragne i Troen paa deres fulde Lod og Deel i alle den nordiske Fortids Herligheder, og som nu fik at høre, at Nordmændene krævede det Meste og det Bedste for sig alene. Den norske historiske Skole blev be-

skyldt for eensidig Vindicering; det hedte, at det var en overspændt Nationalfølelse, som drev dem til at forestille sig Kløften mellem de skandinaviske Folk saa dyb som muligt, ja endog til at udfinde en egen Indvandningsvej for deres eget Folk, som om det havde været en Besmittelse for den ublandede norrøne Race at sætte Foden paa dansk eller svensk Grund, — at deres Betragtningssmaa af Nordens ældre historiske, sproglige og literære Forhold lider under en Snæverhed og Exklusivitet, der er ligesaalidt forenelig med Videnskaben som med den nordiske Broderaand, og hvorved det Særegne sættes over det Almindelige, det Uvæsentlige, Udvalgte, Tilfældige over det Indre og Væsentlige. Som man veed, heder det tildeels saa endnu, og det er endog, efter *Munch's* og *Keyser's* Død, Gang efter Gang bleven forkyndt, at deres Theorier, baade med Hensyn til Indvandringen og med Hensyn til den rette Benævnelse paa Edda- og Sagalitteraturen og dens Sprog nu skulde være blevne „udviste af Videnskaben, hvor de aldrig have hørt hjemme“. Men disse Sejrsbulletiner bør man ikke stole for stærkt paa: allermindst bør man forestille sig, at de Synsmaader, som bekjæmpedes af den norske historiske Skole, nu skulde have Udsigt til at blive gjenindsatte i sin forrige Verdighed; om dem gjelder det med en langt mere utvivlsom Sandhed, at de ere udviste af Videnskaben.

Det er vel sandsynligt, at det var et Krav af den norske „Særfølelse“, der fra først af ledede *Munch* og *Keyser* ind paa at distingvere skarpere mellem Norsk, Svensk og Dansk og at opøge Forskjelligheder mellem Folkene, der gik op til deres tidligste historiske Fremtræden; men de imødekom ved denne Bestræbelse tillige et almindeligt Videnskabens Krav. *Augustin Thierry*¹⁾ har sagt „Le grand précepte qu'il faut donner en histoire, c'est de distinguer au lieu de confondre, car, à moins d'être varié, l'on n'est pas vrai“. Denne Regel har ikke mindre Anvendelse paa den videnskabelige end paa den æsthetiske Side ved Historien; den vil sige det samme som, naar det heder, at de historiske Phænomena maa betragtes som en sammenhængende Udviklingsproces, en Væxt,

¹⁾ *Lettres sur l'histoire de France.*

der forgrener sig, eftersom den voxer. Det er bekendt, at den nyere Tids Granskning mere og mere og ad forskellige Veje har nærmet sig til at gjøre en saadan Betragtningssaaede gjeldende. Den sammenlignende Lingvistik og den sammenlignende Mythologi har godtgjort et Slegtsskab mellem de fleste europæiske Folk og viist, hvorledes jævnsides med den ydre Forgrening i Racer, Stammer, Nationer er gaaet en tilsvarende indre, i Sprog, Cultur, mythiske og religiøse Forestillinger m. m. fra et oprindeligt, for dem alle fælleds Grundlag.

Hertil synes nu den norske historiske Skoles Bestræbelse for at distingvere skarpere mellem de nordiske Folk, end hidtil var skeet, at knytte sig paa en naturlig Maade. Udhævelsen af det særskilt Nationale og Erkjendelsen af det udover den enkelte Stamme eller Folkeafdeling gaaende Slegtsskab eller Fælledsskab er i Virkeligheden de to modsatte, men nødvendig samherende Sider ved den samme Betragtningssaaede. De norske Historikere kunde fra deres nationale Standpunct langt fra i samme Grad som deres Modstandere, der ikke vilde lade nogen ejendelig Udvikling gjelde inden det „oldnordiske“ Fælledsskab, føle sig generede ved, at det paavistes, at flere af de meest ophøjede og beundrede nordiske Myther i sine Grunddrag ere fælleds for den hele Kreds af germaniske eller endog den hele Kreds af indo-europæiske Folk. De maatte tvertimod i et saadant Forhold finde en Støtte for sine nationale Paastande ligeoverfor de Danske og Svenske. Det er ligetil, at, naar det er erkjendt, at inden de videre Kredse — den indo-europæiske, den germaniske — Fælledsskab og særegen Udformning af det Fælleds gaar jævnsides, saa at Stammeforskjellen overalt svarer til Forskjelligheder i andre Henseender, medens dog det fælleds Grundlag overalt skinner tydeligt igjennem, maa det synes berettiget at overføre dette til ogsaa at gjelde den snævrere Kreds, saa at man kan indrømme et endnu langt mere omfattende Fælledsskab mellem de nordiske Folk i Hensyn paa Charakter, Cultur, Sprog osv. og dog paastaa, at ogsaa her en Divergens i alle disse Henseender maa have fundet Sted, svarende til de forskellige Betingelser, under hvilke de forskellige Hovedafdelinger af den —

oprindelig maaskee fuldkommen eensartede — nord-germaniske Befolkning udviklede sig, efterat den havde nedsat sig i sit senere historiske Hjem. Andet og mere end denne Paastand behøvede ikke den norske historiske Skole som Forudsætning for sin nye Lære. Naar man ikke vilde lade den gjælde, men eensidig fremhævede det nordiske Fælledsskab, som om det var uforeneligt med Erkjendelsen af noget for den enkelte Green af Stammen Særegent, maatte man consequent komme til at bestride det videre Fælledsskab, der forener alle germaniske eller alle indo-europæiske Folk. Nu, saavidt har naturligviis ingen i den nyere Tid kunnet gaa ligeoverfor de mange og uimodsigelige Kjendsgjæringer, som Forskningen har bragt frem. Men det er vist, at det, under Polemiken mellem de nordiske Lærde om den rette Benævnelse paa Edda- og Sagalitteraturen og dens Sprog, var fra norsk Side, at dette videre Fælledsskab stærkest og stadigt blev fremhævet, medens man i Danmark og Sverige ingenlunde syntes villig til at indrømme det den tilberlige Betydning¹⁾. Klagen over den norske historiske Skoles nationale Exklusivitet kan med ligestor og større Føje vendes mod dens Modstandere.

Idet *Keyser* og *Munch* og navnlig da den sidstnævnte gjorde gjeldende, at Edda- og Sagasproget (Norsk-Islandsk eller norrønt Maal) ikke var det fælledsnordiske Grundsprog, men en Udviklingsform af dette, sideordnet Gammelsvensk og Gammeldansk, der i visse Henseender endog stode det Oprindelige nærmere end den norske Green af den fælleds Stamme, aabnede de en Bane, paa hvilken den senere Granskning afgjort har skredet videre frem²⁾, og brød med den herskende Opfatning af Sproget som noget engang for alle Ferdigt, der ikke kan forandres uden at forvanskes. Idet de paastode, at det umiskjendelige Fælledsskab mellem de nordiske Folk i Hensyn paa Gudetro og Gudesagn ikke udelukker Muligheden eller Sandsynligheden af, at hvert enkelt mythisk Billede eller

¹⁾ Se navnlig *Munch's Skrift „Om den norske hist. Skole“*.

²⁾ Jvfr. *Dr. Wimmer, Den historiske Sprogforskning og Modersmaalet, Aarb. f. Nord. Oldk. 1868.*

Sagn har formet sig noget anderledes i et Fjeldland som Norge end paa det danske Sletteland, bidroge de sit til at bekjæmpe den overtroiske Forestilling om nordisk Mythologi som et Slags aabenbaret Lære, der overantvordedes fra Slegt til Slegt, og hvis Reenhed det var Folkenes store Opgave at vedligeholde, og til at hevde den rigtige Anskuelse, hvorefter denne Mythekreds som enhver anden har dannet sig lidt efter lidt og er vedblevet at voxe, indtil dens Væxt blev afbrudt ved Christendommens Indførelse. Deres Stræben: at fremhæve Betydningen af de forskellige Betingelser, hvorunder hver af de skandinaviske Nationaliteter udviklede sig, for derigjennem at sikre den norske Folkegreen dens særlige historiske Ret til hvad der hos den findes bevaret, maatte overhovedet bidrage til at modarbejde det gjengse Afguderi med den nordiske Folkeand og alt, hvad dermed hænger sammen: Forudsætningen om en forhistorisk Guldalder, Opfatningen af det nordiske Oldtidsliv som Rester af en engang for alle givet Capital, der bevaredes bedst ved fuldkommen Isolation, og hvis Undergang maatte blive en Følge af Beværelserne med fremmede Folkeslag, — og derimod bane Vej for en Opfatning af dette Liv, hvorefter det er Udviklingsformer, der have dannet sig lidt efter lidt, og som, efter at have naaet fuld Modenhed, atter opløses ifølge de samme Love, ifølge hvilke de have dannet sig, saa at deres Opløsning ligesaa lidt kan være Gjenstand for Beklagelse som deres Tilbliven for chauvinistisk Selvforherligelse.

Men man kan sige, at de ikke gennemførte denne Betragtningssmaade. De kom mere eller mindre uforvarende ind paa den; den var paa en Maade en Conseqvents af deres nationale Standpunct, men en Conseqvents, som de ikke droge eller vilde drage. De gik for en Deel ud fra de samme eller lignende Forudsætninger som de, hvorpaa Læren om det absolute nordiske Fælledekskab var bygget, og hyldede i Grunden de samme almindelige Synsmaader som deres Modstandere, saa at de ikke sjelden, ved at hevde Norges historiske Ret, kom i Modsigelse med sig selv eller lagde for stor Vegt paa ydre, tilfældige Omstændigheder. Dette gjældt nu langt fra saameget om *Munch* som om *Keyser*; men *Keyser* var ogsaa Skolens Grundlægger og vedblev at være dens egentlige Leder, trods hans

ynge Medarbejders ulige større Productivitet og ulige mere fremragende Forskerevne. *Munch* var væsentlig Kritiker, som saadan vistnok uden Ligemand i de nordiske Lande, utrættelig i at opsøge nye Argumenter og bryde op nyt Land for Granskningen; han opholdt sig ikke længe med at forme eller systematisere, men fra den ene Undersøgelse til den anden og kom under denne rastlede løse Arbejden sig videre-frem til at gennembyrde paa mange Puncter den Lærebygning, hvortil han havde sluttet sig, eller til at levere veltigte Beviser mod dens Rigtighed, hvilke han dog ikke selv gjorde den fulde Anvendelse af. *Keyser* derimod var mere dogmatisk og systematisk anlagt; han gav sig god Tid, udarbejdede med større Omhu, tilegnede sig med større Inderlighed og fik derfor større Indflydelse paa at bestemme og formulere de i vor nationale Historieskrivning raadende „vues d'ensemble“. Og han var heelt gennemtrængt af den fra Tydskland i Aarhundredets Begyndelse udgaaede nationale Aandsvækkelse og kunde ikke frigjøre sig fra dens Synsmaader og Tendentser. I Fremstillingen af vor ældre Historie, saadan som den gaves af ham og *Munch*, traadte derfor disse sterkt frem. Grundbetragtningen af den gamle Literatur og det Liv, den afspejler, vedblev, trods de store Fremskridt i det Enkelte, dog altfor meget at være den samme som den, der tidligere, i Opdagelsens første Ruus, havde været gjort gjeldende i Danmark og Sverige. Det var den nordisk-germaniske Enthousiasme overført paa norsk Grund og iklædt nye Former.

De norske Historikere delte med sine dansk-nordiske og tydsk-germanistiske Forgjængere Tilbøjeligheden til at forestille sig alting saa gammelt som muligt og til at lade det Oprindelige gjælde som noget Fortreffeligt, et engang givet Ideal, som det under den følgende Historie kun gjaldt om at bevare saavidt reent og uforfalsket som muligt. Denne Tilbøjelighed kommer vistnok allerede tilsyne i den saameget omskrevne Indvandringshypothese, der fra først af gav Anledning til Benævnelsen „Den norske historiske Skole“. Det er en Uretferdighed, hvori navnlig danske Lærde endnu altfor hyppig gjøre sig skyldige, at bestride, at *Keyser's* og *Munch's* Lære ogsaa paa dette Punct var et Fremskridt ligeoverfor de tid-

ligere gjengse Forestillinger. Men, naar vi læse, hvorledes de følge Nordmændene tilbage til deres Urhjem paa Østeuropas Sletter og derfra lade dem „som et aparte Folk“ vandre sin egen Vej nord om den Botniske Vik til det forjættede Land, — den ene Afdeling efter den anden, ligesom efter en lagt Plan, — kunne vi paa den anden Side ikke verge os for et Indtryk af, at de altfor meget have forestillet sig Folk og Cultur som noget fra først af Ferdigt, for sig Bestaaende, og at de ikke have givet tilstrækkeligt Rum for Tanken om en fremadskridende Udvikling, der samler og spreder under Indflydelsen af forskjellige Naturbetingelser eller Forbindelser med andre Folk.

De gik altfor villigt ind paa de gjengse, ubeviislige og urimelige Meninger om Eddadigtenes overordentlig høje Ælde (*Keyser* sætter i sin Literaturhistorie „Völuspaa“ op til det 5te Aarhundrede) og kunde saaledes ikke paa nogen afgjort Maade bryde med Forestillingen om en Guldalder langt op i den graaeste Oldtid og om en oprindelig renere, mere ophøjet Religion, hvoraf den i Eddaerne bevarede Mythologi kun skulde fremstille de forvanskede Rester, — en Forestilling, hvori der vel kan være saameget Sandt, at nemlig enhver Udvikling medfører en Tilbagegang i enkelte Henseender, ligesom enhver Planter Væxt medfører en Visning eller Afskalling af visse Plantedele, men som i den almindelige Form, hvori den oftest blev gjort gjeldende, maa kaldes Overtro. De fastholdt den absolute Modsetning mellem en yngre Kunsliteratur, der skyldes enkelte Forfattere, og en ældre Folkeliteratur, der antages hgefrem at være en Folkeaadens Frembringelse og i denne Egenskab tillægges et ubetinget højere Verd. De optog videre og uddannede den af danske Lærde grundlagte Lære om Sagaen, som ikke blot hvilende med Hensyn til sit Stof paa den mundtlige Tradition, men endog som ferdigdannet i denne med Hensyn paa Formen, saa at Opskrivningen kun skulde være et reent mekanisk Arbejde og Sagaforfatterne nedsattes til at være Skriverkarle i Folkeaadens Tjeneste, ved hvilken Lære de fornærmede Island i dets historiske Ret¹). De søgte at vindicere for Norges Samfundsorden i Oldti-

¹) *Munch* kan siges at have gjort sin Uret i saa Henseende god igjen, idet

den en mere primitiv Charakter end den, hvoraf Danmarks og Sveriges samtidig havde været i Besiddelse, og de syntes tilbøjelige til at betragte dette Fortrin som Kilden til alle andre. Naar Nordmændene fremfor sine skandinaviske Stamfrender kunne opvise en Rigdom af Sagn og Digte fra Hedenold, saa skulde dette være en Følge af, at de vare en mere ublandet Race og havde holdt sig mere fri for fremmede Indflydelser; Paastanden om, at Edda- og Sagalitteraturen er norsk og ikke et nordisk Fælledeje, hvori Danske og Svenske have fuld Lod og Deel lige med Nordmændene, blev knyttet til mere eller mindre usikre Hypoteser om forhistoriske Tilstande, om de forskjellige Indvandringsveje og en formeentlig Blanding af syd- og nordgermaniske Stammer i den sydlige Deel af Skandinavien.

Livet i Norges ældre Selvstændighedsperiode — baade det politiske og det literære — blev i det Hele altfor meget opfattet som Yttringer af en oprindelig Folket iboende Kraft og altfor lidet som Frugten af en Udvikling, hvis Gang det er Forskningens Sag at paavise, saa at baade Folkets „grandeur“ og „décadence“ føres tilbage til de samme indre Grunde. Sagatiden stod, ifølge denne Opfatning, næsten som en Verden for sig. Dens Former syntes ikke at have dannet sig lidt efter lidt og dernæst at være blevne mere og mere skjøre og livløse, men at have været noget fra først af Ferdigt og at have bevaret sin Kraft, indtil de sønderbrødes ved ydre Ulykker, som naar en Traad klippes af. Heri kom Tidsalderens herskende Aand tilsyne. Den entusiastiske Forkjærlighed for det Oprindelige paa den ene Side, og det norske Folks nationale Stemning, der var hævet ved den gjenvundne politiske Selvstændighed, paa den anden, affødte Fordomme, som vore Historikere ikke heelt kunde frigjøre sig fra, og som hindrede dem fra med fuld Klarhed at erkjende Overgangene, baade de, som førte til, og de, som førte fra Norges Glandsperiode i Oldtiden.

Men det er disse Overgange, som det gjelder om saavidt nu-

hans kritiske Arbejder have leveret de bedste Argumenter mod Læren om den i den mundtlige Tradition ferdigdannede Saga.

ligt at bringe paa det Rene. Jo mere Udviklingens almene Sammenhæng oplyses og hevdes til alle Sider, jo mere vil Historieskrivningen komme udover den vilkaarlige Dømmen efter en Smag og Behag, Indfyldelsen af de vexlende Tidsstemninger, der løfte til Skyerne den ene Dag og drage ned i Støvet den næste. „Soyons logiques et nous serons justes“, har Napoleon III sagt, og Logiken, det er Sammenhængens Aand.

Ved at sees i deres indre Forbindelse vil enhver af vor Histories Perioder komme til sin Ret. Naar det erkjendes, at det ene Tidsafsnits rige historiske Liv har med indre Nødvendighed draget efter sig det følgende glandsløse Magerhed, eller omvendt: at dette sidstes Arbejden i det Stille har været en nødvendig Forudsætning for en følgende Tids frie Udfoldelse af Nationens Kræfter, da vil den eensidige Forherligelse af een Periode, den uretferdige Overseen af en anden, begge give Plads for en mere sikker Vurdering. Det er, fordi vore Historikere altfor meget have betragtet Sagatidens Historie og Cultur som noget for sig, noget reent Aparte, fordi de, omendskjønt de have erkjendt de Forbindelser, hvorved denne Periode fremstiller sig som et Led i en almeen og en national Udvikling, der har begyndt længe forud og fortsat sig længe efter, dog ikke tilstrekkelig klart have gennemført den dermed givne Betragtning, — det er af denne Grund, at de kunne synes at gjøre sig skyldige i en Overvurdering af Perioden, hvorved igjen let fremkaldes en Reaction, som gaar til den modsatte Yderlighed.

II.

Fælledsarisk og fælledsgermanisk Cultur.

Den nyeste Tids mythe- og sprogsammenlignende Granskning har ingenlunde bidraget til at støtte de engang gjængse Forestillinger om en forhistorisk Guldalder, hvis renere Tro og mere ophøjede religiøse eller philosophiske Ideer skulde være blevne forvanskede, eftersom Folkene forgrenede sig eller blandede sig med hverandre.

Idet denne Granskning, der rækker Haanden til de fra philosophisk og naturvidenskabeligt Standpunct fremsatte Evolutionstheorier, har paaviist et Grundlag for alle til den saakaldte ariske eller indo-europæiske Æt hørende Folks Sprog Culturer, mythiske og religiøse Forestillinger, har den tillige godtgjort dette Grundlags Raahed og Fattigdom.

Det ariske Urfolk — Moderstammen, hvorfra Grækerne, Italerne, Kelterne, Germanerne og Slavonerne, foruden flere af Vestasiens herskende Folk, have udgrenet sig, — havde, endnu før det deelte sig, hævet sig over de reent Vildes Standpunct; det maa have staaet langt højere, end adskillige af Sydhavseernes, Syd-Afrikas eller Syd-Amerikas indfødte Stammer staa den Dag i Dag. Vore ariske Stamfædre maa, endnu inden hiin Udgrening fandt Sted, have tæmmet og ført sig til Nytte flere af de vigtigste Huusdyr, saasom Koen, Gjeden, Sauen, Hesten og Hunden. De nyttede Uld til sine Klæder, forstode at væve og sy, lagde Veje, byggede Huse og Baade til Elvefart og havde lært Kunsten at udsmelte og bearbejde

enkelte nyttige Metaller, navnlig Kobber, maaskee ogsaa Guld og Sølv.¹

Deres religiøse og mythiske Forestillinger indeholdt rige Spirer til en fremtidig poetisk og filosofisk Udvikling; deres Religion var noget mere end en «dumpfbrütendes Niederfallen vor Götzen oder Klötzen» (som *Grimm* betegner Fetischiismen).

Men paa den anden Side er det øjensynligt, at deres Standpunct baade med Hensyn paa aandig og materiel Cultur har været et lavere end det, hvorpaa vi i en historisk Tid finde hvilkensomhelst af de Racer, der danne Grenene paa den ariske Grundstamme. Der er overvejende Grunde til at antage, at de have været et reent Hyrdefolk, om end ikke omflakkende Nomader, og at de i materiel Udvikling ikke ere komne saa langt som til Agerbruget. Fuld Enighed er nu vel ikke opnaaet mellem Sprogforskerne med Hensyn til dette Punct. Man har fremhævet Overeensstemmelsen mellem Græsk og Gammel-Indisk (Sanskrit) i Benævnelsen paa enkelte Kornsorter; men dette tyder dog kun paa, at disse Kornsorter, der voxe vildt i Vestasien, det ariske Urfolks sandsynlige Hjem, have været kjendte som spiselige og indsamlede som saadanne, derimod ikke paa, at de have været Gjenstand for nogen Dyrkning. Man har fremhævet Overeensstemmelsen mellem Sanskrit og de europæiske, til den samme Æt hørende Sprog med Hensyn paa enkelte til Agerbruget hørende Kunstord men herimod er indvendt, at disse Ord i Sanskrit bruges i en mere omfattende Bemærkelse. Sanskr. *agras* (svarende til lat. ager, vort akr, o. s. v.) betyder Mark i Almindelighed; Sanskr. *aritam* (svarende til det norske arør, lat. aratrum) betyder — ikke en Plog — men et Skib eller Ror; Sanskr. *kurnu*, der svarer til Korn og Kværn, betyder det ved Rivning søndermalede i Almindelighed og er under den fortsatte Sprog-

¹ *Pictet, Les origines Indo-Européennes, I. 184. Kuhn, Zur ält. Gesch. d. indogermanischen Völker, i Weber's Indische Studien, I. S. 321 ff. Max Müller, Science of Language, I. 238—39; II. 230—34. A. Fick, Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europa's, S. 266—292.*

udvikling og Sprogforgrening gaaet over til at betegne baade det, der søndermales (Korn), og den Indretning, hvormed der søndermales (Kværn). Man seer, at heri snarest ligger et Beviis *mod*, at vore ariske Urfædre have været agerbrugende; — saameget kan ialfald ansees som afgjort, at, om de end ikke have været aldeles ukjendte med Agerbruget, har dette dog spillet en ganske forsvindende Rolle i deres Nationalhuusholdning.¹ Men naar man nu erindrer, at Overgangen fra Hyrdelivet til det fastbosiddende Jorddyrkerliv ikke har kunnet indtræde uden som Følge af store aandige, politiske eller sociale, Fremskridt og igjen har maattet drage saadanne efter sig, vil denne ene Kjendsgjærning være tilstrækkelig til at bevise den Paastand, at det ariske Urfolk ikke i nogen Retning kan have staaet paa et saa højt Standpunct som det, hvorpaa vi i en historisk Tid finde de Stammer, der udgik fra det og efterhaanden befolkede Europa.

Den sammenlignende Mythologi, for hvem *Vedaerne* ere blevne, hvad Sanskritsproget har været for den sammenlignende Lingvistik,² har paa viist i disse ældgamle indiske Digte et fælledsarisk Grundlag for mange af de skønneste og meest dybsindige græske eller nordiske Myther. — I flere af de i *Vedaerne* besungne Guder ere græske og romerske blevne gjenkjendte; det er de samme Navne, men heller ikke meget mere; istedetfor den græske Mythologis skarpt prægede Skikkelser møde vi usikkre flydende Omrids, som derfor ogsaa i en vis Forstand have noget mere ophøjet og uendeligt ved sig, men savne Fylde og Fasthed.³ Djaus, Djauspitar, Waruna svare

¹ Mommsen, *Röm. Gesch.*, 4. Aufl., I. 15 ff. Kuhn, l. c., S. 354. Pictet, l. c., I. 326—27. Grimm, *Gesch. d. Deutschen Sprache*, S. 69. Victor Hehn, *Kulturpflanzen und Hausthiere*, 2. Aufl., S. 57—58, 475 ff. o. fl.

² M. Müller, *Essai de Mythologie comparée*, pag. 57.

³ «Nulle part l'immense distance qui sépare les anciens poèmes de l'Inde de la plus ancienne littérature de la Grèce n'est plus vivement sensible que lorsque nous comparons les mythes des Védas, qui sont tous mythes en voie de se faire, avec les mythes formés et vieilles sur lesquels est fondée la poésie d'Homère Leurs (o: *Vedaernes*) dieux n'ont pas plus de droits à une existence substantielle que Eos ou Hemera, que Nyx ou Apaté. Ce sont des masques sans acteurs; ils sont nomina

sprogligt til Zeus, Jupiter (Diespiter), Uranos; men Djaus og Waruna (den Skinnende og den Omgivende eller Dækkende) ere blotte Benævnelser paa Himmelhvælvingen; det er selve Naturphænomenet, der er betegnet ved en af dets meest fremtrædende Egenskaber, og hvorfra en personlig Gudeskikkelse endnu ikke har løst sig ud; den mythiske Udvikling, der danner livsfyldige Billeder og en sammenhængende Række af Fortællinger af blotte Navne eller billedligt omskrivende Udtryk, har endnu ikke været naaet ud over et af sine tidligste Stadier. — I *Rigveda's* somadryppende Figentræ, «hvorunder Guderne sidde i den tredje Himmel over os», gjenkjendes *Yggdrasil*, hvorunder Nornerne sidde, og hvorfra, som det hedder i *Völuspaa*: «Koma döggar þær i dala falla». Men det somadryppende Figentræ er ikke stort mere end et blot Naturbillede; det er den ejendommelige Skydannelse, som udbreder sig vifteformig over Himlen, og som endnu i Nordtyskland kaldes «Wetterbaum», der har givet Anledning til det; Skyen, hvorfra Regnen kommer, der lædsker og frugtbargjør den hele Jord, er nu dernæst i Almindelighed bleven opfattet under Billedet af et Træ. Men i den norrøne Mythologi er dette Billede voxet op til noget uendeligt Højere og Mere: der er lagt et aandigt Indhold deri, som savnes i Veda-Billedet; det er blevet et Symbol paa Verdensaltet, den store Sammenhæng, der forbinder alting i Skabningen.¹ — De græske Myther om *Prometheus*, om *Zeus* og *Persephone*, *Ganymed* o. s. v., den norrøne Mythe om *Gunnlod*, *Suttung* og *Odins* Rov af Digterdrikken, ere ligeledes i sine Grunddrag blevne gjenkjendte i Vedadigtene. Det er Forestillingen om den himmelske Ild, Lynet, som frembragt paa en Maade, der stemmer overeens med den, hvorpaa den jordiske Ild frembragtes, nemlig ved hurtig borende Omdrejning af en Stok eller Kjep i en i en anden Stok anbragt Fordybning, — Forestillingen om Lynet som en Kile, der ovenfra sprænger Skyen og bringer

et non numina» . . . *M. Müller, l. c., pag. 58—59.* Jvfr. *George Cox, Mythology of the Aryan Nations, I. 20 ff.*

¹ *Kuhn, Die Herabkunft des Feuers und des Göttertranks.*

den til at udsende den frugtbargjørende Regn, der i disse Digte ganske utilsløret fremstiller sig som Mythernes oprindelige Indhold.¹ Dette Indhold er blevet mere og mere sublimet og udvidet hos de enkelte Stammer, hvori det ariske Urfolk deelte sig, ved en fremadskridende Udvikling, der er stadig knyttet nye aandige Forestillinger til det oprindelige Naturbillede, saa at dette tilsidst næsten blev ukjendeligt, navnlig hos Grækerne, hvis aandige Liv var det mangfoldigst og rigest bevægede.

Granskningen har saaledes — ved at gaa ud fra Sanskrit som det Ursproget nærmest staaende blandt de indbyrdes beslegtede vestasiatiske og europæiske Sprog, og ved at gaa ud fra Vedaernes mythiske Digte som de, der staa den ariske Urmythologi nærmest, — ladet os skimte, bag de herskende europæiske Folkeslags Historie, et fælleds Udgangspunct, der ikke ligger over, men dybt under det, hvorpaa vi senere finde dem.

Disse Folkeslag have engang udgjort en Eenhed og havt det samme Hjem. Man har troet at kunne paavise dette Hjem i et af Vestasiens meest højtliggende Fjeldlandskaber, det nu saakaldte Balkh, de Gamles *Baktrien*, omkring Elvene Oxus's og Jaxartes's Kilder.² Her er frugtbare Dale med friske Kilder fra Sneefjeldene og et tempereret Clima, som hverken nedtrykker Sindet ved sin Kulde eller enerverer ved sin Hede, saa at man nok kan tænke sig, at i disse Omgivelser en fysisk og moralsk dygtig Race kunde udvikle sig, der blev istand til at underlægge sig de omboende Stammer. Herfra skulde da Iranernes (Zendfolkets), Hinduernes (Sanskritfolkets), Slavonernes, Germanernes, Kelternes, Italernes og Grækernes fælles Forfædre have udbredt sig mod Sydøst over Hindustan, mod Sydvest over det nuværende Persien, endelig mod Vest og Nordvest over de øst- og mellemeuropæiske Slettelande og over Landene langs Middelhavets Nordkyst. Adskillelsen i Sted er efterhaanden bleven en indre Adskillelse, eftersom de

¹ *Kuhn, l. c., pag. 124 ff.*

² Se navnlig *Pictet, l. c., I. 37—40.*

enkelte Afdelinger fjernedes længere fra hverandre og bragtes under afvigende Livsvilkaar eller i Berøring med forskellige Folkefærd. De fælleds Spirer til en fremtidig Cultur ere hos de Afdelinger, hvem Skjæbnen førte til rige og frugtbare Lande, hvor de tidlig fandt et fast Hjem og kom i Forbindelse med andre Culturfolk, blevne hurtigere udviklede, end hos dem, hvis Vandring blev en længere og besværligere. Grækerne og Italerne havde gennem Aarhundreder levet et riigt bevæget historisk Liv; deres Cultur havde blomstret og afblomstret, medens deres germaniske Stamfrender endnu vankede navnløse om paa Mellemeuropas med Myrer og Skog opfyldte Vidder. Først ved at komme i Berøring med den antike Verdens Folk føres ogsaa disse ind i Historiens Dag; de ældste Efterretninger om den Race, hvortil vort Folk hører, ere bevarede hos græske og romerske Forfattere.

Man tør ansee det for sandsynligt, at Hovedmassen af de Skarer, der under Navn af *Kimbrer* og *Teutoner* brøde ind over Romerrigets Grændser et hundrede Aar før vor Tidsregnings Begyndelse, har været Germaner; men i en varig Berøring med den antike Civilisations Kreds kom denne Race dog først et halvt Aarhundrede senere, efter *Cæsar's* Erobring af Gallien, da Rhinen og Donauen, som vare Grændserne for Germanernes Udbredelse mod Vest og Syd, tillige bleve den romerske Stats Grændser mod Nord. De to Folk, hvis Fædre engang havde boet sammen og talt det samme Sprog, stode nu ligeoverfor hinanden som fuldkommen fremmede, ja næsten som hinandens Modsetninger. Romeren har ikke kunnet forestille sig, at han og hans Folk skulde være udrundne af det samme Blod som de halvnøgne Skogmænd, hvis rødlige Haar, blaae, vildtfunklende Øjne og svære Lemmer¹ vakte hans Forundring og Skræk. Han kaldte dem Barbarer. Men disse Barbarer satte sig efterhaanden i Respect. Roms største Historieskriver, *Tacitus*, fandt dem verdige et dybere Studium og gav en Skildring af dem, hvis skarpe Træk og

¹ «Truces et cærulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora». *Tacitus, Germania, Cap. 4.*

slaaende Fynd alle Tider have beundret. Og mod dem brøde det mægtige Verdensriges Kræfter sig forgjæves i en lang Række af Kampe. Det lykkedes ikke at undertvinge dem, og efter Midten af det første Aarhundrede af vor Tidsrøgning indskrænkede Romerne sig til Defensiven. Grændserne langs Rhinen og Donauen bleve befæstede ved en Række Kasteller med Volde og Grave; men denne Dæmning sprængtes henimod Slutningen af det 4de Aarhundrede af det nordfra fremtrægende Folkehav: Østgoterne, Vestgoterne, Frankerne, Burgunderne, Longobarderne og andre germaniske Stammer strømmede paa alle Sider indover de til Romerstaten hørende Lande og grundede nye Riger i Frankrige, Italien, Spanien, og disse Riger bleve tilligemed de af Germanerne tidligere befolkede eller underlagte Lande: Tydskland og England, den moderne Civilisations Hjem, medens det æstromerske Rige, der bevarede sin Uafhængighed, sank sammen til en fuldkommen betydningsløs Skintilværelse.

Det laa nu nær at føre Middelalderens gjørende Liv i Vesteuropa, at føre de for den moderne Civilisation karakteristiske Ejendommeligheder, i Modsætning til den antike, — de nye Institutioner, Statsformer, Ideer, — tilbage til den germaniske Races medfødte Aand som sin væsentlige Kilde. Feudalismen, Riddervæsenet, den politiske Frihed, den for den nyere Tid karakteristiske personlige Selvstændighedsaand eller «esprit d'individualisme», — det laa nær at opfatte alt dette som noget oprindelig Germanisk, da det havde udviklet sig i de Lande, hvor Germanerne herskede. — En Race, hvem en saa overordentlig verdenshistorisk Rolle var forbeholdt, kunde synes at være et Slags udvalgt Folk, hvis medfødte store Egenskaber og oprindelige Kraft stillede den ligesom over eller udenfor den almene Udvikling. Og *Tacitus's* Verk om Germanerne, der lovpriser deres Sæders Reenhed, deres Frihedsaand og frie Statsformer, bestyrkede tilsyneladende det Indtryk, man fik ved at betragte Begivenhedernes ydre Sammenhæng. — Allerede *Montesquieu* havde sagt om den parlamentariske Forfatning: «Ce beau système a été trouvé dans-

les bois. Si l'on veut lire l'admirable ouvrage de Tacite sur les mœurs des Germains, on verra que c'est d'eux que les Anglais ont tiré l'idée de leur gouvernement politique». ¹ De tydake Historieforskere gik, under Indflydelsen af den store nationale Rejsning, der begyndte i Slutningen af forrige Aarhundrede, videre og stedse videre i at ophøje det urgermaniske Væsen og dets Betydning for den moderne Verden, og for deres nationale Enthousiasme blev *Tacitus* en udtømmelig Fundgrube. Ved at bygge paa ham og give hans Ord den videste Tydning istandbragte de forherligende Skildringer af Germanernes sociale og politiske Liv, før de skjæmtes ud ved den romerske Smitte, der ere ligesaamange Declamationer mod Civilisationen og Miskjendelser af den fremadskridende Udvikling. ²

En mere nycter Kritik har forlængst slaaet af paa disse Overdrivelser. Forestillingerne om den germaniske Races forhistoriske Guldalder, om Storheden og Ejendommeligheden af dens oprindelige Aand og Institutioner, og denne Aands, disse Institutioners Betydning for den nyere europæiske Civilisation, ere blevne indskrænkede inden mere rimelige Grændser.

Den store verdenshistoriske Rolle, som Germanerne kom til at spille, skyldte de maaskee mindre sin medfødte Kraft end en ydre Situation: deres Sammenstød med Romerstaten fandt Sted i en Tidsalder, da dennes indre Kraft var brudt og Forfaldet havde begyndt at yttre sig i alle Retninger. De bleve herskende Folk i de Lande, hvorfra den moderne Civilisation fornemmelig udgik; men deres Herredøme viser sig, nærmere beseet, at have været langt mindre indgribende og af en langt mere udvortes Art, end man engang var tilbøjelig til at forestille sig. De optraadte som Erobrere; men de laa selv under for den underlagte roman-

¹ *Esprit des lois*, L. XI. Ch. VI.

² *Guisot, Hist. d. l. civilis. en France*, 7. leçon, siger om disse Skildringer: «Je crois voir des Sauvages de mélodrame qui viennent étaler leur indépendance, leur énergie . . . sous les yeux de spectateurs à la fois avides et blasés».

de dog kun løst knyttede til Grunden og flyttede jævnlige om fra Sted til Sted med sine talrige Kvæghjorder, hvori deres Rigdom væsentlig bestod; — det var et Hyrdeliv med Overgange til det fastbosiddende. De forstode at væve og sy; men deres Klædedragt var tarvelig; trods det barske Clima i det dengang af store Myr- og Skovstrekninger opfyldte Tydskland gik de i Regelen halvnøgne, kun med en Kappe løst heftet over Skuldrene eller iført Dyrehuder; de boede i Hytter, løst sammenføjede af Træstammer, Siv eller Fletverk, som man i en Fart kunde rive ned og bygge op igjen, — et Slags Overgangsform mellem Nomadens Telte og Agerbrugrens solide Vaaningshuse.¹

Og med det Indtryk, vi herigjennem faa af deres Standpunct i Hensyn paa materiel Cultur, stemmer ogsaa det Lidet, *Cæsar* og *Tacitus* vide at berette om deres Standpunct i Hensyn paa religiøse og mythiske Forestillinger. *Cæsar* siger om dem: «*Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt et quorum opibus aperte juvantur, Solem et Vulcanum et Lunam; reliquos ne fama quidem acceperunt*». ² Ifølge denne Efterretning, som man neppe ubetinget tør forkaste, skulde de alt saa endnu ikke være komne udover den blotte Naturdyrkelse, saadan som den endnu overalt gjenfindes hos endnu lidet udviklede Folkeslag, og saadan som vi, efter den nyeste Granskings Resultater, maa antage, at den har fundet Sted hos det ariske Urfolk. *Tacitus* derimod tillægger Germanerne virkelige Guder, som han endog identificerer med de romerske; han siger, at de fremfor alt dyrke *Mercurius*, hvem de paa visse Dage bringe Menneskeoffre, dernæst *Hercules* og *Mars*. Man har i disse Navne gjenkjendt Guder, som paaviislig dyr-

¹ *Cæsar*, *B. G.* IV. 1; VI. 21. *Tac. Germ. Cap.* (16) 17. Jvfr. *Hehn*, *l. c.*, S. 118—19.

² *B. G.* VI. 21. «Som Guder dyrke de kun synlige Magter, hvis Virksomhed er aabenbar for alle, navnlig Solen, Ilden og Maanen; andre Guder kjende de ikke engang af Omtale». — Jvfr. *Grimm, Deutsche Mythologie*, 1. Ausg., S. 71. *Grimm, Gesch. d. deutsch. Spr.*, II. 766. *Gervinus, Gesch. d. deutsch. Dichtung*, 5 Aufl., I. 20. *Mannhardt, Die Götter der deutschen und nord. Völker*, S. 70 ff.

kedes af de germaniske Stammer i en langt senere historisk Tid: Wodan eller Odin i Mercurius, Ziu eller Tyr i Mars, maaskee Donar eller Thor i Hercules.¹ Naar *Tacitus* imidlertid tilføjer, at de ikke have Templer og ikke Billeder af sine Guder, men at de indvie Lunde til dem, som de benævne efter deres Navne, og naar han paa et andet Sted, med Hensyn til en enkelt tydsk Stamme, gjentager det samme: «Nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium»,² er det klart, at disse Gudeskikkelser endnu maa have befundet sig paa de tidligste Trin af den Anthropomorphisation, hvori den mythiske Udvikling bestaar, at deres Omrids endnu have været taagede og ubestemte. I samme Retning peger ogsaa hvad *Tacitus*³ fortæller om de 7 germaniske Stammer, der vare fælleds om en Helligdom, en hellig Lund (castum nemus) paa en Ø i Oceanet, hvor de dyrkede «Nerthum, id est terram matrem». ⁴ Man tør maaskee ogsaa anføre den Omstændighed, at Odin, Germanernes Hovedgud, oversættes med Mercurius, som et Vidnesbyrd om, at dette Gudebillede — og saameget mere da de øvrige — endnu paa *Tacitus's* Tid kun har været svagt udviklet; havde Odin da endog blot tilnærmelsesviis været, hvad han blev inden den norrøne Mythekreds: Guder-nes Fader, Verdens Styrer, Klogskabens, Heltekraftens, Krigens, Digtningens Gud, skulde han neppe kunne være bleven jævnført med en af de mindst fremtrædende romerske Guder; en saadan Jævnførelse tyder paa, at det oprindelige Naturbillede af en Stormens eller Luftens Guddom, der ligger til Grund for Odinsdyrkelsen, endnu har staaet i Forgrunden eller ialfald været tydelig gjennemskinnende. — Saa faa, ufuldstændige og uklare end de Efterretninger ere, som vi besidde om Germanernes mythisk-religiøse Standpunct i den første Tid efter deres historiske Fremtræden, vække de altsaa dog, ved

¹ *Grimm, D. Myth., S. 203.*

² «Der findes hos dem ingen Gudebilleder og intet Spor af fremmed Overtro». *Germ. Cap. 43.*

³ *Germ. Cap. 40.*

⁴ Nerthus svarer til Sanskr. nrtú, et af Jordens Navne. *Pictet, Les origines Indo-Européennes, II. 663.*

at sammenholdes, en bestemt Forestilling om, at dette Standpunct ikke har ligget højt, at den Proces, hvorved de oprindelige blotte Personificationer af Naturphænomenerne mere og mere anthropomorphiseres og Mytherne fyldes med et ethisk Indhold, paa hvilket deres ejendommelige Præg hos hver Nation eller Race fornømmelig beror, endnu kun var lidet fremskreden.

Det maatte synes i Strid med Udviklingens naturlige Gang, om et Folk, der ikke stod højere i Hensyn paa materiel og aandig Cultur, skulde have været i Besiddelse af en virkelig Frihed, om det skulde have udmerket sig ved en personlig Selvstændighedsfølelse, lig den, som den nyere Tid har lært at kjende, om dets Samfunds- og Statsliv skulde have opviist Særegenheder, hvori en ejendelig Nationalaand klart og skarpt bestemt kommer tilsyne. Men dette var heller ikke Tilfældet, idetmindste ikke i den Grad, som man ofte har været tilbøjelig til at forestille sig. — Naar *Montesquieu* troede at gjenfinde Grunddragene af Englands parlamentariske System hos *Tacitus's* Germaner, saa var det vel ikke uden Hjemmel; der er en Sammenhæng, men ikke synderlig mere end en blot ydre, og i de Ord, han citerer: «De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes; ita tamen, ut ea quovque quorum penes plebem arbitrium est apud principes pertractentur»,¹ — er ikke skildret noget for denne Race saa Ejendommeligt, at det kan tjene til det urgermaniske Væsens Forherligelse. — *Tacitus's* Germania er, som bekendt, et Tendentskrift. Hans Lovtale over Germanerne er en indirecte Satire over hans egne Landsmænd;² naar han fremhæver hines rene Familjeliv, Frihedssind, Ordholdenhed, Trofasthed, saa er det i Modsætning til Datidens Romeres moralske Fordervelse og politiske Servilisme. Han maler

¹ «Fyrsterne (ell. Høvdingerne) afgjøre mindre vigtige Anliggender, de mere vigtige afgjøres af Folkeforsamlingen, dog saa at ogsaa disse forinden ere Gjenstand for Høvdingernes Raadslagning».

² «L'éloquente boutade d'un patriote philosophe qui veut voir la vertu là où il ne rencontre pas la mollesse honteuse et la dépravation savante d'une vieille société». Guizot, *Hist. d. l. civ. en France*.

følgelig med sterke Farver og pointerer skarpt. Alligevel er det ikke let at udpege i hans Skildring af Germanernes Statsforhold noget enkelt Træk, der er fuldt ejendommeligt for dem og kan siges at betegne deres Races Kraft og bebude dens historiske Mission. Inddelingen i Stammer og Folk og de videre Confederationer af disse; Krigerfølget og Folkeforsamlingen; de frivillige Forbindelser til krigeriske Øjemed og de, paa antaget eller virkelig fælleds Herkomst byggede, klansmæssig ordnede Fredssamfund; Blandingen af monarkiske, aristokratiske, demokratiske Forfatningselementer: Kongerne af ædel Byrd, det engere Raad af Høvdinger, der afgjøre de mindre vigtige Sager og forberede Afgjørelsen af de mere vigtige, den almindelige Forsamling, hvor hver fri Maand møder med sine Vaaben, og hos hvilken den offentlige Myndighed egentlig tænkes at hvile, — alle disse Træk gjenfindes i det Store taget i de homeriske Skildringer af Grækernes gamle Samfundsforhold eller hos Kelterne.¹ Det er et System, der synes at have været fælleds for alle Folk af den ariske Æt.

Paa lignende Maade forholder det sig med hvad *Tacitus* fortæller om Germanernes private Liv og Retssedvaner: Blodhævnen, Udsoningen af visse Forbrydelser ved Pengebøder til den Fornærmedes Familje, den udstrakte Gjestfrihed, det ægte-skabelige Livs strenge Reenhed, Respecten for Kvindekjønnen paa Grund af den det tillagte Spaadomsgave, de larmende Gjestebud, Umaadeligheden i Mad og Drikke, Mændenes Lediggang i Fredstid, medens alt strengt Arbejde, navnlig Jordens Dyrkning, blev overladt til Kvinder og Oldinge, — det er altsammen Træk, der mere eller mindre bestemt kunne paa-peges hos de fleste Folkeslag paa et lignende, lidet fremadskredet Udviklingsstadium.

Man har fremhævet det bekjendte Sted, hvor *Tacitus* omtaler Germanernes Maade at bebygge Landet paa: «Nullas Germanorum populis urbes habitari satis notum est, ne pati

¹ *Henri Martin, Hist. de France, 4. éd., I. 206 ff. Freeman, The Conquest of England, I. 86.*

quidem inter se junctas sedes; colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit,¹ — og betragtet det som et Vidnesbyrd om, at den for Germanerne ejendommelige «esprit d'individualisme» havde givet deres Bebyggelsesmaade og dermed den hele indre Samfundsorganisation en fra andre Folkeslag forskjellig Charakter; man har deraf sluttet, at den norske, saakaldte «Odelsforfatning» med enkelte Gaarde, hver tilhørende een Mand eller een Familje, skulde være oprindelig germanisk, og at enhver Afgang fra denne Orden i Lande, beboede af germaniske Folk, maatte forklares som hidført ved Erobringer eller lignende voldsomme Forstyrrelser af den jævne Udviklingsgang.² Men Urigtigheden heraf er saa aabenbar, at man ikke kan andet end forundre sig over, at en saadan Mening er bleven opstillet. Den nærmest følgende Sætning hos *Tacitus*: «vicos locant, non in nostrum morem, connexis et cohærentibus ædificiis, suam quisque domum spatio circumdat»,³ gaar jo netop ud paa, at Germanerne have boet sammen i Landsbyer, men at disse ikke have været byggede paa lignende Maade som de romerske Byer, nemlig med sammenhængende Huse, men saaledes at hvert Hus har været omgivet af en Have, en Toft, ligesom Husene i de danske Landsbyer. Denne Sambyggen i Landsbyer sees i en senere historisk Tid at have været den almindelige over hele Tydskland, som den var det i de skandinaviske Lande, paa Norge nær, og at forestille sig, at Forholdet oprindelig har været et andet, at Landsbyerne have udviklet sig af enkelte Gaarde ved Tilflytning og Udstykning, at det oprindelig var Enkeltmand, der tog et større Stykke Land i Besiddelse, hvorefter han derpaa overdrog Dele til Venner og Af-

¹ «Det er noksom bekjendt, at Germanerne ikke have Byer, ja at de ikke kunne finde sig i nær forbundne Bygninger; de bo spredte omkring, eftersom en Kilde, en Mark eller en Lund har indbudt til Nedsættelse».

² Saaledes *Munch, Det norske Folks Historie, II. 1. S. 15—16.* — Jvfr. Afhandl. om *Adelen i Norden, Norsk Maanedsskrift, I. 188 ff.*

³ «De anlægge ikke sine Landsbyer efter vor Skik, med forenede og sammenhængende Bygninger, men enhver omgiver sit Huus med en aaben Plads».

hængige,¹ er en Urimelighed, der ogsaa forlængst er opgivet af tyske Historieforskere. Ved Udstykning af den enkelte Bondegaard kan opstaa en Grænd, saaledes som vi hyppig finde det at være Tilfælde i vore Fjord- eller Fjeldbygder, men ikke en Landsby, saadan som den har været kjendt i Danmark og andre germaniske Lande indtil den nyere Tid, eller saadan som den bestaar den Dag i Dag hos Hinduerne og hos enkelte slavoniske Folk. Den danske, tyske eller hinduiske Landsby var eller er noget ganske Andet end en blot Samling af Huse eller af Bønder, der bo paa det samme Sted, men iøvrigt ere fuldkommen uafhængige af hverandre med Hensyn paa Ejendomen til og Dyrkningen af deres Jorder; den var en ejendelig Organisation, et fast knyttet Samfund, et nyt højere Individ saa at sige, dannet af flere lavere, som Polypstokken, der paa eengang er en Mangfoldighed og et Enkeltvæsen, og den Omstændighed, at denne Organisation lader sig paavise hos saagodtsom alle Stammer af den ariske Æt, og at den hos dem alle kan føres op til den allertidligste Historie, hænger sammen med de dybest rodfæstede Traditioner — vidner om, at vi her ikke have for os en Virkning af Erobring eller andre tilfældige Aarsager, men noget Oprindeligt.² Det kan neppe drages i Tvivl, at Landsbyforfatningen skriver sig allerede fra den Periode, da Arierne udelukkende eller væsentlig levede af Fædrift, og at den er en Overførelse fra de nomadisk-patriarkalske Samfundsforhold til Agerdyrker-

¹ Saaledes endnu *N. M. Petersen* i *Afhandl. om Adel, Bryde og Bønder i Ann. f. Nord. Oldk. 1847* og i *Danmarks Hist. i Hedenold, 2. Udg., III. 152 ff.*, hvor Danmarks Bebyggelse antages at være foregaaet i Lighed med Islands.

² For Tydsklands Vedkommende ere de nyeste og udførligste Behandlinger af dette Emne: *G. L. v. Maurer's Verker: Einleitung zur Gesch. der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadtverfassung; Gesch. der Dorfverfassung; Gesch. der Frohnhöfe; Gesch. der Markverfassung.* Om det danske Landsbyvæsen: *C. Olufsen, Bidrag til Oplysning om Danmarks Forfatning etc. Kbhvn. Vid.-Selsk. Skr. 1821.* Jvfr. *Molbeck's Afhandl. om Den Germanisk-Skandinaviske Forfatning, Dansk hist. Tidsskr., IV. 369 ff.* — En Sammenligning mellem germanisk og hinduisk Landsbyvæsen i *Maine, Village Communities in the East and West.* Jvfr. *Laveleye, La propriété et ses formes primitives.*

livet med faste Boliger. Overgangen fra Nomade- til Agerdyrkerlivet er foregaaet lidt efter lidt. Fra først af har Arbejdet med at afvinde Jorden Sæd ved Dyrkning kun spillet en ganske underordnet Rolle og ikke været forbundet med faste Boliger. De patriarkalsk eller klansmæssig ordnede Smaasamfund, hvori hvert Folk deelte sig, har flyttet om fra Sted til Sted med sine Kvæghjorde, af hvilke de fornemmelig havde sin Næring, og hvem det gjaldt at skaffe vidtstrakte og hyppig vekslede Græsgange; men paa hvert Sted, hvor en saadan Flok midlertidig slog sig ned, har den tillige optaget et Stykke Jord til Udsæd, hvilket da de til Flokken hørende Familjefædre dyrkede i Fælledsskab, hvis Udbytte de deelte sig imellem, og som de atter lode ligge under Fæfod, naar Græsgangene rundt om vare udnyttede og de for sit Kvægs Skyld maatte flytte andetstedshen. Efterhaanden er Jorddyrkingen bleven vigtigere, Rummet trangere; Klanen har slaet sig ned paa et bestemt Sted, men de usle Hytter, som den fremdeles lod sig nøje med, vare kun halvt at betragte som faste Boliger, halvt som en Lejr paa Marschen, saa at den ikke havde ondt ved atter at rykke op og søge sig et nyt Hjem, naar en eller anden Grund gjorde det ønskeligt; Familjefædrene have deelt Agerlandet mellem sig og ikke blot det ved Dyrkingen vundne Udbytte; men denne Deling har kun været en midlertidig, Agerlandet har ligesom den øvrige til Klanen eller Landsbyen hørende Jord været betragtet og behandlet som dennes Ejendom, ikke som de enkelte Landsbybønders. Jo mere Agerbruget vandt Betydning, desto fastere knyttedes de til en saadan oprindelig nomadisk-patriarkalsk Gruppe hørende Familjefædre til det Sted, hvor deres Agre laa, og desto mere gjorde den Enkeltes Besiddelsesret sig gjeldende til den Lod, som var bleven ham eller hans Familje udviist inden Landsbyens fælleds Jorder.¹ Ifølge den fra en senere historisk Tid bekjendte Landsbyforfatning i Tydskland og Danmark var den individuelle Ejendom til Jorden forsaavidt gjenneført, som hver enkelt Landsbybonde havde sine særskilte

¹ *Maine, Village Communities, pag. 81—82.*

Lodder, der gik i Arv til hans Børn; men hans Stilling var dog fremdeles snarere en Arvefæsters end en virkelig Selvejers. Hvad han ejede med den samme ubetingede Besiddelsesret som den, hvormed den norske Odelsbonde besad sin Gaard, var kun hans Huus i Landsbyen og det Huset nærmest omgivende indhegnede Gaardsrum eller Havestykke, der i de nordiske Lande sedvanligviis benævntes Toft og hos de andre germaniske Stammer havde andre Navne. Hans Andeel i Landsbyens Sædemarker derimod gik vel i Arv i hans Familie; men han kunde ikke selge den eller fraskille noget af den eller paa anden Maade forføje over den eller dyrke den saaledes, som han selv fandt for godt; han var med Hensyn til Dyrkningen bunden til en vis Orden, stod under Control af Landsbyens Raad, var afhængig af de øvrige til Landsbyen hørende Bønder, fra hvis Samfund han ikke havde Ret til at skille sig ud.

De ældste Efterretninger om Germanernes agrariske Forhold — de vi finde hos *Cæsar* og *Tacitus* — give Grund til at formode, at de paa disse Forfatteres Tid, i Aarhundredet før og i det første Aarhundrede af vor Tidsregning, ikke engang vare naaede saavidt i Gjennemførelsen af den private eller individuelle Ejendom til Jord, men at de da endnu stode paa et af de lavere Overgangsstadier mellem det omflakkende Hyrdeliv, med sin patriarkalske Absolutisme og fuldkomne Fælledsskab mellem Klanens Medlemmer, og det fastbosiddende Agerbrugerliv, med sin større Frihed inden de snævrere Samfundskredse og sit videre Rum for den Enkeltes Ret og Selvstændighed. *Cæsar* fortæller om Germanerne i Almindelighed: «Agriculturæ non student; neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios; sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui una coierunt, quantum et quo loco visum est, agri attribuunt, atque anno post alio transire cogunt».¹ Om en enkelt Afde-

¹ B. G. VI. 22. «De drive ikke synderligt paa Agerbrug; ingen har et bestemt tildeelt Agerland eller egne Grændser; men Øvrighederne og Fyrsterne udvise hvert Aar de forskjellige Slegter eller sam-

ling af de germaniske Stammer, Sveverne nemlig, fortæller han videre: . . . «Sed privati ac separati agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet». ¹ *Tacitus* beskriver det germaniske Agrarvæsen paa følgende Maade: «Agri pro numero cultorum ab universis in vices (eller: universis vicis) occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur. Facilitatem partiendi camporum spatia præbent. Arva per annos mutant et superest ager». ² Kan nu end den sidst anførte Efterretning tydes i Overeensstemmelse med de senere under Landsbyforfatningen stedfindende agrariske Forhold, saa den altsaa ikke skulde gaa ud paa, at enhver «vicus» eller Landsby eller de til Landsbyen hørende slegtsmæssig forbundne Familjer flyttede fra det ene Sted til det andet og paa hvert Sted deelte det til Dyrkning udsete Land sig imellem til midlertidig Brug og ikke til varig Besiddelse, men at den alene skulde være en uklar, i Enkeltheder misforstaaet Skildring af det saakaldte «Dreifelderwirthschaft», der vides at have bestaaet baade i Tydskland og Danmark langt frem gjennem den historiske Tid, ifølge hvilket det til hver Landsby hørende Agerland var deelt i tre ligestore Dele, som hver vechselviis laa brak eller tilsaaedes med Vaar- eller Vintersæd, ³ — saa gjelder dette derimod ikke om de af *Cæsar* anførte Steder. Her antydes bestemt en Vexling, ikke blot med Hensyn paa Dyrkning, men med Hensyn paa Sted og Besiddelse;

hørende Familjer Land til Dyrkning, saameget som de finde for godt, og hvor det behager dem, og nøde dem saa Aaret efter til at flytte andetstedshen».

L. c., IV. 1. «Privat eller særskilt Jordbesiddelse gives der ikke hos dem; og det er ikke tilladt at opholde sig længere end eet Aar paa det samme Sted for Jorddyrkningens Skyld».

² *Germ. Cap. 26.* «Agerlandet tages i Besiddelse af hver enkelt Landsbymenighed i Fælledsskab (ell. de forskjellige Landsbymenigheder tage skifteviis Agerlandet i Besiddelse) efter Jorddyrkernes Antal og dele det sig imellem efter Enhvers Verdighed (ell. efter en Vurdering af Jorden). Markernes Vidde gjør en saadan Deling let. De vexe aarlig Sædejorden, og dertil er der Land nok forhaanden». — Jvfr. med Hensyn til dette Sted *Waitz, Deutsche Verfassungsgeschichte, 2. Aufl., I. 132—37.*

³ *Waitz, l. c., I. 106—7.*

her benegtes det i ligefremme klare Ord, at Germanerne have kjendt virkelig individuel Ejendom til Jord eller været fuldt ud fastbosiddende. Og saa sterkt end Paaligheden af disse Efterretninger er bleven anfegtet,¹ er det dog neppe raadeligt ubetinget at forkaste dem, da de stemme overeens med hvad *Cæsar* veed at berette om Agerbrugets Standpunct i Almindelighed hos Germanerne. Han kan vel antages at have misforstaaet i det Enkelte hvad der blev ham fortalt om agrariske Forhold, der vare saavidt forskellige fra de romerske som de germaniske, endog om disse paa hans Tid allerede skulde have været de samme, som vi finde dem at være i en senere, historisk sikker Tid; men, naar han i Almindelighed veed at fortælle om Germanerne, at de kun dreve lidet paa Agerbrug, og gjentagne Gange fremhæver dette som en Synderlighed ved dem, i Modsætning til Kelterne, maa dog vel hans Ord staa til Troende; derom maatte han dog kunne vide Besked. At han i dette Stykke ikke har taget fejl, kan ogsaa sees af hvad baade han og *Tacitus* fortæller om den idelige Omflytning af de germaniske Stammer, som fandt Sted ikke blot langs Grændserne, men midt inde i det af Germanerne beboede Land.² Denne Omflytning kunde ikke have fundet Sted i en saadan Maalestok, saafremt Germanerne havde været agerbrugende og fastbosiddende anderledes end i en meget indskrænket Forstand, saafremt deres Huse havde været mere end et Slags Overgangsform mellem Nomadens Telte og Agerbrugernes faste Boliger,³ og deres Agerbrug havde været synderlig mere end en saadan lejlighedsviis Udnyttelse af Jorden til Sæd som den, vi iagttage hos andre, væsentlig som Hyrder levende Folk; de vilde ellers ikke have havt saa let for at bryde op og søge sig andre Boliger, naar et Nederlag eller andre Uheld havde rammet dem. — *Tacitus* omtaler vel udtrykkelig Germanerne, i Mod-

¹ Se t. Ex. *Waitz*, l. c., I. 97 ff. — I modsat Retning *Dahlmann*, *Gesch. v. Dänemark*, I. 132—33.

² Jvfr. *Guizot*, *Hist. d. l. civ. en Fr.*, 7. leçon.

³ *Palgrave*, *Rise and Progress of the English Commonwealth*, I. 75.

sætning til deres østlige Naboer, Sarmaterne, som fastbosiddende og i Besiddelse af et regelmæssigt Agerbrug;¹ men, naar han fortæller, at Arbejdet med Jordens Dyrkning blev overladt til Kvinder og Oldinge, medens Mændene tilbragte Tiden hjemme med nomadisk Lediggang, er det tydeligt, at Overgangen fra Hyrdelivet til det fastbosiddende Jorddyrkeliv kun har været meget ufuldstændig gennemført;² Agerbruget har ikke staaet i stor Anseelse (som t. Ex. senere hos Nordmændene, hos hvem endog Mænd af kongelig Byrd ikke holdt det for under sin Verdighed at befatte sig dermed); det beherskede ikke endnu Livet og Sæderne og havde endnu ikke øvet sin fulde Indflydelse til at omforme Ret og Samfund. Men det er først denne Indflydelse, der udvikler Begrebet om privat Ejendom til Jorden og derved lægger en Grund for den sande individuelle Frihed; det er først ved det fuldt befæstede Agerbrugliv, at Individerne eller de enkelte naturlige Familjer kunne heelt løsgjøres fra det patriarkalske Slegtherredømme og opnaa Selvstændighed i retslig Henseende.

Vi indsee heraf, at vi ikke maa gjøre os store Forestillinger om den urgermaniske Frihed og «esprit d'individualisme». Den romerske Borger paa Tacitus's Tid, der ejede sin Jord med fuld Ejendomsfrihed og kunde forføje over sin Formue, som han selv fandt for godt, var i visse Maader mere fri end Germanen, der ikke var stort mere end Bruger af den Jord, hvorpaa han sad, og som endog, efter hvad Cæsar beretter, maatte opgive Huus og Hjem, naar Stammehøvdingerne gave Ordre til en almindelig Flytning. — Det viser sig i alle Retninger, at vi, ved at gaa tilbage til den germaniske Races Urtid, ikke komme til nogen Guldalder, og at den Aand, der har udmerket Germanerne under deres senere Udvikling, ikke i den Forstand maa opfattes som noget for dem Oprindeligt, at den endog skulde have gjort sig gjældende i sin største Fylde og Rigdom, forinden de kom i Be-

¹ *Germ. Cap. 46.*

² *Grimm, Gesch. d. deutsch. Spr., I. 22. Zeuss, Die Deutschen und die Nachbarstämme, S. 52. ff.*

rørelse med den gamle Verdens Folkeslag. De vare ved deres første historiske Fremtræden lidet udviklede og, som Følge deraf, heller ikke i nogen Henseende synderlig skarpt eller ejendommeligt prægede.¹ I hvad der berettes om deres Aandsliv, Sæder og Samfundsformer kommer først og fremst en vis primitiv Almindelighed tilsyne. Men vi skimte paa den anden Side dog tillige Antydninger til et originalt Væsen, Spirerne til en ejendelig Udvikling. Vi finde allerede i de ældste Skildringer af dem Vink, der godtgjøre, at, hvad der adskilte dem fra Grækerne, Romerne eller Gallerne, det var ikke blot, at de endnu befandt sig paa et mere primitivt Udviklingsstadium end disse, men ogsaa, at de, fra det for alle indoeuropæiske Racer fælleds Udgangspunct, havde slaaet ind i en Retning, forskjellig fra alle de andre.

Maaskee kan man udtrykke det Ejendommelige, der kommer tilsyne i Germanernes Stats- og Samfundsudvikling allerede paa *Cæsar's* og *Tacitus's* Tid, saaledes, at de besade mere af politisk og social Frihed, end man skulde have ventet, sammenligningsviis med de andre beslegtede Racer, efter det Stadium, hvorpaa de da befandt sig. De stode, som vi have seet, paa Overgangen fra Hyrde- til Agerbrugerlivet. Men til Hyrdelivet i den for det ariske Stamfolk ejendommelige Form, der, om det end ikke kjendte Ejendom til Jord, alligevel forsaaavdt knyttede til Grunden, som Flytningerne kun fandt Sted inden et snævert begrændset Omraade, synes en patriarkalsk Slegtsordning at have svaret, hvoraf der gjenkjendes Spor hos alle til den ariske Folkeæt hørende Stammer, og som fremtræder i sin skarpeste Form hos Kelterne, hvor den forhærdede sig til et Khlansvæsen, der paa den ene Side absorberede den naturlige Familje og paa den anden hindrede Dannelsen af videre politiske Forbindelser, virkelig nationale Stater. Ifølge denne Ordning dealte Folket sig i en Mangfoldighed af smaa,

¹ *Guizot, Hist. d. l. civ. en Fr., 7. leçon*: «Si j'étais maintenant obligé de résumer ce que je viens de dire sur l'état des Germains, j'y serais embarrassé. Il n'y a là point des traits bien achevés, bien précis; aucun fait ne se présente sous une forme déterminée; c'est l'enfance de toutes choses, tout est grossier, confus».

indbyrdes uafhængige eller saagodtsom uafhængige Smaasamfund, der dannede et Slags Mellemtung af Familje og Stat, og hvoraf hvert især havde en oprindelig religiøs-kirkelig Charakteer, var theokratisk og, som Følge deraf, despotisk regjeret.¹ Religionen har overalt været den Grundvold, hvorpaa Stat og Samfund er bygget; de religiøse Forestillinger have været de ældste og stærkeste aandige Baand mellem Menneskene, og ved *dem* fremfor alt er Samfundenes Charakteer bleven bestemt. Det synes imidlertid ikke at have været Dyrkelsen af Naturen og Naturkræfterne, der har ligget til Grund for den omtalte patriarkalske Organisation, men en Dyrkelse af de Afdøde, en Udødelighedstro, hvoraf der ligeledes er paaviist Træk, fælleds for de fleste til den ariske Folkeæt hørende Stammer. Ifølge denne Tro vedbleve de Afdøde at leve i den Grav, i hvilken de vare nedlagte, og der fremdeles at have Behov af Føde. Naar de Efterlevende iagttog at begrave dem ordentlig og at offre til dem, bleve de gode og beskyttende Genier; i modsat Fald onde og ødelæggende. Saaledes fik hver Familje sine egne Guddome, sin egen Religion. Hos Hinduerne som hos Grækerne og Italerne var det Sønnen, der havde den Pligt at offre til sin Faders og sine Forfædres Aander: Familjereigionen gik kun i Arv paa Sverdsiden. Derfor var det magtpaaliggende for Enhver at faa Sønner; thi kun da kunde han vente at blive dyrket efter Døden som en Guddom, at faa sine Offermaaltider, naar han var nedsteget i den Grav, hvor han troede at skulle fortsætte sit Liv. Men heraf udledes nu igjen Familjens og Familjeforfatningens Charakteer hos de Gamle. — Huusfaderens Magt maatte blive en vindskænket, en fuldkommen despotisk. Han var nemlig Familjens Prest, han alene stod i umiddelbar Forbindelse med Familjeguddomene; hans Vilje var derfor eenstydig med et Religionens Bud, den var inspireret og fordrede ubetinget Underkastelse. Den Stilling, Husets Sønner indtog, var kun derved forskjel-

¹ Jvfr. *Maine, Ancient Law, Ch. 5.*

lig fra Trælens, at der var en Mulighed for, at ogsaa de engang kunde blive Huusfædre; iøvrigt vare de, saalænge deres Fader levede, ikke mindre end den usleste Træl, underkastet hans Vilkaarlighed. Kvinderne, gennem hvem Familjereligionen ikke kunde forplante sig, vare som Følge deraf fuldkommen retløse; de kunde aldrig erhverve selvstændig Ejendom, aldrig unddrages Faderens eller den nærmeste mandlige Frenedes eller Egtemandens absolute Herredøme. — Det fulgte dernæst af Familjens strengt religiøse Charakter, at den i fysisk Henseende havde en anden Sammensætning end nuomstunder, at den indesluttede en Mangfoldighed af Individier, der nuomstunder ikke regnes til Familjen, medens andre vare udelukkede, der nuomstunder regnes med. Det Forbindende var mere den fælleds Religion end det naturlige Blodsforvandtskab. Kvinden, der blev giftet ind i en anden Familie, antog sin Mands Religion, traadte ind i hans Kirke; hun og hendes Børn bleve fuldkommen fremmede for Brødre eller andre kjødelige Slegtninge. Paa den anden Side betragtedes Adoptiv sønner og Adoptivbrødre og deres Ætlinge som staaende i fuldkommen det samme Forhold til Familjen som virkelige Søner og Brødre, idet det religiøse Fælledskab bødede paa Mangelen af kjødeligt Slegtskab. Cognaterne udelukkedes, men Agnaterne toges med i videste Udstrekning; Agnationerne bleve til «gentes» eller Klaner, der overordnedes den naturlige Familie, optog den i sig og stundom saagodt-som ganske ophævede den.¹

Vi finde Spor af denne patriarkalske Organisation baade hos Græker og Italer; men hos begge betegner den allerede ved deres første historiske Fremtræden et væsentlig tilbage-lagt Stadium. Den religiøs-patriarkalske Familie eller Slegten (gens — γένος) bestod endnu som et særegent Samfund med sin særegne Religion og sin særegne Styrelse; men Slegterne vare indordnede under en Række af videre Forbindelser, der ender med den af flere Tribus'er eller Stammer sammensatte Commune eller Stat (den romerske «civitas»).

¹ Fustel de Coulanges, *La cité antique*.

Hvorledes disse højere politiske Associationer have dannet sig: om det er skeet ved en fortsat Forgrening af den oprindelige eenslige Slegt eller ved en Sammenslutning af flere indbyrdes uafhængige Slegter, — kan i det Enkelte være uvist. Men, hvorledes end Udvidelsen factisk er foregaaet — kunstigt eller naturligt — saa er det sikkert, at man altid forestillede sig, at den var foregaaet naturligt, at den videre Kreds var gaaet umiddelbart frem af den engere. Stammen og Staten betragtedes som naturlige Eenheder, hvilende paa et oprindeligt Blodsforvandtskabs Grund. Alle Medlemmer af en Stamme eller en Stat antoges at stammede fra den samme Ætfader. Ifølge heraf gjorde nu ogsaa det religiøse Princip i Familjeforfatningen sig gjeldende i de videre Kredse; — Familjeretten blev Statsrettens Prototyp. Staten blev opfattet som et religiøst Samfund, en Kirke. Den havde, som Familien, sine Huusguder og sit Arnested, hvor den hellige Ild altid maatte brænde. Dens Chefer — Kongerne eller de republikanske Magistratspersoner — vare dens patresfamilias, Senatet det Raad af erfarne Mænd, der plejede at omgive Huusfaderen, Borgerne dens Børn. Statsautoriteten var følgelig i Principet absolut, men indskrænkedes factisk ved Slegtsforfatningen, saalænge denne endnu nogenlunde bevarede sin Kraft. — Den senere historiske Udvikling hos Grækerne og Romerne foregik nu saaledes, at den videste Kreds — Communen eller Staten — mere og mere absorberede de engere; Statsmyndighederne optog i sig de patriarkalske Slegtshøvdingers Myndighed eller trængte denne tilside. Dette var et stort Fremskridt, der i høj Grad befordrede Individets Emancipation, som er et Maal og en Betingelse for al fremadskridende Udvikling. Despotismen i den videre Kreds kan nemlig aldrig blive saa trykkende eller nærgaaende som Despotismen i den snævrere, og Familien blev dernæst paa denne Maade mere og mere ført tilbage til sin naturlige Grund, paa hvilken den ogsaa bedst kan hevde sin moralsk opdragende Betydning for Individet. Vi see, at i samme Forhold, som den romerske Stat hævede sig paa Slegts-

væsenets Bekostning, antog den romerske Privatlovgivning en mere og mere liberal Charakter og lagde, ved systematisk at arbejde paa at udvide Testamentfriheden, give Kvinderne og Sønerne en friere Stilling ligeoverfor Huusfaderen, bringe Bevægelighed ind i Ejendomsforholdene o. s. v., Grunden til Fremskridt, som have spillet en stor Rolle i den moderne Friheds Historie.¹ Men denne Emancipation foregik kun paa et enkelt, snævert begrændset Felt; iøvrigt vedblev den gamle Autoritetstvang i nye Former: man kom fra det patriarkalske Despoti over i det republikanske; Klansabsolutismen afløstes af Statsabsolutismen.

Hos Kelterne var det den første, der forblev den sejrende, idet den dog vistnok efterhaanden modificeredes baade med Hensyn til Form og Væsen. Det er bekjendt, hvorledes Klansaanden har været dominerende hos de keltiske Folkeslag, overalt hvor disse nogenledes bevarede sin Nationalitet, til den nyere Tid, og det er ikke mindre bekjendt og ofte nok udviklet, hvorledes denne Klansaand var en Aarsag til Racens politiske Vanskjæbne, hvorledes den t. Ex. hos Iernerne, ved at medføre en uhelbredelig indre Splittelse og ved at undergrave et sundt Familjeliv, gjorde Folket til et let Bytte for fremmede Erobrere, trods mange og store naturlige Egen-skaber og trods en i visse Retninger allerede vidt fremadskreden Cultur.²

Gaa vi nu til *Germanerne*, da ville vi allerede af *Tacitus's* Skildring kunne uddrage Vink, som tyde paa, at de havde slaaet ind i en Retning, der hverken faldt sammen med den keltiske eller med den græco-italiske. Vi gjenkjende i Hoveddragene den samme Forfatning hos dem som den, der fandtes hos Græker og Italer ved deres tidligste historiske Fremtræden. Slegts- eller Klansvæsenet bestod endnu, men indordnet under videre politiske Associationer. *Tacitus* omtaler »familix et propinquitates», hvorefter deres Slagordener op-

¹ Jvfr. *Maine, Ancient Law, Ch. 6—9.*

² Se t. Ex. *Aug. Thierry, Hist. de la Conquête de l'Angleterre par les Normands, 11. Udg., III. 177 ff.*

stilledes, *Cæsar* nævner «gentes et cognationes» hos dem; selve Landsbyvæsenet maa, som tidligere omtalt, antages at staa i Forbindelse med den patriarkalske Slegtsorganisation: de Familjer, der flyttede sammen og nedsatte sig i Forening paa det samme Sted, have været betragtede som en Eenhed, sammenknyttet ved Blodets Baand.¹ Slegterne havde igjen sluttet sig sammen til Stammer eller Stater og disse igjen til større Confederationer. I Spidsen for hver Stamme eller hver Stat stode Konger eller valgte Høvdinge, der omgaves af et Raad; men Stamme-Høvdingerne vare væsentlig kun Anførere i Krig og Ledere af Forhandlingerne i Folkeforsamlingen; hos denne sidste tænktes den egentlige Souverainetet at hvile. Alt dette svarer, som sagt, temmelig nøje til, hvad vi vide om den ældste græske og italiske Samfundsforfatning. Men der kommer til lige en Forskjel tilsyne. Vi finde de udover Slegten gaaende politiske Associationer eller Statsforbund løst knyttede hos Germanerne, ligesom hos Grækerne og Italerne i den ældste Periode af deres Historie, og vi skulde nu have ventet, at hos hine som hos disse Slegtsvæsenet til Gjengjæld havde været stærkt fremtrædende; at Familjeforfatningen havde bevaret sin strengt religiøse Charakter, at Fædrenemagten (*patria potestas*) havde været saagodtsom uindskrænket, Kvinder og Sønner fuldkommen ufrie o. s. v. Men dette synes ikke at have været Tilfælde, ialfald ikke i samme Grad som hos Grækerne og Italerne paa et tilsvarende Udviklingstrin. Det var hos disse Staten, som ved at udvide sig paa Bekostning af Slegternes Selvstændighed mere og mere udskilte den naturlige Familie fra Slegten og frigjorde Individerne fra den patriarkalske Despotisme; naar vi nu finde, at hos Germanerne paa *Tacitus's* Tid de Myndigheder, der repræsenterede Staten, vare snævert begrændsede, snævrere endnu end hos Græker og Italer i den ældste Periode af deres Historie, skulde vi ogsaa have ventet, at den naturlige Familie havde været

¹ Dette fremgaar paa iøjnefaldende Maade deraf, at mange Landsbyer førte Slegtsnavne. Se *G. L. v. Maurer, Gesch. der Frohnhöfe. Kemble, The Anglosaxons, I. 51—59 og Appendix A.*

endnu bestemtere underordnet under Slegten, at den patriarkalske Despotisme havde været endnu mere fremtrædende hos hine end hos disse. Men netop det modsatte synes at have været Tilfælde. Efter hvad *Tacitus* fortæller,¹ opførte Sønnerne hos Germanerne, naar de i Folkeforsamlingen vare blevne erkjendte for vaabendygtige Mænd og beklædte med Spyd og Skjold, at staa under Faderens «mundium». «Ante hoc domus pars videntur, mox reipublicæ».² Hos Romerne fandt, som bekjendt, en sliig Emancipation fra Fædrenemagten aldrig Sted i den tidligere Periode af deres Historie. *Tacitus* omtaler fremdeles, at Egteskabet hos Germanerne kun havde Charakteren af et Kjøb, en juridisk Contract, og at det savnede den højtidelige religiøse Indvielse, som det havde hos Romerne.³ Det er endelig aabenbart, at, om vi end i den germaniske Samfundsorden finde Spor af en oprindelig Inddeling i Slegter, svarende til de romerske «gentes» og de keltiske Klaner, saa ere disse Spor dog utydelige og svage; Slegtsinddelingen fremtræder langtfrå med den samme Skarphed og Bestemthed hos Germanerne som hos Romerne eller Kelterne, og det paa samme Tid som den udover Slegten gaaende politiske Association hos dem ingenlunde var repræsenteret ved nogen sterk eller omfattende Autoritet.

Vi finde heri antydet en Samfundsudvikling, der hverken, som den romerske, førte til Statsabsolutisme eller, som den keltiske, til et al individuel Selvstændighed opslugende Klansvæsen, og naar vi nu spørge om, hvad der har givet Germanernes Samfund denne ejendommelige Retning, da maa Forklaringen søges deri, at det krigerske Liv har gjort sig tidligere og i højere Grad gjældende hos dem end hos de øvrige beslegtede Stammer. Ved Siden af det religiøse Princip har nemlig ogsaa et andet, som man kan kalde det militære eller

¹ *Germ. Cap. 13.*

² «Forud betragtes de som tilhørende Huset (ell. Familjen), men nu som tilhørende Staten».

³ *Germ. Cap. 18.*

krigerske, fra først af været virksomt til at knytte Menneskene sammen og bestemme Charakteren af deres Samfund. Disse to Principer forholde sig saaledes til hinanden, at, jo mere det ene træder frem, jo mere trænges det andet tilbage. Det religiøse Princip er ifølge sit Væsen et ganske anderledes ubetinget end det militære. I Menneskenes Sammenslutning om religiøse Formaal forudsættes altid en højere Vilje som den bestemmende; i deres Sammenslutning til fælleds Angreb paa eller Forsvar mod en udvortes Fiende indgaar derimod altid et Element af bevidst Beregning og Frivillighed. Fra det militære Princip stammer derfor væsentlig Friheden, fra det religiøse Autoriteten. Hvor dette sidste har været ubetinget raadende, er Statsformen bleven den fuldkomneste Despotisme hos de Herskende, en uafhjælpelig Trældomsaand hos Undersaatterne. Saaledes hos mange orientalske Folk. Hos Grækerne og Italerne gjorde fra først af det militære Princip sig gjeldende ved Siden af det religiøse, men kun paa en underordnet Maade. I Overeensstemmelse dermed blev ogsaa det græskromerske Statsliv ligesaa fjernt fra orientalsk Despotisme som fra det nyere Europas politiske Frihed. Kunne vi nu antage, at Krigerlivet har spillet en endnu mere indgribende Rolle hos Germanerne end hos Græco-Italerne og øvet en endnu sterkere Indflydelse paa deres Samfundsudvikling, have vi følgelig en fyldestgjørende Forklaringsgrund til dennes forholdsviis friere Retning. Og at dette virkelig var Tilfælde: derpaa er der meget, som tyder. *Tacitus* fremhæver, som bekjendt, i de sterkeste Udtryk deres ustyrlige Kampiver og Sands for Krigerhaandverket; de ansaa det for en Skam «at erhverve ved Sved, hvad der kunde vindes ved Blod». Hvorvel der ogsaa hos andre Folk findes noget Tilsvarende til Krigerfølget, saadan som det skildres af *Tacitus*, har det dog neppe hos nogen spillet en saa stor Rolle som hos Germanerne, blandt hvilke det næsten synes at have været som en Stat i Staten, sideordnet Stammen eller det hjemmesiddende Fredssamfund. Germanerne havde ikke nogen særegen Preste-

stand; *Cæsar* udhæver dette udtrykkelig som en Merkelighed ved dem i Modsætning til Kelterne, med hvem de iøvrigt viste en saa nær Overeensstemmelse.¹ Det fremgaar heraf, at det religiøse Element i Samfundsforfatningen hos dem ikke har naaet en saadan Udvikling som hos de øvrige Racer af den ariske Æt; det er bleven trængt tilside ved det sterke krigerske Opsving. Deres Stamme- og Slegtshøvdinge vare paa een Gang Forstandere for Religionstjenesten og militære Chefer; men den sidste Egenskab har gjort sig sterkere gjeldende end den første. Derved har den oprindelige patriarkalske Familjeforfatning antaget en mindre streng eller absolut Charakteer, og da Familjeretten var det Mønster, hvorefter Statsretten dannede sig, har paa Grund heraf heller ikke denne i sit Princip været saa absolut eller lagt an paa en saa stram Centralisation som Statsretten hos den antike Verdens Folk. Om man altsaa end ikke kan tillægge Germanerne i *absolut* Forstand nogen høj Grad af Frihed og personlig Selvstændighedsaand paa en Tid, da de ikke kjendte individuel eller engang fuldkommen fast Ejendom til Jorden, er man dog berettiget til at tale om deres Frihed i en *relativ* Forstand: der fandtes hos dem et Grundlag for friere Samfundsannelser end hos nogen af de beslegtede Stammer.

Hiin Germanernes sterkt fremtrædende krigerske Aand havde, som man seer, allerede paa *Tacitus's* Tid skabt sig et Udtryk i deres Religion. Ved Siden af de for alle ariske Racer fælleds Lys- eller Solguder havde hævet sig nye Gudekikkelser, af en mere ejendelig Art, og som bedre stemmede med Krigerlivet. *Æserne* vare traadte frem ved Siden af *Vanerne*.² *Wodan* (hvem *Tacitus* kalder *Mercurius*) var bleven Germanernes Hovedgud, og dermed var Begyndelsen gjort til en fuldkommen ny og selvstændig Udvikling, en heel Omdannelse af det oprindelig fælleds-ariske Mythe-

¹ *B. G. VI. 21*: Germani multum ab hac consuetudine (nemlig Galternes) differunt; nam neque druides habent, qui rebus divinis præsent, neque sacrificiis student. — Jvfr. *Waitz, D. Verf.-Gesch., I. 172*.

² *Mannhardt, Die Götterwelt etc., S. 71 ff.* — Vanes (*Vaneis*) betyder oprindelig de Straalende, Lysende.

stof. Det Naturbillede, som oprindeligt blev personificeret i Wodan, var udentvivl Stormen eller den stormbevægede Luft; derfor kunde han lettere og bedre end nogen anden Naturguddom, som var bleven Gjenstand for de ariske Folks Dyrkelse, gaa over til en fuldkommen Krigsgud. Og idet nu denne Skikkelse traadte i Forgrunden, blev de øvrige Guders Charakter efterhaanden bestemt i Overeensstemmelse med hans. Den hele Kreds antog mere og mere Charakteren af et Krigerfølge med sin valgte Høvding i Spidsen; de af de ældre Naturguddome, som ikke rigtig vilde passe ind i denne Sammenhæng, trængtes tilside, eller en enkelt Side af deres Væsen blev fremhævet paa de øvriges Bekostning, saa det Naturbillede, hvoraf de oprindeligt vare fremvoxede, blev mere eller mindre ukjendeligt.

Vi see, at saameget der end maa opgives af de store Forestillinger om det germaniske Væsens Ejendommelighed og Fylde paa *Tacitus's* Tid, bliver der dog altid noget tilbage. Baade i deres Samfundsorden og i deres mythisk-religiøse Forestillinger var en særegen Charakter begyndt at bryde frem; Grundvolden var lagt for en virkelig national Cultur. Og de heldigste Vilkaar for dennes Udvikling syntes at være forhaanden, efterat Germanerne vare komne i umiddelbar Berørelse med den romerske Verden. De maatte anspænde al sin Kraft for at hevde sin Uafhængighed ligeoverfor Romerne, og efterat disse havde opgivet ethvert Forsøg paa at undertvinge dem, fandt dog jævnlige Fejder Sted langs Grændserne mellem begge Folk. Herved udvikledes og næredes den krigerske Aand, der var Roden, hvoraf det Ejendommelige i Germanernes Samfundsorden og Religionsvæsen væsentlig maa antages at være udrundet. Men det var ikke alene paa denne indirecte Maade, at Sammenstødet med Rom fik Betydning for deres Culturudvikling. Det var ikke blot krigerske Berøringer, som fandt Sted mellem begge Folk. Romerne blandede sig ind i de hyppige Stridigheder, som fandt Sted mellem de forskellige germaniske Stammer indbyrdes; de sluttede Forbund og Venskab med den ene Part for desbedre at kunne verge

Grændsen mod den anden; Gesandtskaber fra Rom indfandt sig hyppig hos Fyrsterne paa den anden Side af Donauen og Rhinen. Germaniske Krigere toge allerede paa *Cæsar's* Tid og siden i stedse voxende Skarer Tjeneste i de romerske Legioner. Det gjaldt hos dem som en Hæder at tjene en berømt og mægtig Høvding, og ingen af deres egne Fyrster kunde maale sig med den romerske Imperator. Ved Siden heraf dreves en udbredt Handel.

Det kunde ikke være anderledes, end at disse gennem en lang Aarrække fortsatte fredelige Berørelser med et Folk, der var saa overlegent i Civilisation som det romerske, maatte virke befrugtende og fremskyndende paa Germanernes indre og ydre Culturudvikling. Og Vidnesbyrd herom savnes ikke. Man finder indforlivet i det tydske Sprog, saalangt tilbage som dette kjendes, mange Ord, der ere laante fra det Latinske, og som især betegne Gjenstande henhørende til Husebygning og Huusholdning, Have- og Jorddyrkning,¹ altsaa vidne om den romerske Indflydelse i disse Henseender. Det er fremdeles bleven godtgjort paa en fuldkommen fyldestgørende Maade, at den for Germanerne ejendommelige Bogstavskrift, de saakaldte *Runer*, er laant fra Romerne, maaskee gennem de keltiske Folk som Mellemlid, og at den allerede har fundet Indgang hos dem i det første Aarhundrede af vor Tidsregning.² Afvigelserne mellem *Cæsar* og *Tacitus* i Hensyn paa deres Skildring af Germanernes Religion og Agrarvæsen har man endelig ogsaa betragtet som Vidnesbyrd om, at der i de halvandet hundrede Aar, som ligge mellem begge Skildringer, har fundet en Udvikling Sted, væsentlig fremskyndet ved romersk Indflydelse. Naar *Cæsar* skildrer Germanerne som omflakkende, næsten alene af Fædrift levende Horder og paaستاar, at de endnu stode paa den rene Naturdyrkelses

¹ *Leo, Vorlesungen über Deutsche Gesch., I. 208 ff. Hehn, Culturpflanzen etc.*

² *Kirchhoff, Das gothische Runenalphabet, 2. Aufl. 1854. Sophus Bugge, Christiania Vid.-Selsk. Forhandl. 1873, S. 485—87. L. F. A. Wimmer, Runeskriftens Oprindelse og Udvikling i Norden, Aarb. f. nord. Oldk. 1874, S. 56—152.*

Standpunct, medens *Tacitus* tillægger dem et allerede fuldt udviklet Agerbrug og nævner som Gjenstand for deres Tilbedelse bestemte Guder, hvilke han identificerer med de romerske, og i hvem altsaa en virkelig Anthropomorphisation maa være kommet tilsyne, — er det ikke nødvendigt at antage, at enten den ene eller den anden skulde have misforstaaet og fremstillet paa en urigtig Maade, hvad der var bleven dem berettet om Germanerne; de have maaskee Ret begge to, og naar de ikke stemme indbyrdes overeens, kommer det maaskee simpelthen deraf, at, hvad *Tacitus* har fundet, det var endnu ikke blevet til, dengang *Cæsar* skrev.¹

Berørelserne mellem den romanske og den germaniske Befolkning fortsattes efter *Tacitus's* Tid og bleve stedse inderligere, medens begge Befolkninger længe bevarede sin indbyrdes politiske Uafhængighed og hver af dem stod ligeoverfor den anden som en Verden for sig. Germanerne modtog Paa-virkninger fra den overlegne romanske Cultur, men lidt efter lidt, saa at de kunde assimilere med sit Eget, hvad de optog udenfra, ikke i overvældende Masser paa een Gang, saa at den organiske Sammenhæng i Udviklingen stod Fare for at brydes; de bevarede i sin Rets- og Samfundsforfatning, i Sproget, Religionen, de gamle Boliger og de gamle nationale Heligdomme de Baand, der knyttede hver følgende Generations Aandsarbejde til alle forudgaaendes og gav det Hele Fasthed og Harmoni. I disse Forhold var saaledes givet Betingelserne for en paa een Gang fremadskridende og selvstændig Cultur-udvikling. Den nationale Cultur trænger stadig Tilførsel af Gjæringsstoffer udenfra for ikke at stivne og dø; men den sprænges let eller destrueres, naar disse Gjæringsstoffer tilføres paa een Gang i altfor stor Masse. Det Fremmede kan virke belivende; men kommer et lidet udviklet Folk i en nær og pludselig Berøring med en højt overlegen fremmed Cultur, kan denne let komme til at virke som en fortærende Ild, hvad Nutiden har opviist saamange Exempler paa i Sydhavsoernes

¹ *Waitz, D. Verf.-Gesch., I. 100. Mannhardt, Die Götterwelt etc., 70 ff. Dahn, Die Könige der Germanen, I. S. 3. Anm. 1 og de der cit. Forf.*

og Amerikas vilde eller halvvilde Stammer, som ved de europæiske Colonisationer ligefrem ere førte en physisk Undergang imøde, trods alle philanthropiske Bestræbelser for at oprettholde dem: Civilisationen, der har gjort Europæerne til en over alle andre overlegen Race ved en jævn Udvikling, demoraliserer, dræber disse Halvvilde, der ikke have Kraft til at modstaa dens Fristelser og ikke Evne til at tilegne sig dens indre Gehalt. Fremadskridningen stiller sine Krav, men Sammenhængen stiller ogsaa sine. Hos Germanerne syntes nu, som sagt, begge Arter af Krav at være nogenlunde tilfredsstillende, saalænge de stode i Berørelse med den romanske Befolkning uden at blandes med denne. Men dette Forhold afbrødes, som bekjendt, ved de Begivenheder, der indtraadte efter Slutningen af det 4de Aarhundrede af vor Tidsregning. Vi vide, at ved dette Tidspunct Dæmningen, som var opført om det romerske Rige, blev sprængt af det nordenfra fremstormende Folkehav. Den ene germaniske Stamme efter den anden: — Østgoterne, Vestgoterne, Burgunderne, Frankerne, Longobarderne etc., trængte ind paa romersk Territorium og nedsatte sig her som Erobrere og Herrer. De kom derved til at spille en verdenshistorisk politisk Rolle; men deres nationale Udvikling var det væsentlig forbi med. De bleve med eet Slag dragne indenfor Kredsen af en, deres egen i saa mange Henseender uendelig overlegen Cultur, og de laa under for denne. De arbejdede paa at tilegne sig den med Opgivelse af sit Eget; de bleve Efterlignere, som oftest kejtede Efterlignere, istedetfor at være originale. Sejrherrerne bleve i sin Tur overvundne. Deres nationale Forfatning, deres ejendommelige Institutioner sprængtes, omformedes indtil Ukjendelighed ved Erobringen og Nedsættelsen paa romersk Grund. De to Samfund, der stode ved Siden af hinanden i den germaniske Verden — Krigerfølget, Høvdingen og hans haandgangne Mænd, og Stammen med sine Folkeforsamlinger, — begge opløstes og ligesom forsvandt, idet de haandgangne Mænd gik over til at blive store Ejendomsbesiddere og Medlemmerne af Stammen spredtes over et vidtstrakt Territo-

rium, sloge sig ned hist og her mellem en fiendtlig og fremmed Befolkning.¹

Det er bekendt, at de germaniske Folk, der nedsatte sig som Erobrere inden det romerske Riges Grændser, endnu længe derefter bevarede en vis national og sproglig Selvstændighed ligeoverfor Romanerne. De havde sine særskilte Love, der gjaldt for dem, medens den romerske Lovgivning vedblev at gjelde for den Befolkning, mellem hvilke de levede. Deres udvortes herskende Stilling og den Følelse af Stolthed og personlig Overlegenhed, som denne Stilling maatte indgyde dem, hindrede dem længe fra at blande sig med dem eller gaa fuldkommen op i den forøvrigt mangfoldige Gange talrigere kelto-romanske Befolkning. Germanen udmerkedes fremfor den fornemste og rigeste Mand af romersk Byrd og Tunge ved en højere personlig Ret eller Mandebod; saaledes blev hans germaniske Nationalitet et Fortrin, et Adelsbrev, som han ikke saa snart vilde opgive. Skarpest adskilt stode Frankerne ligeoverfor den af dem undertvungne Befolkning, og de bevarede ogsaa længst sin nationale Ejendommelighed. Endnu for *Karl den Store* og hans nærmeste Efterfølgere var, som bekendt, Tydsk Modersmaal. Alligevel gjaldt det om dem som om enhver af de andre germaniske Stammer, der havde nedsat sig paa romersk Grund, at Betingelserne for en virkelig national Udvikling vare opgivne. De vare rykkede op fra sit Hjem; deres gamle Samfundsforfatning, den nødvendige Ramme for en saadan Udvikling, var sprængt; deres nationale Væsen havde derved tabt den indre Styrke og Sammenhæng, hvorved det alene kunde være bleven istand til at optage og fordeje det tilførte fremmede Culturstof i nogen større Masse.

Frankerne og de øvrige germaniske Erobrere udgjorde en herskende Befolkning, et Slags Aristokrati, og saa i Følelsen af denne Herskerstilling med et Slags raa Ringeagt ned paa Romerne;² men paa samme Tid vare de imponerede af disses Cultur og fortærede af en hemmelig Længsel efter at blive

¹ Guizot, *Hist. de la civ. en Fr.*, 8. leçon.

² Waitz, *D. Verf.-Gesch.*, II. 80.

dem lige.¹ Det gik dem, som det er gaaet Sandwichæernes og Otaheiti's Indfødte i vore Dage. Idet de uden Forberedelse flyttede fra landlig Uskyldighed, et tarveligt og raat Krigerliv, midt ind i en raffineret Civilisation, udsatte for et overforfinet Samfundslivs Fristelser, blev Virkningen en almindelig Forvirring i deres moralske Begreber. Ligesom de to Samfund — det germaniske og det romanske — ved at stilles det ene ovenpaa det andet, gjensidig destruerede hinanden, saaledes kan man sige, at de to Befolkninger gjensidig destruerede hinandens Moral. Romanerne opøvedes i Troløshed og Forstillelse ligeoverfor Herrer, som de maatte adlyde, medens de foragtede dem som raa Barbarer. Germanerne tilegnede sig af den romerske Civilisation det, som var lettest at tilegne sig: Fordervelsen, Lasterne, og drev det endnu videre end sine Læremestere, fremstillede disse Laster i en endnu værre Form ved at lægge Raahed og Brutalitet til. De antog Christendommen fordetmeste umiddelbart efter Nedsættelsen paa romersk Grund og bleve i en udvortes Forstand endog meget ivrige Christne, men vistnok ogsaa kun i en udvortes Forstand. Deres Omvendelse fremgik af reent tilfældige Omstændigheder, uden at den nationale Religion havde overlevet sig gennem en indre Udvikling, hvorved Trangen til noget Højere kunde have været vakt, og uden at Sindene paa nogen Maade vare beredte til at modtage Christendommen. Dennes moralsk opdragende Betydning maatte derfor længe være saagodtsom ingen; det maatte vare længe, inden den gav en endog blot nogenlunde fyldestgjørende Erstatning for den nationale Religion som Støtte for Moralen.

Paa denne Maade kunne vi forklare os den Ryggeløshed, de Forbrydelsens Orgier, der karakterisere det merovingiske Kongehuus's Historie, den afskrækkende Forening af Barbariets og den raffinerede Civilisations Laster, der ere skildrede i *Gregor af Tours's* «*Historia Francorum*»,² hvilken Bog *Guisot* vil have betragtet som «*l'ouvrage qui jette le plus de lumière*

¹ *Guisot, Hist. d. l. civ. en Fr., 10. leçon.*

² *Jvfr. Loebell's* ovenciterede, bekjendte Verk over *Gregor*.

sur l'état des Barbares» (d. e. Germanerne), men hvori vi, med Kilderne til vor egen gamle Historie for Øje, alene kunne see et Vrægebillede af germanisk Aand og germaniske Sæder. — I de senere Konger af den merovingiske Æt, de saakaldte «*rois fainéants*», har den sørgelige Indflydelse, som Overgangen fra et jævnt Bondeliv til en raffineret Civilisation øvede paa Germanerne, paa en Maade personificeret sig. «*Qui a coupé leurs nerfs et brisé leurs os, à ces enfants des rois barbares*» — siger *Michelet*¹ om disse Konger — «*c'est l'entrée précoce de leurs pères dans la richesse et les délices du monde romain qu'ils ont envahis. La civilisation donne aux hommes des lumières et des jouissances. Les lumières balancent, chez les esprits cultivés ce que les jouissances ont d'énervant. Mais les Barbares qui se trouvent tout à coup placés dans une civilisation disproportionnée n'en prennent que les jouissances. Il ne faut pas s'étonner s'ils s'y absorbent et y fondent, pour ainsi dire, comme la neige devant un brasier*».

Dette Forfald af den germaniske Aand yttrede sig værst i Neustrien, der var Hovedsædet for den gallo-romanske Cultur, og hvor de germaniske Erobrere selv vare tyndest fordeelte. Det var derfor et Fremskridt, da det frankiske Riges Centrum lagdes over fra Neustrien til Austrasien og et nyt austrasisk Dynasti afløste det gamle. Men ogsaa i dette Dynasti see vi den germaniske Aands Kuelse under en Civilisation, som den ikke formaaede at tilegne sig, fremstillet, om end paa en anden Maade og i andre Former. *Karl den Store* var i Sind og Skind en god ærlig Tydsker; hans Sprog, Klædedragt og Levemaade var tydsk; men som Statsmand var han optaget af en til piinlig Smaalighed grændsende Efterligning af det romerske Mønster. Man har fremhævet det byzantinske Pedanteri i hans Capitularier, og det er bleven sagt, at han trods sine store naturlige Egenskaber næsten gjør Indtrykket af en Skolemester paa Thronen. «*Pendant que Charlemagne disserte sur la théologie, rêve l'empire romain*

¹ *Hist. d. Fr. I.*

et étude la grammaire, la domination des Francs croule tout doucement» (*Michelet*). Han bevæger sig i en Idee verden, som i Grunden er fremmed for hans Væsen; som de andre «barbariske Konger» stræver han majsommeligt med at omskabe sig til en Romer og sidder derfor paa Skolebænken hele Livet igjennem; vi see i ham repræsenteret ikke blot den tyske Kraft, men ogsaa den Uselvstændighed, der har karakteriseret den tyske Aand under dens følgende Historie, og som har bevirket, at den saa ofte har søgt at være alt Andet end sig selv.

I et moralsk og politisk Chaos, sligt som det, der frembragtes ved de germaniske Erobringer paa romersk Grund, kunde selvfølgelig ingen national Literatur eller Kunst trives. En saadan kræver fremfor alt et nogenlunde eensartet og harmonisk udviklet Samfund. Og her var alt Forvirring og Op-løsning. Ruiner vare stablede op paa andre Ruiner; et destrueret germanisk Samfund paa et destrueret romansk; ingensteds en fast og sammenhængende Organisation. Det er ogsaa noksom bekjendt, at de Aarhundreder, der fulgte nærmest efter Germanernes Invasioner i de til det romerske Rige hørende Lande, bleve for disse Lande den mørke Tidsalder katexochén ved sin Armod paa literære Mindesmerker. I Slutningen af det fjerde Aarhundrede blomstrede endnu baade en verdslig philosophisk-politisk og en christelig-theologisk Literatur i Frankrige. Efterhaanden see vi den første dø ud og forsvinde; alene Theologien bliver tilbage. Men ogsaa denne forkrøbles mere og mere; hvad der tilsidst møder os, er alene Prædikener og Legender, Skrifter af en reent practisk Charakter, hvori ingen Stræben efter at naa det Skjønne eller Sande kommer tilsyne. «C'est l'état où est tombé l'esprit humain dans le 7e siècle et pendant la première moitié du 8e siècle — le point le plus bas où il est descendu, le nadir de son cours»¹. — Først i Slutningen af det 8de og i det 9de Aarhundrede viser der sig Tegn til en atter vaagnende aandig

¹ Guizot, *Hist. d. l. civ. en Fr.*, 22. leçon.

Virksomhed i Frankrige, og en Literatur udvikler sig efterhaanden, der har et karakteristisk Præg og hæver sig over Skole- og Klosterudarbejdelseernes Sump. Men denne Udvikling hænger sammen med Dannelsen af en ny Nationalitet; den nye Literatur er hverken romersk eller germanisk, den er fransk. Den begynder saa at sige heelt fra nyt af, og denne Bevægelse var først bleven mulig derved, at et eensartet nationalt Væsen holdt paa at gjære ud af den romersk-keltisk-germaniske Blanding; den er selv det bedste Vidnesbyrd om dette Væsens Dannelse.

Hvad der i det Foregaaende er sagt om Folkevandringerne og de store Erobringers Indflydelse paa Germanernes nationale Cultur, gjelder nu nærmest dem af de tyske Stammer, der sloge sig ned inden det romerske Riges Grændser og blandede sig med dettes Befolkning. Men der var andre tyske Stammer, som bleve tilbage i det oprindelige Hjem, og hos hvem altsaa ikke de samme Forhold indtraadte, der hos hine afbrøde den nationale Udvikling. Som bekjendt, vedblev imidlertid den almindelige Uro og Gjæring, der havde grebet det hele Folk i det 4de Aarhundrede, længe efterat germaniske Stater havde dannet sig paa romersk Grund. Bajerne, Alemannerne, Thyringerne fulgte i Hælene paa Frankerne og søgte at komme over Rhinen for at fravryste dem deres Bytte. De frankiske Konger maatte for at sikre sit Rige vende sine Vaaben mod Stamfrenderne i Tydskland, og det lykkedes dem allerede i det 6te Aarhundrede at bringe de nærmest Rhinen boende Stammer i et afhængigt Forhold. Disse Stammer maatte tillige antage Christendommen som Følge af Erobringen. Hos dem foregik nu følgelig et lignende voldsomt Brud i Udviklingen som det, der var foregaaet hos de germaniske Erobrere, der havde nedsat sig paa romersk Grund. Alene de nordligst boende Stammer — Sachserne og Friserne — lykkedes det i længere Tid at hevde sin Uafhængighed ligeoverfor det frankiske Rige. Men deres Tilværelse som Frankerrigets nærmeste Naboer var dog en altfor usikker, til at de kunde udvikle sig paa en selvstændig og kraftig Maade,

og i det 8de Aarhundrede indlemmedes ogsaa de i det nye Verdensrige, der baade i en indvortes og en udvortes Forstand blev det gamles Arvtager, efter at være blevne oprevne ved en Række ødelæggende Krige, der for en lang Aarrække tog Magten fra dem. — Samtidig med Tydsklands politiske Underkastelse fuldendtes Omvendelsesverket hos de tydske Stammer; det fik i Overeensstemmelse hermed Charakteren af voldsom Tvang, et afgjort, uforsonligt Brud med det Nationale og Oprindelige; det blev en billedstormende Bevægelse, der udslattede alt, som mindede om de gamle Guder og det gamle Aandsliv, eller drev det tilbage til Folkets lavere Schikter, hvor det mere og mere maatte forkommes eller udarte.

Det gjaldt saaledes ogsaa om de i Tydskland tilbagesiddende germaniske Stammer, om end ikke i samme Grad eller paa samme Maade som om dem, der flyttede ud, at Sammenhængen i deres Udvikling blev brudt. De udflyttede tabte endog de ydre Spor af sin oprindelige Nationalitet, smeltede sammen med den romanske Befolkning, antog dens Sprog, Lovgivning og Sæder, medens de i Tydskland tilbageblevne bevarede sit nationale Sprog og for en væsentlig Deel ogsaa sin nationale Lovgivning. Men det tydske Rige, der skilte sig ud fra det frankiske i det 10de Aarhundrede, var dog i saa mange Henseender en Nydannelse, at man paa en Maade kan sige, at den tydske Nationalitet dermed begyndte fra nyt af. Den behøvede ogsaa lang Tid, inden den atter naaede frem til nogen Fasthed og Sammenhæng.

Blandt alle tydske eller sydgermaniske Stammer var der neppe nogen, der fik saavidt heldige Vilkaar for en selvstændig, fri Udvikling af den oprindelige fælleds Stammecultur som de til Britannien udvandrede Angler og Sachser. Man kunde næsten sammenligne Angelsachsernes Forhold til den tydske Folkeafdeling med Islændingernes ligeoverfor den skandinaviske. Deres Østilling frelste dem fra de voldsomme ydre Omvæltninger, der hos deres Stamfrender paa det faste Land afbrød Udviklingens Sammenhæng allerede paa et saa tidligt Stadium. De undgik at indlemmes i det nye Romerrige; de

modtog sterke Paavirkninger derfra og stod i levende Forbindelse med den paa Fastlandet sig udviklende Cultur, men bevarede ved Siden deraf sit nationale Væsen. Omvendelsesverket fik hos dem en anden Charakter end hos de øvrige Tydskere; det gjennemførtes ikke ved Tvang og Erobring, men lidt efter lidt og i Tilslutning til Folkets ældre religiøse Skikke og Forestillinger, saa at nogenlunde jævne Overgange førte over fra Hedenskabet til Christendomen. Heller ikke har nogen af de tydske Stammer efterladt en saavidt riig og ejendommelig Literatur fra Middelalderen som netop den angelsachsiske.

Naar vi for en væsentlig Deel maa søge Grunden hertil i Angelsachsernes større og længere bevarede nationale og politiske Uafhængighed: da er imidlertid dette noget, som i endnu højere Grad maa siges at gjælde om de til den skandinaviske Afdeling af Germanerne hørende Stammer, der stedse bevarede sin nationale Selvstændighed, medens Angelsachserne tabte sin i det 11te Aarhundrede, og som vedblev at bygge og bo i sine gamle Stamlande, medens Angelsachserne vare flyttede ud og levede som Erobrere i et fremmed Land. Den ene af de to Hovedbetingelser for Udviklingen af en national Cultur: Bevarelsen af den indre Sammenhæng, synes saaledes at have været bedst opfyldt hos dem; vi skulle nu see, hvorvidt ogsaa den anden blev opfyldt, hvorvidt ogsaa de skandinaviske Germaner, inden de fremtraadte paa den historiske Skueplads, havde staaet i Forbindelse med fremmede Culturer, der kunde virke til at modne og udvikle de for den hele Race fælleds Culturspirer.

III.

Den saakaldte ældre og yngre Jernalder i de skandinaviske Lande. — Vikingperioden.

Tacitus, hvis Skrift om Germanerne indtager en saa fremragende Plads blandt Kilderne til Tydsklands indre Historie, at en bekjendt Forsker¹ har kunnet sige, at han havde maattet begynde sin Fremstilling af dets Stats- og Samfundsudvikling et halvt Aartusinde senere, saafremt han havde savnet dette Grundlag, omtaler ikke særskilt den skandinaviske Afdeling af Racen. Modsetningen mellem Nordgermaner og Sydgermaner, eller, som de gamle Nordmænd udtrykte det, mellem nordrøne og sudrøne Folk, synes ikke at have været ham bekjendt. Han henfører samtlige germaniske Stammer til tre Hovedgrene: Ingævonerne, Istævonerne og Herminonerne, hvilke foregaves at nedstamme fra de tre Sønner af Mannus, som igjen var en Søn af Guden Thuisco. Denne Inddeling minder om den senere fremtrædende sproglige, i Gotisk, Overtydsk og Nedertydsk; vi erfare, ved at sammenligne *Tacitus* med *Plinius*, at Istævonerne have været Vesttydskerne mellem Rhinen og Weser, Herminonerne de, der boede inde i Landet, mod Syd og Sydøst, og Ingævonerne de øvrige mod Norden boende Stammer.² Ved ingen af disse Navne kan den nordgermaniske Green være særlig betegnet.

Alligevel er det ikke tvivlsomt, at Skandinavien allerede dengang og rimeligviis længe forud har været beboet af Folk

¹ *Waitz, D. Verf.-Gesch.*

² *Jvfr. Munch, I. 1. 47.*

af germanisk Æt. *Tacitus* nævner paa et Sted «Suionum civitates, ipso in Oceano»,¹ om hvilke han fortæller, at de udmerkede sig ved sine Flaader, og at hos dem Kongedømet var sterkt. Baade Navnet og Beliggenheden giver Grund til at formode, at ved disse «Suiones» bør forstaaes Svearne. Hos de to forud for *Tacitus* levende romerske Geographer *Pomponius Mela* (ca. 50 e. Chr.) og *Plinius* (ca. 70 e. Chr.) finde vi allerede omtalt Scandinavia eller Scandia som en stor Ø i Havet nordenfor Elben, og dette Navn har ialfald en umiskjendelig germanisk Klang. Ogsaa *Ptolemæos* (ca. 130 e. Chr.) omtaler Øen Scandia, som han henlægger til Mundingen af Weichsel, og som, efter hvad han fortæller, beboedes af flere Folk, hvis Navne han opregner; blandt disse Navne forekommer Guter, hvormed man maaskee kan tænke paa Gauterne i Sverige, og Chaidiner, i hvilke man har troet at gjenkjende den norske Stamme Heidnerne, efter hvem Hedemarken er bleven benævnt.² Usikkert og tvetydigt som ethvert af disse Vink er i og for sig, fremkalde de dog tilsammen en bestemt Formodning om, at de nordiske Lande allerede i det første Aarhundrede af vor Tidsregning vare bebyggede af Germaner. Og denne Formodning hæves til Vished ved de jordfundne Oldsager. Af de tre archæologiske Perioder nemlig, der have fulgt efter hinanden i de nordiske Lande: Steen-, Bronze- og Jernalderen, tilhører ialfald den sidste afgjort Germanerne (hvad Indskrifterne vise), og Jernalderens Begyndelse synes efter de nyeste Granskninger ikke at kunne sættes senere end i det første Aarhundrede af vor Tidsregning, ja den gaar vel efter al Sandsynlighed endnu længere op i Tiden.³

Men, om end Skandinavien paa *Tacitus's* Tid var beboet af Germanerne, og om end disse Germaner vare de senere skandinaviske Nationers Forfædre, er det dog ikke nødvendigt eller engang rimeligt at forudsætte, at en Adskillelse mellem Nord-

¹ «Svionernes Stater paa en Ø i selve Oceanet». *Germ. Cap. 44.*

² *Zeuss, Die Deutschen, S. 158—59.*

³ *E. Vedel, Bornholmske Brandpletter i Ann. f. Nord. Oldk. 1870, S. 50 ff. O. Montelius, Från Järnålderen, I. S. 8—18.*

og Sydgermaner, svarende til den, der i den sikke historiske Tid har faaet saamegen Betydning, allerede da skulde være fremtraadt. De skandinaviske Mundarter danne, saadan som vi kjende dem fra det 12te og 13de Aarhundrede, da en Literatur først begynder at udvikle sig i dem, en særskilt Gruppe, sideordnede, ikke hver enkelt af de tyske Sprogrene betragtet for sig, men dem alle tilsammen betragtede som en Eenhed. Man har heri fundet en Grund til at antage, at de skandinaviske Germaner ikke ere komne fra Tydskland, men at det germaniske Urfolks Deling i en nordlig og en sydlig Afdeling, svarende til Skandinaverne og Tydskerne, allerede fandt Sted, inden nogen af dem havde taget sine senere historiske Hjemlande i Besiddelse. Denne Slutning er nu vistnok mere end tvivlsom, og endog om den var fuldt rettet, vilde den dog ikke føre til at antage, at der allerede saa tidlig som paa *Tacitus's* Tid skulde være indtraadt nogen væsentlig Sondring mellem skandinaviske og tyske Germaner. Af den ydre Adskillelse udsprang en indre, men ikke med een Gang, først lidt efter lidt. Ejendommelighederne ved de skandinaviske Folk og Sprog i Modsætning til de tyske ere tilblevne under Indflydelsen af de for de skandinaviske Lande særegne Naturforhold og Livsbetingelser. Men disse Forhold og Betingelser behøvede lang Tid for at deres Virkning kunde blive en iøjnefaldende. Med Hensyn til enkelte af de karakteristiske Særegenheder ved den nordiske Sproggreen er det godtgjort, at de først have udviklet sig eller vundet almindelig Indgang indenfor den sikke historiske Tid. Og i de ældste skandinaviske Runeindskrifter er der paa viist en Sprogform, hvori Begyndelserne til en særegen nordisk Udvikling komme tilsyne, men som paa samme Tid stemme saa nær overeens med Sprogformen i de ældste tyske Sprogminde-merker (*Vulfila's* gotiske Bibeloversættelse), at de af udmerkede Granskere endog have kunnet forvexles med denne.¹

¹ *Munch's* Afhandling om Guldhorn-Indskriften (*Samlede Afhandlinger*, I. 401—406); om Danmarks ethnographiske Forhold (I. c., I. 461—66); om Tunestenen [I. c., IV. 9—18]. Jvfr. *Buggé's* Bidrag til Tyd-

Disse Runeindskrifter antages at tilhøre det 3dje—7de Aarhundrede. Endnu højere op i Tiden maa Ligheden have været endnu større; — paa *Tacitus's* Tid maa den antages at have været en næsten fuldkommen Identitet. Og som det forholder sig med de sproglige, saaledes maa det ogsaa have forholdt sig med de nationale Afvigelser i Almindelighed.

Skjønt det er tvivlsomt, om *Tacitus* har nævnt eller kjendt nogen af de til den nordgermaniske Afdeling hørende Stammer, kunne vi altsaa betragte hans Skildring af Germanernes Religion, Sæder, Stats- og Samfundsforhold, som om den var skreven ogsaa om hine. De kunde ikke dengang have staaet paa noget højere Culturstandpunct end det, hvorpaa deres sydlige Frender stode; det vilde være urimeligt at antage, at de skulde have udviklet sig raskere, bosatte som de vare i fattigere Lande, fjernere fra Civilisationens Midtpuncter. Men de kunne heller ikke antages at have staaet lavere. Med Hensyn paa ydre eller materiel Cultur var, som før omtalt, Germanernes Standpunct, ifølge *Cæsar's* og *Tacitus's* Beretning, ikke langt fremadskredet udover det, hvortil allerede det ariske Stamfolk havde hævet sig; og forsaavidt noget væsentligt Fremskridt var gjort, synes det ialfald at have været gjort af Nord- og Sydgermaner i Forening, inden endnu nogen af dem havde taget sine senere historiske Hjemlande i Besiddelse; det er nemlig ved Sprogsammenligningen bragt til en høj Grad af Sandsynlighed, at Agerbruget, om det end ikke tilhører et fælleds-arisk, dog ialfald tilhører et fælleds-europæisk eller et germano-slavonisk Stadium, at det har været bekendt paa en Tid, da Græker, Italer, Kelter, Slavoner og Germaner eller ialfald de to sidste Folkestammer endnu

ning af de ældste Runeindskrifter i «*Tidsskrift for Philologi og Pædagogik*», VII. og VIII. Bind; Dr. *Wimmer's* Afhandl. om de ældste Runeindskrifter, *Aarb. f. Nord. Oldk. 1867*, og om den hist. Sprogforskning og Modersmaalet, *Aarb. f. Nord. Oldk. 1868*; *Bugge, Om Veblungsnæs-Indskriften, Aarb. f. Nord. Oldk. 1872*; *To nyfundne norske Runeindskrifter fra den ældste Jernalder i Chania Vid.-Selsk. Forh. 1872, S. 310—333 o. fl.*

udgjorde en Eenhed.¹ Og til de ydre Forhold maa nu ogsaa de indre have svaret. Vi kunne altsaa med nogenlunde Sikkerhed gaa ud fra, at Skandinaviens germaniske Befolkning ved vor Tidsregnings Begyndelse eller paa *Cæsar's* og *Tacitus's* Tid har nærret sig væsentlig af Fædrift, men ved Siden deraf forstaaet at dyrke Jorden og drevet noget Agerbrug; at dens Forfatning var en halv patriarchalsk, med klansmæssig forbundne Familjer, som hver for sig ejede sine Kvæghjorder, men vare fælleds om Jorden, at disse Familjeforbund vare forenede til Stammer eller Tribus'er (Fylker, Folk) og disse maaskee atter til større Stater eller Conføderationer; at dens Religion endnu var en raa Naturdyrkelse, men hvori Spirer til en højere Udvikling allerede havde begyndt at komme tilsyne.

Spørgsmaalet er nu, hvorledes denne fra Germanernes fælleds Urhjem medbragte Cultur er bleven videre udviklet hos den skandinaviske Afdeling af Racen efter Indvandringen og Nedsættelsen i dens senere historiske Hjem.

Det er i det Foregaaende omtalt, at de tyske Stammer paa *Tacitus's* Tid og senere kom i hyppige, ikke blot krigerske, men ogsaa fredelige Berørelser med Romerne, idet disse sluttede Alliancer med enkelte blandt dem, idet tyske Krigere i stedse voxende Antal toge Tjeneste i de romerske Legioner og idet en udbredt Handel fandt Sted mellem begge Folkeslag. Spørge vi om, hvorvidt ogsaa Nordgermanerne have taget Deel i disse Forbindelser med den romerske Civilisation, faa vi intet Svar af Historiens skrevne Kilder; thi efter *Plinius* og *Tacitus* forløber en Række af Aarhundreder, i hvilke hverken romerske eller andre fremmede Forfattere meddele nogensomhelst Oplysning om de skandinaviske Lande. Men af en anden Kilde, som først i den nyere Tid er aabnet for Granskningen, nemlig de jordfundne Oldsager, erfare vi, at Nordgermanerne virkelig allerede i de første Aarhundreder af vor Tidsregning have staaet i Forbindelse med den antike Verden.

¹ *Mommsen, Röm. Gesch. I. 20. Grimm, Gesch. d. Deutsch. Spr. I. 69. Fick, Die Spracheinheit der Indogermanen Europa's, S. 288—92.*

Man har ved Hjælp af Fund af romerske Mynter kunnet paavise Handelsvejene, der førte til Norden langs Tydscklands store Elve: Oder, Weser, Elben, eller længere østover langs Weichselen.¹ Lignende Fund have hyppig været gjorte i de skandinaviske Lande, — rundt omkring paa forskjellige Steder, men i størst Mængde i Danmark og det sydlige Sverige, fremfor alt paa Øen Gotland. Det er romerske Sølvmynter fra de to første Aarhundreder e. Chr. og vestromerske og østromerske Guldmynter fra det 4de eller 5te Aarhundrede, der forekomme almindeligst.² Ved Siden af disse Mynter har været opgravet en heel Deel andre Oldsager af utvivlsom romersk Oprindelse: Vaser, Kar og andet Huusgeraad, Statuetter eller andre Kunstgjenstande, Hjelme og Vaaben etc., tildeels endog med latinske Inskriptioner eller Fabrikstempler, hvilke Sager maa være blevne hidførte ved Handel eller bragte op af Nordboer, der have været i romersk Krigstjeneste.³ Man har fundet Medailloner med latinske Indskrifter og Billeder af romerske Kejsere, øjensynlig bestemte til at hænges om Halsen, saaledes t. Ex. en fra Vanse Prestegjeld paa Lister med Billede af Kejser Valentinian I., der regjerede i Aarene 364—376 e. Chr., om hvilken det, ligesom om flere lignende i de andre skandinaviske Lande fundne Medailloner, vistnok med Grund er bleven antaget, at den er bleven præget som Udmerkelsestegn for en nordisk Lejesoldat i Rom.⁴

¹ H. Hildebrand, *Svenska Folket under Hednatiden* (1866), S. 59 ff.

² Se den hos Montelius, *Från Järnaldern I.*, givne Liste over de ældre Myntfund i Skandinavien. — Jvfr. O. Rygh, *Om Fund af romersk Mynt i Norge*, i *Aarsberetning fra Foreningen til Norske Fortidsmindemerkere* Bevaring for 1871, S. 164—65.

³ Worsaae, *Fund af romerske Oldsager i Danmark*, *Ann. f. Nord. Oldk.* 1849, S. 390—99. *Oversigt over Danske Vid.-Selsk. Forh.* 1857, S. 286—98. Engelhardt, *Thorsbjerg Mosefund*, S. 33. Engelhardt, *Romerske Kunstgjenstande fra den ældre Jernalder*, *Aarb. f. Nord. Oldk.* 1871, S. 432—52. — En Urne med en længere latinsk Indskrift er nylig funden paa Hedemarken af A. Lorange. Se dennes Afhandling: *Om Spør af romersk Cultur i Norges ældre Jernalder*, i *Ch.nia Vid.-Selsk. Forh.* 1873, S. 185—236, I.

⁴ L. C. M. Aubert i *Christiania Vid.-Selsk. Forh.* 1868, S. 342—44. C. J. Thomsen, *Ann. f. Nord. Oldk.* 1855, S. 267—270.

Det vestlige romerske Rige gik, som bekjendt, tilgrunde i Slutningen af det femte Aarhundrede, og ved denne Omvæltning synes de nordiske Landes Forbindelse med den gamle Culturs Hovedsæde at være bleven afbrudt. Derimod seer man, at Forbindelsen med det østromerske Rige endnu i nogen Tid har vedvaret, og at der, da ogsaa denne ophørte eller slappedes, blev brudt nye Veje for Handelen endnu længere østover, opad de store Elve, der gjennemskjære det russiske Sletteland, til Landene omkring det sorte Hav og Orienten. Efter de vestromerske Mynter fra det 4de og 5te og de østromerske fra det 5te og 6te følge nemlig arabiske (kufiske) Mynter fra det 8de, 9de og 10de Aarhundrede som det fornemste Vidnesbyrd om en Samfærdsel mellem Norden og den øvrige Verden; efter dem igjen eller ved Siden af dem angelsachsiske, frankiske og tyske fra det 9de til det 11te Aarhundrede.¹

De Forbindelser, hvori de skandinaviske Germaner saaledes beviisligen have staaet med andre, højere udviklede Nationer gennem en lang Række af Aarhundreder, inden de fik en sikker Historie, kunne ikke have været uden Betydning for deres Cultur. Man seer, at Nordboerne ikke have indskrænket sig til at modtage, men at de ogsaa paa egen Haand have søgt at eftergjøre de Sager, der tilførtes dem fra Sydens mere cultiverede Folkeslag. Der kjendes en stor Mængde Mynter, Medailloner eller Smykker, som ere Copier efter romerske Mønstre og øjensynlig forarbejdede i de nordiske Lande. Disse Copier kunne være klodsede nok, men de vidne dog om den for Kunstsandsen vækkende Indflydelse, som Forbindelserne med Rom have øvet.² Og det er ikke blot gennem en saadan ligefrem Copiering, men ogsaa gennem en fjernere Paavirkning, en mere fri Tilegnelse, at den classiske Stiil og Smag i Vaaben og Prydelser komme tilsyne. Ved Siden af de reent romerske Sager er nemlig endnu hyppigere

¹ *Worsaae, Nord. Oldsager i det kgl. Museum i Kjøbenhavn (1859), S. 93—94. Slesvigs Oldtidsminder, S. 85—86.*

² *Se Thomsen's Afhandl. om Bracteaterne, Ann. f. Nord. Oldk. 1855.*

forefunden halvromerske, barbariserede, der øjensynlig pege tilbage paa det fremmede Forbillede, men hvori tillige en ejendelig Smag gjør sig gjeldende. — Disse Spor af den antike Stiils Paavirkning maatte tabe sig, efterat Forbindelserne med Rom vare blevne afbrudte, og derom vidne ogsaa Oldsagerne: til Gjengjeld seer man, at nye Mønstre efterhaanden have faaet Indflydelse paa Smagen, først byzantinske eller østromerske, senere maaskee især orientalske. Og ved Siden heraf har det for Nordboerne ejendommelige Stilpræg mere og mere gjort sig gjeldende; en større Selvstændighed kommer tilsyne i Behandlingen af de fremmede Motiver; Vaaben og Prydelser antage mere og mere særegne Former, et mere og mere karakteristisk Udseende, sammenlignet med hvad andre Lande have at opvise af samme Art.

Man har, støttet til disse Forskjelligheder og til andre, der synes at være indtraadte samtidig, i Hensyn paa Gravskikkene, Behandlingsmaaden og Nedlægningen af Ligene, Indretningen og Udseendet af de Gravsteder, hvori Oldsagerne fra Jernalderen ere nedlagte, indeelt denne i flere Perioder, hvis Rækkefølge og omtrentlige Varighed igjen væsentlig er bleven bestemt ved de i Gravene eller sammen med Oldsagerne forefundne fremmede Mynter og Kunstgjenstande. Man taler om en *ældre Jernalder*, der svarer til de romerske og vestromerske Mynter fra de første Aarhundreder af vor Tidsregning; en *Mellemjernalder*, der væsentlig er bestemt ved byzantinske Mynter og Medailloner eller Efterligninger af saadanne fra det 5te og 6te Aarhundrede, og en *yngre Jernalder*, i hvilken de kufiske Mynter fra det 8de og følgende Aarhundreder optræde, og som fortsætter sig ind i den sikke historiske Tid. De to første Perioder ere dog af flere Oldforskere, og, som det synes, med fuld Føje, slaaet sammen til een. Der kan vel, indenfor denne, paapeges visse Forskjelligheder mellem et yngre og et ældre Stadium, navnlig i Hensyn paa Ornamentstilen; men de gaa umærkelig over i hinanden, — der er paaviist gradvise Overgange fra den ældre Jernalders mere simple Former til Mellemjernalderens phantastiske

Drageprydelser,¹ — og disse Forskjelligheder synes kun lidet betydelige, i Sammenligning med den Overeensstemmelse, der forbinder begge Perioder til et Hele. Vaaben og Redskaher fra den ældre og mellemste Jernalder udvise i det væsentlige de samme Former; Gravstederne fra begge Perioder have i det væsentlige den samme Indretning og det samme Indhold: hvad der hyppigst findes i dem, er forskellige Slags Kar eller Huusgeraad og Smykker, medens Vaaben og navnlig Sverd ere forholdsviis sjeldne. I de Indskrifter endelig, der henføres til disse to Perioder, er ingen kjendelig Forskjel bleven paaviist, der skulde kunne tjene til at sonde mellem dem; de ere alle affattede i det samme Rune-Alphabet, og efter hvad man kan slutte, af hvad der hidtil er bleven læst af dem, har Sprogformen holdt sig uforandret eller saagodt som uforandret gennem det hele Tidsrum.²

Desto skarpere adskilt staar den ældre og mellemste Jernalder eller, som vi under eet ville benævne begge, den ældre Jernalder paa den ene Side og den yngre paa den anden. I denne sidste optræde ganske nye Former og nye Gravskikke. Medens det i den ældre Jernalder (ialfald i dens seneste, afsluttende Tidsrum) var sedvanligt at nedlægge Ligene ubrændte, synes i den yngre Jernalder Liigbrændingen at være bleven almindelig herskende. Gravhaugene fra den sidstnævnte Periode have en anden Indretning end de, der skrive sig fra den foregaaende, og deres Indhold er et forskjelligt. Alle Slags Vaaben, og navnlig Sverd, forekomme nu i stor Mængde, og disse Sverd have et ganske andet Udseende end Sverdene fra den ældre Jernalder. De savne de ziirlige Bronceprydelser, der udmerke disse, og ere i dets Sted som oftest af Jern eller Staal heelt fra den ene Ende til den anden; den yngre Jernalders Oldsager have overhovedet et sterkere, alvorligere Præg end den ældres, men staa tilbage for disse i Fiinhed

¹ Vedel, *den ældre Jernalders Begravelser paa Bornholm*, Aarb. f. Nord. Oldk. 1872, S. 93 ff.

² O. Rygh, *Om den ældre Jernalder i Norge*, Aarb. f. Nord. Oldk. 1869, S. 180—81. S. Bugge, *Om Runeindskrifter paa Guldbracteater*, Aarb. f. Nord. Oldk. 1871, S. 207, 214.

og Farverigdom.¹ Karakteristiske for den yngre Jernalder ere fremdeles visse Smykker, navnlig de bekjendte kløverblads- eller skaalformige Spænder, der forekomme overalt, hvor denne archæologiske Formation har udbredt sig, men hvortil intet Sidestykke fra den ældre Jernalder er bleven paaviist. Indskrifterne fra den førstnævnte Periode ere affattede i et andet Runealphabet end det, der er brugt i Indskrifterne fra den sidstnævnte Periode, og hines Sprogform afviger bestemt fra Sprogformen i disse, medens den slutter sig nærmere til Sproget i Edda- og Sagalitteraturen.

Modsætningen mellem begge Perioder er i det Hele en saa skarp og i alle Henseender gennemført, at enkelte Forskere derved ere blevene ledede til at tænke paa en Stamme-forskjel og have sat den yngre Jernalders Indtræden i Forbindelse med et nyt Folkeelement, der skulde være bleven herskende over den ældre skandinaviske Befolkning, og ved hvem en ny Stil og Smag skulde være bleven indført. Man har, til Støtte for denne Hypothese, fremhævet, at Overgangen mellem de for hver af de to Perioder karakteristiske Former, efter hvad der hidtil er bleven iagttaget, er alfor brat, til at de yngre skulde kunne antages at have dannet sig ligefrem af de ældre ved en jevn indre Udvikling. Dernæst: de to Runealphabeter, — det, der findes brugt i Indskrifterne fra den ældre Jernalder, og det, der findes brugt i Indskrifterne fra den yngre, — ere vel indbyrdes nær beslegtede og maa stamme ned fra en fælleds Kilde eller Grundtype; men det yngre kan dog ikke uden Vanskelighed udledes af det ældre; det er mindre fuldkomment, tæller langt færre Lydtegn, og man har ondt ved at forestille sig, at et og samme Folk ved en indre Udvikling skulde være gaaet over fra et mere fuldkomment til et mindre fuldkomment Hjælpe-middel for Lydbetegnelsen. Hvad Sprogformerne angaar, da viser vel ligeledes det ældre Runesprog sig at være nær beslegtet med det yngre; men Forskjellen synes større, end man

¹ Hildebrand, Sverige u. Hednat., S. 27 ff.

skulde have ventet efter den sandsynlige Tidsafstand, saafremt de begge kun skulde repræsentere forskellige Stadier inden den samme Sprogudvikling. Det gjelder desuden om Runesprogene og Runealfabeterne som om de for den ældre og yngre Jernalder karakteristiske Vaaben og Smykker, at nemlig Overgangsformerne fattes eller hidtil kun have været paaviste i en lidet fyldestgjørende Grad.¹

Den yngre Jernalder er, som før bemærket, den Fælledsgrund, hvor Archæologien og Historien mødes. Det i denne Periode brugelige Runealfabet er det samme som det, der har været kjendt og brugt overalt i de nordiske Lande langt frem i den sikre historiske Tid; Sproget i Indskrifterne stemmer saa nær overeens med det norsk-islandske Literatur-sprog, at de uden Vanskelighed have kunnet fortolkes ved Hjælp af dette; de karakteristiske skaalformige Spænder, de massive Sverd etc. ere gjenfundne overalt, hvor Vikinger fra Norden i en historisk Tid have udbredt sit Herredøme eller grundet Nybygder. Den yngre Jernalders Folk maa altsaa have været den rette nordiske Stamme, den, fra hvem Vikingtogene udgik, og hos hvem den ejendommelige krigerske Mythologi, der er bleven bevaret i Eddaernes Digte og Fortællinger, har udviklet sig. — I Hensyn paa Udbredelse viser der sig en mærkelig Forskjel mellem den ældre og den yngre Jernalder: den første er fælleds for Skandinavien og Mellem-europa og strekker sig som en i sine Hoveddrag eensartet archæologisk Formation udover England, Frankrige og Tydskland lige ned til Alperne, medens den sidste er ejendommelig for Norden; den første viser sig nogenlunde jevnt udbredt over hele Skandinavien, men har dog maaskee sin største Styrke i den sydlige Deel, hvorhos ingen af de i Norge og det egentlige Sverige (Svealand) gjorde Fund med Sikkerhed kan føres saalangt tilbage i Tiden som enkelte danske; den anden derimod synes at have sit rette Hjem i Norge og Svealand, hvor den optræder i talrige Mindesmerker, medens den

¹ Hildebrand, l. c. — Rygh, *Om den ældre Jernalder i Norge, Aarb. f. Nord. Oldk. 1869.*

er forholdsviis svagere repræsenteret i det sydlige Skandinavien. Naar man vil have de to Perioder førte tilbage til hver sin Stamme, ligger der heri et Vink om en forskjellig Indvandningsvej for disse Stammer, som man ikke kan undlade at tage Hensyn til; den ældre Jernalder har udbredt sig sydfra eller sydøstfra, derom er der ingen Tvivl; men den yngre maa, forsaavidt den virkelig er bleven indført ved et nyt Folk, have havt sit Udgangspunct længere nordpaa, dette Folk maa allerede forud for Indvandringen — et eller andet Sted paa de østeuropæiske Sletter — have skilt sig fra sine Stamfrender og være bleven unddraget, ialfald tildeels, de Paavirkninger, for hvilke disse bleve udsatte, ved mere afsidesliggende Opholdssteder.

Man er saaledes, ad archæologisk Vej, ved at antage en Stammeulighed som Forklaringsgrund til Modsætningen mellem den ældre og yngre Jernalder, kommen til at gjenoptage *Keyser's* og *Munch's* væsentlig til historiske Grunde støttede Lære om Indvandringen og Nordens ældste ethnographiske Forhold. Vistnok er det bleven nødvendigt at modificere denne. *Munch* ansaa Sproget i de ældste nordiske Runeindskrifter, af hvis rette Tydning han har den største Fortjeneste, for reent Gotisk eller halvt Gotisk, fremkommen ved Blanding med eller Tilsætning af en nordisk Mundart, og fandt heri et Beviis for Rigtigheden af sin Lære om en ældre gotisk eller sydgermanisk Befolkning i den sydlige Deel af Skandinavien, hvilken da den nordgermaniske Stamme efterhaanden skulde have underkastet sig og assimileret med sig, medens det vel nu maa siges at være godtgjort, at Sproget i disse Indskrifter ikke er Gotisk og heller ikke kan være tilblevet ved en Blanding af Gotisk og Skandinavisk, og medens man vel nuomstunder ikke antager en saa skarp Adskillelse mellem Sydgermanisk og Nordgermanisk saa langt tilbage i Tiden som den *Munch* synes at have gaaet ud fra. *Munch* antog, at det Folk, der har sat sig et Minde i disse Indskrifter, var indskrænket til Danmark og den sydlige Deel af den skandinaviske Halvø, medens der nu er paaviist flere Indskrifter

med de samme Runer og i de samme Sprogformer heelt oppe fra Romsdalen og Fosen,¹ og medens den archæologiske Formation, hvortil disse Runer og dette Sprog ere uadskillelig knyttede, efter de nyeste Iagttagelser er udbredt lige op til Andøen i Vesteraalen² og til de nordlige Dele af Svealand. Men Hypotesen om en dobbelt Indvandring af Germanerne til de skandinaviske Lande, om en ældre Befolkning, der er kommet sydfra, og en yngre, der har udbredt sig i Retningen fra Nord mod Syd, læggende hiin under sit Herredøme, er bleven fastholdt.

Det taler negetelig til Gunst for denne Hypothese, at den saaledes Gang efter Gang er bleven taget op paany, og at man er kommen til den fra forskjellige Udgangspuncter og ad forskjellige Veje. Alligevel forekommer det os, at den frembyder altformange uløste Knuder og fører ud paa et altfor usikkert Terrain, til at vi kunne blive staaende ved den.

I Danmark er Tidsgrænsen for de to Jernaldre, ved Hjælp af Myntfundene, bleven bestemt med nogenlunde Sikkerhed saaledes, at den ældre har vedvaret til hen i det 7de Aarhundrede, medens den yngre fremtræder fuldt udviklet i den første Halvdeel af det 8de Aarhundrede. For Norges Vedkommende savnes et lignende Hjælpemiddel til at fastsætte Chronologien. Imidlertid har man ogsaa her ansat den yngre Jernalders Begyndelse til omkring Aar 700, og det vil maaskee findes utilraadeligt at sætte den meget højere op i Tiden, naar man seer hen til, at den forudgaaende archæologiske Periode synes at være indtraadt senere i Norge end i Danmark og alligevel ogsaa i Norge er repræsenteret ved talrige Fund og viser sig jævnt udbredt over hele Landet. Men naar Tidsgrænderne bestemmes paa denne Maade, vil Hypotesen om, at den yngre Jernalder er bleven indført ved en ny herskende Stamme, komme i Strid med hvad der kan

¹ Bugge og Bendixen, *Aarb. f. Nord. Oldk.* 1872, S. 185—197; *Aarsberetn. Foren. N. Fort.* 1872, S. 32—33.

² Nicolaysen, *Norske Fornlevninger*, S. 692. Jvfr. O. Rygh, *Aarb. f. Nord. Oldk.* 1869, S. 173—75.

udledes af Historiens skrevne Kilder. Hos fremmede Forfattere fra den første Halvdeel af det sjette Aarhundrede — den græske Historieskriver *Prokop* og den gotiske *Jordanis* — finde vi nemlig allerede opregnet skandinaviske Stammer og Landskabsnavne, der ganske stemme med dem, som vi kjende fra den senere sikke Historie; *Prokop* omtaler Gauterne og Danerne; *Jordanis* opregner blandt de Folkeferd, der bebo Skandinavien, Svethans (Svearne), Gautigoth (Gauterne), Dani, Raumaricii (Romerikinger), Ragnaricii (Ranrikinger?), Ethelrugi (Rygerne), Theustes (Tjust i Smaaland?) o. s. v.;¹ i det angelsachsiske Kvad om *Beowulf*, der behandler nordiske Sagn, som henføres til den samme Tid, findes nævnt Danerne, Gauterne, Svearne og af norske Stammer Raumerne. Disse Navne vidne om, at de skandinaviske Lande allerede i Begyndelsen af det 6te Aarhundrede vare beboede af de samme Stammer som i den senere historiske Tid, og udelukke følgelig Tanken om en senere Indvandring, hvorved et nyt Folk skulde være bleven herskende og hvorved nødvendigtviis de gamle Navne og de gamle Inddelinger maatte have været for en væsentlig Deel forrykkede eller udslattede.² En slig Omvæltning, foregaaet saavidt nær den historiske Tid og af en saa voldsom og dybt indgribende Natur, vilde vel ogsaa have efterladt sig nogenlunde tydelige Spor i Sagnet og i de sociale og politiske Forhold; men saadanne har det ikke lykkets at paavise, ialfald ikke for Norges Vedkommende, hvor den ældre Jernalder dog viser sig at have været jævnt udbredt og dybt rodfæstet, og hvor dens Fortrængelse ved en ny Stamme følgelig ikke kunde finde Sted uden store Kampe. — Endog betragtet fra et reent archæologisk Standpunct synes Hypotesen om en ny Indvandring kun at rydde en Vanskelighed tilside for at sætte en anden istedet. Man vil ved dens Hjælp forklare den bratte Maade, hvorpaa den yngre Jernalder synes at være indtraadt i de skandinaviske

¹ Jvfr. *Keyser*, i *Samll. t. d. N. F. Hist.* VI. 366 f. *Munch*, *N. F. Hist.*, I. 1. S. 33, 92—93.

² Jvfr. *Dr. Jessen*, *Undersøgelser til Nordisk Oldhistorie*, S. 52.

Lande; det skulde komme deraf, at den er bleven bragt hid fix og ferdig ved et nyt Folk. Men etsteds maa den dog have udviklet sig. Har denne Udvikling ikke fundet Sted i Skandinavien, saa maatte den kunne paavises i Oldsagfundene fra andre Lande, hvor den nye skandinaviske Herskerstamme forud for Indvandringen kan tænkes at have opholdt sig. Er det rigtigt, at den ældre og den yngre Jernalder svare til to Stammer eller to Afdelinger af den skandinavisk-germaniske Stamme, der allerede forud for Indvandringen have skilt sig fra hinanden, at den ene Afdeling drog længere mod Vest og derved tidlig kom under en sterk Indflydelse af den romerske Cultur, medens den anden er bleven siddende igjen i Landene paa den østre Side af Østersøen og paa Grund deraf bedre bevarede den oprindelige Ejendommelighed eller udviklede denne under Indflydelse af andre Paavirkninger, — at til den første Afdeling hørte Danerne og Gauterne, som engang vare udbredte over hele Skandinavien, til den anden Nordmændene og Svearne, og at saaledes den ældre Jernalders Fortrængelse ved den yngre i Sverige er eenstydig med Gauternes Underkastelse under Svearnes Overherredøme,¹ — saa maatte man kunne paavise i Svealand et ældre og mere oprindeligt Stadium af den yngre Jernalder, og man maatte kunne følge denne tilbage til Landene paa den anden Side af Østersøen, hvor den fra først af skulde have udviklet sig. Men en saadan Paaviisning er ikke endnu bleven givet,² og man har altsaa kun, ved at antage Hypotesen om en ny Indvandring, hævet den Vanskelighed, som Modsætningen mellem den ældre og den yngre Jernalder frembyder, paa en Maade, der vækker nye og endnu betænkeligere Tvivl. — Saa skarp nu iøvrigt denne Modsætning, efter de hidtil gjorte Iagttagelser, synes at have været, forholder det sig dog ingenlunde saa, at der ganske savnes Overgangsformer. De for den yngre Jern-

¹ Dette er i det væsentlige den Forklaring, *H. Hildebrand* har givet af Modsætningen mellem de to Jernaldre i sit Skrift «*Sverige under Hednatiden*».

² *Jvfr. Worsaae, Nordeuropas tidligste Bebyggelse, Aarb. f. Nord. Oldk. 1872, S. 418 ff.*

alders Oldsager karakteristiske Forziringer med kunstigt sammenslyngede Dragefigurer synes i Mangt og Meget at være en ligefrem Fortsættelse af den allerede i den ældre Jernalders sidste Afsnit (den saakaldte Mellemjernalder) fremtrædende Ornamentik. Der er bleven paaviist Runeinscriptioner, hvis Bogstaver ere en Blanding af det ældre og det yngre Alphabet, og hvis Sprog ligeledes synes at staa paa et Trin midt mellem det ældre og det yngre Runesprog.¹ Disse Iagttagelser ere endnu hun faa, men de ere gjorte i den allernyeste Tid, og det kan ventes, at der vil føjes mange lignende til, saa at Overgangen mellem de to «Aldre» efterhaanden vil ophøre at staa som noget saa Brat og Uformidlet. Og, naar man har gjort gjeldende, at det i den yngre Jernalder brugelige Runealphabet er det enkleste og tæller de færreste Lydtegn, følgelig har en mere alderdomsagtig Charakter end det, der blev brugt i den ældre Jernalder, og følgelig ikke kan være udviklet af dette, da er derimod stillet den fra andre Folks Historie hentede Iagttagelse, at det ofte netop er de ældste Former af Alphabeterne, der ere de rigeste og meest complete, medens Udviklingen har bestaaet i at simplificere.²

Det forekommer os altsaa at være det rimeligste, at baade den ældre og den yngre Jernalder tilhøre den samme Stamme og afgive Vidnesbyrd om de samme Folks i Tidens Løb og efter Udviklingens Medfør vexlende Moder eller Skikke. Disse Folk have været undergivne forskjel- ligartede Paavirkninger og havt forskjellige Mønstre for sin Kunstflid eller Haandverksdrift; visse Forbindelser ere blevne afbrudte paa samme Tid, som andre have været knyt-

¹ Bugge, *Tidskr. f. Philol.* VII. 349. ff.; VIII. 163 ff. Dr. Wimmer, *Aarb. f. Nord. Oldk.* 1867, S. 62—63; 1868, S. 308—9.

² «The oldest alphabets are the richest and most complete. The progress has been from the mainfold to the meagre, not the reverse». G. Stephens, *Oldnorthern Runic Monuments*, I. 81. — Siden ovenstaaende Linjer nedskreves (1873), maa det siges at være bleven bragt til fuldkommen Evidents, at den yngre, kortere Runerække er en afledet Form af den ældre og længere, ved Dr. Wimmer's bekjendte Afhandling *Runeskriftens Oprindelse og Udvikling*, *Aarb. f. Nord. Oldk.* 1874, S. 152—208.

tede; de skandinaviske Germaner have gennem en Række af Aarhundreder staaet i det nærmeste Fællede med Tydskerne eller Sydgermanerne, men, efterat disse fordømte vare blevne omvendte til Christendomen og undergivne det frankiske Rige, have hine været mere overladte til sig selv og opnaaet større Selvstændighed. Udviklingen har saaledes været ujævn og rykkeviis, og dens Tyngdepunct er maaskee tillige lagt over fra det ene Land til det andet; Forandringer i Sprog, Smag og Skikke ere til visse Tider indtraadte hurtigere end til andre; men en uafbrudt indre Sammenhæng har desuagtet været bevaret.

Man har, som bekjendt, i den nyeste Tid kastet sig med stor Iver over Granskningen af de nordiske Oldsager, og det er vel ikke frit for, at man har været tilbøjelig til at overvurdere Rækkevidden af de Resultater, hvortil den har ledet, som saa ofte, hvor et nyt Stof er bleven draget frem til videnskabelig Behandling. Hvad man har uddraget af dem med Hensyn til de ældste ethnographiske Forhold og med Hensyn til Indvandningsvejene maa vel for største Delen siges at savne fast Holdepunct. Et mere sikkert Udbytte ere de Oplysninger, som Oldsagerne have givet om de skandinaviske Folks Culturhistorie og Forbindelser med andre Nationer forud for deres sikke Historie. Men ogsaa disse Oplysninger have været tillagt en overdreven Betydning eller have tjent som Grundlag for urimelige Phantasier. Der tales i de antiqvariske Afhandlinger om forskellige Culturperioder og «Culturstrømninger», hvorom de af Jorden opgravede Sverd eller Spænder eller Kasseroller skulle afgive Vidnesbyrd, men disse stadselige Ord maa der ikke lægges formegen Vægt paa: det er dog kun ganske enkelte og underordnede Sider af Culturen, hvorom man af slige Sager kan faa nogen rigtig Besked. Dette synes En og Anden at have glemt; den «culturhistoriske» Betragtning, som Oldsagerne ledede ind paa, er bleven gennemført med stort Hastverk, og man har draget Slutninger med Hensyn til de forskellige Jernaldres Poesi, Mythologi og Aandsliv fra Ting, der ingen Sammenhæng have

med Kunst og Poesi eller en saa fjern, at det er mere end dristigt at slutte Noget fra det Ene til det Andet.

Det var i Danmark, at man først begyndte at skjælné mellem de to Perioder, der komme tilsyne i Jernalderens Oldsager og Begravelser. Det var danske Lærde, der opdagede den saakaldte «ældre Jernalder», (ved hvilken Opdagelse det dog er at merke, at den for en væsentlig Deel bestod deri, at man nødtes til at opgive en tidligere vildfarende Mening, som gik ud paa, at «Broncealderen» i Danmark skulde have vedværet lige til omkring A. 700 e. Chr., hvad *Munch* allerede længe forud havde bestridt som fuldkommen ubeviisligt og urimeligt.¹⁾ Det var i Danmark og Sveriges gammeldanske eller gøtiske Landskaber, at Fund af romerske eller halvromerske Oldsager i længere Tid saagodtsom udelukkende bleve gjorte. Man lededes herved til at antage, at den «Alder» eller Culturperiode, der fornemmelig er bestemt ved disse Fund, havde havt sit rette Hjem i de gamle dansk-gøtiske Lande, medens den slet ikke eller kun i ringe Grad havde været repræsenteret i Norge og det egentlige Sverige. Og idet nu tillige den ældre Jernalders elegantere Former bleve fremhævede, dens renere Stil, større Fiinhed og Farverigdom, i Modsætning til den yngre, der øjensynlig havde havt sit Tyngdepunct i Norge og Sverige, aabnedes der for den dansk-nordiske Skole, som var bleven paa det bittreste krænket ved de norske Historikeres Paastande, en Udsigt til at tage Revanche og til at hevde — som jo det gjengse Udtryk lyder — «Danmark fuld Lod og Deel i den rige, af Islænderne bevarede Arv», ad en ny Vej, hvilken man da heller ikke undlod at slaa ind paa. Overtroen om en Guldalder, langt op i Tiden, forud for den sikke Historie, da den nordiske Stamme, som et udvalgt Folk, var i Besiddelse af en ophøjet og reen Gudetro og en Poesi, af hvilken den i Kilderne bevarede kun skulde være et Gjenskin, syntes

¹ Bl. a. i hans Skrift «*Skandinavismen, nærmere undersøgt m. H. t. Nordens ældre nationale Forhold*». 1849. — Jvfr. Dr. E. Jessens Bemærkning i *Höpfnér & Zacher, Zeitschr. f. Deutsche Philologie*, III. 80.

at faa en Bekræftelse i de haandgribelige Kjendsgjæringer, som Oldgranskningen bragte for en Dag; forældede Benævnelser og Paastande, som man nødig havde villet give Slip paa, fordi de smigrede Nationalforfængeligheden, kunde hentes frem paant og gives et Slags videnskabelig Oppudsning. Den ældre Jernalder kom altsaa i en Fart i højeste Mode, og man skyndte sig med at drage de videstgaaende Følgeslutninger af hvad her var opdaget: — I denne Periode havde Nordboerne staaet i Forbindelse med den antike Verden, og da havde der udviklet sig hos dem en reen og ædel Smag i Hensyn paa Smykker og Forziringer; men dertil maa nu ogsaa det øvrige Aands- eller Culturliv have svaret. Ogsaa de norske Historikere havde været enige i at betragte de bedste mythiske og heroiske Kvad, der findes bevarede i den ældre Edda, som tilhørende en meget fjern Fortid; *Keyser* havde meent, at Perlen blandt dem alle, Völuspaa, endog skulde kunne føres op til det 5te Aarhundrede. Ja, det viste sig nu at være ganske rigtigt: det 5te Aarhundrede falder netop indenfor den ældre Jernalder, og de elegante, prægtigt damascerede Sverds, de ziirligt formede Spænders og Smykkes Tid, den maa ogsaa have været de ophøjede religiøse Forestillingers, den rette «folkkelige Gudebesyngelses» Tid; da maa den nordiske Aand have naaet sit Højdepunct; til denne Culturperiode har hørt Aandsfrembringelser, der ligemeget udmerkede sig ved Ynde og Kraft, saadanne som vi endnu have bevaret Rester af i de bedste af de mystiske og heroiske Digte i den ældre Edda, og denne Culturperiode var hverken norsk eller tydsk, men «nordisk», og havde, som alt «Nordisk», sit Centrum og Hovedsæde i Danmark, i de «dansk-gøtiske Lande». Ved den ældre Jernalders Slutning indtraadte der en Omvæltning, som bragte nye Kræfter til Herredømet; en ny Culturperiode begyndte, som, i Modsætning til den forudgaaende, havde sit Tyngdepunct i Skandinaviens nordlige Deel, Norge og det egentlige Sverige; men disse nye Kræfter vare, som Oldsagerne vise, raaere og vildere; den nordiske Aand havde gjort et Tilbageskridt ved at flytte fra

de dansk-gøtiske Lande til de norsk-svenske; den yngre Jernalder var Vikingernes og Skaldernes Tid, og fra den kunne umulig de ægte Eddakvad skrive sig; da afløste den kunstige Skaldepoesi med sine forskruede Omskrivninger den folkelige Gudebesyngelse, og da afløste de smagløst udførte Allegorier og Eventyr den renere Mythebehandling, de ægte heroiske Sagn, ligesom den yngre Jernalders Dragefigurer og phantastisk overlæssede Forziringer paa Oldsagerne traadte i Stedet for den forudgaaende Periodes mere elegante Former.¹

Saaledes fik den gamle Lære om, at «den nordiske Mythologi er oprunden i Sjelunde og ikke paa Islande» og at Eddadigtene ere Rester af en forhistorisk Herlighed, uformodentlig et Slags videnskabelig Grund at staa paa. Men denne Grund er dog nok ikke meget sikker, og der kræves dog nok noget Andet og Mere for at bevise den «literære» eller «poetiske Blomstring» i den ældre og mellemste Jernalder end den «Opdagelse», som nylig er bleven gjort, idet man har indbildt sig at gjenkjende Scener af de i Eddadigtene behandlede heroisk-mythiske Sagn om Vølsunger og Niflunger i Afbildningerne paa nogle af de saakaldte Bracteater fra denne Periode, hvis barbariske Klodseri aabner det videste Spille- rum for Gjetningen.²

Den ældre Jernalder er, som før udhævet, ikke ejendommelig for Norden. Lignende Sverd, Smykker og Spænder, lignende romerske eller halvromerske Kunstgjenstande eller Redskaber som de, der karakterisere de skandinaviske Jordfund fra denne Periode, have ogsaa været paaviste i stor Mængde i Tydskland, Frankrige og England. Det Runealfabet, hvori Indskrifterne fra den ældre Jernalder i Skandinavien ere affattede, sees ligeledes at have været kjendt og brugt i

¹ Denne Betragtningssmaade vil man finde udført med den merkverdige Sikkerhed og i den videstgaaende Form i *S. Grundtvigs* Anmeldelse af Keyzers Literaturhistorie i *Dansk hist. Tidsskr. 3 Række, V. S. 499 ff.*

² *Worsaae*, Om Forestillingerne paa Guldbracteaterne, *Aarb. f. Nord. Oldk. 1870, S. 382 ff.* Jvfr. *Dr. Jessen, Höpfner & Zacher, Zeitschr. f. d. Phil. III*

de af Tydskerne befolkede eller coloniserede Lande. Hvad Sprogformen i disse Indskrifter angaar, da er det vel godtgjort, at den ikke falder sammen med Sprogformen i de ældste tydske Mindesmerker, men Afvigelserne ere dog saa lidet iøjnefaldende og de særlig nordiske eller skandinaviske Ejendommeligheder saa lidet bestemte, at det endnu fremdeles fra et reent lingvistisk Standpunct kan drages i Tvivl, om Indskrifterne virkelig tilhøre den nordgermaniske Afdeling af Racen, eller om de ikke snarere bør henføres til den sydgermaniske og antages at skrive sig fra en indvandret tydsk Herskerstamme, der efterhaanden er bleven absorberet af den talrigere skandinaviske Befolkning, eller fra et «nærbeslegtet Skud af den gotiske (germaniske) Rod, der er gaaet under i Tidens Strøm og er bleven overskyttet af en indtrængende Folkebølge».¹ — Det følger ligefrem af dette Fælledekskab eller denne nære Overeensstemmelse mellem Skandinavien og Tydskland i den ældre Jernalder, at man, naar man vil have Eddadigtene og de bedste af de i Norden bevarede mythiske og heroiske Sagn opfattede som en Arv fra denne Periode, ogsaa maa lade Tydskerne faa lige Deel i Arven. Den høje Cultur med den «folkelige Gudebesyngelse», de «dybsindige Myther» m. m., hvorom Oldsagerne fra den ældre Jernalder med deres Fiinhed og Farverigdom menes at afgive Vidnesbyrd, maa ogsaa have tilhørt Tydskland, hvor jo hele denne archæologiske Herlighed findes paa det bedste repræsenteret. Denne «literære Guldalder» kan ikke have været noget særlig «dansk-gøtisk» eller noget særlig «nordisk», den maa have været fælledsgermanisk. Ja, den maa endog antages at have havt sit egentlige Centrum og Hovedsæde hos Tydskerne, ikke hos Nordboerne; thi, skal det forklares paa en nogenlunde rimelig og naturlig Maade, at de germaniske Folk, der endnu paa *Tacitus's* Tid vise sig at have staaet paa et meget primitivt Standpunct baade med Hensyn til ydre og indre Udvikling, i en slig Fart er naaet frem til en høj Cultur og

¹ *Konrad Gislason, Aarb. f. Nord. Oldk. 1869, S. 145. Dr. Jessen, Aarb. f. Nord. Oldk. 1867, S. 171 ff. Tidskr. f. Phil. VIII., S. 229.*

en Blomstring af Aandslivet, da maa vel Forklaringen søges i Berørelserne med den romerske Verden, Paavirkningen af den classiske Stil og Smag. Men disse Berørelser vare langt sterkere for Sydgermanernes Vedkommende end for Nordgermanernes. I den Udvikling, der var betinget af disse Berørelser, maatte Nordgermanerne være væsentlig afhængige af sine sydlige Stamfrender. Det var gjennem dem, at de modtogte Fermenterne til en højere Cultur. Det var saaledes udentvivel over Tydskland, at Bogstavskriften udbredte sig til de nordiske Folk, ligesom Ugedagsnavnene¹ og ligesom de romerske Mynter og Kunstgjenstande; det var udentvivel hos Tydskerne, at den ejendommelige krigerske Udvikling af Religionen og Mytherne, der kytter sig til Odinsdyrkelsen, først begyndte, og fra dem, at den fik Indgang ogsaa hos de skandinaviske Stammer. Men Tydskerne vare i dette Tidsrum allerede et historisk Folk; havde den ældre Jernalder hos dem været en «literær Guldalder», maatte man vel have faaet høre Noget herom; man maatte i Kilderne have fundet Træk, der tyde paa et saa merkeligt Opsving, en saa høj Aandsmodenhed. Men dette er ikke Tilfælde. Det maa, efter hvad vi nu kjende til de tyske Stammers Hedenskab, ansees for ganske usandsynligt, at de nogensinde skulde have besiddet en riig, til et fuldkomment System uddannet Mythologi, svarende til den, vi finde bevaret i den norsk-islandske Literatur; deres nationale Myther have vistnok ikke paa langt nær været naaede saa langt frem i sin Udvikling, inden denne afbrødes ved Christendomens Indførelse; derfor ere de Rester, som ere blevne bevarede af dem, saa faa og saa farveløse.¹ Men heraf kunne vi med fuld Sikkerhed slutte, at de nordiske Myther, i den poetisk udformede, til et afsluttet

¹ Se *Grimm, D. Myth.*, S. 87 f.

² Se *Gervinus, Gesch. d. deutsch. Dicht.*, 5. Aufl., I. S. 15—25. — Man har i nogle Fragmenter af gamle tyske Digte villet finde Reminiscenter af den norrøne Mythe om Verdens Undergang, ja endog troet at gjenkjende et Par Verslinjer af Vøluspaa. Men denne Sammenstilling betragtes af den nyeste tyske Kritik som mere end tvivlsom og beror sandsynligviis paa reent tilfældige Ligheder.

Hele samlede Skikkelse, hvori vi finde dem i Eddadigtene, umulig lade sig føre tilbage til den «ældre eller mellemste Jerualder»; i denne Periode have Nordboerne og Tydskerne gaaet paa det nærmeste sammen i Hensyn paa Udvikling, og allermindst kunne da hine have havt noget Fortrin fremfor disse eller være naaede videre frem i nogen Retning.

Blandt Oldsagerne fra den ældre Jernalder er der kun faa, hvorved der kan være Tale om nogen virkelig Kunst, og disse ere enten reent romerske, hidkomne ved Handel eller Bytteforbindelser, og altsaa fuldkommen ubrugelige som Vidnesbyrd om en ejendelig nordisk Udvikling, eller saa halvromerske, — Efterligninger, der ikke hæve sig over det Haandverksmæssige og, selv fra dette Standpunct seet, maa erkjendes for at være maadelig udførte.¹ De øvrige ere Gjenstande af en reent practisk Art, saasom Vaaben eller Huusgeraad. Naar man ved dem taler om Kunst, er det ialfald kun i en udvortes og underordnet Forstand; disse Sager afgive Bidrag til Kundskab om de skandinaviske Folks Standpunct i Hensyn paa Skikke, Levemaade, Sands for Pragt og Bekvemmelighed, kort, hvad man med eet Ord kunde kalde den materielle, ydre Cultur, og, forsaavidt der altid er en vis Sammenhæng mellem ydre og indre Cultur, ogsaa til Kundskab om den sidste; men de kunne ikke for dennes Vedkommende afgive nogen paalitlig Maalestok, hvorfra der kan sluttes til Fremgang eller Tilbagegang. Paa den materielle Culturs Omraade har ofte reent tilfældige Omstændigheder en overvejende Indflydelse; et lidet udviklet Folk kan, ved Handel eller Bytteforbindelser med andre Folk, tilegne sig Mønstre og Former, der forudsætte for sin Tilblivelse en langt højere Cultur end den, hvoraf det selv er i Besiddelse, men med Formerne har man naturligviis ikke tilegnet sig den Cultur, hvoraf de ere udsprungne. Om det altsaa endog var noksaa uimodsigeligt, at Vaaben og Smykker fra den yngre Jernalder vise et Tilbagekridt i Smag og Stil ligeoverfor den for-

¹ S. t. Ex. *Thomsens Afhandl. om Bracteerne, Ann. f. Nord. Oldk. 1855.*

udgaaende Periode, vilde det dog, efter hele det Forhold, hvori denne Kunst eller Kunstferdighed har staaet til Folkets Udvikling, være urimeligt deraf at slutte en almindelig aandedig eller moralsk Tilbagegang; det vilde være en Latterlighed at forestille sig, at, naar Sverdene ere blevne massivere, Ud-ziringerne paa Smykker og Redskaber mere overlæssede, saa skulde det staa i Sammenhæng med, at Sæderne forvildedes, at de religiøse Forestillinger dalede fra en oprindelig Højhed og Reenhed, at Poesien gik over til tom Ordkunst o. s. v.

Det viser sig, at de Mønsterformer eller Kunstgjenstande, som Skandinaverne modtog fra Romerne eller andre højere civiliserede Folkeslag, have øvet en vækkende Indflydelse paa dem og bidraget til at udvikle deres Kunstsands og Opfindsomhed. De søgte at efterligne hvad der blev dem tilført, men under Efterligningen frigjorde de sig stedse mere fra de givne Mønstre, og der uddannede sig saaledes hos dem en særegen Stil og Smag. I den ældre Jernalders Afsnit synes endnu de fremmede Mønsterformer overvejende; men i det andet Afsnit (den saakaldte Mellemjernalder) træder allerede hiint særegne Stilpræg frem paa en nogenlunde kjendelig og bestemt Maade. Og da det dog først er, hvor en saadan ejendommeligt national Smag gjør sig gjeldende, at Oldsagerne kunne afgive Vidnesbyrd om det nationale Aandsliv eller den nationale Cultur, — da det dog først er i Udviklingen af et ejendommeligt Stilpræg, at den vækkende Indflydelse af de fremmede Mønsterformer kan komme tilsyne: er det ogsaa nærmest til dette Afsnit af den ældre Jernalder, at man har villet henføre den «Blomstring af Aandslivet», hvorom Oldsagerne skulde vidne. Det er den mellemste Jernalder,¹ — Tiden fra omkring A. 450 til A. 700 e. Chr. — som, ifølge de nyeste Behandlinger af Emnet hos danske Archæologer, synes udseet til at være den «dansk-gøtiske Guldalder» for Sagnene og Kvadene; det er til denne Periode, at de saakaldte Bracteater fordetmeste henføres; det var da, at de germaniske Folk, efter det vestlige Romerriges Undergang,

¹ Se t. Ex. *Aarb. f. Nord. Old. 1870, S. 400.*

overalt begyndte at frigjøre sig fra den romerske Culturs tidligere altfor overvejende Herredøme og at bearbejde paa en mere selvstændig Maade de fremmede Forbilleder. Men Mellemjernalderen viser allerede et kjendeligt Tilbageskridt ligeoverfor den forudgaaende Periode i Hensyn paa Formernes Fiinhed og Elegants; i samme Forhold som en for «Barbarerne» ejendommeligt Smagsretning har gjort sig mere gjeldende, i samme Forhold har ogsaa Stilen i deres Haandverks- eller Kunstarbejde tabt sin Reenhed.¹ Ved at ophøje denne Periode til den egentlige «Guldalder» for de nordiske Folk indvikler man sig følgelig i den aabenbareste Selvmodsigelse. Oldsagerne fra den yngre Jernalder skal gjelde som Vidnesbyrd om en aandig Tilbagegang ligeoverfor Oldsagerne fra den ældre, fordi man i hine ikke gjenfinder den Fiinhed og Elegants, hvorved disse udmerke sig; men naar denne Maalestok gjøres gjeldende, skulde det ikke være det sidste, men det første Afsnit af den ældre Jernalder, som blev den gyldne Tid for de nordiske Folk. I Oldsagerne fra den sidstnævnte Periode er der imidlertid Lidet eller Intet, der kan betegnes som ejendommeligt germanisk; Stadsen er for det meste en laant, en fremmed. Man nødes altsaa til at gaa til Mellemjernalderen, der er mindre fiin, men mere ejendelig. Men i begge Henseender viser den yngre Jernalder sig at være dennes ligefremme Fortsættelse. Overgangen synes her at være indtraadt paa en mere voldsom Maade; der er foregaaet et Sprang i Udviklingen; men denne er vedblevet at gaa fremad i den samme Retning. Betegner det sidste Afsnit af den ældre Jernalder et Fremskridt ligeoverfor det første, da maa følgelig det samme gjelde, og det i endnu højere Grad, om den yngre Jernalder ligeoverfor den ældre.

Dette maa være tilstrækkeligt til at vise det Urimelige i de Theorier om forhistoriske «Guldaldere» og «Blomstringsperioder af Aandslivet», som man har villet bygge paa Resultaterne af den nordiske archæologiske Forskning. Det er

¹ *Aarb. f. Nord. Oldk. 1872, S. 417 f. Engelhardt, Beskr. af Vimosefundet, S. 7—8 o. fl. St.*

altsammen, nærmere beseet, intet Andet end gammel Overtro med et løst Paahæng af moderne Videnskabelighed. Om en Blomstringstid for et Folk kan der vel, saafremt dette Billede skal have en fornuftig Mening, alene være Tale, naar Folket har naaet frem til en selvstændig historisk Tilværelse. Rødder og Spirer kunne udvikle sig i det forhistoriske Muld eller Mærke; men Blomsten tilhører og maa tilhøre Dagslyset. Denne Sætning modbevises ingenlunde ved de i de nordiske Lande fundne Oldsager. Der er i disse Intet, som giver Ret til at tale om «Kunst» i Ordets højere Bemærkelse, — en saadan, hvori Folkenes Aandsliv aabenbarer sig med samme Klarhed og paa samme Maade som i Literaturen. Alligevel maa de siges at yde verdifulde Vink til Oplysning om de nordiske Folks Udvikling forud for deres sikke Historie; de vidne om, at denne Udvikling i det Hele har været en fremadskridende, om end Fremadskridningen her, som overalt, har været kjøbt med Tilbagegang i enkelte Henseender. En større Selvstændighed, en kraftigere udpræget Charakter træder os imøde, alt eftersom vi komme længere frem i Tiden. Allerede det sidste Afsnit af den ældre Jernalder har et ejendommeligt Præg; men i denne Periode have dog Skandinaverne endnu været paa det nøjeste forbundne med de tyske Stammer og fulgt i deres Kjølvand, saa det Ejendommelige i Oldsagerne snarere maa betegnes som noget Fælleds-germanisk end som noget Nordisk. Først efterat Tydskerne for det meste vare blevne omvendte til Christendommen og de nordgermaniske Folk fortsatte Udviklingen paa egen Haand, vandt det nationale Væsen hos disse tilstrækkelig Frihed og Fasthed til at skabe sig et Udtryk ogsaa i deres Kunst og Haandverksarbejde; først den yngre Jernalder er heelt ejendommeligt for Norden. I denne Periode møder os, istedetfor den ældre, for alle germaniske Folk fælleds Runerække, en ny Art Runer, som man med Rette har kaldt de skandinaviske, fordi de hidtil ikke har været fundne udenfor de af Nordgermanerne bebyggede eller coloniserede Lande; i Indskrifterne fra denne Periode fremtræde allerede de nordiske sproglige Ejendome-

ligheder paa en klar og umiskjendelig Maade, og Vaaben og Prydelser antage paa samme Tid et tilsvarende heelt igjennem karakteristisk Præg, der, trods Raaheden og det ofte smagløst Overlæssede i Forziringerne, dog tyder paa et højere Udviklingstrin og, fremfor noget af hvad de forudgaaende Perioder have frembudt, giver et Slags Ret til at tale om nordisk Cultur og nordisk «Folkeaaend». Vi finde saaledes i Oldsagerne fra den yngre Jernalder en Bebudelse af, at de skandinaviske Folk, efter i Stilhed at have udviklet sig gjennem Aarhundreder, nu omsider ere modnede til en selvstændig Indgriben i Historien. Vi staa paa en Grund, hvorover allerede det historiske Dagslys falder. Den yngre Jernalder falder sammen med eller gaar over i *Vikingtogenes Periode*, og Vikingperioden er det store Gjennembrud, den afgjørende Krise, hvortil alt det Foregaaende har været en Forberedelse, og som lægger Grund for alt det Følgende. Den i Stilhed opsamlede Kraft vender sig nu udad, og idet den bliver sig selv bevidst, vækker den andre Kræfter med sig: Krig og Digtning, Herjetog til fremmede Lande og nye politiske og religiøse Ideer gaa Haand i Haand.

Som ydre Aarsager eller Anledninger, der bidroge til at fremkalde Vikingtogene i Slutningen af det 8de og Begyndelsen af det 9de Aarhundrede og gjorde hidtil navnløse Folk i Løbet af faa Aar til hele det nordlige og mellemste Europas Skræk, kan nævnes eller tænkes forskjellige: indre Omvæltninger, Dannelsen af større Erobringsmonarchier inden Nordens Grændser, Sammenstødet mellem *Karl den Stores* franske Monarchi og de nordiske Folk, som efter Sachsernes Undertvingelse var bleven dets umiddelbare Naboer o. s. v. Men i sit indre Væsen bør Bevægelsen udentvivl betragtes som en Fortsættelse af de store Folkevandringer. Det er i hiin som i disse en ungdomsfrisk Energi, der gjærer over og søger Rum for sin frie Udfoldelse. Agitationen synes at have forplantet sig som et Jordskjælv eller en Stormhvirvel i et regelmæssigt Løb fra Syd mod Nord. De Stammer, der boede nærmest den romerske Grændsevold, ved Rhinen og Donauen,

bleve først grebne; saa kom de andre efter; sidst naaede Bevægelsen ogsaa de skandinaviske Folk. Og som Vikingtogene med Hensyn til Oprindelse og Charakter slutte sig til Folkevandringerne, saaledes fortsætte de ogsaa disses verdenshistoriske Gjærning. Denne Gjærning var: at gjænføde den hensygnende antike Verden ved at indgyde den et friskere Blod og at grundlægge de Statsformer, gjennem hvilke den individuelle Frihed kunde gjøre sig gjældende. Men de sydgermaniske Folk, der nedsatte sig i de til den gamle Verden hørende Lande, laa formeget under for den romerske Cultur og de romerske Institutioners Indflydelse, til at kunne gjenømføre denne Rolle, og deres største politiske Skabning, Karl den Stores Monarchi, optraadte ligefrem som Romerstatens Arvtager baade i en indre og i en ydre Forstand. Verden trængte en ny Tilførsel af germanisk Blod, og først gjennem Vikingtogenes og Nordgermanernes største politiske Skabning: det nordmanniske Jarledømme og den derfra udgaaede anglo-nordmanniske Stat, kom den individuelle Friheds Princip til fuld Gyldighed i Europas Stats- og Samfundsudvikling.

Ogsaa deri svare Vikingtogene til Folkevandringerne, at hine bleve Nordgermanernes historiske Gjennembrud, som disse bleve Sydgermanernes. Hvad vi vide om de tyske Stammer forud for Folkevandringerne, er hentet fra fremmede Forfattere; vi see, at de have levet og udviklet sig; men et bevidst historisk Liv begyndte først hos dem i de store Erobringers Tid. Alariks, Theodoriks, Chlodvigs Tidsalder er den ældste, hvortil Tydskernes nationale Historieskrivning og nationale historiske Tradition rækker op. Men det samme gjælder nu om Vikingperioden for de nordgermaniske Folks Vedkommende. Alle Sagn, bevarede i nordiske — danske eller norsk-islandske — Kilder, der synes at tilhøre en tidligere Periode, og som man har været enig om at føre op til Tiden forud for det 8de Aarhundrede, erkjendes nu at være halvt eller heelt mythiske. Man har opgivet at diskutere Chronologien i Sagnene om Rolf Krake, Starkad, Harald Hildetand, Half o. s. v. eller at udfinde den historiske Kjerne i disse og lignende Sagn. Poesi

og Historie er her paa en uadskillelig Maade sammensmeltet; Traditionen har endnu ikke havt nogen Sammenhæng eller noget fast Støttepunct; Begivenhederne ere blevne opfangne i Sagnet, som i et bølgende Spejl, der i det højeste kan gjen- give Landskabets Farver og almindelige Charakter, men hvoraf det er haabløst at forsøge paa at udfinde sikre Om- rids, bestemte Linjer. — Hvad der med historisk Vished skulde kunne siges om de skandinaviske Folks Skjæbne forud for Vi- kingtiden, maatte blive at hente hos fremmede Forfattere; men hos dem finde vi kun — og det endda først i det 6te Aarhundrede — et Par Navne, der ikke give Andet end Vis- heden om, at disse Folk allerede da have existeret. Maaskee have Skandinaverne ved enkelte Krigerflokke deeltaget i de store Folkevandringer, som knuste det romerske Rige. Man har troet at kunne slutte dette af de temmelig rigtige Efter- retninger om de skandinaviske Landes Indbyggere, som med- deles hos *Jordanis* og *Prokop*;¹ man har endog troet blandt Navnene paa de i Folkevandringerne optrædende Skarer at gjenkjende nordiske Stamme- eller Stedsnavne.² Dette er dog kun mere eller mindre løse Gjetninger. I ethvert Fald have Nordboerne, forsaavidt de virkelig deeltoge med sine sydlige Stamfrender i Erobringstogene udover det romerske Rige, kun spillet en underordnet og uselvstændig Rolle, og det kan i det Hele siges, at de, indtil Slutningen af det 8de Aarhun- drede, have ført en ubemerket Tilværelse, uden historisk Be- vidsthed, ukjendt af den øvrige Verden.

Men efter dette Tidspunct, da deres hurtigsejlende Skibe begynde at vise sig rundt alle Kyster og føre Skræk og Ødelæggelse med sig, vinde de snart et Navn; fra nu af op- træde de paa en selvstændig Maade og med en selvstændig Charakter i Verdenshistorien, og fra nu af — gennem det 9de og 10de Aarhundrede — støde vi i fremmede Kilder — angel- sachsiske, irske, franske og tyske Annaler eller Krøniker — hyppig paa Efterretninger om de skandinaviske Folk. Disse

¹ *Dr. Jessen, Undersøgelser til Nord. Oldhist., S. 52.*

² *Munch, N. F. Hist., I. 1. S. 35—36.*

Efterretninger ere de ældste til Nordens Historie. Men snart træder den indenlandske Tradition til. Lyset falder ikke blot udenfra. Bedrifterne, de hyppige Sammenstød med fremmede Nationer opøve Erindringen, give Mindet Stof, vække den historiske Sands. Et bevidst historisk Liv begynder, det visse Tegn paa, at en højere Aandskultur har arbejdet sig op, banebrydende for denne.

Man kan inden den Bevægelse, der førte nordiske Vikinger udover saagodtsom hele den da bekjendte Verdens Have, udsondre tre Stadier eller Perioder. *Den første*, da Vikingerne kun vise sig med enkelte Skibe og til ubestemte Tider ved Englands, Irlands, Frankriges eller Flanderns Kyster, gjøre Landgang ved Kysten og, saasnart de have plyndret en eller anden By, et eller andet Kloster, atter vende tilbage til sine Skibe og sejle bort. *Den anden*, da deres Herjetog antage en regelmæssig Charakter og ligesom røbe en bestemt Plan, da de sætte sig i Besiddelse af faste Puncter ved de af dem hjemsøgte Kyster, hvor de overvintre, og hvorfra de beherske det omliggende Land i viid Udstrækning. *Den tredje* endelig, da de, efterat Grunden er bleven forberedt ved Aarrækkers uafbrudte Plyndretog og deres Masser ere voxede til det mangedobbelt, ikke længere indskrænke sig til at søge Bytte, men optræde som virkelige Erobrere, ned sætte sig i de af dem affolkede og forødede Landstrekninger eller opkaste sig til Herrer over en gennem lange Aarrækkers Lidelser bøjet og modløs Befolkning.¹ Hvad vi vide om Normannertogene i de to første Perioder, er udelukkende hentet fra ikke-nordiske Kilder. Der nævnes i disse en Række af nordiske Høvdinger, hvem der tillægges alskens blodige Bedrifter, og som optræde i Egenskab af Førere for store Vikingflaader; men naar man har troet at gjenkjende enkelte af disse i bekjendte Sagnfigurer i vore egne Kilder, beror dette kun paa en mere eller mindre løs Formodning. Meest fremtrædende blandt de Søkonger, der nævnes fra Nordman-

¹ Jvfr. *Freemann, Norman Conquest., I. 44—46.*

nertogenes blot herjende Tidsrum, er den frygtelige *Hasting*, som ved sin utæmmelige Vildhed og rastløse Flakken om fra Kyst til Kyst og fra Eventyr til Eventyr synes at være et Slags Personification af Vikingaanden paa dens første Udviklingsstadium. Men denne *Hasting*, som, hvorvel Sagnet har forstørret hans Billede og tillagt ham fabelagtige Bedrifter, dog vistnok har været en historisk Personlighed, omtales ikke, nævnes ikke i noget nordisk Kildeskrift. I den tredie Periode derimod — den erobrende, nye Riger grundlæggende — ere vi ikke blot henviste til de irske, angelsachsiske eller frankogalliske Chronister; nu træder ogsaa den i vor egen Litteratur bevarede Tradition til som en nogenlunde sikker historisk Kilde. *Olaf Hvite*, Stifteren af det nordmanniske Rige i Dublin, der oprettedes Aar 852 og holdt sig i henimod halvfjerde Aarhundrede, er den første i udenlandske Skrifter omtalte Vikinghøvding, der med Bestemthed gjenkjendes i vore egne Sagaer;¹ han hørte til den samme Æt, af hvilken Norges første Enekonge, *Harald Haarfagre*, udgik. Og den Landsforviisning, der drev Ragnvald Mørejarls Søn, *Rolf*, ud paa hans eventyrlige Bane, for at lade ham ende som Nordmandiets første Hertug og den franske Konges mægtigste Vassal, falder allerede indenfor det Tidsrum af Norges Historie, hvortil en i sine Hoveddrag nogenlunde paalitlig og sammenhængende indenlandsk Tradition rækker op.²

¹ *Munch, N. F. H., I. S. 442.*

² Det Forsøg, som *J. Steenstrup* nylig har gjort, *Indledning i Normanner-tiden, S. 128—163*, paa at omstøde denne Tradition, forsaavidt den paa-
staar Identiteten af Gangerolf, Ragnvald Mørejarls Søn, og Rollo, Nordmandiets Erobrer, og derimod at hævde Rigtigheden af Dudo's Beretning om at Rollo var en «dansk» Kongesøn, er ikke faldet bedre ud end de tidligere Forsøg, der fra dansk Side er bleven gjort i lignende Retning, og kan, — efter hvad der allerede er bleven bemærket derimod af *G. Storm* (i «*Aftenbladet*» 1876, ogsaa særskilt aftrykt under Titel: «Nordmænd eller Danske i Nordmandi?»), «*Nyt norsk Tidsskrift*», 2det Hefte, S. 140 ff.) og *Konrad Maurer* (*Jena'er Literaturzeitung*, 1877) —, sættes ud af Betragtning. Der er ikke længer Tale om historisk Kritik, naar man vil have Dudo anerkjendt som den paalitlige og særlig i Hensyn paa nordiske Forhold velunderrettede Forfatter, og naar man stiller Dudo's heelt igjennem romanagtige Fortælling om Rollo's Ungdoms-

Saaledes kommer den vækkende Indflydelse tilsyne, som Bedrifterne have øvet paa den historiske Sands, og saaledes ere de nordgermaniske Folk ved Vikingtogene gaaede over fra det ubevidste, blot modtagende Liv til det bevidste og skabende.

Men ved Siden af disse Overeensstemmelser mellem Vikingtogene og Folkevandringerne og deres Virkning paa de to Stammer, fra hvilke de udgik, maa nu ogsaa Forskjellen fremhæves.

Ved den Tid, da Nordgermanerne grebes af den samme krigerske Bevægelse, der havde ført Tydskerne ind over den romerske Stats Grændser, blev den store Landevej sydover spærret, idet *Karl den Store* samlede alle Mellemeuropas germaniske og romerske Folkeslag til en mægtig christelig Stats eenhed. Den af de tyske Stammer, der længst bevarede Friheden og Hedenskabet, Sachserne, fik i den afgjørende Kamp mod Karl Hjælp fra Landene nord for Ejderen, — *Nordmannia*, som de frankiske Annalister kalde disse Lande med et Fælledsnavn. Efter Sachsernes Undertvingelse begyndte den nordmanniske Konge *Godfred* eller Gudrød endog aabenbar Krig med Karl, trængte frem over Ejderen og truede med at ville gjeste Kejseren selv i hans Borg i Achen. Men dette Angreb var kun en forbigaaende Kraftanstrengelse; Kampen antog snart en anden Charakter; Godfred blev myrdet, og hans Efterfølger sluttede A. 811 en Fred med Karl, hvorved han erkjendte Ejderen som sit Riges Grændse. Sammenstødet mellem Karl og Godfred blev dog ikke uden Betydning; det første større Vikingtog til de mellemeuropæiske Kyster, der fandt Sted A. 810, og hvorved 200 Skibe fra «*Nordmannia*» herjede Øerne ved Friisland, har øjensynlig staaet i Forbindelse dermed. Idet Nordgermanernes Fremtrængen mod Syd blev standset, vendte de sig mod Havet, og ad denne Vej fandt deres overstrømmende krigerske Energi

skjæbner foran de norsk-islandske Kilders nøkterne og i intet Punct med de samtidige og fuldt paalitlige fremmede Kilder stridende Beretning.

herefter sit Afløb.¹ Men heraf fulgte, at deres «Sturm- und Drangperiode» i Mangt og Meget maatte faa en anden Charakter og andre Følger for den indre Udvikling end dem Sydgermanernes havde havt.

De tyske Krigs- og Erobringstog, der foretoges tillands, kunde af denne Grund ogsaa blive virkelige *Folkevandringer*. Det var hele Stammer, der flyttede med Kvinder og Børn, eller ialfald Folkehære, ikke blotte Krigerfølger. Tilsøs kunde slige Udflytninger *en masse* ikke foretages. Ved de nordiske Vikingtog var det i Regelen kun enkelte Krigere, der sluttede sig sammen om en Høvding, faatallige Flokke, der drog ud paa egen Haand, hver fra sin Fjord og Bygd, medens det hele Folk, den hele Stamme blev siddende i Fred i sine gamle Boliger, hvorhen de uddragne Vikinger ofte vendte tilbage, saasomt de syntes at have vundet tilstrekkeligt Bytte. — Naar vi læse om, hvorlunde ofte i det samme Aar Friislands, Englands, Irlands, Frankriges Kyster bleve herjede, hvorlunde Vikingflokke foreskrev det frankiske Riges Beherskere Love og udbredte sig mod Vest og Øst, til Middelhavet og det Sorte Hav, brandskattende saagodtsom hele den da bekjendte Verden, skulde man fristes til at tro, at de skandinaviske Lande virkelig vare blevne, hvad den gotiske Historieskriver *Jordanis* kaldte dem i det sjette Aarhundrede, en «*vagina gentium*», eller ialfald at det var Massen af den nordgermaniske Befolkning, der nu, paa samme Maade som de tyske Stammer forud, strømmede udover Europa. Men Vikingerne ligesom mangfoldiggjorde sig gennem sin Hurtighed og sin Activitet. Den samme Flaade, der slog sig ned paa Irlands Kyst og omtales i de irske Annaler, kunde endnu samme Aar trænge opad Loire eller Seinen og derfra aflægge et Besøg hos Angelsachserne, saa at man, naar man læser de samtidige Krøniker, skulde tro, at hele Vesteuropa paa een Gang oversvømmedes af Vikingskarer, medens det dog er den

¹ Jvfr. *Lappenberg, Gesch. von England, I. 282. M. Büdinger, Ueber die Normannen und ihre Staatengründungen, Sybel's Hist. Zeitschr. IV. Munch, N. F. H., I. 386—87.*

ene og samme, hvormed man overalt har at gjøre. Ofte vide vi, at det var Flaader paa kun en 50—60 Skibe, eller endnu færre, der brandskattede Landene viden om og trængte frem indtil Hjertet af det frankiske Rige, opad Elve med knejsende Borge og folkerige Byer langs begge Bredder. Den Flaade, som i A. 843 satte sig fast i Loiremundingen og stormede Nantes, angives saaledes at have talt 67 Skibe. *Ragnar*, der i 845 indtog og plyndrede Paris og afpressede Karl den Stores Efterfølger en Tribut af 7000 Pund, havde 120 Skibe, og da der paa hvert Skib neppe kan regnes mere end halvhundrede Mands Besætning, har hans hele Flok ikke udgjort mere end nogle Tusinder, og den var endda vistnok en af de største, ialfald paa Vikingtogenes ældre Stadier.

Saaledes kunde Vikingtogene langtfra faa den samme forstyrrende Indflydelse paa Udviklingen hos Nordgermanerne, som den tilsvarende Bevægelse havde havt hos de tyske Stammer. Hos disse foregik en Omvæltning i alle Forhold; nogle blandt dem vandt nye Boliger inden det romerske Riges Grændser, hvorved deres Forfatning — den nødvendige Ramme for deres nationale Cultur — blev sprængt eller omformet indtil Ukjendelighed; de øvrige, hvem det ikke lykkedes at naa saavidt, droges dog med ind i Strømmen, idet de søgte at fravryste hine deres Bytte eller underkastedes deres Herredøme. Nordgermanerne derimod bleve sidende uforstyrrede i sine gamle Boliger; det fredelige Liv i Hjemmet fortsattes hos dem, uden at de krigerske Eventyr i fremmede Lande paa nogen ligefrem Maade grebe ind i det. Krigerfølget fik en stadig stigende Betydning; men Stammeforfatningen opløstes derfor ikke. Templer og Thingsteder — Midtpuncterne for Stammernes offentlige Liv — bleve ikke forladte eller forstyrrede; intet af de Baand, der knyttede Samfundets Medlemmer sammen og knyttede Nutiden til Fortiden, blev afrevet. Gjæringen greb ikke saaledes om sig, at den kunde blive ødelæggende for de Spirer, der allerede forud havde udviklet sig til en national Cultur. De nordgermaniske Folk optog vel under Vikingtogene mangt og meget Frem-

med fra Nationer med en højere Cultur; men denne Cultur var ikke deres egen saa overlegen, og dette Fremmede trængte ikke saaledes ind over dem paa een Gang, at de kunde overvældes deraf; Sammenhængen i deres indre Udvikling maatte i det Store og Hele blive bevaret.

Naar Enkelte synes at have gaaet ud fra, at Vikingperioden efter hele sin Charakteer nødvendigviis maa have været en Tilbagegangstid for de nordiske Folk i aandelig Henseende, og at følgelig Historiens Vidnesbyrd ikke mindre end Oldsagernes skulde nøde os til at søge deres rette Guldalder forud for denne Periode, da er det vel tildeels, fordi de ere blevne staaende ved Forestillingerne om Vikinglivet som et Liv, i hvilket en umættelig Byttelyst var eneraadende, og som førte til umenneskelig Grumhed og en dyb Sædernes Forvildelse. Men disse Forestillinger ere overdrevne og uden tilberlig Støtte i Kilderne. Det maa erindres, at de samtidige Skildringer af Vikingernes Liv og Sæder hidrøre fra de af Vikingerne værst herjede og mishandlede Folk, og saaledes ikke kunne gjelde som upartiske. Naar de angelsachsiske eller gallofrankiske Chronister skildre Nordmannerne som Djævl og vilde Mennesker uden Tro og uden Love og uden Gnist af menneskelig Følelse, «broddede Hvepse og glubende Ulve», der dreves af en umættelig Blodtørst og havde sin Glæde af at myrde og ødelægge, — er man naturligviis ikke forpligtet til at tro dem paa Ordet. Saameget mindre som de ikke sjelden komme i Modsigelse med sig selv og rose disse glubende Ulve og broddede Hvepse, ikke blot for deres Mod og anseelige Udvortes, men ogsaa for deres Ordholdenhed. Disse Chronister eller Annalister vare desuden fordøtmeste Munke eller Prester, hvis trangsynte Bigotteri ikke tillod dem at anerkjende nogetsomhelst Fortrin hos hedenske Mænd; man seer, at de, naar de have fortalt, at Nordmannerne ikke fastede og ikke havde nogen Respect for Helgenbeen eller andre deslige Reliquier, tro at have sagt nok for at vise, at de ikke kunne være stort bedre end vilde Dyr. — Ogsaa om de Træk af vore egne (norsk-islandske) Kildeskrifter, som man

plejer at fremhæve til Understøttelse af de udenlandske Skribenters Skildring af Vikingernes Raahed og umenneskelige Grusomhed, gjelder det tildeels, at de ved en nærmere Betragtning vise sig lidet paalitlige. *Fridthjofs Saga* lader sin Helt sige, at han kaldtes Herthjof, da han hændede Smaabørn paa Spydsodden; men *Fridthjofs Saga* er Romantik og ikke Historie. I *Landnámabók* heder det om *Ølver «Barnakarl»*, en højbyrdig Høvding i Norge, fra hvem berømte islandske Ætter nedstammede, at han havde faaet dette Tilnavn, fordi han, da han laa i Viking, ikke vilde «henda börn á spjótaoddum, sem þá var vikingum titt».¹ Men det Sandsynlige er, at han har faaet Navnet paa Grund af den talrige Æt, der stammede ned fra ham, og at den anden Forklaring er en senere opstaaet Misforstaaelse. *Ølver Barnakarl* levede forud for Islands Landnaamstid, hvormed vor sikre Historie først kan siges at begynde; han tilhører den sagnhistoriske Taage-tid, og Beretningen om ham er, som Islændingerne sige, noget «forneskjुकend», d. v. s. den smager af romantisk Udpyntning. Det er sedvanligt, at Sagaforfatterne i deres Skildringer af den forud for Historien gaaende Tidsalder overalt strejfer ind paa det Overnaturlige og Urimelige. Ligesom Sagnheltene udrustes med overmenneskelig Styrke, saaledes tillægges der dem ogsaa i andre Retninger Egenskaber, Bedrifter eller Sedvaner, der gaa ud over al Erfaring, og naar det altsaa i slige «fornaldársögur» er omtalt, at Vikingerne plejede at hælde Børn paa Spydsodden, da er det, som den skarpsindige islandske Lærde *Gudbrand Vigfusson* vistnok med Rette bemærker, snarere Vidnesbyrd om, at Sligt tyktes en uhørt, urimelig og umulig Grumhed, end derom, at det nogensinde skulde været Sedvane og brugelig Skik.²

¹ «Han vilde ikke hælde Smaabørn paa Spydsoddene, hvilket da var Skik blandt Vikingerne». *Landn. V. 2. (Isl. Sög. 1843, I. Bind)*.

² *Safn til Sögu Islands, I. 286—87*. I ingen fremmed Kilde hentydes der, saavidt vides, til denne Skik, undtagen i *Henrik af Huntingdons Hist. Anglorum (Monumenta hist. Britanniae, I. 736)*, men denne Forfatter levede Aarhundreder efter Vikingtiden, og hans Udsagn har derfor ikke stort at betyde.

Af andre Træk, der meddeles i paalittige Sagaer, faar man et meget gunstigere Indtryk af Vikinglivet og dets Virkning paa Sæderne. Man seer, at det ikke har været en blot raa Byttelyst, der drev Skandinaverne ud paa Tog i fremmede Lande, men ogsaa ædlere Motiver. Det gjaldt ikke blot at «*afra sér fjár*», men ogsaa at «*leita sér sœmdar*». Vikinglivet har været betragtet som en Skole for unge Mænd af god Byrd, i hvilken de kunde vinde et berømt Navn ved udmærkede Bedrifter, og i hvilken de kunde slibes og udvikles ved Kjendskabet til fremmede Folk og deres Skikke. Vikingen var derfor ofte tillige Kjøbmand, og, naar han vendte hjem fra Vikingferderne, efter at have vundet Bytte og Bærmelse, kunde han leve som en Fredens og Lovens Mand hjemme paa sine Gaarde, uden at adskille sig fra de øvrige Bønder ved Andet end et mere belevent Væsen og større Sands for en pragtfuld Levemaade, og uden at der viste sig Spor af at hans forudgaaende Røver- og Ransmandsliv havde svækket hans Retsfølelse eller bragt hans moralske Begreber i Vilderede.¹

Vistnok maatte Vikinglivet øve en brutaliserende Indflydelse paa dem, for hvem det blev et ligefrem Haandverk, hvad der vel var Tilfelde med Mange, og vistnok var Vikingernes Sæder, seet fra Nutidens Standpunct, raa og haarde, og den Aand, der afpræger sig i deres Bedrifter, en alt andet end ophøjet. Men, naar man stiller sig Samtidens almindelige Charakter for Øje, vil dog Dommen over dem ikke kunne falde saa ugunstig ud. Sammenlignet med de Folk, der vare Gjenstand for deres Herjinger, vise de sig endog i visse Henseender i Besiddelse af en ustridig moralsk Overlegenhed. Man vil i Frankernes Historie under de merovingiske og carolingiske Konger finde Sidestykker, og mere end det, til de Exempler paa Grusomhed og Blodtørst, der anføres om de nordmanniske Vikinger. Derimod finder man i hvad der fortælles om disse, neppe noget Tilsvarende til den Troleshed, der er det mørkeste Træk i de frankiske Erobr-

¹ *Munch, I. 1. 451 ff.*

reres Historie. Det siges om Nordmannerne, endog hos de mod dem meest uvenligt stemte udenlandske Forfattere, at de kun nødig gave sit Ord, men ogsaa nødig brøde det, naar de først engang havde givet det. Og selv, hvor de ikke gjorde sig fortjente til denne Ros ligeoverfor sine Fiender, viste de dog sigimellem den urokkeligste Troskab og det fasteste Sammenhold. De vare istand til at opoffre sig for hverandre, og der kommer overalt i deres Optræden en Disciplin, en Eenhed og Sikkerhed tilsyne, der tilstrekkelig forklarer deres Held ligeoverfor Befolkninger, hos hvem de Store ofte vare ligesaa anarkiske og egoistiske, som Mængden var raadløs og viljeløs. Man erindre det bekjendte Svar, som *Gange-Rolfs* Mænd skulle have givet, da man, ved deres Landing i Nordmandi, spurgte dem om, hvem der var deres Herre: «Vi have ingen Herre, vi ere alle lige». Om dette Svar nogensinde har været givet, kan der tvivles, men ikke om, at det stemmer med Forholdene, saadanne som de factisk vare. Vikingflokkene maa fordetmeste have dannet sig paa en tilsvarende Maade til den, hvorpaa Krigerfølget efter *Tacitus's* Skildring dannede sig hos Sydgermanerne; de fremstille dette Krigerfølge i en videre udviklet Skikkelse. De bestode af Krigere, der frivillig havde sluttet sig sammen om en valgt Høvding; denne var maaskee fra først af ikke mere end enhver af de øvrige, og alligevel var han sikker paa deres Lydighed, naar de først havde stillet ham i Spidsen; de tilsyneladende saa løst sammenknyttede Skarer af Krigere, der «ingen Herre havde», optraadte som een Mand allevegne, hvor det gjaldt. Vi see i en saadan af Frivilligheden fremgaaet og med Frihed forenet Disciplin et Vidnesbyrd om en moralsk Kraft, der umulig kan tilhøre aldeles barbariske Folk.

Nordgermanerne i Vikingtogenes Tid fortjente endnu mindre at kaldes Barbarer ligeoverfor de vest- og mellemeuropæiske Folkeslag, med hvem de kom i Berørelse, end Sydgermanerne i Folkevandringernes Tid havde fortjent at kaldes saa ligeoverfor den gallo-romanske Verden. De havde Sands for Fremadskridning i alle Retninger, og deres aandige Evner

vare saavidt opøvede, at de formaaede at tilegne sig, idetmindste deelvís, den da i Mellemeuropa herskende Cultur. Det bedste Beviis herfor er den vidunderlige Hurtighed, hvormed de skandinaviske Nybyggere i Nordmandiet tilegnede sig fransk Aand og Nationalitet; vi see dem ikke blot i de nærmeste Generationer efter Nedsættelsen blive Franskmænd i Hensyn paa Sprog og ydre Væsen, men vi see dem blive denne deres nye Nationalitets ypperste Repræsentanter, og det paa alle Felter. De hedenske Vikingers Sønner og Sønnesønner vare allerede Christendomens ivrigste Tilhængere og virksomste Forkjæmpere; Ingen var mere gavmild end dem mod geistlige Stiftelser, Ingen byggede forholdsvís flere eller prægtigere Kirker. Det nydannede franske Sprog (*langue d'oil*) fandt i dem sine flittigste Bearbejdere og naaede fornemmelig gjennem dem den Elegants og Slebenhed, hvorved det blev Europas herskende Sprog; de hentede frem de frugtbare Spirer i den keltiske Races Poesi og Samfundsliv og bragte dem gjennem Romantiken og Riddervæsenet til almeen Gyldighed og verdenshistorisk Betydning; de bleve toneangivende og ledende, ikke mindre i Kunst og Literatur end i Krig og Politik.¹ Den virksomme Rolle, der saaledes kunde tilfalde de skandinaviske Vikingers Efterkommere inden den fremmede Cultur og Nationalitet, i hvilken de vare blevne optagne, og det saaatsige fra første Ferd af, vidner tilstrekkelig om, at, hvorvel Nordgermanerne vistnok i Cultur stode tilbage for de videst fremadskredne af de Folkeslag, med hvilke Vikingtogene bragte dem i Forbindelse, saa var dog Forskjellen langt fra saa stor som den, der havde bestaaet

¹ «L'Évangile conquit les Scandinaves (d. e. Nordmandiets skandinaviske Nybyggere), et, à peine Chrétiens, ils s'élançèrent, de toute leur énergie, à la tête de la chrétienté, de la jeune France et de la civilisation renaisante: ils prirent partout l'initiative; ils renoncèrent à leur langue comme à leurs dieux pour s'emparer de la langue romane et en faire l'instrument d'une poésie nouvelle; arts, lettres, monuments, ils avaient tout détruit, ils contribuèrent puissamment à tout recréer». *Henri Martin, Hist. de France, 4e éd., II. 502 f.* Jvfr. *Sismondi, Hist. de Fr., III. 334—35.* *Freeman, Norman Conquest, I. 168 ff.* *Gisle Brynjulfsen, Ann. f. Nord. Oldk. 1851., S. 89 ff. o. s. v.*

mellem Tydskerne og Romanerne i Folkevandringerens Tid. De nordgermaniske Vikinger i Nordmandiet bleve ikke paa samme Maade som Tydskerne, der nedsatte sig paa romersk Grund, overvældede af den fremmede Cultur; de sluttede sig snarere til den, grebe den og tilegnede sig den paa en friere Maade, og kunde derfor bedre bevare sit Væsens Friskhed og Kraft, idet de gik over fra en Nationalitet til en anden.

Men herfra lader der sig nu drage nogenlunde sikre Slutninger med Hensyn til den Indflydelse, som Vikingtogene have øvet paa de nordgermaniske Folk i deres Hjemlande. Nogle af Vikingerne nedsatte sig som Erobrere eller Colonister i fremmed Land, men vedbleve dog endnu længe derefter at staa i Forbindelse med sine Landsmænd; de andre vendte tilbage, efter at have tumlet sig omkring en Tidlang i Hærfærd og Handel. Og vi skjønne, naar vi see hen til den aabne Sands for Cultur i alle Retninger, som hine lagde for Dagen, at, hvad disse førte med sig til Hjemmet, det har ikke blot været Guld- og Sølvstads eller pragtfulde Klæder, men nye Ideer og Synsmaader, befrugtende Spirer for det nationale Aandsliv. Vi skjønne, at Grunden har været beredet hos de nordgermaniske Folk til at modtage disse Spirer. Deres Aandsliv var vakt og trængte, som enhver voxende Organisme, til Næring udenfra, og denne tilførtes det nu fra alle Sider, gennem de Forbindelser, som Vikingtogene og Colonisationerne i de fremmede Lande aabnede, — fra Kelter, Romaner og Slavoner, fra Irland, England, Frankrige og Tydskland — de Lande, der paa hiin Tid vare videst fremadskredne i Cultur.

Vi have allerede i *Tacitus's* Skildring af Germanerne erkjendt som det karakteristiske Grunddrag hos denne Race, sammenlignet med de øvrige til den ariske Æt hørende Folkestammer, — som den egentlige Rod, hvortil Racens nationale Ejendommeligheder i enhver Retning maa føres tilbage, — dens forholdsviis tidligt og sterkt udviklede krigerske Aand, dens Samfundsordens mere udpræget militære Charakter. Derfra hidrøre de Spirer til en sammenligningsviis større politisk og

social Frihed, som unegtelig allerede findes antydet hos *Tacitus*, hvormeget man end vil slaa af i de gjængse overdrevne Forestillinger; dermed hænger sammen den sterke Fremhævelse af Stormguden Wodan eller Odin, der blev Midtpunctet i den for Germanerne særegne Mytheudvikling, og i hvem vi maa erkjende den rette typisk-germaniske Gudeskikkelse, det egentlige Ideal, som deres Aandsliv har skabt sig; dertil knytter sig det Ejendommelige i deres Forfatningsformer. Skjønt Krigerfølget i sine almindelige Grunddrag vistnok ikke er særlig germanisk, gjenfindes det dog neppe hos noget andet Folk i en saa skarpt udpræget Skikkelse og med en saa selvstændig Charakter som hos Germanerne, og det allerede i den ældste Tid, hvortil vi kunne følge dem tilbage. Det danner, saadan som det skildres af *Tacitus*, det nationaleste, meest fremtrædende Træk i hele det Billede, han giver af germaniske Stats- og Samfundsforhold. Og de Evner og Egenskaber, som Krigerfølget forudsatte, eller som det maatte tjene til at udvikle: Evnen til at disciplineres uden at trælkes, Troskaben mod de engang paatagne Forpligtelser, Sandsen for at gennemføre eller gjøre gjeldende i enhver politisk Organisation et saadant Frivillighedens og Personlighedens Princip, der fremfor noget Andet kan give den Styrke og Varighed, har altid været anseet som de Fortrin, der meest have udmerket de germaniske Folk, og hvorved de fornemmelig have opnaaet at blive herskende og at øve Indflydelse paa Verdensudviklingen.

I denne Sammenhæng viser det sig, hvorledes Vikingtogenes krigerske Bevægelse, saalangt fra at være en Aberration, en Udskejen fra den engang indslagne Vej eller det blotte Udbrud af en raa Naturmagt, tvertimod var en Conseqvents af Racens hele forudgaaende Udvikling og havde sin Rod i dens inderste Anlæg. Og, som den havde sin Rod i disse Anlæg, saaledes maatte den ogsaa bidrage til at udvikle og fremhæve dem. Den nordisk-germaniske Aand maatte i Vikinglivets krigerske Eventyr og uafladelige Kampe med Elementerne eller Fiendens Vaaben finde det rette Felt for

sin Virksomhed; de bedste og ejendommeligste Spirer, som vare nedlagte hos den, maatte her kunne komme til fri Udfoldelse.

Denne Aand har ikke efterladt sig noget Minde, der er bleven sat saa højt som den i Eddaerne bevarede Mythekreds. Og om der end er draget adskilligt af paa den udover alle Grændser gaaende Lovpriisning, for hvilke disse Myther engang vare Gjenstand, er der dog altid blevet nok tilbage, der kan give Ret til at kalde dem «det hedenske Nordens største Bedrifter». Man vil nu som før, uden at behøve at frygte Modsigelse, kunne lovprise den «Overlegenhed over sit Stof, hvormed denne Gudelære i Yggdrasilsmythen overskuer de gamle Verdenskræfter og i Ragnaroksmlythen gennemskuer dem».¹ Den har sine Fortrin, som den ikke deler med nogen anden. Sammenlignet med den græske, vil den synes fattig og ofte raa i sine Enkeltheder; man vil finde *N. M. Petersens* Bemærkning stadfæstet, at «Nordboerne hverken besad Grækernes Ideerigdom eller Tankefylde, at deres Kløgt var mere forstandig end dyb, mere Gaader end filosofiske Ideer».² Men den har til Gjengjeld mere Ensemble; dens Myther ere samlede til et storartet Hele og indordnede under en fremadskridende Handling, hvortil den græske Mythologi ikke kan opvise noget Sidestykke. I denne har «hver enkelt Gruppe «sit eget Midtpunct, drejer sig i sin egen Kreds og uddanner «sig der til sin egen plastiske Fuldenndhed. Alt det Enkelte «er smukt, men Baandet, der skulde forene Grupperne til et «Hele, er svagt. I den nordiske Mythekreds derimod taales «saadanne afsondrede Grupper kun sjelden; den danner et «sammenhængende Drama med en allerede fra Begyndelsen «af forberedt og nødvendig Katastrophe, hvor hver Enkelthed «kun har sin Betydning som Led af det Hele, hvor de blege «Skikkelser allerede fra Begyndelsen af ere indviede til Døden, «og hvor saavel den jordiske som den guddommelige Herlighed «gaar tilgrunde under storartede Kampe».³ I dette Ensemble,

¹ *M. Hammerich, Om Ragnaroksmlythen, S. 143.*

² *Danm. Hist. i Hedenold, 2. Udg., III. 78.*

³ *Hauch, Die nord. Mythenlehre, cit. hos N. M. Petersen, Nord. Myth., 2den Udg., S. 14.*

denne Higen mod Enden, der samler Alt til et stort og afsluttende Optrin, har Vikingperiodens krigerske Aand afpræget sig. Det er Anskuelsen af Livet som en eneste uafbrudt Kamp, der har ført til at opfatte endog Guderne som for-gængelige; men en slig Magt har denne Livsanskuelse neppe faaet før under Vikingtogenes Kamptummel, og det neppe heller udenfor de af Kamptummelen nærmest berørte Kredse. Vi kunne ikke i Eddaernes Digte og Fortællinger see et Udtryk for en almindelig eller oprindelig Folketro; Kilderne vise os ogsaa, at ved Siden af de Forestillinger om Livet efter dette, om Guderne og Gudernes Forhold til Menneskene, der gjøre sig gjeldende i disse, have hersket andre, hvis Charakterer er en mere virkelig religiøs, og som bedre stemmer med de tilsvarende oprindelige Forestillinger hos andre beslegtede Stammer. Vi see, at Troen paa, at de Afdøde vedbleve at leve i den Gravhaug, hvori de vare nedlagte, endnu var bekjendt og almindelig udbredt, medens Skalderne sang om de faldne Kjæmpers Liv i Valhal hos Odin.¹ Og vi kunne ikke tvivle paa, at Thor og Odin, Frey og Njörd hos Mængden af Folket have vedblevet at staa som de evige, ufor-gængelige Magter, længe efterat Mytherne om den store Kamp, i hvilken Guderne og deres Fiender gjensidig skulde fælde hverandre, vare blevne et Yndlingsemne for Skalderne og Midtpunctet i Vikingernes krigerske Religion. Mængden har gjerne plejet at holde fast ved det religiøse Element i Mytherne, der ikke tilsteder, at de guddomelige Væsener drages ned fra sin ideale Højde og forestilles som dødelige; i aristokratiske Kredse derimod, hos Krigere og Høvdinge, ere Mytherne blevne Gjenstand for en friere Behandling, der har udviklet de poetiske og filosofiske Elementer paa det Religiøses Bekostning. Paa denne Maade har den hos Folket herskende Religion paa den ene Side og de poetisk-filosofiske

¹ De Afdøde kaldes i Sagaerne ofte «haugbúar». — I enkelte islandske Ætter var det en Tro, at deres Medlemmer efter Døden skulde opholde sig i et Fjeld eller en Haug, der betragtedes som hellig. *Eyrbyggja Saga*, Cap. 4, 11, o. fl. St. Jvfr. *Finn Magnusen, Eddalæren*, IV. 229 ff.

Mythesystemer paa den anden ofte fjernet sig vidt fra hinanden,¹ og allerskarpest maatte denne Sondring blive, hvor Krigerlivet, med sin Omflakken i fremmede Lande og sine hyppige Berørelser med fremmede Nationer, spillede en saa fremtrædende Rolle som hos Nordboerne i Vikingperioden. Hvad der foreligger i Eddaerne, tilhører en saadan aristokratisk Mythedigtning; Forestillingerne om Guderne og Gudelivet maa, i den Skikkelse, som de her have antaget, være et Verk af Skalderne og væsentlig have udviklet sig hos Vikingperiodens Krigerfyrster og deres Følger af haandgangne Mænd.² Idet disses Liv afspejlede sig i Forestillingerne om Gudelivet, bleve alle de Modsætninger, hvortil de oprindelige Myther indeholdt Spiren, til det yderste skjærpede og fremhævede; Guderne bleve rene Krigs- og Sejrguder (valtivar, sigtivar) og undergivne Kampens Vilkaar, og de enkelte Kampe samlede sig efterhaanden til en eneste stor. Det blev «allt til atalt» (det blev altsammen for stridigt), derfor maatte der komme en Afslutning, da alle de fiendtlige Magter mødte op og gjorde en Ende paa Legen. Jo mere Modsætningerne fremhævedes under Indflydelse af den reent krigerske Aandsretning, som Vikinglivet affødte, desto nærmere rykkede Tanken om et Ragnarok, saa den tilsidst blev Mytekredsens Midtpunct og kom til at beherske de religiøse og mythiske Forestillinger, indordnede dem under sig og bestemte deres Udvikling. Denne Udvikling var en eensidig; den strenge Concentration af Mythestoffet til et sammenhængende Hele med en dramatisk Afslutning maatte medføre, at Meget blev skilt ud eller forkræbledes i Vexten; man har ogsaa troet i Kilderne at skimte hele Rækker af Myther, hvem den nyere krigerske Opfatning af Gudelivet har trængt tilside, saa de ikke ere komne ud-

¹ Jvfr. *M. Müller, Science of language, II. 413.*

² Se *Henry Petersens Afhandling Om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro i Hedenold, Kjøbenhavn 1876*, der giver gode Bidrag til Paaviisning af et ældre Stadium af Mytheadviklingen hos de skandinaviske Folk, paa hvilket Thor var Hovedgud, og et yngre, der staar i Sammenhæng med Vikingtogenes krigerske Bevægelse, og paa hvilket Odin blev Mythesystemets centrale Skikkelse.

over de første Antydninger,¹ og selve Guderne maatte vedblive at være «blege Skikkelser», efterat de engang vare blevne indviede til Undergangen. Men denne Eensidighed har en Storhed og Kraft, der giver Erstatning og mere end det for hvad der saaledes er gaaet tabt. — Det vil heller ikke kunne formindske vor Beundring for den storartede Afslutning, som den norrøne Mythekreds har faaet i Ragnaroksmithen, at man vistnok bør antage, at denne Afslutning er kommet til under Indflydelse af christelig-religiøse Ideer. Thi, om en saadan Indflydelse virkelig har fundet Sted, saa har den ialfald kun været virksom paa en indirecte Maade; den har kunnet fremskynde en allerede begyndt Udvikling, men den har ikke givet denne en ny Retning eller indført nogen ny og fremmed Tanke. Ragnaroksmithen viser sig overalt at staa i den nøjeste organiske Sammenhæng med de andre nordisk-germaniske Myther; den er bygget op Træk for Træk ved Hjælp af det ældre nationale Mythestof; alle Rollerne i den store Kamp kunne paa en Maade siges at have været forudgivne eller fordeelte; den er Conseqventsen af hele den forudgaaende mythisk-religiøse Udvikling.² Og at denne Conseqvents blev draget med slig Skarphed og Styrke, er unegtelig en Bedrift, — et Vidnesbyrd om, hvorledes den ved Krigerlivet udviklede Viljekraft og Frygtløshed har kunnet lede til en aandig Frigjørelse, der ellers kun plejer at være Frugten af en dybere philosophisk Speculation.

I Vikingtogenes Tidsrum er altsaa, netop paa Grund af dets krigerske Charakter, den ejendommelig nordiske eller germaniske Udvikling bleven kraftig fortsat. I denne Periode har Germanernes nationale Aandsliv naaet frem til et nogenlunde klart og fyldigt Udtryk i de mythiske Forestillinger, og i denne Periode see vi deres Betydning for den almene politiske Udvikling atter træde frem og det paa en mere umis-

¹ T. Ex. Myther, der handle om Jordens første Opdyrkning. Se *Uhland, Mythos von «Thor» und «Odin» (Schriften zur Gesch. d. Dichtung und Sage, VI. B.)*.

² *Hammerich, Om Ragnaroksmithen, S. 115 ff.*

kjendelig Maade end nogensinde. Det Ene hænger sammen med det Andet. Det er i det Foregaaende fremhævet, at, ligesom vi i Germanernes militære Institutioner og Egenskaber finde deres nationale Væsen skarpest betegnet, saaledes var det fornemmelig gjennem disse Egenskaber og Institutioner, at de kom til at øve Indflydelse paa Verdensudviklingen. Hvad der tilhører dem som deres Andeel i Grundlæggelsen af det feudale System, knytter sig saaledes nærmest til Krigerfølget. Man har ofte overdrevet denne Andeel; man har været altfor tilbøjelig til at forestille sig Feudalsystemet som en umiddelbar af de germaniske Erobringer fremgaaet Indstiftelse; men det kan ikke være tvivlsomt, at det gjensidige Troskabs- og Forpligtelsesforhold mellem Lehnsherren og hans Vassaller har en Sammenhæng med Følgeinstitutionen, saadan som den skildres af *Tacitus*, og saadan som vi kjende den fra vore egne Kilder. Og i dette gjensidige Forpligtelsesforhold bør man vel see Systemets egentlige Livsnerve; det er derigjennem fornemmelig, at Feudalismen kan siges at have banet Vej for en anden og højere Opfatning af Staten end den, der var raadende hos den antike Verdens Folk. I de sydgermaniske Erobringer eller Rigsstiftelser paa romersk Grund spillede imidlertid Krigerfølget kun en underordnet Rolle; det udgjorde en forsvindende Deel af den hele Folkehær eller Stamme, der nedsatte sig i de nye Boliger. Paa de nordgermaniske Vikingflaader derimod var Krigerfølgets Aand og Organisation dominerende; det af *Gange-Rolf* grundede Jarledømme er den første umiddelbart og saaatsige heelt og holdent af Følgeinstitutionen fremgaaede Stat. I den og den derfra udgaaede anglo-nordmanniske Rigsstiftelse see vi derfor ogsaa Feudalsystemet gennemført i en Form, der i visse Maader maa kaldes den reneste, med det oprindelige Grundprincip bedst stemmende. Og gjennem disse Stater er det derfor fremfor Alt, at Systemet har faaet sin Betydning som banebrydende for den moderne Frihed.

Vi besidde ingen umiddelbar Efterretning om Maaden, hvorpaa Forholdene fra først af ordnedes i den til *Rolf* af

staaede Landstrekning. Vi kunne imidlertid af hvad der fra en senere Tid er bekjendt om de nordmanniske Stats- og Samfundsinstitutioner, navnlig saaledes som disse overførtes til England, danne os en nogenlunde sikker Forestilling derom. Ved det Tidspunct, da det nordmanniske Jarledømme grundlagdes, var Feudalvæsenet allerede blevet herskende i Frankrige og havde draget de fleste Retsforhold ind under sit Omraade. Det havde her udviklet sig lidt efter lidt, under mangeartede Paavirkninger, i Tilslutning til ældre baade romerske, keltiske og germaniske Indretninger, hos en talrig, af flere forskjellige Lag sammensat Befolkning. Det var paa Grund heraf blevet et indviklet og blandet System, med Undervassaller og Undervassallers Undervassaller, og en Mangfoldighed af Former, der havde voxet ud over den oprindelige Grundtanke og bidrog til at formørke denne, saa at den ikke kom til at gjøre sig gjeldende med fuld Styrke. Idet nu dette System overførtes paa den nordmanniske Nybyggerstat, blev det tillempet efter den simple militære Organisation, der havde bestaaet paa Vikingflaaden, og som ikke kjendte noget Mellemlid mellem Høvdingen og hans haandgangne Mænd. Landet uddeelttes til disse som andet Bytte, saa at enhver fik sin Deel, som han frit kunde raade for, mod Forpligtelse til fremdeles at lyde den fælleds Høvdinges Opbud og give ham Følge i Krigstilfelde. Det blev en Lehnstat, men en saadan, hvori enhver Vassal var umiddelbar forpligtet ligeoverfor Landets øverste Styrer; Forholdet mellem Herskeren og hans Undersaatter vedblev at være i det Store og Hele det samme som det, der havde bestaaet mellem Vikingflaadens Høvding og hans Mænd, og hvorved en streng Disciplin havde været forenet med den Enkeltes fulde Følelse af sin personlige Selvstændighed, saa at de i en vis Forstand alle kunde synes at være Ligemænd. Det var den samme Form af Lehnsvæsenet, der overførtes til England ved Nordmannerens Erobring af dette Land. I den anglo-nordmanniske Feudalstat, saadan som den indrettedes af *Wilhelm Erobreren* og hans nærmeste Efterfølgere, var Subinfeudationen vistnok

kjendt, men ikke i den paa Continentet brugelige Form, hvorved Dele af Riget unddroges Monarchens umiddelbare Overhøjhed; enhver Vassal var Kronvassal, enhver var umiddelbar forpligtet ligeoverfor den fælleds Landsherre og denne ligeoverfor ham. Paa denne Maade blev Personlighedsprincippet i den feudale Organisation af Staten lagt saavidt bredt og sikkert, at det kunde holde sig urokket gennem Englands hele følgende politiske Udvikling, medens det trængtes tilside i Frankrige og Tydskland. De engelske Vassaller vare retslig ligestillede og hver af dem Kronen umiddelbart underordnet; derfor vedbleve de at være Undersaatte, men Undersaatte, hvis Forhold til den fælleds Landsherre havde Charakteren af en bestemt begrændset Forpligtelse. Derimod blev dette Forhold i en dobbelt Henseende brudt i Frankrige og Tydskland, hvorved igjen Vejen banedes for de romerske Statsideers Herredøme, idet paa den ene Side de umiddelbare Kronvassaller bleve saa mægtige, at de traadte i lige Linje med selve Kongen, og paa den anden Side deres Undervassaller unddroges ethvert Forpligtelsesforhold til denne. Det blev paa Grund heraf unndgaaeligt, at det kom til en Krig paa Liv og Død mellem Kongen og de store Vassaller, og denne Krig maatte, hvad enten dens Udfald blev Vassallernes Tilintetgjørelse eller deres Ophøjelse til selvstændige Monarker, i ethvert Fald sprænge de Skranker, der tidligere havde omgivet den fyrstelige Myndighed.

Saaledes førte Feudalismen i Tydskland og Frankrige først til Anarki og siden til en streng monarkisk Centralisation, medens den i England banede Overgangen til en parlamentarisk Styrelse. Og saaledes kan den af *Gange-Rolf* grundede Stat, ved sin mere reent militære Organisation, siges at have fuldendt, hvad der var begyndt ved de tydske Rigsstiftelser. Det var paa det politiske Felt, at Nordmandiets skandinaviske Nybyggere kom til at spille den meest betydningsfulde Rolle. I Religion, Kunst og Literatur indskrænkede de sig til at gribe det engang Grundlagte og føre det energisk videre, at oversætte, bearbejde, uddanne virtuøsmæssigt

og fremfor Alt at udbrede en given Smagsretning. Hverken deres Architektur eller deres Literatur har noget særdeles fremtrædende originalt Præg: deres Bygningsstil er den sædvanlige romanske, som de kun forbedrede i mindre væsentlige Enkeltheder; deres Romaner ere fordetmeste brede Udførelser af Sagn eller Digte, der ere laante hos Kelterue; i begge Retninger lagde de mere praktisk Dygtighed og smidig Tilægnelsesevne for Dagen end Opfindsomhed. Men i Hensyn paa Politik og Statsorganisation have de skabt noget virkelig Nyt. Det er fornemmelig ved hvad de have udrettet paa dette Felt, at den i sig selv saa ubetydelige og af Samtiden neppe bemærkede Begivenhed, der gjorde *Gange-Rolf* og hans Mænd til Herrer over en halvt forødet Landstrekning ved Seinemundingen, er bleven en af de meest epochegjørende i Europas nyere Historie. Det er derved, at denne Begivenhed i en indre Forstand kan siges at have afsluttet Vikingtogene og at have givet dem deres historiske Forklaring, ifølge hvilken de fremstille sig som nødvendige Led i den store Udvikling og ikke blot som Udbrud af en vild ødelæggende Naturmagt.¹

¹ *K. Maurer* har i en Anmeldelse af nærværende Verk (*Jena'er Literaturzeitung* 1875, No. 5) udtalt sig med den her antydede Opfatning af det skandinaviske Elements Indflydelse paa de anglo-nordmanniske Rigsstiftelsers Charakter og Udvikling, idet han henviser til *Brunner, Die Entstehung der Schwurgerichte*, og *Stubbs, Constitutional History of England*. Han mener, med den sidstnævnte Forfatter, «dass die älteren norwegisch-dänischen Heerzüge auf die Verfassungsgeschichte Englands so gut wie gar keinen Einfluss geübt haben, und dass der Einfluss der späteren normännischen Eroberung, soweit er überhaupt reichte, mehr ein französischer als ein nordischer gewesen sei». — Det vil ikke her være Stedet til at indgaa nærmere paa dette Spørgsmaal, som vistnok endnu er langt fra at være tilstrækkelig belyst, og hvortil vi haabe at komme tilbage i en anden Sammenhæng. Det tør vel hælde, at de Udtryk, hvori ovenfor Vikingtogenes Betydning for Europas nyere Statsudvikling er bleven statueret, ville findes at være altfor rummelige og at det vil vise sig vanskeligt at godtgjøre i Enkelthederne det skandinaviske Elements Indflydelse. Men det kan dog vel paa den anden Side sees som givet, endog uden directe Bevis, at den paa Vikingflaaden raadende reentpersonlige og reent-militære Organisation ikke har været uden Virkning paa den nordmanniske Lehnstat, at Feudalsystemet hos Nordmannerne er bleven modificeret ifølge denne Organisation, om ikke i Hensyn paa sine ydre Former, saa dog i Hensyn paa sin Aand.

IV.

De nordgermaniske Nationaliteter: Nordmænd, Svear, Gauter og Daner.

Sproggranskningen har godtgjort, at Skandinaviens germaniske Befolkning, allerede forinden den bosatte sig i sine senere historiske Hjemlande, var i Besiddelse af en ikke saa lidet fremadskreden Cultur. Derved alene kunde den ogsaa blive istand til at udvikle sig under saa strenge Livsvilkaar som de, den nordiske Natur frembyder. Et svagt Folk vilde have ligget under for dem; de første Trin paa Udviklingens Bane kræve lettere ydre Vilkaar for at tilbagelægges; men, naar Menneskene først have opnaaet en vis Culturgrad og ere blevne rustede til at optage Kampen med en haard Natur, vil denne Kamp, saalangt fra at kue dem, mangengang netop bidrage til at staalsætte dem og gjøre dem fysisk og aandigt sterkere.

Archæologien, i Forbindelse med enkelte Vink i Historiens skrevne Kilder, har godtgjort, at germaniske Stammer have været bosatte i disse Lande idetmindste saalangt tilbage i Tiden, som vor nuværende Tidsregning rækker, og at de i den lange Række af Aarhundreder, som er forløbet, inden Nordens sikke Historie tager sin Begyndelse, have vedblevet at udvikle sig og staaet i mangeartede Forbindelser med andre, højere civiliserede Folkeslag. Denne Udvikling, der foregik under saa ganske ejendommelige Livsvilkaar og Naturbetingel-

ser, har efterhaanden paatrykt dem et særegent Præg, hvorved de mere og mere adskilte sig fra sine i Tydskland bosatte Stamfrender og tilsidst kom til at staa som fuldkommen fremmede ligeoverfor disse. Allerede i den ældre Jernalder synes nogen Forskjel at være indtraadt mellem den skandinaviske Folkegruppe paa den ene Side og den tydske paa den anden; men denne Forskjel er dog endnu lidet iøjnefaldende. I den næste Periode derimod bliver Adskillelsen skarp og bestemt. Den yngre Jernalder er heelt igjennem ejendelig for Norden, og de skandinaviske Folk fremstille sig nu i Hensyn paa Stil og Smag, Skikke og sproglig Udvikling som en Verden for sig.

Paa den fælledsgermaniske Cultur som Grundvold er saaledes bleven bygget en fælledsnordisk eller fælledsskandinaviske. Men samtidig med, at denne udsondrede sig som en særegen Green af Stammen, maa ogsaa inden den selv Divergentser have gjort sig gjeldende, — svarende til den mere almindelige i Modsætningen mellem norrøn og sudrøn, fremgaaede af den samme Udviklingens Lov, af hvilken denne fremgik, og derfor, ligesom denne, stadig mere indgribende og mere betydningsfuld, jo længere Udviklingen har naaet fremad fra det oprindelige fælleds Udgangspunct.

Naar den historiske eller sproglige Forskning opstiller et fælledsgermanisk og et fælledsnordisk Stadium i den nationale og sproglige Forgrening, maa man overhovedet vogte sig for at overføre uden videre disse videnskabelige Abstractioner paa Virkeligheden. Der tales om et germanisk Stamfolk og Stamsprog, hvoraf den tydske og den skandinaviske Nationalitets- og Sprog-Gruppe har udgrenet sig; om et skandinaviske Stamfolk og Stamsprog, hvoraf Dansk, Svensk og Norsk er fremgaaet; men det vilde vistnok være urigtigt at tænke sig dette Stamsprog og Stamfolk som en Eenhed i strengeste Forstand, at tænke sig, at Forgreningen skulde være foregaaet paa en saa regelmæssig trinviis Maade, at først har den germaniske Stamme deelt sig i Skandinaver og Tydskere, og saa have dernæst Skandinaverne deelt sig i

Nordmænd, Svear, Gauter og Daner, Tydskerne i Goter, Overtydske, Nedertydske etc. Det Rimelige er, at Forgreningen i de videre og snævrere Kredse har gaaet jævnsides, og at den fremadskridende Udviklingsproces paa een Gang har været en Samling og en Udsondring, — at paa den Tid, da Skandinaverne adskilte sig fra Tydskerne, har der baade hos hine og hos disse allerede fundets særskilte Mundarter og Stammeforskjelligheder, at nogle af disse Forskjelligheder ere forsvundne i Tidens Løb, medens andre have vundet Fasthed og ere blevne Grundvold for de i en historisk Tid fremtrædende nationale Adskillelser.¹

Det er saaledes vistnok meget ubeføjet, naar man, under Oppositionen mod den norske historiske Skoles Opfatning, har villet have Adskillelsen mellem «Nordisk» og Tydsk gennemført med den yderste Skarphed, har villet have det «Nordiske» betragtet som et i historisk Henseende væsentligt og fyldigt Begreb, medens det at lægge Vegt paa det særlig Norske, i Modsætning t. Ex. til det Danske, skulde være at gjøre Væsen af Udvortesheder. Det maa udentvivel siges at røbe en uklar Opfatning af Forholdene, naar man, især fra dansk Side, har bestræbt sig for at henføre Saameget som muligt af den i den islandske Literatur bevarede Mythologi og Poesi til en Tidsalder, da der var Nordboer, men endnu ikke Danske, Svenske og fremfor Alt ikke Nordmænd. Et saadant Stadium kan vel høre med i Systemerne, men det har neppe nogensinde fundet Sted i Virkeligheden. Vil man hevde det Fælledsnordiske ligeoverfor det Norske, kommer man med en ubønhørlig Conseqvents til at hevde det Fælledsgermaniske ligeoverfor det Nordiske, og Distinctionen mellem Tydsk og Nordisk drager paa ethvert Felt Distinctionen mellem Norsk, Svensk og Dansk efter sig.

Tacitus omtaler Germanerne som deelte i en Mangfoldighed af Smaastammer og Stammeforbund og opregner Navnene paa en heel Deel af disse. De fleste af disse Navne, der maa have svaret til visse Forskjelligheder inden Racen, for-

¹ Jvfr. *M. Müller, Science of language, I. 180, 191—92.*

svinde i den følgende Historie; men andre Inddelinger optræde i deres Sted, der knytte sig mere bestemt til Tydscklands locale Forhold, og som have holdt sig indtil vore Dage. Saadan synes ogsaa Gangen at have været i Racernes nationale Forgrening i Almindelighed. Overalt, hvor vi kunne følge et Folkeferd tilbage til en meget fjern Oldtid eller til et meget primitivt Udviklingsstadium, finde vi det deelt i en Mangfoldighed af smaa Stammer, der hver for sig opfattes som en Familje eller antages at stamme ned fra en fælleds Ætfader. Hver af disse Smaastammer udgjør i religiøs og politisk Henseende et skarpt afsluttet Hele; til Gjengjæld kunne de større Grupper eller Forbund, hvori de oftest sees at have ordnet sig, kun være løst sammenknyttede. Denne Samfundsorden svarer til det heelt eller halvt omflakkende Liv, da Agerbruget er ukjendt eller kun spiller en underordnet Rolle. Den videre fremadskridende Udvikling med faste Boliger og et ordnet Agerbrug vil nu i Regelen medføre, at de større Grupper vinde Fasthed, eller at der opstaar nye højere Eenheder, svarende til de geographiske Forhold, og at disse Eenheder vinde Fylde og Betydning, jo længere en Gruppe af Stammer lever sammen inden de samme naturlige Grændser, under Indflydelsen af de samme Naturindtryk og Livsvilkaar, medens de ældre slegtsmæssig forbundne Familjegrupper destrueres eller svækkes i sit indre Sammenhold. Nationaliteterne danne sig paa Bekostning af den patriarkalske Stammeforfatning.

Vi maa altsaa tænke os, at ogsaa de Germaner, der befolkede de skandinaviske Lande, allerede ved Indvandringen vare deelte i en Mangfoldighed af Smaastammer, og herom tør man see et Vidnesbyrd i den langt frem i den historiske Tid bestaaende Fylkes- og Heredsinddeling. Maaskee have alle disse Smaastammer tilsammen udgjort en Gruppe, adskilt fra de Smaastammer, der befolkede Tydsckland. Men denne Adskillelse kan ialfald paa hiin Tid endnu kun have haft en reent udvortes Charakter. Det er først, efterat Skandinaviens og Tydscklands forskjellige Natur og Livsvilkaar gjen-

nem Aarhundreder havde gjort sin Indflydelse gjeldende, at Inddelingen i Nordgermaner og Sydgermaner kan have faaet en virkelig national Betydning. Men den samme Indflydelse af Naturforholde og afvigende Livsvilkaar, der efterhaanden opdrog den skarpe Grændse mellem den tydske og den skandinaviske Afdeling af Germanerne, maa nu ogsaa samtidig inden denne have opdraget skarpe, om end ikke saa skarpe Grændser. — Vi besidde, som før omtalt, Efterretninger om de skandinaviske Lande, der ere flere Aarhundreder ældre end Nordens sikke Historie, og hvori allerede Danernes, Gauternes og Svearnes Navne forekomme. Maaskee ere disse Navne endnu meget ældre; maaskee have de sin Oprindelse fra en Sondring inden Folkestammen, der gaar op til Tiden forud for dens Indvandring. Men ogsaa om dem gjelder det, at de først *efter* Indvandringen, i Skandinavien selv, kunne have faaet et virkeligt Indhold, en dybere national og historisk Mening. Det er ingenlunde nødvendigt, for at forklare den inden den nordgermaniske Befolkning ved den sikke Histories Begyndelse fremtrædende Forgrening i flere sideordnede Nationaliteter, at tænke paa en ad forskjellige Veje og til forskjellige Tider foregaaet Bebyggelse eller paa en oprindelig Stammeforskjel. Disse Nationaliteter svare nemlig ganske til den naturlige Inddeling af de skandinaviske Lande, og denne Inddeling har en saa skarpt bestemt Charakter, at den nødvendigviis maatte afprøge sig hos Befolkningen og sondre den ud i særskilte, indbyrdes afvigende Grene, hvor eensartet den end fra Begyndelsen af kunde have været

Det flade og frugtbare Danmark med sine Belter og Øer, Gauternes Land, adskilt fra Svearnes ved uvejsomme Skogstrekninger og brede Vandløb; det første mere liigt Danmark, gjennemskaaret af Aasrygge, der mod Syd gaa over i Sletter; det sidste mere liigt Norge, idet de beboelige Strekninger have Charakteren af Dale, der dog samle sig til brede, sammenhængende Bygder omkring Mälaren; det første med Søkyst baade mod Øst og Vest; det sidste et Indland med en liden Kyststrimmel ud mod Østersøen; endelig Norge, overalt skilt

fra det øvrige Norden ved Hav eller Fjeld, med sine vidt adspredte Bygder («litol bygð ok þó sundlaus»), sine trange Dale, der ere som Revner i den uhyre Fjeldmasse, sine dybt indskaarne Fjorde, sine utallige Øer, der beskylles af selve Størhavet, — danner hvert for sig et saa vel begrændset Hele, med en saa ejendelig Natur og saa forskjellige Livsvilkaar for sine Indbyggere, at disse umulig, naar de udvikle sig, kunde udvikle sig ganske i samme Retning eller ganske paa samme Maade. Om man end tør antage, at samtlige skandinaviske Stammer ved Indvandringen ikke adskilte sig i Andet end Navnet, om end t. Ex. Thrønder, Raumer, Herder, Ryger da stode Gauterne eller Svearne eller Danerne ligesaa nær, som de stode hinanden indbyrdes, maatte de dog, naar de i længere Tid havde bygget og boet sammen inden et af Naturen saa skarpt begrændset og saa ejendelig præget Land som Norge, antage en særegen Charakter, der forbandt dem indbyrdes og adskilte dem fra alle de øvrige Nordgermaner. Udviklingen maatte, kort sagt, blive en samlende og en splittende paa een Gang. De mange Smaastammer sluttede sig sammen i de fire store Afdelinger, der svare til de skandinaviske Landes geographiske Inddeling; de ydre eller mindre væsentlige Afvigelser, der adskilte Smaastammerne, traadte i Skyggen for de mere væsentlige, der udviklede sig mellem hine større Afdelinger, og hvorved der lidt efter lidt gaves dem Charakteren af virkelige Nationaliteter.

Allerede selve Bebyggelsen maatte foregaa paa en anden Maade i et Land som Danmark end i et Land med Norges naturlige Beskaffenhed; men deraf fulgte igjen, at Samfundet i det ene Land maatte faa en forskjellig molecuulær Anordning, en forskjellig indre Bygning fra Samfundet i det andet Land, og deraf fulgte, at den hele Stats- og Samfundsudvikling i begge Lande maatte antage en indbyrdes afvigende Charakter og Retning.

I Danmark og Størsteparten af det nuværende Sverige finde vi fra de ældste Tider en *Landsbyforfatning* herskende, der i sine Grundtræk stemmer ganske overeens med den tyd-

ske. Vi have ovenfor omtalt denne og fremhævet, at den ifølge de nyere Undersøgelser maa betragtes som oprindelig fælleds for alle Stammer af den ariske Æt, saa det altsaa er afgjort urigtigt, naar enkelte danske Historikere have villet have Landsbyvæsenet i Danmark betragtet som noget senere Opstaaet, idet de forestille sig, at ogsaa her Bebyggelsen og Samfundets oprindelige Ordning skulde være foregaaet paa en lignende Maade og skulde have havt en lignende Charakter som paa Island indenfor den sikke historiske Tid.

Derimod findes i Norge (og visse Dele af det egentlige Sverige) intet Spor af Landsbyvæsen. Her bestod den dyrkede Jord, saalangt vi kunne gaa op i Tiden, af særskilte, ofte vidt fra hinanden liggende Gaarde, som hver var een Familjes fulde og ubeskaarne Ejendom, medens i de Lande, hvor Landsbyer vare almindelige, Jorden mindre kunde siges at tilhøre den enkelte Jorddyrker end den Forening af Familjer, der havde nedsat sig paa samme Sted og i Fælledsskab, efter en for hver enkelt bindende Ordning, brugte det omkringliggende Agerland.

Dette Jordfælledsskab har sin Oprindelse fra Tider, da Agerbruget kun spillede en underordnet Rolle ved Siden af Fædriften, og da en hyppigere Vexling af Opholdssteder var nødvendig for de store Kvæghjorders Skyld, hvorved tilige paa hvert Sted et Stykke Jord blev udlagt til midlertidig Dyrkning og fælleds Brug for de til den samme Flok hørende Familjefædre. Et saadant halvt omstrefende, halvt bosiddende Liv omtales som almindeligt hos Germanerne i de ældste Efterretninger, vi besidde om dem, et saadant maa de have ført gennem lange Tider, medens de flakkede om i det østlige Europas vidtstrakte Slettelande. Og dette Liv, hvortil de vare blevne vant, som maatte frembyde en stor Tiltrækning for et Folk paa deres Culturtrin, hvorved det urgamle, ved religiøse og Slegtskabs-Baand knyttede Samhold i Stammens mindre Kredse bedst kunde bevares, have de ikke opgivet saa snart, uden der, hvor ydre Forhold tvang dem dertil, og til det har Samfundets endelige Ordning, efterat

Agerbruget var blevet Hovednæringsvej og dermed ogsaa en virkelig fast Bosættelse var indtraadt; knyttet sig saa nær som muligt, idet de mindre Flokke, der havde flyttet sammen, ogsaa byggede sammen og vedbleve som før at dyrke og eje sin Jord i et vist Fælledsskab, om end den faste Nedsættelse medførte en større Selvstændighed hos den enkelte Jorddyrker og en deraf flydende virkelig Ejendomsret.

Saa langt fra altsaa, med *Munch*, at betragte Landsbyvæsenet i Danmark og det sydlige Skandinavien overhovedet som en Undtagelse fra Regelen, der ikke skulde kunne forklares uden ved at antage ydre Omvæltninger, er det netop i denne Ordning, at vi maa see det Oprindelige og Sedvanlige, medens de for Norge ejendommelige agrariske Forhold fremstille Undtagelsen, der behøver en særskilt Forklaring. — Det ligger nær at søge denne Forklaring i Naturforholdene. Ogsaa i Tydskland, hvor Landsbyforfatningen iøvrigt viser sig at have været saa dybt rodfæstet og saa almindelig udbredt, er der visse Egne, hvor Jorden fra gammel Tid har været fordeelt mellem enkelte, indbyrdes uafhængige eller dog kun ved det saakaldte «Markgenossenschaft» (d. e. Fælledsskab om Græsgange og Skog) forbundne Bondegaarde, og man er nuomstunder enig om, at disse to Bebyggelsesmaader ikke bør antages at have udviklet sig af hinanden, men at de have gaaet jævnsides og været betingede af forskellige locale Forhold.¹ I Overeensstemmelse hermed kan nu ogsaa Modsætningen mellem det Norske Odelsvæsen og det Danske Landsbyvæsen forklares. Det maa vistnok have gjeldt om Germanerne i Norge som om de øvrige Grene af Racen, at nemlig deres Agerbrug længe har været indskrænket og kun spillet en underordnet Rolle ved Siden af Fædriften.² Men

¹ *Waits, Deutsche Verf.-Gesch., 2. Aufl., I. 108—9.* «Nur in einzelnen Gegenden Deutschlands, in einem Theil Westfalens, in den Gebirgen Süddeutschlands liegen die Höfe getrennt. Es war das nicht in älterer Zeit allgemeine Sitte, die erst später aufgegeben ward. Sondern es erscheint als Ausnahme, in der Gewohnheit einzelner Völkerschaften wurzeln, oder durch besondere Verhältnisse des Bodens veranlasst».

² *Munch, N. F. H., I. 1. 120.*

en saadan Overgangstilstand, hvorved det nomadiske Samliv i Folkets mindre Kredse opretholdtes ved Siden af Agerbruget, kan dog her vanskelig tænkes at have fundet Sted; her, hvor Jorden kræver et saa anstrengt Arbejde for at give noget Udbytte, var det lidet rimeligt, at den skulde dyrkes det ene Aar for at lægges under Fæfod det næste; her, hvor det er sjældent at støde paa større sammenhængende Streknin- ger af dyrkbar Jord, og hvor Landet, inden Germanernes Indvandring, maa antages saagodtsom overalt nedenfor selve Højfjeldet at have været dækket af Urskog, kunde ikke en bymæssig Sambyggen af en Fleerhed af Familjer paa eet Sted være mulig, da det omliggende Land ikke vilde frembyde til- strekkelig Næring. Den faste Bosættelse maatte her følgelig medføre en Opløsning af de patriarkalske Familie-Grupper; enhver Familie maatte komme til at rydde for sig, bo for sig og paa det sterkeste knyttes til den Grund, af hvilken den selv ved Slegters Arbejde havde skabt et Hjem, og som den ikke delte med nogen anden.

At nu Naturen i de skandinaviske Lande med sine skarpe Modsætninger mellem Slette- og Fjeldland ogsaa paa en anden og mere ligefrem Maade maa have bidraget til at frem- kalde nationale Divergentser inden disse Landes Befolkning, og det allerede længe forud for deres sikke Historie, er Noget, som det vil være overflødig nærmere at dvæle ved. Hvad der kan siges herom i Almindelighed, er Sætninger, der ind- lyse af sig selv, men som man ikke altid har villet indrømme den tilbørlige Vegt, hvor Talen har været om visse Mindes- merker af det nordiske Oldtidsliv. — Det er bekjendt, at klimatiske og andre naturlige Forhold have Indflydelse paa Taleorganerne og derigjennem paa Sprogene, der altid ville antage en forskjellig Charakter i Hensyn paa Lydforholdene hos Fjeldfolk og hos Slettefolk; men Sprogenes ydre Beskaf- fenhed har igjen en Sammenhæng med de i Sproget nedlagte Aandsfrembringelsers indre Væsen.¹ Det er bekjendt og ofte

¹ «Erfahrung lehrt, dass Bergluft die Laute scharf und rauh, das flache Land sie weich und blöd mache. Auf der Alpe herrschen Diphthonge

nok fremhævet, at Landskabskaraktererne afprøge sig i Folke-karaktererne og de nationale Culturer; denne Sætning vil man vel endog nuomstunder snarere være tilbøjelig til at overdrive end til at miskjende. Og maaskee har den desto mere Gyldighed, jo længere man gaar tilbage i Tiden. Man kan sige, at Oldtidens Mennesker i en vis Forstand savnede den Sands for Naturen, der i vore Dage er bleven saa almindelig; de gjorde den ikke til Gjenstand for noget Studium; men ubevidst har den maattet virke paa dem, og maaskee saameget mægtigere, fordi det var ubevidst. I Eddadigtene t. Ex. findes faa eller ingen egentlige Naturskildringer; men det kommer deraf, at Naturen og Menneskenes Tanke- og Følelsesliv i disse som overhovedet i alle mythiske eller mythisk-heroiske Digte fremstiller sig saa inderlig sammensmeltet, at det er umuligt at adskille dem; Naturen er i Grunden med allevegne som den nødvendige Baggrund, og i enkelte Træk bryder den da ogsaa frem saa klart og stærkt, at dens ejendommelige Charakter altid vil være umiskjendelig, at det aldrig vil kunne være til at tage fejl af, om det er et Fjeldlands eller et Slettelands Naturaspecter, der have inspireret Digteren og befrugtet hans Fantasi.

Vi finde i Oldsagerne Vidnesbyrd om, at de skandinaviske Germaner allerede fra de første Aarhundreder af vor Tidsregning af have staaet i Forbindelse med Sydens og Østens mere civiliserede Folk. Disse Forbindelser have i det Store taget været fælleds for alle de skandinaviske Lande; men den forskjellige Beliggenhed har dog ogsaa heri medført nogen Forskjel, der kommer tilsyne i Jordfundene. De reent romerske eller halvromerske Sager, der særkjender den saakaldte ældre Jernalder, have været ulige hyppigere fundne i Danmark og de gøtiske Landskaber end i Norge og det egentlige Sverige. Det maa ogsaa paa Forhaand formodes, at den sydlige Deel af Skandinavien, efter sin Beliggenhed, har staaet i livligere Forbindelse med de romerske Lande, end den nord-

und Aspiranten vor, auf dem Blachfelde enge und dünne Vocalen, unter den Consonanten mediæ und tenues». — *Grmim, Gesch. d. deutschen Sprache, II. 828.*

lige. Siden, da denne Forbindelse blev afbrudt og de hyppigst besøgte Handelsveje synes at være gaaet længere østover, blev det andre Dele af Skandinavien, der modtog de stærkeste Paavirkninger. Den yngre Jernalder er, som før fremhævet, — efter de hidtil gjorte Fund at dømme, — langt sterkere repræsenteret i Norge og det egentlige Sverige end i Danmark og Sveriges gotisk-danske Landskaber. Hvorledes denne Forskjel rettest skal forklares, kan være underkastet Tvivl; men Saameget er ialfald vist, at den er et Vidnesbyrd om, at Udviklingen forud for den sikke Historie ikke har været eensartet i de skandinaviske Lande. Og ikke blot viser der sig en Forskjel i Udbredningen af de to «Aldere»; men inden hver Alder især er der paa meget visse Afvigelser, der synes at svare til den i en historisk Tid fremtrædende nationale Forgrening; den ældre Jernalder i Norge t. Ex. synes baade med Hensyn til Gravskikke og Oldsagernes Stil at frembyde visse Ejendommeligheder, hvorved den adskiller sig fra den tilsvarende archæologiske Periode i Danmark,¹ og noget Lignende gjelder ogsaa for den yngre Jernalders Vedkommende.

I Vikingtogenes Tidsrum blev Havet istedetfor Landjorden den sædvanlige Vej, hvorpaa Nordboerne ferdedes, efterat de havde opøvet sig i Sømandskab og istedetfor «Kjøler» o: Smaafartøjer, der kun vare skikkede til Kyst- eller Elvefart (saadanne som Nydamsbaaden fra Slesvig og det for et Par Aar siden i Tune i Smaalenene opgravede Fartøj), havde faaet ordentlige Havskibe og vovet Farten over det aabne Hav. De kunde nu, friere end nogensinde før, udbrede sig til alle Sider, og de traadte nu i mere mangfoldige og mere vedvarende Forbindelser med andre Folkeslag, der maa have øvet en sterkere Indflydelse paa deres Udvikling. Vi kunne nu ogsaa bedre følge dem, da Historiens skrevne Kilder træde til og give os Underretning om deres Ferder. Vi vide, at Vikingtogene vare en for alle Grene af den skandinaviske Stamme fælleds Bevægelse; men vi vide ogsaa, at de Forbin-

¹ Rygh, *Aarb. f. Nord. Oldk.* 1869, S. 171—72.

delser, som indledes ved denne Bevægelse, ingenlunde vare ganske de samme for hver af dem.

Svearnes gamle Hjem er et Indland med en liden Kyststrimmel ud mod Østersøen; det er saaledes lidet rimeligt, at de skulde have opnaaet en saadan Fortrolighed med Sølivet som de øvrige Skandinaver, og endnu mindre, at de skulde lige med disse have taget Deel i Togene til det vestlige Europas Lande, der laa fjernt for dem. Indskrifterne paa et Par Runestene i Sverige fra Vikingtiden omtale Mænd, der havde opholdt sig eller fundet sin Død vest i England; men det er ogsaa de eneste Vidnesbyrd om nogen Deeltagelse af Svearne i den saakaldte Vesterviking. I de gallo-frankiske, irske eller angelsachsiske Kildeskrifter fra denne Periode findes Intet, som bestemt tyder paa, at de i noget større Antal have været med i de nordmanniske Herjetog paa Englands, Irlands, Frankriges eller Friislands Kyster i det 8de, 9de og 10de Aarhundrede. Derimod fandt den krigerske Gjæring, som i denne Periode gjorde sig gjeldende ogsaa hos dem lige saavel som hos de øvrige Grene af Stammen, sit Afløb mod Øst. Svearne udbredte sig over de nærliggende finske og esthiske Kyster og beredede Grunden for sit senere historiske Herredøme i disse Landskaber, og det kan neppe være tvivlsomt, at blandt de skandinaviske Varjæger, der ved Midten af det 9de Aarhundrede grundlagde det mægtige gardariske Fyrstendøme og derfra udbredte sig lige til Konstantinopel, have Svearne udgjort Flertallet.

Baade Danerne og Nordmændene derimod fore meest vestover; men heller ikke *de* fulgte i Regelen de samme Veje; ogsaa for *dem* fik derfor Vikingperioden en forskjellig Charakter og ledede ind i forskjellige Culturforbindelser. — Ved Karl den Stores Erobringer var det frankiske Rige blevet Danmarks umiddelbare Nabo, og de første nordmanniske Herjetog langs det frankiske Riges Kyster i Begyndelsen af det 9de Aarhundrede synes, som før omtalt, at staa i umiddelbar Forbindelse med Sammenstødet mellem Karl og den dansk-nordmanniske Konge Godfred. Det er derfor al Rimelighed

for, at de Nordmanner, som optraadte ved denne Lejlighed, have tilhørt den danske Green af Stammen.¹ Danmark er, paa den jyske Vestkyst nær, hvor ingen gode Havne findes, og hvorfra Sejladsen følgelig i Oldtiden ikke kan have været betydelig, beskyllet af et Indhav med grunde Strande og flade Kyster. Danerne have paa Grund heraf neppe kunnet opnaa en saadan Udvikling i Sømandskab som Nordmændene. De Danskes Fartøjer have maattet være mindre og mere fladbundede; de have væsentlig maattet indskrænke sig til Kystfart, derimod ikke, som Nordmændene, kunnet vove sig tversover aabne og stormfulde Have.² Men ved Danmarks Sydgrændse var heller ikke Sejladsen lang over til de Lande, som gjennem hele Vikingperioden vedbleve at frembyde det rigeste Bytte for Nordmannerne og at hjemseses fremfor andre af deres Herjetog. Naar Vikingerne gjennem Ejderens Munding eller Havdøren (Ægisdyr, som vore Forfædre kaldte den) vare komne ud paa Vesterhavet, havde de allerede Friisland lige for sig, hvor den i hine Tider berømte og blomstrende Handelsstad *Dorestad* laa, som havde en kejserlig Mynt, af hvis Penninger endnu mangfoldige findes spredte om i de nordiske Lande. Ved at sejle langs med de frisiske Kyster kom de til Flandern og derfra til Gallien, hvor der langs de sejlbare brede Elve, som den ene efter den anden gjennemskjære disse Lande, laa blomstrende Handelspladser og rige Klostre. Og fra Kysten af Flandern fik de igjen England isigte, hvor et ligesaa rigt og ligesaa slet forsvaret Bytte ventede dem.

Dette har været *Danernes* Vikingvej, og paa den have

¹ *Munch's* Hypothese om et norsk Rige i Slesvig, som paa Grund deraf skulde have faaet Navn af Nordmannia, synes at have altfor Meget mod sig, til at vi tør bygge noget paa den. Jvfr. *Maurer, Die Bekehrung des Norwegischen Stammes, I. 49—35.* — *Dr. G. Storm* har, *Hist. Tidsskr., III. 58—79*, optaget *Munch's* Hypothese i en ny Form. Ogsaa dette skarpsindige Forsøg paa at løse de Knuder, som de frankiske Annalers Beretninger om Kong Godfred og hans Efterfølgere paa den ene Side, de norske og danske Kongesagn paa den anden frembyde, maa imidlertid erkjendes at efterlade store Tvivl.

² *Worsaae, Minder om de Danske og Nordmændene i England, Skotland og Irland, S. 11.*

nepe andre af de norske Stammer end Indbyggerne i Viken plejet at følge dem. Derimod aabnede *Nordmændene* sig en Vei længere mod Vest og Nord; for dem blev den store Alfarvej over fra Norges sydvestlige Kyst til Shetlandsøerne, Orknø og Hebriderne (Syderøerne) og derfra til Irland, fra Irland igjen østover den irske Canal til Cumberland og Northumberland¹ eller sydover til Kysterne af Gallien og Aquitanien, hvor de sloge sig ned ved Mundingerne af Garonnen, Loiren og Seinen. — Saaledes stødte de, ved Enden af sin Bane, sammen med de Danske, ligesom disse paa sin Side fra England foretoge Farter til Irland, hvor de stødte sammen med Nordmændene. Men om end saaledes de to Folk tilsidst atter samledes, blandede sig med hinanden og i Forning herjede eller nedsatte sig i de samme Lande, har dog den Omstændighed, at de fra først af fulgte forskjellige Veje, maattet have sin Indflydelse, saa at der, ved Siden af det for begge Fælleds, har været noget for hvert af dem Ejendommeligt i Hensyn paa de Forbindelser, som bleve indledede ved Vikingetogene. Begge Folk deltog i de utallige Herjetog og mere eller mindre faste Nedsættelser ved den franske Kyst; men medens Danerne her saagodtsom udelukkende eller væsentlig gjorde Begyndelsen og beredede Grunden, optraadte Nordmændene først senere, saa at det var ved dem, at Herjetogene paa denne Kant væsentlig fik sin historiske Afslutning. Begge Folk vare repræsenterede i de frygtelige Vikingsværme, som Gang efter Gang oversvømmede England og tilsidst, henimod Slutningen af det 9de Aarhundrede, fik fast Fod i Landet; men her udgjorde Danerne aabenbart den overvejende Feerhed. Og endnu mere gjelder vel dette om Togene til Friisland og Flandern og opad Rhinen. Omvendt have Danerne vistnok kun aflagt flygtige Besøg paa Irlands og Skotlands Kyster. De mange Smaariger, som efterhaanden dannede sig paa de skotske Øer og langs Irlands Østkyst, vare væsentlig eller udelukkende norske. Medens Forbindelserne

¹ *Munch, Chronica regum Manniæ, S. VI—VII.*

med Tydskerne, Friserne og Flæmingerne vare ejendommelige for Danerne, vare derimod Forbindelserne med de reent keltiske Folkeslag i Skotland, Irland og Bretland (Wales) i ikke mindre Grad ejendommelige for Nordmændene. Dette kan ikke have været uden Betydning; det er et Differentspunct, hvorpaa der maa lægges megen Vegt.¹

¹ Jvfr. *Munch, N. F. H., I. 1. S. 412 ff., 436. Maurer, Bekehrung d. Norw. St., I. 48—88, 120—150. Worsaae, Minder om de Danske og Nordmændene i England, Skotland og Irland.*

V.

Aristokrati og Kongedøme hos de skandinaviske Folk og navnlig hos Nørdmændene.

Vi have i Fylkes- og Heredsinddelingen fundet et Vidnesbyrd om, at hvert af de skandinaviske Lande ved Germanernes Indvandring blev befolket af en Fleeherhed af mindre Stammer. Denne Inddeling hviler nemlig aabenbart paa en reent personlig, af de territoriale Forhold uafhængig Grund. Ordet «Fylke» er afledet af «fólk», som man finder brugt ligefrem i Betydning af Strid eller Slag, og som oprindeligt maa have betegnet en Samling af forbundne Kriegerflokkene (jvfr. «fylking», Slagorden, «fylkja», at stille i Slagorden). Ordet «Hered» kommer af «herr», hvoraf «herje» er dannet; men «Hær er hundrede», heder det i *Snorre Sturlassøns Lærebog* i Digtekunsten; det vil sige: den oprindelige Bemærkning af Ordet har været et Antal af hundrede til Krig opstillede og væbnede Mænd, og dermed stemmer det ogsaa, at til Heredsinddelingen i Norge svarer i Sverige og andre germaniske Lande en Inddeling i «Hundreder».¹ — Som Grundeenheden i dette System af større og mindre Samfund maa uden tvivl Fylket eller Folklandet betragtes. Heredsinddelingen var bygget paa et bestemt Talforhold og har saaledes fra første Færd en reent udvortes Charakter, der udelukker Tanken om, at Herederne skulde have været de engang selv-

¹ Munch, *N. F. H.*, I. 1. 93—97.

stændige Grundorganismer, ved hvis Sammenføjning det videre Statssamfund efterhaanden har dannet sig. Derimod synes Fylkeinddelingen at have svaret til Stammens naturlige Forgøring i flere indbyrdes afvigende Underafdelinger; den synes at have staaet i Sammenhæng med de Forskjelligheder i Mundart og Leveviis, der efterhaanden havde udviklet sig, og maatte saaledes faa en dybere indgribende Betydning. Den synes ogsaa i Regelen at have holdt sig mere uforandret end Heredsinddelingen. Og fremfor Heredet, der altid betragtedes som en Underafdeling af et større politisk Samfund, kunde Fylket være og var vel ofte et fuldkommen afsluttet, for sig selv bestaaende Hele.¹

Vi forestille os altsaa, at en Række saadanne mindre «Folk» har vandret ind i hvert af de skandinaviske Lande og taget det i Besiddelse. Fra først af vare de rimeligviis uafhængige eller saagodtsom uafhængige af hverandre i politisk Henseende og dannede maaskee heller ikke i national Henseende nogen særskilt Gruppe inden den større Kreds, hvortil de hørte. Men eftersom Indflydelsen af de territoriale Forhold gjorde sig gjeldende, ere de blevne knyttede nærmere sammen. Det løse Aggregat af Stammer er blevet et organisk Hele, og heraf maatte nye politiske Forbindelser fremgaa. Den videre folkelige eller nationale Eenhedsfølelse har lidt efter lidt opløst eller svækket Samholdet i de engere Kredse, mellem hvilke Landet oprindeligt var deelt, og derved banet Vejen for Dannelsen af Riger, der omfattede en heel Nation eller, som det kaldtes, en heel Thjod.

Men denne Udvikling foregik ikke lige hurtigt og ikke paa samme Maade i hvert af nordiske Lande. Danerne, Svearne og Gauterne omtales allerede i fremmede Kilder fra det 6te Aarhundrede som samlede Folk og Riger; men ved Siden af dem nævnes kun norske Stamme- og Landskabsnavne.² Maaskee have dengang de norske Fylker intet Fælledsnavn havt; Saameget synes ialfald at være sikkert, at hos

¹ Munch, *N. F. H.*, I. 1. 97. *Keyser, Norges Rets- og Statsforf.*, S. 156 f.

² Næmlig hos *Prokop* og *Jordanis* og i *Beowulfdigtet*. Se ovenfor.

dem endnu paa denne Tid det Særegne ved Folkets og Landets enkelte Underafdelinger har været mere fremtrædende end det Fælleds, medens det Omvendte var Tilfælde med Nabofolkene.

Ogsaa de nordiske Sagn, der stamme fra en forud for den historiske Tid gaaende Periode og ere blevne bevarede i danske eller norsk-islandske Kilder, tyde paa, at Danerne, Svearne og Gauterne have udgjort folkelige og politiske Eenheder, længe før Nordmændene bleve det. Medens nemlig de særskilt norske Oldsagn synes en Mangfoldighed af indbyrdes uafhængige Traditioner, hvoraf nogle have hørt hjemme i een Bygd, andre i en anden, og som dreje sig om en enkelt Helt eller om Hær- og Søkonger, hvis Indflydelse ikke kan have strakt sig udover et enkelt Fylke eller en enkelt Landsdeel, have de danske og svenske Oldsagn mere Charakteren af Nationalsagn, fælleds for det hele Folk og grupperede om en Række af Stolkonger eller Thjodkonger, der fremstilles som det hele Lands Herskere. De særlig danske Oldsagn knytte sig alle til Skjoldungernes Kongestamme, ligesom de særlig svenske knytte sig til Ynglingernes, og disse Kongestammer tilhøre ikke mere den ene Deel af Landet end den anden: Skjoldungerne ere ikke en jydsk eller skaansk eller sjællandsk Kongeæt, men en dansk, ligesom Ynglingerne ere en svensk. I Modsætning hertil høre de norske Sagnfigurer hjemme paa Vestfold eller paa Hedemarken eller paa Hørdeland eller i Naumdalen, og ordne sig i flere forskjellige Grupper, der Intet have med hinanden at gjøre eller ialfald kun ere forbundne paa en løs og udvortes Maade.

Ved den sikke Histories Begyndelse vare endog Merkerne af en oprindelig Stammeforfatning for en væsentlig Deel udslettede i Danmark; selve Navnet Fylke eller Folkland kjendtes ikke; derimod var Landet deelt i Sysler;¹ men denne Inndeling har en reent administrativ Charakter; Navnet viser hen til en allerede virksomt indgribende Central-

¹ Jvfr. *Dahlmann, Gesch. v. Dänemark, I. 141—145. J. E. Larsen, Saml. Skr., Første Afd., I. 256.*

styrelse, og derimod ikke, som Fylkesnavnet, til Stammeadskillelsen og Selvstyrelsen i de mindre Kredse, hvori Folket fra først af havde været deelt. Vi vide, at Sysselinddelingen eller Sysselnavnet ogsaa kom i Brug her i Norge, men det var først, efterat den fra Enekongedømet udgaaende Administration fuldstændig havde overbygget den gamle Stamme-forfatning, nemlig i det 13de og 14de Aarhundrede, efterat Magnus Lagabøters Lovverk havde fuldendt den Norske Stats Udvikling.¹ — Danmarks politiske Eenhed fremtræder saaledes ved den sikke Histories Begyndelse fuldt befæstet, og Kongedømet, der repræsenterede denne Eenhed, udrustet med en Magtfylde, som det først synes at have kunnet opnaa efter en gjennem lange Tider fortsat Bestaaen.

Det hører til vor historiske Børnelærdom, at *Gorm den Gamle* samlede Danmark og *Erik Eymundsson* Sverige samtidig med at *Harald Haarfagre* underlagde sig de norske Smaariger. Denne Fortælling har gaaet igjen indtil den nyeste Tid i Fremstillingerne af Nordens Historie; men dens Upaalitlighed eller rettere fuldkomne Grundløshed maa nu siges at være tilstrækkelig godtgjort. Ingen ikke-nordisk Kilde kjender det ringeste til Smaariger i Danmark eller veed Noget om, at disse Smaariger skulde være blevne samlede af Gorm. Lige-saalidt nogen dansk Kilde. Derimod ere de danske Kilder enige om, at Gorm intet Merkeligt udrettede. Historien om hans Virksomhed som Rigsstifter støtter sig saaledes udelukkende til enkelte Steder i de norsk-islandske Sagaer, der for en Deel vise sig at være misforstaaede, eller som dog skrive sig fra en saa seen Tid, at det vilde være urimeligt at bygge Noget paa dem, allerhelst da de staa i den bestemteste Modsigelse med hvad andre, i Hensyn paa danske Forhold, bedre underrettede Kilder vide at fortælle.² Paa lignende Maade forholder det sig med Erik Eymundssøns foregivne Samling af det svenske Rige. Ogsaa den har været antaget i Henhold til et enkelt, misforstaaet Udtryk og uden nogen virke-

¹ *Keyser, Retsforf.*, S. 209 ff.

² *Jessen, Undersøgelser til Nord. Oldhist.*, S. 38 ff.

lig Støtte i Kilderne, som tvertimod bestemt modsige den. Hvad Sagaforfatterne vidste, var aabenbart kun, at Norge blev samlet af Harald Haarfagre i Slutningen af det 9de Aarhundrede. Om Tiden naar og Maaden hvorpaa de danske og de svenske Stammer bleve forenede under een Konge, have de derimod Intet vidst, og derom vide vi heller Intet; kun Saameget er sikkert, at denne Forening maa være skeet længe forud for Harald Haarfagres Tid.

I Sverige finde vi vel Inddelingen i Folklande bevaret ved den historiske Tids Begyndelse; vi skimte her endnu, i Modsætning til Danmark, den oprindelige Stammeforfatning; men det er tillige øjensynligt, at denne ved det Tidspunct, da en virkelig Historie i Norden begynder, forlængst havde ophørt at leve sit eget Liv; den fremstiller sig kun som en Rod, hvoraf nye Dannelser forlængst ere udsprungne. Navnet Svithjod, hvori Stammernes Sammensmeltning til en folkelig Eenhed er udtrykt, var endog blevet den sedvanlige Benævnelse paa Landet, og af den folkelige Eenhed var fremgaaet en politisk, der maa have havt Tid til at vinde sikkert Fodfæste. Kongerne i Upsala raadete over alle Svearnes Folklande og de fra dem bebyggede Landskaber, og Upsalakongernes Æt gjaldt som den højbyrdigste i hele Norden, fordi den kunde opvise en lang Række af Thjodkonger, der havde hersket over det hele Land.

Et Folk vinder forøget Styrke ved at samles til en politisk Eenhed; det bliver istand til en virksommere Optræden udadtil, og med Kraften indfinder som oftest ogsaa Trangen sig. Svearne brød ind paa sine sydlige Naboers Enemerker og erhvervede et Overherredøme over dem, som vistnok først kan være bleven opnaaet ved langvarige og blodige Kampe. En Gjenklang af disse Kampe er maaskee endnu bevaret i det ypperste af de angelsachsiske Kvæder, der besynger den gautske Helt *Beowulf's* Bedrifter, blandt dem ogsaa hans Sejre over de nordfra fremtrængende Svear, som under flere efter hinanden følgende Konger herjede paa Gauternes Land. Ved den historiske Tids Begyndelse var Svearnes Principat

forlængst anerkjendt og fuldkommen befæstet. Gauterne vedblev endnu længe at hevde sig en vis folkelig Selvstændighed; det gjaldt som en særskilt Thjod, ikke mindre end Svearne; men begge Folk tilsammen udgjorde det saakaldte *Sviavelde*, jævnsides med hvilket *Danaveldet* stod, der indbefattede Sveriges sydligste Landskaber og det nuværende Danmark. Et dertil svarende *Noregsvelde* derimod var endnu ikke til; det blev først grundlagt ved Harald Haarfagre, og den nye Linje af Overkonger eller Enekonger, der udgik fra ham, det nye Rige, som de repræsenterede, maatte endnu kjæmpe en langvarig Kamp, der fylder de første halvandet hundrede Aar af vor Historie, inden det naaede frem til Jævnbyrdighed og fuld Anerkjendelse ved Siden af de to andre, maaskee mange Aarhundreder ældre nordiske Riger.

Man kunde, til Forklaring heraf, antage, at de norske Smaastammer fra først af have været deelte i flere særskilte Grupper, medens dette ikke var Tilfælde med de danske og svenske. Men den rette Hovedgrund til Norges forholdsviis senere nationale og politiske Samling maa dog altid, — ligesom Grunden til det Ejendommelige ved det Norske Samfunds indre Anordning, — være at søge i de særegne Naturforhold. De «Folk», hvori Nordgermanerne oprindelig deelte sig, maatte bedre bevare sin nationale og politiske Selvstændighed i et Land, hvor hvert Fylke udgjorde et skarpt begrændset Hele med sit særegne Naturpræg, end i Lande, hvor Naturen ikke har opdraget saadanne skarpe Grændser, til hvilke hiin oprindelige Inndeling kunde støtte sig.

Man kunde mene, at de for Norge ejendommelige Forhold, idet de forsinkede Folkets nationale og politiske Ening, tillige forsinkede dets Udvikling i Almindelighed; man kunde være tilbøjelig til at betragte den her fremhævede Forskjel mellem de nordiske Folk som et Vidnesbyrd blot og bart derom, at det ene stod tilbage for det andet i almindelig Cultur, som et Vidnesbyrd, ikke derom, at de gik forskellige Veje, men derom, at de gik fremad med større eller mindre Hurtighed paa den samme Vej. Og en saadan Opfatning har

virkelig ogsaa været gjort gjeldende. Men den kan tilbagevises med gode Grunde og slaaende Exempler. Baade det Fælleds og det Særegne har sin Betydning og Berettigelse i Udviklingen; det gaar ikke an at fremhæve eensidig det første som det progressive Element. Smaaastammernes Forening til Riger og Nationaliteter var en Følge af den fremadskridende Udvikling; men, at denne Samling gennemførtes paa et tidligere Stadium hos det ene Folk end hos det andet, hvorved det for det engere Kredse Særegne tidligere blev afbrudt i sin Væxt og havde mindre Evne til Modstand, det kan ikke gjelde som noget ubetinget Fortrin. Et Folks nationale eller politiske Samling frigjør i visse Retninger nye Kræfter og Evner hos Folket, men andre Kræfter standses netop derved eller afbrydes i sin Udvikling. Et Folk kan gaa fremad i Cultur, dets Aandsliv kan udfolde den rigeste Blomstring, om det end ikke er politisk samlet eller har naaet frem til en sterk og fuldt bevidst national Eenhed, — dette viser noksom Grækernes Exempel; men det er klart, at den indre Splittelse maa give Aandslivet en anden Retning, en anden Charakter end den, det faar hos Folk, der tidlig ere blevne samlede.

Hvad nu Norge angaar, da er der hverken i Oldsagerne eller i de historiske Kildeskrifter Noget, som giver Grund til at formode, at det ved den historiske Tids Begyndelse eller i de forud for den historiske Tid gaaende Perioder skulde have staaet tilbage for Nabolandene i Hensyn paa almindelig Culturudvikling. Oldsagerne vise, at Norge fra de ældste Tider, i hvilke der overhovedet med Sikkerhed kan være Tale om en germanisk Befolkning i Skandinavien, har deeltaget paa samme Maade og i det Hele i samme Grad i de samme Culturforbindelser som de øvrige skandinaviske Lande. Maa-skee havde Danmark (og Gautland) et Fortrin i sin Beliggenhed, saalænge Handelsvejene væsentlig gik tillands og de betydningsfuldste Paavirkninger kom sydfra, over Tydskland. Men, i Vikingtiden, der fremfor nogen anden blev den store Gjærings- og Udviklingsperiode for Nordgermanerne, foran-

dredes Forholdet. Nu var det saalangt fra, at Norge laa fjernere fra de store europæiske Culturcentre end enten Danmark eller Sverige, at snarere det Omvendte var Tilfælde. Gjelder det om Skandinavien i Almindelighed, at Havet er allestedsnærværende, saa gjelder det dog uden Sammenligning meest om Norge. Den uendelige norske Kyststrekning med den næsten sammenhængende Skjærgaard fra Gautelvns Ud-løb og lige op til Finmarken, men de mange trygge Havne indenfor og selve Storchavet udenfor, var vel fremfor nogen anden Deel af de skandinaviske Lande skabt til et Hjem for Vikinger, og Archæologien har kun stadfæstet, hvad der paa Forhaand maatte synes sandsynligt, naar den viser os de for Vikingperioden ejendommelige Gravhauge og Jordfund saa overordentlig talrigt repræsenterede rundt hele denne Kyst.¹ Ingensteds kan Vikinglivet have udviklet sig paa en saa fri og karakteristisk Maade som her, og ingen skandinavisk Stamme kan være bleven saa tidlig vant til at ferdes paa Havet eller saa fortrolig med Sølivet som Nordmændene. Vi vide, at det var dem, som først af alle Folk drev det til i regelmæssige Farter at besejle selve det aabne Ocean, og vi kunne derfra slutte tilbage. De have over Havet havt en snar og aldrig lukket Vej til Vesteuropas mere civiliserede Lande, og fra Vikingtidens Begyndelse i det 8de Aarhundrede, maaskee endnu længere tilbage, maa de have staaet i Forbindelse med disse Lande.

Sveriges Beliggenhed kunde, som før berørt, give Grund til at formode, at Svearne ikke i samme Grad som de øvrige skandinaviske Nationaliteter have havt Deel i den Udvikling, der var en Følge af de store Sætog, og denne Formodning støttes ved, hvad vi kjende til Sveriges Rets- og Statsforfatning i den ældste historiske Tid, og ved forskjellige andre Tegn. Svearne have allermindst i hiin Tid kunnet være i nogen sær Grad et søfarende Folk, og deres Erobrings- eller Herjetog østover bragte dem ikke i Forbindelse med

¹ Man se Fortegnelsen i *Nicolaysens Norske Fornlevninger*.

Nationer, der stode saa højt i Civilisation, at de fra dem kunde modtage frugtbare Impulser. Danerne og Nordmændene, der deelte Vesteuropa mellem sig, vare i saa Henseende langt gunstigere stillede. Men sammenligne vi nu igjen disse to Folk med Hensyn paa de Forbindelser, hvori Vikingtogene ledede dem ind, tør det vise sig, at der er Grund til at antage, at Fordelen snarest har været paa Nordmændenes Side. Det var dem fornemmelig, der kom i varig Berørelse med de reent keltiske Nationer i Skotland, Irland og Bretland; men i hin Periode var det netop disse Nationer, hos hvem det i flere Henseender rigeste Aandsliv udfoldede sig.

Vi kunne altsaa ikke i den forholdsviis sene Grundlæggelse af det Norske Rige see et Vidnesbyrd om, at Norge skulde ligge tilbage for Nabolandene i almindelig Cultur. Vi have snarere Grund til at formode et omvendt Forhold. Det var ikke en senere, men en ejendommelig Udvikling, hvorved visse af de i den oprindelige fælleds Stats- og Samfundsorden liggende Spirer kom til at opnaa Modenhed og riig Væxt, som derimod i Nabolandene blev sat tilbage, medens det Omvendt var Tilfelde med andre. Den samme krigerske Bevægelse, der i Danmark og Sverige bidrog til at befæste Kongedømmet og Statseenheden og hævede en enkelt Æt paa alle andre Ætters Bekostning, en enkelt Myndighed paa alle andre Myndigheders Bekostning, stillede i Norge et tætvoxet Aristokrati, en talrig Klasse af herskende Ætter Side om Side med Kongedømmet som dets jævnbyrdige Modstander, og lagde gjennem disse Ætter en højere Culturs Styrke ind i Stamme- forfatningen eller i Fylkernes og Heredernes Selvstyrelse, som var repræsenteret af dem og i dem havde sine naturlige Forsvarere. Det er derved fremfor alt, at den Norske Folkestammes ældre Historie har faaet en saa ejendommelig Charakter ligeoverfor de øvrige skandinaviske Folk, og herved at den tillige kan siges at have faaet en ejendommelig Betydning ligeoverfor den hele Race.

Vi ville finde Spirer til et Fødselsaristokrati hos Germanerne saalangt tilbage, som vi kunne følge dem i Historien.

Tacitus omtaler oftere adelige, højbyrdige Slægter med visse arvelige Fortrin.¹ Men hverken synes de at have været talrige og heller ikke synes de at have været i Besiddelse af nogen regelmæssig sikkert eller befæstet politisk Magt; Forfatningen hos Germanerne, saadan som den skildres af *Tacitus*, kan ikke betegnes som en aristokratisk. Kongerne bleve tagne af de adelige Slegter;² men dette omtales ogsaa som den eneste bestemte politiske Forret, der tilkom dem, og Kongedømet var en for visse Stammer særegen Institution, medens den ikke kjendtes hos andre. De regelmæssige Ledere af Forhandlingerne paa Thingene eller Folkeforsamlingerne, de egentlige Øvrigheds personer, der afgjorde mindre vigtige Sager og forberedede Afgjørelsen af de vigtige, Retsplejens og den offentlige Gudstjenestes overalt forekommende Forstandere, vare de af *Tacitus* saakaldte «principes», der maa have svaret til de norske Hersere, de islandske Goder, de svenske Lagmænd og Härads höfdinger (eller Domere). Om disse heder det, at de valgtes i Folkeforsamlingerne.³ Nu kan det vel neppe være tvivlsomt, at man her ikke maa tænke paa et Valg i moderne Forstand, at Valget ikke har været fuldkommen frit, at det snarere har været en Slags Opnævning eller en offentlig Anerkjendelse af Fyrsteemnets Ret, at de højbyrdige Ætter (*Tacitus's* «nobiles» eller «nobilitas») fortrinnsviis ere komne i Betragtning,⁴ at igjen en gjennem en lang Række af Generationer hevdet offentlig Stilling som Retsplejens og Gudstjenestens Forstandere kan have givet en Æt Nobilitet eller adelig Rang, at der altsaa har bestaaet en vis Forbindelse mellem begge Arter af Udmerkelse: den, der tilkom visse højbyrdige Ætter som et medfødt Fortrin, og den, der tilkom Stillingen som Folkets Ledere i de engere eller videre Kredse, hvori det deelte sig. Men denne Forbindelse kan endnu ikke have været fuldt gennemført, fast og regelmæssig, saa at et virke-

¹ Stederne ere samlede hos *Waitz, Deutsche Verf.-Gesch., I. 189-91, Dahn, Die Könige der Germanen, I. 62-63.*

² «*Reges ex nobilitate sumunt.*»

³ *Germ. Cap. 12, Cap. 22.*

⁴ *Dahn, Die Könige d. Germ., I. 21.*

ligt Aristokrati var voxet ud deraf.¹ *Tacitus's* «principes» vare ikke i Besiddelse af en anerkjendt arvelig Verdighed. Deres Stilling beroede ikke paa en selvskreven Ret, som de norske Hersers eller de islandske Goders; de *valgtes*, de maatte først anerkjendes af Almuen, der saaledes vel ogsaa kunde tage en «homo novus», om den end maaskee ikke ofte benyttede sig af denne Ret. — Høj Byrd og politisk Magt faldt saaledes ingenlunde sammen; paa den ene Side stode Bonde- eller Almuehøvdingerne, hvis Stilling havde en halvt demokratisk Charakter, paa den anden stod en virkelig Adel, visse Ætter, hvis Fortrin vare bestemt arvelige og ikke beroede paa noget Valg eller nogen offentlig Anerkjendelse, som nød en fremragende Anseelse og gjaldt for højbyrdigere end alle andre, men som ikke dannede en herskende Classe eller et Aristokrati. Medlemmerne af de adelige Ætter kunde indtage og have vel ofte indtaget en ledende politisk Stilling; men ofte har det ikke været Tilfelde; der har fundets «nobiles», som ikke vare enten Konger eller «principes», og der har været, — om end vistnok sjældent, — «principes», som ikke vare «nobiles», — *Tacitus* distingverer bestemt mellem begge.² Denne Adels Oprindelse er i det Hele dunkel, den synes at gaa op til Racens Urtid (vi maa tænke paa de gudebaarne Konge- og Jarle-Ætter i Norden: Skjoldungerne, Ynglingerne, Hladejarlerne; Grækernes «*βασιλείς διοικητές*»). Idet den savner et nogenlunde bredt og sikkert politisk Grundlag, og idet den ikke regelmæssigt recruterer gennem den arvelige Besiddelse af Stillingerne som Ledere i Folkets engere og videre Kredse, synes den bestemt til at uddø.³ Det er alene ved Besiddelsen af politisk Magt, at de sociale Fortrin i Længden

¹ *Waitz, l. c., I. 203—4, 226.*

² *Waitz, l. c., I. 223—24, Loebell, Gregor von Tours, S. 502—510. Jvfr. A. Baumstark, Ausführliche Erklärung der Germania des Tacitus, S. 479, 496 ff. o. fl. St.* Mod den her fremsatte Paastand, at de af *Tacitus* omtalte «principes» vare Adelige og ikke folkevalgte Høvdinger, maa det være nok at henvise til Forholdene i det gamle Sverige.

³ *Waitz, l. c., I. 209.* «Da wir ihn kennen lernen, ist er vielleicht schon im Absterben begriffen; er erzeugt sich nicht neu aus dem Gegenwart».

kunne hevdes; derfor maatte Spirerne til en Fødselsadel hos Germanerne forkommes, saafremt ikke adelig Byrd og politisk Førerstilling bleve forbundne paa en saa regelmæssig Maade, at den første stadig kunde fornyes ved den sidste. Betingelsen herfor var igjen, at Stammeforfatningen holdt sig i tilstrækkelig lang Tid og tillige befæstedes gennem en fremadskridende Udvikling. Den Myndighed, som de af *Tacitus* omtalte «principes» oprindeligt udøvede i Kraft af et Slags Valg eller Overdragelse fra Folkets Side, maatte nemlig da, ved den hos Germanerne saa sterkt fremtrædende Sands for Arvelighed, i Tidens Løb gaa over til en i visse Ætter fuldt arvelig Besiddelse, og deraf maatte en ny Adel udvikle sig, som forenede sig med den gamle, optog den i sig og i Forening med den dannede en virkelig herskende Klasse, et virkeligt Aristokrati. Men hos Tydskerne tog fordetmeste Stats- og Samfundsudviklingen en heelt anden Retning. Idet de ved Folkevandringerne rykkedes op fra sine gamle Boliger, og idet der stiftedes store Erobringsmonarchier og Samholdet i de mindre Kredse svækkedes eller reent opløstes, blev ogsaa det Grundlag, hvorpaa et virkeligt Fødselsaristokrati havde kunnet bygges, tilintetgjort. Af de gamle højbyrdige Ætter hævedes enkelte, — nemlig de, der vare eller kom i Besiddelse af Kongeverdigheden —, til en overordentlig Magt og Betydning, men de øvrige forsvandt, forkrøblede ved Siden af de højtstræbende Kongestammer, og Samfundet i det Hele blev nivelleret.

Gaa vi fra *Tacitus* til de senere Kilder til den tyske Rets- og Statshistorie, ville vi hos enkelte Afdelinger af Folket finde ethvert Spor af en uafhængig Fødselsadel udslettet. Saaledes hos Frankerne. *Gregor af Tours* henpeger paa, at der ogsaa hos dem engang har fundets gammel Adel, højbyrdige Ætter med visse arvelige Fortrin;¹ men, efterat Kongedømmet havde udviklet sig paa den ved de store Erobringer lagte Grundvold, synes alle Spirer til et uafhængigt Ætte-

¹ Jvfr. *Waitz, l. c., I. 193.*

aristokrati at være blevne tilintetgjorte, medens al Anseelse, al Udmerkelse kom til at bero paa det personlige Forhold til Kongen. Hverken den *Saliske* eller den *Ripuariske Lov* kjen-der nogen Arveadel; i begge Love er den personlige Ret (Wehrgeld) forskjellig bestemt for den Frie (ingenuus) og den Hørige (litus); men for begge Klassers Vedkommende mangedobles Retten, naar den Frie eller den Hørige staar, som det heder, «in hoste» eller «in truste»; ved hvilke Udtryk forskjellige Tjenesteforhold til Kongen bleve betegnede. Medens den Hørige i Almindelighed kun havde halvt saa høj «Wehrgeld» som den Frie, løftedes han højt over denne ved at staa «in truste» og fik en firedobbelt saa høj personlig Ret.¹ Det var saaledes alene Forholdet til Kongen, der gav den Enkelte Rang over Mængden af Folket; men de Privilegier, som Kongens Tjenere, hans Bordfæller, haandgangne Mænd (antrustiones eller leudes) nød, vare oprindelig og vedbleve længe at være reent personlige; de gik ikke i Arv. Frankerne havde saaledes gjennem hele den merovingiske Tidsalder ingen anerkjendt Adel, men kun Spirer til en saadan, og den Adel, der udviklede sig af disse Spirer og som først langt frem i den carolingiske Tid kom til fuld Modenhed, var af en heelt forskjellig Charakter og S sammensætning fra den gamle; til den kunde ikke mindre Ætlinger af Hørige eller endog Træle høre end Ætlinger af fribaarne Mænd eller af de gamle Stammehøvdinge.² — Det samme gjelder nu ogsaa om de øvrige tyske Stammer, der tidlig kom under den frankiske Kongeslægts Herredøme; overalt see vi Arveadelen, de arvelige Forrettigheder svinde og give Plads for reent personlige Fortrin, der vare knyttede til Kongetjenesten. Den ældre alamanniske Ret t. Ex. (*Lex Alamannorum*) kjen-der en Standsforskjel inden de Fries Samfund; den nævner «primi» og «meliorissimi», hvem den tillægger en højere personlig Ret end de almindelige Frie. En senere Lov derimod, givet af den merovingiske Konge *Clotachar I.*, kjen-der ingen saadan

¹ Ifølge den saliske Lov, s. Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer*, S. 272.

² Loebell, *Gregoir von Tours*, S. 174—75.

Forskjel, hvilket man udentvivl med Føje har opfattet som et Vidnesbyrd om, at det frankiske Kongedømes Bestræbelser vare rettede paa at afskaffe enhver arvelig Forret inden de det undergivne Folk.¹

Ogsaa ved at betragte Forholdet hos de andre sydgermaniske Hovedstammsr føres man til det samme Resultat, at nemlig Kongedømet var den store Nivelleur, og at det var dets sterke Udvikling gjennem Erobringerne paa romersk Grund og den dermed i Forbindelse staaende Opløsning af Stamme-forfatningen og Fremhævelse af Tjenesteforholdet til Kongen, der tilintetgjorde Spirerne til en uafhængig Fødselsadel. — Hos Goterne, hos hvem Kongedømet var tidlig udviklet, forekommer som hos Frankerne neppe noget Spor af, at der ved Siden af Kongeætten har fundets andre over de Fries Samfund fremragende Ætter. Hos *Sachserne* derimod, der længst bevarede sin Stammeforfatning og intet Kongedøme kjendte, før de bleve indlemmede i Karl den Stores Monarchi, viser Adel og adelige Forrettigheder sig stærkt udviklede. *Lex Saxonum* tillægger den Adelige en sexdobbelst saa høj «Wehr-geld» som den almindelige Frie, hvilket er en meget større Forskjel, end der findes etableret i nogen anden sydgermanisk Lov. Den sachsiske Adel maa ogsaa have været talrig, i Modsætning til Adelen hos de andre tyske Stammer (t. Ex. hos Bajrerne, hvor der, foruden Agilolvingernes hertugelige Familie, kun fandtes 5 Ætter, hvem Loven tilkjendte et Fortrin fremfor de almindelige Frie), siden det ensteds heder, at der til en Forsamling blev sendt et lige Antal Adelige, Frie og Liten (Hørige) fra hvert Gau.²

De fra Sachserne udgaaede angelsachsiske Erobrere af England kjendte i en senere Tid ingen anden Adel end Kongeslægten; deres «Aethelingi» vare allesammen Medlemmer af de herskende Kongehuse.³ Men at der ogsaa hos dem engang

¹ Waitz, *l. c.*, II. 293.

² Denne Efterretning ansees dog ikke for ganske paalitlig. Waitz, *l. c.*, I. 200.

³ Se Lappenberg, *Gesch. v. Engl.*, I. 566 ff.

har fundets en heel Klasse af højbyrdige Ætter, der indtog en særskilt Stilling ligeoverfor de almindelige Frie, fremgaar deraf, at vi i angelsachsiske Retskilder finde antydet den Modsætning mellem Karl og Jarl, som vi kjende fra *Rigsmaal*, og som aabenbar henpeger paa en saadan Klasseforskjel inden de Fries Samfund: i Kong *Ælfreds Love* heder det saaledes ensteds: dette Bud skal gjelde alle Klasser af Mænd, Karl saavel som Jarl (ge ceorle, ge eorle).¹ Vi kan her ikke tvivle paa, at det var den ved Erobringen fremkaldte Omdannelse af Forfatningen, der har opløst hos Angelsachserne Kredsen af de gamle Jarleætter, hævet enkelte af dem til Kongeverdighed og Kongemagt, men til Gjengjeld og netop som Følge deraf ogsaa trykket de andre ned blandt Mængden af almindelige Frie.

Overføre vi nu det saaledes ved Betragtningen af Sydgermanernes Stats- og Samfundsforhold vundne Resultat paa de skandinaviske Folk, vil det paa Forhaand synes utvivlsomt, at hos Nordmændene fremfor hos de øvrige en sterk og talrig Fødselsadel, et virkeligt Aristokrati maatte være udviklet ved den historiske Tids Begyndelse.

I Danmark var Enekongedømet gammelt, og vi finde her, saalangt tilbage i Tiden som vi formaa at gaa med nogenlunde Sikkerhed, en Inndeling gjeldende, der tyder paa, at Selvstyrelsen i de mindre Kredse allerede var brudt. Stammehøvdinger, svarende til Tacitus's «principes», til de norske Herser eller svenske Lagmænd, med en uafhængig eller saagodtsom uafhængig Myndighed, der hvilede paa Folkevalg eller en nedarvet Ret, omtales heller ikke nogensteds i Kilderne til den danske Historie.² Istedendfor saadanne har det rimeligviis, saa langt tilbage i Tiden som Sysselinddelingen gaar, været kongelige Tjenestemænd, der stode i Spidsen for Thingforhandlingerne og det offentlige Liv overhovedet, og de Spirer til et Ættearistokrati, som laa i det uafhængige Høvdingskab i Folkets mindre Kredse, og som ogsaa engang maa

¹ *Kemble, The Anglosaxons, I. 131.*

² *Se Larsen, Saml. Skr., I. 312.*

have fundets i Danmark, have altsaa her været afbrudte længe forud for den sikke Historie ved Kongedømet's Udvikling.

I Sverige var ved den historiske Tids Begyndelse Stamme-forfatningen aabenbart langt bedre bevaret. Dog havde ogsaa her Folklandene længe været underordnede et fælleds Overkongedøme, hvorved der var sat en Skranke for Udviklingen af den uafhængige Høvdingmagt. Og dernæst: Sverige laa mere afsides; det deeltog ikke i samme Grad som Nabolandene i Vikingtogenes krigerske Bevægelse; men denne Bevægelse har, som enhver fremadskridende Udvikling, maattet bidrage til at fremhæve visse Uligheder inden Samfundet; ved den maatte visse af de i den oprindelige Forfatning indeholdte Spirer drives op, medens andre trængtes tilbage; ved den maatte det urgermaniske «pêlemêle» af demokratiske, aristokratiske og monarchiske Forfatningselementer erholde en mere bestemt eller mere eensidig Retning, idet enten Kongedømet hævedes til en alle andre Myndigheder kuende Højde, eller ogsaa Høvdingmagten i Folkets engere Kredse, blev befæstet og udviklet. Sveriges forholdsviis ringere Deeltagelse i Vikingtogene giver os følgelig Grund til at formode, at dets Forfatning i den ældste historiske Tid har havt mere af den almeen-germaniske Charakter end Nabolandenes, at den oprindelige Ligevægt mellem de forskjellige Forfatningselementer her har været længere og bedre bevaret, saa at hverken Folkemagt eller Kongemagt eller Høvdingmagt traadte eensidig frem eller gjorde sig gjeldende med nogen stor Styrke, og denne Formodning stadfæstes ogsaa ved Kildernes udtrykkelige Vidnesbyrd. Vi finde Selvstyrelsen i Folkets engere Kredse (Herederne og Landskaberne) opretholdt og repræsenteret af Stammehøvdinge, der stode uafhængige af Kongedømet eller Landets centrale Styrelse. Men disse Stammehøvdinge havde, saalidt som de af *Tacitus* omtalte «principes» hos Sydgermanerne, en fuldt befæstet arvelig Myndighed, hvorved de først kunde siges at være bleven en herskende Klasse eller et virkeligt Aristokrati. Hvad vi hos Snorre

læser om *Thorgny Lagmand*, hvis Forfædre havde beklædt den samme Verdighed gennem mange Kongers Tid,¹ synes vistnok at vidne for, at de uafhængige Bondehøvdingers Verdighed i Sverige allerede tidlig var bleven en arvelig. Men de ældste svenske Love godtgjøre, at dette dog kun kan have været Tilfelde i en meget indskrænket Forstand; ifølge disse Love, der tilhøre det 13de og 14de Aarhundrede, var nemlig endnu da Valgprincippet almindelig forherskende. *Uplandslagen* bestemmer, at den saakaldte «Domare», der paa Folkets Vegne forestod Retsplejen i de svenske Hundreder, skulde vælges af 12 Bønder i hvert Hundrede, hvilke sidste igjen bleve opnævnte af den kongelige Ombudsmand.² Med Hensyn til Lagmændene — de egentlige Hovedrepræsentanter for Folkets Selvstyrelse i de engere Kredse, de rette Bondehøvdinger, der i den ældste Tid stode næsten som jævnbrydige ligeoverfor Kongedømet, — heder det i *Westgötalagen*: «Bondæsun skal Lagmadher waræ, thy skulu alle bønder radha med guz miscund», og i en nyere Lov (*Helsingelagen*) bestemmes det, at, naar en ny Lagmand skal tages, da skal Kongens Sysselmand opnævne 12 Mænd, og disse tolv skulle vælge Lagmanden.³ Dette stemmer, som man seer, paa det nærmeste overeens med hvad *Tacitus* fortæller om Stamme-forfattningen hos Tydskerne: «Eliguntur in conciliis principes, qui jura per pagos vicosque reddunt»;⁴ de svenske Lagmænd svare, baade med Hensyn til Omfanget og Betydningen af deres Magt og Maaden, hvorpaa de opnaaede denne, ganske til *Tacitus's* «principes». Om nogen arvelig Ret til Stillingen er der ikke Tale, og Udviklingen bevæger sig heller ikke henimod en saadan, hvorimod den af Folkevalg fremgaaede Myndighed i de engere Kredse mere og mere underordnes

¹ *Snorre, Hskr. (Ungers Udg.) Olaf d. H., S. Cap. 77.*

² Kongens Deeltagelse maa ansees som en senere Forandring; det Oprindelige har været, at Valget heelt og holdent tilhørte Almuen. Se *Nordström, Svenska Samhällsforfs Hist., I. 16—17.*

³ *Nordström, l. c., I. 29—30.*

⁴ «Høvdingerne, der forestaa Lov og Ret, udvælges i Folkeforsamlingerne». — *Germ. Cap. 12.*

under Kongedømmet, der blander sig ind i Valget og erhverver en stadig stigende Indflydelse paa det. Thorgny Lagmands Æt har været en saa højt anseet, at man ikke faldt paa at forbigaa den; men efter Loven maa man have haft Adgang hertil; Lagmandsbestillingen kan saalidt have været arvelig i det ellefte Aarhundrede, som den var det i det trettende og fjortende.

Til disse Træk af en demokratisk Charakter, som den svenske Stammeforfatning opviser, og som den har tilfældes med den ældste germaniske, saadan som vi kjende den af *Tacitus's* Skildring, gjenfindes intet Tilsvarende i de norske Forfatningsforhold, saalangt tilbage i Tiden som vi formaa at følge disse. Der er i Norge intet Spor af, at Folk har øvet nogen Valgret ligeoverfor den offentlige Retsplejes og Gudstjenestes Forstandere, Thingforhandlingernes Ledere og Almuens Anførere i Krigstilfelde, eller at disse have behøvet nogen Stadfæstelse fra Folkets Side for at indtage sine Stillingen. Alligevel maa Selvstyrelsen i de engere Kredse, Herderne og Fylkerne, have holdt sig, efter Landets Natur, ligesaa godt eller endnu bedre her end i Sverige. I enkelte Dele af Norge, t. Ex. det Thronhjemske, synes Kongedømmet endnu ved den historiske Tids Begyndelse at have været ganske ukjendt; i andre var der Fylkeskonger, som kun herskede over et enkelt eller et Par Fylker, eller Næs- og Søkonger, der, som *Snorre* siger, «raadete over meget Folk, men ejede intet Land».¹ Nu er det i sig selv naturligt og ved flere Landes (navnlig Englands)² Exempel godtgjort, at Kongens Myndighed blev større, eftersom den udbredte sig over en videre Kreds; den territoriale Udvidelse gik i Regelen jævnsides med en Forøgelse af hans Ret. De Norske Smaakonger kunne ikke have været i Besiddelse af en ligesaa stor Myndighed som den, de svenske Folklandes Overkonge øvede, og de Grunde, som i Sverige havde virket til at opløse Stammeforfatningen eller indskrænke Folkets Selvstyrelse, havde saaledes

¹ *Yngl. S., Cap. 34.*

² Se t. Ex. *Freeman, Norman Conquest, I. 84—85.*

ikke i samme Grad kunnet være virksomme i Norge før Harald Haarfagres Optræden. Men i Norge var, fremfor i Sverige, Selvstyrelsen i Folkets engere Kredse bleven bevaret samtidig med en sterk krigersk Udvikling, der havde knyttet talrige Forbindelser med andre Lande, hvorved en højere Cultur og en større materiel Rigdom var bleven tilført Landet. Denne Udvikling kom den talrige Klasse af Ætter til Gode, som hver i sin Kreds repræsenterede Selvstyrelsen, og hvis Anseelse beroede paa, at Kredsen bevarede sin politiske Selvstændighed. Det var dem, hvem Rigdomen og den højere Cultur fremfor Alt maatte tilflyde; det var ikke Smaa bønderne, men kun de mægtige Mænd, der vare istand til at udruste Vikingskibe og omgive sig med talrige Skarer af vaa-bendygigt Mandskab. Saaledes have de efterhaanden hævet sig fra at være Folkeforsamlingernes halvt demokratiske Ledere til en herskende Stilling. Udviklingen har gjort Afstanden større mellem dem og de menige Frie og derved betaget disse deres Ret til Valg eller Control, medens Magten er bleven overført som en fuldt arvelig Besiddelse til hine. Høj Byrd og sociale Fortrin paa den ene Side og politisk Magt paa den anden ere blevne uadskillelig forbundne; de i den oprindelige germaniske Forfatning liggende Spirer til et Aristokrati ere komne til fuld Modenhed. Vi finde allerede ved den historiske Tids Begyndelse de saakaldte Herser i Norge, hvem Ledelsen af den offentlige Retspleje og Gudstjeneste tilhørte i hvert Hered og Fylke hele Landet over, øvende denne sin Myndighed i Kraft af en ubestridt Arveret. I Modsætning til de svenske Lagmænd og Domere, hvem de iøvrigt synes paa det nærmeste at have svaret til, men som ikke opnaaede en saa uafhængig Stilling og derfor ogsaa bevarede mere af den oprindelige folkelige Charakter, udgjorde de en afsluttet Kreds af herskende Ætter, et virkeligt Aristokrati. I gamle norrøne Digte, der utvivlsomt maa antages at skrive sig fra den hedenske Tid,¹ omtales allerede «Herseæt» og «hersebaarne» Mænd, og i Fortællingerne om Islands

¹ Som *Rigsmaal* og *Hyndtuljód*.

Bebyggelse i det 9de og 10de Aarhundrede see vi den ene norske Herse efter den anden føre Hovet eller Templet, hvortil den offentlige Gudstjeneste i hans Kreds maa have været knyttet, og Verdigheden som Thing- og Tempelforstander med sig til Island, som andet Løsøre, der hørte Familjen til, og lade den gaa i Arv til sine Ætlinger.¹

Til at fremkalde denne Omdannelse af den gamle Stamme-forfatning, hvorved den blev, istedenfor halvt demokratisk, heelt aristokratisk, maa, foruden den nu paa pegede krigerske Udvikling, der forøgede Uligheden inden Samfundet, ogsaa de for Norge særegne agrariske Forhold have bidraget. Samfundet var bygget paa en religiøs Grundvold; Retsplejen var paa det Nøjeste forenet med den offentlige Gudstjeneste; Hereds- og Fylkestinget har været knyttet til Hereds- og Fylkeshovet. Dette maa antages at have været bygget efter Hereds- og Fylkesbøndernes fælleds Foranstaltning og oprindeligt at have været betragtet som en dem alle tilhørende Ejendom. Men idet Grunden i Norge overalt deelt mellem enkelte Familjer og efterhaanden ethvert saaledes occuperet Jordstykke blev betragtet som den enkelte Familjes ubetingede og uindskrænkede Ejendom, kunde en lignende Betragtning let komme til at blive overført ogsaa paa det fælleds Tempel. Det stod paa en enkelt Æts Grund; det gjaldt tilsidst for at tilhøre Ætten omtrent paa samme Maade og med samme Ret, som Grunden tilhørte den, og Ættens naturlige Repræsentant blev saaledes selvskreven Forstander for den med Hovet forbundne Offertjeneste. Men dermed fulgte ogsaa den politiske Magt: den, der forestod Hovet, maatte tillige forestaa Thinget; Offerpresten var tillige Anfører i Krig og Retsplejens Leder.²

Herse-Ætterne have imidlertid øjensynlig kun været Kjer-
nen, Eliten af det norske Aristokrati. Foruden den arvelige Tilegnelse af Magten som Fylkes- og Heredstthingenes Forstandere, er ogsaa selve Besiddelsen af Jord blevet Grund-

¹ Som *Eybyggja Saga*, Cap. 4. *Landnámab.*, III. 6. o. fl. St.

² Jvfr. *Munch*, *N. F. H.*, I. 1. 152—53.

volden for en Adel, der var ligesaa ejendommeligt for Norge som de agrariske Forhold, hvoraf den udsprang.

Hvor Jorden bebyggedes landsbymæssigt, maatte den blive nogenlunde jævnt fordeelt mellem Folkets frie Mænd.¹ Enhver Landsbys Agerland inddeelttes i lige store Lodder, hvoraf hver af de til Landsbyen hørende Familjer fik ligemange. Langt lettere og hurtigere maatte Uligheder i Hensyn paa Besiddelse af Jord og det dermed givne Grundlag for Magt og Anseelse kunne udvikle sig, hvor Jorden bebyggedes ved enkelte Familjer, der nedsatte sig hver for sig.² Her kunde den enkelte heldige eller formaaende Mand komme til at tilægge sig vidtløftige Strekninger, hvoraf han eller hans Æt siden uddeelte Stykker til sine Hørige eller Tjenere, saaledes som vi vide, at det i en historisk Tid er foregaaet ved Islands Colonisation. — Ved Landsbyforfatningen var den Enkeltes Ejendomsret altid undergivet væsentlige Indskrænkninger. Han kunde ikke dyrke sin Jord, som han selv vilde, men var underkastet den eengang vedtagne Orden; han tilhørte, som Ejer af en Lod i Landsbyens Jorder, en Menighed, i hvilken Alle vare lige, der betragtedes paa en Maade som et uopløseligt, organisk sammenhængende Hele, hvor altsaa ingen Enkelt kunde opnaa fuld Selvstændighed.³ Denne Stilling synes saa lidet foreneligt med Begrebet af Adel, med Forestillingen om Jordejendom som Grundlag for en aristokratisk Samfundsklasses Anseelse og Magt, at enkelte Forskere have tænkt sig, at de mere højbyrdige eller ansete Familjer ogsaa i de germaniske Lande, hvor Landsbyforfatningen var herskende, har været tildeelt særskilte Jordstykker udenfor Landsbymarkeerne, saa at for deres Vedkommende det Forhold undtagelsesviis skulde have fundet Sted, som var det sedvanlige i Norge, og at — omvendt, — en væsentlig Grund til den visse Familjer tilkommende arvelige Forrang, der i en senere historisk

¹ Jvfr. *Larsen, Saml. Skr.*, I. 339.

² Jvfr. *N. M. Petersen, Danm. Hist.*, III. 159—60.

³ Som *Dahlmann, Gesch. v. Dänem.*, I. 135, betegner Landsbybondens eller Bolsmandens Forhold: «Sein Pflugland stand unter straffem Gemeinderecht, völlig Herr war er nur in seiner Toft».

Tid fremtræder i visse Lande, netop skulde være at søge deri, at de have faaet sig anviist eller sat sig i Besiddelse af særskilte, for sig selv liggende Jordstykker, medens de øvrige Familjer indtraadte i Landsbyfælledsskabet.¹ Urigtigheden heraf er nu vistnok tildeels godtgjort: baade i Tydskland og i Danmark viser det sig, at den store Grundbesiddelse, — den, paa hvilken den senere udviklede Tjenesteadel byggede sin Magt, — kunde bestaa og i Regelen ogsaa bestod af enkelte omsprede Lodder (Bol eller Hufen) i Landsbyerne, altsaa laa, ikke udenfor, men indenfor det almindelig herskende Jordfælledsskab, og at de senere Herregaarde have dannet sig lidt efter lidt ved Sammenlægning af flere slige Lodder og længe have vedblevet at staa under den samme Fælledsorden som de øvrige til den samme Landsby hørende Bol eller Gaarde.² Men sikkert er det, at Landsbyforfatningen baade fra først af medførte en nogenlunde ligelig Fordeling af den dyrkbare Jord mellem de Frie, altsaa bidrog til at give Samfundet en demokratisk Charakter, og at den, saalænge den vedblev at bestaa, maatte være en Hindring for Dannelsen af saa udstrakte og fremfor Alt saa uafhængige Ejendomsbesiddelser, som de, der krævedes for at være Grundlag for en Adels, en herskende aristokratisk Klasses Magt. Og ligesaa sikkert, at den for Norge ejendommelige Bebyggelsesmaade, de for Norge ejendommelige agrariske Forhold i høj Grad maatte virke til at befordre Samfundets Udvikling i aristokratisk Retning. Her var det tænkeligt, at en enkelt Familie fra først af blev Ejer af store Landstrekninger, hvor den kunde omgive sig med en talrig Skare af mere eller mindre afhængige Rydningsmænd. Og

¹ Saaledes Leo, *Vorlesungen über d. Gesch.*, I. 158 ff.: «Es ist der Natur der Sache nach unvereinbar mit dieser ausgezeichneten Stellung der Nobiles, dass wir uns einen derselben als Glied eines kleinen Gemeindeverbandes denken Innerhalb einer Dorfgemeinde kann ein solcher Mann unmöglich sitzen, und darin haben wir nun auch wahrscheinlich den Grund überhaupt dieser Nobilität» o. s. v. — Jvfr. *Molbeck, Dansk hist. Tidsskr.*, II. 510—11 (III. 183—84), hvor Herregaardene føres tilbage til de saakaldte «Stuf» eller «Ornum»: særskilte Stykker Jord, dyrkede udenfor Landsbymarkerne.

² *Waitz, D. V.-G.*, I. 215. *Larsen, Saml. Skr.*, I. 339 og 438.

her løste Jordejendomen sig saa fuldstændig ud af ethvert Fælledekskab, hver Gaard blev i den Grad et Rige for sig, den Enkeltes Ejendomsret i den Grad souverain, at ikke den meest aristokratiske Selvfølelse kunde forlange noget mere.

I den gamle norske Lovgivning finde vi ogsaa ligefrem adelige Fortrin knyttede til selve den frie Jordejendom, og vi see Hølds¹ eller Odelsbondeætterne indtage en Stilling som en højere, bestemt udmerket Klasse inden de Fries Samfund. Baade den ældre *Gulathingsslov* og den ældre *Frostathingsslov* tilkjender Hølden en højere personlig Ret end den almindelige Bonde. Gulathingloven² opstiller følgende Klasser: 1) Jarl og Biskop, 2) Lendermand, 3) Høld, 4) Bonde, 5) Løjsings (Frigivens) Søn, 6) Løjsing. Jarlens Ret var 12 Mark, Lendermandens det Halve deraf, 6 Mark, Høldens det Halve deraf, 3 Mark, Bondens uden Odel det Halve deraf, 12 Øre, o. s. v. I *Frostathingssloven*³ opstilles som den nærmeste Klasse efter Hølden den «aarbaarne Mand», hvorved forstodes en saadan, som mindst gennem 8 Slegtled nedstammede fra Frie;⁴ den aarbaarne Mands Ret var 2 Mark, medens Høldens var 3. Ogsaa andre Bestemmelser i de samme Love vise Høldsætternes privilegerede Stilling ligeoverfor det øvrige Samfund. Gulathingssloven t. Ex. bestemmer,⁵ at Hval, som findes flydende paa Dybet, skal tilfalde Finderen, hvis han er Høld, eller har højere Ret, og Hvalens Længde ikke overstiger 18 Alen; har Finderen derimod ringere Ret, er han simpel Bonde, maa han kun beholde Hval, som ikke er større end 9 Alen. Vistnok skrive disse Love sig i den Stand, hvori vi kjende dem, fra det 12te og 13de Aarhundrede; men at de her anførte Bestemmelser ere langt ældre, at de have sin Oprindelse fra Tider, der ligge forud for den sikke Historie, kan ikke

¹ Om den rette Skrivemaade og sandsynlige Betydning af dette Ord see *Konrad Gislason, Aarb. f. N. O. 1866, S. 264—65.*

² Cap. 200.

³ X. 34 og 35.

⁴ *S. Fr. Brandt, Brudstykker af Forelæsninger over den Norske Rets-historie.* (særskilt Aftryk af *Ugeblad for Lovkyndighed*), S. 2—3.

⁵ Cap. 149. Jvfr. *F. L. XIV. 10.*

være underkastet Tvivl. Forsaavidt der skulde være indtraadt nogen Forandring i disse Forhold siden den historiske Tids Begyndelse og det norske Enekongedømes Oprettelse, maatte den snarere antages at have gaaet i Retning af at udjævne de aristokratiske Fortrin, der tilkom visse Klasser inden Folket, end omvendt. Kongedømmets Tendents var nemlig her som allevegne rettet paa at ophæve enhver blot paa Fødselen hvilende Forrettighed; inden det Tidsrum, som den endnu bevarede gamle norske Lovgivning omfatter, see vi ogsaa en bestemt Bevægelse foregaa i denne Retning: i *Frostatingsloven*, der er noget yngre end *Gulathingsloven*, er Høldens Fortrin fremfor de almindelige Bønder eller frie Mænd noget mindre skarpt gennemført end i denne, og i *Magnus Lagabøters Landslov* see vi allerede den hele Klasseforskjel for en stor Deel ophævet.¹ Om Forandringer af lignende Art have fundet Sted i Tiden forud for vore ældste skrevne Love, formaa vi ikke at afgjøre; men Saameget er sikkert, at den aristokratiske Stilling inden Samfundet, som Hølderne indtage i disse Love, ikke kan hvile paa en nyere Udvikling, men maa være urgammel i Landet, ældre end al Historie. I Digte fra den hedenske Tid nævnes Høldsæt ved Siden af Herse- og Kongeæt som det «bedste Mandvalg paa Jorden»,² og i Fortællingerne om de tidligste Begivenheder i vor Historie see vi Hølden, «Storbønden», «den mægtige eller gode Bonde» (stórbóndi, ríkr, góðr, mikill bóndi) optræde Side om Side med Herser og Høvdinger og endog holde sig for god til at gaa Kongen til Haande og modtage noget Verdighedsnavn af ham.

Høldens Ret og Rang i Samfundet beroede paa, at han sad paa Odelsgrund, repræsenterede en Familje, som gennem

¹ Se *Brandt, Brudstykker etc.*, 8—9 o. f. St.

² Hyndluljóð, v. 16:

« . . . þaðan Auðlingar
þaðan Ynglingar
þaðan hauldsborit
þaðan hersborit
mest manna val
und Miðgarði.

Flateyjarbók, I. S. 13.

længere Tid havde besiddet arveligt Jordegods. *Gulathingsloven*¹ bestemmer, at den Jord skulde være Odelsjord, «er afi hefir afa leyft» 3: som har gaaet gennem 5 Slegtled og er kommet under det sjette. Den noget yngre *Frostathingslev* sætter² som Betingelse alene, at Jorden har ligget under 3 Slegtled og er kommen til det fjerde. Høldernes Klasse udgjorde følgelig ingen strengt afsluttet og adskiller sig derved fra den før omtalte Nobilitet hos Sydgermanerne og vistnok ogsaa fra det egentlige Høvding- eller Hørsæristokrati i Norge. Den Frigivnes Æt kunde, om Lykken var den god, hæve sig lige op til Hølds Rang. Hans Søn fik allerede en højere Ret end Faderen; dennes Søn kunde købe Jord og blive Bonde, og naar Jorden bevaredes tilstrekkelig lang Tid hos hans Efterkommere, avancerede de til Hølder. Imidlertid er det neppe til at tvivle paa, at dette, om end lovlig muligt, kun yderlig sjelden har fundet Sted, ialfald i de tidligere Perioder af vor Historie. Den Omstændighed, at en Familjes Rang og Ret inden Samfundet beroede paa, at den beholdt sin Jordejendom, og at denne regelmæssigt nedarvedes fra Fader til Søn, bevirkede, at ingen Mand gjerne definitivt skilte sig ved sin Gaard, at Lovgivningen gav Høldsætten Midler ihænde til at forebygge, at Familjegodset, hvorpaa Ættens hele sociale Stilling beroede, skulde fortabes for den og gaa over i Fremmedes Besiddelser, og at disse Midler vel i Regelen ere blevne brugte med den yderste Strenghed.³ Jo længere man gaar tilbage i Tiden, jo større ere de Krav, som Loven opstiller for Erhvervelse af Odel; ifølge *Gulathingsloven* maatte, som ovenfor anført, en Jord have gaaet gennem fem Slegtled og være kommen under det sjette for at blive Odelsjord; ifølge *Frostathingsloven* behøvede den kun at have gaaet gennem tre Slegtled og være kommen under det fjerde; i *Magnus Lagabøters Landslov*⁴ gjentages den samme

¹ Cap. 270.

² XII. 4. Jvfr. Brandt, *Brudstykker etc.*, S. 38—39.

³ Se Brandt, l. c., S. 37.

⁴ VI. 2.

Bestemmelse, men her tilføjes yderligere en bestemt Tidsfrist, nemlig 60 Aar, inden hvilken Jorden under alle Omstændigheder blev sin Besidders Odel. Omvendt see vi vistnok den Forkjørsret, som i de ældre Love tilstaaes Odelsarvingerne til den Gaard, hvortil de vare odelsbaarne, og ifølge hvilken Gaarden først skulde lovbydes dem, inden den blev solgt, i den senere Lovgivning gaa over til en virkelig Indløsningsret, hvorved Adgangen holdtes dem aaben gennem en længere Række af Aar til at gjenerhverve paa de samme Betingelser den Gaard, der var frakommet Ætten og gaaet over i Fremmedes Besiddelse; men det er tillige aabenbart, at en saadan Indløsningsret i ældre Tider har været omtrent overflødig. Jo længere man gaar tilbage i Tiden, jo mere har det vistnok hørt til de sjeldne Undtagelser, at Odelsarvingerne ikke gjorde Brug af sin Forkjørsret, naar en Gaard blev dem lovbudt, og oprindeligt synes endog den Grundsætning at have været herskende, at Odelsejendommen tilhørte Ætten og ikke den Enkelte, og at den ligeoverfor Ætten egentlig var fuldkommen uafhængelig.¹

Vi kunne altsaa gaa ud fra, at Høldsklassen var, om end ikke juridisk, saa dog factisk tilstrekkelig afsluttet til at gjelde for en virkelig Adel, ialfald i den ældste Periode af vor Historie, den, hvorom der her nærmest er Tale. Men — vil man sige — Størsteparten af Landets Jord var i Høldernes Besiddelse, og derefter maa det dog antages, at de have udgjort en altfor overvejende Deel af Folket, til at det gaar an at betragte dem som en Adel, som en særskilt, over den menige Almue opløftet Klasse. Saaledes bruger *Dahlmann*, idet han omtaler den Norske Odelsbondestand i Oldtiden med dens sterkt omhegnede Ejendomsret og aristokratiske Charakter i det Hele, det Udtryk om den, at den vilde have været «ein wahrer Landadel, wenn er nicht das Volk selber wäre».² Denne Betragtning passer fuldkommen paa Forholdene i en nyere Tid. Odelsbønderne udgjorde ved Midten af det 17de

¹ *Brandt, l. c., S. 52. Munch, N. F. H., I. 1. 118.*

² *Gesch. v. Dänem., II. 303.*

Aarhundrede et Antal af omtrent 12,000 eller henved Tredjeparten af Landets jordbrugende Befolkning,¹ — et Tal, der siden raskt er bleven forøget. Men dette hænger sammen med en heel indre Omdannelse af Samfundet, der er begyndt længe forud, og det kan neppe være tvivlsomt, at Forholdet i Saga-perioden var et ganske andet. Selve Ordet «byggja», «bygsla» om Leje af Jord i vore gamle Love tyder paa, at den store Masse af Landets Jordbrugere i Oldtiden var Lejlændinger. I samme Retning peger den sammenligningsviis store Udførlighed, hvormed i disse Love Forholdet mellem Jorddrot og Leilænding er behandlet, fremdeles den Omstændighed, at Gaardenes Størrelse i Norge, saalangt op i Tiden som det er muligt at naa, angaves, ikke som i andre Lande efter Udstrækning (saa og saa mange Dages Pløjeland t. Ex. eller Tønder Land), men efter Landskylden, hvilket synes at forudsætte som Regel, at Jordegodset var Gjenstand for Bortleje.² I *Frostathingsloven*³ bestemmes det om Tylftereden, at man til den skulde opnævne «haudda xij or fyli eða bændr hina bezto ef eigi eru hauddar til»; ligeledes om Setterenden,⁴ at man til den skulde opnævne «haudda vj, eða bændr hina bestu, ef eigi eru hauddar til». Det forudsættes altsaa her, at det kunde have sine Vanskeligheder at opdrive 12 eller 6 Hølder i et heelt Fylke; men heraf synes det dog at fremgaa, at Hølderne maa, i Sammenligning med nyere Tidens Odelsbønder, have udgjort et overmaade indskrænket Antal.⁵ Og var dette Tilfelde i det trettende Aarhundrede, har

¹ Nord. Univ. Tidsskr., 4de Aarg., 3die Hefte, S. 89.

² Munch, N. F. H., IV. 2. 666.

³ IV. 8.

⁴ XV. II.

⁵ Wilda, *Strafrecht der Germanen*, S. 343, mener, at Hølderne ikke kunne have været en «Adelsklasse», da der var en vis Præsumption for, at man hørte til Høldernes Klasse, og anfører som Beviis herfor den Bestemmelse i den ældre Bjarkøret, Cap. 47, at i Kjøbstad skulde Alle tage lige Ret, nemlig Høldsret. Men den personlige Ret var Maalestokken, hvor-efter Bøder for forskjellige Legems- og Ejendomsforræmmer bestemtes, og det kunde, efter de for Kjøbstaden ejendommelige Forhold, være rimeligt, at denne Maalestok her blev en for alle fælleds og tillige at den blev en forholdsviis høj.

det vel ikke mindre været Tilfælde i det niende; de Grunde, der bidroge til at samle og fastholde Jordegodset paa enkelte mægtige Besidderes Hænder, havde nemlig utvivlsomt været virksomme længe forud for den sikke Histories Begyndelse, og de maa vel endog have gjort sig gjeldende i langt højere Grad i Stammeforfatningens Tid, end efterat det norske Rige var bleven oprettet.

Her vil endnu være et Spørgsmaal at besvare. Den almindelige og gamle Arveregel saavel i Norge som i de øvrige skandinaviske Lande var, at hele Arveladerens Formue skulde deles mellem hans Sønner. Hvorledes har det, naar en saadan Regel stod ved Magt, kunnet undgaaes, at de mægtige Høldsætter gennem en fortsat Udstykning selv undergrov Grundlaget for sin Rang og Indfyldelse i Samfundet, saa at de, trods de Midler, som Lovgivningen gav dem i Hænde til at forhindre, at deres Jordegods gik over i Vanbyrdiges Eje, desuagtet efterhaanden sank ned i Kredsen af den menige Almue, fordi de vare blevne dens Ligemænd eller Undermænd i materielle Vilkaar? Det samme Spørgsmaal gjelder ogsaa de egentlige Høvding- eller Herseætter. Vel vare disse i Besiddelse af bestemte politiske Rettigheder som Tempelforstandere og Ledere af Thingforhandlingerne; men deres Myndighed har dog, som de af *Tacitus* omtalte «Fyrsters», snarere været en «auctoritas svadendi» end en «potestas jubendi», og for at opretholde denne «auctoritas» var det nødvendigt, at de ikke blot vare de højbyrdigste, men ogsaa de rigeste, hver inden sin Kreds, og at de vare istand til at omgive sig med de talrigste Skarer af haandgangne Mænd. Hvorledes have de kunnet bevare Evnen hertil paa samme Tid, som Arve-reglerne syntes at medføre en stadig fortsat Splittelse af den engang samlede Formue?¹ Man kan nu her tænke paa Vikingtogene, hvorved de højbyrdige Ætter vistnok gennem lange Tider erhvervede sig Midlerne til at opretholde sin fornemme Leveviis, uanseet Udstykningen af det oprindelige Arvegodts. Men fremfor Alt maa Forklaringen søges i de mo-

¹ *Aschehoug, Statsforfatningen i Norge og Danmark, S. 97.*

ralske Grunde, som vi see virksomme til at fastholde den udstrakte Jordbesiddelse hos de adelige Ætter, endog trods en Arvelovgivning, der beforder Ejendomens Udstykning, overalt hvor den adelige Rang medfører ikke blot økonomiske Fordele, men ogsaa politiske Rettigheder, hvor Adelen ikke blot er en privilegeret, men en herskende Classe. Gjennem en Række af Aarhundreder blev den franske Adel fattigere og fattigere; dens Godser udstykkedes mere og mere og gik mere og mere over i Uadeliges Besiddelse, medens i England et modsat Forhold fandt Sted, og det uagtet den franske Lovgivning ikke mindre, men snarere mere, end den engelske havde sørget for at give Adelsætterne Midler ihænde til at forhindre den altfor sterke Udstykning og Godsernes Overgang i Uadeliges Besiddelse, og skjønt der var tillagt det adelige Jordegods vel saa store økonomiske Fordele og Friheder i Frankrige som i England. «On dirait», siger *Tocqueville*,¹ idet han omtaler denne Modsætning, «que, dans les institutions humaines comme dans l'homme même, indépendamment des organes que l'on voit remplir les diverses fonctions de l'existence se trouve une force centrale et invisible qui est le principe même de la vie. En vain les organes semblent agir comme auparavant; tout languit à la fois et meurt quand cette flamme vivifiante vient à s'éteindre». Denne «flamme vivifiante» er for Adelens Vedkommende Besiddelsen af politisk Magt eller Udsigten til at opnaa den. Grunden til hiin Modsætning mellem Udviklingen i Frankrige og England var, at den franske Adel siden Begyndelsen af det 17de Aarhundrede var udestængt fra det politiske Liv, at dens Rettigheder havde en blot økonomisk eller ydre-conventionel Charakter, medens Adelen i England var et Aristokrati og Besiddelsen af Rigdom og udstrakte Jordegodser for den var den materielle Basis for en politisk ledende Stilling. Deri havde de engelske Adelsætter en moralsk Spore til at holde sine Jordegodser samlede, til at bevare og udvide den økonomiske

¹ *L'Ancien Régime et la Révolution*, p. 173—74.

Grund for deres adelige Forrang, som virkede ganske anderledes kraftigt, end alle de Forskrifter om Substitutioner og Primogenitur, alle de Friheder og økonomiske Fordele, hvorved den franske Lovgivning havde søgt at betrygge Adelen i dens Besiddelse af Grunden. Men dette har nu ogsaa Anvendelse paa Forholdene i Norge i den her omhandlede Periode af Landets Historie. I Spidsen for hvert af de smaa Samfund, mellem hvilke Landet var deelt, stode Høvdinger, der vare i arvelig Besiddelse af Retten til at lede den offentlige Retspleje og Gudstjeneste; men disse Høvdinger støttede igjen sin Indflydelse til de meest ansete Bønder i Fylket eller Heredet (Storbønderne, Hølderne) og deelte sin Magt med dem. Høldsætterne udgjorde et Slags lavere Adel (gentry), en Underskov, der omgav det egentlige Aristokrati's Stammer og beskyttede dem. Det var Conføderationer af herskende Familjer, hvis Magt beroede paa nedarvet Ret og Anseelse, men tillige betingedes af, at de ogsaa i økonomisk Henseende holdt sig i Spidsen, at de kunde udfolde størst Pragt, leve paa den fornemste Fod o. s. v. De havde heri en Spore til at bevare sine Jordegodser saavidt muligt samlede, der, saalænge Fylkesforfatningen endnu nogenledes stod ved Magt, har overbalanceret Indflydelsen af en Lovgivning, der fastsatte som almindelig Regel lige Deling mellem en Arveladers samtlige Sønner. Naar en af de politisk raadende Herser eller Hølder efterlod sig flere Sønner, men ikke tilstrekkeligt Jordegods til at forsørge dem alle paa en standsmæssig Maade, da har vel i Regelen ingen Deling fundet Sted.¹ Sønnerne have vedblevet at bo sammen, eller en enkelt af dem har overtaget Arvegodset, medens de øvrige have søgt ud i Verden for at gjøre sin Lykke paa anden Maade; Familjens aristokratiske Traditioner have afholdt dem fra at etablere sig selvstændigt, naar de ikke kunde gjøre dette uden ved at opgive den af

¹ Gulathingslovens og Frostathingslovens Bestemmelser om Udskiftning af Odelsjord mellem Arvingerne tyde paa, at en sliig Udskiftning ikke har været Regel, men kun fandt Sted, forsaavidt Medejerne ønskede det. *G. L. Cap. 27, 882, F. L. XIV. 4.* Jvfr. *Munch, N. F. H., I. 1. S. 118.*

Familjen engang erhvervede Rang, eller at grunde nye Linjer, naar de maatte skjønne, at disse vilde synke tilbage iblandt den menige Almue. Og medens saaledes det hos enkelte mægtige Ætter samlede Jordegods langtfra blev udstykket i den Grad, som man skulde have formodet efter de gjeldende Arveregler, have disse Ætter i sin politiske Indflydelse og sin engang erhvervede økonomiske Overlegenhed besiddet et Mid- del til at forøge sine Ejendome paa andre, mindre heldige eller mægtige Ætters Bekostning, hvilke ganske vist ogsaa er bleven benyttet i sin fulde Udstrekning, saa at Bevægelsen gennem lange Tider snarere maatte gaa i Retning af en stadig større Ophoben af Jordegods paa enkelte Hænder end omvendt.

Naar vi i det Foregaaende have fremhævet som den væsentlige Adskillelse mellem de skandinaviske Folk paa den Tid, da deres sikke Historie begynder, at den norske Samfundsorden havde en langt mere udpræget aristokratisk Charakter, end enten den svenske eller den danske: vil dette maaskee vække Forundring hos de Fleste, der ere nogenledes fortrolige med vor nyere historiske Literatur. Det vil synes en ny Opfatning, og er det ogsaa i en vis Forstand. De enkelte Kjendsgjæringer, hvortil den støtter sig, have selvfølgelig længe været kjendte, og om dem er der fordetmeste heller ingen Tvivl. Men disse Kjendsgjæringer have ikke været sammenstillede, eller man har ikke draget Conseqventserne af dem. Forsaavidt en almindelig Betragtning har været gjort gjeldende af de norske Samfundsforhold i Oldtiden, sammenlignet med Nabolandenes, har den endog snarest gaaet i en modsat Retning. Forfatningen i de uafhængige norske Fylker er bleven betegnet som en *demokratisk*-patriarkalsk.¹ Man er gaaet ud fra, at den havde en meget primitiv Charakter, endog mere primitiv end den samtidige Forfatning i Sverige og Danmark; man har betragtet dette som et Fortrin, der skulde hænge sammen med Folkets ublandede nordgerma-

¹ Se t. Ex. *Keyser, Norges Retsforf.*, S. 6.

niske Herkomst; men jo mere primitiv, desto mere demokratisk. Man har talt om «Folket» som den egentlig raadende Statsmagt i det gamle Norge, og til «Folket» er bleven henregnet baade Herser og Hølder, saa det fik et Udseende af, at Kongedøme paa den ene Side og en eensartet demokratisk Masse paa den anden stode ligeoverfor hinanden. — Ifølge en af *Munch* og *Keyser* oftere fremsat Mening var det Danmark (tildeels ogsaa Sverige), der i den ældste historiske Periode havde en sterkt udpræget aristokratisk Stats- og Samfundsforfatning, medens et mere reent Demokrati skulde have hersket i Norge. Denne Forskjel skulde da igjen hidrøre derfra, at Befolkningen i Norge var ublandet nordgermanisk, medens Danmark (og det sydlige Sverige) tidligere havde været bebygget af tyske Stammer, som maatte underkaste sig de indtrængende Nordgermaner, der delte Land og Folk mellem sig, ligesom Frankerne havde gjort i Gallien, og, ligesom disse, bleve en Adel, en herskende Classe ligeoverfor den undertvungne ældre Befolkning.¹ Vi kunne med Hensyn til denne Lære indskrænke os til at henvise til det Foregaaende; Forudsætningen om tyske Stammer i Danmark, der ere bleven underkastede af Nordgermanerne, maa siges at være blevne omstyrtet ved den nyere Tids Forskning, og, endog om den havde været rigtig, vilde man dog ikke have havt Ret til at drage slige Slutninger af den som de, *Munch* og *Keyser* drog. Blandt de danske Historikere har der ligeledes været enkelte, som have tillagt den danske Samfundsforfatning i Oldtiden en udpræget aristokratisk Charakter.² Og, om end denne Mening ikke har fundet almindelig Indgang, idet de Fleste med Rette have gjort gjeldende den med Landsbyforningen følgende nogenlunde jævne Fordeling af Jordegodset, er det dog paa den anden Side heller ikke hos dem bleven fremhævet, at der i saa Henseende bestod en skarp Modsæt-

¹ Se *Munch*, *Skandinaviens Hist.* (1839), S. 109 ff. o. fl. St., jvfr. *Paludan-Müllers* Anmeldelse af samme i *Tidsskr. f. Liter.* III. *Munch*, *Om Adelen i Norsk Maanedsskr.*, I. *Keyser*, *Norges Retsforf.*, S. 4—5 o. fl. St.

² Saaledes navnlig *N. M. Petersen*.

ning mellem Norge og Danmark. — Endnu den nyeste Forfatter, der har givet en udførlig sammenlignende Oversigt over de nordiske Folks Stats- og Samfundsudvikling i Oldtiden,¹ ytrer sig tvivlende og i ubestemte Udtryk om dette Forhold. Efter at have berørt den Munch-Keyserske Hypothese, hvorefter det danske Samfunds formeentlig mere aristokratiske Charakter skulde skrive sig fra en Erobring, omtaler han, at der blandt de Forskere, der forkaste denne Hypothese, gives enkelte, som «antage, at de oprindelige Samfundsforhold i Danmark have havt et meget aristokratisk Præg, og indrømme, at den Jord, der tilhørte de egentlige Bønder i Danmark, ikke har været af saa stor Udstrekning, som man i Almindelighed har tænkt sig, samt at den afgjørende Indflydelse paa Thingene laa hos Kongens haandgangne Mænd og Adelbønderne eller Medlemmer af de mere anseelige Bondeætter». «Men», fortsætter han, «forudsat at dette er rigtigt, bliver det atter et Spørgsmaal, om Danmarks ældste Samfundstilstand heri har været meget afvigende fra Norges og Sveriges. Man har nemlig al Anledning til at tro, at der i begge disse Riger allerede meget tidlig gaves saavel en Classe af Storbønder som et betydeligt Antal af Lejlændinger, uden at man dog kan gjøre sig nogen Mening om, hvorvidt Forholdet mellem disse Classer har været synderlig forskjelligt i de forskjellige Lande». Paa et andet Sted antyder den samme Forfatter² som sin Mening, idet han omtaler den nyere Tjenesteadel, der udviklede sig i de tre nordiske Riger med Kongehirden som Udgangspunct, men i Norge aldrig opnaaede paa langt nær en saadan Styrke som i Naborigerne, at det samme Forhold ogsaa har fundet Sted med Hensyn paa den ældre Fødselsadel. Han ser i det norske Kongedømes sejrende Udgang af Borgerkrigene et Beviis for, at ogsaa Lendermandsaristokratiet i Norge, der, om det end stod i et Tjenesteforhold til Kongen, dog væsentlig maa betragtes som en Fortsættelse af den oprindelige, fra Fylkesforfatningens Tid

¹ *Aschehoug, Statsforf., S. 10—11.*

² *Aschehoug, l. c., S. 114 og 119.*

stammende Fødselsadel, var forholdsviis svagere udviklet end det tilsvarende uafhængige Høvdingaristokrati i Danmark og Sverige.

Det forekommer os, at Norges hele Historie i de første Par Aarhundreder, sammenlignet med Nabolandenes i det samme Tidsrum, tilstrekkelig godtgjør Urigtigheden af denne Mening, og at en Sammenligning af de tre Landes ældste Historie i Forbindelse med en Sammenligning af de ældste norske og de ældste danske og svenske Love fuldkommen stadfæster, hvad man paa Forhaand maa formode, naar man stiller sig for Øje den forskjellige Bebyggelsesmaade og Stammeforfatningens længere Vedvaren i Norge samtidig med en sterk krigersk Udvikling, at nemlig Samfundet i Norge ved den sikke Histories Begyndelse havde en langt mere udpræget aristokratisk Charakter end Samfundet i Danmark eller Sverige.

De til Island under *Harald Haarfagre* udflyttede Ætter hørte fordetmeste til, hvad man maa kalde den gamle norske Adel; det var netop de store Ætters aristokratiske Selvraadighed, der rammes ved Oprettelsen af det norske Enkonedøme og den dermed i Forbindelse staaende saakaldte «Ophævelse af Odelen»; det var derfor ikke Almuesmænd, — dem maatte den skete Forandring snarest synes en Fordeel, idet den medførte bedre Fred og større Retssikkerhed, end der forud kan have fundet Sted,¹ — men Høvdinge og Storbønder, hvis Odel ikke blot var en privat Herlighed, men en offentlig Magt, — det var Medlemmerne af den i Fylkesforfatningens Tid herskende Classe, der foretrak «heller at forlade sine Ejendele end finde sig i Uretferdighed enten af Kongen eller nogen anden Mand».² Denne talrige Skare af «ågætir» eller «gøfgir» Mænd, — Herser eller Hølder, Kongers eller Jarlers Ætlinge, hvem Harald Harfagres «ofriki» drev over til Island, giver os en høj Forestilling om det norske Samfunds aristokratiske Charakter ved Begyndelsen af

¹ Jvfr. *Norsk. hist. Tidsskr. II. 281. ff.*

² *Hardar Saga Grimkelssonar, Isl. Sög. 1843. II.*

den sikke Historie. Og saa sterkt end Udflytningerne til Island eller andenstedshen i Harald Haarfagres Tid maa have ryddet op iblandt det gamle Fylkesaristokratis Stammer, vedblev det dog endda i det følgende Tidsrum at være talrigt og mægtigt nok til at byde Kongedømet Spidsen og hevde sin tidligere Uafhængighed, saa at Harald Haarfagres Verk Gang efter Gang maatte gjøres om fra nyt af. Disse voldsomme Brydninger, der fylde de første halvandethundrede Aar af vor Historie, frembyder Sveriges og Danmarks Historie i det samme Tidsrum intet Sidestykke til. Det er først meget senere, efterat en nyere Adel, af en ganske anden Charakter og Oprindelse end det gamle Fødselsaristokrati, har udviklet sig i disse Lande, at ogsaa her lignende Kampe tage sin Begyndelse; men da bliver det til Gjengjæld stille i Norge.

I en vis Forstand har der naturligviis fra de ældste Tider fundets og gennem den her omhandlede Periode vedblevet at bestaa en Fødselsadel ogsaa i Sverige og Danmark; det vil sige: der har fundets enkelte Familjer, som gjaldt for mere højbyrdige end andre, og som paa Grund heraf eller paa Grund af sine Rigdome nød fortrinlig Anseelse og Indflydelse.¹ *Saxo Grammaticus* nævner paa flere Steder «nobiles»² eller «illustres» ved Siden af de simple «ingenui»; hvad Sverige angaar, da ville vi t. Ex. i *Snorres Olaf den Helliges Saga* finde omtalt ogsaa her storættede Mænd, Familjer med en nedarvet fortrinlig Anseelse. Men det er aabenbart, at disse højbyrdige Ætter ikke paa langt nær have været saa talrige eller mægtige i Sverige og Danmark som i Norge; de have ikke i Sverige og Danmark som i Norge hævet sig til en særegen afsluttet Classe, ikke erhvervet bestemte arvelige Forrettigheder eller Udmerkelse, ikke indtaget en regelmæssigt ledende Stilling i Samfundet eller sikket sig en bestemt politisk Magt.

¹ Jvfr. *Dahlmann, Gesch. von Dänemark, I. 173 ff.*

² *Saxo* bruger dog paa flere Steder dette Ord i en Sammenhæng, der synes at vise, at det alene skal forstås om Medlemmer af den kongelige Familie. *Dahlmann, l. c., I. 226 A. 2.*

Grund for deres adelige Forrang, som virkede ganske anderledes kraftigt, end alle de Forskrifter om Substitutioner og Primogenitur, alle de Friheder og økonomiske Fordele, hvorved den franske Lovgivning havde søgt at betrygge Adelen i dens Besiddelse af Grunden. Men dette har nu ogsaa Anvendelse paa Forholdene i Norge i den her omhandlede Periode af Landets Historie. I Spidsen for hvert af de smaa Samfund, mellem hvilke Landet var deelt, stode Høvdinger, der vare i arvelig Besiddelse af Retten til at lede den offentlige Retspleje og Gudstjeneste; men disse Høvdinger støttede igjen sin Indflydelse til de meest ansete Bønder i Fylket eller Heredet (Storbønderne, Hølderne) og deelte sin Magt med dem. Høldsætterne udgjorde et Slags lavere Adel (gentry), en Underskov, der omgav det egentlige Aristokrati's Stammer og beskyttede dem. Det var Conføderationer af herskende Familjer, hvis Magt beroede paa nedarvet Ret og Anseelse, men tillige betingedes af, at de ogsaa i økonomisk Henseende holdt sig i Spidsen, at de kunde udfolde størst Pragt, leve paa den fornemste Fod o. s. v. De havde heri en Spore til at bevare sine Jordegodser saavidt muligt samlede, der, saalænge Fylkesforfatningen endnu nogenledes stod ved Magt, har overbalanceret Indflydelsen af en Lovgivning, der fastsatte som almindelig Regel lige Deling mellem en Arveladers samtlige Sønner. Naar en af de politisk raadende Herser eller Hølder efterlod sig flere Sønner, men ikke tilstrekkeligt Jordegods til at forsørge dem alle paa en standsmæssig Maade, da har vel i Regelen ingen Deling fundet Sted.¹ Sønnerne have vedblevet at bo sammen, eller en enkelt af dem har overtaget Arvegodset, medens de øvrige have søgt ud i Verden for at gjøre sin Lykke paa anden Maade; Familjens aristokratiske Traditioner have afholdt dem fra at etablere sig selvstændigt, naar de ikke kunde gjøre dette uden ved at opgive den af

¹ Gulathingenslovens og Frostathingenslovens Bestemmelser om Udskiftning af Odelsjord mellem Arvingerne tyde paa, at en slig Udskiftning ikke har været Regel, men kun fandt Sted, forsaavidt Medejerne ønskede det. *G. L. Cap. 27, 882, F. L. XIV. 4.* Jvfr. *Munch, N. F. H., I. 1. S. 118.*

Familjen engang erhvervede Rang, eller at grunde nye Linjer, naar de maatte skjønne, at disse vilde synke tilbage iblandt den menige Almue. Og medens saaledes det hos enkelte mægtige Ætter samlede Jordegods langtfra blev udstykket i den Grad, som man skulde have formodet efter de gjeldende Arveregler, have disse Ætter i sin politiske Indflydelse og sin engang erhvervede økonomiske Overlegenhed besiddet et Middel til at forege sine Ejendome paa andre, mindre heldige eller mægtige Ætters Bekostning, hvilke ganske vist ogsaa er bleven benyttet i sin fulde Udstrekning, saa at Bevægelsen gennem lange Tider snarere maatte gaa i Retning af en stadig større Ophoben af Jordegods paa enkelte Hænder end omvendt.

Naar vi i det Foregaaende have fremhævet som den væsentlige Adskillelse mellem de skandinaviske Folk paa den Tid, da deres sikke Historie begynder, at den norske Samfundsorden havde en langt mere udpræget aristokratisk Charakter, end enten den svenske eller den danske: vil dette maaskee vække Forundring hos de Fleste, der ere nogenledes fortrolige med vor nyere historiske Literatur. Det vil synes en ny Opfatning, og er det ogsaa i en vis Forstand. De enkelte Kjendsgjæringer, hvortil den støtter sig, have selvfølgelig længe været kjendte, og om dem er der fordetmeste heller ingen Tvivl. Men disse Kjendsgjæringer have ikke været sammenstillede, eller man har ikke draget Conseqventserne af dem. Forsaavidt en almindelig Betragtning har været gjort gjeldende af de norske Samfundsforhold i Oldtiden, sammenlignet med Nabolandenes, har den endog snarest gaaet i en modsat Retning. Forfatningen i de uafhængige norske Fylker er bleven betegnet som en *demokratisk*-patriarkalsk.¹ Man er gaaet ud fra, at den havde en meget primitiv Charakter, endog mere primitiv end den samtidige Forfatning i Sverige og Danmark; man har betragtet dette som et Fortrin, der skulde hænge sammen med Folkets ublandede nordgerma-

¹ Se t. Ex. *Keyser, Norges Retsforf.*, S. 6.

Verdigheden ikke have været stort mere end et blot og bart Navn. Naar han derimod lod Sønnen indtræde i Faderens Sted, vedblev Ætten dog at være knyttet til ham med et vist Forpligtelsens Baand; han opnaaede derved dog, at den Magt, som han ikke kunde ophæve og ikke overføre til en Anden, stilledes i et udvortes Afhængighedsforhold til ham, hvorved den ikke saa let kunde blive ham farlig eller fiendtlig. Saaledes var Lendermandsverdigheden fra først af og vedblev at være en factisk arvelig;¹ man brugte Udtrykket «lendborinn», ligesom man før havde sagt «hersborinn»; — det gamle Aristokrati hevdede sig udelukkende Adgang til de højeste Verdigheder i Staten og de dermed forbundne Forle-ninger. Endog i sin Hird kunde Kongen ikke optage hvem han vilde, men var bunden til de mere højbyrdige Ætter, og man seer af en Fortælling om *Harald Haardraade*, at endog denne Konge, hvis Charakter var saa despotisk, har agtet sine Hirdmænds Ret til at modsætte sig, at han gav nogen Mand af lav Æt Plads iblandt dem.²

For Sveriges og Danmarks Vedkommende kan, som sagt, intet Tilsvarende hertil paapeges fra det samme Tidsrum. I Sverige stode Monarki og Demokrati skarpt ligeoverfor hinanden, Kongens Tjenestemænd ligeoverfor Almuens Førere.³ Men disse sidste valgtes, og de kongelige «Landsherrer» eller «Lensmænd» vare kun Organer for Kongens Vilje, hans Ombudsmænd, uden Spor af selvstændig Magt, der kunde give Ret til at formode, at de have tilhørt en bestemt Classe. — Vistnok have ogsaa de svenske og danske Konger helst søgt sine Hirdmænd og Tjenestemænd hos Landets meest ansete eller meest formaaende Ætter; ogsaa deres Magt maatte jo for en væsentlig Deel bero paa Styrken af deres nærmeste Omgivelser;

¹ Naar *Aschehoug*, l. c., S. 114, siger, at «Lendermandsverdigheden temmelig tidlig her i Landet blev indtil en vis Grad arvelig», forekommer dette os at være et misvisende Udtryk. I retslig Henseende blev den det ikke; i factisk var den det udentvivel fra først af.

² *Fornmanna Sögur VI., Har. Haardr. Saga, Cap. 110. Flateyjarbók. III. 381.* — Jvfr. *Aschehoug*, l. c., S. 113—14.

³ *Nordström*, l. c., I. 51.

men at *de*, ligesom de norske Konger, skulde i Valget af sine Tjenestemænd have været enten faktisk eller retslig bundne til at holde sig inden en bestemt indskrænket Kreds af Ætter, at de meest lønnende og ærefulde Poster i Kongens Tjeneste ogsaa her, som i Norge, skulde have været en omtrent arvelig Besiddelse for en saadan Kreds af Ætter: derpaa tyder intet; tvertimod, der er Tegn, som pege i en modsat Retning, som lade os formode, at her, som i det frankiske Rige under Merovingerne, Mænd af lav Æt kunde opnaa de højeste Verdigheder i Kongens Tjeneste og derved blive ansete og mægtige.¹

Det kan endelig tilføjes, at de Vidnesbyrd om en ulige Fordeling af Jordegodset, der udledes af de ældste norske Loves detaillerede (og for Bygselmændene meget ufordeelagtige) Bestemmelse om Jordleje, heller ikke synes at gjælde Nabolandene. Hverken de danske eller svenske Love ere saa udførlige i dette Capitel.² For Danmarks Vedkommende har det været antaget, — og efter Landsbyforfatningens Væsen visse- lig med fuld Føje, — at Lejlændingsforholdet kun forekom sjelden gennem hele den her omhandlede Periode;³ derimod har der fundets mange smaa Selvejere; Jorden har været nogenlunde jævnt fordeelt; og dette gjelder vistnok ogsaa Sverige, medens det Omvendte øjensynlig var Tilfældet i Norge.

Vi kunne altsaa gjentage med fuld Sikkerhed: det norske Samfund var ved den historiske Tids Begyndelse det meest

¹ Se *Kolderup-Rosenvinge, Grundrids, § 54, Not. a.* — De kongelige «Brytjer» i Danmark svarede til de saakaldte Aarmænd i Norge; det var Mænd af lav Byrd, der oprindelig vare satte til at bestyre Kongens Gaarde rundt om i Landet, men til hvem efterhaanden ogsaa hans Ombud i Hensyn paa Retspleje og Skatteindkrævning overdroges. Brytjerne i Danmark hævdede sig til Magt og Anseelse, medens Aarmændene i Norge vedbleve at være Gjenstand for Høvdingers og Storbønders Ringagt, — et Vidnesbyrd om, at det i førstnævnte Land var Forholdet til Kongen, der havde størst Betydning, medens det i Norge var Byrden, der gjaldt meest.

² Se *Brandt, Brudst., S. 67.* Jvfr. med *K.-Rosenvinge, Grundrids, § 51, Larsen, Saml. Skr., I. 492 f., Stemann, Retshist., S. 533.*

³ *Dahlmann, I. 170. Estrup, Om Livsfæstet, Dansk hist. Tidsskr., IV. 261.*

aristokratiske inden den skandinaviske Folkeverden; Norge var de store Ætters Land katexochén. Hermed er ingenlunde et mere primitivt Udviklingsstadium betegnet: dette vil være klart af det Foregaaende; det oprindelige germaniske Samfund, saadan som det er bleven skildret af *Tacitus*, kan hverken siges at være aristokratisk, monarkisk eller demokratisk, men at indeholde Spirene til en Udvikling i enhver af disse Retninger.¹ Heller ikke er dermed betegnet enten noget ubetinget Fortrin eller nogen ubetinget Underlegenhed ligeoverfor de andre skandinaviske Folk, men en ejendommelig Udvikling, der har sine Skyggesider saavel som sine Lyssider.

Ved at forblive splittet i mange Smaastammer, længe efterat Nabofolkene vare forenede til større Monarkier, udsattes Norge for store Farer og maatte bestaa langvarige Kampe for at hevde sin politiske og nationale Selvstændighed. Den talrige Klasse af Ætter, der under Stammeforfatningen havde hævet sig til souverain Myndighed, var for stolt og selvraadig til at indordnes under Statseenheden og den dermed følgende nye Tingenes Orden; det kom paa Grund herat til en Række af voldsomme Brydninger mellem Monarki og Ættearistokrati, og i disse Brydninger see vi Folkets Kraft efterhaanden blive oprevet, saa det trængte en lang Hvile ovenpaa, medens Nabofolkene ved en jævner Udvikling bleve istand til at fortsætte sit historiske Liv uden Afbrydelse.

Paa den anden Side: den Frihed, det offentlige Liv, som *Tacitus* skildrer hos Germanerne, og som vi gjenkjende i vore egne Sagaers Fortællinger, var paa det nøjeste knyttet til den gamle Stammeforfatning og maatte, for en stor Deel ialfald, forsvinde med denne. Det repræsentative System var ukjendt hos Germanerne som hos Oldtidens Folkeslag overhovedet: det er en Opfindelse, som tilhører den nyere Tid, og som først kunde blive anvendelig ved den nyere Tids mere fuldkomne

¹ *Guizot, Hist. d. l. civ. en Fr.*: «Il n'y a (à: hos Germanerne), à proprement parler, point d'institutions libres, ni monarchiques, ni aristocratiques, mais seulement le principe auquel elles se rapportent, le germe d'où elles peuvent sortir».

politiske Dannelsen. Paa Thingene hos vore Forfædre, som hos de øvrige germaniske Folk, mødte alle Heredets eller Fylkets frie Mænd eller kunde ialfald møde og afgive sin Stemme. Men et offentligt Liv under saadanne Former var kun muligt, saalænge Selvstyrelsen bevaredes i de engere Kredse, hvori Folket fra først af var deelt. Et Hereds, et Fylkes, et Gau's frie Bønder kunde møde sammen og diskutere sine fælleds Anliggender, men ikke et heelt Riges. Den frie Jorddyrker kunde have en selvstændig Mening om Spørgsmaal, som hørte til hans nærmeste Kreds; men naar det gjaldt at træffe Forføjninger, som angik en heel Nation, maatte han føle sig fremmed; her kom han forlangt udover sine dagligdagse Interesser. Det fulgte altsaa med Nødvendighed af Smaaastammernes Samling til større politiske Eenheder, at de frie Mænd i Almindelighed trængtes tilbage i en blot og bar privat Tilværelse, at Kongen og hans Tjenestemænd, hvoraf efterhaanden en ny Adel dannede sig, forskjellig fra det gamle Fødselsaristokrati og uden dettes dybt befæstede Sammenhæng med Folket, blev det offentlige Livs udelukkende Bærere, at Staten deelttes mellem Kongemagt og Stændermagt.

Det var i denne Henseende et ustridigt Fortrin, at Stammeforfatningen vedblev at staa i fuld Kraft hos Nordmændene saalænge, som hos neppe noget andet germanisk Folk. At denne Forfatning hos dem antog en sterkere udpræget aristokratisk Charakter end t. Ex. hos Svearne, var, som i det Foregaaende udviklet, en Følge af Forhold, der maatte virke til at befordre Kulturens Fremadskridning i det Hele. Derved formindskedes nu vistnok den menige Mands Deeltagelse i det offentlige Liv; men han udelukkedes ikke; ogsaa efterat Høvdningernes Stilling var blevet en fuldt arvelig, vedbleve de at styre i Overeensstemmelse med Folkets Samtykke; deres Myndighed havde mere en moralsk end en bestemt retslig Charakter.

De gamle højbyrdige Ætter maatte desuden overalt være den nationale Kulturs egentlige Bærere. Det er hos dem, at

man maa tænke sig, at Traditionen har havt størst Magt og længst Varighed. Paa samme Tid, som de toge fuld Deel i de Paavirkninger udenfra, der ere en Betingelse for Kultu-rens Fremadskridning, maatte de fremfor nogen anden være skikkede til at opretholde den Sammenhæng, den Forbindelse med Fortiden og Fortidens Erindringer, der er en Betingelse for Kulturens Nationalitet. Jo mere aristokratisk Samfundet blev, jo mere høj Byrd kom til at gjelde i politisk og social Henseende, jo talrigere og mere tætvoxet Fødselsadelen blev, og jo mere den hævede sig til en herskende Klasse, jo gunstigere vare derfor i en vis Forstand Betingelserne for en original, til selvstændige Frembringelser skikket Kultur. Først idet en saadan nogenlunde afsluttet Kreds af store, politisk ledende Ætter danner sig, opnaar Samfundet den Ro og Fasthed, der er nødvendig for, at det kan udfolde et productivt Aandsliv. De nivellerede Samfund ere uorganiske Masser, hvor der hersker en uafbrudt Trængen fremad, en ustandselig Omskiften i de sociale Forhold; de nye Ætter, der stige ivejret, have ingen Fortid; de gamle, der trænges tilbage, glemme sin under Faldet; Traditionen brydes, Aandslivet taber den indre Sammenhæng og Harmoni, uden hvilken det ikke kan sætte Blomst og Frugt. I de nivellerede Samfund kan der vel findes en endog høj Grad af Kultur; men den kan, — eller kunde ialfald i de Tider og under de Vilkaar, som vi her tænke paa, — vanskelig blive national og selvstændig. Det er bleven bemærket om Frankerne, at de mindre end nogen anden beslegtet Stamme udmerkede sig ved Originalitet i nogen Retning; men hos Frankerne fremtræder, som før omtalt, Kongedømet allerede meget tidligt i Besiddelse af en alt overvejende Myndighed, hos dem ere Spirerne til en uafhængig Fødselsadel bleve grundigt oprevne, og det allerede forinden deres Optræden paa den historiske Skueplads.

For Aandslivets højeste Retninger, Kunst og Poesi, kan det navnlig ikke gjelde som et heldigt Vilkaar, at Samfundet danner en jævn, eensartet demokratisk Masse. Man har, under Indflydelsen af den moderne «folkelige» Retning, ophøjet Folket

til den ældste og bedste af alle Digtere; man har, navnlig for de nordiske Nationers Vedkommende, skjelnet skarpt mellem Kunstpoesi og Folkepoesi, mellem de mythiske og heroiske Kvad i den saakaldte ældre Edda og den nyere Skaldedigtning; den sidste skulde, ved sin forskruede Ordbram, sin stive Formalisme, bære Præget af at være opammet ved store Herrers Hof eller Hird, medens Eddakvadene ved sin mere ophejdede egte Poesi skulde vidne om sin Herkomst som «det hele syngende Folks» Frembringelser. Men den moderneste Kunstdigtning er folkelig, forsaavidt som den staar i Sammenhæng med almeent raadende Stemninger og Tilstande, og den alleroprindeligste Folkepoesi har forudsat for sin Tilblivelse Enkeltmands bevidst skabende, kunstnerisk formende Virksomhed. Den skarpe Skjellen mellem begge Arter hviler altsaa i Almindelighed paa en Miskjendelse af Poesiens Væsen, og den er særlig ubeføjet i det her omtalte Tilfælde. Eddadigtene og de saakaldte Skaldedigte vise sig at staa i den nøjeste indre Sammenhæng og at have i alt Væsentligt Charakter tilfældes; de ere Grene paa det samme Træ, deres Oprindelse maa være den samme. Folket, i Betydning af den store Mængde, kan ikke i Oldtiden have været synderlig mere poetisk skabende, end det er i en nyere Tid. Det modtager og bevarer Digte, ofte længe efterat nye Moder have fortrængt dem hos de Samfundsklasser, fra hvilke de oprindelig ere udgaaede. Saadan har Forholdet været med de saakaldte Kjæmpeviser: de ere opstaaede hos Middelalderens Adel- og Ridderstand; men efter at være gaaede af Mode i de højere Kredse, ere de sunkne ned til Almuen;¹ den har gjemt paa dem, og hos den har en nyere Tids Granskning tildeels gjenfundet dem. Men al Poesi er Kunst, og al Kunt forudsætter en Udvikling, en Aandsfrihed, et materielt Velvære, som Almuen sjelden og kun i ringe Grad kan være i Besiddelse af. *Gervinus* fremhæver som en Modsætning mellem den norrøne og den tyske Digtning i Middelalderen, at

¹ Se t. Ex. N. M. Petersens Afhandl. Om Kjæmpeviserne i *Ann. f. Nord. Oldk. 1842—43, S. 177 ff.*

den sidste skulde være mere «volksmæssig». «In Deutschland sang jeder bei Gelegenheit, der sich berufen fühlte. Dass diese Volksmässigkeit des Gesangs auch der Würde und der Werth des Gesangs günstig war, wird man nicht voraussetzen mögen. Allgemeine Theilnahme an irgend ein Geschäft pflegt auch immer allgemeine Herabwürdigung zur Folge zu haben. Die Dichtkunst scheut in der Regel die Menge. Sie entfaltet ihren höchsten Glanz in der Umgebung kleiner Fürsten».¹ — Vi ville senere komme tilbage til dette Punkt, og Rigtigheden af den Betragtning, der knytter det nationale Aandslivs rette Blomstring og højeste Udfoldelse til Fødselsaristokratiet, til de store Ætter, vil da ydermere blive godtgjort, og navnlig godtgjort for den Literaturs Vedkommende, som man har kaldt den oldnordiske, men som ogsaa paa denne Maade viser sig at være den norrøne Folkestammes særlige Ejendom.

Naar vi nu i Korthed skulle sammefatte hvad vi af Norges ældste Samfunds- og Forfatningsforhold og ifølge andre Vink have kunnet slutte os til med Hensyn til Folkets forhistoriske Skjebne og dets Standpunkt ved Begyndelsen af den egentlige historiske Tidsalder, saa bliver det Følgende: Nordmændene have gennem en lang Række af Aarhundreder sammen med de øvrige skandinaviske og tyske Folkeslag modtaget Paavirkninger fra højere udviklede Kulturer; navnlig have de, og det vel endog fortrinsviis, deeltaget i Vikingetogenes store krigerske Bevægelse, der bragte Nordboerne i en saa livlig Berørelse med de øvrige europæiske Nationer, og som blev deres historiske Gjennembrudsperiode. Der har altsaa fundet en Udvikling Sted; men denne Udvikling har fundet Sted *indenfor* Stammeforfatningen; den har ikke sønderbrudt denne det gamle Folkelivs Ramme, men befæstet og udpræget den; — den derved frembragte Kultur var ikke mere primitiv, men mere typisk, mere national, mere karakteristisk end Kulturen hos de fleste andre germaniske Folk.

¹ *Geschichte der deutschen Dichtung*, 5. Aufl., I. 48.

Det var et Forhold som det, der iagttages mellem de ældste sydgermaniske Love — *den saliske og den ripuariske Lov* — og de ældste norrøne — *den islandske Graagaas og Gulathingsloven*. Mellem disse ligger der et Tidsrum af omkring 500 Aar. Den saliske og den ripuariske Lov ere bevarede i Haandskrifter, der gaa tilbage til Slutningen af det 7de eller første Halvdeel af det 8de Aarhundrede;¹ Graagaasen og Gulathingsloven, i den Form, hvori vi nu besidde dem, skrive sig fra det 12te og 13de Aarhundrede. Alligevel er man enig om, at Graagaasen og Gulathingsloven have en mere antik Charakter end hine. *Wilda*² har udhævet, at de for Germanerne ejendommelige Strafferets-Principer og Instituter, — den personlige Ret, Mandeboden og Ætteboden, Fredløshedsstraffene — ingensteds fremtræde saa klart og skarpt, saa systematisk og consequent gennemført, som i den ældste norsk-islandske Lovgivning, hvilken han derfor tilkjender den første Plads blandt Kilderne til germanisk Strafferets og Criminalproces's Oplysning. Men man vilde tage fejl, om man heraf drog den Slutning, at denne Lovgivning i det Hele skulde staa paa et mere primitivt Standpunct, have en mere barbarisk Charakter, vise sig mere ubehjælpelig, end den ældste sydgermaniske. Man læse t. Ex. *Guizot's Decomposition og Analyse af den saliske Lov*,³ for at overbevise sig om, at snarest det Modsatte er Tilfelde. Den saliske Lov er næsten udelukkende en Straffelov. Af 408 Artikler angaa 343 forskjellige Arter af Forbrydelser og Straffene eller Bøderne derfor, medens kun 65 angaa samtlige andre Gjenstande for Lovgivning. I Straffebestemmelserne hersker den yderste

¹ Se *Zöpfl, Deutsche Rechtsgesch., 2. Aufl., II. 1. S. 26.*

² *Strafrecht der Germanen, S. 4, 9, 178, 275, 354 o. fl. St. S. 4* heder det: «Jene Epoche des germanischen Naturzustandes (s. v. verbo), welcher bei den deutschen Stämmen schon gebrochen wurde, sowie sie vor den Pforten des Römischen Reiches angelangt waren, hat in dem skandinavischen Norden noch viele Jahrhunderte hindurch fortgedauert, und hat die wesentliche Grundlage aller Verhältnisse ausgemacht; man könnte selbst sagen, er ist hier zu einer ihm eigenen höheren Ausbildung gelangt».

³ *Hist. d. l. civ. en France.*

Specialisation; 20 hele Artikler omhandle saaledes Tyveri af Sviin, 16 Tyveri af Heste, 13 Tyveri af Oxer eller Kjør, 7 Tyveri af Faar eller Gjeder, 7 Tyveri af Bier etc. Det er, som *Guizot* siger, en «absence de toute généralisation, de tout travail pour ramener les délits à des caractères simples et communes, qui atteste en même temps le peu de développement intellectuel et la précipitation du législateur». Det maa erkjendes, at denne Charakteristik ikke passer paa Graagaasen eller Gulathingsloven. Vel indtager ogsaa i disse Strafferetten en forholdsviis bred Plads, sammenlignet med nyere Tidens Lovgivning; men dog ikke paa langt nær i samme Grad som i den saliske Lov. Af Gulathingslovens Capitler er det ikke paa langt nær det halve Antal, der gaar ind under den egentlige Strafferet og vedkommer Forbrydelser mod Personer eller Ejendom, medens andre Lovgivningsmaterier, saasom offentlig Ret, Arveret, Kjøb og Salg, Lejlændingsvæsen og Odelsvæsen etc., ere behandlede i mange og udførlige Bestemmelser. Heller ikke kommer her den samme Ubehjælpelighed, den samme Mangel paa Generalisationsevne tilsyne med Hensyn paa Classificationen af Forbrydelserne som i den saliske Lov; der er t. Ex. intet Tilsvarende til dennes endeløse Specialisering af de forskjellige Slags Tyverier. Nyere Retslærde have endog fundet Grund til at beundre den Kyndighed og næsten «romerske Lovgivningskunst», der fremlyser af de ældste norsk-islandske Love og særlig Graagaasen.¹ Disse Love ere langt fra saa barbariske som de ældste tyske og have desuagtet en mere egte germanisk Charakter.

¹ Se t. Ex. *I. F. Schlegels Afhandl. om Graagaasen*, i *Nord. Tidskr. f. Oldk.*, I. 109—150. «Graagaasen, heder det her, afgiver de meest overtydende Beviser om den Højde, til hvilken Lovgivningskunst og Lovkyndighed var bragt paa Island, og det paa en Tid, da Middelalderens Love paa Continentet stode, forsaavidt disse selvstændigt havde uddannet sig, saare meget tilbage i Udvikling». Det samme anføres ogsaa at gjælde om de gamle norske Love, hvorvel ikke i samme Grad. — Jvfr. *K. Maurer, Ueber die Ausdrücke etc.*, S. 28. I samme Forfatters Verk, *Island*, S. 340—41, 348—49 anføres Træk, hvorved den gamle norske og islandske Lovgivning viser sig i visse Henseender at staa paa et mere fremadskredent eller modernt Standpunct end den svenske og danske fra det samme Tidsrum.

Paa lignende Maade har man kunnet sige, at den bedste Kommentar til *Tacitus's* Skrift om Germanien dannes af de norsk-islandske Retskilder og af Sagaerne, hvor saamange af de af den romerske Forfatter fremhævede Træk i Germanernes offentlige og private Liv møde os med større Skarphed og Klarhed. Men om man heraf vilde slutte, at det Samfund, der er afbildet i disse Kilder, stod paa et ligesaa primitivt eller endnu mere primitivt Standpunct, end det Samfund, som *Tacitus* har skildret, vilde man komme i Strid med al Historie og en Mangfoldighed af Vidnesbyrd, der pege i den modsatte Retning.

VI.

Harald Haarfagres Samling af de norske Fylker.

Medens Vikingtogenes krigerske Bevægelse i Norge bidrog til at hæve Herse- og Høldsætterne og derigjennem til at styrke Stammeforfatningen, som var repræsenteret af dem, har den paa den anden Side ogsaa her maattet udvikle i Kongedømet den Institution, der skulde komme til at repræsentere den videre nationale Eenhed og bryde Selvstyrelsen i Folkets engere Kredse. Udviklingen førte, med andre Ord, i to hinanden modsatte Retninger, der omsider maatte støde sammen til en stor Kamp.

At der har fundets Konger og Kongeætter i Norge længe før det norske Rige blev grundlagt, kan ikke være tvivlsomt. Men om dette Kongedømes Oprindelse og om dets Charakter, inden det med Harald Haarfagre fremtraadte som Organ for en nyere europæisk Statsorden ligeoverfor den nationale Stammeforfatning, er det ikke godt at sige noget Bestemt. Forholdene hos andre germaniske Folk give med Hensyn til dette Punct ingen sikker Oplysning. Hos enkelte synes Kongedømet at have været urgammelt, saaledes hos Goterne, hvis Særkjende, efter hvad *Tacitus* fortæller, netop var deres «obsequium erga reges».¹ For de fleste tydske Stammer var det derimod endnu paa hans Tid fremmed, men det vinder stedse mere Indgang, vi see det opstaa fra nyt af hos Stam-

¹ *Germ. Cap. 43.*

mer eller Afdelinger, der før ikke have kjendt det. Denne Forandring staar da i Sammenhæng med forskjellige Aarsager: det kan være langvarige Krige, store Erobringstog, der kræve en strammere Underordning under en fælleds Ledelse, eller flere Smaastammers Forening til et større Hele eller andre Nationers Exempel, der har fremkaldt den.¹ Om Longobarderne fortælles det saaledes, at de, efter i længere Tid at have levet under Hertuger (duces), valgte sig en Konge, i Lighed med hvad andre Folk havde gjort. Hos Sachserne i deres tyske Urhjem var Kongedømmet ukjendt og vedblev at være det; men blandt de sachsiske Udvandrere, der erobrede England, see vi, saaatsige umiddelbart efter Nedsættelsen i deres nye Hjem, en Række Fyrstehuse optræde med kongeligt Navn og Verdighed.² Overalt synes det at have hørt til Kongedømmets Væsen hos Germanerne, at det var arveligt; overalt synes det at have medført en høiere Verdighed end den, der tilkom de øvrige Høvdinge, og i Regelen ogsaa en større Magt, om end denne kunde være af et meget forskjelligt Omfang. Hos enkelte Folk er der Grund til at formode, at Kongeverdigheden har havt et Slags overprestelig Charakter, saaledes i Danmark og Sverige, hvis Kongeætter, Skjoldungerne og Ynglingerne, øjensynlig fra gammel Tid have været knyttede til de berømte Nationalhelligdome i Leidre og Upsala.³ Dette har dog vistnok kun undtagelsesviis været Tilfælde; derimod hørte det regelmæssig til Kongernes Stilling at være Overanførere i Krigstilfælde, og det var endog derved, at de især synes at have adskilt sig fra de egentlige Stammehøvdinge, Retsplejens og den offentlige Guds-tjenestes valgte eller arvelige Forstandere, at deres Myndighed havde en mere reent militær Charakter. Navnlig maatte dette blive Tilfælde, hvor Kongedømmet udviklede sig som Følge af Erobring eller store krigerske Bevægelser, og en saadan Oprindelse er det, vi nærmest maa tro, at det har

¹ Waitz, *D. V.-G.*, I. 277 ff.

² Lappenberg, *Gesch. v. England*, I. 561.

³ Munch, *N. F. H.*, I. 1. 153—54. Jvfr. Waitz, *D. V.-G.*, I. 305.

havt i Norge. Vi faa et Indtryk af, at det her har udviklet sig udenfor eller ved Siden af Stammeforfattningen, at det fra først af var et for denne fremmed Element, der lidt efter lidt trængte sig ind i den, og som endnu ved den historiske Tids Begyndelse ikke havde opnaaet at indtage en central eller fuldt befæstet Stilling.¹ Som de egentlig raadende og styrende, Thingenes og Templernes overalt forekommende Forstandere optræde nemlig Herserne; i enkelte Dele af Landet var det dem, hvem den øverste offentlige Myndighed i alle Retninger tilhørte, medens Kongedømmet var ganske ukjendt, og selv der, hvor der fandtes Konger, synes disse dog kun at have indtaget en Plads, der tyder paa, at deres Verdighed har havt en forholdsviis ny Oprindelse, og som lader os formode, at det fra først af var blotte Hærkonger, hvis Anseelse og fremragende Stilling som Chefer for talrige Skarer af udvalgte Krigere efterhaanden har antaget Charakteren af en virkelig offentlig Myndighed. Om enkelte af de norske Smaakonger, der omtales ved den historiske Tids Begyndelse, er det aabenbart, at de fremdeles kun have været rige og højt ansete Privatmænd, der førte Kongetitel uden at have noget Rige at raade over,² og om de øvrige, der vare Konger, ikke blot i det Fylke, hvori de vare bosatte, men over det, gjelder det dog, at deres Regjeringsmyndighed væsentlig var indskrænket til Overansværselen i Krig, medens der ikke synes at have tilkommet dem nogen bestemt Andeel i Ledelsen af den offentlige Retspleje og Gudstjeneste.

Men, netop ved saaledes at staa udenfor Stammeforfattningen, var Kongedømmet i en vis Forstand saameget bedre skikket til at repræsentere den nationale Eenhedstanke, som ikke kunde gennemføres uden ved et voldsomt Brud med den bestaaende Orden. Og dernæst: om det end ikke var udrustet med nogen stor Magtfulde, saa erkjendtes det dog for et højere Verdighedsnavn end noget andet, og deri laa Krav be-

¹ *Keyser, Retsforf.*, S. 7, 21 ff.

² Som t. Ex. den rogalandske eller hørske Høvding med Kongetitel *Geir-mund Heljarskinn*.

grundet, som under heldige Omstændigheder kunde faa Betydning. Det stod i den øvrige germaniske Verdon i Spidsen for store Erobringsmonarchier og Nationaliteter, og det havde været Organ for en Bevægelse, hvorved romersk-christelige Statsideer havde gjennemtrængt og omdannet den oprindelige germaniske Samfundsorden. Selve Kongenavnet var derfor blevet en Magt; det var, naar det engang havde faaet Indgang, Begyndelsen til en ny Udvikling; der knyttede sig til det Ideer og Tendenser, som gik udover Stammernes Selvstyrelse, og som kunde blive farlige for denne, hvor sterkt den end var befæstet, fordi de vare i Sammenhæng med almeene europæiske Bevægelser. Den norske Fylkeskonge kunde ikke i samme Grad som Hersen føle sig bunden til den engere Kreds, der havde samlet sig om et fælleds Thing og Tempel som Midtpunct; hans Magt var af en mere personlig Natur, den hvilede væsentlig paa den Skare af haandgangne Mænd, der omgav ham, og, naar det havde lykkets ham ved disses Hjælp at sikkre sig et Herredøme over det Fylke, hvor han hørte hjemme, maatte der heri ligge en Opfordring for ham til at gaa videre; han eller hans Æt maatte, naar Lykken var den god, af sig selv drives ind paa Erobringernes Bane, og naar den først havde slaaet ind paa denne Vej, kunde det ikke vare længe, inden Tanken opstod om at grunde et virkeligt Monarki i europæisk Stil, en Nationalstat, svarende til dem, der havde dannet sig hos andre germaniske Folk og navnlig i de skandinaviske Nabolande.

Et Grundlag for en saadan Nationalitet, der omfattede alle hidtil uforbundne Stammer mellem Gautelven og Haalogalands nordligste Grændse, har allerede været til længe før Harald Haarfagres Tid. Derom tør man see et Vidnesbyrd i den engelske Konge *Ælfreds* Gjengivelse af hvad Haalogalændingen *Ottar* havde fortalt om sine Rejser.¹ Her nævnes nemlig Nordmændene som et Folk og Norge (Nordmanna-Land) som et Land, hvoraf Haalogaland, *Ottar's* Hjemstavn, kun var en

¹ *Ottar's Rejseberetning*, trykt mange Gange, er oversat hos *Munch*, *N. F. H.*, I. 1. 608—11.

Deel (et «shire»). Nu er det vel sandsynligt, at denne Beretning først er bleven afgivet, *efterat* Harald Haarfagre havde gennemført sit Erobringsværk; men der kan dog kun have været nogle faa Aar imellem;¹ Erobringen omtales ikke med et Ord, og naar desuagtet de norske Fylkers Fælledsnavn forudsættes at være almeent bekjendt, er det aabenbart, at dette ikke først kan være opstaaet med hiin. Det maa have været ældre. Men Tilværelsen af en fælleds Betegnelse vidner om, at det nationale Fælledsskab har været følt og erkjendt. Thrønderne, Hørderne, Rygerne, Raumerne, Heidnerne have betragtet sig som en Eenhed i folkelig Henseende ligeoverfor Svear, Gauter og Daner; denne Følelse er ikke først bleven vakt ved Harald Haarfagres Samerobring af de norske Fylker; den har udviklet sig længe forud, som Følge af de naturlige Forhold, og været selve Erobringsverkets nødvendige indre Forudsætning.

Det er fremdeles Grund til at antage, at der allerede længe forud for den sikke Historie har bestaaet Foreninger mellem de norske Fylker, der havde Charakteren af en fredelig Sammenslutning. Landet var i den ældste historiske Tid deelt mellem tre Lovgivninger, af hvilke den ene gjaldt for det Søndenfjeldske, den anden for det Vestenfjeldske og den tredje for det Nordenfjeldske. Til hver af disse Lovgivninger svarede et Hovedthing for de om Loven fælleds Fylker: Thinget paa Ejdsvold eller *Eidsivathinget* for Fylkerne søndenfjelds, *Gulathinget* for Fylkerne mellem Rygjarbit (paa Grændsen mellem de nuværende Christianssands og Christiania Stifter) og Raumsdalen, og *Frostathinget* for de nordenfjeldske Fylker. Sammensætningen af disse Love og Indretningen af de tilsvarende Hovedthing henføres i Sagaerne til bestemte historiske Konger; det heder, at *Halfdan Svarte* «satte Eidsivathingssloven», og at *Haakon Adalsteinsfostre* «satte Gulathingss- og Frostathingssloven». Det er imidlertid neppe tvivlsomt, at denne Beret-

¹ *Munch, N. F. H., I. 1. 611*, mener, at Ottar's Skildring svarer til Tiden nærmest før 870. — Jvfr. *Dr. Jessen's Afhandl. Om Egils Saga, i Sybels Hist. Zeitsch. 1872, 3. Heft., S. 79.*

ning ikke maa forstaaes efter Ordene, at Halfdan Svarte og Haakon Adalsteinsfostre ikke have givet nogen ny Lov eller grundet heelt fra nyt af en Thingforening og et Lovfælledsskab mellem hidtil uforbundne Fylker, at deres Virksomhed har indskrænket sig til at bygge videre paa et allerede forud givet Grundlag, og at der allerede forud har fundets en Gulatingsslov, en Eidsivatingsslov og en Frostathingsslov, d. v. s. Samlinger af Retsvedtægter, der gjaldt inden flere af de søndenfjeldske, vestenfjeldske og nordenfjeldske Fylker, samt et til Lovfælledsskabet svarende Thingfælledsskab. Herom savne vi heller ikke udtrykkelige Vidnesbyrd.¹ Det heder, at Haakon Adalsteinsfostre satte Gulathingssloven, og denne Efterretning synes sikkrere, end hvad der fortælleres om hans Andeel i Frostathingssloven eller om Halfdan Svartes Lovgivervirksomhed. Alligevel finde vi det fortalt i en af de ældste og paalitligste Kilder til vor Historie, nemlig *Are Frodes Islendingabók*,² at de første Love, som Islænderne gavede sig, efterat deres Land var bleven nogenlunde bebygget, henimod Slutningen af Harald Haarfagres Levetid, vare indrettede efter Gulathingsslovens Mønster («þau voro flest sett at því sem þá voro Golapingslög»). Og i en anden, vistnok ligeledes idethele paalitlig Kilde³ faa vi en Skildring af en Retsforhandling paa Gulathinget i Tiden nærmest forud for Haakon Adalsteinsfostres Thronbestigelse, i hvilken det berettes, at Lagretten, som skulde dømme i alle de for Thinget indbragte Sager, bestod af 36 Mand, 12 fra hvert af de tre Fylker, Hærda-, Sygna- og Firdafylke. Det fremgaar heraf, at Haakons Fortjenester af Gulathingssloven kun kunne have bestaaet i at ordne og forbedre den og maaskee tillige i at udvide det allerede forud for hans Tid bestaaende Thing- og Lovfælledsskab, saa at det fik den Udstrækning, som vi vide, at det havde i det 12te Aarhundrede, da det nemlig omfattede ikke blot Hærda-, Sygna- og Firdafylke, men ogsaa Søndmøre, Rogaland

¹ Jvfr. *Munch, N. F. H., I. I. 401 ff., 712 ff. Keyser, Retsforf., 163 f*

² Se *Isl. Sög. 1843, I. S. 5.*

³ *Egils Saga, Cap. 58.*

og Agder. Paa lignende Maade kunne vi af forskjellige Vink slutte, at Frostathingens Fylkesforening er opstaaet ved en Udvidelse af et fra urgammel Tid mellem Fylkerne i det egentlige Thronhjemske bestaaende Thing- og Lovfælledsskab. I en senere historisk Tid hørte til denne Forening, foruden de 8 thrønderske Fylker, ogsaa Raumsdalen, Nordmøre, Naumdalen og Haalogaland. Men ved Siden af det videre Fælledsskab, der omfattede alle disse Fylker, vedblev der at bestaa et engere mellem hine 8, som havde sit særegne Hovedthing, der holdtes paa Øren en Maaned forud for Thinget paa Frostøen, og som førte Navn af «allsherjarping» ligesom de svenske Folklandes fælleds Hovedthing. Det ligger nu nær at antage, at dette engere Forbund har været Kjærnen, hvormed den videre Forening er dannet, og at ogsaa her en blot og bar Udvidelse i Tidens Løb er gaaet over til at gjælde som en Grundlæggelse. Maaske skyldes det Haakon Adalsteinsfostres Foranstaltning, at Raumsdalen, Nordmøre, Naumdalen og Haalogaland sluttede sig til den thrønderske Fylkesforening, eller maaskee er denne Tilslutning af ham bleven yderligere ordnet og befæstet; men Thrøndernes fælleds Lov (Prændalög) maa have været til længe forud. Og saaledes har der efter al Sandsynlighed baade i det Nordenfjeldske, Vestenfjeldske og Søndenfjeldske bestaaet Foreninger af flere Fylker, der vare sammenknyttede ved et retsligt og religiøst Fælledsskab, som ikke skyldes nogen enkelt Konges Virksomhed, men har været Frugten af en spontan Udvikling. Denne Udvikling formaa vi vistnok ikke at følge i det Enkelte; det synes imidlertid rimeligst at antage, at Fælledsskabet har staaet i Forbindelse med en oprindelig Stamme-Eenhed, eller at det er opstaaet derved, at et enkelt Fylke har deelt sig i flere, at det ene Fylke saaatsige er voxet ud af det andet. Blandt Navnene paa de tre Fylker, der ifølge *Egils Saga* vare fælleds om Gulathinget, nemlig Hørdafylke, Sygnafylke og Firdafylke, er det kun det førstnævnte, for hvilket et oprindeligt Stamme- eller Folkenavn synes at ligge til Grund, Sygnafylke og Firdafylke derimod ere ikke Stamme-, men

kun Landskabsnavne; her er det Indbyggerne, som have faaet Navn efter Landskabet, ikke omvendt.¹ Naar vi nu finde, at disse tre Fylker vare fælleds om Hovedthinget paa Gulen i Hørdafylke, ledes vi til at antage, at de alle tre have været bebyggede af Hørdernes Stamme, at de oprindelig have udgjort eet Fylke, men at dette ved en stigende Befolkning har deelt sig i flere, eller at Sogn og Fjordene have været Udbygder fra Hørdeland, der efterhaanden have opnaaet politisk Selvstændighed, medens dog Moderfylket har bevaret en fortrinlig Anseelse og dets Thing har vedblevet at være Hovedthing for samtlige af Hørderne bebyggede Landskaber. Ogsaa Thrøndernavnet synes, ligesom Hørdnavnet, at være et oprindeligt Stammenavn, der ikke er laant fra Landskabet,² og heraf tør det maaskee sluttes, at de 8 thrønderske Fylker engang have udgjort eet, eller ialfald, at de «Folk», der nedsatte sig omkring Throndhjemsfjorden, allerede forud for Nedsettelsen have dannet en særskilt Afdeling inden den nordgermaniske Stamme og allerede forud vare sammenknyttede ved et religiøst og retsligt Fælledsskab, der siden vedblev at holde sig.

Man vil saaledes neppe have Ret til at betragte de ved den sikke Histories Begyndelse tilværende Foreninger af flere Fylker om en fælleds Lov og et fælleds Hovedthing som Vidnesbyrd om en Bevægelse, der førte imod national Eenhed, og hvorved alle norske Stammer lidt efter lidt og paa en jævn Maade vilde være blevne samlede under en fælleds Styrelse. Alligevel var der dog i dem givet et naturligt Udgangspunkt for Statsdannelser, som gik udover Stammeforfatningen. Et Thing, en Lov, hvorom flere Fylker vare forenede, maatte komme til at nyde en fortrinlig Anseelse, og denne maatte af sig medføre, at ogsaa de tilgrændsende Fylker sluttede sig til eller inddroges under Forbundets Ind-

¹ «Firdafylke» betyder Fjordfylke; «Sogn» er oprindelig Navn paa Fjorden og antages at betyde en trang Fjord; derefter er Folkenavnet Sygninger dannet. *Munch, N. F. H., I. 1. 81.*

² Det udledes af «þróask», at trives. *Munch, l. c., S. 85.*

flydelse. Om dette Forbund end havde Charakteren af en Konfederation mellem selvstændige Smaastater, saa var dog i den videre Kreds en Mulighed for Udviklingen af en sterkere Regjeringsmyndighed end den, der kunde opnaaes inden den snævrere. Og om der end fra først af kun tilkom Forstanderen for Hovedtemplet og Hovedthinget en blot og bar Æresforrang mellem de forbundne Fylkes- og Heredshøvdinge, saa kunde dog denne Æresforrang i en ærgjerrig og dygtig Æts eller Mands Haand lettelig gaa over til en Overhøjhed, hvorved igjen Overgangen var banet fra et Statsforbund til en Forbundsstat eller en virkelig Statseenhed.

Men i disse Forhold synes snarere en Grund at have været beredet for *tre* norske Riger end for *eet*. De naturlige Grændser mellem det nordenfjeldske, søndenfjeldske og vestenfjeldske Norge ere saa skarpe, at det synes lidet rimeligt, at en lignende jævn Udvikling som den, der kunde tænkes at have villet forene Fylkerne i den enkelte Deel af Landet til et større Hele, ogsaa skulde have ført til at knytte politiske, retslige og religiøse Baand, der omfattede det hele Land.

Hver af disse Norges naturlige Hoveddele synes tillige forud for Oprettelsen af et norsk Rige at have udviklet sig paa en i Mangt og Meget ejendommeligt Maade. Fylkerne omkring Thronhjemsfjorden laa noget afsides; de udgjorde en Verden for sig, ligesom de svenske Folklande omkring Mälaren, og de have neppe i samme Grad som det øvrige Land taget Deel i det i Vikingperioden begyndte gjærende Liv. Derimod vare baade i de vestenfjeldske og de søndenfjeldske Kystfylker (Viken) alle Betingelser tilstede for en tidlig og sterk Udvikling af Søfarten, og disse Fylker stode vistnok allerede længe forud for den sikke Historie i livlig Forbindelse med Udlandet gennem Handel og Vikingtog. Men medens Vikverjerne meest synes at have faret til Østersølandene eller i Forening med Gauterne og Danerne at have herjet paa de flamske og franske Kyser, laa Hørdernes og Rygernes Viking- og Handelsveje vestover, til Skotland, Irland og Bretland, og de forskjellige Kulturforbindelser, som

paa denne Maade vare blevne indledede, maa have bidraget til at give Stammernes Udvikling et forskjelligt Præg.

Saaledes var Norge baade i geografisk og historisk Henseende et splittet Land, hvis nationale og politiske Samling maatte komme til at koste store Kampe. Denne Samling var vistnok indledet og forberedet i flere Retninger: der kjendtes en Fælledsbetegnelse for det hele Land og Folk, og alle norske Stammer betragtede sig som en Eenhed ligeoverfor Svear eller Ganter eller Daner; Kongedømet, i hvilket en nyere europæisk Statsorden var repræsenteret, og som maatte have en naturlig Tendents til at bryde gennem Stammeforfattningen, havde faaet Indgang, og i det mellem flere Fylker bestaaende retslige og religiøse Fælledsskab var der en Grund til at bygge videre paa for en ærgjerrig Kongeæt. Men det er paa den anden Side aabenbart, at den til Nordmandsnavnet svarende nationale Følelse kun havde liden Magt, og imod den stode de sterkeste Interesser. Aristokratiet havde deelt Landet mellem sig; i ethvert Fylke var Selvstyrelsen repræsenteret ved en Kreds af mægtige, indbyrdes nøje forbundne Ætter, for hvem det var en Livssag at hevde den bestaaende Orden, og mellem Landets naturlige Hoveddele var der baade i en indre og en ydre Forstand store Afstande, som der skulde en dristig Tanke til at sætte over. Norges politiske Eenhed kunde derfor ikke blive Frugten af en jævn Udvikling; den kunde alene gennemføres paa en voldsom Maade, og Samlingen maatte blive, hvad den blev, en Erobring, der med eet Slag førte Landet ind paa nye Baner.

Det var fra Viken, at den Bevægelse udgik, der førte til Grundlæggelsen af et norsk Rige, og at denne Deel af Landet blev Rigets Vugge, ikke det Vestenfjeldske eller det Thronhjemske, som dog siden gennem hele vor ældre Historie regnedes for Landets nationale Centrum og rette Hovedstyrke, bør neppe opfattes som noget reent Tilfældigt. Ligesom den Følelse af folkeligt Fælledsskab, der forbandt de norske Stammer, inden de vare blevne politisk samlede, øjensynlig har udviklet sig ved Modsætningen til de tre ældre

skandinaviske Thjod, — hvad endog Navnet Nordmænd synes at tyde paa, — saaledes er det ogsaa rimeligt, at den politiske Eenhedstanke maatte vækkes til Bevidsthed eller styrkes gennem Modsætningsforholdet til de to ældre skandinaviske Riger; men dette Modsætningsforhold maatte navnlig gjøre sig gjeldende i Landets sydøstlige Deel, til hvilken begge hine Riger stødte umiddelbart op. — I det Thronhjemske laa Bygderne nærmere sammen og grupperede sig mere naturligt om et fælleds Midtpunct end i nogen anden Deel af Landet, saa at her i visse Maader synes at have været de bedste Betingelser for Udviklingen af en politisk Organisation, som efterhaanden kunde samle det hele Folk under sig. Men disse Bygder synes, som før anført, kun at have taget en forholdsviis mindre Deel i Vikingtogenes krigerske Bevægelse; der er endog Grund til at formode, at Kongedømet, som opstod heelt fra nyt af eller befæstedes ved denne Bevægelse, var ukjendt i Thrøndelagen ved den historiske Tids Begyndelse,¹ og Kongedømet var det nødvendige Organ for en udover Stammeforfatningen gaaende virkelig Rigsstiftelse. — I Fylkerne vestenfjelds har Forholdet vistnok paa en Maade været det omvendte af hvad det var i Thrøndelagen. Disse Fylker med deres Mangfoldighed af Øer og vidtstrakte Kyst ud mod det aabne Hav, tversoverfor og i ringe Afstand fra rige og velbefolkede Lande, frembøde de gunstigste Betingelser for Vikingvæsenets Udvikling. Her er ogsaa Sagn om berømte Søkonger fra den heroiske Periode stedfæstede, og her nævnes ved den sikke Histories Begyndelse en Række af Konger, ikke blot saadanne, der raadede for Skibe og Krigsfolk, men virkelige Fylkeskonger, der havde Land at styre. Men her er paa den anden Side Landet saa udstykket, de enkelte Bygder saa smaa og saa vidt adskilte, at af denne Grund vanskelig et større sammenhængende Rige kunde opstaa, med Kraft til at lægge de øvrige under sig. I det søndenfjeldske Norge derimod synes de naturlige og historiske Betingelser for et saadant Rige at have været bedst

¹ *Norsk Hist. Tidsskrift, II. S. 232.*

forenede. Oplandsfylkerne frembøde, ligesom det Throndhjemske, brede, sammenhængende Storbygder, mellem hvilke der fra urgammel Tid bestod en lignende Thingforening som den, der forbandt de thrønderske Fylker. Og i de tilgrændsende Kystlandskaber maa Handel og Søfart allerede tidlig have opnaaet en høj Grad af Udvikling. Navnlig har vistnok *Vestfold* (omtrent det nuværende Jarlsberg og Laurviks Amt) da, som i vore Dage, været et Hjem for djærve og foretagssomme Sømænd. Vestfoldinger nævnes udtrykkelig i fremmede Kilder blandt de Vikingskarer, som i det 9de Aarhundrede herjede Frankrige,¹ og her laa, i det nuværende Thjølting Prestegjeld, ved en Arm af Laurviksfjorden, der skjærer sig ind mod Vest og frembyder en god Havn, Kaupangen i *Skiringssal*, der synes at have været Norges ældste berømte Handelsplads, og hvorom Gaardsnavnet Kaupang endnu minder. Skiringssal omtales allerede i Kong Ælfreds Beretning om Haalogalændingen Ottars Rejser, og paa en Maade, der viser, at det paa den Tid har været et Midtpunct for Samferdselen i de nordiske Lande, og at der herfra var Sejlads lige til Norges nordligste Fylke og Slesvig (Hedeby) ved Sydgrændsen af den nordgermaniske Folkeverden, hvorfra igjen sterkt besøgte Handelsveje førte over Østersøen opad de øst-europæiske Elve til Grækenland og Orienten. Her fandtes, ifølge gamle Sagn, en højt anseet Helligdom, hvorhen Folk søgte sammen til aarlige Offerfester fra hele Viken, og her vidne endnu en Mængde Gravhauge og Spor af store Steensætninger om Stedets fordums Betydning.²

I denne Egn, hvor Vikingtogene og den livlige Handel med fremmede Folkeslag maa have bragt Rigdom og en højere Kultur, fremstod den Kongeæt, der skulde grundlægge det norske Rige og give den Følelse af Samhørighed, der forbandt Stammerne mellem Gautelven og Haalogalands nordligste Grændse, et politisk Udtryk.

¹ Munch, *N. F. H.*, I. 1. 424.

² Munch, i *Langes Tidsskrift for Literatur*, IV. 101 ff. Nicolaysen, *Norske Fornlevninger*, S. 199—200.

Kongerne af denne Æt kaldte sig Ynglinger og udledede sin Herkomst fra de gudebaarne Uppsalakonger, som man kan see af *Snorre's Ynglingasaga*, der igjen er grundet paa Skalden *Thjodolf den Hvinverskes* genealogiske Digt, Ynglingatal, hvorefter mange Vers anføres. Thjodolf sammensatte dette Digt for Halfdan Svartes Brodersøn, *Ragnvald* med Tilnavnet «heiðumhærri», i hvis Tjeneste han synes at have været, inden han blev Harald Haarfagres Hofskald. Ætten var da kommen til stor Magt og Verdighed; den havde stillet sig op jævnsides med Svea- og Danekongerne, og for at godtgjøre dens Adkomst til en saadan Plads var et langt og fornemt Stamtræ en aldeles fornøden Ting. Her kunde Hofskalderne hjælpe, der var hiin Tids Lærde, og til hvis Fag det hørte at kjende gamle Sagn og Genealogier. Om det nu er Thjodolf, som først har istandbragt den Kombination, hvorved den vestfoldske Kongeæt udledes fra Yngve-Frey og de uppsalske Ynglinger, eller om den er ældre, kan være uvist; men Saameget synes ialfald sikkert, at Stamtavlen i Ynglingasaga, hvorved Harald Haarfagres Forfædre føres fra Uppsal til Vermeland, derfra til Oplandene og saa ned til Vestfold, ikke kan gjælde som Historie, men viser sig istandbragt ved en Sammenkjøning af forskjellige, rimeligviis fra først af ganske uafhængige Sagn- og Slegtgrupper.¹ Paa Vestfold laa Ættens gamle Gaarde og Begravelsespladse — *Borro* og *Gejrstad* — og den berømte Helligdom i Skiringssal, til hvilken Mindet om disse Konger øjensynlig er knyttet, og Vestfold var det Rige, hvormed Halfdan Svarte, den første sikre historiske Personlighed blandt de saakaldte Ynglingekonger, begyndte, saa det er rimeligt, at Ætten fra først af har hørt hjemme her, og at den, saalangt fra at begynde, som Thjodolf og Snorre fortæller, med Uppsalastolen og Herredømmet over en heel Thjod, — tvertimod har hævet sig lidt efter lidt fra et ringe Ophav. Det er endog Grund til at formode, at Harald Haarfagres Forfædre have staaet i et Afhængighedsforhold til

¹ *Munch's Afhandl. Om de vestfoldske Konger, i Langes Tidsskr. IV; N. F. H., I. 1. 292—94, 351.*

Svea- eller Danekongerne, der vare komne i Besiddelse af en Overhøjhed over den sydøstlige Deel af Norge. De have arbejdet paa at løsgjøre sig fra dette Forhold, idet de maaskee fandt et Støttepunct for sin Magt i et gammelt religiøst og retsligt Fælledsskab mellem de søndenfjeldske Fylker, og dette er lykkets dem i den nærmest forud for den sikkre Historie gaaende Tid. *Halfdan Svarte* fremtræder allerede som en fuldt selvstændig Fyrste. Han underlagde sig de fleste af hine Fylker og dannede et virkeligt Rige af dem, idet han, som det heder, satte Ejdsivathingslagen; det vil efter al Rimelighed sige: ordnede, befæstede og udvidede et allerede forud bestaaende Thing- og Retsfælledsskab, i hvis Spidse han selv stillede sig.¹ Han blev paa denne Maade mægtigere, end nogen norsk Konge havde været før ham, og kunde tro sig sterk nok til at unddrage sig Afhængighedsforholdet til de tidligere Overkonger. Men derved havde han udfordret disses Fiendskab; han og hans Æt maatte berede sig paa at møde dem og søge at sideordne sig dem baade i Magt og Ret; den maatte drives videre paa den engang indslagne Bane; ligeoverfor et dansk og et svensk Rige kunde ikke stilles noget mindre end et norsk; de to fremkaldte med en vis Nødvendighed det tredje. Og saaledes blev den vøstfoldske Kongeæt det naturlige Organ for den nationale Eenhedstanke. Den maatte staa eller falde med denne Tanke. Det er intet Under, at det fortælles, at Harald Haarfagres Moder drømte store Drømme, eller at han selv i en ganske ung Alder kunde stille sig med slig Klarhed og Bestemthed det Maal at blive Norges Enekinge. Det har været en Arv i Ætten, en Drøm, som efterhaanden er modnet til en bevidst Plan.

Og Slegtstanken mødtes her med en mere almindelig Retning. Det Maal, Harald Haarfagre stillede sig, idet han af lagde Løftet om ikke at ville lade sit Haar skjære, inden han havde taget Skat af hver Opdal og hvert Udnæs, saalangt som Norge strakte sig, var betinget af, at en Følelse

¹ *Munch, N. F. H., I. 1. 401—3.*

af folkelig Samhørighed forbandt alle norske Stammer, og vi kunne ikke tvivle paa, at denne Følelse i al Stilhed har været ham en nyttig Allieret, da han «ryddede Riget for sig», ved at forlene ham med en højere Ret end den, der laa i Spydsodden. Men det var ogsaa kun i al Stilhed og paa en indirekte Maade, at den kom ham til Hjælp; aabenbart stod Folket ham imod med alle sine Kræfter. Kun om nogle enkelte Høvdinge eller fornemme Mænd er det berettet, at de frivilligt sluttede sig til Harald, lokkede ved Udsigten til at faa Andeel i det rige Bytte (saaledes Haakon Grjotgardssøn Jarl, Ragnvald Jarl, Ingemund den Gamle). Den langt overvejende Fleerhed maatte tages med Magt. Harald maatte «rydde Riget for sig», «bryde sig til Riget», som det heder i Sagaerne. Folket fulgte sine Høvdinge, og Høvdingernes Interesse knyttede dem paa det sterkeste til den bestaaende Forfatning. Deres Souverainetet beroede paa, at Selvstyrelsen i Folkets engere Kredse, Smaarigernes politiske Uafhængighed opretholdtes. De kunde opnaa større Rigdom eller en mere indflydelsesrig Stilling ved at slutte sig til Harald; men de ophørte at være uafhængige Herskere; de bleve en anden Mands Tjenere; deres Stolthed og Selvstændighedsfølelse maatte stille dem imod den nye Tingenes Orden, og disse Følelser pleje at være de raadende i Samfund med en aristokratisk Charakter.

Vi høre, at Harald, da han over Dovrefjeld kom ned i Opdal, begyndte sin Ferd som den nationale Eenhedstankes Repræsentant med at dræbe Mænd og herje Bygderne og saaledes for han frem, til han havde lagt Landet under sig. Det mindste herved var det materielle Tab; det kunde snart gjenoprettes; men den Sum af Kultur og aandig Kraft, som ved Samerobringen tilintetgjordes eller dreves ud af Landet, var uerstattelig. Det maa have været Høvdinge og Storbønder, som stode i første Række i Kampene mod Harald, da han ryddede Riget for sig; det var dem, hvem han, naar han havde underkastet sig et Fylke, «lagde nøje Mærke til, og hvem han gav Valget mellem at blive hans Tjenestemænd

eller fare bort af Landet eller ogsaa lide haard Medfart, ja endog lade Livet». Og ikke blot paa en saadan umiddelbar Maade maatte Erobringen komme til at rydde dygtigt op inden det norske Fylkesaristokrati, men ogsaa ved de Forandringer, som den efterhaanden drog med sig i Hensyn paa alle Landets indre Forhold. Haardt blev sat imod Haardt; det nye Kongedøme, der var grundet paa Erobringens Ret, kunde gjøre Fordring paa en større Magtfylde end et Overkongedøme, der var blevet til ved en mere jævn Udvikling. Det er fortalt om Harald, at han «satte den Ret overalt, hvor han lagde Landet under sig, at han tilegnede sig al Odel og lod alle Bønder give sig Landskyld, baade mægtige og ringe, at han satte en Jarl i hvert Fylke, der skulde døme Lov og Landsret og oppebære de kongelige Indtægter mod selv at nyde Tredjedelen, at hver Jarl skulde have fire eller flere Herser under sig, som hver skulde have 20 Marks Veitsle og til Gjengjeld underholde paa egen Bekostning 20 Hærmænd til Kongens Tjeneste, medens Jarlen skulde underholde 60, og at Paalæg og Landskylder bleve saaledes forøgede, at Haralds Jarler havde mere Magt end Kongerne fordem».¹ I en anden Kilde heder det, at han «tilegnede sig i hvert Fylke al Odel og alt Land, bygget og ubygget, ja endog Søen og Vandene; alle Bønder skulde være hans Lejlændinger, saa og de, som ryddede i Skogerne, Saltbrænderne og alle Vejdemænd, baade paa Sø og Land, de bleve ham alle tjenstbundne».² Disse Efterretninger have været fortolkede paa forskjellige Maader; men Saameget synes afgjort, at vi, om vi end ikke kunne forstaa dem efter Ordene, lige-saalidt tør ubetinget forkaste dem, at de bør opfattes som et Vidnesbyrd om, at Harald ikke lod sig nøje med at forene i sin Haand alle Fylkeskongernes Magt og at indordne de øvrige Stammehøvdinge under sig, men at han søgte at gennemføre et ganske nyt Statsbegreb, hvorved han navnlig fornærmede det til den frie Grundbesiddelse knyttede Aristokrati i

¹ *Hækr., Har. Haarf. S., Cap. 6.*

² *Egils Saga, Cap. 4.*

dets Selvfølelse. Og Kilderne vise os ogsaa, at mangen en Høvding eller Storbonde, som ikke vilde deeltage i Kampen mod Harald, da han ryddede Riget for sig, eller som underkastede sig ham, da han havde sejret, siden, efterat Konsekventserne af det nye System traadte frem, fandt det for trangt for sig i Landet og valgte heller at opgive sin Odel end at taale, hvad de betragtede som Uretferdighed og vilkaarlige Overgreb.

Værst medtoges paa denne Maade de til Gulathingslagen hørende Fylker, navnlig de tre sydvestligste: Hørdafylke, Rygjafylke og Agder, — udentvivl forud for Haralds Optraeden de rigest udviklede, Vikingernes og Søkongernes rette Hjem. Om dem gjelder det vistnok med fuld Sandhed, hvad *Gudbrand Vigfusson*¹ har sagt om Norge i Almindelighed, at nemlig deres Ættearistokrati efter Harald Haarfagres Tid kan lignedes «við felldan skóg: standa storir runnir eptir her ok hvar, en mikil rjóðr á milli». Denne Deel af Landet led saa store Tab ved Grundlæggelsen af det norske Rige, at den siden aldrig forvandt det. Den spillede kun en underordnet Rolle i Landets senere Historie. Men at den forud for det norske Riges Stiftelse har raadet over store og sterkt udviklede Kræfter: derom vidner tilstrækkelig den forholdsviis lange Tid, Erobreren behøvede at ruste sig i, inden han følte sig sterk nok til at binde an med Hørdernes, Rygernes og Egdernes forenede Skarer, og det Ry, som gik af hans afgjørende Kamp mod disse. I een Sommer underlagde han sig de 8 thrønderske Fylker; Sommeren derefter vandt han Naumdølafylke og Haalogaland; den næste Sommer Nordmøre og Raumsdal; Sommeren derefter Søndmøre og Firdafylke. Men saa gik der tre Aar (eller vel rettere fire, naar man seer bort fra hans Ophold i Fjordene, for at fuldende dette Fylkes Underkastelse, Sommeren efter det andet Slag ved Solskel), i hvilke han sad stille i Throndhjem og i hvilke der herskede fuldkommen Fred i Landet. I alle disse Aar har han rustet

¹ *Safn t. S. Isl., I. 296.*

sig til Kampen mod de tre sydvestligste Fylker.¹ Han drog sammen Skibe, heder det, og stevnte Folk til sig rundt fra hele Landet. Men skjønt han paa denne Maade fik en stor Hær sammen, formaaede dog Hørderne, Ryggerne og Egderne at stille en slig Modstand mod ham, at Sammenstødet blev det haardeste, der endnu havde fundet Sted, og fik en Bømmelse som det store Vendepunct i Landets Historie.

Hvad der gav disse Fylker en slig Rang og krigersk Evne, var uidentvilt deres Forbindelse med Landene vesterpaa. Fra Norges sydvestlige Kyst er der kun eet eller et Par Døgns Sejlads, over til Hjaltland; derfra øjnes Orknø, og fra Orknø er der igjen et kort Havstykke over til Syderøerne. Disse Øer, der ere omflydte af farlige Havstrømme, syntes som skabte til Opholdssteder for en Søerøverbefolkning, og her havde ogsaa talrige Skarer af norske Vikinger slaaet sig ned; herfra havde de udbredt sig videre sydover, navnlig langs den irske Øst-Kyst, vundet Besiddelser og stiftet en saaatsige sammenhængende Række af Smaariger, medens de stadig opretholdt Forbindelserne med Hjemmet

Vore Kilder have bevaret mange Træk, der kunne give en Forestilling om, hvor udbredte og sterkt befæstede disse Forbindelser maa have været forud for Harald Haarfagres Optraeden. Om den sognske Herse *Ketil Flatnef* er det fortalt, at han — uvist naar, men rimeligviis ved samme Tid som Hafsrfjordslaget,² — af Harald blev sendt til Syderøerne for at tage disse Øer i Besiddelse i Kongens Navn. Saa ganske godvillig har han nu neppe overtaget denne Bestilling. Og vist er det, at han, da han var kommen til Syderøerne, optraadte ikke som Haralds Sendemand, men som uafhængig Høvding. Dette kunde han saameget bedre, som han allerede længe forud havde knyttet mægtige Forbindelser i Landene vesterpaa. En af hans Døtre var gift med den norske Konge i Dublin *Olaf Hvite*; deres Søn var *Thorstein Raude*, som i

¹ Om Tidsregningen se *Gudb. Vigfussons Afhandling, Safn t. S. Isl. I. 211.*

² *G. Vigfusson, Safn t. S., Isl. I. 221.*

Forening med Orknøjarlen *Sigurd* underlagde sig hele det nordvestlige Skotland, og som allerede maa have været en voxen Mand, da Slaget i Hafrsfjorden fandt Sted; en anden af hans Døttre var gift med *Helge Magre*, Søn af en irsk Kongedatter og opfostret paa Syderøerne; en af hans Brodersønner var ligeledes bleven opfostret paa Syderøerne hos Øernes Biskop, den hellige Patrik. Man seer heraf, at det ikke var til noget fremmed Land, Ketil Flatnef kom, da han, enten af egen Drift eller paa Haralds Bud, drog over til Øerne i Vesterhavet, men at hans Æt næsten kunde siges at være ligesaa rodfæstet her, som den var hjemme i selve Norge. Til denne mægtige og vidtforgreneede Æt slutter sig nu igjen, indbyrdes forbundne ved Venskabs- eller Frendskabsbaand, en Række andre norske Høvdinge eller Høvdingætter, fornemmelig fra Rogaland og Agder, som efter Slaget i Hafrsfjorden flyttede ud til Øerne i Vesterhavet og efterhaanden samledes paa Island, og som findes omtalt i Landnaamabok eller de islandske Sagaer. De fleste af disse synes allerede forud for Grundlæggelsen af det norske Rige at have havt fast Fod i Landene vesterpaa, og om flere af dem heder det, at de nedstammede fra eller vare besvoglede eller beslegtede med irske, skotske, angelsachsiske Konger eller andre Stormænd.¹ Dette viser bedst, hvor gamle og nøje knyttede Forbindelserne mellem Norge og Vesterlandene maa have været ved vor sikke Histories Begyndelse; thi sligt fornemt Svogerskab skulde de norske Vikinger ikke have opnaaet, om de kun havde aflagt flygtige Besøg paa de irske eller storbritanniske Kyster; det forudsætter, at de havde vundet sikkert Fodfæste her, at de sam-

¹ T. Ex. *Thord Skegge*, Brodersøn af Ketil Flatnef, Landnaamsmand, var gift med en Datter af Osvald og Ulfrun, Datter af den engelske Konge Jاتمnd; *Høfda-Thord*, Landnaamsmand, var gift med en Datterdatter af den irske Konge Kjarval; *Audun Stoti*, Landnaamsmand, var gift med en Datter af den irske Konge Maddadd; *An Raudfeld*, Landnaamsmand, var gift i Irland med en Datter af Jarlen Bjartmar; *Eyvind Austmand*, Fader til Landnaamsmanden Helge Magre, og *Grimolf*, Landnaamsmand, begge fra Agder, vare begge gifte med Døttre af den irske Konge Kjarval o. s. v. *Landn. I. 10; II. 10, 26; III. 10, 12; V. 13.* Jvfr. *Safn t. S. Isl., I. 186, 197, 228—29.*

tidig have havt Herredøme eller Besiddelser paa begge Sider af Havet, og at der har fundet en langvarig baade krigersk og fredelig Berørelse Sted mellem Folkene. I den samme Retning peger det, naar vi see, at i vestenfjeldske til Island ndvandrede Høvdingslegter keltiske eller angelsachsiske Navne — som Kjallak, Njaal, Osvald, Konal o. fl. — vare almindelige Ættenavne. Paa Orknø, som, efter hvad Stedsnavnene godtgjøre, oprindelig har havt keltiske Indbyggere,¹ synes disse allerede i Harald Haarfagres Tid at have været saagodtsom ganske fortrængte eller absorberede af Nordmændene, og paa Syderøerne synes den norske Befolkning allerede da at have været den herskende. Man kunde herved ledes til at formode, at Nordmændenes Færden i disse Farvande maa være begyndt langt op i Tiden og længe forud for den egentlige Vikingperiode.² I de irske Annaler henføres nu vistnok det første Angreb af nordmanniske Vikinger paa Irlands Kyster til Aar 795, altsaa til samme Tid, da Vikinger ogsaa begyndte at vise sig ved de engelske og franske Kyster, og Nordmannerne omtales ved denne Lejlighed som et fremmed Folk, der nu først blev bekjendt i Irland. Men om end saaledes Norges Forbindelser med det keltiske Vesten og navnlig Irland ikke med Sikkerhed kan føres længere op i Tiden end til Vikingperiodens Begyndelse, et hundrede Aar omtrent før Harald Haarfagre, maa det paa den anden Side erindres, at Vikingtogene ingensteds saa tidligt ledede til Stiftelsen af virkelige Riger og et nøjere Samkvem mellem Folkene som netop her.

Forholdet mellem Ierne og de norske Indtrængere var et ganske ejendommeligt og forskjelligt fra Forholdet mellem de nordiske Vikinger og den indfødte Befolkning i de fleste

¹ Se Munch, *Geographiske Oplysninger om de i Sagaen forekommende skotske og irske Stedsnavne*, i *Ann. for f. N. Oldk.* 1852 og 1857.

² Ogsaa i de ossianske Digte har man villet finde Vidnesbyrd om Forbindelser mellem Norge og de keltiske Lande i Vesten, der gaa tilbage forud for Vikingperioden; se *Finn Magnusens Afhandlinger i Skand. Lit. Selsk. Skr.* 1813, 1816 og 17. Men disse Digtes Alder er, som bekjendt, ganske uvis.

andre Lande, hvorhen de nordmanniske Herjetog strakte sig I Almindelighed var dette Forhold et ubetinget fiendtligt. Den angelsachsiske, flamske eller gallofranske Befolkning undlod stundom, lammet af Skræk, at sætte sig til Modverge ligeoverfor de fremmede Røvere, hvem de overlode sine Byer eller Boliger til Udplyndring. Men der høres Intet om, at de sluttede Fred og Venskab med sine Plageaander; de betragtede dem dertil altfor meget med ublandet Afsky og Skræk som vilde Dyr uden Gnist af menneskelig Følelse. Hos Ierne derimod var den indre Splittelse, det indbyrdes Fiendskab mellem Khlanerne sterkere end Hadet mod de hedenske Nordmanner. Derfor see vi, at hos dem meget hyppig og allerede i Vikingtogenes første Tidsrum enkelte Khlaner eller Khlanshøvdinge sluttede Venskab med Vikingerne og kjæmpede ved deres Side mod sine egne Landsmænd.¹ Det er klart, at dette maatte have en intimere Berørelse tilfølgende mellem begge Folk end den, som fandt Sted i Lande, hvor Vikingerne kun havde for sig Fiender eller Flygtninger. Og dertil kom nu, at de norske Bosættelser i Vesterlandene dannede en saatsige sammenhængende Række, der tillige, paa Grund af de ringe Afstande, stod i nært og uafbrudt Samkvem med Moderlandet, saa at de egdske, rygske eller sognske Stormænd, der havde vundet Land og Herredøme ved Irlands eller Skotlands Kyster, tillige bevarede sine Besiddelser i Hjemmet, rimeligviis stundom opholdt sig i Norge og stundom i Vesterlandene og paa en Maade kunde siges at have den ene Fod i Norge, den anden i Skotland eller Irland.

I disse Forhold var der givet Betingelser for en Udvikling i flere Retninger, som vi tro maa tillægges megen Betydning.

Ikke blot holdtes den krigerske Aand i en stadig Virksomhed ved de mangeartede Berørelser med en fremmed og i det Store taget fiendtlig Befolkning; ikke blot vandt Høvdingerne og de store Ætter en mere ophøjet og uafhængig Stil-

¹ Se *Moore, Hist. of Ireland (1835), II. 71 o. fl. St. Jvfr. Todd, Introd. til Udgaven af «The war of the Gaedhil with the Gaills, S. CXLVII. n. 3.*

ling ved at forbinde med sine Odelsjorder i Norge Ejendom eller Herredøme i fremmede Lande. Men ogsaa paa en mere direkte Maade maatte det nære Samkvem med de keltiske Folkealag i Vesten virke i høj Grad vækkende og befrugtende paa Aandslivet hos de norske Stammer.

Den keltiske Race naaede ikke som den germaniske til at spille en politisk herskende Rolle i Europa. Ydre Omstændigheder vare for en Deel Grunden hertil: — Kelterne kom i Berørelse med den romerske Stat paa en Tid, da denne endnu havde bevaret sin fulde Livskraft, — men for en Deel vistnok ogsaa Ejendommeligheder ved begge Racers indre Udvikling. Hos Kelterne kom det religiøse Element til at spille en langt mere indgribende Rolle end hos Germanerne. Der udviklede sig hos dem en egen Prestestand, som beherskede fuldkommen Stats- og Samfundslivet. Dette Forhold havde en lidet gunstig Indflydelse i Hensyn paa Racens politiske og krigerske Dygtighed, men bidrog i andre Retninger til at fremme dens Udvikling. Druiderne vare Philosopher og Digtere, Bærere af et Aandsliv, som, at slutte efter de faa Vidnesbyrd derom, der ere blevne bevarede til vor Tid, maa have været et sammenligningsviis merkverdig rigt og modent. De romerske Erobringer, der strakte sig udover hele Gallien og Størstedelen af Storbritannien, afbrøde i disse Lande den ejendelige keltiske Udvikling. Men i det yderste Nordvesten hevdede Kelterne sin politiske Selvstændighed, og her, navnlig i Wales og Irland, fortsatte deres Aandsliv sig, idet det ved Christendomens Indførelse tildeels antog nye Former og en ny Charakter, uden at svækkes eller afbrydes. Christendommen blev indført i Irland i Slutningen af det 4de Aarhundrede, ikke ved Tvang eller voldsomme ydre Foranstaltninger, men ved en fredelig Missionsvirksomhed. Den nye Religion knyttede sig ved jævne Overgange til den gamle nationale. Det ved Druidismen udviklede religiøse Liv overførtes til Christendommen, og denne opnaaede derved en Magt og Inderlighed som neppe noget andetsteds i det middelalderiske Europa. Irland blev kaldt «de Helliges Ø», og der

opstod det Sagn, at dets Jordbund var saa hellig, at intet ureent eller giftigt Kryb kunde trives paa den. Irland var gjennem en Række af Aarhundreder et Centrum for Aandslivet i Europa, ikke blot det religiøse, men ogsaa det literære og videnskabelige. Medens man i det øvrige Europa indskrænkede sig til at læse Kirkefædrene, blev den klassiske Literatur studeret i de irske Klostre, ikke blot den latinske, men ogsaa den græske, som overalt ellers var gaaet næsten fuldkommen i Forglemmelse. Endog den exakte Videnskab — Matematik og Astronomi — dyrkedes med Fremgang. Et af Differentspuncterne mellem den romerske og den irske Kirke var Paaskeberegningen; under en Diskussion herom yttrede den berømte irske Missionær *St. Columban* (der levede i Slutningen af det 6te og Begyndelsen af det 7de Aarhundrede): «Vi forstaa den Ting bedst; vi Irlændere ere bedre Astronomer end I Romere», og at han havde Ret til at tale med en slig Overlegenhed, viiste sig, da nogen Tid efter den irske Munk *Virgilius* fremstod og vakte Skandale over hele Christenheden ved at lære Existentsen af Antipoderne. Ved Siden af de lærde Studier udviklede sig tillige en mere folkelig Literatur i Landets eget Sprog, af historisk og poetisk Indhold. Ierne bleve i alle Retninger det øvrige Europas Lærere; fra dem udgik en Række af Missionærer: Columbanus, Kilian, Gallus, Fridolin etc., der udbredte Christendomen eller stiftede Klostre, som Bobbio i Lombardiet, St. Gallen i Schweiz, Seckingen i Tydskland, hvilke bleve Planteskoler for Literatur og Lærdom.¹

Denne irske Nationalkultur naaede sin højeste Blomstring i det 7de Aarhundrede. «Tout le septième siècle appartient moralement aux élèves d'Irlande», siger *Henri Martin*.² I det 8de Aarhundrede begynder Decadencen. Man har sat denne i Forbindelse med de nordmanniske Herjetog, der toge sin Begyndelse i det nævnte Aarhundrede; men vistnok har den havt en dybere Grund. Det har været et indre Forfald, en moralsk Slappelse, som i den følgende Tid gjorde Irland

¹ *Moore, Hist. of Ireland, I. 13.*

² *Hist. de France, II. 130.*

til et Bytte for fremmede Erobrere og næsten udslattede Sporene af dets tidligere høje Civilisation. Men denne Civilisation bevarede endnu længe, efterat Forfaldet allerede kunde siges at være indtraadt, meget af sin Kraft og vækkende Indflydelse. I det 9de Aarhundrede udgik en af Middelalderens dybsindigste Tænkere, *Johan Scotus Erigena*, fra Irland. Til det samme Aarhundrede hører en lang Række af irske Forfattere: Digtere, Legendeforfattere eller Annalister.¹ Og hos Iernes nære Naboer og Stamfrender, *Kymrerne* i Wales og Cornwall, skjød den keltiske Races Aandsliv en ny Væxt, som ligeledes fik Betydning for Europa. Medens i Irland Druidismens religiøs-philosophiske Side traadte stærkest frem, var det her navnlig dens poetiske, som gjorde sig gjeldende. Middelalderens Romantik og Ridderpoesi har sin Hovedkilde hos Kymrerne.

Hos intet Folk har maaske Digtekunst og Poesi spillet en saa stor Rolle som hos dette. «Fremmede, som kom til Landet», fortæller en Forfatter fra det 12te Aarhundrede, «modtoges med den største Gjestfrihed og underholdtes fra Morgen til Aften med Sang og Harpespil».² Der var en Harpe i hvert Huus, hvor fattigt det end var; siddende i en Kreds om Spillemanden underholdt man sig ved at synge Viser og Vers. Poetiske eller musikalske Veddekampe fandt jævnlig Sted, mellem enkelte Mænd eller mellem hele Landsbyer. Digterne vare de ledende Mænd i Folkeforsamlingerne; paa deres Stemme beroede ofte Krig og Fred og Afgjørelsen af de allervigtigste Statshandlinger. Dette Poet-Regimente har ganske vist havt sine Skyggesider; men det vidner ialfald om den høje Agtelse, hvori Kunsten stod, og vi behøve blot at erindre, at den kymriske Poesi gennem fransk-nordmanniske og angelsachsiske Efterligninger længe vedblev at beherske Europa, for at erkjende, at den ikke har savnet indre Gehalt.³

¹ *Moore, Hist. of Ireland, II. 54—58. Jvfr. Todd, Introd. til «The war of the Gaedhil with the Gaill», S. XXVIII.*

² *Giraldus Cambrensis. Jvfr. Thierry, Hist. d. l. conquête de l'Angleterre.*

³ Om Bardevæsenet og Digtekunsten hos Kymrerne see *Walter, Das alte Wales*. De ældste endnu bevarede Levninger af den gamle bretske eller kymriske Poesi skrive sig fra det 8te Aarhundrede og ere udgivne af

Ogsaa med Wales maa Nordmændene fra sine nærliggende Bosættelser paa den irske Østkyst og paa Øerne mellem Irland og Storbritannien (Syderøerne og Man) have staaet i nær Berørelse og det allerede længe forud for Harald Haarfagres Tid, og herved bestyrkes vi altsaa endnu mere i vor Forestilling om den høje Betydning, som disse norske Smaariger i Vesten maa have havt for Udviklingen af Nordmændenes Aandsliv nærmest forud for den sikke Historie.

En nyere dansk Forfatter¹ har, idet han omtaler de irske Historikeres Klagemaal over, at Nordmannerens Herjinger nedbrød deres Lands gamle Civilisation og kvalte de rige Spirer til en national irsk Literatur, udtalt Tvivl om denne Civilisations foregivne Højde og fremsat den Mening, at de nordiske Folk, specielt Nordmændene, i Vikingperioden ikke skulde have staaet lavere, men snarere højere end Ierne, af hvem de følgelig ikke skulde have kunnet lære noget Synderligt, idet han henviser til, at Ierne før Nordmændenes Ankomst til Landet ikke synes at have drevet synderlig Handel eller at have staaet i nogen levende Samferdsel med det øvrige Europa, hvilket fremgaar deraf, at de ved Aar 800 endnu ikke havde egne Mynter, og at der heller ikke i den irske Jord som i den skandinaviske opgraves mange fremmede Mynter fra Perioden før det nævnte Tidspunct, — at Ierne, paa en Tid, da Nordmændene (og de Danske) byggede store Havskibe og besejlede selve Oceanet i regelmæssige Farter, indskrænkede sig til Kystfart i Fartøjer af en meget primitiv Konstruktion,² og at det netop er Nordmændene, hvem de store irske Byer (navnlig Dublin), skyldte sin Opkomst. Men disse Kjendsgjeringer, som maatte tillægges en afgjørende Betydning, saafremt Talen havde været om at bestemme et germanisk Folks

Villemarqué under Titel: «*Poèmes des Bardes Bretons du 6e siècle, Paris 1850*». — I den følgende Tid vedblev Poesien at blomstre i Wales og tog et nyt Opsving i det 12te Aarhundrede. Se *Walter, l. c., S. 305*.

¹ *Worsaae, Minder om de Danske og Nordmændene, S. 412 ff.*

² De saakaldte «*Currachs*», der vare forferdigede af Kviste, over hvilke der var udspændt Huder. *Moore, l. c., I. 190.*

Kulturtrin, kan for Irernes Vedkommende ikke gjelde som Vidnesbyrd mod den dem tillagte høje Civilisation og rigt udviklede Aandsliv. Hos dette Folk har altid fundets og findes endnu de skarpeste Modsætninger repræsenterede: den yderste Raahed, et næsten fuldkomment Vildmandsliv ved Siden af stor Oplysning og stor Luxus.¹ Det maa her haves for Øje, at den keltiske Race, saalangt man kan følge den tilbage i Tiden, viser sig grundforskjellig fra den germaniske i hele sit Anlæg. Den har aldrig kunnet maale sig med denne i praktisk og politisk Dygtighed; men den har til Gjengjeld viist sig overlegen i andre Retninger. Kelternes levende Phantasi og letvakte Enthousiasme, deres Tilbøjelighed til at slutte sig sammen og gaa op i almene Formaal, deres Svaghed, naar disse glippe og det gjelder for hver Enkelt at leve sit eget Liv, danner som en Modsætning til Germanernes Energi, kolde Overlæg og sterke personlige Selvstændighedsfølelse. Det følger heraf, at de Kjendemerker paa et højere eller lavere Kulturstandpunct, der ere gyldige for Germanernes Vedkommende, ikke altid slaa til hos de keltiske Folk, idet de samme Sider af Kulturlivet ikke fra først af gjøre sig gjeldende med lige Styrke hos begge Racer. Hvad Germanerne, ifølge deres Væsen, hurtigst og kraftigst tilegne sig af Kulturen, er netop dens mere materielle eller praktiske Side. Her kan det derfor være berettiget at slutte fra en lidet udviklet Søfart eller Handel til et lavt Kulturstandpunct i det Hele. For de keltiske Folks Vedkommende derimod, for hvem det baade i gammel og ny Tid har været karakteristisk at have mere Sands for Musik og Poesi end for solide Forretninger og at være mere optaget af det Fjerntliggende, de reent aandige Formaal, end af det Nærmestliggende og Haandgribelige, er denne Maalestok ikke paalitlig.

Netop den her antydede Modsætning mellem de to Racer, — den germaniske og den keltiske — i Hensyn paa Lynne og Udvikling, maatte i visse Forhold bidrage til at gjøre en

¹ Moore, *l. c.*, I. 186 f.

nær Berørelse mellem dem frugtbar og vækkende. De ligesom supplerede hinanden. Kelternes Phantasi og Følelse savner den fornødne Modvegt i en viljefast, selvbeherskende Personlighed; den løber let af med dem; deres Poesi, deres Sprog i Almindelighed bliver ordgydende, svulstig, overlæst, uden det rette Maadehold, uden det Decorum, de Fortieller, der først give Udtrykket sin rette Kraft eller Ynde. Deres Livfuldhed udarter let til Løshed og Mangel paa Holdning; men den maatte virke i høj Grad tændende og befrugtende paa det noget tunge germaniske Stof.

Man har saaledes gode Grunde til at antage, at Fylkerne i det sydvestlige Norge, fra hvilke Kolonierne paa Hjaltland, Orknø, Syderøerne, Skotlands og Irlands Kyster fornemmelig vare udgaaede, og som vedbleve at staa i den nærmeste Sammenhæng med disse Kolonier, med hvem de udgjorde saatsige en Verden for sig, ved vor sikkre Histories Begyndelse var den videst fremadskredne Deel af Landet med den største Sum af baade krigersk og aandig Kraft. Denne Ø og Fjordverden minder om den græske, som blev Hjemmet for den antike Kulturs Blomstring. Ganske vist har den, sammenlignet med denne, været fattig og glandsløs, ikke mindre i Hensyn paa Folkelivet end i Hensyn paa Naturen. Men der er Meget, hvori de stemme overeens. Her, som der, fandt en nær Berørelse Sted mellem forskellige Racer og Kulturer, som maatte virke befrugtende og ansporende paa hverandre. Her var et friskt bevæget, sterkt omtumlet Liv paa Hav og Land; her maa have fundet Sted en Mangfoldighed af Sammenstød, fredelige og fiendtlige, mellem Kelter og Nordmænd, en Blanding og Krydsning af christelige og hedenske religiøse Ideer, der maatte holde Aandslivet vaagent. Her var en sterk krigersk Udvikling; men paa Grund af Landenes udstykkede Beskaffenhed ledede denne dog ikke, som i den øvrige germaniske Verden, til Oprettelsen af et stort Monarchi; den skabte en Fleerhed af Smaariger og tjente til at befæste i sin Magt en talrig Høvding-Klasse, hvis mange Smaahoffe maatte være ligesaamange Støttepuncter for den nationale Kultur.

Der savnes heller ikke Vink i vore Kilder, som tjene til at stadfæste hvad vi paa Forhaand ledes til at formodé om det Forsprang i aandig Udvikling, som Fylkerne i det sydvestlige Norge, — de, der stillede den sterkeste Modstand mod Samlingen, — havde opnaaet fremfor det øvrige Land gennem sine Forbindelser med de keltiske Lande i Vesten. — Efter Harald Haarfagres Tid ere, som bekjendt, næsten alle de Skalder, der omtales i Sagaerne, Islændinger af Fødsel. Island forsynede gennem en lang Række af Aar det øvrige Norden med Hofpoeter, og her blev Skaldekunsten dyrket i en slig Udstrekning, at den næsten kunde siges at være en national Næringsvej. Men Islændingerne fortsatte i denne Henseende kun en Udvikling, som var begyndt længe forud for deres Lands Opdagelse og Bebyggelse, og Kilderne give os Grund til at antage, hvad der ogsaa i sig selv maa synes rimeligt, at Skaldekunsten, inden den flyttede over til Island, har havt sit rette Hjem i det vestenfjeldske Norge, hvorfra jo ogsaa Island væsentlig kan siges at være bleven bebygget. De ældste historiske eller halvhistoriske Skalder, hvis Navne ere blevne bevarede, sees fordetmeste at have hørt hjemme i denne Deel af Landet, forsaavidt der overhovedet er Noget bekjendt om deres Hjemstavn, eller forsaavidt der er noget Datum, hvorfra man kan slutte sig til denne. *Brage den Gamle*¹ henføres til Firdafylke; hans Svigerfader Skalden *Erp lutandi* maa vel ligeledes have hørt hjemme paa disse Kanter; *Flein Hjørsson* henføres til den samme Slegt, til hvilken Landnaamsmanden Geirmund Heljarskinn hørte, og hvis Hjem var Rogaland eller Hørdaland;² blandt Harald Haarfagres Skalder var *Thjodolf* den Hvinverske fra Agder, *Ølver Hnufa* fra Firdafylke; om de øvriges Hjemstavn er Intet bekjendt. Ogsaa i de heroiske og mythiske Kvad, der ere optagne i den ældre Eddas Samling, finde vi Træk, der tyde paa, at de

¹ *Dr. Jessen (Zeitschr. f. deutsche Philologie, III. 21)* finder det «ehr naiv, diesen «ältesten namhaften Skalden Norwegens» des Dagewesens auch nur für verdächtig zu halten». Se hvad herimod er bemærket af *G. Storm, Hist. Tidsskr. III.*

² *Munch, N. F. H., I. 1. 309—10.*

ialfald for en Deel skrive sig fra det vestenfjeldske Norge og ere blevne digtede i Tiden forud for Islands Bebyggelse.

Om disse Digtes Alder og Tilblivelsessted har der iøvrigt, som man veed, raadet og raader der tildeels endnu de meest afvigende Meninger. Vi have omtalt, at man engang plejede at gaa ud fra som fra noget Selvfølgeligt, at de maatte føres op til den graaeste Oldtid, Aarhundreder forud for Harald Haarfagre eller forud for Vikingperioden, hvorfor de heller ikke skulde være at betragte som noget den norske Green af Stammen især Tilhørende, men som et Fælledeje for alle de nordiske Folk, en Arv, som hvert af dem modtog fra de samme Forfædre, og at denne Mening i den nyeste Tid er bleven gjenoptaget i en ny og forbedret Skikkelse, idet man har villet henføre Eddadigtene til den saakaldte ældre og mellemste Jernalder, i det 2det—6te Aarhundrede, da efter Oldsagernes Vidnesbyrd den nordiske Folkeaaand skal have havt en Blomstringsperiode, en Guldalder, hvis rette Hjem var Danmark og det sydlige Sverige eller de dansk-gøtiske Lande, og hvis sparsomme Rester, efter at have flyttet fra Land til Land, omsider bragtes i Huus ved Islændingernes flittige Pen. Paa den anden Side er der dem, som have meent, og som mene, at disse Digte, saalangt fra at være en Arv fra den fælledsnordiske Urtid eller Levninger fra en forhistorisk, dansk-gøtisk literær Guldalder, tvertimod ere forfattede paa selve Island, der hvor de ere blevne samlede, og det endog fordetmeste efter Christendomens Indførelse, i det 10de, 11te Aarhundrede eller maaskee endnu senere.¹

Hvad nu Forsøget paa at henføre Eddadigtene til den ældre og mellemste Jernalder og til de dansk-gøtiske Lande angaar, da er derom det Fornødne bleven sagt i det Foregaaende. Vi have seet, at Oldsagerne ikke give nogensomhelst fornuftig Grund til at tale om en Folkeaaandens Blomstringsperiode forud for den sikke Historie, til hvilken man skulde henføre det Bedste af hvad der er bevaret i den island-

¹ Se t. Ex. *K. Maurer* (og *Gudbr. Vigfusson*) og *Theodor Möbius Höpfer & Zacher, Zeitschr. f. d. Phil., I. 58 og 436—37.*

ske Literatur. I Eddadigtene selv er der Intet; enten fra Sprogets, Stilens eller Indholdets Side, der taler for at tillægge dem en saa høj Ælde. Sproget er vel antikt, men dog ikke mere, end at de for dem Sags Skyld godt kunne antages for at være samtidige med de ældste historiske Skaldeverker fra det 9de og 10de Aarhundrede, eller maaskee endnu nyere, og at det viser sig at være en ligefrem Urimelighed i sproglig Henseende at føre dem op saalangt som til det 6te eller 5te Aarhundrede, til den ældre og mellemste Jernalder.¹ Man har anført som Vidnesbyrd om deres højere Ælde fremfor de historiske Skaldeverker, at de ikke som disse henføres til den eller den bestemte Digter, men citeres anonymt; men dette bør vel snarere opfattes som en Følge af, at deres Indhold var forskjelligt fra de øvrige Skaldedigtes, end deraf, at de skulde være saameget ældre end disse; de Digte, der citeres under Henførelse til en bestemt Forfatter, ere fordømte af historisk Indhold, Lovkvad, sammensatte til Forherligelse af en eller anden Konges eller Stormands Bedrifter og affattede i de mere kunstige Former, der vare blevne brugelige for denne Art af Poesi; naar disse Digte citeres, er det enten (i Sagaerne) som historiske Aktstykker, samtidige Vidners Udsagn, til Støtte for Paaligheden af den prosaiske Fortælling, eller det er (i Snorres Lærebog i Digtekunsten) for at godtgjøre ved en anseet Skalds Exempel Tilladeligheden af en eller anden Omskrivning, et eller andet poetisk Udtryk; i begge Tilfelde var Forfatternavnet noget Væsentligt, som det gjaldt at huske og at anføre; dette var derimod ikke Tilfelde ved de mythiske og heroiske Digte, der kun citeres for Indholdets, ikke for de poetiske Udtryks eller Formers Skyld, og hvis Indhold er af en saadan Beskaffenhed, at det Intet kunde lægge til eller tage fra dets Vægt, hvem saa end Digteren var. — Man har fremdeles udhævet Eddadigtene simple Versformer, jævne, mindre kunstige Stil i Sammenligning med de Digte, der henføres til bestemte

¹ Jvfr. Dr. E. Jessen, *Zeitschr. f. d. Philol.*, III. 26—27. *Dansk hist. Tidsskr.*, 3. Række, VI. 255. *Tidsskr. f. Philol. & Pædag.* VIII. 229.

historiske Skalder; men heller ikke dette Beviis for deres højere Ælde kan ansees for gyldigt; ogsaa her bør den Forskjel, som man iagttager, snarere forklares af Emnet end af Tidsafstanden. Den i Eddadigtene almindeligst forekommende Verseart, Fornyrdalag, er vistnok en ældre, mere oprindelig end den, der brugtes i de historiske Lovkvæder eller Draapadigtningen, den saakaldte «drottkvæðr háttr»; men hiin vedblev at holde sig ved Siden af denne til lige ned i det 13de Aarhundrede. Det beroede paa Emnet, om man valgte den ene eller den anden. Og til den simplere Verseart svarede i Regelen ogsaa en jævner Stil; den samme Skald, der overlæssede sine Vers med dunkle og kunstige Omskrivninger, naar han sammensatte et Lovkvæde for en samtidig Høvding i den drottkvædne Verseart, kunde digte simpelt og smukt, naar han digtede i Fornyrdalag.¹ Iøvrigt, om end Eddaens mythiske og heroiske Kvad i det Hele maa siges at være affattede i en simplere og mere naturlig Stil end Draapaerne, maa man dog ikke forestille sig, at Forskjellen skulde være nogen stor eller gjennemgribende; tvertimod: begge Arter ere forbundne ved jævne Overgange og have i det Store taget det samme Præg; de kunstige Omskrivninger, de paa hinanden dyngede Billeder udmerke saavel hine som disse; der er kun en Gradforskjel tilstede i Hyppigheden og i Kunstigheden; det poetiske Udtryk, Maneren er væsentlig den samme, kun videre udviklet i den egentlige Skaldedigtning end i Eddadigtningen; begge Arter høre paa det nøjeste sammen og kunne ikke skilles fra hinanden; de ere Systre, eller den ene er den andens umiddelbare Affødning. Tidsafstanden, om der er nogen, kan ikke have været nogen stor, og *der*, hvor den ene har blomstret, der maa ogsaa den anden have havt sit Hjem.² — Man har endelig talt i svimlende Udtryk om Eddadigtens høje, rene Poesi, deres «hellige Begejstring», og meent, at denne Poesi, der hænger sammen med Hedenskabet, ikke skulde

¹ Se *N. M. Petersen, Den oldn. Liter. Hist. i Ann. f. N. Oldk. 1861, S. 112—13.*

² Se *Jessen, Zeitschr. f. d. Philol., III. 42—44.*

kunne have sit Udspring fra en Periode, da Hedenskabet maa have befundet sig i Forfald og christelige Forestillinger allerede havde øvet Indflydelse gjennem de nordiske Vikingers hyppige Samkvem med Sydens og Vestens christne Folkeslag. Men der maa sondres mellem Poesi og Religion. «Wie die Farben die Wirkungen, aber auch die Trübungen des Lichts sind, so sind die Kunst und Wissenschaft nicht bloss die Geschöpfe, sondern auch die Zerstörer des Glaubens» (Mommsen). Den rene Tro's Tidsalder plejer ikke at være Kunstens eller Poesiens. Grækenlands Kunst og Literatur blomstrede i en Periode, da dets nationale Religion allerede befandt sig i en Opløsningstilstand. Den katholsk-christelige Kunst tog først sit rette Opsving, efterat de religiøse Forestillinger, hvorfra den udsprang, havde tabt sin fulde Magt over Sindet. Kunsten kræver en vis Fjernhed ligeoverfor de Gjenstande eller Forestillinger, som den skal behandle, forat den kan behandle dem med tilstrækkelig Frihed. I Overeensstemmelse hermed maa vi nu ogsaa tænke os Forholdet mellem den gamle Mythedigtning, hvoraf der er bevaret Levninger i Eddaen, og den hedenske Religion: de staa i den nøjeste Sammenhæng med hinanden; men Digtningens rigeste Udfoldelse maa først have faldt *efter* den Periode, da Religionen stod i fuld Kraft, uberørt af fremmede Indflydelser. — Det er i det Foregaaende bleven udviklet, hvorledes den Opfatning af Guderne og Gudelivet, der gjør sig gjeldende i Eddaernes Digte og Fortællinger, peger tilbage paa Vikingtiden. Gudelivet fremstilles som et reent Kampliv, og Mythen om den store Verdenskamp, i hvilken alle Guderne skulde gaa til Grunde, er bleven Midtpunktet, hvorom alle mythiske Forestillinger samle sig. En saadan Charakter har Mytekredsen først kunnet antage under Indflydelse af de hyppige Berørelser med fremmede Folk og det urolige krigerske Liv, der fandt Sted i Vikingperioden. I religiøs Henseende betegner denne Omdannelse en Opløsningstilstand: Guder, der forestilles som forgjængelige, og hvis Undergang er bleven et Yndlingsemne for Poeterne, kunne ikke længer have været Gjenstand for den dybe

Ærefrygt, som det religiøse Forhold kræver; men, hvad der er Tilbagegang for Religionen, er ofte Fremgang for Poesi og Philosophi. Vi see en rationalistisk Opfatning af Guderne gjøre sig gjeldende endog i de af disse Digte, der have det ældste og oprindeligste Præg, men den begyndende Rationalisme maa netop antages at have givet de religiøse Forestillinger en forhøjet poetisk Spirekraft ved at føre dem hen i en saadan Fjernhed, at de ikke længere kunde kue, men dog paa samme Tid vare nære nok til at fylde Sindet. Og ikke blot ved sit almindelige Indhold viser Eddaens mythisk-heroiske Digtning hen paa Vikingperioden som sin historiske Baggrund; men der forekommer ogsaa rundt omkring i Digtene specielle Træk, som paa det umiskjendeligste tjene til at stadfæste dette Indtryk.¹

Vi have saaledes en nogenlunde bestemt Tidsgrænse opad for Eddadigtens Tilblivelse: de kunne ikke være ældre end det 9de Aarhundrede, da de store Sætog vare komne i Gang. Vanskeligere vil det være at drage Tidsgrænsen til den modsatte Side. Deres Stof tilhører Hedenskabet og særlig Hedenskabets sidste Periode, Vikingtogenes Tidsalder; men derfor kunne de selv gjerne være meget yngre. Og ialfald om flere af dem gjelder det, at baade deres Stilcharakterer i Almindelighed og enkelte Udtryk og Vendinger eller enkelte Ord give Grund til at formode, at de, i den Skikkelse, hvori de nu foreligge, tilhøre den christne Tid. Om andre derimod (navnlig de egentlige Gudekvad eller mythiske Digte) kan det vistnok antages som nogenlunde sikkert, at de ere ældre end Christendomens Indførelse, vel endog end Islands Opdagelse og Bebyggelse. Men forsaavidt dette er Tilfælde, forsaavidt man maa antage disse Digte for at være tilblevne allerede hos Nordmændene i Norge og derfra at være overførte til Island, hvor de bevaredes og tilsidst optegnedes, er der Meget, som peger særlig paa den vestenfjeldske Deel af Landet som deres oprindelige Hjemstavn.

¹ Til Ex. i Hárbarðsljod, Kvadene om Helge Hundingsbane, Atlamaal. Se Jessen, *Zeitschr. f. d. Philol.*, III. 38 f.

Det meest afgjørende Beviis for, at Eddadigtene ikke ere svenske eller danske, men norske, ligger i det Natursceneri, som de oprulle eller antyde; men dette Beviis fører i Regelen videre; det fører ikke blot dertil, at Digtene ikke kunne være forfattede andensteds end i Norge, men ogsaa dertil, at de ikke kunne være forfattede andensteds end i det vestenfjeldske Norge og de derfra bebyggede Øer.

Naar det i *Völuspaa's* Skildring af den gjenfødte Jord heder: «Falla forsar, flýgr örn yfir, sá er á fjalli fiski veiðir», da er dette et Naturbillede, som maaatte ligge fjernt for en dansk eller en svensk Digter, medens det laa ligetil for en norsk, allerhelst en Vestlænding eller en Islænding. De Paa-mindelser, der gives i *Haavamaal*: «Á fjalli eða firði, ef þik fara tíðir, fástu at virði vel» (naar du vil fare over Fjeld eller Fjord, da forsyn dig vel med Niste); «matar og vaða er manni þörf þeim er hefir um fjall farit» (Mad og Klæder behøver den Mand, som har faret over Fjeldet), maaatte synes alt andet end vel anbragte, saafremt Talen havde været om at spadserere op og ned af en dansk Bakke eller at fare over en af de lave Aasrygge i Gautland eller Svealand; derimod ville de den Dag i Dag erkjendes at være meget fornuftige, naar det gjelder at rejse over Fjord eller Fjeld i det vestenfjeldske Norge eller paa Island. I *Haavamaal* sammenlignes den venneløse Mand med Furuen, der maa dø ud, fordi den staar alene i Gaardsrummet, ubeskyttet mod Vejr og Vind; «hrörnar þöll sú er stendr þorpi á, hlyrat henni bærkr né barr». Dette passer kun paa det vestenfjeldske Norge; i det søndenfjeldske, hvor der ikke er saa vejrhaardt, kan nemlig Furuen meget vel trives, om den end staar alene.¹ «De vaade Fjelde», de «rimede Fjelde», «de bratte Fjeldskorter», «de mørke Lier», «de bratte Brauter», «de glymmende Jøkler», «Jagt efter Rensdyr paa glatte Tøfjeld» o. s. v. ere karakteristiske Naturbilleder, der forekomme rundt omkring i Eddadigtene, og hvorved de udelukkes ikke blot fra Sverige og

¹ Jessen, *Zeitschr. f. d. Philol.*, III. 32 ff.

Danmark, men tildeels ogsaa fra det søndenfjeldske Norge. Og da det nu ialfald gjelder om enkelte blandt dem (som *Haavamaal, Rigsmaal*),¹ at de ifølge sit Indhold ikke kunne være forfattede paa Island, ere vi henviste til at tænke paa det vestenfjeldske Norge som deres oprindelige Hjemstavn.

De her anførte Træk tjene unegtelig til at støtte Formodningen om de skotsk-irske Forbindelsers Betydning for Aandslivet i de til Gulathingsslagen hørende Fylker. De fremkalde en bestemt Forestilling om, at disse Fylker i Tiden nærmest forud for vor sikkre Historie vare Skaldekunstens rette Hjem, som de vare Søkongernes og Vikingernes. Og naar vi nu erindre, at det var dem, der stillede den skarpeste og sejgeste Modstand mod Rigsstifteren, at Kampen i Hafrsfjord og de derpaa følgende talrige Udflytninger næsten synes at have affolket dem for deres Høvdingklasse, at det overhovedet var det norske Aristokrati, mod hvem Fylkernes Samerobring var rettet, faa vi et sterkt Indtryk af, hvor meget denne Samerobring har kostet det norske Folk. Den var maaskee nødvendig for at hevde Folkets nationale og politiske Selvstændighed; saafremt Harald Haarfagre ikke havde opstillet et norsk Kongedøme ved Siden af det danske og svenske, vilde maaskee de norske Fylker, det ene efter det andet, være komne i et Afhængighedsforhold til Danmark eller Sverige. Men Kongedømet kunde alene finde Plads paa Bekostning af den Høvdingklasse, der havde været den nationale Kulturs Bærer. Landets bedste Kræfter maatte flytte ud, forat Resten kunde indordnes under en Statseenhed og hevde sin politiske Selvstændighed. Her var det nu det store Held, at Island netop var bleven opdaget ved den samme Tid, da de store Kampe fandt Sted, der førte det norske Folk ind paa en ny Udviklingsbane, saa at disse Kræfter ikke gik tabt for Folkets Historie, om de end udvortes skiltes fra det.

¹ «Haavamaal» ved sine Raad til «þjóðans barn», sin Thingforsamling, hvor Konge taler (se *Jessen, Dansk hist. Tidsskr.*, 3. R. VI., 266); «Rigsmaal» (der plejer at regnes med blandt Eddadigtene) ved sin Betragtning af Kongedømmets Udvikling og overhovedet af Samfundsforhold, der passe paa Norge før Harald Haarfagres Tid.

Paa Island bleve de gamle Høvdingætter, der havde maattet fly sin Odel i Norge for Haralds «ofriki», efterhaanden for en god Deel atter samlede; her fandt de et Tilflugtssted, hvor de kunde hevde sin Uafhængighed uden at opgive sin Nationalitet, og her kunde den gamle Stammekultur, som var repræsenteret af dem, fortsætte og fuldende sin Udvikling under de heldigste Betingelser, idet den var bragt i Sikkerhed for de forstyrrende Indflydelser, for hvilke den blev udsat i sit oprindelige Hjem, uden dog at være afskaaret fra den nationale og historiske Sammenhæng, hvorpaa dens Trivsel beroede.

VII.

Islands Bebyggelse og ældste Forfatning.

Island blev fundet af Nordmændene allerede i Harald Haarfagres tidligste Levealder. De tre Mænd, der nævnes som Landets Opdagere, *Nadd-Odd*, *Gardar* og *Floke*, synes at have foretaget sine Rejser hid mellem Aarene 860 og 870.¹ Men først to Aar efter Slaget i Hafrsfjorden skete den første egentlige Bebyggelse. Det var Fostbrødrene *Ingolf* og *Leif*, begge ansete Mænd fra Firdafylke, hvis Odeler vare blevne dem fradømte, fordi de havde fældet to af Jarlen Atle's Sønner, og som valgte at flytte med alt sit Gods og alle sine Folk til Island, hvor de begge nedsatte sig, og hvor den ene af dem, Ingolf, der indrettede sig en Gaard, som blev kaldet *Reykjavik*, paa Nordsiden af den fra Øens sydvestre Kant udstikkende Halvø, blev Stamfader for en talrig og mægtig Æt. Dette skete i 874. Landet var nu blevet bekjendt, og allerede i de nærmest følgende Aar sees enkelte norske Stormænd, der ikke kunde finde sig tilrette med den nye Tingenes Orden, at have fulgt det af Leif og Ingolf givne Exempel; saaledes *Skallagrim* fra Firdafylke, der var bleven Harald Haarfagres uforsonlige Fiende, efterat denne havde ladet hans Broder Thorolf Kveldulfsson dræbe, og som med Slegt og

¹ *Munch, N. F. H., I. 1. 447. Gudb. Vigfusson, Um Tímatil í Íslandínga Sögum, Safn t. S. Isl., I. 201.* Med Hensyn til den islandske Bebyggelses Chronologi er den sidstnævnte Afhandling fulgt.

Venner tog sin Tilflugt til Island fire Aar efter Ingolf og Leif (878); Skallagrims Frænde, *Ketil Hæng*, en Søn af Thorkel Naumdølar, der kom hid Aaret forud (877) med to Skibe, mange Folk og meget Gods; *Thorolf Mostrarskegg*, en mægtig Høvding paa Hørdeland eller Rogaland, der havde paadraget sig Harald Haarfagres Vrede ved at huse hos sig en af Harald landsforvist Mand (Ketil Flatnefs Søn Bjørn), og som nedsatte sig ved Breidefjorden paa Island ti Aar efter Ingolfs Bosættelse («x vetrum síðarr en Ingólfr hafði farit at byggja Island», altsaa 884).¹

Det synes imidlertid at have varet nogen Tid, inden Bebyggelsen kom rigtigt i Gang, og det er kun faa af de store Landnaam, der lade sig føre tilbage til den første Periode af Landnaamstiden, fra 874 til omkring 884. Sejladsen over det brede Havstykke mellem Norge og Island var farlig, og det var ikke Meget, som skulde lokke til at foretage den, saa længe der gaves noget Udkomme andensteds for de misfornejeede norske Stormænd. Vel frembød Island større naturlige Fordele i hiin Tidsalder end nuomstunder; i Dalene nede ved Kysten fandtes dengang Skog, sammesteds endog saa stor, at der kunde vindes Huus- og Skibstømmer af den; disse Skoger, der nu ere forsvundne, gave Ly mod de isnende Jøkelvinde, saa at Agerdyrkingen mangesteds kunde drives med Held; der fandtes ypperlige Græsgange, og paa Grund af Havets Nærhed var Vinteren ikke strengere, end at Fæet kunde gaa ude og føde sig selv hele Aaret rundt; Fjordene og Elvene vare fulde af Fisk; der var Selvær og Eggvær, og Havstrømningerne bragte Drivtømmer tillands. Alligevel maatte det dog ansees for at være et daarligt Bytte, den norske Høvding gjorde, naar han opgav sine Ættejorder for at nedsætte sig paa en øde, ubygget Strand under Polarcirkelen. «Til det Fiskestade farer jeg ikke paa min gamle Alder», heder det, at Ketil Flatnef skal have svaret, da han blev

¹ *Eyrbyggja Saga*, Cap. 3. — *Munch, N. F. H., I. 1. 524*, vil, neppe med Rette, have disse 10 Aar regnede fra Ingolfs første Rejsø til Island i 871 for at undersøge Landet.

opfordret til at flytte over til Island.¹ Det var heller ikke did, men til Orknø og Syderøerne, Skotland og Irland, at den store Strøm af Udvandrere gik i Tiden nærmest efter Hafsfjordslaget. Her fandt de norske Høvdinge, som ikke vilde underkaste sig det nye Kongedøme, Venner og Frænder, her havde de tildeels selv Ejendome, og her vare de kun ved et kort Havstykke skilte fra Norge, saa de efter et Par Dages Sejlads kunne komme tilbage igjen, fortsætte Krigen mod den fælleds Fiende, søge Hævn over ham eller benytte den gunstige Lejlighed til at gjenvinde, hvad de havde tabt. De norske Kyster vedbleve derfor gjennem en lang Aarrække efter Enekongedømet's Oprettelse at idelig hjem søges af landflygtige Vikinger, der kom over fra Øerne i Vesterhavet, hvor de havde fundet et Tilflugtssted, og hvorfra de søgte at tilføje det nye Rige saamegen Skade som muligt. Harald havde hver Sommer Leding ude og ransagede Øer og Udskjær; men det nyttede kun lidet; thi, naar Vikingerne bleve hans Flaade var, flyede de tilhavs og bragte sig i Sikkerhed paa det nærliggende Hjaltland eller paa Orknø eller Syderøerne, hvorfra de atter vendte tilbage, naar han var borte. Han besluttede derfor at underlægge sig Øerne i Vesterhavet for med een Gang at gjøre Ende paa Vikingernes Uvæsen og sikkre sig mod de Farer, der stadig maatte true ham fra disse Nordmændenes gamle Bosættelser, saalænge de frembøde et Fristed for de landflygtige Høvdinge, som herfra med Lethed kunde knytte Forbindelser med sine tilbageblevne Landsmænd og vedligeholde Oprørsaanden inden Landet. Disse Øer hørte desuden paa en Maade allerede Norge til, og Haralds Samlingstanke kunde ikke siges at være fuldstændig gjennemført, inden han ogsaa havde udbredt sit Herredøme over dem. Han stak altsaa en Sommer i Sænen med sin Flaade, sejlede vestover til Hjaltland, derfra til Orknø og Syderøerne, og kom lige til Man, idet han overalt herjede og rensede Landet for Vikinger, fældte some og drev de andre paa Flugt, og lagde

¹ *Laxdæla Saga, Cap. 2.*

alle disse Øer under sit Herredøme, idet han indsatte Jarler, der skulde forestaa Landsstyrelsen i hans Navn og give ham Skat. Med Orknæerne forlehnedede han Ragnvald Mørejarl, der igjen overlod dem til sin Broder Sigurd og efter hans Død til en af sine Sønner.

Dette Haralds Vesterhavstog fandt efter al Sandsynlighed Sted mellem Aarene 880 og 884.¹ Faa Aar senere uidentivt var det, at *Thorstein Raude*, Ketil Flatnefs Dattersøn, der i

¹ *Munch, N. F. H., I. 1. 508—9*, vil have det henført til et meget tidligere Tidspunct, men vistnok med Urette. Han fremhæver, at ifølge en Beretning (*Upphaf rikis Har. Hárf. i Flatsbogen*) faldt Ragnvald Jarls Søn, Ivar, i Hafrsfjordslaget, medens en anden Saga (*Vatnsdæla Saga*) lader Harald umiddelbart efter dette Slag overdrage Orkne til Ragnvald som Erstatning for Sønnetabet; men efter Heimskringla (*Har. Haarf. S., Cap. 22*) var det paa Vesterhavstoget, at Ivar faldt. Han fremhæver dernæst, at Gange-Rolf allerførst begyndte at vise sig i Frankrige omkring 876, da han altsaa maa have været mindst 15 Aar gammel, medens han, ved det Tidspunct, da den første orknøiske Jarl Sigurd var død og Ragnvald skulde vælge en af sine Sønner til at træde i hans Sted, ikke synes at have været voxen, hvorved man, da Sigurd Jarl ogsaa maa have hersket i nogle Aar, nødes til at sætte Øernes Undertvingelse snarere før end efter Hafrsfjordslaget; men *Munch* har selv paa et andet Sted (I. 1. 665—67) viist, at Gange-Rolfs Biograph Dudo har udstrakt sin Helts Bedrifter over en altfor stor Række af Aar, og at af de af ham nævnte Aarstal kun 912 som det Aar, da Rolf blev døbt, kan ansees som paalitligt. — Endelig støtter *Munch* sin Tidsregning til den Omstændighed, at de irske Annaler omtale, at den norske Hærkonge «Oistin» i Aar 874 eller 875 blev svegen og dræbt af Albanerne (en af Skotlands keltiske Stammer); denne «Oistin Mac Amlaibh» antager *Munch* for at være den samme som Thorstein Raude, Olaf Hvites Søn, der efter vore Kildeskrifter underlagde sig store Stykker af Skotland i Forening med Sigurd Jarl og herskede derover, indtil Skoterne svege ham og fældte ham, og i saa Fald maa Sigurd være bleven Jarl over Orkne, altsaa Haralds Vesterhavstog have fundet Sted adskillige Aar før 874; men, at Thorstein og Oistin skulde være den samme Person, er kun en løs Formodning, og at Thorstein Raude allerede skulde være falden i 874 eller 875 strider mod Tidsregningen i de islandske Sagaer, som i dette Punct stemme overeens. (*G. Vigfusson, Safn t. S. Isl., I. 223*). *Munch's* Argumentation leder til at antage, at Haralds Vesterhavstog har fundet Sted før Hafrsfjordslaget; men det er lidet sandsynligt, at Harald skulde have indladt sig paa et saadant Tog, naar han efterlod ubetvungne og farlige Fiender i Ryggen. Af *Egils Saga*, der kan gjelde som den paaligste Kilde for Haralds første Regjeringstid, sammenholdt med Heimskringla, synes det endelig at fremgaa, at Harald opholdt sig hver Sommer og hver Vinter i Norge fra 865 og til 878, da Kveldulf og Skallagrím fore til Island (*G. Vigfusson, l. c., 221*).

Forening med Orknøjarlen Sigurd havde underlagt sig hele det nordvestlige Skotland og hersket derover som Konge, blev svegen og fældet under en almindelig Opstand af Skotterne. Ved disse to Begivenheder bleve mange norske Stormænd, der fra gammel Tid havde havt fast Fod i Landene vesterpaa, eller som havde fundet et Fristed her efter Kampene mod Harald Haarfagre, atter rykkede op og tvungne til at søge sig nye Bopæle. Og denne nye Strøm af Udvandrere gik fordetmeste over til Island. Blandt dem, der nu bekvemede sig til at søge sin Tilflugt paa det af Ketil Flatnef saa haanligt omtalte «Fiskestade», høre først og fremst Medlemmerne af Ketils egen vidtforgreneede Familje: hans Sønner *Bjørn Austrøne* og *Helge Bjóla*, hans Brodersøn *Thord Skegge* og *Ørlyg Patriksfostre*; hans Svigersøn *Helge Magre*; hans Datter *Aud hin Djupaudge* og hendes Søn *Thorstein Raudes Børn*; fremdeles *Geirmund Heljarshinn* og hans Frende *Ulf Skjaalge*, der var gift med en Syster af *Helge Magre*; Fostbrødrene *Thrand Mjòksiglande*, *Helge Magres Farbroder*, og *Anund Trefot*, der havde kjæmpet mod Harald i Hafsrsfjorden; den egdske Høvding *Ølver Barnakarls Ætlinger*, hans Sønnesønner: *Ofeiy Grettir* og *Hrolleif*, hans Sønnesønsøn *Thormod Skapte*, hans Dattersønner *Maar* og *Brøndolf* o. fl. Alle disse synes at have bosat sig paa Island i Aarene mellem 886 og 900, og om dem alle gjelde det, at de ikke kom hid direkte fra Norge, men fra de skotske Øer eller Irland, hvor de maa antages at have opholdt sig i nogen Tid forud, og hvorfra Harald Haarfagres Vesterhavstog eller Skoternes Opstand mod det norske Herredøme har drevet dem bort, og da samtidig ogsaa Udflytningerne direkte fra Norge synes at have tiltaget, er det disse 14 Aar (886—900), der maa regnes som Islands rette store Landnaamstid, i hvilken Mesteparten af Øens beboelige Strekninger blev optagen. Siden kom kun En og Anden, og nu meest lige fra Norge (som *Høfda-Thord*, *Hrafnkell Freysgode*, *Øzur Asbjørnsson*, *Freysgydningernes Stamfader*), og ved Aar 920 kan Bebyggelsen ansees for at have været afsluttet.

Landnámabók opregner i det Hele et Antal af 400 Landnaamsmænd, og da de fleste af disse kom til Island i eget Skib, med hele sin Familje og sit Tyende og i Regelen desuden et Følge af fjernere Frender og Venner, maa Øen allerede inden Landnaamstidens Slutning have havt en Befolkning, der ikke kan have været meget mindre end det halve af dens nuværende (eller omtr. 25000).¹ Alle Nybyggerne vare — paa nogle faa keltiske (skotske og irske) og et Par svenske eller gautske Kolonister nær — Nordmænd eller af norsk Æt. Men Halvparten af dem, eller vel saa det, kom ikke fra Norge, men fra de norske Kolonier i Vesterlandene, hvor de tildeels allerede længe forud havde været bosatte og havt Besiddelser. Ved mange af dem er det udtrykkelig opgivet, hvor i Norge de hørte hjemme, og man kan af disse Opgifter med nogenlunde Sikkerhed slutte til det Forhold, hvori de forskjellige norske Fylker eller Stammer i det Hele have deeltaget i Udvandringen. Fra Viken og Oplandene nævnes kun et Par; disse Egne laa afsides for Sejladsen til Island og vare desuden for en stor Deel Harald Haarfagres Arvelande, hvor de ved hans Erobringsverk fremkaldte Omvæltninger i de indre Forhold ikke kunne have været følte saa trykkende, og hvor hans nye System for Styrelsen neppe heller er bleven gennemført saa strengt som andensteds. Derimod ere Fylkerne i det Norden- og Vestenfjeldske, lige fra Haalogaland til Agder, hvert for sig, repræsenterede ved en lang Række af Landnaamsmænd. Sterkest har dog aabenbart Udvandringen været fra de sydvestlige Fylker, som Harald underlagde sig sidst, og hvor det lader til, at hans Foranstaltninger stødte paa en haardere Modstand og vakte et varigere og mere udbredt Misnøje end noget andetsteds, og da nu desuden de norske Vikingstater i Vesten, Udgangspunct eller Hjem for saamange af de mægtigste islandske Landnaamsmænd, ogsaa havde sin Oprindelse herfra, vil det retteste vistnok være at betragte Island som i det Væsentlige

¹ *Munch, N. F. H., I. 1. 555—56.*

en Koloni fra de til Gulathingsslagen hørende Fylker eller fra Rygernes og Hørdernes nær forbundne Stammer.¹

Man vil allerede af hvad der i Kilderne anføres om Grundene til Udvandringen kunne skjønne, at Landnaamsmændene i Regelen havde været sætstore, fornemme Mænd. Om enkelte af dem er det fortalt, at de vægrede sig ved at gaa Harald til Haande, forsmaaede den Hæder, han vilde vise dem, og derved paadroge sig hans Fiendskab; om andre, at de negtede at betale Skat eller overfaldt og dræbte Kongens Sysselmænd; om en lang Række siges det i Almindelighed, at de flyede Landet for Haralds strenge Styrelse (fyrir ofríki eller fyrir ófriði hans), eller fordi de vare blevne uenige med ham. Det var altsaa politiske Grunde, der dreve dem over til Island; det var for at hevde en uafhængig Stilling, at de opgave sine Ættejorder og tilsidesatte Hensynet til materielle Fordele; det var en aristokratisk Selvraadigheds Vaner, der stillede dem fiendtligt ligeoverfor Harald Haarfagre og lode dem finde det for trangt for sig i den nye Stat, — altsammen Beviser for, at de hørte til en herskende Klasse og ikke til det menige Folk. Om mange af dem er det ogsaa udtrykkelig overleveret, at de vare Herser eller Jarler eller nedstammede fra saadanne, eller endog vare kongebaarne, og forsaavidt de ikke tilhørte den egentlige Høvdingklasse, nævnes de dog i Regelen som «ágætir» Mænd eller «gøfgir» Mænd, d. v. s. de vare Storbønder, Medlemmer af den lavere Adel, der i Norge havde dannet sig paa Basis af selve den frie Jordbesiddelse. Gjaldt det altsaa om den norske Folkestamme i Almindelighed, at den udmerkede sig fremfor de øvrige skandinaviske Folk ved sit sterkt udviklede aristokratiske Ættevæsen, kom det i Særdeleshed til at gjelde om den Deel af Folket, der nedsatte sig paa Island og her fortsatte den i det oprindelige Hjem begyndte Udvikling. Der har neppe fundets noget Samfund, der i Forhold til sin

¹ *Munch, I. 1. 554, Sagn t. S. Isl., I. 196—98.* Agder og Rogaland betragtes begge som befolkede af Rygernes Stamme, ligesom Sogn, Firdafylke og Hørdeland af Hørdernes.

Størrelse har havt saamange store Ætter, saamegen Højbyrdighed, saameget fornemt Blod som det islandske i de første Aarhundreder efter Landets Bebyggelse.

I Overeenstemmelse hermed blev ogsaa den Forfatning, der udviklede sig hos Islands Nybyggere, en udpræget aristokratisk. — Man har oftere, under Striden om den rette Benævnelse paa den gamle Edda- og Sagaliteratur, talt om den islandske «Fristat», som om ved den noget heelt Nyt blev grundlagt, der stod i ligefrem Modsætning til Forfatningen i Norge, baade den, der bestod før, og den, der bestod efter Harald Haarfagres Rigsstiftelse, og som om de til Island udvandrede norske Høvdinge havde været et Slags politiske Reformatorer, Republikanere i en moderne Opfatning af Ordet. Men det gjelder, naar man bruger slige Ord som Republik og Monarchi, at man ikke lægger i dem et Begrebsindhold, som de i hine Tider ikke kunde have. Den islandske Fristats Betydning laa ikke deri, at den grundlagde noget Nyt, men deri, at den fortsatte det Gamle og bragte det til typisk Afslutning.

Idet den norske Høvding opgav sin Odelsgrund og flyttede ud til Island, tog han med sig af Fædrelandet Saameget som muligt. Om den før nævnte *Thorolf Mostrarskegg* er det fortalt, at han, før han seilede afsted, rev det Hov ned, ved hvilket han havde været Forstander, førte Tømmeret med sig tilligemed noget af Mulden under den Stalle eller Forhøjning, hvorpaa Thorsbilledet havde slaaet, og indrettede deraf et nyt Hov paa sit Landnaam ved Breidefjorden.¹ Om *Thorhadd den Gamle*, som havde været Tempelforstander paa Mæren i det Throndhjemske og siden bosatte sig ved Stødvaafjorden paa Island, heder det ligeledes, at han førte Templet og Mulden, hvorpaa det havde staaet, med sig, og at han lagde «Mærens Hellighed» til Landet rundt om, hvor han fæstede Bo (hann lagði Mærinahelgi á allan fjørðinn).² Og som Udvandrerne førte med sig Højsædespillerne og den hellige Tempelmuld for paa en udvortes Maade at knytte det nye

¹ *Eyrb. S., Cap. 4.*

² *Landn. IV. 6.*

Hjem til det gamle, saaledes førte de med sig de fædrene Skikke og Retsvedtægter, de i Ætterne nedarvede Sagn og Traditioner og bevarede dem saameget trofastere, fordi ogsaa dette var et Baand, der forbandt dem med deres Odels- og Ætteland. Paa den ubyggede Ø kunde de indrette sig, som de selv vilde, og det fulgte da af sig selv, at de indrettede sig i den nærmeste Overensstemmelse med de norske Forhold. Livet paa Island blev en Gjentakelse af Livet i Norge, og den Samfundsorden, som vi see udvikle sig hos Nybyggerne med en saa paafaldende Hurtighed og paa en overalt saa eensformig Maade, skjønt Indvandringen var foregaaet uden nogen fælleds Plan eller Aftale, og som allerede umiddelbart efter Landnaamstidens Slutning havde samlet hele det vidtstrakte Lands Befolkning til et politisk Hele, maa i alt Væsentligt have været dannet efter den norske Forfatning forud for Harald Haarfagres Samerobring af Fylkerne.¹ — Den var, som denne, knyttet til Religionen og Offertjenesten. De mægtigste Landnaamsmænd byggede gjerne, umiddelbart efter Nedsættelsen paa Island, et Hov ved sin Gaard og bleve Hovets Forstandere, Prester ved den ved samme forrettede Gudsdyrkelse og Offertjeneste; deres Menighed blev det Følge af mere eller mindre afhængige Mænd, der havde ledsaget dem og nedsat sig inden det af dem okkuperede Land, samt desforuden de mindre Landnaamsmænd i Omegnen, der ikke vare rige nok til selv at opføre et Hov og ikke besade tilstrækkelig Anseelse til at samle en Menighed om sig. Flere af Indvandrerne havde allerede i Norge været Tempelforstandere og førte, som Thorolf Mostrarskegg og Thorhadd den Gamle, Hovet eller dets vigtigste Bestanddele med sig; dem faldt det nu saameget lettere at samle en Menighed, som deres prestelige Verdighed ikke var en selvtagen, men en i Slægten nedarvet, og som det dem af rejste Hov allerede forud havde Ældens Ærverdighed og Hellighed. Men Lov og Ret var igjen paa det næjeste knyttet til Religionen; de religiøse

¹ Jvfr. K. Maurer, *Die Entstehung des Isländischen Staats*, S. 111 ff.

Sammenkomster vare derfor fra gammel Tid tillige offentlige Folkeforsamlinger, hvor Retsstridigheder eller andre fælleds Anliggender pleiede at afgjøres, og den prestelige Myndighed var tillige en retslig og politisk. Omkring hvert af de mere ansete Hov som Midpunct dannede sig paa denne Maade et eget politisk og religiøst Samfund, i hvis Spidse Hovets Grundlægger og Ejer stod. Et saadant Samfund kaldtes i Regelen et Godord (eller Thinghø), og dets Forstander førte Navn af *Gode*. Ham tilkom det at sørge for Hovets Vedligeholdelse, bestride Offringerne og føre Forsædet ved alle Offerfester; han bar ved højtidelige Lejligheder den hellige Altarring, paa hvilken alle Eder skulde aflægges; han indviede Thingforsamlingen, ledede dens Forhandlinger og udnævnte Domere i de Sager, der bleve indbragte for den; han var forpligtet til at sørge for Orden og Fred inden sit Godord, til at staa sine Thingmænd bi med Raad og Daad og hjælpe Enhver til sin Ret, der blev fornærmet af en mægtigere Modstander; til Gjengjæld skulde Thingmændene følge hans Opbud og ledsage ham overalt, hvor han tyktes at behøve det, huse og beværte ham, naar han drog omkring inden sin Thingkreds for at paasee Ordens Overholdelse, og yde ham en aarlig Told til Bestridelsen af Udgifterne ved Hovets Vedligeholdelse og Offringerne. — Mellem de enkelte Godord fandt fra først af ingen retslig Forbindelse Sted; hvert af dem havde dannet sig for sig og bestod for sig som et fuldkommen afsluttet og uafhængigt Stats- og Kirkesamfund med sit Thing og sin Gode. Heri indtraadte imidlertid snart en Forandring. Det var ved en saadan Tingenes Tilstand uundgaaeligt, at der opstod idelige Konflikter, og naar det kom til Strid mellem Medlemmer af forskjellige Godord, var der neppe nogen anden Udvej levnet, end at lade Vaabnene gjøre Udslaget. Saaledes vaktet Trangen til videre Foreninger. Paa adskillige Kanter af Landet sloge Høvdingerne sig sammen om et fælleds Hovedthing, hvor indbyrdes Stridigheder mellem deres Thingmænd kunde finde Afgjørelse, og umiddelbart efter Landnaamstidens Slutning blev alle

islandske Smaastater indordnede under et eneste stort Forbund, idet en Lov blev vedtagen og et Thing indsat, fælleds for det hele Land.

Om denne Lov er det fortalt, at den blev sammensat af den lovkyndige Nordmand *Ulfjot*, og at den fordetmeste stemte overeens med de da inden Gulathinglagen gjeldende Retsvedtægter. Ulfjot boede paa Sønderlandet paa Island, hvor han havde kjøbt Land af Thord Skegge, Ketil Flatnefs Brodersøn, og var alt en gammel Mand, da han paatog sig at istandbringe den nye Lov, som skulde blive Grundlag for Islands politiske Eenhed. Han drog, for at opfylde dette Hverv, til Norge, hvor han tilbragte tre Vintre, og hvorfra han havde Loven ud med sig. At han valgte Gulathingslagens Retsvedtægter til sit Mønster, var saameget rimeligere, som han selv og de fleste Landnaamsmænd skrev sig fra denne Kant af Landet. Man kan vel endog antage, at disse Vedtægter allerede forud for en god Deel have været gjeldende paa Island, da Høvdingerne hver i sin Kreds maa have fulgt den Ret, hvormed de hjemmefra vare fortrolige, og at Ulfjots Lovgivningsvirksomhed saaledes mindre er gaaet ud paa at indføre noget Nyt end paa at gennemføre, ordne og fuld-stændiggjøre det allerede Bestaaende.¹ — I nødvendig Sammenhæng med Vedtagelsen af en fælleds Lov stod det nu, at et Hovedthing for hele Landet blev indsat, hvilket ogsaa skete efter Ulfjots Raad og med alle Høvdingers Samtykke. Det bestemtes, at dette Thing, der fik Navn af Althinget, skulde holdes een Gang om Aaret ved Midsommertid, og til dets Forsamlingssted blev udseet Egnen ved Øxaraaen, i den første Landnaamsmands, Ingolfs, Landnaam. Omkring en Menneskealder efter² Althingets Indsættelse foretoges dernæst et Skridt, der kan siges at have fuldendt Ordningen af Islands

¹ *Munch, N. F. H., I. 1. 566.*

² I Hensyn paa Tidsregningen følge vi her *Mawer, Die Entsch. d. isl. St., S. 158—59*, der støtter sig til *Islendingabók Cap. 5.* — Andre Forskere have meent, at Islands Inddeling i Fjerdinger og Thingsogn blev foretaget i umiddelbar Sammenhæng med Althingets Indsættelse. Se *Isl. Sögur (1843), II. 173—74, Safn. t. S. Isl., I. 300.*

statsretlige Forhold, idet Godordene fordeeltes mellem visse mindre Thingkredse og der sattes en bestemt Grændse for deres Antal. Man blev nemlig enig om, at tre Goder skulde være sammen om eet Thing, hvilket benævntes Heredsting, og at der i hver af de fire Fjerdinger, hvori Island blev deelt, skulde være 3 slige Thinglag, undtagen i Norðlendingafjórðungr, hvor der var 12 Godord og 4 Thing. Hvert af disse Heredsting skulde ligeledes holdes een Gang om Aaret, nemlig om Vaaren, og her kunde nu alle Søgsmaal, der vare opstaaede inden Thingkredsen, paakjendes, ligesom vel ogsaa Forføjninger af administrativ og legislativ Natur vedkommende Thingkredsen her kunde vedtages. De tre Goder, der vare sammen om Thinget (*samþingisgoðar*), ledede i Forening dets Forhandlinger og udnævnte Lagretten, der skulde bestaa af 36 Medlemmer, og hvem det tilkom at dømme i de indstevnte Sager, idet hver Gode valgte 12. Naar en Sag ikke her kunde blive afgjort formedelst Meningsforskjel mellem Domerne eller af andre Grunde, eller, i visse Tilfelde, naar Sagsøgeren foretrak at gaa Heredstinget forbi, henskjødtes den til en højere Domstol. Man finder omtalt særskilte Thing for hver Fjerding, der en Tidlang synes at have bestaaet som en Art Melleminstants, men hvorom der savnes enhver nærmere Underretning, saa det er troligt, at de tidlig maa være gaaede af Brug. Den højeste dømende Myndighed og den lovgivende Myndighed for det hele Land var tillagt Althinget, hvor alle 39 Goder vare skyldige at møde; men, ligesom ved Heredstinget, saaledes var det heller ikke her den hele til Thinget forsamlede Almue, men særegne Udvalg, hos hvem al Myndighed hvilede, nemlig den dømende hos de saakaldte *Fjerdingsdome*, en for hver af Landets Fjerdinger, og den lovgivende hos den saakaldte *Lagrette*. Hver af Fjerdingsdomene bestod af 36 Medlemmer¹ og sammensattes saaledes, at hver

¹ *Arnesen, Isl. Rettergang, S. 315*, hvem *Keyser, Norges Betsforf., S. 274*, følger, antager, at hver Fjerdingsdom kun har havt 9 Medlemmer. Se hvad herimod er bemærket af *Maurer, Entstehung d. isl. St., S. 177*.

Gode opnævnte 4 af sine Thingmænd, undtagen Nordlendingefjerdingens 12 Goder, der hver opnævnte 3. I Lagretten, hvor alle Spørgsmaal vedkommende Landets fælleds Lovgivning og Styrelse afgjordes, havde Goderne selv Sæde, og de øvrige Medlemmer valgtes af dem, idet hver Gode tilforordnede sig to af sine egne Thingmænd som Bisiddere.

Man seer, at denne Forfatning har havt en sterkt udpræget aristokratisk-hierarchisk Charakter, og at den overalt, paa Althinget som paa Heredstingene, sikkede Goderne en Alt overvejende Indflydelse. Hvad den tog fra dem med den ene Haand, gav den dem igjen med den anden. De indskrænkedes i den souveraine Myndighed, som hver af dem indtil da havde øvet inden sit Godord, og underordnedes en for det hele Land fælleds Styrelse; men i denne fik de selv den væsentligste Andeel. Deres samlede Magt vedblev at være den samme som før; Forskjellen var kun, at den nu blev anderledes fordeelt og øvedes paa en anden Maade.

Vi maa, som sagt, paa Forhaand antage, at denne Samfundsorden har været dannet efter Forbillede af Forholdene i Norge før Harald Haarfagres Erobring, og Overeensstemmelsen lader sig ogsaa paavise i det Enkelte. Vi have anført Exempler paa, at Herser, der i Norge havde forestaaet Offertjenesten ved et Hov, hvortil udentvivl det omliggende Hereds offentlige Retspleje, følgelig ogsaa et Thing, var knyttet, flyttede Hovet med sig over til Island og umiddelbart efter Nedsættelsen her optraadte som Goder og Heredsforstandere, idet de lode Hovet opføre paanyt og indrettede et almindeligt Thingsted ved samme, hvortil Omegnens Bønder søgte for at faa sine Retstvistigheder udjævnedes i de gamle Former. I disse Tilfelde fremstiller den islandske Godeverdiged sig som en umiddelbar Fortsættelse af Herseverdigheden i Norge; men det almindelige Forhold mellem begge er dermed tillige givet. Om Thingordningen paa Island, saadan som den blev indrettet ved Godordenes Forening under en for det hele Land fælleds Styrelse, kan det nu dernæst godtgjøres, at den i sine Hoveddrag har været den samme

som Thingordningen i Norge. De islandske Heredstthing, Fjerdingsathing og Althing svare til Heredstthingene, Fylkesthingene og Lagthingene eller Allsherjarthingene i Norge, hvilke skreve sig fra den gamle Forbundsforfatning, men som vedbleve at holde sig længe efter det norske Enekongedømes Oprettelse. I Norge som paa Island var det særegne Udvalg inden Thingalmuen, i hvis Haand den egentlige dømende eller lovgivende Myndighed blev lagt; i Norge som paa Island kaldtes dette Udvalg «lögrétta» og bestod, som det synes, efter gammel Regel af 36 Medlemmer, og naar det paa Island var Goderne, der besatte Lagretten og Fjerdingsdomene, da stemmer det hermed, at det, ifølge en paalitlig Saga's Vidnesbyrd,¹ var Lendermændene, den gamle Hersemagts Repræsentanter under Enekongedømmet, der raadede for Valget af Domerne eller Lagrettesmændene paa Gulathinget.

Ved Siden af denne Overeensstemmelse gjør nu vistnok en Forskjel sig gjeldende, der med Nødvendighed fulgte af de ejendommelige Forhold, under hvilke den islandske Stat dannedes. I Norge maa Bebyggelsen være foregaaet ved hele vandrende Stammer, der under sin Omflakken havde maattet udvikle og fastholde en Art militair Organisation: til denne kom nu siden Landets Inddeling at svare; hvert Fylke og hvert Hered repræsenterede en sluttet Trop af Krigere; naar Almuen mødte til Thinge, var det «Hæren», der forsamlede sig, og Thingets Forstander var paa een Gang Prest — i denne Egenskab benævntes han «Gode» (af goð, guddommeligt Væsen) — og Krigsøverste. Paa Island derimod, hvor Bebyggelsen foregik ved enkelte Familjer, som flyttede ind, hver med sit Følge af Klienter og Træle, uden nogen indbyrdes Forbindelse, og hvor den afsides Beliggenhed sikrede mod fremmede Fiender, kunde det militaire Forfatningsprincip ikke gjøre sig saa sterkt gjeldende, medens det religiøse til Gjengjæld traadte skarpere frem. Saaledes forklares det, at Gode-navnet kom i Brug paa Island istedetfor Hersenavnet, der

¹ *Egils Saga, Cap. 57.*

havde været det sedvanlige i Norge. Den sidste Benævnelse er nemlig den mere omfattende, der paa een Gang udtrykker baade den militaire og den religiøse Side ved Heredshøvdingens Magt, medens Godenavnet særlig fremhæver hans Stilling som Heredets Offerprest og Tempelforstander.

Det fulgte dernæst af den Maade, hvorpaa de islandske Godord havde dannet sig, at Godernes Magt og Forhold til sine Thingmænd maatte faa en mere privatretlig Charakter end Hersernes i Norge. Vel var ogsaa disses Myndighed knyttet til Besiddelsen af et Hov, der betragtedes som Familjens Odel og gik i Arv med Grunden, hvorpaa det stod. Men de norske Hereds- og Fylkeshovs Grundlæggelse kunde dog ikke føres tilbage til nogen enkelt Mands frie Viljesakt; de havde siden umindelige Tider været Midpunct for Heredets eller Fylkets offentlige Retspleje og Offertjeneste, og «Hæren» og «Folket» havde bestaaet som politiske Organisationer, før Fylket og Heredet blev til, saa det fælleds Hovedtempel, om det end stod paa Høvdingens private Grund og gik i Arv i hans Slegt, dog maatte gjælde som grundlagt ved en fælleds Beslutning af det hele Samfund og maatte betragtes som i visse Maader offentlig Ejendom, hvori alle Hereds- eller Fylkesmænd havde Deel. Derimod var Grundlæggelsen af det islandske Heredshov fra først af en reent privat og personlig Affaire. Den enkelte Stormand byggede af egen Drift et Tempel ved sin Gaard og underholdt det af egne Midler; der var ingen forud bestaaende og forud organiseret Menighed, for hvilken det blev bygget; men Menigheden dannede sig først bagefter, idet de Omkringboende, forsaavidt de ikke selv havde Raad til at underholde et Hov, søgte til det og frivillig valgte at stille sig under en mægtigere Høvdinges Beskyttelse ved at blive hans Thingmænd. Af denne Godordenes Oprindelse, der var en historisk Kjendsgjerning, som laa indenfor Alles Erindring, see vi nu ogsaa et blivende Merke i deres senere Retsforfatning. Godeverdigheden var efter den islandske Lovgivning ikke blot, som den norske Herseverdighed havde været, strengt arvelig, men den kunde som andet

Liggendefæ deles mellem Arvingerne, ja endog være Gjenstand for Kjøb og Salg.

De islandske Godord opnaaede ikke nogen bestemt territorial Afslutning, men bevarede stedse Charakteren af reent personlige Associationer, idet Lovgivningen aabnede Adgang for Enhver til at melde sig ud af det Godord, under hvilket han hørte, og gav ham Frihed til at træde ind i hvilket som helst andet, forudsat at det laa indenfor den Fjerding af Landet, i hvilken han havde sin Bopæl. En ssadan Frihed har umulig kunnet gjelde for de norske Hereders eller Fylkers Vedkommende; disse hvilede vel ogsaa paa en personlig Grund, men de maa dog tillige fra Bebyggelsens første Tider have haft bestemte territoriale Grændser; hvert af dem var et gammelt Samfund, hvis Historie tabte sig i Fortidens Mørke, og til hvilket følgelig den Enkelte var knyttet med Baand, som det ikke kunde være overladt til hans frie Forgodtbefindende at løse.

Paa den anden Side er det klart, at den islandske Godes Myndighed har været langt mere vidtstrakt end den norske Herses, og at Thingalmuerne paa Island vare i meget højere Grad afhængige af sine Høvdinge, end Thingalmuerne i Norge kunne have været forud for det norske Enekongedømes Oprettelse. I et nyt Samfund vil den Enkeltes personlige Overlegenhed eller Magt altid lettere kunne gjøre sig gjeldende end i et gammelt, hvis Retsorden og Vedtægter have en Ærverdighed, der holder Vilkaarligheden bedre i Tømme. Hereds- og Fylkesmændene i Norge udgjorde et ganske anderledes forbundet og organiseret Hele end Godordsmændene paa Island, der ofte boede vidt omspredte, og mellem hvilke først Underordningen under en fælleds Høvding havde tilvejebragt en retslig Sammenhæng, og hine maatte derfor med en ganske anden Vegt kunne gjøre sin Vilje gjeldende end disse. I den islandske Stat var Godeverdigheden det oprindelige, det organiserende Princip, hvorfra den hele Samfundsorden var udgaet; «Hæren» derimod og Herseverdigheden vare sideordnede; af dem kunde ikke den ene gjelde som mere oprindelig

end den anden. Ogsaa i de ydre Forfatningsformer see vi der for det hierarchisk-aristokratiske Element træde skarperne frem paa Island end i Norge. Herserne vare, som Goderne, Thingets Ledere og Forstandere og raadede for Valget af dem, der skulde sidde i Lagretten; men selv havde de ikke, som Goderne, sin Plads inden denne og savnede saaledes disses direkte Indflydelse paa Lovgivningen. Og, medens det i Norge, udentvivl efter gammel Vedtægt, krævedes til en Doms eller Beslutnings Gyldighed, at den skulde være «fastsat og dømt ved Vaabentag inden og uden Lagretten», saa at idetmindste efter Formen hele Thingalmuen havde Deel i den lovgivende og dømende Myndighed, var denne paa Island udelukkende forbeholdt Lagretten, hvori Goderne selv havde Sæde og Stemme, og de af dem opnævnte Fjerdingsdome, hvis Beslutninger alene behøvede at forkyndes for de øvrige Thingmænd.

Det Foregaaende vil være tilstrækkeligt til at oplyse Forholdet mellem Island og Norge og til at vise, at det ingelunde er, som man har sagt, at lægge Vegten paa et udvortes, uvæsentligt Forhold, en blot og bar materiel Sammenhæng, naar det fremhæves, at Island var en norsk og ene og alene en norsk Koloni, ikke tillige en dansk eller svensk eller en nordisk. Man har ikke villet indrømme denne Kjendsgjerning nogen væsentlig Betydning, fordi man har gaaet ud fra, at Udviklingen i de nordiske Lande forud for Islands Opdagelse og Bebyggelse var en fuldkommen eensartet. Men vi have seet, at dette ikke var Tilfelde, at tvertimod de nordiske Folk allerede længe forud havde gaaet hver sin Vej, og at altsaa Spørgsmaalet om, hvorvidt et Udflytningsland som Island fik sin Befolkning fra det ene eller fra det andet, er et Spørgsmaal ikke blot om en ydre, men ogsaa om en indre Sammenhæng. Vi have seet, at hvad der fremfor Alt var ejendommeligt for den norske Folkestammes Kultur- og Samfundsudvikling, ligeoverfor den danske og svenske, var: for det første det af Stamme-forfatningens længe fortsatte Bestaaen og af Jordejendomsforholdene flydende sterkt udprægede aristokratiske Ættevæsen, og dernæst Forbindelserne med de keltiske Folkeslag i Vesten.

Og i begge Henseendor fortsatte Island den ejendommeligt norske Udvikling og ligesom samlede den i et Brændpunct. Landnaamsmændene tilhørte det norske Hølds- og Hersearistokrati; de udgjorde den ubøjeligste, meest stivnakkede Deel af dette Aristokrati, og over Halvparten af dem kom fra Landene i Vesten, havde sit Udgangspunct i Vikingstaterne paa den irske og skotske Kyst, hvor der gennem en længere Tid havde fundet nære Berørelser Sted mellem norsk og keltisk Nationalitet. Man kan altsaa sige, at den Kreds af Ætter, der nedsatte sig paa Island, var norsk fremfor nogen, la crème de la crème, den ejendommeligst prægede Deel af hele Folket. Og hvad der gjelder om den islandske Koloni i Hensyn paa dens Sammensætning, gjelder ikke mindre om den i Hensyn paa dens Forfatning. Denne var den gamle norske, men med et endnu mere fremtrædende ejendommeligt Præg. Forskjellen mellem begge laa netop deri, at den islandske Forfatning fremhævede skarpere, gennemførte paa en mere eensidig Maade hvad der i Almindelighed var karakteristisk for den norske Stats- og Samfundsudvikling: I Norge var Myndigheden som Thing- og Tempelforstander arvelig og knyttet til Besiddelsen af den Jord, hvorpaa Templet stod; paa Island blev den en Handelsvare; i Norge vare Høvdingerne i Realiteten de raadende, paa Island bleve de det ogsaa i Formen; i den norske Forfatning var det aristokratiske Element sterkt, paa Island blev Forfatningen ligefrem en Konfederation af herskende aristokratiske Familjer.

Disse Forhold, der knytte Island paa en uopløselig Maade til Norge, indeholde tillige Forklaringen af, at den afsides Ø kunde faa en slig Historie og en slig Literatur. Det var, fordi her en Mangfoldighed af aristokratiske Ætter mødtes, der havde en Historie, og hos hvem Sandsen for Berømmelse og et godt Navn var udviklet, der vare vante til at herske og havde Trang til at herske, hvis Ideekreds var bleven udvidet og hvis point d'honneur var bleven skjærpet ved gennem lange Tider at have været ledende i Krig og Politik, — det var derfor, at et riigt bevæget politisk og literairt

Liv kunde udvikle sig under ydre Forhold, der vare saa tarvelige, at man skulde havde ventet, at Livet vilde skrumpet ind til det blotte Stræv for Føden. Det var den aristokratiske Slægtsfølelse, der bevirkede, at, naagtet Medlemmerne af de store Ætteforbund, der havde dannet sig mellem de norske Høvdinger, — navnlig, som det synes mellem dem, der havde færdets i Vesterlandene, — ved Udflytningen til Island splittedes ad og kom til at bosætte sig paa forskjellige Kanter af Øen, ofte skilte fra hverandre ved mangfoldige Miles uvejsomme Ødemarker, optog de dog snart atter de afbrudte Forbindelser og vedbleve at underholde dem; de store Afstande formaaede ikke at isolere dem eller at gjøre dem fremmede for hverandre; hele det vidtstrakte Lands hist og her omsprede Befolkning knyttedes sammen til et Hele ved de store Ætter og sattes derved istand til at leve et virkelig historisk Liv. Det var den i Høvdingætterne udviklede politiske Evne og Skjøn paa Lov og Ret, der gjorde det muligt, at en det hele Land omfattende Statsorden kunde blive gennemført med slig Hurtighed og Sikkerhed, og at denne Forfatning kunde holde saa godt sammen, paa samme Tid som den aabnede et saa vidt Spillerum for den Enkeltes Selvraadighed. Det var den i aristokratiske Samfund raadende sterke Følelse for Magt og ydre Hæder, der medførte, at der paa den snevre Skueplads, som denne Forfatning aabnede, og for de smaa politiske Formaal, som den stillede for den Enkeltes Ærgjerrighed, blev kjæmpet med den samme Lidenskab og den samme Udholdenhed, som for de største Formaal paa de verdenshistoriske Skuepladse, saa at Traditionen fik et riigt Stof at bevare og at øve sig paa. Det var endelig, fordi Island var det aristokratiske Samfund par excellence, at det ogsaa blev Skaldekunstens rette Hjem, og at Sagaen her kom til Udvikling. Den gamle Skaldekunst hvilede, som bekjendt, væsentlig paa en til visse Regler knyttet Anvendelse af Omskrivninger og Billeder, der fordetmeste vare hentede fra de gamle Gude- og Heltesagn; men disse Sagn hørte hjemme hos de højbyrdige Ætter, der kunde rose sig

af at nedstamme fra Sagntidens Helte, og de maatte derfor fremfor Alt vedblive at være et kjendt og yndet Underholdningsemne paa Island, hvor det fornemme Blod spillede en saa fremtrædende Rolle, og hvor de store Ætter, i den Art af Landsforviisning, i hvilken de her levede, saameget trofastere gjemte paa slige Traditioner, der vare et Baand mellem dem og deres fordums Fædreland. Og gjaldt det om Skaldepoesien, gjaldt det ikke mindre om Sagaen, at den var heelt igjennem aristokratisk. Den har sin Rod i Genealogien eller, som det paa Island kaldtes, «ættvisin»,¹ og den forudsatte for sin Udvikling, at «ættvisin» havde opnaaet en slig Udbredelse og en slig Betydning, som den alene kunde faa under et Forfatningsliv som det islandske. Det er noksom bekjendt, hvilke merkverdige Genealoger Islendingerne have været og fremdeles ere; et Verk, som Landnámabók med sin Opregning af Islands 400 Nybyggere og de fra dem udsprungne Ætter, der følges ned til Midten af det 13de Aarhundrede eller endnu længere, maa vel siges at være noget i sin Art fuldkommen enestaaende. Denne Passion for det genealogiske Studium var en Virkning af den udpræget aristokratiske Charakter, som deres Samfund fra først af havde baade med Hensyn paa Sammensætning og Forfatning; god Byrd gjaldt som det første i alle Forhold, saa Kjendskabet til Ætternes Forgrening op igjennem Tiden maatte blive af højeste Vigtighed og vurderet fremfor nogen anden Viden. Men Genealogi dengang var noget andet, end hvad det en nuomstunder; det var ikke tørre Registre; til de enkelte Navne knyttede der sig i Regelen Traditioner, kortere eller længere Fortællinger; disse ordnedes og grupperedes om visse Midtpuncter, og saaledes opstod Sagaen. Den er som oftest en heel Slægts eller Familjes Historie, om den end tillige som oftest samler sig om en enkelt eller et Par til Ætten hørende fremragende Personligheders Bedrifter og Skjæbne.

Det gaar altsaa ikke an at bestride, at man i den is-

¹ «Ættvisin var hjá oss grundvöllr og kjarni allrar sagnafraði», siger *Gudbr. Vigfusson, Safn t. S. Isl., I. 279.*

landske Literatur saavel som i den islandske Stats- og Samfundsorden maa see Frugten af en for Island ejendelig Udvikling. Men det maa tillige erkjendes, at denne Udvikling foregik paa et Grundlag, der var norsk og udelukkende norsk, ikke fælleds for alle de nordiske Folk, og det maa erkjendes, at dette Forhold var noget Væsentligt, at det er paa det, at Vegten maa lægges. Den islandske Koloni fik netop derved sin Betydning, at den fra først af var saa udpræget national, og at den fastholdt dette nationale Grundlag med en slig Troskab og Styrke, medens det i selve Moderlandet blev brudt eller overbygget paa forskjellig Maade. I denne som i andre Henseender danner den en Modsætning til den anden nordiske Nybyggerstat, der grundlagdes omtrent ved den samme Tid, og hvortil ligeledes Harald Haarfagres «ofriki» eller strenge Styrelse gav den ydre Anledning, nemlig det nordmanniske Jarledøme. Begge disse Samfund kunne siges at have fuldendt en heel Udvikling, men hver i sin Retning; det er som to Grene, der skyde ud fra den samme Stamme, men til modsatte Sider, saa at de under sin Væxt stadig fjerne sig fra hinanden. Den ene kan siges at have givet det fuldkomneste Udtryk for den Udvikling, der knytter sig til det germaniske Krigerfølge, den anden for det Liv, der knytter sig til Stammeforfatningen. Det nordmanniske Jarledøme kom til at spille en glimrende verdenshistorisk Rolle og at gribe bestemmende ind i store Kulturfolks Skjæbne, medens den islandske Fristat førte en ubemerket Tilværelse. Nordmandiets Nybyggere brøde alle Broer af bag sig, saa at Fortiden ikke syntes at existere for dem, og vidste med en merkelig Smidighed at gaa ind i fremmede Nationaliteters Liv og Væsen, medens de islandske Høvdingætter fremfor nogen levede sit eget Liv og med en ligesaa merkelig Troskab bevarede Traditionerne fra Stammens Fortid. Men den samme statsdannende Evne, der gav Nordmannerne fra først af saa lidet betydende og saa lidet bemærkede Koloni en Organisation, hvorved den blev istand til at beherske Frankriges Skjæbne og erobre England, kom i neppe ringere Grad tilsyne

paa Island, hvor de indvandrede Familjer, fra først af uden noget indbyrdes Sammenhold, byggende hver for sig langs en flere Hundrede Mile lang Kyststrekning, dog i Løbet af ikke meget mere end en Menneskealder istandbragte en Statsforfatning, der holdt sig i en Række af Aarhundreder og forenede en fast retslig Orden med den størst mulige Frihed for den Enkelte. Og den samme personlige Selvstændighedsaand og deraf flydende Higen efter Udmerkelse og Bedrifter, der stillede Nordmannerne i første Række blandt den romersk-christelige Civilisations Soldater, rørte sig neppe mindre kraftigt i det Liv, som Befolkningen paa Island formaaede at udfolde trods Trykket af en eensom og fattig Natur. I begge Samfund fremtræder, ved Siden af denne Handlingsaand, en levende Sands for Poesi og Sagn, af hvilken en riig Literatur affødt. Men Nordmannerne havde brudt med sin nationale Fortid; deres litteraire Virksomhed henvendtes paa fremmede Stoffer og fik derved en Retning mod det reent Virtuosmæssige. De fransk-nordmanniske Romaner bleve Modelæsning i Middelalderen, oversattes og udbredtes i de fleste europæiske Sprog og fik Betydning for den almindelige Literaturudvikling; men de have nu væsentlig kun en historisk Interesse. Den islandske Saga-Literatur derimod, som voxede for sig selv i al Stilhed, og som i sin Blomstringsperiode ikke blev kjendt udenfor den norske Folkestamme, samler i vore Dage en stedse talrigere Kreds af Læsere og Beundrere. Det er, fordi den er heelt igjennem national, udgaaet fra et Folkeliv, der gjennem en lang Udvikling og under mangehaande Paa-virkninger bevarede sin indre Sammenhæng ubrutt. De til Island udvandrede Ætter skiltes kun i en udvortes Forstand fra det Land, der havde været deres Hjem; de vedbleve at være Nordmænd og at betragte sig som saadanne. Det islandske Landnaam kunde ikke blive for den norske Høld eller Herse, hvad Familieejendommen i Norge havde været; det blev ikke hans Odel og nævntes heller ikke saa, endog efterat det længe havde gaaet i Arv fra Fader til Søn; Odelen var nemlig noget mere end den Enkeltes frie Jordejendom; det

var Ættejorden, som siden umindelige Tider havde tilhørt den samme Familje, og som derfor havde en Charakteer af Helighed og Uafhængighed, der ikke kunde tilkomme nogen senere erhvervet Ejendom, — hvis Besiddelse havde givet Familjen dens sociale Rang og politiske Rettigheder, hvor dens Afdøde vare begravne, og hvor de efter de i Heden skabet gjængse Forestillinger fremdeles vedbleve at leve. Dette var Baand, der ikke kunde løses saa let, og man kan heraf skjønne, hvor længe og hvor sterkt de Ætter, der havde nedsat sig paa Island, vedbleve at føle sig hendragne til sit fordums Hjem. Erobreren havde kunnet tage deres Odel fra dem i en udvortes Forstand; men den ophørte ikke at være deres i en mere aandig Betydning. De vedbleve at ferdes her i sin Tanke og sine Erindringer, og i selve de hos Islændingeene almindelig brugte Udsryk om Rejser til Norge fra Island og fra Norge til Island: *at fara útan, at fara út*, kommer denne Opfatning af Norge som deres egentlige rette Fædreland tilsyne. De islandske Høvdingætters sociale Rang og politiske Magt vedblev at hvile i sin sidste Grund paa deres Odel i Norge, paa den Stilling, deres Forfædre her havde indtaget; det Forfatningsliv, hvori de havde Deel, var en Gjentakelse eller en ligefrem Fortsættelse af det norske Forfatningsliv forud for Fylkernes Samling; de repræsenterede det gamle Norge ligeoverfor det nye, der var repræsenteret af Kongedømmet, og, medens de, ved at bosætte sig paa Island, vare blevne satte istand til at gennemføre den nationale Opposition ligeoverfor de moderne europæiske Forfatningsformer, der havde gjort sig gjeldende i deres oprindelige Fædreland, vedbleve de dog at staa i et uafbrudt og nøje Samkvem med dette og at tage en levende Deel i dets historiske Liv. Et Ophold ved den norske Konges Hird eller hos andre norske Stormænd gjaldt som en Skole for unge Islændinger af god Æt, hvilken de maatte have gennemgaaet for hjemme at kunne optræde med nogen rigtig Anseelse. Dertil kom nu, at Norge var det naturlige Forbindelsesled mellem Island og den øvrige Verden, og at Island forsynedes med flere af

sine første Fornødenhedsartikler fra Norge, saa at der, trods de 150 Miles farlige Søvej over selve Oceanet, var stadig Fart mellem begge Lande, og at jævnlig en stor Mængde Islændinger opholdt sig i Norge.¹

Og som det islandske Samfund udgik fra det norske, som de to Samfund vedbleve at staa i uafbrudt indbyrdes Samkvem, saaledes see vi dem ogsaa stige og synke med hinanden. Epocherne i Islands Historie falde i det store taget sammen med Epocherne i Norges; de gennemgribende Omslag i Udviklingens Gang indtræde paa samme Tid og paa samme Maade i begge Lande.

Det er kun faa af de islandske Sagaer, som begynde i selve Landnaamstiden (870—920) og ikke gaa længere frem end til dennes Ende.² Men nu begynder «hin mikla söguöld Islands» og varer ved til 1030. I dette Aarhundrede, fra 930—1030, spille de fleste af de nu bekjendte islandske Sagaer, da foregik de «Stortidender», hvorom Sagaerne berette. Af denne Sagaalder ere igjen de sidste 50 Aar, altsaa Tiden fra 980 til 1030, Islands sette «blómöld», i Hensyn paa Begivenhedernes og de fremtrædende Personligheders Talrighed og Interesse; det er *Eyrbyggjasagas*, *Laxdælasagas*, *Fostbröðrasagas*, *Gunnlaugs Sagas*, *Njáls Sagas* Tildsalder. Men vi erkjende, at noget lignende ogsaa gjelder om Norge; ogsaa Norges Stortid er Perioden for den sidste afgjørende Brydning mellem Hedenskab og Christendom. *Snorre Godes*, *Skaftes Lovsigemands*, *Gunnar's*, *Njaals* Tid er ogsaa *Haakon Jarls*, *Olaf Trygvessøns*, *Erling Skjalgssöns*, *Olaf den Helliges*, *Ejnar Thambarskelves* Tid.

Det er i denne Periode, at de fleste og bedste Sagaer have «gerzt», som Islændingerne udtrykke sig, d. v. s. da deres Stof er dannet; et andet Spørgsmaal er det, naar de ere blevne forfattede eller førte i Pennen. Dette er først skeet meget

¹ Under Magnus Barfod skal der saaledes engang have været 350 Islændinger samtidig alene i Throndhjem. *Fornm. S. VII., S. 32. Biskupa Sögur, I. 221.*

² Se *Gudbr. Vigfusson, S. t. S. Isl., I. 187 ff.*

senere. Til «Söguöldin» svarer en «Ritöld». Denne regnes for Islands Vedkommende at have gaaet fra 1150 til 1250 eller det 13de Aarhundredes Slutning (*Are Frode* begynder, *Snorre* betegner Sagaskrivningens Højdepunct). Men ogsaa Norge synes at have haft en saadan «Ritöld», om end langt svagere udviklet, i den sidste Halvdeel af det 12te Aarhundrede, da Thjodrek Munks norske Krønike, Legenderne om Olaf den Hellige, maaskee ogsaa Aagrip og den i Skotland fundne Historia Norvegiæ her bleve forfattede og nedskrevne.¹

Paa lignende Maade have Borgerkrigene i Norge, i hvilke Aristokratiet brød sin sidste Kraft, et samtidigt Sidestykke paa Island i Sturlungatiden, da de faa Oligarcher, der stode igjen som Rester af det islandske Ættearistokrati, kjæmpede om Magten og forødede Landet ved sine blodige Fejder.

Det er en iøjnefaldende Parallelisme mellem begge Samfunds Historie. De have begge Blomstringstid tilfældes, og i begge gaar omtrent samtidig det nationale Liv til Hvile. Ved Midten af det 13de Aarhundrede fandt den for Norge ejendommelige politiske Udvikling sin Afslutning i Magnus Lagabøters Lovverk, der slog fast som Resultatet af de langvarige Kampe Kongedømmets Enebesiddelse, saaatsige, af Staten. Endnu bevaredes en Tidlang dennes ydre Velmagt; men dens indre Liv var udslukket, og det ydre Skin fulgte snart efter: Formerne blive skjøre og skrøbelige, naar Livet ikke længer fylder dem, hvor symmetriske og velindrettede de end i sig selv kunne være. Men omkring den samme Tid indtraadte ogsaa det store Vendepunkt i den islandske Stats Historie; ved Midten af det 13de Aarhundrede tabte Island sin politiske Selvstændighed og gik over til at blive et Lydland under Norges Krone. Denne Katastrophe hidførtes i en uadvortes Forstand ved enkelte Mænds Bestræbelse: men i en indre viser den sig at have været længe og vel forberedet:

¹ Om de to sidstnævnte Skrifters Oprindelse ere Meningerne deelte. Der har imidlertid været anført gode Grunde for at antage dem (eller deres nærmeste Kilder) forfattede i Norge. Se *G. Storm, Snorre Sturlassons Historieskrivning*, S. 20—28.

Statens Livstraad var udløbet; den aandige Grundvold, hvorpaa den var bygget, og hvorfra den hentede sin Næring, var smaldret hen. Det politiske Forfald ledsagedes af et almindelig nationalt; gjennem hele det 14de Aarhundrede bliver Norges Historie magrere og magrere, sørgeligere og sørgeligere, og Islands ikke mindre; begge Lande vedblive at følges ad.

En saadan Overeensstemmelse kan ikke være tilfældig; den tyder paa, at de to Samfund, af hvilke det ene var udgaet fra det andet, ogsaa i den Henseende vedbleve at høre sammen, at deres offentlige Liv nærredes af den samme Kilde, hvilede i det Væsentlige paa den samme Grundvold, — at Modsætningen mellem det republikanske Island og det monar-chiske Norge var mere tilsyneladende end virkelig, og at det fra Fylkesforfatningen stammende Fødselsaristokrati, hvem Harald Haarfagres «ofriki» syntes at have givet Dødsstødet, desuagtet ogsaa i den følgende Tid har vedblevet at være Stats- og Samfundslivets egentlige Bærer i Norge, som det var det paa Island.

VIII.

Fylkesaristokratiets Reaktion mod Kongedømmet og Statseenheden under Haakon Adalsteinsfostre, Eirikssønnerne og Haakon Jarl.

Efter Slaget i Hafrsfjorden mødte Harald Haarfagre ingen Modstand længere i Norge, heder det;¹ det vil sige: der fandt efter dette Tidspunkt ingen almindelig Rejsning Sted, hans Modstandere vovede ikke oftere at binde aabent an med ham. For dem af Stormændene, der ikke vilde underordne sig hans Styrelse, eller som bleve uenige med ham, var kun den Udvvej levnet at opgive sin Odel og fly Landet. Saamange der nu end valgte dette Kaar, efter hvad vi kunne se af Landnaamsbogen og de øvrige islandske Kilder, maa vi dog vistnok antage, at Fleerheden af det gamle Stammearistokrati, ialfald udenfor de sydvestlige Fylker, fra hvilke Udvandringen var stærkest, har foretrukket at blive. Men de, som bleve, maatte undergive sig Erobrerens Vilje. Han lagde, som det siges, overalt nøje Merke til Herserne og de mægtigste Bønder og gav dem Valget mellem at blive hans Tjenestemænd eller at forlade Landet. Forsaavidt de valgte det første Vilkaar, belønnedes de ofte med store Forlehninger; det laa i Haralds Interesse at knytte til sig saa nær som muligt ved Venskabs- og Forpligtelsesbaand alle de formaaende Mænd, der ikke stillede sig i et uforsonligt Modsætningsfor-

¹ *Snorre, Hskr., Har. Hårf. S., Cap. 20.*

hold til ham. Og han maa have havt god Raad til at vise sig rundhaandet mod sine Venner; naar vi erindre, at der alene til Island kom henved 400 Hoved-Landnaamsmænd, Herser eller Hølder, hvis Ejendome i Norge bleve konfiskerede, at mange Høvdinger vistnok have tyet andenstedshen, at hver af disse i Regelen havde med sig et Følge af mindre ansete Mænd, der dog tildeels ogsaa havde ejet Gaarde, indsee vi, at det maa have været en overordentlig Masse af Jordegods, der kom i hans umiddelbare Besiddelse i Tiden nærmest efter Fylkernes Samling.¹ Dette Jordegods har han udentvivl fordømmeste anvendt som Forlehninger til dem af Stammehøvdingerne, der bleve tilbage i Landet og gik ham til Haande. Saaledes fik disse baade Magt og Rigdom til Vederlag for hvad de opgave. Deres Indtægter forøgedes, idet de ved Siden af sine private Ejendome fik Krongods i Forlening; deres Magt forøgedes, idet de vedbleve som før at være Hereds- og Fylkestingenes Ledere og Forstandere for den offentlige Gudstjeneste og nu desuden kunde optræde som Enekongedømmets Repræsentanter og Organer for dets Vilje. Men med deres Uafhængighed var det forbi. Herserne gik over til at blive Lendermænd. I dette nye Navn er deres forandrede Stilling skarpt betegnet; det fremhæver som det Væsentlige ved denne Stilling, at de havde modtaget Land i Forlehnning af Kongen og vare blevne hans Vassaller,² og udtrykker dermed, at deres Magt ikke længer, som før, skulde bero paa en uafhændelig og uangribelig Arveret, men at den skulde betragtes som en Gave fra Kongen, der vel ogsaa har forbeholdt sig under visse Forudsætninger at fratage dem, hvad han havde givet dem. Det uafhængige Fødselsaristokrati gik altsaa efter sin ydre Charakter over til at blive en kongelig Tjenesteadel eller en Embedsetat. Jarlerne, der hver i sit Fylke skulde «dømme Lov og Landsret» paa Kongens Vegne og oppeberge de kongelige Indtægter mod selv at nyde Tredjeparten deraf, Herserne, der vare Jarlerne underordnede, og hvoraf der skulde

¹ Munch, N. F. H., I. 1. 571.

² «Lendermand» udledes, som bekjendt, af «Land».

alt herreløst Gods, paa hvis Grund det end fandtes, og af alt Land, som ikke var kommet i enkelte Mænds eller Menigheders Besiddelse, og han forbeholdt sig udelukkende Jagt eller anden Brugsret i store Skogstrekninger. Undersaatterne vare forpligtede til at sørge for hans og hans Embedsmænds eller Sendebuds Underhold og Befordring paa deres Rejser omkring i Riget og til at vedligeholde hans Slotte og deeltage i alle de af ham anordnede Byggearbejder. Dette var ofte en tung Byrde, men endnu langt tyngre og saa trykkende, at Mange for at unddrage sig den endog opgave Ejendom og Frihed, var den militaire Tjenestepligt; Kongen raadede nemlig for Krig og Fred med uindskrænket Myndighed, og Undersaatterne vare forpligtede til at følge hans Opbud; han kunde opbyde saamange, han vilde, og Tjenesteplichten var ikke indskrænket til nogen bestemt Tid.¹

Antage vi, at denne Statsorden har været Haralds Forbillede, eller at de i den repræsenterede politiske Tendenser have øvet sin Indflydelse paa ham, idet han indrettede Forholdene i sit nye Rige, vil det ikke synes underligt, at Traditionen kunde komme til at berette om ham, at han gjorde alle Bønder til sine Lejlændinger, og om hans Søn Haakon Adalsteinsfostre, at han vandt Kongedømet og Folkets Yndest ved at give det Odelen tilbage. Han har, i saa Fald, ikke ladet sig nøje med at sammenknytte i sin Haand al den Myndighed, der tilkom Stammehøvdingerne hver i sin Kreds, og med at gjøre Repræsentanterne for Folkets Selvstyrelse til sine Tjenestemænd, men han har tilegnet det nye Kongedøme en Magtfylde, der gik langt udover de Grændser, som indtil da havde været opdragne for den offentlige Myndighed hos det norske Folk.

Vel havde Stammeforfatningen i Norge tabt noget af sin oprindelige demokratiske Charakter; Stillingen som Retsplejens og Offertjenestens Forstandere var bleven arvelig i

¹ Denne Skildring af det frankiske Kongedømes Magtomraade i Tiden forud for Harald Haarfagre er hentet fra Waitz, *Deutsche Verf.-Gesch.*, III. og IV.

visse Ætter og beroede ikke længere paa Folkevalg; men Hersernes Myndighed var dog fremdeles en ledende og ikke en bydende; den var, som de af *Tacitus* omtalte «Fyrsters» hos Germanerne, en «*auctoritas svadendi*», ikke en «*potestas jumbendi*». Omkring de egentlige Stammehøvdinge havde dannet sig en Kreds af store Ejendomsbesiddere, der næsten vare blevne dem sideordnede i Magt og Anseelse; ethvert Hered, ethvert Fylke fik saaledes Charakteren af et Forbund af Ætter, der havde sluttet sig sammen til gjensidig Beskyttelse af sin Fred og sine Rettigheder og for at opnaa dette Formaal havde afstaaet noget, men saalidet som muligt, af sin Autonomi. Enhver var fremfor Alt Herre paa sin egen Grund; den Enkeltes frie Jordejendom var under Indflydelsen af de for Norge særegne Naturforhold næsten bleven som et Rige for sig, og den Enkeltes Ret gjorde sig ifølge heraf gjeldende som Hovedsagen, medens det Fælleds og Forbindende traadte tilside. Paa Thingene, hvor de faa fælleds Anliggender bleve afgjorte, var det Herserne, som ledede, og paa hvem vistnok i de fleste Tilfelde Afgjørelsen faktisk beroede, men de støttede sin Indflydelse til de mægtigste Bønder, og i Formen vedblev det at være den hele Thingforsamling, alle Fylkets eller Heredets frie Mænd, hos hvem den besluttende Myndighed eller den egentlige Souverainetet hvilede. Hersen var udentvivel Heredsbøndernes selvskrevne Fører i Krigstilfelde, og han oppebar udentvivel, som Goderne paa Island, en aarlig Afgift af dem — en Hovtold — til Bestridelse af Omkostningerne ved den offentlige Gudstjeneste; men denne Afgift var noget een Gang for alle Bestemt, som han ikke kunde vilkaarlig forandre eller forhøje, og hans militaire Førerrolle indskrænkede sig udentvivel til de Tilfelde, da Heredet blev angrebet af en fremmed Fiende.¹ — Hvor Kongedømmet var indført, medførte dette vel en højere Rang og Ret end den, som tilpaa Herserne; men Fylkeskongens Myndighed synes dog i det Hele ikke at have havt nogen anden Charakter eller noget

¹ Jvfr. *Keyser, Retsforf.*, S. 107—108.

synderligt videre Omfang end de øvrige Stammehøvdingers. Der tilkom ham ikke nogen Skat af Fylket, neppe heller nogen anden fast offentlig Indtægt, saa at han med Hensyn til sit og sine Mænds Underhold var henviist til hvad hans private Ejendome indbragte, eller hvad han kunde erhverve paa Vikingtog i fremmede Lande. Han har maaskee stundom været i Besiddelse af visse prestelige Funktioner, forestaaet Offertjenesten ved Fylkeshovet og ledet Forhandlingerne paa Fylkestinget; men hans Indflydelse paa Retspejen og Lovgivningen synes ikke at have været en saa regelmæssig og indgribende som den, Herserne øvede. Han var Fylkesmændenes øverste Anfører i Krigstilfælde; men han raadede ingenlunde for Krig og Fred. Blev Fylket angrebet af en fremmed Fiende, og Bønderne mødte for at forsvare Ejendom og Frihed, var han deres naturlige Fører; men, vilde han fejde udenfor sit Rige, beroede det paa de øvrige Høvdingers og Bøndernes Godtykke og den Anseelse, det havde lykkets ham at opnaa, om han fik nogen Hjælp af dem eller ikke. Derfor kunde ogsaa Kveldulf svare, da Kong Audbjørn i Firdafylke, der havde sluttet Forbund med Mørekongen, opfordrede ham til at give Følge i den afgjørende Kamp mod Harald Haarfagre: «Kongen tykkes vel at have Ret til at kræve af mig, at jeg farer med ham, naar han skal verge sit Land og der bliver herjet i Firdafylke. Men jeg finder mig ingenlunde skyldig til at fare nord til Møre og stride der for at verge Møringernes Land».

Istedetfor en saadan til enkelte bestemte Tilfælde indskrænket Førerrolle har nu Harald Haarfagre, som Repræsentans for den nyere europæiske Statsskik, krævet en virkelig Regjeringsmyndighed; istedetfor en «auctoritas svadendi» har han tilegnet sig en «potestas jubendi». Istedetfor Fylkestidens Familjeforbund har han villet grunde en virkelig Stat med en bestemt Underordning; alle Rigets Mænd skulde være ham «lyðskyldir», tjenstbundne, forpligtede til at vise ham en lignende Troskab og Lydighed, som om de havde gaaet ham til Haande; hvad der før havde beroet paa et frivilligt Valg,

blev nu en tvungen Sag, som Ingen kunde unddrage sig. Den Myndighed, han tilegnede sig, har, som de frankiske Kongers, indbefattet baade «Heerbann» og «Gerichtsbann». Han, og hans Jarler paa hans Vegne, skulde, som det heder, «døme Lov og Landsret», og som øverste Dømer har han tilholdt sig Ret til at inddrage Odel og Eje for dem, der forbrøde sig mod den skyldige undersaatlige Troskab. Han har villet raade for Krig og Fred; Bøndernes militaire Tjenestepligt er blevet en ubetinget og har ikke længere været indskrænket til en bestemt Tid eller til bestemte Tilfælde, medens det forøvrigt var overladt til deres Godtykke, om de vilde give Kongen Følge eller ikke. Han har desuden ogsaa krævet andre Ydelser af sine Undersaatter; det er udtrykkelig fortalt, at han paalagde dem en Skat, og disse Paalæg have ikke levnet noget Skin af Frivillighed paa Bøndernes Side; de ere ikke tilblevne ved en Overeenskomst, men ere fremtraadte som Yttring af en i Formen vilkaarlig Myndighed der maatte forudsættes at kunne forhøje dem efter eget Behag.

Det er Indførelsen af en saadan heelt ny Statsret, der, i Overeensstemmelse med den hos Germanerne i Almindelighed og navnlig hos Nordmændene raadende privatretlige Opfatning af alle offentlige Forhold, er bleven gjengivet i Traditionen med de Udtryk, at Harald tilegnede sig al Odel og gjorde alle Bønder til sine Lejlændinger. Det gaar naturligviis ikke an at tage disse Ord bogstaveligt og at forestille sig, at Harald Haarfagre skulde have gjort gjeldende en virkelig Overejendomsret til Landets Jord i det først senere udviklede Feudalsystems Aand. Paa den anden Side tilfredsstiller det heller ikke, naar man, som Enkelte have villet, forstaar den hele Historie om et blot og bart Skattepaalæg. Denne Forklaring lader sig navnlig ikke bringe i Overeensstemmelse med hvad der fortælles om Begivenhederne ved Haakon Adalsteinsfostres Thronbestigelse. Man seer, at Haakon ikke, ialfald ikke ubetinget, har ophævet Faderens Skattepaabud, idet han kun for Kystfylkernes Vedkommende for-

andrede det til et Søkrigsstyr, saa at Bønderne istedetfor Nefgildet (den af Harald paalagte Kopskat) forpligtede sig til at bygge, udruste og vedligeholde et vist Antal Skibe i hvert Fylke samt til at sørge for disse Skibes Bemanding og Proviantering i et bestemt aarligt Tidsrum; alligevel heder det om ham, at han gav Odelen tilbage, og denne Foranstaltning omtales som en Befrielse, der sikrede ham Folkets Yndest, og hvorom Rygtet «fløj som Ild i tørt Græs fra den ene Landsende til den anden». Det er aabenbart heraf, at der maa lægges noget mere i hvad der berettes om Odelens Ophevelse ved Harald Haarfagre end et blot Skattepaabud, saafremt man overhovedet vil lade Kildernes Autoritet gjelde. Og dertil er der saameget bedre Grund, som det jo i sig selv er sandsynligt, baade at Kongedømmets sterke territoriale Udvidelse her som andensteds har ført med sig en tilsvarende Udvidelse af dets Ret, og tillige at der siden er indtraadt en Reaktion, at Kongedømmet efter Haralds Død under Striden mellem hans Sønner har maattet træde et Skridt tilbage.¹

Vi gaa altsaa ud fra, at hine Udtryk i Kilderne hvile paa en egte Tradition, at Harald Haarfagre virkelig forsaa vidt gjorde alle Bønder til sine Lejlændinger, eller, efter et andet Udtryk, til sit Tyende, som han stillede dem i et undersaatligt Lydighedsforhold, der havde været ukjendt, saalænge Stammeforfatningen stod ved Magt, og som for Herser og Hølder maatte synes en nedverdige Trældom, — at han virkelig forsaa vidt tilegnede sig al Odel, som han ophevede Odelsejendomens Charakter af Uangribelighed eller ligefrem souverain Frihed og tilholdt sig Ret til at beskatte den. Han har villet være Konge i den nyere europæiske Stiil; men et saadant Kongedømme har dog endnu hos Nordmændene savnet de nødvendige aandige Forudsætninger; en offentlig Myndighed af et saa vidtstrakt Omfang maatte synes dem en retløs Tvang, hvori de kun uvillig fandt sig. Hans Styrelse maatte derfor bevare den Charakter af Vold-

¹ Jvfr. den udførligere Behandling af dette Emne i *Hist. Tidsskr. II.*, S. 171 ff.

somhed, der fra først af betegnede hans Optræden. Han repræsenterede vel en almindelig Udvikling, idet han samlede de norske Fylker og dannede en virkelig Stat af de aristokratiske Familjeforbund; men han havde foregrebet denne Udvikling og gennemført dens Krav med eet Slag og i en langt videre Udstrekning, end de paa hans Tid givne Forhold kunde siges at medføre. Det var derfor uundgaaeligt, at hans Verk fremkaldte voldsomme Reaktionen, og at det atter for en stor Deel blev nedbrudt. — Ogsaa de af Høvdingerne, der bleve Haralds Jarler og Lendermænd og deelte Byttet med ham, maatte desuagtet fordømmet vedblive at staa i en hemmelig Opposition til den nye Tingenes Orden, der var saa vidt forskjellig fra den forud bestaaende. Ogsaa de maa vel have havt sin Deel i den stejle Uafhængighedsaand, der drev saamange af deres Standsfæller til at opgive Odel og Ejendom hellere end at underordne sig, og de Forlehninger, som de modtog af Harald, syntes dem vel derfor mangengang en maadelig Erstatning for Tabet af den gamle Selvraadighed. Hos andre germaniske Folk, hos hvem Forholdene havde medført en skarpere Underordning af det Enkelte under det Almindelige, gjaldt Tjenesteforholdet til Kongen, endog i de lavere Grader, som en Udmerkelse og en Sikkerhed, der efterstræbtes ivrigt af Alle og Enhver; men de norske Herser eller Hølder, der selv havde været Souverainer i det Smaa, eller som ialfald havde været vante til en næsten fuldkommen Uafhængighed, kunde føle det som en Ydmygelse at maatte indgaa paa et saadant Forhold. Det aristokratiske Tænkesæt vedblev at holde sig, om end de ydre Forfatningsformer skiftede. Herserne gik over til at blive kongelige Embedsmænd; men denne Forandring var mere radikal i sin Form end i Virkeligheden. De indtraadte i et nyt Forhold, men det gamle kunde ikke dermed ophæves, og det var dette, som vedblev at være det væsentlige for dem, trods Forandringen i Navn og ydre Stilling. Deres Magt og Rang i Samfundet beroede langt mindre derpaa, at de repræsenterede Kongedømmet, end derpaa, at de repræsenterede sine egne Ætter. Kongen

kunde fratage dem, hvad han havde givet dem: Forleningerne af Krongodset, Lendermandsnavnet og Retten til at optræde paa hans Vegne som Lovens Haandhæver. Men den Indfyldelse, som hver af dem øvede i sin Kreds, i Egenskab af Hoved for en Æt, der siden umindelige Tider havde forestaaet Kredens offentlige Gudstjeneste og Retspleje, var ingen Gave af Kongen, og den kunde han ikke ophæve eller overføre til nogen anden. Han maatte tvertimod søge den, hvor den fandtes, og stræbe at knytte den til sig for at give den af ham grundlagte Stat den nødvendige Fasthed. Han kunde give Forlehnningen og Lendermandsnavnet til hvem han vilde; men gav han det til en Mand, der ikke tilhørte nogen af de ledende Stormandsætter, blev det heller ikke mere end et Navn. Herpaa har han vel neppe heller forsøgt; det laa i hans Interesse at søge Kongedømmets Repræsentanter hos de højbyrdige Ætter, da han derved lagde et Baand paa disse, hvorved de bleve ham mindre farlige. Men en Klasse af kongelige Tjenestemænd, der var sammensat paa denne Maade, var dog i sit Væsen heelt forskjellig fra Embedsmandsklassen i Riger som det frankiske, hvor Kongedømmet var Kilden for al Magt, og hvor dets Repræsentanter heelt og holdent afhang af det. Her var det dog kun i Formen, at al offentlig Myndighed udgik fra Kongen; det virkelige Forhold var, at han havde indordnet under sig en Række selvstændige Myndigheder, som han ikke formaaede at ophæve eller tilintetgjøre. Fødselsaristokratiet gik kun efter sin ydre Charakter over til en Tjenesteadel; det maatte opgive noget af sin fordums Uafhængighed, men det beholdt tilstrekkeligt igjen til fremdeles at være Kongedømmets Konkurrent snarere end dets Tjener. Om end Herserne, efter at være blevne Lendermænd, skulde optræde i Kongens Navn som Lovens Haandhævere og Retsplejens Ledere, medens de før havde optraadt i eget, var det dog fremdeles deres nedarvede Anseelse, der gav dem Magt til at lede. De vedbleve at være Stammehødinge, som før, selvskevne Chefer for de aristokratiske Familjeforbund. Hvad der knyttede dem til Kongedømmet, var kun et udvortes

Baand, der vel medførte visse Fordele, men tillige maatte føles som en Tvang, hvorfra de søgte at frigjøre sig saameget som muligt. Deres stærkeste Interesser derimod og dybestliggende Traditioner knyttede dem til Folket og navnlig til Høldernes Klasse, der omgav dem og støttede deres Magt, og med hvem de vare forbundne paa det mangfoldigste ved Venskabs- og Frendskabsbaand. De kunde derfor ikke andet end dele Uviljen over Haralds Indgrib i den gamle Odelsfrihed; de vare i Virkeligheden Modstandere af den Myndighed, som de i en udvortes Forstand repræsenterede, og det nye Kongedøme var, med al sin Magtfylde, endnu vaklende og svagt; Statseenheden havde endnu voldsomme Kampe at bestaa mod Stammeaanden, inden den kunde siges at være fuldt befæstet.

Harald Haarfagre selv synes imidlertid i en lang Række af Aar, efterat han havde fordrevet sine uforsonligste Fiender fra Øerne i Vesterhavet, at have styret sit Rige i Fred og uden at støde paa nogen mere almindelig Modstand. Vi maa tro, at hans mægtige Personlighed og den Lykke, der havde fulgt ham i alle hans Foretagender, har imponeret saavidt, at den gjærende Uvilje er bleven holdt i Tømme, og at Høvdingerne ikke prøvede paa at gjenvinde en mere uafhængig Stilling, saalænge han stod i sin fulde Kraft. Men, da han blev gammel og svag, maatte han opleve at see, hvorledes den af ham rejste Bygning vaklede og truede med at falde reent sammen.

Hans mange Sønner, der fordetmeste vare opfostrede i de Dele af Landet, hvor deres Mødreneætter hørte hjemme, optraadte, efterat de havde naaet Mandsalderen, med Krav paa at faa Deel i Riget. I dem fandt Stammeaanden bekvemme Redskaber. Harald saa sig omsider nødt til at opfylde deres Forlangende og tog den Beslutning, da han var bleven sytti Aar gammel og i femti Aar havde været Norges Enekonge,¹

¹ I *Heimskr.*, *Har. Hárfr. S.*, *Cap. 35*, heder det, at Harald deelte Riget med sine Sønner, da han var 50 Aar gammel, altsaa omkring A. 900. Men *Flatebogen* (E. 41.) har her 70 Aar (*Olaf den Helliges Saga* i

at dele med dem. Han sammenkaldte, heder det, etsteds syd i Landet et Thing for alle Oplændingerne; her gav han sine Sønner Kongenavn og satte det i Loven, at hver af hans Ætmænd paa Sverdsiden skulde tage Kongedøme efter sin Fader, men at de, der stammede fra ham paa Kvindesiden, skulde være Jarler. Han gav dernæst Sønnerne Dele af Riget i Forlehnning; nogle fik Viken, andre Oplandene, andre gav han Land at raade for i det Thronhjemske; selv forbeholdt han sig Midtlandet eller de til Gulathingslagen hørende Fylker og Overhøjheden over det hele Rige. Ved denne Foranstaltning har han søgt at sikre sit Verk mod de Farer, der truede det fra hans egne Sønner. Det heder, at han gav dem Kongenavn, og at han satte det i Loven, at enhver af hans Descendenter i Mandslinjen skulde være Konge efter sin Fader. Men dette var efter de gamle Nordmænds Retsbegreber noget Selvfølgeligt, og det har han ikke behøvet at sætte i Loven, saasom det paa en Maade allerede stod der. Hvad der gjaldt om Germanerne i Almindelighed, maatte ifølge den for Nordmændene ejendelige Samfundsudvikling i Særdeleshed gjælde om dem, at nemlig al Myndighed havde en privatretlig Charakter; en Konges Titel og Magt var hans Odel, hvortil alle hans Sønner ansaaes som arveberettigede; det gjaldt, at de kunde forliges om at dele Arven eller styre den i Fællesskab, saa at den ikke blev splittet ad. Men Haralds Sønner vare formange og stode, som tilhørende forskjellige Mødreneætter og opfostrede paa forskjellige Kanter af Landet, hinanden for fjernt, til at en slig Fælledsstyrelse af Riget ved dem lod sig tænke. Her syntes saaledes Splittelsen uundgaaelig, naar der ikke i Tide blev gjort Skridt for at forebygge den, og dertil sigtede øjensynlig Haralds Foranstaltning. Idet han endnu i levende Live deelte med sine Sønner og indrettede et System med Underkonger og Overkonger,

Formm. Sögur IV. og Christiania-Udgaven 1853, har 60Aar). Og rimeligst synes det, at Snorres 50 Aar ved en Misforstaaelse ere regnede fra hans Fødsel istedetfor fra det Tidspunct, da han blev Norges Enekonige. Jvfr. *Gulbr. Vigfusson, Safn t. S. Isl., I. 312—13.*

har han villet begrænde Grund sætningen om Kongedømet ubetingede Arvelighed saavidt, at den ikke længer var uforenelig med Rigets Eenhed. Hver af Sønnenne skulde i sin Deel af Riget oppeberge Halvdelen af de kongelige Indtægter; Resten tilfaldt ham selv; hver af dem skulde have Ret til ved højtidelige Lejligheder at sidde i Højsædet, et Trin højere end Jarlerne, men et Trin lavere end ham selv. Verdigheden som Overkonge var saaledes paa en Maade udsondret som noget Særegent fra Kongedømet almindelige Ret, og den var efter sit Væsen een og udelelig, saa at derved en Udvej var aabnet til at fastholde Rigets Eenhed, samtidig med at det deelttes efter Grund sætningen om Kongedømet Arvelighed. — Denne Verdighed havde han forbeholdt en af sine yngste Sønnen, *Eirik*, der paa mødrene Side var af den fornemste Byrd, og som han synes at have yndet meest. Eirik har derfor neppe, som de øvrige Sønnenne, faaet nogen særegen Deel af Landet at raade for, men har vedblevet at opholde sig hos sin Fader, der satte ham til Høvding over Hirden og lod ham ved sin Side deeltage i den øverste Styrelse af Landet.¹ Det var paa denne Maade, at Vejen lettest kunde banes for ham til den Stilling, som Harald havde tiltænkt ham, idet han lidt efter lidt og gjennem umerkelige Overgange førtes ind paa Overkongens Plads og dækkedes af sin Faders Autoritet, indtil hans egen Myndighed var nogenlunde befæstet. Alligevel kunde blodige Stridigheder mellem Eirik og hans Brødre ikke undgaaes. Disse arbejdede paa at gjøre sig fuldkommen selvstændige og vilde ikke bøje sig for sin yngre Broder, om han end optraadte i Faderens Navn. Og da Harald tre Aar før sin Død frasagde sig al Deel i Styrelsen, ledede Eirik i sit eget Højsæde og gav ham Overkongedømet over det hele Rige, viiste det sig, at alle Foranstaltninger for at sikre Rigets Eenhed havde været forgjæves. De mæg-

¹ *Snorre, Har. Hårf. S., Cap. 35*, siger, at han fik Haalogaland, Nordmere og Raumsdal, men tilføjer, at han opholdt sig hos sin Fader. *Egile Saga, Cap. 37*, siger at han havde «yírsókn á Hørdalandi ok um fjørdu», hvor Harald selv plejede at opholde sig. — *Jvfr. Fagrskinna, Cap. 23*.

tigste af Brødrene erklærede sig nemlig for uafhængige, en i Viken og en anden i det Thronhjemske, og Eirik maatte i længere Tid lade sig nøje med de kongelige Indtægter af Gulathingslagen.

I disse Stridigheder har Stammeaanden og Aristokratiet gjort sig gjeldende, og ved dem har der aabnet sig en Udsigt for den een Gang uafhængige Høvdingklasse til at gjenvinde noget af det tabte Terrain. Eiriks Brødre understøttedes i sin Opposition mod den designerede Overkonge, hver af den Landsdeel, hvor han var opfostret, og som han havde faaet at raade for. Og, efterat Harald Haarfagre havde frasagt sig Styrelsen, var det ligeledes i Overensstemmelse med Befolkningens Vilje, at *Olaf Digerbein* i Viken og *Halfdan Svarte* i Thronhjem erklærede sig for uafhængige og vægrede sig ved at underkaste sig deres Broder Eirik. Da Vikverjerne spurgte, heder det, at Hørderne havde hyldet Eirik, toge de Olaf til sin Overkonge, og i det Thronhjemske satte Halfdan sig i det kongelige Højsæde, med Thrøndernes Raad og Samtykke.¹ Det har været Aristokratiet, der raadede i disse Tilfælde, som overhovedet stedse, naar det gjaldt at tage en fælleds Beslutning; Almuen fulgte Høvdingerne, men disse havde endnu ikke bøjet sig for Tanken om Rigets Eenhed; de vare den fiendske, om ikke af Beregning, saa dog af Instinkt: en Konge over det Thronhjemske eller over Viken kunde ikke have saadanne Prætensioner som en Konge over hele Landet. Det fulgte dernæst af sig selv, at en Konge, der paa en Maade skyldte Høvdingernes frivillige Understøttelse sin Ophøjelse, maatte blive ganske anderledes føjelig, end en, der indtog sin Stilling ifølge Arveretten eller som Erobrer. Vi behøve ikke at antage, at Olaf eller Halfdan, for at opnaa de vikverske og thrønderske Stormænds Understøttelse, udtrykkelig har maattet forpligte sig til at opgive noget af den Myndighed, som deres Fader havde tilegnet sig; det laa i Sagens Natur, at de ikke kunde fastholde denne, naar de

¹ *Hmskr., Har. Hårf. S., Cap. 44.*

optraadte som Modkandidater mod den af Faderen indsatte Efterfølger og søgte at gjøre sig uafhængige ved Folkets Hjælp.¹

Det lykkedes Eirik at rydde dem af Brødrene afvejen, der ikke vilde underordne sig ham, og at gjøre sig til Herre over hele Landet. Han, hvem Faderen havde indsat til sin Eftermand, og som havde hevdet sig denne Stilling til Trods for Høvdingernes Modstand, var ikke ved sine Antecedentier bunden til at opgive noget af det Magtomraade, som Harald Haarfagre havde tilegnet Kongedømet. Han var Arvtager til det Hele og maatte fastholde det Hele, saadan som det var blevet ham overdraget. Men derved blev hans Stilling snart uholdbar. Der maatte indtræde en Reaktion mod et System, der var bleven gennemført paa en saa voldsom Maade, og som stod i en saa skarp Strid mod de hos Folket raadende Interesser og Forestillinger. Ingen Enkeltmand, hvor vældig han end havde været, skulde vel i Længden have formaaet at standse denne Bevægelse. Og, hvad Eirik angaar, er det endog øjensynligt, at han ikke paa langt nær har besiddet den overlegne Personlighed, der bøjede Folket under Faderens strenge Regimente. Han skildres som en vældig Krigsmand, stor, sterk og smuk, men tillige ublid, faatalende og ubetænksom. Man faar et Indtryk af, at han bedre har forstaaet sig paa at være en Hærkonge i gammel Stiil, hvis Omsorg var indskrænket til den Haandfuld Krigere, der omgave ham, end paa at raade for Land og Rige. Hans Forhold ligeoverfor *Egil Skallagrimsson*, der havde dræbt en af hans Sønner og paa anden Maade haardelig fornærmet ham, og hvem han desuagtet skjænkede Livet, da han engang var falden i hans Vold, tyder paa, at hans Charakter ikke har savnet et Drag af Ædelmodighed; men den maa paa den anden Side have været svag og uselvstændig. Han lod sig lede af sin Dronning, *Gunnhild*, og om hende heder det, at hun var ordsnild og klog, men underfundig, troløs og

¹ *Munch, N. F. H., I. 1. 605—6.*

begjærlig efter Gods og Magt. Var den Myndighed, Harald Haarfagre havde tilegnet Kongedømet, allerede i og for sig en trykkende, maatte den føles som ganske utaalelig, naar den kom i Hænderne paa en Kvindes Lune. Det varede derfor ikke længe, inden Eiriks Styrelse blev saa forhadet, at der kunde prøves paa en almindelig Opstand. At vende heelt tilbage til den gamle Tingenes Orden synes der imidlertid ikke at have været Tanke om; Grundlæggelsen af det norske Rige og Haraldsættens Ret til Overkongedømet vare nu engang fuldbragte Kjendsgjæringer, som man paa en vis Maade anerkjendte, eller som man ialfald ikke uden videre formaaede at sætte sig udover. Sejren opfattedes i hiin Tidsalder som en Gudsdom og kunde give endog den voldsomst tilblevne Myndighed et Skin af Legitimitet i Folkets Øjne. Det gjaldt alt saa at stille op imod Eirik en anden af Harald Haarfagres Ætmænd, der havde de samme Arvekrav, og om hvem de Misfornejede kunde slutte sig. Da ingen af Haralds i Landet gjenlevende Sønner eller Sønnesønner synes at have havt Evne eller Vilje til at optræde som Fører i en almindelig Opstand, kastede man sit Blik paa hans yngste, hos Kong Ædhelstan i England opfostrede Søn *Haakon*. Forstandige Mænd sendte, som en af de ældste og paaligtigste Kilder beretter,¹ hemmelig Bud til denne det andet Aar efter Harald Haarfagres Død og opfordrede ham til at komme tilbage til Landet. *Haakon* fulgte Opfordringen; han maatte have saameget mindre Betænkelighed ved at optræde som sin Broders Medbejler, da denne havde viist ham Fienskab fra han var

¹ «Þa quauddo vitrir menn Hokon aftr i land með laund tveim vetrom eftir andlatt Haralds harfagra». *Aagrip, Samll. t. N. F. H., II. 278.* — *Thjodrek Munk* fortæller (*Cap. 2. Scriptt. rerr. Dan. II. 314*): «Qvem (o: *Haakon*) Norwagienses revocaverunt propter crudelitatem fratris et præcipue uxoris ejus Gunnildar et constituerunt sibi regem». — I *Breve chronicon Norvegie* hos *Munch, Symb. ad hist. Norv., S. 11.*, heder det: «Hic (o: Eirik Blodøxe) a fratre suo Hacone alumpno Adalstani, idem consiliantibus Norvegie primatibus, regno privatus in Angliam profugus secessit». — Maaskee have disse to været Aagrip's Kilder, se *Storm, Norske Historieskrivere paa Sverres Tid, Aarb. f. Nord. Oldk. 1871, S. 411 ff.* — *Jvfr. Munch, N. F. H., I. 1. 707.*

et spædt Barn. Strax han var kommen til Norge, foor han op til det Thronhjemske for at møde den Mand, der øjensynlig har været Hovedet for de Misfornøjede og den hele Bevægelses Leder, nemlig *Sigurd Jarl* paa Lade. De to sluttede et Forbund, hvorved Haakon lovede Jarlen stor Magt, saafremt han opnaaede at blive Norges Konge. Dernæst sammenkaldtes et Thing, og det er nu bekjendt, hvorledes Haakon her vandt Thingalmuen for sig ved at tilbyde at give Bønderne deres Odel tilbage, naar de vilde yde ham Hjælp og Styrke til at naa Kongedømet, og hvorledes Rygtet om dette Tilbud «fløj som Ild i vissent Græs heelt øst til Landsenden» og overalt drog Folket over paa Haakons Side, saa at Eirik ikke vovede at optage Kampen med ham, men saa sig nødt til at forlade Norge med sin Kone, sine Børn og de Faa, der forbleve ham tro og vilde følge ham.

Haakon blev saaledes Norges Overkonge; Rigseenheden opretholdtes; men Kongedømet havde maattet træde tilbage fra den herskende Stilling, som det indtog under Harald Haarfagre. Odelen's Tilbagegivelse var et Slags Haandfæstning, hvorved Kongedømet bandt sig ligeoverfor Aristokratiet,¹ — et Kompromis, hvorved Stammehøvdingerne erkjendte Kongens Overhøjhed, mod at han erkjendte deres Souveræniteten hver i sin Kreds

Som ved Harald Haarfagres Tilegnelse, saaledes maa ogsaa ved Haakons Tilbagegivelse af Odelen de politiske eller reent moralske Hensyn, derimod ikke de fiskalske, have været overvejende. De nye Byrder, som Harald havde paalagt, de Indgreb af en mere materiel Art, han kan antages at have gennemført i den Enkeltes Ejendomsherlighed (t. Ex. ved at tilegne sig Almendinger, Vrag, jordfundet Gods), synes ialfald for een Deel at være blevne fastholdte. Men, hvad der var det Væsentlige: disse Byrder eller Indgreb bleve fra nu af betragtede som hvilende paa en mellem Folk og Konge frivillig afsluttet Overeenskomst, der ikke af nogen af Parterne

¹ Munch, N. F. H., I. 1. 714—15.

eensidig kunde brydes eller overskrides; de ophørte at have det Udseende af tvungen Forpligtelse, af Paabud, udgaet fra en hver Enkelt ubetinget overordnet Myndighed, der fremfor alt maa have været stødende for Hersernes og Haldernes aristokratiske Selvfølelse. Kongedømmet har opgivet den nyere europæiske Charakter, som Harald Haarfagre havde søgt at give det. Den norske Enekonge eller Overkonge beholdt vel mere udstrakte Rettigheder end dem, der havde tilkommet Fylkeskongerne; men hans Myndighed kom dog nu til at blive af væsentlig samme Art, som disses: — en til visse bestemte Tilfælde indskrænket Førerrolle, en Forrang snarere end et Herredømme; han fremstillede sig snarere som sideordnet end som overordnet det øvrige Samfund, snarere som den Første i et Forbund af Ligemænd, der frivillig har givet sig ind under en fælleds Ledelse, end som en Hersker, der har Magt til at byde og befale. Odelsejendomens Souverainetet er atter bleven anerkjendt, med visse eengang for alle bestemte Indskrænkninger; den blev atter som før urerlig og uangribelig, og dette havde navnlig Betydning for Herserne, hvilke derved i det Væsentlige gjenindsattes i sin ældre Stilling som uafhængige Stammechefer. De vedbleve vel at være Kongens Lendermænd, modtoges som saadanne Jordegods i Forlehning af ham, gik ham til Haande, optraadte paa hans Vegne som Repræsentanter for hans Styrelse. Men dette var kun en Biting; Hovedsagen var deres Ret til at lede Thingforhandlingerne og den offentlige Retspleje, denne Ret var igjen knyttet til Besiddelsen af Hereds- eller Fylkeshovet og Grunden, hvorpaa Hovet stod, og, idet nu Odelsejendomen blev stillet uafhængig af den kongelige Myndighed, blev det altsaa med det samme slaaet fast, at de i sin Egenkab af Thing- og Tempelforstandere ikke skulde kunne røres. Harald Haarfagre havde villet komme dem tillivs ogsaa paa dette Punct; hans System gik ud paa at sammentrænge al offentlig Myndighed hos Kongedømmet og gjøre det til Midtpunct i en virkelig Eenhedsstat; derfor tilegnede han sig Odelen, d. v. s. tilholdt sig Ret til at beskatte og konfiskere

Jordejendom som anden Ejendom. Dette System blev nu opgivet; selve Grundlaget, paa hvilket den uafhængige Høvdingemagt i Folkets engere Kredse hvilede, blev sikkert og anerkjendt, og den herved bestemte Forfatning kunde snarere kaldes et hele Landet omfattende Forbund af Smaastater med Overkongen som øverste Herre, end en virkelig Stats- eller Rigs-Eenhed.

Haakon Adalsteinsfostres Thronbestigelse var altsaa en Sejr for den aristokratiske Reaktion. Hans saakaldte Tilbagegivelse af Odelen maa betragtes som Resultatet af en almindelig, over det hele Land foregaaet Bevægelse; det har været en Række af Forhandlinger og Forandringer, som af Traditionen ere blevne fremstillede paa en populaír Maade og samlede i et eneste Optrin. Selv havde han uidentvivel den mindste Deel i hvad der foregik. Han var, da han kom tilbage til Norge, kun femten Aar gammel, havde været opfostret i et fremmed Land og maatte være uerfaren og ukjendt med norske Forhold. Det kan aabenbart ikke have været ham, fra hvem Initiativet udgik, det har været Høvdingerne med Sigurd Jarl i Spidsen, der raadede og ledede alle hans Skridt, da han optraadte som sin Broders Medbejler.

Alligevel var det, han foretog sig, ogsaa seet fra Kongedømmets og hans egen Familieinteresses Standpunct, vistnok det klogeste og bedste, han kunde gjøre. Det var bleven nødvendigt at give efter for at holde det hele sammen, Kongedømmet som Repræsentant for den nationale Eenhed opnaaede dog paa denne Maade et Slags retslig Anerkjendelse ved Siden af Stammehøvdingernes Myndighed og Selvstyrelsen i Folkets engere Kredse; det ophørte at staa som et blot og bart Voldsherredøme, og, for at dets Magtomraade skulde udvides varigt og sikkert, for at Eenhedsstaten paa en afgjørende Maade skulde kunne bje Stammeaanden under sig og opløse Stammeforfatningen, krævedes der aandige Forudsætninger, som først Christendomens Indførelse kunde bringe tilveje.

Den gamle Forfatning var nemlig paa det nøjeste knyttet til den gamle Religion. Det fælleds Thing var knyttet

til det fælleds Tempel, Ledelsen af den offentlige Retspleje til Verdigheden som Offerprest og Tempelførstander. Saalænge Hedenskabet stod ved Magt, var derfor Høvdingernes selvstændige Myndighed, hver i sin Kreds, den af Religionen sanktionerede Retsorden, som derfor ogsaa trods ydre Nederlag kunde hevde sig som det egentlig Gyldige, det Fundamentale, hvortil Kongedømmet maatte støtte sig for at opnaa en virkelig retslig Charakter og ophøre at fremstille sig som noget ganske principløst og vilkaarligt, saa at Forholdet snarere maatte siges at være, at Kongedømmet bares af Høvdingmagten, end at denne var underordnet hiint. En gjennemgribende Forandring i dette Forhold maatte derimod indtræde ved Christendomens Indførelse. I Christendomen fandt det nye Kongedømme en aandig Basis at staa paa, der var heelt uafhængig af Aristokratiet. Idet den nye Religion indførtes, blev tillige den religiøse Sanktion overført fra Stammeforfattningen til Eenhedsstaten, og Kongedømmet kom derved til at repræsentere en højere og bedre Ret ligeoverfor Aristokratiet, som det i Kraft heraf kunde underordne sig paa en fast og varig Maade. Det syntes saaledes at ligge i Sagens Natur, at Repræsentanterne for Enekongedømmet og den af Harald Haarfagre grundede Stat maatte slutte sig til Christendomens Sag og forfegte den som sin egen, medens Hedenskabet maatte finde sine ivrigste Forsvarere inden Fylkesaristokratiet. Og i det Store taget see vi ogsaa Rollerne fordeelte saaledes under den voldsomme Brydning mellem de to Religioner, der i Norges Historie fylde de sidste Aartier af det 10de og de første af det 11e Aaarhundrede.

Haakon Adalsteinsfostre selv var opdraget i et christent Land og kom som Christen tilbage til Norge. Det er bekjendt, at han, efterat have sikkret sig Besiddelsen af den overkongelige Verdighed og efterat have vundet Folkets Yndest ved sin aarsæle og fredsæle Styrelse og sin Virksomhed for Lovenes Forbedring, prøvede paa at bane den nye Lære Indgang i Landet. Men hans første Forsøg i denne Retning stødte paa

en saa alvorlig Modstand, at han opgav at drive Sagen videre. Han var vel fra først af for nøje knyttet til Høvdingerne, og navnlig til Sigurd Jarl, Føreren for det hedenske Aristokrati, der havde indsat ham i hans Verdighed, til at han kunde optræde fuldt selvstændigt, og har maaske tillige savnet den hensynsløse Viljekraft, der udkrævedes til at gennemføre en slig Plan.

Hertil kom endnu, at ved det Tidspunct,¹ da han fremtraadte med sit offentlige Christendomsaabud, en Række af Angreb udenfra mod hans Rige tog sin Begyndelse, og for at møde disse med tilstrækkelig Kraft, behøvede han i de sidste Aar af sin Styrelse mere end nogensinde Høvdingernes Venskab og Understøttelse. Disse Angreb lededes af hans Broder Eiriks Sønner, som imidlertid vare blevne voxne Mæad, og som af den danske Konge *Harald Gormssøn* fik Hjælp til at vinde deres fædrene Rige tilbage. Eirik selv var paa mødrene Side af dansk Æt, og der er Spor til, at allerede han har staaet i et venskabeligt Forhold til Danekongen og maaskee i dette Forhold søgt en Støtte mod sine Brødre.² Efter hans Fald toge Sønnerne sin Tilflugt til Harald Gormssøn, der modtog dem vel og gav dem Forlehninger, og som nu ved at støtte dem mod deres Fårbroder kunde haabe at gennemføre de Fordringer paa Overhøjhed over Norge eller Dele af Norge, som han havde arvet efter sine Forfædre. Kampen mod Eirikssønnerne blev saaledes tillige en Kamp for Norges politiske Selvstændighed, der krævede, at Landets Kræfter holdtes samlede. Haakon lod sit Christendomsaabud falde og udsonede sig med Høvdingerne, og disse fulgte ham siden saa vel, at han Gang paa Gang kunde slaa sine Brodersønners danske Flaader og Hære tilbage. Det er ved denne Lejlighed, at vi i Sagaen møde de første Yttringer af norsk Nationalstolthed ligeoverfor Danerne; det var første Gang, at Nordmændene optraadte paa en enig Maade, som et Folk

¹ *Safn t. S. Isl., I. 134.*

² *Munch, N. F. H., I. 1. 743.*

ligeoverfor et andet Folk,¹ og det kunde ikke være anderledes, end at deres Eenhedsfølelse herved maatte styrkes. Haakon efterlod et elsket og beundret Minde ikke blot som den, der havde givet Folket dets Frihed tilbage og forbedret Lovene, men ogsaa som Landets sejrige Forsvarer mod Danerne; i dette Minde fik det nationale Kongedøme en Tilvæxt til sin aandige Styrke, der erstattede, hvad det havde maattet opgive af sin ydre Magt ved hans Thronestigelse.

Men de danske Kongers Krav paa Overhøjhed over Norge vare nu for Alvor optagne og fastholdtes gjennem næsten et heelt Aarhundrede. En stor Kamp- og Brydningstid var dermed indledet. Fra alle Sider stødte Modsætningerne sammen, grebe ind i hverandre paa den mangfoldigste Maade, skjærpede og udviklede hverandre og dreves i Vejret som Bølgerne, naar Strøm og Vind mødes. De danske Fordringer paa Overhøjhed stode ligeoverfor det nationale Krav paa fuld politisk Selvstændighed; Hedenskab ligeoverfor Christendom; Aristokrati ligeoverfor Kongedøme; Stammeforfatning, Særfølelsen i Folkets engere Kredse, ligeoverfor Eenhedsstat og Nationalaand. Det er tildeels de samme Modsætninger, der ogsaa gjorde sig gjeldende hos de andre skandinaviske Folk eller hos Germanerne i Almindelighed; men ingensteds fremtraadte de med den Skarphed og Styrke som i Norge, ingensteds var Brydningen mellem dem en saa voldsom. I Danmark og Sverige blev Religionskampen ikke tillige en Kamp mellem modstridende politiske Interesser; ialfald kunde den umulig blive dette i samme Grad her, som den blev det i Norge. Eenhedsstaten var her gammel og allerede fuldt befæstet, inden den nye Religion nærmede sig Nordens Grændser: Kongedømmet synes at have haft en Slags overprestelig Cha-

¹ *Munch, I. 1. 794.* — I *Hákonarmál* udhæves denne Nordmændenes Enighed ligeoverfor Danerne:

«Hét á Háleygi
sem á Hólmrygi
jarla einbani,
fór til orrostu.

Gott hafði hinn gøfgi
gengi Nordmanna;
Egir Eyðana
stóð und árhjálm.

rakteer og indtog ogsaa inden den hedenske Religionsforfatning en sikkert Plads. De danske og svenske Konger trængte saaledes ikke i samme Grad som de norske til den Støtte, som Christendomen frembød; der var intet politisk Behov, som kunde føre dem til at slutte sig til denne, ialfald intet sterkt, og paa den anden Side kunde der heller ikke til Hedenskabet knytte sig nogen fremtrædende politisk Interesse, hvor Selvstyrelsen i Folkets engere Kredse var halvt opløst, eller hvor den ialfald ikke var repræsenteret ved en fuldt selvstændig Høvdingmagt. I Norge derimod var Stammearistokratiet talrigt og sterkt, og ligeoverfor det stod et Kongedøme, som endnu var nyt og ubefæstet, men som havde traadt frem med store Fordringer. Her var altsaa en politisk Modsætning tilstede, der var altfor skarp, til at den ikke ogsaa skulde gjøre sig gjeldende i Kampen mellem de to Religioner. Og dertil kom endnu, som særegent for Norge, den fremmede Kongeæts Krav paa Overhøjhed, hvori Aristokratiet fandt en Støtte under sin Opposition mod det nationale Kongedøme, men som ogsaa bidrog til at hæve Repræsentanterne for dette, idet deres Kamp for egen Magt derved fik et mere ophejdet Præg som en Kamp tillige for Landets og Folkets Uafhængighed. — Et saadant Sammenstød af religiøse, politiske og nationale Modsætninger kunde ikke andet end give Bevægelsen Fart i alle Retninger; det maatte blive en Kamp over hele Linjen, en saadan, hvorved det, der ellers plejer at være Frugten af Aarrækkers langsomme Udvikling, afgjøres med eet Slag og i bratte Overgange, og Perioden fra Christendomens første Optræden til dens endelige Sejr (950—1030) er ogsaa fremfor nogen i vor Historie riig paa store Optrin og fremtrædende historiske Personligheder.

Vi have omtalt, at Kongedømmet efter sit Væsen og sine historiske Forhold maatte knytte sig til Christendomens og den nationale Selvstændigheds Sag og søge sin Styrke i at repræsentere denne ligeoverfor Hedenskab og dansk Overhøjhed. Men denne Sammenhæng traadte ikke frem i sin fulde Klarhed fra først af eller paa een Gang. — Haakon

Adalsteinsfostre maatte opgive Christendomen for desto kraftigere at kunne bekjæmpe de danske Prætensioner. Ved hans Død tilfaldt Riget Eirikssønnerne. Det var, efter hvad der fortælles,¹ Haakon selv, der havde overdraget det til dem, da han følte sit Endeligt nær. Men de skyldte dog den danske Konge altfor store Forpligtelser, til at de paa een Gang kunde bryde med ham, og der er al Grund til at formode, at de, ogsaa efter at være komne i Besiddelse af den overkongelige Verdighed over Norge, have vedblevet at staa i et vist Afhængighedsforhold til ham. Herved blev deres Stilling en falsk og uklar, saa at Kongedømet, der jo netop skulde repræsentere den nationale Selvstændighed, i deres Haand ikke kunde gjøre noget Fremskridt eller engang hevde sin erhvervede Anseelse ligeoverfor Aristokratiet. Heller ikke den anden store Sag, som Kongedømet skulde søge sin Styrke i at repræsentere, og hvorved det fremfor alt kunde vinde et sikkert aandigt Fodfæste ligeoverfor Stammeforfattningen, forstode de at antage sig paa den rette Maade. De vare Christne og indtog, efter at være blevne Konger i Norge, et aabenbart fiendtligt Forhold til Hedenskabet; men deres Virksomhed for Christendomen indskrænkede sig til at nedbryde Hovene og forstyrre Blotene overalt, hvor de kunde komme til, medens de iøvrigt lode hver tro, hvad han vilde, saa at den var Hedning, som vilde være det, og den Christen, som vilde være det.² Herved vakte de kun Modstand og Uvilje; thi, skjønt Tvang og Voldsomhed ogsaa i religiøse Anliggender stemmede med Tidens Karakter, var det dog ikke nok at bruge raa Vold mod det Gamle, der krævedes en positiv Iver og Begejstring for det Nye for at fremme dets Sag. Eirikssønnerne synes i alt Væsentligt at have lignet sin Fader; de vare, som han, store, sterke og smukke Mænd, vældige Krigere og meget sejrsele; men de savnede den højere Begavelse, der var nødvendig for at gennemføre en stor Opgave eller paa en virksom og kraftig Maade at

¹ Se *Munch, N. F. H., I. 2. S. 3. Anm.*

² *Fagrskinna, Cap. 35.*

repræsentere Kongedømet og den moderne Stat ligeoverfor Fylkesaristokratiet. De passede, ligesom Faderen, bedre til at være Hærkonger end til at være Folkekonger og Rigssty-rere, og de vedbleve i Virkeligheden at være det første, ogsaa efterat Herredømet over Norge var tilfaldet dem. Inden Kredsen af sine haandgangne Mænd vare de afholdte, og mod dem viiste de sig gavmilde og venlige; men de forstode ikke at vinde Folkets Yndest eller Beundring. Lovene, som Kong Haakon gennem den længste Tid af sin Styrelse havde arbejdet paa at forbedre, overholdt de kun maadeligt og gjorde, hvad de fandt for godt. Deres Fremferd mod de hedenske Hov og Offerfester maatte navnlig opirre Høvdingerne mod dem; men til en planmæssig Arbejden paa at indskrænke disses Myndighed savnede de dog de nødvendige Betingelser. Deres Styrelse var saaledes voldsom uden at være kraftig, — en saadan, der ægger Modstanden uden at være istand til at slaa den ned.

Op, medens Kongedømet saaledes kun var maadeligt repræsenteret, fandt Høvdingpartiet i Ladejarlen Sigurds Søn *Haakon* en Leder, der besad baade Kraft og Klogskab og forstod at benytte Omstændighederne til sin Fordeel. Ved ham førtes den aristokratiske Reaktion endnu engang til en Sejr, mere afgjørende end den, som var vunden ved Eirik Blodøxes Fordrivelse og Haakon Adalsteinsfostres Tilbagegi-velse af Odelen.

Det synes, som at Eirikssønnerne, efterat deres farligste Modstandere, nemlig Sigurd Jarl i det Thronhjemske og *Tryggve Olafssøn*, en Sønneson af Harald Haarfagre, i Viken, vare ryddede af Vejen, og efterat de nogenlunde havde sik-kret sig Herredømet over Norge, løsreve sig fra det Afhæn-gighedsforhold, hvori de fra først af havde staaet til den danske Konge. De sade inde med hans Skat, heder det.¹ Heraf udviklede sig et spændt Forhold mellem dem. Haakon Jarl, som ikke havde kunnet holde sig i det Thronhjemske,

¹ *Jomsvingingasaga*, Cap. 6, (i *Fornm. S. XI*). Jvfr. *Munch*, I. 2. S. 33.

efterat hans Fader var bleven fældet, men havde maattet tage sin Tilflugt til Danekongen, benyttede sig af dennes Misstemning mod sine fordums Skytslinge for at komme dem tillivs. *Harald Graafeld*, den mægtigste og meest ansete af Brødrene, blev lokket ned til Danmark og fældet, og derefter drog Danekongen med en stor Hær og Flaade, ledsaget af Haakon Jarl, op til Norge, hvor de underlagde sig Landet uden at støde paa nogen Modstand, da Eirikssønnernes Styrelse var almindelig forhadet, medens Høvdingerne i Haakon Jarl saa sin naturlige Fører. Mellem ham og Danekongen sluttedes en Overeenskomst, hvorefter han forlehnedes med 7 Fylker, nemlig Rygjafylke, Hørdafylke, Sogn, Firdafylke, Søndmøre, Raumsdal og Nordmøre, paa de Vilkaar, at han skulde afgive Halvdelen af de kongelige Indtægter og forpligtedes til at understøtte sin Lehnsherre med Vaabenmagt, naar denne krævede hans Hjælp i Krigstilfælde. Det Thronhjemiske og de nordenfor liggende Fylker, Naumdalen og Haalogaland, synes at være betragtede som hans fædrene Arv, hvilken han tog i Besiddelse i eget Navn, saa at han deels som Vassal, deels som uafhængig Hersker, raadede over hele det nordenfjeldske Norge fra Lindesnes til Haalogalands nordligste Grændse. Det søndenfjeldske — Viken med Oplandene — har Danekongen vistnok stillet under sit umiddelbare Herredøme, medens han kun forbeholdt sig en Overhøjhed over det øvrige.

Harald Haarfagres Verk syntes paa denne Maade at være revet næsten heelt til Grunden og Landets Forfatning at være bragt tilbage til det Punkt, hvorpaa den stod før hans Optræden. Haakon Jarl var ved sine Ætte-Traditioner knyttet til Stammehøvdingerne og havde opnaaet sin Magt ved deres Hjælp; han var kun Jarl og en anden Konges Vassal, saa at han ikke kunde kræve en saadan «potestas jubendi» som den, Harald Haarfagres Kongedøme havde gjort Paastand paa. Ved Haakon Adalsteinsfostre var vel Odelen bleven givet tilbage og Kongedømet i Formen gaaet over fra en herskende til en blot ledende Stilling; men han var dog,

som sin Faders Søn, Arving til Krav og Tendentser, der ikke godt lode sig forlige med det saaledes etablerede Forhold; derimod var Haakon Jarl efter sin Æt og Stilling fuldkommen skikket til at være de forbundne Stammehøvdingers Formand. Det søndenfjeldske Norge blev, efter hvad der er Grund til at antage, stillet under den danske Konges umiddelbare Herredøme; men dette Herredøme har ikke paa langt nær kunnet være saa generende for Aristokratiet som en indenlandsk Konges; thi, som det heder, «udenlandske Høvdinge vare jævnlig borte og brøde sig kun lidet om, hvad Folk foretog sig, naar de kun fik slig Skat af Landet, som de havde betinget sig.¹ Landet var splittet ad: en Deel tilhørte det danske Rige, en anden stod under Danekongens Overhøjhed, en tredje raadete Haakon Jarl for som uafhængig Hersker; Stammeaanden havde sejret over den nationale Eenheds- og Selvtændighedsfølelse; Aristokratiet havde sejret over Kongedømet og den moderne Stat; Christendomens første aabenbare Angreb paa Hedenskabet havde ført til, at dette hævede sig med fornyet Styrke og stillede sig skarpt op mod den nye Religion, der forsøgte at vinde Indgang.

Haakon Jarl var Hedning og, som det lader, en ivrig, oprigtig troende. Allerede ved sin første Ferd søndenfra langs Landet, da Landsfolket gik ham til Haande, bød han, at Hovene, som Eirikssønnerne havde ødelagt, skulde gjenoprettes og Blotene gjenoptages; et til hans Ære forfattet, samtidigt Skaldekvad (Vellekla) berømmer ham, fordi han «lod sine Mænd opbygge Gudernes Helligdome, saa Krigerne atter vendte sig til Blot.»² Han kaldes oftere i Sagaerne «Blotjarlen», og der berettes Træk af ham, der synes at tyde paa den mærkeste Overtro og en næsten vild Fanatisme. Dette bør nu vel

¹ *Hskr., S. Ol. h. helga, Cap. 34.* Her lægges Kong Rørek disse Ord i Munden: «Er Gunnhildar synir réðu fyrir landi, þá varð öllum leitt þeirra ofríki ok újafnaðr. at heldr vildu menn hafa útlenda konunga yfir sér ok vera sjálfráðari, því at útlendir höfðingjar váru þeim jafnan fjarri ok vönduðu lítt um síðu manna, höfðu slíkan skatt af landi, sem þeir skildu sér.»

² *Hskr., S. Ol. Tryggv., Cap. 16.*

fordetmeste betragtes som Overdrivelse og senere Udpyntning. Nordmændenes hedenske Religion var efter sit hele Væsen kun lidet skikket til at indgyde nogen særdeles brændende Iver, allermindst kunde den være det paa en Tid, da den maatte siges at have overlevet sig selv og var undergravet paa alle Punkter af en ved fremmede religiøse Forestillinger fremkaldt og næret Reflexion. Hvad der fornemmelig bevarede hos Hedenskabet dets Modstandsevne ligeoverfor Christendommen, var dets Forbindelse med Stammeforfatningen, dets Betydning som en af Støtterne for Høvdingklassens politiske Vælde. Det var vistnok ogsaa denne Sammenhæng, der gjorde Haakon Jarl — som hans Fader Sigurd før ham — til den ivrige Blotmand og Aasadyrker. Hans politiske Interesser som Fører for den aristokratiske Reaktion ligeoverfor Kongedømmet og Eenhedsstaten maatte drive ham til at slutte sig til Hedenskabet. Men han har gjort dette med en Styrke, som var usedvanlig paa hans Tid, da Slaphed og en raa, ved Vikinglivet udviklet Rationalisme var bleven forherskende inden den hedenske Verden. Hans religiøse Overbeviisning har, om end bestemt ved den politiske Partistilling, alligevel været heel og oprigtig; ellers skulde han vel neppe være blevet den mægtige Høvding, han blev; det var vel ikke mindst derved, at der hos ham var fuld Sammenhæng mellem den religiøse Overbeviisning og den politiske Interesse, at han blev istand til at beherske de svagere og mere vaklende Gemytter. Og Folket hang endnu saavidt fast ved Hedenskabet, om ikke af andet, saa dog af gammel Vane, at Haakons Optræden som Blotenes Fornyer og de hedenske Gudehøvs Gjenopbygger vandt ham almindelig Yndest. Dertil kom, at der nu efter Ufreden og Uaarene under Eirikssønnernes Styrelse indtraadte bedre Tider. Der blev atter god Kornvæxt, og Silden gik atter ind til Landet den første Vinter, efterat han havde faaet Magten; heri saa man et Vidnesbyrd om, at Guderne beskyttede ham, og derved styrkedes han i sin Stilling. Han besad desuden alle de personlige Egenskaber, der vare skikkede til at vinde en Høvding

Anseelse og Indflydelse; «først», som det heder i Sagaen, «høj Byrd, dernæst Kløgt og Kyndighed i at styre Land og Rige, Raskhed i Slaget og tillige Lykke til at vinde Sejr og fælde sine Fiender». Han blev saaledes i en overordentlig Grad populær, og den af ham indførte eller gjenindførte Tingenes Orden syntes til alle Sider sikkert og befæstet. Men, som Sagaerne tilføje, efterat have opregnet hans store Egenskaber som Høvding: «hans Ulykke var, at Tiden nu var kommen, da Blotskab og Blotmænd skulde forgaa og den helige Tro og de rette Sæder komme i Stedet».¹

Haakon Jarl støttede sig til Stammeaanden og Hedenskabet; han var, som Aristokratiets Fører og Modstander af Harald Haarfagres Æt, henviist til dette aandige Grundlag for sin Magt; men derved kom han til at repræsentere en Sag, som trods alle ydre Sejre var en tabt Sag, der maatte drage sine Forkjæmpere med sig i Faldet. Han kunde fornye Blotene og gjenopbygge Hovene; men han kunde ikke gjengive Hedenskabet den indre Sammenhæng og Modstandsevne, der allerede var tilintetgjort og for hver Dag, som gik, mere og mere tilintetgjordes ved Paavirkningen af de nye religiøse Ideer og ved Indtrykket af Christendomens stadige Fremtrængen rundt om hos de beslægtede Nationaliteter. Høvdingerne støttede sin Myndighed for en væsentlig Deel til den hedenske Offer- og Religionstjeneste; deres politiske Interesse knyttede dem til denne; Folket i det Hele hang af gammel Vane ved den nationale Religion; Hedenskabet havde altsaa endnu mægtige Støtter i Kampen mod den nye Lære; men den politiske Interesse og Vanens Magt kunde ikke bøde paa de indre Skrøbeligheder, der fulgte af, at det hedenske Religionsvæsen havde overskredet den fulde Modning, og kunde ikke i Længden være jævnbyrdige Modstandere ligeoverfor den enthousiastiske Iver, som de christelige Religionsideer formaaede at indgyde sine Forkjæmpere. — Stammeaanden havde været sterk nok til at trænge tilside

¹ Hsk., S. Ol. Tr., Cap. 56.

det Udtryk, som den nationale Eenheds- og Selvstændigheds-aand havde givet sig i Harald Haarfagres Rigsstiftelse; Høvdingerne vare bedst tjente med, at Landet forblev splittet, og at det vedblev at staa under fremmede Kongers Overhøjhed, som ikke blandede sig i den indre Styrelse, naar de kun fik den Skat, som de havde betinget sig; deres Interesse stillede dem op som naturlige Modstandere ligeoverfor det norske Kongedøme og dermed ogsaa ligeoverfor Norges politiske Selvstændighed; men Nationalaanden var dog ogsaa levende hos dem og maatte, til Trods for alle Interesser, der førte i en modsat Retning, bestandig styrkes under de Brydninger med Nabolandene, hvortil den indre Splittelse jævnlig førte. Efterat den nationale Eenheds- og Selvstændighedsfølelse eengang havde arbejdet sig frem til et stort Udtryk, der havde indprentet sig i Alles Bevidsthed, og efterat den havde sammenknyttet sig med Erindringen om en mægtig Personlighed, der var bleven Gjenstand for meget Had, men for endnu mere Beundring, kunde den vel for en Tid trænges i Baggrunden, men ogsaa kun for en Tid, og saa at den altid stod færdig til at gjøre sig gjeldende paany og tage sit Mon igjen.

Haakon Jarl var som Eirikssønnerne kommen til Magten ved dansk Hjælp. Han repræsenterede til den ene Side Fylkesaristokratiet, Selvstyrelsen i Folkets engere Kredse, og til den anden Side de udenlandske Kongers Principat over Norge eller Dele af Norge; det Ene fulgte paa en Maade med det Andet eller var betinget af det. Men ogsaa han blev drevet til at bryde med det Overherredøme, i hvilket han fra først af havde søgt sin Støtte, og da han undrog sig enhver Lydighedspligt ligeoverfor den danske Konge og optraadte som fuldt uafhængig Hersker over det nordenfjeldske Norge, fandt han almindelig Tilslutning hos Høvdingerne, skjønt baade han og de derved paa en Maade kom udover, hvad der var Forudsætningen for deres Magt, Betingelsen for deres Sejr over det nationale Kongedøme. Den danske Konge vilde ikke finde sig i Frafaldet; han foretog ødelæg-

gende Herjetog til Norge for at tvinge Landet til Lydighed, men udrettede intet andet end at styrke Nordmændenes nationale Selvfølelse og deres Uvilje mod den fremmede Overhøjhed. Haakon slog de danske Angreb tilbage og vandt navnlig stor Berømmelse ved sin Sejr i Hjørungavaag over de med Danekongen forbundne Jomsvikinger. Hans Popularitet voxede herved endnu mere, og han følte sig fuldkommen befæstet i sin Stilling. Men nu forandrede hans Styrelse sin Charakter; han blev haard og vilkaarlig og søgte at hevde sig en fuldkommen souverain Myndighed. Saaledes brød han ogsaa med den anden Forudsætning for den af ham grundede Tingenes Orden, nemlig Overensstemmelsen med Stammeraristokratiet, som hvis Fører han fra først af var optraadt, og banede derved Vejen for sit eget Fald og for en Restauration af Harald Haarfagres Kongedøme. Han havde tilegnet sig en monarchisk Herskermagt; men skulde et saadant «ofriki» taales, maatte det dog synes bedre at taale det af en Konge, en Ætling af Harald Haarfagre, der havde et Slags nedarvet Ret dertil, som man paa en vis Maade anerkjendte, end af en Jarl, hvem Aristokratiet selv havde hævet til den øverste Magt. Han havde brudt med Danmark; den norske Selvstændighedsaand havde rejst sig mod de danske Kongers Krav paa et Principat over Landet, og han havde ført den til Sejr; men han kunde dog efter sin Fortid og sin Byrd ikke være den rette Mand til at repræsentere Norges politiske Uafhængighed: naar Kampen for denne atter var bleven gjenoptaget, maatte Blikket af sig selv rettes mod Harald Haarfagres Æt, der havde begyndt denne Kamp, og hvis Historie paa det nøjeste var sammenknyttet med den. Et belejligt Øjeblik var saaledes kommet for denne Æt til at optræde paany, og den optraadte nu ogsaa, repræsenteret af en Mand, der forenede alle Forudsætninger for at slaa et stort Slag for Kongedømet og lægge den aandige Grundvold, hvorfra Eenhedsstaten først for Alvor kunde bøje Stammeaanden og dens Repræsentanter under sig, — som var et Ideal af en Høvding efter nordisk-hedenske Forestillinger, i hvem

Vikingslivet med sin Eventyrlighed og hensynløse Kraft havde naaet sit meest fuldendte Udtryk, og hvem dog tillige Christendomens religiøse Ideer havde grebet paa det dybeste — hos hvem den gamle og den nye Tidsaand paa en forunderlig Maade mødtes og smeltede sammen, og som derfor maatte være den rette Mand til at føre over fra den ene i den anden.

IX.

Olaf Tryggvesson. — Christendomens Indførelse.

Olaf Tryggvessøns første Optræden i Norge var, som hele hans Liv, eventyrlig og glimrende. Han kom til Landet, ukaldet og uventet, men netop i det belejligste Øjeblik, som udsendt af Himlen, da Uviljen over Haakon Jarls Vilkaarlighed var kommen til et aabenbart Udbrud og Bønderne trængte en Høvding af høj Byrd og stor Anseelse for at lede Opstanden, som ellers let kunde vende sig til deres Fordærvelse. Han blev derfor modtagen med aabne Arme; Folk strømmede til ham fra alle Sider, og Ingen vilde høre Andet, end at han skulde være Konge,¹ saa at Landet underkastede sig ham uden Sverdslag, medens Jarlen, hvis Styrelse endnu kort Tid tilforn syntes at staa i sin fulde Glands, blev forfulgt som et Vilddyr og hans Hoved hængt i en Galge under almindelige Forhaanelser.

Olaf Tryggvesson havde Bør overalt, hvor han sejlede, siger hans troende Biograph.² Han hørte til de Lykkelige, for hvem Skjæbnen lægger de store Opgaver ligesom fuldt ferdige til Løsning, og som besidder Evne til at løse dem. Han kom til Magten uden at skylde Dane- eller Svea-Kongen Noget, saa at han, i Modsætning til sine nærmeste Forgjæn-

¹ «Hljóp þá upp mugr ok margmenni, ok vildi engi annat heyra, en Olaf Tryggvason skyldi konungr vera». *Hskr., S. Ol. Tr., Cap. 57.*

² *Odd Munk, Fornm. S., X. S. 314.*

gere, uden Afslag eller Indskrænkning kunde repræsentere Norges politiske Selvstændighed, hvormed Kongedømmet var sammenknyttet, og som det maatte søge sin Styrke i at repræsentere. Han var heller ikke paa samme Maade som Haakon Adalsteinsfostre bunden ligeoverfor Aristokratiet. Han optraadte, da han kom til Norge for at gjøre sine Arvekrav paa Riget gjeldende, i eget Navn og paa egen Haand; det var ikke Høvdingerne, der havde indkaldt ham, eller som stillede ham op, og der bestod ingen Aftale mellem ham og dem; de trængte gjensidig til hverandre, saa at, efter Sagaens Udtryk, «hvárir urðu øðrum fegnir»;¹ men Forholdet synes snarere at være, at han kom dem til Hjælp, end at de hævdede ham til Magten. Han fremstillede sig som en Frigjører fra det Aag, der var bleven lagt paa Folket af Blotjarlen, i hvem Hedenskabet havde fundet sin sterkeste Repræsentant, ved hvem det havde rejst sig, og hvis Fald atter maatte ryste det i sin Grundvold. De ydre Vilkaar, under hvilke han naaede at blive Norges Konge, samvirkede saaledes med hans personlige Egenskaber for at gjøre ham til den sejrende Forkjæmper for en ny Tingenes Orden.

Han havde fra sin tidligste Ungdom tumlet sig om paa Herjetog i fremmede Lande og var efterhaanden naaet op til at blive øverste Anfører for en Vikingflaade, der var sterk nok til at foreskrive den engelske Konge Love. I England antog han Daaben og opholdt sig dernæst, efter at have sluttet Fred med den engelske Konge, i nogen Tid paa Irland, hvor hans Beslutning at prøve paa at gjenvinde sit fædrene Rige kom til Modenhed. Begge disse Landes Kirkesamfund udmerkede sig i hin Tidsalder ved sit egte christelige Liv; begge udsendte Skarer af Missionærer, der overgik alle andre i from og opoffrende Iver for sin Religion. Det er aabenbart, at denne Religion fra først af har gjort et dybt Indtryk paa Olaf Tryggvesson, og at Daabsantagelsen for ham var noget ganske andet, end hvad den var for de fleste nordiske Vikinger, der lode sig christne: en blot Affaire, hvorved det fremfor

¹ *Hskr. S. Ol. Tr., Cap. 55.*

Alt gjaldt at opnaa visse ydre Fordele. Hans hele følgende Bane blev bestemt af den christelige Troesiver. Da han besluttede at vende tilbage til Norge, syntes hans personlige Ærgjærighedsformaal: at gjenoprejse Harald Haarfagres Kongedøme, uadskillelig forbundet med Tanken om at udrette Noget for Christendomens Sag; derfor førte han flere Gejstlige med sig. Og neppe var han bleven hyldet rundt i de norske Fylker, inden han med hele sin Kraft og med Tilsidesættelse af alle andre Hensyn begyndte at arbejde for det Maal, som hans religiøse Enthousiasme havde stillet ham, og som han ufremvendt beholdt for Øje: at faa Landet christnet.

Det lykkedes ham at naa, idetmindste i en udvortes Forstand, dette Maal, saa fjernt det end syntes at ligge, langt over det enkelte Menneskes Evne. Da han kom til Norge, stod Hedenskabet tilsyneladende urokket over det hele Land, — det Lidet, der forud var bleven udrettet for Christendomens Indførelse, synes fordetmeste atter at have været tilintetgjort i Haakon Jarls Tid,¹ — og ved hans Fald, fem Aar efter, var Christendomen herskende overalt i de af Nordmænd bebyggede Lande. Vi kunne skjønde, at han, for at tilvejebringe et saa uhyre Omslag i en saa kort Tid, har maattet være rastløs virksom, har maattet opbyde en Alt overvældende Energi, og at han ikke har kunnet være synderlig kræsen Valget af Midler til Opnaaelsen af det store Øjemed. — Vi see, at han i hver Landsdeel, hvor han kom hen for at paa- byde Christendomen, søgte at vinde enkeltviis for sig de mægtigste Høvdinger ved at tilbyde dem store Forlehninger eller andre Fordele, og at det paa denne Maade oftere lykkedes ham at splitte Modstanden og sætte sin Vilje igjennem. Hvor han kunde optræde med Overmagt, betænkte han sig ikke paa at bruge den yderste Voldsomhed og at stille Bønderne Valget mellem at holde Slag med ham eller at lade sig døbe. Hvor ingen anden Udvej laa nær, tog han endog sin Tilflugt til List og Underfundighed, saa lidet end en saa-

¹ Se *Munch, N. F. H., I. 2., S. 274.*

dan Fremgangsmaade maa have stemt med hans aabne og heftige Charakter. Overtalelser, Bønner, gode Løfter og Gaver, Trusler og Revselsler af den grummeste Art, — Alt bragtes i Anvendelse, intet Middel forsmaaedes, naar det gjaldt at fremme Christendomen. Og de gamle Forfattere, der berette os om, hvorledes han bar sig ad med at «brjóta menn til kristnis» (som et i Sagaerne sedvanligt Udtryk lyder), yttre ingen Misbilligelse heraf, men vise sig tvertimod i højeste Maade opbyggede ved hvad de berette. Det stemte ganske overens med Tidsaanden og de i den christne Kirke raadende Grundsetninger. «Olaf, der saa, at Barbarernes Hjerter vare forhærdede», siger *Thjodrek Munk*, «at de alene med en kraftig Haand kunde renses fra Vantroens indgroede Ureenhed, og at de ikke bevægedes synderlig ved Ordet, tilføjede hyppig ogsaa Hug og Slag, efterlignende sin Herre, der gjød Ølje og Viin i den Saaredes Vunder, og tillige hiint Evangeliets Udsagn: «nød dem til at komme ind, forat mit Huus kan blive fuldt».

Det følger af sig selv, at en Omvendelse en masse, gennemført paa en saadan Maade, maa have havt en meget udvortes Charakter. Forsaavidt ikke Daaben ligefrem blev paatvungen, antoges den dog ialfald af reent ydre Grunde. Stormændene lode sig ligefrem bestikke; de købsloge ligefrem med Kongen om den Priis, for hvilken de vilde skifte Tro, eller de bleve i bedste Fald vundne ved deres Hengivenhed for ham, ved det Indtryk, som hans mægtige Personlighed havde gjort paa dem. Mængden fulgte efter, fordi den var vant til i alle store Spørgsmaal at lade sig lede af sine Høvdinger. En virkelig indre Tilegnelse af den nye Tro kan kun have hørt til de sjeldneste Undtagelser. Alligevel, — saa overfladisk end den Sejr var, som blev vunden for Christendomen ved Olaf Trygvessøns Iver, maa den dog betragtes som et stort, afgjørende Omslag.

Hedenskabets Modstandsevne var derved definitivt og for alle Tider brudt. Efter det Forhold, hvori de hedenske Nordmænd i Almindelighed synes at have stillet sig til sine Gu-

der, maa Indtrykket af, at disse havde ligget under i den første store Styrkeprøve med de Christnes Gud, være bleven bestemmende.¹ Den hedenske Nordmand kaldte Guderne sine «Venner»;² Forholdet mellem ham og dem opfattedes som et Slags Kontraktsforhold, hvori begge Parter vare lige interesserede og lige forpligtede; han følte sig ikke anderledes bunden ligeoverfor dem end ligeoverfor en Høvding, i hvis Tjeneste han var traadt mod gode Gaver og Beskyttelse; viiste det sig, at de ikke formaaede at yde denne, at de ikke engang kunde beskytte sig selv, da var Forholdet at betragte som opløst. De Christnes Gud havde gennem Olaf Tryggvessøns sejrende Optræden godtgjort, at han var sterkere end Æserne; det var altsaa fordeelagtigere at tjene hiin end at tjene disse; for et lidet religiøst og meget beregnende Folk, som Nordmændene vare, laa en slig Slutning nær, og, om de end ikke derved bleve Christne, saa ophørte de dog ialfald at være Bekjendere af den hedenske Religion.

I politisk Henseende maatte dernæst den blotte ydre Gjennemførelse af Christendomsaa budet være tilstrækkelig til at fremkalde et radikalt Skifte i Situationen. Olaf Tryggvessøn var rundhaandet med Gaver og Forlehninger, hvor det gjaldt at vinde Nogen for den nye Tro; han maatte gjøre Indrømmelser ligeoverfor Høvdingerne, hvis Holdning var bestemmende for det øvrige Folk; men hvad Kongedømet saaledes paa den ene Side opoffrede af Magt, vandt det rigeligt igjen paa den anden. Naar Christendomen var bleven officielt anerkjendt og den hedenske Religion ophørte at være Statsreligion, kunde Stammeforfatningen ikke længere fremstille sig som den egentlige legitime Samfundsorten, ligeoverfor hvilken Eenhedsstaten og det nye Kongedøme stod som noget Udvortes, der savnede en virkelig Retsbasis. Det var tvert-

¹ Se *Keyser, Den norske Kirkes Historie, I. 46—47.*

² Saaledes svarede Thrand i Gata paa Færøerne, da Sigmund Brestessen opfordrede ham til at lade sig christne: «Ekki mun ek bregdast vinum minum hinum fornum». *Færeyinga þátr, i Flatøbogen I, S. 367.* — Jvfr. de hos *Maurer, Bekehrung d. norw. St., II. S. 44—53* samlede Exempler.

imod fra nu af Kongen, hvis Myndighed fik en religiøs Charakter fremfor Stammehøvdingernes, og Christendomens Sejr endog i en blot ydre Forstand maatte saaledes blive et Vendepunkt i Kampen mellem Stamme og Stat, Kongedøme og Høvdingmagt.

At Aristokratiet skulde have været sig denne Betydning af Religionsskiftet klart bevidst, lader sig ikke antage. Heller ikke er det rimeligt, at Olaf Tryggvesson skulde have haft nogen Tanke om, at han, idet han kjæmpede for Christendomen, tillige kjæmpede for Kongemagtens Udvidelse og varige Befæstelse. Hos ham synes de reent religiøse Motiver at have været de overvejende. Men det kan paa den anden Side ikke drages i Tvivl, at hans Troesiver, ham selv mere eller mindre uafvidende, er bleven opflammet ved den Sammenhæng, der faktisk bestod mellem Christendomens og Kongedømmets Interesser i Norge; det er ikke tilfældigt, at Omvendelsesverket i dette Land fra først til sidst ledes og styres af Kongerne, der optræde som sande Apostle for sit Folk, medens de danske og svenske Konger ere Modstandere eller ialfald kun lunkne Beskyttere af den nye Religion. Og ligesaa lidt kan det vel drages i Tvivl, at Aristokratiet har haft en instinktmæssig Følelse af den Fare, der truede dets Magt ved Religionsforandringen, og af denne Grund været fiendtligt sindet mod den. De lode sig enkeltviis vinde for det Nye; der har manglet det rette Sammenhold mellem dem; der har fremdeles manglet dem, idet de optraadte mod Christendomsaa budet, den Tillit til deres Sags Godhed og Retmæssighed, uden hvilken ingen Sag vindes; det har navnlig været hos Stormændene, der fik sin Opdragelse paa Vikingtog i fremmede Lande, at den religiøse Indifferentisme eller Rationalisme, der saa hyppig møder os i Hedenskabets seneste Periode, var udbredt; men den Sammenhæng, hvori den hele af dem repræsenterede Stats- og Samfundsorden stod med den hedenske Religion, maatte dog knytte dem til denne med saavidt faste Baand, at det syntes at behøve lang Tid eller en sterk Haand for at faa dem løste. Hvad den menige Al-

mue angaar, da har den vistnok været mere virkelig religiøs end Aristokratiet; hos den kan ikke Kjendskab til andre Nationers religiøse Ideer have virket opløsende paa den fra Fædrene nedarvede Tro; for den maatte Christendomen staa som noget heelt Fremmed og Uforstaaeligt, og den har derfor vistnok villig fulgt sine sædvanlige Førere i Kampen for det Bestaaende. I det Hele har den nationale Religion, saa lidet den end var Gjenstand for en dyb eller varm Tro eller en entusiastisk Tilslutning, dog ikke kunnet savne Modstands-evne; den har ikke kunnet være nogen foragtelig Fiende at binde an med, og Olaf Tryggvessøns Verk: i Løbet af faa Aar at christne det hele Land, maa derfor altid staa som noget Beundringsverdigt, som et Vidnesbyrd om, hvor uimodstaaelig en Magt han ved sine personlige Egenskaber har øvet paa sine Omgivelser, hvor fuldkommen han har svaret til de Fordringer. Nørdmændene stillede til en Høvding og en Hersker.

Der fortælles Legender om ham i den sædvanlige Munkestil, og hans Biographer udbrede sig stundom paa en salvesfuld Maade over hans christelige Fromhed; men det er aabenbart, at Legendestilen ikke harmonerer med det Billede, vi i det Hele faa af hans Personlighed. I dette Billede er Grundkarakteren hedensk. Naar enkelte fremmede Forfattere¹ omtale ham som hengiven til hedensk Overtro og næsten kun i Navnet christen, da er dette sikkert nok en Overdrivelse, der umulig lader sig forene med den brændende Iver, han lagde for Dagen i sin Virksomhed for Christendomens Udbredelse; men det bestyrkes dog forsaavidt ved vore egne Kilder, som enkelte Træk i disse lade os skimte, hvorledes Forestillinger og Minder, der hørte Hedenskabet til, vedbleve at øve Magt over hans Sind.² Den christelige Religion har grebet ham; hans Tilslutning til den har været en oprigtig og enthusia-

¹ Næmlig *Adam af Bremen* og *Saxo*. Jvfr. *Munch, N. F. H., I. 2. 292; Maurey, Bek. d. norw. St., I. 320.*

² T. Ex. Fortællingen om, hvorledes Odin besøgte ham om Aftenen. Jvfr. *N. M. Petersen, Nord. Myth., S. 161—62.*

stisk; men han kunde ikke tilegne sig den nye Lære paa en saadan Maade, at den omdannede hans Væsen, der havde faaet sit Præg i en ganske anden Skole; hans Troesiver synes nærmest at have været Vikingens Kamplyst og Idrætsaand i en ny, højere Form, og hans Missionsvirksomhed har meest Lighed med et Herjetog mod de hedenske Guder, hvorved det gjaldt at vise den nye Troes sejrende Magt i store Optrin, ved at slaa Gudebillederne ned og kue de gjenstridige Blotmænd. Saadan som han skildres i Sagaerne og saadan som han fremtræder for os i de enkelte Træk, der berettes om ham, er han fremfor Alt Mønstermanden efter nordisk-hedensk Begreb: glad og gavmild, vaabendjærv fremfor Nogen og den Første i alle Idrætter, voldsom og grum, naar han blev vred, fuld af den hensynsløse Kraft, som Vikingernes krigerske Eventyrliv var saa skikket til at udvikle; men denne Kraft var hos ham heelt og holdent stillet i en højere Idees Tjeneste. Han forenede med alle de Fortrin og Egenskaber, der kunde siges at være nationale, og hvori Folket kjendte sig selv igjen, en Enthousiasme, der hævede ham højt udover den egoistiske Snæverhed, som ellers plejede at ledsage disse Egenskaber, og som var Skyggesiden ved en Udvikling, hvorved fremfor Alt den Enkeltes personlige Selvstændighedsaand var bleven fremhævet. Saaledes kunde han faa et Herredøme over Nordmændene som ingen Anden, saa at endog de trodsigste og ustyrligste Naturer underkastede sig ham med en ubetinget Hengivenhed, som til Exempel *Hallfred Vandraadeskald*, der faldt ham grædende tilfode, fordi han ikke kunde bære hans Vrede, og hvem hans Fald gik saa nær til Hjerte, at han siden ikke kunde finde Ro nogensteds, — og saa at han, uagtet han havde taget paa Folkets retslige og religiøse Sedvaner med saa haarde Hænder og mangengang af sin heftige Charakter havde ladet sig henrive til den yderste Vold, den meest oprørende Grumhed, desuagtet bevarede sin Popularitet og efterlod et mere elsket Minde end nogen norsk Konge enten før eller siden. Der er intet Tegn til, at Uviljen over den voldsomme Omvendelse har vendt sig mod ham; Høvd-

ingerne fulgte ham beredvillig paa hans sidste vovelige Ferd, og i Svolderslaget kjæmpede de til sidste Mand ved hans Side, medens det berettes om dem, der havde sejlet fra ham forud for Overfaldet, at de ikke kunde forsonse sig med Tanken om at have været skilte fra deres Herre i hans sidste Kamp. Og, da Efterretningen om hans Fald kom til Norge, vilde Folket ikke tro derpaa; der dannede sig Sagn om, at han var undkommen og opholdt sig i fremmede Lande. Han kom allerede til at staa for Samtiden i et poetisk forklaret Lys, og hans Liv blev udsmykket med Sagn, der har gjort det vanskelig at erkjende dets faktiske Omstændigheder, men hvori vi altid maa see et Vidnesbyrd om det mægtige Indtryk, han havde gjort paa Folket.¹ Det er som Skydotterne om de højeste Tinder, der bidrage til at fremhæve deres Højde, paa samme Tid som de i det Enkelte skjule deres Omrids.

I denne beundrende Kjærlighed, hvormed Folket omfattede Olaf Tryggvessøns Minde, har Kongedømmet og Christendommen fundet en Støtte, der bidrog til, at de kunde gaa sejr- rige ud af den Krise, som indtraadte ved hans Fald. Sejr- herrerne ved Svolder delte, som vi vide, Norge mellem sig. Sveakongen, Danekongen og Eirik Jarl fik hver sin Tredje- part af Landet; men baade den svenske og den danske Konge overlode det meeste af sin Part som Lehn til Eirik Jarl og hans Broder *Svein Jarl*, der saaledes fik den største Indfly- else og kan betragtes som de egentlig Styrende. Begge Jarlerne vare Christne; men de lode, heder det, Enhver gjøre, som han vilde, med Hensyn til Overholdelsen af Christen-

¹ Det har her Anvendelse, hvad *Lappenberg (Gesch. v. England, I. 365)* siger: «Es ist das Wahrzeichen, zuverlässiger als das vollkommenste Lob der Mönchschronisten, an welchem der Geschichtsforscher die bedeutendsten Männer in der Nebelwelt der Vergangenheit erkennt, dass diese, von der dankerfüllten Begeisterung ihrer Zeitgenossen in dichterische Gestalten umgewandelt, durch das Fortleben in tiefempfundenern Sagen der unverhüllten Geschichte auf Jahrhunderte oft auf immer entzogen worden sind. Für das Tiefempfundene mangelt das vergegenwärtigende und fortlebende Wort, und in der vermittelnden Dichtung erhält die Nachwelt das ehrwürdige Zeugnis der Gefühle und Stimmungen, in welcher die Vorwelt ihrer Helden gedachte».

domen. De indtog en lignende Plads som deres Fader før dem; deres Æts Traditioner og deres Forhold til det i Olaf Tryggvesson repræsenterede Kongedøme medførte, at de ikke kunde søge nogen Støtte for sin Magt i den nye Religion; snarere maa man vel formode, at de, om end selv Christne, have været gunstig stemte for en Gjenoptagelse af den hedenske Religionsforfatning; det heder ogsaa udtrykkelig om dem, at de overholdt vel de gamle Love.² Det skulde nu synes rimeligt, at under disse Omstændigheder den saa nyligt og voldsomt paatvungne Christendom maatte gaa heelt til Grunde. Alligevel blev dog ikke dette Tilfælde, om det end heder, at Mange faldt fra. Christendomen vedblev at holde sig som den idetmindste i Formen herskende Religion over en stor, rimeligviis den største Deel af Landet.

Eirik Jarl og hans Broder roses begge som vennesele Mænd; de kunde, endnu mindre end deres Fader, gjøre Paastand paa nogen uafhængig monarchisk Myndighed, men maatte indskrænke sig til at optræde som de forbundne Stammehævdingers Ledere og Formænd. Landets Udstykning mellem flere Herskere og de fremmede Kongers Overhøjhed maatte dennegang som efter Eirikssønnernes Fordrivelse være en Tingenes Orden, hvormed Aristokratiet fandt sig vel tjent, og hvortil vi ogsaa see det slutte sig med stor Beredvillighed. Det heder ogsaa, at alle Lendermænd vare Eirik Jarls Vener, undtagen Erling Skjalgsson, der som Olaf Tryggvesson Svoger maatte føle sig forpligtet til Fiendskab mod ham, og som desuden var mægtig nok til at hevde sig en næsten fuldkommen uafhængig Herskerstilling i sine gamle Forlehninger. — Saaledes syntes Følgerne af Svolderslaget atter at have ført Landets politiske Udvikling tilbage til det Punkt, hvorpaa den stod en Menneskealder tilforn: Rigseenheden var tilintetgjort, Tanken om den nationale Selvstændighed var trængt tilbage, Fylkesaristokratiet var atter blevet herskende under fremmede Fyrsters Overhøjhed. Men denne nye Reak-

² «Forn lög héldu þeir vel ok alla landssiðu», *Hskr.*, *S. Ol. Tr.*, *Cap. 121.*
Jvfr. *Munch, N. F. H.*, *I. 2. 408—11.*

tion har dog i Virkeligheden langfra havt en saa intens Charakter eller kunnet tage et saa langt Skridt tilbage som den den forrige. For det Første havde Hedenskabet ikke denne Gang som sidst Magt til heelt at rejse sig af sit Fald; derfor kunde heller ikke Stammeforfatningen og Høvdingstyrelsen gjenvinde den Charakter af Legitimitet, hvori den tidligere havde havt sin bedste Støtte ligeoverfor Kongedømmet; den maatte tvertimod snarere fremstille sig som noget Revolutionairt og følgelig Midlertidigt, hvortil endog de nærmest Interesserede sluttede sig uden fuld Tillit. Dernæst: det norske Kongedømme havde under Eirikssønernes paa een Gang voldsomme og svage Styrelse tabt sin Anseelse og fulgtes i sit Fald af Folkets Uvilje; Haakon Jarl kom til Magten lige saa meget og mere ved indenlandsk end ved udenlandsk Hjælp. Denne Gang derimod styrtedes Kongedømmet netop i det Øjeblik, da det havde naaet sin højeste Glands; dets Repræsentant var bleven Gjenstand for almindelig Beundring og Kjærlighed; hans Fald blev en Landesorg; Jarlestyrelsen kom ind heelt og holdent ved fremmed Hjælp og som Følge af et nationalt Nederlag, der efterlod en bitter Erindring. Skjønt Høvdingerne beredvillig sluttede sig til den, i Overeenstemmelse med deres politiske Interesse, kunde den derfor dog aldrig opnaa en slig Anseelse eller vinde et sligt Fodfæste i Opinionen som Haakon Jarls Styrelse, medens omvendt Kongedømmets og den nationale Uafhængigheds Sag nu maatte have vundet en ganske anderledes stor Magt over Sindene, saa at den, naar den atter fandt en Repræsentant med fremragende Dygtighed, havde en bredere og sikkrere Grundvold at bygge paa.

Der var altsaa, trods den tilsyneladende fuldstændige Overeenstemmelse, en indre Forskjel mellem Tilstanden under Jarlerne Eirik og Svein og Tilstanden under Haakon Jarl. Det viser sig, at Udviklingen gik i en bestemt Retning, som de enkelte Tilbageslag kunde opholde, men ikke bryde af. Harald Haarfagre havde grundlagt Rigseenheden og gennemført den monarchiske Myndighed, hvori denne var repræsente-

ret, i en saa viid Udstrekning og paa en saa voldsom Maade ligeoverfor den sterkt rodfæstede Stammeforfatning, at en Reaktion maatte følge efter. Men, skjønt denne endte med at sønderbryde Rigets Eenhed og stille det under fremmede Fyrsters Overhøjhed, var dog ikke dermed hans Verk tilintetgjort: det kom tilsyne i den Lethed, hvormed det atter gjenoprettedes. Ved Olaf Tryggvessøn blev Udviklingen taget op igjen i den begyndte Retning og gjør paa en ligesaa braa Maade et stort Skridt fremad, idet Kongedømet og Eenhedsstaten ved Christendomens Indførelse faar en Retsbasis at staa paa, en Charakter af Legitimitet, som det hidtil havde savnet. Der indtraadte en ny Reaktion, men heller ikke den formaar at gjøre det tagne Skridt tilbage igjen: Hedenskabet kan ikke gjenrejses, Kongedømet ikke berøves sit ved Christendomen opnaaede retslige Fortrin eller den Prestige, som Olaf Tryggvessøns glimrende Personlighed havde givet det. Tilsyneladende maa Harald Haarfagres Verk begyndes forfra igjen Gang efter Gang; i Virkeligheden fortsættes det, bygges der videre paa den af ham lagte Grundvold.

X.

Olaf den Hellige. — Christendomens og Eenhedsstatens endelige Sejr.

Skjønt Jarlerne Eirik og Svein ikke som deres Fader prøvede paa at overskride de Grændser, der vare optrukne for deres Myndighed, men tvertimod mere og mere befæstede sig i Høvdingernes Yndest og, efterat ogsaa Erling Skjalgs-søn havde forligt sig med dem, saa sig omgivet af saagodt-som hele Landets Aristokrati som et tætsluttet Forbund, hvis Interesser vare paa det nøjeste sammenknyttede med deres, formaaede deres Styrelse dog ikke at holde Stand, da en ny Repræsentant for Haraldsætten og Rigseenheden traadte frem, fjorten Aar efter Olaf Tryggvessøns Fald.

Olaf Haraldssøn blev ikke som sin Navne løftet til Magten ved en almindelig Folkebevægelse, som den tidligere Styrelses Overgreb havde fremkaldt, og som trængte en Fører; der herskede tvertimod overalt Fred og Tilfredshed, da han med kun to Skibe og en Haandfuld Krigere vendte tilbage til sit Fædreland; hans Plan: at oprejse sin Stamfaders Rige paa-nyt og styrte en Regjering, der var populair, til hvilken alle Landets Høvdinge havde knyttet sig, og som desuden stod i Forbund med baade Dane- og Sveakongen, maatte derfor synes den yderste Dumdristighed. Alligevel lykkedes det ham at gennemføre denne Plan efter en kun kortvarig Kamp, og vi see, at han i denne Kamp har fundet en Støtte i Mindet

om Olaf Tryggvæssøn og i en Nationalfølelse, der var bleven egget frem ved de store Brydninger med Nabolandene. Ogsaa hos Aristokratiet gjorde denne Følelse sig gjeldende til Fordeel for den nye Repræsentant for Statseenheden, der var optraadt, skjønt hans Optræden truede deres politiske Interesser med den aabenbareste Fare. Herom vidner bl. a. Samtalen mellem Oplandskongerne, — der, om de end hørte til Harald Haarfagres Æt, dog efter deres hele Stilling maatte henregnes til Aristokratiet, — da de raadsloge, om de skulde understøtte Olaf Haraldssøn i hans Forehavende at vinde Norges Rige. Om det end ikke er rimeligt, at netop de Ord ere blevne brugte, som lægges hver af de forsamlede Smaakonger i Munden, tør vi dog tro, at Samtalen, saadan som den gjengives i Sagaerne, er et nogenlunde paalitligt Udtryk for den hos mange af Høvdingerne paa hiin Tid raadende Stemning. Det tyktes dem ilde, at Harald Haarfagres Rige skulde være sunket saaledes, at det lød under fremmede Fyrsters Overhøjhed. Derfor blev ogsaa Enden paa deres Raadslagning, at de tilsagde Olaf sin Hjælp. Paa den anden Side udtaltes der Frygt for, at det vilde gaa nu, som det gik, da Thrønderne hævede Olaf Tryggvæssøn til Kongedømmet og hele Landsmugen ivrede for atter at faa rejst Harald Haarfagres Rige, at nemlig ingen Mand kunde raade sig selv for ham, efterat han havde faaet Magten, og at ogsaa denne Olaf vilde blive «haard at tage i Hornene», naar han først saa sig befæstet i sit Herredøme.

Det viiste sig, at denne Frygt var vel grundet. I Olaf Haraldssøns Styrelse kom den indre Sammenhæng, der bestod mellem den nye Religion og Kongedømmets Stræben efter at skabe en virkelig Eenhedsstat paa Stammeforfatningens Bekostning, først til fuldt Gjennembrud og gjorde sig gjeldende i hele sin Skarphed ligeoverfor de store Ætter. — Han var, som sin Forgjænger og Navne, ivrig Christen og, som denne, opdragen i Vikinglivets haarde Skole, dertil af Naturen dristig, herskesyg, fremfusende voldsom, udrustet med store Evner baade i aandig og legemlig Henseende. Det er bleven fremhævet som en iøjnefaldende Forskjel mellem hans og Olaf

Tryggvessøns Skjæbne, der peger tilbage paa en Charakterforskjel, at den sidstnævnte mere og mere befæstede sig i Folkets beundrende Kjærlighed trods sin hensynsløse Omvendelsesiver, medens Olaf Haraldssøn, skjønt han arbejdede for det samme Formaal og neppe anvendte mere voldsomme eller despotiske Midler til dets Opnaaelse, paadrog sig et almindeligt Had, der omsider berøvede ham Thronen og Lívét.¹ Det synes ogsaa vist, at den yngre Olaf, trods sine store Anlæg, ikke paa langt nær har besiddet en saa glimrende, uimodstaaeligt vindende Personlighed som den ældre. Begge vare heftige og haarde; det siges om Olaf Tryggvesson, at han var «allra manna grimmastr, þá er hann var reiðr, ok kvaldi mjök uvini sína»;² men hans mere reent entusiastiske Natur har udbredt over hans Ferd et idealt Skjær, der forsonede med dens Voldsomhed; hans stormende Heftighed har havt noget storslaaet og ridderligt ved sig, saa den slog ned som i en aaben ærlig Kamp uden at efterlade nogen Bitterhed hos den Slagne. Olaf Haraldssøns Christendomsiver synes at have havt et mere beregnende eller, saa at sige, verdsligt Præg. Hans Natur har maaskee været mere dyb, men den var tilige snævrere, stejlere; hans reformatoriske Virken har ikke holdt sig fri for et Udseende af personlig Hadskhed og Hevn-gjærrighed; han kunde stundom være uædelmodig mod sine Modstandere og lod sig af sin Lidenskab henrive til at tilføje dem unyttige Fornærmelser, som t. Ex. da han merkede med Øxespidsen Erling Skjalgsson i Kindet, efterat denne havde overgivet sig til ham; der fremtræder i hvad der fortælles om ham et Drag af en næsten smaalig Forfølgelses-aand, hvorved han langt snarere maatte opirre Modstanden end kue den; han har ikke i samme Grad som Olaf Tryggvesson forstaaet eller formaaet at vise sig forsonlig og give efter i det rette Øjeblik. Men fremfor alt: han var ikke saa lykkelig som sin Forgjænger; den Opgave, der tilfaldt ham ifølge

¹ S. t. Ex. Sammenligningen mellem de to Olafer hos *Maurer, Bek. d. norw. St., I. 600—611.*

² *Hskr., S. Ol. Tr., Cap. 92.*

Udviklingens Medfær, var fuldt saa betydningsfuld, men ikke saa taknemmelig. Olaf Tryggvesson blev det nyes Fører i den første store Brydning, der var som et aabent Slag mellem de Christnes Gud og Hedenskabets Guder og deres Tilhængere, hvorved den Enkelte under Kamptummelen neppe merkede de Saar, der tilføjedes ham selv, og hvorved Beundringen for den Sejrendes Raskhed og Kraft endog kunde bringe de Overvundne til at glemme, at Sejren var vunden paa deres Bekostning. Den Deel af Omvendelsesverket, som det faldt i hans Lod at gennemføre, den nemlig: at tilføje Hedenskabets det afgjørende Dødsstød og paa en udvortes slaaende Maade at godtgjøre Christendomens Overmagt, — maatte fremfor alt være skikket til at indbringe Anerkjendelse og Beundring hos et Folk, hvis Aand var heelt igjennem krigersk, og som efter sin Udvikling og de Livsforhold, under hvilke det var opdraget, og af hvilke dets Charakter var præget, ganske vist har bedre forstaaet at vurdere de Egenskaber, der komme tilsyne i store Tag, Slagferdigheden i et enkelt afgjørende Øjeblik, end den mere langsomt ordnende og beregnende Virksomhed. Olaf Haraldsøn derimod fik den Opgave: at forfølge Sejren mere i det Enkelte, at drage de første store Konsekventser af Religionsforandringen i Hensyn paa Lovgivning og Statsforfatning. Som det heder i en Saga: «Olaf Tryggvesson beredte og satte Grundvolden til Christendomen, men Olaf den Hellige rejste Væggene; Olaf Tryggvesson satte Viingaarden, men Olaf den Hellige lod Viinrankerne slynge sig med fagre Blomster og alskens Frugt».¹

Denne Frugt var fremfor alt en strammere Centralisation af Regjeringsmagten, en systematisk Bestræbelse efter at indskrænke Høvdingerne i deres gamle Selvraadighed, der ikke kunde andet end smage dem bedskt. — Med Christendomen fulgte nye Ideer om Staten og det undersaatlige Forhold, hvori alle og enhver uden Forskjel skulde staa til Statsmyn-

¹ *Odd Munk, Cap. 39 (Munch's Udgave).*

dighedens Repræsentant. Det moderne Kongedøme, saadan som det var bleven gennemført i Europas ledende Stater, med en Myndighed, vidt forskjellig fra og langt mere udstrakt end den, der havde tilkommet de gammelgermaniske Konger, var — som allerede ovenfor fremhævet — for en væsentlig Deel bygget paa christelig Grund. Det maatte følgelig blive den nærmestliggende Opgave for de norske Konger, efterat Christendomen ogsaa var bleven indført i dette Land og det til og med fornemmelig ved Kongedømmets egen Indskriden, at tilegne det en hermed stemmende Magtfulde, at gjenoptage Harald Haarfagres monarchiske Stræben i en ny, højere Aand, at knytte Rigets adskilte Dele sammen paa en varig Maade, saa at de kom til at udgjøre en virkelig Stat. Hvad Kilderne berette om Olaf den Helliges Styrelse, lader os ogsaa — saa sterkt de end til Læsernes Opbyggelse fremhæve hans reent kirkelige og christelige Iver — tydelig erkjende, hvorledes det har været det egentlige Hovedformaal for hans Virksomhed: at drage de politiske Konsekventser af Religionsforandringen. Han lod jævnlig, heder det,¹ foredrage for sig Lovene og tog fra eller fjædede til, efter som det syntes ham rigtigt; han lagde Grund til Christenretterne og Kirkeforfatningen og viiste sig uafadelig virksom for at «afskaffe alle gamle Sedvaner, der syntes ham at stride mod Christendomen». Til disse Sedvaner hørte ikke mindst den næsten souveraine Stilling, som de store Lendermandsætter tilholdt sig hver i sin Kreds, og som havde sin Rod i den hedenske Stammeforfatning. Førstemand inden Lendermands-Aristokratiet paa hiin Tid var Erling Skjalgssøn, hvis Forfædre gennem mange Led havde været Herser, og som var for stolt til at modtage noget højere Verdighedsnavn, da hans Svoger Olaf Tryggvesson tilbød ham det. Ved et Forligsmøde, som fandt Sted mellem ham og Olaf Haraldssøn, efterat denne havde underkastet sig Landet, krævede Erling som Betingelse for sin Tilslutning, at han fik beholde de Forlehninger, som

¹ Hskr., S. Ol. h. H., Cap. 56.

Olaf Tryggvesson havde givet ham, nemlig hele Landet mellem Sognsøen og Lindesnæs. I saa Fald skulde han, som han sagde, «blive Kongens Mand og gode Ven». Olaf vilde imidlertid ikke inlade sig herpaa og svarede, at Erling nok kunde være bekjendt at modtage slige Veitsler af ham, som han havde modtaget af Eirik Jarl, den Mand, der havde tilføjet ham den største Skade. «Jeg skal», føjede han til, «lade dig vedblive at være den første Lendermand i Landet; men jeg vil raade selv for Veitslerne og vil ikke finde mig i, at Lendermændene betragte sig som odelsbaarne til mine Ættebesiddelser, og at jeg maa købe deres Tjeneste for det mangedobbelte Verd». Erling havde ikke Sind, heder det, til at bøje sig eller til at bede Kongen om noget, og først efter sine Venners og Frender indstændige Bønner fandt han sig i at gaa Olaf til Haande paa de Vilkaar, som denne bød, idet han dog derhos yttrede: «Den Tjeneste vil være dig den bedste, som jeg yder frivillig».¹ Det kommer her ikke saameget an paa, om Ordene ere faldne netop saaledes, som Saaen gjengiver dem; det er nemlig aabenbart, at Fortællingen i sin Heelhed fuldkommen svarer til den virkelige Situation og giver et tro Billede af Modsætningen mellem de hos Lendermands-Aristokratiet raadende Følelser og Anskuelser og det System, som Olaf den Hellige søgte at gennemføre. Hans senere Stridigheder med Erling Skjalgsson, med Thore Hund, Haarek af Thjotta og andre Stormænd vidne tilstrekkelig om, at de fornemme Ætters Repræsentanter nok vilde bøje sig for Kongen, men kun som for den første inden et Forbund af Ligemænd, at de fremdeles vilde være herskende hver i sin Kreds, at de fremdeles betragtede sig som uafhængige Høvdinger, der kunde stille sine Betingelser, naar de underordnede sig Kongen, og som kun vilde anerkjende dennes Myndighed inden visse meget snævre Grændser, som kun vilde være hans Venner, saalænge han var deres Ven, medens Olaf krævede en ubetinget Troskab og havde stillet sig det Maal

¹ *Hskr., S. Ol. h. Helga, Cap. 58.*

at danne en Stat af de forbundne Stammer og at gennemføre et virkelig undersaatligt Forhold til Statens Repræsentant.

Idet han forfulgte dette Maal med ubøjelig Konsekvents, idet han stræbte at omdanne Lovgivningen i christelig Aand, at stille Alle lige for Loven og underordne Alle, uden Hensyn til Byrd eller Magt, under Kongen som Lovens Repræsentant, kve Selvraadigheden hos de store Ætter, kunde det ikke undgaaes, at han hos disse fremkaldte en dyb og varig Uvilje mod sig. Denne Side af Omvendelsesverket lod sig ikke gennemføre i store Slag og havde ikke en saa ophøjet Charakter af Almindelighed, at de reent personlige Hensyn kunde glemmes eller træde i Baggrunden; ved den maatte tvertimod Kampen nødvendigviis blive af en meget eggende personlig Natur og berøre paa det føleligste Aristokratiet i dets Interesser. Det er tydeligt, at Hævdingerne have holdt ganske anderledes sterkt paa sin Magt og sine politiske Rettigheder end paa sin religiøse Tro. Vi see, at de mangengang ikke generede sig for aabenlyst at kjøbslaa om denne, og endog naar Daaben blev dem paatvungen ved List eller Vold, synes de dog at have fundet sig nogenledes roligt heri. Men, da de politiske Konsekventser af Religionsforandringen begyndte at gjøre sig gjeldende, vakttes de til den voldsomste og sejgeste Modstand. Med Olaf Tryggvessøn, som kun berøvede dem deres Guder, for hvem det reent religiøse Formaal var Hovedsagen, og som for at naa dette satte andre Hensyn tilside og viiste sig rundhaandet med Belønninger til dem, der gik ind paa at skifte Bekjendelse, kunde de forsone sig; om ham sluttede Aristokratiet sig med en Hengivenhed, som vel neppe hans glimrende personlige Egenskaber vilde have formaaet at sikre ham, saafremt hans reformatoriske Virksomhed havde strakt sig udover det reent religiøse Omraade. Men Olaf den Hellige, som, idet han konsekvent fortsatte sin Forgjængers Verk, arbejdede paa at tøjle deres Selvraadighed og indskrænke dem i deres politiske Vælde, blev Gjenstand for deres uforsonlige Had. «Det havde været almindelig Skik i

Norge», siger *Snorre*,¹ «at Lendermænds eller mægtige Bønders Sønner fore paa Hærskibe og erhvervede Gods paa den Maade, at de herjede baade udenlands og indenlands. Men efterat Olaf var bleven Konge, fredede han saaledes sit Land, at han afskaffede alslags Ran; om det end var mægtige Mænds Sønner, der gjorde sig skyldige i Fredsbrud eller foretog sig Noget, som Kongen fandt stridende mod Loven, da revsede han dem med Tab af Liv eller Lemmer, og det nyttede da ikke at bede for dem eller byde Pengebøder Han lod de samme Revselse gaa over den Mægtige som over den Ringe; men det tyktes Mange at være Overmod, og de opfyldtes med Fiendskab mod Kongen, naar de led FrenDETAB ved hans Dom, om den end var fuldkommen forskyldt. Dette var Aarsag til den Opstand, som Landsfolket gjorde mod Kong Olaf, at det ikke taalte hans Retferdighed; men han vilde heller opgive sit Kongedøme end sin Retferdighed». «De mægtige Mænd, heder det i *Fagrskinna*,² som saa, at Kong Olaf lod lige Dom gaa over Høje og Lave, og Lendermændene, der paa hiin Tid vare trodsige og ærgjærrige, fandt sig ej i, at de skulde give tabt for Kongen og Jarlerne; de meente, at de selv ikke havde langt at regne op i Ætten for at komme til kongebaarne Forfædre eller andre store Høvdinger, og saaledes begyndte de at sætte sig op imod Kongen».

Den aristokratiske Reaktion hævede atter Hovedet, og den tyede nu som før til et Forbund med den danske Konge, der fremdeles fastholdt sine Krav paa Overhøjhed over Norge og kun ventede paa en gunstig Lejlighed til at gjøre dem gjeldende. Det er ikke her Stedet til at dvæle ved Enkelthederne i de Kampe, som fremkaldtes ved dette Forbund, og som endte med at koste Olaf Thronen og Livet; vi skulle indskrænke os til at minde om Gangen i Begivenhederne.

Olaf den Helliges lidenskabelige og bratte Natur tillod ham ikke at slaa Noget af i sit System ligeoverfor den Oppositionsaand, der hævede sig truende mod ham. Skjønt han

¹ *S. Ol. h. Helga, Cap. 102.*

² *Cap. 99.*

saa den ene Stormand efter den anden at falde fra og at slutte sig til den dansk-engelske Konge *Knut den Mægtige*, hvis Plan: at gjenvinde det Herredøme, hans Forfædre havde havt over Norge, ikke længere var nogen Hemmelighed, skjønt han altsaa maatte kunne forudsee, at han vilde faa at bestaa en Kamp med langt overlegne Kræfter, saafremt han ikke i Tide søgte at besverge Stormen ved at give efter, holdt han dog ved med den samme Strengthed. Det synes næsten, som at han med Flid har arbejdet hen mod en afgjørende Krisis, og at han har valgt heller at prøve paa at naa sit Maal i en enkelt stor Kamp end at opgive, hvad han indtil da havde udrettet, for saa atter at begynde forfra og slides op i en Række af Smaakrige.¹ Hans Politik ligeoverfor Høvdingerne var vel for en væsentlig Deel bleven dikteret af et personligt Magtbegjær; men den havde dog opstillet virkelig reformatoriske Formaal, der stode i saavidt nær Sammenhæng med det Religiøse og Kirkelige, at det ikke kan synes underligt, at de omfattedes med en Slags Enthousiasme, der intet Prutningsmon kjender. Det vilde derfor neppe være en retferdig Bedømmelse af hans Forhold, om man betragtede det som Vidnesbyrd om en blind Halsstarrighed, at han lod det komme dertil, at Fleerheden af Landets indflydelsesrige Mænd stod i aabent Fiendskab til ham, eller om man kaldte det Eventyrpolitik, at han, — istedetfor at søge en Udsoning med Høvdingerne og samle Landets Kræfter mod den udenfra truende Fare, — forlod sit Rige, omgivet af en faatallig Skare af Tilhængere, i det uvisse Haab, at der skulde indtræde et Omslag i Stemningen, der vilde gjøre det muligt for ham at gjenvinde Thronen uden at slaa noget af i de Krav, han havde gjort gjeldende for den kongelige Myndighed. Han selv personlig kunde maaskee have vundet, men ikke hans Sag, derved at han itide havde gjort Indrømmelser; de Ideer, han repræsenterede: den

¹ Man erindre t. Ex. hans Yttring, da han herte, at Thore Hund var faret til Kong Knut: «Trúi ek því, at Þórir mun vera oss úvinr, ok þykki mér hann ávalt betri firr mér en nærr». *Hskr., S. Ol. h. Helg., Cap. 149.*

nationale Selvstændighed, den christelige Statseenhed, den mere strengt gennemførte Retsorden, ligeoverfor Stammeaanden og Høvdingernes Selvraadighed, havde ogsaa hos disse vundet saamegen Indgang, at det laa nær at forudsee, at der vilde indtræde et Omslag i Stemningen til hans Fordeel, naar han var borte og man ikke længer følte Trykket af hans tunge Haand; Fylkesaristokratiet var allerede saavidt bøjet, at dette nye Forsøg paa at emancipere sig fra det indenlandske Kongedøme alene kunde have Charakteren af en kortvarig Opbrusning. Omslaget kom ogsaa hurtigere og voldsommere end ved nogen af de tidligere Sejre, som den aristokratiske Reaktion havde vundet.

Hvormeget vi end af hvad der berettes om Olaf den Heliges Tog til Norge for at gjenvinde sit Rige og den afgjørende Kamp paa Stiklestad mod de forbundne Høvdinger ville skrive paa Sagnets og Sagaforfatternes Tilbøjelighed til at forherlige Nationens fornemste Helgen, bliver der dog altid nok tilbage til at omgive disse Begivenheder med en særegen poetisk Glands og til at vise, at der var foregaaet en Forandring med Olaf, at han kom tilbage som en anden og større Mand, end da han forlod Landet. Hans Naturs Ædelhed aabenbarede sig deri, at Modgangen ikke havde kuet ham eller forbittret hans Sind. Dens Virkning havde været at give ham større Klarhed og Sikkerhed i Opfattelsen af hans Opgave. Hans Sind havde taget en mere strengt religiøs Retning; det personlige Magtbegjær i hans Stræben, der stundom havde givet denne et Præg af Smaalighed, traadte mere tilside, medens Følelsen af den Sammenhæng, der bestod mellem den nye Religion og den nye Statsorden, hvis Forkjæmper han havde været ligeoverfor Lendermændene, gjorde sig skarpere gjeldende hos ham, lod ham gaa den ulige Kamp imøde med fuld Tillit til sin Sags Sejr og udbredte over hans Væsen en Enthousiasme, der meddeelte sig til hans Tilhængere, og hvorom Beretninger gik ud i videre Kredse og maatte gjøre Indtryk endog paa hans meest forbittede Modstandere. Skjønt Slaget paa Stiklestad ingenlunde i ligefrem Forstand var en

Kamp mellem Christendom og Hedenskab, skjönt de forbundne Lendermænd visselig ingen Tanke have havt om at vende tilbage til Hedenskabet og de og deres Skarer neppe vare daarligere Christne end Fleerheden af Olafs «Kristmænd og Korsmænd», blandt hvilke der, som bekjendt, fandtes en heel Deel, som først umiddelbart forud for Slaget havde modtaget Daaben, fik dog Tingene et saadant Udseende. Den nationale Selvstændighed ligeoverfor Daneveldet, den strengere monarkiske Mynlighed ligeoverfor Aristokratiets Selvraadighed, der repræsenteredes af Olaf, og som havde været repræsenteret af ham gennem hele hans Styrelse, var historisk paa det inderligste forbunden med Christendomen; denne Sammenhæng bragtes nu ved den Forandring, som var foregaaet med Kongens hele Væsen, til fuldere Klarhed; i den sværmerisk-religiøse Stemning, som Modgangen havde sat ham i, opfattede han selv den forestaaende Kamp som en Kamp for den rette Tro (hvad den jo ogsaa i en vis Forstand var), og det Indtryk, hans mægtigt grebne Personlighed gjorde, bragte hans Omgivelser, ja, gennem fjernere Paavirkninger, ogsaa hans Modstandere til at see den i det samme Lys. Derved forspildtes Sejren for dem i samme Øjeblik, som den blev vunden.

Det skimter frem af hvad der berettes om de forbundne Høvdingers Forhold før og under det afgjørende Møde med Olaf den Hellige, at der har raadet hos dem en indre Usikkerhed, som ikke kunde andet end blive fordervelig for den Sag, som hvis Repræsentanter de optraadte. Ingen af dem skjættede om at paatage sig Overansværselen; den ene vilde skyde Ansvarer over paa den anden. Tanken om Landets nationale Uafhængighed havde vundet saaavidt Indgang hos dem, at de ikke kunde føle sig vel tilmode ved at kjæmpe mod deres Landsmænd for den danske Konges Overhøjhed; Harald Haarfagres Kongedøme havde, navnlig gennem de to Olafers energiske Virksomhed for Christendomens Indførelse og Befæstelse, opnaaet i saaavidt høj Grad et Herredøme over Folkeopinionen, at de neppe kunde andet end i sit stille Sind betragte sig som Oprørere mod en højere Ret. Hvad der

fortaltes om Olafs Ord og Handlinger, efterat han havde forladt Landet, maatte fremkalde hos dem en mere eller mindre klar Forestilling om, at de, ved at kjæmpe mod den fordrevne Konge og det af ham repræsenterede System, havde kjæmpet mod selve Christendomen, paa hvilken Systemet var bygget. Men, saa udvortes Forholdet til den nye Statsreligion vistnok har været hos de fleste af dem, stod den dog for dem som den sande og sejrende, og alt, hvad der hang sammen med den, som det i højere Forstand Berettigede, hvilket man var skyldig at bøje sig for. Deres personlige Had og Hevnfølelse ligeoverfor Kong Olaf kunde bringe dem til at stille sig op til Kamp mod ham, da han prøvede paa at vinde Landet paanyt; men, idet denne Følelse blev tilfredsstillt ved hans Fald, var ogsaa et af det sterkeste Baand opløst, der knyttede dem til den efter hans Fordrivelse bestaaende Tingenes Orden: Høvdingernes Styrelse under dansk Overhøjhed; nogen rigtig Tro eller Tillit til denne kunde de ikke længere have.

Og hertil kom nu endelig, at Knut den Mægtige, efterat Lendermændene havde tilkjæmpet ham Sejren ved Stiklestad, sveg de Løfter, han havde gjort dem; det viiste sig, at han ikke havde havt til Hensigt at lade sig nøje med en saadan blot udvortes Overhøjhed, hvorved de norske Aristokrater kunde nyde den «sjålfræði ok hóglífi innanlands»¹, som de vare vante til, og for hvis Bevarelse de havde kjæmpet. Han satte sin Søn Svein til Konge over Norge og krævede for ham Rettigheder, der vare mere udstrakte, ialfald mere opeggende og fornærmelige, end dem, Olaf den Hellige selv havde gjort Fordring paa, da han stod paa Højden af sin Magt. Det fortælles, at Svein havde nye Love med sig til Landet, og at det ved disse blandt andet blev bestemt, at Ingen skulde forlade Landet uden med Kongens Tilladelse, at Enhver, som dræbte en anden, skulde have forbrudt Land og Løsere, at Arv, der tilfaldt utlæg Mand i hans Utlæg, skulde

¹ Hskr., S. Ol. h. Helga, Cap. 34.

tilhøre, ikke hans nærmeste Slegtning, men Kongen, at Bønderne skulde udrede visse saakaldte Julegaver til ham, at de skulde være forpligtede til at opføre alle de Bygninger, han vilde have paa sine Gaarde, at Enhver, som drog paa Havfiskeri, skulde, hvorfra han end roede ud, enten det var fra hans eget eller Kongens Land, betale denne en Landslod af fem Fiske, at ethvert Skib, der sejlede fra Landet, ligeledes skulde yde en vis Afgift, endelig at een dansk Mands Vidnesbyrd skulde kunne fælde ti Nordmænds. Det heder udtrykkelig om disse Bestemmelser, at de vare fastsatte overeenstemmende med hvad der var Lov i Danmark, og at nogle vare endnu meget strengere. Nu er det vistnok i sig selv lidet sandsynligt, at det sidste skulde forholde sig saa; om enkelte af de anførte Bestemmelser (navnlig den, at een dansk Mands Vidnesbyrd skulde opveje ti Nordmænds) er det ydermere paaviist, at Traditionen har fremstillet dem i et skjævt Lys eller opfattet dem urigtigt.¹ Men endog om vi antage, at den nye Lovgivning ikke gik videre end til at hevde for Kongedømet i Norge lignende Rettigheder som de, der allerede længe havde bestaaet i andre Lande og navnlig i Danmark, (visse Nationalpræstationer eller Gaver til Kongen, Ægt og Arbejde til hans Gaade, Afgift af Fiskeri og Skibsfart), maatte dette dog i Nordmændenes Øjne synes en «*prælkan*» og «*úfrelsi*», hvorved Folket blev forhaanet; det var et dybere Indgreb i den ved Odelsforfatningen hjemlede private Frihed og Ejendomsherlighed, end vistnok nogen norsk Konge siden Harald Haarfagre havde prøvet paa at gennemføre, og som maatte synes saameget mere utaaleligt, fordi det udgik fra Fremmede. Medens Lendermændene paa Stiklestad havde kjæmpet for en Sag, hvis Retmæssighed de ikke havde nogen rigtig Tro paa, som de ikke havde kunnet slutte sig til med nogen virkelig indre Styrke, bleve de saaledes endog fuldkommen bedragne for Sejrens materielle Frugter. Deres Harme over at være blevne skuffede, Uviljen mod de Frem-

¹ *Munch, N. F. H., I. 2., 818—19.*

mede, der optraadte som Herrer i Landet, Nationalstoltheden, Beundringen for den fældede Konges store Egenskaber, der længe havde været tilbagetrængt, men nu gjorde sig desto sterkere gjældende, efterat Hadet mod ham var bleven tilfredsstillet, og som næredes ved Beretningerne om hans brændende Religjøsitet og det mildere, forsonligere Væsen, der havde været over ham i hans sidste Levetid, Erkjendelsen af, at han med al sin Haardhed dog havde havt en retferdig Sag, og at det havde været Landsforræderi at forlade ham og gaa over til den danske Konge, — Alt strømmede sammen i een Retning og fremkaldte det voldsomste Omslag, der staar som et merkeligt Vidnesbyrd om, hvor bevægelige Sindene vare blevne under de sterke Brydninger mellem Gammelt og Nyt, som havde fundet Sted i den nærmest forudgaaende Menneskealder.

Allerede samme Vinter, som Olaf var falden om Høsten, begyndte det at blive en almindelig Tale, at han havde været en i Sandhed hellig Mand; Rygtet om alskens Undergjørelser, der skete ved ham efter hans Død, udbredte sig med rivende Hurtighed; hans ivrigste Modstandere optraadte blandt dem, der først bekjendte hans Hellighed; Høvdingerne med Einar Thambarskelve i Spidsen, der kunde rose sig af, at han ikke havde været med i Slaget paa Stiklestad, ledede Agitationen og bearbejdede Folkestemningen til Gunst for den nye Helgen. Og overalt fandt de Grunden paa det bedste beredet for sig. Allerede Aaret efter Olafs Fald kunde det afgjørende Skridt tages. I en offentlig Folkeforsamling blev det højtidelig vedtaget og erkjendt, at han var en sand Helgen, lige under de danske Magthaveres Øjne, og uden at disse vovede at modsætte sig; hans Ligkiste opstilledes over Højalteret i Klemenskirken i Throndhjem, og saa hurtigt og fuldstændigt trængte Troen paa hans Hellighed igjennem, at endog Kong Sveins egen Hofskald, i et Digt, han forfattede til dennes Ære, og som maa være bleven forfattet saagodtsom umiddelbart efter, at hiin højtidelige Erkjendelsesakt havde fundet Sted, kunde udbrede sig paa en salvesfuld Maade over de mange Jertegn, der skete ved Olafs Helligdom, og

tiltale sin Herre med de Ord: «Bed du Olaf, at han vil unde dig sit Land; thi han er Guds Mand; han skaffer Alle et godt Aar og Fred fra Gud selv, naar du kun frembærer dine Bønner for Ordets Tjener». Olafsyndelsen blev, kan man gjerne sige, det meest fremtrædende Element i Folkets Religion; overalt rejstes der Kirker til hans Ære; han blev Landets Skytspatron, og kom i Folkesagnet til at spille den samme Rolle som den, Nordmændenes nationale Gud (Landaas), Thor, Beskytteren mod alle Trolde og Uvætter, engang havde spillet.

Der laa en politisk Beregning under den Iver, hvormed Høvdingerne arbejdede paa Olafs Ophøjelse til Helgen; de saa heri et Middel til at undergrave den danske Konges Herredøme; man seer ogsaa, at dennes Raadgivere og nærmeste Omgivelser stillede sig fiendtlig ligeoverfor den hele Bevægelse, saalænge det paa nogen Maade gik an, og Scenen mellem Alfiva, Kong Sveins Moder, og Einar Thambarskelve, da Jertegnene ved den faldne Konges Liig bleve prøvede, vidner tilstrekkeligt om, at man fra begge Sider godt har forstaaet, hvad det her gjaldt om. Men bevidste Interesser, egennyttige politiske Motiver skulde i og for sig umulig have kunnet fremkalde et saa pludseligt og almindeligt Omslag i Folkemeningen som det, der fandt Sted med Hensyn til Kong Olaf. Der har været forud en Stemning, hvis Gjennembrud hine Motiver kun bidroge til at fremskynde; der har gaaet et stort Indtryk forud, hvoraf udentvivl ogsaa selve Bevægelsens Ledere vare grebne, saa at deres politiske Beregning har gaaet Haand i Haand med en umiddelbar Følelse, af hvilken deres Optræden først kunde hente den rette Styrke og Sikkerhed.

Denne Beregning blev kronet med det meest glimrende Held. Fire Aar efter Slaget paa Stiklestad maatte den danske Konge forlade Norge, medens den hellige Olafs Søn hentedes tilbage og under almindelig Jubel toges til Konge over hele Landet. Det lykkedes Høvdingerne at kaste Fremmedaaget af sig; men Olafs Helgenlorie havde været deres fornemste Vaaben. Idet de fordrevede den danske Konge, under-

ordnede de sig saaledes paa en for Landets fremtidige Udvikling afgjørende Maade det nationale Kongedøme og beredede det en Plads i Folkemeningen, hvorved dets Herredøme kunde siges at være sikkert. Dette Kongedøme, der oprindelig — i Modsætning til det svenske og danske — havde staaet som noget Udvortes, næsten som et Voldsherredøme, ligeoverfor Myndighederne i de mindre Kredse, hvori Folket var deelt, var nu bleven anerkjendt som den lovlige Statsordens Centrum og Tyngdepunkt. Den religiøse Sanktion, som det havde savnet, saalænge Hedenskabet stod ved Magt, havde det nu ved begge Olafernes Omvendelsesiver og navnlig ved den Helligglorie, der omstraalede den yngres Minde, opnaaet i rigeste Maade. Det var blevet et Kongedøme af Guds Naade. De store Ætters Fordringer paa fuld Souverainetet vare opgivne; deres Forkjærlighed for en Stammestyrelse under fremmed Overhøjhed var overvunden eller turde ialfald ikke længer gjøre sig gjeldende. De havde traadt et Skridt tilbage. Stammeaanden var bøjet under Tanken paa Rigets Eenhed og den nationale Uafhængighed; Christendommen og den paa Christendommen grundede Stats- og Samfundsorden havde vundet sikkert Fodfæste i Opinionen. — Slaget paa Stiklestad kan saaledes i sine umiddelbare Følger betragtes som afsluttende for den Kamp, der fylder de første halvandethundrede Aar af vor Historie, og hvorved det drejer sig om Norges Tilværelse som særegen Stat og Nationalitet. Olaf den Hellige leed virkelig Martyrdøden for den Sag, han repræsenterede; han er med Rette bleven kaldt Rigets anden Stifter.

Vi ville, idet vi ere naaede frem til et saadant Vendepunkt, prøve paa at samle under et Overblik Hovedtrækkene i de Brydninger, som havde fundet Sted, og i den Tilstand, som indtraadte ved Christendomens Indførelse, for at have en fast Basis for Betragtningen af Landets følgende Historie.

Vi erkjende en indre Nødvendighed i den Sammenhæng, der hævede Kongedømmet paa de øvrige Myndigheders Bekost-

ning. Kampens Udfald kunde fremskyndes ved den enkelte Personligheds Begavelse, men ikke forandres. Kongedømmet stod i Norge som det Nye ligeoverfor Stammearistokratiet, der havde sin Rod dybt fæstet i den hedenske Religionsforfatning; det fulgte derfor af sig selv, at det knyttede sig til den nye Religion og sejrede med den.

Christendomens Sejr over det nationale Religionsvæsen var uundgaaelig. Det kunde bero paa tilfældige Omstændigheder, om den sejrede paa den eller den Maade, senere eller tidligere; men den maatte sejre, og dens Sejr var selvfølgelig en Betingelse for Folkets fortsatte Deltagelse i den fremadskridende europæiske Kulturudvikling. Denne Betingelse maatte opfyldes; men den kunde ikke opfyldes, uden at Meget tilintetgjordes eller leed Skade, der var Livselementer i den nationale Kultur, og uden at Grundvolden rystedes under Magter eller Institutioner, paa hvilke Folkets historiske Liv for en væsentlig Deel maatte siges at bero. De Fordringer, som Forbindelsen med den almindelige Verdensudvikling stiller, og de Fordringer, som det nationale Livs Sammenhæng og Trivsel i en enkelt Periode stiller, falde ikke altid sammen: de staa ofte i ligefrem Strid med hinanden, saa at de første alene kunne opfyldes paa Bekostning af de sidste. Hvad der, naar Folkets Historie betragtes i sin hele Sammenhæng, maa erkjendes som et Gode, en stor og væsentlig Udviklingsbetingelse, kan derfor vise sig at have været en medvirkende Grund til, at Folkelivet skrumper sammen, visner hen gennem lange Perioder.¹ Jo mere ejendommeligt og nationalt et Folks Kulturudvikling har været, jo hyppigere og skarpere vil vel en saadan Strid kunne komme til at gjøre sig gjeldende; jo mere ejendommeligt nemlig Udviklingen er, desto mere

¹ «L'effet final est grand ou petit, selon que les effets distincts de la race, du milieu et du moment se combinent pour s'ajouter l'un à l'autre ou pour s'annuler l'un par l'autre. C'est ainsi que s'expliquent les longues impuissances et les éclatantes réussites qui apparaissent irrégulièrement et sans raison apparente dans la vie d'un peuple, — elles ont pour causes des concordances ou des contrariétés intérieures». *Taine, Hist. de la littérature Anglaise.*

vil den aflukke sig og skabe bestemt udprægede Former, der maa sønderbrydes, forat det Nye kan faa Plads, saa at det historiske Livs Styrke og Originalitet i een Periode mænggang netop bliver Grunden til dets Svaghed og Farveløshed i den næste.

«Jedes Volk, das seinen Glauben ändert», siger *Dahlmann*,¹ «thut zunächst eine Anzahl Schritte rückwärts; denn es hat verloren und noch nicht wiedergefunden». Denne Sætning maa vistnok have fuld Anvendelse paa Religionsforandringen hos Nordmændene, der var det Folk, hos hvilket det germaniske Hedenskab holdt sig længst, eller rettere: hos hvilket uden Tvivl den rigeste Udvikling var foregaaet paa hedensk Grund. De fleste øvrige germaniske Stammer vare blevne christnede paa et meget tidligere Udviklingstrin. Forsaavidt Hedenskabet hos en enkelt (Svearne) holdt sig i Tiden ligesaa længe eller længere end hos Nordmændene, var det ialfald under Forhold, der vare langt fra saavidt gunstige for dets Udvikling. Hos Nordmændene stod det længe ved Magt og modtog paa samme Tid stadige Paavirkninger udenfra, der indvirkede befrugtende paa det. Hos dem naaede det Liv og de Samfundsformer, der historisk hang sammen med Hedenskabet, — Stammeforfatningen, Ættearistokratiet, Vikingvæsenet, — den største Styrke eller det skarpeste Præg; hos dem blev Folkecharacteren i højeste Grad dannet og paavirket af dette Liv. Deres Tab ved Religionsforandringen syntes følgelig at maatte være det største, paa samme Tid som det Nye hos dem syntes at maatte finde vanskeligst og ufuldstændigst Indgang.

Man vil sige, at den hedenske Religion hos Nordmændene havde overlevet sig selv, da den fortrængtes af den christne. De i den ældre Edda bevarede mythiske Digte, der for en væsentlig Deel vistnok maa antages at skrive sig fra den hedenske Tid, beherskes af Forestillingen om Gudernes forestaaende Undergang; ja Guderne fremstilles ikke blot som endelige forgjængelige Væsener, men de forhaanes ligefrem

¹ *Gesch. v. Dänemark, I. 166.*

eller stilles i et latterligt Lys. Saaledes er *Hárbarðsljóð* et Spottedigt over Nordmændenes Yndlingsgud, Landlivets og Bondens Beskytter, Thor, og i *Lokasenna* drages hele Gudestaten frem og gennemhegles paa den frivoleste Maade, medens der i intet af disse Digte forekommer noget Træk, der tyder paa direkte Indvirkning af Christendomen eller giver Grund til at betvivle, at de skulde tilhøre den hedenske Tid. Man vil heri see et Beviis for, at Aasareligionen var indvortes sprængt, længe før den paa en ydre Maade gik til Grunde. Og det kan vel ikke være tvivlsomt, at Troen paa de gamle Guder kun har været svag, ialfald hos de højere og herskende Samfundsklasser, at der kun har fundets lidet af et virkelig religiøst Liv. Et sikkrere Vidnesbyrd herom end det, man kan finde i de ikke synderlig gudelige Gudekvad, som ere os levnede, ligger i Maaden, hvorpaa Folket blev christnet, de egennyttige eller i bedste Fald dog reent verdslige Motiver, der viiste sig saa hyppig at være de bestemmende, hvor det gjaldt Spørgsmaalet om at gaa ind paa eller bekjæmpe den nye Religion. Men ved det, vi kalde germanisk eller nordisk Hedenskab, forstaaes ikke blot en Tro, en Religion i Ordets snævrere Betydning, men tillige en Philosophi, en Moral, en Poesi, der stod i Sammenhæng med denne Religion og havde udviklet sig af den. Saaledes kunde Aasareligionen, trods den mere og mere om sig gribende Rationalisme eller Indifferentisme, vedblive at være, om end ikke i direkte, saa dog i indirekte Forstand, den Alt gennemtrængende Aand, Kilden, hvorfra Livet i alle Retninger var udsprungen, og hvorfra det fremdeles næredes, det organiserende Princip, der knyttede Samfundets og den Enkeltes Liv sammen til et Hele. Den nationale Digtekunst var bygget paa den, ligesom den nationale Stats- og Samfundsforfatning; den greb ind i alle baade private og offentlige Forhold.

Idet Guderne ved den fremadskridende mythologiske Udvikling mere og mere anthropomorphiseredes, og mere og mere droges ned fra den ideale Højde, hvorpaa de een Gang havde staaet, antog det Forhold, hvori Menneskene stillede sig til

dem, en mindre religiøs Charakter, men blev paa samme Tid et mere fortroligt; de stode ikke længer for Opfatningen som almægtige, uendelige, i det fjerne Blaa hensvindende Væsener, men næsten som jordiske Høvdinger, som Menneskets «Venner», med hvilke han kunde slutte Forbund, og som kunde tænkes at ledsage ham paa ethvert Skridt gennem Livet; i samme Mon, som deres Skikkelser gennem den fortsatte Anthropomorphisation droges ned og formindskedes, fik de ogsaa større Fylde, et rigere Indhold; de tilfredsstillede mindre den religiøse Trang, men til Gjengjæld saameget mere den poetiske og phantastiske. De nordisk-germaniske mythiske Forestillinger havde, fornemmelig vistnok i Vikingeperioden, antaget Charakteren af en fuldkommen Krigsreligion; Æserne vare fra Personifikationer af Naturkræfterne omdannede til Krigerfyrster, i hvilke det oprindelige Naturbillede næsten var bleven ukjendeligt; Gudelivet forestilledes som en uafbrudt Kamptummel, og Billedet af den store Kamp, i hvilken baade Guderne og alle andre Væsener skulde for-gaa, var bleven Mythe-kredsens Midtpunkt, den Alt beherskende og gennemtrængende Forestilling. Idet Menneskene herved vænnedes til at betragte sine Guder som for-gjængelige, blev deres Underkastelse under dem ganske vist en meget betinget, deres Tro paa dem alt andet end dyb og inderlig. Men disse Billeder af Gudernes Kampliv og endelige Undergang stemmede ganske med Folkets hele Aandsretning; i dem fandt Vikingerne sit eget Liv afspejlet; de vare bedre end noget Andet skikkede til at beskjeftige og nære hans Phantasi; det var Noget, han kunde forstaa og tilegne sig, og — trods det i religiøs Henseende Utilfredsstillende ved en saadan Udgang paa det Hele som den, Ragnaroksmvithen fremstiller, — Noget, der i hans Øje kunde give Livet en højere Betydning. Krigerhaandverket skulde gjøre ham til en verdig Medkjæmper i Striden mellem Lysets og Mørkets Magter; Odin hentede selv af Valen de vaabendjærveste Mænd for at styrke sin Hær; thi (som *Eiriksmál* lader ham sige): «uvist er at vide; den graa Ulv stirrer stadig mod Gudernes Skare».

Den hos de hedenske Nordmænd gjeldende Moral — saadan som vi lære den at kjende af Ordsprog, Lovregler eller andre Træk i Kilderne, der kunne antages at tilhøre Hedenskabet, — synes at have havt en væsentlig praktisk Charakter og at have staaet i liden eller ingen Forbindelse med Religionen. Det er ikke Hensynet til Guderne, men Hensynet til Mandens egen Ære eller Selvstændighed, eller Klogskaben, der foreskriver de moralske Regler, og for hvis Skyld de skulde overholdes.¹ Men denne Moral, hvis øverste Regel gik ud paa at hevde den personlige Uafhængighed, at være sine Venners Ven og sine Fienders Fiende, var en Krigermoral, som Religionen var en Krigsreligion; — begge afspejlede den samme Livsanskuelse og gik ud paa at fremhæve de samme Evner.

Der var, som man seer, en Sammenhæng i alt dette, saa at enhver voldsom Indgriben paa eet Punkt maatte drage Forstyrrelser efter sig ogsaa paa andre Punkter; det var et heelt Liv, der havde sin Rod i den hedenske Religion, som vedblev at udvikle sig og under denne Udvikling fjernede sig mere og mere fra sin Rod, men som dog fremdeles stod i Forbindelse med den, — en Forbindelse, der ikke kunde afbrydes, uden at Livet i Længden led derunder. Naar man taler om Hedenskabets dybe Forfald, tænker man oftest kun paa en enkelt af dets Sider (den reent religiøse); men medens en enkelt Green af de mange, hvori det havde skudt ud, visnede, skjød der nye Skud frem, hvori dets Liv fortsatte sig.

Ligeoverfor denne Sammenhæng stod Christendommen som noget Fremmed, i Principet Fiendtligt og Uforeneligt, der hentede sin Næring fra en anden Rod og krævede at gjøre gjeldende et nyt Liv paa det gamles Bekostning. Hedenskabet havde kunnet hente frugtbare Paavirkninger fra Christendommen, saalænge denne endnu holdt sig i Afstand; men efterat den var blevet herskende Religion hos Folket selv, maatte den medføre et — mere eller mindre voldsomt — Brud i

¹ Jvfr. *Maurer, Bekehr. d. norw. St., II. 188.*

Udviklingen. Den passede ikke til de gamle Samfundsformer; den opstillede en heelt forskjellig Moral; den forudsatte, for at trænge heelt igjennem, en anden Livsanskuelse end den, som Hedenskabet havde uddannet; den kunde ikke som herskende Religion vedblive at virke som Ferment i en Udvikling, der paa alle Punkter hang sammen med en Religion, som den bekjæmpede og søgte at udrydde; den maatte stræbe at blive Udgangspunkt for en ny Udvikling; dens Opgave maatte blive: at skabe en ny Sammenhæng. Men forinden maatte den bestaaende opløses; det gjaldt at rive det Gamle ned, for at det Nye kunde faa Plads, og jo sterkere dette Gamle var befæstet, jo videre det havde udviklet sig, jo vanskeligere blev Overgangen til det Nye. — Den christelige Bekjendelse kan vel, efter den Maade, hvorpaa Omvendelsesverket var bleven gennemført, i Regelen ikke have været stort mere end en blot ydre Form, og det hvad enten den var paatvungen eller frivillig antagen; endog i det sidste Tilfelde var det nemlig som oftest dog reent ydre Hensyn, der øvede den afgjørende Indflydelse. Alligevel kunde den saaledes antagne Bekjendelse have Magt til at bryde ned; den kunde skræmme bort fra det Gamle, bidrage til at tørre ud de Livskilder, der havde sit Udspring fra det, nedsætte de fra Hedenskabet stammende mythiske Forestillinger og Phantasibilleder til en Overtro, som den Enkelte, der bevarede dem, ikke turde være sig rigtig bekjendt, og udsætte dem for den Degenereren, der maatte blive Følgen af, at de kun turde føre en skjult Tilværelse; men den havde Lidet at byde til Erstatning for, hvad den saaledes tog bort.

Det er bleven fremhævet som et Fortrin ved den norske Mission, i Modsætning til den danske og svenske, at den havde en mere national Charakteer og ikke brød paa en saa radikal Maade med det gamle, fra Hedenskabet stammende Liv.¹ Ved at betragte de udvortes Forhold skulde man nu snarest ledes til at tro, at det Modsatte havde været Tilfelde.

¹ Se *Keyser, Kirkehist., I. 119 ff. Munch, N. F. H., I. 2. S. 294 ff.*

I Danmark og Sverige varede Kampen mellem Christendom og Hedenskab i flere Aarhundreder, i Norge afgjordes den i en Menneskealder. I de to førstnævnte Lande var Omvendelsesverket fordetmeste overladt til Kirkens egne Kræfter, uden at støttes ved nogen kraftig verdslig Arm; i Norge gjennemførtes Christendomsaa budet paa den uchristeligste Maade, med Ild og Sverd og hensynsløs Voldsomhed; Nordmændene bleve ofte ligefrem «barðir til batnaðar».¹ Men paa den anden Side: i Danmark og Sverige udgik Missionen fra et fremmed Land, lededes af Udlændinger, der ikke kunde gjøre sig fortrolige med Folkets Liv og ejendommelige Tænkemaade, beskyttedes af fremmede Fyrster, til hvilke ialfald Danmark stod i et bestemt udtalt fiendtligt Forhold. I Norge derimod var det Landets egne, indfødte Konger, i hvem Folket kjendte sig selv igjen, hvis Minde det omfattede med Beundring og Hengivenhed, der havde staaet i Spidsen for Omvendelsesverket. Herved opvejedes den Voldsomhed, hvormed det var bleven gjennemført. — Olaf Tryggvesson og Olaf den Hellige vare begge i England blevne vundne for Christendomen;² de understøttedes begge i sin Virksomhed for Christendomens Udbredelse af engelske Prester; den norske Kirke var en Datter af den engelske og vedblev at staa i den nærmeste Forbindelse med Landene i Vesten (England og Irland) og at hente sine Forbilleder herfra. Den danske og svenske Kirke derimod udgik fra den tyske; det var den hamburgsk-bremiske Geistlighed, som, under Beskyttelse af de tyske Keisere, stiftede den og gav den sin Charakter. Men den engelske (og irske) Kirke havde fra først af en mere national Retning end den tysk-frankiske og vedblev stødse at udmerke sig fremfor denne ved sine mere tolerante Prinsipper ligeoverfor Folkets nedarvede Skikke og Sedvaner, ved sin Tendents til at bane

¹ *Hskr., S. Ol. h. H., Cap. 120.*

² Det heder vel i Sagaerne, at Olaf Haraldsson blev døbt i Norge som et treaaragammelt Barn, og at Olaf Tryggvesson selv stod Fadder til ham. Denne Efterretning er imidlertid noget tvivlsom (se *Maurer, Bek. d. norw. St., I. 513—514.*), og vist synes det ialfald at være, at han først i England tilegnede sig den nye Tro paa en mere inderlig Maade.

jævne Overgange fra det Gamle til det Nye, ved sin Gejstligheds Sands for det nationale Sprog og de nationale Traditioner,¹ ligeoverfor hvilke derimod den tydske Gejstlighed stillede sig ubetinget fiendtligt og afvergende. Denne Charakter overførtes nu ogsaa paa den norske Kirke, der udsprang fra den. I de hedenske Fylkes- og Heredshovs Sted rejstes Fylkes- og Heredskirker; den nye Kirkeordning sluttede sig saaledes paa en udvortes iøjnefaldende Maade til den hedenske Tempelordning; i de christne Love optoges Bestemmelser om, at Bønderne skulde holde visse Sømmenskudsgilder eller «samburðaröl», der knyttedes til de christelige Fester, paa samme Maade som ogsaa de hedenske Offerhøjtider havde været forbundne med festlige Sammenkomster; et saadant «samburðaröl» skulde holdes ved Juul; dette kom til at svare til det hedenske Midtvintersblot; et andet skulde holdes før Allehelgensdag, der svarede til Høst- eller Vinternatsblotet; et tredje ved Jonsoktid, der svarede til Sommerblotet, og ved disse christelige Gilder drak man nu Christus's, Jomfru Marias og Helgenernes Minde, ligesom man før havde drukket Æsernes, og Bægerne indviedes til Christus og Jomfru Maria «til års ok til friðar».² Den norske Kirkelovgivning, saadan som den istandbragtes væsentlig ved Olaf den Helliges Om-sorg, var nærmest dannet efter Forbillede af den engelske og

¹ *Lappenberg, Gesch. v. England, I. 163*, siger, idet han omtaler Valget af indfødte Angelsachsere til Biskoper i den nystiftede engelske Kirke: «Der Mangel an fremden, der römischen Kirche ergebenen Geistlichen entschuldigte in den Augen der Zeitgenossen diese Wahlen; doch wurde gerade durch die Zuziehung der Eingebornen zu der höheren Geistlichkeit es möglich, dass die Kirche der Angelsachsen so früh eine nationale wurde, dass Liturgie, Ritual, Gebete und Predigten in der deutschen Landessprache so frühe erklangen und zu den Herzen des Volkes dringen konnten. Die Beibehaltung der germanischen Eigennamen, die Eigenthümlichkeit des angelsächsischen Kalenders und der Feste, der geringe Einfluss des römischen Kirchenrechts, die Ausbildung der Landessprache durch die Geistlichen, die geschwächte Einwirkung Roms auf die Landesherren sind die unter sich zusammenhängenden Vorzüge der durch ihre früheren Mängel wahrhaft bersicherten Kirche».

² *Gulathingsl., Cap. 6 & 7; Frostathingsl., II. S. 1. Munch, N. F. H., I. 2. S. 637—38. Jvfr. S. 276 Not. 2. Keyser, Kirkehist., I. 48. Maurer, Bek. d. norw. St., II. 442. ff.*

udmerkede sig i det Hele, ligesom denne, ved en større Selvstændighed ligeoverfor den romerske Kirkeret og ved en omhyggeligere Afpasning efter Landets egne Forhold, end hvad der var sedvanligt.¹ De engelske eller de i den engelske Skole opdragne Prester, der under begge Olafernes Ledelse gjennemførte Omvendelsesverket i Norge, søgte at knytte sig saa nær som muligt til Folket og at lempe sig saameget som muligt efter dets Tænkemaade og Leveviis. De maa have forstaaet at gjøre dette meget bedre end de tyske Prester, der udbredte Christendomen i Danmark og Sverige, og deres Aand meddeelte sig til den af dem opdragne Gejstlighed og fik Betydning for den følgende Udvikling. — Hvad der her er sagt om den norske Kirke i Almindelighed, gjelder nu ganske i Særdeleshed om Kirken paa Island. Ogsaa denne grundlagdes ved Olaf Tryggvessøns Iver og synes under sin senere Udvikling nærmest at have sluttet sig til det engelske Mønster; men i endnu højere Grad end i Norge blev Omvendelsesverket paa Island gjennemført ved Landets egne Kræfter, og i endnu højere Grad fik her Gejstlighed og Kirkevæsen en udpræget national Charakteer. Allerede Landets første Biskoper vare indfødte Mænd, der hørte til de højbyrdigste og ældste Slegter, og som følgelig maatte være paa det nøjeste knyttede til det med Hedenskabet udviklede Stats- og Samfundsliv og fortrolige med de nationale Traditioner. De islandske Høvdinger og Godordsmænd opførte i Regelen paa sine Gaarde Kirker istedetfor de hedenske Hov, forat deres Myndighed kunde bevare saameget som muligt af den religiøse Charakteer, som den havde havt, medens Hedenskabet stod ved Magt, og toge selv Prestevielse eller lode sine Sønner oplære og vie til Prester ved de af dem opførte Kirker. Den saaledes sammensatte Gejstlighed kunde ikke komme til at danne nogen særskilt, fra det øvrige Folk skarpt afsondret Stand. For mange af disse Prester kunde den kirkelige Verdighed kun være noget Underordnet

¹ Keyser, Kirkehist., I. 98.

ved Siden af deres Stilling som verdslige Høvdinger eller Ejendomsbesiddere; vi høre ogsaa om Prester, der udmerkede sig ved sin Driftighed som Gaardsstyrere, eller som lagde sig paa Kjøbmandskab og Handel;¹ vi see andre beklæde Lovsigemandens vigtige Embede eller paa anden Maade deeltage Side om Side med Verdslige i Landets politiske Anliggender; vi see det fortalt endog om en slig kirkelig Mønstermand som Biskop Thorlak Thorhallssøn, der blev Islændingernes fornemste Helgen, at han havde sin Glæde af at høre Sagaer og gamle Kvæder;² de Gejstliges Stilling var overhovedet en saadan, at den hverken kunde gjøre dem fremmed for det nationale Liv eller den nationale Historie, til hvilken de tvertimod hyppig som Medlemmer af gamle aristokratiske Ætter, der fremdeles opretholdt sin Indflydelse og herskende Stilling, maatte føle sig i en sær Grad tildragne, og som den mere lærde Opdragelse, de havde faaet, kun gjorde dem saameget bedre skikkede til at dyrke. Det fortælles, at Harald Haardraade skal have sagt om den første Islandske Biskop Isleifs Søn Gissur, der siden blev Faderens Eftermand paa Skaalhols Biskopsstol og i denne Stilling opnaaede den højeste Anseelse, at han var skikket baade til at være Vikinghøvd- ing, Konge og Biskop.³ En saadan Mand var netop skikket til at repræsentere sit Lands Gejslighed, og en saadan Lovtale over en gejstlig Mand stemmer ganske med den Aand, der længe vedblev at gjøre sig gjeldende baade i det norske og i det islandske Kirkesamfund.

Paa denne Maade blev det ved Religionsskiftet foraarsagede Brud i Sammenhængen ikke saa voldsomt eller dybt hos Nordmændene som hos de fleste andre germaniske Stam-

¹ Se de af *Maurer, Bek. d. norv. St., II. 464 ff.*, sammenstillede Exempler.

² *Biskupa Sögur, I. 109.*

³ «Þa er Gizur Isleifsson kom a fund Haraldz konungs var rétt vm at hann veri merkiligr maþr. Þa sagði Haraldr konungr: Sva er þat sem ér segið; en þar ma gora vel af III menn; hann ma vera vikinga hofþingi, oc er hann vel til þess fenginn; þa ma hann oc vera konungr af sino scaplyndi oc er vel fengit; með þriðia hetti ma hann vera byscup oc þat mun hann hellz hliota oc mun vera en mesti agetismaþr. *Mor- kinskinna*, udg. af *Unger, S. 103.*

mer. Den gamle Aand vedblev at leve under de nye Former, om end ikke saa frit eller sterkt. Men til Gjengjeld fik den nye Aand saameget vanskeligere og saameget ufuldstændigere Indgang. Hvad der var af Liv, havde væsentlig sit Udspring fra Hedenskabet; den christelige Religion slog ikke saa dybe Rødder, at det fra den stammende Liv kunde have nogen rigtig Trivsel, uden forsaavidt som det faldt sammen med de fra Hedenskabet nedarvede Tilbøjeligheder og Retninger.

Der gaves Berøringspunkter, Tilknytningspunkter mellem den gamle og den nye Religion, som maatte bane Vej for den sidste og medvirke til at skabe en Grund, hvori den kunde slaa Rod. I den norrøne Gudelære, som i ethvert polytheistisk Religionssystem, der har faaet Tid til en nogenledes fuldstændig Udvikling, gjorde et monotheistisk Drag sig gjeldende. Jo mere Guderne forestilledes Menneskene lige, jo mindre kunde den religiøse Trang slaa sig til Taals ved at betragte dem som Verdens almægtige Styrere og Opholdere; jo mere deres Antal voxede, ifølge den sedvanlige mythologiske Proces, der løser ud de enkelte Egenskaber af de oprindelige Gudeskikkelser og personificerer dem, desto mere maatte Behovet af et særskilt Udtryk for den Alt omfattende Eenhed og Sammenhæng gjøre sig gjeldende; jo mere Mytherne om Ragnarok og Verdens Undergang traadte i Forgrunden, under Indflydelse af Vikingperiodens krigerske Aandsretning, jo mere maatte Tanken hos de dybere anlagte Naturer drives til at søge noget Blivende i et højere over Guderne staaende Væsen. Nu finde vi ogsaa i Sagaerne og i de mythiske Digte Træk, som vidne herom, hvis Ægthed der neppe er fuld Grund til at betvivle, og som det heller ikke er rimeligt at føre tilbage til en direkte christelig Indflydelse, Træk af en religiøs Følelse eller Spekulation, der, uden at forlade Hedenskabets Grund, bryder gennem de Grændser, det har sat, og hæver sig til Forestillingen om et højeste almægtigt Væsen.¹ Men denne Forestilling har aabenbar

¹ *Maurer, Bek. d. norw. St., II. 42*, fremhæver med Rette som Beviis for, at de Træk af en monotheistisk Spekulation, der forekomme hist.

kun været til som en dunkel Ahnelse og det kun hos ganske enkelte; disse Træk ere saa faa, saa ubestemte og saa løsevne, at de ikke tillade os at tænke paa nogen almindelig eller med Styrke forfulgt Retning. Desto hyppigere kom den hedenske Religions indre Forfald hos Nordmændene tilsyne i en fuldkommen Vantro eller Gudløshed. Deres Vilje og Handlekraft var sterkere udviklet end deres Tanke og Følelsesliv; den samme Opløsningsproces, der hos Grækerne t. Ex. antog Charakteren af en udover det polytheistiske System gribende Reflexion eller Mystik, yttrede sig derfor hos dem væsentlig som en Dragen sig tilbage i sig selv, en hensynsløs Trodsen paa egen «mått ok megin».

Ogsaa denne Stemning var forsaavidt gunstig for Indførelsen af den nye Religion, som en saadan fuldkommeh emanciperet, «gudløs» Person i Regelen ikke kunde gjøre sig nogen Skrupel ved at lade sig døbe og antage Christendomen. naar et eller andet reent verdsligt Motiv bestemte ham dertil; han maatte i saadant Fald anstille et lignende Raisonnement som det, der lægges *Gaukathore* i Munden, da han forud for Slaget paa Stiklestad fik Valget mellem at lade sig døbe eller at negtes Optagelse i Kongens Følge: «Ef ek skal á guð nokkut trúa, hvat er mér verra, at trúa á Hvítakrist en á annat guð». (Dersom jeg endelig skal tro paa nogen Gud, hvorfor kan jeg da ikke ligesaagodt tro paa Hvidekrist som paa nogen anden Gud). Men det blev da ogsaa en Christendom derefter. — Overhovedet ville vi finde, at netop de Træk i Nordmændenes Charakter, Religionsforfatning og Forhold til den nationale Religion, der gjorde Gjennemførelsen af Omvendelsesverket i en ydre Forstand forholdsviis let, i høj Grad maa have vanskeliggjort en virkelig indre Tilegnelse af

og her i de mythiske Digte, t. Ex. i *Völuspaa*, ere uafhængige af den christelige Indflydelse, at «dieselben in ihrer Richtung af die Kosmogonie, die Weltregierung und die Eschatologie unter sich völlig isolirt bleiben, und dass nirgends der Versuch gemacht wird, dieselbe höhere Macht zugleich zur ersten Schöpferinn dieser Welt, zur Vertreterinn des obersten Verhängnisses in derselben, und zur letzten Herrscherinn nach deren Untergange zu erheben».

Christendomen. Deres forherskende praktisk-politiske Retning, deres nøkterne beregnende Væsen, deres Frihed for religiøs Fanatisme, deres Ligeegyldighed ligeoverfor de nationale Guder eller det blot kjælige Venskabsforhold, hvori de stillede sig til dem, Mangelen af et særegent Presteskab o. s. v. — var altsammen brugeligt og bekvemt, saalænge det gjaldt at skaffe Plads for den nye Religion; men, efterat den havde faaet Plads og skulde til at fæste Rod, vendte Forholdet sig om. — Den Maade, hvorpaa Religionsforandringen gjennemførtes paa Island, er her fremfor Alt oplysende. Det christelige og det hedenske Parti mødte begge paa Althinget, fuld af gjensidig Forbittrelse, og det kom til voldsomme Sammenstød mellem dem, saa at de sagde sig ud af Loven med hinanden, det vil sige: skilte sig i to forskjellige af hinanden uafhængige Statssamfund. Men sindige Mænd lagde sig nu imellem og prøvede paa at tilvejebringe en Udsoning, og efter Samraad med dem optraadte Lovsigemanden, *Thorgeir Ljosvetningagode*, med en Tale, hvori han skildrede alle de Ulykker, som vilde flyde af, at Landets Indbyggere ej lode een og samme Lov, og dernæst stillede den Opfordring til Thingalmuen, at den skulde forpligte sig til at vedtage de Lovbestemmelser, som han efter bedste Skjøn agtede at forkynde. Man hørte ham med Opmerksomhed og fandt, at han talte Sandhed; begge Partier erklærede sig villige til at følge Opfordringen, idet Hedningerne ventede, at den nye Lov vilde blive gunstig for dem, saasom Thorgeir selv var Hedning, medens de Christne stolede paa, at Udfaldet vilde blive efter deres Ønske, da han havde modtaget Gaver af dem for at understøtte deres Sag, og efterat den forlangte Forpligtelse højtidelig var indgaaet, fremsagdes de nye Lovbestemmelser, som viiste sig at gaa ud paa et Kompromis af den ejendommeligste Art mellem den nye og den gamle Religion. Den første Bestemmelse var, at hver Mand paa Island skulde være Christen og lade sig døbe; alle Hov og Gudebilleder skulde være vanhellige og nedbrydes, og den mindre Fredløshedsstraf (*fjörbaugsgarör*) skulde være Straffen for hver den, som

aabenbar blotede til Afguderne. Men, for ogsaa at føje Hedningerne i Noget, skulde det være tilladt fremdeles at udsætte Børn og æde Hestekjød, ligesom heller ikke Nogen skulde være straffskyldig for at blote i Løn, naar det kun ikke blev vidnesfast. Hermed lode begge Partier sig nøje, og det heder endog, at Alle roste Thorgeirs Tale, ogsaa de, der hørte til det hedenske Parti, som der var taget mindst Hensyn til, skjønt det var det talrigste. — En lignende Tolerants see vi Hedningerne overalt lægge for Dagen baade i Norge og paa Island, hvor de havde Overmagten, og hvor de kunde have forfulgt den nye Religions Bekjendere, om de havde fundet det Umagen værd. Saaledes var Haakon Adalsteinsfostre christen, da han blev Norges Konge, og vedblev gennem en lang Række af Aar at iagttage sin Religions Skikke, ja endog at vinde enkeltviis Tilhængere for den, uden at Folket lagde ham det til Last eller søgte at hindre ham deri; det var først, da han prøvede paa at bruge Tvang mod Anderledes-troende, at den hedensk-religiøse Uvilje vaagnede og vendte sig mod ham. Saaledes blev Olaf Tryggvesson uden Betænkning tagen til Konge, skjønt han ikke var den, der lagde Skjul paa sin Tro, og skjønt det maatte være Hvermand bekjendt, at han var christen. Saaledes lod man paa Island de af Olaf Tryggvesson udsendte Missionærer prædike den nye Lære, saameget de vilde, uden at skride ind mod dem, indtil de, utaalmodige over den ringe Fremgang, som deres Prædiken havde, og følgende sin Herres Exempel, grebe til voldsomme Midler og begyndte at rive Hovene ned eller at forstyrre Blotene. Overalt, i Modstanden mod den nye Lære saavel som i Tilslutningen til den, var det Grunde af en reent praktisk eller politisk Natur, der først og fremst gjorde sig gjeldende. Man fandt de christne Religionsskikke naragtige og upassende; man fandt Religionsforandringen unødigt, saasom jo Folk hidtil havde hjulpet sig vel med den gamle Tro; man frygtede for de Forstyrrelser, den vilde afstedkomme i den bestaaende Retsorden: at skifte Tro var tillige at bryde Landets Lov, — eller man raisonnerede som Henrik

den Fjerde, der meente, at Paris nok var en Messe værd, eller man bekvemmede sig til at give efter for de Christnes Fordringer, naar man saa, at det var nødvendigt for at opretholde Samfundets Fred og Eenhed.¹ Der kommer megen sund Sands tilsyne i denne Holdning. Vi kunne ikke andet end beundre Lovsigemanden Thorgeirs Kløgt og det Maadehold, som viistes af de^o stridende Partier paa Althinget, idet de underordnede sine Meninger under Hensynet til det Heles Tarv. Men det er paa den anden Side klart nok, at et Folk, hos hvem en saa praktisk Afgjærelse af en stor Religionsstrid kan være mulig, har havt en alt andet end religiøs Aandsretning, og at hos det Bunden har været alt andet end forberedet for det indre Troesliv, som Christendomen skulde føre med sig.

Christendomen hviler paa en dyb Erkjendelse af Menneskets Syndighed og Svaghed og forudsætter denne Erkjendelse for virkelig at tilegnes; den Stemning, hvori den finder sin rette Spiregrund, er en indre Brudthed, en Følelse af Angst og Bæven. Men Intet kunde være mere stridende mod de gamle Nordmænds Charakter, Liv og Livsanskuelse end en saadan Stemning. Alt gik hos dem ud paa at hærde Legemet og Aanden; de Evner, deres Liv fremfor Alt udviklede, eensidig, paa andre Evners Bekostning, vare Mod, Viljefasthed og beregnende Kløgt; de moralske Egenskaber, som de satte mest Priis paa, og som deres Leveregler fremfor Alt indskjærpede, var Selvbeherskelse og en personlig Selvstændighedsaand, der ikke bøjede sig for Nogen eller Noget. Endogsaa ligeoverfor overjordiske Magter skulde Manden hevde sin Uafhængighed; det gjaldt ikke som noget Anstødeligt eller mindre Hædrende for en Mand, at han var «gudløs» og holdt sig til Troen paa egen Kraft og Styrke; det var intet Vidnesbyrd om indre Fortvivlelse eller Forkommethed; slige gudløse Personer synes tvertimod ofte at have hørt blandt de bedste og meest ansete; deres Gudløshed var kun et overdrevent Udtryk for den for den hele Nation fælleds Aands-

¹ Jvfr. *Maurer, Bek. d. norw. St., II. 374 ff. o. fl. St.*

retning. Saaledes lægges der *Sigmund Brestessøn*, hvem Saagaen skildrer som en i alle Henseender ypperlig Helt, de Ord i Munden, da Haakon Jarl spurgte ham, hvilken Tro han havde, at han hidtil havde troet paa sin Lykke og Sejrsalighed, og at han havde hjulpet sig vel dermed, saalænge han var i Hernad.¹ Da Haakon Adalsteinsfostre gjorde Korsets Tegn over Bægeret i Thrøndernes Blotveitsle paa Lade, og man spurgte, hvad dette skulde betyde, svarede Sigurd Jarl, for at dæmpe Uviljen, at Kongen bar sig ad som alle de, der tro paa sin egen Kraft og Styrke, idet han gjorde Thorshammerens Tegn over Bægeret, inden han drak, og med dette Svar lode Bønderne sig nøje; de lagde ham altsaa ikke til Last, at han ingen Tro havde, men, hvis han vilde have nogen, skulde det være deres egen. Om den islandske Høvding Thorgils Aressøn er det fortalt, at han en Vinter havde i Huset hos sig tre af de for sit Mod og sin Ustyrlighed meest bekendte unge Mænd paa Island, som alle tre vare dømte i Fredløshedsstraf, nemlig Grette den Sterke og Fostbrødrene Thorgeir og Thormod, der siden blev Olaf den Helliges Hofskald, og at han, da han blev spurgt paa Althinget, om hvem han ansaa for den dygtigste af disse, svarede: De ere modige og dygtige Mænd alle tre; men det er dog nogen Forskjel; thi Grette er mørkræd, og Thormod er ræd for Gud; men om min Frænde Thorgeir tror jeg, at han ikke kan rædtes for nogenting, og han er den gjæveste af dem.² Endog det at være ræd for Gud kunde altsaa næsten opfattes som en Svaghed, naar man gjorde formeget af det, og Thormods Guds-frygt lagde dog ikke mere Baand paa ham, end at han, som det siges, i en Alder af 35 Aar havde dræbt 14 Mennesker.³

Vi minde om, at allerede den første Forfatter, der har givet en Skildring af Germanerne,⁴ fremhæver som karakteristisk for dem, at de ikke havde nogen særegen Preste-

¹ *Fornm. S. II. 108.*

² *Fostbrødrasaga, i Flatsøbogen, II. S. 159. Jvfr. Grettes Saga, Cap. 51.*

³ *Ifølge Olaf den Hell. legend. Saga, Cap. 88, skulde det dog kun være sex.*

⁴ *Nemlig Cæsar. Se ovenfor S. 49.*

I Danmark og Sverige varede Kampen mellem Christendom og Hedenskab i flere Aarhundreder, i Norge afgjordes den i en Menneskealder. I de to førstnævnte Lande var Omvendelsesverket fordetmeste overladt til Kirkens egne Kræfter, uden at støttes ved nogen kraftig verdslig Arm; i Norge gjennemførtes Christendomsaa budet paa den uchristeligste Maade, med Ild og Sverd og hensynsløs Voldsomhed; Nordmændene bleve ofte ligefrem «barðir til batnaðar».¹ Men paa den anden Side: i Danmark og Sverige udgik Missionen fra et fremmed Land, lededes af Udlændinger, der ikke kunde gjøre sig fortrolige med Folkets Liv og ejendommelige Tænkemaade, beskyttedes af fremmede Fyrster, til hvilke ialfald Danmark stod i et bestemt udtalt fiendtligt Forhold. I Norge derimod var det Landets egne, indfødte Konger, i hvem Folket kjendte sig selv igjen, hvis Minde det omfattede med Beundring og Hengivenhed, der havde staaet i Spidsen for Omvendelsesverket. Herved opvejedes den Voldsomhed, hvormed det var bleven gjennemført. — Olaf Tryggvesson og Olaf den Hellige vare begge i England blevene vundne for Christendomen;² de understøttedes begge i sin Virksomhed for Christendomens Udbredelse af engelske Præster; den norske Kirke var en Datter af den engelske, og blev at staa i den nærmeste Forbindelse med den engelske Kirke i England og Irland) og at hente sine Ordre fra den engelske Kirke. Den danske og svenske Kirke derimod var selvstændige; den hamburgsk-bremiske og den tyske Kirke var under den hamburgsk-bremiske Beskyttelse af den tyske Keisere, stiftede af den tyske Keiser. Men den engelske (og den norske) Kirke var en national Retning end ikke en national Tro, og det er at udmerke sig fremfor alle andre Kirker, at den ikke opser ligeoverfor Folkets Tro, men kun opser sin Tendents til at bane

aldsson blev døbt i Norge som et barn. Tryggvesson selv stod Fadder til ham. Han var et tvivlsom (se *Maurer, Bek. d. norske Kirke*) og synes det ialfald at være, at han var en Tro paa en mere inderlig Maade.

ligesaa fremmed for Fanatisme som for Enthousiasme; deres aldrig fejlslaaende Villighed til at lade sig døbe, naar det kneb, eller naar de, ved at antage Daaben, aabnede sig Udsigt til en eller anden Fordeel, — den blandt dem udbredte Skik at lade sig primsigne, hvorved de bleve et Slags Mellemting af Christne og Hedninger, saa at de kunde omgaaes med og drive Handel med begge Parter, medens enhver saaledes Primsignet havde den Tro, der huede ham bedst,¹ vidner noksom om, hvor langt det var fra, at Modsætningen mellem Christendom og Hedenskab havde Noget at gjøre med deres Optræden, og hvor fjern Tanken om at hevde Odinsdyrkelsen ligeoverfor Christusdyrkelsen var for dem, naar de berigede sig ved at plyndre de angelsachsiske eller gallofrankiske Kirker og Klostre. — Det er bleven sagt om dem, at de religiøse Forestillinger hos dem øvede mindre Indflydelse end hos noget andet Kulturfolk, hvorom Historien veed at fortælle.² Dette er vistnok sandt. Det Billede, den norske Literatur i det Hele giver af de gamle Nordmænds Charakter, stemmer overeens dermed. Alt var sundt og sterkt hos dem, men noget snævert, vel meget praktisk. Naar en enkelt Gang deres Handlekraft og Viljestyrke træder i en ophøjet Ideas, en virkelig Begejstrings Tjeneste, frembringes overordentlige Personligheder som Olaf Tryggvesson og Olaf den Hellige. Men det er en sjelden Undtagelse. I det Hele var Folkelynnene lidet enthousiastisk. Visse Evner hos dem vare blevne udviklede paa det overordentligste, men andre bleve til Gjengjæld trængte tilbage. Deres Selvbeherskelse, — det Dekorrum, som den personlige Uafhængighedsaand paalagde dem — udartede ofte til en næsten tør Nøkkerhed. Deres Poesi blev væsentligen kold Forstandspoesi; deres Tænkning havde mere Charakteren af juridisk Spidsfindighed end af philosophisk Dybsindighed. Den, som er i en sær Grad oplagt og udviklet til et Bedriftliv, til ydre Virksomhed, er sjelden meget op-

¹ «þeir höfðu þat at átrúnaði er þeim var skapfelldazt». *Egils Saga*, Cap. 50

² *M. Büdinger i Sybels Hist. Zeitschr.*, IV.

lagt til at gruble. Følelsen af egen Kraft; Frygtløsheden hos den sterke Mand, giver ham let en selvisk og lidet ideal Aandsretning. De gamle Nordmænds Moral var i Overensstemmelse hermed en sund og solid, men borneret, af en overvejende praktisk Charakteer, som en ægte Krigermoral. Dens Styrke laa i den personlige Selvfølelse, der indgav dem Afsky for hvad der var lavt eller fejgt, men som i Forholdet til Andre lod dem altfor udelukkende see paa egen Fordeel eller egen Ret. De troede paa en uafvendelig Skjæbne (allt er lagt fyrir, — þat mun verða fram at koma sem ætlat er o. s. v.); men deres Fatalisme havde intet Mærkt eller Sygeligt ved sig; Betragtningen af, at Ingen kan undgaa sin Skjæbne, skulde kun tjene til at styrke deres Mod og afholde dem fra at plage sig med unyttige Bækymringer. Deres Livsbetragtning var i det Hele en lys og frejdig; «glæðr ok reifr skyli gumna hverr, unz sinn biðr bana»,¹ heder det i *Hávamaal*, og Olaf Tryggvesson stod ogsaa derved som en Mønstermand for sit Folk, at han var «allra manna glæðastr».

Det er, efter denne Nationens Udviklingsgang og disse Ejendommeligheder ved dens Væsen, paa Forhaand rimeligt, at den christelige Ydmyghed og Sønderknusthed (contritio) har havt vanskeligt for at skaffe sig Indgang hos den, vanskeligere maaskee end hos noget af de stambeslegtede Folk. Saa længe det endnu gjaldt at kjæmpe for den nye Religion i en reent udvortes Forstand, kunde den omfattes med brændende Iver og opstille mægtigt grebne Repræsentanter; der behøvedes da fremfor Alt Trods og Viljestyrke, og Kampiveren kunde bøde paa, hvad der manglede i virkelig Forstaaelse. Men, da Christendomen ikke længer havde nogen ydre Modstand at overvinde, da det gjaldt at tilegne sig dens indre Liv, stillede den Krav, som Nordmændene ikke havde saa let for at tilfredsstille, og som de ogsaa kun paa en meget ufuldkommen Maade tilfredsstillede. — Af det middelalderske Christenlivs forskjellige Yttringsformer see vi kun dem nogenledes fyldigt repræsenterede i vor Historie, der faldt saavidt nær

¹ «Glad og munter bør hver Mand være, til hans Dødsdag kommer».

sammen med det gamle hedenske Liv, at dette kunde fortsætte sig gjennem dem. Nordmændene droge hyppig og i stort Antal paa Pilegrimsfarter; de deeltog paa en selvstændig og i Forhold til Landets Styrke meget fremtrædende Maade i Korstogene til det hellige Land. Her fandt det Nye et Berøringspunkt med det Gamle; det var i Grunden Vikingaanden, som brød frem paanyt under de christelige Former. I den norøne theologiske Literatur er det biographiske Element — Legendene, Helgensagaen — sterkt repræsenteret;¹ denne stemmede nogenlunde med det nationale Aandslivs oprindelige Frembringelser og kunde støtte sig til den sterkt udviklede Sands for Bedrifter og Eventyr. Derimod er den dogmatisk-philosophiske Deel ubetydelig og indskrænker sig til blotte Oversættelser. Klosterliv og Klostertugt fandt kun seent og ufuldkomment Indgang hos Nordmændene;² den middelalderske Askese og Mystik er der saagodtsom ikke Spor af; Handlinger, der medførte en stor Selvplage, saasom overordentlige Faster, Pidskninger og lignende, synes stadig af Nordmændene at være blevne betragtede som en utilbørlig Selvfornedrølse.³

Men, naar skolastisk-theologisk Philosophi, Mysticisme og Askese savnedes, da var ogsaa Kjernen af Middelalderens Aandsliv borte. Hele den store Gjæringsproces, hvorefter de nyere europæiske Kulturer have gjæret ud, og som fremkaldtes ved den brogede Blanding af Racer og Nationaliteter, af romerske, germaniske og keltiske Kulturelementer, der rørtes sammen og opløste hinanden indbyrdes, — ved de gjentagne Erobringer, den almindelige Undertrykkelse, Anarchiet, den indre Brudthed, Ulykkerne, Lidelserne, der bragte Menneskene til at drage sig ud af Livet og hengive sig til en selvplagende Ensomhed eller mystisk Grublen, og som gjorde Forestillingen om, at Verden var bleven gammel og heldte mod sit Fald, til herskende Tanke — denne Gjæringsproces berørte

¹ Se *Keyser, Literaturhist.*, S. 529, 535.

² *Keyser, Kirkehist.*, I. 159.

³ *Keyser, sstds.*, I. 198.

kun paa en svag og udvortes Maade det norske Folk. Norges Historie i Saga-perioden staar som en Verden for sig; den tilhører efter sit Væsen ikke Middelalderen, skjønt den i Tiden falder sammen med den. Den vedblev i det Store taget at udfolde sig paa den hedensk-germåniske Grundvold. Det Gamle, det oprindeligt Nationale var for sterkt opbygget hos denne Green af Racen, til at det lod sig saaledes sønderbryde, at det kunde gjære heelt med i den almindelige Gjæring og aabne fuld Indgang for alle de nye Udviklings-elementer.

Men, medens det fulgte heraf, at Norges Historie i Saga-perioden bevarede sin indre Sammenhæng, sit sterke ejendommelige Præg, fulgte det paa den anden Side ogsaa heraf, at den endte i et Slags Forstenelse, i en langvarig Vintersøvn. Den gamle nationale Grundvold, hvorpaa den udfoldede sig, maatte mere og mere tabe sin nærende Evne, maatte mere og mere svækkes og indsnævres under Indflydelse af Tidens nye Magter, om end disse ikke formaaede at heelt sønderbryde den; dens Organer, der skreve sig fra Stammens Urtid, maatte mere og mere slides ud, og imidlertid havde det Nye vundet altfor liden Indgang, til at det kunde erstatte dem, eftersom de visnede. Saaledes blev netop det, der havde været Folkelivets Styrke i een Periode, dets Svaghed i en anden.

Hvorlidet end Christendomen formaaede at kue eller omdanne den fra Hedenskabet nedarvede Kampaand, kunde den dog hindre denne fra at udfolde sig saa frit som før; den kunde afstænge eller indskrænke de Skuepladse, paa hvilke den tidligere havde tumlet sig. Medens det at fare paa Herjetog i fremmede Lande, saalænge Hedenskabet stod ved Magt, gjaldt som et Slags Skole for unge højbyrdige Mænd, hvilken det var en Hæder at have gennemgaaet, kunde dog endda den meest udvortes Christendom ikke indlade sig paa at anprise eller anbefale en saadan Maade at «*afla sér fjár ok frægðar*» paa. Allerede Olaf Tryggvesson, der selv fra sin tidligste Ungdom havde tumlet sig om paa Herjetog i fremmede Lande, skal, efter at være bleven Christen, have betrag-

tet og behandlet Vikingvæsenet som en hedensk Uskik. Olaf den Hellige sagde om sine Vikingferder, at han ved dem havde sat baade sit Legeme og sin Sjæl paa Spil.¹ I det Højeste kunde det gjelde som tilladeligt for christne Mænd at herje paa hedenske Lande, og om end Skikken at fare i Viking ikke blev ganske nedlagt før længe efter Christendomens Indførelse, saa tog den dog mere og mere af, hvortil ogsaa ydre Forhold bidrog, idet nemlig de af Vikingerne meest hjemsogte Lande ophørte at være et saa let Bytte, som de eengang havde været, saa at allerede *Adam af Bremen*² kunde rose Nordmændene, fordi de, medens de før havde flakket Verden rundt og beriget sig ved Røvier, nu, efter at være blevne Christne, havde lært at elske Freden og leve tilfreds med sin Fattigdom. Men, om end Vikingvæsenet vistnok har øvet en mangengang forvildende Indflydelse paa Sæderne og ganske vist ikke var foreneligt med den fremadskridende Civilisations mildere Aand, maatte dog dets Ophør medføre en Dekadence i det norske Folks Nationalliv, og det ikke blot fordi en Kilde til materiel Velstand paa denne Maade blev stoppet. De store Høvdingslegter, der vare dette Livs egentlige Bærere, havde vanskeligt for at opretholde sin Anseelse og hevde sin Stilling, efterat den lette Adgang, som Vikingtogene frembøde til at berige sig og underholde talrige Skarer af haandgangne Mænd, ikke længer var tilstede. Men fremfor Alt: det Liv, Vikingerne førte, de dristige Eventyr, Kampen mod Elementerne, den yderste Anspændelse i de enkelte afgjørende Øjeblik, og saa bagefter den lange Hvile, den ørkesløse Nydelse, var som skabt for Nordmændene, og Nordmændene som skabt for det; et saadant Liv var bedre end noget Andet skikket til at bringe frem, hvad der var deres sterke Side, til at anspore deres Evner og holde dem vaagne. — Det Charaktertræk, som *Tacitus*³ fremhæver hos Germanerne, idet han siger om dem, at de paa eengang, «mira di

¹ *Hskr., S. O. h. H., Cap. 33.*

² Hans Skrift er forfattet omkr. Aar 1075.

³ *Germ., Cap. 15.*

versitate naturæ», elske Uvirkomhed og hade Fred, kom, som det Meeste af hvad der var karakteristisk for den germaniske Race, til at gøre sig skarpest gjeldende hos Nordmændene. Det Braa og Bratte, som i Almindelighed tilhører et halvbarbarisk Krigerliv, fremhævedes ved Landets Naturforhold og de deri givne Livsbetingelser og forhædedes til faste Drag i Nationalcharakteeren. De pludselige Overgange i Naturen fra en næsten lydløs Stilhed til et stormende Liv, det sterke Arbejde, som den daglige Næring af Sø og Land til enkelte Tider kræver, medens der til andre Tider Intet er at gøre, prægede sig hos Folket. Alle dets Kræfter udvikledes til at tage store Tag, derimod ikke til en jævn og stadig Virksomhed; saalænge derfor Vikingperioden vedvarede, og saalænge Nordmændene kunde føre et Slags Rovfugle-Tilværelse ligeoverfor den øvrige Verden, saalænge var deres Hjemlands strenge Natur en Betingelse mere for deres virksomme Deeltagelse i det historiske Liv; men, naar dette Felt for deres krigerske Energi blev lukket, var der Fare for, at Naturen vilde gøre sin Overmagt gjeldende og lægge sin Tyngsel over dem. — Vikinglivet havde, saa haardt og raat det end var, dog været skikket til at udvikle visse moralske Fortrin, og det netop saadanne, der bedst stemte med Folkets hele Charakter; det havde lært Sammenhold, det havde bidraget til at fremhæve den Troskab Mand og Mand imellem og ligeoverfor frivillig indgangne Forpligtelser, hvori den sterke personlige Selvstændighedsaand kom tilsyne fra sin lyseste Side. Naar Folket nu blev henviist til sig selv og skulde føre en mere fredelig Tilværelse, var der Fare for, at denne Aand altfor meget vilde savne Lejlighed til at udvikle disse sine ædlere Instinkter, at den paa Grund deraf altfor ofte vilde yttre sig som en snæverhertet Væren sig selv nok, en Dragen sig tilbage inden den reent materielle Egeninteressens Omraade, og at den spredte Bebyggelse derfor ogsaa nu saameget snarere vilde medføre en indre Opløsning, som de ydre politiske Foreningsbaand ikke vilde være istand til at bøde paa.

Hertil kom nu endelig den omdannende Indflydelse, som

Religionsforandringen øvede paa Landets Statsforfatning og Samfundsorden. Ogsaa denne maa, naar vor Historie oversees i sin Heelhed, erkjendes at have været en gavnlig. Men den blev dog en medvirkende Grund til, at Folkets historiske og politiske Liv gjennem en lang Periode gradviis visnede hen.

Det norske Over- eller Enekongedøme var, som i det Foregaaende fremhævet, yngre end det danske og svenske og derfor ogsaa i lang Tid svagere; det havde en mere udvortes eller vilkaarlig Charakter og savnede det Fødfæste, som hine havde opnaaet, i Religionen og Retsbevidstheden. Vi have erkjendt, at dette var en medvirkende Grund til, at de norske Konger af Harald Haarfagres Æt fremfor de danske og svenske antog sig Christendomens Sag, og at de, ved at stille sig med en brændende Iver i Spidsen for Omvendelsesverket og gennemføre det med en beundringsverdige Kraft, knyttede Folket paa det fasteste til deres Æt og den af denne repræsenterede Statsorden. Saaledes blev netop det norske Kongedømes tidligere Svaghed under Udviklingens Gang en Grund til dets senere Styrke, sammenlignet med det danske og svenske. Olaf Tryggvessøns og Olaf den Helliges Minde og navnlig den sidstes Helgenglorie gav det en Glands, som med een Gang hævede det fra en usikker Kamptilværelse op til en Højde, hvorhen Medbejlerne ikke kunde naa det. Det blev et Kongedøme af Guds Naade, endog fremfor det danske og svenske, som allerede under Hedenskabet havde havt et Slags religiøs Charakter, men derfor ikke blev saa fast knyttede til den nye Religion. Det opnaaede ikke der- ved umiddelbart en Magt og Myndighed, der var disses overlegen, men det indtog en Stilling i Folkemeningen, hvorfra en saadan Myndighed lidt efter lidt kunde erhverves. Medens Olaf den Hellige selv havde faaet at føle, hvorledes de ældre danske og svenske Kongelinjer saa ned paa Harald Haarfagres Efterkommere som paa Indtrængere, hvis Jævnbyrdighed de ikke vilde erkjende, fik Ætten gjennem ham en Legitimitet, hvorved ikke blot alle Krav paa Overhøjhed fra Dane- og Sveakongernes Side udelukkedes, men som blev Udgangs-

punktet for en Stræben, der endte med at sammentrænge al offentlig Myndighed hos Kongedømmet, i langt højere Grad end dette blev Tilfælde i Danmark og Sverige.

En saadan politisk Udvikling maatte føre til, at Folket i social Henseende blev nivelleret. Naar en Adel taber sin politiske Magt, plejer dens sociale Fortrin, dens Rigdom, det materielle Grundlag for dens Magt, at følge med i Løbet. Det norske Aristokrati havde udviklet sig med Stammeforfattningen, dets Magt var grundet paa Selvstyrelsen i Folkets engere Kredse, og denne stod i nær Sammenhæng med det hedenske Religionsvæsen. Christendomens Indførelse, hvorved Kongedømmet befæstede sin Plads i Folkemeningen, maatte derfor tilføje Aristokratiet et Stød, som det ikke rigtig kunde forvinde. Det havde, efter Slaget paa Stiklestad, bøjet Nakkens paa en for alle Tider bindende Maade under Harald Haarfagres Æt og den af denne repræsenterede Statsorden; det havde traadt et Skridt tilbage; dets Kamp for en herskende Stilling under fremmede Fyrsters Overhøjhed var opgivet; men ved sine Traditioner var det dog saa nøje knyttet til den gamle Tingenes Orden, at det ikke heelt kunde gaa op i den nye og voxe med den. — Det historiske Liv kræver som det organiske vekslede Former; hvad der har været Organ for Væxt og Næring i een Periode, bliver ofte i den næste en død Bark, der skalles af eller lægger sig hindrende ivejen for Væksten. Naar et Folks forskjellige Dialekter t. Ex. indordnes under et eensartet Skriftsprog, der tillige bliver de højere Samfundsklassers Talesprog, da er derved en stor Fordeel opnaaet for Aandslivet, som paa denne Maade faar Sammenhæng og Eenhed; men, idet et saadant højere Skrift- eller Talesprog holder Dialektudviklingen i Tømme og antager en eengang for alle bestemt Form, kan det indtil en vis Grad komme til at stænge af for fortsatte Paavirkninger udenfra, hvilke derimod lettere gjøre sig gjeldende, hvor Dialekterne voxe frit og vildt. Det bliver efterhaanden stivt og gammeldags, og paa samme Tid tørrer det sine egne Kinder ud, hindrer den frie Væxt nedenfor sig. Hvad der var

et Fortrin til en Tid, kan saaledes gaa over til at blive en Hindring for den fortsatte Sprogudvikling. Paa lignende Maade forholder det sig nu ogsaa med et Aristokratis Betydning ligeoverfor det politiske eller nationale Liv i Almindelighed. Hos Aristokratiet samle Nationens Kræfter sig som i et Brændpunkt; det er i sin Tilbliven og i sin Glandsperiode, paa Højden af sin Magt, et Organ for Fremskridtet og Udviklingen, et stort Fortrin for det Samfund, i hvilket det har dannet sig; men det har en Tendents til at afukke sig, det faar fremfor de øvrige Samfundsklasser en Historie og Traditioner, af hvilke det mere og mere bindes, saa at det tilsidst ikke formaar at følge med i den fremadskridende Udvikling; det taber sin Spænsthed, dets Former bliver skjøre og skrøbelige, ude af Stand til at modstaa de Stød, der rettes mod dem, og imidlertid har det skygget over det øvrige Samfund, standset eller forsinket Væksten af nye aristokratiske Samfundsdannelser, saa at det Folk, der eengang ved Besiddelsen af et saadant Aristokrati var det første, det i national Henseende rigeste, netop af denne Grund kommer til at staa som det fattigste, det meest nivellerede, det, der allermeest savner Organerne for en videre fremadskridende Udvikling. Saaledes see vi det nu gaa i Norge, sammenlignet med de andre skandinaviske Lande. De gamle højbyrdige Ætter, der dannede Lendermandsaristokratiet, ejede en stor Deel af Landets Jord; de dannede en tætsluttet Kreds omkring Kongen og tilholdt sig den faktiske Enebesiddelse af alle de Poster i hans Tjeneste, som der var nogen Anseelse ved. Medens dette Aristokrati, der ved sine Traditioner var knyttet til en ældre Tingenes Orden, mere og mere tabte sin indre Livskraft, vedblev det altsaa dog at staa hindrende ivejen for Dannelsen af en ny Adel, mere svarende til den, der efterhaanden var bleven herskende hos de sydgermaniske Folk, og som havde sit Udgangspunkt i Tjenesteforholdet til Kongen. I Danmark og Sverige derimod, hvor Stammearistokratiet ikke havde været saa talrigt eller sterkt befæstet, fandt en saadan Adel bedre Plads for sin Udvikling, og denne Adel

maatte, netop fordi den var nyere, fordi den fra først af var oprunden med den moderne Stat og havde mere Overeensstemmelse med Adelen i det øvrige Europa, gaa fremad i Kraft, medens den gamle tabte sig, saa at Forholdet mellem de skandinaviske Folk i denne Henseende tilsidst vendte sig reent om: Norge, der begyndte med at være de store Ætters Land par excellence, endte med at have en Adel, der baade i social og politisk Henseende stod langt under Naborigernes og langt fra i samme Grad som denne formaaede at følge med i Udviklingen og opfylde de Krav, der stilledes til den.

Her ere imidlertid Forhold berørte, som først gjorde sig gjeldende længe efter det Tidspunkt, hvorved vi foreløbig have standset. — Ved dette Tidspunkt synes det norske Lendermandsaristokrati endnu at staa i sin fulde Kraft og var utvivlsomt langt sterkere end Aristokratiet i Danmark og Sverige. Om det end havde underordnet sig det nationale Kongedøme, vedblev det dog at være riigt og anseet og at besidde stor Magt over Folket. Den svekkende Indflydelse, som Religionsforandringen og den dermed følgende Omdannelse af den hele Samfundsorden maatte udøve paa det, kom først lidt efter lidt tilsyne; det var en Sygdom i Roden, der forblev skjult, medens Kronen tilsyneladende holdt sig frisk og frodig. — Kongedømmet havde gennem Christendomen opnaaet en Plads i Folkemeningen, hvorfra det tilsidst kunde tilegne sig al offentlig Myndighed i Landet; men det varede længe, inden det kom saavidt. Olaf den Helliges Efterfølgere paa den norske Kongethrone havde ikke længer at kjæmpe mod en Selvraadighedsaand, der foretrak fremmede Fyrsters Overhøjhed, fordi disse vare for langt borte til at kunne have noget Indseende med Landets indre Anliggender; deres Ret til den øverste Myndighed blev ikke længer bestridt, men de styrede i Forbund med Lendermændene. Det fra Stammeforfatningen nedarvede politiske Liv var endnu ikke uddøet, og dette Liv repræsenteredes af de gamle Storætter, til hvem altsaa Kongerne fremdeles maatte støtte sig for at styre Landet; Forskjellen synes kun at være, at efter Slaget paa Stikle-

stad blev dette Forhold et mere ordnet og varigt; det opfattedes som hvilende paa en Forpligtelse, hvilken de aristokratiske Ætter ikke efter eget Tykke kunde unddrage sig; det fik en højere moralsk Charakter, paa samme Tid som det vedblev at være et Forbund til begge Parters gjensidige Fordeel, saa at den nærmeste Virkning af Christendomens Indførelse og Befæstelse synes at være — ikke at svække eller undergrave noget af Organerne for Folkets politiske Liv, — men at styrke dem ved at knytte dem fastere sammen, at samle de Kræfter, mellem hvilke der hidtil havde bestaaet en indre Splid, og som ofte havde vendt sig i aabent Fiendskab mod hverandre.

Paa lignende Maade forholder det sig nu ogsaa med hvad der forøvrigt er bleven udviklet ovenfor om Religionsforandringens Indflydelse paa det nationale Liv. At den nye Tro kun blev tilegnet paa en yderst ufuldkommen Maade, at den, for at fæste rigtig Rod, krævede Forudsætninger, hvormed Folkets Charakter og Sæder kun lidet stemte overeens, at den følgelig havde mere Magt til at rive ned end til at bygge op, at den bidrog til at afstænge Felter, paa hvilke Folkets Evner hidtil havde kunnet udfolde sig, og til at udtørre Livskilder, som den ikke fuldt kunde erstatte: det var altsammen Forhold, hvis Virkning ikke kunde gjøre sig gjeldende paa nogen voldsom Maade, men som først lidt efter lidt kom tilsyne. Omvendelsesverkets nationale Charakter bidrog til at dække over det Brud, der var skeet, saa at det gamle Liv tilsyneladende usvækket kunde fortsættes gennem lange Tider. Den voldsomme Maade, hvorpaa den nye Religion havde fortrængt den gamle, ligesom i et aabent Slag, havde, saa lidet den end stemte med Religionens sande Charakter, dog maattet gjøre et dybt Indtryk og sætte Sindene i en Bevægelse, hvori det religiøse Liv fandt Næring; i Olaf den Hellige havde Folket faaet en Nationalhelgen, der omfattedes med den største Hengivenhed, og som blev et Tilknyningsbaand til den nye Religion, hvortil hverken Kirken i Danmark eller Sverige kunde opvise noget Sidestykke.

Gjennem den christne Kirke og Gejstlighed aabnedes der nye Forbindelser mellem Norge og Landene i Vesten, England og Irland, hvor der herskede et frodigt Aandsliv, og ad denne Vej modtog Landets Kultur mange og frugtbare Paavirkninger. Christendomen modarbejdede Vikingvæsenet; men det varede dog længe, inden dette ganske blev nedlagt; Nordmændene hevdede sin Overlegenhed tilsøs og fortsatte, om end efter en mindre Maalestok, det Eventyrerliv i fremmede Lande, der var saa skikket til at holde deres Evner vaagne, og hvorved deres Kultur havde modtaget den nødvendige Næring udenfra.

Der var altsaa Liv og Livsbetingelser; men dette Liv havde altfor liden Sammenhæng med Tidens nye Magter, til at det ikke efterhaanden maatte sygne hen.

UDSIGT
OVER
DEN NORSKE HISTORIE

AF
J. E. SARS

ANDEN DEEL

ANDEN: UDGAVE

CHRISTIANIA OG KJØBENHAVN
ALB. CAMMERMEYERS FORLAG
DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI
1893

I.

Kongedøme og Lendermandsaristokrati, 1030—1130.

Vi erkjende den afgjørende Virkning af Stiklestadslaget og Olaf den Helliges Kanonisation paa Norges politiske Forholde, naar vi se, hvorledes vor Historie efter dette Tidspunkt skifter Karakter, og hvorledes der nu, ovenpaa de voldsomme Brydninger, følger en Periode af omkring 100 Aar, i hvilke Landet har indre Hvile, eller i hvilke ialtfald de politiske Kampe baade forekomme lnngt sjeldnere og gribe langt mindre dybt ind. Det er aabenbart, at de Modsætninger, der hidtil have staaet saa skarpt ligeoverfor hverandre, ere blevne midlertidigt udsonede, og at der er vundet en aandig Basis for den nye Tingenes Orden, hvorved enhver Tanke om at helt omstyrte denne har været udelukket. Det vedblev vel fremdeles at være saa, at Kongens Magt for en væsentlig Del hvilede paa den Støtte, han fandt hos de store aristokratiske Ætter, hvis Huskarle og Langskibe udgjorde Kjærnen af Landets militære Styrke, og hvem Folket var vant til at følge i alt, hvad der vedkom Lov og Ret; men Hovederne for disse Ætter kunde dog ikke længere føle sig som uafhængige Herskere ligeoverfor Kongen eller opfatte sin Ret til at styre som en med dennes sideordnet, en ligesaa god eller bedre end hans, saa at de, ligesom *Erling Skjalgssøn*, stillede sine Betingelser for at gaa ham til Haande. Deres Forbund med Kongedømet stod ikke længere for Opinionen som en blot midlertidig Alliance, der var paabudt af Omstændighederne, og som atter kunde løses, naar disse skiftede; det var bleven sanktioneret af Religionen og derved op-højet over Hensynet til de blotte Interesser.

En Følge af den saaledes opnaaede Enighed kommer tilsyne deri, at Riget fra nu af kan optræde med større Eftertryk udadtil. Dette Tidsrum er Erobringernes og de store fælles Krigsforetagenders Periode i vor Historie. Indtil nu har det norske Rige havt at kjæmpe for sin Tilværelse paa engang mod indre og ydre Fiender; det var svagt, fordi det var splittet, og blev Gjenstand for idelige Angreb fra Naborigernes Side, der vare ældre og bedre befæstede; Dane- og Sveakongerne vilde ikke indrømme den norske Kongeæts Jevnbyrdighed, og Gang efter Gang lykkedes det dem at omstyrte Harald Haarfagres Bygning, fordi denne endnu savnede den nødvendige indre Retsgrund. Nu, efterat det norske Rige er bleven politisk konsolideret, vender Bladet sig; det er nu Norge, der optræder som den angribende Part.

Magnus den Gode underlægger sig Danmark, og det lykkes ham at slaa tilbage alle Forsøg paa at fravriste ham dette Herredøme, skjønt man kan være vis paa, at de norske Krigere i hans Følge ikke have forsømt at tage fuld Revanche for det Overmod, som Danerne havde vist i Norge under Sven Alfvasøns Styrelse,¹ og skjønt visselig hans Medbejler til Danmarks Throne har havt langt sterkere Sympathier for sig hos det danske Folk, end han selv. Ogsaa hans Eftermand, *Harald Haardraade*, fastholder de Krav paa Danmark, som den norske Kongeæt nu har erhvervet, og hvori den efter Olaf den Helliges Fald indtraadte radikale Omvæltning i det indbyrdes Forhold mellem Rigerne paa en saa iøjnefaldende Maade kommer tilsyne, og, om det end ikke lykkes ham at gennemføre disse Krav, fordi det danske Folk nu staar fast og enigt ved Sven Estridssøns Side, hævder han ialtfald Norges militære Overlegenhed paa sine mange Krigstog mod Danmark, hvilke Sven ikke en eneste Gang vover at gjengjælde.² Omsider samler han alle Folkets Stridskræfter til det skjæbnsvangre Tog mod England, hvor han falder med Kjernen af det norske Aristokrati. Hans Eftermand har et fredeligt Sind, og Landet trængte vel desuden nogen Hvile efter det store Nederlag ved Standfordbro. Men under *Magnus Barfod* gjenoptages den krigerske Virksomhed; han angriber Sverige og underlægger sig paa sine Tog mod Vesten store Stykker af Skotland og Irland. Som det sidste i Rækken af de store Krigsforetagender, i hvilket

¹ *Munch, Det Norske Folks Hist., II. S. 18.*

² *Munch, N. F. H., II. S. 231.*

det samlede norske Rige udfolder sin Kraft, staar endelig *Sigurd Magnussøns* Tog til det hellige Land, — det største, der nogensinde gik did fra de skandinaviske Lande, og paa hvilket han fulgtes af 10,000 udvalgte Krigere fra alle Landets Bygder, deriblandt mange Lendermænd og andre mægtige Mænd.

Denne de norske Kongers paa Erobringer og Krigstog i fremmede Lande rettede Virksomhed vidner om, at de i det Hele taget gennem dette Tidsrum har havt nogenlunde frie Hænder hjemme; den hænger sammen med Rigets politiske Konsolidation; derved nemlig, at de indre Kampe have naaet frem til en foreløbig Afslutning, ere Kræfter blevne fri, som kunde vendes udad. — Imidlertid var, som vi vide, den Ro, der udmerker Tidsrummet fra 1035 til 1130 i Modsætning til det nærmest forudgaaende, ingenlunde nogen fuldkommen uafbrudt, og det mangler heller ikke i denne Periode paa enkeltvise voldsomme Rivninger. Stammehøvdingerne havde underordnet sig det nationale Kongedøme; men de besad fremdeles saa stor Magt, at de maatte have ondt ved at finde sig helt tilrette i det undersaatlige Forhold, om de end ikke længere betragtede dette i sin Almindelighed som et dem paatvunget Aag, og at det jevnlige maatte hænde, at en og anden af de mægtigste blandt dem, naar han blev ægget, faldt tilbage i den fordums uindskrænkede Selvraadigheds Traditioner. Kongedømmets Ret var blevet paa en for alle Tider bindende Maade anerkjendt og befæstet; men den tænktes fremdeles som hvilende paa en Overenskomst, — som en Ejendom, der, om end i en særlig Grad stillet under Religionens Værn, alligevel havde sine bestemte Grændser, og ethvert Forsøg paa at overskride disse Grændser kunde opfattes som et Brud paa den indgangne Overenskomst, hvorved ogsaa den anden Part løstes fra sine Forpligtelser.

Endog *Magnus den Gode* selv, der var bleven modtaget under almindelig Jubel som den hellige Konges egen Søn og Befrieren fra det ydmygende Fremmedherredøme, fik at føle, at, saa stærk end Tilslutningen til det nationale Kongedøme havde været, saa var den dog fremdeles en betinget, og at de «gjæve Bønder» altid vare ferdige til at sætte Haardt imod Haardt, saasnart de mente, at han ikke overholdt sine egne Løfter og «den blide Adalsteinfostres Love»,¹ hvorved

¹ *Sighvat Skalde Bersöglisvísur, Snorre, Heimskr. (Ungers Udg. S. 527).*

Forholdet mellem Konge og Folk engang for alle skulde være ordnet. Han begyndte at blive haard mod dem, der havde været hans Faders Fiender, heder det, og navnlig mod Thrønderne; somme drev han af Landet, somme maatte opgive alt sit Eje, for andre lod han nedhugge Kvæget. Herover opstod megen Knurren; «Thingmændene stak Næsen i Felden»;¹ Bønderne holdt Stevnelag og sagde sig imellem: «Hvad tænker denne Konge paa, siden han bryder Loven med os? Mindes han ikke, at vi ikke ere vante til at taale nogen Uret? Farer han saaledes frem, vil det gaa ham, som det gik hans Fader og andre Høvdinger, hvem vi have dræbt, fordi vi ikke vilde finde os i deres Overmod og Lovløshed.» Misnøjet blev saa almindeligt og antog en saa truende Karakter, at Kongens Raadgivere følte Nødvendigheden af at lægge sig imellem, og ved deres Forestillinger omstemtes ogsaa hans Sind, som det fortælles, saa at han fra nu af viste sig mild og eftergivende, fornyede sit Løfte om at lade alle nyde Fred og forbedre Lovgivningen, og tilbagekaldte flere af de mest forhadte Paalæg, der vare blevne staaende siden Sven Alfivasøns Tid. Hans senere Styrelsestid optoges saagodtsom helt af Kampene om Herredømmet over Danmark, og den Lykke, der fulgte ham i disse Kampe, det Heltmod, han lagde for Dagen, i Forbindelse med hans andre ypperlige Egenskaber, hans, som man tydelig kan skjønne, paa engang milde og faste Karakter knyttede efterhaanden alle Landets Høvdinger til ham med en Hengivenhed, der hindrede ethvert videre Sammenstød.

Anderledes syntes Forholdet at maatte blive under hans Eftermand, *Harald Haardraude*, der i mangt og meget var ham saa ulig. Hvad *Adam af Bremen* siger om Harald: — at han «overgik alle rasende Tyranner i Grumhed», og at «han formedelst sin Graadighed og Grumhed var forhadet af alle», — kan vel ikke gjelde som et paalitligt eller upartisk Vidnesbyrd; men ogsaa det Billede, den islandske Tradition har givet af ham, er et næsten skummelt, og det uagtet Harald, der selv var Skald og forstod at sætte Priis paa Skaldekunsten, allerhelst naar den anvendtes til hans egen Forherligelse, altid viste sig som en stor Ven af de islandske Skalder og af Islænderne i Almindelighed, og derfor ogsaa, som det udtrykkelig siges,

¹ *Sighvats Bersöglisvisur.*

blev mere yndet hos disse end nogen anden norsk Konge.¹ Man huske den Sammenligning mellem ham og hans Halvbroder Olaf den Hellige, der hos *Snorre* er lagt Høvdingen *Haldor Brynjulfsson* af Vettaland i Munden. Haldor hørte engang paa, heder det, at der taltes om de to Konger, og at man mente, at de havde været meget forskellige; han sagde da: «Jeg var med begge Brødrene i megen Kjærlighed, og begges Skaplynne var mig vel bekendt; men jeg har aldrig fundet to Mænd, der vare hinanden mere lige i Sind; de vare begge de klogeste og vaabendjærveste Mænd, begjærlige efter Gods og Magt, myndige og ikke meget nedladende, strenge Herskere og haarde til at straffe. Kong Olaf tvang Landsfolket til Kristendom og rette Seder og revsede grumt dem, der stode ham imod; Landets Høvdinge taalte ikke af ham, at han dømte efter Retferdighed og uden Persons Anseelse; de rejste en Hær mod ham og fældte ham i hans eget Rige; derfor blev han hellig. Kong Harald derimod herjede for at vinde Berømmelse og Magt; han brød under sig alle dem, han kunde, og faldt paa andre Kongers Grund.» I denne Sammenligning er vistnok Hovedpunktet rigtig truffet og fremhævet. De to Brødre have i Hensyn paa oprindelige Anlæg havt meget tilfælles; men de ulige Tidsomstændigheder, under hvilke disse Anlæg kom til syne og ufoldede sig, medførte dog, at det samlede Indtryk af deres Personligheder blev et helt forskjelligt. *Olaf* fandt en stor Opgave for sig, da han kom til Riget, og, idet han samlede sine Evner om denne, adledes hans Natur; dens skarpe Kanter udjevnedes, og hans Liv blev i Erindringen indordnet under en højere Sammenhæng, for hvilken Indtrykket af de mange enkelte Træk af Voldsomhed, Haardhed og personlig Hadskhed maatte træde tilside, som naar Sollyset falder paa et Fjeld og lader os se mildere, mere afrundede Former der, hvor vi under en anden Belysning vilde se bratte Styrtinger. *Harald* derimod blev Konge, efterat Kampen mellem den gamle

¹ *Snorre, Heimskr. Har. Haardr. S. Cap. 36 (Ungers Udg. S. 574—75). Flat-eyjarbók, III. S. 343:* „Var Haralldr konungr þui mikill uinr þeirra (d. e. Skalderne) ath honum þotte gott lofit þuiat hann uar þessa heims hofdingi hinn mesti.“ — Et merkeligt Vidnesbyrd om, hvor populær Harald Haardraade har været hos Islænderne, er hvad der fortælles i *Sturlunga-Saga, II, 1. S. 62*, at nemlig Thord Kakale forud for Søsletaget paa Floen i 1244 gjorde det Løfte, at han og hans Mænd skulde vandfaste alle Fredage i et helt Aar og derhos lade købe Sjølemesser for Kong Harald Sigurdsson i tolv Maaneder.

og den nye Tingenes Orden allerede havde naaet en foreløbig Afslutning; hans Styrelse kunde saaledes ikke optages af store Reformplaner; han beholdt ogsaa paa Thronen noget ved sig af Lykkeridderen, der er lige glad ved, hvor han skal vende sig, forudsat at der er Gods eller Berømmelse at tjene, og hans Haardhed og hensynsløse Magtbegjer maatte derfor fremtræde saameget mere utilsløret og efterlade et saameget uhyggeligere Indtryk. Olaf var streng og opfarende i sin Vrede; men der synes tillige at have været et Alvor og en Værdighed over hans Væsen, der paabød Agtelse, og han viste sig altid som den samme. Harald derimod fandt Behag i alskens Skjemt og i grove Løjer, der stundom grændsede til det Upassende eller Uanstændige; naar han var godt stemt, kunde han more sig ved ethvert vittigt Indfald, om det endog gik ud over ham selv; men til andre Tider var det farligt at spøge med ham; han var lunefuld og forfængelig som en ægte Poet, og man vidste aldrig rigtig, hvor man havde ham. Han gjaldt ikke for at være synderlig ordholden; vi se, at han kunde være uædelmodig i sin Hævn, at han havde «Gamen af at erte» sin faldne Modstander (som med Finn Arnessøn efter Nisaa-Slaget), at han var alt andet end kræsen i Valget af Midler, hvor det gjaldt at komme en Fiende tillivs, og, medens han tøjede sin Magt saalangt, han paa nogen Maade kunde, syntes han dog fornemmelig at bruge den til stadig at forøge sine fra Udlandet hjembragte Gulddynger.

Under en saadan Konges Styrelse maatte det jevnlig hænde, at Storhøvdingerne fandt det for trangt for sig, og at det kom til fiendtlige Sammenstød mellem dem og ham, og om slige Sammenstød have, som bekjendt, Kilderne ogsaa adskilligt at berette. Saaledes se vi *Einar Thambarskelver*, den ypperste Høvding i det Thronhjemske, optræde paa en Maade, der minder om «Rygekongen» Erling Skjalgssøn; han talte Bøndernes Sag paa Thinge, naar Kong Harald tyktes dem at ville gaa deres Ret for nær, og tvang ham oftere til at give efter; han var saa populær i sin Hjembygd og kunde omgive sig med en saa talrig Skare af væbnede Mænd, at Kongen ikke vovede at binde aabent an med ham, men maatte gribe til den Udvej at rydde ham afvejen ved et lumskt Overfald. En anden Høvding, *Haakon Ivarssøn*, blev ligeledes Harald en farlig Modstander ved den Yndest, han nød hos sine Hjembygdinger, de oplandske Bønder, blandt hvem han vakte en aabenbar og vidtforgre-

net Opstand. *Finn Arnessøn*, der havde været Kongedømmets ivrigste Tilhænger under Olaf den Hellige, men som troede sig behandlet paa en svigefuld Maade af Harald, forlod i Vrede Landet og gik Kong Sven af Danmark til Haande. Og flere have uidentvilt fulgt hans Exempel, om de end ikke ere nævnte i Kilderne. «Paa denne Tid, heder det, vare Lendermændene i Norge saa overmodige, at saasnart de i et eller andet Stykke bleve misfornøjede med Kongen, løb de af Landet syd til Danmark, til Kong Sven, som da gjorde dem til store Mænd i sit Rige, gav dem Guld eller viste dem anden Hæder, efter hvad Skalden Thjodolf siger: «En vakker Skare har sveget sin Troskab, forladt sin ædle Herre og gaaet over til Sven; denne for brave Mænd uverdige Ferd vil længe mindes».¹ Maaske tør man ogsaa se en af Grundene til, at Harald aldrig opnaaede at vinde fast Fod i Danmark, uagtet sine Sejre, deri, at Lendermændene ikke fulgte ham saa villigt, som de havde fulgt Magnus.² Paa den anden Side er den Omstændighed, at han kunde fortsætte denne Krig i en saa lang Række af Aar, uden at forulempes ved noget Angreb fra dansk Side, og at han, umiddelbart efterat Freden med Danmark var bleven sluttet, kunde indlade sig paa nye og endnu mere omfattende Krigsforetagender, et Bevis for, at aabenbare Frafald, saadanne som Finn Arnessøns og Haakon Ivarssøns, dog have hørt til de sjeldne Undtagelser, og at Stemningen i det Hele nu var bleven altfor loyal, til at den Uvilje, som Haralds Herskeryge og Pengegriskhed vistnok maa have vakt hos mange baade af Folket og Høvdingerne, kunde bringe dem til at indtage noget ligefrem fiendtligt Forhold til det nationale Kongedømme. Det er bekjendt, hvorledes Harald engang satte Høvdingernes Troskab paa Prøve ved Hjælp af et Par danske Mænd, som han havde opsnappet, og som han fik til at drage om i Landet under Foregivende af, at de vare udsendte af Kong Sven i det Ærinde at vinde Stormændene for ham ved Penge og gode Løfter. Disse Udsendinge kom ogsaa til *Einar Thambarskelver*, og han svarede dem, da de havde forebragt sit Ærinde: «Det er alle vitterligt, at Kong Harald ikke er min Ven, medens Kong Sven ofte taler venskabeligt om mig, og hans Ven vil jeg gjerne være, hvilket I og skulle sige ham; men kommer han til Norge med en Krigshær og herjer i Kong Haralds Rige,

¹ *Morkinskinna*, S. 60—61. *Fagrskinna*, Cap. 190.

² *Muneh*, N. F. H., II. S. 213.

da vil jeg staa ham imod med al min Styrke og yde Harald al den Hjælp, jeg formaar.« Saaledes havde ikke Einar tænkt, dengang Olaf den Hellige styrede Landet og den danske Konge ved lignende Midler søgte at vinde dets mægtige Mænd for sig, og dette Træk er altsaa atter et Vidnesbyrd om, at saa overensstemmende end i mangt og meget de politiske Tilstande syntes at arte sig under Harald Haardraade og Olaf den Hellige, saa var der dog efter dennes Fald indtraadt en dybt indgribende Forandring i det Forhold, hvori Repræsentanterne for den fordums uafhængige Høvdingemagt stillede sig til det nationale Kongedøme. — Det er et misvisende Udtryk, naar *Munch*¹ taler om et «Lendermandsparti» og en «Lendermandsopposition» under Haralds Styrelse. Derimod passer dette Udtryk paa Tiden før Stiklestadslaget. Dengang vare de store Høvdinge endnu ikke definitivt bøjede under Indflydelsen af de Ideer, hvorpaa den nye Tingenes Orden var bygget; derfor kunde de endnu da forene sig til en Kamp, hvis mere eller mindre bevidste Formaal var at gjenvinde den gamle Uafhængighed under fremmede Fyrsters Overhøjhed. Nu var Broen, der førte tilbage til en saadan Tilstand, kastet af, og derved tillige en særskilt Politik, en samlet Stræben fra Lendermændenes Side for lange Tider bleven umulig. Rivningerne mellem Kongedøme og Høvdingemagt under Harald Haardraades Styrelse have ogsaa kun Karakteren af mere eller mindre tilfældige Sammenstød, lejlighedsvis Udbrud af den enkelte Stormands Trods eller Uvilje, der savne indbyrdes Sammenhæng og principielt Grundlag. Man ser af disse Rivninger, at de store Lendermandsætter fremdeles bevarede det meste af sin faktiske Magt, men tillige, at den Retsgrund, hvorpaa de tidligere havde staaet, og hvorfra de havde kunnet danne en virksom og tætsluttet Opposition ligeoverfor Kongedømmet, var opgivet.

Harald Haardraade efterlod to Sønner, som begge toges til Konger i hans Sted; men da den ældre, *Magnus*, faa Aar efter døde, blev den yngre, *Olaf (Kyrre)*, Norges Enekonige. Under hans 26aarige Styrelse havde Landet Fred baade ude og hjemme; han var af en stilferdig og religiøs Natur, der satte mere Pris paa et mageligt Livs Glæder end paa Magt og Berømmelse; han syslede mest med Ordningen af Rigets kirkelige Forholde og viste ogsaa paa dette Felt et forsigtigt Maadehold, hvorved han undgik at vække nogen Uvilje mod sig. Det var en god

¹ *N. F. H., II. S. 179, 231 o. f. St.*

Tid for Landet, men en saadan, der ikke frembød meget Stof for Skalder eller Sagamænd, saa Kilderne kun have bevaret faa og sparsomme Efterretninger om den. Efter hans Død blev der atter to Konger i Landet, idet hans Søn *Magnus* hyldedes i Viken, medens Thrønderne og Oplændingerne hyldede hans Brodersøn *Haakon Magnussøn*. Vi se saaledes Gang efter Gang, hvorledes Tanken om Rigets og Statsstyrelsens Enhed, skjønt den nu havde fundet Indgang, alligevel fremdeles maatte underordne sig den i Folkets Sedvaner og historiske Tradition saa dybt begrundede Opfatning af Kongedømet som en personlig Ret, der tilkom alle en Konges efterladte Sønner, — en Odel, der kunde deles som al anden Ejendom. Vi se fremdeles, at de store aristokratiske Ætters Ærgjerrighed bidrog til at støtte denne Opfatning; somme af Lendermændene, heder det nemlig, sluttede sig til *Magnus*, andre til *Haakon*, og paa begge Sider var det vel nærmest eller tillige for sin egen Magt, de stred, naar de stred for den af dem hyldede Konge, som hvis Raadgivere eller Støtter de optraadte. Ved et Møde mellem de to Konger blev det foreslaaet at dele Riget halvt mellem dem;¹ men herpaa vilde *Magnus*, der havde arvet Farfaderens herskesyge og ærgjerrige Sind, ikke indlade sig; han krævede det Hele, skjønt hans Medbejler allerede havde vundet en stor Del af Folket for sig og navnlig befæstet sig i Thrøndernes Yndest ved at eftergive dem nogle af de Paalæg, der vare blevne indførte i *Sven Alfivasøns* Tid. *Haakons* pludselige Død syntes for denne Gang at skulle afvende Faren for en Borgerkrig. Nu stod jo nemlig *Magnus* som den eneste lovlige Arving til Riget. Alligevel kunde Kong *Haakons* Fosterfader, den mægtige Lendermand *Steigar-Thore*, ikke bekvenme sig til Underkastelse; han havde ledet alle de Skridt, hans Fostersøn foretog, og været den egentlig Styrende i hans Navn, og, hellere end nu at opgive Magten og bøje sig for *Magnus*, som han vidste maatte være ham fiendsk, valgte han det Raad at opstille en ny Thronprætendent, hvortil han udsaa en dansk Mand af god Æt, der havde staaet i megen Yndest hos *Haakon*. Det var et Forspil til hvad der saa ofte gjentog sig under Borgerkrigene, efterat Partiaanden var bleven rigtig vakt og Lendermændene havde faaet Smag paa at herske gennem Kongedømet og de af dem fremdragne Thronprætendenter. Han «opstillede en falsk Konge, saadan som Skik er hos Nordmændene» (sicut mos est

¹ Ifølge det i *Magnus Barfods Saga* hos *Snorre Cap. 1.* citerede Vers.

Norwagiensibus) heder det med et Udtryk af Indignation hos *Thjodrek Munk*¹, der havde oplevet de blodige Thronstridigheder efter Sigurd Jorsalfarers Død og været Vidne til, hvorledes den ene Eventyrer efter den anden kunde melde sig som Kongesøn og vinde Tilhæng og bringe ny Forstyrrelse over Landet. Dennegang synes dog ikke Grunden at have været tilstrækkelig forberedet for slige Experimenter, og Steigar-Thores Kongsemne havde ikke engang det Skin af Legitimitet, som var nødvendigt ligeoverfor den store Mængde: han kunde ikke engang ud gives for at være af den rette norske Kongeæt. Det heder vel, at flere Høvdinge, foruden Steigar-Thore, og en stor Del eller Størstedelen af Thrønderne sluttede sig til ham; men den Lethed og Hurtighed, hvormed det hele Opstandsforsøg blev kuert, viser dog, at det maa have været et ilde betænkt og forhastet Foretagende. Thrønderne fik nu bøde for sin Ulydighed, og Magnus behøvede ikke at tro sig bunden ved de Indrømmelser, som hans Medbejler havde gjort for at vinde deres Yndest.² — Endnu var der dog, efter Steigar-Thores Fald, en Lendermand, som vægrede sig ved at gaa Magnus til Haande, eller, som det udtrykkes, at «give sig i hans Vold»,³ det var *Sveinke Steinarsson*, der ligesom Steigar-Thore havde været Kong Haakon Magnussøns Fosterfader og hengivne Ven. Men, medens Steigar-Thores Handlemaade efter Fostersønnens Død bringer os til at tænke paa en følgende Tidsalder, da Lendermændene søgte at herske gjennem Kongedømmet ved at opstille Thronprætendenter af sin egen Midte, viser Sveinkes Opræden ham snarest som Repræsentant for en Tid, der nu holdt paa at svinde, da Lendermændene kunde føle sig som uafhængige Stammechefer og indtage et Forhold til Kongen som den ene Souveræn ligeoverfor den anden. Sveinke hørte hjemme øster i Ranrike ved Gautelven, altsaa i den Del af Landet, som fra først af havde hyldet Magnus; alligevel havde det ikke lykkets denne at faa ham til at underkaste sig, saalænge hans Fostersøn Haakon levede. Nu, da Magnus stod som den eneste lovlige Konge i Landet og Opstandsforsøget i det Nordenfjeldske var slaaget ned, kunde han vente, at det ikke vilde falde ham vanskeligt at bøje den trodsige Høvding. Han sendte derfor en af sine

¹ *Cap. 31 (Scriptores Rer. Danicæ. V. 338).*

² *Munch, N. F. H., II. S. 448—89.*

³ *Morkinskinna, S. 136.*

tro Mænd, den thrønderske Lendermand Sigurd Ullstreng, til Viken, hvor han skulde tilstevne et Thing og forelægge Sveinke to Vilkaar: enten at gaa Kongen til Haande og yde ham alle lovlige Udredslser eller opgive de Forlehninger, hvormed han sad inde. Sveinke indfandt sig ogsaa paa Thinget, omgivet af en talrig Skare af brynjeklædte Mænd, der «vare at se til som blinkende Ismasser»;¹ men paa de til ham fremsatte Krav svarede han kun med Haansord, og, da han tilsidst bød sine Mænd at staa op og gribe sine Vaaben, var der intet andet Raad for Sigurd Ullstreng end at skyndsomt forlade Thinget med uforrettet Sag. Kongen indsaa nu, at han selv maatte give sig i Kast med Sveinke; han lod udruste fem Skibe, hvormed han sejlede sydover for at tage Hevn for det Overmod, der var vist ligeoverfor hans Ombudsmand. Han fandt imidlertid Sveinke saa vel forberedt, omgivet af en saa talrig og godt udrustet Hær, at han ansaa det for raadeligst at indlade sig i Underhandlinger med ham. Hans første Fordring var, at Sveinke skulde opgive alt sit Gods, forlade Landet og aldrig komme tilbage. Men herpaa vilde denne ikke gaa ind; han vilde heller falde end fly sin Odel. Kongen viste sig ogsaa villig til at slaa af, og ved fælles Venners Mellekomst bragtes det til et Forlig, hvorefter Sveinke skulde forlade Landet og være borte i tre Vintre, men beholde alt sit Gods, der i hans Fraværelse skulde staa under hans Venners Varetægt. Det blev nu snart aabenbaret, fortælles der videre, hvor stor Skade det var for Bønderne i Sveinkes Hjembygd, at de maatte undvære sin gamle Høvding; thi alskens Røvere og Ransmænd, der plejede at have sit Tilhold i Grændsebygderne omkring Gautelven, vovede sig nu frem, da de ikke længere havde ham eller hans Huskarle at frygte, og gjorde saamegen Ustyr, at Kong Magnus blev nødt til, endnu før de tre Vintre vare forbi, at kalde Sveinke tilbage og gjengive ham alle hans Ejendome og Forlehninger, for at han, som før, kunde vogte Grændserne og holde Orden i Bygden. Det er sidste Gang, at vi se en enkelt Lendermand være dristig eller mægtig nok til aabent at prøve Styrke med selve Kongedømmet. Men i en Grændsebygd som Ranrike maatte Forholdene ogsaa i mangt og meget arte sig paa en ejendommelig Maade, og her maatte en slig uafhængig Høvdingemagt

¹ „Var sem a ismol veri at sia, sva var þat liþ vel bvit at vapnom oc bryniom.“ *Morkinsk.*, S. 137.

kunne holde sig længere og bedre end i det øvrige Land, hvor der ikke blev stillet saa store Krav til de lokale Myndigheder.

I den følgende Del af *Magnus Barfods* Regjeringstid og i det Tidsrum, i hvilket hans Sønner styrede Landet, møde vi vel fremdeles Spor af Rivninger mellem Kongedømmet og Hovederne for de store Lendermandsætter, (som f. Ex. Magnus's Strid med *Skofte i Giske* og hans Sønner, Sigurd Magnussøns Strid med *Sigurd Ranessøn* og Eystein Magnussøns med *Ingemar af Ask*), og vi gjenkjende i enkelte Træk de fordums Stammehævdingers Selvraadighed og Stolthed; men disse Rivninger synes dog ikke paa langt nær at have havt en saa voldsom Karakter som de hidtil omtalte, og det er sjensynligt, at Kongedømmet nu indtog en altfor overlegen Stilling, til at nogen enkelt Lendermand turde vove at prøve Styrke med det eller vise det aabenbar Trods; for den Lendermand, der paadrog sig Kongens Vrede eller kom i Strid med ham, var det nu, hvor mægtig og højt anset han end kunde være, intet andet Valg end enten at underkaste sig eller forlade Landet.

Af Magnus Barfods i Norge efterladte tre Sønner, der alle toges til Konger efter ham, i Lighed med hvad der var skeet efter Harald Haardraade og Olaf Kyrre, døde den yngste, endnu inden han havde opnaaet Mandsalderen; hos de to andre se vi de to Karakter- og Virksomhedsretninger, der hidtil havde vexlet inden Kongesættten, — den fredelige Herskers, Lovgiverens, Reformatorens paa den ene Side, den ærgjerrige, eventyrsøgende Krigerhævding og Vikings paa den anden, — optræde i en ny Modsætning, der er bleven saa mesterlig skildret i den berømte Mandjevning mellem Kongerne. Hos enkelte af Ættens Medlemmer synes disse to Retninger ligesom at have smeltet sammen, saaledes hos Olaf Tryggvessøn og Olaf den Hellige; til andre Tider træde de ud fra hinanden og finde hver sin Repræsentant, saaledes Haakon Adalsteinsfostre, der blev elsket af Folket, og som ordnede og forbedrede Lovene, medens hans krigerske Idræt indskrænkede sig til at verge Landet mod Angreb udenfra, ligeoverfor Erik Blodøxe og hans Sønner, veldige Krigsmænd og Vikinger, der vare afholdte inden Kredsen af sine haandgangne Mænd, men som ikke forstode at vinde Folket for sig eller at knytte sit Navn til Fremskridt i Landets indre Udvikling; saaledes Olaf Kyrre, der havde sin Glæde af Bøndernes Velstand og Tilfredshed, ligeoverfor Harald Haardraade eller Magnus Barfod, der var vennensæl blandt sine Mænd,

medens han tyktes Bønderne haard, og som plejede at sige: «Til frægdar skal konung hafa, en ekki til langlifis».¹ *Eystein Magnussøn* slægtede mest paa Haakon Adalsteinsfostre og Olaf Kyrre; hans Bedrifter vare af en fredelig Art; han lod bygge Kirker og Klostre og sørgede for Byernes Forskjønnelse; han var lovkyndig og veltalende, hjalp alle dem til Rette, der forebragte ham sine Kjæremaal, viste stor Iver for Lovenes Overholdelse og Forbedring og blev derved Folkets Yndling. Hos *Sigurd Jorsalfarer* derimod, der levede længst af Brødrene og i en Række af Aar styrede Landet som Enekonge, synes der at have været mest af Harald Haardraades og Magnus Barfods Natur: den urolige Vikingaand, Tørsten efter Berømmelse og krigerske Eventyr i fremmede Lande. Men for hver Gang denne Aand træder frem paanyt, synes det at være i en formindsket Maalestok og under mindre gunstige Omstændigheder, der ikke tillade den at udfolde sig saa frit eller sterkt. De samme Egenskaber, der til een Tid skabe en Helt, naar under andre Forhold kun op til at frembringe en vandrende Ridder. Harald Haardraade havde ligesom Sigurd, og langt mere end ham, tumlet sig paa Tog i Sydens Lande; men da han kom hjem, fandt han ogsaa her et Virksomhedsfelt for sig, der stemte med hans Natur, og paa hvilket hans Evner kunde udfolde sig, saa at han ikke sank sammen eller blev mørk og utilfreds. Han havde ferdets i den byzantinske Kejsers Paladser og seet al den Pragt og Herlighed, som Syden frembød, og hørte siden gjerne sin «utferdarsaga» foredrages;² men han laa ikke under for disse Indtryk; han var sterk nok til at finde sig fuldkommen tilrette i de mere tarvelige hjemlige Forholde, trods alt hvad han i sin Ungdom havde seet og oplevet, og det fortælles udtrykkelig om ham, at han, efterat være bleven Norges Konge, overholdt nøje de gamle nationale Skikke og Sedvaner.³ Sigurd derimod rugede over Minderne fra sit Tog til Syden, saa det blev til en Sygdom; det synes næsten, som at hans Liv var afsluttet med dette Tog, og at han, ved at tænke paa al den Hæder, som var bleven vist ham i det hellige Land og hos den byzantinske Kejser, glemte sine Omgivelser og blev fremmed for dem. Han var ikke lovkyndig som Broderen Eystein, havde heller ikke dennes Evne til at omgaaes Folket eller hans

¹ „En Konge er til for at vinde Berømmelse, og ikke for at leve længe“.

² *Morkinsk.*, S. 72.

³ *Munch, N. F. H.*, II. S. 372 og 1046—74.

Sans og Iver for at ophjælpe dets Velstand;¹ paa den anden Side fandt han heller intet nyt Formaal for den Higen efter krigerske Bedrifter, der havde ført ham ud paa hans Tog til det hellige Land; saaledes hensank han mere og mere i et mørkt Tungsind, der stundom gik over til ligefremt Vanvid, og naar disse mørke Øjeblikke kom over ham, var han voldsom og umedgjærlig og foretog sig da ofte Handlinger, der maatte vække Uvilje eller Forargelse. Et saameget merkeligere Vidnesbyrd er det om den loyale Stemning, der nu var bleven herskende, at han desuagtet synes at have bevaret Folkets Agtelse og Hengivenhed til det Sidste, og at der ikke tales om noget Udbrud af Misnøje mod ham fra den Tid, i hvilken han som Enekonge styrede Landet.

Det fortælles i Sagaerne om Sigurd Jorsalfarer og hans Brødre, at de, under Udrustningerne til det store Korstog, «maatte i mangt og meget søge at gjøre sig Landsfolket forbundet, inden de kunde opnaa at samle et saa udsøgt Mandskab til dette Tog, som de ønskede, og at de da afskaffede mange Tyngsler, Paalæg og trykkende Byrder, som Konger og Jarler havde lagt paa Folket, og forvandlede saaledes Trældom til Frihed, hvilket vandt dem megen Vennesælhed hos hele Almuen».² Denne Efterretning stadfæstes ved Frostathingsloven, hvis sidste Afsnit indeholder endel Retterbøder, som Kongerne Sigurd, Eystein og Olaf havde givet, og hvorved der tilstodes Thingforeningens Bønder Fritagelse for visse Paalæg, eller hvorved Kronen opgav visse Rettigheder, som den hidtil havde gjort Krav paa. Man ser, at de her nævnte Paalæg ere ganske de samme, der i Sagaerne omtales som indførte i Sven Alfivassøns Tid, nemlig at Ingen skulde forlade Landet uden med Kongens Tilladelse, at Skibe, som sejlede fra Landet, skulde yde en vis Afgift (*Landøre*), at Kongen skulde have alt jordsfundet Gods og al Arv, der tilfaldt utlæg Mand i hans Udlegd, at Bønderne skulde være forpligtede til at yde Kongen visse saakaldte Julegaver og til at opføre alle de Bygninger, han vilde

¹ Det tillægges ham vel i en Saga (*Aagrip, Cap. 49, Fornmanna Sögur, X. 418*) denne Kvidling:

„Bønder mig tykkes det bedste,
Bygget Land og Fred stande“.

Men Modsætningen mellem Eystein paa den ene Side og Sigurd og de denne omgivende „Guldhalse“ paa den anden er dog altfor tydelig til at kunne miskjendes.

² *Morkinsk., S. 156. Aagrip, Cap. 45. Snorre, Sag. Sig. Eyst. Ol., Cap. 19.*

have paa sine Gaarde, o. s. v. Nu vide vi vistnok baade af Sagaerne og af et Capitel i Gulathingsloven,¹ at disse Paalæg i det Væsentlige allerede forud vare blevne ophævede, — nogle allerede af Magnus den Gode, andre af Haakon Magnussøn Thorefostre, om hvem det heder, at han ved sin Hyldning fritog Thrønderne for Julegaver og Landøre og paa anden Maade bødede deres Ret. Men enkelte af dem have dog maaske fremdeles vedblevet at bestaa, og ialfald synes det vist, at for Thrøndelagens Vedkommende de af Haakon Thorefostre indrømmede Fritagelser atter ere blevne kaldte tilbage af Magnus Barfod, om hvem det siges, at han var meget vred over de «Storgaver», hvorved hans Medbejler havde vundet Folkegunst paa Kongedømmets Bekostning, og at han, da han havde kuet Steigar-Thores Opstandsforsøg, lod haarde Straffedomme gaa over Thrønderne.² Først under Magnus's Sønner er altsaa den sidste Rest af Sven Alfivasøns forhadte Lovgivning bleven endelig ophævet og Bondefriheden, som denne Lovgivning havde indskrænket efter dansk Mønster, atter over det hele Land bleven gjengivet sit gamle Omfang. Kongedømmet gav herved Slip paa noget af sin Myndighed og af sine Indtægter; men desto sikrere maatte det staa inden det saaledes begrændsede Omraade, desto mere ubetinget maatte det anerkjendes som den lovlige Statsordens Midtpunkt, medens der altid havde heftet et Præg af Voldsomhed ved det, saalænge det endnu fastholdt Krav, der vare indførte ved et Fremmedherredøme, og hvortil forhadte Minder knyttede sig.

Og saaledes syntes da den indre Fred at være bleven fuldkommen befæstet i Løbet af de hundrede Aar, der vare gaaede hen siden Stiklestadslaget. Vi se Rivningerne mellem Kongedømmet og Storhøvdingerne i de enkelte Landsdele blive sjeldnere og sjeldnere, antage en mindre voldsom Karakter og tilsidst rent ophøre; Konsekventserne af hvad der skete, da den ved Stiklestad fældede Konge erkjendtes som hellig og hans Søn kaldtes tilbage, træde klart frem, og det undersaatlige Forhold ligeoverfor Kongedømmet trænger saa dybt ind i alles Bevidsthed, at endog den mægtigste Høvding ikke længer tør vove at byde det aabenbar Trods. Men, medens den Forandring, der efterhaanden, under Indflydelse af Kristendomen og den nye Statsorden, indtraadte i Lendermændenes Stilling til

¹ Cap. 148.

² Munch, *N. F. H.*, II S. 489.

Kongedømmet og til Folket, maatte medføre, at slige Sammenstød som dem mellem Harald Haardraade og Einar Thambar-skjelver eller Magnus Barfod og Sveinke Steinarsson ikke længer vare mulige, skabte den paa den anden Side Betingelser, hvoraf nye Kampe fremgik, — Kampe med andre Formaal og en anden Karakter end dem, der hidtil havde fundet Sted. Vi maa derfor dvæle noget nærmere ved denne Forandring, og vi maa, for at Sammenhængen i den følgende Tids Begivenheder skal staa klar, gjenkalde i Erindringen Sætninger, der allerede i det Foregaaende ere blevne fremhævede eller lejlighedsvis berørte.

Det har været en oftere udtalt Mening, at Lendermands-aristokratiet i de første Aarhundreder af vor Historie gradvis arbejdede sig op i Magt og Anseelse, og at dets Blomstringsperiode var under de svage Konger af Harald Gilles Æt.¹ Dette vilde alene kunne være rigtigt under Forudsætning af, at Lendermands-aristokratiet var, ikke blot i Formen, men i Realiteten en Tjenstadel, og at det hovedsagelig byggede sin Magt paa sit Forhold til Kongedømmet. Vi maa, efter hvad der i det Foregaaende er udviklet², anse det for givet, at denne Forudsætning er falsk, at Lendermandsverdigheden og de kongelige Veitsler eller Forlehnninger fra først af kun vare et Baand, hvorved Kongedømmet søgte at knytte til sig Hovederne for de mange smaa aristokratiske Ætteforbund, mellem hvilke Landet var delt, og at sikre sig deres Troskab, — at følgelig Tjenstforholdet til Kongen, om det end bragte baade Ære og Fordel, alligevel for disse kun havde en underordnet Betydning, medens deres Magt i Hovedsagen hvilede paa et andet og uafhængigt Grundlag. Som Kongens egentlige Ombudsmænd og de umiddelbare Repræsentanter for hans Myndighed rundt om i Landsbygderne optræde gennem hele det ældre Tidsrum af vor Historie lige indtil Slutningen af det 12te Aarhundrede de saakaldte Aarmænd, hvem det paalaa at indkræve hans Indtægter, paase hans Ret, søge eller verge hans Sager og overhovedet tale og handle i hans Navn og paa hans Vegne overalt, hvor han havde nogen Interesse at varetage eller nogen Pligt at opfylde;³ om dem gjaldt det, at de skyldte Kongen alt, hvad de vare, og at deres Magt helt og holdent hvilede paa deres Tjenst-

¹ Se *t. Ex. Munch, N. F. H., II. S. 989—990 o. f. St.*

² Se *1ste Del, S. 120—22, 130—31, 136—37, 198—99, 204—6, 212—13.*

³ *Keyser, Norges Stats- og Retsforf., S. 207—8.*

forhold; men det var saa langt fra, at dette Tjenstforhold formaaede at hæve dem til nogen høj social Rang i Samfundet, at de tvertimod vare og stedse vedbleve at være Gjenstand for en almindelig Ringeagt, trods den vidtstrakte Myndighed, som de ofte maatte komme til at øve i Egenskab af Organer for den fra Kongedømmet udgaaende Styrelse. De ansaaes som private Tjenere, som «Kongens Træle»,¹ og vare vel ofte virkelige Træle eller ialtfald Mænd af den laveste Æt; det blev nødvendigt i Loven at fastsætte en egen personlig Ret for dem, eftersom den, der tilkom dem ifølge deres Byrd, i Regelen var for ringe til at afgive tilstrækkelig Sikkerhed mod Overlast, og man turde dog ikke, ligeoverfor de raadende aristokratiske Traditioner, sætte denne Aarmandens særskilte Ret højere end lige med en almindelig Bondes, — halvt saa stor som Høldens, Fjerdeparten af Lendermandens.² En Mand af Stand — af Herse- eller Høldsæt — kunde umuligt indlade sig paa at overtage en sliq Bestilling; det vilde for ham være det samme som at stige mange Trin nedover paa den sociale Trappestige. Derimod kunde han nok finde det stemmende med sin Verdighed at gaa Kongen til Haande som dennes Lendermand; han indtraadte derved ikke i noget virkelig tjenende Forhold og paatog sig ingen Forretning eller Syssel, der kunde stemple ham som Kongens personlige Tjener, eller hvorved han kunde forspilde sin Popularitet hos Hjembygdens Bønder og saaledes undergrave selve Grundlaget for sin uafhængige Høvdingemagt over disse, saasom at bestyre de Kongen tilhørende Gaarde eller at indkræve hans Indtægter eller at optræde paa hans Vegne i de private Søgemaal, som kunde anlægges af ham eller mod ham, eller at sørge for Underholdning og Skyds til ham, naar han drog om paa Rejser i Landet.³ Han forpligtede sig kun i Almindelighed til at støtte Kongedømmet ved sin Indflydelse (styrkja konungs riki) og træde hjælpende til, hvor Aarmanden ikke formaaede at op-

¹ Man erindre t. Ex. Thore Hunds Ytring til Asbjørn Selsbane, da denne havde paataget sig Aarmandsbestillingen i Thore Sels Sted: „þessi för er bæði þin skömm ok frænda þinna, ef þat skal framgengt verða, at þú gerist konungs þræll ok jafningi hins versta manns þóris sels.“ *Snorre, Ol. d. Hell. S., Cap. 128.*

² *G. L. Cap. 170*, jvfr. *Cap. 198*, hvor der tildeles Træl, som arbejder paa Kongens Gaard, samme Ret som Aarmanden.

³ *Se G. L. 214, 271. F. L. Indt. Cap. 19* o. fl. Steder i de gamle Love, der vise, at slige Forretninger udelukkende vedkom Aarmanden.

UDSIGT
OVER
DEN NORSKE HISTORIE

AF
J. E. SARS

ANDEN DEEL

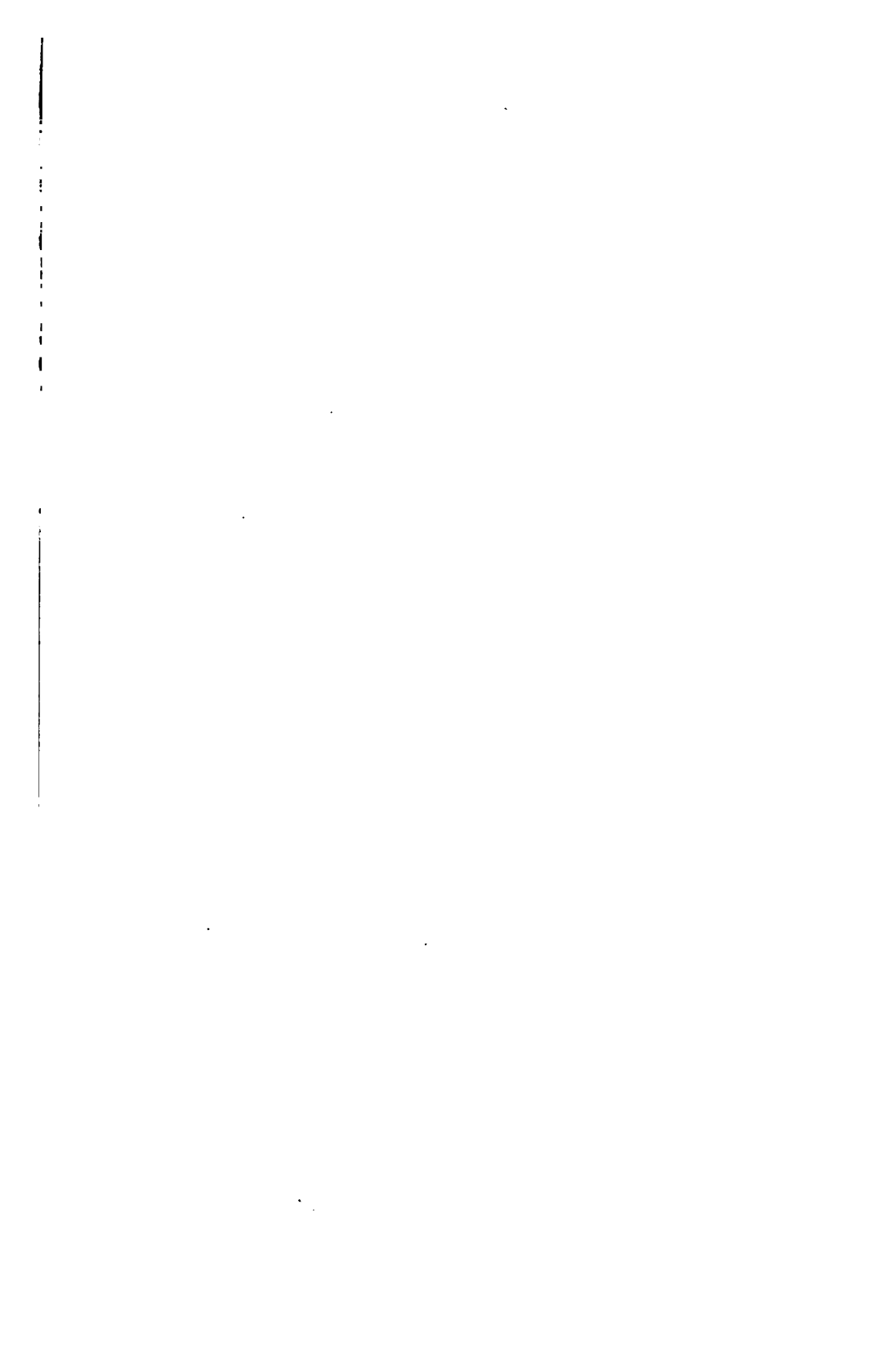
ANDEN: UDGAVE

CHRISTIANIA OG KJØBENHAVN
ALB. CAMMERMEYERS FORLAG

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI

1893

I.

Kongedøme og Lendermandsaristokrati, 1030—1130.

Vi erkjende den afgjørende Virkning af Stiklestadslaget og Olaf den Helliges Kanonisation paa Norges politiske Forholde, naar vi se, hvorledes vor Historie efter dette Tidspunkt skifter Karakter, og hvorledes der nu, ovenpaa de voldsomme Brydninger, følger en Periode af omkring 100 Aar, i hvilke Landet har indre Hvile, eller i hvilke ialtfald de politiske Kampe baade forekomme lnngt sjeldnere og gribe langt mindre dybt ind. Det er aabenbart, at de Modsætninger, der hidtil have staaet saa skarpt ligeoverfor hverandre, ere blevne midlertidigt udsonede, og at der er vundet en aandig Basis for den nye Tingenes Orden, hvorved enhver Tanke om at helt omstyrte denne har været udelukket. Det vedblev vel fremdeles at være saa, at Kongens Magt for en væsentlig Del hvilede paa den Støtte, han fandt hos de store aristokratiske Ætter, hvis Huskarle og Langskibe udgjorde Kjærnen af Landets militære Styrke, og hvem Folket var vant til at følge i alt, hvad der vedkom Lov og Ret; men Hovederne for disse Ætter kunde dog ikke længere føle sig som uafhængige Herskere ligeoverfor Kongen eller opfatte sin Ret til at styre som en med dennes sideordnet, en ligesaa god eller bedre end hans, saa at de, ligesom *Erling Skjalgsson*, stillede sine Betingelser for at gaa ham til Haande. Deres Forbund med Kongedømmet stod ikke længere for Opinionen som en blot midlertidig Alliance, der var paabudt af Omstændighederne, og som atter kunde løses, naar disse skiftede; det var bleven sanktioneret af Religionen og derved op-
højet over Hensynet til de blotte Interesser.

vat Tilværelse. Vi maa — som tidligere udviklet¹ — forestille os, at i Stammeforfatningens Tid hvert Hered, hvert Fylke har været styret af et Forbund af Ætter, i Lighed med hvad der siden blev Tilfælde inden de islandske Thingkredse; den øverste Ledelse har været lagt i Hersernes og Fylkeskongernes Haand; men omkring hver Herse stod — ligesom om den islandske Gode i Fristatens Velmagtsdage — en tætsluttet Kreds af Storbønder, der maaske mangengang ikke gav ham meget efter i Magt, og til hvem han støttede sin Indflydelse. Ved det norske Riges Grundlæggelse bleve de højbyrdigste og mest formaaende af disse Ætter — og da naturligvis først og fremst Hersernes — optagne i Lendermandsklassen og fik derved, foruden den Magt, de vedbleve at øve inden de engere Kredse, i hvilke de hørte hjemme, tillige Del i hele Landets Fællesstyrelse. De øvrige, hvem Kongerne ikke fandt det nødvendigt at knytte til sig i et saadant nærmere personligt Forhold, vedbleve derimod at være henviste til den Indflydelse, de kunde gjøre gjeldende paa Thingene i deres Hjembygder. Og eftersom disse Thing — Hered- og Fylkesthingene — nedsattes til at blive blotte Domstole, hvor private Retstrætter afgjordes, eftersom Selvstyrelsen i Folkets engere Kredse tabte sig, medens Landsstyrelsen vandt i Betydning, bleve altsaa disse Ætter mere og mere udestængte fra en direkte og virksom Deltagelse i det politiske Liv. Men Følgen heraf maatte igjen være, at den sociale Afstand mellem det højere Aristokrati (Lendermændene) og det lavere (Høldernes, Storbøndernes) blev større, end den før havde været. Saalænge Familjegodset ogsaa for Hølden var Basis for en politisk Herskerstilling, har han deri havt en Opfordring til at holde det sammen, der kunde virke sterkere end den naturlige Tendents til at dele lige mellem Børnene; men, eftersom denne Opfordring tabte sig, maa der inden Høldernes Kreds være begyndt en stadig voxende Udstykning, medens Lendermandsætterne derimod kunde holde sine Godser samlede, ja endog, gennem sin offentlige Stilling, havde en Lejlighed til at forøge dem, hvilken vi se, at de ialtfald i den senere Tid ikke forsømte at udnytte.² Den ene Del af det fordums tætsluttede Fylkesaristokrati er saaledes bleven trykket mere og mere ned, medens den anden holdt sig eller endog hævedes et Trin højere i so-

¹ Se 1ste Del, S. 122—30.

² *Aschehoug, Statsforfatningen i Norge og Danmark, I. S. 100—101.*

cial Høenseende. Hertil kom nu endelig, at det, ved den Udvikling, som Lovgivningen fik efter Rigets Samling og Kristendomens Indførelse, maatte blive mere og mere vanskeligt for Lendermændene at tilegne sig den Lovkundskab, der var nødvendig for at kunne fungere som «Lagmænd» paa Thingene eller som Bøndernes juridiske Raadgivere og Forligsmæglere i deres indbyrdes Retstrætter. Det krævedes nu, for at udfylde disse Hverv, en mere speciel Uddannelse, hvortil Lendermanden neppe altid havde Tid eller Kald, og Adgangen til at opnaa en saadan Uddannelse maatte desuden, efterat Kongedømmet havde faaet en afgjørende Indflydelse paa Lovgivningens Udvikling og man havde begyndt at nedskrive Lovene, blive lettere for Mænd ogsaa udenfor de gamle Høvdingætter, til hvilke den traditionelle Lovkundskab engang havde været indskrænket. Ogsaa paa denne Maade fjernedes Lendermanden fra Kredsen af Hjembygdens Bønder.

Nu er det vistnok saa, at de her omtalte Forhold endnu i den første Fjerdedel af det 12te Aarhundrede ikke havde mere end begyndt at gjøre sig gjeldende, eller at de ialtfald endnu da ikke paa langt nær havde øvet sin fulde Virkning. Først ved denne Tid — i de sidste Aartier af det 11te eller de første af det 12te Aarhundrede — synes den skriftlige Optegnelse af de gamle Retsvedtægter at være kommet i Gang.¹ Vi kunne af Beretningerne om *Sigurd Ranessøns Proces* se, at det endnu i Magnus Barfods Sønners Styrelsestid hyppigt var Tilfælde, at Lendermændene optraadte som de juridiske Autoriteter, til hvilke man paa Thingene henvendte sig i tvivlsomme Retsspørsaal; saaledes nævnes Lendermanden *Jon Mørnef* som «Lagmændenes» Ordfører (mestr forgangsmadr laganna), da Kong Eystein opfordrede dem til at erklære, om ikke Søgmaalet mod Sigurd Ranessøn var bleven forspildt ved de Formalitetsfejl, hvori man havde gjort sig skyldig; en anden Lendermand, *Bergthor Bokk* nævnes blandt dem, der i denne Sag afgave sin Orskurd, og endnu en tredie, *Sigurd Sigurdsson af Hvitastein*, omtales ved den samme Lejlighed som den allerforstandigste, det vil da efter Sammenhængen sige: lovkyndigste Mand i Norge.² Vi

¹ Se *K. Maurer*, „Die Entstehungszeit der ält. Gulafingslög“ og „Die Entstehungszeit d. ält. Frostufingslög“ i *Abhandl. der bayerischen Akademie der Wissenschaften. I. Classe, XII. Bd. III. Abth. og XIII. Bd. III. Abth.*

² Jvfr. *Hertzberg, Grundtrækkene etc.*, S. 161—65.

maa fremdeles tænke os, at om end den Omstændighed, at en stor Del af de engang herskende Høldsætter mere og mere udestængtes fra selvstændig Deltagelse i det politiske Liv, virkede til at befordre Udstykningen af deres Jordegodser, saa varede det dog længe, inden denne Udstykning antog slige Dimensioner, at den hele Klasses sociale Rang og Stilling derved blev i væsentlig Grad forandret; vi maa tænke os, at Hølderne endnu ved det her omtalte Tidspunkt for en stor Del fastholdt sine aristokratiske Sedvaner og Traditioner, og at de endnu da ikke paa langt nær vare sunkne ned til at blive en blot og bar Almue. Men paa den anden Side kan det vel neppe være tvivlsomt, at Afstanden i social Henseende mellem Lendermanden og den almindelige Høld var større i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede, end den havde været i Begyndelsen af det 11te. Ingen enkelt Lendermand kunde i Magnus Barfods Sønners Tid optræde med et politisk Velde, der lignede det, hvormed engang Rygekongen Erling Skjalgsson eller Einar Thambarskelver havde optraadt. Naar vi læse om Erling, at han omgav sig med en Hird, der ikke gav Kongens noget efter, at han jevnlig havde 200 (240) Mand eller flere hos sig, foruden Træle og Tjenesteyende¹, at han i Løbet af et Par Dage samlede en Styrke af 17—1800 væbnede Mænd og i Spidsen for denne tvang Olaf den Hellige til at ophæve Dødsdomen over Asbjørn Seltsbane², eller om Einar Thambarskelver, at han og hans Søn stødte med 13 Skibe til Magnus den Gode, da denne foretog sit første Tog til Danmark for at kue den af Sven Estridsson vakte Opstand³, at han siden, da Fiendskabet mellem ham og Harald Haardraade var bleven aabenbart, plejede at optræde med 8 til 9 Langskibe og et Følge af 600 væbnede Mænd, saalænge Kongen opholdt sig i det Thronhjemske, og at han var saa mægtig, at Harald ikke vovede at binde aabent an med ham, men maatte finde sig i, at han i Spidsen for sine Huskarle ligefrem traadte Lov og Ret under Fødder⁴: da er dette Træk, hvorved Hovederne for de store Lendermandsætter endnu fremstille sig mere som virkelige Fyrster end som blotte Medlemmer af et Aristokrati, og hvortil vi i den følgende Tid neppe møde noget jevnbyrdigt

¹ *Hskr., Ol. d. Hell. S., Cap. 21 og 22.*

² *Ibid., Cap. 127.*

³ *Jvfr. Munch, N. F. H., II. S. 21.*

⁴ *Hskr., Har. Haardr. S., Cap. 44 og 45. Flateyjarb., III. S. 344—45.*

Sidestykke. Deres Magt var altsaa sunken; men til Gjengjeld synes deres ydre Fornemhed at være steget, og det ene var vel endog en ligefrem Følge af det andet eller stod i Sammenhæng dermed. Lendermændene droges mere og mere til Hof-fet og tilegnede sig de der indførte nye Moder, medens Hæl-derne, der levede hjemme paa sine Gaarde, bedre fastholdt det gamle Levesæt. De adskilte sig derved fra disse paa en mere iøjnefaldende Maade og kunde af den samme Grund heller ikke vedblive at være saa populære blandt dem. De havde faaet mere at sige som Kongens selvskrevne Raadgivere og Delta-gere i hans Myndighed; til Gjengjeld maa deres Rolle som For-ligsmæglere og Raadgivere for Hjembygdens Bønder være ble- vet af mindre Betydning for dem. Man ser dem vel endnu optræde som de juridiske Autoriteter paa Thingene; men de kunne ikke længer have betragtet den Opgave: at kjende og bevare Lovene, som noget væsentligt for sin Stilling eller noget fra denne uadskilleligt. Medens deres Ætter engang helt havde tilhørt de frie Bondesamfund og som disses Spidser staaet i en skarp Opposition til Kongedømet, syntes de nu snarest at ind- tage en Stilling midt imellem Kongedøme og Folk, knyttet til begge, støttende sin Magt til begge, — en Stilling, der har fun- det sit Udtryk i vore ældste bevarede Love, naar disse fast- sætte, at Lendermanden i Tilfælde af visse Forseelser eller For- sømmelser af den ham paahvilende Skyldighed skulde bøde halvt til Kongen og halvt til Fylkesbønderne, hvorimod Aarman- dens Bod i lignende Fald helt skulde tilfalde disse sidste.¹ De havde nærmet sig til at blive en særskilt Samfundsklasse, me- dens deres Egenskab af Stammefyrster eller Hoveder for ind- byrdes uafhængige, selvstyrende Kredse var traadt tilbage. De maatte mindre end før føle sig som tilhørende de enkelte Lands- dele, hvor deres Ætter hørte hjemme, og mere den hele Stat eller det hele Rige. Men heri laa igjen en Opfordring for dem til at slutte sig indbyrdes nøjere sammen; ved disse For- hold betingedes Dannelsen af et nyt Lendermandsparti, der

¹ *G. L. Cap. 71:* „Ef maðr selr skuldar mann mansale . . . þa er hann seccr .xl. marca. . . En ef lendr maðr selr, þa scal hann halft kononge giallda, en halft fylkismonnum. En ef armaðr konongs selr, þa scal hann giallda .xl. marca fylkismonnum.“

G. L. Cap. 152: „Nu scal armaðr konongs sæða lendrmaðr fa bana til ellar giallda .xl. marca; þat fe eigu bæendr at hava er armaðr scal giallda. En konongr þat fe halft, er lendr maðr scal giallda, en bæendr halft.“

forfulgte mere eller mindre bestemte Partiformaal inden Staten, og hvis Politik tilsidst maatte komme i Strid baade med Kongedømmets og de menige Bønders Interesse. Herskesygen og den urolige, krigerske Aand vare endnu levende i deres Ætter; men de ydre Forhold, under hvilke denne Aand kunde gjøre sig gjeldende, vare forandrede, og derefter maatte den lempe sig; det var ikke længer i Egenskab af Bøndernes Ledere og Talsmænd ligeoverfor Kongedømmet, at de kunde vente at gjøre sig mest gjeldende; deres Ærgjerrighed maatte føres ind paa nye Veje og ledes til at opstille nye Formaal; de maatte nu, da de ikke længer kunde tænke paa at hævde sig en Rolle som helt uafhængige Høvdinge eller formaaede at byde Kongedømmet Trods, søge at drage dette ind i sin Interesse og at herske gennem det; det maatte, efterat deres souveræne Herskerstilling udenfor Enhedsstaten var brudt, blive deres Opgave at sikre sig en indflydelsesrig Plads indenfor samme.

Enhedsstaten var knyttet til Kongedømmet, hvis Ret nu havde opnaaet fuldkommen Anerkjendelse; men denne Ret opfattedes fremdeles som en rent personlig. Vi gjenkjende heri, som allerede før fremhævet, et for alle germaniske Folk i Middelalderen fælles Træk; vi møde hos dem alle en Tilbøjelighed til i den offentlige Myndighed først og fremst at se en privatretlig Herlighed; men denne Tilbøjelighed var hos det norske Folk bleven skarpere udpræget, dybere rodfæstet end hos noget andet ved de for Norge ejendommelige Samfundsforhold og historiske Traditioner. Allerede Hersens Verdighed var, ved at knyttes til den enkelte Odelsgaard, hvor Thingkredsens fælles Hov stod, bleven et Arvegods i Ætten, og denne Udvikling fortsattes paa Island derhen, at Godordet endog kunde deles eller blive Gjenstand for Kjøb og Salg. Harald Haarfagres Kongedømme fik en hermed overensstemmende retslig Opfatning. Det var grundet ved en Erobring, der i Løbet af faa Aar omstyrkede den hidtil bestaaende Statsorden, og stod saaledes fra først af i en skarp Isolation ligeoverfor de øvrige Organer for Folkets offentlige Liv; det opretholdtes ved det Indtryk, som Grundlæggerens Personlighed og aldrig svigtende Sejerslykke havde gjort, og opnaaede fuld Legitimitet ved de to Olafers kirkelig-religiøse Glorie. Saaledes knyttedes det stadig fastere til den Æt, der fra først af havde grundet det; det gjaldt og vedblev at gjelde som en Odel i Harald Haarfagres og Olaf den Helles Æt, paa hvilken alle Ættens mandlige Medlemmer havde

Krav, og som kunde skiftes mellem Arvingerne lig enhver anden Odel. En saadan ubetinget Arvelighed og Delbarhed af Kongedømmet kunde synes uforenelig med de Opgaver, som efterhaanden vare tilfaldne det, og den forandrede Stilling, som det efterhaanden havde indtaget ligeoverfor Folket. Det var ikke længer, som i Harald Haarfagres Tid, en blot Voldsmagt, som man bøjede sig for, men som ingen Plads havde inden den anerkjendte lovlige Statsorganisation, heller ikke — som forud for Harald Haarfagres Optræden og siden, da Haakon Adalsteinsfostre havde gjengivet Bønderne Odelen og ladet sin Faders monarkiske System falde, — en blot Verdighed, hvormed var forbundet en til visse Tilfælde indskrænket Førerrolle og visse Indtægter og personlige Forrettigheder. Dets Karakter var ikke blot nu en fuldkommen legitim; det havde ikke blot opnaaet en religiøs Sanktion, men det var tillige kommet i Besiddelse af en virkelig styrende Myndighed over Land og Folk. Det havde Ledelsen af Kirkevæsenet i sin Haand. Det greb allerede virksomt ind i den lokale Administration gennem sine Ombudsmænd, der skulde være tilstede ved de ordentlige Thing og have Indseende med, at disse bleve holdte til de fastsatte Tider, — hvem det paahvilede at holde grebne Forbrydere i Varetægt, at sørge for Exekution af de over dem fældede Domme,¹ at paatale visse Lovbrud,² og at hjælpe Enhver til sin Ret, der krævede det og havde Hjælp behov.³ Ved Olaf den Helliges reformatoriske Virksomhed, der ikke blot havde grundlagt den kirkelige Lovgivning, men ogsaa udbredt sig over den verdslige, og som havde knyttet Olafs Navn paa en uopløselig Maade til Landets gjeldende Ret, var der skabt en Tradition, der maatte aabne Adgang ogsaa for de følgende Konger til at øve Indflydelse paa Lovgivningen. Vi se endelig, at det allerede tidligt blev Skik, at Retstrætter henskjødtes under Kongens Afgjørelse, og vi kunne ikke tvivle paa, at denne Skik er bleven stadig mere almindelig, eftersom Kongedømmets Anseelse voxede og det fik en sikrere Grund at staa paa i den almindelige Opinion. Men denne dets styrende Myndighed havde endnu ved det her omhandlede Tidspunkt mere en faktisk end en retslig Karakter. En Konge, som havde Evne og Lejlighed dertil, kunde udfolde en meget omfattende Virksomhed som Lovgiver

¹ *G. L. Cap. 152, 253, 259 o. fl.*

² *G. L. Cap. 32, 187, 202, 214, 256 o. fl.*

³ *G. L. Cap. 35, 37. Jvfr. Keyser, Retshforf., S. 207.*

eller Dommer og Forligsmægler i private Retstrætter; men en slig Virksomhed gjaldt endnu ingenlunde som noget, der tilkom ham eller paahvilede ham ifølge hans Stilling, som en Del af hans Ret. I vore eldste Love, der skrive sig fra det 12te Aarhundrede, fremtræder Kongedømmets Egenskab af styrende Statsmagt endnu kun paa en underordnet Maade, medens det Væsentlige fremdeles synes at være de personlige Fortrin og privatretlige Herligheder, der tilkom dets Indehaver. Disse Love tillægge ikke Kongen nogen bestemt eller regelmæssig Andel i den lovgivende Myndighed. Det er i dem Folket, som taler, ikke Kongen; de fremtræde som Vedtægter, — noget engang for alle givet, der ikke maatte forandres.¹ Endnu mindre er der Spor af, at de erkjende ham i Besiddelse af nogen offentlig Myndighed som Dommer. Han har, ifølge dem, fremdeles sin særegne personlige «Ret», som enhver anden fri Mand, hvorefter Fornærmelser, begaaede af ham eller mod ham, skulde bødes.² Der tillægges ham eller hans Ombudsmænd et Tilsyn med Retsplejen og Iverksættelsen af fældede Domme; men denne Virksomhed havde en privatretlig Grund eller Side, der vistnok fremdeles har gjort sig sterkere gjeldende i Betragtningen end den offentlige, idet Bøder eller Andel i Bøder for visse Lovovertrædelser var sikret Kongedømmet som en af dets faste Indtægter. Han skulde raade «bobi ok banni», d. v. s. han havde Ret til at opbyde Krigsfolket inden en vis Udstrækning og til i Nødsfald at forbyde Udfærd og Udførsel af Landet; fuld Almening af Skibe og Mandskab kunde han alene kræve til Rigets Værn mod en angribende Fiendehær, og ikke længere end til Rigsgrænsen (til landamæris), men den halve skulde staa til hans Raadighed hver Sommer i et Tidsrum af to Maaneder og hvorhen han vilde føre den; ogsaa dette har fra først af været betragtet og blev vistnok fremdeles betragtet som en Kongen tillagt Indtægtskilde, idet han paa denne Maade sattes istand til at foretage regelmæssige Vikingtog i Lighed med dem, der endnu indtil Slutningen af det 11te Aarhundrede foretoges af andre mægtige Mænd, og hvorved disse erhvervede sig «fé ok frægd» og det Fornødne til en standsmæssig Husholdning Vinteren over.³ Kort at sige: skjönt Kongedømmet, siden Kristen-

¹ *Keyser, Retsforf.*, S. 230 ff.

² *G. L. Cap. 91 og 185.* Jvfr. *Brandt, Brudstykker af Forelæssinger*, S. 3, 6—7.

³ *Keyser, Retsforf.*, S. 223. *Brandt, Den norske Krigsforf. i Middelalderen*, S. 5.

domens Indførelse og under Paavirkning af kristelige Ideer, faktisk havde udvidet sit Omraade og faktisk havde begyndt at antage en ny, højere Karakter, blev dog den gamle rets-
lige Opfatning af det fremdeles fastholdt i Loven og den almindelige Mening. Det gjaldt fremdeles snarere som en Verdighed end som en Myndighed, snarere som en Ejendom end som en Institution. Hvad der lagdes Vægt paa og betragtedes som dets egentlige Væsen, var Retten til visse Indtægter og Ydelser, derimod ikke Pligten til at vaage over Undersaaternes Ve og Vel. Det syntes ikke at være til for Folkets Skyld, men kun for sin egen. Det opfattedes ikke som en Repræsentation af Folket, men som noget dette sideordnet, — en særskilt Magt eller Ret, hvis Forhold til al anden Magt og Ret i Samfundet omsider var blevet et Forbund, istedetfor at det før havde været en Krig, men som dog fremdeles stod for sig og havde sin Grund i sig selv. Og saalænge denne Opfatning af Kongedømmet endnu fastholdtes, kunde man ikke finde det stridende mod dets Væsen og Øjemed, at det deltes, eller at det gik i Arv som anden privat Ejendom.

Slige Delinger havde allerede, siden Olaf den Helliges Fald, flere Gange fundet Sted. Magnus den Gode havde maattet tage sin Farbroder Harald til Medkonge, efterat han i flere Aar havde styret Riget alene. Det heder, at Lendermændene i Magnus's Omgivelse fraraadede ham at gaa ind paa Haralds Fordring, da den første Gang blev fremsat, og at deres Formand, Einar Thambarskelver, paa deres Vegne udtalte, at de hidtil kun havde tjent een Konge ad Gangen, og at de ingen Lyst havde til at tveskiftes mellem Høvdinger.¹ Det har vel snarere været, fordi de ventede at finde en streng Herre i Harald, end fordi de vare gjennemtrængte af Principet om Rigets Enhed og Udelelighed, at de denne Gang gav et slikt Svar; man ser nemlig, at Lendermændene senere vare nok saa villige til at «tveskiftes mellem Høvdinger», og at de endog fandt sin Regning ved slige Tveskifter, der aabnede et nyt Spillerum for deres Ærgjerrighed. Efter Harald Haardraades Fald toges begge hans Sønner til Konger, efter Olaf Kyrre hans Søn og hans Brodersøn, og efter Magnus Barfod alle hans tre i Norge gjenlevende Sønner. Man skulde, efter de i Kilderne brugte Udtryk, tro, at det baade ved den sidstnævnte og de to foregaaende Lejligheder ikke blot

¹ *Morkinskinna*, S. 17; jvfr. *Thjodrek Munk*, Cap. 27, (Ser. RR. DD. V. S. 335).

var Kongedømmet, men selve Riget, der deltes. Det heder nemlig om Harald Haardraades Sønner, at den ene fik nordre og den anden østre Luten af Landet;¹ om Haakon Thoresfostre, at han blev taget til Konge over den samme Halvdel af Landet, som hans Fader havde havt før ham,² og om Magnus Barfods Sønner, at Sigurd fik den østre Del af Landet at raade over i Hensyn paa Veitsler og Skatter, Eystein den nordre, medens Olafs Trediedel under hans Mindreaarighed blev styret af begge de ældre Brødre.³ Det er dog rimeligst, at Delingen kun har vedkommet Krongodset og de kongelige Indtægter, medens Riget selv fremdeles er bleven betragtet som en Enhed, der styredes af de samtidige Konger i Forening, og hvorom de indbyrdes fik forlige sig saa godt de kunde; man ser nemlig, at Magnus Barfod og Haakon Thoresfostre, efterat begge vare blevne hyldede som Konger, tilbragte en hel Vinter sammen i Nidaros, ligeledes at af Brødrene Eystein og Sigurd Magnus-sønner den ene jevnligen opholdt sig i den andens Part af Riget og der udøvede fuld kongelig Myndighed.⁴ Det heder i Gulathingssloven, at om der end var tre Konger paa en Gang i Landet, saa skulde det dog kun regnes som een Regjerings- eller Kongealder («þó at konungar sé þrir senn at landi, þá er þat þó eins æfi»); dette forudsætter som en vedtaget Regel, at, naar flere Brødre samtidig vare Konger og en af dem døde, skulde de andre arve hans Del af Kongedømmet, medens ingen af deres Sønner stededes til Arv, saalænge nogen af Brødrene endnu levede, og i Overensstemmelse hermed se vi ogsaa, at, da den ene af Harald Haardraades Sønner, Magnus, var død, blev den anden, Olaf, Norges Enekinge, medens Magnus's Søn, Haakon, først efter Olafs Død optraadte med Fordringer paa Del i Kongedømmet og fik dem anerkjendte. Saaledes var Principet om Kongedømmet som en Odel, der tilhørte Ætten, og hvori enhver af dennes mandlige Medlemmer kunde kræve Del, paa en Maade bragt i Samklang med Principet om Rigets Enhed og Udelbarhed, eller: det ene var lempet efter det andet. Men nogen virkelig Fællesregjering af de samtidige Konger blev dog ikke indrettet; disse opholdt sig stundom paa samme Sted,

¹ *Morkinskinna*, S. 121. Jvfr. *Aagrip*, Cap. 37 (*Fornm. S.*, X. 403).

² *Snorre*, *Hskr.*, *Magn. Barf. S.*, Cap. 1.

³ *Morkinsk.*, S. 156.

⁴ Jvfr. *Munch*, *N. F. H.*, II. S. 480 Anm. 2. S. 560—61.

men i Regelen vare de adskilte, og hver af dem udøvede da uafhængigt og paa egen Haand den kongelige Myndighed i den Del af Landet, hvor han havde sit Sæde; de havde dernæst saagodtsom altid hver sin Hird, saa at Rigsheden, om den end retslig opretholdtes, dog faktisk blev brudt, hver Gang en Deling af Kongedømmet fandt Sted.¹

Blandt Magnus Barfods efterladte Sønner var ingen avlet i lovligt Egteskab; ogsaa Magnus den Gode og Magnus Barfod selv vare uegtefødte. Det var saaledes slaaet fast, at enhver Kongesøn, uden Hensyn til egte eller uegte Fødsel, havde Krav paa Thronen. Heri adskilte Kongearvefølgen sig fra den private Arvegang, der gav egtefødt Søn Fortrinet fremfor den uegtefødte, og ved det Liv, som Kongerne i hin Tidsalder saa let fristedes til at føre, — ved den Stilling, som de store Lendermandsætter efterhaanden havde indtaget ligeoverfor Kongedømmet, var dermed en rig Kilde aabnet for indre Uroligheder, i hvilke disse Ætters Herskesyge og Ærgjerrighed kunde finde et nyt Virksomhedsfelt, og i hvilke Stammeaanden atter kunde røre sig under Bevarelse af den nye Statsordens Former.

Vi have allerede i hvad der skete efter Olaf Kyrres Død seet en Bebudelse af, hvorledes Lendermændene vilde komme til at udnytte Thron-Arvefølgens Tilfældigheder og den raadende privatretlige Opfatning af Kongedømmet til Fordel for sin egen politiske Indflydelse og til Skade for Rigets Enhed. Naar flere af de mægtigste Høvdinger saa ivrigt støttede Haakon Thoresfostres Krav paa Del i Kongedømmet efter Farbroderens Død, da havde de vistnok Medhold i den vedtagne Arvefølgeorden; men man ser tillige, at det ikke var Respekt for Retten alene, der bestemte deres Optræden, og hvad de foretog sig efter Haakons Død røber ialtfald Tendentser, der førte videre. Disse Tendentser, for hvem Hævdelsen af de optrædende Kongsemners Ret kun var Paaskud og Kongedømmet selv et blot Skjul eller Navn, bag hvilket de dækkede sig, fik stadig ny Næring gennem den Usikkerhed og Splittelse i Landets øverste Styrelse, der var en Følge af de gjeldende Thronfølgeregler, og kunde tilsidst gjøre sig gjeldende med bedre Held og under gunstigere ydre Vilkaar end i Steigar-Thores og hans Forbunds-fællers Opstandsforsøg.

Forfatteren af *Kongespejlet*, der levede paa en Tid, da Prin-

¹ *Keyser, Retsforf.*, S. 42—43. *Keyser, Kirkehist.*, I. S. 127—28. *Aschehoug, Statsforf.*, S. 16 ff.

cipet om Kongedømmets Udelelighed omsider var slaaet fast, siger etsteds, idet han øjensynlig tænker paa Thronkrigene efter Sigurd Jorsalfarers Død: «Naar det bærer saa til, at den Konge, der har styret Riget, falder fra, efterladende flere Sønner, og alle de, der nedstamme fra dem, som før plejede at raade for Landsstyrelsen med Kongen, ere unge herskesyge Mænd, og man saa vælger et saa daarligt Raad, at alle Kongesønnerne paa en Gang beklædes med kongelig Verdighed og Titel, da kan det Rige kaldes en Spillebold for Skjæbnens Luner og betragtes saa godt som fortabt; thi da saaes Uaarets Frø og Ufredens Korn i det Store. Smaakongerne nemlig, som allerede have sønderslidt Riget, slide ogsaa Folkets Hengivenhed i ligesaa mange Dele, og enhver af disse Høvdinge søger at skaffe sig Venner, som han bedst kan. . . . Da begynder enhver Venner at tale og minde om, hvormeget den Konge kunde skaffe sig, der før styrede Riget, baade af Folk og Gods eller andet, han attraaede, og ved hver saadan Paamindelse er det næsten, som man opøggede hver sin Høvding til at drage mere under sig, end han har.¹ — I disse Ord er det udtalt, at Lendermændenes Ærgjerrighed og Herskesyge var et Hoveddrivhjul i Thronkrigene. De kunde ikke længer, som før, være Konger hver i sin Hjembygd; men der aabnedes for dem en Lejlighed til at agere Kongemagere, der syntes at skulle erstatte dem, hvad de havde tabt. Og en ny Magt havde hævet sig Side om Side med dem i Geistligheden, der var bleven sterk nok til at prøve paa at undrage sig sit gamle Uafhængighedsforhold til Kongedømmet, og hvis politiske Ærgjerrighed kunde række Haanden til deres egen eller frembyde nye Støttepunkter for den.

¹ *Kongespejlet, Christiania-Udg. S. 75—76.*

II.

Kirken og Kristendomen 1030—1130.

De første Skridt til Grundlæggelsen af en særegen norsk Kirkeordning maatte selvfølgelig ske samtidig med at Kristendomen indførtes, og som det var Kongerne, fra hvem Kristendomsaa budet udgik, og ved hvem det blev gennemført, maatte det ogsaa blive dem, der fra først af tog denne Ordning i sin Haand.¹

Allerede Olaf Trygvessøn og Olaf den Hellige lod bygge Kirker i hvert Fylke, — i det Norden- og Vestenfjeldske en, i Viken to og paa Oplandene, der sidst bleve kristnede, endog tre i hvert —, og Olaf den Hellige tillagde disse Kirker Præbender af Kronens Ejendome. «Han gav», heder det, «efter Biskop Grimkells Raad Gods til de Kirker, som Olaf Trygvessøn havde ladet rejse, saaledes at en vejet Mark Sølv skulde udredes aarlig til hver Fylkeskirke af de Jorder, der laa til dem». Eftersom Kristendomen bedre befæstedes og Behovet af flere Prester og Kirker gjorde sig gjeldende, byggedes dernæst over en stor Del af Landet, — ialtfald i de til Viken og Gulathinglagen hørende Fylker, — særskilte Kirker for hvert Fylkes Underafdelinger, — for Herederne eller, som de i Gulathinglagen tillige benævntes, Fjerdingerne og Aattingerne. Ogsaa af disse ere vistnok mange blævne til allerede i Olaf den Helliges Tid. Man ser endelig, at det i Norge, som paa Island, allerede fra Kristendomens første Tider var sedvanligt, at Høvdinger eller andre Mænd, der havde Raad dertil, lode opføre Kirker paa sine

¹ Det Følgende efter *Munch, N. F. H., I., 2. S. 634 ff. Keysær, Kirkehist., I S. 91, 172 ff. K. Maurer, Bekehrungsgesch. d. norw. St., II. S. 642—50.*

egne Gaarde og til sit eget private Brug. Landet fik saaledes tre Slags Kirker af indbyrdes forskjellig Rang: de ældste og fornemste, Fylkes- eller Hovedkirkerne, der vare byggede af Kongerne, og til hvis Underholdning der var lagt Gods af Kronens Ejendome; Heredskirkerne, som vistnok fordetmeste ere blevne byggede af Bønderne i hvert Hered; endelig Høgendeskirkerne eller de rent private Kapeller. Til disse tre Slags Kirker svarede nu ogsaa tre Klasser af Prester: Fylkespresterne, som beskikkedes af Kongen¹ og havde sit Underhold af det af Kongedømet skjænkede Jordegods, og hvem der desuden var tillagt en engang for alle bestemt aarlig Udredsel af Bønderne i deres Sogne; Heredspresterne, hvem det tilhørte vedkommende Hereds Bønder at vælge, og som ogsaa i Hensyn paa sit Underhold vare henviste til en Overenskomst med disse;² endelig Høgendespresterne, der ansattes og lønnedes af de private Kirkeejere eller af de Fylkes- og Heredsprester, for hvilke de vikarierede. — Det øverste Opsyn med Kirken og Geistligheden var overdraget til Biskopperne; men disse vare fra først af og vedbleve længe at være blotte Missionsbiskopper (lydbiskupar), uden no-

¹ *Søerres Stridskrift mod Geistligheden, Anhang til Christiania-Udg. af Kongespejlet, S. 186; Søerres Saga (Ungers Udg.), Cap. 109. — Jvfr Keyser, Kirkehist. I. S. 178 og 224; Zorn, Staat und Kirche in Norwegen bis zum Schluss des 13tes Jahrh. (München 1875), S. 61—63.*

² I den ældste bevarede Kristenret, den vikske eller Borgarthings-Kristenretten (fra 2den Fjerdedel af det 12te Aarh. efter *K. Maurer, Holtzendorffs Jur. Encyclopædie. I.*), heder det endnu: „Nu skulu bæendr raða preste till heraz kirkiu sinnar oc hava þæn er þeir uilia,“ (*L. E. B. C. Cap. 12*), og oprindeligt har utvivlsomt det samme Forhold fundet Sted over hele Landet, at nemlig Almuerne selv indsatte Prester ved de af dem byggede Kirker, ligesom Kongerne ved de af dem opførte. Jvfr. *Zorn, l. o. S. 63—69.* — Naar *A. D. Jørgensen, Den nordiske Kirkes Grundlæggelse, S. 254—55.* finder et Bevis for, at Viken er bleven kristnet fra Danmark og ikke, som det øvrige Norge, fra England og ved de to Olaf'er, i den vikske Kristenrets Bestemmelser om, at Bønderne selv skulde sætte Prester til sine Kirker, idet denne Bestemmelse, der stemmer overens med Forholdene i Danmark, skulde afvige fra hvad der fra den ældste Tid var Regel i det øvrige Norge, og til Bevis for dette sidste anfører Gulathingslovens, Cap. 15, hvor det heder, „at Kong Olav lovede Biskop Grimkell paa Moster Thing, at Biskop skulde raade for Kirkerne og sætte til Prest hvem han vilde“ — da kan herimod, foruden andet, indvendes, at det ikke heder saa i Gulathingslovens Cap. 15. Der staar: „Nu er þat þvi nest, at biscop várr scal kirkium raða, sem Olafr hinn helgi satti Grimkeli biscope a Monstrar þingi oc sva sem vér uurdum a satter síðan; biscop várr scal nu presta til kirkna allra setia“ o. s. v. —

get fast Biskopssæde og uden noget bestemt Omraade for sin Virksomhed. Det var Kongen, der udsaa dem til deres Stilling, og deres Forhold ligeoverfor ham maatte følgelig være et meget afhængigt; de regnedes for at høre til hans Hof; de kaldtes hans Hirdbiskopper, og det var i Egenskab af hans nærmeste geistlige Raadgivere, at de fik Indflydelse paa Ordningen af Kirkevæsenet; det var i hans Ærinde og som hans Repræsentanter, at de droge omkring i Landet for at paase Overholdelsen af Religionens Forskrifter. Kongerne, der havde grundet den kristne Kirke i Norge, betragtedes altsaa ogsaa som dens rette Hoveder og Styrere. De raadede for Valget af Biskopperne og øvede Patronatsret over alle Landets Hovedkirker; de optraadte som Kirkens Lovgivere og ordnede dens ydre og indre Forhold med en Magtfuldkommenhed, der alene var indskrænket ved Nødvendigheden af at indhente Folkets Samtykke, hvilket udkrævedes til enhver Forandring i gjeldende Lov og Sedvane. Olaf den Hellige raadførte sig vel med sine Hirdbiskopper i alt, hvad der angik de rent kirkelige Anliggender; men han ordnede disse i eget Navn og som den, der paa dette Felt var den rette Styrende; han ikke blot fik vedtaget de Forandringer i den verdslige Lovgivning, der maatte ansees nødvendige af Hensyn til Kristendomens Tarv; men han gav Love om Kirkerne, deres Bygning og Vedligeholdelse, om Kirkens Forstandere og Tjenere, om Helligeholdelsen af Søndage og Messedage, om Faste, Daab, Begravelse, Ægteskab o. s. v., og Folket samtykkede i dem. «Han ordnede Lovene», heder det, «med de viseste Mænds Raad, tog fra eller lagde til der, hvor det syntes ham nødvendigt. Men Kristenretten satte han med Biskop Grimkells og andre Læreres Raad og lod sig det være i højeste Maade magtpaaliggende at borttage Hedendom og alle gamle Sedvaner, hvori der tyktes ham at være Kristendomsspilde».¹ Derfor kaldte ogsaa Nordmændene i den følgende Tid sine Love og særligt den Del af dem, der omhandlede Kirken, den hellige Olafs Lov og mente, at hvad den hellige Olaf en Gang havde fastsat, det vedblev at være den uforanderlige Grundvold, hvorpaa Forholdet mellem Konge og Folk, Stat og Kirke skulde hvile.

Den norske Kirkes Forfatning havde saaledes fra første Ferd en helt ejendelig Karakter. Vi have seet, hvorledes denne Karakter var betinget af Landets ejendelige Samfunds-

¹ *Hskr., Ol. d. Hell. 8, Cap. 56.*

forfatning. Ved at staa ligeoverfor et talrigt Aristokrati, der havde sin Rod i den hedenske Religionsforfatning, blev Kongedømmet drevet til at knytte sin Sag paa det nøjeste til den nye Religions, saa at dets Sejr tillige var Kristendomens. Deraf fulgte igjen, at Kirken blev det særlig underlagt, og at den i den almindelige Folkemening kom til at staa som uadskillelig forbunden med det, — som en Del af dets Domaine. Og dette Forbund havde ikke blot en Støtte i de for Norge specielle historiske Forhold; det var ogsaa i en videre Forstand et naturligt, idet ikke blot Kongedømmet, men ogsaa Kristendomen efter sit inderste Væsen havde en demokratisk Tendents. Paa den anden Side stod dog den norske Kirkes fuldkomne Afhængighed af Kongedømmet altfor meget i Strid med Forholdene i det øvrige Europa og med de Fordringer, som den katholske Kirke i hin Tidsalder opstillede, — navnlig efterat den store Reformbevægelse var begyndt, der fandt en saa veldig Repræsentant i Gregor den Syvende, — til at den længe kunde fastholdes uforandret. Denne Reformbevægelse havde sin verdenshistoriske Ret og Gyldighed; Kirken indesluttede i hin Tidsalder den største Sum af Intelligents og repræsenterede ligeoverfor det øvrige Samfund en fuldkomnere, mere ideal Retsorden; dens Krav paa at frigjøres fra enhver verdslig Myndighed og at sideordnes eller endog overordnes Staten, var derfor et Udtryk for den fremadskridende Tidsaand. Udviklingen maatte medføre, at disse Krav ogsaa gjorde sig gjeldende i Norge, at ogsaa den norske Kirke nærmede sig til at blive et eget Samfund, en Stat i Staten, med sin selvstændige Styrelse, der følte sig som sideordnet med den verdslige og søgte at drage saameget som muligt fra dennes Omraade og under sit eget. Jo fuldkomnere et saadant hierarkisk System kunde gennemføres, desto dybere rodfæstet viste den kristelig-religiøse Aand sig at være hos Folket, desto varigere og sterkere kunde dens Indflydelse blive. Det første mere betydningsfulde Skridt, der skete i denne Retning, var, at Biskopperne løsgjordes fra det rent personlige Afhængighedsforhold, hvori de stode til Kongen som dennes Hirdbiskopper eller Missionsbiskopper, og at der tildeltes dem faste Sæder og Biskopsdømer. Endnu da *Adam af Bremen* skrev (ved Aar 1075), synes Forholdet at have været det samme som i Olafernes Tid, inden Kristendomsaa budet endnu var gennemført. Han siger nemlig om de norske Biskopper (og de svenske), at de, «udnævnte af

Kongen eller Folket, uden bestemt afgrændsede Biskopsdømer, opbygge Kirken i Fællesskab, idet de gennemrejse Landet, drage saamange de kunne til Kristendomen og lede de saaledes vundne Sjæle uden nogen indbyrdes Misundelse», og Rigtigheden af denne Skildring synes at stadfæstes ved vore egne Kilder.¹ *Harald Haardraade*, der var saa paaholden paa sin Magt, og hvem Adam af Bremen tillægger den ligefrem cæsaropapistiske Ytring, at han ikke blot var Norges Konge, men ogsaa dets Erkebiskop, har vel ikke skjøttet om at give sine Biskopper og derigjennem Kirken i det Hele en friere Stilling. Hos hans Søn og Eftermand, Olaf Kyrre, derimod og Magnus Barfods Sønner, Eystein og Sigurd, gjorde en mere religiøs Aandsretning sig gjeldende; paa deres Tid havde desuden den store Reformbevægelse inden det katholske Kirkesamfund grebet alles Sind, saa at ogsaa Kongerne førtes til at arbejde for Kirkens Uafhængighed, skjønt de derved indskrænkede sin egen Magt. Under Olaf Kyrre blev Landet paa en varig Maade ind delt i visse Biskopsdømer, hvilke fra først af synes at have faldet sammen med de gamle Lagdømer, idet der blev en Biskop i det Thronhjemske, en i det Vestenfjeldske eller Gulathingslagen og en i det Søndenfjeldske eller Viken med Oplandene, og under den samme Konge gjordes ligeledes de første Skridt til Oprettelsen af faste Biskopsresidentser med tilhørende Kathedralkirker, af hvilke den ældste var den af Olaf Kyrre opbyggede Kristkirke i Nidaros. Hvad der var begyndt af ham, fortsattes siden af Eystein og Sigurd Magnussønner. I deres Tid bleve Norges tre Biskopsdømer forøgede med et fjerde, nemlig Stavangers, og Bygningen af nye Kathedralkirker fuldendtes, hvorved tillige nye Biskopssæder bleve indrettede (Oslo — Halvardskirken; Stavanger — St. Svithunskirken).² Under disse Konger gjorde dernæst den norske Kirke et stort Fremskridt i en anden Retning, idet Tienden blev indført. Forud havde Biskopper og Prester havt sin Underholdning dels af visse engang for alle fastsatte Udredsler efter Mandtallet, dels af det til Kirkerne lagte Jordegods, dels af Betaling for de kirkelige Forretninger, dels af Gaver og Offer eller Ydelser, hvortil Bønderne i hvert Sogn frivillig havde forpligtet sig ligeoverfor sin Prest; men de Indtægter, der flød af disse Kilder, vare baade sparsomme, og Geist-

¹ *Maurer, Bek.-gesch., II. S. 71 ff. Keyser, Kirkehist., I. S. 142 ff.*

² *Munch, N. F. H., II. S. 614—15. Maurer, Bek.-gesch., II. S. 575—78.*

ligheden bragtes desuden, ved at aflønnes paa denne Maade, i et trykkende Afhængighedsforhold til sine Sognefolk. Ved Tiendens Indførelse opnaaede den paa en Gang større Velstand og en mere fri og selvstændig Stilling. Det heder, at Sigurd Jorsalfarer, da han i Jerusalem modtog en Spaan af det hellige Kors, aflagde en højtidelig Ed om, at han skulde gjøre, hvad han formaade, for at faa oprettet en Erkebiskopsstol i sit Rige og faa Tiende-Ydelsen indført. Det sidste, der syntes at være det vanskeligste Stykke Arbejde, lykkedes ham, ialtfald for en Del,¹ derimod ikke det første. Den norske Kirke maatte endnu vente nogen Tid, inden den fik sin egen Metropolitan.

Den havde saaledes vistnok ved Kong Sigurds Død arbejdet sig et godt Stykke frem i den Retning, i hvilken Tidsalderens raadende Grundsætninger førte. Men det var endnu meget langt fra, at den holdt det europæiske Maal, eller at den svarede til de Krav, som man i hin Tid opstillede i Hensyn paa Kirkens Uafhængighed af verdslig Myndighed og Geistlighedens Særstilling som en egen, fra det øvrige Folk skarpt adskilt Stand. De norske Biskopper vare vel blevne udløste af det rent personlige Afhængighedsforhold til Kongen, hvori de havde staaet, saalænge de regnedes for at høre til dennes Hird; det er maa-ske ogsaa sandsynligt, at der, efterat en fast Dioecesan-Inddeling var bleven istandbragt, har været indrømmet Folket i hvert Biskopsdøme nogen Indflydelse paa Biskopsvalgene;² men Kongen havde utvivlsomt fremdeles den afgjørende Stemme ved disse; han var fremdeles den norske Kirkes egentlige Hoved og rette Erkebiskop, langt snarere end de hamburgsk-bremiske eller de lundske Erkebiskopper, hvem Metropolitan-Myndigheden i Navnet var tillagt, men som var for langt borte til at øve nogen virkelig Indflydelse. Biskoppernes Kontrol med den underordnede Geistlighed og med Presteembedernes Besættelse maa vistnok være blevet en virksommere, efterat de havde faaet faste Sæder og bestemt afgrændsede Omraader for sin Myndighed; men den gamle ukanoniske Regel, hvorefter Kongen eller Admuerne eller de private Kirkeejere øvede Kaldsretten til de af dem eller deres Forfædre opbyggede Kirker, stod fremdeles ved

¹ Se *K. Maurers* Afhandl.: „*Ueber den Hauptzehnt einiger nordgermanischen Rechte*“, i *Abhandl. der k. bayer. Akad. d. Wiss. I. Cl. XIII. Abth. II.*

² *Eldre Eids. Kr. R., Cap. 31. Zorn, Staat u. Kirche, S. 32—33. Keyser, Kirkehist., I. S. 145.*

Magt. Presterne opnaaede ved Tiendens Indførelse en mere anselig ydre Stilling end den, de forud havde indtaget; men deres Forhold til Folket var dog fremdeles et saadant, der stemte bedre overens med den nationale Karakter, som det norske Omvendelsesverk fra først af havde havt, end med det System, der nu var blevet det gjeldende inden den katolske Kirke. De levede blandt Bønderne som deres Lige, knyttede til dem ved Frændskabs- og Svogerskabsbaand, uden særskilte Rettigheder af nogen Betydning, undergivne den samme Lov og de samme Domstole. «Vore Lærere», heder det i Gulathing-loven,¹ «skulle have samme Mandhelge som enhver anden af os, og vi have afskaffet den Skik at straffe dem med Hug og Slag, saasom vi besvogle os med dem og lade vore Sønner oplære»; — i et aristokratisk Bondesamfund som det norske maatte det allerede gjelde som en stor Ting, at Presten optoges som Ligemand i Bøndernes Kreds, og det kunde her vanskelig finde Indgang, at der skulde tilkomme ham nogen særskilt eller højere Ret. I de gamle Kristenretter er det paabudt, at, naar der holdtes Arvesøl eller Sjælesøl efter en død Mand, da skulde Presten og hans Kone indbydes; Presten skulde signe Øllet og Maden, og han skulde da sidde i Højsædet og Konen hans ved Siden af ham.² Lovene erkjendte saaledes ved denne Tid, ligesom endnu meget senere, med rene Ord Presternes Ægteskab som gyldigt,³ og der var i Norge ikke Tale om noget Coelibat, medens dette dog nu forlængst var opstillet som en almindelig Fordring inden den katolske Kirke og for en stor Del allerede gennemført.

Det synes endog, som at den norske Kirke ved det her omtalte Tidspunkt har staaet tilbage for Naborigernes, ialtfald Danmarks, i Hensyn paa Gjennemførelsen af de Krav, som Tidsalderens hierarkiske Udvikling havde stillet i Forgrunden: Kirkens Frihed, som det kaldtes, eller dens Uafhængighed af al verdslig Myndighed og Geistlighedens Udsondring som en særegen Stand fra det øvrige Folk. Vi minde om, hvad der før er berørt,⁴ at Omvendelsesverket i Danmark og Sverige fra først af havde en mindre national og som Følge deraf ogsaa mere

¹ Cap. 15.

² G. L., Cap. 23. Eids. Kr. R., Cap. 48. 49.

³ Jvfr. F. L., VII. 17.

⁴ Se 1ste Del, S. 252—54.

strengt-kirkelig Karakter end Omvendelsesverket i Norge, — at dette sidste udgik fra England og lededes af Landets egne Konger, medens den danske og svenske Mission udgik fra Tydskland og lededes af Udlændinger, hvis Virksomhed stod under fremmede og ofte fiendtlige Herskeres Beskyttelse; — særlig gjelder da dette om Danmark. De danske Prester kom saaledes fra først af til at staa i et mindre fortroligt Forhold til Almuerne end de norske, ja, de synes tildels endog at have levet i et Slags klosterlig Ensomhed og Afsondring fra det øvrige Folk;¹ den nye Tro knyttedes ikke her til den gamle ved saa jævne Overgange som i Norge; de kristne Kirker rejstes ikke her i de hedenske Hovs Sted, og Presterne forpligtedes ikke her til at præsidere i de halvhedenske Arveøl eller Gilderne, hvor der blev drukket «til års ok til friðar». Men heraf fulgte igjen, at de hierarkiske Grundsætninger om Kirken og dens Tjenere havde lettere for at gjøre sig gjeldende i Danmark end i Norge. Det blev saaledes i det førstnævnte Land allerede i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede gjort et alvorligt Forsøg paa at gennemføre Coelibatsloven; den fandt vel en voldsom Modstand og trængte først gennem et Aarhundrede senere;² men her kunde det dog forsøges paa en Tid, da der i Norge endnu ikke var Tale om saadant. Den norske Kirkes Grundlæggelse ved Landets egne Konger medførte, at disse fik en Magt over den, der vanskelig kunde brydes; i Danmark, hvor Kirken grundlagdes uden at finde nogen virksom Støtte hos Kongerne, eller endog i ligefrem Strid med dem, indtog den ogsaa fra Begyndelsen af en langt mere uafhængig Stilling ligeoverfor Kongedømmet. Man finder ikke, at de danske Konger i samme Grad eller paa samme Maade som de norske have tilegnet sig en lovgivende Myndighed i rent kirkelige Sager: Danmarks ældste kirkelige Lovgivning peger ikke tilbage paa Kongedømmet som sit Udspring, men synes at være istandbragt ved Overenskomster mellem Folket og Biskopperne.³ Det hændte vel stundom ogsaa i Danmark, at Kongerne indsatte Biskopper af eget Valg; men en sliq Fremgangsmaade synes dog aldrig her at være bleven Ret og Regel, som den var og længe vedblev at være i Norge.⁴ I den ældste Tid var det vistnok de ham-

¹ Helveg, *Den danske Kirkes Hist. til Reform.*, I. S. 148—51.

² *Ibid.*, I. S. 316. Stemann, *Dansk Retshist.*, S. 86.

³ J. E. Larsen, *Samlede Skrifter*, I. S. 277—78.

⁴ Jvfr. Helveg, *De danske Domkapitler*, S. 58—62.

burgsk-bremiske Erkebiskopper, der i Regelen besatte Danmarks Biskopsstole eller øvede størst Indflydelse paa deres Besættelse, og siden, da den danske Kirke udløstes fra det Afhængighedsforhold, hvori den havde staaet til det bremiske Erkesæde, gik Valgretten fordømmet over til Domkapitlerne eller de til Domkirkerne knyttede Konventer af Geistlige, der navnlig siden Gregor den Syvendes Tid spillede en saa stor Rolle i den katholske Kirke, og paa hvem dennes «Frihed» og selvstændige Styrelse i en saa væsentlig Grad beroede. I Norge bleve slige Domkapitler først indrettede i 1152; i Danmark derimod gaa de meget længere op i Tiden, og her havde allerede i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede de fleste Domkirker sine Kapitler,¹ af hvis Stemme Biskopsstolenes Besættelse fornemmelig ahang. Den norske Kirke fik først i 1152 sin egen Metropolitan og dermed den Enhed, som var nødvendig for at give dens Styrelse Sammenhæng og Styrke; derimod blev Erkesædet i Lund, som bekjendt, allerede oprettet i 1104, og, om end ogsaa Norge og Sverige fra først af vare underlagte de lundske Erkebiskopper, kunde deres Virksomhed dog ikke paa langt nær faa en saadan Betydning for disse Landes Kirker som for den danske. Føjes nu hertil, at den danske Kirke allerede i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede var i Besiddelse af en meget vidtstrakt selvstændig Jurisdiktion, idet de Geistlige, ikke blot i sine indbyrdes Retstrætter, men ogsaa naar en Lægmand anlagde Søgmaal mod nogen af dem, — ikke blot i geistlige, men ogsaa i alle andre Sager, vare fritagne for de sedvanlige Domstole,² medens der i Norge paa denne Tid ikke kjendtes nogen anden selvstændig geistlig Dommermyndighed, end den, der stod i Forbindelse med Retten til at paalægge Poenitents, altsaa i egentlige Samvittighedssager, udenfor hvilke «hverken en Sags Beskaffenhed som henhørende under Kristenrettens Bestemmelser, eller en Persons Stilling som Geistlig eller Kirkens Embedsmand, eller en Ejendoms Beskaffenhed som Kirkegods, gjorde nogen Undtagelse med Hensyn til Rettergangen»,³ — fremdeles, at der allerede i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede var tilstaaet geistlige Stiftelser i Danmark Fritagelser i Hensyn paa Skat eller anden Udredsel til Staten, der havde større øko-

¹ *Helveg, De danske Domkapitler, S. 6—10.*

² *K. Rosenvinge, Grundrids af den danske Retshist., 3die Udg., S. 77—78. Ste-mann, Retshist., S. 86.*

³ *Keiser, Kirkehist., I. S. 209.*

nomisk Betydning end dem, som paa hin Tid vare tilstaaede eller endog kunde tilstaaes i Norge, hvor al Jord endnu var skattefri og den eneste Ydelse til Staten, Ledingen, opfattedes som et Vederlag for den personlige Krigstjeneste, fra hvilken selvfølgelig de Geistlige for sine Personer maatte være fritagne,¹ — endelig, at de ældste danske Kirkelove ved sin forholdsvise ringe Udførlighed, sammenlignet med de norske, tyde paa, at den almenkirkelige, kanoniske Ret har været gjort gjeldende i en temmelig vid Udstrækning i Danmark, medens dette ikke var Tilfælde i Norge:² — kan det ikke synes tvivlsomt, at den danske Kirke ved det her omhandlede Tidspunkt var kommet langt videre i hierarkisk Udvikling end den norske, at den mere end denne og forud for denne havde nærmet sig til at blive et selvstændigt Samfund, en Stat i Staten.

Saa meget mere paafaldende er den store politiske Rolle, som den norske Kirke kom til at spille knapt mere end en Menneskealder senere og paa en Tid, da den danske Kirke endnu holdt sig i Baggrunden; vi se den ligesom med et Sæt at skyde forbi denne og i Løbet af faa Aar at hæve sig fra fuldkommen Afhængighed og politisk Betydningsløshed til en dominerende Stilling, saadan som det aldrig lykkedes Kirken i Danmark at opnaa; vi se de norske Biskopper træde i den skarpeste Opposition til Kongedømmet og vove en Kamp paa Liv og Død mod det længe før de danske og paa en Tid, da disse endnu sluttede sig nær til Kongen og fandt den bedste Støtte for sin Magt i et saadant Forbund. Vi kunne dog ikke lade dette gjælde som et Vidnesbyrd om, at den norske Kirke nu virkelig, ved et Sprang i Udviklingen, skulde have overfløjet den danske i Hensyn til indre Samhold og Styrke, medens den kun en Menneskealder forud var saa afgjort underlegen. Hvad der betingede dens sterke Fremtræden i sidste Halvdel af det 12te Aarhundrede, var ydre Forhold, og af disse ydre Forhold blev den drevet ind i en politisk Forgrunds-Stilling, som den ved sine egne indre Hjælpemidler ingenlunde var voxen. Den fandt, — samtidig med at der ved den nidarosiske Erkestols Opretelse blev givet den en Formand, som kunde bringe Enhed og planmæssig Sammenhæng i dens hierarkiske Stræben, — et Stormandsparti for sig, til hvilket den kunde støtte sig under

¹ *Stemann, Retshist., S. 88—90. Keyser, Kirkehist., I. S. 210—14.*

² *Larsen, Saml. Skr., I. S. 278.*

denne Stræben, medens Elementerne til et saadant Stormandsparti først holdt paa at danne sig i Danmark; den fandt for sig en Modsætning i de raadende politiske Interesser, der paa en Gang aabnede det videste Felt for dens Ærgjerrighed, medens en saadan Modsætning først senere indtraadte i Danmark og da ogsaa her blev en medvirkende Grund til at fremkalde lignende Kampe mellem Kirken og Kongedømmet som dem, der udfyldte en saa stor Plads i Norges Historie i Slutningen af det 12te og Begyndelsen af det 13de Aarhundrede. Det var i visse Maader en skjæv Stilling, hvori den norske Kirke bragte sig ved at søge Støtte hos Stormandsætterne og stille sig i Opposition til Kongedømmet, — det legitime, Olaf den Helliges Kongedømme; dette var jo nemlig i Folkets historiske Tradition uadskillelig forbundet med Kristendommen, medens Aristokratiet havde sin Rod i den gamle Religion. Alligevel maatte dog en Alliance mellem Hierarki og Aristokrati, under de daværende Forholde, siges at være en naturlig eller ligefrem uundgaaelig. Biskopperne hørte fordømmet selv til de gamle Storætter og stode under Indflydelse af de inden disse raadende Traditioner. Deres af Kirkens sande Tarv foreskrevne Opgave var at faa den udløst af ethvert Afhængighedsforhold til den verdslige Statsmyndighed og at hævde dens frie Raadighed over sine egne Anliggender; men deres Stræben efter at gennemføre denne Opgave maatte nødvendigvis bringe dem i Kollision med et Kongedømme, der opfattedes som en uafhængig, paa sig selv beroende Ættebesiddelse, og til hvis Odel ogsaa Opsynet med Religion og Kirke regnedes for at høre; de maatte derfor gribe enhver Lejlighed, som frembød sig, til at faa denne Kongedømmets Karakter forandret og til at rykke det op fra en Retsgrund, paa hvilken det kunde stille sig stejlt afvisende ligeoverfor alle kirkelige Krav paa Frihed og Selvstyrelse. Og det traf sig da heldigt for dem, at Hovederne for de store Lendermandsætter, ved at drages bort fra sin Førerrolle inden de enkelte Stammer, havde nærmet sig til at blive et Parti, en særskilt Samfundsklasse, hvis naturlige Politik gik ud paa at herske gennem Kongedømmet, at drage det ned fra sin Højde og gjøre det til et blot Redskab for Andres Ærgjerrighed. Hierarki og Aristokrati mødtes altsaa, og det var naturligt, at de gave hinanden Haanden og sluttede sig paa det nærmeste sammen.

Hvad der træder i Forgrunden i den norske Kirkes Historie i det her omhandlede Tidsrum, er Udviklingen af dens ydre

Former: dens Organisation og Styrelse og Forhold til den verdslige Statsmyndighed. Dette Træk har den tilfælles med den middelalderiske Kirke i Almindelighed. Det var jo ogsaa netop ved sin ydre Organisation, at Kirken i hin Periode virkede som den store Kulturmagt og opretholdt Forestillingerne om en højere aandig Ret midt under den herskende Lovløshed og raae Vold. Men vistnok gjelder det i en sær Grad om den norske Kirke, at dens Historie er saagodtsom helt optaget af de blotte Forfatningsspørsaal. Om dens indre Rørelser, om Troeslivet, om Maaden, hvorpaa Kristendomens Lære blev opfattet og tilegnet, og dens Indflydelse paa Sederne og den raadende Livsopfatning i Tidsrummet nærmest efter, at den store Kamp mellem Hedenskab og Kristendom var afsluttet og Religionsforandringen i det ydre fuldt gennemført, give vore Kilder liden direkte Oplysning. — Denne Kamp selv derimod kunne vi følge i det Enkelte, og Kilderne indeholde en Mængde Træk til Oplysning om de aandige Tilstande hos Folket, medens den endnu stod paa. Vi minde om, hvad der i det foregaaende er bleven fremhævet i Hensyn paa Omvendelsesverkets nationale Karakter og den summariske Maade, hvorpaa det blev gennemført baade i Norge og paa Island. Det fulgte heraf, at den nye Lære fra først af kun blev tilegnet paa en yderst ufuldkommen og udvortes Maade. Vel kunde de kristne Lærere ikke i Troessager vise en lignende Imødekommen ligeoverfor det hedenske Religionsvæsen som i Hensyn paa Skikke og ydre Forfatning; men den Omstændighed, at de nye Gudshuse rejste sig paa de samme Steder, hvor de gamle havde staaet, og at de hedenske Offermaaltider omdannedes til kristelige Fester, maatte dog bidrage til, at ogsaa Hedenskabets religiøse Forestillinger havde lettere for at vedligeholde sig sammen med de ny indførte og at forbinde sig med disse. Da det var Kongerne, fra hvem Kristendomsaa budet udgik, og som gennemførte det, samtidig med, at de befæstede sin egen Magt, blev det den politiske Side ved Religionsforandringen, der traadte stærkest frem for Folket; man opfattede Kristendomen mere som en ny «Lov» end som en ny Lære og benævnte den ogsaa saaledes.¹ Man antog den for det meste af rent praktiske Grunde; man bøjede sig for den, efterat den først i en ydre Forstand havde faaet Overtaget, med den Respekt for den fuldbragte Kjendsgjærning, der er saa karakter-

¹ *Keyser, Kirkehist., I. S. 95.*

istisk for de germaniske Folk i Almindelighed og for Nordmændene i Særdeleshed, og som hænger sammen med deres praktiske, mere til Handling end til Spekulation oplagte Natur; man spurte ikke efter, paa hvad Maade den havde vundet Overtaget; det var nok, at den havde vist sig at være den sterkere; det bedste Argument for Kristendomen i Nordmændenes Øjne var, at den havde sejret, og det faldt neppe mange ind at retferdiggjøre denne Sejr for sig ved at granske dens Lære. De Nyomvendtes Tro blev saaledes en underlig Blanding af hedenske og kristelige religiøse Forestillinger, i hvilken hverken det kristelige eller det hedenske Element rigtig kunde komme til sin Ret. De Kristnes Gud og de ham omgivende Engle og Helgener bleve et nyt Sæt Guder, der kom i de gamles Sted, uden dog ganske at kunne fortrænge disse; man tænkte sig dem som bedre og sterkere; men deres Væsen og Forhold til Menneskene opfattedes dog væsentlig paa samme Maade, som de hedenske Guders havde været opfattet; de bleve, hvad Æserne før havde været, Menneskenes Venner og Forsvarere mod alle onde og ødelæggende Magter; man indviede Løftebægrene til Kristus og Erkeengelen Michael, som man før havde indviet dem til Odin og Thor; man paakaldte Kristus's Hjælp, endog hvor det gjaldt Udførelsen af de mest ukristelige Handlinger, som Blodhævn og Mordbrand; man tænkte sig ham som en sejrrig Høvding, der havde «herjet i Helvede» og udført andre «Storverker» i god Vikingmaner, — «en mægtig Konge, der sad i Syden og havde underlagt sig Æsernes Rige»,¹ og Korset var hans «sigrmark», som Hammeren for Thor; man dannede sig paa egen Haand et efter disse, halvt eller helt hedenske, Forestillinger lempet Credo som det bekjendte, der tillægges Thrond i Gata:

Givne ere Engle gode,	Jeg beder Bøn for mig,
Gaar jeg ej i Verden ene,	Bære de den for Krist,
Mine Fjed følge	Syv Salmer synger jeg,
Fem Guds Engle.	Sørge Gud for mit Vel,

og om hvilket han bemærkede, da der blev ytret Tvivl om dets Rigtighed: «Det er nu saa, som Du nok ved, at Kristus havde tolv Læresvene eller flere, og de brugte hver sin Credo. Jeg har nu ogsaa min Credo, og der er mange Credoeer, og de behøve ej alle at være eens for at være rigtige». — Hvad der fra først af optoges af den nye Religionslære, synes overhovedet at have indskrænket sig til de mere paa Overfladen liggende

¹ Se Eilif Gudrunarsøns Kvad om Kristus, citeret hos *Keyser, Kirkehist.*, I. S. 100.

Forestillinger, der nogenledes kunde bringes i Sammenhæng med den hedenske Livs- og Verdensopfatning; Kristendomens dybereliggende Hoveddogmer derimod træde saagodtsom aldeles ikke frem i Traditionerne vedkommende Omvendelsesverket, og der er ogsaa al mulig Grund til at tro, at de kun have spillet en meget underordnet Rolle ved dette, at den overvejende Flerhed af de Nyomvendte neppe har kjendt dem, endsige forstaaet dem. Det kunde lidet nytte at tale om Menneskets Syndighed og Svaghed til Mænd, der vare opdragne i Vikinglivets Skole. Det vilde have været at stænge deres Hjerter for den nye Lære, om man havde lagt nogen Vegt paa Fortællingen om Kristus's Lidelser og haanlige Død, da de allerhelst, for at kunne slutte sig til ham, vilde forestille sig ham som den store Høvding, hvem Lykken stadig følger, og som ikke lader sig kue af sine Fiender. Den himmelske Fred, som Kristendomen lovede sine Bekjendere, kunde ikke være noget synderlig virksomt Lökkemiddel hos et Folk, hvis Natur var saa stridbar, og som paa egen Haand havde opgjort sig et Lyksaligheds-Ideal af en saa helt modsat Art, og hvad Skildringen af Helvedsstraffene angaar, der spillede en stor Rolle i Omvendelsesverket hos andre Folk med svagere Nerver og en mere fængelig Indbildningskraft, da er der heller intet, som tyder paa, at den har været brugt i nogen fremtrædende Grad til at vinde Nordmændene for den nye Lære, eller at den har gjort noget Indtryk paa dem.

Saadanne vare altsaa de aandige Tilstande hos den første kristne Generation i Norge. Dens Kristendom var og maatte være, seet fra et strengt religiøst Staudpunkt, kun et Navn. Hvorledes nu denne Kristendom har udviklet og befæstet sig hos de nærmest følgende Generationer, derom ere vi, som sagt, fordetmeste henviste til blotte Gisninger. Paa det religiøse endnu mere end paa det politiske Felt afløstes den voldsomme Bevægelse af en næsten fuldkommen Ro, og Omvendelsesverket synes, saa ukristeligt det end havde været drevet, alligevel i en ydre Forstand at have løst sin Opgave paa en Maade, der intet lod tilbage at ønske. Der er intet Spor af, at siden 1030 nogen hedensk Reaktion fandt Sted, eller at den gamle Religion, da den en Gang havde ligget under, beholdt Kraft nok til at vinde noget af det tabte Terrain tilbage, saa at den atter kunde træde frem paa Overfladen. Kristendomen formaaede, skjønt den var paanødet Folket, alligevel at opretholde sig ved sin

egen Kraft, uden nogen yderligere Indskriden af den verdslige Arm. Og det kan selvfølgelig ikke drages i Tvivl, at den, under dette sit ubestridte ydre Herredøme, har befæstet sig ogsaa i en indre Forstand, forsaavidt som dens Lærdome ere blevne stadig mere alment bekjendte og anerkjendte, medens paa den anden Side de fra Hedenskabet stammende religiøse Forestillinger mere og mere have traadt tilbage og ere sunkne ned til en blot Overtro, som man ikke turde rigtig vedgaa. Men at Kristendomens religiøse Ideer skulde, ved det nærmere Kjendskab, have gjort et dybt Indtryk paa Folkets Sind, at den kjølige Tilslutning eller blot formelle Underkastelse hos den første kristne Generation skulde allerede hos de nærmestfølgende Generationer have givet Plads for en virkelig inderlig Tilegnelse, der kunde afføde et religiøst Liv, i sit Væsen og Princip forskjelligt fra det hedenske: derom foreligger intet Vidnesbyrd, og dette synes i sig selv fuldkommen usandsynligt. Vi høre om, at Olafsdyrkelsen, allerede i den nærmeste Tid efter den hellige Konges Fald, vandt en overordentlig Udbredelse hos Nordmændene, og at man valfartede i store Skarer til hans Helligdom og skjænkede Gaver til den; men ligesom denne Helgen ved sit Liv og sine Bedrifter havde en meget national og meget ukanonisk Karakter, saaledes synes ogsaa hans Dyrkelse, der blev det mest fremtrædende Træk i Nordmændenes religiøse Liv efter Kristendomens fuldkomne Indførelse, snarere at have smagt af den gamle Religion end af den nye; den hellige Olaf traadte med sit røde Skjæg og sin Øxe næsten ganske i Thors Sted i Folkets Opfatning; han blev, hvad denne havde været, Landets Skytsguddom (dets Landaas) og var, som denne, stadig paaferde mod Jøtner og onde Vætter. Vi se, at Nordmændene allerede tidligt foretog hyppige Valfarter til hellige Steder udenfor Norge, og at de, da Korstogene vare begyndte, toge Del i disse paa en, i Forhold til Landets og Folkets Kræfter, meget fremtrædende Maade; ogsaa heri gjenkjende vi snarere en Ytring af den hedenske Vikingaand end af en ny kristelig Enthusiasme. Den samme Respekt for den fuldbragte Kjendsgjerning, der i saa høj Grad havde lettet Kristendomens Indførelse, og som havde sikret dens ydre Herredøme, efterat den først engang var bleven lovlig anerkjendt, maatte paa den anden Side medføre, at man vedblev at staa i et meget kjøligt og uadvortes Forhold til den, ogsaa efterat dens Lærdome vare blevne bedre bekjendte, at den vedblev at opfattes mere som en Lov,

som man bøjede sig for, og som man ansaa sig forpligtet til at lyde, end som en Lære, hvilken det var det enkelte Menneskes Sag at tilegne sig, at granske og fordybe sig i. At Kongerne fremdeles stode i Spidsen for Kirkevæsenet, maatte ogsaa bidrage til, at denne Opfatning blev fastholdt. Og hvad Religionens nærmeste Tjenere angaar, Presterne, der levede blandt sine Sognebønder og delte deres Levevis, som præsiderede i deres Ølgilder med sine Koner ved Siden, og som, hvis man kan slutte af, hvad der fra en senere Tid er bekjendt om det norske Presteskab, ikke adskilte sig fra dem, ialtfald ikke paa nogen fordelagtig Maade, i Hensyn paa Seder, da skulde heller ikke disse kunne fremkalde nogen Forestilling hos Folket om, at den nye Religion var mere end blotte ydre Forskrifter, at den var noget i sit Princip forskjelligt fra, hvad den gamle havde været.

Der er, efter dette, fuld Grund til at antage, at, om end Kristendommen har befæstet sig mere og mere hos de nærmestfølgende Generationer efter Omvendelsesverkets Gjennemførelse, saa er dog dette kun eller væsentlig kun skeet ved Sedvanens og Lovens Magt hos et i eminent Forstand konservativt og loyldigt Folk. Og det synes da paa Forhaand lidet rimeligt, at en Lære, der fra først af var og fremdeles vedblev at være til-egnet paa en saa overfladisk og udvortes Maade, og som i sin inderste Kjerne var saa stridende mod Folkets hele Natur, skulde have kunnet virke til at hæve Folkets Moral. Alligevel har man talt om den formildende og forædlende Indflydelse, som Kristendommen øvede paa Nordmændene allerede i de første Menneskealdere efter dens Antagelse,¹ og man har ment at have Beviser for denne formildende og forædlende Indflydelse. *Adam af Bremen*, der skrev i Olaf Kyrres Tid, giver Nordmændene det bedste Skudsmaal for Kristendom og gode Seder. «Norge er», siger han, «formedelst sine barske Fjelde og sin umaadelige Kulde det ufrugtbarste af alle Lande, alene skikket for Fædrift Derfor opfostrer det ogsaa de kjækkeste Krigere, som ej ere blødgjorte ved Afgrødens Overflod, og som oftere angribe andre end selv angribes. Tvungne af Fattigdommen i Hjemmet, fare de hele Verden om og hjemføre ved sine Sørøvertog andre Landes Rigdome, afhjælpende paa denne Maade sit eget Lands Mangel. Men, efterat de have antaget Kristendommen og ere blevne gennemtrængte af bedre

¹ Se t. Ex. *Keyser, Kirkehist., I. S. 121 og 141.*

Lærdome, have de nu lært at elske Freden og Sandheden, at nøjes med sin Armod, ja at adspredde det Samlede og ikke som før at samle det Adspredte. Og skjönt de alle fra først af have været trælboundne under Troldmænds skjændige Kunster, bekjende de nu med Apostelen enfoldigen Kristus, ham den korsfæstede. De ere de mest afholdende af alle Mennesker og elske i høj Grad Tarvelighed og Maadehold saavel i Hensyn paa Spise som Seder. Derhos have de en saa stor Ærefrygt for Prester og Kirker, at den neppe gjelder for en Kristen blandt dem, der ikke daglig skjænker Gaver til Messen, som han har hørt. Men Daab, Konfirmation, Alteres Indvielse og Ordination til de hellige Grader kjøbes meget dyrt hos dem ligesom hos Danerne, hvilket, som jeg tror, kommer af Prester-nes Vindesyge, fordi Barbarerne endnu ej kjende til Tiendeydelsen og derfor nødes til at give saameget mere for hvad der burde tilbydes dem gratis. Thi alt koster der Penge, endog Sygebesøg og Dødes Begravelse. Saaledes blive deres ypperlige Seder, efter hvad jeg har hørt, alene skjemmet ved Prester-nes Gjerrighed. Paa mange Steder i Norge og Sverige ere Fæhyrderne endog Folk af den højeste Byrd, der leve paa Patriarkernes Vis og af sine Hænders Arbejde. Men alle Norges Indbyggere ere de ivrigste Kristne (christianissimi), undtagen de, som bo i det yderste Norden ved Oceanets Breder; om dem siges, at de endnu give sig af med magiske Kunster». — Dernæst heder det om Islændingerne, efter en kort, men ikke lidet forvrængt Beskrivelse af deres Land og Levemaade: «Dette er et lykkeligt Folk, hvem ingen misunder dets Fattigdom, og deri allerlykkeligst, at de nu alle have iført sig Kristendomen. Der er meget ypperligt i deres Seder, især deres Kjærlighed, som er saa store at alt hos dem er tilfælles, saavel for Fremmede som for Indfødte. Sin Biskop anse de som en Konge; paa hans Vink vogter det hele Folk, og hvad han bestemmer efter Guds Vilje, efter Skriften, eller efter andre Folks Sedvaner, det gjelder for dem som Lov».¹ — Denne Skildring ser jo meget godt ud, naar man blot kunde tage den for god Vare. Men Adam af Bremens Efterretninger maa benyttes med stor Varsomhed;² han havde aldrig været i Norge og maatte som Fremmed have ondt ved at opfatte rigtig de norske Forhold, om

¹ *Adamus*, Lappenbergs Udg. ved Pertz, S. 204—6 og 211, oversat hos *Munch*, *N. F. H.*, II. S. 221—22, 462—63.

² *Munch*, *N. F. H.*, II. S. 462.

endog de Meddelelser, han fik, kunde være paalittige; han er fremdeles tilbøjelig til at deklamere, og man har, vistnok ikke uden Grund, mistænkt ham for at ville (ligesom Tacitus) holde en indirekte Straffepræken for sine egne Landsmænd ved at skildre de nordiske Folks Liv og Seder i den skarpeste Mod-sætning til deres. Have Nordmændene t. Ex. ikke bedre fortjent sin Berømmelse for ivrig Kristendom end den Attest, der gives dem for Maadehold og Tarvelighed: da har den ikke stort at betyde; thi det er noksom bekjendt af baade ældre og yngre Kilder, at Maadehold i Mad og Drikke aldrig har hørt til de stærkest fremtrædende Fortrin hos vort Folk.

Over alle andre lovpriser Adam Islændingerne, som ved sin Kjærlighed, der er saa stor; at alt hos dem er fælles, og sin Lydighed ligeoverfor Biskoppen næsten synes at fremstille Idealet af et kristeligt Samfund, og herved er nu det at merke, at denne Skildring paa en iøjnefaldende Maade svarer til, hvad Islands egne Kildeskrifter vide at berette. Rigtignok er der en Uoverensstemmelse i Hensyn paa Tiden; Adam af Bremen synes at have foregrebet Udviklingen et lidet Gran ved den Ros, han yder Islændingerne for Lydighed ligeoverfor sin Biskop. Han skrev nemlig, medens den første islandske Biskop *Isleif* endnu levede, og om *Isleif* heder det udtrykkelig i *Hungrvaka*,¹ at «han i sin Biskopsdom havde stor Nød i mange Maader paa Grund af Folkets Ulydighed; man kan nogenlunde skjønne, hvor stor Nød han har været i ved sine Undergivnes Ulydighed, Vantro og slette Seder, deraf, at i hans Tid Lovsigemanden paa en Gang levede sammen med Moder og Datter, og da lagde somme Mænd sig paa Vikingetog og Rov, og mangt og meget tog Folk sig da til, der vilde synes noget ganske uhørt, om det hændte nu». Men paa hans Søn og Eftermand *Gissur's* Styrelsestid synes Adam af Bremens Skildring at passe fuldkommen, efter de islandske Kilders Vidnesbyrd. Biskop *Gissur Isleifsson* fik sat igjennem Tiendens Indførelse paa Island, endnu før den var almindelig indført i noget andet nordisk Land, og dette er, siger *Are Frode* i sin *Islendingabok*, «et stort Tegn paa, hvor lydige Indbyggerne vare denne Mand, at han kunde bringe det dertil, at alt det Gods, der fandtes paa Island, ja Landet selv blev vurderet under Ed, og Tiender udradede, og en Lov derom vedtagen, at det skal være saa,

¹ Cap. 2. *Biskupa-Sögur*, I. 62.

saalønge Island er bebygget». ¹ Hans Fader havde paa sit Yderste erklæret, at Islændingerne vilde have vanskeligt ved at faa en ny Biskop, medmindre de forpligtede sig til at vise større Ærbødighed mod hans Eftermand, end de havde vist mod ham, og Sønnen, der førte sig dette Vink til Nytte, vilde ikke modtage det paa ham faldne Valg, førend alle Høvdingerne havde lovet at være ham lydige i alt, hvad han kunde paabyde i Hensyn paa Religionen og de kirkelige Forholde, saafremt han opnaaede Biskopsvielse. Og de holdt dette Løfte; thi, heder det, «Gissur opnaaede strax i den første Tid af sit Biskopsdom saamegen Anseelse og Værdighed, at saa vilde hver Mand staa eller sidde, som han bød, ung og gammel, fattig og rig, Koner og Karle, og det kunde med Sandhed siges, at han var baade Konge og Biskop over Landet, medens han levede». ² «Biskop Gissur fredede saa vel Landet», heder det i en anden Kilde, «at der i hans Tid ikke forefaldt nogen Stortrætte mellem Høvdingerne, og at den Skik at bære Vaaben paa sig da lagdes meget af», ³ og det anføres som et Vidnesbyrd om, hvor dybt rodfæstet de fredelige Sedvaner vare blevne under hans 36aarige Styrelsestid, at det Aaret efter hans Død, da der paa Althinget opstod Strid mellem to af Islands mægtigste Høvdinger, kun fandtes een Mand blandt den hele forsamlede Thingalmue, som var forsynet med Staalhue, og det uagtet dengang næsten hver Bonde over hele Island plejede at ride til Althinget. ⁴ Nu var Gissur vistnok ved sine personlige Egenskaber ualmindelig skikket til at øve Indflydelse paa de islandske Stormænd og holde deres Stridbarhed i Tømme; det var ham, om hvem Harald Haardraade skal have sagt, at han havde Stof i sig baade til at blive Vikinghøvding, Konge og Biskop, og den Skildring, der gives af ham i en af Islands kirkehistoriske Kilder, svarer ogsaa ret vel til dette Udsagn. «Gizurr», heder det, «var mikill maðr vexti ok vel bolsvexti, bjarteygðr ok nokkut opineygð, tiguligr i yfirbragði ok allra manna goðgjarnastr, rammr at affli ok forvitrr»; han «var algjærr at sér um alla luti, þá er karlmaðr átti at sér at hafa»; han «var farmaðr mikill hinn fyrra hlut œfi sinnar, meðan Isleifr

¹ *Cap. 10. Isl. Sög., I. 16.*

² *Hungvaka, Bisk. Sög., I. 66—67.*

³ *Kristni-Saga, Cap. 13. Bisk. Sög., I. 29.*

⁴ *Kristni-Saga, Cap. 14. Bisk. Sög., I. 31: . . . þá var svá litill vápnaburðr,, at ein var stálhufa þá á alþingi, ok reið drjugum hvern bóndi til þings er þá var á Islandi.*

lifði, ok var jafnan mikils virðr, hvar sem hann kom, ok var tignum mǫnnum á hendi, er hann var utanlands».¹ Alligevel vilde det være lidet rimeligt at føre den Fred, som det islandske Samfund nød, medens Gissur var Biskop, udelukkende eller væsentlig tilbage til hans overlegne Aand og den personlige Indflydelse, han øvede paa Landets Høvdinger.² Det viser sig nemlig, at om end hans Forgjænger havde havt mere Grund end han selv til at klage over Folkets Ulydighed, saa var dog i det Hele det Aarhundrede, der fulgte nærmest efter Kristendomens Indførelse og fuldkomne Befæstelse som Statsreligion, udmerket i Islands Historie ved en indre Fred, en begivenhedsløs Ro, som staar i en paafaldende Modsætning til den nærmest forudgaaende Periodes voldsomme Brydninger. Tiden fra 930 til omkring 1030 er, som før udhævet, Islands store Sagatid; det er til denne Periode, at de fleste Traditioner henføres, hvoraf Sagaforfatterne have øst sit Stof; det var da, at de «Stortidender» forefaldt, der danne Indholdet for de fleste og bedste af de islandske Ættesagaer, og som fremstille Billedet for os af et uroligt gjærende Liv, af Kraft og Kløgt, men tillige af en ofte frastødende Sedernes Raahed og Vildhed. Ved Aar 1030 er det, som om Scenen med en Gang skiftes om. Kilderne til det følgende Aarhundredes Historie ere baade langt færre og have tildels en ganske anden Karakter end Kilderne til det nærmest forudgaaendes. En enkelt ubetydelig Proces-Historie (Bandamanna-Saga) og nogle faa i de norske Kongesagaer indflettede Smaafortællinger om islandske Mænds Skjæbner i Norge fraregnet, ere vi for dette Tidsrums Historie udelukkende henviste til Levnetsbeskrivelser af Biskopperne, der lægge an paa at opbygge, og som, i Overensstemmelse med sin Gjenstand, ere affattede i en prædikenagtig, legendemæssig Stil. De blodige Privatfejder, de voldsomme Kampe paa Thingene, Kappelstriden

¹ *Hungrvaka*, Cap. 5. *Bisk. Sög. I. 66*. „Gissur var stor af Væxt og sterk af Bygning, han havde lyse og store Øjne og et anseligt Udvortes; han var den velvilligste Mand, sterk af Legemskræfter og meget forstandig; — han var fuldkommen i alle de Dele, der hørte en Karlmand til; — i sin yngre Alder, medens Isleif endnu levede, for han meget paa Rejser og var i Tjeneste hos Mænd af fyrstelig Verdighed og blev allevegne vel anset, hvor han saa kom.“

² Saaledes *Munch*, *N. F. H., II. S. 640*: „Med Biskop Gissurs Død ophørte den lange fredelige Periode paa Island. Det er tydeligt nok, at det ene var hans overlegne Aand og ubegrænsede Indflydelse, der holdt de mægtige Høvdinger i Tømme.“

mellem de hensynsløst-ærgjerrige og stridbare Høvdinger, der i den forudgaaende Periode gav Traditionen et saa rigt Stof at bevare, viser sig at være bleven, omtrent samtidig med at Kristendomen opnaaede fuld Anerkjendelse som Statsreligion, afløst af en gennem lange Tider uafbrudt fredelig indre Udvikling. Og heri turde man da vel altsaa have Ret til at «spore Kristendomens kraftige Virkninger til Folkeaaendens Formildelse og Sedernes Afslibning».¹

Men have disse Virkninger ytret sig paa Island, kan det ikke slaa fejl, at de ligeledes maa have ytret sig i Norge. Ogsaa paa Island var nemlig Kampen mellem den gamle og den nye Lære meget kortvarig og blev ogsaa her afgjort til den sidstes Fordel, væsentlig paa Grund af rent ydre, politiske Hensyn, om end ikke Kristendomen her, som i Norge, indførtes ved ligefrem Tvang eller stod i ligefrem Forbindelse med Grundlæggelse af en ny Statsorden. Ogsaa paa Island havde Omvendelsesverket en sterkt fremtrædende national Karakter, saa at den nye Tro og de nye Skikke og den gamle Tro og de gamle Skikke ikke kom til at staa i en saa skarp Modsætning som andensteds, men knyttedes sammen ved jævne Overgange, og saa at Geistligheden ikke kom til at udgjøre nogen selvstændig, ved sine Interesser og sin Levemaade fra det øvrige Folk skarpt udsondret Stand. Ja, dette gjaldt endog i meget højere Grad om Island end om Norge. I Norge havde fra først af ialtfald enkelte Kirker, nemlig de saakaldte Fylkes- eller Hovedkirker, havt en offentlig Karakter, og der var tillagt de ved disse ansatte Prester et fast Underhold dels af det Kirkerne tilhørende Jordegods, dels af visse en Gang for alle Bønderne paalagte Afgifter, hvorved de kom til at indtage en nogenlunde uafhængig Stilling ligeoverfor sine Sognealmuer. Paa Island derimod havde alle Kirker fra først af havt og vedbleve at have en rent privat Karakter. Høvdingerne og andre Mænd, der havde Raad dertil, lode opføre Kirker paa sine Gaarde og raadede da for disse Kirker som for sin øvrige private Ejendom og ansatte Prester til at betjene dem efter eget Forgodtbefindende. Under den herskende Mangel paa geistligt oplærte Personer hændte det ofte, at Kirkeejerne selv modtog Prestevielse for at kunne forestaa Gudstjenesten i sine egne Kirker, og blandt dem, der saaledes lode sig gjøre til Prester, møde vi mange af Islands

¹ *Keyser, Kirkehist., I. S. 149.*

mægtigste Høvdinge, Medlemmer af de gamle Godeætter, der i Hedenskabets Tid havde forenet en religiøs Myndighed med den verdslige, og som nu paa denne Maade banede sig Vej til at gjenvinde, hvad Religionsforandringen havde berøvet dem. Naar Kirkejeerne ikke selv kunde eller vilde overtage et saadant Hverv, lejede de sig Prester, paa samme Maade som man lejer andet Tjenestetyende, eller de toge fattige Smaagutter til sig i Huset, hvem de satte til Bogen og siden lode give geistlig Indvielse, for at de kunde forestaa Gudstjenesten ved deres Kirker. I ethvert af disse Tilfælde maatte Prestens Stilling og Vilkaar blive saadanne, der hverken stemte overens med Tidsalderens hierarkiske Fordringer eller med den Geistliges Kald i Almindelighed. Overtog Høvdingen selv at være Prest ved sin egen Kirke, blev den geistlige Stilling for ham kun en Bisag, omtrent som i Hedenskabets Tid Gudens religiøse Funktioner kun havde udgjort en Del og det til og med en underordnet Del af Omraadet for hans Virksomhed;¹ han var og vedblev at være fremfor alt verdslig Høvding, Statens, ikke Kirkens Repræsentant. Hvad Lejepresterne angaar, da var deres Stilling en altfor afhængig, til at de paa nogen tilbørlig Maade kunde udfylde sit Kald eller repræsentere den højere Ret, som det var deres Mission at repræsentere; deres Kontrakter med Kirkejeerne bleve kun sluttede for et Aar, og naar Aaret var omme, beroede det paa Kirkejernenes gode Vilje, om de fremdeles skulde forblive i sin Stilling; de kunde derfor i Regelen ikke betragtes eller behandles anderledes end som almindelige private Tjenere, og Loven selv omhandler dem paa en Maade og i en Sammenhæng, der anviser dem Plads ved Siden af disse.² Værst farne og ydmygst stillede vare de, hvem Kirkejeerne havde fra Barnsben taget til sig og ladet opdrage til Prester for sine Kirker; i Hensyn paa dem fastsatte Loven, at en saadan Prest ikke maatte forlade sin Kirke, medmindre han havde vedkommende Kirkejers Tilladelse, eller medmindre han havde oplært en anden til at træde i sit Sted, og for det Tilfælde, at han gik fra sin Bestilling uden at have iagttaget disse Forskrifter, gav den endog Regler for hans Paagribelse ganske i Overensstemmelse med dem, der gjaldt for Paagribel-

¹ Maurer, *Island*, S. 88.

² Keyser, *Kirkehist.*, I. S. 179—80. Maurer, *Island*, S. 94—95. Maurer, *Bek.-gesch.*, II. S. 465—466.

sen af en bortrømt Træl. — Ogsaa Biskopperne indtog en, i Forhold til den Opgave, som Kirken havde at løse i hin Tidsalder, meget ugunstig Stilling; de havde, før Gissur Isleifsson skjænkede sin Fædrenegaard Skaalholt til Biskopsstolen, intet fast Sæde; de valgtes af Folket eller, som det heller bør hede, af Høvdingerne, og deres Embedsindtægter vare, forud for Tiendens Indførelse, overmaade tarvelige og indskrænkede til enkelte Sportler eller frivillige Gaver.¹

Det er klart af disse Træk, at Kirken intetsteds kunde have et mindre hierarkisk Præg end paa Island, at Geistligheden intetsteds i ringere Grad kunde have Karakteren af et selvstændigt, fra det øvrige Folk udsondret Samfund end her. Indtrædelsen i den geistlige Stand medførte ingen særskilt Ret, ingen Friheder eller Privilegier. Den islandske Kirke var saalidt i Besiddelse af nogen selvstændig Lovgivningsmyndighed² som af nogen særegen Jurisdiktion; kun i rene Disciplinærsager, d. e. saadanne Sager, hvori Biskoppen optraadte som Sagsøger mod en af sine underordnede Prester, havde de Geistlige, ifølge den ældste islandske Kirkeret, at møde for en af Prester sammensat Domstol, der opnævntes af Biskoppen paa Althinget (prestadómr); men ingen udenfor Geistligheden var undergivet denne Domstol, og de Geistlige selv havde i alle andre Sager at svare for de sedvanlige Domstole.³ Biskopperne havde Sæde og Stemme i Landets almindelige lovgivende Forsamling, Lagretten paa Althinget, og deltog saaledes i den verdslige Styrelse sammen med de øvrige Høvdinger. Af Presterne hørte somme til Landets ypperste Ætter, medens andre vare stillede paa Samfundets allerlaveste Trin; men om begge disse Klasser gjelder det, at de havde et mere verdsligt end geistligt Præg, og at de, uanseet sin prestelige Vielse, deltog sammen med Lægfolket, og uden at adskille sig fra dette paa nogen iøjnefaldende Maade, i det offentlige Liv eller i det daglige Livs praktiske Sysler. Vi finde Prester omtalte, der vare Godordsforstandere eller Lovsigemænd, og som altsaa med sit geist-

¹ *Hungrvaka, Cap. 2. Bisk. Sög., I. 63*: „Isleifr biskup hafði ávallt óhægt bú fyrir peninga, voru faung litil en adsókn mikil, ok var af því honum ervitt buit.“ — Jvfr. *Maurer, Island, S. 88—92. Bek.-gesch., II. S. 458—60.*

² Jvfr. *K. Maurers Afhandl. om den isl. Graagaas i Ersch & Gruber, Encyclop., I. Sect. Bd. 77, S. 34. 35.*

³ *Maurer, Island, S. 66. Keyser, Kirkehist., I. S. 210. Finn. Johann. Hist. Eool. Isl., I. S. 107—8.*

lige Kald forenede de højeste og ansvarsfuldeste verdslige Stillinger; vi høre om andre, at de vare ivrige Landmænd eller driftige Kjøbmænd og Skippere, eller at de anvendtes som Godsforvaltere eller til at forestaa Husebygning o. desl.,¹ og i det Hele synes det en af disse islandske Prester tillagte Øgenavn «halfprestr» at have passet saa omtrent paa dem allesammen. Det er paa Forhaand rimeligt, at en saa verdslig Levemaade maatte medføre, at Presteskabet heller ikke i Hensyn paa Seder kunde adskille sig fra det øvrige Folk, at det ikke engang kunde hævde det ydre Skin af en højere og renere Moral, og mange enkelte Træk tjene da ogsaa til at stadfæste dette. Men endog uden Hensyn hertil maatte den islandske Kirkes uselvstændige Stilling og Mangel paa hierarkisk Organisation være til Hinder for, at den kunde gennemføre sin moralske Mission. Vi maa her atter minde om, at, saa tilbøjelig man end i den nyere Tid har været til at betragte med Ugunst Kirkens Fordring paa at være en Stat i Staten, eller til at lade alt, hvad der smager af Hierarki, gjelde som en Forvildelse, en Udskejelse fra den oprindelige, med Religionens sande Væsen mere stemmende Forfatning, saa er det dog vist, at den middelalderske Kristendoms civilisatoriske og moralske Virksomhed var mere betinget af dens ydre Organisation end af dens Lære. Det var ved den ydre Glands, hvormed den fremtraadte, at den gjorde det dybeste Indtryk paa Sindene og fik den største Kraft til at holde Raaheden og Vilkaarligheden i Tømme; det var ved dens Tjeneres Sammenslutning til et selvstændigt, skarpt afsondret Samfund, der var unddraget verdslig Lov og verdslige Domstole, at den fornemmelig bidrog til at emancipere Moralens fra Politikken og til at vække eller nære Forestillingen om de moralske Forskrifters Gyldighed, uafhængigt af ethvert ydre Hensyn.² Og hvor langt var det nu ikke fra, at den islandske Kirke — navnlig i det første Aarhundrede af dens Bestaaen — fyldestgjorde de her anførte Betingelser for en dybere indtrængende Virksomhed! Skulde denne Kirke med sine tarvelige Træskur istedetfor højtrejste Kathedraler, med sine Biskopper, der udvalgtes af og blandt de verds-

¹ *Finn. Joh. Hist. Eoel.*, I, S. 112—13. *Maurer, Bek.-gesch.*, II, S. 464—68. (De her anførte Exempler ere tildels fra Sturlungetiden; men hvad der i saa Henseende gjaldt denne, maa ogsaa have gjeldt den frudgaaende Periode).

² Se *Comte, Cours de Philos. positive*, V, S. 295 o. *f. St.*

lige Høvdinge, til hvem de vare og forbleve paa det nøjeste knyttede gennem fælles Traditioner og fælles Interesser, med sine Prester, for hvem det geistlige Kald kun var en Biting, medens de iøvrigt vare virksomme som Lovkyndige, som Ledere af den verdslige Styrelse eller som Kjøbmænd og Landmænd, eller som indtog et Tjenestetyendes ydmyge Plads hos Stormændene, af hvem de brugtes i det daglige Livs allerlaveste Sysler, — skulde denne Kristendom, der, efter Maaden, hvorpaa den blev udført, var og længe maatte vedblive at være hos de allerfleste et kun udvortes overdækket Hedenskab, virkelig have formaaet, og det næsten umiddelbart efter dens Indførelse, at tilvejebringe en gennemgribende Forandring til det Bedre i Folkets Seder og Tænkemaade: — da maa det samme have gjeldt, og det endda i højere Grad, om Kirken og Kristendommen i Norge.

Mer en nærmere og mere omfattende Betragtning af Islands Historie godtgjør tilstrækkeligt, at naar der, efterat Kristendommen var bleven anerkjendt som Statsreligion paa Island, indtraadte en længere Periode af indre Fred, saa har man ikke Ret til deri først og fremst at se en Virkning af den nye Religions forædlende og formildende Indflydelse paa Sederne. Efter denne Fredstid følger nemlig en Periode, hvis Karakter er en saa helt forskjellig, at det er «som at komme fra Lugn og Solskin ud i den voldsomste Uvejrbyge».¹ Allerede et Par Aar efter Biskop Gissurs Død kom det til voldsomme Optrin paa Althinget mellem et Par af Islands mægtigste Høvdinge, og efter Midten af det 12te Aarhundrede, da *Hvamm-Sturla* havde begyndt sin politiske Bane, og endnu mere i hans Sønners og Sønnesønners Tid — den saakaldte «Sturlungaöld», — sønderledes Landet mere og mere af de vildeste Partifejder, som omsider endte med, at det islandske Folk — udmattet og oprevet og fortvivlende om sig selv — opgav sin Selvstændighed og kastede sig i det norske Kongedømes Arme. I Beretningerne om disse Fejder aabenbarer sig en Blodtørst, en Haardhed, et voldsomt Begjer efter Gods og Magt, som ikke giver den hedenske Tidsalder noget efter, og desuden en Troløshed og Falskhed, en Mangel paa Agtelse for den lovlige Retsorden, en Opløsning af det huslige Liv og en Tøjlesløshed i Forholdet mellem Mand og Kvinde, hvortil Sagaoldet forud for 1030 ikke paa langt nær frembyder noget Sidestykke.

¹ *G. Vigfussons Fortale til Bisk. Sög., I. S VI.*

Vi kunne, naar vi stille os Sturlungetidens oprørende Mordbrands- og Overfaldsscener for Øje, umuligt lade den forudgaaende Perodes indre Fred gjælde som et Vidnesbyrd om, at Religionsskiftet skulde have øvet en umiddelbar Indflydelse til at hæve Folkets Moral; — vi kunne det saameget mindre, som vi, netop samtidig med at Partifejderne atter kom i Gang, — d. v. s. efter Midten af det 12te Aarhundrede, — møde de første Tegn paa en dybere Tilegnelse af den nye Religion, de første Ytringer af et virkelig religiøst-kirkeligt Liv hos Islændingerne, overensstemmende med det, hvorigjennem Kristendomen andendsteds aabenbarede sin moralske Indflydelse. Vi maa se os om efter andre Grunde til hin Fred, der saa fordelagtig udmerker det første Aarhundrede efter Kristendomens Indførelse paa Island, og vi finde disse i den politiske Udvikling.

Hvad der gav Perioden før 1030 dens urolige og voldsomme Præg, var — foruden Sammenstødet mellem Hedenskab og Kristendom — den Omstændighed, at Forfatningsforholdene endnu savnede Orden og Fasthed. En Række af store Ætter, hos hvem en aristokratisk Æresfølelse og Sans for og Evne til at herske var udviklet, havde taget Landet i Besiddelse uden nogen fælles Plan eller indbyrdes Aftale; de byggede Templer og lode indrette Thingsteder paa sine Landnaam, og hver af dem samlede om sig en Menighed af mindre mægtige eller mindre højbyrdige Familjer, der ikke følte sig sterke nok til at staa paa egne Ben; men de saaledes opstaaede Smaastater havde ingen fast Begrænsning og vare fra først af ikke indbyrdes forbundne ved noget retsligt Baand. Forholdet mellem den enkelte Gode og hans Undersaatter var et rent personligt og kunde løses fra begge Sider; blev nogen misfornøjet med den Høvding, til hvis Menighed han hørte, stod det ham frit for at melde sig ud af den og træde ind i en anden, hvis Forstander var villig til at modtage ham som sin Thingmand;¹ heller ikke var der noget retsligt til Hinder for, at hver, som

¹ Se *Maurer, Island, S. 40—43, 55, 156—57*, der hævder, at Godordene fra først af vare rent personlige Associationer uden nogen bestemt territorial Begrænsning, — mod *Keyser (Norges Retsforf. S. 260)* og *Munch (N. F. H., III. S. 782—83)*, som mene — vistnok med Urette —, at de først antog en saadan Karakter efter 1004, da nye Godord vare blevne søjede til de gamle i Forbindelse med Fimtardomens Oprettelse, eller endog først i Sturlungetiden, som Følge af den da stedfundne Ophobning af Godord paa enkelte Hænder. Dette sidste maatte netop, — hvad siden skal omtales, — virke i en modsat Retning.

vilde, kunde bygge et nyt Tempel, indrette et nyt Thingsted og forsøge paa at danne en ny Stat eller Menighed, sideordnet og ligeberettiget med de forud bestaaende. I disse Forhold laa selvfølgelig Spiren til en Uendelighed af Rivninger og fiendtlige Sammenstød: mellem de oprindelige Herskerætter indbyrdes, af hvilke hver søgte at drage saameget som muligt under sig, og mellem dem og nye Ætter, der svang sig i Vejret og grundede selvstændige Smaastater, til Fortrængsel for de allerede forud tilværende.

Det første Skridt til en fastere Ordning skete ved Oprettelsen af Althinget, hvorved de styrende Ætter opgave noget af den fulde Souverainitet, som de indtil da havde været i Besiddelse af hver i sin Kreds, og forenede sig om en fælles Styrelse af det hele Land. Det næste Skridt foretoges en Menneskealder efter (ved Aar 965), da det, ifølge Thord Gellers Forslag blev vedtaget at dele Landet i fire Fjerdinger, som hver skulde omfatte et vist Antal Thingsogne, af hvilke igjen hvert skulde dannes af 3 Godord.¹ Herved afsluttedes Kredsen af de regjerende Ætter, ialtfald forsaavidt, at de Godord, der siden opstode, ikke kunde opnaa statsretlig Gyldighed ved Siden af de ældre eller nogen Andel lige med disse i den fælles Landstyreelse; og med denne Inddeling af Landet i faste Thingkredse stod da vistnok i Forbindelse en forandret Organisation af Althinget, idet den lovgivende og den dømmende Myndighed adskiltes og denne sidste overdroges til de saakaldte Fjerdingsdome, hvis Medlemmer opnævntes af Goderne, medens den lovgivende Myndighed forblev hos Lagretten, i hvilken Goderne selv toge Sæde og Stemme.² — Det tredje Skridt endelig skete ved Fimtardomens Oprettelse i 1004. Af hvad der i *Njaals-Saga* berettes om denne Foranstaltning synes at fremgaa, at den ikke blot har været fremkaldt ved Trangen til en Forbedring i den hidtil bestaaende Rettergangsorden, men at den har staaet i Sammenhæng med en ligefrem politisk Bevægelse. Det heder, som bekendt,³ at Njaal, da han ønskede at skaffe sin Fostersøn Høskuld et Godord, men intet var at faa tilkjøbs, søgte at naa sit Maal ad en Omvej. Han gav dem, der henvendte sig til ham i Rettergangsspørsaamaal, forkerte Raad,

¹ I Hensyn paa Tiden, da Fjerdingsinddelingen kom istand, slutter jeg mig nu til *Maurers* Mening og opgiver den af mig i *1ste Del*, S. 184, udtalte.

² *Maurer, Island*, S. 55—56.

³ *Njaals S.*, Cop. 98.

hvilket havde til Følge, at deres Sager ikke kunde komme til Afgjørelse ved Fjerdingsdomene, og at mange omsider erklærede, at de, hellere end at gaa Rettens Vej, vilde prøve paa at verge sin Sag med Odd og Egg. Nu optraadte Njaal og foreslog, at en Fimtardom skulde indrettes, for hvilken alle de Sager skulde komme, som paa Grund af Formalitetsfejl eller af andre Grunde ikke vare blevne afgjorte ved Fjerdingsdomene, fremdeles at der til de 39 gamle Godord skulde føjes 12 nye, hvis Forstandere sammen med Forstanderne for de gamle Godord skulde opnævne. Medlemmerne af Fimtardomen, endelig at inden den lovgivende Forsamling eller Lagretten den afgjørende Stemme for Fremtiden skulde være forbeholdt den Trediedel, der sad paa Midpallen, og at denne skulde besættes ved Valg blandt de vise og forstandigste Mænd. Det heder nu videre, at alle disse Forslag vedtoges, idet man erkjendte Nødvendigheden af at forbedre Rettergangsvæsenet for at opretholde Fred og Enighed i Landet. Men i den her givne Fortælling er hverken Njaals Optræden eller Høvdingernes Villighed til at gaa ind paa hans Forslag motiveret paa nogen rimelig Maade. Fimtardomens Indstiftelse finder sin naturlige Forklaring i Ønsket om at afhjælpe de Mangler, der klæbede ved den ældre islandske Rettergangorden; men det var ingenlunde nødvendigt for dette Øjemed at oprette nye Godord, og man maa derfor spørge, hvorfor Njaal, naar hans Formaal kun var at skaffe Fostersønnen et Godord, valgte at slaa ind paa en saa lang og tilsyneladende saa usikker Omvej for at komme til dette Maal, eller hvorfor de 39 regjerende Herrer saa villigt fandt sig i den Formindskelse af deres Magt, der maatte følge af, at 12 nye Godord oprettedes, naar de, uden at bringe et saa stort personligt Offer, havde kunnet afhjælpe de Mangler i Rettergangsvæsenet, hvorover der klagedes. Njaals tredie Forslag i Hensyn paa Organisation af den lovgivende Forsamling eller Lagretten synes dernæst hverken at staa i Sammenhæng med Fimtardomen eller med Oprettelsen af de nye Godord, og, da det gik ud paa, at Lagrettens midtre Bæk, hvor Goderne hidtil selvnævnt havde taget Sæde, skulde besættes ved Valg og alt saa syntes at tilsigte en Reform af Forfatningen i demokratisk Retning, bliver det dobbelt besynderligt, at Njaal kunde opræde sig, naar han ønskede at vinde de regjerende Herrer for et personligt Formaal, eller at disse saa villigt føjede sig efter ham. Nu fremgaar det endelig af de senere islandske Rets-

bøger, at det ikke forholder sig saa, som Njaals Saga fortæller, at nemlig alle de af ham ved denne Lejlighed fremsatte Forslag vedtoges og fik Lovskraft. Fimtardomen oprettedes, de tolv nye Godord ligeledes, og der indrømmedes Forstanderne for disse nye Godord forsaavidt Del i den fælles Landsstyrelse, som de fik Ret til sammen med Forstanderne for de 39 ældre Godord at opnævne Fimtardomens Medlemmer; derimod bleve Forslagene til en forandret Organisation af Lagretten kun tildels vedtagne; ifølge den senere islandske Lovgivning hvilede vistnok den besluttende Stemme hos dem, der sad paa den midtre Bænk, overensstemmende med Njaals Forslag, medens det oprindelige Forhold utvivlsomt har været, at alle Lagrettens Medlemmer afgave sine Stemmer; men istedetfor at efter Njaals Forslag denne midtre Bænk skulde besættes ved Valg blandt de viseste og forstandigste Mænd, var det ifølge de ældste bevarede Retsbøger fremdeles Forstanderne for de 39 gamle Godord, som her selvnævnt toge Sæde, og som altsaa havde sat sig i faktisk Enebesiddelse af den lovgivende Myndighed. — Det tør ifølge det her oplyste gjælde som rimeligt, at Sammenhængen i den hele, i Njaals-Saga romanagtig udpyntede og for et poetisk Brug tilstelte og forvanskede, men paa et umiskjendeligt faktisk Grundlag hvilende Historie har været denne: Idet Kredsen af de statsretslig anerkjendte og i den fælles Landsstyrelse deltagende Godordsforstandere i 965 afsluttedes, ere flere ansete og mægtige Familjer, som maaske allerede vare i Besiddelse af Godord, eller som senere have kunnet oprette saadanne, blevne tilsidesatte. Disse Familjer have dannet et misfornøjet Parti, der agiterede for at opnaa Ligeberettigelse for sig og sine Godord med de 39 regjerende Godesætter, og som deres Repræsentant har Njaal optraadt, idet han fremsatte sine Forslag om Fimtardomen og Lagrettens nye Organisation. De regjerende Herrer have neppe følt sig meget opbyggede ved disse Forslag; men de have paa den anden Side fundet det hensigtsmæssigt at indtil en vis Grad imødekomme de Krav, der stilledes til dem, for at undgaa en demokratisk Agitation, der kunde blive endnu mere farlig for deres Magt; de gik altsaa ind paa at oprette en Række nye Godord, eller snarere — da disse Godord vistnok for en stor Del allerede faktisk bestode, — at anerkjende dem og give dem Del i den fælles Landsstyrelse, forsaavidt som de skulde være med i at opnævne Medlemmerne af den nye Fimtardom, der indstiftedes af Hensyn

til rent praktisk-juridiske Behov, men af Forslaget om Lagretens nye Organisation optog de kun, hvad der tjente til Forøgelse af deres egen Magt, nemlig Indskrænkningen af Stemmeretten til dem, der sad paa Midpallen, medens de lode Resten falde, der gik ud paa, at Midpallen skulde besættes ved Valg, og hvis Hensigt efter al Sandsynlighed var at aabne de nye Goder Adgang til fuld Ligestilling med de gamle, og det lykkedes dem paa denne Maade at vinde fuldt Vederlag, og mere end det, for hvad de tabte ved Oprettelsen eller Anerkjendelsen af de nye Godord. — Med andre Ord: den uden Tvivl længe ulmende Strid mellem de 39 regjerende Huse og de andre højbyrdige eller ansete Ætter, som i 965 ved Islands Inddeling i faste Thingkredse vare blevne tilsidesatte og udelukkede fra den fælles Landsstyrelse, endte med et Kompromis; de regjerende Huse gjorde Indrømmelser ligeoverfor disse, men betænkte med det samme rigeligt sig selv; de optog i sin Kreds — om end ikke med samme Ret — de mægtigste af de udenfor staaende Ætter, brød Odden af deres Opposition og udvidede sit Herredøme, samtidig med at de sikrede det mod enhver udenfra truende Agitation.¹ Det islandske Statssamfunds Udvikling havde ved dette Kompromis naaet frem til en foreløbig Afslutning; de store Ætter havde delt Landet mellem sig, ordnet Landsstyrelsen til sin Fordel, draget til sig det øvrige Samfunds dygtigste og for deres Magt farligste Elementer; de stode nu som en tætsluttet, nøje forbundet Kreds, mod hvilken ingen kunde tænke paa at sætte sig op, saalænge den var enig, og da nu Kristendommen samtidig havde opnaaet at erkjendes som Statsreligion, var for lang Tid ethvert Ufredsfrø fjernet fra Samfundet, Kilderne tilstoppede, hvorfra de indre Rivninger havde havt sit Udspring. Det var naturligt, at i et Samfund, der saa ubetinget beherskedes af sine store Ætter, ogsaa Kirken fra først af blev underordnet Aristokratiet og inddraget i dets Interesse. En Kirke, hvis Biskopper valgtes af og blandt Høvdingerne, og hvis Prester for en stor Del kun havde modtaget den geistlige Vielse af Hensyn til sin verdslige Høvdingstilling, kunde alene være et Tilbehør til Staten, og Biskopsvelden paa Island i Slutningen af det 11te og Begyndelsen af det 12te Aarhundrede var heller ikke Udtryk for Kirkens Herredøme

¹ Det Foregaaende er et Sammendrag af hvad *Maurer* har udviklet i sine Verker: „*Entstehung des isl. Staats*“, S. 195 ff., og „*Island*“, S. 57—67.

over Staten, men tvertimod for Statens Herredøme over Kirken; det var ikke som uafhængige Kirkefyrster, men som Repræsentanter for de store Ætter, som selvskrevne Medlemmer af Landets lovgivende Forsamling, der forenede en høj geistlig Verdighed med sin verdslige Magtstilling, at Biskopperne kunde optræde som de øverste Ledere af det Samfund, til hvilket de hørte. Dette Samfund, med sine halvt geistlige, halvt verdslige Høvdinger, havde langt mere Overensstemmelse med Hedenskabet, i hvilket Kirke og Stat var smeltet sammen, end med Kristendomen, der krævede en Adskillelse mellem begge. Men Adskillelsen mellem Kirke og Stat, skjønt nødvendig, for at Kristendomen med Kraft kunde gennemføre sin moralske Mission, medførte Strid, medens den halvt hedenske Tingenes Tilstand med verdslig og geistlig Myndighed nøje forenet og samlet hos de samme Personer var en ny Støtte for det enige Aristokratis Velde og en Grund mere til, at der efter Kristendomens Indførelse fulgte en saa lang og uafbrudt Fredsperiode.

Og som denne Fred, efter hvad der nu er vist, hænger sammen med Udviklingen af de politiske Forfatningsforhold, saaledes er det fremdeles i disse, at vi maa søge den nærmeste Grund til de indre Splittelser, hvorved det følgende Tidsrum i Islands Historie er karakteriseret. Det islandske Aristokrati, saadan som det efter langvarige Kampe havde organiseret sig i Begyndelsen af det 11te Aarhundrede, udgjorde en, om end ikke retslig saa dog faktisk, strengt afsluttet Kreds af Ætter. Men et Aristokrati af denne Art maa, ifølge en naturlig Udviklingslov, i Tidens Løb gaa over til et Oligarki; Storætterne smelte sammen, og jo færre de blive, jo vanskeligere maa det blive at opretholde Fred og Enighed mellem dem. De islandske Godord havde, som før nævnt, en rent privatretlig Karakter; de vare ikke blot arvelige, men de betragtedes ligefrem som en Ejendom, der kunde deles, selges eller kjøbes eller bortskjænkes efter Behag. Heraf fulgte, at, idet Godeætterne smeltede sammen eller døde ud, kunde flere Godord ophobes paa enkelte Hænder, og paa denne Maade forstyrredes den Ligevegt inden Aristokratiet, der var en Forudsætning for den islandske Forfatnings fredelige Bestaaen. Magtbegjeret og Ærgjerrigheden stimuleredes hos de Høvdinger, der havde hævet sig over de øvrige ved at komme i Besiddelse af flere Godord; de kunde tænke paa at vinde et Overherredøme over den hele Ø: der opstod Jalousi mellem dem, og heraf fremkaldtes de

voldsomme Fejder efter Midten af det 12te Aarhundrede. Under disse Fejder viser det sig da atter, som sagt, paa en umiskjendelig Maade, hvor langt det var fra, at Kristendomens Aand havde formaaet at gjennemtrænge og lutre det islandske Samfund. Vi møde atter den gamle Vildhed og Raahed, ja mere end det! vi møde Vidnesbyrd om en moralsk Slappelse, der nøder os til at antage, at Troesskiftets umiddelbare Virkning paa Folkets Moral, saalangt fra at være en løftende, en formildende og forædlende, snarere har gaaet i en modsat Retning. *K. Maurer* har i sit nyeste Verk over Island, idet han fremhæver de mange Træk af indre og ydre Opløsning i Sturlungetidens Historie, udtalt, at denne Opløsning ikke fyldestgjørende lader sig forklare af de politiske Forhold alene, at den peger tilbage paa en anden, dybere liggende Aarsag. »Zum Theil», siger han, «lässt sich jene entsetzliche Zerrüttung auf die politische Lage zurückerklären . . . Zum Theil dagegen, und vielleicht zum sehr überwiegenden Theil, macht sich auch noch ein ganz anderer Umstand dabei geltend, der Uebergang nämlich, so paradox dies klingen mag, zum neuen Glauben. Je entschiedener das Heidenthum als eine durch und durch nationale Religion mit dem ganzen Leben der Nordleute verwachsen gewesen war, je entschiedener und allseitiger dasselbe zumal auch alle sittlichen und rechtlichen Vorstellungen des Volkes bestimmt und getragen hatte, desto empfindlicher musste natürlich die Lücke sein, welche dessen Aufgeben bei diesen hinterliess. Je äusserlicher andererseits die Motive gewesen waren, welche die grosse Masse des Volkes zum Glaubenswechsel bestimmt hatten, . . . desto weniger konnte selbstverständlich das Christenthum zunächst noch befähigt sein, diese Lücke seinerseits auszufüllen. In den ersten Jahrzehnten nach der formellen Annahme des neuen Glaubens konnte sich dieser Uebelstand allerdings noch weniger fühlbar machen, da einerseits das Heidenthum noch auf längere Zeit hinaus thatsächlich die Gemüther beherrschte, und andererseits der glühende Eifer und das ächt christliche Verhalten der Wenigen, welche sich aus tief innerster Ueberzeugung der neuen Lehre zugewandt hatten, soweit ihr Einfluss reichte, auch dem Christenthume einen energischen Einfluss auf das äussere Verhalten sicherte. Aber nachdem erst die im Heidenthum herangewachsene Generation abgestorben, und auch deren nächste Descendenz, die aus Mangel an Klerikern noch ziemlich im heidnischen Geiste erzogen sein musste, hintüber-

gegangen war, nachdem andererseits das Christenthum zur Gewohnheitssache geworden war, und statt durch begeisterte Neophyten nur mehr durch Priester vertreten wurde, welche nur nothdürftig abgerichtet zumeist mit den äusseren Formen der neuen Religion so vollauf zu thun hatten, dass sie sich um deren inneren Gehalt nur wenig kümmern konnten, und welche überdiess theils durch ihre hervorragende politische Bedeutung, theils umgekehrt durch ihre gedrückte sociale Lage allzusehr von ihrem kirchlichen Berufe abgezogen wurden, musste jene Lücke, welche die äusserlich durchgeführte und innerlich doch ganz und gar nicht vollzogene Glaubenswechsel in den Gemüthern hatte entstehen lassen, in ihrer vollen, furchtbaren Bedeutung zu Tage treten: es erklärt sich leicht, dass die Gährung, welche jeder rasche Bruch mit den Gesamtzuständen der Vergangenheit erzeugen muss, auch in diesen Falle zunächst gerade die schlimmsten Elemente des Volkes und die verwerflichsten Seiten seines Nationalcharakters an die Oberfläche trieb.¹ — Vi tro, at den her givne Udvikling i Hovedsagen rammer det Rette. Det er vistnok saa, at Sturlungetidens Partifejder nærmest bleve fremkaldte ved Aristokratiets Overgang til et Oligarki og Godordenes Ophobning paa enkelte Hænder, og det er ikke mindre vist, at selve disse, altid blodigere og mere forbitrede, altid mere omsiggribende Fejder maa have øvet en forvildende Indflydelse paa Sederne. Alligevel vil man dog ikke paa denne Maade kunne føre det dybe moralske Forfald, hvormom Beretningerne fra Sturlungetiden bære Vidne, helt og holdent tilbage til hine ydre politiske Forhold. En saadan Forklaring forslaar ikke. Det hedenske eller halvhedenske Sagaold var ligesaa kampopfyldt; men Kampene i denne Periode førte dog ikke saa dybt ned. Det er øjensynligt, at der har været en Sygdom tilstede forud, som de politiske Splittelser kun forværrede og bragte til at slaa ud, og at omvendt disse Splittelser netop derfor fik en saa voldsom og uheldsvanger Karakter, fordi de vare forberedede ved en indre Opløsning, som havde kunnet gribe om sig i Stilhed, medens Overfladen syntes ren og klar, saalænge endnu de store Ætter, der paa en Gang styrede Kirke og Stat, vare enige og alt bøjede sig for dem.

Men herfra kastes nu atter, ved den ligesaa iøjnefaldende

¹ *Island, S. 278—80.*

som naturlige og let forklarlige Parallelisme mellem Islands og Norges Historie, et Lys ogsaa over denne sidste. Ogsaa i Norge indtraadte der, efter Kristendomens Indførelse og Befæstelse som Statsreligion, en Periode, der, sammenlignet med den nærmest forudgaaende, maa siges at frembyde Billedet af en jævn og fredelig Udvikling. Vi have seet, at den væsentlige Grund hertil laa i de forandrede politiske Forhold, der medførte, at Høvdingerne ikke længere kunde træde i aaben Opposition til Staten og det nationale Kongedømme, medens de paa den anden Side dog endnu længe vedbleve at være altfor nøje knyttede til Stammen og Stammelivet, til at kunne samle sig om nye, med den forandrede Situation stemmende Formaal for sin Ærgjerrighed. Paa denne Maade blev der dækket over det indre Brud, som maatte være en Følge af den voldsomme Fortrængelse af den nationale, med Folkets Liv og Samfundsorden paa det inderligste forbundne Religion og Indførelsen af en ny, hvis Kjerne fordetmeste forblev uforstaaet og utilegnet, saa at de uheldige Virkninger af dette Brud ikke strax kunde træde frem. Der maatte desuden hengaa nogen Tid, inden disse Virkninger gjorde sig gjeldende i sit fulde Omfang. Og endelig: den sterke Bevægelse, hvori Kampen mellem Hedenskab og Kristendom havde sat Sindene, maatte vedligeholde sig en god Stund, efterat Kampen var afsluttet, og i denne Bevægelse, i de første Kristendomsforkynderes smittende Enthusiasme, i det dybe Indtryk, som de to Apostelkongers store Skikkelser efterlod hos Folket, havde dets aandige Liv et Vederlag for hvad Religionsforandringen brød ned uden at kunne bygge op igjen. Men dette Indtryk blegnede efterhaanden; den glødende Kampiver maatte kjølnes, naar der ikke længere var nogen ydre Modstand at slaa ned, og nu kunde det blive aabenbart, at den nye Tro, med alle dens Fortrin, dog ikke formaaede at udfylde den gamles Plads, fordi den ikke, som denne, var udrunden af den samme Rod, hvorfra Folkets Livsopfatning og Karakter og Samfundsformer havde sit Udspring. Der blev en Tomhed tilbage, en dyb Kløft mellem de religiøse Ideer og det virkelige Liv, som nødvendigvis maatte faa en uheldig Indflydelse paa Moralen, baade den offentlige og den private. Og heri tør man da se et af de Grundforhold, som vare med at paatrykke det følgende Tidsrum i vor Historie dets ejendelige Præg, og hvorved Borgerkrigene i Norge fra Midten af det 12te Aarhundrede til Midten af det 13de Aarhundrede bleve et baade i

Hensyn paa Tid og Karakter saa nær tilsvarende Sidestykke til den islandske »Sturlungaöld».

Naar Adam af Bremen berømmer Nordmændene, fordi de, medens de før gjennemstrejfedede hele Verden og hjemførte ved Sørøvertog andre Landes Rigdome, nu, efterat have antaget Kristendomen og faaet en bedre Undervisning, elske Freden og Sandheden og nøjes med sin Fattigdom: da er det vel sikkert, at han forsaa vidt har Ret, som den gamle Skik, at Høvdinger og mægtige Bønder hver Sommer droge i Viking for at «afla sér fjár», paa hans Tid var saa godt som aflagt; men desto mere tvivlsomt er det, om denne Forbedring havde sin Grund deri, at de havde lært at «elske Freden». Det fortælles om flere norske Stormænd under Harald Haardraades Styrelse, at de droge i Viking paa gammel Vis, saaledes om *Finn Arnessøn*, hans Broder *Kalf*, *Guthorm paa Ringenæs*, *Haakon Ivarssøn*; ja blandt Nordmændene paa Orknø fandt det hedenske Vikingeliv endnu ved Midten af det 12te Aarhundrede en ægte Repræsentant i *Svein Asleifsson*, som hvert Aar plejede at foretage to Hærferder til Irlands, Skotlands eller Englands Kyster, den ene, naar Kornet var saaet, den anden, naar Agrene var skaarne og Kornet bragt i Hus, og som paa denne Maade vandt baade Gods og Berømmelse, saa at det heder om ham, at han var den ypperste og veldigste Mand, der nogensinde enten i ældre eller nyere Tider havde fremstaaet i Vesterlandene og ikke bar fyrsteligt Navn. Men han er ogsaa den sidste virkelige Viking, der har efterladt sig et Navn i Sagaen.¹ Allerede i Harald Haardraades Tid synes det at have hørt til de sjældnere Undertagelser, at norske Bønder eller Stormænd gave sig af med at foretage paa egen Haand Herjetog i fremmede Lande, og det skete da vel mest i den Form, at de mod en vis Betaling eller en vis Andel i det forventede Bytte stillede sig og sit Mandskab til en fremmed, irsk eller skotsk eller walisisk, Fyrstes Tjeneste.² Det heder, at Harald Haardraade engang skal have sagt til Haakon Ivarssøn, da han hørte, at denne tænkte paa at fare i Viking den næste Vaar: «Dette er en Beslutning, hvorved man paatager sig et stort Ansvar; slikt kunde passe for hedenske Mænd, der ikke kjendte noget til Gud; men det er at spille sin Kristendom at herje hos kristne Folk»,³ — en op-

¹ Se *Munch, N. F. H., II. S. 948—49.*

² *Munch, N. F. H., II. S. 431—32.*

³ *Morkinskinna, S. 83.*

byggelig Tale, der vistnok ikke passer synderlig vel i Haralds Mund, hvis egne Herjetog til Danmark ikke synes at have været synderlig forskellige fra de hedenske Vikingferder, men som alligevel tør antages at udtrykke en allerede dengang raadende Opfatning. Kristendommen var nu engang bleven Nordmændenes Statsreligion; de lød selv under den kristne «Lov»; det maatte da, hvad enten de vare paavirkede af den nye Religions mildere Aand eller ikke, fremstille sig for dem som noget, der ikke var rigtigt i sin Orden, at herje i andre kristne Lande uden noget andet Paaskud end det, at man vilde vinde Bytte, og de bleve altsaa, i Hensyn paa slige rent private Krigsforetagender, efterhaanden indskrænkede til de enkelte Folk, der vedbleve at være hedenske, saasom Bjarmerne og de vendiske og estiske Stammer ved Østersøen, hvoraf igjen fulgte, at baade Udsigterne til Erhverv ved Vikinghaandverket bleve færre og Farerne større.

For de norske Hølds- og Lendermandsætter, der havde været vante til at leve paa Stormandsvis om Vinteren af hvad de havde røvet om Sommeren, og som havde omgivet sig med langt flere Folk, end de kunde underholde af sine Gaarde, maatte det være et stort Afsavn at skulle give Slip paa denne Erhvervsgren, hvorved de kunde vinde Berømmelse foruden Gods og Penge og tilfredsstille den dem i Kjødet baarne Trang til krigersk Daad. Et Vederlag herfor bødes dem imidlertid ved de store fælles Krigsforetagender, hvortil de norske Konger gennem længere Tid jævnligen opbød dem, navnlig Magnus den Godes og Harald Haardraades Tog til Danmark og Magnus Barfods i Vesterledet. Det heder ogsaa, at Lendermændene, trods deres ofte uvenlige Stemning ligeoverfor Harald Haardraade, noksaa gjerne fulgte ham paa disse Tog, fordi de kunde gjøre Regning paa et godt Bytte. Men da ogsaa denne Art af krigersk Virksomhed efterhaanden ophørte, — tildels ialtfald paa Grund af de forandrede politiske Forhold, — maatte det vel blive trangt baade i en og anden Forstand for de norske Stormænd, og det maatte synes dem et kjedsommeligt Liv at sidde saadan Aar efter Aar hjemme paa sine Gaarde, uden at kunne foretage sig noget, der passede for deres Stand, og hvorved de bleve satte istand til at vedligeholde Ætternes Berømmelse og Velmagt.¹ Deres Traditioner vare krigerske; Minderne

¹ Det heder (*Morkinsk.*, S. 83), at Haakon Ivarsson skal have svaret Harald Haardraade, da denne forestillede ham det ukristelige i at fare i Viking:

fra Vikingtiden maa endnu have været levende hos dem; deres Fædres urolige Aand og Higen efter Eventyr og Berømmelse kan ikke være uddøet efter en saa kortvarig Fredsperiode. Men Adgangen for dem til at gjøre den gjeldende i fremmede Lande var bleven voldsomt spærret. Saameget ivrigere maatte de gribe Lejligheden til at træde frem, naar denne bødes inden Landet selv; det maatte være, som naar en Elv, hvis oprindelige Løb er bleven opdæmmet, bryder sig et nyt Leje. Partiaanden kunde, naar den først var bleven vakt, ikke finde mere villige eller brugbare Redskaber, end disse mange Ætlinger af Vikinghøvdingen, hos hvem Vikingnaturen endnu laa i Blodet, og for hvem den indre og ydre Fred var et Fængsel, i hvilket deres Ærgjerrighed ikke fik Luft, medens deres materielle Velstand svandt ind. Der fortælles fra Borgerkrigenes senere Tidsrum et Træk, som er karakteristisk, og som peger tilbage paa en af de indre Kræfter, der vare virksomme i dette Tidsrums endeløse og tilsyneladende ofte saa princip- og meningsløse Partifejder. Det var i 1208, da der blev indgaaet Fred og Forlig mellem Birkebejnerne under *Inge Baardsson* og *Haakon Galin* og Baglerne under *Philippus Simonsson* og *Biskop Nikolas Arnesson*. Der opstod da, heder det, megen Misfornøjelse i begge Hære blandt dem, der vare uden Formue, men som dog havde en Rang og Værdighed at holde oppe, og man fik nu det underlige Syn at se, at de fordums Fiender sloge sig sammen om Krigstog til fremmede Lande. Baglerhøvdingen *Reidar Sendemand* og Birkebejnerhøvdingen *Peter Steyper* toge Korset og fore sammen til det hellige Land; andre Høvdingen og Krigere forenede sig om at foretage et Herjetog til Syderøerne næste Sommer og udrustede Skibe hertil paa begge Sider.¹ Man har her noget tilsvarende til det experimentelle Bevis for de physiske Kræfters Enhed: Partiaanden og Vikingaanden afløser hinanden, gaar over i hinanden og viser derved, paa lignende Maade som Bevægelsen og Varmen, sit indre Fællesskab. Den krigerske Energi hos det norske Aristokrati, der tidligere havde faaet Luft gennem Erobringskrige og Vikingtog

„Davfligt picci mer herra heima i landino en þarf ec storra viprfanga of feit, því at flavmenni er micit.“ (Det tykkes mig kjedeligt at sidde hjemme, og jeg trænger til meget Gods, fordi jeg har mange Folk hos mig). Saaledes have vel mange af hans Standsfæller i den følgende Tid maattet føle eller tænke.

¹ *Sag. Hdk., Guth. ok Inga, Cap. 18.* (*Ungers Udg. af Sagaer om Sverre og hans Efterfølgere, S. 235—36.*) Jvfr. *Munch, N. F. H., III. S. 539—541.*

til fremmede Lande, slog ligesom ind, da denne Udvej var bleven stoppet, og fortærede Folket, som naar en sterk Bevægelse stanser og der opstaar Ild eller Hede, og omvendt se vi da ogsaa det pludselige Ophør af Borgerkrigene efterfulgt af et Forsøg paa at gjenoplive Vikingtidens udadvendte krigerske Virksomhed.

I det Foregaaende er nu paapeget en Række Forhold, der udviklede sig eller traadte frem under den indre Fred i Perioden fra 1030 til 1130, og som gav det følgende Tidsrum i vor Historie dets Karakter, — af hvilke dette Tidsrums borgerlige Uroligheder hentede Næring, og hvorved deres Betydning var betinget. Vi have omtalt, hvorledes Lendermændene mere og mere udløstes af sit Forhold til den lokale Selvstyrelse og til Høldsætterne i sine Hjembygder, og hvorledes de herved maatte nærme sig til at danne en særskilt Klasse inden Samfundet, der forfulgte bestemte Partiformaal, — hvorledes de, i samme Grad som deres Egenskab af Bøndehøvdinger traadte tilbage, maatte drives til at søge en ny Støtte for sin Magt i sit Forhold til Kongedømmet, — hvorledes det maatte blive det stadig mere bevidst fremtrædende Formaal for deres Stræben at drage Kongedømmet ind i sin Interesse, herske gjennem det og sikre sig en dominerende Stilling inden Staten som dets selvskrevne Raadgivere eller Formyndere. I denne Stræben fandt de en naturlig Allieret i Gejstligheden, der fra først af var stillet i det strengeste Afhængighedsforhold til Kongerne, men som, eftersom dens Organisation blev mere fuldkommen, maatte søge at frigjøre sig for dette Forhold og indtage en med de raadende hierarkiske Grundsatninger mere stemmende Stilling i Samfundet. Vi have omtalt, hvorledes Religionsforandringen, efter den Maade, hvorpaa den var bleven gennemført, maatte øve en slappende Indflydelse baade paa den offentlige og private Moral og løse de indre Baand, der holdt Samfundet sammen, — endelig, hvorledes den krigerske Energi hos Aristokratiet, der efter Vikingtogenes og Erobringskrigenes Ophør ikke længere fandt den vante Sysselsættelse udenfor Landet, maatte søge at aabne sig nye Udveje inden Landet selv og blive en Kilde til indre Uro og Gjæring.

Dette er de almindelige Forhold, hvori Borgerkrigene havde sin Grund, og som forklare deres Langvarighed og Voldsomhed og den i alle Retninger dybt indgribende Betydning, som de fik for Landets hele Historie. Men her, som ved enhver stor historisk Bevægelse, var det, ved Siden af de almindelige Grunde,

af hvilke dens Omfang og Virkning var betinget, mere specielle og tilfældige Aarsager, der fremkaldte den paa den og den bestemte Tid, paa den og den bestemte Maade, og som i Bevægelsens første Tid alene syntes virksomme, medens de dybere liggende Grunde først siden traadte frem og aabenbarede dens sande indre Væsen. Naar det brændbare Stof er hobet op til et Baal, gjelder det, at Gnisten kommer til og fænger. I Lendermands-aristokratiets forandrede indre og ydre Stilling, i Mod-sætningen mellem Kongedøme, Aristokrati og Hierarki laa der Stoffer nok til en Gjæring, som tidligere eller sildigere — paa en eller anden Maade — maatte føre til aaben Kamp; alligevel fremkaldtes og indleledes denne Kamp ved en Række af tilfældige, i sig selv lidet betydende Begivenheder, og ved disse Begivenheder kom da Samtidens eller den nærmeste Eftertids Opmerksomhed til at fæste sig som til den Kilde, hvorfra Partiaandens vilde Lidenskaber strømmede ud over Landet.

III.

Borgerkrigene indtil Sverres Optræden. — Forbund mellem Aristokrati og Hierarki.

«Harald Gilles Komme», siger *Saxo Grammaticus*, «nedslog som et Lyn og Uvejr Norges blomstrende Forfatning. Fra hans Skjød er alle de norske Borgerkriges ødelæggende Pestsmitte udrunden». ¹ Og en hermed overensstemmende Opfatning udtales af *Thjodrek Munk*, idet han fortæller, at det paalagdes *Harald Gille* at træde gloende Jern for at bevise sin Fædrenebyrd, hvorved han «ut creditur, divinitus adjutus, inustus apparuit», (o: som man tror, ved Guds Hjælp blev uskadt), dernæst, at Sigurd Jorsalfarer faa Aar efter døde, og saa tilføjer: «Ogsaa vi ville her slutte denne Bog, idet vi anse det for upassende at betro til Efterslægtens Erindring noget om de Forbrydelser, de Manddrab og Frændedrab og falske Eder, Besmittelser af helige Steder, Voldsgjerninger ikke mindre mod Kirkens Tjenere end mod Almuen, Ran af Kvinder og andre Afskyeligheder, som det vil være for vidtløftigt at opregne, og som har brudt løs og raset paa en saa forfærdelig Maade blandt vort Folk siden den førnævnte Kong Sigurds Død». ² — Vi møde her den sædvanlige Tendents til at personificere de historiske Udviklingsprocesser, til at føre dem tilbage til en enkelt Mand eller en enkelt Begivenhed, til at opdrage skarpe Grændser mellem en ny og en ældre Tingenes Orden, istedetfor de mere jævne Overgange, der forbinde begge, for saaledes at give Forestil-

¹ Ex cujus gremio omnes Norvagicorum bellorum lues manavit. *Müllers Udg.* S. 652.

² Cap. 37. (*Sorr. R.R. D.D. V. 340*).

lingen om det Nye, det Forskjellige et populært, for Phantasien tilgjængeligt Udtryk. Hvad var det nu, som skete ved Harald Gilles Komme til Norge og Sigurd Jorsalfarers Død, og hvorledes skulde disse Begivenheder kunne, efter Saxo's Udtryk, «som et Lyn og Uvejrlighed nedslaa Norges blomstrende Forfatning»? Sigurd Jorsalfarer havde, med alle sine Fejl, tillige fremragende Egenskaber, og hans Ungdoms Bedrifter kastede en Glans over ham, der bidrog til at bevare ham Folkets Agtelse og Hengivenhed til det Sidste; ingen af dem derimod, som efter ham stode Thronen nærmest, udmerkede sig ved saadanne Fortrin, der kunde gjøre dem skikkede til at indtage hans Plads; hans Søn *Magnus* roses alene for sit smukke Udvortes, medens han isøvrigt skildres som en overmodig, voldsom, udsvævende, pengegridsk og dertil lidet forstandig ung Mand; hans foregivne eller virkelige Halvbroder, *Harald Gille*, var i alle Henseender ubetydelig. Sigurds Død maatte derfor vistnok gjøre sit til at svække Kongedømmets Agtelse, og han skal selv have udtalt sine mærke Anelser i saa Henseende, idet han ved en Lejlighed ytrede: «Ildere ere I farne, I Nordmænd, idet I have en vanvittig Konge over eder; men jeg forudser, at den Tid vil komme, da I vilde give det røde Guld for heller at have mig til Konge end Harald og Magnus; den ene er grum, den anden uvittig».¹ Men den Omstændighed, at Kongedømmet for en Tid blev repræsenteret af mindre fremragende Personligheder, syntes dog i og for sig ikke at kunne faa nogen skjebnesvanger Betydning, medmindre andre Forhold stødte til, medmindre der var Ufredselementer og gjærende Kræfter tilstede, som i en saadan midlertidig Slappelse kunde finde en gunstig Lejlighed til at bryde frem. — Harald Gille var født af en irsk Kvinde, der udgav ham for en Søn af Magnus Barfod; han kom til Norge, efterat være bleven voksen, for at gjøre sine Rettigheder som Kongesøn gjeldende, uden, som det lader, at have havt andet at paaberaabe sig end sin Moders Vidnesbyrd; alligevel tillod Sigurd Jorsalfarer ham at bevise sin Herkomst ved Jernbyrd og erkjendte ham som sin Broder, da denne Prøve var løbet heldigt af, hvorved han vel lod ham sværge en Ed om ikke at gjøre Paastand paa Kongedømmet i Norge, saalænge han, Sigurd, eller hans Søn, Magnus, levede, men uden at denne Ed afholdt Harald fra at optræde som Thronprætendent efter Sigurds Død og virkelig ogsaa sætte sine Krav

¹ *Morkinsk., S. 196.*

igjennem. Saaledes blev Thronfølgen endnu mere usikker, end den før havde været, og der var givet et farligt Exempel, der syntes at maatte friste alskens Eventyrere til Efterligning; ikke blot skulde en Konges uegtefødte Sønner have lige Ret med hans egtefødte; men det skulde ikke engang være en nødvendig Betingelse for, at den Uegtefødte skulde kunne optræde som Kongesøn og arveberettiget til Thronen, at han var anerkjendt af Faderen, naar han kun paa anden Maade viste at skaffe sit Udsagn Tiltro. Paa den anden Side kan det vel neppe være tvivlsomt, at Harald Gille virkelig var, hvad han udgav sig for at være, en Søn af Magnus Barfod;¹ man har ondt ved at forstaa, hvorledes han skulde have villet indlade sig paa et saa voveligt Foretagende, som det var, at optræde med Fordringer paa at anerkjendes som Kongesøn i et fremmed Land, saafremt han ikke havde været drevet af Overbevisningen om sin gode Ret, tilmed da det synes aabenbart, at han var en yderst hverdagslig Person, ude af Stand til at nære nogen stor Ærgjerrighed eller til at fatte højtflývende Planer; man ser desuden, at Sigurd Jorsalfarer maa have skjænket hans Udsagn ubetinget Tiltro, da det vel ellers havde staaet i hans Magt at jage ham bort eller forspilde Jernbyrden for ham, og at han siden stedse viste ham megen Agtelse, ja endog en vis Hengivenhed, skjønt det aabenbart ikke kunde være ham kjærkomment, at der meldte sig en ny Thronarving, og skjønt han maatte forudse, at hans egen Søn i ham vilde faa en farlig Medbejler eller Modstander. Det Exempel, som Harald Gille havde givet, fandt vel snart en Efterligner, idet *Sigurd Slembedjaken* optraadte og ligeledes udgav sig for en Søn af Magnus Barfod; men det var kun Faa, som vilde tro ham; det lykkedes ham ikke, trods hans overordentlige Begavelse, at samle noget Parti om sig, og han prøvede ikke paa at godtgjøre sit Udsagn ved Jernbyrd. Overhovedet var jo Sammenhængen med dette Bevismiddel en saadan, at det umulig kunde lykkes for andre end dem, der havde et sterkt Parti eller en udbredt gunstig Stemning for sig, og om det saaledes end kan siges, at der ved Harald Gilles Exempel var aabnet Adgang for alskens Eventyrere til at stræbe efter Thronen eller vække Strid i Landet, saa var det dog kun under Forudsætning af, at slige Eventyrere fandt sterkt udviklede Partimod-sætninger eller Ufredselementer at støtte sig til.

¹ *Munch, N. F. H., II. S. 701—704.*

Det stemmer heller ikke med det Indtryk, vi modtage af Kilderne, at Sigurd Jorsalfarers Død og Harald Gilles Optræden i den Forstand skulde betegne et Vendepunkt i vor Historie, at nu med et Slag en ny Situation indtraadte, eller at den jævne Udvikling nu paa en Gang og for lange Tider afbrødes og afløstes af Partilidenskabernes Brydninger. Det kom vistnok faa Aar efter Sigurd Jorsalfarers Død til aaben Krig mellem Magnus og Harald, som begge vare blevne tagne til Konger efter ham og i Fællesskab skulde styre Riget, men som fra først af stode fiendtlig ligeoverfor hinanden, da Magnus mente at have Eneret til Riget, efter de Eder, der vare blevne svorne, og kun nødtvungen havde fundet sig i at dele med sin Farbroder. Denne Krig varede imidlertid kun kort, og da Harald havde faaet Magnus i sin Vold og ladet ham lemlæste og indsætte i Nidarholmens Kloster, saa han for Fremtiden ikke kunde blive farlig, saa det ud til, at Landets Fred atter var sikret, og at Uvejrsskyerne, der droge op ved Sigurd Jorsalfarers Død, atter havde fordelt sig. Harald Gille stod nemlig nu ene tilbage som lovlig anerkjendt Repræsentant for Kongesættten, og han synes, trods sine indskrænkede Aandsevner, at have været almindelig afholdt paa Grund af sin Gavnildhed og sit venlige, nedladende Væsen, ligesom han ogsaa viste sig skaansom ligeoverfor Magnus's forrige Tilhængere. Sigurd Slembedjakns foregivne kongelige Byrd vilde man ikke høre noget om, og han blev først farlig, da han havde faaet den blindede Kong Magnus i sin Vold og stillet ham op som den nominelle Fører for det Parti, han søgte at danne.¹ Men baade han og Magnus Blinde fandt sin Død i Slaget ved Holmengraa, og der gik nu hen en Række af Aar, i hvilke Landets Fred ikke blev forstyrret. Efterat Harald Gille var bleven myrdet i Aaret 1136, toges hans Sønner *Sigurd* og *Inge* til Konger; de vare begge i sin spædeste Barnealder, den ene kun fire Aar gammel, den anden neppe toaarig, og Landsstyrelsen kom saaledes i Hænderne paa de mægtigste Lendermænd, der optraadte som de unge Kongers Formyndere og Raadgivere. Kongerne havde kun een Hird, og deres Formyndere styrede med stor Myndighed og Anseelse og synes at have handlet i uafbrudt indbyrdes Overensstemmelse. Siden fremtraadte endnu en tredje Søn af Harald Gille,

¹ *Morkinsk.*, S. 207: „með því at hann (o: Sigurd) var lifðar þá foro þeir vndan . . . oc leita a fynd Magnvs Sigurþar sonar ins blinda“ . . .

Eystein, med Krav paa Del i Riget; han kom fra Skotland, hvor han var født, men havde allerede været anerkjendt af Faderen i hans levende Live¹, saa at man ikke gjorde nogen Vanskelighed ved at opfylde hans Fordring. Han var allerede voxen, da han kom til Landet, og tog derfor strax efterat være bleven Konge sin egen Hird. Ogsaa hans Brødre skiltes ad, da de havde naaet en modnere Alder, og toge hver sin Hird, og da nu tillige de gamle Formyndere, som under deres Mindreaarighed havde styret Riget med Kraft og Enighed, efterhaanden traadte bort fra Skuepladsen, viste der sig snart Tegn til ny Ufred. Det kom til Rivninger mellem de tre Brødre og de Mænd, der omgave hver især af dem; Fiendskabet mellem dem voxede og slog tilsidst ud i en aaben Fejde, der imidlertid hurtig endte med, at Inge fældte begge sine Brødre og blev Landets Enekonge.

Ved disse Begivenheder synes der nu ikke i og for sig at være skeet noget, der betegner, at en ny Situation var indtraadt, eller hvorved Harald Gilles Optræden fremhæver sig som en saa skarp Grændse mellem et Tidsrum af fredelig Udvikling og et Tidsrum af indre Gjæring og Partistrid. Denne Optræden havde draget efter sig som umiddelbar Følge en kortvarig Thronkrig, der endte med, at Harald Gilles Linje blev den herskende; Harald selv efterlod flere Sønner, der alle toges til Konger efter ham, og som, da de vare blevne voxne og havde faaet hver sin Hird, ikke kunde leve i god Forstaaelse, men arbejdede paa at fortrænge hverandre fra Del i Riget og Styrelsen. Dette var ikke noget nyt; Thronkrigene mellem Harald og Magnus og siden mellem Haralds Sønner havde tilsyneladende en rent personlig Karakter og førtes af Kongerne og deres haandgangne Mænd, medens Folket iøvrigt neppe berørtes deraf, og medens der fra først af ikke paa nogen af Siderne synes at have gjort sig gjeldende virkelige Partiformaal eller Partitendentser, som fulgte sin egen Vej, uafhængigt af hvad der i det enkelte Øjeblik kunde være Stridens Emne. I denne Henseende se vi imidlertid, at der lidt efter lidt indtræder en Forandring; der knytter sig til disse Begivenheder en indre Bevægelse, som fremskyndes ved dem og giver dem sin rette Betydning. Vi se Lendermandsaristokratiet med stadig voxende Iver kaste sig ind i de indbyrdes Stridigheder mellem

¹ *Munch, N. F. H., II. S. 800.*

Kongerne; vi se det træde stedse mere og mere i Forgrunden paa den politiske Skueplads og omgive Kongedømmet, paa samme Tid som det slutter sig tættere indbyrdes sammen. Denne Bevægelse var, som i det Foregaaende udviklet, forberedet gennem lange Tider ved de Forandringer, som efterhaanden indtraadte i Lendermændenes Forhold til Folket eller Hjembygdens Bønder paa den ene Side og til Kongedømmet eller Staten paa den anden. Men der behøvedes Stød udenfra for at sætte den rigtig i Gang, og saadanne Stød var det, som blev givet den ved Begivenhederne efter Sigurd Jorsalfarers Død, ved Krigen mellem Magnus og Harald Gille, ved Haraldssønnernes langvarige Mindreaarighed og siden ved den mellem dem udbrudte Strid. Paa denne Maade kunde da ogsaa disse tilfældige, i sig selv kun lidet betydende Begivenheder faa varige Følger og fremstille sig som Forspillet til dybere indgribende Modsætninger, — Indledningen til en virkelig Partistrid, der efterhaanden drog hele Folket med og bestemte dets Skjæbne for lange Tider.

Det fortælles, at den højbyrdige Nordmand *Kale Kolsson*, der siden under Navn af Ragnvald blev Jarl paa Orknø, i England traf Harald Gille, som dengang kaldtes Gilkrist, og som betroede til ham sit rette Navn og sin kongelige Byrd, — at de to sluttede Venskab med hinanden, og at Kale lovede sin Ven at støtte hans Sag, naar han kom til Norge for at gjøre sine Krav som Kongesøn gjeldende.¹ Et Par Aar efter foretog en anden norsk Høvding, Lendermanden *Hallkell Huuk* fra Søndmøre, en Rejse til Orknø og Syderøerne, og under hans Ophold her kom Harald Gille til ham, fulgt af sin Moder, og fornyede sit Udsagn om at være Magnus Barfods Søn, hvorefter Hallkell tog dem begge med sig til Norge og dernæst ledsagede dem til Kong Sigurd Jorsalfarer, for hvem de fremførte sit Ærinde og bad om, at Harald maatte faa Tilladelse til at godtgjøre Rigtigheden af hvad han berettede om sin Byrd.² Sigurd forelagde Sagen for sine Raadgivere og Høvdingerne, og de fleste af disse skulde have udtalt sig mod at give en saadan Tilladelse; det heder endog, at Kongen, ved at indvilge Haralds Bøn, mere handlede efter sin Egensindighed, end efter forstaaelige Mænds Raad;³ man ser imidlertid, at det nye Kongsemne

¹ *Orkneyjunga-Saga, Flateyjarbok, II. S. 440—41.*

² *Morkinsk., S. 192—195. Heimskr., Sag. Sig., Eyst. ok Ol., Cap. 34.*

³ *Aegrip, Cap. 50. Morkinsk., S. 195.*

ingenlunde savnede enten ivrige eller indflydelsesrige Talsmænd inden Lendermandsaristokratiet; der nævnes blandt disse, foruden *Kale* (eller, som han nu kaldtes, Ragnvald Jarl) og hans Fader *Kol*, flere andre, om hvilket det andetstedsfra er bekendt, at de hørte til Høvdingklassens myndigste og mest fremtrædende Repræsentanter, som *Ingemar af Ask* og *Thjostulf Aalesøn*,¹ og deres Indflydelse har vistnok ikke havt ringe Del i, at Haralds Sag fik et for ham saa heldigt Udfald. — Det kan nu vel ikke ligetil siges, at vi heraf faa det Indtryk, at det skulde have været en aristokratisk Partiinteresse, der skjød Harald Gille frem; men paa den anden Side er det efter Lendermandsaristokratiets hele senere Forhold lidet sandsynligt, at hvad der bevægede en *Hallkell Huuk*, der under de følgende Thronfejder viste sig saa egennyttig og saa upaalitlig, eller en *Ingemar af Ask* eller en *Thjostulf Aalesøn* til at optræde for den dem ubekjendte Udlænding, udelukkende skulde have været Overbevisningen om hans Ret, der dog altid maatte synes noget tvivlsom, og ikke ligesaameget eller snarere ærgjerrige Beregninger og Udsigten til at opnaa Hæder og Magt under en Konge, der skyldte dem sin Stilling.

Efter Sigurd Jorsalfarers Død ilede hans Søn Magnus med at sætte sig i Besiddelse af de kongelige Skatte og at sammenkalde et Thing (i Oslo), hvor han lod sig tage til Konge over hele Landet. Men Harald Gille, eller rettere hans Venner og Tilhængere, blandt hvilke Ragnvald Jarl og hans Fader *Kol* først og fremst nævnes, satte sig ogsaa i Bevægelse og sørgede ligeledes for at faa sammen et Thing (i Tunsberg), hvor Harald blev hyldet som Konge over det halve Rige, idet man satte sig udover den Ed, han tidligere havde svoret, under Paaskud af, at den var ham aftvungen og derfor ikke kunde have bindende Kraft. De to Thronprætendenter stode nu i nogle Dage truende ligeoverfor hinanden; men da Harald, endnu før den første Uge var forløben, talte langt flere Tilhængere end Magnus, fandt denne det raadeligst at give efter og at indrømme sin Medbejler, hvad han krævede. Ogsaa her give Omstændighederne Grund til at tro, at det ikke var saameget for Haralds egen Skyld, som fordi han var et Redskab for visse af de fornemste Ætters Herskesyge og Ærgjerrighed, at hans Sag blev saa godt understøttet: man maatte nu have lært ham at kjende, og man (d.

¹ *Orkneyinga S., Flateyjarb., II. S. 446. Jvfr. Munch, N. F. H., II. S. 720—21.*

v. s. Lederne for hans Parti) maa have skjønnet, at han ikke duede til at være mere end Konge af Navn: Kilderne stemme overens om, at hans Forstand var indskrænket;¹ han var opvoxet i Udlandet og vedblev uden Tvivl stedse at være fremmed for det norske Folks Aand og Institutioner; han lærte aldrig at tale rigtig Norsk, og hans Radbrækken af Sproget gjorde ham til Spot for hans Omgivelser; hans Krav paa at faa Del i Rigsstyrelsen stred baade mod den Ed, han selv havde svoret, og mod den, som Sigurd Jorsalfarer havde ladet Folket tilsværge sig, at Sønnen skulde have Riget efter ham; over hans Herkomst maatte der altid hvile et vist Mærke, medens hans Medbejler dog altid havde det ustridige Fortrin at være den sidst-afdøde folkekjære Konges eneste efterladte Søn: — det synes ikke rimeligt, at en saadan Thronprætendent skulde have kunnet samle et talrigt Parti om sig, saafremt det ikke for flere af de store Høvdinge havde stillet sig som et Haab, at de vilde blive de egentlig Styrende under en Konge, der af saa mange Grunde maatte føle sig afhængig.

Under den siden udbrudte Fejde mellem Magnus og Harald havde den førstnævnte i Begyndelsen Overmagten; mange Lendermænd, heder det, fulgte Harald, men det var dog langt flere, der fulgte Magnus.² Aristokratiet var endnu ikke samlet og havde endnu ingen klar Følelse af Fællesskab i politiske Interesser; hos Flerheden kunde endnu Hensynet til den større, mere utvivlsomme Ret eller Pieteten ligeoverfor den afdøde Konge øve en afgjørende Indflydelse; det var kun et Mindretal, hvem en mere aktiv Ærgjerrighed eller tilfældige Omstændigheder havde drevet til at gjøre Haralds Sag til sin; men disse vare da ogsaa saameget ivrigere; om Thjostulf Aalessøn fortælles det saaledes, at han solgte sine Jorder for at kunne kjøbe Skibe og Vaaben.³ Og denne Iver viste sig da snart sterk nok til at faa Vegtskaalen til at helde over til den anden Side. Da Harald, efter Nederlaget paa Fyrileif, vendte tilbage for at gjenvinde sin Del af Riget, fandt han Stemningen saa vel forberedet for sig, at han i en Fart kunde underlægge sig hele Viken og samle en talrig Hær og Flaade, hvormed han drog

¹ Sazo (*Müller's Udg. S. 660*) siger om ham, at han ikke besad nogen Aandens Gaver „excepta liberalitate“. *Morkinsk., S. 205*: „var þat mælt, at hann (o: Harald Gille) veri ecki vitr maþr“.

² *Heimskr., Sag. Magn. Bl. ok Har. Gilla, Cap. 2.*

³ *Orkneyjinga S., Flatb., II. S. 447.*

nordover for at angribe Magnus. Imens havde denne siddet stille i Bergen uden at foretage sig noget for at møde den truende Fare. Ifølge Sagaernes Fremstilling skulde det nærmest være Magnus's Egenraadighed og Forblindelse, der var Grunden til dette gaadefulde Forhold. Men man skimter dog, at ogsaa andre Grunde have været med i Spillet. Det heder, at Magnus, da han fik Underretning om sin Medbejlers Fremgang i Viken, kaldte de fornemste af sine Mænd til Raadslagning og æskede deres Mening om, hvad der nu var at gjøre, og at Lendermanden *Sigurd Sigurdsson* under denne Forhandling, efterat hans første Raad om at prøve Forlig og tilbyde Harald det halve Rige var bleven forkastet, ytrede Følgende: «Det synes mig, Herre, som om dine Lendermænd, de, som i Høst bade dig om Hjemlov, nu have sat sig i god Ro hjemme og ikke ville komme til dig. Den Gang handlede du tvertimod mine Raad, da du opløste den talrige Hær, som vi havde faaet sammen; thi jeg skjønte nok, at Harald og hans Mænd vilde søge tilbage til Viken, saasomt de fik høre, at det der var høvdingløst. Nu er det mit andet Raad, og skjönt det er ondt, tør det nok vise sig fordelagtigt: udrust dine Gjester og andet Mandskab med dem, lad dem hjem søge og dræbe de Lendermænd, som nu ikke ville staa dig bi, og giv saa deres Ejendom til andre, der ville være dig tro, ligemeget om de hidtil kun vare lidet ansete; lad disse bringe Folket paa Benene, slaa ikke Vrag paa nogen, enten onde eller gode, og drag saa østover med det Mandskab, du faar samlet, for at møde Harald og prøve Krigslykken». Hertil skal Magnus have svaret: «Det vil kun paa- drage mig Uvenskab, om jeg lader dræbe mange Stormænd og i deres Sted ophøjer ringere Folk, der maaske ikke ere et Gran mere paalitlige, men langt mindre skikkede til at holde Orden i Landet; lad mig derfor høre endnu et andet Raad».¹ Vore Efterretninger om denne Tids Hændelser stamme fra en samtidig og, som det synes, særdeles vel underrettet Kilde,² saa der er al Grund til at tro, at Ordene under hin Raadslagning virkelig ere faldne omtrent saaledes, som de gjengives; men disse Ord tyde paa, at Stemningen hos dem af Stormændene, der

¹ *Heimskr., S. Magn. Bl. ok Har. G., Cap. 5.*

² Næmlig *Birik Oddssøns Hryggjarstykket*, der ligger til Grund for alle senere Fremstillinger og tildels ordret er bleven optaget i disse. Jvfr. *Munch, N. F. H., II. S. 1040—41. Keyser, Literaturhist., S. 441—42. Maurer, Ueber die Ausdrücke Altnord. altnorw. u. isl. Sprache, S. 59—61.*

fra først af havde stillet sig paa Magnus's Side, nu var bleven vakkende, og at mange af dem havde begyndt at hælde over til hans Modstander. Da Harald siden med sin Flaade lagde sig udenfor Bergen, strømmede Folk til ham fra alle Sider, saa at hans Hær alene i Juledagene blev forøget med over tusind Mand; man kaldte endog denne Vinter siden «Muge-Vinteren» paa Grund af de store Flokke, der havde samlet sig om ham, og dette bekræfter, at det ikke var saameget af Magelighed, at Magnus's Lendermænd undslog sig for at komme til ham, da han trængte deres Hjælp, men snarere fordi de allerede i al Stilhed vare vundne for den anden Part. Sigurd Sigurdssøns Raad til Kong Magnus gik, som vi saa, ud paa at søge en Støtte hos de lavere Samfundsklasser ligeoverfor det egennyttige og upaalitlige Aristokrati, at opstille et afgjort demokratisk Kongedøme ligeoverfor det af Stormændene baarne og fremhjulpne. Derhen førte jo ogsaa tilsidst den følgende Tids Thronfejder, og her er altsaa et af de Træk, hvorigjennem disse Fejders inderste Traad og Tanke glimter frem. Partimodsætningen, saadan som vi møde den i Erling Skakkes og Sverres Tid, bebudes allerede længe iforvejen, fordi den var en nødvendig Konsekvens af Landets forudgaaende politiske og sociale Udvikling og ikke blot fremkaldt ved et Sammenstød af tilfældige Omstændigheder.

Harald Gille nød i de Par Aar, han som Enekonige styrede Landet, almindelig Popularitet, og det er udtrykkelig anført som en Grund hertil, at «han lod sine Mænd raade med sig i alt, hvad de vilde»;¹ Høvdingerne vare tilfredse, fordi det var dem, der i Virkeligheden styrede i Kongens Navn, og Høvdingernes Mening blev som sedvanlig ogsaa Folkets. Harald stod sig ligeledes godt med Geistligheden, ja, han blev endog efter sin Død kaldt en hellig Mand, trods det forargelige Liv, han havde ført, og nagtet han, — hvad der vel ansaaes for endnu værre, — engang havde ladet en Biskop hænge. Begge disse Klasser maatte, idet de nærmede sig til hinanden og arbejdede paa at opnaa en uafhængig Stilling i Staten, finde sin Regning ved, at Kongedømmet var svagt repræsenteret. Derfor kunde Sigurd Slemedjakk, om hvem alle, baade Venner og Uvenner, bleve enige, — da han var død —, at ingen Mand havde været mere

¹ *Heimskr., S. Magn. Bl. ok Har. Gill., Cap. 1.*

udmerket i alle Henseender end han, saavidt de vidste om,¹ heller ingen Vej komme med sin Fordring paa at faa Del i Riget, uagtet hans kongelige Byrd, naar alt kommer til alt, neppe var mere tvivlsom end Harald Gilles.² Det heder, at han, da han meldte sig med sine Krav, ikke strax fik Svar, men at Kongen forelagde Sagen for sine Raadgivere, og at disse da talte sig imellem og mente, at Sigurd, om han fik Del i Riget, vilde blive dem for stor, som Magnus havde været, medens Lendermændene nu havde det saa godt og roligt og styrede Landet efter eget Behag, hvorfor de gav det Raad, at Sigurd skulde gribes og afives under Paaskud af, at han havde været med ved Drabet paa Kongens Ven, den orknøske Høvding Thorkell Fostre.³ Det lykkedes ham at undgaa dette Anslag og kort efter at rydde Harald Gille afvejen; men sit Maal kom han derved ikke nærmere; Høvdingerne vedbleve at staa ham imod med en Styrke og Enighed, der umulig lader sig fyldestgjørende forklare af deres Tvivl om hans kongelige Byrd alene, endnu mindre af nogen Afsky over, at han havde ladet sin egen foregivne Broder dræbe (man erindre, hvorledes Magnus Blinde var bleven medfaret). Det Slag, som var bleven dem tilføjet, bragte dem ikke ud af Fatning, saa uventet det end havde været; de satte sig øjeblikkelig i Bevægelse for at sikre den dræbte Konges Sønner Thronfølgen; den ene blev hyldet i Viken, den anden i det Thronhjemske; overalt vare Storhøvdingerne virksomme til deres Fordel; overalt sluttede Menigmand sig til dem, allermest, som det heder, fordi deres Fader kaldtes hellig, (hvilket vel betyder, at deres Sag ligeledes blev støttet af Geistligheden), og Riget blev dem tilsvoret paa den Maade, heder det videre, at saalænge nogen af Haraldssønnerne levede, skulde ingen anden faa Del i det.⁴ Men dette var da ogsaa Konger, der ganske maatte falde i Aristokratiets Smag: den ene fire, den anden to Aar gammel. Under dem maatte det blive Lendermændene, der ogsaa i Formen kom til at overtage Landets

¹ *Morkinsk.*, S. 221: „Oc er hann var davþr, vrþo allir a eitt sattir beþi vinir hans oc ovinir, at engi maþr hefþi gervari at ser verit en Sigurðr vm alla lvti, sva at menn viti“.

² At han ikke turde indlade sig paa at bevise den ved Jernbyrd, vidner kun om, at han havde de Raadendes Stemning mod sig. Baade Sagaerne og Saxo Grammaticus omtaler ham som en virkelig Søn af Magnus Barfod.

³ *Morkinsk.*, S. 205.

Morkinsk., S. 207.

Styrelse, og denne ordnedes da saaledes, at et Par af de mest ansete Høvdinger i hver af Landets Hoveddele blev stillet i Spidsen for den som de unge Kongers Formyndere og Fosterfædre. En slig Formynderstyrelse plejer at være svag; men denne skilte sig fra sit Hverv paa en Maade, der baade vidner om, hvor overordentlig den Indflydelse var, som de store aristokratiske Ætter fremdeles øvede paa det øvrige Folk, og hvor godt de forstod at holde sammen. Ikke blot synes den indre Fred og Orden at være bleven overholdt gennem hele den Række af Aar, i hvilke Kongerne vare mindreaarige; men det lykkedes Formynderstyrelsen at slaa paa det eftertrykkeligste tilbage de Angreb, som bleve rettede mod Landet af den gautske Jarl Karl Sunessøn og den danske Konge Erik Emune, og som foretoges ifølge den meget rimelige Forespejling, at Norge nu maatte være let at tage, saasom Landets Konger vare umyndige Børn, medens de store Høvdinger, der skulde styre i deres Navn, vare avindsyge paa hverandre og den ene ikke vilde som den anden.

Det kan neppe være tvivlsomt, at Aristokratiets Smag for at herske gennem Kongedømmet maa være bleven skjærpet ved en saadan Prøve, — at med andre Ord Harald Gilles Uduelighed til at være andet end Skyggekonige og hans Søners langvarige Mindreaarighed har bidraget til at føre Lendermændene mere klart og bestemt ind paa den for dem naturlige politiske Tendents, hvis Maal var at opnaa ved indbyrdes Sammenslutning og i Egenskab af Repræsentanter for Statsstyrelsen en ny Magtstilling istedetfor den, som de før havde indtaget hver for sig og i Egenskab af Hoveder for den lokale Selvstyrelse. Alligevel synes de dog ikke at have gjort nogen Vanskelighed ved at anerkjende Harald Gilles tredje Søn, Eystein, der kom som voxen til Landet, eller ved at lade ham faa den af ham krævede Del i Riget, skjønt deres Herredøme herved maatte lide et alvorligt Knæk. Men denne Søn havde vistnok, som før nævnt, allerede været omtalt af Faderen i hans levende Live, saa der ikke kunde være Spørsmål om at negte hans kongelige Byrd, følgelig heller ikke om at vægre sig ved at tilstaa ham, hvad der var tilstaaet hans Brødre, paa hvis Vegne og i hvis Navn Lendermændene den hele Tid havde optraadt, og man tør maaske se et Vidnesbyrd om, at disse dog ikke saa ganske villig opgav noget af den Magt, som de vare komne i Besiddelse af, deri, at endnu en fjerde Søn af Harald Gille, *Magnus*, der baade var et Barn og tillige vanfør, som

det synes samtidig blev tagen til Konge, saa det ikke blev en Trediedel, men kun en Fjerdepart af Riget, der kom til at tilfalde Eystein.¹ Da nu dernæst de to andre Brødre, Sigurd og Inge, ligeledes naaede en modnere Alder (den fjerde, Magnus, døde tidligt), kunde det ikke undgaaes, at Lendermændene i det Hele traadte tilbage fra den herskende Stilling, som de forud havde indtaget; det var tilfældige Omstændigheder, der havde aabnet dem Adgang til denne Stilling, og ethvert Forsøg paa at fastholde den, efterat disse Omstændigheder vare bortfaldne, vilde været et saa voldsomt Brud med den gjeldende Statsorden, at Tanken derom ikke kunde opstaa, saalænge Partivæsenet endnu havde levnet nogen Respekt for Lov og Ret. Der var nu ogsaa en Ende paa den Enighed inden Lendermands-aristokratiet, der tilsyneladende havde fundet Sted under Formynderstyrelsen, og som havde givet denne sin Styrke; efterat de tre samstyrende Konger vare blevne myndige og havde antaget hver sin Hird, gjentager det samme Skuespil sig som ved de tidligere Fællesregjeringer; somme af Lendermændene sluttede sig til den ene Konge, somme til den anden, og idet der udbryder Jalousi og Fiendskab mellem Kongerne, deler ogsaa Kredsen af de aristokratiske Ætter sig i flere Faktioner, der staa fiendtlig ligeoverfor hverandre. Man har anført dette som et Vidnesbyrd om, hvor ubeføjet det er at tale om Lendermændene som et Parti, der havde særskilte, bevidste Standsinteresser for Øje og arbejdede for Opnaaelsen af bestemte Partiformaal. Og det er ogsaa vist, at deres Forhold endnu ved dette Tidspunkt langt fra svarer til en saadan Karakteristik; Partierne pleje ikke at fremtræde fuldfærdige paa engang; de have i Regelen en sen Væxt, og at følge deres Tilblivelse og Udvikling er at følge en lang og bugtet Vej, der ofte synes rent at tabe sig. Det er en saadan Vej, vi her følge; vi have visse almindelige Tendenser for Øje, der laa begrundede i den hele Situation og i en lang forudgaaende Udvikling, men hvis Virksomhed længe er som en Understrøms, der øver Indflydelse paa de handlende Personers Optræden, uden at de selv vide noget deraf; vi se dem lokkes frem paa Overfladen, inden de endnu have opnaaet indre Fasthed, ved tilfældige Omstændigheder, og saa atter at træde tilbage eller tilsyneladende forsvinde, naar disse tilfældige Omstændigheder ikke længere finde

¹ *Munch, N. F. H., II. S. 801.*

Sted; men for hver Gang de vise sig paanyt, synes de sterkere, mere sammenhængende, mere uafhængige ligeoverfor den ydre Foranledning; det er dette, som godtgjør, at vi have for os en indre Væxt, Begyndelserne til en virkelig Partidannelse, og ikke blot Virkningen af rent ydre eller personlige Forhold; det er dette, der lader os skimte Enhed og Sammenhæng indunder det tilsyneladende saa regelløse Spil af tilfældige Sammenstød og de paa kryds og tværs hinanden skjærende Linjer.

Naar Stormændene fra først af fordelte sig nogenlunde ligelig mellem de tre samstyrende Konger, var det vel rent personlige eller lokale Hensyn, der bestemte deres Tilslutning: Inge var opfostret i det Søndenfjeldske og blev taget til Konge af Høvdingerne i denne Del af Landet; Sigurd var opfostret i Thrøndelagen, hvis Høvdinger havde givet ham Kongenavn og styret under hans Mindreaarighed, og mellem disse Landets gamle Hoveddele bestod fremdeles en dyb indre Adskillelse, der endog fik ny Næring ved Thronefejderne, og som baade nu og siden greb ind i disse og interfererede med de øvrige Modsætningsforhold, hvoraf den indre Gjæring fremgik. De thrønderske Høvdinger holdt paa sin Konge, og Høvdingerne i Viken og Gulathingslagen paa sin, — ligesom efter Harald Haarfagres Død, da Stammeaanden atter fik Luft efter den voldsomme Tvang, hvorunder den gamle Konge havde holdt den. Snart se vi imidlertid andre Hensyn gjøre sig gjeldende og forandre den oprindelige Partigruppering. De tre Brødre viste sig nemlig, eftersom de voxede til, meget ulige baade i Hensyn paa Sjæls og Legems Beskaffenhed. *Sigurd* blev høj og sterk og af et mandigt Udseende; han talte godt for sig, var rask og glad blandt sine Mænd, men tillige voldsom, selvraadig, vanskelig at komme til Rette med, ustadig og ubetænkksom. *Eysteinn* var ligeledes stor og sterk og en dygtig Idrætsmand og udmerkede sig ikke mindre end Sigurd ved en voldsom og herskesyg Karakter; han gjaldt derhos for at være klog og omtænk, men var paa den anden Side til det yderste pengegridsk og gjerrig. *Inge* derimod, den yngste af Brødrene, havde et nedladende Væsen og et mildt og føjeligt Sind; hans Legeme var vanført, den ene Fod vissen, saa at han vanskelig kunde gaa alene, og baade denne hans Legemsbeskaffenhed, som efter Tidens Forestillinger og Fordringer maatte synes at gjøre ham lidet skikket til at være Konge, og hans Karakters Mildhed virkede til, at han, som det ogsaa udtrykkelig siges, lod de Høvdinger, der

omgav ham, raade for Styrelsen saaledes, som de vilde. Han blev imidlertid snart Brødrenes Overmand, og hvad der gjorde ham sterk, var netop hans Svaghed; «han var blidmælt og føjelig mod sine Venner», heder det, «og lod Høvdingerne styre, og dette virkede til at forøge hans Magt og Tallet paa hans Tilhængere»;¹ derfor samlede de myndigste og mest fremragende af Aristokratiets Medlemmer sig om ham og holdt fast ved ham, trods den Jalousi, der stundom kunde herske mellem dem indbyrdes (som mellem Gregorius Dagssøn og Erling Skakke). Brødrene Sigurd og Eystein, hvis indbyrdes Forhold tidligere just ikke havde været det bedste, fandt det nødvendigt at slutte sig sammen for at holde ham Stangen; de mødtes etsteds paa Oplandene, heder det, og bleve her enige om, at Inge, under Paa-skud af, at hans Vanførhed gjorde ham uskikket til at være Konge, skulde berøves sin Del i Riget og alene tilstaaes et Par Gaarde og saameget Gods, at han kunde underholde 30 Mand om sig. Men Inge, eller rettere Hovedmanden for den Kreds af Lendermænd, der omgav denne, *Gregorius Dagssøn*, kom dem i Forkjøbet. Paa et Thing i Bergen, hvor baade Sigurd og Inge indfandt sig, den sidste ledsaget af Gregorius Dagssøn med gylden Hjelm paa Hovedet og en talrig Skare af vel væbnede Huskarle, optraadte Inge og fortalte, hvad der var i Gjære mod ham, og fik hele den tilstedeværende Mængdes Tilsagn om Hjælp og Hengivenhed. Kong Sigurd fralagde sig den mod ham gjorte Beskyldning, erklærede den for et Paafund af Gregorius og tilføjede, at det skulde ikke vare længe, inden de to mødtes saaledes, at han nok skulde faa den gyldne Hjelm til at rulle i Støvet. Men hertil svarede Gregorius: «Jeg tror ikke, Kong Sigurd, at du behøver at længes saameget efter et Møde, hvor det kommer til Strid mellem os to; jeg er dertil beredt, naar du vil». Og faa Dage efter blev Sigurd fældet under et Sammenstød mellem hans og Gregorius Dagssøns Folk. Om den sidstnævnte fortælles det ved denne Lejlighed, at han kom til Bergen med 2 Langskibe og over 90 Huskarle, hvis Fortæring han alene sørgede for, og som han holdt saa godt, at han aldrig drak i nogen Skytningsstue uden at lade dem drikke med sig. Hans pragtfulde Optræden og det overmodige Sprog, han førte

¹ „Hann var blidmæltr ok dæll vinum sínum, örr af fé, ok lét mjök höfðingja ráða með sér landráðum, . . . ok dró þat alt saman mjök undir hann ríki ok fjölmenni“. *Heimsk., S. Inga ok bræðra hans, Cap. 22. — Orkneyjingsaga, Flateyjarb., II. S. 414.*

ligeoverfor Kong Sigurd, minder om Erling Skjalgssøn eller Ejnar Thambarskelver; men naar disse bød Kongedømmet Spidsen, var det i eget Navn eller som Førere for Bondealmuen i deres Hjembygder, medens Gregorius Dagssøn indtog en udfordrende Holdning ligeoverfor den ene Konge i Egenskab af den anden Konges Raadgiver og fortrolige Ven, og denne Forskjel er betegnende for den forandrede Situation: Lendermændene vilde fremdeles herske; men det var nærmest i Egenskab af Kongedømmets Repræsentanter, at de nu prøvede paa at indtage en lignende Plads som den, de før havde indtaget i Kraft af egen Magtfuldkommenhed.

Efter Kong Sigurds Fald maatte Forholdet mellem de to gjenlevende Brødre blive end yderligere spændt, og det varede heller ikke længe, inden det kom til aabenbare Fiendtligheder mellem dem; men Rækken af Eysteins Tilhængere tyndedes stadig, idet den ene Lendermand efter den anden forlod ham og gik over til Modparten,¹ og da de tilsidst havde rustet sig til den afgjørende Kamp og laa med hver sin Flaade ligeoverfor hinanden i Bergensleden, svigtede saamange af Eysteins Folk ham, at han med den tiloversblevne Rest maatte forlade sine Skibe og flygte over Land til Viken, hvor han kort efter blev fældet af Inges Tilhængere. — Denne sidste var nu, som den eneste gjenlevende af Brødrene, eneberettiget til Norges Rige; vel havde baade Sigurd og Eystein efterladt Sønner, men disse vare endnu umyndige Børn, og det havde jo desuden hidtil været anerkjendt som en rimelig og naturlig Regel for Arvesølgen, at naar flere Brødre styrede sammen, skulde deres Regjering dog kun regnes for en, saa at ingen af deres Sønner igjen stededes til Arv, inden den længstlevende af Brødrene var død. Hertil kom, at Inge allerede længe forud havde havt det talrigste Parti for sig, at Størsteparten baade af Aristokratiet og Folket havde sluttet sig til ham, og at hans Mildhed og Eftergivenessyndes at maatte indeholde en yderligere Opfordring for det Mindretal, der stod paa den modsatte Side, til at nedlægge Vaabnene og underkaste sig ham, nu da han stod ene igjen af de samstyrende Konger. Men det viste sig, at den indre Gjæring allerede havde naaet frem til et Stadium, da

¹ *Morkinske*, S. 236: „Ingi konvngr spanþi mioc lip vndan Eysteini konvngi; þa gecc af hendi Eysteini konvngi Barðr standali son Bryniolfs oc Simon scalpr son Hallkels hvgs oc Halldorr Bryniolfs son oc mart annarra lendra manna“.

slige Hensyn ikke længere havde Magt over den; Partiaanden lod sig ikke længere nøje med at benytte den gunstige Lejlighed, naar en saadan frembød sig af sig selv; den var bleven sterk nok til paa egen Haand at skabe de ydre Betingelser, som den behøvede for at gjøre sig gjeldende; Kongerne eller Kongsemnerne, i hvis Navn der blev kjæmpet, syntes fra nu af næsten kun at være Brikker, der skjødes frem af de bagved staaende ærgjerrige og hevnsyge Faktioner, som ikke betænkte sig paa at gaa udenfor den sedvansmæssige anerkjendte Arvefølgeorden, naar denne, saa rummelig den end var, ikke forsynede dem med det nødvendige Antal Kongsemner til Brug for deres politiske Ærgjerrighed.

Efter Kong Eysteins Fald vilde flere af dennes og Sigurds forhenværende Tilhængere ikke underkaste sig Inge, men opstillede Sigurds tiaarsgamle Søn *Haakon (Herdebreid)* som Thronprætendent. Det er første Gang, at det af Steigar-Thore i det foregaaende Aarhundrede givne Exempel ligefrem efterfølges, at en Thronprætendent ligefrem opstilles; tidligere havde det, ialfald i en udvortes Forstand, været Kongerne, der skabte Partiernes; dennegang var det Partiet, der skabte en Konge. — I Spidsen for dette Foretagende stod flere Medlemmer af de fornemste Ætter i Landet, som *Sigurd af Reyr*, en Frænde af Gregorius Dagssøn, *Andres* og *Anund Simonssønner*, den nye Konges Fostbrødre, Lendermanden *Eindrīde Unge* o. fl. Aristokratiet var altsaa ikke indbyrdes enigt; der bestod Jalousi og Fiendskab mellem enkelte af de højbyrdige Ætter eller endog mellem Medlemmer af den samme Æt, saa at de ikke kunde forliges om den samme Konge, medens dog deres fælles Stræben gik ud paa at drage Kongedømmet ind i deres Interesse og at herske gjennem det. De allerfleste havde sluttet sig til Inge, som jo baade havde den største Ret paa sin Side og desuden lod Lendermændene faa al den Magt, de kunde begjere; men i denne Magt kunde ikke alle faa lige Del. I Spidsen for hans Raadgivere og som den, der egentlig styrede i hans Navn, stod Gregorius Dagssøn og næst efter ham Erling Skakke, men, skjønt disse Mænd vare Hoveder for to af Landets højbyrdigste Ætter, der igjen vare forbundne ved Frændskab og Svogerskab med de fleste andre Høvdingætter paa hin Tid,¹ saa at de kunde siges at repræsentere det hele Aristokrati, som gjennem dem

¹ *Munch, N. F. H., II. S. 806—811.*

var kommet i faktisk Besiddelse af Magten og havde paa en Maade indtaget Kongedømmets Plads, saa var der dog enkelte af Stormændene, der ikke vilde finde sig i at underordnes dem, enten af personligt Fiendskab, eller fordi deres Ærgjerrighed stevnede mod et højere Formaal. Sigurd af Reyr var en Uven af Gregorius Dagssøn; Eindride Unge, som havde foretaget et Korstog sammen med Erling Skakke, skiltes fra denne som hans svorne Fiende og vilde derfor ikke, som det udtrykkelig siges, staa paa samme Side som Erling.¹ Det var saaledes ikke et mere aristokratisk og et mere demokratisk Parti, der nu stod ligeoverfor hinanden; det var to aristokratiske Faktioner, der stredes om Magten, hver med sin Skyggekonge i Spidsen. Alligevel gav den Kamp, der nu udbrød mellem Kong Inge og Haakon Herdebreid, Stødet til en Bevægelse, hvorved den ene Side antog en afgjort aristokratisk Partifarve, medens der paa den anden Side kom tilsyne Træk af en ligefrem demokratisk Karakter.

Den Flok, der havde opstillet Haakon Herdebreid som sin Konge, var fra først af saa svag, at dens Høvdinge fandt det raadeligst at undvige over Grændsen og tage sin Tilflugt til Gautland. Her samlede de Folk om sig og vendte tilbage, da de troede sig sterke nok til at vove et nyt Forsøg. Efter først at have bestaaet en uheldig Kamp mod Gregorius Dagssøn ved Konghelle toge de Vejen til det Thronhjemske, hvor Haakon Herdebreid blev tagen til Konge over en Trediedel af Riget, der betragtedes som hans retmæssige Fædrearv, og hvor han og hans Tilhængere fik udrustet en Flaade af nær 30 Skibe. Med denne Flaade drog han sydover Vaaren efter (1159), og nu fik man da vide, hvad Slags Folk det for en stor Del var, hvormed Haakons Raadgivere havde forøget sin Skare under Opholdet i Grændsebygderne ved Gautelven. Otte af Skibene, der vare bemandede med Vikverjer, — det vil da øjensynligt sige dem, der havde slaaet sig til Flokken under dens Ophold i Gautland, og som hørte hjemme i hine Grændsebygder, — sejlede forud for de øvrige og herjede under Sejladsen langs Kysterne af Nordmøre og Søndmøre som i fiendtligt Land. Saaledes antog disse Thronfejder stadig en mere vild og for-

¹ *Orkneyjunga-Saga, Flateyjarb. II. S. 489*: „Eindrid kom vtan nockurum vetrum sidarr ok redz hann þa til Eysteins konungs þuiat hann villdi ecki eiga við Erling“.

bitret Karakter, greb dybere og dybere ind og rev med sig den store Masse af Folket, der i Begyndelsen havde staaet udenfor; det havde ikke hændt før, heder det, at der var bleven herjet paa nogen Mand mellem Kjøbstæderne.¹ Af de to aristokratiske Faktioner, der stod ligeoverfor hinanden, havde den ene, i Følelsen af sin Underlegenhed, søgt en Støtte i Samfundslag, som Høvdinge og haandgangne Mænd ellers holdt sig fjernt fra, og ikke vragede ligefremme Røvere og Ransmænd, af den Sort, der plejede at holde til ved Grændserne, og som vare villige til at slutte sig til en hvilkensomhelst Oprørsflok, naar der kun var Udsigt til at gjøre et godt Bytte. Men saaledes fik denne Faktion et demokratisk Præg, der i Tidens Løb fremtraadte stadig skarpere og skarpere, og som igjen maatte bidrage til, at Aristokratiet samlede sig tættere og optraadte mere mandsterkt paa den anden Side. «Vi skjønnede alle», sagde Erling Skakke i en Tale, han holdt forud for et Slag mellem de to Partier, «hvor nødvendigt det er at jage fra hinanden denne Stimandsflok, der har faret Landet rundt med Ran og Rov, og sørge for, at Folk atter i Fred kunne bygge Landet og tjene en eneste Konge, der er saa god og retferdig som Kong Inge».²

Det saa iøvrigt ud til, at Haakon Herdebreds Flok ikke skulde faa megen Nytte af de Elementer af en tvivlsom Karakter, som den havde optaget i sig. Deres voldsomme Adferd mod den fredelige Landbefolkning bidrog til at gjøre Bruddet mellem Partierne mere ulægeligt og til at give Striden et videre Omfang; men de viste sig lidet paalitlige, naar det kom til ordentlige Slag, og laa stundom under for en langt ringere Styrke af Lendermændenes bedre disciplinerede og bedre førte Krigsfolk. Lykken føjede det imidlertid saaledes, at denne Flok for en Tid skulde faa Overtaget. Dens første Held var at faa fældet Formanden blandt Kong Inges Høvdinge og den virksomste og aarvaagneste af dem, Gregorius Dagssøn, og kort efter lykkedes det den ved Hjælp af Forræderi at overvinde og fælde Kong Inge selv i et Slag paa Isen udenfor Oslo (1161). Det andet Parti stod nu hovedløst. Inge efterlod ingen Sønner;³ at underkaste sig Haakon Herdebreid var det samme som at underkaste

¹ „Engi maðr mundi fyrr herjat hafa verit milli kaupanganna“. *Hskr.*, S. *Hök. herðibr.*, Cap. 4.

² *Hskr.*, S. *Hök. herðibr.*, Cap. 9. — *Jefr. Munch, N. F. H.*, II S. 893.

³ Ialfald har man neppe vidst om nogen dengang; siden optraadte en Harald, Søn af Kong Inge, blandt Magnus Erlingssøns Mænd.

sig de Høvdinge, der styrede i hans Navn, og dette var, mente *Erling Skakke*, der efter Gregorius Dags søns Fald stod som Førstemand inden sit Parti, for ham og hans Venner omtrent at gaa den visse Død imøde. Om nu end dette ikke forholdt sig ganske saa,¹ var dog øjensynligt Partimodsætningen bleven en altfor dyb og Kongedømmet altformeget et blot ydre Merke, under hvilket de stridende Parter samlede sig, til at den Omstændighed, at en af de Konger, i hvis Navn der var kjæmpet, døde uden at efterlade Arvinger, skulde kunne være Grund nok for hans Tilhængere til at nedlægge Vaabnene. Naar de Høvdinge, der havde sluttet sig til Kongerne Sigurd og Eystein, ikke havde villet gaa Inge til Haande, efterat denne ved Brødrenes Fald var bleven Rigets lovlige Enekonge, maatte det næsten synes en Selvfølge, at heller ikke Inges Parti, der omfattede den overvejende Flerhed af Landets gode Ætter, bøjede sig for Haakon Herdebreid nu, da denne stod ene igjen af de stridende Konger, eller indlod sig paa en Underkastelse, hvorved de udsatte sig for at se alskens Ransmænd og Eventyrere af lav Æt dragne frem foran sig til Hædersposter og Del i Landets Styrelse. Men Partiet maatte have en Konge; det var i Kongedømmets Navn, at Striden den hele Tid havde været ført, og det var som dets Raadgivere og Repræsentanter, at Høvdingætterne alene kunde vente at indtage den herskende Stilling i Staten, som deres Ærgjerrighed mere og mere bevidst og bestemt lagde an paa at naa. Nu havde vistnok Kong Eystein efterladt en Søn og Sigurd ligeledes ialfald en Søn til, foruden Haakon Herdebreid, hvilke kunde ansees som ligeberettigede med denne til Arv i Riget. Men dels har maaske disse Kongesønners Tilværelse paa denne Tid endnu været ubekjendt, dels have de vel været i Modpartiets Vold, dels have vel Kong Inges forhenværende Tilhængere nødig villet hylde nogen Søn af en af de Konger, mod hvilke de selv tidligere havde kjæmpet. Vist

¹ Erlings Hustru, Kristina, havde været hemmelig Vidne til de Raadslagninger, som Haakon Herdebreids Mænd holdt efter Seiren udenfor Oslo, og da Erling fik Kundskab om, hvad der var bleven vedtaget under disse Raadslagninger, var det, som det siges, at han skjønnede, at der for ham og hans Venner ikke var nogen anden Raad end at holde Partiet sammen. Men det er nu vistnok tvivlsomt, om de ved denne Lejlighed fattede Beslutninger skulde være saadanne, som Erling siden foregav. Det laa i hans Interesse at fremstille Modstanderne saa uforsonlige som muligt, for at han kunde holde Partiet sammen og fremme sine egne ærgjerrige Planer.

er det, at der ikke blev Tale om nogen af dem, hvorimod Partiet enedes om et Valg, der paa det klareste skulde vise, hvor fuldstændig Striden nu havde skiftet Karakter, hvorledes de Spørgsmaal, om hvilke Thronfejderne fra først af udelukkende syntes at dreje sig, nu vare trængte i Baggrunden, og hvorledes dybere liggende og mere omfattende Interesser nu gjorde sig gjeldende i første Række og forfulgte sit Maal uafhængigt af de tilfældige ydre Lejligheder, som Thronarvefølgen frembød, eller af de personlige Forhold, under hvilke de før havde været underordnede.

Da Erling Skakke i Bergen havde faaet Efterretning om Kong Inges Fald og om Raadslagningerne mellem Haakon Herdebreids Mænd efter Sejren, sammenkaldte han de øvrige Høvdinger for sit Parti og den faldne Konges Hird og haandgangne Mænd for at aftale, hvad der nu var at gjøre. Her blev det da først vedtaget, at Flokken fremdeles skulde holde sammen, og de forbandt sig dertil alle ved Ed. Dernæst kom Spørgsmaalet om, hvem man skulde opstille som Modkonge ligeoverfor Haakon Herdebreid, paa Bane; der nævntes, — rimeligvis kun for et Syns Skyld, da Resultatet vistnok forud var bleven opgjort mellem de ledende Høvdinger,¹ — som Kandidater en Dattersøn af Harald Gille, en Halvsystersøn af Magnus Barfod, Kong Inges Halvbrødre, Sønner af Harald Gilles Dronning Ingerid i hendes Egteskab med Lendermanden Arne paa Stodreim, af hvilke ingen havde Ret til Thronen efter den gjeldende Arvefølgeorden; men tilsidst enedes man om at tage Erling Skakkens egen femaarsgamle Søn, Magnus, af hans Egteskab med Sigurd Jorsalfarers Datter, Kristina, til Konge, og paa et Thing, som umiddelbart derefter afholdtes, blev denne Beslutning stadfæstet, idet Magnus Erlingssøn hyldedes som Konge over hele Landet; alle de, der før havde været Kong Inges Mænd, gik nu ham til Haande, og enhver blev bekræftet i den Verdighed, han havde havt under Inge.

Dette Skridt var en ligefrem Revolution, et aabent Brud med den bestaaende statsretlige Orden; havde Haakon Herdebreid været Partikonge, var Magnus Erlingssøn det i endnu langt højere Grad; den førstnævnte var dog Kongesøn og utvivlsomt arveberettiget til Thronen, om end hans Arveret først skulde indtræde ved Farbroderens Død; men Magnus havde ingen Arveret,

¹ *Munch, N. F. H., II. S. 909.*

saalænge nogen Kongesøn var ilive, og naar han opstilledes som Modkonge mod Haakon Herdebreid, var Spørsmålet om Lov og Ret ganske skudt tilside. Alligevel synes denne Beslutning ikke at have stødt paa nogensomhelst Modsigelse inden Partiet; alle de Høvdinger, der før havde staaet paa Kong Inges Side, — og det var næsten hele Landets Aristokrati —, sluttede sig villig til Magnus Erlingssøn og vedblev at kjæmpe for hans Sag med den største Iver og Udholdenhed, og det endog de blandt dem, som selv eller hvis Sønner kunde synes at have ligesaa god Ret til Thronen som han. Nu maa vi vel for en Del heri se en Virkning af Erling Skakkets utvivlsomt fremragende Begavelse og overlegne Herskeraand. Det er øjensynligt, at hans personlige Ærgjerrighed har været det Hjul, der drev hele Verket. Men det er ikke mindre øjensynligt, at han har fundet Grunden paa det bedste forberedet for sig, — at de aristokratiske Ætter under Fejderne maa have sluttet sig nær sammen og følt sig i høj Grad solidariske ligeoverfor de demokratiske Elementer, der søgte at trænge sig frem i Haakon Herdebreids Følge, siden de kunde blive saa enige om og holde saa godt fast ved en Beslutning, der var i den Grad i Strid med Lov og hævdet Skik, og siden de saa villig fandt sig i at underordnes Ledelsen af en af deres Ligemænd, — at Lendermændenes Tendents til at agere Kongemagere og regjere i et af dem afhængigt Kongedømes Navn nu maa have naaet en ikke ringe Grad af Klarhed og Bevidsthed, siden de ikke betænkte sig paa, da det legitime Kongedøme ved et Tilfælde var sluppet dem af Hænderne, at opstille et illegitimt i Stedet.

Her er altsaa et virkeligt Vendepunkt indtraadt, og vi ville da, inden vi gaa videre, prøve paa at resumere Gangen i den forudgaaende Udvikling. — Hvad der fra først af fremkalder de borgerlige Uroligheder, er Thronarvefølgens Usikkerhed, Kongedømmets Delbarhed og den tilfældige Omstændighed, at der fremstaar Thronprætendenter, hvis Krav ikke kan forliges, eller at der opstaar Strid mellem flere samstyrende Konger. Det er — for at gjentage et allerede før brugt Udtryk — Kongerne eller Kongsemnerne, der skabe Partierne, ikke omvendt. Men allerede paa dette Borgerkrigenes første Stadium se vi de aristokratiske Ætters Ærgjerrighed virksom; det er i Grunden den, hvorfra Kampene mellem Kongehusets Medlemmer hente den nødvendige Næring, og som stiller disse fiendtligt op ligeoverfor hverandre, inden de endnu have naaet Skjels Aar og

Alder og lært at tænke eller handle for sig selv. Lendermændene gruppere sig om de stridende Konger; somme slutte sig til den ene, somme til den anden; de fleste til den, der ved sin Karakter lover at blive det føjeligste Redskab i deres Haand; men paa begge Sider viser det sig mere og mere aabenbart, at deres inderste, om end dem selv ofte ubevidste Stræben gaar ud paa selv at komme til at herske i den Konges Navn, som de slutte sig til og hæve til Magten. Det er, med andre Ord, uenige Konger eller Thronprætendenter, der optage Scenens Forgrund, og om hvilke tilsyneladende alting drejer sig; men bagved dem staa aristokratiske Koterier eller Partier, hvis Deltagelse i Striden har sine særskilte Formaal, og som lede, medens de synes at ledes. Tilsidst, efterat Partierne under de fortsatte Kampe have naaet en tilstrækkelig Fasthed, er det disse selv, der træde frem i Forgrunden og overtage Rollen som de egentlige Aktører, idet de vedblive at holde sammen og at handle, uden Hensyn til de ydre Forhold, der fra først af fremkaldte dem, eller til de Rettigheder, hvis Forsvar de oprindeligt samlede sig om. Denne Vending kommer tilsyne, da Kongerne Sigurds og Eysteins forhenværende Tilhængere opsøge den tiaarsgamle Haakon Herdebreid og opstille ham som Modkonge ligeoverfor Kong Inge. Og samtidig med at Partierne saaledes fremtræde med en af de tilfældige Omstændigheder uafhængig Holdning, forandres tillige Karakteren af deres Sammensætning paa en Maade, der bidrager til at gjøre Modsætningen mellem dem endnu dybere. Haakon Herdebreids Flok optager i sig et sterkt Element af Ransmænd og lavættede Eventyrere, og Kampen mellem de to aristokratiske Faktioner nærmer sig derved til at antage Præget af en Kamp mellem et aristokratisk og et monarkisk-demokratisk Parti. Denne Udvikling fremskyndes yderligere ved de Skridt, som Kong Inges Tilhængere foretage sig efter hans Fald. De enes om at tage til Konge en, der ikke er Kongesøn, og kaste derved [alle Broer af bag sig. Størsteparten af Landets aristokratiske Ætter kommer fra nu af til at staa som en Flok for sig, — allerede forud nøje forbunden og yderligere opfordret til at holde tæt sammen efterat have foretaget et saa ulovligt Skridt, — i aaben Fejde mod den legitime Konge og hans blandede Følge. Saaledes vender det gamle Modsætningsforhold — det samme, der ligger til Grund for Kampene i de første halvandethundrede Aar af vor Historie, — tilbage i en ny Form. Det synes dennegang ude-

lukkende hidført ved en Række af tilfældige Omstændigheder og rent personlige Forhold. Men Harald Haarfagres og Olaf den Helliges Kongedøme var ifølge sit Væsen og sin Oprindelse demokratisk; det kunde lykkes Stormændene for en Tid at drage det ind i sin Interesse og gjøre det til Redskab for sin politiske Ærgjerrighed; men en slig Stilling var altfor uforenelig med dets Traditioner og oprindelige Retsgrund, til at det ikke til syvende og sidst maatte slippe dem af Hænderne og vende sig imod dem, saa at hine tilfældige Omstændigheder ikke kan tillægges anden Betydning end den at have fremskyndet, hvad der saa alligevel, ogsaa uden dem, vilde have indtraadt, senere eller tidligere, paa en eller anden Maade.

Man ser, at Erling Skakke i Begyndelsen ikke havde nogen rigtig Tillit til det af ham istandbragte Verk, saa let det end synes at have gaaet ham fra Haanden. Maaske har han, i Erkjendelse af, at hans Søns Ophøjelse til Konge var ligefrem ulovlig, og at Haakon Herdebreid ustridig var den nærmest berettigede til Thronen efter Kong Inges Fald, frygtet for, at Stemningen inden hans Parti ikke skulde være fuldkommen at lite paa, eller ialfald at Flerheden af Folket skulde tykkes ilde om, at en Lendermandssøn var bleven ophøjet til Konge. Vist er det, at han forlod Landet og drog med sin Søn og alle sine nærmeste Venner og Tilbængere til Danmark, hvis Konge, Valdemar, lovede ham al den Hjælp, han kunde behøve til at underlægge sig Norge, mod at han forpligtede sig til at afstaa Viken, hvorved altsaa det forud for Olaf den Helliges Tid bestaaende Forhold skulde gjenoptages. Det viste sig imidlertid, at Erling var sterkere, end han selv synes at have troet. Lendermændene stod fast ved hans Side, og Folket vedblev i det Store taget at følge sine gamle Høvdinger, ogsaa efterat de havde stillet sig i aaben Kamp mod det legitime Kongedøme. Da han, efterat have fuldført sit Erinde hos den danske Konge, vendte tilbage, lykkedes det ham derfor i en Fart at underlægge sig hele det søndenfjeldske Norge, og der samlede sig snart saamange Folk om ham, at han allerede Vaaren efter kunde med Overmagt opsøge sin Modstander, der havde tilbragt Vinteren i det Thronhjemske og rustet sig af alle Kræfter, og hvem han overvandt og fældede i Slaget ved Sekken (1162). — Høvdingerne for den faldne Konges Parti vilde fremdeles ikke underkaste sig Erling, men fore efter Slaget til Oplandene, hvor de udsaa sig til Konge en anden Søn af Sigurd Mund,

ved Navn Sigurd, der opfostredes hos Markus paa Skog, en Frænde af Sigurd af Reyr, og som endnu maa have været et Barn af Alder. Om denne Sigurds kongelige Byrd synes der saalidet at have været Tvivl som om Haakon Herdebreids; han havde følgelig efter den hidtil gjeldende Arvefølgeorden ubetinget bedre Ret til Thronen end Magnus Erlingssøn; alligevel synes der ikke at have samlet sig mange Tilhængere om ham, allermindst af Lendermænd eller Samfundets højerestillede Klasser overhovedet; hans Flok synes i endnu højere Grad at have havt den samme Karakter som Haakon Herdebreids: at være for en stor Del sammensat af meget tvivlsomme Elementer. Den holdt til paa Oplandene, men foretog stundom Strejftog ned i Viken og gjorde sig paa disse Strejftog skyldig i ligefremt Ran eller anden ulovlig og voldsom Adferd. Flere af de Mænd af god Byrd, der havde slaaet sig til Flokken, søgte at opnaa og opnaaede tildels ogsaa Forlig med Erling Skakke, og de øvrige kom snart til at gjelde for en blot og bar Røverbob, som det var Alles Pligt at staa imod og hjælpe til at faa udryddet. I denne Tid, heder det,¹ stod Norges Velde i megen Blomst; Bondefolket var velstaaende og mægtigt og uvant med, at Kriegerflokkene tilføjede dem nogen Overlast; derfor vakte slig ulovlig Fremferd stor Estertale og almindelig Harme. Og da nu desuden Vikverjerne vare fuldkomne Venner af Erling Skakke og hans Søn, mest af den Grund, at Kong Inge havde været saa vennensæl blandt dem, og at de fremdeles vilde følge det samme Merke, vandt det deres højeste Bifald, naar Erling paa Thingene talte om de Voldsgjerninger, som Sigurds Mænd gjorde sig skyldige i, og mente, at det vilde være en heldig Gjerning, om man kunde faa denne Flok i Bund og Grund ødelagt. Ja, Arne af Stodreim (Kongsmaag, som han kaldtes efter sit Egteskab med Dronning Ingerid), der hørte til Erling Skakkes ivrigste Tilhængere, skjønt hans egne Sønner som Kong Inges Halvbrødre havde været bragte paa Bane, da man raadsløg om at vælge en Konge efter dennes Fald, opfordrede endog paa et Thing alle de Tilstedeværende, Krigsmænd, Bønder og Bymænd, til at dømme ved Vaabentak Sigurd af Reyr og hele hans Flok i Djævelens Vold baade levende og døde. Og saa ustyrlig var Forsamlingen, heder det videre, at en slig uhørt Dom virkelig blev fældet, overensstemmende med alle lovlige

¹ *Hskr., S. Magn. Erl., Cap. 10.*

Former. Derhen var det altsaa kommet, at den lovlige Thronarvings Tilhængere kunde betragtes og behandles som blotte Oprørere og Urostiftere, medens den Konge, som Aristokratiet havde givet sig, i Strid med gjeldende Ret og Sedvane, fandt ivrig Tilslutning hos den overvejende Flerhed af Folket.

Det kunde under disse Omstændigheder ikke falde Erling vanskeligt at gjøre det fuldstændigt af med sine Modstandere. Deres egentlige Fører, Sigurd af Reyf, blev overvunden og fældet i Slaget paa Ree (1163). Partiets øvrige Høvdinger tilligemed deres Navnekonge Sigurd Markusfostre toge siden Vejen op til Thronhjem, hvor de, som det heder, fandt en god Modtagelse, saa at Sigurd endog blev tagen til Konge paa Ørething og mange gode Mænds Sønner gik i Flok med ham.¹ Saa mange kan det dog ikke have været; thi Flokken blev ikke sterkere, end at den ikke blot kunde binde an med Erling selv, der havde sin Hovedstyrke i Viken, men at nogle Lendermænd, som Erling havde efterladt til Landevern i Bergen, kunde sprengte den rent fra hinanden og tage baade Sigurd og hans Fosterfader Markus tilfange, hvilke derpaa begge bleve aflivede.

Erling Skakke syntes saaledes at staa ved Maalet for sin Ærgjerrighed. Hans tilsyneladende saa vovelige Foretagende havde havt den fuldkomneste Fremgang. Ingen af de to Medbejlere, som han havde havt at kjæmpe mod for at bane sin Søn Vej til Thronen, havde, trods deres ustridig bedre Arveret, formaaet at samle noget talrigt Parti om sig; begge vare blevene overvundne og fældede efter en kortvarig Fejde, og den Flok, som omgav dem, havde aldeles opløst sig. Partiaanden hos Aristokratiet: — de nye Baand, der vare blevene knyttede mellem Lendermandsætterne under deres fælles Stræben efter at indtage en dominerende Stilling i Staten, deres esprit de corps, der var bleven vakt eller styrket ved Kampene mod et Parti, som søgte sin hovedsagelige Støtte hos lavereliggende Samfundslag, og, paa den anden Side, den Indflydelse, som de fremdeles øvede hos Bønderne, hver i sin Hjembygd: — alt dette havde tilsyneladende vist sig at være en Grundvold, sterk nok til at bære det nye Kongedøme, der var bleven oprettet i Strid med de gjeldende Arveregler og, som det syntes, i et Øjeblikks Raadvildhed, da den lovlige Konge var fældet og hans nærmeste Arv-

¹ *Hskr., Sag. Magn. Erl., Cap. 16.*

ing var i Hænderne paa en Flok, som man havde Grund til at vente det værste af. Erling mente ikke længere at tiltrænge det danske Rygstød, som han havde grebet efter, inden han endnu var rigtig tryk paa Stemningen hjemme, og da han ved at opfylde sine Forpligtelser ligeoverfor Kong Valdemar udsatte sig for at gjøre sin Søns Kongedøme upopulært, satte han sig uden videre udover dem, idet han lod Vikverjerne svare for sig, at de for ingen Pris vilde blive Danekongens Mænd. Derimod lykkedes det ham inden Landet selv at opnaa en ny Støtte for det af ham grundlagte Verk, idet han udvirkede, at hans Søn højtidelig blev salvet og kronet som Konge, og at det nye Kongedøme paa denne Maade fik en kirkelig-religiøs Indvielse, der i Folkets Øjne kunde bøde paa, at dets Tilblivelse var et Brud paa den i Retsbevidstheden dybt indplantede Grundsætning om Kongedømmet som en Odel i Harald Haarfagres Æt.

I Sammenhæng med denne kirkelige Indvielse blev dernæst afsluttet en Overenskomst, der knyttede Geistligheden til Erling med de fasteste Baand og saaledes sikrede ham en Forbundsfælle, hvis Betydning paa hin Tid ikke kunde ansees for ringe. — Den norske Kirke havde siden Sigurd Jorsalfarers Tid gaaet afgjort frem i Hensyn paa ydre Magtstilling: Erkebiskopsstolen i Nidaros blev, som vi vide, oprettet i 1152; ved samme Tid omtrent indstiftedes Domkapitler ved alle Rigets Kathedralkirker, og i Forbindelse hermed sees Kongerne Inge, Sigurd og Eystein at have gjort visse Indrømmelser i Hensyn paa Biskopsvalgene, maaske ogsaa i Hensyn paa Patronatsretten over Landets Hovedkirker, om hvis Indhold og rette Mening der siden opstod Strid, men som ialfald maa have været et brugeligt Støttepunkt for videregaaende Krav.¹ Kirken opnaede herved saavidt Enhed og Sammenhæng i sin Organisation, at den kunde gribe selvstændigt ind i de politiske Brydninger og give sin hierarkiske Stræben Konsekvents og Eftertryk. Og i den anden i Ordenen af de nidarosiske Erkebiskopper, *Eystein Erlendssøn*, fandt den en Formand, som hverken savnede Vilje eller Evne til at udrette noget Stort i denne Retning. Eystein, der blev Erkebiskop i 1157 eller 1158, hørte til en af de mest ansete thrønderske Høvdingætter og skildres som en overmaade veltalende, myndig og virksom Mand. Han havde, inden han tiltraadte sin Biskopsstol, sandsynligvis i længere Tid opholdt sig

¹ *Keyser, Kirkehist., I. S. 222, 225. Munch, N. F. H., II. S. 876—78.*

i Rom, hvor han neppe forsømte Lejligheden til at gjøre sig fortrolig med de hierarkiske Grundsætninger.¹ Ved den Omvæltning i de politiske Forhold, der indtraadte umiddelbart efter hans Hjemkomst, idet Størsteparten af Landets Aristokrati tog afgjort Parti mod den lovlige Thronarving og stillede op ligeoverfor ham en Konge, der ingen Arveret havde, aabnedes der de bedste Udsigter for ham til at se disse Grundsætninger gennemførte. Det havde hidtil gjeldt som hørende til Kongedømmets Ret at føre Tilsyn med Kirken og den kirkelige Lovgivning og at indsætte Biskopperne; men denne Ret havde, som før udhævet, en rent personlig Karakter; den var, som alt, hvad der isøvrigt regnedes for at høre Kongedømmet til, en Odel i Harald Haarfagres ret nedstigende Mandslinje og hang saaledes paa det næjeste sammen med, at de gjeldende Regler for Thronarvesfølgen bleve iagttagne; i samme Øjeblik, som Kronen gik ud af den rette Mandslinje og et nyt Kongedømme opstilledes, der ikke som det hidtil bestaaende støttede sig til Arvesfølgen, blev ogsaa Spørsmålet om den Kongen tilkommende «Ret» eller Omfanget af hans Myndighed et aabent Spørsmål; det fulgte ikke af sig selv, at de Rettigheder, paa hvilke den Konge, der fik Riget ved Arv, kunde gjøre Paastand som paa sin Odel, ogsaa skulde tilkomme den, der besteg Thronen udenfor den gjeldende Arvesfølgeorden, og Magnus Erlingssøns Valg til Konge maatte saaledes i og for sig betragtes som et Held for den norske Kirke, naar den søgte at frigjøre sig fra det Herredømme, som det nationale Kongedømme hidtil havde øvet over den, og som var saa uoverensstemmende med Tidsalderens hierarkiske Aand. Under de forudgaaende Thronfejder havde Geistligheden vistnok i det Hele holdt sig i Baggrunden; men man ser dog, at dens Sympathier gik i samme Retning som Sympathierne hos Aristokratiets Flerhed. Den havde saaledes været gunstig stemt ligeoverfor Harald Gille, hvem ogsaa Lendermændene yndede, fordi han lod dem raade med sig, som de vilde. Blandt Harald Gilles Sønner var Inge, — den svageste og fjøeligste, — den, til hvem baade Geistligheden og den overvejende Flerhed af Lendermandsaristokratiet sluttede sig. Om den pavelige Legat, Kardinal *Nikolaus Brekspeare*, der kom til Norge i 1152 for at ordne Forholdene ved den nye Erkebiskopsstol i Nidaros, er det fortalt, at han var vred paa Brødrene Sigurd og Eysteин,

¹ *Keyser, Kirkehist., I. S. 233—35.*

og de maatte gaa til Forlig med ham, men derimod stod han altid paa en særdeles god Fod med Inge, hvem han kaldte sin Søn.¹ Nu er det vel rimeligt, at hines private Liv gav mere Grund til Forargelse end dennes; men dette har neppe alene været Grunden til, at den pavelige Legat saa aabenbart foretrak ham; han har vistnok rettet sig efter Stemningen inden den norske Geistlighed, der kunde haabe at faa et lettere Spil med den svage Inge end med hans mere selvraadige Brødre.² Erkebiskop Eystein selv havde tidligere været Inges Kapellan og var af ham bleven ophøjet paa Nidaros's Erkesæde. Det kan saaledes ikke være tvivlsomt, at han, ligesom vistnok den overvejende Flerhed af hans Standsbrødre, forsaavidt de overhovedet havde nogen offentlig Interesse, har hørt til dennes Parti, og da det var dette samme Parti, der siden opstillede Magnus Erlingssøn som Konge, har det vistnok sin fuldkomne Rigtighed med de Ord, som Sagaen lægger Erling Skakke i Munden under Forhandlingerne om den paatænkte Kroning, at det nemlig var skeet med Erkebiskoppens og de øvrige Biskoppers Raad og Vidende, at Magnus var bleven tagen til Konge over Norges Rige.³ Iøvrigt laa det jo, som sagt, i Kirkens egen velforstaaede Interesse at støtte et Kongedøme, der var tilblevet under saadanne Omstændigheder.

Alligevel viste Eystein sig ingenlunde strax villig til at imødekomme Erling Skakkes Ønske om at faa sin Søn salvet og kronet; han opstillede sine Betingelser, og man ser, at han har prøvet paa at udnytte til det yderste denne Lejlighed til at forøge Kirkens Magt og Friheder. Underhandlingerne mellem Eystein og Erling om denne Sag have vistnok været drevne igjennem en længere Tid, hvilket ogsaa antydes i Kilderne.⁴ Maaske har Erling allerede i 1162, da han efter Slaget ved Sekken drog ind til Throndhjem og lod sin Søn hylde paa Ørething, forebragt sit Ønske for Erkebiskoppen, og maaske er det ved

¹ *Morkinsk.*, S. 232.

² *Keyser, Kirkehist.*, I. S. 220—221.

³ „þá er Magnús var til konungs tekinn yfir Noregs ríki, var þat gert með yðarri vitand ok ráði ok svá annarra byskupa hér í landi“. *Hskr.*, S. *Magn. Erl.*, Cap. 21. — *Munch, N. F. H.*, II. S. 927 lægger — vistnok med Urette — Vegt derpaa, at et andet Sted (*Fagrskinna*, S. 180) Erlings Ord gjengives saaledes: „Det var ikke saa meget imod Eders Vilje, at Magnus blev taget til Konge“. Noget skulde det altsaa have været.

⁴ *Fagrskinna*, S. 179—80. — *Keyser, Kirkehist.*, I. S. 237—38.

denne Lejlighed eller snarere kort efter, at det Dokument er bleven affattet, hvorved Magnus Erlingssøn tager sin Krone til Lehn af St. Olaf, og om hvis Egthed der har været rejst saa sterke Tvivl.¹ Forudsat at det er egte, — og det forekommer

¹ *Munch*, der paa flere Steder udtaler sig om dette Aktstykke, er bleven staaende ved Tvivlen, men synes dog mest tilbøjelig til at antage, at det er et Fabrikat fra en senere Tid (*N. F. H.*, II. S. 936., III. S. 186—87, 441, 889, IV. I. S. 530). *Keyser* derimod søger (overensst. med *Arne Magnussøn*) at godtgjøre, at det er egte, og vil have det opfattet ikke som et Udkast, men som en af Magnus Erlingssøn virkelig vedtagen og udstedt Erklæring (*Kirkehist.*, I. S. 242—45). Brevets, som det synes, urigtige og urimelige Datering — 23 Marts 1276, medens det forkynder sig at være udstedt paa Paaskedag, — vil han have rettet til 24 Marts 1174, der netop var en Paaskedag, og han forklarer da dets Tilblivelse saaledes: Paa denne Tid havde Birkebejnernes Flok rejst sig under Eystein Meyla, og da Magnus saa sit Kongedøme truet af en ny Fare, har han fundet det rigtigt at knytte sin Alliance med Kirken endnu fastere ved at gjøre den endnu større Indrømmelser. Herimod har *Paludan-Müller*, i *Dansk Hist. Tidsskr.*, 3. Række, I. Bind, S. 269—89, fremsat endel, som det synes, velgrundede Indvendinger. For det første gjaldt Birkebejnernes Flok i de første Par Aar for saa lidet farlig, at Erling Skakke ikke fandt det nødvendigt at tage nogen alvorlig Forholdsregel mod dem, og det var først dens Tog til Thronbjem i 1176, der gav den Betydning. Dernæst viser det sig af *Sagaernes Tidsregning*, at det var først om Sommeren 1174, altsaa senere, end Magnus Erlingssøn skulde have udstedt hin Erklæring, at Birkebejnernes Flok optraadte. Saaledes kan den Forklaring, som *Keyser* giver af *Magnus's* Villighed til at gjøre Kirken nye Indrømmelser, ikke fastholdes. — *Pal-Müller* optager dernæst en af *Munch* først fremsat Gisning, at nemlig Dateringen den 23 Marts 1276 er rigtig og ikke skal rettes, men at den ikke tilhører Originaldokumentet, men en Afskrift af samme, der er bleven taget efter Erkebiskop *Jons* Foranstaltning under hans Strid med Kong *Magnus Lagabøter*, og at en senere Afskriver (Aktstykket kjendes nu kun i en slet Afskrift fra det 17de Aarh.) ved Misforstaaelse har henført Vidissens Datum til selve Originaldokumentet. I Hensyn paa Tiden, til hvilken vi ville sætte dette, ere vi da fuldkommen frie, og idet nu *Pal-Müller* gjør opmærksom paa, at man intetsteds finder nogen Hentydning til det, før Erkebiskop *Jon* drager det frem, og at selve dets Form vilde være paafaldende, saafremt det skulde antages at være en virkelig Statsakt, kommer han til det Resultat, at det er et af Erkebiskop *Eystein* forfattet Udkast, der aldrig er bleven vedtaget og derfor har henligget upaaagtet. — Mod Formodningen om, at Erkebiskop *Jon* eller nogen anden Geistlig ligefrem skulde have fabrikeret det, indvender *Pal-Müller*, at det isaafald neppe havde faaet den underlige Form af en Erklæring fra *Magnus Erlingssøn* til Erkebiskoppen, ligesom der neppe heller da var bleven henvist til et senere Aktstykke, der skulde give den endelige Bekræftelse paa de gjorte Indrømmelser, — foruden flere andre Grunde, der tilsammen synes at have adskillig Vægt.

mig at være det sandsynligste — synes det ialfald at maatte opfattes som et blot og bart Udkast, i hvilket Erkebiskoppen har formuleret sine Betingelser, men som aldrig er bleven vedtaget af den anden Part, og da maa det henføres til de foreløbige Forhandlinger, der gik forud for Kroningen og den endelige Overenskomst i 1164, — efter al Sandsynlighed til det nærmest forudgaaende Aar. Erling Skakke havde da endnu ikke faaet Bugt med sine Modstandere; den farligste af dem, Sigurd af Rey, blev vistnok allerede overvunden og fældet i Februar 1163 (Slaget paa Ree); men hans Flok holdt fremdeles sammen, og det lykkedes den samme Vaar at gjøre sig til Herre i det Thronbhjemske og at faa sin Konge, Sigurd Markusfostre, hyldet paa Ørething. Under disse Omstændigheder har Erkebiskop Eystein troet, at han kunde spænde Buen højt, og at Erling ikke vilde prutte om Prisen, naar det gjaldt at vinde en Støtte for hans Søns endnu vaklende Kongedøme. Han har da opstillet sine Betingelser i Form af et Udkast til en Erklæring, hvorved Magnus Erlingssøn, idet han krones til Konge, ikke blot tilstaa Erkestolen visse Friheder og Herligheder og gjentager og stadfæster de Løfter, som allerede Kongerne Sigurd, Eystein og Inge Haraldssønner skulle have gjort om, at Biskopsvalgene og Indsættelsen af Prester ved Hovedkirkerne skulde foregaa uden nogen Indblanding fra Kongedømmets Side, men endog indrømmer Erkebiskoppen et Slags Overhøjhed over Riget, idet han udtaler, at Norges Rige for evige Tider skulde tilhøre Gud og den hellige Olaf, i hvis Navn Kongen skulde forestaa det som hans Vikarius og Vassal, og at til Tegn paa denne Kongedømmets stedsevarende Underkastelse skulde ved enhver Konges dødelige Afgang hans Krone ofres paa Alteret i Thronbhjems Domkirke. Paa dette Grundlag synes imidlertid Overenskomsten mellem Erkebiskop Eystein og Erling Skakke ikke at være bleven endelig istandbragt, og det ligger da nær at formode, at den sidstnævnte har fundet, at hvad der krævedes, var en Ydmygelse for Kongedømmet, som han ikke kunde gaa ind paa. I det følgende Aar ere Underhandlingerne blevene gjenoptagne paanyt, og nu, da Erling havde gjort det fuldstændigt af med Modpartiet og hans Søn stod som Landets eneste anerkjendte Konge, har Erkebiskoppen maattet finde sig i at slaa noget af i sine Krav, og nu er den Overenskomst istandbragt, hvis væsentlige Indhold vi kjende fra Gulathingslovens 2det Kapitel. Ud paa Sommeren dette Aar blev et stort Rigsmøde eller Høv-

dingstevne afholdt i Bergen, hvorved baade Erling Skakke og hans Søn og Erkebiskoppen og de øvrige Biskopper vare tilstede, foruden en Mængde Lendermænd og andre verdslige Høvdinger. Her blev da Magnus Erlingssøn salvet og kronet som Konge, og her bleve de «nymæle» vedtagne, der udgjøre Hovedindholdet af hint Kapitel, og som give følgende Regler i Hensyn paa Thronens Besættelse ved Arv eller Valg: «Den skal være Norges Konge, der er Norges Konges eldste egtfødt Søn, medmindre Ondskab eller Uforstand gjør ham uskikket til Kongedømet, i hvilket Fald den af hans samfædre Brødre skal træde i hans Sted, hvem Erkebiskoppen, Lydbiskopperne og tolv af dem opnævnte Mænd af hvert Biskopsdøme dertil finde skikket. Er ingen egtfødt Søn forhaanden, da skal den være Konge, der er nærmest i Arv efter de opnævnte Mænds Dom, hvis han synes dem skikket; hvis ikke, da skal den være Konge, hvem hine Mænd finde bedst skikket til at vogte Guds Ret og Landets Love. Ere Meningerne forskjellige, da skal de raade, der udgjør Flerheden, forudsat at Erkebiskoppen og Biskopperne ere enige med dem. Efter Kongens Død skal alle Biskopper, Abbeder, Hirdstyrere og hele Hirden selvnævnt og tolv af de viseste Mænd af hvert Biskopsdøme, hvem Biskoppen opnævner, søge nord til Thronhjem til den hellige Olaf for at raadslaa med Erkebiskoppen, og da skal den afdøde Konges Krone medbringes og ofres for hans Sjæl til Gud og St. Olafs Ære. Men, hvis nogen paa anden Maade lader sig tage til Konge, da skal han have Gods og Fred forbrudt, ligesom og enhver, der understøtter ham heri, og være i Guds og alle Helgeners, Pavens, Erkebiskoppens og alle Lydbiskoppers Ban». — Ved samme Lejlighed synes fremdeles visse Herligheder eller Privilegier at være tilstaaede Erkestolen, ligesom Magnus, inden han blev kronet, maatte aflægge en Ed, i hvilken han i almindelige Udtryk stadfæstede de Kirken forud indrømmede Friheder. Derimod har den i det før omtalte Aktstykke opstillede Fordring om, at Kongen skulde erkjende sig som Vikarius eller Vassal af den hellige Olaf, som hvis Repræsentant igjen Erkebiskoppen optraadte, været skudt tilside, og heller ikke kan Fordringen om, at Kongedømet skulde afstaa fra enhver Ret til Indblanding i Biskopsvalgene, være bleven imødekommet paa nogen bindende eller engang for alle afgjørende Maade, uagtet Biskopsvalgenes Frihed paastodes at være en af de Kirken allerede forud gjorde Indrømmelser, hvilke Magnus ved sin Kroningsed lovede at

overholde. Man ser nemlig, at Erkebiskop Eystein selv flere Aar efter ikke vilde indlade sig paa at indvie en islandsk Biskop, førend Kong Magnus og Erling Skakke havde givet sit Samtykke, og har han agtet dette Samtykke for nødvendigt, hvor det gjaldt en islandsk Biskop, kan det ikke have været mindre nødvendigt ved Besættelsen af de norske Biskopsstole.¹

Maaske var saaledes den Pris, som det lykkedes Erkebiskoppen at opnaa for sine Tjenester ligeoverfor det nye Kongedøme, ikke fuldt saa stor som den, han fra først af havde lagt an paa at vinde. Alligevel havde han dog ved sin Overenskomst med Erling Skakke opnaaet store Fordele og lagt en, som det syntes, bred og sikker Grundvold for Kirkens fremtidige Magt. Istedetfor det gamle Kongedøme, hvis Ret, indenfor de engang optrukne Grændser, var en fuldkommen ubetinget, og som, i Kraft af denne Ret, ogsaa havde den øverste Ledelse af de kirkelige Anliggender i sin Haand, var et nyt bleven opstillet, der var knyttet til de geistlige og verdslige Stormænd paa en saadan Maade, at dets Myndighed umulig syntes at kunne faa en ligesaa stejl og utilgjængelig Karakter. Vel skulde ogsaa dette Kongedøme være arveligt; men for det første vare alle uegte Sønner udelukkede, og dernæst skulde heller ikke de egtefødtes Arveret være en ubetinget. Den eldste egtefødte Søn havde Fortrinet; men i Tilfælde af at han af en eller anden Grund ikke ansaaes skikket til at blive Konge, kunde man tage en af de andre, og i Tilfælde af at ingen egtefødte Sønner vare til eller ingen af dem blev fundet verdig, kunde man blandt de nærmeste mandlige Frænder tage den til Konge, hvem man troede sig bedst tjent med, eller «hvem man fandt bedst skikket til at vogte Guds Ret og Landets Love». Og paa de saaledes i Udsigt stillede hyppige Kongevalg og Prøvelsen af Kongsemnernes Verdighed til at overtage den Arv, der tilfaldt dem, var der indrømmet Kirkens Forstandere en afgjørende Indflydelse. Erkebiskoppen og Lydbiskopperne i Forening med 12 af dem opnævnte Mænd for hvert Biskopsdøme skulde danne det Udvalg, der havde at prøve, hvorvidt en Konges efterladte egtefødte Sønner vare skikkede til at træde i hans Sted, eller udpege den af hans nærmeste Frænder, der skulde blive Konge efter ham, og i Tilfælde af Meningsforskjel var det Biskoppernes Stemme, der skulde gjøre Udslaget. Herved

¹Munch, N. F. H., III. S. 245—46.

var der indrømmet Geistligheden en saa stor Magt ligeoverfor Kongedømmet og en saa rig Lejlighed til at faa sine Privilegier udvidede eller stadfæstede, hver Gang en ny Thronledighed indtraadte, at man ikke kan undres paa, at den fra nu af, om ikke før, gjorde Magnus Erlingssøns Sag til sin og fastholdt, saalænge det lod sig gjøre, den med ham indgangne Overenskomst som Grundlag for Rigets Statsret.

Ogsaa Erling Skakke personlig havde saamegen Fordel af Overenskomsten, at hans Villighed til at indgaa paa den maa synes let forklarlig. Naar de paa Rigsmødet i 1164 vedtagne nye Regler for Thronsuccessionen syntes at skulle føre Kongedømmet ind i et hidtil ukjendt Afhængighedsforhold, da laa dog dette endnu fjernt i Fremtiden og kunde i hans Øjne ikke opveje deres umiddelbare Virkning, som var at støtte det af ham grundlagte Verk og at give hans Søns Kongedømme et Lovlighedens og Retmæssighedens Præg ligeoverfor alle fremtidige Medbejlere. Det havde vistnok lykkets ham at sprengte Haakon Herdebreds og Sigurd Markusfostres Parti; men han havde brudt sine Forpligtelser ligeoverfor den danske Konge og maatte være forberedt paa, at denne vilde søge med Magt at tiltvinge sig, hvad der var bleven ham lovet. Han vidste desuden, at der endnu var Kongesønner til i Landet, eller han forudsaa, at der vilde optræde Mænd, der udgav sig for Kongesønner, og som altid vilde kunne blive farlige og samle et Parti om sig, saalænge de kunde beraabe sig paa gjeldende Ret, saalænge Magnus Erlingssøns Kongedømme stod som noget Ulovligt, noget mindre Legitimt ligeoverfor enhver Eventyrer, der foregav at repræsentere Harald Haarfagres ret nedstigende Mandslinje. Herpaa var det der skulde raades Bod ved de paa Rigsmødet fattede Beslutninger. Idet negtefødte Kongesønner (og af egtefødte fandtes ingen) bleve udelukkede fra Arvefølgen, idet Grundsætningerne om Kongedømmets Enhed og den egte Fødsels Fortrin sloges fast, idet ogsaa de, der gennem Kvindeled stammede fra Kongegættens, erkjendtes arveberettigede til Riget, idet endelig Thronarvingernes Ret gjordes afhængig af en Dom om deres Verdighed, som det var Biskoppernes og de af dem tilkaldte Mænds Sag at fælde, stod Magnus Erlingssøn, egtefødt Søn af egtefødt Kongedatter, kronet og salvet af Erkebiskoppen i Overvær og med Samtykke af alle Rigets geistlige og verdslige Høvdinger, som den ene lovlige Konge ligeoverfor enhver Medbejler, der kunde tænkes at ville stille sig op mod ham, og enhver saadan

kunde fra nu af betragtes og behandles som en blot og bar Oprører. Dette var en Fordel, for hvilken Erling Skakke maatte være villig til at give en høj Pris; — ligeoverfor Folkets Vedhængen ved den gamle Arvefølgeorden og den Adgang, som ved denne banedes for alskens Eventyrere til at stifte Parti og bringe Ufred over Landet, laa der i den religiøse Sanktion, som var bleven hans Søns Kongedøme til Del, en Modvegt, hvilken han ikke blot kunde finde nyttig, men endog ligefrem nødvendig.

Derimod kunde maaske de øvrige verdslige Høvdingers Forhold ved denne Lejlighed give mere Grund til Forundring end Erlings eget. Det var disse Høvdinger, der havde hævet hans Søn paa Thronen, og uden hvis Samtykke og ivrige Understøttelse han intet vilde have formaaet. Alligevel synes de ikke at have betinget sig nogen særskilt Forret ved den paa Rigmødet i Bergen vedtagne Overenskomst om Kongevalget og Thronfølgeordenen, men at have overladt hele Fordelen til Kirkefyrsterne og til Erling personlig. Vel blev det bestemt, at naar en Konge døde, skulde alle Lendermændene (der indbefattedes under Benævnelsen Hirdstyrere) og hele Hirden, hvis Medlemmer fordetmeste toges af Lendermandsætterne, selvnevnt møde i Thronhjem for at raadslaa med Erkebiskoppen; men i det Udvalg, der havde at vælge Kongen eller prøve Kongesædets moralske Verdighed, synes der kun at have været indrømmet Biskopperne og de af dem opnævnte Mænd Sæde og Stemme, og i dette Udvalg skulde ydermere Biskopperne være de ubetinget raadende, saasom deres Stemme gjorde Udslaget i Tilfælde af Meningsforskjel. Geistligheden havde altsaa vundet, og Erling Skakke personlig havde vundet, idet hans Søns Kongedøme blev befæstet og legitimeret; men det øvrige Aristokrati synes at have gaaet tomhændet fra den hele Transaktion. Man kunde endog mene, at det havde tabt derved, at Kongedømmets Enhed nu var bleven slaaet fast, medens det jo under de foregaaende borgerlige Uroligheder noksom havde vist sig, at Spændingen mellem flere samstyrende Konger aabnede en vid Tumleplads for dets Ærgjerrighed og bidrog til at forøge dets Indflydelse. Og heraf kunde man da atter slutte, at aristokratiske Partiformaal eller Partitendentser ingen Del havde i den Omvæltning, der satte Magnus Erlingssøn paa Thronen og grundlagde en ny Statsret, — at denne Omvæltning ene og alene var et Verk af Kirkefyrsternes hierarkiske Stræben og Erling Skakkes

rent personlige Ærgjerrighed. Lendermændene lod sig drive med, uden selvstændig Plan eller Tanke; det faldt dem ikke ind at gjøre noget for at udvide eller sikre sin Magt nu, da en saa god Lejlighed var bleven dem buden hertil; de fandt sig endog i at gjøre Opofrelser, fordi de kun havde Landets Vel for Øje og ønskede at faa stoppet den Kilde til indre Ufred, som den hidtil gjeldende Thronfølgeorden havde vist sig at være, eller fordi deres Holdning udelukkende var bestemt af personlige og tilfældige Forhold, — af Erling Skakkes Indflydelse over sine Standsfæller, af deres Frygt for Modparten og Følelse af at være bunden ved det engang foretagne ulovlige Skridt paa en saadan Maade, at de ikke mere kunde træde tilbage.¹ Men ved et saadant Raisonnement miskjender man dog den hele Sammenhæng, hvoraf Overenskomsten i 1164 kun danner et enkeltstaaende Led. Hvad der gik forud for denne Overenskomst vidner tilstrækkelig klart om, at Lendermandsætterne hverken savnede politisk Ærgjerrighed eller esprit de corps; — det synes just ikke at have været Iver for at opretholde den lovlige Orden og Landets indre Fred, der besjælede dem under deres tidligere Deltagelse i Thronfejderne, men vel Hensyn til egen Fordel og til særskilte politiske Interesser, som ingenlunde faldt sammen med det øvrige Folks. Det højeste, man altsaa har Ret til at slutte af deres tilsyneladende Uegennyttighed eller Mangel paa Tiltag ved denne Lejlighed, er, at deres Partiaand ikke var tilstrækkelig udviklet til at opstille for dem et klart og bestemt Formaal, — at det var mere instinktmæssig end bevidst, at de stræbte efter at indtage en ny Magtstilling som Repræsentanter for den nationale Stat, og at de havde ondt ved at finde sig tilrette i denne Stilling, saa at de hverken forstod at vælge den rette Tid eller de rette Midler til at befæste sig i den. Deres Uegennyttighed var da i Grunden ogsaa kun en tilsyneladende. Det nye Kongedøme var deres eget Verk, og hvad det gjaldt om for dem som for Erling Skakke, var først og fremst at befæste dette Kongedøme i Opinionen ved at skaffe det en kirkelig Indvielse; derfor maatte Geistligheden vindes, og derfor maatte den forud for Kroningen gaaende Overenskomst blive affattet saaledes, at den i Formen tilbød denne de største Fordele. Lendermandsætterne vare for det meste indbyrdes besvoglede og forbundne; den enes Ophøjelse kunde derfor i og for sig gjælde som en Fordel ogsaa

¹ Jvfr. E. Hertzberg, *Om det norske Aristokrati indtil Kong Sverre*. S. 137 ff.

for de andre; Magnus Erlingssøn, Lendermandssønnen paa Norges Throne, kunde i hans forrige Standsfællers Øjne næsten synes at repræsentere deres eget Herredøme over Staten, og de kunde føle sig trygge for, at han, der var udgaaet af deres Midte og hævet paa Thronen af dem, ogsaa vilde vedblive at være knyttet til dem paa en ganske anderledes fast Maade end en Konge, der kom til Magten i Kraft af den strenge Arveret. Dette faktiske Forhold har været nok for dem, saa at det ikke faldt dem ind at betinge sig særskilte politiske Forrettigheder eller at sikre sig gennem konstitutionelle Garantier en af de personlige Forhold helt uafhængig Indflydelse paa Statsstyrelsen. Naar man undres herover, maa man ikke glemme, hvor lidet Skjøn og Smag de gamle Nordmænd i det Hele viste for slige Garantier, og hvor svagt udviklet det institutionelle Væsen var hos dem. Omkring Staten selv var der optrukket faste Grændser; dens Omraade var et snevert og skarpt afmerket; men indenfor dette Omraade syntes alt løst og ubestemt; man opfattede alle Forhold personligt og formaaede ikke at adskille saaledes mellem Institutionerne og de Mænd, der repræsenterede dem, at man erkjendte Nødvendigheden af at give visse Regler for den offentlige Myndigheds Fordeling og Udøvelse i de enkelte Tilfælde.¹ I Overensstemmelse hermed kan man nok antage, at politisk Ærgjerrighed og virkelige Partitentser have været virksomme hos Lendermandsaristokratiet, om end disse Tendentser ikke komme tilsyne gennem Lovparagrafer og konstitutionelle Former, men ere blevne staaende ved Opnaaelsen af rent personlige Fordele. — Det er dernæst neppe tvivlsomt, at der hos Hierarkiets og Aristokratiets Førere paa denne Tid har raadet en Følelse af Solidaritet, som maatte medføre, at den ene Part ikke følte sig tilsidesat eller forurettet derved, at der indrømmedes den anden større Fordele. Begge Klassers politiske Interesser faldt i det Store taget sammen; for begge maatte det være magtpaaliggende, at Kongedømmet rykkedes op fra den uafhængige Retsbasis, paa hvilken det hidtil havde hvilet. Biskopperne synes i denne Tidsalder saagodtsom uden Undtagelse selv at have tilhørt Landets fornemme Ætter, saa at deres Magt i Virkeligheden ogsaa kunde siges at komme Aristokratiet til Gode; vi se under de nærmest paafølgende Partikampe geistlige og verdslige Stormænd optræde i det nøjeste

¹ Jvfr. *Aschehoug, Statsforf. i Danmark og Norge, S. 70 ff.*

Forbund; vi møde en Mand som Biskop *Nikolas Arnnessøn*, der med ligesaa god Ret kan siges at repræsentere Aristokratiet som Hierarkiet, og herfra har man da Ret til at slutte tilbage. Naar det i Overenskomsten af 1164 blev fastsat, at det Udvalg, der havde at foretage Kongevalget eller prøve de nærmeste Arvingers moralske Verdighed, skulde bestaa af Biskopperne og 12 af dem blandt de «viseste» opnævnte Mænd for hvert Biskopsdøme, har det derfor vistnok været betragtet som en Selvfølge, at man først og fremst vilde søge disse «vise» Mænd inden Lendermandsætterne; det forudsættes vel, at ogsaa Mænd udenfor deres Klasse kunde blive opnævnte;¹ men baade Biskoppernes eget Forhold til Aristokratiet og den Anseelse, som Lendermandsætterne fremdeles nød hos Folket, maatte gjøre det mere end sandsynligt, at dette kun vilde ske som en sjelden Undtagelse.

Og saaledes er det da med god Grund, at denne Overenskomst har været opfattet som Udtryk for en Alliance mellem Hierarki og Aristokrati. Begge Parter havde opnaaet visse Fordele og søgt at sikre sig dem, om end paa en ufuldkommen Maade, dog saaledes, at Grunden syntes lagt til en helt ny statsretlig Udvikling, hvorved Kongedømmet skulde gjøres mere og mere afhængigt af de geistlige og verdslige Stormænd, og hvorved det, istedetfor, som hidtil, at staa for sig selv, i streng Isolation, som en Odel i Harald Haarfagres Æt, skulde gaa over til at blive Hovedet for en vidt omfattende aristokratisk-hierarkisk Organisme. — Det gjelder nu, at man ikke betragter dette Erling Skakkes og Erkebiskop Eysteins Verk og den Udvikling, som ved det syntes at være indledet, fra noget andet Standpunkt end fra Tidsalderens eget. Det er at indføre andre Tidens Maalestok og Synsmaade, naar man mener, at det var «ubestandigt, fordi det ikke var bygget paa Sandhedens og Retferdighedens Grund», og fordi «Magnus Erlingssøns Kongedøme var rejst med underfundig Kløgt paa et Grundlag af Lovbrud og Blod», eller naar man kalder det Hierarki, for hvilket Erkebiskop Eystein kjæmpede, «et glimrende, men skuffende Gjøglebillede, udsprungen af falske Begreber om Kristi Kirkes Væsen».² Magnus Erlingssøn var vistnok bleven hævet

¹ Det heder nemlig, at de opnævnte Mænd skulde fare til Thronhjem paa egen Kostnad, men at Kongen skulde erstatte dem „er eigi höfðu ádr konungs fe“, hvad de havde udlagt. *G. L., Cap. 2.*

² *Keyser, Kirkehist., I. S. 246.*

paa Thronen i Strid med de hidtil gjeldende Regler for Thronfølgen; men ogsaa det andet Parti havde forgaaet sig mod de selvsamme Regler, og disse Regler, der aabnede Adgang for alskens Eventyrere til at bringe Ufred over Landet, havde vist sig at være i høj Grad fordervelige og urimelige, medens den paa Rigsmødet i Bergen vedtagne Thronfølgeorden, hvorved Grundsætningerne om Førstefødselsretten og den egte Fødsels Fortrin vare blevne slaaede fast, maatte erkjendes at være en stor og væsentlig Forbedring i Rigets Statsret. Et Rigsmøde, sammensat af de verdslige og geistlige Høvdinger med Kongen i Spidsen, var vistnok ikke kompetent til paa egen Haand at foretage nogen Ændring i gjeldende Lov og Ret; den gamle Grundsætning stod fremdeles ved Magt, at «Kongen giver Loven, men Folket tager ved den»; for at hine paa Rigsmødet vedtagne «nymæle» skulde faa virkelig Lovskraft og blive det fuldt anerkjendte Grundlag for en ny statsretlig Orden, var det derfor nødvendigt, at de forelagdes ethvert af Landets fire Lagthing og her «ved ret Thingtag bleve dømte og vedtagne som Lov forinden og foruden Lagretten», d. v. s. af samtlige tilstedeværende Thingmænd. Nu har man i Regelen gaaet ud fra, at denne Form i nærværende Tilfælde ikke er bleven iagttaget, og man har troet deri at finde «den store Brøst ved det hele Foretagende, fra verdsligt Standpunkt betragtet».¹ Men synderlig mere end en blot Form kan en sliq Vedtagelse fra Lagthingenes Side neppe have været. Staten var, ved at udvides til det hele Land, paa en Maade voxet ud over de menige Bønders Synskreds; den havde løst sig ud fra Sammenhængen med deres daglige Liv og Forestillingskreds og havde ophørt at have umiddelbar Interesse for dem. Man gjør sig derfor utvivlsomt skyldig i at overføre paa denne Tid Forestillinger, der vare fremmede for den, naar man taler om Folket som en «Statsmagt» eller gaar ud fra, at det selv følte sig som saadan og holdt paa sin Myndighed som saadan. Hvad det holdt paa, var den individuelle Frihed og den private Ret, og forsaavidt Loven var et Udtryk for denne, vilde vistnok ethvert Forsøg paa at forandre den uden Lagthingenes Samtykke have været opfattet som et Overgreb, der ikke kunde taales. Men Stat og Statsstyrelse, indenfor de engang om samme optrukne Grændser, synes for den store Flerhed af Bønderne at have staaet som noget saavidt fremmed, at de neppe

¹ *Keyser, Kirkehist., I. S. 247—48. Keyser, Retsforf., S. 47—48.*

med Styrke kunde kræve at have en Stemme med, hvor det gjaldt Forandringer af rent statsretlig Art, som ikke paa nogen Maade greb ind i Enkeltmands private Rettigheder. Den hidtil gjeldende Arvesølgeorden, ifølge hvilken enhver Kongesøn, uden Hensyn til egne eller uegtes Fødsel, erkjendtes berettiget til Kongenavn og Del i Riget, havde vistnok forsaavidt Støtte i den almindelige Opinion, som Folket overhovedet holdt fast ved alt Bestaaende og dets øverste egentlig raadende Grundsætning var, at gammel Vedtægt aldrig maatte forandres eller ialfald kun forandres, hvor det var absolut uundgaeligt; men, naar vi erindre, at Lendermændene havde givet sit Samtykke til de nye Sukcessionsregler, og at Lendermændene fremdeles øvede en stor Indflydelse hos Almuen, der efter gammel Skik fulgte dem som sine fødte Høvdinger, naar vi se, hvor sterk og almindelig Tilslutning Magnus Erlingssøn fandt ogsaa hos Menigmand, uagtet han var kommet paa Thronen i Strid med den gamle Arvesølgeorden, maa det paa Forhaand synes lidet sandsynligt, at Erling Skakke og Erkebiskop Eystein skulde have stødt paa nogen Vanskelighed ved at opnaa Lagthingenes Samtykke til de nye Regler, eller at de ikke skulde have vovet at forelægge Folket, hvad de og de øvrige Høvdinger vare blevne enige om. Og endelig: naar man har ment, at Kilderne skulde nøde os til at antage, at en sliq Formalitet alligevel ikke er bleven opfyldt i det her foreliggende Tilfælde, da er dette saalangt fra at være rigtigt, at Kilderne snarere pege i en modsat Retning. De paa Rigsmødet i 1164 istandbragte «nymæle» have faaet Plads i begge endnu tilværende Codices af Gulathingsloven, der indeholde dennes Begyndelse;¹ der er sikkert Spor af, at de ligeledes have været optagne i den eneste gamle Codex af Frostathingsloven, som gennem Afskrifter er bleven nogenledes fuldstændigt bevaret til vor Tid,² og heraf synes det da at fremgaa, at de have været forkyndte og vedtagne paa begge de vestenfjeldske Lagthing; i Hensyn paa de østfjeldske give Kilderne ingen Oplysning; men har Erling Skakke kunnet faa Rigsmødets Bestemmelser ophøjede til Lov i Thrøndelagen, hvor den

¹ I Hensyn paa de af Paludan-Müller, *Dansk hist. Tidsskr.*, 3. Række, 1. Bind, fremsatte kritiske Tvivl om Egtheden af G. L. Cap. 2, se Hertzberg, *Det norske Aristokrati indtil Kong Sverre*, S. 128 ff., og K. Maurer, „Die Entstehungszeit d. ält. Gulathingslög“, S. 29—30.

² Dette er paavist af Maurer, *Die Entstehungszeit d. ält. Frostathingslög*, S. 51—52. Jvfr. S. 72—74.

gamle Arvefølge havde de stærkeste Sympathier for sig og han selv de fleste Fiender, er det ligefrem utænkeligt, at ikke det samme skulde være skeet i Viken og paa Oplandene, hvor saagodtsom alt Folket var ham fuldkommen hengivent. Vi tør altsaa gaa ud fra som nogenlunde sikkert, at den «store Brøst», som man har troet at finde ved Erlings og Erkebiskop Eysteins Foretagende, i Virkeligheden aldeles ikke har existeret, — at de nye Regler for Thronsuccessionen ere blevne lovformelig vedtagne af det hele Folk og anerkjendte som Grundlag for Rigets fremtidige Statsret.

Disse Regler lagde, som vi have seet, en stor Magt i Biskoppernes Haand, hvorved de syntes at skulle blive satte istand til at gennemføre de hierarkiske Krav om Kirkens Uafhængighed af Staten og Geistlighedens standsmæssige Udsondring fra det øvrige Folk, og aabnede samtidig ogsaa for de verdslige Stormænd en Lejlighed til at optræde i Fællesskab og gribe ind i Rigsstyrelsen, som, ved tilbørlig at udnyttes, maatte kunne hæve dem til at blive en virkelig Statskorporation. Det gamle Fylkesaristokratis livskraftigste Elementer havde, som i det Foregaaende paavist, allerede længe tenderet mod et saadant Maal; eftersom det oprindelige Grundlag for deres Magt svigtede, havde de sluttet sig nærmere om Kongedømmet og søgt at bøde paa, hvad de tabte som Repræsentanter for den lokale Selvstyrelse, ved at tilegne sig Del i den centrale Statsmyndighed, og for denne Stræben syntes der nu at være vundet et fast Støttepunkt. Det var nu bleven sat i Loven, at Repræsentanterne for de højbyrdige Ætter, Lendermænd og Hirdmænd, selvævnt skulde møde for at raadslaa med Kirkens Formænd, hver Gang en Konge var død, og der var indrømmet dem et Slags Valgret ligeoverfor Thronarvingerne. Heraf kunde Aristokratiet benytte sig til at foreskrive den nye Konge sine Vilkaar, til at organisere sin Myndighed og bævde sig en varig Plads som en med Kongedømmet sideordnet selvstændig Repræsentation for Staten. Med andre Ord: den nye Statsret syntes at skulle føre til Dannelsen af virkelige Rigsstænder, der beherskede det øvrige Samfund, over hvilket de stillede som en ny højere Etage, — en Stænderstat over Stammerne, i hvis Spidse Kongen stod, men hvor den egentlige Souverænetet hvilede hos Adel og Geistlighed, der igjen kunde benytte sin politiske Magt til at udvide og befæste sit sociale Herrevelde. En slig Udvikling har ikke meget tiltalende ved sig for vor Tids Følelser; men den var europæisk

og i visse Maader nødvendig, for at Norge skulde vedblive at tage en selvstændig Del i det europæiske Kulturliv, og for at den norske Stat skulde blive lagt paa en Basis, der var bred nok til at betrygge dens Existens. Overalt inden den germaniske Verden er det saadanne Stænder, saadanne skarpt afsluttede, politisk herskende Klasser, der, ved at bygge over det øvrige Samfund og tilegne sig Ret til at repræsentere det, danne Overgangen fra Stammerne eller Stamme-Konfoederationerne til de moderne nationale Stater. Hos Frankerne som hos Angelsakserne er Kongedømmet fra først af det eneste Foreningsbaand mellem de mange smaa selvstyrende Kredse, hvori Folket oprindeligt var delt; men, idet Kongen knytter til sig de højbyrdige Ætter, der have repræsenteret Selvstyrelsen inden disse Kredse, idet hans Magt stadig stiger og Tjenstforholdet til ham mere og mere bliver en Hæder, der ivrig efterstræbes af alle uden Hensyn til deres oprindelige Stand og Stilling, idet hans Embedsmænd og Repræsentanterne for hans Myndighed rundt omkring i Rigets forskjellige Dele opnaa at komme i arvelig Besiddelse af sine Verdigheder, danner der sig efterhaanden af disse Embedsmænd, af Kongens haandgangne Mænd og Vassaller, hans «Antrustioner», hans «Leudes» eller «Thaner» en særegen Samfundsklasse, udmerket fremfor det øvrige Folk ved Rigdom, Anseelse og sociale Forrettigheder, — en ny Adel, som, fordi den har sit Udgangspunkt i Kongedømmet, ogsaa er knyttet til hele det af Kongedømmet repræsenterede Rige og ikke til nogen enkelt Del af samme. Det er ved Hjælp af disse «Leudes» eller «Thaner», at Kongen styrer sit Rige; de omgive ham og udgjøre hans Raad; de møde paa de store aarlige Rigsforsamlinger, de frankiske «Champs de mars» eller «Champs de mai», de angelsaksiske «Witenagemót», og danne sammen med Kirkens Forstandere den egentlig raadende Bestanddel af disse, og her koncentrerer efterhaanden det politiske Liv sig, medens det drager sig ud fra de engere Kredse, hvori Folket oprindeligt var delt. Side om Side med Geistligheden og i Forbund med denne staa de som en politisk herskende Stand, der trykker det øvrige Samfund ned under sig, men derved ogsaa bidrager til at ælte det sammen. Fra først af blotte Organer eller Repræsentanter for den kongelige Myndighed voxe de tilsidst ogsaa Kongedømmet over Hovedet og indskrænke det eller stille det i et afhængigt Forhold til sig. De misbruge sin offentlige Stilling til at skaffe sig store private Fordele; deres Myndighed

som Statens eller Kongens Repræsentanter gaar ofte over til et Slags Overejendomsret til al Jord i de Distrikter, der ere blevne dem overdragne, eller de benytte sig af den til at tvinge de smaa Jordejere til at afstaa dem sine Besiddelser, saa at den gamle Bondefrihed gaar til Grunde samtidig med Selvstyrelsen i Folkets engere Kredse. Men al denne Undertrykkelse og al denne Opløsning fører dog til, at en ny højere Organisme danner sig af de mange smaa, der fra først af kun sammenholdtes ved et ydre Baand. Det offentlige Liv i disse engere Kredse maatte unndgaaeligt dø mere og mere af, efterat de vare blevne forbundne paa en varig Maade til store politiske Helheder; det gjaldt da, for at et nyt offentligt Liv kunde spire i det gamles Sted, at der skabtes en nogenlunde sterk og talrig Repræsentation for Enhedsstaten, og at alt, hvad der fandtes inden Folket af Rigdom, Indflydelse, høj Byrd, blev knyttet saa fast som muligt til denne. Dette Krav opfyldtes ved Udviklingen af en Feudal- eller Tjenstadel, hvis Magt var et Udtryk for Staten, og hvis esprit de corps kunde bøde paa Følgerne af den almindelige indre Opløsning. Den og Geistligheden udgjorde det egentlige Statsamfund; de to vare de herskende Stænder; men den fælles Modsætning til disse og det fælles Tryk sammenknyttede efterhaanden ogsaa de lavere Samfundsklasser til en Stand, og Standsaanden afløste saaledes Stammeaanden og banede Vej for de nyere Tidens Nationalaand.

En Bevægelse henimod et saadant Maal var det altsaa, som de paa Rigmødet i Bergen vedtagne Bestemmelser syntes at skulle indlede, idet de ophævede Kongedømmets strengt arvelige Karakter og stillede det i et afhængigt Forhold til de geistlige og verdslige Stormænd, saa at Aristokratiet kunde komme til at indtage en med den nyere europæiske Tjenstadel mere overensstemmende Stilling som et Slags Repræsentation for det samlede Rige. Hvorvidt disse Bestemmelser virkelig skulde træde i Kraft og drage sine Konsekventser for den statsretlige Ordning, syntes igjen udelukkende at afhænge af, at det lykkes Erling Skakkes Æt at hævde sig i Besiddelsen af den Throne, som den skyldte Geistlighedens og Lendermandsaristokratiets forenede Tilslutning. Og Udsigterne hertil tegnede sig i lang Tid paa det bedste.

Den danske Konge Valdemar vilde ikke slaa sig tiltaals med, at Erling havde unddraget sig sine Forpligtelser, da han følte sig fast i Sadlen; han besluttede at tiltvinge sig med Magt,

hvad der var blevet ham lovet, og hertil opmuntredes han ogsaa af Flygtninger fra Norge, der havde hørt til Haakon Herdebreids og Sigurd Markusfostres Flok, og som forespejlede ham, at der raadede en fiendtlig Stemning mod Erling inden Landet. Men begge de Krigstog¹, han med stor Styrke foretog til Norge, mislykkedes fuldstændigt. Paa det første kom han ikke længere end til Tunsberg og mødtes overalt, hvor han viste sig, paa den mest afgjort fiendtlige Maade af Landsfolket. Det andet blev forsaavidt begyndt under mere lovende Auspicier, som nu en ny Thronprætendent var optraadt mod Erling Skakke og havde samlet en Flok om sig, og Saxo ved at fortælle, at Vikverjerne nu modtog den danske Konge med aabne Arme; men at denne Tilslutning hverken var almindelig eller oprigtig ment, fremgaar noksom deraf, at han drog bort i al Hast, saasnart Erling viste sig med sin Flaade, og en Sejlads, som han dernæst foretog langs Kysterne vestefter og nordefter, synes kun at have indbragt ham fornyet Erfaring om, at Nordmændene holdt fast ved det nye Kongedøme, og at det sælgelig var det klogeste at lade det i Fred. Kort efter aabnede Erling selv Underhandlinger med den danske Konge og fik under en personlig Sammenkomst med denne istandbragt et Forlig, hvorved vel Viken overensstemmende med den oprindelige Aftale afstodes til Kong Valdemar, men igjen overlodes som Lehn til Erling, der blev dansk Jarl og forpligtede sig til at stille et vist Antal Skibe til den danske Konges Tjeneste, naar dette krævedes.² Om Grunden til, at Erling kunde bekvemme sig til en, som det synes, saa lidet hæderlig Fred, og det efterat det fra Danmark mod ham rettede Angreb var bleven saa fuldstændigt slaaet tilbage, gives der i Sagaerne følgende Besked: Kong Valdemar havde, da han sidste Gang maatte forlade Norge, udstedt et strengt Forbud mod al Skibsfart mellem Viken og Danmark; herover opstod der Misnøje hos Vikverjerne, der ikke kunde undvære Kortilførselen fra Danmark; de overhang Erling med Bønner om at slutte Fred med Danekongen, og for at efterkomme deres Ønske var det, at han selv drog ned til denne og istandbragte det omtalte Forlig, hvilket han efter sin Tilbagekomst lod forkynde for Vikverjerne, der optog Underretningen herom med almin-

¹ I Sagaerne tales kun om et; Saxo derimod omtaler to *Munoh*, *N. F. H.*, III S. 13—16.

² Jvfr *Munoh*, *N. F. H.*, III. S. 33.

delig Tilfredshed. Det er rimeligt, at Sagen ogsaa virkelig har forholdt sig saaledes; Vikverjerne vare Erlings troeste Tilhængere, og at stille dem tilfreds maatte derfor være ham i høj Grad magtpaaliggende. At disse nu villig fandt sig i at stilles under dansk Overhøjhed, hvilket de kort forud med saa stor Iver havde protesteret mod, kan forklares deraf, at det Hele vel har maattet fremstille sig for dem som en blot og bar Form-sag, da jo Erling fremdeles skulde beholde Styrelsen ogsaa over denne Del af Landet, og saa ømtaalig var Nationalsfølelsen neppe paa hin Tid, at man følte sig stødt ved en fremmed Overhøjhed, naar denne kun bestod i Navnet; maaske har Erling heller ikke ladet Fredsbetingelserne forkynde i den Form, hvori de virkelig vare blevne vedtagne, og vistnok tænkte han saalidt ved dette Forlig som ved det tidligere, han havde afsluttet med den danske Konge, at holde mere, end hvad der stemte med hans egen Interesse. Hvad der kan ansees som hævet over enhver Tvivl er, at hans og hans Søns Stilling ved dette Tidspunkt ingenlunde var en saa faretruet, at han af den Grund skulde have seet sig nødsaget til at søge fremmed Hjælp og betale den med en hvilkensomhelst Pris. Den Oprørsflok, der havde rejst sig i det søndenfjeldske Norge, og hvis Opræden synes at have staaet i Forbindelse med Kong Valdemars andet Tog (de saakaldte Hættesveiner), kunde ikke volde ham stor Bekymring. Den havde opstillet som sin Konge en Søn af Kong Eystein Magnussøns Datter Maria og Lendermanden Gudbrand Skavhøggssøn, altsaa en Thronprætendent, der ikke havde bedre Arveret end Magnus Erlingssøn selv, og Flokken blev aldrig sterk nok til at vove noget afgjørende Foretagende, men holdt sig fordøtmeste til de afsidesliggende Skogbygder paa Oplandene. Det lykkedes tilsidst Erling at faa fat paa den; han slog den da saa eftertrykkeligt, at den opløste sig med det samme, og dette synes endog at være skeet, inden han foretog sin Rejse til Danmark for at slutte Forlig med Kong Valdemar.¹

Siden hengik der flere Aar, i hvilke der herskede god Fred indenlands, og ingen ny Thronprætendent prøvede paa at gjøre Magnus Erlingssøn Kongedømet stridigt. Dette Kongedøme, der skyldte et Parti sin Tilblivelse, og som var «rejst med underfundig Kløgt paa et Grundlag af Lovbrud og Blod», nød øjensynligt til Trods herfor en stor og almindelig Popularitet. Alene

¹ *Munch, N. F. H., III. S. 13—16.*

i Thrøndelagen raadede der en mindre god Stemning. Grunden hertil var vel tildels den tilfældige Omstændighed, at Kong Sigurd Mund havde været opfostret i denne Del af Landet, og at derfor baade han og hans Søn Haakon Herdebreid havde havt sine fleste Tilhængere her, dels at flere af de Erkebiskoppen ved Overenskomsten med Erling Skakke tilstaaede Fordele (saasom navnlig Beregningen af Erkestolens Sagefald efter sølvmeten Øre) nærmest gik ud over Thrønderne, som derfor neppe i Almindelighed have kunnet føle sig synderlig opbyggede ved den nøje Alliance mellem Kongedøme og Hierarki,¹ dels maaske ogsaa, at Thrønderne, der hidtil havde været agtet for Folkets Kjerne, og som i Regelen havde havt den første Stemme ved enhver ny Konges Antagelse, af denne Grund holdt strengere end de øvrige Nordmænd paa de gamle Regler for Thronfølgen, medens omvendt Vikverjerne, hos hvem Kong Inge Haraldsson havde været opfostret, og Gulathingsmændene, til hvem Magnus Erlingssøn hørte ved Fødsel og Æt, saameget ivrigere sluttede sig til det af disse Konger repræsenterede Parti, som dets Sejr for dem var enstydig med en Emancipation fra det af Thrønderstammen hidtil øvede Principat. Da Erling Skakke efter Slaget ved Sekken drog ind til Thronhjem, kom allerede den her raadende fiendtlige Stemning tilsyne. Han fik vel sin Søn hyl-det som Konge paa Ørething, men opholdt sig her kun en kort Tid, fordi det tyktes ham, som det heder, at Thrønderne ikke vare at lite paa.² Siden viste dette sig endnu tydeligere. Da Kong Valdemars Krav paa Viken var blevet afvist og han havde besluttet at tage sig selv til Rette, sendte han nogle af sine Mænd op til det Thronhjemske med Budsending og Brev til de mægtigste Mænd deroppe, hvori det hed, at han med det første vilde gjøre et Tog til Norge og underlægge sig Landet, at han vilde belønne dem med Penge og Forlehninger, saafremt de gjorde fælles Sag med ham, og at Thrønderne da atter skulde faa den samme Førrang fremfor Landets øvrige Indbyggere, som de i fordums Dage havde havt. Og, siges der, de fleste, til hvem denne Budsending kom, tog vel mod den og gav Brev og Segl paa, at de vilde underkaste sig Valdemar, og at Erling ikke skulde slippe derfra med Livet, om han

¹ Jvfr. *Munoh, N. F. H., III. S. 4, 255, 257.*

² „Honum þóttu þrændir ekki vera trúligir þeim feðgum“. *Hskr., S Magn. Erl., Cap. 8.*

vovede sig indenfor Agdensøs. Det lykkedes Erling at faa opsnappet disse Breve, hvorefter han skyndte sig nord til Throndhjem og tog med Overraskelse de sammensvorne Høvdinge, over hvem der nu gik en haard Straffedom, idet somme bleve dræbte, medens andre maatte udrede store Bøder. Men Stemningen blev da herved saa lidet forbedret, at han heller ikke denne Gang turde opholde sig længe blandt Thrønderne, men vendte tilbage i al Hast, saasnart han havde faaet sine værste Modstandere afstraffede eller ydmygede. Imidlertid ser man, at han ogsaa i denne Del af Landet havde mange Venner, og at navnlig flere af Frostathingslagens højbyrdigste og mest ansete Høvdinge hørte til hans Parti.¹ Medens Vikverjer og Gulathingsmænd saagodtsom uden Undtagelse vare tilfredse med den nye Tingenes Orden, har der hos de thrøndske Stormænd raadet Tendentser, der førte i modsatte Retninger. Hos somme have Traditionerne fra Sigurd Munds og Haakon Herdebreids Tid og personligt Had eller Hevnfølelse ligeoverfor de Mænd, der havde været med at fælde deres Venner og Frænder under de tidligere Thronkrige, eller Misnøje over, at Thrøndelagen ikke længere indtog sin gamle Forrang blandt Rigets Landskaber, eller Jalousi ligeoverfor den større Indflydelse, som nu var bleven Vikens og Gulathingslagens Høvdinge til Del, havt saa megen Magt, at de stillede sig paa den modsatte Side af den, hvortil deres egen velforstaaede politiske Interesse maatte føre dem, og paa hvilken ogsaa den overvejende Flerhed af deres Standsfæller stod; hos andre synes derimod Sympathien for et Kongedømme, der saaledes som Magnus Erlingssøns skyldte

¹ Saadanne vare *Nikulas Skjaldvarsson*, hvis egentlige Hjem og Hovedsæde var Steig paa Haalogaland, men som ogsaa ofte og længe opholdt sig i Nidaros, hvor han ejede Gaard og øvede megen Indflydelse (*Munch, N. F. H., III, S. 4*) — hans Svigersøn, Lendermanden *Birik Arnesson*, der ligeledes ejede Gaard i Nidaros og saaledes efter al Sandsynlighed har hørt hjemme i det Throndhjemske, — *Ivar Horte*, der synes at have været Herre til Stor-Fosen (*Munch, ibid. 73*), — *Brynjulf Blanda*, der faldt i Slaget paa Ilevoldene mellem Magnus Erlingssøn og Sverre (det er af Sammenhængen tydeligt, at han maa have kjæmpet paa Magnus's Side), Søn af Eindride, der igjen var en Søn af Jon Mørnef, begge omtalte i Sagaerne som hørende til Thrøndelagens højbyrdigste og mest ansete Høvdinge (*Sverres S., Cap. 43 jfr. Høkr., S. Håk. heráibr., Cap. 7. o. fl. St.*) — Erkebiskop Eysteins Frænder *Olaf Lange* og *Gudbrand Thorbergsson*, der faldt ved Sverres Overfald paa Bergen i 1183 (jvfr. *Munch, N. F. H., III, S. 156*). Til dem kan ogsaa henregnes Bjarkøttens Medlemmer o. fl.

Lendermændene sin Tilværelse, og Følelsen af, at den nye statsretlige Ordning var til Aristokratiets Fordel ikke mindre end til Geistlighedens, at have gjort sig stærkest gjeldende. Og maaske var dette Tilfælde med de fleste. Vist synes det ialtfald at være, at Magnus Erlingssøns Kongedøme befæstede sig mere og mere ogsaa blandt Thrønderne, saa at de ikke blot rolig fandt sig i at staa under det, men endog, idetmindste for en stor Del, viste sig tilbøjelige til at forsvare det ligeoverfor den nye Oprørsflok, der nogle Aar efter Hættesveinernes Undergang rejste sig mod det, og som havde sit første Udspring fra en anden Kant af Landet.

Denne Flok var de saakaldte *Birkebejner*. Den synes først at have optraadt om Sommeren 1174, og som sin Konge opstillede den en ung Mand, *Eysteinn*, med Tilnavnet *Meyla*, der sagdes at være en Søn af Eysteinn Haraldssøn. At dette virkelig ogsaa forholdt sig saa, kan neppe være tvivlsomt, da der ikke sees at være gjort nogen Indvending mod Eysteins foregivne kongelige Byrd.¹ Han repræsenterede altsaa det legitime Kongedøme, de gamle Regler for Thrønsukcessionen, den hellige Olafs Lov, som man siden plejede at udtrykke sig. Alligevel lykkedes det endnu mindre ham end Haakon Herdebreid at samle noget ret talrigt Parti om sig. Flokken havde i den første Tid sit Tilhold i Grændseegnene mod Sverige og var for det meste sammensat af Markemænd og Elvegrimer. Ogsaa enkelte ansete Mænd fra andre Kanter af Landet synes at have sluttet sig til den, nemlig saadanne, der havde lagt sig ud med den haardt-raadende og uskaansomme Erling, eller som havde Venners og Frænders Drab at hævne. Men Størsteparten var dog Folk af samme Art som dem, der havde omgivet Haakon Herdebreid, og som havde sit Tilhold i hine Grændsebygder: Folk af liden Æt og liden Anseelse, der vare blevne fredløse formedelst Ugjærninger og udmerkede sig ved sine lovløse Seder. Bønderne viste ogsaa det største Fiendskab mod Flokken og samlede sig overalt væbnede mod den, naar den vovede sig ned til de tættere befolkede Bygder, saa at Erling Skakke synes at have overladt til dem at gjøre det af med den, uden at bryde sig videre om det Hele. Først et Par Aar efter, at Flokken havde dannet sig, lykkedes et større Foretagende for den. I Sommeren 1176 fik den fat i nogle lette Skuder og stevnede med dem nord til

¹ *Munch, N. F. H., III. S. 43—44.*

Throndhjem, hvor den kom ganske uventet, saa at Kong Magnus's Befalingsmænd ikke fik Tid til at ruste sig, men bleve fældede eller maatte fly. Eystein Meyla fik dernæst Kongenavn paa Ørething, og der strømmede nu mange Folk til ham fra Throndelagen, heder det, saa at han med en Skare af totusind Mand kunde vende tilbage til Oplandene og Viken. Men her tog hans Fremgang en ligesaa brat Ende, som den var brat begyndt, idet han blev slagen og selv fældet paa Ree ved Tunsberg, hvorefter Birkebejnernes Flok fuldkommen adsplittedes og Størsteparten flygtede over Grændsen til Gautland.

Den nye Tingenes Orden syntes herved at være sikret mod enhver Fare. Magnus Erlingssøn havde selv kunnet tilegne sig Æren for den sidste Sejr, da hans Fader, som ellers altid havde plejet at være den raadende, ved denne Lejlighed ikke var tilstede. Han besad flere baade Sjæls og Legems Fortrin, der maatte gjøre ham til Konge efter Folkets Sind, og hertil kom nu hans nyvundne Berømmelse som Krieger og Hærfører. Om der end heftede den Mangel ved hans Byrd, at han ikke var Kongesøn, saa maatte det dog bøde herpaa, at han var Dattersøn af Sigurd Jorsalfarer, den sidste Ætling af den gamle Kongestamme, om hvis Herkomst der ingen Tvivl kunde være, og den sidste af de mægtige Kongeskikkelser, hvis Bedrifter havde spredt Glands om Thronen, og som havde efterladt sig et paa engang beundret og elsket Minde. Hans Fader var grum og haardtraadende og stødte derved mange fra sig; men han var tillige en stor Krigsmand og Hersker, overmaade klog og forfaren i alt, hvad der vedkom Landets Styrelse. Og med ham og hans Søn var Størsteparten af Landets højbyrdige Ætter forbundne, — ved Frændskab, fælles Interesser eller fælles Parti-Traditioner; ham havde Geistligheden sluttet sig til, endnu fastere, endnu mere enstemmigt. Og denne Alliance mellem Kongedøme, Aristokrati og Hierarki syntes at staa i den bedste Sammenhæng med den almeneuropæiske Tidsaands Krav; den syntes at bane Vej for en Udvikling, hvorved de snevre Grændser, der hidtil havde været optrukne om Staten som en Privatdomæne for den kongelige Familie, skulde sprænges og en virkelig organisk Sammenhæng tilvejebringes mellem de hidtil saa løst forbundne Stammer eller Landskaber. En saadan Udvikling maatte medføre, at der skete dybe Skaar i den hidtil bestaaende Bondefrihed, og at den store Masse af Folket kom under et sterkere Tryk fraoven, end det hidtil havde staaet

under; men disse Følger vare altfor fjerne, til at de nu skulde have kunnet fremstille sig for nogen; hverken Aristokratiet eller Hierarkiet havde hidtil optraadt saaledes, at de kunde have vakt nogen udbredt demokratisk Misstemning mod sig; Lendermandsætterne vare endnu saavidt populære, at den store Mængde i Regelen lod sig lede af dem. Man maatte erkjende, at om end de geistlige og verdslige Stormænd havde haft sine egne Interesser for Øje ved at forandre Thronfølgeordenen, saa var dog denne Forandring tillige i det øvrige Folks Interesse, idet en Kilde til indre Ufred derved syntes stoppet, og det havde Gang efter Gang vist sig, at den sejge Konservatisme, der stedse har været et saa sterkt fremtrædende Træk i Folkets Karakter, og som ganske vist ogsaa gjorde sig gjeldende til Fordel for den gamle Arvesølge, alligevel ikke formaaede at hamle op mod de Hensyn eller Følelser, af hvilke den nye Tingenes Orden var baaret. Den sidste Kongesøn, hvormod nogen vidste Besked, var jo nu desuden falden, og falden under Omstændigheder, der ikke skulde tjene til at støtte det legitime Kongedømes Sag eller styrke Sympathierne for det. Birkebejnernes Flok var sprengt og havde efterladt sig et saa slet Ord blandt Bondealmuen, at man maatte vente, at den, om den atter prøvede paa at vise sig, vilde faa hele Landet mod sig.

Alligevel var det denne Flok forbeholdet, under en overordentlig Mands Ledelse, at omstyrte et Kongedøme, der syntes saa fast grundet i de sterkeste Interesser og en almindelig Kjærlighed, at afbryde en Udvikling, der syntes begyndt under saa lovende Auspicer, og at indlede et Omslag, hvis Konsekventser have været bestemmende for Norges politiske og sociale Udvikling lige til vore Dage.

IV.

Kong Sverre. — Birkebejner og Bagler.

Sverre plejede i sine Taler at omtale sig selv som et Forsynets Redskab, udsendt for at befri det norske Folk fra det Ulovlighedens Aag, som Erling Skakke i Samraad med Biskopperne havde lagt paa det. «Saaledes har det gaaet til her i Landet», sagde han i sin Tale i Bergen efter Magnus Erlings søns Fald, «at de have ophøjet sig, der ej vare af Kongeæt, idet Erling Skakke, Søn af Kyrpinga-Orm, lod sig give Jarlsnavn og sin Søn Kongenavn, og drap ned alle Kongeætter, og lagde under sig hele det Rige, der tilkom de ættebaarne Konger, indtil Gud sendte fra et Udskjær en liden og lav Mand for at styrte deres Overmod, og denne Mand var jeg. Ikke tog vi det af os selv, men Gud vilde derved vise, hvorlidet det kostede ham at styrte deres Overmod — — — Vi have lidt saamegen Nød og havt et saa tungt Arbejde, at vi helst havde ladet det Hele fare, saafremt vi ikke havde ynkets over vort Folk og seet, at de herskede over det, som ingen Ret havde dertil».¹ Men han gjorde ingen Hemmelighed af, og hans Biograph har lige-saalidt forsøgt at lægge Skjul paa, at det var ham fuldkommen vel bekjendt, at Folket blev befriet meget mod sin egen Vilje, at han fra først af var og trods alle sine Sejre vedblev at være forhadet af dets overvejende Flerhed, at det var et Verk, som kun Faa og det de værste Mænd vidste ham nogen Tak for, at han havde bragt ny Ufred over Landet, fældet en Konge, der havde Mængdens Kjærlighed for sig, og omstyrtet en Tingenes

¹ *Sverres Saga (Ungers Udg.), Cap. 91. Jvfr. Flateyjarb., II. S. 621—22.*

Orden, hvormed baade Store og Smaa havde slaet sig tiltaals. «Nu er Folket befriet», sagde han i den samme Tale, «og til Tak herfor vise I mig et Fiendskab, som der kun sjelden har været Magen til. Nogle sige: Sverre er viis, Sverre er sejrslø; men saa svarer man: hvad er det at undres paa? Han har gjort nok for det, da han har givet sig selv Djævelen i Vold. Nogle sige endog, at jeg er den skindbarlige Djævel, kommen lige fra Helvede og sluppen løs i min Skikkelse Saa siger BARNET, naar det gaar ud og slaar med en Sten mod en anden: her skulde Sverres Hoved være under. Saa siger hver usel Tjenestekvinde, naar hun har et Banketræ i Haanden og slaar det mod Hellen: her skulde Sverres Hoved være under». — Da han rejste omkring i Norge, efterat have fattet sin Plan at optræde som Thronprætendent, og gav sig til at granske Stemmningen, kom han til det Resultat, som den under hans egne Øjne forfattede Saga aabenhjertig tilstaar, at Almuen overalt, hvor han kom hen, var velvillig stemt ligeoverfor Magnus Erlingssøn.¹ Han viste sig i hele sin Ferd og Tale saa fri for al Bornethed, saa overlegen over sin Samtid og sine Omgivelser, at man umulig kan tro, at Hævdelsen af den gamle barbariske Opfatning af Kongedømmet som en Odel eller privat Ættebesiddelse, — Gjenindførelsen af en Statsret, ifølge hvilken alle en Konges Sønner, uden Hensyn til egne eller uegte Fødsel, havde Krav paa Del i Riget, og som aabnede Adgang for en hvilken som helst Eventyrer til at forsøge sin Lykke paa Bekostning af Landets Fred og Velvære, — skulde have fremstillet sig for ham som en i og for sig god og retferdig Sag, eller at han skulde have været blind for, at hvad Landets Høvdinger og bedste Mænd vare blevne enige om, da Magnus Erlingssøn ophøjedes paa Thronen og modtog den kirkelige Indvielse, var, uden Hensyn til de mere partikulære eller personlige Interesser, der havde gjort sig gjeldende ved denne Lejlighed, et virkelig Fremskridt, en ustridig Forbedring i Rigets Forfatning, der syntes at skulle sikre dets indre Fred. Naar han fremstiller sig selv som en Befrier, en Forsynets Udsending, naar han idelig henskyder sig under Gud og den hellige Olaf, naar han taler om sin Medynk med Folket og kalder sine Modstan-

¹ „Hann thugaði ef alþýðan væri nokkut tvískipt i sínu orðlagi, þvíat engi grunaði hann, ok virðist honum svá, sem alþýðan mundi velviljuð Magnusi konungi.“ *Sv. S., Cap. 7. -- Flatb., II. S. 538.*

dere Voldsmænd og Undertrykkere, naar han fortæller, hvorledes den hellige Olaf eller Propheten Samuel viser sig for ham i Drømme og lover ham sin Hjælp: da kan dette neppe gjælde som paalittige Vidnesbyrd om, hvorledes han selv opfattede sin Stilling, men alene om, hvorledes han ønskede den opfattet af andre; det har snarest været en Rolle, han gav, eller der har ialfald stukket en god Del Forstillelse, en god Del Komedie-spil under. Den ironiske, spottende Tone, hvori han saa gjerne slog ind, og som næsten kan siges at gaa gennem den hele Saga om ham, der er bleven præget af hans Aands sterke Egen-dommelighed, stikker altfor meget af mod hine Udtryk, til at man kan betragte dem som fuldt oprigtige, og tyder paa, at han har været sig ret vel bevidst, at han ikke var og ikke havde noget Krav paa at gjælde som Velgjører for sit Folk. Hvad der fra først af drev ham ind paa hans Bane, var vistnok en rent personlig Ærgjerrighed, ikke den ubetingede, entusiastiske Overbevisning om at have en god Sag, en højere og bedre Ret at kæmpe for, som han gav sig Udseende af at være gennem-trængt af, og som han paa denne Maade søgte at bibringe sine raa, uoplyste Tilbængere. Et andet Spørsmaal er det, om han har vidst med sig selv, at han overhovedet aldeles ingen Ret havde, — med andre Ord, om han ligefrem var en Bedrager, en Eventyrer, der tilløj sig kongelig Byrd. Dette Spørsmaal har, som man ved, været forskjellig besvaret ogsaa af den nyere Tids Historiegranskere, og nogen sikker Afgjørelse er det selvfølgelig ikke muligt at komme til. Saameget staar nu fast, at Tvivlene i Hensyn paa Sverres kongelige Byrd ere langt vanskeligere at bortrydde end Tvivlene i Hensyn paa Harald Gilles. Man kan neppe forestille sig, at en saa dristig Tanke som den at udgive sig falskelig for Kongesøn skulde opstaa hos et ubetydeligt Men-neske som Harald, uden Evne eller Sands for at herske; men for en Natur som Sverres, der allerede fra sin tidligste Barn-dom viste sig urolig og stridbar, opfyldt af en umættelig Ærgjerrighed,¹ dertil udrustet med den overordentligste Begavelse, kunde denne Tanke ikke ligge saa fjernt, allermindst i en Tid, da Landet gennem en lang Aarrække havde været sønderslidt af blodige Partikampe og den ene Thronprætendent efter den anden havde rejst sig og samlet en Flok om sig og fremkaldt

¹ Man huske den Drøm, han havde, medens han endnu gjaldt for at være Unas Kambares Søn, *Sv. S. Cap. 3.*

ny Uro i Sindene. Harald havde sin Moder med sig til Landet, der sandede hans Udsagn, og om Rigtigheden af dette Udsagn synes der aldrig at have været ytret Tvivl endog af dem, i hvis Interesse det laa at gjøre hans kongelige Byrd mistænkt. Med Sverre forholdt det sig, som vi vide, helt anderledes; udenfor den faatallige Flok af fredløse, fortvivlede Eventyrere, der havde opstillet ham som sin Høvding, fordi de intet andet Vælg havde, vilde i lang Tid ingen tro paa, at han var, hvad han udgav sig for at være; man kaldte ham Sverre Prest, og Bymænd og Bønder ytrede ved mere end en Lejlighed, at de heller vilde dø med Magnus end underkaste sig den Djævels Prest, der efter deres Mening ingen Æt havde til at raade over Landet. Ifølge hvad han selv fortalte, skulde hans Moder have aabenbåret for ham, da han allerede havde naaet en voxen Alder, at han ikke var, hvad han hidtil havde troet at være, en Søn af Unas, men en Søn af Kong Sigurd Mund; men han fremsørte intetsombelst Vidne for Sandferdigheden af denne Beretning; hans Moder kom aldrig til Norge, saa at man i Hensyn paa hans foregivne Byrd vedblev at være udelukkende henvist til, hvad han selv fortalte. Maaske er det alligevel det sandsynligste, at han virkelig var en Søn af Kong Sigurd Mund, eller ialfald at han troede at være det. Hans Udholdenhed i at forfølge sit Mål trods al Modstand, den urokkelige Sindsligevegt, han viste under de mest fortvivlede Omstændigheder, den tillsyneladende Tillitsfuldhed, hvormed han jævnligen under store Farer henskjød sin Sag under Forsynet og beraabte sig paa sin gode Ret, maatte, — forudsat at han vidste med sig selv, at han var en ret og slet Bedrager, — siges at frembyde et psykologisk Problem, som maaske er værre at komme udover, end alle Samtidens Tvivl og alle Uklarheder, under den modsatte Forudsætning. Billedet af Sverres Karakter, saadant som hans egne Venner og Tilhængere have fremstillet det, har mørke Skygger; det kan neppe være tvivlsomt, at han nedlod sig til Kneb og Falsknerier, og at han i en snever Vending hjalp sig ved Handlinger, som ogsaa hin Tids Moral strengt fordømte; men det er paa den anden Side sikkert nok, at han ofte lagde en Mildhed og Humanitet for Dagen ligeoverfor sine Fiender, der maa kaldes exempelløs i de Dage og under slige Forhold. Han var i det Hele «mjök blandinn». I Overensstemmelse hermed tro vi, at man hverken rammer det rette ved at forestille sig ham som en fræk Løgner eller ved at tage ham paa Ordet og

se i ham den fuldt ærlige, af en sværnersk Tro¹ paa sin gode Sag opfyldte Mand. Det var en personlig Ærgjerrighed, som drev ham frem, og han har søgt at besmykke denne for andre og maaske ogsaa for sig selv, idet han gav sig Mine af at være en Samfundsforløser, der havde Medynk med det fortrykte Folk; men at den skulde have været rent principløs og savnet enhver Skygge af Ret, hvortil den kunde støtte sig: det falder dog noget haardt at tro, og det er mere, end hvad Kilderne nøde os til at antage. Han har utvivlsomt maattet erkjende et Fremskridt i den nye Thronfølgeorden, forsaavidt Grundsætningerne om Rigets Udelelighed, Førstefødselsretten og den egte Fødsels Fortrin derved vare blevne slaaede fast; men denne Thronfølgeorden havde ved Siden gjort andre Grundsætninger gjeldende, der stod i en afgjort Strid med det norske Kongedømes Fortid, og som syntes helt at skulle rykke det op fra dets oprindelige Retsgrund og lægge det over paa en ny. Heri har Sverre kunnet finde en Retferdiggjørelse for sin Optraeden. Magnus Erlingssøns Kongedøme, der var stillet i et afhængigt Forhold til de geistlige og verdslige Stormænd, kunde fremstille sig for ham som illegitimt, ikke blot i en ydre, formel Forstand, men ogsaa i en indre, derved at det brød med Traditionerne fra Harald Haarfagres og Olaf den Helliges Tid, og det kunde staa for ham som et Maal, der var foreskrevet af andre Hensyn end det blotte personlige Magtbegjær, at føre disse Traditioner frem paanyt, at gjenindsætte Kongedømmet i dets oprindelige, helt uafhængige Retsgrund og at gjøre denne, ikke Høvdingernes Valg, til Udgangspunkt for fremtidige statsretlige Reformer. Det var saaledes vistnok mere end blot Hykleri eller en blot Appel til Fordomsfuldheden og Uvidenheden hos den store Mængde, naar han henskjød sig under den hellige Olaf og fremstillede sig som Repræsentant for den «hellige Olafs Lov», og han var, idet han optraadte som Thronprætendent, mere end en blot Eventyrer eller Spiller, der spekulerer i Tilfældet uden at tænke paa at grunde noget varigt. Hvad der karakteriserer hans Ferd fra først til sidst, var overhovedet det planmæssige Overlæg, den forsynlige Beregning af alle Chancer og det skarpe Blik for alle de Kræfter, der stod til hans Raadighed, eller de Støttepunkter, der frembød sig for hans Sag. Han begyndte med at undersøge Stemningen i Landet; han udspurgte Folk overalt, hvor han kom hen;

¹ *Munch's* Udtryk, *N. F. H.*, III. S. 57.

han fik oftere Lejlighed til at tale med selve Jarlen Erling Skakke og med Hirdmændene og «gróf svá undir þeim, at hann varð margra hluta þeira viss af þeim, er þeir vildu gjarna eigi hafa i ljós látið, ef þeir hefði vitað, við hvern þeir hefði talat».¹ Han kom til det Resultat, at Geistligheden med Erkebiskoppen i Spidsen var Magnus Erlingssøns fuldkomne Venner (ástvínir), at alle de største Mænd i Landet vare knyttede til ham ved Interessens og Hengivenhedens Baand, idet somme vare i hans Hird og andre sad i hans Vejtsler,² og at ogsaa det menige Folk i Regelen var vel tilfreds; men hans skarpe Blik har vistnok paa den anden Side allerede nu erkjendt de svage Punkter, som den nye Tingenes Orden frembød. Det har neppe undgaaet ham, at den dominerende politiske Stilling, som Geistligheden indtog siden Magnus Erlingssøns Kroning, ikke stod i noget Forhold til dens virkelige Magt eller Indflydelse hos Folket, og at flere af de Rettigheder, som vare tilstaaede dens Formand, Erkebiskoppen, vare skikkede til at vække Uvilje og kunde bruges som Vaaben mod den. Han saa, at den store Mængde af Bønderne fremdeles fulgte de gamle Høvdingætters Ledelse, men vistnok tillige, at Thronkrigene havde draget frem et demokratisk Element, hvori Repræsentanterne for den gamle Thronarvefølge hidtil kun havde fundet en upaalitlig Støtte, men som kunde voxe til en Magt, naar det kom i de rette Hænder, allerhelst da de Baand, der hidtil havde holdt Samfundet sammen, vare, om just ikke sprengte, dog altid noget løsnede og Gjæringen, under de længe fortsatte indre Uroligheder, fra Aristokratiet efterhaanden havde naaet ned til Befolkningens lavere liggende Lag. Han kunde, idet han «gróf undir» alle og enhver, som han kom i Berørelse med, ikke undgaa at blive var, at den gamle Stammeaand endnu var levende, saa at Thrønder-Patriotismen let vilde kunne bringes paa Benene mod et Kongedøme, der som Magnus Erlingssøns fra først af var Vikverjernes og Gulathingsmændenes Verk. Han har kjendt Folkets Karakter, dets seje Vedhængen ved alle gamle Sedvaner, og deraf kunnet slutte, at om end nu de allerfleste vare fornøjede med at have Magnus Erlingssøn til Konge, blev det dog ikke glemt, at det var mod

¹ *Sv. S., Cap. 7.* Han „udfrittede dem saa, at han fik Kundskab om mange Ting, som de ikke for alt vilde have aabenbaret, om de havde vidst, med hvem de talte“.

² *Sv. S., Cap. 4.*

den gamle Regel, at en, der ikke var Kongesøn, sad paa Norges Throne, og at denne Regel, om ikke af andre Grunde, saa bare fordi den var gammel, havde Magt over Folkets Sind. Som en halvvejs lærd Mand, der var bleven sat til Bogen af sin Fosterfader, den færøske Biskop, har han maaske, endnu inden han begyndte sin offentlige Løbebane, havt Kundskab om, at der hos Europas ledende Folk var bleven opstillet ligeoverfor Pavernes hierarkiske Overgreb en Lære om Kongedømmets guddommelige Oprindelse og guddommelige, af enhver kirkelig Myndighed uafhængige Ret, — en Lære, der netop nu havde begyndt at gjøre sig gjeldende med Styrke, og som, om den end i sit Væsen var helt forskjellig fra den gamle norske Opfatning af Kongedømmet som en Odel eller Ættebesiddelse, dog kunde bruges til at støtte og udsmykke denne.

Han havde altsaa, idet han foretog sig at optræde som Repræsentant for det legitime Kongedømme ligeoverfor Magnus Erlingssøn, uden at have noget Bevis for sin kongelige Byrd, adskilligt mere at bygge paa end den blotte Slumpelykke. Alligevel syntes Udsigterne ham i Begyndelsen saa mørke, at han, — efter hvad han selv siden har ladet fortælle, — opgav det Hele, saa Birkebejnerne ligefrem maatte tvinge ham til at blive deres Høvding. Og det lykkedes ham først at naa sit Maal efterat have redet sig ud af saamange Farer og tilsyneladende rent haabløse Vanskeligheder, efterat have kjæmpet mod en saa overveldende Modstand, at hans Biograph kan sige,¹ at ingen vilde have troet, at det var gaaet saadan til, saafremt det ikke havde været samtidige Begivenheder, om hvilke alle og enhver vidste Besked, og at der baade indenlands og udenlands dannede sig den Mening, at der stod overnaturlige Kræfter til hans Raadighed, at han hjalp sig med Fandens Kunster, eller endog at han var den skindbarlige Djævel i egen Person. — Vi skulle ikke her fortælle Sverres Historie. Vi ville blot minde om, hvorledes det lykkedes ham af det raadløse Pak, der fra først af havde samlet sig om ham, at skabe en Krigerskare, der i Disciplin, Udholdenhed og blind Hengivenhed for sin Fører intet Sidestykke fandt, — hvorledes han og hans Birkebejnerne længe bleve betragtede og behandlede som en blot Stimandsflok, mod hvilken Folket overalt rejste sig, endog i det Thronhjem-ske, hvor dog, som det baade før og siden viste sig, Sympathi-

¹ Sv. S., Prologen, jøfr. Cap. 17.

erne for den af ham repræsenterede Sag havde ikke liden Styrke, — hvorledes der først, da han havde overvundet og fældet sin farligste Modstander, Erling Skakke, indtraadte forsaavidt et Omslag, som han fra nu af paa en Maade blev anerkjendt som krigsførende Magt, — hvorledes han dog fremdeles havde Størstedelen af Folket og særlig saagodtsom alle Stormænd, baade geistlige og verdslige, mod sig og Gang efter Gang fik at kjæmpe mod en i Tallet fuldkommen overmægtig Fiende, der heller ikke savnede enten Mod eller Iver eller god Udrustning, men alligevel stadig laa under, og hvorledes han tilsidst fældte Kong Magnus Erlingssøn selv og vandt en afgjørende Sejr under Omstændigheder, da det syntes at være rent ude med ham, og da han og hans Hær var stængt inde «som Sauer i en Kvi» af en flerdobbelt Overmagt af hævntørstende, vel udrustede Fiender.

Man vil i denne Kamp kunne se nye Vidnesbyrd om, at Magnus Erlingssøns Kongedøme var noget mere end et Verk af tilfældige Omstændigheder eller af rent personlige Kombinationer. Et saadant Verk plejer ikke at taale mange Slag; men dette holdt sig gjennem en Række af Aar trods den mest afgjorte og vedholdende Modgang. Magnus led Nederlag paa Nederlag og maatte Gang efter Gang tage sin Tilflugt til Danmark; men han vendte tilbage lige sterk eller sterkere end før. Saa uheldig han var, faldt det ham altid let at samle Folk paa nyt om sig. I Sverres Saga¹ heder det, at dette kom deraf, at Landsfolket gjerne vilde tjene en Ætling af Sigurd Jorsalfarer, medens alle nærrede Uvilje mod Harald Gilles Afkom. Men hvorvel det vistnok kom Magnus til Gode, at han stammede fra Sigurd Jorsalfarer, ser man dog let, at denne Forklaring ikke kan tilfredsstille, og at den endog er ligefrem falsk, forsaavidt som den fremstiller Harald Gilles Æt som Gjenstand for en almindelig Uvilje. Det samme Parti, der hævdede Magnus Erlingssøn paa Thronen, havde forud været samlet om Harald Gilles Søn Inge, og denne var saa populær som faa norske Konger enten før eller siden, og det netop fortrinnsvis i de Dele af Landet, hvor ogsaa Magnus havde sine fleste og ivrigste Tilhængere. Det kan altsaa ikke have været, fordi Sverre udledede sin Æt fra Harald Gille, at han fandt en saa sejr Modstand, og at Folket aldrig blev kjed af at støtte hans Medbejler. Værrer

¹ Capp. 4 og 90.

var det naturligtvis, at han intet Bevis havde for sin foregivne kongelige Byrd; dog synes Tvivlene i saa Henseende snarere at have været et Paaskud, end den virkelige Grund for Stormændenes Had; disse samme Stormænd viste baade før og siden, at de ikke lagde nogen overdreven Vegt paa Kongeblodet, idet de uden Betænkning og paa det ivrigste bekvæmpede Throneprætendenter, hvis kongelige Byrd ingen drog i Tvivl, medens de hyldede andre, om hvem det var dem selv fuldkommen vel bekendt, at de ikke vare, hvad de bleve udgivne for at være. Magnus Erlingssøns personlige Egenskaber bidrog vistnok til at gjøre ham populær; men naar vi se, hvor store Byrder denne Hengivenhed formaaede at bære uden at trættes eller slides op, faa vi dog et bestemt Indtryk af, at den var mere end Udtryk for et blot personligt Forhold, — at den hentede Næring fra mere almene, dybere liggende Interesser, og at disse Interesser omfattedes ikke blot af Kirkefyrsterne, hvis Indflydelse paa Folket neppe var stor, men ogsaa af de verdslige Stormænd. Almuen havde hidtil forholdt sig saa temmelig passiv under Thronefejderne; det var alene de aristokratiske Ætter, der havde politisk Ærgjerrighed og politiske Interesser, og som af disse lod sig bestemme til at tage Parti for den ene eller den anden af de stridende Parter; om de menige Bønder syntes det derimod at gjælde, hvad Sverre sagde i en af sine Taler: „þeim er svá gefit, sem skáldit kvad:

Ætla ek mér hina mæru
munnfagra Jórinni,
hvegi er fundr með frægjum
ferr Magnúsi ok Sverri».¹

Dette Forhold var jo ogsaa det naturlige; naar derfor under Fejderne mellem Sverre og Magnus Erlingssøn ogsaa en stor Del af den fredelige Bondealmue droges ind i Striden og viste et virksomt og vedholdende Fiendskab mod Sverre, maa vi heri først og fremst se et Vidnesbyrd om, hvor ivrigt og enigt Høvdningætterne ved denne Lejlighed have udnyttet sin Indflydelse paa det øvrige Folk og bearbejdet Opinionen til Fordel for den af dem støttede Sag. Det er tydeligt, at de ialfald denne Gang

¹ „De bryde sig kun om at frelse sit eget Skind og sige med Skalden: Jeg tiltænker mig den skjønne, mundfagre Jorunn, hvordan saa Slaget mellem Magnus og Sverre løber af“. Sv. S., Cap. 42.

have havt en Følelse af, at det var mere end blotte personlige Spørgsmaal, hvorom der blev stredet, at det var en principiel Modsatning, der skilte dem fra deres Modstandere. De sad i Kong Magnus's Vejtsler og optog alle mere ærefulde eller indflydelsesrige Pladser i hans Hird; de kunde i ham se Repræsentanten for sin egen Magt, og de kunde tro sig sikre paa at faa Del i Kongedømmets Indflydelse og Indtægter, saalænge han og hans Æt sad paa Thronen, medens de maatte forudse, at Kongedømmet efter «den gamle Lov», om det nu atter blev gjenrejst, vilde komme til at staa stejlere i sin Uafhængighed end nogensinde før og vilde mere eftertrykkeligt end nogensinde tilbagevise deres Krav paa at være Kongens selvskrevne Raadgivere, de selvskrevne Deltagere i hans styrende Myndighed, odelsbaarne til hans Vejtsler og Verdigheder. Derfor stod de ogsaa, — paa faa Undtagelser nær, — fast ved Magnus Erlingssøns Side og kjæmpede for hans Sag med en Ihærdighed og grændseløs Forbitrelse, som naar man kjæmper pro aris et focis. Sverre roste sig nogen Tid efter Slaget paa Ilevoldene, da Magnus første Gang var flygtet til Danmark (1181), for sine Mænd deraf, at «han nu havde alle Kong Magnus's Lendermænds Troskab i sin Lomme, Nikolas Kuvungs alene undtagen», hvilket skulde betyde saameget, som at han havde modtaget hemmelige Breve fra dem alle, i hvilke de tilbød ham sit Venskab, naar han vilde skjenke dem Grid.¹ Men Troverdigheden af dette Udsagn er vel mere end tvivlsom, og om saadanne Tilbud virkelig have været gjorte, er det ialfald vist, at de ikke kunne have været synderlig oprigtig mente. Der tales nemlig ikke om noget mere almindeligt Frafald blandt Lendermændene i den nærmest følgende Tid. Tvertimod, — i Slaget i Norefjorden, i hvilket Magnus Erlingssøn fandt Døden, var han fremdeles omgivet af hele Kjernen af Landets Aristokrati, og Sverre kunde Dagen efter tale om «Guldhalsene», hvis Lig flød langs Stranden, og hvis Gods Birkebejnerne nu skulde arve.

Det var altsaa ikke af den Grund, at Magnus Erlingssøns Kongedømme laa under, at det ikke fik al den Hjælp og Støtte, som det efter sin Oprindelse kunde gjøre Regning paa. Hierarki og Aristokrati holdt fast ved det engang indgangne Forbund og forsvarede af yderste Evne den af dem grundede Tingenes Orden. Hvad der afgjorde Kampen til Sverres Fordel,

¹ Sv. S., Cap. 50.

synes udelukkende at have været hans egen Energi og Raad-snilthed og det af ham opdragne Krigsmandskabs overlegne Disciplin. Man kan ikke andet end beundre ham; men det synes et altfor rent personligt Formaal, som han endnu under denne Kamp havde for Øje, til at man kan føle nogen rigtig Sympathi for ham. Det er naturligere at sympathisere med den anden Part. Paa denne Side stod ikke blot et Folk, der vergede for sin Fred, men et Parti, der havde sluttet sig sammen om virkelig almene Interesser og Principer. Sverre spekule-rede i Folkets Fordome og dets blinde Vedhængen ved al gammel Sedvane eller i de slette demokratiske Instinkter, som naar han forud for Slagene opildede sine Krigere ved at tale om «Guld-halsene» og «Mjødistrene» paa den anden Side, hvis Rigdome og Magt, hvis prægtige Vaaben og Klæder skulde blive deres, naar de bed godt fra sig. Magnus Erlingssøns Kongedøme derimod blev baaret frem af Geistlighedens Stræben efter at gennemføre for den norske Kirkes Vedkommende de hierarkiske Grundsætninger, der i Forhold til hin Tidsalder havde sin fulde Berettigelse, af Aristokratiets Tendentser til at slutte sig mere standsmæssigt sammen og at optræde som en Statskorporation, overensstemmende med hvad Udviklingen havde medført i Euro-pas ledende Lande, endelig af Folkets Hengivenhed for de gamle Høvdingætter, der næsten kunde siges at være, hvad der var levnet af den gamle, under den hedenske Religionsforfatning udviklede Samfundsaaend. Paa Magnus Erlingssøns Side finde vi saagodtsom alle disse Ætter, til hvilke Norges Historie fra de ældste Tider havde været knyttet, og som havde været og fremdeles vare den nationale Kulturs Bærere, og den Konge, de havde givet sig, var, om end ikke en sært fremragende Personlighed, dog langtfra heller nogen uverdigg Repræsentant for dem. Han synes endog i visse Maader at have svaret langt bedre til det gammel-norske Ideal af en Helt og Konge end Sverre selv. Han var høj, smuk og sterk, han satte Pris paa at glimre og glimrede ogsaa ved sine Idrætter og det personlige Mod, han lagde for Dagen under Slagene; han yndede den gamle Skalde-kunst, talte godt for sig, var «drykkjumaðr mikill», «kvenna-maðr mikill», livsglad og lystig, rundhaandet og nedladende.¹ Sverre derimod havde en altfor nøkter Natur til at kunne sætte Pris paa Skaldernes Ordbram; hans personlige Mod var vistnok

¹ Sv. S., Cap. 30.

overordentligt, men han brød sig ikke om at vise det paa nogen iøjnefaldende Maade; det var forenet med klog Forsigtighed, og han udeatte sig heller for at gjelde som mindre kjæk end for at gaa glip af nogen virkelig Fordel;¹ han mente, at det var ukongeligt at optræde som Slaastkjæmpe², og vandt heller sine Slag ved klogt udtænkte Raad og en vel beregnet Opstilling og Benyttelse af sine Stridskræfter end ved en stormende Gaaenpaa; hans Personlighed var i det Hele mere dyb end glimrende, og der er noget af en nyere Tids Prosaisme over ham i Mod-sætning til den gamle Heltetids Poesi. Hvordan det nu end hænger sammen med hans kongelige Byrd, saa er det vist, at det ikke er den, men snarere Opdragelsen i den færøske Smeds Hus, der har præget hans Væsen, som gjør langt mere Indtrykket af demokratisk *bonsens*, end af aristokratisk *point d'honneur* og Ridderlighed. Han stod desuden alene paa sin Side; hans Følge bestod af raa Eventyrere eller endog ligefremme Røvere og Ransmænd, hvis Formaal var at komme til at «sope Bondens Gjemmer med sine skidne Hænder»,³ og som, endog efterat Sverre havde opdraget og hærdet dem og rensat dem for det værste Udsbud, ikke kunde hæve sig til noget mere end et Slags Soldateske, et Krigskammeratskab, der vel udmerkede sig ved sin Disciplin og ubetingede Hengivenhed ligeoverfor sin Fører, men som paa den anden Side vedblev at staa fiendtlig eller fremmed ligeoverfor Aristokratiet og det fredelige Bondesamfund med dets Kultur og Traditioner.⁴

Man skulde tro, at en Sejr, der var vundet paa en slig Maade og ved slige Midler, umulig kunde faa vedvarende Betydning. Man skulde tro, at Sverre, der baade havde Folkestemningen og

¹ *Sv. S., Cap. 181.* Sverres Tale under Slaget med Bønderne i Oslo: „Ulkir eru þér þeim Birkebeinum, er géngu til lands með mér móti Magnúsi Konúngi; þeim þótta ek eigi nytr til at vera i orrostum með þeim, ok sógðu þeir þó, at varygð géngi til, en allir aðrir sógðu mér bleyði til ganga“. Jvfr. Sverres Ord til Biskop Nikolas (*Cap. 129*): „þat mundi mælt, ef vit Nikulás biskup berdimst, at þar væri greyja mót, er i hvárigum er húgrinn.“

² Jvfr. Sverres Ord til Kong Magnus: „Er þat ukonungligt at berjast í einvígjum sem kempur.“ *Sv. S., Cap. 55.*

³ *Sv. S., Cap. 87.*

⁴ Magnus Erlingssøn sagde i sin Tale før Slaget ved Nordnes (1181): „Vér höfum til móts göfugmenni ok goðmenni, en þeir (∴ Birkebejnerne) hafa ekki utan þjófa ok ránsmenn ok önnur illmenni, sem guð steypi þeim“. Det er en Fiendes Ord, men der maa have været en Sandhed under Overdrivelsen.

gjeldende Lov mod sig, og som heller ikke i den «gamle Lov» fandt nogen rigtig Støtte, da jo hans kongelige Byrd var ubestridt og blev bestridt af de Fleste, maatte vedblive at staa som en Usurpator, hvis Magt var et blot Voldsherredøme, uden den aandige Basis, hvorpaa alene en varig Tingenes Orden kan grundes. Imidlertid blev hans Stilling dog, efter Slaget i Norefjorden, en forskjellig fra, hvad den forud havde været, og det baade i indre og ydre Henseende. Magnus Erlingssøn efterlod sig ingen egtesødt Søn, der i Overensstemmelse med de nye Sukcessionsregler kunde have været opstillet som den lovlige Thronarving, og kun een uegtesødt, om hvis Byrd der ikke synes at have været Tvivl, men som ved Faderens Fald endnu maa have været et lidet Barn. Blandt Høvdingerne for hans Parti var der ingen, der besad Erling Skakkens Indflydelse eller Evne, og som kunde overtage Styret og holde Partiet samlet efter det store Nederlag, der var tilføjet det. Stemningen ligeoverfor Sverre var fremdeles fiendtlig hos en overvejende Flerhed af Folket; men der rejstes ingen Fane, hvormom hans Fiender kunde samle sig; de, som skulde have ledet Modstanden, vare fældede eller flygtede eller raad- og modløse. Saaledes kom det dertil, at hele Landet underkastede sig den Djævels Prest; hans Kongedøme blev paa en Maade en fuldbragt Kjendsgjerning, og dette har havt noget at betyde hos et Folk som Nordmændene, der vare saa tilbøjelige til at respektere Kjendsgjerningernes Logik. Hans Sejr kunde gjelde som en Gudsdom, der bødede paa de manglende Beviser for hans kongelige Byrd, og naar Birkebejnerhøvdingen Peter Steyper, der kopierede sin Herres ironiske Maade at tale paa, efter Slaget i Norefjorden opfordrede Bergensmændene til at tage vel mod den Konge, «som Gud havde sendt dem», har det vel i manges Øjne, efter et saa vidunderligt Held, syntes noget mere end blot Haan mod de Overvundne. Det var ham og hans Hird, der nu skulde være «Laas og Lukke for Bondens Fred»,¹ medens de, der stillede sig op mod ham, fik Udseende af at bryde den lovlige Orden, og herved blev disses Position altid en mindre fordelagtig.

¹ *Sv. S., Cap. 87*: „Brautu er sá Sverrir, er með hernaði fór til kaupstaðanna, ok Birkibeinar þeir eru brautu, er hér sveimuðu um þessinn ok sópuðu hirðslur bónda. Hér mun nú koma með konungi várum hirð spök ok hógvær, er vera skal láss ok lykill fyrir frelsi ok friði þessa kaupstaðar ok annarra“.

Sverre forstod desuden at bruge Magten ligesaa godt, som han havde forstaaet at vinde den. Han forstod at udfinde og fremhæve alt, hvad der kunde tjene til at støtte hans Magt, drog til alle Sider Konsekventserne af det Standpunkt, hvorpaa Omstændighederne havde stillet ham, og opnaaede derved at give sin Regjering en principiel Basis og at blive Repræsentant for et virkeligt System. — Han havde havt at kjæmpe mod en Konge, om hvem saagodtsom hele Landets Aristokrati havde samlet sig, og Repræsentanterne for de gamle Storætter havde vist den dybeste Ringeagt, det bitreste Had mod de «Thorpersønner» og «Stavkarle», der udgjorde hans eget Følge. Han akcepterede denne Situation for sig og sit Kongedøme og vidste at vende til dets Fordel, hvad der fra først af var en Svaghed; han arbejdede, da han havde faaet Magten, paa at undergrave Lendermandsaristokratiets Indflydelse, idet han fortsatte systematisk og med planmæssigt Overlæg, hvad en spontan Udvikling forlængst havde begyndt; han søgte at udbrede Kongedømmets Arme over det hele Folk, at indsætte dets Agenter i Stedet for Organerne for den lokale Selvstyrelse og at give det et sterkt demokratisk Underlag til Erstatning for de svigtende aristokratiske Alliancer. I dette Øjemed indstiftede han en ny Klasse af kongelige Tjenestemænd, idet han i de forskjellige Dele af Landet beskikkede visse lovkyndige Mænd, som fik Titel af Lagmænd, og hvis Forretning det skulde være at paase Retsordenens Overholdelse paa Lagthingene, sørge for Lovenes Bevaring, være Bøndernes juridiske Raadgivere og afsige Kjendelser (Orskurder) i de for dem henskudte Retstrætter.¹ Disse Lagmænd lønnedes ved at modtage Vejtsler af Krongodset; de bleve, som

¹ *Munch, N. F. H., III. S. 189 ff. Keyser, Retsforf., S. 247 ff. Aschehoug, Statsforf., S. 44—45. Brandt i Langes Tidsskr., V. S. 106 ff. — K. Maurer har i en særskilt Afhandling „Das Alter des Gesetzesprecher-Amtes in Norwegen“ (i „Festgabe zum Doctor-Jubiläum Dr. Ludw. Arnolds“, München 1875) yderligere begrundet sin allerede før paa flere Steder udtalte Mening, at der allerede længe før Sverres Tid har fundets i Norge en særskilt Klasse af offentlige Funktionærer, der førte Titel af Lagmænd, og hvis Opgave var en lignende som den, der paahvilede Lagmændene i Sverige eller Lovsigemændene paa Island. Imidlertid antager han tillige, — hvad der her er det væsentlige, — at Lagmandsinstitutionen under Sverres Styrelse og i Overensstemmelse med denne Konges politiske System har undergaaet en radikal Omdannelse, idet Lagmændene først nu modtog Udnævnelse og Løn af Kongen og gik over til at blive kongelige Embedsmænd istedetfor folkevalgte Ombud (l. c. S. 47—49).*

Lendermændene, skjønt de modtog Verdighedsnavn og Forle-
ninger af Kongen, alligevel repræsenterede en af ham i Hoved-
sagen uafhængig lokal Høvdingmagt, hvorfor de heller ikke
havde noget at skaffe med saadanne Anliggender, der udeluk-
kende kunde siges at vedkomme Kongedømmet eller Kongen
personlig, saasom Oppebørselen af hans Indtægter eller Paatale
af hans Ret hos den enkelte, hos hvem han kunde have noget
at fordre. Vi have fremdeles seet, at Aarmændenes egentlige og
nærmeste Opgave var at styre de Kongen tilhørende store Gaarde
rundt omkring i Landet, at de vare kongelige Godsforvaltere,
hvem det tillige blev overdraget at varetage Kongens Tarv for-
øvrigt, hver i det Fylke eller den Del af Landet, hvor de af
ham bestyrede Gaarde laa, at de paa Grund af dette rent private
Tjenerforhold vare Gjenstand for almindelig Ringeagt, saa ingen
Mand af god Æt kunde være villig til at indtræde blandt dem, og
saa at man, idet man erkjendte Nødvendigheden af, at Loven
paa en særskilt Maade beskyttede dem mod Overlast, saalænge
de stod i sin Stilling, alligevel ikke gik videre end at tildele
dem en personlig Ret lige med den almindelige Bondes. Kon-
gedømmet savnede altsaa, saalænge denne Tingenes Tilstand ved-
blev at bestaa, et ordentligt Embedsverk, gjennem hvilket det
kunde gjøre sig gjeldende med Kraft i den lokale Styrelse. Det
var, til den ene Side, repræsenteret af arvelige Høvdinger, der kun
i Formen skyldte Kongen sin Stilling, og som langt snarere kunde
gjælde for at være hans Allierede, og det ofte meget upaalit-
lige Allierede, end Organer for hans Vilje, — til den anden
Side af en Klasse af halvt private Tjenere, der i Lovgivning
og Sedvaner betragtedes og behandledes som staaende under de
ruenige Bønder, og hvis Stilling var saa lidet anseet, at de
umulig kunde undgaa at blive i høj Grad afhængige af den
Haandsrækning, som Lendermændene af sin gode Vilje følte sig
opfordrede til at yde dem.¹ — Ved Siden af Aarmændene finde
vi imidlertid allerede tidligt omtalt en Klasse af offentlige Funk-
tionærer, der, omendskjønt deres Myndighed, ikke mindre end
disses, helt og holdent udgik fra Kongen, alligevel fra først af
synes at have indtaget en langt aneligere Stilling. Dette var
de saakaldte Sysselmænd, i hvis Hænder den hele Administra-
tion efterhaanden blev lagt. I de ældste Tider forekommer
Sysselmandsnavnet kun sjældent, og da, som det synes, fordret-

¹ *Keyser, Retsforf.*, S. 207—8.

meste i Sammenhæng med de udenfor Riget liggende Skatlande, som Færøerne eller Finmarken, eller de fjernere Dele af Riget, som Haalogaland, Jæmteland, hvor Kongen sjældnest personlig kunde være tilstede, og hvorhen han af denne Grund stundom fandt det nødvendigt at sende en Mand med høj Anseelse og udstrakt Magtfuldkommenhed for at varetage sit Tarv.¹ Ordet Syssel (sýsla) synes endnu da, forsaavidt som det ikke brugtes i Fleng om enhver Art af Bestilling, ethvert Embeds- eller Ørigbedsdistrikt² eller enstydigt med årmenning (∴ Aarmandsbestillingen),³ at have betegnet en særskilt Sendelse, en overordentlig kongelig Fuldmagt, given for en kortere Tid eller indskrænket til et enkelt Tilfælde; Sysselmanden var et Slags kongelig Kommissarius eller missus dominicus, der paa en Maade stod udenfor det regelmæssige Styrelsesmaskineri. I Provinciallovene nævnes Sysselmænd paa et Par Steder, men det er endnu her Aarmanden, hvem det regelmæssig paahviler at repræsentere den fra Kongedømmet udgaaende Styrelse, at varetage dets Interesser og at opfylde dets Skyldigheder. Først henimod

¹ *Keyser, Retsforf., S. 209. Munch, N. F. H., III. S. 194—95.*

² Se *Cleasby-Vigfússons Lexicon, s. v.*

³ Paa denne Maade bør det vel forstaaes, naar det heder om Olaf Trygvesson, at han „skipaði mönnum um öll þrændalög í sýslur ok ármenningar“ (*Hækr., S. Ol. Tr., Cap. 102*), eller om Magnus den Gode, at han „skipaði alt í heröðum mönnum í ármenningar ok í sýslur“ (*Hækr., S. Magn. G., Cap. 3*); — hvis der overhovedet bør lægges nogensomhelst Vegt paa saadanne Udtryk i Beretningen om Tider, der laa saa fjernt fra Beretterens egen Tid. — I Olaf den Helliges Saga (*Hækr., S. O. h. h., Cap. 122*) fortælles det, at Aslak Fitjaskalle, Erling Skjalgssøns Frænde, fik „mikit lén“ paa Søndhordland af Kongen for at danne en Modvegt mod Erling, men at denne blev ham for sterk, saa at han „héltz eigi við í sýslunni“, — at Kongen siden stevnede Erling til sig og talte med ham om denne Sag, ved hvilken Lejlighed der lægges ham følgende Ord i Munden: „veit ek eigi, hvárt heldr er, at hann (∴ Aslak Fitjaskalle) hefir sakir til þess, eða skal hann hins at gjalda, er ek hefi hann þar sett yfir varnað minn. En þótt ek nefna hann till þess, þá kæra margir aðrir síkt fyrir oss, bæði þeir er í sýslum sitja, ok svá ármenn, er bú vár varðveita ok veizlur skulu gera í móti mér ok liði mínu“. Dette Sted skulde da tyde paa, at Kongerne allerede dengang havde højbyrdige Sysselmænd som Repræsentanter for sin styrende Myndighed ved Siden af de lavrættede Aarmænd, hvis Bestilling var en mere privat. Men Lovene maa her være det afgjørende, og af dem fremgaar det uimodsigeligt, at det endnu meget senere fremdeles var Regel, at Aarmændene havde Tilsyn med Administration og Retspleje i Kongens Navn, — at altsaa den private Godsforvalter-Bestilling og Repræsentationen af Kongedømmets styrende Myndighed var forenet hos en og samme Person.

Slutningen af det 12te Aarhundrede træder Sysselmandsnavnet hyppig frem som Betegnelse for de Funktionærer, ved hvilke Kongen ordentligvis lod sig repræsentere i de forskjellige Landsdele, og i den nyere Lovgivning fra det 13de Aarhundrede fortrænger det saagodtsom ganske Aarmandsnavnet, der nu kun staar igjen i enkelte Artikler som et Minde om en allerede forsvunden Tingenes Tilstand eller et af Lovsprogets Fossilier. Forandringen i Navn falder her sammen med en dybt indgribende og i sine Følger betydningsfuld Forandring i Maaden, hvorpaa den lokale Administration var ordnet. Sysselmændene vare i Hensyn paa sin offentlige Stilling fuldkommen afhængige af Kongen, der indsatte eller afsatte dem efter Behag; deres Forpligtelser indskrænkede sig ikke som Lendermændenes til at «styrkja konungs riki»; de indtraadte ganske i Aarmændenes Sted i Hensyn paa alle de Hverv af en mere offentlig Karakter, der havde paahvilet disse, saasom: at indkræve Kongens Indtægter, at svare paa hans Vegne i de Søgemaal, hvori han kunde blive indviklet, at sørge for Haandhævelsen af den lovlige Orden og at føre i hans Navn Opsyn med Retsplejen og Ledingsvæsenet; derimod havde de intet at skaffe med det Hverv, der havde stemplet Aarmændene som Kongens Træle og nedverdiget dem i Folkets Øjne, nemlig Bestyrelsen af de af Kongen for egen Regning drevne Gaarde;¹ de lønnedes uden tvivl ved at modtage paa samme Maade som Lendermændene Krongods i Forlehnning eller ved Andel i de Kongedømmet tilfaldende Bøder, medens Aarmændene havde havt sin Løn af Udbyttet af de af dem bestyrede Gaarde; deres Stilling var ikke blot en indbringende, men ogsaa en højt anseet, saa at Mænd af den bedste Æt, ja endog Lendermænd, ikke holdt sig for god til at modtage den. Der blev paa denne Maade sondret mellem det private Tjenerskab og Varetagelsen af Kongedømmets Rettigheder og Pligter som Statsmagt; Aarmændene forsvandt fra det offentlige Liv, traadte tilbage i sin oprindelige Stilling som blotte Godsforvaltere, og Kongen blev, eftersom Sysselmændene overtog deres Rolle inden Administrationen, repræsenteret i hver enkelt Del af Landet af en Klasse af virkelige Embedsmænd, der baade ved sin sociale Stilling og Karakteren af de dem overdragne Hverv vare højt nok stillede til at kunne haandhæve hans Myndighed med Eftertryk.

¹ *Munoh, Saml. Afh., I. S. 85; N. F. H., III. S. 194.*

Nu er det vel ikke tvivlsomt, at vi i denne Forandring først og fremst bør se Frugten af en langsom, spontan Udvikling, der gik sin egen Gang og senere eller tidligere vilde have ført til det samme Resultat, uafhængig af Enkeltmands Beregning eller bevidst anlagte Politik. Skjønt man vedblev at betragte Kongedømmet væsentlig som en privatretlig Herlighed, maatte dog Opfatningen af det som Statsmagt, under Indflydelse af de i det øvrige Europa raadende Forestillinger, stadig gjøre sig mere gjeldende; og deraf fulgte igjen med Nødvendighed, at dets Embedsmænd steg i det almindelige Omdømme, eller at det mere og mere kom til at gjelde som noget upassende, at den samme Mand, hvem det var overdraget at repræsentere Kongens offentlige Myndighed, tillige paatog sig et saa underordnet Hverv som at være hans Avlskarl og styre hans Gaarde. Paa samme Tid maatte den Opløsningsproces, der uopholdelig foregik inden Folkets engere, engang selvstyrende Kredse, og hvorved de gamle Høvdingætter mere og mere, i Levemaade og Interesser, udsondrede sig fra det øvrige Bondesamfund, der nærmede sig til at blive en demokratisk Masse, baade aabne Adgang for en sterkere Indgriben fra Kongedømmets Side i den lokale Styrelse og gjøre en slig Indgriben mere nødvendig. Saalænge disse Høvdingætters Herredømme endnu var nogenledes ubrudt, var Kongen i Hensyn paa Haandhævelsen af Lov og Orden væsentlig henvist til dem; han havde da ingen Brug for et ordentligt Embedsverk, og der var ingen Plads levnet for et saadant. At være Kongedømmets umiddelbare Repræsentant ved Siden af Høvdingerne, at varetage dets Tarv, forsaavidt det ikke vedkom disse, maatte da staa som et meget underordnet, til den private Tjeneste meget nær grændsende Hverv, hvis Overdragelse til Mænd af liden Anseelse eller Forening med den rent private Godsforvalter-Bestilling var naturlig eller ligefrem uundgaaelig, medens det fulgte af sig selv, at Kongernes Interesse og Ønske gik ud paa at blive bedre repræsenterede, og at det ogsaa lettere kunde lykkes dem at faa Mænd af Stand til at overtage deres Ombud, eftersom Organerne for den lokale Selvstyrelse svigtede og disse Ombud paa Grund deraf vandt i Betydning.

Men er det saaledes end urimeligt at føre denne Forandring, hvorved de mere højtstillede Sysselmænd indtraadte i de ringeagtede Aarmænds Sted som Repræsentanter for den fra Kongedømmet udgaaende Styrelse, helt og holdent tilbage til Sverres Initiativ, har man paa den anden Side god Grund til at antage,

at han her, ligesom ved Oprettelsen af Lagmandsemployer, har optaget en allerede forud begyndt Udvikling, der havde sin Rod i almindelige Forhold, og fortsat den i Overensstemmelse med et fuldt bevidst System. Det er paa hans Tid, at Sysselmandsnavnet begynder at blive almindeligt; det ligger da nær at formode, at han har medvirket til en Forandring, der saa ganske passede til hans hele Politik og den Stilling, han indtog ligeoverfor Partierne i Landet. Han vidste, at de gamle Storætter vedbleve at se skjævt til ham, og turde derfor saameget mindre lade sig nøje med, at hans Myndighed rundt om i Landsbyggerne var repræsenteret af Mænd i en underordnet social Stilling, for hvem Deltagelsen i det offentlige Liv kun var et Tilbehør til et rent privat Hverv, og som ikke kunde undvære Storætternes Assistance. Han fik gennem hele sin Regeringstid at kjæmpe mod farlige Opstande og vedblev at staa paa en saagodtsom aabenbar Krigsfod med en stor Del af Folket; han maatte derfor sørge for, at han overalt, hvor han ikke selv kunde være tilstede, efterlod sig paalitlige Befalingsmænd, der havde en tilstrækkelig væbnet Styrke om sig til at holde de gjærende Ufredselementer i Tømme, og som indtog en ganske anderledes respektindgydende Stilling end de Gaardsfogder, til hvem Kongedømmet under mere fredelige Forhold havde kunnet overlade Varetagelsen af sit Tarv. Han havde lovet de Eventyrere, der fulgte ham under hans Kamp for Kongedømme, at han skulde skaffe dem Magt og Verdigheder, naar han sejrede. Saaledes sagde han i sin Tale forud for Slaget paa Kalvskindet, hvor Erling Jarl blev fældet: «Den, der med sande Vidner kan godtgjøre, at han har fældet en Lendermand, skal selv blive Lendermand; den, der fældet en Hirdmand, skal blive en Hirdmand, og saaledes skal Enhver faa slig Verdighed, som han rydder sig Rum til. Om en slig Pris have I nu at stride.» Og i den Tale, han holdt efter Slaget i Norefjorden, sagde han: «Godt er det nu at vide, at de Ejendomme og alt det Gods, som disse Guldhalse have havt, der nu ligge her foran Stranden, det skal nu tilfalde eder og derhos de bedste Giftermaal i Landet og de Titler og Verdigheder, som I kunne attraa.» Disse Løfter holdt han ogsaa, da han havde gjort sig til fuldkommen Herre over Landet. Han gav da, heder det, somme af sine Mænd Sysler og Vejtsler, andre skaffede han gode Giftermaal og gjorde mange til Høvdinger og mægtige Mænd, som ingen Æt havde dertil, men

som havde fulgt ham vel, da han kjæmpede for Riget.¹ Disse nybakte Høvdinger indtog en helt forskjellig Stilling fra dem, der hørte til de gamle Ætter og havde staaet paa Magnus Erlingssøns Side. De havde ingen nedarvet Hengivenhed eller Anseelse hos Almuen at støtte sig til; de vare ikke knyttede til nogen bestemt Del af Landet, hvis Bønder i dem saa sine naturlige Førere og Forsvarere; de skyldte Kongen, hvad de vare, og kunde, om de end havde modtaget Lendermandsnavnet og gennem Giftermaal vare komne i Besiddelse af de store Ættegaarde, til hvilke det fordums Stammehøvdingskab havde været knyttet, ikke anse det for under sin Verdighed eller stridende mod sin Interesse at modtage Sysler af Kongen, hvor han maatte finde for godt at sende dem hen, og at optræde i Egenskab af hans Repræsentanter uden at gjøre Krav paa nogensomhelst Uafhængighed, medens de dog vare altfor prøvede Krigere og altfor højtstillede til at kunne oversees. Dette maatte igjen bidrage til at udjævne Afstanden mellem Lendermænd og Sysselmænd, mellem Repræsentanterne for Kongedømmet og Repræsentanterne for den lokale Høvdingmagt, og til at nedsætte disse sidstes Betydning. Og saaledes har Sverre baade direkte og indirekte arbejdet paa at undergrave det gamle Ættearistokrati og ved sin hele Holdning vist, at han var fuldkommen paa det Rene med, at han ligeoverfor Stormandspartiets Fiendskab ikke kunde gjøre noget bedre end at fortsætte i den engang indslagne Vej og støtte sit Kongedømme til en helt anden Basis end den, hvortil hans Modstander havde støttet sig.

Ogsaa i sit Forhold til Geistligheden viste han den samme Konsekvens. Hans Optræden som Repræsentant for den gamle Thronarvefølge havde været en Krigserklæring mod Kirkefyrsterne i endnu højere Grad, end den var det mod Lendermands-aristokratiet. Hans Sejr slog en Streg over den i 1164 istandbragte nye Ordning af Thronfølgen, der sikrede Geistligheden saa store Fordele og aabnede Udsigt for den til at vinde endnu meget større. Han vidste, at den maatte være ham gram, fordi han saa ubelejlig havde grebet ind i en Udvikling, der lovede saa meget. Men istedetfor at tilkjøbe sig Fred fra dens Side ved Akkorder og Indrømmelser gik han angrebsvis tilverks mod

¹ *So. S., Cap. 32, 85, 92. Jvfr. G. Storm, om Indskuddene i Fagskinna (Aftr. af Christiania Vid.-Selsk. Forhandl. 1875), S. 15.*

den, da han havde gjort sig til Herre over Landet. I fuld Sammenhæng med den Holdning, han fra først af havde indtaget ligeoverfor Magnus Erlingssøn, erklærede han alt, hvad der var skeet for at støtte og befæste dennes Kongedøme, for ulovlige Tiltag og vendte helt tilbage til den forud bestaaende Tingenes Orden.

Erkebiskop Eystein havde ved Overenskomsten af 1164 opnaaet flere særskilte Privilegier for sin Stol eller for Kirken i Almindelighed, hvorved der navnlig tilstodes Erkebiskoppen en udvidet Skydsferd samt Ret til at beregne sit Sagefald efter sølvmeten Øre (istedetfor efter saktmeten Øre, der kun havde halvt saa stort Verd), og hvorved den af Konger og Privatmænd hidtil øvede Patronatsret over de af dem eller deres Forfædre byggede Kirker opgaves til Fordel for Biskopperne. Disse Privilegier har han uden tvivl sørget for at faa stadfæstet af Folket paa sedvanlig Maade og ladet indføre i Loven, samtidigt og i Sammenhæng med at de nye Regler for Thronfølgen bleve det. Hans Eftermand, *Erkebiskop Eirik*, fremlagde under Striden mellem ham og Kong Sverre til Forsvar for de her nævnte Rettigheder en Lovbog, som kaldtes «Guldfjæder» og som «Erkebiskop Eystein havde ladet skrive». Man maa formode, at denne «Guldfjæder» har indeholdt en helt ny Recension af den gamle Frostathingslov, istandbragt ved Overenskomst mellem Kong Magnus og Erkebiskoppen og stadfæstet af Folket;¹ ialfald kan det ikke være tvivlsomt, at dens Indhold, endog om det var en ny Kristenret, har faaet Lovskraft paa sedvanlig Maade, — at den nye Kristenret ikke har været udarbejdet af Erkebiskoppen paa egen Haand, men at den er bleven samtykt af Konge og Folk, og at Erkebiskop Eysteins Navn kun af den Grund er bleven særlig knyttet til den, fordi han har haft en fremragende Andel i dens Tilblivelse. I Modsætning til denne «Guldfjæder» henskjød Sverre sig under Thrøndernes gamle Love, «de, som den hellige Olaf havde sat», og lod læse op af den Lovbog, der kaldtes Graagaas og sagdes at være skreven efter Magnus den Godes Foranstaltning. Sverre har altsaa ligefrem bestridt Gyldigheden af hele den under Magnus Erlingssøns Kongedøme istandbragte Legislation, — ikke blot de nye Regler for Thronsukcessionen, hvis Underkjendelse jo var Forudsætningen for, at han selv skulde kunne gjelde som retmæssig

¹ Se *Keyser, Kirkehist., I. S. 262. E. Maurer, Entstehung d. ä. Frostufingslög, S. 73.*

Konge, men enhver dermed i Sammenhæng staaende Lovforandring, navnlig forsaavidt den gjorde noget Indgrib i Kongedømmets Ret eller Myndighed. Denne Myndighed vilde han have opfattet som en af Gud forlenet, for hvis Haandhævelse man stod Gud til Regnskab, og af hvilken ikke engang en legitim Konge, end sige en illegitim, skulde kunne afstaa noget. «Erling Skakke», sagde han, «havde ingen Bemyndigelse havt til at bortselge noget af Kongedømmets Ret og bryde den hellige Olafs Lov, for at hans Søn kunde blive viet til Konge, skjønt han ikke var Kongesøn». ¹ I Overensstemmelse hermed krævede han tilbage den af Magnus Erlingssøn til Fordel for Biskopperne opgivne Patronatsret, fordi det var «gammel Lov og Sedvane, at Kongen og Bønderne kunde lade opføre Kirker paa sine Gaarde, om de vilde, og at de i saa Tilfælde selv raadede for disse Kirker og satte Prester til dem». ² Han krævede fremdeles, at Erkebiskoppen skulde vende tilbage til den gamle Beregning af Sagøren. Vistnok havde Bønderne selv indvilget i den nye Beregning; men mange følte sig dog uidentvilt trykkede ved den og førte Klage derover, og Sverre forsømte ikke at tage sig af dem. «Det var,» sagde han, «en Handel mellem Erkebiskop Eystein og Erling, at Erkebiskoppen skulde vie Erlings Søn til Konge og til Vederlag faa fare frem mod Bønderne med al den Ulov, som han selv fandt for godt; men dette synes mig hverken at være ret for Gud eller efter Landets Love». ³ Ogsaa hvad der var bleven indrømmet Erkebiskop Eystein i Hensyn paa Skydsferden maatte føles af Bønderne som et trykkende Paalæg. Erkebiskoppen kunde nu kræve i Skyds hver Hest, som Sadel eller Sele var kommen paa, og han havde forøget sit Følge saaledes, at han drog om paa sine Embedsrejser med over 100 Mand, medens den gamle Regel var, at han kun skulde have 30 Mand med sig og 12 Skjolde, alle hvide. Ogsaa her krævede Sverre en Tilbagevenden til, hvad der havde været Lov før Magnus Erlingssøns Kongedømme. «Erkebiskoppen behøver ikke», sagde han, «at have nogen Hird eller Hærmænd eller fuldskjoldet Skib, og alligevel tager han sig saa stor Frihed udenfor hvad Loven hjemler ham, at han farer med en tyvesædet Snekke, hvorpaa der er 100 Mand eller mere, med Skjolde fra Stavn til

¹ *Sv. S., Cap. 103.*

² *Sv. S., Cap. 109.*

³ *Sv. S., Cap. 103.*

Stavn. Vi Birkebejner huske nok, at Erkebiskoppens Skib tyktes os vel bemanded, da han lod lægge mod os under Hattarhammeren. Saaledes gik det og i Bergen, da vi angreb Skibene; Erkebiskoppens Krigsfolk vare hurtigere til at gribe til Vaaben og stride med os end Kongens egen Svej. Jeg tænker, det var det bedste, at Erkebiskoppen aldeles ingen Hird havde; — thi det er jo ingen, som herjer mod ham eller Kirken; — men at han heller giver Penge ud til at holde Folk, som bryde, fremskaffe og tilhugge Sten for at fremme Arbejdet paa Domkirken, saaledes som Planen er lagt».

I Hensyn paa Biskopsvalgene synes vistnok, som før omtalt, det kirkelige Krav, at disse skulde foregaa ved Domkapitlerne, uafhængigt af enhver Indblanding fra Kongedømmets Side, ikke at være imødekømt paa nogen fuldt bindende eller afgjørende Maade ved Overenskomsten i 1164; men noget har dog vistnok været opnaaet ogsaa i denne Retning, ialtfald forsaavidt at Spørsmålet er bleven holdt aabent¹; Sverre derimod opstillede den bestemte Fordring, at Kongedømmet fremdeles skulde have den første og afgjørende Stemme. Det havde været Sedvane ligefra Kristendomens Ophav, heder det i hans Stridsskrift mod Geistligheden,² at Kongerne valgte til Biskopper hvem de selv vilde og satte dem til de Biskopsdømer, som de fandt for godt, uden nogen Indblanding fra de geistlige Mænds Side. Saaledes var der bleven forholdt i den hellige Olafs Dage, og til denne Grundvold vilde Sverre fremdeles have Spørsmålet ført tilbage. I Overensstemmelse hermed kasserede han ogsaa uden videre et Biskopsvalg, der var foretaget uden hans Medvirkning, og indsatte af egen Magtfuldkommenhed en anden i den Valgtes Sted. Magnus Erlingssøns Indrømmelser i Hensyn paa dette Punkt har han slaaet en Streg over som over alt, hvad der var skeet under denne Konge, og det af Kongerne Inge, Sigurd og Eystein givne Privilegium, hvorved efter Geistlighedens Paastand Domkapitlernes frie Valgret allerede i Principet skulde være bleven slaaet fast, vilde han have forstaaet derhen, at det kun var givet for det Tilfælde, at der var flere samstyrende Konger, og at disse ikke kunde blive enige om, hvem de vilde have til Biskop, medens Kongedømmets gamle Ret til at besætte Biskopsstolene fremdeles skulde være reserveret for det Tilfælde, at der

¹ Jvfr. *Muneh*, N. F. H., III. S. 247—48.

² *Werlauffs Ugd.*, S. 74 ff. *Chr.ania-Udg. af Kongespejlet*, S. 185—86.

var een Konge, eller at de samstyrende Konger bleve enige, hvilket han fandt bevist derved, at Kong Inge, da han var ene tilbage af Brødrene og Erkebiskop Jon døde, valgte sin Kapellan Eystein til dennes Eftermand, «uden at spørge nogen af de lærde Mænd i Throndhjem, enten Korsbrødrene eller andre.» Ja, selv om hint Privilegium virkelig havde kunnet forstaaes saaledes, som man fra geistlig Side vilde have det forstaaet, at nemlig Valgretten for alle Tilfælde var overdraget Domkapitlerne, vilde Sagen dog ikke have været afgjort dermed, eftersom det, ifølge hvad Sverre lærte, var en Pligt, der ubetinget paahvilede Kongen: at føre Tilsyn med Kirkens Styrelse og særlig med Valget af dens Forstandere, — en Pligt, som han ikke under nogen Omstændigheder maatte frasige sig. «Vi have idelig hørt disse Folk (d. e. Biskopperne og deres Tilhængere) slaa om sig med», heder det i det før nævnte Stridsskrift, «at Kongen skulde have givet denne Magt fra sig og overdraget den til dem. Men det kan dog alle skjønne, hvem Gud har givet noget Vid i Brystet, at om Kongen end vilde frasige sig denne Magt, var han ikke engang berettiget til at gjøre det, da han skal svare dertil for Gud selv. Thi for alt, hvad Gud har lagt under Kongedømmet, kræver han Regnskab af Kongen, ligesom han paa samme Maade kræver Regnskab af Biskopperne for, hvad han har lagt under Biskopsdømmet, og saaledes kan ikke den ene af Parterne ordne det anderledes for den anden, enten ved at give eller modtage, da det strider mod Guds egen Befaling og Anordning.» —

Sverre havde fremstillet sig som den retmæssige Konge ligeoverfor Magnus Erlingssøn, den af Kirken højtidelig kronede og salvede, idet han beraabte sig paa, at det stred mod den hellige Olafs Lov, at nogen blev Konge, der ikke var Kongesøn. Alligevel vilde han ikke gjelde som nogen Foragter af den kirkelige Indvielse; han ønskede selv at blive kronet og gav sig ikke, før han havde faaet dette Ønske opfyldt; men han vilde ikke tilkjøbe sig Kroningen ved Indrømmelser ligeoverfor Hierarkiet; han vilde ikke, at det skulde faa Udseende af, at Kirkens Anerkjendelse eller Indvielse var den Basis, hvortil han støttede sin Myndighed, saa at han først ved den blev lovlige Konge; han stillede sig tvertimod paa den ubetingede Arverets Grund og krævede fra den som en ham, den lovlige Konge, tilkommende Skyldighed, at Kirken meddelte ham sin Velsignelse. Han opstillede en Lære, der paa en Maade kan siges at have forenet

den gamle norske Opfatning af Kongedømmet som en privatretlig Herlighed, en Odel i Harald Haarfagres Mandslinje, med de nyere europæiske Doktriner om Kongedømmets guddomelige Oprindelse og Ret.¹ Den, der i lige Karllæg stammede fra Harald Haarfagre, havde en Ret til Riget, der var fuldkommen uafhængig af enhver kirkelig Sanktion; han var ved selve Fødselen lovlig Konge; dette var den hellige Olafs Lov, der ikke maatte brydes, og som svarede til de hos Folket fra gammel Tid raadende Forestillinger. Men medens disse Forestillinger fastholdtes, hvor det gjaldt at sikre Kongedømmets Uafhængighed ligeoverfor Hierarki og Aristokrati, blev dets Væsen forøvrigt og Omfanget af dets Myndighed fremstillet i en ander Aand. Det skulde fremdeles hvile paa den strønge Arveret, men alligevel ikke gjælde som en blot privat Domæne med visse engang for alle snævert og skarpt optrukne Grændser; Kongen var Guds Repræsentant paa Jorden; hans Magt var forlenet ham af Gud selv, og man skyldte ham derfor en ubetinget Troskab og Lydighed. «En Mængde Exempler viser noksom og aabenbarer» heder det i Sverres Stridsskrift, «at enhver staar i Fare for at fortabe sin Sjæl, som ej iagttager fuldkommen Lydighed ligeoverfor Kongedømmet; thi Kongedømmet er indstiftet efter Guds Bud og ikke ved menneskeligt Paafund, og ingen bliver Konge uden ifølge guddomelig Tilskikkelse. Kongen vilde ikke være mægtigere end andre Mænd, saafremt ikke Gud havde sat ham højere end alle andre i sin Tjeneste; thi det er Gud, han tjener i sit Kongedømme, ikke sig selv Kongen er sat over alle andre Verdigheder; det er ham, som skal styre Biskoppen eller Erkebiskoppen til Ret og Skjel, hvis de ikke selv ville iagttage det, og man kan deraf skjønne, hvor stor Magt han maa have i verdslige Sager, siden han endog har at sidde i det øverste Dommersæde i Sager, der vedkomme Kirken» o. s. v. I Overensstemmelse med denne Lære vilde Sverre ikke indlade sig paa at kjøbslaa med Kirkefyrsterne om den af ham attraaede Kroning. Da Erkebiskop Eirik paa den til ham herom stillede Begjering svarede, at han ikke kunde indlade sig paa noget saadant, inden han havde indhentet det apostoliske Sædes Samtykke og erfaret, hvad Paven foreskrev desangaaende, blev Sverre vred, som det heder i Erkebiskoppens Forestilling til Paven,²

¹ Jvfr. *Keyser, Kirkehist., I. S. 255—59.*

² *Dipl. Norv. VI. No. 3.*

og med ham hele hans Hær, idet han paastod, at i saadanne Sager behøvede man ej at søge den apostoliske Gunst, da alle andre Konger havde Ret til at lade sig meddele Salvings Sakrament, naar og hvor og af hvem de vilde.

Ved at indtage en saa udfordrende Holdning ligeoverfor Geistligheden maatte Sverre vide, at han opeggede dens Fiendskab til det yderste, medens han maaske ved Indrømmelser havde kunnet forhindre et afgjørende Brud. Han fremkaldte derved nye Farer og nye Oprør mod sig, hvilke det ikke lykkedes ham at gjøre sig fuldkommen til Herre over. Men paa den anden Side vandt han en klar og sammenhængende Position for sig og sit Kongedøme. Han knyttede dette Kongedøme paa en uløselig Maade til almene Tendenser og Grundsætninger, der paa engang vare nationale og europæiske, og som derfor havde Fremtiden for sig, om de end i Øjeblikket kunde ligge under. Han stillede det op som den menige Almues naturlige Værn baade mod verdslige og geistlige Magthavere, idet han optraadte mod Erkebiskoppens nye Paalæg og bød sine Lagmænd at «skifte Ret mellem Kotkarle». Han udvidede Kløften mellem Lendermænd og Bønder, idet han ved de nyoprettede Klasser af kongelige Tjenestemænd drog Retsplejen og den lokale Administration strammere til sig, og han skjød en Kile ind mellem Aristokrati og Hierarki ved at tage sig af de private Kirkeejeres Interesse ligeoverfor Biskopperne. Han drog Konsekventerne af den Opfatning, der forud havde gjort sig gjeldende af det norske Kongedøme, og som var grundet i dettes egen Oprindelse og senere Historie, og fremstillede sig derved som den legitime Repræsentant for Kongeætten og St. Olavs Lov paa en anden og højere Maade end gennem den blotte Byrd. Hans Holdning ligeoverfor Kirken skaffede ham nye Modstandere eller skaffede hans gamle Modstandere nye Paaskud; men han banede sig paa denne Maade Vej til at grundlægge noget varigt og retferdiggjorde en Opræden, der fra først af syntes bestemt ved saa rent egoistiske Motiver. Vi se ham ikke blot i sine Regjeringshandlingener at forsøge en bestemt Politik, men ogsaa i Tale og Skrift at udvikle og indprente de almindelige Synsmaader, til hvilke denne Politik støttede sig. Det blev et helt System, han paa denne Maade fik opstillet, — et System, der havde saameget bedre Udsigt til at gaa af med Sejren, som det var skarpt og konsekvent gennemført, fordi det er klare Grundsætninger, som bedst formaa at holde et Parti sammen,

uafhængig af alle Omskiftelser i Lykken eller de personlige Forhold.

Og medens Birkebejnerne saaledes under Sverres Ledelse hævede sig fra en usel Flok af Eventyrere, hvis Formaal syntes at være blot og bart personlige, til et virkeligt Parti, hvem ikke alene Sejren i det ydre tilfaldt, men som fik et bestemt Program at kjæmpe for, en politisk Fane, hvorom det kunde holde sig samlet, se vi det gaa deres Modstandere paa en næsten omvendt Maade. Omkring Magnus Erlingssøn havde saagodtsom det hele Folk været forenet, og saalænge han endnu levede, havde Birkebejnerne ikke blot havt at kjæmpe mod en materiel Overmagt, men ogsaa mod en aandig, forsaavidt som Magnus's Kongedøme havde Støtte i almene, baade aristokratiske og hierarkiske, Tendentser og var knyttet til en ligefrem Reform i Rigets Statsret. Men efterat hans Parti havde lidt det store Nederlag i Norefjorden, formaaede det ikke at samle sig paa nyt med nogen rigtig Styrke eller at fastholde med tilstrækkelig Klarhed og Konsekvents et Program, der svarede til de forskjellige mod Sverres Kongedøme fiendtlige Interesser og holdt dem tæt sammenknyttede. Hadet mod Sverre og de lavættede Eventyrere, som ved ham kom til Hæder og Verdighed, fremkaldte vel en Række af Opstandsforsøg; men disse Opstandsforsøg syntes mere Udbrud af rent personlig Uvilje eller Ærgjerrighed end af en systematisk Opposition, der handler efter en bestemt Plan og har virkelig almengyldige Formaal for Øje.

Allerede Aaret efter Slaget i Norefjorden fremstod Kuvlungernes Oprørsflok, siden kom Varbelgerne og Øjskeggerne. Baade Kuvlungerne og Øjskeggerne gav Sverre en Tidlang fuldt op at bestille og bragte ham endog i slig Knibe, at han behøvede al sin Raadsnildhed og hans Birkebejner alt sit hærdede Krigsmod for at klare sig. Men det var dog Flokke snarere end Partier, og deres Ferd fører os tilbage til Tiden forud for det store Vendepunkt, da Erling Skakke og Erkebiskop Eystein samlede Aristokratiet og Hierarkiet og fik vedtaget en ny Statsret, der gav Udtryk for begge Klassers politiske Interesser. Kuvlungerne opstillede som Thronprætendent ligeoverfor Sverre en Munk, der udgaves for en uegte Søn af Kong Inge Haraldsøn; Varbelgerne havde med sig fra Danmark, hvor deres Flok samlede sig, en liden Gut, hvem de kaldte en Søn af Magnus Erlingssøn; Øjskeggernes Thronprætendent endelig var en anden uegte Søn af Magnus. Kun den sidstnævntes kongelige Byrd

var hævet over enhver Tvivl, og de nye og bedre Regler for Thronfølgen, som vare beregnede paa at støtte Magnus Erlingssøns Kongedømme, og hvori hans Parti kunde siges at have opstillet sit politiske Program, var i alle Tilfælde skudt tilside. Der var ikke længer Tale om Førstefødselsret eller om uegte Søners Udelukkelse eller om Prøvelse af Kongsemnets Verdighed ved et Udvalg af Rigets bedste Mænd, — alle disse Principer, der stømte saa godt baade med Landets sande Tarv og den fremadskridende Oplysning og med de aristokratisk-hierarkiske Standsinteresser, og som syntes at skulle give det Parti, der fra først af havde opstillet dem, en saa bred og sikker Grund at staa paa. Sverres nye Modstandere havde ingen anden eller bedre eller mere utvivlsom Adkomst til Thronen end den, han selv kunde paaberaabe sig; det hele syntes kun en Strid om Personer, hvorved Fordelen ubetinget maatte være paa dens Side, der allerede var i faktisk Besiddelse af Magten. Disse Opstandsforsøg udgik fra Mænd, der tilhørte de gamle Storætter; det var Aristokratiets Had eller Hevnfølelse ligeoverfor Sverre, der gav sig Luft gjennem dem; ogsaa Hierarkiets ledende Mænd have, som man ser, havt sin Finger med i Spillet¹; men Kuvlungerne, Varbelgerne og Øjskeggerne stillede ikke nogen almen og aabent udtalt Interesse i Forgrunden; de rejste ingen Fane, hvorom Aristokrati og Hierarki kunde samle sig. Deres Flokke opløste sig ogsaa ligesaa hurtigt, som de havde dannet sig, og deres Ferd ligeoverfor fredelige Bønder og Bymænd var tildels en saadan, at Sverre ønskedes velkommen der, hvor hans Navn forud kun blev nævnt med Forbandelser.²

Langt mere omfattende og varig blev den sidste i Rækken af disse Opstande, og denne Gang syntes ogsaa Rejsningen at have en virkelig principiel Karakter. Kuvlungernes, Varbelgernes og Øjskeggernes Foretagender havde mest havt Udseende af Privatfejder mellem Sverre og enkelte misfornøjede eller hevnjerrige Høvdinger; Baglerne derimod kunde siges at optage Traaden der, hvor Heklungerne (Magnus Erlingssøns Parti) havde sluppet den, og optraadte fra først af som Forkjæmpere for en

¹ Erkebiskop Eysteins nærmeste Frænder vare med blandt Kuvlungernes Høvdinger (jvfr. *Muneh, N. F. H., III. S. 198, 105*); Biskop Nikolas Arnessøn var den egentlige Ophavsmand til Øjskeggernes Rejsning.

² *S. S. Cap. 100.* Da Kuvlungerne havde sat sig fast i Bergen og Sverre kom og drev dem bort, heder det: „på varð þat fyrsta sinni, at Sverrir konungr kom svá til Björgynjar, at allr lýðr varð feginn.“

Sag, der var hævet over de blot personlige Interesser. Bagler ligeoverfor Birkebejner syntes atter ikke blot Flok mod Flok, men Parti ligeoverfor et andet Parti, repræsenterende modsatte Synsmaader og Tendentser. — Det var, som bekjendt, Sverres Strid med Erkebiskop Eirik, hans Angreb paa de af Kirken allerede opnaaede Friheder og Forsøg paa at gaa helt tilbage til den forud for Erkestolens Oprettelse bestaaende Ordning af de kirkelige Forhold, der fremkaldte Dannelsen af Baglernes Parti. Erkebiskoppen forlod Landet og tog sin Tilflugt til Danmark, hvor han fandt ivrig Understøttelse hos den danske Kirkes ledende Mænd, og hvor han lyste Ban over Sverre. Her udklækkedes da Planen til et nyt Forsøg paa at vriste Magten fra den frafaldne Prest (som Sverre blev kaldt), og her samledes den Flok, som fik Navn af Bagler. Erkebiskop Eirik selv var med fra først af paa dette Foretagende, og Partiets egentlige Leder og Hovedmand var Biskop *Nikolas Arnessøn*, som ved sin høje geistlige Stilling og sin Byrd var saa vel skikket til at repræsentere de hierarkisk-aristokratiske Tendentser, der havde støttet Kong Inge mod hans Brødre og tilsidst løftet Magnus Erlingssøn paa Norges Throne. Det var altsaa nærmest for de kirkelige Interesser, at Baglerne traadte i Skranken, og Biskop Nikolas gjorde sig ogsaa til af, under den bekjendte Ordvexling mellem ham og Sverre i Saltøund,¹ at han og hans Mænd vare Kirkens Forkjæmpere: «hvorfor gaar du ikke i Land, Sverre; vil du ikke slaaes nu, Gudsfornegter? Jeg skal bie paa dig her; her er mit Haandlin (han holdt Skjoldet i Vejret); nu bærer jeg den Mitra og Stav, som jeg efter Pavens Bud skal føre mod dig; det er Staalhue og Sverd; disse samme Vaaben skal jeg bære, indtil du er dræbt eller jaget fra dette Rige.» Hans Parti blev heller ikke svigtet af Kirkens øverste Styrelse; det støttedes tvertimod af denne med alle de aandige Vaaben, der stod til dens Raadighed. Erkebiskop Eirik foredrog sin Sag for Paven, der gav ham Medhold i alle hans Ankeposter og bemyndigede ham til at exkommunicere Sverre, saafremt denne ikke gav efter i et og alt. Og i 1198 — to Aar efter Baglernes Rejsning, — da Innocents den Tredie havde bestøget den pavelige Throne, brød Uvejret rigtig løst. Innocents udstedte det ene Brev efter det andet, til Erkebiskop Eirik og de øvrige norske Biskopper, til Kong Knut VI i Danmark, Kong Sverke i Sverige og den

¹ Sv. S., Cap. 129.

svenske Jarl Byrge Brosa, i hvilke han tordner i den romerske Kurialstils voldsomste Udtryk mod Sverre, — «dette Uhyre, der kun skaaner dem, han ikke kan naa», — «som med tyrannisk Grumhed og afskyelig Voldsomhed har bemægtiget sig Riget, uden at have enten Høvdingernes Valg eller Blodets Ret for sig». Han befalede Biskopperne at forkynde Interdikt over enhver Del af Norge, som endnu vedblev at adlyde ham, og opfordrede Nabofyrsterne til at understøtte hans Modstandere, «saa at dette Djævelens Lem ikke længer skal kunne rase i Norges Rige eller drive sin Forfølgelse mod Kirken videre.» Ingen af de norske Biskopper turde, efter en slig Optræden fra Pavedømet's Side, vise Sverre nogen undersøgtlig Lydighed; endog de, der skyldte ham sin Ophøjelse og vare hans personlige Venner, forlod ham og samledes med den landflygtige Erkebiskop i Danmark. Den norske Kirke havde ikke længer nogen Styrelse; Sverre selv og alle de, som fremdeles vovede at følge ham, bleve paanyt exkommunicerede; hans Tilhængere skulde negtes kirkelig Begravelse, og overalt i de Dele af Norge, der holdt fast ved ham, skulde Kirkerne lukkes og intet Sakrament forrettes undtagen Barnedaab og Døendes Skriftemaal.

Man ved, hvor stor Skræk der i hin Tidsalder plejede at staa af disse kirkelige Straffedome, og hvorledes det kunde lykkes Innocents ved slige Midler at bringe endog den bedst befæstede Throne i Europa til at vakle. Saa meget mere knusende syntes deres Virkning at maatte blive for Sverre, der havde tilegnet sig Kongedømet i Spidsen for en ringeagtet Eventyrerflokk, som fremdeles var Gjenstand for de fleste formaende Mænds Antipathi, og mod hvem det halve Land havde rejst sig i aabent Oprør. Men hans Energi og Rigdom paa Udveje viste sig ogsaa at være denne Situation voxen. Paa samme Tid, som han var nstandselig paaferde mod Baglerpartiets Krigerskarer, fandt han Tid og Kraft til at møde sine geistlige Modstandere paa deres egen Grund og at bekjæmpe dem med deres egne Vaaben. Han talte ofte, heder det, om sin Strid med Erkebiskoppen, og Fremstillingen af denne Strid i hans egen Saga giver os et Begreb om, hvorledes han har forstaaet at fremhente saadanne Argumenter, der vare bedst skikkede til at slaa an hos Folket, og at udhæve de Tvistepunkter, ved hvilke Erkebiskoppens Forhold fremtraadte i det mindst gunstige Lys.¹

¹ *Keyser, Kirkehist., I. S. 280.*

Ligeoverfor de pavelige Exkommunikationer og det Interdikt, hvormed hans Rige blev belagt, lod han udferdige det ovenfor nævnte Stridsskrift, hvori han hævder de samme Grundsætninger om Kongedømmets guddomelige Oprindelse og Karakter, som han fra første Ferd havde gjort gjeldende ligeoverfor sine geistlige Modstandere, og hvori han ved Citater af den hellige Skrift og de pavelige Dekretaler godtgjør, at Gud har overdraget Kongen ikke blot Myndighed i alle verdslige Ting, men ogsaa det øverste Opsyn med Kirkestyrelsen, at Kirkens Forstandere til Gjengjæld skyldte ham Troskab og Lydighed, ikke mindre end hans andre Undersaatter, at de ved at præke Oprør og nedkalde Forbandelser over det Folk, som de ere satte til at lede paa ret Sti, forsynde sig mod Guds egen Anordning, at det er dem, paa hvem Skylden hviler for den ulykkelige Tilstand, hvori Religion og Kirke er bleven bragt, ikke Kongen, som ved at negte at gaa ind paa deres Krav kun har staaet paa sin gode Ret og Rigets gamle Love og Sedvaner, — at en uretferdig Bansættelse kun rammer den, fra hvem den er udgaaet, saasom Gud altid dømmer retferdigt, og at følgelig de, der have forebragt Løgn og Sladder for Paven, som har handlet efter deres Indgivelser, fordi han ikke vidste anden Besked, ere de rette Bansatte, ikke Kongen eller de, som holde med ham. Det slaar ikke fejl, at dette Skrift, som er affattet baade med Lærdom og Kløgt, i et klart og populært Sprog og ikke uden Stænk af Ironi, og som maa have været bestemt til at oplæses for Folket til Thinge eller i Kirkerne rundt omkring i Landet, har øvet Indflydelse paa den offentlige Mening, og at det har bidraget til at afbøde det Stød, som fra Pavestolen blev rettet mod Sverre. Man finder intet Spor af, at dennes Stilling er bleven i nogen merkelig Grad forværret ved Innocents den Tredies Optræden; ikke blot hans gamle Birkebejner holdt fast ved ham, men, som det synes, vedblev Folkestemningen at være ham uforandret gunstig i de Dele af Landet, hvor den forud var det. Ligesaa lidt er der noget Spor af, at den pavelige Tordentale har virket til at give Modpartiet en fastere Holdning eller til at opflamme dets Iver. Overhovedet optraadte dette Parti paa en helt anden Maade, end man skulde have ventet efter dets Oprindelse. Det var stiftet af Biskopper, og en Biskop var og blev dets egentlige Leder; alligevel faar man et Indtryk af, at de kirkelige Ideer kun havde lidet at betyde for dets overvejende Flerhed, at Hensynet til Kirkens Sag, som fra

først af var den Fane, hvorom Baglerne samlede sig, meget snart traadte rent i Skyggen, medens det var Interesser eller Tendenser af en helt anden Art, der væsentlig bidrog til at holde Partiet sammen og til at bestemme dets Karakter og Skjæbne. Selve Biskop Nikolas repræsenterede langt mere den Kreds af Storætter, der havde omgivet hans Halvbroder Inge og siden sluttet sig til Magnus Erlingssøn, end den Stand, til hvilken han hørte. Han havde begyndt sin Bane som verdslig Høvding og deltaget som saadan paa Magnus Erlingssøns Side i dennes Kamp mod Sverre, og hvorvel han maa have faaet et Slags lærd Opdragelse, siden han kunde opnaa at blive valgt til Biskop, ved hvilken Lejlighed han af Erkebiskop Eirik omtaltes som en baade ved sit Levnet og sine Kundskaber til det biskoppelige Embede velskikket Person, mangler det dog ikke paa Hentydninger til, at det ikke har været synderlig rart bevendt med hans geistlige Lærdom;¹ hans mangeaarige Deltagelse i de borgerlige Uroligheder baade under Sverres Styrelse og siden viser os ham som en Mand, hvis Karakter maatte være fremmed for enhver Art af religiøs eller kirkelig Enthusiasme, hvis ledende Motiv langt snarere var en rent personlig Ærgjerrighed eller Hevnfølelse end noget Hensyn til almene Interesser, — en kold og beregnende Natur, kløgtig, men smaalig og uden Sving, om hvem Haakon Haakonssøn, da han, efterat have forsonet sig med ham, talte over hans Grav, ikke kunde sige noget bedre, end at han ikke havde havt sin Lige i «verdslig Visdom» (veralda vit).² Han og Baglerne slog vel stundom om sig med store Ord om, at de kjæmpede ifølge Pavens Bud, og at alle Birkebejner vare bansatte; men Birkebejnerne paa sin Side, der formodentlig holdt sig bogstaveligt til Sverres Lære om, at en uretfærdig Bansættelse falder tilbage paa dens egne Ophavsmænd, kaldte ogsaa Baglerne bansatte og talte om «Kjetterbiskoppen Nikolas», og fra ingen af Siderne synes man at have taget det synderlig alvorligt med denne Tale eller at have lagt noget videre Bret paa de kirkelige Trudsler og Straffedome. Sverres gamle Krigere gjaldt ikke for at være meget gudfrygtige; han haanede dem selv engang, da de forud for en Kamp kyssede de Kirker, som de kom forbi: «Det er svært, som I Birkebejner nu ere blevne andægtige, mod hvad I før vare;

¹ *Munch, N. F. H., III. S. 340.*

² *Håk. Håk. S. (Ungers. Udg.), Cap. 136.*

det lader til, at I nu skulle slikke hver Kirke, som I gaa forbi, medens I før just ikke plejede at agte Kirkerne meget;¹ men heller ikke Baglerne udmerkede sig ved sin Devotion, og det synes endog, som om de i Regelen fore mere skaanselløst frem mod Kirker og Prester end deres Modstandere; paa begge Sider var der udviklet eller udviklede der sig en raa Krigeraand, der satte sig udover alle Hensyn til det fredelige Livs Interesser, og som maa have gjort disse Flokke, der idelig strejfede om og slog sig ned snart hist, snart her, til en næsten utaaalelig Byrde for Folket.

Ligesom vi i Nikolas Arnessøn mere se Repræsentanten for en stor Høvdingæt end Biskoppen, saaledes skulde man tro, at det var mere de aristokratiske end de kirkelige Interesser, for hvilke hans Parti kjæmpede, skjønt disse sidste stilledes i Forgrunden. Aristokrati og Hierarki havde saa nylig indgaaet en formelig Alliance og havde gennem en saa lang Række af Aar optraadt i det nøjeste Fællesskab, at det maatte falde naturligt for de verdslige Stormænd at slutte sig til Biskopperne, naar disse paanyt løftede Oprørsfanen. Det slaar neppe heller fejl, at Traditionerne fra Erling Skakkes og Erkebiskop Eysteins Tid i Forbindelse med Uviljen ligeoverfor Sverres Følge af «Stavkarle og Thorpersønner», der ikke synes at kunne være bleven formildet ved de Forholdsregler i demokratisk Retning, som Sverre tog efterat være kommet til Magten, har havt tilfølgelge, at Flerheden af Landets gamle Høvdingætter slog sig til Baglernes Parti. Paa den anden Side ser man dog, at enkelte af de højbyrdige Mænd eller Ætter, der havde kjæmpet for Magnus Erlingssøn til det Sidste, men efter Slaget i Norefjorden havde underkastet sig Sverre, siden enten holdt sig rent udenfor alle Stridigheder, som Arnmødlingerne paa Giske, eller endog deltog i Kampen paa Sverres Side og viste ham urokkelig Troskab, som *Gregorius Jonsson* af den med Magnus Erlingssøn besvogrede Blindhejmsæt.² Baglerne kunde siges at optage Traaden der, hvor Heklungerne havde sluppet den, og dannede, som disse, et mere aristokratisk Parti ligeoverfor et mere demokratisk; men Modsætningen i Hensyn paa de Elementer, af hvilke de stridende Partier vare sammensatte, var dog nu langt fra en saa skarp, som den havde været i Magnus Erlingssøns Tid. Hekl-

¹ *Sv. S., Cap. 181.*

² *Munch, N. F. H., III. S. 197.*

ungernes Parti havde omfattet saagodtsom alle Landets gode Ætter; til Baglernes hørte maaske de fleste; men ogsaa Birkebejnerne talte dog nu mange ansete eller højbyrdige Mænd inden sine Rækker. Magnus Erlingssøn havde for Alvor kunnet sige, at paa hans Side stod «göfugmenni ok goðmenni», paa den anden kun «þjófar ok ránsmenn ok önnur illmenni»; i en Baglerhøvdinges Mund vilde slige Udtryk have været en latterlig og urimelig Overdrivelse. Sverres gamle Birkebejner, — de, der «géngu til lands» med ham, — vare et Slags professionelle Krigere, for hvem Krigstjenesten var bleven det daglige Brød. Naar vi læse, hvad der er berettet om deres Mandstugt,¹ deres Hurtighed og Sikkerhed i at manøvrere eller bruge sine Vaaben,² og se, hvorledes de ved disse Egenskaber ofte sejrede over en mangedobbelt Overmagt, faa vi næsten et Indtryk som af regulære Troppers Overlegenhed over en Militz. Men det er ikke blot ved sine Fortrin, at Birkebejnerne minde os om senere Tidens hvervede Soldater; de synes ogsaa i fuldt Maal at have delt de Udyder, der plejede at karakterisere disse: Lovløsheden, Rovsygen, den militære Laugsaand og det raa Overmod ligeoverfor fredelige Bønder eller Bymænd. Man kan forstaa, at Krigere af denne Art maatte, endog uden Hensyn til den Sag, for hvilken de kjæmpede, være Gjenstand for almindelig Uvilje hos Folket, og at ligeoverfor dem Kong Magnus's Lendermænd og Hirdmænd af Landets bedste Ætter, der kun nødtvungne greb til Vaaben, og for hvem det ikke gjaldt at gjøre Lykke eller berige sig ved sine krigerske Eventyr, maatte staa som den lovlige Ordens Repræsentanter og Forsvarere. Anderledes blev Forholdet i saa Henseende, da Baglerne havde indtaget Heklungernes Plads i Kampen mod Sverre. En af Baglerpartiets fornemste Høvdinge var *Reidar Sendemand*, om hvem det fortælles, at han længe havde opholdt sig i fremmede Lande, blandt andet ogsaa hos den byzantinske Kejsere, paa hvis Vegne han indfandt sig hos Kong Sverre med Anmodning om, at denne vilde sende Kejseren 1200 gode Krigsmænd. Sverre mente, at han selv vilde faa Brug for sine Krigere, men gav Reidar Tilladelse til at hverve de Bondesønner eller Kjøbmænd, som kunde ville prøve Lykken i fremmed Tjeneste. Reidar benyttede sig heraf og fik samlet en Skare, hvormed han drog syd til Dan-

¹ Man se t. Ex. *Sv. S., Cap. 36.*

² *Sv. S., Capp. 77, 114 o. fl. St.*

mark. Her traf han Biskop Nikolas Arnessøn, og istedetfor at føre sine Folk videre til Konstantinopel forenede han dem med Biskoppens og var med at stifte den nye Oprørsflok, som fik Navn af Bagler. Saaledes optog denne Flok fra først af et sterkt Element i sig af lignende Art som det, der havde gjort Birkebejnernes Navn saa forhadet og frygtet: Eventyrere, hvem det kom ud paa et, under hvilken Fane de tjente, og som havde valgt Krigerhaandverket i Mangel af noget bedre, eller fordi de intet havde at tabe. Man faar ogsaa, af hvad der berettes om Baglernes Strejftog rundt om i Landet, det Indtryk, at de i Hensyn paa voldsom Adferd mod Bondealmuen ikke have givet sine Modstandere noget efter, ja, at Sammenligningen i saa Henseende endog snarest maatte falde ud til Fordel for disse sidste. Det har da neppe kunnet være behageligt for Medlemmer af de gamle Storætter at give sig i Lag med Folk af en saadan Art, og dette blev maaske ogsaa en Grund til, at mangenen højbyrdig Mand, der havde kjæmpet med under Erling Skakkes og Erkebiskop Eysteins Merke, holdt sig tilbage, da dette Merke blev rejst paanyt under saa forskjellige ydre Omstændigheder. Blandt Baglerpartiets Førere synes heller ingen at have repræsenteret ved sine personlige Egenskaber den gamle Ættelede saa godt og saa verdigt, som Erling Skakke eller endog Magnus Erlingssøn havde gjort det; Reidar Sendemand var uden tvivl en Parvenu, en Krigsmand af Profession, hvem kun ydre Omstændigheder havde stillet paa den Side, hvorpaa han stod; Biskop Nikolas var, som Sverre sagde om ham, «glattunget, men havde et Harehjerte og en Troskab som Rævens»;¹ det var altfor bekjendt, at han savnede Mod og Mandskab, til at Aristokratiet kunde samle sig om ham som sin naturlige Fører, trods hans høje Byrd og trods al hans Kløgt og Veltalenhed, og om de øvrige Høvdinger for hans Parti faa vi ikke stort mere at vide end deres Navne. Disse Høvdinger skulde, efter den hele Sammenhæng, hvori de optraadte, have gaaet tilbage til Overenskomsten af 1164 og særlig de ved denne Lejlighed vedtagne nye Regler for Thronsukcessionen som sit politiske Program, og naar vi se, hvorledes i den følgende Tid Kirkefyrsterne og de med dem forbundne verdslige Stormænd gjen- tagne Gange prøvede paa at drage disse samme Regler frem som gjeldende Statsret, kunne vi heller ikke tvivle paa, at ogsaa

¹ *So. S., Cap. 132.*

Biskop Nikolas og de øvrige Ophavsmænd for Baglerpartiet i Theorien have stillet sig paa den samme Grund. Men deres Praxis gik i en anden Retning. De opstillede som sin Konge en liden Gut, om hvilken de foregav, at han var en uegte Søn af Magnus Erlingssøn, medens Birkebejnerne paastod, at han var dansk; under alle Omstændigheder faldt de derved tilbage paa en Arvefølgeorden, som ved Overenskomsten af 1164 skulde være bleven ophævet, og som den af dem bekjæmpede Sverre repræsenterede ligesaa godt eller endnu bedre.

Ogsaa om Baglerne, der tog sit Udgangspunkt i en stor og aabent udtalt Principstrid, gjaldt det altsaa dog, at de vare mindre et Parti og mere en blot og bar Flok, end Heklungerne havde været. De almene Grundsætninger og Tendenser, som de havde taget i Arv efter disse, traadte i Skyggen, medens det, der holdt dem sammen og staalsatte dem i deres Modstand, mere og mere syntes at reducirer sig til Motiver af en rent personlig eller tilfældig Art: Byttelysten og Smagen for det flotte Eventyrliv hos Partiets menige Krigere, — det traditionelle Had mod Sverre hos mange af Stormændene, hvis Ætter havde fulgt Inge Haraldssøn og siden Magnus Erlingssøn, og som nu sluttede sig om dennes foregivne eller virkelige Søn, fordi de «altid havde tjent under dette Skjold», eller den gamle Stammeaand, — Vikverjernes og Gulathingsmændenes Jalousi mod Thrønderne, hos hvem Sverre altid fandt den bedste Støtte, og hvis Landsdel han derfor kaldte sit rette Hjem.¹ Vi have seet denne Stammeaand fra først af gribende ind i de borgerlige Uroligheder og medvirkende til at bestemme deres Gang og Karakter; men det ser ud til, at den er bleven næret og styrket ved Partifejderne; thi den fremtræder klarere end nogensinde før under Kampen mellem Birkebejner og Bagler, der næsten ender med at antage Karakteren af et Slags Nationalkrig mellem Vikverjerne, til hvem Oplændingerne og Gulathingsmændene fordømte sluttede sig, paa den ene Side og Thrønderne paa den anden. «Lader os sejle herfra,» sagde en af Birkebejnerhøvdingerne, da Sverre engang laa med sin Flaade i Viken og beredte sig til at levere Magnus Erlingssøn Slag, «thi miste vi vore Skibe, er Landsfolket heromkring værre at komme ud for end de værste Hedninger; ingen af os kan vente at beholde Livet, om vi komme i Heklungernes eller Vikverjernes

¹ Sv. S., Cap. 37.

Vold»,¹ — og saaledes eller værre blev det i den følgende Tid. Baglerhøvdingerne kunde, efter hvert Nederlag, ty tilbage til det søndenfjeldske Norge som sin faste Borg og bleve her altid modtagne med aabne Arme; ikke blot de fornemme Ætter, men ogsaa den menige Almue i denne Del af Landet nærrede den mest indgroede Uvilje mod Sverre og lod sig ikke afskrække fra at lægge dette Fiendskab for Dagen, trods alle de Straffedome, der gik over den. Vikverjer og Bagler bleve næsten enstyrdige Ord. Men saaledes antog dog Modstanden mod Sverre Karakteren af en smaalig og snæversindet Provincialisme, et Oprør mod den med selve Kristendommen historisk sammenknyttede Rigsheden. — Baglernes Flok havde fra først af dannet sig i Danmark og fik stadig Understøttelse hos den danske Politiks Ledere, der selvfølgelig vare fiendtlig stemte mod Sverre, hvis Optræden havde slaaet en Streg over den Overenskomst, hvorved den danske Konge havde opnaaet Overhøjheden over Viken. Naar Baglerne rigtig vare bragte i Kuibe, tog de derfor sin Tilflugt til Danmark, og vendte tilbage derfra, forsynede med nye Midler til at holde Opstanden vedlige. Ligeoverfor denne Alliance mellem Bagler og Daner stod Sverre som Repræsentant for Ideen om den nationale Selvstændighed, der dog nu, efterat være bleven holdt oppe gennem saa lange Tider og efterat være knyttet til saamange store historiske Minder, maa have været en Magt, der havde noget at betyde hos Folket. Han havde vel sit meste Tilhang i det Throndhjemske; men det var dog noget mere end blot Thrønder-Patriotisme, hvortil han og hans Parti nu kunde støtte sig. Det fortælles om de gamle Birkebejner, at, da Sverres Sejr havde hævet dem til Magt og Verdighed og man kunde se Folk, der havde været Arbejdsmænd eller Røvere og Ransmænd, bære Skrud og Skarlagen og de bedste Vaaben, turde de, der havde seet dem, medens de vare i deres ringe Kaar, neppe vedgaa, at de vare de samme, ja, de vare blevne saa forandrede, at de neppe nok kjendte sig selv igjen.² Denne Forandring var ikke mindre stor i Hensyn paa det Indre, end i Hensyn paa det Ydre. Fra blotte Eventyrere havde de naaet op til at blive Forkjæmpere for et helt politisk System, for en paa visse Principer bygget Tingenes Orden. De havde faaet Skrud og Skarlagen at bære

¹ *Sv. S., Cap. 47.*

² *Sv. S., Cap. 37.*

men — hvad der var mere — de havde faaet almene Grund-sætninger, som det var bleven deres Opgave at hævde: Grund-sætningerne om Kongedømmets guddommelige Oprindelse og Ret, om dets Forpligtelse til at føre Opsyn baade med Kirke og Stat, dets Mission at beskytte den Svage ligeoverfor den Mægtige og være Lovens og Retferdighedens Repræsentant ligeoverfor alle. Man kan ikke tvivle paa, at disse Grund-sætninger, som Sverre saa ofte udviklede baade i Tale og Skrift paa den ham ejendommelige populære Maade, har fundet Indgang hos hans Mænd, der paa det fuldstændigste bleve beherskede af hans overlegne Personlighed, at de saameget lettere ere blevne tilegnede, som de paa en naturlig Maade syntes at knytte sig til den nationale Opfatning af Kongedømmet og dets Traditioner, — og man kan ikke tvivle paa, at hans Tilhængere ere blevne opdannede ved Følelsen af at have en slig Fane at slutte sig om, at denne Følelse har bidraget til at give dem et Sammenhold, en Selvtillit, en Sikkerhed, hvorved de i Længden maatte blive sine Modstandere uendelig overlegne.

Alligevel lykkedes det, som vi vide, Baglerne at bringe Sverre i slig Nød, at det syntes at være rent ude med ham. Det kom saavidt, at de næsten vare blevne Herrer over hele Landet, hvor de uhindret strejfedes om, medens Sverre, som havde tabt sin Flaade, maatte holde sig stille i Throndhjem, og Biskop Nikolas kunde pralende sige til sine Mænd: «Sverre Prest har nu ikke mere tilbage af Norge end et Nes, og det kunde ogsaa være nok for ham, om han raadede for den Strimmel af Øren, som er udenfor Palissaderne, og selv hang der paa Galgen».¹ Lykken blev ham vel atter gunstig; i de sidste Aar af sit Liv havde han afgjort Overhaanden og tilføjede Baglerne det ene Nederlag efter det andet. Men helt at sprengte dem og gjøre sig til Landets Herre lykkedes ham ikke. Han sejrede ikke selv; men hans Æt og hans Grund-sætninger sejrede, og det saa fuldstændigt, at ikke blot Landet fik Fred, men at al Rivning, al Bevægelse syntes at ophøre, og at Hvilen gik over til Søvn.

Her synes det da, som om et stort Omslag er bleven hidført alene ved en enkelt Mands Geni og Lykke, — som om en hel Udvikling er bleven afbrudt og en ny begyndt, i en ganske anden Retning, alene som Følge af den tilfældige Omstændighed, at en saadan Mand optræder, at han frelses som ved et

¹ *Se. S., Cap. 165.*

Vidunder ud af tusinde Farer og Gjenvordigheder, og mod al Sandsynlighed, i Kamp mod Folkets og Tidens raadende Magter, naar det Maal, som han, dreven af en rent personlig Ærgjerrighed, har stillet sig. Det synes, som om Norges Historie maatte have faaet en helt anden Karakter og ført til helt andre politiske og sociale Konsekventser, saafremt Sverre ikke havde optraadt, eller saafremt hans Bane var bleven afbrudt en af de mange Gange, da der kun var en Haarsbred, et Slumpetræf mellem ham og Undergangen. Det synes, naar vi se hen til, hvor sterk og almindelig en Tilslutning Magnus Erlingssøns Kongedøme havde fundet, som om den med dette Kongedøme sammenhængende Tingenes Orden var saaledes sikret og befæstet, saaledes fremgaaet af hele den forudgaaende Udvikling, saaledes støttet til alle raadende Magter hos Folket, at dens Omstyrten ved Sverre næsten maa opfattes som skeet ved en udenfor denne indre Sammenhæng staaende Magt, ved et Slags Erobring udenfra, der voldsomt, uden Indledning, uden Forberedelse tvinger Folket ind paa nye Baner. Og var denne Tingenes Orden ikke bleven omstyrtet paa en saadan Maade, var Magnus Erlingssøn og hans Æt bleven siddende paa Norges Throne, da vilde ogsaa, — kunde man videre mene, — de i 1164 vedtagne nye Regler for Thronsuccessionen have traadt i Kraft, og paa Basis af dem vilde et Valgmonarki have dannet sig, svarende til det, der udviklede sig i andre Lande, særligt i Nabolandene Sverige og Danmark. De geistlige Stormænd vilde, ved Hjælp af den Myndighed, som disse Regler havde lagt i deres Haand, have tilegnet Kirken dens fulde hierarkiske «Frihed» eller endog et ligefremt Herredøme over Staten. I Forbund med dem og støttende sig til dem vilde fremdeles de verdslige Stormænd have naaet det Maal, som de under de forudgaaende borgerlige Uroligheder stadig mere bestemt syntes at tendere mod: at blive en politisk herskende Stand, at indtage en Stilling inden Statsstyrelsen, svarende til den, som de havde indtaget inden Stammernes Selvstyrelse. De vilde have benyttet denne Stilling til at udvide sine Ejendome, skaffe sig Skattefrihed og andre økonomiske Forrettigheder, og Norges politiske og sociale Udvikling vilde saaledes have kommet til at stemme paa det nærmeste overens med Sveriges og Danmarks. Kongedømmet vilde være blevet mere og mere indskrænket og afmægtigt, men Staten udvidet og dens Bestaaen sikret ved at knyttes til en større Mangfoldighed af Interesser; Natio-

nen som Helhed vilde have faaet en Repræsentation, der kunde have fortsat det historiske Liv, som tidligere havde udfoldet sig væsentlig paa Grundlag af Stammernes Selvstyrelse, medens paa den anden Side den gamle Bondefrihed vilde have lidt haarde Stød, og Landets Jordegods vilde, istedetfor at udstykes mellem en altid stigende Mængde af Odelsbønder, der stod højt nok til at hævde sin Frihed, men ikke højt nok til at tage Del i det offentlige Liv eller til at bære en selvstændig national Kulturudvikling, mere og mere være bleven samlet paa enkelte Hænder, hos en Rigsadel, der sugede Folkets Marg, men paa samme Tid kunde have spillet en lignende Rolle til at hævde Norges Selvstændighed som den, Adelen spillede i Danmark og Sverige.

Saadanne Konsekventser syntes Overenskomsten af 1164 at skulle have ført til, om den havde vedblevet at staa ved Magt; saaledes — kunde man mene — vilde det have gaaet, dersom ikke Sverre havde gjenoprejst det gamle Kongedøme med en Kraft og et Held, der laa udenfor al Beregning, al Sandsynlighed. Og i denne Aand har som oftest ogsaa det ved Sverre betegnede Vendepunkt i vor Historie været opfattet. Keyser t. Ex. har udtalt, at, «naar Sverre paaberaabte sig det guddommelige Forsyns Hjælp, der havde frelst ham af saamangen Fare, som et øjensynligt Bevis for sin Ret, saa kan man i alle Fald ikke negte, at hin Hjælp i Sandhed var virksom tilstede, og at han idetmindste var et udkaaret Redskab i Forsynets Haand til at møde Hierarkiets Overgreb i Norge og styrte det fra den farlige Højde, til hvilken det havde opsvunget sig, og paa hvilken det var i Ferd med at fæste Fod, vistnok ligesaameget til den sande Kristkirkes som til Statens Fordervelse». ¹ Andre have, idet deres Tanke fornemmelig har været fæstet ved Norges Vanskjæbne i Unionsperioden, der saa øjensynlig hænger sammen med, at det norske Samsfund ikke i samme Grad som Nabolandenes havde udviklet særskilte Rigsstænder, der kunde repræsentere Staten og bære den fortsatte nationale Kulturudvikling, næsten omtalt Sverre i Lighed med den Maade, hvorpaa Saxo Grammaticus omtaler Harald Gille, — som et Lyn og Uvej, der nedslog Norges Velstand, — som den rette Opbavsmand til de Ulykker, der siden overgik Landet, fordi det er ham, hvem det maa tilskrives, at et kraftigt og blomstrende

¹ Kirkehist., I. S. 253.

Aristokrati blev oprevet eller desorganiseret, og at der blev givet den norske Stat en ensidig monarkisk-demokratisk Retning, hvorved dens Skjæbne blev afhængig af Thronfølgeordenens Tilfældigheder, og hvorved Folket mere og mere gjordes fremmed for alt offentligt Liv.

Det er selvfølgeligt, at vi, idet vi gaa ud fra Lovmæssigheden i de historiske Udviklingsprocesser, ikke kunne tillægge Sverres Optræden en saa vidtgribende Betydning. Denne Lovmæssighed kræver et rimeligt Forhold mellem Aarsag og Virkning, saa at ikke store Virkninger føres tilbage til smaa Aarsager. Vi maa forudsætte, at naar et varigt Omslag i et Folks Udvikling tilsyneladende er bleven hidført ved Begivenheder af en saa udvortes eller tilfældig Art som de, der satte Sverre paa Norges Throne, saa er det ogsaa kun tilsyneladende; der har været dybere liggende Grunde tilstede, hvis Virksomhed hine Begivenheder kun har tjent til at fremskynde eller afdække. Vi maa fastholde, at den enkelte historiske Personlighed, hvor overordentlig hans Begavelse end maatte være, ikke kan være noget mere end en «cause particulière», hvis varige Betydning afhænger af, om den falder sammen med en «allure principale», — en almen Retning, der kan fremskyndes eller standses, formærkes eller trænges tilbage for en kortere eller længere Tid, men ikke helt afbrydes, saalænge Folket bevarer sit selvstændige Liv, — og vi ville se, at denne Sætning ogsaa i dette Tilfælde har sin fulde Anvendelse.

Vi paastaa da selvfølgeligt ikke andet, end at Sverre i en gauske udmerket Forstand skyldte sig selv, sin Begavelse og, om man saa vil, Lykken, at han blev den, han blev. Det vilde være lidet rimeligt at anvende paa ham de gjængse Talemaader om Tidsaanden eller Folkeaanden og sige, at det var Tidsaanden, der kaldte ham frem, eller at det gik ham, som det er gaaet saamangen anden fremragende historisk Personlighed, at han fandt Vejen banet for sig, en stor Opgave fuldt ferdig til Løsning, og var som Gnisten, der falder i den opstablede Brændselhob, som kun venter paa at tændes an for at flamme højt i Vejret. Det maa medgives, at de 70 Birkebejner, hvormed han begyndte sin eventyrlige Bane, ikke just synes at have repræsenteret nogen almindelig Retning eller Idee (uden den, der fælles for Røvere til alle Tider: at leve højt paa andres Bekostning), og at han fra først af og længe ikke fandt, og, efter den Maade, hvorpaa hans Flok optraadte, heller ikke kunde

vente at finde nogen Sympathi for sig hos Folket. Man har altsaa, naar det gjelder at forklare, at han personligt blev den sejrende i Kampen mod Magnus Erlingssøn, og at han holdt sig paa den Plads, han havde vundet, trods de mange, der søgte at styrte ham, først og fremst at svare, at han var den, han var. Uden sin overordentlige Karakterstyrke og uden den Evne, han besad til at indgyde sine Omgivelser en aldeles ubetinget Tillit, vilde han have gaaet til Grunde hundrede Gange, og uden ham vilde Birkebejnerens Navn neppe have faaet nogen Plads i vor Historie.

Det følger fremdeles af sig selv, at de af Sverre repræsenterede Tendentser maatte styrkes og det i høj Grad ved at blive repræsenterede af en saavidt betydelig Mand, der gik tilverks paa engang med saamegen Konsekvents og saamegen Omtanke, og som efterlod i Arv til sine Partifæller hvad man næsten kunde kalde et helt System af klart formulerede Grundsætninger. Man kan, som før sagt, ikke tvivle om, at denne Arv i en overordentlig Grad har bidraget til at holde dem sammen og støtte dem, saa at de ikke sank tilbage i Følelsen af sin Ubedydelighed, da deres Fører var falden fra. Man har Ret til at tale om, at Sverres Aand hvilede over hans Efterfølgere, naar man ser, hvor klart og sikkert de i Regelen optræde, og hvor konsekvent de gaa videre frem i den engang indslagne Retning, uden Hensyn til den forskjellige Karakter og Begavelse eller de forskjellige Tidsomstændigheder.

Men, at hans Sejr ikke blev en blot midlertidig Perturbation, hvis Virkninger mere og mere udslettedes, eftersom man i Tiden kom længere fra den, at den tværtimod vedblev at staa som det urokkelige Grundlag for Rigets Statsforfatning i den følgende Tid, at dens Konsekventser droges, Skridt for Skridt, næsten uden at finde Modstand, at Kampen mellem den aristokratisk-hierarkiske Retning paa den ene Side, den strengt-monarkiske paa den anden, blev afgjort saa fuldstændigt, saa uigjenkaldeligt og forholdsvis saa hurtigt til Fordel for den sidste: lader sig dog ikke fyldestgjørende forklare heraf alene. Naar vi se, hvorledes Sverres Principer om Kongedømmets ubetingede Arvelighed og Ret til at styre Stat og Kirke allerede i den første Mandalder efter hans Død kan øve et sligt Herredøme over Opinionen, at alle, — Birkebejner og Bagler, Geistlige og Verdslige, Stormænd og Kotkarle, — hylde dem eller give sig Mine af at hylde dem, og hvorledes de ende med at blive Midtpunktet,

hvorom alt offentligt Liv, alle offentlige Interesser drejer sig, — er det tydeligt, at disse Principer maa have fundet det bedste Tilknytningspunkt i Folkets historiske Traditioner, at de maa have passet fuldkommen ind i den nationale Stats- og Retsopfatning. Paa den anden Side se vi Programmet af 1164 svigtes endog af dem, i hvis Interesse det nærmest skulde ligge at holde det oppe. Der frembød sig efter Sverres Død gunstige Lejligheder til at drage det frem paanyt, og vi se ogsaa geistlige og verdslige Stormænd prøve paa at gjøre dette; men det sker uden Kraft, uden Sammenhæng, — ligesom med en ond Samvittighed, ad Bagveje, underhaanden, ved Intriger i det Smaa. Det er tydeligt heraf, at de Grundsætninger, som dette Program havde søgt at gjøre gjeldende, stod altfor meget som noget fremmed og uensartet ligeoverfor de raadende Retsforestillinger til at kunne samle et tilstrækkelig talrigt Parti om sig, uafhængigt af de rent personlige Hensyn, hvori de fra først af havde fundet Støtte. Det er, med andre Ord, tydeligt, at Sverre, — saa upopulær end han selv personlig var og blev, — alligevel ved sit System repræsenterede den rette fremadilende Hovedstrøm i den norske Stats Udvikling, medens den Bevægelse, der hævede Magnus Erlingssøn paa Thronen og i Sammenhæng dermed opstillede en ny Statsret, nærmest maa opfattes som en Bagevje eller en Strømning paa Overfladen, trods de sterke og udbredte Sympathier, af hvilke Magnus personlig blev støttet.

Vi have i det Foregaaende noksom fremhævet, at Magnus Erlingssøns Kongedøme var noget mere end et Verk af blot tilfældige eller personlige Kombinationer, at Overenskomsten af 1164, skjønt den i Formen synes ensidig beregnet paa at hæve Hierarkiet, alligevel maa opfattes som Udtryk for en virkelig Alliance mellem verdslige og geistlige Stormænd, at Geistlighedens Stræben efter at unddrage sig sit gamle Afhængighedsforhold til Kongedømmet fandt Støtte i en bestemt aristokratisk Partitendents. Vi have seet, hvorledes denne Tendents allerede fra Begyndelsen af greb ind i Thronfejderne efter Sigurd Jorsalfarers Død, hvorledes den stadig traadte sterkere frem under disse, og hvorledes den ved Magnus Erlingssøns Ophøjelse paa Thronen synes at have vundet fast Grund under Foden: det nye Kongedøme var Lendermandsætternes eget Verk, udgaaet fra deres egen Midte, og de nye Successionsregler aabnede Udsigt til at fastholde det eller endog drage det stadig

dybere ind i det Afhængighedsforhold, hvori det allerede ved sin Oprindelse var stillet til de geistlige og verdslige Stormænd. Det kommer ogsaa, som før sagt, tilsyne i den opofrende Udholdenhed, hvormed Landets allerfleste højbyrdige Ætter holdt fast ved Magnus Erlingssøn, at de have havt en Følelse af, at hans og deres politiske Interesse faldt sammen. Men efter Magnus's Fald indtraadte der en Forvirring i deres Rækker, som aldrig siden blev raadet Bod paa. Partiet lod sig ikke mere rekonstruere. Dets Fane blev atter rejst; men kun en Del af Aristokratiet samledes om den; hos mange øvede Respekt for den bestaaende Orden eller Hensyn til private Interesser eller bygdepatriotiske Sympathier og Antipathier saamegen Indflydelse, at de holdt sig udenfor eller slog sig til den anden Side: Modsætningen mellem Aristokrati og Demokrati, mellem «göfugmenni» og «Stavkarle» blev en stadig mindre udpræget; Modsætningen mellem Vikverjer og Thrønder traadte til Gjengjæld saameget skarpere frem. Man ser, at, om end et Slags esprit de corps havde udviklet sig hos den Kreds af Ætter, der stod igjen som en Rest af Fylkestidens frodige aristokratiske Vegetation, og om end Adskillelsen mellem disse Ætter og det øvrige Folk stadig var blevet en skarpere, eftersom Opløsningen inden de fordums selvstyrende Smaasamfund gik videre, saa var dog denne esprit de corps langt fra sterk nok til at holde dem sammen paa en varig Maade og uanseet enhver Omvexling i de personlige Forhold; de vedbleve, trods den voxende sociale Afstand, alligevel at være knyttede ved sine Traditioner saa nøje til det øvrige Folk, at de ikke rigtig kunde gennemtrænges af Følelsen af at danne et eget Samfund inden Folket, der havde sine særskilte, klart fremtrædende politiske Interesser, og hvis Delta-gelse i det offentlige Liv udelukkende eller væsentlig blev bestemt ved Hensynet til disse, uden at paavirkes af den forøvrigt raadende Folkestemning. Men jo mindre en sliq levende og aktiv Standsfølelse havde udviklet sig hos de aristokratiske Ætter, desto mindre skikkede vare ogsaa disse til at overtage den Rolle, hvortil Overenskomsten af 1164 aabnede dem Adgang, desto mindre rimeligt er det, at det vilde have kunnet lykkes dem, eller engang at det vilde have faldet dem ind at benytte de nye Sukcessionsregler til at vinde Plads som særskilt Statskorporation og til at omdanne Kongedømmets Væsen i Overensstemmelse med egen politisk Fordel, men i Strid med den raadende Retsopfatning.

kun til Spot. Langt mere Ære vil jeg have af at hede Bonde, saa at man, naar Bønderne komme sammen, skal sige, at Høgne er den ypperste af dem.» Og Kongen fandt, heder det videre, at dette var storsindet og forstandigt talt, saa de skiltes ad i megen Kjærlighed.¹ En saa skarp Grændse drog Opinionen mellem Lendermandsætterne paa den ene Side og endog de anseligste Bondeætter paa den anden, og denne Grændse have Kongerne kun undtagelsesvis, i Tilfælde af sært fremragende Fortjenester eller andre sært gunstige Omstændigheder, kunnet prøve paa at overskride. Der nævnes heller ikke i Kilderne for Tidsrummet indtil Borgerkrigenes Begyndelse eller indtil Midten af det 12te Aarhundrede mere end nogle ganske enkelte Exempler paa, at Lendermandsverdigheden er bleven givet til Mænd, som ikke hørte til de lenderbaarne Ætter, og Maaden, hvorpaa en slig Ophøjelse lejlighedsvis omtales, viser ogsaa, at den har været anseet som noget, der stred mod Skik og Brug og derfor var skikket til at vække Opsigt.² Forsaavidt som man er istand til at følge Slægtskabsforholdene op gjennem Tiden, viser det sig, at Lendermændene paa Erling Skakkes og Magnus Erlingssøns Tid fremdeles fordetmeste tilhørte de samme Ætter, der allerede møde os som de herskende paa Olaf den Helliges Tid eller endnu tidligere: det er Giske- og Bjarkømændene, Repræsentanter for den urgamle Arnungeæt; det er Erling Skakke selv, der stammede i ret nedstigende Mandslinje fra Erlend af Gerde, Lendermand paa Olaf den Helliges Tid, og i Sidelinjen fra Jarlerne Haakon Sigurdssøn den Mægtige og Orm Eilivssøn;³ det er Medlemmer af den gamle Herseæt paa Aurland i Sogn eller af Hørdekaares Æt paa Hørdeland og Rogaland o. s. v. Man faar overhovedet et Indtryk af, at det Aristokrati, der omgav det norske Kongedøme og delte dets Magt og Glands, gjennem Aarhundreder har udgjort en i Hovedsagen uforandret og uforanderlig Kreds. Det fornyedes ikke af Samtidens offentlige Liv; der var ikke i Stats- eller Kongetjenesten aabnet en Bane, ad hvilken en ny Æt kunde hæve sig til aristokratisk Rang i Samfundet. Overalt stod de gamle Ætter iverjen. Kongerne vare ved sin politiske Interesse eller ved den raadende Opinion nødte til at støtte sig til dem og til

¹ *Flateyarb.*, III. S. 349.

² Jvfr. *Hskr.*, *Saga Sig.*, *Eyst. ok Ol.*, Cap. 30 om *Ottar Birting*.

³ *Munch*, *N. F. H.*, II. S. 453.

at søge sine Raadgivere og Tillitsmænd blandt dem og udelukkende blandt dem. Ikke blot Lendermandsverdigheden, men ogsaa, som det synes, alle de mere anselige Poster inden Hirden vare sedvansmæssig blevne forbeholdte dem; Magnus Erlings-søn taler, som vi nylig have nævnt, om det Tab, han havde lidt af «hundrede lenderbaarne Hirdmænd», og et Sted i Frostathingsloven, der forudsætter Muligheden af, at Ingen Bondesøn findes inden Hirden,¹ tyder endnu mere bestemt paa, at ialfald dennes fornemste Klasse, de egentlig saakaldte Hirdmænd, i Regelen har været rekrutteret af de lenderbaarne Ætter. Disse kunne altsaa paa en Maade siges at have dannet en tæt Ring omkring Kongen; de isolerede ham fra det øvrige Folk, men isolerede derved tillige sig selv og standsede det frie Saftomløb, uden hvilket ingen herskende Klasse, ingen politisk eller social Institution i Længden kan bevare sin Livskraft.

Ogsaa Herserverdigheden havde været arvelig; ogsaa Hersætterne havde altsaa i en vis Forstand udgjort en Kreds for sig. Men disse Ætter vare dog tillige, saalænge Fylkesforfatningen endnu stod ved Magt, Spidserne af talrige aristokratiske Konfoederationer, som hver for sig levede sit eget Liv, og som hver for sig havde en ubrudt indre Sammenhæng fra det øverste og ned til det laveste Led; deres Magt hvilede paa det samme Grundlag, udsprang af de samme Kilder som de øvrige ansete Bondesætters; de levede blændt disse, delte deres Kaar og adskilte sig, trods sin overlegne Indflydelse, saa lidet fra dem i social Henseende, at de ikke kunde anse det for under sin Stand at indgaa Egteskabsforbindelser med dem. Lendermandsætterne derimod bleve, ved at lægge Beslag paa de kongelige Verdigheder og Hædersposter, et Slags privilegeret Klasse; de laante Glands fra Hoffet, medens Høldsætterne bleve stillede i Skyggen, og de hævdedes derved saaledes over disse i ydre Fornemhed, at det maatte blive mere og mere sjældent, at de forbandt sig med dem. Men en saadan afsluttet og forholdsvist indskrænket Kreds af Ætter hjemfalder i Tidens Løb til en uundgaaelig fysisk Degenereren; den faar ikke tilstrækkeligt Tilløb af friskt Blod; Ætterne svækkes ved de mange indbyr-

¹ *F. L. IV. 4.* „Ef konungr kennir manni landráð þá scal hann nemna mann or hirð sinni til iamborinn mann þeim er máli á at svara. En ef leysingi á þui máli at svara eða þyrmslamenn, þá scal búanda sun nemna or hirð ef hann er til“

des Giftermaal; de smelte sammen, dø ud eller skyde stadig færre og færre Skud.¹ Man maa forestille sig, at disse Ætter, der siden umindelige Tider havde været de raadende i Landet, have udmerket sig fremfor det øvrige Folk ved Fornemhed og Finhed i Væsen og Udseende, at der hos dem har været udviklet og bevaret en Rigdom af Traditioner, en historisk Aand, hvorved de maatte være de egentlige Bærere af den nationale Kultur; men de ere tilsidst blevne bundne ved sine egne Traditioner; de have levet formeget i Fortiden og af Fortiden til at kunne følge rigtig med under forandrede politiske Forholde eller rigtig fyldestgjøre de Krav, som en nyere politisk Udvikling stillede til dem. Medens de i Ætstorhed og traditionel Kultur stod over den Adel, der siden det 12te Aarhundrede begynder at optræde i Danmark og Sverige, og som havde sin væsentlige Rod i Stats- eller Kongetjenesten, have de staaet tilbage for den i Bevægelighed og Evne til at repræsentere Staten ligeoverfor de mange smaa Organisationer, der maatte sønderbrydes og sammenlæstes, for at en virkelig national Sammenhæng kunde tilvejebringes. Den danske og svenske Adels Magt var fra først af Embedsmagt —, en Udstraaling af Kongedømmet og intet andet, en Repræsentation af Kongen ligeoverfor Folkets selvstyrende Kredse; den stod følgelig ikke i noget, enten hemmeligt eller aabenbart, Oppositionsforhold til den nyere, med den ved Kongedømmet og den nationale Stat betegnede Civilisation sammenhængende Tingenes Orden; den tilhørte tvertimod denne ved selve sin Oprindelse og kunde derfor ogsaa voxe og udvikles med den. Lendermandsaristokratiet derimod stammede fra en anden Rod; Grundlaget for dets Magt laa udenfor den nyere Tingenes Orden, stod i en Modsætning til denne, der aldrig ganske kunde udjævnes; det havde kunnet bøje sig for den; det havde kunnet søge en Erstatning for den lokale Selvstyrelses synkende Betydning ved en livligere Deltagelse i Statsstyrelsen; det havde kunnet søge at beherske Staten ved at drage Kongedømmet ind i sin Interesse; men helt at gaa op i denne, helt at omdanne sig til en Statskorporation, formaaede det ikke uden at opgive sig selv. Det havde i Løbet af det 11te og 12te Aarhundrede

¹ Et Indtryk af en saadan Sammensmeltning eller Uddøen af de fornemme Ætter ved det 12te Aarhundredes Slutning give de Slægttavler fra Søndermøre, der have hørt til Indskuddene i Fagrskinna. Se *G. Storms Afh. om disse (Chr.a Vid.-Selsk. Forh. 1875), S. 18.*

efterhaanden indtaget en Stilling, saa at sige, med den ene Fod i den nye Tingenes Orden og den anden i den gamle; dette var Begyndelsen til Enden; videre kunde det ikke tøje sig, medens Udviklingen uafngaaelig førte videre. Den nye Tingenes Orden, der stod i Sammenhæng med Kristendomen og den almeneuropæiske Civilisation, var den sejrende; den maatte vedblive at drage sine Konsekventser; og naar disse Konsekventser overskred en vis Grændse, maatte Lendermandsaristokratiet ophøre at eksistere som saadant; det kunde da alene fortsætte sin Tilværelse som Elementer, Raastoffer for en ny Adel, af en helt forskjellig Karakter, bygget paa Ruinerne af det gamle Folkeliv.

Vi have fremhævet, at Lendermandsætterne maatte stræbe at knytte sig saameget nærmere til Hoffet, at de maatte verdsætte saameget højere sit Monopol paa de kongelige Vejtsler og Verdigheder, jo mere deres til den lokale Selvstyrelse knyttede Høvdingmagt blev undergravet. Men paa den anden Side var dog denne Høvdingmagt en Betingelse, uden hvilken hint Monopol ikke i Længden kunde hævdes. Det var Hensynet til de gamle Storætters ledende Indflydelse hos Hjembygdens Bønder, der gjorde det til en Nødvendighed for Kongedømmet at omgive sig med dem. Eftersom denne Indflydelse sank, blev ogsaa Kongen friere i Valget af sine Raadgivere eller Hirdmænd; det blev ham lettere at sprengte den Kreds, som Storætterne havde slaaet om ham, og det kunde da heller ikke vare saa længe, inden han benyttede sig af den saaledes vundne Frihed. Man har plejet at lægge megen Vegt paa den nedbrydende Virkning, som det maatte have for Lendermandsaristokratiet, at Sverre indtrængte i dets Rækker mange af sine Tilhængere, — lavbyrdige Eventyrere, som ikke havde nogen nedarvet Indflydelse eller Hengivenhed hos Almuen at støtte sig til. Men dette Sverres «Pairsschub» kan dog kun være bleven muligt eller effektivt derved, at der allerede havde aabnet sig store Huller inden Kredsen af de gamle Ætter, og at disse Ætter ikke længer, som før, beherskede Folkemeningen: ellers vilde det have gaaet de nybakte Lendermænd efter Høgne Langbjørnssøns Udsagn: deres Titel var bleven dem til Spot og ikke til Hæder, og den aristokratiske Opinion vilde have været mægtigere til at trykke dem ned end det kongelige Magtsprog til at ophøje dem. Det samme gjelder nu ogsaa om de øvrige Foranstaltninger i demokratisk Retning, der kan føres tilbage til Sverre. Han tilegnede

sig gennem Forbedringer i Embedsverket en stor Del af Retsplejen og af den lokale Administration, som tidligere havde hørt under de store Ætter og været den rette Grundvold for deres Anseelse; men han fortsatte derved kun, — som i det Foregaaende paavist, — hvad en spontan Udvikling allerede længe forud havde begyndt eller forberedt, og det var denne Sammenhæng, der gav hans Foranstaltninger deres varige Betydning.

Det er, med andre Ord, umiskjendeligt, at Sverres Optræden og Sejr over Aristokratiet, trods alt det Voldsomme, Uventede, ligesom udenfra Indbrydende, i dens Karakter, alligevel kun har tjent til at fremskynde en Bevægelse, som, ogsaa uden den, vilde have ført til et væsentlig lignende Resultat. Var Magnus Erlingssøn og hans Æt bleven siddende paa Thronen, havde vistnok de gamle Storætter kunnet bevare sin dominerende Stilling noget længere og bedre. Magnus selv og hans nærmeste Efterfølgere maatte have følt sig saavidt forpligtet ligeoverfor dem, at de havde ladet dem sidde i Fred i de kongelige Vejtsler og Verdigheder, og at de havde vedblevet saavidt muligt at søge Raad og Støtte hos dem. Men den indre Opløsning kunde dog derved ikke i Længden have været standset. Ætterne vilde alligevel efterhaanden have døet ud eller smeltet sammen; den selvstændige Grundvold for deres Magt vilde alligevel have vedblevet at smuldre hen; Lendermandsverdigheden vilde alligevel have skrumpet ind til en blot Hof- eller Embedstitel.

Og uden et nogenledes kraftigt og selvstændigt Aristokrati som Forbundsfølge skulde Geistligheden ikke have formaaet at drage Konsekventserne af den i 1164 grundlagte nye Statsret. Vi have seet, hvor sterke Vaaben denne Statsret lagde i de geistlige Stormænds Haand ligeoverfor Kongedømmet, og for disses Vedkommende var det ganske vist langt mindre sandsynligt end for deres verdslige Forbundsfællers, at de vilde have ladet nogen Fordel gaa fra sig af Mangel paa Sammenhold eller klart bevidste og bestemte Partiformaal. Men der skulde sterke Hænder til at bruge disse Vaaben; det var ikke nok, at Loven gav en Rettighed; den maatte tillige indtil en vis Grad have Støtte i Opinionen for at blive mere end en blot Form; en saa stor og med den nationale Statskik saa lidet stemmende Rettighed som den, der var indrømmet Kirkefyrsterne i 1164: — at sidde til Doms over Thronarvingens moralske Verdighed, at foreskrive

ham Betingelser eller negte ham den Plads, hvortil han var født og baaren, — vilde det alene have kunnet nytte dem at gjøre gjeldende under Forudsætning af, at de havde havt et vel disciplineret, af den hierarkiske Aand gennemtrængt Presteskab til sin Raadighed, og at Kirkens og Geistlighedens Magt over Folkets Sind havde været en stor og fuldt befæstet. Og hvor langt det var fra, at denne Forudsætning fandt Sted, viser Sverres Historie paa det klareste. Ligeoverfor denne «frafaldne Prest», hvis Fødsel og Fortid var indhyllt i Mørke, og som var Gjenstand for en almindelig og dybt indgroet Uvilje, syntes Kirken at indtage en saa gunstig Position som vel muligt, og ligeoverfor ham bragte den alle sine Virkemidler i Anvendelse, uden at det dog frugtede noget. Selve de Oprørsflokke, der rejste sig i dens Navn, viste ved sin Holdning, hvor lidet den og dens Interesser i Virkeligheden havde at betyde. De kirkelige Straffedome prellede af paa Folkets religiøse Indifferentisme eller bleve virkningsløse formedelst Presteskabets Mangel paa hierarkisk Disciplin.

Sverre nedlod sig til et ligefremt Falskneri for at afbøde Indtrykket af en pavelig Banstraale; men da Sandheden kom frem og Banstraalen udslyngedes paanyt og med større Kraft, vakte den dog øjensynlig saa liden Skræk, at man næsten maa tro, at Sverre i Utrængsmaal har grebet til et saa uverdigt Middel. Det lader ikke til, at det af Paven paabudne Interdikt nogensteds er bleven strengt gennemført eller overholdt, eller at nogen almindelig Lukning af Kirkerne og Ophør af Guds-tjenesten har fundet Sted.¹ Presterne vedblev, som det synes, i Regelen at fungere roligt videre, ubekymrede om de pavelige Trudslar mod dem, der «til deres Sjæles Fortabelse holdt fast ved Sverre»; de levede formeget blandt Bønderne, vare forlidet Prester og formeget Bønder selv til at skille sine Interesser fra det øvrige Folks. Det er overhovedet tydeligt, at de aandedige Betingelser for en højt rejst og sterk hierarkisk Bygning savnedes i Norge. Hierarkiet var en af det middelalderiske Kristenlivs nødvendige Ytringsformer, — derfor ogsaa en Maalestok for dette Livs Styrke og Inderlighed. Jo dybere Kristendommen var rodfæstet, jo større dens Magt over Folkets Sind, desto højere kunde dens Tjenere hæve sig, desto mere gennemført kunde deres Organisation som særskilt Stand blive, desto

¹ *Keyser, Kirkehist., I. S. 305—6. Munch, N. F. H., III. S. 346—47.*

bedre kunde det lykkes dem at hævde sig en uafhængig eller herskende Stilling ligeoverfor de verdslige Statsmyndigheder. Den middelalderske Kirke blev ikke rig eller mægtig for intet.¹ I en stor Del af Europa havde den gennem Aarhundreder staaet paa Vagt mod barbariske Voldsherskere og tøjlet deres Lidenskaber; den havde været et Asyl for de Undertrykte og frembudt Billedet af Fred og Orden midt under det allevegne raa-dende Anarki; ved den vare forødede Landstrækninger atter blevne opdyrkede, ved den var et højere Aandsliv bleven vedligeholdt, og fra den var der kommet Trøst og Haab til Menneskene under Forholde, da Livet for de Fleste næsten maatte være blevet en utaalelig Byrde. Dens Belønning stod ogsaa i Forhold til disse Fortjenester. Men hvor ubetydelig var nu ikke, sammenlignet hermed, den Rolle, som var tilfaldet Kirken i Norge, — i et velordnet og fastgrundet Samfund, som aldrig undergik nogen voldsom Omvæltning, og hvor de sociale Uligheder ikke vare saa store eller ialfald ikke kunde føles saa trykkende, fordi de vare opstaaede ved en mere jævn Udvikling; — hvor fattige maatte ikke, sammenligningsvis, de Livskilder være, af hvilke den skulde næres, hos et Folk som det norske, hvis Kristendom, indført ved et Magtsprog, blev befæstet ved Lovlydighed og Respekt for den fuldbragte Kjendsgjerning, og som var for frit og sterkt, for lidet bøjet af Ulykken til at kunne være synderlig modtageligt for religiøse Rørelser eller til at kunne sætte rigtig Pris paa de kirkelige Trøstemidler! Det er aabenbart, at det ikke kan have været saa farligt med den «farlige Højde», hvortil Hierarkiet i Norge havde opsvunget sig ved Erkebiskop Eystein: det vilde ikke have været istand til at holde sig paa den. En klog Benyttelse af heldige Omstændigheder havde kunnet hjælpe den norske Kirke til en i formel Henseende dominerende statsretlig Position; men Evnen til at udfylde og exploitere denne Position var noget, som intet Held og ingen tilfældige Omstændigheder kunde give.

¹ *H. Taine, Les Origines de la France contemporaine, I. S. 8:* „Ne croyons pas que l'homme soit reconnaissant à faux et donne sans motif valable; il est trop égoïste et trop envieux pour cela. Quel que soit l'établissement, ecclésiastique ou séculier, quel que soit le clergé, bouddhiste ou chrétien, les contemporains qui l'observent pendant quarante générations ne sont pas de mauvais juges; ils ne lui livrent leurs volontés et leurs biens qu'à proportion de ses services, et l'excès de leur dévouement peut mesurer l'immensité de son bienfait.“

Sverre opstillede ligeoverfor de hierarkiske Krav paa et ligefremt Supremati for Kirken over Staten en Lære om Kongedømmets guddomelige Oprindelse og udledede heraf, at Forholdet mellem Stat og Kirke var et engang for alle af Gud selv ordnet, som ikke maatte forandres til Fordel for nogen af Parterne, at Statens Ret inden de engang opdragne Grændser var en ligesaa ubetinget som Kirkens, at Biskopperne efter Guds egen Anordning vare henviste til det rent aandige eller geistlige Omraade, medens den styrende Myndighed i alle verdslige Anliggender kun tilkom Kongen. Vi have omtalt, at denne Lære for en Del kan føres tilbage til Impulser fra Europas ledende Lande, hvor man havde begyndt at opstille lignende Principer i Modsætning til den pavelige Kuries theokratiske Stræben. Men saa klart formuleret, saa konsekvent gennemført som i Sverres Stridsskrift og hele Holdning ligeoverfor Geistligheden, møder den os først meget senere i det øvrige Europa.¹ Vi maa heri vistnok se et Vidnesbyrd om Sverres overordentlige personlige Begavelse. Men vi maa paa den anden Side ikke glemme, hvorledes Opgaven var lagt ham tilrette ved det norske Kongedømmes ejendommelige Traditioner, og hvorledes han, idet han syntes at foregribe en almen europæisk Udvikling, dog væsentlig drog Konsekvensen af en særlig norsk. Man kan tvivle paa, at den Stamtavle er rigtig paalitlig, hvorefter han i lige Karllæg stammede fra Harald Haarfagre; men er den physiske Sammenhæng usikker, er den aandige saameget vissere; aandigt stammede han fra Harald Haarfagre, Olaf Tryggvessøn og Olaf den Hellige og blev deres legitime Efterfølger, idet han fortsatte det af dem grundlagte Verk. Skjønt hans monarkiske Lære indeholdt noget Nyt, noget for den norske Statsret hidtil Fremmed, et Laan fra Doktrinet, der havde Kurs i andre Lande, kunde han dog til Støtte for den beraabe sig paa den hellige Olafs Lov, der var bleven det staaende Udtryk for de nedarvede nationale Retssedvaner; det Nye fremstillede sig i uadskillelig Forbindelse med det Gamle; Forestillingerne om Kongens af Gud forlenede Myndighed, hans Eneret til at styre Staten og Forpligtelse til ogsaa at føre det øverste Tilsyn med de kirkelige Anliggender var paa det bedste forberedet ved de historiske Erindringer, der knyttede sig til det norske Kongedømme, hvis mest fremragende Repræsentanter

¹ Se Zorn, *Staat und Kirche in Norwegen*, S. 125—127.

havde været Folkets Apostle, og ved hvem paa engang den nationale Stat og den kristne Kirke vare blevne grundlagte.

Dette Kongedøme fik fra først af en voldsom Karakter, fordi det maatte rydde sig Rum paa Bekostning af et mægtigt Ættearistokrati, der var voxet op med den hedenske Stamme-forfatning; men det havde Støtte paa den ene Side i Nordmændenes vaagnende Nationalfølelse ligeoverfor Daner og Svear og paa den anden i de raadende europæiske Statsideer, og dets Sejr blev derfor ikke en blot midlertidig Forstyrrelse i den bestaaende Orden, men Begyndelsen til en ny Udvikling, der stadig drog flere og flere af Folkets Kræfter til sig. Det fordrives, men vender atter tilbage og sejrer anden Gang endnu grundigere, fordi det i en endnu mere udpræget Forstand end første Gang repræsenterer den nyere europæiske Tidsaand derved, at det ligeoverfor Stammehøvdingerne, hvis Magt er støttet til den hedenske Religion, har knyttet sig til Kristendommen og antaget en kristelig-demokratisk Karakter. Aristokratiet samler sig paanyt; men det formaar ikke nu længer at stille sig i aaben Opposition til den af Kongedømmet indførte og repræsenterede Tingenes Orden; det søger at knytte sig til den og at gjøre Kongedømmet til Repræsentant for aristokratiske Interesser. Men denne Stræben var altfor meget i Strid baade med Aristokratiets egne Traditioner og med Kongedømmets til at kunne føre til noget varigt Resultat. Den oprindelige Modsætning gjør sig atter gjeldende med fornyet Styrke. Kongedømmet indtager paanyt den uafhængige Retsbasis, der var givet ved dets Oprindelse, og kommer derved atter i aaben Kamp med de gamle Høvdingætter; det gaar atter tilbage til sin religiøs-kirkelige Fortid for at møde de med Høvdingætterne forbundne geistlige Stormænd; det optager atter de demokratiske Tendentser, der laa i dets Væsen, og som allerede kom saa sterkt til syne under Olaf den Hellige; det hævder atter Statsenheden og den nationale Selvstændighed ligeoverfor Stammeaanden hos de aristokratiske Faktioner og deres Tilbøjelighed til at indgaa Forbund med Danmark. Det er atter, under Sverre som under Olaf den Hellige, Repræsentant for Ideer eller Tendentser, der have sin Rod i Kristendommen og den nyere europæiske Statsudvikling, i Modsætning til Magter, der ved sin Oprindelse tilhøre det gamle hedenske Samfundsvæsen; derfor er ogsaa denne gang dets Sejr en afgjørende, der har varige Følger for Landets senere Historie.

V.

Gjennemførelsen af Sverres System under Kongerne af hans Æt. — Den nyere Landslov.

De borgerlige Uroligheder vedbleve endnu i over en Menne-skealder efter Sverres Død (1202), men med stadig aftagende Styrke. Det er tydeligt, at Hovedkilden, hvoraf den politiske Partiaand hentede Næring, — Modsætningen mellem en monar-kisk-demokratisk og en hierarkisk-aristokratisk Tendents, — holdt paa at tørres ud. Denne Modsætning er fremdeles tilstede; vi se den fremdeles gjøre sig gjeldende som et Ferment; men dens Evne til at vedligeholde Gjæringen og sætte Lidenskaberne i Bevægelse synes stadig at svinde; Brodden brydes af den derved, at den ene Parts Overlegenhed fremtræder paa en altfor afgjort Maade, til at en aaben Kamp længer kan være mulig. Det strengt-monarkiske Parti udbreder og befæster sig stadig, trods uheldige ydre Forhold; dets Program fastholdes med urokkelig Konsekvents og gaar efterhaanden over til at blive det hele Folks. Paa den anden Side møde vi en uafhjælpelig Splittelse og Uklarhed; vi se den gamle Partirejsning fornyes ifølge rent tilfældige eller personlige Motiver, uden nogen bevidst eller klart fremtrædende Sammenhæng med de almene Tendentser, som fra først af havde fremkaldt den, og som alene kunde give den virkelig Betydning; vi se det hierarkisk-aristokratiske Program optages Gang efter Gang, under tilsyneladende overmaade gunstige Auspicier, uden at det dog formaar at vinde nogen Indgang eller samle noget talrigt og tætsluttet Parti om sig. Vi kunne i alt dette ikke miskjende en indre Udviklings Logik, der drager sine Konsekvents, uafhængig af alle tilfældige Omstændigheder.

Efter Sverres Død tog Birkebejnerpartiet hans eneste efterladte Søn *Haakon* til Konge, og denne søgte strax, overensstemmende med et Raad, som Faderen havde givet ham paa sit Dødsleje, at opnaa Forlig med Biskopperne, hvilket ogsaa lykkedes ham langt hurtigere og lettere, end man skulde have troet muligt efter den Holdning, som Kirken havde indtaget ligeoverfor Sverres Æt og Kongedøme. Forliget blev af Kong *Haakon* kundgjort ved et Brev, der aabnes med en rhetorisk stiliseret Skildring af, hvor sørgelig Tilstanden havde været i Landet i den nærmest forudgaaende Tid. «Større Plage, Nød og harmelig Strid», heder det, «har tynget paa os og vort Land nu i lange Stunder, end være burde, om Lykken var med os; ja, vi maa næsten sige, at dette Land er bragt til det yderste, hvis ikke Gud af sin Miskund vil unde os snarlig Hjælp; thi næsten alle de ere døde, som vilde vogte Landet og Landslovene med Retferdighed; men de leve igjen, som kun ville fremme Uret og Vranghed; Loven ringeagtes, og Ran raader; Uskikke voxer, og gode Seder tynes; Kvinder vanæres, Kirker opbrydes, og al Kristendom staar for Fald, hvis ikke Gud og gode Mænd give Raad, saa det kan blive bedre.» Og da nu alle disse Ulykker, efter hvad Brevet dernæst erkjender, «skrive sig fra den Uenighed, der har fundet Sted mellem Kongedømmet og Biskopperne», skulde man have ventet, at Kongedømmet havde maattet finde sig i at gjøre vidtgaående Opofrelser, at man havde maattet byde Biskopperne store Fordele, inden de vilde indgaa paa at vende tilbage og underkaste sig en Kongeæt, der havde stillet sig mellem dem og Maalet for deres politiske Ærgjerrighed, og hvis Legitimitet de saa aabent havde bestridt. Alligevel synes dog ikke dette at være blevet Tilfælde. Kong *Haakon* erklærer vel i sit Brev, at han «opgiver Trætten mellem Kongedømmet og Biskopsdømmet og indrømmer den hellige Kirke og de lærde Mænd al den Frihed, som dem tilkommer, hver især, efter hvad de hellige Skrifter vidne om deres og mine gjensidige Rettigheder, og efter hvad den hellige Kirke har havt fra ældre og nyere Tider, overensstemmende med hvad Kardinal *Nikolas* bestemte og de tre Konger *Eystein*, *Sigurd* og *Inge* besvore, saaledes som Kong *Eysteins* Brev bevidner og Kong *Magnus* stadfæstede saavel som min Fader med sit Brev, saa og efter hvad de Eder indeholde, der bleve aflagte for Legaten, da Jarlen (*Erling Skakke*) havde begyndt Trætte med Erkebiskop *Eystein* om den hellige Kirkes Friheder». Kongedømmet traadte

altsaa et Skridt tilbage fra den udfordrende Holdning ligeoverfor Kirken, som det havde indtaget under Sverre; men intet af de gamle Stridsspørsaal blev afgjort, endsige at der gjordes Kirken nogen ny Indrømmelse. De Udtryk, hvori Kirkens Friheder stadfæstes, ere, som man ser, holdte i en svævende Almindelighed, uden at noget specielt Punkt fremhæves eller nogen af de af Sverre for Kongedømmet hævdede Rettigheder bestemt opgives. Det heder, at Kirken og de lærde Mænd skulde have al den Frihed, som tilkommer dem efter hvad de hellige Skrifter vidne; men ogsaa Sverre havde paaberaabt sig de hellige Skrifter og i dem fundet Støtte for sin Opfatning af Forholdet mellem Kirke og Stat. Der henvises til Kardinal Nikolas's Bestemmelser, besvorne af Kongerne Eystein, Sigurd og Inge og stadfæstede ved Eysteins Brev; men, medens Geistligheden havde udtolket dette Brev eller disse Bestemmelser saaledes, at Kongedømmets Ret til at beskikke Prester og have en Stemme med ved Biskopsvalgene derved skulde være endelig opgivet, havde Sverre opstillet en anden Fortolkning, hvorefter denne Ret kun skulde være opgivet for visse særskilte Tilfælde, — et Stridsspørsaal, der altsaa fremdeles blev holdt aabent. Der henvises til en af Magnus Erlingssøn given Stadfæstelse, men ligeledes til et Stadfæstelsesbrev, som Sverre selv har udstedt, saa at herunder en for Geistligheden ubetinget gunstig Løsning af de omstridte Spørsaal umulig kan være forstaaet. Der tales om Eder, som bleve svorne for Legaten, da Erling Skakke ypede Trætte med Erkebiskop Eystein om den hellige Kirkes Friheder; men, hvad end disse Eder have gaaet ud paa, er det øjensynligt, at deres Paaberaabelse i denne Sammenhæng ikke har stort at betyde, da Haakon reserverer «sit Kongedømme og sin fulde kongelige Verdighed ubeskaaret» og henviser ikke mindre til Landsloven end til de «hellige Skrifter» som Retsnor ved Afgjørelsen af hvad der skal gjælde som Kongedømmets Ret. Kort at sige: det er en Vaabenstilstand, ikke et endeligt Opgjør, der har været tilbudt fra Kong Haakons Side, en Eftergift i Formen, ikke i Realiteten¹.

At Biskopperne gik ind paa at modtage et saadant Tilbud, og det uden Prutning eller Betænkning, maa synes dobbelt paa-faldende, naar man stiller sig for Øje de ydre Omstændigheder ved det Tidspunkt, da Forliget kom istand. Baglerne stod da

¹ *Keyser, Kirkehist., I. S. 321—24.*

fremdeles under Vaaben og havde en stor Del af Landet inde; Sverre havde endnu paa det Sidste behøvet al sin Energi for at klare sig ligeoverfor dem, og han, hvis personlige Egenskaber gjennem-saa lang Tid havde været det fornemste Vaaben, hvorved hans Parti holdt sig oppe, var nu falden fra. Det pavelige Interdikt hvilede fremdeles over Birkebejnerne og enhver Del af Landet, der holdt med dem. Den nye Konge, de havde givet sig, kunde vel ikke være saa forhadet, som Sverre havde været, og det blev ham muligt at indtage en mere forsonlig, imødekommende Holdning; men han var dog sin Faders Søn (til og med uegte Søn); han repræsenterede de samme Principer, den samme Thronfølgeorden, mod hvilken Hierarki og Aristokrati havde stillet sig; han hørte til den samme Ætlinje, om hvilken det blev paastaaet og troet, at den tilløj sig kongeligt Udspring; han var omgivet af de samme raa Eventyrere, hvis Magt havde været de fornemme Ætter en slig Torn i Øjet, og, medens hans Karakter maaske var mildere og havde færre uelskverdige Sider end Sverres, er der ingen Grund til at tro, at han endog paa langt nær besad dennes overordentlige Hersker- og Krigerbegavelse, eller at han har været omfattet af sit Parti med en saa fanatisk Hengivenhed eller været Gjenstand for en saa ubegrændset Tillit. Det synes saaledes, som om der ved Sverres Død var fuld Opfordring for Biskopperne til at fortsætte Krigen, som om der nu havde aabnet sig de bedste Udsigter for dem til at gjenoptage Programmet af 1164 eller ialfald til at afnøde Modparten vidtgaaende Indrømmelser. Nu er det vel saa, at de efter en saa langvarig Udlændighed maa have længtes efter at komme tilbage til sine Sæder for at nyde sine Indkomster i Ro og Mag; men det maatte dog tillige være dem magtpaaliggende at komme tilbage paa saa gunstige Vilkaar som muligt, og ialfald deres Formand, Erkebiskop Eirik, havde vist en kirkelig Iver, der ikke tog Hensyn til personlig Fordel. Naar de alligevel havde det saa travlt med at komme til Fred og Forlig, at de løste den nye Konge og hans Tilhængere fra det over dem hvilende Ban uden at oppebie Pavens Samtykke og uden at betinge sig nogen særskilt eller sikker Fordel, kan det kun have været, fordi de sidste Tiders Erfaring havde aabnet deres Øje for Utilstrækkeligheden af de Hjælpe-midler, der stod den norske Kirke til Raadighed under en aaben Kamp. De havde været Vidne til, hvor lidet Folkestemningen lod sig paavirke af de kirkelige Straffedome; de maa have faaet

et Indtryk af, at Kirken var altfor lidet rodfæstet i Folkets Hengivenhed til at kunne rejse noget Parti paa egen Haand, og at de Partikombinationer, hvortil den engang havde kunnet støtte sig, vare sprengte for aldrig mere at fornyes. Lendermands-Aristokratiet, der for en Menneskealder siden havde staaet tilsyneladende saa enigt og sterkt, og i hvilket Geistligheden havde fundet en saa god Allieret, var nu nogenlunde ligelig fordelt mellem de stridende Parter, efter rent personlige eller bygdepatriotiske Hensyn. Dets esprit de corps havde ikke formaaet at holde Stand under Modgangen og Vexlingen i de ydre Forhold; paa den lod der sig ikke mere bygge. Hos Baglerpartiet, der fra først af blev dannet under Biskoppernes Auspicier, vare desuagtet de kirkelige Interesser skudte saa rent tilside, at det næsten kun er Navnet, der minder om en Sammenhæng med disse. Biskopperne kunde derfor finde det rimeligt at slutte en Separatfred, uden at tage noget Hensyn til sine fordums Allierede, hvis Sag ikke længer var deres. Imidlertid fulgte det af sig selv, at det, naar Haakon Sverressøn havde opnaaet en Udsoning med Kirken, blev dobbelt vanskeligt for hans øvrige Modstandere at holde sig, og det varede da heller ikke længe, inden ogsaa Baglerne faldt tilføde. Deres Konge blev dræbt ved Forræderi af sine egne Folk; Partiet opløste sig eller forlod Landet, og det samme Aar, i hvilket Sverre døde om Vaaren, var endnu ikke gaaet til Ende, inden hans Søn ingen Fiender længer havde at bekjæmpe.

Disse fredelige Udsigter forstyrredes ved Haakons pludselige Død. Hans eneste Søn var da endnu ufødt, og hans Mænd bleve derfor enige om at ophøje paa Thronen Brodersønnen *Guthorm*, der vel ikke var Kongesøn, men dog stammede fra Kongesætten i ret nedstigende Mandslinje. Guthorm var endnu kun et fireaarsgammelt Barn, og i hans Mindreaarighed skulde enkelte af de fornemste Birkebejnerhøvdinge, navnlig Sverres Systemænd *Haakon Galin*, raade for Landsstyrelsen. Herved vaktes Partikampen paanyt. Blandt Baglerne var der mange, som havde underkastet sig den milde fredelskende Haakon, men som i de nye Landsstyrere saa personlige Fiender, af hvem de kunde frygte, at de vilde misbruge Magten til at tilfredsstille gammelt Had og privat Hævnfølelse. Disse flygtede ved Efterretningen om det skete Kongevalg ud af Landet og søgte ned til Danmark, hvor de rejste Oprørsflokkene paanyt og kaarede sig en Konge. Men, ligesom det var rent ydre Grunde, der

fremkaldte denne nye Rejsning, saaledes synes den helt igjennem at have bevaret en blot og bar personlig eller privat og lokal Karakter. Baglerflokkene havde nu som før sit egentlige Tilhold blandt Vikverjerne og søgte nu som før Støtte i Danmark, idet deres Konge hyldede den danske Kong Valdemar som sin Overlensherre; forsaavidt blev Partiet sig selv ligt og fortsatte Traditionerne ligesaa Erling Skakkes og Magnus Erlingssøns Tid; de almene Partiformaal derimod, der engang havde været opstillede paa denne Side, — de aristokratisk-hierarkiske Tendentser, der fra først af havde fremkaldt Partiet, — skimter man neppe nok. Blandt Lendermandsætterne synes saamange at have holdt fast ved Sverres Kongedøme, hvis Legitimitet de havde anerkjendt, idet de sluttede sig om hans Søn, at man nu vistnok ikke engang i en udvortes Forstand kan tale om Baglerne som et mere aristokratisk Parti ligeoverfor et mere demokratisk, og ialfald traadte ikke den aristokratiske Tendents frem paa en iøjnefaldende Maade, som et Merke, hvorom man samlede sig, saaledes som under Kampene mellem Erling Skakke og Magnus Erlingssøn paa den ene Side og Sverre paa den anden. Ligesaalidt kunde Baglerpartiet søge nogen Støtte i de hierarkiske Interesser eller Tendentser. Birkebejnerne vare nu ikke længer bansatte, men ligesaa lydige Sønner af Kirken som Baglerne, og Striden mellem Kongedøme og Kirke var kommet til en foreløbig Afgjørelse, hvormed alle Vedkommende havde erklæret sig tilfredse. Blandt Biskopperne var det heller ikke andre end den ene Biskop Nikolas, der ogsaa denne Gang aabenbart tog Del i Baglernes Rejsningsforsøg; de øvrige holdt sig udenfor den hele Strid eller stod endog nærmest paa Birkebejnernes Side¹. Og Biskop Nikolas, som altid havde haft mere verdsligt end geistligt i sit Væsen, optraadte nu ligefrem som en Partihøvding af den allerlaveste Sort, for hvem det kun gjaldt Opnaaelsen af rent personlige, egoistiske Formaal. Han søgte at bringe det dertil, at Baglerne tog hans egen Systemson, *Philippus Simonsson*, til Konge, gennem hvem han da selv vilde blive den virkelig Styrende. Da han første Gang kom frem med denne Plan, stødte den paa en saa afgjort Modstand, at han nødtes til at lade den falde. Baglerpartiets øvrige Ledere og Bønderne i det Søndenfjeldske holdt fast ved Magnus Erlingssøns Æt og enedes om at give

¹ *Keyser, Kirkehist., I. 327—28.*

Kongenavnet til en foregiven Søn af Magnus, *Erling Steinvegg*, om hvem det imidlertid synes at have været ialfald de fornemste Høvdinger fuldkommen vel bekjendt, at han ikke var, hvad han udgav sig for at være, saa at de, — som en af dem siden udtrykte sig, — kun tog ham, fordi de nu engang skulde have en Konge at stille op mod Birkebejnerne¹. Biskop Nikolas maatte til en Begyndelse lade sig nøje med, at hans Systersøn blev Baglerkongens Jarl. Faa Aar efter derimod, da Erling Steinvegg var død, lykkedes det bedre for ham. Erling efterlod to Sønner, og Baglernes Krigsfolk vilde ogsaa helst tage en af disse til Konge; men hos de til Borgarthing forsamlede Bønder, hvem Biskop Nikolas havde paavirket, gjorde en anden Mening sig gjeldende. «Vi ville have en Konge, som vi kunne have Værn af», sagde de, «og dertil er nu den bedste Lejlighed, saasom vi her have Philip Jarl, Systersøn af Inge Haraldssøn, den bedste Konge, Landet i Mands Minde har havt, og bekjendt som en brav Mand; ham ville vi derfor give Kongenavn, om I samtykke deri». Og deres Mening blev den sejrende. Biskop Nikolas fik sit Ønske opfyldt; men hans Parti kom i et værre Uføre og dets Stilling blev mere ugrej end nogensinde før. Philippus Simonssøns Ophøjelse til Konge, medens begge Erling Steinveggs (uegte) Sønner bleve udelukkede, var vel paa en Maade i Overensstemmelse med den i 1164 vedtagne nye Statsret²; men herpaa kan neppe lægges nogen Vegt; Hensynet hertil har ikke kunnet have noget at betyde hos Baglerne, saaledes som dette Parti nu var sammensat. De raa Eventyrere, der efterhaanden vare blevne Partiets Kjerne, kunde ikke gjøre det aristokratisk-hierarkiske Program fra 1164 til sit og syntes næsten kun forsaavidt at repræsentere de ved Erling Skakke og Erkebiskop Eystein istandbragte Partikombinationer, som de holdt fast ved den samme Kongeæt, til hvilken hint Program var knyttet, og nu var ogsaa dette Baand overskaaret, saa at det nye Kongevalg, saalangt fra at give Partiet en mere prin-

¹ *Hdk. Hdk. Saga, Cap. 137, jvfr. Cap. 132.*

² Philippus stammede hverken paa mødrene eller fædrene Side fra den norske Kongeæt; hans Moder var, som man ved, en Halvsyster af Kong Inge, Datter af Dronning Ingerid i hendes Egteskab med Arne af Stodreim. Naar han alligevel skulde kunne komme i Betragtning som Kongsemne, maatte det være ifølge de i Gulathingens § 2 optagne „nymæle“, hvorved den private Arvegangsorden var bleven gjort gjeldende ogsaa for Thronsukcessionen.

cipiel Holdning, snarere maatte virke i en modsat Retning. Man har ogsaa i hvad der berettes om et Forslag, som Reidar Sendemand nogen Tid efter fremsatte, et paaafaldende Vidnesbyrd om, hvor rent personlig en Karakter Kampen nu havde faaet fra Baglernes Side, og hvorledes alle Principer og Traditioner, om hvilke de engang havde samlet sig, vare blevne forværkede. Kongesønnen *Haakon Haakonsson* var ved et Overfald kommet i deres Hænder, og Reidar foreslog nu for sine Partifæller at benytte denne gode Lejlighed til at vinde al Magten fra Birkebejnerne og faa det hele Folk paa sin Side. «Vi have nu i vor Vold», sagde han, «Sønnen af den Konge, som hele Folket elskede, og for hvis Afkom Birkebejnerne gjerne vilde ofre sit Liv. Hvad om vi nu tog ham til Konge, men gjorde den, vi hidtil kaldte vor Konge, til Jarl? Vi vide jo nok, at efter den hellige Olafs Lov er kun den ret Konge i Norge, der er Kongesøn, og ikke en Konges Dattersøn eller Systersøn, saadanne som dem baade Birkebejnerne og vi Bagler nu tjene. Det vilde ogsaa være den største Hæder for vor Høvding at have baade Riget og Kongen i sin Varetægt, og da kunde han med Rette kaldes baade Konge og Jarl». Forslaget var vist meget fornuftigt, naar det for Baglerhøvdingerne kun gjaldt Opnaaelsen af personlige Fordele; men det gik jo ud paa et fuldstændigt Brud med deres Traditioner og en Opgivelse af alt, for hvilket der fra deres Side havde været kjæmpet lige siden Erling Skakkes Tid: Drengen Haakon, som de skulde tage til sin Konge, var uegte Søn af Haakon Sverressøn og repræsenterede saaledes den gamle Arvefølgeorden og den forhadte Sverres Æt og Principer. Alligevel heder det, at Reidars Forslag faldt nok saa vel i Baglernes Øre¹, og at det kun blev opgivet, fordi flere fandt det upassende at fratage Philippus Kongenavnet, naar man engang havde givet ham det.

Ligeoverfor et Parti, som i den Grad havde tabt ethvert principielt Fodfæste, syntes hele Fordelen af at staa som den lovlige Ordens Haandhævere at maatte tilfalde Birkebejnerne. Paa deres Side blev den indre Sammenhæng dog nogenledes bevaret, her var en Æt og et Program, som ialfald Partiets Kjerne, Sverres gamle Birkebejner, holdt urokkelig fast ved. Men Birkebejnerne havde optaget inden sin Kreds nye Elemen-

¹ „þetta ráð lézt Böglum vel hugna“. — *Hdk. Hdk. S*, Cap. 5.

ter, som endnu kun i Navnet tilhørte den, og som havde bragt Spirer til Splid med sig. De geistlige og verdslige Stormænd, der havde gaaet Sverre eller hans Søn til Haande, og som vedbleve at staa paa den samme Side ogsaa efterat Baglerne anden Gang havde hævet Oprørsfanen, kunne i Regelen neppe have følt nogen synderlig Hengivenhed for den Sag, som de have sluttet sig til af rent praktiske eller personlige Grunde, og vedbleve vel i Hjertet at sympathisere med sine fordums Venner. Omstændighederne søjede sig dernæst saa, at ogsaa Birkebejnerpartiet foretog Skridt, hvorved det paa en Maade kom i Strid med sig selv. Guthorm Sigurdssøn døde kort Tid efter, at han var bleven tagen til Konge, og da det ikke var bekjendt, at der fandtes nogen anden Ætling af Sverre i Mandslinjen, besluttede man sig til at hæve *Inge*, Søn af Sigurd Munds Datter Cecilia i hendes Egteskab med den højbyrdige thrønderske Lendermand *Baard Guthormssøn*, paa Thronen. Man holdt sig altsaa saa nær til Sverres Æt som muligt; men den saameget paaberaabte Olaf den Helliges Lov, hvorefter kun Kongesøn skulde være Konge, blev dog brudt, og foruden Inge Baardsøn var der to andre Systersønner af Sverre og Dattersønner af Sigurd Mund, hvis Arveret var ligesaa god som hans, og som kunde synes uretfærdig tilsidesatte, nemlig Haakon Galin og Sigurd Kongsfrænde, af hvilke den første var meget yndet hos Krigsfolket, som helst vilde have havt ham til Konge, medens Bønderne i Throndhjem gjorde Udslaget til Fordel for Inge. Siden kom det op, at Haakon Sverressøn havde efterladt en Søn, hvem altsaa Thronen ubetinget tilkom efter Birkebejnerne egne Grundsætninger; men da havde Inge allerede faaet Kongenavn, og det Skete kunde ikke gjøres om igjen.

Saaledes var der Forvirring og Uklarhed paa begge Sider. Kampen havde ingen Mening længer og vedligeholdtes kun formedelst Hævdingernes personlige Fiendskab eller Ærgjerrighed eller de menige Krigeres Ulyst til at opgive det tilvante Eventyrer- og Røverliv. Den forandrede ogsaa sin Karakter i Overensstemmelse hermed; fra ingen af Siderne gik man frem med noget Alvor eller efter en bestemt Plan;¹ man lagde ikke an paa at møde hinanden og levere Slag, der kunde føre til en virkelig Afgjørelse, men kun at vinde saameget Bytte som muligt ved pludselige Overfald eller at drille hinanden og tilføje

¹ Jvfr. *Munch, N, F. H., III. S. 528.*

hinanden saamegen Skade som muligt ved Strejftog i det mindre. Det maatte blive et Ønske hos hele Folket udenfor dem, for hvem Fribytterlivet under de gamle Partifaners Dække var blevet en Levevej, at faa gjort en Ende paa disse Fejder, der syntes at have tabt alt Maal og Med, og en Fred lykkedes det da ogsaa tilsidst at faa istandbragt, en saadan, der svarede til det Uklare og Usikre i begge de stridende Parters Situation, idet Baglerkongen Philippus fik en Trediedel af Riget, nemlig Viken og Oplandene, og Kong Sverres eneste i hans Egteskab fødte Barn, Datteren Kristina, til Egte, mod at aflægge sit Kongenavn og erkjende sig som Vassal af Kong Inge, hvem han skulde være forpligtet til at følge inden og uden Lands, med hele sin Magt, om det behøvedes. Det var Biskop Nikolas, som var den egentlige Ophavsmand til denne Fred, og det var ogsaa de af ham repræsenterede rent personlige Interesser i Forbindelse med Stammeaanden hos Vikværjerne, — gjennem lange Tider Baglerpartiets væsentligste Foreningsbaand, — som ved denne Lejlighed gik af med Sejren. Men den herved tilvejebragte Tingenes Orden har øjensynlig ikke fra nogen af Siderne kunnet været betragtet som mere end blot provisorisk, — en Vaabenstilstand og ikke en virkelig Fred. Baglerne vedbleve vel, trods Aftalen, at kalde Philippus Konge og fandt sig tilfredse under hans milde Regimente, der næsten lader til at have havt Karakteren af et Slags Fællesstyrelse af de fornemste Høvdinger under hans eller vel snarere Biskop Nikolas's Forsæde.¹ Men saa tiltalende end dette kunde forekomme mange, vare dog nu Ideerne om Rigets nationale Enhed og Selvstændighed trængte altfor dybt ind i Bevidstheden, til at man kunde gjøre sig fortrolig med Tanken om, at en slig Deling skulde være noget endeligt, eller lægge an paa at faa den slaaet fast. Vikværjernes separatistiske Tendenser ligeoverfor det øvrige Norge vare desuden historisk knyttede til de danske Krav paa Overhøjhed over Landet, og denne Sammenhæng var nu bleven opløst. Idet Philippus gik Inge Baardssøn til Haande, brød han med den danske Konge, som hvis Vassal han vistnok fra først af optraadte. Han og hans Mænd erkjendte Rigets Enhed som den lovlige Tingenes Orden og det Herredømme, som var bleven ham tilstaaet over en Del af samme, som et midlertidigt Brud paa Regelen, der skulde ophøre, naar man blev forligt

¹ Jvfr. *Munch, N. F. H., III. S. 590.*

om den rette Arvefølge. Birkebejnerne paa sin Side, som havde sin Styrke i det Thronhjemske, Rigets gamle Centrallandskab, og som altid havde søgt sin Styrke i at repræsentere den nationale Enhed, fandt sig kun nødtvungne i Delingen og vilde aldrig gaa ind paa andet, end at Inge Baardssøn var Landets Enekonge, medens Philipus kun var hans Mand, der ulovlig tiltog sig Kongetitelen, saa den var ham mere til Spot end til Hæder.¹ Paa begge Sider hyldede man i Grunden de samme Grundsætninger om Thronarvefølgen og Kongedømmet, eller man gav sig ialfald Mine af at hylde dem, tvungen af Hensyn til den raadende Opinion. Naar Baglerne fremdeles holdt paa sin Konge ligeoverfor Birkebejnerne, kunde de ialfald paaberaabe sig, at heller ikke denne var mere end Systersøn eller Dattersøn af en Konge og altsaa ikke opfyldte de ved Olaf den Helles Lov foreskrevne Vilkaar. Men under Olafs Lov henskjød baade Bagler og Birkebejner sig. Efterat det hele Land med saa stor Villighed havde underkastet sig Sverres Søn og denne i sin korte Styrelsestid havde vundet alle Samfundsklassers Yndest, kunde det heller ikke gaa an for Baglerne at gjenoptage de gamle Tvivl i Hensyn paa Sverres kongelige Byrd. Deres egen Konge havde søgt en Støtte for sin Magt ved et Giftermaal med Sverres Datter, og Biskop Nikolas knyttede store Forhaabninger for sin Æts Fremtid til denne Forbindelse, hvilke han udtalte for Systersønnen, idet han sagde: «Erkebiskoppen og jeg har overlagt, at I skal egte Kristina, Kong Sverres Datter; hun er af den bedste Æt her i Landet, og dersom det var saa vel, at I fik Sønner sammen, vil man nok ikke agte Afkommet af Baard Guthormssøn eller Folkvid Lagmand (Inge Baardssøns og Haakon Galins Fædre) synderlig højt». ² — Medens Splittelsen i det Ydre vedblev, syntes altsaa den indre Modsatning nærved at udjævnes. Begge de stridende Parter havde nærmet sig saavidt til at blive enige i Anerkjendelse af Sverres Æt og Principer, at det syntes klart, at den, der bedst repræsenterede denne Æt og disse Principer, maatte kunne samle Folket om sig og blive Situationens Herre. Og efterat det var bleven bekjendt, at Haakon Sverressøn havde efterladt en Søn, kunde det ikke være tvivlsomt, at han, efter Olaf den

¹ Fornm. Sög., IX. 198.

² Sag. Håk., Guth. ok Inga, Cap. 18. (Unger's Udg.).

Helliges Lov og ved at gaa ud fra Sverre, var nærmest Arving til Thronen og Riget.

Man plejede, som det siges i Sagaen,¹ at sammenligne *Haakon Haakonssøns* Barndomshistorie med Olaf Tryggvessøns. I Beretningerne om, hvorledes det etaarige Barn midt om Vinteren under allehaande Farer og Gjenvordigheder førtes fra Viken nord til Throndhjem, kommer der Træk tilsyne af Opofrelse og enthusiastisk Hengivenhed, der stikke af mod den Slaphed og famlende Uro, hvorved Tiden iøvrigt synes at være karakteriseret, og som allerede pege paa, hvor den rette Styrke og Sammenhæng laa. Under Rejsen over Fjeldet, heder det, samledes efterhaanden Folk fra mange Kanter til de Birkebejner, der ledsagede Kongesønnen, saa det tilsidst blev en hel Skare, og da det rygtedes nord til Throndhjem, at denne Skare nærmede sig, drog Kong Inge selv med hele sin Hird ud for at møde den. Han takkede Gud, heder det videre, fordi han saa kjærligt havde frelst Kongesønnen og ladet ham komme uskadt til Venner og Frænder, løftede ham selv af Hesten, kyssede ham og bød ham være sig og den hele Hird velkommen, hvorpaa han vendte tilbage til Byen med Drengen og hans Moder, hvem han beholdt hos sig og viste den største Godhed. Siden tog hans Halvbroder, Haakon Jarl, den unge Kongesøn til sig og viste sig ligeledes meget kjærlig mod ham og behandlede ham, som om det havde været hans eget Barn. Man skulde dog tro, at det maatte have været en alt andet end kjærkommen Sending for de to Brødre den, som Birkebejnerne havde bragt dem i denne Søn af Haakon Sverressøn, om hvis Tilværelse ingen ved Hoffet hidtil havde vidst noget; de maatte jo vente, at han vilde optræde som Thronprætendent og blive farlig for dem eller ialfald for deres Sønner; han var født udenfor Egteskab, efter Faderens Død, saa denne ikke havde kunnet anerkjende ham, og han var Frugten af en Forbindelse, hvorom kun nogle enkelte af Haakon Sverressøns Venner havde vidst Besked. Det syntes at ligge nær for Kong Inge og Haakon Jarl at stille sig tvivlende ligeoverfor Udsagnet om hans kongelige Byrd, der kunde berede dem saa store Vanskeligheder, naar det engang blev slaaet fast; men man finder ikke, at dette har faldt dem ind, eller at de overhovedet have prøvet paa at stille sig mod den enthusiastiske Bevægelse, der greb de gamle Birkebejner

¹ *Håk. Håk. S., Cap. 4.*

i deres Omgivelse ved Efterretningen om, at en Kongesøn var funden, en Ætling af Sverre i ret nedstigende Mandslinje; det er aabenbart, at denne Bevægelse har været saa sterk, at den rev dem selv med, eller at de ialfald ikke vovede andet end at lade, som om de delte den og fulgte den.

Det strengt-monarkiske, af Sverre samlede Parti havde saaledes fundet, hvad det alene syntes at behøve for at blive fuldkommen sejrende: et Kongesønne, der svarede til dets egne Krav. Alle «gamle Birkebejner» og alle de, der havde tilegnet sig Sverres Lærdome og holdt fast ved den af ham forfægtede Thronfølgeorden, saa fra nu af i Haakon Haakonssøn Landets fremtidige Konge. Men endnu fik denne Thronfølgeorden en Række Kampe at gjenemgaa, inden den trængte igjennem; endnu engang stillede de aristokratisk-hierarkiske Tendentser sig ivejen for den og prøvede paa at gjenoptage Programmet af 1164. Det var inden Birkebejnerens egen Lejr, at disse Tendentser nu først og fremst gjorde sig gjeldende, efterat Baglerpartiet var skrumpet ind til et Koteri med blotte bygdepatriotiske eller personlige Formaal for Øje. Mange tilhørte nu denne Lejr, som længe havde staaet fiendtlig mod den: Biskopper og andre geistlige og verdslige Stormænd, fordums Heklungere eller Bagler, som trods sin Overgang kun halvt eller slet ikke hylkede Sverres Æt og Principer. De havde opgivet Tanken om at bekjæmpe disse Principer aabenlyst; det havde vist sig, at de hierarkiske og aristokratiske Standsinteresser og den nye Thronfølgeorden, der gav Udtryk for disse, ikke formaaede at samle eller fastholde et tilstrækkelig talrigt Parti for en saadan Kamp; men de kunde endnu haabe at udrette noget for sit politiske Program ad Bagveje og ved Intriger. Og Udsigterne i saa Henseende syntes endog at tegne sig paa det bedste. Haakon Haakonssøn, om hvem den strengt-monarkiske Fraktion af Birkebejnerpartiet havde sluttet sig, og i hvem den saa sin rette Repræsentant, var endnu kun et umyndigt Barn og kunde i en Række af Aar ikke være mere end et blot Navn eller Haab for sine Tilhængere. Det fortælles, at de gamle Birkebejner længtes saa ivrigt efter at se ham voxen, at det tyktes dem at gaa for sent med hans Væxt, og at de jevnlig for Spøg tog ham to og to mellem sig og drog i ham, saa at det, som de sagde, kunde mone noget. Denne deres Længsel var saameget naturligere, som de følte sig tilside-

satte og oversete ved Kong Inges Hof.¹ Inge selv hørte ved sin fædrene Herkomst til Lendermandsaristokratiet, og hvorvel hans Fader allerede tidlig havde sluttet sig til Sverre, var dog Ætten nøje forbunden med mange af de andre Storætter, hvis Medlemmer fordetmeste havde fulgt Heklungernes og Baglernes Merke. Disse Forbindelser øvede vistnok Indflydelse paa Inge, saa at Hoffet under ham antog et mere aristokratisk Præg, end det havde havt under Sverre og Haakon Sverressøn, og saa at Veteranerne fra Sverres Tid skjødes tilside for Mænd af god Byrd, som først sent og uvilligt havde sluttet sig til Partiet, og som nu maatte synes dem at høste, hvad de havde saaget. Hans Halvbroder, Haakon Jarl, derimod holdt sig nærmere til Krigsfolket eller de egentlige Birkebejner og blev saa yndet hos disse, at han endog kunde haabe ved deres Hjælp at opnaa Kongedømmet for sig og sin Linje. Men ogsaa dette Forhold maatte forandres, efterat Kongesønnen Haakon var kommen til Hoffet. Der var nu intet at haabe for Haakon Jarl af de gamle Birkebejner; han maatte vende sig andetsteds hen med sine ærgjerrige Planer. Det er fortalt, at baade han og hans Broder viste stor Kjærlighed mod Haakon Haakonssøn; men hvad enten denne Kjærlighed var oprigtig eller frembykket, kunde det ikke være anderledes, end at de saa en Trudsel i den entusiastiske Hengivenhed, hvormed Birkebejnerne af Sverres Skole sluttede sig om det nye Kongesemne, og at de herved dreves til at søge en Støtte for sine personlige Interesser i en nærmere Forbindelse med Partiets geistlige og verdslige Stormænd, som ikke yndede Sverres Æt eller Principer. Haakon Jarl lod sig ofte forlyde med for sine Mænd, heder det, at han og hans Broder sad inde med den Arv, som rettelig tilkom Haakon Haakonssøn; denne Erkjendelse hindrede ham imidlertid ikke fra at arbejde paa at skaffe sin egen Søn Kongedømmet med Udelukkelse af den unge Haakon. Det lykkedes ham ogsaa at istandbringe et Arveforlig med Kong Inge, hvorved det bestemtes, at hvis en af dem døde uden at efterlade egtefødt Søn, skulde den anden, der overlevede ham, tage hele Riget; men efter begges Død skulde den nærmeste egtefødte Arving tage Riget og al anden Arv. Denne Overenskomst, der blev lyst paa Ørethinget i Nærværelse af flere af Biskopperne foruden mange andre Mænd, og hvorover der ligeledes blev oprettet et

¹ Jvfr. *Munch, N. F. H., III. S. 562—63.*

skriftligt Dokument, forsynet med Kongens, Jarlens og Biskoppernes Indsegl, var aabenbar beregnet paa at sikre Thronfølgen for Haakon Jarls Æt. Han havde nemlig en Søn, der var født i lovligt Egteskab; derimod havde Kong Inge kun en uegte Søn, der altsaa ikke skulde komme i Betragtning saalidt som den udenfor Egteskab fødte Haakon Haakonssøn. Hvad der bevægede Inge til at indgaa paa et Forlig, der syntes at stride saameget mod hans naturlige Følelse, var den ivrige Understøttelse, hans Broder fandt hos Biskopperne. For dem var ogsaa Istandbringelsen af dette Forlig en aabenbar Sejr; de fik herved omstyrtet den gamle Thronfølgeorden og delvis gjenoptaget Bestemmelserne fra Rigsmødet i 1164, hvorved der var bleven tilstaaet Kirkens Forstandere saa store Fordele, og som havde været de verdslige og geistlige Stormænds fælles politiske Program.¹ Saameget sterkere maatte Uviljen hos de gamle Birkebejner være over et Skridt, der gik saa afgjort mod de Grundsætninger, for hvilke Sverre og hans Mænd havde kæmpet. Det fortælles, at der i Haakon Jarls Hird var en gammel Birkebejn fra Sverres Dage, ved Navn Helge Hvasse, som elskede meget den unge Haakon Haakonssøn og plejede at give sig meget af med ham. Samme Aften, som hin Overenskomst var bleven lyst paa Ørethinget, vilde Kongesønnen efter Sedvane gaa til Helge og spøge med ham; men Helge stødte ham fra sig og bad ham pakke sig med de Ord: «Bort med dig; idag blev din Fædrearv dømt fra dig, og derfor bryder jeg mig ikke længere om dig.» «Hvor skete det, eller hvem gjorde det?» spurgte Haakon. «Det skete paa Ørething, og de, som gjorde det, var de tvende Brødre Kong Inge og Haakon Jarl.» «Vær ikke vred paa mig,» sagde da Gutten, som om han havde været en gammel forstandig Mand, «og bryd dig ikke det mindste om dette; thi denne Dom vil neppe staa ved Magt, da min Ombudsmand ej var tilstede for at svare paa mine Vegne.» «Hvem er saa din Ombudsmand?» spurgte Helge. «Det er Gud og den hellige Olaf,» svarede Haakon, «dem har jeg givet min Sag at varetage, og de skulle se paa mit Bedste baade ved Landets Deling og min øvrige Velfærd.» Da tog Helge ham i Fanget, kyssede ham og sagde: «Tak for de Ord, du der sagde; sligt er bedre talt end utalt.»

¹ Jvfr. *Keyser, Kirkehist., I. S. 331—32.*

Og alle de, som vare tilstede, undrede sig meget over den otteaarige Kongesøns forstandige Svar.¹

Man faar af dette og andre i Sagaen bevarede Træk af Haakon Haakonssøns Barndomshistorie en tydelig Forestilling om Tilstanden inden Birkebejnerne Lejr ved denne Tid. Man ser, hvorledes Partiet havde delt sig i to Fraktioner, — en aristokratisk-hierarkisk, hvem det lykkedes at drage baade Kongen og Jarlen ind i sin Interesse, hvis Stræben stod i Modsigelse med Partiets Traditioner, og som prøvede paa at liste sit tidligere politiske Partiprogram igjennem efterat have opgivet at kæmpe for det, — en anden, strengt-monarkisk, bestaaende først og fremst af Sverres gamle Birkebejner, der omgav Kongesønnen Haakon som med en Skjoldborg, saa at ingen turde forgribe sig paa ham, og vedbleve at se i ham sin fremtidige Konge uden at bryde sig om, hvad der blev forhandlet mellem Høvdingerne. For disse Birkebejner var den gamle Thronfølgeorden og Sverres monarkiske Principer bleven et Slags Religion, for hvilken de vare rede til at ofre Livet; af dem blev Partitraditionen fastholdt med urokkelig Konsekvents; de vidste, hvad de vilde, og turde være det bekjendt for alle og enhver, og det viste sig da ogsaa snart, at Styrken var paa deres Side, saameget de end bleve oversete af sine fornemme Partifæller.

Med det mellem Inge Baardssøn og Haakon Jarl afsluttede Arveforlig gik det, som Kongesønnen Haakon havde forudsagt: det fik ingen praktisk Følge. Haakon Jarl døde først af Brødrene, og hans svenske Frue drog umiddelbart efter tilbage til sit Hjemland med Sønnen, idet hun vistnok skjønnede, at der ingen Udsigter var for ham til at opnaa Kongeverdigheden, trods den til hans Fordel istandbragte Overenskomst. Kong Inge selv var sygelig og folkesky og lidet oplagt til politiske Makinationer. Han havde imidlertid en yngre Halvbroder, *Skule*, der traadte i Haakon Jarls Fodspor, og om hvem de aristokratisk-hierarkiske Tendentser atter kunde samle sig. Skule var Søn af Baard Guthormssøn i hans andet Egteskab med Lendermanden Erling af Kvidens Datter; han stammede altsaa hverken paa fædrene eller mødrene Side fra Kongeætten og havde efter den gamle Thronfølgeorden ingensomhelst Adkomst til at optræde som Kongsemne; men han var egtefødt

¹ *Håk. Håk. S., Cap. 8.*

og sin Broder Kong Inges nærmeste Arving efter den private Arvegang, som ved de paa Rigsmødet i 1164 vedtagne Artikler var bleven gjort gjeldende ogsaa i Hensyn paa Thronsuccesionen. Han hørte baade ved sin fædrene og mødrene Byrd til Aristokratiet; han havde et ærgjerrigt og foretagsomt Sind og var under Broderens langvarige Sygelighed den, i hvis Haand Styrelsen væsentlig kom til at ligge. Det var saaledes naturligt, at alle de geistlige og verdslige Stormænd, som endnu ikke havde opgivet Tanken om at faa omstyrtet den gamle, ved Haakon Haakonsson repræsenterede Thronfølgeorden og gjenoptaget Programmet af 1164, samlede sig om ham, og at han gjerne lyttede til deres Indgivelse, naar de åbnede ham en Udsigt til at naa Thronen.

Allerede i Kong Inges levende Live traadte Skule frem som Thronprætendent, idet han, da Broderen engang var falden i en haard Sygdom, sammenkaldte nogle af de fornemste Mænd i Hirden og forelagde dem det Spørsmaal, hvem man skulde tage til Konge, hvis den Ulykke skulde times, at hans Broder døde. Da man bad ham nævne, hvilke Personer han selv mente der kunde blive Tale om, svarede han: «Her er nu for det første Kong Inges Søn Guthorm, og det passer sig jo nok saa godt, at han bliver Konge efter sin Fader. Dernæst er jeg baade samfædre og egtefødt Broder af Kong Inge, og I vide, hvad Loven melder derom. Saa er der Haakon, Søn af Kong Haakon Sverressøn, og øster i Gautland er Knut, Søn af Haakon Jarl, hvis Adkomst til at komme i Betragtning I vel ogsaa kjende.» Man talte da frem og tilbage herom, indtil en gammel Birkebejnerhøvding, *Eyvind Prestmaag*, der hidtil havde bevaret Tausheden, rejste sig og sagde: «Det tykkes mig underligt, at I, der ere saa forstandige Mænd, kunne tale saaledes frem og tilbage om en Sag, der ligger saa klar for alle, som vide, hvad Ret er, og ikke vil lukke sine Øjne for Sandheden; det er jo aabenbart, at Kong Haakon Sverressøns Søn er ret Arving til hele Norge efter sin Fader, men hverken du, Skule, eller din Brodersøn eller Haakon Jarls Søn, ja han kunde endog, hvad Dag han vilde, om han var fuldmyndig, vise baade dig og Kong Inge ud af sin Fædrearv og sætte sig selv i Stedet.» Og da Eyvind havde givet denne Orskurd, heder det, var der ingen, som mølte mod, saa Raadslagningen dermed sluttede.¹

¹ *Hák. Hák. S., Cap. 11. Flateyjarb., III. S. 12.*

Skule opgav imidlertid ikke sine sørgjerrige Planer. Faa Aar efter, at hin Raadslagning havde fundet Sted, døde Kong Inge, og nu skulde det da komme til Afgjørelse mellem de to Fraktioner, hvori Birkebejnernes Parti havde delt sig. Alle gamle Birkebejner og alle de Mænd, der havde tjent under Sverre, sluttede sig sammen og bleve enige om at tage Haakon Haakonssøn til Konge. Skule, hvem Broderen kort før sin Død havde udnævnt til Jarl, gav sig for det første Mine af at ville have sin Brodersøn Guthorm; det var et Slags juste-milieu, der ikke stemte overens med den gamle Lov, da Guthorm vel var Kongesøn, men ikke som Haakon stammede fra Kongesætten i lige Mandslinje, og heller ikke med den nye Lov, da han var født udenfor Egteskab, som altsaa ikke kunde tilfredsstille nogen af Parterne og vel ogsaa kun blev opstillet for et Syns Skyld. Blandt Skules Venner var der derimod enkelte, som lod sig forlyde med, at han selv var nærmest til Kongedømet, saasom han var sin Broder Inges nærmeste Arving. Hvad disse paa-beraabte sig, var aabenbart Thronfølgeoven af 1164, og skjønt dette i Begyndelsen ikke blev sagt højt, saa kom det dog ud, saa det blev et almindeligt Samtaleemne og saa der herom «varð hinn mesti sveitardráttur».¹ Skules Tilhængere søgte at hjælpe sig ved Kneb og Krogveje. De vilde vinde Tid, medens den anden Part, der viste ligesaa stor Tillit til sin Sag som Troskab mod den, ønskede at faa det strax afgjort, hvem der skulde opstilles som Partiets Kongsemne. De gav til Paaskud, at man burde oppebie Erkebiskoppens Tilbagekomst fra en Visitatsrejse, og paa denne Maade lykkedes det dem ogsaa at faa Sagen draget ud i nogen Tid. Tilsidst bleve de gamle Birkebejner utaalmodige og lod paa egen Haand sammenkalde et Hirdstevne, hvor de anmodede Jarlen om at indfinde sig. Han turde ikke andet, og nu rejste en gammel Birkebejnerhøvding sig og erklærede paa sine Kammeraters Vegne, at de ikke længer vilde finde sig i nogen Opsættelse, at de allerede næste Morgen vilde have Thing i Kongsgaarden, hvor Kongesønnen Haakon skulde sidde i Højsædet hos Jarlen og faa Navn af Kongsemne, hvilket han saa siden skulde kaldes, indtil Ørethinget kom. Vægrede Jarlen sig herved, vilde de sætte sine Skibe paa Sænen og fare syd til Bergen og tage Haakon til Konge der, idet de lagde hans og sin Sag i Guds og den hel-

¹ *Hdk. Hdk. S., Cap. 14.*

lige Olafs Haand. Ligeoverfor et saadant Sprog var der ingen anden Raad end at give efter. Thinget blev da ogsaa holdt den næste Dag. Her skete nye Forsøg paa at faa Sagen udsat. Lendermanden *Gregorius Jonsson* af Blindheimsætten, som efter Magnus Erlingssøns Fald havde gaaet Sverre til Haande og var bleven ham tro under Baglernes Opstand, men som nu tog Skules Parti ligeoverfor de gamle Birkebejner, traadte op og ytrede sin Forundring over, at man vilde drive denne Sag med saa stor Voldsomhed. «Det vilde være bedre at oppebie Erkebiskoppen saavel som de øvrige Biskopper og de forstandigste Mænd i Landet og at indhente deres Raad, inden man afgjorde et saa vigtigt Spørsmaal». Vi høre Artiklerne fra 1164 klinge igjennem; det var øjensynligt dem, man nu atter prøvede paa at faa gjort gjeldende. Men Birkebejnerne vare urokelige. «Det høver ikke os Birkebejner,» svarede en af dem, «at bie efter Biskoppernes Ordgyderi i denne Sag; thi de bryde sig lidet om den hellige Olafs Love eller Landsens Tarv, naar det gjelder nogen af Sverres Æt. Vi vide desuden alle, at øster i Viken sidder Beglingerne med en stor Hær; faa disse at vide, at vi her sidde hovedløse eller endog indbyrdes uenige, ville de snart komme over os, og mange ville da staa dem bi, saasom de lærde Mænd just ikke ere vore Venner. Det er derfor vor bedste Raad at følge Kongeætten, saalænge Gud vil følge os.» Skules Parti fandt nu paa andre Udflugter; det hedte, at mange ikke følte sig overbeviste om, at Haakon virkelig var en Søn af Kong Haakon Sverressøn. Uden at lade sig opholde herved sendte imidlertid Birkebejnerne Bud rundt om i hele Thrøndelagen og lod tilstevne Ørething med en Maanedes Varsel, hvorhos de opnævnte nogle Mænd af sin egen Midte til at holde et vaagent Øje med Kongesønnen baade ved Nat og Dag. Ogsaa i Bergen optraadte det strengt-monarkiske Parti paa en lignende energisk og beslutsom Maade, da Efterretningen om Kong Inges Død var kommen did. Der blev affattet et Brev til Thrønderne i samtlige Gulathingsmænds Navn, i hvilket det udtaltes som disses Vilje: ikke at tjene nogen anden Konge end Haakon Sverressøns Søn, men at vove Liv og Gods for hans Skyld. Dette Brev overbragtes af *Dagfinn Bonde*, en af Veteranerne fra Sverres Tid, der lod det oplæse paa et Hirdstevne og dernæst selv holdt en Tale, i hvilken han under Birkebejnernes lydelige Bifald gjentog Trudselen om, at hvis ikke Haakon strax blev tagen til Konge i Throndhjem, vilde hans Venner følge ham

syd til Bergen. Kort efter kom den til Ørethinget fastsatte Dag, og den højere Geistlighed kunde endnu ved denne Lejlighed ikke afholde sig fra at lægge sin uvillige Stemning ligeoverfor Haakon for Dagen. Da Thinget var sat og man, efter Sedvane ved en ny Konges Antagelse, vilde lade den hellige Olafs Skrin bringe ud paa Thinget, for at Kongen paa dette kunde aflægge den højtidelige Ed til Folket, fandt man Kirken i Laas og fik Underretning om, at Korsbrødrene strengelig havde forbudt at bære Skrinet ud, under Bans Straf for den, der handlede mod Forbudet. Det var atter et Forsøg paa at standse den Strøm, der førte Repræsentanten for Sverres Æt og Grundsætninger frem, — ligesaa afmægtigt som alle de foregaaende. Man lod sig ikke bringe i Forlegenhed paa Thinget, men gav ligefuldt Haakon Kongenavn, og Thrønderne tildømte ham Land og Thegner og tilsagde ham undersaatlig Lydighed og Skyldighed ligesaa fast, som om han havde svoret dem Ed og de ham. Derpaa drog den unge Konge til Bergen, hvor han modtoges af nye Chikaner fra Skules og de med ham forbundne geistlige og verdslige Stormænds Side, men hvor ligeledes den store Mængde viste sig ham ubetinget hengiven, og hvor han paa et almindeligt Thing blev hyldet som Konge, saa at han nu i Navnet herskede over hele Norge udenfor den Del, hvormed Baglerne sad inde.

Vi møde overalt under disse Forhandlinger den samme Styrke og Sikkerhed hos den ene Part, den samme Lamhed og Mangel paa Tiltag hos den anden. De gamle Birkebejner optræde aabent og ligefremt, som Mænd, der have en urokkelig Overbevisning om sin Sags Retferdighed og en aldrig svigtende Tillit til dens endelige Sejr. Skules Tilhængere derimod intrigere og chikanere og søge at hjælpe sig ved at lægge alskens Hindringer ivejen for sine Modstanderes Enthusiasme. De tør ikke rigtig rykke ud med, hvad de ville, og hvad de ville er ogsaa altfor meget i Strid med den hele Sammenhæng, til at ikke deres Optræden maa blive merket af Uklarhed og Tvivlrådighed.

Medens de i det Udvortes vedbleve at tilhøre Birkebejnernes Parti, gjenoptog de politiske Grundsætninger og Tendenser, hvilke det, efter den historiske Sammenhæng, nærmest havde været Baglernes Sag at forfægte. Det maatte derfor ligge nær for dem at søge at komme til Forstaaelse med disse, og det er ogsaa udtrykkelig fortalt, at der foretoges Skridt i denne Ret-

ning. Skule Jarl sendte Mænd og Breve øst til Viken til Baglerkongen Philippus, inden endnu Haakon Haakonssøn var bleven hyldet som Konge i Bergen, og inden endnu en Aftale var truffen mellem ham og Skule om deres gjensidige Rettigheder, og Birkebejnerne af den gamle Skole fandt denne Ferd saa mistænkelig, at de gjorde Forestillinger derom for den unge Konge, som dog kun svarede hertil paa sin sedvanlige rolige og betænksomme Maade, at Jarlen vistnok var en saa forstandig Mand, at han forstod at vælge sine Venner. Under Forhandlingerne mellem Skules og Haakons Venner om, hvormeget af Riget hin skulde have at raade over som dennes Lehnsmænd, truede Skule med, at han, saafremt han ikke fik, hvad han gjorde Krav paa, vilde drage bort med hele sin Styrke og søge hen til dem, der nok vilde være villige til at opfylde hans Ønsker, — hvorved han aabenbart kun kan have sigtet til Baglerne. Og kort Tid efter indløb der Breve fra Philippus til Skule, i hvilke han krævede en Deling af Landet med denne, saa at de hver skulde have sin Halvpart; i modsat Fald truede han med at begynde Krig paanyt. Kong Haakon var ikke nævnt med et Ord i disse Breve; det ligger derfor nær at formode, at Fordringen ikke er kommet Skule uventet, men har været en Frugt af de mellem ham og Baglerne førte Underhandlinger.¹ Han havde imidlertid nu indgaaet et Slags Forlig med Kong Haakon og kunde saaledes for det første ikke give noget andet Svar, end at Sagen maatte henstaa, indtil den kunde blive afgjort paa et almindeligt Rigmøde. Næsten samtidigt med, at dette Svar blev afgivet, døde Philippus uden at efterlade sig Børn. Det gjaldt nu baade for Kong Haakon og Skule at komme til Viken, inden Baglerne havde fundet sig en ny Konge, saa at Riget atter kunde blive samlet. Dette lykkedes dem ogsaa. Baglerne havde vel allerede sendt Bud syd til Danmark efter en Søn af deres forrige Konge Erling Steinvegg, og deres fornemste Høvdinger laa i samlet Flok østenfor Foldenfjorden. Men da Haakon og Skule nærmede sig med sin Flaade, slog de strax alle Krigstanker af Hovedet. Det kom til et foreløbigt Forlig mellem begge Parter, ifølge hvilket Baglerhøvdingerne indtil videre skulde beholde sine Titler og Verdigheder og Halvparten af de Sysler, som de hidtil havde havt at raade over, medens den endelige Fred skulde sluttet Som-

¹ Jvfr. *Munch, N. F. H., III. S. 586—87.*

meren efter ved Erkebiskoppens Mægling. Imidlertid blev Haakon hyldet som Konge paa alle Hovedthing i det Søndenfjeldske, og de fordums Baglerhøvdinger viste sig fordetmest saa vel tilfredse med den nye Tingenes Orden, at de endog med stor Iver sluttede sig til Birkebejnerne for at bekjæmpe en ny Oprørsflok, der havde dannet sig under en foregiven Søn af Magnus Erlingssøn; ja, de oppebiede ikke engang den endelige Fred, der skulde istandbringes ved Erkebiskoppens Mægling, men underkastede sig paa egen Haand Kong Haakon og aflagde aldeles sit gamle Partinavn.

Man faar heraf det bestemte Indtryk, at Oprørsflammen i det søndenfjeldske Norge ikke længer har havt nogen Næring, at man har længtes efter Fred, og at Kong Philippus's Død i Grunden har været en velkommen Lejlighed for hans Parti til at faa gjort Ende paa en Splittelse, som for de Fleste havde ophørt at have nogen fyldestgørende Grund, og som stod i Strid med de Følelser og Grundsætninger, der efterhaanden havde fundet Indgang hos den overvejende Del af Folket.¹ Saafremt Partiaanden hos Baglerne ikke havde været aldeles udslidt og forkommet, saafremt de med nogenlunde Styrke havde fastholdt sine Traditioner og sit gamle Program, vilde de, for det Tilfælde, at de ikke længer kunde opretholde sin Selvstændighed, have sluttet sig til Skule Jarl og ikke til Haakon, hvilke begge vistnok nu udvortes vare forligte, men mellem hvem dog fremdeles den tidligere Modsætning vedblev at bestaa. Skule, der havde sine Venner blandt Geistligheden og de fornemme Aristokrater inden Birkebejnernes Parti, og som havde søgt Støtte i den i 1164 istandbragte Thronfølge, repræsenterede jo netop de samme Tendenser, som Baglerne og før dem Heklungerne havde forfægtet. Alligevel se vi flere af de mest fremtrædende Baglerhøvdinger stille sig afgjort paa Haakons Side og vise ham ubrødelig Troskab under alle Forsøg paa at kuldaste hans Magt, saaledes *Arnbjarn Jonsson*, Biskop Nikolas's Fostersøn og gennem en lang Aarrække Baglerpartiets mest energiske Fører. Saalidet var der altsaa igjen af det gamle Had mod Sverre eller af den aristokratisk-hierarkiske Aand, der fra først af havde fremkaldt Baglernes Rejsning. Overalt i det søndenfjeldske Norge, hvor dette Had havde været saa stærkt, blev nu Sverres Sønnesøn hyldet som Konge under al-

¹ Jvfr. *Muneh, N. F. H., III. S. 590.*

mindelig Glæde; Bønderne vedtog, heder det, paa Hyldingsthingene at udrede fuld Leding med største Villighed og tilføjede endog Gaver ovenikjøbet.

Man lagde Merke til, at det Aar, i hvilket Haakon blev tagen til Konge, udmerkede sig ved sin usedvanlige Frugtbarhed. «Frugttræerne blomstrede tvende Gange i een Sommer, heder det i *Sturla Thordssøns* Mindekvad, og Himlens Fugle lagde Egg strax fra Aarets Begyndelse uden at lide af Kulde, da den ærelystne Hersker fik Kongenavn. For hver og en blev det da aabenbart, at selve Elementerne paa denne vide havomgivne Jord vilde byde den gjæve Fyrste velkommen.»¹ Man saa et Varsel heri om, at en fredeligere og lykkeligere Tidsalder nu skulde begynde for Landet, og dette peger igjen paa, hvordan den raadende Stemning hos Folket var beskaffen. Man har havt en Følelse af, at det indre Røre holdt paa at lægge sig, at af de modstridende Tendentser en allerede havde fremtraadt som den afgjort overlegne, — som den, til hvilken Folket med stadig stigende Klarhed og Styrke sluttede sig, fordi den stod i bedst Sammenhæng med dets forudgaaende Historie.

I Haakon Haakonssøns Saga² skildres Tilstanden nærmest efter, at han blev hyldet som Konge, paa følgende Maade: «I denne Tid var der god Fred i Landet, men sterke Krav paa Kongens Fædrenearv af de Mænd, der gjerne vilde arbejde sig frem til Magten. Da Kongen var ung og andre længe havde siddet i hans Fædrenearv, fandtes der mange, der vare meget uvisse med sig selv om, hvem de helst skulde tjene. Der var dem, som gjerne vilde ødelægge hele Kongesættten og Sverres Afkom paa Grund af gammelt Fiendskab mod denne; disse fandtes helst blandt Stormændene; men de fleste Bønder og hele Almuen saavel nord som syd i Landet vare vel stemte for Haakon.» Endnu samlede altsaa den hierarkisk-aristokratiske Partitendents, der var knyttet til Skule, en Kreds om sig; men efter saamange Nederlag kan denne Kreds hverken have været talrig eller tillitsfuld. Ikke engang de geistlige Stormænd, endnu meget mindre de verdslige stod længer enige sammen, og medens Mængden af Folket endnu paa Sverres Tid fremdeles fulgte de gamle Høvdingætter og delte deres Sympathier eller Antipathier, havde den nu faaet sin egen Politik, som den holdt

¹ *Hdk. Hdk. S., Cap. 28.*

² *Cap. 79. Flateyjarb., III. S. 52.*

sig til uden Hensyn til sine fordums Ledere eller endog i ligefrem Modsætning til disse. Heri kommer den indre Opløsning tilsyne, som var bleven fremskyndet ved de borgerlige Uroligheder. Aristokrati og Almue havde under disse fjernet sig stadig mere fra hinanden; medens Aristokratiet kastede sig ind i Fejderne og søgte at udnytte dem til egen Fordel, følte Almuen næsten kun Trykket af dem og længtes efter Fred og Orden; herved udvikledes dens demokratiske Instinkt; den søgte hos Kongen en Beskyttelse for sine Interesser, som den ikke længer fandt hos Repræsentanterne for de gamle Høvdingætter, og bragtes herved til at holde med en hidtil ukjendt Selvstændighed paa Kongedømet, saadant som Sverre havde villet have det opfattet: — det helt uafhængige, demokratiske, der gik fra Mand til Mand i Kongeætten, og som repræsenteredes af Haakon Haakonssøn, — uden at spørge efter, hvad Biskopper eller Lendermænd kunde ville. Modstanden mod den nye Konge var under disse Omstændigheder henvist til Underhaandsarbejden; man vedblev at føre en Intrige- og Chikanekrig mod ham; hvorved man kun gav ham Lejlighed til Gang efter Gang at godtgjøre, hvor sterk hans Position var.

Tvivlen om hans kongelige Byrd blev saaledes gjenoptaget umiddelbart efter at han var bleven hyldet som Konge, og Skule Jarl og i Ledtog med ham Biskopperne krævede, at den skulde bevises ved Jernbyrd. Blandt Haakons Mænd var der mange, som fandt denne Fordring uforskammet, og som mente, at naar der endelig skulde bæres Jern i denne Sag, maatte det helst være koldt Jern mod Kongens Uvenner; men den fjortenaarige Haakon viste ved denne Lejlighed som altid den samme Sindighed og rolige Selvtillit, der passede saa godt til hans hele Stilling, og hans Modstandere formaaede da heller ikke, da det kom til Stykket, at hindre, enten at Jernbyrden virkelig blev fremmet, eller at den fik et heldigt Udfald. Hans kongelige Byrd maatte efter dette betragtes som hævet over enhver Tvivl; men endnu savnede ikke Skules Tilhængere et Støttepunkt for sine Agitationer; endnu kunde de paaberaabe sig, at Skule, som Kong Inges egtfødte Broder, efter den i 1164 vedtagne Lov var nærmeste Arving til Thronen og Riget, og ikke Haakon som negte Søn. Det synes, som om Kong Haakon selv har grebet Lejligheden, da han skulde erklæres myndig paa et almindeligt Høvdingmøde i Bergen, til at faa Spørsmaalet om den rette Thronfølgeorden draget frem og afgjort paa en saa højtidelig og

offentlig Maade som muligt, idet alle de, der mente at have noget Krav paa Riget, bleve tilsagte om at indfinde sig for at gjøre sine Krav gjeldende.¹ Han har næret en ubetinget Tillit til Folkestemningen og sin Sags Styrke, og denne Tillit blev heller ikke skuffet. Udbyttet af Forhandlingerne paa Rigmødet blev den fuldkomneste Stadfæstelse af den gamle Kongearvefølge, — et Slags højtidelig Proklamation af, at Sverres Principer havde sejret, og at man fra alle Sider var bleven enig om at hylde dem. Til dette Møde indfandt sig som Thronprætendenter, foruden *Kong Haakon selv, Skule Jarl, Guthorm, Søn af Kong Inge Baardsson, Sigurd Ribbung, Søn af Baglerkongen Erling Steinvegg, endelig Sendemænd fra Junker Knut, Jarlen Haakon Galins Søn*; derhos mødte næsten alle Rigets geistlige og verdslige Stormænd og de bedste Bønder fra hvert Fylke, saa at, som det heder i Sagaen, forstandige Mænd vare enige om, at aldrig var et bedre Udvalg af Mænd kommet sammen i Norge i deres Dage. De offentlige Forhandlinger aabnedes af Erkebiskoppen med en Tale, i hvilken han opregnede de Paastande, der vare fremsatte af de forskjellige Thronprætendenter, og man henskjød sig dernæst i Hensyn paa Spørsmålet om, hvis Paastand der havde Medhold i Loven, under de tilstedeværende Lagmænd. Blandt disse fandtes gamle Birkebejner og forhenværende Bagler, Venner af Haakon Haakonsson og Venner af Skule; men alle som en udtalte de sig nu derhen, at ifølge den hellige Olafs Lov var Haakon den eneberettigede af alle dem, der gjorde Fordring paa Riget. *Dagfinn Bonde, Veteranen fra Sverres Tid, der havde deltaget i Slagene i Florevaag mod Øjskeggerne og paa Jonsvoldene mod Baglerne, føjede til sit Lovsagn, at «han var rede til at kjæmpe for Haakon og lade sit Liv for ham, om det behøvedes.» Aamunde Remba, Skule Jarls Ven, og Eystein Roesson, den forhenværende Baglerhøvding, der paa selve Mødet bleve sigtede for at have udtalt for Skule, at han var arveberettiget til Norges Rige efter sin Broder, fralagde sig denne Beskyldning med stor Iver. «Mange fagre Gaver har jeg at takke Skule Jarl for,» sagde Aamunde Remba, «men jeg har dog ikke derfor opgivet al Manddom og Sandhed. Thi det ved jeg for Gud, at Kong Haakon er retmæssig Arving efter sin Fader og sødt og baaren til Norges Rige efter sine Forfædre; en anden Sag er, hvad jeg ofte har sagt, at Skule Jarl er ret*

¹ Jvfr. *Munch, N. F. H., III. S. 651. Keyser, Kirkehist., I. S. 345.*

og lovlig Arving efter sin Broder Kong Inge og født og baaren til al den Arv, denne fik med Rette. Men her vil jeg henvende mig til nogle af Eder Biskopper og Eder Lendermænd og opfordre Eder til at vedstaa den Tale, I have ført, naar vi have drukket sammen hos Jarlen og havt det godt: tilstaaer nu Sandheden og bekjender, at I ofte have egget Skule Jarl til at gjøre Krav paa Norges Krone, saa at han, hvis I havde raadet, for længe siden havde begyndt Ufred. Og det skulde jeg ønske, at alle de, der have søgt at stifte mere ondt i denne Sag end Aamunde Remba, nu maatte have et Horn i Hovedet istedetfor en Biskops-Mitra.» Denne direkte Udfordring til de geistlige og verdslige Stormænd, der havde arbejdet paa at gjenoptage Programmet af 1164 og støttet Skules Planer, blev ikke besvaret; ingen vovede andet end at bøje sig for den fuldbragte Kjendsgjerning og den raadende Folkeopinion. Erkebiskoppen selv, der ved tidligere Lejligheder aabenbart havde optraadt som en Tilhænger af Skule, sluttede Forhandlingerne med at udtale, at Lagmændenes Mening ogsaa var hans. «Skjønt enhver af dem har ytret sig paa forskjellig Vis,» sagde han, «har de dog alle været enige i et Punkt, om hvis Rigtighed vi allerede før vare overbevist, og som vi derfor gjerne tiltræde, nemlig at af alle Nulevende er Kong Haakon alene lovlig arveberettiget til hele Norge efter sin Fader og sine Forfædre.» Ogsaa Geistlighedens Formand desavouerede altsaa sit Parti og opgav gennem en højtidelig Erklæring de Grundsætninger, for hvilke hans Standsfæller gennem saa lang Tid aabenbart eller hemmeligt havde kjæmpet. Triumfen for den gamle Kongearvefølge og den hellige Olafs Lov var saa fuldstændig, at man skulde have ventet, at dette var bleven Slutningsscenen i Thronkrigenes langvarige Drama. Den offentlige Opinion, der længe havde staaet usikker mellem de stridende Retninger, havde nu sluttet sig til den ene med saa stor Styrke, at den, hvor det gjaldt, kunde fremtvinge en ialfald tilsyneladende Enstemmighed. Ufredsaanden syntes saaledes baade at savne et rimeligt Paaskud til at træde frem paanyt og Kilder, hvorfra den kunde hente Næring.

Skule Jarls aldrig hvilende Ærgjerrighed fremkaldte imidlertid endnu et Efterspil, men et saadant, der netop ved sin Kortvarighed skulde tjene som et nyt Vidnesbyrd om, hvor helt forandret den indre Situation nu var bleven. Han havde paa Rigsmødet i Bergen i 1223 faaet sig indrømmet en Trediedel

af Riget, nemlig alle Frostathingslagens Fylker tilligemed Søndmøre, under Kongens Overhøjhed, men saaledes, at han selv oppebar alle kongelige Indtægter af sin Del og styrede den med fuld kongelig Myndighed. Dette kunde dog ikke tilfredsstille ham; han vedblev at intrigere og at berede Haakon alle de Vanskeligheder, han formaaede. Han havde staaet den højeste Magt for nær til at kunne slaa sig til Ro ved noget mindre; han maatte have Kongenavnet selv, og tilsidst tog han det og begyndte aabent Oprør mod Haakon. Men skjønt det paa en Maade lykkedes ham at overraske denne, var det dog fra første Ferd aabenbart, at dette Forsøg paa at gjenvække Thronefejderne i Norge var et Træk af en fortvivlet Spiller, der ikke beregner Chanserne, men kaster sig ud i Blinde i Haab om, at Slumpelykken skal hjælpe. Skule havde fremdeles Venner og Tilhængere blandt den højere Geistlighed; men kun faa af disse havde Mod til at følge ham paa hans sidste Foretagende, og mange, deriblandt Erkebiskoppen selv, stod ham aabent imod; Korsbrødrene i Nidaros vægrede sig ved at udlevere Olafsskrinet, da Skule vilde lade sig hylde som Konge, og lyste endog Ban over dem, som desuagtet vovede at bringe det ud. Han havde flere af Landets verdslige Stormænd med sig; men Tiden til at danne et aristokratisk Parti som Erling Skakkens var forbi; de, der holdt fast ved ham, synes at have været ledede af rent personlige Grunde, og de fleste af deres Standsbrødre optraadte som hans afgjorte Fiender. Det lykkedes ham heller ikke at skaffe sig en Forbundsfølge i det gamle Stammeffendskab mellem Thrønderne og Vikverjerne, der i de nærmest forudgaaende Tider maaske havde været Borgerkrigenes rigest strømmende Kilde; ogsaa den synes nu at have været nær ved at tørres ud. Skules Æt hørte til de mest ansete i det Thronhjemske; i denne Del af Landet havde han længe styret som en næsten helt uafhængig Hersker, og her havde han vistnok ogsaa sine fleste Venner; men Thrønderne vare altfor konservative og havde altfor længe kjæmpet under Birkebejnerens Fane, til at den store Mængde af dem kunde ville slutte sig til ham, naar han søgte at vriste Kronen fra Sverres Sønnesøn. Det heder ogsaa, at da han lod sig give Kongenavn paa Ørethinget og flere af hans Raadgivere og fornemste Tilhængere (deriblandt Lagmanden Aamunde Remba, som nu kom frem med, hvad han ikke havde turdet være bekjendt paa Rigsmødet i Bergen) holdt lange Taler, hvori de søgte at godtgjøre hans Adkomst til

Riget, var der kun faa af de Tilstedeværende, der fandt, at de havde Ret i, hvad de sagde. Heller ikke Vikverjerne viste længer nogen Tilbøjelighed til at tage Del i Planer, der gik ud paa Rigets Sønderlemmelse. Skules Foretagende havde saaledes ingen Støtte i Opinionen eller de raadende Interesser, og et eneste Nederlag var nok til at tilintetgjøre ham. Næsten alle hans Tilhængere forlod ham; han blev forfulgt og fældet i sit Skjulested som et Vilddyr, og dette dybe Fald af en Mand, der engang havde været meget yndet, og som efter Sagaens Udtryk besad mange Egenskaber, der pryde en god Høvding, men hvis Ulykke det var, at han kom til at repræsentere en Retning, mod hvilken Folkets og Tidens Aand havde vendt sig, blev det sidste Optrin i de norske Borgerkrige.

Betragtningen af den langvarige og næsten uafbrudte Ro, der nu paafulgte, tjener til at stadfæste, hvad der i det Foregaaende er bleven udviklet om Borgerkrigenes indre Sammenhæng. Man faar ofte, under Gjennemlæsningen af Beretningerne om disse mere end hundredaarige Kampe, et Indtryk af en Forvirring, hvori enhver Traad eller Tanke synes at slippe; man fristes til at tale med *Dahlmann*¹ om «die unverwüstliche Kampflust, die ohne alle Rücksicht auf den Gegenstand auf diesem Boden wucherte»; man fristes til at forestille sig, at naar en enkelt Gang Striden synes at antage en principiel Karakter, saa er dette et af tilfældige Omstændigheder tilvejebragt skuffende Skin, medens Borgerkrigene i Hovedsagen skulde have været blotte Ætte- og Stammefejder, i hvilke de almene politiske Principer eller Tendenser kun spillede en underordnet og udvortes Rolle, saa at Partierne stundom ligefrem kunne synes at bytte Plads og at optræde i afgjort Modsigelse med, hvad man skulde tro maatte være deres Program. Men naar det gjelder at forklare, at den voldsomme Gjæring i Slutningen af det 12te og Begyndelsen af det 13de Aarhundrede afløses af en saa fuldstændig indre Hvile, indser man dog, at denne Opfatning ikke slaar til. Ogsaa efter Skules Fald frembød der sig Lejligheder for Kamplysten til at gjøre sig gjeldende, om den fremdeles havde været tilstede. Det er tydeligt, at denne Kamplyst, trods alt det tilsyneladende Regelløse og Tilfældige i Maa-den, hvorpaa den ytrede sig, alligevel har havt sin Hovedkilde i en indre Modsætning, og at alle de smaa Grunde, der traadte

¹ *Gesch. v. Dänemark, II. S. 166.*

saa sterkt frem under Borgerkrigene, ikke formaaede at holde den vedlige, da denne store Grund havde ophørt at virke. Fylkesaristokratiets sidste Forsøg paa at hævde sig en selvstændig Magtstilling havde endt med at opløse det og rykke det op med Roden. Det gjaldt ikke længer for Kongedømmet at sejre, men kun at udnytte Sejren, at sikre den vundne Position ved Maadehold og Fasthed, og ingen kunde være bedre skikket til at udfylde denne Opgave end Haakon Haakonsson, der ikke blot ved den ydre politiske Situation, hvori han blev stillet, men endog ved sin Personlighed synes i visse Maader at minde om Ludvig den Fjortende.

Vi have i det Foregaaende omtalt det Svar, han som otteaarig Gut gav den gamle Birkebejn, da denne fortalte ham, at hans Ret var ham fradømt paa Thinget, og hvilket vakte saamegen Forundring hos alle Tilstedeværende. Sagaen har opbevaret flere slige Træk, der vidne om, hvor tidlig hans Forstand modnedes, hvor gammelklog han var allerede som lidet Barn. Han var opdraget i en urokkelig Overbevisning om sin Ret til at blive Landets Konge; han voxede op blandt Veteranerne fra Sverres Tid, som vare gjennemtrængte af dennes Grundsætninger, og af hvem han modtog disse Grundsætninger som et ferdigt System, hvis Gjennemførelse alene kunde være et Tidsspørmaal; han stod fra først af i en klar og grej Situation, og deraf prægedes hans hele Personlighed. Skules og hans Tilhængeres uophørlige Makinationer henrev ham aldrig til noget voldsomt eller uoverlagt Skridt; han gav efter, saalangt han kunde, og lod dem handle, ubekymret, som det synes, for det endelige Udfald; medens Skule indlod sig i Forbindelser, der nødvendigvis maatte forudsættes at have en forrædersk Hensigt, vedblev han dog i det Udvortes at vise ham Tillit og foretog sig intet, hvori Modstanderne kunde se en Udfordring, eller som kunde tydes som Tegn paa, at han frygtede dem og deres Intriger. Man begyndte at tro, at hans Karakter var svag og ubestemt; det blev sædvanligt i Skules Lejr at kalde ham «Haakon Søvnd». Men da det kom til den afgjørende Krise og det blev uundgaeligt at slaa til, viste han sig dog baade rask og beslutsom. Han savnede ikke Kraft; men han forstod fremfor alt at vente, og hvad der fremfor alt gjorde ham sterk, var den Sindsro og Ligevegt, der udmerkede ham, og som havde sin Rod i hans aldrig svigtende Følelse af at have Retten og Folkemeningen paa sin Side. Hans Skikkelse kan i Storhed

eller poetisk Glans ikke paa langt nær maale sig med de mest fremragende af hans Forgjængeres, hvis Verk han maa siges i Hovedsagen at have bragt til Afslutning; men han fyldestgjorde den Situation, i hvilken han var stillet, og den krævede ikke Sverres Geni eller Olafernes Enthusiasme og brændende Energi; det var nok at være, hvad han var: en klar, sikker og samlet Personlighed, paa engang maadeholden og fast, opfyldt af Følelsen af det Ansvar, der paahvilede Kongedømmet som Folkets og Statens Repræsentant og Haandhæveren af Lov og Ret og gode Seder, virksom for at opretholde Norges Anseelse i Krig og Fred, veltalende, oplyst (bene literatus) og verdig i sin ydre Optræden.

Efter Skules Fald mødte han ingen Modstand længer i Landet; alt underkastede sig ham; men han benyttede sig af sin Sejr med stor Mildhed og lod ingen Straffedom gaa ud over dem, der havde taget Del i Oprøret. Han havde havt sine indflydelsesrigeste og virksomste Fiender blandt den højere Geistlighed; alligevel viste han, ogsaa efterat være kommet i ubestridt Besiddelse af Magten, stadig stor Ærbødighed og Velvilje ligeoverfor Kirken og var saa ivrig for at befordre de kirkelig-religiøse Interesser og saa gavmild mod geistlige Stiftelser, at det blev sagt til hans Ros, at siden Olaf den Hellige ingen Konge havde lagt saamegen Vind paa at styrke Kristendommen i Norge som han.¹ Men paa samme Tid fastholdt han de af Sverre opstillede Grundsætninger i Hensyn paa Forholdet mellem den verdslige og geistlige Myndighed og lod sig ikke bevæge til noget Skridt, der kunde tydes som en Opgivelse af disse Grundsætninger, ifølge hvilke Kongedømmet ikke blot var fuldkommen uafhængigt ligeoverfor Kirken, men endog forpligtet til at føre det øverste Tilsyn med denne. Han var kommen paa Thronen i Kraft af den gamle Arvefølgeorden, der stillede uegte Kongesønner lige med de egte; han repræsenterede ligesom Sverre den hellige Olafs Lov, ifølge hvilken Kongeverdigheden var en Ættebesiddelse, en Harald Haarfagres Mandslinje tilkommende Ret, der ikke trængte noget Samtykke eller nogen kirkelig Sanktion for at træde i Kraft; men ogsaa deri fulgte han den af Sverre anviste Vej, at han, medens han fastholdt den gamle nationale Opfatning af Kongedømmet, hvor det gjaldt at hævde dettes Uafhængighed og Beroen paa sig selv, samti-

¹ *Hdk. Hdk. S., Cap. 369.*

dig søgte at tilegne det den Glands og ophøjede Stilling, der flød af de moderne europæiske Theorier om dets guddomelige Oprindelse, og at give det en bredere Basis ved Hjælp af disse Theorier. Han ønskede at blive kronet og sammenkaldte et Par Aar efter Skules Fald Biskopperne til et Møde, hvor han fremsatte Begjering om, at de vilde skrive med ham til Paven for at opnaa Tilladelse til at lade Kroningen foretage. Men da Biskopperne prøvede paa at udnytte denne Lejlighed til Fordel for sit gamle hierarkiske Program og henstillede til ham at sverge den samme Kroningsed, som Magnus Erlingssøn havde svoret, mødte han dem med et bestemt Afslag. «Dersom jeg sverger en slig Ed som Kong Magnus», svarede han, «da vilde, tykkes det mig, min Hæder ved Kroningen minke istedetfor at voxe; thi Kong Magnus brød sig ikke om, hvad han gjorde, for at opnaa, hvad han ingen Ret havde til. Med Guds Hjælp skal jeg nok ikke behøve at købe af Eder, hvad Gud retteligen har kaaret mig til efter min Fader og mine Forfædre, og det skulle I sandeligen vide, at enten skal jeg ved Guds Miskund komme saa frit og frelselig til Kronen, at jeg kan bære den uden trykkende Baand eller Betingelser, eller saa skal den aldrig komme paa mit Hoved».¹ Det er bekjendt, at Haakon siden paa egen Haand henvendte sig til Paven, der imødekom hans Ønske og sendte Kardinal *Villiam af Sabina* til Norge for at udføre Kroningen, og at de norske Biskopper gjennem dennes Mund gjorde et nyt Forsøg paa at faa Kongen til at aflægge den samme Kroningsed, som Magnus Erlingssøn havde svoret. Ogsaa dette Forsøg afvistes paa en fast og verdig Maade. Kong Haakon lod Kardinalen vide, at han ikke vilde kjøbslaa med ham om Kroningen, og at han heller ingen Krone vilde bære end formindske sine Arvingers Ret og paadrage sig nogen Ufrihed. Og derved blev det; de norske Biskopper maatte finde sig i, at den samme Konge, der byggede saamange Kirker og viste saamegen religiøs Iver, alligevel ikke vilde opgive noget af Kongedømmets gamle Ret ligeoverfor de hierarkiske Tendentser, og at han modtog den kirkelige Indvielse, ikke som en Naadegave, men som den, der ved Fødselen havde Fordring derpaa.

Skjønt Haakon selv var uegtefødt, erkjendte han dog, at den gamle Regel, hvorefter uegtefødte Kongesønner gjaldt som ligeberettigede med de egtefødte, ikke længer stemte enten med

¹ *Håk. Håk. 8. Cap. 271.*

Tidsaanden eller med den Opfatning, han selv vilde gjøre gjeldende af Kongedømet som en guddommeligt Indstiftelse. I 1240, da han beredte sig til den afgjørende Kamp mod Skule og forinden vilde have Thronfølgen bragt paa det rene, forbigik han derfor sin eldste Søn, der var født udenfor Egteskab, og lod den yngre egtefødte hylde som sin Eftermand. Hermed var altsaa en af de i Overenskomsten af 1164 udtalte Grundsætninger indtil en vis Grad akcepteret og anerkjendt af den sejrende Part, og det samme skete siden med et andet i hin Overenskomst opstillet Princip, nemlig Førstefødselsretten og Kongedømmets Enhed og Udelelighed. Kong Haakon synes længe at have været utilbøjelig til at indgaa paa denne Reform, som flere formaaende Mænd i hans Omgivelse, og navnlig da Biskopperne med Erkebiskoppen i Spidsen, ønskede at faa gennemført; han havde i sit Egteskab to Sønner, og saalænge disse endnu levede, kunde han ikke overtale sig til at gjøre nogen Forskjel mellem dem eller til at fravige den gamle Regel. Men denne Hindring bortryddedes ved den enes Død, og nu (1260) blev efter Kongens egen Foranstaltning og med Samtykke af alle Biskopper, Lendermænd, Lagmænd og andre Tilstedeværende paa Frostathinget vedtaget en ny Sukcessionslov, der som sin første Regel udtalte, at «den skal være Konge i Norge, som er Norges Konges eldste egtefødte Søn, odelsbaaren til Land og Thegner».¹ «Er ikke egtefødt Søn til», heder det videre, «da skal Kongens Søn være Konge, om han end ikke er egtefødt, og er ingen af disse til, da skal den være Konge i Norge, som er odelsbaaren og nærmest i Arv og derhos af Kongernes Æt. Efter Kongens Frafald skal Kongsemnet tilligemed alle Biskopper, Abbeder, Hirdstyrere og Lagmænd og hele Hirden være selvstevnt at søge nord til den hellige Olaf, og Hirdstyrerne skal nævne med sig 12 af de forstandigste Bønder i hvert Biskopsdøme og give sig paa Rejsen inden den første Maaned efterat de have spurgt Kongens Død. Derpaa skal Kongsemnet lade tilstevne Ørething, og der skal han tages til Konge og tilsverge sine Thegner Lov og Ret, hvorimod de skulle tilsverge ham Land og Thegner». Man ser, at denne Arvefølge Lov paa en Maade kan kaldes en Sammenstøbning af de gamle Vedtægter, der sammenfattedes under Navn af den hellige Olafs Lov,

¹ *Håkonarþók, Cap. 10 (Norg. gl. Love, I. 263)*. Jvfr. *Munch, N. F. H., IV, I S. 195 ff.* *Maurer, Entsteh. d. ä. Frostuf., S. 27 ff.*

og de nye Regler, der vare blevne opstillede ved Overenskomsten af 1164. Førstefødselsretten og den egte Fødsels Fortrin optoges fra denne; men medens de uegtefødte Kongesønner ganske udelukkedes i 1164, stilledes de nu i anden Arvegangsklasse. Bestemmelserne om Høvdingmødet i Throndhjem efter hver Konges Død er tildels ordlydende de samme i Gulathingens § 2 og i Arvefølgeoven fra 1260; men medens der i hin Lovparagraf er tillagt de mødende geistlige og verdslige Stormænd med Biskopperne i Spidsen en Ret til at prøve Thronkandidaternes Adkomster, vrage enhver, som de ikke findeskikket til at beklæde den kongelige Verdighed, og gaa helt udenfor de Arveberettedes Række, om dem saa synes, have de efter Sukcessionsordenen af 1260 kun den Opgave at hylde det lovlige Kongesemne. Erling Skakke og Erkebiskop Eystein havde indført et Slags Valgkongedøme; Haakon derimod fastholdt i den af ham istandbragte Thronfølge Arveligheden paa det strengeste. Denne Lov betegnede en Reform i Kongedømmets Væsen; men Reformen udgik fra Kongedømmet selv; den gjorde hverken ved den Maade, hvorpaa den blev gennemført, eller ved sig selv nogetsomhelst Skaar i dets Uafhængighed; det blev tvertimod styrket derved, at de i den eldre Arvegangsorden indeholdte Frø til indre Splittelser, hvori de geistlige og verdslige Stormænd med Fordel kunde indblande sig, nu vare bortfjernede. Kirken fejrede paa en Maade en Triumf, idet Principerne om Førstefødselsretten og den egte Fødsels Fortrin, for hvilke den stadig havde kjæmpet, nu bleve anerkjendte. Det maatte være en Tilfredsstillelse for Hierarkiets Forkjæmpere, at Overenskomsten af 1164, som de selvfølgelig aldrig tabte afsyne, tildels fik fornyet statsretlig Gyldighed; men det Væsentlige var taget bort: at den afdøde Konges Krone skulde ofres til St. Olaf som Tegn paa Kongedømmets Underkastelse under Kirken, og at Biskopperne skulde staa i Spidsen for et Valgkollegium, i hvis Haand Thronens Besættelse var lagt, og som ved enhver indtrædende Thronledighed kunde stille sine Betingelser.

Medens Kirken gik fremad i ydre Glans og Velmagt under Haakon Haakonssøns Styrelse, lykkedes det den altsaa ikke at opnaa nogen væsentlig Magtforøgelse eller at sprænge de Skranke, som den under Erkebiskop Eystein for en Stund havde overskredet, men indenfor hvilke Sverre atter havde vist den tilbage. Haakon fastholdt vel ikke i hele sin Skarphed Sverres Paastand, at det tilkom Kongedømmet at besætte Biskopsstolene;

han synes i Regelen at have overladt Valgretten til Domkapitlerne; men man ser paa den anden Side, at han stadig gjorde gjeldende, at Kongens Samtykke var nødvendigt for at give Valget Gyldighed.¹ Man ser fremdeles, at han fastholdt den af de norske Konger fra gammel Tid øvede Myndighed til at give Kirken Love. Han optraadte selv som kirkelig Lovgiver; det kan ansees som utvivlsomt, at den ældre Frostathingslovs Kristenret er istandbragt ved hans Omsorg, og at det er til den, der sigtes, naar der i en senere Retterbot tales om «den Kristenret, som den verdelige Herre, Kong Haakon den Gamle, og Hr. Sigurd, Erkebiskop i Nidaros, med de bedste Mænds Raad og Samtykke forordnede at skulle gjelde».² Om denne Kristenret har man igjen fuld Grund til at antage, at den i Hovedsagen har stemt overens med Erkebiskop Eysteins «Guldfjeder», hvis Gyldighed Kong Sverre ikke havde villet anerkjende.³ Den er, som man allerede heraf kan slutte, ulige mere afpasset efter Kirkens Interesser og den almindelige kanoniske Lovgivning end nogen af de eldre norske Kristenretter, og da Haakon ikke indskrænkede sig til at faa den vedtaget inden Frostathingets Lagdøme, men tillige synes at have ophøjet den til et Slags Normal-Kirkelov for hele Norge, saa at samtlige eldre Kristenretter ved den i det væsentlige sattes ud af Kraft,⁴ var dermed ganske vist i det Enkelte mange Fordele opnaaede for den norske Kirke. Men paa den anden Side maatte den finde sig i at se tilsidesat, hvad der var en af Hierarkiets Hovedfordringer, og hvad der i Hovedsagen forlængst var gennemført i de fleste andre europæiske Lande: Fordringen paa selvstændig Lovgivningsmyndighed i alt, hvad der vedkom de kirkelige Forhold, uden Indblanding af nogen verdslig Statsmagt, enten Kongedømmet eller Folket. Erkebiskop Eysteins Kristenret blev gjort til gjeldende Lov i Landet; men det var i Kongens Navn det skete; hans Ret til at føre det øverste Tilsyn med den norske Kirke og dens Lovgivning blev paa en eklatant Maade hævdet. Ogsaa i Hensyn paa den af Kirken krævede selvstændige Dom-

¹ Jvfr. *Keyser, Kirkehist., I. S. 445.*

² *N. gl. L., III. S. 153.* Jvfr. *Keyser, Kirkehist., I. S. 393—97. Maurer, Frostup., S. 54 ff.*

³ Jvfr. *Munch, N. F. H., III. S. 247 og Anm. 3, S. 263—66. IV, 1. S. 111—114.*

⁴ *Keyser, Kirkehist., I. S. 396—97. Munch, N. F. H., IV, 1. S. 112—13. Maurer, Frostup., S. 48.*

mermyndighed synes det gamle Forhold i alt væsentligt at være bleven fastholdt. Vel udtalte Kardinal Villiam af Sabina i et af ham under hans Ophold i Norge udstedt Brev, at han fandt den norske Kirke i fuld og fri Besiddelse af Jurisdiktionen i alle aandelige Sager og over alle Geistlige; men, hvorledes nu end Sammenhængen med denne Erklæring bør opfattes, saa er det vist, at det ikke forholdt sig saa, da de paa hin Tid gjeldende Kristenretter ikke indeholde noget Spor af Tilværelsen af særlige geistlige Domstole, men tvertimod med Bestemthed forudsætte, at kirkelige Sager, forsaaavidt de kom til Rettens Afgjørelse, paadømtes ved de almindelige verdslige Domstole.¹

Den norske Kirke under Haakon Haakonssøns Styrelse stod saaledes ingenlunde paa Højde med andre Landes, endog de skandinaviske Nabolandes Kirker² og havde ikke paa langt nær naaet det Maal af «Frihed», som de hierarkiske Grundsætninger krævede. Men, naar den nu vilde arbejde sig frem til dette Maal, maatte den vælge andre Veje end dem, paa hvilke den i Aarhundredet forud havde slaaet ind. Den maatte prøve paa at opnaa hos Kongedømmet ved Lempe, hvad der ikke længer kunde være Tanke om at afnøde det ved Magt. Hierarkiets Førere have ganske vist ikke kunnet være synderlig vel tilfredse med en Konge, der holdt saa strengt over sin Myndighed og viste sig saa gjennemtrængt af Sverres Grundsætninger. Man ser ogsaa, at der stundom fandt en temmelig alvorlig Spænding Sted mellem ham og Biskopperne. Men disse turde dog aldrig lade det komme til noget aabent Brud og formaaede aldrig at berede ham nogen virkelig Vanskelighed. Han var og blev Situationens Herre og kunde, som ingen norsk Konge før ham, frit raade over Landets Kræfter. Det er bekjendt, at han brugte denne sin Magt paa en Maade, der viser, at, hvis han nærede høje Forestillinger om Kongedømmets Ret, nærede han ikke mindre høje om dets Pligter. Han lod ingen Lejlighed gaa forbi til at hævde Norges Anseelse ligeoverfor Nabostaterne; han udrustede store Krigstog for at sikre dets gamle Besiddelser og skaanede sig aldrig selv, men var med overalt, hvor det gjaldt. Hans krigerske Foretagender førte vel ikke til noget

¹ *Keyser, Kirkehist.*, I. S. 382—83, 458—60. *Munoh, N. F. H.*, IV, 1. S. 36—38.

² Jvfr. *Aschehoug, Statsforf.*, S. 82—90.

stort Resultat, ja, det kom endog under dem tilsyne, at Norge ikke længer uden Vanskelighed formaaede at opretholde sit Herredøme over Vikingernes gamle Farvande. Men disse Krigstog fornyede dog hos Folket Minderne fra dets nationale Helletid, og Haakons Opræden i Spidsen for de talrigste Flaader, der nogensinde vare udgaaede fra Norge, og hvorved ialfald et Skin af Landets fordums krigerske Velde blev bevaret, maatte forøge Ærefrygten for et Kongedøme, der repræsenterede Staten paa en saa verdig Maade.

Ikke mindre skikket var hans indre Styrelse til at virke i denne Retning, og her fandt han for sig et Felt, der bedre passede med hans Karakter og Begavelse. Han var «bene literatus», havde, som alle Sverres Ætmænd, modtaget et Slags lærd Opdragelse og viste som Konge stor Sands for Oplysning og Literatur. Hans Hof var et Midtpunkt for Nationens aandige Liv, og der udgik herfra, ved hans Impuls, en ny Retning i den norrøne Literatur, som efterhaanden blev den herskende. Han udfoldede ved højtidelige Lejligheder, saaledes navnlig ved hans egen og Sønnens Kroning, en overordentlig Pragt og lod Kongedømmet fremtræde med en ydre Glands, der ikke kunde forfølge at gjøre sin Virkning. Han var utrættelig i at lade opføre nye Kirker og Klostre, ofte paa egen Kostning, og forskønnede Landets Byer ved mange stadselige Bygverker, og hvor stor Vegt Samtiden lagde paa denne Virksomhed, kan sees af hans Saga, der slutter med at opregne alle disse «velgerdir».¹ Han var meget lovkyndig og forbedrede, som det heder, Loven og Landsretten i mange Henseender. Hans Virksomhed i denne Retning fremkaldtes ikke blot ved et personligt Kald; det var en Opgave, som Tidsaanden og Landets indre Forhold havde lagt tilrette for ham. Enhver dyberegribende social eller politisk Omvæltning hos et Folk drager i Regelen en ny Legislation efter sig, og en saadan Omvæltning var nu fuldbyrdet hos det norske Folk. Thronfejderne i det 12te og 13de Aarhundrede kan betragtes som en Krise, der bragte for Dagen Resultaterne af den gennem lange Tider fortsatte indre Omdannelse af det hele Samfund, hvortil Grunden allerede var lagt ved Rigets Samling og Kristendomens Indførelse. Det maatte blive iøjnefaldende, efterat denne Krise var indtraadt, at de gamle Retsvedtægter, der vare tilbagevære paa en Tid, da

¹ Cap 369.

Landet var delt mellem Konføderationer af aristokratiske Ætter, og som forudsatte en virksom Selvstyrelse inden hver enkelt af disse Kredse, for en stor Del vare sunkne ned til betydningsløse Former eller endog ligefrem stod i Strid med Forholdene og Opinionen, nu da hine Ættekredse vare sprængte eller degraderede og nivellerede og den lokale Selvstyrelse som Følge heraf savnede de nødvendige Organer. Det er derfor hvad man paa Forhaand maatte vente, naar Borgerkrigenes Tidsrum efterfølges af en Periode, der især er karakteriseret ved omfattende legislatoriske Arbejder. Man har Grund til at antage, at Haakon begyndte sin Virksomhed som Lovreformer næsten umiddelbart efterat han ved Skules Fald var kommet i hel og sikret Besiddelse af Riget, og at han fortsatte den gennem en lang Række af Aar. Allerede i 1244 synes han at have istandbragt et Slags revideret Udgave af Frostathingsloven, som optog Erkebiskop Eystejns Kristenret i det væsentlige uforandret, og hvis Hovedformaal var at faa ophævet Striden mellem de to tidligere jævnside gaaende Recensioner af Loven, — den under Magnus Erlingssøn vedtagne og den gamle, som Sverre havde paaberaabt sig, og som han og hans Tilhængere alene vilde have betragtet som den gyldige. Sexten Aar senere (1260) kom en ny Omarbejdelse af den samme Lov istand, og ved denne Lejlighed indtoges i Loven en Række vigtige Retterbøter, der navnlig gik ud paa at drage knappere Grændser for Retten til Blodhævn og at standse de ødelæggende Ættefejder, som vare en Følge af den gjengse Skik at hævne et begaaet Drab ikke paa Drabsmanden selv, men paa den gjæveste og mest ansete af hans Frænder.¹ Denne Reform havde en afgjort principiel Betydning; den var Indledningen til en indgribende Omdannelse af det norske Retsvæsen i Overensstemmelse med de forandrede sociale Forhold og en nyere Tids mere humane Grundsætninger, og som en saadan Indledning maa den vistnok ogsaa have fremstillet sig hos Kong Haakon selv. Han maa have foresat sig at gaa videre i den engang indslagne Retning. Men fra Tanken om at undergive samtlige norske Provinciallove en Række Reforme, der selvfølgelig maatte blive at gennemføre paa en ensartet Maade i dem alle, var det ikke langt til Tanken om at smelte dem fuldkommen sammen og give Rigets Enhed et nyt Udtryk i Lovgivningen. Vi have oven-

¹ Jvfr. *Munch, N. F. H., IV, 1. 109 ff., 195 ff. Maurer, Entsch. d. ä. Frostup.*

for omtalt, at den i 1244 i den reviderede Frostathingslov optagne Kristenret maa formodes at være bleven gjort gjeldende ogsaa i Rigets øvrige Lagdømer; de Retterbøter, der ved denne Lejlighed og i 1260 bleve optagne i den samme Lovbog, indledes med en Henvendelse til alle Norges Indbyggere, og i den nyere Landslov er det ogsaa udtrykkelig sagt om dem, at de bleve givne for hele Landet. Man kan efter dette ikke finde det usandsynligt, at allerede Haakon har tænkt paa at tilvejebringe Enhed mellem de i Landet gjeldende forskjellige Lovgivninger.¹ Gjennemførelsen af en saadan Plan krævede imidlertid vidtløftige Forarbejder; Kong Haakon selv, hvis Styrelse var optaget af saamange andre Sysler, kom ikke videre end til de indledende Skridt, medens Opgaven: at fortsætte og fuldende den begyndte Revision af Lovene og i Sammenhæng dermed at samle dem til en Helhed, tilfaldt hans Søn, der ogsaa viede alle sine Kræfter til denne Opgave.

Kong *Magnus Haakonsson* aabnede sin Styrelse med en Handling, der kunde siges at være et afgjørende Brud med Landets krigerske Fortid, idet han opgav de Besiddelser i Vesten, for hvis Skyld endnu hans Fader paa sin gamle Alder havde underkastet sig et Krigstogs Farer og Besværligheder, og som havde spillet en saa stor Rolle i Norges eldre Historie. Det var maaske det klogeste, han kunde gjøre; men man føler sig mere tiltalt af den gamle Konges Kampiver, hvor det gjaldt at opretholde Landets krigerske Navn, end af den unges forsigtige Erkjendelse af, at Tiden nu var kommen, da det norske Statsskib maatte stryge sine Sejl. Han kunde ikke «lide den salte Sø og saa den sterke Bølge», heder det om ham i Kjæmpevisen; hans Retning var saa afgjort fredelig, hans Fromhed grændsede saa nær til Svaghed, at han neppe vilde have kunnet fyldestgjøre sin Opgave som Landets Styre ligeoverfor det gamle Høvdingeraristokrati; men for det Bondesamfund, der var voxet op, eftersom de gamle Stammer visnede, var han en god Konge.

¹ Det Bevis, man (*Munch, N. F. H., IV, 1. S. 482—84; Keysers, Retshist., S. 237*) har villet finde herfor i den for Island bestemte Lovbog, den saakaldte Hákonarbók, — i det væsentlige en Sammenstøbning af Frostathings- og Gulathingsloven, — maa vistnok opgives. Det er (efter hvad *Prof. Maurer* paaviste i sine i Kristiania (1876) holdte Forelæsninger) neppe tvivlsomt, at denne Lovbog først er bleven sendt ud til Island i 1271—73 og ikke i 1265, og at Navnet Hákonarbók, som har ledet til Formodningen om, at den skulde være blevet til allerede under Kong Haakon, er nyt, saa derpaa intet kan bygges.

Da han havde faaet Fred med Skotland, gav han sig strax i Ferd med Lovreformen, om hvilken han siden koncentrerede sin Virksomhed. I Aarene 1267—69 drog han om paa de fire Lagthing og fik sig her overdraget en almindelig Fuldmagt, idet Folket paa hvert Lagthing «dømte sin Lovbog til hans Behandling, saa at han kunde borttage eller tilføje det, der tyktes ham passende, efter de bedste Mænds Skjøn».¹ Han lod dernæst en ny almindelig Lovbog udarbejde og rejste, da denne var ferdig, atter om paa Lagthingene i Aarene 1273—76 og fik den vedtagen, uden at der synes at have været Spørgsmaal om nogen Forhandling eller nogen Indgaaen paa enkelte Punkter, idet man har anseet sig som bunden ved den forud givne Fuldmagt og den højtidelige Vedtagelse kun har været betragtet som en Formalitet.² Alene Geistligheden, som ved denne Tid i Erkebiskop *Jon Raude* havde faaet en mere end sedvanlig myndig Leder, gjorde Vanskeligheder, og Magnus gav ogsaa efter for denne Modstand, saa at Kristenretten udelodes af hans Lovbog, der kun i almindelige Udtryk omtaler Grændserne mellem den geistlige og verdslige Myndighed. Hele Maaden, hvorpaa den nye Lovgivning iøvrigt istandbragtes, vidner paa det mest iøjnefaldende om, hvor fuldstændigt det havde lykkets Kongedømmet at indtage de gamle Høvdingætters Plads i Opinionen, hvor ubegrændset Folkets Tillit var til det, hvor vant man var bleven til at betragte det som sin naturlige Verge og Forsvarer, og hvor nær Kilderne til et fortsat offentligt Liv vare ved at tørre rent ud. Der var, udenfor Geistligheden, ingen politisk Ærgjerrighed længer, ingen politiske Interesser, siden Aristokratiet havde ophørt at være ledende paa Thingene og i Folkets engere Kredse; den menige Bondealmue havde, overladt til sig selv, kun Ønsket om Fred og lovlig Orden og kunde ikke have noget imod at faa, lige godt paa hvad Maade, Loven forbedret, saa at den var saameget mere skikket til at beskytte den Enkeltes Frihed og Ejendom, og i saa Henseende fortroede man sig ubetinget til Kongedømmet, der heller ikke skuffede den Tillit, som blev vist det.

Magnus Lagabøters nye Landslov kan ikke, naar man ser hen til de Kilder, hvoraf den kunde øse, gjelde som noget Mesterverk af Lovgivervisdom eller juridisk Fremstillings-

¹ *Nyere Landslov, Prologen.*

² *Munch, N. F. H., IV, 1. S. 485—86.*

kunst.¹ Skjønt den havde været forberedt gennem en længere Række af Aar, bærer den dog Præget af at være fremkommet for tidligt og inden den endnu havde undergaaet en tilstrækkelig Gjennemarbejdelse. Hovedmassen af dens Indhold er optaget fra de eldre Love (især vistnok Frostathings- og Gulathingsloven), ofte omredigeret, men stundom næsten ordlydende og i en Form, der ikke rigtig kan have passet med de dagjeldende Forhold;² man savner Bestemmelser i Hensyn paa flere vigtige Spørgsmaal; somme af de skete Forandringer ere kun delvis gennemførte eller blot antydede uden at være udførte; andre ere gjorte i Form af Tillæg og Tilføjelser, der staa for sig uden at være sammenarbejdede med Lovens øvrige Indhold til et harmonisk Hele; sammesteds leveres Prækener og moralske Forelæsninger.³

Alligevel er det ikke tvivlsomt, at den nye Lov i flere Henseender var et Fremskridt for Landet og bidrog til at forbedre den menige Mands Vilkaar. Selve den Omstændighed, at nu en og samme Lovgivning gjaldt over det hele Rige, maatte virke til at gjøre Retssikkerheden større. I samme Retning virkede det, at den af Haakon Haakonsson begyndte Reform i Hensyn paa det gamle Blodhevns- og Ættebodvæsen fuldstændig gennemførtes, at Blodhevnene ligefrem og for alle Tilfælde blev forbudt, og at Ættebøderne ganske afskaffedes, saa at herefter Mandeboden kun blev at udrede af Drabsmanden til den Dræbtes Arving, medens efter de eldre Love begges Frænder skulde deltage i at udrede og modtage den efter de i de saakaldte «saktal» opstillede meget vidtløftige og komplicerede Beregninger; saaledes bleve mange Retsstridigheder undgaaede, der maatte være en Følge af, at enhver Person inden Saktallet havde sin lovlige Andel af Mandeboden at kræve, og det blev lettere at faa istandbragt fuldkomment Forlig mellem begge Parter, da der nu kun handledes mellem to Personer, Drabsmanden og den Dræbtes Arving, medens man forhen nøje maatte agte paa, at ingen af dennes Frænder inden Saktallet blev forbigaaet.⁴ En større Lighed for Loven opnaaedes derved, at det gamle Klassesystem i Hensyn paa den personlige Ret, der tjente

¹ Jvfr. *Munch, N. F. H., IV, 1. S. 561–64. L. M. Aubert, Norske Loves Hist., S. 10* (i Samlingen „*Fra Videnskabens Verden*“).

² *Aschehoug, Statsforf., S. 50, 70. Keyser, Retsforf., S. 226–27.*

³ *T. Ex. N. L. IV. 17.*

⁴ *Keyser, Retsforf., S. 305.*

som Maalestok ved Bestemmelsen af Bøderne for enhver Legems- eller Æresfornærmelse, blev ophævet, medens det overlodes til et Skjøn af visse af Retsforstanderen opnævnte Mænd at fastsætte i hvert enkelt Tilfælde disse Bøders Størrelse; ved dette Skjøn har ganske vist fremdeles Hensynet til den Fornærmedes Stand spillet en vigtig Rolle, saa at Boden er bleven større, naar Fornærmelsen var tilføjet en Lendermand, end naar den var tilføjet en simpel Bonde; men man var dog ikke længer bunden til et bestemt Forhold, som ved den eldre Lovgivning, og havde friere Adgang til at tage Hensyn til de Fornærmelsen ledsagende Omstændigheder.¹ Ogsaa i andre Henseender blev Bods- og Straffesystemet modificeret, saa at det stemte bedre overens med Billighed og en nyere Tids humane Grundsætninger; der lempedes paa den stive Formalisme, som udmerkede Rettergangen efter de eldre Love, og de offentlige Domstole fik sig tildelt et mere vidtstrakt Virksomhedsfelt, — en Myndighed til i visse Tilfælde at granske de dem forelagte Tvistemaals faktiske Omstændigheder og afpasse Domene derefter, hvilken de gamle Love ikke havde kjendt, og hvorved det navnlig maatte blive lettere for Folk i ringe Kaar at komme til sin Ret ligeoverfor Mægtige eller Højtstaaende.²

Magnus Lagabøters Landslov udviser overhovedet, om den end har laant Hovedmassen af sit Indhold fra Provinciallovene, en Række betydningsfulde Differentspunkter ligeoverfor disse. Vi finde optaget i den nye Retsgrundsætninger, vi se udtalt og delvis gennemført en Opfatning af Statsmyndighedens Væsen og Omfang, helt forskjellig fra den, der kommer tilsyne i de eldre Love. Alligevel vakte den intet Misnøje og stødte ikke paa nogen Modstand, enten ved sin første Fremtræden eller senere, fordi de Forandringer, som ved den gennemførtes i Retsvæsenet, vare forberedte ved en forudgaaende Omdannelse af de sociale og politiske Forhold, og fordi de nye Grundsætninger, som den opstillede, havde Støtte i en Opinion, der var bleven til under Paavirkning af denne Omdannelse.

Naar saaledes Landsloven ophævede det i de eldre Love saa skarpt gennemførte Klassesystem i Hensyn paa den personlige Ret, fulgte den kun en Udvikling, hvorved Adskillelsen mellem de forskjellige Samfundsklasser allerede faktisk var ud-

¹ *Keyser, Retsforf., S. 299. Brandt, Brudstykker, I. S. 8—9.*

² *Se N. L., IV. 4. IV. 17. VIII. 12 o. f. St.*

jævnet, eller hvorved denne Adskillelse ialfald havde tabt sin tidligere Skarphed og Betydning for det offentlige Liv. Det højere Aristokrati (Lendermandsætternes) holdt paa at dø ud eller at gaa op i en fuldkommen afhængig Hofmands- og Embedsmandsklasse; det lavere (Høldernes) var bleven for talrigt, dets Ejendome for meget udstykkede, til at det kunde hævde en aristokratisk Rang inden Samfundet eller repræsentere andre Interesser end dem, der hørte det private Liv til. Samfundet kunde ikke dermed siges at være nivelleret; der var Standsforskjel, men denne havde nu næsten kun en ydre eller konventionel Karakter; der var Fornemhed, men Fornemheden var ikke længer en politisk Magt; det maatte følgelig synes tilstrækkeligt at overlade det til et Skjøn eller til Opinionen at tage Hensyn til den i hvert enkelt Tilfælde, medens lovbestemte Fortrin for den ene Samfundsklasse fremfor den anden ikke længer svarede til Forholdene.

I Sammenhæng hermed stod nu dernæst de ved Landsloven gennemførte Forandringer i Hensyn paa Odelsvæsenet. Medens de eldre Love havde krævet, for at en Jord skulde gjelde som sin Besidders Odel, at den havde tilhørt hans Æt gennem en Række af Generationer, blev der nu fastsat en vis kortere Termin (af 60 Aar), inden hvilken Ejendomen til Jord altid blev Odel; paa den anden Side blev den Forkjøbsret, som de eldre Love tilkjendte Odelsarvingerne til en Gaard, og ifølge hvilken Gaarden først maatte bydes dem til Salg, inden den med fuld Retsvirkning kunde selges til andre, udvidet derhen, at Odelsarvingerne skulde kunne lade Gaarden gaa fra sig, naar den blev dem lovbuden, og alligevel have Adgang gennem en længere Række af Aar til at indløse den for en ved et Skjøn fastsat Taxtsum.¹ Man ser let, hvorledes en ny Opfatning af Odelen kommer tilsyne i disse Forandringer, og hvorledes denne nye Opfatning hænger sammen med den i det Foregaaende skildrede Omdannelse af det norske Samfund. Idet Høldsklassen mere og mere nærmede sig til at blive en Almue i Kaar og Interesser, har Odelen faktisk ophørt at være, hvad den engang var: Grundlag for en aristokratisk Magtstilling. Hvad der endnu ifølge de eldre Love fremstiller sig som dens væsentlige Betydning: — at den stemplede Ættens Ejendom som Stamgods, at den kunde gjelde som Vidnesbyrd om Ættens urgamle Frihed

¹ Brandt, *Brudst.*, I. S. 36—49.

og Anseelse, dens adelige Skjold saa at sige, — blev derfor efterhaanden et mere underordnet Hensyn, og hermed stemmer det, at den nyere Lovgivning afkortede Tiden, inden hvilken en Ejendom blev Odel. Til Gjengjeld traadte den rent privatretlige eller økonomiske Side ved Odelen saameget sterkere frem; det væsentlige blev, — ikke hvad der fra et aristokratisk Standpunkt maatte fremstille sig som Hovedsagen: den Omstændighed, at Familjen siden umindelige Tider havde været i Besiddelse af den samme Gaard, — men selve Besiddelsen af Jord eller den fortrinsvise Adgang, som Medlemmerne af en Odelsæt havde til at opnaa saadan Besiddelse; i Overensstemmelse hermed har ogsaa den nyere Lovgivning udvidet Odelsarvingernes Forkjøbsret, saa at den gik over til en virkelig Løsningsret. — Denne Sammenhæng oplyses yderligere ved et andet Træk, som derfor maa frembæves. Medens Landsloven i det Hele ikke erkjender den gamle Klasseforskjel, har den i et Par enkeltstaaende Tilfælde opretholdt denne. Saaledes gjentager den Gulating- og Frostathingens Bestemmelse, at Høld eller bedre Mand end Høld har Ret til at beholde funden Hval, hvis Længde er 18 Alen eller derunder, medens andre kun har Ret til at beholde Hval, der er halvt saa stor.¹ Ved denne Lejlighed faar man ogsaa en Definition af, hvad der skal forstaaes ved en Høld: det er den Mand, «der har taget Odel i Arv baade fra Fader og Moder, og det saadan Odel, som disses Forældre før dem havde ejet, uden at dertil skal regnes hvad der er erhvervet ved Kjøb eller Arv i Sidelinjer». Her er aabenbart Begrebet af Høld bleven snævrere begrændset, end det var i Provinciallovenes Tidsrum. I disse nævntes Høld og odelsbaaren Mand ifleng og som enstyrdige Ord,² og Fordringen, at man, for at nyde Høldsret, skulde have arvet Odel baade fra Fader og Moder, er der ikke Spor af. Det ligger nu nær at udlede denne Indsnævring af Høldsbegrebet af den samme Grund, hvoraf de i Odelslovgivningen foretagne Ændringer ere blevne udledede, nemlig af Jordejendomens Udstykning og Hølds- eller Odelsbondeklassens Udvidelse fra et aristokratisk Mindretal til en demokratisk Mængde. Naar man til Trods for denne Udvidelse vedblev at mindes Benævnelsen Høld som en, hvortil der knyttede sig aristokratiske Forestillinger, eller naar man i Lovgivningen bibeholdt aristo-

¹ *N. L.*, VII. 64.

² Se *G. L.*, S. 185, 218 o. fl. St. Jvfr. *Keyser*, *Retsforf.*, S. 328.

kratiske Særrettigheder, som fra gammel Tid vare tillagte Høldsklassen, kunde man tilsidst komme til at finde det underligt eller stødende, at Høld ikke skulde betyde noget andet og mere end en ret og slet Odelsbonde, og man kunde herved ledes til at opstille en ny Definition, ifølge hvilken Hølden atter blev noget saavidt sjældent, at der syntes at være nogen Rimelighed i, at han nød arvelige Fortrin fremfor det øvrige Folk.

Paa lignende Maade ville vi se, at Magnus Lagabøters Lovrevision, ogsaa ved de Reformer, den gennemførte i Hensyn paa Strafferet og Proces, opfyldte et Krav, som de forandrede politiske og sociale Forhold i Landet havde stillet, eller slog fast Resultaterne af en forudgaaende indre Udvikling. I Provinciallovenes — og særlig da i den eldste, Gulathingslovens, — Rettergangsregler finde vi afspejlet en Samfundsorden, hvorved Storætterne endnu havde bevaret sin oprindelige Suverænetet saavidt, at Staten næsten kun var at betragte som et Forbund mellem dem, en «Fred», som de havde indgaaet sig imellem og vare blevne enige om at overholde. De offentlige Domstole kunde, saalænge denne Organisation endnu stod ved Magt, kun have et meget indskrænket Omraade; Forbrydelserne opfattedes hovedsagelig fra den privatretlige Side, som Fornærmelser tilføjede den ene Æt af den anden, hvorved «Freden» mellem dem maatte ansees som midlertidigt opsagt, indtil de paa egen Haand eller ved de offentlige Domstole, det vil sige: de andre forbundne Ætters Mellemløst kunde komme til Forlig; enhver Retstvist tænkte kun at vedkomme de Ætter, mellem hvem den var opstaaet, og hvis Sag det var at faa den udjævnet paa lovlig Maade og saa, at det øvrige Samfunds Fred ikke forstyrredes. Rettergangen i civile Søgemaal havde, i Overensstemmelse med denne Opfatning, for det meste en rent privat Karakter; Parterne opnævnte selv sine Domere, og kun forsaa vidt disse ikke kunde komme til Enighed eller den tabende Part vægrede sig ved at efterkomme deres Kjendelse, blev Sagen at indbringe for Thinget eller den offentlige Domstol. Ved Forbrydelser, der kunde afsones med Bøder til den Fornærmede, var det ligeledes overladt til Parterne selv at bestemme disses Størrelse ved indbyrdes Forlig eller ved et Skjøn af privat opnævnte Domsmænd. Naar Forbrydelsen derimod medførte som lovbestemt Straf Fredløshed og Bod til Kongen, maatte den vistnok indbringes for Thinget, forsaa vidt som kun en offentlig Domstol kunde ilægge en offentlig Straf; men Domstolen var saavel i dette Tilfælde som ved de civile Søgemaal, der undtagelsesvis bleve den fore-

lagte, henvist til en næsten blot formel Rolle; den dømte egentlig ikke og havde hverken at bringe en Sags faktiske eller dens juridiske Spørgsmaal paa det rene; Bevismidlerne vare af en saa udvortes, engang for alle fixeret Art, at de ikke levnedes Rum for noget Skjøn eller nogen Vurdering, og da det paahvilede Parterne selv at skaffe disse Bevismidler tilveje, var i Regelen ethvert Søgmaal, naar det kom for Thinget, i retslig Henseende et op- og afgjort, saa at Domerne kun havde at paase Iagttagelsen af de lovlige Former og at udtale sin Erkjendelse af den sejrende Parts Ret, hvilket var enstydigt med en Tilladelse for denne til at tage sig selv tilrette, saafremt ikke Modparten føjede sig, uden at en saadan Selvtægt skulde betragtes som Brud paa Samfundets Fred. Nogen offentlig Anklagemyndighed kjendtes ikke; det tilkom, ved en hvilkenksomhelst Forbrydelse, den private Fornærmede at paatale Sagen, og han kunde undlade at paatale den, om han saa vilde; i Tilfælde af Drab var Adgangen til at øve Blodhevn forbeholdt Medlemmerne af den Dræbtes Æt; blev Drabet hevnet, inden Drabsmanden havde tilbudt at bøde, faldt denne ugild, d. v. s. Hevnen anerkjendtes som lovlig; bød Drabsmanden lovlig Bod for sig, helligede han sig til Things; men Eftermaalsmændene kunde her undslaa sig for at indgaa Forlig eller negte at modtage Bøderne, med den Virkning, at han ved selve Thingets Dom blev fredløs, d. v. s. paany overladt til deres Hevn; ved ringere Legems- eller Æreskrænkelser stod det ligeledes den Fornærmede frit for at hevne sig, om han foretrak dette fremfor at modtage Erstatning i Form af Pengebøder, ja, Gulathingsloven gjør endog Privathevnen til et Slags Pligt, idet den udtaler, at ingen Mand ejer Ret paa sig mere end tre Gange, medmindre han hevner sig derimellem.¹ Og ligesom Anlæggelsen af Søgmaalet i alle Tilfælde var en privat Sag, saaledes var Domsexekutionen det ikke mindre, og det hvad enten Dommen gik ud paa at ilægge en Straf eller at afgjøre et omtvistet Ejendoms- eller Kontraktsforhold; Straffen var enten Fredløshed eller Bøder; den fredløse Forbryder kunde Enhver dræbe, medens det kun undtagelsesvis paahvilede de offentlige Myndigheder at sørge for hans Aflivelse; Bøderne var det vedkommende Sagsøgers egen Opgave at faa inddrevet, og det samme gjaldt om ethvert andet Krav, som ved

¹ *Cap. 186. Jvfr. G. L., Cap. 171, 182 o. f. St., hvor det heder: „da er det godt, om det hevnes“.*

Dom var blevet godkendt; Sagsøgeren kunde kræve Thingmændenes og den kongelige Ombudsmands Hjælp for at faa Domen exekveret; men han kunde ogsaa exekvere den paa egen Haand, om han havde Styrke nok dertil.¹

Dette System fremtræder, som sagt, i sin klareste og skarpest udprægede Skikkelse i Gulathingsloven; vi se, at det allerede inden Provinciallovenes Tidsrum er bleven modificeret paa flere Punkter; men Landsloven samlede disse Forandringer og førte dem videre paa en saavidt konsekvent Maade, at Retsplejen i det Hele kan siges at være bleven lagt over paa en ny Grund. — De private Domstole, der i den eldre Lovgivning spillede en saa stor Rolle, afskaffedes nu ganske eller omdannedes til offentlige ved at sættes i Forbindelse med Thinget. Adgangen for den Enkelte til at tage sig selv tilrette blev indskrænket inden meget snævre Grændser. I Tilfælde af Drab skulde Drabsmanden føres til den kongelige Ombudsmand og siden til Things; det blev ubetinget forbudt at hevne sig paa ham, inden Dom var afsagt i hans Sag, og var han bleven dømt, skulde ydermere Kongen kunne fri ham fra den lovbestemte Straf — Fredløshed — ved at give ham Landsvist, i hvilket Fald den Dræbtes Eftermaalsmænd maatte lade sig nøje med de af Doms mændene fastsatte Bøder.² Ved andre Legems- eller Æresfornærmelser bortfaldt ligeledes Retten til at øve Privathevn; vilde Fornærmeren ikke bøde, skulde den Fornærmede klage for den kongelige Ombudsmand, som da havde at opnævne Domere til at afgjøre Sagen og fastsætte en Termin for Bodens Udredelse; kun for det Tilfælde, at Ombudsmanden undlod at opfylde sin Skyldighed i saa Henseende, stod det den Fornærmede frit for at hevne sig, men han maatte da ogsaa passe, at Hevnen ikke blev større, end Fornærmelsen havde været.³ Fremfor den eldre Lovgivning, der væsentlig betragtede Forbrydelserne fra den privatretlige Side, har Landsloven gjort gjeldende en Opfatning af dem som offentlige Retsbrud, der vedkom det hele Samfund; den fastsætter, i Henhold til denne Opfatning, at der, ved Siden af Bod

¹ Fr. Brandt, *Om foreløbige Retsmidler i den gamle norske Rettergang, Juridisk Ugeblad* 1863. Brandt, *Norges dæmmende Inst. i Middelald., Langes Tidsskrift*, 5te Bind. L. M. Aubert, *Bevissystemets Udvikl. i den norske Kriminalproces*. Hertzberg, *Grundtrækkene i den ældste norske Proces*. K. v. Amira, *Das alt-norwegische Vollstreckungsverfahren*.

² N. L., IV. 2, 16, 17.

³ N. L., IV. 20.

eller Erstatning til den privat Fornærmede, skal udredes Bod til Kongen i en Række af Tilfælde, i hvilke Provinciallovene ikke kjende nogen saadan Bod;¹ den opstiller som Regel, at Skjønsmændene, hvem det tilkom at bestemme Størrelsen af den private Bod, skulde opnævnes af den kongelige Ombudsmand og ikke, som før, af Parterne selv; den paalægger de kongelige Ombudsmænd i langt videre Udstrækning end tilforn at holde Forbrydere i Varetægt og lade dem aflive eller paa anden Maade straffe og udtaler som almindelig Sætning, at kun den, hvem Kongen har beskikket til at forestaa Retsvæsenet, maa lade nogen revse; thi naar han gjør det, er det Loven selv, der revser, men naar andre gjør det, sker det af Hevn og i Vrede;² den etablerer et Slags offentlig Anklagemyndighed, idet den foreskriver, at Ombudsmanden i visse Tilfælde, naar en Forbrydelse var forøvet, skulde tage Initiativet, randsage efter Forbryderen og lade ham dømme, og idet den gamle Regel gjentages, at «enhver frels og fuldvoxen Mand selv skal søge sin Sag», tilføjes det: «men har han ikke Evne eller Mandskab dertil, da skal Kongens Ombudsmand paatage sig Sagen for ham».³ Den tildele endelig de offentlige Domstole en friere Stilling ligeoverfor de Søgsmaal, som bleve dem forelagte til Paakjendelse; tidligere havde Forudsætningen været, at ethvert Søgsmaal, allerede forinden det henskjedes for Thinget, var bragt i vitterlig Stand, saa det hverken i faktisk eller juridisk Henseende frembød nogen Tvivl; men denne Forudsætning kunde ikke oprettholdes, efterat de private Retsmidler for en væsentlig Del vare blevne satte ud af Kraft; det blev nu oftere den offentlige Domstols Opgave at anstille foreløbige Undersøgelser og bringe Sagens faktiske Omstændigheder paa det rene; den moderne Bevismethode, der tillader Domerne at veje Vidnesbyrdene mod hinanden eller at kombinere dem for at komme Sandheden saa nær som muligt, fik en hyppigere Anvendelse ved Siden af den gamle Methode med Vidner eller Mededsmænd, hvis Kvalifikationer vare rent formelle eller engang for alle bestemte, hvis Udsagn ligeledes maatte have et for alle Tilfælde bestemt Indhold, saa at Domstolenes Virksomhed reducerede sig til en simpel Tælling, og hvorved der aabnedes Adgang for den sag-

¹ Se *N. L.*, *IV.* 25, jvfr. med *G. L.* 138. *N. L.*, *VII.* 10, jvfr. *G. L.* 75, *F. L.*, *XIII.* 1, 2. *N. L.*, *VII.* 39, jvfr. *G. L.* 49 o. s. v.

² *N. L.*, *IV.* 16, jvfr. *IV.* 8, 14, 15.

³ *N. L.*, *VIII.* 8; *IV.* 11. 21.

lovene er det fastsat, at naar Lendermanden, der halvt var Bondehøvding og halvt kongelig Tjenestemand, gjorde sig skyldig i nogen Forsømmelse af, hvad der paahvilede ham som saadan, skulde han bøde halvt til Kongen og halvt til Bønderne, men at, naar Aarmanden, der var Kongedømmets umiddelbare Repræsentant, forsaa sig paa lignende Maade, skulde den hele Bod, som han havde at udrede, tilfalde Bønderne;¹ ved disse Bestemmelser stilles Kongen i en skarp Modsætning til det øvrige Samfund, og man gjenkender Opfatningen af hans Magt som en privat Herlighed, der staar for sig, og hvori kun Besidderne selv ere interesserede. Landsloven derimod tillægger Kongedømmet Andel ogsaa i de Bøder, som Sysselmændene havde at udrede, naar de gjorde sig skyldige i Forurettelser mod privat Mand,² og hævder saaledes dets Egenskab af Statsmagt, af Lovens og Retferdighedens almindelige Repræsentant. Den tillægger videre de af Kongen ansatte og lønnede Lagmænd en bestemt og meget omfattende Dømermyndighed. I alle civile Retstrætter blev det overladt til Sagsøgeren at vælge, om han vilde indstævne sit Søgmaal for Lagmanden eller for Heredstinget. Lagmandens Kjendelse var en lovlig Dom, der skulde efterleves under Straf af en betydelig Bod. Den kunde vel appelleres til Lagthinget, men om endog alle Doms mænd her bleve enige om, at den var ulovlig, maatte de dog ikke ophæve eller forandre den, men kun skrive derom til Kongen, i hvis Haand den endelige Afgjørelse blev lagt. Paa Lagthinget var det desuden nu Lagmanden selv, der præsiderede; han opnævnte i Forening med Sysselmanden Medlemmerne af Lagretten, der dannede den egentlige Domstol, og havde selv Sæde og Stemme blandt disse, ja, i Tilfælde af Meningsforskjel, skulde endog han raade og de, som vare enige med ham, medmindre Kongen selv efter de skjønsonste Mænds Raad fandt andet lovlidere.³ Ved kriminelle Sager bibeholdtes vel den gamle Rettergangsorden, forsaavidt som disse fremdeles skulde paa dømes af de ordentlige eller overordentlige Heredsting; men det var nu den kongelige Sysselmand eller hans Fuldmægtige, der sammenkaldte disse Thing og optraadte som deres Leder og Forstander, og det blev ogsaa ved saadanne Sager forbeholdt

¹ Se ovenfor S. 25.

² *N. L.*, *II*. 20; *VIII*. 1.

³ *N. L.*, *I*. 4, 11. Jvfr. *Keyser, Retsforf.*, S. 252—53; *Aschehoug, Statsforf.*, S. 45—46.

Kongen en endelig Afgjørelse, ialfald naar det gjaldt Forbrydelser, der medførte Tabet af Liv eller Fred, i hvilke Tilfælde han havde Benaadningsret, og hvorved de af Heredstthingene fældte Dome maatte forelægges ham til Stadfæstelse. Vi se altsaa, at naar Landsloven udtalte den Grundsætning, at Kongen er «yfir lögin skipaðr»,¹ saa var dette ingen tom Formel. Ikke blot øvede han en udbredt indirekte Indflydelse over Retsplejen gennem sine Embedsmænd, hvilke han indsatte efter eget Godtykke, gennem Lagmændene, der præsiderede inden Lagthings-Domstolene, vejledede de paa Heredstthingene til Fastsættelse af Bøderne for Drab eller Legemsfor nærmelser opnævnte Mænd og selv afgav Kjendelse i alle for dem indstevnte civile Søgsmaal, gennem Sysselmændene, der sammenkaldte Thingene, opnævnte Dømerne og sørgede for Domenes Exekution; men han var selv den øverste Domstol, under hvis Afgjørelse det efter Lovens udtrykkelige Ord i visse Tilfælde og faktisk vistnok altid var Adgang til at henskyde sin Sag.² — I Hensyn paa den lovgivende Myndighed blev vistnok den gamle Grundsætning, at Kongen ikke maatte forandre eller give nogen Lov uden Folkets Samtykke, opretholdt ved selve Maaden, hvorpaa Lovrevisionen kom istand. Men dette syntes ogsaa at skulle blive den sidste Lejlighed, da der kunde være Tale om en virksom Deltagelse fra Folkets Side i Hensyn paa Lovgivningsspørsmaal. Den nye Lov skulde, heder det, gaa og gjelde over alt Norge til evindeligt Tid; den maatte i sine Hovedtræk ikke forandres, men kun udfyldes og forbedres i Hensyn paa mindre væsentlige Enkeltheder, og disse Forbedringer blev det lagt i Kongens Haand at foretage. Hans Kongeed, saadan som den blev formuleret ved Landsloven, gik ud paa, at han «skulde holde den kristelige Lov, som den hellige Olaf stiftede og hans rette Efterkommere have samtykt, mellem Kongen og dem, der bygge Landet, med Samtykke fra begge Sider og med gode Mænds Raad forbedre den efter den Forstand, som Gud forunder ham».³ Han kunde altsaa aldeles paa egen Haand eller i det Højeste med gode Mænds Raad give Retterbøter, der i det Enkelte udfyldte og forbedrede den gjeldende Lov, medens det vel forudsattes, at Folkets Samtykke blev indhentet ved

¹ „Sat til at forestaa Loven“. *N. L.*, I. 11.

² *Aschehoug, Statsforf.*, S. 46.

³ *N. L.*, II. 8, jvfr. X. 3.

vigtigere Lovforandringer; men Grændsen var her ikke god at opdrage. Og selve den Omstændighed, at Loven nu var een for det hele Land, medens Folket fremdeles intet andet Organ havde for sin Myndighed end de gamle provincielle Lagthing, maatte med Nødvendighed medføre, at dets Samtykke ved Lovforandringer, om det ikke allerede forud havde sunket ned til at blive en blot Formalitet, nu ialfald maatte blive det.¹

Saa sterk nu end denne Udvidelse af Kongedømmets Magtomraade synes at være, naar vi sammenligne Landsloven med de eldre Love, er det alligevel tydeligt, at den ikke fremstillede sig og ikke kunde fremstille sig for Samtiden som et Overgreb, at den ikke gik ud over, hvad der allerede ved Sedvanen og Opinionen var blevet en fuldragt Kjendsgjerning. Landslovens strengt monarkiske Grundsætninger ere i Hovedsagen de samme, som allerede Sverre havde fremsat, og som gjennem Birkebejnernes Sejr maa have hævdet sig en Plads i Folkets Retsbevidsthed. Vi gjenfinde dem i Kongespejlet, der polemiserer saa skarpt mod den Mening, som endnu kunde gjøre sig gjeldende hos den enfoldige Hob, at Kongens Interesse skulde være adskilt fra Folkets, at hans Ret skulde staa for sig eller endog i Modsætning til Folkets, saa at en Undermaat kunde have Ære af at trodse ham og holde sig ham foruden,² og som med saa stor Styrke udtaler, at Kongen har sin Myndighed af Gud, at han repræsenterer den guddommelige Højhed og sidder i det højeste Domersæde paa Jorden, saa at alle ere skyldige at bøje sig for ham og vise ham fuldkommen Lydighed, at Gud har forlenet ham med sit Revselsessverd, hvormed han skal hugge, naar det behøves, som altid bider, naar der hugges med det, og for hvis uretmæssige Brug han alene skal staa Gud til Regnskab.³ Dette Skrift, der ganske vist er ældre end Landsloven, og som maa være tilblevet allerede i Haakon Haakons søns Styrelsestid,⁴ synes at være forfattet af en gammel Hof-

¹ *Munch, N. F. H., IV, 1. S. 502—3.*

² *Kgsp., S. 77 (Ch.nia-Udg.):* „Heimskr mugr virðir svá fyrir sér, at konungr sé þeim skipaðr gagnstaðligr, ok þykkisk heimskr maðr í því vera vel sæmðr, ok metr sik mikils fyrir úsnotra manna augum, ef hann má nökkura stund sik í því halda ok vera fyrir utan konungs ríki eða lögligar setningar“.

³ *Kgsp., S. 171, 103—5.*

⁴ *Fort. til Chr.a-Udg., S. VI. O. Bloms Afhandl. om Kongesp. i Aarb. f. Nordl. Oldk. 1867.*

mand, en tro Tilhænger af Sverres Æt og Birkebejnerpartiet; man ser imidlertid af de mange Haandskrifter, hvori det, enten helt eller brudstykkevis, er bleven bevaret til vor Tid, at det maa være bleven meget populært, og at de politiske Anskuelser, som det foredrager, har fundet almindelig Indgang. Dets Stil er noget søgt og pedantisk zirlig; men den aabenbarer dog en meget agtverdig Kunst og Fremstillingsevne, og det er umiskjendeligt, at Forfatteren har været en Mand, der stod paa Højden af sin Tids og sit Folks Dannelse. Flere Steder i Magnus Lagabøters Landslov og Hirdskraa minde i en saa paafaldende Grad om Kongespejlet, at man ikke kan tvivle om, at Lovkoncipisten har havt dette Skrift for sig under sit Arbejde, eller ialfald at han har kjendt det og været paavirket af dets Læsning;¹ ogsaa heraf indser man, at det har nydt en overordentlig Anseelse, og at man har Ret til at betragte Forfatteren som en god Repræsentant for den politiske Opinion inden de højere Samfundsklasser i Norge, saadan som denne fremgik af de borgerlige Uroligheder.

Og medens saaledes de Forandringer, som ved Magnus Lagabøters Lovrevision gennemførtes i Hensyn paa Retsforfatningen, vare forberedte eller fremkaldte ved Landets egen indre Udvikling, havde de tillige Støttepunkter og Mønstre i, hvad der samtidig foregik i Europas ledende Lande. Det var i denne eller den nærmest forudgaaende Tidsalder, at de romerske Rets- og Statsmaximer tilkjæmpede sig sine første store Sejre over det feudale Europa; det var *Ludvig den 9des* og *Fredrik den 2dens* Tidsalder, ved hvem Kongedømmet optraadte med en afgjort moderne Karakter og stillede sig i Spidsen for en gjen-nemgribende Omdannelse af den hele eldre Retsforfatning. Begge disse Fyrster udfoldede en Virksomhed som Lovgivere, hvortil der ikke forud havde været seet noget Sidestykke i de Dele af Europa, inden hvilke Feudalvæsenet var bleven herskende;² for begge vare den romerske Rets Grundsætninger ledende. Ludvig den 9de tilføjede den feudale Jurisdiktion et Ulivssaar ved at indføre Appel til Kongedømmet og ved at opstille i de saakaldte «cas royaux» en Klasse af Retssager, som det alene

¹ *Chr.a-Udg. af Kongesp., Fort., S. VI—VII.*

² *Fredrik den 2dens Lovbog for Neapel offentliggjordes i 1231. Han var „der erste, welcher seit Jahrhunderten den grossen Gedanken fasste, Gesetzgeber seines Volks zu werden“. Raumer, Gesch. d. Hohenstaufen, 3. Aufg. III. S. 213 ff.*

skulde tilkomme Kongen at afgjøre. Han grundlagde en offentlig Anklagemyndighed, forøgede Antallet af de kongelige Embedsmænd og udvidede deres Kompetence. Ved de af ham saavel som ved de af Fredrik den 2den givne nye Love blev Retten til Privatvev ophævet eller indskrænket og den offentlige Retspleje omdannet, idet Tvekampen og Gudsdomene afskaffedes som Bevismidler, medens de objektive Bevismidler, Vidner og skriftlige Dokumenter, fik en udstrakt Anvendelse og Domstolene tillagdes en virkelig dømende Myndighed istedet for den næsten blot formelle Rolle, hvortil de indtil da havde været henviste.¹ Juristerne i Ludvig den 9des Tjeneste proklamerede i sine Skrifter og for Skranken Kongedømmets Omnipotents og fremstillede det som al Rets eneste Kilde og den guddomelige Magts Repræsentant paa Jorden, og i Fredrik den 2dens Lovbog for Neapel er den samme Opfatning bleven gjort gjeldende, idet det udvikles, at «Kongerne skulle holde al Ondskab og Vilkaarlighed i Aage, dømme over Liv og Død, anvise Enhver sin Lod og Stilling, som Fuldbyrdere af Guds Vilje, for hvem de tilsidst skulle aflægge Regnskab». Man kan saameget mindre drage i Tvivl, at denne monarkiske Bevægelse i Europas ledende Lande og særligt i Frankrige har afgivet et Mønster for Haakon Haakonssøns og Magnus Lagabøters Lovgivervirksomhed, naar man ser hen til, hvor mange Vidnesbyrd den samtidige norrøne Literatur bringer om Norges livlige Deltagelse i det europæiske Aandsliv, og hvorledes ogsaa i de nærmestfølgende norske Kongers politiske og legislatoriske Virksomhed de franske Forbilleder skinne igjennem.²

Hvad der i Frankrige fremkaldte Strid og betragtedes som et Indgreb i Feudalherrerens souveraine Stilling, mod hvilket disse satte sig til Modverge, det blev i Norge modtaget som Udtryk for den almindelige Opinion eller som Forbedringer, mod hvilke Ingen kunde have noget at indvende. Og idet nu Magnus Lagabøters Lovbog opstillede de samme Grundsætninger om Kongedømmets Væsen og Opgave som de, der samtidig bleve gjorte gjeldende i Europas videst fremadskredne Lande, — idet den gennemførte tilsvarende Reformer i Retsplejen og

¹ Se bl. a. *de Carné, Les Fondateurs de l'Unité Française, I. S. 195—218; Warnkönig & Stein, Französische Rechtsgesch., III. S. 528, 574—581; Raumer, Gesch. d. Hohenz., III. S. 248—57.*

² Jvfr. *Muneh, N. F. H., IV, 2. S. 474 ff.*

Administrationen til dem, hvori Statsideens og den monarkiske Myndigheds Fremskridt i hine Lande havde fundet sit Udtryk, ser det ud, som om den norske Stat havde naaet frem til et helt moderne Standpunkt, som om den fulgte Skridt for Skridt med i den almeneuropæiske politiske Bevægelse. Men det er paa Forhaand indlysende, at denne Overensstemmelse ikke kan være meget mere end en blot ydre. Hvor Forudsætningerne vare saa forskellige, kunde heller ikke Resultaterne falde sammen. Tilknætningspunkterne mellem Norges politiske Udvikling i det 13de Aarhundrede og Frankriges laa deri, at i begge Lande Statsmyndigheden blev centraliseret; men denne Myndighed havde et uendeligt mere vidtstrakt Omraade i det ene Land end i det andet; vi møde i begge Samfund de samme politiske Tendenser eller Principer; men Grunden, hvoraf de udvoxe, eller hvori de indplantes, er en helt afvigende, og deres Spirekraft og Betydning maa rette sig derefter.

Det franske Samfund i det 13de Aarhundrede hvilede paa Lehnsretten; det havde undergaaet den alle Forhold gennemtrængende og omdannende Feudalisationsproces, der hos Germanerne i Mellemeuropa banede Overgangen fra den oprindelige Forbundsforfatning til de moderne nationale Enhedsstater. I denne Proces havde allerede romerske Statsideers Indflydelse været virksom; Feudalsystemet i sin fuldfærdige Stand er en Sammenstøbning, et Fællesprodukt af romersk og germanisk Aand og Forfatning. Det er den Kongen som Statens Repræsentant efter romersk Mønster tillagte souveraine Myndighed over Undersaatterne, der ligger til Grund for det Hele. Denne Myndighed overføres eller fordeles paa hans Embedsmænd eller Vassaller, der repræsenterer ham rundt om i Rigets forskellige Dele, og som udvide den dem overdragne Magt, hver i sin Kreds, ved at føre Krig mod den uafhængige Jordejendom og tvinge de mange smaa Allodialbesiddere, der engang udgjorde Samfundets Kjerne, til at afstaa dem sine Jorder mod at faa dem igjen som Lehn eller afhængig Besiddelse. Samtidig løsnes deres Forhold til Kongedømmet; Embederne, hvori de fra først af ind- og afsattes efter Kongens Godtykke, Krongodserne, hvis midlertidige Brug skulde være deres Løn, gaar over til en arvelig Besiddelse i deres Ætter; dette er det andet Stadium i Feudalisationsprocessen, — en Reaktion af den germaniske Aand mod de romerske Statsideer. Souveraineteten udstykkes; Riget fordeles mellem en Række Feudalbaroner, der herske med en

næsten uindskrænket Velde hver i sin Kreds, dels som arvelige Indehavere af den offentlige Embedsmagt, dels som Overejere af al eller næsten al den Jord, der findes inden Kredsen. Naar Baronen forestaar Retsplejen, exekverer Dome, oppeberger Skatte, udskriver til Krigtjeneste, er det ikke længer som blot Repræsentant for den kongelige Myndighed, men først og fremst som Ejer af sit Baroni. Statshøjheden er gaaet over til en privat Besiddelse; men omvendt er ogsaa al privat Ret knyttet til Staten eller har optaget et Element af offentlig Ret i sig. Kongedømmet er for lange Tider næsten forsvundet; men Ideen om Statens Souverainetet gennemtrænger dog og behersker alle Forhold. Baronerne erkjendte ialfald i Navnet Kongens Overhøjhed, hvilket, — da Begreberne om offentlig Myndighed og privat Besiddelse ere smeltede sammen, — vil sige det samme som hans Overejendomsret; under dem staar igjen i et lignende Forhold deres Mænd eller Vassaller og under dem igjen den store Mængde af halvt eller helt Ufrie, der er bleven vant til at behandles som en Besætning paa Gaarden. Alle Led i dette manglede Hierarki er paa det nøjeste indbyrdes forbundne; al Ret, al Besiddelse er afhængig, — i Principet ialfald afledet af Statens Ret. Her vare saaledes Betingelserne tilstede, hvoraf en almægtig Statsorganisme kunde fremgaa. Det gjaldt kun, at den paa mange Hænder fordelte offentlige Myndighed atter blev samlet; det gjaldt at centralisere; — en Centralisation af Staten maatte her, hvor den offentlige Myndighed neppe længer kjendte nogen Grændse i en uafhængig privat Ret, blive enslydig med en Koncentrering af alle Folkets Kræfter; lykkedes det Kongen at fortrænge Feudalbaronerne, der vare blevene vante til at betragte sig som souveraine Herskere, eller at tvinge dem tilbage i et undersaatligt Forhold, lykkedes det ham paa denne Maade at blive Statens Herre, da var han ogsaa Folkets Herre i den videste Udstrækning, og blandt de Midler, der viste sig virksomme til Opnaaelsen af dette Maal, hørte først og fremst de fra Kirken laante Theorier om Kongedømmets guddommelige Oprindelse og de fra det romerretlige Studium udgaaede Reformideer i Hensyn paa Retsplejen, hvorved der tilføjedes Baronernes selvstændige Jurisdiktion og dermed deres souveraine Herskerstilling i det Hele et afgjørende Nederlag. Men heraf indsees da ogsaa, at det havde en helt anden Betydning, naar saadanne Theorier gjordes gjeldende og saadanne Reformere gennemførtes i Frankrige, end naar samtidig noget lignende skete i Norge.

Det norske Samfund vedblev nemlig, trods alle Omdannelser eller Forandringer i det Enkelte, at hvile paa sin oprindelige germaniske Retsbasis. De frie, selvstyrende Menigheder, i hvilke det engang havde delt sig, vare blevne underordnede under en Fællesstyrelse og havde tilsidst abdiceret til Fordel for Kongedømmet. Deres Spidser bleve brudte af, idet de gamle Høvdingætter tilintetgjordes eller bleve trængte ud af det offentlige Liv, og derved tabte de ogsaa Evnen til at styre sig selv. Kongen tog Arv efter Lendermændene, ligesom den franske Konge tog Arv efter Baronerne; men Lendermændene havde ikke været uindskrænkede Herrer som disse, men kun Ledere og de første blandt Ligemænd. Det norske Kongedømme lod sig vistnok ikke nøje med en saadan blot ledende Rolle, da det var blevet frigjort fra Høvdingætternes Konkurrence; det ikke blot samlede al offentlig Myndighed i sin Haand, men udydede den paa samme Tid, og denne Udvidelse imødekom endog et ligefremt Krav, som de forandrede Forhold stillede, saa den maatte erkjendes som et Gode; men saa almindelig end de Udtryk vare, i hvilke den nye Lov tillagde Kongen en styrende Myndighed over Folk og Land, vedblev denne Myndighed dog faktisk at være en temmelig snævert begrændset. Grændsen dannedes ved Odelsætternes ubetingede og udelte Ejendomsret over sin Jord. Odelen havde ophørt at være Grundlag for politisk Magt; men Forestillingerne om dens fuldkommen uafhængige eller ligefrem souveraine Karakter fastholdtes i Opinionen med uformindsket Styrke. Odelsmanden besad sin Gaard i Egenkab af Ættens Repræsentant, og dennes Ret opfattedes som beroende helt paa sig selv; den var ikke afledet af eller knyttet til nogen anden, saa det Udtryk, hvormed i Frankrige under Feudalvæsenets Blomstringsperiode Baronens souveraine Herskerstilling og hans Baronis allodiale Karakter blev betegnet: «ne tenir que de dieux et de son épée», med større Føje kunde anvendes paa den norske Odelsbonde, ogsaa i det 13de Aarhundrede, da Odelsbonde-Klassen i sin Helhed var sunket ned til at blive en politisk umyndig eller uinteresseret Almue.

Det fulgte heraf, at Forholdet mellem Konge og Folk, trods den nye Lovbogs Grundsætninger om Kongedømmets guddommelige Oprindelse og Undersaaternes almindelige Lydighedspligt, alligevel i Hovedsagen vedblev at opfattes som hvilende paa en Overenskomst, der medførte for begge Parter visse Forpligtelser og visse Rettigheder, og at denne Opfatning kom til at

øve Indflydelse paa Forholdets videre Udvikling. Kongen havde paataget sig at udføre alene og ved Hjælp af sine Embedsmænd, hvad han tidligere havde udført i Fællesskab med Høvdingerne: han skulde sørge for Overholdelsen af Orden og Retssikkerhed; til Gjengjæld havde han Krav paa visse Indtægter og visse Naturalpræstationer af Bønderne (Skyds, Sagefald, Ledingsafgift); men han maatte under ingen Omstændighed udvide disse sine Rettigheder paa den frie Bondeejendoms Bekostning; i den nyere Landslov er det udtrykkelig indskjærpet, at Kongen eller hans Ombudsmand ikke maa paalægge Bønderne nogen almindelig Told eller Gaver, Vejtsler, Hestefoder eller Vedhugster der, hvor Leding gjøres, uden alene Skyds og den øvrige under-saatlige Skyldighed, hvorom Lovbogen vidner.¹ Dette var fremdeles som før Grundvilkaaret for det hele Forhold mellem Konge og Folk. Foruden de ovenfor nævnte Præstationer var Forpligtelsen til personlig Krigstjeneste den eneste offentlige Byrde, der fra gammel Tid paahvilede de norske Bønder. Ogsaa i Hensyn paa denne fastholdt Landsloven i Hovedsagen de eldre Regler. Kongen skulde raade for Krig og Fred; dette var hans Ret; han kunde begynde en Angrebskrig, naar han selv fandt for godt; men til en saadan maatte han heller ikke efter Landsloven opbyde mere end halv Almenning, og det saaledes opbudne Mandskab var ikke forpligtet til at følge ham udover en engang for alle fastsat Tid, — 3 Maaneder efter Landsloven, medens de eldre Love havde 2. Og ikke blot var Kongen uberegtiget til paa egen Haand at udvide Ledingspligten eller de øvrige engang vedtagne offentlige Byrder; men der gaves ingen offentlig Autoritet, hvem en saadan Ret tilkom, eller til hvem han kunde henvende sig, naar han i Statens Interesse fandt det nødvendigt, at der stillede en forøget Indtægt til hans Raadighed, eller at det udskrevne Krigsmandskab forblev samlet udover den lovbestemte Tid. Idet den nyere Landslov udtaler, at Kongen i Fredstider ikke maa kræve mere end halv Almenning, tilføjer den: «medmindre han kan komme i Trang dertil og Mænd da for Venskabs Skyld ville yde ham mere, eller gode Mænd give sit Samtykke, naar de nyde Miskund og Velvilje af ham». Meningen heraf kan kun være, at Kongen for det Tilfælde, at han en enkelt Gang ønskede at udvide Ledingspligten udover den lovbestemte Grændse, havde at henvende

¹ N. L., III. 1.

sig til de Ledingspligtige selv og udvirke hos dem, at de gav sit Samtykke, hver for sig.¹ Og den samme Fremgangsmaade forudsættes ligeledes at skulle blive fulgt, naar det gjaldt at opnaa Bevilling af en ny Skat eller anden Præstation til Kongen udover det Sedvansmæssige. Der gaves ingen Repræsentation for det hele Folk eller nogen større Del af Folket, som i dette Tilfælde kunde udøve en besluttende eller bevilgende Myndighed. Lagthingene vare paa en Maade repræsentative Forsamlinger; men der er intet Spor til, at de paa Lagthingene mødende Bønder skulde have havt Ret til at fatte nogen Beslutning vedkommende Paalæg af en ny Skat, der var bindende for andre end dem selv, og allerede Maaden, hvorpaa Medlemmerne af denne Repræsentation opnævntes, — nemlig ved de kongelige Aarmænd eller ved Aarmænd, Lendermænd og Syselmænd i Forening, — er en afgjørende Grund mod at antage, at en saadan Ret har kunnet tilkomme dem.² Den lovlige Fremgangsmaade maatte altsaa være, at Kongen henvendte sig til Bønderne paa deres Hereds- eller Fylkesthing eller hjemme hos dem selv og forhandlede med dem, om de vare villige til at give ham mere, end hvad Loven forpligtede dem til, hvorved da Enhver besluttede for sig, uden at den enes Samtykke bandt den anden. Med andre Ord: der anerkjendtes ikke i saadanne Sager nogen Fællesvilje eller noget Organ, hvorigjennem denne Fællesvilje kunde komme tilsyne; den skattebevilgende Myndighed hvilede ikke hos Folket betragtet som Helhed, men hos den enkelte frie Jordejer eller jordejende Slægt; Folket udgjorde overhovedet ikke noget organisk sammenhængende Hele, hvis enkelte Dele afhænge af hverandre; Fællesskabet var fremdeles det underordnede, den Enkeltes Ret det principale; Kongen var Souverain, men forsaavidt som Skattebevillingsretten er en væsentlig Bestanddel af den politiske Souverainetet, kan man sige, at enhver Odelsmand eller fri Jordejer ogsaa var det.³

¹ Jvfr. *Aschehoug, Statsforf.*, S. 70.

² *Aschehoug, Statsforf.*, S. 75.

³ I *Aschehougs* Verk over *Statsforf.*, S. 164—67, sammenlignes Forholdene i Norge, Sverige og Danmark i Hensyn paa den skattebevilgende Myndighed, og det udhæves, at i Norge hverken Kongen eller nogen Folket repræsenterende Forsamling havde Ret til at paalægge nye Skatter. „Den svenske Lovgivning“, heder det dernæst, „erkjendte med noget større Omtanke end den norske Nødvendigheden af at skabe Former, hvorunder Kongen uden altfor store Omsvøb og Vanskeligheder kunde erholde nye Skatter bevilgede“. Udtrykkene ere her neppe heldig valgte; det afgjørende i dette

Vi have omtalt, at der ved Landsloven tillagdes Kongen Myndighed til paa egen Haand at give Retterbøter eller at udfylde og forbedre Loven i det Enkelte, men at det som øverste Grundsætning blev opstillet, at den engang istandbragte Lov ikke maatte forandres i noget væsentligt Punkt; den skulde gaa «um aldr ok um øve». Nogen virkelig lovgivende Myndighed blev altsaa ikke anerkjendt enten hos Kongen alene eller engang hos Konge og Folk i Forening. Denne Grundsætning om den gjeldende Rets væsentlige Uforanderlighed stammede fra Heden-skabet; den hænger sammen med, at al Lov og Ret oprindelig havde en sakral Karakter og tænktes udgaaet fra selve Guderne; deraf fulgte nemlig, at Loven snarere gjaldt som Folkets Herre end Folket som Lovens,¹ og saameget end denne Opfatning i Tidens Løb blev afslidt og fortyndet, kunde den dog ikke helt opgives eller Forholdet helt vendes om, saalænge endnu det gamle Religionsvæsen stod ved Magt og Samfundet hvilede paa hedensk Grund. Ved Kristendomen derimod og det kristelige Kongedøme aabnedes en Kilde til en ny «jus sacrum», der maatte faa Magt til helt at omdanne den nedarvede sedvansmæssige Ret. Grundsætningerne om Kongedømmets guddomelige Oprindelse og om Kongen som Guds Repræsentant medførte, at der tillagdes ham en næsten ubegrændset lovgivende Myndighed. Han udøvede selvfølgelig denne i Forening med Rigets bedste Mænd og efter deres Raad, og heraf udviklede sig en aktiv Deltagelse ogsaa fra Folkets Side i den nye Lovgivning. Men Kongedømmet var Udgangspunktet for denne som for den nye Stat og den nye Organisation, der efterhaanden sprængte de gamle og optog dem i sig. Ogsaa i Norge var, som vi have seet, hine Grundsætninger blevne gjorte gjeldende; ogsaa her havde Kongerne allerede ved Kristendomens Indførelse udøvet en paa mange Punkter indgribende Lovgivermyndighed; naar vi alligevel se, hvorledes endnu Magnus Lagabøters Landslov tænker sig denne begrændset til blot Udfylding og Rettelser i det Enkelte, er det et nyt Vidnesbyrd om, at Grunden, hvorpaa Samfundet fra gammel Tid hvilede, forblev urokket og fastholdtes

Tilfælde var vistnok ikke den større eller mindre Omtanke i Hensyn paa Opnaaelsen af et bestemt praktisk Formaal, men den forskjellige sociale Udvikling, der lod Statsfællesskabet fremtræde sterkere i det ene Land end i det andet.

¹ Jvfr. J. C. Kroghs Afhandlinger „Om Tallets Rolle i gammel Tid“, *Hist. Tidsskr.*, 4de Bind, og „Antik Retsopfatning“, *sats.*, 5te Bind.

som urokkelig i Folkets Retsbevidsthed, uden Hensyn til de monarkiske Doktriner.

Til alle Sider viser det sig altsaa, at naar Statsforfatningen i Norge ved Magnus Lagabøters Lovrevision synes at have faaet en helt moderne eller almeneuropæisk Karakter, saa er dette kun et Skin eller ialfald kun den ene Side af Sagen. Hvad vi i Virkeligheden have for os, er en Forening af noget meget Modernt og noget meget Antikt: det naturlige Resultat af en Udvikling, hvorved Kongedømmet som Udgangspunkt for en nyere europæisk Organisation fra først af blev stillet i den skarpeste Modsætning med deraf flydende store Fordringer og Anlæg for systematisk Stræben ligeoverfor et Samfund, inden hvilket den urgermaniske Ætteorganisation var bleven skarpere udpræget og havde faaet en sterkere, mere fremtrædende Repræsentation end noget andetsteds. Ifølge denne oprindelige Modsætning bevæger vor Historie sig fremad gennem en Række Kompromisser mellem det Gamle og det Nye, hvorved dette sidste stadig opnaar nye Fordele, medens hint trods sine Nederlag dog ikke opløses, men kun træder nogle Skridt tilbage. Man kan sige, at Landsloven slutter Rækken af disse Kompromisser, og saa stor en Udvidelse end det Nye opnaar ved denne Lejlighed, vedbliver dog fremdeles det Gamle at være anerkjendt som Grundlaget, hvortil hint knytter sig. Sverre opstillede et Kongedømme af Guds Naade og gjorde moderne monarkiske Doktriner gjeldende; men disse Doktriner stod fra først af i en uopløselig Sammenhæng med den gamle «Odelstanke», — Grundsatningen om Kongedømmet som en Odel i Harald Haarfagres Æt; det var den, som egentlig sejrede, og de moderne Theorier fulgte kun med som et Tilhang eller en videre Konsekvents. Paa lignende Maade forholdt det sig nu i det Hele med den nyere Statsskik i Norge i det 13de Aarhundrede; vi møde Principer i Hensyn paa Retsplejen, der spille en fremtrædende Rolle i Europas moderne Statsudvikling; vi se Reformere gennemførte eller forberedte, der andensteds førte til at lægge en saagodt-som uindskrænket Magt i Kongens Haand; men det var dog fremdeles «Odelstanken», der dominerede det hele Samfund, og deraf var hine Principers eller Reformers Virkning faktisk betinget og begrændset.

Magnus Lagabøter kunde sige som Ludvig den Fjortende, og det endog med bedre Føje end han, at han var Staten; men Staten i Frankrige i det syttende Aarhundrede var Alt, Staten

i Norge i det trettende var noget meget Lidet. Trods sin Magtforøgelse stod derfor det norske Kongedøme fremdeles som en særskilt Ret, ikke som Kilden, hvoraf al anden Ret forestilles at være udrunden. Naar Kongespejlet siger, at «Kongen ejer alt Landet»,¹ da var dette en Sætning, der ligefrem kunde siges at gjelde i de af Feudalisationsprocessen fremgaaede eller paa Feudalsystemet byggede Stater; men i Norge gjaldt den netop ikke saalidt i det 13de Aarhundrede som i det 11te. Her ejede Kongen sin Odel og hver Odelsbonde sin, og om end den enes Ret havde et saameget videre Omfang end den andens, var den derfor dog ikke bedre eller mere selvstændig. For at bruge en engelsk Historikers Udtryk, der nogenlunde passer paa Norges politiske Udvikling indtil det her omhandlede Tidspunkt: «There had been centralisation without concentration».² Den offentlige Myndighed, som tidligere havde været udøvet af Høvding- og Høldsætterne inden de engere Kredse, hvori de vare grupperede, blev samlet paa en enkelt Haand og derved løst ud fra Sammenhængen med den frie Jordbesiddelse, til hvilken den før havde været knyttet; den frie Jordbesiddelse gik over til en blot privat Ret, og idet nu Folket bevarede denne og fastholdt den i hele dens oprindelige stejle Uafhængighed, blev det altsaa ogsaa paa en Maade stillet udenfor Staten og henvist til en blot privat Tilværelse. De gamle Organismer, hvori Samfundet var delt, havde tabt Evnen til at styre sig selv; Betingelserne for et fortsat offentligt Liv inden Stammerne havde ophørt at existere; men en ny, fra Kongedømmet udgaaende Organisation, hvorved Folkets Kræfter samledes, saa at der skabtes Grund for et nyt offentligt Liv, og hvorved Staten kunde blive noget mere end et ydre Baand, et Tag, hvorunder Ætterne fortsatte sin private Tilværelse og fandt Beskyttelse for sin private Ret, — var endnu ikke til.

Det kunde imidlertid synes, som at Grunden nu var ryddet for en saadan. Folket havde uden Modstand eller endog med Tilfredshed fundet sig i, at al offentlig Myndighed gik over i Kongens Hænder, fordi det mere og mere havde følt Behovet af en højere Autoritet, som ved sin Indskriden kunde opretholde Fred og Orden, fordi det havde vænnet sig til at se i Kongen sin naturlige Forsvarer, og fordi det forudsatte, at hans og dets

¹ S. 61. Jvfr. *Hirdskraen*, Cap. 14.

² *Stubbs, Constitutional History of England.*

egne Interesser faldt sammen, at han kun vilde bruge sin Magt til at beskytte den Enkeltes Frihed og Ejendom, at han ikke vilde udstrække den udover den Grændse, der var afstukket ved de private Rettigheder. Men det kunde synes, som at der ikke længer fandtes nogen betryggende Garanti for, at denne Grændse blev overholdt. Tidligere havde man søgt en saadan Garanti i Bøndernes Ret og Forpligtelse til at sætte ligefrem Magt mod Magt, saafremt Kongen tillod sig en lovstridig Handling. «Naar Kongen gjør «atfær mod nogen» (gjør sig skyldig i Vold eller Overfald), heder det endnu i Frostathingsloven,¹ «da skal man opskjære Pil og lade den gaa over alle Fylker, og da skal man fare mod ham og dræbe ham, om man faar ham fat; men undkommer han, maa han aldrig komme tilbage i Landet». Denne Bestemmelse gjenfindes selvfølgelig ikke i Landsloven, og om end det her udtalte Princip ikke dermed var helt udslettet af Folkets Retsbevidsthed, lod det sig dog vanskelig tænke, at det skulde kunne bringes ligefrem til Anvendelse mod Kongen, efterat denne ved Lov og Opinion var bleven stillet paa et saa ophøjet Stade som det, hvorpaa han nu stod. Dernæst: Samholdet mellem Ætterne svækkedes, eftersom de trykkes dybere ned, og deres Modstandsevne blev derved en saameget ringere. Der fandtes ikke længer uafhængige Høvdinger, som kunde lede Almuen, hvor det gjaldt at tilbagevise Overgreb; i deres Sted stod nu som de første i Indflydelse og Anseelse Kongens Embedsmænd og Hofmænd, og for dem maatte Fristelsen til at misbruge og udvide udover de lovlige Grændser den offentlige Myndighed, som blev dem overdragen, altid være stor, da de derved kunde opnaa Magt og Rigdom for sig selv.

Det var saadanne Forhold, der i andre Lande havde dannet Udgangspunkt for Feudalvæsenets Udvikling, og det gjaldt nu, om ikke ogsaa i Norge Samfundet skulde komme til at undergaa en lignende Proces, efterat dets oprindelige Organisation var bleven saavidt opløst og havde tabt saameget af hvad der før gav den Modstandsevne, — om ikke ogsaa her en ny Adel skulde komme til at danne sig paa Basis af Konge- eller Statstjenesten, efterat Pladsen var ryddet ved det gamle Aristokratis Undergang.

¹ IV. 50.

VI.

Den islandske Stats Opløsning og Undergang. — Den norrøne Literatur paa Island.

Til den ukrigerske Magnus Lagabøters Regjering, der uden Sverdslag opgav Syderøerne, knytter sig alligevel Mindet om en Udvidelse af Norges Rige, idet under ham Islands Underkastelse blev en fuldbragt Kjendsgjerning. I Hensyn paa denne ydre Forøgelse af den norske Konges Magt gjaldt det dog i endnu langt højere Grad, end i Hensyn paa den indre, der gennemførtes ved Lovrevisionen, at det væsentlige allerede var udrettet ved hans Forgjængere, saa hans Rolle kun blev at trykke Seglet paa eller give det lovlige Udtryk for en allerede faktisk indtraadt Tingenes Tilstand.

I begge Tilfælde kan man sige, at Kongedømmet af sig selv og ved Forholdenes egen Magt rykkede ind i den Plads, der var bleven ledig ved det gamle Ætte-Aristokratis Undergang. At Island tabte sin politiske Selvstændighed, maa først og fremst betragtes som Følgen af en indre Opløsning, der næsten ikke levede Folket nogen anden Udvej end at give sig ind under den norske Konges Overhøjhed. Haakon Haakonsson arbejdede vel paa at bringe det til en slig Underkastelse gennem en lang Række af Aar og det ved Hjælp af en temmelig hensynsløs Politik, idet han afvejlende benyttede de stridende Høvdinger som sine Redskaber og systematisk vedligeholdte den indre Splitelse ved snart at begunstige den ene, snart den anden. Men voldsomme Midler brugte han ikke, og saadanne stod heller ikke til hans Raadighed. Det Højeste, han ved sin Indgriben i den islandske Røre kan have udrettet, er, at han maaske har

fremskyndet den endelige Katastrophe, fremdeles at han har sikret for sig og sin Efterfølger den umiddelbare Tilegnelse af en Arv, som, uden hans Optræden, maaske endnu i nogen Tid vilde have været et Tvistens Æble mellem de gjenstaaende islandske Høvdingætter. Men Islands gamle Forfatning var udslidt og kunde under ingen Omstændigheder have været opretholdt længer. Godordet var den Grundpille, paa hvilken denne Forfatning hvilede; den blev baaren af den engang talrige og tætsluttede Kreds af Ætter, i hvis Besiddelse Godordene vare. Og denne Kreds havde forlængst opløst sig; det gamle Aristokrati, der havde dannet Forfatningen, og af hvilket dens Liv beroede, var sprængt og smeltet sammen til nogle faa Ætter, for hvem Folk og Land blev et Bytte, som de ikke kunde forliges om.¹ Det gik til Grunde samtidig med Lendermandsaristokratiet i Norge, — et Sammenstød, der saameget mindre kan gjelde for tilfældigt, som jo de ydre Omstændigheder i begge Tilfælde vare helt afvigende. Vi se heri et Vidnesbyrd om, at de to Aristokratier vare Grene af den samme Stamme, at deres Magt hvilede paa det samme Grundlag, og at deres Forfald derfor ogsaa blev hidført ved de samme indre Aarsager, og vi finde saaledes i den islandske Forfatnings spontane Opløsning det bedste Bevis for, at saa ofte end under Kampen mellem Aristokrati og Kongedømme i Norge i Slutningen af det 12te og Begyndelsen af det 13de Aarhundrede Sejren syntes at hænge i et Haar og uberegnelige Tilfældigheder at have indvirket bestemmende paa Begivenhedernes Gang, saa var dog det endelige Udfald en nødvendig Konsekvens af Landets hele forudgaaende Historie, der vilde have indtraadt paa en eller anden Maade, under en eller anden Form, hvordan saa end de ydre Kampe, i hvilke den indre Modsætning aabenbarede sig, enkeltvis eller hver for sig, havde løbet af.

Hovedpunkterne i den islandske Forfatnings Udvikling, indtil den naaede sin endelige faste Form, ere allerede i det Foregaaende blevne kort fremhævede.² Det er bleven fremhævet, hvorledes de store Ætter, der havde bygget Hov paa sine Gaarde

¹ *Maurer, Island, S. 99 og 140:* „Zunächst sind es innere Gründe, welche den Verfall des Freistaates verschuldet haben Die neueren isländischen Verfasser verfahren allzu einseitig, wenn sie den Verlust der Unabhängigkeit lediglich der Hinterlist und den Ränken K. Hákons Schuld zu geben pflegen“.

² Se ovenfor S. 58—62.

og samlet Menigheder om sig, sluttede sig sammen og dannede en Fællesstyrelse for det hele Land, hvorledes det efter en Række af Kampe lykkedes disse Ætter at afslutte sin Kreds, idet Tallet paa de statsretlig anerkjendte Godord blev slaaet fast engang for alle, og hvorledes de i Sammenhæng hermed tilegnede sig næsten al den til Staten hørende offentlige Myndighed. Denne Udvikling fuldendtes omtrent samtidig med at Kristendomen anerkjendtes som herskende Religion (nemlig ved Fimtardomens Oprettelse i 1004), og heraf fulgte igjen, at Religionsskiftets naturlige Virkning: at omdanne Samfundet i demokratisk Aand, ikke kunde gjøre sig gjeldende paa samme Maade eller i samme Grad paa Island som i Norge eller andensteds, hvor der fandtes et med Stammeforfatningen og Hedenskabet sammenhængende nationalt Aristokrati. Det islandske Godord var, som før udviklet, en umiddelbar Fortsættelse af den norske Herseverdighed; det hvilede, som denne, paa et religiøst Grundlag; Goden var paa engang Tempel- og Thingforstander, og hans verdslige Myndighed var ligefrem afledet af hans prestelige. Kristendomens Indførelse syntes saaledes at skulle virke ikke mindre nedbrydende paa de islandske Godeætters Magt end paa de norske Herse- eller Lendermandsætters. Men hine opnaaede fremfor disse en Erstatning for hvad de tabte, en ny Støtte for sin Magt, idet de sikrede sig Styrelsen af den fælleds Stat, medens de norske Lendermandsætter vistnok ogsaa ved Kristendomens Indførelse knyttedes nærmere til Staten, men uden dog at kunne blive dennes Herrer.

Til at afbøde det Stød, som Religionsforandringen ifølge sit Væsen syntes at skulle tilføje det islandske Gode-Aristokrati, virkede det fremdeles, at Omvendelsesverket paa Island havde en endnu mere national Karakter end i Norge, og at Kristendomen her gennem lange Tider i Virkeligheden kun var en Navne-Kristendom, fordi den savnede det nødvendige Udtryk i en nogenlunde selvstændig og fra Staten udsondret Kirke. Og-
saa dette er bleven omtalt i det Foregaaende.¹ Det er bleven omtalt, hvorledes Goderne omdannede sine Hov til Kirker, hvorledes de ofte lod sig selv give prestelig Vielse, og hvorledes det paa denne Maade lykkedes dem at dække over det skete Brud i Sammenhængen og tilsyneladende at vedligeholde den Forening af geistlig og verdslig Myndighed, hvorpaa deres her-

¹ Se ovenfor S. 53—57.

skende Stilling fra først af havde hvilet. Endnu længe efterat Island havde faaet sine faste Biskopsstole, vedblev i Hovedsagen den samme Tingenes Tilstand: de kirkelige Verdigheder vare i en saa vid Udstrækning blotte Underbrug under anden offentlig Stilling, at en Kirke i kristelig Mening neppe nok kunde siges at existere. Den islandske Stat var paa en Maade en Kirkestat, men en saadan, i hvilken Principet var, ikke det verdslige Elements Underordning under det geistlige, men omvendt, og hvis Tyngdepunkt vedblev at være det til Godordene knyttede, i sin Oprindelse og sit Væsen hedenske Høvdingskab. Det var denne de mægtigste Ætters Forening til en over hele Landet udbredt tætsluttet Kreds og deres i Sammenhæng dermed vundne uindskrænkede Raadighed baade over Kirke og Stat, der medførte, at Island gennem næsten hele det 11te og en stor Del af det 12te Aarhundrede nød en saa uafbrudt indre Fred, og at det islandske Samfund syntes at stagnere i sin Udvikling netop ved det Tidspunkt, da man skulde have ventet, at en vidtgrebet Omdannelse havde begyndt under Indflydelse af de med Religionsskiftet tilførte nye Gjæringsstoffer.

Men en med Kristendomens Aand saa fuldkommen stridende Tingenes Orden maatte tilsidst blive uholdbar; der maatte komme en Tid, da det blev Alvor med det kirkelige Liv, da Kristendomens Grundprincip krævedes gennemført i en skarpere Adskillelse mellem Kirke og Stat, og det stod da ikke længer til at undgaa, at Religionsforandringen ogsaa her drog sine demokratiske Konsekventser og øvede den samme nedbrydende Indflydelse paa det islandske Aristokrati, som den havde øvet paa det norske.

Et Vendepunkt i saa Henseende blev betegnet ved Islands Underlæggelse under Erkestolen i Throndhjem,¹ medens det forud sammen med Norge havde staaet under de hamburgsk-bremiske, siden de lundske Erkebiskopper. Den norske Metropolitan kunde paa Grund af Landenes større Nærhed og hyppigere Samkvem og deres nationale og historiske Fælledeskab føre et ganske anderledes virksomt Opsyn med Islands Kirkevæsen, end de danske og tyske Metropolitaner havde kunnet, og han stod ikke mindre end disse udenfor det islandske Aristokrati og dets Interesser, saa at han maatte betragte det som en af sine første Opgaver at arbejde paa Gjennemførelsen af

¹ Maurer, *Island*, S. 108 ff. Munch, *N. F. H.*, III. S. 783 ff.

en med Tidens Fordringer bedre stemmende Ordning af de kirkelige Forhold ogsaa i denne Del af den ham underlagte Provins. Allerede Erkebiskop Eystein foretog betydningsfulde Skridt i denne Retning. Han optraadte med Krav paa, at den kanoniske Rets Regler vedkommende Styrelsen af Kirkegodset og Besættelsen af de geistlige Embeder skulde gjøres gjeldende ogsaa paa Island, saa det blev Biskopperne og ikke som hidtil de private Kirkeejere, der indsatte Prester og forvaltede den Kirkerne tillagte Formue; han udstedte Brev paa Brev til Islændingerne, i hvilke han ivrede mod det islandske Presteskabs verdslige Forhold, paabød, at enhver Geistlig, der havde gjort sig skyldig i Manddrab, skulde suspenderes fra sit Embede, og nedlagde Forbud mod, at Prester paatog sig Søgemaal for andre end fattige Frænder, faderløse Børn eller forsvarsløse Kvinder, eller at de indlod sig paa at bære Vaaben og tage Del i nogen verdslig Stridighed. Eysteins Eftermand, Erkebiskop Eirik, sendte nye Formanings- og Straffebreve til Island, i hvilke han gjentog sin Forgjængers Forbud mod, at Prester gav sig af med verdslige Forretninger, og udvidede Forbudet derhen, at ingen geistlig Mand fra Subdiakonens og opover maatte være i Besiddelse af noget Godord.¹

Disse Forsøg fra de norske Erkebiskoppers Side paa at gennemføre en virkelig Adskillelse mellem Kirke og Stat, der truede med at ramme det islandske Aristokratis Magt i Roden, stødte vel paa en afgjort Modstand hos Høvdingerne og kunde saameget mindre lede til noget stort umiddelbart Resultat, som baade Erkebiskop Eystein og Eirik ved sine Nederlag ligeoverfor Kong Sverre hindredes fra at optræde med den fornødne Kraft og Sammenhæng. Men den strengere hierarkisk-kirkelige Retning, der var indledet ved dem, fandt snart ogsaa blandt Islændingerne selv ivrige og indflydelsesrige Forkjæmpere. *Thorlak Thorhallsson* (Biskop i Skaalholt 1178—1193) fremstillede ikke blot i sit private Liv, ved sin Sygelighed og vidtdrevne Askese, et egte middelaldersk Billede, helt forskjelligt fra det, de tidligere islandske Biskopper havde frembudt og i hvilket Slægtshøvdingens Træk havde traadt vel saa meget frem som den kristelige Kirkefyrstes; men han optraadte ogsaa i Hensyn paa Spørgsmaal vedkommende den ydre Kirkeforfatning ganske i Overensstemmelse med Erkebiskop Eystein. Og efter ham

¹ *Dipl. Island.*, I. S. 221—23, 262—64, 285—91.

fandt den samme Retning en ligesaa ivrig, om end ikke fuldt saa respektabel Repræsentant i *Gudmund Aressøn*, der allerede som simpel Prest vandt et stort Ry, og som i 1201 blev ophøjet paa Biskopsstolen i Hole.

Biskop Thorlak maatte i Spørsmaalet om Patronatsretten give tabt ligeoverfor *Jon Loptssøn* og de andre Høvdinger, der ikke vilde opgive de Kirker, «som deres Forfædre have skjænket Gud med det udtrykkelige Vilkaar, at de og deres Efterkommere skulde have fri Raadighed over dem». Han havde vakt dette Spørsmaal efter Opfordring af Erkebiskop Eystein og i Tillit til dennes Bistand; «men», heder det, «fra den Kant, hvorfra han ventede at faa Trøst, kom der kun bedrøvelige Tiden-der; thi kort efter blev Erkebiskop Eystein landflygtig for kirkelige Sagers Skyld, og nu tyktes alle her til Lands at kunne handle efter det Exempel, som var givet i Norge, saa at ingen vilde lade Biskop Thorlak faa Raadighed over Kirkerne, og det hele Kjæremaal maatte falde ned i hans Embedstid».¹ Man ser imidlertid, at hans og Biskop Gudmunds reformatoriske Virksomhed ingenlunde savnede Støtte i Opinionen; de fandt Modstand hos Aristokratiet, i hvis Interesse det laa at hindre Gjennemførelsen af de hierarkiske Reformtanker; men den menige Mand sluttede sig saameget villigere til dem og var saameget mere modtagelig for Indtrykket af en strengere religiøs-kirkelig Retning; ja, selv hos deres Modstandere synes der at have gjort sig gjeldende en Følelse af, at den nye Tingenes Orden, for hvilken der blev arbejdet, var, om end ikke stemmende med deres Interesse, saa dog i og for sig en højere og bedre. Biskop Thorlak blev faa Aar efter sin Død paa Althinget erklæret for hellig, — med Høvdingernes Raad og Samtykke, som det heder, — og gjaldt siden som Islands fornemste Nationalhelgen, medens det modstræbende Forhold, hvori Biskop *Paal Jonssøn*, der vel var Thorlaks egen Systersøn, men som ifølge sin hele Aandsretning mere tilhørte Aristokratiet end Kirken,² fra først af stillede sig til denne Sag, vidner om, at Kanonisationen ikke har været saa ganske efter den herskende Samfundsklasses Hoved.³ Gudmund Aressøn opnaede allerede i levende Live at gjælde som en hellig Mand, hvem man tillagde allehaande Un-

¹ *Biskupa-Sögur*, I. S. 283—84.

² Jvfr. *Munch*, *N. F. H.*, III. S. 802—3.

³ Jvfr. *Maurer*, *Island*, S. 112.

dergjerninger; det var vel mest Almuesfolk, hos hvem Troen paa disse Undergjerninger var sterk, medens de Højerestaaende endog drev aabenbar Spot med dem; men, naar Høvdingerne selv kom i Strid med hverandre, kappedes de dog om at faa den hellige Mand paa sin Side og viste derved, at de bøjede sig for den almindelige Folkemening. Skjønt Biskop Thorlak ikke formaaede at gennemføre sin Reformplan i Hensyn paa Patronatsretten over Kirkerne og Kirkegodset ligeoverfor de modstræbende Høvdinger, blev hans Optræden i denne Sag dog ingenlunde uden alle praktiske Følger; somme Kirkeejere gik nemlig frivilligt ind paa at stille sine Kirker til Biskoppernes Raadighed, andre fandt sig ialfald i at afstaa det til Kirkerne henlagte Jordegods mod atter at faa det tilbage som et Slags Forlening af Biskoppen; hvad denne herved opnaaede, var vistnok ikke stort mere end en rent formel Erkjendelse af hans øverste Bestyrelsesmyndighed; men det saaledes i Formen afstaaede Jordegods blev dog unddraget de sedvanlige Arvegangsregler, og disse Afstaaelser tjente paa denne Maade til at fremskynde den Ophobning af Jordegods paa enkelte Hænder, som vi iagttage i den islandske Fristats senere Tider, og som var en af de virksomme Aarsager til det aristokratiske Regimes Undergang.¹ Paa et lignende Sæt gik det nu ogsaa med det af Erkebiskop Eirik udstedte Forbud mod at indvie nogen Godordsmand til Prest, medmindre han opgav sin verdslige Verdighed for helt at leve for sit geistlige Kald. Dette Forbud fandt vistnok ingen umiddelbar eller almindelig Efterlevelse; — vi se endnu Biskop Paal Jonsson af Skaalholt (1195—1211) og efter ham den i 1236 til Biskop valgte *Magnus Gudmundsson* at være i Besiddelse af Godord;² — alligevel undlod det dog ikke at gjøre sin Virkning, eller man kom paa egen Haand, under Indflydelse af den sig mere og mere udbredende strengt-kirkelige Retning, til at erkjende det Usømmelige i, at Prestembedet behandlede som et blot Tilbehør til anden offentlig Stilling; vi møde nemlig i den senere Del af det 12te Aarhundrede hyppig Exempler paa, at Høvdinger, der havde indtraadt i den geistlige Stand, frivillig afstod sine Godord til andre, og medens det i Begyndelsen af dette Aarhundrede endog synes at have været det sedvanlige, at Hovederne for de regjerende

¹ *Munch, N. F. H., III. S. 802.*

² *Jvir. Maurer, Island, S. 111.*

Ætter forenede geistligt og verdsligt Embede, var i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede en slig Forening aabenbart en sjelden Undtagelse.

Biskop Thorlak viste, med al sin Iver, alligevel et vist Maadehold, saa at det i hans Tid ikke kom til noget voldsomt Sammenstød. Derimod fremkaldte Gudmund Aressøns Optræden en almindelig Gjæring og bragte den længe ulmende Strid mellem de strengt-kirkelige Interesser og Synsmaader og de verdslig-aristokratiske til at slaa ud i lys Lue. Ved Biskop Gudmund blev Spørsmålet om den kirkelige Jurisdiktion for første Gang stillet paa Dagsordenen; han krævede, — i Strid med Landets gjeldende Ret, men i fuld Overensstemmelse med den alment-kirkelige Forskrift, — at geistlige Personer alene skulde svare for geistlig Domstol, ogsaa hvor det gjaldt Søgemaal af en rent verdslig Art, og søgte at hævde Kirkens Uafhængighed i denne og andre Henseender paa den hensynsløseste Maade. Hvorvel han i Regelen er bleven for strengt bedømt,¹ maa det erkjendes, at han viste sig lidet skikket for den Rolle, han havde paataget sig; hans Iver var oprigtig, og hans Stræben: at løsrive Kirken fra det Aag, hvorunder Høvdingerne holdt den, var, seet fra den Tids Standpunkt, en fuldkommen berettiget; men han var forfængelig og urimelig stivsindet; hans Hellighedsry har aabenbart gjort ham Hovedet kruset, saa at han ikke længer formaaede at skille mellem hvad der var hans personlige og hvad der var Kirkens Interesse; hans Mirakel-Praxis og stadige Strippen-om med et Følge af Tiggere og Landstrygere gjør et ligefrem løjerligt Indtryk, og hans hensynsløse Tilsidesættelsen af Lands Lov og Ret maatte forene Landets Høvdinger og bedre Bønder til enig og energisk Modstand, medens man ser, at der hos ikke saa faa har raadet Tilbøjelighed til at slutte sig til ham og støtte ham, om han havde fare mere rimeligt frem. Men hans Optræden blev ikke destomindre et afgjørende Vendepunkt i den islandske Kirkes Historie og medførte som sit endelige Resultat, at den løsgjordes fra den Sammenhæng med Staten, hvori den hidtil havde staaet. Han samlede et Parti

¹ *H. Hildebrand* har i Indledningen til sin Oversættelse af *Snorre*, I. S. IX. nedlagt en, som det synes, vel beføjet Protest mod *Munoh's* ensidige Skildring af Biskop Gudmunds Liv. (Man se t. Ex. *N. F. H.*, III. S. 837, hvor det endog lægges Gudmund til Last, at han ikke som de andre islandske Biskopper giftede sig, men fulgte den strengere kirkelige Retning ved at leve i Coelibat).

om sig, der ved flere Lejligheder viste sig stærkt nok til at gjøre endog de mægtigste blandt Høvdingerne virksom Modstand; — at dette Parti for en stor Del var sammensat af Folkets Bærme, var jo i Grunden en Konsekvens af Kristendomens demokratiske Aand og af den uforsonlige Modsætning mellem en korrekt kirkelig Retning og det paa Island hidtil bestaaende Høvding-Regimente; der fandtes imidlertid blandt Biskop Gudmunds brogede Følge ogsaa flere dygtige og ansete Mænd, der viste den største Opofrelse for hans Sag og fulgte ham med entusiastisk Hengivenhed,¹ og det kom dog nu paa en umiskjendelig Maade tilsyne, at Aristokratiet ikke længer som før øvede et ubetinget Herredøme over den almindelige Opinion, at der havde aabnet sig en dyb Kløft mellem det og den store Masse af Folket. De Voldsomheder, han fremkaldte mod sig fra Høvdingerens Side, Forvirringen i de kirkelige Forhold, der var en Følge af disse gjentagne voldsomme Sammenstød, gjorde en hyppigere og mere virksomt indgribende Optræden fra den thronhjemske Erkebiskops Side ligefrem nødvendig, saa at man blev vant til i ham at se den islandske Kirkes rette Styrer, og forberedede paa samme Tid Overførelsen af Valgretten til de islandske Biskopsstole fra Islænderne selv til Domkapitlet i Nidaros.

Biskop Gudmunds geistlige Foresatte saa sig nødt til at tøjle hans ilde beregnede Iver, hvorved han kompromitterede sin Sag, ja endog til ligefrem at desavouere ham og suspendere ham fra hans Embede; men endnu mindre kunde hans Kollegers, de skaalholtske Biskopper Paal Jonssøns (1195—1211) og Magnus Gissurssøns (1214—1237) Forhold billiges fra kirkeligt Standpunkt, idet begge disse, der hørte til to af de fornemste styrende Ætter paa Island, under Stridighederne mellem Gudmund og Høvdingerne snarere tog Parti for disse end for hin, ialfald stillede sig ubetinget paa den gjeldende Lovs og Landsrets Standpunkt. ligeoverfor Gudmunds hierarkiske Tiltag og optraadte i samme Aand som deres Forgjængere under Aristokratiets Velmagtsperiode. Tiderne havde nu forandret sig, og der krævedes nu en anden Optræden fra Kirkestyrernes Side; Striden mellem Kirke og Stat var engang bleven vakt, og det kunde ikke gaa an at lade den falde igjen; det gik ikke an længer at repræsentere paa engang Aristokratiet og Kirken i Lighed

¹ T. Ex. *Aron Hjerleifsson.*

med hvad en Isleif eller Gissur havde kunnet gjøre, uden at svigte sin Forpligtelse til en af Siderne; det gjaldt nu et enten-eller, og desto nødvendigere maatte det vise sig at være, at der blev sørget for, at Biskopsvalgene foregik upaavirkede af ethvert Hensyn til de paa Øen raadende verdslige Interesser. Biskop Gudmunds eget Valg var bleven sat igjennem af Nordlandets paa den Tid mægtigste Høvding, *Kolbein Tumessøn*, der havde gjort Regning paa i ham at finde et viljeløst Redskab for sit eget Herredøme over Biskopsstolen og dens Gods, og som blev hans forbitrede Fiende, da han vovede at svigte denne Tillit og ikke vilde finde sig i det ham tiltænkte Afhængighedsforhold; det var øjensynligt Kolbeins Vilje og Mening, at Hole Biskopsstol skulde være et Underbrug for ham og hans Æt, ligesom Skaalholts gennem lange Tider havde været det for Haukadals- og Oddeætten,¹ enten derved at den biskoppelige Verdighed beklædtes af Ættens egne Medlemmer eller af Mænd, der skyldte den sin Ophøjelse. Under et saadant Forhold kunde nok den enkelte Biskop komme til at øve en stor Magt, men det var da ikke alene eller ikke engang nærmest i Egenskab af Kirkens Repræsentant, og denne Høvdingernes eller enkelte Høvdingsetters Raadighed over Biskopsstolene maatte synes fuldkommen urimelig, naar det først engang var kommet til en alvorlig Kollision mellem de verdslige og geistlige Interesser. Det var derfor et fuldt beføjet Skridt, — en nødvendig Konsekvens af den ved Biskop Gudmund vakte Strid, — at den throndhjemsk Erkebiskop, efter Gudmunds og Magnus Gissurssøns Død i 1237, kasserede de paa Island foretagne Valg og tilegnede sig selv Besættelsen af begge de islandske Biskopsstole, fremdeles at han besatte dem med norske Geistlige, der stod helt uafhængige af de paa Øen raadende Familie-Koterier. Man behøver ikke at antage, at han ved disse Skridt har gaaget den norske Konges Erinde; hvad der bestemte ham, kan alene have været Hensynet til de kirkelige Interesser. Hans Fremgangsmaade var iøvrigt i fuld Overensstemmelse med den kanoniske Rets Forskrifter, der paa det strengeste forbød enhver Indblanding af Lægfolk i Biskopsvalgene, og som i Tilfælde af et ugyldigt Valg tillagde Metropolitanen Ret til at besætte den ledige Biskopsstol;² man finder heller ikke Spor af, at den stødte paa nogen Modstand eller

¹ *Munch, N. F. H., III. S. 997. Maurer, Island, S. 234.*

² *Jvfr. Maurer, Island, S. 117—18.*

Modsigelse,¹ og fra nu af var det stadig Erkebiskoppen i Thronbhjem og hans Domkapitel, der besatte de islandske Biskopsstole.

Men saaledes var dog nu, ikke stort mere end en Menneskealder efterat en strengt kirkelig Retning havde begyndt at gjøre sig gjeldende paa Island, den Forening af geistlig og verdslig Myndighed, hvorved det havde lykkes det islandske Aristokrati at konservere sit fra Hedenskabet stammende Herredøme, saagodtsom ganske bleven sprængt. Det var vel endnu det sedvanlige, at Presteembederne besattes af de private Kirkeejere; men mangesteds var dog nu Kirkerne stillede under Biskoppens Raadighed, der indsatte de ved dem tjenende Prester, og herved var dannet Kjernen til et Presteskab, som ikke skyldte sin Stilling til nogen verdslig Myndighed eller forbandt den med nogen verdslig Bedrift, og som altsaa ganske fyldestgjorde den kanoniske Rets Fordringer. Det var bleven slaaet fast som Regel, at den, der vilde indtræde i Kirkens Tjeneste, maatte frasige sig enhver anden offentlig Stilling, og paa samme Tid var der sørget for at ophjælpe de af de private Kirkeejere ansatte Prester, saa at de bleve noget mindre afhængige, end de fra først af havde været.² Biskopsstolene vare ikke længer et Slags Beneficier for enkelte af de store Ætter; Biskopperne valgtes ikke længer af og blandt Aristokratiet og vare ikke længer ved Frændskabs- og Venskabsforbindelser bundne i sin Holdning ligeoverfor dette, men kunde som Udlændinger helt og uden Sidehensyn arbejde for de kirkelige Interesser. Den islandske Kirke var, kort at sige, et godt Stykke paa Vej

¹ *Jon Sigurdsson* udtaler i *Dipl. Isl.*, I. S. 427 den Mening, at man ved at besætte Islands Biskopsstole med Nordmænd har handlet efter de paa denne Tid i Norge sig opholdende islandske Høvdingers Raad, og at disse have givet et saadant Raad, fordi de troede, at fremmede Biskopper, som ingen Æt havde at støtte sig til i Landet, vilde blive mindre haarde at drages med end de indenlandske, saa at paa denne Maade det gamle Høvdingvelde, der var „lækkað eigi allitið fyrir biskupsvaldinu“, atter kunde rejses. — Det synes dog ikke meget rimeligt, at de islandske Stormænd skulde have fundet ud, at det var til Fordel for dem, at Biskopsstolene bleve besatte med Udlændinger, endnu mindre, at Aristokratiet skulde have lidt derunder, at Biskopperne hidtil havde været tagne af dets egen Midte. En anden Sag er det, at det islandske Aristokrati nu var saa opløst og de enkelte store Ætter, der stod igjen, indbyrdes saa uforligelige, at den ene ikke undte den anden den Forfremmelse, der laa i Besiddelsen af den biskoppelige Verdighed.

² *Maurer, Island*, S. 243.

til at blive, hvad den skulde blive: en Stat i Staten, om den end ikke paa langt nær kunde siges at holde Samtidens hierarkiske Maal. Dens Førere vare ikke længer de samme som det verdslige Samfunds Førere; der var en «pouvoir spirituel» og en «pouvoir temporel», som hver havde sine Repræsentanter, medens begge tidligere havde været samlede hos de aristokratiske Ætter; det blev allerede af denne Grund umuligt for disse at fastholde sit fordums uindskrænkede Vælde over Opinionsen; Folket delte sig mellem dem og Kirken; og det var endog naturligt, at de stærkeste Sympathier hos Mængden fulgte denne, der overalt optraadte som den Svages Beskytter og overalt hentede Næring af og bidrog til at udvikle de demokratiske Instinkter.

Men ikke blot deri kommer Fælleddsskabet mellem det islandske og det norske Aristokrati tilsyne, at de begge, som udsprungne af det hedenske Forfatningsliv, maatte rammes og rammedes i Roden af Religionsforandringen eller dens Konsekventser; vi ville ogsaa fra en anden Side se, at de samme indre Grunde vare virksomme til at undergrave begges Magt. Vi have omtalt, hvorledes de islandske Godeætter ved at forene sig dannede en Stat, hvis Myndighed de delte sig imellem, og hvorledes det var en i Hovedsagen hermed stemmende Udvikling, der foregik med det norske Hersearistokrati, da dets Medlemmer bleve Kongens Lendermænd og i denne Egenskab kom til at repræsentere Statsautoriteten ved Siden af den i Ætterne nedarvede lokale Styrelse. For begge Klasser, og navnlig da for de islandske Goder, var denne Forandring i visse Maader et Fremskridt, der medførte en Magtforøgelse eller ialfald en Ophøjelse i social Henseende. Saalænge Godeætternes Myndighed var indskrænket til de enkelte Kredse eller Menigheder, der havde dannet sig om dem, havde den snarere en moralsk end en retslig Karakter. Goden var den første blandt Ligemænd; han styrede i Fælleddsskab med de andre til Kredsen hørende gode Ætter, der ofte ikke gav hans egen stort efter i Rigdom eller Højbyrdighed eller Anseelse, som frivillig havde sluttet sig til ham, og i hvis Magt det stod atter at træde ud af Kredsen, naar de bleve misfornøjede med dens Ledelse, og at gaa over til en anden Menighed eller selv at prøve paa at grundlægge en ny. Anderledes blev Forholdet, efterat den islandske Stat var bleven grundlagt og havde opnaaet sin endelige Organisation. Ingen kunde nu længer oprette noget nyt Godord, der havde Krav paa statsretlig Anerkjendelse eller Ligeberettigelse

med de allerede bestaaende;¹ Kredsen var sluttet. Godeætterne satte sig i Besiddelse af den til Staten hørende offentlige Myndighed; de dannede den for Island fælleds lovgivnende Forsamling og besatte de fælleds højeste Domstole. Deres Myndighed gik derved over til at antage Karakteren af en ligefrem styrende istedetfor, som før, en blot ledende. Inden den engere Kreds havde de ikke kunnet sætte noget igjennem uden ved sin Indflydelse hos de øvrige til Kredsen hørende gode Bønder; inden Staten derimod var der tillagt dem en bestemt Ret til at fatte Beslutninger, — en Ret, som de ikke delte med nogen anden. De vare altsaa nu, endog i en rent ydre Forstand, Landets Herrer, til hvem alle andre stod i et undersaatligt Forhold; de udgjorde en særegen Samfundsklasse, — et højere Aristokrati, der stadig udsondrede sig mere og mere fra de øvrige gode Ætter og ved sin sociale Overlegenhed efterhaanden trykkede disse ned til at gjælde næsten som en blot Almue.

Men, ved saaledes at hæve sig og forsøge sin Magt, maatte de tilsidst udtørre selve Kilderne, hvoraf denne havde sit Udspring. Det maatte, *mutatis mutandis*, gaa dem, som det gik Lendermandsætterne i Norge, der ved sit Forhold til Kongedømmet og Enhedsstaten stadig bleve mere højfornemme og indtog en i det ydre mere bydende Stilling ligeoverfor det øvrige Folk, men for hvem ogsaa ved denne Stigen tilvejs det sikre Fodfæste gik tabt, som de engang havde havt i sit intime Forhold til alle Hjembygdens gode Bøndeætter og sit derpaa grundede Herredømme over Opinionen. En slig afsluttet Kreds af højfornemme Ætter vil desuden, som oftere før fremhævet, tilsidst savne den nødvendige Tilgang af friskt Blod og friske Kræfter; den smelter mere og mere sammen og degenererer fysisk og moralsk. Nu var vistnok de islandske Godord ikke blot Gjenstand for Arv, men endog ligefrem for Kjøb og Salg; en Mand kunde selge eller bortgive sit Godord udenfor Ætten, og denne ophørte derved at tilhøre det regjerende Aristokrati, medens

¹ *K. Maurer* har i en Anmeldelse af Cederschölds Udg. af *Bandamanna-Saga* i *Germania 19 Jahrg.*, udtalt, at, naar B.-S. omtaler Oprettelsen af nye Godord som noget, der endnu ved Midten af det 11te Aarhundrede jevnlig fandt Sted, da kan det hermed forholde sig ganske rigtigt, og at der i Kilderne er intet til Hinder for at antage, at det ogsaa efter 1004 har staaet Enhver frit for at oprette nye Godord. — Men disse kunne dog alene have havt en privat Karakter.

omvendt en ny Æt, der ved Kjøb eller Gave kom i Besiddelse af et Godord, eo ipso fik Plads inden samme, om den end fra først af var noksaa lidet anseet eller højbyrdig. Der var altsaa retslig intet til Hinder for, at dette Aristokrati kunde rekrutteres ved stadig Tilgang af friske Kræfter; men at dette faktisk kun sjelden fandt Sted, er noget, man allerede paa Forhaand maa formode, og noget, som ogsaa stadfæstes ved hvad Kilderne oplyse. Det gik her, som det gik med Lendermandsverdigheden i Norge, hvilken det jo stod Kongerne retslig frit for at give til hvem de vilde, og som alligevel gennem lange Tider var og blev en strengt arvelig. De Ætter, der engang vare komne i Besiddelse af Herredømet, søgte at sikre sig dette ved indbyrdes Sammenhold;¹ de forbandt sig paa det nøjeste med hverandre og dannede en Kreds for sig, i hvis Midte det kun under særdeles heldige Omstændigheder kunde lykkes nogen ny Mand at slippe ind. Og eftersom nu disse Ætter døde ud eller gik over i hinanden, blev altsaa Følgen, at flere Godord samledes paa en enkelt Haand, og at Ligevegten inden det aristokratiske Samfund forstyrredes. Havde nu saaledes en enkelt Høvding opnaaet Overtaget inden den Del af Landet, hvor han hørte hjemme, banede Godordenes Egenskab af en Vare, der kunde selges eller bortgives, ham Adgang til nye Magtudvidelser, idet han kunde benytte sin overlegne Indflydelse til at overtale eller ligefrem tvinge andre, mindre mægtige Ætter til at overlade ham sine Godord. I samme Retning virkede da endelig den strengere religiøs-kirkelige Aand, der gjorde sig gjeldende i Løbet af det 12te Aarhundrede, og ifølge hvilken det, som ovenfor omtalt, blev mere og mere sedvanligt, at Godordsmænd, der fulgte den i Ætterne nedarvede Skik ved at lade sig vie til Prester og indtræde i Kirkens Tjeneste, i Sammenhæng dermed opgav sit verdslige Høvdingskab og overdrog det til en eller anden Ven eller Frænde.

Paa denne Maade gik det islandske højere Aristokrati efterhaanden over til et Oligarki, medens det lavere sank ned til en Almue. Man kan udsondre tre Stadier inden den Udvikling, der førte did: i Tidsrummet indtil Kristendomens Indførelse

¹ *Maurer, Island, S. 207.* „Im Ganzen scheinen die Häuptlingsgeschlechter fest zusammengehalten zu haben, wenn es galt einer Erhebung der kleineren Leute entgegenzutreten“. Karakteristiske Exempler paa et saadant Sammenhold frembyder *Sturlunga Saga, III. Cap. 38* og *Bandamanna-Saga* (jvfr. *Maurer, Germania, 19. Jahrg. S. 448*).

har det islandske Samfund endnu en helt igjennem aristokratisk Karakter, og Godesætterne danne endnu da kun de øverste Spidser af de talrige Forbund af gode Ætter, mellem hvilke Landet var delt; efter Begyndelsen af det 11te Aarhundrede, da de halvhundrede Godeætter have tilegnet sig den hele Fælledsstyrelse af Landet, er det dem, der udgjøre det egentlige Aristokrati; imod Slutningen af det 12te Aarhundrede endelig møde vi istedetfor disse halvhundrede regjerende Huse, hvis Herredøme betegner den islandske Fristats gyldne Periode, kun nogle ganske faa, der endnu have bevaret en aristokratisk Rang, — Skagfirdingerne i den nordlige Fjording, Svinfellingerne i den østlige, Haukdølerne og Oddaverjerne i den sydlige, Vatnsfirdingerne og Sturlungerne i den vestlige, — og et Par enkelte til, rundt om hvilke alting synes nivelleret. De her nævnte Ætter hørte for det meste til Islands eldste og højbyrdigste;¹ de vare Arvtagere efter det gamle Gode-Aristokrati; men deres Stilling baade indbyrdes ligeoverfor hinanden og ligeoverfor den menige Mand maatte dog være en meget forskjellig fra den, de regjerende Huse havde indtaget, saalænge deres Kreds endnu holdt sig nogenlunde ubrutt. Hver enkelt af Oligarkerne i Slutningen af det 12te og det 13de Aarhundrede kunde optræde med en langt større ydre Magtfulde, end selv den anseeligste Høvding i det 10de og 11te Aarhundrede havde kunnet. I Aaret 964, da *Thord Geller* og *Tunge-Odd* stredes, mødte den ene op paa Thingnethinget med 200 Mand og den anden med 400; i 1008, da *Snorre Gode* foretog sit Tog til Borgarfjorden for at hevne Vigastyr's Drab, havde han 400 Mand med sig, og Borgarfjordens Høvdinger mødte ham med 500.² Dette gjaldt da for overordentlig store Styrker, samlede paa en enkelt Haand. Men i Sturlungetiden var det ikke sjældent, at Høvdingerne, naar de havde nogen Strid at udfegte, optraadte med Hære paa en 1000 Mand eller endog derover og leverede hinanden formelige Slag, hvorved det stundom gik meget blodigt til.³ Snorre Gode

¹ Sturlungerne var en sammenligningsvis „ny“ Æt, der først ved Hvamm-Sturlas Fader synes at være kommet i Besiddelse af Godord, men stammede dog i Sidelinjen fra flere af Islands eldste og berømteste Høvding-sætter.

² *Hensethores S., Cap. 13 (Island. Sög., II. S. 169). Eyrbyggja S., Cap. 56.*

³ T. Ex. da *Sighvat Sturlasson* i 1236 foretog sit Tog til Borgarfjorden mod Broderen *Snorre*, havde han 1000 Mand med. — I Slaget paa Ørlygstad 1238 havde *Kolbein Arnorsson* og *Gissur Thorvaldsson* 1680 Mand, *Sighvat*

hørte som bekjendt til Islands mest fremragende Høvdinger i den første Fjerdedel af det 11te Aarhundrede; alligevel stod han indenfor selve Thorsnesthingets Hered, omkring Breidefjorden, hvor hans Æt hørte hjemme og havde grundlagt Heredets fælles Thing, ligeoverfor farlige Medbejlere og opnaede efter et langt Livs heldige Kampe og Intriger dog ikke mere end at gjelde som den første blandt Thingkredsens Høvdinger, der bøjede sig for hans overlegne Personlighed, medens de iøvrigt omtrent kunde maale sig med ham. Saadan var Tilstanden dengang: Gode-Aristokratiets samlede Magt var en overordentlig stor, men den var fordelt paa mange, af hvilke ingen ragede synderlig op over de andre. Imod Slutningen af det 12te Aarhundrede derimod og senere se vi en enkelt Stormand opkaste sig til Herre over hele eller saagodtsom hele den Fjering af Landet, hvor han hører hjemme, ja endog at vinde Magt og Besiddelser udenfor samme. *Snorre Sturlassøn* fik sig overdraget det halve Lundamanna-Godord paa Vestlandet, dernæst det til Nordlandsfjeringen hørende Aavellinga-Godord og satte sig tilsidst ogsaa i Besiddelse af Snorrunga-Godordet paa Vestlandet. Hans Broder *Sighvat* og dennes Søn *Sturla* vare, da de stod paa Højden af sin Magt, Indehavere af de fleste Godord i Vestfjeringen og raadede desuden for hele Eyjafjordens Hered paa Nordlandet med dets Godord. *Kolbein Tumessøn* († 1208) besad alle Godord vest for Yxnadalsheiden indtil Aavellinga-Godordet, altsaa mere end et helt Hered, og hans Brodersøn *Kolbein Arnorssøn* føjede endnu hertil efter Sejren paa Ørlygsstad over *Sighvat Sturlassøn* og *Sturla Sighvatssøn* alle de Godord, som disse havde besiddet, saa han paa engang raadede over en stor Del af Islands vestlige Fjering og saagodtsom hele den nordlige.¹ — Paa lignende Maade se vi ogsaa det private Gods, der engang havde været nogenlunde jævnt fordelt mellem Aristokratiet, at ophobes paa enkelte Hænder, ved Arv, Kjøb, frivillig eller nødtvungen Overdragelse af den mindre Mægtige til den mere Mægtige. *Sighvat Sturlassøn* t. Ex. fik sig overdraget *Hjardarholt*, *Olaf Paa's* gamle Herressæde, erhvervede sig siden det nærliggende *Saudafell* og tilsidst Grund,

Sturlassøn og hans Søn *Sturla* over 1000. — *Thorð Kakals* samlede 1400 Mand i Vestfjorden mod *Kolbein Arnorssøn* o. s. v. *Sturlunga S.*, V. 45 VI. 13—17. VII. 19. Jvfr. *Maurer, Island*, S. 107.

¹ *Sturlunga S.*, II. 1. S. 1—2. „I þann tíma var Kolbeinn Arnórsson mestr höfðingi á Íslandi ok hafði þraungt undir sik mestan lut landsins“.

en af de større Gaarde ved Eyjafjorden, hvor han opslog sin Bolig. Hans Broder *Thord* efterlod sig en Arv paa over 1000 Hundreder.¹ Snorre Sturlassøn, der arvede 40 Hundreder efter sin Fader, giftede sig til 800 Hundreder og fik siden endnu Raadighed over 800 til; han ejede samtidig en hel Række af de største Gaarde paa Island, saasom Borg, Egil Skallagrimssøns Herresæde, Reykjaholt, — hvor han som oftest selv opholdt sig, og hvor han lod indrette det prægtige Bad af hugne Stene, hvilket der endnu er Levninger at se af, — videre Stavaholt, Bessastad, Eyvindarstad, Mel ved Midtjorden o. fl.; han var saa rig, at han, uagtet han i en Kvægsot paa engang mistede 120 Naut, alligevel, uden at lade sig anfegte af sit Tab, kunde holde et stort Julegjestebud «efter norsk Skik», hvor det gik meget glimrende til.

Mellem slige Herrer og den menige Almue maatte der bestaa en stor social Afstand, — en ganske anderledes stor end den, som bestod mellem Høvdinger og Bønder i Sagatiden, da en Arv paa et halvhundrede Hundreder kunde gjelde som noget Betydeligt,² og da endog de højbyrdigste eller mægtigste Mænd ikke ansaa det for under sin Verdighed at tage personlig Del i Gaardsdriftens daglige Arbejder, at tilsaa sine Agre eller være med ved Højbjergning og Fiskeri.

Skjönt Godeætterne ved den islandske Stats endelige Organisation opnaaede en ligefrem styrende Myndighed istedetfor den blot ledende, som de før havde havt, kunde dog Forholdet mellem dem og deres Undergivne fremdeles bevare Karakteren af et gjensidigt Forpligtelses- og Hengivenhedsforhold, saalænge endnu den enkelte Høvdings umiddelbare Herredømme var indskrænket til den Thingkreds eller den Bygd, hvor Ætten fra gammel Tid hørte hjemme og var rodfæstet. Hans Magt havde da fremdeles til alle Sider en Støtte i Venskabs- og Frændskabsforbindelser og gamle Traditioner, saa den ikke kunde føles som nogen Tvang, hvor stor den var. Og han kunde da fremdeles overkomme alle de Opgaver, der paahvilede ham i Egenkab af Godordsforstander ligeoverfor hans nærmeste Undergivne,

¹ Et Hundrede = 120 Alen Vadmaal = 1 Kugilde eller Koværd. 1000 Hundreder svare til noget over 30,000 Spdlr. i vore Penge. Se *Maurer, Island, S. 445, A. 3. Sturlunga S., II. 1. S. 188.*

² 60 Hundreder var den Medgift, som Mørd Gيجا's eneste Datter Unn fik, efter *Njaals S., Cap. 2.*

og som havde afgivet den moralske Grundvold, hvorpaa de regjerende Huses Herredøme fra først af blev bygget. Det var Gudens Sag at mægle og stifte Forlig, naar der udrød Stridigheder mellem hans Thingmænd, at overholde Fred og Orden, at sørge for den offentlige Sikkerhed ligeoverfor Tyve og Ugjerningsmænd, hjælpe enhver til sin Ret, paase i visse Tilfælde Exekutionen af fældede Døme o. s. v. Han skulde kjende Loven; til ham henvendte Thingmændene sig, naar de troede at behøve Raad eller Hjælp i sine private eller offentlige Anliggender, eller naar det gjaldt at træffe en almindelig Foranstaltning til Menighedens Tarv, eller naar nogen af dem blev forurettet af en fremmed Høvding eller hans Mænd. Han var deres Repræsentant ligeoverfor alle udenfor Menigheden Staaende, deres juridiske Konsulent og, saalænge Hedenskabet endnu stod ved Magt, ja, ofte endog efter Kristendomens Indførelse, til lige deres Prest. Til Gjengjæld for alle disse Tjenester havde han Krav paa, at hans Thingmænd skulde følge ham, naar han opbød dem til Things eller andensteds, hvor han troede at maatte optræde mandsterk eller ønskede at udfolde sin Magt. Det var dette Forhold, der udtryktes ved at Høvdingen tilsagde sine Mænd «traust» (Forsvar, Beskyttelse), og disse ham igjen «liðsinni» (Tjeneste, Følge). Thingmændenes Forpligtelse at følge sin Høvding eller at beværte ham, naar han drog om paa sine Rundrejser, har vel ofte maattet falde dem tung nok;¹ men, saalænge Goderne endnu nogenledes udfyldte sin gamle Rolle og vedbleve at staa som Ledere og Forsvarere hver for sin Menighed, maatte deres Krav paa en slig Tjeneste dog synes billigt; deres Stilling var en sørefuld, men paa den anden Side forbunden med store Opofrelser; de varetog i saamange Forhold sine Undergivnes Interesse, at disse i Regelen maatte betragte det som en Æressag at styrke og støtte dem overalt, hvor de behøvede det. Den enkelte Gode kunde heller ikke ustraffet misbruge sin Myndighed eller vise sig ligegyldig i Opfyldelsen af sine Forpligtelser; han udsatte sig derved for, at hans Thing-

¹ Se t. Ex. *Ljósvotninga S., Cap. 6 (Island. Sög., ældre Samling, II. S. 17)*. Jvfr. sst. *Cap. 23*: „Eyjolfur (Søn af Gudmund den Mægtige) átti samkomu í héraði ok mælti: þat er yðr kunnugt, at ek em kallaðr höfðingi yðvarr; nu þiki mér sem þat muni sannligt kaup með oss, at hvorir veiti öðrum at réttum málum, ok at þér styrkið oss til imóts við mína ágangsmenn, en ek sé yðarr liðsinnismaðr i yðrum nauðsynjum. Mönnum þótti þetta vel sagt.“

mænd benyttede sig af sin Ret til at forlade ham og træde over i Nabohøvdingens Tjeneste, og der berettes ogsaa fra den islandske Fristats eldre Periode flere Exempler paa, at slige Fra-fald have fundet Sted som Følge af en hensynsløs eller efter-laden Optræden fra Gudens Side.¹

Hele denne organiske Sammenhæng, der forbandt de Styrende og de Styrede og gav hines Magt en fast Grund at hvile paa, blev opløst i Sturlungetiden derved, at Godordene ophobedes paa enkelte Hænder, eller derved at de under de indbyrdes Fejder jævnlig gik over fra den ene til den anden. Høvdingen var nu ofte en Fremmed blandt dem, han fik at styre over; hans Herredøme havde nu mangesteds ingensomhelst Støtte i gamle Ætteforbindelser, nedarvede Traditioner og Sympathier, men gjorde sig simpelthen gjeldende som den Sterkeres Ret. *Kol-bein Arnorsson* t. Ex. kunde være populær i Bygderne omkring Skagafjorden, hvor hans Æt hørte hjemme; men hos Bønderne i Eyjafjordens Hered eller i Vestfjordene, som ligeledes gennem en længere Tid vare ham underlagte, kunde han alene skaffe sig Lydighed ved den Skræk, der stod af ham og hans væbnede Følge.² Sturlungetidens Oligarker optraadte overhovedet mere som Krigerfyrster eller Røverhøvdinge end som Lovens og den fredelige Statsordens Repræsentanter; det urolige Liv, de fleste af dem førte, har vistnok kun levnet dem liden Tid til at befatte sig med Lovstudium eller med at afgjøre Rets-trætter mellem deres Undergivne; de traadte selv Lov og Ret under Fødder og vare saameget mindre skikkede til at repræsentere Loven ligeoverfor andre; det var mere til sine Flokke af væbnede Mænd end til den Indflydelse, de kunde øve paa Thingene, at de støttede sin Magt, og det blev derfor i denne Periode ikke usedvanligt, at Goder og Lovsigemænd ikke mødte selv paa Althinget, men lod sig repræsentere ved nogen blandt sine Venner eller Klienter.³ Eftersom Godordene samledes paa enkelte Hænder, faldt det iøvrigt af sig selv, at Høvdingen ikke kunde vedblive at være for sine Undergivne, hvad han engang var; han havde nu altfor mange under sig, til at han kunde være en Raadgiver og Støtte for dem alle overalt, hvor de behøvede Raad eller Hjælp. Det var umuligt for den, der skulde

¹ Jvfr. *Maurer, Island*, S. 207.

² Se *Sturlunga S.*, II. 1. S. 8 ff.

³ *Maurer, Island*, S. 163.

styre et helt Hered eller endnu mere, at opfylde de samme Skyldigheder ligeoverfor sine Thingmænd som dem, Ihændeheren af et enkelt Godord havde kunnet opfylde, og hans Magt maatte synes desto mere trykkende, jo mere den ophørte at have Karakteren af et gjensidigt Forpligtelsesforhold, jo vanskeligere det blev for Smaafolk at unddrage sig den.

I Lovgivningen fastholdtes vel fremdeles de gamle Regler, hvorefter Forholdet mellem Goden og hans Thingmænd skulde bero paa en gjensidig Overenskomst, der kunde opsiges fra begge Sider, saa at det stod enhver Bonde frit for at melde sig ud af det Godord, til hvilket han oprindelig hørte, og slutte sig til en anden Gode, uanseet hvor dennes Godord var beliggende, naar det kun laa indenfor den samme Fjerding af Landet, inden hvilken han selv havde sit Hjem, ligesom det omvendt stod Goden frit for at negte eller bevilge Optagelsen inden Kredsen af sine Thingmænd eller at udvise af samme Enhver, som han af en eller anden Grund ikke ønskede at beholde (segiaz ór þingi, ór þriðjungi goða, — segja þingmann ábrott ór þingi við sik).¹ Men det er indlysende, at den Frihed, der saaledes var hjemlet de menige Bønder ligeoverfor Høvdingerne, mere og mere maatte tabe sin Betydning, eftersom enkelte af disse udbredte sit Herredøme over store Strækninger af Landet. Saa længe der endnu indenfor hvert Hered eller Thingsogn fandtes flere Goder, der omtrent holdt hinanden Stangen i Magt og Anseelse, kunde enhver Bonde, der følte sig trykket eller forurettet af sin Gode, uden Fare gjøre Brug af sin Ret til at opsiges Forholdet til denne og slutte sig til en af Nabogoderne; han var da sikker paa at finde den nødvendige Beskyttelse og behøvede ikke for den Sags Skyld at opgive sit Hjem; ligeoverfor en Gode derimod, som raadede for et helt eller flere Hereder, eller som endog indenfor en hel Fjerding af Landet ikke fandt nogen jævnbyrdig Modstander, vare Bønderne faktisk bundne; de kunde sige sig ud af Thing med ham og i Thing med en anden Gode; men denne var da enten for svag til at forsvare dem mod deres forrige Herre, eller han boede for langt borte, saa der ikke var levnet noget andet Valg for den, der blev forurettet eller haardt behandlet, end enten at tie og taale eller at flytte bort. Det lader sig ogsaa ved enkelte Træk godtgjøre, at Godordene i Sturlungetiden mere og mere gik over fra at

¹ Maurer, *Iceland*, S. 156—59, jvfr. S. 40—43, 55.

være rent personlige Forbindelser til at blive Territorier med visse Grændser, at Høvdingerne lagde an paa at sikre og bestemme disse, at de søgte at arrondere sine Besiddelser og at sammenknytte de Godord, hvoraf de vare Indehavere, til virkelige Riger i det Smaa.¹

Saaledes bortfaldt det Korrektiv mod Misbrug af Magten, der i Godearistokratiets Velmagtsperiode, og medens Kredsen af de styrende Ætter endnu stod nogenledes ubruds, havde vist sig virksomt endog ligeoverfor den voldsomste og selvraadigste Høvding, saa at han paalagde sig visse Hensyn ligeoverfor sine Undergivne for ikke at vække deres Misnøje. Sturlungetidens Oligarker kunde ustraffet sætte sig udover ethver saadant Hensyn, og denne Periodes Historie frembyder ogsaa i Overflod Træk af en tyrannisk Adferd fra Høvdingernes Side mod de dem undergivne Bønder og af en ublu Exploitering af deres offentlige Myndighed, der noksom godtgjør, at den moralske Grund, hvorpaa Aristokratiets Magt fra først af havde hvilet, var undergravet, samtidig med at det smeltede sammen til et Oligarki, at det havde udtørret sine egne Livskilder ved at sprænge den Samfundsorden, af hvilken det var udvoxet, og at dets ledende og styrende Rolle var gaaet over til et ligefremt Voldsherredøme. Vi høre om, hvorledes Høvdingen Gang efter Gang opbyde de dem undergivne Bønder til langvarige og besværlige Krigstog eller tvinge dem til midt om Vinteren at ligge ude paa Fjeldhejerne for at holde Vagt,² hvorledes de samle om sig talrige væbnede Skarer, hvem de skaffe Underhold ved ligefrem Ran eller paa anden voldsom Maade, og ved hvis Hjælp de holde Bønderne under Aaget, saa de ikke vove at sætte sig til Modverge ligeoverfor al den Overlast, der tilføjes dem.³ Og dette Høvding-Tyranni blev stadig mere trykkende, disse Fejder, hvori Bønderne bleve tvungne til at deltage, medens de Interesser, hvorom der stredes, i Regelen vare dem ganske uvedkommende, bleve stadig voldsommere og hypigere.

¹ Se *Maurer, Island*, S. 105—6.

² Se *Sturlunga S.*, I. 2. S. 154—55, *ibid.* 2. 1. S. 13—14 o. fl. *St.*

³ *Sturlunga S.*, II. 1. S. 144. Urækia tók við hui í Vatnsfirði ok tók við hverium manni friálsum er til hans vildi, ok dróst þar saman karlföldi mikill, en brátt var med hardindum fengit til búsin sem lengi hafði síðr verit í Vatnsfirði.

Ligevegten var nemlig engang for alle bleven forstyrret, og denne Ligevegt mellem det hele Lands og den enkelte Landsdels Høvdinger var den nødvendige Forudsætning, paa hvilken det islandske Forfatningsliv fra først af hvilede, og uden hvilken det maatte ende i et haabløst Anarki. Der havde bestaaet en for det hele Land fælles Styrelse, en Centralautoritet, der kunde sætte sig i Respekt og skride ind med Eftertryk ligeoverfor den enkelte Høvding, saalænge en halvhundrede Goder, blandt hvilke ingen hævede sig i nogen sær Grad over de øvrige, men som i Forening kunde øve en alt overvejende Indflydelse, sad sammen i Lagretten paa Althinget eller paa anden Maade samvirkede i sin offentlige Optræden. Nu, da Godordene vare samlede paa nogle faa Hænder, var en slig Fællesstyrelse bleven umulig eller kunde ialfald ikke gjøre sig gjeldende ligeoverfor Oligarkerne. Det var nu overladt til disse selv at afgjøre sine indbyrdes Stridigheder; den enes Magt var derfor en stadig Trussel for den anden; de maatte betragte hverandre med stadig voxende Fiendskab og Mistænksomhed; det var ikke muligt for dem at forliges eller at dele Herredømet mellem sig paa nogen varig Maade; det gjaldt for enhver af dem at kue de andre eller selv at blive kuet; der var ingen Grændse for den Enkeltes Ærgjerrighed eller Havesyge og ingen Sikkerhed for ham, saalænge der fandtes nogen Medbejler.

Saaledes blev det islandske Høvdingveldes Historie efter Slutningen af det 12te Aarhundrede en endeløs Række af Intriger, Fejder, Overfald, Brandstiftelser, — en indbyrdes Udrydelseskrig, som stadig antog en mere vild og grusom Karakter, og som trods sit larmende Liv efterlader et Indtryk af Øde og Tomhed. Og her kommer det da tilsyne, — for atter at minde om, hvad der i det Foregaaende er bleven fremhævet, — at Opløsningen paa det politiske Felt kun var en enkelt Side af en mere omfattende Opløsningsproces, at der forud for den og jævnsides med den gik en almindelig moralsk Dekadence. Vi have seet, at Sammenhængen mellem Kirke og Stat siden Midten af det 12te Aarhundrede stadig mere og mere blev brudt. Dette var en Ytring af Kristendomens egen Aand, men det medførte alligevel som sin umiddelbare Følge en Tilbagegang i moralsk Henseende. Saalænge endnu Prestens og den verdslige Høvdings Stilling regelmæssig var forenet hos de samme Personer, var den herskende Religion kun halvt kristelig; men denne Kristendom havde netop ved sin Halvhed kunnet følge det offentlige Liv inden en

Stat, der hvilede paa hedensk Grund, og vaage over det med sin Autoritet. Idet Kirken udsøndrede sig fra Staten, kom ogsaa det kirkelige og det politiske Liv til at skille sine Veje. Kristendomen drog sig paa en Maade ud af den bestaaende Stats- og Samfunds-Organisme, medens den hedenske Religion, hvoraf denne Organisme var udvoxet, og som engang havde været dens Sjæl, forlængst havde ophørt at existere eller kun var til i magtesløse Rester. Og denne Statssamfundets «Entkirchlichung» maatte, ifølge den Sammenhæng, som i hine Tider bestod mellem Religion og Moral, tillige blive dets «Entsittlichung». Kristendomen opstillede en ny og højere Moral; men Overgangen til denne gik gennem Opløsning og Dekadence. Der maatte komme Tider, da den gamle Moral havde ophørt at beherske Livet, medens den nye endnu kun var tilegnet paa en ufuldstændig eller udvortes Maade, og en saadan Tid var netop Sturlungeperioden. Deraf kommer det, at Beretningerne fra denne Periode og Beretningerne fra det store Sagaold gjør et saa højst forskjelligt Indtryk paa os, trods den tilsyneladende saa nære Overensstemmelse i deres Indhold. I hine som i disse føres frem for os Overfalds- og Mordbrandsscener og blodige Fjender mellem Høvdingerne. Men Skildringerne fra det store Sagaold kan, uagtet deres noget ensformige Karakter, vække og vedligeholde vor Interesse, og vi føle os ikke frastødte af dem, trods de mange Træk af barbarisk Haardhed og Blodtørst. Vi møde nemlig ved Siden Træk af virkeligt Højsind, af Trofasthed og Opofrelse; vi møde selv hos de voldsomste og selvraadigste Naturer en dyb Agtelse for Lov og Ret; den oprindelige Sammenhæng mellem Loven og Religionen har endnu ikke tabt sin Magt over Sindene; Slægtsfølelsen er endnu levende og sterk; Baandet mellem Medlemmerne af samme Æt har fremdeles bevaret noget af sin oprindelige religiøse Karakter, og idet denne Ættefølelse eller Ættereligion behersker eller indordner under sig de voldsomste personlige Lidenskaber: Hadet, Hevnen, Magtbegjeret, Ærgjerrigheden, forædler den dem tillige og giver dem et mere ophøjet Præg; Blodhevnen gjelder som en hellig Pligt; den er en Institution og har sin anerkjendte Plads i Lovgivningen som i den almindelige Retsbevidsthed; vi møde selv under de værste Voldsscener en Respekt for visse Hensyn, en skrupuløs Iagttagen af visse Former, der vidner om, at vi ikke have for os Ytringer af en moralsk Opløsning, en fuldkommen utøjlet Lidenskab. Det er, for at bruge

Dahlmanns Udtryk, et «ungestümes, aber keineswegs gesetzloses» Liv, der skildres; vi føle, at dette Liv, saa haardt og vildt det end er, alligevel er undergivet en moralsk Orden; det har en Moral, som er forskjellig fra vor, men som behersker det og sætter Regel og Grændse for Lidenskaberne. Sturlungeperioden derimod frembyder Billedet af et fuldkomment Anarki baade i en indre og ydre Forstand. Lov og Ret syntes nu kun at være til for Menigmand; Eder og Forpligtelser overholdtes ikke længer, end til man uden Fare troede at kunne sætte sig udover dem; man gjorde sig skyldig i de groveste Brud paa Tro og Love uden Sky og uden at det synes at have vakt nogen almindelig Forargelse; Blodets Baand agtedes ikke længer; de nærmeste Frænder forfulgte hverandre med det bitreste Had og paa den hensynsløseste Maade; Passioner og Motiver af den laveste Sort fremtraadte som de raadende i det politiske Liv; det var ikke længer Ættefølelsen eller det gjensidige Hengivenhedsforhold mellem Høvdingen og hans Undergivne, der i Regelen fremkaldte Fejderne, men den rene Egoisme, det mest personlige Gods- og Magtbegjer, og hvad der fremfor alt gjør Indtrykket af de mange Drabs- og Mordbrandsscener, de mange Brud paa Fred og Forlig, saa modbydeligt, er, at disse Ugjerninger ofte fremtræde, ikke som Udbrud af voldsomme Lidenskaber, men som Resultater af et roligt Overlæg, en kold egenyttig Beregning.¹

I den store Sagatid møde vi — kort at sige — Billedet af en Gjærings- og Dannelsesproces, en Organisation, der voxer og udvikler sig, og som endnu indeslutter frugtbare Livsspirer; i Sturlungeperiodens Fejder have vi for os en Dødskamps konvulsiviske Trækninger. Det er kun paa det rent-kirkelige Felt, at en agtverdig Stræben, en virkelig Almenaand gjør sig gjeldende; Statssamfundet er desorganiseret og savner de nødvendige Betingelser for en fortsat historisk Tilværelse; de faa Ætter, ved hvem det gamle Aristokrati endnu er repræsenteret, optages af rent personlige Interesser og af den mest uforsonlige indre Splid; det øvrige Folk er reduceret til en Almue, for hvem det offentlige Liv kun er en Byrde, som længes efter at blive kvit sine Plageaander, Høvdingerne, og som i den norske Konges Herredøme hilser en Udvej til at opnaa, hvad den fremfor alt begjærer: Fred og Sikkerhed.²

¹ Se *Munch, N. F. H., IV, 1. S. 314.*

² Se *sstds. S. 356.*

Aristokratiets og Statsforfatningens Opløsning maatte igjen som en uundblivelig Følge medføre en Henvisning af den nationale Aandskultur. Men denne havde forinden sat sig et ufor-gjængeligt Mindesmerke i en talrig Række af literære Frembringelser. Disse Frembringelser ere ikke blot Kilderne, hvoraf vi øse Kundskab om vor Historie; de ere selv en Del af vor Historie. Det literære Liv og Statslivet udsprang af den samme Rod, næredes af de samme Kilder; en Betragtning af Literaturen hører derfor sammen med en Betragtning af den sociale og politiske Udvikling og fører os fra en ny Side ind paa Erkjendelsen af de almindelige Forhold, hvorved denne var karakteriseret, og hvoraf den tilsyneladende Stigen og Dalen i Folkets historiske Liv har været betinget.

Vi have allerede i det Foregaaende havt Lejlighed til at fremhæve Sammenhængen mellem det islandske Literaturphænomen og den norrøne Folkestammes Historie forud for Islands Bebyggelse; vi have i denne Stammes sterkt udprægede aristokratiske Samfundsorganisation og i dens gamle Forbindelser med de keltiske Lande i Vesten paavist Forhold, der maatte begunstige Udviklingen af en national Kultur; vi have omtalt, hvorledes det, der i saa Henseende gjaldt om det hele Folk, i en særlig Grad maa formodes at have gjældt om Nordmændene i det vestenfjeldske Norge og de derfra udgaaede Bosættelser ved Skotlands og Irlands Kyster, — hvorledes der heller ikke savnes Vidnesbyrd, der tjene til at stadfæste denne Formodning og de derpaa byggede Slutninger om et sammenligningsvis tidligt og rigt Aandsliv i denne Del af den nordgermaniske Folkeverden, og hvorledes det netop var herfra, at de fleste og mægtigste islandske Landnaamsmænd udgik, saa Island fra første Ferd syntes bestemt til at fortsætte og ligesom samle i et Brændepunkt den i Moderlandet og dets eldre Udflytningslande begyndte Udvikling.¹

I det islandske Samfunds senere Historie plejer man nu dernæst fremhæve en Række Forhold, der tjene til at forklare, at dette Samfund blev Hjem for en saa rig national Literatur, men som alle igjen i Hovedsagen lade sig føre tilbage til dets sterkt aristokratiske Sammensætning og Forfatning. Vi have nævnt, at de til Island udflyttede Storætter vedbleve at bevare ubrudt Sammenhængen med sin Fortid og det Folk, fra hvilket

¹ Se 1ste Del, S. 158—174, 190—195.

de vare udgaaede, paa samme Tid som de havde sikret sin Uafhængighed og unddraget sig Indflydelsen af de Omveltninger, der var en Følge af det monarkiske Princip Omsiggriben i Moderlandet. De bøjede sig ikke under den norske Konge, men vedblev alligevel at betragte sig som Nordmænd. De gav sig selv nye Love og en ny Forfatning og organiserede et Statsforbund, som det blev deres Opgave at styre i Fællesskab. De traadte saaledes i en nær og uafbrudt Forbindelse med hverandre; de fik Del i et mangesidigt og bevæget offentligt Liv; der aabnedes nye Baner for deres politiske Ærgjerrighed, og den Rolle, som tilfaldt dem i Landets Styrelse, maatte holde deres historiske Sands vaagen og paalægge dem som en Skyldighed at sysle med Fortidens Traditioner, af hvilke al Lov og Ret var udsprungen. Den islandske Hævdings Stilling var i Regelen at betragte som en umiddelbar Fortsættelse af den Stilling, hans Forfædre havde indtaget i Moderlandet; hans Indflydelse og Anseelse beroede for en væsentlig Del paa hans Byrd; det blev derfor en politisk Interesse af første Rang for ham at holde sit Slægtregister i Orden og at sørge for Bevarelsen af ethvert Minde, der knyttede hans Æt til berømte Forfædre i Norge eller paa Island. Mange Slægtled efter Udflytningen kunde Islændinger gjøre gjeldende ligeoverfor norske Stormænd, at der var Frændskab mellem dem, eller at der havde bestaaet Venskabsforbindelser mellem deres Ætter i Fortiden, og slige Minder kom dem ofte til Nytte under deres Ophold i Norge.¹ Deres Lands Fattigdom paa naturlige Hjælpekilder nødte dem til at rejse; de hentede flere af sine første Livsfornödenheder fra Norge, og naar de først havde overstaaet den farlige Sejlads over det halvandethundrede Mile brede Havstykke mellem Norge og Island, maatte det synes dem let at fortsætte Rejsen videre og gjæste andre europæiske Lande. De fleste islandske Landnaamsætter stammede fra Hævdinger, der havde tumlet sig paa Tog i Vesterlandene og været med at grunde de krigerske Smaastater, som i en næsten sammenhængende Række udbredte sig over disse Lande; den urolige Vikingaand vedblev at sidde dem i Blodet, ogsaa efterat de havde slaat

¹ Se t. Ex. *Eyrbyggja Saga*, Cap. 13 (*Vigfussons Udg. S. 14*) om Snorre Godes Ophold hos Erling Skjalgsson: „var Erlingr vel til hans, þviat þar hafði verit forn vinátta með hinum frændum þeirra, Hördakára ok Þórólfi Mostrarskegg“. — Gissur Hvite gjorde sit Frændskab med Olaf Tryggvesson gjeldende ligeoverfor denne. *Biskupa-Sögur*, I. 19.

sig ned paa det afsidesliggende Island, og de fastholdt længe de hos et krigersk Aristokrati hjemmehørende Traditioner, ifølge hvilke en Mand for at gjælde for noget maatte have seet sig om i Verden og lært fremmede Folks Sæder og Skikke at kjende. Saaledes blev Islænderne i en sær Grad et rejsende Folk; «heimskt er heimalit barn» var hos dem et gjængs Ordsprog, og lidet kyndig tyktes den at være, der ikke havde seet mere end Island.¹

Ogsaa de religiøse Tilstande inden det islandske Nybyggersamfund maatte bidrage til at holde dets Aandsliv i en mere end sedvanlig stærk Gjæring. I Landene i Vesten, hvorfra en saa stor Del af Island blev bebygget, havde det nordiske Hedenskab allerede længe staaet i en intim Berørelse med Kristendommen, hvorved det maa have optaget nye Fermenter, nye Ideer, som det kunde forbinde eller samarbejde med sit oprindelige Indhold. Om somme af Landnaamsmændene er det fortalt, at de kom ud til Island som Kristne, tildels endog ivrige Kristne; andre vare «blandede i Troen» og dyrkede for en Sikkerheds Skyld baade Thor og Kristus; andre vare fuldkomne Rationalister, atter andre gammeldags konservative Hedninger og ivrige Blotmænd.² Den overvejende Mængde tilhørte nu vistnok Hedenskabet, og ligeoverfor denne Overmagt kunde de faa og svage Kristendomsspirer ikke holde sig, saa at allerede de kristne Indvandreres Sønner eller nærmeste Efterkommere faldt tilbage til sine Fædres Tro, rejste Hov og blotede, og Landet var fuldkommen hedensk i henved hundrede Aar.³ Men uden Betydning har dog denne Islands «Urkristendom» ikke kunnet være; hvorvel de kristne Landnaamsmænds Ætter faldt tilbage til Hedenskabet, vedligeholdte dog i Regelen enkelte fra Kristendommen laante Ceremonier eller Skikke sig hos dem, og dermed fulgte vel ogsaa Forestillinger eller Ideer, som kunde virke stimulerende paa Aandslivet.

Da saa dernæst den nye Religion atter fik Indpas paa Island, blev Kampen mellem denne og den gamle Tro afgjort paa den ejendommeligste Maade, i Overensstemmelse med det her-

¹ Jvfr. Maurer, *Islands und Norwegens Verkehr mit dem Süden vom 9. bis 13. Jahrh.* Höpfnér & Zaehner, *Zeitschr. f. deutsche Philologie*, II. S. 440—468.

² Maurer, *Island*, S. 28—29: „Die ersten Einwanderer . . . eine wahre Musterkarte der verschiedenartigsten Bekenntnisse.“

³ *Landnámab.*, V. 15 (*Isl. Sög.*, I. 322).

skende Aristokratis Aand. Høvdingerne viste sig som sande Statsmænd, idet de overtog selv at lede en Bevægelse, som de ikke længer formaadede at standse. Det islandske Omvendelsesverks Historie fik ingen Martyrer at opvise, og den Tolerance, der saaledes vistes fra hedensk Side, maatte medføre, at heller ikke hos den nye Tros Tilhængere nogen sterk eller eksklusiv Fanatisme kunde gjøre sig gjeldende. Man var klog nok til at anerkjende Kristendomen og ophøje den til Lov, inden den endnu havde opnaaet Majoritet, inden den endnu kunde bruge Magten og tiltvinge sig Herredømmet i aaben Strid med den bestaaende Tingenes Orden. De religiøse Hensyn bleve underordnede de politiske, Kirken blev underordnet Staten, og Aristokratiet vedblev at beherske begge og at forene geistlig og verdslig Magt, i Lighed med hvad der havde været Tilfælde i den hedenske Tid.

Idet Høvdingætterne overtog et Presteskabs Rolle ogsaa inden den kristne Kirke, fik deres medfødte Rejselyst et nyt og virksomt Motiv. Det gjaldt at lægge sig efter de til den geistlige Stilling bærende lærde Studier. Der blev vel allerede tidlig paa Island selv indrettet Skoler ved Biskopsstolene, hvor vordende Prester modtog den for deres Embede nødtørftige Undervisning; men for Høvdingssønnen, der vilde blive Prest, og hos hvem den aristokratiske Aand med dens point d'honneur og udviklede Sands for Kundskab var levende, laa det nær at søge en højere lærd Uddannelse i Udlandets mere berømte Skoler. Det er ogsaa om en hel Række af islandske Geistlige af god Æt i det 11te og 12te Aarhundrede udtrykkelig fortalt, at de i sin Ungdom havde studeret i fremmede Lande. *Isteif Gissursson* t. Ex., Islands første indfødte Biskop, af Haukadalsætten, var af sin Fader bleven sendt til Hervorden i Sachsen for at indvies i de lærde Studier; ogsaa *Isleifs Søn Gissur*, der efter ham blev Biskop i Skaalholt, opdroges og viedes til Prest i Sachsen. *Sæmund Frode*, af Odde-Ætten, hvis Fader var Prest, og som selv blev Prest ligesom han, drog i en ung Alder udenlands og studerede i mange Aar i Frankrige og Tydskland. *Jon Øgmundsson*, Biskop i Hole (1106—1121), havde ligeledes i sin Ungdom studeret i Tydskland og Frankrige; Biskop *Thorlak Thorhallsson* i Skaalholt havde studeret i Paris og Lincoln i England; Biskop *Paal Jonsson* i Skaalholt, af Odde-Ætten, ligeledes i England; om Presten *Hall Teitsson*, af Haukadalsætten, der blev valgt til Biskop i Skaalholt, men som døde,

som noget Utilbørligt. Men den lærde Skoledannelse var imidlertid bleven traditionel inden de regjerende Ætter. Det synes at være bleven en Modesag, ved hvilken man holdt fast uden Hensyn til noget praktisk Formaal, at højbyrdige Mænds Sønner sattes til Bogen, og vi møde derfor hyppigt Exempler paa at Høvdinge, som aldrig synes at have haft nogen Tanke om at indtræde i Kirkens Tjeneste, alligevel vare prestlærte og havde modtaget en af de lavere geistlige Grader, hvorved de knyttedes til Kirken uden at overtage nogen særskilt Forretning inden samme. *Jon Loftsson* t. Ex., af Odde-Ætten, den mægtigste Høvding paa Island i sin Tid († 1197), var Diakonus af Vielse og roses som «hinn vísasti maðr á klerkligum listir, þær sem hann hafði numit af sínum forellrum» (o: den forfarneste Mand i geistlig Lærdom, hvilken han havde modtaget af sine Forældre), men regnedes dog blandt Lægsmændene;¹ *Gissur Hallsson*, af den mægtige og højbyrdige Haukadalsæt, som havde været Stallar hos Kong Sigurd Mund i Norge og siden i mange Aar (1181—1201) var Islands Lovsigemand, omtales som «hinn besti klerkr þeirra er hér á landi hafa verið»² og maa have nydt en lærd Skoledannelse,³ medens det ikke nævnes, at han lod sig vie til nogen geistlig Grad; hans Søn *Thorvald Gissursson*, der hørte blandt Islands virksomste og mest formaende Stormænd i den nærmest følgende Tid, blev viet til Prest af Biskop Thorlak Thorhallsson, men synes aldrig at have gjort noget Brug af denne sin Verdighed eller at have overtaget nogen prestelig Funktion, idet han udelukkende optraadte som verdslig Høvding.⁴ Om *Ravn Sveinbjörnsson*, der var Godordsmand og hørte til de anseteste Høvdinge i Slutningen af det 12te og Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, heder det, at han var «vel lærðr» (o: forfaren i geistlige Studier), men alligevel ikke havde modtaget anden Vielse end den saakaldte «krúnuvígsla» (den laveste kirkelige Grad).⁵ *Olaf Hvitaskald*, af Sturlunge-Ætten, Islands Lovsigemand i Aarene 1248—50 og 1252, var Subdiakonus o. s. v. — Vi se, at det islandske Aristokrati, om det end ophørte at være et Presteskab, alligevel vedblev at være lærd og latindannet og det i en Udstrækning,

¹ *Biskupa-Sög.*, I. S. 282, 619.

² *Sturlunga S.*, I. S. 205.

³ Han blev opfostret hos Biskop Thorlak Runolfsson. *Bisk.-S.*, I. S. 73—74.

⁴ *Sturlunga S.*, I. S. 183. Jvfr. *Munch*, N. F. H., III. S. 810.

⁵ *Bisk.-S.*, I. S. 640.

som paa hin Tid neppe fandt noget Sidestykke hos andre Landes verdslige Stormænd.¹

Efterat Kristendomen var bleven fuldt befæstet og mange Kirker havde rejst sig rundt om i Landet, opstod der Trang til Skoler, hvori vordende Prester kunde forberedes for sit Kald. Vi have omtalt, at slige Skoler bleve indrettede ved begge Biskopsstolene. Men, foruden disse, der paa en Maade vare offentlige, nævnes andre af en mere privat Karakter. Hos den højbyrdige Æt, hvortil Sæmund Frode hørte, var Lærdom og geistlig Skoledannelse arvelig, som hos saamange andre af Islands Høvdingætter. Sæmunds Fader var Prest; han selv berømmes som «den lærdeste blandt Mænd»; begge hans Sønner, Eyjulf og Lopt, bleve prestviiede, og den sidstnævntes Søn var den før omtalte Jon Loptssøn, der, omendskjønt han regnedes blandt Lægsmænd, alligevel var en saa god Klerk. Om alle disse er det bekjendt, at de gave sig af med at undervise; saaledes blev Høvdingen Odde Thorgilssøn opfostret hos Sæmund «ok varð hann af því fróðr», som det heder;² hos Eyjulf opfostredes Biskop Thorlak Thorhallssøn, hvem han, som det heder, satte mest Pris paa af alle sine Disciple;³ Jon opdrog blandt andre Snorre Sturlassøn og sin egen Søn Paal, der blev Biskop i Skaalholt, og Ættens Hovedgaard, Odde, kunde paa denne Maade gjelde som en virkelig Skole og omtales ogsaa som en saadan i Kilderne.⁴ Et andet, neppe mindre berømt Lærdomssæde var Haukadal. Ogsaa her synes Lærdom og Meddelelse af Undervisning at have gaaet fra Mand til Mand. I Haukadal boede i det 11te Aarhundrede *Hall Thorarinssøn*, der vel ikke selv havde nydt nogen geistlig Undervisning, men om hvem *Are Frode* siger, at han gjaldt som den mest udmerkede blandt alle ulærde Mænd;⁵

¹ *Craik, A Compendious Hist. of English Literature, I. S. 71* (hvor der handles om Lærdom og Literatur i England i det 11te og 12te Aarhundrede): „What learning existed was still for the most part confined to the clergy. Even the nobility, — although it cannot be supposed that they were left altogether without literary instruction, — appear to have been very rarely initiated in any of those branches, which were considered as properly constituting the scholarship of the times. The familiar knowledge of the Latin language seems to have been almost exclusively confined to churchmen“.

² „Han udmerkede sig derfor ved sine Kundskaber“. *Sturlunga S., I. 54.*

³ *Bisk.-S., I. 91:* „Eyjólfur virði þorlák mest allra sinna lærisveina um þat allt er til kennimanskapar kom“.

⁴ *Bisk.-S., I. 90.*

⁵ *Isl.-B., Cap. 9. (Isl. S., I. 14).* *Snorre, Heimskr. (Ungers Udg.), S. 3.*

til ham kom Are, da han var syv Aar gammel, og lærte af ham; hos ham opfostredes ligeledes *Teit*, en Søn af Biskop Isleif, der siden overtog Gaarden Haukadal efter Hall og fortsatte den af ham grundede Skole. *Teit* underviste mange, som siden bleve Prester, og blandt hans Disciple nævnes ogsaa to Biskopper.¹ Hans Søn var Hall, der blev valgt til Biskop i Skaalholt, men døde, før han havde modtaget Indvielse, og dennes Søn igjen den ovenfor nævnte *Gissur Hallssøn*; begge disse vare berømte for sin Lærdom, og om begge kan det antages, at de ogsaa i Hensyn paa Meddelelse af Undervisning til andre have fastholdt den i Ætten nedarvede Tradition.²

Undervisningen i de her omtalte Skoler, og specielt da i Biskopsskolerne, gik nu hovedsagelig ud paa at forberede vordende Prester for deres Kald og sysselsatte sig altsaa med kirkelige eller theologiske Emner. Men ved Siden heraf har sikkert ogsaa nationale Kundskabsgrene indtaget en Plads, ialfald i de Skoler, der havde en rent privat Karakter. Flere af de ovenfor nævnte Mænd, som gave sig af med at undervise, vare ikke mindre berømte for sin Kyndighed i den norske eller islandske Historie, sin genealogiske eller juridiske Viden, end for sin geistlige Lærdom, — som *Sæmund Frode*, hvis Autoritet saa hyppig paaberaabes i Spørgsmaal vedkommende den norske Kongesagas Kronologi, *Teit Isleifsson*, af hvem Are Frode modtog meget af sin historiske Kundskab,³ *Gissur Hallssøn*, hvem Gunnlaug Munk gav sin Levnetsbeskrivelse af Olaf Tryggvessøn til Gjennemsyn og Rettelse,⁴ o. s. v; de tilhørte gamle, højbyrdige Ætter, hos hvem Traditionen maa have været sterk og levende, og vare selv Høvdinger, der tog virksom Del i Landets Styrelse; deres Disciple og Fostersønner tilhørte ligeledes for detmeste det regjerende Aristokrati og skulde opdrages ikke blot til at blive Prester, men ogsaa til at overtage verdslige Høvdingstillinger, saa det gjaldt for dem at tilegne sig de nationale Kundskabsgrene — Lovkyndighed, Historie, Genealogi, Skaldskab (løgspeki, søgufrædi, mannfædi, ættvisi, skaldskapr),

¹ *Bisk.-S.*, I. 153: „Teitr son Isleifs biskups fæddi ok lærði marga kennimenn ok voru tveir biskupar af hans lærisveinum“.

² *Maurer, Island*, S. 245—47. *Munch, N. F. H.*, II. S. 1034—45.

³ *Isl.-B.*, Cap. 1.

⁴ Se Fortalen til *Munch's Udg. af Odds Olaf Tryggvessøns Saga*, S. VII—VIII. *Annaler f. Nord. Oldk.* 1868, S. 19. *Fornm. Sög.*, VIII, S. XXXI og fl. St.

— ikke mindre end den Kundskab, der vedkom Preste-Embedet.

I Undervisningen som i Livet gik altsaa den nationale og den egentlig lærde Dannelse jævnsides; medens der andensteds aabnede sig en dyb Kløft mellem begge disse Aandsretninger, som paa forskjellig Maade bidrog til at forarme dem begge, kunde de her gjensidig tjene til at støtte og udvikle hinanden. — Den islandske Høvding-Prest tilhørte formeget Staten til at kunne hævde paa nogen fyldestgjørende Maade de rent-kirkelige Interesser; men som Medlem af et fra urgammel Tid regjerende Aristokrati, hvis Magt forudsatte og krævede Kundskab i forskjellige Retninger, maatte han i Regelen have en mere aaben Sands for aandig Syssel end de Almuesmænd, hvoraf Presteskabet andensteds fordetmeste rekruteredes; var han lidet skikket til at repræsentere Kirkens praktiske Krav eller Tarv, var han det saameget mere til at repræsentere dens lærde Dannelse: hans Videbegjærighed, hans Evne til at optage de Kundskaber, hvortil den geistlige Stilling aabnede Adgang, maa være bleven skjærpet ved Ættens aristokratiske Fortid.

Og hvad han saaledes optog fra en ny Aandsverden, gjorde ham dog ikke fremmed eller ligegyldig for den gamle. Hans politiske Stilling, hans nærmest liggende og dybest rodfæstede Interesser tillod ham ikke at vende sig bort fra de nationale Traditioner. Han blev kun saameget bedre skikket til at bevare og videre udvikle disse derved, at han blev boglærd og stiftede Bekjendtskab med Udlandets literære Former og Mønstre. Vi høre om enkelte islandske Geistlige, der tilhørte en mere eksklusiv-kirkelig Retning, at de strævede med at udrydde alle Levninger af Hedenskabet, saaledes Biskop Jon Øgmundsson i Hole, hvem det lykkedes at faa afskaffet paa Island Ugedagenes Benævnelser efter de hedenske Guder;¹ men slige Bestræbelser kunde i det Hele ikke have nogen Fremgang i et Samfund, hvor baade Kirke og Stat saa fuldstændig dominere-

¹ *Bisk.-S., I. S. 165.* „Hann (o: Jon) bannaði með öllu alla uháttu ok forneskju eða blotzakapi, gjörninga eða galdra . . . Hann bannaði ok alla hindríviti, þá er fornir menn höfðu tekit af túnglkomum eða dögurum, eða eigna daga heidnum mönnum eða guðum, sem er at kalla Odins dag eða þórs, ok alla þá luti aðra, er honum þóttu af illum rótum rísa . . . Leikr var sá mönnum tíðr er ufagrliqr er, at kvedast skyldu at karlmaðr at konu, en kona at karlmanni: klækiligrar visur ok hæðiligrar ok óáheyriligrar, en þat lét hann af takast ok bannaði með öllu at gera“.

des af de gamle Høvdingætter. Aristokratiet er ifølge sit Væsen konservativt og har en umiddelbar Interesse af at holde de nationale Traditioner i Agt og Ære. Trods de hist og her optrædende kirkelige Ivreere kunde derfor paa Island endog de rent hedenske Gude- og Heltesagn vedblive at gaa fra Mund til Mund, og det ikke hos uvidende Almuesfolk, i hvis Opfattning og Gjengivelse Sagnet stadig mere og mere maatte forvanskes og degraderes, men netop hos Medlemmerne af de højeste Samfundskredse, hvis Aand i Regelen var tilstrækkelig udviklet til at forstaa det og bevare det i dets Renhed og poetiske Fylde, — netop hos de samme Mænd, der ifølge sin geistlige Stilling eller Opdragelse havde det Kald at repræsentere den nye med Kristendomen indførte Oplysning. Med de hedenske Gude- og Heltesagn var igjen Skaldekonsten uadskillelig forbunden, og denne fik for det islandske Aristokrati Betydning af en ligefrem Levevej eller et Middel til at komme frem i Verden, som man af rent praktiske Grunde holdt fast ved. De fornemme Islændinger opholdt sig jævnlig i Norge, ikke blot fordi de herfra hentede saamange af sine materielle Fornødenheder, men ogsaa fordi de her søgte en Udmerkelse, en Uddannelse i krigersk eller anden standsmæssig Idræt, hvortil Hjemmets snævrere Forhold og (efter Kristendomens Indførelse) mere begivenhedsløse Ro ikke frembød Lejlighed; det gjaldt da for dem at blive optagne i en eller anden Stormands Omgivelse og fremfor alt at faa Adgang til Kongehirden, Samlingspunktet for Landets historiske Liv, hvilket i Regelen ikke kunde være saa let for dem som fremmede, naar de ikke formaaede paa en særlig Maade at tildrage sig vedkommende Høvdings eller Konges Opmerksomhed, og hertil var intet mere skikket, end at de havde Lovkvæder at fremføre til hans eller hans Forfædres Pris, eller at de forstod at «yrkja», at de kunde udfylde Pladsen som Hirdskalde, der næsten havde Karakteren af en regelmæssig Institution ved det norske Hof. Men Skalden var tillige et Slags Historiker; han var tillige Sagamand; han maatte, for at bevæge sig med nogenlunde Lethed i Draapadigtningens konventionelle Sprog, have tilegnet sig en Mængde eldre Skaldeverker, og til Kvæderne hørte ofte, som Udfyldning, Indledning eller Forklaring, kortere eller længere Fortællinger i ubunden Stil; han maatte kunne fortælle, «fara vel med sögur»; Skaldskab og prosaisk Sagn- eller Sagafortælling fulgtes ad; hvor den ene Kunst blomstrede, der maatte ogsaa den anden blomstre.

Og, idet nu de islandske Storætter baade havde den bedste Lejlighed og den stærkeste ydre Opfordring til at dyrke begge Idrætter, samledes ogsaa hos dem det traditionelle Sagn- og Sagastof i stadig voxende Masse. Idet fremdeles Medlemmerne af disse Ætter regelmæssig modtog en lærd Undervisning og endog indtraadte i geistlig Stand og bleve de toneangivende inden Landets Presteskab, uden derfor at ophøre at tilhøre det verdslige Aristokrati og at dele dets Liv og Interesser, — idet selv Biskopper og Prester kunde drive den hedenske Skaldekunst som en Haandtering, uden at støde an mod Opinionen inden sin Stand,¹ stilledes disse Traditioner under en frugtbar og vækkende Paa-virkning af den samme kirkelig-lærde Dannelse, der andetsteds plejede at indtage et saa fremmed eller endog ligefrem fiendtligt Forhold til alt, hvad der hørte det nationale Aandsliv til. De overlodes ikke til sin egen vilde Væxt, men bleve Gjenstand for et bevidst Studium, en bevidst Kunst, en virkelig Formning og Granskning, allerede forinden den skriftlige Literatur var kommet i Gang, saa at en Stil, en Smag, en kritisk Evne, en Ferdighed i Udtrykket, en Sands for Anordning og Gruppering kunde udvikle sig, langt udover hvad der plejer at være Tilfælde paa et Stadium, da den mundtlige Overlevering endnu er det eneste Meddelelsesmiddel.

Dette er de almindelige Forhold, i hvilke Literaturen paa Island finder sin Forklaring. Vi have seet, hvorledes den igjennem lange Tider blev forberedet ved et Aandsliv, som holdtes friskt ved stadig Tilførsel af fremmede Kulturfermenter, medens det alligevel vedblev at udfolde sig paa den nationale fra Hedenskabet nedarvede Grund. Ogsaa ved den Bevægelse, der førte til, at dette Aandsliv afsatte sit Indhold i skriftlige Mindesmerker, har selvfølgelig udenfra givne Impulser spillet en Rolle. Som man ved, var det først i Løbet af det 12te Aar-

¹ Saaledes berømmes til Ex. *Klæng Thorsteinsson*, Biskop i Skaalholt 1152—1176, i en kirkelig Kilde ikke blot som „hinn mesti lærdomsmaðr“, men ogsaa som „hit mesta skáld“ (*Bisk.-S.*, I. S. 80). Om Presten *Ingemund Einarsson*, der levede i Slutningen af det 11te og Begyndelsen af det 12te Aarhundrede, heder det, at han var en meget god Skald og Sagafortæller, en meget lystig Mand, som ved selskabelige Sammenkomster plejede at underholde Folk med sine Fortællinger, og som ogsaa i Udlandet havde drevet sin Kunst og modtaget Løn for sine Kvæder (*Sturlunga-S.*, I 9. 19. 23). Presten *Binar Skulesson*, Forfatteren af „Geisli“, var Hofpoet hos Sigurd Jorsalfarer, Harald Gille og hans Sønner o. s. v.

hundrede, at en Literatur blev grundlagt hos Nordmændene paa Island og i Norge. Den latinske Bogstavskrift var kjendt længe forud, men anvendtes i lang Tid kun ved Afskrivning af Mis-saler, Breviarier o. desl. De eldste virkelige Literaturverker tilhørte det 12te Aarhundrede. Men dette Tidsrum var for alle Europas ledende Lande en sand literær Renaissanceperiode. Kors-togenes store krigersk-religiøse Bevægelse, det mægtige Indtryk, som Jerusalems Erobring gjorde paa Sindene overalt inden den europæiske Verden, Kampen mellem Kristendom og Islam, Til-nærmelsen mellem Geistlige og Lægmænd, der hidtil havde staaet som særskilte Samfund ligeoverfor hinanden, men som nu sam-ledes om et fælles Maal, den brogede Blanding af alle europæ-iske Nationaliteter paa Togene til det hellige Land, Kjendska-bet til nye Folk og nye Kulturer, den nye Verden af Ideer, som derved aabnedes for Korsfarerne, — alt dette fremkaldte en Gjæring, et Liv, hvoraf en rig og mangeartet Literatur affødes. Historieskrivningen fandt et taknemmeligt Stof i Bedrifter, der vare omgivne af saamegen Glans, og som fulgtes med saa stor Deltagelse af Alverden, og Korstogene bleve Gjenstand for sam-tidige Skildringer, der i Liv og Farve staa uendeligt over den forudgaaende Tidsalders magre Munkekrøniker.¹ Den sterke religiøse Vækkelse, de mange Fortællinger om Korsfarernes Helte-bedrifter i Religionens Tjeneste eller om de Lidelser, som fromme Pilegrime maatte udstaa paa sine Vandringer til det hellige Land, gav Legendeliteraturen et uhyre Opsving; Forbin-delserne med Landene i Østen, den kristelige Religions Vugge og Skuepladsen for dens tidligste Kampe, fremkaldte paanyt Mindet om Fortidens Martyrer og Helgener, og Korsfarerne eller Pilegrimene indsamlede under sine Ophold i Orienten med stor Iver allehaande Sagn og Efterretninger om disse hellige Mænd, hvis Livshistorie frembød saamange Tilknytningspunkter for de Interesser, der sterkest bevægede Samtiden; der tilførtes saa-ledes Legendeliteraturen en Overflødighed af nye Stoffer, paa samme Tid som Sandsen for deslige Martyr- og Mirakelhistorier blev stimuleret til det yderste, og medens Legenderne forud som oftest kun havde været affattede paa Latin og derfor ikke havde kunnet været kjendte eller læste udenfor de Geistliges Kredse, trængte de nu ogsaa gjennem til andre Samfundsklasser

¹ Se *Ampère, Hist. litt. de la France avant le 12e siècle, III. S. 427—28. 457. Koberstein, Gesch. d. deutsch. Nationallit., 5. Aufl. S. 87—89.*

og bleve en yndet Underholdning for disse ved at overføres i Folkesprogene og iklædes en digterisk Form.¹ I denne Periode og som Følge af de ved Korstogene givne Impulser var det overhovedet, at Folkesprogene i flere af Europas ledende Lande begyndte at komme i Brug som Literatursprog ved Siden af Latinen. Poesien blev, under Indtrykket af de store Begivenheder, en Magt i Samfundet, et Behov for stedse videre Kredse, og idet Læg og Lærd, Høj og Lav samledes i fælles aandige Interesser, maatte ogsaa et literært Meddelelsesmiddel, der var tilgængeligt for alle, komme i Brug; de levende Sprog maatte hævde sig en Plads ved Siden af det døde.

Forrest blandt Kristendomens Soldater under Kampen mod Islam stod de franske Nordmanner; hos denne aristokratiske Race var det ogsaa, at det nye Literaturliv skjød den kraftigste Væxt, og fra dem udgik de virksomste Impulser til Grundlæggelsen af andre Folks nationale Literaturer. Nordmannerne havde allerede fra sit oprindelige Hjem medtaget, ikke blot den statsdannende Evne og krigerske Eventyraand, der gjorde dem til et Herskerfolk som faa andre, men ogsaa den levende Sands for Poesi og historisk Tradition. Deres senere Bedrifter, den glimrende Rolle, de kom til at spille i Europas Historie, deres nære Samkvem med den sagn- og sangrige keltiske Race (i Bretagne) maatte bidrage til at udvikle denne Sands. Erobringen af England, Neapel og Sicilien var Eventyr, der kunde nære Phantasien og give Stof for Poesi og historisk Fortælling. Nordmannerne optraadte i England ligeoverfor den angelsaksiske Befolkning, ikke blot som den krigersk overlegne, men ogsaa som den mere fint-dannede, mere literære Race. Vilhelm Erobreren selv viste stor Sands for Oplysning og optraadte som Beskytter af Videnskab og Literatur; hans Søn, Henrik Beauclerc, fik en lærd Opdragelse, og under denne Konge og endnu mere under hans Dattersøn Henrik II blev det engelske Hof et Mønster for alle Europas Hoffer ved sin virksomme Understøttelse af Literaturen, — et Midtpunkt for det aandige Liv, der samlede om sig Digttere og Forfattere fra fjernt og nær og opmuntrede dem til literære Frembringelser. Her, hos Nordmannerne i England og Nordmandi, fandt det nordfranske Sprog sin første kunstmæssige Pleje, og her blev det hævet til et Literatur-sprog og fik Rang som Europas toneangivende Tungemaal. Kel-

¹ Se *Gervinus, Gesch. d. d. Dicht., I. S. 252 ff.*

tiske Oldsagn eller Eventyr, frankisk-franske Sagn og Sange om Karl den Store og hans Mænd, Stoffer fra den klassiske Oldtid optoges af de nordmanniske Digtere og bearbejdedes til omfangsrige episke Digte, og disse Verker fandt snart Udbredelse i andre Lande, oversattes og efterlignedes og gav Stødet til en rig episk-romantisk Digtning i Folkesprogene. Men ikke blot Fortidens Sagn, ogsaa den samtidige Historie, ogsaa Nordmannerne egne Bedrifter bleve Gjenstande for deres literære Virksomhed. Erobringen af England, de nordmanniske Hertugers og Kongers Liv og Styrelse blev skildret paa Vers og Prosa i latinske Krøniker og franske Rimverker. Vilhelm Erobreren, Henrik Beauclerc, Henrik II gjordes til episke Helte og forherligedes paa samme Maade, tildels ogsaa af de samme Digtere, som Karl den Store eller Kong Artus eller Æneas. *Wace*, der oversatte og udsatte paa Vers Geoffroy af Monmouth's *Historia Brittonum*, forfattede tillige *Le Roman de Rou*, det vidtløftige Heltedigt om Gange-Rolf og hans Efterfølgere, Hertugerne af Nordmandi og Kongerne af England, indtil Henrik II; fra hans Samtidige, *Benoît af St. Maure's* Haand har man, ved Siden af en romantisk Behandling af Sagnene om Troja og Æneas, et andet omfangsrigt Heltedigt om de nordmanniske Hertuger, der begynder med Hasting og Bjørn Jernside og ender med Henrik Beauclercs Død. Begge udarbejdede sine Verker efter Kong Henrik II's Opfordring; Digtekunsten stillede sig i de praktisk-politiske Interessers Tjeneste og fandt paa Grund heraf en saameget villigere Opmuntring og Understøttelse fra Magthavernes Side.¹

Det kan gjelde som hævet over enhver Tvivl, at Grundlæggelsen af en skreven Literatur hos Nordmændene paa Island og i Norge har havt Sammenhæng med denne store almeneuropæiske Literaturbevægelse. Vi vide, at Nordmændene ogsaa i dette Tidsrum underholdt en stadig Samferdsel med det øvrige Europa og særligt med England, hvis Kirke var Moder til den norske (og islandske), og som vedblev at staa i nær Forbindelse med denne sin Datterkirke. Vi møde ved selve Indgangen til den norsk-islandske Literatur en Række Oversættelser eller Bearbejdelser af fremmede Stoffer; vi spore fra første

¹ *Ideler, Gesch. d. franzö. Nationalliter. S. 34—37. Villemain, Tableau de la litter. au moyen âge, I. S. 212 ff. Craik, Hist. of Engl. Liter., I. S. 124 ff.*

Ferd Kjendskab til og Paavirkning af udenlandsk Literatur, Efterligning af udenlandske Mønstre.

Til de faa paa Island eller i Norge forfattede og nedskrevne Bøger, der med Sikkerhed eller en høj Grad af Sandsynlighed kunne henføres til det 12te Aarhundrede, høre nu for det første endel Helgensagaer, der have laant sit Indhold fra andre Landes Legendeliteratur, som *Blasius-Saga*, *Martinus-Saga*, *Nidurstigningar-Saga*,¹ *Mariu-Saga*,² *Postóla-Sögur*,³ — fremdeles Legender om Norges fornemste Nationalhelgen, *Olaf den Hellige*, rimeligvis fra først af forfattede paa Latin,⁴ om Islands fornemste Helgen, Biskop *Thorlak Thorhallsson*, baade paa Latin og i Modersmaalet;⁵ *Homilier* eller Prækensamlinger, fordetmeste oversatte eller bearbejdede efter fremmede Kilder;⁶ — Oversættelser af *Elucidarius*, et i Middelalderen højt anseet theologisk Verk;⁷ — Munkene *Odds* og *Gunnlaugs* Biographier af *Olaf Tryggvesson*, — begge fra først af skrevne paa Latin, begge sterkt paavirkede af Legendestilen og mere lagt an paa Opbyggelse end paa historisk Belærelse,⁸ — til hvilke maaske ogsaa har sluttet sig en af den Førstnævnte og ligeledes paa Latin affattet Beretning om Kristendomens Indførelse paa Island;⁹ — *Theodoricus Monachus's Historia de antiquitate Norvagiensium* og vistnok ogsaa den anden paa Latin affattede norske Kongekrønike, den i Skotland fundne saakaldte *Historia Norvegiæ*, eller ialfald dens nærmeste Kilde.¹⁰

¹ Se *K. Maurer, Ueber die Ausdrücke etc.*, S. 212 (efter *Guðbrand Vigfusson*).

² Se Fortalen til *Unger's Udg. (Christiania 1871)*. S. I.

³ Se Fort. til *Unger's Udg. (Chria. 1874)*. S. I. og IX.

⁴ Se *Keyser's & Ungers Udg. af Olaf den Helliges legend. Saga*, S. 122. *Maurer, Ueber die Ausdrücke etc.*, S. 32 og 218.

⁵ Se *G. Vigfussons Fort. til Bisk.-Sög.*, I. S. XLVII og LI.

⁶ Se Fort. til *Gammel norsk Homiliebog, udg. af Unger (1864)*. Jvfr. *Maurer, l. o. S. 55*.

⁷ Se Fort. til *det photo-lithographiske Aftryk, Kbhvn. 1872*. Jvfr. *Ann. f. N. Oldk. 1858*, S. 51 ff.

⁸ *Gunnlaugs* Verk existerer vistnok ikke mere; men det lader sig godtgjøre, at det har havt den samme legendariske Karakter som *Odds*, og det vistnok i endnu højere Grad. *Maurer, l. o. S. 12—13*.

⁹ *Bisk.-S. I. S. XXI. Maurer, Ueber die Ausdrücke etc.*, S. 21.

¹⁰ I Hensyn paa denne Krønikes sandsynlige Alder og Tilblivelsessted se *G. Storm, Aarb. f. N. Oldk. 1871*, S. 410 ff. og 361 ff. *Forhandlinger i Vid-Selsk. i Christiania, 1875*, S. 210 ff. *S. Bugge, Aarb. f. N. Oldk. 1873*, S. 1 ff. — *Storm* søger at paavise, at Hist. Norv. har været benyttet af Odd Munk

I alle disse Frembringelser træder Sammenhængen med det almeneuropæiske Literaturliv sterkt frem; Stoffet er laant udenfra eller Stilen og Behandlingsmaaden. Latinen, Fællesproget for det lærde Europa, gjør sig sterkt gjeldende og betragtes som det egentlige, det rette «bókmál». Af de Stoffer, som den nationale Tradition frembyder til literær Behandling, udvælger man helst saadanne, der ved sin Karakter stemme nogenlunde overens med Stoffet for den i det øvrige Europa herskende Legendeliteratur, og som, uden altformegen Modstræben, kunde indbringes i dennes Former, eller man viser paa anden Maade sin Afhængighed af fremmede Mønstre. *Theodoricus Monachus* indskyder midt i sin Fortælling om de norske Konger lange Stykker af Bibelen eller Kirkefædrene eller fremmede Krøniker «til Prydelse for Stilen» og «for at følge gamle Kronografers Skik», som han udtrykker sig; han brammer med sin klassiske Belæstthed og viser, ved at citere *Villiam af Jumièges's Historia Normannorum*, at han har Kjendskab til den anglo-nordmanniske Krønikeliteratur. Forfatteren af *Historia Norvegiæ* synes at have kjendt *Geoffroy af Monmouths Historia Brittonum*, en af Hovedkilderne for den middelalderske Romantik; en endnu bevaret versificeret norrøn Oversættelse af et Stykke af dette Verk (*Merlinus Spá*) tillægges Munken *Gunnlaug*, Olaf Tryggvessøns Biograph, og maa saaledes være forfattet omkring Aar 1200.¹ Selve *Are Frode* citerer fremmede Legender eller Helgensagaer.

og af Forf. af den saakaldte „Ágrip af Noregs Konungasögum“, og at den altsaa maa være eldre end c. 1190. *Bugge* forklarer Overensstemmelsen mellem Ágrip og Hist. Norv. af Brugen af en fælles eldre Kilde, som nu er tabt, og søger tillige ved flere Grunde at godtgjøre, at Hist. Norv. først kan være forfattet i det 13de Aarhundrede. Blandt disse Grunde synes navnlig den sproglige, der er hentet fra Skrivemaaden af visse Navne, at have Vægt; men herved maa det erindres, at Hist. Norv. er kommet til os i en sterkt forvansket Afskrift. Verkets Kortfattedhed, tildels vel ogsaa dets ubehjælpelige Fremstilling, tyder unegtelig paa en Tid, da der var faa eller ingen skriftlige Kilder at gaa til, saa det vel, naar alt kommer til alt, er det sandsynligste, at det allerede er tilblevet i det 12te Aarhundrede. I Hensyn paa Overensstemmelsen mellem Ágrip og Hist. Norv. synes *Bugges* Forklaring at have mest for sig. Begge have øst af en fælles Kilde; denne har sandsynligvis været affattet i det norrøne Sprog; men dens Fremstilling har vistnok staaet den sædvanlige Krønike-Maner nærmere end Sagastilen, efter hvad baade Ágrip og Hist. Norv. giver Grund til at formode.

¹ *Ann. f. N. Oldk. 1848, S. 214.*

Men, medens der altsaa ikke savnes Vidnesbyrd om, at Efterligningen eller Paavirkningen af fremmede Mønstre har været med at fremkalde den norrøne Literatur, fremtræder dog denne paa den anden Side allerede fra første Ferd med et iøjnefaldende Præg af Originalitet. Vi erkjende allerede i dens tidligste Frembringelser en national Individualitet, som er bleven sterk nok til at assimilere med sig, hvad den optager udenfra, — som vækkes og ansføres af det Fremmede uden at beherskes deraf.

Selve det Verk, hvormed Literaturen paa en Maade aabnes, *Are Frodes Islendingabók*, har, med al sin Knaphed, trods sin kunstløse, registermæssige Form, alligevel en helt igjennem original Karakter. Are har vistnok kjendt udenlandske Krøniker, og Studiet af disse har maaske givet et Stød til hans egen Optræden som Forfatter; men den omhyggelige Kritik, det uheldede historiske Blik, den nykterne, sandhedskjærlige Granskning, der kommer tilsyne i hans Bog, har han ikke kunnet lære i denne Skole. Han fremtræder ved disse Forfatter-Egenskaber som Repræsentant for et Aandsliv, der havde udviklet sig paa egen Haand og under Indflydelse af ganske ejendommelige indre og ydre Vilkaar. Han var Prest og havde modtaget den for den geistlige Stilling nødvendige lærde Fordannelse; men han var tillige Godordsmand og verdslig Høvding og deltog i denne Egenskab i sit Lands politiske Styrelse; han hørte til en af Islands højbyrdigste Ætter og talte blandt sine Forfædre i ret opstigende Linje Ynglingekongerne i Norge og Dublin. Denne Forening af Prest og Høvding i en Person, af lærd Skoledannelse, praktisk-politisk Erfaring og aristokratisk Tradition, der, efter hvad der i det Foregaaende er bleven udviklet, var saa karakteristisk for Island og saa betydningsfuld for dets nationale Kulturudvikling, den er det, som har paatrykt Ares historiske Granskning og Forfatterskab deres ejendommelige Præg. For at gjentage en grundig Kjenders Ord:¹ «Chronologisch geordnete Aufzeichnungen über die älteren geschichtlichen Ereignisse hat auch anderwärts im Mittelalter der Fleiss der Mönche zu Tage gefördert; eine mit so tiefem Blick und so gesundem politischen Verständnisse entworfene, alles Nebensächliche vermeidende und alles durchgreifend Bedeutsame mit sicherer Hand hervorhebende Gesamtgeschichte der inneren

¹ *Maurer, i Germania, 15de Bind.*

Entwickelung des Landes konnte dagegen nur von einem Manne ausgehen, der mit den gelehrten Kenntnissen, wie sie dazumal nur der Geistlichkeit eigen waren, zugleich den feinen Blick des geborenen Aristokraten und die staatsmännische Einsicht eines regierenden Herren verband». Ares *Islendingabók*, «die wahrhaftigste Urgeschichte, die leicht irgend ein Staat der Vergangenheit aufzuweisen hat», som *Dahlmann* har kaldt den, staa for sig blandt Middelalderens historiske Skrifter og aabner paa en verdig Maade en Literatur, der inden sine noget snevre Grændser har bevaret en saa høj Grad af Originalitet.

I en anden Retning kommer denne Originalitet tilsyne i et andet Verk, der, om end over et halvt hundrede Aar yngre end Ares *Islendingabók*, alligevel hører til den norrøne Literaturs eldste bekjendte Frembringelser, nemlig *Sverres Saga*. Sverre var, som bekjendt, selv lærd, forstod Latin og kunde ved given Lejlighed slaa om sig, saa godt som nogen Prest, med Citater af Bibelen eller af den kanoniske Ret. Han optraadte selv som Forfatter, ved det ovenfor omtalte Stridsskrift mod Geistligheden, der ialfald maa være bleven udarbejdet under hans umiddelbare Opsyn og efter hans Tilsagn; han «lod skrive» om Kong Eystein Haraldssøns Dødsmaade¹ og drog Omsorg for Affattelsen af sin egen Biographi. Ved denne sin Protektion af Lærdom og Literatur og oplyste Iver for at sikre sig og sin Politik et Eftermæle i Literaturen slutter han sig øjensynlig til det Mønster, som navnlig det anglo-nordmanniske Hof i hin Tidsalder havde givet. Han valgte til at skrive sin Biographi den islandske Klostergeistlige, *Abbed Karl Jonsson*; ialfald ved man om denne, at han har forfattet den første Del af *Sverres Saga*, «idet Sverre selv sad hos og raadede for hvad der skulde skrives», og da Sagaen fra først til sidst udviser en saa fuldkommen ensartet Stilkarakter, er der vistnok megen Sandsynlighed for, at ogsaa den anden Del hidrører fra den samme Forfatter, og at hele Verket er kommet til os i Hovedsagen uforandret saadan, som det forelaa fra Abbed Karls Haand.² Uagtet nu altsaa *Sverres Saga* er forfattet af en Geistlig, under Tilsyn af den prestlærde, latinsk dannede Konge selv, er dog dens Stil helt igjennem national og

¹ *Heimskr. (Ungers Udg.). S. 755.*

² *Maurer, Ueber die Ausdröke etc., S. 62—63.* M. har ssts. udtalt sig og vistnok med Føje mod den af *Munch* fremsatte Formodning, at *Sverres Saga* fra først af skulde have været affattet paa Latin.

ejendommeligt og har ingen Overensstemmelse med den i Middelalderen gjængse Kronist- eller Annalist-Maner. Vi møde allerede her alle de Fortrin, hvorved den norrøne Saga paa sin Højde er karakteriseret: dramatisk Liv og Anskuelighed i Skildringen af de store Optrin, en vel vedligeholdt Objektivitet, skarpt tegnede Billeder af de vigtigste handlende Personer, — Fortrin, som et Studium af Samtidens literære Forbilleder ikke skulde kunne give. Endog i flere af de ovenfor nævnte Frembringelser, i hvilke Efterligningen af de fremmede Mønstre er stærkest fremtrædende, kommer dog ved Siden heraf den samme nationale Kunst eller Kunstferdighed tilsyne; vi skimte Mesteren ved Siden af Discipelen; vi møde Vidnesbyrd om en ejendommeligt, virtuosmæssig uddannet Stil ved Siden af et klodset Stræv med at gjøre nye, uvante Stilformer gjeldende. *Odd Munks Biographi* af *Olaf Tryggvesson* lægger an paa at opbygge og er mærket af den sædvanlige legendemæssige svulstige Præketone, der kun stemmer maadeligt overens med det behandlede Stof; men Sagastilens Ejendommeligheder skinne dog paa mange Steder tydeligt gennem og maa ogsaa have traadt frem i den latinske Original, der nu er tabt. Det eldste til vor Tid bevarede Forsøg paa en sammenhængende Fremstilling af den norske Kongehistorie i det norrøne Sprog, den saakaldte *Ágrip*, forraader i temmelig høj Grad Paavirkning af fremmede latinske Krønikeforfatteres Stil og Maner, er ofte tungvindt og ubehændigt i sin Fremstilling og viser, ligesom Odds og Gunnlaugs Biographier af *Olaf Tryggvesson*, en iøjnefaldende Forkjærlighed for legendemæssige Træk, saa der er al Grund til at formode, at Forfatteren har været en Geistlig; alligevel finder man ogsaa i dette Verk Stykker, der ere affattede i en livlig, egte national Stil, og som endog uden Forandring have kunnet optages i Sagaskrivningens klassiske Mesterverk, *Snorres Heimskringla*.

Saaledes peger Literaturen fra første Ferd tilbage paa et rigt, under særegent gunstige Vilkaar udviklet traditionelt Aandsliv som sin Forudsætning. Dette Aandsliv har banet Vej for Studiet af andre Landes Literatur, saa at man forholdsvis tidligt og ivrigt tilegnede sig de fremmede Mønstre og søgte at efterligne dem; men gav tillige Styrke til at staa imod Indflydelsen af disse Mønstre, saa at man ikke laa under for dem, men tilegnede sig dem paa en fri og selvstændig Maade. Efterligningen fremkaldte det skriftlige Forfatterskab; men man havde

altformeget at fortælle og en altfor ejendommeligt Maade at fortælle paa, til at man kunde blive staaende ved denne. Presterne, der ifølge sin Stilling skulde repræsentere Latindannelsen og Sammenhængen med det lærde og literære Europa, vare altfor nøje lerede med Aristokratiet, og Aristokratiet var altfor nationalt, altfor umiddelbart interesseret i Hævdelsen af de fra Fortiden nedarvede Traditioner og traditionelle Former, til at ikke disse maatte faa Overtaget i Literaturen, naar denne først rigtig var kommet i Gang. I Begyndelsen gaar Latin og Modersmaalet jævnsides, og det synes uvist, hvilket af de to der vil blive herskende Literatursprog; men det varer ikke længe, inden Modersmaalet trænger sejrende frem overalt, endog paa saadanne Felter, hvor Europas fælles lærde Sprog synes selvskrevent til Herredømmet, som inden Theologien og inden den paa en mere strengt videnskabelig Granskning hvilende Historieskrivning.¹ Man begynder med at sammensætte Legendarier eller Helgensagaer om Olaf den Hellige, Olaf Tryggvesson, Biskopperne Thorlak Thorhallsson og Jon Øgmundsson i det for slige Emner overalt hævdede Sprog, Kirkens og Geistlighedens officielle Tungemaal; men ogsaa disse Arbejder oversattes snart paa norsk og synes for det meste kun at være blevne bevarede og udbredte i denne Form. De eldste Forsøg paa at behandle Norges Kongehistorie i den sedvanlige Annalist- eller Kronistmaner og paa Latin fortrængtes eller afløstes snart ved senere Behandlinger af de samme Emner, i hvilke det i Traditionen ophobede Sagnstof er bleven optaget paa en mere fri Maade, som har holdt sig nærmere til den nationale Fortællemaade, og som netop derved har kunnet saameget lettere vinde og fastholde det læsende Publikums Yndest. Og da først Isen var brudt ved Behandlingen af den norske Kongehistorie, baade den eldre og den samtidige (*Eirik Oddssøns Hryggjarstykke* og *Sverres Saga*), — da først Stødet var givet til en mere ligefrem Overførelse af den mundtlige Fortællekunst i Literaturen og derigjennem ogsaa til en Optagelse inden denne af saadanne Sagnstoffer, som, fordi deres Gjenstand hverken var Folkets almindelige Historie eller hellige Mænds Liv og Levnet, ikke havde kunnet indbringes enten i Legendens eller Krønikens konventionelle Former, var det, som naar Dæmningen for en Elv slippes op. Hele den store Flok af Ættesagn, der vare

¹ Jvfr. *Keyser, Litteraturhist.*, S. 26—27.

knyttede til Slægtregistrene, og som for Høvdingerne havde Betydning af et Slags Adelsbreve, blev derved saa at sige paa engang gjort flot og kunde strømme ind i Literaturen.

Man maa formode, at det, ogsaa efterat det skriftlige Forfatterskab for Alvor var kommet i Gang, har varet nogen Tid, inden man opnaaede den rette Ferdighed i at forbinde de i den mundtlige Tradition omløbende Sagnstumper eller mindre Fortællinger (Thaatter) til større Helheder eller at gruppere dem paa en virkningsfuld Maade. Man sporer i flere af de eldste islandske Sagaer en vis Uklarhed eller Ubehjælpelighed i Fremstillingen,¹ der maaske ikke alene eller væsentlig bør skrives paa den enkelte Forfatters Regning og betragtes som noget Tilfældigt, men hvori man tør se et Vidnesbyrd om, at Overførelsen af den mundtlige Fortællemaades Stil i den skriftlige Form har krævet nogen Tillempning, en delvis Omdannelse af denne Stil, hvilket i Begyndelsen ikke har kunnet falde saa let eller lykkes saa fuldkommen. Man kan, med andre Ord, ogsaa indenfor den Gren af Literaturen, der indbefatter de islandske Ættesagaer, iagttage et Slags fremadskridende Udvikling. Men denne har aabenbart ikke havt meget at betyde; Hovedsagen var allerede opnaaet iforvejen. Stoffet var givet og Stilen i det væsentlige ligeledes; hint var ligesaa rigt, som denne var virtuosmæssig uddannet og afpasset efter sin Gjenstand. Derfor kunde ogsaa, da først Begyndelsen var gjort, en hel Skog af Sagaer skyde frem som ved et Trylleslag, — den ene rankere i Væksten, frodigere, bedre bygget end den anden, men alle indbyrdes lige, som den ene Furu eller Gran er lig den anden. Sagaskrivningen synes først rigtig at være kommen i Gang i de første Aartier af det 13de Aarhundrede, og de følgende halvhundrede Aar indtil omkring 1270—80² er da den store «Ritöld», i hvilken de fleste og bedste af de islandske Ættesagaer: — *Egils-Saga*, *Eyrbyggja-Saga*, *Laxdøla-Saga*, *Fostbrædra-Saga*, *Njála* o. s. v., — fremdeles de mythisk-heroiske Sagaer som *Völsunga-Saga*, *Halfs-Saga*, *Hervarar-Saga*, *Orvarodds-Saga*³ o. s. v., — endelig *Snorres Heimskringla*, *Fagrskinna*, *Morkinskinna*, *Haakon*

¹ T. Ex. i *Heidarviga-Saga* (se især Cap. 16). Isl. Sög. II; jvfr. Fort. S. XXXII.

² Se Fort. til Gudbr. Vigfussons og Th. Möbius's Fornögur, S. VIII.

³ Se Maurer, *Ueber die Ausdrücke etc.*, S. 24—25. Jvfr. Keyser, *Litteraturhist.*, S. 360. Bugges Udg. af den ældre Edda, Fort. S. XXXV.

Ivarssøns Saga, Jomsvikinga-Saga, Orkneyjunga-Saga, Færeyjunga-Saga, — ere blevne nedskrevne.

Litteraturens Blomstringsperiode falder altsaa sammen med Sturlungetidens vilde Partifejder og Fristatens Undergang i et lovløst Anarki. I det i det Hele saa frastødende Billede af de mod hinanden kjæpende Oligarker frembyder dog den Sands for literær eller aandig Syssel, der i Regelen synes at have udmerket dem, et Lyspunkt, hvorved man kan hvile. Deres Forhold til Folket var i mangt og meget et andet end det, som Høvdingerne i Fristatens Velmagtsdage havde indtaget; men i Hensyn paa Forbindelsen af lærd og national Dannelse, i Hensyn paa Skaldskab og Historie fastholdt de den i Storætterne nedarvede Tradition og skabte ved sin literære Virksomhed et varigt Udtryk for det Aandsliv, som havde rørt sig inden Islands aristokratiske Kredse, hvis sidste Repræsentanter de kunde siges at være. Vi møde jævnlig i Beretningerne fra Sturlungetiden Træk af denne Sands for Digtetekunst og Literatur, der ikke forlod Partihøvdingerne under deres vilde Ferd, og som har baaret saa rig Frugt for Fremtiden. *Kolbein Tumessøn*, Nordlandets mægtige Høvding og en af de virksomste Deltagere i Fejderne i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, var Skald og forfattede Kvæder om Jomfru Maria og Apostelen Johannes, af hvilke endnu Brudstykker ere bevarede.¹ Om *Sturla Sighvatsson*, hvis Liv var saa stormfuldt og saa optaget af et umætteligt Magtbegjer, fortælles det dog, at han, under et Ophold hos Farbroderen Snorre, med hvem han for en kort Tid var forligt, lagde megen Vind paa at faa afskrevet de Sagaverker, som Snorre havde sat sammen.² *Thorgils Skarde*, Sønnesøn af Thord Sturlassøn, Snorres Broder, som ved Midten af det 13de Aarhundrede spillede en fremragende Rolle i de indre Uroligheder paa Island, blev, heder det, Aftenen forud for sit Fald, spurgt om, hvad han ønskede, at man skulde have til Morskab, enten Dans eller Forelæsning af Sagaer, og da han valgte det sidste, blev Sagaen om Erkebiskop Thomas af Becket, hvem «han altid havde elsket fremfor andre hellige Mænd», oplæst for ham.³ Men fremfor alle er naturligvis her at nævne *Snorre* selv, den merkeligste Mand af Sturlungernes merkelige Æt og

¹ *Bisk.-S.*, I. 569—70.

² *Sturlunga S.*, I. 2. S. 123.

³ *Sturlunga S.*, II. 1. S. 281.

den, hos hvem baade Lys- og Skyggesiderne ved den islandske Høvdingklasse paa hin Tid findes bedst forenede. Snorre optraadte, som man ved, allerede i en ung Alder som Høvding og kastede sig med stor Iver ind i det forviklede Spil af Rænker, der udgjorde Samtidens politiske Liv; det lykkedes ham at svinge sig op til Islands rigeste og mægtigste Mand, og paa den bugtede Vej, der førte ham did, viste han, om end ikke den samme Voldsomhed, der karakteriserede de fleste af hans Standsfæller, saa dog den samme Underfundighed, Gridskhed og beregnende Egennytte. Han syntes stadig sysselsat med sine sørgjerrige Planer, stadig optaget af Intriger eller Trætter med de andre Magthavere om Jordegods eller Godord; alligevel opgav han aldrig sin Kjærlighed til Literaturen; han fortsatte midt under et uroligt Livs Kampe de Studier, hvortil han havde lagt Grunden som Barn, da han opfostredes hos den lærde Jon Loptsson, og fandt Tid til at udarbejde de omfattende Verker, der have baaret hans Navn til Efterverdenen, og som til den ene Side vidne om en Smag og en kritisk Evne, der søger sit Sidestykke, og til den anden om en næsten ligesaa mærkelig Hu-kommelse og Lærdom.

Den islandske Literatur er for en stor Del navnløs; dette gjelder dog ikke de mere strengt-historiske eller videnskabelige Verker; i Hensyn paa en Flerhed af dem haves der mere eller mindre sikre Efterretninger, der føre dem tilbage til visse bestemte Mænd, af hvem de ere blevne forfattede eller gennemsete og overarbejdede. Man kjender saaledes baade fra det 12te og 13de Aarhundrede en Række Forfatternavne, og disse Navne kunne tjene til at give os et Begreb om de Kredse, fra hvilke Literaturen udgik, og for hvem den var bestemt. Blandt de Mænd, til hvem den islandske Literaturs Historie paa dens ældre Udviklingsstadier i det 12te Aarhundrede er knyttet, hører *Are Frode*, *Sæmund Frode*, *Eirik Oddsson*, *Gissur Hallsson*, *Abbed Karl Jonsson* og *Munkene Odd* og *Gunnlaug*. Af disse vare Are, Sæmund og Gissur Aristokrater af den fornemste Byrd, som med sin verdslige Høvdingstilling forbandt geistligt Embede eller geistlig Uddannelse; Karl, Odd og Gunnlaug derimod tilhørte, som Klostergeistlige, Kirken paa en mere udelukkende Maade; om Eirik Oddssøns Livsstilling eller Æt er intet bekjendt. Til Literaturens Glandsperiode i det 13de Aarhundrede ere Navnene *Snorre Sturlasson*, *Styrme Frode*, *Olaf Thordsson Hvita-skald*, *Sturla Thordsson* og ved Aarhundredets Slutning *Hauk*

Erlendssøn knyttede. Af disse var *Styrme* Prest, men tillige gjentagne Gange Lovsigemand og har vel saaledes tilhørt Aristokratiet, om han end ikke var af nogen særdeles højbyrdig eller mægtig Æt. *Olaf Hvitaskald*, af *Sturlungeætten*, havde modtaget en af de lavere geistlige Grader, men indtog aldrig nogen Stilling i Kirkens Tjeneste, hvorimod han ligesom *Styrme* i flere Aar var Islands Lovsigemand og i det Hele optraadte som verdslig Høvding. Hans Broder *Sturla* saavel som *Farbroderen Snorre* synes aldrig at have været knyttede til Kirken ved nogen Art af Vielse eller Verdighed; begge tog virksom Del i sin Samtids politiske Partikampe, og begge beklædte de højeste Verdigheder i Statens Tjeneste som Godordsforstandere og Lovsigemænd. *Hank Erlendssøn* endelig († 1334), hvis Fader var Ridder og havde havt den norske Konges Syssel over en Del af Island, nævnes allerede i 1294 som Lagmand paa Island og blev siden Ridder og Medlem af det norske Rigsraad. — Vi se altsaa, at det paa Island, i Modsætning til de fleste andre europæiske Lande paa hin Tid, ikke blot var Geistlige, men tillige, ja endog fortrinsvis, Lægmænd og verdslige Høvdinger, der gav sig af med at skrive Bøger. Vi se, at ligesom det Aandsliv, hvoraf Literaturen skjød frem, havde udviklet sig hos de gamle Storætter, saaledes vedblev den ogsaa i sin ydre Fremtræden at være knyttet til disse, og dermed er da ogsaa Forklaringen af dens karakteristiske Ejendommeligheder, dens Styrke og Begrænsning givet.

Det islandske Aristokrati havde, som det norske, sin Rod i den hedenske Religions- og Samfundsforfatning; dets rette Dannelsesperiode, i hvilken Grundvolden for dets materielle og aandige Velmagt fornemmelig blev lagt, falder sammen med Vikingtogene, og det var i det 12te Aarhundrede allerede gammelt og begyndte at helde mod sit Fald. Literaturens Blomstringsperiode er derfor ogsaa ligesaa kortvarig, som den er rig; den udmerker sig ved en høj Grad af Originalitet, men den bevæger sig indenfor snævert opdragne Grændser, som den ikke formaar at gjenembryde; dens Former ere ejendommelige og skarpt prægede, men savne til Gjengjæld den Bøjelighed, som et fremadskridende Aandsliv kræver. Literaturerne pleje at begynde med Poesi; men her er den prosaiske Form forherskende fra først af, og vi møde kun i tiloversblevne Rester Vidnesbyrdene om et tidligere poetisk-skabende Udviklingsstadium. De mythisk-heroiske Digte omsættes i den yndede pro-

saiske Sagaform, eller de samles, kommenteres og kombineres ved prosaiske Udfyldninger; men noget nyt i dette Genre har neppe været frembragt, efterat den skriftlige Literatur var begyndt. Ogsaa Draapadigtningen eller den historiske Skaldepoesi havde i det væsentlige udspilt sin Rolle forud for dette Tidspunkt. Man vedblev vel at dyrke den i de islandske Skoler og Skaldeætter, og i det 13de Aarhundrede fik den endog tilsyneladende et nyt Opsving, idet Snorre forfattede sin Lærebog og derved gjorde det lettere for andre at tilegne sig hele det Lærdomsapparat og det System af Regler, hvorpaa Skalkunsten hvilede, og idet baade han og hans Brødersønner Olaf Hvitaskald og Sturla Thordsson optraadte og forfattede Lovkvæder til Ære for Haakon Haakonsson, Magnus Haakonsson, Hertug Skule, Haakon Galin i den gamle Draapamaner og derved for en Stund bragte denne i Skuddet ved de norske Høvdingers Hoffer.¹ Men det hele Genre, opstaaet og udviklet i en længst forsvunden Tidsalder, knyttet til Billeder og Forestillinger, som forlængst havde blegnet, ja vel endog vare blevne ligefrem uforstaaelige for de fleste, var og blev en vissens Gren, som ingen Lærdom og intet Kunstliebhaber kunde bringe noget rigtigt Liv i. Draapaskaldene ved de norske Kongers Hof havde været et Slags officielle Historiographer, hvem det paa laa at give Beretningen om vedkommende Konges Liv og Bedrifter en fast Form, hvori den lettere kunde huskes og bevares for Efterslægten; men efterat en skriftlig Literatur havde udviklet sig og man havde begyndt at optegne Fortællinger i prosaisk Form om samtidige Begivenheder (Eirik Oddssøns Hryggjarstykke), maatte Draapadigtningen med sin stive, skruede Ordbram og sit engang for alle opgjorte Forraad af Billeder og Kunstudtryk, der alene passede til en meget snæver Kreds af Forestillinger, og som alene ved stadig at ledsages af en prosaisk Fortælling kunde give et nogenledes fyldigt Begreb om de skildrede Tildragelser, meget snart blive en antikveret Form for Bevarelsen af det historiske Minde. Den havde havt Betydning som Støtte for den mundtlige Tradition; men den var for stram og snæver til helt at udfylde dennes Rolle; den havde ophørt at være Poesi, og den kunde ikke udvikle sig til at blive en Historieskrivning, i Lighed med Rimkrøniken i andre Lande. Det er karakteristisk, at Sverre, der viste saamegen Omhu for

¹ Se *Keyser, Litteraturhist.*, S. 330—35.

at sikre sit Eftermæle, alligevel ikke synes at have brydd sig om Skaldekunsten og ikke vides at have havt nogen Draapaskald ved sit Hof. Han har vistnok, idet han tog Literaturen i sin Regjerings Tjeneste, havt det anglo-nordmanniske Hofs Mønster for Øje; men medens Henrik den Anden lod sig besyngne i Heltedigte, blev Sverres Liv og Bedrifter skildret i en prosaisk Fortælling.

Man begyndte i det 12te Aarhundrede, under Indflydelse af en sterkere fremtrædende kirkelig Aandsretning, medens Krigerlivet stilledes mere i Baggrunden, at behandle ogsaa kirkelig-religiøse Emner i den gamle Draapamanner; man forfattede Kvæder om Kristus, Jomfru Maria og Helgenerne, om Korset, Søndagens Hellighed, den kristelige Sønnerknuselse etc.,¹ i den samme Stil, den samme Versart, som den hedenske Skald havde anvendt til at lovsyngne Krigerhøvdingens Gavnildhed mod sine Mænd eller hans Heltedod i Slaget, naar han gav Ravnene Føde, — og dette Genre synes endog at have opnaaet en vis Popularitet, naar man skal dømme efter den Mængde af hidhørende Frembringelser, der er bleven bevaret til vor Tid, og af hvilke vistnok mange allerede skrive sig fra det 13de Aarhundrede. Men Liv og Friskhed var utænkelig, hvor Indholdet havde saa liden Overensstemmelse med den Form, i hvilken det skulde indbringes. I den Literaturens Blomstringsperiode, da den religiøse Digtning endnu var strengt bunden til den gamle Skaldekunsts Regler, blev alt, hvad der frembragtes paa dette Felt, blotte Kunststykker, pedantiske Skolearbejder uden Spor af Inspiration eller individuelt Præg, som det ofte har været en Bodsøvelse for Forfatteren at sætte sammen,² og som det ikke mindre er en Bodsøvelse for Læseren at arbejde sig gennem. En Sammenfyngning af slige Omskrivninger som «sættir bragna kyn» eller «árveitir ýta» (om Kristus), «vörör hreggs hábrautar» eller «valdr leiptra hróts glóða láds blásinna hreggs tjalda» (om Gud), «fingr hægri handar sólar salkonungs» (om den Helligaand),³ give ikke Udtryk for et virkelig religiøst-

¹ Se *Halfdan Einarsen, Hist. liter. Isl., S. 58. Keyser, Litteraturhist., S. 336—40.*

² *Keyser, steds. S. 336—37.*

³ Se *Sveinbjörn Egilssøns Program for Bessastad Skole, 1844, S. 71—78.* Omskrivningerne paa Kristus betyde: „Den, der overholder Freden blandt Menneskene“ — „Den, der skaffer Menneskene gode Aar“ —; paa Gud: „Stormvejens Vogter“ — „Tordenstormens Lands Hersker“ —; paa den Helligaand: „Solsalens Konges højre Haands Finger“.

bevæget Sind. Den ydre Overflod staar her kun som Vidnesbyrd om en indre Mangel, en Tomhed eller Begrænsning af Aandslivet. Den religiøse Følelse har ikke været sterk nok til at omsmelte de gamle Former eller til at skabe sig nye og blev derfor poetisk ufrugtbar.

Ogsaa inden den prosaiske Literatur erkjende vi den samme Begrænsning af Aandslivet. Stoffer og Motiver, der høre Kristendommen og det middelalderske Kirkeliv til, have vel ogsaa inden denne faaet en Plads og det endog en i udvortes Forstand ret bred Plads; men man merker snart, at det ikke har den rette Art med dem; de ere og blive fremmede Væxter, som ikke rigtig ville trives eller akklimatisere sig; man merker, at de høre Bøgerne og ikke Livet til. Skildringen af den kristelige Helt vil ikke lykkes, medmindre Helten er mere Viking end Kristen. Theologien er ubetydelig; der er intet Spor af selvstændig Spekulation over eller en virkelig Fordybelse i de kristelige Dogmer, intet Spor af en hæretisk Retning;¹ man er for indifferent til ikke at være orthodox; Prædikener og Legender, Martyr- og Mirakelhistorier ere enten blotte Oversættelser, eller de savne, forsaavidt som de ere originale, den rette Inderlighed, den rette Salvelse og falde oftest ligefrem i det Løjerlige.²

De Frembringelser derimod inden den islandske Prosaliteratur, som bære Præget af, at Forfatteren eller Fortælleren har forstaaet sit Stof og været grebet deraf, i hvilke Indhold og Form harmonere, og som derfor udmerke sig ved Liv og Friskhed, føre alle ind i en helt forskjellig Aandsverden og vise sig beherskede af Forestillinger, der have Sammenhæng med det nationale Hedenskab og derimod ikke med det middelalderske Kristen- og Kirkeliv. Disse Frembringelser ere de mythisk-heroiske Sagaer, de islandske Ættesagaer og Verkerne over den norske Kongehistorie.

De mythisk-heroiske Sagaer vise sig for en stor Del at være Opløsninger af gamle Digte. Man kunde ønske hellere at have Digtene selv end den prosaiske Sagabearbejdelse med de deri indflettede Versstumper: men det maa erkjendes, at denne Bearbejdelse, skjønt foretagen Aarhundreder efterat Kristendommen var bleven herskende, alligevel røber en levende Forstaaelse af Hedenskabets religiøse Forestillinger og Følelser.

¹ Maurer, *Island*, S. 262.

² Man se Mirakel-Katalogerne i *Bisk.-Søg.*

De islandske Ættesagaer handle, paa faa Undtagelser nær, allesammen om Personligheder og Begivenheder, der tilhøre det rent-hedenske eller halvt-hedenske Tidsrum, fra Landnaamsmændene eller deres nærmeste Forfædre ned til Snorre Gode og Skafte Lovsigemand. Disse Fortællinger synes i Regelen at have dannet sig om en historisk Kjerne; man kan ikke tvivle paa, at de optrædende Personligheder virkelig have levet, og at de skildrede Begivenheder ogsaa for en stor Del virkelig have foregaaet saaledes, som de skildres. Men ligesaalidt kan man tvivle paa, at Fiktionen har grebet denne historiske Kjerne og i mere eller mindre Grad udsmykket og omdannet den; Træk for Træk ere blevene tilføjede af en digtende Phantasi; hvad der i den oprindelige Tradition kun var antydet, er bleven videre udmalet, løsrevne Stykker og Stumper ere blevene kombinerede til virkningsfulde Helheder. Ialfald om flere af de berømteste af de islandske Ættesagaer (som Njála, Gunnlaug Ormstunges Saga, Laxdœla o. fl.) synes det at gjælde, at de staa paa Overgangen mellem Historie og Digtning; de ere et Slags historiske Romancer, og man møder i dem, som i andre historiske Romaner, hyp-pige Brud paa Kostumet. I Njaals Saga t. Ex. forudsættes en Indretning af Husene, som paa Island først blev brugelig i det 12te Aarhundrede, medens de skildrede Tildragelser foregaa i Begyndelsen af det 11te;¹ man finder omtalt som gjeldende i Njaals Tid Lovregler og Institutioner, der først bleve indførte efter Islands Underkastelse under den norske Konges Overhøjhed, etc. Desto merkeligere er det, at den indre Sammenhæng er bleven saa vel vedligeholdt. Skjønt Stoffet for disse Fortællinger har gaaet fra Mund til Mund gjennem mange Generationer og har modtaget Tilsætninger og Forbedringer undervejs, er dog den Aand, som gaar igjennem dem, en fuldkommen ensartet; Situationer og Karakterer, den Livsanskuelse, de Følelser, der aabenbare sig i de handlende Personers Optræden, og det Sprog, der lægges dem i Munden, — alt passer paa det næjeste sammen, alt synes saa ramt hedensk, at vi kunde fristes til at tro, at Fortællingerne allerede havde faaet den Form, hvori de nu foreligge os, samtidig med de skildrede Begivenheder, saafremt vi ikke af enkelte Træk som de nys anførte overbevistes om, at dette ikke er Tilfælde.

¹ Se *Dasent, Burnt Njála*, I. S. XCIX—C.

Man finder de islandske Sagaer ensformige; naar man har læst en, heder det, har man læst dem alle, og det er vist, at de kun frembyde liden Variation. Dette vil ikke sige, at de alle skulde være lige godt fortalte: i saa Henseende er det let at iagttage en Forskjel; somme Sagafortællere have havt mere Talent, større Ferdighed i at gruppere og behandle det givne Stof end andre; sammesteds paa Island har Øvelsen været større, Skolen bedre end andetsteds.¹ Men Stil og Behandlingsmaade —, mere eller mindre godt gennemført, — er dog den samme i dem alle. Sagafortællingens Kunst var, som før fremhævet, knyttet til Skaldekunsten; den gik, som denne, i Arv i visse Ætter, visse Skoler; den blev mere og mere udviklet, mere og mere raffineret, ved saaledes at gaa fra Mand til Mand i Ætten, men stadig indenfor Grændserne af en givet Plan, en givet Mønsterform; den blev, idet den udviklede sig, stadig mere bunden til visse traditionelle Regler, der hindrede det individuelle Forfatterpræg fra at gjøre sig gjeldende.

Ogsaa i de behandlede Stoffer raader en lignende Ensformighed. Det er Fejder og Processer mellem Høvdingætterne, Overfalds- og Mordbrandsscener, en dybt udtænkt, længe forberedt Blodhevn, hvorom de allerfleste af disse Sagaer dreje sig. Saadanne Stoffer svarede til Smagen hos et Aristokrati, hvis Traditioner vare saa udpræget krigerske, og inden hvilket Magt- og Godsbegjer havde fremkaldt saamange Rivninger. Paa disse Felter kunde Sagafortællerne føle sig hjemme, her kunde de bevæge sig med Sikkerhed og Frihed; de have selv været grebne af hvad de fortalte, og det har faldet dem let at realisere for sig slige Scener og slige Lidenskaber. De have, naar de foredrog den Slags Ting, havt et Publikum for sig, som kunde inspirere dem, og som forstod at sætte Pris paa de krydrende Træk, hvormed de plejede at tilsætte sine blodige Anretninger.

Ved denne Begrænsning inden en snæver Kreds af Emner, — ved denne de enkelte Forfatteres eller Fortælleres ubetingede Underordning under en i visse Ætter og Skoler nedarvet Kunsttradition, — er da ogsaa det fuldendte Mesterskab opnaaet,

¹ *Gudbr. Vigfússon i Safn t. Sög. Isl., I. 191:* „Nordan ok austanlands eru færri ok at jafnaði lakari sögur en sunnan ok vestan, ok ekki af því, að þeir færi síðar at skrifa þeir, heldr af því að þar voru ekki jafn goðir sögumenn“. Jvfr. *Vigfússon, Fort. til Eyrbyggja-S., LII—LIII.*

som ingen kan frakjende den islandske Saga i dens bedste Frembringelser. Det er noget Tilsvarende til hvad vi møde i den gamle græske Kunst: ogsaa denne udviklede sig jo for en væsentlig Del som en arvelig Haandtering i visse Familjer og kom derved til at udvise, i Modsætning til den moderne Kunst, en vis Ensformighed, medens den paa den anden Side opnaaede den typiske Fuldendelse, som aldrig er bleven overgaaet.

De islandske Sagaer omfatte i Regelen en Mands hele Liv eller endog en hel Slægts Historie gjennem flere Generationer; de have ofte flere Hovedpersoner og samle sig ikke om et enkelt, men om flere Midtpunkter; alligevel kommer dog en Plan tilsyne, et Tilsprang til en kunstmæssig Anordning, hvorved de enkelte Partier, af hvilke en Saga er sammensat, forbindes til et organisk Hele. Sagaen indledes med en Drøm, et Varsel, en Spaadom, der paa Forhaand antyder Gangen i de siden fortalte Begivenheder, og hvis Opfyldelse danner et Slags indre Sammenhæng mellem disse, som Gudruns Drøm i Laxdøla-Saga eller Scenen i Njaals-Saga med den legende Hallgerd, hvis Tyveøjne Farbroderen undrer sig over;¹ de vigtigste handlende Personer indføres i Regelen allerede i Sagaens første Kapitler, og der gives Vink om dem og deres Slægt, hvorved man faar et Slags Ouverture, en Exposition til den følgende Forestilling: Begyndelsen peger hen mod Enden, som sig hør og bør i enhver kunstmæssig Komposition. De store Optrin forberedes og indledes med en Kunst, der forstaar at bruge de rette Midler til at forsterke Indtrykket; der løftes lidt paa Forhænget, saavidt at Læseren aner en Katastrophe og spændes paa hvad der vil ske, men heller ikke mere, som i Njaals Saga, da Boden for Høskulds Drab var fastsat og begge Parter syntes vel forligte, men Skarphedin stod hos og taug «ok glotti við»,² og siden, da Njaal kom hjem til sin Bod og bad sine Sønner, at de nu, da man skulde tilsige hinanden Grid og Trygd, ikke maatte foretage sig noget, hvorved Forliget kunde spildes, og det saa atter heder om Skarphedin, at han strøg sig om Panden «ok glotti við».³ Og nu Skildringen af selve disse store Optrin, — af de hevnsyge Kvinders Opeggelser og Sammenstødene mellem de vrede Mænd, af Mordbrands- og Overfaldsscenerne, af Thingtrætterne og Forhandlingerne mellem de optrædende Høvdinge om Forlig eller

¹ *N. M. Petersen, Oldnord. Lit. Hist. i Ann. f. N. Oldk. 1861, S. 220—21.*

² Glotti o: smilte haanligt.

³ *Njåla, Kap. 124.*

Understøttelse, — hvor levende og drastisk er ikke den oftest udført! Skuepladsen for den fortalte Begivenhed, de ydre Omgivelser, under hvilke den sker, føres frem i korte, anskuelige Træk, saa man synes at have det hele for sig; man faar at vide, hvad Dagstid det var, hvordan Vejret var, hvorledes de handlende Personer vare klædte og saa ud, hvorledes de sad eller stod ligeoverfor hinanden o. s. v.; Personerne indføres selv talende, og Replikkerne falde som Øxehug, korte, sammentrængte, energiske, som talte ud af Situationen og de handlende Personers Karakterer; Indtrykket af den dirrende Lidenskab indunder forsterkes endmere ved den ydre Ro, der er udbredt over det hele. Skildringen er saa objektiv, falder saa naturlig og simpel, gjør et saa trygt og tilforladeligt Indtryk, man merker saa lidet til Fortællerens eller Forfatterens egen Person; der er ingen Reflexioner eller Deklamationer eller pathetiske Udbrud, ingen zirlige Vendinger eller oratoriske Udpyntninger; man merker ikke, at Fortælleren har følt eller givet efter for nogen Fristelse til at optræde i de handlende Personers Sted og meddele Prøver paa sin Taleferdighed; han giver ingen indiskrete Meddelelser om, hvad der foregaar i de handlende Personers Sjel; han lader os kun ane det eller forstaa det af deres Ord eller Handlinger. Det Hele synes at være en naiv Gjenfortælling af hvad Forfatteren har seet eller hørt; men selvfølgelig er dette naive Præg, ialfald tildels, Udbyttet af en Kunst og det endog en meget raffineret Kunst; denne Objektivitet er ikke noget oprindeligt, denne Evne til at vælge Replikker, der svare til Situationen og de handlende Personers Karakter, denne Knaphed, dette velberegne Maadehold, der ikke svækker Indtrykket af de fortalte Hændelser ved overflødige Ord eller unødige Tilsætninger, kan alene være opnaaet ved en gennem mange Slægtled fortsat Opøvelse. Det er Kunst; men hvad der har givet denne Kunst dens særegne Præg, hvorved den for os mangengang tager sig ud som den rene Natur, er, at den væsentlig har udviklet sig under den mundtlige Traditions Vilkaar og med dens Krav for Øje. Derved er Stilen bleven saa lidet «literær»; korte Sætninger, ingen Periodebygning, intet iøjnefaldende Stræv med at opnaa Numerus eller istandbringe pyntelige Vendinger; den mundtlige Fortæller tør ikke opholde sit Publikum med Sligt; han maa søge at holde det i Aande ved en rask fremadskridende Handling eller en stadig Opdyngen af nye faktiske Træk; han har de kraftigste Virke-

eller Pirringsmidler til sin Raadighed ligeoverfor sit Publikum, naar han lader sine handlende Personer selv tale, idet han da kan understøtte Indtrykket af sin Fortælling ved Forandring af Tone og Minespil; han vil derfor altid være tilbøjelig til at foretrække oratio directa for oratio indirecta. Og idet nu et saadant Foredrag uden synderlig Forandring er bleven overført ogsaa i den skriftlige Form, har Sagastilen faaet det dramatiske Liv, hvorved den udmerker sig, og paa samme Tid et Præg af Simpelhed og Naturlighed, der næsten kunde synes at udelukke Tanken om en bevidst beregnende Kunst. Vi se dog denne ofte træde frem paa en saadan Maade, at den ikke kan miskjendes, i visse hyppigt tilbagevendende Kraftsteder og «anseelige Denouements» eller i visse Effektmidler, der anspændes til det yderste. Saaledes — for at nævne Exempler — Scenen i Njaals Saga, da Bergthora fortæller sine Sønner, at man havde kaldt dem «tadskegglingar» og deres Fader «karl hinn skegglausii», og saa det heder: Skarphedin lo deraf, men dog sprat Sveden ham af Panden, og der kom røde Flekker i Kinderne hans, Grim var taus og bed sig i Læben, Helge forandrede ikke en Mine og sagde ikke et Ord; — en tilsvarende Scene i Ragnar Lodbroks Saga, da Ragnars Sønner faa Budskab om sin Faders Død; — fremdeles slige Sammentræf, som naar Kaare (Njaals Saga, Cap. 156) kommer ind i Orknøjarlens Hal i det Øjeblik, da hans Fiende Gunnar Lambason fortæller paa en haanende Maade om Njaals og Njaalssønnernes Indebrænding, og han saa hugger til ham, saa hans Hoved flyger af ham og op paa Bordet foran Kongen og Jarlerne; — ganske overensstemmende med hvad der i *Olaf den Helliges Saga* fortælles om Asbjørn Selsbane og i *Fostbrødra Saga* om Thormod Kolbrunarskald; — eller som naar det i *Haavard Isfirdings Saga* fortælles om denne, hvorledes han tre Gange, — efterat have modtaget Budskabet om Sønnens Drab og efterat være bleven afvist Gang efter Gang af Drabsmanden, af hvem han krævede Bøder, — lægger sig til Sengs for at gruble over sin Hevn, den ene Gang mere bøjet og skrøbelig end den anden, og saa tilsidst rejser sig sterk og frisk, da Hevnens Time endelig slaar. Det er godt gjort, men stundom, kunde man sige, er det alt for godt gjort; Beregningen, Maneren træder altfor tydeligt frem.

Ved Siden af de store Effektscener er Karakterskildringerne disse Sagaers sterke Side. Heller ikke i dem er der megen

Afvexling. Det er de samme storsindede eller hevnjerrige Kvinder, de samme egennyttigt berægnende eller voldsomme, stridbare, ustyrlige Mænd, der optræde som Hovedpersoner allevegne. Det er sterke Folk, men noget stutte; ofte med et Præg af Højsind over Haardheden, men næsten altid uideale, optagne af sig selv, kolde, egoistiske, saa de vanskelig kunne afvinde vor Tids Læsere nogen Sympathi. *Egil Skallagrímsson* t. Ex., hvis Saga, om den end ikke savner et historisk Grundlag, alligevel synes at have behandlet dette med stor Frihed til sin Helts Forherligelse og i den herskende Smags Aand, og som ogsaa, naar man skal dømme efter den store Udbredelse, Sagaen om ham har havt,¹ synes at have været Islændingernes rette Nationalhelt, er, med al sin Kraft, en næsten frastødende Skikkelse. Han begynder allerede som Barn med at begaa Drab, hevner sig saaledes engang paa sin Fader ved at slaa dennes kjæreste Tjener ihjel, og vækker ved denne og lignende Bedrifter et godt Haab hos Forældrene om, at der vil blive noget af Gutten. Hans følgende Liv er da en rastløs Flakken om fra Land til Land; han bestaar en Række Eventyr og viser et ubetvingeligt Mod, en overordentlig Styrke og Vaabenferdighed, men tillige en umættelig Tørst efter Gods og Guld. Han bringer ved denne Gridskhed sin sædelmodige Ven Arinbjørn Herse Gang efter Gang i stor Knibe og lader ham tilsidst endog betale af sin egen Pung, hvad han ikke kan faa ud af andres; da hans Broder er falden og den engelske Konge for at trøste ham tilbyder ham Penge, komme «hans Bryn strax i Lag igjen»; han er altid betænkt paa egen Fordel; intet Træk af Opofrelse eller Hengivenhed; han er hverken Hedning eller Kristen, men primsignet, saa at han efter Omstændighederne havde den Tro, der faldt ham belejligst, det vil sige: var Kristen, naar han havde med Kristne at gjøre, og Hedning, naar han havde med Hedninger at gjøre. Og tilsidst slutter han sin Bane, som gammel og blind Mand, med at kaste alle sine opsavede Skatte i en Elv, da han ikke under nogen af sine Frænder dem og han ikke har faaet Lov til at udføre sin oprindelige Ide: at strø dem ud paa Thingvolden for at vække Strid mellem den for-

¹ Af *Njála* kjender man 16 Membraner eller Membranfragmenter, af *Egils Saga* 13 eller 14. Dernæst kommer *Grettes Saga*, *Laxdøla-S.* og *Eyrbyggja S.*, af hvilke hver endnu i Midten af det 17de Aarhundrede var repræsenteret af 5 Membraner. *G. Vigfússon, Fort. til Eyrbyggja-S., S. VIII.*

samlede Almue. En saadan Helt, — eller saadanne som de to Fostbrødre: *Thorgeir Haavarsson*, til hvis Ros det kunde siges, at han var saalidt bange for Gud som for nogen anden, og som engang, da han i Vrede havde skiltes fra sin Fostbroder, først hug en Mand ned, fordi han paa Grund af Vinden ikke havde hørt, hvad der blev tilraabt ham, og siden endnu en, alene af den Grund, at han stod «svá vel til högg-sins»,¹ — og *Thormød Kolbrunarskald*, der ligeledes forøver en lang Række af Drab, tildels i pur Kaadhed eller af bare Overmod, men som tilsidst falder som sin Konges troe Mand paa Stiklestad, — slige Typer kunde alene fremstaa og vedligeholde sig hos et Aristokrati, som, trods al Deltagelse i den nyere kristelige Aandskultur, alligevel vedblev at være hedensk i sin inderste Grund og at bære det undslettelige Præg af den Tidsalder, i hvilken det var voxet op, og som, trods sin boglige Lærdom, sin Latindannelse og sin halvt-prestelige Stilling, alligevel vedblev at holde den gamle Skaldekunst og de hedenske Myther og Sagn, hvortil denne var knyttet, i Agt og Ære. Hine Vikingers og «vigamenn's» blodige Bedrifter fortælles med en øjensynlig ganske ublandet Sympathi; man støder aldrig paa Ytringer af en fra et kristelig-religiøst Standpunkt naturlig Misbilligelse af et Liv, hvis Gjæringer og ledende Motiver vare saa helt modsatte dem, der havde Kristendomens Anbefaling for sig. Sagaforfatterne inklade sig sjelden paa Reflexioner, eller, forsaavidt som de en enkelt Gang fremkomme med en saadan, har den gjerne en alt andet end opbyggelig Karakter; — t. Ex. i *Fostbrødra-Saga*, hvor Forfatteren, efterat have berettet om, hvorlunde Thorgeir Haavarsson allerede i en Alder af femten Aar bevnedede sin Fader ved at slaa hans Banemand ihjel, anstiller følgende Betragtning: «En þó var þat ekki undarligt, því at enn hæsti höfuðssmiðr hafði skapat ok gefit i brjóst Þorgeiri svá öruggt hjarta ok hart, at hann hræddiz ekki. Ok af því at allir goðir hlutir eru af guði gervir, þá er örugleikr af guði gerr ok gefin i brjóst hvötum drengjum ok þar með sjálfræði at hafa til þess er þeir vilja, goðs eða ills».²

¹ *Flateyjarb*, II. S. 107. Da man spurgte Thorgeir, hvorfor han havde dræbt denne Mand, svarede han: „Eigi hafði hann nokkurar sakir til mots við mik, en hitt var satt, at ek mátti eigi við bindast er hann stoð svá vel til högg-sins“ o: „han havde ikke forbrudt sig i noget mod mig, men jeg kunde ikke holde mig, da jeg saa ham staa saa bekvemt til Huga.“

² „Dette var dog ikke underligt, thi Skaberen havde givet Thorgeir i Brystet

Det er selvfølgelig herpaa, disse Sagaers Styrke beror; det er, fordi de ere fortalte med fuld Sympathi for og Forstaaelse af de hedenske Karakterer og Motiver, der danne deres Stof, at de ere saa godt fortalte; de vise sig paa denne Maade at være Udbyttet af en Udvikling, der har vedvaret gjennem lange Tider, men som altid er bleven sig selv tro, og som altid har holdt fast ved det engang givne Stof, saa at dette kunde opnaa en typisk Form og en klassisk Fremstilling. Deres Navnløshed svarer til den ringe Fremtræden af det individuelle Forfatter-skab; Sagaen er en Kunstform og ikke en blot Gjengivelse af den naive Folkefortælling; men Kunsten har altfor meget været noget i visse Skoler eller Ætter Oparbejdet, Stoffet og Stoffets Behandling har altfor meget været betragtet som noget Givet, til at den enkelte Forfatters eller Sammensætters Navn kunde synes at have noget Interesse.

Anderledes var Forholdet i flere Henseender med den norske Kongesaga. Vi møde her den samme Stil, den samme fortællende Kunst som i de islandske Familiesagaer, men modificeret efter det forskjellige Stof og stillet i en virkelig videnskabelig Gransknings Tjeneste. Hensynet til Begivenhedernes rette Tidsfølge, Respekten for den historiske Sandhed eller for det traditionelt Givne har selvfølgelig her gjort sig gjeldende med en ganske anden Magt end ved Behandlingen af de til de islandske Ætter knyttede Sagn. Dette Hensyn har paalagt den fortællende Kunst visse Baand, visse Indskrænkninger. Men paa den anden Side var Skuepladsen her en langt videre, de optrædende Hovedpersoner ikke blot Mænd, udrustede med stor individuel Begavelse og Kraft, men Repræsentanter for almene historiske Ideer, modstridende politiske Retninger og Tendenser. Og idet nu Sagafortællingens Kunst, med sin Evne til romantigt Detailmaleri, er bleven bragt til Anvendelse paa dette mægtigere Stof, uden at betage det den historiske Karakter, i Behandlingen af de Sagnstumper eller Thaatter, der knyttede sig til den enkelte Konges Historie, og som kunde tjene direkte til at oplyse hans Karakter eller indirekte ved at skildre de ham omgivende Personligheder, i hvilke han fandt sin Modsætning

et saa haardt og uforferdet Hjerte, at han ikke ræddedes for noget. Og saasom alle gode Gaver ere givne af Gud, er ogsaa Modet givet raske Drengene af Gud og dermed ogsaa Selvraadighed at bruge det, som de ville, til Godt eller Ondt". *Fostbrødra-S.*, udg. af *K. Gislason, Nord. Oldskr.*, *XV. S. 12.*

eller Støtte, har den ogsaa naaet den største Højde, hvortil den overhovedet formaaede at hæve sig. *Olaf den Helliges Saga* af *Snorre Sturlassøn* maa vel siges at være den mest fuldendte Karakterskildring inden den norrøne Literatur¹ og overhovedet Literaturens ypperste Verk, gribende fremfor noget ved den virkelige Højhed, der hviler over det, ved det Liv, der gennemstrømmer de enkelte Skildringer, paa samme Tid som man overalt føler eller skimter de ledende Ideer, den store historiske Sammenhæng, under hvilke alle de enkelte Træk indordne sig, og som giver hvert af dem, endog de i sig selv ubetydelige, en saa dyb Interesse.

Hvad der i Behandlingerne af Norges eldre Kongehistorie, fornemmelig Tidsrummet fra Harald Haarfagres Optræden til Olaf den Helliges Fald, tildrager sig vor Opmerksomhed ved Siden af Fremstillingens Kunst, er den videnskabelige Granskning, der har gjort sig gjeldende paa dette Felt, den Kritik, hvormed Stoffet er samlet, sigtet og ordnet. Her havde *Ares Frode* (og *Sæmund Frode*) vist Vejen. Vi have før omtalt *Ares Islendingabók*, af hvilken Forfatterens kritiske Omhu og skarpe Blik for det historisk Væsentlige saa klart fremlyser. Vi maa paa Forhaand antage og kunne af Citaterne slutte, at ogsaa hans nu tabte Arbejder over den eldre norske Kongehistorie² have udmerket sig ved de samme Egenskaber. Til disse Arbejder synes nu alle senere Behandlinger af det samme Emne, i mere eller mindre Grad, direkte eller indirekte, at have støttet sig. De to islandske Munke, som et halvt Aarhundrede senere sammensatte hver sin Biographi af Olaf Tryggvessøn, beraabe sig begge paa *Ares* og *Sæmunds* Autoritet, ved Siden af mundtlige Hjemmelsmænd. Begges Verker vise dog, ved sin Mangel paa en ordentlig gjennemtænkt Kronologi, ved den sterkt fremtrædende kirkelige Farve, Forkjærligheden for allehaande legendemæssige Træk og den brede svulstige Prækestil, kun liden Overensstemmelse med Aanden i *Ares* historiske Forfatterskab. Desto bedre kjende vi deñne igjen i flere af de følgende Be-

¹ Jvfr. *G. Storm, Snorre Sturlassøns Historiekrivning, S. 150 ff.*

² Man er ikke enig om, hvor langt ned i Tiden *Ares* „Konungasæfi“ har gaaet. *Maurer (Ueber die Ausdrücke etc., S. 9)* mener, at den har gaaet til 1120, som den os levnedes *Islendingabók*. *G. Storm (Snorres Historiekrivning, S. 14, 16—17)* antager derimod, at den ikke har gaaet længere end til Olaf den Helliges eller Magnus den Godes Død. — Jvfr. *A. Gjessing, Undersøgelser af Kongesagaens Fremvæxt, I og II, Chra. 1873—76.*

arbejder af den gamle norske Kongehistorie, fremfor alt i *Snorres Heimskringla*. Vi møde her den samme Forening af Lærdom, praktisk Blik og Verdenserfaring som hos Are, kun i en endnu mere udviklet Form. Snorre gaar frem efter faste kritiske Principer i Ordningen og Sigtningen af sit historiske Materiale;¹ han forstaar at udfinde og fremstille Sammenhængen i de politiske Begivenheder, som en Mand, der paa engang er opdragen i boglig Syssel og i det offentlige Livs Skole. Hans Verk stikker ikke blot af mod den samtidige historiske Literatur i andre Lande ved sin nationale Stil og ved Anvendelsen af Modersmaalet paa et saadant Emne, men ogsaa ved den verdslige Aand, der gaar igjennem det, og den næsten rationalistiske Kritik, det udøver ligeoverfor sine mere kirkeligt-farvede Kilder og Forgjængere. Snorre viser sig overhovedet kun som en kjælig Tilhænger af Kirketroen. Den store Mangfoldighed af Jærtegn og Mirakler i begge Olafernes Historie, hvorover hans Forgjængere (Odd og Gunnlaug og den legendariske Olaf den Helliges Saga) udbrede sig i det Vide og Brede, behandler han ofte paa en meget kavaliermæssig Maade. Han udelader dem rent, eller han berører dem flygtigt og med et Udtryk, der vidner om, hvor liden Agtelse han har for den Slags Historier (man huske det bekjendte Sted i Olaf Tryggvessøns Saga: «ok varð i þeirri ferd mart, þat er i frásögn er føert er tröll ok illar vættir glettust við menn hans ok stundum við sjálfan hann, en vér viljum hit heldr rita um þá atburði, er Olaf konungr kristnaði Noreg eða önnur þau lönd, er hann kom kristni á»²), eller han forsøger endog at bortforklare dem og give dem en naturlig Udtydning (som Jærtegnet med Olaf den Hellige, da han slap ud af Mälaren). Kun saadanne Mirakler, der forestilles at have havt en indgribende historisk Betydning eller at have været nødvendige Led i Udviklingen, som t. Ex. Miraklet med de Mænd, der havde paataget sig at føre Hedenskabets Sag mod Olaf Tryggvessøn paa Thinget i Rogaland, eller Jærtegnene ved Olaf den Helliges Lig, have i Regelen fundet Naade for hans Øjne og ere blevne indlemmede i hans Fremstilling; han

¹ Se Storm, *Snorres Historiekr.*, S. 89—92.

² *Snorre, Heimskr.*, S. 192. „Der skete paa denne Rejse mangt og meget, som har givet Stof til Fortællinger om Kampe med Trold og onde Vætter, der angreb Olafs Mænd og stundom ham selv; men vi ville heller skrive om, hvorledes Olaf indførte Kristendomen i Norge og andre Lande“.

tager Historier af denne Art med, hvor de falde lige i hans Vej, men han søger dem ikke op og viser alt andet end For-kjærlighed for dem.¹ Endnu videre i denne rationalistiske og antikirkelige Holdning gaar Forfatteren af *Fagrskinna*, — en Kompilation af de norske Kongesagaer, der er bleven til om-trent samtidig med, maaske noget før Snorres *Heimskringla*.² Denne Forfatter gjør kort Proces med alt, hvad der smager af Legender eller Mirakelhistorier, og hos ham mister endog Olaf den Hellige det meste af den kirkelige Forgyldning og frem-træder hovedsagelig som den strenge og strengt retferdige verds-lige Hersker, der ikke vil gjøre Forskjel mellem Storfolk og Menigmænd, men hævder den lovlige Orden ligeoverfor alle, og som derved vækker de overmodige Høvdingers Had mod sig.³

Dette er atter et Træk, hvorigjennem det kommer tilsyne, at Literaturen i sin Blomstringsperiode blev baaren af Aristokratiet. Blandt de Forfattere, hvis Navne ere knyttede til den norske Kongehistorie, der fra først af synes at have været den egentlige Hovedgjenstand for Islændingernes literære og viden-skabelige Virksomhed, møde vi baade geistlige og verdslige Mænd; en mere kirkelig Betragtningssmaaede gjør sig gjeldende ved Siden af en verdslig-politisk; men denne sidste beholder Overtaget og træder klart og skarpt frem i de Verker, der be-tegne Literaturens og Aandslivets Højdepunkt.

¹ Se *N. M. Peterson, Ann. f. N. Oldk. 1861, S. 246—247. Storm, Snorres Hi-storieskr., S. 101—3.*

² Se *Storm, Om Indskuddene i Fagrskinna (Christiania Vid.-Selsk. Forh. 1874, S. 80—85).*

³ *Storm, Snorres Historieskr., S. 46—47, 150—51.*

VII.

Den norrøne Literatur i Norge. — Literaturens og Sprogets Forfald.

Hvad der i det Foregaaende er udviklet fører, som vi tro, ind paa det rette Standpunkt for Besvarelsen af det saameget omstridte Spørsmaal om Norges og Islands indbyrdes Forhold i Hensyn paa Literatur og Sprog. At baade de allerfleste og tillige de i enhver Henseende betydeligste af den norrøne Literaturs Verker ere tilblevne paa Island, er en ustridig Kjendsgjerning, som det ikke nytter at prutte noget af paa; men ikke mindre sikkert er det, at de islandske Ætter gennem hele den her behandlede Periode vedbleve, trods den politiske og geografiske Adskillelse, at betragte sig som Nordmænd og at tilhøre den norske Nationalitet, og heri maa vi endog se et af Grundvilkaarene for, at der hos dem kunde udvikle sig et saa rigt og selvstændigt literært Liv. Naar man vil hævde dette Liv som noget i den Forstand ejendommeligt for Islænderne, at de øvrige Nordmænd kun forsaavidt fik Del deri, som det paa Island dannede Skriftsprog ogsaa udbredtes til Norge og de af Islænderne forfattede Literaturverker tildels ogsaa bleve kjendte og læste eller endog efterlignede hos Nordmændene: da gjør man sig først og fremst skyldig i en Uretferdighed mod Literaturen selv. Denne var i Virkeligheden i sin bedste Periode en sand Nationalliteratur og viser sig ved sin Fylde og Originalitet at hvile paa et brødere Grundlag end de islandske Lærdomsskoler, at være Frugten af en Udvikling, hvori det hele Folk gennem en lang Række af Aarhundreder havde taget Del.

Vi have seet, at de Forhold inden det islandske Samfund, som man plejer at fremhæve til Forklaring af Literaturphænomenet, allesammen lade sig føre tilbage til det sterkt fremtrædende aristokratiske Ættevæsen. Men idet vi opfatte dette Ættevæsen som Hovedgrunden til den historiske Traditions Styrke og Liv, til Sandsen for Læsning og en højere Aandskultur, til Agtelsen for Modersmaalet og Literaturens nationale Karakter, til de forholdsvis jævne Overgange, der førte over fra Hedenskab til Kristendom, og den mindre sterke Fremtræden af Geistligheden som en fra det øvrige Folk udsondret særegen Stand med sit særskilte lærde Sprog: erkjende vi ogsaa, at det, hvor det gjelder en almindelig Betragtning af Literaturen, hverken er let eller rigtigt at sondre paa nogen-skarp Maade mellem Island og Norge. Her er det jo netop, at det nationale Fællesskab, der sammenknytter begge Lande, træder klarest frem; det er ved sit Aristokrati og sin aristokratiske Forfatning, at Island viser sig at være norsk og intet andet, ikke blot i en ydre, men ogsaa i en indre Forstand; det er ved sit Aristokrati, at Kolonien vedblev at staa i det nøjeste Sankvem med Moderlandet gennem hele den her omhandlede Periode, og at de fulgtes ad Skridt for Skridt i sin politiske Historie, saa denne kan betragtes og behandles som et sammenhængende Hele. Man kan fremhæve, at de til Island udflyttede Storætter fra først af stod i Opposition til den nye i Norge indførte Tingenes Orden, at de i sin ensomme Uafhængighed kunde uhindret fortsætte en Udvikling, som i Moderlandet selv i større eller mindre Grad blev forstyrret ved de politiske Omvæltninger, — at Aristokratiet ingensteds optraadte saa kompakt som paa Island, og at det her bedre bevarede sin gamle Magtstilling, trods Religionsforandringen, end i Norge, — at Forhold, der ialfald tildels vare ejendommelige for Island, bidrog til at give Kristendom og Kirke her en saa fremtrædende national Karakter og til at hindre, at Presteskabet udsondrede sig som en særskilt Stand med sin særskilte Dannelse og særskilte Interesser, — og paa alt dette maa der ogsaa lægges Vegt, naar det gjelder at forklare, hvorfor Aandslivet hos Nordmændene udfoldede sig med den største Styrke og den største Ejendommelighed paa Island og ikke i selve Moderlandet. Men det Fælles og Forbindende er og bliver dog Hovedsagen; den norske Samfundsforfatning vedblev, trods sin monarkiske Overbygning, at være aristokratisk i sit Væsen, og trods alle Afvigelser i den ydre Stilling, som Aristokratiet paa Island

og Aristokratiet i Norge indtog, viser det sig dog, at de begge nærredes af de samme Livskilder, at de vare Dele af den samme Organisme, idet de staa og falde med hinanden og samtidig gaa sin Undergang imøde, uden noget tilfældigt Sammenstød af ydre Ulykker, ifølge en indre, ubønhørligt fremadskridende Opløsningsproces. Vi maa derfor endog paa Forhaand formode, at de samme aandige Phænomener, der knyttede sig til det islandske Aristokrati, ogsaa havde knyttet sig til det norske, at den samme sterke Fastholden af de gamle Traditioner, den samme Sands for Historie og en højere Aandskultur, den samme Agtelse for Modersmaalet, der paa Island affødte en rig national Literatur, ogsaa har gjort sig gjeldende i Norge, om end i en mindre fremtrædende Grad.

Den eldste Form, hvorigjennem det nationale Aandsliv aabenbarede sig, var Skaldekunsten. Om denne er det nu bekjendt, at den, allerede inden Island blev bebygget, havde antaget den Karakter og de Former, som siden i det væsentlige bleve fastholdte uforandrede. Den var traadt ligefrem i Historiens Tjeneste, og i Sammenhæng dermed synes en mere indviklet og kunstig Versart, — den saakaldte drottkvædne, — at have dannet sig.¹ Der er Grund til at tro, at denne nyere Udvikling af Skaldekunsten, hvorved den gik over til et Slags Historik eller Annalistik, og ifølge hvilken Digterne optraadte i regelmæssig Rækkefølge ved Kongernes eller andre Storhøvdingers Hoffer som deres bestaltede Historiografer, har været ejendommeligt for Norge, og det ligger nær at forklare den af det norske Aristokratis livlige Forbindelser med de keltiske Folk i Vesten, hos hvem jo et saadant regelmæssigt organiseret poetisk Historiografvæsen var en gammel og karakteristisk national Indstiftelse.² De eldste historiske eller halvhistoriske Skalder, hvem der tillægges længere Kvad af genealogisk eller historisk Indhold, forfattede til Ære for eller efter Bestilling af en eller anden Konge eller Høvding, ere samtlige Nordmænd, og der nævnes en hel Række af slige norske Hirdskalder fra *Brage hin Gamle* til *Guthorm Sindre* og *Eyvind Skaldaspillir*. Senere, — efter Slutningen af det 10de og gennem hele det 11te, 12te og 13de Aarhundrede, — var det saagodtsom udelukkende Is-

¹ *Keyser, Litteraturhist., S. 85—89.*

² Se *Walter, Das alte Wales. — O'Curry, Manners and Customs of the ancient Irish. Vol. II.*

lændinger, der overtog Rollen som kongelige Hofpoeter og Historiografer, og af hvem Kunsten blev drevet som et ligefremt Haandverk, for hvilket det lykkedes dem at vinde Kunder ogsaa udenfor Norge, ved de andre nordiske Hoffer. Spørgsmaalet er nu, hvoraft det kom, at en Kunst, der var drevet saavidt og yndet saameget hos Nordmændene i Norge, tilsyneladende blev afbrudt midt i sin bedste Blomstring hos dem, medens den fortsattes hos Islændingerne. Naar man husker, hvor rent mekanisk og uafhængigt af enhver virkelig digterisk Inspiration det hele Skaldevæsen var blevet eller blev netop ved at træde i den officielle Histories Tjeneste, indser man, at Talemaaderne om «den nordiske Folkeaands Flytning til den islagte Ø» eller om forskjellige «Besøgelsestider» af bemeldte Folkeaaand, saa hos den og saa hos den af de skandinaviske Stammer, i denne Sammenhæng blive dobbelt latterlige. Heller ikke kan Forklaringen søges deri, at Kristendommen i Norge viste sig mere intolerant ligeoverfor alt, hvad der smagte af det nationale Hedenskab, eller at den her fik en større Magt til at rydde det ud, end den fik paa Island; for det første merker man nemlig intet til en saadan Intolerants fra kristelig Side, der jo ogsaa efter det norske Omvendelsesverks hele Karakter paa Forhaand maa synes lidet rimelig; for det andet synes Skaldehaandverket allerede at have været saagodtsom monopoliseret hos Islændingerne, endnu inden Religionsforandringen var bleven gennemført. Vi have før omtalt Grundene til, at Skaldskaben blev en paa Island i en saa sær Grad yndet Idræt. Islændingen havde baade den bedste Lejlighed til at lægge sig efter den i et Samfund, hvor saamange Storætter levede sammen, og tillige den sterkeste Opfordring dertil, fordi det for ham som Fremmed gjaldt at have en særlig Anbefaling, naar han søgte at blive optagen i den norske Konges eller andre norske Storhævdingers Hird. Og det er nu let at forstaa, at netop den Omstændighed, at saamange Islændinger valgte denne Næringsvej eller søgte at gjøre sin Lykke ad denne Karriere, maatte virke til, at Kunsten blev mindre ivrigt dyrket i selve Norge, naar man kun stiller sig Norges og Islands nationale Enhed for Øje. Den norske Konge skulde have sine Hirdskalder; dette var en gammel Skik, som ikke engang Olaf Tryggvessøn og Olaf den Hellige, trods deres kristelige Iver og trods den Betænkelighed, som Skaldekunstens hedenske Billeder og Omskrivninger sees at

have indgydt dem,¹ gjorde noget Brud paa; Kunsten skulde være repræsenteret, men enten den var repræsenteret ved en Haalogalænding eller en Thrønder eller en Islænding, det kom ud paa et. De islandske Skalder tilhørte ganske den norske Skole; de brød ikke paa noget Punkt med denne; deres Stil og Maner adskilte sig ikke i nogen Henseende fra de norske Skalders; de udmerkede sig alene ved sin større Virtuositet i den engang for alle fastslaaede Kunst, og det faldt da af sig selv, at Kunsten ogsaa efterhaanden blev monopoliseret hos dem. Der var ingen Kamp, intet Nederlag og ingen Sejrr, ingen Afbrydelse, men kun en ligefrem Fortsættelse, saa at for Samtiden alt maatte synes at gaa i den gamle Gjænge, trods den «Flytning» af det aandige Centrum, som havde fundet Sted. Havde Island ikke været, — havde ikke saamange højbyrdige norske Ætter her fundet et Tilflugtsted, hvor de paa engang bevarede sin Nationalitet og sin politiske Uafhængighed, vilde den historiske Skaldedigtning utvivlsomt have vedblevet at blomstre i Norge; der vilde ogsaa efter Eyvind Skaldaspiller have fremtraadt en Række norskfødte Hofpoeter, hvem den Opgave var tilfalden at holde Bog over Kongernes eller Storbøvdningernes Bedrifter og sikre dem et berømmeligt Eftermæle. Nu blev det Medlemmer af hine udflyttede Ætter, der overtog dette Hverv, og som derigjennem knyttede et af de aandige Baand med det fordums Hjem, der bødede paa den ydre Adskillelse. Men Kunsten ophørte ikke derfor at være national i Norge, hvor den fremdeles vedblev at have sit Publikum, hvor den fremdeles, gennem hele det 11te og 12te Aarhundrede, lejlighedsvis blev drevet af mange,² om end ikke som Levebrød, og hvor der var et Behov for den Slags Frembringelser, som vilde være bleven afhjulpet, om end ikke Islændingerne havde sørget for at afhjælpe det. Der er ingen Rimelighed i at modsætte eller sondre mellem Nordmænd og Islændinger paa dette Felt, hvor deres nationale Fællesskab netop træder frem paa den allerumiskjendeligste Maade. Det er saameget mere urimeligt, som Skaldekunsten paa Island ikke blot i aandig Forstand viser sig at være den ligefremme Fortsættelse af Skalde-

¹ Se *Hallfreds Saga*, Cap. 6 (*Vigfussons & Möbius' Fornsgur*). *Snorre, Hækr., Ol. d. H. S., Cap. 41.*

² Exempler ere Kongerne Harald Haardraade og Magnus Barfod, Kale Kolsøn, (Ragnvald Jarl) o fl.

kunsten i Norge, uden mindste Præg af Ejendommelighed, men endog rent genealogisk eller gennem en fysisk Nedstamning er knyttet til denne. Skaldskaben var, som næsten enhver aandig Idræt eller Ferdighed i hin Tidsalder, et Arvegods i Ætterne. Om mange af de islandske Skalder er det bekjendt, at de tilhørte Ætter, i hvilke Kunsten havde gaaet fra Mand til Mand gennem et langt Tidsrum, og Rækken af poetiske Ahner fører da ofte tilbage til Norge, til en eller anden af de berømte norske Hofskalder fra Tiden før Islands Bebyggelse. *Tind Hallkellsson, Gunnlaug Ormstunge, Gisl Illugessøn* t. Ex. vare alle tre af samme Æt, og denne udledede sin Herkomst fra *Brage hin Gamle* og *Erp Lutande*.¹ Hos *Egil Skallagrims-son*, Islands berømteste Digter i det 10de Aarhundrede, var Begavelsen eller Kunstferdigheden et Arvestykke fra Faderen, som selv var Skald, og hvis Morbroder var *Ølve Hnufa*, Harald Haarfagres bekjendte Hirdskald. Fra Egil stammede igjen flere af Islands i den følgende Tid mest ansete Digtere: *Skule Thorsteinsson, Einar Skulesson, Bjørn Hittelakappe*. Ogsaa i Sturlungernes Familie gjaldt Digterejeren som arvelig, og man ser, at den udledes fra deres Frændskab med de saakaldte Myremænd, Egil Skallagrims-sons Ætlinger.²

Den historiske Skaldekunst eller Draapadigtningen maa altsaa, skjønt den gennem lange Tider hovedsagelig var repræsenteret af Islændinger, alligevel betragtes som en Fællesejendom for hele den norske Folkestamme. Men nu er det umiskjendeligt, at Draapadigtningen har været en af de Hovedrødder, af hvilke Sagaen eller den senere historiske Literatur voxede ud. Vi kunne allerede slutte os hertil af den Omstændighed, at netop de Egne af Island, hvor de fleste Draapaskalder hørte hjemme, og som særligt vare blevne bebyggede af hine «Vestmænd» (d. e. de med Skotland og Irland forbundne norske Høvding- og Vikingætter), hos hvem vi maa antage, at den historiske Skaldekunst fra først af har udviklet sig, ogsaa bleve det rette Hjem for Sagaskrivningen og den historiske Literatur, saaledes fremfor alt Bygderne omkring Brejdefjorden, som man har kaldt det «islandske Attika», og hvorfra Literaturens fleste klassiske Verker: *Islendingabók, Landnámabók, Heimskringla*,

¹ *Landnámab.*, II. 1.

² Se *Gunnlaugs S. Ormst.*, *Islend. Sög.* II. S. 191. Jvfr. *Munch, N. F. H.*, II. S. 228-29.

Eyrbyggja, *Laxdæla* etc. skrive sig.¹ Men særligt kan det for den norske Kongesagas Vedkommende, der jo altid ved sin mere rent historiske Karakter maa erkjendes som den norrøne Literaturs egentlige Tyngdepunkt, i det Enkelte paavises, at den er en Affødning af Draapadigtningen, en umiddelbar Fortsættelse af den historiske Skaldekunst, fra hvilken den ikke kan adskilles. Vi se Fremstillingerne af den eldre norske Kongehistorie søge baade Stof og Støtte i de om Kongerne forfattede Kvæder og ved en methodisk og konsekvent gennemført Benyttelse af denne Kilde hæve sig til en virkelig videnskabelig Karakter; vi høre, at Skald og Sagamand ofte vare forenede i en og samme Person;² vi kunne slutte af de til vor Tid bevarede historiske Lovkvæders Form, hvis dunkle og skruede Ordbram mere antyder end ligefrem fortæller de besungne Bedrifter, at deres Foredrag stadig have været ledsagede af kortere eller længere Fortællinger i ubunden Stil, der kunde tjene til at udfylde og forklare dem, og at de tilsidst ere blevene bevarede i Erindringen mindre for deres egen Skyld, end fordi de dannede den faste Kjerne, hvorom en Række slige prosaiske Fortællinger havde dannet sig; vi se endelig, at den samme Sands for et berømmeligt Eftermæle, den samme Omhu for at sikre Bevarelsen af de historiske Minder, der havde fundet et Udtryk i Draapadigtningen ved det norske Hof, og som var bleven næret og vedligeholdt af denne, ogsaa blev medvirkende til at fremkalde en prosaisk historisk Literatur. Kong Sverre lod, som før nævnt, skrive om sine Forgjængere, Harald Gilles Sønner; han sørgede for, at hans egen Biographi blev ført i Pennen, og disse ifølge en norsk Konges Initiativ tilblevne Verker høre til de allereldste og, hvad Sverres Saga angaar, tillige til de bedste inden den hele Sagaliteratur og have vistnok tjent som Forbilleder eller Mønstre for senere Frembringelser af en lignende Art. Det viser sig saaledes, at Sagaskrivningen, ligesom Draapadigtningen, er knyttet til det norske Hof og det norske Publikum, og det ikke blot ved et udvortes Baand, — at den har havt sine

¹ Se *Guðbr. Vigfússons Fort. til Eyrbyggja-S.*, S. XI og LII—LIII. — Samme i *Safn. t. S. Isl.*, I. 340.

² Man huske Olaf den Helliges Ord til sine Skalder før Slaget ved Stiklestad: „Skulut þér hér vera ok sjá þau tíðendi er hér gerast; er yðr þá eigi segjandi saga til, því at þér skulut frá segja ok yrkja um sidan“. *Snorre, Hækr.*, S. 475.

Rødder og nærende Kilder, ikke blot i Livet paa Island, men ogsaa i Livet i Norge.

En eldre historisk-kritisk Skole (*P. E. Müller, Keyser* o. fl.) fremhævede paa en overdreven og ensidig Maade den historiske Sagaliteraturs traditionelle Karakter. Man gjorde gjeldende, at de fleste af disse Sagaer ere komne til os uden Forfatternavn, at de ligne hinanden som den ene Draabe Vand den anden, at deres Tone og Fremstilling i Regelen har en fuldkommen objektiv Karakter, en naiv Umiddelbarhed, uden Spor af Reflexioner, hvori en bestemt Forfatterpersonlighed kommer tilsynne, og man sluttede heraf, at de skulde have dannet sig i Folkemunde, — som det gjængse Udtryk lyder —, at de skulde være tilblevne samtidigt eller nogenlunde samtidigt med de skildrede Begivenheder og have gaaet i en saagodtsom uforandret Skikkelse fra Generation til Generation, indtil de omsider førtes i Pennen, saa at der kun skulde tillægges den enkelte Forfatter eller Nedskriver Fortjenesten af at have gjen-givet med Troskab, hvad han modtog, hvad der allerede forud var ferdigdannet i den mundtlige Tradition.¹ Paa denne Maade kunde endog saadanne Arbejder, til hvilke bestemte islandske Forfatternavne ere knyttede, komme til at gjelde som halvvejs norsk Arbejde eller mere end det, fordi deres Stof tilhørte Norges Historie.

Den nyere Tids Kritik har efterhaanden brudt med denne Opfatning og godtgjort dens Uholdbarhed i mange enkelte Tilfælde. Særligt for de norske Kongesagaers Vedkommende er det bleven paapeget, hvorledes de enkelte Forfatters Ejendommelighed har gjort sig gjeldende i den ofte meget afvigende Smag og Kritik, hvormed de samme Stoffer ere blevne behandlede paa de forskjellige Steder, — hvorledes Fremstilling og Anordning lidt efter lidt have hævet sig til Fuldkommenhed fra svage og famlende Begyndelser, — hvorledes de løse Sagnstumper efterhaanden ere blevne grupperede efter en mere rimelig, omhyggeligere gjenneemtænkt Kronologi, — hvorledes den enkelte Sagaforfatter stundom, i Lighed med en moderne historisk Forfatter, har samlet sit Stof fra mange forskjellige Kanter og undergivet det en rensende og omdannende Behandling, udskudt hvad han fandt mindre troverdigt, eller hvad der ikke passede ind i den af ham udtænkte Sammenhæng, og tillempet efter

¹ Se især *Keyser, Litteraturh., S. 399 ff. Munch, Antiquités Russes, I. S. 235—40.*

denne, hvad han optog, — hvorledes han har indhentet Oplysninger paa selve Skuepladsen for de af ham skildrede Begivenheder og benyttet, ved Siden af de mundtlige Overleveringer, der kunde staa til hans Raadighed, ogsaa skriftlige Kilder, hist og her paa en meget fri Maade og under Anvendelsen af en dristig Konjekturalkritik, for at opnaa en større Rimelighed, bedre Sammenhæng eller en mere slaaende æsthetisk eller dramatisk Virkning.¹ Man har paavist, at naar *P. E. Müller* og de, der hyldede hans Lære, mente, at de fleste historiske Sæger, baade de om Island og de om Norge og de øvrige nordiske Lande, skulde være blevne nedskrevne i det seneste i Løbet af det 12te Aarhundrede, og at altsaa den norrøne Historieskrivnings rette Blomstringstid skulde falde forud for Snorre, da have de til Støtte for denne Anskuelse kun havt et eneste Sted i Kilderne at paaberaabe sig, — et Sted, der er bleven forvansket, og som, rigtigt læst og fortolket, giver en ganske anden Mening.² Man har udhævet det som en utvivlsom Kjendtgjerning, at *Are Frode* var den første, der skrev i norrønt Maal over historiske Gjenstande, og at endnu ved Midten af det 12te Aarhundrede Literaturen paa Island indskrænkede sig til hans Skrifter, foruden enkelte Optegnelser af Love og Genealogier og nogle, vistnok mest fra Latinen oversatte Stykker af kirkeligt-theologisk Indhold,³ — at Ares Forfatterskab ikke blot i Tidsordenen indtager den første Plads, men at det viser sig at have været grundlæggende for Literaturen i flere af dens Hovedretninger, at det danner Udgangspunktet for en Række Arbejder fra den følgende Tid baade over den norske Kongehistorie og over Islands geistlige og verdslige Historie, og at de fleste og bedste af disse Arbejder, hvilke man tidligere troede at kunne sætte op til det 12te Aarhundrede, i Virkeligheden tilhøre det 13de, tildels endog den sidste Halvdel af det 13de Aarhundrede. Idet man saaledes godtgjorde, at Literaturen er yngre, end man engang var tilbøjelig til at forestille sig, idet man paaviste en gradvis Fremadskriden inden den historiske Forfatterskole i Hensyn paa Kritik og stilistisk Kunst, idet man ud-

¹ *Munch, Fort. til Snorres Olafes S. h. helga, Christiania 1853, N. F. H., III. B. Maurer, Ueber die Ausdrücke etc. Storm, Snorres Historieskr. Hildebrand, Indledn. til Overs. af Snorre.*

² *G. Vigfusson i Ann. f. Nord. Oldk. 1861, S. 236—37.*

³ *Se Maurer, Ueber die Ausdrücke etc., S. 7 og 54.*

hævede Betydningen af de islandske Skolers og de enkelte navngivne islandske Lærdes Fortjenester, fremfor alt af en Are Frodes og en Snorre Sturlassøns epokegjørende Virksomhed, indtog man et Standpunkt, fra hvilket Literaturens Karakter af en specielt islandsk maatte træde sterkere frem. Og i hvad der er bleven anført eller fremdraget til Støtte for dette Standpunkt er der meget, som ikke vil kunne bestrides, men maa gjælde som sikre Erhvervelser for Videnskaben. Den eldre Skoles Opfatning, der tildeler den mundtlige Tradition en saa alt overvejende Rolle ikke blot i Hensyn paa de historiske Sagaers Indhold, men ogsaa i Hensyn paa deres Form, har vistnok til dels været bygget paa en faktisk urigtig Forestilling om de bedste af disse Sagaers Nedskrivningstid. Denne Skoles Repræsentanter have vistnok gjort Snorre Uret og paa en utilbørlig Maade ignoreret Betydningen af Ares Forfatterskab. Men det forekommer os paa den anden Side, at man i en nyere Tid, ved at fremhæve Kjendsgjæringer, der tidligere bleve oversete, er paa Vej til at gaa over i en modsat Ensidedighed og stundom ikke synes at se Skogen for bare Træer.

Are Frode begynder Literaturen i en udvortes Forstand; han staar «an der Spitze der gesammten isländischen National-literatur»,¹ og hvor uenig man end fremdeles er om, hvilke og hvormange skriftlige Arbejder han har forfattet, om han har skrevet særskilte Verker over den norske Kongehistorie og over de islandske Landnaamsmænd og deres Ætter, eller om hans «konungæfi» og «ættartal» alene have været Bestanddele af den eldre vidtløftigere *Islendingabók*, hvilken han siden forandrede og forkortede (saa den fra en «*liber islandicus*» blev en «*libellus islandicus*»),² — saameget staar fast, at han har havt Fortjenester baade af den norske Kongehistorie og af den islandske Landnaamssaga, — at hans Slægtregistre ere den oprindelige Grundvold, hvorpaa *Landnámabók* har været bygget, at *Kristni-saga* og de nærmest følgende Biskopssagaer have været knyttede til hans korte Optegnelser vedkommende Kristendomens Indførelse paa Island og de første islandske Biskopper, og at hans kronologiske System er bleven benyttet i de fleste senere Bearbejdelser af den norske Kongehistorie. Men det gaar alligevel ikke an at lade den hele store Literaturstrøm, der vælter

¹ *Mauvø, Ueber die Ausdrücke etc., S. G.*

² Dette er *Gudbr. Vigfussons* og *Mauvø's* Mening.

saa bredt frem efter Slutningen af det 12te Aarhundrede, tage sit Udspring fra Ares (og Sæmunds) kronologiske Notitser og Slægtregistre eller *Thorodd Runemesters* grammatiske Afhandlinger. Hvad Are har skrevet over den eldre norske Kongehistorie, er vistnok ikke længere til; vi kunne imidlertid af Maaden, hvorpaa det omtales i de senere Behandlinger af Emnet¹, og af de ejendommelige Træk, hvorved hans til vor Tid levnedes Forfatterskab paa en saa gjennemgaaende Maade er karakteriseret, — den rent videnskabelige Aandsretning, den strenge Samvittighedsfuldhed, — med nogenlunde Sikkerhed slutte, at han i sine tabte Arbejder, — hvad enten vi ville tænke paa den udførligere Redaktion af hans *Islendingabók* eller tillige paa en særskilt Bearbejdelse af hans «konungaæfi», — har fulgt ganske den samme Fremgangsmaade som i den bevarede Redaktion af *Islendingebogen*, — at han hovedsagelig har opholdt sig ved kronologiske Spørsmaal og overalt citeret sine Hjemmelsmænd, hvilket igjen forbyder os at tillægge ham Forfatterskabet af en sammenhængende norsk Kongehistorie, som skulde have dannet Grundstokken for de senere Bearbejdelser af dette Emne, og hvoraf de mange Overensstemmelser mellem disse i Hensyn paa Ordning og Ordslag skulde være at forklare.² Kun for-

¹ Naar hans Autoritet paaberaabes, er det vedkommende Kronologien.

² Hvilket *A. Gjessing, Undersøgelser over den norske Kongesagas Fremvæxt, I. s. 1—6.* mener. — Til Støtte for den Antagelse, at Are har udvidet og bearbejdet som særskilt Verk de i den oprindelige Redaktion af hans *Islendingabók* indeholdte Notitser vedkommende Norges Kongehistorie, i Lighed med hvad han gjorde med det Parti af samme, der omhandlede Islands Historie, anføres her, at *Gunnlaug Munk og Heimskringla (Ungers Udg., s. 450)* paaberaaber sig Ares „Bøger“ som Kilder for Norges Historie, medens dog den bevarede Redaktion af *Islendingabók* ikke kan indeholde noget mere vedkommende denne, end hvad der fandtes i den tabte. Men paa et saadant enkelt Udtryk kan der neppe lægges nogen Vægt. Derimod maatte det vel kaldes besynderligt, at et saadant Verk af Are, om det havde existeret, skulde være sporløst forsvundet, eller at der ingen bestemt Efterretning skulde have været bevaret derom, naar man erindrer, hvilken overordentlig Anseelse Are nød som den, der havde begyndt Literaturen, og hvis lærde Granskning over Kronologien, — netop det svage Punkt i de mundtlig overleverede historiske Efterretninger, — havde været alle følgende Sagaforfattere til saamegen Nytte. — Det ovenfor citerede Sted af *Heimskringla*, hvor Ares „Bøger“ paaberaabes, lyder saaledes: „þessa grein konungdóms hans ritaði fyrst Ari prestr þorgilsson . . . er bæði var sannsögull, minnigr ok svá gammall maðr, at hann mundi þá menn ok hafði sögur af haft, er þeir váru svá gamlir, att fyrir aldrs sakir máttu muna þessi tíðendi, svá sem hann hefir sjálfr sagt i sínum bókum, ok nefnda þá

saavidt altsaa kunne de historiske Sagaer, specielt de norske Kongesagaer (fra Harald Haarfagre til Olaf den Hellige), siges at være knyttede til Are, som de have støttet sig til det af ham istandbragte kronologiske System; i Hensyn paa Stil og Stof forøvrigt pege de hen til et ganske andet Ophav. Ares *Islendingabók* lader os neppe nok ane eller skimte, hvad der i den følgende Tid træder saa bredt og sterkt frem i Literaturen; hans Arbejder (tilligemed Sæmunds, der synes at have havt en beslægtet Karakter) staa paa en Maade for sig selv, og det er kun for enkelte mere underordnede Grene af Literaturen, at de synes at have dannet Udgangspunkt og Grundlag i disse Ords fulde Bemærkelse, saaledes for den Samling af genealogiske Arbejder, der foreligger i de forskjellige Recensioner af *Landnámabók*. Om dem gjelder det vistnok med fuld Sandhed, at de have sin Oprindelse fra Ares Arbejder, forsaavidt som de ere opstaaede ved ligefrem Fortsættelse og Udvidelse af disse; derimod ikke om den norske Kongesaga, som kun for en enkelt Dels og for enkelte Spørsmåls Vedkommende har bygget paa ham, endnu mindre naturligvis om de islandske Familiesagaer, som vel hist og her laane et og andet kronologisk eller genealogisk Datum fra ham, men hvis hele Karakter, hvis romanagtige Udmaling af Personer og Scener intet har tilfælles med hans rent videnskabelige Granskning.

Det maa dernæst erindres, at, naar man har paavist en Udvikling inden den skrevne Sagaliteratur fra uordentlig om hinanden kastede, slet fortalte Sagnstubber (som hos *Odd Munk* eller i *Olaf den Helliges legendariske Saga*) eller magre *Kroniknotitser* (som hos *Thjodrek* eller i *Aagrip* og *Hist. Norveg.*), fra Latin og Legendestil til den kritisk ordnede og sigtede, i en original og kraftfuld Stil udførte Behandling af Stoffet, som hos *Snorre*: da er det dog egentlig kun om den eldste Del af den norske Kongesaga, — om begge Olafernes Historie og hvad der i Tiden gaar forud for dem —, at dette gjelder. Her maatte, ifølge den store Tidsafstand, det traditionelle Stof være magert

menn til, er hann hafði fræði af numit.“ Her er det bestemt antydet, at Are ogsaa i hvad han skrev over Norges Historie fulgte den samme Fremgangsmaade, som vi se, han har fulgt i sin *Islendingabók*, og heraf følger igjen, at hans „konungaæfi“, endog om vi tænke os den udvidet og bearbejdet som særskilt Skrift, alligevel maa have bevaret sin Form af en Samling af (mest) genealogiske og kronologiske Notitser, der ikke havde nogen Lighed med de senere Sagaer.

eller hullet, og det gjaldt da, for at tilvejebringe et nogenlunde fyldigt og tillige troverdigt historisk Billede, at supplere det ved Kombinationer og Benyttelse af Skaldekvadene, hvorved igjen en mere eller mindre forstandig eller bevidst Kritik kunde lægges for Dagen; her var fremdeles Hovedpersonernes religiøskirkelige Karakter en saa fremtrædende, at Legendestilen og det rent geistlige Synspunkt for Behandlingen af deres Livshistorie maatte ligge nær og gjøre sig gjeldende, inden endnu en mere verdslig-historisk Opfatning og national Fremstillingsmaade kunde blive gennemført. Det er ogsaa i denne Del af den norske Kongehistorie, og i den alene, at Selvtændigheden af Snorres Forfatterskab træder frem paa en umiskjendelig Maade. Og det er da atter ikke saameget i Hensyn paa Sprog og Stil, som i Hensyn paa kritisk Skarpblik og Kombinationsevne, i Maaden, hvorpaa det historiske Stof er tilvejebragt, ordnet og sigtet, at denne Selvtændighed aabenbarer sig. *Snorre* har i en langt videre Udstrækning end sine Forgjængere og paa en langt mere kyndig, ved visse kritiske Principer udmerket Maade¹ benyttet Skaldekvadene til at verificere sin Fortælling, til at udfylde og sammenkjæde de ofte enkeltvis staaende eller kun løst forbundne Sagn og Sagngrupper eller endog til deraf at danne en sammenhængende Beretning om længere Perioder, om hvilke der i den mundtlige Tradition forøvrigt kun var bevaret et enkelt Navn, et enkelt løsrevet Træk (saaledes navnlig *Ynglinga-Saga*, der jo af alle ansees som det Parti af hans Verk, hvor hans Forfatterskab har den selvstændigste Karakter, men som ogsaa, trods al anvendt Kunst, er faldet noget magert ud); han har fremdeles, støttende sig til *Are Frode*, paa mange Punkter tilvejebragt en ordentligere Kronologi end den, der fandtes hos hans Forgjængere; han har hist og her tilføjet nyt

¹ I *Aagrip*, *Odd Munks Olaf Tryggvessens Saga*, *Olaf den Helliges legendariske Saga* sees de citerede Skaldevers oftere at være mistydede og urigtigt oversatte. Se t. Ex. *Munch's* Udg. af *Aagrip* i *Samll. t. d. Norske Folks Spr. og Hist.*, II. S. 274—75. *Munch's* Udg. af *Odd Munk*, Cap. 58, jvfr. *Bemærkn. S. 103—4*. — *Snorre*, den grundige Kjender af Skaldepoesien, forstaaer ganske anderledes at finde Rede i de flokede Skaldeudtryk. Han opstiller desuden som Regel, at Kvadene kun, forsaavidt som de ere samtidige med de skil-drede Begivenheder, kunne gjelde som fuldt paalittige Kilder. „Tókum vér þar mest dæmi af því, er sagt er i þeim kvæðum, er kveðin váru fyrir sjálfum höfðingjunum eða sonum þeirra, tókum vér þat allt fyrir satt, er í þeim kvæðum finnst um ferðir þeira eða orrostur“ (*Hskr., Prol., S. 2*). — Jvfr. *Storm, Snorres Historieskr., S. 91*.

Stof, enten Sagn øste af den mundtlige Tradition eller Notitser om merkelige historiske Steder, som han havde indsamlet paa sine Rejser; han har, idet han benyttede eldre skriftlige Kilder, overalt udvisket det legendemæssige Præg, bortskaaet de opbyggelige Betragtninger og Talemaader, gjengivet Sagnet dets oprindelige objektive Karakter og gennemført ogsaa for disse Partier af Norges Historie den egte Sagastil. Men denne selv er ikke skabt af ham, ja, han kan ikke engang siges at have paatrykt den et ejendommeligt Præg;¹ den fremtræder allerede forud for Snorres Tid fuldt udviklet, virtuosmæssig sikker i *Sverres Saga*, og ligeledes, før ham eller samtidigt med ham, i en Række af de islandske Ættesagaer. Man har vistnok, som før omtalt, ogsaa for disse sidstes Vedkommende, troet at kunne paavise en fremadskridende Udvikling inden den skrevne Litteratur, en gradvis Stigen af Sagafortællingens Kunst; og derpaa, efterat denne har naaet sit Højdepunkt, en gradvis Dalen. Imidlertid er det dog vistnok ulige lettere at godtgjøre, at Sagastilen har tabt sig efter Midten af det 13de Aarhundrede, eftersom man fjernede sig fra den mundtlige Traditions levende Kilder og Smagen blev «litterær», — paavirket af Læsning fremfor af den mundtlige Fortællekunst, — end at levere noget Bevis for, at en fremadskridende Udvikling har fundet Sted inden den skrevne Litteratur. De Sagaer, som man har Grund til at hense blandt de eldste (som *Heidarviga-S.*, *Vigastyr-S.*, *Hallfreds-S.* o. fl.), kunne vistnok i Hensyn paa Anordning og stilistisk Mesterskab ikke maale sig med en enkelt blandt dem, der først ere tilblevne omkring Midten af det 13de Aarhundrede (navnlig *Njaals Saga*); men i det Hele udvise de dog Sagastilens ejendommelige Fortrin fuldt udviklede, og, om end ikke alle disse Sagaer ere lige gode, om det end kan paavises, at den ene Sagaforfatter har laant af den anden eller i Behandlingen af sit Stof taget Hensyn til, hvad der var skrevet af andre,² saa heller ikke her Theorien om den i den mundtlige Tradition ferdigdannede Saga viser sig at holde Stik: er det dog umiskjendeligt, at de alle ere støbte i den samme Form, og at det individuelle Forfatterskab kun har havt et snævert Raaderum. Vi nødes, med andre Ord, til at antage en «Litteratur før Litteraturen», om end ikke paa den Maade eller i den Udstrækning,

¹ Jvfr. Gjessing, *Kongesagaens Fremvæxt*, I. S. 112—113.

² Se G. Vigfussons *Fort. til Eyrbyggja-S.*, XII—XIII.

som man engang forestillede sig. Vi maa erkjende, at den Udvikling, af hvilken den norrøne Saga fremgik, i Hovedsagen var afsluttet, førend man endnu havde begyndt at føre den Slags Frembringelser i Pennen. Vi maa fastholde, at ikke blot Sagalitteraturens Stof, men ogsaa dens Stil i sine Hovedtræk er bleven dannet i den mundtlige Tradition, hvilket er noget helt andet end at paastaa, at hele lange Sagaer skulde have gaaet omtrent uforandrede fra Mund til Mund og skulde være blevene overførte i den skriftlige Form paa en rent mekanisk Maade og uden at derved nogen Art af Forfatterskab har gjort sig gjeldende. Men jo længer Tyngdepunktet af Sagalitteraturens Udvikling føres tilbage i Tiden, — jo mere det viser sig at gjelde ogsaa om den Del af samme, der omfatter den norske Kongehistorie, at de enkelte, navngivne eller unavngivne, Forfatters Virksomhed kun i en enkelt Retning har været selvstændig, medens Stil og Stof og Opfatning i det væsentlige forud var givet, — jo mindre rimeligt maa det synes at betragte den som et specielt islandsk Phænomen.

Af hvad der i det Foregaaende er udviklet om Sammenhængen mellem Skaldskaben og den prosaiske historiske Tradition følger det, at denne ogsaa for Norges Vedkommende hovedsagelig blev baaren eller udviklet af Islændinger. Draaparnes Indhold var, som bekjendt, regelmæssigt en Opregning af den lovsungne Høvdinges Bedrifter, særligt da de Kampe eller Krigstog, hvori han havde deltaget, og om det nu end stod Skalden frit for eller endog var hans Skyldighed at stadse paa disse Bedrifter ved pompeuse Omskrivninger, saa maatte han dog ikke anbringe noget faktisk urigtigt; thi det vilde, som *Snorre* udtrykker sig, have været Spot og ikke Lov. For de mange Islændinger, der søgte at bryde sig en Vej i Verden ved at forfatte Hædersdigte over norske Konger eller ved at optages blandt disses Hirdskalde, maatte det altsaa blive dobbelt magtpaaliggende at følge godt med Begivenhederne i Moderlandet; det maatte blive et formeligt Studium for dem at indsamle Efterretninger om disse, forbinde dem og sætte dem i Stil, saa de lettere kunde huskes; dette Studium og dets Frugter gik i Arv i Ætterne, og naar den islandske Høvding sendte sin Søn ud i Verden, kunde han ikke give ham nogen bedre Udrustning med paa Vejen end en slig historisk Kundskab og Ferdighed i at anvende den i bunden eller ubunden Stil.¹ Hvor megen

¹ Se Prologen til den *større Olaf den Helliges Saga*, Chra. 1853.

Vegt vi end ville lægge paa den traditionelle, før-literære Udvikling af den eldre norske Kongesaga, maa vi altsaa alligevel opfatte denne som væsentlig tilbleven ved Islændingernes Aandsvirksomhed. Men naar Enkelte have fremsat den Mening, at den historiske Tradition i Norge selv blev helt afbrudt, saa at Nordmændene i det 12te og 13de Aarhundrede maatte ty til de islandske Skalder og Sagaforfattere for at faa Kundskab om sit eget Lands eldre Historie: da maa dog dette allerede paa Forhaand synes alt andet end rimeligt. Man har ansørt som Grund til denne formentlige Afbrydelse af Traditionen i Norge de vilde Partifejder, der efter Sigurd Jorsalfarers Død søndersled Landet, og hvorved Folket blev neddraget i Raahed og dets Kraft fortæredes. Men hvorfor skulle vi tro, at Borgerkrigene og «det bevægede politiske Liv» i Norge have haft en saadan Virkning, naar de endnu værre og vildere Partifejder paa Island i Sturlungetiden bevislig ikke have haft den? Man har henvist til *Thjodrek Munk*, der i Prologen nævner Islændingerne som sine fornemste Hjemmelmænd, fordi det var dem, «penes quos horum memoria præcipue vigere creditur»,¹ og paa et andet Sted (Cap. 1) henholder sig til deres Autoritet i et kronologisk Spørsmaal (vedkommende Harald Haarfagres Levealder); men det ligger ikke i hans Ord, saalidt som det i sig selv er sandsynligt, at han skulde have øst alt sit Stof af denne Kilde. Man har søgt at paavise hos Thjodrek Brugen af en Række islandske skriftlige Kilder; saaledes ere de tildels ordrette Overensstemmelser mellem ham og *Odd Munks Biographi af Olaf Tryggvesson* samt *Olaf den Helliges legendariske Saga* blevne forklarede deraf, at han skulde have benyttet disse Verker; man har fremdeles af lignende Overensstemmelser mellem ham og *Aagrip*, i hvad begge fortælle om Kongerne Magnus den Gode, Harald Haardraade og Magnus Barfod, villet slutte, at han og Forfatteren af *Agrip* have gjort fælles Brug, dels (for Magnus den Godes og Harald Haardraades Vedkommende) af «kortere Krøniker af samme Art som Ares og Sæmunds», dels (for Magnus Barfods Vedkommende) af en eldre vidtløftigere Specialhistorie af denne Konge.² Men disse Slutninger ere ubevislige og have tildels afgjørende Grunde mod sig. Tjodrek kan ikke

¹ „Det er hos dem, at Erindringen om disse Begivenheder fornemmelig troes at leve“.

² *Maurer, Ueber die Ausdrücke etc.*, S. 160—65, 216—18.

have benyttet Odd, der skrev efter 1180, medens hans eget Verk maa være forfattet i Aarene 1177—79;¹ heller ikke nogen af de nu helt eller i Brudstykker bevarede Recensioner af Olaf den Helliges legendariske Saga ere saa gamle som Thjodreks Krønike, og det lader sig ikke godtgjøre, at der har været til nogen endnu eldre skriftlig Behandling af Emnet, der kunde have tjent ham som Kilde. Antagelsen af en Række eldre skriftlige Fremstillinger af Magnus den Godes, Harald Haardraades, Magnus Barfods Historie, der skulde forklare Overensstemmelserne mellem hvad Thjodrek og Forfatteren af Ágrip beretter om disse Konger, har intet bestemt Datum at støtte sig til og maa paa Forhaand synes lidet rimelig, naar man betænker, at Thjodrek skrev saa kort Tid efter, at en Literatur var bleven grundlagt paa Island, og at han skrev forud for Odd, der ikke kan have havt nogen eldre skreven Fremstilling af Olaf Tryggvessøns Liv for sig, siden han foruden Are Frodes og Sæmund Frodes Skrifter kun nævner mundtlige Hjemmelmænd ganske som Are selv, medens det dog er aabenbart, at hvad der først og fremst maatte tildrage sig Opmerksomheden og først og fremst tilbyde sig til Behandling og skriftlig Fremstilling inden den norske Kongehistorie, var de to Apostelkongers, Olaf Tryggvessøns og Olaf den Helliges, Liv og Levnet. Blandt de ordrette Overensstemmelser mellem Thjodrek og Agrip er der flere netop i Olaf Tryggvessøns Historie,² og disse Steder gjenfindes ligeledes omtrent ordlydende hos Odd.³ Man har ment, at Odds Verk her er den fælles Kilde, hvoraf de to andre have øst. Men efter Tidsfølgen mellem disse Verker er et saadant Forhold umuligt; baade Ágrip og Odd ere afgjort yngre end Thjodrek; denne maa altsaa være den fælles Kilde, og Spørsmålet er kun, om Forfatteren af Ágrip har laant de nævnte Steder umiddelbart fra Thjodrek, eller om Odd har været Mellemedet. Overvejer man nu, at Ágrips Fremstilling af Olaf Tryggvessøns Liv er saa kortfattet og saa helt afvigende fra Odds, maa man erkjende, at den første Antagelse

¹ *Munch, N. F. H., III. S. 1038—39. Storm, Aarb. f. N. Oldk. 1871, S. 424—25.*

² *Thjódr., Cap. 11: sumpait secum viros etc. Aagr., Cap. 16: oc hafpi með ser etc. Th., Cap. 14: lbi tunc quidam dicunt etc. Aagr., Cap. 17: Sumer menn geta etc.*

³ *Munch's Udg., Capp. 16 og 60. Udg. i Fornm. Sög. X. B. Capp. 23 og 69.*

har størst Rimelighed for sig.¹ Men har Forfatteren af Ágrip udkrevet Thjodrek i Olaf Tryggvessøns Historie (og her gaar det ikke an at forudsætte Tilværelsen af en ældre fælles Kilde, saasom Odd, der utvivlsomt har skrevet senere end Thjodrek, ikke henviser til eller omtaler en saadan), ligger det nær at forklare de øvrige Overensstemmelser mellem begge Forfattere paa samme Maade, hvorved Hypoteserne om fælles skriftlige Kilder bortfalde. Vi antage altsaa, at Thjodreks egne Ord bør staa til Troende, naar han gjentagne Gange forsikrer, at han ikke har havt skriftlige Kilder til sin Raadighed, og vi kunne ikke finde nogen Rimelighed i, at hans Paastand om at være den første, der havde forsøgt at skrive Norges Historie, skulde være saa at forstaa, at han var den første i *Norge*, medens *Island* ikke skulde være indbegrebet. Thi vistnok er det faktisk, at der, dengang Thjodrek sammenskrev sin norske Krønike, existerede islandske Skrifter over det samme Emne; men dermed er det ikke sagt, at han skulde have kjendt disse eller havt Lejlighed til at benytte dem, og dertil kommer, at hans Benægtelse af at have havt skriftlige Kilder paa et Sted² umiddelbart knytter sig til en Fremhævelse af Islændingernes historisk-kronologiske Viden. Men har Thjodrek *øst*, hvad han fortæller, af den mundtlige Tradition, kan vel hans Verk gjælde som Vidnesbyrd om, at Traditionen, saalangt fra at være afbrudt, endog havde holdt sig meget godt i Norge; det er dog nemlig en lidet rimelig Forestilling, at han skulde have hentet al sin Visdom fra rejsende Islændinger, med hvem han tilfældigvis kunde komme i Berørelse; han vilde i saa Fald neppe havde faldet paa at nævne disse særskilt ved Afgjørelsen af et enkelt historisk Spørsmaal, ligesom jo ogsaa hans Fremstilling, om den end i det meste stemmer overens med Fremstillingen i de utvivlsomt islandske Verker, alligevel ved Siden heraf har sine Særegenheder, der pege hen til en anden Kilde. Man tør maaske ogsaa nævne *Aagrip* i denne Sammenhæng; vel er det fremdeles et Stridsspørsmaal, om dette Verk er af norsk eller islandsk Oprindelse; men det forekommer os, at de mange afvigende Beretninger, hvorved det saa skarpt udsondrer sig fra de islandske Bearbejdelser af det samme Emne (medens

¹ Jvfr. G. Storm, *De eldste Forbindelser mellem den norske og den islandske historiske Literatur, Chra. Vid.-Selsk. Forh. 1875, S. 210 ff.*

² Cap. 1.

det stemmer overens med *Thjodrek* og især med den skotske *Hist. Norveg.*), finde den naturligeste og simpleste Forklaring, — og det uden Hensyn til hvorledes hint Stridsspørsaal afgjøres, — naar vi tænke os, at vi her have for os en, — direkte eller indirekte, — Gjengivelse af den særskilt norske Tradition, som i Hensyn paa Enkeltheder kunde afvige fra den særskilt islandske, om den end i det Store og Hele faldt sammen med denne. Et sikrere Bevis for Traditionens Styrke i Norge frembyde de Slægttavler, der, efter hvad der nylig er bleven paa- vist,¹ have været indskudte i et norsk Haandskrift af den under Navnet «*Fagrskinna*» sedvanlig kjendte Sagasamling; en Række søndmørske Ætter ere her førte fra det 13de Aarhundrede lige op til den hedenske Tid, og om de enkelte Personer er der stundom meddelt Notitser, som vise, at det var mere end de blotte Navne, som havde holdt sig i Erindringen; det er, for et enkelt norsk Landskabs Vedkommende, næsten et Sidestykke til, hvad Landnámabók er for Island. — Vi se videre, at *Kong Sverre* gjaldt for at være saa vel bevandret i den eldre norske Kongehistorie, at han af en islandsk Sagaforfatter kunde citeres som en Autoritet i Hensyn paa denne;² vi se, hvor stor Vægt baade han og saagodtsom alle hans Forgjængere i Kongedømmet lagde paa at sikre sig gennem Digtning eller Historie et berømmeligt Eftermæle og give Traditionen et fast Grundlag, hvortil den kunde støtte sig; vi vide, at det norske Aristokrati i det 13de og 14de Aarhundrede viste megen Interesse for sit Lands Historie, og at de islandske Verker over dette Emne blev en yndet Læsning hos de norske Stormænd, for hvem jo disse Verker kunde siges at være et Slags Adelsdiplomer. Det stemmer da kun maadeligt med disse Kjendsgjæringer at antage, at den historiske Sands skulde have været saa sløv i det forudgaaende Tidsrum, da Aristokratiet var langt talrigere og sterkere, eller at forklare den Omstændighed, at Opgaven at skrive Norges Historie næsten helt og holdent tilfaldt Islændingerne, deraf, at man i Norge havde vanskjøttet Traditionen i den Grad, at ethvert Minde om Fortidens Tildragelser var undsløttet.

¹ G. Storm, *Om Indskuddene i „Fagrskinna“*, *Chra. Vid.-Selsk. Forh.* 1875.

² Odd Munk, *Munchs Udq.*, Cap. 60. Hermed overensst. Cod. Arnam. Cap. 69. *Fm. Sög.*, X. S. 361. Brudstykket af den 3die Recension har istedetfor „Sverrir“ — „snotrir menn“. At „Sverrir“ her er den rette Læsemaade, viser Maurer, *Ueber die Ausdrücke etc.*, S. 66—67.

Vi mene derimod, at det er gaaet med den historiske Saga, som det gik med Draapadigtningen. Hvad der var begyndt i Norge, blev fortsat paa Island, i den samme Aand og (tildels ialfald) i de samme Former. Den aristokratiske Samfundsforfatning har i Norge som paa Island affødt en mere end sedvanlig levende historisk Sands. Draapadigtningen har hist som her været forbunden med Fortællinger i prosaisk Form, der kunde blive Grundlag for en senere Tids nationale Historieskrivning. Der er i Norge som paa Island jævnsides med den historiske Skaldedigtning gaaet en Udvikling af den fortællende Kunst; Skalden paa Island var Sagamand; han maa ogsaa have været det i Norge; der maa ogsaa her have været en Saga og en Sagastil, om end selvfølgelig ikke i den fuldt udviklede, faste Form, hvori vi møde den paa Island. Men, idet Islændingerne monopoliserede hos sig Bedriften som Hirdskalder ved de norske Kongers Hof, maatte deres Konkurrence ogsaa i den historiske Fortællekunst blive en saa overvældende, at hvad der var begyndt i Norge ikke blev fortsat her med den Iver, som ellers vilde være bleven vist. Man glemte ikke sin Historie; man vedblev at interessere sig for de gamle Traditioner; men islandske Skalder vare de officielle Historiografer ved Kongehirten, Landets aandige Centrum; de fik et Ry som de bedste og paalitligste Fortællere, og jo ivrigere Islændingerne syslede med at indsamle og sætte i Stil Efterretninger om de norske Konger, jo mindre Opfordring var der for andre til at give sig særligt af med en sliq Syssel. Saaledes blev ogsaa her den Omstændighed, at saamange gode norske Ætter havde flyttet ud til Island og skabt sig en selvstændig politisk Tilværelse, et Tab for Norge, men et Tab, der vistnok tillige har været en uberegnelig Vinding. Vi tør tro, at de Begyndelser, der skete i Norge i Slutningen af det 12te Aarhundrede, til at skabe en sammenhængende norsk Kongehistorie, dels paa Latin og dels i Modersmaalet, vilde have været fortsatte, og at der vilde have fremstaaet i Norge, ved Siden af de mange Oversættelser fra fremmede Sprog, en original historisk Literatur, saafremt ikke Island havde været, og saafremt ikke den overmægtige islandske Konkurrence havde trykket den norske Produktion paa dette Felt. Men vi tvivle selvfølgelig ikke om, at den nationale Historieskrivning, om den havde fortsat sig i Norge istedetfor paa Island, ikke paa langt nær vilde have opnaaet en saa rig Udvikling eller fuldkommen Skikkelse; det er vist, at den ejendommelige Stilling, som de

udflyttede Ætter kom til at indtage til sit fordums Fædreland, at Islands særlige politiske og sociale Forhold i høj Grad maatte bidrage til at skjærpe Sandsen for Historie og Skaldekunst og give Traditionen et Liv og en Styrke, som den aldrig vilde have kunnet opnaa i selve Moderlandet. Og det var dog, — vi gjentage det, — ikke som Fremmede, at Islændingerne til-egnede sig det Hverv at besynge de norske Kongers Bedrifter og at fortsætte og udvikle den norske Kongesaga; det var netop, fordi de, trods den ydre Adskillelse, vedbleve at være Nordmænd, at deres Draapadigtning kunde bringe den norske til at forstumme, at den af dem bevarede Tradition, de af dem udførte Arbejder over Norges Historie kunde faa en saa fuldkommen national Karakter og tilfredsstillende saa fuldstændigt Behovet, at der ikke blev Plads for nogen Historieskrivning udenfor deres.

Det islandske Samfunds koloniale Karakter, — den helt ubrudte aandige Sammenhæng, hvori det vedblev at staa med de øvrige Nordmænd, — viser sig allerbedst i Maaden, hvorpaa Islændingerne skrev Norges Historie. Man merker nemlig aldrig andet, end at de have betragtet denne Historie som sin egen, at de have opfattet den ganske paa samme Maade som alle andre Nordmænd og fuldkommen delt de i Norge raadende Stemninger og Meninger. Der har vistnok i Hensyn paa de mere stofmæssige Enkeltheder fundet nogen Divergents Sted mellem den islandske og den norske Tradition, og den enkelte islandske Sammensætter af norske Kongesagaer har jævnlig været fristet til at lægge vel megen Vegt paa sine egne nærmeste Landsmænds eller Sambygdingers Bedrifter eller til at indflette vel mange Thaatter vedkommende den eller den Islænding, saa at han kunde finde det nødvendigt at undskylde sig i saa Henseende ligeoverfor sine norske Læsere.¹ Men noget ejendommeligt islandsk Synspunkt eller Standpunkt for den hele Behandling er der ikke Spor af. Det er tvertimod aabenbart, at ligesom Norge i geographisk Henseende var for Islændingerne det Midtpunkt, hvorfra de altid gik ud, saa at endog

¹ Se *Prologen til den større Olaf den Helliges Saga (Chra. 1853)*: „Veit ek at sva man þykkja ef utanlanz komr sia frasagn sem ek hafa mjök sagt frá islenzkum monnum en þat berr til þess at islenzkir menn þeir er þessi tíðindi sa eða heyrdu baru hingat til lanz þessa frasagnir ok hava menn síðan at þeim numit.“

deres eget Hjem kom til at regnes blandt «Udlandene», saaledes har det ogsaa været det i historisk Henseende. De norske Kongesagaer have, som Sagaen i Almindelighed, en meget objektiv Karakter; alligevel er dog deres Fremstilling farvet af visse Sympathier; der gaar en Nationalfølelse gjennem dem; men det er den norske Nationalfølelse, og det er Sympathier, der maa antages at have været fælles for alle Nordmænd. Endog Behandlingen af Sagnene fra den førhistoriske Tidsalder synes tildels at være bleven bestemt ved de i Norge raadende politiske Interesser. Det blev, for at møde danske Arvekrav paa visse Dele af Norge og af andre Grunde, anset for nyttigt at pynte paa den norske Kongeæts Slægtregister og at knytte den, ved allehaande Traditioner, sammen med svenske og danske Sagnkonger, og hermed bør det udentvivel sættes i Forbindelse, at man i den islandske Literatur har havt det saa travlt med visse Traditioner, der høre hjemme i Danmark eller Sverige, medens de for Norge ejendommelige Sagn for en Del ere blevene skudte tilside.¹

Som bekjendt, udvise de norske og islandske Sprogmindesmerker fra det 12te og 13de Aarhundrede kun yderst faa og usikre Spor af Dialektforskjel. Heri have Enkelte villet se en Følge af Islands afgjort dominerende Stilling i Hensyn paa Sprog og Literatur. Det er bleven udhævet, at man, da man paa Island i de første Aartier af det 12te Aarhundrede begyndte at gjøre Optegnelser i Modersmaalet og i Sammenhæng dermed foretog sig at konstruere et efter det norrøne Sprogs Lydforhold afpasset Alphabet, fulgte, efter hvad en paalitlig Efterretning oplyser, det af Engelskmændene i saa Henseende givne Mønster, medens Nordmændene ikke omtales med et Ord. Dette skulde da vise, at der ved denne Tid endnu ingen Optegnelser i Modersmaalet og ingen Skriftsprogform har været til i Norge, — at det senere fælles Skriftsprog er bleven fixeret paa Island og derfra overført til Norge, hvor det ved Islændingernes overlegne literære Ferdighed og Virksomhed blev herskende paa Bekostning af de indenlandske Mundarter.² Men herved er nu adskilligt at bemærke. Det maa have gaet i en Fart med denne Norges Underkastelse under Islands sproglige

¹ Se C. A. E. Jessen, *Bidrag til nordisk Oldhistorie*.

² Se Maurer, *Höpfner & Zachers Zeitschr. f. Deutsche Philol.*, I. S. 46 f. *Sammes Island*, S. 467—68.

Herredøme, og den maa være bleven gennemført paa en Tid, da Koloniens aandige Overlegenhed over Moderlandet endnu ikke kan have traadt frem paa nogen iøjnefaldende Maade. De eldste islandske Haandskrifter, som nu kjendes, tilhøre Midten af det 12te Aarhundrede;¹ de eldste norske gaa op til sidste Halvdel af det 12te Aarhundrede, maaske endog til sammes Midte,² og disse udvise ganske den samme Sprogform som hine. Endog i det søndenfjeldske Norge, hvor Mundarten fra først af maa formodes at have været mest forskjellig fra den, der taltes af de til Island udflyttede Ætter, hvilke jo saagodtsom alle hørte hjemme i det Vesten- og Nordenfjeldske, skulde man have respekteret de sproglige Normalformer, der vare istandbragte paa det fjerne, afsidesliggende Island, hvormed denne Del af Norge vistnok kun stod i liden Berørelse, og lempet endog sit Lovsprog, der plejer at være saa konservativt, derefter, da jo de eldste til vor Tid bevarede Lov-Haandskrifter fra Viken og Oplandene, af hvilke et enkelt Brudstykke synes at tilhøre Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, heller ikke frembyde nogen merkelig Afvigelse fra Sproget i de islandske Sprogmindesmerker. En saadan Tingenes Gang synes dog at stride mod al Rimelighed. I det 13de Aarhundrede, da Island paa en saa glimrende Maade havde hævdet sin Overlegenhed paa det literære Felt, se vi, at Islændingerne tog efter visse Egenheder ved den norske Skrivemaade; derimod er der intet Spor af, at det omvendte har fundet Sted, at Nordmænd have taget efter Islændingerne; det fremgaar heraf, at Udtalen i Norge og særligt da vistnok i de norske Hofkredse har gjældt for den finere og fornemmere;³ men dette stemmer da ikke synderlig vel med Hypotesen om, at det fælles Skriftsprog udgik fra Island, og at Island i det nærmest forudgaaende Tidsrum var saa ubetinget toneangivende, at Norge derfra modtog sine sproglige Love og Forordninger. Man ved, at skriftlige Optegnelser i Modersmaalet først bleve gjorte paa Island i Begyndelsen af det 12te eller i det tidligste Slutningen af det 11te Aarhundrede; men omtrent samtidig, — maaske endog før, under alle Omstændigheder ikke meget senere, — er det samme skeet i Norge. Endog om vi sætte Beretningen om den ved Magnus den Gode foranstal-

¹ Maurer, *Ueber die Ausdrücke etc.*, S. 55.

² *Norges gl. Love*, I. 111—115. Jvfr. *Muneh.*, N. F. H., II. S. 1043, A. 2.

³ *Flateyjarbók*, III. Fort. S. XX—XXI.

tede Optegnelse af Frostathingsloven ud af Betragtning,¹ — saameget synes ialfald sikkert, at en skriftlig Optegnelse af Gulathingsloven allerede har været til i Slutningen af det 11te eller Begyndelsen af det 12te Aarhundrede, og at en ældre Redaktion af Frostathingsloven allerede har været optegnet i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede.² Det er ovenfor omtalt, at man paa Island, i den samme Tid, da Arbejdet med at optegne Lovene var begyndt, foretog sig at konstruere efter engelsk Mønster et eget Alphabet, en Blanding af det latinske og Rune-Alphabetet; havde nu virkelig den fælles Skriftsprogform været fixeret paa Island, — havde de paa Island gjorte literære Begyndelser været toneangivende og ledende ogsaa for Norge: saa havde man naturligvis her ogsaa antaget det paa Island konstruerede Alphabet eller det islandske orthographiske System. Men nu viser det sig, at dette ikke har været Tilfælde; man finder, at de eldste norske og islandske Haandskrifter afvige paa en bestemt Maade fra hverandre, ikke i Hensyn paa Sprogformen, men netop i Hensyn paa Orthographi og Bogstavsystem; man finder i de eldste islandske Haandskrifter «Spor af et omhyggeligere orthographisk Studium, end i de eldste norske, hvor man alene synes at have ladet sig lede af Øret uden bestemte Regler».³ Det fremgaar heraf, at de første paa Island og i Norge gjorte Forsøg paa at benytte Modersmaalet i Skrift ere foregaaede uafhængigt af hinanden og uden indbyrdes Sammenhæng, og at Hypothesen om, at den næsten fuldkomne sproglige Enhed, som vi iagttage i alle det norrøne Sprogs Mindesmerker fra det 12te og 13de Aarhundrede, hvad enten de ere tilblevne i Norge eller dets Udflytningslande, skulde være at forklare deraf, at den paa Island fastslaaede Sprogbrug og Skrivemaade blev efterlignet i Norge, ikke lader sig fastholde.

Keyser har i sin Literaturhistorie⁴ opstillet en anden For-

¹ Se *Maurer, Die Entsteh. d. ä. Frostþ., S. 75—80.*

² *Maurer, Die Entsteh. d. ä. Gulapl., S. 74. Die Entst. d. ä. Fþl., S. 82—83.*

³ *Munch, N. F. H., II. S. 636. G. Vigfusson, Eyrbyggja-S., Fort. S. XXXVIII.* Man sammenligne *Are Frodes Islendingabók* med de eldste Brudstykker af Gulathingsloven, *Norges gl. Love, I. 111—115.* *Are* har „sipan“, „epa“ „manop“ etc., *Gulathingslovens Brudst.* „sidan“, „eða“, „manaða“ etc. — „Inoder Auslaut þ, ein sicheres Kennzeichen von isländischen Handschriften, findet sich nie in norwegischen, die stets ð in In- und Auslaut aufweisen.“ (*Vigfusson, anf. St.*)

⁴ *Nordm. Lit. og Vid., S. 30—39.*

klaring. Efter hans Mening giver Skriftsprogets Enhed paa Island og i Norge os Ret til at slutte, at ogsaa Talesproget i Hovedsagen har været ensartet hos alle Nordmænd, og det langt op i Tiden, længe før Island blev bebygget. «Overensstemmelsen mellem det norske og islandske Skriftsprog kan ikke have sin Grund i nogen anden Omstændighed end den, at det Talesprog, de fra Norge til Island udflyttede Ætter førte med sig, var det, der i begge Lande senere blev anvendt ogsaa som Skriftsprog; thi at enten Islændingerne 200 Aar efter sin Udflytning fra Norge skulde derfra have laant et Skriftsprog, som ikke faldt sammen med deres Talesprog, eller Nordmændene laant et saadant fra Island: — dette er, det ene som det andet, en Urimelighed at antage.» «Naar man nu tillige erindrer, vedbliver han, at Island fik sine Indbyggere fra de forskjelligste Egne af Norge, dog fortrinsvis fra dets vestlige og nordlige Landskaber», nødes man til at antage, «at det norsk-islandske Skriftsprog, ganske i den Form, hvori vi kjende det, altsaa uden Dialektforskjelligheder, har fra det 9de til det 14de Aarhundrede ogsaa været Talesprog baade for Islændingerne og for Indbyggerne af det hele nordlige og vestlige Norge, fra hvis Fylker største Delen af Islands Nybyggere udvandrede». At der heller ikke i det søndenfjeldske Norge har været talt nogen fra det norrøne Skriftsprog afvigende Mundart, søges dernæst godtgjort ved de eldste bevarede Levninger af Lovene for denne Landsdel, der kunne føres op til første Halvdel af det 13de Aarhundrede, samt af Breve fra samme Tidsrum, udstedte i Viken, idet disse udvise ganske de samme sproglige Former som den øvrige norsk-islandske Literatur, medens dog intet var rimeligere, end at Love, som vare bestemte for et vist Lagdøme, eller retslige Dokumenter, som der udstedtes, bleve affattede i det der brugelige Talesprog, i Lighed med hvad der skete i Danmark og Sverige, hvor hvert Landskabs Love skreves i Landskabets egen Dialekt. Denne Talesprogets Enhed hos Nordmændene, i Modsætning til de Danske og Svenske, forklarer igjen *Keyser* «af de forskjellige ydre Forhold, i hvilke den nordgermaniske Folkestamme indtraadte i de tre nordiske Lande». «Det er en almindelig antaget og i den historiske Erfaring begrundet Sætning, at Sprogforandringer meget langsomt og næsten umerkeligt udvikle sig af Sprogets eget indre Væsen, medens de derimod let indtræde og hurtigt skride frem ved ydre Rivninger, naar Sproget kommer i nær Berørelse med et eller

flere andre, især med det selv beslægtede. Det er ligeledes en Erfaringssætning, at naar en Splittelse i et Sprog indtræder, medens Folket endnu staar paa et lavt Udviklingstrin, saa udbreder Sænderlemmelsen sig mere og mere, indtil en forsøgt Dannelse ved Hjælp af et almengyldigt Skriftsprog atter samler under sig de adspredte Dele» «Har nu den nordgermaniske Folkestammes norske Gren ved sin Bosættelse paa den skandinaviske Halvø havt et ved Dialekter usplittet Sprog, og den i sine nye Bosteder ikke traf paa nogen ældre fast Befolkning, med hvilken den blandede sig, saa var der ogsaa al Anledning til, at dens Sprog der vedligeholdt sig uforandret; der var ingen ydre Grund forhaanden, som kunde fremkalde en Sprogforandring eller Dialektsplittelse» «Ganske anderledes forholdt det sig derimod med Svearne og Danerne, da disse udbredte sig over de sydlige Dele af den skandinaviske Halvø og over Danmark. Her kom de i Berøring med en fast bosat Befolkning af den beslægtede sydgermaniske Folkestamme. Her vare Omstændigheder forhaanden, som nødvendig maatte have Indflydelse paa Sprogets Udvikling. En Tilnærmelse mellem de Herskende og de Overvundne maatte efterhaanden indtræde og de førstes Sprog derved afslibes sine skarpeste Ejendommeligheder. Nu var Stødet udenfra givet til en Sprogforandring, og denne gik nu i de fordums af Sydgermaner beboede Lande, i Gøtaland og Danmark, sin sædvanlige Gang, det vil sige: Sproget opløste sig der i flere Dialekter».

Man ser let, at denne Forklaring har altfor meget mod sig til at kunne tages for god. De Grunde, hvorpaa man engang antog en ældre sydgermanisk Befolkning i de sydlige Dele af Skandinavien, have, som før fremhævet,¹ ikke kunnet holde Stand ligeoverfor den fortsatte arkæologisk-lingvistiske Granskning. Selve Forudsætningen om, at Nordmændene ved sin Bosættelse paa den skandinaviske Halvø skulde have havt «et ved Dialekter usplittet Sprog», synes at hvile paa en urigtig eller ensidig Opfatning af Sprogudviklingens almindelige Gang. I denne har vistnok Samling og Sondring gaaet jævnsides; somme Dialekter ere blevne indordnede under mere omfattende Nationalsprog; andre Dialekter have igjen dannet sig ved en Splittelse eller Forgøring af disse. Ligesom det maa antages, at den nationale og politiske Udvikling i Norge har begyndt med mange

¹ Se 1ste Del.

smaa Stammer og Statssamfund, der efterhaanden have samlet sig til større Grupper, saaledes maa det ogsaa antages, at den sproglige Udvikling har begyndt med en Mangfoldighed snarere end med en Enhed. Det har fra først af fundets Dialekter, ikke mindre i Norge end i Danmark og Sverige. Disse Dialekter have vistnok oprindelig ikke afveget synderlig fra hverandre; men de kunne ikke være blevne helt tilintetgjorte ved den senere Udvikling, saa at Talesproget hos Nordmændene tilsidst var fuldkommen ens, alene med den Forskjel, der altid maatte bestaa mellem den Dannedes og den raa Mængdes Udtale og Udtryksmaade.

I den ovenfor gjengivne Fremstilling af *Keyser* er nu vel ogsaa til den ene Side Sprogenheden i den norsk-islandske Literatur fra det 12te og 13de Aarhundrede og til den anden Side Dialektsplittelsen i de eldste danske og svenske Sprogminde-merker (fra det 13de og 14de Aarhundrede) bleven altfor skarpt akcentueret. Modsætningen er ikke saa klar eller iøjnefaldende, som man af hans Udtryk skulde formode. Men saameget kan ialfald gjelde for sikkert, at Sproget i de eldste norsk-islandske Literaturverker er mere ensartet og har et fastere, mere regelbundet Præg end Sproget i de eldste danske og svenske.¹ Dette er unegtelig et paafaldende Phænomen, der kræver en Forklaring; det er det modsatte af, hvad man skulde have ventet, da jo de ydre Forhold i Sverige og Danmark ikke paa langt nær

¹ I Hensyn paa de danske Provinciallove er det erkjendt, at de ere affattede i tre temmelig bestemt afvigende Mundarter. Se t. Ex. *N. M. Petersen, Bidrag til Dansk Lit.-Hist., 2den Udg., I. S. 59—60.* „Landskaberne havde hver sin Dialekt; Lovene (d. e. den skaanske, sjellandske, jydsk Lov) ere affattede hver i sin, et almindeligt Skriftsprog var slet ikke til.“ I Hensyn paa de svenske Provinciallove har det samme været antaget af *Petersen, Danske, Norske og Svenske Sprogs Hist., II. S. 104—5:* „Næsten hver er forfattet i sin Mundart“; ligeledes af *Lyngbye (Antiqv. Tidskr., 1858—60. S. 235 ff.)*, der dog indrømmer, at der kun er meget liden Forskjel mellem Sproget i de forskjellige Love. Derimod søger *J. E. Rydqvist (Svenska Språkets Lagar, IV. S. 153 ff.)* at vise, at man i de svenske Landskabslove (udenfor Gotlandslagen) ikke saameget gjenkjender de tilsvarende Dialekter, som en for dem alle fælles Sprogform, et Slags „fornsvenskt skriftspråk“ (forsaaavidt overensstemmende med *Munch, Forn-Svenskans och Forn-Norrskans Språkbyggnad, Fort. S. XLII*), om hvilket han dog erkjender, at det har været „underkastadt en osäkerhet och vaklan, som kan ega många anledningar“. Jvfr. samme *Forf. IV. S. 3—4*, hvor han, i Modsætning til de norsk-islandske Haandskrifter, fremhæver de eldste svenskes „Regellashed“ og vaklende Skrivemaade.

synes at have kunnet befordre Dialektsplittelsen i samme Grad som de ydre Forhold hos den norrøne Folkestamme, der levede i spredte Bygdela, mangesteds adskilt ved uvejsomme Fjelde eller Skogstrækninger eller selve Verdenshavet, og som derhos var politisk sondret i særskilte, selvstændige Statssamfund. Og vi henvises da, efter hvad der i det Foregaaende er bleven anført mod en formentlig Overførelse til Norge af et paa Island fixeret Skriftsprog og mod den af *Keyser* antagne Udviklingsgang, til at søge Forklaringen deri, at der hos Nordmændene, fremfor hos Danerne og Svearne, har dannet sig, og det længe forud for den skriftlige Literatur, et Slags Normalmaal over Dialekterne, — et for Samfundets højeste Kredse fælles Tale-sprog, der gjaldt for det korrekte og derfor var mindre udsat for Afslidning og Afændringer end den mere skjødsløse Menigmandstale, og som allevegne kunde fremstille sig som den selvskevne Skriftsprogsform, da man begyndte at gjøre Optegnelser i Modersmaalet. Grunden til, at et saadant Normalmaal traadte sterkere frem og fik mere Magt hos Nordmændene end hos de to andre Grene af den skandinaviske Folkestamme, søge vi igjen i den hos hine herskende mere udprægede aristokratiske Samfundsforfatning. Ifølge denne Forfatning har der dannet sig en forholdsvis talrig Kreds af Ætter, der stadig mere udsondrede sig fra Mængden ved fysisk og aandig Overlegenhed og stadig indtog en mere bydende Stilling ligeoverfor det øvrige Folk, medens de indbyrdes sluttede sig nærmere sammen. I Landnaamsboken og andre Kilder finde vi omtalt norske Storætter fra Tiden før Islands Bebyggelse, af hvilke een Gren kunde høre hjemme paa Agder, en anden i det Thronbhjemske, eller vi læse om en Herse i Sogn, der var gift med en Datter af en Herse paa Ringerike, en anden i Firdafylke, hvis Kone var fra Naumdalen, en tredje højbyrdig Mand, der boede paa Haalogaland, medens hans Kones Broder var en mægtig Mand i Sogn o. s. v.¹ Hver enkelt af disse Traditioner har maaske ikke Krav paa at gjelde som fuldt paalitlig; men tilsammen give de dog et Billede af Forholdene, der ikke kan savne faktisk Grundlag. Storætterne over det hele Land have været allerede i dette Tidsrum nøie indbyrdes forbundne; de have dannet en Kreds for sig og distingveret sig paa alle Maader

¹ *Landn.*, I. 11. III. 9. G. *Vigfusson*, *Safn t. S. Isl.*, I. 240. 264—65. *Hallfred Vandraadskalds Saga* (*Vigfusson & Möbius*, *Fornsögur*, S. 83). *Egils S.*, o. fl. St.

fra den menige Almue, ved en finere Levemaade, en større Sands for Kultur, en mere alsidig Opøvelse i legemlige og aandige Idrætter. Under saadanne Forhold lader det sig nok tænke, at der ogsaa har dannet sig et Slags højere Talesprog, et i sine Former mere fast og regelret, hvorved den højbyrdige Mand ikke mindre udsondrede sig fra Almuesfolk end ved sin kostbarere Klædedragt eller større Vaabenferdighed, og som har udbredt og vedligeholdt sig gennem Ætteforbindelserne over det hele Land, trods de vidt fra hinanden skilte Bygder. Dette højere Talesprog har da igjen øvet en lignende Indflydelse paa Dialekterne, som et Skriftsprog pleier at øve; det har holdt dem i Tømme og standset deres vilde Væxt, saa at de ikke kunde fjerne sig saa langt fra hverandre, og det er selv som Høvdingerne, de Lovkyndiges, Skaldernes, Sagamændenes Sprog blevet den gjeldende Skriftsprogsform overalt i de af Nordmænd bebyggede Lande.

Medens altsaa Paastanden om, at denne Skriftsprogsform er tilbleven paa Island, ikke kan godkjendes, synes derimod Islændingernes toneangivende og ledende Rolle i Hensyn paa det literære Liv at være saameget mere utvivlsom. Ikke blot er det paa Island, at Literaturen, bortset fra de blotte Optegnelser af gamle Retsvedtægter, begynder, men det er ogsaa her, at den vedbliver at udfolde den rigeste Kraft, den stærkeste Ejendommelighed. *Are Frode* udarbejdede i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede de første selvstændige Verker i det norrøne Sprog, hvorom noget sikkert vides; hans Samtidige, *Sæmund Frode*, efterlod sig rimeligvis ogsaa skriftlige, maaske paa Latin affattede Optegnelser vedkommende den norske Kongehistorie. Omkring Midten af det 12te Aarhundrede skrev *Eirik Oddsson* en Bog i det norrøne Sprog om Sigurd Slembe og Harald Gille og hans Sønner. Til Slutningen af Aarhundredet hører *Abbed Karls Sverres Saga* (ialfald sammes første Del), *Munkene Odds* og *Gunnlaugs Biographier af Olaf Tryggvesson*, oprindelig affattede paa Latin, men, som det synes, meget snart overførte paa Modersmaalet, — foruden en Række Oversættelser eller Bearbejdelser af fremmede Legender og Homilier og et Par Afhandlinger af grammatisk og komputistisk Indhold.¹ Alt dette

¹ Den eldste grammatiske Afhandling i den yngre Edda fra c. 1150. Det saakaldte *Stjórnu-Odda-tal* fra det 12te Aarh. *G. Vigfusson, Fort. til Bárðar S. Snæfellsdss. S. VII.*

tilhører Island. Af Verker, som med nogenlunde Sikkerhed vides at være skrevne i Norge og af Nordmænd, kan for det samme Tidsrum kun nævnes *Thjodrek Munks latinske Norgeskrønike*, *Sverres Stridsskrift mod Biskopperne* og nogle Legender og Homilier.¹ Først i det 13de Aarhundrede synes den literære Virksomhed at være kommen i rigtig Gang ogsaa i Norge. Men, medens Island fra denne den norrøne Literaturs Glandsperiode har en Række af Verker at opvise, der baade ved Indhold og Behandlingsmaade ere egne nationale, fuldt ejendommelige, greb man i Norge efter fremmede Stoffer. Ligeoverfor de islandske Familiesagaer og de mythisk-heroiske Sagaer, ligeoverfor Heimskringla, Fagrskinna, Morkinskinna, Orkneyjunga-Saga, Færejunga-Saga, ligeoverfor den eldre og yngre Edda staar Norge næsten kun med et helt igjennem originalt Verk, *Kongespejlet*, som, hvor merkverdigt, ja enestaaende inden Middelalderens Literatur det end maa erkjendes at være baade ved sit Indhold og sin Form, alligevel savner den Friskhed, der udmerker saamange af de historiske Sagaer. Forøvrigt ere de i Norge og ved Nordmænd i Løbet af det 13de Aarhundrede tilblevne Verker enten ligefremme Oversættelser og Bearbejdelser af fremmede Literaturfrembringelser — som *Tristram ok Isodds Saga*, *Elis-S.*, *Ivents S.*, *Strengleikar*, *Barnaams ok Josaphats S.*, *Bervers S.*, *Parcevals S.* o. fl., — eller de have, forsaavidt de udvise et mere selvstændigt Forfatter-skab, som Tilfældet er med *Karlamagnus Saga* og især *Thidriks Saga*, ialfald hentet sit Stof udenfra.

Man kunde i de her paapegede Kjendsgjerninger se et Argument for, at den norrøne Literatur væsentlig bør opfattes som en Nationalejendom for Island, — et lokalt islandsk Phænomen saa at sige, — hvori Norge kun indirekte og paa anden Haand blev delagtiggjort. Man kunde ræsonnere paa følgende Maade: Literaturen blev grundlagt af Islændinger, og de paa Island tilblevne Verker fandt tildels ogsaa Vej til Norge; de vakte her en Sands for aandig Syssel, en Læselyst, som ikke forud havde været tilstede, men som nu, da den først engang var vakt, stadig krævede ny Næring, saa at man tilsidst ogsaa prøvede paa at tilfredsstille den ved egne Arbejder; Literaturen paa Island virkede altsaa tilbage paa Moderlandet og fremkaldte ogsaa her en Literatur i det nationale Tungemaal; men

¹ Se *Gammel norsk Homiliebog*, udg. af Unger, Fort.

Sammenhængen var og blev i det væsentlige blot en ydre, — de samme Former tildels, men en helt afvigende Smag og Aandsretning; medens man paa Island behandlede nationale Stoffer og frembragte en Række helt igjennem selvstændige Verker, kom man i Norge ikke udover Oversættelser eller Bearbejdelser af fremmede Aandsfrembringelser, — en Følge af at de historiske Forudsætninger, hvoraf Literaturen fremgik, vare helt forskellige i begge Lande, at Literaturlivet i Norge var noget afledet, andenhaands, som derfor ogsaa savnede den rette skabende Evne, — en udenfra tilført Væxt, som ikke rigtig vilde slaa Rod i den fremmede Grund.

Vi henviser i Hensyn herpaa til hvad der er bleven udviklet i det Foregaaende. Det vil være klart, at man ved et saadant Ræsonnement miskjender det Fællesskab, der forbinder Norge og Island i Hensyn paa Skaldskab, Sagafortælling, historisk Tradition, — Kilderne og Rødderne, hvoraf den hele Nationalliteratur er oprunden. Vi have omtalt, at *Sverre* lod skrive en Bog om sine nærmeste Forgjængere paa Norges Throne, og at han sørgede for, at hans egen Biographi blev ført i Pennen. Denne ved en norsk Konges Initiativ fremkaldte Historieskrivning indfalder paa en Tid, da Literaturen paa Island endnu var altfor fattig til at kunne have øvet nogen Indfyldelse i Norge, og tjener saaledes til at godtgjøre, at der her var udviklet en literær og historisk Sands, uafhængig af det paa Island fremblomstrende Forfatterskab. Man har fremsat den Formodning, at den Bog, hvori *Sverre* «lod skrive», skulde være *Eirik Oddssøns Hryggjarstykke*;¹ det er ikke sandsynligt;² men under alle Omstændigheder kan den ikke, efter *Maurers* Udtryk, have været «bestemt til at fortsætte *Are Frodes Islendingabók*», hvis eldste Redaktion tillige omfattede de norske Kongers Historie indtil 1120. Man ser, at den har været et Slags politisk Tendentssskrift, rettet mod Kong Inges Parti, der siden sluttede sig om *Sverres* egen Medbejler, *Magnus Erlingssøn*, og det ligger da nærmest at formode, at dens Hensigt har været at paavirke Stemningen hos norske Læsere. Om enkelte af de senere af Islændinger forfattede Fremstillinger af den norske Kongehistorie (t. Ex. *Fagrskinna*)³ kan det gjælde

¹ *Maurer, Ueber die Ausdrücke etc., S. 9.*

² *Muneh, N. F. H., II. S. 104—41. Storm, Om Snorre, S. 17—18.*

³ *Maurer, Ueber die Ausdrücke etc., S. 168—69.*

som sikkert, at de ere blevne skrevne efter Foranstaltning af norske Stormænd, og at de have været nærmest bestemte for et norsk Publikum; om andre er det ialfald sandsynligt.¹ Her har altsaa — i Hensyn paa den vigtigste Gren af den norrøne Literatur — en Vexelvirkning fundet Sted mellem Norge og Island; Islændingernes literære Virksomhed har vistnok bidraget til at skjærpe Læselysten hos det norske Publikum; men omvendt har ogsaa denne i mange Tilfælde betinget og fremskyn- det hin, og det er vanskeligt at afgjøre, hvorfra den første eller stærkeste Impuls er kommet. Paa samme Tid, som Bøger, forfattede af Islændinger, udbredtes i Norge, bleve ogsaa norske Bøger udbredte paa Island,² hvorimod der savnes ethvert Spor af, at noget til den norrøne Literatur hørende Verk har i den her omhandlede Periode været kjendt eller læst udenfor de af Nordmænd bebyggede Lande. — Saaledes peger denne Li- teratur overalt tilbage paa det nationale Fællesskab mellem Norge og Island som sin Forudsætning. Den viser sig at være en Livsytring af den hele norske Nationalitet; den tilhører en Organisme, hvis enkelte Dele, trods den ydre Adskillelse, dog vedbleve at høre sammen, saa at de ikke kunne adskilles i den historiske Betragtning. Det er det samme Liv, der gjennem- strømmer dem alle, om det end sammesteds pulserer raskere og friere end andetsteds. En Gren bærer Blomst og Frugt, en anden ikke eller kun i ringere Grad: men Blomst og Frugt er dog overalt en Ytring af den hele Plantes Saftomløb.

Man har fremhævet Modsætningen mellem den i Norge raadende Smag for udenlandsk Modeliteratur og Islændingernes paa nationale Stoffer henvendte Forfatterskab, som om disse to Retninger skulde være absolut fiendtlige og uforligelige; man har kaldt den i Norge raadende Retning en «sygelig» og be- tragtet den Omstændighed, at den ogsaa fik Indpas paa Island, som en Hovedgrund til Literaturens Dekadence; man har for- klaret denne Retning deraf, at Norge ved sin Handel og sine politiske Forbindelser i langt højere Grad blev bragt under Indflydelse af de almeneuropæiske Kulturstrømninger end Island,

¹ Se t. Ex. *Munch* i Fort. til den *store Olaf den Helliges Saga*, S. XXIV. *Keyser, Litteraturhist.*, S. 456—59.

² Alle de nu kjendte Haandskrifter af de Sagasamlinger, som man pleier be- nævne „*Fagrskinna*“ og „*Heimkringla*“, have saaledes, paa et enkelt nær, hørt hjemme i Norge. Omvendt mange Haandskrifter af *Kongspejlet*, *Thid- riks Saga* o. s. v. paa Island.

som baade ved sin afsides Beliggenhed og sin fra den gjængse middelalderske Maalestok helt afvigende Forfatning maatte være lidet tilgjængeligt for Tidens ridderlig-religiøse Romantik, saa det altsaa i Grunden var det rigere, mere bevægede Statsliv, der i Norge, — ligesom i Danmark og Sverige, — hindrede en selvstændig literær Udvikling, svarende til den, der foregik paa det politisk betydningsløse Island.¹ Men, om der end kan være nogen Sandhed heri, er det dog kun en enkelt Side ved Sagen, der er bleven fremhævet, medens der er andre, som ikke maa oversees. Det lader sig neppe i Almindelighed paastaa, at et bevæget Statsliv skulde være til Hinder for den literære Udvikling, eller at Betingelserne for Dannelsen af en original og national Literatur stille sig saameget gunstigere hos et Folk, naar det lever i Stilhed for sig selv, udenfor Sammenhængen med den øvrige Verden, upaavirket af de almene Kulturstrømninger. De samme Forfattere, der ville se en Grund til Islands literære Overlegenhed over Norge i dets indre og ydre Afsondring, have paa den anden Side, naar det gjaldt at forklare, hvorledes Islændingerne kunde blive et saa mærkværdigt læsende og skrivende Folk, med Styrke fremhævet, at de gjennem hele Saga-perioden stod i livligt Samkvem med den øvrige Verden, at det store Hav ingenlunde afholdt dem fra jævnlig at gjeite baade Norge og fjernere Lande i Handelsøjemed eller for at drive lærde Studier, og at altsaa Islands afsides Beliggenhed i hin Periode i Virkeligheden ikke havde stort at betyde. Det maa vistnok indrømmes, at disse Forklaringer ikke synes at staa i den bedste Harmoni. Vi have ovenfor paapeget, hvorledes man i det 12te Aarhundrede møder jævnlige Vidnesbyrd om et udbredt Kjendskab til fremmede Literaturverker blandt Islændingerne; deres egen Literatur begynder for en stor Del med Oversættelser og Efterligninger; den begynder samtidigt med et mægtigt literært Opveig i Europas ledende Lande, og at dette ikke er et blot ydre Sammentræf, kan man saameget mindre tvivle om, naar man iagttager, hvor hyppig Islands ledende Mænd og Repræsentanterne for dets store Ætter gjestede England, Frankrige, Tydskland og studerede ved disse Landes Højskoler. De to Retninger inden Aandslivet eller Literaturen — den, der er henvendt paa Behandlingen af den nationale

¹ Se t. Ex. *Maurers* Anmeldelse af *Keyser's* Litteraturhistorie i *Høpfner & Zaehner's Zeitschr., I. B.*

Historie og de nationale Sagnstoffer, og den, der er henvendt paa Tilegnelsen af fremmede Literaturverker eller Bearbejdelsen af udenfra tilførte Sagnstoffer, — vise sig altsaa fra først af at høre sammen; det kan ikke synes rimeligt at stille dem, hvor det gjælder Forholdet mellem Norge og Island, i en skarp Modsætning, naar man ser, at de paa Island selv følges ad og gjensidig fremkalde eller støtte og udvikle hinanden.

En Sammenligning med de to andre skandinaviske Folk vil her være oplysende. Som man ved, frembyder Literaturen i Danmark og Sverige indtil det 14de Aarhundrede overmaade lidet Nationalt enten i Hensyn paa Stof eller Form. Hvad *Saxo* meddeler af gamle Sagn, er som oftest gjeugivet i en forhtlet og afbleget Skikkelse, og udenfor hans Verk er der kun faa og svage Spor af, at man i disse Lande har syslet med sin egen Fortids Traditioner eller fundet dem verdige til skriftlig Optegnelse. Hvad der kjendes af danske og svenske Sprogminde-merker fra Tiden forud for det 14de Aarhundrede indskrænker sig til Provinsiallovene og nogle Legender, — baade i Kvantitet og i Kvalitet for intet at regne mod Rækken af de Mindesmerker, som det norrøne Sprog har efterladt sig fra det 12te og 13de Aarhundrede, og det ikke blot saadanne, der ere tilblevne paa Island, — Eddaerne, de islandske Familiesagaer, de mythisk-heroiske Sagaer, de norske Kongesagaer o. s. v., — men ogsaa saadanne, der ere forfattede eller nedskrevne i Norge, — som Lovene, Kongespejlet, Sverres Stridsskrift, Thidriks Saga, Romanoversættelserne, ikke at tale om den store Mængde af norske Diplomer fra det 12te og 13de Aarhundrede.¹ Men det lader sig nu ingenlunde godtgjøre, at, naar man i Sverige og Danmark forsømte sit Eget, skulde det komme deraf, at man her var saa sterkt optaget af det fremmede, saa ivrig sysselsat med at tilegne sig udenlandsk Literatur. Men vilde øjensynlig tage meget feil, om man forestillede sig, at den sterke Brug af Modersmaalet til skriftlige Optegnelser i Norge og paa Island i Modsætning til Sverige og Danmark skulde staa i Forbindelse med, at hine Lande bleve mindre paavirkede af det europæiske Aandsliv end disse, at Nordmændene holdt paa det Hjemlige i Mangel af noget Bedre, og fordi de vare blevne staaende

¹ Af Registraturen over Archivsagerne paa Akershus 1624 sees, at der da endnu forefandtes Breve fra Midten af det 12te Aarhundrede. *Munch, N. F. H., II. S. 1043.*

paa et mere bondeagtigt Standpunkt end deres nærmeste Stamfrænder, at Latinen, Europas fælles Lærdomsprog, var mindre kjendt og dyrket hos dem end hos de Svenske og Danske.¹ Kong Sverre, Haakon Haakonsson, Haakon Magnussøn (den Femte), som alle tre yndede og opmuntrede Literaturen paa Modersmaalet, forstod alle tre tillige Latin. Biskop Haakon Erlingsson i Bergen (Biskop 1332—42), der i sine Breve skriver Modersmaalet med saamegen Elegants, viser paa samme Tid en ikke ringe Ferdighed i Latinen.² Det er saa langt fra, at man hos de Svenske og Danske kan paavise en Overvegt i latinsk Literatur til Gjengjæld for den afgjorte Underlegenhed i Hensyn paa nationale Sprogmindesmerker, at snarere det omvendte Forhold synes at have fundet Sted. Ligeoverfor det ikke ubetydelige Antal af Verker, forfattede paa Latin i Norge eller dets Udflytningslande i det 12te og 13de Aarhundrede, og hvilke enten ere blevne bevarede til vor Tid i Original eller norrøne Bearbejdelser, eller om hvis Tilværelse man har sikker Kundskab: Odds og Gunnlaugs Biographier af Olaf Tryggvesson, Legendarierne om Olaf den Hellige og Biskop Thorlak, Biskopperne Jon Øgmundssøns og Thorlak Thorhallssøns Biographier, Thjodrek Munks Krønike og den skotske Historia Norvegiæ, Gissur Hallssøns «Flos peregrinationis» o. fl. — kan Danmark fra det samme Tidsrum stille sin Saxo, der vistnok udmerker sig ved sin zirlige Latinitet og Fylden af det Stof, han frembyder, men som staar for sig selv, fremdeles Sven Aagesens Historia Regum Daniæ, nogle temmelig magre Annaler, et Par Lovoversættelser, et Par Legender og Anders Sunesøns Hexaëmeron,³ — Sverige en enkelt Catalogus over Kongerne, en enkelt Legende, altsaa saagodtsom intet. — Nordmændene have fra det 12te og 13de Aarhundrede en lang Række af Oversættelser fra fremmede Sprog, — Latin, Fransk, Tydsk, — eller Bearbejdelser af fremmede Stoffer at opvise, forfattede dels i Norge, dels paa Island: Mariu-Saga, Postola-Sögur, Thomas af Becket's Saga og mange flere af legendarisk Indhold, — Barlaams ok Josaphats Saga, et af den europæiske Middelalders mest yndede og udbredte Skrifter, bearbejdet paa Norsk omkring

¹ Jvfr. Keyser, Litteraturhist., S. 578.

² Samlinger til d. n. F. Spr. og Hist., 5te Bind. Jvfr. Munoh, N. F. H., 2den Hovedafd., I. S. 114.

³ Se N. M. Petersen, Bidrag t. d. d. Litteraturhist., 2den Udg., I. B.

Midten af det 13de Aarhundrede, — *Alexanders Saga*, *Karlamagnus S.*, *Tristrams S.*, *Elis S.*, *Ivents S.* o. s. v., allesammen Oversættelser eller Bearbejdelser af franske eller anglo-nordmanniske Digte, henhørende til de store, i Middelalderens Aandsliv centrale Sagnkredse om Alexander den Store, Karl den Store og Kong Artus og hans Kjæmper, — *Thidrik af Berns Saga*, forfattet i Norge efter mundtlig berettede tyske Sagn, — endelig Oversættelser og Bearbejdelser af bibelske Skrifter eller Forfattere fra den klassiske Oldtid eller middelalderske historiske Krøniker, som *Gydinga Sögur* (efter Makkabæernes Bog, Josephus's jødiske Historie m. m.), *Romverja-Sögur* (en romersk Historie efter Sallust's Jugurthinske Krig og Catilinariske Sammensvergelse og Lucans Pharsalia), *Veraldar-Saga* (en til Kejser Fredrik Rødskjeg rækkende Verdenshistorie) o. fl. Ligeoverfor alle disse Mindesmerker om Nordmændenes udbredte Kjendskab til og Sands for fremmed Literatur, om den livlige og selvstændige Deltagelse, hvormed de fulgte Aandslivet i det øvrige Europa, har Danmark og Sverige indtil det 14de Aarhundrede Lidet eller Intet at opvise. Man savner ikke blot for disse Landes Vedkommende ethvert Vidnesbyrd om, at Europas Modeliteratur i det 12te og 13de Aarhundrede, — de fransk-nordmanniske Digte over Emner, henhørende til Sagnkredsene om Karl den store og Kong Artus, — har vundet Indgang i denne Periode og været kjendt og læst: men der er endog bestemte Tegn, som tyde paa, at dette ikke kan have været Tilfælde.¹ Først i Løbet af det 14de Aarhundrede indføres den middelalderske Romantik i Sverige, gennem de versificerede Oversættelser: Flores og Blanzeffor, Ivan Lejonriddaren, Fredrik af Normandi, de prosaiske Krøniker om Karl den Store og Didrik af Bern, og det er nu tilstrækkelig oplyst, at disse Oversættelser ere gjorte efter de eldre norske Bearbejdelser, ikke efter Originalerne. Endnu senere synes den ridderlig-romantiske Literatur at have faaet Indgang i Danmark, og det er ligeledes fra Norge, at den kommer hid, tildels med Sverige som Mellemled. Hvad den danske Sprogforsker *Lyngbye* har udtalt:² «Forsaaavidt vi kunne følge Ridderpoesiens Veje til os, viser det sig, at den fra Norge er kommen til Sverige og Danmark; — — — fra Norge kommer i det 14de Aarhundrede Eufemia-

¹ Se *G. Storm*, *Sagnkredsene om Karl den Store og Didrik af Bern*, s. 181.

² *Tidskrift for Philologi og Pædag.*, V. S. 85.

viserne til Sverige og senere til os; fra Norge kommer i det 15de Aarhundredes Midte den fra tyske Kilder stammende Didriks Saga til Sverige; fra Norge er ogsaa Karl den Stores Krønike kommet til Danmark, maaske over Sverige», — er bleven stadfæstet ved den nyere Tids Granskning,¹ saa der om dette Forhold i sin Almindelighed neppe længer kan raade nogen Tvivl.

Men herved er det igjen paa en uimodsigelig Maade godtgjort, at man er paa Vildstraa, naar man med en svensk Forfatter² mener, at Grunden til, at Norsken og Islandsken «egde och eger qvar så mycket mera fornt och ålderdomligt» end de andre skandinaviske Sprogarter, skulde være «helt enkelt den», at Norge og Island vare «jämnförelsesvis mindre, mere aflägsna och slutna bygder, dit den almänna samfärdselens ström ikke förmådde framtränga med någon egentlig styrka»; det er godtgjort, at det norrøne Sprogs Rigdom paa Mindesmerker fra det 12te og 13de Aarhundrede sammenlignet med det svenske og danske, den norrøne Literaturs Originalitet og Nationalitet intet har at skaffe med afsides Beliggenhed eller primitive Forhold, — at den nationale og den europæiske Retning inden Literaturen ikke maa stilles i Modsætning til hinanden, som om den ene nødvendigvis skulde have været til Fortrængsel for den anden, at de tvertimod snarere bør betragtes som to Sider af den samme Udvikling. Den rigere indenlandske Tradition, det mere udviklede nationale Aandsliv har skjærpet Trangen til aandig Næring, saa at man forholdvis tidligt og ivrigt tilegnede sig fremmede Aandsfrembringelser og søgte at efterligne dem, medens omvendt de fremmede Mønstre indvirkede stimulerende og forløsende paa det nationale Aandsliv. Vi kunne altsaa ikke betragte den rige Literatur af Oversættelser eller Bearbejdelser af fremmede Stoffer, der fremblomstrede i Norge i Løbet af det 13de Aarhundrede, som noget «sygeligt» eller lade den gjælde som en Grund til at stille Nordmændene i Norge udenfor det paa Island udviklede ejendommelige Aandsliv. Efter vor Mening er den tvertimod et nyt Vidnesbyrd om den norrøne

¹ Storm, *Om Eufemiaserne i Tidskr. f. Philol. og Pædag.*, 2den Række, I. S. 23 ff. Samme, *Sagnkredsene om Karl den Store og Didrik af Bern*. Jvfr. *Ann. f. Nord. Oldk.* 1850, S. 114 ff.

² C. Sjöo, *Om Språkkiljaktigheterna i Svenska och Islandska Fornskrifter*, 1861. S. 15—16.

Folkestammes væsentlige Enhed i literær og kulturhistorisk Henseende gennem hele den her behandlede Periode. Vi mene ikke, at det skulde være noget tilfældigt, at Literaturens allerfleste, i Hensyn paa Stoffet nationale Verker ere tilblevne paa Island, medens man i Norge hovedsagelig gav sig af med fremmede Aandsfrembringelser, og det vil ogsaa, efter hvad der i det foregaaende er bleven udviklet, være overflødig at indgaa nærmere herpaa. Men naar vi se, hvor levende man i Norge interesserede sig for andre Nationers Literaturverker, hvorledes man tilegnede sig dem umiddelbart eller ganske kort Tid efter deres Fremkomst¹: da maa vi dog heri se Tegn paa en aandig Vakthed, der igjen peger tilbage paa et fælles Grundlag baade for Islands og Norges literære Virksomhed. Den Sands for Læsning, der udmerkede Islænderne og bragte dem til at gjøre sig fortrolige med fremmede Literaturer, var en Grundbetingelse for deres egen Literatur, og er det rigtigt at sætte denne Sands i Forbindelse med, at der hos dem har fundets et gammelt og sammenligningsvis rigt traditionelt Aandsliv, maa vel den samme Forklaring ogsaa gjelde Norge; ogsaa her maa Interessen for udenlandsk Literatur være bleven vakt ved en forudgaaende Udvikling, en national Aandskultur, som tillige havde skabt Former, hvori det fremmede med nogenlunde Lethed kunde tilegnes.

Det var fra det norske Hof, at Impulsen nærmest synes at have udgaaet til den Virksomhed, hvorved man i Løbet af det 13de Aarhundrede omlantede en Række af den nordfranske Romantiks Frembringelser og andre udenlandske Literaturverker i det norrøne Sprog. Om *Tristram og Isodds Saga*, en af de tidligst paa Norsk bearbejdede Ridderromaner, er det udtrykkelig i et af Haandskrifterne berettet, at den blev skrevet efter Kong Haakon Haakonssøns Foranstaltning;² det samme synes ogsaa at have været Tilfælde med *Elis-Saga*, *Ivents-Saga* og

¹ Saaledes er „*Strengloikar eða Ljóðabók*“ bevaret i en Afskrift, der ikke synes at være yngre end 1240, medens Originalen, de franske „*Lais*“, neppe er ældre end 1220. (Se Fortalen til *Keyser & Ungers Udg.*). *Bevens Saga* er en Oversættelse af det franske Digt *Beuve d'Hanstone*, der er forfattet i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, medens *Sagaen* efter Sproget maa henføres til Haakon Haakonssøns Regjering (*Storm, Sagnkredsene om Karl den Store etc.*, S. 13). Jvfr. *Munch, N. F. H.*, III. S. 1027—28.

² *Ann. f. N. Oldk.*, 1857. S. 157.

flere andre fra Fransk oversatte Verker.¹ Ogsaa Kong Haakons Ætlinger og Eftermænd, der, ligesom han selv, alle fik en lærd Opdragelse, synes at have interesseret sig for denne Art af literær Virksomhed og at have optraadt som dens Befordrere og Beskyttere. *Barlaam og Josaphats Saga* skal, ifølge et gammelt Vidnesbyrd, være forfattet af *Kong Haakon Sverressøn*, som dog vistnok her er bleven forvexlet med *Haakon den Unge*, Haakon Haakonssøns eldste Søn, kronet som Konge og i flere Aar Faderens Medregent;² om den anden Søn, *Magnus Lagabøter*, er det fortalt, at han ved den islandske Abbed *Brand Jonsson* lod oversætte det gamle Testaments historiske Bøger samt bearbejde det latinske Heltedigt om Alexander den Store paa Norsk. Magnus's Søn, *Haakon den Femte*, sørgede for, at et latinsk Digt om Helgeners Levnet, kaldet «Hellige Mænds Blomster», blev overført i det norske Sprog,³ og om ham siges det tillige i Indledningen til en af de gamle Romanoversættelser, at han havde «mikit gaman at fagrurn frásøgnum», og at han «lét venda mörgum riddarasögum i norrœnu or girzku eðr fraunzku».⁴ Skjønt det saaledes ved mange Vidnesbyrd lader sig godtgjøre, at norske Konger i det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede patroniserede Arbejdet med at overføre udenlandsk Modeliteratur i det norrøne Sprog, vilde det dog visselig være en Misvisning at føre den hele Bevægelse tilbage til det af Hoffet tagne Initiativ eller at forestille sig, at, naar der i Norge, i Modsætning til Danmark og Sverige, fremblomstredede en rig Oversættelsesliteratur i denne Periode, skulde dette alene være at forklare af den tilfældige Omstændighed, at Sverres Ætlinger paa Thronen fik en lærd Opdragelse og havde arvet Stamfaderens Sands for Literatur og boglig Syssel. Man kunde omtrent med ligesaa megen Ret deraf, at Sverres Saga blev skrevet efter hans eget Tilsagn, at Haakon Haakonssøns Saga sammensattes ifølge Sønnen, Magnus Lagabøters Foranstaltning, at det om andre Kongesagaer kan formodes, at de ere blevene udarbejdede efter Opfordring af det norske Hof, drage den Slutning, at ogsaa den Gren af Literaturen, der behandler

¹ *Strengleikar eða Ljóðabók, Fort. S. XII. S. 1.*

² Se *Maurer, Ueber die Ausdrücke etc., S. 224.*

³ *Keyser, Litteraturh., S. 535—37. Maurer, Ueber die Ausdrücke etc., S. 212—13.*

⁴ „Han havde megen Moro af gode Fortællinger og lod oversætte mange Riddersagaer fra Græsk og Fransk paa Norsk“. *Keyser og Unger, Fort. til Strengleikar, S. XI.*

de norske Kongers Historie, skulde i sin Helhed være at føre tilbage til Hoffets Initiativ og skyldes enkelte Kongers literære Sands. I begge Tilfælde har den enkelte Mand, endog om han var Konge, alene kunnet fremskynde og lede, ikke skabe en Bevægelse, der tager slig Fart og naar et sligt Omfang. Naar Sverre lod skrive Sagaer om sig og sine Forgjængere, har vistnok udenlandske Hoffers Protektion af den nationale Literatur været et Mønster, der havde Indflydelse paa ham; men naturligvis savnede han ikke Tilknytningspunkter inden det Samfund, i hvis Spidse han var stillet; han fulgte, som man kan se, en Tradition, der var gammel ved det norske Hof; han har havt et Publikum for Øje, hvis Interesse, hvis Sands for Læsning han kunde gjøre Regning paa. At en Statsmand i denne Tidsalder paa en saa systematisk Maade og efter en slig Maalestok bruger literære Midler til at støtte sin Politik, er et Kulturphænomen, der ikke kan have staaet for sig alene; det vidner ikke blot om Sverres egen Storhed, men kaster tillige et Lys tilbage over det hele Samfund og lader os formode, at der i videre Kredse har været udbredt en efter Tidens Lejlighed ikke sedvanlig Aandsdannelse. Paa lignende Maade bør vi nu opfatte Haakon Haakonssøns og hans Eftermænds Virksomhed for at omplante udenlandske Literaturverker paa norsk Grund. Ogsaa denne Virksomhed forudsætter en ferdig Kreds, hvis Deltagelse man kunde gjøre Regning paa, hvis Trang til aandig Føde man søgte at imødekomme. Hoffet var gaaet i Spidsen; men Hoffet var igjen afhængigt af sine Omgivelser, og dets Initiativ kan alene have været et Udtryk for, hvad der rørte sig hos disse. Vi føres tilbage til Kredsen af højbyrdige Stormænd, der endnu stod tilbage, — Repræsentanterne for det gamle Ættestatokrati, hos hvilket Skaldekunst og Sagafortælling havde hørt hjemme, som midt under sit politiske Forfald bevarede den derved udviklede Sands for aandig Syssel og derfor begjerlig greb efter den Underholdning, udenlandske Literaturverker kunde tilbyde. Vi høre om enkelte af disse Stormænd i det 13de Aarhundrede, at de fra sine Rejser i fremmede Lande førte med sig saadanne Verker, hvilke de siden lod oversætte paa Norsk;¹ vi se, at en Række Codices, inde-

¹ Baronen *Bjarne Erlingsøn af Bjarkø*, der opholdt sig i Skotland 1286—87, fandt her Fortællingen om Fru Olif og Landres udsat paa Engelsk, hvilken han førte med sig hjem og lod oversætte paa Norsk. *Keyser, Litteraturhist.*, S. 576. *Storm, Sagnkredsene om Kari den Store*, S. 65—66.

holdende baade Kongesagaer og Bearbejdelser af fremmede Romaner, have været i norske Storætters Eje, og de tilføiede Randglosser vise, at de have været flittig læste.¹ Her have vi altsaa det Publikum, for hvilket Sverre lod skrive og Haakon Haakonsøn oversætte, — hvis Tilværelse alene fuldelig kan forklare den literære Virksomhed, hvorved det norske Hof gennem mere end et Aarhundrede udmerkede sig. Baade Oversættelserne og de originale Sagaverker udgaa altsaa til Syvende og Sidst fra den samme Rod; begge ere Udtryk for det Aandsliv, der havde udviklet sig med det gamle, for Island og Norge fælles Ættearistokrati.

Disse to Retninger inden Literaturen staa i Modsætning til hinanden i Hensyn paa Stof; men i Hensyn paa Form og Stil falde de paa det nærmeste sammen. De norske Romanoversættelser stille sig i Regelen meget selvstændigt ligeoverfor sine Originaler; de ere Bearbejdelser snarere end Oversættelser; Poesien er bleven til Prosa, og det fremmede Indhold er overalt gengivet i den nationale Sagastils Former, med hvilke Oversætterne eller Bearbejderne vise sig at have været fuldt fortrolige, og det allerede paa en Tid, da den paa Island fremblomstrende originale Literatur endnu neppe havde naaet ndover sine første Begyndelser. Ogsaa dette viser, at Sagastilen er fremgaaet af en Udvikling, som, om den end havde sit Brændpunkt paa Island, alligevel i Hovedsagen var fælles for alle Nordmænd; ogsaa heraf fremgaaer den organiske Sammenhæng mellem de to Retninger i Literaturen og det urigtige i at sondre saa skarpt mellem dem, som enkelte have gjort. Sproget i disse Bearbejdelser er ofte meget elegant og vidner om en virtuosmæssig Sikkerhed og Ferdighed, som det har ligget udenfor den Enkeltes Evne at opnaa, og som peger tilbage paa en lang forudgaaende Udvikling, hvorved Sprogsandsen og Evnen til at vælge de passende Udtryk er bleven opøvet;² den nationale Sagastil er stundom bleven gennemført med saa stor Dygtighed, at der gives Partier af disse norrøne Bearbejdelser af tyske Sagn eller franske Digte, der kunne stilles ved Siden af det bedste i den originale Sagaliteratur, eller som

¹ *Munch, N. F. H., IV. 2. S. 651; 2den Hovedafd., I. S. 90, II. S. 158 o. f. S.*

² *Se Keyser & Unger, Fort. til Barlaams ok Josephats Saga, Fort. til Strengleikar. Munch, N. F. H., III. S. 1027—1028.*

ialfald minder paa en slaaende Maade derom.¹ Paa den anden Side indser man let, at Indhold og Form her mangengang maatte staa i en Strid med hinanden, der var uheldig for begge. Digtets poetiske Duft maatte i Regelen gaa fløiten derved, at det omsattes i Prosa, og Strævet med at presse et gjenstridigt Stof ind i Former, der fra først af havde dannet sig om et helt forskjelligt Indhold, maatte ende med at sprænge disse og lede til et blot udvortes Ordkunstleri og Skruethed. Vi finde, ved at sammenligne Bearbejdelserne af de franske Romaner med sine Originaler, at den kristelige Troesbegeistring eller religiøse Mystik, der gaar gennem disse, stundom er kommet bort eller ialfald trængt tilside under Omplantningen paa norsk Grund. Den norrøne Bearbejdelse adskiller sig stundom fra Originalen ved en mere rent-verdslig Karakter;² men derved er ogsaa det, der gav Digtet Sjel og Farve, forsvundet, og man har næsten kun et Lig tilbage. Vi erkjende her den samme Bornethed eller Afsluttethed, der overhovedet karakteriserer den norrøne Literatur og det Aandsliv, der aabenbarer sig gennem denne. Dette Aandsliv er bleven næret og udviklet gennem mangehaande fra Kristendomen udgaede Impulser; men dets Rod var paa den anden Side altfor dybt fæstet i det nationale Hedskab, til at det helt kunde gennemtrænges og beherskes af disse; Literaturen knyttede livlige Forbindelser med Verden udenfor, men maatte alligevel tilsidst, ved sin skarpt udprægede Ejendommelighed, bidrage til at stænge af for denne. Det er en Gjentagelse af hvad der saa tidt møder os i den historiske Udviklingsproces: hvad der er en Betingelse for Fremskridtet paa et Stadium, gaar paa et følgende Stadium over til at blive en Hindring. Og herved ledes vi atter ind paa Grundene til, at den norrøne Literatur saa hurtig blomstrede af, og at den forholdsvis saa rige og selvstændige Produktion i det 12te og 13de Aarhundrede afløstes af en gennem lange Aarrækker vedvarende Sterilitet.

Idet man stiller de nationale Literaturverker i en bestemt Modsætning til Oversættelserne og Bearbejdelserne af fremmede Sagnstoffer, idet man vil have Interessen for og Tilegnelsen af Udlandets Modeliteratur opfattet som en sygelig Retning og søger i

¹ Se *Unger, Fort. til Thidriks-S., S. IV.*

² Se om *Karlamagnus-Saga Storm, Sagnkredsene om Karl den Store etc., S. 57.*

denne Grunden til den nationale Stils og Smags Forfald, glider man uvilkaarlig over i den engang gjeldende Lære, hvorefter det islandske Literaturphænomen skulde betragtes som en «Eftersommer» eller en Afglands af en forhistorisk Aandsherlighed, — hvorefter de nationale Verker inden Literaturen halvt om halvt skulde gjelde som Frembringelser af en mythisk Folkeaad, der ikke antages at være udviklet, allermindst ved fremmed Paavirkning, men tvertimod at have rørt sig saameget kraftigere og selvstændigere, jo længere vi gaa tilbage mod Stammens «Urtid», — hvorefter det Nationale overhovedet blev opfattet, ikke som et Produkt af mange samvirkende Kræfter, men som noget engang for alle Givet. Vil man holde sig klar af slige Absurditeter, faar man ogsaa opgive hin skarpe Sondren. Den norrøne Literatur i det 12te og 13de Aarhundrede var, som enhver anden national Literatur, Blomsten af en ejendelig Kulturudvikling, der til den ene Side forudsætter stadige Paavirkninger udenfra, en stadig fortsat Optagen af nyt Stof, og til den anden Side et Medium, der optager og bearbejder dette Stof, — en Ramme, inden hvilken det ordnes og grupperes. Naar Rammen er fyldt, vil der indtræde en Stands og dernæst en Opløsning eller Sprængning af de Former, gjennem hvilke Aandslivet hidtil har aabenbaret sig. Denne Opløsning er nødvendig, for at Kulturudviklingen skal vinde Rum for ny Fremadskridning; men den vil se ud som et Forfald, en indtrædende Vansmag, en disharmonisk Blanding af Gammelt og Nyt, eller en fuldkommen Lammelse af den produktive Evne. Det nationale Aandsliv vækker og vedligeholder Sandsen for andre Folks Aandsfrembringelser; det skaber en Stil eller Form, hvorigjennem disse Aandsfrembringelser lettere kan tilegnes; men enhver Form har en Tendents til at fixere sig, og jo bedre den har været tillempet efter de Behov, der fra først af skabte den, jo mindre vil den kunne tilfredsstille de nye Fordringer, som det fremadskridende Liv efterhaanden opstiller; den vinder Styrke og Fasthed, eftersom den bruges, men taber tilsidst ogsaa sin Plasticitet og vil, naar den er fuldkommen forbenet, alene staa ivejen for Dannelsen af nye Former. Hvad der var en levende Hinde, hvorigjennem Stofvekslingen foregik, gaar over til en død Bark, der hindrer den videre Væxt, og en Stil eller Fremstillingsform, der engang har været et fuldkomment Udtryk for Nationens Tanke- og Følelsesliv, fastholdes ved Vanens og Rutinens Magt længe efter, at dette har ophørt at være Tilfælde, og efter at den

fortsatte Udvikling ikke længer uden Skade kan undvære nye Former.

Vi gjenfinde overalt: paa det literære, sproglige og politiske Felt, den samme Regel; en Nations Kraft aabenbarer sig i Dannelsen af ejendommelige politiske Institutioner, af literære og sproglige Mønsterformer, men brydes ogsaa eller bindes ved disse, saa at den sterke Organisation, den typiske Fuldenthed til en Tid maa betaales med Anarki eller Afmagt til en anden. En praktisk Indretning kan, naar den indføres, betegne et stort Fremskridt; en politisk Institution kan gjennem lange Tider være et bekvemt Organ for Nationens historiske Liv; men den fremadskridende Udvikling udenfor skaber imidlertid nye og fuldkomnere Indretninger eller Institutioner, og for at disse skulle få Indgang, behøves der nu ofte en Kamp mod det Gamle, der bliver desto haardere og langvarigere, jo bedre dette Gamle har været befæstet, jo mere fuldstændigt det har været gennemført. Det følger af en raskt fremadskridende Kulturudvikling, at de mange Mundarter hos et Folk indordnes under et fælles Normal- eller Skriftsprog, og Tilværelsen af et saadant Skriftsprog vil igjen for en Tid sikre Folket den aadige Overlegenhed over andre Nationer, hos hvilke ingen herskende Sprogform har dannet sig; der bringes paa denne Maade Enhed og Sammenhæng i Folkets Aandsliv; de mange Smaa-bække opsamles som i et Reservoir, istedetfor at fortabe sig hist og her i Sandet eller gaa op i Dunst og Damp. Men dette Fortrin har ogsaa sin Skyggeside, der i Tidens Løb, senere eller tidligere, vil træde frem. «Literary dialects, or what are commonly called classical languages», siger en bekjendt nyere Sprogforsker,¹ «pay for their temporary greatness by inevitable decay — — —. As soon as a language loses its unbounded capability of change, its carelessness about what it throws away, and its readiness in always supplying instantaneously the wants of mind and heart, its natural life is changed in a merely artificial existence. It may still live on for a long time, but while it seems to be the leading shoot, it is in reality but a broken and withering branch, slowly falling from the stock from which it sprung». Skriftsproget, bundet ved en sterk Tradition og de i Literaturen givne Mønsterformer, gaar efterhaanden over til at blive stivt og gammeldags; dets eget Væsen er konservativt,

¹ *Max Müller, Science of Language.*

og samtidig holder det Dialekterne i Tømme, saa ogsaa de stagnere, og selve Kilderne, hvoraf Skriftsproget skulde hente Berigelse, udtørres eller forarmes. Imidlertid kan Sprogbevægelsen foregaa mere ubindret hos andre Folk, hvis Mundarter ikke have været undergivne en lignende Kontrol, og disse kunne derved i Tidens Løb opnaa fremfor hine en større Lethed og Bøjelighed og et mere modernt Tilsnit. Heri maa vi se en Hovedgrund til, at det norrøne Sprog, trods sin Literatur og trods sin tilsyneladende Kraft og Rigdom, alligevel ved den nærmere Berørelse med de danske og svenske Mundarter i det 14de og 15de Aarhundrede kom til at ligge under for disse.¹

Og her er da fremdeles det rette Standpunkt antydet til Forklaring af den norrøne Literaturs Dekadence. Det kan ikke antages, at Smagen for det Fremmede i og for sig skulde have øvet en skadelig Indflydelse; det er urimeligt at give Oversættelserne og Tilegnelsen af udenlandske Mønstre Skylden for, at den nationale Literatur blev afbrudt, som om ikke denne fra først af havde været betinget af Paavirkninger udenfra, eller som om den kunde tænkes at have villet bevare sin skabende Evne, saafremt den var bleven stængt af for ethvert Samkvem med andre Folks Aandsliv. Men i disse Oversættelser følge vi den nødvendige og uundgaelige Opløsning af Former, der, efterat have opnaaet sin typiske Fuldendelse, ikke længer kunde være Vehikel for en fremadskridende Udvikling, men snarere maatte lægge en Stopper paa denne. Sagaen tilhørte ved sin Oprindelse og Karakter et Liv, hvis Betingelser efterhaanden ophørte at eksistere, og som ikke kunde fornye sig. Det maatte gaa den, som det gik Skaldepoesien. Den havde svaret altfor godt til det Stof, om hvilket den fra først af var dannet, til at den rigtig kunde passe for noget andet, og til at det kunde undgaaes, at den udartede ved at gribe efter nye Emner. Vejen fremover førte her ogsaa med Nødvendighed gennem Opløsning og Afmagt. Sagastilens ejendommelige Fortrin havde, som før omtalt, sin Grund deri, at den i Hovedsagen var uddannet ved den mundtlige Tradition; jo mere denne ophørte at være den nødvendige eller eneste Form for Nationens Aandsliv, jo længere kom man ogsaa bort fra de levende Kilder, hvorfra den fortællende Kunst havde hentet sin Friskhed. Sagaerne fra Slutningen af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede

¹ *Munch, N. F. H., 2den Hovedafd., I. S. 596—599.*

eller de i dette Tidsrum forfattede Overarbejdelser af ældre Verker adskille sig fra disse ved en udtværet og affekteret Stil;¹ istedetfor det dramatiske Liv i Foredraget og Udtrykkets fyndige Knapthed møde vi en trættende Ordrigdom, en Stræben efter Numerus og zirlig Periodebygning, der gjør et flaut Indtryk, omtrent som naar en Bonde optræder i Bymandsklæder, der ikke passe til hans Gang og Holdning. Det var et Tilbage-skrift i Stil og Smag; men det var en nødvendig Følge af, at man læste mere og til Gjengjæld hørte sjældnere fortælle, at man fik sin aandige Næring og Opdragelse gennem Bøger og ikke blot gennem mundtlig Tradition, at Smagen blev mere «literær» og mindre paavirket af saadanne Hensyn, der maa tages lige-overfor en lyttende Tilhørerkreds; med andre Ord: det var en nødvendig Følge af den almindelige Fremadskridning i Kultur.

Opløsningen eller Forbeningen af den norrøne Literaturs ejendommelige poetiske og prosaiske Former vilde altsaa uund-gaaelig have indtraadt, endog om vi kunde tænke os, at det gamle Ættestatokrati var bleven staaende ved Magt. Men, at dette Aristokrati gik til Grunde baade paa Island og i Norge, medførte selvfølgelig, at den literære Dekadence blev saameget mere iøjnefaldende, saameget grundigere og langvarigere. Hos de gamle Storætter var Literaturen udviklet; blandt dem havde den fundet sit Publikum; fra dem og deres Liv havde den hentet sine Stoffer. Sprog og Stil, literære Former og aristokratiske Samfundsindretninger hørte fra først af sammen og forfaldt ogsaa det ene med det andet. Saaledes blev, samtidig med at de gamle Stilformer tabte sin Friskhed, Grunden, hvoraf nye skulde kunne fremspire, tilintetgjort, eller den blev udtørret og tabte for lange Tider Evnen til at bære en ny literær Vegetation. Det gamle historiske Liv havde afsat sit Indhold i Literaturen, og hvad det nye frembød, maatte blive magert og fattigt, fordi Samfundet var nivelleret. Havde Aristokratiet vedblevet at bestaa, vilde den literære Dekadence snart have været efterfulgt af et nyt Opsving; nu savnedes ogsaa Betingelserne for et saadant.

Paa Island, hvor Literaturen fra først af havde haft sit Centrum, og hvor Sandsen for Læsning fra de fornemme Mænds Huse maa have udbredt sig i stedse videre Kredse, ophørte

¹ Man sammenligne t. Ex. *Vatnsdala-Saga* med t. Ex. *Byrbyggja-S.* eller *Laxdæla-S.*, eller den yngre Recension af *Kariamagnus-S.* med den eldre.

vistnok langt fra alt literært Liv i Løbet af det 14de Aarhundrede. Man vedblev at bruge Pennen og det endog temmelig flittigt; men den ydre Vindskibelighed tjener kun til saameget klarere at vise den indre Afmagt. Originalitet og skabende Evne er der neppe Spor af, og intet Verk af nogen Rang eller noget blivende literært Verd er tilblevet i denne Periode. Man sysselsatte sig med at afskrive Verkerne fra det forudgaaende Tidsrum, eller man omskrev dem i en stadig mere udtværet og udvandet Maner; selvstændigt Forfatterskab indlod man sig derimod sjelden paa. Det er kun nogle ganske enkelte Sagaer, der fra først af ere blevne sammensatte i det 14de Aarhundrede, og disse staa uendelig langt tilbage for de eldre i Hensyn paa Stil og Sprog.¹ Det historiske Liv i Norge og endnu mere paa Island blev stadig magrere, stadig mere fattigt paa fremtrædende Personligheder eller store Optrin; Politiken begrov sig i Traktater og diplomatiske Underhandlinger; hvad der skete, var ikke skikket til at vække nogen almen Opmerksomhed eller gav kun Stof til korte analistiske Optegnelser, og til saadanne var ogsaa Islændingernes historiske Forfatterskab i den følgende Tid fordetmeste indskrænket. Deres religiøse Digtning vedblev at trives i en udvortes Forstand, og i den er der endog et Fremskridt at spore, forsaavidt den i det 14de Aarhundrede for en Del løsgjorde sig fra Draapaskaldernes tungvindte Apparat og de afsjælede, pedantiske, for Emnet helt upassende «Edduregler»;² men Blomst og Frugt satte denne Literaturgren aldrig, og paa en enkelt Undtagelse nær³ gjelder det ogsaa om de hidhørende Frembringelser fra det 14de og 15de Aarhundrede, at ingen af dem hævede sig over den jævne Middelmaadigheds, det haandverksmæssige Versmageris Niveau. Imod Slutningen af det 14de Aarhundrede opkom paa Island et nyt Digtlags i de saakaldte «rimur», — en afændret Form af den enderimede Visedigtning, der fra Tydskland havde udbredt sig over de nordiske Lande. Dette Genre opnaaede efterhaanden Yndest fremfor noget andet og synes allerede i det 14de og 15de Aarhundrede at være bleven temmelig flittig dyrket, skjønt vistnok Hovedmassen af de hidhørende Frembringelser tilhører Tiden efter Reformationen.⁴ Men ogsaa om Rimerne gjelder det, at de kun

¹ Se Munch, *N. F. H.*, IV. 2. S. 649—51 om *Arnes og Laurentius's Sagaer*.

² *Keyser, Litteraturhist.*, S. 339.

³ Eystein Asgrimssøns „Lilja“.

⁴ *H. Einarsen, Hist. litt. Isl.*, S. 76 ff.

ere Poesi ved sin Form, medens de fuldkommen savne Friskhed og Farve. «Die Urkraft der Poesie spriesst aus der That» (*Dahlmann*), og de islandske Rimeforfattere digtede af Bøgerne og ikke af Livet. Deres Arbejder ere ikke andet end de gamle Sagaer, omsatte paa rimede Vers, — en Form, der i Regelen maatte harmonere slet med Stoffet, — en rent mekanisk Operation, hvorved det umulig kunde undgaaes, at Aanden gik fløjten.

Saaledes blev den Omstændighed, at Island havde været Arnestedet for en sterkt udviklet national Literatur i det 12te og 13de Aarhundrede, i en dobbelt Retning bestemmende for Islændingernes Aandsliv i den følgende Periode. Her var en stor Bogskat og en efter Tidens Lejlighed overordentlig udviklet Læselyst og literær Tradition. Derfor vedblev man at skrive endog da, naar man egentlig ikke havde noget at skrive om. Island var i det 14de Aarhundrede fremdeles langt foran de øvrige skandinaviske Lande i Hensyn paa Omfanget af den literære og poetiske Produktion. Men Islændingernes Aandsliv var paa den anden Side bunden ved de mange Bøger, den sterke literære Tradition, saa det kom til at ligge tilbage i Hensyn paa Frihed og Friskhed. Ogsaa i de andre skandinaviske Lande kunde Visedigterne stundom hente sit Emne umiddelbart fra de skrevne Bøger;¹ men de behandlede dog i dette Tilfælde Stoffet paa en friere Maade, idet de fandt Tilknytningspunkter for sin Skildring i de Begivenheder eller det Liv, der foregik rundt om dem; for de islandske Visedigtere var derimod Bøgerne alt. Den gamle Skaldekunst havde været altfor ivrigt og systematisk drevet paa Island, til at den ikke her fremfor noget andet Sted maatte faa en varig Eftervirkning; paa en Tid, da nyere og lettere Versformer forlængst havde faaet Indgang i Norden, kunde man dog ikke her bekvemme sig til at opgive den gamle Stads: Kenningerne og Eddulisten. Den islandske Visedigting blev derfor i det Hele stiv og pedantisk og kom til at savne den poetiske Beandelse, der udmerker saamange af Viserne fra de andre skandinaviske Lande.

Skjønt Norges literære Dekadence i det 14de Aarhundrede i Hovedsagen maa føres tilbage til ganske de samme Grunde som Islands, fik den dog her en noget forskjellig Karakter. Paa Island blev den aandige Armodsdøm for en Del dækket

¹ Se *Storm, Sagnkredsene om Karl den Store etc.*

over ved en fortsat Pennetravlhed; man vedblev at læse og skrive, om man end ikke formaaede at frembringe noget Originalt. I Norge derimod synes det, som om enhver Syslen med literære Ting rent blev aflagt i Løbet af det 14de Aarhundrede.¹ Tidligere havde man fulgt den paa Island tilblevne historiske Literatur med Interesse; Kongesagaerne bleve hyppigt afskrevne i Norge, vistnok især til Brug for Stormændene; men de fleste af disse Afskrifter, saavidt man nu kjender dem, synes at tilhøre det 13de Aarhundrede og Begyndelsen af det 14de; efter dette Tidspunkt maa den nationale historiske Literatur mere og mere være bleven lagt paa Hylden, siden man ikke umagede sig med at tage nye Afskrifter af den. Ogsaa Oversættelsesarbejdet, der blev drevet med saa stor Iver under Kongerne Haakon Haakonssøn, Magnus Haakonssøn og Haakon Magnusson († 1319), lader til at være gaaet i staa i den nærmestfølgende Periode, ja, der er Grund til at tro, at man ikke blot har ophørt at overføre nye Literaturverker i det norrøne Sprog, men at man efterhaanden endog har ophørt at læse de eldre Frembringelser af denne Slags. Det ser ud som en fuldkommen Dvale eller Vintersøvn. Rent udslukt har dog Aandslivet ikke været. Man maa antage, at en poetisk Produktion af en ny Art, der har fortsat sig indtil vor Tid og faaet adskillig baade Omfang og Betydning, — en Visedigtning i de lettere, fra Tydskland stammende Former, — begyndte omkring den samme Tid, da de sidste Spor af den gamle Literaturbevægelse synes at forsvinde.² Vi finde allerede i Tiden nærmest efter Reformationen omtalt norske historiske Viser om Alf Erlingssøn, Kong Haakon, den falske Margrete, og disse Viser ere for en Del endnu bevarede. Den islandske Rimedigtning gaar tilbage til Midten af det 14de Aarhundrede, og det maa antages, at denne Digtart er kommen til Island over Norge, hvor den altsaa endnu tidligere har været kjendt og dyrket. Det fremgaar af de eldste bevarede norske Viser, at man i Norge, ligesom paa Island, ved at optage de nyere og lettere Versformer, har lempet disse noget efter Reglerne for den gamle Skaldekunst; paa den anden Side er det klart, at Visedigtningen i Norge ikke paa langt nær har havt en saa «literær» og stiv Karakter som de islandske Rimer; den bevægede sig med

¹ Se *Munch, N. F. H., 2den Hovedafd., I. S. 362—64, 932—34.*

² Se *Storm, Sagnkredsene etc., S. 212—13.*

større Frihed, hentede mere sit Stof fra Livet end fra Bøgerne og fik derfor en rigere poetisk Gehalt. Men det hele Genre kom dog i en langt højere Grad til at fæste Rod i Danmark og Sverige end i Norge og er et langt mere betydningsfuldt Led i disse Landes Aandsudvikling end i den norske.¹ Det udbredte sig, som før nævnt, fra Tydskland til de nordiske Lande og har utvivlsomt allertidligst fundet Indgang i Danmark. En ny Literatur- eller Kulturstrøm afløste saaledes den, der i det 12te og 13de Aarhundrede fik Betydning for Norden. Denne sidste kom vestfra, fra England og Frankrige, og for den laa Norge og Island nærmest, ifølge deres gamle historiske Forbindelser, medens Sverige og Danmark neppe blev berørt af den, ialfald ikke umiddelbart. Den nye Strøm kom derimod sydfra, og nu blev Norge det sidste i Rækken. Nu først er der Grund til at tale om Norges «afsides Beliggenhed».

I Løbet af det 14de Aarhundrede og under Indflydelse af de politiske og dynastiske Forbindelser mellem Rigerne blev, som før omtalt, den norske Romanliteratur bekjendt ogsaa i Sverige. *Karlamagnus Saga*, *Didrik af Berns Saga*, *Artus-Romanerne* oversattes eller bearbejdedes paa Svensk, siden for en Del ogsaa paa Dansk, og disse norrøne Verker fik saaledes paa en Tid, da de i Norge selv synes at være blevene glemte eller lagte tilside, en stor Betydning for Nabofolkene og fremkaldte hos dem den livligste Interesse og en udbredt literær Virksomhed. Denne Vexling eller Ombytning af Rollerne, hvorved Aandslivet synes at vaagne i Danmark og Sverige, netop da det slukner i Norge, og hvorved Norge kommer til at ligge længst bagud, saa at det kun gennem Danmark og Sverige modtager Impulser fra det almeneuropæiske Aandsliv, medens det tidligere gik først og paa egen Haand tilegnede sig de store Kulturlandes toneangivende Literaturverker, hænger sammen med den forskellige sociale Udvikling hos de tre skandinaviske Folk. Netop ved den Tid, da det gamle, fra Fylkesforfatningen stammende norske Aristokrati holdt paa at opløse sig, fremtraadte Rigsadelen i Danmark og Sverige som en egen Stand og befæstede sit Herredøme over Stat og Samfund. Vi erkjende overalt, at en aristokratisk, over det øvrige Folk opløftet Klasse var det nødvendige Organ, uden hvilket Folkets historiske Liv ikke kunde vinde nogen samlet Styrke eller ytre sig paa en

¹ Se *Munch, Samlede Afhandlinger, III. S. 384 ff.*

selvstændig Maade. Norge havde havt den mest bevægede Historie og havde gaaet foran i Tilegnelsen af europæisk Aandsliv, fordi dets Samfundsforfatning indtil det 13de Aarhundrede var mere aristokratisk end Danmarks og Sveriges; det sakkede agterud for sine Naboer, fordi det efter det 13de Aarhundrede savnede en Adel, der i Magt og Tal kunde hamle op med den danske og svenske. Og vi skulle nu fremdeles erkjende, at denne Mangel og hint Fortrin hænger sammen som Aarsag og Virkning, — at, naar Norge i Unionsperioden var det mindst aristokratiske af de tre skandinaviske Lande, saa kom det deraf at det forud havde været det mest aristokratiske.

VIII.

Udviklingen af en Rigsadel eller Tjenstadel i Danmark og Sverige. — Spor af tilsvarende Dannelser i Norge.

Danmarks og Sveriges Historie indtil det 13de Aarhundredes Slutning frembyder ikke paa langt nær Billedet af en saa voldsom indre Gjæring som Norges i det samme Tidsrum. Udviklingen i disse Lande havde i det Hele et jævner Løb. Mod-sætningerne traadte ikke saa skarpt frem; Folket udgjorde en mere ensartet Masse; den lokale Selvstyrelse havde ikke saa sterkt udviklede Organer; Kongedømmet indtog maaske en mindre fremtrædende Holdning, men var paa samme Tid mindre personligt, mindre skarpt begrændset i Hensyn paa sit Omraade.

Disse Forhold førte igjen til Dannelsen af en Stat, der var mindre velordnet end den norske, men som paa den anden Side havde langt større Fylde og en bredere Grund at staa paa, og som i en ganske anden Forstand havde optaget i sig det hele Samfund; ved dem var givet en gunstig Jordbund for Udviklingen af en Tjenstadel, svarende til den, der længe forud var blevet herskende Stand hos de sydgermaniske Folk, medens en Adel af denne Art aldrig vilde fæste rigtig Rod hos Nordmændene.

For Danmarks Vedkommende er der, som vi allerede før have fremhævet,¹ i Kilderne neppe noget Spor af en af Kongedømmet uafhængig Høvdingmagt, der repræsenterede Selvstyrelsen i Folkets engere Kredse, og som hvilede enten paa Folkevalg eller paa en i Ætterne nedarvet Ret. Det synes, som at alle-

¹ 1ste Del, S. 118.

rede i den eldste historiske Tid Ledelsen af Forhandlingerne paa Thingene helt og holdent var gaaet over i Hænderne paa de kongelige Tjenere eller Ombudsmænd. Vistnok gjaldt i Danmark som i Norge den gamle Sætning, at Kongen giver Loven, men Folket tager ved den; men denne Indskrænkning af den kongelige Magtfuldkommenhed kunde ikke have saameget at betyde, hvor Folkets Selvstyrelse savnede en særskilt Repræsentation. Faktisk, om end ikke retsligt, var det Kongen, der raadede for det hele Land; hans Magt var ikke uindskrænket, men Grændserne savnede Skarphed, og der var ingen, som med tilstrækkeligt Eftertryk kunde paase, at de bleve overholdte. Det danske Enekongedøme var urgammelt; dets Oprindelse falder bagenfor al Historie; i Folkets allereldste, halvt mythiske Traditioner havde det sin Plads og syntes uadskilleligt fra Tilværelsen af en særskilt dansk Nationalitet. Deraf fulgte, at det ikke kunde have en saa rent personlig Karakter, at det ikke kunde staa i et saa brat Modsætningsforhold til Folket og Folkets Selvstyrelse, som Tilfældet var i Norge; det maatte fremtræde fra først af mere som en Institution, en Repræsentation af det hele Samfund, end som en eksklusiv Ættebesiddelse, en personlig Ret, der tilkom Medlemmerne af en vis Æt. I Hensyn paa Thronfølgen gjaldt vistnok i Danmark i den eldste Tid som hos andre germaniske Folk et Slags Blanding af Arveret og Valgret, idet ved en Konges Død hans nærmeste Arving ansaaes for at have et Krav paa Thronen efter ham, medens dog dette Krav først maatte anerkjendes eller stadfæstes af Folket for at træde i Kraft. Men paa den anden Side synes Rigets eller Kongedømmets Enhed og Udelelighed at have været et høvdet Princip i Danmark, saa langt man kan komme op i Tiden:¹ efterlod en Konge flere Sønner, blev dog kun en af dem Faderens Eftermand paa Thronen; Danmarks Historie frembyder intet Sidestykke til den i Norge siden Magnus den Godes og Harald Haardraades Tid saa hyppige stedfindende Fællesstyrelse af flere samtidige Konger, — hvilket noksom godtgjør, at den privatretlige Karakter, der udmerkede det norske Kongedøme, ikke paa langt nær tilhørte det danske i samme Grad.

¹ *Dahlmann, Gesch. v. Dänem., I. S. 166--67 og 191. Aseheoug, Statsforf., S. 16.*

Heraf kan man nu igjen med Sikkerhed slutte, at Tjenstforholdet til Kongen maa i og for sig have havt langt mere at betyde i Danmark end i Norge, at det i Danmark langt lettere og langt tidligere end i Norge kunde blive et Middel, hvorved visse Familier opnaaede Anseelse, Indflydelse, aristokratisk Førrang fremfor de andre. Vel finde vi ogsaa den danske Konges Ombudsmænd omtalte paa en Maade, der tyder paa, at de i den eldste Tid mere have optraadt som eller gjeldt som hans private Tjenere end som Repræsentanter for den offentlige Myndighed, idet de kaldes hans «villici» eller «Bryder», — en Benævnelse, der fuldkommen svarer til Aarmændenes i Norge, — og idet de, ligesom disse, synes at have været kongelige Gaardsfogder eller Godsforvaltere, paa samme Tid som de varetog sin Herres øvrige Anliggender, oppebergede hans Skatter eller de ham tilfaldne Bøder og optraadte paa hans Vegne ved de offentlige Thingforhandlinger.¹ Men det er klart, at denne sidste, mere anelige og hædrende Side af de kongelige Tjeneres Stilling maatte have saameget lettere for at gjøre sig gjeldende, jo mere Kongedømmet selv opfattedes som en offentlig Institution, og jo mindre skarpt begrændset Omraadet for dets Myndighed var. Man finder heller ikke, at den danske Konges Ombudsmænd, endog om de stundom vare hans private Godsforvaltere eller Bryder ved Siden af at repræsentere ham i Retspleje og Administration, have været Gjenstand for en slig Ringegagt og social Tilslidesættelse, som de norske Aarmænd, efter Sagaernes og Lovenes samstemmige Vidnesbyrd, vedbleve at være langt frem i den historiske Tid. Det lader tvertimod til, at disse «Bryder», trods det Begreb af et privat Tjener- eller Tyendeforhold, der fra først af klæbde ved deres Navn og Stilling, har, — ligesom de saakaldte «ministeriales» inden det frankiske Rige, — kunnet hæve sig til at blive baade mægtige og ansete Mænd.² De stod ikke, som Aarmændene i Norge, ligeoverfor en talrig og tætsluttet Ætteadel, der beherskede Opinionen og var istand til at holde nede enhver «homo novus», hvor yndet han end kunde være hos Kongerne, og hvor vigtige end de Sysler kunde være, der bleve ham overdragne. Deres Embedsmyndighed var ikke, som Aarmændenes, en halv, — delt

¹ Se *Stemann, Dansk Retshist.*, S. 295. *Johannes Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog*, II. S. 328—29.

² *J. E. Larsen, Saml. Skr.*, I. S. 313.

med Selvstyrelsens arvelige Repræsentanter; de havde i Udøvelsen af sin Magt ingen ved Siden af sig og ingen over sig uden Kongen alene. Jo mindre overhovedet den gode Byrd havde at sige i et Samfund, jo højere maatte til Gjengjeld Tjenesten kunne hæve sin Mand. Der er intet Spor af, at man i Danmark nogensinde har kjendt en lignende skarp Skilnad som den, der bestod i Norge mellem visse offentlige Verdigheder eller Embeder i Kongens Tjeneste, der vare forbeholdte de fornemme Ætter, og andre, som enhver Mand af god Æt ansaa det for under sin Stand at overtage. Den danske Konge har vistnok havt det i sin Magt at stille endog den mest lavvattede Mand paa en hvilkenksomhelst Plads i sin Tjeneste; omvendt har neppe nogen kunnet holde sig for god til at blive hans «Mand» i Lighed med de norske Herser og Høvdinger, for hvem dette stundom gjaldt næsten som enstydigt med at blive en Træl, og Kongetjenesten bragte her saamegen Magt og Anseelse, at alle medfødte sociale Fortrin bleve for intet at regne i Sammenligning dermed, og at de Familier, der engang gjennem Tjenstforholdet vare optagne blandt Kongens Omgivelser, kunde, om de end fra først af havde indtaget de forskjelligste Trin paa den sociale Trappestige, alligevel snart komme til at gjelde for jævnbyrdige sig imellem og højerestillede end alle andre.

Saaledes kunde det ske, at der i Danmark, i det samme Tidsrum, i hvilket det norske Fylkesaristokrati brød sin Kraft under en Række Kampe mod Kongedømmet, stille og umerkeligt voxede frem et Aristokrati af en helt forskjellig Art, hvis Magt var bygget paa en anden Grund og næredes af andre Kilder. Vi møde allerede i det 12te Aarhundrede, paa Valdemar den Stores Tid, en Klasse af mægtige Mænd eller Ætter, der udgjorde et virkeligt Aristokrati og spillede en dominerende Rolle i det offentlige Liv; vi høre om Bondeopløb, fremkaldte ved de Stores Undertrykkelse; vi se Aristokratiet ved slige Lejligheder staa som en Mand ligeoverfor den menige Almue; vi se det optræde ved Kongevalg eller andre offentlige Forhandlinger som en Stand for sig og øve den afgjørende Indflydelse.¹ Hvorledes denne Adel har udviklet sig, lader sig ikke forfølge i det Enkelte. Det er rimeligt, at den for en stor Del har bestaaet af Ætter med gammel Anseelse; Kongerne have selvfølgelig ogsaa

¹ *Larsen, Saml. Skr., I, S. 233. Stemmann, Retshist., S. 76. Wegener, Kritik af Dahlmanna Gesch. v. Dännem. i Petersens Tidsskr. for Literatur og Kritik. VI. B.*

i Danmark søgt at knytte til sig de mest fremragende Mænd blandt Folket ved at optage dem i sin Hird eller overdrage dem sine Sysler; men Side om Side med disse «gamle» Ætter stod utvivlsomt en Række nye, der havde hævet sig fra intet ved Kongetjenesten. Og at denne, — at Forholdet til Stat eller Konge, ikke en i Ætterne nedarvet uafhængig Anseelse og Indflydelse, — var det Grundlag, hvorpaa dette Aristokrati som en Helhed havde bygget sin Magt, at det var en Tjenstadel og ikke en Byrdsadel: er tydeligt af mange Tegn.¹ Dermed hænger det sammen, at det fra først af synes at have staaet i en saa skarp Modsætning til det øvrige Folk, at det, — modsat det norske Lendermandsaristokrati i dets Velmagtsdage, — var Gjenstand for Almuens Had og Uvilje.² Fremdeles, at det ved sin tidligste Fremtræden stod saa tæt sammen om Kronen, at det syntes at være et med denne, — at det var progressivt, at det stadig syntes at voxe i Tal og Magt, eftersom Staten befæstede sig og den centrale Administration vandt Raaderum paa den lokale Selvstyrelses Bekostning.

Vi se det, som sagt, allerede ved Midten af det 12te Aarhundrede, i Valdemar den Stores Tid, fremtræde paa en umiskjendelig Maade; men sin rette Styrke, sin rette Afslutning som en særegen, fra det øvrige Folk skarpt udsondret Stand opnaar det dog først efterhaanden i den følgende Periode. Hvad der især bidrog til at fremskynde denne Udvikling, var Rytteriets voxende Betydning for Krigsvæsenet. Allerede Kong Nils og hans Søn Magnus havde tabt Slaget ved Fodevig i 1134 mod Erik Emune væsentlig af den Grund, at denne havde Rytteri, de ikke. Det blev herefter en Hovedopgave for Kongerne at skaffe sig et saavidt muligt talrigt og veløvet Rytteri, og for at opnaa dette maatte de søge at knytte til sig enhver, der havde Evne og Vilje til at paatage sig den kostbare og besværlige Ryttertjeneste, gjøre ham til sin Hirdmand eller haandgangne Mand og tilstaa ham de dermed følgende Privilegier eller Forleneringer af Kronens Jordegods. I *Jydske Lov* møde vi den kongelige Hird i denne nye udvidede Skikkelse; den var blevet en staaende, over det hele Land udbredt Hær. Med-

¹ *Dahlmann, Gesch. v. Dänem., I. S. 68:* „Alle höhere Aristokratie war Amtsmacht“.

² Faren ved det skaanske Bondeoprør var efter *Saxo's* Udtryk „cunctorum Scanie magnatum capitibus contiguum“.

lemmerne af denne Hær, — de saakaldte Herremænd, homines dominorum,¹ — vare fritagne for Skat og anden offentlig Byrde, Ægt og Arbejde o. s. v. af al den Jord, som de selv drev eller lod drive ved Bryder, hvormeget det end kunde være, og forsaavidt de ikke ejede en «fuld Plovs Land», maatte de ogsaa fæste eller leje, hvad der manglede dem heri, uden at svare nogen offentlig Byrde deraf. Til Gjengjæld skulde de være forpligtede til at fare i Leding, naar Kongen krævede det, paa egen Kost og med Hest og fuld Rustning. I Jydske Lov har Forholdet mellem Kongen og hans Herremænd eller haandgangne Mænd endnu bevaret noget af sin oprindelige rent personlige Karakter. Det var endnu ikke blevet i streng juridisk Forstand arveligt; det forudsættes endnu, at Herremanden, ved at undlade at opfylde sin Ledingspligt, traadte tilbage i sin forrige Stand og blev «Innebonde», eller at en Herremands Jordejendom ved hans Død atter blev skattepligtig, idet hans Arvinger ikke indtraadte i det samme Tjenesteforhold, hvori han havde staaet. Grændserne mellem «Frie» og «Ufrie» vare altsaa endnu i nogen Grad flydende. Men paa samme Tid vise dog Udtrykkene i Jydske Lov, at det allerede da var det Sedvanlige, at Herremandens Stilling og Rettigheder gik over fra Fader til Søn,² og i den følgende Periode blev denne Arveovergang efterhaanden slaaet fast som ufravigelig Regel. Samtidig bleve Herremændenes Privilegier stadig forøgede, medens de tilsvarende Forpligtelser stadig indskrænkedes. Deres Skattefrihed blev i det 14de Aarhundrede udvidet til at gjælde ikke blot det Jordegods, som de selv drev eller lod drive for egen Regning, men ogsaa, idetmindste delvis, det, som de lejede bort, og der tilstodes dem, efter en stadig stigende Maalestok, Ret til selv at oppeberge Sagefald eller Bøder af sine Fæstebønder. Disse Privilegier indeholdt den sterkeste Opfordring for Herremændene til at forøge sit Jordegods og gav dem tillige en økonomisk Overlegenhed ligeoverfor de menige Bønder, hvorved de ofte bleve satte istand til at tvinge disse til at afstaa eller afhænde sine Gaarde. Oprindeligt var den sociale Afstand mellem begge Klasser liden eller ingen; en Bonde kunde eje ligesaa-

¹ Foruden Kongen kunde ogsaa Biskopperne og Kongens Børn eller Frender have haandgangne Mænd. Se *Steenstrup, Kong Valdemars Jordebog, I. S. 107.*

² *Stemann, Retshist., S. 96. Steenstrup, Kong Valdemars Jordebog, I. S. 106.*

meget eller mere end en Herremand, — endog om Erkebiskop Absalon, der hørte til en af Landets eldste og mest ansete Familier, er det berettet, at hans Fædrengaard kun var et Bol (en Lod i en Landsby);¹ — eller forsaavidt Herremændene ejede mere Jord end den, de selv beboede og drev, var det ialfald i Regelen Strøgods, mindre Lodder, spredte om i forskellige Landsbyer. Men efterat de voxende Privilegier havde sikret dem en afgjort økonomisk Overlegenhed, lagde de an paa at samle det Spredte ved Kjøb og Mageskifter; der opstod sammenhængende Godser og store Herregaarde, som bleve drevne ved Hjælp af de omboende Bønder, der havde maattet afhænde sit Jordegods til Herregaardens Ejer og vare blevne dennes Ugedagstjenere eller arbejdspligtige Fæstebønder. Den talrige Indvandring af tysk Adel og Indførelsen af Riddervæsenet efter tysk Mønster med Titler og adelige Vaabenskjolde og Familienavne bidrog til at fuldende den skarpe Skilnad mellem begge Klasser.² Oldtidens demokratiske Bondestand havde delt sig i to Grene, der stedse fjernede sig mere fra hinanden:³ jo højere den ene steg, jo dybere sank den anden, og det ene var en Følge af det andet. Jo mere Herremændenes Privilegier forbedredes, og jo mere af Landets Jordegods der kom i deres Besiddelse og derved unddroges de offentlige Skatte- og Arbejdsbyrder, desto tyngre maatte disse Byrder falde paa det tiloversblevne Bondegods, som ikke havde Del i de tilstaaede Friheder. Herremændene forøgede stadig sit Jordegods og samlede det til større sammenhængende Helheder; Bondegodset var derimod Gjenstand for en stadig videregaaende Udstykning, idet Bolene deltes mellem flere Arvinger, og jo mindre saaledes den enkelte Bonden kom til at eje, jo mindre var han istand til at modstaa Trykket af Herremændenes økonomiske Overlegenhed og til at hævde sin selvstændige Ejendom ligeoverfor denne. Danmark, der i den eldste historiske Tid vistnok var det mest demokratiske af de skandinaviske Lande, hvor Jorden, ifølge den overalt gennemførte Landsbyforfatning, var jævnest fordelt mellem de frie Husfædre, blev paa denne Maade det mest aristokratiske og havde allerede ved Begyndelsen af det 14de Aarhundrede en talrig Adelsstand, der var i Besiddelse af en stor Del af Landets

¹ *Dansk hist. Tidsskr.*, II. S. 500.

² *Stemann, Retshist.*, S. 96. *Munoh, N. F. H.*, 2den Hovedafd., I. S. 795.

³ *Larsen, Saml. Skr.*, I. S. 314.

Jordegods, og som ved sine befæstede Borge, sin finere Leve-
maade, sine Titler og Skjolde, sin bedre Bevæbning, sine vidt-
strakte sociale og politiske Forrettigheder udsondrede sig paa
det skarpeste fra den menige Bondealmue.

Det var Kongedømmet, der selv havde opelsket denne Adel.
Herremænd, kongelige Bryder og Ombudsmænd, der mod For-
leninger af Kronens Gods overtog at varetage dens Interesser,
alle de Elementer, hvoraf det senere herskende Aristokrati havde
dannet sig, vare oprindelig intet andet end Kongens Organer,
de lange Arme, hvorved han omspændte det hele Samfund, greb
ind allevegne og sprængte de gamle selvstyrende Kredse fra
hverandre. Vi se derfor gennem lange Tider Aristokrati og
Kongedømme at staa tæt sammen og at gaa frem i Fællesskab.
Men, eftersom Aristokratiet vinder Styrke, vender det sig mod
sit eget Ophav.¹ Det forener sig med Geistligheden, og begge
indtage efter Midten af det 13de Aarhundrede en udfordrende
eller ligefrem fiendtlig Stilling ligeoverfor Kongemagten, til
hvilken de begge forud havde støttet sig. Kongerne søgte, som
naturlig, sine Raadgivere blandt dem, der hørte til deres Hof
eller vare deres haandgangne Mænd; det beroede fra først af
helt og holdent paa deres eget Forgodtbefindende, hvem de
vilde vælge til at raadføre sig med, og hvorvidt de vilde tage
Hensyn til de dem givne Raad; men under Indflydelse af den
nyere Tjenstadels voxende Vælde kom disse kongelige Raad-
givere efterhaanden til at danne et fast afsluttet Kollegium, og
der tillagdes dem nu en selvstændig Andel i den øverste sty-
rende Myndighed; de benævntes allerede i Begyndelsen af det
14de Aarhundrede Rigens istedetfor, som før, Kongens Raad,
og der tales allerede nu i offentlige Aktstykker ikke blot om
deres «Raad», men ogsaa om deres «Samtykke» ved foretagne
Regjeringshandlinger.² Man finder Spor af, at Kongerne alle-
rede i det 12te Aarhundrede stundom have sammenkaldt, foruden
sine nærmeste Omgivelser, ogsaa de øvrige haandgangne Mænd
rundt fra hele Landet, ialfald de fornemste af disse, tilligemed

¹ En tilsvarende Udvikling til den, der havde fundet Sted hos de sydgerma-
nisk Folk, inden det frankiske Rige. „Die alte politische Selbstständigkeit
erliegt grossentheils der Macht der Königsgewalt, bis diese ihren Gegen-
satz in eben den Gewalten findet, welche sie für ihre Zwecke begründet
oder doch mit ihren Rechten ausgestattet hat“. *Waitz, Deutsche Verf.-
Gesch., II. S. 303.*

² *Stemann, Reichshist., S. 78-79.*

de fornemste af Geistligheden til større Raadsforsamlinger, paa hvilke vigtige Statsanliggender bleve drøftede.¹ Ogsaa dette har vistnok været et af de Midler, hvorved Kongedømmet tilegnede sig den Souverainetet, der oprindeligt hvilede hos de til Thinge forsamlede Bønder. Det forhøiede sin Glands ved at optræde omgivet af hele den talrige Skare af sine Vassaller og Tjenere, og Beslutninger, der vare tagne i Samraad med en Flerhed af Rigets mest ansete og indflydelsesrige Mænd, havde i og for sig saamegen Vegt, at man kunde spare sig den langsomme og besværlige Vej: at forelægge dem til Folkets Vedtagelse paa Landskabstingene. Men disse Forsamlinger, som efter sin Sammensætning oprindeligt kun kunne have været raadgivende, hævede sig efterhaanden til selv at blive souveraine. Det blev Skik, at ogsaa Deputerede fra Kjøbstadsborgerne og Bønderne afgav Møde ved dem, og de benævntes nu Rigsdage eller Danehof (parlamentum generale Danorum) og gjaldt som repræsentative for det hele Folk, medens de gamle Landskabsting, paa hvilke enhver fri Mand havde Ret til at møde og afgive Stemme, traadte rent i Skyggen. Paa Rigsdagene eller Danehoffene forhandlede alle vigtigere politiske Spørsaal, saasom Kongevalg, Krigstog, Udferdigelsen af nye Love, Paalæg af Skatter eller andre offentlige Byrder m. m.; hvad man her blev enig om, ansaaes som vedtaget paa hele Folkets Vegne og var bindende for alle, og da de Deputerede for Borger- og Bondestanden kun var tilstede for et Syns Skyld, medens Adelen i Forening med den højere Geistlighed havde den ene afgjørende Stemme, var det i Virkeligheden disse Stænder, hvem den politiske Souverainetet, der engang havde hvilet hos Landskabstingene, omsider kom til at tilfalde. Rigsdagene bleve den store Løftestang for Adelen Vælde, hvorved den hævede sig til en selvstændig Statsmagt, og disse Forsamlinger, der fra først af havde været en Støtte for Kongedømmet, en Udfoldelse af dets Magt, drog nu stadig knappere Grændser om det og gjorde det afhængigt af sine egne Tjenere. Det er ovenfor nævnt, at den eldste Regel for Thrønsukcessionen i Danmark var en Blanding af Arveret og Valgret, idet den afdøde Konges eldste Søn eller nærmeste Arving gjaldt som selvskreven til at sukkedere ham, medens hans Ret dog først maatte højtideligt stadfæstes af Folket, inden han kunde tiltræde Regjeringen.

¹ *Larsen, Saml. Skr., I. S. 344—45.*

Denne Stadfæstelse af Kongsemnets Ret blev, som de øvrige Ytringsformer af Folkets politiske Souverainetet, efterhaanden overført fra Folket til Adelen, fra Landskabstingene til Rigsdagene, og gik i Sammenhæng dermed over til en ligefrem Valgret. Man holdt sig vel fremdeles i Regelen til nærmeste Arving; men denne gjaldt ikke længer for at være selvskreven, saa at han kun under særegne Omstændigheder kunde sættes tilside; det blev anerkjendt som Regel, at den egentlige Adkomst til Thronen var Valg og ikke Arv; man begyndte at knytte visse Betingelser til Valget, og tilsidst maatte Kongsemnet, for at opnaa at blive hyldet, finde sig i at underskrive en formelig Valgkapitulation eller Haandfæstning, hvorved han sikrede de herskende Rigsstænder, Adelen og Geistligheden, særlig den førstnævnte, mere og mere vidtstrakte Rettigheder og bandt sine egne Hænder i saagodtsom enhver Retning. Den første danske Haandfæstning er, som bekjendt, Kristofer den Andens fra Aar 1320, og fra nu af kan man sige, at Forholdet mellem Kongedøme og Adel er fuldkommen vendt om. Det er Adelen, der fra nu af optræder som Landets rette Souverain. Den vælger Kongen og foreskriver ham de Vilkaar, paa hvilke han skal styre. Kongen er næsten ikke mere end dens Redskab eller Repræsentant og har staaende ved Siden af sig et Udvalg af de fornemste Adelige, der deltager paa en selvstændig Maade i Administrationen og vaager over, at han ikke forgriber sig paa Adelens Privilegier eller overskrider de Grændser, der ere dragne om hans Myndighed.

Dette var Tingenes Tilstand i Danmark i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. I Sverige møde vi en politisk Udvikling, der paa en Maade danner en Overgang mellem Danmarks paa den ene Side, Norges paa den anden.¹ Kongedømmet og Stammernes Forening under en fælles Statshøjhed synes i Sverige, ligesom i Danmark, at gaa op til et langt forud for den sikre Historie liggende Tidspunkt. Paa den anden Side synes det svenske Kongedøme langtfra i samme Grad som det danske at have koncentreret hos sig den offentlige Myndighed, medens Selvstyrelsen i Folkets engere Kredse traadte sterkere frem. Forsaaavidt staa Sverige og Norge nærmest sammen ligeoverfor Danmark. Men Selvstyrelsen i Sverige havde, i Modsætning til Norge, bevaret sin oprindelige demokratiske Karakter; den var

¹ Se 1ste Del, S. 118—19.

og vedblev at være repræsenteret af valgte Høvdinger, ikke, som i Norge, af arvelige, og havde derfor ikke hist som her kunnet afføde et virkeligt Aristokrati, — en særegen, over det øvrige Folk staaende Klasse, udmerket ved visse sociale Fortrin eller ialfald ved Højfornemhedens faste Former og Traditioner. Saa meget raskere og mere ubindret kunde Udviklingen af en til Konge- og Statstjenesten knyttet Adel foregaa; dennes Plads i Samfundet var ikke forud optaget af et Aristokrati, hvis Magt og Indflydelse havde sin Rod i ganske andre Forhold, og som skyggede over det øvrige Folk, saa dets fremadstræbende Kræfter bleve standsede i Væksten. Kongedømmet, hvis Oprindelse tabte sig i det historiske Mørke, var som Følge deraf mindre skarpt begrændset, havde en mindre personlig Karakter, end det norske Kongedømme, og Tjenstforholdet til Kongen kunde derfor saameget lettere blive Grundlag for en aristokratisk Anseelse eller Magtstilling, arvelig i visse Ætter. Det er ogsaa til dette Grundlag, at den Adel hovedsagelig maa føres tilbage, der møder os i Sverige i det 13de Aarhundrede, men som da endnu er i sin tidligste Vorden. Vistnok har den fra først af optaget, hvad der fandtes hos Folket af høj Byrd eller fremragende Indflydelse uafhængig af ethvert Forhold til Kongen, — ligesom den danske Adel, og i saameget højere Grad end denne, som jo Stamme-forfatning og Selvstyrelse og hvad dertil kunde være knyttet af sociale eller politiske Fortrin havde saameget mere at betyde i Sverige end i Danmark. Men om begge gjælder det, at *Tjeneste* og ikke *Byrd* var Hovedkilden for deres Magt, — at Forholdet til Kongedømmet var den afgjørende Distinktion, mod hvilken enhver oprindelig Forskjel i Hensyn paa Anseelse eller Rigdom traadte i Skyggen, saa at de heterogeneste Elementer gennem dette Forhold kunde smelte sammen, store og smaa Ætter stilles paa lige Fod med hverandre og hæves til den samme Højde. Vi se derfor ogsaa den svenske Adel i det trettende Aarhundrede at staa i det nøjeste Sambaand med Kongemagten og at spille en lignende Rolle under de første Folkunger som den, den danske Adel havde spillet under Valdemarerne. Det blev Skik i Sverige, som det allerede tidligere var bleven det i Danmark, at Kongerne forhandlede vigtigere Regjeringsanliggender i Forsamlinger af sine Tjenere og haandgangne Mænd, og disse Rigmøder eller Herredage, hvortil Lagmændene, Almuens gamle Ledere og Talsmænd, og et Udvalg af Bønder og Kjøbstadsmænd bleve indkaldte, kom efter-

haanden til at gjelde som repræsentative for det hele Folk, saa at Landskabstingene traadte i Skyggen eller tabte sin politiske Betydning. Magnus Ladelaas, — den kraftigste Konge, Sverige gjennem lange Tider havde havt, — erklærede det for sin Ret at afgjøre «med sit Raad og sine gode Mænd» saadanne Ærin-der, der kunde behøve Ordning eller Rettelse, om der end intet var fastsat vedkommende dem i Loven, og forordnede ydermere, at ingen maatte djervest til at indfinde sig ved Rigmøderne, uden de, «som did vorder kaldede med vort Brev eller Bud», eftersom «ofmyghin moghe sër væn at göra dröghilse» (d: for- megen Almue forsaarsager, at Sagerne drages i Langdrag).¹ Han fastsatte fremdeles ved en Forordning af 1285,² at alle hans Mænd og alle deres Gaardsfogder (Brytjer) og Landbønder skulde være fri for al kongelig Skat og Skyldighed, «saasom det er sømmeligt, at de, der følge os med Raad og Hjælp, have mere Ære end andre». Og ved den samme Forordning indførte han desuden den saakaldte Frälserusttjeneste, idet han tilføjede den Bestemmelse, at Enhver, som vilde paatage sig at gjøre Krigstjeneste til Hest, skulde nyde samme Frihed som de haand- gangne Mænd. Det er en Gjentakelse af hvad der allerede tidligere var skeet i Danmark, og i begge Tilfælde have de samme Motiver været virksomme; i begge Tilfælde bleve Føl- gerne de samme. Det var ogsaa i Sverige Kongerne, der op- elskede den nye Adel ved at give sine haandgangne Mænd Skattefrihed og andre Privilegier, ved at udvide Hirden til en staaende Hær, ved at indkaldé sine Tjenere og gode Mænd til Raadsforsamlinger for at slippe at henvende sig til Landskabs- thingene og undgaa den Tidsspilde, som «altformegen Almue» forsaarsagede. Hensigten var overalt at forhøje Kongedømmets Glands og udvide dets Magtomraade, og denne Hensigt blev ogsaa til en Begyndelse naaet. Hvad der skete til Fordel for Adelen, var ogsaa til Fordel for Kongen, saalange endnu hin opfattedes som dennes Tjenerskab og fandt sig i en saadan Rolle. Men det gik nu tilsidst i Sverige, som det var gaaget i Danmark: eftersom Adelen vandt i Rigdom ved sine Privilegier og dens Antal mangedobledes ved Frälserusttjenesten, frigjorde den sig fra det engere Forpligtelsesforhold, hvorved den fra først af var løftet op; den blev fra et Tjenerskab til en

¹ *Nordström, Svenska Samhällsförf., I S. 54 - 55.*

² *Sets., I. S. 154.*

med Kongen sideordnet souverain Magt i Staten og Samfundet.

Vi se denne Omskiftning af Forholdet allerede indtræde i første Halvdel af det 14de Aarhundrede. Vel havde den svenske Adel i dette Tidsrum ikke paa langt nær et saadant Velde eller saa udstrakte Privilegier som den danske; Grændsen mellem Adelsmand eller Frelsemand og Bonde var ikke saa skarpt optrukken; det var lettere for denne at hæve sig op til hins Stand, og omvendt havde Frelset eller Skattefriheden bevaret mere af sin oprindelige rent personlige Karakter.¹ De svenske Bønder bleve langtfra i samme Grad som de danske kuede under Adelsens sociale og økonomiske Overlegenhed, og der var i Sverige bevaret langt mere af den gamle Selvstyrelses Former. Alligevel vare dog nu ogsaa her de skattepligtige Bønder sunkne ned til at gjelde som en blot Almue ligeoverfor Adelen; ifølge den i eldre Tider sædvanlige Sammenblanding af privat og offentlig Ret opfattedes den Omstændighed, at de maatte yde Skat og andre Paalæg til Kronen af sine Jorder, medens Adelsmændene vare frie herfor, som et Vidnesbyrd om, at deres Ejendomsret ikke var saa god eller saa uindskrænket som disses, at de stod paa Overgangen mellem virkelige Selvejere, hvis Ret var et fuldkomment Dominium, og Landbønder, der brugte Andenmands Jord og gav Leje deraf.² Frelset fik saaledes meget mere end en blot økonomisk Betydning; det medførte en forhøjet social Anseelse, og der sondredes allerede nu mellem de med Skattefrihed Privilegerede og de øvrige Bønder; som mellem «frie» og «ufrie».³ De gamle Landskabsting, hvor enhver Bonde havde Ret til at møde, havde tabt sin politiske Betydning, og Herredagene eller Rigmøderne vare komne i deres Sted som Organ for den hos Folket hvilende Souverainet. Til disse Herredage indkaldtes vel i Regelen Repræsentanter for Bonde- og Borgerstanden, men stundom undlod man ogsaa dette, og ialfald var det stadig de to højere Stænder, Adel og Geistlighed, hvem den alt afgjørende Stemme tilhørte. Oprindelig blotte Raadsforsamlinger, som Kongen indkaldte efter eget Forgodtbefindende, og hvor hans Vilje alene raadete, havde de nu hævet sig til Rang af en virkelig Repræsentation og kunde træde sammen paa egen Haand⁴ og

¹ *Nordström, Svenska Samhällsförf., I. S. 155.*

² *Sats., I. S. 172 ff.*

³ *Sats., I. S. 171.*

⁴ *Sats., I. S. 62.*

gribe selvstændigt ind i Afgjørelsen af offentlige Anliggender. Kongen havde desuden ved Siden af sig sit Raad, der delte Statsstyrelsen med ham. Dette Raad var gaaet over til en fast Institution, og Antallet af dets verdslige Medlemmer var bestemt til 12, der skulde tages blandt Adelen. Det førte Navn af Rigets Raad, og Kongen var forpligtet til at indhente dets Mening ved Afgjørelsen af alle vigtige Regjeringsspørsaal; han skulde, som det heder i Magnus Erikssøns Landslag, styre Riget med sit Raads Raad.

Saaledes var altsaa ogsaa i Sverige, — paa samme Maade som i Danmark, om end ikke i samme Grad, — Kongedømmet bleven inddraget i Adelen Interesse og gjort afhængigt af sine egne Organer. Det var i begge Lande bleven svagt, men Staten var bleven sterk. Den offentlige Myndighed, der engang havde været samlet i Kongens Haand, var nu bleven fordelt paa mange og derved tillige udvidet langt udover de Grændser, som tidligere havde været opdragne om den. Staten var ikke blot repræsenteret af Kongen, men tillige af hele den talrige Kreds af Adelsmænd, hvis Magt hvilede paa de Privilegier, der vare givne dem som et Slags Løn for deres offentlige Tjeneste, og disse Adelsmænd dannede Korporationer, der havde opnaaet Souverainetet og gjaldt som Kongedømmet sideordnede; de ejede en stor Del af Landet; en stor Del af det øvrige Folk var afhængig af dem eller underordnet dem, og stedse flere bleve det, saa at Staten gennem dem nærmede sig til at blive det fælles Grundlag, hvortil al Magt, ethvert socialt Fortrin, enhver Rettighed i sidste Instants kunde føres tilbage. Den stod ikke længer som noget for sig ligeoverfor Stammen, — den ene repræsenteret af Kongen og hans Hird, den anden af de frie Bønder og deres Høvdinger, den ene overordnet den anden, men begge førende sin egen Existens —; den havde gjort Høvdingerne og de dygtigste, livskraftigste Elementer af Bondestanden til sine Organer eller Repræsentanter og derved opløst alle de fra først af bestaaende selvstændige Samfundskredse og optaget dem i sig.

Et helt forskjelligt Billede frembød den politiske Situation i Norge ved Udgangen af de store Borgerkrige. Ogsaa her havde vistnok Staten befæstet og udvidet sig Skridt for Skridt paa den lokale Selvstyrelses Bekostning; men dens Omraade var dog her fremdeles et skarpt begrændset; den var fremdeles repræsenteret af Kongen alene; den vedblev fremdeles at gjelde

som et Slags privat Domaine, der gik i Arv i Kongesættten. Vi have i det foregaaende fulgt den Udvikling, der førte til dette Resultat; vi have seet, at den begyndte fra et andet Grundlag end den politiske Udvikling i Danmark og Sverige, og derfor ogsaa maatte komme til at gaa andre Veje. Vi have seet, at Kongedømmet i Norge fra først af blev stillet ligeoverfor et talrigt, med Fylkesforfatningen sammenhørende Ættestatokrati, til hvilket der hverken i Sverige eller Danmark har fundets noget jævnybyrdigt Sidestykke, at dette Aristokrati endnu i Slutningen af det 12te Aarhundrede var sterkt nok til at prøve paa at gjøre sig til Statens Herre ved at opstille et Kongedømme af sin egen Midte, og at det først lykkedes det legitime Kongedømme at hæve sig paanyt efter en langvarig og fortvivlet Kamp, som, trods al Forskjel i den ydre Situation, maa betragtes som en Fortsættelse af de Brydninger, der fylde de første halvandet-hundrede Aar af vor Historie, — et nyt Udslag af den gamle Modsætning mellem Stamme og Stat.

Forud for denne Kamp havde der ikke af Konge- eller Statstjenesten kunnet fremgaa nogen ny Adel i Norge lig den, som i Stilhed holdt paa at danne sig i Naborigerne. Det gamle Aristokrati stod ivejen og udgjorde en altfor talrig og strengt afsluttet Klasse til at give Rum for slige sociale Nydannelser eller til at lade komme op nogen Art af Fornemhed, der var forskjellig fra dets egen. Mellem det og Kongedømmet bestod der en indre uforsonlig Modsætning; men Kongen var dog nødt til at støtte sig til de store Ætter og regjere Landet ved deres Hjælp. Alle de Bestillinger ved hans Hof eller i hans Tjeneste, der bragte nogen Ære, vare forbeholdte dem, og var der nogen, som han frit kunde bortgive udenfor deres Kreds, fordi de selv holdt sig for gode til at modtage den, saa blev Trælemerket heftende ved den, saa den ikke kunde løfte sin Indehaver til noget højere Standpunkt i social Henseende. Den gamle Ætteadel dannede saaledes en tæt Ring omkring Kongedømmet og hindrede det fra at blive Midtpunkt for en ny, det hele Samfund omfattende og beherskende Organisation. Denne Adel gik stadig tilbage baade i Antal og Indflydelse, fordi den udgjorde en engang for alle afsluttet Kreds, og fordi dens Magt havde sin Rod i Forestillinger, som den fremadskridende Kultur mere og mere trængte tilbage; men den optog eller spærrede Adgangen til den Grund, paa hvilken alene en ny Adel kunde voxe frem.

Ved Sverres Sejr indtraadte nu vistnok et afgjørende Skifte i disse Forhold. Kredsen af gamle Storætter blev fuldkommen sprængt; deres ledende Indflydelse hos Bønderne, der siden Religionsforandringen stadig havde dalet, fik sit sidste Knæk under Indtrykket af Begivenheder, der kaldte alle demokratiske Instinkter frem paa Overfladen og stillede Konge og Menigmand op som naturlig forbundne ligeoverfor geistlige og verdslige Stormandskoterier. Modsætningen mellem den lokale Høvdingmagt og Kongemagten blev ophævet og den sidste befriet for enhver selvskreven Konkurrence eller Deltagelse i Landets Styrelse.

Sverre gav Lendermandsverdigheden bort til mange af de lavtattede Eventyrere, der havde fulgt ham under hans Kamp for at opnaa Magten; disse kunde ikke tænke paa at indtage nogen selvstændig Holdning, men maatte vedblive at søge sin Støtte hos Kongen, hvem de skyldte alt, hvad de vare. Selve de gamle Storætter, hvem det var lykkets at hævde sig nogenlunde under de mange Nederlag, der havde rammet Høvdingklassen, vare dog ikke længer, hvad de havde været; deres herskende Stilling var det i Hovedsagen forbi med, og naar Kongen fremdeles forundte dem den ydre Rang og Verdighed, som deres Forfædre op gjennem Tiderne havde indtaget, saa var det ikke, fordi han maatte sikre sig deres Troskab, eller fordi han havde deres Assistance behov for at sætte sin Vilje igjennem. I Overensstemmelse hermed kunde ogsaa Magnus Lagabøters Landslov fuldkommen ophæve den halvt arvelige Karakter, som de eldre Love endnu tilkjende Lendermandsverdigheden.¹

Ifølge disse Love skulde Lendermanden i mange Tilfælde træde hjælpende til, hvor Aarmanden ikke formaaede eller forsømte at opfylde sin Skyldighed, eller det forudsattes, at Lendermanden og den kongelige Ombudsmand skulde samvirke til Opnaaelsen af visse offentlige Øjemed. Dette dobbelte Maskineri svarer til en Tingenes Tilstand, da den fra Kongedømet udgaaede Styrelse endnu var saa svag, den lokale Selvstyrelses Organer derimod saa sterke, at hin stadig maatte ty til disses Hjælp for at gennemføre sin Opgave. I Provinsiallovene har det derfor sin naturlige Plads. Naar derimod lignende Bestemmelser gjenfindes i Magnus Lagabøters Landslov,² synes de

¹ Se ovenfor S. 169 og 1ste Del, S. 136—37.

² *N. L. I. 1. III. 4. 18 o. s. v.*

her kun at staa som tomme Former, der ere blevne optagne fra den eldre Lovgivning ved en tankeløs Afkopiering og uden Hensyn paa noget praktisk Behov.¹ Kongen havde jo nu samlet al offentlig Myndighed i sin Haand. Hans Ombudsmænd vare ikke længer private Tjenere, der toges af Samfundets laveste Klasser, men Mænd af Stand, hvis Stilling havde en helt igjennem offentlig Karakter og baade indbragte Magt og Anseelse. Sysselmandens Autoritet var saameget større end Aarmandens, at han umulig i samme Grad eller paa samme Maade som denne kunde behøve nogen Assistance for at opfylde de ham paahvilende Pligter, og Lendermanden paa sin Side repræsenterede ikke længer en i Ætten nedarvet uafhængig Magt, der var stor nok til, at den fra Kongedømmet udgaaede Administration behøvede at tage noget Hensyn til den. Lendermandsverdigheden var saaledes faktisk sunket ned til at være en blot Titel, hvormed fulgte Forleninger af Krongodset, men ingen særskilt politisk Rolle eller Betydning i det offentlige Liv. Vilde en Lendermand opnaa virkelig Magt og Myndighed, maatte han laane den fra Kongedømmet; han maatte træde i et endnu nærmere Forhold til dette og overtage ligefrem dets Ombud eller blive dets Sysselmand. Og det var saa langt fra, at Lendermændene nu, som i gamle Dage, forsmaaede en saadan Stilling, at de tvertimod ivrig efterstræbte den. Det blev gjængs Skik, at Kongen overdrog sin Syssel i hver enkelt Landsdel til en eller anden af de der hjemmehørende Lendermænd;² ja, vi møde allerede i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede Exempler paa, at Lendermænd og det endog saadanne, der tilhørte de gamle Storætter, overtog den kongelige Syssel i Landsdele, der laa langt fjernede fra deres egne Hjembygder, — et Vidnesbyrd om, at det var forbi med det patriarkalske Forhold, hvorpaa deres Magt engang havde hvilet, og at de nu savnede Betingelserne for at indtage en uafhængig Holdning ligeoverfor Kongedømmet.

Alligevel var dog Lendermandsverdigheden fremdeles en højt anseet. Der hvilede en historisk Glands over den, som de forandrede Forhold ikke saa snart kunde bringe til at blegne; der knyttede sig politiske Traditioner til den, som vistnok ikke længer kunde blive farlige, men som ialfald kunde holde Ær-

¹ *Aschehoug, Statsforf.*, S. 50.

² *Keyser, Retsforf.*, S. 210.

gjerrigheden vaagen. Skjønt de Grunde, som engang havde gjort Lendermandsverdigheden til en bestemt arvelig, nu vare bortfaldne, synes det dog fremdeles at have vedligeholdt sig som en Skik, at man lod de Ætter beholde den, der engang havde opnaaet den, og disse kunde da snart hæve sig til en vis Fornemhed, om deres Udspring end var noksaa plebejisk. Det gamle Aristokrati var i Tidens Løb mere og mere smeltet sammen; alligevel stod dog fremdeles en og anden Storæt tilbage, hvis Historie var saa gammel som selve Landets, og hvis Magt engang havde været en souverain, og det fulgte af sig selv, at Hovederne for disse gjaldt fremfor nogen som selvskrevne til at opnaa Lendermandsverdigheden. De nye Ætter, som ved det af Sverre foretagne «Pairsschub» vare blevne trængte ind i deres Kreds, have vistnok, efter hvad der plejer at ske i slige Tilfælde, stadig nærmet sig sine mere højbyrdige Standsfæller og søgt ved Egteskaber og andre Forbindelser med dem at bringe saavidt muligt sit eget Udspring i Forglemmelse og opnaa en Ligestilling, som den blotte Titel ikke var istand til at forskaffe dem, saa til Syvende og Sidst, trods Blandingen af aristokratiske og plebejiske Elementer, en Ætstorhedens eller Højfornemhedens Tradition har paanyt kunnet gennemtrænge den hele Kreds.

Saaledes vedblev der at bestaa i en vis Forstand en Lendermandsklasse, og denne vedblev i det Udvortes at indtage en ærefrygtbydende Stilling; det kunde synes, som om den fremdeles var, hvad den altid havde været, skjønt den i Virkeligheden kun var et Navn, en Skygge, og heri laa da atter en Fristelse for den til i givet Tilfælde at prøve paa at spille en Rolle, der baade laa over dens virkelige Evne og var i Strid med den strengt monarkiske Doktrin, der var bleven opstillet af Sverre som Udbyttet af Norges hele forudgaaende politiske Udvikling.

Saalænge Haakon Haakonssøn endnu sad paa Norges Throne som Sejrherr over de sidste Udløbere af det aristokratisk-hierarkiske Forbund mod Kongedømmet, har en slig Tendents endnu ikke kunnet træde frem. Det var endnu i altfor friskt Minde, at den sejrende Kongæt havde havt saagodtsom alle Landets Stormænd mod sig, og Haakon selv holdt, som vi have seet, med stor Klarhed og Konsekvents fast ved de af Sverre opstillede Principer om Statens fulde ubeskaarne Souverainetet og Kongedømmets Eneraadighed over Staten, saa der ikke blev levnet

nogen Plads ved Siden af det. Hans Søn, Magnus, var derimod af en veikere Art. Under ham optraadte Kirken atter med vidtgaende Fordringer og satte disse for en væsentlig Del igjennem. Ved de mellem Kong Magnus og *Erkebiskop Jon* i Bergen og Tunsberg afsluttede Konkordater blev der indrømmet Kirken, — foruden adskillige økonomiske Privilegier, deriblandt en temmelig vidtstrakt Ledingsfrihed, — selvstændig Lovgivningsmyndighed og selvstændig Jurisdiktion i alle Sager, som efter kanonisk Ret hørte ind under geistlig Domstol, hvorhos Kongedømmet frasagde sig enhver Ret til at deltage i Besættelsen af Biskopstolene eller andre geistlige Embeder.¹ Det var en fuldstændig Opgivelse af det af Sverre gennemførte System, der hævdede Statens Eneraadighed over Lovgivning og Retspleje. Og denne Opgivelse har ingen Undskyldning deri, at der siden Sverres Tid skulde være indtraadt nogen Forandring i det norske Folks Opinion eller i Forholdene iøvrigt, hvorved det var bleven vanskeligere for Kongedømmet at fastholde sin engang indtagne stejlt afvisende Holdning ligeoverfor de hierarkiske Krav. Tvertimod! Kongedømmet havde aldrig været saa sterkt og kunde gjøre Regning paa at have saagodtsom det hele Folk med sig i enhver Kamp mod indre Fiender eller Medbejlere, medens Kirken, trods alt, hvad den ved Haakon Haakonssøns Gavmildhed eller paa andre Maader havde vundet i materielt Velvære, siden den laa under for Sverre, alligevel fremdeles var altfor lidet rodfæstet i Folkets Bevidsthed, altfor lidet støttet i dets Sympathier til at kunne klare sig i en aaben Kamp, hvad ogsaa den nærmest paafølgende Tids Historie tilfulde godtgjorde. Naar altsaa nu et saa afgjørende Omslag fandt Sted i den store Principkrig mellem Stat og Kirke og denne sidste paa engang og i fuldeste Maade opnaede den «Frihed», som den tidligere forgjæves havde kjæmpet for med Anvendelsen af alle de til dens Raadighed staaende Midler, saa var det ene og alene en Følge af den tilfældige Omstændighed, at den norske Kirke havde fundet en ualmindelig energisk og foretagsom Formand, paa samme Tid som det norske Kongedømme var repræsenteret af en lidet betydende Personlighed, hvem det skortede baade paa Vilje og Evne til at bruge den store Magt, der stod til hans Raadighed. Konkordaterne i

¹ Se *Keyser, Kirkehist.*, II. S. 17—28. *Munch, N. F. H.*, IV. 1. S. 551 ff. *Zorn, Staat und Kirche in Norwegen*, S. 20 ff.

Bergen og Tunshberg staa ikke som Vidnesbyrd om en Udvikling, der gav Kirken en stedse bredere og sikrere Grund at staa paa; de vidne alene om Kong Magnus's personlige Svaghed.

Denne Svaghed have ogsaa hans verdslige Omgivelser kunnet benytte sig af, forsaavidt som der rørte sig ærgjerrige politiske Tendentser hos dem. Man ser, at han, samtidig med at indrømme Geistligheden en udstrakt Ledingsfrihed, ogsaa tilstod sin Hird, deriblandt først og fremst Lendermændene, en lignende Frihed,¹ og da Ledingen gik over fra en personlig Ydelse til en reel, hvilende paa Jorden,² blev denne Frihed paa det nærmeste overensstemmende med Frelset i Danmark og Sverige, der gav den nyere Adel i disse Lande et saa mægtigt Opsving. Man ser, at han tilstod sine haandgangne Mænd nye Verdighedsnavne: Skutilsvenene fik Navn af Riddere, Lendermændene af Baroner og Herrer. Det var en blot Titel; men ogsaa den kunde bidrage Sit til at stimulere Ærgjerrigheden og vække Minderne om en Tid, da Lendermændene ikke blot i Navnet, men i Virkeligheden vare Landets Herrer. Barontitelen var laant fra England, hvor den højere Adel, som bar denne, netop i denne Tidsalder hævede sig til at blive en herskende politisk Magt ved Siden af Kongedømmet, og det synes da at være en nærliggende Formodning, at de norske Lendermænd, idet de i Hensyn paa de ydre Former stillede sig dette Mønster for Øje, have haft et Slags Tanke om at følge det videre.³

Forsaavidt noget saadant virkelig var Tilfælde, føjede Omstændighederne sig gunstigt nok for dem. Efter Magnus Lagabøters Død 1280 tiltraadte hans eldste Søn, *Eirik*, Kongedømmet, overensstemmende med hvad hans Fader havde bestemt, uden at der lagdes ham mindste Hindring ivejen; men da Eirik endnu kun var et Barn, ikke fulde 12 Aar gammel, blev det Lendermændene, — ifølge gammel Vedtægt og Lovens udtrykkelige Forskrift Kongens selvskrevne Raadgivere, — i hvis Haand Styrelsen gennem en længere Tid faktisk kom til at hvile. Ogsaa efterat Eirik var bleven voxen, synes dette Forhold i Hovedsagen at have vedvaret uforandret; han var nemlig sygelig af Legeme og svag af Karakter og gav sig lidet af med

¹ *Munch, N. F. H., IV. I S. 576—79.*

² *Sete S. 508 ff.*

³ *Keyser, Retsforf S. 117.*

Regjeringsanliggenderne. Han døde i 1299; det var altsaa et Tidsrum af omkring tyve Aar, i hvilke der var aabnet en gunstig Lejlighed for dem, som ved sin Titel og Æt repræsenterede det gamle Aristokrati, til at gjenoptage Traditionerne fra dette Aristokratis Velmagtsperiode. I en vis Forstand forsømte de heller ikke at benytte denne Lejlighed. Vi se under Kong Eiriks Mindreaarighed de Baroner, der stod i Spidsen for Formynderstyrelsen, optræde baade med Kraft og Enighed og fravriste Kirken, repræsenteret af den energiske Erkebiskop Jon, saagodtsom alle de Fordele, hele den herskende Stilling, som det havde lykkets denne at opnaa ved de med Magnus Lagabøter afsluttede Konkordater.

Kampen brød løs umiddelbart efter Kong Magnus's Død. Erkebiskop Jon har forestillet sig, at den nye Konges Umyndighed frembød en gunstig Lejlighed til at faa sikret og udvidet de forud opnaaede Fordele, og lod derfor udfærdige et Provinsialstatut, i hvilket Konsekventserne af de i Tunsberger-Konkordatet opstillede almindelige Forligsvilkaar mellem Kirke og Stat bleve dragne med den yderste Skarphed, og som endog søgte at hævde for Geistligheden nye Rettigheder, der ikke havde Hjemmel i hine Vilkaar. Men Baronerne i Kongens Raad tilbageviste øjeblikkelig dette Forsøg og gik paa sin Side over til et Angreb, idet de gav Forordninger og traf en Række Foranstaltninger, der vare ligefrem stridende mod Tunsberger-Konkordatet, og hvorved Kirken dreves tilbage til den Stilling, som den havde indtaget under Haakon Haakonssøn (ifølge Kristenretten af 1244). Forgjæves søgte Erkebiskop Jon at standse Uvejret ved Bønner og Forestillinger; forgjæves anvendte han de kraftigere Midler, der stod til hans Raadighed. Regjeringsherreerne viste den aabenbareste Ringeagt ligeoverfor de kirkelige Straffedome og besvarede Erkebiskopens Banstraaler med at lyse ham og de ivrigste af hans Tilhængere utlæge, og Udfaldet af Striden blev, at hele hans Verk omstyrtes, medens han selv døde i Landflygtighed, og at Kirken atter og for bestandig maatte træde tilbage inden sine gamle Grændser. Denne Sejr for den verdslige Statsmyndighed, der var saa fuldstændig, og som blev vundet i en saa kort Tid, er nu først og fremst et Vidnesbyrd om, hvor langt det var fra, at det Fodfæste, som den katholske Kirke havde vundet i Folkestemningen, var istand til at bære nogen højtstræbende hierarkisk Bygning. Men det er tillige af Stridens hele Gang øjensynligt, at de le-

dende Mænd i Kongens Raad meget godt forstod at bruge den Magt, der var falden dem i Hænde, og at de kunde optræde baade sterkt og dristigt.

Ogsaa i den nærmestfølgende Tid se vi en og anden af de Store at opnaa saamegen Magt og gjøre sig gjeldende paa en saadan Maade, at det minder om den Tid, da Lendermændene vare Konger i Landet, — saaledes *Alf Erlingssøn* og *Audun Hugleikssøn*. Man skimter i hvad der er bekjendt om disse Mænds Ferd en højtflyvende politisk Ærgjerrighed, en Selvraadighedens Aand, der maaske har havt Sammenhæng med Traditionerne fra Lendermands aristokratiets Velmagtsperiode; begge hørte de vistnok ogsaa til de gamle Storætter,¹ hos hvem disse Traditioner havde nærmest hjemme, og som vare nærmest til at gjenoptage dem, naar Lejligheden frembød sig. Men den selvstændige Magtstilling, de for en Tid kunde indtage, viste sig dog at være et blot Skin; de havde hævet sig ved Hoffets Gunst og formaaede ikke at holde sig længer, saasart denne blev dem unddraget, fordi de savnede Sympathier hos Folket og heller ikke fandt nogen virksom Støtte hos sine egne Standsfæller. Med andre Ord: Traditionerne fra Ættearistokratiets Velmagtsperiode kunde endnu bidrage til, at en enkelt mere end sedvanlig energisk, ærgjerrig eller af Lykken begunstiget Stormand prøvede paa at indtage en udfordrende Holdning ligeoverfor Kongedømmet; men de vare ikke sterke nok til at skabe et Parti eller en selvstændig Politik. Alene under Formynderstyrelsen efter Magnus Lagabøters Død se vi Stormændene staa enigt sammen og forfølge med Klarhed og Styrke Gjennemførelsen af et bestemt politisk Program. Men dette Program var Kongedømmets og ikke noget for dem ejendommeligt; det var Sverres politiske Grundsætninger og ikke hans Modstanderes, af hvilke Formynderstyrelsens Medlemmer viste sig gjennemtrængte, idet de saa ivrigt stillede sig ivejen for Erkebiskop Jons hierarkiske Tiltag. Intet godtgjør klarere end dette, hvor fuldstændigt det gamle Lendermandsparti var bleven sprængt, hvor lidet Traditionerne fra dets herskende Dage i Virkeligheden have havt at betyde, hvorledes under de gamle Former en helt ny Aand havde gjort sig gjeldende. Aristokratiet kunde ikke opnaa at blive en selvstændig Magt i Staten

¹ *Alf Erlingssøn* var, som bekjendt, en Systemssøn af Hertug Skule. *Audun Hugleikssøn* kaldes en Frænde af Kongerne.

uden i Forening med Geistligheden; de to vare naturlige Allie-
rede i Erkebiskop Jons og Audun Hugleikssøns Tid som i Er-
ling Skakkens og Erkebiskop Eysteins. Naar desuagtet Repræ-
senterne for de store Ætter, paa en Tid da de havde fuld-
kommen frie Hænder, istedetfor at søge at komme til Forstaa-
else med Hierarkiets Forkjæmpere, stødte disse fra sig og
enigt sluttede sig om de monarkiske Interesser som om sine
egne: er det et Vidnesbyrd om, at den indre Sammenhæng
mellem dem og deres Forgjængere i det 12te Aarhundrede,
hvis Verdighedsnavne de bar, og hvis Blod for en Del rundt
i deres Aarer, var brudt, og at, hvad enten de efter Kjødets
vare Ætlinger af Magnus Erlings søns højbyrdige Tilhængere
eller af de Stavkarle, der gjorde sin Lykke ved at følge Sverre,
saa stammede de aandigt allesammen fra disse sidste.

Alligevel synes Lendermændenes Optræden under Kong
Eirik's Mindreaarighed og senere svage Styrelse at have ind-
gydt dennes yngre Broder og Eftermand paa Thronen en dyb
Uvilje og at have vakt hos ham Tanken om at fuldende Sver-
res Verk ved at tilintetgjøre det sidste ydre Merke af en stats-
retlig Ordning, der havde stillet den lokale Høvdingmagt Side
om Side med Kongedømmet. I Aaret 1308 udstedte han den
bekjendte Retterbot, hvorved Jarle- og Lendermandsverdigheden
blev afskaffet og hver den erklæredes for en sand Landsfor-
ræder, som i Fremtiden maatte raade nogen ung Konge «at lade
være flere verdslige Høvdinger med verdslig Magt i Norge end
dem, som vare komne af den rette Kongeæt».¹ Han motiverer
denne og Retterbotens øvrige Bestemmelser ved at henvise til
«den Fremferd, som adskillige Mænd i hans og hans Broders
Barndom og en Tidlang efter have brugt mod Kongens Theg-
ner», og i en anden Retterbot, udstedt nogle Aar forud, i hvilken
det foreskrives, hvorledes Rigsstyrelsen skal ordnes i en Kon-
ges Mindreaarighed, udtaler han, at disse Forskrifter ere givne,
«for at sliq uørlig Skade, som Riget fik, medens vi Brødre vare
Børn, med Guds Miskund maa afvendes».² Man faar dog ingen
Oplysning om, hvori denne «uørlige Skade» bestod, og saa
farligt kan det nu efter hele Sammenhængen heller ikke have
været. Det er rimeligt nok, at en og anden Sysselmand, et
og andet Medlem af Formynderstyrelsen har benyttet den gun-

¹ Norges gl. Love, III. S. 74 ff. Jvfr. Munch, N. F. H., IV. 2. S. 483 ff.

² Norg. gl. L., III. S. 49.

stige Lejlighed, da der ingen Kontrol førtes med dem, til at gjøre sig skyldig i Udpresninger eller anden ulovlig Adferd mod Menigmand.¹ Men det er tillige aabenbart, at Stormændene i politisk Henseende have følt sig som et med Kongedømmet, og at det har ligget udenfor deres Evne at danne et Parti, hvis Tendents var i Strid med den bestaaende strengt monarkiske Forfatning. Hine sterke Udtryk, hvorefter man næsten skulde tro, at Kongedømmet havde gennemgaaet en alvorlig Krise, kan saaledes umulig tages efter Bogstaven; man faar et Indtryk af, at Kong Haakon har overdrevet for sig de Farer, der truede hans souveraine Myndighed, og at han har betragtet de Skridt, han foretog sig for at sikre sig mod dem, som langt mere betydningsfulde og paatrængende nødvendige, end de i Virkeligheden have været.

Haakon den Femte var i visse Maader en ikke uverdigg Repræsentant for Sverres Æt og politiske System; han savnede aabenbart hverken Kraft eller Dannelse; han viste sig i høj Grad gennemtrængt af Kongedømmets Mission: at være den menige Mands Forsvar ligeoverfor al Slags Uret og Undertrykkelse, og var meget aarvaagen i Opfyldelsen af sine Pligter i saa Henseende; men han synes at have været et Stykke af en Pedant; der synes at have været noget vist Smaaligt og Nærsynet ved ham.² Vi kunne forstaa, at han ikke skjøttede om at vedligeholde et Verdighedsnavn, hvortil der knyttede sig saadanne Erindringer, og som endnu altid kunde bidrage til at vække den politiske Ærgjerrighed hos en eller anden Stormand; men naar han udtrykker sig, som om denne Verdighed indeholdt en virkelig Fare, og erklærer hver den for en sand Landraademand, der vilde prøve paa at faa den indført igjen, er det umiskjendeligt, at han har lagt en overdreven Vægt paa de blot ydre Former. Ophævelsen af Lendermandsverdigheden synes ikke at have fremkaldt nogen Art af Bevægelse eller engang at have vakt nogen Opsigt; Retterboten, hvorved den anordnedes, blev udfærdiget af Kongen ganske paa egen Haand, uden at han synes at have indhentet sine Raaders Mening, og

¹ Forfatteren af Arne Biskops Saga siger, at „alt, hvad Kong Eirik foretog sig, efterat have faaet større Magt, tyktes Folket en Lindring.“ (*Bisk.-Søg.*, I. 765). Herved maa nu erindres, at denne Forf. staar paa et strengt kirkeligt Standpunkt og følgelig har været sterkt indtagen mod Formynderstyrelsen.

² *Munch, N. F. H.*, IV. 2. S. 326.

uden at nogen af dem nævnes som tilstedeværende eller medbeseglende; det Hele gik saa stille og lydløst af, som om det kuns gjaldt en Forandring i det ved Hoffet gjeldende Ceremoniel eller Rang- og Titelvæsen. Og i Virkeligheden var det heller ikke stort andet, der skete.¹ Lendermandsverdigheden synes vistnok, saalænge den bestod, at have havt et Slags arvelig Karakter og at have medført et Krav paa at være Medlem af Kongens Raad og at deltage i Formynderstyrelsen; men denne Arvelighed hvilede, efter hvad der i det Foregaaende er bleven udviklet, nu kun paa rent ydre, konventionelle Hensyn, hvilke Kongen kunde sætte sig udover, uden at han behøvede at frygte for, at han derved vilde berede sig nogensomhelst alvorlig Vanskelighed; han kunde lade være at bortgive Verdigheden, om det saa behagede ham, eller han kunde give den til hvem han vilde. Det var altsaa fuldkommen overflødigt at forordne dens Ophævelse, og havde en saadan Forordning ikke været overflødig, vilde den have været magtesløs.

Vi føres tilbage til Sverres Sejr som det afgjørende Vendepunkt. Naar vi efter denne Tid se det gamle Aristokrati tilsyneladende at hæve sig paanyt og at gjenoptage sin Rolle i det offentlige Liv, saa er det ogsaa kun tilsyneladende. Det er tildels de gamle Former, men der staar ikke længer nogen virkelig Magt bagved dem; det er tildels de gamle Ætter, men deres Stilling var bleven en helt anden. Hvor stor Lendermændenes sociale Anseelse end fremdeles kunde være, saa vare de dog nu i politisk Henseende intet andet end Kongens Repræsentanter; det var alene Forholdet til ham, der gav dem Plads og Betydning inden det offentlige Liv. Hvad Haakon den Femte ophævede, var kun et Navn; Tingen, hvortil dette Navn havde svaret, var allerede forud ophævet; et Aristokrati i Ordets gamle Mening, et saadant, der hvilede paa en af Kongedømmet uafhængig Basis, havde ophørt at existere, da Sverres Æt blev anerkjendt som den legitime og hans Principer bleve raadende hos alle, endog hos Ættingerne af hans mest uforsonlige Modstandere.

¹ Baade *Keyser (Retsforfatn. S. 118—19)* og *Munch (N. F. H., IV. 2. S. 490—91)* tillægge denne Kong Haakons Foranstaltning en overdreven Vegt. idet de betegne den som „epokegjørende“ eller „betydningsfuld“, — „et Dødsstød for det gamle Ættaristokrati“, — „en Begivenhed, der greb dybt ind i Rigets statsretlige og sociale Forhold“, o. s. v.

Dermed synes da atter Grunden at være ryddet for aristokratiske Nydannelser. Det kunde synes, som at ialfald fra nu af, fra Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, en Udvikling kunde foregaa i Norge, — svarende til den, der allerede forud var begyndt i de to andre skandinaviske Lande, — hvorved en ny Adel fremstod, der havde sin Rod i Konge- eller Stats-tjenesten, som voxede med Staten, og hvis stigende politiske og sociale Vælde tillige var en Udvidelse af dennes Omraade, — som hævede sig til en selvstændig Repræsentation for Nationaliteten og gav denne Styrke og Sammenhæng, medens den indskrænkede og svækkede Kongedømmet. Vi kunne ogsaa følge en saadan Udvikling et Stykke paavej; vi se det spire hist og her; men Spirerne ville ikke rigtig trives; det er som en Grund, der engang har baaret en rig Grøde, og som trænger til at hvile, inden den paanyt vil give noget af sig.

Vi se Levningerne af det gamle Aristokrati slutte sig paa det nærmeste til Kongen og gaa over til en Hofadel; vi se en Række nye Ætter trænge ind i deres Kreds og blande sig med dem og regnes for deres Jævnbyrdige, skjønt de ere udgaaede fra Folkets lavestliggende Lag og udelukkende skyldte sin Op-højelse til Kongegunsten. Vi se alle de arvelige Fortrin, der havde sin Rod i den hedenske Stammeforfatning og vare knyttede til høj Byrd og fri Jordbesiddelse, forsvinde af Lovgivningen, medens nye komme i deres Sted, der udelukkende vare betingede af Tjenstforholdet til Kongen. Vi have omtalt, at Magnus Lagabøter gav sine haandgangne Mænd et vigtigt Privilegium, idet han fastsatte, at hver Ridder og Hirdmand skulde være ledingsfri selvtredie, hver Gjest og Kjertesven selvanden, hvilket, efter den ved Landsloven indførte Beregningsmaade, gik over til at betyde Skattefrihed for saameget Jordegods, som kunde antages at svare til tre eller to Nev. Det fremgaar af senere Forordninger, at de haandgangne Mænd i Norge, i Lighed med deres Standsfæller i Danmark og Sverige, og ikke aldeles uden Held, have strævet med at udvide dette Privilegium, saa at alt deres Jordegods kunde blive skattefrit.¹ Vi se dem tilvende sig andre Særrettigheder, saasom navnlig eget Forum i Retssager mellem dem selv indbyrdes eller mellem dem og ikke-haandgangne Mænd; dette var vistnok ikke hjemlet dem ved Lovgivningen; tvertimod paabød Magnus Lagabøters Hird-

¹ Se *Munch, N. F. H., IV. 2. S. 609—10; 2den Hovedafd., I. S. 436—37.*

skraa udtrykkelig, at ved alle de Sager, som Kongens Mænd havde at søge eller verge i Heredet, skulde der forholdes efter Landets Love, ligeledes at, naar en haandgangen Mand begik nogen Forseelse mod andre Thegner, skulde han bøde derfor efter Sysselmandens Raad og Lagmandens Orskurd, og disse Bestemmelser bleve yderligere indskjærpede ved flere Retterbøter af Haakon den Femte, der true med streng Straf for det Tilfælde, at Sysselmænd eller Riddere eller andre haandgangne Mænd vægre sig ved at lystre Stevning til Lagmanden eller Lagthinget;¹ alligevel syntes det dog i den nærmestfølgende Tid at være bleven en fast Regel, at Kongen, ved Rets-trætter mellem haandgangne Mænd indbyrdes og mellem haandgangne Mænd og andre, forordnede egne Domere, eller at slige Sager afgjordes, ikke hos Lagmanden eller paa Lagthinget, men paa Hirdstevner eller ved Kongens umiddelbare Forføjning.² Vi høre om, at de haandgangne Mænd, i Tillit til den Støtte, de havde hos sine Standsfæller, og den Anseelse, som Forholdet til Kongen gav dem, viste sig overmodige og selvraadige og gjorde sig skyldige i allehaande Overgreb; det siges, at de ikke vilde betale sin Gjæld eller bøde for sine Misgjerninger,³ at de «tage sig Svene og lade dem love sig Tro og sverge sig Eder som Konger eller andre Høvdinger, hvoraf er kommet megen Ulydighed og Lovovertrædelse, gode og rolige Mænd til Ulempe», at «disse Svene sidde hjemme i Stæder eller Bygder, yde Kongen og Kronen ingen Skyldighed og ville ej svare nogen Mand Lov for sine Forseelser, men true altid med sin Husbonde», og at de, «naar der rejser sig nogen Ugjerningsflok i Landet, ere de første til at slaa sig til denne, for at rane og røve Thegnerne, saaledes som det nu oftere har hændt».⁴ Vi se en lignende Omdannelse og Udvidelse af Hirden at foregaa i Norge som i Sverige og Danmark, hvorved den gik over til at blive en Slags staaende Hær, et helt Samfund, der talte Medlemmer snart sagt i hver Bygd, idet den Skik synes at være bleven mere og mere almindelig, at de «bedste Bønder», de

¹ Norges gl. Love, III. S. 56—57.

² Munch, N. F. H., 2den Hovedafd., I. S. 413 ff.

³ Norges gl. Love, III. S. 67. (Rb. af 1303).

⁴ Ssts. III. 160 (Rb. af 1332). De her brugte Udtryk synes vistnok at være overdrevne, men maa dog indeholde nogen Sandhed. Jvfr. Munch, N. F. H., 2den Hovedafd., I. S. 126—27., ssts. IV. 2. S. 269, 376—78, 484—86 o. f. S.

mest velstaaende, højbyrdige eller ansete Mænd rundt om i Landet optoges i det haandgangne Forhold, uden at de derfor forpligtedes til personlig at følge Kongen eller gjøre Tjeneste ved hans Hof, men kun til at yde hans Embedsmænd den Hjælp, de kunde behøve, til at støtte og styrke hans Vilje og paase, at hans Befalinger overalt bleve efterlevede.¹ Denne Udvidelse af Hirten skete saaledes i Kongedømmets Interesse og forsøgede dets Magt ved at forsøge Antallet af dets Redskaber; men, idet Hirten saaledes indlemmede i sig alle de mere fremragende Elementer i Samfundet, kunde den saameget lettere gaa over til at blive en egen Klasse, der tilsidst endte med at repræsentere og regjere Landet i eget Navn. I Norge som i Danmark og Sverige se vi Forsamlinger af Kongedømmets haandgangne Mænd eller Tjenere, — de saakaldte Rigmøder eller Høvdingmøder, — at blive hyppigere² og at spille en mere iøjnefaldende politisk Rolle, medens Thingene synke ned til at blive blotte Domstole. Selve den Omstændighed, at Loven var bleven en for det hele Land, medførte, — som før omtalt, — at de provinsielle Forsamlinger maatte tabe endog det ydre Skin af en legislatorisk Karakter. Det var Kongen, hvem det herefter helt og holdent tilfaldt at «rette og forbedre» Loven; men selvfølgelig udøvede han i Regelen denne Myndighed efter Samraad med «gode Mænd». Havde det allerede forud jævnligen hændt, at han sammenkaldte sin Hird og sine Lendermænd til Raadslagning, hvor det gjaldt at gennemføre Reformer i Lovgivningen eller træffe andre Forsøjninger af en mere indgribende Art, maatte det ske saameget oftere nu, da han var bleven eneraadig over Styrelsen og Folket havde draget sig tilbage fra næsten enhver Deltagelse i det offentlige Liv. Disse Rigmøder havde kun en raadgivende Karakter og vare ifølge sit oprindelige Væsen fuldkommen afhængige af Kongens Vilje; men en Adgang var dog dermed aabnet for de haandgangne Mænd til at indvirke paa Styrelsen, som, naar deres Magt og Antal voxede, let syntes at kunne gaa over til en selvskreven Ret.

Efter Lendermandsverdighedens Afskaffelse i 1308 kom Ridderverdigheden i dens Sted som den fornemste verdslige Titel. Denne Titel var, som ovenfor nævnt, i 1277 bleven tilstaaet de forud saakaldte Skutilsvene, den første Klasse inden

¹ Se *Munch, N. F. H., 2den Hovedafd., I. S. 413 ff., 869.*

² *Munch, N. F. H., IV. 1. S. 502—3.*

Hirden i dette Ords snevrere Bemærkelse,¹ og det blev nu dernæst Skik, at de laverestaaende Hirdklasser sammenfattedes under Benævnelsen af Væbnere eller Svene. Det var de samme adelige eller militære Titler, der allerede forud efter tydsk Mønster vare blevne gjængse i Danmark og Sverige, og Norge frembød saaledes nu, — i Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede, — en i det ydre meget nær Overensstemmelse med de to andre skandinaviske Lande i Hensyn paa Forfatning og politiske Institutioner, medens der et Aarhundrede forud havde bestaaet en saa iøjnefaldende Forskjel. I alle tre Lande syntes nu ingen anden social Distinktion, ingen anden Rangforskjel at være til end en saadan, der helt og holdent beroede paa det nærmere Forhold til Kongedømmet, ingen anden politisk Magt end den, der tildeltes af dette, eller som ialfald i sin Oprindelse kunde føres tilbage til denne Kilde. I alle tre Lande blev Hirden udvidet, saa at den udbredte sine Arme over det hele Folk, og vi se overalt dens Medlemmer optræde overmodigt ligeoverfor Udenforstaaende, medens de slutte sig indbyrdes nær sammen. I alle tre Lande møde vi de samme Titler, de samme Privilegier. I Norge som i Danmark og Sverige styrer Kongen Landet i Forening med sine haandgangne Mænd eller ved Hjælp af dem. Han udvælger blandt dem sine stadige Raadgivere, der danne et fast Kollegium og kaldes Rigets Raad, og naar det gjelder vigtigere Foranstaltninger, indkalder han ogsaa til Raadslagning en Flerhed af sine øvrige haandgangne Mænd eller Tjenere. I Danmark og Sverige havde disse «Herredage» i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede Karakteren af en regelmæssig og med selvstændig Myndighed udrustet Repræsentation, medens de i Norge kun sammenkaldtes lejlighedsvis og for at give Raad; men ogsaa med de svenske og danske Herredage havde dette fra først af været Tilfælde. De Privilegier, som vare tilstaaede de haandgangne Mænd i Norge, vare ikke paa langt nær saa udstrakte som de, hvoraf de danske og svenske Herremænd eller Frelsemænd vare i Besiddelse; men hine syntes paa den bedste Vej til at komme efter, og disse havde heller ikke paa engang, men Skridt for Skridt naaet frem til den Højde, hvorpaa de nu stod. Man skulde, kortsagt,

¹ Fraregnet Løndermændene, der regnedes for at høre til Hirden i videre Forstand, forsaavidt som de tog Plads blandt dennes Høvdinger (Hirdstjerner), naar de vare tilstede hos Kongen.

tro, at hvorvel der var nogen Forskjel, saa var det dog kun en Gradforskjel, — at Udviklingen i Norge bevægede sig i samme Retning som i Danmark og Sverige og vilde føre til det samme Resultat, om end noget senere, fordi den havde begyndt senere, — at den hist som her vilde ende med at skabe en talrig og sterk Tjenstadel, der repræsenterede Stat og Nationalitet Side om Side med Kongedømmet. Vi vide imidlertid, at dette ikke blev Tilfælde, og det naget de ydre Omstændigheder gennem et længere Tidsrum, — saalangt fra at lægge nogen Hindring ivejen for en saadan Udvikling, — snarere syntes at maatte befordre den. Efter Haakon den Femtes Død fulgte atter en langvarig Mindreaarighed; Norge og Sverige forenedes, og begge Riger tilfaldt et Barn, som, da han blev voxen, viste sig at være en lidet betydende, lidet energisk Personlighed; saa kom nye Formynderstyrelser, nye Foreninger med de to andre skandinaviske Riger. Den herved frembragte Vaklen i den øverste Styrelse, Kongens personlige Svaghed eller langvarige Fraværelse fra Riget, Overdragelsen af de vigtigste Regjeringssystemer til Rigsraadet, den nærmere Forbindelse med Adelen i Sverige og Danmark, hvis herskende Stilling over Stat og Samfund allerede var en fuldbragt Kjendsgjerning, alt dette var Omstændigheder, der syntes at maatte stimulere Ærgjerrigheden hos de haandgangne Mænd i Norge og at frembyde den gunstigste Lejlighed for dem til at faa sine Privilegier forbedrede, til at befæste sin politiske Indflydelse og udsondre sig mere bestemt fra det øvrige Folk som en egen Klasse, saa at de kunde komme i Højde med sine danske og svenske Standsfæller. Men denne Lejlighed blev ikke brugt. Man kan tale om en Adel i Norge i det fjortende og femtende Aarhundrede; man kan sige, at den, ligesom Adelen i Sverige og Danmark, efter sin politiske Karakter i Hovedsagen var en Tjenstadel. Alligevel gaar den ikke fremad, som den svenske og danske Adel, snarere omvendt. Det viser sig, at Overensstemmelsen mellem de skandinaviske Lande kun er en ydre, medens der paa Bunden fremdeles bestaar en afgjort Modsætning. Hvad der var en Magt i Danmark og Sverige, var i Norge kun en Form. De samme Spirer til en ny Adel, der skyde den frodigste Væxt i Sverige og Danmark, forkrøble i Norge. Og naar vi granske efter Grundene hertil, føres vi atter tilbage til den sterkt udprægede aristokratiske Forfatning, der havde særkjendt det

norske Samfund ligeoverfor Nabofolkene fra de eldste historiske Tider.

Ved denne Forfatning var nu for det første Kongedømmets ejendommelige Udvikling bleven bestemt. Det blev fra først af stillet i den skarpeste Modsætning til en talrig Høvdingklasse, og medens det herved fik til alle Sider en snever Grændse dragen om sig, som alene Skridt for Skridt kunde udvides, kom det til Vederlag til at staa saameget stejlere og sterkere inden det engang vundne Omraade. I en vis Forstand kunde man sige, at det norske Kongedømme først ved Sverres Sejr naaede frem til et Standpunkt, svarende til det, hvorpaa det danske og tildels, om end ikke i samme Grad, ogsaa det svenske Kongedømme havde været stillet allerede i den eldste historiske Tid, forsaavidt som det først nu stod ligeoverfor et i politisk Henseende nivelleret Samfund og var løsgjort fra Stammehøvdingernes selvskrevne Deltagelse i Landets Styrelse. Men saa maa man ogsaa huske, at det norske Kongedømme, fremfor det svenske og danske, havde naaet dette Standpunkt efter en Række voldsomme Kampe og følgelig maatte have tilegnet sig det med langt større Styrke, paa en langt mere bevidst Maade. Vi have seet, hvorledes den Opposition, Sverre fik at bekjæmpe fra Aristokratiets og Hierarkiets ypperste Repræsentanter, paa en Maade drev ham Skridt for Skridt til at opstille et formeligt statsretligt System, hvorledes han blev alle sine Modstandere overlegen ved at søge sin Støtte i klart udtalte Grundsætninger og en konsekvent gennemført Politik. Han kombinerede Ideerne om Kongedømmets guddomelige Oprindelse og Mission med den nationale Opfatning af Kongeverdigheden som en Odel, der tilhørte en bestemt Æt, og opnaaede derved for denne sidste en Sanktion, som alle maatte bøje sig for. Kun den, der besteg Thronen ifølge Arvereglerne, skulde kunne være lovlig Konge; men som saadan var han tillige Guds Repræsentant paa Jorden; det tilkom ham at vaage over, at Retferdigheden overholdtes, at den Svage ikke led nogen Overlast af den Mægtige, og denne Kongedømmets demokratiske Mission fik et for alle fatteligt Udtryk i virksomme politiske Institutioner. Vi have fremdeles seet, hvorledes dette Sverres System vandt Indgang hos det hele Folk og blev ledende for alle hans Eftermænd paa Thronen. Og det er nu let at skjønne, at den Opfatning af Kongedømmets Væsen og Opgave, som derved var bleven gjort gjeldende, maatte virke til at hindre Udviklingen

af en Tjenstadel, lig den, som blev herskende i begge Nabolandene.

Naar de kongelige Tjenere eller Ombudsmænd hævede sig til at blive en Adel, skete det for en god Del derved, at de misbrugte den dem overdragne offentlige Myndighed eller uvidede paa egen Haand de dem tilstaaede Privilegier til Fortryk for den menige Almue. Nu møde vi vel ogsaa, som før omtalt, Exempler paa slige Misbrug i Norge; vi se, at Sysselmænd eller Hirdmænd benyttede sig af sin Rang og offentlige Stilling til at forurette Almuen og tilvende sig Jordegods eller anden Ejendom paa ulovlig Maade. Men de samme Aktstykker, hvoraf vi erfare dette, vise os paa samme Tid, at man var langt mere nøjeseende med den Slags Forseelser i Norge end i Naborigerne, at de offentlige Funktionærer i Norge stod under en skarp og virksom Kontrol, hvortil der i Sverige og Danmark ikke var og efter Forholdene neppe nok kunde være noget Sidestykke. Heri kommer en Virkning tilsyne af det norske Kongedømes mangeaarige Kampe mod Fylkesaristokratiet og dets dermed sammenhængende demokratiske Traditioner. Det var ved disse Traditioner bunden til at drage Omsorg for, at den menige Bonde ikke led noget Fortryk eller nogen Forurettelse af Højerestaaende, i en ganske anden Grad, end Tilfældet kunde være i Sverige eller Danmark. Vi se en myndig Konge som Haakon den Femte erkjende og udtale sine Pligter i saa Henseende med en i hin Tid sjelden Klarhed og Styrke; vi se ham under hans tyveaarige Regjering rastløs virksom for Opfyldelsen af disse Pligter, ved Gang efter Gang at indskjærpe sine Ombudsmænd, under Trudsel af strenge Straffe, at afholde sig fra ulovlige Paalæg og andre Misbrug, der havde indsneget sig i deres Embedsførsel, — ved at fratage dem, der gav Almuen nogen Grund til Klage, deres Embeder, — ved at udsende i sit Rige overordentlige Kommissærer, der skulde have Indseende med Sysselmændenes Administration og Regnskabsførsel, eller ved paa anden Maade at anordne en virksom Kontrol.¹ Men ogsaa hans svagere Eftermænd viste sig besjælede af den samme Aand; *Magnus Eriksson*, der i Sverige var saagodtsom magtesløs ligeoverfor Stormændene, fandt i Norge et mere lønnende Felt for sin Virksomhed og

¹ *Norges gl. L.*, III. 29, 51—52, 56—57, 64—67, 75 ff., 86—91, 113. *Munch*, *N. F. H.*, IV. 2. 8. 264 ff., 374 ff., 484 ff.

efterlod sig her et Eftermæle som den gode Konge, der havde sørget for Lovens og Retferdighedens Overholdelse.¹

For at en nogenlunde sterk Adel skulde kunne udvikle sig paa Basis af Tjenstforholdet til Kongen, var det nødvendigt, at dette Forhold slappedes, at dets oprindelige Karakter af et rent personligt Tjenerforhold fordunkledes i den almene Bevidsthed, at Herremænd, Frelsemænd, Embedsmænd mere og mere kom til at gjelde som Statens Repræsentanter og ikke blot Kongens. Denne Overgang i Opfatningen kunde uden Vanskelighed foregaa i Danmark og Sverige, hvor Kongedømmets Udvikling havde været en jævnere, hvor det ikke Skridt for Skridt havde maattet erobre sin Plads ligeoverfor en Kreds af souveraine Hævdningætter, og hvor følgerig Grændserne for dets Myndighed vare og vedbleve at være mere flydende. Begreberne om Stat og Kongedømme kunde her udsondre sig fra hinanden, og hin kunde i den almindelige Opfatning overordnes dette; Kongens Myndighed var en omfattende, — en mere omfattende end den, der tilkom den norske Konge, — men han øvede den ikke ifølge en ham eller hans Æt tilkommende ubetinget Ret; den forestilledes at være ham overdragen, og der kunde følgerig være Tale om at kontrolere ham og dele Magten med ham. Indenfor det ubestemte og ubestemmelige Omraade, som aabnedes ved Forestillingen om en almindelig Statsautoritet, uafhængig af, overordnet over enhver den Enkelte tilkommende Ret, var der Plads for selvstændige, med Kongedømmet sideordnede Institutioner, og idet denne Statsautoritet opfattedes som den fælles Kilde baade for Kongens egen og for hans Raadgiveres og Tjeneres Myndighed, kunde disse sidste hæve sig til et Aristokrati, der omsider regjerede i sit eget Navn, og hvis politiske Velde igjen blev den sikre Grund for dets sociale og økonomiske. En saadan Udvikling maatte derimod standses som ved en uoverstigelig Mur ved de Grundsætninger om Kongedømmets Væsen, der havde gjort sig gjeldende i Norge, og som navnlig ved Sverres Sejr vare blevne ophøjede til den norske Statsrets Begyndelse og Ende. Vistnok se vi ogsaa i Norge de kongelige Ombud stige i Anseelse; Sysselmændene vare ikke, som Aarmændene, blotte private Tjenere, men havde Rang som virkelig offentlige Funktionsærer og omtales i Magnus Lagabøters Landslov endog ligefrem som Lovens

¹ *Munch, N. F. H., 2den Hovedafd., I. S. 140—41. II. S. 37.*

Repræsentanter.¹ Vistnok synes ogsaa i Norge en lignende Tendents at have gjort sig gjeldende som i Danmark og Sverige, forsaaavidt som de af Kongen uddelte Verdigheder og Privilegier, skjønt de efter Loven og efter sit oprindelige Væsen vare rent personlige, alligevel gik over til at blive faktisk arvelige, saa at en Hirdmands eller endog en Sysselmands Søn ansaaes for at have et Krav paa at opnaa Stillingen efter sin Fader.² Men naar Sysselmændenes og de øvrige kongelige Tjeneres Anseelse voxede, var det ene og alene en Følge af, at Kongedømmet selv havde udvidet sit Omraade og samlet i sin Haand al den Myndighed, der tidligere havde været delt med den lokale Høvdingmagts Repræsentanter; det havde derimod ingen Sammenhæng dermed, at man begyndte at sondre mellem Stat og Kongedømme og at betragte hin som noget dette overordnet; de to vare altfor nøje forbundne i Folkets Traditioner og historiske Bevidsthed til at kunne skilles ad. Thronarvefølgen var og vedblev at være Hovedstykket i Norges Statsret. Man forandrede den gjentagne Gange i det Enkelte, tildels af Hensyn til praktiske Behov; men Principet om Kongedømmets strenge Arvelighed fastholdtes urokkelig i Lovgivning som i Folkemening. Kongens Ret til at styre Landet forestilledes at være en ham eller hans Æt ubetinget tilkommende. At kontrollere ham i denne Styrelse eller at dele Magten med ham maatte synes et Indgreb i den Ejendomsret, hvorpaa Samfundets hele Retsorden hvilede. Der var saaledes ikke levnet Plads for nogen selvstændig Repræsentation af Staten ved Siden af ham. Hans Raadgivere og Tjenere kunde, trods deres stigende Anseelse, ikke frigjøre sig fra det personlige Afhængighedsforhold, hvori de fra først af vare stillede; naar de deltog i Landstyrelsen, saa var det udelukkende paa Kongens Vegne og i hans Navn; nogen anden Kilde til offentlig Myndighed end denne gaves ikke, erkjendtes ikke.

Vi have seet,³ hvorledes ogsaa efter Magnus Lagabøters Lovgivning Odelstanken vedblev at beherske alle Retsforhold inden det norske Samfund. Kongedømmet var en Odel, og da Konge-

¹ *N. L., IV. 6.*

² I Retterboten af 1308 heder det: „Ef þeir (d. e. Sysselmændene) finnaz lœgliga ok linliga fram hafa farit wid almugan, þa skolu þeir halkla sýslum sinum medan þeir lifa; nærrmeirr skulu ok þeirra synir wera sva framt sem þeir brjota sægi wid konungdominu ok waara þegna.“

³ Se ovenfor S. 235 ff.

døme og Stat faldt sammen, var følgelig ogsaa Staten det; den havde, som enhver anden Odal, sine engang for alle fastsatte, skarpt optrukne Grændser; den var en Ret for sig, sideordnet den frie Bondeejendom snarere end overordnet denne. Den forestilledes fremdeles at hvile paa en Overenskomst mellem Kongen paa den ene Side, Bønderne paa den anden, der medførte visse Forpligtelser for begge de kontraherende Parter. Kongens Forpligtelse var at styre Landet overensstemmende med Lovene, at lede det fælles Forsvarsvæsen og at overholde Fred og Orden; Bøndernes at gjøre personlig Krigstjeneste inden en vis Udstrækning og inden en vis Tid af Aaret samt at yde en vis, engang for alle fastsat Skat. Disse Ydelser kunde Kongen anvende saaledes, som han selv fandt for godt; han var uindskrænket Herre over Krig og Fred og over de Indtægtskilder, der vare stillede til hans Raadighed; men han maatte ogsaa hjælpe sig med, hvad der engang var bleven ham bevilget. Hverken han eller nogen anden havde Ret til at udvide Ledingspligten eller paalægge den frie Bondeejendom nogen ny Skat eller Tynge uden vedkommende Ledingspligtiges eller Jordejers egen gode Vilje. I Sverige og Danmark stod Sagerne i saa Henseende noget anderledes. Vistnok var Kongen ogsaa her uberettiget til paa egen Haand at paalægge nogen ny Skat; men der var aabnet ham en Udvej til at forøge sine Indtægtskilder ved Henvendelse til Rigsdagene eller Herredagene. Disse gjaldt, efter hvad der før er bleven fremhævet, allerede i det fjortende Aarhundrede som en virkelig Folkerepræsentation og øvede i Overensstemmelse dermed et Slags skattebevilgende Myndighed. Og da det var Adel og Geistlighed, som her havde den afgjørende Stemme, blev Forholdet i Virkeligheden et saadant, at de privilegerede Klasser bevilgede, hvad de ikke-privilegerede maatte betale. I Norge havde Kongen Ret til at begynde Krig, naar han selv fandt for godt, medens Størrelsen af det Mandskab, der i saa Tilfælde stod til hans Raadighed, og Tiden, i hvilket det var pligtigt at tjene, engang for alle var fastsat. I Danmark derimod kunde Kongen ikke begynde nogen Krig uden Folkerepræsentationens (d. v. s. Adelen og Geistlighedens) Samtykke; men havde han først opnaaet dette Samtykke, stod det til ham at bestemme, hvor meget af det ledingspligtige Mandskab der skulde udskrives, eller hvor længe det skulde holdes sammen.¹ —

¹ Jvfr. *Aschehoug, Statsforf.*, S. 164 ff.

Man ser, at de norske Bønder forfatningsmæssigt indtog en langt friere Stilling end de danske og svenske. Disse sidste vare blevne Undersaatter i Ordets fulde Bemarkelse; deres Underordning under den af Konge og Rigsdag i Forening repræsenterede Stat havde ingen klar eller fuldt ud anerkjendt Grændse, den norske Odelsbonde vedblev derimod paa en vis Maade at være en Souverain; hans Souverainetet var bleven beklippet; han havde maattet paatage sig visse Forpligtelser; men indenfor det saaledes begrændsede Omraade vedblev han at være ligesaa fuldkommen og ubetinget Herre, som Kongen var det inden sit. Heraf fulgte igjen, at de Privilegier, der tilstodes de haandgangne Mænd i Norge, umulig kunde skabe en slig dyb Skilnad mellem dem og de ikke privilegerede Odelsbønder som den, der efterhaanden dannede sig mellem «frie» og «ufrie» Jordbesiddere i Danmark og Sverige. Læren om, at de skattepligtige Bønder, i Modsætning til Frelsemændene, ikke ejede sin Jord med fuld Ejendomsret, men at Kronen var den virkelige Ejer, siden de ydede Afgifter til denne, — denne Lære, der vandt Indpas baade i Sverige og Danmark og i saa høj Grad bidrog til at trykke den danske og svenske Bondestand ned og gjøre den til et let Bytte for Adelens Omsiggriben, — lod sig vanskelig gjøre gjeldende ligeoverfor en Ejendom, der var saa sterkt omgjerdet ved Lovgivningen som den norske Odelsbondes.¹ Hvad der i Norge tilstodes og efter Forholdene kunde tilstaaes af sociale og økonomiske Fortrin ligeoverfor de menige Bønder, reducerede sig i Hovedsagen til en mere eller mindre udstrakt Fritagelse for at yde Leding af sit Jordegods. Men Ledingskatten var baade i sig selv ubetydelig og havde desuden en engang for alle fastsat Størrelse. Hin Fritagelse kunde derfor ikke paa langt faa en slig Virkning til at løfte sin Mand og give ham social Anseelse, som Frelset i Danmark og Sverige, hvor baade de Byrder, der paahvilede den skattepligtige Jord, vare større og tillige havde en mindre bestemt, mere vilkaarlig Karakter. I Danmark vare saaledes Selvejrbønderne allerede i det trettende Aarhundrede undergivne flere for en Del meget trykkende offentlige Ydelser, nemlig Leding, Stud og Inne, af

¹ Efter Reformationen møde vi Benævnelsen „Kronens Bønder“ og hertil svarende, fra Danmark laante Forestillinger om Odelsbønderne som et Slags Selvejere med Kronens Herlighedsret over sig. Men disse Forestillinger fik dog aldrig noget rigtigt Fodfæste eller nogen praktisk Virkning her som i Danmark.

hvilke de to første vare Afgifter i Penge eller Varer og den tredie Ægt og Arbejde ved Anlæg af Befæstninger, Broer, Veje og ved Kongens eller Biskoppernes Gaarde, Slotte, Møller o. s. v. Denne sidste Forpligtelse var fremfor alt et haardt Aag, der jævnlig bragte Bønderne til Fortvivlelse og fremkaldte voldsomme Oprør blandt dem, hvis eneste Virkning var at trykke dem endnu dybere ned. Den var ubestemt og efter sit Væsen ubestemmelig og blev derfor stadig forøget, hvad der noksom fremgaar af de hyppigt gjentagne Forbud mod at tvinge Bønderne til at bygge Fæstninger eller opkaaste Grave for Riddere eller Fogder i Høst- eller Saatiden «uden paatrængende Nødvendighed». Den medførte, som ingen af de andre offentlige Ydelser, en Forestilling om personlig Ufrihed og havde fremfor disse Karakteren af et «onus» (i Modsætning til «tributum»), der gjorde Skaar i ens Stilling som selvstændig Mand og sin egen Herre.¹ At blive fritagen for en saadan Byrde kunde fra først af gjelde som en virkelig Ophøjelse, et betydningsfuldt socialt Fortrin, som Enhver, der engang havde opnaaet det, af yderste Evne søgte at fastholde, og som derfor var overmaade velskikket til at danne Grundlag for en Standsadskillelse. Naar det i *Jydske Lov*² heder, at den Herremand, der sidder hjemme fra Leding uden lovligt Forfald, atter bliver «Innbonde», da forstaar man af selve Udtrykkene, at der her er Spørsmaal om et Fald, en formelig Degradering: Herremanden, der ingen anden Forpligtelse har paa sig end den hædrende at vove sin Hals for Kongens og Rigets Fred, gaar tilbage til at blive en «Arbejdsbonde», der naarsomhelst kan drages fra sin Gaard og Grund for at træle i Andenmands Tjeneste. Og man forstaar den gennemgribende Forskjel mellem Norge og Danmark i Hensyn paa Betingelserne for Udviklingen af en Privilegie- eller Tjenstadel, naar man stiller sig for Øje, hvad der i Norge vilde være det tilsvarende Udtryk til hin Bestemmelse i *Jydske Lov*, at nemlig Hirdmanden ved at undlade at opfylde sin Forpligtelse som saadan gaar tilbage til at blive almindelig Odelsbonde. Dette kunde vel være et (forresten ubetydeligt) økonomisk Tab og en Formindskelse i ydre Rang; men det kunde aldrig opfattes som en ligefrem social Degra-

¹ Se *Steenstrup, Kong Valdemars Jordebog, I. S. 152 ff. Stemann, Retshist, S. 126—27.*

² *III. S. 7.*

dition; dertil indtog Odelsbonden, hvem intet «onus» paahvilede uden alene Forpligtelsen til at skydse Kongerne og Biskopperne og de Mænd, der sendtes i deres Ærinde,¹ en altfor anseelig Stilling og var altformeget den souveraine Herre paa sin Grund.

Det kunde synes, som om denne Odelsbondens Frihed savnede de nødvendige Garantier, efterat den styrende Myndighed helt og holdent var gaaet over i Kongens og hans Ombudsmænds Hænder, medens Folket savnede enhver Repræsentation, der kunde hævde dets Rettigheder, ethvert Organ, hvorigjennem dets Vilje kunde gjøres gjeldende. Det kunde synes, at Kongen og hans Ombudsmænd maatte have det i sin Magt at flytte de Grændseskjel, som ved Forfatningen vare opdragne mellem offentlig og privat Ret, og at forandre ensidig og til egen Fordel den Overenskomst, hvorpaa Staten forestilledes at hvile, eftersom de vare stillede ikke ligeoverfor Folket som en Helhed, men ligeoverfor de enkelte Bønder, hvis Ret til at negte, hvad der blev krævet udover det engang fastsatte, ikke syntes at have nogen Magt bag sig. Vi ville ogsaa se, hvorledes de ved Magnus Lagabøters Landslov fastslaaede Grændser for Statens og Kongedømmets Magtomraade i den følgende Tid bleve overskredne. Men vi ville tillige se, at det varede længe, inden man forgreb sig paa dem, at Overskridelserne ikke paa langt nær naaede et saadant Omfang, som man kunde have ventet efter Forfatningens Mangel paa Garantier, og at det Grundlag, hvorpaa denne hvilede, ikke i noget væsentligt Mon blev brudt. Mangelen af konstitutionelle Garantier har for en Del været erstattet ved en Opinion, som var bleven bestemt ved de for Norge ejendommelige Samfundsformer. Denne Opinion har vedblevet at øve Indflydelse paa Kongedømmet ogsaa efterat det var bleven rykket op fra sin nationale Grund og var gaaet over i fremmede Hænder; den har bidraget til at holde dets Ombudsmænd i Tømme ogsaa da, naar de ikke kunde være undergivne nogen nøjeseende Kontrol fraoven. En endnu virksomere Garanti mod Misbrug og Undertrykkelse af Bondestanden laa nu dernæst i dennes egen Karakter og Sammensætning. Vi have udviklet, at Høldsætterne i Fylkesforfatningens Tid vare et virkeligt Aristokrati, der med Herserne delte Selvstyrelsen i de engere Kredse; fremdeles, at efter Enekongedømmets Oprettelse

¹ Jvfr. *Munch, N. F. H., IV. 2. S. 265—67.*

disse engang herskende Ætter mere og mere trængtes ud af det politiske Liv, og at, som Følge heraf, deres Jordegodser maa være blevne undergivne en stedse videregaaende Udstykning. De sank ned til at blive en Almue, og for en stor Del maa den senere fremtrædende Klasse af menige Odelsbønder antages at være opstaaet paa en saadan Maade. Samfundets aristokratiske Element svækkedes herved, men det demokratiske blev til Gjengjæld saameget sterkere. Hos disse Bønder, der stammede ned fra herskende Ætter, som havde siddet paa sine Gaarde siden umindelige Tider og havt en talrig Kreds af Undergivne om sig, maa der have været bevaret en aristokratisk Tradition, om de end nu i politisk Henseende hørte Almuen til. Der maa have rørt sig hos dem langt mere af en eldre Tids Uafhængighedsaand; de maa i langt højere Grad have besiddet baade Vilje og Evne til at stille sig trodsigt op mod ethvert Fortryk, end Selvejerbønderne i Danmark og Sverige, som vel ogsaa, forud for det nye Aristokratis Opkomst i disse Lande, havde været frie og selvstændige Deltagere i det offentlige Liv paa Thingene, men dog ikke kunde siges at have nogensinde tilhørt et Aristokrati eller en regjerende Klasse. De kongelige Tjenestemænd kunde ikke saa let misbruge sin Myndighed eller sine Forrettigheder ligeoverfor en Almue, der talte saadanne Elementer i sin Midte; de kunde ikke berige sig og forsøge sit Jordegods paa Bondestandens Bekostning i samme Grad som deres Standsfæller i de to andre skandinaviske Lande.

Man satte ogsaa i Norge Pris paa den Udmerkelse, der fulgte med det haandgangne Forhold til Kongen. Det var i Regelen Medlemmer af Landets bedste Ætter, der optoges i dette Forhold, og Verdighederne som Riddere og Svene synes for en stor Del at være blevne faktisk arvelige i disse Ætter. Efter Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede erkjendtes ingen anden social Distinktion end den, som fulgte med hine Verdigheder og meddeltes af Kongen. De til Byrden eller den frie Jordbesiddelse knyttede og af Kongen uafhængige Fortrin eller Forrettigheder bleve, som før udhævet, afskaffede ved Magnus Lagabøters Landslov, undtagen for visse særskilte Tilfældes Vedkommende.¹ Den gamle Klasseforskjel tabte sin Plads i Lovgivningen, og dette var igjen en Følge af, at den

¹ N. L. VII. 20. 64. VIII. 21.

havde tabt sin politiske Betydning. Alligevel kan man være vis paa, at den fremdeles har gjort sig gjeldende i Opinionen; Lendermands- og Høldsaristokratiet havde været altfor stærkt opbygget, altfor dybt rodfæstet i Folkets Historie, til at ikke dets sociale Eftervirkninger skulde strække sig langt udover den Tid, da det havde ophørt at være en politisk Magt. Under den jævne Overflade, som det norske Samfund frembød siden Borgerkrigenes Afslutning, have de gamle Distinktioner fremdeles spillet en Rolle; man har fremdeles lagt den største Vegt paa, at en Familie kunde opvise Høvdinger og Lendermænd blandt sine Forfædre, eller at den siden umidelige Tider havde siddet paa sin Ættejord. Og jo mere de Fordome og Forestillinger havde at betyde, der vare blevne til med det paa Byrden og den uafhængige Jordbesiddelse grundede Aristokrati, jo vanskeligere maatte det være for den med Hof- og Stats-tjenesten forbundne Udmerkelse at gjøre sig gjeldende. Denne Udmerkelse tildeltes, som naturligt, først og fremst de gode Ætter i Landet, Levningerne af det gamle Aristokrati; men for dem havde vel oftest de kongelige Titler og Privilegier kun en underordnet Betydning, medens deres Anseelse i Hovedsagen hvilede paa andre Forhold,¹ og medens de nye Ætter, der søgte at hæve sig ved Kongetjenesten, fremdeles havde en haard Kamp at gennemgaa med Ætstorhedens indgroede Traditioner, inden de naaede op i Niveau med hine. Saaledes kunde det gamle Aristokrati, skjønt det politisk var tilintetgjort og for den største Del havde draget sig tilbage blandt Folket, alligevel vedblive at hindre Udviklingen af en ny Adel. Man skulde tro at møde en saadan i de Riddere og Væbnere, hvis Navne Aktstykkerne fra det fjortende og femtende Aarhundrede have bevaret, hvem vi se optræde jævnyrdigt og sideordnet med de danske eller svenske og i det udvortes at spille ganske den samme Rolle som disse. Det synes, som om en Række nye Ætter havde hævet sig til de fornemste, de mest formaande i Rigets offentlige Liv, medens de gamle ere for-

¹ Man har jo endog Exempel paa, at Repræsentanter, for de gamle Storætter forsmaaede den højeste af de Titler, som Kongen efter Lendermandsverdighedens Ophævelse havde at bortgive. De islandske Annaler fortælle, som bekendt, om *Þrland Philippussøn af Losna*, Medlem af Rigets Raad og en af de mest ansete Mænd i Norge i Slutten af det 14de Aarhundrede, at han holdt paa sit Bondenavn og aldrig vilde lade sig gjøre til Ridder, skjønt Kongerne gjentagne Gange tilbød ham det.

svundne; men det lader dog til, at disse nye Ætter for det meste have staaet i Sammenhæng med de gamle, at de have været besvogrede med dem eller stammet fra dem gennem Sidelinjer, og at denne Sammenhæng har været en Hovedstøtte for deres Magt og Anseelse.¹ Det var, med andre Ord, fremdeles den samme Rod, hvorfra det aristokratiske Væsen i Norge hentede sin væsentligste Næring i det 14de og 15de Aarhundrede, som i den forudgaaende Periode af vor Historie; det var de samme Kilder, som vedbleve at flyde, stadig mattere, stadig mere sparsomt, medens de nye Kilder, der syntes at være aabnede, ikke rigtig formaaede at trænge igjennem.

Man kunde, ved Siden af hvad der i det Foregaaende er bleven fremhævet til Forklaring af, at en Tjenstadel ikke vilde slaa Rod i Norge, ogsaa pege paa andre Forhold som medvirkende i samme Retning. Man kunde nævne, at Landets naturlige Beskaffenhed, — de store Afstande mellem Bygderne, — hindrede saadanne Sammenkomster af de haandgangne Mænd som dem, hvorved i Nabolandene Korporationsaanden hos disse og derigjennem ogsaa deres politiske Indflydelse blev udviklet; — fremdeles at ifølge Norges Beliggenhed Rytteriet aldrig kunde komme til at spille en saa fremtrædende Rolle i dette Lands Forsvarsvæsen som i Danmarks og Sveriges,² og at saaledes de ydre Grunde, som i disse Lande bidrog til at give Privilegievæsenet og derigjennem den nyere Adel et saa stort Opsving, for Norges Vedkommende aldeles ikke eller dog kun i en meget ringere Grad kunde gjøre sig gjeldende. Men det er de indre og ikke de ydre Grunde, hvorpaa Hovedvekten bør lægges, naar det gjelder at forklare almene eller vidtrækkende historiske Phænomener; det væsentlige er og bliver altsaa dog de i det Foregaaende paapegede, i Opinionen og den sociale og

¹ *Munch* finder, *N. F. H., 2den Hovedafd., I. S. 908*, Grund til at formode, at Ætterne *Bolt* og *Stumpe*, der hørte til de anseeligste i Norge i denne Periode, paa en eller anden Maade have stammet fra Jarlen *Orm Eilivsson* og *Finn Arnæsson*. — Med *Giske-* og *Bjarkø-Ætten*, gennem lange Tider den fornemste Repræsentant for det gamle Lendermands-aristokrati, der døde ud i Mandalinjen med *Erling Vidkunsson* († 1355), stod saamange af de siden fremtrædende adelige Familier i Forbindelse gennem Sidelinjer, at man næsten kunde sige, at denne Æts Rigdom og Anseelse var det egentlige Grundfond, hvorpaa den senere norske Adel levede.

² Ryttertjeneste blev indført i det søndenfjeldske Norge i 1370 istedetfor *Løding* tilsøs, uden at sættes i Forbindelse med Skattefrihed eller andre Privilegier. *Munch, N. F. H., 2den Hovedafd., I. S. 811—13, 828.*

politiske Forfatning liggende Hindringer mod Dannelsen af en Tjenstadel i Norge lig den, der blev herskende Stand i Naborigerne. Og disse Hindringer kunne, som vi have seet, alle føres tilbage til det samme Grundforhold: Tilværelsen af et gammelt, paa en helt anden Basis hvilende Aristokrati. Vi have fundet den forud opstillede Sætning: — at, naar Norge i Unionsperioden eller siden det fjortende Aarhundredes Begyndelse var det mindst aristokratiske af de tre skandinaviske Lande, saa kom det deraf, at det tidligere havde været det mest aristokratiske, — fuldkommen stadfæstet.

Men denne Sætning vil igjen sige det samme, som at Henvisningen af Norges historiske og politiske Liv, som vi iagttagte siden hint Tidspunkt, staar i en indre og nødvendig Sammenhæng med den sterke Udfoldelse af Folkets Kræfter i det forudgaaende Tidsafsnit, — at, naar Norge laa under i den Vædekamp mellem de skandinaviske Folk, der aabnedes ved den politiske Forening, naar det sakkede agterud for Danmark og Sverige i Tilegnelsen af det europæiske Kulturliv og tilsidst neppe nok formaaede at soutenere en selvstændig politisk og national Existens: saa laa Grunden hertil for en væsentlig Del i de samme Forhold, som havde bevirket, at Norge i den forudgaaende Periode havde indtaget den fremste Plads, at dets historiske Liv i denne Periode havde frembudt voldsommere Brydninger, skarpere Mod sætninger, mere sterktprægede Personligheder end Danmarks og Sveriges, at det havde taget livligere Del i de europæiske Literaturbevægelser, og at det ogsaa i ydre Kraft havde kunnet hamle op med Naborigerne eller endog vise sig dem overlegen, skjønt det ganske vist i Folkemængde stod langt tilbage for dem.

Den privilegerede Herrestand, der udviklede sig i Danmark og Sverige i Løbet af det tolvte og trettende Aarhundrede, var gennem lange Tider Bæreren af disse Landes Stats- og Aandsliv. I Hensyn paa Oprindelse og Karakter stemte den paa det nærmeste overens med den Adel, som hos de sydgermaniske Folk, i Frankrige, Tydskland, England, dannede Overgangen fra Oldtidens Stamme-Konføderationer til de moderne nationale Enhedsstater. Den blev derfor det naturlige Mellemed mellem de skandinaviske Lande og det øvrige Europa, særlig Tydskland, som i Valdemarernes Periode, ved Danmarks politiske Erhvervelser paa tydsk Grund, opnaaede en alt overvældende Indfyldelse paa dette Land, og hvorfra Middelalderens roman-

tiske Digtning i nye Udviklingsformer strømmede ind over Norden. Den formaaede ifølge sin Stilling mellem Konge og Folk at opretholde et offentligt Liv, efterat Styrelse og Statsvæsen forlængst vare voxede ud over de menige Bønders Synskreds; dens Privilegier beroede paa dens politiske Indflydelse; derfor holdt den sammen og sørgede for at sikre sin Deltagelse i de offentlige Anliggender; den var ved sine nærmestliggende økonomiske Interesser drevet til at repræsentere Staten og give denne Styrke og Sammenhold; dens Korporationsaand gav Erstatning for Stammeaanden, hvis Organer vare udslidte, og fremkaldte ved Modsætningen lignende Tendentser ogsaa hos andre Samfundsklasser, saa at de fra først af løst forbundne Smaasamfund omsider kunde smelte sammen til en virkelig Organisme.

Idet Norge kom til at savne en saadan Adel, eller idet en saadan Adel her kun udviklede sig rudimentært og paa en ufuldkommen Maade, savnede det altsaa det nødvendige Organ for et fortsat offentligt Liv. Idet Staten her var blevet en Ejendom for Kongesætten, var dens Trivsel, ja dens Existents gjort afhængig af Tilfældet. Den stod for sig, og de private Rettigheder og Interesser for sig, Folket var ikke knyttet til den gennem noget direkte Baand og havde paa en Maade ingen Del i den; der var ingen Samfundsklasse, for hvem det var magtpaaliggende at opretholde dens Selvstændighed. Den kunde inddrages i farlige Forbindelser, den kunde trues eller ligefrem tilintetgjøres, uden at nogen stor eller udbredt Interesse berørtes deraf, uden at Folket ænsede det eller engang blev vidende derom.

Paa den anden Side: det gik med Tjenstadelen i Sverige og Danmark som med ethvert Aristokrati: den udtørrede tilsidt sine egne Kilder. Det koster et Folk noget at holde slige Herrer. Det danske og svenske Bondesamfund afgav sine bedste og livskraftigste Bestanddele til Dannelsen af den nye Adel og blev derved selv aandigt og materielt forarmet. Og jo højere denne Adel steg, jo talrigere og mægtigere den blev, desto haardere blev ogsaa Trykket, der hvilede paa dens forrige Standsfæller. Adelen tærede paa Folkets Marg. Det var et Tab, der ikke merkedes, saalænge den selv endnu stod i sin fulde Livskraft og helt formaaede at fylde sin Rolle som Nationalitetens og Statens Repræsentant. Men der var en Grændse for denne Funktion som for enhver anden; dette Organ maatte

tilsidst blive udslidt som ethvert andet, der skabes af den fremadskridende Udvikling, og hvorigjennem det historiske eller nationale Liv aabenbarer sig. Og naar den Tid kom, da det uundgaaelige Forfald indtraadte inden Adelen, da den, ved at affukke sig og blive bunden i sine Traditioner og Former, som, netop fordi de havde passet saa godt til en Tid, ikke kunde passe til andre, gik over fra at være et Organ for den fremadskridende Udvikling til at blive en Hindring for denne: da maatte det tillige blive aabenbart, hvad den havde kostet. Det maatte da vise sig, at dens Stammer havde udmagret Grunden, hvorpaa de stod, saa der behøvedes Tid, inden noget Nyt rigtig vilde trives i den.

Da kunde der atter foregaa en Vexling i Rollerne. Hvad der havde været Norges Ulykke og Underlegenhed gennem lange Tider, kunde nu atter blive et Fortrin eller Betingelse og Basis for et nyt historisk Opsving. I Danmark og Sverige havde Bondesamfundet udsondret af sin Midte en Adel, som trykkede alle dem, der forbleve i sin gamle Stand, ned til en afhængig Almue. I Norge havde omvendt Bondesamfundet optaget i sig et gammelt Aristokrati, eftersom dette blev udestængt af sin fordums herskende politiske Stilling, og vandt derved ligesaa meget, som hin tabte. Idet den norske Stat blev holdt tilbage inden sine engang optrukne snævre Grændser, — idet Kongedømmet vedblev at staa i streng Isolation som en Besiddelse ligeoverfor andre Besiddelser, — idet de selvstyrende Ættesamfund abdicerede til Fordel for Kongen, men uden at helt opløses, og uden at den Retsgrund, hvorpaa deres Souverainetet fra først af havde hvilet, blev helt sprængt derved, at en ny Adel opstod, hvis Rigdom havde sin oprindelige Kilde i Stats-tjenesten, og hvis Skattefrihed fremkaldte en Opfatning af Bondens Skattepligt, som om denne var en Erkjendelse af Statens Overejendomsret, — idet en Række af Ætter, som engang havde indtaget en aristokratisk Herskerstilling i Samfundet, traadte tilbage i en blot privat Tilværelse, og deres Jordegodser som Følge deraf mere og mere udstykkedes, men uden at tabe sin oprindelige Karakter af en fuldkommen uindskrænket og ubetinget Ejendom: — dannede der sig i Norge en kompakt Klasse af Odelsbønder, som ved sin Talrigbed og sin Fremmedhed for alt offentlig Liv syntes at være en Almue, men som ved sin Frihed og Selvfølelse havde en næsten adelig Rang. Indskrænket inden Kredsen af sine private Interesser og Rettigheder

savnede den ikke, — og kunde den, ifølge sin Oprindelse, ikke savne, — Evne og Vilje til at verge disse ligeoverfor ethvert Angreb udenfra; og til dette Forsvar indskrænkede dens, — og dermed ogsaa i Hovedsagen det norske Folks, — historiske Virksomhed sig gennem lange Tider. Men i Stilhed modnedes den, ved den stigende Oplysning, til en større Rolle. Europas demokratiske Tidsaand, der ogsaa fik Indgang i de nordiske Lande, gjorde den til Gjenstand for en stadig voxende Sympathi hos Folkets mest oplyste Klasser. Man begyndte at opfatte dens Frihed som Nationalitetens rette Palladium. Denne Sympathi maatte igjen bidrage til at stimulere dens egen Selvfølelse og vække dens Trang til en mere aktiv Optræden. Og idet den saaledes hævedes og hævede sig selv, blev den tilsidst, med sin fra Oldtiden arvede ubrudte Frihed og med den moralske Styrke, det Maadehold, som en sliig Frihed nødvendigvis maa give, den brede og sterke Basis, hvorpaa Norges nyere politiske Liv og gjenvundne nationale Selvstændighed har kunnet bygge.

Den Udvikling, vi have fulgt i Norges Stats- og Samfundsorden siden Kristendomens Indførelse, var altsaa ikke en blot negativ Proces, en blot Destruering af de gamle selvstyrende Kredse og Afslidning af de Organer, hvorigjennem Oldtidens historiske Liv var virksomt; den har ogsaa en positiv Side. Den ikke blot tilintetgjorde, men den skabte samtidig Betingelserne for et nyt Nationalliv. Den var en Opløsning af det gamle Aristokrati, men samtidig og i Sammenhæng dermed Dannelsen af en Bondestand, i sin Art ligesaa ejendelig, som hint Aristokrati havde været. Den førte i sine Konsekvenser ikke blot til 1536, men ogsaa til 1814.

UDSIGT OVER
DEN NORSKE HISTORIE

AF J. E. SARS

TREDIE DEL

FØRSTE UDGAVE ·

*FORLAGT AF ALB. CAMMERMEYERS FORLAG OG
TRYKT I DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI 1887*

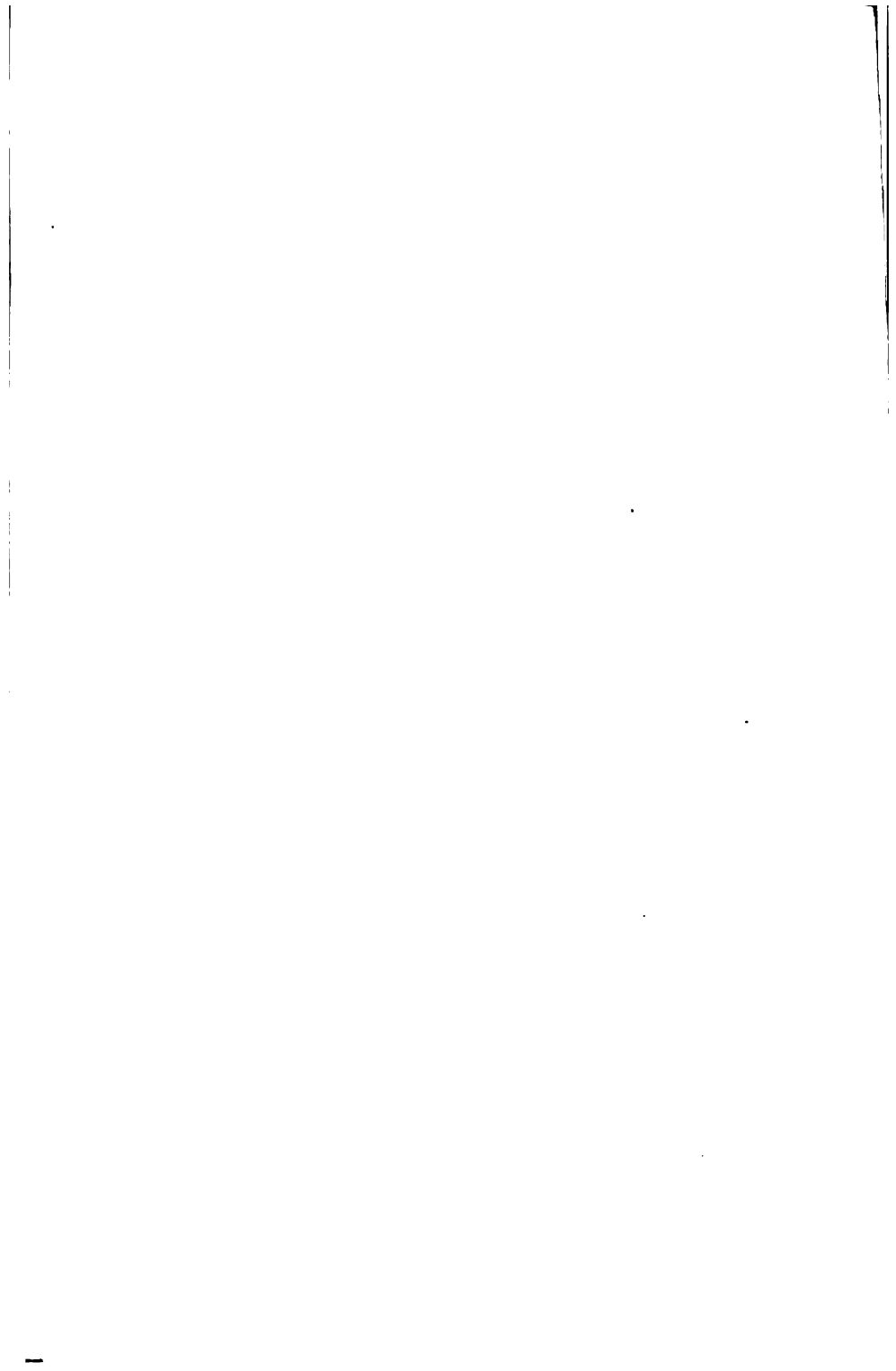
tiske Digtning i nye Udviklingsformer strømmede ind over Norden. Den formaaede ifølge sin Stilling mellem Konge og Folk at opretholde et offentligt Liv, efterat Styrelse og Statsvæsen forlængst vare voxede ud over de menige Bønders Synskreds; dens Privilegier beroede paa dens politiske Indflydelse; derfor holdt den sammen og sørgede for at sikre sin Deltagelse i de offentlige Anliggender; den var ved sine nærmestliggende økonomiske Interesser dreven til at repræsentere Staten og give denne Styrke og Sammenhold; dens Korporationsaand gav Erstatning for Stammeaanden, hvis Organer vare udslidte, og fremkaldte ved Modsætningen lignende Tendentser ogsaa hos andre Samfundsklasser, saa at de fra først af løst forbundne Smaasamfund omsider kunde smelte sammen til en virkelig Organisme.

Idet Norge kom til at savne en saadan Adel, eller idet en saadan Adel her kun udviklede sig rudimentært og paa en ufuldkommen Maade, savnede det altsaa det nødvendige Organ for et fortsat offentligt Liv. Idet Staten her var blevet en Ejendom for Kongesættten, var dens Trivsel, ja dens Existents gjort afhængig af Tilfældet. Den stod for sig, og de private Rettigheder og Interesser for sig, Folket var ikke knyttet til den gennem noget direkte Baand og havde paa en Maade ingen Del i den; der var ingen Samfundsklasse, for hvem det var magtpaaliggende at opretholde dens Selvstændighed. Den kunde inddrages i farlige Forbindelser, den kunde trues eller ligefrem tilintetgjøres, uden at nogen stor eller udbredt Interesse berørtes deraf, uden at Folket ænsede det eller engang blev vidende derom.

Paa den anden Side: det gik med Tjenstadelen i Sverige og Danmark som med ethvert Aristokrati: den udtørrede tilsidt sine egne Kilder. Det koster et Folk noget at holde slige Herrer. Det danske og svenske Bondesamfund afgav sine bedste og livskraftigste Bestanddele til Dannelsen af den nye Adel og blev derved selv aandigt og materielt forarmet. Og jo højere denne Adel steg, jo talrigere og mægtigere den blev, desto haardere blev ogsaa Trykket, der hvilede paa dens forrige Standsfæller. Adelen tærede paa Folkets Marg. Det var et Tab, der ikke merkedes, saalænge den selv endnu stod i sin fulde Livskraft og helt formaaede at fylde sin Rolle som Nationalitetens og Statens Repræsentant. Men der var en Grændse for denne Funktion som for enhver anden; dette Organ maatte

tilsidst blive udslidt som ethvert andet, der skabes af den fremadskridende Udvikling, og hvorigjennem det historiske eller nationale Liv aabenbarer sig. Og naar den Tid kom, da det uundgaelige Forfald indtraadte inden Adelen, da den, ved at aflukke sig og blive bunden i sine Traditioner og Former, som, netop fordi de havde passet saa godt til en Tid, ikke kunde passe til andre, gik over fra at være et Organ for den fremadskridende Udvikling til at blive en Hindring for denne: da maatte det tillige blive aabenbart, hvad den havde kostet. Det maatte da vise sig, at dens Stammer havde udmagret Grunden, hvorpaa de stod, saa der behøvedes Tid, inden noget Nyt rigtig vilde trives i den.

Da kunde der atter foregaa en Vexling i Rollerne. Hvad der havde været Norges Ulykke og Underlegenhed gjennem lange Tider, kunde nu atter blive et Fortrin eller Betingelse og Basis for et nyt historisk Opsving. I Danmark og Sverige havde Bondesamfundet udsondret af sin Midte en Adel, som trykkede alle dem, der forbleve i sin gamle Stand, ned til en afhængig Almue. I Norge havde omvendt Bondesamfundet optaget i sig et gammelt Aristokrati, eftersom dette blev udestængt af sin fordums herskende politiske Stilling, og vandt derved ligesaa meget, som hin tabte. Idet den norske Stat blev holdt tilbage inden sine engang oprukne snævre Grændser, — idet Kongedømmet vedblev at staa i streng Isolation som en Besiddelse ligeoverfor andre Besiddelser, — idet de selvstyrende Ættesamfund abdicerede til Fordel for Kongen, men uden at helt opløses, og uden at den Retsgrund, hvorpaa deres Souverainetet fra først af havde hvilet, blev helt sprængt derved, at en ny Adel opstod, hvis Rigdom havde sin oprindelige Kilde i Stats-tjenesten, og hvis Skattefrihed fremkaldte en Opfatning af Bondens Skattepligt, som om denne var en Erkjendelse af Statens Overejendomsret, — idet en Række af Ætter, som engang havde indtaget en aristokratisk Herskerstilling i Samfundet, traadte tilbage i en blot privat Tilværelse, og deres Jordegodser som Følge deraf mere og mere udstykkedes, men uden at tabe sin oprindelige Karakter af en fuldkommen uindskrænket og ubetinget Ejendom: — dannede der sig i Norge en kompakt Klasse af Odelsbønder, som ved sin Talrigbed og sin Fremmedbed for alt offentligt Liv syntes at være en Almue, men som ved sin Frihed og Selvfølelse havde en næsten adelig Rang. Indskrænket inden Kredsen af sine private Interesser og Rettigheder

I.

Hanseaternes Handelsherredøme og den store Mandedød.

Det er noksom kjendt, hvorledes man engang forestillede sig, at Norges politiske og nationale Vanmagt i Unionsperioden havde sin Hovedgrund i Ulykker, der rammede Folket udenfra, og som medførte eller troedes at ha medført en sterk Tilbagegang i *materiel* Henseende. Man henviste til Landets Affolkning ved den store Mandedød og de følgende Pestsygdome, til Udbredelsen af Hanseaternes Handelsaag, Ophøret af Norges selvstændige Handel og Skibsfart.

Herved er nu strax at merke, at de samme Ulykker jo ogsaa rammede Sverige og Danmark, uden for disse Landes Vedkommende at dra efter sig en tilsvarende Virkning. Man har ment, at Norge rammedes saameget haardere end Danmark og Sverige. Men dette er, forsaavidt angaar Affolkningen ved den store Mandedød og de forudgaaende og efterfølgende Pestsygdome, en ubevislig og endog paa Forhaand usandsynlig Paa-stand. Naar Mandedøden synes at spille en større Rolle i den norske Folketradition end i den svenske og danske, da maa Grunden dertil søges, ikke deri, at den rasede saameget værre i Norge end i Nabolandene, men snarere deri, at Norges Historie i den nærmest følgende Tid blev saameget fattigere end Danmarks og Sveriges og gav Traditionen saameget mindre uyt Stof. Ifølge en Opgift i de *islandske Annaler*¹ skal Mandedøden ha bortrevet to Trediedele af Norges Folkemængde; men man har for Sveriges og Danmarks Vedkommende gamle Efterretninger, der nævner

¹ *Isl. Annal. S. 278.*

ligesaa høje eller endnu højere Tal, og om alle disse Talopgifter gjelder det, at de ikke kan ansees for at være endog blot tilnærmelsesvis paalitlige. En sikkrere Kilde til Oplysning om den ved Mandedøden forvoldte Nedgang i de skandinaviske Landes Folkemængde har man i *Regnskaberne over Peterspen-gen* eller Rumaskatten. Af disse Regnskaber synes det at fremgaa, at Norge ikke har tabt to Trediedele, men i det højeste én Trediedel af sin Befolkning, og af de samme Regnskaber synes det videre at fremgaa, at Sveriges Folketab har været, stik imod den gjængse Forestilling, ikke ubetydeligt større end Norges¹. For Danmarks Vedkommende gir denne Kilde ingen Oplysning. Men det er jo Regel, at Epidemier raser saa meget værre, jo tættere et Land er bebygget, saa det maa paa Forhaand synes rimeligt, at Danmarks Folketab ikke har været mindre end Nabolandenes. Efter den store Mandedød 1349—1350 fulgte »Barnedøden« i 1360 og i 1371 atter en »stor Mandedød og Drepsot«. For denne sidste synes Danmark og Sverige at være gaaet fri, medens den fór haardt afsted i Norge. Til Gjengjeld blev Danmark og Sverige forud for den store Mandedød rammet af flere pestagtige Sygdome, i Aarene 1305, 1338, 1345², for hvilke Norge synes at ha været forskaanet, saa dette Land i det hele neppe kan ha lidt mere end Nabolandene ved de Farsotter, hvorved det fjortende Aarhundrede er udmerket paa en saa forfærdelig Maade i den europæiske Menneskeheds Historie.

Derimod synes der fuld Føje til at tro, at det *Handelsherredøme*, som *Hanscaterne* i det samme Aarhundrede tilegnede sig over de skandinaviske Riger, har rammet Norge paa den føleligste Maade. Norge trængte i højere Grad end Danmark og Sverige Tilførsel fra Udlandet og havde i denne Tidsalder flere og mere værdifulde Udførselsprodukter. Norges aktive Handel og Skibsfart paa fremmede Lande har udentvil ogsaa i Tiden før det 14de Aarhundrede havt et meget større Omfang end enten Danmarks eller Sveriges. Af Sagaerne og de gamle norske Love sees, at norske Kjøbmænd plejede i det

¹ Se min Athandl. om Folkemængdens Bevægelse o. s. v. i *Norsk hist. Tidsskr.* 2. Række, 3. Bind. O. Montelius i Forsell och Wirén, *Svensk Tidsskr. f. Litteratur och Polit.* 1870.

² Efterretninger herom findes samlet hos A. L. Faye, »Den sorte Død i det 14de Aarhundrede«, Kristiania 1880.

11te, 12te og 13de Aarhundrede drage i Handelsfærd til Island, Grønland, Færøerne, Orknø, Hjaltland, Skotland, Irland, England, Danmark, Sverige, Tydskland, Gardarike¹. I udenlandske historiske Kilder fra dette Tidsrum, — engelske, tyske, nederlandske, — omtales norske Kjøbmænd og Handelsskibe hyppig og hyppigere end danske eller svenske². Samtidig blev Norges vigtigste Byer gjestet af mange fremmede Kjøbmænd fra forskellige Lande. I Skriftet »*Profectio Danorum in terram sanctam*« fra Slutningen af det 12te Aarhundrede fortælles om Bergen, at man der kunde se en Mængde Folk og Skibe allevegne fra: Islændinger, Grønlændinger, Engelskmænd, Tydskere, Daner, Svear, Gauter »og andre Folk, som vilde være for langt at opregne«. Ogsaa *Tunsberg*, heder det, var folksom, især i Sommer-tiden, formedelst den Mængde Skibe, som kom did fra alle Lande³. *Mathæus Parisiensis*, der var i Bergen i Aaret 1248, fortæller, at der laa samlet paa Havnen over 200 Skibe paa engang⁴.

Foruden Tydskere, Danske og Svenske nævnes i dette Tidsrum *Engelskmændene* jævnt og tidt blandt de fremmede Folk, der drev Sejlads paa Norge, medens der er faa eller ingen Spor af, at de tidligere har gjestet Danmark eller Sverige⁵. Englands eldste kjendte Handelstraktater er netop afsluttet med Norge (1217 og 1269)⁶. Allerede *Olav Kyrre* skal, da han anla Bergen, ha indrømmet engelske Kjøbmænd en særskilt Plads inden Byen, hvor de maatte opslaa sine Boder og drive Handel, og af *Sverres Tale* i Bergen i 1186 fremgaar det, at Engelskmændene endnu dengang spillede den første Rolle blandt de Fremmede, som gjestede denne Norges fornemste Handelsplads⁷.

¹ *Nyere Bylov IX. 6.* (*Norg. gl. Love II. 276—77.*) *Munch, N. Folks Hist. II. 367, 1015.*

² *Ordericus Vitalis, Hist. eccles. — Wilhelm af Malmesbury, De gestis pontificum. — Hansisches Urkundenbuch I. 5—6. No. 33, No. 169, No. 223, No. 227, No. 746. — Rymeri Foedera I. 1, p. 149, 480. — Jvfr Sartorius, Gesch. d. Bundes I. 294—95. — Lappenberg, Gesch. d. hans. Stahlhofes zu London, S. 5 og A. 5., S. 9—10, 37—40.*

³ Cit. hos *Munch, N. F. H. II. 1015 f.*

⁴ Cit. *sstds. IV. I. p. 108.*

⁵ *Sartorius, Gesch. d. hans. B. I. 294—95. Lappenberg-Sartorius, Gesch. d. Urspr. d. hans. B. I 287—88.*

⁶ *Rymer, Foedera.*

⁷ I *Eirik Magnussøns Retterbot om Forholdene i Bergen af 9 Mars 1295*

De tydske Kjøbmænd stødte saaledes paa en skarpere baade indenlandsk og udenlandsk Konkurrentse i Norge end i Danmark og Sverige. Deres Tilegnelse af den svenske og danske Handel synes at være gaaet for sig nogenlunde jevnt og fredeligt. I Norge derimod fik de en Kamp at bestaa; her var Prisen, som det gjaldt at vinde, en større; her maatte de bringe sterkere Midler i Anvendelse for at naa sit Maal. Men ogsaa her naaede de Maalet og blev allerede i Løbet af det 14de Aarhundrede ligesaa fuldstændig Herrer over de norske Handelsmarkeder som over de svenske og danske, og maaske endnu fuldstændigere.

Haakon den Femte arbejdede endnu med Kraft og aabenbar ikke uden Fremgang paa at ophjælpe den indenlandske Kjøbmandsstand og at sætte Grænse for det omsiggribende tydske Handelsvælde. Han paabød en Række strenge og tildels, fra Nutidens Synspunkt seet, ubillige Indskrænkninger i Udlændingernes Handel, — la høj Told paa de Varer, de udførte, forbød dem at selge sine egne Varer i smaat og at drive Handel Gjest med Gjest og tillod dem kun at bli siddende Vinteren over i Landet paa Vilkaar af, at de deltog i alle de Landets egne Borgere paalagte Udredsler¹.

Disse Bestemmelser, der ikke blot stod paa Papiret, men som synes at være bleven, idetringeste delvist, strengt gennemførte, rammede navnlig Tydskerne og frarev dem det meste af de Fordele, de indtil da havde opnaaet. Alligevel gjorde de tydske Stæder intet Forsøg paa at tvinge *Haakon* til at forandre sin Handelslovgivning, og det lykkedes dem først under hans Eftermand, *Magnus Eriksson*, at gjenembryde paa en afgjørende Maade de ved denne Lovgivning opførte Skranker. Stædernes Magt havde imidlertid voxet, Norge derimod var svækket, ikke mindst derved, at det blev forenet med Sverige under den samme Konge, hvis Politik følgelig ofte blev bestemt af andre Hensyn end Hensynet til Norges Interesse.

Magnus Eriksson, Norges og Sveriges Konge, fik i 1332

(*Norg. gl. Love III. 23 ff.*) nævnes »Englandsfarere» som et eget Selskab sammesteds.

¹ Retterbøter af 9 Febr. 1302, 11 Novbr. 1302, 30 Juli 1316, 14 Novbr. 1316, 10 Maj 1318 *N. gl. L. III. 42—132.* — Kg. Haakon Magnussøns Rb. om Udlændingers Handel, *ib. 134—35.* — Jvfr. *Munch, N. F. H. IV. 2. p. 362 ff., 578 ff.* — *Sartorius, Gesch. d. hans. B. I. 236—37.*

sig overdraget de danske Landskaber *Skaane* og *Blekinge* mod at betale den holsteinske *Greve Johan*, der havde Landskaberne i Pant, en Sum af 34000 Mark Sølv. Dette var mange Penge; men saa opnaaedes ogsaa for Kongen personlig den Fordel at kunne søje en ny Titel til dem, han allerede forud havde, og for Sverige Udsigten til en stor Grænseudvidelse. Norge derimod vandt intet og havde intet at vinde ved den hele Transaktion, men fik sin fulde Lod og Del i de Offre, der maatte bringes. *Kong Magnus* formaade ikke at tilvejebringe af egne Midler den Sum, han havde forpligtet sig til at udrede for *Skaane* og *Blekinge*; han maatte ty til Hanseaternes Hjælp, og til Vederlag for de »frivillige Tjenester«, som disse ydede ham¹, gav han dem i 1343 et Frihedsbrev i Hensyn paa Handelen i Norge, hvorved alle deres eldre Privilegier fornyedes, og hvorved særlig de af *Kong Haakon* paalagte nye Toldsatser blev afskaffet, saa at det derefter skulde ha sit Forblivende med den gamle Told².

Erhvervelsen af *Skaane* og *Blekinge* bragte tilsidst *Magnus* i et fiendtligt Forhold til Danmarks Konge *Valdemar Atterdag*, for hvem det naturligvis maatte bli et Hovedøjemed, efterat han nogenledes havde bragt sit Rige paa Fode igjen, at tilbageerobre disse gamle danske Landskaber, hvilket ogsaa lykkedes ham i Aaret 1360. *Magnus* søgte, ligeover den danske Konge, Hjælp hos Hansestæderne, og atter blev Norges Handelsinteresser offret for et Formaal, som ikke i mindste Maade vedkom Norge. Som et af Vilkaarene for den mellem *Magnus* og hans Søn *Haakon* paa den ene Side, Hansestæderne paa den anden, indgaaede Alliance blev der udfærdiget for disse sidste et nyt Frihedsbrev (1361)³, hvorved der i de mest omfattende Udtryk tilstodes dem Ret til at drage om i begge de forenede Riger, Norge og Sverige, og drive Handel, hvor de vilde og som de vilde, og opholde sig der, saalænge de fandt for godt, med sine Varer, uden at besværes med nogen Slags Tynge eller Udredsel, uden alene den gamle, før *Haakon den 5tes* Tid fastslaaede Told.

De tyske Kjøbmænd opnaaede hermed lovlig Anerkjendelse

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. 234.*

² *Jvfr. Lappenberg-Sartorius, I. 204—5.*

³ *Jvfr. Munch, N. F. H. 2. Afd. I. 714. Sartorius, Gesch. d. hans. B. I. 237—38.*

af en Stilling, der satte dem istand til at undertrykke enhver Konkurrentse, idet de blev begunstiget fremfor andre Udlændinger i Hensyn paa Tolden, og idet de fik Ret til at holde Faktorer, der kunde bli i Landet saalænge de vilde, uden at deltage i de Byrder, som var paalagt Landets egen Bybefolkning.

Man prøvede vistnok senerehen fra norsk Side at faa dem drevet ud af denne Stilling. Alliancen mellem Kongerne *Magnus* og hans Søn *Haakon* (den Sjette) paa den ene Side, Hanseaterne paa den anden, blev kortvarig og afløstes af et spændt Forhold. Unionen mellem Norge og Sverige blev brudt. *Haakon den Sjette* saa sig henvist til Norges Rige alene, og hans Politik blev som Følge deraf mere udelukkende ledet af Hensynet til Norges Interesser. Han vægrede sig ved at stadfæste de Frihedsbreve, som han selv og hans Far tidligere havde indrømmet Hansestæderne¹, og udstedte Forordninger, der gik imod disse Frihedsbreve og sigtede til at ophjælpe den indenlandske Bybefolkning². Han forbandt sig med Kongen af Danmark mod Hansestæderne, og det kom til en Krig mellem begge Parter (1368—69), hvorved Øjemedet fra norsk Side var at afryste det Handelsherredøme, som de tyske Kjøbmænd havde vundet.

Men det var for sent. Det viste sig under Krigen, hvor aflægs og utidsmæssigt det gamle norske Ledingsvæsen, hvor militært afmægtigt Norge var blevet, og paa samme Tid fik Hanseforbundet netop ved denne Krig et Omfang og en Styrke, som aldrig forud, og udviklede en politisk og militær Magtfylde, som for lange Tider sikrede det en dominerende Rolle i den nordisk-skandinaviske Verden³. Norges Kyster blev herjet af en Afdeling af den hanseatiske Flaade, uden at man finder Spor af, at der blev gjort nogen virksom Modstand. Endnu værre gik det Danmark, som næsten helt kom i Hanseaternes og de med dem forbundne tyske Fyrsters Vold. Allerede i 1370⁴ maatte Danmark modta Fred paa de mest ydmygende Vilkaar: Hansestæderne fik alle sine gamle Handelsprivilegier stadfæstet og nye blev føjet til; de skulde oppeberge i en

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. 774.*

² *Munch, l. c. I. 789. — Norg. gl. Love III. 182—84.*

³ *Jvfr. D. Schäfer, Die Hansestädte und König Waldemar, S. 557—59.*

⁴ Eller egentlig 1369. *Jvfr. Munch, N. F. H. 2. Afd. I. 820—821.*

Række af Aar Størsteparten af Indtægterne af Skaanes vigtigste Byer, og til Sikkerhed skulde disse Byer være i deres Besiddelse i de samme Aar, og endelig skulde de ha en Stemme med ved det nærmestfølgende danske Kongevalg.

Af Norge krævede Sejrherrene alene Stadfæstelse af alle sine eldre Frihedsbreve, hvilket efter Omstændighederne maatte synes at være en noksaa rimelig Fordring. Alligevel blev for det første kun en midlertidig Stilstand afsluttet paa dette Vilkaar. Den norske Styrelse har aabenbart kviet sig ved Underkastelsen under det hanseatiske Handelsaag og opsat med at ta en endelig Beslutning i Haab om bedre Tider¹. Men de bedre Tider kom ikke. Tvertimod fik *Haakon VI* snart et rent personligt Motiv til at gi efter, der vejede tyngre end Hensynet til Norges Handelsinteresse². Den danske Konge *Valdemar* døde i 1375; *Haakons Søn Olav* var en af Kandidaterne til den ledige Throne; det gjaldt at sikkre sig Hanseaternes Samtykke til hans Valg. Nu fik de sit Ønske opfyldt om en varig Fred med Norge paa de af dem opstillede Betingelser. Freden blev sluttet i 1376, og Hovedvilkaaret var, at de tyske Stæder fik alle sine tidligere Frihedsbreve stadfæstet og herefter skulde inden Norges Riges Grænser »nyde alle de Rettigheder og Privilegier, som de nogensinde mest uhindret havde nydt«³. Den norske Styrelse havde dermed i Hovedsagen opgit sit Arbejde for at lede Handelen ind i en for Landet mere fordelagtig Retning; Hanseaternes Monopol var bleven lovlig anerkjendt og blev naturligvis hævdet paa en saameget hensynsløse Maade, jo mere Erfaringen havde vist, at de kunde tilvinge sig med Magt, hvad man fra først af havde tilstaaet dem som en Naade.

I de eldre Privilegier, som var tilstaaet de tyske Stæder, fandtes i Regelen Principet om en fuldkommen *Gjensidighed* udtalt: Norske Kjøbmænd og Skippere skulde nyde den samme Ret i de tyske Stæder, som Tydskerne i Norge. Ogsaa ved Freden 1376 lovede Stæderne i de Gjenbreve, som de udstedte til *Kong Haakon*, at han og hans Undersaatter skulde kunne besøge Stæderne og handle der ligesaa frit, som Stædernes

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. 825—26.*

² *Jvfr. Munch, l. o. 2. Afd. II. 72—73.*

³ *Jvfr. Munch, l. o. 2. Afd. II. 70—71* Kong *Haakons* Brev om Freden er senest trykt *Dipl. Norv. VIII. No. 199.*

Indbyggere i Norge. Men denne Gjensidighed, som fra tysk Side vistnok aldrig havde været ordentlig overholdt, var nu blevet en næsten aldeles betydningsløs Form, idet Nordmændene vistnok nu forlængst havde ophørt at sejle i nogen regelmæssig Fart til de tyske Stæder¹. Ogsaa deres Skibsfart paa *England* synes ved denne Tid at ha været nedlagt. Idetringeste heder det i en Beretning fra Begyndelsen af det 15de Aarhundrede, at *England* aldrig blev gjestet af norske Skibe². Under Krigen 1368—69, da Handelssamkvæmet mellem Norge og de tyske Stæder var afbrudt, prøvede Engelskmændene paa at gjenopta sin gamle Sejlads paa *Bergen* efter en større Maalestok. I et Klageskrift fra de tyske Faktorer ved *Bryggen* i *Bergen* til deres Handelsprincipaler i *Tydskland*, hvor de udbreder sig over alle de Tab, de havde lidt derved, at der var git dem Ordre til at forlade Landet i Anledning af Krigen, heder det: »Til al denne Skade kommer ogsaa den, at de Engelse og Flamske og andre Folk, som ikke bryr sig om Eders Bud, reiser til *Bergen* og tilvender sig det Gods og det Kjøbmandskab, som Eders Borgere og Kjøbmanden plejede at nære sig af»³. Men, efterat Freden var bleven sluttet og de tyske Stæder havde faaet sine Privilegier paanyt stadfæstet, maatte Engelskmændene snart afstaa fra dette Forsøg paa at gjenvinde sin Plads i den norske Handel. Tydskerne havde, gennem sine Privilegier, en altfor stor Overmagt, og forsaavidt disse lovlige anerkjendte Fortrin ikke slog til, betænkte de sig ikke længere nu paa at bruge andre, mere brutale Midler til at frigjøre sig fra enhver generende Konkurrentse. I Aaret 1373 overfaldt saaledes Tydskerne i *Bergen* nogle Engelskmænd, der var kommet did med særskilt kongeligt Lejde, tog deres Gods fra dem og dræbte flere af dem, og da *Kong Haakon* siden kom til *Bergen* og krævede Bod for det skete Lovbrud, tilbød man ham ligesom til Spot 20 Tønder Øl⁴. Saa dybt var den norske Krones Anseelse sunket, saa tryk følte Hanseaterne sig i sin

¹ Enkelte Exempler paa, at norske Handelsskibe har gjestet Hansestæderne, møder man ogsaa i den følgende Tid, t. Ex. *Dipl. Norv. VII. No. 409.* (1438).

² Se *G. Schanz, Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters* (1881) I. 251.

³ *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. 804—5.*

⁴ *Die Reccesse der Hansetage, II, 104—5, 245, 295, III. 311. Jvfr. Munch, N. F. H. 2. Afd. II. 29—30.*

Overmagt, efter den ulykkelige Krig, da deres Flaader havde herjet de norske og danske Kyster, næsten uden at støde paa Modstand.

Vi hører vistnok ogsaa i den følgende Tid en og anden Gang om Engelske Kjøbmænd i Norge¹; men om nogen virksom eller varig Konkurrentse fra deres eller andre Udlændingers Side kunde der for det første ikke være Tale. Hanseaterne havde ved Krigen 1368—69 naaet sit Maal; deres Handelsherredøme var bleven grundfæstet paa en varig Maade og i den videste Udstrækning. I *Oslo* og *Tunsberg* havde de sine Faktorer, som sad Aaret rundt i Landet uden at delta i de Landets egne Borgere paahvilende Byrder, — som besørgede omtrent hele det søndenfjeldske Norges Ind- og Udførsel og endog plejede at udbøkre i Smaat og direkte til Bønderne de Varer, der tilførtes dem udenfra². Det nordenfjeldske Norges Vareomsætning med Udlandet, der i denne Periode havde et langt større Omfang end det søndenfjeldskes, beherskede de ligesaa fuldstændigt eller endnu fuldstændigere gennem det *Bergenske Kontor*, der i lange Tider var en af Hovedhjørnestenene for det hanseatiske Handelsvelde.

Dette Kontor omtales først ved Midten af det 14de Aarhundrede og er maaske først da bleven indrettet paa en fast og varig Maade³, men synes allerede ved det her omhandlede Tidspunkt (Tiden nærmest før Kalmarunionen) at ha naaet Højden af sin Magt. Det var allerede nu en fuldstændig Stat i Staten, med sin særskilte Forfatning og Styrelse; dets Medlemmer, som alle maatte leve ugift, var paa det skarpeste afsondret fra Byens øvrige Befolkning og udgjorde en talrig Skare af velvæbnede, haandfaste Mænd, som tillod sig ustraffet de groveste Voldsgjerninger og havde saaliden Respekt for Landets egen offentlige Myndighed, at de engang (i Aaret 1365) trængte ind i selve Kongsgaarden til den kongelige Befalingsmand, Hr. *Sigurd Hafthorsson*, hvem de tvang til at gaa ind paa alt, hvad de krævede, uagtet han tilbød sig at svare dem Lov og Ret, hvorefter de med Vold og Magt slæbte en af

¹ *Lappenberg, Gesch. d. Stalh. S. 37—40. Dipl. Norr. I No. 670 (A. 1420), II. No. 746 (1441), VII. No. 418 (1442) og No. 423 (1444), VIII. No. 344 (1450). — Grautoff, Detmar, II. 51, 564 osv.*

² *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. 574—576. Norg. gt. L. III. 182—83.*

³ *Recessen der Hansetage, IV. p. 498. — Lappenberg-Sartorius, I. 209—10.*

Befalingsmandens Tjenere ud af et Kloster i Bergen og halsbukkede ham, og siden tvang Biskopen til at gi dem Absolution og Byens Raadmænd til at dømme i Sagen efter deres Vilje, idet de truede med i modsat Fald at opbrænde baade Biskops-gaarden og Byen¹. Dette skete før den ulykkelige Krig, der skulde lægge Norges militære Afmagt saa klart for Dagen og hæve Hanseforbundet til Højden af dets Magt og Indflydelse. Man kan da vide, at de Kontorske efter denne Krig mente at kunne tillade sig omtrent hvad det skulde være. Naar den norske Styrelse tidligere havde arbejdet paa at gjøre Bergen til en Stapelstad for hele det norden- og vestenfjeldske Norge, saa kom dette nu udelukkende de tyske Handelsmænd til Gode. Gjennem deres Haand gik nu alle de Varer, som det norden- og vestenfjeldske Norge havde at afsætte til Udlandet, og alle de Varer, som det modtog til Vederlag. Bergens egne Borgere nærrede sig kummerligt af de Smuler, der faldt fra Tydskernes Bord, nemlig af at drive nogen Kramhandel med de nærmest omliggende Bygder og at sejle paa Nordlandene, hvor de fungerede som et Slags Mellemmænd mellem Kontoret og de nordlandske Fiskere, som først i det følgende Aarhundrede synes at ha optat paa regelmæssig Maade den Skik at fare selv til Bergen og afsætte sine Produkter direkte til Tydskerne².

Den samme Krig, hvorved Hanseaternes Herredømme over den norske Handel blev grundfæstet, la ogsaa Danmark for deres Fod. Ogsaa ved Fredsslutningen med dette Land havde de først og fremst for Øje at fremme sine kommercielle Interesser. Det vigtige skaanske Sildefiskeri fik de helt og holdent i sin Magt, og der tilstodes dem saa store Forrettheder i Hensyn paa Handel og Skibsfart, at de maatte kunne holde borte omtrent enhver Konkurrentse, indenlandsk eller udenlandsk. Der fandtes ved denne Tid i Danmarks vigtigste Kjøbstæder tyske Handelskompagnier, hvis Medlemmer opholdt sig i Landet Aaret rundt og nød Toldfrihed og andre Begunstigelser, uden at delta i de Byrder, der paahvilede den indenlandske Borgerstand³. Disse tyske »Pebersvenc«, som de kaldtes i

¹ *Recesso der Hansetage, II. 12.* — Munch, *N. F. H.*, 2. Afd. I. 773—74.

² Ifølge »Bergens Fundats«, *Norske Magazin. I. 538.* Jvfr. Sartorius, *II. 327—29.*

³ *D. Schäfer, Die Hansestädte u. Kg. Waldemar, S. 175.* — O. Nielson, *Kjøbenhavn i Middelalderen, S. 211 ff.*

Danmark, forsynede Landet med hvad det behøvede af udenlandske Varer og udførte Overskuddet af dets egne Produkter, medens man neppe finder Spor af nogen indenlandsk Kjøbmandsklasse¹.

I *Sverige* var til samme Tid Forholdet et lignende: Tydskerne havde hele den store Handel i sin Haand og dannede det afgjort dominerende Element i Rigets Kjøbstæder. De to vigtigste af disse, *Stockholm* og *Kalmar*², var endog paa bedste Vej til at bli ligefrem tydske Plantestæder og regnedes halvt om halvt med blandt Hanseforbundets egne Medlemmer, idet man har Exempel paa, at de blev repræsenteret ved Forbundets Fællesforsamlinger eller fik Del i de Hanseaterne i fremmede Lande tilstaaede Privilegier³.

Dette Forhold, at tydske Kjøbmænd var blevet eneraadig over de danske og svenske Markeder, maatte nu vistnok medføre, at Handelen ikke bragte Danmark og Sverige saa store Fordele, som den vilde ha kunnet bringe ved en mere udviklet Konkurrentse. I denne *relative* Forstand lar det sig nok sige, at det Handelsherredøme, som Hanseaterne opnaaede i Løbet af det 14de Aarhundrede, var økonomisk uheldigt for Danmark og Sverige, men ikke i *absolut* Forstand, — ikke saaledes, at det skulde ha medført en ligefrem Tilbagegang i økonomisk Henseende, at det skulde ha virket til at udtørre eller tilstoppe Velstandskilder, som før havde flydt rigeligere. Dette har man ingen Grund til at tro. Man har ingen Grund til at tro, at de hanseatiske Kjøbmænd, der dannede Handelsselskaber eller nedsatte sig som Borgere i de danske og svenske Byer, her fortrængte en forud bestaaende og blomstrende indenlandsk Kjøbmandsklasse. De har snarere banet Vej for en saadan og udfyldt en Plads i Samfundet, som før stod ledig. Deres Privilegier gjorde det vanskeligt eller umuligt for andre fremmede Nationers Kjøbmænd at konkurrere med dem; men, naar man ser hen til, hvor faa og svage Spor der er af, at Danmark og Sverige i Tiden, før Hanseaterne fik Indpas, har havt noget regelmæssigt Handelssamkvøm med andre Lande, maa man tro, at den

¹ I Kjøbenhavn nævnes ikke nogen indenlandsk Kjøbmand før i det 15de Aarhundrede. *O. Nielsen, l. c.*

² *Visby* er undtaget som hørende helt til Hanseforbundet.

³ Se *Schäfer, Die Hansestädte etc. S. 250—51, 278—79.* — *C. G. Styffe, Skandinavien i Middelalderen, S. 272 ff.*

hanseatiske Handelsvirksomhed, skjønt den blev drevet i monopolistisk Aand og paa en, fra Nutidens Synspunkt seet, for Danmark og Sverige ufordelagtig Maade, alligevel har medført økonomiske Fremskridt for disse Lande, aabnet nye, mere regelmæssige Markeder for deres Produkter og virket til, at deres naturlige Velstandskilder blev bedre udnyttet, end de havde været forud¹.

Anderledes synes Sagen at staa for Norges Vedkommende. Nordmændene før, som nævnt, før det 14de Aarhundrede hyppigere og i videre Udstrækning end Danerne og Svearne paa Handelsfærder til fremmede Lande, og Norge blev samtidig hyppigere gjestet af fremmede Nationers Kjøbmænd end Sverige og Danmark. Her synes sælgelig den gjængse Opfatning, hvorefter det hanseatiske Handelsmonopol var ligefrem ruinerende og medførte ligefrem økonomisk Tilbagegang, at ha meget bedre Grunde for sig. Ved en nærmere Overvejelse føres man dog til at indse, at denne Opfatning heller ikke for Norges Vedkommende kan være rigtig, — at den Vending, som indtraadte i Norges kommercielle Forhold i Løbet af det 14de Aarhundrede, idet Handelen helt kom i Hanseaternes Vold, vistnok forsaavidt var et Nederlag for Norge, som den norske Styrelse havde kæmpet for at hidføre en anden, fordelagtigere og hæderligere Tingenes Orden, — at det hanseatiske Handelsherredøme vistnok har maattet virke ruinerende i det enkelte, — for en enkelt By eller for Enkeltmand, — men at det ikke har kunnet forvolde nogen materiel Tilbagegang for Folket idethele, — at det snarere maa ha virket til at fremme den materielle eller økonomiske Udvikling.

Som man ved, var i de eldste historiske Tider Vikingen og Kjøbmanden regelmæssig forenet i den samme Person; begge Næringsveje havde en udpræget aristokratisk Karakter og var faktisk monopoliseret af Medlemmerne af Landets højbyrdige Ætter, som alene havde Evne til at udruste disse Expeditioner, hvis Formaal efter Omstændighederne kunde være et krigersk eller fredeligt. Endnu i det 13de Aarhundrede var det, som *Kongespejlet* viser, almindelig Skik, at Mænd af de højbyrdige jordegodsejende Ætter tilbragte nogle Ungdomsaar paa Handelsrejser i Udlandet for at tilegne sig Kundskab og Verdens-tone, inden de traadte ind i Hof- eller Statstjenesten eller satte

¹ Jyfr. Sartorius, II. 728—30. — Lappenberg-Sartorius, I. 102—3.

sig i Ro hjemme paa sine Gaarde¹. Disse Mænd har fremfor andre raadet over den nødvendige Kapital til at udruste Skibe og indkøbe Varer til Udførsel i det Store, og ved dem har udentvil, saalænge Kjøbmandskab ansaaes foreneligt med en Adelsmands Stand og Stilling, Norges Vareomsætning med Udlandet været hovedsagelig besørget, forsaavidt som den ikke blev besørget ved fremmede Kjøbmænd.

Man ved fremdeles, at de fleste store »Gaarde« i de norske Byer endnu i det 13de og 14de Aarhundrede tilhørte aristokratiske Ætter paa Landet. En saadan »Bygaard« udgjorde en Samling af mange Hus, ligeoptil halvhundrede eller derover². Ejermanen, som tildagligdags opholdt sig hjemme paa sit Gods, forbeholdt sig endel af det vidtløftige Husrum til egen Benyttelse, naar han gjestede Byen, men lejede det øvrige bort som Pakbodrum eller Forretningslokaler til inden- eller udenlandske Handelsmænd³. Saadan var Forholdet med hele den siden saakaldte Tydskebygge i Bergen, der i denne Tid, da Bebyggelsen endnu ikke havde udbredt sig over paa den anden Side af Vaagen, udgjorde den væsentligste Del af Bergens By; saadan var Forholdet i Oslo, og saadan har det udentvil ogsaa været i de andre norske Byer.

Pladsen, som efter dette blir tilovers for en *særskilt norsk* Borger- eller *Kjøbmandsklasse*, kan ikke ha været meget bred. »Naar man, siger *Munch*, læser de i Diplomer og andetsteds indeholdte Antydninger af Handelsforholdene i Norge i det 14de Aarhundrede, ja endog blot legger Merke til de Individier, der omtales i Byerne, vil man have vanskeligt ved at paapege nogen eneste Person, som man kunde kalde en virkelig norsk Kjøbmand«⁴. Det er sandsynligt, at endog i *Bergen* har den faste Befolkning i denne Tid bestaaet, foruden af Geistligheden og dens Tjenerskab, væsentlig af Haandverkere og Arbejdere, medens de Kjøbmænd, der omtales ved Siden heraf, for det meste har været Kramhandlere, som flyttede fra den ene By til den anden og for en kortere Tid lejede sig et Pakhus eller en Bod til Udhøkring af sine Varer, eller saadanne Mænd, som, efter

¹ *Kongespjælet*, O. Brenners Udgave, S. 5 f. Jvfr. *Munch*, N. F. H. II. S. 1015 f.

² *Dipl. Norv. I. No. 590, II. No. 223.*

³ *Munch*, N. F. H. 2. Afd. I. 105.

⁴ *N. F. H. IV. 2. S. 246.*

Udtrykkene i den nyere Bylovs 3die Kapitel, »ejede Hus i Kjøbstaden og Bu i Heredet« og opholdt sig vexelvis her og hist, og om hvem det fastsattes, at de skulde udrede Leding i Heredet efter Størrelsen af deres Jordegods og i Kjøbstaden efter Værdien af deres Varer og Lejeindtægten af deres Hus, — for hvem altsaa Kjøbmandskabet har været en Bisag eller en Syssel ved Siden af andre Sysler¹.

Blandt de fremmede Kjøbmænd, der gjestede Norge, inden det hanseatiske Handelsherredøme blev grundfæstet, spillede, som nævnt, de *engelske* den første Rolle. Men England var saalidt da som senere et regelmæssigt kornudførende Land. Dets vigtigste Udførselsartikler var Tin, Uld, Huder, Vox, m. m., medens det fordetmeste selv behøvede Tilførsel af Korn. Saa længe England var det Land, hvormed Norge stod i livligst Handelsforbindelse, har Korn følgelig ikke kunnet indta nogen fremtrædende Plads blandt de norske Indførselsartikler. *Kong Sverre* nævner i sin Tale 1186 »Hvede, Honning, Flur (fint Hvedemel), Klæde, Læred, Lin, Vox og Kjedler« som de Varer, Engelskmændene havde ført til Bergen. Han takker dem derfor, medens han siger om de tyske Kjøbmænd, der samtidig var komne til Bergen, at deres Færd var lidet nyttig for ham og hans Rige, eftersom de førte ud Smør og Skreid og i dets Sted bare bragte *Vin* til Landet. Af andre Kilder faar man vide, at *Vin* ogsaa hørte blandt de Varer, som norske Kjøbmænd plejede at ha med sig fra England. Overhodet ser det ud til, at hvad Norge indførte forud for Grundlæggelsen af det hanseatiske Handelsvelde, mere var Luxusartikler til Brug for de Fornemme, end Nødvendighedsartikler, hvoraf den menige Mand kunde ha Livsophold, og at det var først efterat Tydskerne havde indrettet sin Stapel i Bergen, at Tilførselen af de grovere Kornsorter blev regelmæssig og foregik efter en større Maalestok. Landet maa i den forudgaaende Periode i Hovedsagen ha brødfødt sig selv; de nordlige Dele, særlig Haalogaland, hvor Agerbruget var mest indskrænket og Misvext hyppigt, har vistnok jevnlighavt Behov af Korntilførsel; men Behovet har ikke været større, end at det sydlige Norges Overskud strakte til for at dække det. Som kjendt, er der ogsaa i Sagaerne oftere Tale om Udførsel af Korn fra det sydlige Norge til det nordlige².

¹ *Norg. gl. Love II. 203—4.*

² Jvfr. min Afhandl. i *Norsk hist. Tidsskr. 2. Række, 3. Bind.*

Summen af alt dette maa bli, at det gjelder ogsaa for Norges Vedkommende, at det Handelsmonopol, som Hanseaterne tilegnede sig i det 14de Aarhundrede, ikke kan ha tilføjjet Landet noget direkte økonomisk Tab af Betydning eller forvoldt nogen almindelig materiel Tilbagegang. Vistnok har i de tre Kjøbstæder, hvor Hanseaterne indrettede sine Faktorer, — *Bergen, Oslo og Tunsberg*, — de egentlige »Bymænd«, osv., de, der havde sit stadige Ophold og sin væsentlige Næring i Byen og ikke hørte enten til Geistligheden eller til Arbejderklassen, maattet lide ved disses Omsiggriben. Det var ogsaa fra dem, at Klagerne over denne Omsiggriben udgik, og i deres Interesse, at den norske Styrelse saa længe arbejdede paa at sætte en Grændse for den. Men for det første har, som før nævnt, disse Bymænd vistnok endnu da udgjort en meget faatallig Klasse, og dernæst har det vistnok for det allermeste været Folk i ringe Vilkaar, Haandverkere og Smaahandlere, som vel kunde lide Afbrek i sin Næring derved, at de tyske Handelsfaktorer førte Haandverkere med sig fra sit eget Land og tiltog sig at udsælge sine Varer i Smaat til Bønderne (hvilket ogsaa var den stadige Hovedgjenstand for de norske Bymænds Klagemaal), men neppe derved at Handelen en gros eller Norges Vareomsætning med Udlandet gik over i Tydskernes Haand.

Dette skulde snarere ha været et Tab for Rigets geistlige og verdslige Stormænd, som engang havde besørget en saa væsentlig Del af denne Omsætning, og som endnu i det 14de Aarhundrede sees oftere at ha øjet Skibe i Fart baade paa Norges Kolonier og andre fremmede Lande. Man skulde derefter ogsaa ha ventet, at de hanseatiske Handelsmænd netop i *dem* havde fundet sine ivrigste og ihærdigste Modstandere. Men det er saalangt fra, at dette var Tilfælde, at der heller er Grund til at formode et modsat Forhold, hvilket maa forklares saaledes, at Stormændene mere og mere fandt det stridende med sin Rang at drive Handel i egen Person, medens det Tab, som de led ved at opgi Handelen, for en Del opvejedes ved de forøgede Indtægter, som de opnaaede ved at leje sine Bygaarde bort til de tyske Handelsfaktorer, der havde bedre Raad til at betale end de indenlandske Smaahandlere¹.

¹ *Munch, N. F. H. IV. 2. S. 245. IV. 1. S. 663 ff. 2. Afd. I. 258.*

Hvad endelig det menige Landsfolk angaar, da kan det kun for en liden Dels Vedkommende ha været berørt af de Forandringer i Handelen med Udlandet, der indtraadte i Løbet af det 14de Aarhundrede. Omtrent hele det søndenfjeldske og store Dele af det vesten- og nordenfjeldske Norge har ikke kunnet lide derved i nogen nævneværdig Grad. Disse Bygder havde, før Trælasthandelen kom op, hvilket først skete i det 15de og 16de Aarhundrede, lidet at afsætte til andre Lande og trængte til Gjengjæld kun liden Tilførsel udenfra. Det var alene Kystbygderne i det vesten- og nordenfjeldske og særlig Nordlandene og Finmarken, for hvem Produkthandelen med Udlandet kan ha havt noget væsentligt at betyde, inden det tyske Handelsvelde blev grundlagt. Udbyttet af det store Skrejfske i Nordlandene var fra først af og vedblev stadig at være den vigtigste Gjenstand for Hanseaternes Handelsvirksomhed i Norge. Nu er det vist nok, at Forholdet mellem de hanseatiske Kjøbmænd og de nordlandske Fiskere var et for disse sidste yderst ugunstigt, — at Fiskerne meget snart kom i Gjæld til Kjøbmændene og maatte finde sig i at overlade dem sine Varer for et ringe Vederlag, — at Kjøbmændene, som var eneraadige over Markedet, udnyttede denne sin Fordel til det yderste. Alligevel tør det være et Spørsmaal, om ikke Handelsforholdene stillede sig endnu ugunstigere for Norges fiskeproducerende Befolkning i den forudgaaende Tidsalder, da Udførselen fordømmeste blev besørget af Mænd tilhørende Landets aristokratiske Ætter, der foretog Handelsreiser ikke blot for Vindingens Skyld, men for at se sig om i Verden og opnaa en standsmæssig Uddannelse. Det tør være Grund til at tro, at den Afsætning, som Almuen fandt for sine Varer hos disse fornemme Handelsamateurer, der kun for Lejligheden gav sig af med at drive Kjøbmandskab, neppe kan ha været mere fordelagtig og dertil maa ha været langt mere usikker, uberegnelig end den, som den fandt hos de tyske Faktorer. Naar man erindrer, at det først var Hanseaterne, der begyndte at føre til Landet regelmæssigt og efter en større Maalestok de grovere Korn- og Mel-sorter, som siden vedblev at være det sedvanlige Byttemiddel for den nordlandske Fisk, maa det synes rimeligt, at Oprettelsen af den hanseatiske Stapel i Bergen har virket til, at de nordlandske Fiskerier blev bedre udnyttet og gav Livsophold til flere Mennesker, end som forud havde været Tilfælde.

Det staar altsaa fast, at den engang gjængse Forklaring

af Norges Afmagt i Unionsperioden, nemlig som en Følge af det materielle Knæk, der blev tilføjet Folket ved det hanseatiske Handelsherredøme og det 14de Aarhundredes Farsotter, ikke kan være fyldestgjørende. Tydskernes Handelsherredøme gik over alle tre skandinaviske Lande og kan ikke for noget af dem ha medført nogen ligefrem økonomisk Tilbagegang. Og hvad Mandedøden og det 14de Aarhundredes øvrige Farsotter angaar, da gir de os ingen Hjælp til at forstaa, hvoraf det kom, at Norges Afmagt blev saameget dybere og langvarigere end Naborigernes, — at Forholdet mellem Norge paa den ene Side, Danmark og Sverige paa den anden, i Hensyn paa national og politisk Kraft blev et saa helt andet i det 15de Aarhundrede mod hvad det havde været i det 12te og 13de. Disse Ulykker rammede jo ialfald ikke Norge værre end de to andre skandinaviske Riger. De maatte øve en dyb og længe vedvarende Virkning, men ikke mere paa det norske Folk end paa det svenske eller danske.

Skjønt Opgifterne i de gamle Kilder om det ved *Mandedøden* forvoldte Folketab maa ansees som upaalitlige og overdrevne, er det sikkert nok, at Tabet var et uhyre stort, — uden Sidestykke i den historiske Tid. Ifølge Peterspenge-Røgnskaberne har man, som før nævnt, Grund til at tro, at Norge har tabt ved denne Farsot omkring en Trediedel af sin Folkemængde, Sverige endnu noget mere. En saa voldsom Nedgang af Indbyggertallet maa ha indvirket lammende og forstyrrende paa alle økonomiske Forhold. Landene blev ikke alene fattigere paa Folk, men fattigere ogsaa i andre Henseender. Det var saalangt fra, at de, som overlevede Farsotten, fik det økonomisk bedre, end de havde havt det forud, fordi der blev saameget færre om at dele, hvad hvert Land frembød af naturlige Rigdomme, at heller det omvendte var Tilfælde, idet Næringsvejene blev sat tilbage samtidig med Folkemængden og maaske efter en endnu større Maalestok som Følge af skortende Arbejdshjælp. Jordegodspriser og Jordleje sank ved Mandedøden langt under sin tidligere Gjennemsnitshøjde; store Dele af det opdyrkede og bebyggede Land blev lagt øde og vedblev at ligge saa gennem en Række af Slægtled. Det maa ha krævet lang Tid, inden saa store Huller som de, Mandedøden slog i Indbyggertallet, atter nogenledes kunde bli fyldt, særlig under saa lidet udviklede og i flere Henseender saa lidet gunstige økonomiske Forhold som de, der endnu fandt Sted i de skan-

dinaviske Lande i denne Tidsalder. For Norges Vedkommende er der Grund til at tro, at Folkemængden først i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede har naaet op til sin tidligere Stand. Endnu langt frem i det 15de Aarhundrede ser man, at Jorder, som var bleven lagt øde ved Mandedøden, fremdeles laa øde, og at af andre Jorder Landskylden var lavere, end den havde været før det store Pestaar, og det samme sees ligeledes at ha været Tilfælde i Danmark¹.

Fra det mellemste og sydlige Europa har man en lang Række af Efterretninger om den Demoralisation, som var Pestens værste Virkning: Dødsskrækken, der lammede al Virksomhed, Udskejelserne, hvorved man søgte at bedøve sig, den overhaandtagende Egoisme, der virkede til at opløse endog de helligste og stærkeste Baand². Ogsaa i de skandinaviske Lande maa Pesten ha virket paa lignende Maade, og derom savnes heller ikke bestemte Vidnesbyrd. I et Kongebrev af 3die August 1350 klages der over, at Bønderne i Oslo Biskopsdøme forsømte at yde den lovlige Tiende til Kirken. Bønderne undskyldte sig med, at de ikke havde nok Arbejdshjælp til at tærskle Tienden. »Vi erfare dog, heder det videre, at Mænd tærsker sit Korn og fører det til Kjøbstaden til Salgs, men ligger derhos daglig i større Drik, end Folk nogensinde før har gjort, og glemmer herved ganske Guds og den hellige Kirkes Rettigheder, medens Landet lægges øde, uvundet og usaaet, paa Grund af deres Utrivnad og mangfoldige Usæder, som vi nu ej nærmere vil omtale³. Man har iagttaget, hvorledes den literære Virksomhed i Norge afbrydes omtrent samtidig med, at de store Farsotter begynder sin Herjing. I første Halvdel af det 14de Aarhundrede vedblev man, om end ikke at frembringe nye Verker, saa dog at mangfoldiggjøre de allerede eksisterende gennem Afskrifter. Ved Aar 1350 hører ogsaa dette op. Fra Aarene 1300 til 1350 stammer en lang Række Haandskrifter af Love, Sagaer eller andre Verker; fra Aarene 1350 til 1400 kjendes kun nogle faa Lovbøger. Denne pludselige Standsning

¹ Se min Afhandl. i *Hist. Tidsskr.* 2. Række, 3. Bind, S. 386—87. — *Nyt hist. Tidsskr. (dansk)*, V. S. 243—44. C. F. Reinhardt, *Valdemar Atterdag*, p. 195.

² Citater hos A. L. Faye, *Den sorte Død*, S. 85 ff., deribl. *Guy de Chauliac*: »Pater non visitabat filium, nec filius patrem; charitas erat mortua, spes prostrata.»

³ *Dipl. Norv.* VI. No. 196.

af Bogproduktionen er udentvil med Rette sat i Forbindelse med Mandedøden¹ og maa forklares, ikke blot af at saamange af Stormændene, for hvem Afskrifter af Love og Sagaer i Regelen blev forfærdiget, bortreves, men i det Hele af den Sløvelse og Slappelse i alle Forhold, der var en Virkning af Pesten.

Den store Mandedød og det 14de Aarhundredes andre Farsotter har da ganske vist øvet en stor Indflydelse i de skandinaviske Landes Historie, om de end ikke har havt den overvættets Betydning for Norge specielt, som man engang plejede at tillægge dem. De har været med om at gi Tidsrummet fra Midten af det 14de til Begyndelsen af det 15de Aarhundrede dets ejendelige Præg, og de maa tages med, naar det gjelder at forklare dette Tidsrums Begivenheder og særlig den vigtigste blandt dem: *Unionen mellem de skandinaviske Riger*².

Efter hvad vi har søgt at paavise, bør man ikke forestille sig, at *det hanseatiske Handelsherredøme* i det 14de Aarhundrede har medført for noget af Rigerne nogen ligefrem økonomisk Tilbagegang. Derimod tør man tro, at det i andre Henseender har havt en mere direkte skadelig Indflydelse. Der fandtes, saavidt man kan se, ved den Tid, da Hanseaterne fik Indpas, hverken i Norge, Danmark eller Sverige nogen egentlig Kjøbmandsklasse i Ordets mere moderne Mening, svarende til de Krav, som den fremadskridende økonomiske Udvikling havde stillet. Det var opstaaet et Hul i de skandinaviske Folks Samfundsorden, som maatte fyldes³; og det blev Tydskerne, som til en Begyndelse fyldte det. De tyske Kjøbmandskolonier i de skandinaviske Byer blev i Tidens Løb Grundlaget, hvoraf en driftig indenlandsk Borgerstand for en stor Del fremgik⁴. Men det varede længe, inden dette skete. Det varede længe, inden Tydskerne i de skandinaviske Byer ophørte at indta en Særstilling og traadte helt over i det Samfund, hvortil de udvortes var knyttet, og indtil da maatte Tilstedeværelsen af et saadant

¹ G. Storm i *Kristiania Videnskabselskabs Forhandlinger 1879*, S. 11—12.

² H. Hildebrand; *Sveriges Medeltid (1879)*, I. S. 58 ff.: »Et fremgaar med Sikkerhed af Ziffrene: det store Afbrek, som Mandedøden har gjort, — saameget værre, som en Række Krige fulgte paa. Det kan ikke vække Forundring, at Slutningen af det 14de Aarhundrede i vor Kulturhistorie forraader en vis Mathed og en vis Tilbøjelighed til at opløse gamle Forhold. Man var ikke mere end Mennesker.»

³ Jvfr. Nitzsch, *Deutsche Studien*, S. 231.

⁴ Jvfr. O. Nielsen, *Kjøbenhavn i Middelalderen*, S. 211 ff.

fremmed Element i Samfundsorganismen virke opløsende eller svækkende paa dens indre Sammenhæng.

Skarpest og varigst var Modsætningen mellem Tydskerne og den indenlandske Bybefolkning i *Norge* og særlig i *Bergen*. Fremfor noget andet Sted dannede de tyske Handelsfaktorer i Bergen et Samfund for sig, der ikke havde noget Fællesskab med Byens øvrige Befolkning. Mellem dem og de indenlandske Bymænd raadede ogsaa det mest afgjorte Fiendskab, der gav sig Luft i en lang Række af voldsomme, blodige Optrin. Om slige Optrin hører man lidet eller intet fra *Danmark*. Medlemmerne af de tyske Handelsselskaber i de danske Byer kan ikke paa langt nær ha været saa strengt afsondret fra eller levet paa en saa fiendtlig Fod med den indenlandske Bybefolkning som de Kontorske i Bergen. Det synes ikke at ha været Regel for hine, som det var for disse, at leve i ugift Stand. Alligevel indtog de tyske Kjøbmænd ogsaa i Danmark gjen- nem lange Tider en udpræget Særstilling, ikke blot i kommer- ciel, men ogsaa i national og politisk Henseende. De boede for sig, tog ikke Borgerskab i de Byer, hvor de nedsatte sig, men havde sin særskilte Styrelse og forendel ogsaa sin særskilte Jurisdik- tion¹. Mindst skarp synes Modsætningen at ha været i *Sverige*, hvor de indflyttede Kjøbmænd almindeligvis tog Borgerskab i de Byer, i hvilke de nedsatte sig, og levede under svensk Ret og efter svenske Love lige med de indfødte Bymænd². Men at de, til Trods herfor, fastholdt sin Nationalitet med stor Styrke og gjorde den gjeldende i meget vid Udstrækning paa den svenske Nationalitets Bekostning, derom vidner den Bestemmelse, som fra Visbys Stadsret blev optat i *Magnus Erikssøns almin- delige Bylov* og længe stod ved Magt, hvorefter Halvparten af Raadsmedlemmerne i de svenske Byer skulde være Tydskere; derom vidner særlig *Stockholms* Historie i det 14de og 15de Aarhundrede, hvor de tyske Borgere, skjønt de ganske vist udgjorde et Mindretal, alligevel optraadte paa den overmodigste Maade og tilrev sig alle indflydelsesrige eller fordelagtige

¹ O. Nielsen l. c. — Dette var endog mere, end hvad der tilst des de Kon- torske i Bergen, der vel faktisk unddrog sig den norske Jurisdiktion, men ikke retslig opnaede nogen Fritagelse fra samme

² Schäfer, *Die Hansestädte etc.* S. 278—79. — Sartorius-Lappenberg, I. S. 161—162.

Stillinger, saa det blev sagt, at der ikke stod andet tilbage for indfødte Svensker end at bli Skarprettere eller Gravere.

Herved er nu desuden at merke, at den Indgang, som tydsk Nationalitet vandt i de skandinaviske *Byer*, bare var et Led af en mere omfattende Bevægelse. *Adelen i de tydske Østersølandskaber* spillede paa det militære og politiske Omraade en lignende Rolle ligeoverfor de skandinaviske Folk, som Hanseaterne paa det kommercielle. I disse Landskaber var Bondestanden fordetmeste af vendisk Herkomst, Adelen derimod fordetmeste tydsk, — en herskende Race med al den Haardhed og Kraft, som en saadan behøver for at hævde sin Stilling. Medens Bønderne holdtes under et strengt Aag, førte de talrige Adelslægter paa sine befæstede Borge et vildt Krigerliv som Landevejstrøvere eller i uafadelige indbyrdes Fejder. Hos dem og deres Lejesvene fandtes derfor en Stridbarhed og en Færdighed i Vaabenbrug, som gik langt udover, hvad der i denne Periode kunde opdrives hos de skandinaviske Folk¹. Det blev allerede imod Slutningen af det 13de Aarhundrede Skik, at skandinaviske Fyrster tog tydske Krigere i sin Sold, og gennem hele det 14de Aarhundrede udgjorde dette fremmede Element Kjernen af de Hære, der blev stillet i Marken baade fra svensk og dansk Side². Mange af de tydske Adelsmænd, der lod sig hverve med sine Folk af en skandinavisk Konge for et eller andet krigersk Foretagende, blev værende i Landet. Man havde ikke altid rede Penge at betale dem med, og saa gav man dem istedet Slotte og Landskaber i Forlening eller til Pant. Andre naaede ad andre Veje frem til faste og indflydelsesrige Stillinger. Holsteinske, meklenburgske, pommerske Adelsmænd havde let ved at gjøre Karriere i de skandinaviske Lande i denne Periode. De tilhørte et Samfund, hvor Adelskab og alt, hvad dertil hører, var langt videre udviklet end nogetsteds i Skandinavien. De maatte derfor staa som et Slags Mønstermænd for sine Standsfæller længere nordpaa, der vistnok i Regelen holdt det for en Hæder at knytte Frændskabsbaand med dem, medens de tillige ofte blev foretrukne fremfor de indenlandske Stormænd i Hof- eller Statstjenesten, idet

¹ *Styffe, Bidrag till Skandinaviens Hist. I. Indl. S. IV.*

² *Styffe, l. o. I. S. LI. Schäfer, Die Hansestädte, S. 178—79. Suhm, Historie af Danmark, XIII. S. 251 o. f. St.*

Kongerne ansaa dem for dygtigere eller paalitligere eller mere skikket til at gi deres Omgivelser den rette Glands.

En nafbrudt Strøm af *tydsk Adel* gik paa denne Maade nordover i sidste Halvdel af det 13de og gennem hele det 14de Aarhundrede. Som naturligt, blev *Danmark* det af de skandinaviske Lande, hvorhen Strømmen kom først, og hvor den naaede det ujevnførlig største Omfang. Man ved, hvorledes i første Halvdel af det 14de Aarhundrede holsteinske og andre tydske Herrer fik Stykke efter Stykke af Landet i sin Magt, saa Danmark tilsidst syntes nær ved at skulle helt ud-slettes af Rigernes Tal og dansk Nationalitet syntes nær ved at skulle bli kvalt under Fremmedvældet. En Reaktion herimod indtraadte vistnok ved Midten af Aarhundredet: Riget blev atter samlet under en Fyrste af den gamle danske Konge-æt. Men Reaktionen rak ikke videre end til de rent ydre statsretlige Forhold; Riget blev gjenrejst, men ikke Nationaliteten. Tydsk Adel vedblev at strømme ind og vedblev at øve en dominerende Indflydelse. Selve Rigets Gjenopretter, *Kong Valdemar Atterdag*, udførte sit Verk hovedsagelig ved Hjælp af tydske Lejetropper og vedblev gennem hele sin Styrelse at søge sin fornemste Støtte hos indflyttede tydske Adels-ætter¹. Danmarks farligste Fiende, de holsteinske Grever, maatte vel afstaa fra Tanken om at lægge det hele Rige under sig; men Slesvig havde de til Gjengjeld faaet et saa godt Tag i gennem den holsteinske Adels Udbredelse i dette Landskab, at det ikke kunde lykkes at rive det fra dem igjen, og Jylland syntes paa god Vej til at falde i deres Klør ved det samme Middel². Over hele Landet vandt tydske Skikke og Retssedvaner stadig mere Indgang, og tydsk Sprog begyndte allerede at bli et Slags Modesprog og at bruges af Landets egne Børn ved offentlige Forhandlinger³.

Til *Sverige* naaede Strømmen omkring Midten af det 14de Aarhundrede. Kong *Magnus Eriksson* og hans Søn *Erik* tog jevnlig tydske Krigere i sin Sold. Hans Eftermand paa Sve-

¹ Schäfer, *Die Hansestädte etc.* S. 178—79. *Dansk hist. Tidskr.* 5. Række, III. S. 301—302. (Kr. Erslev, Anmeldelse af Reinhardts Valdemar Atterdag).

² Munch, *N. F. H.* 2. Afd. I. S. 794—95.

³ N. M. Petersen, *Bidrag til den danske Lit. Hist.* 2. Udg. I. S. 72. — Kr. Erslev, *Dronning Margrethe og Kalmarunionen*, S. 271—72.

riges Throne, Meklenburgeren *Albrecht*, kom til Magten ved Hjælp af tyske Krigsfolk og drog med sig et helt Slæb af Landsmænd, til hvem han forlenede bort Størsteparten af Sveriges Rige¹. Disse tyske Lensherrer omgav sig med talrige væbnede Skarer, byggede befæstede Borge og gav sig til at udsuge og undertrykke Almuen efter den i deres eget Fædreland brugelige Maade. Som det heder i en samtidig svensk Krønike: »Tunc aves rapaces preoccupaverunt cacumina montium; nam Theutonici tyrannizaverunt in terra multis annis»².

Det kan virke stimulerende og udviklende paa en Samfundsorganisme, at der tilføres den fremmede Elementer, naar disse ikke optræder stærkere, end at den formaar at assimilere dem med sig. Men, naar det Fremmede kommer væltende i store Masser, saa at Samfundsorganismen beherskes deraf istedetfor at beherske det, maa ialfald den umiddelbare Virkning bli en stik modsat. Og saadan var øjensynlig Forholdet hos de skandinaviske Folk i den her omhandlede Periode. Tydskernes Invasion i Byerne og i andre Samfundskredse maatte virke paa samme Maade som Affolkningen ved de store Farsotter, nemlig opløsende, kuende for det nationale Liv. Men disse *ydre* Ulykker var dog ikke det værste. *Indre* Forfalds- og Opløsningsaarsager, — tildels saadanne, der var fælles for hele den europæiske Menneskehed, — virkede sammen med dem og fremfor dem til at gjøre den sidste Halvdel af det 14de Aarhundrede, — Tiden, i hvilken *Kalmarunionen* blev stiftet, — til det mørkeste og fattigste Afsnit af de skandinaviske Folks Historie.

¹ *Styffe, Bidrag etc. I. p. XLIX—L. — Dipl. Norv. II. No. 359.* Brev fra Kong Haakon VI. af 26de Marts 1380, hvor han taler om, at Tydskerne i Sverige har opsagt Freden med ham.

² »I denne Tid sad Rovfugle paa alle Bjergtoppe: thi Tydskerne øvede sit Tyranni over Landet i mange Aar.« *Diarium Vadstenense.* Jvfr. *Styffe l. c. I. p. LII, LXIII—LXIV.*

II.

Kalmarunionen og de skandinaviske Nationaliteter.

Man har, fra den moderne politiske Skandinavismes Synspunkt, strævet med at forherlige *Kalmarunionen* og omgi den med en ideal Glands. Man har villet snu op og ned paa *Geijers* Ord, at den er et Tilfælde, der ser ud som en Tanke. Det skulde være rigtigere at sige, at den er en Tanke, derser ud som et Tilfælde. Det skulde nemlig ikke være Tilfældets Verk, at den blev istandbragt, men derimod vel, at den gik istykker, — at den ikke blev, hvad den under heldigere ydre Omstændigheder kunde og burde ha blevet: den varige Grundvold for de skandinaviske Folks senere Udvikling. Man har villet ha den opfattet som et Udslag af den nordiske Folkeand, — bygget i sin inderste Grund paa de skandinaviske Folks Følelse af national Samhørighed, Erkjendelsen af at de ved at slutte sig sammen til en politisk Enhed vilde opnaa større Styrke, bedre Vilkaar for sin Udvikling, end ved at være »spaltet i trende sygnende Skud«. Man har villet ha den opfattet som en ny, højere Organisation, der stod i et lignende Forhold til de skandinaviske Riger, som det, hvori disse stod til Fylkerne eller Landskaberne, af hvilke de var dannet, — bestemt ifølge sit Væsen til at sejre over Rigerne, paa samme Maade som Rigsenheden havde været bestemt til at sejre over Stammesplittelsen. Det skulde være fuldt beføjet at tale om Unionens store Tanke: om end Tilfældet hjalp til ved dens Istandbringelse, var den i Hovedsagen fremgaaet af en indre Væxt, forberedt gennem hele den forudgaaende Udvikling; den var i sig selv et stort Fremskridt, en god Begyndelse til at

realisere en Idée, som har varig Gyldighed og svarer til et dybtliggende Behov hos de skandinaviske Folk. Ulykken var bare, at det blev med Begyndelsen, — at det store Verk ikke blev fortsat i den Aand, hvori det blev grundlagt, — at Unionen blev repræsenteret af udenlandske Konger, der savnede Forstaaelse af den Tanke, som det skulde ha været deres Opgave at gennemføre.

Denne Opfatning, hvorved man har søgt at gi den skandinaviske Enhedstanke historisk Begrundelse, er selv intet andet end en Gjenklang af de Nutidsrøster, som den skulde tjene til at støtte. Den er anvendt Skandinavisme, ikke Historie. Den udtrykker, hvad Unionens Væsen og Vilkaar burde ha været, fra et moderne skandinavistisk Synspunkt seet, ikke hvad de virkelig var.

Man vil allerede, ved at stille sig for Øje Hoveddragene i den Periodes aandige Physiognomi, i hvilken Unionen blev til, faa et Indtryk af, hvor lidet Talemaaderne om Unionens »store Idée«, om national Samfølelse, om en højere Organisation, fremgaaet af en indre Vext, m. v. svarer til de virkelige Forhold

Guizot har karakteriseret det 14de og 15de Aarhundrede paa følgende Maade: »Hvad der gir denne Epoke dens historiske Betydning og Interesse, er, at den danner Overgangen mellem det middelalderske og det moderne Europa. Dersom man ikke betragter den fra dette Synspunkt, vil man ikke blot ikke forstaa den, men man vil kjedes ved den og vende sig fra den med en Følelse af Tombed. Seet i sig selv, er den i Virkeligheden en Tid uden Karakter, — en Tid, i hvilken Forvirringen stadig voxer, uden at man ser Aarsagerne dertil, — en Tid, da der er nok af Bevægelse, men en saadan, som savner bestemt Retning, nok af Virksomhed, men en saadan, som ikke fører til noget Resultat. Kongedøme, Adel, Geistlighed, Borgerstand, — alle den sociale Ordens Elementer synes at dreje sig rundt inden den samme Kreds, i lige Grad ude af Stand til at gjøre Fremskridt og til at finde Hvile. Man prøver sig frem i alle Retninger, men uden Held; man forsøger at ordne Styrelsen, at grundlægge den offentlige Frihed, man gir sig endog i Kast med den religiøse Reform; intet vil lykkes, allevegne lider man Skibbrud. Dersom Menneskeheden nogensinde har syntes bestemt til den Skjæbne at vride og vende sig uden at komme af Flekken. fordømt til et uophørligt og alligevel

ufrugtbart Arbejde, saa er det i det 14de og 15de Aarhundrede¹.

Dette er en træffende Karakteristik. *Det 14de og 15de Aarhundrede*, særlig det 14de, var (udenfor Italien, hvor Renaissance begyndte tidligst) en Opløsningens og Forfaldets Tid midt imellem to Blomstringsperioder, — et Ørkenbelte, som Menneskeanden har havt at passere under sin Fremadskridning. De Kilder, hvoraf Middelalderens historiske Liv blev næret, ophørte at flyde, og nye havde endnu ikke aabnet sig. Middelalderens store kirkelige og verdslige Institutioner sygnede hen under en indenfra kommende Opløsning og faldt sammen eller skrumpede ind til døde Former, mere og mere uskikket til at udfylde de Behov, som havde skabt dem, mere og mere nedsat fra at være Organer til at bli Hindringer for den fremadskridende Udvikling.

Det havde lykkets *Kirken* i det 13de Aarhundrede at væрге den orthodoxe Lære sejrrikt mod alle Angreb udenfra. De sektariske Meninger blev udryddet med Ild og Sverd, kvalt i sine Tilhængeres Blod. Men hvad Ild og Sverd ikke formaaede, var at opretholde Lærens indre Livskraft. Den blev mere og mere udhamret og udtyndet til et blot logisk Begrebssystem, der ikke frembød Næring for Følelsen og Fantasien. Den blev mere og mere Theologi istedetfor Religion. Den vedblev at være herskende, men ophørte at være levende, tabte sin Friskhed og sin rette Magt over Sindene. Mere end om nogen anden Tidsalder, efterfølgende eller forudgaaende, gjelder det om denne, at den var uden Tro, — uden nogen ideal Livsanskuelse, saavidt almindeligt og sterkt tilegnet, at den kunde bli en Rette-snor for den Enkelte og et Foreningsbaand for de mange — en Grundvold for omfattende sociale og politiske Organisationer. I Tider, der savner en sand, levende Tro, plejer Troens Afarter og Vrængbilleder at indta dens Plads. Istedetfor de forudgaaende Aarhundreders religiøs-kirkelige Enthusiasme, der havde skabt Martyrer og Heroer og bygget mægtige Samfund, møder os da ogsaa i denne Periode, ved Siden af en stadig mere omsiggribende Indifferentisme, som de gjængse Ytringsformer for det religiøse Liv en mørk Overtro eller en Ceremonitrældom, der alene kunde virke degraderende.

Medens den katholske Kirke i det ydre triumferede over

¹ *Hist. de la civilisation en Europe, 14. éd. p. 224.*

sine Fiender, var den derfor rammet i selve sin Livsrod, og Virkningerne heraf aabenbarede sig snart paa en for alle iøjnefaldende Maade. Endnu i første Halvdel af det 13de Aarhundrede syntes Pavedømmet at skride frem i Magt og Indflydelse; men allerede i Begyndelsen af det 14de led det sit store skjæbnesvangre Nederlag, da det nedværdigedes til at bli et Redskab i den franske Konges Haand og siden prostitueredes i den europæiske Kristenheds Øjne ved det store Schisma. Paverne opgav fra nu af de store verdensomfattende Herskerplaner og slog sig istedet paa at skrabe Penge sammen, — brugte Kirkens Magtmidler i fiskale Øjemed og det saa godt og vel, at de blev rent udslidte og til Spot og Spe for Alverden. Det Exempel, Paverne gav, efterfulgtes af de øvrige Kirkefyrster, hvem ligeledes de økonomiske Interesser mere og mere optog til Fortrængsel af Kirkens højere, aandige Opgaver. Den saa sindrigt og sterkt opførte hierarkiske Bygning løsnede i alle sine Fuger. De enkelte Landes Kirkesamfund udsondrede sig mere og mere fra hverandre og unddrog sig den fælles Styrelse, og inden hver Kirkeprovins foregik en Opløsningsproces, svarende til den, der foregik inden den hele Kirke, idet Metropolitanmyndigheden svækkedes og Provincialconcilierne blev sjældnere og mer betydningsløse. Denne Opløsning inden Kirkens højeste Kredse øvede selvfølgelig en lammende Indflydelse nedover paa den hele Organisme, og den lavere Geistlighed kom, ifølge det svigtende Initiativ fraoven og den slappede Disciplin, til at ligne en Hær uden Førere paa Flugten fra et stort Nederlag, da hver enkelt bare tænker paa at skjytte sig selv og Menneskets værste Instinkter plejer at gjøre sig gjeldende.

Til den hierarkiske Organisation paa det kirkelige Omraade svarte den feudale paa det verdslige. I det katholske Hierarki og i *Feudalstaten* havde den middelalderske Aand fundet sine mægtigste, mest karakteristiske Udtryk. Begge havde udviklet sig sammen, gjensidig betingende og begrænsende hinanden. Begge havde samtidig naaet sin højeste Blomstring, og hos begge indtraadte Opløsningen og Forfaldet i den samme Periode.

Feudaladelens Magt og Anseelse var grundet paa dens militære Tjenestepligt. Men denne Tjenestepligt havde i det 14de Aarhundrede ophørt at svare til sin Bestemmelse. Det feudale Hærvæsen led ved *Crecy* sit store, epokegjørende Nederlag, da det viste sig klart for Alverden, at det var blevet aflægs

og utilstrækkeligt. Adelen krigerske Aand fik derved et Knæk, som ikke kunde forvindes. Riddervæsenet, der var en Afføding af denne krigerske Aand og af Korstogenes religiøse Enthusiasme, — det gjensidige Troskabs- og Forpligtelsesforhold mellem Lensherren og hans Vasaller, der havde været Feudalismens Sjel i dens Blomstringsperiode og saalænge den endnu opfyldte sin militære Mission, — skrumpede mere og mere ind til visne, indholdsløse Former; de Baand, der havde knyttet Adelen i de forskjellige europæiske Lande sammen til et Hele, næsten svarende til den katholske Geistlighed, løsnedes; den aandige Grundvold, hvorpaa dens Magt var bygget, svigtede; Feudalbaronerne ophørte at være offentlige Funktionærer og gik mere og mere over til at bli blotte private Jordegodsejere, som støttede sig væsentlig til sin Rigdom og sine økonomiske Privilegier.

Ogsaa *Kongedømmet*, som havde været det feudale Hierarkis Spidse, inddroges i denne Opløsningsproces. Det vandt vistnok i visse Maader derved, at Adelen mere og mere opgav sin politiske og militære Førerrolle. Det frigjordes fra de Skranker, hvormed Feudalismen havde omgitt det, og der banedes Vej for det til en ny Udvikling, hvorved det skulde bli Midtpunkt for en bredere, sterkere Organisation end de feudale, nemlig den moderne nationale Stat. Men i Overgangstiden, medens den gamle Organisation befandt sig i fuld Opløsning og den nye endnu ikke var dannet, medens Kongedømmet havde ophørt at være feudalt og endnu ikke var blevet nationalt, maatte ogsaa *det* bli henvist til at søge sin Styrke væsentlig i de rent materielle Magtmidler til Vederlag for den svigtende aandige eller moralske Grundvold. *Philip den Smukke*, med sit Falskmyntneri og sine uophørlige Pengeudpresninger, var en ligesaa typisk Repræsentant for det 14de Aarhundredes Kongedømme, som *Johan den 22de*, der drev Handel med geistlige Embeder og angreb selve Hovedhjørnesteinen i den kirkelige Organisation for at fylde sin Kasse¹, var typisk Repræsentant for det 14de Aarhundredes Pavedømme.

Saaledes var i denne Tid alle Middelalderens store Institutioner, — Kirke, Kongedømme, Adel, — bleven draget ned, dekarakteriseret og materialiseret. Paa alle Omraader møder os Ruiner og afsjælede Former. Ingen stor Idée var oppe,

¹ Se *Munch*, N. F. H. 2. Afd. I. S. 344 f.

intet stort Fællesformaal, der kunde samle Menneskene om sig. Ingen livskraftig, fremadskridende Organisation, der kunde stille et højt Maal for den Enkeltes Begavelse og Ærgjerrighed. I Mangel af store Fællesformaal blev det de smaa Privatinteresser, der optog Sindene. Det offentlige Liv blev karakteriseret ved den mest utilhyllede Egoisme, de private Sæder ved den groveste Sandselighed. Folkene skiltes mere og mere fra hinanden, og inden hvert Folk voxede samtidig Afstanden mellem de enkelte Samfundsklasser, de enkelte Individuer. Der var Splittelser i det ydre og Splittelser i det indre¹, derfor ogsaa saa liden Evne til at grunde noget varigt. Derfor er ogsaa det Indtryk, man faar af denne Periode, først og fremst et Indtryk af Tomhed, trods det meget Røre, de mange hinanden krydsende Bevægelser, som man skimter, — derfor er Kilderne til dens Historie saa farveløse, at den staar mere mørk, mere ukjendt og uforstaaelig for os, end Tider, der ligger længere borte.

Det følger af den Sammenhæng, hvori *de skandinaviske Folk* var bragt med det øvrige Europa fra deres Histories første Begyndelse, at de samme Aarsager, der fremkaldte det aandige Anarki, hvorved det 14de og 15de Aarhundrede i Almindelighed er karakteriseret, ogsaa maatte være virksom hos dem. De for Middelalderen eiendomelige store Fællesinstitutioner havde vundet Indgang ogsaa hos dem og var blevet Organer ogsaa for deres historiske Liv. Men de havde dog paa den anden Side ikke her slaaet saa dyb Rod eller spillet en saa vidtgribende Rolle som i Landene længere sydpaa. Der var i de skandinaviske Folks indre Udviklingsgang, ved Siden af Fællesskabet med det øvrige Europa, tillige noget for dem ejendommeligt, og det gjelder at ha dette for Øje, for at komme til fuld Forstaaelse af Unionens Væsen og Vilkaar og Unionsperiodens almindelige Karakter.

Vi maa gjenkalde i Erindringen et Par Hovedpunkter af den Sammenhæng, der er bleven fremstillet i det Foregaaende.

Paa de tidligst kjendte Stadier af de skandinaviske Folks historiske Udvikling var *Fylket*, Landskabet eller Stammen den

¹ Jvfr. *Michelet, Hist. de France, IV.*

rette Grundenhed, — den blandt de forskellige, snævrere eller videre Samfundskredse, der var kraftigst organiseret, og til hvilken det historiske Liv først og fremst var knyttet. Men saalangt man øjner op i Tiden, fremtræder dog tillige Fylkerne eller Landskaberne som indordnede under en højere Enhed, knyttede sammen til nationale Grupper eller Folk. Selv i Norge, hvor Stammesondringen, ifølge de geografiske Forhold, maatte være skarpest, gjorde dog denne Følelse af national Samhørighed sig saa sterkt gjeldende, at den aabner Landets Historie med at skabe sig et varigt politisk Udtryk gennem Grundlæggelsen af det norske Rige, medens den i Sverige og Danmark havde skabt sig et tilsvarende Udtryk længe forud for al Historie. Mellem Landskabet og Riget, mellem den Følelse, der knyttede sig til den engere Kreds, og den, der knyttede sig til den videre, var der Modsætning, men tillige en indre Sammenhæng. Landskabernes Selvstyrelse var en Skranke, men tillige en Støtte for den fælles Rigsstyrelse, og saalænge Landskabs- eller Stammeaanden endnu nogenledes bevarede sin Kraft, kunde *Rigsenheden* vel opfattes som noget sekundært, noget underordnet, men ikke helt fordunkles.

Landskabernes Selvstyrelse havde havt sin Pælerod i det hedenske Religionsvæsen og var derfor dømt til en stadig videregaaende indre Opløsning ved Kristendomens Indførelse. Livet drog sig mere og mere ud af disse Kredse, der engang havde været saa kraftfuldt organiseret; den Myndighed, der engang havde tilhørt Repræsentanterne for Landskabsstyrelsen, blev Stykke for Stykke overført til Kongen, Rigsenhedens Repræsentant, og til de af ham indsatte Ombudsmænd, der overtog de arvelige eller folkevalgte Bondehøvdingers Funktioner. Dette var i det Store taget et Fremskridt; thi derved banedes Overgangen fra et lavere Organisationstrin, hvor Folket endnu var delt i mange smaa, indbyrdes løst forbundne Kredse, til et højere, hvor det er samlet til en eneste stor sammenhængende Organisme. Men der kom en Tid under denne Overgang, da de smaa Organismer var fuldkommen destrueret og den store, der skulde træde i deres Sted, endnu ikke var dannet, — da Stammeaanden havde ophørt at være en Magt og Nationalaanden endnu ikke var blevet det, — da Fylket eller Landskabet var sunket ned til en blot geografisk Benværelse, — en død Ting, — uden at derfor Idéen om Rigets Enhed og Integritet havde vundet mere Fylde eller Fasthed, —

da tværtom de Baand, der havde holdt Landskaberne sammen til en Helhed, saalænge de var levende Organismer, var løsnet, uden endnu at være erstattet af nye. Den fremadskridende Bevægelse førte for en Stund nedover; Overgangen fra det lavere til det højere Organisationstrin antog for en Stund Karakteren af en almindelig Opløsning, og det var særlig i det 14de Aarhundrede, at dette blev Tilfælde.

Kongedømmet havde fra første Færd den Opgave at repræsentere Rigsenheden, — Følelsen af det videre Fællesskab, der knyttede Landskaberne sammen til en national Helhed. Deri laa dets ideelle Ret; dette var den aandige Grundvold, hvorpaa dets Magt blev bygget. Det var Midtpunktet for den nye nationale Organisation, som den fremadskridende Udvikling bar hen imod, og det samlede derfor hos sig al den offentlige Myn- dighed, der gled ud af de lokale Autoriteters Haand.

Eftersom Kongedømmets Magtomraade voxede, voxede ogsaa Kredsen af dets Tjenere i Tal, i social Rang og politisk Ind- flydelse. *Kongens Hird* blev, efter Mønster af Mellemeuropas feudale Militærvæsen, udvidet til en talrig, over det hele Land udbredt staaende Hær, der optog i sig Folkets mest livskraftige og fremadstræbende Elementer. Medlemmerne af denne staa- ende Hær blev til en *Adel*, adskilt fra det øvrige Folk ved større Rigdom, højere Rang, arvelige økonomiske Forretthigheder, — indbyrdes forbunden ved den fælles Krigerpligt, det fælles personlige Troskabs- og Tjenerforhold til Kongedømmet.

Adel og Kongedømme arbejdede i Forening paa at trykke det øvrige Folk ned og sprænge de Kredse, hvori det havde været samlet, og hvortil dets Selvstyrelse havde været knyttet. Ved de Privilegier, som Medlemmerne af Adelen (Herremæn- dene eller Frelsemændene) fik sig tilstaaet til Vederlag for den dem paahvilende særlige Krigspligt, blev de sat istand til stadig at udvide sit Jordegods og bringe stadig flere og flere af de menige Bønder til at stille sig under deres Værn og opgi sin Ejendom til deres Fordel. Hvad Adelen vandt, syntes i de første Tider efter dens Opkomst at være en ligefrem Vinding ogsaa for Kongedømmet, der var dens Herre og Mester. Kongen gav sin Vilje forøget Vægt ved at omgi sig, naar det gjaldt at afgjøre et eller andet vigtigt Spørsmaal, med denne talrige og mægtige Kreds af Tjenere og ta sine Beslutninger i Sam- raad med dem, og disse adelige Raadsforsamlinger eller Herre- dage stillede efterhaanden de gamle Landskabsting rent i

Skyggen og blev et af de vigtigste Midler, hvorved Kongen til-egnede sig den politiske Suverænetet, som engang havde tilhørt Bønderne. Han blev, ved at ha til sin Disposition en staaende Hær af vel væbnede Krigere, der var fordelt rundt om i Landet, sat istand til at drage Styrelsens Tøjler stadig strammere og tvinge Folket til at ta den ene nye Byrde efter den anden paa sine Skuldre. Kongedømmet hævede sig altsaa ved Adelen Hjælp, ligesom Adelen hævede sig ved Kongedømmet, og efter- som Adel og Kongedømme hævede sig, sank det menige Folk. Det gamle *Ledingsvæsen* forfaldt samtidig og sammen med den gamle Selvstyrelse. At værge Landet mod fremmede Fiender blev Adelen Sag og ophørte at være Bøndernes, ligesom det ophørte at være Bøndernes at delta i Landsstyrelsen. Saalænge endnu Oldtidens Krigs- og Thingforfatning stod ved Magt, saalænge Bøndernes Pligt at møde væbnet til Landets Forsvar og deres Ret til at afgi Stemme ved de store Thingforsamlinger endnu var noget mere end en blot Form, saalænge maatte der altid røre sig hos dem noget af Almenaand og af Følelse for det fælles Fædreland. Ved at afvæbnes og udestænges fra Deltagelse i det offentlige Liv blev de mere og mere nedsat til at være en uorganisk Masse, — en Almue, uden Syn eller Sands for andet end det daglige Stræv, — et Lastdyr, der stønner under de voxende Byrder og drives frem med tilbundne Øjne.

Til Gjengjeld skulde nu Nationalsfølelsen ha gjort sig saameget sterkere og mere bevidst gjeldende hos de nye Magter, der havde overtat Bøndernes Rolle i det offentlige Liv, og hvis Opgave det var at repræsentere Rigsheden og danne Kjernen for en sand national Organisation. Men det oprindelige Samhold mellem disse Magter gav snart Plads for indre Strid og Opløsning. Adelen vendte sig mod sit eget Ophav, da den begyndte at føle sig sterk nok til at staa paa egne Ben. Istedentfor at samvirke med Kongedømmet gav den sig til at føre Krig mod det og arbejdede paa at undergrave det for at kunne uhindret exploitere til sin egen Fordel den Magtstilling, som den havde opnaaet i Egenskab af Kongedømmets tro Mænd. Under denne Kamp blev den mere og mere fremmed for de almene Formaal, som det skulde ha været dens rette Opgave at tjene, — mere og mere løsrevet fra den moralske Grund, hvorpaa den fra først af havde bygget. For at opnaa Standsfordele eller i rent private Interessers Navn allierede den sig

med Rigets Fiender og betænkte sig ikke paa at føre Vaaben mod det Land, hvis Forsvar skulde ha været dens første Pligt. Under Indflydelse af Riddervæsenets Traditioner og Vedtægter vænnede den sig til at opfatte sig mere som en Del af en for hele Europa fælles Korporation end som en Del af det Folk, blandt hvilket den levede. Det Forbillede, hvorefter den dannede sig, var først og fremst Tydsklands Adel, og den optog i sin Midte efter en stadig stigende Maalestok tyske Standsbrødre, hvis Indflydelse virkede til at gi den en mere og mere unational Karaktér. Den frigjorde sig mere og mere fra de særlige Pligter, som havde paahvilet den: — Troskabspligten mod Kongedømmet, Forsvarspligten ligeoverfor Riget, — men opnaaede paa samme Tid at faa udvidet de Rettigheder, der fra først af havde været opfattet som et Vederlag for disse Pligter. Dens Kraft blev ensidig rettet paa at fremme de rent private Interesser, at erhverve Jordegods og komme i Besiddelse af indbringende Forlehninger. Den blev egoistisk og anarkisk, — en Samling af Slægter, forbundne ikke ved nogen stor Idee eller nogen stor Fællesopgave, men alene ved en snæversindet, materialistisk Korporationsaand og ved den fælles Modsætning til Kongedømmet, hvis Kontrol de søgte at unddrage sig, og til Folket, som de udplyndrede og undertrykkede.

Tidligst og stærkest kom denne indre Opløsning tilsyne i *Danmark*. Allerede i sidste Halvdel af det 13de Aarhundrede var her Kampen mellem Adel og Kongedømme i fuld Gang. Danmarks megtigste Adelsmænd søgte Hjælp hos den norske Konge, opeggede ham til Krig mod deres eget Land, deltog derefter i Krigen paa samme Side som Rigets Fiender og herjede i Forening med Nordmændene de danske Kyster aarevis paa det ubarmhjertigste. Ogsaa Kongedømmet blev paa sin Side drevet til at søge Støtte hos Fremmede, — isoleret som det var blevet, stillet ligeoverfor en Adel, der enten var upaalitlig eller ligefrem fiendtlig, og ligeoverfor et Folk, som var kuet og afvæbnet, uden Almenaand og uden Evne til virksom Indgriben i Rigets Skjæbne. *Erik Menved* (1286—1319) omgav sig med tyske Lejetropper, og for at skaffe Penge til disse greb han til det Middel at pantsætte store Stykker af sit Rige til fremmede eller indenlandske Stormænd. Hans Eftermand, *Kristoffer II*, kom paa Thronen mod at vedta en Haandfæstning, der var ensidig beregnet paa at fremme Adelsens materielle Interesser, og hvorved Kongen fraskrev sig de nødvendige Midler til at

opretholde en nogenledes virksom Styrelse og raade Bod paa Rigets værgeløse Forfatning. Hans Indtægter blev beklippet, medens hans Pengetrang voxede ved de stadig fornyede Stridigheder med Adelen. Han tog da sin Tilflugt til den samme Udvej som hans Formand: at pantsætte Stykker af sit Rige, og fortsatte saalænge hermed, til han tilsidst ikke havde mere igjen. Efter hans Død var Danmark i en Række af Aar kongeløst og uden endog Skyggen af en central Styrelse, — bragt til Afgrundens Rand ved Adelens Egennytte, dens Udygtighed eller Uvillighed til at opfylde de Pligter, som var dens *raison d'être*, udstykket mellem Panthavere, der udsugede og mishandlede de dem voldgivne Landskaber, uden at generes af nogensomhelst Kontrol. Det allermeste havde de holsteinske Grever; men som Panthavere under dem igjen eller i deres Tjeneste stod mange danske Adelsmænd¹, der ikke undsaa sig ved at gaa sit Fædrelands Undertrykkere tilhaande for at faa være med paa den almindelige Udplyndring.

Holsteinernes Tyranni fremkaldte omsider en alvorlig Rejsning hos det danske Folk. Skaaningerne gjorde først Opstand; siden ogsaa Jyderne; *Nils Ebbesson* overfaldt og fældede den »kullede Greve«. Det var enkeltvise Forsøg paa at frigjøre sig fra Fremmedherredømmet; men der var en indre Sammenhæng mellem dem, og det blev ved dem godtgjort, at en Strøm af Liv atter begyndte at gaa gjennem det danske Folk, der havde været behandlet, som om det var en død Masse. Man har fra denne Tid i Visen om *Nils Ebbesson*, i det latinske Digt: »*Planctus de statu regni Danie sub rege Christophoro*»,² Vidnesbyrd om en patriotisk Stemning, en bevidst Fædrelandskjærlighed, der var noget sjeldent i de Tider, og hvortil vi først meget senere møder Sidestykker hos Svenskerne og endnu meget senere hos Nordmændene. Man skulde tro, at noget stort kunde ha fremgaaet af denne Stemning. Man skulde tro, at om Landets Stormænd havde sluttet sig nogenlunde enigt og sterkt til den nationale Bevægelse, om den havde fundet en Fører, om Kongedømme, Adel og Folk havde forenet sig til en stor Kamp mod Tydskernes Herredømme, saa vilde den danske Nationalitet ha gaaet gjenfødt ud af sin Trængsel, og Danmarks Rige vilde ha været for Eftertiden samlet til et virkeligt

¹ *Reinhardt, Valdemar Atterdag, S. 54—55, 64—65.*

² *Scriptt. Rerr. Danic. VI. 551 ff.*

organisk Hele med alle Vilkaar for en kraftigt fremadskridende indre Udvikling.

Men intet af dette skete, eller det skete ialfald paa en yderst ufuldkommen Maade. Hvad der bestemte *Valdemar Atterdag* til at vende tilbage fra sin mangeaarige Udlændighed for at gjenoprette sine Fædres Throne, var vistnok først og fremst de nye Udsigter, der havde aabnet sig ved Reisningen mod Holsteinerne. Han drog Nytte af den nationale Bevægelse, som havde begyndt at røre sig hos det danske Folk; den banede Vej for ham; men han sluttede sig ikke til den, stillede sig ikke i Spidsen for den. Da han kom tilbage til sit Fædreland, var det omgivet af tyske Lejetropper og tyske Adelsmænd, støttet af tyske Fyrster, — som Hanseaternes Ven og Kandidat til den ledige Throne¹. Han sluttede, umiddelbart efter Drabet paa den kullede Greve, et Forlig med dennes Sønner, hvorved han lovede at optræde som Fiende af Drabsmændene, der i den danske Folkemening gjaldt som Fædrelandets Befriere. Han skilte herved fra første Færd sin Sag bestemt ud fra den nationale Rejsning. Og som han havde begyndt, saaledes fortsatte han. Det lykkedes ham at gjenoprette paanyt Danmarks Rige, og han brugte dertil mange Slags Midler, men aldrig saadanne, hvorved han kunde samle Folket om sig, eller hvorved han fremstillede sig selv som dets Fører og Repræsentant. Den nationale Bevægelse døde derfor snart hen. Kongedøme, Adel og Folk vedblev at være skilte ad, som de før havde været. Adelen vedblev at være egoistisk og anarkisk, optat af sin Jagt efter Jordegods og Forleninger og af sine øvrige Særinteresser, villig til, for deres Skyld, at alliere sig med hvemsomhelst, om det saa skulde være Rigets aabenbare Fiender². Folket vedblev at være en uorganisk Masse, som bar Byrden for Staten, men ikke havde nogen Del i dens Liv.

Den *svenske Adel* var yngre end den danske, men kunde snart kappes med denne i Gridskhed og hensynsløs Forfølgelse af egennyttige Formaal. I Sverige som i Danmark var Adelen Skattefrihed og øvrige Rettigheder fra først af givet som et Vederlag for de særskilte Pligter og Udgifter, der paahvilede den i Hensyn paa Rigets Forsvar. I Sverige som i Danmark opnaaede den at faa disse Pligter indskrænket, eller den forsømte

¹ Jvfr. *Muneh, N. F. H. 2. Afd. I. S. 243—44, 263—64.*

² *Reinhardt, Valdemar Atterdag, S. 201—2. 415—17.*

mere og mere at opfylde dem, medens de tilsvarende Rettigheder vedblev at staa ved Magt uden Afkortning eller endog udvidedes. Herved vandt den en økonomisk Overlegenhed over de menige eller »ufrelse« Jordejere, som satte den istand til at forøge sit Jordegods paa disses Bekostning efter en stadig stigende Maalestok. Og paa denne Godsforøgelse la da den svenske Adel gjennem lange Tider hele sin Kraft. Det blev dens ledende Tanke; derhen sigtede alt, hvad den foretog sig; deraf blev dens Politik bestemt; dertil brugtes de offentlige Hverv og den Indflydelse, hvorover den fik at raade¹. Den repræsentative Mand for det 14de Aarhundredes svenske Adel er Drotseten *Bo Jonsson*, som ved at kjøbe, tilpante og tilrive sig Jordegods og Forleninger hævede sig til en Magt, større end selve Kongens, og hvis private Formue næsten blev det Midtpunkt, hvorom Landets Historie drejede sig i den nærmest forud for Unionen gaaende Tidsalder².

Idet Adelen optog i sin Kreds alle de mere formuende og ansete Jordejere og afsluttede sig som en særskilt Stand, der ved sine Interesser og Rettigheder blev stillet i et ligefremt Modsetningsforhold til det øvrige Folk, maatte Samboldet inden de engere Kredse, hvori Folket oprindeligt havde været organiseret, mere og mere svækkes³. Landskabernes Selvstyrelse forfaldt, men ogsaa Rigsstyrelsen blev lammet derved, at dens Organer, Adel og Kongedømme, istedetfor at samvirke, modvirkede hinanden. Idet Adelen ved sin Omsiggriben stadig forøgede det helt eller delvist skattefrie Jordegods, blev ikke blot Kongedømmets Indkomster formindsket, men de Udredsler, som var fastsat til et vist Beløb for hvert Hered eller Skibrede, faldt med saameget større Vægt paa de skattepligtige Bønder. Folket trykkedes mere og mere ned, og Kongedømmet blev mere og mere berøvet de Midler, som det trængte for at kunne løse sin Opgave i Hensyn paa Landsstyrelse og Landsforsvar. *Kong Magnus Eriksson* klager i en Proklamation til det svenske Folk, som han udstedte den 29de Decbr. 1336, bittert over den Nød, hvori han og Folket var kommet ved Adelens Egennytte. Han havde maattet pantsætte store Stykker af Riget, saa at han til sit eget Ophold kun beholdt den mindste Del af sine

¹ Se *Styffe, Bidrag till Skand. Hist. I. S. XII—XIII, LXXXV—VII.*

² *Styffe, l. c. I. S. LXXXIII—VI.*

³ *Styffe, l. c. I. S. LXXXVII—XC.*

Indtægter. Siden havde han, skjønt højliggen mod sin Vilje, maattet tyngte Almuen med forskjellige Skatter. »Vi er bedrøvet over, at Tyngslen har ligget paa os og paa Eder, men derimod har været altfor lidet baaret af dem, der har modtaget Indtægterne (d. v. s. Adelen); og da Visse og Some vil tvinge os til fremdeles at tyngte Eder mod vor Vilje, saa skal I her ved vide, at vi, saafremt vi kan stole paa, at I vil styrke os i at staa disse imod, aldrig herefter vil tyngte Eder, uden saavidt at høj Trang skulde komme os paa af Uden- eller Indenlandske, — hvad Gud forbyde!¹. — *Kong Magnus* søgte, som naturligt, at sætte en Stopper for den stadige Forøgelse af det skattefrie Jordegods, hvorved han selv led saa store Tab og den menige Almue blev saa haardt betyngt². Men ved sine Foranstaltninger i denne Retning paadrog han sig et voldsomt Had fra Stormændenes Side, som fra nu af stadig la ham Hindringer ivejen eller arbejdede paa at styrte ham ved oprørske Stemp-linger. Ifølge deres Indgivelse og med deres Hjælp reiste hans egen Søn sig mod ham, hvilket førte til, at Riget for en Stund blev delt. Da senerehen Skaane og Blekinge, hvis Erhvervelse havde kostet *Kong Magnus* saamange Penge og saameget Stræv, blev frarevet Sverige, brugte Stormændene dette Tab som et velkomment Agitationsmiddel mod ham, skjønt Tabet for en stor Del var forvoldt ved deres egen Modvillighed og Pligtforsømmelse³. Tilsidst sluttede de Forbund med *Hertug Albrecht af Meklenburg*, der havde været det vigtigste Redskab til at fravriste Sverige Besiddelsen af Skaane og Blekinge, fordrev ved hans Hjælp den nationale Kongestamme og indsatte mod Sveriges Lov en Udlænding, Hertugens Søn, paa den svenske Throne. Dermed indlededes en Tingenes Tilstand, som ikke kunde være stort mere uheldig, end den var, for Folk og Rige. Adelens Skattefrihed blev yderligere udvidet, og den fik ubindret Adgang til at tilrive sig saameget af det skattepligtige Jordegods, som den kunde overkomme. Vistnok maatte den finde sig i at overlade en god Del af Sejrens Frugter til de mange Meklenburgere, som den nye Konge drog med sig ind i Landet, og som en Tidlang næsten spillede en tilsvarende Rolle i Sverige til den, Holsteinerne havde spillet i

¹ *Dipl. Svecan. No. 3267. Jvfr. Munch, N. F. H. 2. Afd. I. S. 198.*

² *Se Munch, l. c. I. S. 438—39, 443, 474.*

³ *Munch, l. c. I. S. 703—5, 722—23.*

Danmark i den forudgaaende Menneskealder. Men herved blev Almuens Vilkaar bare saameget værre. Disse meklenburgske Riddere, der hørte hjemme i et Land, hvor Bonden var livegen, blev gode Læremestere for sine svenske Standsbrødre i Bondetyranniets Sedvaner og fandt i dem meget villige Disciple. Efter deres Exempel begyndte ogsaa den svenske Adel at bygge befæstede Borge, hvorfra den saameget tryggere kunde trodse enhver Kontrol og tvinge Almuen med ulovlige Paalæg. Kongedømmets Magtomraade blev mere og mere reduceret, saa at det ved Slutningen af *Kong Albrecht's* saakaldte Regjering næsten kunde siges, efter *Geijers* Udtryk, at ha tabt sin Plads i den svenske Samfundsorden. Der fandtes ikke længer nogen virksom Centralstyrelse. Riget var faktisk opløst, udstykket mellem fremmede og indenlandske Herrer, der exploiterede hver sin Del paa egen Haand, og hvis Forhold alene blev bestemt af Hensynet til deres rent private Interesser.

Blandt Deltagerne i dette vederstyggelige anarkiske Røre møder vi, Side om Side med de verdslige Stormænd, ogsaa de *geistlige*. De allerfleste af disse sidste tilhørte selv Adelen ved sin Fødsel. Det var i denne Periode en Regel, som sjelden eller aldrig fraveges, at der paa de høje Poster i Kirkens Tjeneste blev sat Medlemmer af de adelige Ætter, og om dem gjaldt det nu, at de, ogsaa efterat være indtraadt i geistlig Stilling, vedblev at staa under Indflydelse af sin oprindelige Stands Traditioner og Synsmaader. Saameget mere maatte dette være Tilfælde, fordi det almindelige Forfald inden Kirken virkede til at gjøre dem ligegyldige eller uskikkede for deres kirkelig-religiøse Opgaver og til at svække det indbyrdes Samhold mellem dem. Deres Værdighed som Kirkefyrster havde tabt det meste af sin gamle Glands; til Gjengjæld søgte de saameget ivrigere at vinde Magt og Indflydelse ad andre Veje. Baade i Sverige og Danmark blev det sedvanligt, at Biskopper og andre høje Prælater helt optoges af verdslige Sysler; de byggede sig befæstede Borge og omgav sig med talrige Skarer af væbnede Lejesvener; de paatog sig militær Røstjeneste i Lighed med Adelen for at faa Del i de til denne Tjeneste knyttede økonomiske Fordele; de slog Følge med Adelen i dens Intriger og oprørske Stemplinger og kappedes med den i at udsuge Almuen og jage efter Jordegods eller Forleninger¹.

¹ *Styffe, Bidrag etc. II. S. CXXVII—VIII.*

Paa ethvert Trin af Samfundet gjentar sig altsaa det samme Skuespil af Opløsning og Splittelse. Man faar et Indtryk af, at det hele Samfundslegeme er rammet af Paralyse; Organerne for dets Liv har ophørt at virke, eller de kan ialfald ikke bringes til at virke sammen til ét fælles Maal, efter en fælles Plan. *Guizot's* Karakteristik af det 14de Aarhundrede: — »temps de mouvement sans direction, d'agitation sans résultat», — passer maaske ingensteds bedre end hos de skandinaviske Folk. Deres Historie i dette Tidsrum er et Virvar, hvori det er vanskeligt at opdage noget, som endog blot ligner en ledende Traad; — et floket og alligevel til det yderste ensformigt Intrigespil; — Smaafejder paa kryds og paa tvers, fordømte uden Resultat og uden noget Optrin, som det er muligt at afvinde nogen Interesse; — Traktater, der brydes i samme Øjeblik, som de er bleven afsluttet, eller som er affattet saaledes, at den ene Bestemmelse slaar den anden ihjel; — Freds- og Forligsmøder, hvor man kommer sammen og skilles ad uden at være blevet enig om andet end et nyt Møde; — en hel Hob Enkeltheder, men som næsten aldrig former sig til et samlet Billede; — en Række handlende Personer, af hvilke endog de, der optræder hyppigst, og om hvem Kilderne gir udførligst Underretning, fordømte staa for os som blotte Navne, — formummede Skikkelser, om hvis aandige Physiognomi det ikke er muligt at danne sig nogen bestemt Forestilling.

Idet Adelen var opløst i en Hob Ætter, som hver især strævede med at berige sig, — idet Kirkefyrsterne havde ophørt at ha noget fælles Formaal at arbejde for og istedet derfor var optat af sine Privatinteresser, — idet ogsaa Kongedømmet var reduceret til næsten bare at repræsentere sig selv, ved at være stillet i Modsetning til Adelen, uden at bli til Gjengjæld knyttet saameget fastere til Folket: — var en endeløs Mængde af politiske Kombinationer blevet mulig, men blandt dem ingen, som havde nogen tryk Grund at hvile paa, og som kunde faa nogen varig Betydning. Det er ikke Interesserne, men Ideerne, der knytter de stærkeste Baand mellem Menneskene. Der maa være andre Maal oppe end de, som den blotte Egen nytte stiller, for at Menneskets højeste og ædleste Kræfter skal kaldes frem, saa der fremstaa Helte og Høvdinger og danner sig virkelige Partier, inden hvilke der raader den gjensidige Tillit, som er den første Betingelse for, at noget stort skal kunne udrettes. I en Tid som denne, da den gro-

veste, vulgæreste Egennytte var raadende paa alle Omraader, maatte alt dette savnes. Man mistrode hinanden gjensidig, idet man rakte hinanden Haanden til Forbund; enhver af de Forbundne havde bare sin Privatfordel for Øje og skilte sig ud eller gik over til Modparten, saasnart han trodde at kunne tjene noget derpaa.

Jo mere man følte, hvor aldeles det skortede paa enhver *indre* Garanti for Opretholdelsen af indgangne Forpligtelser, des mere maatte man drives til at søge sin Tilflugt i alskens *ydre* Sikkringsmidler, og herfra stammer da for en stor Del det »Statspedanteri«, hvorpaa disse Tider, efter *Holbergs* Udtryk, var »temmelig frugtbar«¹. Naar en Traktat eller Overenskomst blev afsluttet, gjaldt det ikke for tilstrækkeligt, at den optegnedes paa Papir; det maatte ske paa Pergament, og Seglene maatte ikke trykkes paa selve Pergamentet, men, til ydermere Sikkerhed mod ethvert Fusk, hænges ved i Remme. Det fortælles om Kong *Valdemar Atterdag*, at han under en Sammenkomst med Kong *Magnus Eriksson* bad om at maatte faa se dennes Adkomstbreve til Skaane og Blekinge, og at han, da han fik fat paa dem, holdt dem saalænge ved Ilden, indtil Voxseglene, hvormed de var forsynet, smeltede, saa at Brevene blev ugyldige. Det er naturligtvis en Fabel, men at en saadan Fabel kunde opstaa og bli troet, er karakteristisk², — et Vidnesbyrd om den Overtro, som de ydre Baand plejer at bli Gjenstand for, naar de indre svigter, — tillige et Vidnesbyrd om, hvad man i disse Tider tænkte sig en Statsmand istand til, — og det ikke saa aldeles uden Grund.

Eftersom der savnedes ethvert nogenledes fast og bredt Grundlag for politisk Konstruktion, eftersom Politiken ikke kunde regne med slige Faktorer som Troskab mod indgangne Forpligtelser eller Hengivenhed for en stor Sag eller Fædrelands-kjærlighed eller engang en levende og virksom Standsaad, blev den henvist til Kneb og Kunster. Dens Maal laa lavt, og dens Midler blev indrettet derefter.

De to Mænd, der spillede den mest fremtrædende Rolle i de skandinaviske Rigers Historie i Tiden nærmest forud for Rigernes Forening, — Kong *Valdemar Atterdag* og Hertug *Albrecht af Meklenburg*, — var begge gode Repræsentanter for

¹ *Danmarks Hist. I. S. 460.*

² *Se Munch, N. F. H. 2. Afd. I. S. 495—96*

denne Tidsalders Statsmandskab, og begges Politik var til det yderste kroget og uredelig og paa samme Tid nærsynet, snappende med blind Graadighed efter den første den bedste Fordel, der frembød sig, saa den stundom med al sin Kløgt næsten gjør et Indtryk af ligefrem Enfoldighed.

Hertug Albrecht var *Kong Magnus's* Svoger og fik sin ene Søn gift med en Datter af *Valdemar Atterdag*. Han var begge Kongers Frænde, agerede begges Ven, eftersom det passede sig for ham, allierede sig med begge og forraadte begge, — snart den ene, snart den anden. Han forpligtede sig i 1350, da Giftermaalet blev kontraheret mellem hans Søn og en Datter af *Valdemar*, at hjælpe denne sidste til at komme i Besiddelse af *Helsingborg*, Nøglen til Skaane, som da tilhørte *Kong Magnus*, mod at han skulde faa en Pengesum udbetalt, naar Forræderiet var lykkets¹. Faa Aar efter, medens hans Forpligtelse ligeoverfor *Valdemar* endnu stod ved Magt, indgik han en Overenskomst med *Kong Magnus*, hvorved han lovede denne at »tjene ham troligen og at søge hans og hans Rigers Ære, Gavn og Fordel med broderlig Oprigtighed og udsøgt Troskab, som det sig bør en tro Tjener mod sin Herre«, mod at oppeberge aarlig en Sum af det kongelige Skatkammer². *Magnus* fik snart Prøver paa den »broderlige Oprigtighed og udsøgte Troskab«, som han ved denne Overenskomst havde sikkert sig. I 1356 gjorde hans Søn *Erik* Opstand mod ham, egget dertil af de misfornøjede svenske Stormænd og hjulpet af *Hertug Albrecht*, der var ude om sig for at fiske i rørt Vand og ved denne Lejlighed ogsaa gjorde ganske gode Forretninger, idet han af *Erik* fik sig overdraget paa længere Tid et Par svenske Slotte som Løn for det Venskab, han havde vist, og idet han senere som Voldgiftsmand mellem *Magnus* og *Erik* tildelte sig selv som Salar en meget stor Pengesum foruden andre Fordele. Et Par Aar senere, efterat *Erik* var død, optog han atter sin Rolle som *Magnus's* Ven, paa en Tid, da denne var sterkt truet, idet *Kong Valdemar* havde sat sig i Bevægelse for at gjenvinde de danske Landskaber øst for Øresund. Han gav sig Mine af at agere Fredsmægler mellem de to Konger og fik sig betroet i denne Egenskab af *Magnus Helsingborg Slot*, men spillede

¹ Se *Muneh, N. P. H. 2. Afd. I. S. 496—97. Reinhardt, Valdemar Atterdag, S. 189—90.*

² *Muneh, l. o. 2. Afd. I. S. 587—89.*

samtidig under Dække med *Valdemar*, til hvem han overlod Slottet og dermed ogsaa de omstridte Landskaber, selvfølgelig paa Vilkaar, der var overmaade fordelagtige for ham selv, og blandt dem udentvil ogsaa, at han skulde faa udbetalt den Pengesum, som han allerede i 1350 havde betinget sig for det nu indtraadte Tilfælde¹. Helsingborgs og Skaanes Tab virkede, som før nævnt, til at undergrave *Magnus's* Stilling i Sverige, og herved blev *Hertug Albrecht* sat istand til at drage nye Fordele af sit Forræderi. Han allierede sig med de oprørske svenske Stormænd, hvis egentlige Leder han gjennem et længere Tidsrum havde været, og fik ved deres Hjælp *Magnus* fordrevet og den ene af sine Sønner indsat paa Sveriges Throne. Derefter udstrakte han sin Haand ogsaa efter Danmark og intrigerede og kontraherede i en Række af Aar tilhøjre og tilvenstre for at sikre sin anden Søns Søn Arven efter *Kong Valdemar*.

I al denne rastløse Virksomhed er det ikke muligt at øjne nogen anden ledende Tanke end det snævraste personlige eller dynastiske Magtbegjær, — et Magtbegjær, der er saa gridsk, at det forsluger sig og blir planløst og farer fra det ene til det andet uden noget klart eller samlet Maal. Skjønt *Hertug Albrecht* havde Held med sig i mange af sine Foretagender, og skjønt han øjensynlig var overmaade vel forfaren i de Kneb og Kunster, der udgjorde Kvintessentsen af denne Tids Statsmandsvisdom, førte hans Politik dog ikke til noget varigt Resultat. Han syntes at ha udrettet noget stort, da han fik Sveriges Krone sat paa Sønnens Hoved; men en Krone, der blev vundet saaledes som denne, ved Forbund med alskens anarkiske, mod enhver virkelig Styrelse fiendtlige Elementer, og ved at undergrave og prisgive selve Grundvolden, hvorpaa Kongedømet skulde hvile, kunde ikke bli stort mere end en blot ydre Stads, hvilket Erfaringen da ogsaa snart noksom godtgjorde.

Valdemar Atterdags Politik var i Hensyn paa Midler og

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. S. 694—701.* — *Hertug Albrecht* fritog i 1366 *Kong Valdemar* for Udredelsen af de 10000 Mark, som han havde lovet at betale, naar han ved *Albrecht's* Hjælp kom i Besiddelse af Helsingborg. *Munch, l. o. I. S. 783.* — I Hensyn paa den af *O. S. Rydberg, Sveriges Traktater, II. S. 290—91* ytrede Tvil, om Sammenhængen med Helsingborgs Overgivelse virkelig har været en saadan som af *Munch* fremstillet, se *H. Hildebrand i Svensk hist. Tidskr. 1882, S. 340.*

og Veje ikke meget forskjellig fra *Hertug Albrecht's*. Man har et Vidnesbyrd om, hvor godt de to passede for hinanden, hvor fuldkommen værdig de var hinanden som Modstandere eller Forbundsfæller, i den Traktat, som blev afsluttet mellem begge paa *Aalholm Slot* den 28de Juli 1366. Det var efter Slaget ved *Gaata*, hvor *Kong Magnus* og hans Søn *Haakon* var bleven overvundet af Meklenburgerne. *Magnus* sad fangen paa *Stockholms Slot*; men Krigen fortsattes fremdeles mellem Meklenburgerne og de med dem forbundne svenske Stormænd paa den ene Side, *Haakon* og hans norske og de af hans svenske Undersaatter, der var forblevet den gamle Kongestamme tro, paa den anden Side. *Haakon*, som i 1363 var bleven gift med *Valdemars Datter Margrete*, søgte Hjælp hos sin Svigerfar, og de to sluttede ogsaa Forbund. En dansk Hær rykkede fra Skaane ind i Sverige for at operere i Fællesskab med *Haakons* svensk-norske Tropper. *Hertug Albrecht* fandt under disse Omstændigheder paa det Raad at søge at skille de Forbundne. Han rejste til Danmark, underhandlede i Sønnen, den svenske *Kong Albrecht's* Navn personlig med *Valdemar* og fik afsluttet en Traktat med denne, hvis vigtigste Bestemmelser var følgende: 1) *Kong Valdemar* skulde ha *Gotland* med *Visby*, *Elfsborg Slot* med tilhørende Hered og flere andre svenske Landskaber og Slotte, hvilke for stedse skulde tilhøre Danmarks Rige. 2) *Kong Albrecht* skulde beholde det øvrige Sverige. De to — *Albrecht* og *Valdemar* — skulde gjensidig støtte og forsvare hinanden. 3) *Kong Albrecht* lovede, at han ikke skulde slippe *Kong Magnus* løs af sit Fængsel, og at han ikke skulde indgaa noget Forlig med *Kong Haakon*, førend begge disse to havde git *Valdemar* fuldt betryggende Afkald paa de til ham afstaaede svenske Landskaber og Slotte. Vilde *Haakon* ikke indgaa paa at gi saadant Afkald, skulde *Valdemar* og *Albrecht* af al Magt hjælpe hinanden mod *Haakon*, indtil han opfyldte det forlangte.

Man skulde, siger *Munch*¹ med Føje, naar man gennemlæser dette Aktstykke, ledes til at tro, at det maatte være et Falskneri, saafremt man ikke vidste det modsatte. Man har ondt ved at forstaa, at en Traktat af en saadan Beskaffenhed virkelig kunde bli afsluttet. Endog i en Tid som denne maa den synes noget ligefrem monstrøst ved den fuldkomne Mangel

¹ N. F. H. 2. Afd. I. S. 781.

paa Tro og Ære og Pligtfølelse, hvorom den bærer Vidne. *Valdemar* forraadte sin egen Svigersøn, med hvem han nylig forud havde forbundet sig paa det nøjeste. Han indlod sig i hemmelige Underhandlinger bag hans Ryg, paa en Tid da begges Hær kjæmpede i Forening, og afsluttede en Overenskomst, hvorved han ikke blot opgav hans Sag, men endog lovede at hjælpe hans Medbejler og søgte at forværre hans Vilkaar, for saameget tryggere at kunne udnytte hans Ulykke til sin egen Fordel. *Hertug Albrecht* forraadte det Land, der nylig havde tat hans Søn til Konge, paa en Maade, der ikke kunde være frækkere eller mere troløs. Han havde ledet Opstanden mod *Kong Magnus*, for hvilken det jo tjente som Paaskud, at *Magnus* lod Skaane og Blekinge gaa tabt for Sverige; han havde høstet den væsentlige Fordel af denne Opstand, og nu indgik han selv paa at afstaa Landskaber, hvis Tab maatte være endnu meget mere krænkende for det svenske Folk, fordi det var gammelt svensk Land og ikke, som Skaane og Blekinge, nylig erhvervede Dele af et andet Rige, til hvilke Sverige alene i en uadvortes Forstand kunde siges at ha nogen Ret.

Men ikke nok med, at den Politik, der har dikteret Aalholmstraktaten, var troløs til det yderste, — den synes at have været ikke mindre kortsynet, end den var falsk. Sveriges Krone sad løst paa Meklenburgerens Hoved; de oprørske Stormænd, der havde indkaldt ham, var misnøjd med Byttets Deeling; det var iet at forudse, at nye Landafstaaelser ikke vilde bli taalt, — at bare Rygtet om en slig Traktat, som den *Hertug Albrecht* havde afsluttet i Sønneus Navn, vilde bli et overmaade brugbart og velkomment Agitationsmiddel og udsætte et Regimente, der var saa nyt og bygget paa en saa utryg Grund, som Meklenburgernes i Sverige, for den mest overhængende Fare. Hvad *Kong Valdemar* angaar, da stod han ved det Tidspunkt, da Aalholmstraktaten blev afsluttet, i en overmaade vanskelig Stilling, omgit paa alle Sider af truende Fiender. Han havde, ved sit Overfald paa *Visby* (1361), stillet sig i det skarpeste Modsetningsforhold til *Hansestæderne*, som bare ventede paa en gunstig Leilighed til at kaste sig over ham. De *holsteinske Grever*, fra gammel Tid hans Medbejler og Avindsmænd, havde han git en ny Grund til Fiendskab ved at forpurre Egteskabet mellem deres Syster og *Kong Haakon* (1362). Hos den *jydske Adel*, der var sterkt isprængt med holsteinske Elementer og vedblev at staa under Grevernes Indflydelse, raadede

en voldsom Uvilje over den Strengthed, hvormed *Valdemar* indtalte under Kronen det Jordegods, der var frakommet denne og gaaet over i private Mænds Besiddelse under Holsteinernes Regimente¹ Det var siensynligt, at det drog sammen til et stort Uvejr over hans Hoved, og som kjendt brød ogsaa Uvejret løs i det følgende Aar og tilintetgjorde med et Slag Frugterne af hans mangeaarige utrættelige Virksomhed. Hans naturlige Allierede ligeoverfor den Koalition, der holdt paa at danne sig mod ham, — de eneste, han kunde stole paa, — var Kongerne *Magnus* og *Haakon*. Han var knyttet til dem ved alle mulige Baand, — den velforstaaede Egeninteressens ikke mindre end Pligtens og Frændskabets. Alligevel skulde der ikke mere til for at faa ham til at svige disse sine Allierede, end at man holdt frem for hans Gridskhed efter Land en overmaade fjern, overmaade lidet rimelig Udsigt til at komme i Besiddelse af nogle svenske Slotte og Len. Det Ukloge baade for hans og *Hertug Albrechts* Vedkommende i at indlade sig paa en Overenskomst af denne Art, er i den Grad iøjnefaldende, at man maa finde det noksaa rimeligt, hvad *Munch* gjetter paa², at ingen af de to Politikere har ment det alvorligt med Traktaten, at enhver af dem bare har havt til Hensigt at skaffe sig et Dokument, der i Tilfælde kunde bruges til at kompromittere den anden Part og gjøre ham mistænkelig i hans Venners og Forbundnes Øjne. Men ogsaa under Forudsætning af, at dette skulde være den rigtige Fortolkning, vidner Aalholms-traktaten om en Statskunst, for hvem moralske Hensyn ikke gjelder noget, og som i sin overvettes Snuhed undergraver sig selv.

Kong Valdemar fik, fremfor *Hertug Albrecht*, gennemført et Verk af varig og vidtgribende Betydning. Der var forelagt ham, ved hans Æt og de ydre Forhold, hvorunder han fra først af blev stillet, en stor Opgave, som han ogsaa paa en Maade løste, idet han samlede det sønderstykkede Danmark og frigjorde det af de udenlandske Panthaveres Klør. Alligevel har hans Politik det samme snævre personligt-dynastiske Præg, der overhovedet er karakteristisk for Tidsalderen. Han sam-

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. S. 794—95.*

² *N. F. H. 2. Afd. I. S. 782.* Allerede *H. Gram* har udtalt en lignende Formodning. *Kjøbenhavnske Vidensk. Selsk. Skrifter, IV. S. 162.* Jvfr. *O. S. Rydberg, Sveriges Traktater, II. S. 353*, der ikke finder Gisningen rimelig.

lede sit Rige, som man samler et adspaltet Jordegods, og han styrede det paa samme Maade, som et Jordegods blir styret af en gridsk Forvalter eller Forpagter, der søger at udbringe de størst mulige Indtægter af det¹. I hvad der berettes om hans Iver for at opretholde Landefreden, hans Virksomhed som øverste Dommer og Lovens Haandhæver², kommer tilsyne en højere Opfatning af Kongedømmets Kald og Væsen; men dette Drag i Billedet af hans politiske Personlighed træder aldeles i Skyggen for de andre: hans Pengegridskhed, hans Haardhed mod Bønderne, hvem han udsugede med høje Skatter og drev sent og tidligt til Arbejde paa sine Gaarde og Slotte, hans utrættelige Stræv med at forsøge Kronens Jordegods og udnytte det paa den mest fordelagtige Maade³. Trods sine Fortjenester blev han derfor ikke populær; han fandt ingen Historieskriver; hans Virksomhed for at samle Riget og styrke Kongedømmet satte sig intet Eftermæle i Literaturen udenfor nogle faa og magre annalistiske Optegnelser, og der var i denne Virksomhed, som — saa nyttig den end kunde være — havde en saa helt igjennem uideal og materialistisk Karakter, og som opløste sig i en Mangfoldighed af Pengetransaktioner, Gaard- og Godshandler, krogede og uredige diplomatiske Forhandlinger, heller ikke meget, hvorved Traditionen kunde fæste sig.

Kongedømmets aandige Grundvold var, som før nævnt, Rigsenheden. Dets ideelle Ret laa deri, at det repræsenterede denne. Det var alene indenfor de dermed givne naturlige Grænser, at det kunde naa en sand og varig Styrke. Ved at gribe ud over dem viste det Miskjendelse af sit Væsen, opgav den faste Grund under Fødderne og svækkede sig selv. Dets Væxt afhang først og fremst af, at det blev nationalt, at Folket samlede sig om det, at det mere og mere opfattedes og opfattede sig selv som Organ og Udtryk for Folkets Enhed, Selvstændighed, indre Sammenhæng og Adskillelse fra andre Folk. Men *Valdemar Atterdag* søgte fordetmeste at udvide og støtte sin Magt ad helt andre Veje end denne. Hans Politik var ikke

¹ Schäfer, *Die Hansestädte etc.* S. 177.

² Reinhardt, *Vald. Atterd.* S. 283—84; Erslev, *Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse*, S. 11).

³ Man se Skildringen i den samtidige *sjællandske Krønike*, *Michelsen & Asmusen*, *Archiv f. Staats- und Kirchengesch. Schleswigs, Holst. & Lauenburgs*, II. S. 215.

national, men *territorial*. Hvad han havde Øje og Sands for, var ikke saameget Kongedømmets aadige Resserer, som de materielle; hans Regjeringsvirksomhed blev derfor fremfor alt rettet paa at forsøge Kronens Jordegods, og i dette Jordegods saa han aabenbart det egentlige Grundlag for sin Magt, — et Grundlag, som med al sin tilsyneladende Soliditet i Virkeligheden var højst skrøbeligt. Han begyndte med at samle de danske Landskaber; men da det havde lykkets ham saa nogenlunde at forene disse til et Hele i udvortes Forstand, rettede han strax sin Tanke paa nye Landerhvervelser. Han overfaldt og indtog *Visby* og *Gotland*, hvorpaa han intet retslig Krav havde, og som hverken i national eller historisk Henseende havde nogen Sammenhæng med Danmarks Rige; han strakte sin Haand ud efter gamle svenske Landskaber. Dette var ikke blot en uklog Politik, fordi han derved skaffede sig farlige Fiender paa Halsen og brød med naturlige Forbundsfæller; — det var i og for sig en Jagen efter Skygger, — et Vidnesbyrd om en raa Appetit efter Land, der river til sig, hvad den kan overkomme, uden at gjøre Forskjel paa, enten det er Landvindinger, der bringer virkelig Magtforøgelse, eller saadanne, der maa virke til at svække, fordi de falder udenfor enhver nogenledes naturlig givet Sammenhæng og alene lader sig fastholde ved uforholdsmæssige Opoftrelser og Tilsidesættelse af nærmere liggende, vigtigere Opgaver.

Men *Valdemar Atterdag* fulgte i denne som i andre Henseender Tidens almindelige Mønster. Hans rastløse Stræv med at vinde Land — altid mere Land, uden Hensyn til, om det var dansk eller svensk, og uden Hensyn til, om det passede sammen eller ikke, — var en Affødning af Forholdene, saadanne som de i denne Periode artede sig i de skandinaviske Lande. Stammeaanden var lamslaet, Nationalaanden endnu ikke vakt. De gamle Grænser holdt paa at viskes ud ved den indre Op-løsning hos Folkene; Rigsenheden gik over til at bli et blot Navn, hvortil ingen levende Følelse var knyttet. Heraf maatte Fyrstepolitiken faa det Præg, som den fik i denne Tidsalder: et grovt-materialistisk, en ensidig Retning mod de blotte ydre Magtudvidelser. Den blev en Trafik, for hvem Folkene næsten ikke gjaldt mere end som en Besætning paa Gaarden, — der betragter og behandler Riger og Lande som døde Ting, — blotte Jordegodser, der er Gjenstand for Kjøb og Salg, Bortskjødning.

og Pantsættelse, og kan deles og slaaes sammen, tages fra og lægges til —, efter Omstændighederne.

Saadan var altsaa Tilstanden i det skandinaviske Norden i Tiden nærmest forud for *Kalmarunionen*: — i *Sverige* et Kongedøme, som næsten er reduceret til et blot Navn, og som, forsaavidt det har nogen virkelig Magt, støtter denne til Udlændinger og selv er repræsenteret af en Udlænding, — i *Danmark* et Kongedøme, som vel er sterkere end det svenske, men alligevel meget langt fra at være nationalt, som tvertom har vist en begyndende national Rejsning fra sig og søgt sin Styrke, ikke i en Tilslutning til Folket, men i sit private Jordegods og i Forfølgelsen af rent personlig-dynastiske Formaal; — i begge Lande en anarkisk egenkærlig *Adel*, som er bleven vant til at søge sine Forbilleder og Forbundsfæller blandt Fremmede, som har glemt sine Pligter mod Konge og Fædreland og bare lever og virker for sine private eller Stands-Interesser; — i begge Lande (om end ikke i samme Grad i Sverige som i Danmark) *Bønderne* sunket ned til en Almue, uden Deltagelse for det offentlige Liv; — over hele Norden *Tydskheden* dominerende paa saagodtsom alle Omraader: — i de store Byer hanseatiske Kjøbmænd som det egentlig aktive Element; — paa Samfundets højeste Trin tydsk Adel, i Kongernes nærmeste Omgivelse, som deres fornemste, mest betroede Raadgivere og Redskaber, eller indgiftet i, blandet mellem de danske og svenske Adelsætter, i Besiddelse af Rigdom og udstrakt Indflydelse, Forbilleder og Førere for sine svenske og danske Standsbrødre; — i Tilslutning endelig til denne Indvandring af Tydkere en stadig voxende Deltagelse fra tydske Magters Side i den skandinaviske Politik, saa at de skandinaviske Riger var blevet en Tumleplads for stridige tydske Interesser, — et Appendix til Tydskland i politisk Henseende, — et fælles Operationsfelt for de holsteinske Grever, de meklenburgske Hertuger, de hanseatiske Borgermestere og Raadmænd.

Saadanne var de Tilstande, af hvilke *Unionens* Væsen og Vilkaar skal forklares, forsaavidt som den var noget mere end et Tilfælde. Det maa synes at være en temmelig vanskelig Sag at paapege i disse Tilstande noget Tilknytningspunkt for

den moderne skandinavistiske Opfatning af Unionen. Det maa synes lidet rimeligt at opfatte Unionen som et Udslag af den nordiske Folkeaaend, naar hensees til, at den blev stiftet i en Periode, da tysk Væsen og tysk Indflydelse var dominerende allevegne, — i Byerne, hos Adelen, ved Hofferne, — eller at opfatte den som Begyndelsen til en ny højere Organisation, fremgaaet af en indre Væxt, byggende videre paa den ved Rigeres Oprettelse lagte Grund, naar hensees til, at, hvad der karakteriserer Tiden nærmest forud for den netop er Desorganisation og Slappelse af alle sociale og politiske Baand, — eller at la den gjelde som Udtryk for de skandinaviske Folks Følelse af national Samhørighed, deres voxende Erkjendelse af, at de ved at slutte sig sammen til en politisk Enhed vilde opnaa større Styrke og bli bedre istand til at væрге sin Uafhængighed ligeoverfor fremmede Indflydelser, naar hensees til, hvor snæversindet egennyttig og blottet for Almenaand og Fædrelandskjærlighed de herskende Samfundsklasser, særlig Adelen, viser sig at være i denne Tidsalder, — eller at forestille som virkende Motiv hos dem, der bragte Unionen istand, noget, som ligner skandinaviske Idéer, store Fremtidssyn for Nordens Folk o. s. v., naar hensees til, hvor lavt det Niveau er, paa hvilket Fyrstepolitiken i denne Tidsalder i Regelen bevæger sig, hvor fuldkommen den synes optat af de rent personlig-dynastiske Formaal.

Man kunde mene, at Unionen, til Trods for de tyske Elementers overvejende Indflydelse i de nordiske Riger paa denne Tid, alligevel med Rette opfattes som et Udslag af den nordiske Folkeaaend, eftersom den for en væsentlig Del kom istand ifølge en *Reaktion mod Tydskheden*. De to Kandidatør til Danmarks Throne efter *Valdemar Atterdag's Død*, den meklenburgske Prins, *Hertug Albrecht's Sønnesøn*, og *Kong Haakon's* og *Margrethe's Søn Olav*, havde omtrent lige gode Adkomster, idet begge var Valdemars Dattersønner; Meklenburgerens var endog forsaavidt noget bedre, som han var Søn af Valdemars eldste Datter. Naar alligevel Stemningen i Danmark hurtig vendte sig til Fordel for *Olav*, ligger det nær at tro, at en Hovedgrund hertil har været, at man heller saa en skandinavisk Fyrstesøn, født og opdraget i et skandinavisk Land, paa Danmarks Throne, end en Tydsker. Ved *Olav's Valg* blev Grunden lagt til Norges og Danmarks Forening. Sveriges Tilslutning til Foreningen fremkaldtes igjen ved de svenske Stormænds Uvilje mod *Kong*

Albrecht, der omgav sig med sine Landsmænd og søgte sin Støtte hos dem. Rejsningen mod *Albrecht* blev tillige en Rejsning mod Tydkernes Overvægt i Sverige. I det afgjørende Slag ved *Falköping* var det en væsentlig af Danske, Svenske og Nordmænd sammensat Hær, der sejrede over en væsentlig af Tydkere sammensat.

Dette her ser jo meget skandinavisk ud. Ved en nærmere Betragtning vil man dog snart indse, at Modsætningen mellem skandinavisk og tydsk, om den end har gjort sig gjeldende ved disse Begivenheder, ingenlunde var deres Kjerne eller egentlig drivende Kraft. I Spidsen for Rejsningen mod *Kong Albrecht* stod de samme Stormandsætter, tildels endog de samme Personer, der havde sveget og fordrevet den nationale Kongeæt og indsat Meklenburgeren paa Sveriges Throne¹. Disse Stormænds politiske Synsmaader og Interesser kan neppe ha undergaaet nogen væsentlig Forandring i Tiden mellem deres første Forræderi og deres andet. Det var ikke dem, der havde lidt under de indvandrede Tydkeres Tyranni; de havde tvertom delt Byttet med Tydskerne og kappets med dem i at udsuge den menige Almue. Det vakte naturligvis deres Mishag, at *Kong Albrecht* fra først af i en saa væsentlig Grad søgte Støtte hos sine Landsmænd; men han havde efterhaanden maattet afstaa fra denne Politik, og i de sidste Aar af hans Regjering spillede ikke det fremmede Element nogen særlig fremtrædende Rolle i Sveriges Styrelse². Hovedgrunden til, at de svenske Stormænd faldt fra ham, kan altsaa ikke være at søge andesteds end i de samme anarkiske Tendenser, der bragte dem til at falde fra *Kong Magnus*, og som maatte gjøre dem til aabenbare eller hemmelige Fiender af ethvert indenlandsk Kongedøme, — uanset af hvem eller hvorledes det var repræsenteret, — der prøvede paa at være noget mere end et Navn og at opfylde nogenledes sin Skyldighed. Som man ved, var det ogsaa Striden om *Bo Jonssøns* efterladte Jordegods og Pantelen,

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. S. 741 ff. og II. S. 304. Erslev, Dronning Margrethe, S. 146.*

² *Erslev, Dronning Margrethe, S. 136. Jvfr. ssts. S. 465—66: Tydkernes Indflydelse var faktisk formindsket i Albrecht's senere Aar (smlgn. *Syffe, Bidrag I. LXXXV. Anm.*). Til skandinaviske Tendenser hos den svenske Adel er overhodet intet Tegn, medens det heller ikke tyder paa noget Tydskerhad, at *Bo Jonsson* til Underlensmænd bruger Tydkere (*Syffe, Skandinavien i Unionstiden, S. 170, 190*).*

— en Strid, hvorved det fra Stormændenes Side bare gjaldt rent private økonomiske Interesser, — der bragte deres Misnøje med *Kong Albrecht* til at slaa ud i aabent Frafald.

Hvad nu dernæst angaar *Kongevalget i Danmark* efter *Valdemar Atterdag's Død*, saa var der mange Grunde, der virkede til at gi det et saadant Udfald, som det fik, foruden Hensynet til den sejrende Kandidats skandinaviske Nationalitet og Afstamning. *Hertug Albrecht* viste ikke sin vanlige Kløgt under Arbejdet for at skaffe sin Æt den danske Krone. Han lod Sønnesønnen paa Forhaand anta Titel og Vaaben som Danmarks Konge, med aabenbar Tilsidesættelse af de danske Stænders Valgret. Han udvirkede en Skrivelse til Stænderne fra den tyske Kejser, hvori det paalagdes dem at anerkjende Meklenburgeren som Konge, fordi han var den nærmeste Arving til Thronen. Herved stødte han fra sig den danske Adel, der havde den vigtigste Stemme ved Valget, og som satte Pris paa sin Valgret, fordi den var et Middel til at binde Kongedømet. *Dronning Margrethe* derimod, som opholdt sig i Danmark ved Faderens Død¹, valgte en helt anden og for Øjemedet helt anderledes vel beregnet Fremgangsmaade, idet hun henvendte sig til de verdslige og geistlige Stormænds Egennytte, skjænkede dem Jordegods eller lovede dem Forleninger og andre Herligheder for det Tilfælde, at de gav Sønnen sin Stemme. I Spidsen for dem, der sluttede sig til denne, gik den *jydske* Adel, — et særdeles godt Vidnesbyrd om, hvor lidet skandinaviske Sympathier har havt at gjøre med den Ting, at man i Danmark foretrak den norske Thronkandidat fremfor den tyske, eftersom den jyske Adel jo var saa sterkt opblandet med holsteinske Elementer, at den omtrent helt beherskedes af disse og derfor ogsaa havde staaet i det skarpeste Oppositionsforhold til *Kong Valdemar*. Hvad der endelig lagde det afgjørende Lod i Vægt-skaalen til Fordel for *Olav*, var, at *Hansestæderne* stillede sig paa hans Side. Ved Stralsundsfreden af 1370 havde Hansestæderne faaet et retsligt Krav paa at delta i det danske Kongevalg, og dette Krav kunde der saameget mindre være Tale om at tilsidesætte, fordi de endnu paa denne Tid sad inde med et af Danmarks vigtigste Landskaber og ved den heldige Krig mod Danmark og Norge havde hævet sig til at bli den første Magt i Norden. Begge Konkurrenter til den ledige Throne

¹ Eller kom did umiddelbart efter Faderens Død. *Brslev, l. o. S. 55.*

gjorde da ogsaa sit yderste for at vinde deres Stemme. *Hertug Albrecht* lovede at udvide deres Privilegier i Danmark. Men *Kong Haakon* og *Dronning Margrethe* kunde tilbyde dem noget, hvorpaa de satte endnu større Pris, nemlig en endelig Fred med Norge og en Stadfæstelse af alle deres norske Handelsfriheder. Det var desuden andre Hensyn, som maatte gjøre dem tilbøjelige til at stille sig paa denne Side. *Haakon's* og *Margrethe's* Søn repræsenterede paa engang den norske, svenske og danske Kongesæt; blev han valgt til Danmarks Konge, var en Forening af Danmark og Norge vis og en Forening af alle tre nordiske Riger stillet i nær Udsigt. Men ogsaa de *meklenburgske* Fyrster havde Arvekrav paa alle tre Riger, ved Siden af eller nærmest efter *Olav Haakonssøn*; de var allerede i Besiddelse af Sverige; og naar det lykkedes dem hertil endnu at føje Danmark, syntes det ligetil, at deres Krav paa det tredie Rige vilde bli optat med de bedste Chancer til at gennemføres. Hvad enten det danske Kongevalg faldt ud til den ene eller anden Side, maatte en skandinavisk Union fremstille sig som en nærliggende Eventualitet. Spørsmålet syntes næsten kun at være, om Unionen skulde realiseres ved den meklenburgske Fyrstesæt eller ved den sidste mandlige Repræsentant for Folkungesætten. Og af disse to Alternativer var det første sjensynlig det, som man fra hanseatisk Synspunkt havde mest Grund til at frygte. Flere af Hanseforbundets mægtigste Stæder havde den meklenburgske Fyrstesæts Stammelande lige udenfor sine Porte; et Par af dem erkjendte endog dens Overhøjhed. Det maatte paatrænge sig dem, at deres Selvstændighed vilde bli paa det alvorligste truet, om en saa nær og saa omsiggribende Nabo opnaaede nogen væsentlig Forøgelse af sin Magt¹. Af denne Grund kunde de foretrække at se den norske Kongesøn fremfor Meklenburgeren paa Danmarks Throne, og af denne Grund var det udentvil, at flere af dem, deriblandt først og fremst *Lübeck*, Hanseforbundets Hoved og ledende Stad, ogsaa i det følgende Tid stod paa *Dronning Margrethes* Side og hjalp hende med at føje det tredie Rige til de to, hvorover hun allerede havde faaet Raadighed².

¹ *Schäfer, Die Hansestädte und Kg Waldemar*, S. 551—52.

² Det er ganske vist ikke, som *Erslev* mener. *Dronning Margrethe*, S. 174, 470, en »Misforstaaelse«, naar den lübeckske Prædikebroder *Hermann Corner* († 1438) i sin *Chronica novella* siger, at »Margrethe blev Dronning

Det fremgaar af alt dette, at Modsætningen mellem skandinavisk og tysk Interesse ikke har spillet Hovedrollen i de Begivenheder, der førte til de skandinaviske Rigers Forening. Det afgjørende Moment laa snarere i en Strid mellem forskellige *tydske Interesser*: *Hanseaterne* paa den ene Side, *Meklenburgerne* og *Holsteinerne* paa den anden. Blandt de i *Danmark* bosatte *tydske Adelsmænd* var der flere, som efter *Valdemar Atterdag's* Død sluttede sig til den meklenburgske Thronkandidat. Andre derimod stillede sig paa den modsatte Side og virkede med stor Iver for *Olav Haakonssøns* Kandidatur, deriblandt først og fremst Drotseten, Pomeranerøen *Henning Putbus*, som paa denne Tid uidentvil var Danmarks indflydelsesrigeste Mand og mest forfarne Politiker, og som blev *Dronning Margrethe's* højre Haand ved de første og vanskeligste Skridt paa hendes Bane¹. Ogsaa de i *Sverige* bosatte *tydske Adelsmænd* delte sig paa lignende Maade under den endelige Krise. Some af dem blev *Kong Albrecht* tro. Men flere af dem deltog i Rejsningen mod ham og spillede endog en fremtrædende Rolle i denne. Saaledes nævnes Meklenburgeren *Henrik Parow*, der havde haft vigtige Embeder i Sverige under *Albrecht's* Regjering, blandt de allerførste, der faldt fra ham og knyttede hemmelige Underhandlinger med *Margrethe*, og det var denne samme *Henrik Parow*, der førte Overbefalingen over *Margrethe's* Hær i det afgjørende Slag ved Falkøping².

Siden *Valdemar Atterdag* var død, uden at efterlade sig nogen Søn, maatte, som nævnt, Foreningen af alle tre skandinaviske Riger fremstille sig som en nærliggende Eventualitet. Ved *Kong Haakon's* Død i 1380 og hans eneste Søn *Olav's* Død i 1387 rykkede denne Eventualitet stadig mere i Forgrunden og syntes at bli uundgaaelig paa den ene eller den anden Maade. Kampen mellem *Kong Albrecht* og *Dronning Margrethe* var ikke en Kamp for eller imod en *skandinavisk Union*, men en Kamp om, hvorledes og ved hvem Unionen skulde realiseres, — om det skulde ske ved den danske Kongedatter eller ved den meklenburgske Fyrstæt. Havde det skeet ved Meklenburgerne, vilde man neppe ha kunnet falde paa at opfatte

over de tre Riger med Raad og Bistand af Søstæderne, især Lübeck, hvis Borgermester, *Henrik Westhof*, for en stor Del satte dette i Værk.

¹ Erslev, *Dronning Margrethe*, S. 413.

² Erslev, l. c. S. 148, 171.

Unionen som et Udslag af den nordiske Folkeaaud. Men, at det blev den danske Kongedatter, der sejrede, gav ikke dens Tilblivelse nogen væsentlig anden og forskjellig Karakter. Som ved Kongevalget i Danmark efter *Valdemar Atterdag*, saaledes var det ogsaa ved den endelige Strid mellem *Dronning Margrethe* og *Kong Albrecht* fordetmeste helt andre Hensyn end Hensynet til de to Konkurrenters Nationalitet, der bestemte Partistillingen og fordelte Kræfterne til begge Sider. Baade *Dronning Margrethe* og *Kong Albrecht* blev støttet af tyske Magter; baade *Dronning Margrethe* og *Kong Albrecht* var omgivet af tyske Adelsmænd og fandt blandt dem sine fornemste Raadgivere og Redskaber, og *Unionen* maa, til Trods for at det blev den danske Kongedatter, der forenede de tre Riger, opfattes mere som et *tydsk Værk*, end som et skandinavisk.

Man har udhævet de mange Frændskabsbaand, der blev indgaaet mellem norske og svenske, svenske og danske Adelsætter i Tiden nærmest forud for Unionen, og hvorved disse Ætter ofte flokedes saaledes sammen, at de ikke synes at ha hørt mere hjemme i det ene Rige end i det andet, som et Vidnesbyrd om, at Unionen var forberedet gennem en voxende Enhedsfølelse hos de skandinaviske Folk. Det er vist, at denne *Samrøring af norske, svenske og danske Stormandsætter* hører til de karakteristiske Drag i det fjortende Aarhundredes skandinaviske Historie. Under den første Forening mellem Norge og Sverige (efter 1319) fandt en sterk Tilnærmelse Sted mellem norsk og svensk Adel, og mange Frændskabsbaand blev i denne Tid knyttet fra den ene eller den anden Side. Norske Stormænd erhvervede gennem Giftermaal Jordegods i Sverige og omvendt; norske Stormænd bosatte sig i Sverige og grundede svenske Adelsætter og omvendt; norske og svenske Stormænd deltog paa engang i begge Rigers politiske Forhandlinger og optraadte endog paa engang som Medlemmer af begge Rigers Raad. Navnlig i Grønselekskaberne var, som naturligt, disse Ætteforbindelser hyppige, og ved de ugreje politiske Forhold, der udviklede sig af Rigerens Forening, idet Norges sydøstlige og Sveriges vestlige Landskaber for en Tid blev slaadet sammen til et nyt tredie Rige, og idet Sveriges vestlige Landskaber i nogen Tid vedblev at være forenet med Norge, efterat det øvrige Sverige havde skilt sig definitivt ud af Foreningen, er det ved en og anden af de i disse Grønselekskaber hjemmehørende Ætter bleven tvilsomt nok, om den skal regnes for norsk eller

svensk, og har det vel endog kunnet hænde, at en og anden af disse norsk-svenske eller svensk-norske Stormænd, der havde Jordegods og Frænder, Embeder eller Forleninger paa begge Sider af Grændsen, selv har været paa det urene med, om han hørte det ene Rige til eller det andet. Foreningen af de danske Landskaber øst for Øresund med Sverige under *Magnus Eriks-søn* havde tilfølgé en lignende Tilnærmelse mellem svenske og danske Adelsætter. Ogsaa mellem dem knyttes mange Baand i Løbet af det 14de Aarhundrede (udentvil endnu langt flere end mellem Nordmænd og Svenske). Ætterne udbredte sig fra det ene Land til det andet, erhvervede Jordegods paa begge Sider af Grænsen, deltog i begge Rigers offentlige Liv, saa at det ogsaa her, ved en og anden endog af de mest fremtrædende, politisk virksomste Stormænd er bleven et Spørsmaal, hvilket af Rigerne han nærmest tilhørte, — om han skal regnes som svensk eller dansk¹.

Det kan ikke være tvilsomt, at disse Forbindelser har virket til at bane Vej for Unionen mellem de tre Riger, ligesom ogsaa til at vedligeholde den, efterat den engang var kommet istand. For de Stormandsætter, der paa engang var norske og svenske eller svenske og danske Jordegodejere, faldt det overmaade ubekvent, at der opkom Strid mellem Rigerne; de blev derved udsatte for at se sine Ejendome paa den ene eller den anden Side af Rigsgrænsen inddragne. Det hændte derfor en og anden Gang, at de sluttede sig sammen for at faa gjort Ende paa en saadan Strid og tvang de stridende Konger til at indgaa et Forlig, hvorved ingen af disse har kunnet føle sig synderlig opbygget; det hændte endog, at, medens der var Krig mellem Rigerne, blev der af Adelen i det ene Riges Grænseprovinser afsluttet en Separatfred med det andet². Fra det herved betegnede Synspunkt har ganske vist en Union mellem Rigerne under et fælles Kongedømme kunnet fremstille sig som noget nyttigt og ønskværdigt. Men det er ikke mere rimeligt at opfatte disse Foreteelser som Udtryk for den skandinaviske Idée eller for Erkjendelsen af de skandinaviske Folks nationale Samhørighed og Solidaritet, end det vilde være at se Skandinavisme bag de »Bondefrede,« der i den følgende Tid

¹ Til Ex. *Abraham Brodersen*; se om ham *Erslev, Dronning Margrethe, S. 267—69, 485—86*.

² Se *Erslev, l. c. S. 86, 139—40*.

saa hyppig blev afsluttet mellem Almuerne i de norske og svenske Grænsebygder, naar det var Krig mellem begge Lande. I det ene som det andet Tilfælde har vi at gjøre med en trangsynt Materialisme, der bare er optat af de nærmestliggende private Interesser, uden Tanke paa det fælles Fædreland, og selvfølgelig endnu mindre paa nogen udover Fædrelandet gaaende skandinavisk-nordisk Enhed. Samrøringen af de skandinaviske Storsætter, — den Indflydelse, det viste sig at ha paa Stormændenes politiske Holdning, at saamange blandt dem havde Jordegods og Frænder i to eller alle tre Riger paa engang, den Lethed, hvormed de gik over fra det ene Rige til det andet og saa at sige byttede Nationalitet, — er Udslag af den samme Aand eller Uaand, ifølge hvilken Sveriges Adel saa villig allierede sig med de meklenburgske Riddere mod sit eget Folk, og ifølge hvilken den jydske Adel blev saa sterkt influeret af sine Ven-skabs- og Frændskabsforbindelser med holsteinske Standsfæller, at Jylland syntes nærved at skulle gaa samme Vej, som Slesvig allerede var gaaet. Det er nye Vidnesbyrd om Adelen indre Opløsningstilstand: der var ingen store Fællesopgaver, hvorom den kunde samle sig; i Mangel af saadanne fik de smaa og tilfældige Interesser, Familie- og Jordegodsforhold, en saameget mere afgjørende Betydning.

De *svenske Stormænd* havde vist intet imod at dele Kongedøme med Danmark og Norge. De skulde gjerne ha villet dele det med Alverden, for at der kunde falde saameget mindre paa deres Part. De havde gennem hele det fjortende Aarhundrede ført en uafsluttelig Krig mod det indenlandske Kongedøme og strævet med at indskrænke og undergrave det paa alle mulige Set og Vis; men, saa liden Plads der tilsidst var det levnet, vedblev det dog at genere dem og at staa for dem som en Trusel og Fare. De maatte ønske at bli det helt kvit, siden det havde vist sig at være i den Grad uforeneligt med hvad de kaldte sin »Frihed«; det var en Tanke, som ikke kunde ligge dem fjernt, at en Union med et andet Land vilde bli nyttig for denne Frihed, idet Kongedømmet derved blev rykket paa større Afstand og fik andre Ting at varetæ end at se dem paa Fingrene. Heller ikke for *Stormændene i Danmark* kunde en saadan Tanke være fremmed. Fælles for begge Lande var Modsætningen mellem Adel og Kongedøme. Vistnok havde denne Modsætning en langt skarpere Karakter i Sverige, hvor den var indtraadt senere, end i Danmark, hvor den allerede havde overskredet

sit Højdepunkt ved den Tid, da Unionen blev stiftet. Alligevel var den heller ikke i Danmark paa langt nær udjævnet, og de danske Stormænd indtog vistnok fremdeles et saadant Standpunkt ligeoverfor Kongedømmet, at de intet kunde ha imod at bli det kvit eller at dele det med et andet Land, saa at dets Kontrol kunde bli lidt mindre brysom. For dem frembød der sig desuden ved Unionen en anden Udsigt, som de neppe har savnet Øje for, nemlig Udsigten til at opnaa Embeder og Forleninger i Naborigerne, idet de kunde gjøre Regning paa, at Unionens Stifterinde vilde favorisere dem paa Grund af Landsmandsskabet fremfor deres svenske og norske Standsbrødre. Men hermed har man vistnok ogsaa nævnt alle de Grunde, der kunde gjøre Stormændene gunstig stemt for en Union. Naar de var med paa at bringe istand den »kjærlige Sambindelse« mellem Rigerne eller at fornye den i den følgende Tid, saa har det øjensynlig altid været under den Forudsætning, at den skulde tjene som en Assuranceanstalt for deres private Interesser, — at de kunde være mere selvraadige paa Grund af Kongedømmets Fjernhed, at der blev aabnet et videre Felt for deres Jagen efter Forleninger, og at »hver Mand frit kunde bruge sine Gods og Ejedeler, i hvilket af Rigerne de fandtes, og frit reise fra det ene Rige til det andet,« — for at tale med *Jönköping-Overenskomsten af 1466*, hvori den aristokratiske Opfatning af Unionens Væsen er kommet til orde¹. Derimod maatte en nærmere Sammenslutning af Rigerne, en Organisation, hvorved der af Rigerne skabtes en ny højere Helhed, være fuldkommen fremmed for deres Tanke, ligesom den stred mod deres Interesse. Hvad de vilde, hvad de arbejdede for, — ogsaa ved Hjælp af den »kjærlige Sambindelse«, — var ikke Organisation, men Anarki.

Endnu mindre kunde Tanken om en saadan nærmere Sammenslutning finde Indgang hos de lavere Samfundsklasser. Der havde fundet en Tilnærmelse Sted mellem Stormændene i de tre Riger; men *Folkene* forøvrigt stod hinanden ligesaa fjernt som nogensinde før eller endnu fjernere, fordi Samfærdselen mellem dem var blevet saameget mindre ved Hanseaternes Tilsegnelse af Handelen og Søfarten. De lavere Samfundsklasser var for det meste helt udestængt fra enhver Deltagelse i det offentlige Liv. I Regelen brød de sig vel aldeles ikke om Politik;

¹ Se *Styffe, Bidrag o. s. v. III. S. CLXXVIII.*

men, forsaavidt de har havt nogen Mening om den mellem Rigerne indgaaede Forening, maa det ha været den, at den var en Ulykke, fordi nemlig det indenlandske Kongedøme maatte være dem kjærst af de samme Grunde, af hvilke det var Stormændene en Torn i Øjet, og fordi det maatte synes ligetil, at Kongedømmet ikke vilde kunne opfylde sine Pligter som Lovens og Retfærdighedens Haandhæver saa godt, naar det skulde fordele sin Opmerksomhed mellem flere Lande, end naar det bare havde et at sørge for.

En skandinavisk Politik i Ordets moderne Mening savnede følgelig de nødvendige Forudsætninger. Om en saadan blev der heller ikke Tale; af en saadan ser man intet Spor. Der har været talt en hel Del om *Dronning Margrethe's* højtflyvende Planer, — om, hvorledes hun stod over sin Tid, hvorlunde hun ved de ydre Forhold, ved sin Æt og Opdragelse, der paa engang knyttede hende til alle tre skandinaviske Folk, og ved sin Begavelse blev stillet paa et højt Sted, hvorfra hun kunde se ud i Fremtiden, saa hun forstod, at Nordens Enhed var dets Velfærdssag, at de skandinaviske Folk vilde vinde i ydre og indre Styrke ved at slutte sig sammen. Alt dette er frie Fantasier. Hvad Kjendsgjærningerne viser, er, at *Dronning Margrethe's* Politik var en Arv fra hendes Forjængeve, og at den ikke ved hende fik noget højere Sving eller nogen mere ideel Karakter, — at hun fulgte de samme Veje som hendes Forjængere, arbejdede til de samme Maal med de samme Midler.

Hun blev giftet ind i *Folkungeætten*, der havde forenet Norge og Sverige og en stor Del af Danmark under sit Scepter og hvis virkelige Magt var bleven undergravet og vaklende i samme Forhold, som det Territorium, hvorover den herskede, blev udvidet. Hun var Datter af *Valdemar Atterdag*, der samlede de danske Landskaber paa nyt til et Rige, hvilket var en naturmæssig, historisk paabudt og derfor ogsaa i Sandhed lønnende Opgave, men som derefter gav sig til, lige ufortrødent, at samle Land udenfor denne naturlige og historisk givne Grænse, hvorved han alene udsatte sig for at forspilde Frugterne af sit tidligere Arbejde og virkelig ogsaa for en stor Del forspildte dem. Hun kom til at staa som nærmeste Repræsentant for baade det norsk-svenske og det danske Kongehus; hun tog Arven efter dem begge, forenede i sin Person begges Traditioner og Præensioner og fik derved allerede i sin Ungdom stillet for sig det Maal, som hun siden vedblev at arbejde for.

I dette Maal var der intet nyt, intet som laa over Tidens almindelige Niveau. Hendes »store Tanke« var i alt væsentligt den samme som den, der bragte Kong *Magnus Eriksson* til at stræve saa trutt for at sætte sig i Besiddelse af Skaane, skjønt Erfaringen burde ha vist ham, at han havde mere end nok at styre i Norge og Sverige, — den samme, der drev *Valdemar Atterdag* ud paa Jagt efter nye Landvindinger, efterat han havde samlet sit fædrene Rige, skjønt denne Samling var saa yderst ufuldkommen gennemført, at Riget holdt paa at falde fra hinanden ved den mindste Rystelse. Hendes Politik var saalidt skandinavisk, som Faderens havde været dansk-national; den havde endog i højere Grad end denne et grovt-materialistisk, rent personligt-dynastisk Præg.

Omstændighederne føjede sig heldigt for hende, og hun forstod at nytte dem med Snildhed og Kraft. Forholdene stillede sig saa, at hun fik Hjælp til Gjennemførelsen af sine Planer af de samme danske Stormænd, der saa hyppig havde søgt at krydse hendes Faders Arbejde for at gjenrøise den monarkiske Magt i Danmark, og af de samme svenske Stormænd, der havde ført en saa haardnakket Krig mod hendes Mand og hendes Svigerfar. Men denne Alliance mellem et Kongedøme, der stræver for rent personlige Formaal, og en Stormandsklasse, der er optat af sine Privatinteresser, kunde alene ha en tilfældig og forbigaaende Karakter, og det Værk, som blev istandbragt ved Hjælp af en saadan Alliance, maatte derfor ogsaa fra første Ferd savne ethvert paalitligt Grundlag og være beheftet med en Tvetydighed, der ikke lod sig afhjælpe.

Dronning Margrethe kunde faa Stormændene med sig, saalænge det bare gjaldt at knytte Unionen i en udvortes Forstand. Men, naar det gjaldt at udvikle den, at gi den en fast og varig Organisation, maatte det komme frem, at hun og de havde haft et helt forskjelligt Udgangspunkt og et helt forskjelligt Maal for Øje, og at hvad de kunde enes om, var bare Navnet, men ikke Tingen. Stormændenes Unionspolitik var fordetmeste af samme Art som *Kong Rørek's*, der mente, at de norske Smaakonger stod sig bedre paa at ha en dansk end en norsk Overkonge, fordi den danske Overkonge lod Landet skjætte sig selv, naar han bare fik den engang fastsatte Skat, saa at man under ham ikke havde noget nøjesende Regimente at drages med, men »sjålfrædi ok høgflifi innanlands«. Hvad Stormændene fra sit Synspunkt maatte ville, var en løst knyttet Personalunion

med et Navnekongedøme i Spidsen, hvorved hvert Land i alt væsentligt skjøttede sig selv, d. v. s., hvorved de selv havde Bugten og begge Enderne. Dronning Margrethe derimod maatte fra sit Synspunkt ville, at Unionsbaandet blev saa fast knyttet som muligt, og at det fælles Kongedøme blev udrustet med den størst mulige Myndighed. Disse Synspunkter var saa diametralt modsatte, at man fra dem næsten ikke kunde enes om nogen Ting, og heraf maa det da ogsaa forklares, at det Forsøg, som blev gjort paa at grundlegge en fast unionel Statskik, ikke førte til noget Resultat, og at der i Hensyn paa de statsretlige Forhold mellem de forenede Riger intet blev vedtaget, intet slaaet fast som lovmæssig anerkjendt og bindende Regel¹.

Dette var vistnok et slemt Forvarsel for Unionen; — det var et Vidnesbyrd om dens Mangel paa Levedygtighed, at de, der havde været med paa at stifte den, ikke kunde enes om at gi den en endog blot nogenledes fast Organisation. Men for *Dronning Margrethe* maatte dog den Omstændighed, at ingen retslig gyldig Unionsakt kom istand, i visse Maader være en Fordel. Hun blev derved mere ubunden i sin Politik, og der levedes hende baade Tid og Magt til at udrette saameget for denne Politik, at der ikke kan raade nogen Tvil om, hvad der var dens ledende Traad eller »Tanke«. Saafremt hun havde havt højtflyvende Planer af den Art, som den moderne Skandinavisme har tillagt hende, maatte hun ha gjort et Forsøg paa at skaffe Unionen en aandig Grund at hvile paa i Folkenes eller idetringeste i Stormændenes Sympathi og Forstaaelse. Hun maatte ha prøvet paa at vænne dem til at arbejde i Forening, ved at sammenkalde dem til hyppige Fællesmøder. Hun maatte ha prøvet paa at samle dem om et eller andet for Rigerne fælles Formaal, t. Ex Frigjørelsen fra det hanseatiske Handelsaag, der jo hvilede tungt over dem alle tre. Hun maatte ha ansat Danske i Sverige, Svenske i Danmark o. s. v., for at gjøre Folkene mere fortrolig med hinanden og vække hos dem en Forestilling om, at Unionen var indstiftet til deres fælles Nytte og Hæder. Men hun gjorde intet af dette. Siden 1397, da saamange Stormænd fra alle tre Riger var samlet i *Kalmar* i Anledning af *Erik af Pomerns* Kroning, og da det bekjendte Udkast til en Unionsakt affattedes, blev lignende Fællesmøder af Nordens Stormænd kun afholdt to Gange i *Dronning Margrethe's*

¹ Jvfr. *Erlee, Dronning Margrethe, S 232 ff.*

Levetid, nemlig i 1398 og 1401¹. Det er aabenbart, at hun ikke i *dem* har set noget Middel til at befæste Unionen. Heller ikke la hun an paa at blande Folkene ved at gi Mænd fra det ene Rige Len og Embeder i det andet. Hun fik indtrængt danske Mænd paa norske og svenske Biskopsstole; hun sørgede for at skaffe danske Mænd Forleninger i Norge og Sverige og indsatte danske Mænd som Befalingsmænd paa svenske Slotte, men ikke omvendt². Og hvad der er mest ødeleggende for de skandinaviske Fantasier over *Dronning Margrethe's* Politik: disse »danske« Mænd, der skulde repræsentere Unionen og det skandinaviske Folkefællesskab i Norge og Sverige, var for en væsentlig Del *Tydskere*, — Medlemmer af de til Danmark indflyttede tyske Adelsætter, til hvem allerede *Valdemar Atterdag* havde særlig støttet sig, og blandt hvem ogsaa *Dronning Margrethe*, der i denne som i enhver anden Henseende nøjagtig fulgte det af Faderen givne Mønster, valgte sine fornemste Hjælpere i Raad og Daad³. Rækken af norske og især af svenske Len og Slotte, som i *Dronning Margrethe's* Styrelsestid blev betroet til danske eller i Danmark bosatte tyske Mænd, er saa lang, at man ikke kan tvile paa, at hun herved har gaaet frem ifølge en fast Plan; med andre Ord: hendes Opfatning af Unionen har været, at den skulde være et dansk-tydsk Supremati over Norden. Rigerne skulde holdes sammen ved ydre Tvang; Bindemiddelet mellem dem skulde være en Kreds af halvt eller helt fremmede Ætter, der gjaldt for at være saameget paalideligere Redskaber for det personlige Regimente, fordi de ikke havde Rod hos noget af de tre Folk. Unionen skyldte ikke sin Tilblivelse til en Sammenslutning mellem Folkene, og den skulde heller ikke søge sin Styrke i en saadan. Den havde fra først af en rent personlig-dynastisk Karakter, og det var øjensynlig Tanken, at denne dens rent personlig-dynastiske Karakter skulde fastholdes og yderligere frembæves

Kongedømmet var og blev den eneste Fællesinstitution for de forenede Riger. Kongedømmets Styrke skulde tillige være Unionens. Det blev da ogsaa Hovedformaalet for *Dronning Margrethe's* Politik: at udvide og befæste den monarkiske Magt, og derfor var hun rastløs virksom gennem hele sin Styrelsestid.

¹ *Erslev, Dronning Margrethe, S. 241—42.*

² *Erslev, l. o. S. 262—64.*

³ *Erslev, l. o. S. 271—279.*

Men hvad hun fik udrettet i denne Henseende vidner ikke om, at hun har havt nogen højere eller dybere Opfatning af Kongedømmets Væsen og Opgave end den, der kommer tilsyne i hendes Faders Virksomhed, og som overhodet var den sædvanlige i denne Tidsalder, — heller omvendt. Hvad hun viste Syn og Sands for, var næsten udelukkende Kongedømmets *materielle Magtmidler*. Hendes vigtigste Regjeringsssyssel var at skrabe Jordegods og Penge sammen. Paa dette Felt er det, at hendes Energi fornemmelig kommer tilsyne. Her fejrede hun sine egentlige Triumfer. *Reduktionen i Sverige*, hvorved Adelen blev tvunget til at tilbagelevere saameget af det Jordegods, som den havde sat sig i Besiddelse af og gjort skattefrit i de nærmest forudgaaede urolige Tider, er i Virkeligheden hendes største Bedrift¹.

Paa andre Omraader var hun lidet virksom eller har hendes Virksomhed ialfald ikke efterladt noget merkbart Spor. I Hensyn paa Lovgivning er hendes Styrelsestid et tomt Rum i alle tre Rigers Historie. Der er intet Tegn til, at hun har gjort nogetsomhelst for at opbølge Rigernes Handel og Søfart, skjønt det skulde synes, at dette maatte fremstille sig som en Hovedopgave for enhver skandinavisk Regent med et nogenledes vidtskuende Blik i denne Tidsalder. Hun havde tilbragt en Række af Aar i Norge; hun maatte vide, at Engelskmændene engang havde kjæmpet med Hanseaterne om Forrangen paa de norske Handelsmarkeder, og at de endnu ikke aldeles havde opgivet at konkurrere med dem; hun burde ha kunnet indse, at det var af største Vigtighed for Norge at opretholde denne Konkurrentse; gennem Fostersønnen *Erik af Pomerns* Giftermaal med en engelsk Prinsesse kom hun i nær Forbindelse med England. Alligevel synes hun ikke at ha gjort noget for at fremme Engelskmændenes Handel paa Norge². Medens hun styrede de tre skandinaviske Riger, gjennemgik Hanseforbundet en stor Krise, hvorved det næsten blev helt opløst, idet der i flere af

¹ *Styffe, Bidrag II. S. LX, LXXI.*

² Det eneste Spor af en Virksomhed i denne Retning — om man vil kalde det saa, — er følgende Ord i et Brev fra Befalingsmanden i Bergen, *Otte Remer*, til den engelske Konge *Henrik den 4de* af Aar 1400: „Da mandatis illustrissimæ meæ reginæ habeo magis Anglicos præ ceteris quosque honorandos“. (Cit. af *L. Daae i Norsk Hist. Tidsskr. 2. Række, 2, S. 345—46* efter *Royal & historical letters during the reign of Henry the Fourth, ed. by the Rev. C. F. Hingeston, London 1860, vol. I.*)

de vigtigste af de til Forbundet hørende Stæder og særlig i *Lübeck* udbrød voldsomme demokratiske Bevægelser, der endte med at styrte de gamle Regjeringer. Dette syntes at ha været en god Lejlighed til at løse lidt paa de Baand, som Hanseaterne havde lagt paa de skandinaviske Rigers Handel og Søfart; men Lejligheden blev ikke nyttet¹.

Man ser, at *Valdemar Atterdag*, hvor sterkt end Omsorgen for Kronens Privatøkonomi optog ham, dog ikke var aldeles fremmed for Tanken om en Finantspolitik af en højere og mere frugtbar Art, idet det berettes om ham, at han foretog sig et og andet, der synes at ha sigtet til at ophjælpe Rigets almindelige Velstand. Om *Dronning Margrethe* er intet tilsvarende berettet². Det nobleste, om end langtfra det mest fremtrædende Drag i *Valdemar Atterdag's* Styrelse og historiske Personlighed er hans Varetagelse af Kongedømmets Domerkald, hans Omhu for at opretholde Lov og Ret i Landet. Ogsaa i denne Henseende betegner *Dronning Margrethe's* Styrelsestid et afgjort Tilbageskridt. Hun indsatte hverken i Sverige eller Norge nogen Mand til at forestaa Regjeringen under den fælles Konges Fravær og i hans Navn; hun lod de høje Rigsembeder staa ubesatte baade i Norge og Sverige, saa at begge Riger kom til at aldeles savne en selvstændig og nogenledes regelmæssigt virkende Centralstyrelse. Man maa tro, at hun har frygtet for, at en saadan Centralstyrelse i det enkelte Rige vilde kunne bli en farlig Konkurrent for det fælles Kongedømme; hendes Tanke har været, at al Regjering skulde, saavidt muligt, udgaa direkte fra Kongen som Unionens Repræsentant, at følgelig Norge og Sverige skulde styres fra Danmark, hvor Kongen sedvanlig havde sit Ophold. Men det var meget langt fra, at Kongemagten viste sig istand til at løse, endog blot nogenledes de Opgaver, der saaledes blev den tillagt, og Følgen af, at der ikke blev institueret nogen særskilt Centralstyrelse i Norge og Sverige, var ikke saameget, at disse to Lande blev styret fra Danmark, som at det overhodet slet ikke blev styret. Man har udtrykkelige Vidnesbyrd om at *Retstilstanden i Sverige* var

¹ Det er karakteristisk, at medens *Dronning Margrethe* ikke gjorde noget for at indskrænke Hanseaternes Handelsmonopol, viste hun sig virksom for at faa kortet af i deres Vragret. Dette vedrørte direkte Kronens Privatøkonomi. *Erslev, Dronning Margrethe, S. 381 ff.*

² *Erslev, l. c. S. 347.*

yderst mislig under *Dronning Margrethe's* Styrelse. Ved Kirke-møderne i *Arboga* 1396 og 1412 fremkom der fra Geistlighedens Side sterke Klagemaal over de verdslige Stormænds Tøjlesløshed, — endnu sterkere end de, der var bleven reist i de værste Tider under *Kong Albrecht*¹. En svensk Prælat skrev faa Uger efter *Dronning Margrethe's* Død til en af sine Standsfæller: »Den unge Konge giver de bedste Forhaabninger, og det synes, at han vil afsætte disse Fogder, der har udplyndret den fattige Almue.« Af en samtidig Krønikeskriver faar man vide, at den unge Konge virkelig ogsaa afsatte endel af disse *Margrethe's* Fogder, om hvem det siges, at de var »Tyranner, hvis Grumhed vil mindes altid og bringe dem selv den evige Fordømmelse«². For *Norges* Vedkommende haves intet tilsvarende Vidnesbyrd. Retstilstanden havde her fra gammel Tid en tryggere Grund at hvile paa; men det følger af sig selv, at den maa være bleven forværret derved, at der ikke fandtes nogen Centralstyrelse inden Landets egne Grænser, og at Kongedømmet ikke vilde frasige sig noget af den Myndighed, som det ifølge de ved Unionen indtraadte Forhold umulig selv kunde hævde paa en nogenledes fyldestgjørende Maade³.

Dronning Margrethe's Politik savnede ikke blot ethvert Glimt af Idealitet; den var ogsaa upraktisk og kunde ikke føre til noget stort eller varigt Resultat i nogen af de Retninger, hvori den sigtede. Det er bleven sagt, at denne Politik var en Arv baade fra den danske Kongesæt, af hvilken hun stammede, og fra den norsk-svenske, i hvilken hun var bleven indgiftet. Hendes Far havde arbejdet paa at skabe en sterk og uafhængig monarkisk Magt, der skulde være Midtpunktet, hvorom det sønder splittede danske Samfund atter blev samlet. I Folkungeætten hørte Tanken om en Forening af de skandinaviske Kroner hjemme allerede siden Kong Magnus's Far *Hertug Erik's* Tid. *Dronning Margrethe* forenede begge disse Tanker og

¹ *Styffe, Bidrag etc. I. S. XCIV., II. No. 77. Erslev, Dronning Margrethe, S. 344, 496.*

² *Erslev, l. c. S. 428—29, 504.* Her anføres den af en Samtidig tilføjede Bemærkning til Vadstena-Dagbogens Notits om Slaget ved Falkøping: »Tydskerne blev fordrevne, og de Danske fik Magten i Landet for flere Aar, og Tydskerne blev nu lovpriste af Landets Indbyggere.« Et *Allemani beatificati sunt ab incolis terre.*

³ *Jvfr. Dipl. Norv. I. No. 790* (Brev af 10de December 1444) og *No. 827, (15de Juli 1453).*

lagede deraf sit politiske Program: en nordisk Union, iverksat ved og støttet paa en sterk Kongemagt¹. Men disse Tanker var i Virkeligheden og i sin dybeste Grund indbyrdes modstridende, og naar det kunde ske, at de alligevel paa en Maade og for en Tid »voxede sammen«, saa kom det deraf, at ingen af dem var bleven klart opfattet, — at *Valdemar Atterdag's* »Kongstanke« ikke var nogen rigtig Kongstanke og Folkungernes Unionstanke ikke nogen rigtig Unionstanke.

Kongedømmets Udvikling beroede, som før fremhævet, først og fremst derpaa, at det blev sin Oprindelse tro og opfyldte sin Mission, som var at repræsentere det enkelte Folks Enhed og Selvstændighed. Det kunde alene bli i Sandhed sterkt ved at bli nationalt og populært. Det maatte søge at knytte Folket til sig ved at optræde som dets Forsvarer mod Stormændenes Undertrykkelse, ved virksom Haandhævelse af Lov og Ret og Arbejde for Landets Opkomst: *der* laa dets Pligt, og *der* laa ogsaa de rette Hovedkilder for dets Magt. Men naar Kongedømmet fik at repræsentere paa engang tre forskjellige, vidt adskilte Folk, maatte det nødvendigvis bli fjernet fra disse Kilder. Det maatte faa saameget at bestille med at holde de tre Folk sammen, at det ikke kunde opfylde sin Skyldighed ligeoverfor noget af dem. Det skulde staa udenfor dem alle tre for at kunne staa over dem og blev derved afskaaret fra at opnaa den Popularitet, som Jordegods og Penge ikke vilde kunne erstatte.

Dronning Margrethe drev sin *Jordegodspolitik* efter det af Faderen givne Forbillede; hun kunde af hans Exempel ogsaa ha lært, at det Grundlag, som Kongedømmet opnaaede for sin Magt ad denne Vej, var et overmaade skrøbeligt. Hun optog Unionstanken fra Folkungeætten; hun kunde af Folkungernes Exempel ogsaa ha lært, hvorlidet Herredømmet over disse vidtløftige Landkomplexer, der ikke sammenholdtes ved noget indre Baand, gav af virkelig Magt. *Kong Magnus* undergrov sin Stilling ligeoverfor den svenske Adel derved, at han føjede et tredje Rige² til de to, hvoraf han forud var i Besiddelse. *Dronning Margrethe* fortsatte ad den samme Vej med ulige større Held og vistnok ulige større Dygtighed. Alligevel maatte ogsaa hun gjøre store og skjæbnesvangre Indrømmelser for at drive sin

¹ *Erstlev, Dronning Margrethe, S. 48—49.*

² *Skaane* nævntes som et eget Rige i Kongens Titel.

Unionspolitik igjennem. Prisen for den danske og norske Krones Forening paa hendes Søns Hoved var en almindelig og ubetinget Stadfæstelse af Hanseaternes Privilegier i Norge og en Haandfæstning ligeoverfor den danske Adel, hvorved Kongedømmet definitivt opgav sin Paastand paa Arveret til Thronen. For at vinde Sveriges Krone indgik hun Forbund med det anarkiske Parti blandt de svenske Stormænd og overlod *Slesvig* som et arveligt Len til de holsteinske Grever.

Det har vistnok været Tanken med disse Indrømmelser, at de kun skulde være midlertidige, og det lykkedes endog for en Tid og for en Del at afbøde deres mislige Følger. Stormændene i Sverige havde ved sin Opstand mod *Kong Albrecht* bragt sig selv i en saa vanskelig Stilling, at de saa sig nødt til at foreta et Tilbagetog. Det blev *Dronning Margrethe* og ikke dem, der kom til at fastsætte Vilkaarene for det Forbund, hun indgik med dem, og Resultatet heraf var, at de ligeoverfor hende opgav alle de Krav, der havde været Stridsemnet mellem dem og *Kong Albrecht*, og mere end det. En lignende Føjelighed fra Stormændenes Side havde man imidlertid allerede været Vidne til i de første Tider efter Folkungesættens Fordrivelse. De gik da ind paa at yde *Kong Albrecht* en overmaade stor Skat, medens deres Skattefrihed netop havde været det store Privilegium, som de havde staaet paa til det yderste ligeoverfor *Kong Magnus*, og for hvis Skyld de brød med ham¹. I begge Tilfælde var Føjeligheden fremtvungen ved Trykket af en overhængende Fare eller en Virkning af den midlertidige Slappelse, der plejer at følge efter voldsomme Kraftanstrengelser; i begge Tilfælde betegnede den en Vaabenstilstand, ikke en Fred; i begge Tilfælde gjaldt det, at en Throne, der var rejst ved Hjælp af saadanne Forbundsfæller, ikke kunde faa nogen tryk Grund at hvile paa, og at det alene kunde være et Tidsspørgsmaal, naar Stormændene atter samlede Mod og Kræfter til at gjøre sin Gjerning om igjen. Hvad Forleningen af *Slesvig* til de holsteinske Grever angaar, da blev den, som man ved, den første egentlige retselige Basis for *Slesvigholsteinismen*, der i den følgende Tid har voldt Danmark saa store Ulykker, og ved Stadfæstelsen af samtlige eldre hanseatiske Privilegier i Norge opnaaede Hanseaterne, som før omtalt, alt, hvad de ønskede i dette Land, og mere, end hvad de havde

¹ Jvfr. *Munch*, 2. Afd. I. S. 795-96.

kunnet udvirke hos den norske Styrelse efter en Krig, hvori de havde havt hele Fordelen paa sin Side. Norges Interesser blev offret, Danmarks blev offret, Sveriges blev offret, — Kongedømmet selv blev rykket op fra den Grund, i hvilken det alene kunde slaa fast Rod, — altsammen for at opnaa den blotte Glans af en tredobbelt Krone.

Det gaar da ikke an at sige, at de Opgaver, som *Dronning Margrethe* stillede sig, og som hun løste, var enten i sig selv store eller stort tænkte. Derimod kan det nok siges, at det var disse Opgaver, der svarede bedst til de givne Forhold og Tidens almindelige Aand. Naar vi erkjender, at en national Styrelse i hvert af de tre Riger havde fundet meget at udrette, som det unionelle Kongedømme maatte lade ligge, — at det havde været større at samle det danske Folk til Kamp mod den sydfra fremtrængende Tydskhed, eller at arbejde paa at bryde den anarkiske Aand hos den svenske Adel, eller at arbejde paa at løse de Lænker, hvori Norges Handel og Søfart var bleven lagt, end at istandbringe en Forening mellem Folkene, der ikke svarede til noget dybereliggende Behov hos noget af dem, — saa maa vi paa den anden Side heller ikke glemme, at Unions-tanken var bleven lagt saa nær ved de ydre Forholdes Magt, at det næsten ikke blev muligt at gaa afvejen for den, medens Tanken om en national Politik laa fjern og var altfor lidet forberedet til at kunne fastholdes med tilstrækkelig Klarhed og Kraft. *Dronning Margrethe's* Planer var ikke højtflyvende, og hendes Blik rak ikke langt ud i Fremtiden; men hun har aabenbart havt et skarpt Øje for de nærmestliggende Fordele og megen Evne til at udnytte disse paa den bedst mulige Maade. Hendes Politik var ikke forskjellig fra denne Tidsalders almindelige Fyrstepolitik; den har intet Drag af Originalitet; men naar hun fortsatte i det af Folkungeætten og Valdemar Atterdag opgaaede Spor og udelukkende rettede sit Arbejde paa de rent ydre Magtudvidelser, maa det erkjendes, at dette i hendes Tilfælde i langt højere Grad end i Forgjængernes var en Opgave, som var bleven lagt tilrette for hende af Forholdene, og som hun ikke selv havde valgt.

Unionen mellem de tre skandinaviske Riger har først og fremst en tilfældig Karakter. Det var tilfældige Omstændigheder, der spillede den principale Rolle ved dens Istandbringelse, — nemlig de skandinaviske Kongestætters Uddøen og Sammensmeltning, saa at deres Arvekrav tilsidst forenedes hos en enkelt Person. Uden dette vilde den ikke ha blevet til. Men til dette kan den paa den anden Side heller ikke føres helt tilbage. De samme tilfældige Omstændigheder vilde ikke ha medført de samme Følger, saafremt de havde indtraadt i en anden Tid, — tidligere eller senere.

Unionen var, foruden at være et Tilfældets Værk, tillige noget andet og mere. Den var forberedet ved den forudgaaende Udvikling hos hvert af de skandinaviske Folk, idet der ved denne var bleven fremkaldt Tendenser, der kom Tilfældet imøde, eller skabt Tilstande og Forhold, hvorved Tilfældet fik en Betydning, en Rækkevidde udover hvad det vilde ha kunnet faa under andre Forhold

Vi har sét, hvilke disse Tilstande og Tendenser var for *Danmarks* og *Sveriges* Vedkommende: — *Adelen*, løsgjort fra sin oprindelige moralske Basis uden endnu at ha fundet nogen ny, — staaende som en fremmed, fiendtlig Magt mellem Kongedømmet paa den ene Side, Folket paa den anden, optat af sine private Interesser, sterkt opblandet med tyske Standsfæller, i hvem den saa sine Forbilleder, arbejdende paa at unddra sig enhver Kontrol og at gjøre enhver ordnet Styrelse umulig, — *Bønderne*, trængt ud af sin gamle politiske Rolle og fordetmeste reduceret til en Almue, der savner Syn og Sands for andet end det daglige Stræv, — *Kongedømmet* endelig halvvejs isoleret, — svigtet af Adelen, hvis oprindelige Bestemmelse havde været at fungere som dets Organer, uden at kunne finde nogen rigtig Støtte hos Folket, hvem det selv havde hjulpet til at trykke ned, — og ved denne sin Isolation henvist til at omgi sig med Fremmede og til at forfølge ensidigt dynastiske eller personlige Formaal.

Unionen var betinget af disse Forhold. Den vilde ikke være kommet istand, saafremt ikke Kongedømmets højere, ideelle Opgaver midlertidig var bleven skudt tilside, eller saafremt ikke Aristokratiet i Danmark og Sverige havde været i saa høj Grad optat af sine rent-egoistiske, rent-materielle Interesser. Den fremgik af det Anarki, der var en Følge af Overgangen fra den gamle Stammeforfatning til den moderne Nationalstat.

Dens Navn var Forening, dens Væsen Splittelse. Derfor kunde den heller ikke udvikle sig til noget. Den kunde ikke styrkes ved sin egen Væxt, fordi den ikke havde noget ved sig af en virkelig levende Organismes Væsen og Vilkaar, fordi det ikke var de organiske, men de uorganiske Kræfter, ikke den samlende, men de anarkiske spredende Tendentser, der havde været virksom ved dens Istandbringelse.

Dronning Margrethe er bleven ophøjet, fordi hun bragte Foreningen istand, og fordi den tilsyneladende gode Forstaaelse mellem Rigerne ikke blev forstyrret, saalænge hun styrede dem. Man har heri sét ikke blot et Vidnesbyrd om hendes Kløgt og Evne til at omgaaes Menneskene, men ogsaa et Vidnesbyrd om, at hendes Værk vilde ha kunnet opnaa Fasthed og Varighed, saafremt det var bleven fortsat i den samme Aand, hvori det var bleven grundlagt. Det var hendes Eftermand, der skjæmte alting ud, har man sagt. Han, den ubegavede Udlænding, forstod ikke Unionens Væsen; han greb fejl af Midlerne til dens Befæstelse og vakte Uvilje mod den ved sin bagvendte Politik.

Denne Eftermand havde imidlertid *Dronning Margrethe* selv valgt og selv opdraget. Han kom til hende som et syvaars gammelt Barn og levede siden fordetmeste i hendes Nærhed og under hendes umiddelbare Opsyn, og vedblev at staa under hendes Indflydelse, til han blev en voxen Mand, og endnu længe derefter. Det er paa Forhaand lidet sandsynligt, at han i sin Styrelse af de tre Riger skulde ha fulgt andre Grundsaetninger end dem, der var blevet ham indprentet af hans Fostermoder, og som han havde set hende praktisere. Det viser sig ogsaa, at det allermeste af, hvad Samtiden la ham tillast, og hvad der ogsaa i en nyere Tid er bleven fremhævet som de store Grundfejl i hans Styrelse, lar sig føre tilbage til, at han fortsatte *Dronning Margrethe's* Politik og i enhver Henseende optraadte som hendes Arvtager.

En af Samtidens mest fremtrædende Ankeposter mod *Erik af Pomern*, — en af Hovedgrundene til, at den svenske og danske Adel reiste sig mod ham, — var hans Arbejde for at faa det slaaet fast, at Fætteren *Hertug Bugislav* skulde være hans Efterfølger som de skandinaviske Rigers Konge. Dette var, blev det sagt, et Angreb paa Sveriges og Danmarks lovlige Forfatning, et Forsøg paa at bringe Rigerne under et

stedsevarende Trældomsaag¹; det stred mod den ubetingede Ret til frit Kongevalg, som Aristokratiet i Danmark og Sverige paa stod at ha øvet fra gammel Tid. Men, om det stred mod, hvad Aristokratiet krævede, saa stemte det saameget bedre overens med, hvad Unionen krævede, — særlig Unionen saadan, som *Dronning Margrethe* havde planlagt den. Tyngdepunktet i denne skulde jo være et sterkt Kongedøme; men der kunde ikke være Tale om et endog blot nogenledes sterkt eller uafhængigt Kongedøme, saafremt Thronfølgerspørsmaalet skulde holdes saabent indtil Kongens Død, d. v. s. være helt og holdent overladt til Adelen Afgjørelse, og *Erik af Pomern* gjorde sig selvfølgelig ikke skyldig i nogen Fejl, fra unionelt Synspunkt set, ved at ville paatvinge den danske og svenske Adel *Hertug Bugislav* som sin Efterfølger; han optraadte kun, som han maatte optræde for at hævde sin Fostermoders Politik, naar han saa ihærdig drev paa, at den samme Mand, der ifølge den norske Sukcessionsorden var nærmeste Arving efter ham til Norges Krone og erkjendt som saadan af det norske Folk, ogsaa blev erkjendt som hans Efterfølger i Sverige og Danmark.

Det har været opfattet som et Vidnesbyrd om *Erik af Pomerns* Udygtighed, at han aldeles forsømte *Norge* og viste sig blind for den Støtte, han kunde ha fundet i dette Land med dets saa sterkt udprægede monarkiske Tradition; men ogsaa under *Dronning Margrethe's* Styrelse var *Norge* bleven forsømt, og det neppe i ringere Grad. — Det er bleven lagt ham tillast, at han ikke indrettede en særskilt *Centralstyrelse i Sverige og Norge*, hvoraf Følgen blev, at Retspleje og Administration i disse Lande mere og mere forfaldt; men intet er vissere, end at han herved nøjagtig fulgte den Vej, som var blevet ham anvist af hans Fostermoder. — De første tyve Aar af hans Styrelse (efter *Dronning Margrethe's* Død) var fordetmeste optat af hans Kamp for at gjenforene *Slesvig* med Danmark. Denne Kamp kostede meget Blod og mange Penge og paaførte de forenede Riger store Byrder, der vakte en saameget dybere Uvilje, fordi Kampen blev uden Resultat. Men *Slesvigs* Gjenforening med Danmark var en Opgave, som *Kong Erik* tog i Arv fra *Dronning Margrethe*, og som han ikke kunde gaa afvejen for og ligesaalidt løse paa fredelig Maade.

¹ Sveriges Riksråds Brev til Norges Rigsraad 12te Septbr. 1434. *Dipl. Norv. V. No. 647.*

Misnøjet med hans Styrelse var stærkest i *Sverige* og kom tilsidst til Udbrud i dette Rige. Den svenske Almue var langt fra i samme Grad som den danske vant til at bære Byrder for det offentlige, og den svenske Almuens Misnøje over de høje Skatter og de umilde Fogder fandt desuden en Forbundsfælle i de svenske Stormænds Misnøje over, at saamange af Sveriges Slotte og Leu blev bortgit til Udlændinger, — Danske og Tydske. Men ogsaa *Dronning Margrethe* havde prøvet sine Undersaatters Skatteevne udover, hvad der tidligere havde været sedvanligt, og vi har sét, at det hørte ikke mindre til hendes end til *Kong Eriks* politiske System at indtrænge saamange tydske og danske Mænd som muligt i Sveriges Len og Embeder, saa at *Kong Erik* havde fuld Føje til at svare, som han svarte det svenske Rigsraad, da det krævede, at alle Embedsmænd i Sverige skulde være indfødte svenske Mænd: den Skam vilde han ikke paadra sig at ha tilladt, at Danske, Tydske og Nordmænd skulde ansees for Udlændinger i Sverige og fordrives derfra; thi »saaledes havde han ikke modtat Riget fra *Fru Margrethe*«¹.

Har altsaa *Erik af Pomern* fejlet i sin Politik, saa har det ialfald ikke været derved, at han, som det er bleven sagt, glemte sin Fostermoders Exempel og Lærdome². Tvertom! Han har bare husket dem altfor godt og fulgt dem altfor nøje. Han var vistnok ingen stort begavet Mand; det Afhængighedsforhold, hvori han vedblivende synes at ha staaet til sin Fostermoder, saalænge hun levede, de i den smaaligste Detail gaaende Forskrifter, som hun fandt det nødvendigt at gi ham med paa hans Rejse i Norge i 1405, da han allerede var en voxen Mand (23 Aar gammel), og som hun endog indskjærpede ham at læse ofte og nøje over, »saaledes at han begriber dem vel«, — vækker ikke nogen meget høj Forestilling om hans Aands-evner³. Men han var paa den anden Side aabenbart heller ikke nogen blot og bar Usling. Han udfoldede i den første Del af sin Styrelsestid, inden endnu de fra alle Sider over ham indstormende Ulykker havde brudt ham, megeu Virksomhed og var paaferde sent og tidligt. Det synes at ha skortet ham paa

¹ Se *Dansk hist. Tidsskr. 4. Række, 6. B. S. 19—20.* (De nyeste Bidrag til Erik af Pomerns Historie, anm. af *Kr. Erslev*). Jvfr. *Dipl. Norv. V. No. 647 og 667.*

² *Styffe, Bidrag etc. 2. S. XCVI—XCVII.*

³ Se *Erslev, Dronning Margrethe, S. 238—39.*

Kløgt og Dømekraft, men neppe paa Iver eller Udholdenhed i at arbejde for Gjennemførelsen af de Opgaver, som var blevet ham forelagt. Ulykken var, at disse Opgaver fordetmeste i sig selv var ugjennemførlige; den Politik, han tog i Arv fra sin Fostermoder, og som han vedblev at hylde med urokkelig Troskab, var af en saadan Art, at ikke blot hans Fejl, men endog hans Fortrin maatte bli ham til Fordervelse. Havde han været mere smidig, mere kløgtig eller endog blot mindre udholdende, mindre standhaftig, end han var, vilde han tidligere ha bøjet af for de Vanskeligheder, han mødte; han vilde ha opgit eller slaaet af paa det politiske System, som han havde tat i Arv efter *Dronning Margrethe*, og det vilde maaske derved ha lykkets ham at hævde sig i sin personlige Stilling. Men om han havde været noksaa kløgtig og noksaa kraftig, skulde han aldrig ha formaaget at gennemføre dette System eller at gi Unionen nogen Fasthed og Varighed ad den af *Dronning Margrethe* indslagne Vej.

En Union, repræsenteret af en sterkt og uafhængigt Kongedøme, var og maatte vedbli at være en Chimære. Kongedømmet maatte enten søge sin Støtte i Folkets Hengivenhed, og da kunde det ikke være unionelt. Eller det maatte støtte sig til Adelen, og da kunde det ikke være uafhængigt. Naar det søgte at skabe sig en sterk Stilling ved at omgi sig med Udlandinger og kare til sig Penge og Jordegods, saa kunde dette i Længden alene føre til, at det blev fuldkommen isoleret og med alle sine Penge og alt sit Jordegods aldeles ude af Stand til at modstaa enhver nogenledes alvorlig Rejsning. Naar det søgte at gi Unionen Fasthed ved at omdanne den til et dansk Supremati over de to andre Riger, — naar det allierede sig med den danske Adel og drog den frem paa Bekostning af den svenske, — maatte den uundgaaelige Følge bli, at den svenske Adel nærmede sig til den svenske Almue, at Sverige reiste sig mere og mere enigt mod Unionen og derved ogsaa blev sterkt nok til at sprænge den.

Det er sandt, at *Dronning Margrethe's* Unionspolitik tilsyneladende havde den bedste Fremgang, saalænge hun selv levede. Men det var ogsaa kun tilsyneladende. Rigernes Fred blev ikke forstyrret ved nogen oprørske Bevægelse; men man ser, at det ulmede i Grunden. *Dronning Margrethe* fik, trods sin Kløgt og trods sin Evne til at omgaaes Menneskene, intet godt Eftermæle, ikke engang i Danmark, endmindre i Sverige

og Norge¹. Den Maade, hvorpaa hun omtales i samtidige svenske Kildeskrifter, vidner tilstrækkeligt om, at hendes Gridskhed efter Gods og Guld, hendes Tilsidesættelse af Sverige og Indtrængen af Danske og Tydskere i svenske Len og Embeder har vakt et sterkt Misnøje inden det svenske Folks toneangivende Kredse. Hendes Styrelse danner saalidt i denne som i andre Henseender noget Modstykke til *Erik af Pomerns*. Det er hist som her den samme Politik, og denne Politik fremkalder hist som her de samme Modstandskræfter, der til syvende og sidst maatte bli den for sterke, om de end behøvede Tid for at samle sig. Over *Erik af Pomern* kom saaledes Følgerne ikke blot af hans egne, men ogsaa af hans Forgjængerindes Synder, og det er den øjensynligste Uretfærdighed, naar man har villet lægge paa ham hele Skylden for, at *Dronning Margrethe's* Værk gik tilgrunde. Det højeste, som kan siges, er, at han ved det Stivsind, der karakteriserer ham paa den første Del af hans Løbebane, og den Modfaldenhed, hvortil han derpaa hengav sig, har virket til at fremskynde en Krise, som i ethvert Fald ikke vilde ha ladet længe vente paa sig, selv om *Dronning Margrethe's* Værk var bleven fortsat med noksaameget af den Kraft og Kløgt, hvormed det blev grundlagt.

Det var i Virkeligheden forbi med den af *Dronning Margrethe* istandbragte Union, da Tøjlerne gled *Erik af Pomern* af Haanden. Foreningsbaandet mellem Danmark og Sverige blev vel knyttet paany, men fik fra nu af en helt anden Karakter.

Allerede det i 1436 af Repræsentanter for alle tre Riger affattede Udkast til en ny Unionsforfatning har afgjort brudt med Tanken om et sterkt Kongedøme som Unionens Tyngdepunkt. Ved dette blev der nemlig draget meget knappe Grændser om den fælles Konges Myndighed, medens hvert Riges indre Styrelse væsentlig lagdes i Rigsraadets og de høje Rigsebedsmænds — Drotsetens, Marskens og Kantslerens — Haand. Efterat *Erik af Pomern* havde tat sin Tilflugt til Gotland og faktisk abdiceret, blev ved en Sammenkomst af det danske og svenske Rigsraad (1438) den »evige Forening« mellem Rigerne fornyet, men vel at merke saaledes, at det fælles Kongedøme endog tænktes helt overflødigt for denne. Man vedtog nemlig en Artikel, hvorved det bestemtes, at i Tilfælde af Kongevalg

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. II. S. 273—74. Erlev, Dronning Margrethe, S. 323—26, 426—29.*

skulde det først afgjøres, om det var bedre at vælge én Konge over alle tre Riger, eller om hvert Rige skulde ha sin egen Konge, idet ogsaa for det sidste Tilfælde det gamle Forbund til gjensidig Hjælp skulde bli staaende ved Magt¹. Og da saa derefter *Kristoffer af Bayern* blev hyldet først i Danmark, siden i Sverige, skete dette paa Vilkaar, der næsten ikke levede ham andet end Navnet af Konge. I *Danmark* indlevedes hans Regjering med Kuelsen af en vidtstrakt Bondereisning mod Adelen, der efterfulgtes af blodige Straffedome; det menige Folk blev trykket dybere ned end nogensinde, Adelen fremtraadte mere bestemt end nogensinde som Landets virkelige Herre. I *Sverige* maatte *Kristoffer*, for at opnaa at bli hyldet og kronet som Konge, afstaa al virkelig Magt til Rigsraadet. »Fra et med Aristokrati blandet Monarki blev Sverige et Oligarki, i hvilket Kongen figurerede som stum Person«².

Den *monarkisk-dynastiske* Union var bleven afløst af den *aristokratiske*. Denne sidste synes i visse Maader mere naturlig end den første; den syntes bygget paa en bredere Grund. Alligevel maatte ogsaa den savne de nødvendige Livsvilkaar. Hvad der knyttede de svenske og danske Stormænd sammen, var tilfældige Familjeforbindelser, smaa private Interesser. Naar de enedes om at fornye Unionen mellem Rigerne, saa var det, fordi de ønskede at frigjøre sig fra enhver Kontrol inden sit eget Land, eller fordi de ønskede at aabne sig Adgang til at opnaa Len og Embeder ogsaa i Naboriget. Men disse Ønsker og Interesser havde en altfor negativ Karakter og var altfor meget indbyrdes uforenelige til, at der paa dem kunde bygges nogen varig Konstruktion. De kunde mødes for et Øjeblik, men alene for i det næste Øjeblik at skilles ad i en saameget bittere Strid.

Det havde allerede forud for Unionen vist sig, at den *danske Adel* var sterkere end den *svenske*. Det skete langt hyppigere, at danske Adelsmænd flyttede til Sverige og fik Plads inden det svenske Aristokrati, end at omvendt svenske Adelsmænd flyttede til Danmark. Strømmen gik fra Syd mod Nord³. Denne den danske Adels Overlegenhed over den svenske, der havde sin Grund i Danmarks større Rigdom og nærmere

¹ Den fornyede Unionsakt af 9de Juli 1438, sidst trykt i »Aarsberetninger fra det Kgl. Danske Geheimsærahiv«, II. S. 38 ff.

² *Jahn, Danmarks polit.-milit. Hist. under Unionkongerne*, S. 192.

³ *Erslev, Dronning Margrethe*, S. 266 ff.

Sammenhæng med Tydskland — det fælles Mønsterland i denne Periode, — fik et Slags officiel Konfirmation ved *Dronning Margrethe's* og *Erik af Pomerns* Politik; der blev skabt et Slags Tradition for, at Danmark skulde være Principalstaten i en Forening af de nordiske Riger, — hvilket jo ogsaa stemte overens med de dengang stedfindende Styrkeforhold mellem Rigerne¹. Denne Tradition blev fastholdt fra dansk Side, ogsaa efterat Unionen var gaaet over fra at være dynastisk-monarkisk til at være aristokratisk. Det var regelmæssigt det danske Rigsraad, der tog Initiativet ved Afgjørelsen af de unionelle Spørgsmaal; Danmark gik regelmæssigt i Spidsen ved Valg eller Hylding af den fælles Konge; det fælles Kongedøme opfattedes og opfattede sig selv som dansk, d. v. s. som Repræsentant for den danske Adel, Organ og Redskab for den danske Adels Stræv med at vinde Indgang og Magt ogsaa i Sverige.

Men heraf fulgte, at der fra første Færd gjorde sig gjeldende indbyrdes modsatte Synsmaader og Følelser ligeoverfor Unionen hos de *svenske Stormænd*. Paa den ene Side fandt de sin Regning ved at ha et udenlandsk Kongedøme istedetfor et indenlandsk. Paa den anden Side maatte den danske Adels Overmagt i Unionen vække deres Uvilje og indgi dem Frygt for, at de vilde bli tilsidesatte og fortrængte fra Len og Embeder. Somme droges stærkest af det første Hensyn, andre af det sidste, og det svenske Aristokrati delte sig saaledes i en unionel og en antiunionel Faktion, hvis indbyrdes Modsætning stadig blev skarpere, mere bevidst og bestemt. Den antiunionelle Faktion fandt mest Støtte hos det menige Folk, i hvis Øjne Unionen siden *Dronning Margrethe's* og *Erik af Pomerns* Tid var blevet enstydig med høje Skatter og umilde Fogder². Folket havde ved Rejsningen mod *Erik af Pomern* været sat i en stærk Bevægelse, og denne Bevægelse blev i den følgende Tid nærret og vedligeholdt af de til den antiunionelle Faktion hørende Stormænd og fandt blandt dem stadig nye Førere, der

¹ Der er Grund til at tro, at Danmark i denne Periode (det 15de Aarhundrede) talte ligesaamange Indbyggere som Norge og Sverige tilsammen (Danmark 750,000 mod Norge 250,000 og Sverige 500,000), hvortil kommer, at Nordmænd og Svenske, som tilsammen ikke var flere end de Danske, var spredt over et 15 Gange saa stort Omraade som disse. Se *Erslev, Dronning Margrethe*, S. 359—60. Jvfr. *samme Forfatters* Afhandling om Danmarks Folkemængde i *Dansk hist. Tidsskr. 5. Række. 5te Bind*.

² Jvfr. *Styffe, Bidrag etc. 3. S. IV—V*.

kunde gi den Fart og Sammenhæng og lede den mod et bestemt Maal. Idet Stormænd og Almue saaledes sluttede sig sammen, antog Modstanden mod Unionen og det danske Supremati efterhaanden en højere, mere almen Karakter. De smaa Motiver, der havde virket til at fremkalde den: Stormændenes indbyrdes Jalusi, personlige Ærgjerrighed, Stræv for at rive til sig Len og høje Embeder, — Almuens Misnøje med de offentlige Byrder og Ønske om at føre tilbage de gode gamle Tider, da der hverken gaves Skat eller Told¹, — samledes, indordnedes under et Løsen, der kunde være fælles for alle uden Hensyn til Stand eller Stilling: Sveriges Frihed og Ære. De patriotiske Talemaader, der fra først af bare blev brugt som et Paaskud af dem, der af personlige Grunde var misnøjd med den bestaaende Tingenes Orden, blev en virkelig Magt. *Nationalaanden vakttes*. Dette var den Virkning, Unionen kom til at øve i Sverige. Men dermed havde den ogsaa undergravet sig selv og gjort sig umulig for Fremtiden i dette Land.

Et af Vilkaarene for dens Tilblivelse havde været Opløsningstilstanden inden det svenske Samfund i det 14de Aarhundrede og den deraf følgende nationale Afmagt; naar Folkets Udvikling atter tog Fart derved, at dets Kræfter samledes og styrkedes ved den vaagnende Nationalbevidsthed, maatte Unionsbaandet rives over.

Noget lignende skulde nu ogsaa engang komme til at gjelde om *Norge*, men først længe bagefter og under helt forskjellige Forhold iøvrigt. — Vi har i den forudgaaende Fremstilling af Kalmarunionens historiske Forudsætninger fordetmeste bare haft Danmark og Sverige for Øje og foreløbig sët bort fra *Norge*. Det var nødvendigt at foreta en saadan Udskilling. *Norge* stod i Virkeligheden for sig. Det blev ført ind i Unionen ad en helt anden Vej end Naborigerne, og som Følge heraf blev ogsaa dets Stilling og Skjæbne i samme en helt anden end deres.

¹ Jvfr. Fr. Krarup's Anmeldelse af Styffe's Bidrag. *Dansk hist. Tidsskr. 4 Række, II. S. 940—48.*

III.

Hovedpunkter af Norges politiske Historie fra 1319 til 1448.

Hvad der i det Foregaaende¹ er bleven fremhævet om Overgangen fra Stammestat til Nationalstat og den deraf flydende midlertidige Tilstand af Svaghed eller Opløsning og Fordunkling af Rigsheden, gjelder naturligvis i sin Almindelighed ligesaavel *Norge* som Naborigerne. Og forsaavidt kan det siges, at Unionen var forberedet paa ens Maade hos alle tre skandinaviske Folk. Men ogsaa kun forsaavidt, — altsaa bare i en rent *negativ* Forstand. I Hensyn derimod paa de *positive* Kræfter, der bragte Unionen istand og vedligeholdt den, — i Hensyn paa de Motiver, hvori den fandt Støtte, — er der snarere Modsætning end Overensstemmelse mellem Norge paa den ene Side, Sverige og Danmark paa den anden. Alene de to sidstnævnte Riger kan siges at ha spillet en aktiv Rolle ved Unionens Istandbringelse. For deres Vedkommende gjelder det, at den var noget mere end et Tilfældets Værk. En nær overensstemmende politisk Udviklingsgang havde i dem begge fremkaldt Tendentser, der kom Tilfældet imøde og fandt sin Regning ved en statsretlig Forbindelse. Norge derimod havde ingen Lod eller Del i disse Tendentser, og naar det droges ind i statsretlig Forbindelse med Naborigerne, skete det alene i Kraft af Thronfølgeordenens Tilfældigheder.

Overgangen fra Stammestat til Nationalstat — Opløsningen af den gamle Landskabsforfatning, Overførelse af den offentlige Myndighed fra Organerne for den lokale Selvstyrelse til Orga-

¹ Se ovenfor S. 29 ff.

nerne for den samlede Rigsstyrelse — var, som sagt, fælles for alle tre skandinaviske Folk; men den foregik paa en anden Maade i Norge end i Danmark og Sverige. Rigsstyrelsen blev i det førstnævnte Land samlet hos Kongedømmet, i de sidstnævnte fordelt mellem Kongedømme og Adel. Enhedsstaten, der afløste Konfederationen af Stammer eller Landskaber, blev til en Begyndelse mere velordnet i Norge end i Naborigerne, men fik til Vederlag i disse en videre og tryggere Grund at bygge paa. Den midlertidige Svaghed, der var en Følge af, at den gamle Statsorganisation blev destrueret, før den nye havde faaet Tid til at fæste Rod, antog som Følge heraf en anden Karakter hos det norske Folk end hos det svenske og danske; hos disse sidste artede den sig mest som et anarkisk Røre, i Norge som en Indskrumpning eller Henvisning af alt offentligt Liv.

Norges Riges Tilstand i Slutningen af det trettende Aarhundrede og Begyndelsen af det fjortende syntes i visse Maader meget bedre og lykkeligere end Naborigernes i det samme Tidsrum. Det hævdede fremdeles *udadtil* sin Rang og Værdighed i Højde med disse og udviste paa samme Tid fremfor dem Billedet af en nogenledes ubrudt Fred og god Orden i det *indre*. Norges Lovgivning var næsten i enhver Henseende mere fremskreden og fuldkommen end Danmarks og Sveriges og blev derhos bedre overholdt; Retssikkerheden var større¹, Administration og Jurisdiktion bedre ordnet og mere regelmæssigt virkende.

I Danmark og Sverige hørte det allerede paa denne Tid til Dagens Orden, at Stormændene førte indbyrdes Fejder, at de ustraffet forurettede og undertrykkede den menige Almue og traadte hensynsløst Lov og Ret under Fødder. Ogsaa for Norges Vedkommende² meldes der jo vistnok om, at de Mænd, der indtog en tilsvarende Stilling til Frelsemændene i Sverige og Herremændene i Danmark, misbrugte denne Stilling til allehaande Overgreb og omgav sig med Følger af væbnede Svene, der »ikke vilde svare nogen Mand Lov for sine Forseelser«. Men det er aabenbart, at slikt skete langt sjeldnere og i langt ringere Omfang i Norge end i Naborigerne; det er aabenbart, at den norske Almue i det hele nød større Tryghed og bedre retslige Kaar end den svenske og danske³.

¹ Se *Munoh, N. F. H. 2. Afd. I. S. 94.*

² Se *2den Del, S. 382.*

³ *Aschehoug, Statsforf. i Norge og Danmark, S. 100—101.*

Særlig maa dette ha været Tilfælde under *Haakon den Femtes* Styrelse. I den nærmest forudgaaende Tid, medens hans Broder førte Regjeringen og endnu mere under begge Brødrenes Mindreaarighed var Kontrollen mindre skarp, og da har vistnok adskillige Misbrug kunnet snige sig ind. Men *Haakon* stillede sig fra første Ferd det Maal at afhjælpe disse Misbrug, og det er god Grund til at tro, at han i alt væsentligt har naaet sit Maal, eftersom man ikke finder, at hans Arbejde i denne Retning har stødt paa nogen alvorlig Modstand.

Haakon den Femte's Styrelse udfoldede paa flere Omraader en Kraft og Rørighed, der synes at ha gaaet ud over det Sedvanlige, og det norske Statskib skjød under ham fremdeles en saa god Fart, at man ikke skulde tro, at det var saa nær ved at bli et Vrag uden Evne til egen Bevægelse. *Kong Haakon* blandede sig jevnlig ind i Sveriges og Danmarks Anliggender, og skjønt hans udenrigske Politik og krigerske Foretagender ikke førte til noget betydeligt Resultat eller udmerkedes ved nogen stor Daad, faar man dog af dem det Indtryk, at Norge endnu paa ingen Maade havde strøget Sejl, at det endnu kunde hamle politisk og militært op med sine Naboer. De hanseatiske Kjøbmænd fik paa samme Tid erfare, at den norske Styrelse havde en Vilje og vidste at sætte den igjennem; deres »Frihed« i Norge blev indskrænket paa det føleligste til Fordel for den indenlandske Borgerstand, og de fandt sig heri uden at prøve nogen Modstand¹. En Række tildels temmelig omfattende Lovarbejder blev istandbragt, sigtende til at skjærpe Kontrollen med de offentlige Funktionærer eller til at indføre en bedre, fastere Orden i andre Henseender.

Men det er tillige øjensynligt, at al denne Virksomhed fremgik udelukkende af Kongens personlige Initiativ. Ingen selvstændig Magt eller Interesse gjorde sig gjeldende ved Siden af hans Vilje inden de for Staten opdragne Grændser. Forfatningen havde udviklet sig derhen, at Kongen var frigjort for enhver Konkurrentse i Hensyn paa Rigets Styrelse. Denne Enhed i det norske Statsvæsen, der for en Tid kunde synes at gi det Styrke og at være et Fortrin, maatte i Længden vise sig at være ulykkebringende. Hvor der ikke er Betingelser for Strid, er der heller ikke Betingelser for Udvikling.

¹ Se ovenfor S. 4.

I Danmark og Sverige var, som vi har set, Kongedømme og Aristokrati ved denne Tid stillet i et afgjort Modsætningsforhold til hinanden; begge kappedes om, hvem der kunde rive mest til sig af det Staten tilhørende Magtomraade. Deraf fulgte megen Forvirring og mange Ulykker; men den værste af alle Ulykker, der kan ramme en Stat, — den nemlig, at det offentlige Liv hører op af Mangel paa Næring, — var derved afvendt.

Den danske og svenske Adel dannede en med Kongedømmet sideordnet, selvstændig Repræsentation for Staten. Det var just ikke nogen god Repræsentation. Dens Politik blev oftest bestemt af rent egennyttige Motiver. Gang efter Gang hjalp den til at bringe Fremmedherredømmets Skam og Ulykke over sit Land, for at fremme sine Standsinteresser. Paa den anden Side var dog dens egen Velfærd saa nøje knyttet til Statens, at den aldrig kunde bli helt fremmed eller ligegyldig for denne. Selve dens økonomiske Privilegier afgang af, at den hævdede sin politiske Magtstilling, og ved at hævde sin politiske Magtstilling hævdede den tillige Statens Selvstændighed. Illoyal og upatriotisk, som den ofte viste sig at være, og skjønt den ofte ved sine anarkiske Tendentser og sin hensynsløse Opposition mod det indenlandske Kongedømme banede Vej for den fremmede Indflydelse, var det dog tillige den, paa hvem Forsvaret for den nationale Uafhængighed i det afgjørende Øjeblik først og fremst kom til at bero. Det var den, som maatte gaa foran, naar det gjaldt at faa Udlændingernes Overtag brudt. Og dens Valgret til Thronen, som havde været brugt til at indkalde fremmede Konger eller til at bringe Riget ind i en for dets Selvstændighed faretruende unionel Forbindelse med et andet Rige, kunde nu netop bli et af de kraftigste Midler til at afvende den truende Fare. En Adel, udrustet med en saavidt selvstændig politisk Myndighed som den danske og svenske, — stillet saaledes som denne midt imellem Kongedømme og Folk, uafhængig af begge, adskilt fra begge, — afgav overhodet, med al den Uro og Forstyrrelse, der fulgte af et slikt Forhold, en Garanti for Opretholdelsen af et selvstændigt Statsliv, der var saa omtrent undværligt i en Overgangstid som denne, da den store Mængde af Folket var bleven stillet helt udenfor enhver Deltagelse i det offentlige Liv og reduceret til en blot privat Tilværelse ved at flyttes ud af Stammen uden at flyttes ind i Staten.

Denne Garanti maatte Norge savne, til Vederlag for at det nød en mere ubrudt indre Fred. Den norske Stormandsklasse indtog ingen selvstændig Magtstilling i Staten, og selve Vejen til at opnaa en saadan var, efter hvad vi har udviklet i det foregaaende¹, bleven stængt for den ved de Grundsætninger i Hensyn paa Kongedømmets ubetingede Arvelighed, der var bleven slaaet fast som Borgerkrigenes politiske Resultat, ikke blot i Forfatningens skrevne Bogstav, men i Traditionen og den raadende Folkemening.

Det i *Magnus Lagabsters Landslov* optagne *Kongearvetal* indledes med følgende Ord: »Efterdi det hele Folk skylder Kongen megen Lydighed, er det saameget nødvendigere, at Mænd vares for den store Forvildelsens Taage, hvoraf Størstedelen af dette Lands Folk har været saa harmelig blindet, at der i intet andet Land findes noget Sidestykke dertil, idet alskens Mænd er bleven tagne til Konger og kaldte Konger mod den *hellige Olavs Lov* og mod al den Ret, som hver Bonde kræver i Hensyn paa sine egne Ejendele, og saaledes velbaarne Mænd er kommet til at tjene under saadanne, der neppe nok havde Æt til at være deres Knaper — — — — — Derfor er den Ordning, som nu følger, sat ind i Lovbogen og samtykket med ret Thingtak, for at Mænd ikke herefter skal behøve at lede med famlende Haand efter hvem der med Rette bør at være Konge i Norge«. — Vi finder i disse Ord antydet en Betragtningmaade, der blev national, og som endnu i Slutningen af det 18de Aarhundrede blev hævdet af det norske Folks mest repræsentative Mand i dette Tidsrum, Erkepatrioten *Nordal Brun*²: Kongesættens Ret til Riget og Rigsstyrelsen mentes at være af samme Art og at maatte følge de samme Regler som Bondens Ret til sin Odelsjord; den ene maatte inden sit Omraade være ligesaa ubetinget som den anden; vilde man ha den ene respekteret, fik man ogsaa respektere den anden; at den »urette Mand«, d. v. s. den, der ikke var nærmest arveberettiget, kom paa Thronen, vilde være et Brud paa den samme Retsorden, der sikrede Bonden hans Odel og Eje.

En Tankegang som denne harmonerede paa bedste Maade med den Samfundsforfatning, der var og blev den raadende i Norge, og hvoraf Folket modtog et varigt Aandspræg, — ifølge hvil-

¹ Se *2den Del*, S. 388 ff.

² Se *min Hist. Indledning til Grundloven*, S. 148—150.

ken den enkelte Familjes Ejendomsret til sin Jord gjaldt som suveræn, — sideordnet med Statens Ret, ikke underordnet under og afledet af denne, saaledes som den blev i de fleste andre europæiske Lande, — og ifølge hvilken Samfundet syntes at være ikke saameget en Enhed, et organiseret Hele, som snarere et Forbund af de jordejende Ætter med Kongesætten, som det forbindende Led, i Spidsen.

Det er forstaaeligt heraf, at den engang fastsatte Thronfølgeorden blev Gjenstand for dyb Respekt fra det hele Folks Side. Naar bare Kronen kom til den »rette« Mand efter Arvetallet, saa var ifølge den raadende Opfatning alting vel. Men derved blev næsten enhver Sammenhæng afbrudt mellem Folket og Staten. Naar en saadan Opfatning var bleven raadende, kunde der ikke være levnet Adgang engang for Stormændene til at øve nogen varig og virksom Indflydelse paa Statens Styrelse eller til at ta dens Skjæbne i sin Haand i det afgjørende Øjeblik. Skjønt Folkets Velfærd i en saa væsentlig Grad maatte afhænge af Statens ogsaa i Norge, trods de skarpe og snævre Grændser, som Loven her havde draget om den, kom den alligevel til at staa som noget fjernt og fremmed, — ikke blot for den store Mængde af Folket, men endog for dets mere højtstillede, aristokratiske Kredse. Om den skulde styres vel eller ilde, om den skulde styres fra norsk eller fremmed Synspunkt, om den skulde bestaa for sig og holde sin egen Kurs eller knyttes til andre Stater, tages paa Slæbetoug af et andet Lands Regjering, — det blev altsammen Spørsmaal, hvis Afgjørelse kom til at bero, ikke paa nogen Vilje eller noget Ønske inden Folket, men paa Arvefølgeordenens Tilfældigheder.

Haakon den Femte døde i 1319. Han var den sidste af Kong *Sverres* eller, efter den sedvanlig antagne Genealogi, *Harald Haarfares* Mandslinje. Med ham uddøde den Ætt, der havde grundet Norges Rige og styret det i en saa lang Række af Aarhundreder med en voxende Anseelse, saa den tilsidst havde samlet næsten al offentlig Myndighed i sin Haand. Hans nærmeste Arving var Dattersønnen *Magnus Eriksson*, som dengang bare var et treaarsgammelt Barn og desuden ved sin

fædrene Byrd tilhørte det svenske Kongehus og havde gode Udsigter til at komme paa Sveriges Throne.

Det kunde, ifølge Kongedømmets og Kongeættens Rolle i Norges offentlige Liv, ikke være anderledes, end at Kronens Overgang til en ny, fremmed Æt blev et Vendepunkt i Rigets Skjæbne og opfattedes som et saadant ogsaa af Samtiden. Udsigten til at *Haakon* skulde dø sønneløs maa ha været imødeset af Nordmændene med uhyggelige Anelser. Budskabet om hans Død maa ha været modtaget med en Følelse af, at *Harald Haarfagres* Rige havde set sine bedste Dage, nu da hans Æt var udslukket, og at den Arvegangsorden, hvori man havde søgt Statens Tryghed, nu netop vilde føre Staten ud i allehaande Farer og Forviklinger, som man ikke kunde forudse og ikke afvende. Vi tør vel se et Vidnesbyrd om, at en saadan Stemning har gjort sig gjeldende, i det Eftermæle, som blev *Haakon* til Del. Han kaldes i en norsk Nekrologi, skrevet omkring 1323 eller noget senere, den »livsaligste«: obiit Haqvinus dulcissimus rex Norvegie quintus¹. Det er udentvil snarere en Gjenklang af hans end af hans Navnes *Haakon den Sjettes* Eftermæle, der møder os i *Æneas Sylvius Piccolomini's* Beretning om denne sidste: »han siges at ha været en guddomelig Mand, hvem Landsfolket elskede og adlød med en forunderlig Kjærlighed«². Vi ved, at han blev Gjenstand for en ligefrem religiøs Dyrkelse; der fandtes et Alter for ham i Mariakirken i Oslo, og endnu i Aaret 1521 søgte *Kristian den 2den* Paven om, at han ved en formelig Kanonisation vilde stadfæste den Rang, som Folkemeningen havde tilkjendt »den hellige Hagen«³. Denne Rang skyldte han neppe alene til det Indtryk, hans personlige Egenskaber og Fortjenester havde gjort, men udentvil ogsaa og endnu mere dertil, at han var sidste Mand af den Æt, til hvem Mindet om Norges Riges Hæder og Velmagt var knyttet, og hvis Uddøen maa ha vakt almindelig Sorg og Betyrning.

Man ser, at *Haakon* selv, da han forudsaa, at han i sit Egteskab ikke vilde faa andre Børn end den ene Datter, der

¹ *Scriptt. RR. DD. V. S. 385*

² »Aqvinus, quem ferunt divinum fuisse hominem, miro provincialium amore et obsequio cultum«. Se *Munch, N. F. H. 2. Afd. II. S. 118.*

³ Se *G. Storm, Den hellige Kong Haakon og Folkevisen om hans Død, Norsk hist. Tidsskr. IV. S. 46½ ff.*

blev født i 1301, har været sterkt uroet af Tanken paa, hvorledes det skulde gaa denne Datter og Riget efter hans Død, og at han har arbejdet paa at betrygge begges Fremtid, saavidt det stod til ham, ved særskilte Foranstaltninger. Paa et Høvdingsmøde i Oslo i Aaret 1302 fik han vedtat en Retterbot, hvorved den i Landsloven fastsatte Thronfølgeorden blev forandret til Fordel for hans Datter saaledes, at egtføds Dattersøn flyttedes nogle Trin højere op i Kongearvetallet og at egtføds Datter selv fik Plads i dette og blev erkjendt for at være arveberettiget til Thronen for sin egen Person. Forandringen er motiveret ved samme Ord, der indleder Kongearvetallet i Landsloven: »Vi har kjendt os skyldig og villig til at sørge for, saavidt det staar i vor Magt, at Mænd herefter vares for den store Forvildelsens Taage, hvoraf Mesteparten af dette Lands Folk har været saa harmelig blindet, idet alskens Mænd har været tagne til Konger mod den hellige Olav's Lov og mod al den Ret, som hver Bonde kræver i Hensyn paa sine Arvedele o. s. v.» — I den samme Retterbot optoges en Række nye Bestemmelser om, hvorledes der skulde forholdes med Rigets Styrelse for det Tilfælde, at Thronarvingen ved Kongens Død var umyndig. Medens det tidligere havde været Regel, at de mest ansete og indflydelsesrige Medlemmer af Lendermandsklassen selvnævnt eller ifølge Overenskomst med sine Standsfæller overtog Styrelsen i den umyndige Konges Navn, blev det nu fastsat, at der skulde indrettes et eget Formynderraad, bestaaende af 12 Medlemmer, hvis Udnævnelse Kongen selv forbeholdt sig, og for hvis Udøvelse af Regjeringsmagten der blev sat visse Regler og Grændser. Denne Forandring i den hidtil gjeldende Statsskik motiveres ved en Henvisning til den »uhørlige Skade«, som Riget led i den Tid, da Haakon selv og hans Broder Erik var Børn og Styrelsen førtes af de fornemste blandt Lendermændene.

I Aaret 1308 udstedte *Haakon* dernæst den før omtalte Retterbot, hvorved det blev bestemt, at Jarle- og Lendermandsverdigheden ikke mere skulde uddeles til nogen, og hvorved det erklæredes for Landraadesag at raade en ung og umyndig Konge til at gjøre andre til Høvdinger i Norges Rige end dem, der vare komne af den »rette Æt«, d. v. s. Kongesættten. Ogsaa her henvises til den »uhørlige Skade«, som Riget havde lidt

¹ *Norg. gl. Lovs, III. S. 45—46.*

ved »adskillige Mænds Fremfærd« mod Kongens Undersaatter i hans og hans Broders Barndom.

Tanken, der gaar igjennem alle disse Bestemmelser, er øjensynlig den: at hindre, at Stormandsklassen skulde kunne nytte Thronarvingens Umyndighed til at skaffe sig Indflydelse paa Kongedømet og gjenvinde noget af sin fordums politiske Magtstilling. Heri har *Kong Haakon* set den store Fare, der truede som Følge af, at en Kvinde eller et umyndigt Barn vilde staa som Arving til Thronen efter hans Død, og mod hvilken det først og fremst gjaldt at søge Sikkringsmidler. Derfor maatte Formynderstyrelsen sammensættes paa Forhaand af Kongen selv og sammensættes af Mænd, der skyldte ham, hvad de var, og hvis Autoritet ikke var saa stor, at den kunde bli farlig; derfor maatte der drages de knappest mulige Grændser om dens Competence. Derfor maatte der gøres en Ende paa enhver Art af »Selvnævnhed« til at optræde som kongelig Raadgiver eller Formynder; derfor maatte Lendermands-Verdigheden, hvortil en saadan Selvnævnhed var bleven knyttet ved Traditionen og Rigets gamle Sedvaner, afskaffes; derfor voxede denne Verdighed op til en slig Anstødssten i *Kong Haakons* Øjne, at han ikke vilde indskrænke sig til at la være at uddele den (hvilket kunde synes at være tilstrækkeligt, da han jo ikke vilde gaa saavidt som til at frata dem Verdigheden, der allerede havde faaet den); han maatte højtideligt forkynde, at han herefter ikke mere vilde gi denne farlige Titel til nogen, og fandt det endog nødvendigt at stemple det som en landsforrædersk Handling, om nogen vilde raade til, at den blev fornyet.

Man faar et saa bestemt Indtryk af, at *Haakon den Femte* har været en strengt-retsindig, alvorlig-religiøs Mand, i høj Grad opfyldt af Tanken paa sin Pligt, at man ikke kan tvile om, at han selv har troet, at han ved disse Foranstaltninger sørgede paa det bedste ikke blot for sin egen Slægt, men ogsaa for det Folk og Rige, som han mente, at Gud havde sat ham til at styre. Men han var bundet i en overtroisk, snæver monarkisk Doktrin og kunde ikke se udover den. Han har ikke kunnet forestille sig andet, end at Kongedømet og Kongesættens Interesse maatte falde sammen, og at hvad det først og fremst gjaldt om for Rigets Velfærd, det var at hævde Kongedømet's Uafhængighed ligeoverfor de samme Storætter, der engang havde prøvet paa at dele Magten med det, og hvis Ær-

gjerrighed engang havde vakt Ufred i Landet. Han fortsatte *Kong Sverre's* Politik, skjønt de Fiender, Sverre havde havt at føre Krig mod, havde ophørt at existere eller havde ophørt at være Fiender. Det var fra en ganske anden Kant, at Kongedømmets og Rigets Sikkerhed nu blev truet, og idet *Kong Haakon* rejste Forskandsninger mod en indbildt Fare, gjorde han sit til at jevne Vejen for den virkelige Fare, der nærmede sig.

Samtidig med at *Kong Haakon* udstedte Retterboten af 1302, ifølge hvilken hans egtefødte Datter skulde ha Arveret til Thronen for sin egen Person, fæstede han denne sin Datter til den svenske *Hertug Erik Magnussøn*, om hvem det allerede dengang maatte vides, at han var en foretagsom og ærgjerrig Herre. Det laa da nær at forudse, at, naar Haakon døde uden at efterlade sig nogen nærmere Arving end Datteren, vilde *Hertug Erik*, i Egenskab af hendes tilkommende Mand, tilvende sig Indflydelse paa den norske Styrelse og bruge denne sin Indflydelse i en for Norge skadelig eller idetringeste Norge uvedkommende Politiks Tjeneste. Skjæbnen føjede det nu anderledes. *Hertug Erik* døde før *Kong Haakon*. Det i 1302 aftalte Egteskab var imidlertid kommet istand, og Haakon oplevede, at der i dette Egteskab fødtes en Søn, om hvis Ret til Norges Throne der ikke kunde raade nogen Tvil, eftersom han baade ifølge det i Landsloven og det i Retterboten 1302 opstillede Kongearvetal var den nærmeste Arving. Forsaavidt var alting vel, og *Haakon* kunde, efter Dattersønnens Fødsel, se Fremtiden imøde med større Ro. Men denne Dattersøn blev opdraget i Sverige og havde sin fædrene Æt og Frænder i dette Land, hvortil han maatte vedbli at føle sig paa det nærmeste knyttet, ogsaa efterat være blevet Norges Konge. Det maatte følgelig kunne forudsees, at Norge ved ham vilde bli draget ind i en nær Forbindelse med Sverige, og at den svenske Stormandsklasse, der allerede havde lagt saa sterkt omsiggribende Tendenser for Dagen, vilde søge at vinde Indflydelse over ham og-gjennem ham paa Styrelsen i Norge.

Haakon den Femte har ikke været aldeles blind for de Farer, som ad disse Veje truede hans Arveriges Velfærd og Selvstændighed. I Retterboten af 1302 optoges en Artikel af følgende Indhold: Efterlader Kongen en Datter, og er hun blevet gift ved hans Foranstaltning, eller blir hun det siden med Formynderstyrelsens Samtykke, saa skal hendes Mand vistnok nyde den højeste Rang og Hæder, saalænge han viser sig at

være Kronen og Riget huld og tro og er enig med de tolv Mænd i Formynderraadet, men han skal ikke gi sig af med nogen Styrelsessag i eller udenfor Riget uden disse tolv Mænds Vidende og Samtykke. I den samme Retterbot blev det paalagt Formynderstyrelsen, at den ikke maatte dra udenlandske Mænd ind i Landet og forunde dem fast Ophold, saalænge Kongen var umyndig, uden alene Kjøbmænd og Haandværkere efter gammel Sedvane. Kort før sin Død sammenkaldte *Haakon* de Mænd, som han havde udset til Medlemmer af Formynderraadet, og lod dem tilsverge sig de dyreste Eder paa Korset og mange andre Helligdome, at de skulde overholde hans Anordninger vedkommende Kongearvefølgen og Rigsstyrelsen, og særlig at de ikke skulde inddrage udenlandske Mænd til at ha faste Slotte eller Sysler eller nogen Myndighed over Norges Konges Thegner, enten i Thronarvingens Umyndighed eller senere¹.

Man ser heraf, at *Haakon den Femte*, saa god Familjefader han end var, dog ikke aldeles underordnede Hensynet til det Rige, som han havde at repræsentere, under Hensynet til sin Familje. Han har, saa bigot han end synes at ha været i sin monarkiske Tro, dog git Rum hos sig for den Tanke, at Rigets Velfærd maaske kunde bli truet af andre Farer end just netop den, at Kronen ikke skulde komme til at sidde paa det rette Hoved efter Arvetallet, eller at de norske Stormænd skulde prøve paa at gjenopta den Rolle, som de prøvede paa at spille i hans egen og hans Broders Mindreaarighed, — at maaske endog, naar Kronen ifølge den lovlige Arvegangsorten gik over til en fremmed Æt eller blev forenet med et andet Riges Krone, Sagen kunde stille sig saa, at Dynastiets Interesse ikke i et og alt vilde falde sammen med Rigets, saa at denne sidste maaske kunde komme til at behøve andre Garantier end den første. — Paa den Tid, da *Haakon* lod Medlemmerne af Formynderraadet tilsverge sig paa Korset og mange andre Helligdome, at de ikke skulde inddrage udenlandske Mænd til at ha Sysler og Embeder i Norge, maatte han forudse som en meget nærliggende Eventualitet, at Dattersønnen *Magnus* vilde bli valgt til svensk Konge² og saaledes komme til at forene Norges og Sveriges Kroner paa sit Hoved. Det maa ha været denne Eventualitet, han har havt for Øje, naar han saa særlig paala For-

¹ *Dipl. Norv. I. No. 156.*

² *Se Munch, N. F. H. IV. 2. S. 641.*

mynderstyrelsens Medlemmer at være paa sin Post ligeoverfor udenlandske Indflydelser.

Men det kunde lidet nytte at la disse Mænd sværge, at de skulde vogte om Rigets Selvstændighed, naar de savnede den nødvendige Kraft og Autoritet til at gennemføre en sliq Opgave. Og *Haakon* havde netop arbejdet paa at indskrænke og svække Formynderstyrelsens Autoritet, idet han, i sin utidige Ængstelse for at den skulde komme til at spille en for Kongedømmets Uafhængighed farlig Rolle, havde udelukket fra den Rigets højbyrdigste og mest ansete Mænd¹ og draget de knappest mulige Grændser om dens Kompetence. Hvad det gjaldt om, for at afvende de Farer, der truede Norges Riges Velfærd og Selvstændighed ved dets Forening med et andet mægtigere Rige under en umyndig Konge eller under en Konge, som af flere Grunde maatte føle sig nærmest knyttet til dette andet Rige, — det var, at der i Norge ved Siden af Kongedømmet fandtes andre Magter, der kunde repræsentere Riget og vareta dets særskilte politiske Interesser, — at der hos de norske Stormandsætter endnu var levnet saameget af deres fordums Autoritet og politiske Foretagsomhed, at de vilde formaa at overta en Del af den Opgave, som Kongedømmet med sin bedste Vilje ikke vilde kunne helt udfylde, naar det skulde dele sin Om-sorg mellem to Riger. Men det havde jo været et af Hovedformaalene for *Kong Haakons* Politik at trykke Stormandsætterne yderligere ned, spærre dem enhver Adgang til at gjøre gjeldende et selvstændigt politisk Initiativ og bringe dem til glemme, at der havde været en Tid, da de spillede en indgribende Rolle i Rigets Styrelse. Han havde handlet, som om det gjaldt at tøjle Stormændenes Selvraadighed og politiske Ærgjerrighed, medens Ulykken snarere var den, at de var altfor lidet ærgjerrige, altfor meget loyale, altfor meget vant til ubetinget at respektere Kongedømmets Eneret til at styre og stille med Statens Anliggender. Hvad der nu truede Rigets Velfærd og Sikkerhed, var ikke, at Aristokratiet skulde bli for sterkt, men langt snarere, at det ikke skulde være sterkt nok for det Tilfælde, at Kongedømmet inddroges i fremmed Interesse og blev bragt under Herredømmet af fremmede Indflydelser.

Det viste sig noksom efter *Kong Haakon's* Død, hvor liden Grund han havde havt til at frygte de norske Stormænds politiske

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. S. 3.*

Ærgjerrighed. Ikke blot gjordes der ingen Vanskelighed ved at erkjende Thronarvingens Ret; men ogsaa Kong Haakon's Anordninger vedkommende Formynderstyrelsen blev respekteret, uden at der merkes mindste Spor af Opposition, skjønt disse Anordninger stred mod Rigets gamle Sedvaner, og skjønt Forholdene artede sig saa, at der kunde været god Grund til at ønske dem forandret.

Thronarvingen, *Magnus Eriksson*, var, som nævnt, ved Kong Haakon's Død bare tre Aar gammel, hans Moder, *Hertuginde Ingebjørg*, bare atten Aar. Begge opholdt sig paa denne Tid i Sverige, hvor Magnus var opstillet som Kandidat til den svenske Krone af det Parti, der havde omgivet Hertug Erik, og som nu var blevet det ubetinget raadende i Landet. Ikke før var Efterretningen om Kong Haakon's Død nået til Sverige, før de ledende Mænd inden dette Parti satte sig i Bevægelse, bestemte, at et Allsherjarthing skulde sammentræde i den nærmeste Fremtid til Valg og Hylding af Magnus som Sveriges Konge, og lod Hertuginde Ingebjørg tilligemed nogle Medlemmer af det svenske Rigsraad drage til Norge for at underhandle med de norske Raadsmedlemmer om Vilkaarene for den Union mellem Rigerne, som vilde bli en Følge af dette Valg. *Magnus* selv blev derimod for det første holdt tilbage i Sverige, hvilket er bleven forklaret som et Tegn paa, at de svenske Herrer frygtede for, at, naar Thronarvingen først var kommet i det norske Raads Væretægt, vilde Nordmændene ikke gi Slip paa ham og ikke tillade, at han blev valgt til Konge i noget andet Rige¹.

Vist er det, at den Unionstraktat, der blev aftalt mellem de norske og svenske Raadsmedlemmer i Oslo ved Midsommers-tid 1319, bærer Præg af en Opfatning, hvorefter Unionen snarere var et Onde end en Fordel, og det kan efter hele Sammenhængen neppe være Tvil om, at det er hos Nordmændene, at denne Opfatning har gjort sig gjeldende. *Unionstraktaten af 1319* er nemlig yderlig kortfattet og lægger an paa at indskrænke det politiske Fællesskab mellem Rigerne til det mindst mulige. Kongen skulde opholde sig lige længe i hvert af Rigerne; fra intet af Rigerne skulde dets Mænd ledsage ham længere end til Rigsgrænsen; de to Riger skulde gjensidig yde hinanden den samme Hjælp, naar det behøvedes; i Kongens

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. S. 8.*

Mindreaarighed skulde endelig Rigets Midler i Norge anvendes til Udredelsen af de i Kong Haakon's Testamente fastsatte Summer samt til Kongens Kosthold og til at ha ved Haanden, naar han behøvede det, med Hertuginde og Rigsraadets Samtykke.

Dette var Traktatens Indhold. Som man ser, hævder den Princippet om Rigernes fuldkomne Ligeberettigelse og holder dem skarpt ud fra hinanden i Hensyn paa Forvaltning. Derved skulde der nu være sørget for, at Norge ikke kom under fremmed Indflydelse eller blev styret efter fremmede Synsmaader, skjønt det maatte dele Konge med et andet Land. Men ét er at gi Regler ved en Traktat, et andet at paase, at de blir overholdt. For Norges Vedkommende tilfaldt nu denne Opgave det af *Haakon den Femte* indsatte Formynderraad. Haakon havde været bange for, at Formynderne skulde komme til at optræde paa en altfor selvstændig, for Kongedømmets Uafhængighed kompromitterende Maade, og havde derfor indskrænket deres Magt inden visse skarpt og snævert opdragne Grændser. Det viste sig, at de ikke engang kunde eller turde bruge den Magt, som var bleven dem levnet. Man ser saagodtsom intet Spor af denne Formynderregjerings Existens. Den synes at ha været saa lidet anset og at ha havt saa liden Evne til at gjøre sig gjeldende, at de, der havde noget vigtigt at andrage, endog gik rent forbi den og henvendte sig direkte til Kongen eller, hvad der vilde sige det samme, til Kongens Moder *Hertuginde Ingebjørg*.

Det varede da ikke længe, før al virkelig Regjeringsmyndighed gik over til hende. Endog Rigsseglet kom i hendes Besiddelse, skjønt hun fordetmeste opholdt sig udenfor Riget, og skjønt *Kong Haakon* udtrykkelig havde bestemt, at Provsten ved Mariakirken i Oslo tillige skulde være Kantsler og i denne Egenskab ha Rigsseglet under sin Forvaring¹. Saavidt lykkedes det hende ikke at naa for *Sveriges* Vedkommende; dog blev ogsaa her Rigastyrelsen for en væsentlig Del lagt i hendes Haand. Og den Magt, der saaledes tilfaldt hende, brugte hun paa den uforsvarligste Maade, til Fordel for en Kreds af Lykkeriddere, der omgav hende og havde sat sig fast i hendes Gunst, særlig den danske Adelsmand *Knut Porse*, hvem hun siden endog egtede. Til Bedste for denne indlod hun sig paa egen

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. S. 38 — Bd. 31te Aug. 1313.*

Haand i et Forbund mod den danske Konge *Kristoffer den 2den* (Aar 1321). Dette blev dog for galt; man samlede sig for at faa gjort Ende paa et Mignonregimente, der havde sløset med Rigernes Midler og endog indviklet dem i en Krig, uden deres lovlige indsatte Styreses og Repræsentanters Vidende og Vilje, — for en fremmed Eventyrers Skyld. *Sverige* gik i Spidsen. I Juli 1322 sluttede en hel Del af de svenske Stormænd, geistlige og verdslige, et Forbund, hvorved de forpligtede sig til at holde sammen for at hindre Udlændingers Indblanding i Rigsstyrelsen, og hvis Virkning blev at gjøre det fuldstændig af med Hertuginde og hendes Venners Regimente i Sverige.

Først Aaret efter fulgte *Nordmændene* det af Svenskerne givne Exempel. I Februar 1323 holdtes et almindeligt Hirdstevne og Høvdingmøde i Oslo, under Erkebiskopens Forsæde, til Overvejelse af Rigets Tilstand. Forsamlingen kom til det Resultat, at det ikke kunde gaa længer saaledes, som det hidtil havde gaaet. Kongens Ejendele og Liggendefæ er bleven bortskutlet, heder det i det af Forsamlingen udfærdigede Brev, og stor Gjæld gjort paa hans fremtidige Indtægter; — uagtet en evindelig Fred var bleven sluttet mellem Norge og Danmark, er der begyndt aabenbar Ufred mod Danekongen, »under vor Konges Navn og Banner, men i Virkeligheden for *Knut Porse* og hans Følgesvenes Skyld«; — de Love, som Kongerne i Norge er pligtig at overholde, er bleven saa slet iagttagne, at tunge Paaleg, Kosthold og Skatter har været lagt paa Almuen, tvertimod hvad der blev lovet og besvoret, da Magnus blev taget til Konge; — det kongelige Segl er bleven misbrugt udenlands, idet man dermed har lejet Soldater, begyndt Ufred og gjort mange andre store Foranstaltninger, medens Landet er bleven plaget og beskattet; — og alt dette og meget andet, »som det vilde bli sent at opregne«, er skeet »mod deres Vidende og Raad, hvem *Kong Haakon* satte til de højeste og fornemste i Rigestyrelsen, og imod alle deres Vilje og Samtykke, der ville være Kongens sande Huldskabsmænd og skjette noget om at bære over med hans Barndom og Umyndighed«. For at faa gjort en Ende paa dette Uvæsen enedes Forsamlingen om at overlade det til *Erkebiskop Eiliv* at vælge en Formand, hvem alle de ved Mødet Tilstedeværende skulde forpligte sig til at tjene med al sin Magt og Formue, og ifølge den ham givne Fuldmagt valgte da dernæst Erkebiskoppen *Hr. Erling Vidkunsson* til at være Formand og Overbestyrer af Fehirdler

og Sysler og »til at udføre og fremme alt, hvad der hører under den kongelige Verdighed og Kronens Ret, ligefuldt som Kongen selv, med det Rigsraads Raad og Vidende, som nu er eller siden kan bli valgt«¹.

Det er øjensynligt, at Norge havde lidt mere Skade end Sverige ved *Hertuginde Ingebjørg's* og hendes Yndlingers Regimente. Hun fik det norske Rigssegel i sin Vold, men ikke det svenske. Alligevel var det fra Sverige, at Stødet udgik til at faa ændret en Tingenes Orden, som Nordmændene havde størst Grund til at være misnøjd med. Dette er et karakteristisk Træk, — et Forvarsel, om den Rolle, Norge skulde komme til at spille i Unionsperioden, — et Vidnesbyrd om den lamrende Indflydelse, som det maatte øve, at den monarkiske »Odelstanke« havde rodfæstet sig saa dybt i det norske Folks Rets- og Statsopfatning, idet nemlig Landets Stormænd, paa Grund deraf, kom til at staa tilbage for Naborigernes i politisk Initiativ, i Vilje og Evne til at optræde paa egen Haand og gribe ind i Statsstyrelsen, følgelig ogsaa i Evne til at løse den Opgave, der tilfaldt dem under en Union, nemlig at repræsentere Rigets Selvstændighed og sørge for, at dets særskilte Interesser ikke blev tilsidesat eller vanskjøttet.

Ved denne Lejlighed var det nu ingen stor Kraftanstrengelse, der krævedes af dem. De af Høvdingmødet i Oslo 1323 tagne Beslutninger blev gennemført, uden at der synes at være skeet noget Forsøg paa Modstand. Rigsseglet blev udleveret til *Erling Vidkunssøn*, som fra nu af i en Række af Aar styrede Riget med fuld kongelig Myndighed. Unionen mellem Norge og Sverige var dermed faktisk ophævet, og om end Erlings Styrelse ikke løste sin Opgave paa nogen fuldt tilfredsstillende Maade², blev den dog idetringeste ledet fra norsk Synspunkt og med Norges Interesser for Øje. Men for denne Herlighed var der sat en vis Tidsgrændse; den kunde og skulde ikke vare længer, end indtil den unge Konge naaede Myndighedsalderen, hvilket skete i 1332. I dette Aar overtog den unge *Kong Magnus* selv Styrelsen i begge sine Riger, og dermed aabnedes de bedste Udsigter for Norge til at komme paanyt i en lignende Situation som den, der havde fremkaldt Høvdingmødet i Oslo 1323, — dennegang bare saameget værre og

¹ *Dipl. Norv. VII. No. 100. Jvfr. Munch, N. F. H. 2. Afd. I S. 56—58*

² *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. S. 126—27.*

vanskeligere at rede sig udaf, fordi det nu gjaldt at skride ind, ikke blot ligeoverfor Kongens Moder, men ligeoverfor Kongen selv, — den lovlige Odelsmand til Norges Throne og alt, hvad derunder hørte.

Det varede ikke længe, før en slig Situation virkelig ogsaa indtraadte. *Kong Magnus* havde tilbragt det meste af sin Barndom i Norge, og det er neppe nogen Grund til at tro, at han skulde ha næret nogen personlig Forkjærlighed for Sverige. Men Sverige var det største af de to Riger, og her havde han flere og for ham vigtigere Interesser at vareta, særlig fordi han allerede i det samme Aar, i hvilket han som myndig overtog Styrelsen af sine Riger, var kommet i Besiddelse af *Skaane*, hvilken Besiddelse det saa dernæst gjaldt at sikkre. Det var derfor naturligt, at han fordetmeste opholdt sig i Sverige. Ifølge Unionsakten af 1319 skulde han opholde sig vexelvis i hvert af de to Riger og ikke længer i det ene end i det andet, uden fuld Nødvendighed krævede det, og selv da kun med Samtykke af Høvdingerne i det Rige, hvilket han efter Ordenen skulde ha gjestet. Men denne Bestemmelse blev ikke overholdt. Om end *Kong Magnus* ingenlunde var den foragtelige Person, som han har gjældt for at være ifølge den indtil den nyeste Tid gjængse Fremstilling, saa faar man dog et afgjort Indtryk af, at hans Evner ikke har hævet sig over det middelmaadige. Alligevel viste han sig fra første Færd meget paaholden paa sin Magt. Eftersom han saa stadig opholdt sig i Sverige, kunde han umulig føre det rette Tilsyn med Styrelsen i Norge; men desuagtet la han an paa at fastholde denne hel og ubeskaaret i sin Haand. Da *Paal Baardsson*, der siden 1326 havde været Norges Kantsler og som saadan havt det norske Rigssegl i sin Forvaring, i 1333 blev Erkebiskop i Throndhjem, lod han Kantsler-Embedet staa ubesat, uden at agte *Haakon den 5tes* Anordning om Kantsler-Embedets Forening med Provstedømet ved Mariakirken i Oslo¹. Han tog fra nu Rigsseglet under sin egen Forvaring, førte det med sig ogsaa under sine hyppige og langvarige Ophold i Sverige og udstedte herfra Breve og Forordninger vedkommende Norge, uden at høre sit norske Raad.

Dette var jo en Fornyelse af den samme Tingenes Orden, der havde fundet Sted i de første Aar efter *Haakon den Femte's*

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. S. 149.*

Død, og mod hvilken tilsidst hele det norske Aristokrati maatte skride ind. Ogsaa dennegang er der Spor af, at en Rejsning har fundet Sted blandt Norges Stormænd. I de *Islandske Annaler* omtales det ved Aar 1333, at *Erling Vidkunssøn*, Norges højbyrdigste og mest ansete Stormand paa denne Tid, i Forening med *Hafthorssønnerne Jon og Sigurd*, der ligeledes hørte til en af de fornemste Ætter og var i Slægt med selve Kongehuset, samt *Ulv Saxessøn* stillede sig i aaben Strid med Kongen (ved at forholde ham Tunsberghus), men siden gik i hans Vold, og at Kongen skjænkede Oprørerne Liv og Ejendom, undtagen *Ulv Saxessøn*, der blev jaget i Landflygtighed. Ser vi hen til det norske Aristokrati's almindelige Forhold i denne Periode, og ser vi navnlig hen til, at *Erling Vidkunssøn*, der havde forestaaet Rigets Styrelse paa en i det hele saa loyal Maade, og som uden Modstand opgav sin Magt, da Kongen blev myndig, stod i Spidsen for denne Rejsning, maa vi ledes til at tro, at Motivet ikke saameget har været personlig Egennytte eller Ærgjerrighed, som snarere et Ønske om at faa Styrelsen bedre ordnet, Frygt for at Rigets Hjælpemidler nu som i Tiden nærmest efter *Haakon den Femtes* Død skulde bli brugt i Øjemed, der var Norge uvedkommende.

Ifølge Efterretningen i de *Islandske Annaler* var Kongen den ubetinget sejrende. Oprørerne gik i hans Vold og modtog hans Tilgivelse. Alligevel synes deres Rejsning ikke at ha været aldeles resultatløs. Vi ser, at i den nærmest paaafølgende Tid en norsk Stormand, *Hr. Ivar Agmundssøn*, optraadte med Titel af Norges Riges Drotsete, d. v. s. som et Slags Rigsforstander¹, og tillige at det norske Rigssegel var i en anden norsk Stormand, *Hr. Haakon Agmundssøns* Hænder. Kongen har altsaa afgit noget af sin Magt ved at indrette en mere selvstændig norsk Rigsstyrelse, og det har han neppe gjort ganske godvillig. Det var kun et Mindretal af de norske Stormænd, der deltog i Rejsningen; de fleste holdt sig udenfor og misbilligede vel endog *Erling Vidkunssøns* og hans Forbundsfællers Foretagende; men Stemningen var dog i det hele en saadan, at ogsaa Kongen paa sin Side maatte gi noget efter.

Allerede om Høsten 1335 nedla imidlertid *Hr. Ivar Agmundssøn* sin Verdighed som Drotsete, og samtidig leverede *Hr. Haakon Agmundssøn* Kongen Rigsseglet tilbage. Det

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. s. 160 f.*

gamle Ustel begyndte igjen paa en frisk. Kongen tog Rigsseglet med sig til Sverige, hvor han stadig opholdt sig, og udstedte herfra Breve vedkommende norske Anliggender. Siden Høsten 1335 hengik en Tid af omkring halvandet Aar, i hvilken Kongen ikke afla noget Besøg i Norge. Ifølge den Rolle, der var tildelt Kongen personlig i den norske Styrelse, maatte dette hans langvarige Fravær medføre Ulejligheder, hvortil Nordmændene endnu ikke var bleven vant, og det har derfor neppe været uden et vist Paatryk fra deres Side, at Kongen tilsidst om Sommeren 1337 bestemte sig til at ta sit Ophold i Oslo for nogen Tid og samtidig at tilstevne et Møde af Rigets Raad og Høvdinger. Man maa formode, at der paa dette Møde har været arbejdet for at skaffe Norge en mere selvstændig Styrelse under Kongens Fravær, men at Kongen ikke har villet indgaa herpaa, fordi han vilde være, eller maaske snarere fordi han vilde synes den enestyrende. Thi da han rejste til Sverige om Vaaren 1338 uden at ha gjort nogetsomhest Skridt til en bedre Ordning af den norske Styrelse, kom det til en ny Rejsning blandt Stormændene, og denne gang en Rejsning af et videre Omfang og en alvorligere Karakter end i 1333.

Mellem Norges fornemste Ætter paa denne Tid: *Giske- og Bjarkøætten*, repræsenteret af *Erling Vidkunssøn* og hans Søn *Bjarne*, *Hestbøætten*, repræsenteret af *Agmundssønnerne Finn* og *Ivar*, *Sudrheimsætten* repræsenteret af *Hafthorssønnerne Jon* og *Sigurd*, synes der i Regelen ikke at ha raadet den bedste Forstaaelse. I Aaret 1326 havde der været ført en Fejde mellem *Finn Agmundssøn* og *Erling Vidkunssøn*; i 1333 stillede *Agmundssønnerne* sig paa den modsatte Side af den, hvorpaa *Hafthorssønnerne* stod. Men ved denne Lejlighed forenede de adskilte Familjekoterier sig til en fælles Optræden. Baade *Bjarne Erlingssøn* og *Ivar Agmundssøn* og *Sigurd Hafthorssøn* nævnes som Deltagere i den Bevægelse, der fandt Sted blandt de norske Stormænd siden Vaaren 1338, og hvor alvorlig en Karakter denne Bevægelse har havt, fremgaar ogsaa tydeligt af en Stilstand, der blev indgaaet i Februar 1339 mellem Kongen paa den ene Side og de forbundne Stormænd paa den anden, og hvorved fastsattes et senere Forligsmøde mellem Parterne til endelig Afgjørelse af deres Tvistemaal. Man ser nemlig Kongen her underhandle med sine opsætsige Undersaatter som

med Ligemænd, hvilket viser, at han maa ha følt sig saa temmelig afmægtig¹.

Det aftalte Forligsmøde kom ikke istand. *Kong Magnus* har uden tvil frygtet for, at han skulde bli tvunget til at gaa ind paa Stormændenes Fordring om Indrettelse af en selvstændig norsk Styrelse under hans Fravær fra Riget. Han søgte at vinde Tid, prøvede paa at rede sig ud af Vanskeligheden ved halve Forholdsregler eller Skinindrømmelser. Han gav et Par Medlemmer af det norske Rigsraad Fuldmagt til at ordne endel særskilt nævnte Anliggender, saaledes som de fandt det hensigtsmæssigt, indtil han selv kom tilbage. Denne Fuldmagt havde en altfor speciel og midlertidig Karakter til, at den kunde siges at være nogen virkelig Imødekommen af de Krav, der var bleven stillet fra norsk Side².

I Aarene 1341—42 opholdt *Kong Magnus* sig næsten uafbrudt i Sverige og beholdt desuagtet Norges Rigssegl hos sig. De samme Forhold, der havde fremkaldt et saa sterkt og udbredt Misnøje, vedblev altsaa uden Forandring. Alligevel forsvinder siden 1340 ethvert Spor af Gjæring eller Bevægelse hos det norske Folk. Stormændene opgav sin Krig, skjønt det er aabenbart, at de har havt Overtaget, og skjønt det maatte synes utvilsomt, at de ved at vise nogen Udholdenhed vilde ha kunnet tvinge Kongen til at imødekomme deres og Landets Krav.

Munch har ganske vist Ret, naar han forklarer³ denne Vending i Tingene deraf, at der i Aaret 1340 aabnedes for Nordmændene en Udsigt til at faa Unionen opløst, saa det ikke længer skulde dele Konge med et andet Rige, idet *Kong Magnus* i dette Aar fik sin anden Søn i Egteskabet med *Blanche af Namur*. Denne Søn, som endog ved sit Navn *Haakon* synes at ha været designeret til at bli norsk Konge, sendtes strax til Norge for at opdrages der. Man ledes til at tro, at der har bestaaet et Slags Aftale, eller at *Kong Magnus* har git et Tilsagn om, at han for det Tilfælde, at han fik to Sønner, skulde la den ene faa Norge og den anden Sverige, saa at Forbindelsen mellem Rigerne kunde bli opløst. Det er rimeligt nok, at Kongen ikke har git dette Tilsagn aldeles godvilligt, men at det, som den svenske Krønikeskriver *Ericus Olai* beretter,

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. S. 227—28.*

² *Munch, l. c. 2. Afd. I. S. 238—40.*

³ *l. c. 2. Afd. I. S. 251.*

er bleven fremtvunget af »Raadherrer, Prælater og alle Rigets højbyrdige Mænd«. Hvad derimod Ericus Olai tilføjer som Forklaring af denne de højbyrdige Mænds Optræden, at den nemlig skulde være hidført derved, at »Bygtet om Kongens ryggesløse Levnet tiltog Dag for Dag«, er utvilsomt ikke at agte for andet end et senere Opspind. Heller ikke synes der at være nogen Grund til at tro med *Munch*¹, at enten *Hertug Albrecht af Meklenburg* eller *Kong Valdemar Atterdag* eller *Lübeckerne* har havt sine Fingre med i Spillet ved denne Lejlighed og arbejdet Gemytterne for at faa Unionen mellem Norge og Sverige opløst. Idetringeste for de norske Stormænds Vedkommende er det aldeles unødigt at ta sin Tilflugt til saadanne Hypoteser, der savner enhver Støtte i Kilderne. Derom kan der jo nemlig ikke være Tvil, at Unionen var ilde likt i Norge, hvor den havde medført Ulejligheder og Misligheder, som Gang efter Gang fremkaldte ligefrem oprørske Bevægelser hos det allerede paa denne Tid i Regelen saa loyale og saa lidet foretagsomme norske Aristokrati. Det ligger derfor nærmest at tro, at Tanken om at forberede Unionens Opløsning ved at faa det slaaget fast, at den ene af de to Kongesønner skulde ha Norge, den anden Sverige, fra først af er opstaaet hos de norske Stormænd; — saameget er ialfald tydeligt, at det var dem, der fornemmelig arbejdede paa at gennemføre denne Tanke, og man faar endog et Indtryk af, at de herved har gaaet frem med en ikke ringe Grad af Udholdenhed og Kraft.

Det er, som sagt, rimeligt, at *Kong Magnus* ikke med sin gode Vilje har lovet at lade Sønnerne faa hver sit Rige, og han har vel ogsaa fra først af lovet det paa en saadan Maade, at han kunde haabe at slippe derfra. Men man holdt ham fast, og han blev inden kort Tid nødt til at gjenta sit Tilsagn i en højtidelig bindende Form og endog paa en Maade at fuldbyrde det. Udpaa Sommeren 1343 nemlig var Norges fornemste Stormænd, deriblandt *Erling Vidkunsson*, *Ivar Agmundsson*, *Jon Hafthorsson*, *Sigurd Hafthorsson*, *Agmund Finnsson* o. fl. samlede hos *Kong Magnus* i Vardberg og udstedte herfra d. 15de August et Brev², hvorved de bevidnede, at de havde hørt Kong Magnus erklære, at han nu efter eget frivilligt Overlæg vilde fuldbyrde, hvad de forud indstændigt og samdrægtigt havde

¹ *N. F. H. 2. Afd. I. S. 253—55.*

² *Dipl. Norv. II. No. 258.*

bedet ham om, nemlig at udnævne sin yngste Søn *Haakon* til Konge over hele Norge, hvilket aldeles stemmede overens med deres Ønske. Ledet altsaa af den himmelske Naade og til Fredens bedre Bevåring mellem hans Sønner og begge Riger indsatte han Junker *Haakon* til Konge over Norge og Skatlandene og gav ham Norges Rige med Skatter og Skyld og al Hæder. Brev-Udstederne erklærer, at de med Glæde godkjendte dette Skridt, og at de antog for sig, Arvinger, Venner og Tilhængere, Junker *Haakon* til Konge over hele Norges Rige, lovende at ville tjene ham og hans Moder *Blanche* med al Troskab, især fordi samme Kong *Haakon* havde været opfødt med dem i Norge, dog med Forbehold af Kong *Magnus's* Ret til at byde, ordne og fastsætte i Hensyn paa Rigets Anliggender, som han finder det tjenligt for Riget og Sønnen, indtil denne har naaet Skjels Aar og Alder. De erklærer videre, at de ikke vil tillade, at nogen anden blir taget til Norges Konge, saalænge *Kong Haakon* lever og ej samtykker deri. Skulde det ske, at hans Broder, *Junker Erik*, som eldst Søn, tværtimod denne sin Faders Anordning, vil tilrive sig Kongedømmet i Norge, medens Kong *Haakon* eller hans Børn er ilive, da skal de af al Magt staa ham imod. De udtaler sit Haab om, at Sveriges Høvdinger vil love, at de ikke vil hjælpe Junker *Erik*, om han skulde forsøge paa nogetsaadant, ligesom de paa sin Side lover ikke at ville hjælpe Kong *Haakon*, om han skulde ville trænge sig ind i Sverige i Junker *Eriks* og hans Børns levende Live.

Nogle Maaneder efter (Novbr. 1343) udstedtes et tilsvarende Brev fra svensk Side, hvorved de svenske Stormænd forpligtede sig til at vælge *Junker Erik* til Sveriges Konge og tjene ham med al Troskab, dog med Forbehold for *Kong Magnus* at føre Regjeringen, saalænge han er ilive, og hvorved lignende Løfter som i det norske Brev blev givet i Hensyn paa det Tilfælde, at nogen af Brødrene skulde vilde trænge sig ind i den anden Rige.

Baade Tidsfølgen, hvori disse Breve udstedtes, og Afvigelserne mellem dem i Hensyn paa Indhold tyder paa, at det er Nordmændene, som især har stundet efter Unionens Opløsning, og at det er fra norsk Side, at Arbejdet med at bringe denne Sag i Orden først og fremst er udgaaet. De norske Stormænd indskrænker sig ikke til at hylde den for dem bestemte af de to Kongesønner som sin fremtidige Konge, men gir ham strax Kongenavn og fastsætter, at han skal overta Rigets Styrelse,

saasomt han blir myndig, uden Hensyn til om Faderen da endnu lever eller ikke. De svenske derimod forpligter sig alene til engang i Fremtiden at vælge den anden Søn til Konge og reserverer Faderen Ret til at styre, saalænge han lever. »Rygterne om *Kong Magnus's* ryggesløse Levnet«, hvormed *Ericus Olai* taler, har følgelig intet havt at bestille med den hele Transaktion. Disse Rygter hører nemlig udelukkende hjemme i de svenske historiske Kildeskrifter; alligevel gaar Sveriges Stormænd ind paa, at Magnus maa vedbli at styre deres Rige, saalænge han lever. I Norge derimod har man øjensynlig været aldeles uvidende om *Kong Magnus's* »lastefulde Levnet«; her efterlod han et Eftermæle som en god, ja endog en »hellig« Mand; alligevel vil de norske Stormænd ikke tillade ham at styre Norge længere, end indtil Sønnen blir myndig. Hvad der ligger under alt dette, var aabenbar ikke Uvilje mod *Magnus* personlig, men Uvilje mod *Unionen*; hvad det gjaldt om for Nordmændene, var at komme jo før des heller løs fra Forbindelsen med Naboriget. Saafremt det norske Brev var bleven formet aldeles enslydende med det svenske, vilde Unionens Op løsning være bleven henskudt i en ubestemt Fremtid. Idet man derimod fra norsk Side fastsatte, at *Kong Magnus's* Ret til at styre skulde ophøre, naar Sønnen blev myndig, havde man sikkert sig, at Rigerne vilde bli adskilte i det seneste i 1355, det Aar, da *Kong Haakon* naaede den for hans Myndighed fastsatte Alder¹.

Det maa ha været en meget sterk Følelse af, hvor skadelig *Unionen* var, og hvor ønskeligt det var for Norge at faa igjen sin egen Konge, der kunde drive de norske Stormænd til Forholdsregler, saa lidet stemmende med de hos Nordmændene rod fæstede Forestillinger og Retsprincipper, som disse maatte siges at være. *Kong Magnus* var Norges lovlige Arvekonge, hyldet og erkjendt som saadan uden Modsigelse, med Odelsmandens i det norske Folks Øjne hellige Ret til at styre Norges Rige; alligevel blev der sat ham en vis Tid og Termin, da han skulde opgi denne Ret. Hans yngre Søn blev erkjendt som Konge, med Forbigaaelse af den ældre, — hvilket stod i afgjort Strid med den lovlige fastsatte Sukcessionsorden, der var et slikt Hovedstykke i Norges offentlige Ret. Da senerehcn Repræsentanter for norske Byer og Bygder stadfæstede de af Høvdingerne

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. S. 293—95.*

i Vardberg tage Beslutninger, fandt man det ogsaa nødvendigt at indskjærpe, at der efter *Kong Haakon's Død* atterskulde forholdes efter »ret og gammel Kongearv i Norge«¹. Denne »rette gamle Kongearv« var Gjenstand for en saadylb og almindelig Respekt hos det norske Folk, at det maatte opfattes som et Skridt, hvortil alene den haarde Nødvendighed kunde gi Rét, at afvige fra den.

Ved *Overenskomsten i Vardberg* var det blevet slaaet fast, at Nordmændene skulde faa sit Ønske om en helt selvstændig Rigsstyrelse opfyldt, saasnart *Kong Haakon* blev myndig, nemlig i Aaret 1355. I Virkeligheden lykkedes det dem at faa det opfyldt allerede flere Aar forud. I 1350, efterat Mandedøden havde raset ud, opholdt *Kong Magnus* sig en Tid i Bergen, og under sit Ophold der skal han, efter hvad de *Islandske Annaler* fortæller, ha »git sin Søn Erik Sverige, men *Haakon* Norge med Haandtag, sat dem i Kongesæde og forordnet dem en Hird, medens han forbeholdt sig selv til Raadighed Haalogaland og Skatlandene«. Dernæst blev, fortæller *Annalerne* videre, *Hr. Orm Eysteinnsson* Drotsete i Norge, beskikket dertil af den unge Kong Haakon. Hvad den sidste Efterretning angaar, da stadfæstes den af samtidige Aktstykker, forsaavidt det af dem fremgaar, at Orm Eysteinnsson virkelig stod i Spidsen for Norges Styrelse i Aarene mellem 1350 og 1355 og udstødte Breve under Rigets Segl². Derimod kan det ikke forholde sig saa, at *Kong Magnus* ved denne Lejlighed overdrog Sverige til sin eldste Søn Erik og satte *begge* sine Sønner i det kongelige Højsæde. Overdragelsen af Sverige kunde ikkun finde Sted paa svensk Grund og i Overvær af det svenske Raad. Desuden ved man, at Magnus ogsaa i den følgende Tid vedblev at staa i Spidsen for Sveriges Styrelse. Hvad der skete i Bergen i 1350, maa altsaa ha været, at *Kong Magnus* frasa sig Styrelsen af Norge og overdrog denne til Rigsraadet med Drotseten *Orm Eysteinnsson* i Spidsen som Formyndere for den unge *Kong Haakon*, og at det blev fastsat, at Kong Haakon herefter skulde opholde sig i Norge og ha sin egen Hird og nyde de Kongedømmet tillagte Indtægter af hele Norges Rige, paa Haalogaland og Skatlandene nær³.

¹ *Dig. Norv. I. No. 261.*

² *Munch. N. F. H. 2. Afd. I. S. 515.*

³ *Munch. i. e. I. S. 515—16.*

Ogsaa her er der al mulig Grund til at tro, at *Kong Magnus* ikke har handlet af egen Drift, men ifølge et Tryk, der er bleven øvet paa ham. De norske Stormænd har ikke villet oppebie den ved Overenskomsten i Vardberg 1343 fastsatte Termin for Rigerens Adskillelse; de har fundet, at det varede for længe, og det har lykkets dem, paa en eller anden Maade, at drive igjennem, at Magnus opgav den ham ved Vardberg-Overenskomsten reserverede Ret til at styre Norge under Sønnens Mindreaarighed og indsatte en Formynderstyrelse, svarende til den, der var bleven indsat i 1323.

Hos *Svenskerne* derimod spores intet Tegn til Misnøje med Unionen, og det er saameget mindre Grund til at tro, at nogen svensk Indflydelse har været virksom ved de Skridt, der 1350 foretoges til Unionens Opløsning, eftersom disse Skridt blev foretagne i Norge, medens Kongen var omgivet af sine norske Raadgivere. Paa den anden Side lader det ikke til, at man i Sverige har brudt sig synderlig om at opretholde den mellem Rigerne indgaaede Forening; man gjorde ingen Vanskeligheder ved, at Rigerne blev adskilt endnu før den ved Vardberg-Overenskomsten fastsatte Tid. De svenske Stormænd kan endnu ikke rigtig ha faaet Øjnene op for *Kong Magnus's* Lastefuldhed, siden de ogsaa ved denne Lejlighed uden Modsigelse fandt sig i, at han fastholdt Styrelsen af Sverige, medens han blev nødt til at frasige sig den norske Styrelse. Det er endnu ikke rigtig gaaet op for dem, hvor nyttig en Union med et andet Rige kunde bli for dem ved at bortlede Kongedømet fra dets Opgave som Menigmands Forsvarer og sprede dets Kraft. Deres Forhold til Kongedømet var endnu ikke blevet et saa afgjort fiendtligt, at de ligefrem la an paa at bli det kvit. Men det var paa bedste Vej til at komme derhen. *Kong Magnus* blev efterhaanden Gjenstand for en dyb Uvilje fra det svenske Aristokratis Side, og dette Forhold taler til hans Ære. Det tyder paa, at han, om han end ikke var nogen stort anlagt Mand, dog ikke har savnet Blik for sit Kald som Konge eller Vilje til at opfylde det.

Vi har allerede før¹ omtalt, at han arbejdede paa at sætte en Grænse for den stadige Udvidelse af det skattefrie Jordegods, hvorved Kronen led Tab i sine Indtægter og det menige Folk fik saameget tyngre Byrder at dra. Allerede i 1332 udstedtes Forbud mod saadanne Proforma-Salg af Jordegods,

¹ Se ovenfor S. 36–37.

hvorved Kjøberen i Virkeligheden var en ufredse, medens i Navnet en Frelsemand optraadte som Kjøber, for at Jordegods kunde bli skattefrit, — et Forbud, der gjentoges i 1345, med det Tillæg, at den Frelsemand, der lod sig bruge til sligt Proformaverk, skulde være at anse som Tyv og staa til Rette som saadan¹. Imellem 1340 og 1350 sees et Slags *Reduktion* at være forberedt, idet Kongen lod optegne Kronens Jordegods og anstille *Undersøgelser* om Maaden, hvorpaa Jordegods, som engang havde tilhørt Kronen, var kommet i privat Mands Eje². Efter 1350 udstedtes Forbud mod, at Frelsemænd købte mere skattepligtigt Jordegods, hvorhos det blev paabudt, at alt det Jordegods, der fra at være skattepligtigt var bleven skattefrit, skulde optegnes og Indtægterne deraf beslaglægges, indtil man havde faaet oplyst, hvorledes det var kommet i de skattefrie Frelsemænds Eje, og om disse virkelig kunde gjøre den skyldige Rostjeneste deraf.

Disse og lignende Foranstaltninger rammede Aristokratiet i dets æmteste Punkt, nemlig Gridskheden efter Jordegods, og her er da uden tvil Grunden at søge til den Agitation, der sattes i Gang mod *Kong Magnus*, og hvori Rygterne om hans lastefulde Levnet kom til at spille en Rolle. De misfornøjede Stormænd fandt et villigt Redskab i Kongens eldste Søn, *Erik*, der kunde føle sig tilsidesat for den yngre Broder, som havde før ham faaet Kongens navn og Land at styre. Erik optraadte med Krav paa det samme, og da han fik Afslag af Faderen, begyndte han en aaben Fejde mod denne, hvori en stor, maaske den største Del af Aristokratiet stillede sig paa hans Side. Enden blev, at Kong Magnus maatte afstaa Halvdelen eller vel saa det af Sverige til Sønnen som et uafhængigt Rige (April 1357).

Et Par Aar forud (August 1355) havde *Kong Haakon* naaet Myndighedsalderen; Formyndergjøringen traadte tilbage; *Orm Eysteinsøn* nedla sit Embede, og ved samme Lejlighed synes en Deling af Norge at ha fundet Sted, idet Kong Haakon, der altid viste sig som en god Søn, overlod den sydøstre Del af Landet (Ranafylke, Borgesyssel, Vestfold og Skiensyssel) til

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. S. 184, 443*

² *Munch, l. c. I. S. 441.* — De her omtalte Foranstaltninger gjelder vistnok bare Norge; men det kan vel ikke være tvilsomt, at samtidig lignende Skridt har været foretaget ogsaa i Sverige. — Jvfr. *Munch, l. c. I. S. 474.*

Faderen¹. Da saa dernæst denne maatte afstaa en Del af Sverige til sin eldste Søn, blev de politiske Forhold paa den skandinaviske Halvø saa underlig omkomplet, at der af de to gamle Riger dannedes tre, nemlig det nordlige og vestlige Norge under *Kong Haakon*, det sydlige og østlige Sverige under *Kong Erik*, og det sydøstlige Norge tilligemed det vestlige og nordlige Sverige under *Kong Magnus*, — et Arrangement, der noksom viser, hvor vidt det var kommet med Samfundenes Opløsning eller Afsjæling i denne Periode, og hvorledes som Følge deraf Rigerne havde nærmet sig til at bli blotte Territorier, der lod sig partere og udskifte, eftersom man fandt det bekvemt.

Den her omtalte Tingenes Orden varede nu vistnok ikke længere end til 1359, da *Erik* døde. Hele Sverige underkastede sig derefter paany *Kong Magnus*, som ved samme Lejlighed synes at ha overladt sin Del af Norge til *Kong Haakons* Bestyrelse, hvorved altsaa de to Riger atter blev samlet hvert under sin Konge. Men kun for en kort Tid, — saa blev de gamle Grænseskjel mellem Rigerne atter udvisket ved nye De-linger.

I 1363 indgik de misfornøjede svenske Stormænd et Forbund med den meklenburgske *Hertug Albrecht*, hvis yngste Søn *Albrecht* udsaaes til at bli Sveriges Konge. I November Maa-ned samme Aar kom Hertug Albrecht med sin Søn til Stockholm, hvis toneangivende tyske Borgere aabnede Stadens Porte for Meklenburgeren og hyldede ham som sin »rette og kjære Herre«. I Begyndelsen af det følgende Aar holdtes et Rigs-møde i Uppsala, hvor *Kong Magnus* dømtes at ha sin Krone forbrudt, og hvor *Albrecht Albrechtssøn* blev valgt og hyldet som Sveriges Konge. I Marts 1365 endelig stod Slaget ved *Gaata*, i hvilket Magnus blev fanget og Albrecht befæstedes i sit Herredøme over Sverige. Dog ikke over hele Sverige. Adelen i de vestlige, til Norge grænsende Landskaber, Vester-gøtland, Dalsland og Vermeland, havde fordetmeste ikke tat Del i Stemplingerne mod Kong Magnus, og disse Landskaber vedblev ogsaa efter Slaget ved *Gaata* at staa fast paa den gamle Kongesæts Side under dens Kamp mod Meklenburgerne. De kom paa Grund heraf til at være faktisk forenet med Norge som et Rige under *Kong Haakon's* Styrelse, saalænge denne

¹ *Munoh, N. F. H. 2. Afd. I. S. 612—17.*

Kamp vedvarede, d. v. s. indtil Aaret 1371. Først i dette Aar blev en endelig Fred afsluttet mellem Kongerne *Magnus* og *Haakon* paa den ene Side og *Kong Albrecht* paa den anden, hvorved Vilkaarene var, at Kong Magnus frasa sig enhver Fordring paa Sveriges Rige, mod at han slap ud af sit Fængsel, og at han beholdt for sin Levetid Indtægterne af Vestergøtland, Dalsland og Vermeland, medens Frelsemændene i disse Landskaber herefter skulde lyde under Kong Albrecht, — og først nu kunde den i 1319 mellem Norge og Sverige indgaaede Union siges at være endelig og fuldstændig ophævet.

Denne Union var intet andet end det blotte Tilfældets Værk og blev øjensynlig fra først af hos Nordmændene opfattet som en Ulykke, hvori man maatte finde sig, saafremt man ikke vilde bryde med Forfatningens Grundprincip, Kongedømmets strenge Arvelighed, men som man søgte at holde inden saa snævre Grænser som muligt. Dens Følger for Norge blev da ogsaa af den Art, at de alene kunde virke til at styrke denne Opfatning. Der paaførtes Landet store Udgifter; dets vigtigste Interesser blev tilsidesat, offret for Hensyn, der var det aldeles uvedkommende, og dets indre Styrelse blev udsat for at gaa rent istaa ved at undrages de for den nødvendige Organer. Man ser da ogsaa de norske Stormænd arbejde med en hos dem i denne Periode usedvanlig Iver og Kraft paa at faa løst Unionsbaandet, saavidt det lod sig gjøre, uden at den rette Successionsorden blev fraveget paa en altfor iøjnefaldende Maade, og man kan ikke tvile paa, at de, om de end som gode loyale Undersaatter hjalp sine Konger i deres Forsøg paa at gjenvinde Sverige, har været nok saa vel tilfreds med, at dette Forsøg mislykkedes, og at de paa denne Maade blev løsgjort fra et Forhold, hvori de var bleven bragt ind ved tilfældige Omstændigheder, og som alene tilfældige Omstændigheder kunde bringe dem ud af. Men allerede forinden dette skete, var en Forbindelse bleven knyttet, ifølge hvilken Norge paanyt skulde glide ind i det samme Forhold til et andet Rige, der havde vist sig saa lidet stemmende med dets Interesse, og som man havde været saa enig om at ønske ophævet.

Om Vaaren 1363 stod Brylluppet mellem *Kong Haakon* og *Margrethe Valdemarsdatter*. Det eneste Barn af dette Egteskab, Sønnen *Olav*, valgtes i 1376 til den sønneløse Valdemars Eftermand i Danmark og blev i 1380, efter Faderen *Haakon's* Død, uden Modsigelse hyldet som Konge i det Rige, hvortil han

havde Odelsmandens selvskrevne Ret. En Union var altsaa kommet istand mellem Norge og Danmark ganske ad den samme Vej, ad hvilken Unionen mellem Norge og Sverige kom istand i 1319. Det er maaske ikke usandsynligt, at der ogsaa i 1380 har været vedtat en Unionsakt eller skriftlig Overenskomst, af lignende Indhold som den fra 1319, til Sikkring af Rigernes Jevnbyrdighed og Forebyggelse af, at Fællesskabet mellem dem blev udstrakt udover visse Grændser, — skjønt der ikke er levnet mindste Spor af et saadant Dokument nufortiden. Under alle Omstændigheder har Forudsætningen fra norsk Side vistnok været den samme i 1380 som i 1319, at nemlig Unionen alene skulde ha en personlig og midlertidig Karakter. Det er neppe nogen Grund til at tro med *Munch*¹, at Nordmændenes Stemning skulde ha været gunstigere ligeoverfor denne Union end den var ligeoverfor Unionen med Sverige. Vistnok har der kunnet være noget tiltalende for dem i den Omstændighed, at det var den norske Kongesøn, Arvingen til Norges Krone, der blev valgt til Danmarks Konge, idet Norge derved ifølge gammel Opfatning blev stillet over Danmark². Men man maatte jo dog nu af Erfaring vide, at det ikke længer var saadanne Hensyn, der afgjorde det indbyrdes Forhold mellem to forbundne Riger. Man kunde ikke ha glemt, hvorledes Norge var bleven tilside-sat og forsømt under Foreningen med Sverige, skjønt ogsaa denne Forening var kommet istand derved, at Arvingen til den norske Krone opnaaede en anden Krone ved Valg, og skjønt den fælles Konge havde tilbragt det meste af sin Barndom i Norge og derfor vel kunde gjelde som mere norsk end svensk. Man kunde ikke ha glemt, hvorledes det under Foreningen med Sverige noksom havde vist sig, at Norge ikke uden den største Skade kunde dele Konge med et andet Land, og at den Op-gave: at regjere i Kongens Navn, som de danske og svenske Stormænd med Glæde paatog sig, i de strengt konservative og loyale norske Stormænds Øjne nærmest synes at ha været en Byrde, som det baade skortede dem paa Vilje og Evne til at bære.

Det sandsynlige er derfor, at Nordmændenes Stemning ligeoverfor den nye Union, forsaavidt de overhovedet havde noget Kjendskab til eller nogen Interesse for Statens Skjæbne, har været en resigneret. Man følte sig nu engang bundet til

¹ *N. F. H. 2. Afd. II. S. 131.*

² *Munch, l. c. II. S. 66.*

den »rette« Arvefølgeorden; det fik bli det samme, om den førte hid eller did; *Kong Olav's* Arve- og Ejendomsret til den norske Krone kunde, ifølge den raadende privatretlige Opfatning af Kongedømmet, ikke svækkes eller fortages derved, at han opnaaede at bli et andet Lands Konge, og Tanken om at gjøre ham denne Ret stridig har neppe kunnet opstaa engang hos dem, der havde et aabent Øje for de Færer, hvormed den nye Union truede Folk og Rige. Forsaavidt man ved denne Lejlighed ikke har sørget for at istandbringe en lignende skriftlig Overenskomst om Unionsvilkaarene som den fra 1319 og altsaa forsømt at skaffe sig den Sikkerhed, som et slikt Papir kunde yde mod en Udvidelse af det unionelle Fællesskab: da maa Grunden hertil ikke søges i en voxende Unionsvenlighed, men snarere i den Tilbagegang i det norske Aristokrati, baade i Tal og i politisk Rørigheid og Kraft, som iagttages gjennem det 14de Aarhundrede og senere. *Erling Vidkunssøn* var død i 1355 som sidste Mand af Norges højbyrdigste og mest ansete Stormandsæt — Giske- og Bjarkøætten; *Agmundssønnerne* var ligeledes døde, og deres Æt, der i første Halvdel af det 14de Aarhundrede synes at ha staaet Giskeætten nærmest i Anseelse, holdt ogsaa paa at gaa ud, idet den i 1380 kun var repræsenteret af en eneste Mand, *Agmund Finnssøn*, som var børnløs og allerede tilaars; *Hafthorssønnerne* levede vel endnu, men var begge altfor gamle til at kunne ta nogen virksom Del i det politiske Liv. Skjønt ingen af disse Mænd synes at ha udmerket sig ved nogen sær fremtrædende politisk Dygtighed eller Ærgjerrighed, faar man dog et afgjort Indtryk af, at de har været mere foretagsomme og havt mere Initiativ end den nye Generation, der indtog deres Plads. Det norske Aristokrati havde været svagt allerede i 1319, men det var endnu svagere i 1380.

Naar det kunde lykkes *Hertuginde Ingebjørg* at bli den egentlig styrende i Egenskab af den umyndige Konges Moder og Formynderiske, maatte det følgelig falde saameget lettere for *Dronning Margrethe* at opnaa en lignende Stilling. Vistnok blev umiddelbart efter Kong Haakon's Død en særskilt Formynderstyrelse indrettet for Norge, idet Rigets Raad udnævnte *Hr. Agmund Finnssøn* til Rigsforstander med Titel af Drotsete og stillede Provsten ved Mariekirken i Oslo, *Hr. Henrik Henriks-søn*, ved hans Side som Kantsler og Seglbevarer. Tanken hermed synes dog ikke at ha været at hindre *Dronning Margrethe*

fra at blande sig op i de norske Rigssager; man har alene villet sikkre sig, at Styrelsen kunde vedbli at gaa sin regelmæssige Gang ogsaa under hendes og hendes Søns Fravær fra Landet¹. Saameget er ialfald klart, at om der end ikke blev aabnet hende nogen ligefrem forfatningsmæssig Adgang til at ta Del i den norske Styrelse, saa greb hun faktisk ind i denne, og det paa en Maade, som maatte være alt andet end behagelig for Nordmændene. I 1381 blev Stavanger Bispestol ved pavelig Provision besat med en Mand, der synes at ha været af dansk Extraktion², og for hvem den af Kapitlet lovlige valgte og viede Biskop maatte vige. Samtidig var Erkestolen i Thronhjem bleven ledig, og ogsaa her maatte den af Kapitlet valgte vige for en Fremmed, der blev indsat ved pavelig Provision, nemlig den danske eller dansk-tydske Adelsmand *Nikolas Finkenog* eller *Rusare*. Endelig kom i 1383 ad den samme Vej en Danske ved Navn *Michael* i Besiddelse af Skaalholt Biskopsstol. Der kan vistnok ikke være Tvil om, at *Dronning Margrethe* har havt en Finger med i Spillet ved disse Udnævnelser³. Hun har maaske villet styrke sin Indflydelse i Norge ved at faa indsat paa norske Biskopsstole Mænd, paa hvem hun troede at kunne stole, fordi de var hendes Landsmænd og skyldte hende sin Ophøjelse. Det lader imidlertid til, at hun har været alt andet end heldig i Valget af sine Redskaber, og det er her aldeles ingen Lejlighed til at berømme hendes Kløgt eller Menneskekundskab. *Michael af Skaalholt* kom snart i en sliq Strid med Indbyggerne i sit Biskopsdøme, at han maatte forlade Landet og øggi sit Embede. *Nikolas Rusare* omtales af de islandske Annaler i en umiskjendeligt ringeagtende Tone, idet de kalder ham en »dansk Lægmand« og siger om ham, at han ikke havde Pallium og i hele sin Styrelsestid ikke udførte en eneste biskoppelig Forretning, og man ser, at ogsaa han har fundet det raadeligt at dra sig ud af sin kirkelige Stilling, idet han kort før sin Død rejste til Danmark, øjensynlig i den Tanke at ta fast Ophold her, hvilket fremgaar deraf, at han havde med sig mange Kostbarheder, tilhørende Nidaros's Erkestol⁴.

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. II. S. 122—124.* Jvfr. *Keyser, Kirkehistorie, II. S. 398.*

² *Munch, l. c. II. S. 138.*

³ *Keyser, Kirkehist. II. S. 402.*

⁴ *Keyser, l. c. II. S. 404—5.* *Munch, l. c. II. S. 137—38.*

Det kunde umulig styrke Dronning *Margrethes* Anseelse, at hun ved sin Protektion drog frem Mænd af en saadan Art. Men, om *hun* var ilde tjent med disse Befordringer, saa var *Nordmændene* det ikke mindre. Magen til *Nikolas Rusare* havde endnu ikke siddet paa *Nidaros's* Erkestol. Det kunde ikke være anderledes, end at denne Mands skandaløse Forhold blev kjendt over Land og Strand, og det kunde ikke være anderledes, end at man opfattede det som en Følge af Forbindelsen med Danmark, at der blev tat saa lidet Hensyn til Folkets og Landets Interesser, at Personer, som baade var fremmede og udelige, blev indtrængt i de højeste og ansvarsfuldeste Stillinger. Den nye Union viste sig saaledes fra første Færd at være en Ulykke for Norge ikke mindre end den gamle, og det var ingen Grund til at haabe, at Forholdene vilde bedres, naar den unge *Kong Olav* blev myndig og selv overtog Styrelsen. Om *Olav's* personlige Egenskaber savner vi enhver Oplysning, og Samtiden vidste neppe meget mere om ham, end vi ved, idetringeste ikke i Norge; han fik aldrig Lejlighed til at vise, hvad der bode i ham. Ogsaa efterat han var blevet Norges Konge, synes han for det allermeste at ha opholdt sig i Danmark, og det var ligetil at forudse, at han vilde komme til at betragte Danmark som sit Hovedrige, og at Norge vilde vedbli at være forsømt og tilsidesat i den nye Union, som det havde været i den gamle, ja, at dets Stilling vilde bli saameget værre, fordi Danmark laa fjernere og var endnu mere overlegent over Norge i Hensyn paa Rigdom og Folketal, end *Sverige* havde været.

Alligevel ser det ud til, at *Nordmændene* har knyttet et stort Haab til *Kong Olav*. Hans Død opfattedes som en slig Ulykke, at Folk ikke kunde overtale sig til at tro derpaa. Det heder i de samtidige islandske Annaler, at han »forsvandt«. *Danerne* sa, at han var død, men *Nordmændene* vilde ikke tro det. Der opstod lignende Sagn om ham, som om *Olav Trygvesson*, nemlig at han var draget i Pilegrimsferd, og at man havde seet ham i fremmede Lande. Derhen var det altsaa kommet, at en aldeles ukjendt ung Mand, som ikke havde anden Adkomst til Folkets Kjærlighed end den, at han var sin Fars Søn og bar det Navn, han bar, kunde efterlade et Savn og faa en Plads i Traditionen lig *Sagatidens* største Konge og mest glimrende Helt, som i faa Aar alene ved sin Personligheds Magt havde gennemført det dybest indgribende af alle

Skifter i det norske Folks Historie. Vi kan heri se et Merke paa Tilbagegangen, — et Vidnesbyrd om, hvorledes man, efterat ha begyndt med at slaa stort paa, var endt med at bli overmaade nøjsom. Nordmændene havde engang krævet af sin Konge, at han skulde ha en Høvdings og Herskers ydre og indre Egenskaber; nu var det nok, at han var den rette Mand efter Arvetallet. Deres Troskab mod den gamle Kongeæt havde engang været grundet i noget andet og mere end Erkjendelsen af et retsligt Forhold; den havde været et Udtryk for Sammenhængens Aand blandt dem, Respekten for de historiske Minder, Ønsket om en kraftfuld Ledelse, Haabet om at finde de fødte Ledere inden den Æt, der havde været vant til at gaa i Spidsen, et Haab, som heller ikke blev skuffet, saalænge Ætten endnu blomstrede. Nu var den gaaet helt ud; Lovgivning og Statsforfatning havde faaet sin faste Skikkelse, Vejen var spærret for enhver fremadstræbende Kraft — man var bleven vant til at sidde stille, uden andet Ønske, end at alt maatte bli ved det gamle, uden noget Krav paa en virkelig Fører og uden Øje for de Egenskaber, der hører til for at skabe en saadan; Hengivenheden for den repræsentative Æt, til hvem Folkets Historie var knyttet, Villigheden til at følge den Mand, i hvem man saa den selvskrevne Høvding, fordi han forenede Fødselens og Begavelsens Ret, var skrumpet ind til en blind Vedhængen ved et blot juridisk-formalistisk Arvelighedsprincip, hvorved der tilsidst hverken spurtes om Ætten eller Manden, men bare om at følge en vis af Loven fastsat Orden. Hvad der engang havde været en levende Kraft, der virkede til at løfte Folket og gi det en Historie, var blevet en Dødvægt, der drog det stadig dybere ned og hindrede enhver fri Bevægelse.

Da den gamle Kongestamme gik ud i Mandslinjen med *Huakon den Femte*, maatte dette vel opfattes hos Nordmændene som en Nationalulykke, der rammene deres Statsorden i selve Grunden, hvorpaa den var bygget. Men dengang var idetringeste Sukcessionsordenen grej og klar. At *Magnus Eriksson* var den rette Odelsmand til Norges Krone efter sin Morfar, derom raadete ingen Tvil; han var kjendt og erkjendt af alle. Nu, ved *Olav Haakonsson's* Død, stillede Sagerne sig saameget værre, fordi der ikke fandtes nogen, hvis Frændskabsforhold til den afdøde Konge eller hans Æt eller den gamle norske Kongeæt var et saa nært, at hans Ret til at komme i Betragtning ved Thronfølgen kunde gjelde som en paa Forhaand givet.

Arvelighedsprincippet, som var blevet Begyndelsen og Enden af Nordmændenes Statsret, lod dem altsaa i Stikken. Man havde vænnet sig til at følge det blindt og ubetinget; man formaaede ikke at hæve sig til Tanken om at sætte det ud af Betragtning, og var paa samme Tid nvis om, hvorhen det førte. Under den heraf opstaaede Raadvildhed maatte det falde *Dronning Margrethe* let at fastholde den Magt, hun engang havde vundet i Egenskab af den afdøde Konges Moder og Formynderske, og at dra de norske Stormænd med sig i den Retning, hvori hun ønskede Thronfølgerspørsalet løst.

Faa Dage efter Sønnens Død¹ blev hun af danske Stormænd udvalgt og hyldet som Danmarks Riges »fuldmægtige Frue og Formynder«, hvilket hun skulde være, saalænge »indtil hun og de tilsammen endrægtigt kunde komme overens om at vælge en Konge, dog saaledes, at de ikke skulde skilles fra hendes Tjeneste og Hjælp, førend hun selv viste dem fra sig til denne samme med hendes og deres Raad og Vilje udvalgte Konge«. I Begyndelsen af det følgende Aar (1388) var hun tilstede ved et Raadsmøde i Oslo, hvor Spørsalet om, hvem der var nærmeste Arving til Norge efter Olav, blev forhandlet².

Det viste sig, at Spørsalet var alt andet end grejt at løse. Der var flere, som havde Krav paa at komme i Betragtning; men ingen stod saa, at hans Ret var aldeles udisputerlig og utvilsomt bedre end de øvriges; der var ingen, mod hvis Adkomst ifølge Reglerne om Kongearvefølgen man ikke kunde rejse Indvendinger, og i Hensyn paa den Orden, hvori de forskjellige Prætendenter rettelig burde stilles, kunde man komme til forskjellige Resultater, eftersom man gik ud fra den ene eller den anden Lovfortolkning, den ene eller den anden Opfatning af hvad der var gjeldende Lov. For det første stod nu to Konge-Arvetal ved Siden af hinanden, Landslovens og Haakon den Femtes af 1302. Maaske tør det ansees for sikkert, at det yngre Arvetal, der bare er indført i nogle ganske enkelte af de nu eksisterende Haandskrifter af Landsloven og ikke synes at ha været vedtat paa sedvanlig Maade af Lagthingene, ikke har været kjendt eller idetringeste ikke erkjendt som gjeldende Lov, og at man følgerig ubetinget har maattet holde sig til eldre

¹ Se *Erslev, Dronning Margrethe*, S. 468—69.

² Jvfr. *Munch, N. F. H. 2. Afd. II. S. 286 ff. Keyser, Kirkehist. II. S. 413 ff.*

Arvetal¹. Men i saa Fald var det endnu et Spørgsmaal, om man skulde regne de i dette Arvetal opførte Frændskabsgrader fra den sidst afdøde Konge eller fra en hvilkenksomhelst af de tidligere afdøde. Landslovens Arvetal siger intet herom. Derimod er det i Arvetallet af 1302 udtrykkelig foreskrevet, at Frændskabsgraderne skal regnes fra den sidst afdøde Konge², og da dette stemte overens med den private Arvegangsorden, tør man maaske anta, at den samme Regel ogsaa har været bragt i Anvendelse paa Landslovens Arvetal, skjønt den der ikke udtrykkelig er udtalt. Under denne Forudsætning fandtes der blandt de Personer, hvorom der kunde være Tale ved ThronsucceSSIONEN efter Kong Olav, ikke en eneste, der hørte ind under de i Arvetallet nævnte Frændskabsgrader. Vistnok var *Hertug Albrecht af Meklenburg*, som Søn af Dronning Margrethes Hellsøster Ingeborg, Kong Olav's »Systrung af samfædre Systere«, hvilken Frændskabsgrad er nævnt i Landslovens Kongearvetal som 12te og sidste Arveklasse; men der tilføjes desuden som Vilkaar, at de »samfædre Systere« skulde være af den rette norske Kongeæt, og dette lod sig ikke godtgjøre for Ingeborgs og Dronning Margrethes Vedkommende. Gik man derimod ikke ud fra den nævnte Forudsætning, men regnede Frændskabet fra en hvilkenksomhelst Konge, der havde siddet paa Norges Throne, da var der en blandt Kandidaterne til den ledige Throne, nemlig *Kong Albrecht af Sverige*, om hvem det maatte erkjendes, at han hørte ind under de i Arvetallet opstillede Frændskabsgrader, idet han, som Kong *Magnus Erikssøns* samfædre Systemson, maatte stilles i sammes 9de Arveklasse. Men at *han*, der havde frarøvet Kong Magnus hans svenske Krone og siden stadig havde staaet i det mest afgjorte Modsætningsforhold til den norske Kongeæt, skulde ta Arven efter den, maatte synes saa urimeligt, at man ikke kan undres paa, at der ikke blev Spørgsmaal herom, og det gjaldt da ogsaa om hans Brodersøn, *Hertug Albrecht*, at det maatte være en Hindring mod at lade ham komme i Betragtning, at han tilhørte denne samme meklenburgske Æt, i hvem Nordmændene havde vænnet sig til at se en af Rigets Fiender.

Naar disse to sattes ud af Betragtning, fandtes ikke nogen, om hvem det var muligt at paastaa, at han kom ind under de

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. II. S. 288.*

² *Norg. gl. Lovs, III. S. 49.*

for Kongearvefølgen opstillede Frændskabsgrader, enten man saa vilde holde sig til det eldre eller til det yngre Arvetal, og enten man vilde regne Frændskabsgraderne fra den sidst afdøde Konge eller nogen anden af de tidligere. For dette Tilfælde, der altsaa nu paa en Maade kunde siges at være indtraadt, at der ikke fandtes nogen efter Kongearvetallet berettiget, fastsatte Landsloven, at man skulde følge den private Arvegangsorden, dog saa, at den Arvende altid maatte være af den rette norske Kongesæt og Mand, ikke Kvinde. Ifølge den private Arvelov skulde *Dronning Margrethe* som den afdøde Konges Moder være nærmest til at arve ham; men hun udelukkedes derved, at hun var Kvinde og ikke af den norske Kongesæt. Nærmest hende kom hendes Systerdattersøn, *Erik Vartislavssøn* af Pomern (naar Hertug Albrecht af Meklenburg og Kong Albrecht af Sverige regnes fra); han stod, som Dattersøn af Kong Olavs Morsyster, i det private Arvetals niende eller tiende Klasse, og om ham kunde det siges, at han var af den rette Kongesæt, eftersom hans Moder var en Sønnedatter af Haakon den Femtes Datterdatter. Derefter kom *Hafthorssønnerne Jon* og *Sigurd* og deres Sønner. Hafthorssønnernes Moder var uegte Datter af Haakon den Femte, og de vilde derfor, om Frændskabsgraderne kunde ha været regnet fra denne, ha faaet Plads foran Erik af Pomern. Men om en saadan Beregningsmaade kunde der ikke være Spørsmaal, naar man fulgte den private Arvegangsorden. Ved den maatte man gaa ud fra Arveladeren eller den sidst afdøde Konge, og da kom Hafthorssønnerne og deres Sønner først bagefter Erik og havde sin Plads i den aller-sidste af de i det private Arvetal opførte Klasser¹.

¹ *Munch's* Formodning om, at *Jon* og *Sigurd Hafthorssønner* var Halvbrødre, at bare *Sigurd* var Søn af Kongedatteren *Agnes*, medens *Jon* var af et eldre Egteskab, at *Jon Hafthorssøn* ligeledes havde været to Gange gift, at hans anden Hustru *Birgitta Knutsdatter* var en Datter af Hertug *Knut Forse* i hans Egteskab med *Hertuginde Ingebjørg*, Haakon den Femtes Datter, at *Jons* yngre Søn *Haakon* var af Egteskabet med *Birgitta*, medens den eldre *Ulv* var af hans første Egteskab, og at dette forklarer, at der i 1388 bare var Tale om Haakon Jonsøns, ikke om hans eldre Broder *Ulv* Jonsøns Arveret til Norges Throne, — har vist sig at være urigtige. Det maa ansees for godtgjort, at *Jon Hafthorssøns* Hustru *Birgitta Knutsdatter* var en Datter af Lagmanden *Knut Magnusson* i Vestergötland; følgelig kan *Haakon Jonsson* alene gennem Faderen ha havt Adkomst til at komme i Betragtning som norsk Thronprætendent, og følgelig har *Jon* og *Sigurd Hafthorssønner* været Halvbrødre og begge Sønner af Kongedatteren *Agnes*, hvilket ogsaa bestyrkes ved andre Vidnesbyrd. Se *G. Storm, Hist. Tidsskr. 2. Række, V. S. 134—139.*

Under saadanne Forhold kan det ikke synes noget paa-faldende, at de ved Rigmødet i Oslo forsamlede norske Stormænd enedes om at ta de Raad, som blev tagne. Det første var, at man, efter det af de danske Stormænd givne Exempel, »udvalgte og antog *Dronning Margrethe* til Norges Riges megtige Frue og rette Husbonde, saaledes at hun skulde forestaa og raade for Norges Styrelse i alle Stykker«. Brevet herom er udstedt 2den Februar 1388¹ og i det væsentlige forment overensstemmende med de danske Breve om den samme Sag, alene med den Forskjel, at *Dronning Margrethe* ifølge de danske Breve skulde styre saalænge indtil hun med Stormændene blev enig om at vælge en Konge, medens Rigsforstanderskabet i Norge blev hende overdraget paa Livstid. Meningen hermed var dog ikke, at hun skulde styre Riget i sit eget Navn, og at Kongens Plads i al den Tid skulde staa vakant. Dette kunde gaa an i Danmark, men ikke i Norge, hvor Forfatningen var saa strengt monarkisk og Kongedømmets Karakter saa rent personlig, og hvor man var bleven saa vant til at føre al Styrelse tilbage til en Kongen som saadan tilkommende uafhængelig Ret. Meningen var ikke, at man paa nogen Maade vilde afvige fra det Arvelighedsprincip, der var Hovedstykket i Norges offentlige Ret. Umiddelbart efter, at *Dronning Margrethe* var antat til at være »Norges Riges megtige Frue og rette Husbonde«, blev derfor *Thronfølger-Spørgsmaalet* sat under Forhandling og afgjort og et Brev herom allerede udstedt den 16de Februar 1388². Det heder heri, at *Dronning Margrethe* selv forela Raadet det Spørgsmaal, hvem der var nærmeste Arving til Riget, og at hun nævnte sin Systemsøn *Hertug Albrecht af Meklenburg* som den, hun helst ønskede at se som sin Eftermand i Styrelsen. Men, heder det videre, Raadsherrerne »beviste da skjelligt« af Loven, at *Hertug Albrecht* og hans »fædrene Forældre«, der havde været imod Norges Rige og dets Konger, ikke havde nogen Ret til at arve dette Rige, hvorimod *Erik Vartislausson* af Pomern, i Egenskab af Kong Olav's Moder *Dronning Margrethes* eldste Systerdattersøn, var den rette Arving til Riget og skulde være Konge derover, og efter hans Død skulde Riget tilfalde hans rette Arvinger, — Søn, om han er til, Broder og

¹ Trykt bl. a. *Dipl. Norv. III. No. 977.*

² Trykt i *Paludan-Müller's Observationes criticae de foedere inter Daniam, Sveciam etc. S. 105—8.*

fædrene Frænder, om der ingen Sønner er, den ene efter den anden, saaledes at Kongearvetallet nu skulde begynde fra ham. Saafremt denne Dronning Margrethe's Systersøn og hans Venner »kunde forskyldte det af hende«, at hun vilde ha ham til Konge i Norge endnu i sin Levetid, da maatte dette kun ske med hendes Raad og paa det Vilkaar, at hun beholdt sin Magt til at styre Riget, saalænge hun levede.

Det varede imidlertid ikke længere end til det følgende Aar, før *Erik af Pomern* blev erkjendt og hyldet som Norges Konge, skjønt han og hans Venner neppe har havt Lejlighed til at »forskyldte« noget af Dronning Margrethe i Mellemtiden, saa det maa synes noksaa rimeligt, at *Munch*¹ har Ret, naar han mener, at disse Udtryk, hvorved det henstilles til Dronningens frie Godtykke, om Eriks Arveret skulde træde i Kraft i hendes levende Live, bare har været høflige Talemaader, medens det i Virkeligheden har været en op- og afgjort Sag, at det hermed ikke skulde udstaa længere end højst nødvendigt.

Ved Midtsommerstid 1388 holdtes et nyt norsk Rigmøde, og her udstedtes et Brev af de forsamlede Stormænd, hvorved de erklærede, at de, i Henhold til hvad der var godtgjort ved Granskning af Lovbøgerne, at nemlig *Erik, Hertug Vartislav's Søn af Pomern*, var den rette Arving til Norge, antog og annammede paa egne og hele Rigets Vegne ham til sin og Norges Riges Konge og rette Herre, — dog saa, at *Dronning Margrethe* skulde nyde al sin Ret inden Riget uforkrænket, — særlig den hende tilstaaede Morgengave Baagahus med hvad dertil laa, — og at hun fremdeles skulde raade for Styrelsen, indtil *Kong Erik* eller hans Arving kom til sin lovlige Alder, og da være fritat for alt Regnskab². — Strax efter Rigmødet drog saa Dronning Margrethe med den unge Konge, som dengang bare var en syvaars gammel Gut, til Throudhjem, hvor han efter gammel Skik blev hyldet paa Ørething (Septbr. 1389), og hvor Kongenavnet blev ham givet af *Haakon Jonsson, Søn af Jon Hafthorsson*, der selv gjennem sin Fars Mor stammede fra den gamle norske Kongesæt, og som uden tvil maa ha været paa Tale ved Spørsmålet om, hvem der efter Kong Olav var den rette Arving til Norges Rige.

¹ *N. F. H. 2. Afd. II. S. 296—97.*

² *Dipl. Norv. III. No. 484 (latinsk Gjenpart). Paludan-Müller, Observ. crit. S. 108—110 (norsk Gjenpart).*

Dermed syntes vel i Samtidens Øjne den ved Olav's Død fremkaldte Krise i det norske Statsliv at være nogenledes vel overstaaet. Det maa ha raadet Uro i Sindene, saalænge Landet var kongeløst og man ikke vidste, om der fandtes nogen lovlig Arving til den ledige Throne. Men nu var Arvingen fundet; Landet havde atter faaet en Konge, fra hvem Arvetallet herefter skulde regnes. Saa var der jo aabnet den bedste Udsigt til, at Tingene atter vilde glide sin jævne Gang efter den engang fastsatte Orden; man kunde atter dra sig tilbage inden Kredsen af sine private Interesser og behøvede ikke længer at uroes for Statens Skyld, saasom jo dens Styrelse var bleven lagt i de efter Loven »rette« Hænder.

Det fattes dog ikke paa Tegn, hvoraf det synes at fremgaa, at de paa Rigmøderne i 1388 og 1389 tagne Beslutninger har vakt Uvilje og vel endog stødt paa Modstand. Dette gjelder nu først og fremst om *Dronning Margrethe's* Ophøjelse til Rigets »megtige Frue og rette Husbonde«. Vistnok var hun efter den private Arvegangsorden Sønnens nærmeste Arving. Dertil er henvist i det af Rigsraadet den 16de Februar 1388 udstedte Brev, og at dette i Folkemeningen er bleven opfattet som hendes rette og egentlige Adkomst til at overta Rigsstyrelsen, synes ogsaa at fremgaa af Udtrykket i de islandske Annaler, at hun »tog Riget i Arv efter Kong Olav«¹. Man var saameget tilbøjeligere til at sammenblande Reglerne for den private Arvegang og Reglerne for Kongearvefølgen, fordi Kongedømmet mere og mere blev opfattet som en rent privat Besiddelse. Alligevel, — en *Kvinde* styrende Riget i eget Navn, — indtagende den norske Konges Plads for sin Levetid, — det var dog saalidet stemmende med Nordmændenes nedarvede Forestillinger og Sedvaner, at mange maatte føle Uvilje derover. Maaske bør man ogsaa heri se en Grund til de Skridt, der foretoges i det følgende Aar, da *Erik af Pomern* blev antat og hyldet som Konge og *Dronning Margrethe's* Rigsforstanderskab indskrænket til Tiden, da Erik endnu var umyndig. Idetringeste den sidste Beslutning kan neppe opfattes anderledes end som fremtvunget ved et ydre Tryk og stridende mod Dronningens eget Ønske. Hun har maattet finde sig i at træde et Skridt tilbage, for at imødekomme en raadende Opinion. Naar hun ikke længer optraadte i eget Navn som Rigets rette Husbonde, men som Formynderske

¹ *Isl. Anndt.* S. 332.

for sin Plejesøn, den umyndige Kong Erik, var der i hendes Rigsforstanderskab intet egentligt nyt eller stødende for Nordmændenes Retsopfatning; hun havde jo allerede før været den faktisk Styrende i Sønnens Navn, ligesom *Hertuginde Ingebjørg* havde været det i sin Søns Navn.

Men ogsaa i Hensyn paa det Resultat, hvortil de paa Rigmøderne i 1388 og 1389 forsamlede Stormænd kom i selve Arvespørsmaalet, synes der at være Grund til at tro, at det er blevet modtaget med Uvilje eller Tvil fra adskillige Hold, og at det ikke har gaaet saa aldeles glat med at faa det fastslaaet. Man har villet se et Vidnesbyrd herom i det Brev, som blev udstedt paa Akershus 18de Februar 1388, to Dage efterat Rigsmødet havde erklæret Erik af Pomern for at være ret Arving til Norges Rige, og hvorved nogle af de i Rigsmødet deltagende geistlige og verdslige Stormænd vidner, at *Haakon Jonsson* i deres og Dronning Margrethes Nærværelse la sin Haand paa Bogen og svor, at han aldrig havde draget efter at bli Norges Konge, hvortil han heller ikke i mindste Maade havde nogen Ret, og at han aldrig vilde trakte derefter, hvilket han »svor og erklærede ikke tvungen, men aldeles frivilligt¹. Man har ment, at disse sidste Ord neppe bør toes efter Bogstaven, at under alle Omstændigheder en saa højtidelig Erklæring ikke kan være bleven afkrævet *Haakon Jonsson*, uden fordi de, der krævede det, vidste, at der var et Parti, som saa i ham det rette eller bedste Kongsemne, og fordi de frygtede, at det kunde bli Alvor med hans Kandidatur til Thronen, saafremt der ikke blev lagt et Baand paa ham, enten nu dette skete ved Tvang eller ved gode Løfter. Et andet, mere utvetydigt Vidnesbyrd i samme Retning afgir de *Islandske Annalers* Omtale af Erik af Pomerens Hylding som norsk Konge. »Paa Ørething, heder det, toges til Konge over hele Norge en Mand ved Navn Erik, Barn af Alder; *Haakon Jonsson* gav ham Kongenavn og døde kort efter; han sagdes at være en Syster søn af Dronning Margrethe og at ha sin Fædrenesæt i Tydskland. Alle Nordmænd tyktes ilde om denne Forandring og allermest i Skatlandene«. Dette Vidnesbyrd kan synes at være saameget sterkere, fordi de islandske Annaler i Regelen er saa ordknappe og indskrænker sig til en tør Opregning af Begivenhederne. Men man legge nu tillige Merke til, hvor liden Greje

¹ *Dipl. Norv. III. No. 478.*

Annalisten viser sig at ha paa de ved Thronfølgerspørsmaalet afgjørende Forhold. Han udtrykker sig, som om Erik af Pomerns Frændskab med Dronning Margrethe var en tvilsom Ting, og som om det var fra hende, at Kongearvetallet skulde regnes. Det indsees heraf, at hans Ord neppe kan gjelde som Vidnesbyrd om en virkelig Opinion, der gik ud paa, at Thronfølgerspørsmaalet burde ha været afgjort paa en anden Maade, men alene som Gjenklang af en uklar og ubestemt, i sig selv lidet betydende Misstemning inden de Kredse af Folket, hvor man fulgte Begivenhederne paa et saa fjernt Hold, at alskens løse Rygter kunde finde Indgang. Hvad *Haakon Jonssøns* Erklæring angaar, da er der vist ingen Grund til at tvile paa, at den har været aldeles overensstemmende med Sandheden, forsaavidt dem gaar ud paa, at det har været langt fra hans Tanke at bli Konge i Norge. Han har udentvil, ligesom de fleste øvrige Medlemmer af den baade aandig og fysisk henvisnende Kreds af Storætter, hvortil han hørte, været en fredelig Mand, optat af Omsorgen for sin private Velfærd og fri for alle Anfægtelser af politisk Ærgjerrighed¹. Ligesaa vist synes det at være, at hans Erklæring har stemt overens med de virkelige Forhold, forsaavidt den udtaler, at han ikke havde nogen Ret eller Adkomst til Norges Rige². Efter alt, hvad vi nu ved, maa vi tro, at *Erik af Pomern* virkelig har været, som det siges i det af Rigmødet den 16de Februar 1388 udstedte Brev, nærmeste Arving til Riget efter Kong Olav, forsaavidt man vilde sætte Meklenburgerne Kong Albrecht og Hertug Albrecht ud af Betragtning, — noget, hvortil man, som før nævnt, har havt gode, ja vel endog — kunde det siges — tvingende Grunde.

Det har været fremhævet, at adskillige af de geistlige og verdslige Stormænd, der deltog i Rigmøderne 1388 og 1389, sees at være bleven betænkt af *Dronning Margrethe* med Embeder, Gaver eller Forleninger, hvilket maaske var et Middel, hvorved hun gjorde dem saameget villigere til at imødekomme hendes Ønsker i Hensyn paa Rigsstyrelsen og ThronsucceSSIONEN³. Det har været fremhævet, at mange af Raadsmedlemmerne paa denne Tid synes at ha været unge Mænd, der var

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. II. S. 294.*

² *Se Anm. ovenfor S. 112.*

³ *Keyser, Kirkehist. II. S. 422. — Munch, N. F. H. 2. Afd. II. S. 299—300, 323—24.*

kommet ind i Raadet under *Dronning Margrethe's* Formynderstyrelse og vistnok skyldte hende sin Ophøjelse¹. Man har vist ogsaa god Grund til at tro, at Raadet i 1388 og 1389 var svagere sammensat og mindre skikket til at hævde Norges Ret og Værdighed, end det havde været forud, og at der blandt dets aktive Medlemmer under Krisen efter *Kong Olav's* Død ikke fandtes nogen, der kunde optræde med den Autoritet som en *Erling Vidkunssøn* eller *Agmund Finnssøn* eller *Hafthorssønnerne*². Men det kan neppe siges, at denne Nedgang af Landets repræsentative Mænd kommer tilsyne paa nogen sær iøjnefaldende Maade gennem de paa Rigmøderne i 1388 og 1389 tagne Beslutninger. Der er i disse Beslutninger intet i den Grad stridende mod hævdet Ret og Retsopfatning, intet i den Forstand nyt eller afvigende fra Nordmændenes tidligere Holdning, at det skulde kunne opfattes som Vidnesbyrd, enten om at der var indtraadt et Omslag i de ledende Mænds Tænkemaade, eller om at Kraften til at hævde det engang indtagne Standpunkt nu slog fejl. Man vedblev jo at følge den engang fastslaaede Arvegangsorden, saa godt som Omstændighederne vilde tillade det, og handlede derved i Overensstemmelse med Traditionen og med Folkets og Forfatningens Aand, hvor misligt end det Resultat i sig selv kunde være, hvortil man kom ad denne Vej. Hvad der skete i 1388 og 1389, var ikke nogen »indgribende Forandring i Norges Statsforhold«³, ikke noget Brud med den hævdede Tingenes Orden, ikke noget Omslag eller noget Fald, men en fortsat Gliden nedover paa det samme Skraaplan, hvorpaa man allerede længe forud var kommet ind, — en Gliden nedover, hvorved Forfatningens Grundprincip efterhaanden tabte sin oprindelige Mening, og hvorved Folket blev stadig mere og mere fjernet fra de Kilder, hvoraf dets politiske Liv skulde hente Næring.

Ved Kronens Overgang fra *Sverre's* til *Folkungernes* Æt var man allerede gledet et Stykke bort fra den Grund, i hvilken Princippet om Kongedømmets Arvelighed havde sin Rod, og

¹ Erslev, *Dronning Margrethe*, S. 154.

² *Agmund Finnssøn* døde 14de April 1388, *Munch*, *N. F. H. 2. Afd. II* S. 285. *Sigurd Hafthorssøn* antages først at være død 1393. Ogsaa hans ældre Broder *Jon* levede endnu i 1388; men begge Brødre havde da ophørt at ta Del i det offentlige Liv. *Munch*, *l. c. II. 362—63.*

³ *Keyser*, *Kirkehist. II. S. 422.*

hvortil det maatte vedbli at være knyttet for at vedbli at være en levende Kraft. I 1389 gled man et Stykke længere bort; Kronen gik over til en ukjendt Mand, hvis Frændskabsforhold til den gamle Kongesæt var saa fjernt, at det krævede et helt Studium at faa Greje derpaa. Ved at »granske i Lovbøgerne« kunde man vel komme efter, at han var den nærmeste Arving til Thronen; men hans Arveret maatte dog altid fremstille sig som et blot juridisk Krav; den kunde bli Gjenstand for Respekt, men nogen sterkere eller dybere Følelse kunde ikke knytte sig dertil.

Ved Princippet om Kronens ubetingede Arveligghed var Norge to Gange forud blevet draget ind i Unionen med de andre skandinaviske Riger, som havde vist sig at være skadelige for Riget, og som man havde arbejdet paa at komme løs fra. Da *Erik af Pomern* blev antat og hyldet som Norges Konge, maatte man kunne skjønne, at dette var det indledende Skridt til at drage Riget ind i en ny Union, endnu mere omfattende end nogen af de forrige og følgelig endnu mindre forenelig med Norges Interesser. Paa denne Tid var *Kong Albrecht* allerede slagen og i Fangenskab; Størsteparten af Sverige havde underkastet sig *Dronning Margrethe*, og de svenske Stormænd havde lovet og tilsagt hende at ville erkjende og beholde som sin retmæssige Konge den, hun vilde ha dertil, enten mens hun levede eller efter hendes Død; af de danske Stormænd havde hun Aaret forud modtat et lignende Tilsagn, og i begge Riger var hun erkjendt som den fuldmægtige Frue og rette Husbonde, i hvis Haand Styrelsen blev lagt. Derom kunde der ikke være Tvil, og det maatte Nordmændene kunne vide, da de hyldede *Erik af Pomern* som sin Konge paa Ørething, at det var ham, hvem hans Fostermoder og Formynderske havde udseet til ogsaa at bli Sveriges og Danmarks Konge. Men at denne Udsigt skulde ha tiltalt dem og været en Anbefaling i deres Øjne, er ikke troligt. Man kunde forestille sig, at de norske Stormænd nu havde mindre mod en Union end tidligere, efterat Erfaringen havde vist dem, at de saameget friere kunde misbruge eller udnytte sine Forleninger i egen Interesse, naar Kongen var borte fra Landet. Men Retsordenen i Norge var dog i det hele altfor fast grundet til, at dette Motiv kan ha havt en saadan Vægt for dem som for deres svenske og danske Standsfæller. Under alle Omstændigheder er det klart, at det ikke paa nogen Maade har øvet den bestemmende

Indflydelse. Man har i 1389 som i 1380 og 1319 gaaet ud fra, at den lovlige Arvegangsorden maatte følges, hvor den saa bar hen. Om Arvingen til Norge allerede forud var Konge over et andet Rige eller havde den bedste Udsigt til at bli det: det fik ikke hjælpe; derved kunde hans Ret ikke forspildes. En og anden har maaske, fra et rent Egennyttens Standpunkt, fundet en Forening med et andet Rige ønskelig; de fleste har vistnok i 1389, som i 1319 og senere, ment, at det vilde ha været bedst, om Norge kunde beholde sin Konge for sig selv; men forsaavidt har udentvil alle været enige, at Unionen har staaet for dem som det tilfældige, underordnede, medens det væsentlige var Opretholdelsen af Forfatningens Grundprincip: Kongedømmets strenge Arvelighed.

Dette har man Grund til at slutte, ikke blot af de norske Stormænds tidligere, men ogsaa af deres senere Optræden, særlig deres Forhold ligeoverfor det Forsøg, som blev gjort i 1397, ved *Mødet i Kalmar* i Anledning af *Erik af Pomerns Kroning*, paa at gi Foreningen mellem de tre Riger en mere fast, af hvert enkelt Riges særskilte Forfatningsregler uafhængig Karakter. For det første er det paafaldende, at ingen af de norske Biskopper, ikke engang Erkebiskoppen *Vinalde*, Dronning Margrethe's gode Ven og Hjælper, indfandt sig ved denne Leilighed, medens alle svenske Biskopper og alle danske paa en nær var tilstede. Tilfældigt kan dette neppe ha været, ved en saa enestaaende højtidelig Lejlighed som denne, og den rimeligste Forklaring af de norske Biskoppers Udeblivelse tør maaske være den, at de har været forud underrettede om, at Rigsforsamlingen i Kalmar ikke blot var indkaldt i Anledning af Kong Eriks Kroning, men at der tillige vilde bli forhandlet om Istandbringelse af en Unionsakt, og at de ikke har villet delta i denne Forhandling, fordi de forudsaa, at Unionsakten vilde komme til at opta Bestemmelser, der var stridende mod Principet om det norske Kongedømmes Arvelighed¹. Det er bekjendt, at en virkelig retsgyldig Unionsakt eller lovlig erkjendt Fællesforfatning for de tre forenede Riger ikke kom istand. Der blev forhandlet om en saadan, og et Udkast eller et Forslag til en saadan, affattet af en blandt de tilstedeværende geistlige og verdslige Herrer valgt Kommitté, er bleven bevaret

¹ Se *Rydberg, Sverges Traktater, II. S. 576—78. Jvfr. Erslev, Dronning Margrethe, S. 225.*

til vor Tid. Forslaget indeholder 13 Artikler; den sidste af disse gaar ud paa, at der, »til større Sikkerhed for, at alle disse Stykker evindeligt og ubrødeligt overholdes«, skulde udfærdiges enslydende Gjenparter deraf paa Pergament, to for hvert Rige, hvilke skulde besegles med Kongens, Dronningens, Rigerens Raads og Kjøbstædernes Segl. Den her foreskrevne Publikation og højtidelige Stadfæstelse fandt imidlertid ikke Sted; Unionstraktaten af 1397 blev aldrig mere end et blot Udkast eller et Forslag, der henlagdes, saa det ikke engang synes at ha været kjendt af Samtiden (udenfor en snæver Kreds), end-sige at det skulde ha været erkjendt som gyldig og bindende Lov. Man har, til Forklaring heraf, fremhævet, at Udkastet, der fastsætter, at Kongen over de tre Riger herefter skal vælges, at hvert Rige skal bli ved sin egen Lov, og at »ingen Lov eller Ret skal drages fra det ene Rige ind i det andet«, ikke kan ha tilfredsstillet *Dronning Margrethe*, hvis politiske Program var et helt uafhængigt Kongedøme og en nærmere Sammenslutning af Rigerne, og at hun derfor ikke har brudt sig om at faa det ophøjet til Lov¹. Men man har tillige, og vistnok ogsaa med Rette, gjort opmærksom paa, at selve den ydre Beskaffenhed af det Papirdokument, hvorpaa Forslaget eller Udkastet til en Unionsakt af 1397^f er optegnet, og som er bleven bevaret til vor Tid, gir Vink om en anden Grund til, at Forslaget fik en sliq Skjæbne. Dokumentet nævner tilslut 17 af de i Kalmar tilstedeværende Herrer, nemlig 7 svenske, 6 danske og 4 Nordmænd, som dem, af hvem det er bleven beseglet, til Sikkerhed for »at alle disse Stykker er saaledes aftalte og skal saaledes fuldbringes og fuldkommes, som forskrevet staar«. Men nu viser det sig, at ikke flere end ti af desynten, blandt dem alle de 7 svenske, 3 af de danske, men ikke en eneste af Nordmændene har trykt sine Segl under. I den Omstændighed, at bare Halvparten af de danske Medlemmer af Udvalget har deltaget i Beseglingen, kan der ikke legges nogen Betydning; det hele var jo kun et Udkast eller et Forslag, om hvilket man forudsatte, at det skulde bli udfærdiget i Gjenparter paa Pergament, for hvert af de 3 Riger, forsynet med Kongens, Dronningens, Rigsraadens og Kjøbstædernes Segl; man kunde følgelig mene, at det var tilstrækkeligt, at hvert Rige var

¹ *Paludan-Müller, Observ. erit. S. 101 f. Erslev, Dronning Margrethe, S. 232—34, 475—78.*

repræsenteret blandt Forslagets Udstedere, medens der ikke blev lagt nogen Vægt paa, at der var lige mange Repræsentanter for hvert, eller at alle de, som havde deltat i Forhandlingen om Forslaget, ogsaa deltog i dets endelige Udfærdigelse. Men, at et af Rigerne var aldeles urepræsenteret, maatte dog synes en væsentlig Mangel endog ved et blot Forslag eller Udkast som dette. Naar ingen af de tilstedeværende norske Herrer har deltat i Dokumentets Besegling, ligger det altsaa nær at se deri et Vidnesbyrd om, at der er bleven rejst Opposition fra norsk Side mod den foreslaaede Ordning af Unionsforholdene, særlig i Hensyn paa Valget af den fælles Konge. Norges ledende Mænd har endnu i 1397 indtatt det samme Standpunkt som i 1319: de vilde nok finde sig i Unionen som en faktisk Følge af, at deres Arvekonge tillige blev Konge over et andet Rige; men de vilde ikke ha den slaaet fast som noget varigt eller opfattet som noget ved og for sig selv bestaaende; de vilde ikke af Hensyn til den søndre Rigets Forfatning eller opgi noget af det norske Kongedømes Arvelighed. Og at dette Standpunkt blev gjort gjeldende allerede ved Affattelsen af det første Udkast eller Forslag til en Fællesforfatning for Rigerne. maa ha været en medvirkende Grund til, at Tanken om at istandbringe en saadan blev opgit. Man har indset, at den var upraktisk, ugjennemførlig, og at det vilde være forstandigst at overlade til Tiden og Sedvanen at udviske Modsætninger, der ikke kunde forliges ved nogen ligefrem Overenskomst¹. Norge vedblev at være og at gjelde for et afgjort Arverige, medens Sverige og Danmark vedblev at være og at gjelde for ligesaa afgjorte Valgriger². Unionen mellem de tre Riger under *Erik af Pomern* vedblev altsaa i det udvortes at ha den samme rent personlige, rent tilfældige Karakter, som Unionen mellem Norge og Danmark under *Olav Haakonssøn* og Unionen mellem Norge og Sverige under *Magnus Erikssøn* havde havt.

I Virkeligheden var der jo dog en Forskjel. Den nye Union havde ikke blot et videre Omfang, men ogsaa et dybere Indhold. Den var fremfor de tidligere Unioner noget andet og mere end et Værk af tilfældige Omstændigheder. Den havde været forud planlagt og tilstræbt, og den blev, da den var kommet istand, Udgangspunkt for en bestemt Politik, der la an paa

¹ *Rydberg, Sveriges Traktater, II. S. 567 ff.*

² *Styffe, Bidrag etc. II. No. 41. Jvfr. Erslev, Dronning Margrethe, S. 234—35.*

at faa den udvidet og befæstet. Denne Politik udgik for det første fra Kongedømmet; men ved Siden af Kongedømmet stod andre Magter, der havde hjulpet til at bringe Unionen istand, og som stod færdig til at udnytte den i sin Interesse. Norges Stilling blev derved saameget vanskeligere; det blev saameget nødvendiggere, at dets Stormænd var repræsentative i mere end en udvortes Forstand; der stillede større Krav til deres politiske Initiativ og Interesse; der fordreede et skarpere, mere vedholdende Vagthold om Rigets Selvtændighed, og medens Opgaverne saaledes havde voxet, var Viljen til at indlade sig med dem og Evnen til at løse dem blevet mindre.

Denne Minking af den politiske Kraft hos den norske Stormandsklasse kommer ikke saameget tilsyne i dens Optræden under Krisen efter *Kong Olav's Død*, — Mændene fra 1319 skulde neppe ha redet sig ud af denne paa nogen anden eller bedre Maade, — som snarere i dens Forhold senerehen under *Dronning Margrethe's* og *Kong Erik's* Styrelse.

Norge blev behandlet som Stivbarn i den nye Union, som i de tidligere, — bare i en endnu langt mere fremtrædende Grad. *Dronning Margrethe* og *Kong Erik* delte nogenledes sin Tid mellem Danmark og Sverige, og der hengik ialfald neppe noget Aar, i hvilket ikke Sverige gjestedes enten af den ene eller den anden¹. Til Norge derimod kom Margrethe ikke mere end to Gange i de sidste 15 Aar af sit Liv og det endog, som det lader til, paa ganske kortvarige Besøg², og Erik satte, siden han blev voxen, bare en eneste Gang sin Fod her i Landet, nemlig i Aaret 1405³. Alligevel blev der ikke indsat nogen Rigsembedsmand, udrustet med saamegen Myndighed, at han nogenledes kunde udfylde det store Savn, som ifølge Norges Statsforhold maatte opstaa ved det stadige Fravær af Kongemagtens Indehavere. Drotseten *Agmund Finnsson* døde i 1388, og siden blev denne Verdighed gennem en længere Række af Aar ikke git til nogen. Endog Kantslerembedet viste sig at være uforeneligt med *Dronning Margrethe's* og hendes Fostersøns nærsynte Paaholdenhed paa en Magt, som de ikke kunde bruge og alligevel ikke vilde gi slip paa. Den i 1380 beskikkede Kantsler *Hr. Henrik Henriksson* døde i 1388 eller

¹ *Ersløe, Dronning Margrethe, S. 247—49.*

² *Ersløe, l. o. S. 482 (Anm. 42).*

³ *L. Daas, Hist. Tidsskr. IV. S. 72 Anm. 1.*

i Begyndelsen af det næste Aar¹. Efter ham blev, uden tvil samtidig med Erik af Pomerns Hylding som norsk Konge, *Hr. Arne Sigurdsson* indsat som Provst ved Mariekirken og Norges Kantsler og Seglbevarer². Han døde i 1405, men synes allerede i 1398 at ha fratraadt Kantslerstillingen, og siden nævnes ingen norsk Kantsler, saalænge *Dronning Margrethe* var i Live³. Ligesom Magnus Eriksson havde ført det norske Rigssegel til Sverige, saaledes førte Margrethe det til Danmark, og holdt saa fast paa det, at hun ikke engang lod *Erik af Pomern* faa det med sig paa den eneste Reise til Norge, som han foretog efterat være bleven voksen Mand⁴. Ulemperne ved en saadan Tingenes Orden maa ha været ligesaa følelige i Margrethe's Tid, som de havde været i Magnus's. Dengang fandt gjentagne Rejsninger Sted blandt de norske Stormænd, hvorved *Kong Magnus* blev tvungen til at imødekomme Norges Behov af en mere selvstændig Styrelse. Vi finder i Kilderne Spor af, at der ogsaa i *Dronning Margrethe's* Tid har raadet Misnøje blandt Nordmændene over, at Rigsseglet var bleven ført ud af Landet, og at den indre Styrelse savnede de nødvendige Organer for at kunne virke nogenledes regelmæssigt og kraftigt⁵. Men Misnøjet kom nu ikke længer til noget alvorligt Udbrud; der skete intet Skridt for at fremtvinge en anden Tingenes Orden, Stormændenes Vilje eller Evne til at overta en ledende politisk Rolle maa ha været ringere nu, end den var under den første Union. De har følt sig for svage til at turde indlade sig paa en Opposition af en saadan Art som den, deres Forgjængere havde vaaget ligeoverfor *Magnus Eriksson*, eller de har i endnu højere Grad end disse været bare optat af sine Privatinteresser og maaske brudt sig saameget mindre om at bringe Liv og Orden ind i Styrelsen, fordi de fandt personlig sin Regning ved den slappe Kontrol, som maatte være en Følge af, at Lan-

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afđ. II. S. 300—301.*

² *Munch, l. c. II. S. 323.*

³ *Yngvar Nielsen, Det norske Rigersaad, S. 278—79.*

⁴ *Erslev, Dronning Margrethe, S. 249.*

⁵ I *Dronning Margrethe's* Instruktion for *Erik af Pomern* paa hans norske Rejse i 1405 heder det: »Item vm Northmennensē wele haue Righens Incigle vpp, som prouesten aff Oslo loffthe, . . . tha ma han sighe them, at han wil først tale with righens radh vm hwem som han wyl haue ther til oc at han wyl ey før taghe Inciglet vpp: o. s. v. *Ny Danske Magaz. VI. S. 253—55.*

det ikke inden sine Grændser havde nogen virksom Central-
 autoritet. I ethvert Fald maa deres Passivitet opfattes som et
 Vidnesbyrd om Tilbagegang inden den Samfundsklasse, hvortil
 de hørte. Et opadstræbende Aristokrati vilde ikke ha været
 saa blind for Nyttens eller Nødvendigheden af at vinde politisk
 Indflydelse for at kunne hæve sig i andre Henseender; det vilde
 ha prøvet paa at udfylde den Plads, som Kongedømmet lod staa
 aaben, om ikke for Folkets eller Landets Skyld, saa for sin
 egen; det vilde ha haft mere af Magtbegjærets Instinkter, og
 dets Egennytte vilde derfor ha været mindre kortsynet.

Erik af Pomern vedblev, ogsaa efterat han var blevet den
 eneraadende, at følge den af Fostermoderen indslagne Vej i
 Hensyn paa Norges Styrelse som i andre Henseender. Vel fik
 Norge nu igjen sin egen Kantsler, idet Rigsseglet blev givet
 til *Biskop Jakob af Oslo* og efter hans Død til hans Eftermand
 paa Oslo Biskopstol, *Biskop Jon*¹. Men for det første var
 begge disse danske Mænd, der neppe kunde siges at repræsen-
 tere det norske Rigsraad i mere end en rent udvortes Forstand,
 og dernæst synes der kun at ha været levnet dem en over-
 maade snæver Virkekreds, idet Kongen forbeholdt sig at afgjøre
 alle mere vigtige norske Sager selv med Raad og Hjælp af
 den danske Kantsler eller andre Medlemmer af det danske
 Rigsraad, der traf til at være i hans Nærhed². Til det norske
 Rigsraad hører man lidet eller intet; det blev vistnok yderst
 sjelden samlet og øvede vistnok endnu sjældnere nogen virkelig
 Indflydelse. Norge vedblev at styres udenfra, hvilket i Regelen
 synes at ha været det samme, som at det slet ikke blev styret.
 Det vedblev at savne en Centralautoritet, der kunde øve en
 nogenledes virksom Kontrol med Lensherrer og Fogder, hvilket
 var saameget værre, fordi der i disses Række blev indtrængt
 flere og flere Udlændinger, Danske eller Tydske, som var op-
 draget i Bondetyranniets Sedvaner og savnede tilbørlig Kjend-
 skab til eller tilbørlig Respekt for Lands Lov og Ret. Og saa
 kom da hertil den langvarige og ulykkelige Krig, hvori Rigerne
 blev indviklet, og som satte Folkenes Taalmodighed paa en saa
 haard Prøve ved hyppige Udskrivninger og stadig fornyede
 Skattepaalæg.

Disse Forhold — de forøgede offentlige Byrder, der var

¹ *Keyser, Kirkehist. II. S. 456, 463—64.*

² *Y. Nielsen, Det norske Rigsraad, S. 282—84.*

en Følge af Krigen, og de fremmede Fogders Tyranni — fremkaldte tilsidst inden det svenske Folk en almindelig Rejsning, der blev et Vendepunkt i Sveriges, Unionens og Kong Eriks Historie. Det er lidet troligt, at Norge skulde ha sluppet lettere end Sverige i Hensyn paa Skatter eller militær Udskrivning. Mere Grund turde der da være til at formode, at Sverige i højere Grad har været plaget med danske og tyske Fogder end Norge¹. Dog ser man, at der ogsaa her i Landet fandtes adskillige af denne Sort under Erik af Pomerns Styrelse, og at de ogsaa her tillod sig en lignende Adfærd som den, hvorover der blev klaget i Sverige. Og hvis den svenske Bonde paa denne Tid var uvant til at bære tunge Byrder for det Offentlige og utaaksom ligeoverfor Overgreb og Undertrykkelse, saa gjaldt det samme udentvil i ligesaa høj og maaske endnu højere Grad om den norske Bonde. Den raadende Stemning i Norge var vistnok mere loyal, mere strengt monarkisk end Stemningen i Sverige. De norske Bønder nærrede udentvil, som Folket i det hele, en dyb Ærbødighed for Kongedømmet og Kongens Person. Men det hørte neppe efter deres Begreb til Kongens Ret, at han skulde kunne vilkaarlig paalegge nye Skatter, hvilket jo heller ikke stemte med Norges gamle Forfatning, endnu mindre at hans Ombudsmænd skulde kunne sætte sig udover Lov eller hævdede Sedvaner. Man finder da ogsaa Spor af, at de nye Paaleg og de fremmede Fogders uvante Hensynsløshed har fremkaldt Uro og voldsomme Optrin hos den norske Almue, længe før den almindelige Rejsning i Sverige var begyndt.

En *Herman Molteke*, af meklenburgsk Æt, havde faaet en Forlening i *Borgesysse*l og bar sig her ad paa en Maade, der stemte bedre overens med meklenburgske end med norske Sedvaner. Man har et Par Breve fra Bønderne i hans Len til Kongen af 1424, hvori de klager over, at han »red hjem til dem med Flok og gjestede dem med Overvold, saa de maatte intet raade, bød med sig, hvem han vilde, og drog ej af Gaarde, før han selv vilde, — hvad ingen Foged før ham havde gjort«. Han havde ydermere sat Folk fast og ført dem ud af Lenet eller taget deres Gods fra dem, uden Lov og Dom. »Vi fattige Mænd,« heder det tilsidst, »ræddedes da for, at han kunde gjøre sligt med flere, og derefter gik vi sammen og kjørte ham ud

¹ Jvfr. *Erlev, Dronning Margrethe*, S. 253—54. *L. Daas, Hist. Tidsskr. IV.* S. 85.

af Lenet«. Han kom dog snart igjen efterat ha git Bønderne gode Løfter; men han holdt ikke sine Løfter, og allerede Aaret efter indsendte Bønderne et nyt Klagebrev over ham til Kong Erik, hvori de truede med at forlade sine Gaarde, saafremt ikke Kongen vilde gi dem en anden Foged¹. — I et til Konge og Dronning rettet Brev af 12te August 1424 klager Bønderne i *Tunsbergs Len* over, at det »hestalop« (o: Hestefodring), som de fra først af godvillig har paatat sig, det kræver Fogden nu som en vis Skat. Men før vil de gi over baade sit Fæderne og Møderne og fly Lenet, end de vil finde sig heri og ta oftere mod disse Heste. Ligeledes klager de over, at de maa gi »Vaabenvite« (o: Bod for Mangel af de lovbestemte Vaaben) Aar efter Aar, uden at der blir spurgt efter, om de har sine Vaaben i Orden eller ikke. Brevet slutter saaledes: »Nu skyder vi vor Sag under Eders Naade og Norges Lovbog og de Retterbøter, som de hellige Konger Magnus og Haakon har undt os. Det første Gud vil, at vor naadige Konge eller vor naadige Dronning kommer til Norge, vil vi gjerne yde dem al kongelig Ret efter hvad Norges Lovbog og Retterbøter udviser og efter vor fattige Magt². — Fra samme Aar har man et af 12 Bønder i *Lier* udstedt Vidnesbyrd om, at Almuen sammesteds havde været samlet paa et almindeligt Thing, hvor den, efterat ha hørt oplæse et Brev fra *Dronning Philippa*, havde svaret, at den gjerne vilde gjøre, hvad der var Konge og Dronning behageligt i Hensyn paa Høstleding og Vaarleding og andre Stykker, som den burde at gjøre sin rette Herre og Høvding efter hvad der findes i Norges Lovbog, under hvilken den skjød sig ind, og at den iøvrigt ikke havde noget Klagemaal at føre over nogen Mand og ikke havde lidt nogen Uret af nogen³. Allerede den Omstændighed, at man har fundet det nødvendigt at indhente en saadan Erklæring, tyder paa, at der maa ha raadet Uro, og, om end Erklæringen gaar ud paa, at Bønderne ikke havde noget at klage over, gir den dog tillige at forstaa, at man ikke har været saa aldeles enig om, hvad Bønderne var pligtig at yde sin »rette Herre og Høvding«⁴.

Det forløber nu dernæst en Del Aar, i hvilke man ikke

¹ *Dipl. Norv. II. No. 680, 681, 683.*

² *Dipl. Norv. I. No. 696.*

³ *Dipl. Norv. II. No. 697.*

⁴ *Keyser, Kirkehist. II. S. 300.*

sporer Tegn til Uro eller Misnøje. Men saa bryder det løs i 1436 med et ligefremt Oprør, — det første i Norge siden *Magnus Erikssøns Dage*, næsten hundred Aar tilbage i Tiden. Et Par Aar forud var det brudt løs i Sverige, og det kan neppe være tvilsomt, at det svenske Exempel har virket smittende og opmuntrende i Norge¹. Den norske Rejsning stemmer i mangt og meget overens med den svenske. Ligesom denne var den først og fremst rettet mod de udenlandske Fogder eller Lensherrer, og, ligesom denne, udgik den væsentlig fra Almuen, medens Stormandsklassen fordetmeste holdt sig udenfor eller endog stillede sig ligefrem mod den og synes at ha betragtet den med Uvilje eller Frygt. Rejsningen i Sverige havde en saa rivende Fremgang, at dens Leder, *Engelbrekt Engelbrektsøn*, i Løbet af faa Maaneder blev Herre over saagodtsom det hele Land. Men ogsaa den norske Rejsning synes at ha begyndt under noksaa lovende Auspicer. Den udbredte sig over en stor Del af det søndenfjeldske Norge: Viken (Baahuslen), Borgesyssel, Solør, Romerike, Oslohered, Vestfold, Skienssyssel, og det fremgaar af Vilkaarene for en Vaabenstilstand, som blev afsluttet den 24de Juni 1436 mellem endel Medlemmer af Rigsraadet paa den ene Side og Bøndernes Høvding, *Amund Sigurdssøn*, — en Mand af adelig Byrd, ligesom Engelbrekt Engelbrektsøn, — paa den anden, at dennes Parti i Øjeblikket har været det stærkeste². Men Bladet vendte sig snart; Bevægelsen blandt Bønderne døde hen, og saa nær de to Rejsninger — den norske og den svenske — synes at stemme overens i Hensyn paa Oprindelse og første Fremgang, — saa modsat forholder de sig til hinanden i Hensyn paa historisk Rækkevidde og politiske Konsekventser. Den svenske voxte til en sand Nationalbevægelse og dannede et afgjørende Skifte i Folkets Historie; den norske blev en blot og bar Episode uden noget varigt eller væsentligt Resultat. Grunden til denne Modsætning kan ikke søges deri, at den svenske Almue skulde ha staaet paa et højere Standpunkt end den norske, saa at den var mere politisk eller patriotisk vaagen. I saa Henseende var Vilkaarene udentvil omtrent de samme i begge Lande. Hvad der fra først af satte Almuen i Bevægelse var i Sverige som i Norge de rent private Kjæremaal: umilde Fogder og uvante Skattebyrder. Da

¹ *Kejsor, Kirkehist. II. S. 506—7.*

² *L. Daas, Hist. Tidsskr. IV. S. 79.*

Dalkarlerne drog mod Stockholm under *Engelbrekt Engelbrektsøns* Førelse, var deres Løsen ikke Sveriges Ære og Selvtændighed, men Tilbageførelsen af Tilstanden under den *hellige Erik*, da der endnu ikke fandtes Skatter, Udredslær eller Told¹. Det er vel saa, at Respekten for den kongelige Odelsret til Riget la et Baand paa de norske Bønder, der var ukjendt i Sverige, saa det maatte være vanskeligere at sætte Fart i dem end i deres svenske Standsfæller og næsten ugjærligt at dra dem med paa saa radikale Skridt, som dem *Engelbrekt Engelbrektsøn* foretog, da han t. Ex. i Spidsen for en Hær af 1,000 Bønder tvang det svenske Rigsraad til at opsigte Kong Erik Huldskab og Troskab. Men Hovedsagen, — Hovedgrunden til, at den norske Bevægelse døde bort uden Resultat, medens den svenske fortsatte sig og voxte og førte Folk og Stat ind paa helt nye Udviklingsbaner, — var dog den, at der i Sverige fandtes et opadstræbende Aristokrati, medens det norske Aristokrati var og længe havde været paa Tilbagetog i politisk som i andre Henseender.

De svenske Stormænd viste sig, som nævnt, i Begyndelsen alt andet end velvillig stemt ligeoverfor den under *Engelbrekt Engelbrektsøns* Ledelse stedfundne Almuerejsning. Deres Forhold til Almuen var ikke bedre, end at de ikke uden Frygt og Uvilje kunde se den røre paa sig, selv om dens Rejsning gjaldt de fremmede Fogder, der maatte være ogsaa dem en Torn i Øjnene. Først, da Rejsningen havde naaet sit oprindelige Maal, idet de fremmede Fogder fordetmeste var bleven jaget bort, stillede Stormændene sig i Spidsen for den. Deres Tilslutning var baade sen og halvvejs nødtvungen eller motiveret ved rent personlige Hensyn. Alligevel var det dog ved dem og deres Tilslutning, at Bevægelsen blev løftet op paa det højere Niveau, hvor den først kunde bli banebrydende for Folkets og Statsens Udvikling. Stormændene lededes fordetmeste af egennyttige Bevæggrunde. Deres Tanke gik først og fremst ud paa at faa Tag i eller at sikre sig Besiddelsen af de mange indbringende Poster, som var bleven ledig efter de fordrevne fremmede Fogder og Slotsherrer. Men de maatte indse, at Vilkaaret herfor var, at den unionelle Statsret blev anderledes ordnet, end den hidtil havde været, — at den styrende Myndighed blev overført paa en varig Maade fra Kongedømmet til deres eget Organ,

¹ *Styffe, Bidrag, II. S. C—CI; jvfr. S. 265—91.*

Rigsraadet. Idet de stillede sig i Spidsen for den blandt Almuen begyndte Rejsning, søgte de altsaa at udnytte den til Fordel for dette Maal og gav den derved et bestemt politisk Sigte. Den nationale Fane blev stukket op: Rigsraadet repræsenterede jo det enkelte Riges Selvstændighed ligeoverfor det fælles Kongedømme; de almene politiske Interesser stilledes i Forgrunden istedetfor de partikulære og økonomiske; Løsenet blev Sveriges Ære og Selvstændighed istedetfor Frigjørelsen fra uvante Skatter og tyranniske Fogder. Dermed var Bevægelsen ført ind i et Spor, hvor den kunde faa varige Følger, og dermed var det store Skifte i Sveriges og Unionens Historie bleven indledet. Stormændene viste, da de først havde bekvæmet sig til at gaa med paa den af Almuen begyndte Rejsning, at de forstod meget godt at exploitere den til egen Fordel. Det laa ikke i deres Interesse at opløse Unionen, men bare at faa den omdannet og lagt paa en ny Basis. Dette skete da ogsaa ved den mellem det danske og svenske Rigsraad i 1438 afsluttede Fornyelse af den »evige Forening« mellem Rigerne og ved *Kristoffer af Bayerns* Valg til Sveriges Konge i 1440 — efterat han først var blevet Danmarks — paa saadanne Vilkaar; at den egentlig styrende Myndighed gik over til Rigsraadet, der fik Ret til at supplere sig selv og til at bortgi alle Len og Slotte. Det var, som før fremhævet, den aristokratiske Union, der afløste den monarkiske; det svenske og danske Aristokrati forbandt sig med det klart udtalte Maal for Øje, at hvert skulde styre sit Rige under en fælles Skyggekonges Præsidium.

Man skulde tro, at den Lejlighed, som i disse Aar blev budt de *norske Stormænd* til at tjene sig politisk op, ikke kan ha været saameget mindre gunstig end den, der blev budt de svenske. De ydre Omstændigheder var i begge Lande i Hovedsagen de samme: hos Folket et uroligt gjærende Misnøje, medens Kongedømmet var aldeles lamslaaet ved at repræsenteres af en Person, hvem Modgangen synes at ha berøvet enhver Handlekraft. Det maatte ha kunnet lykkes de norske Stormænd, saafremt det ikke aldeles havde skortet dem paa politisk Foretagsomhed og Ærgjerrighed, at opnaa ved Hjælp af disse Omstændigheder lignende Fordele som dem, deres Standsfæller i Sverige opnaaede. De kunde, om de ikke ligefrem vilde stille sig i Spidsen for Almuerejsningen, alligevel ha udnyttet denne paa en saadan Maade, at Magten til at uddele Len og

Embeder og overhovedet Landets Styrelse var kommet i deres, d. v. s. Rigsraadets, Haand. Men de synes at ha været altfor loyale til, at noget sligt kunde falde dem ind. Vistnok blev det ved den mellem de oprørske Bønder under *Amund Sigurdssøn* og Rigsraadsmedlemmerne afsluttede endelige Overenskomst af 18de Februar 1437¹ fastsat, at Raadet skulde skrive til Kongen med Bøn om, at han herefter ikke maatte ansætte Udlændinger som Embedsmænd, at Norge maatte faa sin egen Drotsete og stadig Mynt, og at Rigsseglet atter maatte komme tilbage, saa at Norges Mænd ikke mere skulde trænges til at løbe udenrigs efter det, hvilket havde været til stor Skade og Tyngsel for Land og Rige. Men der blev ikke sørget for at gi disse Bønner det rette Eftertryk. Det varede to Aar, før Norge fik en egen Drotsete, og det er sandsynligt, at Kravene om, at det norske Rigssegl maatte komme tilbage, og at ingen Udlænding maatte faa Len eller Embede i Norge, enten slet ikke eller ialfald kun paa en ufuldkommen Maade er bleven opfyldt². Alligevel rørte Stormændene ikke yderligere paa sig, skjønt det først og fremst maatte ligge i deres Interesse, at disse Krav blev opfyldt. Gjæringen hos Almuen vedblev; i 1438 fandt en ny Rejsning Sted i det søndenfjeldske Norge; men det gjaldt om denne i endnu højere Grad end om den forrige, at den ikke fandt nogen Støtte eller Ledelse blandt Stormændene, saa den i endnu højere Grad blev et blot og bart Opløb, og der var endnu mindre ved denne end ved den forrige Rejsning nogen Tale eller Tanke om en Exploitering i politiske Øjemed.

Erik af Pomern overlod Norge til sig selv; Tøjlerne gled ham af Haanden her som andetsteds; men det var her ingen, som tog dem op. Kongedømmet ophørte for en Stund at existere i Norge som i Danmark og Sverige; i Danmark og Sverige skyndte Rigsraadet sig med at indta den ledige Plads; i Norge blev den staaende tom. *Erik af Pomerns* Flugt fra sine Riger og Opgivelse af den Sag, han havde arbejdet for under sin Regjering: — et uafhængigt, arveligt Kongedømme som Unionens Midtpunkt, — var en Sejr for de danske og svenske Stormænd, i hvis politiske Tradition det stod som en Hovedgrundsætning, at Tronen skulde besættes ved Valg, ikke ved Arv, og som nu fik en bekvem Lejlighed til at hævde denne Grundsætning og

¹ *Dipl. Norv. II. No. 727.*

² *Keyser, Kirkeh. II. S. 512. L. Daas, Hist. Tidsskr. IV. S. 85.*

bygge Unionen paa den som Basis. For Nordmændene derimod, som havde knyttet sin Skjæbne saa fast til Arveprincippet, var det et Nederlag, — en Ulykke, der førte deres Stat ind i endnu ugrejere og vanskeligere Forhold end forud og paala dem Opgaver, som de var aldeles uvant og uskikket til at løse.

Der eksisterer, som bekendt, et i 1436 udarbejdet Udkast til en ny Unionsakt, hvorved der drages meget knappe Grændser for det fælles Kongedømes Myndighed og gives meget detaillerede Regler for det fælles Kongevalg. Udkastet melder sig selv som et Værk af en Komitté af to Raadsmedlemmer fra hvert af de tre Riger, — for Norges Vedkommende *Erkebiskop Aslak Bolt* og *Hr. Endride Erlendssøn*. Iøvrigt er de nærmere Omstændigheder ved dets Istandbringelse og senere Skjæbne aldeles ukjendt, og det kan vel være tvilsomt nok, om de norske Komittémedlemmer har ydet det nogen ubetinget Tilslutning, særlig saavidt angaar det her saa skarpt hævdede Valgprincip. Sikkert er det, at Nordmændene vedblev at holde fast ved det strengt arvelige Kongedøme, og at ydre Omstændigheder maatte ligesom nøde ind paa dem Valgretten, som de aldrig tilegnede sig med nogen rigtig Klarhed eller Styrke, og som de aldrig lærte at bruge paa en saadan Maade, at de derved hævdede Norges Selvstændighed og Jevnbyrdighed ligeover de to andre skandinaviske Riger.

Erik af Pomern rejste om Høsten 1436 til Gotland, hvor han opholdt sig hele den følgende Vinter, uden at lade høre fra sig, saa man i Danmark og Sverige troede ham død. Fra Gotland drog han til Preussen og Pomern for at søge Hjælp mod sine oprørske Undersaatter. Han kom tilbage til Danmark i 1437, men rejste Aaret efter atter til Gotland, hvor han fra nu af tog sit stadige Ophold. Samme Aar (1438) i Juli Maaned fornyede danske og svenske Rigsraader den »evige Forening« mellem Rigerne, med Reservation af en senere Afgjørelse [af Spørsmålet, om hvert af Rigerne skulde vælge sin egen Konge, eller om man skulde la sig nøje med en for dem alle tre. I Juni 1439 sendte det danske Rigsraad *Kong Erik* et formeligt Opsigelsesbrev, samtidig med at det valgte hans Systemsøn *Kristoffer af Bayern* til Rigsforstander. I September samme Aar opsa ogsaa det svenske Raad *Kong Erik Huldskab* og *Troskab*. Ud paa Vaaren det følgende Aar blev *Kristoffer af Bayern* valgt til Danmarks Konge. Faa Maaneder efter (Oktbr. 1440) tilbød det svenske Rigsraad at vælge ham paa Vilkaar af, at

Sveriges Rige »ikke skulde komme i saadan Trældom og Undertrykkelse, som det før havde været«, og i September 1441 blev han kronet i Stockholm som svensk Konge.

Under alt dette holdt *Nordmændene* fast ved sin gamle Herre med en Troskab, som man maatte finde rørende, saafremt det ikke var klart, at der her ikke kan være Tale om nogen Hengivenhed enten for Kongens Person eller hans Æt, eftersom baade den ene og den anden var ukjendt i Norge, men alene om en stiv og blind juridisk Konservatisme. Gang efter Gang sendte det norske Rigsraad Bud og Brevskab til *Kong Erik* paa Gotland med Forestillinger om det norske Folks Troskab og vanskelige Stilling og med Bøn om, at han vilde komme sine tro Undersaatter til Hjælp eller idetringeste tilskrive dem sin Vilje. Erik agtede det ikke engang Umagen værdt at gi noget Svar, endsige at det skulde ha faldt ham ind at følge Opfordringen om at komme til Norge, skjønt Nordmændene viste sin Villighed til at støtte ham i Gjærningen, nemlig ved at foreta til Fordel for ham et krigersk Indfald i Sverige. Han var »en gammel Herre, kjed af denne Verden«, og brød sig mindst af alt om det fattigste af sine Riger, som han altid havde forsømt, og hvor han siden 1405 ikke havde sat sin Fod. Gang efter Gang kom der Opfordringer fra det danske og svenske Rigsraad til det norske om at fornye Unionen mellem Rigerne ved at opsiges Erik og anta Kristoffer som Konge; Nordmændene svarte undvigende og søgte at hale Tiden ud, saa øjensynlig skadelig end enhver Opsættelse maatte være for Riget. Først da det maatte staa klart for alle og enhver, at ingen Trøst eller Hjælp var at vente enten hos *Kong Erik* eller hos den Mand, som efter det norske Kongearvetal var hans nærmeste Arving, *Hertug Bugislav*, bekvemmede det norske Rigsraad sig til at slutte sig til det i Danmark og Sverige stedfundne Kongevalg. Man kan altsaa sige, at Nordmændene ikke svigtede sit Arveprincip, men at Arveprincippet svigtede dem. Om Sommeren 1442 holdtes et Møde af alle tre Rigers Raad i *Lødese*, hvorhen tillige Repræsentanter for den norske Almue var indkaldt for at gi den paatænkte Valghandling en formelt lovlig Karakter. Her valgtes da *Kristoffer af Bayern* til Norges Konge, efterat Almuens Repræsentanter havde udstedt en Erklæring om, at de vilde nøjes med, hvad Rigets Raad besluttede baade i Hensyn paa Kristoffers Antagelse til Norges Konge og i Hensyn

paa andre Rigets Ærinder, naar de kun maatte bli ved Norges Lov og Retterbøter som hidtil¹, — og derefter drog Kongen til Oslo, hvor han blev kronet.

I visse Maader blev dette Thronskifte for Norge en Forandring til det bedre. *Kristoffer af Bayern* synes at ha indseet det forfejlede ved den af hans Forgjængere drevne Unionspolitik og at ha slaaet med stor Bestemthed ind paa en anden Vej end den, hvorpaa disse havde gaaet frem. Ikke blot overholdt han de Forpligtelser, han havde indgaaet ligeoverfor Sverige, idet han ikke gjorde noget Forsøg paa at indtrænge Udlandinger i svenske Len eller at indskrænke den Selvstændighed, som det svenske Rigsraad havde forbeholdt sig i Hensyn paa den indre Styrelse. Men ogsaa ligeoverfor Norge iaagttog han en lignende Holdning, skjønt han der neppe var bunden ved en ligefrem Valgkapitulation som i Sverige og idetringeste havde meget mindre at frygte, om han overtraadte de ved en saadan indgaaede Forpligtelser. Den norske Drotsete nedla vel sit Embede, efterat Kristoffer var bleven hyldet som Konge, men Norge beholdt fremdeles sin egen Kantsler², og der er intet Spor af, at Kristoffer har strævet med at holde Rigsraadet udenfor Styrelsen paa samme Maade som *Dronning Margrethe* og *Erik af Pomern*. Han har havt formegen sund praktisk Sands til det; han har ikke brudt sig om at fastholde en Magt, som han ikke kunde bruge, og han har indseet, at det var til Norges Gagn, uden at indeholde nogen Fare for ham, at dets Styrelse blev mere selvstændig derved, at Rigsraadet tog mere virksom Del i samme. De heldige Følger heraf viser sig paa flere Omraader, men allermost i den Maade, hvorpaa man nu en Tidlang optraadte fra norsk Side ligeoverfor *Hanseaterne*, — det Forsøg, der blev gjort paa at sætte lovlige Skranker for det Bergenske Kontors Handelsherrredøme, og som i Begyndelsen havde sliq Fremgang, at man maa tro, at det ikke vilde ha blevet uden varigt Resultat, saafremt det ikke var bleven afbrudt ved *Kong Kristoffers Død* og hans Eftermands Uduelighed og æreløse Pligtforglemmelse.

Paa samme Tid er det dog klart, at Norge i den nye Union mellem Rigerne, der kom istand ved *Kristoffers Valg*,

¹ *Dipl. Norv. III. No. 771, V. No. 711.*

² *Keyser, Kirkehist. II. S. 529.*

indtog en endnu skjævere og misligere Stilling, end det havde indtat i den forudgaaende Union. Denne sidste havde en væsentlig dynastisk Karakter; dens Tyngdepunkt var Kongedømmet, der idetringeste i en udvortes Forstand tilhørte Norge ligemeget som de to andre Riger. Den nye Union derimod var væsentlig aristokratisk og havde sit Tyngdepunkt i hvert Riges Rigsraad som Repræsentant for dets Adel. I en Union af denne Karakter maatte Norge med sine faa hændende og lidet betydende Stormandsætter komme til at spille en endog i udvortes Forstand underordnet Rolle. I den eldre Union var Norge kommet ind ved at følge den lovlige Thronsuccessionsorden, d. v. s. overensstemmende med gammel norsk Statsret. *Erik af Pomern* var bleven hyldet i Norge, før han blev det i Danmark og Sverige. Unionen kom istand saaledes, at Norges Arvekonge fik sig ved Valg overdraget ogsaa Danmarks og Sveriges Kroner. Heri laa intet for Norge ydmygende. Tvertom! Norges Arveret var bleven respekteret, fuldt saa vel som Danmarks og Sveriges Valgret. Men nu havde det danske og det svenske Rigsraad afsat Erik og indsat som hans Efterfølger ikke den Mand, der efter det norske Kongearvretal var hans nærmeste Arving og erkjendt som saadan af Norges Rigsraad, nemlig hans Brodersøn *Hertug Bugislav* af Pomern, men hans System søn, om hvis Arveret til Norges Throne der ikke kunde være Tale, saalænge Bugislav levede og ikke havde forbrudt sin Ret. Den nye Union var helt og holdent istandbragt ved det for Norges Statsret fremmede Valgprincip. I Formen havde ogsaa Nordmændene været med paa at vælge den fælles Konge; i Virkeligheden var det de Danske og Svenske, som foretog Valget, medens Nordmændene blev tvungen til at strø Sand paa; i Virkeligheden var det den danske og svenske Adel, som dennegang gav Norge en Konge. Det viste sig allerede nu tydeligt nok, at den norske Stats Selvstændighed ahang af Arveprincippet, og at den maatte komme til at drive som et Skib uden Ror for Vind og Vaager, naar dette svigtede. Valgprincippet var et aristokratisk Forfatningsprincip; det kunde alene hævdes af en Adel, der var tilstrækkelig sterk og tilstrækkelig skarpt adskilt fra det øvrige Folk til at kunne optræde som en selvstændig Korporation med sine særskilte politiske Interesser og Formaal for Øje. Og da Norge savnede en saadan, maatte dets Skjæbne i en paa Valg-

princippet bygget Union bli den: at følge med som et Appendix. Spørsmaalet var alene, — eftersom det ikke lod sig tænke, at Danmarks og Sveriges Adel i Længden skulde kunne enes, — hvilket af disse to Riger det skulde komme til at følge. Dette Spørsmaal blev paa en Maade allerede afgjort ved det næstfølgende Thronskifte.

IV.

Hovedpunkter af Norges politiske Historie 1448—1532.

Kristoffer af Bayern døde 6te Januar 1448, uden at efterlade sig Børn. At vende tilbage til Arveprincippet ved Besættelsen af den ledige Throne var ugjærligt. Der fandtes ingen lovlig Arving til Norges Rige, hvorom der kunde bli Tale, eftersom *Erik af Pomern* og hans Brodersøn noksom havde vist, at de ikke skjøttede om at gjøre sin Arveret gjeldende, og Kong Kristoffers øvrige Slægtninge vistnok var aldeles ukjendt for Nordmændene¹. Man var altsaa henvist til et Valg.

Nogen Forpligtelse for de tre Riger til at vælge Konge i Fællesskab existerede ikke. Ved den i 1438 i Kalmar afsluttede Overenskomst mellem det danske og svenske Rigsraad var det, som før nævnt, udtrykkelig bleven fastsat, at man, i Tilfælde af Kongevalg, først skulde afgjøre, om det var bedre at vælge én Konge over alle tre Riger, eller om hvert Rige skulde ha sin egen Konge. I 1441 var der, ligeledes i Kalmar, bleven afsluttet af norske og svenske Rigsraader en evigvarende Alliance mellem Norge og Sverige paa de samme Vilkaar, nemlig at Forbindelsen skulde staa ved Magt, hvad enten man enedes om at vælge én Konge over begge Riger eller særskilte Konger for hvert af dem². Hvert Rige havde altsaa forbeholdt sig Adgang til at vælge paa egen Haand, og deres Forening under *Kristoffer* havde en rent personlig og tilfældig Karakter og søvned enhver endog blot formel Garanti for sin Vedvaren.

¹ *Keyser, Kirkehist. II. S. 533.*

² *Hadorph, Bihang til Rimkrön. S. 143.*

Det heder, at det danske Rigsraad umiddelbart efter *Kristoffer's Død* indbød det svenske og norske til et Møde i Halmstad for i Fællesskab at vælge Konge. Dette Møde kom i ethvert Fald ikke istand. Derimod afholdtes ifølge det svenske Rigsraads Indkaldelse en almindelig *Herredag i Stockholm* i Juni Maaned 1448. Blandt de her forsamlede Stormænd fandtes vistnok mange, som ønskede den tidligere Union mellem Rigerne oprettet paany. Men Flerheden var dog nu stemt for at vælge egen Konge, og som Grund hertil opgives af en samtidig Forfatter, den lyske Krønikeskriver *Detmar's* Fortsætter, at man følte sig fornærmet over det danske Rigsraads egenmægtige Fremgangsmaade ved *Kristoffer af Bayern's* Valg og i det hele over det Principat, Danmark havde tiltaget sig i Unionen¹. Valget foretoges allerede den 28de Juni og faldt paa *Karl Knutsson*, der forenede næsten alle Stemmer. Det skal isvrigt ikke ha manglet paa Kandidater, efter hvad den samtidige svenske Historieskriver *Ericus Olai* fortæller; tværtom! »der fandtes mange rige og mægtige Riddere i Landet, som aspirerede til den kongelige Værdighed, uden at betænke sin Stilling og de truende Vanskeligheder.« Men *Karl Knutsson*, der havde været Rigsforstander under Interregnet mellem Erik af Pomern og Kristoffer, og som i Kristoffers Regjeringstid havde været forlenet med hele Finland, fordunklede alle andre, skjønt rigtignok, som det synes, mere ved ydre Fortrin end ved nogen sær fremtrædende Dygtighed.

Med dette Valg var det givet, at Unionen ikke vilde bli fornyet for det første. Rigtignok har *Karl Knutsson* selv fortalt, at et dansk Parti gjentagne Gange tilbød ham ogsaa Danmarks Throne. Men det er liden Grund til at tro herpaa². I Danmark var man uidentvil da, som før og siden, stemt for Unionens Fornylse, men ganske vist alene paa det Vilkaar, at den danske Konge eller Thronkandidat blev antat i de to andre Riger, derimod ikke saa, at Danmark modtog sin Konge fra Sverige eller Norge. Unionens oprindelige Tanke havde været et dansk-tydsk Principat over Sverige og Norge; det var i denne Aand man fremdeles vilde ha den opretholdt fra dansk Side, og det var af denne Grund, at de danske Stormænd vedblev at være saa enstemmig i sin Unionsvenlighed.

¹ *Grautoff, Detmar, II. S. 113—14.*

² *L. Daas, Christiern d. I.s norske Historie, 1448—1458, S. 7.*

Til at repræsentere en saadan Union maatte en *tydsk* Fyrste synes bedst egnet. I denne Retning kom da ogsaa det danske Valg at gaa. Man tilbød først den ledige Throne til *Adolf*, Greve af Holstein og Hertug af Slesvig, der i saa mange Aar havde kjæmpet mod Danmark og tilsidst vundet Kampens Pris, idet *Kong Kristoffer's* første Regjeringshandling som dansk Konge var at overlade ham Hertugdømmet Slesvig som et frit og arveligt Fanelen. En Hovedgrund til, at det danske Rigsraad tilbød Danmarks gamle Fiende at bli dets Konge, har udentvil været, at man ad denne Vej haabede at gjenvinde Slesvig, især da *Hertug Adolf* var børnløs. Men den samme Grund har udentvil ogsaa virket til, at *Adolf*, der ikke kunde ville, at hans Livs Verk, Foreningen af Holstein og Slesvig, skulde gøres om igjen, vægrede sig ved at modta den tilbudte Krone. Derimod anbefalede han det danske Rigsraad at ta istedet for ham hans eldste Systersøn *Grev Kristiern af Oldenburg*, og han rejste selv til Kjøbenhavn, hvor Rigsraadet forsamlede sig, for at virke for denne sin Kandidat. Det synes, som at han i Begyndelsen har mødt nogen Modstand; men det varede ikke længe, inden man blev enig, og den 1ste September 1448 blev *Kristiern* valgt til dansk Konge. Ogsaa ved dette Valg aabnede man sig en Udsigt til Slesvigs Gjenforening med Danmark, da *Hertug Adolf* var børnløs. Men det var neppe saameget denne Udsigt, der samlede Stemmerne saavidt hurtigt om den oldenburgske Greve, — *Hertug Adolf* stod endnu i sin kraftigste Mandsalder, og man maatte være beredt paa, at han vilde sørge for at sikre sit Værk, — som snarere, at det danske Rigsraad indsaa Nødvendigheden af at gjøre en skyndsom Ende paa Interregnet, eftersom Sverige allerede havde foretat sit Kongevalg, og den nye svenske Konge allerede havde begyndt at ruste sig for at faa opgjort forskjellige Differentser mellem Rigerne, blandt andet vedkommende Gotland.

Danmark og Sverige tog altsaa hvert sit Parti, — nogenlunde hurtigt og nogenlunde enigt. *Nordmændene* derimod viste den samme Ubeslutsomhed og Sendrægtighed denne Gang som ved Interregnet mellem *Erik af Pomern* og *Kristoffer af Bayern*. Før det Aar, i hvilket *Kristoffer* døde, var gaaget tilende, havde de Danske og Svenske foretat sit Kongevalg og ordnet sin Regjering, og endnu synes man ikke at ha rørt paa sig i Norge, endnu synes intet Skridt at være gjort fra norsk Side for at bringe Landet ud af den utrygge Stilling, hvori det var

bragt ved Kongens Død. Under Thronledigheden efter Erik af Pomern havde Nordmændene havt en fra Tidens Synspunkt god og gyldig Grund til at opsætte med at bestemme sig: deres Respekt for Legitimiteten og Fastholden ved Landets gamle Lov og Forfatning. De vilde ikke opgi sin lovlig hylde og kronede Arvekonge, før det var blevet klart, at han havde opgit sig selv. Denegang var der intet saadant Pietets- eller Legitimitetshensyn, der kunde standse dem. Der var ingen Arving, hvis Ret maatte respekteres; man var ikke bundet ved nogen Traktat eller Forpligtelse ligeoverfor andre Riger. Norges Stilling opfordrede i endnu højere Grad end Sveriges eller Danmarks til at træffe et Valg saa hurtigt som mueligt. Alligevel gik Aar og Dag hen, inden man kom saavidt, at det norske Rigsraad blev samlet for at raadslaa om, hvad der var at gjøre.

Det er, til Forklaring af denne paafaldende Sendrægtighed, bleven henvist til de geografiske Forhold: de store Afstande, de besværlige og farefulde Rejser, som de norske Rigsraadsmedlemmer maatte foreta for at samles til Raadslagning, — videre dertil, at Raadets selvskrevne Formand, Erkebiskopen, havde sit Sæde i Throndhjem, som dengang maatte siges at være en Udkant af Landet. Dette har ganske vist ogsaa været en medvirkende Grund; men Hovedgrunden ligger andensteds. De geografiske Forhold var de samme nu som tidligere. Afstandene var ikke større, Rejserne ikke mere farefulde i det femtende Aarhundrede, da Statens Pulsslag næsten hørte op eller blev saa langsomt som hos en Skindød, end de havde været i det tolvte og trettende Aarhundrede, da de ikke havde kunnet hindre et endog sterkt bevæget offentligt Liv. De *ydre* Afstande var de samme nu som da; det var de *indre*, som havde voxet, idet Samfundet mere og mere opløste sig og faldt fra hinanden i sine enkelte Bestanddele ved Bortvisningen eller Hensmuldringen af det Lag, der havde været det forbindende, det politisk levende og ledende Element, —* ved det gamle Aristokratis stadig videregaaende Forfald, medens intet nyt dannede sig i dets Sted.

Man skulde tro, at, siden baade de Svenske og Danske nu havde valgt sin egen Konge, maatte det ligge nærmest for Nordmændene at gjøre ligesaa. Dette stemte jo ogsaa med deres tidligere Holdning, under Unionen med Sverige, da de saa vedholdende og ivrig havde arbejdet paa at komme løs fra

det monarkiske Fællesskab, — og det stømte med den nu mere end hundredaarige Erfaring, der til Overflod havde godtgjort, at Norge, under en Forening med Sverige eller Danmark, vilde, som det fattigste og mindst folkesterke af Rigerne, bli betragtet og behandlet som et Biland, at den fælles Konge kun sjelden vilde gjeste det, at Landets indre Styrelse paa Grund deraf vilde komme til at savne Midtpunkt, hvoraf igjen Følgen maatte bli, at Retsplejen forfaldt, og at den gode lovlige Orden, der var Lyssiden ved Norges politiske Forfatning, saadan som den var bleven udviklet efter Borgerkrigene, gik tabt, — at det var var saalangt fra, at en Forening med de andre skandinaviske Riger tjente til at støtte eller beskytte Norges Handelsinteresse ligeoverfor Hanseaterne, at tvertom det modsatte var Tilfælde, eftersom Norges Handelsinteresse alene kunde afgi et underordnet Synspunkt for Unionskongen, medens Hanseaternes Venskab for ham i Regelen maatte bli et Hensyn af første Rang.

Det er sikkert nok, at Norge ikke blot stod tilbage for Sverige og Danmark i Hensyn paa Folketal og Velstand, national og politisk Rørigheid, men at det ogsaa paa denne Tid var blevet Naborigerne underlegent i militær Henseende ved, fremfor disse, at mangle Rytteri — Tidens Hovedvaabenart — og befæstede Slotte, der spillede en saa indgribende Rolle i denne Tidsalders Krigsførsel. Man kunde nu mene, at Norges ledende Mænd ikke har været blinde for dette, at de har havt en rigtig Følelse af, at Nordmændene, ved at vælge egen Konge, kom til at indta en Stilling ligeoverfor Naborigerne, som de vanskelig vilde kunne hævde. Herved maa dog erindres, at der mellem Danmark og Sverige bestod meget alvorlige Strids-emner, som maatte ventes at ville komme op, saasnart Rigerne skiltes ad. Dette skete, som bekjendt, ogsaa; *Karl Knutsson* og *Kristiern af Oldenburg* var ikke før bleven valgt til Konger, hver i sit Rige, før de stod i Vaaben mod hinanden. Under disse Omstændigheder kunde der ikke være synderlig Fare for en Indblanding fra dansk eller svensk Side, saafremt Nordmændene nogenledes enig og bestemt havde slaet ind paa den Vej at vælge sin egen Konge.

Det synes altsaa, som om der nu var budt Norge en saa god Lejlighed, som ønskes kunde, til at gjenvinde den fuldt uafhængige Stilling, der ifølge alle hidtil gjorte Erfaringer stemte bedst med Landets Interesse. Men denne Lejlighed blev

ikke blot ikke benyttet; der blev ikke engang gjort noget alvorligt Forsøg paa at benytte den.

I et Brev, udstedt i Throndhjem den 24de Novbr. 1449 i den nordenfjeldske og søndenfjeldske Almues Navn¹, fortælles det, at da Erkebiskop *Aslak Bolt* ud paa Sommeren 1448 rustede sig til at drage til Oslo for at forhandle med de øvrige Rigsraader om Kongevalget efter Kristoffer, holdt han et Møde med Almuen nordenfjelds og krævede af den, at den skulde udtale sig om, hvem den ønskede til Konge. Almuen bad ham da, heder det, at han fremfor alt aldrig maatte samtykke i, at nogen dansk eller tydsk Mand toges til Konge. Dernæst udtalte den, at den helst ønskede, at *Hr. Sigurd Jonsson*, der havde været Norges Drotsete fra 1439 til 1442, og som stammede fra den gamle norske Kongesæt, maatte bli Konge. Kunde ikke dette ske, vilde man ha igjen sin gamle Herre, *Kong Erik*, dog paa det Vilkaar, at han strax kom ind i Riget og holdt Fred med svenske Mænd. Kunde heller ikke dette ske, vilde man ha *Kong Karl* i Sverige.

Dette Brev er, som sagt, udstedt i Throndhjem den 24de November 1449, paa en Tid da *Kong Karl Knutsson* selv var tilstede i Throndhjem, hvor han kort forud var bleven kronet som Norges Konge af *Aslak Bolt*. Nogle Aar senere (nemlig 1ste Juni 1453), efterat *Kristiern af Oldenburg* var blevet den sejrende, udstedtes ligeledes i den nordenfjeldske Almues Navn et andet Brev², hvor det, tvertimod den i Brevet af 24de Novbr. 1449 givne Beretning, forsikkres, at *Kong Karl* trængte sig ind i Riget mod Almuens Vilje, og at de, som har sagt, at den skulde ha villet ha *Karl* til Konge og ikke *Kristiern*, har talt »mod Gud, Ære og al Redelighed«.

Det kunde synes, at hverken den ene eller den anden af disse to indbyrdes modsigende Fremstillinger har Krav paa at gjelde som troværdig, — at de begge nærmest bør opfattes som et Slags politiske Tendentskrifter, istandbragte af de i Øjeblikket raadende Magthavere og i deres Interesse, medens Almuen, i hvis Navn Brevene er udstedt, har været et vilje- og meningsløst Redskab, hvem man la i Munden, hvad den skulde sige eller lade skrive³.

¹ *Hadóroph, Bih. til Rimkr. S. 166—170.*

² *Dipl. Norv. VIII. No. 349.*

³ *L. Daae, Christiern Is norske Historie, 1448—1458, S. 25—26, 39—41, 88.*

Her maa dog gjøres nogen Forskjel. Naar det i Brevet af 1ste Juni 1453 heder, at Almuen altid havde holdt fast ved den rette og lovlige valgte Konge Kristiern, og at Kong Karl havde trængt sig ind i Riget mod baade dens og Raadets Vilje og endog ved Tvang opnaaet at bli kronet af Erkebiskop Aslak: da er dette ganske vist intet andet end en efter Omstændighederne indrettet Fremstilling af Gangen i den forudgaaende Thronstrid, — et Fabrikat, hvorpaa der ikke kan legges den ringeste Vægt. Derimod er der gode Grunde til at anta, at Beretningen i Brevet af 24de Novbr. 1449 om, hvad der passerede paa det af *Erkebiskop Aslak* sammenkaldte Møde, skjønt vistnok arrangeret til Fordel for den svenske Thronkandidat, alligevel indeholder en Kjærne af Sandhed, og at Almuens Udtalelser vedkommende Kongevalget, om de end paa en Maade har været lagt den i Munden af de ledende Mænd, dog tillige har svaret nogenledes til, hvad den virkelig mente, saa man kan opfatte dem som Udtryk for et Slags Folkestemning. Det maa paa Forhaand synes rimeligt, at Almuen helst ønskede, at Landet maatte faa sin egen Konge, og at der hertil maatte bli taget en indenlandsk Mand, saafremt der fandtes nogen saadan, som havde de nødvendige Kvalifikationer. Dette stemmer jo med, hvad der var dens øjensynlige og nærliggende Interesse, og det stemmer med, hvad man ved om dens Stemning i de nærmest forudgaaende Tider, og hvad man ved om den svenske Almuens Stemning i de samme Tider og under nogenledes ensartede Forhold. Men Almuen var uvant til at optræde paa egen Haand, hvor det gjaldt Statsanliggender; det er vel ikke utænkeligt, at politiske Meninger eller Ønsker kunde gjøre sig gjældende ogsaa hos den, men de maatte under alle Omstændigheder være altfor uklare og famlende til at faa noget at betyde, naar de ikke blev taget i Brug af Stormandsklassen. Og blandt Stormændene fandt Ønsket om, at Norge maatte faa sin egen Konge, ingen Tilslutning; idetringeste var der ingen, der prøvede paa at opta dette Ønske som et politisk Program.

Den Mand, der ifølge Brevet af 24de Novbr. 1449 blev nævnt som det Kongsemne, Bønderne i det nordenfjeldske helst ønskede valgt, *Sigurd Jonsson*, indtog ved sin Byrd og sin Rigdom den fremste Plads inden Datidens norske Adel. Han var en Dattersøn af *Sigurd Hafthorsson*, følgelig en Dattersøns Dattersøn af *Haakon den Femte*, og han havde paa sin Haand samlet Giske-Bjarkø-Hestbø- og Sudrheimsætternes mange Ejen-

dome. Men han synes ogsaa derved at ha været en god Repræsentant for den faatallige Kreds af baade fysisk og aandigt henvisnende Storætter, der stod igjen som en Rest af Norges gamle Aristokrati, at han aldeles savnede politisk Ærgjerrighed eller Foretagsomhed og helst syslede i Ro og Mag med sine private Anliggender. De høje Stillinger i Statens Tjeneste, han hidtil havde indtaget, som Drotsete 1439—1442 og Rigsforstander efter Kristoffer af Bayern's Død, skyldte han vistnok udelukkende Hensynet til hans Byrd og Rigdom, og endnu vissere er det, at det var dette Hensyn, der knyttede Tanken om et selvstændigt norsk Kongevalg til hans Navn. Ifølge de i Norge raadende strengt legitimistiske Grundsætninger maatte det synes ligetil, at en saa højbyrdig Mand — en Frænde af selve Kongesættens — var nærmest til at komme i Betragtning ved Valget af Konge, uden Hensyn til om han besad de andre nødvendige Kvalifikationer. Og da det nu viste sig, at *Sigurd Jonsson* ikke besad disse, da det viste sig, at han var aldeles uvillig til at overta en Thronprætendents farlige og besværlige Rolle, faldt Tanken om et selvstændigt norsk Kongevalg bort, uden at træde frem i Handling, uden at skabe et Parti eller engang et Spor af Bevægelse. Det var ikke her som i Sverige, hvor der efter *Ericus Olof's* Udsagn fandtes mange Riddere, som holdt sig gode nok til at aspirere til den kongelige Verdighed. Kronen hang for højt til det i Nordmændenes Opinion. Man kunde akceptere som Konge en, der allerede indehavde den kongelige Verdighed i et andet Land. Man kunde finde det nogenledes rimeligt, at en Mand som *Sigurd Jonsson*, i hvis Aarer der dog altid flød noget af det kongelige Blod, — en Dattersøns Dattersøn af en Konge, — opstilledes eller opstillede sig selv som Thronprætendent. Men mindre maatte det ikke være. Det maatte ligesom komme udenfra eller ovenfra. At besætte Thronen ved et aldeles frit Valg, at opstille en ret og slet Adelsmand som Kongsemne, maatte synes et altfor djervt Tiltag i et Land, hvor man havde vænnet sig til at se i Kongedømmet noget saa helt af Folket uafhængigt og over Folket ophøjet. Og hertil kom da, at der udentvil blandt de norske Stormænd raadede en lignende indbyrdes Jalousi som blandt de svenske, saa de kviede sig ved at la en fordums Ligmand naa op til at bli alles Overmand.

Det blev altsaa kun Spørsmål om at slutte sig enten til det danske eller til det svenske Kongevalg. Stormændene delte

sig i et dansk og et svensk Parti; om et norsk var der ikke Tale. Af disse to Partier maa det svenske vistnok ansees for det mest nationale eller mindst unationale, — det, der havde de bedste Chancer til at vinde et Slags Folkestemning for sig, ligesom det ogsaa fra først af fandt den stærkeste Tilslutning. Nordmænd og Svenske stod hinanden ulige nærmere i Hensyn paa Folkelykke og Samfundsskik end Nordmænd og Danske. Samkvæmet mellem Norge og Sverige havde ogsaa været nærmere, og der var knyttet flere Forbindelser mellem disse to Lande end mellem Norge og Danmark. Endnu i det sextende Aarhundrede, før de hyppige Krige havde vakt en saa dyb gjensidig Uvilje mellem de to paa den skandinaviske Halvø boende Folk, vidner *Peder Klaussøn* om den »store Lighed oc Enighed mellem dette Landsfolck (d. e. Nordmændene) oc de Vestre Goter (d. e. Indbyggerne i de Norge nærmest tilgrændsende svenske Landskaber Vestergötland og Dalsland), icke alleeniste met god Naboskab oc Forligelse, men ocsaa met beggis deris Skick, Seder, Maael oc andet saadant, saa det siunes icke utroligt, at de hafue udi Begyndelsen været et Slags Folck«, — hvorimod der »altid hafuer været oc indtil denne Dag vedvarer mellem Danske og Norske en medfødt Had oc ond Forligelse«¹. Unionen mellem de skandinaviske Riger havde i den nærmest forudgaaende Tid, under *Dronning Margrethe* og *Erik af Pomern*, havt Karakteren af et dansk-tydsk Supremati, med en systematisk gennemført Indtrængen af danske eller tydske Fogder og dermed følgende Indførelse af det dansk-tydske Bondetyrannis Sedvaner, og hvorvel Sverige havde lidt ulige mere under dette Uvæsen end Norge, saa var dog heller ikke Norge gaaet fri. Den søndenfjeldske Almues Rejsning under *Amund Sigurdssøn* var jo først og fremst rettet mod de danske Mænd, der havde faaet Len og Embeder i Landet, og som man ikke længere vilde taale. Det er da troligt nok, at det kan forholde sig rigtigt, naar det i Brevet af 24de Novbr. 1449 fortælles, at den nordenfjeldske Almue ved det af *Erkebiskop Aslak Bolt* afholdte Møde bad Erkebiskoppen om, at han fremfor alt ikke maatte samtykke i, at nogen dansk eller tydsk Mand toges til Konge. Det er ligeledes troligt nok, at Almuen, naar den ved samme Lejlighed udtalte Ønske om at faa igjen sin gamle Herre *Erik af Pomern*, dertil søjede det Vilkaar, at

¹ *Peder Claussøn Friis, Samlede Skrifter, udgivne af G. Storm, S. 256.*

han skulde holde Fred med svenske Mænd. Det er troligt, at det har hørt til Grundsætningerne i den norske Almues Politik, — saavidt den havde nogen, — at man burde undgaa at komme i noget fiendtligt Forhold til det nærmeste Naboland, mod hvilket der var en lang Grændse at forsvare¹, og at den af Hensyn hertil maatte være mere tilbøjelig til at vælge en svensk Konge end at vælge en dansk.

Alligevel kan der neppe være Spørgsmaal om at tillegge enten den ene eller den anden af de to Fraktioner, hvori de norske Stormænd delte sig ved denne Lejlighed, en national eller patriotisk Karakter i Ordets moderne Mening. Om begge maa det siges, at de gjør Indtryk af at ha været snarere Koterier end virkelige Partier, og man kan fra Nutidens Synspunkt ikke føle Interesse for nogen af dem. Begge søgte at fremstille Almuen som sin Forbundsfælle; begge erhvervede Udtalelser fra den i sin Favør. Og, skjønt det er Grund til at tro, at Almuen Sympathi nærmest gik i svensk Retning, saa var dog, som rimeligt kunde være, denne Sympathi ikke sterk nok til at drive til nogen virksom Optræden. Resultatet blev da, at Almuen fordømte forholdt sig passiv ved den hele Thronstrid, som om det var et Spørgsmaal, der ikke vedkom den, hvem der skulde være Norges Konge.

I Spidsen for det dansksindede Koteri stod to Fremmede: den danskfødte *Biskop Jens* af Oslo og Holsteineren *Hartvig Krumedike*. I Spidsen for det svensk-sindede Koteri derimod stod vistnok indfødte norske Stormænd: Erkebiskop *Aslak Boll*, Rigsraadsmedlemmerne *Erik Sæmundsson*, *Olav Nilsson* og hans Broder *Peder Nilsson*. Men det er Grund til at tro, at hvad der bestemte disses Standpunkt, mest har været rent private Forhold: de har havt svenske Familjeforbindelser eller ejet Jordegods i Sverige. Flere af dem, der i Begyndelsen optraadte som Tilhængere af den svenske Konges Kandidatur, gik snart over til det modsatte Parti, uden at det sees, at de har været tvungne dertil, saaledes de før nævnte Brødre *Olav Nilsson* og *Peder Nilsson* samt Rigsraadsmedlemmerne *Erik Bjørnsøn* og *Hans Krukov*. Ogsaa inden Stormændenes Kreds møder vi en lignende Uklarhed og Vakling som hos Almuen. Motiverne var smaa, og Handlingerne blev derefter.

Saafernt der havde blevet for Alvor Tale om et selvstændigt

¹ *Styffe, Bidrag, 3, S. XXIII—XXIV.*

norsk Kongevalg, vilde der maaske ha kunnet komme Fart i Folk. Dette var en Sag, som kunde ha voxet sig stor, — som kunde ha endt i Aanden, om den end noksaameget var begyndt i Kjødets, d. v. s. i de smaa Beregningers og Privatinteressers Tjeneste. Men saaledes som Tingene nu stillede sig, var der ikke levnet nogen Mulighed for en virkelig national Bevægelse, — en saadan, der driver Kræfterne frem hos et Folk. Det kunde være noget at vinde for de enkelte Stormænd, eftersom Thronstriden fik det ene Udfald eller det andet; men for det hele Land var der bleven stillet i Udsigt »veir kostir ok hvergi göðr«. For Landet maatte det bli et Fald, hvordan det saa end gik; det var alene Spørsmaal om, til hvilken Side man skulde falde, — hvor dybt Faldet skulde bli, — og Omstændighederne føjede sig saa, at Faldet blev meget dybt.

De første Skridt til at faa Thronfølgespørsmaalet ordnet synes at være skeet paa et Raadsmøde, som fandt Sted i Oslo i Begyndelsen af Aaret 1449. Mødet maa ha været temmelig faatalligt, og man kom heller ikke videre end til at sende to Raadsmedlemmer, nemlig *Biskop Jens* af Oslo og *Hartvig Krumedike*, ned til *Kong Kristiern* i Danmark. Vistnok tyder dette Skridt og Valget af Sendebudene paa, at Stemningen hos de ved Raadsmødet Forsamlede har været nærmest til Gunst for den danske Thronkandidat; alligevel kan det dog neppe være tvilsomt, at de to Udsendinger overtraadte sin Fuldmagt, naar de ved Ankomsten til Danmark ligefrem hyldede Kristiern som Norges Konge¹.

Omtrent samtidig med Raadsmødet i Oslo var syv »Norges Raad og Mænd«, blandt hvilke Ridderne *Erik Sæmundsson* og *Olav Nilsson*, forsamlet paa Baahus og udstedte her den 26de Febr. 1449 et Brev, hvorved de »forbinder sig ind til højbaarne Fyrste, Hr. Karl, Sveriges og Göta Konge, og ind til hans Naades Rige Sverige«, og lover at skulle »udsætte Liv og Gods for, at disse Riger Sverige og Norge igjen kan komme og blive tilsammen«, — hvilket ogsaa, efter hvad de forsikrer, stemte med »Erkebiskop Aslaks og flere andre verdige Fædres, Biskoppers, Prælaters, Ridderskabs og menige Almues Raad og Vilje«².

Dette var Begyndelsen. Den kunde neppe være mere

¹ *Keyser, Kirkehist. II. S. 537—38. Daae, Chr. I.s norske Hist. S. 26.*

² *Hadorph, Bih. til Rimkr. S. 152—53.*

ulykkespaænde. Landets Stormandsklasse, saa faatallig og svag, at den selv ved det bedste Sammenhold vanskelig skulde kunne udfylde sin politiske Rolle, viser sig fra første Færd aldeles lamslaaet ved sin indbyrdes Uenighed og Mangel paa Almenaand. Somme gaar hen og hylder paa egen Haand den danske Konge, andre gaar hen og »forbinder sig«, ligeledes paa egen Haand, til den svenske Konge, ja endog, som det heder, til Sveriges Rige. Og, som Begyndeleen var, saa blev ogsaa Fortsættelsen.

Da de to til Danmark udsendte Mænd kom tilbage, fandt et nyt Raadsmøde Sted i Oslo, og her blev *Kristiern* den 3die Juni 1449 »enstemmig« valgt til Norges Konge, hvorhos de tilstedeværende Raadsmedlemmer forpligtede sig til at mødes med Kongen i Marstrand den 15de Juni for at forhandle om en Haandfæstning. Dette Møde fandt ogsaa Sted, og *Kristiern* udstedte her sin norske Haandfæstning, der i alt væsentligt stemte overens med hans danske, og hvorved det bl. a. blev fastsat, at Norge herefter skulde være et frit Valgrige. Dagen efter udstedte de tilstedeværende Raadsmedlemmer med Erkebiskop Aslak i Spidsen en Kundgjørelse til den norske Almue, hvori de fortæller, at de har annammet *Kristiern* som Konge, eftersom de har fundet, at han er af det rette norske Kongeblood og nærmeste Arving til Riget efter Kong Erik ifølge den norske Lovs Arvegangsorden, hvorhos det forkyndes Almuen, at Kong *Kristiern* vil ved næste St. Hans's Tid komme til Thronhjem for at aflegge sin Kongeød, og at han imidlertid havde indsat *Erkebiskop Aslak* og *Hr. Sigurd Jonsson* til »fuldmægtige Hovedsmænd over alt Norges Rige«¹.

Lederne for det svensksindede Koteri paastod i den nærmestfølgende Tid, at dette Valg var ugyldigt, fordi det ikke havde været frit, at *Biskop Jens* og *Hartvig Krumedike* ledsagedes ved sin Tilbagekomst fra Danmark ikke blot af Sendebud fra det danske Rigsraad, men af en hel dansk Hærstyrke, der endog opgives at ha udgjort 2000 Mand, — at det var under Pression heraf, at Raadsmedlemmerne havde valgt, og at særlig Raadets Formand, *Erkebiskop Aslak*, havde været Gjenstand for megen Tvang og Svivirding og »ingenledes havde maattet komme af Oslo, enten tilsøs eller tillands«. — Man bør nu vistnok ikke fæste ubetinget Lid til disse Paastande; det er

¹ *Dipl. Norv. III. No. 806.*

sandsynligt, at de indeholder adskillig Overdrivelse: Kong *Kristiern* har neppe havt Raad til at sende en saa stor Styrke som to tusind Mand til Oslo, eftersom han netop ved denne Tid lod foreta et omfattende Angreb paa Sverige¹. Men derom kan der dog ikke være Tvil, at hans Kandidatur til Norges Throne er bleven støttet ved militære Midler, og at blandt de i Oslo ved denne Lejlighed tilstedeværende Raadsmedlemmer, idetringeste Erkebiskop *Aslak Bolt*, har været Gjenstand for en Pression af en eller anden Art; det voldsomme Vredesudbrud, hvortil Erkebiskoppen kort Tid efter hengav sig ligeoverfor *Hartvig Krumedike*, Hovedmanden inden det dansksindede Koteri, finder heri sin bedste, nærmestliggende Forklaring. Kristierns Valg har altsaa i ethvert Fald foregaaet paa en saadan Maade og under saadanne Omstændigheder, at den nationale Æresfølelse hos de norske Stormænd maatte ha rejst sig derimod, saafremt den havde været nogenledes vaagen. Men heraf merkes intet Spor. Tværtom; det ser ud til, at Kristierns Parti fik afgjort Overtaget blandt Stormændene, efterat han havde opnaaet at bli valgt paa en med Landets Ære saa lidet stemmende Maade. Det var nu engang en Kjendsgjerning, at han var kommet sin Medbejler i Forkjøbet ved at opnaa et i Formen lovligt Valg; dette har virket bestemmende paa adskillige af dem, der hidtil havde staaet tvilraadig, og for hvem det bare gjaldt om at komme til at staa der, hvor det syntes dem trykkest og bedst stemmende med deres private Fordel.

De ivrigste eller mest kompromitterede af den svenske Thronkandidats Tilhængere vilde dog ikke endnu opgi hans Sag. I Løbet af Sommeren blev der agiteret endel blandt Almueen paa forskjellige Kanter af Landet og erhvervet Udtalelser eller Erklæringer til Fordel for *Kong Karl*, og ud paa Høsten drog denne selv til Norge med en liden Hærstyrke og mødtes paa Hamar med sine norske Venner, der havde sørget for at sammenkalde en hel Del Bønder fra de omliggende Bygder. Man arrangerede nu her et formeligt Kongevalg, hvilket naturligvis enstemmig faldt paa Kong Karl, som derefter rejste nordover til Thronhjem, hvor han blev kronet af Erkebiskop *Aslak* og samtidig udstedte en Haandfæstning, der paa det nærmeste stemte overens med Kong Kristierns.

Saaledes var det kommet derhen, at Konge stod mod Konge,

¹ *Daas, Chr. I.s norske Hist. S. 28.*

Valg mod Valg, — det ene vistnok i Formen ligesaa gyldigt eller ugyldigt som det andet. *Karl* havde det Fortrin fremfor sin Medbejler, at han var bleven kronet; men saa var til Gjengjeld *Kristierns* Valg det eldste. Almuen var uidentvil for detmeste stemt for *Karl*; men til Gjengjeld havde Flertallet inden Stormandsklassen sluttet sig til *Kristiern*. I det Søndenfjeldske var det dansksindede Koteri stærkest, særlig fordi dets Hovedmand *Hartvig Krumedike* sad inde med *Akershus Slot*, hvilket *Kong Karl* forgjæves belejrede om Vinteren 1449—1450; i det Nordenfjeldske, hvor *Erkebiskoppen* residerede, havde *Karls Venner* overtaget. Ingen af de to Partier havde tabt og ingen havde vundet, og — hvad der var det værste — ingen af de to Partier raadede over saadanne Kræfter inden Landets egne Grændser, at der var nogen Udsigt til, at det ved Hjælp af disse skulde kunne bli Situationens Herre og gjøre en Ende paa den raadende Usikkerhed.

Nordmændene havde — istedetfor at nytte den gunstige Lejlighed til at gjenvinde en fuldt selvstændig politisk Stilling — stelt sig saa, ved sin Mangel paa Samhold, at Landets Skjæbne aldeles og paa en for Alverden iøjnefaldende Maade gled ud af deres Haand. Medens de to Partier, hvori de havde delt sig, stod ligeoverfor hinanden uden at kunne enes og uden engang at kunne kómme til at kjæmpe med hinanden, blev Spørsmaalet om, hvem der skulde være Norges Konge, afgjort udenfor Norges Grændser, ved en Sammenkomst mellem danske og svenske Stormænd.

Kong Karl, som ikke havde formaet at indta *Akershus*, havde ikke været heldigere i sit Forsøg paa at gjenvinde *Gotland* for den svenske Krone. Herved forberededes et Omslag i Forholdene i Sverige: det unioneltsindede Parti rejste atter Hodet, og Magten gled mere og mere over fra *Kong Karl* til Rigsraadet og Stormandsklassen, der vilde ha Fred med Danmark. *Karl* havde, under Trykket af dette Omslag, allerede om Sommeren 1449 maattet indgaa en Overenskomst, hvorved det blev bestemt, at tolv svenske og tolv danske Rigsraadsmedlemmer skulde mødes i Maj Maaned det følgende Aar for at afslutte en endelig Fred mellem Rigerne. Ved dette Møde, hvortil der fra svensk Side blev sendt aabenbare eller hemmelige Modstandere af *Kong Karl*, deriblandt flere til Sverige indflyttede danske Adelsmænd, kom man først overens om, at Unionen mellem Danmark og Sverige atter skulde fornyes ved første

givne Lejlighed, og dernæst lovede de svenske Sendebud paa sin Konges Vegne, at han skulde oplade Norge til Kong Kristiern og frasige sig ethvert Krav paa dette Rige¹. Kong Karl maatte vel finde det haardt at opfylde et Løfte, som var indgaaet paa hans Vegne uden hans Vidende og Vilje; men Rigsraadet og ikke han var nu Herren, og efter dets Ordre udstedte han den 10de Juni 1450 et Brev, hvorved han opgav »al sin Del og Rettighed i Norge«. »Ville Norges Riges Indbyggere«, føjede han til, »have Kong Kristiern for deres Herre og Konge, da tillade vi det og skal ikke hindre enten ham eller nogen Norges Riges Indbyggere deri«².

Disse Ord maatte klinge næsten som en Haan; thi det var aabenbart, at der nu ikke spurtes meget efter, hvad Nordmændene selv vilde. For det svensksindede Koteri blandt de norske Stormænd var der ingen anden Raad end at opgi Kong Karls Sag, efterat han selv havde opgit den, og Almuens Sympathier for den svenske Thronkandidat var ikke af en saadan Art, at de skulde kunne drive den til at rejse sig paa egen Haand. *Kong Kristiern*, som i nogen Tid havde rustet sig til et Tog til Norge, kunde derfor nu føle sig tryk. Den Flaade, der ledsagede ham paa Toget, blev nu væsentlig til Stads, eftersom der ikke længer kunde være Tale om nogen Art af Modstand. Han kom til Throndhjem i Juli Maaned 1450 og blev kronet her med megen Pomp og i Nærværelse af mange norske og danske Stormænd.

Paa Tilbagereisen, under Kongens Ophold i Bergen, afsluttedes den 29de August 1450 af 26 norske og danske Rigsraader den bekjendte Overenskomst, der blev det officielle Grundlag for Norges og Danmarks senere statsretlige Forhold. Ifølge denne Overenskomst skal Norge og Danmark blive og være tilsammen i broderlig Kjærlighed og Venskab, og det ene Rige ikke være det andet Overmand, men hvert Rige regjeres med indfødte Mænd, som dets Privilegier udviser. De to Riger skal herefter blive under én Herre og Konge til evig Tid og det ene komme det andet til Hjælp og Trøst, eftersom behov gjøres. Naar Kongen dør, skal Rigsraadet i det Rige, hvor Dødsfaldet indtræffer, strax udbyde det andet Riges Raad til et Fællesmøde; efterlader Kongen egtfødte Sønner, da skal begge Raad

¹ *Dipl. Norv. VIII. No. 341.*

² *Dipl. Norv. III. No. 810.*

endrægtelig vælge den af dem til Konge, der synes bedst falden dertil; efterlader han ingen egne Sønner, da skal Raadene endrægtelig vælge den til Konge, som paa begge Rigers Vegne synes dem bedst tilfalden, og ved dette Valg skal hvert Rige ha sit frie Kaar uden al Hinder eller Argelist, dog gaa, at de ej maa skilles ad, førend de er bleven enig om en Herre og Konge over begge Riger og ej flere¹.

Den bergenske Overenskomst er, som man ser, alt andet end grej og klar. Den bevæger sig i svævende Talemaader istedetfor at gi bestemte og tydelige Regler, — endog i højere Grad end de øvrige Unionsakter fra denné Tid. Alligevel fik den fremfor disse varig Betydning og maa siges at betegne et virkeligt Vendepunkt. I al sin Uklarhed slog den fast eller gav Udtryk for en fuldbragt Kjendsgjerning af stor Rækkevidde, — Resultatet af den forudgaaende Valgkamp, — og dette Resultat var, at det danske Statskib havde taget det norske paa Slæbetoug, — at Norge var bleven stillet i et ligefrem Underordnings- eller Lydrige-Forhold til Danmark.

Det kan, baade ifølge Overenskomstens Indhold og ifølge de ydre Omstændigheder, under hvilke den blev til, ikke være tvilsomt, at den hidrører fra dansk Initiativ og maa ansees for dansk, ikke norsk Arbejde. Paa samme Tid tør man nok tro, at de norske Stormænd, der nævnes blandt Udstederne, har gaaet med paa den, ikke nødtvungen, men godvillig og gjerne. Ved at stille et Valgkongedøme i Spidsen for den nye »evige« Union brød vistnok den bergenske Overenskomst afgjort med, hvad der var Hovedstykket i den nationale norske Statsret, og hvad der havde været den ledende Traad eller Tanke i Nordmændenes tidligere Unionspolitik, saavidt der overhovedet kan være Tale om en saadan. Men dette principielle Brud var jo paa en Maade forberedt ved et faktisk; Nordmændene havde i den nærmest forudgaaende Tid Gang paa Gang maattet foreta ligefremme Kongevalg, hvorved der ikke kunde være Spørgsmaal om at gjøre gjeldende noget Hensyn til den lovlig fastsatte Arvegangsorden; man var altsaa ved Begivenhedernes egen Magt ført ud af den Vej, som Traditionen og de nedarvede nationale Retsvedtægter havde anvist. Iøvrigt var det jo, som før nævnt, allerede i Kong Kristierns norske Haandfæstning bleven udtalt, at Norge herefter skulde være et frit Valgrige.

¹ Overenskomsten er trykt, foruden andetsteds, *Dipl. Norv. VIII. No. 345.*

Bergens-Overenskomsten fastslog forsaavidt kun en Grundsætning, der allerede forud havde faaet Indgang i den norske Statsret, og sørgede for at betrygge den ved at knytte det norske Rigsraads Valgret sammen med det danske Rigsraads, der var saameget eldre og bedre befæstet. De norske Stormænd kan ha forestillet sig, at de herved opnaaede en virkelig Fordel for sig selv og for den Samfundsklasse eller den Institution, hvis Repræsentanter de var. De fik Del i en Myndighed, som før ikke havde tilkommet dem, — en liden Del vistnok, eftersom de skulde udøve Myndigheden i Fællesskab med en saa langt talrigere og mægtigere Korporation end deres egen, — men dog altid noget, som de før ikke havde havt, altsaa tilsyneladende en ren Gevinst. De kan ha forestillet sig, at det skulde lykkes dem ved Hjælp af dette nye Magtmiddel at faa sine Privilegier udvidet, i Lighed med hvad der havde lykkets saa vel for deres danske Standsfæller. Hertil kom nu, at Følelsen af deres egen og Landets politiske og militære Afmagt, der var kommet tilsyne paa en saa iøjnefaldende Maade under den nys udkjæmpede Thronstrid, maa ha været over dem og virket til at gjøre dem nøjsomme. Foreningen med Danmark var nu engang en *fait accompli*, og efter Maaden, hvorpaa den var bleven istandbragt, kunde det synes, som om Norge opnaaede noksaa rimelige Vilkaar, naar det blev ligestillet med Danmark, om end bare tilsyneladende og i en rent udvortes Forstand.

At denne Ligestilling nemlig ikke var og ikke kunde være stort andet end et Skin, maatte være klart for enhver, som vilde tænke over Tingen. Det behøvedes intet politisk Skarpblik for at indse, at Ordene i den bergenske Overenskomst om, at det ene Rige ikke skulde være det andets Overmand, bare var Ord, og at Danmarks Overvægt over Norge i Hensyn paa Velstand og Folketal og fremfor alt i Hensyn paa politisk Liv og Bevægelighed altid maatte komme til at gjøre sig gjeldende til Norges Skade i en Realunion som den, der nu var bleven grundlagt, endog om Ligeberettigelsen mellem Rigerne havde været fastslaaet i klare og bestemte Regler, istedetfor bare at være udtalt som en almindelig Grundsætning. Erfaringen havde vist, at Norge blev betragtet og behandlet som et Appendix til Danmark, endog naar de to Riger var bleven forenet paa den for Norge hæderligste og gunstigste Maade, nemlig i Kraft af det hos Nordmændene nationale Arveprincip og saaledes at den fælles Konge først havde faaet Norges Krone ved Arv, inden

han fik Danmarks ved Valg. Saameget utvilsommere maatte det være, at Norge vilde bli tilsidesat, naar den fælles Konge skyldte sin Stilling i begge Riger til et Valg, hvorved det danske Rigsraad havde den ubetinget afgjørende Stemme. Det behøvedes intet politisk Skarpblik for at indse, at, naar det norske og danske Rigsraad i Forening skulde vælge Konge, saa vilde dette i Virkeligheden komme til at betyde, at det danske valgte for begge Riger. Ikke blot var det danske Rigsraad i sig selv langt stærkere end det norske, som Repræsentant for en langt talrigere, bedre privilegeret og mere korporationsmæssig afsluttet Adel; men det stod særlig paa en langt tryggere Grund, naar det gjaldt at vælge Konge. I Danmark var Valgprincippet gammelt og rodfæstet, — et Resultat af en lang indre Udvikling; i Norge derimod var det noget nyt, der stod i den mest afgjorte Strid med Folkets historiske Traditioner, — en udenfra indført Form, som faa kjendte eller erkjendte og ingen endnu forstod at gjøre nogen rigtig Brug af. Det var *Kristiern af Oldenburgs* til det norske Rigsraad udstedte Haandfæstning, der for første Gang indførte Valgprincippet i Norges Statsret. Men i den af det norske Rigsraad samtidig udstedte Kundgjørelse til Almuerne rundt om i Landet fremhæves alligevel som Grund til, at man havde »annammet« Kristiern til Konge, at han var af det norske Kongeblood og ifølge Norges Lov ret Arving til Riget efter *Kong Erik*, og til Bevis for Rigtigheden af denne Paastand meddeles en Stub af hans Slægtregister. Beviset er istandbragt ved Hjælp af Forvexlinger, der er saa grove, at de maa antages at ha været forsætlige¹. Lederne for det svensksindede Parti var ogsaa opmærksom herpaa og erklærede offentlig Paastanden om Kristierns Arveret til Norge for uhjemlet. Alligevel kan man ikke tvile paa, at den, — gjentaget som den blev Gang efter Gang i officielle Aktstykker, — har vundet Indgang og gjort den tilsigtede Virkning. Det har gaaet med *Kristiern af Oldenburg* forsaaavidt, som det gik med *Erik af Pomern*: man har i Begyndelsen studset og stejlet endel ved Præsentationen af denne fremmede Mand som et Skud af den norske Kongestamme og ret Arving til Norge: men efterhaanden har den store Flerhed slaaet sig tiltaals ved den Tro, at det jo dog maatte forholde sig rigtig med, hvad Landets bedste Mænd havde forsikkert paa en saa højtidelig

¹ *Chr. Lange, Lange's Tidsskrift for Vid. og Lit. I. S. 232—33.*

Maade. Paastanden om *Kristiern's* Arveret var, om end ikke rigtig, saa dog heller ikke grebet aldeles ud af Luften; Forvexlingerne i den Stamtavle, der blev opstillet til Støtte for Paastanden, er vel altfor grove til, at man kan anta, at et Kollegium af Landets geistlige og verdslige Stormænd har gjort sig skyldig i dem i god Tro, men ingenlunde saadanne, at de maa ha været iøjnespringende ogsaa for den store Flerhed. Hvad der nu fandtes igjen af Frænder af det gamle norske Kongehus var saa langt ude beslægtet, at det behøvedes et helt Studium for at ha Greje paa Graderne og deres indbyrdes Rækkefølge. Og hvilke Tvil der end fra først af kan ha raa- det i Hensyn paa Kristierns Arveret, saa var det ganske vist den almindeligt gjeldende Forudsætning ved ham som ved Erik af Pomern, at siden han nu engang var bleven erkjendt som Norges lovlige Konge, saa skulde Kongearvetallet for Fremtiden regnes fra ham. Arveprincippet vedblev at holde sig i den almindelige Folkemening, medens Valgprincippet var indført paa Papiret, — en ny Grund til Usikkerhed og Vakling netop hvor det gjaldt at optræde enigt og sterkt, — en ny Svaghed føjet til de andre, hvorunder Norges Rige led i denne Tidsalder.

I den bergenske Overenskomst blev det fastsat, at, naar den afdøde Konge efterlod egtesfødte Sønner, skulde begge Rigers Raad endrægtelig vælge den af dem til Konge, der syntes bedst falden dertil. Dette stemte overens med gammel dansk Praxis og gjorde intet væsentligt Skaar i Valgrettens Betydning, hvor denne var saa grundfæstet som i Danmark og lagt i en saa mægtig Korporations Haand som det danske Rigsraads. Det var saameget mere Grund for de danske Rigsraadsmedlemmer til fra nu af at følge den gamle Regel, fordi de heri havde et ufejlbart Middel til at fastholde Norge i den ved Bergens-Overenskomsten stiftede Forening. Naar de i sit Valg bare holdt sig til den sidst afdøde Konges Sønner eller nærmeste Frænder, kunde de forøvrigt stille med Valget, som de vilde, og knytte til det saadanne Vilkaar, som de fandt for godt, uden at de behøvede at frygte for, at der fra norsk Side vilde ske noget Forsøg paa at overrive det Baand, der knyttede Rigerne sammen. De kunde være tryk for, at den store Flerhed af det norske Folk vilde modtage den nye Konge uden Modsigelse, i nedarvet Loyalitet, som Odelsmand til Riget, om han end noksaameget var deres Kreatur og Organet for deres Vilje.

Paa denne Maade maatte det kunne lykkes dem at bringe det norske Kongedøme helt i sin Magt, hvilket jo igjen vilde sige det samme som at bringe den norske Stat i sin Magt. Vejen var banet for det danske Rigsraad og den danske Adel til at fuldende den fredelige, forfatningsmæssige Erobring af Norge, som var begyndt saa godt ved Kongevalget efter Kristoffer af Bayern, og de norske Stormænd, der beseglede den bergenske Overenskomst af 1450, beseglede i Virkeligheden Norges Kapitulation som selvstændig Stat trods Talemaaderne om Rigernes Ligeberettigelse og frie Kaar og om den gjensidige Hjælp og Trøst, som de skulde bringe hinanden.

Det varede ikke længe, før Nordmændene fik erfare, hvad disse Talemaader havde at betyde. Det er noksom kjendt, hvormegen Skam og Skade der overgik Norges Rige under *Kristiern af Oldenburgs* 31aarige Regjering. Mod sit Løfte i Haandfæstningen, og mod hvad der var fastsat i den bergenske Overenskomst, gav han norske Len og Slotte bort til Udlændinger. Paa Thronhjems Erkestol blev ophøjet, mod Kapitlets Valg, to fremmede Mænd, af hvilke den ene var en forløben Eventyrer og vitterlig Bedrager og den anden saa uskikket for sin Stilling, at han selv indsaa sin Umulighed og drog sig tilbage. Orknø og Hjaltland blev pantsat og skiltes derved for altid fra Norges Rige, — uden at det norske Rigsraads Samtykke var indhentet, hvad man trygt kan gaa ud fra, trods Kong Kristierns Forsikring om det modsatte: hans Sandferdighed var nemlig ikke større end hans Dygtighed og Ordholdenhed¹. Ved den berygtede Voldsdaad i Bergen i 1455, da de tyske Handelsfaktorer overfaldt og myrdede Befalingsmanden paa Bergens Kongsgaard, *Hr. Olav Nilsson*, hans Broder *Hr. Peder Nilsson* og Bergens Biskop *Thorleiv*, blev Norges Lov og Norges Riges Højhed traadt under Fødder, uden at Norges Konge gjorde Mine til at søge Oprejsning. *Hr. Olav Nilsson* stod vistnok ikke paa nogen god Fod med Kong Kristiern; han havde paa en Maade tiltvunget sig Befalingen paa Bergens Kongsgaard; han synes at ha været en voldsom og uregjerlig Mand, og det er sandsynligt, at Kong Kristiern i sit Hjerte var nok saa vel tilfreds med at være bleven befriet fra ham. Men hvor sterke personlige Grunde end Kristiern kan ha haft til »ikke at vredes meget over, hvad der var hændt med Hr.

¹ Jvfr. *Lange's Tidsskrift*, I. S 235—38.

Olav« (for at bruge den lütbeckske Krønikeskriver *Reimar Kock's* Ord), vilde han dog, om han ikke havde savnet Følelse for sin Verdighed og sin Pligt ligeoverfor det Rige, hvis Konge han var, ha krævet Straf over en saa vederstyggelig Ugjerning, en saa grov Krænkelſe af Rigets Lov og Højhed. *Olav Nilssøns* Enke og Børn førte gjennem en lang Række af Aar paa egen Haand Fejde med Hansestæderne og tilføjede dem derunder stor Skade og tvang dem til at indgaa ydmygende Overenskomster, hvorved de forpligtede sig til at betale store Summer for at faa Fred¹. Men Kong Kristiern, — Herren over saa vidtstrakte Besiddelser, udstyret med saamange store Titler, — vaagede ikke at foreta sig nogetsomhelst og frafaldt tilsidst ethvert Krav, som han paa Kongedømmets Vegne kunde ha i Anledning af de forsøvede Misgjerninger. Han faar i de lütbeckske Krøniker det Skudsmaal, at han var »ein gnedich, myldich, sachtmodich vorste«, — og værre Testimonium kunde vel ikke gives nogen nordisk Fyrste i denne Tidsalder, da Hansestædernes og de skandinaviske Rigers Interesse fremdeles stod i en saa uforligelig indbyrdes Modsætning. Det lykkedes ham for en Tid at føje den svenske Krone til den danske og norske; efter Morbroderen *Hertug Adolfs* Død opnaaede han at bli valgt til Hertug af Slesvig og Greve af Holstein; han forenede flere Lande under sit Scepter end nogen anden nordisk Fyrste enten før eller siden; men det var en ilde sammenføjjet Bygning, der rystede ved det mindste Stød². De nye Erhvervelser kostede Kristiern store Pengesummer, uden at bringe ham nogen virkelig Magt; hans Finantser kom i en uafhjælpelig Uorden; han blev den »bundløse Pung«, og hans stadige Pengeforleghed gjorde ham igjen til en lydige Tjener af de hanseatiske Kjøbmænd. For ikke at forspilde Udsigten til at kunne fylde sin Pung hos dem imødekom han ethvert Krav, som opstilledes af deres Handelspolitik, og herved blev da særlig Norges Interesse opoffret paa en Maade, der ikke kunde være mere hensynsløs eller skammelig.

Under *Kristoffer af Bayerns* Regjering havde man fra norsk Side begyndt et alvorligt Arbejde for at vise de tyske Handelsfaktorer i Bergen tilbage inden Lovens og Privilegiernes Grændse. Hovedmanden i dette Arbejde var øjensynlig den

¹ Jvfr. *L. Daas*, *Chr. I.s Hist.*, S. 127—30.

² Jvfr. *Jahn*, *Danmarks polit. milit. Hist. under Unionskongerne*, S. 277—78.

daværende Befalingsmand paa Bergens Kongsgaard, *Hr. Olav Nilsson*, som derfor ogsaa blev Gjenstand for det bittreste Had fra de Kontorskes Side. Det fremgaar af et af Kontoret affattet Klageskrift af 1447¹, at Arbejdet ingenlunde har været frugtesløst, og at Tydskerne har følt sig temmelig alvorlig truet. Men Kong Kristoffers Død og Kristiern af Oldenburgs Ophøjelse paa Thronen friede dem aldeles ud af deres Vaande. I 1453 var Kristiern tilstede ved et Raadsmøde i Bergen til Afgjørelse af Tvistemaalene mellem de Kontorske og *Hr. Olav Nilsson*, og han viste allerede her den »Hengivenhed« for de tyske Stæder, hvorpaa han siden afla saamange Prøver, idet han afsatte den af Tydskerne forhadte Befalingsmand, der havde villet tvinge dem til at respektere Lands Lov og Ret. Aaret efter, ved et Raadsmøde paa Elfsborg, fik Stæderne en i de rummeligste Udtryk affattet Stadfæstelse af alle sine Privilegier i Norge. Baade den lübeckske Gesandt, der var tilstede ved denne Lejlighed, og en samtidig lübecksk Krønike vidner om de norske Rigsraadsmedlemmer, at de søgte at hindre denne Indrømmelse. De maatte gaa ind derpaa, »fordi Kongen af Danmark saa vilde ha det«². — Ved denne Tid havde *Hollænderne* begyndt at konkurrere med de tyske Stæder i Handelen paa Bergen. Denne Konkurrentse var aabenbar til Fordel for Norge; den aabnede en Udsigt til Forbedring i Landets kommercielle Forhold og havde derfor ogsaa før Kristierns Regjeringstiltrædelse nydt nogen Opmuntring fra den norske Styrelses Side. Men Kristiern drev sin »Hengivenhed« for de tyske Stæder saavidt, at han ligefrem arbejdede paa at indskrænke eller tilintetgjøre den. I Aaret 1469 udstedte han paa Segeberg i Holstein, uden at høre sit norske Raad, en Forordning, hvorved Hollændernes Fart paa Bergen blev indskrænket til 1 eller 2 Skibe aarlig³. Et Par Aar efter, da Kristiern atter trængte Hanseaternes Medvirkning for at gjenvinde den svenske Krone, udvirkede de hos ham en ny Forordning af lignende Indhold: Hollænderne maatte bare komme med 1 eller 2 Skibe til Bergen; de skulde udlosse Ladningen i 2 Gaarde paa Stranden og selge den i Stort, ikke i Smaat; som Straf for Overtrædelse heraf sattes høje Bøder og Konfiskation af det indførte Gods⁴. —

¹ Meddelt af *F. Nielsen*, *Christiania Vidensk.-Selsk. Forhandlinger* 1877.

² *Daae, Chr. Ls Hist* S. 115—16.

³ *Dipl. Norv. VII. No. 46*.

⁴ *Dipl. Norv. VII. No. 471. Jvfr. Styffe, Bidrag o. s. v., 3, S. CXL.*

Ogsaa i det søndenfjeldske Norges Kjøbstæder, *Oslo* og *Tunsberg*, arbejdede Kristiern efter Evne for Opretholdelsen og Udvildelsen af det hanseatiske Handelsherredøme. I Aaret 1474, 3die Februar, lykkedes det Norges Rigsraad at udvirke hos den udvalgte Konge *Hans*, som da var tilstede i *Oslo*, at denne By, der havde lidt meget ved de Rostockerne tilstaaede Rettigheder, fik sine af fremfarne Konger givne Privilegier fornyet, og at alle Breve, som var givet mod disse, blev kjendt ugyldig¹. Herligheden varede imidlertid ikke Aaret ud. Ved et Brev af 6te Septbr. 1474 tilbagekaldte Kristiern de Indskrænkninger i Rostocks Handel paa *Oslo*, *Tunsberg* og *Viken*, som den udvalgte Konge *Hans* og det norske Rigsraad havde paa-budt, og befalede *Oslo* Borgerskab at lade Rostockerne fremdeles nyde alle de dem forhen af Kongen givne Friheder. I Brevet, der er udstedt af Kongen paa egen Haand, uden at han har hørt noget norsk Rigsraadsmedlem, opgir han som sit Motiv »den Vilje og Kjærlighed«, som Rostockerne havde vist ham. For den samme Viljes og Kjærligheds Skyld, d. v. s. til Vederlag for Pengeforstrækninger, som han havde opnaaet eller haabede at opnaa hos de rostockske Kjøbmænd, udfærdigede han i deres Interesse en Række andre Breve og Forordninger af lignende Indhold, hvorved han bragte det derhen, at Rostockerne for en Stund næsten kom til at spille den samme Rolle i *Oslo* og *Tunsberg* som *Lübeck*erne i *Bergen*².

Aldrig har Norge været saa ilde styret som under denne første Konge af den Æt, der i en saa ganske merkelig Grad skulde bli Gjenstand for det norske Folks arveundersaatlige Troskab og Hengivenhed. Det kan ikke være anderledes, end at en saa hensynsløs Opoffrelse af Norges mest aabenbare Interesser, saa store Tab, tilføjet Riget af dets egen Konge, maa ha vakt Uvilje hos de Nordmænd, der stod højt nok til at kunne følge nogenledes med og ha et nogenledes frit Overblik over, hvad der vedrørte Statsstyrelsen, særlig da Medlemmerne af Rigets Raad, hvem Kong Kristiern havde behandlet med saamegen Tilsidesættelse, hvis Forestillinger han havde sat sig udover, eller hvis Samtykke han havde undladt at indhente i saamange Tilfælde, hvor det burde ha været indhentet. Man merker dog intet Spor af Opposition, saalænge Kristiern levede.

¹ *Dipl. Norv. I. No. 906.*

² *Lange, i Lange's Tidskr. I. S. 268—82.*

Denne Konges 31 Regjeringsaar hører til de sørgeligste i vor Historie, ikke blot ved den lange Række af skadelige Forholdsregler, der skyldtes Kongens Holdningsløshed og Hensynsløshed, hans Mangel paa Evne eller Vilje til at opfylde sin Pligt ligeoverfor Norge, men ogsaa ved den fuldkomne indre Ro, der vedblev at raade i Landet trods alt dette Ustel. Men at der i Stilhed var opsamlet en Sum af Uvilje, viste sig dog, da Kongen var død.

Hans eldste Søn og Eftermand, *Hans*, havde allerede i 1458 faaet Brev paa Successionen til Norges Throne. Tre og tyve Medlemmer af det norske Rigsraad afgav i dette Aar et skriftligt Løfte om, at de, »fore then indføde wars kere nädige Herres, Koning Christierns Dygdh oc Ærac«, vilde, efter hans Død, »undfaa og annamme hans eldste Søn, den, som Gud da under at leve«, som hans Eftermand¹. Dette Løfte blev gjen-tat i 1480, i hvilket Aar man finder, at danske og norske Rigsraadsmedlemmer har været forsamlet i Halmstad, dels for at fornye Hertug *Hans's* Valg til Thronfølger, dels for at hylde ham som sin Fars Medregent². Han havde selv i Farens levende Live, nemlig i 1474, været i Norge og udøvet Regjeringsmyndighed, udstedt Breve sammen med det norske Rigsraad, ved hvilken Leilighed han titulerede sig »Kong Kristierns Søn, kaa-ret Konge til Danmark, ret Arving til Norge«. Alligevel optraadte det norske Rigsraad strax ved Efterretningen om Kong Kristierns Død (Maj 1481), som om Kronen var ledig og de Hertug *Hans* givne Tilsagn ikke havde nogen bindende Kraft³. Raadets Formand, *Erkebiskop Gaute Ivarsson* (Erkebiskop 1474—1510), overtog Rollen som Rigsforstander eller Rigets Vikarius og afgjorde som saadan i Fællesskab med flere af Raadets øvrige Medlemmer Sager, der hørte ind under Kongedømmet (August og September 1481). Det er sjensynligt, at Raadet paa Forhaand har været bestemt paa at ville nytte Lejligheden ved Kong Kristierns Død til et Forsøg paa at skaffe Norge en bedre politisk Stilling.

¹ *Dipl. Norv. III. No. 842.*

² *Jahn, Danmarks pol. mil. Hist. S. 326.*

³ Kong Kristiern havde i 1476 lovet det svenske Rigsraad, at Valget efter hans Død skulde være frit (*Hadorph, II. S. 298*). »De tre rikenes råd kunde derfor med skäl betrakta frågan om thronföljden och unionen som öppen, och de hafva handlat efter denne åsigt.« *Styffe, Bidrag o. s. v., IV. S. LIII. Keysar, Kirkehist., II. S. 570, 580.*

I Begyndelsen af det følgende Aar, nemlig 1ste Februar 1482, afsluttedes mellem sexten Medlemmer af det norske Rigsraad og to »fuldmægtige Sendebud« fra det svenske en Overenskomst, der gik ud paa, at Norge og Sverige skulde hjælpe hinanden til Opretholdelse af sin Frihed og Ret, og at navnlig ved det forestaaende Kongevalg det ene Rige intet skulde foreta uden med det andet Riges Raad¹. Samtidig udstedte det norske Rigsraad et Brev til det svenske, i hvilket det opregnede de Artikler, hvori »Norges Rige og Indbyggere haver fanget Brøst i Kong Kristierns Tid«. Disse vare: Pantsættelsen af Orknø og Hjaltland; Voldsdaaden i Bergen 1455, hvorved intet var bleven gjort; de mange for Riget skadelige Privilegier, som Kong Kristiern havde git de tyske Kjøbmænd; de mange skadelige Rejser, hvorved Raadet var bleven kaldt ud af Riget; den megen Orlog og Krig, som var slaget ind paa Rigets Indbyggere, uden Norges gode Mænds Raad og Samtykke; — videre, at Norges Riges Skat og Rente var bleven ført ud af Riget og intet deraf anvendt til Kronens Nytte, — at Baahus Slot og andre Len var bleven overdraget Udlændinger, mod Raadets Vilje, og at idethele Udlændinger havde »fanget megen Vold og Fremgang i Norge i Kong Kristierns Tid, ydermere end nogen Tid tilforn været haver«; — »naar vi kjærede og klagede paa udenlandske Mænd, da maatte os ingen Ret vederfares; men hvilken af Norges Mænd der brotslig vard, da vard han svarlig rettet«². — Disse og flere Ankeposter vilde det norske Raad ha rettet paa med Svenskernes Hjælp, inden det foretog Kongevalg. Tillige blev det svenske Rigsraad anmodet om at udvirke, at et Møde, som ifølge tidligere Aftale skulde finde Sted i Kalmar mellem Fuldmægtige fra alle tre Riger, kunde i Stedet derfor bli afholdt i Lødøse.

Dette Fællesmøde kom ikke istand. Svenske og danske Sendebud mødtes i Kalmar ud paa Sommeren 1482, men skiltes uden Resultat, da de Svenske ikke vilde indlade sig paa noget endeligt Kongevalg, før Nordmændene kom tilstede. *Hertug Hans* var imidlertid bleven hyldet som Konge i Danmark, Maj 1482, og der indfandt sig nu Sendebud fra det danske Rigsraad hos det norske for at udvirke hans Antagelse i Norge. I Henhold til den med Sverige trufne Aftale vægrede Nord-

¹ *Hadorph, Bih., S. 302—3.*

² *Hadorph, Bih., S. 302—6.*

mændene sig ved at indgaa herpaa. De fastholdt, at der først maatte rettes paa de af dem fremsatte Ankeposter, og at særlig de Riget frakomne Slot og Len først maatte antvordes dem i deres frie Værge, saa de »havde sit Land og Rige kvit og frit« som før, inden de kunde annamme den unge Herre som Konge, og da de danske Sendebud ikke havde nogen Fuldmagt til at afgjøre disse Ting, maatte de drage tilbage med uforrettet Sag¹.

Ved den samme Tid, da denne Forhandling fandt Sted, gjorde man fra norsk Side et Forsøg paa at ta sig selv tilrette i Hensyn paa en af de vigtigste Ankeposter, idet flere Rigsraadsmedlemmer med Erkebiskoppen *Gaute* og Ridderen *Jon Svealæssøn Smør*, der var bleven udnævnt til Rigsforstander, i Spidsen drog mod *Baahus Slot*, der ved Siden af *Akershus* var det vigtigste militære Punkt i det søndenfjeldske Norge og vel netop af denne Grund var af Kong *Kristiern* bleven overdraget til en dansk Adelsmand, *Jørgen Larensøn*, hvem man nu vilde tvinge til at opgi Slottet. Almuen i det omkringliggende Len rejste sig Mand af Huse for at hjælpe Rigsraaderne mod den forhadte fremmede Befalingsmand. Alligevel holdt denne Stand, idet han haabede paa Undsætning fra Danmark. De norske Rigsraadsmedlemmer skrev til sine svenske Kolleger og bad dem om Hjælp til at vinde Slottet. De skrev til *Kong Hans* og det danske Rigsraad med Forestillinger om de Brøst og den »Fornedring«, som de paa Norges Vegne havde at klage over². Fra dansk Side kom der et Svar, hvori de opfordredes til at afstaa fra Belejringen af *Baahus*, der blev fremstillet som en »Opfejning«, — et »Brud paa den kjærlige Bebindelse mellem Rigerne«. De norske Rigsraader affattede i den Anledning en ny Skrivelse til de svenske, hvori de forsvarede sig mod den fra dansk Side fremsatte Anklage. »Det var en skadelig Fred, om hvert Rige ej maatte søge sin Ret indenlands og forsvare sit eget Land og sine egne Thegner. Efter Forbundet skulde det ene Rige heri hjælpe det andet og ej være det til Hinder« — — — —. »Hvad den Artikel angaar«, heder det videre, »at de tre Riger skulle forbindes under én Konge til evig Tid, da tykkes os ej nyttigt at være, at det sker saa

¹ Brev af 16de August 1482 til det svenske Rigsraad, *Hadorph, Bih. S. 309—10.*

² Brev af 24de August 1482, *Hadorph, S. 310—12.*

uoverlagt, fordi det har ingen god Fremgang havt til denne Tid, — — — og staar til at frygte, at det maatte komme til mere Skade og større Uenighed (i Fremtiden)«. Brevet ender med en Bøn om Hjælp, — — — »om det kan behov gjøres«. Iøvrigt stode de norske Rigsraader paa Guds Hjælp og mente, at de nok skulde kunne forsvare sin Ret indenlands¹.

Men nej! — det skulde vise sig, at de ikke formaadede saa meget. Belejringen af Baahus havde ingen Fremgang. Fra Sverige kom ingen Hjælp, men bare gode Raad. De svenske Rigsraader opfordrede i sit Svar de norske til at sende Deputerede til et Møde, som fra dansk og svensk Side var aftalt at skulle finde Sted i Halmstad den 13de Januar 1483, og hvor der skulde raadslaas og besluttes angaaende »de tre Rigers Privilegier, Friheder, Bedste og Bestand«. I Hensyn paa Baahus henviste man Nordmændene til at søge sit Ønske opnaaet ved en venlig Forhandling med fire danske Sendebud, der havde faaet Lejde til at drage igjennem Vestergötland og nu var paa Vejen til Norge, og man lod dem vide, at de, endog om det ikke skulde lykkes dem paa denne Maade at faa Slottet ud af *Jørgen Larens søns* Hænder, alligevel helst burde ophøre med Belejringen, for at der ikke skulde være noget til Hinder for det aftalte Fællesmøde, af hvilket man naturligvis ventede sig alt muligt godt².

Under disse Omstændigheder sank Modet hos de norske Rigsraadsmedlemmer, og det faldt nu ikke de danske Sendebud vanskeligt at faa udvirket, at Nordmændene forpligtede sig til at delta i det aftalte Fællesmøde, mod gode Løfter om Forbedring af Norges »Friheder« o. s. v., men uden at opnaa den faktiske Garanti, som laa deri, at de til Udlændinger overgivne Slot og Len atter blev stillet i Norges Kronas og Raads »frie Væрге«.

Til den fastsatte Tid (13de Januar 1483) mødte i Halmstad paa Danmarks Vegne 16 Rigsraadsmedlemmer og paa Norges 9, deriblandt *Erkebiskop Gaute* og *Hr. Jon Smør*. Et Par Uger senere indfandt sig 4 svenske Sendebud, der dog ikke havde Fuldmagt til at foreta Kongevalg, men begjærede, at et nyt Fællesmøde maatte bli fastsat til Høsten, hvilket ogsaa skete. De to andre Rigers Deputerede enedes ikke destomindre om at

¹ Brev af 15de September 1482, *Hadorph*, S. 312—13.

² *Dipl. Norv. III. No. 939.*

foreta Valget strax, og den 1ste Februar 1483 valgtes *Hans* til en »fuldmægtig Herre og Konge over Danmarks og Norges Rige« og udstedte samme Dag en Haandfæstning, fælles for begge Riger¹.

I denne Haandfæstning er optat en Række af Artikler, sigtende til at hævde Rigerens Ligeberettigelse og Selvstændighed i Hensyn paa den indre Styrelse: — Kongen skal styre hvert Rige efter dets Lov og gamle Sedvaner; han skal ikke indsætte i Rigsraadet nogen Udlænding og ikke bortgi Len eller Slot til Udlændinger, men styre Rigerne med gode indfødte Mænd; han skal ikke paalægge nogen Skat eller udstede noget Forbud eller give udenlandske Kjøbmænd noget Privilegium eller opta nogen i Rigsraadet eller ind- eller afsætte nogen Lensmand uden efter Rigets Raads Raad; hvert Rige skal ha egen Mynt, eget Arkiv og Skatkammer; Kongen skal opholde sig lige længe i hvert Rige, og i hans Fravær skal indsættes en Regjeringskommission, bestaaende af 4 Medlemmer af Rigets Raad, med Fuldmagt til at vaage over Opretholdelsen af Lov og Ret. Disse Artikler er fælles for Norge og Danmark; særskilt Norge vedkommende er et Løfte om, at Kongen skal gjøre alt, hvad han formaar, for at Norges Rige faar tilbage, hvad der var frakommet Riget af Land og Indtægt under *Kristiern I.s* Regjering, og at der gives Oprejsning for Udaaden i Bergen i 1455, — videre en Bestemmelse om, at Rigsraadet skal samles éngang hvert andet Aar, i Oslo eller Bergen, hvad enten Kongen er inden eller uden Landet, til Overvejelse af Rigets Ærinder, og at Kongen skal ubrødelig holde og stadfæste, hvad her lovlig dømes og afsiges for Ret.

De norske Rigsraadsmedlemmer havde ved disse gode Løfter opnaaet alt, hvad de efter Omstændighederne kunde vente og haabe. Om de fra først af har havt et andet, større, mere reelt Maal for Øje ved sin »Oprejsning«, — om de har tænkt paa at faa Norge helt løsgjort fra den »kjærlige Bebindelse« med Danmark, kan maaske være tvilsomt, skjønt Udtrykkene i deres Breve til det svenske Rigsraad temmelig bestemt synes at pege i denne Retning. Det var højst naturligt, at en saadan Tanke maatte opstaa hos dem efter alt, hvad de havde erfaret og oplevet; de maatte føle sig i sin gode Ret, og de var i sin

¹ Samll. til det norske Folks Sprog og Historie, IV. S. 347—63. Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv, II. S. 46—56.

gode Ret, naar de prøvede paa at faa opløst et Forhold, som bare havde bragt Skam og Skade, og satte sig udover de med Danmark og den oldenborgske Kongesæt afsluttede Overenskomster, der var bleven brudt fra den anden Side saa mange Gange og paa en saa hensynsløs Maade. Men, hvor nær Tanken om at udfri Norge af den kjærlige Bebindelse maatte ligge, og hvor gode Grunde den end havde for sig, saa var den alligevel upraktisk og umulig. Det var for sent at prøve paa noget saadant nu.

I 1448 stod Chancerne for en selvstændig norsk Politik nlige bedre. Der syntes dengang endnu levnet en Udsigt til en virkelig national Rejsning; man kunde dengang ha løftet Selvstændighedens Fane uden at komme i Kollision med den traditionelle Opfatning af Kongedømmets Væsen, Folkets nedarvede Respekt for den kongelige Arveret. Nu var det ikke længer muligt. *Kristiern af Oldenburg* var nu engang bleven proklameret som den lovlige Arving til Norges Throne, udsprungen af det »rette norske Kongeblood«, og det var utvilsomt blevet den hos Folket almindelig gjeldende Forudsætning, at Kongearvetallet for Fremtiden skulde regnes fra ham. Heri havde den »kjærlige Bebindelse« en Garanti, som maatte gjøre ethvert Forsøg paa at sprænge den fra norsk Side haabløst, saalænge man fra dansk Side sørgede for at la Kongevalget falde paa den »rette« Mand efter Arvetallet. Grundsætningen om, at den kongelige Odelsret fik respekteres, saalangt den rak, var altfor dybt rodfæstet til, at en Politik, der stred imod den, kunde vinde almindelig Tilslutning, hvor vel beføjet den end kunde være i andre Henseender. Det hjalp ikke, at de norske Raadsherrer havde den største Grund til at klage paa Rigets Vegne over *Kristiern I.*s Styrelse og til at søge Garantier mod en Fortsættelse af det samme System. De slog alligevel ind paa en Vej, hvor de aldrig kunde faa Folket med sig, naar de vægrede sig ved at erkjende *Kristierns* eldste Søn som hans selvskrevne Eftermand og søgte at hævde for sig den frie Valgret til Thronen. Det er ved Begivenhederne under Thronledigheden efter *Kristiern I.* endnu mindre Grund til at tro paa eller tale om en *national Bevægelse* end ved Thronstriden efter *Kristoffer af Bayerns Død*. Ved den sidstnævnte Lejlighed rettedes der ialfald Appeller til Almuerne rundt om i Landet, og man ser dem ogsaa optræde og idetringeste tilsyneladende ta Parti og spille en Rolle. Derimod søgte de norske Raadsherrer

under Thronledigheden efter Kristiern Hjælp hos sine svenske Kolleger, medens der ikke er Spor af, at de har prøvet paa at skaffe sig et Rygstød i en almindelig Folkebevægelse. Man har vistnok Grund til at tro, at de ved sin Optræden har havt Rigets Velfærd og Selvstændighed og ikke blot sin egen Fordel for Øje; deres Politik kan derfor tillegges en patriotisk Karakter; men *national* var den ikke og kunde den ikke bli, ifølge det engang valgte Udgangspunkt¹.

Princippet om Kongedømmets ubetingede Arvelighed var og blev det eneste praktisk mulige Udgangspunkt for en national norsk Politik. Det rette havde været, at Nordmændene havde vedblevet at holde urokkelig fast ved dette Princip. I den strengt monarkiske Tradition laa Hovedgrunden til Folkets politiske Svaghed, men her var dog tillige noget givet, som under heldige Omstændigheder maatte ha kunnet bli en Styrke og et Værn. Man maa vel endog finde det underligt, at dette ikke i nogen Grad blev Tilfælde, tiltrods for de uheldige Omstændigheder, — at der ikke, paa Basis af denne strengt monarkiske Tradition, dannede sig et Slags Alliance eller Forsvarsforbund mellem Nordmændene og Kongerne af den oldenborgske Æt ligeoverfor det danske Rigsraad og den danske Adel.

Det maatte være klart, at Norge i en saadan Alliance vilde finde en Garanti for sin politiske Selvstændighed, som højlig behøvedes. Erfaringen havde jo allerede noksom godtgjort, hvorlidet det norske Rigsraad formaaede, naar det stod alene. Men hvis Norges politiske Selvstændighed trængte Støtte fra Kongedømmets Side, syntes det til Gjengjæld ogsaa at ligge i

¹ *Keiser* har, *Kirkohist. II. S. 580*, gjort en anden Opfatning gjeldende — „Vel er det saa“, siger han, at man ved denne Lejlighed ingen Prøver har paa den norske Almues Stemning, uden blot hvad Indbyggerne i Baahuslehn angaar. Men det norske Raad sees at have handlet med stor Endrægtighed, og ingen Splittelse spores dennegang, som den, der fandt Sted under Bevægelsen i 1449, — en Omstændighed, der noksom tyder paa, at Raadet har vidst sig at have et Rygstød i Folkets Ønske, hvilket ogsaa dets Yttring i Brevet af 15de September, at det „for Almuens Skyld“ ikke kunde opgive Belejringen af Baahus, end yderligere bestyrker. — Af Brevet af 15de Septbr. fremgaar det imidlertid, at Almuen i Baahuslen havde sine specielle Kjæremaal mod Befalingsmanden paa Baahus Slot: man har følgelig ikke Ret til at tyde dens Deltagelse i Slottets Belejring som en Opinionsyttring til Fordel for Raadsherrernes Politik.

Kongedømmets egen velforstaaede Interesse at yde denne Støtte. Efterat Oldenborgerætten var bleven erkjendt som den rette norske Kongeæt, havde Kongerne af denne Æt aldeles ingen Grund til at frygte noget Frafald i Norge. De kunde føle sig langt mere tryk i Besiddelsen af den norske Krone end i Besiddelsen af den danske. Danmark var og blev naturligvis Hovedriget for *dem* som for de eldre Unionskonger. Men de maatte dog ønske at opnaa en saa uafhængig Stilling som muligt ligeoverfor det danske Rigsraad, og i saa Henseende afgav den Arveret, der tilkjendtes dem i Norge baade af Loven og af Folkemeningen, et godt Støttepunkt, — et Middel, hvorved de kunde sikke sin Æt ogsaa Danmarks Throne eller tilprutte sig gunstige Valgvilkaar, eftersom det danske Rigsraad holdt fast ved Foreningen med Norge. Af denne Grund syntes det ogsaa at stemme med deres Fordel at værne om Norges politiske Selvstændighed, at vedligeholde en skarp Grændse mellem Arveriget Norge og Valgriget Danmark, at sørge for, at Norge ikke gled ind under det danske Rigsraads Indflydelse eller Styrelse.

Alligevel møder man saagodtsom intet Spor af en saadan Politik. Norges geistlige og verdslige Stormænd var nu engang kommet bort fra den nationale Statsret i Hensyn paa Throne-sukcessionen og vedblev at følge den ved den bergenske Overenskomst indslagne Vej. De strævede med at hævde for sig en fri Valgret, hvorved de alene kunde opnaa Papirgarantier uden virkeligt Værd, og hvorved de stillede sig i Opposition til Kongedømmet istedetfor at knytte et nærmere Forbund med det. Hvad de første Konger af den oldenborgske Æt angaar, da ser man vel, at de ikke har været aldeles blind for Betydningen af den Stilling, som indrømmedes dem af Norges nationale Statsret, eftersom de stadig fastholdt Titelen af Arvinger til Norges Rige. Men det er paa den anden Side meget langt fra, at de udnyttede denne Stilling saaledes, som den vel kunde ha været udnyttet. Ingen af dem var udrustet med nogen overlegen politisk Evne, og Norge laa dem desuden saa fjernt, at det var undskydeligt, at de undervurderede dets Resurcer, smaa som disse i Virkeligheden var. Det var saalangt fra, at de søgte at hindre Norges Sammensmeltning med Danmark til en Helstat, at de tværtom stadig arbejdede paa at frømskynde denne, i bedste Overensstemmelse med det danske Rigsraad.

Det kunde da ikke vare længe, inden Norges politiske

Selvstændighed blev helt brudt. Erfaringen havde, som sagt, allerede tilstrækkelig godtgjort, at det norske Rigsraad ikke formaade at gennemføre nogen selvstændig Politik, at det ligesaa lidt var istand til at bryde Foreningen med Danmark som til at hævde Norges Rang og Ret inden denne, — og dertil kom, at dets Indflydelse og Anseelse var hjemfalden en uundgaaelig, uafhjælpelig Dekadence. Dets geistlige Medlemmer repræsenterede Kirken, de verdslige Aristokratiet. Men Kirkens Velmagtstid var forlængst forbi, og hvad Aristokratiet angaar, da vedblev dets Rækker at tyndes i det 15de Aarhundrede som i det 14de. Den ene Æt efter den anden dør ud eller synker ned blandt Mængden, og ved Aarhundredets Slutning er det kun nogle ganske enkelte, som fremdeles kan siges at hævde en aristokratisk Rang og Stilling. — Eftersom det norske Samfund demokratiseredes og nivelleredes, blev det ogsaa mere og mere ukrigersk, *militært værgeløst*. Det gamle Ledingsvæsen var allerede i det fjortende Aarhundrede blevet aldeles afløst, og vi møder i Unionsperioden intet Spor af, at der fra Styrelsens Side har været gjort noget for at vedligeholde det. Ligesaalidt er der noget Spor af, at der fra Styrelsens Side har været gjort noget for at grundlegge et nyt, mere tidsmæssigt Landeværn. Under *Haakon VI.s* Regjering, — i Tiden efter Unionen med Sverige og forud for Unionen med Danmark, — synes et Forsøg i denne Retning at ha fundet Sted, idet for enkelte Landsdeles Vedkommende Rytteritjeneste blev sat istedet for den ældre Udrustning tilsøs¹. Men dette Forsøg førte ikke til noget varigt Resultat og blev ikke optat paany i den følgende Tid. Unionskongerne forsømte Norge i denne som i andre Henseender. At Norge delte Konge med et andet Land viste sig overalt, hvor det gjaldt at grunde noget nyt eller at gennemføre tidsmæssige Reforme, at være, praktisk taget, enstydigt med, at det var uden Konge og uden Styrelse. I Danmark og Sverige var allerede i det 13de Aarhundrede det gamle Forsvarsvæsen blevet afløst af et nyt, ved Indførelsen af den privilegerede Rostjeneste, der blev Grundlaget, hvorpaa en talrig og mægtig Adel dannede sig. Dette nye Forsvarsvæsen viste sig ganske vist meget upaalitligt og artede sig paa en fra den oprindelige Tanke meget afvigende Maade; men det var dog bedre end intet. Adelsmændene forsømte sine Pligter

¹ *Munch, N. F. H. 2. Afd. I. S. 811—12, 828.*

som Rigets staaende Hær, medens de udvidede sine Rettigheder; ved sine indbyrdes Fejder, sine befæstede Slotte og Flokke af væbnede Tjenere blev de en Byrde og Plage for det Folk, hvis Forsvar de skulde ha været. Alligevel oparbejdedes og vedligeholdtes dog herigjennem militære Kræfter, der var uundværlig for Hævdelsen af Statens Selvstændighed, og hvortil Norge saagodtsom aldeles savnede Sidestykke. Det blev et Forhold paa det militære Omraade, svarende til det, der fandt Sted paa det politiske: i Danmark og Sverige en stadig fortsat Bevægelse, som, om den end ofte artede sig anarkisk og famlende, dog altid havde Livets Magt i sig; i Norge Forpupning og Forstenelse. Den norske Stormandsklasse fulgte ikke bedre med paa det ene Omraade end paa det andet. Den gik tilbage i Hensyn paa krigersk Aand som i Hensyn paa politisk Interesse og Foretagsomhed. Det ene fulgte af det andet. I et Samfund, hvor alle Retsforhold var saa fastgrundede, og hvor der var draget saa snævre Grændser for den enkeltes Magtbegjær eller Udvidelseslyst, som i det norske, havde Stormændene liden Opfordring til at holde sig militært rustet, naar de ikke blev drevet dertil af Statsstyrelsen. De norske Stormænd byggede sig ikke befæstede Borge som deres svenske og danske Standsfæller og tilegnede sig overhovedet langtfra i samme Grad som disse den mellemeuropæiske Feudaladels militære Karakter og Sedvaner. Almuen i Norge fik det som Følge heraf saameget friere og fredeligere; men Landet blev til Gjengjeld saagodtsom værgeløst og savnede gennem lange Tider endog Elementerne, hvoraf et ordentligt Landeværn skulde dannes.

Denne Norges militære Svaghed havde aabenbaret sig paa den mest iøjnefaldende Maade og maatte være bleven vel kjendt ogsaa i Danmark ved hvad der skete under Thronledigheden efter Kristoffer af Bayern, og endnu mere ved hvad der skete under Thronledigheden efter Kristiern I. Det norske Rigsraads Forsøg paa at opta en selvstændig Politik ligeoverfor det danske mislykkedes dengang, fordi der paa Baahus sad en dansk Befalingsmand, som ikke vilde respektere det norske Rigsraads Autoritet, og hvem det norske Rigsraad ikke med Opbydelse af al sin Magt formaaede at tvinge. Det viste sig, at de tre faste Slotte i Norge — *Baahus*, *Akershus* og *Bergenhus* (Bergens Kongsgaard) — havde en i militær Henseende saa alt overvejende Betydning for det iøvrigt forsvarsløse Land, at det bare gjaldt fra dansk Side at sikre sig Besiddelsen af disse

tre eller bare et enkelt af dem, for at være istand til at holde enhver Opposition, enhver Rørelse af Selvtændighedsaanden nede. Dette var et Forhold, som man ikke kunde undlade at bli opmærksom paa. Og det kunde heller ikke falde Kongen vanskeligt, naar han var enig med det danske Rigsraad i Hensyn paa den Politik, der skulde følges ligeoverfor Norge, at sørge for, at Baahus, Akershus eller Bergenshus kom i Hænderne paa saadanne Mænd, der var villig til at tjene denne Politik, eller af hvem man ialfald ikke behøvede at frygte nogen Opposition.

Vistnok stod det i *Kong Hans's* Haandfæstning, at han skulde styre hvert af de forenede Riger med gode indenlandske Mænd af og i hvert Rige, og at han ikke skulde bortgi noget norsk Slot eller Len uden med det norske Rigsraads Raad og Samtykke. Men ogsaa *Kristiern I* havde lovet noget lignende i sin norske Haandfæstning, uden at dette havde hindret ham fra at indtrænge Udlændinger i flere af Rigets baade geistlige og verdslige Embeder. Og det var ikke at vente, at hans Søn skulde anse sig sterkere bundet, efterat nye Erfaringer havde godtgjort, hvor svagt det norske Rigsraad var¹.

Det ser ud til, at det har været et af Vilkaarene for den mellem det norske Rigsraad og de fire danske Sendebud i 1482 afsluttede Overenskomst, at *Jørgen Laronsøn* skulde opgi Baahus, og at dette Vilkaar ogsaa blev opfyldt². Et Par Aar efter finder vi imidlertid, at Befalingen paa Baahus paany var overdraget en dansk Mand, *Ebbe Munk*³. I 1503 blev Slottet betroet til Dansken *Otte Rud*, og i Tiden nærmest forud havde det været i Hænderne paa *Henrik Krumedike*, som vel var norsk Godsejer og Medlem af det norske Rigsraad, men som baade ved sin Æt og sin Fødsel var Udlænding og altid viste sig som et villigt Redskab for den danske, mod Norges Uafhængighed rettede Politik. Paa *Akershus* møder vi under *Kong Hans's* Regjering flere Udlændinger som Hovedsmænd, nemlig *Henrik Krumedike* (1485—87), *Jørgen Vestenie*, en dansk Adelsmand, (1507), *Mats Søfrenssøn*, udentvil ogsaa dansk, — ligeledes paa *Bergens Kongsgaard*: Skotten *David Sinclair* (1496), Danskerne *Anders Mus* (1501) og *Mogens Jenssøn* (1505—6),

¹ Jvfr. *Aschehoug, Statsforfatningen i Norge og Danmark, S. 210—12.*

² *Styffe, Bidrag, IV. S. LVIII.*

³ *Dipl. Norv. V. No. 930, III. No. 962.*

Hollænderen *Herman Willumsen* (1512). Samtidig blev Udlændinger indtrængt paa norske Biskopsstole, mod Haandfæstningen og mod Kapitlernes Valg: *Anders Mus* paa Oslo Biskopstol (1506) *Erik Valkendorf* paa Erkestolen i Throndhjem (1510)¹.

Kong Hans viste sig ikke mere ordholden i Hensyn paa sine øvrige Løfter til Nordmændene, saa disse havde al mulig Grund til at være misnøjde. Alligevel var hans Styrelse ikke saa ulykkelig for Norge, som Faderens havde været. Der var ikke saa mange eller saa store Ankeposter at rette mod ham som mod *Kristiern I*, og man skulde, naar man ser hen til den øjensynlige Tilbagegang inden den norske Stormandsklasse, heller ikke tro, at Evnen og Viljen til at gjøre disse Ankeposter gjeldende eller til at hævde almentfædrelandske Interesser kan ha voxet, — snarere omvendt. Det kan da synes at være noget paafaldende deri, at Norge under *Kong Hans* blev Skuepladsen for gjentagne indre Uroligheder, medens der i *Kristiern I.s* Styrelsestid neppe merkes Spor af Bevægelse. Men disse Uroligheder har øjensynlig havt en temmelig overfladisk og tilfældig Karakter. Man har gjort formeget Væsen af dem i en nyere Tid, idet man formeget har opfattet dem som en virkelig national Rejsning og udledet dem af en gjørende patriotisk Uvilje over det Afhængighedsforhold, hvori Norge var kommet. Det ser ud til, at deres Kilder snarere har ligget *udenfor* end *indenfor* Landet, og det rette er vistnok at opfatte dem som blotte Efterdønninger af Bevægelsen i Sverige, — Gnister fra Branden paa den anden Side af Grændsen, der snart sluktes, fordi de inden det norske Samfund ikke fandt noget at nære sig ved.

Hvad der er bleven sagt om *Aslak Bolt*, gjelder med en langt mere utvilsom Ret om *Knut Alfsson*, at man nemlig, ved at se i ham den norske Patriot i Ordets moderne Mening og opfatte ham som Martyr for den nationale Selvstændigheds Sag, miskjender baade ham og Tiden, i hvilken han levede. *Aslak Bolt* har øjensynlig været en Mand af mere end sedvanlige Dimensioner; i ham var der noget af Stoffet til en Høvding; — derom vidner hans Forhold som Kirkestyrer. Om *Knut Alfsson* derimod vides intet, som tyder paa, at han har været fremragende ved andet end ved sin Æt og sin Rigdom.

¹ *Keyser, Kirkehist. II. S. 594, 610, 614.*

I et samtidigt dansk Kildeskrift¹ er han bleven karakteriseret som en »enfoldig« Mand og et Redskab for svenske »Forrædere«, d. v. s. det antiunionelle Parti i Sverige med Rigsforstanderen *Steen Sture* i Spidsen, og der er Grund til at tro, at denne Karakteristik svarer til det virkelige Forhold.

Knut Alfssøns Fader havde ligget i Fejde og Fiendskab med den førnævnte *Hartwig Krumedike*, Hovedmanden for det dansksindede Parti under Thronledigheden efter Kristoffer af Bayern. Fiendskabet synes at være gaaet i Arv til Sønnerne: *Henrik Krumedike*, som ved Aar 1490 blev Høvedsmand paa Baahus, og *Knut Alfssøn*, som nogen Tid efter blev Høvedsmand paa Akershus. Forholdet mellem disse to blev yderligere forværret derved, at Henrik Krumedike undlod at efterkomme Knut Alfssøns Begjæring om Hjælp mod en farlig og vidtfor-grenet Almuerejsning, som var udbrudt i hans Len. Henrik Krumedike havde arvet Faderens Stilling som det oldenborgske Kongehus's særlig betroede Mand og Repræsentant i Norge. Han stod i høj Gunst til Hove, og det maatte falde ham saa meget lettere at vække Mistanke hos den af Natur saa mistænksomme *Kong Hans* mod Knut Alfssøn, fordi denne ved sin Æt og sit Giftermaal var paa det nærmeste knyttet til Sverige. Herved er udentvil igjen Knut Alfssøn bleven drevet Skridt for Skridt over paa svensk Side, til hvilken han ifølge sine Forbindelser havde en naturlig Ludning², indtil han i Aaret 1501, da en ny svensk Rejsning mod Kong Hans forberededes, drog til Sverige, deltog i de misfornøjede svenske Herrers Raadslagninger og sendte Kong Hans et ligefrem Opsigelsesbrev. Mod Slutningen af samme Aar vendte han tilbage til Norge for at fremkalde en Rejsning i dette Rige. Han havde her i Akershus Slot, hvormed han havde været forlenet, og som vedblev at være i hans Vold, et særdeles godt Udgangspunkt for sine Operationer, og det lader ogsaa til, at det en Tidlang lykkedes ham at spille Mester i det søndenfjeldske Norge. Men ud paa Sommeren det følgende Aar indesluttedes han paa Akershus af sin gamle Fiende *Henrik Krumedike* og blev under Belejringen taget af Dage paa den noksom kjendte Maade.

Man ved ikke af, at *Knut Alfssøn* har fundet nogen Forbunds-fælle inden den norske Stormandsklasse. Hos Almuen

¹ Næmlig den *skibyske Krønike*.

² *Kejsers, Kirkehist. II. S. 590.*

kan han neppe ha været populær. Alligevel, da han hørte til en af Landets højbyrdigste og mest ansete Ætter, kunde det ikke være anderledes, end at det Forræderi, for hvilket han blev Offer, maatte vække en vidt udbredt Uvilje. Fra Sverige, hvor det nationale, antiunionelle Parti vedblev at ha Overhaanden, udgik der stadig nye Opeggelser til den søndenfjeldske Almue, hvilket maatte virke til at vedligeholde den engang vakte Gjæring, saa Kong Hans tilsidst fandt det nødvendigt at sende sin Søn, *Hertug Kristiern*, op til Norge med udstrakt Fuldmagt til at styre Riget. *Hertug Kristiern* har udentvil, overensstemmende med sin Karakter, strax grebet til voldsomme Midler for at kvæle Oprørsaaenden og derved netop virket til at fremkalde det Oprør, der brød løs i Begyndelsen af Aaret 1508 under *Herlog Høfudfats* Anførsel. Oprøret blev undertrykket efter en kortvarig Kamp, og det var ved denne Lejlighed, at *Kristiern* skulde ha faret saa haardt afsted med den norske Adel, at den siden aldrig kunde forvinde det, efter *Arild Hvitfeldts* Beretning, som gjentoges af *Holberg* og senere Forfattere, og hvorved Rejsningen under *Herlog Høfudfat* næsten kom til at gjælde som et Vendepunkt i Norges Historie. Urigtigheden af denne Beretning er nu forlængst fuldstændig godtgjort. Ikke en eneste Stormand eller Mand af Adel kan paavises blandt dem, der mistede Livet paa Grund af sin Deltagelse i *Herlog Høfudfats* Rejsning. Om *Herlogs* egne personlige Forhold er intet bekjendt; men saameget kan ansees for sikkert, at hverken han eller nogen af de andre Hovedmænd for Oprøret i 1508, hvem *Hertug Kristiern* lod henrette sammen med ham, har hørt til den egentlige Stormandsklasse eller engang til Adelen i en videre Forstand. Det har i det højeste været gode Bønder. Deres Rejsning sees at ha været rettet mod Fogderne, af hvilke et Par blev ihjelslagne, og bør udentvil opfattes som et blot og bart Almueoprør, der ikke har havt nogen politisk, endmindre nogen national Karakter, men nærmest er bleven fremkaldt ved Paalæg, som man fandt trykkende eller ansaa for ulovlige¹.

Skjønt det er al mulig Grund til at tro, at *Kristiern* i de Straffedome, han lod gaa ud over Deltagerne i Opstanden 1508, har vist den samme overdrevne og ukloge Strenghed, der tilsidst skulde bli hans Ulykke, synes han dog ikke at være bleven forhadet i Norge. Tværtom har man fra den følgende

¹ *Keyser, Kirkehist. II. S. 594—96.*

Tid Vidnesbyrd om, at han har været Gjenstand for et Slags Hengivenhed fra Folkets Side. Han var, ifølge Arveprincippet, Odelsmand til Norges Throne og havde allerede i 1489 modtat Hylding af det norske Rigsraad som Faderens Eftermand, med udtrykkelig Tilsidesættelse af enhver Artikel i Haandfæstningen af 1483, der kunde tydes som stridende mod denne Hylding¹. At gjøre ham hans Ret til Thronen stridig og følge Sveriges Exempel ved at bryde Forbindelsen med Danmark: derom har der neppe kunnet være nogen alvorlig Tanke blandt de norske Stormænd og da naturligvis endnu mindre blandt Almuen. Det norske Rigsraad gjorde intet Forsøg paa at indta en lignende Holdning ved *Kong Hans's Død* som den, det havde indtat ved *Kong Kristiern I.s.* Om man end nu, som da, maatte ønske at nytte Thronledigheden til at forbedre sine og Rigets Privilegier, saa søgte man ialfald at naa sit Ønske ad andre, mere fredsommelige, mindre anstrængende Veje. Man var blevet klog af Skade. Følelsen af Landets Afmagt gjorde sig stadig sterkere gjeldende, og i samme Grad minkede Handlekraften og det politiske Initiativ hos de ledende Mænd. Man indskrænkede sig til at supplicere, hvor man før havde troet at kunne true sig frem.

Kong Hans døde den 23de Februar 1513. Aaret forud var det bleven aftalt, at et Møde skulde afholdes i Kjøbenhavn af Herrer fra alle tre Riger, for at faa knyttet paany den kjærlige Bebindelse mellem Rigerne. Mødet fandt Sted til den fastsatte Tid, St. Hans 1515, altsaa efter Kongens Død, og blev for Norges og Danmarks Vedkommende et Valg- og Hyldingsmøde. De svenske Sendebud vægrede sig ved at delta i noget Kongevalg, eftersom de ikke havde Fuldmagt hertil. Derimod kom de tilstedeværende danske og norske Rigsraadsmedlemmer overens om at »samtykke og fuldbyrde« *Kristierns Valg* til Danmarks og Norges Konge, og enedes samtidig om at udstede en for begge Riger fælles Haandfæstning.

Ved at sammenligne denne Haandfæstning med den, som blev udstedt i 1483, vil man faa et Indtryk af, hvorledes Norge gled dybere og dybere ind i det ved Bergens-Overenskomsten af 1450 fastslaaede Afhængigheds-Forhold.

Ogsaa Haandfæstningen af 1483 er fælles for begge Riger. Men her er dog endnu i Formen tat Hensyn til Norges Stilling

¹ *Dipl. Norv. II. No. 955.*

som et eget Rige. Her er flere Artikler, der særligt vedkommer Norge og sigter til at afhjælpe Norges særskilte Brøst, og her er flere, der gaar ud paa at hævde de to forenede Rigers politiske Jevnbyrdighed og Selvtændighed i Hensyn paa den indre Styrelse.

Haandfæstningen af 1513¹ derimod lægger aabenlyst an paa at fremstille de to Riger som et Hele. Den har bare en eneste Artikel, som særskilt vedkommer Norge, nemlig en Gjen-tagelse af Løftet om, at Kongen »med det første vilde indløse Orknø og Hetland til Norges Krone med Norges Indbyggers Hjælp og Trøst«, — et Løfte, hvis fuldkomne Betydningsløshed man allerede dengang maatte være paa det rene med. Den har enten aldeles ikke optat de Artikler i Haandfæstningen af 1483, der sigter til at hævde Rigerne Jevnbyrdighed og Uafhængighed af hinanden, i Hensyn paa den indre Styrelse, eller den har optat dem med saadanne Tillæg, hvorved Lighedsprincippet ligefrem fornægtes til Norges Skade. Den har intet tilsvarende til Bestemmelserne af 1483 om, at hvert Rige skal ha egen Mynt, eget Skatkammer og Arkiv, — at der, naar Kongen drager af et Rige i et andet, skal indsættes en Kommission af Rigsraader til at vaage over Opretholdelsen af Lov og Ret under hans Fravær, — at Norges Rigsraad skal samles i Bergen eller Oslo hvert andet Aar til Overvejelse af Rigets Ærin-der, og det hvad enten Kongen er inden eller uden Riget. I Haandfæstningen af 1483 heder det, at Kongen skal styre hvert Rige efter dets Lov og gamle Sedvaner, ikke indsætte i Rigets Raad nogen Udlænding og ikke bortgi Len eller Slotte til Ud-lændinger, men »raade og regjere med gode indenlandske Mænd af og i hvert Rige og ej drage dem nogen Vanbyrding over Hovedet i nogen Maade«. I Haandfæstningen af 1513 lyder den tilsvarende Artikel saaledes, at Kongen »ikke skal an-namme udenlandske Mænd i Rigens Raad og ej heller antvorde dem Slot, Land eller Len, men styre, raade og regjere Dan-mark og Norge med Rigens gode Ædlinger, og om nogen Vanbyrding har nu i Danmark eller Norge Slot eller Len, da skal de med det første afsættes og gode indfødte Rigens Æd-linger indsættes i deres Sted; dog i Norges Rige skikkes efter Rigens Lejlighed«.

Blandt Deltagerne i Herremødet i Kjøbenhavn i 1513 var

¹ *Aarsberetninger fra Geh.-Arch. II. S. 56—65.*

kun otte Medlemmer af Norges Rigsraad mod treti danske, og af disse otte tilhørte igjen de fire, deriblandt selve Raadets Formand, Erkebiskoppen af Nidaros, *Erik Walkendorf*, Danmark ved sin Æt og Fødsel. Man kunde mene¹, at, naar Haandfæstningen saa utilsløret lægger an paa at stille Norge i et Afhængighedsforhold til Danmark, saa ligger Grunden, tildels ialfald, deri, at Norge var repræsenteret paa en saa svag og unational Maade. Man kunde mene, at de danskfødte Medlemmer af Norges Rigsraad bare har repræsenteret Norge i formel Henseende, medens de i Virkeligheden har støttet den danske Politik, der gik ud paa Rigernes Sammensmeltning, d. v. s. Norges Underordning under Danmark. Det viser sig imidlertid, at samtlige de ved Herremødet i Kjøbenhavn i 1513 tilstedeværende Medlemmer af det norske Raad har forenet sig om et Forsøg paa at gi Haandfæstningen et med Norges Selvtændighed og særskilte Tarv bedre stemmende Indhold end det, den fik. Man har nemlig en til vor Tid bevaret Forestilling i denne Retning, der maa antages at være udarbejdet af dem og i deres Navn at ha været indleveret til *Kong Kristiern II*, og man har ligeledes bevaret et Udkast fra Kongens Kantsler til »Svar paa de Artikler, Norges Riges Raad har foregivet«².

Af Raadets Forestilling hidsættes følgende: »Det er vort Begjær, at Eders Naade vil forse Norges Riges Raad og indfødte Ædlinger med Norges Riges Slot og Len, — — — og at Eders Naade vil sætte dem paa mulig Afgift, saa de kunne forbedre Slottene og holde Folk, dem uden Skade og E. N. og Riget til Tjeneste, at afverge Rigens Skade og Fordærv, efterdi E. N. er ikke selver tilstede. Og at E. N. ikke vil sætte os nogen Vanbyrding over Hovedet, som hertil været haver«. — —

»Item, at Kirker og Klostre skulle have deres frie Kaar, — — — og at de Kirker, som Kronen haver jus patronatus til, maatte forsees med Norges Riges indfødte Mænd«.

»Item skal ej nogen Skat eller Tyngsel lægges paa Riget, Almuen eller Kjøbstedsmænd, uden Rigets Raads Samtykke«.

»Item at Raadet nordenfjelds og sønden skal have Fuldmagt til at høre alle Sager udi Rette, og skal ingen skyde sig fra deres Ret og uden Riget, medmindre end Rigens Raad dømer dem selv ud af Riget og for Eders Naade«.

¹ *Keyser, Kirkehist. II. S. 616—17.*

² *Se Lange's Tidsskrift, I. S. 217 ff.*

»Item at ingen Privilegia gives udlændiske Kjøbmænd imod Norges Lov og Privilegia uden Rigens Raads Samtykke i den Landsende«.

»Item at alle de Fogder, som ikke er indfødte, maa nu strax afsættes«.

»Item at Raadet, gode Mænd og Rigens tro Indbyggere ej foragtes, haanes eller beskattes af Kongens Fogder, Tjenere eller Sendebud«.

»Item at ingen Udlændiske annammes udi Raadet uden Rigens Raads Raad, Vilje og Samtykke«.

Svaret fra Kongens Kantsler paa denne Forestilling er karakteristisk. Somme af Artiklerne indskydes for det danske Rigsraad, somme forbigaaes i Taushed, somme besvares paa en undvigende Maade eller saaledes, at den opstillede Fordring ligefrem afvises.

Det heder her bl. a.: »Item om den Artikel, at forse Norges indfødte Ædlinger med Kronens Slot og Len der i Riget, haver min Herres Naade overvejet, at Adelen udi Norge er fast uddøet, og vil Hans Naade forse Kronens Len og Slot i Norge med *Norges og Danmarks* Ædlinger og indfødte Mænd«.

»Om de Kirkens Len, Kronen haver jus patronatus til, samtykker min Herres Naade, at de forsees med *Norges og Danmarks* indfødte Mænd«.

»Item den Artikel, at ej nogen Skat skal legges paa Kjøbstæder og Almue, samtykker Hans Naade, dog efter Norges Lov«.

»Item om at afsætte de Fogder, der ikke er indfødte i Riget, vil Hans Naade tale med Raadet«.

»Item den Artikel, at ingen Udlændiske annammes i Raadet, samtykker Hans Naade, at ingen annammes i Norges Riges Raad uden Danmarks og Norges indfødte Mænd«.

Svaret er, som sagt, karakteristisk. Det viser, hvor fuldkommen tryk man har følt sig paa det norske Rigsraads og de norske Stormænds politiske Afmagt. Man har ikke engang fundet det Umagen værdt at forstille sig ligeoverfor dem eller gi dem gode Løfter. Man har ligefrem ladet dem vide, at de fik ta de Vilkaar, som man bød dem, og at man ikke erkjendte og ikke agtede at respektere Norges Krav paa Selvstændighed og Ligeberettigelse i Foreningen.

Maaden, hvorpaa *Kong Kristiern* svarte de norske Rigsraadsmedlemmer, viser sig at være saameget mere betegnende

for Norges Stilling, naar man dermed sammenholder hans Svar til det danske Rigsraad, med hvilket han i Anledning af Haandfæstningen førte en Skriftvexel, der ligeledes er bleven bevaret til vor Tid, og hvoraf Uddrag er meddelt i *Allen's Værk*: »*De tre nordiske Rigers Historie under Kongerne Hans, Kristiern II og Gustav Vasaa*. »I Tonen af Kongens Svar til det norske og danske Rigsraad er der en Forskjel, som tydelig lader sig merke«, siger *Allen*¹. »Mod det danske Rigsraad er Tonen hensynsfuld, imødekommende, stundom næsten bedende; mod det norske Rigsraad bruger han, uden just at være frastødende eller skarpt afvisende, langt færre Omsvøb, er mere sikker, bestemt og afgjørende. Han vidste vel, paa hvilken Side Magtens Tyngdepunkt laa«.

Ja, — det var ikke vanskeligt at vide. Det behøvedes paa denne Tid ikke meget Skarpsind for at skjønne, at Norge var svagt i politisk og militær Henseende og det norske Rigsraad en næsten rodløs Institution, som savnede de nødvendige Vilkaar for at kunne spille en selvstændig Rolle. Men et Spørgsmaal er det, om det var politisk rigtigt af *Kristiern den Anden* at udnytte denne Svaghed til det yderste, saaledes som han gjorde, — eller om det ikke snarere kan siges, at han ogsaa ved sit Forhold i dette Punkt har udvist den samme Forening af voldsomt Magtbegjær og politisk Kortsynethed, Mangel paa virkelig Herskerekvne, der gjennemgaaende karakteriserer hans Færd.

Det har kildret hans Herskesyge at lade de norske Rigsraadsmedlemmer faa vide og føle, ved Forhandlingerne om Haandfæstningen ligesom senere, at han var Herren, — at skalte og valte efter Behag med Norges Len og Slotte og gi dem bort, mod hævdet Sedvane, til Udlændinger af borgerlig Herkomst, der var hans Venner og Klienter. Men herved udrettede han aldeles intet til at styrke sin Stilling eller til at sikre sig mod de Farer, som han maatte kunne vide truede ham. Han var, allerede før han blev Konge, Gjenstand for den danske Adels Uvilje, og han maatte kunne forudse, efter de Følelser, han selv nærrede, og de Reformplaner, han havde udkastet, at han vilde faa at bestaa en Kamp paa Liv og Død med den. Fra det herved givne Standpunkt havde det været en klogere, mere forsynlig Politik at arbejde paa at hæve den

¹ *L. c. II. S. 65.*

norske Stormandsklasse istedetfor at trykke den ned, at gjenopbygge, saavidt det lod sig gjøre, Forskandsningerne om Norges politiske Selvstændighed istedetfor at hjælpe til at faa sparket ned, hvad der endnu stod igjen. Den norske Stormandsklasse kunde, saaledes som Sagerne nu stod, aldrig bli farlig for Kongedømet; derimod syntes der at ha været nogen Chance for, at den kunde bli en nyttig Forbundsfælle. Naar det i *Kong Kristiern's* Svar til det norske Rigsraad blev sagt, at »Adelen i Norge er fast uddøet«, da var dette fuldkommen rigtigt, forsaavidt at Kredsen af de gamle Storætter, der dannede det egentlige Aristokrati, var smeltet sammen til nogle ganske enkelte; men den lavere Adel var endnu nogenledes talrig repræsenteret, og blandt de til denne hørende Ætter har der vistnok fundet flere saavidt anselige og formaaende, at det maatte kunne ha lykkets at løfte dem op til en virkelig aristokratisk Rang, — op i Række med de egentlige Storætter, — saafremt man fra Styrelsens Side havde lagt an paa at dra dem frem ved at gi dem Len og Slotte i Befaling. En af Grundene til, at det gamle norske Aristokrati ikke fornyedes nedenfra og derfor gik saa hurtigt og fuldstændigt tilgrunde, laa netop i den Omstændighed, at Unionskongerne, hvis Forhold til Norge altid var et saa fremmed og saa fjernt, ikke lærte at kjende eller ikke brød sig om at ophjælpe de aristokratiske Elementer inden det norske Samfund, men i dets Sted indsatte Udlændinger paa Landets mest anselige og indbringende Poster, efter hvert som Kredsen af de indfødte Stormandsætter, hvem man ikke kunde forbigaa, smeltede sammen. Demokratiseringen af det norske Samfund havde ganske vist andre, dybereliggende Grunde og vilde være bleven gennemført, senere eller tidligere, hvilken Politik der end var blevet fulgt fra Unionskongernes Side. Men, om Kongedømet end ikke havde det i sin Magt at skabe et nyt, livskraftigt norsk Aristokrati, saa kunde det dog ha hindret, at det gamle gik saa hurtigt og fuldstændigt til Grunde. *Kristiern II* kunde, om han havde lagt an derpaa, ha tilført den norske Stormandsklasse nye Kræfter; han kunde ha udrettet noget til at hævde det norske Rigsraads Selvstændighed ligeover det danske; derved vilde han tillige ha udrettet noget til at sikre sig et Rygstød i Norge ligeoverfor den danske Adel. Idet han istedet derfor tilsidesatte ved enhver Lejlighed

det norske Rigsraad til Fordel for det danske¹ og bortgav til Fremmede de Poster, der skulde tjene til at opretholde den norske Stormandsklasse, virkede han til, at det norske Samfund blev endnu mere desorganiseret, end det før havde været, endnu mere blottet for enhver selvstændig ledende Kraft, endnu mere ude af Stand til at bevæge sig paa egen Haand, — at den norske Adel blev endnu mere fremmed for Landets Styrelse, endnu mere ubrugelig i politisk og militær Henseende, end den før havde været; og Følgen heraf maatte igjen bli, at, naar Danmark gled ham ud af Hænderne, naar den danske Adel rejste sig mod ham, var der saameget mindre Hjælp og Trøst at finde for ham i Norge.

Vi behøver ikke at opholde os ved de Begivenheder, der førte til *Kristiern II.s* Fald. Det er bekjendt nok, at han viste sig ligesaa raad- og daadløs i Modgangen, som han havde været haardhændet og fremfusende, saalænge Lykken føjede ham². Endnu efterat den jyske Adel i Ledtog med *Hertug Fredrik* havde rejst sig mod ham i aaben Opstand, var hans Stilling i Danmark meget langt fra at være fortvilet. Han kunde stole paa Bøndernes og fremfor alt paa Kjøbstadbefolkningens Hengivenhed over det hele Land. Selv blandt den jyske Adel fandtes flere, og det af de allerfornemste og indflydelsesrigeste, der vedblev at staa paa hans Side. Adelsmændene i Skaane og Sjælland svor ham fordetmeste paanyt Troskabsed, og mange af dem viste sig ubevægelige ligeoverfor de Opfordringer til Frafald, der blev rettet til dem af deres jyske Medbrødre. Han havde fremdeles til sin Raadighed flere tusind af de fremmede Landseknegte, som havde været brugt til Feltoget mod Sverige. Og dertil kom endnu Norge, hvor ikke en Haand havde løftet sig mod ham, hvor vistnok de sidste Aars tunge Skatter havde fremkaldt Misnøje blandt Almuen og hist og her endog voldsomme Udbrud, men hvor neppe nogen tænkte paa Frafald fra ham, den lovlige Odelsmand til Riget og kronede Konge. Alligevel opgav han sin Sag næsten strax, uden at vove et Sværdslag for den, og drog allerede i April 1523, faa Maaneder efterat den jyske Adel havde sendt ham sit Opsigelsesbrev, med sin Dronning, sine Børn og nogle Tilhængere til Nederlandene for at søge Hjælp hos sin Svoger, *Kejser Karl*.

¹ *Keyser, Kirkehist. II. S. 642. Y. Nielsen, Det norske Rigsraad, S. 358—61.*

² *Allen, De tre nordiske Rigers Hist., III. 2, S. 404.*

Norge blev saaledes atter kongeløst, — atter ladet i Stikken af det legitime Thronsukcessionsprincip; det blev bragt i en Situation, hvor det gjaldt for Folket at ta sit Parti, at samle sig til en stor Kraftanstrængelse, for ikke at synke ned i en endnu dybere og mere haabløs Afhængighed.

Efter Forholdene og efter tidligere Erfaringer kunde det siges at være paa Forhaand givet, hvad Udfaldet vilde bli. *Allen* taler i sit nysnævnte Værk¹ om, hvorledes der »nu, da *Kristiern den Anden* havde forladt sine Riger, frembød sig for Norge en Lejlighed, som aldrig kunde være gunstigere, til at gjenvinde sin Selvstændighed«. — — — — »Havde der været dygtige, fædrelandskjærlige og uegennyttige Ledere for Folket, og havde dette været gennemtrængt af en levende Følelse for Fædrelandets Selvstændighed og derfor beredt til Kamp for og Opoffrelse for at naa saa stort et Gode, vilde Norge ha kunnet indrette sig omtrent som det vilde. *Fredrik den Første* vilde ikke ha kunnet hindre det; han havde store Vanskeligheder at kjæmpe mod i Danmark og nok at gjøre med at befæste sin Throne her. *Gustav Vasa* — — — — maatte ogsaa rolig ha set derpaa. — — — Hans Magt var i sig selv ikke meget stor paa denne Tid. — — — Norge kunde, om det vilde det, ha holdt fast ved *Kristiern II* og bygget ham en ny Kongestol, som ikke vilde ha været let at rokke, om han ellers vilde ha ladet sig nøje med den. Man kunde ogsaa, om dette fandtes hensigtsmæssigt, ha valgt sin egen Konge, og, under Forudsætning af Samdrægtighed, fast Vilje og almindelig Deltagelse fra Folkets Side, vel ha hævdet et saadant Valg. Endelig kunde man, om man havde villet det, ha sluttet sig til Sverige. Dette havde været det letteste af alt. Norge kunde ha stillet sine Betingelser, og *Gustav Vasa* havde grebet til med begge Hænder«. — Disse Betragtninger kan nu i og for sig være fuldkommen rigtige; men, naar man ser hen til, hvad der tidligere var passeret, maa man erkjende, at det er liden Grund til at falde i Forundring over, at den Lejlighed, som blev budt Nordmændene ved *Kristiern II*'s Flugt til at ta deres Skjæbne i egen Haand, ikke blev nyttet. Det havde været budt dem bedre Lejligheder forud, — saaledes efter *Erik af Pomerens* Flugt 1438 og efter *Kristoffer af Bayerns* Død 1448. Dengang gjaldt det paa en langst mere utvilsom Maade end i 1523, at Norge

¹ *De nordiske Rigers Hist. IV. 2. S. 194—95.*

kunde ha indrettet sig, som det selv vilde, uden at det behøvede at frygte nogen Indblanding fra Naborigerne. Dengang kunde Norge altid ha paaregnet Støtte hos Sverige ligeoverfor Danmark, eller omvendt Støtte hos Danmark ligeoverfor Sverige. Meget mindre gunstig stillede Forholdene sig nu, da den danske Konge *Fredrik den Første* og den svenske *Gustav Vasa* var sammenknyttet ved fælles Frygt for *Kristiern den Anden*. Man kan være vis paa, at disse to vilde ha gjort sit yderste for at hindre Norge fra at bygge Kristiern en ny Kongestol. Og, medens Vanskelighederne ved at gennemføre en selvstændig norsk Politik var større i 1523, end de havde været i 1438 eller i 1448, var Kræfterne blevet endnu ringere. *Krigsvæsenet* undergik i denne Periode gennemgribende Forandringer, og da Norge ikke fulgte med i denne Udvikling, sakkede det mere og mere agterud i militær Henseende. I første Halvdel af det 15de Aarhundrede stod det allerede langt tilbage for Naborigerne med deres sammenlignelsesvis talrige og velrustede adelige Rytteri. Men dets militære Underlegenhed var endnu mere afgjort i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, da Kjærnen af de danske og svenske Hære dannedes af de med Skydevaaben forsynede Landseknegte, der var rent professionelle Krigere, som fordetmeste blev hentet fra Tydskland, og hvis Underhold kostede mange Penge. Det norske Rigsraad havde altid vist sig svagt og uden noget rigtigt indbyrdes Sammenhold; men i 1523, i det kritiske Øjeblik, da *Kristiern den Anden* forlod sine Riger over Hals og Hoved uden at efterlade sig nogen-somhelst Bestemmelse i Hensyn paa, hvorledes der skulde forholdes med Styrelsen i Norge, var det næsten ophørt at være til. Tre af Biskopsstolene stod netop ledige, deriblandt Erkestolen i Nidaros. Raadet savnede altsaa sin selvskrevne Formand. Tallet paa dets verdslige Medlemmer var reduceret til tre eller fire¹, af hvilke ingen indtog nogen sterk Stilling, enten ved Forleninger eller ved personlig Indflydelse. Rigets Hovedslotte var i Hænderne paa Fremmede: Akershus var betroet til *Hans Mule*, Baahus til *Hans Eriksson*, Kongsgaarden i Bergen til *Jørgen Hanssøn*, alle tre danske Mænd.

¹ Nemlig *Nils Henriksson* (Gyldenløve), *Olav Galle*, *Gaute Galle* og maaske *Hans Krukov*. *Henrik Krumedike* regnedes vel paa en Maade med til det norske Rigsraad, men havde ved denne Tid sit faste Ophold i Danmark. *Keyser, Kirkehist. II. S. 663. Y. Nielsen, Det norske Rigsraad, S. 359, 363—64.*

Da Efterretningen om *Kristiern den Andens* Flugt kom til Norge, skete et Forsøg paa at organisere en Interimsstyrelse, i Lighed med hvad der var skeet under tidligere Thronledigheder. Norges Righshøvmeister *Hr. Nils Henrikssøn* og *Hr. Olav Galle* traadte, ifølge en af det norske Rigsraad Aaret efter udfærdiget Beretning¹, sammen med »nogle andre« for at forhandle om Rigets Ærinder, og ved denne Sammenkomst blev det bestemt, at Nils Henrikssøn skulde fordre sig opgit Kongsgaarden i Bergen og overta Styrelsen nordenfjelds, medens Olav Galle skulde fordre Akershus og være Statholder søndenfjelds.

Dette Forsøg glippede aldeles. *Hans Mule*, en af Kristiern II fremdraget Lykkejæger, der bare synes at ha havt sin Privatfordel for Øje, vægrede sig ved at opgi Akershus Slot, og *Olav Galle* formaaede ikke at ta det fra ham med Magt, men blev tvertom selv fordrevet til Sverige. Ikke bedre gik det i det Nordenfjeldske. *Nils Henrikssøn* søgte forgjæves at komme i Besiddelse af Kongsgaarden i Bergen, som af *Jørgen Haussøn*, der fulgte efter sin Herre i hans Landflygtighed, blev overdraget til Dekanen *Hans Knutssøn*, — en dansk Mand som han selv.

Norges Rige laa saaledes hen gjennem hele Aaret 1523 som et fuldkomment Vrag, uden Evne til at røre sig af Flækken. Rigsraadet gav intet Livstøgn fra sig, og det lykkedes ikke at istandbringe noget, som lignede en Landsstyrelse. Imidlertid ordnedes Forholdene i Danmark, hvor den af Adelen og Rigsraadet indsatte nye Konge, *Fredrik den Første*, snart blev Herre over det hele Land. Lejligheden syntes nu at være kommet til at gjøre det af med den sidste Rest af Norges politiske Selvstændighed og at fuldende det Værk, som der havde været arbejdet paa saa længe og saa vel. Eftersom der ikke længer fandtes nogen Repræsentation for den norske Stat eller Rigsenhed, eftersom Rigsraadet faktisk var opløst, kunde man, naar man fra dansk Side søgte at fornye den »evige« Forening mellem Rigerne, ta de norske Bygder eller de norske Stormænd og Befalingsmænd hver for sig og faa dem til at underkaste sig enkeltvis under *Fredrik I* og det med ham forbundne danske Rigsraad. De tre, som det først og fremst gjaldt at vinde, Befalingsmændene paa Baahus, Akershus og Bergens Kongsgaard, var danske Mænd, om hvem det kunde forudsættes, at

¹ *Dipl. Norv. I. No. 1067; jvfr. V. No. 1039. Allen, De tre nordiske Rigers Hist. IV. 2. S. 198.*

de ikke vilde føle nogen Skrupel ved at indgaa herpaa, naar man bød dem personlig gode Vilkaar, og de øvrige vilde da, ved den fuldkomne Mangel paa indbyrdes Sammenhold og Landets værgeløse Forfatning, næsten ikke ha noget andet Valg end at følge efter. Riget kunde saaledes tages Stykke for Stykke, saa dets Indlemmelse som Provins eller Lydland i den danske Helstat blev en fuldbragt Kjendsgjærning i al Stilhed og uden Kamp.

Det lader ogsaa virkelig til, at det fra først af var de danske Magthaveres Plan at gaa frem paa denne Maade ligeoverfor Norge. Og den Mand, der blev udseet til at spille Hovedrollen ved Gjennemførelsen af denne Plan, var *Henrik Krumedike*, som vel nu var og længe havde været fast bosat i Danmark, men dog fremdeles ejede store Jordegodser i Norge og paa en Maade vel ogsaa fremdeles regnedes med blandt Medlemmerne af det norske Rigsraad, — som tidligere havde spillet en betydelig Rolle i Norge, hvor han havde havt store Len i Befaling og derunder forstaaet, ligesom hans Fader før ham, at holde sig tilvends med Almuen, ja endog at vinde et Slags Popularitet, — og som, paa Grund heraf og paa Grund af de i hans Slægt nedarvede politiske Traditioner, maatte være baade velskikket og villig til at overta en saadan Opgave. Allerede i et Brev af 21de Maj 1523 omtales han som den, der »har Befaling over menige Norges Rige Søndenfjelds paa højbaarne Fyrste Hertug Fredriks Vegne«, og i November og December samme Aar fik han Breve fra det danske Rigsraad og fra *Kong Fredrik* og hans Søn *Hertug Kristian* med varme Taksigelser for, hvad han havde udrettet for dem i Norge. Det lader ogsaa til, at han i Mellemtiden har været meget virksom, og at hans Virksomhed har baaret god Frugt. I September 1523 oplod *Hans Eriksson*, der havde faaet Baahus Slot i Befaling af Kristiern den Anden, Slottet til Kong Fredrik og modtog det igjen af ham mod Forpligtelse til at holde det til hans og Danmarks og Norges Riges Raads »troer Hænde«¹. I Oktober opsa *Hans Mule*, Befalingsmanden paa Akershus, sin gamle Herre Huldskab og Troskab og rejste til Lejren for Kjøbenhavn, hvor han overgav Akershus Slotslov til Danmarks Riges Raad og modtog den igjen mod Forpligtelse til at holde den til Kong Fredriks og Danmarks Riges Raads Haand og at vove Liv og

¹ *Dipl. Norv. II. No. 1074; jvfr. V. No. 1034.*

Gods for Kong Fredrik og Danmarks Riges Raad¹. Samtidig fik Kong Fredrik Hyldningsbreve fra *Biskop Magnus* af Hamar og Ridderen og Rigsraaden *Gaute Galle*, og norske Bønder indfandt sig hos ham og svor ham Troskabsed paa egne og Sambygdingers Vegne².

Norge syntes saaledes paa bedste Vej til at glide uden Kamp og uden Betingelse ind under dansk Overhøjhed. Det lykkedes dog endnu denne Gang at frelse for Riget ialfald et Skin eller en ydre Form af politisk Selvstændighed. Saa nivelleret og afkvistet, som det norske Samfund var blevet, savnede denne Form dog endnu ikke aldeles ethvert Støttepunkt. Der var én Faktor, som man havde sat ud af Betragtning ved Planen om at bringe Norge til Underkastelse Stykke for Stykke og uden Kamp, og det var det katholske Hierarki, — Biskopperne, hvis Verdighed endnu havde en i det ydre ubrudt Anseelse, og til hvis Magtstilling det hørte at være Medlemmer af Rigets Raad. Den politiske Handlekraft inden det norske Samfund havde længe været svag og i stadig Nedgang. Men, hvad der aldeles lammede den i 1523, var den Omstændighed, at Nidaros's Erkestol tilfældigvis stod ledig. Imidlertid blev Pladsen udfyldt, og den nye Erkebiskop, *Olav Ingebrigtssøn*, kom i Maj 1524 tilbage til Landet og indtog sit Sæde. Dette maatte virke til at gjøre en Ende paa den fuldkomne Opløsningsstilstand, der havde raadet i Landet siden Kong Kristierns Flugt. Den norske Kirke havde atter faaet en Styrrer, det norske Rigsraad sin selvskevne Formand. Om ham kunde man samle sig; han indtog en saadan Stilling, at han, endog bortset fra hans personlige Egenskaber, maatte føle sig kaldet til at optræde som Repræsentant for Rigets Selvstændighed og være sterk nok til at hindre alle Planer om at faa det underkastet stykkevis og i Stilhed.

Hertil kom, at kort Tid forud det norske Rigsraad havde faaet et nyt Medlem, som ved sin Ærgjerrighed og Aktivitet virkede til at bringe et Slags Liv ind i denne hendøende Institution, nemlig Dansken *Vincent's Lunge*. Dette var en i flere Henseender fremragende Repræsentant for sit Lands Adel. Han var en lærd Mand, Doktor i Filosofi og geistlig og verdslig

¹ *Dipl. Norv. II. No. 1075.*

² *Dipl. Norv. II. No. 1073, IX. No. 517, 518, 519, XII. No. 302, 303, 304, 305 o. ß*

Ret, havde en kort Tid endog været Professor i Lovkyndighed ved Københavns Universitet, blev siden Ridder og Medlem af Danmarks Riges Raad og deltog som saadan i Udfærdigelsen af *Fredrik den Førstes* danske Haandfæstning af 3die August 1523. Kort efter sendtes han af Kong Fredrik og det danske Rigsraad til det nordenfjeldske Norge med et tilsvarende Hverv til det, der var bleven overdraget Henrik Krumedike i det Søndenfjeldske. Men, da han i Norge ved Giftermaal blev stor Godsejer, fik Befalingen paa Bergens Kongsgaard og tillige optoges i Rigets Raad, aabnede der sig for hans Ærgjerrighed en ny Udsigt, som bragte ham til aldeles at svigte den Politik, i hvis Tjeneste han fra først af var sendt op til Landet. Han ejede vistnok ogsaa Jordegods i Danmark og var Medlem af Danmarks Riges Raad. Men blandt de danske adelige Jordrotter indtog han ingen høj Rang, og han kunde ikke vente at bli den ledende inden det danske Rigsraad. Anderledes i Norge, hvor den verdslige Stormandsklasse var saa yderlig svagt repræsenteret. Her kunde det ikke synes vanskeligt at naa frem til den første Plads.

Han valgte derfor det Parti at forene sig med *Erkebiskop Olav* og optræde som Forsvarer af Norges og det norske Rigsraads Selvtændighed, og gjorde det med en Iver og Energi, der maa kaldes et Særsyn i denne Slaphedens og Forstenelsens Periode i vor Historie. I hans Breve til Erkebiskop Olav møder vi Udtryk af en norsk Patriotisme, en Harme over Norges politiske Fornedrelse, der stikker forunderligt af mod den gjennemgaaende blodløse Karakter af de øvrige Aktstykker til Samtidens norske Historie. Man skulde tro, at han, den Fremmede, var den eneste, der brød sig om Landets Hæder, og som vilde vove noget for at holde den oppe, og han gir ogsaa selv at forstaa, at saa var Tilfælde, idet han jevnlig fører bittre Klagemaal over de norske Stormænds Ligegyldighed og Mangel paa politisk Fremfærd. Han skriver saaledes i et Brev til Erkebiskoppen af 25de Januar 1525¹: »Jeg fornemmer ingen her søndenfjelds uden *Hr. Oluff Galle* og *Erik Ugerup* efter sin Forstand og Magt, som noget agter mandeligen Rigens Ærinde, som i Bergen besluttet var, fremdeles at forfølge, hvilket mig storligen forundrer og for Hoved slager. — — — — — Jeg haver skilt mig ved Slot og Len i Danmark, sagt alle gode

¹ *Dipl. Norv. VII. No. 600.*

Venner og alt Danmark god Nat og af dem alle begjærede, de mig efter den Dag for en Bagge i alle Maader holde skulde, den skal Eders Naade mig saa troligen befinde, som jeg tusindfold indfødter var«. I et andet Brev, dateret Bergen 31te Januar 1526¹, skriver han: »Mine Granner ere saa overmaade rædde og ubevante med Krig og Orlog, at der findes hos dem hverken Raad eller Daad. — — — — — De ville ikke besinde, dennem bør at hjælpe til at forsvare deres eget Fædreneland og Rige, deres egen Hals, Gods og Velfærd. De lægge ikke paa Hjerte, hvad Skjel og Tjeneste de skulle gjøre af Kronens Len i nogen Maade. — — — — Volens nolens patriæ fidelitatisque prestitæ amore loquor«. — I et tredie Brev, dateret Bergen 26de Juni 1527², underretter han Erkebiskoppen om, at flere Medlemmer af det danske Rigsraad var kommet til Oslo med Skibe og Krigsfolk og havde taget Akershus fra Nordmanden *Hr. Olav Galle* og overdraget det til den danske *Nils Jepsøn*, og fejrer saa til: »De agte sig fremdeles hid at gjøre med mig desligeste, skikkendes i mit Sted *Hr. Mons Henrikssøn* (Gyldenstjerne), og saa fortan til Throndhjem, skikkendes *Mæster Jørgen Skodborg* i Eders Naades Sted, paa det at norske Mænd, indfødte og indgiftede, ingen Magt skulde have, som dette fattige Rige vel vilde, Danske altid Overmagten have og Riget til Danmarks Ladegaard, som hertildags skeet er, under sig beholde, hvilket Gud aldrig længe Fremgang give foragtelige! — — — — Alle de Uvenner jeg haver i Danmarks Rige, det er for Norges Krones Friheders og Bedstes Skyld, hvilke tilforn var ikke alene mine Venner, men Næstsødskendebørn, som de tre Capitainer og Riddere, her kommer, og vare. Dog, hvis de nu ere, er jeg vel tilfreds med; jeg vil ikke for det Frændskabs Skyld Norges Krone, som jeg mig fuldkommeligen tilgivet haver, i nogen Maade undfalde, den Stund Norges Riges Raad, Ædlinger og Indbyggere sig selver ikke undfalder«.

Man faar nu vel et Indtryk af, at der gaar en noget skrydende Tone gennem disse Breve; *Vincent's Lunge* har lagt an paa at fremstille sig selv i det allerfordelagtigste Lys ligeoverfor Erkebiskoppen; han har slaet saameget sterkere paa de patriotiske Streng, fordi han vidste, at han som Fremmed

¹ *Dipl. Norv. VII. No. 618.*

² *Dipl. Norv. VII. No. 638.*

maatte være Gjenstand for Mistanke. Men det er paa den anden Side al mulig Grund til at tro, at hans Klager over de norske Stormænds »Ubevanthed med Krig og Orlog«, deres Mangel paa politisk Fremfærd og Følelse af, hvad de skyldte sit Fædreland, har været baade oprigtige og vel beføjede. Hans norsk-patriotiske Ytringer bør vistnok ingenlunde opfattes som blot Mundsvejr eller Komediespil. Han havde nu engang tagt sit Parti, og, om det end var en rent personlig Ærgjerrighed, der gjorde ham til Forkjæmper for Norges og det norske Rigsraads Selvstændighed, kan der vistnok neppe være Tvivl om, at dette Motiv hos ham, der ved Fødsel og Opdragelse tilhørte en Adel, hvis militære og politiske Aand endnu var nogenledes i Vigør, har været langt mere virksomt end Fædrelandskjærligheden hos hans norske Kolleger. Det var en ny Kraft, der saaledes kom ind i Norges Styrelse, og dette, i Forbindelse med den nye Erkebiskops Overtagelse af sin Stilling som Kirkens og Rigsraadets Formand, viste sig at være tilstrækkeligt til at hindre Gjennemførelsen af den af *Henrik Krumedike* repræsenterede Politik og fremkalde en tilsyneladende endog meget decideret Vending i Tingenes Gang.

Erkebiskop Olav kom tilbage til Throndhjem i Maj 1524. I August samme Aar holdtes et Raadmøde i Bergen, hvori Erkebiskoppen, 5 Lydbiskopper og 8 verdslige Stormænd deltog. Raadet opsa først *Kristiern den Anden* Huldskab og Troskab. Dernæst enedes man om at vælge *Fredrik den Første* til hans Eftermand, men paa visse Vilkaar; han skulde anerkjendes mod at vedta en Haandfæstning, og der blev affattet et Udkast til en saadan. Med dette Udkast drog *Vincentis Lunge* til Danmark, hvor det blev vedtaget og stadfæstet af *Kong Fredrik* den 24de Novbr. 1524¹.

Denne Haandfæstning², der i det meste er formet efter *Fredrik den Førstes* danske Haandfæstning af 3die August 1523, synes at betegne et Fremskridt for Norge i statsretlig Henseende, idet den hævder Norges Selvstændighed og Jevnbyrdighed med Danmark paa en langt mere utvetydig Maade end Haandfæstningen af 1513. Blandt de hertil sigtende Artikler kan især fremhæves følgende: »Kongen skal hjælpe Erkebiskop, Biskopper og Prælater, Riddere og Riddermænds

¹ *Dipl. Norv. IX. No. 532, 534. Jvfr. Keyser, Kirkehist. II. S. 669 ff.*

² *Dipl. Norv. VII. No. 594.*

Mænd, Norges Riges Raad, af Kronens Len, at de ikke skulle besøge Herredag og bære anden Rigens Tyngde ganske paa egen Kost og Tæring, eftersom deres Gods ikke er frit med kongelig Rente (o: skattefrit til Kronen) som i Danmark; — Kongen skal ikke skrive eller kalde sig ret Arving til Norge efter denne Dag; — da Norge er et frit Valgrige, skal han ikke forlange af Rigets Raad eller dets Indbyggere, at nogen hans Søn eller nogen anden i hans Tid skal udvælges til Konge at bli efter ham; — han skal annamme alle Slotslove i Norges Rige af Norges Riges Raad, og han forpligter sig til at overdrage dem til samme Riges Ædlinger, indfødte og indgiftede, at holde dem til Kongens Haand og til Erkebiskoppen af Thronhjems og Norges Riges Raads Haand efter Kongens Død; — ingen skal efter denne Dag optages i Norges Riges Raad, uden de, som Kongen med Raadets Samtykke optager, og de skal da sverge den Ed, som tilhører«.

Man kan finde det underligt, at *Kong Fredrik* og hans danske Raadgivere gik ind paa at tilstaa det norske Rigsraad saa gode Vilkaar, efterat Erfaringen saa ofte havde vist, hvor liden virkelig Magt dette Raad havde at byde over, og efterat man kort forud tilsyneladende havde været paa bedste Vej til at bringe Norge til Underkastelse uden nogetsomhelst Vilkaar. Men *Kong Fredrik*, som var en kløgtigere Politiker end Brodersønnen *Kristiern den Anden* og ikke mere samvittighedsfuld, har udentvil ment, at der ikke laa megen Vægt paa, hvad Haandfæstningen kom til at indeholde, og at det ikke var Umaagen værdt at føre nogen Strid derom. Et Papir eller et Pergament vilde, naar det kom til Stykket, ikke kunne hindre ham i at følge den Politik ligeoverfor Norge, som han maatte finde hensigtsmæssig og stemmende med sin Fordel.

Det gik da ogsaa, som man kunde ha ventet efter tidligere gjentagne Erfaringer. Det Fremskridt, som Norge tilsyneladende havde gjort ved Haandfæstningen af 24de November 1524, viste sig at være et blot Blændværk. Forfaldet havde grebet altfor meget om sig til, at en Gjenrejsning nu var mulig; den nedadgaaende Bevægelse var altfor dybt begrundet i Landets historiske Forhold til, at den kunde standses ved en enkelt Kraftanstrængelse. De gode Løfter i Haandfæstningen blev ikke respekteret. *Fredrik I*, der, medens han var Hertug i Slesvig og Holstein, havde tituleret sig Arving til Norge, vedblev, ogsaa efterat ha modtat Valg som Norges Konge, at

fastholde den deri udtalte Paastand. Tiltrods for sit Løfte i Haandfæstningen, at han ikke skulde forlange af Rigets Raad eller Indbyggere, at nogen hans Søn eller nogen anden i hans Levetid skulde udvælges til at være Konge efter ham, sendte han i 1529 sin eldste Søn, *Hertug Kristian*, til Norge for at modta Hyldingsed af Nordmændene som deres Arveherre. I den nærmeste Tid efter Fredrik I.s Valg til norsk Konge blev Norge i Hovedsagen styret af de tre Mænd: *Erkebiskop Olav*, der var Raadets Formand og desuden forlenet med Thrøndelagen, *Vincent's Lunge*, der var Hovedsmand paa Bergens Kongsgaard og Kongens Statholder Nordenfjelds, og *Olav Galle*, der var Hovedsmand paa Akershus og Statholder Søndenfjelds¹. Denne Tingenes Orden, der udelukkede baade *Kong Fredrik* og det danske Rigsraad fra at gribe ind i Norges Styrelse, maatte være dem begge imod, og Kongen fandt sig da heller ikke længer i den, da han begyndte at føle sig tryk i Sadlen. I 1527 blev Akershus Slot med Magt taget fra *Olav Galle* og overdraget til den danske Adelsmand *Mogens Gyldenstjerne*, og samtidig overdroges Baahus Slot til en anden dansk Adelsmand *Klaus Bilde*. Det var ved denne Lejlighed, *Vincent's Lunge* skrev det før citerede Brev til *Erkebiskop Olav*, hvori han udtalte, at den samme Skjæbne, der havde overgaaet Olav Galle, var tiltænkt ham og Erkebiskoppen, og at Hensigten var at frata norske Mænd al Magt og gjøre Riget til Danmarks Ladegaard. Hans Ord sandedes ogsaa for hans eget Vedkommende, idet han Aaret efter maatte afstaa Bergens Kongsgaard til den danske Adelsmand *Esge Bilde*, der af Kongen var udnævnt til Befalingsmand i hans Sted. Han havde i sit Brev til Erkebiskoppen ladet forstaa, at han vilde sætte Magt mod Magt, saafremt de Danske prøvede paa at ta Kongsgaarden fra ham. Men, da det kom til Stykket, veg han uden at gjøre Modstand. Hermed var den ved Haandfæstningen af 1524 etablerede Orden kastet helt overende; de nye Befalingsmænd paa Rigets tre Hovedslotte var hverken indfødte eller indgiftede og repræsenterede baade ved sine Personer og ved Maaden, hvorpaa de var indsatte i sine Poster, Danmarks og det danske Rigsraads Overhøjhed over Norge.

Det viste sig, at *Vincent's Lunge* havde regnet fejl. Han var udentvil en dygtig og energisk Mand; men, naar han

¹ *Keyser, Kirkehist., II. S. 675.*

kopierede den Politik, der var traditionel hos hans danske Standsfæller, og arbejdede paa at skaffe det norske Rigsraad en lignende Stilling ligeoverfor Kongedømmet som den, det danske Rigsraad indtog, vidner det om Miskjendelse af Forholdene og Overvurdering af de Kræfter, som det norske Rigsraad kunde raade over. Hans Politik var, saameget mere forfejlet, fordi han som Tilhænger af den lutherske Reformation og Deltager i den Udplyndring af den katholske Kirke, hvormed *Fredrik den Første* indledede Reformationsverket i Danmark og Norge, stillede sig i et fiendtligt Forhold til Raadets geistlige Medlemmer og virkede til at undergrave, hvad der var og altid havde været den bedste Støtte for Raadets naafhængige Autoritet.

Det var ved en Samvirken mellem ham og *Erkebiskop Olav*, at det havde lykkets at gjenoplive Raadet og standse den stykkevise Underkastelse af Riget. Disse to var øjensynlig baade ved sin ydre Stilling og ved sine personlige Egenskaber Norges anseligste Mænd. Paa den fortsatte euige Samvirken mellem dem maatte det fremfor alt bero, om Haandfæstningen af 1524 skulde bli mere end tomme Ord, og om Norges Rigsraad skulde hævde sig i sin Rolle som en virksom Statsinstitution. Men denne Forudsætning glippede meget snart. Efterat det havde lykkets *Fredrik den Første* at gennemføre flere mod den katholske Kirke rettede Foranstaltninger i Danmark, udstrakte han ogsaa sin reformatoriske Virksomhed til Norge. Det gik først og fremst ud over Klostrene, der blev sekulariseret og udplyndret, det ene efter det andet. En af de ivrigste Medhjælpere i denne Forretning og en af dem, der fik størst Andel i Byttet, var *Vincent's Lunge*. Kong *Fredrik* overdrog til ham et af de bergenske Klostre; et andet udplyndrede han paa egen Haand i Ledtog med Klostrets Prior. *Erkebiskop Olav* kunde selvfølgelig ikke være et roligt Vidne til disse Angreb paa den katholske Kirkes Stiftelser; han maatte søge at hindre dem, saavidt det stod til ham, og han maatte derefter, i Egenskab af Kirkens Mand, komme til at staa paa en spændt Fod med *Kong Fredrik* og *Vincent's Lunge*, saa gode Grunde han end fra et verdslig-politisk Standpunkt kunde ha til at holde Fred og Venskab med dem begge.

Erkebiskop Olav Ingebrigtssøns Navn har en alt andet end god Klang i vore Øren. Det er knyttet til Mindet om Norges dybeste nationale Fornedrelse, og det paa en saadan Maade,

at næsten den mørkeste Skygge i det helt igjennem mørke Billede falder over ham personlig. *Henrik Krumedike* skildrede ham for Kong *Fredrik den Første* som en »falsk Mand«, efter hvad *Vincent's Lunge* fortæller¹. Og af den nyere Historie-skrivning har han faaet et lignende Skudsmaal. Hans Politik er bleven karakteriseret som uklog og uredelig paa engang. Det er bleven sagt om den, at den vidner om, at hans Moral har været slap og hans Karakter svag, og at det har skortet ham paa varm Følelse for sit Kald og fast Overbevisning om sin Sags Sandhed og Retfærdighed². Det har endog været sagt, at et saadant Motiv som Fædrelandskjærlighed, Følelse for Norges Riges Ære og Frihed maa ha været ham helt fremmed, at han arbejdede for rent personlige Formaal, eller at det idethøjeste var den katholske Prælats hierarkiske Iver, der ledede ham. Dette er nu aabenbart urigtigt; *Vincent's Lunge* vilde ganske vist ikke ha slaaet saa sterkt paa de patriotiske Strengte i sine Breve til Erkebiskoppen, saafremt han ikke havde vist, at disse Strengte fandt Gjenklang, og *Erkebiskop Olav's* egne Optegnelser³ vidner ogsaa om, at hans Fædrelands Hæder har ligget ham paa Hjerte, og at han har været harmfuld over det Afhængighedsforhold til et andet Land, hvori Norge var bragt. Der har ikke været Stof i ham til en Helt eller til en Martyr. Men en aldeles ubetydelig Personlighed var han dog aabenbart heller ikke. Man ser, at han ikke har savnet Øje for hvad det kom an paa for at opretholde Norges Rige og den katholske Kirke mod de Fæder og Fiender, der truede begge, og han var paa sin Vis stadig virksom, skjønt han blev slet støttet af sine Omgivelser. Og ved Betragtningen af det ugreje, famlende, tvetydige i hans Færd maa man ikke glemme, hvor vanskelig en Situation han stod i. En Mand med hans Evner og Kundskaber — han var en efter Tidens Lejlighed lærd Mand og satte Pris paa Lærdom⁴, — vilde under almindelige Forhold ha kunnet udrette noget godt og varigt. Men de Forhold, hvori han kom til at staa, var saadanne, at endog

¹ *Dipl. Norv. VII. No. 600.*

² *Keyser, Kirkehist. II. S. 692.*

³ Se *Dipl. Norv. X. No. 672, 673, 674.* Jvfr. *Kirkehistoriske Samlinger, 3. Række, I. 519—23*, Brev fra *Thorbjørn Olafsen* til *Erkebisshop Olaf*, — nu ogsaa trykt *Dipl. Norv. XII. No. 543.*

⁴ *Kirkehist. Samll. 3. Række I. S. 506 ff.* (*A. Heise, Oplysninger om Mæster Thorbjørn Olafsen*).

en overordentlig Personlighed maatte være blevet magtesløs. Han fik at repræsentere den norsk-katholske Kirke og Norges politiske Selvstændighed paa en Tid, da begge ravede mod et uundgaaeligt Fald; hans Stilling la paa ham to Opgaver, som hver for sig kanske vilde ha oversteget endog den største Kraft, hvorover Enkeltmand kan raade, og som desuden i flere Henseender kolliderede med hinanden.

Ved den ene Opgave var *Vincent's Lunge* ham en uundværlig Forbundsfælle, ved den anden en af hans værste Fiender. Hans Rolle som Forkjæmper for Norges Selvstændighed krævede af ham, at han gjorde, hvad han kunde for at vedligeholde en venlig og tillitsfuld Stemning ligeoverfor Nordmændene og det norske Rigsraad hos *Fredrik den Første*, af hvis gode Vilje det jo i en saa væsentlig Grad ahang, om de ved Haandfæstningen givne Løfter skulde bli opfyldte. Det var derfor, fra norsk-politisk Synspunkt seet, en afgjort Fejl af *Erkebiskop Olav*, at han, da *Fredrik den Første* yttrede Ønske om at bli kronet som Norges Konge, ikke skyndte sig med at imødekomme dette Ønske¹. Men man maa finde denne Fejl forklarlig og undskyldelig, naar man mindes *Fredrik den Førstes* Optræden ligeoverfor den katholske Kirke. Det var fra norsk-politisk Synspunkt seet en Fejl af *Erkebiskoppen*, at han forpurrede Kong *Fredriks* Plan om at faa sin eldste Søn *Hertug Kristian* hyldet som Nordmændenes Arveherre (1529). Tildragelserne under Thronledigheden efter *Kristiern den Andens* Flugt, da det syntes saa nær ved, at Norges politiske Selvstændighed skulde bli borteskamoteret i al Stilhed, uden at en Haand rørte sig til Forsvar, og nu i de nærmest forudgaaende Aar, da det havde lykkets *Fredrik den Første* uden nogensomhelst Vanskelighed at vælte overende den ved Haandfæstningen af 1524 etablerede Ordning af Norges Styrelse og gjøre sig til Herre over Riget ved at indsætte »paalilige« danske Befalingsmænd i de tre Hovedslotte, maatte ha git ham en Forestilling om, hvor nødvendigt det var at søge i en nær Tilslutning til Kongedømmet den Garanti for Norges Selvstændighed, som Haandfæstninger og fri Valgret ikke kunde skaffe, og hvor store Farer man udsatte Riget for ved at holde Sukcessions-Spørrmaalet aabent indtil en indtrædende Thronledighed. Men *Hertug Kristian* var en endnu mere afgjort og ivrig Tilhænger af

¹ *Keyser, Kirkehist. II. S. 681—82.*

den nye Lære end Faderen, og man kan ikke fortænke *Erkebiskop Olav* i, at han i længste Laget, og længere end det var politisk forsvarligt, vægrede sig ved at acceptere som Norges tilkommende Konge en Mand, hvis Thronbestigelse maatte synes ham enstydig med en Dødsdom over den Kirke, hvis Hoved han var.

Det samme Hensyn maa ogsaa tjene til at undskylde ham, naar han gjorde sig skyldig i den endnu meget værre politiske Fejl: at slutte sig til det Forsøg, som *Kristiern den Anden* gjorde paa at gjenvinde sine Riger med Vaabenmagt. Man ser, at han har kviet sig derved og længe staaet tvilraadig, inden han bestemte sig¹. Han har indseet, at det var et fortvilet Spil, han spillede, at han udsatte sig selv og sit Fædreland for de største Farer ved at indlade sig med den landflygtige Konge; han har ikke miskjendt, at Chancerne for, at Kong Kristierns Foretagende skulde lykkes, var overmaade små. Men paa den anden Side har det staaet for hans Tanke, at den katholske Kirkes Stilling i Norge var en saadan, at den ikke godt kunde bli værre, og det har kunnet synes ham, at han i Egenskab af Kirkens Formand var forpligtet til at gribe enhver Udvej, der aabnede sig til dens Frelse, og til at vove det yderste heller end at finde sig i, at Tingene vedblev at gaa, som de hidtil havde gaaet.

Kong Kristierns Foretagende var slet planlagt og blev slet udført. Det var allerede en Fejl af ham, at han styrede til Norge med sin Flaade istedetfor til Danmark². En Sejr i Norge vilde ikke ha nyttet ham stort, medens et Nederlag maatte bli lige skjæbnesvangert for ham, enten han led det i det ene eller det andet Land. Han havde i en Række af Aar været utrættelig virksom for at samle den Styrke, hvormed han skulde gjenvinde sine Riger; men da det kom til Stykke, viste det sig, at han ikke kunde bruge den. Som man ved, blev han liggende flere Maaneder for Akershus Slot, uden at det lykkedes ham at tvinge den danske Befalingsmand til Kapitulation, og da de Belejrede fik Undsætning fra Danmark, opgav han Spillet strax og indlod sig i Underhandlinger. Det hele Foretagende endte saa ulykkeligt og uhæderligt som vel muligt,

¹ Jvfr. *Keyser, Kirkehist. II. S. 718—20.*

² Jvfr. *A. Heise, Kristiern den Anden i Norge og hans Fængsel. (Kjøbenhavn 1877).*

— for ham og for Norge. Man fik et nyt Vidnesbyrd om, at *Kong Kristiern*, med al sin Haardhed og Heflighed, savnede virkeligt Mod og Kraft, og ikke mindre klart blev Norges fuld- stændige politiske og militære Afmagt lagt for Dagen. Foruden Erkebiskoppen gik ogsaa flere af de andre norske Biskopper aabenlyst over til Kristiern, da han kom til Landet, og efter deres Opfordring og Exempel en stor Del af Almuen. Det kan ikke være tvivlsomt, at der hos det menige norske Folk har raadet Sympathi for ham: han var jo Norges lovlige Arvekonge, og de Grunde, der havde rejst den danske Adel mod ham, var Nordmændene uvedkommende, saa hans Afsættelse maa ha staaet for dem som en blot og bar Voldsgjerning. Det viser sig ogsaa, at de norske Bønder villig greb til Vaaben for ham, hvor der bødes dem nogen Lejlighed dertil; men *Kristiern* for- stod saalidt at udnytte denne Resurce som de øvrige, der stod til hans Raadighed¹. Folket blev uden Fører; den, som skulde ha været det, svigtede; der var intet Samhold, intet nogenledes virksomt Organ, hvorigjennem et almindeligt Ønske eller en almindelig Stemning kunde træde frem og gjøre sig gjeldende.

Norge kom saaledes atter til at lide et nationalt Nederlag uden at ha kjæmpet. Skjønt ingen egentlig Rejsning fandt Sted til Fordel for *Kong Kristiern*, blev han dog modtat saaledes, at det kunde synes, som om Folket gjorde hans Sag til sin. *Fredrik den Første* kunde, da han havde faaet Kristiern i sin Magt, betragte sig som Sejrherre ikke blot over ham, men ogsaa over Norge. Han kunde betragte Norge som et frafaldent Land, der var bleven vundet tilbage med Vaabenmagt. Han nyttede denne Sejr, overensstemmende med sin Karakter, paa et maadehol- dent Sæt, idet han valgte at opfatte Nordmændenes Overgang til Kristiern den Anden ikke som frivillig, men nødtvungen. De værst kompromitterede: *Erkebiskop Olav* og Biskopperne af Hamar og Oslo, fik at udrede en Pengebod, og de to sidstnævnte maatte indgaa en Forpligtelse til ikke at skille sig fra det danske Rigs- raad ved det kommende Kongevalg for begge Riger². Iøvrigt skulde alt bli som før; med andre Ord Bergens-Overenskomsten af 1450 og Kong Fredriks Haandfæstning af 1524 stadfæstedes, og det gamle Forhold mellem Rigerne blev i Formen gjenoprettet³.

¹ *Heise, Kristiern den Anden i Norge, S. 46—47, 102.*

² *Dipl. Norv. IX. No. 706, 726, 727, 730.*

³ *Dipl. Norv. IX. No. 728, 729. Jvfr. Keyser, Kirkehist. II. S. 735.*

Men ogsaa blot i Formen. Norge var i Virkeligheden sunket endnu et Trin dybere ned. Det havde lidt Tab, der ikke kunde gjenoprettes ved en kongelig Naadeshandling. Rigsraadet, der skulde repræsentere dets Selvstændighed, og hvem Alliancen mellem *Vincent's Lunge* og *Erkebiskop Olav* for en kort Tid havde indblæst noget Liv, sank tilbage i Opløsning og Afmagt, og Udsigten til, at det atter skulde hæve sig, var nu mindre end nogensinde. *Vincent's Lunge* og *Erkebiskop Olav* var blevet de bittreste Fiender; Erkebiskoppen selv og de øvrige norske Biskopper havde lidt en stor Ydmygelse og havde maatte indgaa Forpligtelser, der var ligefrem stridende mod deres Stilling som Medlemmer af et selvstændigt norsk Raad. Det Nederlag, der havde rammet dem personligt, rammede ogsaa den Kirke, hvis Formænd de var. *Erkebiskop Olav* havde ikke, før sin Deltagelse i Kristiern den Andens mislykkede Foretagende, formaat at hindre, at den ene kirkelige Stiftelse efter den anden blev sekulariseret og udplyndret. Nu maatte han være saameget mindre istand dertil. Rundt omkring i Nabolandene gjorde imidlertid Reformationen rivende Fremskridt. I *Sverige* havde den katholske Kirke allerede faaet Dødsstødet ved den paa Rigsdagen i Vesterdaas 1527 vedtagne Reces. I *Danmark* havde den nye Lære fundet mange ivrige Forkyndere og megen Indgang hos Adel og Borgerstand. Geistligheden havde vist sig aldeles ud af Stand til at hindre dens Udbredelse, og naar den katholske Kirke endnu i det ydre blev opretholdt, skyldtes dette aabenbart mere Kong Fredriks forsigtige Karakter end dens egen Forsvarsevne. Kong Fredriks eldste Søn, der ifølge Rigets gamle Sedvaner havde mest Udsigt til at bli hans Eftermand, var, som nævnt, en mere decideret Tilhænger af Reformationen, og det maatte synes paa Forhaand utvilsomt, at han, naar han kom paa Thronen, vilde gribe til radikale Forholdsregler ligeoverfor den bestaaende kirkelige Orden, og at det vilde lykkes ham at drive dem igjennem. Hos det *norske* Folk havde vistnok den reformatoriske Aandsbevægelse endnu ikke fundet nogen Indgang. Men ved den Sammenhæng, der bestod mellem Danmark og Norge, og som der nu neppe kunde være noget Haab om at faa løst, fulgte det af sig selv, at Danmarks katholske Kirke vilde dra Norges med sig i sit Fald. Og med den katholske Kirke vilde igjen det sidste Værn for Norges politiske Selvstændighed gaa tilgrunde. En verdslig Stormandsklasse fandtes nu ikke mere

i Norge. Den eneste norske Æt, som endnu paa denne Tid hævdede en virkelig aristokratisk Rang over det øvrige Folk, var *Gallerne*. Iøvrigt fandtes der kun Ætter tilhørende den lavere Adel, som bare ved en rent ydre Distinktion, men hverken ved Rigdom eller Anseelse hævdede sig udover Storbøndernes Kredts, og som altid eller idetringeste siden umendelige Tider havde staaet fjernt fra enhver Deltagelse i Statslivet. Det geistlige Element i Rigsraadet, som længe havde været det virksomste og betydningsfuldeste, var derfor nu mere uundværligt end nogensinde. Naar det katholske Hierarki ophørte at existere, blev det neppe muligt længer at faa sammensat et norsk Rigsraad, der havde endog blot en Skygge af Autoritet. En Kirkereformation maatte altsaa medføre som en næsten uudblivelig Følge, at det danske Rigsraad indtog den ledigblevne Plads, der ikke længer kunde udfyldes paa anden Maade, og at Norge blev et Lydland af Danmark ikke blot i Realiteten, men endog i Formen.

Det er iøjnefaldende og forlængst indseet, at Norges egentlige Ulykke i Unionsperioden, — Hovedgrunden til, at det sækker agterud for Naborigerne og tilsidst taber sin politiske Selvstændighed og en god Del af den nationale med, — var Savnet af en nogenledes talrig og sterk Adel.

Hvad man iøvrigt har plejet at fremhæve til Forklaring af Norges Synken og Fald, maa enten opfattes som afledet heraf, eller det har været af underordnet Betydning: — medvirkende Aarsager, ikke selve Hovedaarsagen.

Det er bleven talt om en Modsætning mellem den norske og den svenske Bondestand i denne Periode. Den svenske, er det bleven sagt, la et patriotisk Sindelag for Dagen og vidste at hævde sin Stemme i Afgjørelsen af Fædrelandets Skjæbne; den norske derimod var vistnok fri og kraftig og havde en levende Følelse for personlig Uafhængighed, men var paa samme Tid politisk ligegyldig eller umyndig, — uden Tilbøjelighed til at gribe ind i Statslivet¹. Denne Modsætning var

¹ *Allen, De tre nordiske Rigers Hist., I. S. 205—6, 251. Paludan-Müller, De første Konger af den oldenborgske Slægt, S. 6—7.*

ikke tilstede fra først af. De svenske Bonderejsninger i Unionsens første Tider lignede, som før fremhævet¹, i alt væsentlig de samtidige norske og havde ligesaalidt som disse nogen egentlig politisk Karakter. Men efterhaanden blir Forholdet et andet: — Bevægelsen hos den svenske Bondestand voxer og samler sig mere og mere afgjort om et virkelig politisk Program, medens Bevægelsen hos den norske Bondestand dør af eller vedblir at holde sig paa de rykkevise og planløse Rejsningers Stadium, — og dette staar igjen øjensynlig i Sammenhæng dermed, at den svenske Adel var en opblomstrende, fremadskridende Samfundsklasse, medens den norske sygnede hen og holdt paa at gaa tilgrunde. Det var de indbyrdes kjæmpende Adelskoterier, der vedligeholdte Agitationen inden Bondealmuen; det var ærgjerrige Stormænd, der kaldte den frem paa den politiske Skueplads og opstillede en Fane eller et Program, hvorom den kunde samle sig.

Overhodet ved vi jo, at det historiske Initiativ i denne Periode paa næsten alle Omraader tilhørte Adelen. Hos Adelen gjorde den mest bevidste Nationalfølelse sig gjeldende; i den fandt Folket sin virksomste politiske Repræsentation; paa den beroede Udviklingen af et tidsmæssigt Landeværn.

At Norges politiske, militære og nationale Afmagt i Unionsperioden først og fremst har sin Grund i den norske Adels Svaghed: det tør vi da ogsaa forudsætte, at Alverden nu er enig om. En dyberegaaende Meningsforskjel kan der først være Tale om, naar det dernæst spørges, hvori denne den norske Adels Svaghed sammenlignet med den danske og svenske igjen har sin væsentlige Grund. Vi har i forudgaaende Afsnit af dette Værk søgt Grunden i Norges tidligere politiske Udvikling; vi har søgt at paaavise, at naar det norske Samfund i Unionsperioden blev det mest demokratiske af de skandinaviske Folkesamfund, saa kom det deraf, at det i Sagaperioden havde været det mest aristokratiske. En helt anden Forklaring er bleven opstillet af *Professor Aschehoug* i hans Skrift: *Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814*. Om denne Forklaring, som vel maa antages at være den almindeligst kjendte og hyldede nufortiden, da den er fremsat i et medrette saa højt anseet Værk, tror vi, at den, omendskjant den indeholder nogen Sandhed, alligevel er misvisende, fordi den ikke rammer,

¹ Se ovenfor S. 75—76, 128—30.

hvad der her er Hovedsagen, — og vi skal nu søge at godtgjøre dette, saa kort som muligt.

Professor Aschehoug udhæver¹, at Norges eller, hvad der er det samme, den norske Adels Svaghed i Unionsperioden »fremtræder saa tydeligt og saa stadigt, at den maa have hvil- let paa uforanderlige Aarsager«. — »Hvilke disse var, er det heller ikke vanskeligt at paavise. Før det første maa den norske Adel i Gjennemsnit have staaet meget tilbage for den danske og svenske i *Rigdom*«. Og den »store og blivende Grund« hertil laa igjen i »Forskjellen mellem Landenes natu- rlige Beskaffenhed«. »Den Rigdom, som skulde tjene en adelig Æt til Støtte, maatte dengang mere end nogensinde bestaa i Jordegods. Men hvad enten man ser hen til Udstrækning eller Afkastning, er det netop paa Jord Norge uden Sammenligning er fattigere end Naborigerne«. Dernæst var »Norges afsides Beliggenhed til Hinder for, at dets Adel kunde blive« — i samme Grad som Danmarks og Sveriges — »delagtig i den nyere europæiske Civilisation«.

Paa et andet Sted² imødegaa*r Aschehoug* den Mening, at den danske Adels Overvegt over den norske, der aabenbarer sig paa en saa iøjnefaldende Maade ved Unionsperiodens Slut- ning, først skulde være fremkommet efterhaanden, derved, at Unionskongerne foretrak den danske og tilsidesatte den norske Adel ved Forleningerne, hvilket skulde ha havt til Følge, at flere og flere norske adelige Ætter sank ned i Bondestanden. Heri er, siger han, vistnok nogen Sandhed. »I det første halve »Aarhundrede efter Calmarunionens Stiftelse var den norske Adel, »skjönt den visselig ikke kunde maale sig med Broderlandenes »i Antal og endnu mindre i Rigdom, dog heller ikke indskræn- »ket til nogle ganske faa Ætter. I den følgende Tid nævnes »stedse færre norske Adelsmænd, og i Kristiern den Andens »Svar paa det norske Rigsraads Fordring, at Rigets Len blot »skulde gives indfødte Adelsmænd, anføres det som Grund til »Afslaget, at den norske Adel da var »fast uddøet«. Sandt er »det ogsaa, at Unionskongerne meget snart efter Foreningens »Indgaaelse begyndte at anbetre fremmede Adelsmænd norske »Len. Men at saadanne for Standen og Riget lige skadelige Rets- »krænkelser bleve taalte, er nærmest et Bevis mere for den ogsaa

¹ *Statsforfatningen i Norge og Danmark, S. 119 ff.*

² *S. 343 ff.*

»af andre Grunde uomtvistelige Kjendsgjærning, at den norske
 »Adel allerede ved Foreningens Stiftelse havde tabt Evnen til
 »at styre Riget. — — — Heller ikke er det bevist, at den
 »norske Adels Til sidesættelse ved Forleningerne i den første
 »Del af Tidsrummet, og navnlig førend Christian II kom hid
 »som Statholder, fandt Sted i en saadan Udstrækning, at den
 »kunde blive Hovedaarsagen til Standens Tilbagegang. Saavidt
 »man kan se, var nemlig den største Del af de norske Len ind-
 »til den Tid i Nordmænds Besiddelse. Derimod er det klart, at
 »Foreningen i og for sig, uden Hensyn til Maaden, hvorpaa
 »Kongen benyttede sin Forleningsmyndighed, yderligere maatte
 »svække den norske Adel. Ved at stilles ligeoverfor den rigere,
 »bedre privilegerede og dygtigere Adel i Nabolandene kunde
 »den ikke andet end tabe Tilliden til sig selv. At hæve sig til
 »den danske og svenske Adels Ligemænd faldt den vanskeligt
 »eller endog umuligt. Det var Tjenesten ved Hoffet og i Lej-
 »ren, hvor unge Adelsmænd dengang maatte søge sin fornemste
 »Uddannelse. Adgangen til denne Skole blev for Norges adelige
 »Ynglinge spærret eller ialfald indskrænket fra den Tid af, da
 »dets Konger toge stadigt Ophold udenfor Landet, medens Kri-
 »gene fjernedes fra dets Grændser eller førtes i Øjemed, der var
 »det mere eller mindre ligegyldige. Nordmændene forstode ikke
 »efter Sveriges og Danmarks Exempel at skaffe sig et særeget
 »Universitet. Kun om faa norske Adelsmænd vides det, at de
 »have søgt Uddannelse ved fremmede Højskoler, og de, med
 »hvem dette var Tilfælde, lader til at have været bestemte for
 »den gejstlige Stand. Endogsaa de rigeste og mest storættede
 »Mænd synes i Almindelighed at have holdt sig hjemme paa
 »sine Godser og været sysselsatte med sine private Anliggender.
 »Under et saadant Liv tabte Standen sin Daadskraft — — —

— — — — —
 »Det var ikke Mangel paa Fædrelandskjærlighed, ikke Egen-
 »nytte eller indre Splid, der holdt den norske Adel i Uvirksom-
 »hed. Det var en Kraftesløshed, saa fuldstændig og almindelig,
 »at dens Aarsager ikke har staaet til at hæve. Landets ejen-
 »dommelige Beskaffenhed forbød, at der i Norge uddannede sig
 »et Aristokrati, stærkt nok til at styre og værne om Riget under
 »de vanskelige og indviklede Forhold, der i Tidens Løb vare
 »fremkomne i Nordeuropa« — — — — —
 »Norge savnede altsaa, hvad Sverige besad, de nødvendige
 »Kræfter til at opretholde en national Regjering. Denne Svaghed

»var vitterlig for alle. For *Kongerne* lige fra Unionens første »Tider; thi uagtet Nordmændene villig erkjendte Erik af Pomern »som sin Arveherre og viste ham større Troskab end hans øvrige »Undersaatter, behandlede han dem altid med LigeGYLDIGHED og »værdigedes ikke engang at ty til dem, efterat Sverige og Dan- »mark havde afkastet hans Herredømme. Dette Vidnesbyrd om, »at han ansaa Norge ude af Stand til at yde nogen virksom »Hjælp til at dæmpe Opstanden i de tvende andre Riger, ja »endog uformuende til at bevare sin Selvtændighed under hans »Scepter, bliver saameget uforkasteligere, som det for Erik af »Pomern vilde have været fordelagtigst, om Norge havde be- »siddet en større Styrke. For *de Danske*, der plejede at sige, »at Norge kunde erobres med to Orlogsskibe eller trehundrede »Mand. For *Sverige*, thi ellers maatte dette Land have givet »de norske Høvdinger den Understøttelse til at løsrive sig fra »Danmark, som de flere Gange forlangte. For *Nordmændene* »selv, thi under de Forsøg, der gjordes paa at sprænge For- »eningen med Danmark, viste de saa liden Kraft og Udholden- »hed, at deres Ledere sandsynligvis fra Begyndelsen have mis- »trøstet om Udfaldet eller dog snart erkjendt, at deres Fore- »tagender vare haabløse. I disse deltog i Almindelighed heller »ikke de fornemste og mest erfarne norske Adelsmænd, saasom »Herrerne Endride Erlandssøn, Sigurd Jonssøn og Nils Henriks- »søn Gyldenløve. Hr. Carl Knutssøn til Giske, hvis Fader var »myrdet af det danske Herredømmes virksomste Redskab i Norge, »Henrik Krumedike, var ikke destomindre en trofast Tilhænger »af den blandt Unionskongerne, der var Rigets Selvtændighed »farligst, nemlig Christian II. Og selv de Nordmænd, der søgte »at adskille deres Fædreland fra Danmark, synes aldrig at have »tænkt sig Muligheden af, at det skulde kunne bestaa som selv- »stændig Stat. Deres Maal gik, saavidt man kan se, ingensinde »videre end til en Forening med Sverige.«

Disse Vidnesbyrd om, at Norges Uformuenhed til at staa paa egne Ben var vitterlig for alle, gjelder nu, saavidt de overhodet duer noget, bare den sidste Del af Unionsperioden. Først da havde man i Danmark ad Erfaringens Vej faaet Kundskab om Norges værgeløse Forfatning, og først da var udentvil Forskjellen mellem de to Riger i Hensyn paa militær Udrustning blevet en saa stor, at de danske Skryderier om, hvor let Norge var at erobre, kunde synes nogenledes rimelige. Først under Thronstriden efter Kristoffer af Bayern indtræder

det Forhold, at de norske Stormænd deler sig i et dansk og et svensk Parti, og først om den følgende Tid gjelder det med nogen Sandhed, at de Nordmænd, der ønskede at læsrive sit Fædreland fra det danske Supremati, ikke synes at ha stillet sig noget højere eller videre Maal end at opnaa en Forening med Sverige. Tidligere var man ikke saa beskedene; man synes at ha tænkt sig det ikke blot som muligt, men endog som ønskeligt, at Norge kom til at staa for sig som en helt selvstændig Stat. Saaledes holdt jo Nordmændene fast ved Erik af Pomern, efterat han var blevet afsat i Danmark og Sverige, og naar man deraf, at Erik ikke æværdigedes at ty til Norge, skjönt de norske Stormænd gjentagne Gange bad ham derom, uddrar den Slutning, at han har ment, at Norge ikke formaade at hævde sin Selvstændighed under hans Scepter, saa kan man med lige god Ret slutte af de norske Stormænds Optræden ved denne Lejlighed, at de i saa Henseende har havt en anden Mening end Kongen; — det ene Vidnesbyrd kan vel omtrent veje op mod det andet. Under den første Forening med Sverige arbejdede de norske Stormænd, som vi har seet, med stor Enighed og Styrke paa at faa Foreningsbaandet løst, og det gjaldt i deres Øjne som noget i den Grad ønskeligt, at den norske Stat atter kunde komme til at føre en helt selvstændig Existens, at de, for at opnaa dette, endog satte sig udover Hensynet til den rette Arvegangsorten, som ellers var Begyndelsen og Enden af deres Statsret.

Hvad vi iagttager under Unionsperioden for Norges Vedkommende, er overhodet ikke en Svaghed, som er og blir den samme og lige stor fra først til sidst, men en Svaghed, som stadig voxer og blir mere og mere kjendelig. Norge synker, — Selvtilliten hos dets repræsentative Mænd tar af, Evnen til Selvhævdelse ligesaa, — medens Sverige og Danmark hæver sig, — hvilket igjen, efter hvad før er bleven udviklet, vil sige det samme, som at den norske Adel gaar tilbage, medens den svenske og danske gaar frem. *Professor Aschehoug* medgir ogsaa, at den norske Adel var sterkere i Unionens første Dage, end den siden blev. Han siger med Rette, at denne Tilbagegang ikke kan ha havt sin Hovedgrund deri, at Unionskongerne drog den danske Adel frem og tilsidesatte den norske ved Forleningerne. Thi for det første er det neppe tvilsomt, at lige til Kristiern den Andens Tid den største Del af de norske Len blev overdraget til Nordmænd, og dernæst var i Unionens første

Tider, — under Dronning Margrethe og Erik af Pomern — den svenske Adel i langt højere Grad end den norske Gjenstand for en saadan Tilside sættelse, uden at dette formaade at standse den i dens Fremgang. Men hvad *Professor Aschehoug* selv fremhæver til Forklaring af den norske Adels Tilbagegang i Unionsperioden, synes os endnu mindre at kunne gjælde som den omspurte »Hovedaarsag«. Det er vistnok rigtigt, at det virkede til Skade for den norske Adel, at Landet ifølge Unionen ophørte at ha Hof og Konge inden sit eget Skjød, og at Krigene fjernedes fra dets Grændser; men lignende Forhold indtraadte jo ogsaa i en tømmelig vid Udstrækning for Sveriges Vedkommende; alligevel vedblev den svenske Adel at hæve sig, medens den norske gik tilbage; vi kan altsaa heri vel se en medvirkende Grund til den norske Adels Tilbagegang, men Hovedgrund kan det ikke være. At den norske Adel maatte »tabe Tilliden til sig selv ved at stilles ligeoverfor den rigere, bedre privilegerede og dygtigere Adel i Nabolandene«, og at Unionen derigjennem »maatte virke til yderligere at svække den«, synes en lidet rimelig Paastand. De forenede Riger blev jo fra først af ingenlunde sat i nogen særdeles intim Forbindelse med hinanden, og det var først henimod Unionsperiodens Slutning, at en saadan blev istandbragt mellem Norge og Danmark. I den største Del af dette Tidsrum gjaldt det ogsaa om Norge, at det vedblev at ha lidet Samkvem i politisk Henseende med Nabolandene, at dets indre Styrelse for det meste blev overladt til Landets egne Stormænd, og at idetringeste Nabolandenes Stormænd kun sjelden blandede sig deri. Det kan da neppe være Tale om, at den danske og svenske Adels Overlegenhed, om den end havde været noksaa stor og noksaa klart erkjendt, skulde kunne ha øvet nogen kuende Indflydelse paa den norske. Snarere kunde det synes rimeligt, at det nærmere Forhold, hvori de norske Stormænd ved Unionen bragtes til sine svenske og danske Standsfæller, og den Kundskab de derigjennem fik om disses større Magt og bedre Privilegier, maatte ha virket stimulerende paa deres Ærgjerrighed og drevet dem fremad. Hvad der endelig siges om, at »Nordmændene ikke forstod efter Sveriges og Danmarks Exempel at skaffe sig et særegent Universitet«, og at de norske Stormænd heller ikke søgte Uddannelse ved fremmede Højskoler, men tilbragte Livet hjemme paa sine Godser, — er Vidnesbyrd om den norske Adels Mangel paa Kraft og Fremfærd, men kan ikke gjælde

som nogen Paavisning af de Forhold, hvori denne Mangel igjen har havt sin Grund.

Desuden, — den nedgaaende Bevægelse, som det her er Spørsmaal om at forklare, begynder ikke først med Unionen; den er meget eldre. Længe forud viser der sig tydelige Tegn til, at den norske Stormandsklasse gaar tilbage i Tal og Kraft, at det norske Samfund mere og mere demokratiseres og derved mere og mere taber de nødvendige Organer for en fortsat politisk og national Udvikling. Unionen virker til at fremskynde denne Proces, men er ingenlunde noget Vendepunkt i den Forstand, at der indtil da har været Fremgang eller Stilstand, og at nu Tilbagegangen begynder. Da de Forhold, hvori *Professor Aschehoug* søger Grunden til den norske Adels Svækkelse, samtlige falder indenfor Unionsperiodens Grændser, følger allerede deraf, at hans Forklaring ikke kan være fyldestgørende, endog om det maatte medgives, at de af ham fremhævede Forhold virkelig har havt den dem tillagte Virkning. Der maa være andre Aarsager; man maa søge tilbage til mere omfattende, dybere liggende Forhold for at finde den rette Hovedaarsag.

Herved synes der nu ikke at kunne bli Spørsmaal om, hvad *Aschehoug* kalder »de uforanderlige Aarsager« til, at den norske Adel i Unionsperioden var Nabolandenenes afgjort underlegen, — »den store og blivende Grund« til, at Norge ikke som Sverrige formaaede at »danne og opretholde en national Regjering«, — nemlig *Landets afsides Beliggenhed og Fattigdom paa Jord*. Denne Grund er altfor almindelig, altfor »blivende«, til at kunne forklare en Tilbagegang inden visse Tidsgrændser. Den kan ikke først ha begyndt at gjøre sig gjeldende ved Unionens Stiftelse eller først i det 14de eller 13de Aarhundrede; den maa — skulde man tro — ha virket stadig og til enhver Tid paa samme Maade. Hvis Norges afsides Beliggenhed i Unionsperioden hindrede den norske Stormandsklasse fra at faa Del i Europas nyere Civilisation i samme Grad som den danske og svenske Stormandsklasse, saa synes dette ogsaa at maatte ha været Tilfælde i den forudgaaende Tidsalder: Landets Beliggenhed var og blev jo den samme. Hvis Norges Fattigdom paa Jord i Unionsperioden var den store og blivende Grund til, at den norske Adel stod saa langt tilbage for den danske og svenske i Magt og Dygtighed til at løse sine politiske og nationale Opgaver, saa maa et lignende Forhold mellem de tre

Folkesamfund ogsaa ha fundet Sted forud; ogsaa i Sagaperioden maa det norske Samfund ha været det mindst aristokratiske af de tre; ogsaa da maa den norske Stormandsklasse ha været langt faatalligere og i enhver Henseende langt svagere end Nabolandenes, og naar den alligevel da nogenledes løste den Opgave at styre og værne om Riget, at opretholde en selvstændig Existens for Staten og Folket, saa maa det ha været, fordi Opgaven da var saa ulige lettere, end den siden blev.

Man ser af flere Yttringer i *Professor Aschehoug's* Værk, at han har været fuldt opmærksom paa disse Konsekventser af den af ham opstillede Forklaring af den norske Adels Svaghed i Unionsperioden, og at han har akcepteret dem, skjønt han ikke indlader sig nærmere paa Sagen. Han advarer mod at lade sig blænde af den Glands, hvormed Traditionen har omgitt Norges gamle Storbonde-Aristokrati; det kunde være godt nok, »saalænge Riget endnu førte en mere isoleret Tilværelse og ikke stod i anden politisk Forbindelse med fremmede Lande end den, hvori det frivillig indlod sig«; men det formaaede ikke at udfylde sin Rolle, naar denne Tingenes Tilstand ophørte. »De norske Høvdingers politiske Opgave blev stedse sværere, jo mindre Riget blev Herre over sine Forbindelser med fremmede Lande. Men til at erhverve den større Dygtighed og Dannelse, som de forandrede Forhold krævede baade hos Statsmanden og Krigeren, frembød det afsidesliggende, tyndtbefolkede og fattige Norge meget mindre Adgang end den, Danmark og Sverige aabnede sin Adel. Ligesom de offentlige Anliggender ved Rigets Sammensmeltning til Enhed var voxet ud over Folkets Synskreds, saaledes blev de nu under den livligere Samfærdsel og de idelige Forviklinger med det øvrige Nord-europa endog dets Høvdinger for vanskelige¹. Det gamle norske Aristokrati var dermed hjemfalden til Undergang. Mod-sætningen mellem Norges mere demokratiske og Nabolandenes mere aristokratiske Samfundsforhold maatte som Følge heraf træde skarpere frem; men ny var denne Mod-sætning ikke. Thi »endog det gamle Lendermandsaristokrati« (det samme, der ogsaa kaldes Storbonde-Aristokrati) »var forholdsvis svagere i Norge end i Nabolandene«, — hvilket bevises deraf, at Borgerkrigene i Norge endte med Kongedømmets Sejr, medens det i

¹ Statsforfatningen i Norge og Danmark, S. 122.

Danmark og Sverige var Stormændene, der i det hele taget beholdt Overhaanden under de indre Stridigheder¹.

I Hensyn paa denne sidste Paastand henviser vi til de to forudgaaende Dele af dette Værk. Det er der bleven paavist, at i Norge Kongedømmet og det gamle Storbonde- eller Stamme-Aristokrati fra først af stod i en helt anderledes skarp Modsætning til hinanden, end Tilfældet var i Nabolandene, og at denne Modsætning fik et Udslag i de voldsomme Kampe i Slutningen af det 12te og Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, hvortil hverken den samtidige eller eldre danske eller svenske Historie har noget jevnbyrdigt Sidestykke. Kongedømmets Sejr i disse Kampe afgir følgelig aldeles intet Bevis for, at det norske Lendermands- eller Storbonde-Aristokrati har været svagere end Nabolandenes. Tilrods for denne Kongedømmets Sejr staar det fast, at det norske Samfund i Tiden forud for Borgerkrigene havde en mere udpræget aristokratisk Karakter end enten det danske eller svenske paa samme Tid. Og dermed synes det ogsaa godtgjort, at det ikke kan være en rigtig Forklaring, naar den norske Adels Afmagt i Unionsperioden udledes af Landets Fattigdom paa Jord som »den store og blivende Grund«. Eller hvorledes skal det kunne bringes i Harmoni, at det norske Samfund i Unionsperioden var som Følge af Landets Fattigdom paa Jord mere demokratisk end det danske og svenske, — saameget mere demokratisk, at det savnede de nødtørftige Organer for en selvstændig historisk Udvikling, at det ikke magtede at danne eller opretholde en national Regjering, — og at dette norske Samfund alligevel i den næst forudgaaende Periode tilrods for den samme Jordfattigdom var det mest aristokratiske af de tre og i Sammenhæng dermed ogsaa havde det stærkest pulserende historiske Liv?

Man kan hertil svare følgende: Det gamle Storbonde-Aristokrati havde vel, som ethvert Aristokrati, Behov for et materielt Grundlag, nemlig en vis Grad af Rigdom, der kunde sætte de aristokratiske Ætter istand til at føre et finere; fornemmere Liv end den store Masse af Folket. Men for det første var i de Aarhundreder, i hvilke det skandinaviske Nordens kjendte Historie begynder, *Vikingvæsenet* særlig for disse Ætter en Rigdomskilde, der vel endog flød rigeligere for Norges Vedkommende end for Sveriges og Danmarks og saaledes

¹ *Statsforfatningen i Norge og Danmark, S. 114.*

i den eldste historiske Tid tjente til at udfylde Forskjellen mellem Landene i Hensyn paa naturlige Resurcer, medens den siden minkede af og tilsidst rent udtørrede. Dernæst havde dette Storbonde-Aristokrati, fordi det var knyttet til den urgamle Selvstyrelse i Folkets engere Kredse: — Landskaberne eller Fylkerne, — fra først af en overmaade sterk Tradition at støtte sig til. Ætstorheden var en mere væsentlig Faktor i dets Magtstilling end Rigdomen; det aandige, — historisk-politiske, — Grundlag havde mere at betyde end det rent materielle. Men, eftersom det offentlige Liv overførtes fra Landskabet til Riget, og eftersom de territoriale Forhold vandt Betydning paa Bekostning af de rent personlige, blev Vilkaarene for, at en Æt kunde indta en aristokratisk Rang inden Samfundet, væsentlig forandret. Styrelsens Overgang fra Stamme til Stat krævede og medførte Dannelsen af en ny Adel. Denne optog en stor Del af de til det gamle Aristokrati hørende Ætter, men ogsaa andre kom med, og de gamle Ætter maatte, for at optages, flytte over paa en ny Grund. Derved blev Traditionen ofte helt afbrudt eller idetringeste svækket og formærket. Ætstorheden, den nedarvede Anseelse, Populariteten, som var vundet ved Ledelsen af den enkelte Bygds Anliggender, blev et stadigt synkende Fond. Det gamle Aandsfundament for aristokratisk Rang og Magt opløste sig; et nyt holdt vistnok paa at skabes; men i Overgangstiden, inden dette nye Aandsfundament endnu var nogenledes konsolideret, maatte de rent materielle Vilkaar faa en forøget Vægt; det maatte bli saameget mere nødvendigt, at en adelig Æt var rig, ejede udstrakte Jordegodser, for at dens Adelskab skulde ha nogen reel Betydning. Medens derfor Norge trods sin Fattigdom paa Jord kunde underholde et endog meget udpræget aristokratisk Samfund i Stamme-forfatningens Tidsalder og saalænge Folket endnu var halvvejs organiseret som en Hær paa Marschen, — medens denne Fattigdom ikke hindrede Udviklingen af et til den lokale Selvstyrelse knyttet Bonde-Aristokrati, som var sterkt nok til at løse sin historiske Opgave paa en ærefuld Maade, — blev den derimod en afgjort Hindring for Dannelsen af en til Staten og Statsstyrelsen knyttet Rigs- eller Tjenstadel, som kunde udfylde det gamle Aristokratis Plads og overta dets Rolle paa et nyt højere Udviklingsstadium.

Dette er indtil en vis Grad og paa en vis Maade rigtigt nok. Det kan vist ikke være undergit nogen Tvil, at Norges

Fattigdom paa Jord blev en værre Hindring for Dannelsen og Vedligeholdelsen af en for Landets Selvstændighed tilstrækkelig sterk aristokratisk Samfundsklasse i det 14de og 15de Aarhundrede, end den havde været i det 9de og 10de Aarhundrede. Men at det norske Samfund af denne Grund maatte, under alle Omstændigheder og uden Hensyn til de historiske Forhold, være blevet helt afkviset og blottet for de til et selvstændigt politisk Liv nødvendige Organer: det er en ubevist og ubevislige Paastand. Vi kan i Norges Historie i Sagaperioden paa-pege med tilstrækkelig Klarhed en Række Forhold, som maatte virke til at nivellere Samfundet og hindre Fremvæksten af en nyere Tjenstadel i det gamle Bonde-Aristokratis Stød; der er, tiltrods for den tilsyneladende saa skarpe Modsætning mellem Sagaperiodens sterktbevægede Liv og Unionsperiodens dødlignende Dvale, mellem Samfundets sterkt udprægede aristokratiske Karakter i den første Periode og ligesaa sterkt udprægede demokratiske Karakter i den anden, en god indre Sammenhæng, en ubrudt Aarsags- og Virkningskjæde fra det aristokratiske Samfundsvæsen over i det demokratiske; — *den* har vi at holde os til; og forsaavidt Landets Naturforhold, deriblandt ogsaa dets Fattigdom paa Jord, har haft en Hovedandel i at bestemme Gangen og Karakteren af Folkets Historie i Almindelighed, forsaavidt kan de siges at ha været den store og blivende Grund til det norske Samfunds demokratiske Karakter i Unionsperioden, ligesom de var den store og blivende Grund til det norske Samfunds aristokratiske Karakter i Sagaperioden, — men ikke i nogen anden, mere speciel eller mere direkte Forstand, — ikke saaledes, at Norge paa Grund af disse Naturforhold vilde ha været ude af Stand til at underholde en Adel af den nyere Art, tilstrækkelig talrig og sterk til at være Bærer af et selvstændigt Statsliv, endog om Landets forudgaaende Historie havde taget et helt andet Løb, endog om de historiske Forhold, der ifølge sit Væsen maatte virke til at hindre Fremvæksten af den nyere Tjenstadel, — det skarpe Modsætningsforhold mellem Kongedøme og Aristokrati, Kongedømmets strengt arvelige og personlige Karakter o. s. v., — ikke var indtraadt eller var indtraadt paa en anden Maade, i en ringere Grad. Til at paastaa noget saadant har man ingen Ret.

Professor Aschehoug frembæver¹ som et iøjnefaldende Vidnesbyrd om, »hvormeget ugunstigere de økonomiske Betingelser for Dannelsen af større, i Jordegods bestaaende Formuer har været i Norge end i Nabolandene«, en Værdsættelse fra det 14de Aarhundrede af samtlige skandinaviske Bispestoles Indtægter, hvilke for en meget væsentlig Del udgjordes af jorddrotlige Rettigheder. Ifølge denne Værdsættelse beløb de norske Biskestoles Indtægter sig til 1,650 Gylden (Skatlandene undtaget), de svenskes til 2,696 Gylden (Finland undtaget), de danskes til 6,336. Hvis disse Tal kunde gjelde som en paalitleg Maalestok for de tre Landes Rigdom paa Jord, skulde Danmarks Overlegenhed over Sverige i saa Henseende ha været endog meget større end Sveriges over Norge. Udentvil er Maalestokken ikke paalitleg; udentvil stillede Forholdene sig endnu meget ugunstigere for Norges Vedkommende, end man skulde slutte af Bispestols-Taxationen. Men paa den anden Side staar det dog fast, at Danmark havde et stort Fortrin fremfor Sverige i Hensyn paa Jordrigdom, og at den svenske Adel gennem hele Unionsperioden var baade fattig og faatallig, sammenlignet med den danske.

Ved Midten af det 16de Aarhundrede udgjorde Tallet paa adelige Familjer i Sverige (Finland fraregnet) omkring 300². I Danmark fandtes ved Midten af det 17de Aarhundrede (1655) 5—600 adelige Familjer³. Den danske Adel havde da allerede gennem lange Tider været paa Retur baade i fysisk og aandelig Henseende⁴, og man kan derfor trygt gaa ud fra, at den et hundrede Aar forud har været ikke saa lidet talrigere. Blandt de ca. 300 adelige Familjer, der fandtes i Sverige ved Midten af det 16de Aarhundrede, var de allerfleste bare Smaafolk i Hensyn paa Formue; Totrediedele af dem ejede ikke mere end fra 1 til 30 Gaarde eller Gaardparter foruden Sædegaarden, som de selv beboede, forsaavidt de overhodet ejede noget mere end denne. Til Højadelen regnedes 30 Familjer, hvis Jordegodser havde en Størrelse fra 100 til over 600 Gaarde eller Gaard-

¹ *Statsforfatningen i Norge og Danmark*, S. 119.

² *H. Forssell, Sveriges inre Hist.*, I. S. 97 ff.

³ *Suhm's Samlinger*, 2. Bind, 2. Hefte. Jvfr. *Dansk hist. Tidsskr.*, 3. Række, II. S. 45—46.

⁴ Fra 1559—1648 uddøde over 70 danske Adelslegter. Se *S. M. Gjellerup, Nogle Bemærkninger om Samfundsforholdene hos den danske Adel 1536—1660*, *Dansk hist. Tidsskr.*, 4 Række, IV. S. 24 ff.

parter. Tilsammen ejede den svenske Adel ved denne Tid ca. 16,000 Gaarde og Gaardparter eller henved en Fjerdepart af alt Jordegods i Sverige¹. Om den danske Adel ved vi, at den i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede ejede over to Femteparter af alt Jordegods i Danmark², og dens Formue kan neppe ha været synderlig mindre et halvt hundrede Aar forud. Men efter det daværende Forhold mellem de to Lande i Hensyn paa den dyrkede Jords Udstrækning og Afkastning maa to Femteparter af alt Jordegods i Danmark ha havt mindst det dobbelte Værd mod Fjerdeparten af alt Jordegods i Sverige³.

Saa højt stod dengang den danske Adel over den svenske i Hensyn paa materielle Resurcer. Og gaar vi længere tilbage i Tiden, var Afstanden uidentvil endnu større. Den danske Adel var sædst og naaede allerede før Reformationen og længe forud for den svenske Højdepunktet af sin Udvikling⁴. Vi kan følgelig trygt anta, at den i Unionsperioden har været mindst dobbelt saa sterk som den svenske Adel i Hensyn paa Tal og Rigdom, naar vi ser hen til, at Forholdet var et saadant endnu ved Midten af det 16de Aarhundrede. Alligevel formaade den svenske Adel uden Vanskelighed at hævde sig og at bringe sit Lands Selvtændighed uskadt ud af alle Unionsens Brydninger. Den blev bragt i en nær Forbindelse med Danmarks overmægtige Adel, — en meget nærmere Forbindelse end den, hvori den norske blev bragt, — og den var i Unionsens første Tider i langt højere Grad end denne Gjenstand for Til sidesættelse fra Unionskongedømmets Side. Men disse Forhold synes ikke at ha virket saameget kuende, som snarere stimulerende paa den. Det var en indre Kraft, som drev den fremad ustandselig, til Trods for ydre Hindringer, og som endog satte den istand til at dra Næring af disse. Denne Kraft havde øjensynlig sit Udspring fra den svenske Statsforfatning, saadan som den havde formet sig i Tiden nærmest forud for Unionen

¹ »Gaardemandtallet«, d. v. s. Summen af alle hele og halve »Hemman« og Torp, var nemlig — naar Finland regnes fra — ca. 72,000. *Forssell, l. c. I. S. 73—75.*

² *Dansk hist. Tidsskr., 3. R., IV. S. 56 ff.*

³ Finland er, som nævnt, ikke regnet med; men det i Finland liggende Adelsgods var ved denne Tid ganske ubetydeligt, ikke mere end ca. 1,000 Gaarde og Gaardparter tilsammen.

⁴ *Dansk hist. Tidsskr., 5. Række, I. S. 669—70, C. F. Brieka, Anmeldelse af Krogh, Dansk Adelskalender.*

ved en fra den norske helt afvigende Udvikling. I det Kongedømmet gik over fra at være arveligt til at bli et Valgkongedømme og derved stilledes i et Afhængighedsforhold til Stormandsætterne, saa Statsstyrelsens virkelige Tyngdepunkt kom til at ligge hos Rigsraadet, Højadelens Repræsentant, der igjen, naar det kneb, søgte Støtte hos Rigsdagen, hvor den lavere Adel havde Adgang til at øve en afgjørende Indflydelse: blev det hele Samfund saa at sige sat i Fart fremover og opover. Der var aabnet en Karriere for Ærgjerrigheden, en skarp Konkurrentse mellem alle livskraftige Elementer hos Folket. Det gjaldt at vinde Rigdom for at faa Del i Statsstyrelsen og at faa Del i Statsstyrelsen for at vinde Rigdom; det ene betingede det andet. De Ætter, som havde naaet frem i første Række, maatte anspønde sig for ikke at bli fortrængt; nye Ætter tjente sig op ved sin Deltagelse i det politiske Intrigespil og tog Plads Side om Side med de gamle, med hvem de forbandt sig, og hvis Blod de forfriskede. Dette Kapløb om, hvem der kunde vinde længst frem i Magt og Formue, afgir just ikke altid noget tiltalende Syn for den historiske Betragtning; men det var dog altid Liv og havde Livets Frugtbarhed. Det bragte Evner frem og holdt dem i Aktivitet, og saaledes blir det forklarligt, at den svenske Adel ikke blot formaaede at hamle op med den danske, men endog ved Unionsperiodens Slutning øjensynlig overfløjede denne og udfyldte sin repræsentative Rolle paa en mere tilfredsstillende Maade, saa afgjort underlegen den end var i Hensyn paa materielle Resurcer. Det viser sig, at disse ingenlunde afgir nogen paalitlig Maalestok for en Adels Livskraft og Evne til at være nationalt og politisk ledende, — at det er andre Forhold, som herved kommer i Betragtning og det endog paa en mere fremtrædende Maade. En Adel kan være sammenligningsvis yderlig fattig, — *sammenligningsvis*; thi selvfølgelig er der et Minimum af materielt Velvære, nedenfor hvilket Aristokrati og Adelskab overhodet blir utænkelige Ting, — og alligevel vise sig fuldt istand til at løse sine historiske Opgaver og naa en endog høj Grad af politisk Rørighed og Dygtighed, — under Forudsætning nemlig af at de aandige Kilder for dens Magt flyder nogenledes rigelig, — at den modtar Impulser fra et kraftigt fremadskridende eller sterkt bevæget Forfatningsliv.

Deri, at denne Forudsætning slog til i Sverige, men ikke i Norge, har man altsaa ogsaa at søge den rette Hovedgrund til, at de to Landes Skjæbne blev en saa forskjellig i Unions-

perioden; — deraf maa det fremfor alt forklares, at den norske Stormandsklasse vedblir at minke i Tal og i Magt i denne Periode som allerede forud, medens den svenske, under temmelig ensartede ydre Forhold, voxer og hævder sig i sin herskende Stilling.

Skjønt det fra Fylkesforfatningen stammende norske Aristokrati ved *Sverres* Sejr og Reforme, ja allerede længe forud, allerede ved Kristendomens Indførelse, havde modtat Ulivsaar, som tærede paa dets Kraft og medførte en stadig videregaaende indre Opløsning, var der dog endnu i sidste Halvdel af det trettende Aarhundrede levnet anselige Rester deraf.

I første Række stod *Giske-, Mels-, Stovreims-, Bjarkø-, Husstad-, Naustdals-, Torge-, Hesibø-, Tolga-, Hvaals-, Thornbergs-, Krøkedans-, Sudrheims-, Sundbu-ætterne* og nogle enkelte til, idethele mellem 15 og 20 Ætter, som dannede den egentlige Højadel, og til hvilke Lendermands- eller Baronverdigheden var knyttet¹. Somme af disse, som *Giske-, Stovreims-, Mels-ætten*, hørte til Landets gamle, engang suveræne Fyrstehuse, andre, som *Hvaals- og Hesibø-ætten*, havde tjent sig op under Borgerkrigene og modtat Lendermandsverdigheden af Kong *Sverre*; men de nye Ætter havde sørget for at knytte sig paa det nærmeste til de gamle, saa Lendermandsaristokratiet fremdeles i det ydre kom til at staa som en nogenledes tætsluttet Kreds, trods alle Brud i den indre Sammenhæng². Denne Kreds var ganske vist ikke saa talrig, som den engang havde været; Niveauet var sunket, Glandsen blegnet; Fornemheden havde lidt store Skaar, trods de nye Ætters Stræv med at bringe sit mere plebejiske Udspring i Forglemmelse; endnu sterkere var det gaet tilbage med den egentlige Magtfylde, — Indflydelsen, Autoriteten. Det var, kort at sige, en Ruin, men en imponant Ruin, der syntes at tilbyde et solid Grundlag og et fortrinligt Materiale for fremtidige Bygverker.

Næst efter denne Kreds kom en Række af Ætter, som vel ikke ragede saa højt op, at Lendermandsverdigheden blev dem til Del, men som dog indtog en afgjort aristokratisk Rang inden Samfundet, idet deres Hoveder jevnlig tog Del i det offentlige Liv som Medlemmer af Kongens Raad eller af Rigsmøderne

¹ Jvfr. *G. Storm. Om Lendermandsklassens Talrighed i 12te og 13de Aarh., Hist. Tidsskr., 2. Række, IV. S. 128 ff.*

² Se 2den Del, S. 371—73.

eller beklædte anselige Poster i Statens Tjeneste som Syssel-mænd eller Lagmænd, og idet Ridder- eller Væbnertitelen og de med disse Titler følgende Rettigheder regelmæssig var knyttet til dem. Som tilhørende denne Ridder- og Væbneradel i sidste Halvdel af det trettende Aarhundrede kan nævnes: *Ætterne* paa *Huseby*¹, *Austra*², *Lyng*³ i det Thronhjemske, *Ædø*⁴ paa Nordmøre, *Eid*⁵ i Nordfjord, *Losna*, *Slinde*, *Grøte*, *Hvam*, *Kaupanger*, *Kroken* i Sogn, *Finnen* paa Voss, *Spaanheim*, *Jaastad*, *Oma*, *Aga* i Hardanger, *Eidsa*, *Byre* i Ryfylke⁶, *Eikeland*⁷ i Kvinesdal, *Følberg*⁸ paa Raumarike, *Leirhol*⁹ i Valdres o. s. v. Disse Ætter kunde siges at repræsentere det gamle Høldsaristokrati paa samme Maade som *Giske*-, *Stovreim*- og *Hestbø-ætterne* o. s. v. repræsenterede det gamle Lendermands-aristokrati. I begge Tilfælde gjaldt det udentvil, at Kredsen engang havde været talrigere og fremfor alt langt mere mægtig, end den nu var. Dog ser det ud til, at de til det lavere Aristokrati hørende Ætter endnu i sidste Halvdel af det trettende Aarhundrede udgjorde et noksaa respektabelt Tal. Hvis man turde slutte fra, hvad man ved om enkelte vestenfjeldske Bygder, som Hardanger og Sogn, kunde det ikke synes for højt regnet, om man anslog dette Tal til opimod et hundrede. Maaske var nu Forholdet i de nævnte Bygder exceptionelt; men saameget kan dog ansees som sikkert, at de Ætter, der stod paa Aristokratiets første Trappetrin, var flere Gange saa talrig som de, der stod paa det andet og højeste¹⁰.

¹ Samll. til det norske Folks Sprog og Historie, IV. S. 548.

² Munch, 4. Del, II. S. 514.

³ Munch, 2. Afd., I. S. 405.

⁴ Samll. til det norske Folks Sprog og Historie, IV. S. 132.

⁵ Munch, 4. Del, II. S. 297.

⁶ Om disse Ætter i Sogn, Voss, Hardanger og Ryfylke se Y. Nielsen. Om nogle middelalderiske Slægter i det Vestenfjeldske Norge, Hist. Tidsskr., 2. Række, II. S. 1-96.

⁷ Y. Nielsen, Det norske Rigsraad, S. 114.

⁸ Munch, 2. Afd., I. S. 395.

⁹ Munch, 4. Del, II. S. 289.

¹⁰ I Fredstraktaten af 17de Juli 1309 med Danmark (*Dipl. Norv. IX. No. 82*) lovede Kong Haakon V, at 270 Riddere og Væbnere skulde gaa i Borgen for ham. Dette Tal maa vel antages at gi en omtrentlig Forestilling om det norske Aristokratis Styrke ved denne Tid, d. v. s. Aristokratiet har indbefattet omtrent saamange Familjer, medens naturligvis Ætternes Tal var meget mindre. G. Storm har, Hist. Tidsskr. 2 Række, IV. S. 129,

Det var, som før udviklet, en nødvendig Følge af Rigsenhedens Sejre og Udvidelser paa Bekostning af den lokale Selvstyrelse, at Lendermandsætterne mere og mere ophørte at være Førere for de Ætteforbund, mellem hvilke Landet havde været delt i Stammeforfatningens Tid, og til Gjengjæld mere og mere gik over til at bli en egen Klasse med sine særskilte Formaal og Interesser, og den politiske Adskillelse maatte igjen drage efter sig en social. Denne Opløsningsproces, hvorved det højere og lavere Aristokrati fjernede sig fra hinanden, var dog endnu i sidste Halvdel af det trettende Aarhundrede ikke avanceret videre, end at Lendermandsætterne, og det de allerfornemste, fremdeles stod i en nær Forbindelse med Ætter af Bondearistokratiet i deres Hjembygder, med hvem de var besvogret eller beslægtet. Saaledes dannede Lendermandsætterne paa *Tolga* og *Hestbø* en sammenhængende Kreds med de til Ridder- og Væbneradelen hørende Ætter paa *Eidsa* og *Jaastad*¹; den højfornemme *Melsæt* var forbundet med Ætterne paa *Byre* og *Aga*², Sudrheimsætten med Folbergssætten³ o. s. v. Overgangen fra de gode Bondesætter til det lave Aristokrati og fra dette til det højere synes endnu at ha været nogenledes jevne og flydende; Afstanden fra det næsthøjeste til det højeste sociale Trappetrin var ikke større, end at det skulde synes, som om de, der stod paa det første Trin, jevnlig og uden Vanskelighed maatte kunne ha tjent sig op til det sidste og udfyldt de Huller, der opstod inden det højere Aristokrati, hvem det nærmest tilfaldt at repræsentere Staten og hævde dens Selvstændighed.

ytret, at Tallet 270 i Traktaten af 1309 maaske kunde være en urigtig Læsemaade; men jeg ser ingen Grund til en saadan Antagelse, allermindst kan det være en Grund, at ifølge Traktaten af 1371 bare 60 norske Riddere og Væbnere skulde gaa i Borgen for den stipulerede Løsningssum for Kong Magnus; thi for det første er det jo ikke sagt, at man fandt det nødvendigt at ta alle norske Riddere og Væbnere med ved denne Lejlighed, og dernæst ved vi jo, at Aristokratiet i Norge gik tilbage, og at særlig den store Mandedød ryddede dygtigt op i dets Rækker, saa det er rimeligt nok, at Tallet paa dets Medlemmer har været mindre i 1371 end i 1309.

¹ *Munch*, 2. Afd., I. S. 401—2.

² *Y. Nielsen*, Om nogle middelalderse Slægter, *Hist. Tidsskr.*, 2. Række, II. S. 78—80.

³ *Munch*, 2. Afd., I. S. 395.

Vi ved imidlertid, at en saadan Opflytning eller Fremrykning kun fandt Sted efter en meget indskrænket og aldeles utilstrækkelig Maalestok, og at den blev sjældnere og sjældnere og tilsidst rent ophørte, medens Hullerne, som den skulde ha tjent til at udfylde, blev stadig større.

I Løbet af det 14de Aarhundrede træder frem som nye Medlemmer af det højere Aristokrati i Norge (*Rigsraadsaristokratiet*), som det kan kaldes efter Baron- eller Lendermandsverdighedens Ophævelse), Ætterne *Bolt, Stumpe, Smør, Rømer, Darre, Galtung, Galle, Gyldenløve*. I Hensyn paa et Par af disse er der imidlertid, som allerede tidligere nævnt¹, bleven paavist Tegn, der tyder paa en Sammenhæng med gamle Lendermandsætter, og det tør hælde, at noget lignende gjelder ogsaa flere andre, saa det for en stor Del bare er Navnet, som er nyt, medens man i Virkeligheden har en Fortsættelse af det gamle. I første Halvdel af det 15de Aarhundrede kommer endnu til Ætterne *Kane, Krukov, Ros*, — alle tre af udenlandsk Oprindelse, men, som det synes, meget snart nationaliserede. Fra anden Halvdel af det 15de Aarhundrede kan derimod neppe nævnes en eneste ny Æt, der har opnaaet en nogenledes varig Plads inden den norske Højadel.

Imens foregik Afgangen blandt Storætterne jevnt og stadig. Sidste Mand af *Giskeætten* — den højbyrdigste af alle — døde 1265. Sidste Mand af *Bjarkøætten* — der kom næst efter *Giskeætten* og indtog dens Plads — døde i 1355 *Thornbergætten* gik ud i Mandslinjen med *Alf Erlingssøn* i 1290. Sidste Mand af *Hestbøætten* døde i 1388. *Stovreimsætten* uddøde paa Mandssiden i Slutningen af det 13de Aarhundrede². *Mels-, Naustdals-, Tolga-, Hvaals-, Krøkedans-, Sundbu-, Torgeætterne* uddør alle eller forsvinder ialfald i Løbet af det 14de Aarhundrede; ligeledes den Æt, der stammede fra Baronen og Lendermanden *Andres Plytt*³. Af *Sudrheimsætten* uddøde den ene Linje (for Norges Vedkommende) med *Jon Hafthorssøns Søn Haakon* i 1390, den anden med *Sigurd Hafthorssøns Søn Haakon* i 1407. *Losneætten*, der i Slutningen af det 13de Aarhundrede synes at ha hørt blandt Ætterne af anden Rang, men som i det 14de hævede sig til første, uddøde i Mandslinjen ved

¹ 2den Del, S. 396.

² *Munch*, 4. Del, II. S. 288.

³ *Munch*, 2. Afd., I. S. 400—404, 621, 906.

Midten af det 15de Aarhundrede, Ætten *Stumpe* omtrent ved samme Tid, Ætterne *Smør* og *Kane* i Slutningen af det 15de Aarhundrede o. s. v.

Ifølge denne Sammensmeltning af det gamle norske Aristokrati blev efterhaanden Jordegodser, som efter Landets Lejlighed maa kaldes uhyre store, samlet paa enkelte Hænder. *Erling Vidkunssøn* arvede, foruden alt hvad Giske- og Bjarkø-ætterne havde ejet, ogsaa hele Stovreimgodset og fik desuden Dele af Thornberg- og Hvaals-ætternes Jordegods i sit Eje¹. Disse Besiddelser blev ved Erlings Død delt saaledes, at Giske- og Bjarkøgodset tilfaldt hans Svigersøn *Sigurd Hafthorssøn*, medens *Otte Rømer*, der udentvil ogsaa var hans Svigersøn, fik Stovreimgodset, og Resten tilfaldt *Margrete*, Datter af den i 1358 omkomne *Eiliv Eilivssøn*, sidste Mand af Naustdalsætten, der havde været gift med en tredje Datter af Erling². Det allermoste heraf samlede imidlertid atter af *Sigurd Jonsson*, Norges Rigsforstander under Thronledigheden 1448—49, Dattersøn af Sigurd Hafthorssøn, hvis Besiddelser han arvede, og tillige eneste Arving efter den ovennævnte Margrete Eilivsdatter, der døde børnløs efterat ha været gift med Jon Hafthorssøns Søn Haakon³. — Hestbøættens sidste Mand, *Agmund Finnssøn*, forenede paa sin Haand, foruden alt hvad hans fædrene Æt havde ejet, ogsaa det meste af Tolga-, Eidsa- og Hvaals-ætternes Jordegods. Hans Arvinger var igjen Hafthorssønnerne, og fra dem maa ogsaa dette Godskomplex for en stor Del være gaaet over til Sigurd Jonsson, der altsaa samlede paa sin Haand alt eller det meste af hvad *Giske-*, *Bjarkø-*, *Sudrheim-*, *Hestbø-*, *Tolga-* og *Hvaals-ætterne* o. s. v. havde ejet. Sigurd Jonsson havde i sit Egteskab bare et Barn, en Søn, der døde ugift og i en ung Alder. Hans Jordegods skiftedes derefter i tre Parter, som tilfaldt hans tre Systerdøttre og deres Descendenter, men Godset havde været saa udstrakt, at endog hver Trediepart dannede en overmaade anelig Masse⁴, og disse Tredieparter fik desuden Tilløb fra andre Kanter, idet de forenedes med hvad *Bolt-*,

¹ *Munch*, 2. Afd., I. S. 61, 392, 400—401.

² *Munch*, 2. Afd., I. S. 900—902.

³ *Dipl. Norv.* I. No. 683.

⁴ Se Skiftebrevet efter Junker Hans Sigurdssøn, 11te Septbr. 1490, *Dipl. Norv.* VIII. No. 426.

Rømer-, Losna-, Slinde- og Finne-ætterne og andre uddøde eller uddøende Ætter havde samlet.

Eftersom de til Højadelen hørende Familjer blev mere faatallige, blev de altsaa ogsaa rigere, og med Rigdomen voxede deres Højfornemhed. De dannede mere og mere et snævert og strengt afsluttet Koteri, og Afstanden mellem dem og den lavere Adel blev stadig større. Medens Storætterne smeltede sammen og derved hævdes i social Henseende, foregik en modsat Bevægelse inden de til det lavere Aristokrati hørende Ætter: de sank, idet de forgrenede sig. I Slutningen af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede udgjorde disse Ætter endnu øjensynlig et aneligt Tal, og flere blandt dem stod i Hensyn paa Anseelse og Indflydelse næsten helt fremme i Rækken med de egentlige Storætter. Eftersom man kommer længere ud i det 14de og 15de Aarhundrede, hører man mindre og mindre til dem. Det lavere Aristokrati gik tilbage, som det højere, men ad en anden Vej. Det gik tilbage derved, at de Ætter, hvoraf det havde været sammensat, forletmeste tabte sin aristokratiske Rang. Somme tabte den helt; Ætter, som t. Ex. den paa *Byre* eller *Aga* eller *Spaanheim*, hvis Medlemmer endnu i Slutningen af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede førte Ridder- og Væbnertitler og fik Plads i det kongelige Raad eller indtog Poster i Statens Tjeneste som Lagmænd og Sysselmænd, gik i Løbet af det 14de og 15de Aarhundrede helt over til at bli Bønder; de hørte fremdeles blandt Hjembygdens aneligste Ætter, men havde ingen Prætension paa nogen udover denne rækkende Indflydelse og havde aldeles ophørt at indta noget særskilt Forhold til Riget eller Staten. Andre vedblev vel at hævde et Slags aristokratisk Rang, forsaavidt som de vedblev at føre adelige Titler og Vaabenskjold; men ogsaa om dem gjaldt det dog fordetmeste, at de traadte mere og mere tilbage og saa sig mere og mere henvist til en blot privat Tilværelse. Niveauet var i det hele et synkende. I Slutningen af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede var Højadelen og den lavere Adel ikke skarpere adskilt, end at de jevnlig forbandt sig med hinanden ved indbyrdes Giftermaal. I det 15de Aarhundrede ophørte dette at ske. Afstanden blev for stor til det. Det var ikke længer Konnubium. De faa henvisnende Ætter, der nu repræsenterede det gamle Lendermandsaristokrati og delte dets Jordegods mellem sig, saa sig henvist til at søge sine Giftermaal udenlands, saavidt de maatte gaa udenfor sin egen Kreds,

og paa denne Maade kom tilsidst en stor Del af det Jordegods, der havde sammenhobet sig paa deres Haand, over i fremmede, særlig danske Adelsætters Eje.

Vi ser altsaa, at det norske Samfund i Unionsperioden forholdt sig i visse Maader helt modsat det svenske. Inden dette fandt en stadig Fremtrængen og Oprykning Sted fra de lavere Grader opover mod de højere; det norske Samfund derimod skrumpede ligesom ind og drog sine fremskudte Poster tilbage. Det svenske Aristokrati fik Tilskud og fornyedes udaf Samtidens politiske Liv; de norske vedblev at tære paa en Kapital, der var opsamlet i en længst forsvunden Tid, og som stadig blev mindre. Denne Modsætning fulgte, som sagt, med Nødvendighed af Forskjellen mellem de to Landes Statsforfatning, saadan som den i alt væsentligt var fastslaaet allerede forud for Unionsperioden. Hvor Adelen, som i Sverige, var bleven en politisk herskende Stand og Magt og Rigdom gjensidig betingede hinanden, maatte den enkelte Æt ha langt sterkere Opfordring til at arbejde sig fremover, end der, hvor Adelskab ikke var andet end en rent ydre Distinktion, og det maatte lykkes saameget hyppigere, jo sterkere Opfordringen var. Dygtigheden maatte ha bedre Lejlighed til at gjøre sig gjeldende der, hvor Stat og Statsstyrelse opfattedes som noget for alle fælles, end der, hvor Staten gjaldt for at være en kongelig Domæne, og i samme Forhold maatte og Chancerne være større for, at de Ætter, der kom til at indta de første Pladse inden Samfundet, var et Aristokrati i Ordets virkelige Mening, d. v. s. udmerkede ikke blot ved Rigdom og ydre Rang, men ved Energi og politisk Foretagsomhed.

Tænker vi os, at Statsforfatningen i Norge havde i Tiden nærmest forud for Unionsperioden faaet en anden Karakter, end den fik, at Valgprincippet var bleven gjort gjeldende her som i Danmark og Sverige og Kongedømet derved var bleven stillet i et Afhængighedsforhold til Rigsraad og Rigsdag: da maa vi ogsaa tænke os, at den sociale Bevægelse inden det norske Samfund i Unionsperioden havde faaet en anden, med Nabolandene mere overensstemmende Retning. Besiddelsen af et nogenledes stort Jordegods vilde da ha været Vilkaar for politisk Indflydelse; der vilde ha været knyttet mere reelle Fortrin til den adelige Rang. Den talrige Kreds af gode Bondætter, som i Sagaperioden og endnu i Slutningen af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede omgav saa nær det egentlige

Høvding- eller Lendermandsaristokrati og var en saa uvurderlig Støtte for dets Magt, vilde deri ha havt en sterk Spore til at holde sig oppe. Udstykningen af deres Jordegodser, der foregik efter en saa stor Maalestok, og hvorved saa mange af dem i Løbet af det 14de og 15de Aarhundrede sank ned til at bli Bønder i Ordets nyere Mening og ophørte at tilhøre Aristokratiet ikke blot i politisk, men ogsaa i social Henseende, vilde være bleven forhindret eller forsinket. Ønsket om at opnaa eller hævde for Ætten den adelige Rang vilde hyppigere ha formaaget at overbalancere de Motiver, der førte i Retning af Udstykning: Egennytten hos de forskellige Medlemmer af den samme Æt, Forældrenes naturlige Kjærlighed til sine Børn, der bød at dele lige mellem dem. De til den lavere Adel hørende Ætter vilde ha havt hyppigere og bedre Lejlighed til at tjene sig op i Niveau med Højadelen ved Deltagelse i Partikampene og det offentlige Liv, og det vilde ha lykkes for de heldigste og mest energiske blandt dem. Højadelen vilde ikke i den Grad ha isoleret sig ligeoverfor det øvrige Samfund som et lidet, stadig mere sammenskrumpende Koteri. Den vilde ha modtat mere jævnlig Tilførsel af nye Ætter nedefra, som vilde ha fornyet dens Blod, og Konkurrentsen om de første Pladser inden Samfundet vilde være bleven skarp nok til at holde dens Livsaander nogenledes vaagne. Istedetfor at dens Jordegodser, ved at gaa over i dansk Adels Besiddelse, blev en Bro, ad hvilken fremmed Indflydelse fik Indpas og Overhaand, vilde de være bleven fordelt mellem indenlandske Ætter, som havde arbejdet sig op, og hvis Energi endnu var ubrudt, og de vilde saaledes ha været med paa at afgi den materielle Grundvold for et nationalt Aristokrati, i hvem Folket og Staten havde fundet en Repræsentation.

Endog om Tingene havde faaet en saadan Gang, vilde den norske Adel ganske vist ikke ha kunnet naa noget højt Tal eller nogen stor Rigdom. Endog om de politiske Forhold i Norge havde artet sig ligesaa gunstig for Udviklingen af Adelskab i Ordets nyere Mening, som de artede sig i Sverige, vilde den norske Adel udentvil ha kommet til at staa endnu længere tilbage for den svenske i Hensyn paa materielle Resurcer, end denne igjen stod tilbage for den danske¹. Men

¹ Tallet paa særskilte Brug eller Bondegaarde i Sverige var ved Midten af det 16de Aarhundrede, som før nævnt, ca. 72,000. Tallet paa norske Brug

saalidt som de materielle Resurcer afgav Maalestocken for den svenske Adels politiske Kraft ligeoverfor den danske, saalidt behøvede dette at være blevet Tilfælde med den norske Adel ligeoverfor den svenske. Med andre Ord: om det end er en givet Sag, at den norske Adel under alle Omstændigheder og ved en hvilkensomhelst politisk Udvikling maatte være bleven sammenligningsvis fattig og faatallig, saa har man dog aldeles

(hele og halve Gaarde og Ødegaarde) ved samme Tid kan anslaaes til noget over 30,000 (se min Afhandling om Folkemængdens Bevægelse i *Hist Tidsskr.*, 2. Række, III. S. 348—50, 387), — omtrent ligt med Finland, hvor Gaardetallet var 32,000. Da de norske Brug uden tvil gennemsnitlig var mindre og kastede mindre af sig end de svenske, blir Afstanden mellem de to Lande i Hensyn paa de materielle Vilkaar for Udviklingen af en adelig Godsejerstand endnu større, end man skulde slutte af disse Tal, men dog paa ingen Maade saa stor, at Modsætningen mellem det svenske Aristokratis Styrke og det norskes Svaghed, saadan som den fremtræder i Unionsperioden, særskilt sammes sidste Del, skulde kunne føres helt eller væsentligt tilbage dertil. Ved Midten af det 16de Aarhundrede ejede, efter hvad der ligeledes er bleven nævnt ovenfor, den svenske Adel omkring 16,000 Hemman eller henved 1/3 af alle Landets Brug; Højedelen, der var den egentlige Bærer af det politiske Liv, udgjorde ved samme Tid 30 Familjer med et Jordegods af tilsammen 7,443 Hemman eller ca. 250 Hemman paa hver Familie (*Forsell, Sveriges inre Hist.*, I. S. 108—9). Hvis den norske Adel havde ejet forholdsvis ligesaameget i Norge som den svenske i Sverige, vilde det ha blevet en 6—8,000 Gaarde og Gaardparter. I Begyndelsen af det 17de Aarhundrede ejede den bare 1/3 af Landets samlede Jordskyld; men meget af hvad den engang havde ejet var da gaaet over i andre Hænder, t. Ex. Kronens, og mange Ætter, som engang havde havt adelig Rang, var da sunket ned til at bli Bønder. — Fru *Gyrvhild Fadersdatter Sparres* i 1582 til Kronen afstaaede norske Jordegods udgjorde, ifølge Skjødebrevene (*Norske Rigeregistranter*, II. S. 452 f., 662 f., III. S. 573 f., IV. S. 189 f.) ca. 550 Gaarde og Gaardparter, spredt rundt omkring i hele Riget. Dette Jordegods havde hun arvet efter sin Oldefader *Alf Knutsson*, hvem en af de tre Lodder tilfaldt, hvori *Sigurd Jonssøns* efterladte Ejendom blev delt ved Skiftebrevet af 1490. *Alf Knutsson* fik desuden med sin Hustru *Magnhild Oødsdatter Finnesøttens* Jordegods, og hertil føjedes endnu adskilligt andet af disse Ægtefolk. Men Hovedmassen af Fru *Gyrvhilds* norske Besiddelser dannedes dog uden al Tvivl af den hendes Oldefader tilfaldne Trædiepart af *Sigurd Jonssøns* Jordegods, som derefter maa antages at ha udgjort mindst 1,000 Gaarde og Gaardparter. Bare dette Jordegods vilde, om det var blevet nogenledes jevnt fordelt mellem livskraftig opadstræbende indenlandske Ætter, ha afgit det tilstrækkelige økonomiske Grundlag for en aristokratisk Repræsentation af det norske Folk, som maaske skulde kunne ha afvendt den Skjæbne, der overgik Landet i Reformationstiden.

ingen Ret til at paastaa, at den under alle Omstændigheder og ved en hvilken som helst politisk Udvikling maatte være bleven altfor fattig og faatallig til at kunne løse sin historiske Opgave, nemlig den at hævde Landets Selvstændighed.

Professor Aschehoug taler om de »vanskelige og indviklede Forhold«, der indtraadte i Nordeuropa i Unionsperioden, og om »den større Dygtighed og Dannelselse, som de forandrede Forhold krævede baade hos Statsmanden og Krigeren«, og til hvis Erhvervelse det fattige, tyndtbefolkede, afsidesliggende Norge bød altfor liden Adgang; — han siger, at »ligesom de offentlige Anliggender ved Rigets Sammensmeltning til Enhed var voxet ud over Folkets Synskreds, saaledes blev de nu under den livligere Samfærdsel og de idelige Forviklinger med det øvrige Nordeuropa endog dets Høvdinger for vanskelige.« Disse Udtryk maa siges at være vildledende, forsaavidt de kan vække en Forestilling om, at Unionsperioden skulde være en Fremadskridningens Tid i højere Grad end den forudgaaende Periode, og at det følgelig nu blev saameget vanskeligere for et lidet fattigt Folk at følge med, end det før havde været. Det modsatte maa siges at være Sandheden nærmere. Det 14de og 15de Aarhundrede var, som vi før har fremhævet, en gold Tid paa de fleste Omraader, og særlig gjaldt dette for Nordeuropas Vedkommende. Det var en Periode, der snarere er karakteriseret ved Nedgang og Forfald end ved en raskt fremadskridende Udvikling, snarere ved Opløsning, indre og ydre Anarki, end ved organisatorisk Kraft. Det kan være sandt nok, at Forholdene i Nordeuropa blev mere »indviklede« i denne Periode, end de havde været forud; men denne »Indvikling« havde da ogsaa netop sin Grund deri, at det politiske Liv mere og mere havde opløst sig i en spredt Fægtning, — en Arbejden for mange smaa Formaal af mange smaa Kræfter, som krydsede hinanden paa det mangfoldigste, istedetfor at samles om enkelte store Fællesmaal. Den kunde følgelig ikke i og for sig gjøre det vanskeligere for Norge at hævde sin Selvstændighed. De offentlige Anliggender kunde ikke derved faa nogen højere Sving eller nogen større Vidde, saa de voxede ud over Høvdingerens Synskreds, ligesom de alt forud var voxet ud over Folkets.

Mest ugunstig stillede Forholdene sig for Norge paa det *militære Omraade*. Her foregik i Unionsperioden en virkelig Udvikling; her indtraadte, — ved Rytteriets Fremtræden som Hovedvaaben og den stadig tiltagende Brug af professionelle

Krigere, hvis Hovedmasse hentedes fra Tydskland, — væsentlige Forandringer, og det Forandringer i en saadan Retning, at det for Nordmændene blev særlig vanskeligt at følge med paa Grund af deres Lands Beliggenhed og øvrige Naturforhold. Alligevel tør man sige, at hvad der i Unionsperioden udkrævedes for at skaffe Norge et nogenledes tilstrækkeligt Forsvarsvæsen, ikke var saa store Ting, at det kunde ha oversteget Landets økonomiske Evne, om den var bleven stillet paa Prøve. Det kunde jo alene være Tale om Angreb fra dansk eller svensk Side; men hverken Danmark eller Sverige opnaede i Unionstiden nogen synderlig Angrebsstyrke. Danmark, som var saa aldeles uden Sammenligning det rigeste og mægtigste, formaaede dog ikke, med Anspændelse af alle sine Kræfter, at holde fast paa Sverige. De to stod desuden gennem den største Del af Unionstiden i et spændt eller ligefrem fiendtligt Forhold til hinanden. Norge maatte altid, saafremt dets Forsvarsvæsen ikke havde været aldeles forsømt, og saafremt det havde villet prøve en virkelig Kamp for sin Selvstændighed, ha fundet Støtte hos den ene af de to Magter ligeoverfor den anden. Det vilde da ikke ha behøvet at bringe store Offere for at klare sig. Men hvis Opgaven at hævde Norges Selvstændighed ikke blev uoverkommelig i militær Henseende, blev den det vel endnu mindre i andre Henseender. For det militære Omraades Vedkommende har man udentvil Ret til at tale om en fremadskridende Udvikling, der stillede voxende Krav, som Norge ifølge sine Naturforhold havde ondt ved at tilfredsstille. Paa andre Omraader derimod gjelder det, at Ulykken ikke ligger deri, at Opgaverne blev større, men alene deri, at de, som skulde løse dem, blev mindre.

Vi kommer altsaa tilbage til, hvad vi før har høvdet, at nemlig Hovedgrunden til Norges stadig voxende Afmagt i Unionsperioden ikke maa søges i Landets Fattigdom paa dyrket eller dyrkbar Jord og afsides Beliggenhed, heller ikke i den almeneuropæiske Civilisation, forsaavidt denne ved sin Fremadskridning skulde ha gjort det saameget vanskeligere for et lidet fattigt Folk at hævde sin Selvstændighed, men i Norges egen forudgaaende historiske Udvikling, — den samme, der gav Sagaperioden dens Glands og Rigdom.

Dette er i en vis Forstand aldeles ingen ny Lære. Vi tror, at den i nærværende Værk er bleven for første Gang gennemført med en nogenledes fyldestgjørende Klarhed og

Konsekvents. Men Tanken om, at der er en indre Sammenhæng, en Aarsags- og Virkningsforbindelse mellem Norges Velmagt i Sagaperioden og dets Afmagt i den følgende Tid, bar i en mere almindelig og ubestemt Form været fremsat længe forud. Man har talt om en »Overmodning« eller en »altfor tidlig Modenhed« som Hovedaarsag til Unionsperiodens Nedgang og Forfald. *Professor Aschehoug* afviser meget skarpt denne Tanke. Han siger¹: »Omtrent fra Slutningen af det 13de Aarhundrede begyndte baade det norske Aristokrati og den ejendommelige Kultur, Norge i sit eget Skjød havde fostret, at henvise med en paafaldende Hurtighed. Som Aarsag til denne Tilbagegang har det været antydet, at Landets Udvikling altfor tidlig var kommen til Modenhed. Men dette er ingen Forklaring af Kjendsgjerningen, kun et Billede og som saadant neppe engang meget træffende. Der er intet Spor til at Norges Samfundstilstand i sig selv bar Spirer til Opløsning. Men den Kultur, et saa lidet Folk som det norske hovedsagelig ved egen Kraft udviklede, maatte gaa til Grunde fra det Øjeblik af, at det kom i en nødvendig og stadig Berøring med fremmede, mægtigere Folk, og dermed tillige under sterk Paavirkning af den paa hin Tid vistnok i enkelte Retninger mindre fuldendte, men paa frugtbare Ideer og materielle Hjælpe midler langt rigere fælles europæiske Civilisation. Dette var imidlertid endnu intet uerstatteligt Tab for det norske Folk. Dets Ulykke var, at det savnede Betingelserne for at kunne tilegne sig den Civilisation, i hvis Straaler dets gamle nationale Aandslys blegnede hen, — Betingelser, der i tilstrækkelig Grad fandtes hos begge dets Broderfolk.« — Vi ser ikke rettere, end at her, istedetfor en Forklaring, som blir vraget, blandt andet, fordi den »kun er et Billede«, opstilles en anden Forklaring, som ogsaa kun er et Billede og det til og med et langt mindre træffende end det, der blir vraget. Intet er vissere, end at den gamle norske Kultur ikke maa opfattes som national, — hjemgjort, fostret i Landets eget Skjød, — i den Forstand, at den skulde være bleven til udenfor enhver Sammenhæng, enhver frugtbar Forbindelse med den almeneuropæiske Kultur. Naar det heder, at »den Kultur, et saa lidet Folk som det norske hovedsagelig ved egen Kraft udviklede, maatte gaa til Grunde fra det Øjeblik af, at Folket kom i en nødvendig og stadig

¹ *Statsforfatningen i Norge og Danmark, S. 121—22.*

Berøring med fremmede, mægtigere Folk, og dermed tillige under Paavirkning af den paa frugtbare Ideer og materielle Hjælpemidler langt rigere fælleseuropæiske Civilisation«, — da maa jo Forudsætningen idetringeste være, at Paavirkningerne udenfra blev meget sterkere, Kulturforbindelserne med det øvrige Europa fastere knyttet i Unionsperioden, end de havde været forud, — at Norge i den forudgaaende Tidsalder havde ført en forholdsvis idyllisk indfredet og afstængt Tilværelse, sammenlignet med hvad siden blev Tilfælde, og at det først i Unionsperioden blev sat i en nogenledes livlig Rapport med »mægtigere Folk« og »rigere Civilisationer«. Dette er saalangt fra at være rigtigt, at det modsatte er Sandheden nærmere. Overgangen fra hvad man plejer kalde Sagaperioden i vor Historie (det 9de — 13de Aarhundrede) til hvad man plejer kalde Unionsperioden (14de — 16de Aarhundrede) er blandt andet ogsaa betegnet derved, at Norges gamle Handels- og Kulturforbindelser vestover — med England og gennem England med Frankrige — blev afbrudt, og at nye knyttedes sydover — med Tydskland, særlig de hanseatiske Søstæder. Dette var ikke at komme Europa nærmere, men snarere at fjernes derfra. England og Frankrige var Hovedlande i den middelalderiske Civilisation; Tydskland laa mere ude i Peripherien, og særlig Nordtydskland, hvor der i den senere Del af Middelalderen udfoldedes megen praktisk Dygtighed og rørte sig et kraftigt Liv paa det kommercielle og militære Omraade, synes aldeles ikke at ha afgit nogen gunstig Jordbund for de højere, mere aandige Grene af Kulturen. — Man vil mene, at om end Norges Forbindelser med Udenverdenen ved Overgangen fra Sagaperioden til Unionsperioden indskrænkedes i Hensyn paa Omfang, saa blev de til Gjengjæld saameget intensivere; Berøringen med fremmede, mægtigere Folk fik en mere »nødvendig og stadig« Karakter, og Paavirkningen af den fælleseuropæiske Civilisation blev derfor saameget sterkere, betydningsfuldere, tiltrods for at de nu udgik fra Tydskland, istedetfor fra England og Frankrige, d. v. s. fra en Udkant, istedetfor fra selve Brændpunkterne for denne Civilisation. Det kunde synes at være meget, der talte for Rigtigheden af denne Mening. Man kunde nævne de tydske Faktorier, som i det 14de og 15de Aarhundrede blev oprettet i Bergen, Oslo og Tunsberg. Det kunde synes, som om det stadige Ophold af Tydskere i disse Byer maatte medføre en helt anderledes nær og fastknyttet

Forbindelse mellem Norge og Udlandet end nogen, hvorom der findes Efterretning fra de nærmest forudgaaende Aarhundreder. I Virkeligheden havde dog denne Forbindelse en meget overfladisk Karakter og kan neppe tillegges nogen Betydning udenfor det rent kommercielle Omraade. Naar de hanseatiske Faktorer stundom i tyske Skrifter omtales som et Slags Civilisationens Udposter i det barbariske Norden, da er dette en saaa aldeles uhjemlet Hæderstitel, at den gjør et ligefrem løjerligt Indtryk. Forholdet mellem Tydskerne og de norske Bymænd var og vedblev at være et saaa afgjort fiendtligt, Adskillelsen mellem begge Parter saaa skarp, at der ikke kan ha været Tale om nogen aandig Paavirkning af en dyberegaaende Art, og det er da heller ikke godt at skjønne, hvilke aandige Impulser af Værd Nordmændene skulde kunne modta af de tyske Handelsfaktorer og Geseller, som hverken ved sit intellektuelle eller moralske Standpunkt synes at ha egnet sig synderlig vel til at være Kulturbringere eller til at udføre nogen Art af civilisatorisk Mission. — Man kunde dernæst nævne Unionen selv, hvorved Norge blev bragt i en længe vedvarende Statsforbindelse med Danmark og Sverige. Men for det første medførte nu denne Statsforbindelse, som før fremhævet, i den længste Del af Unionsperioden ikke noget forsøget Samkvæm mellem Folkene; idetringeste er der Grund til at tro for det norske Folks Vedkommende, at det ikke havde mere Berøring med Nabo-folkene da, end det havde havt forud, heller omvendt. For det andet gjelder det ogsaa her, at det ikke er godt at skjønne, hvorledes endog ved et noksaa nært Samkvæm Sverige eller Danmark skulde kunne øve en saaa overvældende Indflydelse i aandig Henseende paa Norge, at dets nationale Kultur maatte gaa til Grunde som Følge deraf. Vi ved jo, at hverken Danmark eller Sverige i den forudgaaende Tidsalder havde haft en saaa udstrakt Samfærdsel med det øvrige Europa, — særlig ikke med de i Civilisation videst fremskredne Lande, — som Norge. Det er da paa Forhaand alt andet end troligt, at det danske eller svenske Kulturliv i denne Tidsalder (d. v. s. Tiden før det 14de Aarhundrede) skulde ha naaet en større Højde eller havt et mere europæisk Sving end det norske. Man vil neppe kunne paapege en eneste Kjendsgjerning eller et eneste Drag i de tre Folks Historie i denne Tidsalder, der skulde tyde herpaa, og det kan følgelig ikke være heldig valgte Udtryk, naar det heder, at Norge, ved at træde i nærmere Forbin-

delse med Naborigerne, kom under Paavirkning af en »paa frugtbare Ideer langt rigere Civilisation, i hvis Straaler dets gamle nationale Aandslys maatte blegne«.

Hvor langt det er fra, at disse Udtryk gir en korrekt Forestilling om Forholdene: derom vil man ogsaa bli overbevist ved en Betragtning af den skandinaviske Literatur i Unionsperioden.

V.

Literære og kirkelige Forhold i det 14de og 15de Aarhundrede. Reformationen i Danmark og Sverige.

I anden Del¹ er det bleven omtalt, hvorledes den literære Virksomhed i *Norge* tar mere og mere af i Løbet af det 14de Aarhundrede. Der frembringes intet nyt; tilsidst ophører man endog at sysle med det gamle. Ogsaa paa *Island* gjentar det samme Fænomen sig. Den literære Interesse var langt mere udbredt og langt dybere rodfæstet her end i *Norge* og udviste derfor ogsaa en sejgere Modstandskraft ligeoverfor de lammende Indflydelser; men tilsidst bukkede den under ogsaa her: det 15de Aarhundrede er et næsten aldeles tomt Rum i Islands literære Historie². Det er videre bleven omtalt, hvorledes Aandslivet synes at tændes fra nyt af i *Sverige* i det samme Tidsrum, i hvilket det slukner hos den norrøne Folkestamme. Rollerne byttes om; der, hvor det ene Folk slutter, tar det andet ved.

Men man maa nu ikke forestille sig, at denne Overgang fra det ene Folk til det andet skulde være enstydig med en Fremgang. Man maa ikke forestille sig, at den svenske (og danske) Literatur fra det 14de og 15de Aarhundrede skulde, fordi den er yngre end den norrøne (norsk-islandske) fra det 12te og 13de, repræsentere et højere Udviklingstrin, et mangesidigere, videre, »paa frugtbare Ideer rigere« Aandsliv end denne, eller bære Vidne om et nærmere aandigt Samkvæm med

¹ Side 340—41, 354—55.

² *Gudbrand Vigfusson*, Prolegomena til *Sturlunga-Saga* (Oxford 1878), vol. I. p. CXXVIII—CXXIX.

Europa. Det forholder sig heller omvendt; det maa i de fleste Henseender heller synes at være en Nedgang end en Opgang at komme fra det 12te og 13de Aarhundredes norrøne Literatur til det 14de og 15de Aarhundredes svenske og danske. Endog om man udsondrer Island og Norge og alene sammenstiller den i Norge tilblevne Middelaldersliteratur med den svenske og danske, vil man neppe kunne hævde for denne noget andet væsentligt Fortrin end dette ene, at den var yngre. Og tages Island med, blir Overvægten paa norsk Side saa stor, at der ikke kan være Tale om Sammenligning, — ikke engang i Hensyn paa Omfang, endnu langt mindre i Hensyn paa Originalitet og blivende literært Værd.

De vigtigste af de til *den svenske Middelalders Literatur* hørende Originalverker er, foruden Lovene, den *hellige Birgittas »Aabenbareelser«*, — et baade i sig selv og ved sin Eftervirkning meget interessant Udslag af en Aandsretning, som inden den norrøne Literatur ikke har efterladt sig noget Spor, — den middelalderske Mystik; — Skriftet *»Um styrilsi kununga ok höffinga«*, der af *Geijer* er bleven kaldt den svenske Middelalders ypperste Literaturverk, og som ifølge sit Indhold nærmest maa sammenstilles med Kongespejlet, for hvilket det dog i enhver Henseende staar langt tilbage¹; — og saa endelig *Rimkrønikerne*, — *Erikskrøniken*, *Karlskrøniken* og *Sturekrønikerne*, — Værker, der vel har Plads blandt Kilderne til Sveriges Historie i dette Tidsrum, men hvis historiske Værd er lidet og æsthetiske endnu mindre, idet de ved sin gennemgaaende Mangel paa Farve, Liv og Nuancering i Skildringerne næsten kan siges at danne en Modsætning til Sagaerne, med hvilke de alligevel nærmest maa bli at sammenstille.

Hvad den svenske Middelaldersliteratur iøvrigt har at byde paa af originalt, er Legender, Helgenbiografier, Homilier, Dagregistre, Kongerækker o. desl., — Frembringelser, der saagodt-som aldeles savner ethvert Særpræg, individuelt eller nationalt, og hvis Selvstændighed ikke gaar ud over det rent stofmæssige. Hertil kommer da en Række Oversættelser eller Bearbejdelser af fremmed Bogavl. Disse, der udgjør Literaturens Hovedmasse, maa, om de end i literær Henseende ikke har nogen Interesse for vor Tid, tages med, naar man vil danne sig et Begreb om Folkets aandige Standpunkt, idet man af dem, ikke

¹ Se *C. Rosenberg, Nordboernes Aandsliv, II. S. 620—22.*

mindre end af de originale Literaturværker, faar Oplysning om de Kulturforbindelser, som Folket havde knyttet, om Kilderne, hvoraf dets Aandsliv næredes, og Grændserne, inden hvilke dette Aandsliv bevægede sig.

Af *Oversættelserne* hører igjen de fleste hjemme paa det religiøs-kirkelige eller theologiske Omraade; det er Stykker af Bibelen¹, Kirkefædre, Legender, Homilier, Skrifter af mystisk-theologisk eller skolastisk-theologisk Indhold². Blandt de til den verdslige Literatur hørende Oversættelser eller Bearbejdelser er de vigtigste de saakaldte *Eufemiaviser*: rimede Oversættelser af de franske Romaner *Ivan* og *Gavian*, *Hertug Fredrik af Nordmandi*, *Flores* og *Blanzeflor*, der fik en temmelig vidtgribende Betydning, idet de afgav Mønster for Rimkrønikerne og de øvrige rimede Digtninger i den svenske (og danske) Middelalderslitteratur; — *Alexander den Stores Krønike*; — Krønikerne om *Didrik af Bern* og *Karl den Store*; — den rimede Bearbejdelse af *Olav den Helliges Saga*; — Fortællingen om *Barlaam* og *Josaphat*; — et Par Lægebøger³ m. v.

Flere af de vigtigste — omfangsrigeste eller populæreste — af disse Værker, nemlig Olavssagaen og Krønikerne om Karl den Store og Didrik af Bern, — er nu ligefrem laant fra den norsk-islandske Literatur. I Hensyn paa Eufemiaviserne har det været et omstridt Spørsmaal, om de er overført paa Svensk fra Tydsk eller Fransk, eller om ikke en norsk Oversættelse har dannet Mellemløbet. Det sidste erkjendes nu for detmeste at ha den overvejende Sandsynlighed for sig, og vist er det ialfald, at et Par af dem var bleven bearbejdet paa Norsk, inden de blev det paa Svensk, og at man inden Norges literære Kredse sysselsatte sig med den Cyklus af romantiske Digtninger, hvortil Eufemiaviserne hører, og som spiller en saa stor Rolle i det middelalderske Aandsliv, længe førend der er Spor af, at man kjendte noget til dem i Sverige. Ogsaa om Alexanderskrøniken, Barlaam og Josaphat, Lucidarius gælder det, at de var bleven bearbejdet paa Norsk, inden de blev det paa Svensk. Endelig har den norrøne Literatur fra det 12te og 13de Aarhundrede at opvise, ikke mindre end den svenske fra det 14de og 15de Aarhundrede, en Række Oversættelser

Svenska Fornskrifts-Sällskapets Samll., IX. Bind. (Svenska Medeltidens Bibel-arbeten v. G. E. Klemming).

En Oversigt hos *F. Hammerish, Den hellige Birgitta, S. 289 ff.*

³ *Svenska Fornskr.-Sällskapets Samll. 1ste og følgende Bind.*

eller Bearbejdelser af bibelske Skrifter, Kirkefædre, Legender og Homilier.

Det maa vel siges at fremgaa heraf, at Aandslivet i Sverige i det 14de og 15de Aarhundrede — saavidt man kan dømme derom af de literære Mindesmerker — ikke har havt noget rigere Indhold eller nogen mere moderne europæisk Karakter end Aandslivet i Norge i det 12te og 13de Aarhundrede. Hvad den svenske Middelalderslitteratur tilegnede sig af almeneuropæiske Stoffer, det var fordetmeste allerede forud til-egnet af den norske, og det tildels endog bedre, paa en mere selvstændig Maade. Man søgte i det 14de og 15de Aarhundrede tilbage til de samme Kilder, hvoraf man havde øst i det 12te og 13de; man fik den samme Aandskost serveret om igjen, i en ny, sjelden bedre, ofte mindre god Anretning. Aandslivet vedblev i Hovedsagen at bevæge sig inden de samme Grændser, og det endog med aftagende Kraft og Originalitet.

Alene paa det *theologiske* Omraade har den svenske Middelalderslitteratur et Fortrin fremfor den norske og kan opvise noget nyt, — noget, som ikke før har været oppe i de skandinaviske Folks Aandsliv, — idet *Mystiken*, som før nævnt, er repræsenteret i den, ikke blot ved flere Oversættelser, men endog ved en virkelig original Frembringelse. Naar man erindrer, hvilken stor Rolle Mystiken spiller i den europæiske Middelalders Aandsliv, vil man indse, at dette er en Kjendsgjering, der ingenlunde savner Vægt; men man vil paa den anden Side maatte indrømme, at det dog er meget for lidet til at kunne bære endog blot nogenledes oppe slige vidtgaaende Udtryk som disse om en »højere, paa frugtbare Ideer rigere Civilisation, i hvis Straaler Norges gamle nationale Aandslys maatte blegne«. Den hellige *Birgitta* stiftede paa en Maade Skole i Litteraturen; den af hende grundlagte Klosterorden udmerkede sig gennem en længere Periode ved sin Sands for boglig Syssel, og det er et og andet Spor af, at denne Sands har fulgt Ordenen ogsaa under dens Udbredelse til Naborigerne, Danmark og Norge; men dengang var Norges »gamle nationale Aandslys« forlængst blegnet, saa det er indlysende, at den birgittinske Vækkelse, — saavidt der kan være Tale om en saadan for Norges Vedkommende, — ikke har det allermindste at bestille dermed.

Gaar vi fra Sverige til Danmark, vil det vise sig, at dette Lands Middelalderslitteratur gir endnu mindre end Sveriges nogen

Støtte for den Mening, at Norge ved Unionen blev bragt under Paaavirkning af et mere europæisk, paa frugtbare Ideer rigere Aandsliv, hvis Indflydelse maatte virke overvældende, kuende paa dets egen, mere hjemmegjorte eller nationale Kultur.

Danmark har fra Slutningen af det 12te og Begyndelsen af det 13de Aarh. at opvise flere Skrifter, der afgir Vidnesbyrd baade om en rig indenlandsk Tradition og om en frugtbar Forbindelse med den samtidige Verdenskultur (*Sven Agesson, Sawo, Anders Sunesson*). Det er en god Begyndelse, men en Begyndelse, der ikke blir fortsat. Hvad Danmarks Literatur fra det 14de og 15de Aarhundrede har at opvise af originale Skrifter, er næsten kun tørre Dagregistre, Kongerækker, Nekrologier, en og anden Aarvog, hvor der neppe nok er Spor af noget, som ligner sammenhængende Fortælling. Det eneste i Danmark i denne Periode tilblevne originale Skrift, der kan tillegges noget literært Værd, er *den danske Rimkrønike* (fra Slutningen af det 15de Aarhundrede)¹; men Originaliteten er ikke stor; sit Stof har den danske Rimkrønike for en stor Del laant fra et ældre Skrift (nemlig Thomas Gheysmers Udtog af Saxo), og i Hensyn paa Formen er det en Efterligning af de svenske Rimkrøniker. Det Forhold, som vi her iagttager mellem de to Lande i literær Henseende, viser sig overhodet at være gjennemgaaende i den her omhandlede Periode: det er Sverige, som gaar foran, Danmark, som følger efter, — modsat hvad man skulde ha ventet, ifølge Danmarks Stilling som Principalstat i Unionen og det ubetinget mægtigste, folkesterkeste og økonomisk bedst udstyrede af de tre Riger. Sverige har Bibeloversættelser fra det 14de Aarhundrede, Danmark først fra det 15de; ved Birgittinerskolen omplantes allerede i det 14de Aarhundrede en Række fremmede Skrifter af mystisk-theologisk eller opbyggeligt Indhold paa Svensk; i Danmark møder vi først senere Vidnesbyrd om en lignende Virksomhed, og Stødet til denne Virksomhed udgaar øjensynlig fra Sverige, staar i Sammenhæng med Birgittinerordenens Udbredelse fra Sverige til Danmark²; Krønikerne om Karl den Store og Didrik af Bern, Digtene om Ivan, Hertug Fredrik, Flores og Blanzeflor, — de vigtigste fremmede Skrifter af verdsligt Indhold, som den danske Literatur tilegner sig i det 14de og 15de Aarhundrede, — er allesammen oversatte

¹ N. M. Petersen, *Bidrag til den danske Lit.-Hist.*, 2. Udg. I. S. 103—4.

² N. M. Petersen, *Bidrag*, I. S. 88—90.

eller bearbejdede efter svenske Originaler; den danske Literatur laaner fra den svenske, ligesom denne forud har laant fra den norske¹.

Herved maa nu vistnok merkes, at der er en anden Række af Aandsfrembringelser, som idetringeste for en væsentlig Del tilhører Middelalderen, og i Hensyn paa hvilke man tør tro, at en Bevægelse i den stik modsatte Retning har fundet Sted, — nemlig *Kjæmpe-* eller *Folkeviserne*. Det har været den almindelige og uidentvil rigtige Mening, at de for Kjæmpevisen ejendelige Versformer først fandt Indgang i Danmark og derfra udbredte sig til de øvrige nordisk-skandinaviske Laude. Dette var baade i poetisk og i musikalsk Henseende et Gjennembrud af ikke liden Betydning; men det tilhører ikke Unionsperioden. Der kan neppe være Tvil om, at det nye Genre var kjendt og dyrket, idetringeste saalangt tilbage i Tiden som det 13de Aarhundrede, og det ikke blot i Danmark, men ogsaa i det øvrige Norden. Man fvedblev at digte i Kjæmpevisemaneren i det 14de og 15de Aarhundrede og langt længere frem, lige ind i den nyere Tid. Men den rette Blomstringsperiode for dette Digtlags falder øjensynlig forud for Unionen mellem de tre skandinaviske Riger; de Viser, der med Sikkerhed vides at være tilblevne i Unionsperioden, nemlig de af de saakaldte »historiske«, hvis Stof tilhører denne Tid, er paaaldende matte og præglose, sammenlignet med dem, der ifølge sit Stof maa antages at være tilblevne i den forudgaaende Tidsalder².

Det maa vel siges at fremgaa heraf, at intet kan være mindre træffende, end naar Unionsperioden omtales, som om den var i en udpræget Forstand en aandig Saaningstid for Nordens Folk, — en Tid, da Nordens Folk førtes nærmere det øvrige Europa og modtog i højere Grad end forud Impulser fra den fælleseuropæiske Civilisation, hvilket vel kunde virke ødeleggende for den hjemmegjorte Kultur hos Nordmændene, der savnede de nødvendige Betingelser for at tilegne sig det nye og fremmede, men til Gjengjeld maatte øve en vækkende og frugtbargjørende Indflydelse paa Aandslivet hos det svenske og danske Folk, der ikke savnede disse Betingelser. Ifølge de literaturhistoriske Vidnesbyrd har Forholdet heller været et omvendt. Unionsperioden var fremfor den forudgaaende Periode

¹ Se de ovenfor 2den Del, S. 340—41 citerede Steder.

² Rosenberg, Nordboernes Aandsliv, II. S. 493—94.

en Afmagtens og Stilstandens Tid i aandig Henseende, — og det ikke blot for Norges og Islands, men ogsaa for Sveriges og Danmarks Vedkommende. Den middelalderiske Romantik, Skolastiken, Mystiken, den latinske Historieskrivning, Legenden, den rimede Visedigting, — kort alle de Retninger eller literære Forbilleder, som de skandinaviske Folk tilegnede sig af det fælleseuropæiske Aandsliv i Middelalderen, var bleven tilegnet forud: i Unionsperioden kom intet nyt til; man fortsatte med det Gamle, — i stadig mattere Gjentagelser. Denne Periode har intet at opvise paa det literære, kunstneriske og videnskabelige Omraade, der kan stilles ved Siden af det bedste, som blev til i den forudgaaende Tidsalder, — intet Kulturmindesmerke, som i fjerneste Maade taaler at sammenlignes med den islandske »*Graagaas*« eller med *Sagaerne* eller *Kongespejlet* eller *Throndhjems Domkirke* eller *Are Frodes* og *Snorres* historiske Kritik eller *Sævo Grammaticus's* latinske Veltalenhed. I Norge standser al literær Produktion i Løbet af det 14de og 15de Aarhundrede; i Danmark vedblir man vel at skrive, men hvad der skrives, vidner gjennem en lang Aarrække om en stadig voxende Fattigdom i Aanden. De danske Annaler fra det 14de og 15de Aarhundrede staar tilbage for dem fra det 13de og blir magrere og mere ubetydelige, eftersom man kommer længere ud i Tiden¹. Det gjelder altsaa paa en Maade om *Danmark*, som om Norge og Island, at det 12te og 13de Aarhundrede var Tiden, da det middelalderiske Aandsliv udfoldede sig med størst Kraft og Originalitet. *Sverige* har sin bedste Tid noget senere, — nemlig i første Halvdel af det 14de Aarhundrede, — da den *hellige Birgitta* levede og virkede, og da *Erikskrøniken* og Skriftet »*Um styrilsi kununga ok høfpinga*« blev til. Siden gaar det nedover ogsaa her. Den birgittinske Vækkelse har allerede i det nærmestfølgende Slægtled tabt sin Kraft; *Karlskrøniken* og *Sturekrønikerne* er blotte Efterligninger af *Erikskrøniken* og staar i sproglig og æsthetisk Henseende afgjort tilbage for denne². I Tiden fra Slutningen af det 14de til Slutningen af det 15de Aarhundrede er ikke hos noget af de skandinaviske Folk fremkommet noget Literaturverk, der vidner om Originalitet eller skabende Evne, eller hvori en ny

¹ C. Molbech, *Dansk hist. Tidsskr.* V. S. 41—42.

² *Svenska Fornskr. Sällsk. Saml.* XVII. 3, S. 283 f. (*Svenska Medeltidens Rimkrønikor*, utg. af G. E. Klemming).

Retning eller Smag har faaet Udslag, eller som betegner et Skridt udover de forud vundne Standpunkter.

Men det samme kan med næsten ligesaa megen Ret siges om hele Europa nord for Alperne. Det 14de og 15de Aarhundrede var ogsaa for England, Frankrige og Tydskland, — de Lande, hvorfra de skandinaviske Folk indtil da havde modtat og fremdeles alene kunde modta virksomme kulturhistoriske Impulser, — en Nedgangens og Forfaldets Tid i literær Henseende, og særlig om det 15de Aarhundrede gjelder det, at det maa kaldes et næsten tomt Rum baade i den engelske, franske og tydske Literaturs Historie. Denne literære Afmagt staaer igjen i Sammenhæng med den i det foregaaende omtalte Op-løsning inden Middelalderens Stat og Kirke¹. Statens feudale, Kirkens hierarkiske Organisation naaede sit Kulminationspunkt i det 12te og 13de Aarhundrede. Fra da af indtræder en stadig videregaaende Nedbrydnings- eller Visningsproces, og i det 15de Aarhundrede har de to Organismer, til hvilke Middelalderens historiske Liv fra først til sidst er knyttet, næsten bare døde Grene igjen, som hverken bærer Løv eller Frugter. Kilden, hvorfra de havde hentet Næring, — den ridderlig-militære og kirkelig-religiøse Enthusiasme, — havde ophørt at flyde. Men af denne samme Kilde var ogsaa den middelalderske Literatur efter sine Hovedretninger udgaaet. Munke- og Ridderidealene var fælles for Livet og Literaturen. En Tid maa, for at være organisatorisk, opbyggende, politisk eller poetisk skabende, ha Ideal, som er Gjenstand for en levende Tro og øver et virkeligt Herredøme over Sindene. Denne Forudsætning var tilstede i det 12te og 13de Aarhundrede, men ikke i det 14de og 15de. Man havde i det 14de og 15de Aarhundrede endnu ikke helt brudt med den forudgaaende Tidsalders Idealer; men der var ingen Magt i dem længer; man kunde hverken leve eller digte paa dem.

Dette var den almindelige Grund til det literære Forfald, der karakteriserer Middelalderens sidste Tider, og dens Virkning maatte naturligvis ogsaa strække sig til de skandinaviske Folk, ifølge den kulturhistoriske Sammenhæng mellem dem og det øvrige Europa.

Ved Siden heraf kommer nu i Betragtning den for hvert enkelt Folk ejendommelige historiske Udvikling, forsaavidt

¹ Se ovenfor S. 25 — 29.

denne kan ha frembudt særskilte Grunde, der virkede i samme Retning. Vi har tidligere paapeget saadanne for *Norges* Vedkommende¹. Vi har paavist, at den norrøne Literatur var saa nøje knyttet til det gamle Ættestatokrati paa Island og i Norge, at dette Aristokratis Opløsning eller Undergang i Løbet af det 13de og 14de Aarhundrede, uden at et nyt, i Tal eller Magt nogenledes jævnydydigt kom til at indta dets Plads, nødvendig maatte dra et literært Forfald efter sig. Et saadant vilde ha indtraadt, ogsaa om vi tænker os, at det norske Folks sociale og politiske Udvikling havde taget en helt anden Gang, — om det gamle Aristokrati havde vedligeholdt sig, eller om dets Plads var bleven udfyldt af en ny Adel, — ifølge den i det foregaaende nævnte almindelige, for hele Europa fælles Grund. Men Forfaldet blev naturligvis saameget dybere, saameget langvarigere og mere uafhjælperligt, fordi den almindelige Grund støttedes ved specielle, i den norske Samfundsudvikling liggende Grunde, der virkede i samme Retning. Ikke blot maatte de udenfra kommende Impulser mere og mere op-høre ifølge den literære Dekadence hos Mellemeuropas store Nationer; ikke blot kom det altsaa til at skorte paa god og rigelig Udsæd; men selve Jordbunden, der skulde modta Sæden, og hvori den skulde voxe, blev tilintetgjort eller udskjæmt.

I denne Henseende var der en afgjort Forskjel mellem Norge paa den ene Side, *Sverige* og *Danmark* paa den anden, — i visse Maader endog ligefrem Modsetning, idet der i Danmark og Sverige, hvor det gamle Stammearistokrati ikke paa langt nær havde opnaaet saamegen Styrke som i Norge og paa Island, til Gjengjeld dannede sig i det 12te, 13de og 14de Aarhundrede en langt talrigere og mere livskraftig Rigsadel. Medens det norske Samfund nivelleredes og demokratiseredes og derved tabte de nødvendige Organer for et selvstændigt fremadskridende Stats- og Kulturliv, antog det svenske og danske Samfund tvertom en endog mere udpræget aristokratisk Karakter end forud. Naar Unionsperioden alligevel blev et tomt Rum ogsaa i Sveriges og Danmarks Literaturhistorie, saa var det en Følge af, at der i denne Periode ikke kom og ikke kunde komme frugtbare, vækkende Impulser fra Europas store Kulturlande. Det var Udsæden, der slog fejl, — ikke, som i Norge, tillige Jordbunden. Det maa vel heller siges, at denne,

¹ 2den Del, S. 350 ff.

— d. v. s. de sociale Vilkaar for en selvstændig Literaturudvikling, — blev bedre i Sverige og Danmark i Unionsperioden, end den havde været forud, idet Samfundet antog en mere udpræget aristokratisk Karakter. En nogenledes talrig Kreds af aristokratisk stillede Ætter var og blev nemlig den uundværlige Bærer for Nationalitetens Liv paa det literære som paa det politiske Omraade, — Organet, hvorigjennem Nationen kunde træde i frugtbar Forbindelse med andre Folk og modta og tilegne sig aandige Impulser udenfra. Jo sterkere dette Organ blev, saameget desto bedre.

Det er i det foregaaende talt om den danske og svenske Adels Udvikling i det 12te—14de Aarhundrede¹. Det er bleven nævnt, at den fra først af hævede sig i Egenskab af Kongens »tro Mænd« ligeoverfor Folket, men efterhaanden fjernedes fra dette sit oprindelige Grundlag og blev stillet i Opposition til Kongedømmet. Den slap de politiske Opgaver, for hvis Skyld den var bleven til, uden for det første at finde nogen ny, hvorom den kunde samle sig; den ophørte at repræsentere Kongedømmet, uden for det første at indta nogen Plads eller opnaa nogen Rolle som Folkets politiske Fører. I denne Overgangstid blev de adelige Ætter væsentlig optat af Strævet med at skrabe Jordegods sammen; den raadende Aand hos dem blev anarkisk og grovt-materialistisk. Adelen i Danmark og Sverige havde altsaa først en Samlings- og Blomstringstid, da den vandt Magt og Glands ved at tjene en stor historisk Tanke, — saa kom en Opløsningstid, da den gik moralsk tilbage, idet dens oprindelige Mission var væsentlig opfyldt, — og saa en Tid, da den atter hævede sig, idet den blev samlet om nye Opgaver. Man vil nu finde, at der er en iøjnefaldende Korrespondents mellem Adels Historie paa den ene Side og Litteraturens paa den anden i Hensyn paa denne Vexling af Fremgangs- og Forfaldstider. Den *danske* Adel naaede Højdepunktet af sin Udvikling som et kongeligt Ridderskab eller en over hele Landet udbredt kongelig Livgarde, hvem det fremfor nogen anden paahvilede at vove sin Hals for Konge og Rige, i første Halvdel af det 13de Aarhundrede. Den var dengang allerede talrig og mægtig, men stod fremdeles fast ved Kongedømmets Side og opfyldte fremdeles de militære Pligter, for hvis Skyld den havde faaet sine

¹ Se ovenfor S. 31 ff., 2den Del, S. 356 ff.

Rettigheder. Til denne samme Periode hører nu ogsaa de bedste Frugter af det middelalderske Aandsliv i Danmark, særskilt den latinske Historieskrivning¹. Adelen i *Sverige* er af nyere Datum, men gennemgaar i alt væsentligt de samme Stadier. I sin første Skikkelse som en ridderlig-militær Korporation, nøje knyttet til Kongedømmet, kulminerer den i første Halvdel af det 14de Aarhundrede, hvilket ogsaa er Tiden, da den svenske Middelalderslitteratur har sin rigeste Blomstring². Senere følger for den svenske Adel, ligesom for den danske, en Periode af indre Opløsning og Materialisering. Og samtidig hermed indtræder i begge Lande en afgjort Dekadence i literær Henseende.

Imidlertid vedblev baade det danske og svenske Aristokrati at gaa frem i ydre Forstand. Det tiltvang sig nye Privilegier og styrkede den materielle Basis for sin Magt ved at bygge befæstede Borge og forøge sit Jordegods. Og den indre Opløsning var, som nævnt, bare midlertidig. Der kom en Tid, da Adelen i begge Lande atter samlede sig og blev stillet i nye Fællesopgavers Tjeneste. Unionen mellem de tre skandinaviske Riger kan nævnes som et Vendepunkt i denne Henseende. Den var selv hidført eller muliggjort ved de anarkiske Tilstande, som havde udviklet sig hos det danske og svenske Aristokrati i Løbet af det 14de Aarhundrede. Men den fik Følger, som, indirekte idetmindste, virkede til at raade Bod paa den Opløsning, hvis Frugt den var. Dansk og svensk Adel blev ved Unionen stillet i en stadig skarpere Modsætning til hinanden. Adelen i Danmark arbejdede paa at udbrede sit Herredømme til Sverige og fandt heri Støtte hos Unionskongedømmet, der i Formen var fælles for begge (eller alle tre) Riger, medens det i Realiteten bare tilhørte Danmark. Adelen i Sverige sluttede sig til Gjengjæld nærmere til den svenske Almue for ved Hjælp af dette Forbund at kunne værge sig mod det truende danske Principat. Ved de heraf opstaaede Kampe stimuleredes Nationalsfølelsen paa begge Sider, særlig hos den svenske Adel, hvem den taknemmeligste og populæreste Rolle tilfaldt: at værge sit Land mod Udlændingers Overvold. Det er bekjendt, hvorledes denne Udvikling har afspejlet sig i den svenske Literatur fra det 15de Aarhundrede. Erikskrøniken

¹ Jvfr. *Rosenberg, Nordboernes Aandsliv, II. S. 480 ff.* (om Kjæmpeviserne).

² Se *H. Schück, Svensk Literaturhist. S. 90—91.*

fra Aarhundredet forud har kun faa og lidet fremtrædende Udtryk for svensk Fædrelandskjærlighed; den er entusiastisk for sin Helt og for Riddervæsenet, men lidet patriotisk. Rimkrønikerne fra det 14de Aarhundrede derimod, som i det hele er tørrere og mattere end Erikskrøniken, har i dette ene Punkt et afgjort Fortrin, og jo længere man kommer ud i det 15de Aarhundrede, des mere blir de literære Mindesmerker præget af en sterk patriotisk Stemning¹. Det har udentvil været først og fremst hos Adelen, at denne Stemning har gjort sig gjeldende; fra den udgik Førerne i de nationale Kampe mod Unionskongedømmet; den er ved disse Kampe bleven vænnet til at føle sig som et Slags Repræsentation for Nationen, og jo mere den har følt som en saadan, des mere er den ogsaa blevet det.

Ved Siden af Adelen hævede sig nu desuden i Løbet af det 15de Aarhundrede, baade i *Søerige* og *Danmark*, en anden Samfundsklasse, — nemlig *Kjøbmands-* eller *Byborgerklassen*, — saavidt højt, at den kunde afgi Grund for et fremadskridende nationalt Aandsliv og bli Organ for Tilegnelsen af fremmede Kulturfermenter.

Som før omtalt² hvilede i Tiden nærmest forud for Unionen det hanseatiske Handelsherredøme over alle tre skandinaviske Riger. Sveriges og Danmarks Produkthandel med Udlandet blev, ligesom Norges, omtrent helt og holdent besørget ved tyske Skibe, og i de vigtigste danske og svenske Byer udgjorde, ligesom i Bergen, tyske Kjøbmænd, tildels ogsaa tyske Haandværkere, det afgjort dominerende Element. Men en Forandring i disse Forhold til Gunst for Opkomsten af en indenlandsk Borgerstand indtraadte længe før i Danmark og Sverige end i Norge.

Hanseaterne havde haft det haardeste Arbejde med at faa den *norske* Handel i sin Magt. Denne var ogsaa af meget større Betydning for dem end Handelen paa Danmark og Sverige, og det fulgte af sig selv, at de holdt sterkest fast ved den, og at det maatte bli en langt vanskeligere Opgave at faa Magten vristet fra dem i Norge end i Naborigerne. Og Forholdene stillede sig nu saa, at der, hvor Opgaven faldt tyngst, der var Kraften til at løse den mindst. Ved Unionen blev, som vi har seet, den norske Stat saagodtsom aldeles lamslaet,

¹ *Selsk. Svensk Litterat.-A.* S. 54—55.

² *Oversigt* S. 1—11.

idet den kom til at savne enhver nogenledes virksom Centralautoritet. Det norske Rigsraad havde liden Autoritet og optraadte sjældent og med lange Mølletrum. Og for Unionskongerne var Norge et fremmed Land, som de ikke kjendte og i Regelen heller ikke brød sig om. Vi har seet, hvor skammelig *Kristiern den Første* lod den norske Kronens Ret og Hæder i Stikken ligeoverfor de tydske Faktorer efter Mordet paa *Olav Nilsson*, og hvor hensynsløst han Gang efter Gang forraadte Norges mest aabenbare, nærmestliggende Handelsinteresse for at faa fyldt sin Pung hos de lübeckske Kjøbmænd.

Kristiern den Første var just ikke nogen rar Konge for Danmark heller, og han har ogsaa i den danske Handelshistorie sat sig et Mindesmerke, der synes at være ham værdigt, nemlig Budet i Forordningen af 1475 om, at tydske Mænd vel maa sejle ind i Danmark, men ingen Dansk til Tydskland med Kjøbmandskab¹. Men til at drive en slig Trafik med Danmarks Interesser som den, han drev med Norges, vilde han dog ha savnet Magt, endog om han havde havt Viljen dertil. Det danske Rigsraad var helt anderledes vel rustet til at repræsentere sit Land og paase dets Tarv end det norske. Danmark var desuden Hovedriget i enhver Henseende, — finantsielt, politisk, militært; Unionskongerne havde her sit stadige Ophold og maatte, trods sin fremmede Herkomst, paa en helt anden Maade føle sig knyttet til Danmark end til Norge. Opgaven at frigjøre den danske Handel og de danske Bynæringer maatte ligge dem altfor nær til, at de ikke skulde ta sig af den, efterat Hanseforbundets voxende Afmagt aabnede dem en gunstig Lejlighed dertil, og vi møder da ogsaa siden Begyndelsen af det 15de Aarhundrede en Række Foranstaltninger, som sigtede i denne Retning, og som førte til, at ved Aarhundredets Slutning det hanseatiske Handelsherredøme i Danmark maatte siges at være fuldstændig brudt².

I *Sverige* foregik i den samme Tid et Arbejde til det samme Maal og med lignende Fremgang. Siden 1472 var den svenske

¹ Jvfr. isvrigt *Paludan-Müller, De første Konger af den oldenborgske Slægt, S. 112 ff.*, hvor der gives en fra Tidens standpunkt nogenledes rimelig Forklaring af dette absurde Bud.

² *Sartorius, Gesch. d. hans. B. II. S. 398 ff. O. Nielson, Kjøbenhavn i Midaldralderen, S. 211 ff.*

Handel omtrent aldeles frigjort fra de Baand, som var bleven den paalagt ved det hanseatiske Monopol¹.

Hverken i Sverige eller Danmark merkes der noget Spor af, at de tyske Stæder har prøvet paa at skride ind ligeoverfor denne Tingenes Gang. Det hanseatiske Handelsherredøme i disse Lande faldt, som det havde rejst sig: lydløst og uden Kamp. Skjønt Tydskerne i de danske og svenske Byer havde havt i Hanseforbundets Velmagtsdage store og for den indenlandske Borgerstand trykkende Privilegier og dannet særskilte Selskaber eller Lag, der for en Del endog havde havt sin egen Jurisdiktion, stod de dog, som før fremhævet², aldrig i en saa skarp Modsætning til den indenlandske Borgerstand, som Tydskerne i de norske Byer, særlig i Bergen. En Sammensmeltning kunde derfor foregaa saameget lettere. Eftersom Privilegierne blev ophævet, viskedes Grændserne ud; Tydskerne gled umerkeligt ind blandt Mængden af sine danske eller svenske Medborgere og lærte at føle sig som ét med dem.

Ved denne Sammensmeltning, der allerede var i bedste Gang i Slutningen af det 15de Aarhundrede, modtog den danske og svenske Borgerstand et i aandig og materiel Henseende saa væsentligt Tilskud, at man gjerne kan sige, at dens Historie som en selvstændig Samfundsklasse begynder dermed. Idet de fremmede Elementer knyttede sig til de indenlandske, gik de over fra at kue disse til at drive dem frem og dannede et Bindeled, hvorigjennem dansk og svensk Nationalitet paa den ene Side, tysk paa den anden, bragtes i nærmere aandig Sammenhæng.

I Unionsperioden — tom og øde, som den er, — blev alt-saa inden det danske og svenske Samfund Vilkaarene skabt for et fremtidigt nationalt Aandsliv. En talrig og mægtig Adel med levende politiske og nationale Interesser, — en fremadstræbende driftig Borgerklasse med Forbindelser i fremmede Lande, — dette var en Jordbund, som maatte kunne bære rigelig Grøde, naar den blev saaet i den; dermed var det givet, at her fandtes et Publikum for Literatur, med Læselyst og Trang til aandig Sysselsættelse, Vilje og Evne til at opta og tilegne sig det nye, der maatte komme frem i Aandens Verden.

I Unionsperioden fandt denne Evne kun i ringe Grad

¹ *Styffe, Bidrag, 4. B. S. CXXXI.*

² *Ovenfor S. 20.*

Lejlighed til at udfolde sig. Gjennembruddets Tid var endnu ikke kommet for Mellemeuropas store Kulturlande, saameget mindre for det skandinaviske Norden. Læselysten maatte, i Mangel af nye Ernæringsstoffer, tygge Drøv paa de gamle. Den literære Virksomhed starvede i de længst opgaaede Spor; men den hørte ikke op. Livet brødes ikke af i Danmark og Sverige saaledes som i Norge. — Det er før nævnt, at flere af den norsk-islandske Literaturs Verker, nemlig *Thidreks-* og *Karlamagnus-Sagaerne* og *Sagaen om Olav den Hellige*, henved Midten af det 15de Aarhundrede blev kjendt i Sverige og omplantet paa svensk Grund. Denne Omplantning betegner ikke noget Fremskridt. *Thidreks-* og *Karlssagaerne* vandt ikke ved at overføres paa Svensk, endnu mindre *Olavssagaen* ved at udsættes paa Rim. Den Maade, hvorpaa *Thidrekssagaen* opfattedes og brugtes som historisk Kilde i Sverige, vidner om en Mangel paa Kritik, der ikke kunde være større, end den var. Det viser sig at være meget langt fra, at man i Sverige i det 15de Aarhundrede indtog enten i literær eller videnskabelig Henseende noget højere Standpunkt end det, hvorpaa man havde staaet i Norge i det 13de. Men paa den anden Side kan det vel kaldes et karakteristisk, historisk betydningsfuldt Træk, at disse norske Literaturverker blev Gjenstand for levende Interesse og fremkaldte literær Virksomhed i Sverige paa en Tid, da de i Norge selv forlængst synes at være blevet en død Skat, som ingen brød sig om og ingen syslede med¹. Det er et Træk, som peger hen paa den Forskjel, som efterhaanden havde udviklet sig mellem de to Lande i Hensyn paa Vilkaarene for et virksomt fremadskridende Aandsliv. Saalænge den aandige Dvale endnu hvilede over Størstedelen af det øvrige Europa, saa der ikke kunde komme frugtbare Impulser derfra, saalænge traadte denne Forskjel lidet frem. Den havde da ikke saameget at betyde. Men, naar Gjennembruddets Tid kom, da blev det for hvert enkelt Folk en Livssag, at der var Kræfter oppe, som kunde føre Folket ind i den fremadskridende Bevægelse, at der var et Publikum, modtageligt for Impulserne udenfra, nogenledes vaagent og villigt, — og da maatte det Forspring, som Danmark og Sverige i denne Henseende havde faaet fremfor Norge, træde frem paa en iøjnefaldende Maade og komme til at dra vidtrækkende Følger efter sig. Og Tiden

¹ Storm, *Sagnkredsene om Karl den Store og Didrik af Bern*, S. 144.

for et stort Gjennembrud var nu forhaanden i hele den civiliserede Verden og særskilt i det Land, med hvilket det skandinaviske Norden paa denne Tid stod i den nærmeste Sammenhæng, nemlig Tydskland.

Som enhver anden stor historisk Krise blev ogsaa denne forberedet gennem lange Tider og ad mange forskjellige Veje. Ved Siden af det almindelige Forfald i Hensyn paa Institutionerne og Sæderne, hvorved det 14de og 15de Aarhundrede er karakteriseret, møder vi Tegn, som viser, at det spirer i Gruset; en og anden Gang bryder en reformativ Tendents igjennem, og det blir mere og mere tydeligt, eftersom man kommer længere ud i Perioden, at nye organisatoriske Principper og byggende Kræfter holder paa at arbejde sig op og at samle sig til en stor Bevægelse. Hvad der til den ene Side er Opløsning af noget gammelt, er ofte til den anden Grundlæggelse af noget nyt; de to Processer gaar jevnside, eller de afløser hinanden, saa den ene tar ved, hvor den anden slutter.

Middelalderens hierarkisk-kirkelige og feudale Organisation havde en universel Karakter og havde knyttet alle katholske Folk sammen med sterke Baand. Idet disse Baand brast eller slappedes, blev der Rum for nye Organisationer, som sluttede sig nærmere til de enkelte Nationaliteter, og dette virkede igjen til at stimulere Selvstændighedsaanden hos disse. Naar den orthodoxe Kirkelære mere og mere tabte sin Magt over Sindene, maatte vel dette til den ene Side medføre intellektuel og moralsk Slappelse og Tilbagegang af Literaturen, som i Middelalderens bedste Tid havde havt sin rigest strømmende Kilde i den religiøse Enthusiasme; men til den anden Side blev dog derved Vejen banet for et nyt Opsving af Aandslivet paa den anden Basis end den kirkelig-religiøse. Den gennemgaaende Tvilstilstand, som var en Følge af Kirkelærens Udartning fra en levende Symbolik til et blodløst Begrebssystem eller en rent mekanisk Ceremonitjeneste, førte ikke bare til Materialisme og sædelig Slaphed; den indeholdt i sig tillige en Spore til selvstændig Tænkning. Hvad der for den store Mængde var Tilbagegang, kunde saaledes for de dybere anlagte Naturer bli et Fremgangens Princip. De kunstneriske og videnskabelige Evner løsgjordes fra det strenge Afhængighedsforhold, hvori de hidtil havde staaet til Kirken, og blev derved sat istand til at udvikle sig paa en friere, mere alsidig Maade, forsaavidt Vilkaarene iøvrigt stillede sig gunstigt for en saadan Udvikling.

Dette blev nu tidligst og i videst Grad Tilfælde i *Italien*. Traditionerne fra den klassiske Oldtid havde her aldrig været helt glemt, og Sammenstyrningen af de fra Middelalderen stammende Konstruktioner virkede til at gi dem fornyet Magt. Forfaldet blev paa denne Maade tillige en Renaissance; Fornylsens positive Proces kom til at gaa jevnside med Opløsningens negative, eller den ene knyttede sig umiddelbart til den anden. I det Nationalaanden rejste sig paa Bekostning af Kirkeaanden, søgte den tilbage til den gamle klassiske Literatur, der hos Italienerne paa en Maade kunde gjelde som national, og fandt der Mønstre for Stilen og Tilknætningspunkter for den filosofiske Tænkning. Heraf udsprang en mægtig Aandsbevægelse, — den *humanistiske*, — der fra først af tog sit Udgangspunkt udenfor Middelalderens kirkelig-religiøse Sammenhæng, og som endog stillede sig i en ligefrem bevidst Mod-sætning til denne.

Fra Italien udbredte denne Bevægelse sig til de andre romansktalende Folk og naaede dernæst ogsaa *Tydskland*. Ogsaa i dette Land blev, ligesom andetsteds, Nationalaanden paa forskjellig Maade egget frem ved Opløsningsprocesserne inden den kirkelige og feudale Organisation, og særlig fremkaldte det i stadig voxende Grad Tydskernes patriotiske Uvilje, at de saa sit Land beskattet til Fordel for Pavernes rent italienske Politik, der ofte var ligefrem fiendtlig mod Tydskland. I denne Stemning fandt den humanistiske Aandsbevægelse Tilknætningspunkter, og de to Retninger — den tydsk-patriotiske Opposition mod det mere og mere eksklusivt-italienske Pavedøme og den klassiske Humanisme — havde, trods al Forskjel i Væsen og Oprindelse, dog saameget tilfælles, at de kunde række hinanden Haanden og gaa over i hinanden.

Medens Humanisternes Opposition mod det herskende kirkelige Væsen havde sit Udgangspunkt *udenfor* Kirken og derfor ofte antog en mod denne ligefrem fiendtlig Karakter, gjorde ogsaa *indenfor* den religiøs-kirkelige Sammenhæng oppositionelle Tendenser sig gjeldende, hvis Sigte var ikke at nedbryde Kirken, men at faa den fornyet og reformeret. Den religiøse Trang, der ikke kunde tilfredsstilles ved den skolastiske Theologis stadig mere og mere udhamrede Subtiliteter, søgte sin Tilflugt i Mystikens uklare Sværmeri, og særskilt gaar der gennem Tydsklands Aandsliv i det 14de og 15de Aarhundrede en næsten uafbrudt Strøm af mystiske Vækkelser eller Rørelser, i

hvilke Reformationen fandt et af sine Kildespring. Ogsaa ad en anden Vej blev der arbejdet paa at gjenføde Kirkens hen sygnende indre Liv, idet man nemlig drog frem paany Hovedsætninger af Kirkesædrenes Theologi, som ved den senere Udvikling var bleven skyvet tilbage, særskilt *Augustins* Lære om Retfærdiggjørelsen ved Troen, der kom til at spille en saa stor Rolle som Protestantismens dogmatiske Merke. Samtidig gjorde Tanken om at standse det omsiggribende Forfald ved en Reform af Kirkens ydre Forfatning sig gjeldende; i første Halvdel af det 15de Aarhundrede fandt den sit Organ i de store Kirkekongreger, og da Arbejdet ad den konciliare Vej afbrødes, blev det optat af de enkelte Landsregjeringer, der søgte at faa Del i de Opgaver, som den kirkelige Styrelse ikke længer kunde løse paa egen Haand, og at afhjælpe de værste Misbrug ved særskilte Konkordater eller Overenskomster med Pavestolen, — støttet herunder af den stadig mere fremtrædende Stats- og Nationalitetsbevidsthed.

Disse fra kirkeligt Standpunkt udgaaede reformistiske Tanker eller Tendenser formaaede ikke i og for sig at fremkalde nogen almindelig Bevægelse eller at hidføre et gjennemgribende Omslag. Først, idet de mødtes og for en kort Tid flød sammen med Aandsretninger, der havde en rent verdslig Karakter og et helt udenfor Kirken liggende Sigte, blev det store Tidskifte indledet. *Reformationen* har til den ene Side sin Rod i en religiøs Vækkelse, i theologiske Spekulationer og kirkelige Reformtendenser, til den anden Side i Humanismen og den social-politiske Gjæring, der hang sammen med Hierarkiets og Feudalismens Forfald og var en Følge af, at nye Samfundsklasser havde hævet sig op ligeoverfor de hidtil herskende. Foreningen af disse Strømme, der forud havde gaaet hver for sig, fremkaldte hos det tyske Folk en Bevægelse af den voldsomste Art, hvorved Nationens aandige Kræfter blev drevet op og sat i Fart efter en exempelløs stor Maalestok. Og fra Tydskland udbredte denne Bevægelse sig med rivende Hurtighed til *Danmark* og *Sverige* og blev ogsaa her et Vendepunkt, — i visse Maader et endnu skarpere end i Tydskland, forsaavidt som nemlig de forudgaaende Bevægelser, hvorved Reformationen blev indledet og forberedet, havde været saa svagt repræsenteret i disse Lande, at det Liv, der blev vakt ved Reformationen, kom til at fremstille sig her i langt højere Grad

end i Tydskland som noget helt nyt, — som en pludselig Op-
vaagnen fra en Dødssøvn eller Dvaletilstand.

Mystiken havde vel fundet en baade mærkelig og indflydel-
sesrig Repræsentant i *den hellige Birgitta*; men hun stod alene,
hun fandt ingen nævneværdig Efterfølger, og den fra hende
udgaaede Vækkelse var længe forud for Reformationen død
fuldstændig af, saa den ikke i nogen Henseende kan siges at
ha indledet eller forberedet denne. Hvad *den konciliare Re-
formbevægelse* i første Halvdel af det 15de Aarhundrede angaar,
da blev vel de skandinaviske Lande heller ikke helt udenfor
den: Erkebiskop *Aslak Bolt's* Forsøg paa at bringe nyt Liv ind i
den norske Kirke ved Afholdelse af Provincialkoncilier¹ afgir
derom et ganske mærkeligt Vidnesbyrd; men hvad der gjelder
om denne Bevægelse i Almindelighed, at den blev resultatløs
og uden nogen varig Eftervirkning paa Sindene, gjelder natur-
ligvis ikke mindst for de skandinaviske Landes Vedkommende.
De øvrige kirkelig-theologiske Reformtanker eller Reformten-
dentser, som andetsteds traadte frem forud for Reformationen
og kan siges at ha forberedet denne, er der her intet Spor af.
Humanismen havde en lang Vej at tilbagelægge, inden den
naaede hid, og jo længere den kom bort fra sit rette Hjem og
Udgangspunkt, des tyndere og sterilere blev den. Hos Italie-
nerne og ligeledes, om end i ringere Grad, hos de andre romansk-
talende Folk havde den de sterkeste historiske og sproglige
Tilknytningspunkter; hos dem blev den derfor en virkelig
national Gjentødelse og øvede en befrugtende Indflydelse paa
alle Aandslivets Omraader. For Tydskerne laa den i enhver
Henseende fjernere og kunde hos dem ikke i og for sig faa
en saa stor Betydning. Alligevel fandt den ogsaa i Tydskland
almindelig Indgang længe forud for Reformationen og gav og-
saa her Aandslivet sterke og varige Impulser. Til de skandi-
naviske Lande derimod kan den først siges at være naaet frem
i Følge med den reformatoriske Aandsbevægelse, som en af
Ingredienserne i denne. Hvad der forud lar sig paaavise af
humanistisk Indflydelse, er for Danmarks og endnu mere for
Sveriges Vedkommende saa lidet, at det i Virkeligheden kan
regnes for jevngodt med intet².

Vi møder altsaa i *Tydskland* i de nærmest forud for

¹ *Keyser, Kirkehist. II. S. 485—95.*

² *Se H. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Hist., I. S. 29 ff.*

Reformationen gaaende Menneskealdere en stadig voxende aandig Gjæring; vi møder Tegn, der varsler om, at Gjennembruddets Tid nærmer sig; den reformatoriske Bevægelse kommer indenfra og fremstiller sig som en Konsekvents af Folkets egen indre Udvikling.

Til *Danmark* og *Sverige* derimod kom den udenfra, uden Forvarsel eller Indledning. Den har her Karakteren af et pludseligt indbrydende Uvejr, hvorved Scenen med engang skifter om. Tidsrummet nærmest forud for *Luther's* første offentlige Optræden hører til de tomme og ødste i det danske og svenske Aandelivs Historie¹. Og allerede faa Aar efter er det et Liv og Røre som aldrig forud.

Den 31te Oktober 1517 opslog *Luther* sine Theses paa Kirkedøren i Wittenberg. I de nærmest følgende Aar nævnes flere danske og svenske Mænd blandt hans Tilhørere, og omkring 1520 var Forkyndelsen af den nye Lære allerede i fuld Gang baade i Danmark og Sverige. Særlig i Danmark og særlig blandt den danske Borgerklasse udbredte Lutherdomen sig som Ild i tørt Høj. I alle de mere anseelige danske Byer: Kjøbenhavn, Malmø, Viborg o. s. v, optraadte i Aarene mellem 1520 og 1530 Disciple af *Luther* og *Melanchthon* og stiftede Menigheder, som snart ved sin Iver og energiske Ledelse fik Overtaget over Tilhængerne af den gamle Tingenes Orden. Inden Midten af Decenniet har det Nye allerede havt saa stor Fremgang, at den luthersksindede Konge *Fredrik den Første*, trods sin overmaade store Forsigtighed, tør vove at bryde aabenlyst med Pavestolen og at ta Lutheranerne eller de »Evangeliske« offentlig i Forsvar mod de katholske Prælater, og ved Herredagsrecesserne af 1527 og 1530 blev det fastsat, at der skulde herske Samvittigheds- og Lærefrihed for begge Religionspartier, at Prædikere maa prædike offentlig, hvad de »kan bevise af Skriften«, og at baade Katholiker og Lutheranere skulde nyde Kongens og Lovenes Beskyttelse.

Bogtrykkerkunsten var bleven indført i Danmark omkring Aar 1480, og der var i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede allerede Bogtrykkerier i Gang i flere af de vigtigste danske

¹ Aldrig har et dybere Vintermærke ruget over Norden, aldrig Aandalivets Pulse slaaet mattere — — — — end omkring 1520, dengang da Luthers Tanker først bares til Norden. *Rosenberg, Nordboernes Aandsiv*, 3, S. 13—14.

Byer. Forud for 1520, eller det Tidspunkt, da den reformatoriske Bevægelse satte ind, havde disse Bogtrykkerier ikke havt meget at bestille. Tallet paa de fra 1480 til 1520 i Danmark trykte og udgivne eller i Udlandet af Danske trykte og udgivne Bøger — i det danske, tyske og latinske Sprog — udgjør tilsammen henimod 70, og det bedste heraf er Verker, der er tilblevne i en eldre, tildels meget eldre Tid, — saasom: den danske *Rimkrønike* (første Gang trykt 1495, senere Udgaver 1501, 1504, 1508), *Karl Magnus's Krønike*, trykt 1501, *Flores og Blanseslor* 1504 og 1509, *Sjællandske Lov* 1505, *Skaanske Lov* 1505, *Jydske Lov* paa Plattydsk 1486, 1ste Udgave af *Saxo Grammaticus*, Paris 1514¹. Resten er for det allermeste Breviarier, Missaler, Manualer, Diurnaler, — Bøger, som kun i en rent ydre Forstand kan siges at tilhøre Literaturen, og som, da de er affattet paa Latin og for en væsentlig Del trykt i Udlandet, alene vedkommer Danmark, forsaavidt de har været bestemt til Brug i dette Land.

Sammenlignet hermed er den danske Bogavl fra de første Decennier, efterat Lutherdomen har holdt sit Indtog, endog rig. Tallet paa de fra 1520 til 1550 i Danmark trykte og udgivne eller i Udlandet af Danske trykte og udgivne Bøger udgjør over 200 Numere, og af disse er de fleste trykte i Danmark og ligeledes de fleste affattede i det danske Sprog. Tallet paa trykte Bøger i det danske Sprog var ved Aar 1520, naar stort og smaat tages med og de forskjellige Udgaver af samme Skrift regnes hver for sig, opimod 30. I Aarene fra 1520 til 1550 forøges det med over halvandethundrede Numere. Det er noget tilsvarende til det Opsving, som Nationalliteraturen i Tydskland fik ved *Luther's* Optræden. Tallet paa de i det tyske Sprog aarlig udkomne Tryksager (Bøger og Flyveblade) var i Tiden nærmest forud for 1518 gennemsnitlig omkring 40; i Aaret 1518 stiger det til 71, i 1519 til 111, i 1520 til 208, i 1521 til 211, i 1522 til 347, i 1523 til 498². Denne Tilvæxt skyldes først og fremst *Luther* selv. I Aarene 1518 til 1523 udkommer ikke mindre end 556 Tryksager under hans Navn. Vi behøver bare at tænke herpaa for at indse, at den tyske National-

¹ C. Bruun, *Aarsberetninger og Meddelelser fra det store kongelige Bibliothek, I og II.*

² Ranke, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation; Sammtl. Werke, 2, S. 55—56.*

litteraturs Opsving ved Reformationen var ikke mindre stort i kvalitativ end i kvantitativ Henseende. *Erasmus af Rotterdam* klager over, at man efter *Luther's* Optræden ikke vilde læse andet end Stridsskrifter for eller imod ham. Literaturen fik ved *Luther* en mere ensidig Retning, end den havde havt i den nærmest forudgaaende Tid. Aandslivet, som under Paavirkning af Humanismen holdt paa at udvide sig til en bred Strøm, blev atter ført tilbage inden det snævre theologisk-dogmatiske Leje. Men til Gjengjæld brusede det da ogsaa saameget dybere og mægtigere frem inden dette. Den reformatoriske Bevægelse havde en mere hjemlig Karakter i Tydskland end Humanismen; den sprang fremfor denne ud af Folkets egen Historie og egst tidligere Aandsliv og kunde derfor ogsaa fremfor denne øve en direkte vækkende og frugtbargjørende Indflydelse paa Nationallitteraturen, hvor den ikke blot satte sit Merke i Skrifternes voxende Mængde, men ogsaa i Stilens mere oprindelige Kraft, og hvor den fremfor alt gennem *Luther* blev repræsenteret ved et originalt Forfatterskab af allerførste Rang baade i Hensyn paa Indhold og Form.

Selvfølgelig kan der ikke engang tilnærmelsesvis være Tale om nogen Parallelisering mellem Tydskland og det skandinaviske Norden i denne Henseende. Reformationen i Danmark og Sverige var og blev en blot og bar Aflægger eller Efterdønning af Reformationen i Tydskland og naaede aldrig frem til at faa en selvstændig Karakter paa nogetsomhelst væsentligt Punkt. Det danske Aandsliv i Reformationsperioden er af *N. M. Petersen* bleven lignet med en Bilæggerovn, der faar sin Varme ved hvad der lægges i den fra tysk Side. »Det er *Luther's* Mening, de danske Reformatorer søger, og det er den, de hylder; det videnskabelige Udbytte (af denne Tidsalders danske Literatur) er derfor, hvad Selvtænkning angaar, kun lidet, og den æsthetiske Interesse endnu mindre«¹. Blandt de halvandethundrede Numere, der udgjør den mellem 1520 og 1550 udkomne og paa dansk affattede Literatur, er henvend Halvparten Oversættelser fra Tydsk, deraf igjen 40—50 af *Lutherske* Skrifter. Og hvad der ikke er ligefrem Oversættelse, er idetringeste Bearbejdelser efter Tydsk, Kopi efter tyske Forbilleder. Man fulgte de tyske Reformatorer samvittighedsfuldt og optog alting fra dem — Ord og Tanker,

¹ *Bidrag til den danske Literaturs Hist.*, 2, S. 157.

Form og Indhold, — de dogmatiske Principper saavel som Argumenterne, hvortil de blev støttet, og Iklædningen, hvori de plejede at føres frem, — de mange af *Luther* og hans Medarbejdere instituerede Djævlø for de forskjellige Arter af Synd, der gik i Svang, lig til Buxedjævelen (»der Hosenteufel«, hvis Funktion var at friste Menneske til at gaa med de vide foldrige Buxer, der kom i Brug paa denne Tid)¹, ikke mindre end den overstrømmende Rigdom af saftige Skjeldsord, hvormed *Luther* plejede at udstyre sine Stridsskrifter, og som han var en sliq Mester i at finde frem. I de første Tider, efterat den reformatoriske Bevægelse har faaet Indgang i Danmark, er der Spor af, at man har prøvet paa at gaa sin egen Vej og indtæ en mere selvstændig Holdning; — særskilt er denne Tødents repræsenteret af *Paulus Eliæ*, som vel maa siges at gjøre det betydeligste Indtryk af Reformationstidens danske Forfattere —; men Strømmen fra Tydskland er altfor overmægtig, og det ender snart med, at det protestantiske Kirkesamfund i Danmark blir i et og alt, hvad man har kaldt det, »en Missionskirke fra Wittenberg«², — saa helt bundet i sin Afhængighedsfølelse, at de kjøbenhavnske Theologer ikke tør indlade sig paa at gi noget Responsum i et dogmatisk Spørsmaal, som ikke forud er bleven afgjort i Wittenberg³.

Til Trods for alt dette maa det staa fast, at Reformationen medførte et stort Fremskridt for den danske Nationalitet og virkede i høj Grad til at frigjøre og udvikle dens Kræfter. Det Aandsliv, der er afspejlet i Reformationstidens danske Literatur, bevægede sig paa et meget snævert Omraade; hvad der udkom af Bøger i Danmark mellem 1520 og 1550, hører omtrent altsammen Theologien til; det lidet, der ikke er Theologi, er enten Opryk af ældre Skrifter (saasom Rimkrøniken og Karl Magnus's Krønike) eller Lejlighedsskrifter uden literær Betydning, — rene Smaating baade i Hensyn paa Omfang og Indhold. Og ikke blot bevægede Aandslivet sig paa et meget snævert Omraade; det savnede, som nævnt, saavidt det aabenbarer sig i Literaturen, aldeles Originalitet og selvstændigt Præg. Men alting er relativt i denne Verden: for at vurdere

¹ *Peder Palladius's Skrift om den leppede oc forkludede Hosedieffuel* etc. *N. M. Petersen, Bidrag etc. II. S. 180—82, 163—64.*

² *L. Helveg, Den danske Kirkes Hist. efter Reformationen, I. S. 76.*

³ *N. M. Petersen, Bidrag etc. II. S. 28.*

Reformationens umiddelbare Virkning til at fremskynde den danske Nationalitets Udvikling maa man altid stille sig for Tanken, hvordan Tilstanden var i den nærmest forudgaaende Tidsalder. Naar det har været sagt og ikke uden Grund har været sagt for Tydsklands Vedkommende, at den reformatoriske Bevægelse i visse Maader havde en reaktionær Karakter og medførte en Indsnævring af det nationale Aandsliv, — saa har dette absolut ingen Anvendelse paa Danmark eller paa det skandinaviske Norden overhodet. Her er intet tilsvarende at paapege til det mægtige Opsving paa Videnskabens, Kunstens og Literaturens Omraade, der foregik i Tydskland i Slutningen af det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, — intet tilsvarende til Navne som *Copernicus*, *Holbein*, *Albrecht Dürer*, *Reuchlin*, *Sebastian Brandt*, *Ulrich von Hutten* o. s. v. Den Bevægelse, som fremkaldtes ved det Lutherske Opraab, var her selve Livets Begyndelse, — hvorved intet andet blev forstyrret og afbrudt eller kunde bli afbrudt end Søvn og Stagnation, — følgelig et saameget mere ubetinget og uberegnelig stort Fremskridt for den nationale Udvikling.

De danske Skrifter fra Reformationsperioden havde, saa ringe deres Originalitet er, og saa ringe Værd de maa synes at ha fra Nutidens Standpunkt seet, en overordentlig stor Betydning for deres Samtid. Det kan ikke være formeget at sige, naar hensees til, hvor lidet der forud var bleven skrevet paa Dansk, at ved dem en dansk Nationalliteratur først er bleven til. Ved dem skabtes først et dansk Skriftsprog; det vigtigste Organ for Nationens Aandsudvikling fik først gennem dem nogenledes faste og varige Former.

Med de i Reformationstiden tilblevne Skrifter af opbyggeligt eller theologisk-polemisk Indhold (og under en af disse to Rubriker gaar det allermeste ind) var det desuden i langt højere Grad Tilfælde end med den forud tilblevne Literatur, at de henvendte sig til et stort Publikum og virkelig ogsaa naaede frem til sin Adresse. I Modsætning til Katholicismen, som ensidig havde fremhævet Religionens objektive Moment, fremhævede Protestantismen fra først af ligesaa ensidig det subjektive. Den la Vægten over paa det rent personlige Gudsforhold og indskjærpede i de videste Udtryk Princippet om den Enkeltes frie og selvstændige Prøvelse af Religionens Lærdomme som den nødvendige Forudsætning for en sand Tilegnelse af disse og et virkelig religiøst Liv. Eftersom det viste sig,

at ingen ny almindelig Kirke kunde bygges paa denne Grund, — eftersom det viste sig, at Skriftprincippet eller det frie Granskningsprincip førte til en stadig videregaaende Splittelse, — kom Protestantismens Førere og specielt *Luther* selv mere og mere bort fra sit oprindelige Standpunkt og endte med at indføre en ny Aands- og Trostvang, endnu strammere end den, som havde været gjort gjeldende inden det katholske Kirkesamfund, og fremfor alt langt mere uforsvarlig, eftersom den stod i en saa aabenbar Modsigelse med Protestantismens Væsen og inderste Tanke. Men, saalænge det endnu bare gjaldt at gjøre det af med den gamle Kirkes Autoritet, — saalænge endnu Protestantismen havde at kjæmpe for sin Tilværelse, — saalænge tog den det alvorligt med det frie Granskningsprincip; Fornuften var da ikke den »skabbede Hore« og »Djævelens Brud«, som den siden blev¹, men en nyttigt Forbundsfaelle, hvem man maatte se til at holde saavidt muligt vaagen og virksom. I Overgangstiden, — den egentlige store Kamptid mellem Catholicisme og Protestantisme, — da det kunde synes tvilsomt, hvilken af de stridende Parter der vilde gaa af med Sejren, — da Spørgsmaalet om, hvad der var Sandhed, endnu ikke var bleven afgjort af Statsmyndigheden paa en for alle bindende Maade, men stod som et personligt Anliggende, hvilket den Enkelte fik afgjøre saa godt han kunde efter eget Skjøn, — i denne Tid maa der være bleven diskutteret og tænkt og læst med en Iver og i saa vide Kredse som aldrig forud.

Religionen blev i denne Tid en Samvittighedssag fremfor hvad den havde været forud og hvad den blev siden. Den stillede et Krav om aandelig Selvvirksomhed endog til Menigmand. Forkynderne af den nye Lære søgte Støtte hos Mængden; de appellerede til den enkeltes Samvittighed, uden Hensyn til om han var læg eller lærd. De gav ham ikke Lov til at sidde stille eller til at glide med Strømmen; han skulde vælge mellem det nye og gamle. Dette kunde ikke andet end fremstille sig som en helt alvorlig Sag, og selv naar Valget var gjort, var der endnu ikke Ro at finde; særlig for den, der valgte at slutte sig til det nye og at bryde med den af saamegen Ær-

¹ Se *Döllinger, Die Reformation, ihre innere Entwicklung und ihre Wirkungen, (2. Auflage) I. S. 479—80.*

værdighed omgivne kirkelige Autoritet, maatte det bli en Trang at prøve sit Valg om igjen og om igjen og at styrke sin Tro ved nye Argumenter eller ved Gjentagelse af de gamle. Livet inden de lutherske Menigheder var derfor, saalænge de endnu stod i Opposition til den bestaaende Orden og havde at kjæmpe for sin Tilværelse, et overmaade sterkt bevæget. Man trættedes ikke ved at høre Prækener og synge Psalmer sent og tidligt, og den store Mængde Opbyggelsesbøger og theologiske Stridsskrifter, der udkom i denne Tid, fandt villig Afsætning; Læsestoffet blev sterkt forøget, men efter en endnu større Maalestok voxte det læsende Publikum. Det var noget nyt dette, at saa vide Kredse af Folket blev sat i Bevægelse af en rent aandig Interesse, og Virkningen heraf til at vække og skjærpe Aandsevnerne maatte være overordentlig, skjønt den Næring, der bødes dem, just ikke var meget varieret og fra Nutidens Synspunkt seet endog maa kaldes grov og fattig.

Protestantismen havde en af sine Rødder i en national Opposition mod den katholske Kirkes Universalisme. Den udgik fra den voxende Nationalfølelse hos Tydskerne og virkede igjen til at yderligere vække og skjærpe denne. Ligesom den hævdede Personlighedsprincippet i Hensyn paa det religiøse Liv, saaledes hævdede den Nationalitetsprincippet i Hensyn paa den kirkelige Organisation. De to Principper stod og staar i en nøje indre Sammenhæng. Protestantismen tog i denne Henseende Arv efter Humanismen, der i Tydskland, som i Italien, havde havt et sterkt fremtrædende patriotisk Drag, og til hvis Hovedsigter det havde hørt at vække den historiske Sands hos Tydskerne og opfriske Minderne om Tydsklands Glandsperiode i Middelalderen¹.

Vi iagttager et lignende Forhold ogsaa i de skandinaviske Lande. — Det er før nævnt, at Unionskampene i det 15de Aarh. virkede til at fremkalde hos Adelen i Danmark og Sverige og særskilt hos den svenske Adel en mere og mere udpræget patriotisk Stemning. Denne Stemning maatte her, som i Tydskland, bli et Tilknytningspunkt, hvorved Humanismen banede sig Indgang. En af de første og bedste Frugter af den humanistiske Indflydelse i Danmark blev da ogsaa *Kristiern Peder-*

¹ Se Ranke, *Sämmtl. Werke*, I. S. 420. *Maurenbrecher, Studien und Skizzen zur Gesch. d. Reformationszeit*, S. 247.

sens Udgave af *Saxo's* danske Historie, der i lange Tider havde været næsten helt forglemt¹; et af de første Træk, hvori den nye Tidsaand kommer tilsyne, er Udgiverens patriotiske Begeistring og Iver for at faa draget frem denne kostelige Skat, der skulde gjøre Danmarks og de Danskes Navn berømt². Og saa grundtydsk den fra *Luther* udgaaede kirkelig-religiøse Bevægelse var og vedblev at være, — saa stor en Fare den end ifølge heraf maatte siges at medføre for dansk Nationalitet, hvem den tydske Indflydelse baade før og siden ikke sjelden truede med helt at overvælde, — saa virkede den dog umiddelbart, ifølge sin Sammenhæng med Humanismen, snarere til at fremme end til at hemme denne dansk-nationale Retning. Reformatorerne i Danmark fulgte naturligvis sine tydske Læremestres Exempel ogsaa deri, at de stadig lovpriste og fremhævede Modersmaalet og brugte det selv i sine Skrifter³. Og midt under den voldsomste Brydning mellem Katholicisme og Protestantisme, da de kirkelig-religiøse Stridsspørsaal i saa høj Grad optog Sindene, istandbragtes alligevel Udgaver og Oversættelser af *Saxo*, den danske Rimkrønike og Krøniken om Olger Danske (der gjaldt for at være Historie), til et Vidnesbyrd om, at den ved Humanismen vakte nationale Sands og Enthusiasme for Fædrelandets Historie vedblev at gjøre sig gjeldende som et af Fermenterne i den aandige Gjæring.

Naar vi samler disse Træk for vor Tanke og saa dernæst mindes, at *Norge* blev liggende omtrent helt udenfor den reformatoriske Aandsbevægelse, — indser vi, at den Forandring i det ydre statsretlige Forhold mellem Norge og Danmark, der fandt Sted som en umiddelbar Følge af Reformationen, fra historisk Synspunkt maa kaldes i visse Maader

¹ Ifølge *Kr. Pedersens* Udsagn, se *Danske Magaz.* I. S. 51.

² Se *Kr. Pedersens* Brev til Biskop *Lago Urno* (*C. J. Brandt, Kr. Pedersen, S. 409—11*). *ipse patriam repetii, bibliothecas omnes visi et revolvi, nec tamen Saxonem blattis, tineis, situ et pulvere obsitum eruere potui*

Quapropter effeci ut qui ab unis et iis paucis Danis hactenus legi potuit, ad Italos, Hispanos, Gallos, Germanos omnesque denique Christianos facile possit perferri.

³ *Rosenberg, Nordboernes Aandsliv, 3, S. 93—94.*

naturlig og rimelig, idet ogsaa det indre Forhold var bleven forandret paa en tilsvarende Maade. Danmark, som allerede i den forudgaaende Periode havde vist sig Norge afgjort overlegent, maatte bli det i saameget højere Grad nu, ved at gjennergaa en vidtomfattende og dybt indgribende aandig Gjæringsproces.

VI.

Grevefejden. — Den sidste Kamp for Opretholdelsen af det norske Rigsraad og den katolske Kirke i Norge.

I det 12te og 13de Aarhundrede havde Nordmændene deltaget paa en livligere og mere selvstændig Maade i det europæiske Aandsliv end Nabofolkene; i det 16de Aarhundrede var Forholdet blevet helt omvendt. Intet viser dette saa klart som Reformationens Historie. Medens den lutherske Lære allerede i de første Aar, efterat den var bleven opstillet, vandt Indgang i Danmark og Sverige og snart samlede om sig en talrig Skare af ivrige og dygtige Disciple og fremkaldte en hel Litteratur, blev Norge omtrent aldeles uberørt af den hele Bevægelse. Man har fra Aarene nærmest forud for Grevefejden et Par yderst magre Efterretninger om luthersk Prædiken i Bergen; i nogle Breve fra den samme Tid blir der i Forbigaaende hentydet til, at det moderne Kjætteri eller »Lutheri« hist og her havde faaet nogen Indgang, saasom at *Fru Ingerd Ottedatters* Tjenere havde begyndt med lutherske Skikke efter *Hr. Vincents Lunges* Exempel¹. Mere høres der ikke om den nye Lære i Norge paa en Tid, da den allerede havde vundet Overtaget i Sverige og Danmark og sat det svenske og danske Samfund i den voldsomste Gjæring. Endda viser disse faa og svage Spor nærmest tilbage til de fremmede Elementer i Norge, — til de tyske Handelsfaktorer ved Bryggen i Bergen og de indflyttede danske Adelsmænd og deres Tjenerskab.

Forklaringen af denne saa iøjnefaldende Forskjel i Hen-

¹ *Dipl. Norv. V. No. 1056. Jvfr. A. Bang, Den norske Kirkes Hist. efter Reformationen, S. 6—8.*

syn paa aandig Modtagelighed er givet med hvad der i det Foregaaende er bleven fremhævet om de tre Landes forskellige politiske og sociale Udviklingsgang. Norge laa fjernere fra Protestantismens Hjemland end Danmark og Sverige og var allerede af denne Grund mindre udsat for Paavirkningen derfra; men de geografiske Afstande havde i og for sig ikke saameget at betyde; Hovedsagen var de historiske.

Baade i Danmark og Sverige var det hos Kongedømmet og de højere verdslige Samfundsklasser, — Adelen og Bourgeoisiet eller Kjøbmands- og Haandverkerklasserne i Byerne, — at de reformatoriske Ideer fra først af fandt Støtte og villig Tilslutning. De lavere Samfundsklasser, og særlig Bønderne, tog ingen Del i Bevægelsen og stillede sig endog afgjort fiendtlig mod den, hvor de fik Lejlighed til at vise sin Stemning. Bondestanden var altfor ubevægelig fastbundet i sine Traditioner og altfor lidet oplyst til at ha noget Skjøn paa den nye Lære eller nogen Trang til en Reform, og ingen nærliggende verdslig eller materiel Fordel blev stillet den i Udsigt ved den nye Tingenes Orden, som kunde hjælpe paa den manglende Forstaaelse. Dette var derimod Tilfælde baade med Kongedømme og Adel. Kirkereformen havde et af sine Udgangspunkter i den nationale Statstanke, hvori ogsaa Kongedømmet søgte Støtte, og den aabnede for Kongerne en Udsigt til saa store Magts- og Indtægtsforøgelser ved Konfiskation af Kirkegodserne og Ophævelse af det endog i sin Dekadence mægtige og myndige katolske Episkopat, at deres Iver for at fremme den rene Lære blir helt let forklarlig. — Hos Adelen var Stemningen delt. Paa den ene Side havde den katolske Kirkes høje Stilling og rige Præbender i lange Tider været faktisk monopoliseret af de mægtige Adelsætter, hvilket maatte virke til, at disse holdt fast ved den gamle Tingenes Orden. Paa den anden Side kunde de verdslige Stormænd gjøre sikker Regning paa at faa sin Lod og Del i den store Kirkeplyndring, hvortil Reformen aabnede Udsigt, hvilket naturligvis ikke undlod at fremkalde hos mange en levende Overbevisning om Reformens Nytte og Nødvendighed. Hertil kom da, at det allerede paa denne Tid var bleven sedvanligt baade i Danmark og Sverige, at unge Mænd af adelig Byrd søgte en standsmæssig Uddannelse ved Rejsler i fremmede Lande — Tydskland, Frankrige, Italien, — og det bør kunne forudsættes, at disse Rejsler har virket til at udvide den aandige Synskreds og derved banet

Vej for en virkelig Tilegnelse og Forstaaelse af de reformatoriske Grundtanker. — Hvad Bourgeoisiet — de mere formuende Kjøbmænd og Haandværkere i Byerne — angaar, da var der flere Omstændigheder, som maatte gjøre netop denne Klasse til det allertaknemmeligste Agitationsfelt for de kirkelig-religiøse Reformvenner. For det første var den i sterk Opkomst; den holdt paa at arbejde sig frem til en dominerende Plads inden Samfundet og maatte allerede af denne Grund være nyhedssyg og tilbøjelig til at gaa med paa Forandringer. Dernæst var den sterkt opblandet med tydske Elementer; i Sveriges og Danmarks fornemste Byer spillede endnu paa denne Tid Tydskerne den dominerende Rolle, om de end ikke længer indtog nogen Særstilling i ydre Forstand, og hos dem maatte nu Lutheranismen finde saameget sterkere Gjenklang og villigere Indgang, fordi den var saa egte national-tydsk i Væsen og Oprindelse. Endelig maa det vel kunne siges, at den *luther'ske* Reform ved sin overgangsmæssige, inkonsekvent formidlende, juste-milieu-Karaktér (halvt demokratisk og halvt rationalistisk) havde en vis Overensstemmelse med den for Bourgeoisiet ejendommelige og af dets sociale Stilling flydende Aand. Som bekjendt blev da ogsaa Stockholm, Kjøbenhavn, Malmø o. s. v. de rette Arnesteder for Reformens Udbredelse i Sverige og Danmark, ligesom den forud havde fundet den ivrigste Tilslutning hos Borgerstanden i de nordtydske Byer, til hvem den danske og svenske Borgerstand var knyttet ved saa mange og sterke Baand.

Men nu er det neppe formeget sagt, at Norge paa Reformationens Tid endnu omtrent aldeles savnede en Borgerstand, svarende til denne svenske, danske og tydske. — Medens man regner, at Sverige i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede talte omkring 40 og Danmark henved 90 Kjøbstæder, kan Tallet paa de norske ikke bringes op til mere end 17; endda tages da med Markedspladse og Strandsteder som Vaagen, Vø, Borgund, Kaupanger, hvor den bymæssige Bebyggelse neppe var andet end Boder, der stod tomme den største Del af Aaret og alene fyldtes af Folk i de faa Dage eller Uger, da der holdtes Kjøbstevne¹. En fuldt paalitlig Beregning af Folkemængden i de norske Byer paa denne Tid lar sig vel ikke opstille; men saameget kan ansees for sikkert, at den ikke har

¹ *Aschehoug, Statsforf. i Norge og Danmark, S. 305.*

oversteget 10,000, og det er vel endog al mulig Grund til at tro, at den ikke engang har naaet dette Tal, — medens samtidig Folkemængden i de danske Byer synes at ha nærmest sig op imod de 100,000, altsaa været omkring 10 Gange saa stor eller vel saa det¹. — Endnu mere afgjort har udentvil Dau-

¹ I et Skattemandtal over *Throndhjems By* fra omkring 1520 (*Meddelelse fra det norske Rigsarkiv, I. S. 250—56*) opføres 181 Personer. Da herunder sees at være medtat ogsaa Fattige, som intet har kunnet yde i Skat, tør man anta, at dette Tal omtrent svarer til Tallet paa Husholdninger, og efter den sædvanlige Regning: 5 Personer paa hver Husholdning, blir Throndhjems Folkemængde (Geistligheden fraregnet) 900—1000. — Alligevel indtar Throndhjem i den nærmestfølgende Tids Skattetaxationer i Regelen Plads som No. 3 af Norges Byer, næst efter Bergen og Oslo. Saaledes blev i 1546 Bergen taxeret for 1500 Daler, Oslo 1200, Throndhjem 600, Marstrand 500, Tunsberg 400, Sarpsborg 300, Oddevald 400, Konghelle 300, Skien 250, Stavanger 250, — tils. 5.700 Daler (*N. Rigsregist. I. S. 86*). En Taxation af 1578 (*ibid. II. 284*): Bergen 1000 Dlr., Throndhjem 500, Oslo 500, Marstrand 1000, Tunsberg 300, Fredriksstad 200, Skien 100, Oddevald 150, Konghelle 100, Stavanger 150, tils. 4000 Dlr. En Taxation af 1588 (*ib. III. S. 22—23*): Konghelle 100 Dlr., Marstrand 400, Oddevald 50, Fredriksstad 150, Tunsberg 100, Oslo 500, Skien 50, Stavanger 100, Bergen 1000, Throndhjem 400, tils. 2.850 Dlr. En Taxation af 1611 (*ibid. IV. S. 430—31*): Marstrand 500 Dlr., Oddevald 50, Konghelle 100, Fredriksstad 200, Tunsberg 150, Oslo 600, Skien 200, Stavanger 200, Bergen 1500, Throndhjem 600, tils. 4.050 Dlr. — I Aaret 1518 udskrev *Kristiern II* Mandskab fra Norge til Krigen mod Sverige, deibl. fra Bergens By 60 Mand, fra Throndhjems By 30 Mand (*Behrmann, Christian den 2dens Hist. II. S. 121—22*). — Ifølge *Absalon Pedersøns Kapitelsbog* (*Norske Magazin, I. S. 228—229*) holdt Erik Rozenkrantz i 1563 en Rysting med alle Borgerne i Bergen, — Garperne (d. v. s. de Tydske paa Bryggen) var ikke deriblandt, — og da de ginge ud af Slottet med deres adskillige Rysting, funnes de være, unge og gamle, uden de, som vare dragne af By. 320. I 1565 holdt den samme Erik Rosenkrantz atter Rysting med Bergens Borgere og de Tydske paa Bryggen, og Tallet paa de førstnævnte var da 372 (*N. Magas. I, S. 250*). Derefter kan Bergens Borgervæbning ved denne Tid ikke anslaaes til mere end højst 400 (jvfr. *N. Rigsregistr. I. S. 500 og 502*, Kongebreve af 3 og 4 Mai 1566, hvorefter Bergens Borgere blir forskaanet med at udskrive hver fjerde Mand, der værgagtig er, af Byen, istedetfor 200 Mand, hvorved Byen vilde komme til at staa paa det meste øde). — Naar *Sigvart Grubbes Dagbog over Kristian den Ades norske Rejse i 1599* (*Danske Magas. 4. Række, II. S. 403*), opgir Tallet paa de bergenske Borgere, der mønstrede for Kongen til 3000, da er dette naturligvis en Fejlskrift, — vistnok et Nul formeget. — For de danske Byers Vedkommende synes Tallet paa Borgervæbningen at ha været lige med Tallet paa de skatyvende Borgere og Forholdet mellem disse Tal og den samlede Folkemængde at ha været omtrent som

marks Overvægt været i Hensyn paa Bybefolkningens Sammensætning, Velstand, Næringsveje, — Udviklingsstandpunkt overhodet. Den danske Handel var, som nævnt, paa denne Tid allerede forlængst aldeles frigjort fra det hanseatiske Herredøme. De mere anselige blandt Danmarks Kjøbstæder, saasom Ribe, Malmø, Kjøbenhavn, drev en ikke lidet udbredt selvstændig Handel og Skibsfart, og det fremgaar bl. a. af de i *Suhm's Nye Samlinger til dansk Hist.* (I. og II.) trykte Gjeldsbeviser fra *Kristiern den 2den*, at der i disse Kjøbstæder har fundets mange efter Tidens Lejlighed velstaaende Borgere. — I Norge var det alene *Bergen*, som havde nogen Handelsvirksomhed af Betydning, og dernæst *Oslo* og *Tunsberg*; men over alle tre hvilede fremdeles det hanseatiske Handelsaag; idetrippeste *Bergens* Handel, som var saa ulige den vigtigste, var endnu omtrent helt og holdent i Hænderne paa de tyske Faktorer

1 til 10 (*O. Nielsen, Kjøbenhavn i Middelalderen, S. 277—79; Ny Kirkehist. Samlinger, II. S. 130*). Antages det samme Forhold at ha fundet Sted for *Bergens* Vedkommende, udkommer som *Bergens* Folkemængde ved Aar 1560 ca. 4000. Men da var allerede Hansekontorets Overmagt fuldstændig knækket; Byens Borgerskab maa ha gaaet betydelig frem siden Reformationen, og naar det ikke i 1560 talte mere end 4000 Individer, kan det i Tiden nærmest forud for Reformationen ganske vist ikke ha talt synderlig over 3000, hvilket jo ogsaa stemmer saa nogenlunde med det i Skatte-Taxationerne opstillede Forhold mellem *Bergen* og *Throndhjem*. I Tiden omkring Enevoldsmagtens Indførelse synes *Bergens* Folkemængde at ha været opimod 9—10000, *Throndhjems* ca. 3000, *Stavangers* ca. 2000, *Oslo's* 3 500—4000, *Tunsbergs* 7—800, *Skien's* ca. 2000, *Fredriksstads* 1000—1500. (*Se min Afhandl. Norge under Foreningen med Danmark, Nord. Univ. Tidsskr. III (1863), S. 93—101*; det her opstillede Tal for *Bergens* Vedkommende tror jeg bør forhøjes noget). Sammenstiller man nu disse forskjellige Tal og erindrer derved, at *Throndhjems* Velmagt relativt til de andre norske Byer maa ha været større forud for Reformationen, paa Grund af de mange og store kirkelige Stiftelser, end den blev bagefter, — videre, at de paa-faldende høje Tal, hvormed *Marstrand* figurerer i de ovenfor anførte Skattetaxationer (særskilt den for 1578), hænger sammen med denne Bys fortlvarende Blomstringsperiode i det 16de Aarhundrede som Følge af Sildefiskeriet, medens den udentvil paa Reformationens Tid endnu var, hvad den siden atter blev, en af Norges mindre Kjøbstæder, — endelig, at de søndenfjeldske Byer, særskilt *Oslo*, *Skien*, *Fredriksstad*, efter al Sandsynlighed har voxet hurtigere i det 16de og 17de Aarhundrede, paa Grund af Trælasthandelens raske Opkomst, end de nordenfjeldske, — maa man komme til det Resultat, at, naar *Throndhjem* i Aarene nærmest forud for Reformationen ikke havde mere end 1000 Indbyggere og *Bergen* ikke mere end 3000 (Kontoret fraeregnet), saa kan *Oslo* til samme Tid neppe ha havt

ved Bryggen, som ikke i nogen Henseende kunde siges at tilhøre det norske Samfund. Om nogen selvstændig norsk Kjøbmandsklasse kan der følgende neppe heller paa denne Tid være Tale; Indbyggerne i de norske Byer har, bortset fra de fremmede Handelsfaktorer, fremdeles været sammensat af Fiskere, Arbejdere, Haandverkere, Jægteskipper, Kramhandlere eller saadanne Mænd, der havde Hus og Hjem i Kjøbstaden, men sin væsentlige Næring af Jordegods, som de ejede paa Landet. — Ifølge de to Landes i saameget afvigende Samfundsudvikling indtog Kjøbstadsbefolkningen i Danmark fra først af en mere udpræget Særstilling ligeoverfor Landbefolkningen, end Tilfældet var i Norge. De vigtigste norske Byer fik vel allerede i Provinciallovgivningens Tidsrum særskilt Jurisdiktion; men de fik den ikke som Frugt af forudgaaende Kampe eller af Arbejde og Anstrengelse fra deres Side; Jurisdiktionen i Byerne var ikke i nogen væsentlig Henseende forskjellig fra Jurisdiktionen

over 1500 og de øvrige norske Byer — Stavanger, Skien, Tunsberg, Sarpsborg, Marstrand, Oddevald og Konghelle — neppe mere end gennemsnitlig 500 hver, — hvorved der for alle Norges Kjøbstæder udkommer et Tal af 9000. — Det er ovenfor nævnt, at Bergens Borgervæbning ved Midten af det 16de Aarhundrede var henved 400 Mand. Samtidig var Borgervæbningen i Malmø ca. 700, i Ribe ca. 600; ved Aar 1510 opgives Kjøbenhavns Borgervæbning til 811 Mand; i 1588 var den steget til 1614 og i 1627 til 2,722 Mand (*O. Nielsen, Kjøbenh. i Middelald. S. 277*). Ifølge Lister (*i Geheimearkivet i Kjøbenhavn, Danske Samlinger, 2. Bind*) fra Aarene 1556 og 1558 — de fleste er fra det førstnævnte Aar, nogle enkelte fra det sidstnævnte, — udgjorde Borgervæbningen i 33 danske Byer (nemlig: Malmø, Skanser, Falsterbo, Trelborg, Ystad, Sømmershavn, Os, Kalundborg, Slagelse, Nykjøbing, Nysted, Ringkjøbing, Viborg, Nykjøbing paa Mors, Ribe, Varde, Thisted, Aalborg, Skabo, Sæby, Hjørring, Kolding, Vejle, Svenborg, Nyborg, Kjertemind, Faaborg, Rudkjøbing, Assens, Halmstad, Holbek, Lund, Middelfart) tilsammen 5,200 Mand. Hertil kan for Kjøbenhavn lægges mindst 1200, — tils. 6,400. Ved at multiplicere med 10, faar man for disse 34 Byer altsaa et Indbyggertal af 64,000. Da Tallet paa de danske Byer ved denne Tid var 80—90, saa er det meget over Halvparten, som ikke er taget med her, deriblandt adskillige af de mere anseelige, saasom: Landskrone, Helsingborg, Helsingør, Roskilde, Kjøge, Nakskov, Odense, Aarhus, Randers, Nestved, Skjelskør o s v. Man faar heraf det Indtryk, at Danmarks samlede Kjøbstadsbefolkning paa denne Tid snarere har været over end under 100 000, og da Tiden fra 1520 til 1560 ikke var for de danske Kjøbstæder (paa Kjøbenhavn nær) en saadan Fremgangens Tid, som den var for de norske Kjøbstæder, kan deres Indbyggertal i Aarene nærmest forud for Reformationen ikke ha været saameget lavere.

paa Landet, og ligesaa lidt udmerkede Bylovgivningen sig ved nogen ejendommelig Karakter, idet den ikke var andet end en Tillempning af den for Landet gjeldende Lovgivning. Derimod havde Lovgivningen i de danske Byer en ganske selvstændig og fra Landets øvrige Love helt afvigende Karakter. Den norske Bylov var istandbragt af Regjeringen og fælles for alle Landets Byer; i Danmark derimod havde flere af de mere anselige Byer hver sin Stadsret, og disse forskellige Stadsretter havde for det meste en rent autonomisk Oprindelse; de var opstaaet ved Samling af gamle Vedtægter eller affattet af selve Borgerskabet uden nogen Mellekomst fra Landsregjeringens Side, og ved Affattelsen var det ikke de gamle nationale Landskabslove, men fremmed, særlig den i de nordtydske Stæder gjeldende Ret, der blev taget til Mønster. Danmarks fleste Byer var fra først af stillet i et temmelig strengt Afhængighedsforhold til geistlige eller verdslige Stormænd eller Stiftelser og naaede først lidt efter lidt og efter meget Arbejde op til kommunalt Selvstyre og egen Jurisdiktion. Men, jo mere den kommunale Selvstændighed kunde siges at være en Frugt af Borgernes eget Arbejde, des større Værd og Betydning maatte den ogsaa faa for dem. Medens Landbefolkningen i Danmark mere og mere kuedes under det forenede Tryk af Kongedømme og Aristokrati, hævede Bybefolkningen sig og blev paa en Maade en privilegeret Klasse. Ligesom Adelsmanden havde Ret til at befæste sin Gaard, saaledes fik Borgerne Ret til at befæste sin By, og indenfor de Mure, hvormed Danmarks fleste mere anselige Kjøbstæder blev omgivet, raadede en retslig Orden og en borgerlig Frihed, som var ukjendt udenfor. Denne Frihed, som det havde kostet Møje at opnaa, kunde ikke hævedes uden Aarvaagenhed og Samhold fra Borgernes Side. Den vedblev at være truet af Farer, hvilket maatte virke ikke blot til at udvikle en sterk Solidaritetsaand inden den enkelte Bys Borgerskab, men ogsaa til at knytte et Baand mellem alle Rigets Byer. Idet de indtog den samme udprægede Særstilling inden Samfundet og fik at væрге denne mod de samme Farer, lærte de at føle sig som en Enhed, og denne Enhedsfølelse maatte yderligere styrkes derved, at den fik et ydre Udtryk, idet Byerne siden det 13de Aarhundrede i Regelen havde sin særskilte Repræsentation paa Rigsdagen. — I enhver af disse Henseender stillede nu Forholdet sig helt anderledes for Norges Vedkommende. Her holdtes ingen Rigsdage, og

Indbyggerne i Landets vidt fra hinanden liggende Byer fik ingen Lejlighed til at slutte sig sammen ved Deltagelse i det offentlige Liv. Den norske Kjøbstad blev ikke, som den danske, et Tilflugtssted for Frihed og Orden midt i et Samfund af Undertrykte og Undertrykkere. Menigmands Ret var og blev her lige tryk udenfor som indenfor Byens Grændser. De norske Bymænd havde nok i den Frihed, som Landbefolkningen nød, og de fik saalidt noget Behov for at slutte sig sammen eller for at skabe sig en retslig Særstilling ligeoverfor det øvrige Samfund, som de fik Behov for Volde og Mure til Forsvar mod Undertrykkelse¹.

Summen af dette maa bli, at den norske Bybefolkning i Reformationstiden ikke blot stod langt tilbage for den danske i Hensyn paa Tal og Velstand, men at den ogsaa i langt ringere Grad svarede til, hvad man dengang forstod ved en Borgerstand. Den var i langt ringere Grad besjælet af Korporationsaanden, — Følelsen af at udgjøre en Klasse for sig med sine særskilte Interesser og Opgaver i Samfundet. Men nu var det udentvil for en god Del netop denne Korporationsaand, der gjorde Borgerstanden i Tydskland og Danmark til en saa taknemmelig Jordbund for de protestantiske Ideer.

Hvad angaar Norges Savn af en Adel ved det her omhandlede Tidspunkt: da kan derom henvises til, hvad der er bleven sagt i det foregaaende. Vi har omtalt, hvorledes det norske Aristokrati stadig gaar tilbage i Løbet af det 14de og 15de Aarhundrede, og hvorledes denne Proces paa en Maade kan siges at være fuldendt netop ved den Tid, da den reformatriske Bevægelse naaede frem til de skandinaviske Lande, idet Norge nu var fuldkommen blottet for en verdslig Stormandsklasse og bare havde igjen endel Ætter tilhørende den lavere Adel, — saadanne som *Rustung*, *Benkestok*, *Skaktavl*, *Hardingmand*, *Bratt*, *Rosensværd* o. s. v., — hvilke hverken ved sin Rigdom eller politiske Tradition hævede sig synderlig over almindelige gode Bondeætter, og hvis nedarvede Anseelse ikke rak udover Kredsen af den nærmeste Hjembygd.

Det norske Folk var blevet et Bondefolk, — i en mere egentlig Forstand og i videre Udstrækning end nogensinde enten før eller senere. Netop nu, da en stor aandig Strøm-bølge gik over Verden, og da det gjaldt at være rustet til at

¹ Jvfr. min Afhandl. i *Nordisk Univ.-Tidskr.* III. (1863), s. 30—36.

ta imod den, for ikke at skyldes over af den, men glide jævnt og sikkert frem paa dens Ryg, — netop nu var Norge mere end nogensinde at ligne med en afkvistet Stok eller et drivende Vrag. Kjærnen af den norske Bondestand hævdede sig vistnok, til Vederlag for at Aristokratiet sank. Den blev i Aristokratiets Sted Samfundets øverste Etage, og ved at bli dette, ved at opta i sig Ætter, som engang havde været politisk herskende, og ved at fastholde uden Afslag sin nedarvede Ejendomsret, fik den en aristokratisk Karakter og aristokratiske Vilkaar fremfor sine svenske og endmere fremfor sine danske Standsfæller. Men saa stor en Frihed end den norske Odelsbondeklasse nød og vedblev at nyde, — saa godt et Grundlag den end som Følge heraf maatte komme til at afgi for en fremtidig Udvikling, — saa var den dog i denne Periode en Almue som andre Bønder og ude af Stand til at overta et Aristokratis Funktioner som Organ for en selvstændig Politik eller for et selvstændigt fremadskridende nationalt Aandsliv. De norske Bønder var ikke mindre end de svenske og danske afgjort konservative og afgjort utilgjængelige for nye Ideer, særlig paa det religiøs-kirkelige Omraade. Det var ingen Fare for, at den protestantiske Bevægelse skulde slaa an hos dem.

Den katholske Kirkes Styrere i Norge kunde forsaavidt føle sig nogenledes tryg. Ingensteds syntes Protestantismen at ha mindre Chance for sig end i dette Land, hvor Folket boede saa spredt og saa afstængt fra Udenverdenen, — dette Bodesamfund, hvor Loven og Samfundets Aand hegnede saa vel om det Bestaaende, at der næsten ikke var levnet noget Maal eller Rum for fremadstræbende, uroligt gjærende Elementer.

Erfaringen viste imidlertid snart de norske Biskopper, at den Kirke, som de havde at repræsentere og forsvare, var lige ilde faren, om den end ikke fik nogen Opposition at kjæmpe mod inden Landet selv, fordi den, ifølge Norges politiske Afhængighed af Danmark, maatte dele Skjæbne med den danske Kirke og blev udsat for de samme ydre Færer, de samme Indgreb og Overgreb fra Statsstyrelsens Side som denne. Om den nye Tidsaands opbyggende Kræfter ikke fik Indgang: dens nedrivende Kræfter kunde man ikke holde borte. Om Protestantismen ikke viste sig i Skikkelse af Prædiken og theologisk Polemik, saa kom den saameget snarere i Skikkelse af Kirkerov og Klosterplyndring.

Allerede *Kristiern den 2den* havde sekulariseret et Par

norske Klostre paa en Tid, da noget saadant endnu ikke havde fundet Sted enten i Danmark eller Sverige¹. *Fredrik den 1ste*, som gik frem med megen Forsigtighed ligeoverfor den katolske Kirke i Danmark, hvor han havde Støtte i et talrigt og stadigt voxende protestantisk Parti, viste sig mere paagaende ligeoverfor den katolske Kirke i Norge, hvor intet saadant Parti fandtes, og under ham blev det af Forgjængeren begyndte Nedrivningsarbejde fortsat paa en systematisk Maade, idet den ene geistlige Stiftelse efter den anden blev udplyndret til Fordel for Kronen eller til Fordel for danske Adelsmænd, der var Venner af den kirkelige Reform, idetringeste i den Forstand at de gjerne vilde ha Del i det ved denne faldende Bytte. Den norske Kirkes Formand, Erkebiskop *Olav Ingebrigtsson*, saa sig fordetmeste henvist til at tie og taale. Statsmyndigheden havde voxet, Kirken derimod var bleven saaledes svækket, at dens Skjæbne næsten helt afgang af, i hvilket Forhold Statsmyndighedens Indehaver vilde stille sig til den.

Vi har omtalt dette tidligere; vi har fremhævet, hvorledes Hensynet hertil maatte bli bestemmende for *Erkebiskop Olav's* Politik, og hvorledes dette tjener til at forklare og undskyldte flere af hans Skridt, der ellers synes at maatte kunne lægges ham tillast. Det var, fra rent politisk Synspunkt seet, en Fejl af ham, at han viste sig uvillig til at imødekomme *Fredrik den 1stes* Ønske om at bli kronet, — en endnu værre Fejl, at han hindrede *Fredrik den 1stes* Plan om at faa sin Søn *Hertug Kristian* hyldet som Norges fremtidige Konge ifølge Arveretten. Men han var bundet til at handle saa, af Hensyn til den Kirke, hvis Formand han var. Hertug *Kristian* var en ivrig og aldeles aabenlys Tilhænger af den lutherske Reformation; at hylde ham maatte synes enstydigt med at opgi den katolske Kirkes Sag i Norge, og dette var mere, end nogen kunde forlange af denne Kirkes egen Formand.

Ogsaa de danske Biskopper stillede, da det gjaldt at afgjøre, hvem der skulde bli *Fredrik den 1stes* Efterfølger, de kirkelige Hensyn foran de politiske og forenede sig om at hindre Hertug *Kristians* Valg, skjønt det ikke kunde være vanskeligt at skjønne, at de derved udsatte sit Fædreland for en meget alvorlig Fare, og de samme Undskyldningsgrunde,

¹ *Keyser, Kirkehist. II. S. 690.*

der er bleven gjort gjeldende for dem, maa ogsaa gjelde for den norske Erkebiskop.

Ved *Fredrik den 1stes* Død 10de April 1533 var Sukcesionsspørsmaalet uløst ikke mindre for Danmarks end for Norges Vedkommende. Det danske Rigsraad havde alene forpligtet sig til at vælge en af hans Sønner, og der var flere. De vægtigste politiske Grunde talte for Valget af *Hertug Kristian*. Han var den eldste, — paa denne Tid allerede en moden Mand (30 Aar gammel); han havde i en Aarrække været Statholder i Hertugdømerne og blev støttet af det holsteinske Ridderskab, hvis militære og politiske Dygtighed og gode Samhold saa ofte forud havde gjort sig gjeldende paa en for Danmark følelig Maade, og som man fra dansk Side maatte finde det betænkeligt at bryde med. Alligevel kunde det danske Rigsraad ikke enes om ham, idet Prælaterne og deres nærmeste Venner i Raadet opstillede som sin Kandidat en yngre Broder, *Hertug Hans*, der vel endnu var et Barn, men om hvem man netop af den Grund turde haabe, at han skulde kunne holde fast ved Katholicismen. Heller ikke paa den Herredag, der holdtes i Kjøbenhavn et Par Maaneder efter *Fredrik den 1stes* Død, blev noget afgjort i Hensyn paa, hvem der skulde være hans Eftermand. Ingen af de to Partier, hvori Raadet var delt, synes at ha følt sig tryk paa at faa Herredagen med sig, og man enedes derfor om at udsætte Spørsmaalet om Thronsuccessionen til en ny Herredag, der skulde holdes Aaret efter, og hvortil ogsaa det norske Rigsraad blev indbudt¹.

Det viste sig imidlertid, at Danmarks Raad og Herredag, ved at udsætte Spørsmaalet, i Virkeligheden havde git det ud af sin Haand. Den til 1534 fastsatte Herredag blev der intet af. Hvad den skulde afgjøre, var forud bleven indanket for et andet Forum. Gjæringen inden Folket som Følge af Kirkestriden havde en saa voldsom Karakter, — Spørsmaalet om, hvem der skulde bli Danmarks Konge, stod i Sammenhæng med saa sterke og saa skarpt mod hinanden staaende Interesser — uden- og indenlandske —, at det alene ved den største Hurtighed og Beslutsomhed kunde synes muligt at sikre en fredelig Afgjørelse². Ved at udsætte gjorde man et fiendt-

¹ *Paludan-Müller, Grevens Fejde, I. S. 100—102.*

² *Se Heise, Herredagen 1533, i Dansk hist. Tidsskr. 4. Række, III. S. 433.*

ligt Sammenstød uundgaaeligt. Det var det samme som at appellere til Vaabnenes Afgjørelse. Og den Kamp, der nu brød løs, fik ikke blot sit Navn efter en fremmed Mand — *Grevefejden* efter *Grev Kristoffer af Oldenburg*, — men den var i Hovedsagen ogsaa en Kamp mellem Fremmede. Danmark afgav Skuepladsen, og det var Danmarks Skjæbne, som blev afgjort; men det var Udlændinger, som afgjorde den, og hos begge de stridende Parter spillede udenlandske Synsmaader og Interesser en Hovedrolle, saa Udfaldet maatte bli et nationalt Nederlag, hvem der saa end sejrede.

I *Grevefejden* blev tillige *Norges* Skjæbne afgjort, og at dette skete paa en for Nationalfølelsen meget ydmygende Maade, derom har man altid maattet være enig. Hvor afmægtigt det norske Folk var blevet i militær, politisk og national Henseende, viste sig aldrig saa klart som ved denne Lejlighed, og det har da ogsaa forlængst været antat, at her ligger det laveste Punkt, hvortil Norge nogensinde er sunket, saalænge det har havt en Historie, — Nadir for den nedadgaaende Bevægelse, der iagttages siden Sagaperiodens Slutning.

Derimod har man ikke før i den nyeste Tid været paa det rene med, at *Grevefejden* var en Ydmygelse og et nationalt Nederlag ogsaa for *Danmark*. Den gammeldags-monarkiske Helstatsopfatning virkede sit til at lægge et Slør over det sande Forhold i saa Henseende. Ifølge denne Opfatning regnedes *Holstein* til de Danskes Fædreland, og man saa i *Johan Rantsau*, *Melchior Rantsau*, *Kristian den 3die* selv gode danske og dansksindede Mænd. Man havde, som naturligt var, sin Opmerksomhed mest henvendt paa de indre Modsætninger, der virkede med til at fremkalde den store Krise, eller som gjorde sig gjeldende i denne, og *Grevefejden* blev paa Grund heraf opfattet, som om den først og fremst var et Opgjør mellem disse indre Modsætninger, — en Kamp mellem danske Partier — et katholsk og et protestantisk, — et aristokratisk og et demokratisk. I Virkeligheden var den først og fremst en Kamp mellem *Lybekkerne* og *Holsteinerne*, — to Magter, som begge stod og allerede længe havde staaet i et fiendtligt Forhold til Danmark og dansk Nationalitet, — som begge allerede længe forud havde strævet med at bringe Danmark i et afhængigt Forhold og paa forskjellig Maade og til forskjellig Tider ogsaa havt Held med sig i saa Henseende og ladet Danmark saa føle et Fremmedherredømes Ydmygelse og Ulykke.

Hertug Kristian — den senere Kong Kristian den 3die — tilhørte ved Fødsel og Opdragelse, Sprog, Traditioner og Tænkemaade helt og holdent den tyske Nationalitet. Han synes endog at ha næret et Slags Antipathi mod Danmark og dansk Nationalitet¹. Han ønskede for sit personlige Vedkommende ikke at bli dansk Konge; tværtom! han vilde helst være fri derfor. Men hans Omgivelser tillod ham ikke at sidde stille. Det slesvig-holsteinske Ridderskab vilde ha ham frem, og naar det slesvig-holsteinske Ridderskab satte al sin Magt ind paa at faa ham gjort til dansk Konge, saa var det for at komme til at herske i hans Navn, overensstemmende med hvad der havde været Holsteinerne traditionelle Politik ligeoverfor Danmark i lange Tider².

Kristian den 3die fandt vistnok ogsaa Støtte i selve Danmark. Adelen skyndte sig at hylde ham, efterat Lybækkerne havde opstillet dens gamle Fiende, *Kristiern den 2den*, som Thronkandidat og derved sat Borger- og Bondeklassen i en gjærende Bevægelse. Men den danske Adel fik kun liden Del i at føre Kristian den 3dies Sag til Sejr. Det viste sig, at den ikke paa langt nær var Situationen voxen enten i politisk eller militær Henseende. Lybækkerne Hærfører, *Grev Kristoffer*, bragte uden synderlig Vanskelighed Adelen i Sjælland og Skaane til Underkastelse. Og den jyske Adel lod sig totalt slaa af Bondehæren under *Skipper Klement*. Derimod blev der fra holsteinsk Side udvist stor Energi og Dygtighed, og det var dette, som blev afgjørende for Krigens endelige Udfald. Det var Kristian den 3dies *holsteinske* Raadgivere og Krigere, der satte ham paa Danmarks Throne. Bondehæren under *Skipper Klement*, der havde sejret over den jyske Adel, blev faa Maaneder efter knust af Holsteineren *Johan Rantzau*. I det afgjørende Slag ved Ørnebjerg var den samme Johan Rantzau Sejrherren, og det var med en tysk Hær, han vandt sin Sejr. Det var fremdeles en tysk Hær, der tvang Kjøbenhavn til at kapitulere, hvorved den sidste Modstand mod Kristian den 3dies Kongedømme i Danmark blev slaaet til Jorden. Omgit af sine tyske og holsteinske Krigshøvdinge og Raadgivere holdt Kristian sit Indtog i Danmarks Hovedstad.

¹ *G. Waits, Lübeck unter Jürgen Wullenweber, I. S. 203.*

² *Heise, Herredagen i Kjøbenhavn 1533, Dansk hist. Tidsskr. 4. Række, III. S. 239—40. Samme om Wulfgang von Utenhof, D. hist. T. 4. R., VI. S. 185 ff.*

Han kunde betragte sig som Rigets Herre i Kraft af Erobringens Ret, og det synes ikke at ha været saa langt fra, at denne Betragtning var bleven gjort faktisk gjeldende, og at den vundne Sejr var bleven nyttet til et Forsøg paa ligefrem at omstyrte Rigets Forfatning og bringe Danmark under tysk Regimente. De indflydelsesrigeste af Kong Kristians holsteinske Raadgivere var meget fiendtligsindet mod det danske Aristokrati, og fra dem kom Ønsker og Planer tilorde, der gik ud paa intet mindre end at gjøre det helt af med Rigsraadet, trænge den danske Adel ud af Forleninger og Statsembeder og sætte Tydskere ind i Stedet¹. I den første Tid efter at Sejren var vundet, foretoges adskillige Skridt, der stemte vel overens med disse Ønsker og Planer. De geistlige Medlemmer af Rigsraadet blev sat fast, medens Kjøbenhavn afspærredes ved Vagter baade tillands og tilvands; Raadets verdslige Medlemmer kaldtes samtidig op til Kongen og maatte finde sig i at udstede en Forpligtelse til ikke at modvirke hans Foranstaltninger; vigtige Len og Befalinger blev fratat danske Adelsmænd og overdraget til Tydskere; *Kong Kristian* skrev til Landgreve *Filip af Hessen* om at skaffe ham en tysk Marsk².

Man højede imidlertid snart af fra deene Vej, og det hele endte med et Kompromis. Rigsraadets Magt led et Knæk, og Tallet paa dets Medlemmer blev betydelig reduceret, men det blev ikke ophævet. Kongedømmet styrkedes, og dets Uafhængighed anerkjendtes i videre Udstrækning, end forud havde været Tilfælde, særskilt derved, at paa den kjøbenhavnske Rigsdag, som traadte sammen i Oktober 1536, Kronens Overgang fra Fader til Søn paa en vis Maade blev slaaet fast³. Men Kongen fandt sig paa den anden Side i at udstede en Haandfæstning, og i denne optoges den gamle Bestemmelse om, at ingen Udlænding maatte faa Plads i Rigets Raad eller forlenes med Kronens Slotte og Len, uden det skete med Rigsraadets Samtykke, ligesom det blev vedtat, at Kongen altid skulde ha en Righovmester, en Kantsler og en Marsk til Hjælp i »Rigens

¹ Waitz, *Jürgen Wullenweber*, II. S. 115. — Heise, *Dansk hist. Tidsskr. 4. Række*, VI. S. 219. — Daae, *Norsk hist. Tidsskrift*, III. S. 475—77. — *Paludan-Müller*, *De første Konger af den Oldenb. Slægt*, S. 620 f.

² Heise, *Dansk hist. Tidsskr. 4. R.*, VI. S. 238—41.

³ *Dansk hist. Tidsskr. 4. R.* VI. S. 252—55.

Ærinder og Sager«, og at disse altid skulde være »indfødte danske Mænd«.

Holberg siger, at det »mere var at tilskrive Kristian den 3dies Vilje end hans Evne, at han ikke regjerede med større Myndighed; thi han kunde fast ansee Riget som en Conqûete, og derfor var istand at forandre Regjeringens Form, hvis hans naturlige Fromhed og Sagtmodighed ikke havde holdet ham tilbage«¹. Denne Forklaring af, at Kongedømmets Sejr blev nyttet med saa stort Maadehold, og at Danmarks Erobring ved en fremmed Hær ikke fik mere vidtrækkende Følger for Landet, er vist i sig selv fuldkommen rigtig. De, der stod Kong Kristian nær i hans Ungdom, særlig hans fortrolige Raadgiver *Wulfgang von Utenhof*, udtaler sig paa en alt andet end gunstig Maade om hans Evner. Ifølge deres Mening skortede det ham paa Alvor, Indsigt, Karakterstyrke, og de spaar, at det vil gaa ham ilde, saasomt han ikke har dygtige Folk ved Siden, der kan lede ethvert af hans Skridt². Under Grevefejden var det, som nævnt, hans holsteinske Omgivelser, der drev ham frem og holdt Modet oppe hos ham. Efterat den endelige Sejr var vundet, kom han tildels under andre Indflydelser. Man véd særlig, at *Luther* og *Landgrev Filip af Hessen* udtalte sin Misbilligelse af de voldsomme Forholdsregler, som blev taget i Tiden nærmest efter Kjøbenhavns Kapitulation (August 1536)³, og mere skulde der ikke til for at faa en saa holdningsløs og ubetydelig Person til at forandre Signaler.

Den Omstændighed, at *Kristian den 3die* var saa »from« og »sagtmodig«, eller med andre Ord: var saa tarvelig udstyret med de for en Hersker nødvendige Egenskaber, har altsaa ganske vist sin Del i, at det holsteinske Program ikke blev gennemført i videre Udstrækning. Men det er vel paa den anden Side al mulig Grund til at tro, at dette Program ikke under nogen Omstændigheder vilde ha ladet sig helt gennemføre. Man ser, at den hensynsløse Adfærd mod Rigsraadsmedlemmerne og Overdragelsen af Len og Slotte til Holsteinere eller andre Tydskere vakte en voldsom Uvilje hos den danske Adel. Et Par Aar efter skriver Kong Kristian selv, at »de

¹ *Danm. R. Hist. III. S. 17.*

² *Waitz, Jürgen Wullenwever, I. S. 204—5, 375—78.*

³ *Rørðam, Monumenta hist. Dan. I. S. 136—37. — Daae, Bidrag til Danm. Hist. u. Grevesf., Norsk hist. Tidsskr. III. S. 476.*

Danske ikke ville regjeres af Holstenerne; heller dø¹. I en samtidig Beretning fra en tydsk Adelsmand, *Jørgen Klingenberg*, hvem Kristian den 3die havde sat til at styre for sig i Kjøbenhavn, medens han selv var paa Rejse, tales der om, at Hadet mellem Dansk og Tydsk har naaet en forfærdelig Højde; de Danske vil slet ikke finde sig i Tydskerne, hvilket offentlig og ligefrem blir sagt; selv har han ikke kunnet udrette, hvad der var blevet ham paalagt, formedelst Modstand fra de danske Hofembedsmænds Side o. s. v.². En saadan Stemning vilde det ikke ha været tilraadeligt eller engang muligt at trodse i Længden. Den danske Adel var for sterk til at trædes under Fødder af en Haandfuld Holsteinere og altfor meget interesseret i den bestaaende Forfatning til at kunne ha fundet sig i et ligefremt Statskup.

Noget lignende gjelder nu ogsaa om de Følger, Grevefejden fik for Danmark paa det religiøs-kirkelige Omraade. Ogsaa paa dette Omraade blev den et Nederlag for dansk Nationalitet. Reformationsverket, som var bleven sat i Gang af danske Mænd, og som derved fra først af fik et Slags national Karakter, — trods de danske Reformatorers gjennemgaaende Afhængighed af de tydske, — afbrødes ved Grevefejden, og da det toges op igjen efter Grevefejdens Slutning, blev det den tydsksindede Konge, i hvis Haand Sagen kom til at ligge, og som gjennemførte den ved Hjælp af tydske Mænd og følgelig i en fuldkommen ren og umodificeret tydsk Aand. *Kristian den 3die* var Lutheraner i den allerstrengeste og allersnævreste Forstand: han la en overmaade stor Vægt paa at bringe det derhen, at det Kirkesamfund, som det blev hans Lod at stifte og styre, maatte repræsentere den korrekte Lutherdom purt og rent og uden Afbræk eller Mislyd paa noget Punkt eller i nogen Henseende, og dette lykkedes ham ogsaa saa vel, at han fra Tydskland modtog de varmeste Komplimenter for den »Fred og Enighed«, der herskede ved Kjøbenhavns Universitet og i den danske Kirke, og at han endog nævnes som den, ved hvem det religiøs-kirkelige Territorialsystem — det, der hviler paa Grundsætningen: *cujus regio, ejus religio*, — først og fuldkomnest er bleven gennemført³, — en personlig Udmerkelse,

¹ *Dansk hist. Tidsskr. 4. R. VI. S. 286.*

² *L. o. S. 293—94.*

³ *H. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie, I. S. 229, 284—87.*

der selvfølgelig kom det danske Folk og den danske Kirke dyrt at staa, eftersom Uniformiteten ikke kunde opnaaes anderledes end paa Livets Bekostning. — Alligevel —, saa uheldig end den Vending var, som Reformationsverket i Danmark fik ved Grevefejden, — saa kunde dog ikke derved Virkningen af den forudgaaende Meningskamp og frie Diskussion helt udslattes. Nationen havde modtat altfor sterke Impulser, til at noget sligt var muligt. Det aandige Liv, som var bleven vakt ved Meningskampen, forkræblede ved at spærres af inden den augsburgske Konfession, men blev ikke aldeles kvalt.

Overhodet, — den ved Grevefejden hidførte Krise bragte ikke alene for Dagen Svaghederne i Danmarks Stats- og Samfundsorganisation; den tjente ogsaa til at vise, at der var respektable Kræfter forhaanden til Hævdelse af Nationens Selvstændighed. Disse Kræfter havde ladet sig overrumple, men det kunde ikke lykkes at overvælde dem. Ligeoverfor den truende Fare rejste de sig tvertom saavidt samlet og sterkt og gjenerobrede saavidt meget af det tabte Terrain, at det kunde se ud, som om der ikke var lidt noget Nederlag, eller idetringeste som om Nederlaget var blevet uden varige Følger.

I saa Maade var der en stor og væsentlig Forskjel mellem Stillingen i Norge og Stillingen i Danmark. Man har overdrevet denne Forskjel; man har forestillet sig de Tab, der tilføjedes Norge ved Grevefejden, større, end de virkelig var, medens man aldeles har overseet dens Karakter af et nationalt Nederlag ogsaa for Danmark. Men det staar dog altid fast, at, ligesom Norges Kræfter i den nærmest forudgaaende Periode viser sig at være langt færre og mere uvakte end Danmarks paa alle Omraader og ved alle Lejligheder, saaledes blev ogsaa Norges Nederlag i Grevefejdens afgjørende Krise ikke blot mere aabenbart, men i sig selv værre og mere skjæbnesvangert.

Der blev kjæmpet om Danmark, som der blev kjæmpet om Norge, — af Fremmede. Ingen dansk Mand spiller nogen fremtrædende Rolle eller øver nogen væsentlig Indflydelse paa Begivenhedernes Gang under Grevefejden. Hærførerne og de ledende Politikere er alle Tydskere: *Melchior Rantzau, Johan Rantzau, Wulfgang von Utenhof, Jürgen Wullenwever, Marcus Meyer, Johan Oldendorp, Grev Kristoffer af Oldenburg, Grev Johan af Hoya, Ambrosius Bogbinder, Jørgen Kock* o. s. v. De Danske kommer først i anden Række. Men de kommer

dog med; de blir ikke staaende helt udenfor. Adelen tar Parti for Kristian den 3die; Borgerskabet i flere af de større Byer rejser sig til Fordel for Kristiern den 2dens Sag.

I Norge derimod merkes saagodtsom aldeles ingen Bevægelse, skjønt det Spørsmaal, hvorom der stredes, endog i rent ydre statsretlig Forstand vedkom Norge ligesaavel som Danmark. Det maatte være tydeligt, at en stor Afgjørelsens Stund nærmede sig for Folk og Rige, — at det gjaldt, om den sidste Rest af politisk Selvstændighed skulde frelses eller ikke, — om den ene eller den anden Kirkeform og Kirkelære skulde bli den herskende; men Folket rørte ikke paa sig. Ja, selv da Afgjørelsen kom, — da den eneste Institution, der i Unionsperioden havde repræsenteret Norges politiske Selvstændighed, blev sløjft, og Udlændinger ganske aabenlyst skaltede og valtede som Herrer over Riget, — vakte det tilsyneladende næsten ingen Opmerksomhed. I Danmark blev der ved Forsøgene paa at etablere et Fremmedherredøme fremkaldt en sterk og stigende Uvilje, som tvang dem tilbage eller nødte dem til at standse paa Halvvejen. I Norge ophørte Modstanden mod en Statsforandring, der lagde den offentlige Myndighed helt og holdent i Udlændingers Haand, med en eneste Mands Fald. Det danske Samfund udviste Svaghed under Grevefejden, men paa samme Tid dog ogsaa Livets Evne til at samle sig og skyve fra sig det Fremmede, som det ikke kan assimilere. Det norske Samfund udviste, hvad der næsten maa synes at være Dødens Følesløshed og Ubevægelighed. Og i samme Grad som Nederlaget var mere dybt og mere ubestridt, i samme Grad maatte ogsaa dets Følger bli mere vidtrækkende og varige.

Naar den Herredag, der holdtes i Kjøbenhavn et Par Maaneder efter *Fredrik den 1stes Død*, udsatte Kongevalget, skete dette under Paaskud af, at ingen Nordmand var tilstede, medens Danmark og Norge var ved »Brev, Beseglinger og Haandfæstninger« forbundne til at foreta Valget i Fællesskab¹. I Overensstemmelse hermed havde ogsaa, strax efterat Bud-

¹ *A. Heise, Dansk hist. Tidsskr. 4. R. III. S. 313, 330—32.*

skabet om Fredrik den 1stes Død var kommet til Kjøbenhavn, de derværende Medlemmer af det danske Rigsraad skrevet til Erkebiskop *Olav Ingebrigtsson* med Underretning om, hvad der var skeet, og Opfordring til at sammenkalde Norges Riges Raad og Adel for at raadslaa om begge Rigers Bedste og fastsætte Tid og Sted til en for begge Riger fælles Herredag. Erkebiskoppen efterkom ogsaa den til ham rettede Opfordring og lod udgaa Kaldelse til et almindeligt norsk Rigsmøde af Raad, Adel og Almue, der skulde holdes paa Bud i Romsdalen i August Maaned 1533¹.

Blandt *Erkebiskop Olav's* efterladte Papirer findes nogle udaterede Optegnelser, som aabenbart skriver sig fra Tiden nærmest forud for dette Møde, og hvis Indhold er en Opgregning af Norges Riges og den norske Kirkes forskjellige Brøst og Ankeposter og af de Krav, som maatte bli rejst for at afhjælpe det almindelige Forfald. Det nævnes herunder bl. a., at »Slottene og Lenene forlenes mod Recessen i udenlandske Hænder, og derfor forfalder Slottene, og Almuen beskattes i mange Maader, og Pengene føres af Landet«. Det nævnes, at Island er i tyske Hænder, ligesaa Færøerne, — at »de Tydske ved Bryggen i Bergen raader og regjerer for Nordfarernes Velfærd og forkrænker andre Kjøbstæders Friheder«, — at Rigets Privilegier er ført ud af Landet, — at Provstierne i Bergen og Oslo er bleven bortgit til Danske, — at Klostre og Kirker er bleven nedrevet og udplyndret. »Item«, heder det videre, »Prester, Munke og Nonner [nemlig bortløbne] og alle andre Bansmænd lides og forsvares, hellige Dage aflægges, Kjød ædes paa Fredag og i Langfasten, Tienden udgjøres ikke rettelig, Messer holdes paa Norsk mod den hellige Kirkes Skik og Bud, Børn blir ikke skiret og fermet som sig bør, Skriftemaal og anden kristelig Undervisning agtes intet«. — Som et Middel til at faa bragt Kirken paa Fode igjen nævnes: »en Skole i hver Domkirke«. Folket maa dernæst vækkes og væbnes til Forsvar for den saa sterkt truede Rigsselvstændighed. »Item om Vaabenvide skal forhandles, saa at menige Mand faar Værge«. Der maa arbejdes paa at faa Len og Slotte ud af de Fremmedes og over i Nordmænds Hænder. — Hvis der ikke handles nu, vil Enden snart være forhaanden baade for Norges Rige og for den katholske Kirke. Alle Klostrene og

¹ *Dipl. Norv. VIII. No. 711. X. No. 645.*

alt Kirkegodset vil bli konfiskeret, Fremmede vil fortrænge Rigets indfødte Mænd paa alle Omraader, og Norge vil for alle Tider synke ned til at bli en Del af Danmarks Rige (»Silentio si transitur, monasteria omnia confiscabuntur — Item omnia feuda ab aliegenis —, Item bona omnia ecclesiarum catedralium — Tunc demum omnium innatorum bona confiscabuntur et regnum hereditario jure spectabit ad regnum Dacie«).

Vi skimter bag disse afbrudte Ord en fuldkommen rigtig Forstaaelse af, hvordan Situationen var beskaffen, og hvilke Krav den stillede. Kirken kunde alene rejses af sit Fald indenfra, — derved, at dens Liv blev fornyet. Rigets Selvstændighed var øjensynlig en tabt Sag, saafremt det ikke kunde lykkes at vække og væbne Folket til dens Forsvar. Skoler og Vaaben! — det var det, som maatte til. Men et saa omfattende Program lar sig ikke gennemføre i en Haandevending. Afgjørelsens Stund stod for Døren, og det var for sent nu at ville bøde paa Aarhundreders Forsømmelse.

Det maa ha været *Erkebiskop Olav's* Tanke, idet han affattede eller lod affatte disse Optegnelser¹, at bringe de her nævnte Sager paa Bane under det forestaaende Rigmøde paa Bud. Han har imidlertid vist ikke kunnet gjøre sig nogen Illusion om, at derved skulde være meget at vinde. Han vidste jo, at de mægtigste blandt dem, der kunde antages at ville afgi Møde, — de eneste, der havde nogen virkelig Magt, — Befalingsmændene paa Rigets Hovedslotte², — var danske Mænd, for hvem Tanken paa Norges politiske Selvstændighed maatte være helt fremmed, eller som endog maatte stille sig afgjort fiendtlig mod den, — at den, der næst dem indtog den anseligste Stilling, *Vincent's Lunge*, var Lutheraner og desuden hans personlige Fiende, saa en Samvirken med ham var umulig, medens Resten af de Mødende vilde bli Repræsentanter for den norske Smaaadel, — i altfor ringe Kaar og af altfor liden Æt til at kunne optræde som Ledere, — og dernæst Bønder og Bymænd, af hvem intet var at vente, naar de savnede Ledere.

¹ *Dipl. Norv., X. No. 672, 673, 674.* — Optegnelserne er skrevet dels af Erkebiskop Olav. selv dels af andre, — efter hvad Diplomatiets Udgivere formoder. Biskopperne Høskuld af Stavanger og Olav af Bergen, — udentvil dog efter Erkebiskoppens Opfordring og Anvisning.

² Næmlig *Egge Bilde* paa Bergenhus, *Klaus Bilde* paa Baahus og *Erik Gyldenstjerne* paa Akershus.

Rigsmødet paa Bud blev da ogsaa uden nævneværdigt Resultat. Man fik ikke engang Lejlighed til at afgjøre noget i Hensyn paa Tid og Sted for den fælles dansk-norske Herredag, hvorom der tales i Brevet af 25de April 1533 til *Erkebiskop Olav*. Danskerne havde nemlig selv paatatt sig den Umag og fastsat paa egen Haand ved Herredagen i Kjøbenhavn i Juni 1533, at den fælles Herredag til Valg af Konge skulde holdes i Kjøbenhavn ved St. Hans Tid det følgende Aar, hvilket meddeltes det norske Raad i en Skrivelse af 18de Juni. Fra norsk Side blev der svaret, at man vilde lade møde ved den til Kongevalget berammede Herredag, medens man dog ikke undlod at fremhæve, at denne Herredag rettelig burde ha været udskrevet af begge Rigers Raad i Forening og ikke af det danske alene¹, — en Hævdelse af det formelle Jevnbyrdighedsprincip, som vistnok i sig selv var fuldkommen rigtig, men som tar sig næsten parodisk ud, naar man ser hen til, hvilke *reelle* Krænkelser af sin Jevnbyrdighed Norge alt i lange Tider havde fundet sig i, og hvor lidet der i Virkeligheden var levnet af Norges Riges og det norske Rigsraads Selvstændighed, efterat Rigets Hovedslotte var kommet i Hænderne paa danske Adelsmænd, der ansaa, ikke det norske, men det danske Rigsraad som den Autoritet, for hvilken de var ansvarlig, og som endog havde indgaaet udtrykkelig Forpligtelse til at holde de norske Slotte, der var blevet dem overdragne, til det danske Rigsraads Haand. I Skrivelsen af 18de Juni 1533, hvori de danske Rigsraader underrettede sine norske Kolleger om Tid og Sted for den fælles Valgherredag, udtalte de sig ogsaa vedkommende Spørsmaalet om, hvorledes der skulde forholdes med Bergenhus og Norges Krones øvrige Slotte og Len under Thronledigheden, indtil begge Rigers Raad kunde samles², og kort forud havde *Esge Bilde*, der ønskede at bli fritaget for Befalingen paa Bergenhus, i den An-

¹ *Dipl. Norv. VIII. No. 718.*

² *Dipl. Norv. VIII. No. 114.* — Dette Spørsmaal havde været fore paa den danske Herredag i Kjøbenhavn kort forud. Blandt Rigens Ærinde og Artikler, som bleve forhandlede og besluttede paa Rigens Vegne udi den første almindelige Herredag efter Kong Fredrik den 1stes Død 1533, nævnes: Item, hvorledes Danmarks Raad tykkede at være at skal herefter holdes med de Slot i Norge, besynderlig Bahus, Aggershus og Kongens Gaard i Bergen; thi at somme af de gode Mænd ville gjerne være af med

ledning henvendt sig til det danske Rigsraad, af hvem han fik Paalæg om at beholde den indtil videre. Det var altsaa kommet derhen, at Norges Hovedslotte, hvoraf Rigets militære Forsvar og følgelig ogsaa dets politiske Selvstændighed væsentlig afgang, ligefrem og paa en Maade officielt opfattedes og omhandlede som inddraget under det danske Rigsraads Kompetence. Naar Medlemmerne af det norske Rigsraad savnede Vilje eller Evne til at hindre noget sligt, synes der at ha været liden Opfordring for dem til at vise sig saa særdeles nøjeregnende i Hensyn paa et blot og bart Formspørgsmaal.

Imidlertid brød Kampen løs i Danmark, og begge de stridende Parter søgte, som naturlig, at drage Norge over paa sin Side. Baade fra de danske Raadsmedlemmer i Jylland, der havde hyldet *Hertug Kristian*, og fra Raadsmedlemmerne i Sjælland og Skaane, hvem *Grev Kristoffer* havde faaet i sin Magt, kom der Breve til *Erkebiskop Olav* med Opfordring til at slutte sig til dem. Men *Erkebiskop Olav* gav intet Svar paa disse Breve og udtalte for sine Kolleger i det norske Rigsraad, at han fandt det rettest at sidde stille indtil videre og ikke blande sig ind i den danske Strid¹.

I Egenskab af den norsk-katholske Kirkes Formand og Forsvarer kunde han heller ikke optræde anderledes. *Hertug Kristian* og *Grev Kristoffer*, — Holsteinerne og Lybekkerne, — uenig i alt andet, stemte overens deri, at de var ivrige Lutheranere. Om den ene eller den anden Part sejrede, i ethvert Fald og ligevist maatte det føre med sig den katholske Kirkes Fald i Danmark og dermed tillige i Norge, ifølge den Sammenhæng, der bestod mellem Rigerne, og som der nu ikke længer var nogen rimelig Udsigt til at faa brudt. Man kan ikke lægge *Erkebiskop Olav* tillast, at han lod sin Politik bestemme af dette Hensyn.

Men endog bortset herfra, — endog fra rent politisk Synspunkt maatte en afventende Holdning fremstille sig som det for Norge naturlige og rigtige under de daværende Om-

samme Slot, og haver *Eske Bille* derom forskrevet og forskikket hans Fuldmægtige til K. Maj. og Danmarks Raad. — *Ny Danske Magaz. II. S. 201.* — Jvfr. *A. Heise, Om Herredagen i Kjøbenhavn, Dansk hist. Tidsskr. A. Række, III. S. 323, 330—32.*

¹ *Paludan-Müller, Grevens Fejde, II. S. 56.*

stændigheder. *Keyser* har i sin *Kirkehistorie*¹ udtalt, at »Norges Erklæring i denne Stund (d. v. s. ud paa Sommeren 1534, da hele Danmark øst for Storebelt var vundet for Grev Kristoffer, medens den jyske og fynske Adel havde sluttet sig til Kristian den 3die) for et af de tvende Partier vilde efter al Rimelighed have kastet det afgjørende Lod i Vægtskaalen«. Det synes os tværtom, at der aldeles ingen Rimelighed kan være derfor. Norges militære og politiske Vanmagt var jo paa de Tider ligesaa velkjendt, som den var stor. Splittelsen i Danmark aabnede tilsyneladende en gunstig Lejlighed for Nordmændene til at ta sin Skjæbne i egen Haand; men det var kun tilsyneladende; der skal Kræfter til for at nytte Lejligheden; uden det har den intet at betyde. Man kunde ikke fra norsk Side tænke paa at foreta eget Kongevalg, uafhængigt af de Danske. Forbindelsen med Danmark var for vel garanteret til det, ved de danske Befalingsmænd paa Baahus, Akershus og Bergenhus og de andre danske Adelsmænd, der havde faaet Plads i det norske Rigsraad, eller hvem norske Len var bleven overdraget, og som naturligvis vilde agte det for sin Skyldighed at opretholde det ved »Brev, Beseglinger og Haandfæstninger« fastslaaede Fællesskab. Og dernæst var der for Tiden ingen Kandidat at nævne, hvorom man kunde samle sig, foruden de to, der var opstillet af de to Partier, mellem hvilke Danmark var delt. At bestemme sig for en af disse, — at afgjøre, hvem man af disse helst burde slutte sig til og ønske Sejren, — kunde synes næsten ligesaa vanskeligt fra norsk-politisk, som fra katholsk-kirkeligt Standpunkt. Lybekernes Sejr vilde medføre en Befæstelse af det Handelsaag, hvorunder Norge i saa lange Tider havde lidt. Den af dem opstillede Kandidat, *Kristiern den 2den*, var deres gamle Fiende; han sad fremdeles i det Fængsel, som de selv havde hjulpet til at faa ham sat ind i, og det var ikke vanskeligt at skjønne, at de bare brugte hans Navn til at fange Forbundsfæller med, uden at mene det alvorligt med hans Kandidatur. Alligevel var der maaske fra norsk Synspunkt mest Rimelighed for at slutte sig til dette Parti, hvis man endelig skulde slutte sig til noget; men ogsaa herved vilde de danske Befalingsmænd paa Rigets Hovedslotte og de andre danske Adelsmænd, der indtog

¹ II. S. 747—48.

indflydelsesrige Stillinger i Norge, være ivejen, eftersom disse selvfølgelig ikke kunde andet end dele sine danske Standsfællers Uvilje og Frygt ligeoverfor et Parti, der opviglede Borger- og Bondestanden i Danmark, og i hvis Spidse stod demokratiske Ledere som *Jürgen Wullenwever*, *Jürgen Kock* o. s. v. Hvad det andet Parti angaar, da stod det ved sin Sammensætning og Tendents i den mest afgjorte Mod sætning til de nationale Sympathier og den politiske Selvstændighedstanke i Norge. Mindst af alt kunde man fra norsk Synspunkt ønske Holsteinernes og den danske Adels Kandidat Sejren. — Resultatet af alt dette maa bli, at der ikke var andet at gjøre for det norske Raad, saalænge endnu de to Partier i Danmark stod nogenlunde lige og det endelige Udfald maatte synes helt uvist, end, overensstemmende med *Erkebiskop Olav's Raad*, at sidde stille og afvente Begivenhedernes videre Udvikling.

Men allerede henimod Udgangen af Aaret 1534 indtraadte en afgjort Vending til Gunst for det holsteinske Parti. Den 18de November 1534 afsluttedes *Stockelsdorfer freden*, hvorved Holsteinerne fik Ryggen fri ligeoverfor Lübeck. Den 18de December samme Aar slog *Johan Rantzau* den jyske Bondehær og fangede dens Fører, Skipper Clement. Den 12te Januar 1535 blev Lybekkerne slagne ved Helsingborg, hvorefter Skaane, Halland og Blekinge gik tabt for dem, paa Malmø og et Par andre Byer nær.

Der indløb nu ogsaa, i Begyndelsen af Aaret 1535, nye Opfordringer fra danske Raadsmedlemmer og fra Kristian den 3die selv til Nordmændene om at »besinde deres eget og disse Rigers Gavn« og »blive fast ved ham som deres rette Herre og ved Danmarks Riges Raad«¹, og det kunde nu synes, at den afventende Holdning, som Erkebiskop Olav havde tilraadet Aaret forud, ikke længere svarede til Norges Tarv. Det var nu blevet en til Vished grændsende Sandsynlighed, at *Kristian den 3die* vilde gaa af med den endelige Sejr, og det gjaldt følgelig for Nordmændene at skynde sig med at hylde Sejrherren for at opnaa de gunstigst mulige Vilkaar hos ham og at frelse, hvad frelses kunde, af Norges politiske Selvstændighed ved en Underkastelse, der var saavidt betimelig, at den endnu kunde ha et Skin eller Skjær af at være frivillig.

¹ *Paludan-Müller, Aktstykker til Grevefejdens Hist. II. S. 58—60.* — Jvfr. *Kryssers Kirkehist. II. S. 753.*

Erkebiskop Olav synes ogsaa at ha indseet dette, idet han lod udgaa Breve om en Herredag eller et Rigmøde, der skulde træde sammen i Throndhjem i Slutningen af Mai 1535, og samtidig svarede de danske Rigsraader og Kristian den 3die paa en høflig og imødekommende Maade, — imødekommende, forsaavidt han titulerede Kristian kongelig Majestæt og erkjendte ham som Danmarks lovlige Konge, medens han dog i Hensyn til Kravene paa Norge henskjød sig under den forestaaende Herredag, — hvilket jo ogsaa formelt var aldeles i sin Orden¹.

Medlemmerne af det norske Raad søndenfjelds gik imidlertid videre paa egen Haand. Istedetfor at oppebie Rigmødet i Throndhjem, hvortil de havde modtat Kaldelse, og som efter deres egen Begjæring var bleven udsat til Midsommer 1535, gav de allerede ved et Brev af 5te Mai Kristian den 3die bindende Tilsagn i Hensyn paa hans Valg. De erklærede, at de havde »bejaet, fuldbyrdet og samtykt« Kristian at skulle bli en ret Herre og Konge over Norges Rige, dog efter Rigets »gode, gamle, lovlige Friheder, Privilegier, Recesser, Sedvaner og Herligheder«, og saaledes at deres frie Valg og Stemme forbeholdes til Herredagen i Throndhjem ved St. Hans. Denne sidste Reservation stemmer saa maadeligt med Brevets forudgaaende Indhold, at den bare synes at staa der som en tom, meningsløs Form. Og den blev da ogsaa fuldstændig opgit ved et senere Brev (af 13de Mai), hvorved de samme søndenfjeldske Rigsraader ligefrem erklærer, at de gir den udvalgte Konge i Danmark, Kristian, Kong Frederiks eldste Søn, sit enstemmige frie Valg til en veldig Herre og regjerende Konge over Norges Rige og tilsiger ham Troskab, alene paa det Vilkaar, at han holder dem og Rigets Indbyggere ved Lands Lov, Friheder og gamle Sedvaner, efter den Reces, som hans Fader gav².

Hoved og Fører for de søndenfjeldske Raadsmedlemmer ved disse Skridt var øjensynlig *Vincent's Lunge*, som paa denne Tid midlertidig havde faaet Befalingen over Akershus Slot i sin Haand. Og hos ham maa man igjen formode, at rent personlige Motiver har været det afgjørende: hans fiendtlige Forhold til Erkebiskoppen og, kanske mere end det, hans Lyst

¹ *Keyser, Kirkehist. II. S. 753—54.*

² *Aktstykker til Grevef. Hist. II. S. 77—79, 84—86. — Jvfr. Keyser, Kirkehist. II. S. 755—57.*

til at gjøre sig gjeldende, gi sig Importance og faa Udseende af at være den, der drev Kong Kristians Valg igjennem, ligesom han havde faaet Udseende af at være den, der drev Faderens Valg igjennem. Under alle Omstændigheder var hans Politik, fra et hvilket som helst alment Standpunkt seet, uforstandig og uforvarlig.

Hvis det gjaldt for de norske Rigsraadsmedlemmer at skynde sig med at hylde Sejrherren i den danske Partikamp, saa gjaldt det ikke mindre at optræde saavidt muligt enig. Man havde vistnok al Grund til at tro, at *Erkebiskop Olav* yderst nødig gik ind paa at erkjende Kristian den 3die som Norges Konge, og at han helst vilde vride sig fra det, om det paa nogen Maade lod sig gjøre. Men ved den her omhandlede Tid var der, som nævnt, ingen anden Kandidat, hvem man for Alvor kunde tænke paa at opstille. Det er derfor ingenlunde usandsynligt, at, saafremt de søndenfjeldske Raadsmedlemmer, istedetfor at gaa sin egen Vej, havde mødt op ved den tilstevnede Herredag i Throndhjem og havde gjort sin Mening gjeldende der, vilde Erkebiskop Olav ha bøjet sig for Nødvendigheden og forenet sig med sine Kolleger om at vælge Kong Kristian, — hvorved vel hverken den norske Kirke eller den norske Stats Selvstændighed vilde være bleven frelst, men hvorved dog begges Fald kunde ha faaet en mindre ubyggelig for Nationalsfølelsen mindre stødende Karakter. I det ringeste var der en Udsigt hertil, som ikke burde være blevet paa Forhaand spildt, saaledes som den blev det ved de søndenfjeldske Raadsmedlemmers Optræden.

Samtidig med at disse paa egen Haand valgte Kristian til Norges Konge, skrev de til Erkebiskoppen, at de ikke kunde eller vilde indfinde sig ved det tilstevnede Rigmøde i Throndhjem, hvorimod de oversendte ham sit Valgbrev (af 13de Mai) og derhos fremsatte den Mening, at det bedste, han og de øvrige nordenfjeldske Raadsmedlemmer nu kunde gjøre, var at slutte sig til det. Herved fik de for det første udrettet, at Rigmødet gik overstyr, og dernæst gjorde de sit til at drive Erkebiskoppen henimod den Vej, som han siden skulde slaa ind paa, til sin og Rigets Ulykke. Hvad der allerede i og for sig maatte være haardt nok for ham som den norske Kirkes Formand: at gaa med paa et Kongevalg, om hvilket han kunde vide, at det var omtrent enstydigt med en Dødsdom over denne Kirke, det blev saameget haardere, naar der endog ikke skulde

levnes ham mindste Lejlighed til at forhandle om Vilkaarene, og naar hans Underkastelse under den lutherske Konge tillige fik paa en udvortes iøjnefaldende Maade Karakteren af en Ydmygelse ligeoverfor hans personlige Fiende og Modstander inden det norske Rigsraad. Det er ikke til at undres paa, at de søndenfjeldske Raadsmedlemmers Adfærd gjorde ham mere vaklende end nogensinde, mere tilbøjelig end nogensinde til at temporisere og spejde efter fjerne skuffende Fremtidsudsigter, istedetfor at frelse, hvad frelses kunde, ved hurtig Beslutning. Han skadede Norges Sag ved denne sin Temporisering, men *Vincents Lunge* skadede den ikke mindre ved sin utidige Paa-gaaenhed, og det er langt lettere at finde Undskyldningsgrunde for den første end for den sidste.

Endnu i nogen Tid efterat *Erkebiskop Olav* havde modtaget det af de søndenfjeldske Raadsmedlemmer udfærdigede Valgbrev, synes han at ha fastholdt Tanken om at slutte sig til dem og underkaste sig *Kristian den 3die*. Han skrev til dem den 10de September 1535, at han nu var alvorlig tilsinds at samtykke for sin Del det af dem foretagne Valg, paa det at ikke de to Riger, der længe havde været forbundne under én Konge, igjen skulde skilles, og han medgav endog den Mand, der skulde overbringe Brev og Budskab herom, sin Fuldmagt til at handle efter Omstændighederne paa hans Vegne og sit Segl til at sætte paa de Breve, som maatte bli udfærdigede i Anledning af Kongevalget.

De søndenfjeldske Raadsmedlemmer havde imidlertid sørget for at stænge Vejen for en Overenskomst eller en Fællesoptræden fra norsk Side endnu fuldstændigere ved nye Skridt, der bandt dem ligeoverfor *Kristian den 3die*¹. Og snart efter aabnede der sig for *Erkebiskop Olav* en Udsigt, der førte hans Tanke afgjort ind paa andre Veje, — en Udsigt, som, hvor fjeru den end var, maatte være fristende for en Mand, der var stedt i slig Vaande som han, — idet nemlig *Pfalzgreve Fredrik* traadte frem paa Skuepladsen som Forsægter af Kristiern den 2dens Sag og som Kandidat til Norges Throne paa hans og sine egne Vegne. Pfalzgreven var strengt-katholsk og kjendt som en dygtig Krieger. Han havde havt Lejlighed til at vise Kejser *Karl den Femte* og hans Broder Kong *Ferdinand* vigtige

¹ *Keyser, Kirkehist. II. S. 165—66.*

Tjenester, og til Løn herfor gav de to Brødre ham sin Søsterdatter, Kristiern den 2dens eldste Datter, tilegte. Til dette Egteskab, som blev aftalt i April, men først fuldbyrdet i September 1535, knyttede der sig Planer om en Indskriden i Thronstriden i Norden til Fordel for Kristiern den 2den og den katholske Kirke. Kejser Karl underrettede selv Erkebiskop Olav i et Brev af 10de April 1535 om det forestaaende Giftermaal og opfordrede ham til at vælge Pfalzgreve Fredrik til Norges Konge. Siden skrev Pfalzgreven et Brev til ham (den 26de August), i hvilket han ikke lod det mangle paa gode Løfter om, hvorlunde han vilde vaage sig selv og al sin Ejendom for at befri Kristiern den 2den og tilvejebringe Enighed og Fred i alle hans Riger. Erkebiskop Olav modtog disse Breve i November Maaned samme Aar, og det kan ikke være tvilsomt, at de har gjort Indtryk paa ham og medvirket til at bestemme hans Optræden i den nærmest følgende Tid, der ved sin Voldsomhed staar i en saa paafaldende Modsætning til hans tidligere offentlige Færd.

Krigspartiet i Lübeck var ved denne Tid styrtet, og hele Danmark paa Kjøbenhavn og Malmø nær var kommet i Kristian den 3dies Magt. Chancerne for *Pfalzgreve Fredrik* stillede sig følgerig alt andet end gunstig. Han var selv en landløs Fyrste, der ikke havde stort andet at sætte ind paa Sagen end sit Navn og sin personlige Dygtighed, og hans Beskytter, Kejser Karl, stod, med al sin Magt, for fjernt og havde for mange andre Jern i Ilden, til at mnn kunde gjøre Regning paa nogen virksom Indgriben fra hans Side. *Erkebiskop Olav* har ikke kunnet være blind for dette; der er ogsaa bevaret en Yttring fra ham til en af hans Fortrolige¹, hvoraf det skimter frem, at Kejser Karls store Navn og Pfalzgreve Fredriks store Løfter ikke har indgydt ham megen Tillid. Han har ikke kunnet skjule for sig, at Hjælpen udenfra var overmaade uvis, endnu mindre, at de Hjælpemidler, som han selv raadede over, var smaa, og at det var lidet Haab om at vinde noget ved en Rejsning af Folket til Forsvar for den katholske Kirke og Norges politiske Selvstændighed. Naar han alligevel brød overtvert og prøvede en aaben Kamp, maa det ha været i Følelsen af, at hans Sag stod saa fortvilet, at der næsten ikke

¹ *Kejser, Kirkehist. II, S. 772.*

var mere at tabe; han bar sig ad som den, der er i Havsnød og griber efter et Halmstraa.

Vi behøver ikke at opholde os ved Spørsmaalet om, hvor stor Del han har havt i de voldsomme Optrin, der fandt Sted i Throndhjem i Juledagene 1535, da Sendebudene fra Kong Kristian den 3die, *Esge Bilde*, *Klaus Bilde* og Biskop *Hans Reff*, blev fængslet og *Vincent's Lunge*-dræbt¹. Hvad der kan gjælde for vist, er, at han har git sit Samtykke til, at der blev øvet Vold, og at Ledelsen har udgaaet, om ikke direkte fra ham selv, saa idetringeste fra hans nærmeste Raadgivere og Fortrolige (maaske helst *Kristoffer Throndsson Rustung*). Det har været en forud aftalt Plan, at Herremødet i Throndhjem skulde nyttes til at rejse Almuen og foreta saadanne Skridt, hvorved det kunde gjøres indlysende for Folk, at nu gjaldt det, nu fik man bruge sine Kræfter, — og som vilde binde alle dem, der tog Del deri, fast til hverandre ved fælles Ansvar og fælles Fare, og i de thrøndske Bønders Brev til Borgerskabet i Bergen af 7de Januar 1536² finder man udentvil de Argumenter, den Fremstilling af Forholdene, ved hvis Hjælp Lederne har sat den thrøndske Almue i Bevægelse, og hvorved de har haabet at kunne fremkalde en almindelig Folkerejsning.

Der tales i dette Brev om det ulovlige i de søndenfjeldske Rigsraadsmedlemmers Færd, idet de paa egen Haand havde valgt Hertug Kristian til Norges Konge, medens de havde vægret sig ved at komme til det almindelige Herremøde, der var berammet at skulle holdes i Throndhjem. Videre tales der om det ulovlige i, at *Hertug Kristian*, som ikke var rettelig valgt til Konge, alligevel gennem sine Sendebud havde krævet Skat af Landet, hvad ikke engang en paa lovlig Maade valgt Konge havde Ret til at gjøre, før han havde udstedt sin Haandfæstning og ved den stadfæstet Rigets Privilegier og Friheder. Bønderne i Thrøndelagen havde derfor, efter Samraad med Erkebiskoppen, Lagmanden og menige Throndhjems Borgerskab, ladet fængsle og straffe de Raadsmedlemmer, der havde Del i denne ulovlige Adfærd, og de beder nu Bergens Borgerskab paa Kristendomens, Norges Riges og dets Indbyggers Vegne »at hjælpe til at straffe dem, som Norges Riges Friheder,

¹ *Keyser, Kirkehist. II. S. 785—93.*

² *Dipl. Novø. VI. No. 726.*

menige Almues Gavn og Bedste og Bestand saa forderveligen agter at nederlægge«.

Man maa vel sige, at dette Opraab (der udentvil er udgaaet fra Bevægelsens Ledere, skjønt det taler i Bøndernes Navn,) bærer Mærke af den Lamhed, hvorved de aandige Tilstande i Norge i denne Periode idethele er karakteriseret. Naar der klages over, at Kongevalget og Skattepaalægget ikke var skeet overensstemmende med de lovlige Former, saa er det ganske vist fuldkommen rigtigt¹; men man skulde ha ventet, at Opraabet ikke var bleven staaende herved; disse Klager over, at den ene eller den anden Form var bleven tilsidesat, var dog øjensynlig ikke en Tale, der kunde ha Kraft til at samle et helt Folk og vække det af dets Døs. Det norske Rigsraads Valgret havde aldrig havt nogen Plads i Folkets historiske Bevidsthed og kunde aldrig faa noget Værd eller nogen Interesse for den store Mængde. Hvad Skattepaalægget angaar, da var det naturligvis upopulært; enhver ny Skat vakte Uvilje, enten den blev krævet paa den ene eller anden Maade, — overensstemmende eller ikke overensstemmende med de sedvansmæssige Former; men Misnøjet over en ny Skat kunde i og for sig, naar det ikke blev knyttet sammen med en mere almengyldig Tanke eller Følelse, vel fremkalde tumultuariske Optrin i det enkelte, men ikke nogen virkelig samlet Folke-rejsning. Det syntes jo dog at maatte være aabenbart, at det nu gjaldt noget mere end de i Brevet af 17de Januar 1536 omtalte »Privilegier og Friheder«, — at det gjaldt den norske Kirkes og Norges Riges Existents som selvstændig Stat. Man skulde, naar hensees hertil, ha ventet, at der var bleven rettet en Appel til Nationalfølelsen; — man skulde ha ventet, at der var bleven talt til Folket om, hvorledes udenlandske Mænd havde faaet Magten i Landet, hvorledes de sad inde med dets faste Slotte og førte det store Ord i Rigets Raad, — hvorledes Norge mere og mere var sunket ned til at bli et Lydland under Danmark, regjeret fra Danmark og i dansk Interesse, og hvorledes det nu var paa høj Tid at rejse sig, saafremt man ikke vilde se dets gamle Hæder aldeles fordunklet og dets Selvstændighed helt tilintetgjort. Men deraf merkes ikke Spor. Og dette, at der ikke engang under Omstændigheder

¹ *Kejsar, Kirkehist. II. S. 786.*

som disse fremkom noget, som ligner en Appel til Nationalfølelsen, maa vi anse for noget karakteristisk, — ikke saameget for den enkelte eller de enkelte Mænd, hvem man kan tillægge en ledende Rolle, som for de aandige Tilstande i Almindelighed og for det Standpunkt, hvorpaa Folket idethele stod. Man har sagt, at Nordmændene paa denne Tid var sunket ned fra et Folk til en Stamme¹. Dette er for meget sagt og blir derved væsentlig usandt. At Nordmændene var sunket ned til en Stamme maa jo betyde, at Nationalbevidstheden hos dem var aldeles udslukt. Det var ikke Tilfælde, og det kan ikke ha været Tilfælde. Nationalfølelsen hos et Folk plejer, naar den først engang er bleven vakt og har fundet Udtryk og Støtte i en særskilt Historie, særskilte Institutioner og Traditioner, at være overmaade sejglivet og at kunne trodse det haardeste Tryk og de værste Lemlæstelser. I dette Tilfælde er der nu ikke Tale om noget saadant; det norske Folk havde ikke lidt under noget Tryk udenfra og ikke modtat noget Ulivssaar gennem ydre Ulykker. Det havde forpuppet sig og var standset i sin Væxt ifølge langsomt virkende indre Grunde, uden dog paa nogen Maade at bli destrueret eller rammet i sit Væsens egentlige Kjærne. Dets Nationalfølelse var ikke død; — havde den været det, skulde den ikke ha kunnet rejse sig paany; Nationer staar ikke op fra de Døde, saalidt som Individider; — men den var dysset i en Søvn saa dyb, at det lignede Døden. Unionstidens Kampe havde virket til at stimulere Nationalfølelsen hos det svenske og danske Folk; i Norge var det gaaet omvendt; man var her uden Kamp lidt efter lidt gledet ind i en stadig voxende Afhængighed af et andet Land, og de Følelser og Forestillinger, der knyttede sig til Stat og Fædreland, havde som Følge heraf intet fundet at fornyes ved i Samtidens Begivenheder, medens den historiske Tradition, hvori de havde sin Rod, mere og mere var blegnet, saa de tilsidst ophørte at være en Faktor, som der kunde regnes med i den praktiske Politik. Havde dette ikke været Tilfælde, skulde utvilsomt *Erkebiskop Olav* eller hans Venner og Raadgivere ha gjort, hvad der stod i deres Magt, for at faa disse Følelser til sine Forbundsfæller. Naar det — i en slig Nød som den, hvori de nu var stedt, og saa nær som deres

¹ *Aschehoug, Statsforf. i Norge og Danmark, S. 346.*

kirkelige og personlige Interesser var knyttet til Hævdelsen af Norges Riges Selvstændighed, — alligevel ikke faldt dem ind at rette nogen ligefrem Appel til Nordmændenes Nationalfølelse, saa viser det noksom tydeligt, at denne Nationalfølelse havde været saa længe og saa vel gjemt, at man havde glemt, at den var til, eller vænnet sig til at sætte den ud af Betragtning. Det kan neppe heller være tvilsomt, at en slig Appel nu ikke vilde ha nyttet til noget. Den vilde ha kommet for sent. Har et Folks historiske Vilkaar medført, at dets Nationalaand gennem lange Tider mere og mere er bleven sløvet og døvet, da maa disse Vilkaar først forandres, inden den atter kan vinde Liv og Styrke; den rejser sig ikke af sin Dvale paa Kommando af den Enkelte, der faar Brug for den.

Man ved, hvor ilde det gik med *Erkebiskop Olav's Forsøg* paa at ta Norges Skjæbne i sin Haand. Det mangler vel ikke Vidnesbyrd om, at han har fundet Sympathier for sin Sag, og — hvad der er karakteristisk — disse Sympathier synes særlig at ha gjort sig gjeldende inden den norske Bybefolkning. Thronhjems Borgere nævnes, som vi har seet, i Brevet af 7de Januar 1536 som Deltagere i Beslutningen om at fængsle Kristian den 3dies Sendebud, og i et senere Brev, som Erkebiskoppen udstedte kort før han for stedse forlod Norge, kalder han dem sine Tilhængere og Venner. Den danske Befalingsmand paa Akershus, *Erik Gyldenstjerne*, skildrer i Breve af 6te og 14de Februar 1536 Stemningen hos Borgerne i Oslo, Tunsberg og Sarpsborg, som om den var ligefrem betænkelig. Han kalder dem »evige Forrædere« og siger om dem: »De ere aldeles utro og forvende Almuen fra Eders Naade og gjør Almuen vis den store Magt med Folk, Keiseren vil i Foraaret her indskikke med Pfalzgreven. For slig og flere falske og forrædelige Indskud og Undervisning, Bønderne og Almuen af Kjøbsteds mænd have, ere de plat og aldeles oprørske, saa jeg kan ingen Fasthed eller Troskab af dennem befinde«. Han ber Kongen skikke ham med det allerførste et Antal Krigsfolk til Hjælp; dersom det ikke sker, spaar han, at Kongen blir skilt ved Landet; thi vil han ha det til Hørsomhed igjen, maa det tvinges med Magt¹.

Men nogen virkelig Rejsning af Folket høres der dog

¹ *Aktstykker til Grevefejdens Hist. II. S. 307, 250—53.*

intet om. *Erkebiskop Olav's* Forsøg paa at sætte sig i Besiddelse af de to faste Slotte Akershus og Bergenhus ved Overrumpling mislykkedes, og dette Uheld var tilstrækkeligt, som det synes, til aldeles at bryde Modet hos ham og hans Tilhængere. Det hele Foretagende, der var sat igang paa en saa opsigtsvækkende Maade, blev opgivet. Erkebiskoppen frigav de i Throndhjem fængslede Rigsraadsmedlemmer og søgte ved deres Hjælp at knytte Underhandlinger med *Kristian den 3die* og at opnaa Tilgivelse for det Forsøg, han havde gjort paa at ta Norges Skjæbne i sin Haand. Han ydmygede sig og dermed tillige det Rige, han havde at repræsentere, paa det dybeste, uden at opnaa noget derved.

Den Fare, som en Tidlang havde truet *Kristian den 3die* gjennem *Pfalzgrev Fredriks* Planer og Rustninger, gled i Løbet af Vaaren 1536 fuldstændig over. I Juli Maaned samme Aar overgav *Kjøbenhavn* sig til ham, og dermed var han fuldstændig Herre over Danmark. I Norge rørte ingen sig efter de mislykkede Attentater paa Akershus og Bergenhus. *Kristian den 3die* kunde føle sig tryk i Hensyn paa dette Rige og maatte finde det unødigt at tilkjøbe sig ved nogen Art af Akkordering eller Underhandling en Krone, som han bare behøvede at strekke Haanden ud efter.

Udbyttet af alle de Skridt, *Erkebiskop Olav* foretog for at frølse den Kirke og Stat, hvis Repræsentant han var, blev altsaa bare, at begges Fald fik en saameget uhyggeligere og for Nationalfølelsen mere ydmygende Karakter. Hans Forsøg paa at stille sig i Vejen for *Kristian den 3die* med Vaaben i Haand afgav for Alverden et nyt Vidnesbyrd om Norges politiske og militære Vanmagt. Hans Forsøg bagefter paa at opnaa Forlig med sin Modstander tjente bare til at vise, at han savnede Kraft til at falde med Anstand. Men om end han og de Mænd, der tilligemed ham havde en ledende Indflydelse paa den norske Politik under Grevefejden, gjorde sig skyldig i Fejl, og om det end maa siges, at disse Fejl virkede til at gi Norges Nederlag en uhyggeligere Karakter, end det vilde ha faaet ved en anden, efter Omstændighederne bedre afpasset Politik, saa er dette ogsaa alt, hvad der kan siges om dem. Man kan ikke tillægge dem nogen mere vidtrækkende eller for Norges Skjæbne afgjørende Betydning. Nederlaget var i sig selv uundgaeligt, og endog den bedst beregnede Politik vilde ikke ha kunnet

hindre, at Norge ved Grevefejden ophørte at existere som selvstændig Stat.

Eftersom Folket hverken var vakt eller væbnet til at ta sin Skjæbne i egen Haand, vilde den fra norsk Synspunkt klogeste Politik ha været, at man havde skyndt sig med at opnaa en Overenskomst med *Kristian den 3die*, saasnart Lykken vendte sig til Fordel for denne i Danmark. Men, hvorledes end en saadan Overenskomst havde kommet til at lyde, vilde den aldrig ha kunnet forebygge den katholske Kirkes Fald i Norge. Faa Dage efterat Kjøbenhavn havde kapitulert, lod *Kristian den 3die* de danske Biskopper fængsle og ophævede aldeles den verdslige Bispemagt. Det er utænkeligt, at han, naar han først var kommet i tryk Besiddelse af Magten, skulde ha vist mere Skaansel ligeoverfor de norske Biskopper, hvilket Forhold saa end disse havde indtat ligeoverfor ham i den forudgaaende Tid, eller at han — den ivrige Lutheraner — skulde ha villet finde sig i, at den katholske Kirke blev staaende i det ene af hans Riger, efterat han havde knust den i det andet, større og mægtigere. Men med den katholske Biskopsverdigheds Fald var, som før fremhævet, ogsaa det norske Rigsraads Fald givet. Ved det her omhandlede Tidspunkt, da Kredsen af de gamle Storætter var helt opløst og bare Smaaadel stod igjen, lod et norsk Rigsraad med nogenledes tilstrækkelig Anseelse sig neppe tænke uden det biskoppelige Element. Det politiske Program, som *Vincent's Lunge* synes at ha stillet sig, og som han vel ogsaa havde for Øje, da han i Sommeren 1536 arbejdede for *Kristian den 3dies* Valg til norsk Konge, var derfor ligesaa upraktisk som Erkebiskop Olav's Program og dertil uden dettes indre logiske Sammenhæng. Norges Selvstændighed og formelle Jevnbyrdighed med Danmark maatte, forsaavidt som den var knyttet til Rigsraadsinstitutionen, staa og falde med den katholske Kirke.

Den eneste varige Fordel, som kunde ha været opnaaet ved en betimelig Underkastelse under *Kristian den 3die*, og tillige den for Norge heldigst mulige Udgang af Krisen vilde ha været, at *Kristian* maaske derved vilde være bleven ført ind paa den Vej, at hævde Norge som sit Arverige og at stille det forsaavidt statsretlig udenfor det danske Rigsraads Kompetence. Norge vilde ogsaa i dette Tilfælde være blevet et Lydland, forsaavidt som det nemlig ikke vilde ha været repræsenteret ved nogen selvstændig Institution ligeoverfor Danmark;

men dets Underordning under Danmark vilde ha faaet en mindre iøjnefaldende, for Nationalfølelsen mindre saarende Karakter, og det vilde ogsaa havt andre, reelle Fordele af en saadan Ordning; det vilde være bleven bedre administreret ved at staa umiddelbart under Kongedømmet uden nogen Mellekomst fra det danske Rigsraads Side.

Man skulde tro, at det maatte ha ligget overmaade nær for *Kristian den 3die* at slaa ind paa denne Vej. Hans Far, *Fredrik den 1ste*, havde allerede som Hertug i Slesvig og Holstein gjort Paastand paa Arveret til Norge og fastholdt den ogsaa efterat være blevet Konge. *Kristian* havde selv været sendt til Norge for at bli hyldet som Arving til den norske Krone. Dengang lykkedes det ikke; men nu syntes Øjeblikket kommet til at gennemføre en Tingenes Orden, der baade havde Hjemmel i Norges Lov og i den norske Folkemening og tillige stemte paa det bedste overens med Kongedømmets egne Interesser. Om at vedligeholde det norske Rigsraad kunde der ikke længer være Tale, saasnart Norge havde underkastet sig *Kristian den 3die*, og at udvide det danske Rigsraads Regeringsmyndighed til ogsaa at gjelde dette Rige, var et Offer fra *Kristians* Side, som han ikke syntes at ha nogensomhelst Opfordring til at bringe. Han var ikke Adelskonge, som Faderen havde været; han skyldte ikke det danske Rigsraad og den danske Adel nogen Tak eller Forpligtelse; han havde vundet Danmarks Krone tilrods for dem; han stod, efter *Kjøbenhavns* Kapitulation, som Herren, hvem det tilkom at foreskrive Vilkaarene, medens det danske Rigsraads Situation var en saadan, at det maatte anse det for en Naade, at det fik beholde sin gamle Stilling nogenledes ubeskaaret, endsiges at det skulde kunne kræve nogen Magtudvidelse eller hindre ham i at gennemføre for Norges Vedkommende den kongelige Arveret, hvorpaa han tidligere havde gjort Paastand, og som øjensynlig kunde afgi et saa værdifuldt Støttepunkt for ham og hans Æt.

Naar han alligevel ikke slog ind paa denne Vej, der syntes at være lagt ham saa nær, maa Forklaringen søges i den Modstand, som var rejst mod hans Valg i Norge, særskilt af *Erkebiskop Olav*. Ved den Tid, da den danske Rigsdag samledes i *Kjøbenhavn*, i Oktober 1536, var Norge endnu ikke helt kommet i hans Magt. *Erkebiskop Olav* havde søgt at

opnaa Forlig med ham; men derpaa vilde han ikke indlade sig; han havde besluttet at handle med den katholske Kirke i Norge som med den i Danmark. Og han maa ha forestillet sig, at det for den norske Kirkes Vedkommende endnu vilde komme til at koste ham en alvorlig Kamp, inden han fik den i sin Magt. Dertil har han troet at behøve Støtte af det danske Rigsraad, og af denne Grund har han afstaaet fra Tanken om at hævde Norge som sit Arverige og indgaaet paa at love Rigsraadet og den danske Adel fuld Lod og Del i det Bytte, som vilde tilfalde ham ved Norges Betvingelse¹.

Havde han været sin Stilling voxen, vilde han ikke ha indgaaet herpaa. Han vilde ha skjønnet af hvad der var passeret i Norge i den nærmest forudgaaende Tid, at Modstandskraften dér var brudt. Han vilde ha forstaaet at vurdere den Nytte, han kunde ha af at hævde for sit Kongedøme en af det danske Rigsraad uafhængig Stilling i Norge, saa at alene de mest tvingende Omstændigheder skulde ha kunnet bevæge ham til at afstaa derfra. Oldenborgerøtten svigtede atter ved denne Lejlighed sin naturlige Opgave ligeoverfor Norge, og, saa uretfærdigt det var, naar norske Patrioter engang plejede at tillægge *Kristian den 3die* Hovedskylden for den Dom, som blev fældet over Norge paa den kjøbenhavnske Rigsdag i 1536, og i den Anledning talte om hans »samvittighedsløse« Politik eller kaldte ham en »Skurk«, saa vel beføjet er det, naar man deri, at han tillod en saadan Dom, ser et Vidnesbyrd om hans Uduelighed og intellektuelle Inkompetens. Han viste maaske derved endnu tydeligere end ved Maaden, hvorpaa han nyttede sin Sejr i Danmark, at han i Sandhed var en meget »from og sagtmodig« Herre.

I den anden Artikel af den paa den kjøbenhavnske Rigsdag vedtagne Haandfæstning af 30te Oktober 1536 forpligter *Kristian den 3die* sig til at »formere og forhøje« Danmarks Rige af sin yderste Magt og Formue, »og, om Gud almægtigste det saa haver foræet, at vi ydermere Land herefter med Danmarks Riges Indbyggers Hjælp og Trøst vinde kunde med Rettergang, bekræfte med Sværd eller anderledes bekomme, da skal det høre til Danmarks Rige og blive under Danmarks

¹ *Keyser, Kirkehist. II. S. 826—27.*

Krone«. — »Og efterdi«, heder det saa dernæst i den tredie Artikel, »at Norges Rige nu saa forringet er baade af Magt og Formue, og Norges Riges Indbyggere ikke alene formaa at underholde dennem en Herre og Konning, og samme Rige er dog forbundet at blive hos Danmarks Krone til evig Tid, og Flesteparten af Norges Riges Raad, besynderlig Erkebiskop Oluf, som nu er det største Hoved der udi Riget, nu udi en kort Tid er tvende Gange falden fra Danmarks Rige mod deres egen Forpligtelse: da have vi derfor lovet og til-sagt Danmarks Riges Raad og Adel, at dersom Gud almægtigste det saa forseet haver, at vi samme Norges Rige eller nogen dets Ledemod, Slotte, Lande eller Sysler, som dertil hører, kunde bekræftige eller bekomme under vort Hørsomme, da skal det herefter være og blive under Danmarks Krone, ligesom et af de andre Lande, Jutland, Fyen, Sjælland eller Skaane er, og herefter ikke være eller hede et Konningerrige for sig, men et Ledemod af Danmarks Rige og under Danmarks Krone til evig Tid. Dog, hvis Fejde deraf kan komme, skal Danmarks Riges Raad og Indbyggere være pligtige med os troligen at hjælpe (til at) uddrage« (d. e. føre til Ende)¹.

Her træder Grundtanken i det dansk-tydske Program for Unionen mellem de skandinaviske Riger klart frem, afklædt alle Omsvøb og Talemaader. Rigerne skulde klinkes sammen til en Helstat, i hvilken det tydsk-danske Element skulde være det dominerende. Forudsætningen for dette Program var Svaghed og Savn af en vaagen Nationalfølelse hos de Folk, der skulde indordnes under det fremmede Principat. Derfor gik ogsaa Programmet fuldstændig istykker ligeoverfor *Sverige*, hvor en fremadskridende Udvikling bragte nye Kræfter frem og virkede til at stimulere Folkets Selvbevidsthed. I *Norge* derimod syntes Chancerne for dets Gjennemførelse nu at stille sig saa gunstig, som vel mulig. Her havde gennem lange Tider en stadig Nedgang fundet Sted, og under Grevefejden udviste Folket næsten Dødens Ufølsomhed ligeoverfor Fornærmelser, som blev tilføjet det udenfra.

Det kunde virkelig synes, som om det var kommet derhen,

¹ *Aarsberetn. fra Geh.-Arch. II. 8. 82 ff.*

at Norge nu var saa »forringet af Magt og Formue«, at det ikke længere kunde bestaa som et Rige eller som en særskilt national Individualitet for sig, — at altsaa den kjøbenhavnske Rigsdags Dom tillige var Historiens. Vi skal nu dernæst se, i hvilken Grad dette viste sig at være faktisk Tilfælde, — eller med andre Ord: i hvilken Grad den kjøbenhavnske Rigsdags Dom viste sig at være exigibel.

VII.

Reformationens og Grevefejdens umiddelbare Følger for Norge i politisk og national Henseende. — Indførelse af dansk Sprog, dansk Lovgivning, danske Betsvedtægter. — Grændserne, ved hvilke denne Denationaliseringsproces blev staaende.

I Henhold til hvad der var aftalt paa den kjøbenhavnske Rigsdag i Oktober 1536 lod *Kong Kristian* foreta Udrustninger til et Krigstog mod Norge for at fuldende Landets Betvingelse. Den følgende Vaar var man færdig hermed, og den 9de April 1537 afsejlede fra Kjøbenhavn en Flaade paa 14 Krigsskibe med 1500 Knegte ombord, som kom til Bergen i Slutningen af samme Maaned og derfra drog videre til Throndhjem. Dette Apparat viste sig nu at være helt overflødig, — hvad man burde ha kunnet forudse. *Erkebiskop Olav* havde allerede den 1ste April samme Aar forladt Norge for bestandig, efterat det var blevet ham klart, at han ingen Hjælp kunde vente fra Kejser Karl eller Pfalzgreven. Hans faste Slot Stenviksholm, hvor han havde efterladt nogle faa Krigsfolk, blev belejret af en af den danske Høvedsmand paa Bergenus opsendt Styrke og kapitulerede allerede den 18de Maj. Dermed var enhver Modstand forbi, saa den fra Danmark opsendte Flaade og Hær, der kom til Throndhjem efter Stenviksholms Kapitulation, ikke fik nogetsomhelst at bestille.

Den Forudsætning, som maa antages at ha ligget bagved Kong Kristians Løfte om, at Norge skulde lægges ind under Danmarks Krone som et af de andre Lande: Jylland, Fyn, Sjælland og Skaane, og ikke være eller hede et Kongerige for

sig, nemlig at han, for at bringe Norge til Lydighed, vilde faa at bestaa en Kamp, som Danmarks Adel og Rigsraad skulde hjælpe ham til at »uddrage«, slog altsaa ikke ind. Dette har da udentvil igjen virket til, at Kongens Løfter heller ikke blev opfyldt efter Bogstaven.

Hvad der var bleven vedtaget paa den kjøbenhavnske Rigsdag i 1536 i Hensyn paa Norge, offentliggjordes ikke og kom først længe bagefter til almen Kundskab. Den tredie Artikel i Kristian den 3dies Haandfæstning udelodes af de senere Haandfæstninger, og i intet statsretligt Aktstykke fra den følgende Tid er den nævnt eller findes der engang nogen Hentydning til den. Norge vedblev at føre Navn af et eget Rige Side om Side med Danmark; det beholdt sin egen Kantsler, og dets indre Styrelse vedblev for en god Del at føres paa den tilvante Maade og at være, som tidligere, adskilt fra Danmarks¹.

Alligevel maa det siges, at den paa den kjøbenhavnske Rigsdag afsagte Dom blev i statsretlig Henseende gennemført langt udover hvad man skulde ha ventet, naar man ser hen til, hvor overordentlig Kongedømmets Magtstilling var bleven styrket ved Grevefejden, og hvor afgjort det maatte ligge i Kongedømmets Interesse at holde Norge og Danmark ud fra hinanden som to selvstændige Riger. Ikke blot faldt det norske Rigsraad helt og for altid bort, — om at rekonstruere det kunde der vel, som før nævnt, neppe heller være Tale efter det katholske Biskopsdømes Fald; — men der aabnedes for det danske Rigsraad en regelmæssig og statsretlig anerkjendt Adgang til at blande sig ind i de norske Regjeringsanliggender paa samme Maade og med samme Ret som i de danske. Faktisk blev det jo vistnok saa, at det danske Rigsraad ikke paa langt nær greb saa hyppigt eller saa afgjørende ind i den norske Styrelse som i den danske; men Grunden hertil synes væsentlig at ha været den, at de danske Rigsraadsmedlemmer kjendte lidet til Norge og brød sig lidet om norske Forhold. Nogen bestemt Grændse for deres Kompetence blev derimod ikke optrukket². *Kristian den 3die* forsøgte ikke at gjøre gjeldende, at Norges Styrelse tilkom ham med en anden og

¹ *Keyser, Kirkehist. II.* S. 327—29. — *Aschehoug, Statsforf. i Norge og Danmark.* S. 351—54.

² *Aschehoug, l. o. S.* 381, 462—63, 487—88.

større Ret end Danmarks. Han tillod vel sine Brødre at titulere sig Arvinger til Norge, men for sit eget Vedkommende lod han Oldenborgerættens gamle Paastand om Arveret til Norges Krone falde, og det var først i det følgende Aarhundrede, at denne Paastand blev gjenoptaget paa en nogenledes alvorlig og virkningsfuld Maade. Eftersom altsaa det statsretlige Forhold blev, at Norge skulde modta sine Konger ved et Valg, der udelukkende tilkom Danmarks Rigsraad og Stænder, og hvori det selv ingen forfatningsmæssig Del havde, eftersom videre Norge kom til at savne endog Skyggen af en selvstændig politisk Centralinstitution (Kantslerembedet havde ingen politisk Betydning) og stilledes ligefrem og uden Forbehold under det danske Rigsraads Myndighed, kan det ikke være formeget sagt, at det blev udslettet helt af de selvstændige Staters Tal; det blev, om ikke en Provins, saa ialfald et Lydland under Danmark¹, og det ikke blot (som allerede forud) i faktisk Henseende, men formelt, ifølge den lovlig erkjendte retslige Orden.

Endda var dette det mindre; med Tabet af den politiske Selvstændighed fulgte andre Tab, som var værre eller vanskeligere at oprette. Den danske Nationalitet syntes at trænge ustandseligt og paa alle Omraader frem ligeoverfor den norske og at vinde mere og mere Plads paa dennes Bekostning. Det saa en Tidlang ud, som om Norge, ikke blot i statsretlig, men ogsaa i almindelig-national Forstand skulde bli et blot og bart Appendix til Danmark. Det saa ud, som om ikke blot Norge skulde ophøre at være et Rige, men som om endog Nordmændene skulde ophøre at være et Folk.

Den Adgang, som det danske Rigsraad siden 1537 havde til at blande sig regelmæssig ind i de norske Regjeringssager, nyttede det efter Sedvane først og fremst i sin egen og sine nærmeste Venners og Frænders økonomiske Interesse. I Overensstemmelse hermed blev i den følgende Tid de norske Len for det meste bortgit til danske Adelsmænd. Forsaavidt norske eller i Norge bosatte Adelsmænd kom i Betragtning ved Bortgivelsen af de større eller mere indbringende Len, var det ialfald Medlemmer af de til Norge i Reformationstiden indflyttede danske Ætter, der vedblev at staa i den nærmeste Forbindelse

¹ *Aasehoug, l. c. S. 354. — Kristian den Ades norske Lov, I. 10 og 11.*

med sine Standsfæller i Danmark, som fordetmeste søgte sine Giftermaal blandt dem og gjennem lange Tider vel med større Ret kunde regnes til den danske end til den norske Adel. Derimod blev de oprindelig norske Adelsætter stillet rent i Skyggen. I Aarene 1545—1552 var *Kristoffer Galle* Befalingsmand i Throndhjem. Dette er det eneste Exempel paa, at noget af Hovedlenene i Norge (o: Baahus, Akershus, Bergenhus og Throndhjem) siden 1536 har været betroet til et Medlem af den gamle norske Adel. Endda kan det ikke være tvilsomt, at *Kristoffer Galle* skyldte sin Forfremmelse dertil, at han var gift med en Datter af *Klaus Bilde* og altsaa stod i Svogerskabsforhold til en af Danmarks allerypperste og mest formaaende Storætter¹. En og anden Gang kunde det hænde, at et af de smaa Len blev givet til en Adelsmand af norsk Æt; saaledes havde *Thrond Benkestok* i 1547 Søndmøre i Forlening, *Jon Theiste* i 1549—55 Andenes, *Kristoffer Mogenssøn Hardingmand* 1552—60 Lister, *Tønne Galle* 1560 Frøland, *Thord Benkestok* 1579 Salten o. s. v. Men ogsaa dette var en sjelden Undtagelse.

Norges *Administration* kom saaledes gjennem lange Tider til at ligge saagodtsom helt og holdent i danske Mænds Hænder. Det samme blev for en Del ogsaa Tilfælde med *Jurisdiktionen*, saavidt denne øvedes af kongevalgte Domere. Lagmandsposterne vedblev nu vistnok fordetmeste at være beklædt af indfødte Nordmænd, navnlig i de første Tider efter 1537. Inden denne Klasse af offentlige Funktionærer finder man den norske Adel temmelig hyppig repræsenteret, og Lagmandsstolen har vel fremstillet sig som det højeste Maal, hvortil et Medlem af de faa, lidet betydende og lidet formuende Ætter, der nu stod igjen som de sidste synlige Rester af det gamle norske Aristokrati, regelmæssig kunde aspirere. Indfødte Nordmænd havde paa dette Omraade et Fortrin fremfor Danske, som ikke aldeles kunde sættes ud af Betragtning, idet de maatte ha saameget lettere for at skaffe sig den til en forsvarlig Røgtelse af Domerkaldet nødvendige juridiske Kundskab, især saavidt og saalænge som man var henvist til at studere den norske Lov i Originalsproget. Landsloven blev imidlertid snart — og allerede før Reformationen — oversat paa Dansk, og de dau-

¹ Samll. t. d. n. Folks Sprog og Hist. I. S. 258—59. — Aschehoug, l. c. S. 408—9.

ske Oversættelser forfleredes snart i mange Afskrifter og kom i almindelig Brug ved Siden af eller endog fremfor Haandskrifterne i Originalsproget¹. Det blev forsaavidt intet til Hinder for, at ogsaa danske Mænd kunde komme i Betragtning ved Besættelsen af norske Lagstole, hvilket da heller ikke saa sjelden skete². Det var desuden en allerede længe før denne Tid i en temmelig vid Udstrækning hævdet Regel, at Lagmandsdomme blev indaanket for Kongen personlig, paa hvis Vegne Medlemmer af hans Raad eller andre af ham særskilt bemyndigede Mænd kom til at fungere som et Slags øverste Domstol. Heraf udviklede sig en Institution — de saakaldte *norske Herredage*³, — som vi allerede møder Spor af i Unionstiden og endnu tidligere, men som navnlig efter Reformationen fik stor Betydning, og hvorigjennem danske Mænd kom til at spille en meget fremtrædende Rolle i den norske Retspleje. Det blev efterhaanden en fast Skik, at Kongen med visse Aars Mellemlum sendte en eller flere danske Rigsraadsmedlemmer tilligemed andre »gode Mænd«, d. v. s. Medlemmer af den danske Adel, op til Norge, hvor de, efter Omstændighederne paa det ene eller andet Sted, — i Oslo, Bergen, Throndhjem eller andre Steder, — skulde »sidde Retterthing« sammen med de nærmest boende kgl. Lensherrer og Lagmænd, — afsige Dom i Sager, der blev indstævnet for dem, »annamme og forhøre«, hvad Klagemaal og Besværing nogen kunde ha at føre over de kgl. Lensherrer eller deres Fogder eller andre, forhjælpe enhver til sin Ret, efter Norges Lov, og gjøre i Kongens Navn og paa hans videre Behag en »god Skik og Ordning« overalt, hvor det kunde behøves, og hvor der fandtes nogen Brøst eller Mangel⁴.

Ved de for Medlemmerne af de norske Herredage udstedte Instruxer eller Fuldmagtsbreve blev der altsaa tildelt dem ikke blot dømende, men ogsaa i visse Maader lovgivende Myndighed, og denne sidste fik endog i det her omhandlede Tidsrum adskilligt at sige, idet flere nye Recesser og Forordninger blev

¹ G. Storm, *Haandskrifter og Oversættelser af Magnus Lagaboters Love, Christiania Vid.-Selsk. Forhandl. 1879, S. 22 ff., 32 ff.*

² Se t. Ex. *N. Rigsregistr. I. S. 39, Anm. 1.*

³ Se F. Brandt, *Forelæsninger over norsk Retshist. II. S. 202 ff.*

⁴ *Aschehoug, Statsforf. i Norge og Danm. S. 382 f., 462 ff.*

vedtagne og udgivne eller idetringeste forberedte paa Herredagene¹.

Medens den norske *Lovgivning* i Slutningen af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede stod højt, sammenlignet med Nabolandenes, indtraadte senere, og navnlig i det 16de Aarhundrede, et omvendt Forhold. Det gik her som paa andre Omraader: den tidlige Modenhed blev betalt med en langvarig Standsning eller et ligefremt Forfald. *Haakon den Femte* udfoldede endnu, som vi har seet, en temmelig omfattende Virksomhed som Lovgiver. Men dermed afbrydes ogsaa omtrent al Retsudvikling i Norge for lange Tider. Unionsperiodens halvandethundrede Aar (1388—1536) er i Hensyn paa den norske Lovgivnings som i Hensyn paa Landets Historie i Almindelighed et næsten aldeles tomt Rum. Regjeringens Lovgiver-Virksomhed reducerede sig i denne Periode væsentlig til at udstede Privilegier for Hanseaterne². Heller ikke ad selskabsmæssig eller rent praktisk Vej fandt nogen Retsudvikling Sted. Kongedømmets Fjernhed, Rigsraadets Svaghed og den deraf følgende Mangel paa Kontrol og Initiativ ovenfra maatte medføre og medførte, at Retsplejen forfaldt eller blev staaende ved en vanemæssig søvrig Rutine. Lovkundskab blev stadig sjældnere blandt Folket, og Domstolene blev mere og mere uskikket til at løse sin Opgave paa nogen fuldt tilfredsstillende Maade³.

Først efter 1536 kan en ny Udvikling siges at være begyndt. Men denne har en overvejende unational Karakter. Hvad der tilførtes den norske Lovgivning i Tidsrummet efter 1536, er for det meste enten ligefremme Laan fra Danmark, eller det er Tillempninger af danske Love, — Retsregler, som har et dansk Præg og er bygget paa et dansk Grundlag⁴.

Unionsperioden var næsten ligesaa fattig for den danske Lovgivnings Vedkommende som for den norske. De Love, der fremkom i Danmark i dette Tidsrum, er baade faa og af liden Betydning. Alligevel blev dog ikke Retsudviklingen helt afbrudt her, som den blev i Norge. Organerne for det offentlige

¹ Brandt, *Forelæs. over Retshist.* I. S. 50—51 (en Opregning af de vigtigste af disse Recesser).

² Brandt, *l. o. I.* S. 44—48.

³ L. M. B. Aubert, *De norske Retshilder*, I. S. 33.

⁴ Aubert, *l. o. S.* 73 ff.

Liv vedblev at fungere og at være knyttet sammen ved en nogenledes virksom Centralstyrelse. Tidligere og i videre Omfang end i Norge udviklede sig her af den Kongedømt tillagte dømende Myndighed et Slags øverste Domstol for det hele Land i de kgl. Retterthing eller Herredage, der afsa Døme eller gav Responsa i omstridte juridiske Spørsaal¹. Herved fremkom allerede i Unionsperioden en Samling af Vedtægter og Retsregler, der ansaaes som gjeldende for det hele Rige, og som derfor kaldtes Rigens Ret i Modsætning til Provinciallovene, hvilke den tjente til at supplere. Denne sedvansmæssige Udvikling af Danmarks Retsvæsen fortsattes ogsaa i det følgende Tidsrum; men ved Siden heraf begyndte nu — tildels allerede før Reformationen, men især efter 1536 — en omfattende Lovgiver-Virksomhed fra Regjeringens Side. De sociale og økonomiske Forhold hos det danske Folk havde forandret sig meget sterkt siden Provinciallovgivningens Tid, hvoraf fulgte, at der var opstaaet store Lakuner i den gjeldende Retsforfatning, som de ad sedvansmæssig Vej indførte Regler ikke havde magtet at udfylde; hertil kom nu den ved Reformationen og Grevefejden gennemførte Omvæltning i Hensyn paa de kirkelige og politiske Forhold, der ligeledes stillede sterke Krav paa Tillæg til eller Omdannelser af den gjeldende Retsforfatning. For at imødekomme disse Krav blev der af *Kristian den 3die* og hans nærmeste Efterfølgere udfærdiget en Række tildels meget omfattende Lovarbejder, hvoraf de vigtigste er Kirkeordinantsen af 2den September 1537, Tillægget til denne, de saakaldte Riber-Artikler af 4de Mai 1542, Recesserne af 1537, 1539, 1540, 1547, 1551, den store koldingske Reces af 1558, *Kristian den 4des* lille Reces af 1615 og hans store Reces af 1643².

Paa denne Maade naaede den danske Retsforfatning efterhaanden et afgjort Forsprang fremfor den norske i Hensyn paa Fuldstændighed og tidsmæssig Karakter, og det var derfor ganske naturligt, at den i en meget vid Udstrækning blev nyttet til at udfylde Manglerne ved denne sidste, efterat den danske Regjering ved Begivenhederne i 1536—37 havde faaet friere Haand i Norge og havde begyndt at ta sig ogsaa af dette Riges indre Anliggender.

¹ Se *J. E. Larsen, Saml. Skrifter, I. S. 282—83.*

² *J. E. Larsen, l. c. I. S. 301 ff.*

Ogsaa i Norge var efterhaanden indtraadt Forhold, der krævede nye Lovregler, og, da Retsudviklingen her i Aarhundreder havde været omtrent helt afbrudt og de gamle Love i stadig voxende Grad blev utilgjængelige og uforstaaelige, eftersom man fjernede sig fra deres Tilblivelsestid, kunde det ikke være anderledes, end at der maatte være opstaaet sølelige Huller i den gjeldende Lovgivning. Disse Huller blev for en Del udfyldt ved de paa de norske Herredage efter 1536 udfærdigede Recesser, blandt hvilke især kan merkes Truid Ulfstands og Klaus Bildes Reces af 1539, de paa Herredagene i Oslo 1548 og Bergen 1557 givne Artikler, Recesserne af 1565, 1568 og 1578. Dette var nu vistnok norsk Lovgivning, forsaavidt den særskilt gjaldt Norge, og forsaavidt man ved den særskilt havde havt norske Forhold for Øje; men danske Mænd havde en væsentlig Del i dens Tilblivelse, og deraf bærer den ogsaa Præg, idet de ved den indførte nye Forskrifter, hyppig er laant fra dansk Ret eller har havt sit Forbillede i denne (saaledes t. Ex. Forskrifterne om Bygsel paa Livstid)¹. Desuden, det var kun for en mindre Del, at Hullerne i den norske Lovgivning blev udfyldt ved saadanne for Norge særskilt givne Love; hyppigere hjalp man sig paa den Maade, at danske Love blev udstrakt til at gjelde ogsaa i Norge, eller at der blev givet nye Love og Forordninger under ét for begge Riger, medens man selvfølgelig ved disses Udarbejdelse først og fremst havde Danmark for Øje. Og hertil kom da endelig danske Loves Indtrængen gennem Brug og Sedvane, — en naturlig Følge af, at Retspleje og Administration i en saa væsentlig Grad blev lagt i danske Mænds Hænder. De fra Danmark opsendte Lensherrer, Fogder og Sorenskrivere havde som oftest lidet eller intet Kjendskab til Norges gamle nationale Lovgivning, medens de i Regelen var mere fortrolige med den nyere danske, og medens det i mange Tilfælde ogsaa af andre Grunde faldt dem belejligst at holde sig til denne, saavidt det lod sig gjøre. De kunde, som Norges Statholder *Axel Gyldenstjerne* udtrykte sig i et Brev til de danske Regjeringsraader af 1590, »ikke vel lære og forstaa dette norske, besynderlig hvad dennem er imod«². Man blev saa vant til at se danske Love anvendt i den norske Retspraxis, endog uden Autorisation fra Regjeringens Side, at

¹ *Min Afhandl. i Nord. Univ.-Tidskr., 1862 (II. S. 78—80).*

² *Norske Samlinger, I. S. 540.*

de paa Herredagen i Bergen i 1631 tilstedeværende norske Lagmænd fremsatte det Spørsmaal, om de ikke maatte ha Tilladelse til at rette sig efter dansk Lov og danske Recesser i alle de Tilfælde, der ikke udtrykkelig var forklaret i den norske Lov, — paa hvilket Spørsmaal en i denne Anledning nedsat kongelig Kommission afgav et bejaende Svar¹.

I videst Udstrækning fandt nu denne Overførelse af dansk Lovgivning Sted paa det kirkelige Omraade. Ved Reformationen blev naturligvis den ældre katholske Kirkeret med en Gang sat helt ud af Kraft. For Danmarks Vedkommende sørgedes der snart for at faa det herved opstaaede Hul i Retsforfatningen udfyldt. Derimod blev der i lange Tider intet særskilt gjort for Norge. Man indskrænkede sig til at fastsætte, at den danske Kirkeordinants af 2den September 1537, ligesom de senere til samme føjede Tillæg, ogsaa skulde gjælde her. Kong *Kristian den 3die* gav vistnok et Løfte om, at denne saa lidet fyldestgjørende Ordning snart skulde bli afløst af en bedre, nemlig saasnart han selv kom op til Norge, da han vilde »efter Superintendenternes Raad udi hver Sted beskikke og stadfæste, hvad efter denne Ordinants (d. e. den danske) dér ikke holdes kan; thi der vil udi mange Stykker holdes en anden Ordinants«. Men dette Løfte blev ikke opfyldt; *Kristian den 3die* regjerede i over tyve Aar efter Grevefejden, uden at forstyrres af enten indre eller ydre Ufred, men fandt alligevel aldrig Lejlighed til at gjeste Norge, hvor der maatte være saameget at gjøre for en virksom og dygtig Konge, og man maatte her lige til 1607 la sig nøje med den danske Kirkeordinants, der passede saa ilde til Forholdene, at adskillige af dens Bestemmelser var helt ud umulig at gennemføre².

Det er overhodet vel kjendt, hvor vanskjøttet det *norske Kirke- og Skolevæsen* blev under denne Konge, og hvilke uhyggelige aandige Tilstande det affødte, at man ved den saakaldte Kirkeforbedring bare tænkte paa at rive ned uden at bygge noget op istedet. Fyrsternes økonomiske Interesser havde alle vegne en meget væsentlig Andel i deres reformatoriske Iver. Men ved det norske Reformationsværk, saaledes som det blev

¹ *Aubert, Norske Retskilder. I. S. 79.*

² *Brandt, Forelæsn. over Retshist. I. S. 49. — N. Rigsregistr. IV. S. 40—41. — Danske Magaz. VI. S. 313.*

drevet fra Styrelsens Side, synes man udelukkende at ha havt disse økonomiske Interesser for Øje. Man afsatte de katholske Biskopper og inddrog det til Biskopsstolene og Klostrene henlagte Jordegods under Kronen. Derved gjorde man en meget god Forretning; men, ikke fornøjet med de paa denne Maade erhvervede Rigdome, paala *Kristian den 3die* sine Befalingsmænd i Norge at bortta og sende ned til ham fra Kirkerne og Klostrene alt, hvad der havde noget Værd, — Kalker, Monstrantser, Klenodier, forgyldte Tavler, Lysestager o. s. v.¹ Denne Ordre blev saa godt efterkommet, at der senere hyppigt klagedes over, at de til Sakramenterne nødvendige Kar manglede, og at Kirkerne forfaldt og blev ubrugelige, saa at Almuen mangesteds ikke hele Aaret rundt hørte nogen Gudstjeneste eller engang kunde faa sine Børn døbte. Den negative Side af Reformationsværket: Udplyndringen af den gamle Kirke, blev altsaa besørget med den størst mulige Grundighed. Den positive derimod: Arbejdet for Oplysningens Fremme og en ny og bedre Kirkeordning, lod man ligge; derved var ingen Penge at tjene. Skjønt *Kristian den 3die* vistnok var en oprigtig Lutheraner og neppe nærrede nogen Tvil om, at et Menneskes aandige Velfærd helt og holdent beroede paa, at han bekjendte sig til den »rette« eller »rene« Lære, synes han ikke at ha havt nogen Tanke tilovers for at faa denne samme rene Lære udbredt blandt sine norske Undersaatter. Idetringeste er der ikke Spor af, at han har lagt noget Arbejde ind paa denne Sag, eller at det har faldt ham ind at offre noget paa den af de Rigdome, som han var kommet i Besiddelse af ved Udplyndringen af Norges gamle Kirke.

I den katholske Tid havde der til hver af Landets Biskopsresidentser eller Domkirker været knyttet en lærd Skole, i hvilken de vordende Prester fik sin Uddannelse, eller hvorfra de blev sendt til et fremmed Universitet. En af disse Skoler, nemlig den i Hamar, blev nogen Tid efter Reformationen helt nedlagt; de øvrige kom i den allerusleste Forfatning og saa sig for en stor Del berøvet sine Indtægter uden at faa noget Vederlag derfor. I den katholske Tid havde der paahvilet hvert af de 5 Domkapitler en Forpligtelse til at underholde et

¹ *Dipl. Norv. I. No. 1087.* (Brev fra *Kristian den 3die* til Esge Bilde af 27de April 1537).

vist Antal Studenter ved fremmede Universiteter. Ved Reformationen blev en stor Del af de Præbender, som havde været henlagt under disse Domkapitler, og hvoraf de havde havt sin Indtægt, tat fra dem for at bruges til Aflønning af Kongens Hofbetjente eller til Understøttelse for danske Geistlige og Studerende. Følgen heraf var, at Kapitlerne unddrog sig sin Forpligtelse til at holde Studenter ved fremmede Universiteter, hvilken de slet ikke eller ikke uden Vanskelighed kunde opfylde. I et Brev af 1558¹ omtaler Kongen, at han er »kommet udi Forfaring, at de norske Kapitler ingen Studenter holder hos noget Universitet, som det sig vel burde«, hvorfor det paalægges dem, at de »strax tiltænker at forskikke til Universitetet i Kjøbenhavn og underholde sammesteds et vist Antal af saadanne Personer, som der er Haab om kunne tjene Religionen enten ved at være Læsemestere eller i anden Maade«, — hvilket herefter skulde være fast Regel; men, da Kongen ikke vilde la Kapitlerne faa tilbage de Præbender, som han havde tat fra dem til eget Brug, maatte Tallet paa de Studenter, som de tilpligtedes at underholde, sættes lavere, end det havde været i den katholske Tid, og efter de Klager, der samtidig føres over Kapitlernes ringe Formue, skulde man tro, at de neppe nok har magtet at opfylde den saaledes indskrænkede Forpligtelse².

Denne Tilbagegang i Hensyn paa Skolevæsenet og Studierne ved fremmede Universiteter medførte igjen, at det blev vanskeligt at faa Lærerembederne i den norske lutherske Kirke nogenledes ordentlig besatte. I Begyndelsen hjalp man sig ved at la de katholske Sogneprester beholde sine Embeder; men eftersom disse døde bort, opstod der rundt om i Landet en formelig Dyrtd paa Prester, som vedvarede endnu langt ud i det følgende Aarhundrede. Det blev nødvendigt at søge Undsætning i Danmark. Her fandtes et mange Gange saa stort Antal lærde Skoler som i Norge, — alene i Sjælland 18 og i Jylland 24, — deriblandt adskillige meget rige, som t. Ex. Roeskildes med »næsten biskoppelige Indtægter«, og et stort Discipeltal, og skjønt der klages over, at ogsaa det danske Skolevæsen delvist blev sat tilbage ved Reforma-

¹ *N. Rigesregistr. I. S. 242.*

² *Dipl. Norv. IV. No. 1140.*

tionen¹, kom det dog paa ingen Maade i sligt Forfald som det norske. Universitetet i Kjøbenhavn, som i længere Tid efter sin Oprettelse havde ført en hensygnende Tilværelse, tog sig atter op, saa der ikke længe efter Reformationen blev indskrevet 1—200 indfødte Studenter hvert Aar, medens samtidig et mangedobbelt saa stort Antal Danske som Nordmænd studerede ved Tydscklands protestantiske Universiteter². I Danmark blev saaledes den nye Kirke snart forsørgt med det nødvendige Antal Lærere, og man fik endog et Overskud af Presteemner, hvoraf det prestetrængende Norge kunde bli forsynet. Hermed gik det imidlertid ikke saa glat, især ikke i Begyndelsen. Bergens første lutherske Biskop eller Superintendent, *Gjeble Pedersson*, skrev til sin Ven Superintendenten i Sjælland, *Petrus Palladius*, og bad ham skaffe sig nogle til Skole- og Kirkeembeder bekvemme Subjekter, da der var den største Mangel paa saadanne i hans eget Stift; men han kunde, heder det, ingen faa, eftersom Nordmændene i Danmark havde det Rygte, at de var haarde Folk, der sloge sine Prester ihjel³. Dette Rygte var, som vi ved, paa ingen Maade ugrundet. Den norske Almues Sæder var endnu paa denne Tid alt andet end milde, og Forandringen af de gamle Kirkeskikke vakte hos den en almindelig og sterk Uvilje, der vendte sig mod de lutherske Prester, som mangededs blev jaget bort og ilde medhandlet eller ligefrem ihjelslaget. De fleste af Prestegjeldene i Norge var desuden overmaade vidtstrakte og besværlige, medens Indtægterne var smaa, sammenlignet med de fede og magelige Kald i Danmark, saa det er ikke til at undres paa, at det var vanskeligt at faa danske Presteemner til at dra hidop, til et Land, der gjaldt halvvejs for en Udørk, blandt et Folk, der gjaldt for at være halvvejs vildt, og hos hvem man risikerede Liv og Lemmer ved at optræde som Evangeliets Forkynder. Efterhaanden indtraadte nu et bedre Forhold i saa Henseende; Prestehadet hos de norske Bønder antog mildere Former, om det end ikke blev aldeles nedlagt, saa det blev en Undtagelse, hvad der i de første Tider efter Reforma-

¹ *H. Rørdam*, om Hans Mikkelsen Ravn, *Dansk hist. Tidsskr.*, 3. Række, IV. S. 543.

² *Rørdam*, *Kjøbhøns. Univ. Hist. I. S. 354*. — *Ny kirkehist. Saml. I. S. 467 f.*, 474. II. S. 512 f. IV. S. 72 f.

³ *Norske Samlinger*, I. S. 10.

tionen hørte til Dagens Orden, at Menighederne øvede ligefrem Vold mod sine lutherske Prester. Det kunde da ogsaa hyppigere ske, at danske Mænd fandtes villig til at modta Kaldelse til gejstlige Embeder i Norge, endog til de ringere ude paa Landsbygden. Hvad de højeste og bedst aflagte Poster i den norske Kirkes og Skoles Tjeneste angaar: — Biskops-, Lektor- og Rektorembederne og Presteembederne i de større Byer, — da tilbød disse, skjønt Norge gjaldt som et Slags Forvisningssted, dog altid saa store Fordele, at de kunde bli attraaet endog af mere fremragende danske Kandidater, og disse Poster blev derfor hyppig, tildels i aldeles overvejende Grad, besat med danske Mænd ligefra Reformationen og lang Tid fremover¹. Man havde i Danmark ikke blot ulige lettere Adgang til at opnaa de for saadanne Embeder nødvendige Kvalifikationer end i Norge, men man havde ogsaa ulige lettere Adgang til at gjøre sine Kvalifikationer gjeldende og opnaa de Styrendes Gunst og Protektion.

Vi har i det foregaaende omtalt de Forhold, hvoraf det maa forklares, at Reformationen vandt saameget tidligere og paa en saa helt anden Maade Indgang i Danmark end i Norge. Det kan ikke siges, at den i Danmark var *direkte* forberedt, saaledes som i Tydskland, gennem en forudgaaende aandig Vækkelse, der førte i Retning af et Brud med den gamle Kirkeordning. Men det kan siges, at den var *indirekte* forberedt, — gennem Statslivet og den politiske og sociale Udvikling. Ved denne Udvikling var der skabt Tilknytningspunkter for den reforma-

¹ Af de 7 bergenske Biskopper eller Superintendenter mellem Reformationen og Enevoldsmagtens Indførelse var de 5 — Jens Skjelderup, Anders Foss, Anders Michelssøn Kolding, Nils Paasche, Ludvig Munthe — danskfødte — og alene 2, den første i Ordenen, Geble Pederssøn, og den sidste, Jens Skjelderup (Sønnesøn af den førnævnte Jens Skjelderup) norskfødte. Af de 7 throudhjemiske Biskopper i det samme Tidsrum var ligeledes 5 danskfødte, nemlig Hans Gaas, Hans Mogenssøn, Isak Grønbeck, Anders Arrøbo og Erik Bredal, — 2 norskfødte, nemlig Thorbjørn Olafssøn og Peder Jenssøn Skjelderup (Søn af den bergenske Biskop J. Skjelderup den eldre). Af de 9 Biskopper i Oslo var 8 danskfødte, nemlig Hans Reff, Anders Madssøn, Frants Berg, Nicolaus Seningius, Nicolaus Glostrup, Ole Boesen og Henning Stockfleth, — 1 norskfødte, Jens Nilssøn (Svigersøn af hans Formand, Biskop Frants Berg). Af de 6 Stavanger-Biskopper var bare den første i Rækken, Jon Guttormssøn, norsk, — de følgende 5: Nils Gregerssøn Riber, Jørgen Erikssøn, Laurits Skabo, Thomas Cortssøn Wegener, Marcus Christenssøn Humble — alle danske.

toriske Aandsbevægelse. Sæden kom og maatte komme udenfra; men Jordbunden var præpareret til at modta den; Danmark var rustet til at følge med og laa som et Fartøj med Sejlene oppe, saa det kunde skyde Fart, saasnart det begyndte at blæse op.

Med Norge forholdt det sig helt anderledes. Her fandtes hverken Universitet eller Bogtrykkerier; Statslivet var forlængst gaaet rent i Staa, Adelen havde næsten ophørt at existere, en Borgerklasse var neppe endnu bleven til. Om Reformationen alligevel vilde ha kunnet vinde Indgang i Norge ogsaa uden ydre Begivenheders Mellemkomst, og om den vilde ha kunnet sejre ved sin egen Magt, — ved de samme rent aandige Midler, hvorved den i det væsentlige sejrede i Danmark, — derom lar sig naturligvis intet bestemt sige. Sent og smaat vilde det i ethvert Fald ha gaaet, og den reformatoriske Bevægelse vilde i ethvert Fald ikke ha kunnet faa den Styrke eller den vidtgribende Virkning, som den fik i Danmark. Saaledes som det faktisk gik, blev den nu brudt helt af, før den endnu rigtig var begyndt. Reformationen kom, ifølge den Maade, hvorpaa den blev indført i Norge efter Kristian den 3dies endelige Sejr i 1537, ikke som et Diskussionsemne, hvorved der rettes en Appel til den Enkeltes Tænkning og Samvittighed, men som en blot og bar kgl. Forordning, hvorved der ikke blev Spørgsmaal om nogen personlig Tilegnelse, men alene om en rent ydre Observants eller vanemæssig Tilslutning. Det bedste ved hele den saakaldte Kirkeforbedring — selve Brydningen mellem det gamle og det nye — fik saaledes Norge ingen Del i. Man gled her lidt efter lidt, umærkeligt, ved Vauens Magt over fra det gamle i det nye. Og i denne slendriansmæssige Overgang laa intet vækkende for Folkets Livsaander. Reformationen fremkaldte følgelig ikke her, som i Danmark, nogen literær Produktivitet.

Hvad der er tilbage af Literatur i Norge i Reformationsperioden (1520—1550), reducerer sig til nogle faa Oversættelser eller Udtog af Landsloven og Kongesagaerne. Af noget selvstændigt Forfatterskab er der ikke Spor. Bogtrykkerier fik Norge først langt ude i det følgende Aarhundrede. Man vedblev at afskrive Lovbogen til praktisk Brug, som om Bogtrykkerkunsten ikke var til. Hvad der spores af virksom literær Interesse, er helt og holdent knyttet til det 13de og 14de Aar-

hundredes norrøne Literaturverker¹. Af de mægtige Aandsstrømninger i Samtiden er derimod ikke det mindste Bølgeslag at fornemme, saa det ser ud, som om en Tryllesøvn's Forbandelse havde været lagt over Folket og Landet. Først ud i den næste Generation efter den egentlige Reformationstidsalder møder vi Tegn til, at et nyt Liv begynder under Indfyldelse af de samme Impulser, ifølge hvilke en dansk og en svensk Nationalliteratur var bleven grundlagt og ifølge hvilke dansk og svensk Skriftsprog havde faaet sin faste Form allerede i den forudgaaende Menneskealder. Først nu fremkommer ogsaa i Norge Literaturverker, som har en nogenledes selvstændig Karakter. Men disse Verker er, saavidt de ikke er affattet paa Latin, affattet i det danske Sprog. Det *store Skifte i Hensyn paa de sproglige Forhold i Norge* var ved denne Tid allerede fuldendt, og det norske Folks fremadskridende Aandsliv var for lange Tider bleven knyttet til den danske Sprogform.

Efter den Maade, hvorpaa Reformationen blev gennemført i Norge, kunde den ligesaa lidt rette en Appel til Nationalfølelsen som til den Enkeltes Selvprøvelse eller Samvittighed. Det ene hang sammen med det andet. Reformatorerne i Danmark fulgte, som nævnt, ogsaa deri sine tyske Læremesters Exempel, at de lovpriste Modersmaalet og optog det til literært og kirkeligt Brug. Dette var jo ogsaa en af de allervæsentligste Sider ved den nye Kirkeskik; der laa heri et Vaaben, som Reformationen ikke kunde undvære, hvor den skulde arbejde sig frem ved sin egen Magt. I Norge derimod, hvor den blev indført *par ordre de roi* og som en rent udvortes Foranstaltning, kunde det ansees som ufor nødvendent. Hvad man her havde for Øje ved den kirkelige Reform, var at faa Tag i

¹ De eldste Oversættelser eller Bearbejdelser paa Dansk af Kongesagaerne, udført ved Midten af det 16de Aarh. af *Mattis Storrson*, Bergens og Gulating's Lagmand, og *Laurents Hansson*, se *Norsk hist. Tidskr.* 2. Række, V. S. 271—72. — *Norske Magas.* I. Fort. S. XIV ff. — Blandt den danske Historiograf Lyskanders Samlinger nævnes en Extrakt af den gammel Norske Krønike, forfattet af Olav Thorkelsson, den sidste katolske Biskop i Bergen (*H. Rørdam, Lyskander's Levnet*, S. 152. — En dansk Oversættelse af Partalopa Saga (Perceober), forfattet af en Nordmand, hører til Reformationstiden, *N. M. Petersen, Bidrag*, II. S. 209—10. — Om Oversættelser og Afskrifter af Landsloven fra det samme Tidsrum se *Storm's Afhandling, Kristiania Vid.-Selsk. Skr.* 1879.

Kirkens Rigdome, ikke i Folks Overbevisning, og fra dette Synspunkt blev det en temmelig ligegyldig Sag, om den nye Lære forkyndtes i en saadan Form, at Folk skjønte noget af den eller ikke. Det danske Sprog havde desuden allerede før Reformationen faaet almindelig Indgang inden de højere, ledende Samfundskredse i Norge; ikke blot de fra Rigsraadet udgaaede officielle Skrivelser, men ogsaa Biskoppernes og andre højtstaaende Nordmænds private Breve fra Tiden nærmest forud for Reformationen er for det meste affattet paa Dansk, saa at bare en enkelt Glose eller en enkelt Form minder om Brevskriverens norske Nationalitet; selve de thrøndske Bønders Brev af 7de Januar 1536 — Manifestet, hvorved Folket skulde rejses til Kamp for sin Selvstændighed, — er helt igjennem skrevet i dansk Sprogform; ligesom ved denne Tid allerede danske Oversættelser af Lovbogen var kommet i Brug ved Siden af de norske Haandskrifter¹ — til Vidnesbyrd om at Dansken havde faaet Borgerret i Landet og gjaldt som et Slags officielt Sprog ved Siden af eller fremfor det Sprog, hvori de gamle Love og Sagaerne var affattet, og som svarede nærmest til Talesproget hos den allerstørste Del af Nationen. Der blev af disse Grunde ikke Tale eller Tanke om at oversætte paa Norsk enten Bibelen eller noget af de andre Skrifter, som man fra reformatorisk Synspunkt maatte ønske at faa udbredt og læst i saa vide Kredse som muligt. Man kunde forestille sig, at hvad der var gjort for Danmark i saa Henseende, med det samme var gjort for Norge. Af den ved Kristian den 3dies Foranstaltning udarbejdede danske Bibeloversættelse, der udkom i 1551, blev et Exemplar tilstillet hver Kirke, der havde ydet 2 Rigsdaler i »Bibelpenge«; dette gjaldt ogsaa Norge, hvorhen i 1556 et Antal af 96 Exemplarer var bleven sendt til Uddeling blandt Kirkerne. De i Danmark udkomne og paa Dansk affattede Opbyggelsesskrifter og Folkebøger fandt ligeledes efterhaanden Udbredelse i Norge, idet omrejsende danske »Bogførere« kom hidop med sine Varer, — hvorved det da kunde hændes, at man modtog som noget nyt de danske Krøniker om Karl den Store eller Didrik af Bern eller Flores og Blanzeflor, der paa anden Haand stammede fra norrøne Literaturverker, som nu i deres eget Hjemland forlængst var gjemt og glemt.

¹ G. Storm, *Kristiania Vid.-Selek. Forh.* 1879.

Disse literære Forhold — i Forbindelse med den Omstændighed, at danske Mænd i en saa vid Udstrækning blev stillet i Spidsen for Administration og Retspleje og Kirke og Skole i Norge, — medførte nu, at Dansken blev eneraadende og helt fastslaaet som det officielle Sprog — Rets- og Kirkesproget — i Norge og efterhaanden endog fortrængte det norske Maal som Talesprog i Byerne og inden Samfundets højere toneangivende Kredse. Allerede i Dedikationen af den ved 1550 og 51 af *Laurents Hanssøn* forfattede Oversættelse af Snorres Kongesagaer¹ tales der, som om det var en Sjældenhed inden disse Kredse, at nogen skjønnede Gammelnorsk, hvilket synes at forudsætte, at der maa være foregaaet en gennemgribende Forandring i Hensyn paa deres daglige Omgangssprog. »Ere nu all faa Bøger i Norige«, heder det, »siden Adelen minkede her, anten af Kongebøger eller andre norske Bøger; faa ere och the, som dem læse kunne, end ferre ere de, som forstaa dem«. I en fra Aaret 1567 stammende Afskrift af den eldste danske Oversættelse af Magnus Lagabøters Landslov heder det: »Her ændes nu . . . Nories Lagboch, som er omwendt aff den gamble Norsche . . . och paa rett Danske eller Siømaale norsch der hvor man kand forstaa« (dette sidste vil vel sige: det Talesprog, der var brugeligt i Byerne og de Kysten nærmest liggende Strøg i det sydøstlige Norge, hvor Afskriveren hørte hjemme, og som altsaa, ifølge hans Paastand var saa ligt det danske, at man der uden Vanskelighed kunde forstaa Bøger affattet paa Dansk²). Mag. *Hans Gaas*, Superintendent over Thronhjems Stift 1549–1578, dansk af Fødsel, siger i Fortalen til den af ham i Forening med *Lektor Anders* paa Throndenes udførte Oversættelse af Erkebiskop Jons Kristenret, at han paatog sig dette Arbejde, eftersom ingen af de lærde Mænd indfødte i Norges Rige »vilde udsætte samme Christen Ret paa Danske eller paa det Maal, som nu forstandeligt er og her i Riget meenlig bruges«³. I Fortalen til *Kristian den 4des norske Lovbog* af 1604 (der, som man véd, i Hovedsagen bare er en maadelig dansk Oversættelse af Magnus Lagabøters Landslov) heder det, at hver Lagmand har »udsat den Lovbog, som hos hans Langstol fandtes, paa norske Sprog, som det nu

¹ *N. Nicolaysen, Norsk Magazin, I. S. XIV ff.*

² *Storm, Kr. a Vid.-Selsk. Forh. 1879.*

³ *Danske Magazin, VI. S. 313.*

brugelig er, enhver som hannem tyktes rettest være og som han bedst kunde«, og at »det gamle norske Sprog, som for nogle hundrede Aar haver været brugeligt, det er nu ganske faa Folk udi Norge (Laugmændene undtagen) bevidst«. En Række Lovcitater i Dome fra den sidste Del af det 16de Aarhundrede tyder ogsaa paa, at ved denne Tid ikke blot danske, men ogsaa norskfødte Lagmænd eller andre Funktionærer plejede at foretrække de danske Oversættelser af Lovbogen fremfor Originalen til praktisk Brug eller ved sit juridiske Studium¹.

Af disse Vidnesbyrd maa man ha Ret til at slutte, at Skiftet i de sprøglige Forhold nu i det væsentlige var gennemført. Vi møder vel ogsaa i Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede Exempler paa, at Mænd tilhørende det højere Societet i Norge, og det ikke blot Lagmænd, var saa verseret i det gamle norske Sprog, at de ikke blot kunde læse, men endog skrive det², og det tør vel hælde, at denne Kundskab endnu da ikke var saa sjelden, som man skulde formode ifølge enkelte af de ovenfor citerede Udsagn. Men Regel kan den ikke ha været. Naar den fremhæves som en synderlig Ting, et særskilt Fortrin ved en Mand, saa viser allerede dette, at Gammelnorsk har været opfattet halvvejs som noget fremmed, — noget med Latin og andre døde Sprog sideordnet³. Med andre Ord: i Slutningen af det 16de Aarhundrede var ikke blot Dansk eneraadende som Skriftsprog, Kirke- og Retssprog i Norge, men ogsaa Talesproget inden de over Almuen staaende Samfundskredse — Adel, Embedsmands- og Borgerklasse — var paa denne Tid dansk, om end med norsk Udtale og uidentvil ogsaa i Regelen sterkt isprængt med norske Ord eller Former.

Saaledes sank Norge ned til at bli et Lydland af Danmark i en langt videre Forstand end den blot statsretlige eller politiske. Man kunde sige, at, om Norge ikke blev erobret ved danske Vaaben, saa blev det til Gjengjeld erobret af dansk Kultur. Det har ogsaa været sagt, og der har været lagt Vægt

¹ Storm, *Kr. a Vid.-Selsk. Forh.* 1879.

² Jens Nilssøns *Visitatsbøger 1574—1597*, udg. ved Dr. Y. Nielsen, *Fort. S. CXL.*

³ *L. c. S. 216—17*: »Christopher Alfsson, Knud Grubbes Foged, født af Adel i Throndhjem, kand vel gammel norske og haffuer lerd latin».

derpaa; det har været fremhævet som et Vidnesbyrd om Danmarks aandige Overlegenhed paa denne Tid, at dets Sprog udbreder sig til Nabolandet og blir herskende dér. Men denne Danmarks nationale Sejr var dog næsten ligesaa let vundet som den tilsvarende politiske, og man maa vel vogte sig for at dra nogen vidtgaende Slutning deraf i Hensyn paa den danske Kulturs Højde og især i Hensyn paa dens Danskhed. Vi har før fremhævet, at den i Reformationstiden tilblevne danske Literatur, saa stor en Betydning den end har havt i relativ Forstand, d. v. s. i Forhold til Samtiden, har lidet eller intet absolut Værd og fordetmeste maa siges at være en »Abklatsch« efter den samtidige tyske Literatur. Noget lignende gjelder nu ogsaa om den i det 15de og 16de Aarhundrede tilblevne danske Lovgivning, der tjente til at udfylde Hullerne i Norges Retsvæsen. Den er for en meget væsentlig Del istandbragt ved Laan fra tysk og romersk Ret. Norge laante fra Danmark, hvad Danmark forud havde laant fra Tydskland. Man maa derhos ved Betragtninger over Danskens Indtrængen i Norge ikke glemme, at i denne Tidsalder, da Literatur og Læsning endnu havde saa lidet at sige og Nationalfølelsen endnu fordetmeste var saa uklar og ubefæstet, kunde et i Nutidens Opfatning underordnet og uvæsentligt Forhold bli bestemmende i Hensyn paa de sproglige Forhold og gi det ene Sprog eller den ene Sprogform Overvægten over den anden. I det 13de og 14de Aarhundrede var det ikke islandske Særegenheder i Hensyn paa Maalføre og Retskrivning, der vandt Indgang i Norge, men omvendt¹, til Trods for at Island var den nationale Aandskulturs Hovedland og havde i literær Henseende en saa ubetinget Overvegt over Moderlandet. I Unionsperioden øvede dansk Sprogform en meget sterk Indflydelse paa den svenske, ikke omvendt², skjønt Sverige havde et afgjort Forspring i Hensyn paa national Literatur, og skjønt Sverige ikke modtog literære Impulser fra Danmark, men tvertom Danmark fra Sverige. Forklaringen maa i begge Tilfælde søges i de politiske Forhold. Danmark var Unionens Principalstat; her var Sædet for det fælles Kongedøme, det fælles Hof; Danmarks Adel stod over den svenske i Magt og

¹ Se *Røykjabólts-máldagi*, udg. af Samf. til Udg. af gammel nord. Lit. 1885.

² N. M. Petersen, *Bidrag o. s. v. I. S. 110—11.*

Rigdom; den danske Mundart kom af disse Grunde til at gjælde som finere og fornemmere end den svenske, uagtet dens Mangel paa literær Kultur. De samme Grunde maatte faa den samme Virkning ogsaa ligeoverfor Norge. Indflydelsen af dansk Sprog ytrer sig langt fra saa sterkt her som i Sverige i den første Del af Unionsperioden: Afstanden var større, og der fandt i dette Tidsafsnit ikke saa nært Samkvem Sted mellem Danmark og Norge som mellem Danmark og Sverige; men efter Midten af det 15de Aarhundrede vendes Forholdet om; Sverige emanciperer sig nu mere og mere politisk, medens Norge mere og mere glider ind under Danmarks Overhøjhed, og dermed følger ogsaa et Omsving i Hensyn paa de sproglige Forhold. Henimod Slutningen af det 15de Aarhundrede — altsaa paa en Tid, da det danske Sprog endnu ikke havde nogen nævneværdig Literatur at opvise, — er dets Indflydelse i Norge allerede meget sterk og iøjnefaldende; vi møder allerede ved denne Tid hyppig Brevskaber, udstedte af norske Rigsraadsmedlemmer eller andre Nordmænd tilhørende det højere Societet, som er affattet paa Dansk, med enkelte norske Ord og Former isprængt, eller i en Sprogform, som vel paa en Maade er norsk, men saa aldeles forhutlet og forvansket ved Optagelse af danske Ord og Former eller ved Paavirkning af danske Lydforhold, at den næsten ikke er til at kjende igjen¹. Og, jo længere frem i Tiden, des værre blir det².

¹ Se t. Ex. *Dipl. Norv. I. No. 963*, Brev af 3die Oktbr. 1489, udstedt af Erkebiskop Gaute, Biskop Hans af Bergen og 3 andre norske Rigaraader; *Dipl. Norv. I. No. 965*, Brev af 22de Marts 1490, udstedt af Biskopperne af Oslo og Hamar m. fl.

² I Slutningen af det 15de Aarhundrede er det endnu Regel, at norske Rigsraadsmedlemmer og andre højtstaaende Nordmænd skriver i en Sprogform, som maa kaldes norsk, skjønt den er i høj Grad forvansket og overfyldt med Danismer. En Menneskealder senere — i de nærmest forud for Reformationen og Grevefejden gaaende Aar — er det blevet Regel, at Sprogformen i Breve fra højtstaaende Nordmænd er dansk, med enkeltvis forekommende Norvagismer, der viser Brevskriverens Nationalitet. Se t. Ex. *Dipl. Norv. V. No. 1027*, Brev af 3die Marts 1520, Brev udstedt af Gaute Galle, *Dipl. Norv. V. No. 1039*, Brev af 29de Decbr. 1523, udstedt af Biskopperne Hoskold af Stavanger og Olaf i Bergen, *Dipl. Norv. VII. No. 641*, Brev af 9de August 1527, udstedt af Biskop Mogens af Hamar; *Dipl. Norv. VII. No. 713*, Brev fra Biskop Mogens af Hamar til Erkebiskop Olav af 28de Decbr. 1534; *Dipl. Norv. VIII. No. 650*, Brev fra Biskop Hoskold af Stavanger til Erkebiskop Olav af 3die Aug. 1531; *Dipl. Norv. VIII.*

Det er ikke til at ta Fejl af, hvor det bærer hen, — nemlig derhen, at Norsk rent vil forsvinde som Skriftsprog og gi Plads for Dansk. Reformationen virkede forsaavidt alene til at fremskynde en længe forud begyndt Proces. Det danske Sprog blev nu, hvad det ikke før havde været, Organ for et sterkt bevæget fremadskridende Aandsliv. Det fik nu, hvad det ikke før havde havt, en Literatur, som, om den end havde liden Originalitet, til Gjengjæld var overmaade aktuel og tidsmæssig, — fyldt af de Tanker, der afgav det stærkeste Ferment i den samtidige europæiske Aandsudvikling. Det maatte herved opnaa en aldeles uimodstaaelig Overmagt ligeoverfor det norske Skriftsprog, hvis Literatur tilhørte en længst forsvunden Tidsalder, og som i Aarhundreder ikke havde været brugt til andet end Skjøder og Landsvistbreve. Det gjaldt nu fuldkommen, hvad *Munch* har sagt, at det danske Sprog stod overfor det norske som en Yngling overfor en affældig Olding eller en frisk og frodig Vegetation overfor en henvisnet¹. Hvorledes den leverede Form end er beskaffen, saa er den i ethvert Fald uendelig sterkere end den døde eller døende.

Det er altsaa rigtigt nok, naar man tillægger Reformationen en væsentlig Betydning i Hensyn paa de sproglige Forhold i Norge. Men det er urigtigt, naar man opfatter den som Udgangspunktet for den Bevægelse, hvorved norsk Skriftsprog blev ombyttet med dansk. Denne Bevægelse var begyndt længe forud og havde sin Grund i flere forskjelligartede, indre og ydre Forhold.

Det gjelder noget lignende her, som i Hensyn paa Forandringen af Norges politiske eller statsretlige Stilling. Man har fulgt den sædvanlige Tilbøjelighed til at sætte skarpe Skiller der, hvor der i Virkeligheden er jevne Overgange, og

No. 658, Brev fra Erkebiskop *Olav* til Bønderne i Fosen, *Æds*, *Romsdal* og *Søndmøre* om *Kristiern* den 2dens Ankomst til Norge af 3die Decbr. 1531 o. s. v. Sproget i alle disse Breve er dansk; men der forekommer Former som »eit bref« — »eyn herre« — »højrig« — »weyt« (af vide) — »maathe« (Maade) — »late« (lade) o. s. v.

¹ *N. F. Hist. 2. Afd. I. S. 596—97.*

til at la en rent ydre Begivenhed, hvori en langsomt omdannende, vidtforgrenet indre Proces har fundet et samlet isjnefaldende Udtryk, eller hvorved den er bleven fremskyndet, gjelde som Ophav og Aarsag til det hele.

Begivenhederne i 1536 og 1537, — den kjøbenhavnske Rigsdags Disposition over Norge som over herreløst Gods, Ophevelsen af det norske Rigsraad og det katholske Episkopat og den dermed i Sammenhæng staaende voldsomme Gjennemførelse af Reformationen ved Udplyndring af Kirker og Klostre og Indsættelse af danske Adelsmænd i alle Len og Befalinger, — dette var Kjendsgjerninger, som, naar de først blev fremdragne, maatte indprente sig hurtigt og dybt i Hukommelsen. Hvad der gik forud derimod og hvad der kom bagefter: — Forberedelsen til den i 1536 og 1537 indtrufne Katastrofe, — Arbejdet i den følgende Tid for at realisere det ved denne Katastrofe opstillede Program, Modstanden, som blev stillet derimod, og Grændserne, som dette Arbejde blev staaende ved, — var ikke saa let at faa Tag i og kunde først lidt efter lidt komme til Klarhed, ved en nærmere indgaaende Granskning.

Heraf fulgte, at 1536 og 1537 kom til at staa i de flestes Opfatning som Merkeaar i en anden og videre Forstand end den, hvori de virkelig var det. Man forestillede sig, — og forestiller sig vel tildels endnu, — at der i disse eller de nærmest følgende Aar — altsaa i ethvert Fald i Løbet af en ganske kort Tid — foregik en total og paa det dybeste indgribende Omvæltning i alle bestaaende Forhold hertillands. Man forestillede sig Norge indtil 1536 som et fuldkommen selvstændigt, med Danmark sideordnet Rige, og derefter med ét Slag nedsat til at være en dansk Provins; — indtil 1536 indfødte Stormænd i Spidsen for Landets Styrelse; derefter et formeligt Fremmedherredøme, idet alle Len og Befalinger, alle høje Poster i Statens eller Kirkens Tjeneste udelukkende overdroges til Danske; — indtil 1536 den norsk-katholske Kirke staaende urørt i hele sin Vælde og Velmagt, og derefter med ét Slag lagt i Grus, og Landet i Løbet af faa Aar helt protestantisk, eftersom den nye Kirkeskik ingensteds stødte paa nogen isjnefaldende Modstand; — indtil 1536 det nationale Sprog hævdet i sin gamle Rang og Værdighed, og derefter Dansken indtrængt i dets Sted i Løbet af de samme faa Aar, i hvilke den nye Kirkeskik blev indført, og i Sammenhæng med denne og med

de fra Danmark opsendte danske Bibler og Opbyggelsesskrifter o. s. v.

Man synes endog at ha ment, at Omslaget var saa brat, saa indgribende og omfattende og saa helt igjennem hidført ved rent ydre Omstændigheder, at der neppe nok skulde kunne være Tale om en Sammenhæng mellem hvad der gaar forud og hvad der følger efter i vor Historie. Man har fremhævet, at, medens der er Nationer, som altid har været saavidt Herre over sin Skjæbne, at der raader en ubrudt Kontinuitet i deres Historie, er der andre, med hvem dette ikke har været Tilfælde; — til denne sidste Klasse skulde nu det norske Folk høre, og særskilt har man herved henvist til hvad der skete i Norge i Reformationstiden, da en for Land og Folk betydningsfuld Udvikling blev indledet paa en helt ny Grundvold, fra helt nye Udgangspunkter, og uden Spor af nogen aktiv Deltagelse fra Folkets egen Side

Men saalænge et Folk vedblir at existere som saadant, eller med andre Ord: saalænge det vedblir at ha en Historie, maa der være en indre Sammenhæng i denne. Det er sandt nok, at smaa Nationer i Regelen ikke kan ha det Herredøme over sin Skjæbne, den Evne til Egenbevægelse, som de store, medens de i saameget højere Grad er udsat for at rives med af fremmed Paavirkning eller af Begivenheder, der har sit Ophav hos andre Folk og forsaavidt maa kaldes tilfældige. Men hvor overvældende sterke de udenfra kommende Impulser er, maa de altid paa en eller anden Maade bli tilegnet af Folket, inden de kan faa nogen Betydning for det. Ethvert Folks Historie er til enhver Tid Resultatet af en Samvirken mellem ydre og indre Faktorer. Forholdet mellem disse kan være et forskjelligt hos de forskjellige Folk og til de forskjellige Tider. Stundom træder de udenfra kommende Paavirkninger sterkest frem; til andre Tider er det de fra Folket selv udgaaede Kræfter, der spiller den mest iøjnefaldende Rolle; hos ét Folk er den indre Kontinuitet klarere og bedre gennemført end hos et andet. Men dette er bare en Gradforskjel, og, hvad enten Traaden, der forbinder Begivenhederne i et Folks Historie til et organisk, fra først til sidst sammenhængende Hele, ligger mere frem i Dagen eller længere tilbage, hvad enten den er tyndere eller tykkere, vil det altid bli den nationalhistoriske Granskings Hovedopgave at faa Tag i den og følge den i alle dens Bugter og Bøjninger.

Det er sandt, at i Grevefejdens og Reformationens Tidsrum synes det norske Folk aldeles blottet for Evne til Egenbevægelse, og at der i dette Tidsrum indtraadte et Omslag i dets Vilkaar, — ifølge Begivenheder, hvori det selv ikke havde nogen Del. Men vi har da ogsaa nu seet, at dette Omslag paa ingen Maade var saa brat eller dybt, som man engang plejede at forestille sig. Norge var ikke et selvstændigt Rige før 1536, og det blev ikke en Provins af Danmark ved de i dette og det følgende Aar indtraadte Begivenheder. Vi har i det Foregaaende omtalt, hvorledes og hvorfor det norske Rigsraad i Unionsperioden stadig blev mere uskikket til at udfylde sin Rolle, og hvorledes det danske Rigsraad rykkede ind i den ledige Plads. Ikke blot blev de for Rigerne fælles Sager, saasom særlig Kongevalg, afgjort udelukkende af det danske Rigsraad, medens de norske Rigsraadsmedlemmer bare fik strø Sand paa, hvad deres danske Kolleger havde besluttet. Men eftersom man nærmer sig Periodens Slutning, blir det hyppigere Tilfælde, at Danmarks Rigsraad eller Herredag blander sig op ogsaa i Norges indre daglige Styrelse og afgjør eller afgir sin Betænkning vedkommende rent norske Regjeringsspørsaal. Man behøver bare at læse Referatet af Forhandlingerne ved de danske Rigsraads- og Herredagsmøder i 1525, 1526, 1527, 1528 o. s. v.¹ for at indse, at den Tingenes Orden, der indtraadte ved Begivenhederne i 1536 og 1537, forsaavidt ikke er meget forskjellig fra den, som allerede havde fundet Sted forud. Kongen henvender sig, ifølge dette Referat, til sine danske Raader vedkommende Spørsaalet om Udskrivning af en Landehjælp i Norge og faar det Svar, at Danmarks Rigsraad bifalder, at en Landehjælp blir udskrevet i Norge. Danmarks Riges Raad fastsætter, naar og hvor Kongens norske Kroning skal finde Sted. Det paalægger ham at sørge for en god Skik og et godt Regimente i Norge og særlig at »tiltænke« om Baahus og Viken, som paa den Tid var i den svenske Konges Magt. Det forhandler om, hvorledes der skal forholdes med norske Len og Slotte, og indstiller til Kongen at beskikke Befalingsmænd over disse Slotte efter sin egen Vilje »med Danmarks og Norges Riges Raad« o. s. v. Danske Stormænd, der faar norske Len og Slotte i Befaling, modtar dem af Danmarks Riges Raad.

¹ *Ny Danske Magaz.* V. S. 42, 97—98, 101, 218, 291, 310 o. fl. S.

forpligter sig til at holde dem Danmarks Riges Raad til Haande og henvender sig til Danmarks Riges Raad for at faa vide, hvorledes de har at forholde sig i visse tvilsomme eller vanskelige Tilfælde¹. Ja, man ser endog norske Stormænd paa lignende Maade stille sig og sine Sager ind for Danmarks Rigsraad, som om dette allerede i deres Opfatning var blevet den lovlige øverste Autoritet for Norges Styrelse ved Siden af Kongedømmet. Exempelvis kan nævnes et Brev fra Høsten 1523, hvori Bergens Biskop og Kapitel henvender sig til Kong Fredrik den 1ste og Danmarks Rigsraad med Klagen over Kristiern den 2den og Bøn om forskjellige Begunstigelser².

Vi har videre omtalt, hvorledes man gennem hele Unionsperioden møder Exempler paa, at danske eller dansk-tyske Stormænd, mod de udtrykkelig stipulerede Unionsvilkaar, faar Len og Befalinger i Norge, og hvorledes denne Uskik blir mere og mere almindelig, eftersom man nærmer sig Periodens Slutning, og faar mere og mere Karaktøren af et overlagt System.

Vi kan, efter dette, ikke undres paa, at det store Omslag, som ifølge den engang gjængse Opfatning fandt Sted ved Grevefejdens Slutning, synes at være gledet forbi næsten uden at bli bemærket af Samtiden. Det var i Virkeligheden, i sproglig som i statsretlig og almindelig national Henseende, saa længe og vel forberedt og bragte saalidet egentlig nyt, at det ikke er mere end saavidt, at det kan nævnes et Omslag.

Hvad Forandringen i kirkelig-religiøs Henseende angaar, da var den vistnok ikke anderledes forberedt end rent negativt eller paa en rent udvortes Maade gennem Sekularisation af Klostrene og Biskopsmagtens Svækkelse ifølge det almindelige Forfald inden den katolske Kirkeorganisation. Men Forandringen fik da ogsaa en hermed overensstemmende rent overfladisk Karaktér og blev staaende paa dette Trin gennem lange Tider. Ikke blot foregik intet Troesskifte hos den over-

¹ *Ny Danske Magaz.* II. S. 201, 243.

² *Dipl. Norv.* VI. No. 689. — Jvfr. *Dipl. Norv.* X. No. 658, — et Brev af 25de Juli 1533, hvorved 5 Lagrettesmænd af Sande paa Vestfold paa Forhaand samtykker i Øhues Danmarckis righens raad oc menige righens jndbyggere ther besluttendis vordhe, met all ydmige tjeneste som wj Danmarckis Krone oc menighe rigens jndbyggere pligtige søre. — Det er det til Bud indkaldte norske Rigsmøde, der er Tale om.

vejende største Masse af Folket, men endog de gamle Kirkeskikke blev for en god Del opretholdt, idet man lod det katolske Presteskab sidde i sine Embeder. Det vilde altsaa endog være meget for meget sagt, at Norge ophørte at være katolsk, endsiige at det skulde være bleven protestantisk i den nærmeste Tid efter 1536. Hvad den store Mængde af Folket bevarede af Religion og religiøst Liv, vedblev gjennem lange Tider at være ren ram Katholicisme, og forsaavidt Protestantismen nogensinde kan siges at ha trængt virkelig igjennem, er det ialfald først skeet i en meget nyere Tid, — lige til Aarhundreder efter de Begivenheder, hvorfra man plejer at datere den nye Kirke i Norge, og ved hvilke Reformationen, efter den gjængse Talemaade, blev indført.

Det viser sig overhodet, at det Omslag i Hensyn paa Vilkaarene for Norges fremtidige Udvikling, der indtraadte i Sammenhæng med disse Begivenheder, rak saalangt, som det var forberedt ved Norges forudgaaende indre Historie, — saalangt og ikke længere.

Hvad vi iagttager i denne indre Historie i de nærmest forud for Reformationen gaaende Aarhundreder, er, efter hvad der i det foregaaende er bleven paavist, en Indskrumpning af Samfundslegemet, ikke nogen Opløsning. Den Retsorden, hvorpaa Samfundet hviler, angribes ikke; — den blir i visse Maader heller styrket og befæstet; — Folkets Stamme bevarer fuldkommen sin Friskhed og Spirekraft; men Grenene visner, Organerne for dets fremadskridende Væxt og historiske Udfoldelse falder bort eller ophører at fungere.

Deraf var den Denationaliseringsproces betinget, som vi iagttager allerede forud for 1536, men som tog Fart ved de i dette og de følgende Aar foregaaende Begivenheder; — deraf var ogsaa Grændsen betinget, udover hvilken denne Denationaliseringsproces ikke kunde komme.

Det danske Rigsraad overtog Stykke for Stykke, tilsidst helt det norske Rolle i Landets Styrelse; — de faa mere udstrakte Jordegodser, som den i Aarhundreder fortsatte Demokratisering af det norske Samfund havde levnet, gik i Tiden nærmest forud for Reformationen fordetmeste ved Arv over i danske Adelsmænds Besiddelse, som atter drog andre efter sig, saa en Kreds af oprindelig danske Adelsætter — *Bjelkerne, Basserne, Bildterne, Hvitfeldterne, Langerne, Brockenhuserne* o. fl. — kom til at danne det norske Samfunds øverste Etage og paa

en Maade sukkederede det gamle norske Ættestatokrati; — dansk Lovgivning indførtes ved Regjeringsforanstaltning eller gennem Sedvane og Retspraxis; — dansk Sprog blev Organet for Norges fremadskridende Aandsliv, — Kirke-, Skole-, Rets- sprog og Talesprog inden de højere, mere oplyste Samfunds- kredse, — og den i dette Sprog i Danmark forfattede Literatur fandt ogsaa Udbredelse i Norge og tjente ogsaa her til at af- hjælpe Behovet af aandig Næring; — i alle disse Tilfælde gled det Fremmede af sig selv og uden Modstand ind paa en ledig Plads og udfyldte Luktner, der var opstaaet ved den langvarige Stands, som havde fundet Sted paa næsten alle Om- raader af Folkets egen nationale Udvikling.

En ny Kultur, der ikke havde nogen direkte Sammenhæng med den gamle, kunde herved siges at ha yndet Indgang; et nyt Samfund, — nyt og fremmed, om ikke ved sin Sammen- sætning saa ialfald ved sin ydre Form, — stilledes op ved Siden af eller over det gamle. Imidlertid vedblev det gamle at bestaa, uden at berøres paa nogen meget iøjnefaldende eller indgribende Maade ved det nye, som kom til, uden at tabe synderlig af sit Omraade og uden at forandres synderlig i Hensyn paa sin Karakter. De nye, halvfremmede Samfunds- dannelser stod i Forgrunden og dækkede saa at sige for det gamle, saa dette gennem lange Tider kunde synes rent for- svundet; i Virkeligheden var og vedblev Forholdet at være saa, at det nye i Hensyn paa sit Omraade bare var at betragte som en liden Tilbygning til det gamle, — bare raadede over den yderste, udadvendte Rand af Samfundet, medens hele Vidden indover vedblev at høre under det gamle. Hvad det nye, i sin Oprindelse fremmede kom til at opta, var, som nævnt, en Plads, der stod tom, eller som det gamle uden Modstand opgav, fordi det ikke magtede at fylde den. Længere kom det i Hovedsagen ikke; der, hvor det begyndte at finde Modstand, fandt det ogsaa snart en Grændse, som det ikke kunde lykkes at overskride, og hvad der laa udenfor denne Grændse, undergik vel ogsaa i Tidens Løb Forandringer, men langsomt og umer- keligt og saaledes at Sammenhængen med Landets gamle Hi- storie blev i alt væsentligt ubrudt bevaret.

I Hensyn paa den efter 1536 indførte danske eller efter dansk Mønster formede Lovgivning gjaldt det nu vistnok, at, omendskjønt den fordømmeste sigtede alene til at supplere den gamle nationale Lovgivning, ikke til at ophæve eller forandre

denne, saa kom den dog i Virkeligheden ofte til at gjøre dette, enten direkte eller indirekte. Men Forandringerne var i det hele lempelige og rørte ikke ved selve Grundvolden for den gamle nationale Retsorden. I mange og tildels meget vigtige Tilfælde blev nu denne helt eller halvt fremmede Lovgivning fremkaldt ved bestemte Klagemaal fra Menigmands Side, og da den ogsaa virkelig tjente til at afhjælpe disse og rettede paa alment følte og erkjendte Mangler i den bestaaende Retsorden, er der Grund til at tro, at den i det store og hele snarere har været modtat som en Velgjerning, end at den skulde ha vakt nogen Uvilje hos Almuen, omendskjønt ganske vist meget af den ikke passede med de for Norge ejendommelige Forhold og blev et dødt Bogstav eller kom i Kollision med hævdet og velgrundet Skik og Brug.

Det var imidlertid, som før nævnt, ikke alene ved ligefrem Legislation fra Regjeringens Side, men ogsaa og endnu mere ved Praxis, at danske Retsregler og Sedvaner fik Indgang i Norge efter 1536. Den Omstændighed, at Landets Styrelse lededes fra Danmark, og at Retspleje og Administration i en saa overvejende Grad blev lagt i danske Mænds Haand, medførte uundgaaelig, at der blev arbejdet, mere eller mindre ubevidst og uden nogen ligefrem Plan, men til Gjengjæld saameget mere vedholdende, paa at omdanne Norges Samfundsforhold i Lighed med Danmarks, — og ad denne Vej syntes en virkelig Fare at true den gamle, nationale Retsorden.

Hvad der karakteriserede denne, var en høj Grad af demokratisk Frihed og personlig Selvstændighed. Odelsbønderne, hvis Tal i lange Tider stadig maa være blevet forøget gennem Udstykning af Gaarden, og som i Reformationstiden vel kan antages at ha udgjort op imod 10,000, ejede omkring to Femtedele af Landets Jord¹, og deres Ejendomsret var fremdeles i

¹ Saadan var Forholdet i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, da Odelsbønderne ejede omkring 17,000 Skippund Tunge. I Løbet af det 16de Aarhundrede har vel efter al Sandsynlighed Forholdet forandret sig noget ti Odelsbøndernes Skade, saa at disse i Reformationstiden ejede mere af Landets Jord end i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede; men stor kan Forandringen ikke ha været. — Ved Midten af det 17de Aarhundrede talte Landet 11—12,000 Bønder, som brugte egen Jord, mod 25—26,000 Lejlændinger. Derefter kan det antages, at i Reformationstiden, da Tallet paa samtlige Jordbrug i Norge neppe var mere end 30,000, har der været

Princippet fuldkommen suveræn og uindskrænket eller ubetinget. Hovedmassen eller omkring to Trediedele af Landets Jordbrugere var vel altsaa Lejlændinger; men Forholdet mellem Lejlænding og Jorddrot var et fuldkommen frit Kontraktforhold, og den gamle Lovgivning i Hensyn paa Jordleje, som fremdeles stod ved Magt, havde med en efter Tidens Lejlighed højst merkelig Omhu sørget for at sikre Lejlændingens Rettigheder og personlige Uafhængighed ligeoverfor hans Jorddrot.

Paa disse to Forhold: — Odelsbondens ubetingede Ejendomsret til sin Jord og Lejlændingens personlige Frihed og Uafhængighed ligeoverfor Jorddrotten, — var den norske Samfundsorden bygget; i dem havde den sin Styrke og Herlighed. Man kan sige, at, om denne Herlighed var stor, saa var den ogsaa dyrt betalt, — nemlig med intet mindre end Tabet af Norges politiske Selvstændighed. For i visse Maader gjælder det jo, efter hvad der i det foregaaende er vist, at den norske Bondefrihed ikke kunde bevares gennem det 13de, 14de og 15de Aarhundrede, — Adelsvældets Tidsrum i Europa —, uden at samtidig Vilkaarene for en nogenledes kraftig Statsudvikling efter Tidens Medfør blev forspildt. Og nu, efterat Landets militære Hæder og politiske Velfærd var bleven tilsat for Bondefrihedens Skyld, nu syntes der at være Fare for, at ogsaa *den* skulde gaa fløjten, saa man, efter det gamle Ordtøke, baade fik ro Ledingen og udrede Ledingsboden¹.

I Danmark havde ved det her omhandlede Tidspunkt en Samfundsudvikling, der gik i en fra den norske helt forskjellig Retning, naaet omtrent frem til sin Fuldendelse. Selvejrbøndernes Ejendomsret til sin Jord var blevet saaledes reduceret, at der næsten ikke var mere end et Navn tilbage. Allerede fra gammel Tid havde der, som tidligere omtalt, paahvilet de danske Selvejrbønder store Ydelser til Kronen, ikke blot Krigstjeneste og Skat, men ogsaa Hoveri, — Arbejde ved de kongelige Gaarde og Slotte rundt om i Riget, — for hvilke Ydelser

hoved 10,000 Bønder, som brugte egen Jord, mod ca. 20,000 Lejlændinger — Se mine Afhandlinger: Norge under Foreningen med Danmark, *Nord. Univ.-Tidskr.*, og om Folkemængdens Bevægelse, *Norsk hist. Tidskr.*: 2. Række, 3. Bind. — Disse Forhold vil bli nærmere omhandlet i den følgende Del.

¹ Róa leibangrinn ok gjalda leibvitið.

derimod Adelens (og Kirkens) Bønder efterhaanden blev helt eller delvis fritagne. Heraf fulgte, at man vænte sig til at sondre mellem Kirkens og Adelens Bønder paa den ene Side og Kronens Bønder paa den anden, under hvilken sidste Benævnelse man indbefattede baade Selvejerne og Kronens Lejlændinger eller Fæstebønder, hvem de samme Skyldigheder paa hvilede som Selvejerne, foruden hvad de havde at gi i Vederlag for Brugen af sine Kronen tilhørende Gaarde. Heraf fulgte igjen en i Tidens Løb stadig videregaaende Sammenblanding af disse to Klassers Retsforhold. Idet Selvejerbonden var forpligtet til de samme Ydelser — baade Hoveri og Brugsafgift — ligeoverfor Kronen, som Adelens Fæstebønder ligeoverfor sine Jorddrotter, sluttede man, at Ydelserne i begge Tilfælde maatte udledes af den samme Grund, og tillaa følgelig Kronen en Jorddrotts Stilling og Krav, ikke blot ligeoverfor dens Fæstebønder, men ogsaa ligeoverfor Selvejerbønderne¹. Man maatte naturligvis fra først af indrømme, at disses Adkomst til sine Gaarde var af en anden og bedre Art end en Fæstebondes Adkomst til sin Gaard. Man foretog sig ikke nogen ligefrem eller fuldstændig Konfiskation af deres Ejendom, men hævdede til en Begyndelse bare en Overejendomsret eller »Herlighed« over deres Gaarde for Kronen eller den, til hvem Kronen afstod sin Herlighed. Fra det saaledes vundne Udgangspunkt lykkedes det imidlertid at komme smaat i senn videre, og i det 16de Aarhundrede var Forskjellen mellem Selvejere eller »jordegne« Bønder og Fæstebønder blevet saa liden, at der oftere opstod Tvil og Strid om, hvorvidt Bønderne i hele Distrikter hørte til den ene eller den anden af disse Klasser². Selvejerbonden udredede en Indfæstningssum (Bygsølpunge) til sit »Herskab«, naar han tiltraadte sin Gaard, og siden hvert Aar Landgilde (Landskyld); han »trælede« for Herskabet som en anden Fæstebonde, og Herskabet kunde endog ta hans Gaard fra ham i visse, ingenlunde klart definerede Tilfælde, t. Ex. naar han, som det hedte, ikke holdt Gaarden ved Hævd, eller naar han huggede Skogen til Upligt.

¹ Se *2den Del*, S. 368 og 391—92.

² *P. V. Jacobsen*, Om Selvejergods og de Maader, paa hvilke denne Art af Ejendom overgik til Fæste, under Chr. III. og Fredr. II. — *Jurid. Ark.* XVIII, S. 193 ff.

I Sammenhæng med denne Lemlæstelse af Selvejrbøndernes Ejendomsret stod det nu dernæst, at deres Tal mere og mere aftog, og at Selvejrgodset i Massevis gik over til at bli Fæstegods. Dette skete navnlig ifølge Mageskifter mellem Kronen og Adelen. Kronen afstod ved saadanne Lejligheder hyppigt sin »Herlighed« over »jordeget« Bondegods til en eller anden Adelsmand, der udlå af sit Fæstegods til Vederlag, og gav ham derhos Tilladelse til at handle med Selvejerne om Afstaaelsen af deres Ejendomsret. Vel syntes der herved at være reserveret Selvejerne fuld Frihed til selv at bestemme, om de vilde føje sig efter Adelsmandens Ønske eller ikke. Men i de allerfleste Tilfælde maatte dog Udfaldet bli og blev det, at de virkelig afstod sine Gaarde og gik over til at bli Fæstebønder. Deres Forhold til Herlighedsejeren var nemlig altfor afhængigt til, at det kunde skorte denne paa Midler til at tvinge dem, og deres Ejendomsret altfor ufuldkommen og altfor utryg til, at de kunde holde fast ved den med nogen synderlig Kraft. Hertil kom, at den jordegne Bonde i Regelen blev ilignet dobbelt saa høj Skat til Kronen som Fæstebønderne. Ved at afstaa sin Ejendom og modta den igjen tilleje, slap han altsaa for en Del af sine Byrder og kunde tillige haabe at finde hos sin adelige Jorddrot en Beskyttelse, som hans ufuldkomne Ejendomsret ikke var istand til at yde ham.

Hvad der gjaldt om Selvejendomen hos den danske Bondestand, at den nemlig i den her omhandlede Tidsalder var blevet noget helt forskjelligt fra hvad Selvejendom var i Norge, gjaldt ogsaa om Fæsteforholdet i Danmark sammenlignet med det tilsvarende Forhold i Norge. Ogsaa i Hensyn herpaa var Forskjellen mellem de to Lande stadig bleven skjærpet eller uddybet. Medens det norske Jordlejevæsen bevarede i Hovedsagen sin oprindelige Karakter, var Fæstebondeklassen i Danmark bleven trykket dybere og dybere ned. Den norske Lejlænding vidste til Punkt og Prikke, hvad han paatog sig ved at leje Andenmands Jord; den Afgift, han skulde yde, var, hvad enten den bestod i Penge eller Varer, forud fastsat til en vis Størrelse, der ikke kunde forhøjes, før den kontraktmæssige Lejetid var udløbet, og, naar han havde ydet sin engang for alle fastsatte Afgift, havde han intet videre med sin Jorddrot at skaffe; om noget almindeligt Lydigheds- eller Tjenesteforhold til denne var der ikke og kunde der efter Lovgivningens

hele Standpunkt ikke være Tale¹. I Danmark derimod var Sagerne i saa Maade bleven bragt i en helt anden Stilling. I en stor Del af dette Rige (nemlig Sjælland, Laaland og Falster) havde Fæsteforholdet antat Karakteren af en ligefrem og aabent udtalt personlig Ufrihed, idet Bonden var forpligtet til at være sin Livstid paa det Gods, hvorpaa han var født, og følgelig kunde tvinges til at ta hvilkensomhelst Gaard Jorddrotten vilde sætte ham til, og paa hvilkesomhelst Vilkaar Jorddrotten fandt for godt at bestemme. Om de øvrige Dele af Riget, hvor denne Bondens personlige Ufrihed eller det saakaldte Vordnedskab ikke fik Indgang, gjaldt det jo vistnok, at Fæstebondens Forhold til hans Jorddrot formelt vedblev at ha Karakteren af en fra hans Side frivillig indgaaet Overenskomst. Men faktisk havde Frivilligheden lidet eller intet at betyde, og den danske Fæstebonde var ogsaa der, hvor Vordnedskaftet ikke fandt Sted, meget langt fra at være en fri Mand i samme Grad og paa samme Maade som den norske Lejlænding. For det første var han regelmæssigt og i vid Udstrækning underkastet Arbeidspligt eller Hoveri ligeoverfor sin Jorddrot, — en Ydelse, der synes at ha været omtrent aldeles ukjendt i Norge lige til Reformationstiden; men om Hoveriet gjaldt det nu, at det fremfor andre Ydelser lod sig tøjje og udvide udover de engang fastsatte Grændser og derfor ogsaa i Regelen blev en mere trykkende og med den personlige Frihed mere uforenelig Byrde end nogen anden. Dernæst frembød den danske Lovgivning intet Sidestykke til den Omhu, hvormed Lovgivningen i Norge havde sørget for at hindre Vilkaarlighed og Magtmisbrug fra Jorddrotternes Side. Den paala tvertom Fæstebonden i ganske almindelige og svævende Udtryk saadanne Pligter som at holde Gaarden ved Hævd og at være sin Jorddrot hørig og lydig; Jorddrotten kaldtes hans Husbonde og Herskab, og hans Forhold til denne opfattedes idethele som en Tjeners, saa han ikke raadede sig selv, saalænge det stod ved Magt, om det end paa en Maade var frivillig indgaaet. Og hertil kom da endelig, at ved de Adelen tilstaaede Privilegier, ifølge hvilke de adelige Jorddrotter efterhaanden fik sig overdraget det meste af Øvrighedsmagten ligeoverfor sine Fæstebønder, blev det Værn, som Lovgivningen ydede disse mod

¹ Brandt, *Forelæsen. over norsk Retshist. I. S. 295.*

vilkaarlig Undertrykkelse, — svagt som det i sig selv var, — i mange Tilfælde omtrent aldeles ophævet eller rent illusorisk.

Det var, som sagt, unndgaaeligt, — det maatte ha kunnet forudsees, at der, efterat Norge var kommet helt under dansk Styrelse, og efterat Norges Administration og Retspleje for en saa væsentlig Del var gaaet over i danske Mænds Haand, vilde der begynde et Arbejde paa at faa denne Modsætning mellem dansk og norsk Samfundsorden udjævnet. Danske Mænd kunde ikke undgaa at støde an mod Forhold, der var saa helt forskellige fra deres Hjemlands. Det maatte falde dem brydsomt at lære at forstaa dette Norske, besynderlig hvad dennem var imod, efter *Ævel Gyldenstjernes* Udtryk. Bondefriheden var dem ivejen paa alle Kanter, naar de søgte at gjøre sig sine Stillinger i Norge saa nyttige og bekvemme som muligt, og endog hvor deres Interesser ikke ligefrem stillede dem paa Krigsfod med den norske Bondes Odelsret og personlige Frihed, maatte det dog ligge nær for dem at søge overført paa norske Forhold Sedvaner og Forestillinger, der var laant fra den danske Landboforfatning, som fra en Datids Adelsmands Synspunkt maatte synes saa langt fuldkomnere og mere civiliseret end den norske.

Det mangler da heller ikke paa Vidnesbyrd om, hvorledes der ad forskellige Veje har været arbejdet paa at undergrave selve Grundvolden, hvorpaa den norske Samfundsorden hvilede, og faa Landboforholdene i Norge omdannet efter dansk Mønster.

Vi møder i norske Kongebreve fra Tiden efter Reformationen Spor af den samme Forvexling eller Sammenblanding af den offentlige Afgift eller Skat til Kronen i Egenskab af Statens Repræsentant og den private Afgift til Kronen i Egenskab af Jordegodsejer, der i Danmark og Sverige havde ført til en delvis Konfiskation af al ikke-skattefri eller ikke-adelig Selvejendom. Der tales om »Kronens Bønder« som en Klasse for sig ved Siden af Adelens og Kirkens, og under »Kronens Bønder« forstaaes øjensynlig ikke blot Lejlændingerne paa det Kronen tilhørende Jordegods, men ogsaa Selvejerne eller Odelsbønderne, der brugte egen Jord¹. Dette var nu ganske vist

¹ T. Ex. N. *Rigsregistr.* I. S. 198, Kongebrev af 21de April 1556 om Peder Hanssøn Basse, der har afkjøbt »Kronens Bønder« deres Ejendomsgaarde. — N. *Rigsregistr.* I. S. 226—27 om det samme. — Jvfr. den hyppigt forekommende Formel: »Bønderne i N. Len, hvem de tjener eller tilhører« (∴ Kronen, Adelen eller Kirken).

bare et Navn, en unøjagtig Udtryksmaade uden nogensomhelst praktisk Betydning; men saaledes havde jo ogsaa Sagen fra først af staaet i Danmark og Sverige, hvor den unøjagtige Udtryksmaade dog tilsidst fik saa vidtgribende reelle Følger.

Efter den i Sammenhæng med Reformationen foretagne Konfiskation af Kloster- og Biskopsgodset ejede Kronen i Norge over en Fjerdedel af Rigets skyldlagte Jord. Dette overvættede store Jordegods blev paa Kronens Vegne administreret af de kgl. Lensherrer, som fik sig udlagt de største og belejligst liggende Gaarde til »Residentser« og Avlsgaarde. Man ser nu, at det i Løbet af det 16de Aarhundrede indførtes som almindelig Skik, efter dansk Mønster, at kræve Hjælp til disse Gaardes Dyrkning og Residentsernes Vedligeholdelse af de nærmestboende Lejlændinger paa Kronens Jordegods, og det blev ikke derved. Til Krongodset hørte vidtløftige Skogstrækninger, som fik en fremtrædende økonomisk Betydning ved Trælasthandelens og Sagbrugsdriftens Opkomst i det 16de Aarhundrede. En hel Del Sagbrug blev indrettet og drevet for kongelig Regning, og herved lagdes ligeledes Beslag paa de under Kronen hørende Lejlændinger, som mangededs, ifølge Klagemaal fra Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, blev besværet »fast over deres Evne og Formue« med Tømmerkjørsler og andet Arbejde ved de kgl. Sagbrug. Af Skattebreve fra samme Tid ser man, at endel af disse Kronens Lejlændinger benævntes dens »Ugedagstjenere«, i Lighed med den af Hoveriet haardest trykkede Klasse af de danske Fæstebønder, og at der oftere blev tilstaaet disse Kronens Ugedagstjenere delvis Skattefrihed, — et Vidnesbyrd om at deres Arbejdspligt har været en ganske alvorlig Byrde¹.

Ogsaa paa det adelige Jordegods kom Hoveriet i Brug, idet Adelen optog den danske Skik at kræve Ægt og Arbejde af sine nærmest omkring Sæde- eller Hovedgaardene boende Lejlændinger. — Det har oftere været nævnt i det foregaaende, at Størsteparten af Adelsgodset i Norge i Tiden nærmest før og efter Reformationen gik over til nogle danske Adelsmænd, der bosatte sig her i Landet og grundede Familjer, som i den følgende Tid udgjorde den toneangivende, rigeste og mest an-

¹ Min Afhandl. *Norge under Foreningen med Danmark*, II. S. 74 ff. — *N. Rigsregistr.* II. S. 615 (Brev af 25de Mai 1585), III. S. 411 (27de Februar 1596) o. fl.

sete Del af den norske Adel. For dem maatte nu Tilstandene i Norge, særlig saavidt Adelsvæsenet vedkom, synes overmaade lidet tilfredsstillende. Den eneste arvelige Forrettighed, som den norske Adel før Reformationen havde opnaaet, var, at dens Sædegaarde, d. v. s. de Gaarde, hvorpaa den selv holdt Dug og Disk, var fritaget for de ordinære Skatteudredsler, medens samtidig Adelen i Danmark nød Skattefrihed, ikke blot for sine Hoved- og Sædegaarde, men ogsaa for en stor Del af det under disse liggende Fæstegods, og dertil havde Hals og Haand over sine Bønder med Sekt og Sagefald, fordetmeste ogsaa Birkeret og Kaldsret, foruden andre »drabelige« Friheder og Rettigheder¹. Det maatte naturligvis bli et Maal, som de til Norge opflyttede danske Adelsmænd og deres Ætlinger stillede sig og stadig beholdt for Øje, at rette paa dette Misforhold og at opnaa en lignende »Frihed«, som den, der var opnaaet af deres Frænder og Standsfæller i Danmark, med hvem de stadig vedligeholdte den næjeste Forbindelse. Man ser da ogsaa, at denne nye norske Adel jævnlige var paafærde ved Kroninger og Hyldinger og andre Lejligheder med sine Petitioner om nye og bedre Privilegier, og noget blev jo ogsaa efterhvert opnaaet, skjønt det gik sent og smaat.

Ifølge Privilegierne af 14de April 1582 og 21de Juni 1591 skulde den norske Adels Skattefrihed fremdeles være indskrænket til dens Sædegaarde, og det tilføjes endog som udtrykkeligt Vilkaar for denne Skattefrihed, at Ejeren selv bor paa Gaarden. I Praxis sees den dog snart at være bleven udvidet til ogsaa at gjælde de saakaldte Avls- eller Ladegaarde, der laa under Sædegaardene og brugtes for Sædegaardsejernes Regning². Dernæst opnaaede den norske Adel ogsaa at faa sine Ugedagstjenere, — d. v. s. de af dens Lejlændinger, der boede i samme Sogn eller det nærmest tilgrændsende Sogn til det, hvor Sædegaarden laa, og som forrettede stadig Arbejde ved denne, — fritagne for Skat og andre offentlige Byrder. Denne Erhvervelse kostede meget Stræv og blev vundet lidt efter lidt og i smaa Portioner; i 1610 blev der tilstaaet Adelens Ugedagsbønder i Akershus Len Frihed for at gjøre Arbejde til Slottet; i 1628 fik den baahuslenske Adel, der paastod Skattefrihed for

¹ Se *Stemann, Dansk Retshist. S. 95 ff.*

² *Brandt, Forelæsn. I. S. 252—53.*

sine Ugedagsbønder i Henhold til hvad der skulde ha været Sedvane »fra Arilds Tid«, denne Paastand godkjendt af Kongen; ved særskilt Bevilling opnaaede enkelte Adelsmænd i andre Dele af Riget den samme Frihed eller tilhævdede sig den paa egen Haand; men først ved Privilegierne af 18de Juli 1646 blev den slaaet fast som almindelig Regel for det hele Land¹. Ved de samme Privilegier fik den norske Adel endelig Hals og Haand over sine i samme eller næste Sogn boende Bønder med dertil hørende Sagefald eller Sagøre og var nu i visse Maader bleven ligestillet med sine Standsfæller i Danmark, forsaavidt som den havde opnaaet — paa Papiret — de vigtigste af de Privilegier, hvori den danske Adels Magtudvikling havde fundet et Udtryk.

Privilegier og Jordegods, — det var de to ydre, paatagelige Støtter, hvorpaa Adelen grundede sin Vælde. At faa sine Privilegier forbedret og sit Jordegods forøget maatte derfor være Hovedsigter for dens Stræv, saalænge den endnu var nogenledes ved Kræfter. I begge Henseender stod den norske Adel uendeligt langt tilbage for den danske ved den Tid, da Norge blev et Lydrige under Danmark, og kanske var Forskjellen i Hensyn paa Rigdom paa Jordegods allermost iøjnefaldende.

Det er ikke troligt, at Adelsgodset i Norge er bleven forøget i den nærmest forudgaaende Tidsalder; heller skulde der være Grund til at formode det modsatte. Som før omtalt sank i Løbet af det 14de og 15de Aarhundrede en stor Del af de til Lavadelen hørende Ætter ned til at bli Bønder, idet deres Jordegodser ved stadig fortsat Udstykning tilsidst blev for smaa til at kunne bære den adelige Rang oppe. Omvendt fandt vistnok en Ophobning af Jordegods Sted hos de til Højadelen hørendè Ætter; men dette skete for det allermoste derved, at Ætterne smeltede sammen og indbyrdes arvede hver andre. Og om der end er Spor af, at et og andet Medlem af Højadelen (t. Ex. den førnævnte *Alv Knutsson*, hvem en Trediedel af Drotseten *Sigurd Jonssøns* Arv tilfaldt) har udfoldet adskillig Aktivitet for at faa sine Besiddelser udvidet, saa var jo dog denne Adel idethele i Tiden forud for Reformationen saa afgjort paa Retræt og førte en saa aabenbar hensygnende

¹ *N. Rigeregistr.* I. S. 79—80, IV. S. 679—80, V. S. 21, VI. S. 73. — *Brandt, Forelæsn.*, I. S. 253. — *Y. Nielsen, Jens Aagessen Bjelke*, S. 17, 359—60.

Tilværelse, at man neppe kan forestille sig, at den har været omsiggribende i nogen Henseende, — ikke engang i Retning af at skrabbe Jordegods sammen.

Anderledes syntes det at skulle bli, efterat danske Adelsmænd var kommet i disse Ætters Sted som Norges første Jordegodsejere og tillige som de regelmæssige Indehavere af alle Len og Befalinger i Landet. Om disse danske Adelsmænd kan det vel antages, at de, som Medlemmer af en mere livskraftig og langt skarpere afsluttet Korporation, har været gennemsnitlig aktivere end sine norske Forgjængere, særskilt hvor det gjaldt at exploitere sin offentlige Stilling i private Øjemed. I Danmark havde Kronen og Adelen gennem lange Tider i Forening og med største Fremgang ført Krig mod Bøndernes Selvejendom, og Mesteparten af Udbyttet af denne Krig var tilfaldet Adelen. Det maatte følgelig ligge nær for de danske Adelsmænd, der bosatte sig i Norge eller kom hidop som Lens- og Befalingsmænd, at begynde en lignende Krig ogsaa her, især i de første Tider, inden endnu Erfaringen havde tilstrækkelig godtgjort, hvor langt bedre garanteret og forsvaret de norske Bønders Selvejendom var end de danskes.

I sin Egenskab af Lensherrer havde disse danske Adelsmænd meget virksomme Magtmidler til sin Disposition, naar de la an paa at rive Jordegods til sig. — De Arter af Forleninger, hvorved Lensherren opnaaede den frieste og fordelagtigste Stilling, medens den ham undergivne Befolkning til Gjengjæld blev udsat for den vilkaarligste Behandling, var, naar Lenet blev overgivet ham paa Afgift (o: mod en vis forudbestemt aarlig Pengesum) eller paa Tjeneste (o: mod Forpligtelse til at underholde et vist Antal Krigsfolk) eller kvit og fri (saa at han oppebergede alle Indtægter for egen Regning uden at gi noget deraf til Kronen). I disse Tilfælde havde Regjeringen næsten afskaaret sig al Adgang til en regelmæssig og effektiv Kontrol; Lensherren var nærmest at opfatte som en Forpagter og hans Len som en privat Ejendom, der var overladt ham til Exploitering, og som han fik se til at gjøre sig saa nyttig som mulig¹. Allerværst stillede Forholdet sig, i videst Grad bandt Regjeringen sine Hænder ligeoverfor Mis-

¹ Ved Herredagen 1597 indkom der Begjæring fra Agdesidens Bønder, at kongl. Maj. vilde forunde sine Len bort ikke paa Afgift, men paa Regnskab. — *Min Afhandl. i Nord. Univ.-Tidskr. II. S. 72—73.*

brug af Lensherrernes offentlige Myndighed, naar det ved en saadan Forlening tillige blev fastsat, at den skulde gjelde et vist Antal Aar eller paa Lensherrens Livstid eller endog udoover denne, saa den fra ham skulde gaa til hans Arvinger, hvilket især hyppig skete i Tilfælde af, at Lenet blev givet som Pant for en til Kronen laant Pengesum¹. Man ser, at Len, der var overdraget paa saadanne Vilkaar, endog gjordes til Gjenstand for en formelig Trafik, idet den Mand, som oprindeligt havde faaet Lenet for en vis Sum, tjente sig en god Skilling paa éngang ved at overdrage det til en anden for en højere Sum, denne igjen til en tredje for en endnu højere Sum o. s. v., hvilket naturligvis ofte endte med, at Lenet kom op i en slig Pris, at den endelige Kjøber saa sig henvist til Kneb og Kunster eller ligefrem ulovlig Udpresning for at ha nogen Fordel af Handelen².

Disse Arter af Forleninger fik nu heldigvis ikke paa langt nær saamegen Indgang i Norge som i Danmark. Det var bare om de smaa norske Len, at det gjaldt, at de ofte blev git bort paa Afgift eller Tjeneste eller kvit og fri eller som Pant for en vis Række af Aar eller for Lensherrens Livstid. Hovedlenene derimod — *Baahus*, *Akershus*, *Bergenhus* og *Thronhjems* Len — vides efter 1536 aldrig at være bortgit paa andre Vilkaar end paa ubestemt Tid, — »indtil anderledes tilsiges«, — og paa Regnskab og Genant, — d. v. s. saaledes at Lensherren blev lønnet for sin Tjeneste som en almindelig Embedsmand med en vis aarlig Pengesum eller med visse Pro-

¹ *N. Rigsregistr.* I. S. 375—77. — Kongebreve af 21de og 30te Mai 1563 vedkommende Lister Len, som Fru Sofie Lykke havde havt i Pant for en Sum af 4000 Daler, og hvor hun havde gjort sig skyldig i allehaande Udsigelser og Foruretelser mod Borgere og Bønder, idet hun svarede paa Klager og Modforestillinger, at hun havde kjøbt Lenet, hun vilde bruge det efter hendes Vilje.

² *N. Rigsregistr.* III. S. 67, — et Kongebrev af 1ste August 1589 om, hvorledes nogle vore gode Mænd her udi Riget, forlenet med vore og Kronens Lene udi vort Rige Norge, skulle dennem understaa samme Len igjen at unde og forpagte til andre, hvorover sig tidt skal tildrage, at den, hvilken slige Len udi saa Maade bliver forpagtet, det igjen skal oplade og forpagte til en anden, som mere vil give, end det hannem er undt fore, saa at Lenene i saa Maade skal oversættes og omsider lades en udi Befaling, som for sin Fordel med Rette og Uret skal udsue Bønderne og Almuen over billigt og tilbørligt o. s. v. Jvfr. *N. Rigsregistr.* III. S. 285—86.

center af Lenets Indtægter, som han iøvrigt havde at indbetale og gjøre Regnskab for til Kronen. Disse Hovedlen indbefattede allerede i Tiden nærmest efter 1536 den allerstørste Del af Riget, og i den følgende Tid blev flere og flere af de mindre Len inddragne under dem, hvorhos det blev mere og mere sedvanligt, at heller ikke de mindre Len bortgaves paa andre Vilkaar end paa Regnskab, idetringeste Regnskab for de uvisse Indtægter (hvorved selvfølgelig Misbrug lettest kunde finde Sted), saa at efter Begyndelsen af det 17de Aarhundrede Pante-lenet eller Lenet paa Afgift eller Tjeneste var reduceret til en for Landets Administration i det Hele temmelig uvæsentlig Undtagelse¹.

Men ogsaa, hvor Lenet var git paa Regnskab og dets Indehaver forsaavidt ikke indtog en fra almindelige offentlige Funktionærer forskjellig Stilling, var hans Magt dog overmaade vidtstrakt og mere vidtstrakt, end nogen Embedsmands har været i en nyere Tid, efterat Forleningsvæsenet er bleven afskaffet. Han forenede paa sin Haand baade den militære og den civile Myndighed inden sit Len, og Kontrollen over den Maade, hvorpaa han brugte sin Myndighed, synes som Regel ikke at kunne ha været meget nøjeseende eller skarp, eftersom den udgik fra et andet, langt bortliggende Land og fordetmeste blev øvet af hans Standsfæller, som havde sterke Grunde til at ønske ham skaanet eller holdt oppe, saavidt det lod sig gjøre. I Egenskab af Kongedømmets Repræsentant havde han at paatale Forbrydelser, at delta i Fuldbrydelsen af fældede Dome og at inddrive de Kronen tilfaldende Bøder. Herved var der aabnet ham en vid Mark for alskens Misbrug og Vilkaarlighed. Rettergangsvæsenet befandt sig i en lidet tilfredsstillende Forfatning, idet den dømmende Myndighed fremdeles for en væsentlig Del var lagt i Hænderne paa de blandt Almuen opnævnte Lagrettesmænd, som, ifølge den stadige Aftagen af juridisk Kundskab hos Menigmand, fordetmeste maatte være alt andet end velskikket for sit Kald, og som paa Grund af sin Ukyndighed let kunde bli blotte Redskaber for Lensherren eller de af ham afhængige Fogder og Sorenskrivere². Ifølge gammel Regel

¹ Jvfr. K. Erslev, *Konge og Lensmand i det 16de Aarhundrede*.

² *Min Afhandl. i Nord. Univ.-Tidskr. II. S. 35—36. — N. Rigsregistr. III. S. 134—36, VII. 420—421 o. fl. St.*

tilkom det Kongen eller Lensherren i hans Navn og paa hans Vegne ved Forbrydelser, for hvilke Loven satte Utleed eller Fredløshed som Straf, at eftergi Straffen mod en Pengebod, som kunde variere efter Omstændighederne. Det var desuden, som man ser, en ganske almindelig Fremgangsmaade, at Lensherren, istedetfor at la en Forseelse paatale og dømme til Thinge, affandt sig underhaanden med den Skyldige¹, eller at den Skyldige, for at undgaa Retsforfølgelse, søgte at opnaa Forlig med den, der havde at tiltale ham paa Kongedømmets Vegne, — Lensherren eller hans Foged. I slige Tilfælde blev der ofte budt disse en bekvem Lejlighed til at slaa Jordegods under sig. De kunde skrue Boden saa højt op, at den, som havde at udrede den, ikke formaaede at klare sig anderledes end ved at afstaa sit Jordegods, hvilket de da kunde tilegne sig som sin private Ejendom, medens en mindre Pengesum eller slet intet blev opført i Regnskabet til Kronen. Det mangler heller ikke paa Vidnesbyrd om, at en slig Trafik er bleven drevet. I et Kongebrev af 16de December 1590² heder det: »Vi komme udi Forfaring, hvorledes mange udi vort Rige »Norge, baade Lensmænd³, Fogder og Prester, sig skulle understaa med adskillige optænkte Paafund at pante, kjøbe og »tilforhandle sig Jordegods af Bønderne der udi Riget, endel »med Sagefald, som de saa højt sætter, naar nogen haver forbrudt Livet eller udi andre Maader grovelig syndet, at de ikke »kunde formaa det at udgive og betale, saa de derover give »til Lensmanden eller Fogden Kjøbe- og Skjødebrev ud paa »deres Gaarde og Gods, ligesom det var dennem afkjøbt, endeel »udi andre Maader sig det tilforhandler, hvoraf kommer, at de, »som tilforn have havt egne Huse og Gaarde, ved saadan underfundig listig Handel derfra kommer og siden maa stryge og »strippe Landet igjennem om andre Boliger med Hustru og »Børn, andre saavel som dennem selv til Besværing og Trængsel; »og hvilke der end maa blive boendes paa Gaarden for Landskyld, da sættes den dennem for højere Landskyld, end den

¹ *N. Rigsregistr.* II. S. 121. Stadfæstelse af den Skik og Ordning, som Jørgen Lykke m. fl. gjorde i Norge, 28de Mai 1574, Art. 14.

² *N. Rigsregistr.* III, S. 145.

³ Der staar »Bondelensmænd«; men af det følgende er det øjensynligt, at dette er en Tryk- eller Skrivfejl for »baade Lensmænd«.

»er værd, med anden mere Ubillighed og Uskikkelighed, som »os at lide og tilstede ikke vil være sømmeligt«¹. I Henhold hertil blev det da ved det samme Kongebrev udstedt strengt Forbud mod, at Lensherrer eller Fogder eller Prester i Norge, »enten ved sig selv eller andre«, pantter eller kjøber noget Jordegods med Bønderne, under Straf af Jordegodssets Forbrydelse til Kronen, — et Forbud, som i den følgende Tid oftere blev gjentaget, saa det viser sig, at det her paaklagede Uvæsen ikke var saa let at faa udryddet. — En Række andre Kongebreve og Klager fra Almuen eller Dome, afsagte af Herredagene, gir os nærmere Oplysning om de »adskillige optænkte Paafund«, som der tales om i det ovenfor citerede Brev, og viser os, hvorledes en *Peder Hanssøn Basse*, en *Erik Munk*, en *Peder Grubbe*, en *Gjøde Pederssøn* og andre Lensherrer og Fogder vidste at »velde til sig« Jordegods fra Bønderne ved Trusler, Tvang, Chikaner eller ulovlig Afskatning². Vi faar ligeledes Underretning om, hvorledes disse samme Lensherrer og Fogder ogsaa paa anden Maade misbrugte sin offentlige Myndighed ligeoverfor Bønderne, særskilt ligeoverfor Kronens Lejlændinger, som ikke blot besværedes med Arbejde ved de kgl. Sagbrug og Avlsgaarde, men endog somesteds blev tvungen til at assistere Lensherrerne eller Fogderne i deres private Kjøbmandskab med Førsel af Varer til og fra Byen o. s. v.³

¹ Jvfr. Indberetning fra Statholderen i Norge. *Axel Gyldenstjerne*, til Regjeringen i Kjøbenhavn, af 9de Oktbr. 1590, trykt i *Norske Samlinger*, I. S. 539 ff. — Det heder her: »Udi lige Maade, naar nogen fattig Mand forseer sig, saa de maa bøde til Fogden eller Lensmanden for deres Hals, da bliver de ikke rettet for saadan deres Misgjerning, men Lensmanden eller Fogden sætter dennem samme Sag saa højt for Pendinge, at de formaa det ikke at udgive, og et fattigt Menneske lover gjerne ud, paa det at Livet kan blive befriet, mere end han nogen Tid kan formaa med al sin Slægt at betale, saa skal de (for den Sagefald) give Lensmanden eller Fogden Kjøbebrev eller Skjødebrev paa deres Gaarde og Gods, ligesom de havde dennem det afkjøbt. Dette er visselig skeet, og var fordi ikke utilraadeligt, det mig synes, at kgl. Maj.s Breve/udgik til alle Lensmænd, Fogder og Prester over alt Norge, at de aldeles intet Jordegods skulde kjøbe eller pante udi nogen Maade, saafremt det ikke skulde være forbrudt under Kronen«.

² *Min Afhandl. i Nord. Univ.-Tidskr.* II. S. 95—98. — *N. Rigeregistr.* I. S. 198, 227—28, III. S. 313, IV. S. 415 o. a. St.

³ *N. Rigeregistr.* III. S. 128—30 (Brev af 15de Aug. 1590).

Klagerne over disse Misbrug er saa mange og vedholdende og gir et saa mærkt Billede af de Tilstande, der var raadende efter 1536 og lige til et godt Stykke ud i det 17de Aarhundrede, at man skulde tro, at der i dette Tidsrum maatte være gjort ganske alvorlige Indhug i den norske Bondestands Frihed og Selvejendom, og at den norske Samfundsorden maatte være bleven i en ganske væsentlig Grad omdannet efter Mønster af den danske.

Vi véd imidlertid, at dette i Virkeligheden ikke blev Tilfælde.

Hvis Aktstykkerne viser, at mange af de fra Danmark opsendte Lensherrer og Fogder søgte at praktisere det danske Bondetyrannis Sedvaner ogsaa i Norge, saa viser de ikke mindre, at de norske Bønder var haarde Halse at ha at gjøre med, og at man ikke ustraffet bød dem, hvad man kunde byde deres danske Standsfæller. I Danmark var Bondestanden fuldstændig afvæbnet og havde været det gennem lange Tider; i Norge derimod vedblev de gamle Lovregler om hver voxen Mands Pligt til at være forsynet med visse Vaaben at staa ved Magt. De norske Bønder mødte fremdeles stadig væbnet til Thinge og ved andre almindelige Sammenkomster, og der holdtes fremdeles Vaabenthing efter gammel Skik til Undersøgelse af, om deres Væbning var i den lovbefalede Stand. Denne Væbning var forlængst blevet aldeles forældet i militær Henseende, og, naar man fra Styrelsens Side vedblev at øve et Slags Kontrol med den, synes det væsentlig at ha været af Hensyn til de derved faldende Bøder¹. Men Øxe og Sværd, Spyd og Bue, som var til liden Nytte ligeoverfor pantserkledte Ryttere eller ligeoverfor de med Skydegevær forsynede Landsknegte, kunde altid være god nok til at indgyde Fogder og Sorenkrivere den nødvendige Respekt. Og fremfor alt: Hævdelsen af den frie Mands gamle Vaabenære virkede til at vedligeholde hos de norske Bønder en saadan Karakter og saadanne aandige Egen-skaber, der plejer at være det bedste Værn mod Undertrykkelse. Politiken laa udenfor deres Synskreds, og med Staten kunde det gaa, som det vilde, uden at det faldt dem ind at rejse sig; men naar der rørttes ved deres private Ret, viste det sig, at

¹ *Dipl. Norv. II. No. 963. — N. Rigregistr. II. S. 136, 324—25, IV. S. 72, 80. — Paus, Forordn. S. 384.*

de ikke havde vanslægtet saameget endda fra sine Forfædre i Hensyn paa Stridbarhed.

Det er bekjendt, hvilket Skudsmaal de faar af *Peder Klausson*, hvis Levetid netop falder sammen med den her omhandlede Periode. Et Sted, hvor han taler om det norske Folks Oprindelse, siger han: »Hvorledes om alt dette er, saa have »dette Lands Indbyggere deres første Orsprung oc Affkomst »aff et hart Folck, effterdi de hafue altid været et hart, mot- »villigt, ulydigt, selffraadigt oc ofuerdadigt, uroligt, oprørisk »oc blodgierigt Folck, som jeg icke kand beneecte, at de endnu »ere, synderlig paa de Steder oc Orter, som de endnu holde »deres gamle Seder oc Skick ved Mact, det er til Fields langt »op fra Siøkanten, der boer endnu ont oc vildt Folck«. Et andet Sted, hvor han særskilt taler om Thelemarksbønderne, kalder han dem »onde, ugudelige, haarde, vilde oc oprøriske »Folck — — nogle uforskammede Dieffuels Kroppe med Hor, »Mord, Manddrab, Ketterij, Løsleffnet, Slagsmaal oc andre hos »hengende Laster oc Ulempe offuer alle som her i Landet boe; »haffde deris største Lyst i gammel Tid at dræbe Bisper oc »Prester, Fougder oc Befalingsmænd, som oc paakiender, at »til en Kireke i det Læn er 7 Prester ihieslsagne, oc somme- »steds en eller to, oc sommesteds flere«¹.

Peder Klausson var selv Prest, og efter det Forhold, som i hans Tid raadede mellem Prester og Almue i Norge, særlig i den Del af Landet, hvor han hørte hjemme, er det rimeligt, at hans Stemning ligeoverfor Bønderne ikke har været den velvilligste, og at han i sin Omtale af deres Ugudelighed har smurt vel tykt paa. Men hans Skildring stadfæstes dog forsaavidt af samtidige historiske Aktstykker, som det af dem fremgaar, at der i denne Periode har raadet en meget uregjerlig Aand hos den norske Bondealmue, og at dens Sæder har været i høj Grad haarde og vilde². Udplyndringen af Kirkerne ved den saakaldte Reformation, de nye Kirkeskikke og de nye Prester, Indførelsen af fremmede Retssedvaner, Lensherrernes og Fogdernes mangehaande brydsomme Paafund og

¹ *Peder Klausson Friis's Saml. Skr. udg. ved Gustav Storm, S. 257—58, 300, sefr. S. 225.*

² Se *A. Faye, Peder Klausson* (Christiania 1858). — *Samme, Christianssand Stifts Bispshistorie.* — *A. V. Heffermehl, Oversigt over den norske Almues Danneise, især den religiøse, i Tiden efter Reformationen, i Norsk theol. Tidsskr., 3de Bind.*

Paalæg synes at ha fremkaldt hos den en uroligt gjærende Bevægelse, ifølge hvilken dens Kraft udartede til Raaskab og det Stive og Stridbare i dens Karakter antog et Præg af ligefrem Ustyrlighed og Utaalsomhed overfor enhver Art af Tvang. Det var saalangt fra, at de danske Lensherrers og Fogders Forsøg paa at faa den bragt under en lignende Subordination som Bondestanden i Danmark virkede til at kue eller skræmme den, at snarere dens Trods voxede derved; den satte haardt mod haardt og synes over det hele Land at ha stillet sig paa en ligefrem Krigsfod mod snart sagt alle og enhver, der repræsenterede den offentlige Myndighed eller i en eller anden Henseende havde noget at sige over den.

Vi ser af Aktstykkerne, at de norske Bønder i denne Periode fik dæje megen Uret og mange Overgreb, og at de jevnlig havde fuld Grund til at klage over Ihændehaverne af Statsmyndigheden eller til at sætte sig til Modverge mod dem. Men vi møder ogsaa hyppig Exempler paa egenmægtige Tiltag fra Almuens Side, Voldsomheder, som ikke var fremkaldt ved nogen den tilføjet Uret, og helt ugrundede Klagemaal. Vi hører om, at Bønderne mængsteds holdt Thing og Stevne af egen Magtfuldkommenhed og fattede Beslutninger i offentligt Anliggende, uden at bry sig om Øvrigheden, hvem de stundom endog med væbnet Haand tvang til at føje sig efter deres Vilje; vi hører om, at det jevnlig hændte, at de gjorde Bulder og Opstyr ved Thingmøderne, saa disse maatte afbrydes, og at de vægrede sig ved at efterkomme, hvad der efter Loyen var deres Skyldighed¹. Fogderne, der indsattes i sine Bestillinger af Lensherrerne og ikke var andet end disses private Tjenere, synes gjennemgaaende at ha været en meget mislig sammensat Klasse i dette Tidsrum²; men man kan ikke undres saameget herpaa, naar man ser hen til de Vilkaar, hvorunder denne Slags Funktionærer var stillet; man faar et Indtryk af, at de omtrent stadig har gaaet med Livet i Hænderne, — i den Grad hørte det til Dagens Orden, at Fogder blev overfaldt med Hug og Slag af Bønderne eller jaget bort eller ligefrem ihjelslagne³.

¹ Se *N. Rigeregistr.* III. S. 372, V. S. 317, 361, VI. S. 135—36, 144, 266, 612, VII. S. 421—22 o. m. fl. St.

² Se *N. Rigeregistr.* VI. S. 413 ff., 490 f., 493—94, 497—500, 501, 505.

³ Se *Erik Munk's Forsvarsskrifter*, meddelt af *L. Daas*, *Hist. Tidskr.* IV. S. 298 ff., S. 305: »Der siges endnu, og gamle Mænd og Kvinder ved

Disse regelløse Udbrud af en Frihedsaaend, der savner Ledelse og fælles Maal, gjør et' alt andet end tiltalende Indtryk; men herved maa det ikke glemmes, at de har spillet en Rolle i Landets Historie, som ingenlunde er uvæsentlig. Vi kan sammenfatte under ét hele den endeløse Mangfoldighed af Klager over Fogder eller andre offentlige Funktionærer og af Opløb og Overfald og voldsom Tagen-sig-selv-tilrette fra Almuens Side, hvorom Aktstykkerne til vort Lands Historie i denne Periode gir Oplysning, og hvorved det tilsyneladende bare drøjer sig om Smaasager, mellem hvilke der ikke er nogen Sammenhæng, — virkelige eller indbildte Forurettelser mod Enkeltmand, — og vi kan i alle disse Sammenstød mellem Bønderne paa den ene Side, Lensherrer, Fogder og Prester paa den anden, se en eneste stor, over det hele Land udbredt og gennem lange Tider fortsat Kamp til Forsvar for, hvad der maa kaldes det vigtigste Udbytte af Folkets tidligere politiske Udvikling og hvad der var et Hovedvilkaar for dets nationale Fremtid: — Bondens Frihed og Selvejendom. Og i denne Kamp blev den norske Bondestand ubetinget Sejrherre.

Skjønt det naturligvis ofte hændte, at Almuens Klagemaal ikke førte til noget, endog om de var noksaa velgrundede, og at den kom ilde fra det, naar den prøvede paa at ta sig selv tilrette, idet den bagefter maatte udgi store Bøder for sin »Modvillighed« eller lide anden Straf, saa kan det paa den anden Side ikke være undergit Tvil, at den Ting, at den norske Almue viste sig saa utaaksom ligeoverfor ethvert Brud paa hævdet Skik og saa rask til at ta sig selv tilrette, idethele har været et meget virksomt Middel til at sætte den i Respekt hos dens Overordnede og dermed ogsaa til at forbedre dens Kaar. Havde den været mere fredelig, mindre haard og vrang, vilde de danske Lensherrer og Fogder ganske vist ha gennemført i

mesten at nævne ved Navn ved 50 Fogder og Prester, som de haver ihjelslaget og endel forjaget i det samme Len (o: Nedenes Len) o. s. v. — Disse Forsvarsskrifter er fordetmeste noget forstyrret Tøjeri; men hvad der siges om Hyppigheden af Fogdedrab i denne Del af Landet faar delvis Bestyrkelse fra andre Kanter. *Allen, Nord. Rigers Hist. I S. 251—53. 648.* — *Feder Klausson, Samll. Skr S. 225.* — Ogsaa fra andre Kanter af Landet høres der hyppig om Opløb mod eller Overfald paa Fogderne, om det end ser ud til, at Forholdet var værst i saa Maade i Nedenes og nærmest tilgrænsende Bygder, — Thelemarken, Lister og Mandal. Se *N. Rigerregistr. III. S. 636, IV. S. 353, 371, 380, V. S. 268, 359—60, VI. S. 139* o. s. v.

videre Udstrækning sit Arbejde for at skabe Tilstande, svarende til dem, der var blet raadende i Danmark. Eftersom en ofte gjentaget Erfaring viste dem, at de ikke kunde plage eller fornærme den norske Bonde uden at udsætte sig for alvorlige Ulemper eller endog ligefrem Fare, maatte deres Optræden bli mere varsom og deres Overgreb sjeldnere og mindre voldsomme. Af den samme Grund maa det ogsaa forklares, at Regjeringen udviste en Ombu for at holde den norske Almue ved Lov og Ret og afhjælpe dens Klagemaal, der kan synes paafaldende, naar man ser hen til, hvordan Regjeringen var sammensat, og hvor liden Interesse den i andre Henseender viste for Norge. De danske Adelsmænd, der havde Sæde i Rigsraadet eller deltog i de norske Herredage, har vel kunnet ønske at skaane Landsmænd og Standsfæller som *Erik Munk* eller *Ludvig Munk* eller *Peder Grubbe*; men de har paa den anden Side indseet, at der for Freds Skyld maatte statueres Exempler, og at det ikke gik an at se igjennem Fingre med Forurettelser mod en Almue, der var saa paaholden paa sin Ret som den norske, og det var da ogsaa saa langt fra, at de nævnte Mænd eller andre, der prøvede paa at agere Bondetyranter i Norge, fik Medhold af sine Overordnede, at de tvertom ofte blev revset med en Strenghed, som ikke har noget samtidigt Sidestykke for Danmarks Vedkommende, skjønt den danske Bondealmue blev langt mere trykket og plaget og i langt højere Grad trængte Beskyttelse fra Regjeringens Side end den norske. I de første Tider efter 1536, inden endnu Forskjellen mellem de indre Forhold i Danmark og Norge har gaaet nogenledes tydelig op for den danske Styrelse, var Kontrollen fra dennes Side udentvil slappet og de norske Bønder i videst Grad henvist til at værgе sig selv ligeoverfor tyranniske og rovgjerrige Lensherrer og Fogder. Siden blev det efterhaanden bedre, og i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, under *Kristian den 4des* Regjering, indførtes saadanne Forbedringer og en saavidt skarp Kontrol i Hensyn paa den norske Administration¹, at de Farer, hvoraf Bondefriheden i Norge en Tidlang havde været truet, dermed kan siges at være i det væsentlige overstaaet, —

¹ *N. Rigsregistr.* VI. S. 702. Forordn. af 1634 om fast Løn for de norske Fogder. Jvfr. VI. S. 413 ff., 490—93, 497—98, 500, 505.

og det, som nævnt, paa en saadan Maade, at den gik saa temmelig uskadt ud af dem.

Naar vi i det Foregaaende har fremhævet, at *Hoveriet* — den i og for sig mest trykkende og for Bondestandens Frihed skadeligste Byrde — blev indført i Norge efter dansk Mønster ved Kronens Slotte, Avlsgaarde og Sagbrug og de adelige Sædegaarde, — da maa det herved erindres, at denne Byrde alene kom til at hvile paa en forholdsvis liden Del af den norske Bondestand, og at den, ifølge de geografiske og retslige Forhold i Norge, ikke naaede og ikke kunde naa til at bli endog tilnærmelsesvis saa ødelæggende for dette Faatal blandt de norske Bønder, som den var blevet for den danske Bondestand i sin Helhed.

Man ser vel, at ved Arbejder paa de kgl. Slotte eller Lensherrernes Residentser har Arbejdspligten været udstrakt til alle Bønder i det eller de nærmest omliggende Len, baade Selvejere og Lejlændinger; men dette har aabenbar været et sjældnere forekommende Tilfælde¹. Som Regel gjaldt det, at bare Lejlændinger — Kronens eller Adelens — blev arbejdspligtig. Og af Lejlændingsklassen var det atter kun en liden Del, blandt hvis Ydelser *Hoveriet* kom til at spille nogen synderlig

¹ *N. Rigsregistr. V. S. 66*, Kongebrev af 11te Januar 1611, taler om, at det kun er faa af Bønderne i Ekers Len, der gjør Arbejde til Kongsgaarden sammesteds, og maa vel skee flere der i Lenet findes, som efter Loven burde at gjøre os og Kronen ydermere Arbejde, end de gjøre: o. s. v. — *N. Rigsregistr. VII. S. 125*, Brev af 20de Oktober 1635, taler om de Bønder af Lister Len, der plejer at gjøre Arbejde ved Befalingsmandens Residents Huseby. — I 1632 klagedes af Bønder i Stavanger over, at Arbejdspenge (en Afgift, der ydedes til Vederlag for Arbejde) ogsaa krævedes af jordegne Bønder. *Y. Nielsen, Jens Bjelke, S. 414*. — Sammensteds *S. 250* omtales et Forslag fra Jens Bjelke, at Odelsbønder, hvis Lejlændinger skyldte Kronen Arbejde, ikke maatte tage Arbejdspenge af dem. — En Flerhed af Kronens Avlsgaarde havde før Reformationen været Klostergaarde, og i Breve, der omhandler Ægter og Arbejde ved disse, er det for det meste tydelig forudsat, at Arbejdspligten alene paahvilede de paa Klostergodset boende Lejlændinger. — Derimod heder det i et Brev af 19de Juli 1623 (*N. Rigsregistr. V. S. 319*) vedk. Befestningsarbejder paa Baahus Slot, at alle Lenets Bønder skulde delta deri, — Kronens som og Skattebønder, saa og Adelens, Kapitels- og Kirkebønder; — ligeledes tales i Breve vedk. Bygning, Førsel af Ved eller andre Arbejder til Bergenhuss Slot om hele Almuen i de omliggende Bygder som pligtig til at delta deri o. s. v.

fremtrædende Rolle. Der fandtes i Norge kun faa Kronen og Adelen tilhørende Avls- og Sædegaarde mod hvad der fandtes i Danmark, og det under disse hørende Jordegods var spredt viden om og laa for en stor Del altfor langt borte, til at der kunde bli Tale om at bruge de paa samme boende Lejlændinger ved Sædegaardenes Dyrkning. I Danmark fik Adelen efterhaanden ved Mageskifter sig imellem eller med Kronen sine Ejendome saaledes samlet og arronderet, at fordetmeste enhver Adelsmand havde sit Fæstegods liggende omkring Hovedgaarden og saavidt nær, at der kunde ydes regelmæssigt Hoveri deraf til denne. I Norge lod den Slags Arronderinger sig kun undtagelsesvis og paa en ufuldstændig Maade gennemføre, idet dels Landets Naturforhold, dels den hyppige Forekomst af Odelsgods, der hvilede paa en helt anderledes stejl og utilgjængelig Retsgrund end Selvejrgodset i Danmark og ikke paa samme Maade som dette kunde rokkes og bringes ned i Niveau med Fæstegodset, la Hindringer ivejen derfor.

Hertil kommer da endelig, at Lejlændingsforholdet i Norge altid vedblev at ha Karakteren af en fuldkommen fri Kontrakt, at følgelig Hoveriet, hvor det kom i Brug, blev fastsat ved en formelt frivillig Overenskomst mellem Lejlænding og Jorddrot og ikke kunde forhøjes uden Lejlændingens Samtykke. Det er vistnok sandt, at denne Frivillighed i mange Tilfælde og indtil en vis Grad heller ikke var mere end blot formel, eftersom det i Regelen var en slig Velfærdssag for Lejlændingen at beholde den Gaard, hvorpaa han sad, og som han havde lejet under den sedvanlige stiltiende Forudsætning af Bygsel paa Livstid, at han heller fandt sig i at bære nye og trykkende Byrder fremfor at flytte¹. Men en Grændse var dog dermed givet, udover hvilken Jorddrotten ikke turde gaa med sine Paalæg, for ikke at risikere, at hans Lejlændinger flyttede bort, uden at nogen fandtes villig til at indta' deres Plads. I Danmark derimod var der, overalt hvor Vornedskabet fandt Sted, ingen saadan Grændse. Og selv i de Dele af Danmark, hvor Vornedskabet ikke var bleven indført, havde dog, som før omtalt, Adelen gennem sine vidtstrakte Privilegier opnaaet en slig Øvrighedsmagt over sine Fæstebønder, at den kunde paatvinge disse Hoveri og andre Byrder langt udover, hvad de vilde ha

¹ Brandt; *Forelæsn. I. S. 296.* — *Min Afhandling i Nord. Univ.-Tidskr. II. S. 77—78.*

fundet sig i, om de bare havde havt at ta Hensyn til sin egen Fordel.

Vi har omtalt, at det lykkedes den *norske Adel* — d. v. s. væsentlig de i Norge omkring Reformationstiden indflyttede adelige Ætter af dansk Extraktion — at opnaa de vigtigste af de Privilegier, hvoraf deres Standsfæller i Danmark var i Besiddelse. Men for det første varede det til hejmod Midten af det 17de Aarhundrede, inden den naaede saavidt, og den nye Herlighed kom bare til at staa ved Magt i nogle faa Aar, saa den fik ikke Tid til at rodfæste sig. Dernæst medførte de saa helt forskellige Forhold i begge Lande, at det samme Privilegium fik helt andre Følger og en helt anden Betydning i Danmark, end det kunde faa i Norge. Saaledes t. Ex. Hals- og Haandsretten, hvorved den adelige Sædegaardsejer fik Myn- dighed til at lade de af hans Bønder og Tjenere begaaede Forbrydelser paatale og Ret til at oppeberge for egen Regning de herved faldende Bøder. I Danmark, hvor denne Ret ind- rømmedes Adelen ved Kristian den 3dies Haandfæstning af 1536, blev den et »drabeligt« Privilegium, som i høj Grad vir- kede til at gjøre Adelsmændene til uindskrænkede Herrer over deres Bønder, idet Hals- og Haandsretten her ofte var forenet med Birkeret, d. v. s. Ret for de adelige Sædegaardsejere til selv at beskikke Domere paa sine Godser, hvorved de paa en Maade kom til at samle Anklage- og Domermyndigheden i sin Haand, og idet Bondestanden her allerede forud var saa kuert og saa uvant til at sætte sig til Modvæрге mod Adelen Overgreb, at det nye Magtmiddel trygt kunde bruges i den vi- deste Udstrækning til at fremme alskens Vilkaarlighed. I Norge derimod, hvor Birkeretten ikke fik Indgang¹, hvor de adelige Sædegaardsejere altsaa ved Udøvelse af Hals- og Haandsprivi- legiet havde at holde sig til Landets almindelige Domstole, og hvor desuden Bønderne i en saa helt anden Grad havde Greje paa, hvad Landets Lov hjemlede dem, fik dette Privilegium væsentlig kun en økonomisk Betydning. Det blev ikke et nyt Magtmiddel for Adelen, men bare en ny Indtægtskilde, og ind- rømmede ikke saameget en Ret, som det paala en Pligt, der viste sig at være saa byrdefuld i Forhold til det Vederlag, som

¹ Birkeret blev først efter Regjeringsforandringen . 1660 tilstaaet enkelte norske Sædegaardsejere. — *Brandt, Forelæsn. I. S. 20.*

var knyttet til den, at de Privilegerede endog søgte at bli kvit den Herlighed, som de saa længe havde strævet for at opnaa¹.

I det hele fik den nye norske Adel (der nærmest var at betragte som et Sideskud af den danske) aldrig nogen rigtig Fart i sig. Den vilde ikke trives. Det viste sig, at Norge i enhver Henseende var en ugunstig Spiregrund for en privilegeret Godsejerklasse. Baade var her lidet af dyrket og dyrkbar Jord, og det lidet, som var, sad fast paa de Hænder, hvori det engang var kommet. De danske Adelsmænd, der flyttede ind i Landet i Reformationstiden, har vistnok gjennemsnitlig været mere om sig efter Jordegods end deres norske Standsfæller og forstaaet sig bedre paa de »allehaande optænkte Paa-fund«, hvorved Bonden kunde tvinges til at opgi sin Selvejendom. Men det var dog utænkeligt, at det skulde kunne lykkes dem at komme langt med sine Kneb og Kunster hertillands. Den norske Bondes Selvejendom var altfor godt beskyttet til det baade ved Loven og ved Folkets Karaktér.

Det hyppigst brugte og virksomste Middel, hvorved Adelen i Danmark udvidede sit Jordegods paa Selvejerklassens Bekostning, bestod, som før nævnt, deri, at den ved Mageskifter med Kronen fik sig tilskjødet dennes »Herlighedsret« i Selvejergods og saa bagefter ved Tvang eller frivillig Overenskomst med Selvejerbønderne fik Herlighedsretten udvidet til en fuldstændig Ejendomsret, hvilket i Regelen gik meget let fra Haanden, eftersom Bondens Selvejendom var saa sterkt beklippet, at han ikke havde synderlig Opfordring til at holde fast ved den, og eftersom han, ved at opgi den og gaa over til at bli Fæstebonde, slap for endel af sine offentlige Byrder og dertil kunde vente at bli mere gunstigt anseet af sin adelige Jorddrot, som allerede gennem Herlighedsretten havde ham halvvejs i sin Magt. Om dette Middel kunde der nu ikke bli Spørsmaal i Norge. Mageskifter af en saadan Art var umulige her, eftersom Kronen aldeles ikke havde erhvervet nogen saadan »Herlighed« over det norske Odelsgods, der kunde gjøres til Gjenstand for Omtusknung eller Bortskjødning. Odelsbondens Ejendomsret til sin Gaard gjaldt for at være ligesaa god som Adelsmandens til sin; han var ikke forpligtet til nogen anden Ydelse end de

¹ *Min Afhandl. i Nord. Univ.-Tidskr. II. S. 11.*

offentlige Skatter, og disse var ikke større for ham end for en Lejlænding. Hans Stilling som Ejer til den Jord, hvorpaa han boede, frembød saa store Fordele, gav saamegen Frihed, var saa tryk og saa anselig, at alene den yderste Nød kunde bringe ham til at opgi den og bytte den bort mod en Lejlændings Vilkaar. Og om han engang havde seet sig tvunget dertil, var der ved Odelsløsningsretten sikkert ham eller hans nærmeste Slægt et Mittel til at gjenvinde den tabte Stilling, som udentvil er bleven brugt i alle Tilfælde, hvor det blev Vedkommende nogenledes økonomisk muligt. Hvad det lykkedes Adelen at erhverve af det Odelsbønderne tilhørende Jordegods, har udentvil mest været saadanne Gaarde eller Gaardeparter, som vedkommende Ejer ikke selv brugte, og ved hvis Overgang i adelig Besiddelse altsaa vel Odelsgodset er bleven formindsket, men ikke Tallet paa de Bønder, der sad paa egen Grund og brugte egen Jord. Og selv om denne Slags Odelsgods maa det antages, at Ejeren kun højst nødig har ladet det frakomme sig og sin Æt, saa det neppe kan ha været meget deraf, som paa en varig Maade er gaet over i adeligt Eje.

Det var imidlertid ikke blot Adelen, men ogsaa Kronen, som i denne Periode udvidede sit Jordegods paa Odelsbondeklassens Bekostning. I en Række af Tilfælde blev Odelsgods efter Loven forbrudt under Kronen, nemlig naar Ejeren undlod at udrede Leding eller anden offentlig Skat deraf, eller naar han gjorde sig skyldig i nogen af de Forbrydelser, der sammenfattedes under Navn af *úbótamál*¹. Ogsaa ved andre Forbrydelser kunde det hælde, at Jordegods blev udlagt til Kronen, idet Forbryderen ikke paa anden Maade formaaede at klare den ham idømte Bod. For dette Tilfælde var det nu udtrykkelig fastsat i Loven, at det til Kronen udlagte Jordegods kunde indløses igjen inden ti Aar². I Hensyn paa det Jordegods, der tilfaldt Kronen som Følge af Ejernes Forsømmelse af at udrede Leding eller Skat, ser man af Lensregnskaber og andre Aktstykker, at det regelmæssig blev git tilbage mod en »billig« Indløsningssum eller endog aldeles uden Indløsning, bare mod Erlæggelsen af den resterende Skat³. Og

¹ Brandt, *Forelæsn. II. S. 8—9.*

² *Magnus Lagabeters Landslov, IV. S. 2. — Kristian den Ådes norske Lov, III. S. 1.*

³ *Min Afhandl. i Nord. Univ.-Tidskr. II. S. 94.*

hvad endelig det ved de saakaldte ubótamál forbrudte Jordegods angaar, synes det ligeledes at ha været almindelig Skik, at det blev bevilget Forbryderens Arvinger at indløse det igjen. Vi tør slutte heraf, at, om det end jevnlig hændte, at Odelsgods tilfaldt Kronen, saa var det alene undtagelsesvis, at den beholdt, hvad der tilfaldt den, som varig Besiddelse.

Forsaavidt Kronens Ombudsmand — Fogden eller Lensherren — tilegnede sig det forbrudte eller i Bod udlagte Odelsgods som sin personlige Ejendom og i dets Sted opførte en Pengesum i Regnskaberne, maatte nu vistnok Tingen stille sig anderledes. I disse Tilfælde var det jo ialfald Hensigten at beholde, hvad man engang havde faaet Kloen i: Men Aktstykkerne viser, at dette paa ingen Maade faldt saa let, — at tværtom den Lensherre eller Foged, der havde tilegnet sig ved ulovlig Afskatning en norsk Bondes Jord, ofte fik at bestaa en alvorlig og sejt fortsat Krig fra Odelsmandens eller hans Arvingers Side og ofte blev tvungen til at udlevere sit Bytte og dertil maatte undgjelde for sit Attentat paa en Maade, der ikke kan ha undladt at virke afskrækkende paa hans Kolleger.

I det hele kan det ikke være tvilsomt, at Selvejergodset i Norge gjennemgik uden nogen væsentlig Formindskelse den Række af Angreb, som fra flere Sider blev rettet mod det i det næst efter Reformationen følgende Tidsrum. — Ved Begyndelsen af det 17de Aarhundrede ejede Kronen over en Fjerdepart af alt Rigets Jordegods; det allermeste heraf havde imidlertid enten tilhørt den fra urgammel Tid eller kom i dens Eje ved de store Konfiskationer af Kloster- og Kirkegods i Reformationstiden. Adelen ejede paa samme Tid over en Ottendepart af Rigets Jordegods; det allermeste heraf var imidlertid en Arv fra uddøde norske Storætter og havde altsaa fra gammel Tid været Adelsgods. Det maa vel antages, at Krone- og Adelsgodset tilsammen har haft nogen Tilvæxt paa Odels- eller Selvejergodsets Bekostning i Tiden mellem Reformationen og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede; men denne Tilvæxt kan ikke ha været stor, og ved det sidstnævnte Tidspunkt — eller henimod Midten af det 17de Aarhundrede — begyndte, efter hvad siden nærmere skal omhandles, en Bevægelse i den stik modsatte Retning, hvorved baade Kronens og Adelsens Jordegods blev mere og mere reduceret og Forholdstallet mellem Lejlændinger og Bønder, der brugte egen Jord, stadig forandredes til den sidstnævnte Klasses Fordel.

Ligesaa lidt som der altsaa fandt nogen væsentlig Nedgang Sted i Hensyn paa Odelsbøndernes Tal og Omfanget af deres Jordegods, ligesaa lidt skete der noget væsentligt Indgreb i den Ret, hvormed den norske Odelsbonde fra gammel Tid havde ejet sin Jørd. — Vi har omtalt, at man i Skattebreve og andre Aktstykker fra det 16de og 17de Aarhundrede møder Spor af den samme Forblanding af Ydelserne til Kongedømmet i dettes Egenskab af privat Jordegodsejer og i Egenskab af Statens Repræsentant, som for Sveriges og Danmarks Vedkommende fik saa vidtrækkende praktiske Konsekventser, at den ligefrem kan siges at ha ført til en Konfiskation af al Bonde-Selvejendom. For Norges Vedkommende kom nu disse Konsekventser aldrig til at indtræde. Det havde sit Forblivende ved den urigtige Sprogbrug, hvorefter stundom Selvejerbønderne og Lejlændingerne paa det Kronen tilhørende Jordegods sammenfattedes under den fælles Benævnelse af »Kronebønder«. Odelsretten havde ved Norges tidligere Samfundsudvikling faaet en saa skarpt markeret Karakter, at det ikke kunde gaa saa glat med at faa den udvidsket eller gjort afhængig af en anden og højere Ret.

Vi har vistnok seet, at Arbejdspligten ligeoverfor Kronen lejlighedsvis blev udstrakt til ogsaa at gjælde Odels- eller Selvejerbønder; men vi har tillige seet, at dette skete altfor sjældent og i altfor liden Udstrækning til, at det kunde paahefte den hele Klasse et Ufrihedens eller Afhængighedens Mærke, saaledes som Tilfældet blev i Danmark og Sverige. Der dannede sig ikke i Norge, som i Nabolandene, en talrig og sterkt privilegeret Adel, hvis Anseelse og Forrettigheder trykkede Selvejerbonden dybere og dybere ned fra hans gamle Rang i Samfundet. Hvad Adelen kom til at eje i Norge, var for lidet at regne mod det Jordegods, der tilhørte Odelsbønderne. Og lige til den her omhandlede Periodes Slutning havde den norske Adel kun faa og lidet betydende retslige Fortrin fremfor disse. Naar den søgte om at faa sine Privilegier forbedret, fremhævede den da ogsaa som en Grund hertil, at Adelsmænd i Norge var udsatte for at sammenblandes og stilles paa lige Linje med almindelige Odelsbønder, hvilket naturligvis maatte ansees som en Utilbørlighed¹. Man ser, at Adel og Odelsbønder virkelig i adskillige Tilfælde, t. Ex. ved Udskrivning af

¹ Se t. Ex. *Budstikken*, 4de Aarg. S. 707.

Rostjeneste, blev stillet ligefrem officielt paa én Linje og omhandlet som hørende sammen til én Samfundsklasse, og, naar Kantsleren *Jens Bjelke* opregner, til Forherligelse af den norske Adel, alle de »Friheder«, hvoraf den var i Besiddelse, viser det sig, at det allermeste af Herligheden var saadanne Friheder, som Adelen havde fælles med Odelsbønderne¹. Men, jo nærmere Adel og Odél stod hinanden, — faktisk og i den almindelige Mening, — des mindre Fare maatte der være for, at Odelsbondens Ejendomsret til sin Jord skulde bli borteskamoteret eller fordunklet ved saadanne juridiske Fiktioner og Konstruktioner som de, der fik saa alvorlige Følger for Selvejerbønderne i Danmark og Sverige. Dette skete da, som sagt, heller ikke. Kongedømmet havde vel forlængst tiltat sig Magt til at paalægge de jordejende Bondeætter ny Skat, uden at indhente deres Samtykke, — forsaavidt var det i Magnus Lagabøters Landslov formulerede Kompromis² bleven brudt, — men de nye Skatter opfattedes altid som ekstraordinære og som paalagte af Kongedømmet i Egenskab af Statens Repræsentant, og, om Odelsbondens Ejendomsret til sin Jord ophørte at være souveræn i den gamle Bemærkelse af Ordet, vedblev den derfor ligefuldt at gjælde som fuldkommen ubetinget og uindskrænket i privatretlig Forstand.

Summen af alt dette er altsaa, at den Omdannelse af de norske Samfundsforhold efter Mønster af de danske, der blev indledet fra flere Hold i den nærmeste Tid efter Reformationen, ingen Fremgang fik. Denationaliseringsprocessen — Indførelsen af dansk Sprog og Lovgivning, dansk Samfundsskik og danske Retssedvaner — naaede ikke langt ind. Den store Mængde af Folket blev slet ikke eller kun i ringe Grad berørt deraf. Angrebene paa den norske Bondes Frihed og Selvejendomsret sloges tilbage. Bondesamfundet bevarede sit gamle Sprog og sin gamle Organisation og derigjennem en ubrutt, uforvansket Sammenhæng med Landets historiske Fortid.

I dette Bondesamfund var da altsaa ogsaa givet den brede Grundvold, hvorpaa en fremtidig national Udvikling kunde bygge. Men for det første syntes Tingene at stille sig saa, at der var mest Udsigt til, at denne Grundvold vilde komme

¹ *Budetikken, 4de Aarg. S. 751—55.* Jvfr. ssts. S. 713: »vi Adelen og Odelsfolk her udi Norge«.

² Se *2den Del, S. 235 ff.*

til at ligge unyttet, og at de byggende Kræfter i Landet vilde vende sig alt andensteds hen end did.

Saa nationalt end det norske Bondesamfund var i en vis Forstand, saa savnede det dog og maatte endnu i lange Tider fremover vedbli at savne Evnen til at delta i en fremadskridende national Udvikling eller til at spille nogen anden Rolle i en saadan end en rent passiv. Dets Norskhed var en ubevidst; om nogen virkelig vaagen Nationalfølelse eller virksom Fædrelandskjærlighed kunde der i denne Periode, og endnu længe efter neppe være Tale hos de norske Bønder, ifølge det Oplysningsstandpunkt, hvorpaa de gjennemsnitlig stod, og ifølge de Forhold, hvorunder Folket i en Række af Generationer havde levet, — uden noget offentligt Liv eller nogen regelmæssigt virkende Statsinstitution. Deres Kamp mod danske Fogder og Lensherrer og danske Retssedvaner kan efter sine Følger siges at ha været en Kamp for Nationaliteten; men i sig selv var den en spredt Fægtning, hvorved det bare drejede sig om private eller lokale Interesser. At Fogden eller Lensherren var dansk, har neppe skadet ham i de norske Bønders Øjne, naar han bare lod dem bli i Fred ved gamle Sedvaner og hvad de ansaa som sin lovlige Ret, og forsaavidt Indførelsen af Dansk som Kirkesprog har vakt Uvilje hos dem, har det ikke været, fordi det var fremmed og halvt uforstaaeligt for dem, men bare fordi det var nyt og i al sin Uforstaaelighed dog mere forstaaeligt end det gamle Kirkesprog. Overhodet, — Bøndernes Styrke var deres Vedhængen ved hvad der var nedarvet; deres Rolle i Nationalitetens Historie maatte være indskrænket til at hævde den givne Grundvold. Skulde der bygges videre paa denne, kunde det alene ske ved de andre Samfundsklasser: Adelen, Embedsmandsklassen og Byborgerne. Alene hos dem fandtes i nogenledes tilstrækkelig Grad Forudsætningerne for en virksom Deltagelse i Samtidens fremadskridende Kulturbevægelser; alene hos dem kunde i denne Periode en bevidst Nationalfølelse, virkelig Almenaand og Fædrelandskjærlighed tænkes mulig.

Men om dem gjaldt det jo, at de var bleven inddraget i den før beskrevne Denationaliseringsproces. En Flerhed af de til den norske Adel efter Reformationen hørende Ætter, og det de uden Sammenligning rigeste og mest ansete, var, som oftere før nævnt, af dansk Oprindelse og vedblev at staa i det nærmeste Sambaand med sit oprindelige Hjemland; det blev efter

Reformationen fast Regel, at de højeste og bedst aflønnede gejstlige og verdslige Bestillinger i Norge blev bortgit til Danske; samtidig optog ogsaa Borgerklassen i de norske Byer et sterkt fremmed Element, der ligeledes kom til at spille en fremtrædende Rolle inden sin Stand ved Rigdom eller Driftighed. Om alle tre Klasser gjaldt det, at Dansken blev det fælles Skrift- og Talesprog for dem, hvad enten de var af inden- eller udenlandsk Extraktion, — Nordmænd eller Danske.

Det kunde synes, som om den for en national Udvikling nødvendige Enhed inden det norske Samfund herved maatte bli brudt. Det kunde synes, som om der var Fare for, at de Samfundsklasser, ved hvem den fremadskridende Kultur først og fremst skulde tilegnes og forarbejdes, herved vilde bli altfor dybt adskilt fra det øvrige Folk til at kunne mødes med det i et nationalt Samarbejde. Det kunde synes, som om der var Fare for, at Fællesskabet med Danmark i Hensyn paa Familjeforbindelser, Sprog, Literatur, Administration o. s. v. vilde knytte den norske Adel, Embedsmands- og Borgerklasse saa sterkt til dette Land, at de kom til at føle sig halvvejs eller helt fremmed i Norge, og at deres Patriotisme snarere maatte bli dansk end norsk.

Vi véd, — og det skal siden nærmere paavises, — at dette ikke blev Tilfælde. Vistnok maatte de nævnte Samfundsklasser, ifølge Maaden, hvorpaa de sproglige og andre kulturhistoriske Forhold artede sig efter Reformationen, bli adskilt, som ved en dyb Kløft, fra det øvrige Folk, og vistnok maatte dette virke til at lamme eller svække den Følelse af Solidaritet og Sammenhæng, der er Livstraaden i ethvert Folks Historie. Men Kløften blev aldrig saa vid eller dyb, at denne Traad helt reves over. Det norske Folk sank ikke ned til at bli en Stamme. Tiltrods for det meget, som maatte virke til at fordunkle og undergrave Enhedsfølelsen eller Nationalbevidstheden hos det norske Folk, — helt tilintetgjort blev den dog aldrig. Saa nær de norske Byborgere og Embedsmænd end i flere Henseender blev knyttet til sine danske Standsfæller, og saa meget det var, som til Gjengjæld fjernede dem fra de norske Bønder: derhen kom det øjensynlig ikke, at de følte sig mere som Landsmænd med hine end med disse. Deres norske Nationalitet ophørte øjensynlig aldrig at være en erkjendt og utvilsom Ting baade for dem selv og for andre, skjønt den naturligvis i Regelen kun fik lidet at betyde. Saa dybt Norge

var sunket og saa uanselig en Rolle det gjennem lange Tider havde spillet ved Siden af Danmark, merkes der dog ikke Spor af, at Nordmænd nogensinde har agtet det som en Forfremmelse at gjelde for Danske. Nordmandsnavnet synes, trods det meget, der maatte virke kuende paa den nationale Selvfølelse, altid at ha holdt sig saavidt i Kurs, at man gjerne vedkjendte sig det. Det blev ikke glemt, hvad Norge engang havde været, og saa blegt og uklart end dette Minde vel fordetmeste var blevet, har det dog kunnet veje nogenledes op mod det nedslaaende Indtryk, som en Betragtning af Forholdene i Samtiden maatte gjøre.

Vilkaarene for en fremtidig selvstændig Udvikling blev altsaa til alle Sider opretholdt. Domen over Norge, at det ikke skulde være noget Rige for sig, men et Ledemod af Danmarks Rige, var ikke exigibel. Den norske Nationalitet led store Tab i sin Nedgangs- og Forfaldstid, men intet, der ikke kunde gjenoprettes. Den var altfor vel garderet af Landets Historie og Naturforhold, til at der kunde være nogen virkelig Fare for den, selv ikke i dens værste Svaghedsperiode, da den syntes helt afmægtig, medens den danske Nationalitet skred raskt frem og raadede over mangedobbelt overlegne Kræfter. Og Forholdet mellem de to Folk i Hensyn paa Fremgang og Kraft forandrede sig snart til Norges Gunst. Reformations-tiden var ogsaa i denne Henseende et Vendepunkt. Indtil da havde Danmark gjennem lange Tider vundet stadig større Forspring fremfor Norge. Fra nu af blir det Norge, som haler ind paa Danmark. Samtidig med, at de yderste Konsekventser af det forudgaaende politiske og nationale Forfald hos det norske Folk blir draget, idet Norge helt udslettes af Staternes Tal, begynder den Fremgang, som skal føre til Selvstændighedens Gjenrejsning.

Der er i dette en indre Sammenhæng, en Aarsags- og Virkningsforbindelse, ikke blot et tilfældigt Sammenstød i Tiden.

Det maa naturligtvis altid erkjendes, at Norges Underkastelse som et ligefremt Lydland under Danmark var en Skam og en Ulykke. Men vi kan og maa paa samme Tid medgi, at Ulykken har havt sine gode Sider og i visse Maader været en Kilde til Fremskridt. Det var bedre, at Lakunerne i den norske Lovgivning blev fyldt af dansk Ret, end at de slet ikke skulde være bleven fyldt. Det var et Fremskridt for Norge at faa dansk Regjering fremfor det: ingen Regjering at ha. Og

dette havde jo omtrent været Forholdet i Tiden forud for 1536. Det var et Tab for den norske Nationalitet, at dansk Sprog blev indført som Kultur- og Skriftsprog; til Vederlag fik Norge dog derigjennem Del i et fremadskridende Aandsliv, hvilket det maaske ikke vilde ha kunnet opnaa saa let eller hurtigt paa anden Maade.

Norges Fremgang maa altsaa ganske vist for en Del føres tilbage til den nærmere Forening med Danmark, der var en Følge af Reformationen og Grevefejden¹. Men kun for en Del. Der er andre Forhold, som herved har øvet en afgjørende Indflydelse.

Naar det norske Folk efter 1536 gaar fremad i materiel og aandig Henseende og det tildels raskere end det danske, saa Danmarks Overlegenhed blir mindre og mindre og dansk Indflydelse i Norge endog ombyttes med norsk Indflydelse i Danmark: da maa Hovedgrundene hertil søges til den ene Side i den almeneuropæiske Udviklings Gang og til den anden i de for Norge og for Danmark ejendommelige Samfundsforhold.

I Unionsperioden havde Danmarks Samfundsorden bedre end Norges svaret til de Krav, som den almene Udvikling stillede. Derfor havde Danmark fulgt med og gaaet fremad, medens Norge sakkede agterud.

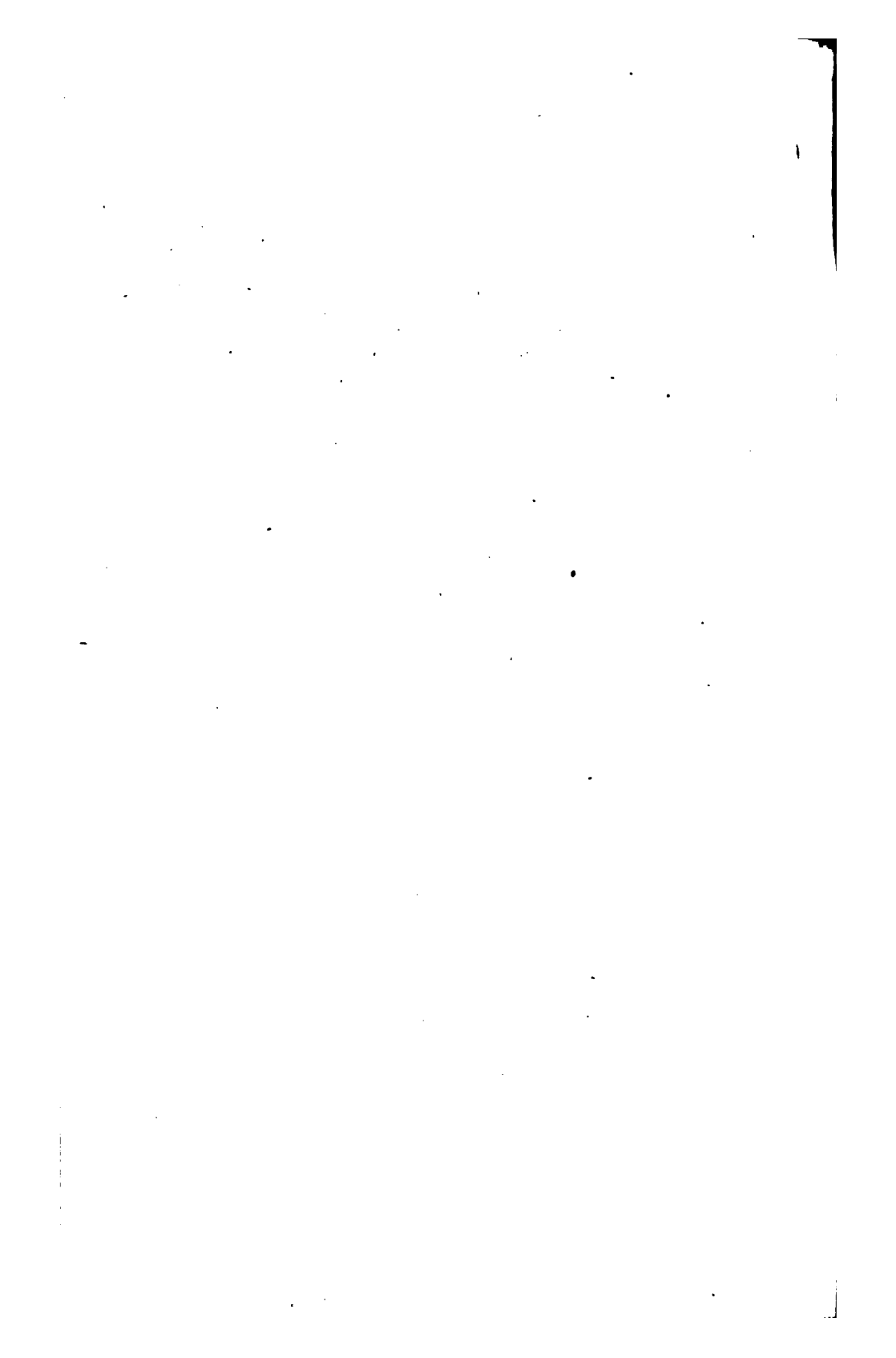
I den følgende Periode indtraadte efterhaanden et omvendt Forhold. Hvad der engang havde været den danske Samfundsordens Fortrin gik over til at bli dens værste Brøst, og hvad der havde været gennem lange Tider den store Svaghedsarsag for det norske Folk, blev i visse Maader dets Styrke, ifølge den almene Udviklings forandrede Krav; Betingelse og Hindring vexlede atter, som de havde vaxlet ved Overgangen fra Sagaperioden til Unionsperioden.

En nærmere Paavisning heraf skal bli Hovedemnet i den følgende Del.

¹ *Aschehoug, Statsforf. i Norge og Danmark, S. 594 ff.*

Indhold.

	Side.
I. Hanseaternes Handelsherrøde og den store Mandedød	1
II. Kalmarunionen og de skandinaviske Nationaliteter	24
III. Hovedpunkter af Norges politiske Historie fra 1319 til 1448	77
IV. Hovedpunkter af Norges politiske Historie fra 1448 til 1532	137
V. Literære og kirkelige Forhold i det 14de og 15de Aarhundrede. — Reformationen i Danmark og Sverige	227
VI. Grevefejden. — Den sidste Kamp for Opretholdelsen af det norske Rigsraad og den katholske Kirke i Norge	255
VII. Reformationens og Grevefejdens umiddelbare Følger for Norge i politisk og national Henseende. — Indførelsen af dansk Sprog, dansk Lovgivning, danske Retsvedtægter. — Grændserne, ved hvilke denne Denationaliseringsproces blev staaende	298

UDSIGT OVER
DEN NORSKE HISTORIE

AF J. E. SARS

FJERDE DEL

FØRSTE UDGAVE

*FORLAGT AF ALB. CAMMERMEYERS FORLAG OG
TRYKT I DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI 1891*

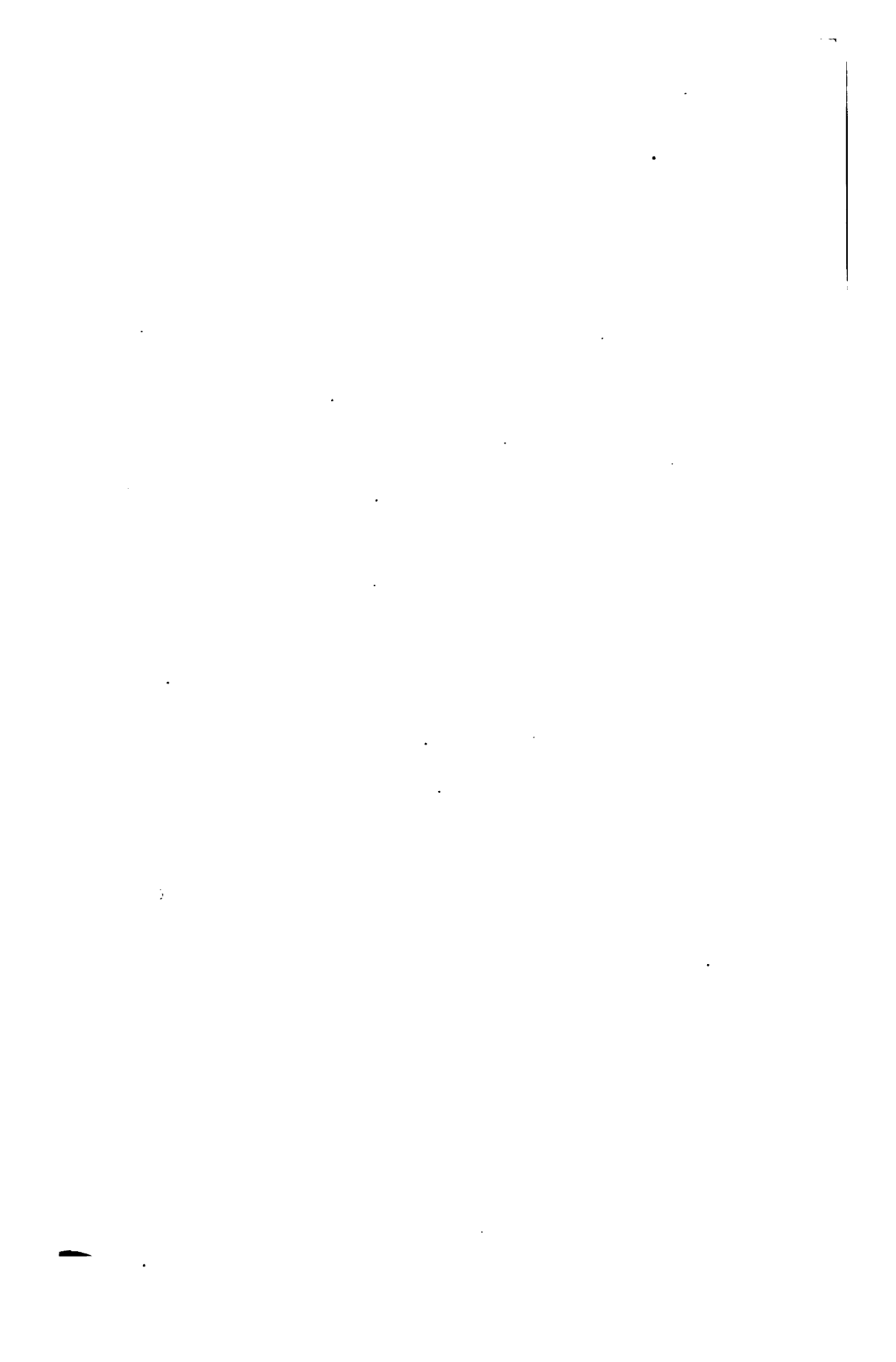
Forord.

I et Forord til Første Del (1873) udtalte jeg, at det var min Tanke, efter Fulddendelsen af dette Værk, at udgi en Haandbog i Norges Historie, hvortil Manuskriptet for en Del laa færdigt. I den lange Tid, som siden er hengaaet, er dette Manuskript blevet uere og mere antikveret, dels ifølge den fremadskridende Granskning, der har udbredt saameget nyt Lys over vor ældre Historie, dels ifølge Forandringer, der er foregaaet i mit eget Begreb om god historisk Fremstilling. Jeg kan nu ikke bruge noget deraf. Imidlertid har jeg ikke derfor opgitt Tanken. Det er to Opgaver, som jeg agter at gi mig ikast med i den nærmeste Fremtid, under Forudsætning af, at jeg bevarer min Arbejdskraft nogenledes usvækket: det er Udarbejdelsen af en Haandbog i Norges Historie, og, ved Siden deraf, Udarbejdelsen af en udførlig Fremstilling af Norges Historie i 1814 og følgende Aar indtil Nutiden.

Jeg maa beklage, at Dr. *J. A. Fridericia's* Afhandling: «Historisk-statistiske Undersøgelser om Danmarks Landboforhold i det 17de Aarhundrede», i Dansk hist. Tidsskr. 6. Række 2. Bind, kom mig forsent i Hænde til at jeg kunde benytte den i nærværende Værk. Det paagjeldende Afsnit af samme (4de Dels 1ste Afsnit) var allerede trykt i Juni Maaned f. A. — Det har, som man ser, gaaet svært sent med Trykningen af denne Del, — hvilket ikke har været min Skyld.

Kristiania 20de April 1891.

J. E. Sars.

I.

Norges materielle Fremgang i Tidsrummet 1536—1660.

Om der end er Grund til at tro, at de gjængse Forestillinger i Hensyn paa Norges materielle Tab ved Mandedøden og Grundfæstelsen af det hanseatiske Handelsherredøme i det 14de Aarhundrede er betydelig overdrevne, saa staar det dog vel paa den anden Side fast, at dette Aarhundrede idethele var en Nedgangens og Forfaldets Tid ogsaa i materiel Henseende. Det følgende Aarhundrede maa i denne som i andre Henseender nærmest opfattes som en Stilstandens Tid. De store Huller, der var bleven slaaet i Landets Folkemængde ved det 14de Aarhundredes Pestsygdome, blev vel efterhaanden nogenledes udfyldte; men om nogen videregaaende Væxt kunde der ikke være Tale. Landets Næringsliv vedblev at være bundet inden de samme snævre Skranker. Danmark og Sverige frigjordes i Løbet af det 15de Aarhundrede omtrent helt fra det hanseatiske Handelsherredøme¹; i Norge derimod opretholdtes det uden mindste Afkortning. Det havde her en saameget dybere Rod, og Landsstyrelsen var her i saameget højere Grad blottet enten for Vilje eller for Evne til at opta nogen Kamp med det.

Et Lyspunkt skimter dog allerede nu frem i Billedet af Norges økonomiske Vilkaar. Omkring Midten af det 15de Aarhundrede blev et nyt Marked aabnet for den norske Træløst i *Holland*, og i Sammenhæng dermed staar uden tvil de Spor af et Opsving af den norske Skibsfart paa Udlandet, der møder os i en af det norske Rigsraad den 4de Decbr. 1490 i Oslo udstedt Forordning, hvorved der, fra et ensidigt Jorddrot-Standpunkt,

¹ Se *3die Del*, S. 239—40.

nedlægges Forbud mod »den almindelige og fordærvelige Skik, som mængstedes bruges her søndenfjelds, i saa Maade, at Landbønder og Bokarle have og bruge sine egne store Skibe, med hvilke de fare og sejle udenlands med Sperrer, Bord, Legter, Salt og andre Varer«, — medens de forsømmer sit Jordbrug, »saa mange Gaarde legges øde og Ejerne gaar glip af den dem tilkommende Landskyld«. ¹ — Dette var Begyndelsen til en ny økonomisk Udvikling, som i flere Henseender har havt stor Betydning for Landet. Men det var dog først i det 16de Aarhundrede, at denne Udvikling tog nogen rigtig Fart.

I Slutningen af det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarhundrede blev Sagkværne indført i Norge. Samtidig indtraadte, ved Opdagelsen af Amerika og af Søvejen til Ostindien, en Omvæltning i Europas kommercielle Forhold, der virkede til at udvide det hollandske Marked paa det overordentligste. De Rigdome, der ad de nye Handelsveje tilfældig Europa, blev for en væsentlig Del samlet hos Hollænderne, som nu hævede sig til at bli Verdens første Handels- og Søfartsnation, og hvis Behov for de norske Skogprodukter og Kjøbeevne ifølge heraf voxede efter en storartet Maalestok.

Sagkværne omtales endnu ved 1530 som en ny Ting i Norge. Opfindelsen behøvede Tid for at vinde almindelig Indgang. Den Virkning, som de nye Handelsforhold i Europa maatte faa til at forøge Efterspørgselen efter norsk Trælast, kunde heller ikke vise sig strax. Men omkring Midten af det 16de Aarhundrede træder den allerede frem paa en iøjnefaldende Maade ². Fra nu af kan *Trælasthandelen* regnes som indtraadt i Rækken af Landets Hovednæringsveje.

Gjennem hele det 16de og et langt Stykke ud i det 17de Aarhundrede var denne Handel fuldkommen fri, d. v. s. den var ikke ved noget gjeldende Lovbud bunden til By eller Borgerskab. Det var tilladt de fremmede Skippere at lægge ind, hvorsomhelst der fandtes en Havn, og at tilhandle sig Tømmer af de nærmeste Skogejere, og der var i lange Tider nok at ta af lige ud i de til Havet stødende Kyststrækninger, eftersom næsten ingen Udførsel af Tømmer havde fundet Sted, før Hollænderne optog sin Fart paa Landet. Først de almindelige Kjøbstad-Privilegier

¹ *Dipl. Norv. II. No. 963.* — Jvfr. *L. J. Vogt, om Norges Udførsel af Trælast i ældre Tider, Hist. Tidsskr. 2. Række, V. 81 ff. og 273 ff.*

² *Vogt, l. c. S. 111, 295—96.*

af 30te Juli 1662 gjorde Ende paa denne Trælasthandelens Frihed og bestemte, at den alene maatte drives af Kjøbstadborgere. Den herigjennem lovlig fastslaaede Tingenes Orden var imidlertid bleven forberedet ved en længe forud paagaende naturlig Udvikling. Idet nemlig Skogene efterhvert blev udhugget i de lettest tilgængelige Strøg langs Kysterne, koncentreredes Tømmerudførselen af sig selv mere og mere til visse Steder, ved Mundingerne af de store Elve, hvorhen Tømmeret kunde flødes ned fra de op i Landet liggende Skogbygder, og hvor der enten allerede forud fandtes Byer, eller hvor der snart dannede sig bymæssige Anlæg, hvis Beboere blev de naturlige eller nødvendige Mellemmænd mellem Skogejerne og de udenlandske Kjøbere. Som kjendt, skylder flere af det søndenfjeldske Norges Kjøbstæder helt og holdent sin Tilblivelse til den i det 16de og 17de Aarhundrede udviklede Trælasthandel, og om de andre, der var til, før Trælasthandelen kom i Gang, gjelder det dog, at de først ved den naaede frem til nogen Trivsel¹.

Den samme Omvæltning i Europas kommercielle Forhold, der aabnede for Norge en helt ny Hovednæringskilde i Skogbruget, virkede ogsaa ad en anden Vei til Landets økonomiske Opkomst, nemlig ved at undergrave det hanseatiske Handelsvælde. Hvad der endnu i det 15de Aarhundrede havde kunnet lykkes Hanseaterne: at holde nogenledes borte enhver Konkurrentse i Farten paa Bergen, blev i det 16de, ved den rask fremadskridende Udvikling hos Vesteuropas Nationer, særskilt Hollænderne, en umulig Ting. Det hanseatiske System med Stapel tvang og Handelsfaktorier eller Kontorer ophørte mere og mere at være tidsmæssigt, eftersom Retssikkerheden blev større og Samkvæmet mellem Nationerne antog en mere ordnet og fredelig Karakter. Kontorerne var kostbare Indretninger; man maatte bære trykkende Afgifter for deres Skyld, medens de ikke længer bragte nogen tilsvarende Fordel. Hanseforbundets egne Medlemmer søgte paa alskens Maader at unddrage sig Stapel tvangen, og den nordeuropæiske Mellemandel, som engang næsten helt og holdent havde været i Hanseaternes Haand, gik mere og mere over til Hollænderne, hvis System var bygget paa Frihed, ikke paa Tvang².

¹ Se min Afhandling »Norge under Foreningen med Danmark« III. *Nord. Univ. Tidsskr.* 1863 og 1864.

² Sartorius, *Gesch. d. hans. Bundes.* III. 15 ff.

Lybeks Deltagelse i Grevefejden var et sidste fortvilet Forsøg paa at faa Strømmen til at vende sig og at frigjøre Hansestæderne for den ødeleggende Konkurrentse i de nordiske Farvande og særskilt i Farten paa Bergen. Forsøget glippede fuldstændigt. Lybek opbød al sin Kraft under Kampen; Nederlaget blev derfor saameget mere knusende i sin Virkning, og Hanseforbundets engang saa mægtige Hoved og ledende Stad fik der ved en Knæk, som den aldrig kunde forvinde. Den ophørte at være en farlig Modstander, og Kristian III vilde, efterat han var gaaet sejrrig ud af Grevefejden, ikke ha risikeret meget ved at gribe ind i og ordne de norske og særskilt de bergenske Handelsforhold efter eget Godtykke. Der var al mulig Opfordring til en saadan Indgriben fra Statsstyrelsens Side; Hansestæderne sad fremdeles inde med sine gamle Privilegier, der var saa urimelig vidtstrakte og til saamegen Hinder for Opkomsten af en selvstændig norsk Borgerstand, og den nordlandske Fiskehandel var fremdeles i det væsentlige monopoliseret hos de Kontorske eller de tyske Faktorer paa Bryggen. Men Kristian III viste den samme Svaghed eller Uduelighed i dette som i andre Forhold. Han nyttede hverken sin Magt eller sin Ret paa tilbørlig Maade ligeoverfor de tyske Handelsherrer, hvilket disse ogsaa sees at have paaskjønnet, idet de kaldte ham en god og from Fyrste.

Kristian III's Fromhed kunde dog, saa stor den end var, ikke hindre, at Kontoret ved Tingenes egen Magt blev trængt ud af sin herskende Stilling. Hollandske, engelske, skotske Fartøjer viste sig i voxende Tal paa Bergens Vaag; det blev, eftersom Hanseforbundets Organisation slappedes, mere og mere sedvanligt, at hanseatiske Skippere unddrog sig Stapeltvungen, drev Handel med »ufrie Folk« (d. v. s. Norske Borgere) over paa Stranden eller besøgte »ulovlige« Havne norden- og søndenfor Bergen. Herved vandt det bergenske Borgerskab efterhaanden nye Kræfter, og det kom allerede i Begyndelsen af Kristian III's Regjering derhen, at det vaagede sig til at udruste Skibe og Jagter for at delta i Nordlandshandelen. De Kontorske søgte at sætte en Stopper herfor ved voldsomme Midler; men Magten strak ikke længer til; de henvendte sig med Klager og Forestillinger til Raadet i Lybek og til Kristian III; men, om end denne undlod at bruge sin Magt til Fordel for sine Undersaatter, saa gik hans »Fromhed« dog ikke saavidt, at han kunde bevæges til at bruge sin Magt ligefrem til deres Skade. Han tillod altsaa

Bergens Borgere at udvide sin Handelsvirksomhed, saavidt de orkede og saavidt det ikke kom i udtrykkelig Strid med de hanseatiske Privilegier¹. Og under hans Eftermand, Fredrik II, blev ved Odense-Recessen af 1560 istandbragt et Opgjør mellem de Kontorske og det bergenske Borgerskab af en saadan Art, at man herfra har kunnet regne en ny Periode i Kontorets Historie. Det bestemtes ved denne Reces, at Bergens Borgere skulde ha Ret til at besøge Nordlandene med 24 Skibe i de nærmest følgende 12 Aar, efter hvilken Tids Udløb Kongen forbeholdt sig at træffe ny Forsøjning. Det skulde staa Borgerne frit for at købe og selge med de tyske Kjøbmænd, og alle Forbud eller Statuter, som var til Hinder herfor, skulde være ophævede. Fremmede Kjøbmænd skulde ikke være tvungne til at lægge til Bryggen med sine Skibe, og det skulde staa dem frit for at handle, hvad enten de vilde med Borgerne eller de Kontorske, og det hvad enten deres Skibe laa ved Bryggen eller andensteds. Handelen med de Bergen nærmest omgivende Bygder blev udelukkende forbeholdt Borgerskabet, og det fastsloges endelig, at Nordmændene skulde ha samme Frihed til Ind- og Udførsel i Hansestæderne som de Tydske i Norge.

Man ser, at hvad der ifølge Odense-Recessen blev levnet de Kontorske af fordums Magt og Herlighed, ikke var saa særdeles meget. Endda skulde det snart vise sig, at de ikke formaaede at fastholde dette. Allerede under Fredrik II blev der flyttet paa de ved Recessen opdragne Grænser til deres Skade. Og under Kristian IV gik den sidste Rest af deres Forrettigheder fremfor andre Udlændinger eller fremfor det bergenske Borgerskab omtrent helt til Grunde. Tolden blev forhøjet for dem; der blev lagt Akcise paa det Øl, de indførte, og de maatte delta i at udrede de Skatter og Kontributioner, der blev paalagt Byen, lige med Byens Borgerskab eller vel endog fremfor dette. Bladet havde fuldstændig vendt sig: det var nu Borgerskabet, som havde alle Fordelene paa sin Side under Konkurrentsen med Kontoret; det blev sedvanligt, at de Kontorske kom i Gjeldsforhold til Borgerne, hvilket de ikke kunde rede sig ud af anderledes end ved at pantsætte sine Stuer paa Bryggen; og de trængtes saaledes ud ad den samme Vej, ad hvilken deres Forgjængere i det 14de Aarhundrede havde trængt sig ind².

¹ *Norske Rigsgesandter, I. 154, 176.*

² Man har Exempler paa saadanne Pantsættelser allerede fra Slutningen af det 16de Aarhundrede. *N. Rigsgesandtr. II. 400—401 (1581).*

Nogle faa af Stjerne vedblev til over Midten af det 18de Aarhundrede at tilhøre Tydskere, der dannede. en egen Korporation med sine særskilte Love og sin særskilte Styrelse; forsaa-vidt vedblev Kontoret at bestaa; men siden Begyndelsen af det 17de Aarhundrede havde det ophørt at være nogen Magt eller at spille nogen Rolle, og fra da af kan det regnes, at Kanalen, gennem hvilken Fordelene af det nordensfjeldske Norges Handel saalænge havde været ledet over i fremmed Haand, var bleven fuldstændig afstængt¹.

Af de her paapegede Omvæltninger i Handelsforholdene maa Norges Fremgang i Velstand og Folkemængde i det 16de og første Halvdel af det 17de Aarhundrede for den allervæsentligste Del udledes, og naar Fremgangen begynder nogenledes samtidig med den politiske Katastrophe, hvorved Landet kom under dansk Styrelse, istedetfor at være et Rige for sig, da er dette altsaa forsaavidt alene at betragte som et tilfældigt Sammenstød i Tiden². Trælasthan- delen vilde ha kommet op og Hanseaternes Handels- herredøme vilde være gaaet tilgrunde ligefuldt, om Norges statsretlige Stilling havde vedblevet at være den samme efter 1536 som før. I disse Fremskridt har den danske Styrelse liden eller slet ingen Del.

Vi har tidligere³ omtalt Forhold, der indtraadte i Sammenhæng med Statsforandringen i 1536, og hvorved denne, saalangt fra at bli et Vendepunkt til det bedre i Hensyn paa Landets materielle Vilkaar, snarere maatte faa en Indflydelse i den stik modsatte Retning, — deriblandt særskilt Administrationens Overgang til danske Lensherrer og Fogder, som søgte at praktisere det i Danmark raadende Bondetyrannis Sedvaner, Indførelsen af nye Byrder for Bondestanden og nye Privilegier for Adelen, Udvidelsen af Adelens og Kronens Jordegods paa Odelsbondegodssets Bekostning. Men vi har tillige fremhævet, at disse Forsøg paa at omdanne de norske Landboforhold efter Mønster af de danske kun havde liden Fremgang. Vi har nævnt, at Tiden nærmest efter 1536 synes at ha været den værste, — den, i hvilken Overgreb fra de Styrendes Side og Misbrug af

¹ De tyske Faktorier i Oslo og Tønsberg omtales ikke efter 1531 og maa antages at være ophævet i den nærmest følgende Tid. — Min Afhandl. om Norge under Foren. m. Danm. III. N. Univ. Tidsskr 1863.

² Jvfr. 3die Del, S. 349—50.

³ Se 3die Del, S. 325 ff.

den offentlige Myndighed foregik hyppigst og mest ustraffet¹. Eftersom de danske Magthavere lærte den norske Bonde bedre at kjende, indtraadte en bedre Orden; Regjeringen fandt sig opfordret til at øve en skarpere Kontrol, og Lensherrerne tog sig mere iagt for en Handlemaade, hvorved de kunde vække Bøndernes Uvilje.

Fra 1536 til 1572 havde den norske Administration inte særskilt Midtpunkt, idet Lensherrerne saavel i de smaa som i de store Len styrede hver for sig, uafhængig af hverandre og uden at være undergivet anden Kontrol end den, som blev udøvet af Regjeringen i Danmark. I 1572 fik Lensherren over Akershus Titel og Verdighed som Norges Statholder, og det blev ham i denne Egenskab paalagt at vaage over Retsplejøn og at ha Indseende med Lensmænd og Fogder, at de ikke udsøgede eller beskattede Almuen eller la paa den nogen ny usedvanlig Besværing². Statholder-Embedet vedblev i den følgende Tid lige til 1660 stadig at være forenet med Stillingen som Lensmand over Akershus og voxede efterhaanden i Anseelse og Betydning, saa man maa formode, at den herfra udgaaede Kontrol er bleven mere og mere effektiv. Det blev derhos indskjærpet Lensmændene over Rigets øvrige Hovedlen (Baahus, Bergenhus, Thronbhjem) at føre Opsyn med de mindre Len, der laa indenfor deres Omraade, saa Bønderne der ikke led nogen Overlast af dem, til hvem Lenene var betroet³. Flere af disse mindre Len inddroges efterhaanden under de større, hvilket maatte virke til at lette Tilsynet fra den kontrollerende Myndigheds Side⁴. Det blev en mere og mere gennemført Regel, at Lenene bortgaves, ikke paa et vist forud fastsat Antal Aar eller paa Vedkommendes Livstid, heller ikke mod en vis engang for alle fastsat Afgift af Lenets samtlige Indtægter, baade de uvisse og de visse, eller kvit og fri, saa at Lensmanden oppebar alle Indtægter for egen Regning, hvorved Regjeringen i videst Grad afskar sig Adgang til at øve Kontrol og skride ind ligeoverfor Misbrug, men paa ubestemt Tid, fra det ene Aar til det andet, og paa Regnskab⁵. Fogderne ansattes vel gennem hele dette

¹ Jvfr. *Aschehoug, Statsforf. i Danm. og Norge, S. 599 ff.*

² *N. Rigereg. II. 32, 233 ff.* — Jvfr. *Aschehoug, Statsforf. S. 389—90. N. Rigereg. III. 149.* — *Norske Samlinger 8vo, I. S. 540.*

⁴ Jvfr. *Kr. Erslev, Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596—1660.*

⁵ Jvfr. *3die Del, S. 329—31.* — *Aschehoug, Statsforf. S. 511—524.*

Tidsrum af vedkommende Lensmænd og maatte forsaavidt agtes som et Slags privat Tjenerskab hos disse; imidlertid undlod ikke Regjeringen derfor at ha et Øje med dem, men skred oftere, især i *Kristian IV.s* Tid, paa en ganske eftertrykkelig Maade ind mod dem, naar de gjorde sig skyldig i noget Misbrug¹; under den samme Konge blev der ogsaa anvist dem Gaarde af Krongodset til Brug, saalænge de forestod sin Bestilling, og der tillagdes dem fast Løn af Statsindtægterne, for at de skulde være saameget mindre fristet til at gjøre sig skyldig i Udsu-gelse eller ulovlig Afskatning².

Ved disse og lignende Foranstaltninger omdannedes efterhaanden Lensvæsenet, saa det nærmede sig til at bli et virkelig offentligt Embedsverk, istedetfor en halvvejs privat Exploitering af Land og Folk, — hvilket ikke kunde andet end virke til at forbedre Folkets og særskilt Bøndernes Vilkaar, ogsaa i økonomisk Henseende.

Flertallet af Norges Bønder var, som før nævnt³, endnu i det her omhandlede Tidsrum Lejlændinger. Nu var vistnok den norske Lejlænding, i Modsætning til den danske Fæstebonde, en retslig fuldkommen fri Mand; Forholdet mellem ham og Jord-drotten, saadan som de gamle Provinsiallove og Magnus Laga-bøters Landslov havde ordnet det, havde helt igjennem Karakteren af en frivillig Overenskomst, hvorved begge Parter forud nøjagtig vidste, hvad de forpligtede sig til, og som i lige Grad var bindende for begge. Jordleje- eller Bygselvæsenet artede sig imidlertid i den følgende Tid saaledes, at Lejlændingerne alligevel blev udsat for at lide en højst ubillig Medfart fra Jord-drotternes Side, uden at kunne paakalde Lovens Værn. Den gamle norske Lovgivning kjender alene Bygsel paa ét eller tre Aar ad Gangen (Aaremaal). Forsaavidt ikke noget andet udtrykkelig var fastslaaet ved Kontraktens Indgaaelse⁴, blev det altid forudsat, at Terminen skulde være saa lang og ikke læn-gere. Udentvil har det fra først af været sedvanligt, at Lejlæn-dingen vedblev at bo paa den Jord, han engang havde lejet, saalænge han opfyldte sin Skyldighed og ikke selv ønskede at

¹ *N. Rigsreg. VI. 368—9, 413—17, 490—92, 494—501.* — Jvfr. *F. Nielsen, Jens Aagessøn Bjelke, S. 205 ff.*

² *N. Rigsreg. VI. 505, 702—705.*

³ *3die Del, S. 320—21.*

⁴ *Fr. Brandt, Forelæsninger over den norske Retshist. I. 300.* — *Dipl. Nørv. I. No. 134, 156 (Exempler paa Livsbygsel).*

flytte bort; men hans Kontrakt gjaldt ikke for bindende udover det ene eller de tre Aar ad Gangen; ved Udløbet af denne Termin havde Jorddrotten formel Adgang til at sige ham op. Her ved skete der ham heller ikke nogen egentlig Uret, saalænge hans eneste Præstation til Jorddrotten var den aarlige Landskyld, hvilket var det regelmæssige Forhold endnu paa den Tid, da Magnus Lagabøters Landslov kom istand¹; han havde nemlig da, naar han blev opsagt efter Aaremaalets Udløb, ikke udredet Afgift for flere Aar end dem, i hvilke han havde havt den lejede Jord i Brug, og ikke udredet mere, end hvad der maatte antages at svare saa nogenlunde til Nyttens, han havde havt af den. Men efter Midten af det 13de Aarhundrede indtraadte der efterhaanden en Forandring i dette Forhold. Ledingen gik ved denne Tid over fra at være en personlig Skat, der udlignedes efter Maudtallet, til en reel, som paahvilede de faste Ejendome, og hvis Størrelse rettede sig efter Landskylden. Det kom nu til at stride mod Jorddrotternes Interesse, at Landskylden paa deres Ejendome forøgedes, fordi Ejendomen i samme Forhold blev højere skatlagt, og heraf fulgte da igjen, at Landskylden, hvis Størrelse oprindeligt havde varieret efter Omstændighederne, blev fixeret engang for alle, og at den, ved de synkende Priser paa de Varer, hvori den var bestemt, og ved Landejendomens voxende Værdi i mange Tilfælde blev et aldeles utilstrækkeligt Vederlag for Brugen af de bortbygslede Jorder. Ejerne af disse søgte at holde sig skadesløs herfor ved at betinge sig forud en Pengesum — Bygselpenge eller Indfæstning — af dem, til hvem de bortlejede sine Jorder. Men derved opstod en Uoverensstemmelse mellem gjeldende Lov og gjeldende Praxis, som maatte virke til at gjøre Lejlændingernes Stilling mere utryk og afhængig, end den før havde været. Medens den legale Lejetid ikke var mere end 3 Aar, blev Bygselsummen regelmæssig beregnet for en meget længere Tid, idet man gik ud fra den Forudsætning, at Lejlændingen efter gammel Sedvane skulde beholde sin Gaard, saalænge han levede og opfyldte sine kontraktmæssige Skyldigheder. Lejlændingen havde altsaa nu, ved Udløbet af de tre Aar, fordetmeste langt fra havt den Brug af sin Jord, som han havde betalt for og troet at betinge sig; han havde et faktisk Krav paa at bli siddende; men Jorddrotten havde paa samme Tid retslig Adgang til at drive ham bort, og

¹ Brandt, Forelæs. I. 297—98.

det kunde da ikke være anderledes, end at griske Jorddrotter benyttede sig heraf, og at Lejlændingerne fandt sig i nye Paalæg eller anden vilkaarlig Behandling for ikke at bli sat ud fra de Gaarde, som de havde git store Bygselpenge for, eller i hvis Dyrkning de havde nedlagt meget Arbejde i den Tro, at de skulde beholde dem, saalænge de levede.

Disse Misforhold traadte allerede i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede frem paa en meget følelig Maade, og »den Skik om Jordbyggselen« blev fra nu af, som det heder i Erik Rosenkrants's Reces af 1565, »det første og største Klagemaal her udi Landet«. Hver Gang der holdtes Herredage i Norge, indkom der rundt omkring fra det hele Land Besværinger over al den Uret, Lejlændingerne maatte lide af Kirkens og Kronens Ombudsmænd og af de private Jorddrotter, væsentlig af den Grund, at Lovgivningen alene kjendte Bygsel paa Aaremaal, medens Bygselpengene i Regelen blev udredet under Forudsætning af livsvarig Brug og Besiddelse. Regjeringen lod sig det ogsaa være magtpaaliggende at afhjælpe disse Klager. Et Forbud mod at ta Bygselpenge, der forekommer i Magnus Lagabøters Landslov, blev gjentat i flere Forordninger fra første Halvdel af det 16de Aarhundrede. Men dette Forbud, som fra først af var fremkaldt ved et rimeligt Hensyn til Kronens Indtægter, idet Ledingen forøgedes, eftersom Landskylden blev forøget, og idet enhver Jorddrot endnu paa Landslovens Tid havde fri Adgang til at ta saa høj Landskyld, som han kunde faa, var nu, efterat Landskyld og Leding forlængst var bleven fixeret over det hele Land, fuldkommen upraktisk og urimeligt. Ved Midten af det 16de Aarhundrede slog Regjeringen imidlertid ind paa en ny Vej til Afhjælpelse af de gjængse Klagemaal, idet den la an paa at faa indført Bygsel paa Livstid istedetfor Bygsel paa Aaremaal som den faste gjeldende Regel. En Række Lovbud, der sigtede hertil, blev efterhaanden udstedt; det varede en Stund, inden Maalet blev naaet; Regjeringen selv optraadte stundom paa en Maade, der viser Vakling mellem det Gamle og det Nye; men ved Aarhundredets Udgang kan denne Reform i den norske Landbolovgivning ansees for at være helt gennemført. I Kristian IV.s norske Lov (1604) blev det slaaet fast, at »hvilken Bonde, som fæster sin Gaard og udgiver sin første Tage (o: Bygselsum), han skal beholde sin Gaard udi sin Livstid, og maa hannem ikke frafæstes, dog med sliq Vilkaar, at han holder Gaarden ved god Hevd og Bygning, udgiver sin Leding og Land-

skyld aarlig i rette Tid og er sin Jorddrot eller hans Ombudsmand hørig og lydige¹.

Herved var det naturligtvis ikke udelukket, at Bygselkontrakter fremdeles, naar Parterne enedes derom, kunde afsluttes paa et enkelt eller et vist Antal Aar, saalidt som det ved den eldre Lovgivning, skjønt den alene kjendte Bygsel paa Aaremaal, var udelukket, at den, der lejede en Jord, udtrykkelig kunde betinge sig i Kontrakten at faa beholde Jorden saalænge han levede. Men Hovedsagen var netop den, at Bygsel paa Livstid nu maatte opfattes som den lovlige Forudsætning overalt, hvor ikke noget andet særskilt var fastslaaet, — at Livsbygsel nu var blevet den anerkjendte legale Form for Jordleje paa samme Maade, som Bygsel paa Aaremaal havde været det forud. Herved var der tilvejebragt paanyt fuld Overensstemmelse mellem gjeldende Praxis og gjeldende Retsregler, og en Tvetydighed var fjernet, der kunde bruges og havde været brugt som et Middel i den Sterkes Haand til at udsuge og undertrykke den Svage².

Dette var et saa væsentligt Fremskridt, at man tør tro, at Lejlændingsklassen i det hele indtog en friere, retslig mere betrygget Stilling i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, end den havde indtat i Begyndelsen af det 16de, til Trods for at adelige Privilegier, Sædegaardsvæsen og Hoveri efter dansk Mønster i Mellemtiden havde vundet adskillig Indgang i Landet. Og det kan ikke drages i Tvil, at Følgen heraf maatte være, at Lejlændingsklassen gik frem ogsaa i økonomisk Henseende, hvilket var saameget mere betydningsfuldt for Landets Opkomst i det hele, fordi et saa stort Flertal af Landets Bønder endnu dengang tilhørte denne Klasse.

Hvor vel omgjerdet Lejlændingens retslige Stilling blev, — saa tryk som Selvejerbonden, der sad paa egen Odelsgrund, kunde han dog aldrig komme til at føle sig. Han kunde aldrig ha saa sterk Opfordring som denne til at bruge sin Jord godt og anvende Flid paa at forbedre den, og enhver Forøgelse af Lejlændingsklassen paa Selvejerklassens Bekostning maatte derfor være til Skade for Landet, ikke blot i moralsk, men ogsaa i økonomisk Henseende. Som før nævnt³, er der Grund til at

¹ Om denne sidste Forpligtelse se *Brandt, Forelæs. I. 307.*

² Vedk. Indførelse af Livsbygsel i den norske Lovgivning se i det hele *Brandt, Forelæs. I. 296—305* og min *Afhandl. »Norge under Foren. etc. II. i N. Univ. Tidsskr. 1860.*

³ *3die Del, S. 344.*

tro, at en slig Forøgelse virkelig fandt Sted i Tiden nærmest efter 1536; men for det første kan den nu ikke antages nogen-sinde at være foregaaet efter nogen stor Maalestok, og dernæst ophørte den udentvil aldeles omkring Begyndelsen eller henimod Midten af det 17de Aarhundrede, ja blev vel endog efter al Sand-synlighed allerede nu afløst af en Bevægelse i modsat Retning. Fogder og Lensherrer havde, ifølge den skjærpede Kontrol fra Regjeringens Side, som viser sig at være bleven gennemført under Kristian IV, ikke saa let ved at slaa Jordegods under sig som tidligere; Lovgivningens Omsorg for at sikre Lejlændingerne mod Udsngelse fra Jorddrotternes Side virkede til at gjøre Be-siddelsen af Bygsgods mindre fristende, og saa kom da endelig hertil Afhændelsen af Krongodset, der begyndte under Kristian IV, som for at afhjælpe sin Pengetrang greb til den Ud-vej at opta Laan hos Adel, Borgere og Bønder mod Pant i Kro-nens Ejendome, og fortsattes under hans Eftermand efter en stigende Maalestok.

Forsaavidt Resultatet heraf blev, at Antallet af Selvejer-bønder forøgedes sterkt i Forhold til Antal af Lejlændinger, med-førte altsaa Regjeringens Finantsnød en virkelig og varig For-del før det norske Folk. Iøvrigt kunde det naturligvis ikke være anderledes, end at Folket kom til at lide haardt under denne Finantsnød, idet Skatter og Toldpaalæg blev skruet op til en større og større Højde.

Vi har før omtalt, at det danske Rigsraad, mod hvad man skulde ha ventet, efter 1536 fik den samme Adgang til at blande sig ind i norske Regjeringsanliggender som i danske¹; særskilt ser man, at det regelmæssig »bevilgede« eller samtykte Skat af Norge, ligefuldt som af Danmark. Det kunde derefter synes paa Forhaand rimeligt, at Norge blev haardere medtat end Danmark, idet Rigsraadsmedlemmerne maatte antages mere tilbøjelig til at la det gaa ud over det fremmede Land end over deres eget Fædreland². Alligevel ser det ud til, at et modsat Forhold har fundet Sted gennem en stor Del af det her om-handlede Tidsrum. Fra Kristian den III.s og Fredrik II.s Re-gjeringstid kjendes kun faa Skattebreve vedkommende Norge, sammenlignet med Tallet paa dem, der vedkommer Danmark, og man tør deraf slutte, at Norge dengang virkelig slap for-

¹ *3die Del, S. 294.*

² *Jvfr. Y. Nielsen, Jens Bjelke, S. 123—24.*

holdsvis let¹. Ved Midten af det 17de Aarhundrede, i Kristian IV.s sidste Aar, har maaske Bladet vendt sig². Røgjeringens Finantsnød blev da saa stor, at den tog Pengene, hvor den kunde faa dem, og der blev i disse Aar, ligesom under Fredrik III, i Aarene nærmest forud for Enevoldsmagtens Indførelse, stillet urimelig sterke Krav til den norske Bondes Skatteevne, hvortil kom, at Norge gennem høje Toldsatser, særskilt paa Trælasten, fik bære sin rundelige Andel af den fælles Stats Byrder. Det mangler da heller ikke paa Klagemaal over den almindelige Udarmelse, der var en Følge heraf, eller paa Vidnesbyrd, der godtgjør disse Klagers Berettigelse³. Paa samme Tid er det

¹ Efter P. V. Jacobsen, *Det danske Skattevæsen under Chr. III og Fredr. II*, S. 87—88, findes indtat i Kancelli-Registranterne for Tiden fra 1537—1586 70 Skattebreve vedk. Danmark, deraf 43 om Udskrivning af den sedvanlige Pengeskat eller Landehjælp. For det samme Tidsrum findes indtat i Registranterne 16 Skattebreve vedk. Norge, deraf 14 om den sedvanlige Pengeskat. Denne udrededes i det heromhandlede Tidsrum efter nogenlunde ensartede Regler i begge Riger, nemlig saaledes at alle Fæstebønder i Danmark, Lejlændinger i Norge lagdes i Lægder paa 10 eller 20, som hver gav 10 eller 20 Daler tilsammen; jordegne Bønder i Danmark skulde i Regelen gi det dobbelte af Fæstebønderne; Odelsbønder i Norge blev stundom ligeledes paalagt dobbelt Skat mod Lejlændinger; oftest skulde de gi $\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{4}$ af sin Odelsindkomst (o: den Landskyld, de oppebar) og derhos skatte af de Gaarde, de selv paaboede og brugte, som Lejlændinger. Der er altsaa Afvigelser; men gennemsnitlig kom hver Bonde i Danmark til at udrede et saa stort Beløb som hver Bonde i Norge. Nu kan man vistnok, som *Aschehoug* fremhæver (*Ugeblad for Lovkyndighed*, I. 22, — Bidrag til Odels- og Lejlændingsskattens Hist.), ingenlunde være sikker paa, at alle Skattebreve er bleven indført i Registranterne; *Jacobsen*, l. c. S. 87, omtaler Skattebreve for Danmarks Vedkommende, hvormed dette ikke har været Tilfælde: men, da Tallet paa de i Registranterne indførte danske Skattebreve er saa overmaade meget større end Tallet paa de norske, maa det alligevel ansees som hævet over Tvil, at der i denne Tid ofte har været udskrevet Skat af Danmark alene, medens Norge blev forskaanet. — Jvfr. *N. Rigsreg.* II, 44, Kongebrev af 12te Septbr. 1572 til Norges Statholder, Paul Hvitfeldt, med Underretning om, at almindelig Skat var bleven udskrevet i Danmark og med Begjæring, at Statholderen vil erklære sig om, hvorvidt han mener, at en lignende Skat bør udskrives i Norge, eller om dermed bør udstaa paa nogen Tid. Det næste Skattebrev for Norge er først udfærdiget i 1574.

² *Aschehoug*, *Statsforf.* S. 488 A. 2. — *Hammerich*, *Dansk hist. Tidsskr.*, 3. Række, II. 105—6. — Af Chr. Skeels Dagbogs-Optegnelser 9de Juli, 30te Aug. 1649 (*Danske Magaz.* 3. Række, I. 5, 14) fremgaar, at efter dette danske Rigsraadsmedlems Mening Norge endnu da blev skaanet mere end tilbørligt ved Skatteudskrivningen.

³ *Middelteiser fra det norske Rigsarchiv*, I. 70 ff. — *Samll. til det norske Folks Spr. og Hist.* V. 485 ff. — *N. Rigsreg.* I. X. 104 ff. — *Norsk hist. Tidsskr.* I. 28—29. — *Dansk hist. Tidsskr.* 3. Række, II. 72 og ff. St.

dog umiskjendeligt, at Norge bar sine Byrder bedre end Danmark sine. Norge havde havt en i økonomisk Henseende heldig Periode i Tiden nærmest forud for de ulykkelige Krige ved Midten af det 17de Aarhundrede, der bragte den dansk-norske Stat i en slig Nødstilstand; her var derfor opsamlet nogen Kraft til at møde Trængslerne. I Danmark stillede Forholdet sig omvendt; her havde været økonomisk Tilbagegang, medens Norge gik frem; indre Aarsager havde længe tæret paa Landets Velstand, og de ydre Ulykker fik derfor en saameget mere ødeleggende Virkning.

Tiden fra 1536 til 1660 har man plejet kalde Adelsvældens Tidsrum i Danmarks Historie. Det er nuomstunder almindelig erkjendt, at denne Benævnelse ikke er aldeles korrekt. Den danske Adel naaede sit Højdepunkt i Hensyn paa politisk og militær Betydning og Aktivitet og i det hele indre Kraft allerede forud for Reformationen; det følgende Tidsrum var i disse Henseender snarest en Nedgangens og Forfaldets Tid for den. Derimod vedblev den at gaa frem i Hensyn paa Privilegier og økonomiske Herligheder, — til Ulykke for Bønder og Kjøbstadsborgere og i Grunden ogsaa for den selv. Den ophørte mere og mere at være ledende og blev til Gjengjæld mere og mere tyngende og trykkende for det øvrige Folk. Det var netop i Tiden mellem Reformationen og Enevældens Indførelse, at den arbejdede mest vedholdende og med størst Fremgang paa at samle og arrondere sine Jordegodser ved Mageskifter sig imellem og med Kronen. I Sammenhæng dermed stod Oprettelse af nye Herregaarde og Udvidelse af de gamle, voxende Arbejdsbyrder for Bønderne, en sterk Forøgelse af de Klasser inden Bondestanden, hvis Vilkaar var de uheldigste, — Fæsterne og Ugedagstjernerne, — og tilsvarende Formindskelse af Selvejerklassen, der næsten ophørte at eksistere. I det samme Tidsrum opnaaede Adelen Hals- og tillige i vid Udstrækning Birkeret, hvorved den fik Adgang til at udsuge og undertrykke sine Bønder paa en langt værre Maade end tilforn; den fritoges for Told og Akcise, blev derved og paa andre Maader sat istand til at udkonkurrere Kjøbstadsborgerne som Handelsmænd og tilhævede sig navnlig et formeligt Monopol paa Udførselen af Oxer til Udlandet, hvilket dengang var en af Danmarks vigtigste Rigdomskilder. De Fordele, som tilflød Adelen af alt dette i økonomisk Henseende, kan ikke paa langt nær ha vejet op mod den Skade, som derved tilføjedes de andre Samfundsklasser. Danmarks

gamle Hovednæringsveje, Agerbrug og Fædrift, maa, paa Grund heraf, antages at ha befundet sig i en stadig Tilbagegang i Tiden mellem 1536 og 1660, medens der ikke aabnedes nogen ny Næringsvej, svarende til dem, der aabnedes for Norge i Skogbruget og Bergverksdriften. Og saa kom da hertil, at de ulykkelige Krige under Kristian IV og Fredrik III rammede Danmark med en ganske anden Vægt og paa en langt mere direkte Maade end Norge. Af Krigen 1625—29 blev Norge aldeles ikke berørt, medens den jydsk Halvø gjennem hele to Aar holdtes besat af fremmede Tropper. Under Krigen 1643—45 kom Jylland atter gjentagne Gange i fiendtlig Vold, og under Krigen 1657—60 oversvømmedes hele Danmark fra Ende til anden af fremmede Hære og blev Gjenstand for den værste Mishandling af Fiender eller af Venner, som ikke gav Fienderne noget efter i Rovgjerrighed. Disse Krige førtes derimod fra norsk Side fordømmet mest offensivt og med Held; Svenskerne Forsøg paa at trænge ind i Landet blev tilbagevist, og kun nogle faa Prestegjeld nærmest Grænsen fik prøve lidt af de Lidelser, som overgik hele Danmark og som i de Dage var uadskillelig fra militære Okkupationer og Indkvarteringer. Danmarks Tab ved Fredsslutningerne i 1645 og 1660 var ogsaa, som bekjendt, helt anderledes store end Norges. De ved disse Fredsslutninger afstaaede norske Landskaber — Jæmteland, Herjedalen og Baahuslen — udgjorde i Hensyn paa Folketal neppe en Ottendedel, kanske ikke mere end en Tiendedel af Norges Rige¹; derimod tabte Danmark ved Afstaaelsen af Skaane, Halland, Blekinge, Gotland og Øsel uidentvil mere end Fjerdeparten af sit Folketal². Om Danmark kan det altsaa med fuld Føje siges, at det blev lemlæstet ved Brømsebro-, Roskilde- og Kjøbenhavnsfreden, medens et saadant Udtryk ikke passer synderlig vel for Norges Vedkommende.

Summen af alt dette maa være, at Forholdet mellem de to Riger i materiel Henseende blev ganske væsentlig forandret til Norges Gunst i Tiden mellem Reformationen og Enevældens Indførelse, — at Norge i 1660 stod helt anderledes jevnbyrdig ved Siden af Danmark i Hensyn paa Folketal og økonomiske Resurser, end det havde staaet i 1536.

¹ Se min Afhandl. om Folkemængdens Bevægelse, *Hist. Tidsskr.* 2. Række, III. S. 283.

² Efter F. Hammerich, *Dansk hist. Tidsskr.* 3. Række, II. S. 35—36.

Ved det sidstnævnte Tidspunkt talte Danmark indtil Kongeaen vistnok op imod tre Gange saa mange Indbyggere som Norge¹. I Tiden omkring 1660 var Danmarks Folkemængde neppe dobbelt saa stor som Norges, naar de i 1645 og 1660 afstaaede danske og norske Landskaber tages med i Regningen, og neppe en halv Gang saa stor, naar disse Landskaber regnes fra². — I 1536 talte Danmarks Kjøbstæder³ sikkert mindst ti

¹ Se min Afh. om Folkemængden, *Hist. Tidsskr. 2. R. 284—87, 350—51*. — Jeg har, til Støtte for den Antagelse, at Danmark paa Reformationens Tid talte tre Gange saa mange Indbyggere som Norge, bl. a. beraabt mig paa Fredrik II.s Ord i Brev til det danske Rigsraad af 21de Septbr. 1565, at »han ikke tviler paa, at udi dette ganske Rige findes mere end hundrede tusinde bosiddende Bønder«. I *V. Falbe-Hansens og W. Scharlings Danmarks Statistik, I. 400—401* blir det herimod gjort gjeldende, at der ikke kan lægges nogensomhelst Vægt paa et slikt Udsagn, og der anføres Exempler paa, hvor fuldstændigt man dengang var i Vilderede i Hensyn paa statistiske Forhold. Exemplerne synes mig ikke aldeles analoge med det her foreliggende Tilfælde, og jeg maa fastholde, at, eftersom Kongen baade havde stor Opfordring og let Adgang til at skaffe sig Kundskab om denne Sag, gennem Skatte-Mandtallerne, kan hans Opgift, om end hvilende paa et omtrentligt Skjøn, ikke frakjendes alt historisk Værd eller antages at være rent bort i Natten. — De nævnte Forfattere har sammesteds paavist, at man, ved at gaa ud fra de af mig beregnede Tal paa Bønder eller Bondegaarde i Sjælland, Laaland, Falster, Fyn for Aarene 1524—25, og ved at forudsætte, at Forholdet mellem disse Landsdele og Jylland i Hensyn paa Gaardetal dengang var det samme som nu, kommer til det Resultat, at hele det nuværende Danmark i 1524—25 har talt ca. 60,000 Gaarde og hele det daværende Danmark. — Landskaberne øst for Øresund medregnet efter Forholdet 2 : 7, — ca. 77,000 eller netop saameget, som alene Landskaberne vest for Øresund skulde ha talt, saafremt Fredrik II.s Opgift havde været rigtig. Jeg finder det vel, derefter, sandsynligt, at denne Opgift virkelig er betydelig overdreven, og at Bondetallet i hele Danmark paa Reformationens Tid ikke har været mere end mellem 70 og 80 Tusinde, at det maaske ikke engang har overskredet 70,000; men, naar man betænker, at Bondetallet i Norge samtidig ikke synes at ha synderlig overskredet 30,000 (*N. hist. Tidsskr. 2. R. III. 343—48*), og saa dernæst tar med i Beregningen den danske Kjøbstadbefolknings store Overtal over den norske (vist omkring 100,000), kommer man alligevel til det Resultat, at de to Rigers Folkemængde har staaet i et Forhold som omtrent 3 : 1.

² Jvfr. *F. Hammerich, Statistiske Bidrag etc. Dansk hist. Tidsskr. 3. R. II. 29—55*.

³ Den her opstillede Beregning af Danmarks og Norges Folkemængde i Tiden omkring Enevældens Indførelse er først og fremst støttet til Mandtalslisterne i *Durell's Relation* (fra Tiden omkr. 1650). Hammerich faar ud af disse en Sum for Danmarks Vedkommende af 103,848, hvoribl. ca. 81,000 Familjeoveder, for Norges Vedk. 59,348, hvoraf ca. 55,000 Familjehoveder; der-

Gange saamange Indbyggere som de norske, og dengang var den norske Kjøbstadbefolkning næsten udelukkende sammensat af Arbejdere, Fiskere, Haandverkere, i usle Kaar, medens hele Handelen var i Udlændingers Vold; ved Midten af det 17de Aarhundrede eller Tiden omkring Enevældens Indførelse var de danske Kjøbstæder neppe mere end 3—4 Gange saa folkesterke

efter anslaaes Folkemængden i Danmark til Kongeaalen, Skaane og Blekinge inklus., til ca. 900,000, Folkemængden i Norge, Baahuslen inklus., til ca. 500,000, — Byerne i begge Lande medregnet (Durell's Lister omfatter bare Landbefolkningen). — Jeg har gennemgaaet Mandtalslisterne i en paaligtlig Afskrift af den Durell'ske Relation (bl. Kildeskrifter til Norges Hist. paa Univ. Bibl.) og faaet ud som Sum for Danmarks Vedk. 103,001 (Skaane og Blekinge 24,590) — deraf 23,200 Tjenestedrenge, — Resten: jordegne Bønder, Fæstebønder, Husmænd, Embedsmænd (Haandverkere), Møllere o. s. v., ca. 80,000, kan antages at ha været Familjehoveder; — for Norges Vedk. en Sum af 58,754, hvoribl. 4,819 «Odelsbønder», 33,272 Lejlændinger, 14,174 Ødegaardsmænd, Husmænd og Strandsiddere, 4,142 Tjenestedrenge, 267 Udrorskarle, 1504 Flomsager, 14 Aargangssager o. s. v. Herved er nu at merke, at de 4,800 «Odelsbønder» for det meste maa bli at dra ifra Mandtallet, eftersom de i Regelen har været opført i Skattemandtallerne. — Durell's Kilder — tillige som Lejlændinger; Lejlændingsskat udrededes nemlig af enhver Jordbruger, efter Størrelsen af hans Gaard, men uden Hensyn til om Gaarden ejedes af vedkommende Bruger eller af en anden; Odelsskat udrededes af enhver, som, foruden den Jord, han selv brugte, og hvoraf han gav Lejlændingsskat, ejede andet Jordegods, af hvilket han oppebar Bygsel og Landskyld; forsaavidt nogen blev opført som «Odelsbonde», d. v. s. Udræder af Odelsskat, uden tillige at opføres som Lejlænding, har han ialfald ikke været Jordbruger, følgelig i Regelen heller ikke Familjehoved. — Anderledes var Forholdet i Danmark; her blev der regelmæssig paalagt Selvejerbonden som saadan en højere Skat end Fæstebonden; i de danske Skattemandtaller opførtes derfor under Rubriken Fæstebønder kun saadanne, som virkelig var det, medens i de norske under Rubriken Lejlændinger blev opført baade de, der brugte anden Mands, og de, der brugte egen Jord. — Mandtals-Summerne, ifølge Durell's Lister, blir derefter: for Danmark ca. 103,000, hvoraf ca. 80,000 Familjehoveder, for Norge ca. 54,000, hvoraf ca. 50,000 Familjehoveder. Naar man saa dernæst gaar ud fra, at Norge ved 1650 havde det samme Indbyggerantal som i 1664—66, nemlig efter de Bülche'ske Folketællingslister ca. 450,000, — og med Tillæg af Baahuslen ca. 500,000, — nogen videre Tilvæxt af Befolkningen lar sig jo ikke anta for de mellemliggende i økonomisk Henseende saa ulykkelige Aar, — maa det synes sikkert, at Danmark ved den samme Tid (1650) har talt, naar Skaane og Blekinge regnes med, mindst 900,000 Indbyggere (800,000 Landbefolkning, 100,000 Bybefolkning), og, naar Skaane og Blekinge regnes fra, 700—750,000. — Af en Række Kopskatmandtaller fra A. 1645 har Joh. Grundtvig beregnet, at Danmark indenfor sine nuværende Grænser ved det nævnte Tidspunkt talte 558,000 Indbyggere, Kjøbstadbefolkningen ikke medregnet; af en Række Kopskatmandtaller for A. 1660 har den samme For-

som de norske¹, og disse talte nu blandt sine Borgere mange Kjøbmænd, som maatte kaldes formuende efter Tidens Lejlighed og sad i en udbredt Handelsvirksomhed; Norge havde endog allerede nu vundet et ikke ubetydeligt Forspring fremfor Danmark i Hensyn paa Skibsfart og Aktivhandel med Udlandet².

Man skulde tro, at en saa væsentlig Forandring i det økonomisk-materielle Forhold mellem de to Folk ikke kunde bli uden Indflydelse paa deres indbyrdes Forhold ogsaa i andre Henseender. I den Dom, som blev fældet over Norge paa den kjøbenhavnske Rigsdag i 1536, anførtes det som Grund, at Norges Rige nu var «saa forringet af Magt og Formue, at dets Indbyggere ikke alene formaa at underholde dennem en Herre og Konning», og dette var udentvil mere end et blot og bart Paa-

fatter udbragt et endnu lavere Tal, nemlig bare 455,000 for det nuværende Danmark. Disse Mandtaller er saa ufuldstændige og saa unøjagtige, at de paa ingen Maade kan veje op mod de Durell'ske Lister som Grundlag for en Beregning af Folkemængden. Den store Forskel mellem 1645 og 1660 er imidlertid værd at lægge Mærke til. Ifølge hvad mange Efterretninger udviser, blev Danmark i Aarene 1657—60 saa forfærdelig medtaget af Fiendens Herjinger, Hungersnød og Pestsygdome, at det godt kan være muligt, at medens Folkemængdens normale Stand ved Midten af det 17de Aarhundrede var, overensstemmende med de Durell'ske Lister, 700—750,000, har den i 1660 og nærmest paafølgende Aar ikke engang naaet 600,000.

¹ Se *3die Del*, S. 258—60 Anm. — Da jeg skrev denne Anmerkning, havde jeg glemt *P. W. Jacobsens* Afhandling i *Dansk Nyt hist. Tidsskr. I. 129 ff.*, hvor der (S. 199—201) er meddelt Lister over alle danske Byers Borgervæbning fra Aarene 1555, 1556, 1558, 1588, 1588, 1593. Ifølge disse Lister var Summen af denne Borgervæbning over 13,000, hvorefter de danske Byers Folkemængde ved Midten af det 16de Aarhundrede kan anslaaes til over 130,000, medens de norske endnu dengang neppe talte meget over 10,000. Omkring Midten af det følgende Aarhundrede talte de norske Byer, — naar Ladestederne regnes med, — mindst 25—30,000 Indbyggere. Hvad Danmarks Byer angaar, da véd man vistnok, at Kjøbenhavn gik rask fremad i Tidsrummet fra Midten af det 16de til Midten af det 17de Aarhundrede (*D. hist. Tidsskr. 3. R. II, 48—52*). Til Gjengjæld synes flere andre, og det af de mere anselige, at være gaaet tilbage i det samme Tidsrum, og naar saa hertil kommer Tabet af Kjøbstæderne i Skaane, Halland og Blekinge, som ved Midten af det 16de Aarhundrede talte ca. 25,000 Indbyggere, tør det ansees som rimeligt, at Danmarks Kjøbstadbefolkning ikke var større i 1660, end den havde været et hundred Aar forud, heller omvendt.

² *Dansk hist. Tidsskr. 3. R. II. 72—75*. — Om de danske Kjøbstæders økonomiske Tilbagegang i Tiden før 1660 se *Edv. Holm, Danmark-Norges indre Historie 1660—1720, II. 351—53*.

skud. Norges Armodsdøm, særskilt i materiel Henseende, var dengang saa stor og saa iøjnefaldende, at den maatte virke til at kue Nordmændenes nationale Selvfølelse, og at Norges Underordning under Danmark endog ved Betragtningen heraf kunde fremstille sig som noget paa en Maade naturligt, hvori man fik finde sig. Eftersom Landet igjen kom til Kræfter, og eftersom dets Bidrag til de fælles Statsudgifter voxede i Sammenligning med Danmarks, maatte denne Underordning synes mere ubillig eller urimelig.

Ved Næringsvejenes, særskilt Handelens og Skibsfartens og i Sammenhæng dermed Byernes Opkomst skabtes jo ogsaa nye og bedre aandige Vilkaar for en selvstændig politisk og national Udvikling. Havde disse Vilkaar været tilstede allerede i Reformationstiden, vilde maaske Norge, i Kraft af dem, ha formaaet at hævde sig sin egen historiske Vej, ligesom Danmark og Sverige. Nu kom de i visse Maader for sent. Det kritiske Moment, Gjennembruddets, Valgets Tid var forbi, og det skulde vare længe, inden en Bevægelse af samme Omfang og Dybde som Reformationen gik gennem den europæiske Menneskehed, rettende en lignende Appel til Folkene, stillende dem i lige Grad eller paa lignende Maade foran et Valg. I Mellemtiden var man fordetmeste henvist til at fortsætte paa de engang indslagne Baner. Norges historiske Udvikling var ved Reformationen for lange Tider bleven ugjenkaldelig knyttet til Danmarks. Men ogsaa inden den hermed angivne Grænse var der Plads for Bevægelse, — Tilbagegang eller Fremgang i national Retning.

II.

Nationale Stemninger og Tilstande i Tidsrummet 1536—1660.

Under den sidste Kamp for Norges politiske Selvstændighed fandt Erkebiskop *Olav Ingebrigtsson*, som før omtalt¹, ivrig Støtte hos den norske Kjøbstadbefolkning, ikke blot den throndhjemse, som vel for den største Del var afhængig af Erkestolen, men ogsaa hos Bymændene i de søndenfjeldske Kjøbstæder Oslo, Sarpsborg og Tunsberg. Han selv var udgaaet fra den ikke saa ganske faatallige Kreds af norske adelige Smaaætter, der vedblev at holde sig, efterat Højadelen eller det egentlige Aristokrati var forsvundet, og hans nærmeste Raadgivere og Hjælpere, *Kristoffer Throndsen Rustung*, *Gaute Taraldsson*, *Einar Tjeld* o. fl. hørte til den samme Kreds².

Om disse Ætter tør det antages, at de ikke har været aldeles ligegyldige Vidner til Norges politiske Nedværdigelse. Deres Magt og Anseelse var altfor liden til, at det kunde falde dem ind at stille sig i Spidsen for en national Rejsning, eller til at det kunde ha nyttet dem noget, om de havde prøvet derpaa. De havde været vant til at sidde stille hjemme paa sine Gaarde uden Adgang til at delta i Statssager; der kan følgelig ikke ha været udviklet synderlig meget af Almenaand eller politisk Ærgjerrighed hos dem. Men *nogen* Prætension har dog vel i Regelen knyttet sig til deres adelige Rang; helt uden historisk Tradition, helt uden Kundskab om Norges fordums Magt og

¹ *3die Del*, S. 286.

² *L. Daas*, *Om Chrph. Throndsen Rustung* etc. *Hist. Tidsskr. II. 113 f.* — *N. Rigsveg. I. 56* nævnes *Olav Theiste* som en af Erkebiskoppens sidste Tilhængere.

Herlighed har de ikke kunnet være, og de har da heller ikke uden Uvilje kunnet se paa, hvorledes Udlændinger trængte sig ind i Landets Styrelse mod Lov og Ret; der har maattet røre sig hos dem en Tanke om, at, saafremt alt havde gaaet, som det burde ha gaaet, vilde det ha været dem, der havde sukkederet de uddøde Storætter som Indehavere af de højeste og mest indbringende Stillinger i Statens Tjeneste, medens de nu fik nøje sig med Smulerne, der faldt fra de danske Herrers Bord, — en Foged- eller en Lagmands-Bestilling nu og da, eller, naar det kom højt, et af de smaa Len.

Ved Siden af dem fandtes der en Klasse af Mænd eller Ætter, der, uden at være adelige, dog indtog et med dem nogenledes jevnbyrdigt socialt Standpunkt. Ogsaa om disse: — Medlemmerne af de bedste Bondesætter, de mest anselige og formuende Bymænd, Lagmænd og Prester, — gjelder det, at de stod saavidt højt, at de har kunnet følge med og reflektere over Landets politiske Forhold, anstille Sammenligninger mellem før og nu og derved komme til at opfatte det som en utilbørlig Ting, at Landets Styrelse var bleven lagt i danske Mænds Hænder.

Vi har flere Vidnesbyrd om en saadan Stemning fra Syvaarskrigens Tid, — næsten en Menneskealder efter at Norges politiske Selvstændighed havde lidt sit sidste afgjørende Nederlag. — Det er bekjendt, at Kristoffer Throndsøn Rustungs Søn *Enno Brandrøk*, under denne Krig indfandt sig hos den svenske Konge Erik XIV og fik ham bevæget til at foreta Indfald i Norge ved at fortælle ham, at Adelen i Norge tilligemed en Del af Almuen skulde nære Uvilje mod det danske Regimente og være villig og færdig til at gjøre Oprør, saafremt den svenske Konge vilde ta sig af deres Sag. Nu var Enno Brandrøk vistnok, hvad den svenske Historieskriver *Tegel* kalder ham, en «hufvudjugare och en skelm», hvis Udsagn i og for sig ikke kan tillægges nogen Vægt; den samtidige *Absalon Pederssøn* véd ogsaa at berette, at Ennos egne nærmeste Frænder frigjorde sig for enhver Mistanke om at ha staaet i Ledtog med ham, og at han fik høre ilde af alle, «baade indlændsk og udlændsk», for sin Færd. Alligevel kan det dog ikke antages, at hans Opgifter til den svenske Konge har været det bare pure Opspind; han har overdrevet og sat til og pyntet paa, hvad han vidste, og det udentvil efter en meget stor Maalestok; men han har haft et faktisk Grundlag at bygge paa: Yttringer af politisk Misnøje,

der var kommet til hans Kundskab¹. Man havde fra svensk Side saameget mere Grund til at fæste Lid til hans Løfter, fordi der allerede forud, i Syvaarskrigens første Aar, havde vist sig temmelig tydelige Tegn paa, at Stemningen i Norge ikke var fuldt at lide paa for den danske Regjering. Der er fra dette Aar (1564) bevaret flere danske Kongebreve, hvori der klages over det utilbørlige Forhold, som var udvist af mange i det nordenfjeldske Norge ved Svenskernes Indfald sammesteds. «Menige Kjøbstæds mænd udi Throndhjem», heder det i et af disse Breve, «baade Borgermester og andre, saa og Capitlet der sammesteds, med Flere deromkring, have mod deres Ed, Tro og Love, Huldskab og Mandskab, som de os som deres rette Herre og Koning med forvandt ere, givet dem udi vore Fienders Hænder og unødt og utvunget Fienderne svoret og undergivet». «Klerkeriet i Throndhjems Stift saa og Kjøbstæds mændene og andre flere», heder det i et andet Brev, «har ikke aleneste vægret dem at gjøre Fienderne Modstand, men med deres Fuldmægtige Fienderne imodskikket, dem antaget, hyldet og svoret, og en Part omdraget i Lenene blandt vore Undersaatter Bønderne, med dem tinget og handlet, at de skulde affalde fra os og til Fienderne». Særskilt nævnes *Mester Christopher Henriksson*, — en Sønnesøn af Norges sidste Rigshovmester *Nils Henriksson Gyldenlove*, — som «den største Tilskynder til dette Affald» og som den, der «sig i alle Maader har ladet bruge os og sit Fædrenerige til Skade og Svensken til Bedste»². I en samtidig Optegnelse siges det om den samme Mester Christopher, at han tilligemed sin Fader, Mester Henrik, Borgermesteren i Throndhjem *Adrian Falkener* og et Par andre navngivne Mænd var inden det throndhjemiske Borgerskab de ivrigste Fiender af den danske Konge og Fremmedregimentet i Norge³, og der tillægges ham et andet Sted den Ytring, at Danmark hidtil havde havt Overtaget ligeoverfor Norge og Sverige, men at de Norske og Svenske ved at slutte sig sammen kunde faa Bladet til at vende sig⁴.

¹ En af hans Frænder, en norsk Adelsmand, der boede i Søndhordland, havde været med ham i Sverige og maatte løse sin Hals med 100 Daler, fordi han havde ladet sig bruge som hans Brevdrager. *Norske Magazin*, I. 325—26, II. 53—54.

² *N. Rigereg.* I. 418, 421, 425.

³ *N. Mag.* I. 177: capitalis hostis regis Danorum et advenarum.

⁴ *Hist. Tidsskr.* IV. 296 (Erik Munks Forsvarsskrifter).

Denne Yttring stemmer jo aldeles overens med hvad der siden Midten af det 15de Aarhundrede havde været traditionel Politik hos det norske Nationalparti: Tilslutning til Sverige for med svensk Hjælp at kunne frigjøre sig fra det danske Supremati. Men det er ogsaa sidste Gang paa lange Tider, at vi ser dette Program dukke frem. Man har i den nyere Historieskrivning plejet at fremstille — og ikke uden Grund — Syvaarskrigen som et Vendepunkt i Hensyn paa den indbyrdes Stemning mellem de skandinaviske Folk: indtil da havde Nordmændene bedre kunnet forliges med de Svenske end med de Danske, — *Adam af Bremen* i Slutningen af det 11te og *Peder Klausson* i Slutningen af det 16de Aarhundrede samstemmer deri; — fra nu af blev det efterhaanden anderledes. Svenskerne Herjetog i Norge under Syvaarskrigen, der ikke syntes at ha haft nogen anden Hensigt end bare den at ødelegge, vakte Harme og mindedes længe. De følgende Krige — 1611, 1645, 1657, — førte hertil nye Minder, der virkede til at uddybe Kløften mellem Nordmænd og Svenske og til at knytte Nordmænd og Danske nærmere sammen. Og samtidig hævede Sverige sig til den første Magt i Norden og blev saameget sterkere end Norge og Danmark, at disse to Riger endog med forenede Kræfter vanskelig kunde holde det Stangen, og at det statsretlige Baand mellem dem forsaavidt maatte fremstille sig som en naturlig Ting, svarende til begges velforstaaede Interesse.

At dette Baand fra først af var bleven knyttet paa en for Nordmændenes Nationalfølelse ydmygende Maade, blev efterhaanden glemt. Vi har omtalt, at der var Kredse inden det norske Folk, der stod saavidt højt, at de ikke kan ha været aldeles ligegyldige eller uopmerksomme Vidner til Norges politiske Nederlag under Grevefejden, og at der maa ha gjort sig gjeldende hos dem en Følelse af Uvilje eller af Skam over den Stilling, hvori deres Fædreland derved var bleven bragt. Men for det første var disse Kredse faatallige, og for det andet er der al mulig Grund til at tro, at de, om end ikke uden Deltagelse for Landets Skjæbne, dog har fulgt den paa meget stor Afstand. Indtrykket af de Begivenheder, der gjorde det af med den sidste Rest af Norges politiske Selvstændighed, kan ikke engang hos dem ha været synderlig dybt eller sterkt. Saameget lettere og snarere kunde det da ogsaa komme dertil, at det blev helt udslettet.

Kredsen af norske Adelsætter, som var de nærmest skade-

lidende ved den i 1536 og 1537 gennemførte Tingenes Orden, og som derfor vel ogsaa maatte staa i den mest bestemte eller bevidste Opposition til denne Tingenes Orden, smeltede i den følgende Tid hurtig sammen; somme døde ud, andre «bondedes» (d. v. s. sank ned til at bli Almuesmænd); ved Midten af det 17de Aarhundrede var der kun nogle ganske enkelte igjen, som endnu paa et Slags Vis hævdede sin adelige Rang¹. Traditionerne fra Unionstidens norske Selvtændighedsparti, der kjæmpede mod den danske Adels Overgreb, har udentvil vedligeholdt sig længst hos disse Ætter og maa antages at være gaaet tilgrunde med dem; de fra Danmark stammende Adelsætter, der i hele Tidsrummet fra 1536 til 1660 udgjorde den baade i Tal og Rigdom overvejende Bestanddel af den saakaldte norske Adel, var ved sin Oprindelse henvist til at indta et helt andet politisk Standpunkt.

Men, blev det end saaledes glemt, hvorledes det var gaaet til, at Norge var bleven et Lydland under Danmark, saa glemtes det ikke, at Norge engang havde havt sin Velmagtsperiode, da det var et frit og uafhængigt Rige ligefuldt som Danmark eller Sverige. Minderne fra denne Velmagtsperiode blev tvertimod i sidste Halvdel af det 16de Aarhundrede fornyet og udbredt i videre Kredse. Et Bølgeslag af den humanistiske Aandsbevægelse naaede tilsidst ogsaa hidop og vakte her som andensteds Sandsen for den nationale Historie. De gamle Kongesagaer droges frem paany; man skrev dem af, gjorde Udtog af dem og oversatte dem i det da brugelige danske Skriftsprog. Lagmanden i Bergen, *Mattis Storrson*, forfattede ved Aar 1550 en Bearbejdelse paa Dansk af Snorres Heimskringla²; omtrent samtidig blev en anden Bearbejdelse af det samme Verk begyndt af *Laurents Hansson*, som dengang boede paa en Gaard i Nærheden af Bergen³; faa Aar senere udarbejdede den bergenske Lektor *Absalon Pedersson* sin «Norges Beskrivelse», hvori han med Benyttelse af Sagaerne gav en Skildring af Norges fordums Magt og Herlighed (1567). Disse Verker blev Forbilleder eller Forløbere for en Række andre af samme Art, deriblandt først og fremst *Peder Klaussons* Oversættelse af Kongesagaerne og

¹ *Budstikken, 4de Aargang (1823), No. 89 ff.*

² *G. Storm, Snorre Sturlassens Historieskrivning, S. 266 ff. — Samme, Hist. Tidsskr. 2. Række, V. 271—72.*

³ *Storm, Snorre etc. S. 275 ff. — K. Maurer, Ueber die Ausdrücke altnordisch etc. S. 116 ff.*

hans Norges Beskrivelse, der blev udarbejdet i Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede¹, og hvori det ved Humanismen vakte Aandsliv i Norge afsatte sine bedste Frugter.

Peder Klaussons Norges Beskrivelse blev først trykt i 1632, hans Sagaoversættelse («Snorre Sturlesøns Norske Kongers Chronica») Aaret efter; Mattis Størssøns Norske Krønike blev trykt 1594; Absalon Pederssøns Norges Beskrivelse har først Aarhundreder senere opnaaet Publikation ved Pressen. Man véd imidlertid om disse Verker, at de allerede i den nærmeste Tid efter sin Tilblivelse fik en ikke saa ringe Udbredelse gjennem Afskrifter, og at der under Paavirkning af dem dannede sig fleresteds i Landet Kredse af Mænd, der syslede med eller interesserede sig for Studiet af Norges gamle Historie og Literatur². Inden disse Kredse har en norsk fædrelandsk Stemning gjort sig gjældende, — det kan ikke slaa fejl. Kongesagaernes Indhold er jo af en saadan Art, at det uundgaaeligt maatte virke til at vække og vedligeholde den nationale Selvfølelse. Paa den anden Side laa Sagaperioden allerede for den Tids Nordmænd i en slig Afstand, at man kunde dvæle ved dens Glans og Storhed og glæde sig derover, uden at man derfor kom til at anstille nogen oprørsk Reflexion over de samtidige Tingenes Tilstande, — uden at det behøvede at fremkalde nogen Tanke eller engang noget Ønske om at faa disse forandret. Man stirrede op til den gamle Kongetid som til en uendelig fjern, langt oppe liggende Højde; der kunde ikke være Tale om at stige op til den; man fik slaa sig tiltaals med den stolte Bevidsthed om, at Folket engang havde været der.

Selv hos *Absalon Pedersson* møder vi fordetmeste Udtryk for en hertil svarende resigneret Stemning. Hans «Norges Beskrivelse» er fremfor noget andet norsk Skrift fra denne Periode præget af et sterkt personligt Følelsesliv; det er ikke uden Grund sagt om ham af den danske Lærde *O. Worm*, at han «synes formeget at tribuere affectibus i somme Stykker»³. Hans Patriotisme er idelig paafærde og bringer ham til at deklamere, men hæver ham ogsaa en og anden Gang til en virkelig Veltalenhed, der stikker af mod hans i Regelen noget ubehjælpssomme Stil. Han sammenligner ofte i bitre Udtryk Sagatidens

¹ *G. Storm, Peder Klaussons Saml. Skr. Indledn. S. LXI—LXII og LXVI.*

² *Storm, Peder Klaussons Saml. Skr. S. LIII—LIV. — Y. Nielsen, Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger, S. CXXXVII ff.*

³ *Jvfr. N. Mag. I. 149—50.*

Manddom og Kraft og Samtidens Useldom. «De Land, som vore Forfædre haver opsøgt med stor Livsfare og Bekostning og med stor Møje bygget, . . . dennem vide vi nu ^{pl}at intet af, hvor de ere udi Verden. . . . De Kirker og Klostre, som vore Forfædre have bygget, bryde vi ned; der, som man tilforn haver kunnet holde 27 Kirker ved Magt, der kan man nu neppeligen holde 4; der, vore Forfædre have udgjort til Strid tyve tusinde Mand, kan man nu ikke udgjøre tyve hundrede, og der, som vore Forfædre haver faaet 20 Tønder Korn eller flere paa en Gaard, der faar man nu neppelig 5. Vore Forfædre drog ud i andre Land til Krig og Kjøbmandskab stundom; udi Dag vil man ikke drage af den By eller Bygd, man er født udi». Men bare et eneste Sted dukker den Tanke frem hos ham, at Folket atter skulde kunne rejse sig af sit Fald. «Dog kunde vel Norge engang vaagne op af Søvne, dersom hun finge en Regerter over sig; thi hun er ikke aldeles saa forfallen og forsvækket, at hun jo kunde komme til sin Magt igjen . . . Udi Folket er endnu noget af den gamle Dyd, — Manddom og Styrke, som skulle vel staa bi og stande for deres Herre og Konning og for sit Fædreland, dersom de dagligen kunde se hannem og fornemme hans Naade mod dennem». Fordetmeste blir han staaende ved den Opfatning, at Landets Forfald er uopretteligt, og at man intet kan vente af Fremtiden. «Ligervis som andre Kongeriger have deres fatales periodos, det er: visse Aar og Tider, paa hvilke de skulle staa og blive ved Magt, og siden forfalde eller i nogen Maade forvandles, saa haver og Norge havt sin Termin, som er 500 Aar». Det har havt sin Ungdom og sin Manddom, nu er Alderdomen kommen. «Derfor er nu Norge gammel og graa, gaar paa Krykker og Stylter og vil snart falde omkuld». «Der bliver ingen Forandring paa den Stat, som nu er i Norge (nemlig at det «er kommet under de danske Konger»), førend Guds Søn kommer i Skyerne paa den yderste Dag»¹.

Vi maa formode, at *Peder Klausson* har indtaget saa noget nær det samme Standpunkt; vi møder hos ham jevnlig Yttringer, der vidner om, at han har havt en sterk Følelse af, hvor dybt Norge var sunket fra den Højde, hvorpaa det stod i Kongesagaernes Tidsrum², men ikke Spor af Misnøje med den bestaaende Tingenes Orden eller af nogen Tanke om, at der skulde

¹ *N. Mag.* I. 73.

² *Storm, Indl. til Peder Klaussons Saml. Skr. S. IV.*

kunne rettes paa denne. — Rektoren ved Oslo latinske Skole, *Jakob Jakobsson Volf*, holdt i 1588, i Anledning af den dansk-norske Konge Fredrik II's Død, en Tale paa Latin, som han udgav i Trykken og dedicerede til sin Svigerfar, Biskoppen over Oslo Stift *Jens Nilsson*¹. I denne Tale lovpriste han ligefrem Norges Lyksalighed ved at være blevet et Lydland under Danmark. «Vi har hørt af gamle troværdige Mænd, at Norge aldrig har havt det saa fredeligt og godt, som efterat det kom under Danmarks Konger. Tidligere blev Landet plaget ved idelige indre Uroligheder og Indfald. Men efterat Margareta, Enke efter vor Konge Haakon, havde føjet Norge til Danmarks Rige, saa at Norge siden blev som et arveligt Tillæg til Danmark², har Landet blomstret, uden at forstyrres af borgerlige Uroligheder og uden at se nogen Fiende inden sine Grændser, undtagen nu i den sidste svenske Fejde. Hvilken større Lykke kunde vederfares dig, o Norge! end at nyde saamegen Fred under en saa fredelig Fyrste Den Skade, du led i sidste Fejde, er bleven bødet paa ved 18 Aars Fred, i hvilken Tid den kongelige Mildhed ikke har krævet af dig nogen Skat, saa du har siddet som en Herre paa din Grund». Nu var vistnok Rektor Jakob Jakobsson Volf dansk af Fødsel; men hans Tale var henvendt til et Auditorium af Nordmænd, beregnet paa norske Læsere. Biskop Jens Nilsson, til hvem Talen blev dediceret, var en af de Nordmænd, som under Indflydelse af den humanistiske Aandsretning gav sig af med at fremdrage Norges gamle Historie og Literatur af dens Forglemmelse; han afskrev eller gjorde Udtog af norsk-islandske Manuskripter³; hans Discipel og Ven, Læsemesteren i Oslo, Mag. *Halvard Gunnarsson*, omsatte Mattis Størsøns Saga-Oversættelse paa latinske Vers⁴. Om disse to maa det vel antages, at de har været gode Nordmænd efter Tidens Lejlighed; alligevel har Jakob Volfs Udtryk om Norges Lyksalighed ved at være kommet under danske Konger neppe kunnet indeholde noget med deres Opfatning saa særdeles stridende eller for deres Nationalfølelse saa særdeles saarende; ellers vilde vel neppe Udtrykkene været brugt af en Mand, der kjendte dem

¹ *I. Nielsen, Jens Nilssøns Visitatsbøger, S. LVIII—LIX.*

² . . . anteqvam Margareta regis Haqvini nostri vidua post obitum patris sui Valdemari III Danisæ sceptrum adepta Norvegiam Danisæ imperio adjunxit, ex quo tempore Norvegia Danisæ quasi hereditate adjecta floruit.

³ *I. Nielsen, Jens Nilssøns Visitatsbøger, S. CXXXVIII.*

⁴ *Storm, Snorre etc. S. 272—73.*

saa godt og var saa nøje forbunden med dem, i en Tale, der paa en saa ganske særskilt Maade var henvendt til dem. Endog *Absalon Pedersøen*, der nævner den sidste norske Konges Giftermaal med Dronning Margrete som Afslutningen af Norges Blomstringstid og mener, at Norge «har mistet sin Manddoms Styrke og Magt fra den Dag, det kom under Danmark og misted sin egen Herre og Konning», udtrykker sig et andet Sted i en lignende Aand som den osloiske Rektor og henviser sine Landsmænd til den samme patriotiske Trøstens Kilde, om de skulde ha Trøst behov. «Dersom Almuten», siger han¹, «kunde rettelig betragte den Handel (sc.: at Norge «kom til Danmark ved Giftermaal»), da burde dennem at være Gud taknemmelig for saadan Forandring, fordi, dersom Kongerne skulde bo her udi Riget, og Adelen være saa mange, — hvilken Gud haver ødelagt med sin underlige Raad og Visdom, — som han haver før været, hvad var det andet end Undersaatterne til en stor Bevisning og Trældom? og der, som vi nu give ikkun én Skat hvert tredie Aar, skulde vi vel give tre Skatter udi et Aar».

Det Resultat, hvortil vi føres ved disse Træk, i Hensyn paa nationale Stemninger og Tilstande inden det norske Folks højeststaaende, repræsentative Kredse i det her omhandlede Tidsrum, svarer til hvad vi paa Forhaand maatte finde sandsynligt. Nationalfølelsen havde ikke ophørt at leve inden disse Kredse og var ikke skrumpet ind til en blot provincial Særfølelse uden Daads- eller Spirekraft; Minderne fra Sagatiden og det i saa høj Grad særmerkte ved Landets Natur- og Samfundsforhold tilod ikke, at noget saadant kunde ske. Bevidstheden om at være et Folk for sig var ikke og kunde ikke være helt udslukket; men det er øjensynligt, at den var svært hullet. Man var ikke blind for, at Norge var i politisk Henseende et Appendix til Danmark, et Lydland eller Skattelands under Danmarks Krone; men man forestillede sig, at, naar det var kommet derhen, saa var det en Følge af den kongelige Arvegangsorden, hvilket jo ogsaa var sandt, om end ikke den hele Sandhed. Til den af Lagmanden i Oslo, *Anders Sæbjørnsson*, ved A. 1524—30 forfattede Oversættelse af Landsloven var føjet en Stamtavle, der viste de oldenborgske Kongers Nedstamning fra den gamle norske Kongesæt, og denne Oversættelse blev udbredt i mangfoldige Afskrifter og var gjennem lange Tider en af de bedst kjendte,

¹ *N. Mag. I. 76.*

mest læste Bøger i Norge¹. *Absalon Pederssen* siger i Overensstemmelse hermed, at Norge «er af Guds Forsyn og Tilladelse, ikke ved Herreskjold, men ved Giftermaal kommen under de danske Konger, som er af det norske Blod». Den norske Kongestæt døde ud, den danske kom i dens Sted «efter det kongelige Arvetal, som findes udi Lovbogen», og, naar to Riger forenedes under samme Konge, saa blev jo ifølge gammel Forestilling det af dem Hovedriget, hvor Kongestættene hørte hjemme. Paa denne Maade var engang Danmark kommet under Norge; paa denne Maade var nu Norge kommet under Danmark; det var en Skjæbnens Tilskikkelse, som man fik finde sig i, hvor ilde man end kunde tykkes om den. Og deraf fulgte da videre, at Nordmændene maatte finde sig i at staa tilbage for de Danske i mange Henseender som Folk, eller hvor det gjaldt offentlige Forhold, hvilket naturligvis ikke hindrede, at de i det enkelte og private kunde fremdeles efter gammel Vane anse sig for bedre end dem. Det for begge Folk fælles Skrift-, Skole-, Kirke-, Retssprog var dansk og kaldtes saa, ogsaa i Norge; danske Mænd indtog regelmæssig alle de højeste ledende Stillinger i Statens og Kirkens Tjeneste baade i Norge og Danmark; de fælles Konger, den fælles Stat opfattedes som væsentlig dansk og benævntes efter Danmark, — ogsaa af Nordmænd; *Peder Klausson* omtaler Syvaarskrigen som «den sidste Fejde mellem Danmark og Sverige»². Norske Patrioter kunde ikke være blind for, at deres Fædreland ved alt dette led dybe Skaar i sin gamle Berømmelse; men deres Patriotisme synes alligevel at ha akkviesceret derved; man var bleven vant til det og forestillede sig, at det ikke kunde være anderledes. Man fordybede sig i Studiet af Kongesagaerne og hentede derfra store, vistnok ofte overdrevent store Begreber om Norges fordums Magt og Herlighed. Men man havde paa samme Tid en sterk, vistnok ofte ligesaa overdreven sterk Følelse af den Afmagt, hvori Norge nu var sunket ned. Patriotismen blev derfor væsentlig tilbageskuende, et Slags Romantik, en Stemmning til Højtidsbrug, der ikke øvede nogen Indflydelse paa Livet og alene gav sig Luft i et Hjertesuk nu og da hos en eller anden belæst Mand.

Forholdene ændrede sig imidlertid paa en saadan Maade, at Nordmændenes Nationalfølelse ogsaa i Samtiden fandt noget

¹ *Storm, Peder Klaussons Saml. Skr. S. LI.*

² *Saml. Skr. S. 353.*

at støtte sig til eller drage Næring af. Særskilt gjaldt dette de militære Forhold. Enhver véd, hvormeget Krigerhæder og krigerske Bedrifter har havt at betyde for Udviklingen eller Opretholdelsen af Folkenes nationale Selvfølelse. — jo længere op i Tiden, des mere. Norges Historie havde nu, siden Sagaperioden, omtrent intet havt at byde paa af denne Slags. Medens Sverige og Danmark holdt nogenledes Skridt med Krigsvæsenets nyere Udvikling, blev Norge helt tilbage, og det kom da tilsidst derhen, at Nordmændene, som engang i Følelsen af sin krigerske Kraft havde set ned paa sine Naboer, blev til Spot for dem paa Grund af den næsten værgeløse Forfatning, hvori deres Land befandt sig. Bevidstheden om denne værgeløse Forfatning, Følelsen af at Norge var sunket ned til at bli Gjenstand for Ringagt i militær Henseende, maa ha virket nedslaaende paa Nordmændenes nationale Selvfølelse fremfor noget andet. De har i Reformationstiden og senere udentvil ofte maattet døje slige Haansord fra dansk Side som dem *Vincent's Lunge* anfører i et Brev til Erkebiskop *Olav Ingebrigtsson*, — hvorlunde danske Mænd vilde «tage Norge ind med to Kraveler eller med to hundred Mand eller selvtredie»¹, — og de har maattet føle, saafremt de havde noget Kjendskab til de samtidige Begivenheder, at denne Haan var meget langt fra at være ubeføjet: Landets Skjæbne havde Gang paa Gang været afgjort ved en Haandfuld danske Knægte eller en dansk Befalingsmand paa Akershus eller paa Baahus. — Under Syvaarskrigen spillede Norge fremdeles en alt andet end glimrende Rolle i militær Henseende. De til Landets Forsvar opbudte Bønder viste sig fordetmeste uvillige eller uduelige. Stundom forlod de midt under Felttoget sine Lejre og drog hjem, stundom vægrede de sig helt ud ved at følge det til dem rettede Opbud²; Bønderne i Valdernes afsluttede endog en formelig Separatfred med Fienden, hvorved de forpligtede sig til at udlevere, hvad der var bleven dem tilsendt af Krigsfornödenheder, og at sidde stille, saalænge Krigen varede³. I Absalon Pederssens Norges Beskrivelse, der er forfattet henimod Syvaarskrigens Slutning (1567), klages der ogsaa over, at «man neppelig vil fordrive Svenske eller andre, som her indfulde i Fejdes Tid, men ere lade, nvillige og dovne til at hjælpe vore Brødre». — I den næstfølgende Krig, Kalmar-

¹ *Dipl. N.*

² *N. R.*

³ *Mit.*

12—55 o. f. St.

Iskr. 1864.

krigen, udførte Gudbrandsdølerne sin nøjsom kjendte Bedrift ved Kringen (1612); den er efter lange Tider det første Lyspunkt i Norges Krigshistorie og har vel ogsaa derfor faaet en Plads i Traditionen, som den ikke synes at fortjene i og for sig; iøvrigt viste det norske Ledingsmandskab den samme Upaalitlighed i denne Krig som i den foregaaende¹. — Faa Aar efter toges imidlertid de indledende Skridt til en helt ny og bedre Ordning af det danske og norske Forsvarsvæsen. I Aaret 1615 oprettedes i Danmark en Landmilits eller staaende Hær, dannet ved Udskrivning blandt Bønderne. I 1628 skete det samme for Norges Vedkommende. Den norske Landmilits opløstes allerede Aaret efter, men organiseredes paanyt i 1641 og vedblev siden at bestaa uden Afbrydelse. Den skulde ifølge Krigsordinantserne af 1628 og 1641 dannes ved Udskrivning, saaledes at 4 hele Gaarde lagdes i Lægd til at udrede en Soldat, og den blev forsynet — men rigtignok efter en meget tarvelig Maalestok — med Officerer, som skulde exercere eller mønstre de dem undergivne Afdelinger en eller et Par Gange om Aaret, og til hvis Lønning en Sum blev anvist af de norske Statsindtægter². I den nærmest følgende Tid gjordes lidet eller intet for at bygge videre paa den herved lagte Grundvold. Et af Norges Statholder *Hannibal Sehested* tilligemed flere andre i 1645 fremsat Forslag, gaaende ud paa at skaffe den norske Milits flere Officerer og en mere regelmæssig Øvelse, blev forkastet. De danske Rigsraadsmedlemmer, hos hvem den afgjørende Myndighed dengang hvilede, vilde nemlig ikke finde sig i, at Overskuddet af de norske Statsindtægter, der gik til Danmark, blev formindsket. De havde sin Opmerksomhed henvendt paa den danske Milits og udviste, naar det gjaldt den, nogen Grad af Offervillighed. Norges Forsvarsvæsen derimod synes at ha ligget aldeles udenfor deres Interesse; den norske Milits blev helt overladt til sig selv³. Alligevel formaaede denne allerede under Krigen 1643—45 nogenledes at løse sin Opgave i Hensyn paa Landets Forsvar, og under Krigen 1658—60 kjæmpede den, trods sin yderst mangelfulde Udrustning og Uddannelse, gennemgaaende baade

¹ *N. Eigsreg. IV. 471.* — *Y. Nielsen, Jens Bjelke, S. 32.* — *Samll. t. d. n. F. H. III. 219—61.* — *Norske Samll. I. 362—84.*

² Krigsordinantserne af 1628 og 1641. *Samll. t. d. n. F. Hist. III. 407—10, 423—425.* — *Eerg, Om Landeværnet, S. 7—8, 11—15, 19.*

³ Jvfr. *Aschehoug, Statsforf. S. 545—547, 550—553.*

hæderlig og heldig, medens den danske Militz viste sig omtrent aldeles ubrugelig.

Her begynder det altsaa at komme frem, hvorledes netop det, der engang havde været det danske Samfunds Styrke, nu var gaaet over til at bli i mange Henseender dets Svaghed, og hvorledes, paa den anden Side, det, der engang havde været den rette Hovedgrund til det norske Samfunds Underlegenhed ligeoverfor det danske, nu holdt paa at bli et ligesaa afgjort Fortrin. Danmarks talrige, vel udviklede Adel havde i Unionsperioden været et Værn for Landet, hvortil Norge savnede Side-stykke. Men Adelen øvede ved sin Overmagt et sterkt baade moralsk og økonomisk Tryk paa det øvrige Folk, særskilt Bondestanden. Dette var den anden Side af Medaillen, og den maatte komme frem, efterat den adelige Væbning var bleven aflægs og Krigsvæsenet havde udviklet sig i en mere demokratisk Retning, saa at Infanteriet var blevet Hovedvaaben og Hærene væsentlig blev sammensat af hvervede Tropper eller ved Udskrivning inden det menige Folk. Adelen i Danmark havde siden Slutningen af det 16de Aarhundrede ophørt at spille nogen Rolle i militær Henseende, og Landets Forsvar kom derefter næsten udelukkende at hvile paa fremmede Lejetropper. Dette Forhold var baade ydmygende for Nationalfølelsen og i sig selv utrygt, og danske Patrioter klagede ogsaa bittert derover og krævede Dannelsen af en national Hær efter andre Landes Exempel. «Hvad vores Fodfolk belanger», skriver *Arild Hvitfeldt* (1599), «da have vi nu en Tidlang foragtet vore Egne og brugt Fremmede Derover sidde vi uvæbnet og have os ikkun paa Penninger og fremmed Magt at forlade Vort Folk fattes hverken Mod eller Manddom Hvis vore Egne bleve afholdne og fremdragne, som de skulde, naar de bleve øvede og væbnede, . . skulde de vel blive saa gode som Fremmede¹. «Danmark bruger ikke sin Styrke, som bestaar i godt, trofast og mandigt Landfolk», mente den ivrigt dansk-sindede *Christen Skeel* under Forhandlingerne i Rigsraadet i 1649 om det danske Forsvarsvæsen². Men, hvis dette var Danmarks Styrke, var det i langt højere Grad Norges. Man kunde paa Forhaand ha skjønnet, — og Erfaringen viste det da ogsaa snart, — at det maatte være langt lettere at gjøre gode Soldater af de norske Bønder

¹ *Danm. Krøn. Tom. V.*

² *Danske Mag. 3. Række, 4. Bind.*

end af de danske. De sidste var ikke, som de første, vant til at omgaaes Vaaben, og de kunde, ifølge den Tvang og det Tryk, hvorunder de levede, og hvorunder deres Fædre havde levet i Aarhundreder, ikke paa langt nær besidde saamegen Ambition eller saamegen personlig Selvfølelse.

Disse den norske Bondestands militære Fortrin kom nu egentlig først til sin Ret under Krigene i Slutningen af det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarhundrede: den skaanske og den store nordiske Krig; det var egentlig først ved disse Krige, at Norge kan siges at ha gjenvundet nogenledes den krigerske Anseelse, som det havde havt i Middelalderen, men som var gaaet tabt i Unionsperioden. Dog var det allerede i Tiden nærmest før Regjeringsforandringen i 1660 blevet en øjensynlig og af alle Vedkommende erkjendt Ting, at Nordmændene i militær Henseende maatte agtes at staa over de Danske, at de bedste Orlogsmatroses kom fra Norge, og at der hos de norske Bønder fandtes det bedste Soldaterstof. Herom vidner en Række samstemmige Udtalelser fra denne Tid af danske Regjeringsmænd eller Militære og af fremmede Gesandter, der havde Lejlighed til at iagttage paa nært Hold¹. Forholdene havde altsaa siden Grevefejden ændret sig saaledes, at de to Lande paa en Maade kunde siges at ha byttet Plads eller Rolle. Paa Reformationens og Grevefejdens Tid plejede Danske Adelsmænd i Følelsen af sin militære Overlegenhed at haane det halvt eller helt værgeløse Norge; i Tiden nærmest før Regjeringsforandringen 1660 var Nordmændenes krigerske Bravur blevet Gjenstand for Beundring og Lovprisning blandt de Danske. I Grevefejden havde Danmark, om det end ikke spillede nogen sær glimrende Rolle, dog hævdet sin Selvtændighed og udfoldet en vis Grad af militær Aktivitet, medens Norge laa hen som et aldeles ubevægeligt Vrag, der kunde tages af den første den bedste. I Krigene 1643—45 og 1658—1660 blev Danmark forsvaret af Fremmede eller det oversvømmedes af Fienden uden at gjøre Modstand, medens Nordmændene for det meste forsvarede sig selv og forsvarede sig godt.

¹ *Danske Magaz. 3. Række, IV. 273* (Chr. Skeels Dagb. 1655). — *Durell's Relation i Suhms Samlinger, 2det B. — Meddelelser fra Rigsarchivet, I. 397—98* (Statholder U. F. Gyldenløves og Jørgen Bjelkes Betænkning af 1670 om Norges Administration). — *Danske Samlinger*, udg. af C. Bruun, O. Nielsen og S. Birket Smith, *2. Række, III. 334, V. 170* o. fl. St.

Naturligvis undlod man ikke fra norsk Side at legge Mærke til alt dette; man fik baade læse og høre store Ord om Nordmændenes krigerske Dyder, og det hændte da vel, at man tog disse Ord til Indtægt og lagede sig en national Piedestal deraf. Men eftersom den nationale Selvfølelse voxede, maatte den bli mindre tilbøjelig til at slaa sig tiltaals ved Norges statsretlige Underordningsforhold til Danmark, som om det var noget, der ikke kunde være anderledes. Den Tanke maatte dukke frem hos en og anden, at et Land, som værgede sig saa vel, havde Krav paa at være noget mere end et Lydrige, og at det endog, saadan som de militære Forhold nu artede sig i de forenede Riger, vilde være istand til at sætte sine Krav igjennem med Magt, om saa skulde være.

Som før omtalt, vakte de Begivenheder, der medførte Ophevelsen af det norske Rigsraad og Norges formelle eller statsretlige Underordning under Danmark, liden Opmerksomhed i Samtiden og blev udentvil snart aldeles glemt. Man forestillede sig, at Danmark og Norge fremdeles modtog sine Konger i Kraft af det samme Arveprincip, der fra først af havde knyttet Rigerne sammen og siden umindelige Tider havde været Hovedstykket i den norske Statsret, og at Danmarks Forrang fremfor Norge følgelig alene laa deri, at Kongehuset var dansk af Oprindelse og havde sin Residents i Danmark. Norges gamle Lov — den hellige Olavs Lov, hvor Arveprincippet var hævdet med saamegen Styrke, — vedblev at være gjeldende. Man saa ikke andet, end at baade Konge og Folk henholdt sig til den, ogsaa hvor der var Tale om Rigets offentlige Ret¹. Man saa ikke andet, end at Søn fulgte efter Far paa Rigerens Throne, overensstemmende med den hellige Olavs Lov, og at endog regelmæssig den eldste Søn blev hyldet som Faderens Eftermand i dennes levende Liv.

Til sidst kom dog Sandheden frem, paa en saadan Maade, at man maatte bli vidende om den ogsaa i Norge, — bli vidende om hele Sandheden, ikke bare, som hidtil, en Side eller en Stump af den. Det kom frem, at Valgprincippet blev opretholdt i den danske Statsret ogsaa efter 1536, om end i noget modificeret Skikkelse², og at følgelig Norges statsretlige Forhold til Danmark, saadan som det blev opfattet og gennemført fra dansk

¹ *Aschehoug, Statsforfatn. S. 356.*

² *Aschehoug, l. c. S. 359—60.*

Side, var langt mere ydmygende for Nordmændenes Nationalfølelse, end om Rigerens fælles Kongedøme havde været strengt arveligt, overensstemmende med den gjængse norske Forestilling. Det kom frem, at Norge ikke var kommet ind i dette Forhold saa aldeles ligetil eller udelukkende ad Arvefølgens Vej, som man havde ment, — at Istandbringelsen af den bestaaende Forening mellem Rigerne havde været ledsaget af Omstændigheder af en saadan Art, at Foreningen maatte opfattes som en Skam for det norske Folk, om ikke ved sig selv, saa ialfald ved Maa-den, hvorpaa den var bleven til.

Kristian III.s Haandfæstning af 1536 blev, som tidligere nævnt, ikke trykt før Aarhundreder bagefter; dens tredie Artikel, — hvorved Kongen tilsa Danmarks Rigsraad og Adel, at Norge for Fremtiden ikke skulde være eller hede et Kongerige for sig, men henlægges under Danmarks Krone som et af de andre Lande, Jylland, Fyn, Sjælland eller Skaane, — blev ikke optat i de følgende Haandfæstninger og findes ikke nævnt eller antydet i noget senere statsretligt Dokument¹, saa Nordmændene forsaavidt kunde være aldeles uvidende om den Dom, der var bleven fældet over deres Fædreland, og i lange Tider vist ogsaa var det. Ved Slutningen af det 16de Aarhundrede blev imidlertid den nævnte Artikel draget frem af sin Glemsel. *Arild Hvitfeldt* omtaler den paa to Steder i den 1ste Tome af sin Danmarks Krønike (udk. 1595); paa et af Stederne udtrykker han sig saa, at der «ved denne Lejlighed (d. v. s. paa den kjøbenhavnske Rigsdag 1536) blev noget haardt og strengt raadslaet med de Norske, at de fremdeles ikke skulde have sit eget Raad, men regjeres som en anden Provins af Danmark», og føjer saa dertil følgende Reflexion: «Ligesom Privilegier og Friheder vindes ved tro Tjeneste, saa tabes de ogsaa, naar man gjør noget derimod».

Fredrik II blev allerede paa den kjøbenhavnske Rigsdag 1536 valgt til Faderens Eftermand; hans Søn, Kristian den IV, valgtes i 1580 af det danske Rigsraad til at være Konge over Danmark og Norge efter Faderens Død. Fredrik II hyldedes derefter i Norge i 1548 og Kristian IV i 1582, og ved begge disse Lejligheder udfærdigedes kongelige Kundgjørelser og aabne Breve, hvori der blev henpeget paa det forud stedfundne danske Valg som afgjørende og forpligtende for begge Riger; dette

¹ *Aekehoug, Statsforfatn., S. 352.*

skete imidlertid paa en saa ubestemt Maade eller i saa omsvøbfulde Udtryk, at Nordmændene ikke derved skulde faa Greje paa det statsretlige Forhold mellem Rigerne¹. Ved Publikationen af Kristian IV.s Norske Lov (1605) maatte imidlertid Sagen bli klar. Denne Kristian IV.s Lov var væsentlig bare en Oversættelse af den gamle Landslov; men hele Kristendomsbaalken og dermed ogsaa Reglerne om Kongedømmets Arvelighed og om Sukcessionsordenen, altsaa netop det, der særskilt havde været kaldt den hellige Olavs Lov, var udeladt, og i deres Sted var optat en Bestemmelse, saalydende: «Hvilken Herre og Fyrste Danmarks Riges Raad, Adel og Stænder kaare til Danmarks Riges Konning, den skal og være Konning i Norge».

Nordmændene kunde altsaa nu i sin gjeldende Lovbog se sort paa hvidt for, at Rigernes fælles Konge udledede sin Ret, ikke af det fra norsk Side hyldede Arveprincip, men af et Valg, og det et Valg, hvori alene danske Mænd havde Del, — at det altsaa var i Egenskab af dansk, ikke i Egenskab af norsk Konge, at han styrede Norges Rige. De kunde i Arild Hvitfeldts Krønike, — en Bog, som udentvil fik adskillig Udbredelse i Norge, — læse sig til, at en dansk Rigsdag havde siddet til Doms over deres Fædreland og afsat det fra dets gamle Værdighed af et særskilt Rige, og at denne Afsættelse fra dansk Side fremdeles blev opfattet som en retfærdig Straf for udvist Mangel paa «Troskab».

Saa uvakt Nationalaanden end var hos den Tids Nordmænd, skulde det dog synes rimeligt, at de ikke kunde læse sligt uden Uvilje. Det er da ogsaa Spor af, at Hvitfeldts Beretning har vakt Anstød; det er Spor af, at man fra norsk Side ikke vilde slaa sig tiltaals med den danske Overhøjhed over Norge, der øvedes gennem Kongevalget, og hvorom man fik Underretning ved den nævnte Bestemmelse i Kristian IV.s Lov.

Efter Ophævelsen af det norske Rigsraad i 1536 hengik der et langt Tidsrum, i hvilket Nordmændene savnede enhver Art af fælles Repræsentation eller fælles offentligt Organ. I det 17de Aarhundrede fik de atter paa en Maade et saadant i de «Norske Stænder». Under Kristian III, Fredrik II og Begyndelsen af Kristian den IV.s Regjering blev disse norske Stænder

¹ Hyldingsbrev 15 Juni 1548, *N. Rigsreg. I. 108—9*. — Instrux vedk. Hyldingen i Norge 30 Decbr. 1581, *N. Rigsreg. II. 437—39*. — Fredr. II.s Norske Revers 27 Januar 1582, *Danske Magaz. III. 124*

alene indkaldt for at hylde paa Folkets Vegne en ny Thronfølger eller en ny Konge. Efter Kristian IV.s tyske Krig (1625) derimod samledes de hyppigere, og der tildeltes dem fra nu af ogsaa en mere betydningsfuld Rolle, idet Regjeringen søgte deres Raad og Hjælp under sin voxende Finantsnød. Nogen egentlig Magt eller Myndighed opnaaede de aldrig. De kom ikke videre end til at gi Raad og gjøre Forestillinger. De var og vedblev at være et Redskab i Regjeringens Haand, et Middel, hvorved den søgte at presse Penge ud af Folks Lommer. Det var den, der bestemte, om og naar de skulde samles, og det var den, der bestemte, hvorledes de skulde sammensættes. I Regelen indkaldtes til at delta i Stændermøderne Rigets Lensherrer, — der for det meste var danske Mænd, — Lagmændene, de i Norge bosatte Adelsmænd samt Repræsentanter for Geistligheden og Kjøbstæderne, stundom ogsaa for Bondestanden¹. Saa lidet nu end en Forsamling, sammensat paa denne Maade og saa tarvelig udrustet i enhver Henseende, kan opfattes som en virkelig Repræsentation for Folket, afgav den dog et Organ, hvorigjennem særskilt norske Interesser eller Synsmaader kunde bli gjort gjeldende og virkelig ogsaa blev det. Saaledes i Hensyn paa Spørsmålet om Anvendelsen af de norske Statsindtægter. Ved dette Spørsmål viste der sig gjentagne Gange et temmelig afgjort Modsætningsforhold mellem de norske Stænder og det danske Rigsraad. Stænderne arbejdede for, at det meste muligt af de i Norge udskrevne Skatter maatte bli brugt til Udviklingen af Norges eget Forsvarsvæsen, medens Rigsraadet vilde ha dem sendt til Danmark for at «afhjælpe og undsætte dette Lands høje Fornødenheder». Det var især i den Tid, i hvilken *Hannibal Sehested* var Norges Statholder (1645--1657), at de norske Stænder optraadte i den nævnte Retning, og man har derfor ment², at Initiativet har været hos ham, at det var ham, det skyldtes, at de norske Stænder viste en for dem saa usedvanlig Fremfærd; han var en ikke mindre ærgjerrig end egennyttig Mand; han vilde ha den norske Hær saa sterk som mulig for selv at kunne glimre som dens Fører, og han arbejdede paa at udsondre de norske og danske Finantser for at kunne skaffe sig selv en uafhængig Stilling som Norges Statholder. Udentvil er dette ogsaa fuld-

¹ *Aschehoug, Statsforf., S. 446—56.*

² *Aschehoug, l. c., 507, 511.*

kommen rigtigt; men det ligger dog tillige nær at tro, at der har fundet en Vexelvirkning Sted, — at Hannibal Sehested vel har drevet de norske Stænder frem, men at han paa sin Side selv er bleven drevet frem ved Bevidstheden om, at han kunde gjøre Regning paa Støtte hos Nordmændene, naar han for at fremme sine egennyttige Planer arbejdede paa at unddrage Norge fra det danske Rigsraads Formynderskab.

Ogsaa Spørsmålet om den fælles Konges Adkomst til Norges Throne eller om selve Retsgrundlaget for Rigernes Forening blev, skjønt det skulde synes endelig afgjort ved Bestemmelsen i Kristian IV.s norske Lov, Thingfarebaalken Kap. 10, bragt frem paa de norske Stændermøder og gav gjentagne Gange Lejlighed til Sammenstød mellem hvad der maa kaldes norsk og dansk Synsmaade i Sagen. Første Gang ved Fredrik III.s Hylding i Kristiania 1648. Kongens Kantsler, *Kristen Thomesen Sehested*, der førte Ordet ved denne Lejlighed paa Kongens og det danske Rigsraads Vegne, udtrykte sig i den Tale, hvorved han opfordrede de norske Stænder til at hylde den udvalgte Konge, med en høist paafaldende Hensynsfuldhed ligeoverfor Nordmændene. Istedetfor at henvise til Kristian IV.s norske Lov, Thingfareb. Kap. 10, hvorefter de danske Stænders Valg var forpligtende ogsaa for Norge, gjorde han Undskyldning for det ensidige danske Kongevalg og talte om «denne farlige og vanskelige Verdens Tilstand» som Grund til, at man ikke ogsaa havde indhentet de norske Stænders Samtykke¹. Skjønt den danske Opfatning af Rigernes indbyrdes statsretlige Forhold ikke kunde fremsættes paa en mere moderat Maade eller i mere omsvøbsfulde Udtryk, mødtes den dog med en bestemt Protest fra norsk Side. Den norske Kantsler, *Jens Bjelke*, yttrede nemlig i sit Svar paa Stændernes Vegne: «Det er ikke mere end billigt, at vi lyde Hans Kgl. Maj. Hertug Frederik, og gjøres derudi ikke lang eller vidtløftig Betænkning behov, saasom han er Norges Riges rette Arveherre og Konge, og der er Ingen nærmere til Riget, som nu lever, end denne gode Herre»². Ved disse Ord blev altsaa, til Trods for Bestemmelsen i Kristian IV.s Lov, det gamle norske Arveprincip hævdet som det ene gyldige Fundament for Kongedømmets Herskerret og Rigernes Forening, og i Overensstemmelse dermed heder det ogsaa i Petitioner

¹ *Meddelelser fra Rigsarchivet, I. 268—69. Y. Nielsen, Hist. Tidsskr., I. 40—41.*

² *Budstikken, Gte Aarg., S. 490 f.*

fra Geistlighedens Deputerede ved Stændermødet, at de har hyldet Hs. Majestæt som «Norges Riges rette Arveherre og Kongning»¹. Ved den næste Hylding i Norge, Prins Kristians (senere Kong Kristian V) som valgt Thronfølger i 1656, tærnede de to Opfatninger, den norske og danske, atter sammen. *Kristen Thomesson Schested* førte ogsaa ved denne Lejlighed Ordet paa det danske Rigsraads Vegne og søgte ogsaa denne Gang øjensynlig at undgaa Strid ved at omtale det i Danmark stedfundne Valg i de mest forsigtige og svævende Udtryk, men maa alligevel, paa samme Maade som i 1648, være bleven mødt fra Stændernes Side med en bestemt Hævdelse af Arveprincipet og Afvisning af det danske Valg som forpligtende for Norge, eftersom det i en Paategning paa hans Tale heder, at han «svarede, at det var efter Norges Lov, at den, som blev udvalgt til Konge i Danmark, skal og være Konge i Norge»² (han har alt-saa i sin Replik til Stænderne hævdet det danske Valgprincip og dennegang i skarpere Udtryk), og eftersom det i en samtidig Notits fortælles, at Prins Kristian «blev hyldet med alle Stænders Vilje som Nordmændenes rette Arveherre»³.

Ved den samme Lejlighed blev det i *Budstikkens* 6te Aargang trykte Skrift, der søger at godtgjøre, at Norge altid havde været og fremdeles vedblev at være et Arverige, overleveret til Kong Fredrik eller til Stænderne. Skriftet gennemgaaer udførlig Unionshistorien og gjør derved ofte skarpe Udfald mod den danske Adels- og Rigsraadspolitik ligeoverfor Norge. Særskilt omhandles Beslutningen paa den kjøbenhavnske Rigsdag 1536, at Norge skulde ophøre at være et eget Rige, i de harmfuldeste Udtryk. «Det er at forundre, at de Nordbagger, der de finge saadant at vide, ikke strax ere faldne fra de Danske og fra den oprettede Union mellem Rigerne, og at ikke heraf er optændt en blodig Krig og stor Blodsudgydelse foraaarsaget». Men Beslutningen er, heder det videre, fuldkommen ugyldig og uden forbindende Kraft for Nordmændene, som aldrig har gaaet ind paa den. De Danske har følgelig ingen Ret eller Myndighed til at vælge eller forordne Konge i Norge, «og dersom de Danske ville søge Rettighed til Norge med Magt og Gevalt, saa havde Norges rette Arvinger saavelsom alle Indbyggerne billig og retmæssig Aarsag til vim vi repellere og med Sverdet at forføgte

¹ *Medd. R.A., I. 269.*

² *Medd. R.A., I. 286, jvfr. 273.*

³ *Budstikken, VI. 491. — Jvfr. Medd. R.A., I. 273, A 1.*

deres Arverige, gamle Privilegier og Friheder. Var og Danmark bastant nok, om det skulde gjælde, saa det skulde de Danske snarest og mest fortryde, som saadant havde givet Anledning til og forvoldet.

Vi besidder fremdeles to andre Smaaskrifter af et beslægtet Indhold og uidentvil forfattet omtrent samtidig. Det ene, som endnu er utrykt¹, er et paa Latin affattet Indlæg til Forsvar for det norske Kongedømes Arvelighed og Norges Riges statsretlige Ligestilling med Danmark, hvorved Forfatteren bl. a. gir sig i Kast med Kristian IV.s norske Lov Thingfarebaalken Kap. 10, som det i «Budstikken» trykte Skrift forsigtigvis har ladet ligge, og søger at vise, at denne Bestemmelse, naar den sees i Sammenhæng med den næst forudgaaende Sætning, hvor de under Dronning Margrete og Kong Kristian I afsluttede Traktater, deriblandt Bergens-Overenskomsten af 1450, nævnes som det varige Fundament for Rigerens Forening, ikke kan siges at tillegge Danmark og Danmarks Stænder anden eller større Ret ligeoverfor Norge, end der tilkommer Norge og Norges Stænder ligeoverfor Danmark. Ogsaa dette Skrift er affattet i en temmelig skarp Form og tar ganske ordentlig paa Vei mod den «frække», «urimelige», «fordærvelige» Paastand, at Norge skulde være paa nogen Maade retslig underordnet under eller afhængigt af Danmark. — Det andet Skrift, der er trykt i «*Meddelelser fra det norske Rigsarchiv*» og antages at være forfattet ved A. 1649², begynder med disse Ord: «Det er en lang Tid siden jeg haver qvitteret mit Fædreland Norge og opholdt mig i fremmede Lande, mest af den Aarsag, at jeg kunde ikke se og tolerere den Servitut, hvilken Danmark ville paalegge bemeldte mit Fædreland, som altid af Begyndelsen haver været et frit og separeret Kongerige fra Danmark, og dog nu maa passere for en Provincie dependerende af Danmarks Krone. Med hvad Hjertens Smerte jeg haver hertildags tolereret den Injurie, som i saa Maade mit Fædreland vederfares, kan jeg ikke exprimere, trøster mig dog herved alene, at Norige haver bekommet Eders Kgl. Maj. til Konge og Regent over sig, hvis store Gudfrygtighed, høje Forstand og Retfærdighed er bekjendt over den ganske Verden; forhaaber derfor, at Eders Kgl. Maj. skal sætte Noriges Rige i sin forrige Tilstand og E. K. Maj. bruge den Arverettighed,

¹ Afskrift blandt *Kildeskr. til Norg. Hist.* paa Univ. Bibl. (No. 22).

² *L. c.*, I. 269.

som E. K. Maj. af Gud og Naturen haver». Forfatteren fremsætter derpaa endel Raad og Vink om, hvorledes Kongen bør bære sig ad for at hævde Norge som sit Arverige, uden at de danske Stænder hindrer det eller blander sig op i Sagen, og antyder i Forbindelse dermed, at den norske Administration bør saavidt mueligt holdes adskilt fra Danmarks, at de norske Statsindtægter hovedsagelig bør anvendes til Norges eget Forsvarsvæsen, og at Norge bør faa sit eget Admiralitet.

Man har gode Grunde til at formode, at *Kong Fredrik III* selv har havt en Haand med i denne norske Opposition mod Rigsraads-Regimentet og Agitation til Fordel for den kongelige Arveret. Kongerne af den oldenborgske Æt havde, som før omtalt¹, fra gammel Tid gjort Paastand paa, at Norge var deres Arverige, og denne Paastand var saavidt velgrundet og saa aldeles stemmende med deres Interesse, at det maa synes underligt, at den ikke blev fastholdt med større Kraft og Konsekvents. Det maa opfattes som et af de mange Vidnesbyrd om *Kristian IV.s* Svaghed og Kortsynthed i politisk Henseende, at han tillod, at Bestemmelsen om, at den, som blev valgt til Danmarks Konge, ogsaa skulde være Norges, blev optat i den nye norske Lovbog. Spørsmaalet skulde dermed synes endelig op- og afgjort til det danske Rigsraads Fordel og Kongedømmets Skade. Alligevel er der Spor af, at ikke engang Kristian IV selv har ladet Ættens gamle Paastand aldeles falde²; og om hans Søn og Eftermand Fredrik III véd man, at han fra sin første Styrelsestid har været betænkt paa at ta den op igjen og bruge den som et Støttepunkt ligeoverfor Rigsraads-Oligarkiet. Allerede ved Forhandlingerne med Rigsraadet i 1648 vedkommende hans Haandfæstning skal han ha yttret, at han, hvis man skruede ham Vilkaarene for højt op, vilde gaa til Norge, hvilket efter hans Paastand hørte ham til paa samme Maade som Holsten. I 1649 og 1650, da der forhandlede om hans eldste Søn Prins Kristians Valg til Thronfølger, krævede han, at Valget alene skulde gjelde Danmark, eftersom Norge var Prinsens Arverige, og satte sin Vilje igjennem, forsaavidt som paa Valgrigsdagen i Kjøbenhavn 1650 de to Stænder Geistligheden og Borgerstanden i sine Valgbreve alene nævnte Danmark, medens Rigsraadet og Adelen fastholdt sin Ret til at vælge til begge Riger³.

¹ *3die Del*, 167, 289, 294—95.

² *Aschehoug, Statsforf.* S. 361.

³ *F. Hammerich, Fire kjøbenhavnske Rigsdage, Nyt hist. Tidsskr.*, V. 396—97.

Det maa endelig ansees som godtgjort, at Forfatteren af det i «Budstikken» trykte Skrift om Norge som Arverige var en dansk Mand (*Jens Dolmer*), der stod Kongen personligt nær, og at hans Skrift efter al Sandsynlighed blev forfattet efter Kongens Tilskyndelse og for at støtte de af ham nærede politiske Planer¹.

Men, om end saaledes Agitationen til Fordel for den kongelige Arveret til Norge og mod det i Kristian IV.s norske Lov I. 10 opstillede Grundlag for Rigerens Forening maa antages for en god Del at være sat i Gang af Kong Fredrik III selv eller hans nærmeste Omgivelser, ophører den ikke derfor at kunne gjelde som Vidnesbyrd om, hvorledes Nationalsfølelsen hos Nordmændene havde begyndt at voxe og anta en mere aktiv Karakter under Indtrykket eller Indflydelsen af Landets Fremgang. Udentvil har ogsaa i dette Tilfælde en Vexelvirkning fundet Sted. Naar Fredrik III — den indtil Ængstelighed forsigtige Mand — saavidt resolut optog Paastanden om Arveret til Norge og indlod sig i aaben Kamp med Rigsraadet om dette Spørsmaal, er han udentvil bleven tilskyndet dertil ved Overbevisningen om, at han vilde finde almindelig Tilslutning hos Nordmændene, og at Norge i fornødent Fald kunde afgi et paa-litligt Tilflugtssted og en brugbar Operationsbasis ligeoverfor den danske Adel. Det er denne Overbevisning, der udtales af Forfatteren af Skriftet i «Budstikken», naar han siger, at Nordmændene vilde være «Danmark bastant nok, om det skulde gjelde». Saadan havde ikke Forholdet været i Reformations-tiden, og saadan vilde man ikke ha kunnet talt dengang. Nu var vistnok Forfatteren i «Budstikken» en dansk Mand, men han henvender sig til norske Læsere, han kalder sig selv en «tro-pligtskyldig Patriot», — aabenbart ikke dansk, men norsk Patriot, — og har vel søgt at gi sin Rolle saa godt han kunde, d. v. s. skrevet i den norske Patriotismes Aand, saavidt han kjendte den. Forfatteren af det i «Meddelelser fra Rigsarchivet» trykte Skrift, der har den samme Tendents i en vel saa meget udpræget Grad, betegner sig, som vi har seet, paa det allerbestemteste som Nordmand; det tredie, endnu utrykte Skrift har ligeledes Udtryk, hvorved det angir sig som forfattet i Norge og af en Nordmand, og det gjelder om begge, at der ikke synes at være nogen Grund til at tvile paa Angivelsens Rigtighed.

Man savner desuden ikke andre Vidnesbyrd om, at der i

¹ G. Storm, *Hist. Tidskr.* 2. Række, IV. 114—129.

Aarene nærmest forud for Enevoldsmagtens Indførelse har begyndt at røre sig noget hos det norske Folk, — noget af hvad der maa kaldes en national Vækkelse. Den svenske Gesandt i Kjøbenhavn, *Durell*, der idethele viser sig at ha været en særdeles vel underrettet og skarpsynet Iagttager, taler i sin «Relation» (forfattet ved A. 1653) om Misnøje blandt Nordmændene og tillegger dette Misnøje en politisk Karakter, idet han siger, at det først og fremst har sin Grund deri, at «alle län och mestedels officier äre besatte medh Danske och icke norske män». I et Brev fra den samme Durell til den svenske Konge Karl Gustav, dat. 9 Juli 1656, heder det: «Man véd ikke andet end at Kongen rejser med Prinsen til Norge. Jeg merker ogsaa, at Nordmændene have ladet falde skarpe Ord, nemlig at dersom Hans Majestæt af Danmark ikke kom med Prindsen, saa fik de sig vel en Prinds. Vist er det, at Norge ikke er synderlig fornøjjet»¹.

Som det bedste Vidnesbyrd om, at Nationalaanden hos Nordmændene virkelig i denne Tid holdt paa at anta en mere vaagen og virksom Karakter, kan endelig nævnes det af de norske Kjøbstæders Deputerede ved Arvehyldingen i 1661 indleverede Andragende². Det viser sig nemlig, at disse Kjøbstadborgere har havt Øje for noget mere end den blotte Standsinteresse, idet de har forenet sig om at udtale en Række patriotiske Ønsker eller Krav, sigtende til at skaffe Norge større politisk eller aandig Selvstændighed, deriblandt at Nordmænd maatte ansættes som Officerer ved den norske Hær fremfor Udlændinger, og at Norge maatte faa eget Kommerce-Kollegium eller Handelskammer, egen Hofret og eget Universitet. «Dette Rige, allernaadigste Herre og Konning! er i mange Maader af Gud begavet og af Eders Kgl. Maj. samt E. Maj.s Forfædre benådiget. Maatte E. K. Maj. Eders Majestæts Arveundersaatter saavidt endnu benaadige, at her udi Riget maatte anordnes et Akademi, som kunde ske E. Maj. uden stor Bekostning og var Riget en herlig Beprydelse, E. Maj. en evig Berømmelse og E. Maj.s Arveundersaatter et merkeligt Nytte og Gavn». De samme Ønsker fremsattes paanyt Aaret efter i en Erklæring vedkommende Norges Indkomst og Vilkaar, affattet af endel norske Embedsmænd og Repræsentanter for de norske Kjøbstæder, — tildels de samme,

¹ *Becker, Samlinger til Danmarks Hist. u. Fredr. III, I. 108.*

² *Medd. R.A., I. 28 ff.*

der havde været tilstede ved Arvehyldingen i 1661. «Ellers erindres underd. om et Statskollegium og et Akademi udi Norge, for Kgl. Maj.s egen samt Undersaaternes Sikkerhed, Gavn og Gode, efter deres Supplikations Indhold til Arvehyldingen og endnu indstændig underdanigst Begjæring»¹.

Enevoldsregjeringen tog intet Hensyn til disse Ønsker, og der hengaar nu en lang Tid, inden vi ser dem træde frem paa nyt. Den Bevægelse, der havde kaldt dem tillive, synes at være bleven aldeles afbrudt ved Regjeringsforandringen i 1660. Norges statsretlige Underordning under Danmark, saadan som den var bleven formuleret i Kristian IV.s norske Lov, og saadan som man fik den historisk forklaret og begrundet i Arild Hvitfeldts Krønike, maatte virke i høj Grad æggende paa Nordmændenes Patriotisme, efterat man først engang var bleven opmærksom derpaa; det maatte bli som et Saar, der ikke gav Ro eller Rist. Men ved Regjeringsforandringen blev der jo raadet Bod paa dette Misforhold; Rigerne blev fra nu af formelt sideordnede; det norske Arveprincip blev gjort gjældende for begge, de blev begge paa samme Maade underkastet det fælles Kongedømme; Danmark havde ikke længer noget ligefremt Privilegium eller retsligt Fortrin fremfor Norge. Dermed var den norske Patriotisme tilfredsstillet. Man havde inden Hofkredsene engang troet at kunne faa Brug for denne Patriotisme til Værn for Kongedømmet ligeoverfor den danske Adel, og man havde derfor ydet den Opmuntring, purret den ud; men efter Regjeringsforandringen i 1660, da den danske Adel var bleven saa dybt ydmyget og havde vist sig at ha saa liden Modstandskraft, blev den norske Patriotisme en overflødig Tjener; man vilde, at den skulde lægge sig til Hvile igjen, og den la sig ogsaa til Hvile, og Regjeringen blev i lange Tider ikke plaget med noget Krav eller Ønske fra dens Side.

Det er klart, at en Bevægelse, der afbrydes saa let og saa fuldstændigt, maa ha været af en meget overfladisk Art. Den har sin historiske Interesse, forsaavidt som den afgir et Vidnesbyrd om, at Folket bevarede sin indre Sammenhæng nogenledes ubrudt. Den afgir et Vidnesbyrd om, at, trods alt det, der havde virket og virkede til at skille mellem de forskjellige Samfundsklasser og Bygder og gjøre dem fremmede for hverandre, vedblev dog en Følelse af Enhed at holde sig og at

¹ *Mødd. R.A., I. 321.*

gjøre sig gjeldende. Fællesskabet i Sprog og Kultur og de mange andre Baand, der efterhaanden havde knyttet Embedsmands- og Borgerklassen i Norge til Danmark og dansk Nationalitet, vejede ikke op mod, øvede ikke slig Magt, som det Fællesskab, der knyttede disse Klasser til Bondefolket i deres eget Land: Paavirkningerne af de samme Livs- og Samfundsforhold, Præget af den samme Natur. Muligheden for en national Renaissance ophørte altsaa ikke at være tilstede; Nationalbevidstheden var ikke udslukket, — det viser sig tydelig nok af de i sig selv saa lidet betydende Glimt af Gjæring fra Aarene nærmest forud for Regjeringsforandringen i 1660; — den var som en Ild, der ulmede i Grunden og som maatte kunne slaa ud i lys Lue, saasnart det blæste rigtig op, eller saasnart der kom rigtig Fart i Udviklingen. Men en slig Fart kunde der endnu ved dette Tidspunkt ikke være Tale om; en virkelig national Rejsning var i den her omhandlede Tidsalder utænkelig og umulig. Dette var Autoritetens, Ordenens, den politiske og kirkelige Konservatismes Tidsalder. Det historiske Liv i Europas toneangivende Lande bevægede sig fordetmeste jevnt og stilfærdigt indenfor de engang opdragne Grænseskjel. Det kunde ikke være sterke Impulser, der udgik derfra, og det behøvedes sterke Impulser for at vække et Folk, der var faldet i en saa dyb Vintersøvn som det norske.

Om vi tænker os, at Bevægelsen i Norge til Fordel for den kongelige Arveret og mod det danske Rigsraads-Regimente havde faaet al den Opmuntring, som den kunde ha faaet, — om vi tænker os, at det var blevet Alvor med den Plan, Kong Fredrik III synes at ha nærret om at søge Støtte hos Nordmændene ligeoverfor det danske Rigsraad og den danske Adel: — noget syndelig dybtgaaende Skifte i Norges Stilling og Skjæbne vilde dog ikke kunne været tilvejebragt derved. Den norske Opposition vilde ha voxet og udbredet sig; den kunde ha faaet en vis praktisk Betydning; den kunde ha blevet medvirkende til at gennemføre en Forandring i Rigernes Forfatning og indbyrdes statsretlige Forhold, og heraf vilde Nordmændenes nationale Selvfølelse ha kunnet drage nogen Næring. Men, naar Maalet var naaet, naar den med Tidens hele Retning overensstemmende, ad den ene eller den anden Vej udblivelige Systemforandring med Ophævelse af Rigsraadsregimentet og Indførelse af det arvelige suveræne Kongedøme var bleven gennemført, vilde Gjæringen i Norge ha lagt sig. Nordmændene vilde, ogsaa under

Forudsætning af at de havde hjulpet til med at gennemføre Regjeringsforandringen, ha ladet sig nøje med Bevidstheden om at Styrelsen nu var bleven lagt i den «rette» Odelsmands Hænder, uden at det vilde ha faldet dem ind at kræve for sig selv nogen Del i samme; de vilde ogsaa under denne Forudsætning ha bøjet sig under det landsfaderlige Regimente, og det landsfaderlige Regimente vilde ogsaa under denne Forudsætning være blevet, hvad det blev.

Den Skade, som Regjeringsforandringen i 1660 tilføjede Norge ved at afbryde en hos Nordmændene begyndt politisk og national Bevægelse, kan altsaa ikke taxeres højt. Naar Aaret 1660 maa kaldes et Mærkeaar i vor Historie, saa er det langt heller derfor, at en lysere og bedre Tid nu begynder for Landet. Vi skal imidlertid se, at de Fremskridt, som Norge skylder umiddelbart til den i 1660 gennemførte Regjeringsforandring, ikke har havt saa særdeles meget at betyde. Vi skal se, at om det end kan siges, at Norges historiske Vilkaar i 1660 som i 1536 undergik en Forandring, uden at Nordmændene selv tog nogensomhelst virksom Del deri, saa hørte Forandringen heller ikke til de meget vidtrækkende eller dybt indgribende.

III.

Enevoldsregjeringens Karakter og Styrelsesgrundsætninger ligeoverfor Norge. — Protektions- og Centralisationssystem. — Norges materielle Fremskridt i Tiden 1660—1814.

Den kjøbenhavnske Rigsdag, der overdrog Arvekongedømmet til Fredrik III og hans Æt, formede sin Beslutning i saa Henseende, som om den alene vedkom Danmark, ikke Norge¹. Dette stemte overens med Fredrik III.s Paastand, at Norge allerede forud var hans Arverige, hvilket jo ligeledes havde været det fra norsk-patriotisk Hold hævdede Standpunkt. Forsaavidt kunde der ikke ligge noget for Nordmændenes Nationalfølelse stødende deri, at Regjeringsforandringen blev gennemført uden nogen Medvirkning fra deres Side, — at de norske Stænder alene blev sammenkaldt for at strø Sand paa, hvad de danske havde besluttet.

I Realiteten vedkom vistnok den af den kjøbenhavnske Rigsdag vedtagne Forfatningsændring ligesaa vel Norge som Danmark, og det ikke bare indirekte. Danmarks Rigsraad og Stænder havde gennem hele Tidsrummet 1536—1660 hævdet sin Ret til at vælge Konge over begge Riger; det danske Rigsraad havde gennem det samme Tidsrum regelmæssig deltaget i Norges Styrelse paa samme Maade som i Danmarks. Men, naar der blev gjort en Ende herpaa ved den kjøbenhavnske Rigsdags Beslutning, kunde dette fra norsk Side ikke opfattes anderledes end som en Velgjerning mod Folk og Rige, hvilken

¹ *Aschehoug, Statsforf. I. 577. — F. Hammerich, Om Enevældens Indførelse, Nord. Univ. Tidsskr. 1857, S. 82, 150.*

man maatte ta imod med Taknemmelighed, uden Hensyn til om der kunde være noget at indvende ved Maaden, hvorpaa den var kommet istand. De norske Stænder i 1661 udtalte uden tvil ogsaa den blandt dem raadende Stemning, naar de erklærede, at de «med største Glæde og Fornøjelse havde fornemmet, samme Acte (o: Suverænetetsakten) Hans Kgl. Maj. at være offereret»¹.

Nordmændene havde virkelig al mulig Grund til at være tilfreds med den skete Forandring. Ikke blot befriedes Landet fra et ydmygende statsretligt Underordningsforhold, men der aabnedes Udsigt til en i enhver Henseende bedre, kraftigere, mod Norge retfærdigere og mere velsindet Regjering end den, man indtil da havde havt. Kongedøme og Rigsraad havde staaet i et saadant Forhold, at de, istedetfor at virke sammen, gjensidig modarbejdede hinanden, saa der i alle Administrationsgrene havde indsneget sig den største Uorden og Slaphed. Rigsraadet var dansk, intet andet end dansk, — sammensat af Medlemmer af den danske Adel, for hvem Norge i Regelen var et fremmed Land, som de ikke brød sig om, og om hvem det vel endog gjaldt, hvad *Durell* beretter om den danske Adel i Almindelighed, at de nemlig «ikke gjerne saa, at Norge blev for rigt, for at ikke Kongen skulde stole for meget derpaa». Kongedømmet derimod kunde opfattes som tilhørende begge Folk; det havde ogsaa, i Overensstemmelse hermed, i Regelen indtaget en mere upartisk Holdning og ikke sjelden optraadt til Norges Forsvar ligeoverfor den ensidigt-danske Rigsraadspolitik². Man kunde altsaa fra norsk Side gjøre sig Haab om, at Styrelsen, naar den blev lagt helt i Kongens Haand, vilde komme til at ta sig af Norges Interesser med større Omhu end tidligere, — et Haab, som da heller ikke kan siges at være blevet aldeles uopfyldt.

Det er bekjendt, at Fredrik III ved den nye Forfatning, som han lod istandbringe i Henhold til den ham af den københavnske Rigsdag givne Fuldmagt, tilegnede sig og sin Æt et Enevælde, saa ubetinget og uindskrænket, at man maatte gaa til den tyrkiske Sultan for at finde et Sidestykke. Kongen skulde, ifølge denne Forfatning, som vedblev at gjælde uforandret for begge Riger, saalænge de vedblev at være forenet, staa over alle menneskelige Love; hans Vilje skulde være den

¹ *Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv, II. 143.*

² Se t. Ex. *Y. Nielsen, Jens Bjelke, S. 123—24.*

ubetinget afgjørende, hvorsomhelst den behagede at gribe ind; al Styrelse skulde udgaa fra ham; han alene skulde regjere sine Riger uden nogensomhelst Medvirkning fra Folkenes Side. Det er ikke mindre bekjendt, hvor langt det var fra, at de dansk-norske Enevoldskonger af Oldenborger-Ætten formaaede endog blot nogenledes at udfylde den umaadelige Rolle, som Forfatningen anviste dem. De bedst begavede af dem hævede sig ikke over Middelmaadighedens Niveau; de blandt dem, der tog sig mest ivrig og vedholdende af Regjeringssyslerne, gik fordetmeste op i Papirvirkeri og Smaapusleri og kom aldrig saavidt, at de kunde kaldes virkelig selvstændige, dygtige Regenter, hvor lavt man end vil lægge Maalestokken for en saadan; om et Par gjelder det, at de var ganske og aldeles uskikket til at regjere og heller ikke regjerede anderledes end rent nominelt. Blandt disse Kongers nærmeste Omgivelser, — deres Yndlinger, Raadgivere eller Ministre i Ordets engere Betydning, — var der kun to, som prøvede paa at overta i Kongens Navn den Rolle, der ifølge Forfatningen tilkom denne, nemlig *Griffenfeldt* og *Struensee*, og begge disse styrtedes efter en meget kortvarig Styrelse. De øvrige holdt sig i Baggrunden, lod sig nøje med at være Led i Regjerings-Maskineriet, indskrænkede sig til en enkelt Forvaltningsgren eller arbejdede ialfald i stadigt Fællesskab med sine Kolleger, uden at løfte sig paa nogen iøjnefaldende Maade opover Sammenhængen med disse og uden at samle alle Styrelsens Traade i sin Haand. Endog om det dansk-norske Enevældes to mest ansete og vel ogsaa dygtigste Ministre, de to *Bernstorffer*, gjelder dette; ingen af dem var mere end primus inter pares inden det Statsraad eller Ministerium, hvoraf han var Medlem; ingen af dem blev virkelig regjerende Minister eller den egentlige Hersker, skjønt de bare havde en Navnekonge over sig, og skjønt deres Indflydelse naturligvis i mange Tilfælde kom til at gjøre sig gjældende ogsaa udenfor de Styrelsesgrene, der var dem specielt underlagte¹.

Den Plads, som ved Forfatningen var tillagt Kongedømmet, blev altsaa gjennem det meste af det heromhandlede Tidsrum i visse Maader staaende vakant. Rigernes Styrelse fik, modsat af hvad man skulde ha ventet efter de i den nye Grundlov (Kongeloven) udtalte Principer, fordetmeste en meget adstadig, meget upersonlig Karakter. Ifølge Kongelovens Bogstav skulde

¹ P. Vedel, *Den ældre Grev Bernstorff's Ministerium*, S. 359—60.

Forfatningen ha været udpræget monarkisk; i Virkeligheden blev den udpræget bureaukratisk. Dens Tyngdepunkt laa ikke hos Kongerne personlig, heller ikke hos deres Raad (Geheimkonseil) eller deres Ministre i Ordets engere Forstand, men hos Kollegierne, der var stillet i Spidsen for de enkelte Administrationsgrene. Den dansk-norske Styrelse i Tiden fra 1660 til 1814 var paa enkelte kortvarige Afbrydelser nær i alt væsentligt en Kollegialstyrelse med alle de Fejl og Fortrin, der plejer at karakterisere en saadan.

Fredrik III indrettede, som man véd, allerede strax efter Regeringsforandringen i 1660 den kollegiale Administration af Rigerne, idet han henla de forskellige Forvaltningsgrene under fem Kollegier, som vedblev at bestaa med nogen Ændring og Forøgelse gjennem hele det her omhandlede Tidsrum. I Spidsen for hvert af disse stilledes en Flerhed af Mænd, som under lige Ansvar og med lige Ret deltog i Behandlingen af enhver under Kollegiet henhørende Sag. Denne Behandling skulde nu egentlig bare være en forberedende, medens den endelige Afgjørelse var forbeholdt Kongen og hans Raad eller Geheimkonseil. Men for det første blev det sedvanligt, at Kollegierne afgjorde mindre vigtige Sager paa egen Haand eller indstillede umiddelbart til Kongen uden Geheimkonseilets Mellemskomst, og dernæst havde Præsidenterne for de vigtigste Kollegier gjerne selv Sæde i Konseilet og repræsenterede Sagkundskaben inden samme, saa at den endelige Behandling, der fandt Sted her, fordetmeste bare var en Formalitet, og saa at det næsten i alle Tilfælde havde sit Forblivende ved hvad vedkommende Kollegium var bleven enigt om¹.

I en Styrelse, der er ordnet paa denne Maade, har den geniale Begavelse ondt ved at komme ind og at gjøre sig gjeldende. Medlemmer af et Kollegium maa fremfor alt holde Takt og drage nogenledes jevnt sammen, ligesom Heste, der er spændt for den samme Vogn. Den respektable Middelmaadighed passer bedst til dette og kommer bedst fra det. En Mand med Initiativ og Ideer, med Trang og Evne til at reformere, bringer lettelig Forstyrrelse ind i det kollegiale Samarbejde og kommer saa alligevel ingen Vej med sine nye Paafund. Inden et Kollegium danner der sig snart faste Traditioner, som gaar fra Mand til

¹ *Aschehoug, Statsforf. S. 552—590. Holm, Danm.-Norges. Hist. 1660—1720, I. S. 50—51.*

Mand og blir en Magt. Ethvert nyt Medlem, som træder ind, finder ældre Medlemmer for sig, der repræsenterer disse Traditioner og bøjer ham ind under dem, saa at man kan vedbli at følge de engang opgaaede Spor. — Den kollegiale Styrelse plejer, i Overensstemmelse hermed, at udmerke sig ved stiv Konservatisme, pedantisk Fastholden af nedarvede Former og Vaner; den blir tilbøjelig til at lægge mere Vægt paa de formelle Hensyn end paa de reelle, og dens Virksomhed vil paa Grund heraf bli i meget stor Udstrækning en Arbejden i Luften, — en Masseproduktion af Forordninger og Reglementer, som ikke kan faa praktisk Betydning, eller som bare tjener til at hindre, hvad det er Regjeringens Opgave at fremhjælpe. Paa den anden Side: om Kollegialvæsenets pedantisk-konservative Aand er ivejen for Reformere og Fremskridt, saa er den ikke mindre ivejen for Vilkaarlighed og lovløs Despotisme. Om skrupuløs Vedhængen ved nedarvede Former og bureaukratisk Vanegjængeri hos Regjeringen udøver en slappende og søvndyssende Indflydelse, saa kan det paa den anden Side afgi en Garanti for Undersaatterne og hjælpe til at betrygge dem mod den værste Virkning af en uindskrænket Forfatning: Demoralisationen, der følger af, at Lov og Ret ikke blir respekteret paa Samfundets Højder.

Hos den dansk-norske Enevoldsregjering kommer disse for det kollegiale Styrelsessæt karakteristiske Lys- og Skyggesider tilsyne i en meget udpræget Grad. Ingen vil kunne nægte, at den gjennemgaaende savnede Aand og Kraft, — at den viste en, ogsaa fra den Tids Synspunkt seet, paafaldende Mangel paa Evne til at udvikle og udnytte de materielle og aandige Resurcer, som de forenede Riger frembød. Men det er ikke mindre vist, at den udmerkede sig ved en i de Tider endnu langtfra almindelig Agtelse for Lov og Ret og at den indla sig store og varige Fortjenester ved at sørge med Omhu for den almindelige Retssikkerhed og derigjennem virke til at opdrage hos Undersaatterne den Ordenens og Lovlydighedens Aand, der er et af den politiske Friheds første Vilkaar. Ifølge Forfatningens Bogstav skulde Kongen staa over Loven; men i Praxis blev den Opfatning slaaet fast, at Loven skulde staa over baade Konge og Folk¹. Det var allerede i Enevældens første Tidsrum en

¹ *Voltaire* siger i «*Siècle de Louis XIV*», idet han taler om den af Fredrik III istandbragte Statsforfatning: «Par cette étrange loi, les rois de Danemarck ont été les seuls princes despotiques de droit, et ce qui est encore plus étrange, c'est que ni ce roi, ni ses successeurs n'en ont jamais abusé».

Undtagelse, at Kongerne greb ind i Rettergangen ved sit personlige Magtsprog, og det ophørte tilsidst ganske. En Under-saat kunde frit og uden Frygt søge sin Ret ved Domstolene endog ligeoverfor Kongen selv, og, naar Domstolenes Kjendelse gik Kongen imod, var der ikke Tale om andet, end at han maatte finde sig deri¹. Hans Ret ifølge Forfatningen til at forandre eller ophæve afsagte Dome eller til at afgjøre Rets-trætter paa egen Haand blev paa en Maade stiltiende nedlagt; det blev hævdet som ufravigelig Grundsætning, at intet af hvad der efter sin Natur henhørte under Domstolenes Kjendelse, maatte afgjøres ved kongelig Resolution², og der blev opdraget en efter Tidens Lejlighed meget bestemt og for Retssikkerheden meget nyttig Grænse mellem Administration og Jurisdiktion. idet Amtmænd og andre Øvrigheds personer blev tilholdt ikke at gribe ind i Domernes Embedsgjerning, men lade Retten ha sin Gang³.

En saa radikal Forfatningsændring som den, der foregik i 1660, maatte vække Tanken om en Revision af den hele Lov-givning, for at Lovene kunde bringes i Samklang med de nye Forfatningsprinciper. Baade om Danmark og Norge gjaldt det desuden, at der, uafhængigt heraf og længe forud, havde været en sterkt følt og oftere udtalt Trang til en ny Lovbog. I 1660 fik nu Kongedømmet al den nødvendige Magt til at gennemføre dette Værk, og Fredrik III, som udtalte, at «ved Regjeringsforandringen intet højere eller større burde i Agt at have, end hvorledes Justitien kunde, som det sig bør, udi vores Lande og Riger beskikkes», satte allerede Aaret efter i Gang de dertil sigtende Arbejder, der tilendebragtes under hans Søn og Eftermand. Disse Arbejder førte, som man véd, til et særdeles godt og betydningsfuldt Resultat. Om der end er bleven slaaet en god Del af paa den overvættets Ros, som man engang plejede at tildøle Kristian V's danske og norske Lov⁴, saa staar det dog altid fast, at de begge var meget respektable Lovværker,

¹ S. Vedel, *Den dansk-norske Højesterets Hist.*, S. 69 ff., 159—61, 196—205 218 ff., 232 ff., 290—94.

² Se *Stampes Erklæringer*, I. 702, II. 15, 19, 334 o. m. fl. St.

³ *Aschehoug, Statsforf.* S. 600—601. *Holm, Danm. Norg. Hist.* 1660—1720. I. 67—70.

⁴ Bekjendt er saaledes navnlig den mod Danmark saa lidet velvillige *Molesworth's* Ord om disse Love (*Account of Denmark*): «for justice, brevity and perspicuity they exceed all that I know in the world».

udmærket ved en i Forhold til Tidsalderen merkelig Agtelse for Individets Ret og den personlige Frihed og ved en i det hele human Aand¹.

For at Hensigten med den nye Legislation skulde naaes, gjaldt det nu dernæst, at Regjeringen sørgede for, at de Mænd, som i dens Navn og paa dens Vegne skulde haandhæve Lovene rundt om i de til Monarkiet hørende Lande, var dygtige og paa-litlige Folk, — at det civile Embedsværk blev sat paa en god Fod og undergivet tilstrækkelig skarp Kontrol. Hermed gik det imidlertid i længere Tid temmelig smaat. Et Fremskridt var det, at Forleningsvæsenet blev afskaffet umiddelbart efter Regjeringsforandringen, og at Amtmænd og Stiftamtmand afløste Lensherrerne i den lokale Administration. Lensherrernes Myndighed havde været altfor omfattende, og der vedblev altid at hæfte noget af en privat Forpagtnings Væsen ved deres Stilling, hvorfor de ogsaa kunde tillade sig værre Misbrug og optræde mere vilkaarligt og hensynsløst end de Bestillingsmænd, der kom i deres Sted efter Regjeringsforandringen, og som naturligvis ikke var andet end Statens eller Kongedømmets Tjenere. Men det civile Embedsværk vedblev dog længe at lide under store Brøst². Lønningerne var i Regelen meget for smaa; Medlemmerne af Højesteret og af Overhofretten i Norge oppebar endog indtil langt ind i det 18de Aarhundrede aldeles ingen Gage som saadanne; alt hvad der endnu i Fredrik IV.s Tid blev af Statskassen kostet paa Rigernes øverste Domstol, var 2000 Rigsdaler aarlig, — mindre end hvad der samtidig gik med til det kgl. Hof-Sukkerbageri og ikke Halvparten af hvad der gik med til den kgl. Stald³. For Domerne i de lavere Instantser var der vel anvist en Løn, men den var fordetmeste saa liden, at man ikke kunde stille store Krav til Dygtigheden hos dem, der indlod sig paa at overtage disse Stillinger.

Det var ogsaa meget langt fra, at man stillede store Krav i saa Maade. Embederne besattes fordetmeste efter ganske andre Hensyn end Hensynet til Embedets eget Tarv. Ved Amtmands- og Stiftamtmandsposterne kom det mest an paa den fornemme Byrd; disse Poster gaves for en stor Del bort til Med-

¹ *Aubert, De norske Retsskilder, I. S. 177—81. — Holm, D. N. Hist. 1660—1720, I. S. 271—73.*

² *Jvfr. Holm, D. N. Hist. 1660—1720, II. 132—56.*

³ *Riegels, Fredr. IV. Hist., II. 333. Riegels, Smaa hist. Skrifter, III. 388—89*

lemmer af de til Hofadelen hørende Familjer, som skulde for-
sørges med en passende Rang og Titel eller gives Lejlighed til
at opnaa nogen Øvelse i Forretninger eller faa hvile ud efter
Hoflivets Anstrengelser¹. Iøvrigt gjaldt det, for at komme frem
paa Embedsbanen, først og fremst at ha Patroner, gode Kon-
nexioner. Det hørte til Dagens Orden, at Lakajer eller Kam-
mertjenere hos høje Herrer til Løn for tro Tjeneste blev befor-
dret ind i et af Statens Embeder og flyttedes fra Kudskebakken
umiddelbart over i et Domersæde. Et Exempel herpaa er
Mathis Skaanlund, som i 1688 blev fra Lakaj hos Grev Kristian
Gyldenløve gjort til Sorenskriver i Orkedalen, og som i sin Au-
tobiografi fortæller, at han, dengang han opnaaede dette Avance-
ment, hverken forstod den danske eller norske Lov og ikke en-
gang vidste, hvad en Sorenskriver var for noget². Forsaavidt
man ikke opnaaede Embeder ved Gunst, opnaaede man dem ved
Gave, d. v. s. man bestak de Mænd, der havde Indflydelse paa
Embedernes Besættelse. Det plejede ikke at være nogen Van-
skelighed forbundet hermed. Mænd i de højeste Stillinger und-
saa sig ikke ved at modta «Diskretioner» eller «Douceurer»
for at hjælpe Sollicitanter til at opnaa deres Ønske. Bestikke-
ligheden inden Regjeringspersonalet var saa stor, at *Griffensfeldt*,
da han anklagedes for at ha modtaget Skjænk og Gave, kunde
undskylde sig med, at han i saa Maade kun havde gjort, hvad
alle andre plejede at gjøre. I Fredrik IV.s Tid kom det endog
derhen, at Handelen med Embeder, som indtil da havde været
drevet i Smug, blev aldeles aabenlys. Kongen optraadte nemlig
som Sælger i egen Person, for at de Diskretioner, som man
kunde være villig til at gi, kunde komme i hans Lomme iste-
detfor i Ministrenes. Der blev sat formelig Taxt paa Embeder,
og det blev ligefrem kundgjort (i 1715), at man «mod en Re-
kognitions Erlæggelse kunde kjøbe Expektanser, Bestillinger.
Charger og Titler»³.

Saalænge Embederne blev besat paa slig Vis, kunde det
naturligvis lidet nytte, at Regjeringen lod skrive Forordninger
mod uretvisse Domere eller mod ulovlige Paalæg og Udsigelser
fra de kongelige Betjenters Side. En Støvlepudder, som blev

¹ *Holm, l. c. II. 154—55.* — Amtmændene var, efter *G. L. Badens* Udtryk,
(*Fredr. V.s Regjerings Aarvog, S. 100—101*) «unge Adelsmænd, der lagde
sig mere efter at kjende Vildtet end Bønderne».

² *Hist. Tidsskr., III. 171.*

³ *Holm, l. c. II. 92 ff., 150—51.*

gjort til Dømer, fik ikke med Bestallingen den nødvendige Lovkundskab, og af Folk, som havde kjøbt sine Embeder i dyre Døme, kunde man ikke vente andet, end at de i en utilbørlig Grad vilde være optat af Tanken paa at faa Vederlag for hvad de havde lagt ud.

Regjeringen kom imidlertid efterhaanden ind paa andre, mere virksomme Midler til at skaffe sig en dygtig og paalitlig civil Embedsstand. Et Vendepunkt i saa Henseende maa det siges at ha været, at en juridisk Examen for Studerede og en lignende for Ustuderede (den saakaldte dansk-juridiske Prøve) blev indført ved Forordning af 10de Febr. 1736. Vistnok ophørte ikke dermed «Lakajismen» o: Uskikken, at Domestiker og Lakajer befordredes ind i Statsembeder, — det var først *Struensee*, der gjorde Ende herpaa, — og vistnok kunde Gunst og Patronvæsen og andre deslige Hensyn ikke hindres fra at gjøre sig gjeldende ved Embedsbesættelser, saalænge en Statsforfatning stod ved Magt, der ikke opstillede nogen Grænse for den kongelige Myndighed og ikke afgav nogen Garanti mod dens Misbrug. Men den ligefremme Trafik med Embeder var der dog nu en Ende paa; det var dog nu af Regjeringen selv bleven opstillet som en Grundsætning, at ingen maatte beforders til «noget Dommer- eller Prokuratorembede eller anden Civilbestilling, som i ringeste Maade med Justitien haver at bestille», medmindre han ved en for det juridiske Fakultet aflagt Prøve havde godtgjort at være i Besiddelse af den for et saadant Embede nødvendige Dygtighed, og denne Grundsætning blev i den nærmest følgende Tid gennemført i det ringeste saavidt, at det maatte kaldes Undtagelsestilfælde, naar den blev fraveget¹. Omtrent samtidig blev Højesteret sat paa en bedre Fod, idet Rettens Medlemmer fik sig anvist en vis Løn, og ved flere Forordninger (19 Aug. 1735, 23 Decbr. 1735) blev der sørget for at stille Underdomerne under en streng og vedvarende Kontrol af de højere Domstole, Overhofretten og Højesteret. Regjeringen fortsatte ogsaa senere med at arbejde i den samme Retning, og Virkningen udeblev ikke. Det kom derhen, at det dansk-norske Monarki i Hensyn paa Retssikkerhed maatte siges at bære til de videst fremskredne Riger i Europa, — at den lovlige Orden inden samme blev bedre overholdt og haandhævedes af en mere

¹ Jvfr. *Vedel, Højesterets Hist.*, 224—25.

respektabel Embedsmandsklasse, end paa de Tider var sedvanligt¹.

I disse Fremskridt fik Norge Del ligesaavel som Danmark, — i visse Maader endog fremfor Danmark. Det kunde synes, som at Regjeringen maatte ha vanskeligere for at føre Tilsyn med de norske Embedsmænd end med de danske, paa Grund af den større Afstand, og at som Følge deraf Misbrug af Embedsmyndigheden maatte være hyppigere i Norge end i Danmark. Men paa den anden Side: de adelige Godsejere i Danmark vedblev ogsaa efter Regjeringsforandringen i 1660 at ha Hals- og Haandsret over sine Bønder og dertil Birkeret, saa vidt de havde havt den før. De samme Rettigheder tillagdes den af Kristian V oprettede nye Lens- eller Greve- og Baronadel og det endog i en udvidet Grad; Greverne og Baronerne fik Hals- og Haandsret, Kaldsret og Birkeret; deres Len eller Godser fritoges aldeles for at staa under Amtmændene og Amtstjerne; de skulde selv indeha en Amtmands Myndighed over sine Bønder, og fra de af dem ansatte Birkedomere skulde der appelleres umiddelbart til Højesteret med Forbigaaelse af Melleminstantserne. Ved disse Privilegier havde Regjeringen selv afskaaret sig Adgang til at sørge paa tilbørlig Maade for Retssikkerheden og Lovenes Overholdelse inden store Dele af Landet. Birkedomerens Afhængighed af den adelige Proprietær, som havde indsat ham i hans Embede og kunde afsætte ham fra det, var saa stor, at den unndgaaelig maatte virke til ut «forvilde Retten», og Proprietæren havde faaet en saa vidtstrakt Magt over sine Bønder, at Regjeringens Tilsyn ikke kunde hindre, at den blev misbrugt, og at Domstol og Øvrighedsmyndighed blev Redskaber for Undertrykkelsen, istedetfor at være et Værn mod den.

Alt dette gjaldt nu for Danmarks, men slet ikke eller kun i en forsvindende ringe Grad for Norges Vedkommende. Birkeret, som var aldeles ukjendt i Norge før Regjeringsforandringen i 1660, blev efter samme undtagelsesvis tilstaaet et Par adelige Sædegaarde (Svanø og Lysekloster) og tilkom desuden ifølge Privilegierne for den nye Greve- og Baronadel de i Norge oprettede Lensgodser; men disse blev aldrig mere end 3 i Tallet (mod ca. 30 i Danmark) — se: Grevskaberne Jarlsberg og Larvik

¹ Jvfr. Joh. Steenstrup, *Borgerlig Frihed i England og i Danmark-Norge i forrige Aarhundrede, Letterstedt'ske Tilsskrift 1885, S. 655 ff.*

og Baroniet Rosendal. Og hvad Hals- og Haandsretten angaar, da fik den, som før fremhævet¹, fordi den ikke var forbundet med Birkeret og idethele paa Grund af de forskjellige lokale Forhold, aldrig en saadan Betydning i Norge som i Danmark; den blev aldrig andet end en Indtægtskilde, derimod ikke, som i Danmark, et Magtmiddel, hvorved den adelige Proprietær blev sat istand til at tyrannisere sine Bønder.

Her maa endnu et andet Forhold fremhæves, som virkede til, at Norge, mod hvad man skulde ha ventet, kom til endog fremfor Danmark at nyde godt af Enevoldsregjeringens Omhu for Retssikkerhed og god lovlig Orden. De norske Bønder var og maatte ifølge Landets Historie og sociale Forhold være gennemgaaende meget mere paaholdne paa sin virkelige eller formentlige Ret end de danske, meget mere utaalsome ligeoverfor enhver Slags Tryk eller Tvang. Vi har før omtalt, hvor vel de værgede sin Frihed og Ejendom i Tiden nærmest efter Reformationen². Dette var en haardhændet Tid: de danske Lensherrer, der skulde styre Landet, uden at kjende det, optraadte ofte mere som Voldsherskere end som Repræsentanter for den lovlige Øvrighed, og Bønderne var paa sin Side særdeles vel oplagte til at møde Vold med Vold. De mange Forandringer paa det kirkelige Omraade og i Hensyn paa Lovgivning og Administration, hvortil de blev Vidne uden at forstaa dem, virkede til at opirre dem og bragte dem til at se en Fiende i snart sagt enhver, der repræsenterede enten Kirken eller Statsmyndigheden. Deres personlige Uafhængighedsaand og Selvfølelse blev ikke bøjet, men Lovlydigheden, hvorved det norske Folk saa kjendelig udmerkede sig endnu langt frem i Unionsperioden, og som var en Arv fra Rigets Velmagtsdage under indfødte Konger og med en efter de Tidens Lejlighed ypperlig Retsforfatning, maatte lide Skade ved den endeløse Række af fiendtlige Sammenstød med Øvrighed og offentlige Funktionærer og ved Vanen til at ta sig selv tilrette³. — Vi har ligeledes omtalt, hvorledes der efterhaanden i sidste Halvdel af det 16de og første Halvdel af det 17de Aarhundrede indtraadte bedre, mere ordnede Tilstande, — hvorledes Regjeringen allerede i dette Tidsrum udviste en Iver for at holde de norske Bønder ved Lov og Ret, som neppe har noget

¹ 3die Del, S. 341—42.

² 3die Del, S. 334—38.

³ Aschehoug, Statsforf., S. 598—99.

Sidestykke for de danske Bønders Vedkommende. Men det var dog først efter Regjeringsforandringen i 1660, at Forskjellen i saa Maade mellem de to Riger blev meget iøinefaldende. Sæderne havde imidlertid antat et noget mildere Præg; de norske Bønder slog ikke længer sine Prester og Fogder ihjel, men de vedblev fordetmeste at leve paa et Slags Krigsfod med dem. Om det blev sjeldnere, at de tog sig selv tilrette, saa blev det til Gjengjæld saameget hyppigere, at de indkom til Regjeringen med Klagemaal over Embedsmændenes, særskilt Fogdernes og Sorenskrivernes Forhold. Man kan efter hvad der i det foregaaende er bleven fremhævet om Maaden, hvorpaa disse Embeder blev besat i lange Tider efter Enevoldsmagtens Indførelse, paa Forhaand vide, at Bønderne ofte har havt fuld Føje til at klage, og dette stadfæstes til Overflod ved en Række Forordninger, hvori Regjeringen udbreder sig over de «Misbrug og Paafund», som blev praktiserede af de kgl. Betjente, særskilt Fogderne, til «Rettens Foragt og den fattige Almues Betryk»¹. Men det hændte paa den anden Side ogsaa hyppigt, at Bønderne klagede uden tilstrækkelig Grund. Det blev ikke uden Føje sagt om dem, at de var «betagne af en sand Klagesyge». Naar noget Nyt kom paa, hvorved de følte sig besværede, var de altid tilbøjelig til at tro, at det bare var et Paafund af vedkommende Embedsmand, og et Klageskrift mod en Foged eller Sorenskriver synes altid at ha faaet Underskrifter, hvor urimeligt og ubeføjet det end kunde være².

Ligesaa mistænksom den norske Bonde plejede at være overfor de kongelige Betjente, ligesaa ubetinget var hans Tillit til Kongen selv. Dette Tillitsforhold var, som vi véd, næsten saa gammelt som Landets Historie; det havde slaet saa dybe Rødder, at det endog kunde overleve Unionsperioden, — det lange, Aarhundreder omfattende Tidsrum, i hvilket Kongedømmet omtrent aldeles svigtede sine Opgaver ligeoverfor Norge; siden var der paany indtraadt Forhold, som maatte virke til at styrke det; Kongedømmet greb atter mere virksomt ind i Norges Styrelse, og dets Anseelse hos Menigmand voxede derved og uden tvil ogsaa ifølge Indtrykket af Regjeringsforandringen i 1660.

¹ Forordn. 5 Febr. 1685.

² *Nordal Brun* fortæller i sine „*Tanker om Norges Odelsret* (1788) S. 17 følgende: «En Bonde kom til en Advokat, begjerende, at han vilde forfatte en Klage over Fogden. «Nu, hvad er det da?» sagde Advokaten. «Aa Far», sagde Bonden, «du finder vel selv paa noget, du er en klygtig Mand».

Saa lidet de norske Bønder fulgte med i Politiken, har det dog neppe kunnet aldeles undgaa deres Opmærksomhed, at Kongen ved denne Forandring fik friere Hænder. end han før havde havt. Han havde nu al den Magt, han behøvede for at skaffe dem Ret, og om hans gode Vilje i saa Maade kunde de ikke tvile, han stod jo for dem, ifølge de fra Oldtiden nedarvede Forestillinger, som Landets Fader, selve Lovens og Retfærdighedens Inkarnation. Det gjaldt kun, at deres Klagemaal kom til hans Kundskab, — at ikke Embedsmændene, som naturligvis mentes at holde indbyrdes sammen, fik dem bortskuslet eller lagt tilside. For at være tryk i saa Maade plejede de norske Bønder, naar de troede sig forurettet, at sende Deputerede til Kjøbenhavn, som kunde forebringe deres Sag for «han Far» selv, uden nogen Embedsmands Mellekomst.

Selvfølgelig var man inden Regjeringskontorerne meget misfornøjet med en mod alle bureaukratiske Regler saa stridende Skik som denne, og Kongen personlig blev ogsaa «inkommoderet» ved dette Overløb af «ublue Supplikanter». Man søgte altsaa at sætte en Bom derfor. I Forordningen af 5 Febr. 1685 om «ulovlige Paalægs Afskaffelse» blev det paabudt, at Sorenskriverne skulde hjælpe Almuen med at føre dens Supplikater i Pennen, og at Supplikaterne skulde forsynes med Amtmændenes Erklæringer og gennem dem indsendes til kongelig Resolution, medens der blev nedlagt Forbud mod, at Almuen sendte «visse Deputerede med Supplikationer» ned til Kjøbenhavn. Dette Forbud gjentoges ofte i den følgende Tid med Tilføjelse af Trusler om, at de, som kom til Kjøbenhavn for at sollicitere, uden at ha Amtmandens Attest og Paaskrift paa sin Ansøgning, skulde indsættes paa Citadellet Fredrikshavn. Det forblev imidlertid med Truslen; det ser ikke ud til, at man nogensinde har prøvet paa at gjøre Alvor af den. Adgangen til Kongens Throne vedblev altid at staa aaben for de norske Bønder, naar de kom med sine Klagemaal, enten saa disse var paategnet af Amtmanden eller ikke, og de norske Bønder vedblev at benytte sig heraf i meget stor Udstrækning; de vedblev at sende sine Deputerede til Kjøbenhavn for at tale med «han Far», skjønt slige Deputationer kostede dem Penge, medens de — som et kongeligt Reskript forestillede dem — «uden ringeste Bekostning kunde indsende sine Ansøgninger gennem Posten». Og det kan ikke være tvilsomt, at de herved handlede i sin egen velforstaede Interesse. Det kan ikke være tvilsomt, at Regjeringen

har øvet en saameget skarpere Kontrol med sine Funktionærer i Norge og været saameget omhyggeligere i at beskytte de norske Bønder mod Overgreb og Misbrug af offentlig Myndighed, fordi den havde Erfaring for, at den, naar en Embedsmand forgik sig mod dem eller vakte Misnøje hos dem, risikerede at faa «ublue Supplikanter» paa Halsen, som den ikke turde vise bort, men maatte se til at stille tilfreds paa en eller anden Maade.

Det blev af Embedsmænd i Norge klaget over, at den for dem nødvendige Autoritet undergroves ved Regjeringens altfor imødekommende Holdning ligeoverfor Suppliker og Supplikanter fra den norske Almue. Det blev udtalt, at Regjeringen «lod sig aftvinge Naadesbevisninger, Belønninger og Kommissioner paa en Maade, som maatte bringe Bonden til at tvile om, at Naaden her var ledsaget af Magten»¹. Dens Optræden ligeoverfor de norske Bønder synes virkelig ved adskillige Lejligheder at ha været præget af en meget vidtgaaende Svaghed, saaledes t. Ex. under de lofthusiske Optøjer i 1786, da den i længere Tid ikke dristede sig til at lade *Lofthuus* arrestere, men gav sig til at underhandle med ham, som om han havde været en krigførende Magt. Man faar virkelig et Indtryk af, at den norske Almue har været, som det heder i et Stykke i «*Minerva*» for 1785², en Bussemand, hvis Vrede Kancelliet ikke vovede at trodse, og som ikke kunde røre paa sig uden at sætte de kjøbenhavnske Regjeringsmænd i Skræk.

Man maa, for at forstaa dette, stille sig for Øje, hvor faa og lidet paalitlige Magtmidler den dansk-norske Enevoldsregjering havde til sin Raadighed, for det Tilfælde, at en virkelig oprørsk Bevægelse skulde ha brudt ud i Norge. Den norske Hær var væsentlig en Militis; den bestod af saakaldte nationale Tropper, d. v. s. ikke Soldater, men Bondegutter, med lidt militær Øvelse, men aldeles uden militær Korporationsaand, og paa hvem følgelig Regjeringen ikke kunde stole, naar det gjaldt en Konflikt med den Almue, fra hvilken de var udgaaet, og hvem de vedblev at tilhøre i et og alt. Det hændte ogsaa, naar man ved Opløb blandt Bønderne vilde bruge nationale Soldater for at faa Uroen standset, at disse ligeud erklærede, at de ikke vilde bære Vaaben paa sine egne Landsmænd³. Af hvervede

¹ *Wergeland*, om Lofthuus. *Saml. Skr.* VIII. 247.

² En af *K. L. Rahbek* forfattet Anmeldelse af *Nordal Brun's* Skrift: «Vore gamle Kirkeskikke forsvarede mod S. T. Hr. Confessionarius og Dr. Bastholm».

³ Se t. Ex. *Munch, Saga*, III. 502—3. *Minerva* 1787, II. 237—38.

Tropper fandtes kun meget faa, og disse var ligeledes for det allermeste Nordmænd. Landet var altsaa i Virkeligheden aldeles overladt til sig selv i militær Henseende, og der var ingen anden Garanti for dets Vedbliven i den gamle Statsforbindelse end den, der laa i Folkets egen gode Vilje. Man opfattede i forrige Aarhundrede almindeligvis en Adskillelse af Rigerne som den største Ulykke, der kunde ramme Danmark, ja næsten som enstydig med dette Riges politiske og finansielle Ruin, og Tanken paa en saadan Adskillelses Mulighed begyndte efter Midten af Aarhundredet at gjøre sig mere og mere gjeldende og at vække alvorlig Bekymring inden ledende Kredse i Danmark. Enevoldsregjeringens Mænd kunde ikke ha nogen rigtig god Samvittighed ligeoverfor Norge; de maatte vide eller føle, at Norge i mange Henseender vedblev at være Stedbarnet. hvis højeste Interesser blev forsømt og tilsidesat, og at deri laa et rigt Stof til Misnøje og Gjæring, naar først Opmerksomheden blev rigtig henvendt derpaa. Det var dem bekjendt, at man i Sverige længe havde næret Planer om at vinde Norge, og at man fra denne Kant var beredt paa at puste til Ilden og nytte Lejligheden, saafremt der maatte vise sig noget Tegn til Uro blandt Nordmændene. De maatte i alt dette finde den sterkeste Opfordring til at iagttage Varsomhed ligeoverfor det norske Folk og til at gjøre, hvad der, uden at bryde med Helstatssystemets Grundsætninger, kunde gjøres for at holde Folket ved godt Lune eller i en nogenledes tilfreds Stemning, og herved maatte deres Tanke først og fremst henvendes paa Bønderne. Om dem gjaldt det jo, baade at de var Folkets Kjerne og tillige at de maatte være lettest at stille tilfreds; de var konservative fremfor nogen anden; hvad de krævede var kun, at alt blev ved det Gamle, at de ikke forulempedes ved nye Paalæg, at de holdtes ved Lov og Ret og toges i tilbørlig Forsvar ligeoverfor Prellerier og ulovlig Sportulering fra Embedsmændenes Side. Regjeringen kunde altsaa, bare ved samvittighedsfuldt at opfylde sin Skyldighed i saa Maade og uden at ofre noget af det kjære Helstatssystem, sikre sig Bøndernes Troskab og Hengivenhed, og, naar den først var tryk paa dem, kunde den tro, at den ikke behøvede at frygte saa synderligt for det øvrige Folk. «Den norske Bonde», skriver *Stampe* i en af sine «Erklæringer», «bilder sig ind at være langt lykkeligere, langt bedre og fornemmere end en svensk Bonde; den Mening skal man ingenlunde søge at betage ham; jo nærmere de ere Grændsen, jo nyttigere er den i mine Tanker».

Vi tror dog ikke, at, naar Enevoldsregjeringen viste sig i en saa fremtrædende Grad omhyggelig for at holde de norske Bønder ved Lov og Ret og lod sig det være saa ganske særdeles magtpaaliggende at afhjælpe Klagemaal fra deres Side, saa skulde dette *alene* ha havt sin Grund i Frygt eller i en politisk Beregning. Vi tror tværtom, at man har Ret til deri ogsaa at se et Vidnesbyrd om, at de norske Bønder var Gjenstand for Sympathi, endog et Slags Forkjærlighed fra Regjeringens Side. Deres strengt-monarkiske Traditioner og stive Vedhængen ved Grundsætningerne om Kongedømmets Arvelighed og ubetingede Herskerret var velkjendt og stemte jo paa det bedste overens med det raadende politiske System. Det var fremdeles, som før nævnt, lige fra Enevældens allerførste Tider en erkjendt Ting, at der hos dem fandtes det bedste Stof til Orlogsmatroses og Soldater, som de forenede Rigers Styrelse havde at raade over. Ved de følgende Krige og navnlig den store nordiske Krig voxede dette deres militære Ry til en stor Højde, og der var siden den Tid mange Historier i Omløb i Danmark om deres Mod og Troskab à toute épreuve. Det er ikke usandsynligt, at man af disse Grunde inden Regjeringskredsene har følt en mere levende Interesse for den norske Bondestand end for den danske, — at man stillede sig mere velvilligt og imødekommende ligeoverfor de norske Bønder, i Betragtning af de Dyder og Fortrin, man tillaa dem som Klippelandets kjække ufordærvede Sønner, end ligeoverfor deres danske Standsfæller. I national Henseende gjorde man vist ingen Forskjel; man havde vistnok i Regelen ingen Forestilling om eller Følelse af, at de danske Bønder i denne Henseende skulde staa Rigernes fælles Konge og Regjering nærmere end de norske, og at de forsaavidt skulde ha et sterkere Krav paa dens Interesse og Omhu.

Enevoldsregjeringen havde, som man véd, gennem det meste af den her omhandlede Periode en alt andet end udpræget dansk-national Karaktér eller Retning. Danmark var vistnok og gjaldt ogsaa for at være Hovedlandet, hvorefter det hele Monarki, den hele Stat tog Navn. Det var her Kongerne regelmæssig havde sin Residents og her de havde været født og opdragen. Alligevel vedblev Oldenborger-Ætten at være halvvejs fremmed for det Folk, i hvis Midte den levede. Det maa endog siges, at den fik et mindre dansk Præg i Tiden efter 1660, end den havde havt i det nærmest forudgaaende Tidsrum fra Grevefejden til Enevoldsmagtens Indførelse. Dette Tidsrum aabnes med den

ramtydske Kristian III; men hans Efterfølgere, Fredrik II og især Kristian IV, sluttede sig nær til dansk Nationalitet i sin Maade at være paa. Med Fredrik III derimod indtraadte et afgjort Tilbagefald i tydsk Retning. Under ham saavelsom under Kristian V, Fredrik IV, Kristian VI, Fredrik V, Kristian VII, var Hoffet, Kongens nærmeste Omgivelser, mere tydsk end dansk. Om alle disse Konger gjelder det, at tydsk maatte siges at være deres Morsmaal, forsaavidt det var det, de hyppigst brugte, og som synes at ha faldet naturligt for dem; iøvrigt skrev og talte de baade tydsk og dansk, — begge Dele i Regelen lige slet, — tydsk som Danskere, dansk som Tydskere, — og hvad der gjelder om deres Morsmaal, gjelder ogsaa om deres nationale Forhold og Væsen i det hele; spør man, om disse Konger bør kaldes tydske eller danske i Hensyn paa Nationalitet, maa Svaret bli, at de hverken var det ene eller det andet, eller at de var lidt af begge Slags eller paa en Maade nationalitetsløse. Dette var naturligvis i og for sig intet Fortrin; men det havde dog den gode Side, at de derved blev saameget bedre skikkede til at repræsentere en Helstatsforbindelse mellem forskellige Nationaliteter og til at realisere Forestillingen om en fælles Landsfader, der nærer den samme Omhu for alle sine Undersaatter, enten de høre til det ene eller det andet Folk. Kristian VI skrev i 1733 til en af sine Ministre, da han havde besluttet at indvilge en Ansøgning fra Kjøbmændene i Kristiania om at faa Oplagsfrihed paa de saakaldte fire Species (Vin, fransk Brændevin, Salt, Tobak) og Ministeren eller Rentekammeret havde søgt et faa ham til at afstaa herfra ved at forestille ham, at Kristianienserne ikke fortjente saamegen Naade, og at det vilde være til Skade for Kjøbenhavn, som hidtil havde været ene om den nævnte Frihed: — «Det kan gjerne være, at Christianienserne ere saa godt som fødte Malversatores; naar de befindes saadanne, maa de straffes derfor; men Kjøbenhavnerne er det vel ikke mindre; jeg er Herre over begge Riger, Fader til begge Børn: jeg vil ingen gjøre Uret; men det ene af dem maa ikke begjære mere end det andet. Lige Brødre, lige Lod!»¹. Disse Ord synes virkelig at udtrykke nogenledes korrekt det Standpunkt, hvorpaa baade han og de øvrige dansk-norske Enevoldskonger plejede at staa i national Henseende; de fortjente i det ringeste forsaavidt det Landsfader-Navn, man gav dem, som de

¹ J. Møller, *Mnemosyne*, III. S. CCLXXIV—V.

neppe havde nogen Vilje eller Tilbøjelighed til at begunstige det ene af de to Folk, som de var sat til at styre, til Fortrængsel for det andet. Noget lignende gjelder nu vistnok om den dansk-norske Enevoldsregjerings Mænd i det hele. Mange af dem, og det tildels netop de mest fremragende og indflydelsesrige, var Tydskere eller tilhørte den talrige Kreds af tydske Ætter, som var indvandret til Danmark og vedblev at leve der uden at nationaliseres. De to *Bernstorff*'er var saaledes begge tydsk født og tydsk opdragen, og det gjelder om begge, at de, skjønt de tjente den danske Stat i lange Aarrækker, altid stod fremmed ligeoverfor dansk Nationalitet. Om den eldre Bernstorff er det bleven sagt, at neppe et dansk Ord kom indenfor hans Dørtærskel¹. Alle hans Omgivelser lige til hans Tjenerskab var tydske. Alligevel var han i visse Maader saa god dansk Patriot som nogen; han nærrede en oprigtig Hengivenhed for den Stat, i hvis Tjeneste han havde traadt, og viste det i Gjerningen ved de store personlige Offere, han bragte. Men hans Patriotisme var knyttet til Monarkiet, til Staten, ikke til nogen enkelt af de inden samme levende Nationaliteter; han betragtede alle, der boede indenfor det danske Monarkis Grændser, fra Nordkap til Elben eller i det ringeste til Eideren, — (Holsten hørte statsretlig til det tydske Rige), — som «Danske», hørende til en og samme Familje, fuldkommen ligeberettiget til at nyde godt af Statsforbindelsen og af den fælles Regjerings Omhu². Saadan var jo ogsaa den officielle, fra Enevældens første Tider autoriserede og med dens Væsen stemmende Betragtningssmaade, og den vedblev vistnok lige indtil det her omhandlede Tidsrums Slutning at være almindelig hyldet inden Regjeringskredsene, ikke blot i Ord, men i Gjerning. Længere nede, — i Literaturen og Pressen, — ser vi efter Midten af forrige Aarhundrede den nationale Modsætning mellem tydsk og dansk, siden ogsaa Modsætningen mellem dansk og norsk gjøre sig gjeldende og fremkalde skarpe Sammenstød og Rivninger; men paa Samfundets Højder (i dette Ords ydre, rangreglements-mæssige Mening) holdt man sig uden-til længe temmelig uberørt af disse Bevægelser.

Naar altsaa Norge gennem hele Enevældens Tidsrum blev forsømt og tilsidesat i saagodtsom enhver Henseende, undtagen forsaavidt det gjaldt at holde Bønderne ved Lov og Ret og be-

¹ N. M. Petersen, *Bidr. til d. Lit. Hist.*, 2. Udg. V. 1, S. 11.

² Se P. Vedel, *Den ældre Bernstorff's Ministerium*, S. 374—76.

skytte dem mod Udsugelser og ulovlige Paalæg, saa har dette intet at gjøre med de nationale Forhold. Det var ikke en Følge af nogen Forkjærlighed hos Regjeringen for det danske Folk fremfor det norske, men alene eller ialfald væsentlig af det raadende Centralisations- og Protektionsvæsen. Den strengt-monarkiske Aand, der karakteriserede Tidsalderen idethele, og som ingensteds trængte mere ubetinget igjennem end inden det dansk-norske Samfund, medførte, at man la an paa at sammentrænge saavidt mueligt Statens Liv og Kræfter til det Sted, hvor Kongen havde sin Residents, — i Hovedstaden, omkring Hoffet. Man havde derved først og fremst for Øje Kongedømmets Forherligelse og Befæstelse som Statens Midtpunkt; men man vænede sig ogsaa til at tro, at det var til Aands- og Næringslivets eget Tarv, at det blev koncentreret paa en slig Maade. Ministeren *Guldberg*, — hvis Udtalelser har Interesse, forsaavidt han var en saa overmaade orthodox, rigtig enfoldig-troende Repræsentant for det politiske System, hvorefter den dansk-norske Stat blev regjeret i det meste af Enevældens Tidsrum, — skriver etsteds: «Det er en uryggelig Finants-Sandhed for en middelmaadig Stat: samle dine Kræfter i din Middelpunkt. Svæk dem ikke (thi du har kun faa) ved at adsprede dem, og allerhelst ved at adsprede dem til Udsiderne. Kjøbenhavn er Statens Middelpunkt. Anvendelsen er let. Men det er mærkeligt, at, om Regenten anvender behørigen 1 Million i Hovedstaden, skal den i Told, Consumption, Skatter give ham 20 p. c. Gjør han det samme i Holstein, skal den ikke bære 2 a 3 p. c., og i det øvrige Danmark ikke 5 til 6 p. c.»¹. Saadan plejede man at ræsonnere. Man mente, at Hovedstaden burde spille en lignende Rolle som Hjertet i den legemlige Organisme; jo mere fuldkomment den beherskede Statens hele Næringsliv, des bedre skulde det være.

I samme Retning drog nu tillige det Protektionssystem, der kom op som Følge af de urimeligt overdrevne Forestillinger, man nærede om Regjeringens, Landsfaderens Ret og Evne til at gribe regulerende og bestemmende ind i Undersaatternes Liv paa snart sagt alle Omraader. Særskilt strævede man med at tvinge Næringslivet ind paa helt nye Veje, istedetfor at la sig nøje med at arbejde paa en Udbedring af de gamle, som Natur-

¹ *Dansk Hist. Tidsskr. 4. Række, I. S. 161.*

5 — J. E. Sars: Udsigt over den norske Historie.

forholdene selv havde anvist. Man vilde ha Fabrikdrift, Handel med fjerne Verdensdele efter engelsk, hollandsk, fransk Mønster, uden at betænke Landenes forskjellige Vilkaar, og søgte at naa sit Maal ved alskens kunstige Midler: Monopoler, Privilegier, høje Toldsatser eller ligefrem Pengetilskud af Statskassen. Hvad der nedlagdes af Penge og Arbejde herpaa, maatte for den allervæsentligste Del komme Rigernes Hovedstad til Gode. De ved Regjeringens Foranstaltning oprettede Fabriker eller Handelskompagnier var Drivhusvæxter, der trængte stadig Tilsyn, omhyggelig Pleje; Regjeringen havde selv Part i dem eller drev dem for egen Regning og maatte følgelig finde det nødvendigt eller hensigtsmæssigt at ha dem i sin umiddelbare Nærhed.

Det var af disse Grunde, at Norge ogsaa under Enevælden blev tilsidesat og, trods de mange fagre og vist ogsaa paa en Maade oprigtig mente Ord om lige Brødre, lige Lod, fik forholdsvis saa liden Del i den fælles Stats Midler, nød forholdsvis saa lidet godt af den fælles Regjerings landsfaderlige Omsorg. Slige Krav som de, der kom frem ved Arvehyldingen i Kristiania 1661, om eget Universitet, egne Regjeringskollegier for Norge, var altfor uførenelige med Enevoldsregjeringens System og Standpunkt, til at den kunde ville imødekomme dem, uden at være pidsket dertil. Den vilde, ved at imødekomme dem, slaa ind paa Decentralisationens Vej, medens dens Princip var Centralisation; den vilde adsprede de Kræfter, som det efter dens System gjaldt at samle, — og det netop paa den fra orthodox-monarkisk Synspunkt seet allervørste Maade, nemlig til en «Udside», for at tale med Guldberg. Et Rige, der laa saa fjernt fra Kongernes sedvanlige Residents som Norge, maatte, trods den statsretlige Ligestilling, bli opfattet som et Biland, og maatte, trods alle landsfaderlige Talemaader eller endog Følelser, bli behandlet efter Kolonialpolitikens Grundsætninger, d. v. s. saaledes, at man drog mest mueligt derfra, — af Penge, Soldater, Matroser, — og til Gjengjæld lod mindst mueligt gaa tilbage dertil, ofrede mindst mueligt derpaa af Statens fælles Midler. «Naar Finantskollegiet har faaet Revenuerne ind», heder det i et Flyveskrift fra Trykkefrihedsperioden, «og Admiralitetet har faaet de fornødne Matroser, og Generalkommissariatet eller Regimenterne de aarlige Rekrutter fra Norge, ligesom fra en forpagtet Koloni, men alle har faaet deres Gage af Staten i en belejlig Tid, saa har de formodentlig troet, at alle Ting stod

vel til endog i Norge»¹. Dette er en bitter, men ingenlunde urimelig, tvertom i de fleste Henseender nok saa godt rammende Karakteristik af Enevoldsregjeringens sædvanlige Forhold ligeoverfor dens norske Undersaatter.

I en nyere Tid har flere danske Forfattere² anket over, at Norge blev af Enevoldsregjeringen utilbørlig begunstiget i Hensyn paa Skattebyrder fremfor Danmark og Hertugdømerne. Anken savner ikke aldeles Grund, i det ringeste ikke saavidt vedkommer sidste Halvdel af forrige Aarhundrede. Det er vist, at i denne Periode flere nye Skatter blev udskrevet i Danmark, uden tillige samtidig at udskrives i Norge³, og at Extraskatten, som i 1762 blev paalagt alle de til Monarkiet hørende Lande, i 1772 aldeles ophævedes for Norges Vedkommende, medens den vedblev at paahvile Danmark og Hertugdømerne. Det er vist heller ikke ubeføjet, naar man har ment⁴, at den Fritagelse, som herved blev tilstaaet Norge, ikke skyldtes saameget Hensyn til de norske Skatyderes trængende Kaar eller til en retfærdig Fordeling af Skattebyrderne, som Regjeringens sædvanlige Frygtagtighed, naar der viste sig Tegn til Misnøje hos den norske Almue.

Ved at se paa Tabellerne over det dansk-norske Monarkis Statsindtægter i forrige Aarhundrede⁵ faar man et Indtryk af, at Norge har været i en endog meget høj Grad favoriseret fremfor Monarkiets øvrige Bestanddele i Hensyn paa Byrderne til den fælles Stat; i Aarene 1787—99 udgjorde saaledes Indtægterne af Danmark gennemsnitlig 4,941,734 Rdr. aarlig, af Hertugdømerne 2,082,336 Rdr., af Norge bare 1,234,228 Rdr., altsaa ikke mere end Fjerdeparten mod Danmark og ikke stort mere end Halvparten mod Hertugdømerne. Herved er imidlertid adskilligt at merke. Flere af de for Danmark og Hertugdømerne opførte Indtægtsposter, og det tildels af de allerbetydeligste, som Øresundstolden, Indtægter af Statsdomænerne og Lotterierne, maa for det første drages helt fra ved en Sammenligning mellem Monarkiets forskjellige Dele i Hensyn paa Skattebyrden,

¹ Citatet er laant fra E. Holm, *Nogle Hovedtræk af Trykkefrihedstidens Historie*, S. 148.

² Særlig D. G. Monrad og M. Nathanson. — Jvfr. A. S. Ørsted, *Af mit Livs og min Tids Hist. II. S. 55—56, 123—24, 204.*

³ Nathanson, *Danmarks Statshusholdning, 2den Udg.*, S. 357, 422.

⁴ Ørsted, *Af mit Livs Hist. II. S. 55—56.*

⁵ Nathanson, *Danm. Statshush.*, S. 291, 336, 360, 511 o. fl. St.

eftersom de intet har med denne at skaffe. Om endel af de under Danmark opførte Toldintrader gjelder det dernæst, at de i Virkeligheden har været baaret af norske Undersaatte, idet Kjøbenhavn for adskillige udenlandske Varers Vedkommende var det fælles Oplagssted, hvorfra begge Riger blev forsynet¹. Endelig maa der ved Spørsmaal om Størrelsen af de offentlige Byrder tages Hensyn ikke blot til Beskatningen, men ogsaa til den militære Udskrivning.

At Norge i den sidstnævnte Henseende blev værst medtaget, er sikkert nok. Den norske «nationale» Hær eller Landmiliti, der dannedes ved Udskrivning blandt Bønderne, blev i Løbet af det 18de Aarhundrede bragt op til en i Forhold til Landets Folkemængde aldeles urimelig og exempelløs stor Styrke. I Aaret 1699, da Fredrik IV besteg Thronen, udgjorde den noget over 10,000 Mand, fordelt paa 8 Regimenter²; i 1727 blev den forøget til ca. 18,000 Mand, fordelt paa 15 Regimenter; hertil kom det ved Reskript af 15 Januar 1742 oprettede Landeværn paa 9,300 Mand³, saa at den ved Udskrivning dannede norske Hær derefter udgjorde opimod 30,000 Mand eller derover. Ved Landmilitiets første Oprettelse var det bleven bestemt, at fire hele eller fulde Gaarde skulde lægges sammen i Lægden til at stille og underholde en Soldat; siden deltes Lægden, saa at to fulde Gaarde skulde være sammen om at udrede en Soldat; tilsidst maatte hver enkelt Fuldgaard eller endnu mindre danne en Lægden. Samtidig blev Tjenestetiden for de udskrevne Soldater forlænget, — fra 3 til 4 Aar, derefter til 9, tilsidst til «ti Aar og derover»; endda vilde det ikke forslaa til at holde Hæren i komplet Stand, saa det blev sedvanligt, at Folk stod ved de nationale Regimenter i 16—20 Aar, ja endnu længere⁴. Der fandtes neppe noget Land i Europa, hvor Regjeringen i den Grad la Beslag paa Folkets militære Kræfter; det blev beregnet, at ved Begyndelsen af dette Aarhundrede hveranden vaabenfør og ugift Mand mellem 20 og 40 Aar i Norge var Soldat, medens i Sverige, som gjennem en saa lang Tid havde været en af Europas første Militærstater, kun hver fjerde eller hver tredie var det⁵. — Sam-

¹ Ørsted, l. c. II. S. 125.

² J. C. Berg, *Om Landeværnet*, S. 32 og 260.

³ Berg, l. c. S. 5, 39—40, 45, 211.

⁴ Berg, l. c. S. 19—20, 26, 32, 277 (*Ann.* 104), 336 (*Ann.* 260).

⁵ Berg, l. c. S. 334 (*Ann.* 252 b).

menlignet hermed, slap den danske Bondestand nogenlunde taalelig fra det i Hensyn paa militær Udskrivning; Tjenestetiden blev ikke saa lang i Danmark som i Norge¹, og den danske Landmilits bragtes ikke paa langt nær op til et i Forhold til Folkemængden saa urimelig højt Tal som den norske²; i en længere Række af Aar, nemlig fra 1679—1701 og fra 1730—33, var den endog helt ophævet; i disse Aar var altsaa den danske Bondestand fri for al militær Udskrivning. — For begge Rigers Vedkommende gjaldt det nu dernæst, at der foruden de udskrevne eller «nationale» Tropper ogsaa fandtes hvervede. Den i Danmark stationerede hvervede Hær var forholdsvis meget talrig; den dannede gennem hele det her omhandlede Tidsrum Hovedmassen af Landets Militærstyrke, men var for det allermeste sammensat af Udlændinger, ikke af Danske. I Modsætning hertil udgjorde de i Norge staaende hvervede Tropper kun et lidet Tal³, men bestod væsentlig af Indfødte, som var hvervet inden den norske Bondestand. Ogsaa de i Danmark staaende hvervede Troppe-Afdelinger fik Tilskud fra Norge, idet der jevnlig tilstodes dem Adgang til at faa sig kompletteret ved Hverving i dette Land; om et Par af dem — de kgl. Livgarder til Hest og Fods — gjaldt det endog, at de i overvejende Grad blev sammensat af Nordmænd⁴. Nu var det vistnok i Formen en fuldkommen frivillig Sag, om nogen vilde la sig hverve til Soldat; i Realiteten havde dog denne Frivillighed ofte ikke meget at sige⁵, saa det ved en Sammenligning mellem de to Riger i Hensyn paa deres Byrder til det fælles Forsvarsvæsen maa tages med i Beregningen, at Norge udentvil af sin Folkemængde ydede et forholdsvis større Tilskud til den hvervede Troppstyrke end Danmark af sin. — Hertil kom da endelig Udskrivningen til Flaaden. Eftersom Norge allerede ved den Tid, da Enevoldsmagten blev indført, havde overfløjet Danmark i Hensyn paa

¹ *Berg, Om Landeværnet, S. 336 (Anm. 260).*

² *Se Vaupell, Den dansk-norske Hærs Hist. 2, 42 f., 61 f., 169, 172, 595 f., 747 ff.*

³ *Berg, l. c. S. 42, 45, 47, 64—65, 73—75.*

⁴ I *G. Strømboos Piece: «Oprigtige Tanker til bedste Eftertanke», Kristiania 1771*, heder det: «Fra Norge har i mange Tider udgaaet (aarlig) 3—400 Mand, nu flere, nu mindre, af det anseeligste og for Landet nyttigste Mandskab, for at komplettere de adskillige danske Regimenter, og af disse Folk ere faa komne tilbage».

⁵ *Se t. Ex. O. A. Overland, Fra en svunden Tid, S. 102 ff. (norske Grenaderer ved den store Potsdamer Garde).*

Skibsfart, og eftersom det allerede dengang gjaldt som en afgjort Kjendsgjerning, at de norske Sømænd stod over de danske¹, maa det paa Forhaand synes rimeligt, at Norge gennem hele den her omhandlede Periode har ydet forholdsvis den største Kontingent til Bemandingen af den fælles dansk-norske Krigsflaade. Dette stadfæstes ogsaa ved de hidtil fremdragne Oplysninger vedkommende Udskrivning af Orlogsmatroses i begge Riger. Flaademandskabets Kjernetrop, den saakaldte Holmens faste Stok, blev saaledes i den Grad overvejende rekrutteret fra Norge, at den gik under Navn af «de norske Søfolk paa Holmen», og man finder ligeledes, at norske Matroses var i Over-tallet paa de dansk-norske Flaade-Afdelinger, der blev sendt i Søen i forrige Aarhundrede, og hvorom man har speciel Underretning. — Naar man overvejer, hvor overordentlig stor en Del af Landets unge Mænd i deres kraftigste Alder der gennem denne uforholdsmæssig store Udskrivning til Hær og Flaade blev bortdraget for kortere eller længere Tid fra Hus og Hjem og fra alt produktivt Arbejde, indser man, at der herved blev tilføjet Landet et økonomisk Tab saa stort, at det vistnok har opvejet og meget mere end opvejet den Forskaansel, Norge nød fremfor Danmark i Hensyn paa direkte Skat til Statskassen.

Ved Spørrsmaalet om en ligelig eller retfærdig Fordeling af de offentlige Byrder mellem to i en Helstat forbundne Lande som Norge og Danmark maa desuden endnu et andet Forhold stilles for Øje, nemlig det Forhold, hvori hvert af dem nyder godt af den fælles Stats Midler eller faar Del i dens Indtægter. Ved at ta dette Forhold i Betragtning vil man yderligere overbevises om, at den dansk-norske Enevoldsregjerings politiske System forsaaavidt var aldeles korrekt i Tidens Aand, som det gik ud paa, at Norge — Bilandet — altid skulde være det ydende eller tabende, Danmark derimod — Hovedlandet — altid det modtagende eller vindende ved den fælles Statsforbindelse.

Norges aarlige Tilskud til den fælles Statskasse var, som nævnt, mindre, end man skulde ha ventet ifølge Landets Folkmængde; men om Statens Indtægter af Norge var forholdsvis smaa, saa var dens Udgifter til Norge forholdsvis endnu meget mindre. Ifølge Budget for Aaret 1692² udgjorde den samlede

¹ *Molesworth, Acc. of Danm.*: «The best seamen belonging to the King of Denmark are the Norwegians». — *Holm, Danm.-Norges Hist. 1660—1720, II. 45*.

² *Nyt (dansk) hist. Tidskr., II. S. 580—81.*

Indtægt 1,908,887 Rdr., deraf fra Danmark 959,485 (inklus. Øresundstolden 150 -200,000), fra Norge (med Island og Færøerne) 434,000 Rdr., fra Hertugdømmerne Slesvig og Holstein 361,392 Rdr. og fra Grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst 154,000 Rdr.; Udgifterne beregnedes saaledes: Landhæren i Danmark 1,116,207 Rdr., Landhæren i Norge 235,240 Rdr., Sætaten 320,000 Rdr., Hof- og Civiletaten 530,000 Rdr. Hvad der gik til Norge udover det, som Landhæren kostede, har neppe været over 50,000 Rdr., saa at Overskuddet af de norske Statsindtægter over Udgifterne for dette Aar kan anslaaes til mindst 100—150,000 Rdr. I Aarene 1731—1746 opgives Indtægterne af Norge til gennemsnitlig 6—650,000 Rdr. aarlig¹; i Aaret 1731 var Udgiften til den norske Hær 294,566 Rdr., i A. 1746 324,597 Rdr.²; derefter maa det antages, at Overskuddet af de norske Statsindtægter for disse Aar har været mindst 200,000 Rdr. aarlig. I 1806 var Indtægterne af Norge 2,318,775 Rdr.³; et Par Aar forud, nemlig 1804, opgives den norske Landmilitæretat at ha kostet lidt over 480,000 Rdr. «foruden hvad Munderinger og Ammunitionsartikler, der fra Danmark blev opsendt til Norge»⁴; derefter synes Overskuddet paa denne Tid at ha maattet være mindst 1 Million. For Aaret 1770 ansloges Indtægterne af Danmark til 3,486,670 Rdr., Udgifterne til 3,968,512 Rdr., — altsaa et Underskud af 481,842 Rdr.; — Indtægterne af Norge til 972,160 Rdr., Udgifterne til 537,440 Rdr., altsaa et Overskud af 434,720 Rdr. For Halvaaret 1 Juli — 31 Decbr. 1771 ansloges Indtægterne af Danmark til 1,539,164 Rdr., Udgifterne til 1,849,306 Rdr., altsaa et Underskud af 310,142 Rdr.; — Indtægterne af Norge til 645,657 Rdr., Udgifterne til 314,041 Rdr., altsaa et Overskud af 331,616 Rdr.⁵.

Det viser sig, at paa denne Maade en stedseflydende Strøm af Penge blev ledet fra Norge til Danmark. Forsaavidt er der noget rigtigt i *Holbergs* bekjendte Ord: «Danmark har kunnet ansees som en høj Sø, der styrter idelig Vand ned i det store Hav, som aldrig kommer tilbage, og Norge som en Flod,

¹ *Nathanson, Danm. Statshush. S. 291 og 304.*

² *Berg, Om Landeværnet, S. 149.*

³ *Nathanson, l. c. S. 507.*

⁴ *Berg, l. c. S. 154.*

⁵ *Minerva 1790, III. 86. — Urkunden u. Materialien zur Kenntniss der Gesch. u. Staatsverwalt. nord. Reichen (1786), I. S. 180, 287.*

der falder igjen udi samme Sød, og derved hindrer, at den saa hastig ikke kan udtørres». Holberg har ved disse Ord nærmest tænkt paa Handelsbalancen, saadan som man dengang plejede at opgjøre den. Man beregnede i Penge Værdierne af de fra Norge og Danmark til Udlandet udførte og de til begge Riger fra Udlandet indførte Varer og fandt derved ud, at Norge stadig udførte for flere Penge, end det indførte, eller, som man udtrykte sig, at Norge stadig vandt paa sin Handel, medens Danmark ligesaa stadig tabte, idet man glemte eller undlod at ta med i Beregningen, at en stor Del af de Varer, Norge modtog fra Udlandet, gik over Kjøbenhavn og derfor blev opført paa de danske, ikke paa de norske Indførselslister, fremdeles at Norge for en væsentlig Del forsynedes med hvad det behøvede af Korn fra Danmark, og at Værdien af hvad det indførte af dette Lands Produkter langt oversteg Værdien af hvad det udførte til Danmark af sine egne¹. Det aarlige Overskud, som Norge ifølge denne Beregning skulde ha af sin Handel, var altsaa intet andet end en blot og bar Indbildning. Saaledes forholder det sig derimod ikke med det Overskud, man beregnede af de Norske Statsindtægter, eller med Forestillingen om, at dette Overskud kom Danmark til Gode. Vistnok kunde man sige, at Hof, Flaade, Universitet o. s. v. tilhørte ligemeget begge Riger, og at følgende Udgifterne til disse Indstiftelser burde opføres paa begge Rigers Udgiftsbudget, ikke paa det danske alene, hvorved det norske Finantsoverskud vilde vise sig ligesaa imaginært som det norske Handelsoverskud. Men Rigerens Fællesskab i Hensyn paa Hof, Flaade, Universitet gjaldt dog bare i formel eller statsretlig, derimod ikke i økonomisk Henseende. Hoffet havde sin stadige Residents i Danmark; Flaaden var ligesaa stadig stationeret sammesteds; de Penge, Norge ydede til Hof og Flaade, blev brugt i Danmark og var følgelig at betragte som en Skat, der gik til dette Land, — et Tillæg til den danske Cirkulation, et Tab for den norske.

Det var endnu adskillige andre Maader, hvorpaa det fattige Norge blev skatlagt til Fordel for det rige Danmark. Saaledes derved, at Rigerens fælles Bank havde sit Sæde i Kjøbenhavn, — et Forhold, som naturligvis maatte være til største Ulempe for det norske Forretningsliv², men som skaffede Danmark Lød

¹ Falbe-Hansen og Seharling, *Danmarks Statist. III. S. 393 ff.*

² *Meddelelser fra Rigsarchivet., I. S. 434 ff.*

og Del i Udbyttet af Norges Handel. Fremdeles ved Regjerings industrielle og kommercielle Foretagender og Maaden, hvorpaa den bragte Merkantilsystemets Grundsætninger i Anvendelse. Ikke blot blev de Pengesummer, som skjænkedes bort af den fælles Stats Midler til Handelsselskaber eller Fabrikvindmagere, saa ulige fordelt, at Danmark næsten fik alt, Norge næsten intet¹. Men, hvad der skatlagde Norge paa en endnu meget værre Maade til Fordel for Broderlandet, var de Indførselsforbud og Toldforhøjelser, hvorved Regjeringen regelmæssig søgte at befordre sine mange industrielle eller kommercielle Potteplanters Væxt. Endel af disse Indførselsforbud udstraktes til ogsaa at gjælde Norge, og, forsaavidt dette ikke blev Tilfælde, — forsaavidt Indførselsforbudet indskrænkedes til Danmark, — blev dog samtidig for Norges Vedkommende Tolden paa de paagjeldende Varer forhøjet, ofte saameget, at det var jevngodt med et ligefremt Forbud og at Nordmændene nødtes til at købe dyrt og slet i Kjøbenhavn, hvad de havde kunnet købe godt og billigt andetsteds². Hertil kom da endelig en Række tildels meget omfattende Forrettigheder, der var tilstaaet Danmarks Handel paa Bekostning af Norge. Kjøbenhavn havde gennem lange Tider alene af Monarkiets Byer Oplagsret til de saakaldte 4 Species (Vin, Brændevin, Salt, Tobak) og vedblev, saalænge Foreningen mellem Norge og Danmark stod ved Magt, at være privilegeret

Hensyn paa Kolonialvarer, saa at Kjøbmændene i de øvrige danske og norske Byer var for disse Varers Vedkommende reluceret til at være et Slags Høkere i de københavnske Grosererers Tjeneste³. Siden 1735 havde Danmark i en Række Aar Monopol paa at forsyne det søndenfjeldske Norge med Korn og Fedevarer, uden at der blev Spørsmaal om en Reciprocitet mellem Rigerne, saa at noget norsk Produkt kom til at nyde en lignende Beskyttelse i Danmark som den, der var bleven tilstaaet det danske Korn i Norge.

Tiltrods for alt dette, — tiltrods for al den Beskyttelse, som blev tilstaaet Danmarks Næringsveje fremfor Norges, — tiltrods for alt, hvad «Bilandet» ifølge det raadende Protektions-

¹ *Suhms Nye Samlinger*, II. 2. S. 1—64.

² Se bl. a. *Budstikken*, 5te Aargang. *Thues* Undersøgelser om de norske smaa Kjøbstæders Aftagelse.

³ *Aalls Erindringer*, 2. Udg., S. 42. — *L. Daas*, *Det gamle Kristiania*, S. 267—68.

og Centralisationssystem maatte yde af sin Velstand til «Hovedlandet» (eller, som det endog stundom kaldtes, «Moderlandet»), uden at faa noget Vederlag derfor, — frembyder Norges økonomiske Udvikling under Enevælden gjennemgaaende et lysere Billede end Danmarks; Norge vedblev i Perioden 1660—1814, ligesom i det næstforudgaaende Tidsrum, 1536—1660, at gaa jevnere fremad i Hensyn paa materielle Resurser (Folkemængde, Velstand m. v.) end Danmark, saa at Forskjellen mellem de to Riger i saa Henseende var mindre ved Periodens Slutning, end den havde været ved dens Begyndelse.

Det danske Kornmonopol af 1735 var ganske vist en stor Ulykke for Norge, — et af de mest talende Vidnesbyrd om, hvor lidet Bilandets Interesse vejede i de danske Regjeringsmænds Øjne, naar den kom i Kollision med hvad de i sin Visdom havde udfundet at være Hovedlandets. Danmark avlede paa denne Tid endog i gode Aar knapt saameget Korn, at det kunde forsyne de søndenfjeldske norske Stifter med hvad de behøvede; i daarlige Aar avlede det neppe nok tilstrækkeligt til eget Behov. Norge udsattes altsaa ligefrem for at lide Hungersnød, for at de danske Sædegaardsejere kunde ha et sikkert Marked for sine slette Varer. Alligevel tør det være et Spørsmaal, om ikke Danmark led endnu større Skade end Norge ved denne helt igjennem dumme Foranstaltning¹. Ved at befries for Konkurrentse paa de norske Markeder blev det danske Agerbrug ogsaa berøvet den Spore til Fremgang, som ligger i en virksom Konkurrentse. De danske Sædegaardsejere vænnedes til den Forestilling, at det kom ud paa ét, om det Korn, de havde at sælge, var godt eller slet, eftersom Nordmændene under enhver Omstændighed var nødt til at købe det; de fristedes til at lægge sig paa Ladsiden og lade Stellet paa deres Gaarde gaa i de gamle slidte Gjænger, — hvorved Landets Jordbrug, for hvilket Sædegaardene var selvgivne Forbilleder og Mønstere, i det hele blev sat tilbage.

Danmark var i langt højere Grad end Norge henvist til Agerbrug og Fædrift som sine Hovednæringsveje og havde paa dette Omraade langt rigere naturlige Velstandskilder. Men disse Velstandskilder var, som før nævnt², ved den Tid, da Re-

¹ Se *Martfeldt*, Bevis, at Danmarks og Norges 40 Aars gamle Kornhandelsplan ikke naar sin Hensigt. Kjøbenh. 1785.

² Se ovenfor S. 14—15.

gjeringsforandringen gennemførtes, kun i ringe Grad udnyttet, og der var i de sociale Forhold meget, som virkede og længe havde virket til at tørre dem ud eller stoppe dem til. Enevoldsregjeringen fandt her for sig en Opgave, saa vigtig og saa nærliggende, at det skulde synes utænkeligt, at man kunde la den ligge. Det var, som bekjendt, Finantsernes fortvilede Tilstand, der gav Stødet til den politiske Omvæltning i 1660. Den nye Regjering maatte altsaa først og fremst stille sig det Maal at bringe Finantserne paa Fode. Den maatte, for at naa dette Maal, arbejde paa at styrke Landets Skatteevne ved Ophjælping af Næringsvejene, blandt dem først og fremst Jordbruget. Og, at den rette Vej til at ophjælpe Jordbruget var at beskytte, ikke Herremændene, men Bønderne, derom skulde det ikke kunne synes mueligt at tvile. Det havde allerede længe før Regjeringsforandringen været erkjendt og udtalt, at de danske Bønders Ufrihed var en stor Ulykke for Landet i økonomisk som i andre Henseender. Kongedømmet havde gjentagne Gange prøvet paa at ta sig af dem og forbedre deres retslige Vilkaar; men disse Reformforsøg var strandet paa Adelens Modstand. Nu var der ikke længer noget at frygte fra den Kant; Enevoldsregjeringen havde fuldkommen frie Hænder; og nu traadte de sørgelige Følger af Bondestandens Ufrihed frem paa en mere umiskjendelig Maade end nogensinde; nu skulde det synes, at Tiden var kommet til at ta op igjen for Alvor det store Reformarbejde, som var paakaldt af saa mange Hensyn og lovede et saa rigt Udbytte.

Man ser, at den nye Regjering ikke aldeles savnede Syn for dette. I Indledningen til den saakaldte Provisional-Ordonnans af 4 Novbr. 1660 blir det nævnt som en af de Opgaver, Kongedømmet havde stillet sig, efterat være løst fra Haandfæstningen, at «sætte Bønderne i mere Frihed»¹. Alligevel skulde der hengaa over hundrede Aar, inden noget afgjørende Skridt blev taget til Løsning af denne Opgave. Ja, Enevoldsregjeringen kom snart endog ind paa den stik modsatte Vej og lod sig forlede til en Række Foranstaltninger, hvis Følge maatte bli, at den danske Bondestands Vilkaar yderligere forværredes.

Oprettelsen af den nye Hofadel i 1671 var en saadan Foranstaltning. Greverne og Baronerne fik, som før nævnt, flere Rettigheder, en mere vidtstrakt Øvrighedsmagt over sine Bønder,

¹ Jvfr. Holm, *Dann.-Norg. Hist. 1660—1720*, I. S. 138—39.

end den gamle Adel nogensinde havde havt. Men dette var endnu det mindste. Langt værre Følger for den danske Bondestand fik den Forholdsregel, som Regjeringen omtrent samtidig greb til for at faa sine Skatter ordentlig ind. Forud for Enevældens Indførelse havde Adelen i Danmark havt Skattefrihed for sine Hovedgaarde og endel af det under samme hørende Bondegods, medens dens øvrige Fæstebønder kun gav halv Skat mod Selvejere og Kronebønder. I 1661 blev denne Skattefrihed ophævet, hvilket ikke bare gik ud over Adelen, men ogsaa og endnu mere over dens Bønder. De maatte udrede de samme Afgifter til sit Herskab som før og skulde nu desuden yde Skat til Kronen, for hvilken de tidligere havde været helt eller delvist fritaget. En stor Del af dem formaaede ikke at bære det saaledes forøgede Tryk; Skatterestantserne voxede, og meget Jordegods blev liggende øde¹. Regjeringen førtes herved ind paa den ulyksalige Udvej at gjøre Herregaards- eller Sædegaardsejerne ansvarlige for Skatterne af deres Bondegods, baade det, som laa øde, og det, som var besat. Dette Ansvar var en saa trykkende Byrde, at man maatte finde det uundgaeligt at gi et Vederlag derfor. Til en Begyndelse fik de adelige Sædegaarde i 1670 den Skattefrihed tilbage, som var bleven dem frataget i 1661. Ved Forordning af 28 Januar 1682 blev det dernæst, til Lettelse for det Herregaardsejerne paalagte Skatteansvar, fastsat, at ingen Bonde maatte opsiges eller flytte fra sin Gaard, «saalænge Husbonden agter dennem for god samme Gaard at forestaa, medmindre Husbonden handler imod dennem imod Loven». Den samme Forordning tillod Herregaardsejerne at «levvere hvilken Bonde, som forsidder eller forløber sin Husbonds Gaard og ikke retter for sig efter Loven, til Bremerholm, der et Aar i Jern at arbejde». Nogle Aar senere blev denne barbariske Bestemmelse fornyet i den endnu mere barbariske Form, at Herregaardsejeren fik Ret til at sende til Bremerholm sine «dovne og til Fylderier hengivne Bønder». Hertil kom endnu, at Regjeringen, for at kunne gennemføre sit System med Herregaardsejernes Skatteansvar og Skatteopkrævning, laa an paa at faa de privilegerede Herregaardes Antal forøget, istedetfor at arbejde paa at faa det formindsket, hvad der maatte synes at være det naturlige. Ved Forordningen af 28 Januar 1682 blev det tilladt Ikke-Adelige at kjøbe og besidde Sædegaarde, uden at disse

¹ Holm. D.-N. Hist. I. S. 156 ff

derfor skulde tabe sin Skattefrihed eller øvrige Privilegier. Ved senere Forordninger blev Skattefrihed udlovet til enhver Hovedgaard, hvorunder der var samlet Bondegods til en Skyld af mindst 200 Tønder Hartkorn og i en Afstand af mindre end 2 Mile fra Hovedgaarden. Disse Forordninger forfejlede ingenlunde sin Hensigt; de bar tværtom baade snar og rigelig Frugt. Tallet paa de privilegerede Hovedgaarde steg allerede i Kristian V.s Tid med flere hundrede¹. Inden Bondesamfundet foregik som Følge heraf en saadan Omdannelse, at Ugedagsbøndernes Klasse — den uheldigst stillede af alle — blev sterkt forøget paa Bekostning af de andre, medens Selvejerbøndernes Klasse, som allerede længe forud havde været i Tilbagegang saavel i Hensyn paa Tal som Velstand, omtrent aldeles ophørte at eksistere². Forholdet mellem Herregaardsejerne og de under dem hørende Bønder blev værre end det nogensinde forud havde været; det blev mere end nogensinde et ret og slet Tvangssystem, nedværdigende for Bonden og til økonomisk Skade for begge Parter.

Fredrik IV.s Ophævelse af Vordnedskabet paa Sjælland, Laaland og Falster ved Forordn. af 21 Febr. 1702 syntes at skulle bli et Vendepunkt til det bedre. Forordningen indledes med nogle vakre Ord om Frihedens Virkning til at gjøre Folk «arbejdsomme, flittige, vindskibelige og villige til at vove Livet for Konge og Fødeland i fornødent Fald». Men det blev bare Ord. Forordningen kom næsten bare til at staa som et Vidnesbyrd om Kongens gode Vilje; dens Virkning til at forbedre Bondestandens Vilkaar blev opvejet og snart mere end opvejet ved den Tvang, der var en Følge af Landmilitsens Gjenopretelse ved Forordn. af 22 Febr. 1701. Vistnok blev Proprietærernes Magt over deres Bønder ikke ligefrem udvidet ved denne Forordning, idet den ikke overlod Udskrivningen til dem. Men, da Byrden at stille Rekrutter til Landmilitsen var fordelt efter Hartkornet (Jordskylden) ligesom Skatterne, gjorde den opfatning sig gjeldende, at Proprietærerne havde det samme ansvar i det ene Tilfælde som i det andet, hvilket igjen medførte, at det blev dem, som i de fleste Tilfælde faktisk kom til at raade for, hvem der skulde udskrives til Soldater af det enstpligtige Mandskab paa deres Godser, og at det lykkedes

¹ *Riegels, Forsøg til Femte Christians Hist., S. 613, sammest. S. 144.*

² *Holm, D. N. Hist., II. S. 291—92.*

dem at faa indført et Slags Stavnsbaand, idet de, under Paaskud af sin Pligt til at sørge for at det lovbefalede Antal Rekrutter blev stillet af deres Godser, forbød Bønder i den udskrivningspligtige Alder at flytte fra de Godser, hvorpaa de var født¹. Og, hvad der saaledes i Fredrik IV.s Regjeringstid sneg sig ind imod de gjeldende Loves Ord og Mening ved Misbrug eller ifølge juridiske Fortolkningskunster, blev under hans Eftermand, den stupide Preste- og Proprietærkonge Kristian VI, slaaet fast i de mest bindende Udtryk som den lovlige Tingenes Orden. Kristian VI ophævede faa Dage efter sin Regjeringstiltrædelse Landmilitsen under Henvisning til de «adskillige Misbrug, hvorved denne Indretning var blevet Landet i Almindelighed og det unge Mandskab i Særdeleshed en stor og snart utaalelig Byrde». Proprietærerne vilde imidlertid nødig gi Slip paa disse Misbrug. Efterat baade Vordnedskabet og Landmilitsen var ophævet, sønede de et tilstrækkelig virksomt Middel til at holde sine Bønder fast og tvinge dem til at overtage de Gaarde, de vilde anvise dem. Endel af dem henvendte sig derfor til Kongen med et Andragende om, at Landmilitsen maatte bli oprettet igjen, idet de paaskjød, at Godserne ellers let vilde bli forødet og Landets Velstand ruineret. Kongens tre indflydelsesrigeste Ministre udtalte sig mod dette Andragende; men da de dog erkjendte «det ønskelige i, at der kunde udfindes et Middel til at holde Mandskabet paa Godserne», saa foreslog de, istedetfor det af Proprietærerne begjærede indirekte Tvangssystem, et direkte, nemlig at der skulde bli lagt et ligefrem Stavnsbaand paa alle Bondekarle fra deres 14de til deres 40de Aar. Resultatet blev, at begge disse smukke Tanker, Proprietærernes og Ministrenes, kombineredes til et Hele, saa uforstandigt, saa ødelæggende i sine moralske og materielle Virkninger, at det maa være nok at pege paa dette for at stemple Kristian VI.s Regjering som en af de sletteste, Danmark nogensinde har havt. Ved Forordn. af 4 Febr. 1733 blev Landmilitsen oprettet paany, og dennegang lagdes Udskrivningsretten uden noget Forbehold eller nogen Tvetydighed i Proprietærernes Haand, idet Forordningens § 7 bestemte, at hver Proprietær skulde affatte Lister over sit unge Mandskab fra det 14de til det 36te Aar, og at han deraf kunde

¹ Jvfr. E. Holm, *Frederik IV.s Landmilits etc. Dansk hist. Tidsskr. V. Bækl. IV. S. 525 ff.* — *Samme, D. hist. T., V. R. V. S. 598 ff.* — O. F. C. Rasmussen, *Landmilitsen og Stavnsbaandet, D. h. T., V. R. V. S. 572 ff.* — Holm, *Dann. Norges Hist. 1660—1720, II. 279—81, S. 305—6.*

lade enroilere til Soldat, hvem han vilde. Samtidig blev det militære Stavnsbaand slaaet fast i ligesaa klare og bestemte Udtryk. «Ingen Bondekarl, heder det i Forordningens § 18, maa give sig fra det Gods, hvor han er født, saalænge hans Husbond kan skaffe ham Tjeneste, medmindre han er over de til Enrolleringen ansatte Aar eller i sin Tid ved Landmilitsen rigtig haver udtjent».

Paa den ved denne Forordning indslagne Vej vedblev Kristian VI.s Regjering at gaa frem med en i Sandhed vidunderlig Konsekvents. En Forordning af 1735 tillod, at Proprietærene kunde afgi til de hvervede Regimenter de Bondekarle, som under Paaskud af Sygelighed søgte at unddrage sig Tjeneste i Landmilitsen. Senere Forordninger udstrakte Udskrivningstiden, dermed ogsaa Tiden, i hvilken Bønderne ikke maatte flytte fra de Godser, paa hvilke de var fødte, saa at den skulde begynde med det 9de og først ende med det 40de Aar. Tilsidst blev det paabudt, at Landsoldaten aldrig og under ingen Omstændigheder maatte nedsætte sig andensteds end paa det Gods, hvorfra han var udskrevet; der skulde han være pligtig at overtage den Fæstegaard, som hans Husbond anviste ham; vægrede han sig derved, kunde han, ogsaa efterat han havde tjent sin Tid ved Landmilitsen og var over Udskrivningsalderen, straffes med at afgives til ny Soldatertjeneste for en længere Aarrække.

Resultatet af disse Lovbud var, at den følgende Menneskealder, — indtil Landboreformerne tog sin Begyndelse (1784), — blev den ulykkeligste Tid, den danske Bondestand nogensinde har gennemlevet. Danmarks 900 Herregaarde var blevet ligeaamange Plantager med hvide Negere (efter *Riegels's* Udtryk). Den allerstørste Del af den danske Bondestand bestod af Fæstebønder under Herregaardene, og disse var aldeles voldgivet Herregaardsejernes vilkaarlige Behandling. Stavnsbaandet, saadan som Kristian VI.s Lovgivning havde udviklet og befæstet et, var ligesaa trykkende som Vordnedskabet og hvilede over et hele Land, medens Vordnedskabet havde været indskrænket i Sjælland, Laaland og Falster. Efter Lovens Bogstav skulde det ophøre, naar den stavnsbundne Bonde havde naaet det 40de Aar; i Virkeligheden blev det livsvarigt som Vordnedskabet. Menneskehandel kom atter i Gang som i Vordnedskabets værste Aar; det hændte, at Proprietærer lejede sine Bønder ud som «fødefortrædere» for Selvejerbønder eller solgte dem til de hvervede Regimenter. Den stavnsbundne Bonde var, som nævnt,

tvungen til at overtage hvilken Fæstegaard hans Husbond fandt for godt at anvise ham. Der fandtes ingen Regel for hvad Stand Gaarden skulde være i, saalidt som for Indfæstningssummens (Bygselssummens) og de øvrige Udredslers Størrelse. Der holdtes ingen lovformelig Synsforretning ved Gaardens Overtagelse. Heraf fulgte, at Bonden, naar der senere kunde påvises nogen Mangel ved Gaarden, var ude af Stand til at godtgjøre, at disse Mangler ikke skyldtes hans Vanrøgt eller Forsømmelse. Ansvar kunde altid lægges paa ham, og Proprietæren kunde deri altid finde et Paaskud til at jage ham fra Gaard og Grund. Naturligvis fandtes der Proprietærer, som var saa retsindige, at de ikke vilde gjøre Brug af sin Magt til at udplyndre og mishandle sine Bønder. Men Regel var det ikke, og, om Proprietæren lod den Pidsk ligge, som Lovgivningen havde stillet til hans Raadighed, blev den ofte taget op og brugt saameget flittigere af hans Forvaltere og Ridefogder. Paa Grund af Bøndernes mislige økonomiske Vilkaar og den vanrøgtede Tilstand, hvori deres Gaarde oftest befandt sig, førtes Proprietærene mere og mere derhen, at de udelukkende la an paa at faa sine Hovedgaarde saa store og veldyrkede som muligt, medens Fæstegodset alene havde Betydning i deres Øjne, forsaavidt det skaffede dem Arbejdere til Hovedgaardens Drift, som de frit kunde byde og raade over. Det Fæstebonden paalagte Hoveri voxede herved udover alle rimelige Grændser, og der var ingen anden Raad for ham end at bære taalmodigt de Byrder, man læssede paa ham. Han maatte forsømme de allernødvendigste Arbejder paa sin egen Gaard og til enhver Tid være rede til at møde paa Herregaarden for at arbejde der. Under Udførelsen af Hoveriet var han Gjenstand for den mest nedværdigende Behandling fra Herremændens eller dennes Tjeneres Side. Stokken eller Svøben var i stadig Virksomhed. Pryglesystemet fik i den Grad Hævd, at det blev praktiseret selv paa humane og velvillige Proprietærers Godser som noget nødvendigt, der ikke kunde være anderledes. Det gjaldt som selvfølgeligt, at Proprietæren maatte ha Ret til at tildele sine Bønder korporlige Revselsler; Stokkeprygl var endda det mindste; han kunde lade dem kaste i Hundehullet, stille i Gabestokken, putte i den spanske Kappe, sætte paa Træhesten o. s. v., kort at sige: den største Del af Danmarks Bønder var bragt ned til ligefremme Træle-Vilkaar. Trykket, som hvilede paa dem, skal endog, — ialfald i de Egne, hvor det var haardest, — ha præget

dem i rent fysisk Henseende, saa deres Væxt blev forkrøblet og deres Gang kluntet og slæbende. Saa meget vissere maatte det sætte Mærke i deres indre Væsen og virke til at demoralisere dem, gjøre dem dovne og modløse. Den stavnsbundne Bonde havde ingen Udsigt til at arbejde sig op; alle Sunde var lukket for ham. Forbedrede han sin Gaard, udsatte han sig bare for, at Herremanden eller Forvalteren en vakker Dag kom og tog den fra ham og satte ham til en forfalden Gaard for at begynde forfra. Hans Livsfilosofi blev følgelig den, der udtrykkes i det gjængse Mundheld: det er bedre at sove sig arm end at slide sig arm¹.

Landbonæringerne kunde under saadanne Forhold ikke andet end vantrives. Alene Herregaardene blev nogenledes vel-dyrkede; men den Fordel, Landet havde heraf, har ikke paa langt nær kunnet veje op mod det Tab, som var en Følge af Bondegaardenes usle Forfatning. Værdien af det Overskud, Landbruget i Danmark, Slesvig og Holsten tilsammen gav til Udførsel, regnes at ha været i Aarene 1763—1771 ikke mere end $4\frac{7}{10}$ Millioner Kroner aarlig, medens der nu udføres for mere end 100 Millioner Kroner aarlig fra Danmark alene, og det er Grund til at tro, at det danske Landbrug paa denne Tid (o: Tiden fra 1740 til 1780) ikke stod højere, end det havde staaet et hundred Aar forud, heller omvendt².

Medens Regeringen altsaa tilføjede Danmark et stort økonomisk Afbræk ved sin Landbopolitik, var dens Stræv med at ophjælpe Handel og Industri for det meste ikke meget heldigere. Den fulgte herved, som nævnt, Merkantil- og Protektionssystemets Grundsætninger. Disse Grundsætninger blev i forrige Aarhundrede hyldet hele Verden over, saa der forsaavidt ikke er Grund til at klandre den; men det kan vel siges, at det almindelig raadende System blev praktiseret paa en mere end almindelig uforstandig og klodset Maade af det dansk-norske Enevoldsstyre, særskilt i Kongerne Kristian VI.s og Fredrik V.s Tid og under det saakaldte guldbergske Ministerium. De urimeligste Projekter blev taget under Armen og støttet af det Offentlige; man slø-sede med Toldforhøjelser, Indførselsforbud, Udførselspræmier, direkte Tilskud af Statskassen, for at bringe de indenlandske Fabrikker i Flor og skaffe Danmark en Industri efter rigtig

¹ A. F. Bergsøe, *Prisskrift om C. D. Reventlow*, I. 25—51.

² Falbe-Hansen og Soharling, *Danm. Stat. II. 102 f.*

europæisk Maal og Mønster, idet man synes at ha forestilt sig, at ingen Vare var for kostbar, naar den kun var frembragt inden Landets egne Grændser, og ingen billig nok, naar den skulde hentes fra Udlandet. Man blandede sig op i Handelen og søgte at regulere den efter visse forudfattede Meninger om, hvad der var dens rette Gang, — pælede af og snørede til allevegne, hvor det lod sig gjøre. Somme Byer blev begunstiget paa enhver mulig Maade; andre la man ligefrem an paa at ødelegge; et Slags Handel vilde man ha koncentreret her, en anden dér; ved en Forordning (28 Januar 1682) blev det saaledes forbudt en hel Del af Danmarks Kjøbstæder at drive Handel med Udlandet, da Regjeringen i sin Visdom havde udfundet, at en saadan ikke kunde drives af dem med Fordel. Man rendte efter kommercielle Fatamorganabilleder i fjerne Verdensdele og fik oprettet guineiske, marokkanske, vestindiske Handelskompagnier, der ikke kunde vedligeholdes uden ved urimelige og skadelige Privilegier. Regjeringen gav sig endog af med at være Kjøbmand for egen Regning og indlod sig paa alskens Handelsforetagender, som var slet planlagt og blev slet udført, og som bare bragte Tab¹. De Fabriker, der oprettedes ifølge Regjeringens Initiativ, viste for det meste ogsaa sin Mangel paa økonomisk Berettigelse, idet de faldt sammen, saasomt man unddrog dem den offentlige Subvention². Overhodet kan det ikke være tvilsomt, at den dansk-norske Enevoldsregjering's Virksomhed for at op- hjælpe Handel og Industri gennem det meste af den her omhandlede Periode, — nemlig indtil Slutningen af forrige Aarhundrede, da man slog ind paa en helt ny Vej baade i Hensyn paa Handels- og Landbopolitik, — har gjort den almindelige Velfærd mere Skade end Gavn ved at lede Arbejdskraft og Kapital ind paa ufrugtbare Felter og ved at lægge Hindringer ivejen for en naturmæssig, jevn Udvikling af Næringslivet.

For en stor Del gjaldt nu dette ligesaavel Norge som Danmark. Ikke blot blev Norge, som før omtalt, ved Indførselsforbud eller høje Toldsatser skatlagt til Fordel for kjøbenhavnske Fabrikanter og danske Proprietærer. Men det kom ogsaa paa en mere direkte Maade til at lide under det raadende Protektionssystem. Regjeringen kunde naturligvis ikke undlade at udstrække sin landsfaderlige Omsorg ogsaa hid; den skulde

¹ Nathanson, *Danm. Statshush.* 434 f., 628—29, 685 f., 713 f.

² Falbe-Hansen og Scharling, *Danm. St.*, II. 453 f.

ogsaa «protegere» Norges Handel og Industri, saavidt det lod sig gjøre uden noget Offer af Statens Pengemidler (thi dem maatte man jo ikke sprede til nogen «Udside»), alene ved Forordninger og Reglementer, der la Baand paa Forretningstilivet og søgte at tvinge det indenfor visse bestemte Kanaler. Ligesom i Danmark, saaledes strævede man ogsaa i Norge med at faa opdraget en skarp og til Forholdene lidet passende Grænse mellem Kjøbstad- og Landnæringer. Ligesom i Danmark, saaledes var der ogsaa i Norge enkelte Byer, som Regeringen begunstigede til Fortrængsel for andre, deriblandt navnlig Kristianssand. Man tildelte hver enkelt af de norske Byer en vis «Circumferents», d. v. s. et vist Distrikt, der skulde være dens Øjland, og hvis Indbyggere ikke maatte afsætte sine Varer andetsteds eller drive Handel med nogen anden Bys Borgerskab, — istedetfor at la den Ting ordne sig selv —, og gjorde derved it til at stille By og Land og de enkelte Byer indbyrdes paa en unaturlig Krigsfod med hinanden. Kjæledæggen Kristianssand fik sig tildelt en overordentlig stor «Circumferents», indenfor vilken der fandtes flere opblomstrende Handelssteder, som man nu la an paa at tilintetgjøre ved alskens ubillige Forholdstilgler¹.

Det staar dog fast, at Protektionssystemet ikke fik eller kunde faa paa langt nær saamegen Indgang i Norge som i Danmark, og at det ikke virkede i samme Grad til at hindre en sund, naturlig Udvikling af Handelen og Industrien i det førstnevnte Land som i det sidstnevnte. Adskillelsen mellem Kjøbstad- og Landbønæringer blev ikke saa skarpt gennemført; flere

de Bestemmelser, der gik ud paa at indskrænke Næringsfriheden i Danmark, udstraktes ikke til at gjælde Norge, eller selv her alene Papirvirkning, paa Grund af Afstanden og Umuligheden af at gennemføre nogen effektiv Kontrol. Man tog i norsk Side liden eller ingen Del i de Kompagnier, der kom ind ifølge Regeringens Foranstaltning, og hvorved man haade at aabne nye Handelsveje for den dansk-norske Stats Indbyggere. Norges kommercielle og industrielle Virksomhed vedvarede at bevæge sig fremad paa de Veje, som var aabnet længe

Enevældens og Protektionssystemets Tid, og som af den og andre Grunde ikke indbød i nogen videre Grad til Indblanding oven.

Holm, D.-N. Hist. 1660—1720, I. 252 ff.

Ifølge Protektionssystemet blev der sondret mellem By- og Landbonæringer, som om de stod i et indbyrdes Modsætningsforhold; i Virkeligheden hørte de naturligvis sammen. Danmarks Byer maatte vedbli at befinde sig i en usel Forfatning, saalænge den danske Bondestand var saa fortrykt og Landbonæringerne som Følge deraf laa saa nede, og naar Byerne i Norge sammenligningsvis trivedes bedre og gjorde mere Fremgang, saa maa det for en god Del forklares deraf, at de norske Landboforhold udviklede sig paa en saameget heldigere Maade end de danske.

Ingen af de Foranstaltninger, hvorved Enevoldstyrelsen virkede til at forværre den danske Bondestands Kaar, kom til at gjelde Norge eller fik nogen tilsvarende Betydning for den norske Bondestand. Den i 1671 oprettede Greve- og Baronadel maatte allerede paa Grund af, at den var en Hofadel, bli nærmest knyttet til Danmark, hvor desuden Forholdene i saalangt højere Grad begunstigede Samlingen af store, sammenhængende Jordegodser. Tallet paa de i Norge oprettede Grevskaber og Baronier blev derfor, som før nævnt, aldrig mere end 3, medens Tallet paa de danske allerede i Kristian V.s Tid var omkring 20 og siden oversteg 30. Naar dernæst Enevoldsregjeringen i Danmark tyede til de privilegerede Herregaardsejeres Hjælp for at faa sine Skatter ind og herved førtes til at forøge baade Herregaardsejernes Privilegier og deres Antal, saa var en lignende Politik heldigvis baade unødig og ugjennemførlig for Norges Vedkommende. De norske Bønders økonomiske Vilkaar kunde ganske vist ikke være gode i Tiden nærmest efter Regjeringsforandringen i 1660, — efterat de gennem en Række af Aar havde været undergivet et urimelig haardt Skattetryk; men de stod sig dog gjennemsnitlig meget bedre end sine danske Standsfæller; det var ogsaa i denne Tid en sjelden Undtagelse, at nogen Gaard i Norge blev lagt øde¹, medens det hørte til Dagens Orden i Danmark, og Regjeringen havde øjensynlig langt fra saamegen Vanskelighed med at faa de norske Skatter ind som de danske. Den havde følgelig heller ikke saamegen Opfordring til at ty til de privilegerede Herregaardsejeres Mellemkomst i Norge som i Danmark, og en saadan Udvej kunde desuden under ingen Omstændigheder faa noget videre at betyde

¹ *Maddeløser fra Rigsrah., I. Min Afhandl. om Folkemængden, Hist. Tidsskr. 2. R. III. 297—99.*

i Norge, hvor det var saa faa Herregaarde, og hvor de under disse hørende Lejlændinger bare udgjorde en forsvindende liden Del af Landets Bondestand. Vel ser man, at de norske Herregaardsejere blev, ligesom de danske, gjort ansvarlig for Skatterne af deres Bønder. Men denne Forholdsregel drog ikke efter sig slige Konsekventser i Norge som i Danmark. Enevoldsregjeringens norske Landbopolitik kom, tiltrods herfor, til at gaa i en stik modsat Retning af den danske. Medens den laan paa at forøge Tallet paa de privilegerede Herregaardsejere i Danmark, søgte den at faa det reduceret i Norge. Medens den i Danmark tillod ikke-adelige Personer at kjøbe og besidde adelige Sædegaarde, uden at disse derfor skulde tabe sine Privilegier, og desuden meddelte Skattefrihed til enhver, som fik samlet under sin Hovedgaard et vist Kvantum Bondegods i en vis Afstand fra Hovedgaarden, bestemte den for Norges Vedkommende, at en adelig Sædegaard tabte sin Ret og Rang som saadan ved at gaa over i en borgerlig Persons Besiddelse, og at ingen Sædegaard maatte nyde Skattefrihed, medmindre Ejeren selv «holdt Dug og Disk» sammesteds, og medmindre det kunde godtgjøres, at den havde været en «ret adelig Sædegaard» lige siden 1639 og imidlertid ikke været i nogen Borgerligs Værge enten som Pant eller Ejendom. I Danmark blev Herregaardsejernes Privilegier udvidet og forbedret; i Norge tillod man sig at beklippe dem; saaledes blev den i 1646 Adelenes Ugedagslønder tilstaaede Skattefrihed ophævet i 1663, og selve Sædegaardenes Frihed indskrænkedes til kun at gjælde visse ældre Skatter¹. I Danmark blev Fæstebondens Forhold til sin Jordrot gjort endnu mere retløst og afhængigt, end det før havde været; i Norge fortsatte man samtidig Arbejdet med at udvide og skjærpe Garantierne mod Misbrug eller Overvold fra Jordrotternes Side.

Vi har omtalt, hvad der forud var skeet i denne Retning²; vi har seet, at den norske Lejlænding allerede længe før Surenænetetens Indførelse indtog en Stilling, som maatte siges at være retslig vel betrygget, ikke blot sammenlignet med den danske Fæstebonde, men endog i absolut Forstand. Enevoldsregjeringen blev dog ikke staaende herved; den udviste en Omhu for den norske Lejlænding, der maa synes yderlig paa-

Holm, D.-N. Hist. 1660—1720, I. 171—72. Brandt, Retshist. I. 253—54. Ovefor S. 8—11.

faldende, naar hensees til dens Behandling af de tilsvarende Forhold i Danmark. I den ældre norske Lovgivning (Kristian IV.s Lov) var det bestemt, at Lejlendingen skulde beholde sin Gaard i sin Livstid «med sliq Vilkaar, at han holder Gaarden ved Hævd, udgiver sin Landskyld og sin Leding aarlig i rette Tid og er sin Husbonde hørig og lydig». Disse Udtryk var altfor svævende og kunde gi Lejlighed til Misbrug fra Jorddrottens Side. I Kristian V.s norske Lov blev de derfor begrænset derhen, at det nævnes som de eneste Tilfælde, i hvilke en Lejlending kan forbyrde sin Gaard, at han undlader at udrede sine aarlige Afgifter eller hugger Skogen til Upligt. Den eldre norske Lovgivning (Magnus Lagabøters Landslov og Kristian IV.s norske Lov) paabød, at naar nogen lejede anden Mands Jord, skulde han derved have 2 Mænds Vidne, «og var det bedre, om han havde flere»¹. Denne Regel gav ikke fuld Sikkerhed for, at Kontrakten blev overholdt; i Tilfælde af at Vidnerne døde, var Lejlendingen udsat for at se sine Rettigheder tilsidesatte uden at ha noget lovligt Middel til at værge dem. Forordningen af 5 Februar 1685 og Kristian V.s norske Lov raadede Bod herpaa ved at fastsætte, at Bygselseddelen, i hvilken den bortlejede Gaards Landskyld og Taxt samt Bygselssummens Størrelse skulde være opgivet, skulde forfattes ved Dag og Datum paa stemplet Papir og siden læses paa næste Thing. Ja, ikke nok med det; Enevoldsregjeringen arbejdede ikke blot ved disse og andre lignende Bestemmelser derhen, at Kontraktforholdet mellem Jorddrot og Lejlending blev i formelt-juridisk Henseende saa klart ordnet og sterkt garanteret, at det ikke gav Lejlighed til Misbrug eller Mistydning; den indlod sig ogsaa paa at fastsætte Kontraktens Indhold og gjorde en hel Del Indskrænkninger i Kontraktfriheden, — stadig til Jorddrotternes Skade. Allerede længe før Suverænetetens Indførelse, — samtidig og i Sammenhæng med at Livsbygsel blev den gjeldende Regel, — var Lejlendingens aarlige og treaarlige Ydelse — Landskyld og Tredieaarstage — bleven fixeret til en engang for alle givet lovbestemt Størrelse, som Jorddrotten ikke under nogen Omstændighed maatte forhøje eller forandre. Derimod stod det Jorddrotten frit for at betinge sig saa høj Bygselsum af sin Gaard, som han kunde faa nogen til at gaa ind paa. Denne Ordning syntes ogsaa at opfylde ethvert billigt Krav for begge

¹ M. L., VII. 1.

de kontraherende Parters Vedkommende¹. Jorddrotten havde Adgang til at gjøre sig sin Ejendom saa nyttig som muelig ad den frivillige Overenskomsts Vej, og Lejlændingen vidste forud til Punkt og Prikke, hvor store Udredsler han paatog sig, naar han lejede sin Gaard, saa han forsaavidt ikke var udsat for nogen Uret eller Udsugelse. Ved Forordningen af 5 Februar 1685 blev der imidlertid gjort et Forsøg paa at fixere Bygselsummen paa samme Maade som Landskyld og Tredieaarstage; det bestemtes, at ingen Jorddrot maatte ta mere i Bygsel end det højeste 10 Rdr. af et Skippund Tunge og forholdsvis af de øvrige Skyldspecies. Hermed var Lovgivningen gaaet over fra en retmæssig og nødvendig Beskyttelse af Lejlændingen til hvad man næsten maatte kalde Krig mod Jorddrotterne. Efter som Ejendomspriserne hævede sig, medens Landskyld og Tredieaarstage havde sin engang for alle bestemte Størrelse, var disse Udelsler bleven et mere og mere ufyldestgjørende Vederlag for Brugten af en Gaard, som blev lejet bort. Jorddrotten havde hidtil kunnet bøde herpaa ved at forhøje Bygselsummen; men nu skulde heller ikke dette være ham tilladt. Naturligvis lod det saadant Forbud sig ikke strengt gennemføre; men det maatte dog altid være en betænkelig Sag at omgaa eller overtræde et saadant Lovens Ord. Jorddrotten blev endnu paa adskillige andre Maader hindret i at gjøre sig sit Bygselgods saa nyttig som mueligt. Han kunde ikke, i Lighed med de danske Proprietærer, søge Erstatning for Landskyldens og Bygselsummens lovbestemte Ringhed ved at betinge sig enten fra nyt af overi af sine Bønder eller ved at forøge den dem forud paarilende Arbejdspligt; deri blev han hindret ved Kristian V.s norske Lov 3—14—23, som bestemte, at Hoveri alene skulde læses til de gamle, privilegerede Sædegaarde og det alene af de Bønder, der boede inden 2 Miles Afstand fra Sædegaarden, og ingen af disse maatte besværes med mere Arbejde «end sedvanligt været haver». Han kunde ikke forøge Arbejdsstyrken ved at udstykke sine Bygselgaarde til flere Lejlændinger end forn og saa betinge sig Arbejde af dem alle; deri blev han hindret ved Kristian V.s N. L. 3—14—5, som bød, at ingen Bønder eller Gaardepart maatte bortbygges til mere end én Lejlænding, medmindre dens Skyld var over 1 Skippund Tunge. Han kunde ikke lægge noget af sit Bygselgods som Avlsgaard

Brandt, Retshist., I. 307.

eller Underbrug under den Gaard, hvorpaa han selv boede: deri blev han hindret ved Forordn. af 5 Febr. 1685, hvorefter saadanne Avlsgaarde skulde være undergivet dobbelt Skatte- og Udskrivningsbyrde¹.

Det blev, ifølge disse Indskrænkninger i Jordrotternes Adgang til at disponere over sit Bygselgods og gjøre sig det nyttigst mueligt, mere og mere ufordelagtigt at besidde og beholde andet Jordegods end det, vedkommende Ejer selv brugte, medens samtidig Ejendomsprisernes Stigen gjorde det mere og mere fordelagtigt at sælge, og den naturlige Virkning heraf var igjen, at Bygselgodset mindskedes ved at udstykkes mellem mange Ejere, der selv brugte hvad de besad. Denne Virkning kom til at gjøre sig gjældende i den videste Udstrækning ifølge de store Salg af Kronens og Kirkens Gods, der fandt Sted i Slutningen af det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarhundrede.

Vi har før nævnt, at Kristian IV begyndte med at opta Laan hos Adel, Borgere og Bønder mod Pant i Kronens Jordegods, og at hans Eftermand fortsatte hermed. Paa Grund af den stadig vedvarende eller voxende Finantsnød blev der aldrig Tale om nogen Indløsning; tværtom! Fredrik III aabnede sig kort efter Enevoldsmagtens Indførelse en ny Indtægtskilde ved at lade det pantsatte Krongods bortsælge, og i den nærmest følgende Tid blev disse Salg fortsat, saa at Kronen tilsidst af sine norske Ejendome næsten ikke beholdt andet igjen end ubyggede Skogstrækninger og Fiskevande. Fredrik IV gik endnu et Skridt videre. Han undsaa sig ikke ved at forgribe sig paa den private Ejendomsret for at faa sin Pung fyldt og overtraadte derved en Grænse, som den dansk-norske Enevoldsregjering baade før og efter ham ellers plejede at respektere. Efterat der ikke var mere igjen af Krongodset, satte han til Auktion de norske Kirker og det under samme hørende Jordegods, hvortil han ikke havde nogen anden Ret end den, som laa deri, at han ifølge Forfatningens Bogstav skulde staa over alle menneskelige Love.

Ogsaa det danske Krongods — i Omfang og Værdi langt betydeligere end det norske² — blev samtidig for en stor Del afhændet. Denne Omsætning havde en alt andet end heldig Indfyldelse paa de danske Bønders Vilkaar. Det viste sig, at

¹ Brandt, *Retshist.*, I. 308.

² Holm, *D.-N. Hist.* 1660—1720, II. 183.

de ikke formaaede at nytte den gunstige Lejlighed til at skaffe sig Selvejendom. Det var en sjelden Undtagelse, at Bønder optraadte som Kjøbere ved Salget af det danske Krongods, skjønt dette solgtes til meget lave Priser, — lavere end dem, der samtidig blev opnaaet i Norge¹. Det allermeste af hvad Kronen afhændede af sit Jordegods i Danmark gik over til Adelsmænd eller Rigmænd af borgerlig Stand, som deraf oprettede Stamhuse og store sammenhængende Proprietærgodser med privilegerede Herregaarde, — til ydermere Forøgelse af det Bondestanden paahvilende Hoveri.

En helt anden blev Tingenes Gang i Norge. Her var, til den ene Side, Fordelen ved at eje store Jordegodser saameget ringere, saameget mere beklippet end i Danmark. Og, til den anden Side, havde de norske Bønder øjensynlig bedre Raad til at købe end de danske, og mere Sands for den med Selvejendom forbundne Frihed og personlige Uafhængighed. Vel kom ogsaa i Norge til en Begyndelse Størsteparten af det bortsolgte Krongods i Hænderne paa enkelte Rigmænd, der havde forstrakt Kronen med betydelige Pengesummer, — særskilt samlede det amsterdamske Kjøbmandshus, Marsellierne, paa denne Maade et af de største Jordegodser, som nogen Privatmand har ejet i Norge. Men saavel dette som de øvrige ved Salget af Kronens Ejendome opstaaede Proprietærgodser adsplittedes næsten ligesaa hurtig, som de var samlet, idet de blev solgt til Bønder, som bare købte, hvad de selv vilde bruge, og derfor kunde taale at gi forholdsvis højere Pris end Proprietærer, Adelsmænd eller Kjøbstadborgere, der købte for at bygsle bort. Paa lignende Maade gik det samtidig med de Adelen fra gammel Tid tilhørende Godser. Vi har omtalt den norske Adels Skjæbne

Tiden mellem Reformationen og Enevoldsmagtens Indførelse; vi har set, at den, tiltrods for de Privilegier, som blev den forundt, ikke opnaaede nogen Trivsel eller fæstede nogen rigtig Rod i den norske Jordbund, som allerede dengang var i flere Iensender meget ugunstig for en Vegetation af saadan Art². Efter Forfatningsskiftet i 1660, da dens Privilegier for en stor Del blev ophævet og Lovgivningen desuden paa anden Maade tillede sig ugunstig mod den, faldt den da ogsaa hurtigt og aldstændigt sammen. Ikke blot de under Sædegaardene liggende

¹ *Holm, D.-N. Hist. 1660—1720, II. 428.*

² *3die Del S. 342.*

Brug, men endog mange af Sædegaardene selv blev bortsolgt og kom i Bønders Eje, hvorved de tabte sine Privilegier.

Det var en overmaade stor Mængde Jordejendome, — næsten alt Krongods, Størsteparten af Adels- og en stor Del af Kirkegodset, — tilsammen uidentvil repræsenterende opimod en Trediedel af Rigets samlede Matrikelskyld, — som paa denne Maade i Tiden fra Enevoldsmagtens Indførelse til henimod Midten af det 18de Aarhundrede gik over fra at være Bygsel- til at bli Selvejergods. Forholdet mellem Lejlændings- og Selvejer- eller Odelsbondeklassen i Hensyn paa Tal blev et helt omvendt af hvad det havde været. I Tiden nærmest før Enevoldsmagtens Indførelse var der, som før nævnt, omkring 12,000 Bønder, som brugte egen Jord, mod ca. 25,000 Lejlændinger. Ved Midten af det 18de Aarhundrede sees i mange Bygder Selvejernes Tal at være voxet saa sterkt, at de udgjorde lige op til totrediedel, trefjerdedel eller endog femsjettedel af Bygdens samtlige Gaardbrugere mod bare Halvdelen, Femtedelen eller Syvendedelen tidligere. Idethele har den norske Bondestand allerede paa denne Tid ganske vist talt langt flere Selvejere end Lejlændinger, rimeligvis ikke langt fra dobbelte saamange¹.

Det følger af sig selv, at en saadan Forandring af de sociale Forhold maatte virke til at fremme Landbonsæringernes Udvikling. At den Jord, der bruges af sin Ejer, blir bedre brugt, end den, som bruges af en Lejer, er Regel allevegne, men maa særskilt gjelde i et Land som Norge, hvor Jordbunden for det meste er saa lidet taknemmelig og kræver et saa strengt Arbejde. Der savnes da heller ikke udtrykkelige Vidnesbyrd om, at det norske Agerbrug har hævet sig efter Enevoldsmagtens Indførelse, — tildels endog med en i de Tider endnu usedvanlig Raskhed. Vi ser, at meget Nyland er bleven optaget til Dykning i Løbet af det 18de Aarhundrede, særskilt i sammes første Halvdel; nye Rydningspladser findes jevnlig indført i Jordebøger og Skatteregnskaber, og der forekommer Exempler paa, at Gaarde ved Rydning er bleven udvidet til det fire- og femdobbelte og derover. Af nogle til vor Tid bevarede «Besigtelsesprotokoller», som blev affattet i Anledning af Matrikuleringerne i 1667 og 1723, og hvori bl. a. findes Opgaver over Udsædens Størrelse, fremgaar det, at Kornavlingen sammesteds er bleven forøget ind-

¹ Min Afhandl. i *Nord. Univ. Tidsskr.* 1860.

il opimod det dobbelte i de mellem disse to Matrikuleringer forløbne halvhundrede Aar.

Det Resultat, hvortil vi føres ved alt dette: at nemlig Næingslivet idethele udviklede sig paa en jævner og sundere faade i Norge end i Danmark i den her omhandlede Periode, tadsfæstes ydermere ved et Blik paa Folkemængdens Bevægelse de to Lande. Omkring Midten af det 17de Aarhundrede talte, om vi har seet, Norge indenfor sine nuværende Grændser ca. 50,000, Danmark indenfor sine nuværende Grændser 700 — 50,000 Indbyggere. Ved Folketællingen i 1769 viste det sig, t Danmarks Folkemængde var voxet til 825,000, Norges til 27,600¹. Ifølge Folketællingen af 1801 havde Danmark 926,110, orge 883,028 Indbyggere². Ifølge den samme Folketælling avde de danske Kjøbstæder tilsammen 190,765 Indbyggere, deraf jøbenhavn alene 100,975, de norske Kjøb- og Ladestæder tilmmen 109,235. I 1769 var Kjøbstadbefolkningen i Danmark 4,105; — fraregnet Garnisonerne eller de hvervede Tropper; naar disse regnes med, ca. 180,000 (deraf Kjøbenhavn 92,500); jøbstadbefolkningen i Norge 64,747, fraregnet Garnisonerne, naar disse regnes med, ca. 68,000. Ved Midten af det 17de rhundrede kan, efter hvad før er nævnt³, de norske Byers dbyggertal anslaaes til omkring 25—30,000, de danske Byers over 100,000 — for begge Rigers Vedkommende bortseet fra i 1645 og 1660 afstaaede Landskaber.

Vi ser, at Norge i denne, ligesom i den forudgaaende Pe- de, stadig halede ind paa Danmark i Hensyn paa Folke- ængde, og at særskilt den norske Kjøbstadbefolkning vedblev hæve sig raskt i Sammenligning med den danske. Forskjel- mellem de to Rigers økonomiske eller materielle Styrke, der de været saa stor og saa iøjnefaldende i Begyndelsen af det le Aarhundrede, blev næsten udjevnet, — i enkelte Henseender re end udjevnet, saa at Forholdet vendte sig helt om. Norge Danmark var i Begyndelsen af dette Aarhundrede allerede trent lige folkesterke; de norske Byer havde i Hensyn paa byggertal naaet op til meget over det halve mod de danske, lens Forholdet i Midten af det 17de Aarhundrede havde været 1 til 3 eller 1 til 4 og i Begyndelsen af det 16de Aarhun-

*Falbe-Hansen og Søharling, Danm. Stat. I. 382—84.
Thaarup, Det danske Monarchis Statistik, IV. 241 f.
Ovenfor S. 17.*

drede vel endog som 1 til 10, og Norges Forspring fremfor Danmark i Hensyn paa Skibsfart og Aktivhandel med Udlandet var blevet endnu større, end det var i Tiden omkring Enevoldsmagtens Indførelse; i 1802 opgives Danmarks Kjøbstæder at ha ejet 683 Fartøjer paa 10 Kommercelæster og derover med en Drægtighed af tilsammen 33,303¹/₂ Kom.-L. og en Besætning af 4,790 Mand, medens Norge samtidig havde 990 Fartøjer paa 10 Læster eller derover med en Drægtighed af tilsammen 53,753¹/₂ K.-L. og en Besætning af 7,680 Mand¹.

Disse materielle Fremskridt har havt sin Del i at forberede det norske Folks nationale Gjenrejsning, forsaavidt de virkede til at danne en Jordbund, hvori den aandige Sæd kunde slaa Rod og trives, og som Landet engang næsten ganske havde savnet. Vi skal nu dernæst se, hvorledes denne Gjenrejsning samtidig blev forberedet og indledet ogsaa ad andre, mere direkte Veje, — ved Impulser, udgaaet fra det almeneuropæiske Aandsliv, der øvede en vækkende Indflydelse paa Nordmændenes nationale Selvfølelse, og ifølge hvilke Forholdet mellem det norske og danske Folk blev forandret paa en lignende Maade i Hensyn paa de aandige som i Hensyn paa de materielle Kræfter.

¹ *Thaarup, Dan. Mon. Stat., II. 527—28.* — Ifølge *Riegsels, Fjerde Fredriks Hist. I. 167* havde Danmark i A. 1707 255 Skibe paa 10 Læster og derunder, 316 paa 20 L. og derunder, 82 paa 30 L. og derunder, 64 paa 80 L. og derunder, 45 paa 100 L. og derunder, 21 paa 160 L. og derunder. Norge havde samtidig 120 Skibe paa 10 L. og derunder, 115 paa 20 L. og derunder, 70 paa 30 L. og derunder, 84 paa 80 L. og derunder, 85 paa 100 L. og derunder, 94 paa 160 L. og derunder. Tallet paa de i Danmark hjemmehørende Fartøjer paa 10 Læster og derover var altsaa 523, Tallet paa de i Norge hjemmehørende 448.

IV.

Nationale og literære Forhold og Tilstande inden det dansk-norske Samfund i Tiden fra Enevoldsmagtens Indførelse indtil Holbergs Optræden.

Det er bekjendt, hvor hurtigt og fuldstændigt det i 1660 etablerede Enevælde la den danske Folkemening under sig, skjønt det stod i en tilsyneladende saa skarp Modsætning til den forud bestaaende Tingenes Orden, og skjønt det blev indført ved et Slags Overrumpling¹. Rigsraads- og Adelsregimentet faldt sammen uden Kamp; der blev aldrig gjort noget Forsøg paa at rejse det igjen, og de svage Spor af Misnøje eller Gjæring, der endnu møder os i Fredrik III.s Tid, forsvinder omtrent aldeles under hans Eftermand².

Flere Aarsager virkede sammen til at kaste det danske Folk saa helt i det enevældige Kongedømes landsfaderlige Arme. Rigsraadsregimentet havde været i højeste Grad egennyttigt og slet og havde bragt baade Skam og Ulykke over Danmark. Hadet mod Adelen, Ønsket om at se den ydmyget var blevet saa almindeligt og saa sterkt, at det næsten slugte al anden offentlig Interesse, og det var naturligvis ved Kongedømmets Hjælp, at man haabede at faa dette Ønske opfyldt. Stemningen blev herved paa det bedste forberedet for den i 1660 grundlagte Statskik. De Ideer, hvorpaa denne Statskik hvilede, havde jo desuden ved dette Tidspunkt faaet Kurs næsten allevegne i

¹ Jvfr. Chr. Bruun, Enevældens Indførelse. *Dansk hist. Tidsskr.*, 5. Række II. 635 ff. — J. A. Fridericia, Fredrik III og Enevældens Indførelse, *ssta.* 5. Række, VI. 115 ff.

² Holm, *Danm.-Norg. Hist. 1660—1720*, II. 1—21.

den europæiske Verden og var bleven de ledende baade i Theori og Praxis. Impulserne udenfra forenede sig med de fra indenlandske Forhold udsprungne Tendentser om at hæve Kongedømmet og gjøre det almægtigt. Hertil kom da endelig, at de Ulykker, der rammede Danmark i Tiden nærmest forud for Statsforandringen, øvede en i høj Grad deprimerende Indflydelse paa Folkets Aand og fremkaldte et dybt og almindeligt Mismod. Man førtes bort fra enhver Deltagelse i det offentlige Liv og længtede bare efter Fred og Hvile. Ifølge dette Mismod maatte Underkastelsen under Kongedømmet bli saameget mere vilje- og meningsløs. De offentlige Ulykker, der kuede Folkets Selvfølelse, gjorde det i og med det samme til et Bytte for en degraderende religiøs Overtro. Prestemagten, som plejer at trives bedst, naar alt andet vantrives, voxede herved, og Presterne lod det ikke mangle paa Iver i at lovprise i Kristendomens Navn den nye Forfatning, der syntes nærmest laget efter tyrkisk Mønster, og i at indskjærpe ubetinget Underkastelse under Kongedømmet af Guds Naade som den første og sidste Borgerpligt. Alliancen mellem Throne og Altar har aldrig været mere inderlig eller bygget paa en bedre gjensidig Forstaaelse end i Danmark i de første Tider efter Suverænetetens Indførelse. I den theologiske Professor *Joh. Vandals* vidtløftige Værk til Forsvar for Enevoldskongedømmet, der udkom i Aarene 1663—67, gives følgende Forklaring af Kongens Myndighed paa det kirkelige Omraade: «Hans Ret vedkommende Kirkevæsenet sigter dertil, at han i sit Rige beskytter den ene orthodoxe Religion, som han selv ved Guds Naade har annammet fra Forfædrene . . ., hvis Sandhed han ved den hellige Aands Bistand erkjender, medens han forbyder og udviser alle Sekter eller den saakaldte blandede Religion af sit Riges Grændser og ikke tilsteder saadanne fri Religionsøvelse»¹. Kongen skulde altsaa holde sin Haand over den eneprivilegerede Kirke; til Vederlag skulde Presteskabet vaage over, at intet politisk Kjætter i fik Indgang; saadan var Overenskomsten, og den blev fra begge Sider nøje overholdt og gennemførtes med den allerstørste Fremgang.

Man véd, hvorledes *Molesworth* har skildret de aandige og politiske Tilstande hos det danske Folk i Slutningen af det 17de Aarhundrede, knapt en Menneskealder efter Suverænetetens Ind-

¹ Citatet er laant fra *Helveg, Den danske Kirkes Hist. efter Reformationen*, 2. Udg., I. 458.

førelse. «Der merkes aldrig noget til Ulydighed eller Opposition mod Regjeringen i Danmark», heder det; «alle elsker eller synes at elske sin Konge, trods det Tryk og den haarde Behandling, for hvilken de er Gjenstand. Alle tænker éns i Hensyn paa sin Saligheds Sag og i Hensyn paa hvad de skylder sin Suveræn . . . Saalænge Presterne er afhængig af Kronen, medens Folket ubetinget lar sig lede af Presterne i alle Samvittigheds-Spørgsmaal, som Tilfældet er i Danmark, — saalænge kan Monarken bære sig ad, som han vil, uden at behøve at frygte nogen Opposition fra Undersaatternes Side; i skyldig Erkjendelse heraf blir Geistligheden meget favoriseret af den danske Regjering og faar Lov til at være saa bigot, som den lyster, hvilket den da ogsaa er i en ganske overordentlig Grad». Man véd, at denne Skildring stadfæstes fra andre Hold, og at den, saavidt den gaar ud paa at fremstille det danske Folk som Enevoldsforfatningen og det oldenborgske Kongehus ubetinget hengivent, synes at passe fuldkommen ogsaa paa de følgende Tider, lige til imod det 18de Aarhundredes Slutning. De dansk-norske Enevoldskonger blev, — den ene efter den anden — i levende Live som efter sin Død — Gjenstand for en udover alle Grændser gaaende Hyldest og Lovprisning, der maa synes næsten ubegribelig, naar man ser hen til, hvor aldeles selv de bedre af dem var blottet for store eller glimrende Egenskaber. Og denne Hyldest møder os ikke bare i Festtaler og Dedikationer, men i private Breve og andre for Offentligheden ikke bestemte Yttringer¹. Den var ikke bare officiel Bedemandsstil, men gav virkelig et nogenledes tro Udtryk for de hos det danske Folk raadende Følelser eller Synsmaader. Det danske Folk laa virkelig, Slægt efter Slægt, næsegrus foran disse oldenborgske Navnekonger og saa op til dem med en Ærefrygt, der lignede Tilbedelse. Den arveundersaatlige Devotion blev et Slags Religion; hvad der fandtes hos Nationen af Almenaand og offentlig Sands gik op i den eller flød sammen med den, saa den paa en Maade blev enstydig med selve Fædrelandskjærligheden.

Men alt dette syntes nu at gjælde fuldt saa meget om Nordmændene som om de Danske. Hvis Statsforandringen i 1660 blev opfattet som en Befrielse i Danmark, var der saameget mere Grund til at opfatte den saaledes i Norge, hvor Rigsraadsregimentet ikke blot viste den samme Uduelighed som i Danmark,

¹ Se *P. Stolpe, Dagepressen i Danmark, III. 139 ff.*

men hvor det tillige fra første Færd var et Fremmedherredøme, fornærmeligt for Nationens Selvfølelse ved selve sin Bestaaen. Hvis det gik i en forbausende Grad let fra Haanden at faa Danskerne indøvet i Arveundersaatlighedens Følelser og Synsmaader, saa skulde man tro, at en slig Indøvelse maatte vært aldeles overflødig for Nordmændenes Vedkommende. Hos dem var jo disse Synsmaader gjængs og gjæv fra gammel Tid. Grundsætningerne om Kongedømmets strenge Arvelighed og ubetingede Herskerret inden Omraadet for den offentlige Myndighed, havde jo i Aarhundreder været Summen af Norges Statsret, — den hellige Olavs Lov, som Nordmændenes nationale Bevidsthed havde klamret sig til under sin Hænden i Unionsperioden, og som den atter tog op, da den begyndte at røre paa sig i Tiden nærmest forud for Suverænitæts Indførelse. Naar Kongen i 1660 blev Enevoldshersker, saa var dette fra norsk-nationalt Synspunkt ikke andet end en Gjenoprettelse af den legitime Tingenes Orden, hvori alene fremmed Usurpation havde gjort Skaar, og at underkaste sig den nye Forfatning, at lægge sin Skjæbne som Stat og Folk helt i Landsfaderens Haand, var for Nordmændene ikke at opgi noget eller bryde med noget, men tværtom at knytte paany Traaden i den historiske Tradition.

Rigsraadsregimentet, der havde været en national Nedværdigelse for Norge, havde tillige været en Skranke mellem det norske og det danske Folk, der virkede til at holde dem ud fra hinanden i deres egen Bevidsthed. Saalænge Rigerne fælles Konge maatte dele sin Magt med en Adel, der alene tilhørte Danmark, — saalænge den fælles Konge valgtes af det danske Rigsraad og ifølge en udtrykkelig Bestemmelse i Norges gjældende Lov skulde vælges af det danske Rigsraad, — saalænge altsaa Norge var statsretlig ligefrem et Lydland under Danmark, — saalænge kunde det ikke undgaaes, at de Nordmænd, der fulgte med og havde Syn og Sands for offentlige Anliggender, en og anden Gang blev mindet om, — og stundom paa en meget pinlig bestemt Maade mindet om, — at Norge og Danmark udgjorde hvert et Samfund for sig, hvert med sine særskilte Veje i Fortid og Nutid. Efterat Rigerne derimod var bleven formelt ligestillede, gjorde denne Paamindelse sig ikke længer gjældende; Modsætningen mellem dansk og norsk Statsret eller Statsopfatning jevnedes ud; Danmarks retslige Fortrin fremfor Norge, som havde maattet være slig en Torn i patriotiske Nordmænds Øjne og derfor ogsaa havde maattet virke saa godt

til at holde deres Patriotisme vaagen, faldt bort; de to Folk samledes i den skjønneste Enighed under en Forfatning, som blev Gjenstand for begges ubetingede Hengivenhed; Statsretten, som havde skilt dem ad, blev nu det sterkeste Baand mellem dem. Den arveundersaatlige Devotion blev begge Folks politiske Religion og udfyldte hos begge Fædrelandskjærlighedens Plads eller blev Formen, hvori denne regelmæssig ytrede sig.

Hvis Nordmændenes Nationalfølelse allerede forud havde været yderlig uklar, saa maatte den, skulde man tro, under slige Forhold bli helt formærket. Hvis der allerede forud er Tegn til, at de begyndte at vænne sig til en Udtryks- og Forestillingsmaade, hvorefter Dansk var et Slags Overbegreb, hvorunder baade Norsk og Dansk gik ind¹, saa maatte, skulde man tro, denne Forestillingsmaade nu bli helt fastslaaet. Ifølge den herskende politiske Religion var de jo først og fremst Kongehusets Arveundersaatte, og da Kongehuset var dansk og nævntes saa, syntes dette at maatte føre til, at de opfattede sig som Landsmænd med de Danske, eller at de opfattede sig selv som Danske i Henseende til alle væsentlige Forhold, — at Norge nedsattes til at være en Lokalitet og at norsk Patriotisme aldeles ophørte at eksistere eller skrumpede ind til at være en blot og bar Kjærlighed til Fødestedet, en Slags provincial Særfølelse, uden nogen moralsk forpligtende Kraft eller nogen til Handling ansporende Evne.

En saadan Sammensmeltning af de to Nationaliteter eller en saadan Opgaaen af det norske Folk i det danske stemte ganske overens med hvad der maatte være Enevoldsregjeringens selvskevne politiske Program og et af Hovedformaalene for dens indre Styrelse. Ligesom det fulgte af det enevældige Kongedømmes Væsen, at det tilstræbte den størst mulige Centralisation, saaledes fulgte det ikke mindre deraf, at det la an paa at gennemføre den størst mulige Uniformitet inden Statens eller Monarkiets Grændser, at nivellere og viske ud alle nationale Ejendommeligheder, der kunde sondre mellem Undersaatterne og holde dem samlet i særskilte Grupper, at faa Undersaatterne saavidt mueligt bragt ned til en ensartet Masse, hvilket maatte medføre, at de blev saameget lettere at regjere og at de sluttede sig saameget mere ubetinget til den ydre helstatlige Sammenhæng, som det var Kongedømmets Opgave at repræsentere.

¹ Se ovenfor S. 29.

Herved maatte det naturligvis bli Nordmændenes nationale Væsen, det først og fremst gik ud over. Norge var jo, fra Hoffets og Regjeringens Synspunkt seet, altid Bilandet, Danmark Hovedlandet. Naar der skulde tilvejebringes Enhed eller Uniformitet mellem de to, saa kunde dette altsaa ikke være anderledes at forstaa, end at Norge blev saavidt mueligt fordansket og det særskilt Norske ryddet afvejen, overensstemmende med Ministeren *Guldbergs* noksom kjendte Formel: «Ingen Nordmand er til, — alle ere vi Borgere af den danske Stat».

Ved det første store Foretagende, som Enevoldsregjeringens paatog sig at gennemføre, den almindelige Lovrevision, kom da ogsaa dette Program frem med al muelig Tydelighed. Engang nærrede man endog den Plan at faa istandbragt en fælles Lovbog for begge Riger, saaledes at den for Danmark udarbejdede og efter danske Forhold afpassede Lov skulde udstrækkes til ogsaa at gjælde for Norge med et Tillæg af særlig norske Bestemmelser; man havde, som det hedte, «for godt befundet den Norske Lov den Danske at lade annektere»¹. Efterat man havde opgitt denne Plan og set sig nødt til at lade udarbejde en særskilt norsk Lovbog, blev det dog bestemt, at Udarbejdelsen skulde ske, ikke paa Grundlag af Norges eldre Lovgivning, saaledes som Rimelighed krævede det og saadan som den for Danmarks Vedkommende brugte Fremgangsmaade havde været, men paa Grundlag af den nye danske Lovbog. Det blev bestemt, at de forskjellige Bøger af denne efterhaanden skulde udleveres til den Kommission, hvem det var overdraget at forfatte Udkastet til den nye norske Lovbog, og det paalagdes Kommissionen at «efterse og overveje, hvorvidt den norske Lov dermed (d. v. s. med den danske) kan overensstemme, paa det en Uniformitet i begge Rigers Love saavidt mueligt herefter kan observeres». Kommissionen, som bestod af norske eller i Norge hjemmehørende og med norske Forhold velkjendte Mænd, tillod sig nu, ved Siden af Hensynet til Uniformiteten, at gjøre ogsaa et andet Hensyn gjeldende i temmelig vid Udstrækning, nemlig Hensynet til hvad der passede for Norge, og dens Udkast fik derfor en temmelig selvstændig Karakter ligeoverfor den danske Lovbog, idet mange af dennes Bestemmelser blev lempet efter de for Norge ejendommelige Forhold eller helt udeladt som upassende og uanvendelig i Norge, og idet Huller i den danske

¹ *L. Aubert, De norske Retskilder, I. 92.*

Lov blev udfyldt ved eldre norske Retssætninger. Men hermed trængte den ikke igjennem. Hensynet til Uniformiteten havde slig Vægt i Regjeringens Øjne, at alle andre Hensyn maatte vige derfor. Det af den norske Kommission fremlagte Udkast blev omredigeret; de fleste Afvigelser fra den danske Lov, som det bragte i Forslag, deriblandt mange særdeles vel begrundede, blev ved Omredaktionen fjernet, og Resultatet var, at den nye norske Lovbog, af Hensyn til Uniformiteten, kom til at slæbe paa en hel Del Selvmodsigelser eller urimelige og umuelige Regler, der alene kom til at staa som et dødt Bogstav¹.

Ogsaa i den følgende Tids Legislation blev det samme Uniformitetshensyn gjort gjeldende til Norges Skade, idet danske Lovregler blev udstrakt til at gjelde i Norge, uden Hensyn til om de passede her eller ikke, og idet Love og Forordninger blev givet underét for begge Riger, medens de var ndarbejdet alene med danske Forhold for Øje og uden Tanke paa eller Kjendskab til de norske².

I et Hovedpunkt vedblev dog den norske Lovgivning at fastholde sin nationale Karakter ubrødt og at skille sig paa det skarpeste fra den danske Lovgivning, nemlig i Hensyn paa Landboforholdene. Medens Kristian V.s norske Lov forøvrigt ndarbejdedes paa Grundlag af den danske og kun i ringe Grad fjernede sig fra denne, blev Reglerne om Jordleje og Bygsel, Odels- og Aasædesret optaget fra den eldre norske Lovgivning uforandret eller med lidet væsentlige Tillæg og Forbedringer og uden noget Forsøg paa Tillempning efter dansk Mønster, hvilket jo ogsaa paa dette Omraade vilde ha været umueligt at gennemføre. — Vi har seet, at Enevoldsregjeringen slog ind paa en helt anden Vej i sin norske end i sin danske Landbopolitik, og at Norges og Danmarks Landboforhold vedblev ogsaa efter 1660 at udvikle sig i stik modsatte Retninger. I Norge voxede Selvejerbøndernes Tal sterkt paa Lejlændingsklassens Bekostning, medens samtidig Lejlændingens Ret og personlige Frihed blev endnu bedre garanteret af Lovgivningen end forud; i Danmark ophørte Selvejerbondeklassen omtrent aldeles at existere, medens Fæstebønderne trykkedes ned i en endnu dybere Afhængighed af sine Jordrotter. Saalangt fra, at de to Samfund nærmedes til hinanden, og at der gennemførtes nogen Uniformitet mellem

¹ *Aubert, De norske Retsskilder, I. 95—98, 109—111.*

² *Aubert, l. c. I. 232—34.*

dem, blev de altsaa paa dette Omraade stillet i et skarpere og mere iøjnefaldende Modsætningsforhold end nogensinde forud. Men nu havde dette Omraade i visse Maader mere at betyde end noget andet; det var fundamentalt; Landboforholdene var i national Henseende ikke bare et Hovedpunkt, man kunde gjerne kalde dem Hovedpunktet par excellence. Selvejerklassens sammenligningsvis store Talrigheid, Selvejerens eller Odelsbondens ubetingede Ejendomsret til sin Jord, Lejlændingens vel beskyttede personlige Frihed og Bygselforholdets Karakter af en fuldkommen fri Kontrakt: — i disse Træk samledes Norges gamle Historie som i en Sum, de kunde ansees som Udbyttet af den for Norge ejendommelige Udvikling. Saalænge de vedligeholdtes, saalænge vedligeholdtes ogsaa den for en national Renaissance 'nødvendige Grundvold'¹, og naar de blev yderligere styrket og udpræget, saa var det enstydigt med, at der indtraadte bedre, gunstigere Vilkaar for en saadan Renaissance. Man kan sige, at det norske Bondesamfund var i et væsentligt Punkt mere norsk, mere nationalt ved Midten af det 18de Aarhundrede, da Odelsbondeklassen var naaet frem til at bli dets Flertal, end det havde været i det 16de Aarhundrede, da Lejlændingsklassen endnu var den numerisk stærkeste.

Der foregik altsaa i de første Menneskealdere efter Enevoldsmagtens Indførelse to forskellige Bevægelser eller Udviklingsprocesser inden det norske Folk, der førte tilsyneladende i stik modsatte Retninger: en Fornorskning af Bondesamfundet, forsaavidt Ejendommelighederne ved dets sociale Forhold traadte skarpere frem, en Fordanskning af Embedsmands- og Byborgerklasserne, forsaavidt de ved den arveundersaatlige Devotion knyttedes fastere til Danmark og lærte mere at anse Danske som sine Landsmænd. Heraf fulgte dog ikke uden videre, at Kløften mellem disse to Bestanddele af Norges Folk blev dybere eller Afstanden større, end den før havde været. Nordmænd af Embedsmands- eller Borgerklassen kunde føle sig ligegodt og ligemeget som de norske Bønders Landsmænd, fordi om de lærte at føle sig mere som Landsmænd af sine danske Standsfæller. Den Form af Fædrelandskjærlighed, der blev den rådende under Indflydelse af den arveundersaatlige Devotion og de strengtmonarkiske Grundsætninger, var knyttet til Staten, ikke til Nationaliteten, — til de ydre, ikke til de indre Grændser:

¹ Se 3die Del, S. 346—47.

man kunde føle sig paa éngang og paa samme Maade som Landsmand af Norske, Danske og Tydske, forsaavidt alle disse tre Nationaliteter var forenet under det oldenborgske Arvehus's Scepter. Og, ligesom denne rent statsborgerlige eller monarkiske Patriotisme kunde være uafhængig af ethvert Hensyn til de nationale Forhold, saaledes kunde den ogsaa være uden nogen væsentlig Indvirkning paa disse. En Holstener t. Ex. eller tydsk Slesviger kunde være den allerloyaleste Undersaat under det oldenborgske Kongehus og føle den oprigtigste Hengivenhed for den af Oldenborgerne regjerede Helstat; han kunde være besjælet af hvad man, ogsaa i Slesvig og Holsten, plejede at kalde dansk Patriotisme, uden at dette gjorde mindste Skaar i hans tydske Nationalitet, — uden at han derfor ophørte at staa fuldkommen fremmed og ligegyldig ligeoverfor dansk Aandsliv og dansk Væsen i det hele. Det er følgelig heller ikke en givet Sag, at, naar Nordmændene vænnedes til at betragte sig som Landsmænd af de Danske eller som Borgere af den danske Stat, saa var dette enstydigt med en Fortsættelse af den Denationaliseringsproces, der havde delt det norske Folk i to i saamange Henseender adskilte Samfund; det er ikke givet, at Nordmænd af Embedsmands- og Bymandsklassen, hos hvem den statsborgerlige «danske» Patriotisme naturligvis først og fremst maa tænkes at ha gjort sig gjeldende, derved blev mindre norske eller mere danske i Præg og Væsen.

Vi henviser til hvad der i det Foregaaende er bleven sagt om denne Denationaliseringsproces¹. Vi har set, at de saakaldte højere Samfundsklasser i Norge — Adel, Embedsmands- og Borgerklassen — kom til at indta i national Henseende et Slags Overgangs-Standpunkt, midt imellem norsk og dansk, knyttet paa den ene Side til det norske Bondesamfund, paa den anden til det danske Folk, — ved mange og sterke Baand, Fællesskab i Sprog eller Fællesskab i Traditioner, historiske Minder, Karakter, Sæder og Skikke. Nu har vistnok til alle Tider de Baand, der knyttede de højere Samfundsklasser i Norge til det norske Bondefolk, havt større Magt end de Baand, der knyttede dem til Danmark. Kløften mellem de to Samfund, hvori det norske Folk var delt, var ikke saa dyb som Kløften mellem Norsk og Dansk, og der var vist ingen Fare for, at den nogensinde eller under nogen Omstændigheder skulde bli det; —

¹ *3die Del, S. 296 ff.*

Natur og Historie havde draget altfor skarpe Grændser mellem de to Lande til det. Men den kunde bli dybere, end den var, og, jo dybere den blev, — jo nærmere de norske Embedsmands- og Bymandsklasser droges til Danmark og dansk Nationalitet, — des længere blev Vejen for dem tilbage til deres eget Folk, des værre Vilkaarene, des tyngre Arbeidet for en Gjenrejsning af det norske Folks indre og ydre Selvstændighed. Hvad det først og fremst kom an paa herved, var, om den Overmagt, som det danske Samfund havde havt over det norske i Unions- og Reformationstiden, blev bevaret, forøget eller formindsket. En Sammensmeltning af to Folk eller Folkeelementer kan alene foregaa paa Vilkaar af, at det ene af dem er saameget sterkere end det andet, at det formaar helt at opløse og opta det i sig. Jo mere afgjort den Overmagt er, som det ene har over det andet, desto lettere vil deres Sammensmeltning til en virkelig Enhed kunne foregaa, medens alt, som nedsætter denne Overmagt eller tilvejebringer mere Ligevægt mellem de to, maa virke til at hindre Sammensmeltningen, endog om det medfører for en Tid en nærmere Forening eller inderligere gjensidig Tilslutning.

Ved Statsforandringen i 1660 forøgedes Danmarks aandige Overlegenhed over Norge, forsaavidt som Betydningen af at det fælles Kongedøme var dansk blev større. Men der indtraadte efter denne Begivenhed og i Sammenhæng med den en Række andre Forhold, som virkede i den stik modsatte Retning, saa at de to Samfund — det norske og det danske — kom til at staa mere sideordnet i Hensyn paa aandig Kraft end de før havde staaet, — ikke just saameget derved, at det norske Samfund blev løftet op, som snarere derved, at det danske blev trykket ned.

Danmarks Adel havde engang været Landets rette nationale Styrke, — Organet, hvorved det danske Samfund var bleven det norske saa overlegent i Bevægelighed, Modstandskraft og Tilegnelsesevne. Nu er det vist nok, at denne Adel allerede længe før Statsforandringen i 1660 befandt sig i en stadig og sterk Tilbagegang, baade fysisk og moralsk¹. Man maa ikke lade sig skuffe deraf, at dens Privilegier blev udvidet, og at den forøgede sin Rigdom og sine Jordegodser i sidste Halvdel af det 16de og første Halvdel af det 17de Aarhundrede. Et ma-

¹ Jvfr. ovenfor S. 14.

terielt Grundlag maa til for at skabe og vedligeholde en dygtig Adel. Men ligesaa vigtigt som det materielle Grundlag eller endnu vigtigere er det aandige, som bestaar deri, at Adelen er et Aristokrati i Ordets sande Bemarkelse, d. v. s., at den er ledende i politisk og militær Henseende, saa det menige Folk kan se i den ikke blot en Herre, men en Fører og Forsvarer. Og dette Grundlag for den danske Adels Magt blev helt undergravet netop i det Tidsrum, som er bleven kaldt Adelsvældens Tidsrum i Danmarks Historie. Den forsømte mere og mere sine offentlige Pligter, blev mere og mere ukrigersk og upolitisk. Landets Forsvar overlodes til Fremmede, og, medens Adelen egen Væbning var bleven aflægs og til liden eller ingen Nytte¹, modsatte den sig Dannelsen af et mere tidsmæssigt nationalt Landeværn, for ikke at lide noget Skaar i sine økonomiske Herligheder. Dens helt igjennem usle og snæversindede egennyttige Forhold under Krigene i første Halvdel af det syttende Aarhundrede gjorde den til Gjenstand for almindelig Uvilje hos det øvrige Folk. Den kjendte disse de «Ufries» hadefulde Følelser og gjengjeldte dem og blev derved saa fuldkommen isoleret, at den, saalangt fra at gaa i Spidsen for det nationale Gjenrejsningsarbejde, hvortil der var saa sterk Opfordring, følte sig truet ved enhver Livs- eller Kraftyttring hos Folket og stillede sig ivejen for ethvert Forsøg paa at faa det samlet og løftet. Den opgav altsaa, af Hensyn til sit materielle Velvære, helt og holdent sin politiske og materielle Førerrolle og havde derved i Virkeligheden afsagt Dødsdomen over sig selv.

Eftersom det ophøste at være sedvanligt, at unge Adelsmænd opdrages til Krigerkaldet, blev ogsaa Opdragelsen slappere, hvilket igjen havde tilfølgende, at de hyppigere skejdede ud. Det blev vanskeligt for dem at finde et passende Virkefelt eller et Maal for sin Ærgjerrighed. Den unge Adelsmand kunde søge at gjøre sin Lykke i Statens Tjeneste ved at gaa ind i Kancelliet for at arbejde sig op fra Skriver til kongelig Raadgiver. Men det var kun de færreste, for hvem denne Vej stod aaben. De allerfleste havde intet andet Valg end at bli siddende hjemme paa sine Godser, sysselsat med sin private Økonomi eller drøsende Livet hen i Lediggang, overgivende sig til et sandsesløst Vellevenet. Disse Forhold kunde ikke andet end tære paa Ade-

¹ Den «ufrugtbare Rostjeneste», som den kaldes i et til Kristian IV.s Tid hørende Klageskrift fra den jydskke Borgerstand, *Suhms Nye Saml., I. 197 ff.*

lens Livskraft. Man havde allerede i Samtiden et Indtryk af dens sterke Tilbagegang, og ifølge den sedvanlige Tilbøjelighed til at sammentrænge de langsome historiske Processer i en enkelt Begivenhed, forklarede man denne Tilbagegang af det store Mandefald, der skulde være skeet inden den danske Adel i Kalmarkrigen. Lægen *Christen Bording* skrev til *Ole Worm*, den bekjendte Lærde: «Flos Danicæ Nobilitatis hoc bello periit, supersunt caules, supersunt arida folia» (1613). Vi véd nu, at det var paa helt andre Valpladse end Krigens, at den danske Adel modtog sine Ulivssaar. Naar man læser om Adelen Overdådighed i Drik i Fredrik II.s og Kristian IV.s Tid, siger en yngre dansk Historiker¹, vender man sig med Afsky bort fra disse grænseløse Udskejelser og kommer naturligt til at spørge, hvorledes en Slægt har kunnet taale saadant. Svaret er, at den slet ikke taalte det. «Nøglen til en Besvarelse af dette Spørgmaal findes vistnok i den Kjendsgjerning, at fra 1559 til 1648 uddøde over 70 Danske Adelsslægter, og for mange af disse Slægters Vedkommende blev Skjoldmærket nedlagt i Graven med unge Adelsmænd i en Alder af otte og tyve eller tredive Aar, som døde af Gigt, Podagra, Sten eller Smaapokker. Men, hvad Døden levnede, var, for at bruge Christen Bordings Ord, «kun Stubbe og vissent Løv», — en udlevet, aandsfattig og karakterløs Slægt, der ikke kjendte sin Pligt, men endnu var hovmodig af Forfædrenes Gjerninger. Til en saadan Slægt vilde man ikke betro Landets Styrelse, og den kunde ikke gjøre Fordring paa, at man skulde anerkjende dens store Særrettigheder, saameget mindre som Grundlaget for disse allerede for længe siden var forrykket»².

Man kan altsaa forsaavidt ikke sige, at det Tab, Statsforandringen i 1660 tilføjede dansk Nationalitet ved at gi denne mod sin Undergang ravende Adel Dødsstødet, var saa særdeles betydeligt. Men et Tab var det dog. Den danske Adel ved-

¹ *S. Gjellerup i Dansk hist. Tidskr., 4. Række, IV. 24 ff.*

² Om den danske Adels indre Opløsning forud for Statsforandringen 1660 se isvrigt *J. A. Fredericia*, i *Det nittende Aarhundrede*, udg. af *G. og E. Brandt*, 1876—77, S. 81—129; *Dansk hist. Tidskr., 4. Række, V.* (*C. T. Engelstoft om Brockenhuserne*), 4. R., VI. S. 164—65 (*C. F. Bricka*), 5. R., I. S. 669—70 (*C. F. Bricka*), 5. R., II. S. 460 (*A. Heise*). — *Kr. Erlas. Kongs og Lensmand*, S. 205—6. — *Birket-Smith, Leonora Kristine Ulfeldt* S. 123 ff.

blev endnu i sin Forfaldstid at være omgivet af en vis Glans; den syntes endnu mægtig og blomstrende i Tiden nærmest forud for Statsforandringen, skjønt Grunden, hvorpaa den stod, forlængst var undergravet. Den talte endnu paa denne Tid inden sine Rækker flere betydelige eller endog fremragende Personligheder. Medens den udviste en i høj Grad stødende Mangel paa Almenaand og Offervillighed under Landets Farer og Nød, vedblev den dog at være paa sin Vis egte dansk, udpræget national i Aand og Væsen. Den vedblev, endnu under sit Forfald, at være et Organ for Folkets historiske Liv, Bærer af de nationale Traditioner. Og dette Organ blev nu efter Enevoldsmagtens Indførelse fuldkommen tilintetgjort. Tilbagegangen inden den danske Adel fik efter 1660, ifølge den Tilsidesættelse, for hvilken den blev Gjenstand fra Hoffets og Regjeringens Side, ifølge Indskrænkningen af dens Privilegier, Afskaffelsen af Forleningsvæsenet, hvori den havde havt en af sine vigtigste Indtægtskilder, og forskellige andre tilstødende Omstændigheder, en slig Fart, at den i Løbet af et Par Generationer omtrent helt forsvandt, idet mangfoldige af dens Ætter forarmedes og sank ned blandt det menige Folk, medens andre døde ud¹.

Og, hvad der var endnu værre: i den nationale Adels Sted kom en fremmed, unational. Tydske Adelsmænd strømmede ind i Landet i Mængdevis og trængte frem og optog Pladsen, hvor de gamle danske Ætter engang havde staaet. Denne tydske Indvandring var ikke noget nyt, men den fik Fart ved Statsforandringen i 1660, ligesom den danske Adels Tilbagegang. Allerede den første Enevoldskonge var, som før nævnt², mere tydsk end dansk, og det samme gjaldt om hans nærmeste Efterfølgere; deres Dronninger var samtlige tydske. Enevoldsregjeringen vedblev længe at være Mistillit til den gamle danske Adels Loyalitet; den turde ikke stole paa, at et Medlem af den engang herskende Klasse vilde helt oprigtig slutte sig til den nye Tingenes Orden; det blev paa Grund heraf et Slags politisk Princip hos den at drage tydske Adelsmænd, som der altid var Forraad af, frem foran danske ved Besættelsen af vigtige Stil-

¹ Se *N. M. Petersen, Bidrag o. s. v., 2. Udg. IV., S. 50 ff. Beeker, Samll. til Danm. Hist. II., S. 143. Dansk hist. Tidsskr., 5. Række, I., S. 659—70 (C. F. Brioka) o. fl. St.*

² *Ovenfor S. 62—63.*

linger i Statstjenesten, særskilt de militære Befalinger¹. Allerede under Fredrik III traadte dette Princip tydeligt nok frem; man turde imidlertid ikke gjøre Overgangen altfor brat, og den gamle danske Adel er derfor under ham endnu nogenledes talrig repræsenteret inden de høje Stats- og Hofembeder. Men under hans Eftermand er allerede tyske Navne afgjort overvejende i Kongens Raad, i Armeen, ved Hoffet saavel som blandt Landets store Godsejere, og saaledes vedblev Forholdet at være ogsaa i den følgende Tid. Det blev en Alfarsej for unge Adelsmænd i Møkenburg, Pomer, Holsten o. s. v. at søge sin Lykke ved det danske Hof. De fandt her for det meste den bedste Modtagelse, blev hjulpen til gode Giftermaal, befordredes ind i ansete, vel aflagte Poster i Hoffets eller Statens Tjeneste og grundede Slægter, der blev de dominerende i Landet. De drog igjen efter sig store Skarer af Landsmænd af ringere Stand: Studenter, Kunstnere, Kjøbmænd, Haandværkere, der nedsatte sig i Danmark, først og fremst i Kjøbenhavn. Disse Fremmede smeltede ikke sammen med det danske Folk, men bevarede for en stor Del gjennem Generationer sin oprindelige Nationalitet. Den tyske Hof- og Militæradel kunde føle sig som Herrer i Landet og havde ikke andet at se op til og rette sig efter end Kongehuset, som var mere end halvt tysk. Istedetfor at lære Landets Sprog og opdrage sine Børn deri bøjede de sine danske Omgivelser under sig, saa de blev mere og mere fortydsket og vænnede sig til at se op til hvad der var tysk som noget i og for sig bedre og fornemmere, end hvad der var dansk. Istedetfor at bli dansk blev den et Snyltedy, der aad sig ind i dansk Nationalitet og tærede paa dens Kraft. *Molesworth*, der var engelsk Gesandt ved det danske Hof knapt en Menneskealder efter Enevoldsmagtens Indførelse og skildrer Tilstandene saa

¹ *Suhm, Nye Samll., III, S. 2. — Geh.-Arch. Aarsberetninger, VI, S. 292 — Kong Kristian V.s egenhændige Dagregister for 1692—94: «NB. bleff og talt om Cammeretz inrettelsz, og af Geh. v. Plesse til Cammeraad forslagen Jens Rosenkrantz, Mejer, Rosenkreutz, . . . huor offuer bleff discureret, att man billig burde haffue altid i consideration, att ingen aff den Danske noblesse bekom direction offuer camer, cantzeli eller militairsager. hvorpa gref Revenklou og Ples sagde, at det var imod la forme d'une guvernement suveraine att anbetro dennem directionen aff afferene, som for suvereniteten haffde haft part vdy regementet, om enskjönt intes kunde vere att sige paa derisz conduite, saa var dett dog imod reson d'une severein estat og haffde efterkomerne dett wel udi agt att tage».*

danne som de dengang var, fortæller, at Kongen, Adelen, høje Embedsmænd og mange af Borgerstanden plejede at tale Tydsk til dagligdags, medens de brugte Fransk i Samtale med Fremmede. Han fortæller videre, at Danskerne, naar de rejste udenlands, plejede at kalde sig Holsteinere, idet de ansaa det for hæderligere at være født inden det romerske Riges Grænser end i sit eget Land¹. I en Skildring af danske Forhold, forfattet af en anden engelsk Diplomat, *Lacombe de Vrigny*, der opholdt sig i Danmark i Fredrik IV.s første Regjeringsaar, heder det: «Tydskerne danner nu for Tiden Kjernen af Nationen eller i det ringeste af Adelen og er i Besiddelse af de bedste Landejendomme og de bedste Embeder. De Forbindelser, som Kongerne gjentagne Gange har knyttet med forskellige Hoffer i Tydskland ved sine Egteskaber, har draget Sværme af Tydskere til Landet, hvor de udgjøre mere end Trejjerdeparten af Hofpersonalet. Tydsk er Hoffets Sprog, Dansken er overladt til Menigmand. At hede Dansk er det samme som at være Gjenstand for Ringeagt². Man véd, at *Holberg* ofte stikler paa Danskeres Mangel paa national Selvfølelse og deres altfor vidtdrevne Veneration for alt Fremmed, hvorved han naturligvis først og fremst har havt det Tydske for Øje, — t. Ex. naar han i «*Jean de France*» lar Espen sige: «Jeg er ikke fød her i Landet; det er kun mine Fiender, som sige saadant. Jeg er fød over ti Mile søndenfor Randers, hvor vi ere anset som Lemmer af det hellige Romerske Rige, saa jeg er heller Romansk end Dansk».

Man faar af disse noksom kjendte og hyppigt citerede Steder et sterkt, uidentvil altfor sterkt Indtryk af den danske Nationalitets Forkuelse i de første Menneskealdere efter Statsforandringen i 1660. *Molesworth* var en god Iagttager, men bitter og uvenlig stemt mod det Land, han har skildret; i Egenskab af Diplomat kom han og *de Vrigny* væsentlig kun i Berørelse med de Kredse inden det danske Samfund, hvor Tydskheden af specielle Grunde blev den fremherskende; ved *Holbergs* og andre samtidige (eller senere) danske Forfatteres Udfald mod Tydskkeriet i Danmark maa man altid huske, at de har til Hensigt at ægge og opdrage, og at de derfor overdriver og stiller Tingen paa Spidsen. Men saameget staar dog fast, at dansk Nationalitet kom under et Slags Fremmedherredøme efter Enevoldsmagtens Indførelse og blev mere kuert og tilsidesat end

¹ *Acc. of Denmark* p. 36, 98.

² *Relation en forme d'un voyage fait en Danemarq. Rotterdam 1706, p. 548.*

forud¹. Tydsk Indvandring og tydsk Indflydelse var gamle kjendte Ting i Danmark; men det tydske Element havde dog altid fundet en Modvægt, der nogenledes kunde holde det Stangen, saalænge den gamle danske Adel dannede Samfundets øverste Etage, og det blev i en helt anden Grad dominerende og toneangivende, efterat denne Adel var bleven tilintetgjort.

Forud for 1660 rørte der sig i Danmark et offentligt Liv; Byerne havde kommunal Selvstyrelse; Folket deltog gennem sine Repræsentanter i Afgjørelsen af vigtige Stats- og Samfundsspørgsmaal. Dette offentlige Liv havde vistnok længe befundet sig i en hensygnende Forfatning, ligesom Adelen, — det ene fulgte af det andet. Aristokratiet skrumpede ind til et Oligarki; Rigsraadet blev dominerende, medens Rigsdagene tabte sin Betydning. Nogle faa Ætter hævede sig, Resten sank. Men saa svagt end det forfatningsmæssige offentlige Liv pulserede i Tiden nærmest forud for Statsforandringen i 1660, saa var det dog altid Liv, og den Tilstand, der indtraadte efter Statsforandringen, maa i politisk Henseende karakteriseres som en fuldkommen Dødstilstand. Ikke blot blev enhver forfatningsmæssig Adgang for Folket til at delta i Afgjørelsen af Statssager omhyggelig afspærret, men man tillod ikke, at saadanne Sager gjordes til Gjenstand for nogen Art af offentlig Diskussion. Censuren vaa-gede nøje over, at intet kunde komme frem paa Tryk, som lig-nede Kritik af Regjeringens Handlinger eller Foranstaltninger, ja, det blev endog indskjærpet Undersaatterne at «entholde sig fra i Ord og Tale at censurere om det, de ikke forstaar», — det vil naturligvis sige: alle mulige Stats- og Regjeringssager, — under Trusel af, at Kongen ellers vilde bruge mod de Gjenstri-dige «de Midler, som Guds og Naturens Lov medfører»². — Paa samme Sæt gik det med Byernes kommunale Selvstyrelse. Og saa den var blevet mere og mere indskrænket i Løbet af det 16de og 17de Aarhundrede, saa det kun var mindre betydende Rester, der stod tilbage i 1660. Men disse Rester sørgede Enevoldsregjeringen strax for at faa afødet saa grundigt, at der

¹ Se *J. A. Fridericia, Dansk hist. Tidsskr., 5. Række, V. S. 630 ff.*, særskilt den S. 633 citerede Ytring af Presten *Rhuman* († 1676) om Tiden nærmest efter Statsforandringen: «Sub hoc statu Germani Daniam inudarunt, ibique caput extulerunt, nimirum dediti luxui, superbiae et inexhaustae habendi cupiditati, ut sacra profanaque omnia venalia fuerint».

² Reskript af 20 Marts 1682, cit. i *Holm, Danm.-Norg. Hist. 1660—1721, I 30—31.*

saagodtsom ikke blev mindste Gran tilbage¹. Enevoldsregjeringen vilde ikke vide af nogensomhelst Medvirkning fra Borgernes Side i Hensyn paa Ordningen og Ledelsen af deres fælles Anliggender; den saa i en slig Medvirkning alene en farlig eller formastelig Konkurrentse; dens Program var, at al Styrelse skulde udgaa fraoven; den satte sig til Formaal at kvæle enhver Art af virksom Almenaand, og heri havde den saa god Fremgang, at Bybefolkningen i Danmark blev nedsat fra at være en Stand med Følelse for Standens Ære og Ret eller en Samling af Korporationer, der var forenet om visse fælles Interesser, til at bli en blot og bar Masse af Spidsborgere med den allersnævreste aandige Synskreds, uden Tanke for andet end det rent private Velvære.

Det kunde synes, som om meget af, hvad der i det Foregaaende er bleven sagt om, hvorlunde det i 1660 indførte Regjeringsystem virkede til at kue det nationale Liv og den nationale Selvfølelse, maa ha ganske den samme Anvendelse paa Norge som paa Danmark. Det norske Folk blev naturligvis ligesaa fuldstændig udestængt fra enhver forfatningsmæssig Deltagelse i Statsstyrelsen som det danske. Der var efter 1660 ikke mere Tale om norske Stænder og Stændermøder end om danske. Enevoldsregjeringen førte den samme Udryddelseskrig mod Korporationsvæsen og kommunal Selvstyrelse i Norge som i Danmark. Forsaavidt delte de to Lande Skjæbne med hinanden. Men Norges Tab herved var dog langt ringere end Danmarks. Stænderforfatningen i Danmark var voxet ud af Landets egen Historie og havde selv i sin Forfaldsperiode langt mere Liv og Betydning end Stænderforfatningen i Norge, som var indført efter dansk Mønster og det i en meget sen Tid. Vi har før omtalt de saakaldte «Norske Stænder» i det 16de og 17de Aarhundrede² og fremhævet, at de hverken ved sin Sættning eller sin Indflydelse svarte synderlig vel til det Navn, hvormed de nævntes. Hvad Danmark tabte ved Stændermødernes Ophør, var en virkelig Repræsentation; hvad Norge tabte, var kun et Skin eller en Skygge af en saadan³. De danske Byers kommunale Selvstyrelse havde i Tiden forud for Suverænetetens Indførelse lidt store Skaar; men saa reduceret

¹ *Holm, Danm.-Norg. Hist. 1660—1720, I., S. 95—100.*

² *Se ovenfor S. 36—37.*

³ *Aschehoug, Statsforf., S. 454—56.*

den var bleven, havde den dog altid mere at betyde end Selvstyrelsen i de norske Byer, som var for ingenting at regne. Ogsaa i denne Post var Danmarks Tab ved Regjeringsforandringen i 1660 ulige større end Norges. Og hvad angaar den Nedgang i Hensyn paa national Kraft, som var en Følge af, at den gamle Adel gik tilgrunde, og at en ny Adel, fremmed af Oprindelse og fremmed i Væsen og Tænkemaade, indtog dens Plads som Samfundets øverste herskende Klasse, da gjaldt det endog om den, at Norge blev aldeles uberørt deraf. Vistnok forsvandt den saakaldte norske Adel endnu hurtigere og endnu fuldstændigere end den danske efter Regjeringsforandringen. Men for det første bestod denne norske Adel, som ofte nævnt i det Foregaaende, væsentlig af Ætter, der var indflyttet fra Danmark og altid vedligeholdt den nærmeste Forbindelse med sine danske Standsfæller, saa de neppe nogensinde blev fuldt nationaliseret i Norge; dernæst var den, ogsaa uden Hensyn dertil, altfor lidet talrig eller mægtig til at kunne ha nogen repræsentativ Betydning; den havde aldrig spillet nogen Rolle i politisk eller national Henseende, som er værd at tale om, og kunde heller aldrig komme til at spille nogen saadan. At den gik tilgrunde, var altsaa ikke blot ikke noget nævneværdigt Tab for norsk Nationalitet; det maatte vel endog snarere siges at være en Vinding for denne, forsaavidt det medførte, at de fleste privilegerede Sædegaarde i Norge tabte sine Privilegier og at Mesteparten af Adelsgodset gik over i Bønders Eje, — med andre Ord: at den norske Samfundsorden befriedes fra et dansk Paahæng og fik en mere udpræget national Karakter. For den tyske Hof- og Militæradel, som i Danmark optog de gamle Storætters Plads, blev Norge omtrent helt forskaanet. Eftersom den var knyttet til Hoffet, holdt den sig saa nær til dette som mueligt, og Norge kunde ikke i nogen Henseende ha noget tillokkende for den. Tydskere af borgerlig Stand flyttede vistnok ind i de norske Byer som i de danske, men udentvil i langt ringere Tal, og, da de desuden ikke i Norge som i Danmark fandt sine Landsmænd som en herskende Klasse og sit Modersmaal kjendt og brugt i alle Kredse, der vilde gjelde for fine og fornemme, maatte de her langt lettere gaa op i den øvrige Befolkning og maatte i langt ringere Grad være fristet til at optræde overmodigt og agere Kolonister blandt de Indfødte. Vist er det, at der ikke for Norges Vedkommende kan paavises noget tilsvarende til de i det endeløse varierede Klagemaal over

Tydskeriet, der lyder fra Danmark gjennem hele det her omhandlede Tidsrum og allerede kommer saa sterkt til Orde i den første Menneskealder efter Enevoldsmagtens Indførelse, — noget, som paa ingen Maade lar sig forklare deraf, at Nordmændene skulde ha været mere fordragelige ligeoverfor det tyske Væsen end de Danske.

Saalangt fra at Statsforandringen i 1660 fik til Følge Indførelsen af et nyt Fremmedherredøme i Norge, er der vel heller Grund til at sige, at den virkede til at indskrænke og udjevne et gammelt, og det ikke blot forsaavidt Danmarks statsretlige Overhøjhed over Norge nu faldt bort. Hvad der skete i Danmark efter 1660, da tysk Adel blev dominerende, havde havt et Sidestykke i Norge i Reformationstiden, da dansk Adel tog Pladsen efter de gamle norske Storætter som Landets første Jordegodsejere, og da danske Adelsmænd eller andre Dansker indsattes i alle de højeste og bedst aflagte Bestillinger i Statens og Kirkens Tjeneste¹. Dette Forhold ophørte vel ikke i den følgende Tid, heller ikke efter Enevoldsmagtens Indførelse, men antog ialfald da en mindre iøjnefaldende og for Nordmændenes nationale Selvfølelse mindre ydmygende Karakter. Vi har omtalt, at siden 1537, da det danske Rigsraad fik forfatningsmæssig Del i Norges Styrelse, blev de norske Len og særskilt Hovedlenene for det meste bortgit til danske Adelsmænd. Efter 1660, da Lensvæsenet ophævedes, vedblev vel den lokale Administration i Norge at være lagt i Udlændingers Haand, forsaavidt som Stiftamtmands- og Amtmandsposterne for det meste overdroges til Medlemmer af den dansk-tyske Hof- og Militæradel. Men for det første havde Stiftamt- og Amtmænd langtfra en saa udstrakt Myndighed som Lensherrerne; de var langtfra at være «Herrer» i samme Grad som disse; dernæst repræsenterede de ene og alene Rigernes fælles Konge, ikke, som Lensherrerne, tillige en for Norge fremmed, Danmark alene tilhørende selvstændig Korporation. Endelig voxte i Aarenes Løb Tallet paa norske Studerende ved Kjøbenhavns Universitet², og i Sammenhæng dermed (og med Opkomsten af en selvstændig norsk Borgerstand) blev det mere sedvauligt, at indfødte Nordmænd søgte ind paa Embedsbanen og naaede frem ogsaa til de højeste Poster i Statens

¹ Se *3die Del*, S. 295—96, 304—5.

² Min Afhandl., *N. Univ. Tidsskr.* II. (1860), S. 45—46. — *N. Wergeland, Mnemosyne*, I., S. 127—29.

og Kirkens Tjeneste¹. Det fremmede Præg, som Kredsen af offentlige Funktionærer i Norge idethele maa ha havt i den største Del af Tiden mellem 1536 og 1660, blev mere udvisket; den blev, baade ved sin S sammensætning og ved sit Forhold til Regjeringen paa den ene Side, Folket paa den anden, mere nationaliseret, mere norsk.

Rigsraadsregimentets skammelige Forsømmelse af Danmarks Forsvarsvæsen, de Ulykker og den Skam, der som Følge heraf overgik Landet i Krigene 1625—28, 1643—45, 1658—60, havde fremskyndt Adelens Fald og banet Vej for den i 1660 grundlagte Tingenes Orden. Blandt de Opgaver, som var forelagt den nye Styrelse til Løsning, hørte altsaa først og fremst den: at bringe Forsvarsvæsenet paafode. Det er saa langt fra, at Enevoldsregjeringen udviste nogen Mangel paa skyldig Iver i Hensyn paa denne Opgaves Løsning, at man meget mere maa sige at den syndede ved at være altfor ivrig². Det er øjensynligt, at i lange Tider efter 1660 var Forsvarsvæsenets Udvikling det Hovedobjekt, som de Styrende havde for Øje, og for hvilket andre Hensyn blev sat tilside paa en ofte utilbørlig Maade. Statens Kræfter anspændtes udover alle rimelige Grændser for at tilvejebringe en sterk Hær og en sterk Flaade. Forsaavidt hertil knyttedes en Tanke om at gjenvinde de til Sverige afstaaede Landskaber, véd vi, at alt dette militære Stræv blev forgjæves. Den skaanske og den store nordiske Krig kostede Danmark og Norge store Offere af Penge og Blod, men bragte ingen Landvinding. Dermed er det naturligvis ikke sagt, at disse Offere var helt spildt, eller at Regjeringens Arbejde for Hær og Flaade ikke skulde ha bragt noget virkeligt og varigt Udbytte. Skjønt hverken den skaanske eller den store nordiske Krig kan siges at være bleven idethele godt ledet fra dansk Side, efterlod de begge dog en Skat af Minder, som kunde tjene til at løfte og styrke det danske Folks nationale Selvfølelse, der var bleven saa dybt bøjet ved Krigene forud for Enevoldsmagtens Indførelse. Navnlig véd vi, at der blev udført en Række lysende Bedrifter tilsøs, og at den Hæder, som den danske Flaade indla sig under disse Krige, gennem lange Tider var Danskernes største Stolthed, — det rette Hovedstøttepunkt for deres Tro

¹ En Gjennemgaaelse af de i Rigsarchivet beroende Lister paa Lensherrer og Embedsmænd i Norge 1536—1814 gir et bestemt Indtryk heraf.

² Jvfr. *Holm, D.-N. Hist. 1660—1720, I. 422 ff.*

paa sig selv som Folk. «Mycket gloriera de sig af deras flotta», skrev en svensk Diplomat om dem i 1688¹. Men i denne den danske Flaades Hæder kunde Nordmændene tilegne sig en god Broderpart. De norske Orlogsmatrosen udgjorde gjennemgaaende den halve Del af Flaadens Besætning eller mere end det og ganske vist ikke den mindst dygtige eller ansete Del, og, om Dansken *Nils Juul* vandt det største Navn blandt begge Rigers Søkrigere under den skaanske Krig, saa blev til Vederlag Nordmanden *Tordenskjold* under den store nordiske Krig mere populær end nogen anden og fremfor nogen baade det danske og det norske Folks Yndlingshelt. — I Modsætning til Flaaden var den danske Landhær Gjenstand for lidet venlige Følelser hos Folket. Dens Hovedmasse dannedes, som før fremhævet, af hvervede Tropper, der i Regelen kom fra Tydskland eller andre fremmede Lande og naturligvis for det meste bestod af alskens forløbet Pak. I Fredstid blev disse hvervede Tropper lagt i Kvartér omkring i Landdistrikterne, og deres Opførsel her var en saadan, som man kunde vente det af slige Mennesker ligeoverfor en ubevæbnet, vergeløs Almue. Landhæren blev paa Grund heraf almindelig forhadet, og dens Bedrifter i den skaanske og store nordiske Krig var ikke af den Art, at de skulde bringe Folk til at glemme dens unationale Sammensætning og tøjlesløse Adfærd mod dem, hvis Forsvarer den skulde være. Vistnok kjæmpede den godt ved flere Lejligheder, og særskilt fremhæves det kjække Forhold, der blev udvist af enkelte nationale d. v. s. af danske Militssoldater sammensatte Afdelinger²; men dette kunde ikke udlette Indtrykket af, at Krigsførelsen tillands for Danmarks Vedkommende var gjennemgaaende uheldig og betegnet ved flere store og afgjørende Nederlag. — Langt bedre stillede Forholdet sig for Norges Vedkommende. Den norske Landhær var helt igjennem national (bortset fra de øverste Befalingsmænd, som for det meste var Tydskere og for det meste alt andet end dygtige eller agtede af sine Underordnede), og den løste sine krigerske Opgaver paa en meget mere ærefuld og tilfredsstillende Maade end den danske Hær. Under den skaanske Krig, da den for en Gangs Skyld havde en dygtig Hæder i *Ulrik Frederik Gyldenløve*, gjorde den flere Indfald i Sverige og havde herved for det meste afgjort Fremgang. Under

¹ Cit. *Holm, D.-N. Hist. 1660—1720, I, S. 464.*

² *Holm, l. c. I, S. 435, 438.*

S — J. E. Sars: Udsigt over den norske Historie.

den store nordiske Krig forsvarede den Landet godt mod Karl XII.s gjentagne Angreb, skjønt Regjeringen havde forsømt den paa det skammeligste, saa den hverken havde Penge eller Magazine og Soldaterne led baade Hunger og Frost. Det er bekjendt, at den Fare, hvori Landet blev stedt ved disse Angreb og ved Regjeringens Mangel paa Omsorg for Norges Forsvarsvæsen, saalangt fra at virke nedslaaende eller lammende, fremkaldte en almindelig «patriotisk Nidkjærhed» hos det norske Folk. Bønder og Byborgere søgte at bøde paa, hvad der var forsømt fra Styrelsens Side i Hensyn paa Hærens Forsyning; gamle graahærte Mænd kom dragende langvejsfra for at melde sig til Tjeneste hos de militære Befalingsmænd; Skarer af Frivillige samlede, der gjorde Tjeneste paa egen Bekostning og med egen Udrustning o. s. v.

Dette i de Tider sjeldne Syn af et Folk, der hjælper sig selv og rejser sig paa egen Haand mod Landets Fiende, fulgtes med stor Deltagelse i Danmark; den norske Landmilitz kom til at gjelde for Rigernes bedste Værn, næst Flaaden, og man saa hen til den med langt større Tillit og Sympathi end til den saakaldte danske Hær. De Prøver, norske Bønder og Borgere havde aflagt paa Offervillighed og Manddom, blev ikke mindre i Danmark end i Norge et populært Underholdningsstof og lorpristes i Prosa og paa Vers, hvorved man varierede Indskriften paa den Medaille, som Fredrik IV lod slaa i Anledning af sin norske Rejse: «Mod, Troskab, Tapperhed og hvad der giver Ære, den hele Verden kan blandt norske Klipper lære»¹.

Det kunde ikke være anderledes, end at Nordmændene herved maatte nærmes til de Danske. Det maatte virke til at stemme dem gunstigt for Danmark, at man gjorde saameget Stads af dem dernede. De fælles Minder, de fælles Emner for patriotisk Glæde og Stolthed knyttede sammen og slettede ud hvad der endnu kunde findes af gammelt Nag. Der indtraadte et mere og mere kordialt Forhold mellem de to Folk; de vænede sig til at se paa hinanden som Brødre og Landsmænd, og det ikke bare i den Forstand, at de var den samme enevældige Konges Arveundersaatte.

Paa den anden Side: disse samme Minder, der virkede til at knytte Nordmændene til de Danske, maatte ogsaa virke til at knytte dem indbyrdes nærmere sammen og til at stimulere deres

¹ Holm, D.-N. H., II, S. 41—42, 44—45.

nationale Selvfølelse. Jo mere de lærte at kjende sin Kraft, jo mere deres militære Ry steg, jo mere sedvanligt det blev, at man gjorde Stads af dem i Danmark og at de fik høre store Ord om sin Manddom og Kraft, des mere maatte Nordmandsnavnet komme til at gjelde i deres Øjne og des mindre kunde deres Tilnærmelse til Danskerne — deres Erkjendelse eller Følelse af Landsmandskab med disse — bli enstydig med en Tendants til Opgivelse eller Forglemmelse af deres norske Nationalitet. Den nationale Selvfølelse er ikke bare Bevidsthed om Kraft, den er selv en Kraft, en *nervus rerum gerendarum*, som driver Folkene fremad, og, idet denne Selvfølelse voxede hos Nordmændene fremfor hos de Danske, kom der altsaa mere aandig Ligevægt mellem de to Folk; den Overlegenhed, som det danske Folk havde havt over det norske i Hensyn paa vaagen og virksom Nationalaand, blev mindre, — eller med andre Ord: medens de to Folk knyttedes nærmere sammen, sluttede sig mere inderligt til hinanden, ifølge de Forhold, der indtraadte efter Statsforandringen i 1660, blev en virkelig Sammensmeltning, eller, hvad der er det samme, en Opgaaen af det ene i det andet, mere umuelig og utænkkelig end nogensinde forud, — og det tildels netop ifølge de samme Forhold.

Her maa endnu tages med en anden Udviklingsgang, der virkede til at forberede et Omslag i en lignende Retning, — nemlig derhen, at de to Folk kom til at bli mere ligestillet end forud paa Aandslivets Omraade. — De fleste Impulser, som i første Halvdel af det 16de Aarhundrede udgik til Danmarks Aandsliv fra den tyske Protestantisme og Humanisme, tabte efterhaanden sin Kraft. Saalænge Kampen mellem det Nye og det Gamle endnu var uafgjort, vedligeholdte den en livlig Diskussion i de videste Kredse. Ved Protestantismens Sejer blev der gjort en Ende herpaa¹. Det gjaldt ikke længer for den Enkelte at finde Sandheden, men at modta og undergi sig den Sandhed, der var funden for alle og gjaldt for alle. Ved det første kom det an paa at være saavidt mueligt vaagen; det andet skilte man sig bedst ved i sovende Tilstand. En ny Diskussion inden en langt snævrere Kreds og med langt mindre vidtrækkende Virkning blev fremkaldt ved Modsætningen mellem to Retninger inden den lutherske Theologi, — en strengt orthodox og en mere fri, Kryptokalvinismen eller Philippinismen.

¹ Jvfr. 3die Del, S. 250—51, 270—71.

Men ogsaa herpaa blev der snart gjort Ende. Da man fejrede Reformations-Jubilæet i Danmark (1617), kunde man med det samme ogsaa fejre den strengt-lutherske Theologis Sejr over Kryptokalvinismen; det var «Lutherus triumphans» overalt inden den danske Kirke¹. Den theologiske Professor *Jesper Brockmann* henvender sig nogen Tid efter (1633) i en Dedikation med følgende Ord til Kong Kristian IV: «Fra Din første Regjerings-tiltrædelse har Du arbejdet derhen, at alle Dine Undersaatter tænkte og talte ens om Gud og de guddommelige Ting. Og det har Du gjort med slig Fremgang, at de, der afvege i religiøse Meninger, nu vanke om landflygtige, langt borte fra de Majestæten undergivne Riger og Lande. En saadan Lykke forstaa kun de ret at skjønne paa, der af Erfaring have lært, hvilken bestandig Pest og Ødelæggelse for Riger en blandet Religion er, som væbner og opflammer Forældre mod Børn, Undersaatter mod Øvrighed»². En Følge af den saaledes lykkelig tilvejebragte Enighed var det, at theologisk Videnskab blev reduceret til det blotte Drøvtyggeri; Konklusionerne var forødgivne paa ethvert Punkt og Præmisserne ligesaa. Opbyggelses-skrifter og Prædikener udartede til en uvederkvægende Ophobning af skolastiske Spidsfindigheder, Skriftsteder, allegoriske Indfald, «bibelske Artigheder» o. s. v.³, uden Spor af den Ild og Kraft, som en og anden Gang kunde flamme op i Reformationstidens Skrifter af denne Slags. Menighederne dyssedes under Indflydelse af denne tomme Larm fra Katheder og Prækestol i den dybeste Søvn, og den samme Konge, hvis Fremgang i at tilvejebringe fuldkommen Enighed mellem sine Undersaatter i Hensyn paa theologiske Materier blev saa lovprist, skulde da ogsaa paa sine gamle Dage komme til at afgi et saa karakteristisk Bidrag til Oplysning om de religiøse Tilstande, der maatte være en Følge af denne Enighed, ved det bekjendte Paabud om, at der skulde tilforordnes Folk, som kunde gaa om i Kirkerne med lange Kjepper til at slaa dem paa Hovedet, der sov under Prækenen.

Den kryptokalvinistiske Theologi havde haft i Følge med sig en friere, mere frugtbar Retning paa det philosophiske Om-

¹ *Helveg, Den danske Kirkes Hist. efter Reform., 2. Udg. I., S. 308-9.* — Et af Sjællands Biskop *H. P. Rosens* to Festprogrammer til Jubilæet har Titelen «Lutherus triumphans».

² *Helveg. l. c., I., S. 311.*

³ *Helveg, l. c., I., S. 488-89.*

raade (*Ramismen*), der i Modsætning til den forud raadende skolastiske Formalisme krævede Logiken fyldt med reelt Indhold og søgte at dra frem Erfaring og Iagttagelse som Grundlag for den filosofiske Tænkning¹. Under Indflydelse af denne Retning begyndte et flersidigt, paa Virkeligheden henvendt videnskabeligt Liv at spire. Men Orthodoxiens Sejr gjorde Ende paa disse som paa alle andre Livsspirer. Ramismen blev banlyst sammen med Kryptokalvinismen; den absolut golde philosophia instrumentalis installeredes atter i sit videnskabelige Højsæde, og de to naturlige Forbundsfæller, det theologiske og det filosofiske Formalisteri eller Pedanteri, kunde derefter i lange Tider vedbli, uden at forstyrres af nogen Kritik, at male sine Avner til Føde for de unge Studerende. Den tredie i dette Forbund var det philologiske Pedanteri, der var en Udartningsform af Humanismen, ligesom den orthodoxe lutherske Theologi var en Udartningsform, et caput mortuum af Protestantismen. Man havde fra orthodox Standpunkt stillet sig temmelig mistænksom eller endog fiendtlig ligeoverfor Humanismen, saalænge den endnu havde noget ved sig af en levende Bevægelse, en frugtbar og vækkende Enthusiasme for de antike Mønstre i Literatur og Kunst; men, eftersom den skrumpede ind til Glosekræmmeri og Grammatikdyrkelse, blev den en saameget mere paalitlig Allieret, hvori Orthodoxien fandt god Støtte, og som Orthodoxien til Gjenjæld holdt sin beskyttende Haand over.

Skjønt det kun var en svag Efterdønning, der i det 16de Aarhundrede naaede frem til Danmark af den humanistiske Aandsbevægelse², havde det dog været tilstrækkeligt til at fremkalde de første Begyndelser til en national Historieskrivning og national verdslig Digtning, der søgte at ta op de fra Folkets Fortid stammende Traade. Dette Arbejde blev i visse Maader fortsat gjennem hele det 17de Aarhundrede, men uden nogen sinde at faa nogen virkelig Fart eller afsætte nogen Frugt af varig, gjennemgribende Betydning. Man vilde bygge paa et nationalt Grundlag; men hvad der fandtes af et saadant, var enten ukjendt, eller det var utilstrækkeligt. Man opgav det da ogsaa snart³, og det hele Stræv med at ophjælpe dansk Sprog

¹ J. Paludan, *Fremmed Indflydelse paa dansk Nationalliteratur i det 17de og 18de Aarh.*, S. 52 ff.

² Se 3die Del, S. 245, 252—53.

³ J. Paludan, *l. o.*, S. 84 f., 370 ff.

og Literatur blev til Karikatur ved at komme ind under den tyske Efterrenaissances ubetingede Herredøme. Det blev Efterligningers Efterligning, — Pedanteri i anden eller tredje Potent. Det tyske Forbillede var aandløst og stivt; den danske Kopi blev det i endnu højere Grad. Den tyske Renaissances Repræsentanter troede at forbedre det tyske Sprog ved at indføre franske Ord; deres danske Disciple foretog nøjagtig den samme Operation, idet de «berigede» det danske Sprog ved Optagelse af tyske Gloser. De tyske Renaissancedigtere satte Poesiens Væsen i en skrupuløs Iagttagelse af visse formelle Regler eller opfattede den som blot og bart Vehikel for Ud-kramning af Lærdom og saakaldte nyttige Kundskaber. Deres danske Disciple fulgte dem heri som i alt andet og gjorde bare galt værre. Istedet for at forbedre Sproget opnaaede de bare at forbutle det, og Strævet med at skabe en national Digtning udenfra, efter Regler og Recepter, førte bare til at belemlre Literaturen med døde Læs af Rimerier og til at sætte op et dansk Pedanteri ved Siden af det latinske, ligesaa tomt bombastisk og vissent som dette¹.

Aandslivet i Danmark havde saaledes allerede før Statsforandringen i 1660 kjørt sig fast omtrent paa alle Omraader; det var havnet i en cul de sac, hvor det drejede sig rundt uden at komme af Flekken. Enevoldsregjeringen skulde nu ikke hjælpe til at frie det ud heraf; tværtom! dens Fremdraging af tyske Elementer i Staten og Samfundet, Tilintetgjørelsen af de sidste Rester af et offentligt Liv hos Folket, det landsfaderlige Formynderskab, den med det nye System følgende overvættets store Servilisme og fladt til Jorden liggende Underdanighed o. s. v., — alt dette kunde ikke virke anderledes end til at trykke det aandige Niveau endnu dybere ned, spinde Aanderne ind i et endnu tættere Væv af konventionelle Former og gjøre det ufrugtbare literære og videnskabelige Maskeradevæsen endnu mere eneherskende paa Bekostning af et sundt og friskt Aandsliv.

Resultatet var da ogsaa, at de første Menneskealdre efter Enevoldsmagtens Indførelse, — Tiden fra 1660 indtil *Holbergs* Optræden, — blev en yderst mager Periode i dansk Literaturens og Videnskabeligheds Historie, — udentvil den magreste efter Reformationen.

¹ *J. Paludan, Fremmed Indflydelse paa dansk Nationalliteratur i det 17de og 18de Aarh., S. 391 ff., 176 ff.*

Det var ikke for det, at der jo blev arbejdet. Man disputerede flittig om romersk Sko og Tøffel, og der var nok af dem, som forstod at manøvrere efter Reglerne med Logikens prædicamenta og prædicabilia. Der var ingen Mangel paa velstuderede Academici, som kunde tale og skrive «net Latin», som stod i vidtløftig Korrespondents med udenlandske Lærde, som besad «skjønne Collectanea» og en «forunderlig stor Læsning» i de allerforskjelligste Retninger, og som havde godtgjort denne sin Erudition ved at skrive sammen citatbroderede Bøger, Disputatser om allehaande rare Materier. Ligesaalidt var der Mangel paa «lykkelige Poeter», der var vel forfarne i Prosodien og gjorde regelrette Vers med sindrige Inventioner paa adskillige Sprog¹. Men alt dette var af en saadan Art, at jo mere der fandtes deraf, des værre var det. Det var bare Ugræs, som hindrede den gode Sæd fra at spire. Ved de herskende Moder i Literatur og Videnskab førtes man stadig længere bort fra de Veje, hvor et virkeligt Udbytte kunde vindes for Aandslivet. Den polyhistoriske Erudition gjorde Hoderne til Magaziner, saa at man tabte i Judicium og Evne til Tænkning, eftersom man vandt i Viden; den «lærde Poesi» forfuskede Smagen og vænnede Folk til at sætte Pris paa og lægge sig efter Skallerne istedetfor Tingenes Kjerne.

Man faar, ved at sammenligne de første Menneskealdere efter Reformationen, — sidste Halvdel af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, — med de første Menneskealdere efter Enevoldsmagtens Indførelse, — Tiden fra 1660 til 1720, — et afgjort Indtryk af Tilbagegang i dansk Literatur og dansk Aandsliv paa næsten alle Omraader. Sproget hos de bedste danske Forfattere fra sidste Halvdel af det 16de Aarhundrede (*Anders Sørensen Vedel* t. Ex.) har et nogenledes rent og uforfalsket Præg; i Tiden nærmest efter Enevoldsmagtens Indførelse møder vi i dets Sted et uskjønt macaronisk Blandingsprog². I sidste Halvdel af det 16de Aarhundrede hævder Modersmaalet sig endnu paa Historieskrivningens Omraade; i det 17de Aarhundrede breder Latinen sig udover og med den ogsaa det tomme forskruede Phrasemageri; hvad der skrives, blir utilgængeligt for det store Publikum og for det meste ogsaa

¹ *O. Skovlan, Holberg som Komedieforfatter, S. 106—7.*

² *J. Paludan, Fremmed Indflydelse etc., S. 92.*

værdiløst i andre Henseender¹. Digtningen fra sidste Halvdel af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, baade den verdslige og den religiøse, har af og til noget friskt og oprindeligt ved sig; derimod finder man i de saakaldte poetiske Frembringelser fra Tidsrummet 1660—1720, — bortset fra Psalmedigtningen, som, saavidt den har Værd, omtrent helt er knyttet til et enkelt Navn, — neppe Spor af noget andet Fortrin end den rent formelle Versmager-Færdighed. Det sidstnævnte Tidsrum har enkelte fremragende Navne at opvise paa Naturvidenskabernes Omraade; men Nationens Aandsliv i det hele kunde ikke berøres heraf, og selv i de naturvidenskabelige Studier fandt en øjensynlig Tilbagegang Sted i Tiden fra 1660 til 1720; ogsaa de maatte lide under den overhaandtagende Tilbøjelighed til at bramme med Lærdom i de forskjelligste Retninger. Theologien, som havde haft en Blomstringsperiode i sidste Halvdel af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, sank ned i den mest afgjorte Ubetydelighed. Opbyggelseslitteraturen havde intet at byde paa uden tomme Straa. Af den religiøse Bevægelse, som Kampen mellem den gamle og den nye Kirke havde vakt hos det menige Folk, og hvis Efterdønninger strakte sig gjennem flere af de nærmest følgende Generationer, merkes intet mere; de friske Kilder var bleven til et stillestaaende Vand, som forpestede Luften; Tro, Tvil, Kampiver var allevegne afløst af eller løbet ud i en dum, degraderende Overtro; det eneste, der syntes at ha havt Magt til at vække Menigmand for et Øjeblik op af den aandige Søvn, var «Tegn», der viste sig paa Himmelen eller Jorden: Kometer, Ildkugler, Misfostere, Kalve med to Hoveder eller med Top og Falbelader, Sild med Munkekutte o. s. v.³, og det, som det store Publikum greb til med størst Interesse, og hvori det fandt sin egentlige aandige Hovednæring, var Beretninger om den Slags «Tegn», om Djævl-Besættelse og Fandens Kogleri, samt Udbyggelse af hvad slikt maatte antages at bebude. Fra det disputerende, poeterende og citerende Pedanteri skulde der ikke komme nogen Impuls, som kunde bringe Bevægelse i dette stillestaaende Vand; jo mere Videnskabeligheden havde Karakter

¹ N. M. Petersen, *Bidrag etc.*, III., S. 310 ff.

² Om Tilbagegang ved Universitetet se N. M. Petersen, *Bidrag etc.*, IV., S. 59. Holm, *D.-N. Hist. 1660—1720*, I. S. 407.

³ Skavlan, *Holberg*, S. 70—78.

af Erudition og Poesien af en lærd Kunst eller et lærd Haandverk, des mere maatte begge Dele være et blot Koterianliggende, utilgjængeligt og uden Mening eller Betydning for andre end de faa, der hørte Laget til. Tilstanden i aandig Henseende var altsaa denne: paa Højderne af Samfundet en liden Flok Pedanter, sysselsat med at fegte i Luften eller med at kjøre Lærdomsrusk fra den ene Haug over i den anden eller med andet ligesaa unyttigt Arbejde; nedenfor dem bare Spidsborgere, der sov en dyb Søvn, alene afbrudt af stygge, usammenhængende Drømme.

Dette Forfald af Sprog, Literatur, Aandsliv i det hele vedkom i visse Maader baade Norge og Danmark, forsaavidt Skriftsprog og Literatur var fælles for begge Lande. Men, eftersom Sprog og Literatur kaldtes og med Rette kaldtes dansk, var det dog nærmest Danmark, hvem Nedgangen rammede. Norge havde liden eller ingen Del faaet i det ved Reformationen vakte religiøse Liv eller i den ved Humanismen vakte literære og historiske Sands. Det fik ligesaalidt nogen videre Del i den reformatoriske og humanistiske Bevægelses Udartningsformer. Strømmen naaede ikke hid, Gruset, som den afsatte, heller ikke. I Danmark var Universitetet, hvor de lærde Krige blev ført; her var Konge og Hof og de andre høje Patroner, til hvis Pris Lejlighedspoeterne digtede Latine vel Danice. Norge maatte bli et af Muserne endnu mere forladt Land, efterat det var blevet Mode at kræve Erudition af deres Dyrkere, end tidligere, da en mere jevn populær Smag havde været raadende. Men Skaden herved var alligevel adskillig mindre i det første Tilfælde end i det sidste. Det var en stor, skjæbnesvanger Ulykke for Norge, at det blev staaende udenfor den reformatoriske Bevægelse, — en Ulykke, hvorved norsk Nationalitet led saa dybe Skaar, at de ikke kan siges at være udfyldt den Dag i Dag. Derimod har man neppe Grund til at beklage, at det blev saa svagt repræsenteret inden Stygotius'ernes, Montanus'ernes og Rosiflengius'ernes Kreds. Det turde maaske være mere rimeligt at opfatte dette som et Held eller et Fortrin, der gav noget Vederlag for hvad der var bleven tabt eller forsømt i Reformationens Tidsalder, saa at vi atter her møder et Exempel paa den saa ofte fremhævede historiske Erfaringsætning, at, hvad der har været et Udviklingsvilkaar gaar over til at bli en Hindring, og at et Folk, som har fulgt godt med paa et forudgaaende Stadium af den almindelige Udvikling, stundom netop af

den Grund blir mindre skikket til at ta op det nye, naar det kommer. Literatur og Videnskab i Danmark havde, som før nævnt, gaaet sig saaledes fast ved at komme under Pedanteriets Herredømme, at Opgaven maatte bli, ikke at fortsætte, rette paa eller rensse, men snarere: at bryde helt af og begynde helt fra nyt af. Maaske kunde der være Grund til at mene, at en Nordmand, under ellers lige Vilkaar, maatte være bedre skikket til at løse denne Opgave, end en Dansk, fordi han var opvoxet i større Afstand fra Pedanteriets Hovedsæder og under mindre Indflydelse af dets Væsen og Forbilleder¹. Han maatte forsaavidt være friere stillet og ha lettere ved at vælge det Nye og vrage det Gamle saa sterkt og saa klart, som det nu gjaldt om at gjøre det for at tilvejebringe et Gjennembrud. Vist er det naialfald, at Gjennembruddet, der førte Danmarks Literatur og Aandsliv ind paa helt nye Baner, udgik fra en Nordmand.

¹ L. Dietrichson, *Den norske Poesi*, I. S. 56. J. Paludan, *Fremmed Indflydelse etc.*, S. 345-47.

V.

Gjennembruddet i den danske Literatur og det dansk-norske Aandsliv ved Holberg; — dets Karakter og umiddelbare Virkninger i Hensyn paa Forholdet mellem dansk og norsk Nationalitet.

Man har fra alle Sider været enig om at erkjende *Holbergs* enestaaende Hersker-Stilling i de to Folks Aandsliv, hvortil han er knyttet ved sin Herkomst og sin Virksomhed. En berømt nyere Forfatter¹ har sagt: «Naar man spørger: var Holberg i sin Ungdoms Drift og Stræben national, saa er Svaret: han var ikke national, han var Nationen». Kanhænde, at disse Ord pointerer altfor skarpt Modsætningen mellem det lidet, Holberg modtog af det danske og norske Folk, og det meget, han gav dem til Gjengjeld. Saameget staar dog ialfald fast, at sjelden nogen enkelt Mand i samme Grad som han har omdannet og opdraget sit Folk, — at sjelden i noget Folks Aandsliv et saa afgjørende Skifte har staaet, som det der stod i det danske og norske Aandsliv ved Holbergs Forfattervirksomhed.

Denne var, i sine Hovedretninger, en fuldstændig Nydannelse, uden Mønster, uden Støtte- eller Tilknætningspunkter inden Danmarks og Norges Literatur. Holbergs Historieskrivning stillede sig andre Maal og fulgte andre Veje, end hvad der hidtil var fremkommet af historisk Forfatterskab i de to Lande; hans filosofiske Tænkning bevægede sig paa et helt andet Omraade end det, som indtil hans Tid alene gjaldt for Philosophi

¹ *Georg Brandes, Ludvig Holberg, et Festskrift, S. 35.*

inden Kjøbenhavns velstuderede akademiske Kredse; hans komisk-satiriske Digtning slog ned som et Uvejr blandt Publikum og blev fra først af ikke forstaaet enten af dem, der morede sig derved, eller dem, der forargede sig derover. Han stod, ved sin Optræden, som Repræsentant for en helt ny Smag, en helt ny Livsanskuelse ligeoverfor det Samfund, som han var kaldet til at virke for. Hvad han forefandt inden dette Samfund af raddende Aands- og Smagsretninger, fremstillede sig for ham som idel forskruet Unatur, tomt Skinvæsen, tankeløst, ufrugtbart Vanegjænger; den polyhistoriske Lærdom, den metaphysiske Fægtekunst, det forstenede Dogmevæsen, Versemageriet, Overtroen, Rangsygen, — de citatbroderede Folianter, de med «bibelske Artigheder» udstyrede Opbyggelsesskrifter, Folkeviserne og de latinske carmina, — det blev altsammen Gjenstand for hans Ringeagt eller Uvilje. Han foresatte sig at faa det ryddet ud, skubbet tilside altsammen; d. v. s. han foresatte sig at reformere det hele Samfund fra Grunden af. Og det lykkedes ham virkelig at gennemføre dette sit Forsæt saa nogenlunde. Han fik «disse Rigers Almue omstøbt ligesom i en anden Form». Han begyndte med at staa som den Ensomme, den Fremmede, hvis Haand var mod alle og alles mod ham, som var ulig sine Omgivelser og uensartet med dem i enhver Henseende¹, og han endte med at være Herren, hvem alle fulgte og alle bøjede sig for. Hvad han overgav til Glemsel, det blev glemt, og det nye, som han førte ind, blev Grunden, hvorpaa dansk-norsk Aandsliv siden har bygget. Ved at læse ham har vi derfor ogsaa nuomstunder, trods det iøjnefaldende gammeldagse ved Sproget, en Følelse af at være aandigt hjemme; saalangt tilbage som til ham rækker en fuldt levende Tradition inden den dansk-norske Literatur; hvad der tilhører Tiden før ham, er derimod for os noget dødt eller fremmed, og de med ham samtidige Forfattere synes kun at være til for at tjene som Ramme for ham. «De andre synke tilbage; han blir staaende som et skinnende Fyrtaarn»².

Det har været udtalt, at det vilde ha været heldigere for dansk Nationalitet, Literatur og Sprog, om det ved Holberg indtraadte Omslag ikke i fuldt saa høj Grad havde havt Karak-

¹ G. Brandes, *Afhandl. om Holbergs Komedier*, i Jubeludgaven af *Komedierne*, S. 7.

² N. M. Petersen, *Bidrag etc.*, II., S. 362.

teren af en Begyndelse fra nyt af, en Bryden overtvert med alt Gammelt. Man erkjender herved, at et Brud ikke kunde undgaaes; dansk Videnskab og Literatur var for det meste kommet ind i et galt Spor; det var for det meste Ugræs, der voxede og bredede sig i Danmarks aandige Urtebed; et stort Oprydnings- og Udrenskningsarbejde var blevet nødvendigt, og det udførte Holberg med uforligneligt Mesterskab; han gjorde bare, har man sagt, sine Sager altforgodt; han ryddede Grunden aldeles og lugede op med det meget Ugræs ogsaa en og anden Spire, som der kunde blevet noget godt af, og som burde faaet Lov til at voxe. Holberg viklede hele den eldre danske Literatur «ind med i den Pakke af hjemmegjort Vadmæl, hvilket han ubarmhærtig kaster bort som noget udslidt Tøj, der ikke længer er til at bære; han regner det med til disse Tidens Brøst, som han med Vid og Lune indviede til Latter og Undergang» «For ham var det gamle dødt, han havde intet Skjøn derpaa, ingen Følelse derfor, han kunde ikke fornye det og opgav det. Vi, som skjønne derpaa, som finde Liv deri, som elske det, sige med Rette, at han deri gjorde Uret.» «Den Møje, vi have med at opsøge den tynde Traad af det søgte danske, der endnu slynger sig igjennem Literaturen, oplyser os om, hvor svag den har været. Ikke desmindre opsøge vi denne Literaturs Frembringelser og drage dem frem af de Grusdynger, hvori de ligge skjulte». «Vi tilstaa, at disse Frembringelser i Almindelighed fattes to Egenskaber, der ikke kan undværes, Fynd og Ynde; men naar vi træffe paa en af dem eller endog begge, ere vi lyksalige som over et lykkeligt Fund; og, endskjønt der maa hvile et vist Tryk paa Sindet, naar det ser, hvormeget det hjemlige led, saa er der dog atter noget, som ingen Gjenvordighed kunde udslette, noget, som vi kalde vort og ikke kunne andet end elske, en naiv Godmodighed, en hjærtelig Følelse, ja endog en vis Flugt i Fantasien, netop det, som vi hos Holberg savne. Det bliver os klart, at det var uforsvarligt at lade disse uudslettelige Spirer ligge uønsede; at det nok havde været værdt at frede om dem, at værne om dem, udvikle dem. Paa Grundlaget af denne Literatur havde det nok været værdt at blive ved, og alt skulde da have faaet et andet Udseende. I *Vedøl* laa der en god Begyndelse til en historisk Stil; fra Folkevisen kunde der udgaa en ypperlig Lyrik, en fortsat *Peder Syv* skulde nok have vist, hvor dybt rodfæstet Dansken var i det gamle Tungemaal, og denne Over-

bevisning vilde have styrket Sindet og hærdet det mod Sydens Anfægtelser»¹.

Den samme Forfatter, fra hvem disse Yttringer er hentet, tænker sig Muligheden af, at Omslaget — det nødvendige Omslag — i dansk Literatur og Videnskabelighed var kommet paa en anden Maade, ved en anden Mand, — ved den egne danske *Kristian Falster*, Satireforfatteren, istedetfor ved den halvfremmede Holberg. Falster er den eneste af Holbergs Samtidige, der kommer ham nær, heder det. «Større som Filolog hylder han tillige den gamle danske Aand, der ikke efterligner Syden, men henter Kraft af sig selv, og der var, tykkes der, Malm i ham til at vorde den virkelige Skaber af en ny dansk Literatur. Ja, der lader sig let fantasere over, hvad der kunde have skeet, hvad det vilde være blevet til, hvis Falster havde været mere foretagende og ikke havde levet tilbageholden i en afsides Kreds, hvis han var dragen til Hovedstaden, der flere Gange kaldte ham, og der havde virket i samme Aand som i sine Satirer, uden Hylding af det franske Væsen, som han hadede, med de klassiske Mønstre for Øje, som han elskede, med den ægte danske Oprigtighed, Frimodighed og Jovialitet, der udgjorde Grundtrækkene i hans Natur. Den ny Literatur, tænke vi os, vilde da være bleven ublandet dansk, og gjerne havde vi set den saaledes»².

De her anførte Betragtninger over, hvor uheldigt det var, at Omslaget inden dansk Literatur fik en saa radikal afbrydende Karakter, som det fik, og hvormeget bedre det kunde ha blevet under visse andre Forudsætninger, maa nu vistnok siges at vidne om adskillig Miskjendelse af Tidsalderens aandige Vilkaar i Almindelighed og om adskillig Overvurdering af de egne danske Elementer i Literaturen, hvilke der paa Holbergs Tid kunde være Spørsmaal om at frede og værne om eller bygge videre paa³. Det havde nok aldrig været stort bevendt med disse egne danske Elementer, og de havde været i Tilbagegang og var bleven skudt tilside længe forud for Holbergs Optræden. Folkevisetonen havde været optat og efterlignet i Literaturen i det 16de og 17de Aarhundrede; der var bleven gjort ud af den, hvad

¹ *N. M. Petersen, Bidrag o. s. v., IV., S. 364—66.*

² *N. M. Petersen, l. c.*

³ Vi behøver ikke at opholde os ved det urimelige i en Sammenstilling af *Falster* og *Holberg*, som om det var næsten jevnbyrdige Størrelser.

der efter Tidens Lejlighed kunde gjøres, og, selv om det havde været anderledes, selv om det virkelig skulde kunne antages, at en «ypperlig Lyrik» kunde ha udgaaet fra Folkevisen allerede i denne Tidsalder, og at der i Vedel laa en god Begyndelse til historisk Stil efter moderne Fordringer og Begreber, — vilde det dog ikke ha forslaaet stort til at fremkalde et virkeligt Gjennembrud i Folkets Aandsliv; endnu mindre skulde vel Peder Syvs grammatiske Studier, om de var bleven fortsat noksaa meget og noksaa tydeligt havde godtgjort Danskens Slegtsskab med «det gamle Tungemaal», ha kunnet fremkalde nogen Vækkelse, som var værdt at tale om. Den danske Aand vilde nok ikke være kommet langt paa Vej, om den skulde ha hentet Styrke af sig selv ifølge den herved givne Anvisning; det var nok nødvendigt at søge Hjælp andenstedsfra. At hade det franske Væsen og alene hylde de klassiske Mønstre var i denne Tidsalder enstydig med at staa udenfor den fremadskridende Udvikling. Den Mand, der indtog et saadant Standpunkt, kunde allerede af den Grund ikke bli Gjennembrudsmanden, der viste Vej ud af Pedanteriets Ørken. Det gjaldt at gaa til England og Frankrige; det var alene derfra, at Fornyselsen kunde komme.

Paa den anden Side tør det ikke være aldeles uden Grund, naar man fra dansk Synspunkt klager over, at *Holberg* ikke ved sin Reform viste mere Skaansomhed ligeoverfor det Bestaaende, eller naar man mener, at det vilde ha været heldigere for dansk Nationalitet, om Gjennembrudet var skeet ved en Mand, der havde staaet i et inderligere Forhold til denne Nationalitet end det, hvori *Holberg* stod, og at *Holbergs* dominerende Indflydelse paa Literatur og Sprog har havt lidt ved sig af et Fremmedherredøme, der har virket til at kue eller trænge tilbage noget af det ejendommelige ved det danske Væsen.

Naar det spørges: hvorfor blev *Holberg* og ingen anden Gjennembrudsmanden, saa er Svaret naturligvis først og fremst, at han alene af sine Samtidige havde det skabende Geni, at han og ingen anden var den fødte Herskeraand. At denne Herskeraand fødtes i Norge, ikke i Danmark: det er noget, som der ikke kan gives nogen Grund eller Forklaring for; det faar staa som noget tilfældigt, der ikke lar sig bringe i Sammenhæng med nogen for det ene Folk fremfor det andet ejendommeligt Udviklingsgang. Men det kan paa samme Tid ikke være tvilsomt, at *Holbergs* Egenskab af Nordmand har havt stor

Betydning for hans Mission i den danske Literaturs, det danske Aandslivs Tjeneste, at den har virket til at gjøre ham i flere Henseender saameget bedre skikkét til at løse de Opgaver, som han fik at løse. Han kom derved til at staa i den allerheldigste Stilling for en Reformator: «paa én Gang tilstrækkelig nær og kjendt nok med alle Forhold til at kunne opfatte og skildre dem sandt, og dog samtidig paa tilstrækkelig Afstand, fjern og uafhængig nok til ikke at lade sig binde af Parti-Hensyn og Koteri-Aand. Som Nordmand i Kjøbenhavn — paa én Gang hjemme og ude — paa én Gang delende Fælleskabet i det meget, som Aarhundreders aandelige Samliv havde gjort ligt, og samtidig stillet paa hele Fødselens, Opdragelsens, Nationalforskjellighedens Afstand: er det forstaaeligt, at Holberg netop var den, som, modnet paa Rejser og i Ensomhed, efterat have indsøgt Tidsalderens frieste Luft og dristigste Tanker, formaaede at afstøve en Pedant-Verden, som han altid havde staaet nær nok til at kunne gjennemskue, men aldrig havde havt det Uheld at voxe sig sammen med»¹.

Holbergs Standpunkt i national Henseende er noksom kjendt og har ofte været gjort til Gjenstand for Drøftelse. Man véd, at han hyldede sin Tidsalders statsborgerlige Patriotisme. Han nærede aabenbar en oprigtig Pietet ligeoverfor den Kongeæt, hvis Arveundersaat han var, en oprigtig Kjærlighed til den Stat, inden hvis Grændser han var født, og han kunde paa sit Dødsleje rose sig af, at han i al sin Levetid havde søgt at være en nyttig Borger. Fra det derved givne Standpunkt faldt det ham let og naturligt at se i Danskerne sine Landsmænd, og det er da ogsaa bekjendt, at han ofte omtaler sig selv som Dansk uden nogen Reservation eller nærmere begrænsende Forklaring. Naar han gjorde saa, var det dog ikke blot et Udtryk for hans Følelse eller Erkjendelse af, at Nordmænd og Danske i politisk Henseende dannede en Enhed. Disse to Folk tilhørte ikke blot den samme Stat; de var ogsaa fælles om Skriftsprog og Literatur. For ingen i Samtiden kunde dette Fællesskab ha større Vægt end for Holberg². Hos ham fremfor hos nogen anden Nordmand maa Sympathien for det danske Folk ha været en sterk og levende Ting, idet han var knyttet til det, ikke blot i

¹ *Skavlan, Holbergs Kom*, S. 227.

² *E. Holm, Holbergs Betydning af Aandsliv og Videnskab*, (Tale ved Holbergs jubilæet 1884), S. 22—23.

Egenskab af Borger af den danske Stat, men i Egenskab af Repræsentant for det Sprog, den Literatur, hvis Rejsning var blevet hans Livsopgave, og som af ham og alle andre kaldtes og medrette kaldtes den danske Literatur, det danske Sprog. .

Imidlertid var han dog ikke selv dansk og kunde aldrig bli det. Han var blevet en voxen Mand og hans Aand havde modtat sit blivende Præg, inden han bosatte sig i den danske Hovedstad. Vi véd, at han, skjønt han ofte slaar Nordmænd og Danske sammen og nævner dem som en Enhed, dog forstod meget vel at skjelne mellem dem. Hvor han skildrer de to Folks Nationalkaraktér, udhæver han saa skarpt Forskjellen, at han næsten stiller dem i Modsætning til hinanden. Hos de Danske finder han en «besynderlig Modestie», medens Nordmændene heller har en Tendents til at «se andre over Axlerne»; et Hoveddrag i de Danskes Nationalkaraktér er efter hans Opfatning deres «Mediocritet», d. v. s. deres Tilbøjelighed til at holde sig til den jævne Middelvej, uden at «falde udi Extremiteter»; hvad Nordmændene derimod angaar, da mener han, at «de ikke fare meget vild, som tillægge de Norske Folk samme Characteer, som Indbyggerne udi England, nemlig at det, som kaldes Middelmaadighed, har liden Sted iblandt dem, men de, som ere gode, ere i en høj Grad gode, og de, som ere onde, ere i høj Grad onde»¹. Vi ser, at han selv afgjort har tilhørt den norske, ikke den danske Side af denne nationale Karaktér-Modsætning. Han fortæller, at Engelskmændene plejede at give denne Censur over hans Ansigt: He looks as an English Man o: han har ret et Engelsk Ansigt. Men, føjer han til, min Humeur og Smag er endnu mere Engelsk². Han var, efter egne og andres samstemmige Skildringer, i høj Grad heftig, excentrisk, ujævn, tilbøjelig til at gaa til Yderligheder, — i et og alt forskjellig fra, modsat hvad der efter hans Opfatning var dansk nationalt Væsen.

Han maa derfor ha levet blandt de Danske i visse Maader som en Fremmed, (skjønt han kom godt ud af det med dem, — de «incommoderede ham mindst af alle Folk, som han kjendte»). Hans danske Patriotisme var, om end sand og levende, dog mere et Produkt af Reflexion, end en umiddelbar indenfra fremvældende instinktmæssig Følelse. Han sluttede sig oprigtig til

¹ *Danm. og Norg. Beskr., 3. Udg., S. 13—25.*

² *Holbergs trende Epistler etc., udg. v. J. Levin, S. 219—20.*

9 — J. E. Sars: Udsigt over den norske Historie.

det Folk, hos hvilket han fandt sin nærmeste Virkekreds, og hvis aandige Herre og Mester han blev, men uden at gaa op i det. Dette Forhold var nu ganske vist, — som allerede nævnt —, i visse Maader et meget fordelagtigt, — for begge Parter. Holbergs Iagttagerblik, hans Sandhedstrang, Evne til at udfinde og afsløre, hvad der er udvortes og udpaahængt i Livet, — kort det meste af det, der gjorde ham til den store komisk-satiriske Digter, — maa være bleven skjærpet og udviklet derved, men vistnok paa andre Følelsers og Eyners Bekostning. Hans Satire er aldrig bitter eller menneskefiendsk; tværtom! vi møder hos ham altid en lys og frejdig Livsopfatning, en afgjort Optimisme og Tro paa Menneskenaturens Perfektibilitet. Men vi møder paa den anden Side næsten intet af det blide eller bløde, det sentimentalt rørende, — det, der gaar til Hjertet, som man plejer sige; hans Forfatterskab har en sterkt udpræget, ensidig udpræget mandig Karakter; det er lyst, friskt, sundt, men har tillige noget haardt og koldt ved sig, — forsaavidt helt anderledes artet end det egte danske Naturel, saadan som man har plejet at forestille sig dette, og saadan som det ogsaa viser sig i Literaturen baade før og efter ham.

Det har i en nyere Tid været sedvanligt at opfatte *Holberg* som den nationaleste af alle danske Forfattere; man har talt om det «egte danske», det «indfødt danske» ved ham. Der er noget misvisende i disse Udtryk; man har derved for en stor Del gjort sig skyldig i en Forvexling af Aarsag og Virkning; man har sat det først, som i Virkeligheden er sidst, og omvendt. Det var ikke saameget ham, der modtog sit Præg af den danske Nationalitet, som det var den danske Nationalitet, der modtog sit Præg af ham. Man vilde udtrykke sig korrekttere ved at sige, at det danske Folk blev ved hans Indflydelse egte holbergsk, end ved at sige, at han var egte dansk. Han var med alt sit lattermilde Lune en streng Herre, der ikke gav Kvartér til noget, som var hans Væsen imod, — i høj Grad særmerket og forfølgende de Maal, han engang havde opstillet for sin literære Virksomhed. med ubøjelig Fasthed. Hans Optræden var et Fremskridt af uberegnelig Rækkevidde for det danske Folk; han førte det ud af en Bagevje og midt op i den fremadskridende europæiske Aandsbevægelse; men dette Fremskridt blev kjøbt med visse Offere. Det danske Folks Kultur blev ved ham mere universel, men tabte til Vederlag noget af sin oprindelige Danskhed.

Noget lignende kan nu ogsaa siges om hans Indflydelse

paa det danske Skriftsprog, — hvorved man naturligvis først og fremst maa erindre, at denne var saameget mindre indgribende end hans Indflydelse paa Literaturen. Man kan sige, at han i Literaturen begyndte fra nyt af; han stillede sig det Maal at indføre paa alle dens Omraader en ny Smag, en ny Aand, hvilket det ogsaa lykkedes ham at naa. Sproget derimod tog han, som han fandt det; det var for ham et blot Redskab, der alene interesserede ham, for saa vidt det var det nødvendige Organ for hans civilisatoriske Mission¹. Han hævede det op fra en yderlig vanskjøttet Tilstand til Værdighed og Anseelse og gav det, hvad det før ikke havde havt, en Skat af Originalværker af høj Rang, hvori det maatte ha det bedste Værn mod alle opløsende Kræfter og alle Anfægtelser indenfra eller udenfra; men Sprogrensning og Sprogreformation gav han sig kun i ringe Grad af med². Alligevel kunde det ikke være anderledes, end at han, ved et Forfatterskab, saa originalt, saamangesidigt og dybt indgribende som hans, maatte komme til at øve stor Indflydelse ogsaa paa Sproget. Det har været erkjendt, at det nyere danske Skriftsprog i en meget væsentlig Grad har modtat sit Præg af *Holberg*. Man kan ikke sige, at det blev renere eller mere dansk i Hensyn paa Ordforraad ved ham. Tvertom! Han skrev, efter hvad han selv fortæller, «ligesom Ordene udi en Hast kunde falde ham ind; naar han ikke kunde hitte paa det Ord iagttage, skrev han beoagte, naar et Zignet ikke vilde falde ham ind, skrev han Pitskaft»³. Sproget vedblev altsaa ogsaa under hans Behandling at ha det samme brogede Udseende, som det havde havt forud, — alene med den Forskjel, at, medens man forud, overensstemmende med god gammel dansk Sedvane, mest havde forsynet sig med, hvad man manglede, af det tydske Ordforraad, hjalp *Holberg* sig heller med franske Ord, overensstemmende med hans hele fransk-engelske og antitydske Aandsretning⁴. Større Virkning end i Hensyn paa Ordforraadet fik det *Holberg'ske* Forfatterskab i Hensyn paa Sætningsbygning og Stil, særskilt den prosaiske, som, efter hvad *J. L. Heiberg* har udtalt, «selv i sin nuværende

¹ *N. M. Petersen, Bidrag, IV. S. 366—67.*

² *N. M. Petersen, l. c. IV. S. 565 ff. — Holbergs Mindre poetiske Skrifter v. Liebenberg, S. 310—11.*

³ *Mindre poet. Skrifter v. Liebenberg, S. 264.*

⁴ *Mindre poet. Skrifter, S. 349 (den sammesteds cit. Yttring af J. L. Heiberg).*

Form kun er en Modifikation af den holbergske». Det danske Sprogs stilistiske Præg, saadant som det blev formet af Holberg, udmerker sig ved Klarhed og sund Ædruelighed, men er paa den anden Side noget blegt og stivt. Overhovedet kan Holbergs Indflydelse paa det danske Skriftsprog vistnok karakteriseres saaledes, at det ved ham fik en saa at sige mere kosmopolitisk, mere abstrakt Karakter, end det havde havt forud; det blev udvidet og vandt i Brugbarhed som Meddelelsesmiddel for det indstrømmende nye Tankestof, men tabte samtidig noget af sin oprindelige nationale Farve og Fylde.

Naar man fra dansk-nationalt Synspunkt har Grund til at beklage dette sidste, saa gjelder i visse Maader det stik modsatte fra norsk-nationalt Synspunkt. Hvad der gik tabt ved Holbergs literære og sproglige Reform, var dansk, ikke norsk, medens Fremskridtene kom begge Folk til Gode, og, hvad der var et Tab for dansk Nationalitet, maatte for saa vidt være en Vinding for den norske, som det virkede til at gjenoprette den aandige Ligevægt mellem de to Folk, der var et af Vilkaarene for, at norsk Nationalitet skulde komme til at gjøre sig gjeldende i deres fælles Aandsliv.

Vi maa tro, efter hvad vi kjender til Holbergs Opfatning af Forholdet mellem Norge og Danmark, at intet kunde ligge hans Tanke fjernere end at arbejde for en Adskillelse af de to Folk eller for Norges Emancipation fra det danske Sprog- og Literaturherredøme. Alligevel skulde hans literære Virksomhed faa stor Betydning ogsaa i denne Henseende, — en saa stor, at der ved hans Optræden maa sættes et Afsnit, ikke blot i det fælles dansk-norske Aandslivs, men ogsaa i det særskilt norske Selvstændighedsarbejdes Historie, og at man trygt kan sige, at, om ingen Enkeltmand har gjort mere til at knytte de to Folk sammen for alle Tider, end han, saa har heller ikke nogen Enkeltmand gjort mere end han til at stille dem paa en saavidt lige Fod, at deres Samarbejde snarere maatte føre til en Udsondring mellem dem, idet de blev sig sine Ejendommeligheder mere bevidst, end til en Sammensmeltning eller en Opgaaen af det ene i det andet. — Idet Sprog og Literatur ved Holberg fik en mere universel, mere kosmopolitisk Karakter, kom begge til at afgi i højere Grad end forud en neutral Grund, hvorpaa de to Folk kunde mødes og samvirke under nogenledes lige Vilkaar. Sprog og Literatur vedblev jo vistnok at kaldes og at være dansk; Danmark vedblev forsaavidt at være Hovedlandet, Norge

det afhængige Lydland; men Afhængigheden blev fra nu af mindre iøjnefaldende og mindre trykkende. Indtil Holbergs Optræden havde det udelukkende været Norge, der modtog aandedig Paavirkning fra Danmark, ikke omvendt. Ikke blot var det fælles Skriftsprog, den fælles Literatur dansk ifølge sin Oprindelse; men inden denne Literatur var det danske Mænd, der stadig og paa alle Omraader spillede den toneangivende Rolle; alle bestemmende Indflydelser udgik fra Danmark; hvad der frembragtes i Norge eller af norske Mænd, var bare Efterklang eller det forblev ukjendt og uden Virkning udenfor snævre lokale Kredse. Med Holberg begynder en norsk Indflydelse i Danmark og i dansk Literatur, og det efter en slig Maalestok, at den i visse Maader helt opvejer den forudgaaende danske Indflydelse i Norge, idet Literaturen ved den blev omskabt fra Grunden af. Holbergs eget nationale og patriotiske Standpunkt var ganske vist et saadant, at det ikke kunde falde ham ind at gjøre nogen Forskjel paa norsk og dansk Nationalitet i literær Henseende eller at opfatte sig selv som Repræsentant for en særskilt norsk Indflydelse i Literaturen; men deraf følger naturligvis ikke, at han ikke faktisk repræsenterede en saadan. De nationale Ejendommeligheder hos en Forfatter plejer at gjøre sig gjeldende, enten han er sig dem bevidst eller ikke, enten han lægger an paa at gjøre dem gjeldende eller ikke. Man er da ogsaa mere og mere bleven enig om at erkjende, at Holbergs norske Nationalitet kommer tilsyne i hans Forfatterskab paa adskillige Maader: — først og fremst og væsentlig vistnok paa den allerede før omtalte rent negative Maade, nemlig i hans afgjort kritiske Standpunkt ligeoverfor danske Forhold og Samfundstilstande, — men dog ogsaa paa en mere positiv Maade, og det ikke bare gennem enkeltvis forekommende Norvagismer eller norske Reminiscentser, men i hele Arten af hans Lune og komiske Phantasi¹.

Holbergs Storhed er først i vore Dage bleven fuldt ud vurderet. For os staar han som det «skinnende Fyrtaarn», der lyser ud af Mørket rundt om, — helt ensom paa Højden af sit Eftermæle, som han var det i sit Liv. Saa højt stilledes han i Regelen ikke af Samtiden og den nærmeste Eftertid. For nu ikke at tale om al den Miskjendelse og blinde Undervurdering, som han var Gjenstand for, saalænge han levede, fra Pedanternes

¹ *Skavian, Holbergs Komedier, S. 236 ff.*

og Spidsborgernes Side, — saa plejede selv den rummeligste, mest forstaaelsesfulde Anerkjendelse dengang ikke at gaa videre end til at stille ham op som et Slags primus inter pares blandt Literaturens Storheder; man plejede at nævne adskillige Navne, som nu er helt eller halvt glemte, næsten Side om Side med hans eller endog i visse Maader foran hans¹. Imidlertid maatte man dog allerede meget tidlig, og længe før man endnu var kommet paa den rette Afstand til helt ud at skjønne hans Rang over alle andre, faa et Indtryk af, at han fremfor nogen af de andre Storheder havde lagt Folket aandigt under sig og været Banebryder for en ny Tid. Den Virkning, han øvede paa det store Publikum ved sin komisk-satiriske Digtning, var overordentlig, uden Sidestykke og erkjendtes som saadan ogsaa i hans egen Tid. «Nationen blev ligesom henrykt», siger en Samtidig, der synes at ha været alt andet end oplagt til Overdrivelse (*Carl Deichman*) om *Peder Paars*; «intet Skrift har i disse Lande og i faa andre gjort saamegen Opsigt og er med saa stor Begjerlighed bleven læst af Høje og Lave: Bogen var i hver Mands Hænder og Peder Paars i alles Minder². Det kunde ikke være anderledes, end at man fik et Indtryk af, at dette var, hvad man med et moderne Udtryk kalder et Gjennembrud, — og at dette Gjennembrud i de to Folks Aandsliv udgik fra en Nordmand, var en Kjendsgjerning, som man maatte fæste sig ved baade fra norsk og dansk Side, og som maatte virke til at styrke Nordmændenes nationale Selvfølelse ligeoverfor de Danske. Det var som et ydre, iøjnefaldende Tegn eller Merke paa, at Forholdet mellem de to Folk i Hensyn paa aandig Kraft nu var blevet et andet, end det før havde været, — ligesom Forholdet mellem dem i Hensyn paa Forsvarsevne og militære Kræfter var blevet et andet. Ogsaa dette sidste Omslag fik paa denne Tid en Repræsentation eller Personifikation, hvorved det saa at sige stilledes frem paa en for alle beskuelig Maade. *Tordenskjold* var samtidig med Holberg, og det gjaldt om ham som om Holberg, at han la Vægt paa sin norske Fødsel og fremhævede den, naar der var Lejlighed til det. Ved disse to Navne, — Literaturens mest fremragende, banebrydende Forfatter og de to Folks populæreste Helt, — maatte Norge løftes til en højere Rang og Ret inden det danske

¹ Se *Brandes's Festskrift om Holberg*, S. 285—298.

² *Nyt hist. Tidsskr. IV. S. 398—99 (Werlauffs Holbergiana)*.

Monarki; om det vedblev at være et Biland i politisk Henseende: — historisk og nationalt maatte det fra nu af gjælde som noget mere.

Vi skal nu dernæst se, at, naar det kan siges om *Holberg*, at han har virket til at forberede Norges nationale Gjenrejsning, saa er det ikke bare, fordi hans Berømmelse spredte Glans over hans Fødeland, eller fordi Sprog og Literatur ved ham fik en mere kosmopolitisk, mindre eksklusiv dansk Karakter, men ogsaa fordi det var ham, der først indførte i de nordiske Lande den store almeneuropæiske Aandsbevægelse, som man plejer kalde Rationalismen eller det attende Aarhundredes Oplysning.

VI.

Rationalismen eller det attende Aarhundredes Oplysning. — De nye politiske Idéer, som ved den sattes i Kurs, og deres Virkning paa Nationalfølelsen. — Bondeforgudelsen. — Natursværmeriet.

England blev, som bekjendt, i visse Maader for det attende Aarhundredes Rationalisme, hvad Italien havde været for Renaissance og Tydskland for Reformationen. De fleste af de nye Idéer og Synsmaader, der gav Oplysningstiden dens Præg, og hvori den rationalistiske Aandsbevægelse havde sine Kildespring, fremsattes først eller gjordes først gjeldende i den engelske Literatur. Herfra overførtes de til Frankrige, hvor de udvikledes videre, og hvorfra de udbredtes over Verden. Frankrige blev altsaa — for at bruge *Macaulay's* Udtryk — Formidleren mellem England og den øvrige Menneskehed. Alle den franske Oplysnings Høvdinger: — *Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Diderot, d'Alembert, Condillac* o. s. v. — gjæstede England eller studerede ialfald engelsk Literatur og modtog derfra sterke og bestemmende Impulser. Af denne Samvirken mellem fransk og engelsk Aand fremgik en Bevægelse, hvorved Europa er bleven omskabt. De i England udviklede politiske og filosofiske Idéer fik først ved at iklædes fransk Form den rette Magt over Sindene, saa de kunde gribe ind i alle Livets Forhold og bli et Fælleseje for hele den oplyste Verden.

Men længe før end dette var skeet, modtog *Holberg* paa første Haand de samme Impulser, der siden skulde vække Frankrige og gennem Frankrige det øvrige Europa. Han gjæstede England tyve Aar før *Voltaire* og *Montesquieu* og fulgte med

dyb Interesse den her paagaende theologiske, philosophiske og politiske Diskussion, som endnu ingen Indflydelse havde faaet og neppe nok var kjendt udenfor Englands Grændser. Han opholdt sig i Frankrige paa en Tid, da det franske Aandsliv endnu bevægede sig paa en fra det engelske helt adskilt Vej, — da der endnu her laa de strammeste Baand paa den philosophiske og politiske Diskussion, medens til Gjengjeld Skjønlitteraturen blomstrede og de fra Renaissancen nedarvede literære Kunstformer havde opnaaet den højeste Elegants og Fuldkommenhed. Ogsaa her var han den opmerksomme Iagttagere og viste, at han havde Sands for og forstod at tilegne sig ogsaa de for det franske Aandsliv ejendommelige Fortrin. Han anteciperede paa en Maade den Samvirken af engelsk og fransk Aand, der siden skulde foregaa efter en saa overordentlig Maalestok og faa en slig verdenshistorisk vidtrækkende Betydning, og kom derved til at indta, ikke blot fra nordisk, men endog fra europæisk Synspunkt seet, en ham særskilt tilkommende Plads. Han maa siges at repræsentere det attende Aarhundredes Oplysning i dens Hovedtræk paa en Tid, da den endnu, udenfor England, kun traadte frem brudstykkevis og uden at ha antaget Karakteren af en almindelig Bevægelse; vi møder hos ham saagodt-som alle de Synsmaader eller Tankerækker, hvoraf Oplysningen fremgik, og vi møder dem, — hvad der paa denne Tid endnu var sjældent eller næsten uden Sidestykke — samlet til et Slags System, saa de danner Basis for en helt ny Livs- eller Verdensopfatning.

Rigtignok er dette System meget langt fra at være fast bygget; den nye Livsopfatning, saadan som den træder frem hos Holberg, har noget overgangsmæssigt uklart og famlende ved sig; vi møder de for Oplysningen karakteristiske Træk og Tanker, men ikke i nogen udpræget Form, alt andet end konsekvent gennemført.

Man kjender saaledes det juste-milieu mellem Autoritet og Frihed, hvorved han blev staaende i theologisk-religiøse Materier. Han mente og udtalte, at Reformationen burde været fortsat, og at den blev sit Grundprincip utro ved at opstille og paalægge nye Konfessioner; han udtalte, at han for sin Part heller vilde se de religiøse Dogmers Tal indskrænket end udvidet, eftersom Theologiens og Troens Fuldkommenhed plejer at staa i et omvendt Forhold til hinanden; han fremhævede Moralen som al Religions egentlige sande Kjerne; han hyldede den videstgaaende

Tolerants i religiøse Spørgsmaal og hævdede fri Granskning af Religionens Lærdome som en Sandhedspflicht, hvilken man ikke har Ret til at unddrage sig af nogetsomhelst Hensyn eller under nogetsomhelst Paaskud; han opstiller som ufravigeligt Princip, at man ikke bør tro noget, der strider mod Fornuften eller mod Sandsernes Vidnesbyrd, eftersom en saadan Tro alene kan være en slavisk Underkastelse, — «en outreret Orthodoxi, Gud uanstændig». Kort at sige: man finder hos ham omtrent alle Oplysningens Præmisses paa det religiøs-theologiske Omraade, og han har øjensynlig tilegnet sig dem i dybt Alvør og med en stor Overbevisningens Styrke; men, naar det kommer til Konklusionerne, bøjer han alligevel af og søger at mediere og taler om at gaa en Middelvej mellem den Ting at tro formeget og den Ting at tro forlidet, som om det hele bare var et Regnestykke.

Paa lignende Maade forholder det sig med *Holbergs* politiske System eller Standpunkt¹. Ogsaa her gjelder det, at hans Præmisses for det meste peger frem til den Tid, der skal komme, medens hans Konklusioner tilhører Fortiden. Han var, som før nævnt, utvilsoimt i sin Tanke og Følelse en loyal Undersaat af de oldenborgske Enevoldskonger. Han saa i Forfatningen af 1660 en stor Herlighed, og han forsvarede den paa en ikke lidet ivrig Maade, naar han havde nogen Lejlighed dertil. Han betragtede den Stilling, hans Fædreland og hans Landsmænd i Ordets snævrere Forstand indtog i den danske Helstat, som noget, der, ikke kunde være anderledes, og hvorover der ikke var nogen Grund til at klage.

Skjønt han tilbragte det meste af sit Liv i Kjøbenhavn, glemte han dog aldrig, at han var Nordmand. Kanhænde, at hans ensomme Liv blandt de Danske endog har virket til at skjærpe hans Nordmandsfølelse; — i en følgende Tid var det jo, som vi véd, netop hos de i Kjøbenhavn levende Nordmænd, at den norske «Særfølelse» havde sit rette Arnested. Vist er det, at, naar han i sine Skrifter kommer til at omtale Norge, sker det med en hos ham usedvanlig Varme, og at han gjerne griber Lejligheden til at fremhæve Nordmændenes store og gode Egenskaber endog paa Bekostning af de Danske².

¹ *E. Holm, Holbergs statsretlige og politiske Synsmaade, Kbhvn. 1879.*

² *Skavlan, Holbergs Komedier, S. 235—36. C. W. Smith, Holbergs Levnet. S. 25—28.*

Han havde, som før nævnt, et aabent Blik for den dybe Karaktérforskjel mellem Dansk og Norsk; han skildrer de to Folk næsten som Modsætninger, og han fører denne Karaktérforskjel eller Modsætning tilbage til en uforanderlig Naturgrund. «Hvad sig anbelanger de Norske, da, saasom de leve under et andet Clima, saa differere de meget fra de Danske baade i Humeur og Sæder»¹. Han hævder altsaa, ikke blot, at Nordmænd og Danske ikke dannede nogen Enhed i national Henseende, men endog, at det aldrig vilde kunne komme derhen, — at der ikke kunde være Tanke eller Tale om nogen Sammensmeltning. Alligevel finder han de to Folks politiske Enhed at være den naturligste Ting af Verden, og har intet at indvinde derimod. «Dog hindrer den Forskjel ikke», tilføjer han, efterat ha talt om, at Nordmændene differere fra de Danske paa Grund af Klimatet, «at der jo er en fuldkommen Forening og Overensstemmelse imellem begge disse Nationer, og have de alletider, siden den navnkundige Forening blev sluttet imellem Danmark og Norge, været anseede som eet Folk».

Han fremhæver med Tilfredsstillelse, hvorlunde de to Riger siden Suverænetetens Indførelse har været «tracterede paa lige Fod». Men han har dog ikke været blind for, at dette alene kunde siges at gjælde i en rent formel Forstand. Han har paa andre Steder udmalet, endog i meget overdrevne Udtryk, hvorledes Norge i økonomisk Henseende bestandig var det ydende, Danmark det modtagende². Han bruger selv stadig Benævnelsen «Dansk» som Overbegrebet, hvorunder baade norsk og dansk gaar ind³, — dansk Sprog, dansk Literatur, dansk Kongehus, dansk Flaade, Flag o. s. v. Han udtaler derved, at Nordmændene, skjønt et eget Folk, yderst forskjelligt fra de Danske, alligevel var bunden til at følge disse i KjølvanDET, — at de, trods alle de «store Qvaliteter og Sindets Gaver», som han saa rundhaandet tillægger dem, var henvist til at føre en anonym Tilværelse, spille en tjenende Rolle hos et andet Folk. Men der er ikke Spor af, at dette har vakt nogen bitter Fornemelse eller noget Ønske om Forandring hos ham.

Nu laa der jo vistnok dengang meget stramme Baand paa

¹ *Danm. og Norg. Beskr.*, S. 20.

² Se ovenfor S. 71—72.

³ «Dansk født, det er at sige i Danmark eller Norge» — *Holbergs Testament, Højbergs Holbergiana*, S. 457.

Pen og Tunge. — Holberg har selv noksom skarpt klaget derover. Men en Følelse vil jo dog i Regelen kunne gi sig Udtryk paa en saadan Maade, at den ikke kommer i Kollision med Censuren, hvor nøjeseende end denne er, og, naar vi hos en Forfatter, der har skrevet saameget og om saamange Ting som Holberg, og hvis Forfatterskab har en saa gennemgaaende ærlig, sandhedskjærlig og endog (efter Tidens Lejlighed) frygtløs Karakter, ikke opdager noget Spor — direkte eller indirekte — af Uvilje over den Stilling, Norge indtog i den danske Hest, tør vi slutte, at en saadan Uvilje virkelig har været ham aldeles fremmed.

Det viser sig, at han forsaavidt har hyldet, baade praktisk og theoretisk, den politiske Opfatning, der var bleven slaet fast i det syttende Aarhundrede, — Monarkiets Glansperiode —, og som endnu paa hans Tid var almindeligt raadende i saagodtsom hele den civiliserede Verden. Denne Opfatning var udledet af Hengivenheden for det nedarvede Konge- eller Fyrstehus og hvilede paa Forestillingen om, at dette var indsat paa sin Plads ved en Guds særskilte Viljes- eller Naadesakt. Den var følgelig i allerstrengeste Forstand konservativ. Man maatte ud fra den anse det for sin ubetingede Pligt at elske og holde fast ved den bestaaende politiske Tingenes Orden, ligesom man ansaa det for sin ubetingede Pligt at elske og holde fast ved det nedarvede Fyrstehus, og det kunde endnu lykkes saa nogenledes endog for de mest Oplyste at opfylde disse Pligter¹. Stat og Fædreland faldt ifølge denne Opfatning sammen eller rettere: det sidste Begreb blev aldeles underordnet det første. Fædrelandskjærligheden fik altsaa en væsentlig statsborgerlig Karakter og knyttede sig mere til ydre end til indre Grændser. Staten opfattedes rent mekanisk, saa der ikke blev Tanke om nogen indenfra kommende Væxt og Udvikling. Om Statsueheden

¹ Holberg siger: «Jeg holder mig til det bekjendte Axioma: Enhver ærlig Mand er forbunden til at forsvare den Regjering, som han lever under» (*Danm.-Norg. Beskr.*, S. 62). Paa lignende Maade udtrykker endog Montesquieu sig: «Je suis un bon citoyen; mais dans quelque pays que je fusse né, je l'aurais été de même. Je suis un bon citoyen, parceque j'aime le gouvernement où je suis né»; — (*A. Sorel, L'Europe et la Révolution Française*, I. S. 14;) — ja endnu Rousseau: «J'eus et j'aurai toujours pour maxime inviolable de porter le plus profond respect au gouvernement sous lequel je vis, sans me mêler de vouloir jamais le censurer et critiquer ou réformer en aucune manière»; — (*P. Janet, Hist. de la science politique*, 3e. édit. p. 467.

svarede til en national Enhed, eller om den indesluttede uensartede Bestanddele, flere Folk eller Folkeelementer: det kom ud paa det samme. Var man Borger i en Helstat, der omfattede flere Nationaliteter, da kunde man vel med god Samvitighed føle sig nærmest hendraget til den Del af Riget eller Staten, hvor En selv og Ens Folk hørte hjemme; man kunde nære den varmeste Sympathi for sit eget Folk og sætte det langt over de andre til samme Stat hørende Nationaliteter; men alt Sligt ansaaes for at tilhøre en lavere Sphære og at maatte træde tilbage for de højere Pligter: Troskaben mod det fælles Kongehus, Hengivenheden for den fælles Stat. Stillede Forholdene sig saa, at det Folk, man selv tilhørte, blev tilsidesat og fik sit Navn halvvejs eller helt udslettet i det historiske Opgjør, fordi det fælles Kongehus havde sin stadige Residents hos et andet Folk, som følgelig maatte bli Hovedfolket: saa kunde man vel se det og endog ha en pinlig Fornemmelse derved, og alligevel ikke falde paa at klage derover som over en Uret eller engang at forme hos sig selv noget bestemt og bevidst Ønske om Forandring; den bestaaende Tingenes Orden gjaldt jo som den legitime, providentielle; til den var Fædrelandskjærligheden knyttet, dens uforandrede Opretholdelse var Maalet, hvortil alle en Borgers Pligter mentes at sigte, medens Tanken om en almindelig Udvikling og Fremadskridning, hvorved Nationalfølelsen først kan faa den rette moralsk forpligtende Karakter, endnu ikke var vakt eller bare dæmrede i en fjern Baggrund.

Det er paa dette Standpunkt, *Holberg* har staaet ved Betragtningen af den dansk-norske Helstat og af Forholdet mellem Norge og Danmark. Men, medens han selv endnu fastholdt Standpunktet, har han arbejdet paa at undergrave det for andre, — for den Slægt, der kom efter ham og blev opdraget under hans Paavirkning. Ved et af sine tidligste Skrifter indførte han den *Grotius-Pufendorf'ske* Statsretslære i den dansk-norske Literatur; men Grundtanken i denne Statsretslære var netop, at den til lagde Staten en rent naturlig, rent menneskelig Oprindelse og bestred, — hvad der var den uundværlige eller ialfald den eneste paalitlige Basis for hint Standpunkt, — Opfatningen af Kongedømmet som en af Gud særskilt anordnet eller protegeret Institution. *Holberg* sluttede sig uden Forbehold hertil¹. Naar han

¹ *Holm, Holbergs polit. Synemaade, S. 19.*

i dette og senere Skrifter forsvarer eller anpriser den uindskrænket-monarkiske Regjeringsform, saa er det ikke, fordi den mere end en hvilken som helst anden Forfatning skulde stemme overens med Guds Vilje, men ene og alene fordi den efter hans Mening bedst betrygger Undersaatternes Fred og gir Regjeringen den nødvendige Magt til at arbejde for Statens og Folkets Opkomst¹. Skjønt han udtaler sig mod «blandede» Forfatninger som den engelske, om hvilke han mener, at de «haver en ligesaa slet Virkning udi Staten, som en Ragout eller Punsch, der bestaar af adskillige Ingredientser, haver udi et Menneskes Legeme», ser man dog, at han ingeniunde har været blind for det engelske Forfatningslivs Fortrin; han gaar etsteds endog saavidt, at han siger om den i England raadende Frihed, at «den fører vel adskillige Ulejligheder med sig, men dog mange flere Nytter². Han indrømmede overhodet, at enhver Forfatning har sine Lys- og sine Skyggesider, at ingen Regjering er saa fuldkommen, at den kan komme overens med ethvert Landskab, — at man maa overveje enhver Nations Stand, Vilkaar og Natur, og at til syvende og sidst den Regjeringsform er den bedste, som Folket bedst kan føre sig til Brug og Nytte³. — Man ser, at, saa loyalt konservativt det Standpunkt var, hvorpaa Holberg stillede sig i politisk Henseende, saa var Maaden, hvorpaa han begrundede dette sit Standpunkt, alt andet end stemmende med god gammel Orthodoxy; hans Konklusioner var til Gunst for det Bestaaende; hans Præmisses derimod havde en endog temmelig udpræget revolutionær Karakter.

Det var desuden næsten alene paa det rent politiske eller statsretlige Omraade, at Holberg konkluderede i Konservatisme; paa de fleste andre Omraader var han, som før nævnt, Reformernes Talsmand og Forfægter, tildels endog i en saa vidtgaaende Grad, at det strejfer ind paa det paradoxale eller radikale. Med Rette er det bleven sagt, at det næsten kan opstilles som et Hoved-Synspunkt for hele hans Forfatter-Virk-somhed, at det Gamle skal væk, Pladsen skal ryddes⁴. Hvor nyt og gammelt i Hensyn paa Skikke og Synsmaader stilles op mod hinanden i hans Komedier t. Ex., tar han for det meste

¹ *Holm, Holbergs polit. Synsmaade, S. 28—29.*

² *Tre Breve v. Levin, S. 337.*

³ *Holm, l. c. S. 25.*

⁴ *Skavian, Holberg, S. 84. — C. W. Smith, Holbergs Levnet, S. 79.*

Parti for det nye. Det gaar ud over Autoriteterne, Repræsentanterne for den herskende Orthodoxy, de nedarvede Begreber om, hvad der sømmede sig for skikkelige Folk, Jeronimus'erne og Magdelonerne. Oprørerne derimod, de unge, Henrik'erne og Pernillerne, kommer i Regelen vel fra det; paa den Side har aabenbar hans Sympathi været. Han optræder gjenneengaaende ikke som Autoritetsprincipets, men som Frihedsprincipets Mand. Han gjentar det aristoteliske: Tvil er Begyndelsen til Visdom¹; hans Valgsprog, Løsenet, der gaar gennem baade hans komisk-satiriske Digtning og hans alvorlige moralsk-philosophiske Skrifter, er: tag ingenting som givet, — tro ikke, at noget er godt eller rigtigt, fordi det er gammelt, — brug din Tanke og ikke bare din Hukommelse, — vi vil ikke bære os ad som de Lærde, der gir sig til at kommentere over en Ting, før de har undersøgt, om Tingen er til, — vi vil ikke lade os nøje med «at gispe med vore kjære Forfædre»². Det er paa Grund heraf, at han afgjort maa opfattes som den nye Tids, Oplysningstidens Repræsentant, ligeoverfor den gamle, Orthodoxyens og Underdanighedens Tidsalder, — trods det overgangsmæssigt medierende baade ved hans politiske og hans religiøs-philosophiske Standpunkt, — og det er herfra at man kan slutte sig til, hvad der var det væsentlige i den Virkning, han øvede paa sit Publikum. «Der var ét, som man i Danmark-Norge i Befolkningens brede Lag slet ikke kunde før Holberg: man kunde ikke tænke; iøvrigt var Landet rigt paa flinke Folk»³. Man kunde ikke tænke, d. v. s. man vidste ikke, hvad Kritik er (uden forsaavidt det gjaldt at rense en gammel Autor for Kopistfejl); Lærde og Læge, Høje og Lave, alle stemmede overens deri, at deres Livsbetragtning var naiv-spidsborgerlig, uden Tanke paa andet end at vandre i Fædrenes Spor. Holberg lærte sit Publikum at se sig om, at øve Kritik. Dermed var i Virkeligheden det store Vendepunkt indtraadt. Naar Kritiken først var sluppet løs, maatte den trænge frem allevegne. Om den til en Begyndelse holdt sig til Livets lettest tilgjængelige, lavere Omraader, kunde det ikke vare længe, før den ogsaa vaagede sig ind paa de højere. Om man inden det dansk-norske Samfund ikke dristede sig til at drage Konsekventserne af de nye Grundsatninger i Politik,

¹ *Epistler, Bruuns Udg., I. S. 294.*

² *Epistler, l. c. I. S. 295.*

³ *G. Brandes, Festskrift om Holberg, S. 49.*

Statsret, Kirke- og Religionsvæsen, som Holberg havde indført og gjort gjeldende i dansk-norsk Literatur, — saa blev disse Konsekventser saameget sterkere draget udenfor, andensteds, — og Vejen var nu ved Holberg banet for de nye Tanker, saa de nogenledes let og uhindret kunde trænge ind, — Grunden var beredet, hvori de kunde slaa Rod og voxe.

Det er bekjendt, hvorledes den af *Bodin*, *Grotius*, *Hobbes*, *Locke* grundlagte naturretlige Lære om Statens Oprindelse og Væsen blev videre udviklet og populariseret i det attende Aarhundrede, og hvilken overordentlig Rolle den kom til at spille i dette Aarhundredes Historie. Man begyndte med at lægge Kongernes eller Fyrsternes Herskerret over paa et nyt theoretisk Fundament og endte med helt ud at fornegte den. Man begyndte med at forklare den monarkiske Suverænetet og endte med at opstille Folkets, Undersaatternes Suverænetet i Stedet som den ene rette. Det nye Udgangspunkt var, at Staten er et blot og bart Menneskeverk fra Spidsen af og nedover. Ved at drage Konsekventserne af dette Udgangspunkt maatte man komme til at omstyrte eller revolutionere hele den hidtil gjeldende Statsopfatning og alle de dertil knyttede, tilvante Følelser og Forestillinger. Naar Kongedømmet ikke stammede ovenfra, men nedefra, — naar Monarken havde sin Myndighed ikke fra Gud, men ifølge en oprindelig Kontrakt eller Overdragelse fra Folkets Side, maatte han bli at opfatte som dettes Ombudsmand og Tjener, og det hvad enten han var ivalgt til sin Stilling eller sad paa Thronen som Arvtager efter sine Forfædre; ikke hans Magt eller Glands, men Folkets Vel burde følgelig være den ledende raison d'état, — Hensynet, hvorefter der blev regjeret, Maalet, som det gjaldt at arbejde for ved al Styrelse. Naar de bestaaende Statsforfatninger opfattedes som et blot og bart Menneskeverk og afklædtss enhver overnaturlig eller sakralretlig Karakter, kunde der ikke længer være Tale om at tillegge dem nogen absolut Fuldkommenhed eller Uforanderlighed. Det kunde ikke længer gjelde som en god Borgers Pligt at elske og holde fast ved Forfatningen i den Stat, han tilhørte, saadan som den nu engang var; tværtom! det maatte komme derhen, at det snarere opfattedes som hans Skyldighed at virke til, at den blev rettet, saa den bedre svarede til Opnaelsen af Statens Formaal og Hensigt. Man sammenlignede de forskjellige gamle og nye Forfatninger eller Regjeringsformer, søgte at paavise deres Fortrin og Mangler, udtænkte nye Forfatninger eller opstillede Regier,

hvorefter en Forfatning burde dannes, overensstemmende med de Ideer, der var bleven sat i Kurs, om Folket som den rette Suveræn, om Folkevellet som det rette Statsøjemed, om Menneskenes oprindelige og naturlige Lighed og Ligeberettigelse o. s. v.

Denne nye politiske Philosophi blev forkyndt i Skrifter, der ikke blot henvendte sig til Lærde og Videnskabsmænd, men til hele det læsende Publikum, og som ikke kunde forfejle at gjøre et dybt Indtryk ved sin glimrende Form. Den vandt da ogsaa almindelig Indgang overalt i den civiliserede Verden, ogsaa i de skandinaviske Lande, og det er nu let at indse, hvorledes den maatte virke til at løse paa de indre Baand, der knyttede det norske Folk til den danske Helstat, og paa den anden Side til at skjærpe Nordmændenes Følelse af at tilhøre en særskilt, fra den danske adskilt Nationalitet og gi denne Følelse mere praktisk Vægt og Betydning. — Ved den gamle Statsopfatning, — den, som endnu Holberg hyldede, — blev Ideen om Nationalitet og Fædreland afgjort underordnet Ideen om Stat og Monarki; ved den nye vendtes Forholdet om eller de to Ideer blev i det ringeste saaledes udsondret fra hinanden, at det kunde komme til Strid mellem dem, at der kunde bli Spørmaal om et Valg, forsaavidt Stat og Nationalitet ikke i den faktiske Tingenes Orden faldt sammen. Eftersom denne nye Statsopfatning trængte igjennem, maatte man følgelig bli mere opmærksom paa de Savn, den Til sidesættelse, Norge led paa Grund deraf at det var Del af den danske Helstat, og man kunde ikke, som før, finde Forsoning og Trøst for disse Savn i Tanken paa hvad Kongehusets Interesse krævede eller i troende Underkastelse under den bestaaende Statsorden som den af Gud selv fastsatte. Saalænge Kongens Person eller det kongelige Arvehus stod som det Midtpunkt, hvormed al Styrelse og alt Statsvæsen drejede sig, — saalænge Statsopfatningen endnu var principielt konservativ — saalænge Undersaatterne bare var og opfattedes som en Masse, der skulde regjeres, — saalænge laa der liden Vægt paa, om denne Masse havde en ensartet Sammensætning i national Henseende eller ikke. Men, eftersom Folkets Velfærd og Fremgang traadte i Forgrunden som det rette Statsøjemed, — eftersom det blev sedvanligt at se en Borgerpligt ikke i den blinde, passive Underkastelse, men i den virksomme Deltagelse i Løsningen af Styrelsens Opgaver, maatte de nationale Adskillelser mere og mere komme til at gjøre sig gjeldende og kræve Udtryk ogsaa paa det politiske Omraade. Der spørges ikke saameget om indre

Overensstemmelse, aandigt Fællesskab mellem de til et Statsamfund hørende Mennesker, naar de bare har at sidde stille og la sig gjæte og afgi sine Ydelser, men der blir saameget mere Spørmaal derom, naar de skal arbejde sammen og bli som en Hær paa Marschen. Nationalitetsprincippet, — d. v. s. Grundsætningen om at ethvert særskilt Folk tillige bør danne et særskilt Statssamfund, at Stat og Nationalitet bør svare til hinanden som Form og Indhold, — laa altsaa paa Bunden af den nye politiske Philosophi og maatte arbejde sig frem med den og bli en Magt, om det end ikke blev udtrykkelig udtalt eller bestemt formuleret.

Denne Philosophi afgav iøvrigt, som man véd, bare et af Stofferne i Oplysningstidens aandige Gjæring. Rationalismen eller det attende Aarhundredes Oplysning var en Bevægelse af en lignende Karakter og et lignende Omfang som Reformationen, hvis Værk den fortsatte, og det gjelder om begge, at de opstod ved et Sammenløb af flere Aandsstrømme, som forud havde været adskilt og flydt hver i sit Leje. Efter Reformationen fulgte en langvarig og tilsyneladende fuldkommen sejrrig Reaktion. Autoritetsprincippet fik afgjort Overhaand over Frihedsprincippet i Kirke og Stat; Middelalderens religiøse Livsopfatning fornyedes; Troeslivet blev spærret ind i dogmatiske Systemer; inden Staten bøjede alt sig under Kongedømmet af Guds Naade; Orden, Enhed, Underkastelse under de engang vedtagne Regler, uforstyrret Harmoni, snorlig Korrekthed blev det dominerende Løsen, ikke bare paa det kirkelige og politiske Omraade, men ogsaa i Literatur og Kunst. Reaktionen gik imidlertid, efter Sedvane, ikke helt til Bunds, men holdt sig mest paa Overfladen; den fremadskridende Aandsbevægelse blev ikke helt afbrudt; den delte sig atter i mindre Strømme, der fortsatte sit Løb i Stilhed og i Stilhed forberedte et nyt Gjennembrud.

Det blev mere og mere aabenbart, at den theologisk-kirkelige Disciplin og Systemtvang kvalte Livet istedetfor at ordne det; Trangen til at bryde ud af de dogmatiske Indhegninger voxede sig som Følge heraf stadig sterkere. Kongedømmet af Guds Naade godtgjorde paa en stadig mere indlysende Maade sin Mangel paa Evne til at løse de Opgaver, som det havde paataget sig; dets Repræsentanter blev grebet af Svindel og tabte al Besindelse paa den Højde, hvortil den herskende Lære og Folkemening havde løftet dem; Lastefuldheden ved Hofferne og hos de regjerende Fyrstehus, den hensynsløse Egoisme, som

arvelig Besiddelse af uindskrænket Magt er saa velskikket til at udvikle, antog slige Dimensioner, at den maatte egge frem selv hos dem, der var mest tilbøjelig til loyal Fastholden ved den bestaaende Tingenes Orden, Kritik og Tvil om at denne Tingenes Orden kunde ha Krav paa at gjelde som den ene rette. Autoritetsprincippet undergrov sig saaledes selv. Naturvidenskaben, som endnu havde været i sin Begyndelse paa Reformationens Tid, men dog havde haft sin Del i at fremkalde denne, gjorde nye Erobring og vandt stigende Magt over Sindene. Philosophien brød ud af den middelalderske Skolastiks Stængsler og omskabtes derved fra at være Theologiens, de kirkelige og politiske Autoriteters ydmyge Tjenerinde til at bli den farligste af alle Oprørere. Man begyndte at gjøre Staten, de politiske Institutioner, Folkenes økonomiske og sociale Forhold til Gjenstand for videnskabelig Granskning, og man indførte i Studiet af disse Emner det samme Synspunkt og den samme Methode, der havde vist sin Frugtbarhed paa det naturvidenskabelige Omraade, idet man søgte den Forklaring, som det gjaldt at finde, ikke bagved Tingene, men i selve Tingene, udledte de politiske og sociale Phænomener, ikke af overnaturlige Viljesakter, men af de Menneskenaturen selv iboende Instinkter eller Kræfter, og banede sig derved Vej til at erkjende en lignende Aarsags- og Virknings-Sammenhæng i den saakaldte moralske Verden som inden den physiske. Alle disse forskjellige Retninger eller Aandsstrømme nærmede sig efterhaanden til hverandre og flød tilsidst sammen. Deres Fart forøgedes, eftersom de forenedes, og saaledes opstod en ny Stryk i den menneskelige Udviklingshistorie, et nyt Bølgebjerg lig Renaissance og Reformationen, en Bevægelse, af den samme universelle Karakter som disse, gribende ind alle vegne, omdannende alle menneskelige Forhold og Menneskene selv. Frihedsprincippet traadte atter i Forgrunden som det toneangivende i Autoritetsprincippets Sted, og dennegang mere klart og bestemt end nogensinde forud. Menneskeaaanden førtes atter, som ved Renaissance, op paa et højt Udsigtspunkt, hvorfra den saa Fremtiden ligge lys foran sig, og grebes atter af en stor Enthusiasme, en uimodstaaelig Trang til at arbejde sig fremover og opssøge nye, ukjendte Lande. Istedetfor Orden, Regularitet, Uniformitet, blev Løsenet: Reform, — istedetfor viljeløs Underkastelse, from Resignation, uforstyrret Hvile i det Bestaaende, blev det: en altid fortsat Virksomhed, fri Udfoldelse af Menneskets Evner og

Kræfter, alene begrænset af de Menneskenaturen indplantede moralske Love, udløst af ethvert vilkaarligt ydre Baand, der var bleven paalagt i de kirkelige eller politiske Autoriteters Navn.

Det gjaldt altsaa om Rationalismen som om Reformationen, at den rettede en Appel til ethvert Folk om at rejse sig og hævde sig, saavidt det levede i et underordnet, afhængigt Forhold til andre Folk, og det ikke bare ved de enkelte nye politiske Grundsætninger, den bragte i Kurs, men ifølge hele sin Karakter og sit Væsen, — at der fra den maatte udgaa sterke Impulser til Nationalsfølelsen, overalt hvor denne ikke var aldeles uvakt og aldeles savnede de nødvendige Organer for sin Virksomhed. Det gjaldt dennegang, som ved Reformationen, at det blev et Livsspørsmål for ethvert Folk, om det kunde være med i Bevægelsen, — om det var rustet til at ta imod den, saa det kunde løftes og bæres frem af den istedetfor at overskyles.

Vi har set, hvorledes Norges Skjæbne for lange Tider blev bestemt ved dets Forhold til Reformationen. Det norske Folk formaede ikke at tilegne sig paa selvstændig Maade den reformatoriske Aandsbevægelse og blev derfor trykket ned i en ny, dybere Afhængighed istedetfor at frigjøres fra den, hvori det allerede forud var kommet. Vi kan allerede af hvad der i det Foregaaende er bleven fremhævet skjønne, at Forholdene nu ved det nye Bølgebjerg, som gik gennem det europæiske Aandsliv, stillede sig helt anderledes gunstigt. Allerede den Omstændighed, at det var en Nordmand, der først optog og indførte den rationalistiske Bevægelse og det med en Originalitet, som indtil da intet Sidestykke havde havt i det skandinaviske Aandslivs Historie, og hvorefter Rationalismen kunde faa en mere national Karakter i Norden, end Reformationen havde havt, maatte kaldes et godt Forvarsel og maatte bidrage til, at det norske Folk havde lettere for at være med dennegang end ved Reformationen. Der fandtes i Norge i det attende Aarhundrede, hvad der ikke fandtes i det sextende, — Samfundsklasser, som stod saavidt højt i Oplysning, at de kunde bli berørt af det fremadskridende Aandsliv hos Europas store Kulturfolk. Og hertil kom da endelig, at det attende Aarhundredes Rationalisme førte med sig eller var karakteriseret ved visse Smagsretninger, visse Mode-Symphathier, der i en ganske særdeles Grad fandt Tilknytningspunkter i Norge og norske Samfundsforhold, og hvorved den paa en ganske særskilt Maade maatte henvende sig til Nord-

mændenes Nationalbevidsthed og virke til at knytte dem fastere til sit Folk og sit Land.

Reformationen havde fundet sin egentlige Hovedstøtte inden Bybefolkningen eller de borgerlige Samfundsklasser; den havde i politisk og social Henseende væsentlig været at opfatte som en Rejsning af Borgerstanden mod Adelen. Det attende Aarhundredes Rationalisme gik videre i demokratisk Retning. Kritiken af den bestaaende Stats- og Samfundsorden blev gennemført med større Konsekvens og vakte en saameget dybere og sterkere Trang til Fornyse. Man rejste sig ikke bare mod enkelte Privilegier eller enkelte Klasser af Privilegier, men mod dem allesammen, mod hele det fra Middelalderen nedarvede Stændervæsen, der jo ogsaa fordømmet havde overlevet sig selv og bare stod igjen som forstenede Former. Jo mere Ideen om al Samfundsmagts Oprindelse nedenfra, hos det store Folk, — Ideen om Statssamfundet som noget organisk, noget fremadskridende, voxende, om Statsborgernes Pligt som en Pligt til virksomt Samarbejde, ikke bare til passiv Lydighed, vandt Indgang, des mere maatte man komme til at se paa alle de kunstige Skranker mellem de til samme Folk eller Statssamfund hørende Mennesker, al denne Rubricering af Samfundet i Stænder, Lag, Korporationer, hver med sine særskilte Rettigheder, indbyrdes omhyggelig adskilte, som paa noget unaturligt og skadeligt, des mere fik man Øjet op for det fordomsfulde, smaalig snæversindede, inhumane ved den Aand, der udviklede sig inden slige sociale Aflukker. Jo mere Friheden blev det store Fremtidsløsen, des mere voxede Følelsen af Modbydelighed ligeoverfor det meget konventionelle, forskruede, fordærvede ved den raadende Civilisation, der var bleven merket af saamegen ydre og indre Tvang, og denne Følelse antog tilsidst Karakteren af en ligefrem Længsel ud af det hele. Man søgte efter Kilden, hvorfra en Fornyse skulde komme, ved at gaa helt ned til selve Folket, — den store Masse, der ikke tilhørte noget Lag eller nogen Korporation, og som hidtil næsten bare havde været betragtet som et Slags Besætning paa Gaarden, nødvendig for sammes Drift, men iøvrigt uden nogen Interesse; man begyndte inden de højest oplyste, toneangivende Samfundskredse at føle Sympathi for denne Masse, særskilt for Bondestanden, der allevegne havde været saa forsømt og ringeagtet, men hvori man nu vænnede sig til at se Folkenes sande Kjerne; man begyndte at længes fra Byerne ud paa Landet; man søgte Lys

og Luft, istedetfor at man før synes at ha lagt an paa at stænge saameget som mueligt af for baade Lys og frisk Luft, for rigtig at kunne føle sig som et civiliseret Menneske; der dannede sig et Slags moderne Paradis-Myther, — Forestillinger om en oprindelig Uskyldighedsstand forud for al Civilisation, til hvilken man henla den personlige Selvstændighedsaand, den Frihed og Lighed, som i Virkeligheden var Fremtidens Ideal.

Overalt, hvor den rationalistiske Bevægelse naaede hen, fulgte disse Forestillinger med og fik Magt over Opinionen, og den Stemning, som derved fremkaldtes hos Nordmænd paa den ene Side, Danske paa den anden, maatte nu bli ligesaa forskellig som de to Landes Samfundsforhold var forskjellig. Den danske Mand, der under Paavirkning af Tidsalderens demokratiske Ideer saa hen til sit Lands Bondeklasse som Folkets Kjerne og Kilden, hvorfra en national Fornyelse skulde komme, maatte gribes af Sorg og Mismod ved at iagttage, hvor forplumret denne Kilde var blevet, hvorledes de danske Bønder havde lidt under Aarhundreders Undertrykkelse. Nordmanden derimod maatte føle sig stolt, naar hans Lands Bondestand fremstillede sig for ham i de nye Ideers Belysning. Om denne Bondestand gjaldt *Dahlmanns* Ord, at den vilde ha været en sand Landadel, hvis den ikke havde været Folket selv¹. Den havde adelig Frihed og Ejendom, men ingen af en Adels for det øvrige Samfund krænkende og nedverdiggende Forrettigheder. Hos den kunde man tro at finde realiseret de Idealer, der var opstillet af Tidens mest fremskredne Aander, og for hvilke det store Europa sværmede; hos dem, om nogensteds, trivedes den Forening af Dyder, som man plejede at tillægge Naturtilstanden, men som Klasseprivilegier og den fra Hofferne og de store Byer udstrømmende Fordærvelse havde tilintetgjort i de fleste andre europæiske Lande: djærv Ligefermhed uden Standsovermod, Tarvelighed sammen med Anstand og Selvfølelse, en ubøjet personlig Frihedsaand sammen med Ærbødighed for Lov og Ret.

Saaledes havde da Udviklingen atter ført til et Skifte af Hindring og Betingelse, saa at den samme Divergents, der fra de ældste historiske Tider gjorde sig gjeldende mellem norsk og dansk Samfundsbygning, traadte frem i et helt nyt Lys og med helt modsatte Følger for de to Folks indbyrdes Stilling. Hvad der havde været Danmarks store Fortrin fremfor Norge i

¹ Se *1ste Del, 1ste Udg. S. 127.*

Unions- og Reformationstiden: at det havde en talrig, veludviklet Adelsstand, var slaæet om til at bli en Svaghed, og hvad der havde været Norges Skam og Skade i den samme Periode: at det var et Bondeland, det var nu blevet Landets Hæder og Styrke. Man havde nok allerede forud paa en Maade iagttaget denne Ombytning af Rollerne, og vi har ogsaa berørt den lejlighedsvis i det foregaaende¹. De norske Bønders militære Fortrin fremfor de danske, der var en Følge af at de ikke, som disse, havde haft en herskende Samfundsklasse over sig, var bleven kjendt og erkjendt, længe før den rationalistiske Bevægelse satte ind, og det var allerede længe forud bleven sedvanligt at betragte og omtale dem med en helt anden Respekt end deres Standsfæller i Danmark. I Modsætning til *Peder Klausson*, der næsten ikke finder andet at rose hos de norske Bønder end deres Djervhed i at gaa løs paa Bjørnen, holder allerede *Arnt Berntsen* i sit i 1656 udkomne Værk: «Danmarckis oc Norgis fructbare Herlighed» en Lovtale over dem, der ikke kan være mere overflødig, hvorved jo vistnok er at merke, at denne Forfatter i det hele, overensstemmende med Titelen paa hans Værk, lægger an paa at stille alting inden den dansk-norske Stat i det mest rosenfarvede Lys. *Holberg* kalder Odelsbønderne i Norge «Adelsmænd i mignature» og taler i meget sterke Udtryk om den gode Virkning i moralsk Henseende, som deres Frihed og Selvejendom øver paa dem. «De norske Bønder ansee deres Odelsrettighed som deres største Klenodie, og have de Højlovlige danske Konger, hvad Forandringer end udi Rigerne ere foretagne, og hvad Forslag derimod har kunnet gjøres, aldrig villet forordne noget, som kunne svække Odelsretten; thi den samme Herlighed giver de Norske Bønder en Ambition, som er nyttig for Landet udi Krigstider; thi, saasom de fleste bilde sig ind at nedstamme fra gammel Norsk Adel, hvilken Mening ikke kan være ganske ugrundet, have de gemeenligen deres Ære mere kier end andre Bønder, og derfor udi Tapperhed intet Folk i Verden eftergive»². Dansken *Pontoppidan*, der, som man véd, i flere Aar var Biskop i Bergen og havde god Lejlighed til at lære den norske Bondealmue at kjende, gir den ligeledes i sin «Norges naturlige Historie» (1753) et meget fordelagtigt Skudsmaal, under tydelig Henpegen paa den danske Bonde-

¹ Se ovenfor S. 32

² *Danm.-Norg. Beskr.*, S. 306—7.

almue og Forskjellen mellem begge i Hensyn paa retslige Vilkaar. «Hvor nem den norske Ungdom er til at lære paa kort Tid en maadelig Bog udenad, og hvor got Begreb den kand gjøre sig om Ordenes Indhold, særdeles siden Skole-Væsenet nu, Gud ske Lof, overalt er nogenledes sat i Stand, det befinder jeg ved mine aarlige Visitationer paa de fleste Steder med lige Fornøjelse og Forundring. Dette Fortrin, som den Norske Bonde-
 Almue unegtelig har fremfor sine Lige i de allerfleste andre Lande, nemlig ingenia vivida, fervida et ad altiora erecta, tilskriver jeg, næst Luften, Sindets behagelige Smag og Følelse af sin Frihed for Hoverie og al saadan Tvang til fremmed Tjeneste. Hver Norsk Bonde, særdeles en Odels-Mand, som kand udrede sin Skat, besidder sin Gaard med samme Myndighed som Herremanden sin. Ingen tvinger eller styrer ham i sit Foretagende, uden hans egen Indsigt i Arbejdets Fornødenhed og Nytte. Dette giver ingenia liberiora, og hvis de omtalte artes liberales havde her lige subsidia, da tviler jeg ikke paa, at de jo kunde drives meget vidt og blant et lige Tall findes ulignelig flere extante ingenia, til Prydelse for de Lærdes Republique»¹.

Men det var dog først i den følgende Tid, efterat Rationalismen var kommet til fuldt Gjennembrud, under Indflydelse af de nye politiske Friheds- og Lighedsidealere og det *Rousseau'ske* Sværmeri for Naturtilstanden, at man rigtig fik Øjnene op for, hvilken skjøn Ting denne norske Bondefrihed var i og for sig, og hvilket uvurderligt Fortrin Norge deri besad fremfor Danmark. Den blir nu det allerførste Numer paa Listen over Norges Herligheder; den lovprises paa Vers og i Prosa i de mest pathetiske Udtryk, og i denne Lovprisning deltar baade Danske og Norske; fra alle Sider enes man om at se op til Odelsbonden næsten som om det var et Slags Idealmenneske. «Det vilde være daarligt», siger den danske og ivrigt dansksindede *Tyge Rothe*, «at nægte Norge den Ypperlighed, at Folkefriheden der længere end hos os har bestaaet mod Lensmagten Ja, Sandhed og Fornuft bør styre vor Patriotiskhed, og vi kunne

¹ *Norg. nat. Hist., II. S. 397—98.* — *Holm, D.-N. Hist. 1660—1720, II. S. 427:* «Det er ikke uinteressant paa Listerne over de norske Skibe, der under den store nordiske Krig bleve opbragte af Svenskerne, at træffe et Skib, som hed «Den norske Bonde». Det vilde aabenbart have været usænkligt, at et Skib i Danmark havde faaet Navn af «Den danske Bonde».

ikke nægte vore Brødre de Norske, at de have holdt længere og fastere ved Folkefriheden end vi»¹. «Priseligen stolt er Norges Søn», heder det et andet Sted hos den samme Forfatter. «Hvo undres over, at Bonden er det, naar denne véd, at blandt hans Lige ere de, der nedstammer fra Konger. Og, naar han med den hele opstigende Rad af Forfædre har siddet paa sin Odelsjord og været den sande Hærmænd, den sande Ledings- og Landeværnsmand? Er det Under, at Nordmand af anden Stand end Bonden føler liveligen hvad Nationalære er, — han i den lette Bjergatmosphære: han med de Mindesagner fra Oldtiden: han med den sande Tanke, at altid var Landet et Borgerfriheds, men aldrig et Adelsaristokraties eller et Livegenskabs Land»². Tyge Rothe's Stil gaar altid paa høje Stylder, men de er aldrig højere, end hvor man kommer til at tale om Norge og Nordmændene, og, naar han udbreder sig over det norske Folks store Kvaliteter, er det øjensynligt altid nærmest Bønderne, ikke den «halvt vanartede» Bybefolkning, han tænker paa. Den senere Statsminister, Grev *Ernst Schimmelmann*, der som ung Mand i 1771 foretog en Rejse i Norge, udtaler sig i Breve fra denne Rejse med stor Begeistring om de norske Bønder, der havde bragt ham til at tænke paa «vor Rousseau» og hans «Naturtilstand, hvori Menneskene vare lykkeligere og altsaa ogsaa bedre»³. *Nordal Brun*, der paa en Maade kunde siges at være Erkepatrioten blandt Nordmændene i Slutningen af forrige Aarhundrede, ligesom Tyge Rothe var Erkepatrioten blandt de Danske, kalder Odelsretten «Norges største Herlighed» og Bonden «den første Stand i Landet». «Ja, Kongeblood dit Vadmøl dølger, du kjæmpehøje Dølekarl», heder det i et af *Klaus Frimann's* Digte. *Jonas Rein*, der erklærer om sig selv, at han «tilbeder Rousseau's Navn og Minde», kalder de norske Bønder «Naturens egen Slægt» og henvender følgende Ord til Kronprins Fredrik i Anledning af dennes Rejse til Norge i 1788:

«En Bonde, see, fremstiller sig
Og Fadernavn tillægger Dig.
Det er den sande norske Mand
I ham Du hædre bør vort Land.
Hans ædle Mine see og tro,
At Troskab, Mod i Hjertet bo.»

¹ *Nordens Statsforfatning* (1781—82), I. S. 52.

² *Om nogle Danmarks og Norges Fordringer til hinanden* (1788), S. 93.

³ *E. Holm, Den offentlige Mening og Statsmagten i den dansk-norske Stat i Slutn. 18de Aarh.* (1888), S. 54.

«Læs Norges Krøniker», siger *Edvard Storm* i sit Digt om Indfødsretten, —

. saa skal du faa at vide,
 Hvordan det gaar, naar Sværd og Hjerter sammen stride.
 Naar Odel varmer Bryst, da, da, og ikke før
 Staar det som Klippen selv og falder eller dør.
 Ja, Odel! Norges Ziir og elskte Skytsgudinde!
 Hvor er en Ædelsteen af din Værdi at finde?
 Selv midt i Freden du gjør Under; Granens Top
 Din evig Lov og Ros til Skyen løtter op.

Endog Hofmænd og fyrstelige Personer, der var opdraget i overspændte Forestillinger om egen Højhed og vant til krybende Underdanighed hos sine Omgivelser, lærte, under Indflydelse af det raadende Modesvæmeri, at se med andre Øjne paa den «Naturens egen Slægt», der boede mellem Norges Fjelde, end paa andre Mennesker, og følte sig charmeret ved de norske Bønders djerve Lige-fremhed istedetfor at stødes derover. Prins *Carl af Hessen* siger i sine Memoirer i Anledning af en Rejse, han foretog gennem Norge i 1772 sammen med sin Hustru, Kristian VII.s Syster: «Man maa gribes af Begeistring, naar man lærer at kjende disse Norges patriarkalske Familjer, naar man hører disse Folk med lange, ofte hvide Skjæg, der siger Du til En, velsigner En og hvis Tale er præget af saamegen Kløgt og Bravhed. Hjertet udvider sig. Jeg kjender intet bedre end dette Fjeldfolk. Indbyggerne i Byerne og i de sydlige til Sverige grænsende Landskaber er mere fordærvet; men Folket i de indre Bygder er det agtværdigste Menneskeslag paa den hele Jord»¹. Prins *Kristian August*, der i 1803 kom til Norge som kommanderende General Søndenfjelds, skriver i 1809 til sin Broder Hertugen af Augustenborg: «Det er en egen Følelse at modtage en simpel Fjeldbonde, som kommer for at hente Raad og uden Omstændigheder sætter sig ned og under Talen kalder mig «Du» og »Fader min», foredrager sit Ærinde og gaar bort med et Haandtryk. Paa en saadan Mand kan man stole som paa en Klippe. Sikkerlig er det et bravt Folk, med hvilket man kan gjøre Alt»².

Disse Citater, hvis Tal kunde forøges i det endeløse, maa være nok til at vise, i hvilken høj Pris den norske Bonde, —

¹ Pr. *Charles de Hesse, Mémoires de mon temps*, p. 74.

² *Ræder, Danmarks Krigshist. 1807-9, II. S. 401.*

Odelsbonden, Fjeldbonden, — stod inden de højest oplyste, toneangivende Kredse i Danmark og Norge i Foreningstidens sidste Menneskealdere, — hvor godt han synes at ha svaret til det Ideal, der var blevet herskende under Indflydelse af det rousseauske Sværmeri for Primitivitet, Enkelhed, ufordærvet, uforfalsket Oprindelighed i Væsen og Sæder:

I nærmeste Sammenhæng med dette Sværmeri, udsprunget af samme Rod, og ikke mindre karakteristisk for det attende Aarhundredes Oplysning, staar den vaagnende Sands for Naturen, — den frie, vilde, store Natur, — der har efterladt sig saamange Vidnesbyrd i Literatur og Kunst fra sidste Halvdel af forrige Aarhundrede. Der spores meget lidet af denne Sands hos den forudgaaende Tidsalders Kulturmennesker. Man har fremhævet, at *Holberg*, som i sin Ungdom drog over Alperne og i sin Autobiographi omtaler denne Rejse, ikke har et Ord tilovers om Alpenatures Skjønhed eller Storhed, og at han siger om Savoyen, at der findes mange smukke Stæder og Byer, «endskjønt Landet er klippefuldt og følt at se til»¹. Han viser sig i saa Maade at ha indtat det Standpunkt, der var almindeligt endnu i hans Tid og i den nærmest forudgaaende Tidsalder. Det syttende Aarhundredes fine Verden levede indestængt i sine Saloner eller i de trange Bygader. Skulde Naturen gjøre noget tiltalende Indtryk paa disse Mennesker, der var vant til at bevæge sig med stivt afmaalte Skridt og havde en saa udpræget Sands for Orden og Symmetri, maatte der være stellet med den, saa den frembød Billedet af en iøjnefaldende Regelmæssighed; Træerne maatte være opplantet i Geleder og tilstudset, saa det ene saa nøjagtig ud som det andet; Marken maatte være gjen-nemskaaet af snorlige Gange og inddelt i Ruder eller andre geometriske Figurer. Alt det, som bredte sig utæmmet og stort, — Fjeldet, Ødemarken, den vildtvoxende Skog — syntes dem stygt, indgjød dem Afsky eller Skræk. Endnu den engelske Digter *Oliver Goldsmith* fandt intet, som hans Øje kunde glæde sig ved i de skotske Højlande med de endeløse brunladne Hejer, ufrugtbare Klipper og Kløfter, medens han stillede op som en ligefrem Modsætning til al denne Styggedom det «benrivende» Landskab rundt Leyden med sine grønne Enge, zirlige Blomsterbed og retlinjede Avenuer².

¹ *Tre Breve ved Levin*, S. 84—85. — *C. W. Smith, Holbergs Levnet*, S. 56.

² *Macaulay, Englands Hist., 13de Kap.*

En Naturopfatning, som bare blev frastødt af den skotske Vildhed, maatte naturligvis finde den norske endnu mere frastødende. For os, der er vant til at se og høre Norges «Herlighed» lovprist af Alverden, falder det underligt, at det skulde være noget saa nyt dette med Erkjendelsen af al denne Herlighed. Men det er i Virkeligheden endog meget nyt; man behøver ikke at gaa længer tilbage end til det forrige Aarhundrede for at komme til Tider, da det vist ikke faldt noget Menneske ind, at Norge skulde ha noget særdeles at byde paa i Retning af Naturskønhed. Det var i disse Tider en rar Hændelse, at Udlændinger berejste Landet i andet end blotte Forretningsøjemed, og de ganske enkelte blandt disse, der har meddelt Efterverdenen noget om sine Indtryk af Landets Natur, indskrænker sig væsentlig til at sige, hvad Holberg siger om Savoyen, nemlig, at det er «klippefuldt og fælt at se til»¹. Ogsaa indfødte Nordmænd synes at ha slaaet sig tiltaals med en lignende Opfatning. *Absalon Pederssøn* siger om Norge, at det er «et foragteligt Rige iblandt andre for de høje Bjerge, store Hav utallige Fjorde og Skjær, som der ere overflødige og farlige at se og sejle til»; *Peder Klausson* kalder Norge «dette klippige og stenige, visne og uslette Land», — Udtryk, der tyder paa, at disse Forfattere har havt en Følelse af, at Landet vist ikke i og for sig kunde gjelde for vakkert, om de end vidste, at det frembød et godt og kjært Hjem for dem, der var opfødt og opdraget her og havde havt de «høje Bjerge og utallige Fjorde og Skjær» stadig for Øje. Endnu længe efter deres Tid vedblev Forholdet i saa Maade udentvil at være det samme. Først i det attende Aarhundrede indtraadte et Omslag; først i Oplysningstiden gjorde en ny, videre Naturopfatning sig gjeldende. Den brød sig Vej gennem engelsk Havekunst, der la an paa at gjengi det tilsyneladende kaotiske, mangfoldigt vekslede i den frie Natur, modsat fransk Havekunst, der beskar og beklippede og regulerede alting, — og gennem den naturbeskrivende Poesi,

¹ I Tydskeren *Michel Behaims* Beskrivelse af en Rejse, han i 1450 foretog i Norge, langs Vestkysten op til Throndhjem, heder det: «Aldrig i mit Liv saa jeg et fælere, vildere, mere forunderligt Land. Intet uden Klippevægge, saavidt Øjet kunde naa; Bjerge og Dale af stejle Stenmure, og midt imellem dem det brusende Hav. Man gruer blot ved at løfte Blikket saa højt i Vejret; og, hvor man ser ud over Landet, møder Øjet intet uden selsomt dannede Fjelde Det kan man nok kalde et hæsligt Land; men fattigt kan det ikke kaldes». — *Dansk hist. Tidsskr. VI. S. 323.*

der først kom op i England og derfra udbredte sig til den øvrige Verden og blev et Modegenre i Literaturen. De gamle Gjærder faldt paa dette som paa saamange andre Omraader; Natursandsen trængte frem, la under sig nyt Land, og det blev erkjendt, at der var meget at beskue og besynge ogsaa udenfor de gamle Gjærder, meget mere udenfor end indenfor.

Disse Erobringer kom nu, som man kan vide, i langt højere Grad Norge end Danmark tilgode. Forsaavidt man tidligere havde havt Øje og Sands for Naturen, var det naturligvis først og fremst det Yndige, Blide, Frugtbare, der havde virket tiltalende: — løvrige Lunde, stilleglidende Aaer, jævne, blomstrende Kløverenge, bølgende Agervidder o. s. v., — netop det, som Danmark fremfor Norge har at byde paa. Danmark havde derfor midt i selve Paryktiden, da man saa paa den mindste Klippe som paa et «chaos affreux» og paa enhver noget ensom eller afsidesliggende Dal som paa en «solitude horrible»¹, kunnet gjælde for et vakkert Land. Det Storladne og Mægtige derimod, — det, der udgjør Norges «Herlighed», — Poesien eller Skjønhedsmagten ved Fosser og brusende Elveløb, højtragende Fjeldmure og Ødemarker, — det var netop det nye Rige, som først blev indvundet for Natursandsen af det attende Aarhundredes Oplysning. Man kan sige, at Norge blev i æsthetisk Forstand ligefrem opdaget i denne Tid. Man kan sige, at de til de højere Samfundskredse hørende Nordmænd — de, der fulgte med i Samtidens almene Aandsbevægelse — kom til at gjøre to Opdagelser, ved at paavirkes af Oplysningens nye Ideer og Smagsretninger: de opdagede paa éngang baade sit Land og sit Folk, d. v. s. de lærte at se paa begge med andre Øjne end forud; de fik et højere Begreb, en klarere Bevidsthed om, hvad begge var værdt.

Her vil da atter være Lejlighed til at minde om den Kløft, der havde aabnet sig i national Henseende mellem de til de saakaldte højere Samfundsklasser, — Embedsmands- og Borgerklassen, — hørende Nordmænd og Bondestanden, og som det var et Livsspørsmaal for det norske Folk at faa udfyldt². For at dette Folk atter skulde gjenvinde Kraften til at leve sit eget Liv, var det nødvendigt, at det gjenvandt sin indre Enhed, — at Embedsmands- og Borgerklassen i Norge, som

¹ *Henri Martin, Hist. de France.*

² *Jvfr. 3die Del, S. 347—48. — Ovenfor S. 101—102.*

var og længe maatte vedbli at være den ledende, toneangivende, historisk virksomme Del af det norske Folk, men som ved Sprog og Kultur var bleven saa sterkt draget over til Danmark, atter flyttede hjemover, knyttedes nærmere til Bondestanden i sit eget Land, lærte mere og mere at føle sig som ét med den, — og i saa Henseende maatte de nævnte Opdagelser komme til at spille en Rolle; de maatte virke til at fremskynde denne Flytning hjemover. Kjærligheden til det fælles Fødeland, Præget af den samme Natur, saa helt anderledes artet end den danske, havde til alle Tider været et saavidt sterkt Baand mellem Nordmænd af de forskjellige Samfundsklasser, at deres Enhedsfølelse, trods den sproglige og kulturhistoriske Kløft, aldrig blev helt brudt, — at de vedblev at maatte opfattes og vedblev at opfatte sig selv som et Folk for sig ligeoverfor Danskerne. Men det er klart, at Kjærligheden til Fødelandet maatte stimuleres ved den vaagnende Begeistring for dets ejendommelige Skjønhed; Præget af norsk Natur maatte komme til at gjælde mere og faa mere at betyde, eftersom det gik mere og mere op for Folk, at denne Natur ikke bare var haard og kold og ufrugtbar, men at den ogsaa havde noget ophøjet og stor-slagent ved sig. Nordmænd af Embedsmands- og Borgerklassen havde allerede længe før Oplysningstiden kunnet være stolt af Landsmandskabet med de norske Bønder og følt sig hendiraget til dem, i Betragtning af deres militære Fortrin og Bedrifter, som der gik et saa stort Ord af. Men Dragelsen maatte bli saameget sterkere, efterat det var blevet opdaget, hvilke Mønstermennesker disse Bønder var ogsaa i andre Henseender, — hvilken dyb Veneration deres Frihed, deres Væsen og Sæder fortjente at være Gjenstand for. I denne Frihed saa man ikke blot et Slags Realisation af Oplysningens demokratiske Samfundsideal, men her kunde man ogsaa tro at gjenfinde Roden, hvorfra Norges sterke historiske Liv i Sagaperioden var udrundet. Man vidste, at Harald Haarfaagre tog Odelen fra de norske Bønder, og at mange af de gjæveste blandt disse paa Grund deraf flyttede ud til fremmede Lande; man vidste, at Haakon Adalsteinsfostre gav Bønderne deres Odel tilbage, og at Rygtet herom fløj som Ild i tørt Græs fra den ene Landsende til den anden. Man forestillede sig nu, at denne Odel, der havde spillet en sliig Rolle i Norges eldste Historie, var den samme Odelsret, hvorved de norske Bønder i en følgende Tid havde frelst sig fra at dele Skjæbne med sine danske Standsfæller, og som de endnu, efter Holbergs Udtryk, agtede for sit største Klenodie.

Minderne fra den nationale Histories Glansperiode mødtes paa en Maade med de allermoderneste europæiske Kulturtanker og maatte derigjennem vinde fornyet Liv og Magt¹. Vi har seet, hvorledes disse Minder virkede til at opretholde Nordmændenes nationale Selvfølelse midt under Norges dybeste Fornedrelse. Men de havde dog dengang været halvvejs som en død Skat, — et Slags Arvesølv paa Kistebunden, hvis Besiddelse man glædede sig ved, men som man ikke kunde bruge; man saa op til dem som til en uendelig fjern Højde; Afstanden syntes for stor til, at der kunde være Rum for nogen Tanke om at fornye dem. Nu derimod, efterat man havde faaet Øjnene op for, hvor stor og hvor enestaaende en Herlighed Norge ejede i sin Bondefrihed, havde man en Følelse af at være rykket dem paa nært Hold. Man kunde forestille sig, at Norge fremdeles havde Betingelserne for at bli, hvad det engang havde været. Hos Bonden laa Landets Fortid, og der laa ogsaa dets Fremtid. Han var altså «den sande norske Mand»; — det blev den almindeligt raadende Opfatning, og deraf maatte udvikle sig et Ønske hos gode norske Patrioter af de andre Samfundsklasser om at nærme sig til ham, lære ham at kjende og komme til at ligne ham, saavidt mueligt.

¹ Naar *Hans Bull* i sit Prisdigt «Om Landmandens Lyksalighed ved Friheds og Ejendoms Nydelse» (*Forsøg i de skjønne og nyttige Videnskaber, 9de Stykke*, Kbhvn. 1771) skildrer de norske Odelsbønders Fortrin, «flyver hans Tanke til Haagens Hvilehøj» — «Haagen» er hans «Helt».

VII.

Trykkefrihedstiden. — Det norske Selskab. — Universitetssagen.

Aarene omkring eller nærmest efter 1750 kan betragtes som «Oplysningens» egentlige Gjennembrudstid i Europa. *Montesquieu's* «*Esprit des lois*» udkom 1748; *J. J. Rousseau* begyndte sin Forfatterbane i 1749, hans «*Contrat social*» udkom 1762; Encyklopædien (*Diderot, d'Alembert*) begyndte at udkomme i 1751; *Candillac's* «*Traité des sensations*» udkom 1754; *Helvetius's* «*De l'esprit*» 1758; Physiokraternes statsøkonomiske Skole dannede sig og fremtraadte omtrent samtidig¹; *Voltaire* bosatte sig paa Fernei i 1758; han var allerede længe forud Frankriges og Europas berømteste Digter; men det var først, efterat han var kommet til Ro paa sit Herresæde ved Genfersøen, at han blev «Patriarken», Philosophernes eller den frie Tænkningens anerkjendte Fører, udfoldende en storartet agitatorisk og reformatorisk Virksomhed, herskende over den offentlige Mening i Europa som ingen før ham². Det var først nu, at de mange forskellige Tanke- eller Gransknings- eller Smagsretninger, der dannede «Oplysningens» Kildespring, — den sensualistiske Philosophi, Nyttemorale, den religiøse Kritik og Skepticisme, den naturlige Lære om Staten, de nye statsøkonomiske Ideer, Oppositionen mod det konventionelle, overraffinerede i den herskende Civilisation, Længselen efter det naturligt friske og oprindelige, — forenede sig til en eneste stor Strøm; det var først nu, at

¹ *Quessai's* Hovedverk: «*Tableau économique*» udkom 1758, hans «*Essai sur l'administration des terres*» 1759, «*Physiocratie ou constitution naturelle du gouvernement le plus avantageux au genre humain*» 1768.

² *Hettner, Gesch. d. Lit. d. 18ten Jahrh., II. 167.*

der af alt dette fremgik en ny Livsopfatning, hvis Kjerne kan udtrykkes med *Voltaire's* Ord: «Que tout soit bien ou mal, faisons que tout soit mieux»¹, — at denne nye Livsopfatning blev til et Slags Religion, — en Fornuftens, Naturens og Fremskridtets Religion, — saa Philosopherne fra at bekjæmpe al Dogmatisme gik over til selv at dogmatisere og antog Karakteren af et Slags Præsteskab, der var besat af Proselytmageraanden og hos hvem Enthusiasmen stundom fik en Snev af Fanatisme.

Holberg oplevede bare Begyndelsen af dette store Gjennembrud. Han læste Montesquieu's «*Esprit des lois*», og det er sjensynligt, at dette Værk har gjort et dybt Indtryk paa ham, og at han har haft en Følelse af dets epokegjørende Betydning i videnskabelig og politisk Henseende. Han vender atter og atter tilbage til det i sine sidste skriftlige Arbejder og undergir det Kritik. Adskilligt i denne Kritik er rigtigt og træffende og vidner om *Holberg's* sunde Sands, t. Ex. hvad han siger mod Montesquieu's Forsøg paa at udlede Folkenes Egenskaber, Love og Institutioner af klimatiske eller Jordbunds-Forhold; men hans Polemik mod Læren om de forskjellige «Principer» for de forskjellige Stats- eller Regjeringsforfatninger og mod Læren om det engelske Ligevægtssystem er for det meste yderlig svag og peger tilbage til et parti pris, der har hindret ham fra at tilegne sig de nye Synsmaader². Hans Indvendinger gaar udenom Sagen og er tildels af en saadan Art, at de maa siges at være ham ganske uværdig³. Man finder i hans seneste Skrifter ogsaa en og anden Ytring vedkommende den fremadskridende Fritænkning paa andre Omraader, og man faar deraf det Indtryk, at det gik ham, som det er gaaet saa mangen en anden Revolutionsmand, at han nemlig paa sine gamle Dage drog sig mere og mere tilbage, skræmmet af Konsekventserne af de Grundsætninger, som han havde hyldet og kjæmpet for i sin kraftige Alder. Endog det aandige Røre, som var vakt inden hans eget, det dansk-norske Samfund, og vakt af ham selv, synes delvist

¹ Eller disse Ord af *Voltaire* i hans «*Désastre de Lisbonne*»: «Un jour tout sera bien, voilà notre espérance! tout est bien aujourd'hui, voilà l'illusion!»

² *Holm, Holberg's statsretl. Synsmaade, S. 36—37.*

³ T. Ex. naar han lar det staa hen, om ikke den Ro, der raadede i England paa den Tid, han skrev, snarere maatte tilskrives «de sidste Kongers Fornuft og store Regjeringskonst end Regjeringens Constitution», (*Epistler V. 225*). Disse Konger var Georg I. og Georg II!

at være blevet ham for stærkt. I en af sine Epistler henviser han til den «Afridsning», han tidligere havde givet af de Danske «som et Folk, der ikke lettigen henfalder til Extremiteter, men som udi alting gaar en Middelvey», og følger saa til: «Afridsningen holdtes da at være gandske rigtig, saasom Folket virkelig havde saadant Egenskab. Men, hvis Skriftet paa nye igjen skulle blive oplagt, maatte jeg neden under Texten ved Noter tilkjendegive, at den Periodus var til Ende, og at Nationen for 20 eller 30 Aar siden havde faaet en gandske anden Skikkelse, som ikke er kjendelig fra den forrige» . . . «Dette, som jeg her haver anført, er aldeles ikke for at skiemte med Nationen; thi jeg kand ikke forklare saadan Forvandling enten til det Verste eller det Beste. Det er ikkun for at vise, at den Character, som jeg forhen haver givet, behøver Correction, saasom Nationen nuomstunder ikke alene er Engelsk, men Erkeengelsk, og dens gamle symbolum, nemlig: *semper eadem*, passer sig ikke mere paa vore Tider». ¹ I første Udgave af «Danmarks og Norges Beskrivelse» (1729) udtalte han, at det «i disse Riger har været roeligt i Kirke-Sager, hvad der maa tilskrives saavel Regjeringens Omhyggelighed, som Indbyggernes fredelige Naturel». Men i andet Oplag, der udkom i 1749, føjede han dertil følgende: «Efter dette Skriftes første Publication ere udi Religionen forefaldne adskillige Uroligheder, som kunde give riig Materie til Kirkehistorie og som blandt andet kan tiene til Bevis paa det, som jeg ved en anden Lejlighed har antegnet om Nationens Character, nemlig, at den paa nogen Tid er bleven saaledes forandret, at det Folk, som i al Ting har søgt at gaae en Middelvei og som man i den Henseende har tillagt en Slags Indolence, nu kan tillegges alt for megen Activitet, saa at nu er fornødent at bruge Tøvel, da tilforn behøvedes Sporer. Thi man har paa nogen Tid merket en stor Begierlighed til Noviteter, hvorudi ofte ingen Maade har kundet holdes». ² Et tredie Sted siger han: «Vore Skribenter, som tilforn have været distingverede ved Modesti, gaa nu i fuld Galope til Charlataneri; . . . ingen tager nu i Betænkning at agere Autor; ja, man haver seet Haandverksfolk, ja indtil norske Bønder at commentere over historiske og politiske Sager, saa at Staden, som tilforn haver været plaget med Obstruction, nu laborerer af Tarmeløb.»

¹ *Epistler, ved Bruun, I. S. 302—4.*

² *3. Oplag, S. 153.*

Han «glæder sig over, at han ved sit Exempel har sat unge studerende Personer i Activitet»; «men det er just ikke saadan Activitet jeg havde ønsket, medmindre man kan holde for, at et Lands Zirath bestaar udi Skrifers Mængde. Men, saasom det af fornuftige Folk ansees hverken som Zirath eller Nytte, saa er udi denne Tilstand mere fornødent at bruge Kapsun og Tøjel end Sporer». ¹ — Det dansk-norske Publikum var blevet «støbt i en anden Form», siden Holberg optraadte som Forfatter, og det er øjensynligt, at Omstøbningen ikke rigtig vilde hue ham, da han var blevet gammel, skjønt den jo for en god Del var hans eget Værk og den nye Form en saadan, der svarede til hvad der havde været Hovedsigtet for hans literære Virksomhed.

En nyere dansk Forfatter ² har sagt: «Den naturlige Gang vilde have været, at den følgende Literatur sluttede sig til Holberg som sin Ophavsmand og traadte i hans Fodspor; men det første Særskue, der møder os efter ham, er just den Maade, hvorpaa Literaturen ikke sluttede sig til ham, men forlod ham». Disse Udtryk maa siges at være afgjort misvisende, saavidt angaar den politiske og historisk-philosophiske Del af Literaturen. I Holbergs sidste Leveaar og Tiden nærmest efter hans Død fremtraadte flere unge Mænd, der vandt et Navn og kom til at spille en Rolle som philosophisk-historisk-politiske Forfattere, deriblandt *J. S. Sneedorf*, *F. C. Eilschow*, *P. F. Suhm*, *Tyge Rothe*. Om alle disse gjelder det, at det var Holberg, som havde vakt dem. De har ogsaa fordetmeste i meget sterke Udtryk hyldet ham som sin Lærer og Mester ³, og de fortsatte paa de af ham fortsatte Veje. Ingen af dem kan udholde nogen Sammenligning med ham, endog om vi sætter Kjernen af hans Forfatterskab ud af Betragtning og bare tænker paa hans historiske og philosophiske Skrifter; hos ingen af dem møder vi noget tilsvarende til hans Originalitet og udpræget selvstændige Personlighed. Men de havde det Fortrin fremfor ham, at de var saameget yngre ⁴. Hans Opgave havde været at begynde fra nyt af, at finde

¹ *Heltindehistorier*, ved G. Rode, Fortalen, S. XIV og XVI.

² *N. M. Petersen, Bidrag etc. V. 1. S. 1.*

³ *E. Holm, Om det Syn paa Kongemagt, Folk og borgerlig Frihed, der udoiktede sig i den dansk-norske Stat i Midten af det 18de Aarh. (Købn. 1883). S. 26—27.*

⁴ Sneedorf var født 1724, Eilschow 1725, Suhm 1728, Rothe 1731, Holberg som bekjendt, 1684.

Vej ud af den aandige Ørken; deres blev den saameget lettere: at gaa videre paa den engang indslagne Vej. Da han var ung, var den store frigjørende Aandsbevægelse, som baade han og de fik at repræsentere, endnu i sin Vorden; han opsøgte den i dens Kilder, der fordøtmeste endnu flød hver for sig, og som han forenede paa sin Vis; deres Ungdom faldt sammen med det store Gjennembrud, da Kilderne flød helt sammen og Strømmen derved fik en slig Fart og udbredte sig over Verden med en slig Magt, at det ikke behøvedes mere for at komme frem end at lade sig føre af den og tænke Andres Tanker efter istedetfor at tænke selv.

Holberg var en udlevet Olding med forlængst opgjorte Meninger og Forestillinger, da «*Esprit des lois*» kom ud; han kunde derfor nok se, at det var et «Mesterstykke», og «admirere den berømmelige Forfatters nette Tanker, Skjønsonhed og dybe Indsigt udi Stats-Sager»; men han formaaede ikke at stille sig paa dets Standpunkt, saalidet som han kunde modta nogen Impuls derfra. *Sneedorf* og *Rothe* derimod stod dengang endnu i sin tidligste Udvikling: paa dem kunde derfor det epokegjørende Værk komme til at virke helt anderledes sterkt og bestemmende; de blev begge i egentligste Forstand Disciple af Montesquieu, hvem de efterlignede, og hvis Tanker de indførte og udnyttede.

Sneedorf, — der var Danmarks udentvilt mest ansete og indflydelsesrige Forfatter i Tiden nærmest efter *Holbergs* Død, — kalder «*Esprit des lois*» «det første Skrift i Statskonsten, som fortjener at sættes i Ligning med de Gamles Skrifter», og taler i sit Ugeskrift «Den patriotiske Tilskuer» med Enthusiasme om «den Lyksalighed, der kunde haabes for det menneskelige Kjønn, naar Forfatterne af de forskjellige Nationer stræbte at fuldføre den store Bygning, til hvilken Forfatteren af «*L'esprit des lois*» havde lagt den første Grundvold»¹. — Han gav selv sit Bidrag hertil, idet han begyndte Udgivelsen af et stort Værk «Om den borgerlige Regjering» (1757 1ste Bind, — mere udkom ikke; *Sneedorf* døde 1764), i hvilket Montesquieu's Lære om de tre ledende «Principer» — den borgerlige Dyd i Republiken, Æren i Monarkiet, Frygten i Despotiet, — er lagt til Grund. *Tyge Rothe*, som i en senere Tid opnaaede et saa anseet Navn, — Tacitus-Rothe, Sokrates-Rothe, «vor Borgerfriheds første Apostel».

¹ *Sneedorf*, Samll. Skrifter, I. S. 297. — *Holm*, Om det Syn paa Kongemagt etc. S. 53.

som den store Komplimentmager *Rahbek* kalder ham, — debuterede i 1759 i dansk Literatur med et Skrift «Tanker om Kjærlighed til Fædrelandet», hvorom den spydige Skolemand Rektor *Dass* siger i et Brev til Suhm: «Ortographien er ny, Stilen og Tankerne er franske; . . . jeg veed ikke, om Forfatteren har sat sig for at efterfølge Demosthenes og Cicero eller Montesquieu; det sidste bliver vel det retteste; thi om denne er han færdig at sige, som en anden Franzos om samme har skrevet: «Nec propius fas est mortali attingere divos». ¹ Vist er det, at Skriftet baade i Form og Indhold viser en sterk Paavirkning af Montesquieu, der ogsaa omtales med den dybeste Ærbødighed som «Menneskenes vise og oprigtige Ven».

Til Trods for al Beundring for og Tilslutning til Montesquieu lykkedes det dog baade Sneedorf og Tyge Rothe at bringe sin arveundersaatlige Loyalitet paa det Tørre. Ved at stille og lempe paa den Montequieu'ske Lære om de tre Principer faar de saavidt Brodden (og dermed ogsaa den virkelige Mening) bragt ud af den, at det ser ud, som om den lar sig bringe i Harmoni med en absolut monarkisk Regjeringsform saadan som den dansk-norske af 1660. Vistnok er, siger Sneedorf, Dyden det ledende Princip i den republikanske Regjeringsform, som deri har et Fortrin fremfor alle andre. Men Ulykken er, at Dyden er og altid vil vedbli at være saa sjelden blandt Menneskene. Den republikanske Forfatning er som Følge deraf mere end nogen anden udsat for at forvanskes, og en fordærvet Republik er den sletteste af alle Forfatninger. Paa Grund af Menneskenes Skrøbelighed blir altsaa det monarkiske Princip, Æren, som ideelt seet bare er No. 2, praktisk det bedste, og derfor har man da ogsaa fordetmeste seet sig nødt til at gjengi Kongedømet dets oprindelig uindskrænkede Magt, hvor denne var bleven indskrænket eller ophævet. Dette var imidlertid i de fleste Tilfælde ikke skeet helt eller paa den rette Maade. «Der er i Europa kun ét Monarki, hvor den uindskrænkede Magt er bygget paa den Grund, som gav de gamle Monarkier et Fortrin for alle dem, som have været til, nemlig Tillid mellem Regenten og Folket; hvor Stænderne have overgivet den allerhøjeste Magt til Regenten for at holde en Ligevægt mellem dem, og om hvilket man med Sandhed kan sige det, som Cicero har sagt om Oprindelsen til gode Monar-

¹ *Suhm, Saml. Skr. XV. S. 281.*

kier, at Folket har taget sin Tilflugt til en dydig Mand, som kunde beskytte de Svage og lade Høje og Lave ske lige Ret. Jeg vil ikke forekomme Læserens Dom med at nævne det, efterdi jeg tror, at man i Skrifter, der sigter til at undervise, bør undgaa endog Skin af Flatteri» (!)¹ — Tyge Rothe stiller sig det Spørgsmaal, om Montesquieu kan paaberaabes som Autoritet mod den Mening, at Fædrelandskjærligheden ogsaa kan trives i Monarkier. Han kommer til det Resultat, at dette ikke er Tilfælde; den store Montesquieu gir ogsaa Borgerne i en enevældig regjeret Stat Lov til at elske sit Fædreland. I denne Fædrelandskjærlighed finder nu Rothe noget, der kan veje helt op mod Republikens «borgerlige Dyd». Hersker og Undersaatter skal «tilhobe elske Fædrelandet»; Herskeren skal være den første af alle Patrioter, — derpaa skal hans Magt være grundet. Dette er Formelen, hvori Nyt og Gammelt søges forenet eller forsonet, og ved den har Rothe aabnet sig Udvej til at konkludere i den allerdevoteste Underkastelse under det oldenborgske Enevælde, skjønt han laaner sine Præmisses fra Montesquieu og er og vil agtes for at være en tro Discipel af denne den engelske Friheds store Opdager og Lovpriser.

Overhodet gjelder det om Holbergs nærmeste literære Arvtagere paa det historisk-politiske Omraade, som om Holberg selv, at man ikke merker mindste Spor hos dem af nogen Forestilling om, at den Lære, de førte, var subversiv for den bestaaende Tingenes Orden. Der er ikke Spor af nogen bevidst eller bestemt Opposition eller noget Ønske om en anden, friere Regjeringsform. Ved Hundreedaarsfesten for Suverænetetens Indførelse i 1760 blev Jubelen ikke afbrudt ved en eneste noksaa svag Mislyd. Gammeltags Orthodoxe som *Pontoppidan* og moderne Fremskridtsmænd som *Sneedorf* lovpriste i samme sterke Udtryk Danmarks og Norges Lykke ved at ha en absolut-monarkisk Statsforfatning. I Sneedorfs Jubeltale findes følgende Tirade: «En fælles Kjærlighed og Tillid har saaledes forenet Kongernes og Undersaatternes Hjerter, at, dersom det endnu stod i vores Magt at vælge, skulde vi ikke alene være ligesaa villige til at gjøre det samme Valg som de gjorde for 100 Aar siden; en saa lang og lykkelig Erfarenhed skulde endog forsøge vores Nidkjærhed»,² — og man har vist ingen Grund til at

¹ *Saml. Skr. VII. S. 343.*

² *Sammesteds S. 497.*

tvile paa, at disse Ord har svaret saa nogenledes til hvad der var hans og hans danske og norske Samtidiges, ogsaa de videst Fremskrednes, virkelige Mening.

Alligevel er det umiskjendeligt, at der er foregaaet en radikal Omvæltning i de raadende politiske Begreber og Følelser, og at det Standpunkt, hvorpaa tænkende og oplyste Mennesker inden det dansk-norske Samfund nu stillede sig, var et helt andet end det, hvorpaa man uden Undtagelse stod endnu en Menneskealder forud. Enevælden opfattes ikke længer som Maal, men som Middel. Det opfattes ikke længer som Udgangspunktet, Grunden, hvorpaa alt andet i Staten hviler, men som en Funktion, vistnok den højeste og vigtigste af alle, men dog ikke væsentlig forskjellig fra andre Funktioner i Statens eller Samfundets Tjeneste. Monarkens Herskerret gjelder ikke længer for noget givet, noget over alle menneskelige Hensyn ophøjet; den udledes af og gjøres derved tillige afhængig af visse Forudsætninger, der efter Omstændighederne kan være eller ikke være tilstede. Man stiller Krav til ham og gør gjeldende, at der er store Pligter svarende til de store Rettigheder. «Det almindelige Bedste», siger Sneedorf, «skal være Regentens højeste Lov; Kjærlighed til det almindelige Bedste er den eneste Dyd, der kan gjøre ham stor». Kongernes Løfte at ville adlyde Loven om det Heles Vel er Thronernes bedste Grundvold, heder det i Rothes førnævnte Skrift af 1759. «Vi kræve store Ting af dennem, der have den øverste Magt i Staten; . . . vi tage end ikke i Betænkning at sige, at vi adlyde, paa det at vores Lydighed skulde blive os til Fordel». Endnu dristigere lyder den Tale, der samtidig føres af en norsk Forfatter, *H. Arentz*¹ («Samtale imellem de tvende Romere Cato og Cæsar angaaende Enevolds- og Folkeregjeringen», Kjøbenhavn 1756): «Hvad er vel en Stat, et Folk, et Rige eller hvad man finder for godt at kalde det, uden et samlet Selskab af mangfoldige Familjer, hvilke har et almindeligt Bedste til fælles Øjemærke? . . . Og hvad er vel en Regent udi et saadant Selskab, uden en Person, til hvilken man har betroet at skjønne og befordre denne almindelige Hensigt? . . . Hvad Ret kan han vel tilægge sig i Henseende til Personer, Gods og Formue, uden forsaavidt en almindelig Nødvendighed tilsiger det?»²

¹ Broderdattersøn af Holberg, født 1731, død 1793 som Sørenskriver i Søndfjord; udgav i 1787 en Piece «Grundtegnning af den fornuftige norske Patriotisme», — hvorom senere.

² *Holm, Om det Syn etc. S. 76 ff.*

Disse Spørsmaal maatte fremkalde adskillige andre. Den nye Statslære, saadan som den blev foredraget inden dansk-norsk Literatur i Tiden nærmest efter Holberg, vedblir vel at havne i de loyaleste Konklusioner og afholder sig fra enhver direkte Kritik af den bestaaende Statsorden, men gir paa samme Tid saa tydelige indirekte Vink til en saadan, at det ikke kan slaa fejl, at de er bleven fulgt, — til en Begyndelse i al Stilheden. Det almindelige Bedste skal være Kongens højeste Lov, heder det; sæt, at han ikke kan eller vil bøje sig under denne Lov, hvordan skal det saa tages med hans Herskerret? Kongen skal være den første Patriot; han og hans Undersaatter skal samles i Kjærligheden til Fædrelandet; derved skal hans Myndighed faa det nødvendige moralske Fundament; men, naar Ideen om Fædrelandet ikke længer er underordnet Ideen om Kongens Ret eller Magt, saa at dets Grænser er givet med Grænserne for denne, naar tværtom Fædrelandet blir det overordnede Begreb, hvorledes skal saa dets Grænser bestemmes? Det krævedes af Kongen, at han skulde være patriotisk, og det samme Krav blev ogsaa rettet til Undersaatterne. Patriotisme, Patriot blev et Slags Modeord i Tiden nærmest efter Holberg; den «gode Patriot» afløste paa en Maade den «gode Borger» eller den «gode Undersaat» som Udtryk for Tidens Ideal paa den offentlige Morals Omraade. Til at være en god Undersaat udfordres ikke andet og mere, end at man sad stille og adlød uden at knurre. Begrebet om en «god Patriot» indesluttede derimod tillige Forestillingen om noget selvvirksomt. Patrioten skulde ikke lade sig nøje med at være loyal og at respektere den lovlige Øvrigheds Vilje; han skulde ogsaa efter Omstændighederne føle sig kaldet til at oplyse og støtte denne Vilje. Hvor oprigtigt man holdt fast ved den absolut-monarkiske Regjeringsform, saa blev altsaa, ifølge dette nye Ideal eller Stikord, Forholdet mellem Regjering og Undersaatter opfattet paa en helt anden Maade end forud. Regjeringen gjaldt ikke længere som et Forsyn, Undersaatterne ikke længer som en Hjord, der bare har at følge sin Hyrde, uden at den behøver at umage sig med at tænke over Vejen. Det blev en herskende Forestilling, at Regjeringen havde Krav, ikke alene paa Undersaatternes Lydighed, men ogsaa paa deres Medhjælp eller virksomme Deltagelse i hvad der tidligere opfattedes som noget, der alene vedkom den og hvori ingen anden havde at blande sig. «Ingen Visdom», siger *Sneedorf*, «er stor og ingen Magt uindskrænket nok til at

befordre det almindelige Bedste af en Stat, dersom Folket ikke har Indsigt og Nidkjerhed nok til at understøtte Lovgiverens Hensigter ved Handlinger, som bero paa dets frie Vilje og som ikke kunne tvinges uden store Ulejligheder». «Skriver, kjæreste Brødre!» heder det i *Fr. Lütken's* «Oeconomiske Tanker til høiere Eftertanke», der udkom 1755—61, «saalænge Kongen allernaadigst tillader det; . . . det er umueligt for Regjeringen at komme paa Spor efter alt». ¹ Om det saa er selve *Pontoppidan*, saa berømmer han i sin Jubeltale fra 1760² den dansk-norske Enevoldsregjering, ikke bare fordi Undersaatterne under den nyder saa megen Fred og saa god lovlig Orden, men ogsaa fordi der blev tilstaaet dem saa megen Frihed til at tænke og til at skrive over offentlige Anliggender.

I Virkeligheden havde nu denne Frihed endnu paa de Tider ingenlunde meget at betyde. Undersaatternes Almenaand eller virksomme Patriotisme var, saavidt den traadte offentlig frem, d. v. s. i Literaturen, fordetmeste henvist til at bevæge sig paa et temmelig snævert og lavtliggende Omraade, væsentlig det rent materielle, — Økonomien og Næringsveiene. Ved at gennemløbe Titlerne paa de i denne Tid, — Tiden mellem 1750 og 1770, — udkomne Afhandlinger eller Brochurer, støder man hvert Øjeblik paa Ordet «Patriotisk» brugt som Udhængsskilt, men næsten altid paa en Maade og i en Sammenhæng, der tar sig hel underlig eller ligefrem løjerlig ud i vore Øjne; det er «patriotiske» Tanker om Korntienden, om Fælleddsskabets Afskaffelse i Danmark, om Norges Cultivation og Population ved de store Gaardes Deling og Husmandspladses Oprydning, «patriotiske» Betænkninger og Forslag om Tørvemosers Forbedring, om Fyrreskoves Forplantelse, om at spare og formere Brændeved o. s. v. ³ Saa uskyldig nu end alt dette ser ud, er dog derved et dybt indgribende Omslag betegnet. Det vidner om, at der er kommet Uro i den aandige Atmosfære, og det bidrager til at gi Literaturen fra den nærmest efter Holberg følgende Tid et helt andet Præg end det, der karakteriserer Literaturen fra Tiden nærmest forud for hans Optræden, — saa helt andet, at man ved at komme fra den sidste til den første faar et Indtryk som af at komme ind i et nyt Klima eller et nyt Vegeta-

¹ Citeret efter *Holm, Om det Syn etc. S. 86—87.*

² *Danske Atlas, I. Bind.*

³ *Pontoppidan, Oeconomisk Magazin. Holm, Om det Syn etc. S. 83—84.*

tionsbelte. Den førholbergske Literatur er konservativ, stillestående eller drejede sig rundt paa den samme Plet; den efterholbergske er, med al sin royalistiske Devotion, fremadskridende, reformativ, paa sin Vis endog revolutionær. I den første regjerer skolastisk Theologi og klassisk Philologi, i den sidste Økonomi, Politik, praktisk Philosophi. Literaturen før Holberg har intet med Livet at skaffe; den lægger ikke an paa at bli en Magt eller øve Indflydelse, men synes bare at ville være til Stads; Lærdomen agtes saa meget højere, jo mere unyttig og ufrugtbar den er. I det efter Holberg nærmest følgende Tidsrum blir stik modsatte Synsmaader gjældende. Læsenet blir nu ogsaa paa det literære og videnskabelige Omraade: at gjøre Nytte. Det af Stygotius befrygtede «barbaries» synes allerede indtraadt. Eruditionen, den «solide Lærdom», de døde Læs af Latin og Græsk, de skolastiske Subtiliteter er kommet i et Slags Miskredit;¹ Literaturen har faaet en overvejende praktisk Karakter; den gaar ud paa at vække Estertanke og Diskussion, at gribe ind i de daglige Anliggender; Forfatterne henvender sig til det store Publikum, istedetfor til en liden Kreds af Pedanter, og vælger fortrinsvis de lettere haandterlige Formater, de almeninteressante Emner og den populære Fremstilling, istedetfor at imponere med ulæselige Folianter og Kvarter og lærde Disputatser om «rare Materier».

Om disse Forandringer maa det nu siges, at de allesammen gik i den Retning, som var bleven anvist eller aabnet ved *Holbergs* literære Virksomhed. Han vilde udentvil ha følt sig lidet opbygget ved den stundesløse økonomiske Patriotisme, Projektmageriet og Reformlysten, Journalistvæsenet og den populariserende Tone, saadan som alt dette traadte frem i Literaturen nærmest efter hans Død, — vi kan slutte det af hvad han udtalte paa sine gamle Dage vedkommende samtidige literære Foreteelser, — men det er alligevel sikkert nok, at han havde sin store Del deri, at man herved fulgte de af ham givne Impulser eller Forbilleder. Der er dog et Omraade, hvor de før citerede Ord om, at «det første Særskue, der møder os efter ham, er den Maade, hvorpaa Literaturen ikke sluttede sig til ham, men forlod ham», gjelder med en vis Sandhed, og det er det skjønliterære, — netop det, hvor han for Nutiden staar som den store skabende Aand, og hvor han endnu i vore Dage vedblir

¹ N. M. Petersen, *Bidrag etc. V. 2. S. 85—86.*

at øve virksom Indflydelse. Et Par Aar før Holbergs Død blev *Klopstock* indbudt til at ta sit Ophold i Danmark som det danske Hofs Pensionist og modtog Indbydelsen (1751). Dette er et Merkepunkt i den dansk-norske Literaturs Historie, skjønt *Klopstock* altid levede som en fuldkommen fremmed i Danmark i de mange Aar, i hvilke hans Ophold her varede.¹ Han blev Tydslands mest feterede Digter, og den tydske Enthusiasme forplantede sig saameget lettere og hurtigere til Danmark, fordi man havde Gjenstanden for den megen Forgudelse midt iblandt sig. Allerede i Aarene mellem 1750 og 1760 træder hans Indflydelse kjendelig frem i dansk-norsk Literatur; vi møder Kritikere og Smaapoeter, der forsvarer eller efterligner hans Odestil, hvori Middelmaadigheden saa bekvemt kunde brede sig og synes stor. Nu er det vist, at to mere antipodiske Forfatterpersonligheder end *Holberg* og *Klopstock* lar sig vanskelig tænke: *Holberg*, som alle Dage stod det tydske Væsen saa fjernt og brød sig saalidet derom, og *Klopstock*, om hvem det erkjendes, at han er saa erketydsk baade i sine Fejl og sine Fortrin; — *Holberg*, i hvis Skrifter Saltet er saa overflødigt, og *Klopstock*, hos hvem det aldeles mangler, — *Holberg*, som var en Hader af al Unatur, som «væmmedes ved alt det, som er affekteret og sat paa Stylter», og *Klopstock*, der stadig spankede om paa Stylter og det Stylter, der var meget højere end Manden selv. Den fra *Klopstock* udgaaede Indflydelse maatte følgelig føre i en fra *Holberg* helt bortvendt Retning, og denne Indflydelse bredte sig meget sterkt og truede en Tidlang med at vinde helt Overhaand. Ikke bare Smaapoeter sluttede sig til ham, men Danmarks største Digter i sidste Halvdel af det attende Aarhundrede, *Johannes Ewald*, optraadte fra første Færd som hans ivrigt troende Discipel og vedblev stadig at følge og hylde ham og at drage med sig i de samme Spor en Skare Beundrere og Efterlignere.

Samtidig med denne Strømning i Literaturen gik imidlertid en anden, fra helt andre Udgangspunkter, i en helt anden Retning, og disse to Strømninger delte gennem en længere Tid Kritik, Literatur, Publikum mellem sig og holdt hinanden Stangen paa en saadan Maade, at det maatte synes tvilsomt, hvilken af dem der skulde bli den endeligt sejrende. Endnu før *Ewald* var fremtraadt, gjorde *Tullin* et Slags Epoke i den poetiske Literatur og opnaaede ved nogle faa Ungdomsarbejder

¹ *N. M. Petersen, Bidrag etc. V. 1, S. 19.*

(1758—1764) en i Samtiden ubestridt Rang som Danmarks og Norges første Digter; men hos Tullin merkes ikke ringeste Spor af Klopstocks Paavirkning; han søgte sine Forbilleder inden den engelske Literatur og fortsatte forsaavidt i det afhans Landsmand Holberg anviste Spor. Efter Tullin kom *Evald* (1765—1781). Det var ganske vist en langt større Digterbegavelse, og han var tillige i langt højere Grad gennemtrængt af sit Kald som Digter. Alligevel opnaaede han ikke hos sin Samtid den udelte Anerkjendelse og Hyldest, som Tullin havde opnaaet hos sin. Der var mange, ikke blot af de Gamle, men ogsaa af de Unge, som ikke vilde erkjende, at Tullin var bleven dethroniseret af Evald, som vedblev at foretrække den førstes kjølige, jevne Forstandspoesi fremfor den Sidstes højtrængende Foredrag og overspændte Pathos, eller som følte sig frastødt ved den Klopstock'ske Paavirkning i Evalds Forfatterskab og mente, at Literaturen kom ind paa en Afvej ved at følge tyske Forbilleder istedetfor engelsk-franske.

Denne Modsætning mellem et evaldsk og et anti-evaldsk Parti var ikke bare af æsthetisk eller literær Natur; den havde tillige et nationalt Moment, som man var sig fuldkommen vel bevidst, og som allerede i Samtiden gav sig Navn og Udtryk. Evald var dansk, Tullin Nordmand; den Skare af Tilhængere og Efterlignere, der samlede sig om Evald, var fordetmeste danske som han selv; Oppositionen mod ham havde derimod sit Hovedkvarter i det *norske Selskab* (stiftet 1772), og dens Førere var en Række norsk-fødte Forfattere, som i sin Kritik eller sin Digting fastholdt og fortsatte de fra Tullin og Holberg nedarvede Traditioner. Det var en *norsk* Skole ligeoverfor en *dansk*, og, hvad der karakteriserede den første ligeoverfor den sidste, var en mere fremtrædende Sands for det Lystige og Lette, et mere udpræget satirisk Hang, en afgjort Forkjærlighed for engelsk-franske Literaturmønstre fremfor de tyske, en Læggen-Vægt paa Udtrykkets Klarhed og Korrekthed, en Tilbøjelighed til at holde sig ved Jorden, der jevnlig udartede til prosaisk Tørhed og Kulde¹, og som stak sterkt af mod Svulsten og Sentimentaliteten, — Seraph-Sproget og de hastemte Toner, — paa den anden Side.

Man har i den nyere Tid fordetmeste været enig om at frem-

¹ *Welhaven, Saml. Skrifter, VIII. 113*: «De norske Digtere søgte . . . Stilens Udvikling i Jevnhed og Klarhed» . . . *Sats. S. 115*: «Ingen vil nægte, at denne Poesi (∴ den norske) af og til var lavt anlagt».

hæve det for begge Folks Literatur-Udvikling frugtbare i dette Modsætningsforhold, der i Samtiden affødte en ofte saa bitter Strid og endog vakte Bekymring hos gode Helstats-Patrioter. Man har ment, at, naar Evald i nogen Grad frigjorde sig for det tyske Seraphsprog og i sine seneste Arbejder naaede frem til et renere, mere naturligt Foredrag, da har den fra det norske Selskab, — *Wessel* og hans Fæller, — udgaaede Kritik eller Persiflage ikke været uden Del heri.¹ Man har udtalt, at Digterne af den norske Skole ved at fastholde de holbergske Traditioner fastholdt den Grund, hvorpaa der maatte bygges, for at Sprog og Literatur kunde bevare sin nationale Karakter, — at de, ved at stille sig til Kamp mod den tyske Indflydelse, gjorde sit til at afværge den Fare, som til alle Tider har været den for dansk Nationalitet mest truende, og at disse Nordmænd forsaavidt maa siges at ha været «danskere end de Danske».² Man har paavist, hvorledes begge Skoler, — den norske og den evaldske, — har havt sin Del i at præge og bestemme den senere Literatur hos begge Folk, særskilt den danske, som derved blev saameget mindre ensidig, saameget fyldigere, lig en Harmoni, der fremgaar af opløste Dissonantser, og Striden mellem dem, — det første nogenledes tydelige Tegn paa, at de to Folk, der i saa lange Tider syntes at danne en fuldkommen Enhed, holdt paa at skilles ad og at vandre sine særskilte Veje, — har derved faaet Plads blandt de Minder, som man baade fra norsk og dansk Side gjerne dvæler ved. I *Holbergs* Forfatter-Personlighed kan de to Nationaliteter siges at være saaledes forenet, at han i lige Grad tilhører begge, ligesom han i lige Grad behersker dem begge; hans Storhed ikke blot kommer tilsyne i denne Forening, men beror ogsaa for en god Del derpaa. I *Wessel*, *Nordal Brun* og deres Fæller paa den ene Side, *Evald* paa den anden, træder norsk og dansk Aand eller Folkeejendommelighed ud fra hinanden, saavidt langt eller klart, at det blir muligt at foreta et Slags Udskiftning og at sige, hvilket af de to Folk hver enkelt Forfatter mest eller nærmest tilhører, men ikke saalangt, at Fælleddsskabet mellem dem sprænges eller at Vilkaarene for et vedvarende frugtbart Samarbejde blir ophævet. De gjør paa begge Sider sit nationale Væsen gjeldende, men

¹ Jfr. dog *J. Levin*, Udg. af *Wessel's Saml. Digte*, Fort. S. LXIV—LXV.

² *J. L. Heiberg's* Ord i hans «Udsigt over den danske skjønnede Literatur».

vedblir alligevel at holde sig indenfor Grænserne af en fælles aandig Grund. De vedblir at tilhøre og at føle sig som tilhørende det samme fælles Aandssamfund, saa at Modsætningen mellem dem kan virke til at gi dette Samfund en saameget større Vidde og saa at deres Arbejder og Indflydelse kan sees underét og opfattes som et samstående Hele.

Vi forestiller os, at man ikke vil kunne bestride, at der er noget rigtigt i dette. De bedste Minder fra Norges og Danmarks Foreningstid hører utvilsomt hjemme paa det literære Omraade. Periodens største Mand hos begge Folk er *Holberg*, den eneste virkelige Kongeskikkelse, den eneste, der fuldt ud holder Maalet som historisk Heros og Høvding. Man kunde sige, at det var nødvendigt, at de to Folk slog sig sammen og dannede en Enhed for at frembringe en Forfatter-Personlighed af slige Dimensioner. Hvert for sig vilde ikke ha haft Kraft eller Plads dertil. Det var nødvendigt, at han udgik fra det ene og fandt sin Virksomhed hos det andet, for at han kunde bli det han blev. Norges Forening med Danmark til en Helstat, hvori den gang endnu ingen Rift eller Revne traadte synlig frem, Norges Mangel paa selvstændigt Aandsliv og selvstændig national Bevægelse, det danske Aandslivs fuldstændige Forsumpning, Nødvendigheden af en Reform, der førte det ind paa helt nye Veje, — alle disse Forhold blev hvert paa sin Maade Forudsætninger for hans Storhed. Ved dem blev saadanne Opgaver, der passede for hans Evner, lagt tilrette for ham i den videste Udstrækning, og ved dem blev han stillet paa et for disse Opgavers Løsning enestaaende heldigt Standpunkt. Et slikt Sammentræf gjentog sig ikke og kunde ikke gjenta sig i de to Folks senere fælleds Aandsliv. De norske Forfattere fra sidste Halvdel af det at-tende Aarhundrede: — *Tullin, Wessel, Nordal Brun, Klaus Frimann, Peder Harboe Frimann, Klaus Fasting, Edvard Storm Zetlitz, Rein*, — indtar en hæderlig Plads i Literaturen; enkelte af dem, særskilt Wessel og Nordal Brun, har øjensynlig været meget fremragende Begavelser, og om hele Kredsen gjelder det, at dens nationale Dobbelt-Stilling, — til den ene Side norsk, til den anden dansk, — har havt sin Del i at præge dem og gi dem en ejendommelig Betydning for den literære Udvikling. Fælledsskabet mellem de to Folk viser sig altsaa ogsaa her, ligesom ved Holberg, frugtbart for dem begge, men ikke paa langt nær i samme Grad.

Endog om nogen af disse senere norske Digtere havde ejet hele Holbergs Evne, vilde han aldrig ha kunnet komme til at spille en endog tilnærmelsesvis saa stor Rolle. Han vilde ha havt for sig et milieu, som langtfra i samme Grad begunstigede denne Evnes frie Udfoldelse. For Holberg var hans Egenskab af Nordmand en ubetinget Fordel. Han blev derved saameget friere stillet ligeoverfor den Literatur, som han var kaldet til at reformere, og det Samfund, hvis Unatur skulde bli Gjenstand for hans Satire, og kunde alligevel føle sig i literær Forstand helt hjemme inden samme. Han havde paa éngang det Standpunkt udenfor, der virker til at skjærpe det kritiske Blik, og det Standpunkt indenfor, der er nødvendigt, for at Kritiken skal bli mere end blot Negation og Forstaaelsen faa den rette Fylde og Frugtbarhed.¹ En slig Kombination var ikke længer muelig i den følgende Tid; de to Samfund begyndte allerede at skille sig formeget ud fra hinanden til det. Den norske Forfatter fra sidste Halvdel af det attende Aarhundrede kunde ikke saa let komme ndover en Følelse af at være fremmed i Danmark, endog om han tilbragte sit Liv her, og han kunde heller ikke lægge det danske Samfund under sig saaledes som Holberg havde gjort, endog om han havde havt Holbergs Herskeraand. Det maatte virke til at skjærpe hans kritiske Blik og udvikle hans satiriske Evne, at han kom udenfra og blev staaende halvvejs udenfor. Men Kritik og Satire var ikke længer det, som alene eller først og fremst udkrævedes for at føre den literære Udvikling frem. Det gjaldt ikke længer, som dengang Holberg optraadte, at rydde Grunden og begynde helt fra nyt af. Om der gik et og andet af Værdi med i Løbet, da Holberg tog alt det «hjemmegjorte Vadmel og kastede det bort som noget udslidt Tøj, der ikke længere er til at bære», saa var det dog i alt væsentligt en nyttig og nødvendig Gjerning, hvorved den for en dansk Mand naturlige instinktmæssige Sympathi for hvad der er dansk vilde ha været iveau. Nu stod Sagerne i saa Henseende en Del anderledes. Der var nu begyndt at fremblomstre en national dansk Digtning, som har vist sig at ha varig Livskraft, og som ustridig var det betydningsfuldeste, mest centrale Phænomen inden Samtidens dansk-norske Literaturliv. Denne Digtning havde meget forlorent og kunstig overspændt ved sig; den var bundet i en altfor stor Afhængighed af det tyske Forbillede

¹ Se ovenfor S. 127—128.

Forsaavidt Medlemmerne af det norske Selskab rettede sin Spot herimod, udførte de en nyttig Gjerning. Men det er øjensynligt, at de ikke indskrænkede sig dertil. Det var ikke bare den uegte Pathos hos Evald, men ogsaa den egte, — ser det nd til, — der bød dem imod. Evalds Forsøg paa at opta Stoffer fra Nordens Oltid til poetisk Behandling var Gjenstand for deres Haan, medens der ikke er nogensomhelst Grund til at anta, at de sad inde med et grundigere Kjendskab til det nordiske Oldtidsliv og derfor skjønnede, hvor lidet vellykket disse Forsøg maatte siges at være. Evalds Digtning bærer sterke, altfor sterke Merker af sine tydske Mønstre; men det er dog tillige erkjendt, at den har en efter Tidens Lejlighed endog meget udpræget dansk-national Karakter, og, naar han søgte hen til det tydske Aandsliv og modtog Paavirkning derfra, saa var det vel et Brud med de holbergske, men ikke med de national-danske Traditioner; det var, tværtom, i bedste Overensstemmelse med disse. Man faar overhovedet et Indtryk af, at Evalds samtidige Tilhængere ikke havde saamegen Uret, naar de bag Nordmændenes Opposition mod deres Mester skimtede norsk national Separatisme, norsk Antipathi mod hvad der var dansk.¹ Oppositionen fik derved et sterkt Drag af Fanatisme, en ofte hadsk og bitter Karakter, saa den gik udover Grænserne for en blot literær Diskussion eller Kritik og saa den maatte øve, ikke bare en rensende og optugtende, men tillige en kuende eller forstyrrende Indflydelse.

Det var uundgaeligt, at det maatte engang komme derhen, at de to Nationaliteter ikke kunde gaa i Spand sammen paa det literære Omraade uden Ulempe for den ene eller for den anden eller for dem begge. Eftersom deres Kræfter voxede og dermed ogsaa deres Bevidsthed om indbyrdes national Forskjel, maatte der opstaa hos dem en Trang til at følge særskilte Udviklingsveje, hvorved den givne Sprog- og Literaturenhed vilde

¹ *Abrahamson's*, af *Welhaven*, *Saml. Skr. VIII. S. 85—86* citerede Ord i en Anmeldelse af Evalds Skrifter: «Det være sagt, for at redde det Folks Rygte, som lyder dansk Scepter . . . Fandtes disse Nedrigheder ikke saaledes al Kloden om, saa maatte en dansk Mand fristes til at blues ved Tanken om sine Medborgere (Provinsen, hvor vi ere fødte, gjør intet til Sagen, vi ere jo dog Medborgere af een Stat og tale eet Sprog), naar man seer det, der skeer med en Evalds Navn og Rygte.» — *Levin's* Udgave af *Wessel, Fort. p. CXXXIV—CXXXV, sts. S. 307—309* o. fl. St.

være iveau paa mange Maader. Det maatte komme derhen, at det la et Baand paa de norske Digteres eller Forfatters Udvikling, at Danmark skulde være i aandig Forstand deres rette Fædreland, at de skulde skrive med dansk Kritik og et væsentligt dansk Publikum for Øje. Det maatte komme derhen, at det blev et Krav hos dem at gjøre sin Nationalitet gjeldende, — stadig videre og dybere, — at de, saavidt de ikke kunde gjøre dette positivt, ved at være norske, gjorde det negativt, ved at være antidanske, og at denne Antidanskhed kom til at virke, ikke bare som en nyttig Kritik eller Kontrol, men som en opløsende eller hemmende Faktor i det fælles Literaturliv. Og der er Tegn, som tyder paa, at disse Forhold allerede holdt paa at indtræde i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede.

Hvad *Holberg* angaar, da laa det, som før nævnt, ganske vist helt udenfor hans Tanke at repræsentere Norge i literær Henseende. Man har talt om, og man kan med fuld Føje tale om en fra ham udgaaet norsk Indflydelse i Literaturen; hans Egenskab af Nordmand har utvivlsomt havt sin Del i at præge hans Forfatterskab; men den træder aldrig frem i Skikkelse af bestemte eller bevidste literære Tendenser; den gjør sig aldrig anderledes gjeldende end som et Instinkt eller som den dunkle Naturbund i hans Væsen. Saa klart han opfattede den dybe Forskjel eller Modsætning mellem norsk og dansk Folkekaraktér, har han ikke kunnet forestille sig, at den havde noget med Literaturen at skaffe; paa det literære Omraade havde han ingen anden Modsætning for Øje end den mellem noget gammelt og udlevet, som skulde ud, og noget nyt levedygtigt, som skulde ind; han var saaledes stillet, at han allevegne og helt ud kunde følge sit norske Naturel og sine engelsk-franske Forbilleder uden at støde paa nogen dansk national Opposition, der havde nogen Magt og Myndighed eller nogen Livets Ret i sig. For de norske Digtere fra sidste Trediedel af det attende Aarhundrede var derimod Modsætningen mellem Norsk og Dansk et bevidst Motiv, der virkede til at betinge og bestemme paa mange Maader deres literære Holdning. De ikke blot var Nordmænd, men de vilde vise, at de var det, i hvad de skrev; de la an paa at gjøre den norske Nationalitet gjeldende i Literaturen, Side om Side med eller i Modsætning til den danske, der ikke bare, som paa *Holbergs* Tid, var repræsenteret ved de visne Udløbere af en længst forsvunden Tidsalders Aandsliv, men ved en spirende og voxende literær Vegetation. Indtil en

vis Grad maa dette ogsaa siges at være lykkets dem; men man ser dog paa den anden Side, at de ikke kom synderlig langt eller dybt med sit nationale Stræv, og man faar et Indtryk af, at det heller ikke var mueligt for dem at komme langt heri. saaledes som de var stillet, — indenfor den Sammenhæng, hvortil de var bundne. De holdt fast ved Tullin, som var deres Landsmand, og hentede, ligesom Tullin og Holberg, sine Førbilleder fra engelsk og fransk Literatur fremfor fra den tyske; — forsaavidt synes deres literære Program at ha været et virkelig norsk; heri fulgte de en Retning, som gennemgaaende har vist sig at være karakteristisk for norsk Nationalitet i Modsætning til dansk. Men naar vi saa videre hører, at de søgte sin Styrke i «Udtrykkets Simpelhed, Klarhed, Korrekthed og Elegants» (*J. L. Heiberg*), — at de, ligeoverfor den evaldske Pathos, slog ind i en let spøgende, ironiserende Tone, at deres Læsen blev et Slags «vive la bagatelle»¹, at de holdt sig til det jævne af Frygt for al ikarisk Flugt og hyppig blev tørre og snusfornuftige for ikke at bli overspændte: maa det dog paafalde os, hvor lidet alt dette stemmer overens med de uomstunder almindeligt raadende Forestillinger om hvad der udgjør Forskjellen mellem norsk Aand og Smag paa den ene Side, dansk paa den anden; man plejer jo uomstunder at bestemme denne Forskjel paa en stik modsat Maade; det er Nordmanden, heder det, som er mest tilbøjelig til at bruge voldsomme Udtryk, gaa paa Kothurner, stige tilvejs i svimlende Pathos, medens Dansken helst holder sig til det jævne. Om nu end dette for en Del kan ha Sammenhæng med forskellige literære Udviklingsstadier hos de to Folk og forsaavidt vil vise sig bare at ha midlertidig Gyldighed, saa er det dog paa Forhaand rimeligt, at denne moderne Modsætning mellem norsk Hastemthed og dansk Jevnhed svarer bedre til den virkelige Karakterforskjel mellem de to Folk end den omvendte Modsætning, saadan som den træder frem gennem den danske og den norske Digterskole i Slutningen af forrige Aarhundrede. Begge disse Skoler maa altsaa forsaavidt siges at ha været inde paa en Afvej i national Henseende. Men den danske Skole maatte dog ha ulige lettere for at komme ud fra Afvejen og ind paa ret Vej end den norske. Tiltrods for at Literaturen var bleven reformeret af en Nordmand, vedblev den

¹ *Øhlenschlägers* Udtryk, cit. i *N. M. Petersen, Bidrag etc. V. 2. S. 215.*

dog at kaldes og at være væsentlig dansk og ikke norsk. Den vedblev at være knyttet til Danmark som sit rette Hjem. Naar det gjaldt at reformere i en universel-europæisk Aand, at rydde Grunden uden Skaansel og med hensynsløs Kraft, kunde det derfor endog være et Fortrin at være Nordmand fremfor at være Dansk. Men, naar det blev Opgaven at hente frem og ta op det Nationale, naar dansk og norsk Nationalitet traadte ud fra hinanden og det gjaldt at hævde den ene ligeoverfor den anden, maatte Forholdet vende sig om. Det maatte bli lettere for den danske Digter at finde den egte nationale Tone og føre den ind i Literaturen end for den norske. Dansken kunde mere føle sig som Herren i Huset, og for ham var det at være national bare én Ting. For Nordmanden var det to; han stod i literær Henseende med det ene Ben i Norge, det andet i Danmark; han skulde baade være dansk og norsk, og Følgen deraf maatte være, at han hverken kunde bli det ene eller det andet tilgagns. Det dansk-nationale laa ham for fjernt i en naturlig Forstand; han kjendte det ikke eller det bød ham imod; det norsk-nationale laa for langt borte fra den literære og sproglige Sammenhæng, inden hvilken han havde at bevæge sig; han kunde følgelig ikke rigtig bruge det heller. Den evaldske Digtning maa, hvor meget man nu end kan tro sig beføjet til at slaa af paa den overvættets Lovprisning, for hvilken den engang plejede at være Gjenstand, erkjendes at ha vist sin overlegne Livskraft derved, at den blev en Hovedrod, hvoraf den nyere dansk-nationale Poesi spirede ud. De samtidige norske Digtere øvede vel ogsaa Indflydelse paa den følgende Tids literære Udvikling baade i Danmark og Norge, men mest ad negativ Vej, mest ved sin Kritik eller Satire; bortset herfra, har den norske Digtning fra Slutningen af forrige Aarhundrede væsentlig Karakteren af et Sideskud, der ikke er bleven direkte fortsat enten i det ene eller det andet Land. Og saadan maatte Forholdet være blevet, endog om vi forudsætter, at nogen af de norske Digtere havde havt en fuldt saa dyb eller rig poetisk Begavelse som Evald. Denne Begavelse vilde ikke ha kunnet udfolde sig saavidt godt eller komme saavidt meget til sin Ret hos Nordmanden som hos den Danske, efter det Forhold, hvori hvert af de to Folk nu var stillet til den fælleds Literatur, og efter Arten af de poetiske Opgaver, som det nu gjaldt at løse. Man kan ikke andet end finde det paafaldende, at *Peder Harboes Frimann, Klaus Frimann, Nordal Brun, Wessel*, — særskilt de to sidstnævnte, — ikke

producerede mere og idethele ikke drev det videre, naar man ser hen til de utvilsoomt saa betydelige poetiske Anlæg, der kommer tilsyne hos dem. Det er ogsaa værdt at lægge Mærke til, at det bedste af hvad denne Periodes norske Digttere har frembragt, er, — naar man ser bort fra Parodien eller det rent negative Genre, — saadanne Sager, der paa en Maade falder udenfor Literaturen og hvorved vedkommende Forfatter har haft et helt andet Publikum for Øje end det literært interesserede og velstuderede i begge Riger, — som *Edvard Storms* Digte i Gudbrandsdalsmaal, *Nordal Bruns* Selskabssange, *Klaus Frimanns* Sange for Almuen. Vi tør vel heri se Tegn paa, at det literære Fælleddsskab med Danmark holdt paa at bli en Hindring for den frie Udfoldelse af norsk Nationalitet, — at den norske Digter, ved at være knyttet til en Literatur, som væsentlig tilhørte Danmark, blev stillet paa altsor stor Afstand fra de Kilder, hvorfra hans Digtning skulde hente den rette Friskhed og Styrke.

Om nu denne Digtning som Følge heraf ikke naaede langt frem i Hensyn paa *national* Karakter, saa var den til Gjengjæld saameget mere *patriotisk*. De norske Digttere fra Slutningen af forrige Aarhundrede valgte med en iøjnefaldende Forkjærlighed Emner fra sit Fædreland: norske Naturscener, Nordmænds Bedrifter, den norske Bondestands Frihed, Mandemod og enkle Sæder, det norske Folks Herlighed i Fortid og Nutid. I deres Behandling af disse Emner træder os allevegne imøde en høj-røstet, stortalende Norskhed, en ligefrem struttende national Selvfølelse¹. Det er øjensynligt, at, om det skortede dem paa *Evne* til at være egne-norske: *Viljen* havde de. Det er øjensynligt, at de, medens de repræsenterede det aandige Fælleddsskab mellem det danske og det norske Folk, arbejdede af al sin Magt, skjønt uden at vide eller ville det, paa at faa dette Fælleddsskab opløst. Deres Digtning gav, med al dens arveundersaatlige Loyalitet, Udtryk for og Næring til en Patriotisme, som ikke var dansk eller dansk-norsk, men særskilt norsk, og som følgerig ikke kunde træde virksomt frem eller gjøre sig praktisk gjældende, uden at krydse eller krydses af det helstatlige System. Og det var uundgaaeligt, at den maatte komme til at træde virksomt frem, — at den opstillede Maal, som det gjaldt at arbejde for, og ikke lod sig nøje med bare at lovsynge den bestaaende Tingenes

¹ *Hartv. Lassen*, Norskheden før og nu, i „*For Idse og Virkelighed*“, Decbr. 1871.

Orden. Tidsalderens Aand var jo reformativ. Man ansaa det jo ikke længer for en god Borgers Pligt at nøje sig med en privat Existents og overlade til Regjeringen at tænke paa det Offentlige. Tvertom! Patriotismen, — den saameget efterspurte, — maatte, ifølge den raadende Opfatning, først og fremst godtgjøre sig ved en virksom offentlig Interesse, ved at paavise nye Midler og Veje til Ophjælpelse af det almene Bedste. Selve Regjeringen blev draget med af den fremadskridende Bevægelse og søgte, under Paavirkning af de moderne Ideer, Støtte hos Publikum, indbød ligefrem til almen Diskussion af offentlige Anliggender, istedetfor at opfatte en saadan som et Indgreb i sine lovlige Rettigheder.

Allerede den ældre *Bernstorff*, som var den egentlig ledende Minister i Aarene 1751—1770, betegner et Vendepunkt i denne Henseende. Han var en højtplyst Mand med liberale Synsmaader, fortrolig med Samtidens Aandsliv, en Beundrer af Englands politiske Frihed og af *Montesquieu*, med hvem han korresponderede¹. Hans Tilslutning til de moderne Ideer var imidlertid altid noget betinget, og han udviste for det meste den yderste Grad af Forsigtighed i Hensyn paa deres praktiske Gjennemførelse. Han skjænkede Bønderne paa sine egne Godser Frihed, men indlod sig ikke paa nogen almindelig Reform af Landboforholdene, skjønt en saadan ganske vist maa ha fremstillet sig som ønskelig for en Mand paa det Standpunkt, hvorpaa han stod. Han var i Principet en Ven af Menings- og Ytringsfrihed, men lod dog den strenge Censur vedbli uden nogen synderlig Indskrænkning eller Formildelse. Hans Reformiver og Fremskridtsaand gjorde sig væsentligst gjeldende paa det rent økonomiske Omraade, og, forsaavidt han søgte at fremkalde en almindelig Diskussion af offentlige Anliggender, var det ogsaa dette Omraade han udelukkende eller væsentlig havde for Øje.

Under den Mand, i hvis Haand den dansk-norske Stats Ror kom til at ligge efter *Bernstorffs* Fald, gik derimod, som man véd, Pasgangen over til en rivende Galop. *Bernstorff* hyldede kun delvist og med Reservation Oplysningstidens Philosophi; *Struensee* var dens fuldtro Discipel; *Bernstorff* var moderat og havde den erfarne Statsmands Blik for de praktiske Vanskeligheder ved et Principes Gjennemførelse; *Struensee* var uerfaren, doktrinær og radikal. Hans Program var: Reform, Omstøbning

¹ *P. Vedel, Den ældre Bernstorffs Ministerium, S. 353 ff.*

paa alle Omraader, og, idet han maaske haabede at vinde en Forbundsfælle herved i den almindelige Opinion, aabnede han sin Styrelse med det bekjendte Reskript af 4—14de Septbr. 1770, der ophævede Censuren og indførte en fuldkommen uindskrænket Trykkefrihed, under Henvisning til, at «det saavel er skadeligt for Sandhedens uhildede Undersøgelse, som og hinderligt for at oplyse ældre Tidens Vildfarelser og Fordome, naar redeligt-sindede og nidkjære Fædrelandsvenner formedelst Persons Anseelse, Befalinger og gjeldende Meninger skrækkes eller hindres fra at skrive frit efter sin Indsigt, Samvittighed og Overbevisning». Regjeringen rettede altsaa en højtidelig Opfordring til alle Patrioter at meddele offentlig, hvad der laa dem paa Hjerte, hvad de havde udfundet til Rettelse og Forbedring af den bestaaende Tingenes Orden. Denne Opfordring blev heller ikke uden Frugt. Ved Siden af den store Mangfoldighed af blotte Taabeligheder eller Uhumskheder, som Pressen gav fra sig, efterat være bleven frigivet, fremkom ogsaa endel Meningsyttringer af en mere alvorlig Art, — Reformkrav, Paavisning af Mangler og Savn og Forslag til sammes Afhjælpning, der fortjente Opmerksomhed. Men det uden Sammenligning alvorligste og betydningsfuldeste af dette var igjen de Krav, der opstilledes fra norsk Side: Kravene paa en særskilt Bank for Norge, et særskilt Økonomi-Kollegium og et særskilt *Universitet*, først og fremst det sidste.

Ved Kravene paa en Bank og et Økonomi-Kollegium gjorde rent praktiske Hensyn sig saa sterkt gjeldende, at man ikke med fuld Tryghed kan opfatte dem som Udtryk for den vaagnende nationale Selvtændighedstrang hos Nordmændene. Men ved Universitetssagen var det nationale Hensyn altid overvejende og maatte være det, hvormeget end dens Talsmænd la an paa at stille de praktiske Argumenter i Forgrunden. Universitetet var ikke bare en nyttig Indretning; det var et Symbol¹. Savnet af eget Universitet satte Lydrigestemplet paa et Folk næsten ligesaa meget som Savnet af egen Regjering. Til Universitetssagen maatte derfor den vaagnende og voxende Nationalfølelse hos Nordmændene fremfor alt knytte sig. Den var mere end nogen anden Sag skikket til at gjøre Nationalfølelsen klar over sig selv, sit Væsen, sine Formaal, ifølge den Rolle Universiteterne havde spillet og fremdeles spillede som Bærere af Folkenes

¹ M. J. Monrad, *Det norske Universitets Stiftelse*. S. 4—9.

højere Aandsliv og dermed ogsaa af deres nationale Selvstændighed.

Vi har omtalt¹, at Ønsket om et norsk Universitet første Gang blev fremsat i 1661 og 1662, — paa en Tid, da et Sammenstød af Begivenheder havde purret den norske Nationalfølelse for et Øjeblik ud af dens Vinterhi. Siden hengik der en lang Række af Aar, i hvilke den hele Sag synes aldeles gjemt og glemt. *Holberg* taler vel om, at Norge ikke har noget Akademi og at dette hindrer Udviklingen af Nationens medfødte store Kvaliteter; men, hvor langt det har været fra hans Tanke, at der kunde og burde raades Bod herpaa, fremgaar vel af Maaden, hvorpaa han disponerede over sin Formue.

Først efter hans Tid møder vi Tegn til, at Sagen er bleven tat op paa ny, ikke bare i Form af ubestemte Hjertesuk, men som et Krav eller et Maal, hvilket man har foresat sig at virke for. I Aaret 1760 stiftede *Gunnerus*, *Schøning* og *Suhm* det throndhjemsk Videnskabsselskab, som i 1767 fik Prædikat af kongeligt og dermed et Slags officielt Stempel. Udentvil har det været Stifternes Tanke at paa denne Maade lægge Grunden til eller bane Vejen for mere omfattende videnskabelige Indstiftelser. I den Tale, hvormed *Gunnerus* aabnede Selskabets Virksomhed i 1768, kom Ønsket om et norsk Universitet til Orde. Det samme skete allerede paa en Maade i en 1761 i Throndhjem udgiven Afhandling af *Suhm*², og det er vistnok en Gjenklang af Samtalerne mellem disse Mænd om dette Emne, der lyder til os i de bitre Udtryk, hvori *Suhm* i en i 1771 udgiven anonym Piece omtaler Norges forsømte Tilstand i Hensyn paa Videnskab og Oplysning («*Essay sur l'état présent des sciences, des belles-lettres et des beaux-arts dans le Dannemark et dans la Norvège*»). «Norge er», heder det her, «næsten aldeles blottet for alle Midler til Oplysning; det forekommer mig, at de Danske af en lav Misundelse og ugrundet Ængstelighed søger at forevige Uviden-

¹ Se ovenfor S. 43—44

² *Throndhjemsk Samlinger, udg. af Philaletho, I. S. 41*: «Det er klart af alt det hidtil sagde, at intet Land i Europa er i slettere Omstændigheder i Henseende til Videnskabers Fremvæxt og Udbredelse end vort, da vi ei engang have et Universitet. Det er og klart, at vi aldrig kan vente, at de kunne komme i saadan Flor hos os som hos andre, saalænge Omstændighederne ere saadanne, og hvilke, som det synes, ei lettelig kan forandres. Imidlertid er dette og vist, at de kan dog noget forbedres og udvides hos os.» — Som man ser, er det kun i en meget indirekte og svag Form, at Ønsket her kommer frem.

heden der i Landet. Der gives intet Akademi, intet Universitet, ingen offentlig Bogsamling. De Nordmænd, som vil studere, maa rejse til Danmark. Her indskrænker deres Ærgjerrighed sig til at blive Præster, og, naar de har opnaaet det Maal, vender de tilbage til sit Fødeland, hvor de da glemmer det lidet de har lært eller studerer videre paa egen Haand, blottede for al Opmuntring og al Anledning til at kappes med nogen. Naar jeg betænker alt dette, kan jeg ikke andet end forundre mig over, at der dog findes nogle Lærde deroppe»¹.

Faa Aar efter at *Gunnerus* offentligt havde optraadt som Talsmand for et norsk Universitet, aabnede der sig for ham en Udsigt til at virke for denne Sag paa en mere direkte og effektiv Maade end gennem Festtaler og Afhandlinger. Blandt de mange nyttige og tidsmæssige Foretagender, Struensee satte i Gang, var ogsaa en Reform af det københavnske Universitet, og han viste herved det Blik for Dygtigheden og den Evne til at udfinde de rette Redskaber til Gjennemførelsen af sine Ideer, som man idethele ikke kan frakjende ham, idet han lod kalde *Gunnerus* fra Thronhjelm for at hjælpe ham ved Reformen. *Gunnerus* besluttede at nytte denne Lejlighed til et Forsøg paa at faa Tanken om et norsk Universitet realiseret, og Rygtet herom synes at ha vakt en ligefrem entusiastisk Bevægelse blandt hans Landsmand. «Der indløb», fortæller hans Sekretær *Tauber*, «hele Pakker Breve fra alle Kanter i Norge hver Postdag til *Gunnerus*, Norges Skytsengel, med Anmodninger om at skaffe Norge et Universitet og Anvisninger til et Fond dertil ved privat Sømmenskud uden mindste Bryderi for Statens Kasse. Det var . . . en til lys Lue frembrudt og længe dulgt Varme af Patriotisme hos den norske Nation, der saa ud til at vorde en fortærende Ildebrand»². *Gunnerus* udarbejdede ogsaa og indleverede, samtidig med Reformplanen for det københavnske, en Plan til et norsk Universitet, ledsaget af en Forestilling, hvori han paa det varmeste anbefalede denne Sag til Struensee

¹ *Suhm, Saml. Skr. 16, S. 99—100.*

² Brev fra *Tauber* til *Nyerup* i *L. Daas's Udvalg af Breve til Nyerup (1861)* S. 74—76. — Ssts. tales om «Udbrud af den norske Nations Enthusiasme» — om hvor nær det var, at «Nationens brændende Ønsker» var bleven opfyldt. — Brevet er skrevet mange Aar bagefter (1804) og affattet i en opstyltet Stil, men man kan dog ikke tvile om, at der ligger noget faktisk til Grund for de sterke Udtryk.

og forsikkrede ham om, at han, ved at ta sig af den, vilde gjøre sig den hele norske Nation uendelig forbunden¹.

Paa samme Tid blev der virket for Sagen gjennem Pressen. I flere af de Smaaskrifter, der udkom i Trykkefrihedsperioden, blev Norges Krav paa eget Universitet fremholdt, saaledes i «En norsk Hyrdes Indtagelse i et Bierg» (Kjøbenhavn 1771), i «Philonorvagi velmente Tanker til veltænkende Medborgere» (Kbhvn. 1771) og i «Philodanonorvagi oprigtige Tanker til bedste Eftertanke» (Christiania 1771), — det første forfattet af *Imm. Chr. Grave*, theologisk Kandidat, siden Prest, det andet af *Evert Hammer*, Sekretær i det norske Rentekammer, siden Amtmand i Romsdals Amt, det tredje af Proprietær *Gustav Stromboe*, alle tre Nordmænd. Men fornemmelig blev Spørsmålet for første Gang undergit en indgaaende Behandling i de to af det norske Selskabs Stifter *Ove Gjerlov Meyer* forfattede Piecer: «Undersøgelse, hvorvidt de Grunde kan gjelde, der anføres som Hindringer for et Norsk Academies Oprættelse» (1771) og «En Nordmands Besvarelse paa nogle nyere Indvendinger imod et Academies Oprættelse i Norge» (1771). Naar der her argumenteres til Fordel for et norsk Universitet, sker det vistnok ud fra et tilsyneladende meget loyalt Helstats-Synspunkt, og de rent praktiske Hensyn, — Hensynet til hvad Videnskaberne kunde vinde og hvad Staten kunde vinde økonomisk derved at Norge fik eget Universitet, — stilles i Forgrunden. Men det egentlige Point, som laa under, — Sagens *nationale* Side, kommer dog ogsaa frem. En af Grundene mod et norsk Akademi, heder det saaledes, «som man ofte hører af begge Nationer paaberaabes, er den, at Norge des bedre maa holdes i Lydighed. De kalder dette en politisk Aarsag; men skulde man ikke have Aarsag at kalde dens Forfægtere smaa Statskyndige, som ser alene til Tingenes Overflade? Thi den er vist aldrig kommen i Betragtning hos de store Konger og Statsmænd, som have regjeret Tvillingrigerne.

¹ «Diese höchst wichtige und angelegene Sache ist der Wunsch, das Flehen und die allerunterthänigste Ansuchung der ganzen Nation». Gunnerus's Plan til et norsk Universitet. *Hist. Philos. Samlinger, udg. af Selsk. f. Norges Vel*, 2. Del, I. 207. — «Ew. Excellenz werden Ihnen die ganze Norwegische Nation unendlich verbinden, wenn Hochdieselben sich der neuen Universität gnädig annehmen mögen». . . «Sollte eine neue Universität in Norweg n, wie ich mit allen Norwegern herzlich und inbrünstig wünsche und hoffe, errichtet werden, so wäre wohl meine Gegenwart in Christiansand am nöthigsten». — *Gunnerus's Promemoria til Struensee, Wergelands Mnemosyne*, I. S. 8—9. (*Hist. philos. Saml. I. Del*).

De have elsket begge Folk, og ved at lyksaliggjøre, ej ved at tvinge, forsikkert sig om begges Lydighed» . . . «Et undertvunget Folk kan maaske for en Tid holdes i Tømme ved Magten, men Venskab bestyrkes ved fælleds Fordele. Men naar har de Danske undertvunget os? Knud den Store vidste hvad Indtryk Guldet gjorde paa dem, der endnu ej kjendte Magten af dets forføriske Glands, og med List overrumplede han de Trygge. Men Magnus den Gode havde siden Magten. I de sildigere Tider har den Lyksalighed, som begge Riger har høstet af Foreningen, gjort Venskabets Baand uopløseligt, og fælleds Ret til at regjeres af de bedste Konger har gjort det ene Rige færdigere end det andet til at adlyde» . . . Skulde kanske den norske studerende Ungdom i Kjøbenhavn være Gidsler? heder det videre. «Disse ere kun den mindste Del af Landets Styrke, og jeg er forsikkert om, at, naar Neroner og Domitianer kom til at sidde paa den Danske Throne, istedenfor Titer og Auguster, vidste hver ærlig Normand, at han skyldte sit Fædreland endog Livet selv». Men dette var naturligvis utænkeligt; paa den oldenborgske Stamme kunde naturligvis alene voxte «Titer og Auguster».

Norges Ønske om eget Universitet fremtraadte altsaa allerede nu med Karakteren af et virkeligt Nationalanliggende og fandt en Tilslutning, vakte en Deltagelse som intet andet af de mange Spørsaal, der blev sat under Diskussion i Trykkefrihedsperioden. Udsigterne til dets Opfyldelse syntes en Tidlang de allerbedste; Struensee var vel stemt derfor, og hans Vilje var den ubetinget raadende. Men han blev styrtet Maanedsdagen efter at Gunnerus havde indleveret sit Forslag, og dermed var Forslagets Skjæbne afgjort. Baade Planen til at oprette et nyt Universitet og Planen til at reformere det gamle blev lagt ad acta af de Magthavere, der fik Statsroret i sin Haand efter Struensee, og hvis Program gik ud paa at gjøre om igjen alt det han havde gjort, at standse og afbryde alt det han havde begyndt eller planlagt, særskilt hvad deraf var godt og rigtigt, tidsmæssigt og hensigtsvarende.

VIII.

Regjeringsskifterne i 1772 og 1784. — Politiske Stemninger og Tilstande hos det danske Folk i Slutningen af det attende og Begyndelsen af det nittende Aarhundrede.

Vi behøver ikke at indlade os paa nogen udførlig Karakteristik af Regjeringsskiftet i 1772, af det Struensee'ske Ministerium og af dets Efterfølger, fordi alt dette tør antages almindelig kjendt og Domen derover at være nuomstunder nogenledes faststillet. Det falder vist ikke længer nogen ind at nægte, at den Struensee'ske Katastrophe er en Skamplet i den danske og norske Historie og at den toneangivende Del af det dansk-norske Publikum ved denne Lejlighed udviste ikke bare en iøjnefaldende politisk Umodenhed, men ogsaa en moralsk Useldom, der maa vække Kvalme, — en fejg Forfølgelsesaand ligeoverfor de Faldne, et fornedrende Kryberi ligeoverfor dem, der har Magten.

Struensee savnede flere af de for en reformerende Statsmand nødvendige Egenskaber: han var hensynsløs og i højeste Grad uforsigtig, saalænge han ikke stødte paa Modstand, og viste Mangel paa Mod og Aandsnærværelse i Farens Stund. Men han havde virkelig oplyste, frisindede Ideer; han forstod i en inden den dansk-norske Stat ukjendt Grad at drage Dygtigheden frem og ta den i sin Tjeneste, og de allerfleste af de Forandringer han foretog, de Reformers han satte i Gang eller planlagde, var i sig selv fuldkommen rigtige og gode. Man kan idethele bli staaende ved den Dom *Reverdii* har fældet over ham: hans Maal var ophøjet og ædelt; han havde alene det almene Bedste for Øje, men hans Midler var ofte uheldig valgte, og hans vær-

ste Fejl var, at han troede, at man kan reformere et Folk ved Forordninger ¹.

Forsaavidt han ved at frigi Pressen havde haabet at skaffe sig en nyttig Forbundsfølge under Gjennemførelsen af sit Reform-Program, viste det sig, at han havde regnet aldeles fejl. Trykkefriheden fremkaldte vel, som før nævnt, et og andet af Værk og virkede til at sætte enkelte alvorlige og betydningsfulde Spørgsmaal under Diskussion; men idethele blev den brugt paa en Maade, der vidner alt andet end fordelagtigt om den inden det dansk-norske Samfund raadende Aand. Hvad der i den i 1771—1773 udkomne «Fortegnelse paa de Skrifter, som Trykkefriheden har givet Anledning til, samt en kort Erindring om ethvert Skrift til Efterretning for Liebhaberne», siges om et af dem, at «det er et af de Skrifter, hvis Forfattere belønnes med Gabelstokken i andre Lande, hvor man dog har Frihed til at tænke og skrive», gjelder om mange flere. Det allermeste af den efter Tidens Lejlighed store Masse af Brochurer eller Flyveskrifter, der udkom i 1770 og 1771, under Værn af den ved Reskriptet af 14 Septbr. 1770 givne ubetingede Trykkefrihed, var noget elendigt Skrap, meningsløst Tøv eller onskabsfulde Bagvaskelser, rettede mod Enkeltmand, og ganske særskilt mod Struensee selv. Friheden, hvori Reformministeren ventede at finde en Støtte, og hvori han ogsaa maatte ha fundet en Støtte, saafremt den offentlige Moral havde været bedre og den politiske Oplysning højere, end den var, blev næsten udelukkende et Vaaben mod ham. Flere af hans i sig selv rigtigste og gavnligste Foranstaltninger var af en saadan Art, at de kolliderede med Egennyttens eller Forfængelighedens hos høitstillede og indflydelsesrige Kredse af Samfundet. Han indskrænkede det dumme Rang- og Titelvæsen, der havde antat saa enorme Dimensioner og virket i saa høj Grad til at degradere den offentlige Moral; han indførte en bedre Økonomi ved Hoffet og afskaffede en hel Del af de mange unødige Poster og Pensioner, hvormed Hoffets ufor-svarlig store Udgifts-Budget var belempret; han ryddede op i Embedsverket og indførte en skarpere Kontrol ved samme, hvilket højliges tiltrængtes; han var en Ven af Tolerance i religiøse Spørgsmaal og foretog sig flere Skridt for at gjennemføre sit Standpunkt i saa Maade i den gjeldende Lovgivning. Alt dette var meget rosværdigt, men tillige meget uforsigtigt.

¹ *Struensee, Mémoires de Reverdül, p. 160—61, 227.*

Han udsatte sig derved for at faa mod sig Hofslænget, de Betitlede og Uniformerede, det geistlige og verdslige Bureaukrati. Og, som *Reverdil* siger: «Chez une nation où il n'existe pas de classe industrielle, mécontenter les serviteurs de la couronne, c'est irriter tous ceux qui ont une voix pour se plaindre». ¹ Til disse «serviteurs de la couronne» maatte ogsaa henregnes en stor Del af Kjøbenhavns Fabrikanter og Handelsmænd, som under de forudgaaende Styrelser var bleven vant til at anti-chambfere omkaps med Kammerherrer og Kammerjunkere, og at sætte sin Lid, ikke til egen Dygtighed og Indsigt, men til kongelige Naadesbevisninger, — Statstilskud, Monopoler, Privilegier, Indførselsforbud o. s. v. Disse Hofgrossererere og Hof-fabrikanter kunde naturligvis ikke ha noget godt Øje til en Minister som Struensee, der indsaa det unyttige eller ligefrem skadelige i det hidtil gjeldende Protektionssystem og slog ind paa en for den økonomiske Udvikling mere fordelagtig og for Statskassen mindre bekostelig Handelspolitik.

Paa den anden Side maatte der jo være dem, der sympathiserede med Struensees Styrelse. Flere af dennes mest fremtrædende Foranstaltninger, — t. Ex. at han indførte en strengere Økonomi, saa Statens Udgifter og Indtægter nogenledes balancerede, at han tog op for Alvor Sagen med den danske Bondestands Frigjørelse, at han afskaffede Lakajismen o: Uskikken med at bortgi vigtige og vanskelige Embeder til fornemme Herrers Kudsker eller Skopudsere, — var jo ikke andet, end hvad gode Patrioter og Landets mest ansete Forfattere allerede forlængst havde peget paa og udtalt Ønske om. Det kunde ikke være anderledes, end at der maatte findes oplyste og fædrelandsk-sindede Mænd, som indsaa, at disse Foranstaltninger og idet hele Struensees Reform-Politik havde sin Berettigelse og sigtede til det almene Bedste, om end Enkeltmand eller enkelte Kredse kunde føle sig brøstholdne derved. Men disse oplyste og fædrelandsk-sindede Mænd formaaede ikke at skabe nogen Opinion til Støtte for ham; de holdt sig tilbage; man ser eller hører saagodtsom intet til dem. Derimod var hans Fiender, — Repræsentanterne for de Fordome og Særinteresser, som hans Reform-politik gik udover, — saameget virksommere; de tog Pressen i sin Tjeneste og fandt Tiltro hos det store Publikum for sine Beskyldninger mod Struensee, selv de urimeligste, saasom at

¹ *Struensee*, p. 322—23.

han vilde la Kongen afsætte eller dræbe og sætte sig selv paa Thronen o. s. v. Hans Stilling blev paa denne Maade helt undergravet, hvilket noksom tydeligt viste sig ved den endelige Katastrophe. Skjønt denne nemlig blev hidført ved et Komplot af en yderst modbydelig Karaktér og hvori Rollerne var fordelt mellem Personer med det allersletteste Rygte, vitterlige Slyngler eller foragtelige Mennesker, blev den dog hilset med en Jubel saa højkrøstet og almindelig, som om Fædrelandet havde vundet en glimrende Sejr eller var blevet lykkelig frelst ud af en stor og overhængende Fare. Ikke en Stømme løftede sig til Fordel for den faldne Minister, hvem der skyldtes saamange Fremskridt, og som havde stillet saamange andre Fremskridt i Udsigt. Tvertom! Pressen vedblev at overhøje ham, midt i Ulykken og medens han var Gjenstand for en al Retfærdighedsfølelse oprørende Mishandling, med de lumpneste Smædelser, og Danmarks bedste og mest ansete Mænd la sig næsegrus i Rad og Række foran de jammerlige Personer, der havde været «Guds Redskaber» til at styrte ham.

Et slikt Exempel kunde nok afskrække fra paany at gi sig ind paa Reformernes Vej. Det er forsaavidt ikke til at undres paa, at det efter Struensee nærmest følgende Ministerium fik en udpræget konservativ eller rettere sagt ligefrem reaktionær Karaktér.

Det har, som bekjendt, været sedvanligt at kalde dette Ministerium det Guldbergske efter Statssekretæren *Ove Hoegh Guldberg*. Man kunde ledes til at tvile paa, at denne Bensevnelser er rigtig passende, naar man ser hen til, for det første, at Guldberg ikke havde Sæde i Konseillet eller Geheime-Statsraadet, som var det egentlige Regjerings-Kollegium og nærmest svarede til hvad vi nuomstunder forstaar ved et Ministerium, og dernæst, at han baade i Hensyn paa Intelligents og Karaktérstyrke aabenbar var en alt andet end fremragende Personlighed. I Geheime-Statsraadet 1772—1784 havde ialfald én Mand Plads, der var ham langt overlegen i begge Henseender, nemlig *A. P. Bernstorff*. Alligevel var det ikke Bernstorff, men Guldberg, der blev Sjælen i den efter Struensees Fald dannede Regjering, og efter hvem altsaa denne Regjering med Rette har faaet sit Navn. Guldberg havde med al sin Ubetydelighed eller ligefremme Uduelighed som Statsmand idetringeste én Egenskab, der gjorde ham skikkert til at øve en ledende Indflydelse: han var en Mand med et vist politisk System, og det et System, der stemte paa

det bedste overens med de Forhold og Omstændigheder, under hvilke den nye Regjering blev dannet. Han fik dernæst, i Egenskab af Kabinetssekretær hos Arveprins Frederik og fortrølig Raadgiver hos Enkedronning Juliane Marie, Adgang til at gribe ind i Styrelsen paa en mere direkte og effektiv Maade end Medlemmerne af Statsraadet, idet disse to Personer, efter Dronning Karoline Mathildes Fjernelse og under Kongens Vanvid og Kronprinsens Umyndighed, var ene om at repræsentere Arvekongehuset og saaledes paa en Maade Indehavere af den samme tillagte suveræne Herskerret. Noget af det, Samtiden med størst Grund la Struensee tillast, og hvori ogsaa den senere Historieskrivning har fundet den alvorligste Ankepost mod ham, var, at han ophævede Geheimekonseillet og indførte den Skik at regjere ved Kabinetsordrer, d. v. s. Befalinger, der blev udstedt af ham i Kongens Navn og sat i Verk, uden at vedkommende Kollegiers Betænkning blev indhentet. Styrelsen fik derved vistnok en hidtil ukjendt Kraft og Fart, men antog tillige en Karakter af despotisk Vilkaarlighed, hvortil det dansk-norske Enevældes tidligere Historie ikke frembød noget Sidestykke. Efter Struensee's Fald blev da ogsaa Geheimekonseillet, eller, som det fra nu af kaldtes, Geheime-Statsraadet, oprettet paany, og en Forordning udstedtes, hvorefter enhver Sag først skulde gaa gjennem det Kollegium, under hvilket den hørte, og derefter foredrages i Statsraad, saa at en Befaling ikke skulde ha Gyldighed, om end Kongen selv havde undertegnet den, medmindre den var udfærdiget i Statsraadet. Hermed skulde den tidligere Tingenes Orden synes at være helt gjenoprettet, og man kunde haabe, at med den kollegialt regelbundne Langsomhed i Styrelsens Gang vilde ogsaa Trygheden for, at Regjeringsærinder ikke skulde bli voldgivet Enkeltmands vilkaarlige Lune, vende tilbage. Men dette blev ikke Tilfælde. Medens næsten alt det gode og rigtige, som Struensee havde indført eller planlagt, blevet ophævet eller lagt tilside, fortsattes det, som havde været den værste Skyggeside ved hans Styrelse. Uskikken at regjere ved Kabinetsordrer blev fastholdt; Regjeringsmyndigheden droges mere og mere over fra Statsraadet til Arveprins Frederiks Kabinet, hvor Juliane Marie og Guldberg var de raadende Personer, og hvorfra der idelig udfærdigedes Befalinger, der greb ind i Styrelsens Gang og afgjorde vigtige Statsærinder, uden at vedkommende Kollegium var bleven hørt. Man kom altsaa fra Dynen i Halmen. Istedetfor en Kabinetsregjering med en oplyst, frisindet, begavet

Mand i Spidsen fik man en, der lededes af et Fruentimmer, hvis eneste fremtrædende Egenskab var smaalig Forfængelighed, og af en udelig, borneret, naragtig ængstelig Pedant og Obskurant.

Guldberg havde, som nævnt, et bestemt politisk System. Han roser sig selv deraf, og det maatte jo ogsaa gi ham et Slags Styrke. «Et vist Statssystem har jeg havt», skriver han i 1789 til sin Ven *J. v. Bülow*, «og det var min Pligt at have et og have det med Theori og Erfaring befæstet»¹. Men dette System, saadan som det træder frem i hans Statsmands-Virksomhed, var saa uendelig gammeldags, saa blindt og dumt reaktionært, at man har havt ondt ved at tro, at en kundskabsrig, belæst Mand, som han jo var, for Alvor kunde bylde det. Man har havt ham mistænkt for at være en Hykler og en Intrigant, som svigtede sin Overbevisning for at bevare sin Indflydelse². Deri har man dog aabenbar gjort ham Uret. Hvad der skortede ham paa, var aabenbar ikke Redelighed eller god Vilje, men Indsigt og Forstand. En af hans Sønner, der har udgit en Brochure til Forsvar for hans Minde, har sagt om ham, at han var «en Frembringning af Tidsaanden fra 1660»³. Det ser ud til, at dette er et træffende Udtryk. I hans Breve til *J. v. Bülow*, skrevne efterat han var bleven styrtet og levede i en Provinsby, sysselsat med sine Studier og Embedsforretninger og sjensynligt uden Haab og uden Ønske om atter at opnaa politisk Indflydelse, fremtræder han for os aldeles som en slig «Frembringning af Tidsaanden fra 1660»; han forfægter her med en trods Bedemandsstilen umiskjendelig Overbevisningens Varme de samme Grundsætninger, det samme politiske System, som blev gjort gjældende i Statsstyrelsen, medens han spillede en ledende Rolle i samme.

Dette System var nu, fremfor alt, monarkisk i en Udstrækning og en Opfatning, som var bleven aldeles antikveret hos Samtidens oplyste Mennesker. Man fastholdt vistnok endnu i Almindelighed den undersaatlige Devotions og det loyale Smigersprogs Former; men en slig i Støvet sig nedkastende Underdanighed som den *Guldbergske* er dog sjelden at møde. Han

¹ *Dansk hist. Tidsskr. 4. Række, I. S. 246.*

² *Reverdit* siger om ham, at han var from eller snarere skinhellig (dérot og plutôt cafard), og at han skjulte en sterk Ærgjerrighed under Ydmyghedens og Hellighedens Maske. *Struensée, p. 326, 344.*

³ Citatet laant fra *Holm, Nogle Hovedtræk af Trykkefrihedstidens Hist. 1770—1773, s. 129.*

ber stadig, at Bülow vil «lægge ham, hans Hustru og ganske Familie for Kronprinsens Fødder»; han «ser i Kronprinsen sit Fædreland»; ved at nævne et Rygte om at Kronprinsessen skulde befinde sig i velsignede Omstændigheder kommer han i ren Extase og taler om den «høje Frugtsommelighed», det «høje Foster», som om det var aldeles overjordiske Ting. I Overensstemmelse med denne udover alle Grænser gaaende Loyalitet er Kongens, Kongehusets, den kongelige Kasses Interesser Midtpunktet, hvorom hans politiske og økonomiske System drejer sig. Han vedkjender sig naturligvis ikke ligefrem eller med rene Ord den Maxime, at Undersaatterne er til for Kongens Skyld; men i Virkeligheden er det dog oftest ud fra den at han ræsonnerer. Statens Kræfter, mener han, bør samles i dens «Middepunkt», og «Middepunktet» er der, hvor Regenten har sin Residents; jo fjernere en Statsdel ligger fra Residenten, des mere er den at betragte som en «Udside» eller «Udkant» og des mindre bør der offers paa den af Statens Midler¹. Mod Stavnsbaandets Ophævelse indvender han bl. a., at Følgen deraf vilde bli, at «de slette Egne blev forladte og de gode befyldte», hvilket igjen vilde medføre et Afdrag i den kongelige Kasses Indkomster. Dette er i hans Tanker et afgjørende Argument mod at løsgjøre Nationens store Flerhed fra en ulidelig og moralsk fornedrende Tvang. For den offentlige Mening, som man paa denne Tid plejede at ta lidt Hensyn til endog fra de mest absolutistiske Hold, udtaler han den dybeste Ringeagt; Publikum er, som han udtrykte sig, «et intet».² Samtidens Friheds- og Fremskridtsideer er i hans Øjne bare Sværmeri, — en Gjentagelse af «hvad Vederdøberne eller Anabaptisterne sagde og gjorde under Reformationens Begyndelse», — og følgerig altsammen fordærveligt og fordømmeligt. I den stigende og sig udbredende Oplysning ser han ikke blot ikke et Gode, men ligefrem et Onde, eftersom det er derfra at «den rasende Frihedsaaend» har sin Oprindelse. «Det hele menneskelige Kjøen taaler kun et vist Maal af Kundskab, og enhver Stand maa derfor have sin

¹ Se til Ex. *D. hist. Tidsskr.* 4. R. I. S. 142, hvor han argumenterer mod Oprettelsen af en Bank i Altona paa følgende Maade: «Hertugdømmerne er paa Udsiden af Staten, men Cirkulationen i Legemet drives i og ved Hovedet og Hjertet og bør i en Stat have sit Væld ved Regenten og i Midten, hvilket hos os Kjøbenhavn er for sit store Baand med det øvrige, da Altona er som Tommeltaanen paa Foden.» — Jvfr. *ovenfor* S. 65.

² *N. M. Petersen, Bidrag etc.* V. 1. S. 240.

egen visse Andel. Det Mere gjør drukken». Denne «visse Andel» for hver Stand maatte naturligvis igjen afpasses efter Rangfølgen, saa at Bondestandens blev den mindste. «Bønderbørnene lære vel deres Christendom og deres Pligter, lære at læse vel og at blive kjendt med Bibelen, lære at skrive og ligesaa, om de skal, at regne lidet. Anden Videnskab behøver de ikke og er ikke tjent med. Jeg gyser her for alt videre, som vore vindige Tider have tænkt og kun maatte fordærve alt ved».

Saadan var den Mand, som i mere end tolv Aar øvede en bestemmende Indflydelse paa den dansk-norske Stats-Styrelse, og saadanne var de Grundsætninger, hvorefter Staten i denne Tid blev styret. — Struensee havde, for at forberede de saa højst vigtige og nødvendige Reformers af det danske Landbovæsen, nedsat en Kommission, hvori bl. a. den udmerket dygtige Bondeven *Oeder* fik Sæde. Denne Kommission blev ophævet i 1773, og *Oeder* fik sit Rejsepas med det Vidnesbyrd af de nye Magthavere, at han havde været en for Danmark skadelig Mand (ved nemlig at ta offentlig Ordet for Bondestandens Frigjørelse). Struensee havde (ved en Forordning af 20 Febr. 1771, hvorover den dygtige økonomiske Forfatter *Martfeldt* udtalte sin Glæde i de stærkeste Udtryk) søgt at sætte en lovlig Grænse for Hoveriet. De nye Magthavere skyndte sig med at ophæve denne Indskrænkning i Herregaardsejernes «Frihed» til at mishandle sine Bønder; ved en Forordn. af 12 Aug. 1773 blev det bestemt, at Hoveriet atter skulde ydes «efter hver Egn gamle Skik og Sedvane». Stavnbaandet blev yderligere strammet, idet en Forordning af 14 September 1774 fastsatte, at, naar en Bondekarl, efterat ha udtjent sine 12 Aar ved Militzen, ikke vilde anta en Gaard «paa billige Vilkaar» af den Jorddrot, paa hvis Gods han var født, kunde Jorddrotten atter sende ham til Soldatertjeneste paa 6 Aar. *Guldberg* havde sin store Andel i disse bagvendte Forholdsregler og roser sig selv deraf længe bagefter. «Jeg traf», skriver han til v. *Bülow* (i 1787), «det hele Landvæsen ved Hoveri-Forordningen af 1771 i en forstyrret Tilstand, fordi Hoveri-Bestemmelsen var saa, at Baandet mellem Proprietaire og Bonde var brækket . . . Dette Baand maatte da igjen knyttes og dog tillige Hoveriet faa en nyttig og fast Bestemmelse . . . Agerdyrkingen kunde nu med Lyst paa alle Sider drives; Orden var indført; det vigtige Baand var

¹ *D. hist. Tidsskr. 4. R. I. S. 181.*

igjen indført; det trykkende var borttaget». ¹ Vi véd, med hvad «Lyst» Agerdyrkningen blev drevet fra Bondestandens Side, og af hvad Art det «vigtige Baand» var, som man havde faaet gjenindført. Vi véd altsaa ogsaa, at, om den Guldbergske Styrelse ikke havde begaaet andre Fejl end disse, vilde den ha havt Krav paa at kaldes en af de sletteste Danmark nogensinde har havt. Men den gjorde sig skyldig i en Række andre, for Staten fordærlige og baade fra Samtidens og Eftertidens Standpunkt seet helt utilgivelige Misgreb. Trykkefriheden var under Struensee blevet misbrugt paa en saa skammelig Maade, at det kunde ha været noksaa rimeligt, om hans Eftermænd havde beklippet den endel og indført paany Censuren. Men dette tilfredsstillede dem ikke. Ved Reskriptet af 20 Oktbr. 1773 blev det forbudt at indrykke noget i Aviserne eller Ugebladene, «som enten angaar Staten og Regjeringen og almindelige Foranstaltninger, eller andre Stridsskrifter, især hvor Personer derved angribes, ej heller Byrygter eller andre opdigtede Fortællinger, som indeholder noget fornærmeligt eller uanstændigt». Enhver Overtrædelse heraf skulde Politimesteren kunne straffe med Bøder eller, i Mangel af Betaling, med Fængsel paa Vand og Brød, og hans Kjendelser skulde ikke kunne indankes for Domstolene. Literaturen blev altsaa helt og holdent voldgivet Politistokkens Myndighed. Struensee havde indskrænket Rang- og Titelvæsenet; under hans Efterfølgere indtraadte det paanyt i en af sine allerfrodigste Blomstringsperioder. Struensee likte ikke Kryberi og Bagtrappevæsen; i hans Tid var Dygtighed og virkelig Fortjeneste den bedste Anbefaling for den, som vilde frem paa Embedsvejen; det forslog ikke, at man krummede sig eller havde gode Konnexioner. Under de nye Magthavere blev Bagtrappevejen den rette Hovedvej til Hæder og Værdighed og gode Embeder ². Dronning Juliane Maries Forfængelighed var ligesaa umættelig, som den var taabelig, og, for at det aldrig skulde skorte hende og hendes fortrolige Raadgiver paa det Smigreriets daglige Brød, som de havde vænnet sig til, maatte der sørges for, at de ydmyge Sollicitanter, der bragte dem sin Hyldest, ikke gik bort ulønnet eller ubønhørt. Den nye Regjerings Princip blev altsaa Naade istedetfor Retfærdighed; jo mere uforskyldt Naaden var,

¹ *D. hist. Tidsskr. 4. R. I. S. 164.*

² Et Par karakteristiske Anekdoter, *Dansk hist. Tidsskr. 5. Række, II. S. 353* — 54 (*Engelstoftiana*).

des mere faldt den i Øjnene, des bedre skikket var den til at fremhæve Magtfylden hos den eller dem, fra hvem den udgik. Embeder skjænkedes bort ikke efter Hensyn til hvem der var den værdigste, men efter Hensyn til hvem der havde antichambreret flittigst og ydmyget sig mest, og, da ikke alle de, der trængte sig frem til Naadens Sol, kunde faa Embeder, saa gav man Titler og «Karakterer» eller man uddelte med rund Haand Pengegaver, Gratialer eller Pensioner¹. Hofholdningen, som Struensee havde sat paa en mere økonomisk Fod, blev atter overdreven, uanstændig ødsel, og Finantserne bragtes derved og ved en Række andre finantsielle Misgreb i en aldeles haabløs Forvirring, trods de florissante Tider og de rigeligt indstrømmende Statsindtægter. Struensee afskaffede en hel Del af de for Handelen og Industrien skadeligste Monopoler eller Privilegier og brød med Protektionssystemet, der næsten bare havde bragt Regjeringen Skuffelser og Pengetab. De nye Magthavere skyndte sig naturligvis med at gjenindføre den gamle Slendrian i saa Maade, og Guldberg, i hvis Øjne Læren om, at Handel og Industri helst bør faa Lov til at udvikle sig paa egen Haand, hørte til den moderne Vantro og var et Udslag af den «rasende Frihedsaaend», roser sig bagefter i sine Breve til v. Bülow af at ha medvirket hertil². De af Struensee ophævede Privilegier, — ogsaa de, hvem Erfaringen forlængst havde stemplet som ubetinget fordærlige, saadanne som t. Ex. Danmarks Monopol paa at forsyne det søndenfjeldske Norge med Korn, — sattes atter i Kraft; Protektionssystemet optoges paanyt i en mere udvidet og mere uforstandlig Skikkelse end nogensinde forud; Regjeringen gav sig af med at være Agerdyrker, Fabrikant, Kjøbmand, Bankier, Rheder, Skibsbygger, og sløsede uhyre Summer bort paa alskens ilde betænkte kommercielle og industrielle Entrepriser, stadig haabende, som Guldmarkerne forud, at skulle i en Fart og paa den mest letvindte Maade vinde Rigdom til at udfylde de Huller, som Ødselhed og en uordentlig Finantsforvaltning havde slaadet.

Der maatte synes at ligge et alt andet end hyggeligt Forvarsel for den danske Nationalitet deri, at en saa uduelig og blindt reaktionær Styrelse løftede dens Fane og opstillede Hæv-

¹ *D. hist. Tidsskr. 3. Række, V. S. 290 ff. Ch. D. Biehl, Regjeringsforandringen 1784.*

² *D. hist. Tidsskr. 4. R. I. S. 201 og 206.*

delsen af dansk Sprog, dansk Væsen som sit Program med saamegen Osteutation, paa en saa iøjnefaldende Maade. Det Guldbergske Ministerium skulde naturligvis i denne som i andre Henseender danne en Modsætning til sin Forgjænger. Det var med en ganske særdeles Bitterhed bleven lagt Struensee tillast, at han ikke brød sig om at lære Dansk, at han brugte Tydsk i alle de af ham udfærdigede Kabinetsordrer og Befalinger, og at han derved la for Dagen en uforsvarlig Ringeagt for det Folk, som han havde paatat sig at styre. Den senere danske Historie-skrivning har, som bekjendt, ogsaa lagt stor Vægt herpaa og ment, at denne ene Omstændighed er tilstrækkelig til at forklare og til at undskylde, at han, trods de mange Forbedringer og Fremskridt, der skyldtes ham, blev Gjenstand for et almindeligt Had. Man maa jo vistnok finde det noget paafaldende, at Tydskheden skulde bli en saa forfærdelig Ankepost ligeoverfor Struensee, naar man betænker, at Tydsk gennem lange Tider havde været og fremdeles var det gjængse Sprog ved Hoffet og i de højeste Samfundskredse i Danmark, at samtlige dansk-norske Enevoldskonger havde plejet at bruge det baade i Tale og Skrift som sit rette og egentlige Modersmaal endog fremfor Dansk, at den ene Tydsker efter den anden var bleven Minister i den danske Stat, endog ledende Minister, uden at bry sig med at lære et dansk Ord, deriblandt selve *J. H. Bernstorff*, som alligevel opnaaede en saa høj Anseelse, at det blev opfattet som en Forsyndelse mod det danske Folk, at Struensee havde fortrængt ham. Herved er nu imidlertid at merke, for det første, at Struensees Tydskhed maatte gjøre et saameget sterkere Indtryk, fordi hans Personlighed gjorde sig saalangt mere gjeldende og traadte saalangt skarpere frem som den, der ledede og styrede alting, og dernæst, — hvad der er Hovedsagen, — at Tiderne havde forandret sig; nye Opfatninger havde begyndt at faa Magt over Menneskenes Sind og den offentlige Mening. Nationalitetsfølelsen var bleven skjærpet og havde faaet en delvist ændret Karakter under Indflydelse af den rationalistiske Aandsbevægelse; man begyndte at lægge mere Vægt paa Folket end paa Staten; de indre Baand fremhævedes ligeoverfor de ydre, det sproglige og literære Fælledsskab ligeoverfor det blot politiske. Hvad man tidligere ikke havde ændset eller endog fundet at være i sin Orden, kunde altsaa nu vække almindelig Indignation, og Struensee's Tydskhed blev altsaa en saameget værre Anstødssten for ham, idet den netop maatte virke til at fjerne

sterkest fra ham dem, hos hvem han skulde ha fundet sin bedste Støtte, nemlig de Mænd inden det danske Folk, der havde fulgt bedst med sin Tid og stod paa det videst fremskredne Oplysnings-Standpunkt. Disse Mænd maatte jo indtil en vis Grad være Reformvenner; men hos dem maatte tillige Nationalsfølelsen i Regelen være stærkest vakt, saa de maatte være mest tilbøjelig til at harmes over det fremmede Væsen. Saaledes blev Situationen floket og ugrej, og hvad der fandtes af oplyste, frisindede Mænd inden det danske Samfund blev for en stor Del, ved at stødes af Struensee's Tydskhed og lokkes af hans Efterfølgeres Danskhed, forledet til at stille sig paa den modsatte Side af den, hvorpaa de burde ha staaet.

Den efter Struensee følgende Regjering tonede strax det dansk-nationale Flag. Forordningen af 13 Febr. 1772, hvorved Gehejmekonseillet blev gjenoprettet, paabød, at inden samme alle Sager, undtagen de, der særlig vedkom de tyske Provinser, skulde «søges, behandles, foredrages og udfærdiges» i det danske Sprog. En kongelig Befaling fra samme Tid gik ud paa, at de hidtil brugelige tyske Kommandoord ved Hæren skulde afløses af danske, og ved en anden kongelig Befaling blev det paalagt Regimentscheferne og Generalauditøren at bruge det danske Sprog i alle Tilfælde og at gjøre sig Umage for at opspøre indfødte Danske til de ledige Auditorposter¹. Dansk blev ved Skoleforordningen af 11 Maj 1775 indført som særskilt Fag i de lærde Skoler, og samtidig anordnedes ogsaa Forelæsninger over dansk Sprog ved Universitetet. I 1777 blev en Plan til Udarbejdelse og Udgivelse af en dansk Ordbog indleveret til Regjeringen; det foresloges, at Rostgaards og Langebeks Ordbogs-Arbejder skulde lægges til Grund og at der til Ordene skulde føjes en Oversættelse paa Latin. Regjeringen svarede gennem Guldberg, at Ordbogen burde være helt i Landets Sprog. «Hans Majestæt ser med inderligt Behag, at Ordbogen bliver alene i det kjære danske Sprog», og «hvad Kongen befaler, er Hans kongelige Højheds (Arveprins Frederiks) Vilje». ² *Ove Malling* skrev efter Guldbergs Opfordring sin patriotiske Bog «Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenerer», og Arveprins Frederik viste, som man har udtrykt sig, sit «fædre-

¹ J. K. Høst, *Entwurf einer Gesch. d. dän. Monarchie u. Chr. VII. I. S. 153-54, 274-75.*

² N. M. Petersen, *Bidrag etc. I. 2. S. 150.*

landske Sind» ved at lade oprejse Mindestøtter paa Jægerspriis for Mænd og Kvinder, som havde gjort sig fortjent af Fædrelandet. Men fremfor alt staaer Forordningen af 15 Januar 1776 om Indfødsretten som et Mindesmerke om den nationale Retning, der udmerkede det Guldbergske Ministerium. Ved denne Forordning blev det, som bekjendt, fastsat, at Embeder og Æresposter ikke maatte gives til andre end «indfødte Landets Børn og dem, som dermed lige kan agtes», eftersom «Billigheden selv vil, at Landets Børn skal nyde Landets Brød og Fordelene i Staten falde i dens Borgeres Lod», og eftersom «alle Tidens Erfaring har lært, at i et Land, hvor Ungdommens Opdragelse besørgeres, mangler aldrig duelige Folk, naar Regenten søger dem».

Man var i Samtiden fordømmet yderst henrykt over alt dette. Forordningen om Indfødsretten ansaaes som det værdigste Emne for Digternes Besyngelse og blev forherliget paa Vers efter en Maalestok, som vel neppe nogen anden Forordning er bleven det. Ogsaa den senere danske Historiekrivning har fordømmet fremhævet den Guldbergske Styrelses nationale Retning, dens «Omhu for alt hvad der var dansk», som et Træk, der nogenledes bøder paa dens mange Synder og Svagheder¹. For saa vidt denne nationale Retning udgik fra Guldberg selv, var den ganske vist ogsaa noget mere end et blot Skin eller en Manøvre, hvorved man laa an paa at vinde Popularitet. Hans Danskhed stod i Sammenhæng med hans gammeldags Orthodoksi i religiøs og politisk Henseende og var vist ligesaa oprigtig ment som denne². Vantroen kom udenfra; den var repræsenteret af «tydske Professorer»; Rettroenheden derimod hørte hjemme i Landet; at være national, at løfte Danskhedens Fane var at holde sig til den. Saaledes har det kunnet ta sig ud for en nærsynet Mand, som jo Guldberg var; men det var naturligvis i alt væsentligt et Fejlsyn. At stille op dogmatisk-rettroende Lutheranisme mod den fra Tydskland indstrømmende «Oplysning» var jo ikke at stille op Dansk mod Tydsk, men et eldre Lag af Tydskhed mod et yngre³. Derpaa kunde dansk Nationalitet intet vinde, saalidt som det kunde hjælpe til at «sætte det dansk Sprog i Æsteme», at man istedetfor det tydske

¹ Se t. Ex. *N. M. Petersen, Bidrag etc. IV. S. 44—45; Allen, Haandbog i Fædrelandets Hist. 5. Udg. S. 527—28.*

² I Brevene til Bülow taler Guldberg oftere om sin «til Enthusiasme grændsende Danskhed», om sin gammeldags Patriotisme o. s. v.

³ *N. M. Petersen, Bidrag etc. V. I. S. 7.*

Kommandoord: «Rückwärts öffnet die Reihen» fik et saakaldet «dansk», der lød saaledes: «Bagtil aabner Eder»¹.

Der var ved den national-patriotiske Retning, saadan som den blev hævdet fraoven i Tiden nærmest efter Struensee's Fald, noget tvetydigt og selvmodsigende, som maatte virke til at forkludre Begreberne og hemme istedetfor at fremme Udviklingen af en sund, ægte Nationalfølelse hos det danske Folk. Naar man stillede op «Danskhed» som sit Program, saa var det til den ene Side i en moderne Forstand, nemlig som Benævnelse for en særskilt Nationalitet inden Monarkiet, den danske, i Mod-sætning til den tydske (Holstenerne) og ligeledes, — det ene fulgte af det andet, — den norske. Til den anden Side var det i god gammel Forstand som Fælledsbenævnelse for alle den oldenborgske Kongeæts Arveundersaatter, alle Indbyggere af det danske Monarki, baade Danske, Norske og Tydske. Ved at paabyde Brugen af Dansk Sprog istedetfor Tydsk i Statsraadet og Arméen stillede Regjeringen sig paa det moderne Standpunkt og appellerede til den Art af Nationalfølelse eller Patriotisme, som var bleven vakt til Bevidsthed ved det attende Aarhundredes Oplysning, og for hvem det væsentlige var, ikke fælleds Kongehus eller Stat, men fælleds Sprog, fælleds Folkeejendommelighed. I Forordningen om Indfødsretten indtog den derimod det gamle Helstats-Standpunkt, idet under «Landets Børn» forstodes Danske, Norske og Holstenerne uden Forskjel, og paa det samme Standpunkt stillede *Guldberg* sig i sine bekendte Ord til Suhm: «Ingen Nordmand er til; alle ere vi Borgere af den danske Stat». *Suhm*, der i den første Forskrækkelse efter Struensee's Fald, og inden den nye Regjering endnu havde lagt hele sin Jammerlighed for Dagen, gik dens Ærinder og optraadte som dens Talsmand ligeoverfor det store Publikum, henvender sig i sit «Brev til Kongen» (Januar 1772) med følgende Ord til denne: «Lad os igjen i Dine Befalinger bære vort eget kjære Sprog; Du er jo Dansk, og jeg véd, at Du kan Dansk. Lad det fremmede Sprog (d. v. s. Tydsk) være et Kjendemærke paa den nedrige Forræder, som var for doven til at lære vort Sprog, for spodsk over os til at nedlade sig saavidt». Alligevel optræder han ikke alene i Danmark, men i den hele Stats Navn: «Danmark, Norge og Fyrstendømerne taler gjennem

¹ «Fortegnelse over de Skrifter, som Trykkefriheden har givet Anledning til» etc. 3. Aargang No. 83. — N. M. Petersen, Bidrag etc. IV. S. 46 A. 1.

min Mund til Dig, o Konge!»¹ — Fyrstendømerne, Holsten og Slesvig, hvis Indbyggerses Modersmaal for en væsentlig Del netop var det «fremmede Sprog», der skulde være «et Kjendmærke paa den nedrige Forræder». I et andet Flyveskrift fra det samme Aar henvender han sig til «sine Landsmænd og Medborgere, de Danske, Norske og Holstenere», og taler dog ogsaa her om dansk Sprog og Nationalitet som det legitime, det, hvortil Regjeringen havde at bekjende sig, i Modsætning til Tydsk, — Holstenernes Sprog og Nationalitet, — som det fremmede².

Denne Sammenrøring af «Danskhed» i ny og gammel Forstand kunde jo vistnok synes at medføre en Fordel for dansk Nationalitet, som derved fik sig tildelt et videre Omfang, end der i Virkeligheden tilkom den; men denne Fordel var bare tilsyneladende. Norsk og Tydsk blev ikke Dansk derved, at man satte en dansk Etikette udenpaa; derimod kunde det hænde, at en slig blot udvortes Indlemmelse af fremmede Elementer i Nationaliteten virkede til at sløve Blikket for eller aflede Opmerksomheden fra hvad der virkelig hørte denne til, og de Tider var nu komne, da det gjaldt for ethvert Folk at samle sig i sig selv, at kjende sine Grændser og søge sin Styrke inden dem. Det kan følgeslig være tvilsomt, om ikke det Guldbergske Ministerium snarere har skadet end gavnet dansk Nationalitet ved sin «Omhu for hvad der var dansk». Det indtog jo et afgjort reaktionært Standpunkt og fulgte Grundsætninger, der tilhørte det 17de, ikke det 18de Aarhundrede; ved at appellere til Nationalfølelsen i Ordets moderne Mening gjorde det sig skyldig i en Inkonsekvens, kom i Strid med sig selv, og de, som fulgte Appellen, kom ligeledes i Strid med sig selv og svigtede i Virkeligheden den Sag, som de indbildte sig at tjene.

Man havde, som nævnt, i Samtiden intet Øje for dette. Den Guldbergske Styrelse synes virkelig en Tid lang at ha nydt en almindelig og, naar hensees til dens Tilblivelse, S sammensætning og Meriter, hel vidunderlig Popularitet. Spidsborgere, gammel-dags Orthodoxe, uvidende Mennesker, hvoraf den store Hob bestod og som for Alvor troede, at Kongehus, Fædreland, Religion, og Sædelighed havde været truet med Undergang ved den ugudelige tydske Doktors Styrelse, saa med Taknemmelighed op til hans Efterfølgere, der havde friet ud af al denne Nød. Kjøben-

¹ *Suhm, Samll. Skr. 16, S. 5 og 7.*

² *Sammesteds, S. 51 ff.*

havns Grosserere og Fabrikanter var tilfreds med, at der atter aabnedes dem Adgang til at leve højt paa Statskassens Bekostning. De privilegerede Herregaardsejere takkede Forsynet, fordi man atter havde faaet «de af disse Økonomister saa forhadte og saakaldte Proprietærministre», saa man «ikke længer havde nødtigt at frygte for nogen Delningstraktat, men hver kunde sidde under sit Vintræ og Figentræ ufortrængt og ufortrykt»¹. Patrioterne, der havde Øje for noget andet og mere end egen Fordel, de Oplyste og Frisindede, der ikke kunde være blind for det meget rigtige og tidsmæssige i hvad Struensee havde begyndt og hans Efterfølgere afbrudt, fandt et Vederlag i den nye Styrelses nationale Væsen og trøstede sig over Tilbagegangen paa andre Omraader ved at tænke paa den Estime, hvori Modersmaalet var bleven sat ved de danske Kommandoord, — «Bagtil aabner Eder»! — Foruden alt dette havde den Guldbergske Styrelse endnu en Egenskab, der virkede til at holde den oppe i Folkets Gunst: den var aarsæl. Handel og Søfart fik i de Aar, den sad ved Roret, et hidtil ukjendt Opsving baade i Danmark og Norge, — ikke just ifølge nogen dens Fortjeneste, — dens Handelspolitik var i Stil med hele det øvrige Stel, — men ifølge ydre Begivenheder, ifølge de exempelløst heldige Vilkaar, der skabtes for Danmark-Norges Fragtfart ved den nordamerikanske Uafhængighedskrig, hvori næsten alle europæiske Sømagter efterhaanden blev inddraget. Tiderne blev florissante; «alting blomstred for enhver», som det heder i *Nordal Bruns* Sang «Bor jeg paa det høje Fjeld», og det materielle Velvære gjorde Folk lidet tilbøjelig til at øve Kritik eller til at se udover Kredsen af de private Interesser, der trivedes saa vel.

Omsider foregik der dog et Omslag i den raadende Stemning. Den Guldbergske Regjering blev slettere, jo eldre den blev; dens eneste ved fremragende Dygtighed udmerkede Medlem, *A. P. Bernstorff*, blev fjernet; de Skyggesider, der heftede ved den fra først af: — Favoritsystemet, Ødslingen med Privilegier, Statstilskud, Pensioner, Naadegaver, Lysskyheden, Mangelen paa ethvert kraftigt og frugtbart Initiativ, — gjorde sig mere og mere gjeldende eller traadte mere og mere aabenbart frem. Det maatte komme derhen, at man skammede sig ved

¹ *Holm, Hovedtræk af Trykkefrihedstidens Hist. S. 127.*

eller harmedes over at staa under slige Styrere i en Oplysnings og Reformernes Tidsalder som denne. Nogen ligefrem udtalt Opposition merkes der dog ikke Spor af; Pressetvungen naaede forsaavidt sit Maal. At den offentlige Mening virkelig for en stor Del havde vendt sig mod den Guldbergske Styrelse, trods af dens Danskhed og al dens Aarsaelhed, viste sig først ved dens Fald.

Dette blev, som bekjendt, hidført ved en Intrige, der i én Henseende har den samme uhyggelige Karakter som Intrigen, hvorved Struensee blev styrtet, nemlig forsaavidt i begge Tilfælde den aldeles aandssløve Konges Underskrift blev det afgjørende Vaaben. Iøvrigt er der mellem de to Begivenheder snarere Modsætning end Overensstemmelse. Medens de Personer, der spillede Hovedrollerne den 17de Januar 1772, var Eventyrere af den foragteligste Sort, blev Regjeringsforandringen af 14 April 1784 planlagt og gennemført af dygtige og hæderlige Mænd, der havde et højere Maal for Øje end det at berige sig eller svinge sig selv i Vejret. Regjeringsforandringen af 1784 blev ikke, som den af 1772, hilset med Jubel eller fejret med kirkelige Takkefester; men det er øjensynligt, at den vakte Glæde hos Flerheden af det oplyste og tænkende Publikum. Og dennegang var der virkelig Grund til Glæde. Den 14de April 1784 blev virkelig et Vendepunkt til det Bedre; her begynder et Afsnit af det dansk-norske Enevældes Historie, som maa siges at være i de fleste Henseender lysere og mere tiltalende end noget andet.

I Spidsen for den nye Styrelse som dens nominelle Leder blev stillet *Kronprins Frederik*, dengang ganske ung og uerfaren, og, som vi véd, alt andet end rigt begavet, men retsindig, veltænkende og i ethvert Fald meget bedre end den dumme Arveprins Frederik, der havde staaet som Førstemand i Statsraadet fra 1772 til 1784. Den virkelige Leder i den nye Styrelse blev *A. P. Bernstorff*, som fra 1784 indtil sin Død (1797) indtog en lignende Stilling som den hans Farbror J. H. Bernstorff havde indtat i Aarene nærmest forud for den Struensee'ske Episode. Næst efter ham var *C. D. Reventlow* og *E. Schimmelmann* de mest fremragende og indflydelsesrige Medlemmer af Regjeringspersonalet fra 1784, og siden blev i en Række af Aar *Christian Colbjørnsen* den, der havde mest at sige i den indre Politik, skjønt han ikke fik Sæde i Statsraadet og ikke engang var Chef for noget Regjeringskollegium. Alle disse var oplyste, fri-

sindede, habile Mænd; Bernstorff og Colbjørnsen maa vel endog siges at ha været betydelige Personligheder med en virkelig fremragende Dygtighed, hver paa sit Omraade.

Den nye Styrelse blev under disse Mænds Ledelse afgjort reformativ, men ikke radikal eller fremfusende, som Struensee havde været. Bernstorff hyldede den Grundsætning, at Nationens Vilje burde være Kongens Lov¹; for ham, den højfornemme, fintdannede Mand, var Publikum ikke «et intet», som for Bedemandssønnen Guldberg; han la tvertom Vægt paa at lære dets Meninger eller Stemninger at kjende og søgte at fremkalde offentlig Diskussion af Regjerings-Anliggender, istedetfor, i Lighed med sine Forgjængere, at forbyde og forhindre enhver saadan som noget i og for sig fordærveligt og forbrydersk uden Hensyn til Maaden eller Tonen. Reskriptet af 20de Oktober 1773, som havde stillet Literaturen under Politiets diskretionære Myndighed, blev allerede strax efter Regjeringsskiftet 1784 faktisk sat ud af Kraft og ophævedes formelt ved Reskript af 3die December 1790, ifølge hvilket Pressesager skulde paakjendes af de almindelige Domstole efter Lovens Lydende. Da Censuren til lige var og blev ophævet, saa var altsaa hermed givet en Pressefrihed af samme Art og Omfang som den, der havde fundet Sted under Struensee. I Hensyn paa Handel og Industri slog Styrelsen af 1784 ligeledes ind paa andre og bedre Veje end de, hvorpaa dens Forgjænger havde vandret, idet den ophævede en hel Del af de skadeligste Monopoler eller Privilegier og brød med Merkantilsystemet ved Fastsættelse af Toldsatserne. Men fornemmelig indla den sig en varig og vidtrækkende Fortjeneste af Danmark ved den store Landboreform: Forordningen af 8de Juni 1787, hvorved Jorddrottens og Fæstebondens gjensidige Pligter og Rettigheder blev nærmere bestemt, Forordn. af 28de Juni 1788, som ophævede Stavnsbaandet, Forordn. 25de Marts 1791, som indskrænkede og ordnede Hoveriet o. fl. Regjeringen og dens Medhjælpere ved denne Sag, blandt hvilke Colbjørnsen, som bekjendt, indtar den første Plads, udviste herved baade Fasthed og Maadehold og løste en vanskelig Opgave paa en i alle Henseender tilfredsstillende Maade².

¹ E. Holm, *Den offentlige Mening og Statsmagten 1784—1799*, S. 162.

² Se de i Anl. af Jubilæet 1888 udkomne Skrifter, deribl. E. Holm, *Kampen om Landboreformerne i Danmark*; — J. A. Fridericia, *Den danske Bondestands Frigjørelse*.

Landboreformerne stødte paa adskillig Modstand inden de privilegerede Herregaardsejeres Lejr og kunde ikke gennemføres, uden at mange af denne formaaende Klasse troede sig forurettet eller skadelidende. Men de afhjalp jo paa den anden Side de Brøst, som alle oplyste og uegennyttige Fædrelandsvenner længe havde været enig om at udpege som de værste ved det danske Samfundsvæsen, og de modtoges inden det store Publikum med almindelig Glæde eller endog Begeistring som Indgangen til en ny og bedre Tid for det danske Folk. Kronprinsen, Arvingen til Oldenborgernes Throne, stod i Spidsen for den Styrelse, der havde gennemført Reformerne, og det var bekendt om ham, at han fra første Færd havde stillet sig paa Reformvennernes Side inden Regjeringen og udtalt sig med megen Varme for Bondefrihedens Sag. Det var altsaa loyalt at slutte sig til den samme Side. God gammeldags arveundersaatlig Devotion og den allermødeste Friheds- og Lighedsbegejstring gik for en Gangs Skyld sammen og kunde gjensidig støtte og styrke hinanden.

Den hos det danske Folk nedarvede og gennem lange Tider saa omhyggelig plejede og fordetmeste ogsaa saa aldeles monstrøst udviklede Kjærlighed til Kongehuset havde i længere Tid havt ondt for at greje sig og finde den Næring, som den behøvede eller begjærede. Den var ikke meget kræsen og havde paa ingen Maade været vant til at stille store Fordringer til de Personer, som det gjaldt at elske og tilbede; men naturligvis var der en Grænse nedad, som endog den vægrede sig eller undsaa sig ved at overskride. Medens Kristian VII stadig omtaltes i de allerærbødigste Udtryk som Landsfaderen og Herren, — den store, gode, vise, retfærdige, der holdt Statens Ror i sin sterke Haand, — vidste alle og enhver, at han var fuldkommen blødhjernet, aldeles ude af Stand til at tænke en sammenhængende Tanke. Arveprins Frederik blev, ikke blot i den latterlige Begeistringsrus umiddelbart efter Natten den 17de Januar 1772, men ogsaa senere, saalænge han stod som den nominelle Leder af Styrelsen, offentlig lovprist i de mest svimlende Udtryk, medens det maatte være en velkendt Ting, at han i enhver Henseende var til det yderste ubetydelig, et ligefrem Kræ. Afstanden mellem den officielle Navneværdi og de virkelige Værdier var i disse Tilfælde saa iøjnefaldende, saa umaadelig stor, at man ikke kunde andet end søle sig noget uhyggelig tilmode derved, og, da man paa samme Tid ikke

vidste at sætte noget andet istedetfor den tilvante Kjærlighed til Kongehuset, saa efterlod denne de allerhøjeste og højeste Personers Nullitet et virkeligt Savn i Sindene, et tomt Rum, som man længtede efter at faa fyldt. Men saa kom Begjerings-skiftet i 1784 og Fortællingerne om, hvorledes Kronprins Frederik ved denne Lejlighed havde udvist en for hans Alder mærkelig Fasthed og Aandsnærværelse. Og saa dernæst Fortællingerne om, hvor varmt han havde udtalt sig for Bondefrihedens Sag, og hvorledes han havde øvet en afgjørende Indflydelse paa denne Sags Skjæbne ved at stille sig paa Bondevennernes Side i Statsraudet. Og saa hans 2 Rejser til Norge i 1788! Det havde saa yderlig sjelden hændt, at nogen af de oldenborgske Konger eller Prinser indlod sig paa at gjeste Norge; man havde saa høje Forestillinger om Fæerne og Besværlighederne herved, at en slig Rejse gjaldt allerede i og for sig som noget stort, udmerkende, en hel Bedrift. Og denne tyveaarige Kongesøn gjorde to slige Rejser i samme Aar, og paa den sidste deltog han endog i et Felttog og var tilstede ved en Træfning, hvor der flød Blod (rigtignok meget lidet, Tabet paa norsk Side i Træfningen ved Kvistrumbro opgives til 1 Lieutenant og 5 Menige). Det blev til et «vundet Slag»; Kronprins Frederik kom til at staa i Almenhedens Øjne som en Helt.

«Prins, da du kom fra vundet Slag,
da ligned Folkets Fryd en Torden»,

heder det i en kort efter forfattet Vise af *P. A. Heiberg* (som senere har udtalt sin Anger over at ha tilladt sig dette upassende Smigersprog)¹. Ved Kronprins Frederiks Tilbagekomst til Kjøbenhavn fra hans sidste norske Rejse blev han i Virkeligheden modtaget paa en Maade, der ikke kunde ha været mere stadselig, om han havde underlagt sig hele Riger eller frelst Fædrelandet ud af en stor Fare. Den hele Stad var illumineret. «Man vilde i Ordets egentligste Bemærkelse have baaret ham paa Armene ind i Residensen; han frabad sig det, men kunde ej afværge, at glade Brødrers Arme droge ham derind»². Endnu højere steg Jubelen et Par Aar efter, da Kronprinsen kom tilbage til Kjøbenhavn efterat ha holdt Bryllup med sin Kusine Marie Sophie af Hessen paa Gottorp Slot 31te Juli 1790. Ind-

¹ *Ch. Thaarup om Heiberg, D. hist. Tidsskr. 3. Række, II. S. 137.*

² *Holm, Den offentl. Mening og Statsmagten 1784—99, S. 15.*

toget fandt Sted den 14de September; — allevegne Æreporter, Ærestøtter, Dekorationer og Inskriptioner, — strømmende fuldt af jublende Folkeskarer. Det var sent paa Aftenen, før Brudetoget naaede det kongelige Slot. Men Festlighederne var ikke slut dermed. Først anden Dagen derefter naaede Begeistringen sit Hødepunkt, da «den mageløse historiske Idyl», *Th. Thaarups* «Høstgildet» om Aftenen den 16de Septbr. blev opført paa det kgl. Theater. Kronprinsparret var selv tilstede. Theatret havde aldrig været Vidne til en saa stormende Jubel. Medens «Høstgildets» jevne Handling skred over Scenen, lød der Glædesudbrud, som næsten ikke syntes at skulle tage Ende. Og, da de Kongelige traadte ud af Theatret for at kjøre hjem, spændte Kjøbenhavnerne Hestene fra Vognen «og trækkede dem omkring i Byen, næsten i alle Gader, som stedse blev gelejdet med Frydeskrig af Hurra, hvorover de kongelige Herskaber ej kom hjem til Slottet før Kl. 2 om Natten». ¹ Lignende Festligheder afholdtes rundt om i Landet, og Aviserne blev forsynet med et saa rundeligt Forraad af Festberetninger, at de ikke slap op før henimod Aarets Udgang.

Det var som en Elv, der bryder sin Dæmning og flommer udover til alle Sider. Endelig havde den nedarvede Kjærlighed til Kongehuset, efter lange Tidens Venten, fundet en Gjenstand, som var den nogenledes værdig. Kronprins Frederik kunde man elske og tilbede, uden at fornedre sig altfor dybt eller gjøre sig skyldig i et altfor iøjnefaldende Hykleri. Han havde, om ikke store, saa ialfald meget agtværdige Egenskaber. Han var ikke bare dansk i Ordets officielle monarkiske Betydning, men ogsaa i den moderne folkelige; han var dansksindet; han skrev jo sit Navn «Fredrik», ikke som de øvrige Oldenborgere med det samme Navn «Friedrich»; hans unge Ægtefælle. «af den glørrige Casselske Stamme», havde svaret de jyske Deputerede, der lykønskede hende i Anledning af Formælingen, først i en tydsk Tale, men dernæst «i pynteligt og ret forstaaeligt Dansk». ² Og han, det rette Skud af den gamle Stamme, Arvingen til det mest uindskrænkede Kongedøme i Europa, han var tillige liberal, Fremskridtsmand, en Ven af Bondefrihed, Pressefrihed, Næringsfrihed. Man kunde altsaa ogsaa fra et moderne Standpunkt slutte sig til ham; man kunde følge sin medfødte,

¹ *L. C. Müller, Danmarks Hist. fortsat veil Tang, 6. Del, S. 551—53* (efter kjøbenhavnske Tidender).

² *N. M. Petersen, Bidrag etc. V. 1. S. 244, 248.*

nedarvede Trang til at elske i ham Repræsentanten for det gamle Kongehus, uden derfor at svingte dette sit Standpunkt. Vi har i den varme Tilslutning til Kronprins Frederik og den af ham nominelt præsiderede Regjering ikke bare at se et Opgulps af gammeldags Royalisme; den var tillige et Udslag af den Bevægelse, som var opstaaet i Sindene ved Paavirkning af de moderne Friheds- og Nationalitetsideer. Men denne Bevægelse, der gik over al Verden, artede sig i Danmark mere idyllisk end andetsteds. Den brusende Elv blev, ved at kanaliseres ind i det flade Land, til en stilleglidende Aa, hvor, — for at tale i Tidens Blomstersprog, — Kongeborgen spejlede sig fredelig ved Siden af Bondens Straataghytte. Folkekarakteren og den Kløgt, hvormed Regjeringen imødekom Reformønskerne, virkede til at udjevne det Skarpe og Stejle ved de mod hinanden staaende Retninger, saa de tilsyneladende endog blev helt forsonet og samlet i et harmonisk Hele.

Denne Harmoni blev vistnok snart i nogen Grad forstyrret. Vi véd, hvilket mægtigt Indtryk den franske Revolution allerede ved sit første Udbrud gjorde rundt om i den civiliserede Verden. Oplysningstidens politiske og filosofiske Theorier havde aabnet de videste Udsigter til en ny og bedre Tingenes Orden. Man gik og ventede et Slags filosofisk Tusindaars-Rige. Det var naturligvis fra Frankrige det maatte komme, og, da saa Efterretningen om, at man her havde begyndt at røre paa sig for Alvor, udbredtes over Verden, var det som det gik et Sæt gennem Folk: nu kommer det. Vi har mange Vidnesbyrd om at Revolutionen vakte en slig Sensation ogsaa inden det danske Samfund, at den fra første Færd og langt fremover blev fulgt med levende Sympathi ogsaa her, navnlig inden kjøbenhavnske literære Kredse og hos den akademiske Ungdom¹. Hvad der fandtes af politisk Liberalisme, fik naturligvis herved mere Fart i sig, og en og anden blev ved sit Sværmeri for Revolutionen bragt til at hyldes Synsmaader eller til at føre et Sprog, der ikke saa rigtig lod sig forlige med den arveundersaatlige Devotion eller Underkastelsen under et monarkisk Enevælde, endog det mest oplyste og frisindede, og hvorved altsaa den hidtil raadende Harmoni blev forstyrret. Man indskrænkede sig ikke til at sværme for Revolutionen i Stilhed eller til at give sin Begeistring for den Luft i Klubber og Selskaber. Den blev ogsaa i Pressen

¹ *Holm, Den offentl. Mening og Statsmagten 1784—1799, S. 60 ff.*

gjort til Gjenstand for ivrig Diskussion, og endog dens værste Udskielser, — endog Mænd som *Robespierre* og *Marat*, — fandt sine offentlige Forsvarere eller Lovprisere¹. Det manglede heller ikke paa dem, der viste Lyst til at træde i Revolutionsmændenes Fodspor og som prøvede saa smaat paa at agere Demagoger efter parisisk Mønster. Man rettede ikke sjelden direkte Angreb paa den bestaaende Forfatning og deklamerede i temmelig voldsomme Udtryk om det for Almenaanden kvælende ved et monarkisk Enevælde, det uværdige i at et helt Folks Skjæbne skal være voldgivet en Person, som alene har Fødselens tilfældige Adkomst til at regjere o. s. v. Folk af den gamle Skole rystede paa Hodet over, at sligt kunde skrives og trykkes, og fandt det ubegribeligt af Regjeringen, at den fandt sig deri². Ogsaa inden Regjeringskredsene hævede der sig Stemmer for, at man burde sætte en Stopper for de demagogiske Opviglerier ved en Indskrænkning af Pressefriheden. Men *Bernstorff* vilde ikke indgaa herpaa. Han har karakteriseret sit Standpunkt i denne Sag ved følgende Udtalelse til en svensk Diplomat: «I er vistnok forbauset over hvad der bliver trykket her. Det er min Grundsætning ikke at bryde mig derom, thi sligt falder til Jorden af sig selv, naar man ikke giver sig af dermed, og Forfølgelsen vilde kun end mere ophidse Sindene»³. Ogsaa *Colbjørnsen* stillede sig afgjort paa det samme Standpunkt. Da Pressefriheden, et Par Aar efter *Bernstorffs* Død, blev indskrænket, — ved Forordningen af 27 September 1799, — gav man *Colbjørnsen* Skylden og saa i ham en Frafalden, en Førræder mod den Sag, hvis Talsmand han engang havde været. Vi véd nu, at han i Virkeligheden fastholdt sit Standpunkt, og at den danske Regjering, ved at udstede Forordningen af 27 Septbr. 1799, handlede ifølge et Tryk, som blev øvet paa den af den russiske Kejser Paul⁴.

Vi indser ogsaa nu, idet vi overskuer den ved Revolutionen fremkaldte Bevægelse inden det danske Samfund, hvor aldeles rigtig *Bernstorff* og *Colbjørnsen* opfattede den, naar de mente, at Regjeringen intet havde at frygte af den og trygt kunde la den gaa sin egen Gang. Det er øjensynligt, at den havde

¹ *Holm, Den offentl. Mening og Statsmagten* S. 73—75.

² *Sammesteds*, S. 102—103, 139.

³ *Sammesteds*, S. 146, 162.

⁴ *Holm, Danmark-Norges udenrigske Hist. 1791—1807. I. S. 289 ff. — Samme, Den offentlige Mening etc. S. 175—177, 200—201.*

en helt igjennem meget overfladisk, meget uskyldig Karakter. De allerfleste vedblev, trods al revolutionær Begejstring, at staa fast ved det oplyste Enevælde som den bedste Regjeringsform, og tilegnede sig ikke nogen klar Tanke eller noget bestemt Ønske om en anden og større Frihed end den de nød under det bernstorff'ske Ministerium. Hvad der blev skrevet til Pris for Revolutionen eller i revolutionær Retning, var for det meste bare Stemningsudbrud eller Deklamationsnumere, bag hvilke der hverken stod Mænd eller Meninger. Man polemiserede mod Kongedømmet in abstracto, men undtog det danske Kongedømme, som ifølge den Brug det gjorde af Magten maatte ansees for den bedste af alle Forfatninger, — eller man var, efter de vexlende Indtryk og Omstændigheder, snart revolutionær, republikansk, snart loyal, underdanig, — eller man rørte sammen rød Republikanisme og den dybeste arveundersaatlige Devotion, — blandede, som Zetlitz¹ siger, «vor Christians og Frederiks Lov med Galliens Lovtaler», — saa det hele løb ud i den fuldstændigste Menings- og Holdningsløshed.

Den blandt Frondeurerne eller Oppositionsmændene, der gjør det uden Sammenligning betydeligste, alvorligste, mest sammenhængende Indtryk, er *P. A. Heiberg*; han har aabenbar været noget af en Karakter, en virkelig Personlighed; for ham var Revolutionsbegejstringen og Oppositionen mod den bestaaende Tingenes Orden ikke bare en Leg eller en literær Underholdning, et Berusnings- og Svedemiddel i festlige Stunder, men en Alvorssag, som han altid viste sig villig til at bringe Offere for. Men han havde ikke og følte ikke noget Kald til at gribe ind i det praktiske Liv, allermindst til at være Partileder;² han var dertil altfor bitter, altfor personlig anlagt, og hans Aandsretning altfor overvejende en blot og bar negativ, altfor meget bare Had mod Uretfærdighed, Undertrykkelse, Kryberi, uden bestemt opgjorte Tanker om hvorledes der bedst skulde raades Bod herpaa. Og, var der ikke i ham Stof til en Partileder, var der det endnu mindre i nogen af de andre. Man kan overhodet nok tale om en Opposition inden det danske Samfund i Revolutionstiden, forsaavidt der fandtes en hel Del Forfattere, — deriblandt enkelte i literær Henseende meget begavede, — som stillede sig i et Slags polemisk Forhold —, mere eller mindre di-

¹ *Samlede Digte (Christiania 1825) I. S. 306.*

² *Holm, Den offentlige Mening etc. S. 164.*

rekte, mere eller mindre klart eller konsekvent, — til de bestaaende Tingenes Orden i Stat og Kirke; men man kan ikke tale om noget Oppositionsparti, eftersom der ikke var noget, hvorom et saadant kunde samle sig, — hverken nogen Leder eller noget Program, ikke engang nogen enkelt Sag eller nogen enkelt bestemt og nogenledes klart formuleret Opgave. De oppositionelle Forfattere bevægede sig fordetmeste i Almensætninger, der bare blev Slag i Luften, — en politisk Metaphysik, der førte dem saa højt opover Jorden, at de ikke kunde faa fast Fod nogensteds; de talte om Despoti og Aristokrati, Frihed og Lighed, en ny og bedre Tingenes Orden, uden at inklade sig paa at afhandle de specielle Reformers eller Forfatningsændringer, som skulde bane Vej for denne nye Tingenes Orden¹. En enkelt Gang fremkom der Antydninger om at man burde arbejde paa at faa indført en konstitutionel Forfatning med Rigsstænder eller Rigsdag, hvorved man alene kunde opnaa Sikkerhed for at Regjeringen vilde vedbli at være, hvad den nu var: frisindet og virksom i at gjenemføre tidsmæssige Reformers. Men denne Tanke blev ikke fortsat og faadt ikke nogen Tilslutning; med Rigsdag og Rigsstænder forbandt man Forestillingen om et Adelsvælde, der mere end noget andet var en forhadet Ting for Frihedsmændene af den fransk-revolutionære Skole, eller man førtes til at tænke paa England, der ved sin Kamp mod det republikanske Frankrige kom til at gjælde for Reaktionens egentlige faste Borg og den værste Fiende af al sand Frihed. Man gik altsaa, forsaavidt man nærrede noget Ønske om en Ændring af Statsforfatningen, fra Enevældet lige til Republiken, uden at standse ved nogen af Overgangsformerne²; — det oplyste Enevælde eller Republiken, det var Alternativerne, mellem hvilke man mente, at Valget alene kunde staa; men Republiken var igjen mest bare et klingende Navn; hvorledes den republikanske Forfatning skulde være beskaffen, det var noget man ikke brød sig med at spekulere videre over, og, naar hensees til, hvor rask den ene Forfatning afløste den anden i det Land, hvorfra man hentede sine Inspirationer, kan det heller ikke synes saa underligt, at man lod den Ting staa hen i det Blaa indtil videre.

¹ A. S. Ørsted, *Af mit Livs og min Tids Hist. I. S. 258.* — Holm, *Den offentl. Mening etc. S. 141—42.*

² A. S. Ørsted, *Af mit Livs og min Tids Hist. I. S. 13—16;* — Holm, *Den offentl. Mening etc. S. 122—124.*

Hele den politiske Bevægelse, der fremkaldtes inden det danske Samfund ved Revolutionen, vedblev paa Grund heraf at være et rodløst Væsen, uden Tilknytningspunkt i Landets egne Forhold, en blot literær Mode, uden praktisk Resultat eller blivende Virkning, — som snart forsvandt og som vilde ha forsvundet lige godt og lige fuldstændigt, om ikke *P. A. Heiberg* og *M. C. Bruun* var bleven landsforvist og Trykkefriheden indskrænket ved Forordningen af 27 Septbr. 1799. Denne Forordning er med Urette bleven opfattet som det store Vendepunkt. Skjønt den indskrænkede Trykkefriheden, la den dog ingenlunde an paa at kvæle al offentlig Diskussion. Den politiske Liberalisme vilde ikke ha savnet Plads til at røre paa sig, om den havde været levedygtig. Men det var det den viste sig ikke at være. Den blev alene vedligeholdt ved de udenfra kommende Impulser, og, da Republikken i Frankrige blev opløst af et militært Diktatur, faldt den derfor sammen af sig selv. Fra England kunde den ingen Næring hente; man havde i Danmark aldrig havt nogen Sympathi for engelsk Frihed, og efter Overfaldet i 1801 blev endog alt hvad engelsk var Gjenstand for en afgjort Uvilje hos det danske Publikum. I Tydskland arbejdede netop ved denne Tid Romantiken sig frem til Magt og holdt derfra snart sit Indtog i den danske Literatur, hvor den blev afgjort dominerende og førte det læsende Publikum ind i sin Drømme- og Skyggeverden¹. Dermed forstummede enhver Opposition; Freden inden det danske Samfund, der havde været lidt, — ganske lidt, — forstyrret ved endel Deklamationer efter parisisk Mønster, blev allerede i de første Aar af det nye Aarhundrede helt gjenoprettet og blev atter saa idyllisk som den nogensinde forud havde været. Man hørte aldeles op at politisere; Æsthetik, Poesi, Theater og den Slags rent ideelle Interesser optog Sindene, saavidt de havde Rum for andet end Tanken paa det private Velvære, og det hele Folk bøjede sig i barnlig Tillit og ubetinget Hengivenhed under Kongehusets Repræsentant, som den, der alene havde at raade for Landets Styrelse, — midt under de mest rystende Verdensbegivenheder, der truede enhver Nation i dens Existens og maatte mane til den opmærksomste Kritik og Kontrol af Styrelsens Gang.

Saadan stillede ikke Forholdene sig og saadan kunde de

¹ Ørsted, *Af mit Livs Hist.* I. S. 93—95. — Holm, *den offentl. Mening etc 1784—1799*, S. 180—81

ikke stille sig hos *Nordmændene*. Tilsyneladende fulgtes de to Folk paa det bedste ad i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede. Vi møder hos begge de samme Stemninger, — i den samme Vexling; — tilsyneladende pulserede Livet ens hos begge, bare noget sterkere i Danmark, hvor Hovedstaden laa, end i Norge. Vi véd imidlertid, at de to Folk stod i en helt forskjellig Stilling til den fælles Stat og den givne politiske Tingenes Orden og at de, trods al ydre Overensstemmelse, var dybt adskilte i Hensyn paa indre Bygning og historiske Forudsætninger. Vi maa derfor paa Forhaand tænke os, at ethvert fremadskridende historisk Liv, hvori de to Folk fik Del, maatte føre dem ud paa skilte Veje, — at Impulserne fra den store europæiske Frihedsbevægelse maatte gjøre sig gjeldende paa en anden Maade og faa en anden Betydning hos Nordmændene end hos de Danske. Vi skal nu se, at dette ogsaa virkelig var Tilfælde. Vi skal se, at, naar den revolutionære Udsæd satte Blomst og Frugt i Norge, medens den i Danmark, hvor den til en Begyndelse syntes at trives saameget bedre, hurtig visnede bort uden at være naaet længere end til at bli et literært Diskussionsemne, saa var dette ikke bare en Følge af ydre Begivenheder.

IX.

Politiske og nationale Stemninger og Tilstande hos det norske Folk i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede (1772—1807).

Der merkes intet Spor af at *Struensee* vandt mere Popularitet hos Nordmændene end hos de Danske. Han optraadte mere hensynsfuldt og imødekommende ligeoverfor Norge end nogen af det dansk-norske Enevældes ledende Mænd før ham. Han udsatte sig for de danske Herregaardsejeres Uvilje ved at op-hæve deres Monopol paa at forsyne det søndenfjeldske Norge med Korn. Det var bekjendt, at han vilde ta det norske Nationalenske om eget Universitet i sin Haand. Alligevel hævdede ikke en Røst sig blandt Nordmændene til hans Forsvar. Man jublede i Norge ikke mindre end i Danmark over hans Fald. Man følte sig øjensynlig stolt over at de drukne, af en foragtelig Intrigant (Beringskjold) ophidsede Matroser, der drog ud til Hirschholm og ved sine Optøjer tilføjede *Struensee's* Prestige det første alvorlige Stød, var norske. — at Livvagten, hvis Mytteri fuldendte, hvad Matros-Opløbet havde begyndt, ved at blotte *Struensee's* Mangel paa Fasthed og Aandsnærværelse og dermed indgi hans Fiender Mod til at vaage et coup de main, ogsaa fordetmeste var Nordmænd.

«Den vrede Livvagts Vaabenbrag
Forklarer trolig Norges Sag»

heder det i *Nordal Bruns* kort efter forfattede Vise, gennem lange Tider Nordmændenes Nationalsang, sunget i det Norske Selskab «med tindrende Øjne og jublende Stemmer». Den «her-

lige Nat» — 17 Januar 1772, da Komplottet mod Struensee blev udført, — fejredes med Fester i de norske Byer saavel som i de danske. Festen i Kristiania blev besunget i et Digt, der var Lejligheden fuldkommen værdigt, efter hvad man vil se af følgende Prøve:

»Med Faner og Musik først Borgerne optrakte
 Og hver Mands billig Agt for denne Dag opvakte
 Ved Saluteringer af deres Haandgevær
 Og ved Kanonskud, som gjentoges stedse her.
 Et Aftenstraktement der offentlig blev givet,
 Hvor alles Glæde ved Pokaler blev oplivet.
 Bal var om Aftenen, og hvert et Hus i Staden
 Illumineredes af alle Folk til Gaden» o. s. v.¹

Selv Biskop *Gunnerus*, som havde staaet Struensee saa nær og bedre end nogen anden maatte vide, hvor stort et Haab for Norge der havde været knyttet til ham, forsmaaede ikke at være med paa at skamskjænde den Mand, der havde villet være Norges Velgjører, og at strø Virak for de latterlige eller foragtelige Personer, som efter ham havde faaet den ledende Plads i Statsstyrelsen. I en Tale han holdt i det Thronhjemske Videnskabselskab den 11te Oktober 1772 skildrer ham i egne Prestestil, hvorlunde man i Struensee's Styrelsestid «endog i en Krog af det kongelige Pallads havde stjaalet sig til at oprette Tempel og Altar for de fæleste Laster, den allerstørste Letsindighed, den mest udsvævende Overdaadighed, den højest drevne Stoltthed og Ærgjerrighed, samt den frækkeste og i mere end én Henseende allerfor nærmeligste Vellyst, og hvorlunde der herfra havde udbredt sig en skrækkelig Smitte, saa der havde været Fare for en almindelig Ødelæggelse».

De nye Magthavere stillede ikke bare den norske Universitetssag og Banksag i Bero; de skyndte sig med at gjengi de danske Herregaardsejere deres Kornmonopol, hvorover der i Trykkefrihedsperioden offentlig var ført saa skarpe Klager fra norsk Side, og som vitterlig udsatte Norge for Hungersnød, og de optog igjen i videste Udstrækning det gamle Centralisations- og Protektionssystem, hvorved Kjøbenhavn blev saa ubilligt og saa uvittigt begunstiget paa de øvrige Statsdeles og særskilt Norges Bekostning. Ikke destomindre møder vi ikke Spor af nogen Opposition blandt Nordmændene eller engang af

¹ *Holm, Træk af Trykkefrih. Hist. S. 89.*

nogen i videre Kredse udbredt Uvilje over Styrelsens forandrede Kurs. De florissante Tider øvede den samme søvndyssende Indflydelse i Norge som i Danmark; der indtraadte hist som her et «angeneamt Stille» ovenpaa Stormen;¹ man «kjøbte Vin og klarerte Udgifter», «sang og drak Fiskeriernes Flor», og synes rent at ha glemte det norske Universitet, den norske Bank og alle de andre Fremtidssager og Reformspørsmaal, der i Trykkefriebsperioden havde sat Tanker og Penne i Bevægelse. Man synes videre i Norge saavel som i Danmark at ha været meget opbygget ved de Maader, hvorpaa den Guldbergske Regjering stillede sin nationale Retning eller sit «danske Sindelag» tilskue. Ligesom den danske Jubel over «Natten den 17de Januar» fandt et villigt Ekko blandt de norske Fjelde, saaledes ikke mindre den danske Jubel over Indfødsretten. *Nordal Brun, Klaus Frimans, Edvard Storm* stemte sine Harper til Pris for den kongelige Forordning af 15 Januar 1776 og gav ikke sine danske Medsangere noget efter i at opløfte denne «den store Christians» «største Daad» til Skyerne. Norske Forfattere dedicerede omkaps med danske sine Skrifter til «den store» eller «vor store» *Guldberg*, — Manden, fra hvem man har de bekjendte Ord: «Ingen Nordmand er til», og som gjaldt for Sjælen i en Styrelse, der fremfor nogen tidligere la an paa at gjøre gjeldende Kolonialpolitikens Grundsætninger ligeoverfor Norge². De to Folk synes forsaavidt aldrig at ha gaet bedre i Spand sammen end netop nu.

Imidlertid, — hvormeget man nu end bedøvede sig selv og andre med Smigersprogets og den officielle Bedemandsstils Talemaader, — det var og blev dog utænkeligt, at det ved Indfødsretten m. v. betegnede «nationale» Standpunkt skulde kunne tilfredsstille Nordmændene i samme Grad og paa samme Maade som de Danske. Modsætningen mellem Tydsk og Dansk blev fra dette Standpunkt meget skarpt fremhævet, medens der sloges

¹ En af de Prædikener, som blev holdt ved den i Anledning af 17 Januar 1772 anordnede kirkelige Takkefest, er udgivet under følgende Titel: «Et angeneamt Stille efter et stormende Uvejr, forestillet i en Prædiken, holden paa 5te Søndag efter Nytaar 1772, efter kgl. Befaling, til en hellig Erindring om den Guddommelige Beskjærmelse og Varetægt, som i denne Tid er vederfaret Kongen, det kgl. Hus og disse Riger og Lande. Af Hans Heinrich Müller, Prest for Brønshøi og Rødovre Menigheder».

² Det Norske Selskab dedicerede anden Del af sine «Poetiske Samlinger», udk. 1783, til Guldberg, Nordal Brun sine i 1782 udgivne «Hellige Taler i Anledning af Ungdommens Konfirmation».

en Streg over den i visse Maader meget dybere Modsætning mellem Norsk og Dansk og norsk Nationalitet uden videre blev inddraget under den danske, som om det var et og det samme. Danske Patrioter kunde la sig denne Inkonsekvents gefalde, fordi deres Nationalitet derved tilsyneladende blev saameget større og sterkere; men hos Nordmanden maatte den fremkalde oprørske Reflexioner, naar bare hans Nationalsfølelse var nogenledes vakt. Og saavidt vakt var den nu hos mange, — det véd vi. Derom har vi i den i Trykkefrihedsaarene fremkomne Literatur en Række Vidnesbyrd, som ikke efterlader Rum for Tvil. Modsætningen mellem Norsk og Dansk havde git sig Navn og Udtryk og var fremtraadt saavidt klart og skarpt paa forskellige Omraader, at vi ikke kan tvile paa, at alle Forsøg paa at faa den sløjft ved Magtsprog eller dækket over ved Paaklistring af Helstatsetiketter alene kunde tjene til at skjærpe og udvide den. I Danmark havde der, da Forordningen om Indfødsretten blev udstedt, allerede længe raadet en sterk Uvilje over det Indpas Landets egne Børn maatte lide af Tydskerne, som vandrede ind i Hobevis og vidste at trænge sig frem og at opnaa Embeder eller andre Gunstbevisninger hos de Styrende, og denne Uvilje var fremtraadt offentlig paa en tilstrækkelig tydelig Maade: Kampen mod «Tydskeriet» havde allerede længe staaet paa Dagsordenen inden den danske Literatur. Forordningen om Indfødsretten var altsaa en ligefrem Tribut til den danske Folkemening og ydede desuden de Danske en sikker Fordel ved delvist at udestænge en Konkurrentse, hvoraf de havde været saa overmaade generet. Men Tydskeriet følte man ikke paa langt nær den samme Ulempe af i Norge som i Danmark. Naar man fra norsk Synspunkt klagede og havde Grund til at klage over, at Landets egne Børn blev tilsidesat, saa var det ikke ligeoverfor Tydskere saameget som ligeoverfor Danske. *Ove Gjerlev Meyer* skriver i sit Forsvarsskrift for «Zarine» om sin Ven, «Zarine's» Forfatter, Nordal Brun, at det «ej var hans mindste Ulykke at være født Nordmand», d. v. s. ikke Dansk, og *Nordal Brun* lar selv siden sin Biograf *Zetlitz* fortælle, at «en Dansk altid gik ham i Forkjøbet, endog naar han vilde prædike, saa han tilsidst af Fortvilelse gik en Vej, som ingen Dansk havde vovet at betræde, nemlig at skrive Tragedier»¹.

¹ *Lahde's Portræter med Biographier, 3die Hæfte.*

Men dette var en Konkurrentse, som Nordmændene ikke blev befriet fra ved Indfødsretten, saa deres Udbytte af denne væsentlig reducerede sig til Æren af at ha faaet, — for at tale i Samtidens Smigersprog, — sit «Adelsbrev» som Kristian VII.s og Arveprins Frederiks Landsmænd¹.

Det kan ikke slaa fejl, at en og anden har havt Øje herfor og anstillet Betragtninger derover, som ikke harmonerede saa ganske med de norske Digteres Oder til Indfødsrettens Pris. Det kan ikke slaa fejl, at en og anden har fundet et Stof til Eftertanke deri, at den dansksindede Guldberg'ske Regjering ikke blot ikke udviste nogen sær Omhu for Norge, men endog traadte norsk Interesse aabenlyst under Fødder, naar dertil var nogen Lejlighed, som t. Ex. ved Spørsaal om Kornmonopolet, medens Struensee, den saa meget smædede Tydsker, havde optraadt som Nordmændenes Ven i mere end én Henseende. Saa liden Paaskjønnelse dette synes at ha fundet i Samtiden, saa var og blev det dog en Kjendsgjerning, som alle Smædelser over den faldne Minister og al Virakrøgen for hans Efterfølgere ikke kunde skjule, at den dansk-norske Stats første virkelige Reform-Ministerium ogsaa var det første, som viste nogen fremtrædende Interesse for Norge og endog optog Norges nationale Sag i sit Program. Der laa heri et godt Forvarsel for denne Sag, — et Tegn paa at den havde Fremtiden for sig. Det var en Sammenhæng, som maatte bli bemærket, og som ikke kunde undlade at øve i Stilhed sin Virkning, om man end ikke saa den strax eller ikke vedkjendte sig den under det første Indtryk af de Begivenheder, der ledsagede Struensee's Fald.

Denne Sammenhæng gjorde sig paa en Maade ogsaa gjældende efter Regjeringsskiftet i 1784. Ligesom det Bernstorff'ske Ministerium hyldede fremfor sin Forgjænger liberale Synsmaader, saaledes tog det ogsaa fremfor sin Forgjænger Hensyn til de særskilt norske Interesser. Allerede i den i 1785 offentliggjorte Finantsplan, der kunde kaldes den nye Regjering's Program, blev dette Hensyn særskilt akcentueret. Et Par Aar efter opbevædes de danske Herregaardsejeres Monopol paa at forsyne

¹ Nordal Brun, *Mindre Digte 1791*, S. 81.

«Jeg drak min Konges Skaal, og derpaa syngte vilde
Om den, som danske Mænds og Norskes Adelsbrev
Med faderlige Træk ved Indfødsretten skrev
. . . . Blandt norske Klipper fød, jeg Kongens Landsmand er».

det søndenfjeldske Norge med Korn. Nordmændene fik paany Tilladelse til at anlægge Brændevinsbrænderier, hvilket var bleven dem forbudt af det forudgaaende Proprietær-Ministerium, for at de danske Herregaardsejere ogsaa ad den Vej kunde berige sig paa Norges Bekostning. Handelen paa Finmarken blev frigivet. Til Fremme af Bergverksdriften blev det Kongsberg-ske Berg-Seminarium udvidet og forbedret o. s. v.¹

Alt dette gjaldt alene Norges rent økonomiske Interesser, og der skete herved ingen Indrømmelse ligeoverfor de norske Selvtændighedskrav. Men man var nøjsom, og den Bernstorff'ske Regjering opnaaede sjensynlig en lignende Popularitet i Norge som i Danmark, skjønt den ikke paa langt nær indla sig slige Fortjenester af det førstnævnte Land som af det sidste. Vi møder ved Aarene 1788—1790 hos det norske Folk en Loyaltets-Flom aldeles svarende til den, der ved disse Tider gik gennem det danske. Da Kronprins Frederik vendte tilbage fra det saakaldte Felttog («Tyttebærkrigen», som det kaldtes af Bønderne i Norge), blev han i Kristiania, ikke mindre end i Kjøbenhavn, modtaget som en Alexander. «Ved Vaterlands-Bro», — heder det i Beretningen i «Intelligents-Sedlerne», — «hvor Forstæderne ende og selve Staden begynder, blev Hans kgl. Højheds Vogn, hvori Højstsamme sad tilligemed Prins Carl af Hessen, omringet med saadanne Frydeskrig og Hurraraaben, at Luften gav stærkeste Gjenlyd deraf, og i den entusiastiske Glæde spændte man Hestene fra Vognen, der blev trukken gennem Byen lige til Hotellet af lutter brave Mænd, saasom Hr. Nielsen, Eidsvolds Jernværks Propriétaire, Hr. Monsen, Hr. Tullin og mangfoldige flere, alle velklædte og conditionerte Folk, og andre gik bagefter Vognen, saa at den blev mere baaret end trukket med utrolig Gesvindighed gennem Gaden og bestandige Fryderaab: velkommen dyrebare Prins», o. s. v. Kronprinsens Formæling i 1790 fejredes med Fester rundt omkring i de norske Byer ligesom i de danske. Om Festen i Kristiania heder det, at den «blev højtideligholdt med al den Pomp og Følelse af inderlig Glæde, som kunde udtænkes». Der blev affyret «3 Salver af paraderende Regimenter og Borgervæbningen . . . Efter denne 3dobbelte Salve fyldtes Luften med et 3dobbelte Frydeskrig af

¹ Ørsted, *Af mit Livs Hist.* II. S. 69, 90—93, 139—40 o. fl. St. — Holm, *Den offentl. Mening etc. 1784—1799*, S. 55—56.

² *Aarg.* 1788 No. 47.

alle, som ved den utrolige Mængde af forsamlede Mennesker overgaar al Beskrivelse». I Kragerø «indtog man til Ære for de høje Formælede et udmærket Middagsmaaltid, hvorved paa Bordet var anbragt et til denne Højtid forfærdiget Opsats af 3 Etager, opført paa en Piedestal, paa hvis øverste Plade saaes det høje Pars Buster med Navnetræk ziret med passende Sindbilleder og Inskriptioner, saaledes inventeret, at samme ved Aftensmaaltidet, under da mellem Kolonnerne hist og her appliceret Illumination, afgav en pompeus Anseelse» o. s. v. o. s. v.¹ — Naar disse norske Festligheder faldt noget tarvelig ud, sammenlignet med de kjøbenhavnske, har det vist ikke været Viljen det skortede paa, men bare Evnen.

Et enkelt Alvorsord blandede sig dog mellem alle disse «Frydeskrig». Kronprins Frederiks norske Rejse blev nyttet som Lejlighed ikke bare til at fremkomme med taabelige eller væmle Smigrerier, men ogsaa til at minde ham om det Lands Sag, der i saa lange Tider havde staaet under Oldenborgernes Scepter og alligevel vedblev at ligge dem saa fjernt og være dem saa ligegyldigt, at det regnedes for noget stort, at en af dem tog sig en Svipstur derop. *Tyge Rothe* udgav sin Brochure: «Om nogle Danmarks og Norges Fordringer til hinanden i Anledning af Kronprindsens Rejse til Norge», hvori han opstillede et helt nyt Program for den dansk-norske Stats Styrelse.

Trods alle Talemaader om Tvillingriger (eller Tvillingriget), lige Børn, Landsfaderlighed, som var bleven gjængs, siden det attende Aaarhundredes Philosophi havde tat Livet af den theologiske Lære om Kongedømmets ubetingede Herskerret, vedblev Norge at behandles og betragtes som Biland, Danmark som Hovedland, og i Overensstemmelse dermed blev ogsaa alle for Rigerne fælles Institutioner nævnte udelukkende efter Danmark; Rigerne stod under «dansk Scepter», styredes af det «danske Cancelli», forsvaredes af den «danske Flaade» o. s. v. *Tyge Rothe* krævede en Forandring i disse Forhold. Han fastholder naturligvis Helstaten; de to Riger skulde være ét, men de skulde stilles paa lige Fod; Kongen var ligesaa meget norsk som dansk, og det skulde vise sig ikke bare i Ord, men i Gjerning. «Der maa for ingen Del siges, at Norge fordrer af Danmark. Det maatte jo synes som menede man, at Kongen var mere Danmarks end Norges Mand; men hvor falsk var denne Tanke!

¹ «Intelligents-Sedlerne» 1790 No. 37—41.

Det stolte Norge kan have at bede sin Monark om det eller det; men det skal ikke og det vil ikke begiere af Dannemark; det begierer igjennem Rigets Statsraad, Rigets Cancellie, Rigets Kammer; det venter endog, at i vor Curial-Sprog skal engang indføres den ædle Tone, at Stats-Collegier, hvilke ere for hele Staten, de benevnes ikke efter en enkelt Del af Staten¹. De to Folk skulde være ét, men ikke ved nogen Art af Tvang. De «skulde bindes til hinanden med bløde og tekkelige Baand». «Der ere Forbindelser, hvis Nødvendighed let kunne glemmes, naar de ei med fin og godmodig Visdom handthæves og hvilke da kunne vorde ansete som tunge Afhængigheder. Det maa betænkes, «at Lovgivnings- og Finants- og Kammermand, hvis han vil arbejde til varigt Gavn, og sig til varig Ære, bør lade Folkenes høje Rettigheder være Grundvold for hvert sit endog partialest Anlæg». Det maa betænkes, «at Folkene i een Tid kunne være dorskgjorte ved langvarigt Tryk, og at de da slæbe taaligen frem under haanlig og haard Behandling, men at i en anden Tid Folkenes Fornuftighed og Tilfredshed er det ene Middel, hvorved Vanheld og Omstyrtninger kunne afværgeres». Nordmændene havde havt og havde fremdeles Grund til at føle sig brøstholdne ved Foreningen. «Der maa vides, hvad dansk, det være Kjøbenhavns eller Jorddrotstands monopoliske Geist har anrettet». Og «endnu til disse Dage kunde det vare ved, at Norge ikke kientes; det kunde vare ved, at man holdt det under Kornhandels og andet Tryk, som vilde man anvende det vederstyggelige Coloni-Systems Principer; det kunde vare ved, at man sendte det Embedsførere, baade verdslige og geistlige, baade høie og lave, hvilke vare som fremmede blandt det Folk, der har den bestemte, særegne, men vist og høie National-karakter». Saaledes burde det ikke vedblive at gaa. Norge burde, baade for sin egen og for Danmarks Skyld, faa sine rimelige Ønsker opfyldt, deriblandt først og fremst Ødsket om et eget Universitet. Rothe udbreder sig udførlig over denne Sag, som han kalder Norges «Velfærds-Sag», og om hvilken han mener, at den ligger Nordmændene «nær om Hjerte». Han mener ligeledes, at det er Nordmændene bekjendt, hvilke Grunde man gjør gjeldende mod Opfyldelsen af dette deres Ønske, deriblandt «at Norge bør bindes til Danmark ved Afhængigheder

¹ Om nogle Danmarks og Norges Fordr. etc. S. 11—12.

og Subordination». Han kalder dette «et slemt, et machiavelsk, et hadværdigt Sophisteri». Han udtaler sig for, at der blir taget «saa skarp Hensigt paa Statens Deles Særskilthed» som ske kan, «uden at gjøre Brud i Statsforvaltningens Enhed». Der kunde, mener han, være Føje til, at «det store, langt bortliggende og i Henseende til sine Anliggender og Næringsveje Dannemark saa ulige Norge» fik sine særskilte «provinciale Kammere og Commerce-Commissioner», — fremdeles at det blev særskilt repræsenteret inden de kjøbenhavnske Regjerings-Kollegier. «De tyske Provinser have jo deres Cancellie og de ville forvist ei undvære den Herlighed; de havde ogsaa helligen Uret, om de ei holdt meget paa at have særegne Mænd til at behandle deres Anliggender og til at bære dem lige frem for Monarken. Derved sker jo dog ikke Sammenstød imellem Statsdelenes Interesse; derved forfordeles eller trykkes jo dog ikke en Deel paa det den anden Deel skulde vinde. Saadant kan jo ikke skee, naar den Statstjener, der har kun een Deel af Staten betroet til hans embedlige Nidkierhed, har at frembringe sine Ideer i det for alle Statens Dele underet tænkende og raadgivende Statsraad. I dette, hele Staten overskuende Raad er ingen partial Nidkierhed eller Yndest; her er Syn paa det ene Hele; her er et den hele Statens Raad»¹.

Disse Udtalelser af en i den danske og norske Folkemening saa højtstillet Tænkter, som gik ud paa at anbefale en Ordning af Tvillingrigernes indbyrdes Forhold, saa helt forskjellig fra den, hvorved Regjeringen hidtil var bleven staaende, kunde ikke andet end vække stor Opsigt, særskilt hos Nordmændene. Naar Tyge Rothe, den danske Mand, hvis udpræget dansk-patriotiske Sindelag og Standpunkt var velkendt, kunde optræde saa varmt, med en sliq «brændende Stylus» (*Wergelands* Udtryk i *Mnemosyne*), til Fordel for Norges Krav paa en af Danmark mere uafhængig Stilling, hvor rimelige og retfærdige maatte da ikke disse Krav være fra norsk Standpunkt, hvor aldeles stemmende med de af den nyere Philosophi hævdede sunde Styrelsesmaximer! Vi mangler da heller ikke udtrykkelige Vidnesbyrd om at Rothes Bog er bleven modtaget med Glæde og Taknemmelighed og hilset som et betydningsfuldt Tidens Tegn inden norske Kredse. *Nordal Brun* udtaler sig om den i et Brev af

¹ Om nogle Danmarks og Norges Fordr. etc. S. 4, 13—15, 69, 71—74, 75 f. S. 112—13.

14 Juni 1788 til Zetlitz paa følgende Maade: «Det gaar Nordmanden, naar han har læst den, som det gik en gammel, gudfrygtig Pige, der havde for Skik til de fleste Livets Begivenheder at anvende nu hele Vers, nu enkelte Udtrykke af den gamle Salmebog. Man troede, hun tænkte intet mindre end paa at giftes, og at hendes Andægtighed vilde give den første dristige Bejler en velfortjent Kurv. Imidlertid træder en rask Fyr ind i hendes tarvelige Bolig, frembær sit Ærinde uden Omsvøb og begjærer hendes Haand og Hjerte. Hun tier, seer ham længe stivt i Øinene og endelig tager hun til sit Sprog, istemmer sin Salme og besvarer hans varme Andragende med dette taknemmelige Udtryk: Eia, hvor vel du veed min Tarv og Trang! — Alvorlig talt! Rothe, den danskfødte Nordmand, tænker med vor Sjæl, taler med vor Tunge, sympathiserer med vor Aand, og faar han ikke efter Døden sin Bautasten blandt vore Heltes Gravhøje, saa er mit Fædreland utaknemmeligt». ¹ En af Norges mest ansete Mænd paa denne Tid, Naturforskeren og Topographen *Hans Strøm*, optog den af Rothe indledede Diskussion og udgav en Piece under Titel: «En Nordmands Fordring til sine Landsmænd i Anledning af Rothe's Dannemarks og Norges Fordringer til hinanden» ². Han bringer her «den ærlige danske Mand» en varm Tak, fordi han har villet være hans Fædrelands Talsmand, og klager i Sammenhæng dermed bittert over den i Norge raadende Mangel paa Almenaand og Interesse for offentlige Anliggender. Nordmændene er, siger han, henfaldne i en Sove-Syge, der ikke tillader dem at arbejde for sit Lands Vel; men Kronprinsens Rejse vil, haaber han, vække dem, og han gaar saa dernæst over til at omhandle forskellige Ønsker eller Krav, som man fra norsk Synspunkt havde Føje til at gjøre gjeldende, deriblandt Krav om Ophævelse af Kornmonopolet og hvad han kalder «Norges retmæssige Fordring paa eget Universitet», der bør søges gennemført trods «alle de Hindringer, som det kjøbenhavnske Academi kunde lægge i Vejen, saa at Ret dog engang kan blive Ret og triumphere mod Uret og Usurpation».

For denne sidste Sag havde *Strøm* allerede tidligere indlagt et godt Ord. «Kort før Kronprinsens Rejse til Norge», fortæller han, «vovede jeg at tilskrive Hs. kgl. Højhed selv om det Norske

¹ Cit. efter *J. N. Brun, Gammelt og Nyt om Johan Nordal Brun (1878) S. 519—20.*

² Tillæg til *Intelligents-Sedlerne* 1788 No. 25.

Academi; ja, vel vidende, hvorlidet en eneste Mands Stemme kunde gjelde i en saa vigtig Sag, lod jeg det ikke blive derved, men søgte ved Skrivelse at bringe de fleste af Bisperne og andre formaaende Mænd i Landet paa min Side, i Haab at en saa enstemmig Røst af Mange destomere skulde trænge ind for Thronen». Da Kronprinsen siden kom til Norge, fik Strøm to Gange Lejlighed til at tale med ham om Universitetssagen, nemlig først ved Skydsskiftet paa hans Prestegaard Eker og dernæst, da «Talen her altfor hastig blev afbrudt», ved en Audients Dagen efter i Drammen. Under Kronprinsens Ophold i Thronhjelm blev han atter mindet om den samme Sag. Videnskabsselskabets Vicepræsæs, Stiftsprovst Hagerup, fremhævede i sin Velkomsttale til ham Nødvendigheden af et Universitet for Norge og paastod Muligheden af at bringe det tilveje uden nogen Udgift for Regjeringen¹. I en anden offentlig Henvendelse til ham i Anledning af hans Komme til Thrøndelagen blev det sagt: «Vi tro et Academi i Riget nødvendigt, at ikke den studerende Ungdom skal fordærves og Familjerne ødelægges. En Bank i Riget tro vi at ville gjøre Handelen ret levende og hindre Uvedkommende at dele Fordelen af Landets Exporter med de Vedkommende»². Udentvivel har disse Anliggender ogsaa ved andre Lejligheder været bragt paa Bane for Kronprinsen under hans norske Rejse. «Hans kgl. Højhed indlod sig i Samtaler om Tingen og gav sit Bifald til vore Ønsker», fortæller en af de ivrigste Forkjæmpere for et norsk Universitet (*J. N. Wilse*). Men videre kom det heller ikke. Forsaavidt nogen for Alvor havde haabet, at Kronprinsens norske Rejse skulde bringe Landet et varigt Udbytte og bli, som Strøm udtrykker sig, «en merkværdig Tidspunkt i dets Historie», blev han skuffet. Norges Styrelse fortsattes i de gamle Spor, undtagen paa det rent økonomiske Omraade, hvor efterhaanden mere liberale Grundsætninger gjorde sig gjeldende.

Efter Aar 1788, der af *Nicolai Wergeland* betegnes som «den anden Epoke i Debatterne over det norske Universitet», hengik flere Aar, i hvilke denne Norges «Velfærdssag» atter synes rent glemt. Først i 1793 blev den optat paany. Det var en danskfødt Mand, Sogneprest til Eidsberg, *J. N. Wilse*, der

¹ *Minerva* 1789, II. (Maj).

² *Minerva* 1789, III. S. 253.

indledede den «tredie Epoke», ved at indbyde sine «norske Medborgere og Landsmænd» til et Møde i Kristiania for at drøfte Sagen og aabne en Subskription til dens Fremme. Begyndelsen syntes ikke synderlig lovende. Wilse var en ivrig og velmenende, men temmelig indskrænket og forfængelig Mand og en mere flittig end heldig Forfatter. Hans «Indbydelse», paa 4 tættrykte Kvartsider (Tillæg til «Intelligents-Sedlerne» 1793 No. 13) handler ligesaameget om ham selv og hans private Grejer som om Universitetet og er affattet i en, selv fra den Tids Smags- Standpunkt seet, naragtig højtravende Stil. «Den Ulyksalighed», heder det t. Ex., «som rejser sig deraf, at dette Rige har intet Akademi i sit Skjød, . . . er af det Slags, hvorover Naturen maa sukke, Fornuften selv ivre sig og Forældres Hjerte bløde». Alligevel blev denne «Indbydelse» et Aktstykke af ikke ringe Betydning i Universitetssagens Historie. For det første fremkaldte den baade i Danmark og Norge en offentlig Diskussion af Sagen, mere livlig og indtrængende end nogen tidligere. En Mængde Penne blev sat i Bevægelse, baade for og imod. Blandt Sagens Modstandere fandtes ogsaa Nordmænd, og det var endog en norsk Forfatter, nemlig den højt ansete Philosoph *Treschow*, dengang Rektor ved Kathedralskolen i Kristiania, der fremsatte de vægtigste Indvendinger mod at Norge fik eget Universitet. Den overvejende Flerhed af dem, der offentlig udtalte sig om Sagen, udtalte sig imidlertid til Gunst for den, og navnlig viste det sig nu paa en aldeles umiskjendelig Maade, at den var Gjenstand for meget udbredte og levende Sympathier inden det norske Folk. Mange Nordmænd skrev til Fordel for den, mange viste sin Interesse for den, ikke bare i Ord, men i Gjærning, ved at tilbyde Pengebidrag, tildels ganske anselige.

Medens den offentlige Diskussion af Universitets-Spørsmaalet var i fuld Gang, blev det af Wilse tillyste Møde afholdt i Kristiania d. 4 Juni 1793. Nogle og firti Personer indfandt sig, — «mest Videnskabsmænd». Der holdtes Taler, fremlagdes Breve og Betænkninger, og tilsidst valgte man en Komité, som skulde overveje, hvad der videre var at foreta og hvad der hørte til Stiftelsens Anlæg. Komitéen besluttede i sit første Møde at udsætte en Præmie for Besvarelsen af det Spørsmaal, «hvorledes et Universitet i Norge kunde indrettes til største Nytte for Landet, med Hensyn til Tidernes Kultur og Videnskabernes Tilstand». Der indkom 14 Besvarelser, af hvilke en, forfattet af *Christen Pram*, tilkjendtes den udsatte Pris, medens en anden, af *C. D.*

U. von Eggers, Prof. juris ved Kjøbenhavns Universitet, fik Accessit. Begge Afhandlinger blev trykt i Kristiania (1794 og 1795) og fremkaldte Recensioner og Betsænkninger og tjente til at vedligeholde den offentlige Diskussion og dermed ogsaa Folks Interesse for Sagen. Endelig fuldførte Komitéen sit Hverv, idet den 18 April 1795 indgik med en udførlig motiveret Ansøgning til Kongen om Oprettelse af et norsk Universitet. I Ansøgningen fremhæves, ved Siden af de rent praktiske Grunde, ogsaa Hensynet til den stærke Stemning for Sagen, der gjorde sig gjeldende hos det norske Folk. «At det ikke er vort Ønske alene, men Nationens i Almindelighed, det beviser alt i denne Sag passerede, det beviser alt hvad der er skrevet om Sagen, det tro vi ogsaa bevises ved de hermed følgende originale Breve, hvormed vi have fordristet os til at geleide vort Andragende. Ikke vi altsaa, men Deres Majestæts norske Folk anholder om denne Velgjerning for sig selv, sit Fædreland, sine Efterkommere. Faderligen har Deres Majestæt lettet Adgangen til Næring for Deres norske Undersaatter ved Kornhandelens Frigivelse; ligesaa faderligen ville Deres Majestæt nu ogsaa lette Adgangen for os til Kundskab og Lys! Det skulde virkeligen være fornærmeligt imod en Regjering som vores, der gaar frem efter saa rigtige Grundsætninger og besjæles af saa rene Hensigter, om vi her vilde søge at igjendrive de Grunde, som en falsk Statskunst kunde betjene sig af til at bestride vort Forlangende; under en saadan Regjering kan Spørsmaalet kun blive, om et Universitet i Norge vel kunde være nyttigt for Norge, om det norske Folk kunde derved blive bedre og lykkeligere». Komitéen gjør tilslut Rede for Sagens økonomiske Stilling og udtaler derunder det Haab, at der ved frivillige Gaver skulde kunne tilvejebringes en saa stor Sum, at ialfald det første Anlæg ikke vilde bli til Byrde for Statskassen. «Vi love os dette, ej alene af den almindelige og varme Deltagelse, hvormed Ønsket er yttret, men ogsaa af de betydelige Tilbud, som af Nogle allerede ere gjorte»¹

Den 27de November 1795 fik man Svar i en kgl. Resolution, der afslog Ansøgningen og angav som Grund hertil, at «de af Supplikanterne til et Universitets Oprettelse i Norge opgivne Kilder dels efter de over saadanne Fonds allerede fastsatte Be-

¹ Andragendet trykt i «*Hermoder*» No. 2 S. 101 f.

stemmelser dertil ei kunne anvendes, dels at nogle først efter mange Aars Forløb ville blive existente og forresten ere for ubetydelige til en saa kostbar ny Indretnings Vedligeholdelse». ¹

Man vilde i Norge ikke fæste nogen rigtig Tro til, at dette var den sande Hovedgrund. Man formodede, at der stak politiske Hensyn bagved, og at Afslaget i Virkeligheden var motiveret af den «falske Statskunst», der af Universitetskomittéen blev stemplet som noget saa utænkeligt hos en saa oplyst Regjering ². Og at man var paa ret Spor ved at formode noget saadant: derom kan der ikke være mindste Tvil. Kronprins Fredrik yttrede ved en senere Lejlighed ³ til en dansk Søofficer, at Norge aldrig skulde faa eget Universitet, saalænge han kunde afværge det. Den faste Beslutning, der gir sig Udtryk i disse Ord, har ganske vist ikke bare havt sin Grund i den med Helstatssystemet nedarvede og tilvante Utilbøjelighed til at «sprede Statens Kræfter». Vi véd, at Beslutningen blev opretholdt til det yderste, — Norge fik virkelig ikke noget Universitet, saalænge det paa nogen Maade stod i Fredrik VI.s Magt at afværge det; — vi maa tro, at han og hans Raadgiveres Forhold i dette Punkt har været bestemt af et andet, endnu mere presserende Hensyn: Tanken paa den vaagnende Selvstændighedsaand hos Nordmændene, Frygten for at denne Selvstændighedsaand kunde bli en Fare for Rigernes Forening.

Vi véd, at en saadan Frygt var over de danske Regjeringsmænd i den sidste Menneskealder af det attende Aarhundrede og senere indtil Foreningens Opløsning. Der møder os nu og da et Træk, en Yttring, som vidner om, at den laa paa Bunden af deres Sjæl og ikke gav dem Ro, efterat den først engang havde faaet Indgang. Hvad der kanske mere end noget andet virkede til at gi den Indgang eller ialfald til at vække den til fuld Bevidsthed, var Omsvinget i den svenske Politik efter Gustav III.s Regjeringstiltrædelse. Det er bekjendt, at han fra første Færd optog den gamle svenske Plan om at vinde Norge i en ny modificeret Skikkelse. Han spekulerede i Nordmændenes vaag-

¹ *Hermoder* No. 6.

² *Monrad, det norske Universitets Stiftelse*, S. 16—17, 85.

³ *Werlauff's Erindringer, Dansk hist. Tidsskr. 4. Række, IV. S. 322.* — Werlauff blander her sammen Begivenheder, der tilhører forskjellige Tider; det synes rimeligst at henhøre Kronprinsens Yttring til Tiden efter 1795.

nende Misnøje over den Maade, hvorpaa deres Land blev styret, og stillede sig det Maal at vinde Norge ved norsk Hjælp eller idetringeste at skille de to Tvillingriger saavidt mueligt fra hinanden ved at puste til Oppositionsaanden hos det norske Folk. Hans Rustninger i 1772, hans Rejse samme Aar i de til Norge stødende Landskaber og de Forbindelser, som han allerede dengang havde knyttet eller mentes at ha knyttet med norske Misfornøjede, vakte megen Ængstelse inden Regjeringskredsene i Kjøbenhavn. Den tyske Diplomat *Grev Lynar*, som længe havde staaet i dansk Tjeneste, taler derom i et Brev af 3die Oktbr. 1772 og mener, at Ængstelsen ikke var ubeføjet. «Det er vel mueligt,» siger han, «at man i Danmark er urolig for Norge. Hvorfor rejste Kongen, da Forstandstaagerne endnu vare svage, ikke til Norge, istedetfor til Frankrige og England? Nordmanden vil se sin Konge, tænker ædelt, men taaler ingen Foragt.»¹ Uvejret drog nu snart over for den Gang, og Regjeringen lod offentlig forkynde, at den ikke havde fæstet ringeste Tiltro til de «for de brave norske Undersaatters Troskab fornærmelige Rygter, som visse fremmede imod Staten og dem Ildesindede have søgt at udsprede».² Men, skjønt man gav sig Mine af at være tryk, vedblev Skrækken at sidde i Blodet. *Guldberg* had *Suhm* om «ikke at skrive for de foragtelige Christianisæ Raisonneurs»,³ d. v. s. ikke at medta i sin Fremstilling af Fædrelands-historien noget, der kunde tjene til at støtte den Mening, at Norge blev forurettet eller tilsidesat; siden ser vi ham udtrykke sig paa en Maade, der viser, at de af ham som «foragtelige» stemplede «Christianisæ Raisonneurs» i Virkeligheden har indgydt ham megen Respekt, forsaavidt han har staaet i den Tro, at de kunde bli meget farlige. I et Brev til Hofmarschal Bülow af 19 Oktbr. 1790 siger han saaledes: «Ved det mindste Udbrud er Norge forloren, der da vist ville være en Republik for sig selv efter den norsk-engelske Aand». I et andet Brev (29 Juli 1791) siger han: «Provintserne i Danmark og Holstein tror jeg aldrig noget (∅: revolutionsært) kan begynde fra; men Kjøbenhavn og dernæst Norge, især Christiania, har jeg ingen Tillid til».⁴ De, som efter ham fik den dansk-norske Stats Styrelse i sin Haand,

¹ *Dansk hist. Tidsskr. 4. Række, IV. S. 628.*

² «*Intelligents-Sedlerne*» 1772, No. 51.

³ *Suhm, Samll. Skr. 16, S. 352.*

⁴ *Dansk hist. Tidsskr. 4. R. I. S. 296, 328.*

var nu vistnok langt fra enten saa ængstelig eller saa borneret som han; alligevel gjelder det ogsaa om dem, at de følte sig utryk ligeoverfor Norge. Gustav III. optog Gang paa Gang Politiken fra 1772 og havde sine Emissærer ude og knyttede Forbindelser i Norge¹; den franske Revolution brød ud, og det var let at forudse, at «Christianisø Raisonneurerne», under Indtrykket af disse Begivenheder, vilde voxe i Tal og i Mod. Man blev herved paa højere Sted tilbøjelig til at se politisk Misnøje bagved enhver Bevægelse hos det norske Folk, endog blotte Bonde-Opløb som Lofthusfejden. Regjeringens indtil det naragtige ængstelige Optræden ligeoverfor Lofthus peger øjensynlig tilbage til en saadan Spøgelsefrygt². De ledende Mænd inden Ministeriet af 1784 var, som før nævnt, fordetmeste meget velvillig sindet ligeoverfor Norge og nærede vistnok de oprigtigste Forsætter om at styre det retfærdigt og overensstemmende med den landsfaderlige Grundsætning om Tvillingrigerne som lige Børn. Men ethvert Krav eller Ønske fra norsk Side, der var dikteret eller kunde formodes at være dikteret af den vaagnende Trang til større politisk og national Selvstændighed og hvis Opfyldelse kunde synes en Indrømmelse ligeoverfor denne Selvstændigheds-trang eller kunde antages at ville afgi et Støttepunkt for den, stillede de sig afgjort mod, hvor rimeligt Ønsket i sig selv kunde være og hvor meget de rent praktiske Hensyn talte for dets Indvilgelse³. Blandt disse Ønsker indtog det om eget Universitet i enhver Henseende den mest fremskudte Plads Fremfor noget andet maatte det opfattes som Udtryk og Bærer for Nordmændenes nationale Selvstændighedsaand, og udenvil har ogsaa Regjeringen opfattet det saaledes og deri fundet et Motiv til at hindre dets Opfyldelse, saalænge som mueligt.

Dette var nu ganske vist en «falsk Statskunst», forsaavidt som Regjeringen derved snarest virkede til at fremme, hvad den la an paa at drive tilbage. Nordmændenes nationale Selvstændighedsaand voxede udenvil langt mere derved, at Ønsket om et Universitet i saa lang Tid blev staaende som et Maal, for hvilket der maatte arbejdes, eller som man kunde samle sig om, end den vilde ha voxet ved at Ønsket var bleven opfyldt

¹ *Y. Nielsen, Gustav III.s norske Politik, Hist. Tidskr. 2. R. I. S. 1 ff.*

² *Jvfr. ovenfor S. 60—61.*

³ *Karakteristiske Yttringer af Frederik VI. vedk. den norske Universitets- og Banksag, se hos Yngvar Nielsen, Grev Herman Wedel-Jarlsberg, I. S. 406—7.*

paa et tidligere Stadium. Regjeringen viste Mangel paa Kløgt og sand Kraft ved at udsætte en Indrømmelse, som vilde ha bragt Popularitet, naar den var bleven gjort paa en Tid, da den endnu kunde gjøres med et vist Skin af Frivillighed, saa længe, at enhver maatte se, at den var fremtvungen, og overhodet ved at stille sig bare tvært afvisende eller ignorerende ligeoverfor en hvilkenksomhelst Rørelse, et hvilketsomhelst Krav af Nordmændenes Selvstændighedsaand. Men at den saa med Uro og Uvilje hen til denne Aand og søgte efter bedste Evne at holde den nede eller standse den i dens Væxt: derover kan man ikke undres, — det var i og for sig en meget naturlig og rimelig Ting. Vi minder om, hvad før er bleven fremhævet¹, at Norges Forbliven i Foreningen udelukkende beroede paa Nordmændenes egen gode Vilje. Tanken om at søge en anden Garanti ved at forlægge hvervede tyske Regimenter til Norge, kom frem en enkelt Gang, men opgaves snart². Den var øjensynlig aldeles upraktisk, ugjennemførlig; man fik stole paa Nordmændenes Troskab og arveundersaatlige Devotion. Nu var jo ganske vist denne Troskab noksom prøvet og berømt; den gjaldt som det norske Folks nationale Dyd par excellence; den blev lovprist paa Vers og i Prosa, af de Danske og af Nordmændene selv, af Skribenter og Regjeringsmænd, og aldrig mere lovprist end netop i Foreningens sidste Tider. Naar Selvstændighedsaanden, — den norske Patriotisme eller «Særfølelse», — traadte offentlig frem, var det næsten altid i Følge med den arveundersaatlige Troskab og ligesom under dennes høje Protektion. Det blev altid forsikkret højt og dyrt, at disse to var paa det inderligste sammenknyttet og aldrig kunde komme i Krig med hinanden³. Man maatte imidlertid ha det paa Fornemmelsen, at en sliq Krig dog hørte til de tænkelige Tilfælde. Troskaben var den af de to Følelser, som blev stillet øverst i Rang og Ret; men den var gammel og havde allerede forlængst naaet sit Højdepunkt, kunde ikke bringes videre. Selvstændighedsaanden var derimod i visse Maader noget nyt; den var ung og kunde voxe; ifølge Tidsalderens hele Retning og raadende Synsmaader

¹ Ovenfor S. 60—61.

² *Danske Magazin*, III. Række, III. S. 63 ff.

³ Saaledes t. Ex. *Nordal Brun* i Forsvarsskriftet for «Einar Thambeskelver»: «Troskab mod vor allernaadigste Konge og Kjærlighed til Fædrelandet er hos os Nordmænd det samme».

maatte det endog ansees som en givet Sag, at den vilde komme til at voxe, og hvad kunde den ikke da falde paa, hvor uregjerlig kunde den ikke da tilsidst bli! — Saadan som den norske Særfølelse artede og yttrede sig i de sidste Decennier af det attende Aarhundrede, indeholdt den allerede en Trusel mod den dansk-norske Helstat, der ikke lod sig miskjende. Man behøvede ikke at være nogen meget skarp eller opmærksom Iagttagetager for at indse, at den holdt paa at skifte Karakter, — at den holdt paa at gaa over fra at være, — hvad den var i de første Menneskealdere efter Enevældens Indførelse, — en Støtte for den bestaaende Tingenes Orden, en paalitlig Tjener, som Autoriteten kunde kalde paa, naar den trængte en Extra-Haandsrækning, og som gik hen og la sig igjen, naar man ikke mere havde Brug for den, — til at bli en Oprører eller en brysom, paatrængende Forbundsfølge, der vilde gaa sine egne Veje og stillede sig sine egne Maal og Opgaver, — at den begyndte at bli, hvad den før ikke havde været, utilfreds, urolig, spejdende ud i Fremtiden, higende efter Forandring, — at den begyndte at slide i Baandene, der holdt de to Tvillingriger sammen, om end vistnok fordetmeste uforvarende eller uden nogen Tanke om at rive dem over.

Gjennembruddet, da den først træder frem med denne nye Karakter eller i denne forandrede Skikkelse, fandt øjensynlig Sted i Trykkefrihedstiden 1770—1772. Vi har i det Foregaaende omtalt, hvorledes Nordmændenes Nationalfølelse i Løbet af det attende Aarhundrede og særskilt siden Aarhundredets Midte modtog en Række Impulser, som maatte virke til at gjøre den sterkere, mere vaagen, mere klar over sig selv. Hvad der saaledes i det Skjulte var forberedet, kom op i Dagen i Trykkefrihedsaarene. Det hidtil saa tause Norge begyndte at tale; det vilde ikke længer la sig nøje med at spille Husmandsrollen og at yde i navnløs Ubemerkethed Tilskud til den danske Stat, den danske Historie og Literatur; det krævede at være noget for sig selv og at ha noget for sig selv; Nordmænd samlede sig under eget Mærke paa Literaturens Omraade, og Norsk blev Benævnelse paa en egen Smags- og Aandsretning, forskjellig ra den danske, i visse Maader endog skarpt modsat denne. Om man tidligere havde kunnet gjøre sig Illusioner i Hensyn paa Tvillingrigernes «fuldkomne Enhed», — nu maatte det bli umueligt for dem, der havde Øjne i Hodet og vilde bruge dem; nu maatte enhver nogenledes skarpsynet og uhildet Iagttagetager indse, at de

to Folk, trods alt Fælledsskab og trods al Uniformitetspolitik, ikke havde voxet sammen og aldrig vilde komme til at gjøre det, — at de tværtom ved enhver fremadskridende Bevægelse sondrede sig skarpere ud fra hinanden og at deres Fremtidsveje maatte bli forskjellige, som deres Fortidsveje havde været det.

Paa den anden Side kunde intet være tydeligere eller mere utvilksomt, end at der var og vilde vedbli at være meget, som holdt dem sammen. Den norske Særfølelse, saadan som den artede sig i Trykkefrihedsperioden og de nærmest følgende Tider, var i Regelen, endog hos de allerivrigste og mest oplyste Patrioter, stærkt bundet og begrænset ved andre Følelser eller Traditioner, der drog i en anden Retning eller stillede sig i Vejen for den, saa den ikke kunde se Maalene, mod hvilke den havde at styre. Først og fremst deriblandt Loyaliteten, — Hengivenheden for det oldenborgske Kongehus. Vi har nævnt, at denne Følelse i den officielle Rangordning vedblev at være No. 1 Og den virkelige Rangordning stemte udentvil hos de fleste saa nogenlunde overens dermed lige til Foreningens aller sidste Tider. Man plejede at sige og mene, at disse to, — Kjærligheden til det norske Fædreland og Kjærligheden til det fælleds dansk-norske Kongehus, — faldt sammen, harmonerede paa det fuldkomneste med hinanden. Det forholdt sig ikke saa. Der var i Virkeligheden en afgjort, principiel Modsætning mellem dem; begyndte man først for Alvor at drage Konsekvenserne af sit norsk-patriotiske Standpunkt, varede det ikke længe, før man stødte an mod den ubetingede Troskabs- og Lydighedspligt igeoverfor Kongehuset. Men saalangt vaagede bare en og anden sig; de allerfleste bøjede af, inden de kom did; Fædrelandskjærligheden blev holdt nede paa de uklare famlende Feststemningers Standpunkt, fordi man ikke turde være sig bekendt noget saa forskrækkeligt som den Ting: at vige mindste Haarsbred af fra den arveundersaatlige Troskab, hvori Nordmændene havde sat sin Folkeære siden umindelige Tider. Det kunde ikke være anderledes, end at hos alle nogenledes oplyste Nordmænd maatte de nye politiske og nationale Synsmaader, der vandt Indgang i Oplysningstiden, og Indtrykket af de samtidige Verdensbegivenheder under den franske Revolution virke til at undergrave denne gammeldags Loyalitet; men man blev sig fordetme te ikke bevidst noget saadant; man holdt fast ved de gamle Former og Formularer, uden at gjøre sig Rede for, at Indho det var bleven forandret og ikke længer vilde rigtig passe

til dem; Loyaliteten vedblev at staa for den almindelige Bevidsthed med uformindsket Glorie, hævde sin gamle Plads, — tilsyneladende uden Afkortning; det Nye, som var kommet til, skjulte sig bag den eller dukkede bare en og anden Gang frem og teede sig saa stilfærdigt, at man ikke indsaa, at der var en Modsætning tilstede og at der kunde bli Strid. Den engelske Forfatterinde, *Mary Wollstonecraft*, der i 1795 opholdt sig nogen Tid i adskillige af de østlandske Smaabyer og synes at ha været en meget god Iagttager, fortæller om Kjøbmændene og Skipperne i disse Smaabyer, at de havde Sympathi for den franske Republik og sang republikanske Sange under megen Jubel, uden at dette gjorde mindste Skaar i deres Hengivenhed for Kronprins Frederik, og, — føjer hun til, — saavidt man kan døme efter Rygtet, ser det ud til, at Kronprinsen fortjener deres Hengivenhed ¹.

Det maa merkes, at, om der i denne Tids Begivenheder og ledende politiske Ideer var meget, som maatte virke til at undergrave den arveundersaatlige Devotion, saa var der paa den anden Side Forhold, som maatte virke til at styrke den. Vi har nævnt, at Ministeriet af 1784 eller den af Kronprins Frederik nominelt præsiderede Styrelse maa ansees for den bedste, som den dansk-norske Stat nogensinde har havt. Den var mild og liberal og talte i sin Midte flere udmerket dygtige Mænd, hvis Navne er knyttet til vigtige og velgjørende Reformere paa flere Omraader.² Den udviste en Velvilje og Interesse for Norge, som gik ud over det Sedvanlige. Naar det maa siges, at den i det Hele brugte sin Magt paa en skaansom og hensynsfuld Maade, saa gjaldt dette i en ganske udpræget Grad ligeoverfor Norge og Nordmændene. De Skattebyrder, som paahvilede Landet, var lette i Forhold til dets Bæreevne og i Forhold til hvad Danmark og Hertugdømmerne samtidig maatte udrede ³, og Regjeringen vilde ikke trods den mest presserende

¹ *«Letters written during a short residence in Sweden, Norway and Denmark»* (London 1796) pag. 76.

² *Aall's Erindringer*, 2. Udg. S. 18—19. — Det er før fremhævet (ovenfor S. 68—70), at Norge til Vederlag blev haardere medtaget i Hensyn paa militær Udskrivning end de øvrige Statsdele; men herved er at merke, at Udskrivningen dengang alene faldt paa Bønder, Fiskere og Sømænd. De saakaldte højere Samfundsklasser i Norge, — de, som paa den Tid var ene om at danne den offentlige Mening, — følte ikke Trykket deraf og havde følgelig Grund til at anse sig for begunstiget fremfor sine Standsfæller i det øvrige Monarki i Hensyn paa Byrder til Staten.

Finantsnød indlade sig paa at forhøje dem. Den vogtede sig overhodet med en til Ængstelighed grænsende Omhu for ethvert Skridt, der kunde tænkes at ville vække Misnøje som Indgreb i gode gamle Sedvaner eller Rettigheder, og, naar den besluttede sig til at foreta en eller anden Forandring i den havede Tingenes Orden, skete det gjerne først efterat den ved vidtløftige Forhandlinger havde sikkret sig mod en saadan Eventualitet. «Man kan ikke andet end berømme den faderlige Mildhed, som dette Lands Styrelse udviser», siger Franskmanden *Latocnaye*, der rejste i Norge i Aaret 1798; — «man kunde fristes til at sige, at den er altfor mild, altfor eftergivende i Hensyn paa Udøvelsen af sin offentlige Myndighed. Inden den skrider til at foreta den mindste Forandring, indlader den sig i endeløse Underhandlinger, hvilket er saameget merkeligere, som Kongen ifølge Forfatningen har Ret til at ordne alt efter sin Vilje; men man kan sige, at han yderst sjelden gjør Brug af denne Ret. Jeg har iagttaget et Tilfælde, der er betegnende for den Maade, hvorpaa man plejer at gaa frem: Brevposten til de smaa Byer ved Kysten indtil Kristianssand gaar over Kristiania; derved føres den en Omvej af henved tyve Mile, som man vilde kunne undgaa ved at la den tilbaads sætte over fra Moss til Tønsberg. I andre Lande, i England selv, vilde man uden videre Omstændigheder ha git Ordre til at Posten skulde gaa den kortere Vej, men her har man fundet det nødvendigt først at raadspøre Alverden og indhentet Underretning om den eller den Person vilde samtykke i en saadan Forholdsregel. Jeg har selv seet en Haug Papirer beskrøve i den Anledning, der havde en Tykkelse af næsten en halv Alen». ¹ *Latocnaye* var ivrig antirevolutionær og monarkisksindet og har forsaavidt vel ogsaa været disponeret til at se en Forfatning som den dansk-norske i det bedst muelige Lys; men hans Skildring af den dansk-norske Regjerings store Mildhed og ængstelige Sky for at søe Tvang eller Tryk eller for at indlade sig paa noget Skridt, hvorved en eller anden blandt Undersaatterne kunde føle sig forurettet eller forulempet, stemmer fuldkommen med, hvad vi véd fra andre Kanter, og indeholder ingen Overdrivelse. Man vidste ogsaa i Norge at vurdere disse Regjeringens Fortrin. Nordmændene bleve som Folk, som Nation tilsidesat og negtet

¹ *Promenade d'un Français en Suède et en Norvège, II. p. 248—49, jeffr. 259—60.*

Opfyldelsen af Krav, der hørte til de allervigtigste, og som et Folk ikke kunde opgi uden at opgi sig selv. Det fattedes heller ikke paa dem, som indsaa og vidste dette og harmedes derover; men mange var det ikke; idetringeste var det ikke mange, for hvem dette blev en Hovedsag, der stadig sysselsatte deres Tanke og bestemte deres Standpunkt. Paa den anden Side havde Nordmændene som Individier det saa frit og bekvemt, som de kunde vente at faa det; de var mindre regjeret, mindre bryd med offentlig Kontrol, mindre udsat for vilkaarlig Behandling fra Styrelsens Side end de fleste andre Folk paa denne Tid og kunde føle sig fremfor de fleste fuldkommen tryk inden Grænserne af sin private Ret og sin private Bedrift; dette var noget, som langt flere kunde forstaa og sætte tilbørlig Pris paa, og de, som heri saa det ene fornødne eller væsentlige ved et Samfunds Ordning, maatte være lidet oplagt til at spejde ud i Fremtiden, lidet tilbøjelig til at ønske nogen Forandring i deres Fædrelands politiske Stilling.

Den norske Patriotisme blev fremdeles standset i sin Væxt eller hindret fra at bli rigtig bevidst og klar over sine Maal ved en anden, i sig selv meget agtværdig og berettiget Følelse, nemlig Hengivenheden for Danmark og det danske Broderfolk. Denne Følelse havde for en væsentlig Del sin Rod i den arveundersaatlige Loyalitet og flød vel ofte helt sammen med den, men skilte sig ogsaa ud fra den og levede sit eget Liv, dragende Næring ogsaa fra andre Forhold. Vi har i det Foregaaende omtalt, hvorledes den blev til og rodfæstedes under Indflydelse af Krigene mod Sverige i Slutningen af det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, og under Indflydelse af den strengt monarkiske Aand, som blev herskende i det samme Tidsrum, og af den i 1660 gennemførte Forandring i Rigernes statsretlige Stilling til hinanden. I den følgende Tid indtraadte adskillige Forhold, som maatte virke til at yderligere styrke den. Hvis det, som før nævnt, allerede i Begyndelsen af det attende Aarhundrede var almindeligt, at man i Danmark nærrede Sympathi for Nordmændene i Betragtning af deres mod det fælleds Kongehus udviste Troskab og de norske Matrosers og Soldaters fremragende Betydning for den fælleds Stats Forsvar: saa naaede dog disse danske Sympathier for Norge først sin rette Udvikling efter Midten af Aarhundredet, i Sammenhæng med Oplysnings-tidens demokratiske Aandsretning og Sværmeri for Naturen og Naturmenneskene. Det var nu egentlig de norske Bønder, som

var Gjenstand for dette Sværmeri¹; men noget af den Glans, hvori «Odelsbonden» kom til at staa for danske Oplysnings- og Fremskridtsmænd, faldt ogsaa over det øvrige Folk og over Landet idethele. Hos de fleste mere fremtrædende danske Forfattere fra sidste Halvdel af det attende Aarhundrede, — *J. S. Sneedorff, Tyge Rothe, Suhm, Jacob Baden, Abrahamson, Rabbek, O. C. Olufsen* o. fl., — finder vi Norge og Nordmændene omtalt, og stadig omtalt paa en Maade, der vidner om den varmeste Interesse og en saa bred Erkjendelse af Landets Herlighed og Folkets mangehaande gode og store Kvaliteter, at ikke den mest fordringsfulde Norskhedsfølelse kunde falde paa at kræve noget mere. Norge kaldes «den skjønneste Del af Tvillingriget»; Nordmændene faar de mest smigrende Tillægsord: det «stolte», «højmodige», «ædle» Folk, — med den «ypperlige» Nationalkarakter, — et Folk af «Kongesønner» eller «Kongesjæle»,² — et Folk, som man er stolt af at være forenet med og ikke betænker sig paa at sætte over sit eget i Hensyn paa naturlige Fortrin³. Den nationale Vækkelse, der karakteriserer Oplys-

¹ Se ovenfor S. 152 f.

² *Minerva 1791, I. (Brev fra Norge af O. C. Olufsen).* — *T. Rothe, Om nogle Danmarks og Norges Fordringer, fleresteds.* — *Minerva 1788, III.*

³ Saaledes t. Ex. *Sneedorff, Samll. Skr. V. 50 f.*: «Idag tager vi (o: de Danske) een Nation til Mønster, i Morgen en anden Ved saadan slavisk Efterlignelse taber sig det Gode i vores Charakter Dersom vi først engang kom saavidt, at vi torde tænke noget af os selv. Men saasnart ytrer der sig ikke en saadan Drift hos os, førend Publikum vaagner op af sin lange Søvn for at skrige af een Hals mod alt, hvad der er nyt. Og da hjælper vore Monopoler, vor slaviske Opdragelse i Husene og paa Skolerne til at kaste os tilbage i vores forrige Uvirksomhed. — Vore Brødre, Normændene, have uden Tvivl mindre af disse Fejl end vi. Arbejdsomhed, Tapperhed, Nidkierhed og Bestandighed ere Egenskaber, af hvilke man kiender endnu dette Folk og i det en søgte Afkom af de gamle Normænd. Disse Egenskaber bemerkes let, endog af Fremmede, som ikke have været i Landet, og som kiender Nationen kuns af dem, som de have seet hos os. Og dog er i dette Land kuns fire offentlige Skoler; den største Del af Nationen er Bønder, Jægere og Fiakere; der er ikke mange Stæder, kuns faa af dem, som man her i Landet kalder skikkelige Folk, og endnu mindre Lærde og Fornemme. Men saa er der og ingen livegne Bønder, ingen adelige Borgere, ingen monopoliserede Lærde, ingen stolte Herremænd, og fulgelig ingen fødte Trælle, ikke mange Pedanter, Modenarrer og privilegerede Lediggjængere. Nationen danner sig selv; den er endnu uden Konst, hverken mere eller mindre end hvad Naturen har bestemt den til, — et Folk, som i de fleste Ting tænker alene og uden megen Hjælp, men hvis Sjæle tillige ere sterke nok for at vove at tænke selv, og som, uden at have anden Læremester end en frugtbar og virksom Geist, har bragt det saavidt,

ningstiden ifølge de nye politiske Idéer, og som ogsaa gjorde sig gjeldende i Danmark, aabenbarede sig her bl. a. i en Rejsning ligeoverfor det tyske Væsen, der bredede sig saa sterkt og paa saamange Omraader til Fortrængsel af hvad der var dansk. «Kampen mod Tydskeriet» spiller, som man véd, en meget iøjnefaldende Rolle i det danske Aands- og Samfundsliv i sidste Halvdel af det attende Aarhundrede og blev ført med stor Bitterhed og under almindelig Deltagelse. Under denne Kamp vænede Danskerne sig til at se i Nordmændene nyttige og nødvendige Forbundsfæller. Tydskland var stort; det tyske Herredøme i Danmark gammelt og vel befæstet; det var noksaa naturligt, at man, ved at rejse sig mod det, havde en Følelse af at ville faa med Overmagten at bestille; Dansken alene vilde maaske bli for svag; men Dansk og Norsk i Forening maatte kunne greje det. Man vidste jo nok, at Dansk og Norsk ikke faldt sammen; man kunde ikke undgaa at se, at der var en afgjort Forskjel, i visse Maader endog ligefrem Modsætning mellem de to Folk i Hensyn paa Karakter; men man var blind eller lukkede sine Øjne for de politiske og nationale Konsekventser heraf. Adskillige af de Egenskaber, hvori Tydskerne mentes at ha et Fortrin fremfor de Danske, — de «egentlige Danske», — dem gjenfandt man netop hos Nordmændene i ligesaa høj eller endnu højere Grad, — som t. Ex. den «nationale Selvfølelse» eller «Livligheden». ¹ De to Folk supplerede altsaa hinanden, og de havde

at Bønderne ikke alene have lært sig selv de fleste fornødne Haandværker, men og frembragt undertiden Originaler og Mesterstykker . . . Med saamegen Lyst til at tænke forener dette Folk en Dristighed til at tale og handle, som det tænker, og dette gjør dem baade nidkiere og bestandige i deres Foretagender. Ingen kielen Opdragelse eller Trældoms-Frygt har endnu svækket denne Styrke. De elske deres Fædreland, fordi de fra Barndommen af vænnes til at taale dets Luft og anføres til saadanne Beskjæftigelser, hvortil Naturen har dannet dem. De ere modige til at forsvare det, fordi de tillige med Fædrelandet forsvare deres egne Eiendomme og Rettigheder. Alle, indtil Almuen, ere Patrioter, og i Bønderne lever endnu den gamle nordiske Geist; men hvor er den hos os? Den har dog været der engang, og Naturen er endnu den samme. Dersom Aarsagerne til denne Forskjel ere saadanne, som jeg her har anført, da bør Normændene ikke misunde os, om vi end i andre Ting kunde synes at have nogle Fordele fremfor dem».

¹ Se en Afhandling i «*Minerva*» 1790, II. S. 74 ff. «Er der nogen Grund til den Uvillie, der skal være mellem Danske og Tydske?» — Afhandlingen er forfattet af *Fram*, som var norskfødt og regnede sig for Nordmand, men som siden sit 9de Aar havde levet i Danmark og derfor i Virkeligheden nærmest tilhørte dette Land.

jo, trods al Forskjel, gjennem saa lange Tider arbejdet sammen, lidt og stridt sammen i den bedste Overensstemmelse; det maatte da vel kunne ske herefter ogsaa, og derved vilde den danske Nationalitets Fremtid være paa det bedste betrygget. Denne Tankegang, som findes udtalt eller antydnet paa flere Steder og som udentvil var meget almindelig, maatte virke til at styrke de Danskes Interesse og Sympathi for Norge. Man forgreb sig jo vistnok, idet man ræsonnerede saaledes, paa Norges Selvstændighed som Rige og Folk; man gjorde Nordmændene til en Del af den danske Nationalitet, der paa en Maade forestilledes som bestaaende af to Slags: de egentlige Danske og de Norsk-Danske¹; men, naar man gjorde dette, skete det under stadig Erkjendelse af at Nordmændene var uden Sammenligning den bedste Del. Ligesom man længe havde været vant til at overvurdere Norges materielle Resurser, idet man forestillede sig, at Danmark opretholdtes ved Overskuddet af den norske Handel og Skibsfart, saaledes kom man nu i visse Maader ogsaa til at overvurdere dets aandige Resurser, idet man vænnedes til at se i Foreningen med Norge en Livsbetingelse for Danmark ikke bare i økonomisk, men i national Henseende.

Fra norsk Side kunde man nu ikke være og var man heller ikke saa ubetinget tilfreds med den saaledes tilbudte eller anviste Stilling, — som den bedste Del af den danske Nationalitet. Der var jo Krav oppe hos Nordmændene, som gik ud paa at være og gjelde for noget andet og mere end det. Herved maa imidlertid erindres, at det var og længe havde været sedvanligt, at Nordmænd ikke mindre end Danske nævnte den fælleds Stat efter Hovedlandet og i Sammenhæng dermed opfattede Dansk som et Slags politisk og nationalt Overgreb, hvorunder ogsaa Norsk gik ind. *Holberg* kalder sig, som før fremhævet, efter Omstændighederne snart Nordmand, snart Dansk og bruger ofte det sidste Navn som Fælledsbenævnelse for begge Folk. Vi finder gjennemgaaende den samme Sprogbrug hos nor-

¹ Se t. Ex. den før citerede Afhandl. af *Pram* i *Minerva* 1790, II. — J. S. Sneedorff taler i «Den patriotiske Tilskuer» om en Sammensmeltning af det danske og det svenske Sprog, saa at «Indbyggerne i *de tre Riger* udgjorde kuns ét Selskab» «*Mig synes at næst et oprigtigt og bestandigt Ven-skab mellem begge Nationer, som er grundet paa fælleds Fordele, kunde der ikke optænkes noget, som var bekvemmere til at sætte dem i Ligevægt med andre slebne Folk.* — Jvfr. *O. C. Olufsen*, Skildring af den danske Stat 1811. — «*Saml. t. d. n. Folks Spr. o. Hist. VI. S. 145 f.*»

ske Forfattere fra sidste Halvdel af det attende Aarhundrede, endog saadanne, der hørte til de videst fremskredne i Hensyn paa norsk «Særfølelse». Naar man i Danmark uden videre inkasserede det norske Folk med alle dets Herligheder og Kvaliteter til Fordel for dansk Nationalitet, kunde følgelig dette ikke i Almindelighed gjøre et saa stødende Indtryk paa Nordmændene, som vi skulde være tilbøjelig til at tro, idet vi stiller os paa et moderne Standpunkt. Og at disse Kvaliteter mere og mere kom i Pris i Danmark, var naturligvis noget, hvorved Nordmændenes Egenkjærlighed maatte føle sig tiltalt; den voxende Sympathi, som de var Gjenstand for hos de Danske, maatte virke til at fremkalde tilsvarende Følelser hos dem.

De danske Sympathier for Norge fremtraadte ingenlunde altid paa en saadan Maade eller i en saadan Form, at de syntes betinget af Tanken om at Norge var og kunde vedblive at være et Slags Tillæg til Danmark; de havde tvertom ofte en iøjnefaldende negennyttig Karakter og gjorde sig gjeldende uden Hensyn til hvad der i det enkelte Tilfælde kunde opfattes som Danmarks Fordel. *Suhm* t. Ex. optraadte til Forsvar for Norges Sær-Interesser endog ligeoverfor sit eget Fødeland saa ivrigt som nogen Nordmand; hvad der før er citeret af *Tyge Rothe*, viser, at han, saa sterkt han end holdt fast ved Helstaten, arbejdede for at Norge maatte komme til at indta en mere selvstændig Stilling inden samme; i Universitetssagen stod ikke bare han og *Suhm*, men Flerheden af de danske Forfattere, der deltog i Sagens offentlige Diskussion, paa norsk Side, skjønt Oprettelsen af et norsk Universitet uundgaaelig vilde medføre Opgørelser eller Tab for «de kjøbenhavnske Muser». Man kunde ikke undlade fra norsk Side at lægge Merke til og paaskjønne disse Vidnesbyrd om dansk Brodersind ligeoverfor Norge.

Til de krigerske Fællede minder, som allerede i de første Menneskealdere efter Enevoldsmagtens Indførelse havde knyttet de to Folk aandigt til hinanden, kom nu dernæst en Skat af literære Fællede minder, som maatte faa en lignende Indflydelse. Med *Holberg* begynder en Literatur, som medrette er bleven kaldt dansk-norsk, forsaavidt som den er et Produkt af begge Folks Aand og har modtat sit Præg fra dem begge, medens der i den forudgaaende Periode alene kan tales om en dansk Literatur, der havde en og anden Aflægger eller fandt en Efterklang nu og da i Norge. Denne dansk-norske Literatur-Udvikling førte med sig Sammenstød mellem de to Nationaliteter,

hvori deres Karakterforskjel kom tilsyne, og som ikke var uden en vis Bitterhed; men den gav dem tillige et Fælleseje, som de begge vurderede højt, og hvorved deres Forening fik en varig aandig Grundvold at støtte sig til. Eftersom Literaturen fik mere at betyde, voxede ogsaa den fælleds Hovedstads Betydning for de to Folk og særskilt for Nordmændene. I det sextende og syttende Aarhundrede havde det norske Folk ligget i Dvale; i det attende begyndte det at vaagne; Nationens Hjerter begyndte atter at slaa; men det slog — til en Begyndelse — paa fremmed Grund. Det nye literære Liv, hvori den fik Del, var og vedblev at være knyttet til Kjøbenhavn; her fandtes de Klubber, hvis literære Fejder var det første iøjnefaldende Vidnesbyrd om, at Norsk og Dansk holdt paa at skilles ud fra hinanden og at følge sine særskilte Udviklingsveje; her samledes Norges akademiske Ungdom, som vel maatte kaldes Nationens Avantgarde i aandig Forstand. Den norske Patriotisme havde sit rette Arnested i Kjøbenhavn og var i første Række repræsenteret af Mænd, som levede i Kjøbenhavn eller havde levet der sine bedste Ungdomsaar, i Omgang med danske Kammerater, Venner eller Frænder.

Samlivet mellem norske og danske Studerende ved Kjøbenhavns Universitet var i de sidste Menneskealdere af Rigernes Forening for det meste præget af gjensidig god Forstaaelse. Tidligere har det maaske en og anden Gang været anderledes; om Holbergs Rektor, senere Professor ved Kjøbenhavns Universitet, *Soren Lintrup*, er det fortalt, at han «bilagde med sin vemodige Veltalenhed mangan farlig Studenterkrig mellem Norske og Danske», og fra hans Tid haves et formeligt Klageskrift fra danske Studenter over norske, hvoraf man faar vide, at «fredsommelige danske Studenter» blev «af nogle norske Bichri Børn Tid efter anden uforskammet torteret». ¹ De saameget omtalte «Trappefejder» mellem danske og norske Studenter tilhører, saavidt man kjender noget til dem, en følgende Tid; ved dem skal det stundom ha gaaet meget alvorligt til, men det ser ud til, at de imod Slutningen af forrige Aarhundrede hørte rent op eller idetringeste antog en mere og mere uskyldig Karakter.² Rivninger i det smaa har det naturligvis aldrig kunnet mangle paa. De norske Studenter følte naturligvis jevnlig Trang til at

¹ Meddelt af *L. Daas*, *Illustreret Nyhedsblad* 1861, S. 162.

² *Dansk hist. Tidsskr. 4. Række, IV. S. 320—22 (Worlauff's Erindringer).*

godtgjøre sin Fædrelandskjærlighed paa den af *Wessel* antydede Maade, nemlig ved at tale ringeagtende om «Jyderne» og skryde af sit eget Lands og Folks Fortrin, og de Danske har vel, trods den Fredsommelighed, som de berømmer sig af, en og anden Gang optat Udfordringen eller endog moret sig med at erte frem Udbrud af Nordmændenes fra gammel Tid berømte Selvfølelse. Men disse Rivninger fremkaldte ikke noget varigt Misforhold, saa at danske og norske Studenter sondrede sig ud fra hinanden og dannede særskilte Lejre. Den norske Student fandt ofte sine bedste Venner blandt de danske og omvendt. Modsætningen mellem de to Folks Nationalkarakterer, som ofte kunde virke æggende, har i mange Tilfælde maattet øve en dragende Magt, idet de ligesom gjensidig udfylder hinanden Nordmændene trivedes øjensynlig idethele vel blandt de Danske, og deres nationale Selvfølelse blev af disse sjelden nægtet den Tribut, som den krævede for at være tilfreds. De «behandlede med udmerket Agtelse af sine danske Brødre», vidnede Presten *Tybring* paa det overordentlige Storthing i 1814¹. Naar den norske Akademikus sad som Prest eller Skriver i en ensom Fjeldbygd eller i en af de norske Smaabyer, hvor Madstrævet optog alles Sind, og hvor Livet gled hen i søvnlæg Ensformighed, søgte han naturligvis jevnlig en Vederkvægelse for sin Aand ved at gjenkalde for sig Minderne fra sine Studenterdage, og disse Minder maatte virke til at vedligeholde hos ham en venlig Tanke paa det Folk, blandt hvilket han dengang færdedes.

Sagerne stod altsaa saaledes: baade den arveundersaatlige Loyalitet og Hengivenheden for det danske Broderfolk var meget udbredte og fordetmeste ogsaa meget sterke Følelser hos denne Tids Nordmænd. De stod i Sammenhæng med saamange nedarvede og dybt indgroede Forestillinger og Sedvaner og drog Næring af saamange tildels vidtomfattende Forhold, at den norske Patriotisme eller Kjærligheden til Fædrelandet i Ordets engere Betydning (som man plejede at udtrykke sig) fordetmeste maatte bøje af for dem eller se at finde sig tilrette med dem, ikke bare i Hensyn paa hvad man offentlig vedkjendte sig, men endog i Hensyn paa hvad man vedstod for sig selv, og, da den norske Patriotisme ikke skulde strække sig langt eller gjøre mange Steg fremover, uden at kollideres enten med Loyaliteten eller med Tvillingrigskheden, maatte Følgen være, at den i

¹ Cit. efter *Daas's Afhandl. i Vidar, I. S. 66.*

Regelen blev holdt nede paa et temmelig rudimentært Udviklingsstandpunkt og bevarede meget af de gode gamle Tiders rent passiv-idylliske Karakter.

Nordal Brun forsøgte i sit Skrift «Til Nordmænd om Troskab mod Kongen og Kjærlighed til Fædrelandet i Anledning af Einer Tambeskiælver» (1773) at gi et Slags Opgjør mellem de tre for hans Begreb om en god Nordmand lige uundværlige Følelser: Kjærligheden til Kongehuset, Fædrelandet og Brøderriget. «Troskab mod vor Allernaadigste Konge,» siger han, «og Kierlighed til Fædrelandet er hos os det samme. I en naturlig Forstand er Norge vort Fædreland; i en borgerlig er baade Danmark og Norge det. Vi trives bedst i Norge; det tør vi være hele Verden bekiendt. Den Kulde, hvorved de Danske forkjøles, hærder vore Legemer, bekræfter vor Sundhed. Klipperne behage os, fordi vi ere vante til at see dem, og de yndigste Beliggenheder i Danmark forlyster os ikke saameget som hvør en Elv i Norge falder ned mellem tvende Bierg-Fæster. Saadan Kierlighed har Naturen indplantet os til vort Fødeland. — Som Borgere i eet Selskab og Undersaatter under een Konge er os Danmark og Norge lige kiert og begge tilsammen Nordmandens Fædreland. Vi vide, at al Skade er fælles, ligesaa vel som al Fordeel. Vor Kierlighed indskrænker sig ikke til de Klipper, som omringe os; den strækker sig nu lige fra Vardø til det Kielske. Trues Holsteen af Fiender, saa er Holsteen Nordmænds Fædreland og Nordmænd Dannemarks Muur Vi kaldte det aldrig Patriotisme at ville lættes for nogen Byrde paa Dannemarks Bekostning eller at mønstre Statens Anordninger eller at unddrage os fra Deelagtighed i noget Vanhæld, som tilslaaes Dannemark. Vi ansee os Danske og Norske som Brødre, Kongen som Fader. At vi klage, naar vi lide, er Monarkens Villie. Vi troe om os selv, at vi stedse ere hans Børn, aldrig hans Slaver Jeg er ganske lidt bekymret for det Baand, som knytter den Danske og Norske Nation sammen, ligesaa lidt som jeg frygter Klammerie mellem min høire og venstre Haand. Vi trænger til hverandre, og fælles Fordeel holder os nok sammen; det har ingen Fare; derfor tror jeg vore meest aarvaagne Statsmænd kan sove ganske trygt Lad altid det for begge Rigerne saa nødvendige Broderskab staa, som Dovre, uryggeligt! Vi er for stolte til at misunde Men til Videnskabernes Opkomst ville vi ingenlunde lade af at kappes med vore Brødre Lader de Danske aldrig over-

vinde os i noget, som er stort, smukt eller godt! Og lader det blive herefter, som det har været hidindtil, umueligt for noget Folk i hele Verden at overgaa Nordmanden i Troskab mod Kongen og Kierlighed til Fædrelandet».

Nordal Brun var dengang, han skrev denne Bog, endnu en ung Mand, meget optat af Tanken paa at bryde sig en Vej, hvorved det selvfølgelig maatte være ham magtpaaliggende at faa væltet fra sig enhver Mistanke om at være et oprørsk Hoved eller ikke fuldkommen orthodox i politisk Henseende¹. Man kunde derefter finde det sandsynligt, at han har smurt paa med den officielle Bedemandsstils Talemaader, uden at ta det saa nøje med, om de svarede til hans virkelige Følelser eller Meninger, og at han har fremstillet sin norske Patriotisme, mere uskyldig, mere stilfærdigt indordnet under den arveundersaatlige Devotion og Tvillingrigskheden, end det laa i dens Væsen at være. Vi véd imidlertid, at han senere, lige til Foreningens sidste Tider og til han selv var blevet en gammel Mand, vedblev at hævde Anskuelse, der i Hovedsagen faldt sammen med dem, han havde udtalt i Forsvarsskriftet af 1773; vi maa da tro, at han har ment det ærligt med sin politiske Orthodoxisme, at den har været ham en Alvorssag, at han virkelig har sat sit Folks og sin egen Ære i den ubrødeligste Lojalitet; og dette er noget, hvorpaa der maa lægges Vægt, naar man vil gjøre sig Rede for de i det her omhandlede Tidsrum hos Nordmændene alment raadende Stemninger og Meninger. For *Nordal Brun* var i mange Maader en typisk, repræsentativ Mand. Han optraadte allerede i Skriftet af 1773 med en merkelig Myndighed og Selvfølelse som den, der kunde tale i hele det norske Folks Navn, og han viste i sit senere Liv, at han var Mand for at fylde den Rolle, han saaledes havde paataget sig. Han kom virkelig til at staa for sin Samtid som Nordmanden par excel-

¹ I 1774 «bevægede» Brun «Himmel og Jord» for at faa det residerende Kapellani ved Fruekirke i Thronhjem og skrev i den Anledning til Suhm, idet han tillige oversendte ham Forsvarsskriftet for Einer Tambeskiælver. «Jeg haaber min Apologi skal retfærdiggjøre mine Hensigter med Einer Tambeskiælver», heder det i hans Brev. «Behøvte jeg ikke mere at fremstille mig blandt Sollicitanter, skulde jeg have ladet mig nøie med en god Samvittighed og ladet Journalister og andre tænke, hvad de vilde; men, da jeg trænger til Befordring, maa jeg fralægge mig Beskyldninger, som kunde gjøre mig uværdig til Kongens Naade og berøve mig al Gunst hos danske Patroner». *J. N. Brun, Gammelt og Nyt om J. N. Brun, S. 38—39.*

lence; — han blev den, til hvem man i Norge plejede først og fremst at se hen, naar man stundede efter et afgjørende, forløsende Ord eller ønskede at faa Greje paa hvad der var eller burde være norsk Opfatning i et eller andet offentlig omdebatteret Spørsmaal. Det var en Kjæmpenatur i aandig Forstand, — ikke synderlig høj af Væxt, men overmaade bred og sterktbygget. Hans Synskreds var temmelig snæver; han havde liden Kundskab og liden Kundskabstrang¹; ligesom han skyndte sig med at faa fra sig den theologiske Examen for at komme til at præke, saaledes gjorde han sig idethele hurtig færdig i aandig Henseende, — praktisk anlagt som han var, mere oplagt til at tale, handle, herske ud fra de givne Standpunkter end til at prøve dem eller til at søge frem til noget nyt, — forsaavidt alt andet end en revolutionær Natur, alt andet end skabt til at være Foregangsmand eller Fører i en fremadskridende Bevægelse. Han hørte ikke hjemme i Avantgarden; hvad han repræsenterede, — hvad han ifølge baade sin Naturs Fortria og dens Mangler var skikket til at repræsentere, — var ikke de vidt fremskudte Meninger eller Standpunkter i hans Tid og hos hans Folk, men Gjennemsnitsmeningerne inden den oplyste Del af Folket; hans Adkomst til Høvdning-Rangen, — og nogen Adkomst til denne har han, det maa man vel indrømme, — laa deri, at han indtog det samme Standpunkt som den store Flerhed, men indtog dette Standpunkt med en Magt og Myndighed og vidste at hævde det med en Ild og Kraft som ingen anden.

Det maa da synes noget paafaldende, at denne Mand, der havde tat saa afgjort sin Plads bag den politiske og theologiske Orthodoxismes Forskandsninger, — som var saa konservativ, saa gammeldags og satte en slig Ære i at holde sin monarkiske Tro og arveundersaatlige Devotion uberørt af alle Tidens nedbrydende Tendenser, — alligevel skulde faa Ord for at være et «rebelsk Hoved», en farlig Mand, der pustede til «Oprørsaanden» blandt Nordmændene og arbejdede paa at løse Baandet mellem Tvillingrigerne², — og at det ingeniunde var saa

¹ *Pavels, Biogr. og Dagbøger, ved C. P. Riis, S. 102* (29 Aug. 1813): «*Treissio* paastaar om *Nordal Brun*, som har været hans Contubernal i Studenteraarene, at han alle sine Dage har været en Fiende af Læsning, og at han ikke gider læst en Bog igjennem».

² *L. Daae, Af Joh. v. Bülows Papirer, S. 231*. Brev fra Professor *Laurids Smith* af 1791: «Den Dag Kongen kalder ham (∴ *Nordal Brun*) til Biskop i Norge, erklærer han, at han vil ære og belønne hver den, som styrker og udbreder Oprørsaanden blandt Nordmændene». — *Jvfr. sats. S. 137—35*.

aldeles uden Føje, naar han fik et sligt Ord. Han førte stundom, idet han optraadte i sine Landsmænds Navn, et Sprog, som ved sit myndige, næsten truende Præg syntes at stemme lidet overens med Læren om den ubetingede passive Lydighedspligt, hvis Forkynder han var, og han gav stundom sin norske Selvfølelse Luft i Udtryk, som, om de end paa ingen Maade var lagt an paa at rejse Nordmændene mod Helstatsforbindelsen med Danmark eller vække hos dem nogen Følelse af at deres Land ikke indtog en rigtig værdig Stilling inden samme, alligevel maatte siges at være vel skikket til at virke i en saadan Retning. Det kan vel være, at han, dengang han skrev Sangen «For Norge Kjæmpers Fødeland», ikke har været sig bevidst, at der laa nogen oprørsk Tanke eller Stemning bag de mystisk-truende Ord om at «drømme sødt om Frihed» og «at vaagne op engang og bryde Lænker, Baand og Tvang»¹. Men det er vist,

¹ Det er en oftere gjentaget Paastand, at disse Ord skulde sigte bestemt til det forhadte Struensee'ske Regimente og følgelig ingenting ha at bestille med norsk Separatisme. Nordal Brun fulgte Gunnerus i 1771 til Kjøbenhavn for at være hans Sekretær, men maatte opgi denne Bestilling, fordi han ikke forstod at skrive Tydsk; han havde altsaa en personlig Grund til at dele den almindelige Forbittrelse mod den ugudelige tydske Doktor, og under Indflydelse af denne Stemning skulde det da være, at han, i Dagene mellem Juleaften 1771, da Garden gjorde Mytteri, og 17de Januar 1772, da Struensee faldt, forfattede «For Norge Kjæmpers Fødeland». Det er dog altfor meget, som taler mod, at det kan forholde sig saaledes med Sangens Oprindelse og Tilblivelsestid. Ordene at «drømme sødt om Frihed», at «vaagne op engang», peger øjensynligt hen til noget meget fjernt, noget ubestemt, langt ude i Fremtiden dæmrende; dette passer dog ikke synderlig vel med Hypotesen om, at disse Ord skulde sigte til en Frigjørelse fra Struensee, — Lykkejægeren, som i en Fart havde klavret op til Magtens Tinde, og om hvem det kunde forudsees og blev forudset, at hans Regimente vilde faa en snar Ende. Ligesaa lidt passer det, at der i Sangen bare tales om Norges Sag, Norske Heltes Bryden-Lænker o. s. v., som om Struensee's «Tyranni» havde noget specielt med Norge at gjøre. Det maa dernæst merkes, at, om Brun kunde føle sig skuffet ved at maatte gi slip paa Bestillingen som Gunnerus's Sekretær, saa var dog dette for ham en Bisag. Han kom til Kjøbenhavn væsentlig for at søge geistlig Befordring; denne haabede han at opnaa ved Gunnerus's Hjælp, og om Gunnerus véd man ikke andet, end at han vedblev at være Brun's Patron og vedblev at staa i det bedste Forhold til Struensee lige til dennes Fald. Brun havde altsaa meget sterke personlige Grunde til at afholde sig fra enhver Opposition mod den Struensee'ske Styrelse, og man véd, at den Slags Grunde, — Tanken paa Befordringsudsigter m. v., — alle Dage havde megen Vægt hos ham. — Det sandsynlige blir da, at «For Norge

at man i Samtiden læste en oprørske Tanke eller Stemning ud af disse Ord¹, og man kan neppe dra i Tvil, at dette blev en medvirkende Grund til at Sangen opnaaede en saa overordentlig Popularitet blandt Nordmændene. Det er vist, at, naar Ordene om at «vaagne op engang og bryde Lænker, Baand og Tvang» sidenefter blev sunget ved saamange selskabelige Sammenkomster «med tindrende Øjne og jublende Stemmer», saa var det ikke paa Frigjørelsen fra det Struensee'ske Regimente man tænkte. Det var fremover, man saa, ikke tilbage. Sangen «For Norge Kjæmpers Fødeland» blev altsaa virkelig, hvad *Henrik Wergeland* kalder den, et Slags «norsk Marseillaise», — «et Fakkellimt, der pludselig viser Hvælvingen opfyldt med fornummede, bevæbnede Mænd». Den blev Udtryk for en Stemning, som i al sin Uklarhed og saa lidet den end formede sig til et bestemt Ønske om Forandring af den bestaaende Tingenes Orden, alligevel fra Helstats-Synspunktet med god Grund kunde kaldes «oprørske», og at det var den loyale, underdanige Autoritetens Mand Nordal Brun, der skabte dette Udtryk: — deri tør vi se et Vidnesbyrd om, at en slig Stemning var udbredt i temmelig vide Kredse og gjorde sig, — moment eller rykkevis, — gjeldende endog hos saadanne, som til dagligdags plejede at holde strengt fast ved det Bestaaende, — og det endog om vi skulde maatte antage, at han skabte Udtrykket halvvejs eller helt uforvarende.

Den Maade, hvorpaa *Nordal Brun* i Skriftet af 1773 arrangerer Forholdet mellem den norske Patriotisme og Kjærligheden til den fælleds dansk-norske Stat og det fælleds Kongehus, synes paa det allernærmeste at svare til hvad der var Standpunktet i Absolutismens Glansperiode, da Almenaand og Fædrelandskjærlighed gik fuldstændig op i eller var fuldstændig indordnet under den arveundersaatlige Devotion. Norge skulde

Kjæmpers Fødeland» er bleven forfattet *efter* 17 Januar 1772, — forfattet under Indflydelse af den Begeistringsrus, der grasserede i den nærmeste Tid efter Struensee's Fald. At Brun er bleven grebet af denne, er troligt nok, — den greb jo endog meget oplyste og efter Tidens Lejlighed frisindede Mænd som t. Ex. Suhm, — og Rusen har bragt ham til at tale over sig, — ført ham ind paa Veje, som ellers var ham fremmed, — kaldt frem hos ham Stemninger og Følelser, — en ubestemt Frihedslængsel, et stort Fremtidshaab for hans Land, — som laa dybt gjemt, og som han, naar han kom til Besindelse igjen, ikke kunde eller vilde vedkjende sig.

¹ *L. Daae, Af v. Bülow's Papirer, S. 174—177.*

være Nordmandens Fædreland i en naturlig Forstand, — Danmark og Norge tilsammen i en borgerlig Forstand; — Danmark og Norge skulde være ham som Borger og Undersaat lige kjært, medens det var ham som Menneske tilladt at «trives bedst» i sit Hjemland eller at finde mere Behag i et norsk Landskab end i et dansk; — saadan kunde, maa vi tro, ogsaa *Holberg* ha bestemt Forholdet. Men paa hans Tid tog man endnu alt sligt som givet; man reflekterede ikke eller ræsonnerede ikke derover. *Holberg*, som tænkte over saameget og har meddelt Publikum sine Tanker om saamange Ting og saamange Forhold, har ikke følt nogen Opfordring til at gjøre sig selv og andre Rede for, hvorledes han bragte sin Prædilektion for hvad der var norsk i Overensstemmelse med sin statsborgerlige Danskhed; det har neppe faldt ham ind, at disse to Følelser kunde komme til at kollideres, og at der trængtes et Opgjør eller en Grænse-Regulering mellem dem. Og, hvad han ikke saa, det kan man være temmelig tryk paa, at heller ikke nogen anden af hans Samtid har havt Øje for. Nu derimod, — paa den Tid da *Nordal Brun* skrev «om Troskab mod Kongen og Kjærlighed til Fædrelandet», — stod Sagerne helt anderledes. Spørgsmaalet om, hvorvidt den norske Patriotisme stemte helt overens eller kunde bringes til at stemme helt overens med den statsborgerlige og arveundersaatlige Lojalitet, var nu faktisk sat under Debat, og der var i Tidens gjængse politiske Ideer og Diskussionsemner saameget, der maatte virke til at kalde det atter og atter frem, at man ingenlunde behøvede at høre til sit Folks aandige Avantgarde, endsige være for sin Tid, hvad *Holberg* var for sin, for at komme til at sysselsætte sig med det. Selv hos en saa borneret og ureflekteret Natur, et sligt afgjort Majoritetsmenneske som *Nordal Brun* ser vi Opløsningens Tegn og Merker. Han faar vel ud sin orthodoxe Facit; han tilvejebringer vel paa et Vis den efterspurte Harmoni mellem de tre Følelser; men han steller og manøvrerer med dem for at bringe det dertil; han sonderer mellem dem, idet han forener dem, og erkjender dem som noget hver for sig, idet han ordner Forholdet mellem dem og gir dem særskilte Omraader. Han henviser til Nyttens eller Nødvendigheden af Rigernes Forening: — «vi vide, at al Skade er fælles ligesaavel som al Fordeel», — «vi (de Danske og Norske) trænger til hverandre og fælles Fordel holder os nok sammen»; — «Broderskabet er nødvendigt for begge Riger». Kritikken er dermed sluppet ind;

den norske Patriotisme indordner sig under det bestaaende Helstatsvæsen, ikke bare instinktmæssig og fordi det nu engang er det bestaaende, men med en vis Grad af Bevidsthed og ifølge et Slags Kompromis, hverved Hensigtsmæssighedshensyn blir gjort gjeldende: deri ligger den store Forskjel mellem det nationalpolitiske Standpunkt, hvorpaa endnu Holberg stod, og det, hvorpaa den her omhandlede Periodes oplyste, toneangivende Nordmænd plejede at stille sig. Naiveteten er kommen bort og dermed ogsaa Trygheden. Forholdet mellem den særskilt norske og den dansk-norske Patriotisme, — Spørsmålet om hvorlangt den førstnævnte tør strække sig uden at bli ligefrem oprørsk eller illoyal, — er, idetringeste delvist, bleven gjort afhængig af et individuelt Skjøn, som kan falde saa ud hos én, saa hos en anden, og af et Regnestykke, hvorved der efter Omstændighederne kan bli lagt Vægt paa den ene eller anden Faktor.

Hos den hyperlojale Nordal Brun blir den norske Patriotisme, for en Sikkerheds Skyld, henvist til det snævrest mulige Omraade. En anden norsk Forfatter, Sorenskriver *H. Arentz*, — den samme, hvis Ungdomsskrift «Samtale mellem Cato og Cæsar angaaende Enevolds- og Folkeregiering» vi før har omtalt¹, — udgav i 1787 en Piece, der ligeledes forsøger at gi et Opgjør mellem den norske Patriotisme og den skyldige Kjærlighed til det fælleds Kongehus og den fælleds Stat, og hvor der tildeles den førstnævnte en afgjort friere og bredere Plads end hos Nordal Brun, tiltrods for at det ogsaa her paalegges den først og fremst at være «fornuftig» d. v. s. lojal. Det heder i denne Piece («Grundtegning af den fornuftige norske Patriotisme»): «Patriotismen har til alle Tider hos alle sædelige Folkeslag staaet udi en fortrinlig Højagtelse De mange store Ting den har virket i Verden, have heller ikke kundet andet end forskaffe den et højt Stød paa Dydernes Liste; . . . thi det skulde maaskee ikke være ugjærligt at kunde forestille den som een af Sædelighedens, Konsternes og Videnskabernes første og største Befordrere, som den usvigeligste Kilde til borgerlig Dyd og som det borgerlige Selskabs sikkerste Grundvold»² «Eftersom Patriotismen er en medfødt naturlig Tilbøjelighed, forstaar det sig af sig selv, at den, udi egentlig Forstand tagen, indskrænker sig til det Land og Folk, som man

¹ Se ovenfor S. 167.

² Grundtegning etc. S. 20.

efter Fødselen tilbører, og hvorudi en Sammenkomst udaf flere Folkeslag under een fælles Regjering i sig selv ingen Forandring kand gjøre, omendskjøndt det deraf opkommende borgerlige Forbund imellem dem endog ofte kan være af den Art, at det gjør fast alle borgerlige Rettigheder og Forbindtlighe-der fælles for dem» . . . «Det eene Land bliver derfor ikke et Fædreland for det andet Lands Folk»¹ «Det borgerlige Baand mellem Rigerne Danmark og Norge er unægtelig paa det nøyeste knyttet, og dog hører man aldrig en Norsk at kaldes Danskmand eller en Dansk at blive kaldet Norskmand eller Nørmænd efter den danske Talebrug»² «Seer vi nu hen til den *Norske Patriotisme* i Særdeleshed, bemerkes strax ved Anvendelse af det, som om Fædreland i Almindelighed er sagt, at denne indskrænker sig til Riget *Norge* og dets Land og Folk, som den *Norskfødtes* Fædreland og Fædrenefolk, hvorudi dette Riges nye Forbindelse med Riget *Danmark* naturligvis ingen Undtagelse eller Forandring kand gjøre. Ethvert af disse Folkeslag har og beholder, Foreeningen uagtet, sit særskildte Fædreland for sig, som Formaal for dets udi egentlig Forstand tagne Patriotisme, hvilken, som en Naturdrift betragtet, nødvendig maa udi et dansk Hierte hælde til det danske Land og Folk, og udi et Norsk Hierte ligeledes til det norske Land og Folk. Formedelst Forbindelsen staaer borgerligvis den Danske og Norske unægtelig udi nøyeste Foreening og inderligste Samfund med hinanden; de ere Sam-Undersaattere med hinanden under een og samme Konge, borgerlige Selskabs-Brødre med hinanden igjennem deres udi Samfund knyttede Folkeslag, og de deele desformedelst allehaande borgerligt Godt og Ondt med hinanden, samt have altsaa, saa at sige, alting tilfælles med hinanden; dog udi alt dette Fædrelandet undtaget; thi her standser Naturen, som vel lader sig veyleede, men ikke ophæve, saa at Danmark bliver ligefuldt den Danskes og Norge den Norskes Fædreland; og denne med Fødselen indplantede naturlige Tilbøyelighed, som udgjør den egentlige Patriotisme, kand aldrig ventes og paastaes hos en Dansk til Norge eller hos en Norsk til Danmark»³.

Vi véd, at denne Forfatter i sin Ungdom havde tilegnet

¹ *Grundtæning etc. S. 16—17.*

² *Ibid. S. 19.*

³ *Ibid. S. 27—28.*

sig, ikke uden en vis Kraft, de moderne naturretlige Doktriner om Staten og Samfundet, som først blev indført i dansk-norsk Literatur af Holberg og siden af J. S. Sneedorff, Tyge Rothe o. fl. Det er øjensynlig disse Doktriner, der har bestemt hans Opfatning af Forholdet mellem Norge og Danmark, og vi har da her et Exempel paa, hvorledes de virkede til at underminere den aandige Grundvold, hvorpaa den dansk-norske Helstat hvilede, og løse Baandene mellem Norsk og Dansk. Naar man hævder, at Patriotismen er «det borgerlige Selskabs sikreste Grundvold», og at norsk Patriotisme altid maa være indskrænket til Norge og aldrig, trods den næjeste Forbindelse, kan udstrækkes til Danmark, er man paa den lige Vej til det Resultat, at en Helstat som den dansk-norske er en unaturlig Ting og skadelig for en eller begge Parter. Forfatteren af «Grundtegning af den fornuftige norske Patriotisme» standser naturligvis længe før han kommer did. Han indskjærper, at Patriotismen, «naar den skal fortjene Navn af fornuftig, maa udi sin Udførelse veyledes overensstemmende med Patriotens moralske og borgerlige Pligter; den fornuftige norske Patriotisme maa altsaa bestræbe sig ikke alene for at opfylde de undersaatlige Pligter mod Fædrenelandets Konge, men og den selskabelige Samfunds-Velvillighed og Oprigtighed imod det Danske Folk»¹. . . . «Hovedformaalet for den fornuftige norske Patriotisme bliver altsaa det Norske Lands og Folks almindelige sande Vel; den dermed forbundne og uadskillelige Troskab mod den fælles Konge, som det norske Fædrelands egen Avfødde, og mod den Kongelige Familie som en naturlig norsk Fædrefamilie betragtet², og endelig en oprigtig Medhjælp efter Muelighed til det Danske Folks gemene Bedste, baade som en undersaatlig og en sælskabelig Skyldighed»³. . . . «I Henseende til Foreeningen med Danmark, lader den fornuftige norske Patriotisme sig ikke forblinde, i hvad der end, enten inden eller udenlands, af Ukyndige maatte suakkes om en provintzialmessig Undergivenhed. Den Fremmede maa forsikre sig om, at den fornuftige norske Patriotisme besidder Indsigt nok til at kunde skielne imellem det virkelige og tilsyneladende, det

¹ Grundtegning etc. S. 28—29.

² Forfatteren har i det Foregaaende udviklet, at det fælleds Kongehus bør ansees for ligesaameget Norsk som Dansk.

³ Ibid. S. 32.

væsentlige og tilfældige. Den kalder derfor ikke visse af den forrige Tids Tildragelser før Enevolds-Vældet tilbage udi nogen ubehagelig Erindring Ja, det store og maaskee ligesaa betænkelige som forunderlige Skridt paa den Danske Herredag 1536 imod Riget Norge anseer den, og mueligens de Danske selv tillige med den, for et i sig selv efter Retten Intet, hvis Erindring Arve-Enevolds-Regjeringen saa aldeles udslettede, at det ikke engang meere bør nævnes. Ney! den fornuftige norske Patriotisme (endog uden at see paa, hvorvidt den uden Foreningen kunde bestaae og understøtte sig selv) forsvarer, ynder og glæder sig ved denne Forening udi sin Konges Person, efter Kongelovens 19de Artikel, og ønsker, at den Tidspunkt, hvorudi denne Lov skulle ophøre, maatte blive selve Tidens Ende»¹. Imidlertid, — saameget Maadehold og saamegen Respekt for det Bestaaende der paalægges den norske Patriotisme i Fornuftens Navn, — antydes det dog tillige, at den kan eller bør stille visse Reform-Krav til Rigerens fælleds Regjering, at den kan eller bør arbejde for Opfyldelsen af visse Ønsker, som har gjort sig gjeldende, nemlig om egen Højesteret for Norge, egen Bank og fremfor alt eget Universitet. Den blir, efter dette, ikke saa aldeles «fornuftig» endda, seet fra det hidtil befulgte danske Helstatssystemets Synspunkt.

Nordal Brun henviste i sit Skrift fra 1773 til den «Fordel», Rigerens Forening bragte dem begge, deres gjensidige Trang til hinanden. Dette var at røre ved et Punkt, som allerede dengang var blevet ømtaaligt, — mere ømtaaligt end *Nordal Brun* vistnok havde Anelse om, — han blev fordetmeste ikke generet i sin retoriske Flugt af synderlig megen Viden, — skjønt det dog neppe kunde være ham aldeles ubekjendt, at der var en og anden Hage ved den saa sterkt lovpriste «Gjensidighed». Allerede *Holberg* havde jo, som oftere før nævnt, fremstillet det økonomiske Forhold mellem de to Riger, som om Norge var stadigt ydende og Danmark ligesaa stadigt modtagende. Dette var uidentvil allerede paa hans Tid en temmelig udbredt Forestilling, uden at der er Spor af, at man dengang har knyttet nogen Kritik eller noget Krav dertil, eller at man fra norsk Synspunkt har reflekteret derover og set nogen Grund til Misnøje deri. Siden blev det i saa Henseende anderledes. Man fastholdt og udviklede videre Forestillingerne om

¹ *Grundtegnning etc.* S. 59—61.

Norges gunstige, Danmarks ugunstige Handelsbalance; man regnede ud, hvormange Penge der aarligaars strømmede fra Norge til Danmark ifølge denne Balance og ved de norske Skatter og Toldafgifter, hvoraf kun en forsvindende liden Del vendte tilbage til Norge som Gager eller Statsbidrag til den norske Hærs Underholdning; man la hertil det meget, Norge maatte yde til Danmark indirekte, ifølge de Indførselsforbud eller høje Toldsatser, der sigtede til at fremme dansk Industri, og hvorved der aabnedes danske Varer et privilegeret Marked i Norge og paa Nordmændenes Bekostning, — fremdeles de mange økonomiske Fordele, Danmark havde af Foreningen, paa Grund af at Hof og Universitet var der og den fælleds Flaade havde sin Station der, hvilket medførte, at saamange Nordmænd droges til Danmark for at bli der sine bedste Aar, førende baade Penge og Arbeidskraft med sig ud fra sit Fødeland; og, naar man saa spurte sig selv, hvad Vederlag Norge fik for alt dette, saa fandt man ud, at det var for lidet eller intet at regne. Betragtninger af denne Slags virkede til at skabe en Strømning, der gik stik imod den gode gammeldags Helstatspatriotisme, og fremkaldte efterhaanden inden enkelte norske Kredse en Følelse af Bitterhed ligeoverfor Danmark, som allerede i Trykkefrihedsperioden traadte frem temmelig hyppig og i noksaa skarpe Udtryk.

«Jeg bør ej fortænkes som Indfød», skriver saaledes Philonovragus (*Even Hammer*) i sine «Velmeente Tanker til veltsænkende Medborgere», «om jeg vælger at være Tolk for mit kjære Fædreland, det arme Norge, der i saa lang Tid synes at have været *Stedbarn* og om hvilket man med Rette kan sige, hvad den bekiendte Chur-Phalsiske Gesandt *Moser* har sagt om Ungern: *Phantome d'un peuple jadis libre, vigoureux et subtil . . . Un sol riche par nature, pauvre par politique.* Sandelig jeg kan ikke uden de inderligste Følelser af Ømhed og Medlidenhed tænke paa dette mit kjære Fædreland. — Et Land, hvis Indbyggere have altid vedligeholdt et værdigt Sted i alle Tiders Historier for Mod og Manddoms Bedrifter og som, hvad Kjæren af Folket angaar, den Dag i Dag er, vanslægte ikke, men fortjene med Ære det Skudsmaal, som endog en Dansk Poet har tillagt dem i følgende Stropher:

Om Nordmænds Mod lad andre tale
 Det sømmer Helte ej at prale o. s. v.»

«Dette Rige, forsynet af Gud og Naturen med saamange Rigdoms- og Velsignelsers Kilder, at det kunde baade selv ved en fornuftig Huusholdningsmaade have nok og noget for Danmark tillige, hvis ej denne misundelige Søster, om jeg saa maa tale, vilde have det alt, skal være fattigt, ja! yderlig paa Knæerne, det er noget ubegribeligt; dog nei! Stop Blodets Omløb hos Mennesket, eller aarelad det daglig, saa skal det lettelig blive afmægtigt, svagt og tilsidst rent udtæret» . . . «Bør det ene Barn efter Naturens Lov forurette det andet, allermindst naar begge ere lige berettigede til een Faders Kjærlighed? Imidlertid skeer det dog den Dag i Dag er. Man har seet det, taalt og tiet, fordi ingen har turdet tage Bladet fra Munden» ¹. Idet Forfatteren dernæst kommer ind paa Betragtninger over Ønskeligheden eller Nødvendigheden af et norsk Universitet, slutter han disse med følgende Ord: «De største Vanskeligheder og Hindringer vilde maaskee være at befrygte fra vore Medbrødres Side; men, da Forsynet har forenet os og dem ved et uopløseligt Baand, som bestyrkes bedst ved fælles Enighed, saa er saa yderlig Grad af Egennytte eller Misundelse neppe at formode hos nogen oplyst og veltænkende Dansk, at han skulde see skjævt til, endsige arbejde imod en lykkeligere Periode for de Nordske Muser end hidindtil. Jeg smigrer mig derfor med det Haab, at enhver af de Danske gjør sig en Ære af, ligesaaavel som vi, at tænke og handle efter det hos os brugelige Valgsprog:

Tvilling-Rigets Held og Ære
Skal vort fælles Ønske være. ².

I *Grave's Piece* «En Norsk Hyrdes Indtagelse i et Bierg» heder det om Norge, at det er «som Piletræet, — jo mere det skjæres, jo mere skyder det ud» . . . «I (d. e. Nordmændene) har længe nok med Eders Død kjøbt andres Vellyster og seet Eders Lands Fordele blive forvandlede til Eders Ulykker. Det nordiske Peru skal ikke længer blive et Rov for fremmed Begjærlighed eller Eders Metaller støbes til Eders egne Lænker» ³. Paa et andet Sted lader Forfatteren sin «Hyrde» spørre: «Synes Iet ikke, at Naturen har bestemt disse tvende Rigers Forening,

¹ S. 8—10, 15.

² S. 22.

³ S. 18—19.

at det ene skulde række Haanden til det andet i sine Mangler? Det er langt fra mig, svares der, at jeg skulde med skjæle Øine ansee denne for begge saa berømmelige Forening, som Eders Konger med saamegen Visdom og Mildhed har holdt vedlige. Gid den maa staa indtil Verdens Riger adsplittes, og at enhver i sær fandt deri sin Lyksalighed; men kan ikke denne Forening staa ved Magt, uden at det ene Rige skulle tvinges til en ufordelagtig Handel med det andet? Er det ikke Egennytte, som er den store Drivefjeder i Handel imellem enkelte Personer? og hvo vil fortænke den ene, at han ophæver den, naar han derved bliver vaer den andens Berigelse og sin egen Forarmelse? Bør ikke det samme have Sted mellem Riger i Almindelighed, og hvad er vel et Slaveri andet, end at den ene skal arbejde, og den anden høste Frugterne?»¹. Piecen slutter med en paa Foreningen mellem Norge og Danmark tydelig henpegende «Fortælling» om «tvende Halvsystre», af hvilke den ene var doven og forfængelig, den anden derimod tarvelig «og saa flittig, at hun med sine Hænder forhvervede en Del af den andens Stads og Brødet til Huset». «Dette uagtet var Systemen saaledes indtagen i sig selv og sin Pragt, at hun saa hende an som en under sig, der var skabt til at gaa hende til Haande, og kunde ikke skjule en hemmelig Nag, naar Fremmede opløftede hendes gode Egenskaber. Af Kjærlighed til Moderen lod den anden sig dog ikke formærke, skjønt Systemen gik sterkt ind paa hendes Arv; thi hun saa, at Moderen elskede denne sin Datter. Endelig blev den Tarvelige syg af det meget Arbejde og Vaagen, og man tvivlede om hendes Liv. En stor Mangel følte strax i Huset, som rak ogsaa til den anden. Herved fik hun Øjnene op og siges at have udbrydt i disse Ord: Ach, min allerkjæreste Syster! gid jeg kunde købe dit Liv med alle mine Juveler. Nu merker jeg, at jeg kan ikke leve uden dig, men at du trænger ikke til mig»².

«Skulle 1 à 200 Pakhuse», skriver Philodano-Norvagus (Proprietær *G. Strømboe*) i sine «Oprigtige Tanker til bedste Eftertanke», idet han kommer ind paa det danske Kornmonopol, «om de og alle stode fulde af Dantziger-, Königsberger- og Riga-Rug, skulle det qvæle Agerbruget i Danmark? Hvilken original Jyde-Concept!»³. — «Jeg siger, om jeg vilde gaa disse (d. e. andre

¹ S. 28—29.

² S. 46—47.

³ S. 35.

Monopoler) forbi, saa kunde jeg ikke gaa over disse tvende selsomme og store Monopolia, som Danmark i Almindelighed har over Norge, nemlig alene at forsyne de Søndenfjeldske Stifter i Norge med Korn og Fedevarer og at udføre klingende Mynt af Norge, hvorimod det er Norge forbuden at udføre Mynt af Danmark. Vare alle Monopolia i Verden samlede, da skulle vel ingen findes mere interesserede og unaturlige end disse, og alt hvad Norge kan sige derom til de Danske er hvad jeg i et Skrift har seet anført af Fruentimmeret mod Mandfolkene: «I have selv gjort Lovene». Men hvad ville I sige, mine Herrer Danske! naar jeg formodentlig vil oplyse Jer om, at samme suveræne Monopolium over Kornhandelen paa Norge har tilføjet Eders Agriculture og følgerig Eders væsentlige Interesse den Skade, som I endnu ikke have faaet Øjnene op for?» . . . «Det Skin af Billighed, hvormed I, mine Herrer Danske! har for Thronen besmykket eller lagt Skjul paa Eders Begjærlighed, vide vi nok at have bestaaet derudi, at det var billigt, at den ene Haand tog af den anden, det er: at Norge tog Danmarks Produkter og at Danmark reciproque tog Norges, forsaavidt som Forbrug requirerede dem. Have I da, mine Herrer Danske! med lige Tvang og Efterlevelse opfyldt denne Billighed? Nej, aldeles ikke! Hvor ofte har ikke Kjøbenhavn havt Tilladelse at indføre Kvantiteter af svensk Jærn! . . . Hvormange Ladninger af Tømmer bliver ikke aarlig indført til Kjøbenhavn og andre Stæder fra Finland og Pommern, uagtet Træ er Norges Hoved-Produkt!»¹ . . . «Der kand altsaa», heder det videre hos den samme Forfatter, idet Spørsmaalet om en norsk Bank blir omhandlet, «ikke rimelig formodes, at nogen Ting kand være en Banque i Norge imod uden den danske Banques formodentlige Misundelse, som da vil sige: Norge ingen Banque, ingen Penge, ingen Handel!»². Det fremhæves, at «de kongl. Revenuer af Norge er saa tilstrækkelige, at de betale den norske Armees, de enrullerede Marinere, Pensioner af alle Slags og alt hvad som enten i den civile Etat eller andre kaldes Betjente»; — «kunde det være utilladeligt», føjes der saa til, «om Norge gjorde Danmark her denne Erindring: Gak Du hen og gjør ligesaa!» (d. e. betal Dine Udgifter af Dine egne Indlægter). Det fremhæves, at mange af Norges anseeligste og

¹ s. 51.

² s. 50-51.

for Landet nyttigste Mandskab aarlig gaar til Danmark for at komplettere de danske Regimenter eller som Matroser til Sø-tjenesten, hvoraf nogle vel kommer tilbage, men, formedelst Liderlighed og Udyder, til større Skade, end om de var bleven borte for altid. Og saa heder det dernæst: «Kand I, mine Herrer Danske! efterat denne Oplysning er overvejet og samtykket, kand I misunde os Broder-Ret? Os, som I have saa beviislig fornærmet og undertrykket! Os, som I have havt saa mange Fordele af, at vi fast have intet uden Mangel og trængende Undersaatter tilbage! Kand I misunde os Universitet, Banque, Commerce-Collegium eller hvad mere der kand oprejse os? Kand Betragtningen af dette ikke overtale Eder fra de ubeføjede Fordomme I have havt om os og styrke Kjærlighedens Baand til en billig Tænkemaade, forsaavidt som det beror paa Eders Erklæringer til Bedste for det hele, . . . da viger I ikke alene fra Menneskekjærlighed, men fra det uomstødelige Systema, at Riger, som har en saa nøje Connexion, taber tilfælles, naar det ene bliver forsømt»¹. Forfatteren omtaler tilsidst den Tilsidesættelse, for hvilken Nordmændene efter hans Mening havde været Gjenstand ved Embedsbefordringer, og henvender sig i den Anledning til selve Regjeringsmændene i de kgl. Kollegier paa følgende Maade: «Af hvad Aarsag have I, mine høje Herrer, som have været Forestillingerne i de adskillige Departements betroet, saa kjendelig tilsidesat de norske Undersaatter, og derimod befordret ikke danske alene, men mere Fremmede til alle de vigtigste og betydeligste Embeder og Poster? Mangler der de Norske Hoved og Beqvemmelighed til Forretninger? Nej! . . . Holde I for, at de Norske har været saa blinde og dumme, at de ikke have indseet denne Uret og de mange andre I have anstillet, samt hvorledes I have misbrugt den Tillid Monarchen har Tid efter anden betroet Eder derudi, at I under hans Tilsyn skulle vaage uden Forskjel over alle Undersaatters Velfærd, . . . da gjøre I os aabenbare Uret. Nej! vores billige og ofte repeterede Klager vidner imod Eder . . . Men I haver om Thronen, indtil denne sildigste Tid, imod Undersaatterne i Almindelighed og imod de Norske i Særdeleshed, inventeret ligesom Grave og Mure, i hvilke sidste I have selv udgjort Stenene, indtil deres egen Vægt synes nu

¹ S. 78.

at have foraarsaget et Fald, som vil begrave mange af Eder selv under Gruset»¹.

Dette Sprog tyder usægtelig paa en længe opsamlet, dybt indefra kommende Uvilje mod det Helstatssystem, hvorefter «Tvillingriget» indtil da havde været styret, og mod Danmark, som havde haft alle Fordelene af dette System, medens Norge havde haft al Skaden. Og det viser sig, at det fandt Gjenklang, saa man her har at gjøre med noget mere end enkelt Mands Særhed eller slette Lune. De «*Norske Intelligenz-Seddelor*», som begyndte at komme ud i 1763, men i mange Aar ikke indeholdt andet end Avertissementer, eller, naar det kom højt, Gravskrifter, Fødselsdags-Gratulationer, Raad mod Værkefinger, Middel mod Hoste, «patriotisk» Forslag om at brænde Brændevin af Rognebær o. desl., fik i Trykkefrihedsperioden pludselig Fart, som saameget andet, og bragte den ene politiske Artikel efter den anden, de fleste præget af en temmelig skarp Opposition mod Helstatssystemet og den ligeoverfor Norge befulgte Kolonialpolitik. No. 36 for 1771 har saaledes et «fra Landet indsendt Promemoria», i hvilket det heder: «Hvor ere Vægterne paa Zions Mure? Hvor bor eller skjuler sig Patrioterne, de Forstandige, de Gode? Er der endnu ingen af disse hjemme? . . . Ingen Banque, intet Commerce-Collegium, intet Universitet i Norge endnu eller Spor dertil! Hellige Løfter, — Kongen maa sandelig ikke vide Landets Nød, det kan ingen disputere mig . . . Sig, I, som Lærdom eller Erfarenhed har givet Kundskab om Verden og Menneskers Handlinger, om I kjender noget Land paa Jordkloden, uden Norge, hvis Nød er tydelig bevist og bekjendt og hvis Forestillinger efter Befaling er gjort, men dog ikke bliver reflecteret, — eller kjender I nogen Nation, har I læst om nogen, der ikke er Rebellere og har begjært at hjælpe sig selv fra Hunger og Ødelæggelse, og ej har faaet Tilladelse dertil? . . . Tal, I, som eier Talent dertil; er der Ingen i Landet I kan tale til, da tal til og for Thronen, — den er jo aabnet, den er jo endnu til . . . Var enhver overbevist om Landets store Trang og om Nytten og Fornødenheden ved at opnaa dets Begjæringer, da var en Deputation idetmindste fra alle Søndenfjeldske Kjøbstæder og Fogderier ikke formeget. . . . Skal 3 Ark udskrevet Papir, som maaskee allerede er consumeret, og en eneste stakkels, ussel, maver trykked Piece, som

¹ S. 80—83.

er nær i Forglemmelse inde i Landet og formodentlig aldrig er kommet udenfor, skal disse alene forestille en gandske Nations Vel i et helt Aars Tid? Ulykkelige Fædreland!» — No. 11 for 1772 har et versificeret Indlæg, der bentyder til Strømboes Piece og omtaler rosende de i samme indeholdte skarpe Udfald:

«Philodanonorvagus har os Midler foreskrevet.
 Han Skallen ej for Kjærnen tar, men eftertryklig drevet
 Paa Hovedpunkter og isser, hvad Norge anbelanger.
 Som altid undertrykket er af Dansk og jydsk Slinger,
 Fordi de nærmest Thronen kan sig jevnlig slaa i Bugter
 Og sledske for Monarkens Haand
 Det nytter ej at sørgre sig, naar man paa dette tænker;
 Vi ere under Magten lig dem, som er lagt i Lænker;
 Vi ere som Kamelerne, der læses til de piber,
 Og slæber alle Byrderne til vi som Æsler skriger.
 Det er den Løn vi have bør fordi vi tier stille,
 Hvorfor gaa vi saa dum som Kjør og lader os saa drille?

O. S. V., O. S. V.

Versene er, som man ser, slette, men Meningen er god. I samme Aargang No. 43 findes en Artikel vedkommende Spørmaalet om en norsk Bank, hvor Danmark og Norge sammenlignes med to Brødre, «som i Arbejde, Sved, Næring og Fortæring var med hinanden forbunden, men af hvilke den ældste, der forestod Husholdningen, fortærede baade sin egen og den associerede Broders Fortjeneste». Det næstfølgende No. 46 har en Artikel, som slutter sig hertil, og hvor det bl. a. heder: «Hvilken Iver, hvilken ærværdig Iver har ikke til alle Tider drevet de fornuftige Danske til en fordelagtig Patriotisme for deres eget Land, og hvilken betydelig Vending, hvilken net Gang har ikke deres Lykke naaet fremfor vores! Med Tilbedelse! en lille Repetition: Cancelliet, Højesteret, Mynten, Universitetet, Banquen, Lotteriet, Mulkter, Compagnier, Monopolia i en rig Høst og et ævigt langt etcetera, — nej, Herre! jeg maa puste, jeg taber mig selv i disse Velsignelser, — jeg maa slutte med den rare danske Mands Beregninger og med Deres egen Drøm (d. e. den om de to Brødre), Beviser nok for denne Sandhed: at Dannemarks Lykke træder velpyntet og stolt paa Ruinerne af Norges».

De «Norske Intelligents-Sedler» udkom, som bekendt, i *Kristiania*. Det ser ud til, at Oppositionsaanden blandt Nord-

mændene, det vaagnende Misnøje med Norges Stilling inden den dansk-norske Helstat, netop har havt fra første Færd et Slags Hovedkvarter i denne By; det er adskillige Træk, som tyder derpaa, — saaledes hvad *Prins Karl af Hessen* fortæller om Stemningen, da han kom hid som kommanderende General i 1772, og de Samtaler, hvortil han blev Ørenvidne¹, — de Tilknytningspunkter, svenske politiske Emissærer fandt her for sin Virksomhed ved flere Leiligheder, — *Guldbergs* vrede Ord om de Christianiæ Ræsonneurs o. s. v. Kristiania havde gennem hele Foreningstiden hævdet et Slags Hovedstads-Rang blandt de norske Byer; her var Sæde for Slotsloven, Overhofretten, Statholderen eller Vicestatholderen, naar disse Poster var besatte; Kristiania Biskop havde Rang over de andre norske og Side om Side med Sjællands Biskop; disse Forhold havde virket til at udvikle eller vedligeholde en vis Ambition, visse politiske Traditioner, der ikke harmonerede med det under Enevælden gennemførte Centralisationssystem og følgelig afgav Støttepunkter for Oppositionsaanden. Den norske Hovedstad indtog et Slags Rivalstilling ligeoverfor den danske, trods den umaadelige Forskjel mellem begge i Hensyn paa Folkemængde og øvrige Resurser; Kristiania-Kjøbmændene arbejdede paa at faa Del i de mange og store Begunstigelser, hvorved Regjeringen støttede den kjøbenhavnske Handel og Industri, og deres Stræv blev ikke helt uden Frugt; men, hvad det lykkedes dem at opnaa, var dog bare en Mundsmag, hvorved Appetiten voxede og Fordringerne spændtes højere. Hertil kom, at Kristiania i lange

¹ *Memoires de mon temps*, S. 71 ff.: «La Norvège avait été traitée en colonie jusqu' alors On y était mécontent et avec raison. On murmurait hautement. Les gazettes de Christiania agitaient déjà la question, si la Norvège ne serait pas plus heureuse, unie avec la Suède. Ce fut dans ce moment qu'on me choisit pour le commandement en Norvège» Siden, fortæller han, blev Stemningen bedre, om end ikke aldeles tryk . . . «On n'était donc plus suédois, et on commençait à s'apercevoir que le Danemark pouvait bien plus aisément aider la Norvège que la Suède ne pouvait le faire Mais il y avait des démagogues qui avaient un autre idée. C'était de rendre la Norvège un royaume indépendant. Je me rappelle qu'un soir ces messieurs discutèrent cette matière avec une vivacité presque affectée et en concluant qu'il leur fallait un Roi à eux seuls». — Prinds Karl antyder, at det var ham selv, man vilde ha til norsk Konge. Den hele Beretning gjør ikke noget meget tilforladeligt Indtryk, men maa dog antages at hvile paa et faktisk Grundlag. — Jvfr. *Y. Nielsen, N. Hist. Tidsskr. 2. R. I. S. 6—7.*

Tider havde havt sine vigtigste Handelsforbindelser med England, og at Byens Kjøbmandsstand var bleven sterkt præget heraf. Den havde engelsk Smag, engelske Sympathier. Kristiania var «londonniseret», som det heder i *Enevold Falsens* «Et Par Ord om det Norske Academie» (fra 1793), — medens i Kjøbenhavn blandt de fremmede Indflydelser den tyske altid var og vedblev at være prædominerende.

I dette Punkt skilte iøvrigt Kristiania sig ikke ud fra de andre søndenfjeldsk-norske Kjøbstæder. Om dem alle gjaldt det, at der raadede en meget fremtrædende Anglomanie. «De norske Kjøbstæder», heder det i en Skildring af Norge fra Slutningen af forrige Aarhundrede¹, «drive alle Handel og for detmeste med England. Derfor synes de Norske Kjøbstad-Indbyggeres almindelige Karakterer at være sammensat af to meget agtværdige Karakterer, nemlig Landets egen og den Engelske. Der er saaledes Englændere, som have ombyttet deres Melancholi, deres Spleen, deres Whims for den Norske Fjeldboes mere oprømte Væsen, hans lettere Mine og større Aabenhjertighed. I det øvrige have de Engelske Skikke og Engelsk Smag i deres Forlystelser, i deres Luxe, Klædedragt, Bygninger kort i alt. Imidlertid ser den opmerksomme Iagttaget let Forskjellen. Det er undar den Norskes Tænkemaade at være Slave endog naar han efterligner Briteren»². Hvad det danske Universitet og tildels danske Latinskoler var for Norges studerende Ungdom³, var engelske Handelsskoler eller Handelskontorer for dem, der blev bestemt til at gaa Kjøbmandsvejen⁴, og, da det udentvil i den her omhandlede Periode var en mere gennemgaaende Regel, end det er nufortiden, at Sønnerne opdrøges til at følge Fædrenes Livsvej, saa der dengang med større Ret end nu kunde tales om en særskilt norsk Embedsmandsklasse og en særskilt norsk Kjøbmandsklasse, skulde det ligge nær at tro, at det hørte med blandt Differentspunkterne mellem disse to Klasser, at de danske Sympathier hørte mest

¹ *Minerva* 1790, III: Om Norge af Pram.

² Se *Hausmann, Reise durch Skandinavien 1806—7, II. 135* (om Arndal — alle Kjøbmænd dér taler Engelsk, sender sine Sønner til England til Uddannelse o. s. v.). *L. v. Buch, Reise durch Norwegen* (1806), I. S. 222—224. (Anglomanie i Kristiania).

³ Det var indtil 1814 meget almindeligt, at Norske Gutter blev sendt til danske Skoler for at forberedes til Universitetet.

⁴ *Aall, Erindr. 2. Udg. S. 66—67.*

hjemme hos Embedsmandsklassen, de engelske hos Kjøbmandsklassen. Vi véd imidlertid, at Forkjærligheden for England og engelsk Væsen ingenlunde var indskrænket til denne Samfundsklasse, men fra gammel Tid havde karakteriseret og vedblev at karakterisere Nordmændene idethele, særskilt ligeoverfor de Danske, og, naar vi spør, hvilken Art af Sympathier var mest udbredt, dybest rodfæstet hos det norske Folk: Sympathierne for Danmark eller Sympathierne for England, synes Svaret ubetinget at maatte bli, at det var de sidste. I en af en Dansk forfattet Skildring af Norge fra Aar 1763¹ heder det, at, «hvorvel Folk af alle Nationer ere velkomne hos de Norske (undtagen een, som jeg ej vil nævne), saa elske de dog Englænderne fremfor alle andre», hvilket igjen forklares af Overensstemmelse i de to Nationers Gemytsbeskaffenhed. Den svenske Generalkonsul i Kristiania, *Martinau*, skriver i 1787, at, naar en Nordmand træffer sammen med en Englænder og en Dansk, vil han strax føle sig staaende den første nærmest og aldeles ikke betragte den Danske som sin Medborger². Dette ser jo noget stivt ud, — og man kan derved anmerke, at *Martinau* idethele øjensynlig la an paa at skildre Forholdet mellem Nordmænd og Danske i det ugunstigst mulige Lys, — men det stemmer med hvad der fortælles af den tyske Videnskabsmand *Hausmann*, som fremhæver Nordmændenes Sympathi for England medens han paastaar, at de snarest nære Modvilje ligeoverfor Danske og Tydske³, — og det stemmer paa en Maade ogsaa ret vel overens med *Wessels* Advarsel til sine Landsmænd, at de ikke burde gaa saavidt i sin Anglomanie og sin gode Tro om sig selv og sit eget Land, at de ville bilde sig ind,

at der fødes Mennesker
kun i Engelland og dér.

Vi mindes ved dette Vers om det før omtalte⁴ og noksom bekjendte Forhold, at Nordmændenes Nationalfølelse i det her omhandlede Tidsrum meget ofte traadte frem i Skikkelse af den naiveste Selvforgudelse og det mest ugenerte Storskryderi. Naar det, ifølge Tidsalderens almindelige Friheds- og Naturlig-

¹ *Norske Intelligents-Sedler 1763.*

² *Y. Nielsen, Gust. III.s norske Polit. Hist. Tidsskr. 2 Række, I. S. 71.*

³ *Hausmann, Reise durch Skandinavien 1806—7, II. S. 283 ff. — Jvfr. Pavels, Dagbøger for Aarene 1812—13, udg. af L. Daas, S. 244.*

⁴ *Se ovenfor S. 180 o. ff. St.*

hedsideal, blev Mode hos de Danske at lovprise Norges Hørlighed, saa fik selvfølgelig denne Lovprisning hos Landets egne Sønner en saameget mere højtrængende, fra Hjertet kommende Karakter. Det synes virkelig at være kommet derhen, at den Ting «at være født udi Norge»¹ gjaldt som et Adelsbrev, hvilket man var stolt af og gjerne producerede ved given Lejlighed; man kaldte sig gjerne Nordmand, naar man havde nogen, om end noksaa ringe eller tvilsom Hjemmel dertil²; Norge var «Jordens Ære» (Zetlitz), — det norske Folk «Naturens ægte Børn» (Edv. Storm), — en Nordmand enstydig med en Pokkers Kar, som kunde gi sig i Kast med hvad det skulde være³ o. s. v., o. s. v. Denne højtskruede nationale Selvgodhed gjorde sig særskilt gjeldende ligeoverfor de Danske og det ofte paa en stødende eller udfordrende Maade. Om Samlivet mellem norsk og dansk akademisk Ungdom ved Universitetet og i de kjøbenhavnske Klubber faar vi, som før nævnt, vide, at det vel fordetmeste løb fredeligt af og uden dyberegaende Rivninger, men at dog Nordmændene ikke kunde undlade stadigvæk at fremhæve sit Lands og Folks formentlige Fortrin fremfor Danmark; *Tyge Rothe*, som er saa overstrømmende velvillig

¹ *Joh. Vibe's* Ord om sig selv i hans Afskedsvers til Norske Selskab: «Hans Ros: han var født udi Norge». *Edvard Storm* siger i et Rimbrev af 1772 (meddelt af *L. Daac* i *Personalhist. Tidsskr. 2. Række, V. S. 89 ff.*):

«Over alle Jordens Riger agter jeg mit Fædreland;
I dets mindste Vraa at Jfødtes Fyrsters Slægtskab trodse kand;
Adelig er norske Æt, hvorsomhelst den er udsprunget».

² *Henrik Steffens*, som var født i Stavanger, men hvis Far var tysk og Mor dansk, og som forlod Norge i Syvaarsalderen, fortæller om sig selv: «Ich der ich mich gern ein Norweger nannte . . . Ich var stoltz auf meine Geburt in Norwegen» (Was ich erlebte). — *Christen Pram*, der var født i Gudbrandsdalen, men hvis Forældre begge var danske, og som ni Aar gammel kom til Danmark, hvor han siden tilbragte sit Liv, vedblev alle sine Dage at være en entusiastisk Nordmand. — Om *Grev Herman Wedel-Jarlsberg* heder det, at han, medens han som ung Mand opholdt sig i Kjøbenhavn, la an paa at gjelde som en rigtig norsk Bjørn, skjønt han var født og opdraget i fremmede Lande og dengang bare kjendte Norge fra enkelte korte Besøg (*Y. Nielsen, Grev Wedel, I. 75—76, 84—85*).

³ Saaledes *Nordal Brun* i Tilegnelsen af «Zarine» til Biskop Gunnerus: Et Sørgepill! hvilken Formastelse! Jeg tænkte alene derpaa og Pennen faldt mig af Haanden. Men strax følte jeg, at jeg var en Nordmand, og maanedele jeg end andre Gaver, saa havde jeg dog Dristighed nok og Lyst til at forsøge det vanskeligste».

ligeoverfor de norske Brødre, hentyder til, at det nok kunde hælde, at de «prale med Ufornuft og med Forset haane Danne-mark», og indskjærper dem, at man ogsaa fra dansk Side havde Krav paa at behandles med Respekt¹; Rektor *O. Worm* skriver i 1815 til Nyerup: «Norge har altid foragtet Danmark, Gud véd hvorfor»².

Alt saadant har nu i og for sig lidet at skaffe med Fædrelandskjærlighed i Ordets højere moralske Mening, og intet vilde være mere misvisende end at se i disse Nordmændenes gode Tanker om sit Land og sit Folk en Maalestok for Udviklingen af deres Nationalaand eller Nationalbevidsthed. Vi har jo Vidnesbyrd om en lignende Storagtighed hos dem fra en meget tidligere Tid, — t. Ex. *Molesworth's* bekjendte Udsagn om dem, at de agte sig for meget bedre end de Danske, hvem de kalde med et Slængenavn Juter, — *Holbergs*, at de «paa Grund af sine store Qvaliteter og Sindets Gaver ere tilbøjelige til at fatte for store Tanker om sig selv og se andre over Axlerne», — *Grams*, at en af deres Hovedfejl er «deres fra Barndommen af indgroede vanité og altfor gode Opinion om sig og deres Nation, — et vitium jeg al min Tid har observeret hos deres Ungdom, som her nedkommer»³, — Vidnesbyrd altsaa fra en Tid, da der hos Nordmændene, trods deres gode Opinion om sig selv og sin Nation, ikke merkes mindste Spor af Uvilje over, at denne Nation indtog en Husmands-Stilling i politisk og national Henseende, ikke mindste Spor af Tanke om eller Trang til at arbejde for dens Fremgang eller Udvikling, — da det manglede i den Grad paa Almenaand hos dem, at t. Ex. den norske Statholder *Grev Rantzau*, efter hvad han skriver til Gram (Brev af 24 April 1734), mistvilede om at faa nogen Støtte fra norsk Side til Realisation af sin Tanke om Udarbejdelsen af en omhyggeligere Beskrivelse af Norge end de, man dengang havde, eftersom «alle her bekymre sig ikkuns om meum og tuum uden at bekymre sig for det forbigangne eller tænke paa det tilkommende»⁴.

Imidlertid, — hvormeget nu end Nordmændenes Nationalstolthed havde Karakteren af en blot personlig Selvfølelse, en

¹ Om nogle Dannemarks og Norges Fordringer, S. 15—16.

² Cit. laant fra *L. Daas, Vidar, I. S. 47.*

³ *L. Daas, Vidar, I. S. 34.*

⁴ *E. Holm, Nogle Hovedtræk af Trykkefrihedstidens Hist. S. 132.*

raa, ubevidst Kraft, og hvor lidet den end var enstydig med en vaagen, virksom, offervillig Fædrelandskjærlighed, — saa kunde den dog under alle Omstændigheder være eller bli en Støtte for denne, en Kilde, hvorfra den drog Næring. Man skal lægge Mærke til, at denne norske Selvfølelse havde faaet i Slutningen af det attende Aarhundrede et helt anderledes rigt Indhold, en helt anderledes bred og mægtig Grundvold at bygge sig op paa, end den havde havt i Tiden forud. Og, jo mere Indhold den fik, des snarere maatte den kunne gaa over fra at være en kjæphøj Provinsialisme, der bare slaar i Bordet og bruger sig ved enkelte højtidelige Lejligheder, til at bli en aldrig hvilende Følelse af Pligt ligeoverfor Fædrelandet, af Trang og Evne til at arbejde for dets Fremgang. Man kjendte nu Landets gamle Historie bedre end før, — *Schönings* Norges Riges Historie, hvis 3 Dele udkom 1771—1781, og den ved ham besørgede store Udgave af de norske Kongesagaer, hvis første Tomer udkom 1777—78, fortjener at nævnes i denne Sammenhæng, — og man kjendte Landet selv og Folket bedre. Vi henviser til hvad der i det Foregaaende er bleven udviklet om hvorledes det attende Aarhundredes Oplysning virkede til, at Norges og det norske Folks «Herligheder» kom til sin Ret, særskilt hvorledes det blev erkjendt, hvilket uvurderligt Klenodie Norge besad i sin ældgamle ubrudte Bondefrihed. I denne mente ogsaa Nordmænd af andre Samfundsklasser at ha sin Anpart, og det ganske vist heller ikke uden Føje. Den havde virket til at gi det hele Folk fra øverst til nederst et Aandspræg, hvorved det paa en iøjnefaldende Maade adskilte sig fra andre Folk og ikke mindst fra de Danske. Var der et Fortrin, som danske og andre fremmede Iagttagere i det her omhandlede Tidsrum var enig om at tillegge alle Nordmænd uden Hensyn til Stand eller Stilling, saa var det en vis Frihedsaand, en vis Djærvhed og Frimodighed og personlig Værdighedsfølelse, der kom tilsynne i Omgangen Mand og Mand imellem fra den Højeste til den Ringeste, og som man forklarede af Samfundets demokratiske Karakter¹, — og var der et Fortrin, som Nordmændene

¹ I den før nævnte af en Dansk forfattede Skildring af Norge fra 1763 (*Norske Intelligents-Sædler*) heder det: «Nordmændenes Munterhed er gelejdet med Frimodighed . . . dette Pant paa en ædel Nation, dette hos os saa lidet bekjendte Gode . . . Man skal aldrig merke hos dem mindste Spor af en Trældoms Frygt; det Slaviske, som vi desverre ert vante til at see.

selv dengang plejede at gjøre sig til af og føle sig stolt af, saa var det netop denne deres Frihedsaand og denne deres Samfunds demokratiske Karakter. De talte med ikke mindre Salvelse dengang end i Tiden efter 1814 om sit Land som Frihedens Hjem eller Sæde; at være fri og norsk, det gjaldt som enstydig; Nordmændene var «fribaarne» fremfor noget andet Folk, — endog Engelskmændene ikke undtagne¹.

Disse selvbeholdelige Forestillinger om det norske Folks høje Rang blandt Nationerne, særskilt i Kraft af dets «Frihed» og lykkelige Samfundsforfatning, kunde nu let virke til at stænge af for enhver Paavirkning af den politiske Fremskridtsbevægelse i Samtiden og til at hindre, at man fik Øjnene rigtig op for det meget, Norge manglede i at være et virkelig frit Land, og for det ydmygende og skadelige i Landets Husmands-

naar en Undermand paa en nederdrægtig Maade bøjer og krummer sig for en, som Lykken har sat lidt over ham, er noget, som en Nordmand veed aldeles intet af. — *J. C. Fabricius*, i sin «*Reise nach Norwegen*» (1779 — *S. LVII—LXIV*), og *L. v. Buch*, i sin «*Reise durch Norwegen und Lappland*» (1810 — *I. S. 75—76*), taler begge om den Frihedsaand, der karakteriserer alle Nordmænd, og deres «sædle Stolthed, som udledes af den herskende Standslighed og «ubegrænsede Frihed». — *Mary Wollstonecraft* siger (*Letters written during a short residence in Sweden, Norway and Denmark*, 1796 — *S. 74—76*): «Though the king of Denmark be an absolute monarch, yet the Norwegians appear to enjoy all the blessings of freedom . . . You will be surprised to hear me talk of liberty; yet the Norwegians appear to me to be the most free community I have ever observed».

¹ Der er en Mangfoldighed af Vidnesbyrd herom; vi skal bare henvise til den populære Visedigter *Zellitz*, i hvis Digte man jevnlig finder denne Opfatning forkyndt paa den sejrsligste Maade; t. Ex. i Digtet til Kronprins Frederik af 1788, hvor han indfører Frihedens Gudinde og lar hende tale Norsk: —

•Norsk var det Sprog hun talte;
Med disse Ord tilkjendegav hun sig:
Prinds! Frihed er mit Navn, og disse Steder
Mit Tempel; — jeg gjør Norge lykkelig;
Mig skylder det sin Dyd og mig sin Hæder»:

i hans Sang til Frihedens Pris:

«Vi Brødre! Friheds Landsmænd er,
Thi Norge er dens Sæde», —

i hans Sang for den norske Armée:

«Friheds Søn kjendte ingen Tid Skræk,
Frie og norske vi er» o. s. v. (*Samlede Digte*, Kristiania 1825, *II. S. 36, 92, 134*).

Stilling ligeoverfor Danmark. Man kunde bli saa optat af at glæde sig over Herligheden ved den givne Tingenes Orden, at der ikke blev Rum for nogen Tanke paa Fremtiden. Naar Norges «Frihed» blev lovsunget, saa var selvfølgelig Bonden, — Odelsbonden, — den, paa hvem man først og fremst tænkte; han kom, paa Grund heraf, til at staa for den almindelige Opfatning som Nordmandstypen, til hvem man kunde se hen, naar man vilde vide, hvad der var god national-norsk Tænkemaade. Nu var den norske Bonde endnu dengang til det yderste konservativ, fuldkommen utilgjængelig for alle Reform- eller Fremskridtsidéer; hans politiske Katekismus bestod, efter *Reverdis* Udtryk¹, af de to Sætninger, først, at Kongen, Landets Fader, ikke kunde ville andet end sine Undersaatters Vel, og dernæst, at Kongens Vilje, naar den engang var forkyndt, maatte ubetinget adlydes; han holdt fast ved sin private Ret og vidste i Regelen noksaa god Greje paa den, men havde intet Begreb om nogen udover den gaaende Frihed, saalidt som han havde Begreb om nogen anden Fædrelandskjærlighed end den, der viste sig i at lyde Kongens Bud og forsvare den bestaaende Tingenes Orden. Det ligger nær at tro, at disse Forhold har kunnet øve en uheldig Indflydelse paa den norske Nationalaand, forsaavidt som den derved er bleven holdt tilbage paa det blot lovsyngende, passive Stadium og standset i sin Udvikling til at bli en virksom, fremadstræbende Kraft. Og der er i de historiske Kjendsgjærninger et og andet Træk, der synes at stadfæste dette.

Vi har nævnt, at *Nordal Brun* stod for sin Samtid som den norske af alle Nordmænd, og at han øjensynlig ogsaa selv betragtede sig som et Slags Repræsentant for sit Folk. Det er nu paafaldende, at denne Mand, som var i mange Henseender virkelig saa norsk og saa norsksindet, som havde en saa levende Følelse for sit Lands og Folks Herlighed og kunde, — inden visse Grænser, — være en saa veltalende Tolk for dets patriotiske Stemninger, alligevel stillede sig saa fremmed eller ligegyldig ligeoverfor de Reformkrav, som blev rejst i den norske Patriotismes Navn, de Arbejder, som blev sat i Gang for at skaffe Norge en i national Henseende friere, bedre, værdigere Stilling. Han, som var saa lidet bange for at kaste sig ind i den offentlige Diskussion, — som, naar det gjaldt at forsvare

¹ *Struensée*, S. 283.

noget af den bestaaende Tingenes Orden (t. Ex. Odelsretten eller de gamle Kirkeskikke) kunde optræde med slig Kraft, paa en saa myndig Maade, endog ligeoverfor selve Regjeringen, selve de høje Magthavere, som han principmæssig bøjede sig saa dybt for, — han følte aldrig nogen Opfordring til at lægge ind et godt Ord for Universitetssagen, Norges store Fremtids-sag, der Gang paa Gang blev stillet paa Dagsordenen og Gang paa Gang satte Penne og Sind i en efter Tidens Lejlighed saa livlig Bevægelse¹. Nordal Brun var strengt-orthodox i kirkelig-theologisk Henseende; han var en Autoritetens Mand ifølge Grundsætning og ifølge Instinkt (hans stundom paa en nok saa ubygkelig Maade fremtrædende Magtgriskhed og Sands for at komme frem og gjøre Lykke); dette har vistnok i første Række virket til at bestemme hans politiske Standpunkt; men man faar dog et Indtryk af, at ogsaa hans nationale Stolthed eller Selvgodhed har havt sin Del i, at han alle Dage kom til at staa saa fremmed eller fiendtlig ligeoverfor Samtidens store europæiske Friheds- og Fremskridtsbevægelse, skjønt der øjensynlig knyttede sig saa store Haab til den, specielt for Norge, og at det har været ham en overmaade velkommen Støtte for den ubetingede arveundersaatlige Troskab, hvis Talsmand han var, og hvis Uforenelighed med sand norsk Fædrelandskjærlighed han ikke vilde se, at han kunde beraabe sig paa de norske

¹ Først efterat Universitetssagen havde faaet kongelig Sanktion, ydede ogsaa Brun den sin offentlige Tilslutning. I en Prædiken paa 3die Søndag i Advent 1811 omtaler han [med Tak Universitetets Stiftelse. «Jeg smigrede aldrig», heder det her (*J. N. Brun, Gammelt og Nyt om Nordal Brun, S. 398*), «jeg taug heller. Min Aand var formeget norsk til altid at forene Begreberne: stort og ædelt, med disse Embedsord: fyrsteligt, kongeligt, kejserligt. Ogsaa jeg har en og anden Gang sukket i Løndom over en og anden Stedmoderlighed fra Søsterlandet Danmark mod Norges Søner, men altid dog, — det være vidnet for Gud! — altid i mit Hjerte overbevist om, at det aldrig var vor fælles Landsfaders Skyld, altid vis paa, at, naarsomhelst oplyst og beskeden Nordmand fik talt søgte Norsk til den hulde Monarks Øre, fik Norge strax alt, hvad det kunde faa, alt, hvad Kongen kunde give». — Hvorledes rimer nu det sig, at han var formeget norsk til altid at forene Begreberne stort og ædelt med Ordene kongelig og kejserlig, og at han alligevel altid følte sig overbevist om, at det umulig kunde være Landsfaderens Skyld, naar Norge ikke blev retfærdig behandlet? eller, at han tog det Parti at tie, naar han var overbevist om, at det kun gjaldt at «tale søgte norsk» til Monarken, for at Norge skulde faa, hvad det kunde faa?

Bønder som sine politiske Meningsfæller. Han gjør fra Høiden af den *sande* Frihed, som Nordmændene fra gammel Tid havde været og fremdeles var i Besiddelse af, Udfald mod den *falske*, som man andensteds jog efter ved Oprør og Lovbrud; —

«At slaa sig gal og være fri
Modsatte Ting hos Nordmand er,
God Orden har han kjær»,

siger han i et Digt af 1790¹, — og han gjør gjeldende med stor Styrke og virkelig Veltalenhed, at den norske Frihed, forsaavidt den hviler paa Bondens Odelsret, hviler paa samme Grund som den oldenborgske Kongeæts Arveenevoldsmagt, saa disse to Ting, der synes saa modsatte: at være den frie, fribaarne Nordmand og at være den absolute danske Konges Undersaat, i Virkeligheden hører paa det næjeste sammen². Noget lignende synes ogsaa at ha gjeldt om hans Ven og Discipel *Jens Zetlitz*. Ogsaa han blev et Slags repræsentativ Mand, en Tolk for raadende Stemninger hos sit Folk, — om end efter en langt ringere Maalestok end Nordal Brun; — ogsaa han var en ivrig Patriot, ultra-norsk. Ingen har drevet det saavidt som han i stortalende Lovsyngen af Norges og det norske Folks Herlighed og særskilt af den Frihed og Frihedsaaend, hvormed Nordmændene efter hans saa ofte gjentagne Forsikkring skulde udmerke sig fremfor alle Verdens Folkeslag³. Men, ligesaa entusiastisk som han var for den norske Frihed, ligesaa afgjort antipathisk stillede han sig ligeoverfor de moderne franske Revolutions- og Frihedsideer, og det ser ud til, at der har været en indre Sammenhæng mellem disse to Følelser. Han synes næsten at ha opfattet det som en Slags Miskjendelse eller Undervurdering af den norske Frihed, at man sværmede for den franske⁴.

¹ *Mindre Digte (1791)* S. 20.

² Skriftet om Odelsretten af 1788.

³ *Welhaven, Saml. Skr. VIII*. S. 280—81. — *Holm, Den offentlige Mening etc.* S. 134—35

⁴ I et Forsvar mod den danske Revolutionsværmer M. C. Bruun siger han: «Dette skal jeg dog sige, — ikke til Hr. M. C. Bruun, — men til Publikum, at jeg, som er fød i et Land, hvor Friheden er ældre end fra igaar og hvor den trives under monarkisk Regjering, er Monarkiets varme Ven at jeg saa og seer med Græmmelse, hvor travelt man har med at gjøre os ilde tilfreds med vor Lykke, og at jeg befrygtede sørgelige Virkninger

Paa den anden Side: — hvis den højstemte nationale Selvfølelse hos Nordmændene kunde virke til at stænge dem af for Reformidées og til at vedligeholde hos dem et Slags politisk Kvietisme, — saa lod det sig ogsaa tænke, at den kom til at virke i en stik modsat Retning, — søgende, drivende fremad, — og dette sidste maa vel endog antages at ha været hyppigst Tilfælde. Vi har omtalt¹, at man i den norske Bondes Odelsret plejede at se, ikke blot Grundvolden for den Frihed og Friheds-aand, som var Norges største Herlighed i Samtiden, men ogsaa Kilden, hvoraf Sagatidens historiske Liv var udrundet. Man gjorde sig høje, ofte vistnok overdrevent høje Forestillinger om dette Liv og fandt saameget mere Tilfredsstillelse i at kunne tro, at Vilkaarene for en Fornyeelse deraf fremdeles var tilstede. Bondeforgudelsen, Odelsbegeistringen virkede saaledes til at føre Tanken paa éngang langt tilbage og langt frem. Hvad Norge engang havde været, skulde det, atter kunne bli, — det var den Tanke eller det Haab, som, — bevidst eller ubevidst, — laa bag de mange Lovsange over den norske Frihed og den norske Odel. Men, jo sterkere man blev grebet af dette Haab, des vanskeligere kunde det undgaaes, at man fik en Følelse af, hvor stor Afstanden var mellem før og nu, — hvor dybt Norge var sunket siden sin gamle Storhedstid idetringeste i Hensyn paa ydre Rang og Værdighed. Det kunde ikke være anderledes, end at den stadige og sterke Fremhæven af Norges og det norske Folks Fortrin, hvortil norsk Patriotisme var saa tilbøjelig, særskilt ligeoverfor de Danske, maatte en og anden

deraf, og da skrev, — saaledes som jeg kunde, — derimod. . . . «Jeg er desuden den», føjer han til, «der offentlig kan sige: Ikke alene mine Venner, men Enhver, der har noget Bekjendtskab til mig og min Tænke-maade, vil frikjende mig for Egennytte og Smiger; — jeg skylder ingen Stormand noget, jeg har ikke første eller nogen Haands Adresse til nogen Formaaende; — jeg har aldrig sagt noget Menneske offentlig en tom Compliment, — mig er det aldeles uvitterligt, at man, som Forfatter, kan i Danmark gjøre sin Lykke ved at skrive mod demokratiske Grundsaetninger; og min Lykke har dog endnu ikke givet Ret til at mistænke min Ærlighed». (Cit. efter *Zellitz, Saml. Digte, I. Fortalen S. XIV*). Man har vist ingen Grund til at tro, at *Zellitz* skulde ha tænkt paa at indynde sig hos Magthaverne ved sin Polemik mod de revolutionære Sympathier, eller at han ikke skulde ha ment det fuldkommen ærligt med denne. Han var en glad Sjæl, der sikkert nok aldrig la an paa at komme højt tilvejs, — i saa Henseende meget forskjellig fra Nordal Brun.

¹ Se ovenfor S. 158—59.

Gang lede Tanken hen paa, at der var et Misforhold mellem den Rang, man saaledes hævdede for Norge i *indre* Henseende, og den Rang, det indtog i *ydre* Henseende, — styret som det var fra Danmark og af danske Konger, bidragydende til dansk Historie, sejlene under dansk Flag. Det kunde ikke være anderledes, end at dette Misforhold en og anden Gang traadte frem for Bevidstheden, og at Indtrykket heraf kom til at sidde som en Brodd i adskilliges Sind.

Naar man i den her omhandlede Periode talte om Norge og Danmark som «Tvillingriger»; Børn af samme Fader med lige Ret og lige Rang o. s. v., skete det uidentvil fordømmelse i fuldkommen god Tro, baade fra norsk og fra dansk Side. Historisk Kundskab var mere udbredt nu end før, der var flere nu, som kjendte noget til Begivenhederne i Reformationstiden og vidste, at Foreningsbaandet mellem Rigerne dengang var bleven knyttet paa en for Norge alt andet end hæderlig Maade, og der blev jo ogsaa en og anden Gang hentydet hertil under den offentlige Diskussion¹; men dette tilhørte en længst forsvunden Tid, og man kunde mene med *Holberg*, at den Uret, som dengang blev tilføjet Norge, var helt udslettet ved Enevoldsmagtens Indførelse og ikke længer burde nævnes eller mindes. Saadan som Forholdet mellem de to Riger artede sig i Samtiden, kunde det opfattes som et for begge i lige Grad hæderligt. Danmark betragtedes og behandledes som Hovedlandet og havde de største og fleste Fordele af Foreningen; oplyste Nordmænd kunde ikke undgaa at se dette og at beklage det; de maatte erkjende det for en Ulykke; men de kunde være blind for, at det tillige var en Skam, at der laa noget for deres nationale Selvfølelse ydmygende, for deres Lands Hæder nedsettende deri². De kunde henholde sig til, at der ikke var Spor af at der blev øvet noget Tryk eller nogen ydre Tvang

¹ Se de ovenfor S. 251 anførte Ord af *Arents's* Skrift fra 1787.

² Den danske Prof. *L. Smith*, som i adskillige Aar havde opholdt sig i Norge (som Rektor i Throindhjem 1781—85) skriver i et Brev til v. Bülow af 17. Aug. 1784 (*L. Daas, Af v. Bülows Papirer, S. 146*): «Det maa mærkes om Nordmændenes Character, at det er et stolt Folk, som føler sin Kraft og Værdighed, og, hvilket der tillige er en herskende Tanke, at det er Kongerige, ikke Provinds eller undertvunget Nation, men et Folk, der frivillig har givet sig under sine Konger; men disse Konger elsker dette Folk paa den ene Side fast indtil Afgudsdyrkelse, paa den anden Side fordrer det Agtelse og megen Opmerksomhed af dem».

for at holde Norge fast i den gamle Statsforbindelse, og at der heller ikke kunde bli Spørsmaal om noget saadant. Norges militære Værn var helt og holdent overladt til Nordmændene selv; Norge forsvarede sig selv, Danmark maatte søge Hjælp hos Fremmede; norske Matroser og Soldater indtog en baade i Tal og Anseelse fremtrædende Plads inden den Styrke, der havde at vaage særskilt over Danmarks Sikkerhed, og gjaldt og havde længe gjældt som de bedste, paalitligste Støtter for det hele Monarki. Det kunde forsaaavidt synes, at Forholdet mellem de to Riger, trods al Ulighed, var et sandt Broderforhold, der alene hvilede paa gjensidig Hengivenhed, fælleds Sympathier eller fælleds Interesser, — at Uligheden, hvormeget den kunde være til Norges Skade, dog ikke indeholdt noget for dets Ære nedsettende, — tvertom! at Nordmændenes Fastholden ved det gamle Forhold derved blev saameget hæderligere for dem, fordi den i saameget højere Grad viste sig dikteret af den blotte Pligtfølelse, uden nogen Tanke paa Fordelen.

Ved de Krav, der rejstes fra norsk Side i Trykkefrihedsperioden og senere, og den af disse fremkaldte offentlige Diskussion kom det imidlertid mere og mere tydeligt frem, at Sagen havde andre Sider. Man blev tvunget ind paa Synspunkter, hvorfra Tvillingrigernes Forening tog sig mindre godt ud og viste sig at ha en mæd Nordmændenes nationale Selvfølelse mindre let forenelig Karakter. — Vi har seet¹, at allerede *O. G. Meyer* i sine Piecer om det norske Universitet hentyder til Universitetssagens nationale og politiske Side; han nævner blandt «Grundene mod et norsk Akademi, som man ofte hører paaberaabes af begge Nationer», ogsaa den, «at Norge des bedre maa holdes i Lydighed»; *Tyge Rothe* taler om det «machiavelske, hadværdige Sophisteri», at Norge ikke burde faa et Universitet, for ikke at bli altfor uafhængigt af Danmark; i Ansøgningen til Kongen af 18de April 1798 nævnes ligeledes den «falske Statskunst», som kunde tænkes at ville stille sig i Vejen for det norske Nationalønske². Sagens Venner indlod sig udentvil nødig paa dette Punkt og gled ialfald saa let som muligt derover. Fra den anden Side fik man mere tydelig Besked. Det «machiavelske og hadværdige Sophisteri» blev offentlig og uden Omsvøb ført i Marken og gjort gjældende som Argument mod

¹ Ovenfor S. 185—86.

² Ovenfor S. 221—22, 226.

Oprettelsen af et norsk Universitet, — saaledes særskilt under Diskussionen i Aarene 1793—95. Hovedmanden blandt dem, som under denne Diskussion udtalte sig mod Universitetet, *Dr Treschow*, var for klog eller taktfuld til at røre ved Sagens politiske Side. Et Par geistlige Mænd derimod, som søgte at nytte Lejligheden til at gjøre sig behagelig ligeoverfor Magthaverne, lod sig af sin Tjenstiver forlede til at gaa paa. Provst *Rejer Gjellebøl* i Stavanger, — den samme Hædersmand, der havde det bekjendte Uheld med den spytslikkende Dedikation til Struensee¹, — skrev i «Berlingske Tidende» et Stykke, hvor han bl. a. ogsaa af politiske Grunde vilde bevise «Skadeligheden af et norsk Universitet». Provst *Ottesen*, Prest til Fet paa Romerike, publicerede, efterat den kgl. Resolution af 27de November 1795 havde vist, hvor man havde Regjeringen i denne Sag, et Brev til Treschow, i hvilket han hentydede til, at Norge, om det fik eget Universitet, vilde bli som et «oprørsk Irland», og talte om «Stats-Zeloter, der begynder med et Akademi, men ender med at ville sønderlemme Staten». Han blev i den Anledning offentlig og i en barsk Tone opfordret til at forklare sig eller revocere, og fremstillede sig da ogsaa meget forskrækket i «*Intelligents-Sedlerne*» med Hustru og saa og saa mange uforgegede Børn og prøvede paa at gi en Redegjørelse. «Naar der spørges», heder det her, «hvad der bevæger mig til at blande Statssag med Universitetssag, da svares allerærbødigst: — jeg beder, at Tænkere og Erfarere ville selv tale, og lader os da høre, om det ikke er en afgjort Sag hos dem, at den literære Verden i vore Dage er ligesaa virkende som store Arméer. . . . Og, naar nu Videnskabs-Sædet i en fra Hovedriget særskilt, langtfraliggende, tillige afhængig Stat, bliver uafhængig og selvstændig, pragtfuld og ærefuld; naar tillige Embedsmændene ene og alene dannes paa denne særskilte Stats Grund, hvor de, og ingen andre, i sin Tid placeres, . . . lader os da, siger jeg, atter spørge, om det ikke er mere end metaphysisk mueligt, at fra alt dette kunde udkomme elektriske Stød? eller med andre Ord, om ikke Literaturens og Videnskabsklassens Uafhængighed i Bistaten saaledes kunde sympathisere med samme sit afhængige Statslegeme, at der kunde komme Strømninger, ja Sønderrevnelser paa Nationalbaandet og Regjeringsfælledsskabet

¹ Hvorom se *Nyerup, Luzdorphiana*, II. S. 476. — *F. Schiern, Dansk hist. Tidsskr. 4. Række*, II. S. 827—828.

med det Moder- og Thronrige, hvormed Bistaten til Verdens Ende skulde være forenet? . . . Saa, og ingenlunde anderledes, er da Gangen, Vendingerne og Hensigten i min saakaldte «Stille Brevvexling under de første Universitetsuroligheder i Norge». Og monne det da nu skulde være mueligt, at det ærede norske Publikum, som indtil denne Dag frydes ved Tvillingrigets milde, veldædige og retfærdige Regimente, som saa inderlig elsker Dannerkongeslægten, at det aldrig, ihvor mange Ondskabs-Aander sig tilbyde, kan beslutte sig til at adskilles derfra . . . monne, siger jeg, det da er mueligt, at saadan et stemt og klippefast Folk, fordi en saa ussel Skribler som jeg yttrede nogle ringe Tanker i Anledning af al den Snak og Pral om academisk Selvstændighed, Uafhængighed o. s. v., skulle ville hade og forfølge mig som en Forbryder?»¹ — Ved dette Indlæg forbedrede den velærværdige Spyttslikker naturligvis ikke sine Sager. Han blev, — ligesom Kollegaen i Stavanger, hvem *Enevold Falsen* tog under Behandling i sit, efter Wergelands Udtryk², «med Salt og Peber krydrede Indlæg «Et Par Ord om et norsk Akademi», — haanet paa det ubarmhertigste. En Indsender i et af de følgende Numere af «*Intelligents-Sedlerne*» (1796 No. 22) lod, som om han mente, at her nødvendigvis maatte foreligge et Falsum: — «en Embedsmand, en Provst kan umulig have skrevet noget slikt meningsløst Sludder». — «De benytter Dem af nogle Ord i Hr. Ottesens «Stille Brevvexling», for deraf at faa Anledning til i et væmmeligt Virvar af sammendyngede Ord at anbringe den skammeligste Mistanke om det norske Folk, som kunde avles i nogens Hjerte; thi saa vanskeligt det er at udfinde en Mening i dette Chaos, — sund Forstand maa man ikke lede efter, — bliver det dog nok denne, at Norge gjorde Forberedelser til i Tiden at rive sig løs fra Danmark, fordi nogle Norges Mænd taledede og skreve og ansøgte om et Akademi. Mageløse Dumdristighed! Paa en Tid, da vor Landsfader har skjænket os Trykkefrihed, paa en Tid, da der i Danmark skrives saa frit om alle Statsindretninger, paa en Tid endelig, da det norske Folk i disse to sidste Aar har vist umiskjendelige Prøver paa sin Hengivenhed til Kongehuset og Kjærlighed til det danske Folk, — paa denne Tid er De

¹ *Intell.-Sedl. 1796 No. 17.* — Ottesen var en dansk Mand af Fødsel, Gjellebøl derimod Nordmand.

² *Mnemosyne, I. S. 19.*

fræk nok til, under en Prest's Navn, at haane hele Folket ved at opvække mod det den afskyeligste Mistanke, blot fordi det offentlig ønskede en egen Lære-Indretning. O, hvor lidet kjender eller vil De kjende Nordmandens Karakter! Nepe slaar Nogens Hjerter varmere for sin Konge end hans. Og hvad Indflydelse skulde vel et eget Akademi have paa Nationalbaands Sønderrivelse?» o. s. v.

Det er af Tønen i denne og andre ved samme Lejlighed fremkomne Protester øjensynligt, at de to Velærværdigheder har rørt ved et ømt Sted. Man har naturligvis maattet skjøne, at det kunde bli til største Skade for Universitetssagens Gjenneførelse, om det kom frem, at Ønsket om et Universitet indesluttede et andet, langt mere vidtrækkende. Man har altsaa nødig villet vedgaa en sliq Sammenhæng, hvor godt man end saa den, og man har udentvil ogsaa fordetmeste nødig villet se den; man har helst villet tro, at Norges politiske og nationale Stilling ikke gav nogen Grund til Misnøje, at Universitetssagen virkelig havde den uskyldige Karakter, som man tillaa den, — at den alene blev baaret frem af Hensyn til Videnskabens og Oplysningens Tarv, af Tanken paa de bekymrede Forældre, de lange Sørejser, Kjøbenhavns mangehaande Farer og Fristelser for Ungdommen o. s. v. Men, naar det ligefrem blev sagt, at der stak noget andet bag, — noget, der kunde opfattes som en Trusel mod den bestaaende Helstatsorden, — maatte man dog i sit stille Sind erkjende, at dette ikke var en helt grundløs Tale. Saameget vredere blev man. Det var en ubehagelig, uhyggelig Hemmelighed, der blev røbet. Man har naturligvis ligesaa ugjerne bekvemmet sig til den Opfatning, at Regjeringen, — den landsfaderlige Regjering, for hvem Norge og Danmark var lige kjær og lige nær, — skulde dele de to Presters politiske Betæneligheder ved at lade Norge faa et eget Universitet. Men det var unndgaaeligt, at denne Opfatning kom til at gjøre sig gjeldende. Det lod sig ikke miskjende, at det ikke bare var de rent praktiske, men ogsaa de af Universitetssagens Talsmænd med saamegen Indignation tilbageviste politiske Hensyn, der bestemte Regjeringen, naar den indtog en saa tvært afvisende Holdning i denne Sag. Og hvilket Lys faldt ikke derfra over «Tvillingrigernes» Forening! Den var altsaa dog, naar alt kom til alt, ikke noget sandt Broderskab. Den krævede eller forudsatte altsaa dog andre Garantier, end gjensidig Hengivenhed, fælleds Sympathier o. s. v. Helstatssystemet, saadan

som det blev forstaaet og praktiseret af de Styrende, gik altsaa ud paa at holde Norge fast, om ikke ved en *ydre*, saa ialfald ved en *indre* Tvang, — ved at la det ligge i et barbarisk Halvmærke, opløst i sine Bygder, som en hovedløs Krop, uden noget Centralorgan eller nogen Indstiftelse, der kunde danne et Foreningspunkt for det hele Folk. Man plejede at lovprise det norske Folks Loyalitet og arveundersaatlige Troskab, og Nordmændene havde været vant til at anse det for en national Æressag at holde ubrødelig fast ved denne Troskab. Nu viste det sig, at denne Ære kunde være overmaade tvilsom; det viste sig, at man inden Regjeringskredsene frygtede for, at Troskaben ikke længere vilde bli at lide paa, naar Oplysningen steg og Norge fik opfyldt de Krav, om hvilke det blev sagt og erkjendt, at intet ærekjært Folk kunde undlade at stille dem. Det viste sig, at det norske Folk, som man var saa stolt af at tilhøre, som man krævede saa megen Agtelse for, og som der blev gjort saamegen Stads af, alligevel fra det gjeldende Helstatssystems Standpunkt blev opfattet og maatte opfattes som staaende i et «Subordinationsforhold» til et andet, ikke meget større eller mægtigere Folk. Det var, med alle sine Fortrin og Kvaliteter, umyndigt, afhængigt, — en Tjener, en Husmand, som blev «holdt i Lydighed» og ikke kunde røre paa sig uden at paadrage sig Mistanke om at være «oprørsk»; — med al sin Frihed og Fribaarenhed, bastet og bundet til at følge Danmark i Kjølvandet, uden Hensyn til om dets eget Tarv og egne Ønsker pegte andetsteds hen.

Vi kan ikke tvile paa, at Universitetssagens Skjæbne og den om samme førte Diskussion har fremkaldt disse og lignende Betragtninger hos oplyste Nordmænd og derigjennem virket til at undergrave Grunden, hvorpaa den dansk-norske Helstat hvilede. Vi kan ikke tvile paa, at oplyste Nordmænd har faaet et Indtryk af den skrigende Modsigelse mellem de mange store Ord om Norge og det norske Folk og den højtstemte nationale Selvfølelse, som disse Ord gav Udtryk for, paa den ene Side og saa paa den anden Side: Opfatningen og Behandlingen af Norge som Biland eller «Bistat» efter den ved Universitetssagen givne Prøve, og at dette Indtryk hos mangenen er blevet et værkende Saar, der ikke gav ham Ro, — at det har beredet Grunden og afgivet Tilknytningspunkter for revolutionære Tanker, for Impulser og Indtryk af den europæiske Frihedsbevægelse i Samtiden, saa disse kunde fæste saameget dybere

Rod og bli saameget bedre istand til at skyde Væxt og sætte Frugt.

En samtidig norsk Forfatter har git sine Landsmænd det Skudsmaal, at de fulgte den franske Revolution med sammenligningsvis liden Deltagelse og at specielt de franske Frihedsidéer fandt mindre Indgang eller Gjenklang hos dem end hos de Danske¹. Der synes at være adskilligt, som taler for Rigtigheden heraf. Det mangler vistnok ikke paa Vidnesbyrd om revolutionære Stemninger ogsaa i Norge. Vi har anført, hvad *Mary Wollstonecraft* fortæller om Begejstringen for den franske Republik hos Skippere og Kjøbmænd i de østlandske Smaabyer². Forfatteren af en anden Rejsebeskrivelse over Norge fra Revolutionstiden, den førnævnte antirevolutionære Franskmand *Latocnaye*, udtaler sin Forargelse over, at «Republikens Korsarer» ogsaa har fundet Indgang for sine Principer i denne Afkrog af Verden, og, — hvad der forarger ham mest, — at det er især Prester, som er bleven inficeret deraf. «Dersom Kongen af Danmark vilde holde følgende lille Tale til dem: «I elsker den republikanske Regjeringsform, nuvel, mine kjære Herrer, under Republiken er Presterne blevne skudte, guillotinerede, jagede i Landflygtighed, druknede eller deporterede; siden I vil ha det saa, skal I faa Lejlighed til at vælge mellem disse behagelige Alternativer», — hvilket løjerligt Ansigt vilde ikke disse Herrer da komme til at sætte op! Faktum er, at Presterne i Norge har, som i alle protestantiske Lande, omtrent ingenting at bestille; hver Søndag præker de et Par Timer, og til Vederlag for denne ringe Tjeneste oppebærer some af dem en Indkomst af 2—3000 Rigsdaler aarlig og har dertil et smukt Hus. Men ak! deres Hustruer blir ikke kaldt *Fru*, de maa la sig nøje med Titel af *Madame*, — det er en Fornedrelse, som de ikke kan fordøje»³. — Om Thronhjem heder det i et Brev af 1793 (fra *J. S. Mösting* til *Joh. v. Bülow*), at, hvorvel Stemningen idethele var god, saa var der nok enkelte Mennesker, som varære sig ved demokratisk Tænkemaade⁴. Bergen skildres i et Brev af 1797 som «stemt til Frihed og Republikanisme». «Religionen eller, om du vil, Orthodoxien staar paa Styler.

¹ *Aall, Erindringer, 2. Udg. S. 18—19.* — Aall blev født 1773.

² Se ovenfor S. 233.

³ *Promenade en Sudde et Norvège, II. S. 142.*

⁴ *Holm, Den offentlige Mening etc. S. 129.*

færdig til at falde ved det første Stød, og dens Tolke maa, til ubodelig Tab for deres Punge, beklage Faarenes rasende Forblindelse. . . . En ubekjendt Forfatter har i disse Dage udgivet en Piece, Kompasset kaldet, hvori han skildrer Klubbernes Ræsonnements, som efter hans Mening ikke synes at sigte til mindre end, paa Despotismens og Hierarkiets Ruiner, at indsætte Fornuften i alle dens guddomelige Rettigheder»¹. Fra Kristiania skriver Stiftamtmanden *Fr. Moltke* i 1790: «At Norges kiekke Sønner ere opmærksomme paa Frihedens Fremvæxt i Europa og passer paa Øieblikke, hvor de kunde erhverve sig nye Fordele, og at de ere nu mere end nogen Tid stemte dertil, det synes mig klart»². Og for den samme Bys Vedkommende har man fra de nærmest følgende Aar en Række Efterretninger, der tyder paa, at revolutionære Sympathier har gjort sig gjeldende i ikke ringe Grad baade inden Embedsmands- og inden Kjøbmandsklassen³. Men, om man lægger alt dette sammen, blir det dog for lidet at regne mod Mangfoldigheden af Vidnesbyrd om den i kjøbenhavnske Kredse raadende Begeistring for den franske Revolution. Herved maa det nu ikke glemmes, at Kjøbenhavn dengang ikke blot var Danmarks, men ogsaa Norges Hovedstad, — at Størsteparten af Norges studerende Ungdom, — den Del af Folket, der var mest modtagelig for nye Indtryk og Ideer, — opholdt sig her og har havt sin Del i det politiske Røre, som fandt Sted her i Revolutionstiden. Alligevel tør det vel gjelde som en rimelig Paastand, at Sympathierne for den franske Revolution idethele var mere udbredt hos de Danske end hos Nordmændene. Det varede, som bekjendt, ikke saa længe, før der indtraadte en meget udpræget Antagonisme mellem England og det revolutionære Frankrige, hvilket vistnok har virket sit til, at de anglomanske Nordmænd stillede sig mere kjølig eller tvilende ligeoverfor den franske Frihedsbevægelse. Norge laa jo ogsaa dengang adskillig fjernere fra den øvrige Verden end Danmark, og af dets Befolkning var det udentvil et forholdsvis endog meget mindre Tal, der stod saavidt højt i Oplysning, at de kunde følge nogenledes med i Verdensbegivenhederne. Men, om end saaledes det Opraab, der

¹ *Kjøbenh. Lærde Efterretn. 1797, S. 92—93.*

² *Daas, Af Bålows Papirer, S. 29.*

³ *Daas, l. o. S. 63, 113, 121 ff., 132 f. — Daas, Det gamle Christiania S. 223—224.*

blev rettet til Folkene ved den franske Revolution, fra først af fandt en livligere, mere udbredt Deltagelse hos de Danske end hos Nordmændene, saa er der paa den anden Side god Grund til at anta, at Deltagelsen hos disse sidste til Vederlag blev varigere og fik en dybere, alvorligere, mere praktisk Karakter.

Vi har før omtalt, hvorledes det danske Publikum ved Overgangen til det nittende Aarhundrede aldeles ophørte at sysselsætte sig med Politik og gik op i bare Æsthetik og tydt Romantik¹. Det viste sig derved, at de fransk-politiske Sympathier eller Interesser aldrig havde trængt indenfor Overfladen. De havde ikke fundet noget Støtte- eller Tilknætningspunkt i Landets egne Forhold. Man var i Grunden fuldkommen tilfreds med den bestaaende Stats- og Samfundsforfatning og nærde. — efterat Landboreformerne var bleven gjennemført til almen Tilfredshed, — intet Ønske om Forandring, idetringeste intet klart eller bestemt. Danmark nød alle Fordelene ved Helstats-systemet; det indtog en dominerende, privilegeret Stilling blandt Monarkiets Lande; man kunde ikke være blind herfor, og man maatte tillige ha en Følelse af, at denne privilegerede Stilling var knyttet til Enevælden og vilde gaa tabt ved Forfatnings-Ændringer, der stillede en Folkerepræsentation Side om Side med Kongedømmet; det nationale Instinkt hos Danskerne maatte altsaa snarest føre til, at de holdt fast ved den gamle Tingenes Orden eller idetringeste, at de, saavidt de vendte sig bort fra denne, blev tilbøjelig til at skynde sig forbi alle Overgangsformer, alt forfatningsmæssigt Stykkeværk eller Reformering i det mindre, for at komme med éngang til noget rigtig nyt, noget rigtig idealt, noget, som der var Forslag i, til Vederlag for hvad der maatte opoffres. Man havde jo desuden i Danmark aldrig havt og havde mindst af alt i Revolutionstiden nogen synderlig Sympathi for England, de politiske Overgangsformers Mønsterland. Følgen heraf var da igjen, at den ved Revolutionen fremkaldte Frihedsbevægelse inden det danske Publikum ikke blev andet end bare Stemninger, der flød bort eller fordampede, uden at krystallisere sig til noget, som lignede et alvorligt Forsæt, et Program, der kunde samle Eas Tanker og Evner om sig og virke til at gi Livet en bestemt Retning.

Rahbek citerer i sine *Erindringer*² en Nekrolog over den i

¹ Se ovenfor S. 212.

² IV. S. 385.

1799 sammen med *P. A. Heiberg* landsforviste *M. C. Bruun*, hvor det heder om de aandige Tilstande hos det danske Publikum i Bruuns Ungdomsdage, da Revolutionsbegejstringen var paa sit højeste: «Franske Frihedsbegreber og tydske filosofiske Ideer gjærede i de Unges Hjerner og frembragte umodne Forsætter og Drømme». Rahbek bemærker herved: «Idet jeg indrømmer det øvrige, maa jeg dog nedlægge bestemt Indsigelse mod Ordet *Forsætter*; . . . thi af alt, hvad den Tid og siden er kommet til min Kundskab, véd jeg kun en eneste Ting, som man kunde benævne Forsæt, hvis den ellers nogen Tid virkelig har været fore, og ikke blot var tom Ølhussnak af den for flere Aar siden afdøde Drømmer, som meget længe efter gjorde sig til af denne Idée, . . . og dette var intet mindre end en smuk Midnatsstund at nedrive Erkearistokraten Ulfelds Skamstøtte». Om nu denne Forsikkring ikke bør tages lige efter Bogstaven, saa karakteriserer den dog vistnok paa en noksaa træffende Maade Arten og Beskaffenheden af de danske Frihedsværmerier i de sidste Decennier af forrige Aarhundrede. Men for Norges Vedkommende vilde en slig Karakteristik ikke passe. Vi véd, at den ved Revolutionen vakte Bevægelse hos Nordmændene virkelig i et og andet Tilfælde affødte hvad man maa kalde Forsætter, og det tildels endog Forsætter af en overmaade alvorlig og vidtrækkende Karakter. Vi véd, at det i de første Aar efter den franske Revolutions Udbrud lykkedes Gustav III. at knytte flere Forbindelser med oplyste Nordmænd og at finde adskillig Tilslutning for sine Planer om at løsrive Norge fra den danske Helstat. En af hans Agenter, den svenske Generalkonsul i Kristiania, *Martinou*, skriver i en Rapport af 9de Marts 1790: «Jeg kjender alle de patriotiske Ledere, som ere udbredte over det hele Land, og deres forskjellige Sindelag. Flerheden af dem foretrækker en fuldstændig Uafhængighed; men, da man ikke kan haabe at opnaa en saadan, har man delt sig i to Grupper, af hvilke den ene vil opretholde det danske Herredøme kun med nogle nye Tillempninger, medens den anden vil have en Tilslutning til Sverige. Dette sidste frembyder Anledning til at opnaa gode Vilkaar og vilde give begge Parter gjensidig den Ære og de reelle Fordele, som følger med at være en Magt af første Rang, hvilket ikke vilde være Tilfælde med enhver anden Forening. Men paa den anden Side frygter man for, at Norges Beliggenhed, grænsende lige op til eller meget heller sammenhængende med Sverige, skal gjøre det

lettere at undertrykke Landet»¹. Gustav III.s bekendte Yndling, Grev *Gustav Maurits Armfelt*, fortæller i sin Autobiograf følgende: «I Vinteren 1790—91 raadede en besynderlig Gjæring i Norge, hvor flere betydelige Personer tænkte paa Midler til at befri sig fra det danske Aag . . . Kongen (o: Gustav III.) sendte mig under forskjellige Paaskud til Vermland, og jeg mødtes paa Grænsen i største Hemmelighed med nogle af de betydeligste Hovedmænd; men, da jeg fandt, først, at den franske Revolution havde motiveret deres Lyst til at befri sig fra Undertrykkelsen, og dernæst, at de ikke ønskede Norges Provinser forenede med Sveriges efter samme Forfatning og Regjeringsform, trak jeg mig tilbage fra disse Underhandlinger, ytrende, at min Monark, hvor misfornøjet han end var med det danske Hof, ikke kunde fortiden give dem nogen Hjælp. Vi adskiltes med ulige Meninger om Gjenstanden for Underhandlingerne, men dog med Overenskomst om at vedligeholde visse Forbindelser os imellem, der ogsaa vedvarede et eller halvandet Aars Tid, da sal. Kongen helt og holdent afslog at deltage i noget Foretagende, som var rettet mod Konger eller kongelig Myndighed»². Man har Breve fra Armfelt til Gustav III., der gir nærmere Oplysning om hans Forhandlinger i 1790 med de norske Misfornøjede. Han nævner blandt disse: *Carsten Tank*, Kjøbmand i Fredrikshald, om hvem det beder, at «han talte med Enthusiasme om Friheden, men skjalv, naar han skulde foreslaa Midler til at afryste Aaget», — *Hofgaard*, (Amtmand i Smaalenenene)³, der var «mindre rig end Tank, men mere modig og som blot syntes at ha Tanke for, hvorledes man kunde afryste det danske Aag», — *Moestue*, (Raadmand i Kristiania), «mere behændig og fin end de to andre», — *Neumann*, Ejer af Odals Verk, der sammenlignes med «de holdningsløse svenske Skrighalse». Han fandt det ikke let at forhandle med saadanne Folk og vidste ikke rigtig, hvilken Helgen han skulde vende sig til for at vinde deres Tillid. Nordmændene vilde fremfor alt være, hvad de selv kaldte «frie», hvilket efter Armfelts Mening maatte forstaaes saaledes, at de ikke vilde ha anden Suveræn end

¹ Y. Nielsen, *Gust. III.s norske Politik, Hist. Tidsskr. 2. Række, I. S. 235—37.*

² *Handlingar rör. Sveriges Hist., II. S. 35.*

³ *Andreas H.*, gift med en Syster af den svenske General Gahn, Amtmand i Smaalenenes Amt 1794—1804. Det maa være ham, der menes med «Amund Hofgaard».

Nationens Repræsentanter. Han spurte dem, hvad de vilde gjøre, hvis fremmede Magter, der vare interesserede i Danmarks Ydmygelse, vilde anerkjende og støtte Norges Uafhængighed. Dette gav de norske Herrer Liv, og i mindre end en Time beviste de ham tusinde Gange, at med en engelsk Flaade og visse Erklæringer fra den svenske Konge vilde alt gaa udmærket. Navnlig var Moestue meget opildnet af disse Tanker; han la Mærke til, at Armfelt fulgte hans Forslag med Opmerksomhed, og blev saa lidt efter lidt mere rolig og endte tilsidst med en spøgende Bemærkning. Resultatet blev en foreløbig Aftale, der gik ud paa, at man skulde i Norge sørge for at vedligeholde og forsøge den Misfornøjelse, som herskede mellem Bergverksarbejderne, medens man iøvrigt skulde la alt bli roligt og anstille sig fuldkommen tilfreds, for at narre Regjeringen, der mentes at ha til Hensigt at sende hvervede Tropper op fra Danmark for at besætte Fæstningerne. Og saa stilledes da dernæst i Udsigt en Plan om at arrestere Fæstningskommandanterne paa en bestemt Dag og Time ved svensk Hjælp, affordre Garnisonerne Ed om ikke mere at ville lyde Kongen af Danmark
). s. v.¹

Man kan nu vistnok ikke stole paa Korrektheden af disse Beretninger: — *Armfeldt* var en anerkjendt «fanfaron», og *Martinaus* Breve og Rapporter udviser en meget fremtrædende Filbøjelighed til at kandestøberere og blære sig med formentlig vigtige politiske Efterretninger; men saameget tør dog vel siges at fremgaa heraf med nogenlunde Sikkerhed: at der paa denne Tid virkelig har fundets Nordmænd, der ikke var helt uvillig til at lytte til og endog at gaa et Stykke med paa Planer, der i gtedede til at løsrive Norge fra Danmark og det endog med vensk eller anden fremmed Hjælp. Har dette været Tilfælde, an man være saameget vissere paa, at der har fundets andre Nordmænd, der har ønsket, hvad Martinau kalder en «Tillemping af det danske Herredøme», d. v. s., at Norge maatte faa en friere, mere selvstændig politisk Forfatning uden at bryde værtvert med det gamle Troskabsforhold til Kongehuset eller et gamle Broderforhold til Danmark, — og at disse Ønaker ungdom har været saa sterke og bestemte, at de har formet sig i hvad man kunde kalde Forsætter, at de rodfæstede sig saa

¹ *Y. Nielsen, Gust. III.s Polit., Hist. Tidskr. 2. Række, I. S. 260-64. — Schinkel-Bergmann, Minnen ur Sveriges Hist., II. S. 162-65.*

dybt, at de kunde sætte Frugt i Handling og faa Indflydelse paa Livet. Det forholdt sig jo ikke med Norge som med Danmark, at det var udsat for at lide noget Tab i national Hæseende ved en Tillempning eller Forandring i moderne Aand af den gjeldende absolut-monarkiske Helstatsforfatning; tværtom! det kunde alene vinde paa en saadan Forandring. Kravene paa eget Universitet, egen Bank, egne Regjeringskollegier, der omfattedes med stigende Interesse fra norsk Side, og som blev baaret frem af saamange rent praktiske, for alle og enhver indlysende Grunde, blev tilbagevist, fordi de stred mod Aanden i det gjeldende Regjeringsystem. De maatte følgelig virke til at bane Indgang for Tanker og Ønsker om en ny Tingenes Orden, — en paa moderne, mere frisindede Principer bygget Statsforfatning. Universitetssagen var følgelig, trods alle loyale Forsikringer, i sit Væsen noget revolutionært og blev med god Grund af *M. C. Bruun* sat paa Litaniet i «Aristokraternes Katechismus» (1796):

•Fra flere Universiteter
og deraf flydende Farer
bevar os. kjære Herre Gud!»¹

Impulserne fra den moderne europæiske Frihedsbevægelse fandt følgelig hos Nordmændene fremfor hos de Danske Støtte- eller Tilknytningspunkter i Landets egne Forhold, saa de kunde trænge saameget dybere ind og faa en saameget mere varig Virkning. Vi véd endelig, at Nordmændene fremfor de Danske nærede sterke engelske Sympathier ved Siden af de franske og vedblev at nære dem trods Englands fiendtlige Holdning ligeoverfor den franske Republik. Vi kan ogsaa heraf slutte, at det maatte være hyppigere i Norge end i Danmark, at de, som under Paa- virkning af Oplysnings-Philosophien og den franske Revolution opgav det strengt-konservative Standpunkt, blev staaende ved Ønsket om en mindre Forfatningsændring i konstitutionel Retning, en Indskrænkning i det bestaaende absolutum dominium. I stedetfor at stige med éngang tilvejs til den abstrakte Republikanismes syvende Himmel. Men, jo nærmere Maalet blev lagt, des mere egnede det sig til at bli, ikke bare et Thema at phantasere over eller et Deklamationsnummer, men Gjenstand for alvorligt Arbejde og vedholdende Overvejelse, og, jo mindre

¹ Citeret efter *Monrad, N. Univ. Stiftelse, S. 85.*

den politiske Fremskridtsaand gik over i Radikalisme, des snarere kunde den anta en praktisk Karaktér og des snarere kunde den bli en virkelig Magt, der paa en varig Maade optog Folks Sind, istedetfor at dampe bort som en Fest-Stemning eller løses af som den ene literære Mode af den anden.

Det er i denne Henseende værdt at legge Mærke til, hvorledes Nordmændene fra først af blev staaende omtrent aldeles udenfor den literære Bevægelse, der er knyttet til *Oehlenschlägers* Navn, og som i Danmark fik en saa overordentlig Fart og Frugtbarhed. Flere Grunde har naturligvis samvirket hertil. Den steffens-oehlenschläger'ske Romantik var af tydsk Oprindelse, og hvad der er tydsk synes aldrig rigtig at ha villet trives i norsk Jordbund¹. Men udentvil maa det ogsaa tages med som et forklarende Moment, at paa den Tid, da Romantiken satte ind, var den norske Ungdoms Opmerksomhed og Interesser draget hen i en helt anden Retning end den skjønliterære. Man vedblev i Norge at være optat af Politiken, forsaavidt man brød sig om andet end sine Privatanliggender, medens man i Danmark var bleven helt kjed af at politisere; de mere fremtrædende Begavelse blandt Nordmændene rustede sig instinktmæssig for de praktisk-politiske Opgaver, som de snart paafølgende Begivenheder skulde lægge tilrette for dem, og dette har virket til at gjøre dem uimodtagelig for Romantikens Drømmerier og Sværmen-om i en fantastisk Verden.

Naar vi tilslut ville søge at samle i en Sum hvad der vides om nationale og politiske Stemninger, Tanke- eller Følelsesretninger hos Nordmændene i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede: da maa det for det første fremhæves, at Kredsen, inden hvilken disse Stemninger eller Retninger gjorde sig gjeldende, var en overmaade faatallig. Det har altid været blotte Faatal, numerisk rent forsvindende Minoriteter, der har været Bærere af Nationernes historiske Liv; hvad vi mener, er altsaa, at Kredsen i dette Tilfælde var *sammenligningsvis* iden, — mindre i Forhold til det hele Folketal, end den endog paa disse Tider plejede at være hos Europas civiliserede Nationer, — af Grunde, som vil indsees af det Foregaaende, og som det er overflødig at opholde sig nærmere ved. Og saa naa det dernæst mærkes, at en hel Del af denne lille Kreds,

¹ *Henrik Steffens's* Egenskab af født Nordmand kan der naturligvis mindst at alt lægges nogen Vægt paa i denne Sammenhæng.

— og det uidentvil den aktiveste, den i aandig Henseende stærkest bevægede Del, — levede udenfor Landet. Norges akademiske Ungdom tilbragte sine Studenteraar i Kjøbenhavn, og mange af denne Ungdom, — deriblandt de mest udmerkede, — de, som gjorde Karriere paa Embedsvejen, og de, hvem literære eller videnskabelige Interesser holdt fast ved det Sted inden Tvillingrigerne, hvor disse Interesser bedst kunde plejes, — slog sig ned her for bestandig. I flere af Indlæggene til Forordel for et norsk Universitet klages der bittert over den for-dærvelige Indflydelse, som dette Ophold i Kjøbenhavn skulde ha paa de norske Akademikere i national Henseende: de op-hørte at være Nordmænd, heder det, deres Nationalkarakter forvanskedes, de glemte sit Fædreland, og blev stundom «arrig-ere mod det end selv de Danske og Tydske»¹. I disse Klager er der uidentvil megen Overdrivelse; vi faar et Indtryk af, at Samværet med de Danske i mange Tilfælde netop har virket til at skjærpe den norske Særfølelse, ved den afgjorte indre Modsætning mellem de to Folk bag det store ydre Fælledsskab; men om mange gjaldt det vistnok, at de blev «kjøbenhavniseret» eller gik rent op i sine danske Forbindelser, og idethele havde vistnok de norske Akademikers Ophold i den danske Hovedstad i de for Livet bestemmende Ungdomsaar eller udover disse forsaavidt en mindre heldig Indflydelse paa Udviklingen af deres Nationalsfølelse, som denne derved altfor meget fik en negativ Karakter, altfor meget blev en Følelse af at være ikke-dansk, istedetfor en Følelse af at være norsk, altfor meget blev en Kjærlighed paa Afstand, et Slags romantisk Sværmeri for noget fjernt og ubekjendt, istedetfor Vilje og Evne til at forstaa sit Folk og leve og virke for det.

Kjøbenhavn var og vedblev at være begge Rigers Hovedstad i indre som i ydre Forstand, — Brændpunktet for begge Folks

¹ *Philo-Dano-Norvagi Oprigtige Tanker til bedste Eftertanke*, S. 86. — *E. Føl-sen, Et Par Ord om det norske Akademi*, S. 107: «At den unge Norske, ved i Følsomhedens Alder, at rives fra det Fødeland, han havde begyndt at elske, for blandt andre Mennesker og andre Skikke at uddanne sit Hierte og sit Hoved, har været udsat for, enten at glemme eller savne det Land, som gav ham de første Glæder; at han, idet Baandet straktes altfor vidt, har staaet Fare for, tilsidst intet Fødreland at have, og at Norge i sine Sønner ofte har faaet Cosmopoliter tilbage, — er et Tab, som bedre kan føles end beregnes». — *N. Wergeland, Mnemosyne*, I. S. 92—93.

Aandsliv. I Norge var man overalt i «Provindsen»¹, overalt i en Udkant, hvor det aandige Liv pulserede svagt eller neppe mærkeligt. I den før nævnte, af en Dansk forfattede, meget velvillige, endog entusiastisk velvillige Skildring af Norge i «*Intelligents-Sedlerne*» heder det: «Angaaende den Tilbøjelighed de Norske har til Videnskaber kand jeg ej meget sige Dem. Det synes vel som en hist og her har faaet Smag paa Lærdom, dog er denne Gout ej almindelig. Nye Bøger og de, som ere af nogen Betydning, finder man sjelden og næsten ikke blandt dem. Bøger ere alt gamle paa andre Stæder, førend man her veed, at de ere til. Clarissa og Grandison ere ubekjendte Navne. Der kand vel findes en og anden iblandt, som har gode Bøger, men man læser dog ikke i dem, og gjør jeg denne ikke altfor rosværdige Slutning af de Bøger jeg har faaet tillaaens, hvilke alle have været som nye, som om jeg havde hentet dem hos Bogbinderen, thi jeg kunde deri ikke finde det mindste Kjendetegn til, at samme havde været aabnet eller læst udi . . . Der findes vel nogle, som man fra denne Regel kan undtage, men det er dog vist, at den største Deel ej endnu har faaet Smag paa at læse . . . Man elsker alene Fornøjelser og Divertissements, som fornemmelig bestaar deri, at sidde længe tilbords, at spille Cart, at kjøre i Slæde, at drikke og at gaa paa Jagt». — Kristiania var, med sine Hovedstads-Aspirationer, endnu paa denne Tid en Ravnekrog af den tarveligste Sort. Den svenske Generalkonsul, *Martinau*, taler med Gru om den her raadende interesseløshed og Mangel paa Afvexling og aandige Stimulanser. Man levede som i et rent Sibirien; hvad der skete ude i Verden, fik man først sent Underretning om og længe efterat det var kjendt alle andre Steder; Politik var der faa eller ingen, som brød sig om; Aviser læste man ikke eller man keged sig paa dem, uden at sættes i Bevægelse endog ved de tørste og mærkeligste Nyheder². — Om *Bergen*, Rigernes anden og Norges første By i Hensyn paa Folkemængde og Forretningsiv, gjaldt fremdeles hvad *Holberg* siger om den, at nemlig Lærdom og boglige Kunster der ikke blev synderlig dyrket,

¹ Det var sedvanligt at udtrykke sig saa om Norge ligeoverfor Kjøbenhavn. Se t. Ex. *Minerva* 1789, I. S. 307 (Brev fra Norge om Capellanismen): «os i Provisen».

² Brev af 3die Novbr. 1787. *Y. Nielsen, Gust. III.s Polit., N. Hist. Tidsskr. 2. Række, I. S. 76.*

saasom Indbyggerne fast alle have deres Tanker henvendt til Handel og Kjøbmandskab»¹. *Nordal Brun* skrev i 1788 til Zetlitz, efterat han i fjorten Aar havde været Prest i Bergen: «Jeg besluttede at synge, men følte strax, hvormeget de Ting, der daglig omgiver os, har Indflydelse paa vor Aand. Her ser vi kun Handelsoptrin, her hører vi kun om Vexelkursær, om Lage, om Fragter, om Klipfisk og Rundfisk o. s. v.», — og i et Brev af 1811 til Selskabet for Norges Vel klager han over, at hans «Virkekreds blev paa en Kant af Landet, hvor idet højeste den kjære mediocrité trives»². — Naar det stod saaledes til i de større Byer, kan man, for at tale med «Norges Dæmring», «spare sig Ladeplads-Revuer».

Foruden at altsaa Kredsen af dem, der fulgte nogenledes med i Samtidens aandige Liv, og hos hvem der alene kunde være Tale om en virkelig vaagen norsk Nationalfølelse, var meget faatallig, var den ogsaa i høj Grad spredt, hvilket naturligvis bidrog til yderligere at forringe dens Magt og Evne til virksom Optræden. Afstandene mellem de forskjellige Bygder og Byer var store og Kommunikationerne vanskelige og ofte aldeles afbrudte. Det Søndenfjeldske, Vestenfjeldske og Nordenfjeldske var hvert som et Rige for sig; Kristiania, Bergen, Throndbjem havde vel et Slags aandigt Samkvæm med Kjøbenhavn, hvorfra man fik den literære Føde, man havde Behov for, og hvor man stundom holdt sin «Nouvellist», der i Breve, som gik rundt, meddelte Nyheder fra Hovedstaden³, men neppe noget Samkvæm sig imellem, som er værdt at tale om. Tilstanden var altsaa saadan, at den politisk interesserede, nationalt og patriotisk vakte Nordmand fordetmeste levede ensom med sine Interesser i den By eller Bygd, hvor han hørte hjemme, eller i bedste Fald havde en enkelt eller nogle enkelte Aandsfrænder at ty til, hvem han kunde meddele sig til, eller med hvem han kunde diskutere. Det er let at forstaa, hvor vanskeligt det under slige Forhold maatte bli, at de Stemninger, der gik gennem Nationen, kunde naa frem til Klarhed og Kraft, — at der kunde danne sig en virkelig offentlig Opinion, en Folkemening, der tog Sigte paa bestemte Maal og ikke slap dem af Syne.

¹ *Bergens Beskrivelse*, S. 94.

² *J. N. Brun, Gammelt og Nyt om J. N. Brun*, S. 114—15, 397.

³ *L. Daae, Vidar*, I S. 63.

Det var ikke bare i en ydre Forstand, — ifølge Landets Naturforhold, de store Afstande, den ringe Samfærdsel, — men ogsaa i en indre, at Kredsen maa siges at ha været i høj Grad spredt og splittet. De to Samfundsklasser, af hvilke den væsentlig blev rekrutteret, Embedsmands- og Kjøbmandsklassen, var dengang langt skarpere udsondret fra hinanden, end de er nuomstunder. Det var dengang en mere almindelig gennemført Regel, at Sønnen fulgte Faderens Levevej, og de norske Kjøbmandssønner, der skulde opdrages til at overtage sine Fædres Bedrift, sendtes, som før nævnt¹, ofte til England, forsaavidt de fik nogen anden Uddannelse end den tarvelige, Hjemmet kunde byde dem, medens Embedsmandssønnerne ofte sendtes til danske Latinskoler og altid afsluttede sine akademiske Studier ved det danske Universitet. Embedsmændene var Statens, Kongedømmets Tjenere og Repræsentanter: dette maatte virke til at gi deres Klasse et Slags internationalt Stempel, — en Stilling ligesom over og udenfor de til Monarkiet hørende Nationaliteter, — idetringeste de to, der havde Kirke-, Skole-, Retsprogfælleds, — den norske og danske. Der kunde vistnok i den her omhandlede Periode være Tale om en særskilt norsk Embedsmandsklasse, forsaavidt som Størsteparten af Embederne i Norge var besat med indfødte Nordmænd, og forsaavidt det var og længe havde været sedvanligt, at norske Akademici, naar de havde fuldendt sine Universitetsstudier, rejste hjem til Fødelandet og søgte Embede dér og levede dér Resten af sit Liv. Imidlertid skete det dog ogsaa meget hyppig, at danske Mænd blev ansat i norske Embeder og Nordmænd i danske²; det skete meget hyppig, at Embedsmænd søgte og fik Befordring fra det ene Land over i det andet, og det maa selvfølgelig ha været almindeligt, at Nordmænd, der tilhørte Embedsmandsklassen, har havt den Udsigt for Øje, at deres Virkekreds kunde bli forlagt til Danmark og blandt Danske, og omvendt. Ogsaa dette maa ha virket til at gi denne Samfundsklasse en Slags Mellemsstilling mellem dansk og norsk, — en Følelse af at tilhøre paa éngang begge Nationaliteter. De norske Akademici

¹ Se ovenfor S. 260.

² Ved Rigernes Adskillelse i 1814 var der — efter *J. A. Hielm* i «*Det norske Nationalblad*» 1815, 1ste og 3die Hefte, — 208 norskfødte Embedsmænd, civile og geistlige, — de militære er ikke medtagne, — i Danmark, 158 danskfødte Embedsmænd i Norge.

tilbragte i Regelen flere af sine bedste Ungdomsaar i Kjøbenhavn, i et Kammeratsliv sammen med Danske, der for detmeste efterlod en Skat af glade, lyse Minder; de knyttede ofte her Venskabs- og Slægtskabsforbindelser for Livet, hvorved Danmark kunde bli kjendt og kjært for dem som selve Hjemmet. Paa den anden Side virkede Opholdet blandt de Danske ofte til at vække eller styrke Nordmandens Kjærlighed til sit Fødeland; han kunde føle Trang til at hævde sig selv blandt de Fremmede ved at hævde sin Nationalitet, og han lærte at elske sit Hjem ved at maatte savne det. I Kjøbenhavn bragtes de Norske Akademici, ved at delta i Klublivet og den literære Diskussion, under sterk Paavirkning af Tidens moderneste Ideer og Synsmaader. Vi har omtalt, hvorledes disse Ideer og Synsmaader rettede en særskilt Appel til Nordmændenes nationale Selfølelse og bidrog til at gjøre den aggressiv og omsiggribende fremfor hvad den før havde været. Vi har omtalt, hvorledes der herved fremkaldtes sterke indre Brydninger, — hvorledes gamle og nye Følelser og Opfatninger kom til at staa mod hinanden og at strides om Herredømmet og hvorledes man paa forskjellig Vis søgte at forlige dem og at ordne deres indbyrdes Mellemværende¹.

Af alle de her nævnte Forhold maatte det følge og fulgte det, at den Kreds, ved hvem Norge og norsk Nationalitet i dette Tidsrum var repræsenteret, var alt andet end tætsluttet i aandig Forstand, — at den, liden som den var, indtog højst forskjellige, vidt fra hinanden liggende Standpunkter i national og politisk Henseende og kun i ringe Grad opfyldte Vilkaarene for et virksomt, vedholdende Samarbejde. Der var dem indea Kredsen, som t. Ex. *Nordal Brun*, hvem det endnu kunde lykkes saa nogenledes at fastholde det gammeldags monarkistatsborgerlige Standpunkt, — om end med noget Besvær og under Anvendelse af endel Kunster, idet de lempede den strengt monarkiske Doktrin efter Tidens Smag og paa en Maade oversatte den i et mere moderne politisk Sprog, ved at tale om den Kjærlighed, man først og fremst (og foran Fædrelandets «sagne Fjelde og gølge Strande») skyldte en «saa mild Regjering», under hvilken man saalænge havde nydt og fremdeles nød «muligste Frihed og Ret»². Der var dem, hvem Ungdoms-

¹ Se ovenfor S. 235 ff.

² En Præken af *Nordal Brun* fra 1808, se *J. N. Brun, Gammelt og Nyt* af *J. N. Brun*, S. 385.

aarenes Ophold i Danmark og blandt danske Kammerater eller danske Venskabs- og Frændskabsbaand knyttede saa fast til dette Land, at det stod for dem som en Del af deres Fædreland og at de to Tvillingriger for deres Betragtning flød sammen til et Hele, — som t. Ex. *Pavels*, hvis æsthetiske Natur trivedes saa vel i Kjøbenhavn, at det næsten smagte ham som en Landsforvisning at komme tilbage til Norge¹, eller *Jakob Aall*, der var saa god norsk Patriot og havde et saa aabent Blik for hvad Norge maatte savne under og ifølge Foreningen med Danmark, og alligevel endnu i 1814, endnu efterat Rigsforsamlingen paa Eidsvold var sammentraadt, kunde se i en Gjenforening noget ønskeligt og lykkeligt. Der var dem, som gjorde bestemt Forskjel mellem Tvillingrigerne og alene vilde lade Norge gjælde som sit Fædreland, men samtidig dog holdt fast ved den bestaaende Forening, idet de ansaa den for baade nyttig og hæderlig for begge Lande. Der var dem, som kunde siges at være formelig besatte af Norskhedsfølelsen, som nærede de mest svimlende høje Forestillinger om Norges Rang blandt Landene og det norske Folks blandt Folkene, — som ikke brød sig om Danmark, medens de var enthusiastisk stemt for sit norske Fædreland, uden at dette synes at ha fremkaldt hos dem nogen Tanke om en Forandring eller Forbedring i Norges politiske og nationale Stilling, — som t. Ex. *Zetlitz*, — paa éngang ultranorsk og ultrakonservativ, utrættelig i at lovsynge norsk Frihedsaand, norsk Tapperhed, norsk Ærlighed o. s. v., medens han omtrent aldrig har et Ord tilovers for Danmark, og alligevel den danske Enevoldskonges loyaleste, mest tilfredse Under-saat². Der var andre, for hvem de store Ord og store Forestillinger om Nordmands Kraft og Norges Herlighed i Fortid og Nutid ikke bare var et Thema at deklamere over, en Kilde til patriotisk Glæde og Stolthed, men ogsaa en Spore til Kritik af den bestaaende Tingenes Orden, og hos hvem derved et Haab var vakt om, at Norges gamle Hæder som et mægtigt og selvstændigt Rige skulde kunne fornyes. Der var dem, som havde faaet Øjnene helt op for Norges Tilsidesættelse og for-

¹ *Pavels, Autobiografi ved C. P. Riis* (1866), S. 219: «Jeg, som har nydt mit Livs bedste Glæder i Danmark og blandt Danske og aldrig kan ophøre, saalænge dette Hjerte slaar, at ansee Danmark med ligesaa varm Hengivenhed for mit Fædreland som Norge» o. s. v.

² *Holm, Den offentlige Mening og Statsmagten 1784—1799*, S. 134—35.

19 — J. E. Sars: Udsigt over den norske Historie.

sømte Tilstand ifølge Foreningen med Danmark og derfor saa i denne en Ulykke og en Skam for sit Fædreland¹. Der var dem, som i Erkjendelse heraf og under Paavirkning af Samtidens revolutionære Ideer og Bevægelser ønskede at faa den ligefrem brudt². Der var dem, som, uden at gaa saavidt, dog fandt det rigtigt eller nødvendigt, at Norge fik en friere, mere selvstændig Stilling inden samme, enten ved en Omdannelse af hele den gjeldende Statsforfatning eller idetringeste ved Opretelse af norsk Universitet, norske Regjeringskollegier m. v. og hos hvem der gjorde sig gjeldende Forsætter om at arbejde til et saadant Maal³. Der var blandt dem, som havde sagt sig løs fra den gammeldagse politiske Orthodoxy, nogle, hvem især fransk Literatur og Politik havde paavirket og hvis Fremtidsidealier gik lige op til Republiken og den fuldt gennemførte Folkesuverænitet, — andre, som ifølge den blandt Nordmændene raadende Angloman holdt sig til det engelske Mønster, og hvis Tanke derfor blev staaende ved en repræsentativ Forfatning med Deling af Magten mellem Kongedømme og Folk.

Et Fortrin, en Nationaldyd, som man i denne Periode plejede beredvilligt at tilstaa Nordmændene fra dansk Side, var deres Fædrelandskjærlighed. Man plejede at tale i høje Udtryk om denne «ildfulde», «levende», «heftige» norske Patriotisme eller Nationalfølelse⁴. Dette beroede naturligvis for en væsentlig Del paa et Fejlsyn; ved at tænke paa Folkets forudgaaende Historie vil man indse, at det ialfald kun kan være rigtigt med

¹ Man huske t. Ex. Presten *Hammonds* bekjendte Ord til Suhm i et Brev af 3die Juli 1781: «Den calmarske Forening gider ingen Nordmand læst noget om, og kan ej skrive derover, er han en sørlig Mand; den er Grundvolden til alle paafølgende Ulykker». *Suhm, Skrifter*, 15, S. 358; — ligeledes de før citerede Ytringer af *Strømboe*, *Hammer*, *Grøns* o. s. v.

² T. Ex. de Nordmænd, der i 1790 forhandlede med Armfeldt, — se *ovenfor* S. 280—81.

³ *Høyr. Wergeland* fortæller om Professor *Georg Sverdrup*, at han og hans senere Kollega i Rigsforsamlingen paa Eidsvold, Presten *Midelfart*, ofte i Studenterdagene i Kjøbenhavn havde sværmet sammen over deres fælles Yndlingsidé: Norges Uafhængighed (*Saml. Skr. IX. S. 144*). — *Pavelis* kaldte i en Prædiken den 25de Febr. 1814 Norges Selvstændighed «vor Ungdoms Drøm». Citeret efter *A. Skavian*, *Norge i 1814*, S. 91.

⁴ Se t. Ex. Citatet *ovenfor* S. 236—37 af *Sneedorf*; *Wergeland*, *Mnemosyne*, I. S. 139: «Nordmændene kaldes overdreven nationalske; man bebrejder dem deres heftige Kjærlighed til deres Fødeland» o. s. v. — Denne Opatmar udtales mangfoldige Steder.

meget store Reservationer. *Mary Wollstonecraft* siger om Kjøbmændene og Skipperne i de østlandske Smaabyer, hvor hun havde opholdt sig under sin Rejse, at de «elsker sit Land, men har lidet af Almenaand og er i al sin Gjærning udelukkende optat af Tanken paa sine Familjer»¹. Dette er vistnok en aldeles rigtig Observation og har udentvil Anvendelse i en videre Udstrækning. Det gjaldt udentvil endnu paa denne Tid om Nordmændene i det hele, at de havde forholdsvis meget af den Slags Fædrelandskjærlighed, der væsentlig er en Hævdelse af Ens Jeg, «et Litani, som Egoisten sjunger», for at tale med «Norges Dæmring», eller et blot Natur-Instinkt, der bryder frem lejlighedsvis og naar det provoceres, men forholdsvis lidet af den Slags, der driver til Arbejde og gjør villig til Opoffrelse, — lidet af den Slags, der stiller op bestemte Maal og gjør sig gjeldende i Form af en altid vaagen Pligtfølelse². Eller med andre Ord: Nordmændenes Nationalfølelse kunde nok i visse Maader kaldes sterk, nemlig forsaavidt den havde meget at støtte sig til i Landets Natur, Historie og ejendommelige Samfundsforhold, — en bred og sikker Grund at bygge eller voxe paa, — men den var paa samme Tid endnu lidet udviklet, lidet vant til at røre paa sig og bruge sine Kræfter i en stor Sags Tjeneste, og, som alle lidet udviklede Følelser, uklar og ujævn.

Den var ujævn i den Forstand, at den kunde optræde meget sterk og selvsikker paa enkelte Omraader og samtidig vise sig famlende og svag eller endog rent bli borte paa andre, — at den kunde være meget fordringsfuld og sømskindet i én Henseende og paa samme Tid overmaade nøjsom i en anden. Vi har i det Foregaaende nævnt Exempler paa, at Nordmænd, som øjensynlig var opfyldt af en meget vidtdreven norsk Nationalstolthed og saa ned paa «Jyderne», alligevel aldrig synes at ha følt sig saaret eller stødt ved at Norge i saamange Henseender opfattedes og maatte opfattes som et Biland, et Annex til Danmark³. Og hvad dem angaar, der var kommen saavidt, at de

¹ «They love their country, but have not much public spirit. Their exertions are, generally speaking, only for their families, which I conceive will always be the case, till politics, becoming a subject of discussion, enlarges the heart by opening the understanding. The French Revolution will have this effect. — *Letters written during a short residence etc. S. 76.*

² Jvfr. ovenfor S. 261—64.

³ *Nordal Brun, Zeltitz, Edvard Storm* t. Ex., i hvis Skrifter man finder Ytringer af en norsk Kraftpatriotisme, som nuomstunder endog den værste Bjerkebæk vilde undse sig ved, taler jævnlig om den danske Throne, den

følte Modsigelsen mellem de store Ord om Nordmænds Frihed og Manddom og Norges Tjenerstilling inden det danske Monarki, og som var paa det rene med, at denne Tjenerstilling var uforenelig med deres Fædrelands Velfærd og Hæder, — da gjelder det dog, at deres Krav eller Ønsker om en Forandring ikke synes at være gaaet udover det politiske Omraade. Det sproglig-literære lod man ligge. At der her var lignende Krav at stille i den norske Nationalfølelses Navn og lignende Opgaver at løse som i Hensyn paa Forfatning og Statsstyrelse: synes ikke at være gaaet op for nogen. Nordmændene brugte endnu i denne Periode (ligesom tidligere) gennemgaaende Benævnelsen *Dansk* om Rigernes fælleds Skriftsprog og Literatur, hvilket jo ogsaa var den rigtige Benævnelse, og det ser ikke ud til, at de har haft nogen Følelse eller Forstaaelse af, at der herved var betegnet en Afhængighed for deres Fædrelands Vedkommende, som var endnu værre og vanskeligere at ryste af end den politiske. Idetringeste har man vistnok ikke fortsat denne Tankegang, saa der vaktet et bevidst Krav eller Ønske om en anden og bedre Tingenes Orden. Selvstændighedstanken gjorde sig gjeldende paa det politiske Omraade, om end fordetmeste i en uklar og ufuldkommen Skikkelse, — derom har vi mange Vidnesbyrd, — men saalangt som til Sprog og Literatur var den, saavidt man kan se, endnu ikke naaet¹.

danske Kongeslægt, det danske Scepter, hvorunder Nordmændene } staar.
 det danske Flag, hvorunder de sejler, o. s. v., paa en Maade, der viser, at disse Benævnelser ikke har skurret i deres patriotiske Øren. *Nordal Brøn* skrev i 1794: «Hvor længe skulle vi dog være den elsendige Slægt, der altid hykler for fremmede Narrestreger og Daarskaber ved at efterligne dem? . . . Naar skulle vi dog faa Indføds-Patent for en egen Karakter, vort Sving i Videnskaber, vor Tone i Skrifter! Naar skal dog alt dette iføres stadig National-Dragt, saa at man kunde sige: «Dette er Dansk» (cit. N. M. Petersen, Bidrag til d. Lit. Hist., V. 1. S. 6). *Zellitz*, som priser sin Lykke ved at ha faaet Norge — «det bedste af Jordklodens Lande — til Fødeland, bruger Dansk som Fællesbenævnelse for begge Nationaliteter (t. Ex. *Samlede Digte*, 2, S. 115: «Man den Gang var original, da kunde Danskhed noget sige» o. s. v.). *Edvard Storm*, som mente, at norsk Fødselsattest var det bedste Adelsdiplom, taler om sig selv som dansk Mand, dansk Digter, bruger Benævnelsen Danmark, Dannerige eller Dannerfolk som Fælledsbenævnelse for Norge og Danmark (*Samlede Digte 1785* - Fortalen — Digtet over Indfødsretten paa flere Steder).

¹ *A. S. Orsted*, *Af mit Livs Hist.* II. S. 135, nævner blandt de Ankeposter, som hyppig blev gjort gjeldende fra norsk Side i den her omhandlede Periode, at de Danske anmassede sig en aldeles uberettiget aandelig Over-

Nordmændenes Patriotisme eller Nationalfølelse var ogsaa ujævn i den Forstand, at den havde det med kortvarige Rier, at den for op rykkevis for saa atter at falde sammen, som om den var bleven træet og ikke kunde udholde nogen vedholdende Anstrængelse. — Vi har omtalt, hvorledes den livlige Diskussion i Trykkefrihedsaaarene afløstes af et «angenemt Stille»¹. De «Norske Intelligents-Sedler» fik under Indflydelse af det ved Trykkefriheden vakte Liv et virkeligt Indhold efter Tidens Lejlighed: en og anden indsendt Artikel om et norsk Universitet, en norsk Bank, Norges forsømte Tilstand o. s. v. Efter 1772 faldt Avisen tilbage i sin gamle Tomhed: — i en lang Aarrække bare Avertissementer og nu og da et allerunderdanigst Loyalitets-Kvæk: «Tanker paa vor allernaad. Konge Kong Kristian VII.s Fødselsdag» — «Følelse af den inderligste Glæde over Prinsesse Louises Geburtsdag» o. s. v., — en Tomhed, som ikke alene kan forklares af den i disse Aar herskende Pressetvang. I 1793 kom der ny Fart i den offentlige Diskussion ved den i dette Aar paanyt optagne Universitetssag. Det varer et Par Aar, og saa dør Bevægelsen atter tilsyneladende ganske hen. I Slutningen af det attende Aarhundrede begyndte for Norge atter en Række «gyldne Handelsaar», svarende til dem, som det havde haft under det Guldbergske Ministerium ifølge den nordamerikanske Uafhængighedskrig, og nu som dengang synes det materielle Velvære at ha øvet en søvndyssende Indflydelse paa Folkets Aand. *Jakob Aall* har, som bekjendt, ikke uden en vis Begeistring skildret denne Norges kommercielle Guldalder, — «en Igjentagelse, men i en større og herligere Stil, af de Handelsphænomener, som under den nogle Aar før

vægt ved at betegne Staten, Sproget, Literaturen o. s. v. som dansk. uagtet Norge havde en god Broderpart deri. Disse Ankeposter har dog, saavidt angaar Benævnelsen Dansk om Sprog og Literatur, neppe været gjort gjeldende i den offentlige Diskussion, uden paa en Maade i *Wergelands Mno-mosyne* (I. S. 63 ff.), hvor der hentydes dertil; idetringeste staar det fast, at der ikke sees Spor af nogen bevidst Emancipationsstræben fra norsk Side paa det sproglig-literære Felt, svarende til den vi kan iagttage paa det politiske. — En helt anden Sag er det, at norsk Nationalitet som en særegen, fra dansk adskilt Folkeejendommelighed gjorde sig gjeldende og gav sig Navn i Literaturen allerede ved Holberg og det norske Selskabs Digtene; for dette skete indenfor den givne Sprog- og Literatur-Sammenhæng og uden nogen bevidst Tendents til at bryde ud af denne eller nogen Tanke om at etablere sig paa egen Grund.

¹ Se ovenfor S. 216.

endte amerikanske Krig styrkede Norges Handelskraft», — og det er «med Vemod» han forlader den for at gaa over til den følgende Periode, «i hvilken Landet nedbøjedes af Næringsløshed, Hungersnød og mange Slags Forviklinger». ¹ Det maa vist ogsaa ha været noksaa hyggeligt at leve med i disse gode Tider, da man tjente Penge saa let og saa mageligt og der var saa fuldt op i Kjøkken og Kjælder. Men det er ikke meget hyggeligt at læse om dem. Det gjør et bedrøveligt Indtryk at se, hvorledes paa en Tid, da man havde været Vidne til Verdensbegivenheder, der førte et saa manende Sprog og indeholdt en saa sterk Opfordring til ethvert Folk om, saavidt mueligt, at ta sin Skjæbne i egen Haand, — paa en Tid, da den offentlige Opmerksomhed saa ofte og med slikt Eftertryk var bleven heledet paa det Utilfredsstillende ved Maaden, hvorpaa Norge hidtil var bleven styret, — de store Krav, som fra norsk Side maatte stilles til Regjeringen, og som ikke kunde henstaa uopfyldt, uden at Folket led Skaar i sin Ære og Skade paa sin Velfærd, — var det alligevel tilstrækkeligt, at Fragterne og Trælastpriserne steg, for at al offentlig Diskussion af den Slags Ting skulde ophøre, som om ingen længer havde nogen Tanke tilovers for sligt.

Man kunde imidlertid paa Forhaand vide, at det «angenehme Stille» ikke vilde vare saa længe. Erfaringen havde allerede godtgjort, at Universitetssagen omfattedes med en saavidt dyb Interesse, at den kunde taale at gjemmes, uden at bli glemt. Den var Gang paa Gang bleven lagt ned, og saa atter taget op, og for hver Gang den var taget op paany, havde det vist sig, at den havde voxet i Mellemtiden og faaet en alvorligere Karakter. Da den tredie Gang blev sat paa Dagsordenen, gik man i visse Maader over fra Ord til Handling: der ikke blot skreves og taltes, men agiteredes og subscriberedes til Fordel for et norsk Universitet, og Sagen bragtes tilsidst frem for Regjeringen i Form af et højtideligt Andragende, hvor der slaes paa, hvad Nationen ønsker, i Udtryk, som varsler om, at den Tid ikke er fjern, da Nationen tillader sig ikke blot at ha Ønsker, men endog en Vilje. Vi har nævnt ², at Regjeringens Svar, — i Res. af 27 Febr. 1795, — blev et Afslag; for at formilde Sorgen eller Vreden over dette Afslag kom der siden

¹ *Erindringer, 2. Udg. S. 41, 87.*

² *Se ovenfor S. 226—27.*

(26 Febr. 1796) en kgl. Resolution, der aabnede Adgang til at ta Examen artium ved de norske Skoler og til at udsætte Anden-Examen, indtil den kunde tages under ét med Embeds-examen. Dette var en Tribut fra Regjeringens Side til den norske Folkemening og tilsyneladende en meget væsentlig Indrømmelse. Universitetssagens Forkjæmpere havde stillet i Forgrunden blandt sine Argumenter norske Forældres Bekymring for sine studerende Sønner, udsatte som disse blev for alle Hovedstadens Farer og Fristelser. Herpaa var der nu raadet Bod: de bekymrede Forældre kunde, om de vilde, beholde Sønerne hjemme i Fædrelandet i det meste af deres Studietid. Resolutionen af 26 Febr. 1796 tilfredsstillede imidlertid ingen og var ikke skikket til at fremkalde nogen sand Følelse af Taknemmelighed. Hensynet til de bekymrede Forældre og til Kjøbenhavns Farer og Fristelser havde i Hovedsagen bare været et Paaskud; Sagens Kjærne laa andetsteds; det vidste Alverden. Den givne Tilladelse blev saagodtsom aldeles ikke benyttet. Saalangt fra at bryde Odden af den begyndte Agitation for et norsk Universitet, maatte Resolutionen af 26 Febr. 1796 snarest komme til at virke i en modsat Retning, idet den afgav et Vidnesbyrd om, at Regjeringen lod sig imponere af en nogenledes kraftigt udtalt Folkemening. Hvad den gav, var noget man ikke brød sig om; men den aabnede Udsigt, viste Vej til at opnaa mere, — det har man ikke kunnet undgaa at se og at lægge sig paa Sinde. Universitetssagen vedblev altsaa at hænge som en Uvejrsky over de florissante Tidens idyllisk-fredelige Scene. Den vilde bli optat igjen, naar et belejligt Øieblik indtraadte, og med større Kraft end sidst, — det var noget man maatte forudse! Og Universitetssagen var igjen symbolsk for Norges Selvstændighed: at ta op den var enstydigt med at ta op Spørsmålet om Norges og Danmarks indbyrdes politiske og nationale Forhold.

Overhodet: saa uklart og broget end det Billede er man faar af de hos Nordmændene i denne Periode raadende nationale og politiske Tanker eller Stemninger, — saa meget end Gammelt og Nyt synes at ha været blandet sammen i et Røre, — saa almindeligt det end synes at ha været, at Følelser eller Idéer, der drog til forskjellig Side, var forenet, saa de gjen-sidig neutraliserede hinanden: — saa kan der dog allerede nu iagttages i alt dette en Bevægelse i en bestemt Retning, — en Bevægelse, der peger hen til Adskillelsen af Tvillingrigerne,

ligeoverfor sit Øjemed: at møde et mueligt Angreb eller Forsøg paa at krænke Neutraliteten fra Napoleons Side, at den franske Moniteur spottende kunde udtale, at endel Grænsepæle med Indskriften dansk Ejendom vilde ha gjort omtrent samme Tjeneste. De havde desuden den uheldige Virkning, at Kronprins Frederiks Mani for Exercér- og Paradevæsen blev yderligere udviklet, og, hvad der var det værste, at han fik Smag paa at regjere i egen Person og uden Medvirkning af sit Statsraad. Men alt dette var Ting, som man inden baade det danske og norske Publikum synes at ha savnet fuldkommen Syn og Tanke for. Man var saa lojal, at man ikke indlod sig paa at sive Kritik i saa høje Materier; man var saa optat af at æsthetisere eller af at «høste Handelens gyldne Frugter» og at fortære disse samme Frugter i det Svire- og Slaraffenliv, som var saa almindeligt paa denne Tid, at man ikke la Mærke til de truende Uvejrsskyer, der hang rundt om, — eller, forsaavidt man nu og da kunde bli lidt opskræmt ved at faa et Skimt af dem, ved at høre eller læse om et eller andet ulykkespaaende Rygte, saa beroligede man sig snart ved Tanken paa, at man jo havde denne mageløse, landsfaderlige Styrelse og fremfor alt Kronprins Frederik, dette novertræffelige Mønster af en Regent, — og gav sig derpaa til at sove eller svire videre.

Saameget mere overvældende blev Indtrykket, da Stormen brød ind over disse i tankeløs Tryghed levende Mennesker og alle de skønne Illusioner om den dansk-norske Stats lykkelige Særstilling med ét Slag blev knust. Det hændte da, som det plejer at hælde ved store Skuffelser, at man gik over fra den ene Yderlighed til den anden og blev ubillig nedsættende i sin Dom over den Regjering, som man forud havde set op til med en urimelig overdreven Tillit. Man mente, at den burde ha kunnet forudse det Engelske Angreb, og at den havde vist en uforansvarlig Sløvhed ved ikke at gjøre noget for at afvende det eller ruste sig mod det. En nyere Tids Historiekrivning har taget den i Forsvar, og udentvil er der meget, som taler til dens Undskyldning¹. Udentvil gjorde den sig skyldig i værre og mere umiskjendelige Fejl bagefter end forud for det engelske Overfald.

¹ E. Holm, *Danmark-Norges udenrigske Hist. 1791—1807, II. B* (se især S. 245—251). — Det staar imidlertid fast, at Lederne af den danske Politik ogsaa ved denne Lejlighed udviste pedantisk Formalisteri og Mangel paa Dygtighed og Omtanke. Se *Carl Th. Sørensen, Den politiske Krise 1807*, med et Tillæg af E. Holm, *Dansk hist. Tidsskr. 6. Række, I. S. 1—78*.

Den engelske Regering tilbød, umiddelbart efterat ha udført sin Overfaldsplan, Danmark-Norge Fred og Alliance paa Vilkaar, om hvilke den selv siden udtalte, at den danske Regering ikke vilde ha kunnet opnaa dem bedre efter den lykkeligste Krig, og som virkelig ogsaa maa erkjendes at ha været meget gunstige. Men Kronprins Frederik vægrede sig ved at gaa ind derpaa og kastede sig helt og holdent i Napoleons Arme. Dette var, efter hvad der var passeret, meget naturligt, meget undskyldeligt, men ganske vist ogsaa meget uklogt. Den dansk-norske Stats alt overvejende Interesser talte for en Tilslutning til England. Paa den anden Side var det noksom bekjendt, at Napoleon var den upaalitligste, hensynsløseste, egenyttigste af alle Forbundsfæller. Han havde, efterat Danmark-Norge havde tabt sin Flaade, ikke Grund til at vente sig stort Udbytte af eller sætte synderlig Pris paa en Alliance med denne Magt, og Alliancetraktaten mellem de to Parter blev da ogsaa derefter, nemlig saadan, at det blev væsentlig Danmark-Norge, ikke Frankrige, som derved paatog sig bestemte Forpligtelser.

Kronprins Frederiks Politik: at kaste sig i Napoleons Arme og begynde Krig med England, — saa uklog den var, — synes imidlertid at ha svaret paa det bedste til hvad der var og vedblev at være den almindeligt raadende Stemning hos hans danske Undersaatter. Man havde, som før omtalt, i Danmark under hele Revolutionstiden været ivrig fransk-sindet, og de franske Sympathier vedblev at holde sig, om de end kjølnede endel, efter Republikens Overgang til et Militærdespoti. Derimod havde man aldrig følt sig synderlig hendraget til England, og, forsåavidt engelske Sympathier undtagelsesvis kan ha gjort sig gjeldende tidligere, var det ialfald aldeles forbi med dem nu, da Engleskmændenes tilsyneladende saa aldeles uprovocerede Overfald og deres brutale Forhold ved Flaadens og Arsenalernes Udplyndring havde vakt den sterkeste og almindeligste Uvilje mod alt, hvad engelsk var. Hertil kom, at det fra et særskilt dansk Synspunkt kunde fremstille sig som en tvilsom Ting, om ikke en Alliance med Frankrige, rent politisk seet, var ligesaa fordelagtig som en Alliance med England, — eller rettere: om ikke Farerne ved et Brud med Frankrige var ligesaa store [som Farerne ved et Brud med England. Medens Øerne blev nærmest truet i det sidste Tilfælde, syntes den jyske Halvø udsat for at ta Stødet af i det første.

For Norges Vedkommende derimod stod Sagerne helt ander-

ledes, og her maatte Regjeringens Politik bli Gjenstand for et helt afvigende Omdøme. Da Budskabet om Kjøbenhavns Bombardement og Flaadens Bortførelse kom til Norge, var det første Indtryk vistnok ogsaa her en sterk Harme mod Forøveren af denne Udaad. Flaaden var jo ikke mindre Nordmændenes end de Danskes Stolthed, og at den nu var tilintetgjort eller slæbt bort paa en saa skammelig Maade, var et Slag, der i lige Grad rammede begge Folk. «Da den Kurér, der bragte dette Sorgens Budskab til Prins Kristian August, foor gjennem Kristiania, fortæller Aall¹, stimlede alle Byens Indbyggere til Prinsens Standkvarter; thi nu skulde de løse Rygters Mørke adspredes og Sandheden komme for Dagen. Rolig, men højst bevæget oplæste Prinsen den ulykkesvangre Depesche og tilføjede nogle Trøstens Ord, der skulde formilde den bitre Tidende. Men i dette Øjeblik var Sjælen ikke aaben for Trøstegrunde; der var intet Hjerte, som jo med varm Deltagelse slog det lidende Broderland imøde, ingen Nordmand, som jo følte den højeste Forbittrelse over Voldsmandens grusomme Færd». Rigtigheden af denne Skildring af Stemningen stadfæstes ved andre Vidnesbyrd. De norske Blade aftrykte med Bifald de danskes hævnfyndende Opraab mod England og bragte selv Artikler i samme Aand, hvorved Nordmændene opfordredes til af al sin Magt at virke til at faa straffet den engelske Nation for dens «Forbrydelse mod Menneskeheden», bl. a. ved Kaperier og ved at stænge engelske Varer ud fra Landet. «Med usvigelig Samdrægtighed og ubøjelig Ordfasthed, som egner et Folk, der har en saa høj Nationalsfølelse som det norske, vedtage man for stedse at afholde sig fra at kjøbe engelske Fabrik- og Manufakturvarer², o. s. v. Men saaledes talte og tænkte man blot i den første Opbrusnings Hede. Sympathierne for England var altfor dybt rodfæstede hos det norske Folk, altfor almindelige og naturlige, til at de ikke atter skulde gjøre sig gjeldende, naar man havde faaet Tid til at besinde sig³. Og Norges materielle Interesser

¹ *Erindringer, 2. Udg. S. 38.*

² *Intell.-Sedl. 1807 No. 98.*

³ *L. v. Buch* skriver i sin «*Reise durch Norwegen*» (1810) I. S. 224: «Man man in Christiania noch so laut schreien, dass die Engländer raüberisch die dänische Flotte entführt haben; es liegt in des Menschen Natur, dass man hier jeden Schein ergreift, der diese Engländer, von denen man viel Gutes erwartet, rechtfertigen könnte. Man frage in Christiania, wie viele im Herzen die unerhörte That den Engländern zurechnen, und die nicht mit voller Ueberzeugung sagen möchten: Nein, ihre Minister haben es gethan, nicht die Engländer.»

drog altfor sterkt og umiskjendeligt i den samme Retning. Om det fra *dansk* Synspunkt kunde synes tvilsomt, hvad der var værst, — en Krig med Frankrige eller en Krig med England: — fra *norsk* Synspunkt var det ikke tvilsomt. Norge laa udenfor Rækkevidden af den franske Magt, men var sikker paa at bli ruineret ved en Krig med England. Hvor stor Harmen blandt Nordmændene var over det engelske Overfald paa Kjøbenhavn, og hvor beredvillig man i Øieblikkets Opbrusning istemte det danske Opraab: «Krig til Britannien falder eller giver fuld Opreisning!» — saa maatte man jo fra norsk Synspunkt snart indse, at dette var den pure Galskab, og man maatte komme til det Resultat, at Regjeringen, idet den tog fransk Parti og afviste de engelske Forligstilbud, satte Hensynet til Danmark foran Hensynet til Norge eller rettere: satte Hensynet til Norge aldeles ud af Betragtning.

Og, hvad der ydermere maatte undergrave Nordmændenes Tro paa de gjængse Talemaader om Tvillingrigerne som lige Børn, i lige Grad Gjenstand for den fælleds Landsfaders Omhu: — til den engelske Krig, der først og fremst rammede Norge, føjedes snart efter endnu en Krig med Sverige, hvorom det ligeledes kunde forudses, at Norge vilde komme til at bære det meste af dens Byrde. Sverige var Englands Forbundsfælle, Danmark-Norge havde allieret sig med Frankrige og Rusland; Napoleon havde git Rusland Anvisning paa Finland, og Rusland fulgte Anvisningen ved, uden Krigserklæring, at sende en Hær ind over de finske Grænser (21 Febr. 1808). Det fulgte paa en Maade heraf, at Danmark-Norge og Sverige kom til at staa i et fiendtligt Forhold. Men nogen direkte Grund til at paaføre Sverige Krig havde den dansk-norske Regjering ikke, og fra svensk Side skete intet, der kunde tydes som en Provokation. Deklarationen af 29 Februar 1808, hvorved den dansk-norske Regjering erklærede Sverige Krig, blev da ogsaa et højst besynderligt Aktstykke. Det gjøres her gjeldende som Krigsgrund, at «Ingen har kunnet andet end skjelne det krænkende for Danmark i den Fornøjelse Kongen af Sverige syntes at finde i at være paa den modsatte Side af Sundet Vidne til al den Uretfærdighed og al den Overlast dette Naboland vederfores». En sliq Motivering var ikke skikket til at forsone med Tanken paa de nye Trængsler, hvortil der herved aabnedes Udsigt. Endog den saa overmaade milde *Jacob Aall* dømer strengt over dette Skridt af den dansk-norske Regjering og skildrer i sterke Udtryk den Uvilje, det

vakte i Samtiden. «Under den hele syvaarige Krigs-Periode var der neppe nogen Begivenhed, som i Norge opvakte mere Skræk og Misnøje end denne ubetimelige og uoverlagte Krigserklæring. Den betragtedes endog af de Landets Borgere, som var den danske Regjering mest hengivne, som et stort Misgreb fra den danske Politiks Side, og allerede opstod Anelsen om de mulige Følger deraf, som i Tidens Fylde aabenbaredes». ¹ Krigserklæringen mod England stod vel i den skarpeste Strid med Norges Interesser og det norske Folks Sympathier; imidlertid lod der sig dog til Forsvar for den anføre Grunde, som man kunde gaa ind paa, eller som man idetringeste maatte respektere. Men nu blev man af den landsfaderlige Regjering kastet ind i en ny Krig, og det uden nogensomhelst rimelig Grund eller tvingende Nødvendighed. Norge, hvis Velstand var bleven tilintetgjort ved den engelske Krig, hvis Kyster blev blokeret, og som var udsat for ligefrem at hungres ud, skulde samtidig forsvare sin lange Grænse tillands mod en anden overmægtig Fiende. Og saa viste det sig dernæst, at den samme Regjering, der stillede saa overdrevent høje Fordringer til sine norske Undersaatters Troskab og Lydighedspligt, selv havde forsømt paa det uforvarseligste en af sine fornemste Pligter ligeoverfor disse Undersaatter. Det viste sig, at der intet var gjort for at bringe Norges Forsvarsvæsen i en nogenledes tilfredsstillende Stand. Det var næsten ingen Penger i de offentlige Kasser, — ikke mere end hvad der vilde medgaa til et Par Ugers Underhold af Hæren paa Feltfod; Fæstningerne var yderlig forfaldne; Magazinerne stod tomme, — medens de danske Magaziner var vel forsynte, — og der raadede den største Mangel paa de nødtørftigste Ting til en Armées Udrustning: Proviant, Ammunition, Furage, Vaaben o. s. v. «Vel sjelden», siger *Røder*?, «er nogen Armée draget i Felten, saa beskedent udrustet i alle Retninger som den norske Armée i Foraaret 1808». . . . «Campagnen 1808 aabnedes for en stor Del med den samme Paa-klædning og de samme Feltrekvisiter, hvormed den norske Armée paraderede ved Kvistrumbro og Götaelv i 1788, og som følgelig maatte have lidt meget ved Tidens Tand og Modens Foranderlighed, saa at man hyppig saa Soldaterne, iførte den dem leverede Beklædning, smile til hverandre». ³ Man fik snart

¹ *Erindringer*, S. 135—36.

² *Danmarks Krigs- og politiske Hist. 1807—1809.*

³ *Røder*, l. c. II. S. 411.

Grund til andet end Latter. «Det varede ikke længe, inden Klæderne hang i Laser og Fodbedækningen maatte befæstes med Vidjegrene under Fødderne», — hvilket naturligvis igjen, i Forbindelse med den slette og utilstrækkelige Næring, medførte, at Hospitalerne fyldtes af Syge. Og alt dette blev det store Publikum allerede i Samtiden fuldt vidende om. Man saa sig nemlig nødt til, for nogenledes at faa ndfyldt de Huller, som Regjeringens Mangel paa Omhu og Omtanke havde ladet staa aabne, at henvende sig til den private Godgjørenhed; der blev udstedt offentlige Opfordringer til Folk om at komme de af Hunger og Kulde nødlidende Fædrelandsforsvarere til Hjælp med Penge, Mad, Klæder o. s. v.

Det var en i Sandhed strid Prøve, hvorpaa Nordmændenes Lojalitet og arveundersaatlige Troskab blev sat ved denne Lejlighed, og Prøven bestodes tilsyneladende med al muelig Glands. De til den private Offervillighed rettede Opfordringer fandt, trods de mislige økonomiske Forhold, sterk og almindelig Gjengklang. «Budstikken», den norske Regjeringskommissions officielle Organ, kunde bringe lange Lister paa indkomne «patriotiske Gaver», deriblandt mange, der øjensynlig har været Enkens Skjærv; formuende Folk slog sig sammen og opstillede og udrustede paa egen Bekostning Korpser af Frivillige, og det hændte, at Bønder, som havde tjent ud sin Værnepligt, meldte sig hos de militære Befalingsmænd for at gjøre Tjeneste i Felten¹. Et Slags entusiastisk Bevægelse gik øjensynlig gennem det hele Folk. Hærens Forhold svarede hertil, og i Løbet af faa Uger blev den svenske Hær, der havde gjort Indfald, vist tilbage over Grænserne.

Forsaavidt gik alting vel, — seet fra det bestaaende Systems Synspunkt. «Budstikkens» Krigsefterretninger blev optrykt i Danmark efter allerhøjeste Befaling og udbredt og offentlig oplæst til Hæder for de norske Fædrelandsforsvarere og til et opmuntrende Exempel for de danske. Krigen fik imidlertid, som man véd, et Efterspil, der var vel skikket til at sætte de kjøbenhavnske Regjeringsmænd i Skræk, og som indeholdt en alvorlig Advarsel mod at dra altfor sterke Vexler paa Nordmændenes Godmodighed og kritikløse Lojalitet.

Ved Vinterens Indtræden i 1808 var den norske Hærs Tilstand, paa Grund af den mangelfulde Udrustning, saa elendig,

¹ Se «Budstikken» 3 Juni 1808.

at det næsten maa synes et Vidunder, at den ikke tilintetgjordes. Soldaterne gik i bogstaveligste Forstand nøgne¹. Paa svensk Side var Tilstanden bedre, men langtfra god, og Krigen med Russerne i Finland la i stigende Grad Beslag paa Sveriges militære Kræfter, saa den mod Norge opstillede Hær blev stærkt svækket ved Detacheringer. Paa begge Sider gjorde en Følelse sig gjeldende af, at man kjæmpede for en uforstandig Politik, som i lige Grad stred mod Folkenes Interesser og deres Sympathier. Følgen heraf blev, at Krigen paa en Maade døde bort af sig selv. Der havde hos Nordmændene raadet megen krigersk Iver, saalænge endnu svenske Tropper stod paa norsk Grund; det gjaldt som en Æressag at jage dem ud igjen; men nu var dette skeet; Landets Hæder var hævdet og Angrebet tilbagevist; videre strakte ikke Villigheden sig. Den norske Hærs Øverstbefalende, Prins *Kristian August*, undlod, udentvil ifølge Paa-virkning af sine norske Omgivelser, at efterkomme Frederik VI's gjentagne Ordre om at gribe Offensiven og rykke ind i Sverige; han afsluttede paa egen Haand en Vaabenstilstand med de Svenske (7 Decbr. 1808), hvilken Kong Frederik bagefter saa sig nødt til at stadfæste, meget mod sin Vilje, og et Par Maaneder efter viste han, — som et officielt svensk Aktstykke siden udtrykte sig, — «Sverige den største Tjeneste, som det nogensinde har modtaget af nogen Udlænding», idet han gav *Georg Adlersparre*, den svenske Vestarmées egentlige Chef, som havde besluttet at føre sine Soldater til Stockholm for at faa gjort Ende paa Gustav IV.s vanvittige Regimente, Tilsagn om, at den norske Hær imidlertid skulde forholde sig rolig og ikke foreta noget Indfald over den ubeskyttede Grænse.

Som bekjendt, var det denne Tjeneste og endnu mere Kundskaben om den store Popularitet, *Kristian August* havde vundet hos det norske Folk, der henledede Tanken paa ham ved det svenske Thronfølgervalg i 1809. Man haabede, ved at vælge ham, at bane Vej for en Forening mellem den skandinaviske Halvøs tvende Riger. Vi har i det Foregaaende omtalt, hvorledes den gamle svenske Tanke om at vinde Norge blev optat paany i Slutningen af forrige Aarhundrede i en efter Tidens Lejlighed og de forandrede Styrkeforhold mellem Landene noget lempet Skikkelse, nemlig saaledes at Norge skulde vindes med Nordmændenes egen Hjælp eller ved en idetringeste delvist fri-

¹ *Ræder, Danmarks Krigs- og politiske Hist. 1807—1809, III. S. 59—60.*

villig Tilslutning fra norsk Side. Vi har nævnt Gustav III.s gjentagne Forsøg paa at sætte sig i Forbindelse med norske Malkontenter. Det var dog først under og efter Krigen i 1808 og ved Thronfølger-Valget i 1809, at denne Tanke gjorde sig gjeldende med nogen virkelig Styrke og blev et Hovedobjekt for den svenske Politik. Sveriges uidentvil mest begavede Statsmand paa denne Tid, *Georg Adlersparre*, var dens ivrige, entusiastiske Talsmand, og for ham stod Valget af Kristian August til svensk Thronfølger næsten som enstydigt med dens Realisation, idet han mente, at «naar man først har en Nations Hjerter, saa følger Resten snart efter».¹

Disse Forhaabninger fik nu en brat Ende ved Prins Kristian Augusts Død (28 Maj 1810). Men Tanken om at vinde Norge blev ikke derfor opgivet fra svensk Side. Det Tab Sverige havde lidt ved Freden i Fredrikshamn (17 Septbr. 1809), da hele Finland blev afstaaet, var saa stort og følte saa dybt, at svenske Patrioter næsten synes at ha opfattet det som et Livsvilkaar for sit Fædreland, at der blev bødet derpaa ad den ene eller den anden Vej: enten saaledes, at Finland blev vundet tilbage, eller saaledes, at man fik Norge til Vederlag. De fleste foretrak, som naturligt var, det første Alternativ, og, da ved Thronfølger-Valget efter Kristian August Stemmerne tilsidst samledes om *Bernadotte*, var det ogsaa Hensynet dertil, der øvede den afgjørende Indflydelse. Han, Napoleons Svoger og Marschal, skulde hjælpe Sverige til en fransk Alliance, og med ham i Spidsen og i Forbund med Frankrige skulde Svenskerne faa Revanche over sin gamle Arvefiende mod Øst.

Karl Johan bestemte sig imidlertid, som man véd, efter nogen Vakling for det andet Alternativ, og ved hans Politik, der aldeles saa bort fra de nationale og alene tog Hensyn til de geographiske og strategiske Forhold, blev Norge en af Indsætserne i den store Verdenskamp, der udkjæmpedes i 1812—1814. Paa den syntes det nu helt og holdent at skulle bero, hvorledes Norge i Fremtiden skulde bli stillet. Og dermed syntes det tillige givet, at dets Skjæbne maatte bli, enten at fortsætte med at være, som hidtil, en Del af den danske Helstat, eller at gaa over fra at staa under dansk til at staa under svensk Styrelse. Enten sejrede Napoleon og blev Europas Herre og Mester, og da maatte hans tro Forbundsfælle, Frederik VI.,

¹ C. A. Adlersparre, 1809 och 1810, I. S. 190.

idetmindste være tryk paa at beholde ubeskaaret, hvad han havde. Eller saa blev de allierede Stormagter de sejrende og dermed ogsaa de raadende, for hvem alt maatte bøje sig, og om dem gjaldt det, at de havde forpligtet sig til at skaffe Sverige Besiddelsen af Norge som Vederlag for Finland. Dansk eller svensk, — det maatte synes det uundgaelige Enten — Eller, naar man saa hen til, hvor uløseligt det lille Spørgsmaal om Norge var bleven knyttet til det store om Verdensherredømmet, og hvilke vældige Kræfter der bødtes op til Afgjørelse af dette sidste. Alligevel kom Udfaldet til at bli hverken det ene eller det andet. En Magt, som ingen havde ændret eller taget med ved de politiske Beregninger, blandede sig op i Sagen i sidste Øjeblik og gav den en helt uformodet Vending. Det var Folkeviljen eller Folkemeningen hos Nordmændene selv. Lidet udviklet og lidet vant til at røre paa sig, som den endnu var, blev det dog den, som fik den væsentlig afgjørende Indflydelse paa Spørgsmaalet om Norges fremtidige Stilling, og saaledes skulde da et af de Hovedprinciper, som den franske Revolution havde traadt i Skranken for, Principet om Nationernes Selvbestemmelsesret, vinde Sejr paa et enkelt Punkt, samtidig og i Sammenhæng med at den almindelige Reaktion overalt ellers fik Overhaand og la hele Europa under sig.

Vi har fremhævet, hvorledes den dansk-norske Regjerings Politik i 1807 og 1808 maatte tvinge ind paa enhver oplyst og selvtænkende Nordmand en Følelse af det hidtil bestaaende Helstatsvæsens Uforenelighed med hans Fædrelands sande Vel. Appellerne til den gode gammeldags Troskab og Patriotisme, Paamindelserne om hvorledes Svenskerne var bleven modtaget, da de sidste Gang faldt ind i Landet, forfejlede vistnok alligevel ikke sin Hensigt; Folket rejste sig, som det havde gjort i 1716, og bødede efter Evne paa hvad Regjeringen havde for sømt; men det viste sig tillige, at den norske Patriotisme ikke længer var en fuldt saa lydige Tjener, et fuldt saa blindt Redskab i de Styrendes Haand, som den havde været et hundred Aar forud. Den kom, naar Regjeringen kaldte paa den, og opfyldte sin Skyldighed overensstemmende med nedarvet Skik og Opfatning. Men den gik ikke hen og la sig igjen efter Ordre, naar man paa højeste Sted havde ophørt at ha Brug for den og begyndte at finde den ubekvem. Det viste sig, at den ikke længer lod sig nøje med at ha bare Pligter, at den ogsaa vilde

ha sine egne Meninger og krævede, at der blev taget lidt Hensyn ogsaa til dem.

Uviljen inden norsk-patriotiske Kredse over den mod Sverige i sligt Utrængsmaal begyndte Krig blev sterk nok til at sætte sit Mærke i Begivenhederne. Det kan, som nævnt, ikke drages i Tvil, at den har havt en afgjørende Del i at bestemme Prins Kristian August's Optræden, naar han undlod at efterkomme sin Konges Befalinger til at rykke ind i Sverige og endog paa egen Haand afsluttede Vaabenstilstand med Svenskerne og gav dem Tilsagn om at bli staaende rolig ved Grænsen, indtil de havde faaet udført sin Plan at afsætte den gale Konge. Kristian August var en svag, men redelig Mand, et samvittighedsfuldt Pligtmenneske, opdraget i de strengt-militære Begreber om den ubetingede Lydighed, man skylder at vise sin Krigsherre. Det maa ha været ham yderst pinligt at handle mod disse Begreber. Men han nærede paa den anden Side en oprigtig Kjærlighed til Norge, og hans norske Venner og Raadgivere har forstaaet at gjøre det indlysende for ham, at hele Krigen var, fra norsk Synspunkt seet, en Urimelighed, at Regjeringen havde forsyndet sig mod sine norske Undersaatter ved at begynde den, at Norges Velfærd ikke mindre end Sveriges krævede Fred, og at det følgerig fra norsk Synspunkt maatte fremstille sig som en Pligt, ikke at hindre en Thronrevolution, der aabnede Udsigt til at faa gjort Ende paa Krigen.

Endnu meget pinligere blev hans Situation senere, da han valgtes til svensk Thronfølger (18 Juli 1809), inden Freden var bleven sluttet og medens han fremdeles stod som Fører for en fiendtlig Hær ved Grænsen af det Land, der havde valgt ham til sin fremtidige Konge. Intet er vissere, end at han selv ikke havde ønsket eller bejlet til dette Valg, og at han fra først af var bestemt paa aldeles ikke at modta det. Det var ogsaa her hans norske Venner og Raadgivere, som drev ham frem, mod hans oprindelige Tanke eller Vilje¹.

Vi ved, at der blandt disse hans norske Venner og Raadgivere var enkelte, der gik med paa de Foreningsplaner, som fra svensk Side knyttedes til hans Valg. *Grev Wedel-Jarlsberg* skrev til sin svenske Ven, Baron von Platen, efter af denne at ha modtat Underretning om Kristian August's Valg til Thron-

¹ Se *Adlersparre's* og *Anokarsvärds* Vidnesbyrd, *Aall*, *Erindr.* 2. *Udg.* S. 670—673.

følger i Sverige: «Nu er det afgjørende Øieblik snart for Haanden! Du og Dine brave Medarbejdere have gjort det vigtigste, det første Skridt til det store Øjemeds Opnaaelse ved at vælge vor elskede Pr. C. til Thronfølger. — Du kan tro, jeg har gjort alt mueligt for at give hans Bestemmelse den rigtige Vending. Han ønsker ogsaa intet mere end at kunne jo før jo hellere komme til at virke og vise ved Gjæringer sin Taknemmelighed. Han brænder af Begjærlighed efter at grundfæste Frihedens Tempel i Norden. Men som en gammel Militair kan han ikke nok hæve sig over alle Conveniencer og Former. Han vil (efter min Mening) formeget sauver les apparences! Men man maa respectere hans, som enhver Mands Grundsætninger, naar han bliver dem tro. Uagtet Tingene for Øjeblikket ikke gaa aldeles efter Ønske, saa har jeg dog det bedste Haab; thi enten blive Vedkommende i Kjøbenhavn slaget med en Klogskab, som man endnu ikke har seet Prøver paa, eller de vedblive at handle saa planløst og inconsequent som hidtil. — I første Tilfælde sluttet Freden mellem de 3 skandinaviske Riger strax, alle Partier entrere i vor Plan, — og gjøre fælles Sag med os til Opnaaelse af Nordens indvortes og udvortes Frihed og Selvstændighed, — under Pr. Christians Veiledning, — som lidt efter lidt knytter Baandet mellem Nationerne tættere. I andet Tilfælde bliver Norge nødsaget til inden faa Uger at tale et kraftigt Sprog. — Det sidste synes mig mest rimeligt. — Gjæringen i Gemytterne gaar godt fremad. — Man maa lade Folk tænke lidt i Ro, inden man kan forde de skulle fatte Ting, som hidtil have været ganske fremmede for dem. Under det langvarige danske Aag er Nordmændenes Tænkekraft rent faldet i Søvn! Der er brændbar Materie i Overflødighed, — men den maa samles i det rette Forhold inden man deraf kan vente den tilbørlige Virkning. — Naar først den norske Nation har yttret sin Vilje, er jeg overbevist om, at Prins C. ingen videre Vanskeligheder kan gjøre for at antage sig Styrelsen af begge Nationer, — dog maa saadant ske saaledes, at Norge har sin egen Repræsentation efter Lighedens Grundsætninger, sine egne Love. Finance-Indretninger m. v. — Vi have næsten ingen Adel, — og det lidet vi have maa enten finde sig i at blive Mennesker ligesom deres Medborgere eller flytte til andre Steder, som mere passer for deres ophøjede Natur. — Eders nye Constitution kan være meget god efter nuværende Omstændigheder for Sverige, men den duer ej for Norge, som skal daane sig ganske nye

Indretninger (hvilket vil blive Norges Lykke). En Ting ligger mig meget paa Hjerte at bede Dig om, — og det er: at ifald Vedkommendes hidtil udviste Dumhed og Selvklogskab skulde fremskynde det Øjeblik, da det norske Folks Stemme lader sig høre, — I da ville lade os selv afgjøre vore Sager uden paa nogen Maade at ville blande Eder aabenbart deri, allermindst nogensinde tænke paa at benytte Øjeblikket til med Vaaben at tvinge Norge. — Et saadant Skridt vilde vist for mange Decennier gjøre det store Øjemeds Opnaaelse umueligt, — vilde bevirke baade Sverigs og Norges Underkuelse ved Russerne. — Naar vi havde gjensidig svækket og ødelagt hinanden blev vi et let opslugt Rov for den store Hydra». — I et Brev til Adlersparre, dateret 15 Aug. 1809, siger Grev *Wedel*: «Jeg er overbevist om, at faa Uger vil udvikle vore fælles Anliggender saaledes at det store Øjemed opnaaes, som enhver, ikke altfor borneret Svensk og Norsk Mand stræber efter. — Enten maa det Danske Hof faa en uvant Klogskab eller Norges alt vaagende Selvfølelse vil sætte Pr. C. i saadan Stilling at han ej kan andet end antage sig Sveriges og Norges Styrelse under en fornuftig Form». — *Adlersparre* svarte herpaa med et Brev (af 17 August), hvori han skildrede «med sterke og livlige Farver Fordelene for Sverige og Norge af at faa en Ende paa de hensigtsløse Stridigheder mellem Folkene og forene sig til én Magt under samme Scepter, nemlig Prins Christian Augusts». Og herom yttrede igjen *Wedel* i et følgende Brev (21 August): «Jo vist er jeg og mange flere brave Landsmænd *fuldkommen enige* med Dem i at intet kan eller maa hindre det store Øjemeds Opnaaelse. — Jeg har i dette Øjeblik intet at bede Dem om uden at Sverige vedbliver i alle Henseender at vise Velvilje imod Norge og aldrig, om her skulde ske noget frappant, directe blande sig i Norges indvortes Anliggender». ¹

Disse Breve godtgjør paa en uimodsigelig Maade, at Tanken om en Forening af Norge og Sverige, — gammel hos svenske Politikere, — nu ogsaa var bleven optaget fra norsk Side. — Vi har før ² citeret en Rapport af den svenske Generalkonsul *Martinou* af 9de Marts 1790, hvor der tales om en «Gruppe inden de patriotiske Ledere i Norge», der skulde være stemt for en Tilslutning til Sverige. Han nævner imidlertid ingen

¹ *Y. Nielsen, Grev Herman Wedel-Jarlsberg, I. S. 301—302, 318—321. — C. A. Adlersparre, 1809 och 1810, I. S. 201 f., II. S. 287.*

² *Se ovenfor S. 279—280.*

Navne, og man har saameget mere Grund til at tro, at han ved at tillægge norske Patrioter noget Ønske eller nogen Tanke om en Tilslutning til Sverige, har git sin Phantasi vel meget Tøjlen, naar hensees til hvad *Armfelt* samtidig indberetter om sit Møde med flere af de mest prononcerede norske Oppositionsmænd (*Tank, Moestue, Neuman, Hofgaard*). Mødet endte nemlig uden at der blev opnaaet nogen Enighed i Hovedsagen, idet Nordmændene nok vilde modta svensk Hjælp, men ikke høre noget om en Forening med Sverige. Nu derimod, — i 1809, — har der aabenbar været en «Gruppe» af norske Patrioter, hvis Tanke gik ud paa, at Norge skulde opnaa bedre Vilkaar ved at slutte sig til Sverige. *Wedel's* Udtalelser i denne Retning er tydelige nok, og hans Forsikkring om, at «mange brave Landsmænd» var enig med ham, bør idetringeste staa saavidt til Troende, at han maa antages at ha havt flere med sig paa sit politiske Program. Deri kan vi da igjen se et Merke paa, hvorledes de Følelser og Forestillinger, der bandt og saalænge havde bundet Nordmændene til den danske Helstat, holdt paa at miste sit Tag over deres Sind.

Hvad *Wedel* i sine Breve til Adlersparre og Platen omtalte som det «rimeligste» i Hensyn paa den dansk-norske Regjerings fremtidige Holdning og som det Tilfælde, da Norge vilde bli nødsaget til at «tale et kraftigt Sprog», indtraf nu, som bekjendt, ikke. Den dansk-norske Regjering blev «slagen», om ikke af «Klogskab», saa idetringeste af Skræk, og skyndte sig med at indlede Fredsunderhandlinger med Sverige umiddelbart efter Kristian August's Valg til Thronfølger (Slutningen af Juli—Begyndelsen af August 1809). Samme Høst begyndte Licence-Farten paa England. Norges «Trælastdragere drog atter ud paa gyldne Baner», som det heder hos *Aall*, hvis Stil altid blir billedrig, pathetisk løftet, naar han kommer ind paa Næringsvejenes, særskilt Fragtfartens og Trælasthandelens Flor. «Nord-søen saa atter efter 2 lange Aars Forløb vore stolte Skibe, der sejlede omgivne af fiendtlige Krydsere, midt under fortsatte Krigsforhold med England, trygge under Beskyttelse af en Stump Papir. I denne nyopvakte Virksomhed begroves alle Sorger, forstummede alle politiske Planer. Nationen havde opnaaet hvad den ønskede og tænkte ikke paa en ny Statsforbindelse, som endnu paa den Tid mødte en almindelig Modbydelighed».¹

¹ *Brindr. S. 207—8.*

At man ophørte at tænke paa den «nye Statsforbindelse» — d. v. s. Foreningen med Sverige, — kan være rimeligt nok, eftersom Tanken derom endnu var ganske ny og vistnok alene havde fundet Indgang hos yderst faa, saa der skulde ikke meget til at faa *den* skudt tilside. Men det er paa den anden Side bevisligt, at Aall har brugt for sterke Udtryk, naar han siger, at alle Sorger, alle politiske Planer begroves i den nyopvakte Virksomhed. Faa Maaneder efterat Licence-Farten havde begyndt at bringe «Trøst under Landets Lidelser og Understøttelse til de forarmede Kasser»¹, viste der sig Tegn til en politisk Bevægelse, af en mere truende Art end nogen forudgaaende paa lange Tider.

Det i Kristiania udkommende Blad «*Tidén*» bragte 9de Decbr. 1809 en Artikel (forfattet af Presten *Peter Hount*, siden Medlem af Rigsforsamlingen paa Eidsvold, — en Ungdomsven af *Pavels*, der oftere omtaler hans entusiastiske Fædrelandskjærlighed eller, som den kaldes fra *Pavels's* orthodoxe Helstats-Standpunkt: hans «umaadelige Prædilektion for Norge og Nordmænd»²), med Overskrift: «Norges billige og retfærdige Ønsker», som i meget skarpe Udtryk gjentog Kravene om at Norge maatte faa en Nationalbank, for at «Landets Marv ikke mere skulde udstrømme for at mæske Fremmede», et Universitet, for at Landets Ungdom «ikke længere skulde gaa i fremmed Ledebaand», m. m. Artikelen vakte Sensation. Stiftamtmanden i Kristiania henledede Kancelliets Opmerksomhed paa den og mente, at den mueligens kunde gi Grund til Sagsanlæg, da Tendentsen i Udtrykkene om at «mæske Fremmede», «gaa i fremmed Ledebaand», kunde synes at være den, at opløse Baandet mellem Danmark og Norge ved at fremstille Danmark som en for Norge fremmed Stat. Kancelliet satte sig ogsaa i Bevægelse og afkrævede til en Begyndelse Forfatteren en Erklæring. Da der imidlertid, foruden den forlangte Erklæring, ogsaa fremkom en, som ikke var forlangt, undertegnet af 30 ansete Kjøbmænd eller Handelshuse i Kristiania og tiltraadt af 9 Kjøbmænd i Fredrikshald, hvori det bl. a. paastodes at være «udenfor al Tvil, at Forfatterens ligesaa billige som retfærdige Ønske om en Nationalbanks Oprettelse i Norge ikke blot er hans, men hele Nationens og selve Regentens, naar denne vigtige Sag

¹ *Aall, Erindr. S. 208.*

² *Pavels's Autobiographi ved C. P. Riis (1866) S. 233.*

bliver ham allerunderdanigst forelagt», — fik man Skrupler inden de styrende Kredse, og Kancelliet resolverede desaa, at Sagen «kunde bortfalde», endskjønt Pastor Hount's Erklæring ikke blev fundet at være «fyldestgjørende».¹

I det samme Numer af «Tiden», der bragte Hount's Artikel, stod ogsaa en Bekjendtgjørelse fra en «Patriot», hvorved der udlovedes en Præmie af 1000 Rdr. for den bedste Besvarelse af følgende Spørsmål: «1) Bør Norge have et Universitet i sit eget Skjød? 2) Hvorledes og hvor indrettes et Universitet i Norge mest hensigtsmæssigen? 3) Hvad udfordres til Oprettelsen og Vedligeholdelsen af et Universitet i Norge og af hvilke Kilder tages de Midler, som dertil udfordres?» «Patrioten» oplystes siden at være Grev *Wedel*, hans Svigerfar *Peder Anker* og de to kristianiensiske Kjøbmænd *Johannes Thrane* og *Westye Egeberg*, og Pengene var indsendt til «Det topographiske Selskab for Norge», i hvis Haand Sagen blev lagt.

Den 29de December næsteften holdtes i Kristiania en stor Afskedsfest for Prins Kristian August (inden hans Afrejse til Sverige, efterat han havde modtaget Valget som svensk Thronfølger), hvori omtrent trehundrede af Kristiania's og de nærmest omliggende Byers Borgere deltog². Ved denne Lejlighed stiftedes *Selskabet for Norges Vel*. Indbydelsen blev forelagt Deltagerne i Festen og modtoges med almindelig Begeistring. Tohundrede Medlemmer tegnede sig strax; ved Udgangen af August næste Aar (1810) talte Selskabet 1448 Medlemmer, rundt om i alle Norges Stifter, og dets Indtægter udgjorde for samme Aar over 23,000 Rdr.³ Det skulde snart komme til at gribe virksomt ind i Nationens Skjæbne; men, endog uden Hensyn dertil, — allerede ved sit Program og Maaden, hvorpaa det blev stiftet, maatte det siges at være en Begivenhed af Rang og et betydningsfuldt Tidens Tegn. Der var fra første Færd lagt an paa at gi det en udpræget norsk-national Karakter. Dets Virkekreds skulde, ifølge Indbydelsen, «ikke indskrænke sig til nogen særegen, men omfatte enhver saavel økonomisk som literær Gjenstand, ikke indskrænke sig til noget bestemt Sted, men udstrække sig til Norges end de fjerneste Egne». Indbydelsen henvender sig til «Norske Landsmænd og Brødre».

¹ *B. Moe, Tidsskr. for norsk Personalthist. I. S. 162—181.*

² *M. Birkeland, Selskabet for Norges Vel, S. 1 ff.*

³ *Birkeland, l. c., S. 18—19.*

taler hele Tiden i pathetiske Udtryk om Norge og Norge alene som Nordmandens Fædreland, nævner ikke med et Ord Danmark eller Tvillingrigerne eller Broderfolket. Hvis Fredrik VI. kunde mene, at Pastor Hount's Artikel i «Tiden» var for-brydersk, fordi den la an paa at fremstille Danmark som et for Nordmændene fremmed Land¹, skulde man tro, at han maatte mene det samme om Indbydelsen til Selskabet for Norges Vel, blandt hvis Underskrivere «Friedrich Prinz zu Hessen», Norges Vicestatholder, figurerede som No. 1. Udentvil har han ogsaa ment det; men Tiderne var vanskelige, og, istedetfor at gjøre, hvad han udentvil har havt mest Lyst til: supprimere det hele Selskab, der la saa aabenlyst an paa at «skille hans Rigers Interesser» og at agere et Slags Repræsentation for Norge, et Slags selvkaldet Hjælper for ham ved hans norske Styrelse, fandt han det klogest at gjøre gode Miner til slet Spil og at optræde som Selskabets «Beskytter» for ad den Vej, om mueligt, at lægge nogen Tøjle paa det.

Selskabet for Norges Vel optog i sig det topographiske Selskab og tog dermed tillige det af «Patrioten» udstedte Prisspørsmal i sin Haand. Den højeste Pris tildeltes, som bekjendt *Nikolai Wergelands* Afhandling «Mnemosyne», og denne tilligemed flere af de andre Besvarelser af Prisspørsmålet blev trykt i de af Selskabet udgivne «Historisk-Philosophiske Samlinger», af hvilke «Mnemosyne» udgjør 1ste Dels 1ste og 2det Bind.

Blandt det meget, som er bleven skrevet til Fordel for Tanken om et norsk Universitet, indtar Wergelands «Mnemosyne» en Plads for sig. Denne Bog er ikke blot et Indlæg til Fordel for Norges retmæssige Krav i en enkelt Retuing, men et Indlæg for Norges nationale Ret idethele. I den blir idethele den moderne politiske Synsmaade, — den, der gaar ud fra Folket, Nationen, det Levende, Fremadskridende, Organiske, — i Mod-sætning til den gamle, der gik ud fra Staten, de ydre Former, det Ubevægelige, Mekaniske, — for første Gang hævdet i Hensyn paa Norge uden Afslag eller Vridninger og dermed tillige en afgjort Fordømsesdom udtalt over det dansk-norske Hel-

¹ Se *Wergeland, Konstitutionshist.* (*Samlede Skrifter, IX, S. 47*), Fredrik VI.s vrede Ord til Udgiveren af «Tiden», Præsten *Wulfsberg*: «Vogt jer! jeg lider ikke jert Blad. Det har indeholdt Ting, som gaa ud paa at skille mine Rigers Interesser. Saaledes stod der noget om Norges Ønsker. Men vogt jer, som sagt! jeg har Magt til at undertrykke det, og — vogt jer blot!»

statsvæsen. I den møder vi for første Gang den norske Patriotisme førende et fuldkommen grejt og utvetydigt Sprog, helt frigjort fra de tvillingrigske Talemaader og Forestillinger, i bevidst Modsætning til den gammeldags Statspatriotisme, der strakte sig saalangt, som Monarkens Scepter rak uden Hensyn til Nationalitet, og til den senere Overgangsform mellem gammel og ny Patriotisme, — den, der erkjendte et «naturligt» og et «politisk» eller «borgerligt» Fædreland og søgte efter bedste Evne at fordele sig mellem begge. *Wergelands* Bog opstillede altsaa paa en Maade et helt nyt national-politisk Program. — nyt, forsaavidt det ikke før var bleven formuleret saa klart eller med et saa direkte Sigte paa norske Forhold, — og paa samme Tid svarende til hvad der allerede længe havde været kjendt og erkjendt som de i sin Almindelighed rigtige Principer. Dette, — i Forbindelse med det virkelig fremragende stilistiske Talent, hvormed Bogen flersteds er skrevet, — forklarer, at den vakte en efter Tidens Lejlighed (d. v. s. naar man ser hen til, hvor uliterært et Land Norge dengang var) saa overordentlig stor Sensation. Den har virket forløsende og bragt til Klarhed Tanker, som har gjæret og dæmret i manges Sind. Forfatteren modtog Hædersgaver fra flere norske Byer, og *Jakob Aall*, om hvem man ellers skulde tro, at han, paa Grund af sit milde Væsen og sin store Hengivenhed for Danmark, maatte være bleven frastødt af den heftige og mod Danmark stundom ligefrem fiendtlige Tone i *Wergelands* Skrift, siger i sine «Erindringer»¹: «Ikke alene kronedes dette Skrift med den største Del af den udsatte Præmie, men med Sandhed kan det ogsaa siges, at det modtoges over hele Norge med Bifald, endog med Enthusiasme. Forfatteren erindrer ikke let at have læst et Skrift, som har meer opvarmet hans Følelser for en stor Fædrelandsinteresse, og han hørte paa den Tid ofte samme Dom af andre Læsere blandt hans Landsmænd».

Endnu før de indkomne Prisaftandlinger var bleven offentliggjort, udstedte Selskabet for Norges Vel Indbydelse til at samle ved Subskription de for et Universitet nødvendige Pengemidler (1 Juni 1811, — Beslutningen herom var allerede fattet i Selskabets tredie Generalforsamling den 7 Februar s. A.), og førte derved Universitetssagen ind paa en Vej, hvor enhver Modstand tilsidst maatte bli brudt. Regjeriungen prøvede endda

¹ S. 258.

i nogen Tid at faa Sagen standset eller skuslet bort ved alskens Kneb og Kunster, men udrettede intet andet derved end at lægge for Dagen en Mangel paa god Vilje og en Mangel paa Mod, som maatte virke til at undergrave baade Agtelsen og Hengivenheden for den hos det norske Folk. Først forsøgte man at drage Surrogatet fra 1796¹ frem igjen i en lidt forbedret og udvidet Skikkelse. Kongen befalede den i 1805 oprettede Universitetsdirektion at ta under Overveielse, om ikke, da et eget Universitets Oprettelse i Norge «vilde være næsten uovervindelige Vanskeligheder underkastet», de norske Undersaatters Klager over at maatte sende sine studerende Sønner saalangt bort fra sig skulde kunne nogenledes afhjælpes derved, at der blev oprettet 3 à 4 Professorater i hvert af Norges Stifter og sat i Forbindelse med Stiftets lærde Hovedskole. Universitetsdirektionen kom til det Resultat, at Planen med disse Stiftsprofessorater ikke kunde ansees hensigtsmæssig, men fandt til Vederlag paa et andet Surrogat. Den blev grebet af en pludselig Iver for Ophjælpelsen af Norges Næringsveje. «Et Universitet kunde organiseres for Norge i den muligste Fuldkommenhed, og desuagtet vilde den norske Landmand og Godsejer, Haandværker og Kunstner, Bergverksbruger og Fisker, Fabrikant og Handelsmand, hver i sin Kreds, omtrent blive staaende paa det samme Trin af Kultur og Vindskibelighed. De Fordomme, som virke mod et til Norges Klima og Jordbund svarende Agerdyrkningsystem, vilde derfor ikke udryddes eller rettes; i Behandlingen af dets Skove ingen forbedret Forst-Økonomi indføres; dets Bergværker og Fiskerier ikke drives med større Indsigt, og dets Kunstflid ikke befordres». Hvad Norge altsaa tiltrængte var. efter Direktionens Formening, ikke et Universitet, men en «akademisk Lære-Anstalt for Ustuderede» eller noget lignende. Naar Sagen først var bragt did, vilde man ha aabnet sig Vej til at faa den praktiseret ud af Verden i Stilhed og ad jævne Overgange. Fra den «akademiske Lære-Anstalt for Ustuderede» kunde man ha gledet ned til en højere Realskole, derfra til en simpel Udvidelse af Berg-Seminarieret paa Kongsberg, og derfra til slet ingenting². Saadan har udentvil Tanken været; men, da det kom til Stykket, turde man dog ikke slaa ind paa denne Vej. Man var bange for Stemningen i Norge,

¹ Se ovenfor S. 295.

² Birkeland, *Selsk. for Norges Vel*, S. 30—31.

og man har vel forudseet, at Sagen vilde denne Gang bli tat paa en sliq Maade fra norsk Side, at det ikke lod sig gjøre at faa den borteskamoteret. Beslutningen af 7de Februar 1811 i Selskabet for Norges Vel var i denne Henseende et Vink, der ikke saa let kunde miskjendes. Snart efter fik man Besked ogsaa ad en anden Vej. Grev *Wedel* blev i samme Maaned af Regjeringen kaldt til Kjøbenhavn. Den virkelige Grund hertil var, at man havde ham mistænkt for landsforræderske Forbindelser med Sverige og haabede at faa hans Forræderi afsløret eller ialfald vilde sikkre sig hans Person¹; men som Paaskud blev det brugt (efterat Tanken om at kræve ham til Regnskab var opgitt), at man havde kaldt ham til Kjøbenhavn, for at han kunde hjælpe Universitetsdirektionen med sine Raad vedkommende den omventilerede højere Undervisnings-Anstalt i Norge. Under sine Forhandlinger med Universitetsdirektionen erklærede nu *Wedel*, at «efter alt hvad han havde hørt og fornummet, var det det norske Folks enstemmige og ivrige Haab, at Norge maatte erholde et fuldstændigt Universitet, — at enhver akademisk Læreanstalt, anlagt efter en mindre Maalestok, ikke vilde fyldestgjøre forbemeldte Folks Ønske eller Haab og ikke i nogen ønskelig Grad vinde offentlig Yndest eller Tillid», medens «et fuldstændigt Universitet vilde blive modtaget med aabne Arme og binde end mere Nationens Hjerter til den Konge, der stiftede det», — og denne Erklæring nyttede Universitetsdirektionen som Anledning til at foreta et Tilbagetog, idet den udtalte, at den skulde «betænke sig paa at henstille til Hans Majestæt, om den akademiske Undervisningsanstalt, som Allerhøjsttsamme forlængst havde bestemt for Norge, maatte, naar Resurser dertil kunde udfindes, blive et fuldstændigt Universitet». I April Maaned næsteften afgaves en hermed overensstemmende Indstilling til Kongen, og, da saa den i Juni af Selskabet for Norges Vel aabnede Subskription fik en, i Forhold til Landets slette økonomiske Forfatning, overraskende stor Fremgang, idet der allerede inden Udgangen af August var tegnet for et Beløb af over 300,000 Rdr., bekvemmede Regjeringen sig endelig til at gi sit Samtykke til Opfyldelsen af Nordmændenes gamle Nationalønske, efterat den havde udsat saalænge dermed, at dens Samtykke allerede i Samtidens Øjne maa ha fremstillet sig som væsentlig nødtvungen og følgelig ogsaa maa ha tabt

¹ *Y. Nielsen, Wedel, I. S. 470—72.*

det meste af sit Værd som Vidnesbyrd om et landsfaderligt Sindelag, og idet den endnu i sidste Øjeblik holdt paa med Reservationer og ubestemte Udtryksmaader, der kunde tydes som Bagdøre, ad hvilke man haabede at kunne slippe bort fra det givne Løfte¹.

Grev *Wedel* fik altsaa, som nævnt, under sit Ophold i Kjøbenhavn Lejlighed til at gribe ind i Universitetsspørgsmaalet paa en Maade, der tilsyneladende medførte et Omslag i Sagens Skjæbne. Ifølge Samtidiges² Vidnesbyrd var han den egentlige Stifter af Selskabet for Norges Vel, og er dette rigtigt, hvad det rimeligvis er, ligger deri en endnu bedre Adkomst til at nævne ham som Hovedmanden ved den endelige Gjennemførelse af Nordmændenes gamle Nationalønske. Han var utvilsomt fremfor nogen anden den, hvis Raad bestemte Prins Kristian August's Holdning i Aarene 1808—1809, — utvilsomt den ledende Aand inden den Kreds af Nordmænd, som allerede i disse Aar begyndte at se hen til en Forening med Sverige som et Maal, til hvilket der burde arbejdes hen, — og det har været paa-staaet, at, naar han stiftede Selskabet for Norges Vel, saa var det med dette Maal for Øje; han tænkte sig, heder det, at Selskabet skulde bli et Middel til Gjennemførelsen af hans Plan om at løsrive Norge fra Danmark og at forene det med Sverige³. Man har, ved at lægge dette sammen, faaet ud, at Tanken om Norges Selvstændighed og Tanken om en Forening mellem Norge og Sverige skulde være historisk uadskillelig, at den ene ikke skulde ha en dybere Rod eller større Ælde hos Nordmændene end den anden.

Der er bleven ræsonneret saaledes: Selskabet for Norges Vel, — den første ved sig selv og ved sine Følger betydningsfulde Manifestation af Selvstændighedsaanden i Norge, — stiftedes af Grev *Wedel*. Det er altsaa ham, der har brudt Vej for Tanken om Norges politiske Frigjørelse. At han er den virkelige Skaber af det norske Selvstændighedsparti, — hverken mer eller mindre, — fremgaar yderligere af de Vanskeligheder han fik at kjæmpe mod, den ringe Tilslutning han fandt for sine Planer, og ikke mindst deraf, at man i den nyere Tid, trods

¹ *Birkeland, Selsk. f. N. Vel, S. 45—46.*

² *J. C. Berg i Wessel-Berg, Reskripter, IV. S. 842. — Aall, Erindringer, S. 232.*

³ *Schinkel-Bergmann, Minnen ur Sveriges Hist., V. S. 88; Aall. Erindr. S. 232; Pavels, Dagbøger, 20. Febr. 1813.*

al anvendt Umage, ikke har kunnet paapege nogetsomhelst Spor af nogen politisk Uafhængighedsaand hos Nordmændene før 1814, som ikke er bleven direkte inspireret af ham eller hans nærmeste, af ham paavirkede Venner. Naar der er bleven gjort Væsen af en formentlig national Vækkelse hos det norske Folk i Slutningen af det attende og Begyndelsen af det nittende Aarhundrede, kan dette alene hidrøre fra en Forvexling af virkelig Nationalsfølelse, der stiller sig bestemte politiske Maal, og provincial Særfølelse, der bare kræver en vis Grad af Opmærksomhed og Imødekommen fra Styrelsens Side. Naar der fra norsk Side rejstes Fordring paa eget Universitet, egen Bank, egen Overdomstol, saa var dette, fra et rent praktisk Synspunkt seet, saapas rimelige eller nødvendige Reformers, at det maa vække Forundring, at de ikke af samme Grund, — d. v. s. rent praktiske, ikke nationale Hensyn, — blev drevet igjennem længe før Rigernes Adskillelse. Endnu saalangt frem som 1809 kan *Aall* forsikre i Anledning af den da i Gang satte Agitation for et norsk Universitet: «Der begyndte saaledes en ny Frihedens og Frimodighedens Æra i Norge, hvis Yttringer dog alene gik ud paa at forbedre, men ikke i sin Grundvold forandre den bestaaende Statsforfatning og de indvortes Statsforhold». — Men, ligesaa vist som *Wedel* er den første Nordmand, der har stillet op Norges Selvstændighed som Maal, ligesaa vist er han den første, der har stillet op en Forening med Sverige som Maal, og der er intet Spor af, at han nogen sinde har havt Tanke for det første af disse Maal uden tillige at tænke paa det andet, og det udentvil fordi han ansaa en Forening med Sverige nødvendig for at Norge kunde komme til at udvikle sine Hjælpekilder, og fordi en bitter Erfaring havde vist ham, at Nordmændenes politiske Søvn var saa dyb, at ikke engang en Skilsmisse fra Danmark kunde ventes opnaaet uden ved svenske Vaaben. — Det fremhæves endelig, at der er to Fejl ved den gjængse Opfatning af *Wedel's* politiske Personlighed og Virksomhed, nemlig foruden den Fejl, at han fremstilles som en af de mange, der i Norge arbejdede for Uafhængighed og Skilsmisse fra Danmark, medens han i Virkeligheden var primus motor, — Saaningsmanden, der fra først af satte det hele i Gang, skjønt Arbejdets Ledelse for en Tid, — nemlig Vaaren og Sommeren 1814, — gled ham ud af Hænderne, — ogsaa den Fejl, at der lægges en utilbørlig Vægt paa hans Egenskab af Nordmand; — hans Far var dansk

Embedsmand», hans Mor tilhørte en oprindelig svensk Familie; selv var han født i Frankrige, blev opdraget i England, tilbragte sin Ungdom i Danmark og var 27 Aar gammel, da han først for Alvor slog sig ned i Norge, saa hans Nordmandskab næsten bare knytter sig til den «tilfældige Omstændighed», at hans Arvegods laa i Norge. Hvad der gjorde ham til Befrielsesværkets Grundlægger og Leder, var ikke det, at han var Nordmand, men netop det, at han ikke var eller i saa ringe Grad var Nordmand; thi dette medførte, at han hverken delte Nordmændenes undersaatlige Ærbødighed for og Kjærlighed til den oldenborgske Kongeæt eller deres Had til Sverige¹.

Dette Ræsonnement samler i en Sum Opfatninger, som enkeltvis ofte har været fremsat og vistnok fremdeles hyldes af mange, idetringeste indtil en vis Grad. Vi tror derfor, at det kan være Umagen værdt at imødegaa det i størst mulig Korthed, skjønt det allerede af det Foregaaende maa være klart, hvorledes det i flere Henseender skyder over Maalet.

Naar der sondres skarpt mellem den virkelige Nationalfølelse «med bestemte politiske Formaal» og den blotte provincielle Særfølelse, der lar sig nøje med at kræve en vis Opmerksomhed og Imødekommen fra Styrelsens Side, og naar det hævdes, at det er bare den sidste Slags Følelse, hvoraf der viser sig Spor hos Nordmændene forud for Wedel's Optræden, da blir herved strax at anmærke, at Nationalfølelsen allevegne har havt en lang Udviklingsvej at tilbagelægge, inden den naaede frem til at bli fuldt bevidst og klar over sig selv og over de Krav, den har at stille. Man behøver ikke at gaa højt op i Tiden for at møde den, endog hos Europas store Kulturfolk, i en Skikkelse, hvorved den ikke skiller sig paa nogen meget iøjnefaldende Maade fra provinciell Særfølelse, men, ligesom denne, har en væsentlig passiv Karakter, savner «bestemte politiske Formaal», og gjør sig for det meste bare gjeldende rykkevis eller naar den purrees ud af højere Vedkommende. Forskjellen eller Modsætningen mellem begge Slags «Særfølelse», den provincielle og den nationale, træder først efterhaanden klart frem og viser sig deri, at den sidste er saameget mere livskraftig og udviklingsdygtig, fordi den drager Næring ikke bare af ydre, men ogsaa og væsentlig af indre Adskillelser,

¹ N. Højer, *Norsk national Historieskrifning, Hist. Tidsskrift, udg. af Svenska hist. Föreningen, 1887, S. 215 ff.*

nemlig saadanne, der hænger sammen med en selvstændig Historie og en selvstændig social Organisme. Nu gjaldt det jo om det norske Folk, at det, trods alle Skaar og Skader, alle Dage vedblev at være en selvstændig social Organisme med sine endog meget udprægede Ejendommeligheder, og at dets gamle Historie aldrig blev glemt, aldrig ophørte at være en Magt inden de mere oplyste Kredse af Folket. Nordmændenes «Særfølelse» har følgende ogsaa til alle Tider, saa uklar og ujevn den end kunde være, saa helt ud af Stand til at stille sig bestemte politiske Formaal, saa lig den blotte provincielle Særfølelse, i Virkeligheden alligevel været noget mere end en saadan, idet den har indesluttet Spirer, Muligheder for en højere Udvikling, hvilket da ogsaa den senere Historie noksom tydelig skulde komme til at godtgjøre.

Det er iøvrigt en aldeles uefterrettelig Paastand, at der ikke, forud for Wedel, skulde være Spor af, at Nordmændenes Særfølelse ligeoverfor Danmark har stillet sig noget bestemt politisk Formaal. Vi henviser til de før¹ omtalte Forhandlinger mellem Armfelt og flere navngivne norske Misfornøjede i Aaret 1790. Vi faar af disse Forhandlinger at vide, at der allerede dengang fandtes Nordmænd, hvis Tanke gik ud paa at skille Norge fra Danmark. Det kan gjerne være, at Tanken ikke sad meget fast hos dem, og at de ikke vilde ha været istand til at bringe store Offere for den, naar det var kommet til Stykket. Vi ser imidlertid, at den var der og at den havde saavidt Magt hos dem, at den bragte dem til at foreta Skridt, der ikke kunde være uden en vis Betænkelighed. Noget mere faar vi jo egentlig heller ikke vide om Wedel. Det nye ved dennes Planer, saadan som de træder frem i Aarene 1808—1810, er altsaa ikke, at de gik ud paa at løsrive Norge fra Danmark, men alene, at de tillige gik ud paa at forene det med Sverige. — Det er fremdeles en uefterrettelig Paastand, at disse to Formaal: Norges Selvstændighed og Norges Forening med Sverige, hos ham altid viser sig uadskillelig forbundet med hinanden, — at der ikke er Spor af, at han nogensinde har tænkt paa eller arbejdet for det ene, uden i Sammenhæng med det andet; — tvertom: vi véd, at det fra først af var ad en helt anden Vej han haabede at opnaa for Norge en friere politisk Stilling, nemlig ved en Forening af alle tre skandinaviske Riger². — Det er endelig afgjort urigtigt, naar det heder, at Kravene fra norsk Side paa

¹ Se ovenfor S. 280—81.

² Y. Nielsen, *Wedel*, I. S. 224 ff.

egen Bank, egen Overdomstol og eget Universitet havde sin væsentlige Grund i rent praktiske, ikke i nationale Hensyn. Om Banken og Overdomstolen kan dette gjelde, men ikke om Universitetet. Vi henviser til hvad der allerede er bleven sagt herom i det Foregaaende. Fra et rent praktisk Synspunkt stillede Grundene for og imod Oprettelsen af et norsk Universitet sig saaledes, at en klarttænkende og sundtdømmende norsk Forfatter som *Treschow*, hvem man ikke kan mistænke for at ha villet gjøre sig behagelig for højere Vedkommende, kunde, ved at gaa ud fra dette Synspunkt, komme til det Resultat, at Norge var bedst tjent med ikke at faa noget Universitet. Det var de nationale Hensyn, der gav Sagen Fart, — derom kan der ikke være Tvil, og det viste sig da ogsaa tydelig nok under den offentlige Diskussion, saamegen Umag man end fordetmeste gjorde sig for at dække over denne Side ved Sagen og at holde frem de rent praktiske Grunde.

Det gaar altsaa umueligt an at opfatte Wedel som primus motor, eller Ophavsmand til den hele Selvtændighedsbevægelse blandt Nordmændene. Det højeste, der med nogen Rimelighed kan paastaaes, er, at denne Bevægelse i Aarene 1808—1811 fik ny Fart, indtraadte i et nyt, højere Udviklingsstadium, og at Wedel i disse Aar træder frem som dens Leder eller Hovedmand. Men, endog om man indskrænker sig til at betragte hvad der foregik i Aarene 1808—11, vil man kunne finde Beviser for, at Bevægelsen ikke udgik fra ham eller var kaldt frem af ham, om han end var dens mest fremragende, virksomste eller videstgaaende Repræsentant. Vi behøver bare i saa Henseende at henvise til *Wergelands* Mnemosyne, hvor vi møder Udtryk for en norsk Selvtændighedsaand, om hvilken ingen rimelig Mand vil kunne nægte, at den hæver sig meget klart og bestemt udover den blotte provincielle Særfølelse, og Wergeland stod dengang han skrev Mnemosyne utvilsomt ikke i nogen Forbindelse med Wedel, saa det er ugjærligt at anta, at hans Skrift skulde være inspireret af denne enten direkte eller indirekte.

Hvad angaar *Grev Wedel's* Adkomst til at kaldes norsk, da behøver vi ikke at indlade os paa at forsvare den. Man véd, at han betragtede sig selv som Nordmand, at han satte Pris paa at være det (hvilket meget vel lar sig forene med at han «ikke var Chauvinist»), og at det ikke skortede ham paa god Vilje til at indta et norsk-nationalt Standpunkt. Det er imid-

lertid højest rimeligt, at den Omstændighed, at han havde tilbragt sine Barndoms- og Ungdomsaar i fremmede Lande, har havt en afgjørende Indflydelse paa hans senere politiske Holdning og Virksomhed. Det er højest rimeligt, at hans halvt fremmede Karakter har havt sin Del i, at han stod saa fri og ubunden ligeoverfor visse nedarvede Traditioner og Følelser hos det norske Folk: — Loyaliteten, Hengivenheden for det gamle Kongehus og den gamle Forening, Antipathierne ligeoverfor Sverige. Og deri laa utvilsomt et Fortrin, hvorved han i visse Maader blev saameget bedre skikket til at være politisk Foregangsmand for sit Land. Men ikke i *alle* Maader; — det var ikke bare et Fortrin. Nordmændenes loyale Følelser ligeoverfor Kongehuset og Foreningen med Danmark var ikke bare Fordom og Ufrihed, ikke bare en Lænke om Foden, som det gjaldt om at faa brudt jo før des heller. Naar man kjender noget til Norges forndgaaende Historie, vil man ogsaa vide, at disse Følelser havde noget meget ærværdigt, i national Henseende fuldt berettiget ved sig. Man vil vide, at *Nordal Bruns* Opfatning, at det norske Folks Odelsfrihed og Oldenborgernes Arveenevoldsmagt hvilede paa den samme Grund og gjensidig betingede hinanden og at følgelig Nordmanden ikke kunde vise sin Kjærlighed til Frihed og Fædreland, sin personlige og nationale Selvfølelse bedre end ved en urokkelig og ubrødelig Troskab ligeoverfor den odelsbaarne Thronarving, ikke var helt uhjemlet. Man vil vide, at det endnu mindre var nogen helt uhjemlet Opfatning, naar han og de allerfleste Nordmænd med ham lige til 1814 mente, at Foreningen mellem «Tvillingrigerne», hvordan den nu end fra først af var istandbragt, havde gennem sin senere Historie faaet Karakteren af et for begge Parter hædrende Forhold, at den var bygget, ikke paa ydre Tvang, men paa et indre, moralsk Fælledeskab, og at det var en Æres-sag for Nordmændene at holde fast ved den, om de end kunde ha Grund til at ønske dens Vilkaar i det enkelte forandret og stille sig som Maal at arbejde for en saadan Forandring. Disse Opfatninger indesluttede vistnok, ved Siden af en Kjærne af Sandhed, megen Misforstaaelse og Miskjendelse af Tidens Krav. De var, i den Form, hvori de almindeligvis forkyndtes og hylledes, bleven et Gjerde, der stod i Vejen for Udviklingen af en fuldt vaagen og virksom norsk Patriotisme. Det gjaldt altsaa at komme udover dem, men lidt efter lidt, ved en indre Væxt, ikke ved noget voldsomt ydre Brud. De traditionelle Forestil-

linger om Troskabspligterne ligeoverfor det gamle Kongehus og den gamle Forening krævede en vis Respekt: det var af Vigtighed, at man, ved Arbejdet for Norges Fremgang i politisk og national Henseende, tog, saavidt mueligt, Hensyn til dem, undgik, saavidt mueligt, at støde an mod dem; Frihedens og Selvstændighedens Sag hos det norske Folk vilde ha været ilde tjent med at stilles i et afgjort Modsætningsforhold til dem, og et saadant stømte jo heller ikke overens med den forudgaaende historiske Udviklingsgang, der ikke havde kunnet lære Nordmændene at se i Foreningen med Danmark et Aag eller et trykkende Fremmedherredøme.

Men, saafremt det var blevet Alvor med de Wedel'ske Planer eller den Wedel'ske Politik i 1809 og 1810 og senere, vilde unudgaaelig et saadant Forhold ha indtraadt. Vi har seet, at *Wedel* sluttede sig til Adlersparres og andre svenske Politikeres Haab om, at Kristian August's Valg til svensk Thronfølger skulde indlede en Forening mellem Norge og Sverige. I Hensyn paa Maaden og Midlerne, hvorved man har tænkt sig «det store Øiemed» opnaaet, faar vi vide, at man først og fremst gjorde Regning paa den norske Hærs Hengivenhed for Kristian August; det heder endog, at man allerede havde udseet den Bataillon, der skulde gjøre Begyndelsen med at løfte Oprørsfanen og proklamere Norges Selvstændighed og Forening med Sverige¹. I 1813, da *Wedel* havde gjenoptaget sin Foreningspolitik, gik hans Tanke, efter hvad en af Karl Johan udsendt svensk Agent² har meddelt, ud paa, at Foreningen mellem Norge og Sverige skulde istandbringes ved en Samvirken af norske Bønder og svenske Soldater; han troede at ha tilstrækkelig Indflydelse til at vække en Rejsning blandt Bønderne i Buskeruds Amt og Jarlsbergs Grevskab; men for at denne Rejsning skulde føre til noget, maatte den støttes med en svensk Hær paa 30—40,000 Mand, der samtidig skulde foreta et hurtigt Angreb paa Kristiania. Disse Planer gjør usægtelig et meget phantastisk Indtryk og er ikke skikket til at vække nogen Beundring for *Wedel's* praktiske Sands; men sæt, at det var bleven til Alvor med dem, og at det havde lykket at gennemføre dem, — sæt, at Foreningen mellem Norge og Sverige var bleven istandbragt i 1810

¹ *Schinkel-Bergmann*, V. S. 105.

² *Major v. Koch*. Se *Y. Nielsen*, *Grev Wedel i 1813*, *Letterstedt'ske Tidsskrift*, 1883, S. 513, jvfr. *sats*. S. 517.

eller 1813 ved et Slags militært Pronunciamento eller ved en norsk Bondeopstand støttet ved et svensk Indfald i Norge: — vi kan ikke være i Tvil om, at dette vilde ha været en stor og skjæbnesvanger Ulykke for det norske Folk, og det selv om den nye Forening var bleven afsluttet paa de for Norge allerfordelagtigste Vilkaar, selv om Norge paa denne Maade havde opnaaet allerede i 1810 eller i 1813 uden Kamp aldeles den samme politiske Frihed og Ligestilling med Sverige, som det, ifølge Tingenes faktiske Gang, først opnaaede i 1814 og det efter saamegen Lidelse og saamange Gjenvordigheder. Den alt overvejende Flerhed af Nordmænd vilde nemlig ha ment, at den nye Frihed og Selvstændighed, om den var bleven vundet ad den af Wedel planlagte Vej, var bleven vundet ved Midler, der satte en undslettelig Plet paa Nationens Ære, — ved Brud paa hellige Forpligtelser, ved Forræderi og Løgn: — det vilde jo heller ikke ha været mueligt at rejse norske Bønder eller norske Soldater til Oprør mod Landets lovlige Øvrighed og odelsbaarne Konge, uden ved at føre dem bag Lyset. Den alt overvejende Flerhed af oplyste Nordmænd vilde ha følt sig beskjemmet, ydmyget i sin nationale Selvfølelse; de vilde ha anseet sit Land for hærtaget, — og, hvordan det nu end var løbet af med den norske Bonderejsning, vilde det jo altid være bleven det svenske Indfald, som havde faaet den afgjørende Rolle, — og de vilde ha ment, at Norge, trods alle forfatningsmæssige Rettigheder, som kunde være bleven det tilstaaet, var bleven sat tilbage i sand national Værdighed, og at det, ifølge Maaden, hvorpaa det var bragt ind i den nye Forening, stod langt mere som en Vassal i denne, end det havde staaet i den gamle Forening. De Rettigheder, som var bleven opnaaet, vilde følgelig ha kommet til at savne den Tilegnelse og Tilslutning fra Folkets Side, uden hvilken de maatte staa som en væsentlig tom Form, og hvad Norge havde vundet i formel eller ydre Henseende, vilde været opvejet og meget mere end opvejet ved hvad det havde tabt i *indre* Henseende, idet nemlig Friheds- og Selvstændighedsaanden var bleven kompromitteret og standset i sin Væxt ved at faa upopulære Minder at slæbe paa.

Grev *Wedel's* Politik i 1809 og de nærmest følgende Aar kan altsaa, hvor velment og oprigtig patriotisk den end udeentvilt var, ikke kaldes national og heller ikke meget fremsynt. Han har bedre end andre indseet, hvor meget Norge blev sat tilbage ved at være en Del af den danske Helstat og hvor-

meget det kunde vinde ved at skilles fra Danmark og forene sig med Sverige; men han har ikke havt Øje for, at den gamle Forening, med alle sine Brøst og Mangler, havde en moralsk Grundvold, som den nye længe maatte komme til at savne, og at Norge derfor, ved at gaa over fra den ene til den anden, var udsat for at tabe mere, end det vandt, uanseet Vilkaarene. Han har staaet altfor fremmed ligeoverfor det norske Folk til at ha det rette historiske og nationale Instinkt, og han var derfor heller ikke skikket til at være Folkets Fører i den afgjørende Krise, trods den Autoritet, hans sociale Position og ustridige Fortjenester af Landet maatte gi ham, og trods det, at han sjensynlig ogsaa ved sin Begavelse har været en meget fremragende Personlighed: hvad man læser om ham og af ham (hans Breve) gjør fremfor alt Indtrykket af en frisk Umiddelbarhed, der ikke bryr sig om Formler og Formularer, men gaar lige løs paa det Reale ved Tingene.

Wedel's Planer om en Forening mellem Norge og Sverige var, ligesom hans svenske Venners, fra først af knyttet til Prins Kristian August's Person og maatte følgelig ved dennes Død foreløbig stilles i Bero. Forsaavidt han har regnet paa en hos Nordmændene raadende Misstemning ligeoverfor den danske Styrelse, indtraadte jo ogsaa deri et Omslag, der gik ham imod. *Pavels* omtaler i sine *Dagbøger* under 20 Febr. 1813 de Rygter, der allerede i Samtiden var udbredt om, at Selskabet for Norges Vel «havde en skjult, langt vigtigere og mere omfattende Tendents end man vilde være bekjendt», og sæjer saa til: «En af de bestemte Hovedmænd har jeg rigtignok, uagtet hans agtværdige Karakter som Privatmand, længe anseet for et politisk farligt Menneske, og hans nuværende Inaktivitet, da Regjerings Klogskab og Liberalitet har omstemt Almenaanden, gjør mig det dobbelt sandsynligt, at han, siden han ej kan spille Demagogrolle, aldeles ingen vil spille, thi om hans udmerkede Evner, hvo tviler om dem? I al Fald, Gud ske Lov at Sagen har taget den Vending! og Kongens og hans Raadgiveres Forhold, saameget maaske fra andre Synspunkter kan være derpaa at udsætte, har i denne Sag været baade vakkert og vel overlagt».

Ved det «vagre og vel overlagte Forhold», der havde omstemt Almenaanden og git Tingene en saa lykkelig Vending, sigtes naturligvis til Beslutningerne vedkommende Oprettelse af et norsk Universitet, og det er jo ogsaa vist, at Efterretningen

om det Udfald, Universitetssagen havde faaet ved det kgl. Reskript af 2 Septbr. 1811, blev modtaget med almindelig Jubel i Norge. Ifølge Foranstaltning af Selskabet for Norges Vel blev der 11 Decbr. s. A. afholdt en Nationalfest rundt i alle norske Byer og Bygder for at lægge for Dagen det norske Folks Glæde over og Taknemmelighed for den kongelige Gave, og der fremkom ved denne Lejlighed mangfoldige Yttringer af den varmeste Loyalitet, saa det kunde synes, som om al Mistemning nu var borte og det gode gammeldags patriarkalske Forhold mellem Landsfaderen og hans norske Undersaatter atter fuldkommen gjenoprettet. Vi véd imidlertid, at dette ikke var Tilfælde, og *Pavels* selv, der paa det sidstnævnte Sted udtaler sig saa tillitsfuldt vedkommende Almenaandens Omstemning, har i andre Dagbogoptegnelser fra Tiden nærmest efter Universitetssagens Gjennemførelse erkjendt, at Nordmændenes Loyalitet ikke naadde tilbage til sin fordums Tryghed eller Styrkegrad, og at endog en vis Ringeagt ligeoverfor Landsfaderen vedblev at være herskende Tone i «vore soi-disant patriotiske Cirkler».¹ Den kongelige Gave var kommet for sent og blev givet under saadanne Omstændigheder og paa en saadan Maade, at man, idetringeste inden Kredsen af de nogenledes Velunderrettede, skjænte, at der ikke var synderlig Grund til at være taknemmelig. Troen paa Regjeringens gode Vilje og Evne til at løse sine Opgaver ligeoverfor Norge var bleven altfor sterkt rystet til at kunne oprejses igjen. Ingen Nordmand, som havde fulgt nogenledes med og nærrede virkelig Kjærlighed til sit Land, kunde længer slaa sig tiltaals med Tanken om, at Landsfaderen vaagede over det under dets farefulde Stilling, eller kunde længer være blind for, at Helstatssystemet ikke lod sig forene med Hensynet til Norges Interesser. Begivenhederne havde talt et altfor tydeligt Sprog i saa Henseende, — og vedblev at gjøre det.

Den økonomiske Herlighed med Licencefarten fik snart Ende. Blokaden optoges paanyt fra engelsk Side og blev strengere end nogensinde forud. Samtidig fik Norge et Misvæxtaar, — det værste, hvorom man har nogen historisk Erindring. Og saa kom da dertil i Begyndelsen af det følgende Aar Statsbankerotten (Rigsbankforordn. 5 Januar 1813), jevngod med en almindelig Konfiskation, bringende Ruin over mange Hjem, hvor der indtil da havde raadet Velstand. Landets Nød steg

¹ *Dagbøger* 8 Aug. 1812.

til en forfærdelig Højde; man maatte gribe til Barkebrød og andre Surrogater; det var ikke sjældent, at Folk ligefrem døde af Hunger. Nøden var saa stor, at det kunde synes rimeligt, at den havde virket i den Grad knugende og trykkende paa Folks Sind, at der ikke var bleven levnet Rum for Politik eller overhovedet for nogen aandig Interesse. Men i dette Tilfælde stillede Sagerne sig saaledes, at selve Haabet om en Forbedring i de økonomiske Forhold, — Spørsmaalet, som maatte ligge alle og enhver paa Hjerte, — var uløselig knyttet til Politiken, — den store europæiske Politik, som man følgelig maatte drives til at holde Øje med saa godt man kunde.

Hvor liden Adgang man end dengang havde i Norge til at skaffe sig Kundskab om Regjeringens Planer og Hensigter eller om Begivenhederne i den øvrige Verden, — saa kunde man dog ikke være uvidende om, at Norge var en af Indsatserne, hvorom der blev spillet med hundredetusinder Soldater paa de store europæiske Slagmarker i Aarene 1812 og 1813. De svenske Planer om at vinde Norge var kjendt fra før af, og man fik snart vide, at Karl Johan optog dem paanyt, efterat han var bleven Sveriges Kronprins, og at Norge var Lønningen, han havde betinget sig for at delta i Kampen mod Napoleon og føre Vaaben mod sit eget Fædreland. Man fik vide, at Rusland, England og Preussen havde garanteret ham denne Besiddelse og lovet ham Hjælp til at opnaa den i fornødent Fald; den engelske Garanti-Traktat, afsluttet 3 Marts 1813, blev kort efter offentliggjort i den franske «Moniteur» og saaledes bekjendt for Alverden; til Overflod gav den dansk-norske Regjering egne Foranstaltninger, bl. a. ved at sende selve Thronfølgeren op til Norge som Statholder (Maj 1813), noksom tydeligt tilkjende, hvad den frygtede og hvad man havde at gaa imøde.

Det manglede saaledes ikke paa, at Nordmændene fik godt Varsel og god Tid til at overveje, hvilket Parti de skulde ta, i det Tilfælde at Landsfaderen skulde bli nødt til at afstaa deres Land og overlade dem til deres egen Skjæbne. Kielerfreden kom ingenlunde uventet over dem. *Jakob Aall* fortæller i sine Erindringer¹, at det første Indtryk, denne Fredsslutning gjorde i Norge, «da den var bleven bekjendt i sit hele Omfang og med sine nedslaaende Betingelser», var, — udenfor Hovedstaden og forsaavidt Nationen blev overladt til sine «rolige Be-

¹ S. 335.

tragtninger», — «Følelsen af en vis Nødvendighed af at bøje sig under en uundgaelig Skjæbne og Haabet om at Foreningen med Sverige kunde ske med Bevarelsen af Norges Selvstændighed og en passende konstitutionel Form». «Tanken om Modstand mod en Beslutning, som var tagen i det store Raad af Europas mægtigste Stater, faldt endnu kun forholdsmæssigen faa Landsmænd ind, og Haabet støttede sig i denne Henseende til de Fordele, ved hvilke Foreningen i Følge Englands Garanti var betinget. Forfatteren modtog paa den Tid Breve fra Mænd, der siden dels ved Prinsens Side spillede en vigtig Rolle i Selvstændighedsværket, dels paa Eidsvold fægtede djærvelig for samme, hvori de erklærede sig enig med ham deri, at Modstand vilde være unyttig og endog for Fædrelandet skadelig, men at Kraften burde spares for at gjøre Foreningens Betingelser hæderlige og for Norges Fremtid gavnlige. Strax efterat Kieltraktatens Betingelser var bleven bekendtgjort, herskede saaledes ikke det politiske Schisma udenfor Hovedstaden, der siden delte Nationen. Spiren dertil lagdes ved Prinsens Hof og udgik fra de ham nærmest omgivende Raadgivere og fra hans egen Afsky for en Forbindelse, der for Evigheden adspalttede begge de forbundne Nationer, forenet maaske med et stille Haab om, at han kunde bevare Norges Krøne for den danske Kongeslægt Ved Christian Frederiks Side stod Mænd, der styrkede ham i disse høje Planer, og fra dem, især fra Stiftamtmand Thygeson, udgik Flammeskriver til Landets mest formaasende Mænd, hvori der forestilledes det Uværdige for den Norske Nation i at lade sig paatvinge en Forening, hvoraf intet godt kunde flyde for Fædrelandet, — kun Trældom, Ulykker og Nødværdigelse. «Man har», — hedte det i disse Breve, hvoraf Forfatteren ogsaa fra samme Haand fik et, — «solgt Huden før Bjørnen er skudt». Det var den Indflydelse, som en saa bestemt Meningsyttring, der udgik fra Regeringens Sæde selv, havde, som forandrede den almindelige Stemning, og det var saameget lettere at skabe et Modstandsparti mod Kieltraktatens i ukloge og stødende Udtryk affattede Beslutninger, som der i Nordmandens Barm boede en almindelig og ligesom med Modersmelken indsuet Modbydelighed mod en Forening med Sverige, hvis indvortes Forhold, naar de gik over i Norges, ikke syntes skikkede til at berede Fædrelandet Fremtids Held».

Denne Fremstilling svarer saa temmelig overens med Maaden, hvorpaa man fra svensk Side engang plejede at opfatte

og tildels endnu opfatter Forholdene og Tingenes Gang i Norge i 1814: — Nordmændene tænkte paa alt andet end at modsætte sig Kieltraktaten; forsaavidt de havde nogen politisk Mening, var det den, at Norge kunde takke til at slippe bort fra det danske Aag og faa Del i den svenske Frihed. Hele Rejsningen var bare en dansk Intrige, stillet til af Prins Kristian Frederik og hans danske eller dansk-tydske Omgivelser med det Maal for Øje: at føre Norge ad en Omvej tilbage i det gamle Lydrigesforhold. Havde ikke *han*, den danske Prins, lagt sig imellem, vilde Norge være bleven forenet med Sverige i al Stilhed, i Kraft af de i Kieltraktaten fastsatte Bestemmelser, overensstemmende med *svensk* Program, — d. v. s. man havde faaet en *virkelig* Forening af den skandinaviske Halvøstvendte Riger; — saaledes som det gik, ifølge den danske Prinsens Indblanding, blev vel ikke Foreningen hindret, — dertil naadde han ikke, — men den blev istandbragt paa saadanne Vilkaar, som man helst kunde ønske dem fra dansk Synspunkt, — overensstemmende med *dansk* Program, — d. v. s. man fik en Forening «til at graate over».

Eller, efter en anden, nyere Version: — Foreningen blev til syvende og sidst afsluttet overensstemmende med svensk Program; det var i Virkeligheden dette, d. v. s. *Karl Johans* Politik, der blev sejrende ved Moss-Konventionen, og *Kristian Frederik* viste Norges Friheds- og Selvtændighedssag den store Tjeneste, som Nordmændene skylder at være ham taknemmelig for, ikke ved sin Optræden paa Skuepladsen, men netop ved sin Afræden fra samme, medens det endnu var Tid, — altsaa netop ved den Handling, der har paadraget ham saamegen Ringeagt og har været Gjenstand for saa haarde Dome fra norsk Side. Norges Friheds- og Selvtændighedssag var nemlig uløselig knyttet til Foreningen med Sverige; det var i Grunden samme Sag. Men Kristian Frederiks Indgriben fik idetringeste forsaavidt varig uheldige Følger, som den medførte, at denne Sammenhæng blev skjult for det norske Folk baade da og senere, — at Norges Frihed og Selvtændighed paa den ene Side, Foreningen med Sverige paa den anden kom til at staa i Nordmændenes Bevidsthed som aldeles adskilte, endog indbyrdes modstridende Ting, medens de i Virkeligheden hører sammen. — Man henviser, til Bevis for dette «virkelige» Forhold, til Udtalelser af Karl Johan fra 1810 og 1812, hvoraf det fremgaar, at han allerede dengang, efterat være bleven sat ind i

Forholdene af vel underrettede svenske Mænd, stillede sig som Maal en Forening af den skandinaviske Halvøs Riger i Hovedsagen af samme Art som den, der faktisk blev afsluttet i 1814 paa Basis af Moss-Konventionen. Man henviser til den med England afsluttede Garantitraktat, hvorved Sverige højtidelig forpligtede sig til at ved Foreningens Istandbringelse ta det størst mulige Hensyn til Norges Frihed og Lykke, og man henviser til selve Kieltraktaten, som paa ingen Maade staar i Strid med disse Forpligtelser, eftersom den alene fastsætter Foreningen, men ikke Vilkaarene for samme. Til al Ulykke var Nordmændene i det afgjørende Øjeblik uvidende herom, eller de skjøjnte det ikke. Alene Grev *Wedel* havde fuld Greje paa den svenske Regjerings, d. v. s. Karl Johans Foreningsprogram; han sluttede sig ogsaa aldeles til det og tilraadede i Marts 1813, — overbevist som han var om den svenske Regjerings redelige Hensigter og tillige om at Nordmændene alene ved et kraftigt Stød udenfra kunde sættes i Bevægelse for at vinde Selvstændighed ligeoverfor Danmark, — et svensk Indfald i Norge, som han paatog sig at sekundere fra norsk Side. Heraf blev nu intet, da Karl Johan nødtes til at føre Størsteparten af sine Tropper over til Nordtyskland for at delta i Aktionen mod Napoleon. Baade han og *Wedel* fastholdt imidlertid sit Standpunkt ogsaa i den følgende Tid, og, om *Wedel* var blevet Norges ledende Mand i det kritiske Øjeblik, nemlig da Kielfreden blev afsluttet og bekjendtgjort for Nordmændene, — hvilket han forudsættes at ville være bleven, saafremt ikke *Kristian Frederik* havde været sendt op til Landet, — vilde følgelig Foreningen være kommet istand i største Ro og Endrægtighed og paa væsentlig de samme Vilkaar som de nugjeldende, men «naturligvis med andre Bestemmelser vedkommende Norges indre Forfatning». Uheldigvis blev det ikke ham, men *Kristian Frederik*, hvem den ledende Rolle tilfaldt. Derved afbrødes Tingenes naturlige Gang. *Kristian Frederik*, — den præsumtive danske Thronarving, — havde de stærkeste personlige Motiver til at modsætte sig en Forening af Norge og Sverige, hvilke Vilkaar der end blev opstillet for samme; han opfattede desuden vistnok Kielfreden falsk; han ansaa den vistnok virkelig for en Voldsgjerning, en Underkastelse af Norge under et fremmed Aag, og kunde saameget lettere bibringe Nordmændene den samme Forestilling, fordi den svarede saa vel til deres nedarvede Antipathier ligeoverfor Sverige. Hertil kom, at den Mand, som

kunde ha hævdet en rigtigere Opfatning, Wedel, var borte fra Landet, og at ogsaa den svenske Regjering paa sin Side undlod at gi klar Besked, — en Følge af, at den uduelige Grev Engeström var blevet midlertidig ledende under Karl Johans og Hofkantsler Wetterstedts Fravær. Saaledes fik Forestillingerne om at det svenske Foreningsprogram gik ud paa Norges Underkuelse og Indlemmelse i Sverige Tid til at brede sig og voxe sig fast i det norske Folks Bevidsthed. Nordmændene indbildte sig, at de i 1814 kjæmpede for sin Frihed og Selvstændighed, medens deres Fiender i Virkeligheden havde det samme Program som de selv; de indbildte sig, at de ved Kri-gen, saa uheldig den end løb af for dem, aftvang sine Fiender væsentlige Indrømmelser, medens disse i Virkeligheden opnaaede alt, hvad de vilde. Deraf fulgte igjen den urigtige Sondring mellem Selvstændighedssagen og Unionssagen, som har været og er saa almindelig i Norge, og deraf har igjen flydt og flyder megen Strid og megen Bitterhed, som kunde været undgaaet ved en «sandere» Opfatning¹.

Meget af hvad der saaledes er bleven anført til Støtte for den Paastand, at den norske Rejsning i 1814 var en unødigt Afbrydelse i Tingenes naturlige Gang, og at Nordmændene vilde ha naaet i det væsentlige lige langt, om de havde underkastet sig Kieltraktaten, kan nu i og for sig være rigtigt nok; men, om det havde været rigtigt altsammen, vilde det, — naturligvis, — ikke ha forslaaet til at bevise, hvad det skal bevise. Det forholder sig vistnok saa, at Kieltraktaten efter sin Ordlyd ingenlunde hjemlede nogen Inkorporering af Norge i Sverige, — at den tvertom udtrykkelig fastsatte, at Norge skulde forenes med Sverige som et i Formen særskilt Rige, medens den ikke indlod sig paa Foreningens Vilkaar iøvrigt, saa den forsaavidt levnede Rum for en Anerkjendelse af Norges Selvstændighed ikke bare i formel, men ogsaa i reel Henseende. Det forholder sig vistnok ogsaa saa, at man fra norsk Side almindeligvis mistydede Traktaten, saa den kom til at gjælde for en endnu skammeligere Trafik med et helt Folk, end den virkelig var. Det er endelig sikkert nok, at Karl Johan i 1810 og 1812 og endnu i Dagene umiddelbart forud for Kielersfredens Afslutning udtalte sig i de rummeligste Ord om sin Beredvillighed til at indrømme Nordmændene saa gode Vilkaar, som de

¹ N. Højer, *Norsk national Historieskrivning, Svensk hist. Tidskr. 1887, S. 239 ff.*

kunde ønske, naar de bare ville indgaa paa at forene sig med Svenskerne under samme Konge¹. Et andet Spørgsmaal er det, hvor alvorlig ment disse Ord var, eller hvorvidt man har Ret til at se i dem noget mere end et Mundsvejr eller en af de mange Udveje, som Karl Johan plejede at holde sig aaben i en vanskelig Situation; — der er Tegn, som tyder paa, at det vilde ha været et meget beskedent Maal af Selvstændighed, som var bleven Norge til Del, saafremt *Karl Johan* havde faaet raade derfor som han vilde². Men sæt endog, at disse hans Ord virkelig havde været Udtryk for et vel overvejet, bestemt fastslaaet Program, — sæt endog, at Nordmændene virkelig ved at bøje sig for Stormagternes Vilje og underhandle i Fred og Ro med Karl Johan paa Basis af Kieltraktraten vilde ha kunnet opnaa nøjagtig de samme retslige Vilkaar: — den samme Statsforfatning (endog ligesaa «utilbørlig demokratiseret»), den samme Stilling inden Unionen, — som dem de opnaaede efter 1814 Aars Farer og Kampe: saa kan der dog fornuftigvis ikke være Tvil om, at det i Realiteten vilde ha gjort en overmaade stor Forskjel, om det samme formelle Resultat var bleven opnaaet ad den ene eller den anden Vej. Der ligger en indlysende Sandhed i disse Ord af Professor *Rydin*: «Det er ikke sagt, at Nordmændene, om de havde erholdt til Gave af Sverige, hvad de nu kom til at udvikle hos sig selv, vilde ha opnaaet de samme Fordele; Friheden kan ligesaa lidt som Sandheden foræres bort; den maa tilegnes gennem indre Arbejde, og paa dette Arbejde beror Evnen til at bevare den som sin Ejendom».³

Det staar da fast, at Nordmændenes Rejsning mod en Traktat, der disponerede over deres Land som over en Provins og over dem selv som en vilje- og meningsløs Besætning paa Gaarden, var fuldt beføjet i enhver Henseende, — folkeretlig, politisk, moralsk, — og at den, skjønt den langt fra havde en Kraft eller Fasthed, der svarede til dens Beføjelse, dog fik Over-

¹ Se Depesche af 27 Decbr. 1813 fra den danske Underhandler i Kiel, Bourke, til den danske Udenrigsminister, Rosenkrantz. *Y. Nielsen, Kielerfreden. Kristiania Vid. Selk. Forhandl. 1886.*

² Saasom Udnævnelsen af to svenske Statholdere over Norge, en i det Nordenfjeldske og en i det Søndenfjeldske, umiddelbart efter Kielerfredens Afsluttelse, og Karl Johans Vrede over, at Adlersparre ikke vilde modta den ham tilbudte Stilling som Statholder i det Nordenfjeldske, af Hensyn til den Agtelse han havde for det norske Folk.

³ «Föreningen emellan Sverige och Norge».

taget i Konflikten med de fremmede Magter og kom til at øve fremfor disse den bestemmende Indflydelse paa det norske Folks senere Stilling og Skjæbne.

Spørgsmaalet blir saa dernæst, hvorvidt denne Rejsning selv blir at føre tilbage til et fremmed Udspring, — hvorvidt den er at opfatte som et Værk af Kristian Frederik og hans dansktydske Omgivelser, — altsaa som en Bevægelse udenfra, ikke indenfra, sat i Gang af den fremmede Prins, ifølge rent personlige Hensyn, der ikke stod i nogen Sammenhæng med Stemninger eller Meninger hos det norske Folk.

Herved maa det først medgives som en utvilsom Kjendsgjæring, at Kristian Frederik gav Signalet til den hele Bevægelse og gik i Spidsen for den et langt Stykke fremover. Det maa videre medgives som en Kjendsgjæring, at hans Optræden blev bestemt ved personlige eller dynastiske Motiver: — Haabet om at han, ved at lade Norge agere uafhængigt Rige en Stund, skulde kunne føre det tilbage i den gamle Helstatsforbindelse med Danmark. Han har selv oftere vedgaaet dette i sine Dagbogs-Optægnelser¹, — t. Ex. under 25 Januar 1814: «Jeg har skrevet til Kongen, at Ingen i Verden kunde tage saamegen Del i hans Modgang som jeg; men det var min Pligt ligeoverfor mig selv og min Familie, — der kunde have Haab om, tidligt eller sent, at komme til at gjøre deres Rettigheder gjeldende, — at gjøre Indsigelse mod Afstaaelsen af Norge», — under 1 April 1814: «Jeg har svaret Hs. Maj., at jeg meget skjønner paa hans venskabelige Raad, . . . men at jeg vilde tage imod Kronen (d. e. Norges Krone), hvis den blev mig skjænket selv paa Afgrundens Rand, — om ikke for andet, saa for at erhverve Rettigheder for min Søn (thi det franske Dynasti vilde ikke komme til at herske længe ikke engang i Sverige og endnu mindre i Norge, selv om det ogsaa skulde lade sig gjøre at erobre dette Land».²

Paa andre Steder har han dog i meget sterke Udtryk gjort gjeldende, at det var andre, bedre Motiver, som drev ham til at stille sig i Spidsen for den norske Selvstændighedssag. Saa-

¹ *Kristian Frederiks Dagb. udg. af C. Brøndsted, Kbhvn. 1883.*

² Brevet selv findes trykt i *C. T. Sørensen, Kampen om Norge, II. S. 209*; det heder her: «Overdrages mig Norges Throne, da antager jeg den, om det ogsaa var ved Randen af Afgrunden, blot for at skaffe min Søn Arvet til dette Rige».

ledes skriver han under 22 Febr. 1814 til Frederik VI.: «Din bestemte Villie, at Norge skulde overgives til Sverige, er tydeligt lagt for Dagen og maatte vel saaledes tilkjendegives; imidlertid har jeg nøje underrettet mig om Folkets Stemning. Jeg har foretaget en Rejse til Throndhjem gennem Gulbrandsdalen og tilbage gennem Østerdalen; overalt har jeg hørt gjenslyde Folkets Stemme: «Vi ville leve Norske og ikke Svenske; giv os Krudt og Bly, at vi kunne forsvare vore Grændser». Folkets Haab er til mig, at jeg ikke vil forlade dem; havde Folket havt Aarsag til at ahne nogen anden Hensigt hos mig, da havde jeg med Rette tabt dets Agtelse og Kjærlighed; men jeg kunde sandelig ligesaa [lidt have vundet over mit Hjerte mod Nationens Villie at forlade et saadant Folk, der bygger sit Haab om Selvforsvar og Uafhængighed paa mig; — at give et saadant Folk til Pris for Oprørsstiftere, for fremmed Vold, uden Anførsel, uden Foreningspunkt for den almindelige og bestemte Villie at forsvare Fædrelandet til det Yderste, vilde efter min Overbevisning have været uforsvarligt. Heller maatte jeg udsætte mig for personlig Møje og Fare, hellere opoffre et privat Livs Lyksalighed, min Slægt, min Søn og mine Venner, hellere, hvis det lod sig tænke, maatte jeg herved udsætte mig for Din Fortrydelse end svigte min Pligt mod et helt Folk, som føler varmt for sin Kongeslægt og som kun ønsker at regjeres af den oldenborgske Stamme At Danmark ikke faar Pommern og Rügen er en Selvfølge, men det kan blive lykkeligt foruden. — At dette mit elskede Fædreland skulde udsættes for nye Færer, hvis jeg ikke opoffrede Norge, skulde smerte mig; men kan Uretfærdigheden hos de andre Magter gaa saavidt, da vilde Sikkerheden for den danske Krone alligevel ikke være stor; overhovedet kunde det samme have været Tilfælde, hvis det norske Folk uden mig havde forsvaret sin Uafhængighed; kun at det da var bleven voldgivet til indvortes Krig ligesom Spanien». ¹ — I sine Dagbogs-Optegnelser udtrykker han sig paa flere Steder, t. Ex. under 17 Januar, 24 Januar, 2 Februar 1814, i Overensstemmelse hermed; han taler om det norske Folks Vilje til at modsætte sig Kieltraktaten og forsvare sin Uafhængighed, ikke som noget han havde fremkaldt eller la an paa at fremkalde, men som noget han fandt færdigt for sig. — ikke bare i Hovedstaden, men i Throndhjem, i Landsbyg-

¹ *Sørensen, Kampen om Norge, II. S. 160.*

derne, allevegne, — en almindelig raadende enthusiastisk Stemning, der drev ham frem, halvveis mod hans Vilje og paala ham som Pligt at stille sig i Spidsen for en Rejsning, som vilde ha fundet Sted ogsaa uden ham, bare at den da vilde ha faaet en mere uordnet Karakter.

Denne Fremstilling indeholder vistnok nogen Overdrivelse; men der er dog Grund til at anta den for mere korrekt og bedre rammende hvad der er Sagens Kjerne end den af Aall givne. Naturligvis har der været mange, som ved Budskabet om Kieleskiftet tænkte og talte overensstemmende med Aall's Beskrivelse, nemlig i den Retning at man fik se til at skikke sig i sin Skjæbne og føje sig efter hvad der var besluttet over Landet af Europas mægtigste Stater. Deraf følger imidlertid ingenlunde, at man ikke skulde ha Ret til at tale om en Folkevilje, der gik i en modsat Retning, — en sterk og almindelig Stemning eller Opinion, der kom Prins Kristian Frederiks Uafhængighedsplaner imøde paa Halvvejen eller mere end det og ikke blev fremkaldt ved hans Optræden, men snarere var det bestemmende Motiv for denne.

Der vil altid, selv inden de mest oplyste, højest udviklede Nationer, være en Mangfoldighed af Mennesker, som til dagligdags alene er optat af sine private Interesser, og som derfor, naar en enkelt Gang et stort offentligt Spørsmaal trænger sig ind paa dem og kræver Valg, staar raad- og viljeløse og er mest tilbøjelig til at overgi sig paa Naade og Unaade, forsaa-vidt som de blir overladt til sine «rolige Betragtninger». Men paa dem og deres Betragtninger kommer det ikke an. Hvor talrige de end kan være, er det ikke dem, der danner «Folket» i dette Ords historiske Mening. Det er ikke dem, men de oplyste, de, som følger med, og hos hvem Tanken paa de almene, nationale Interesser er nogenledes stadig tilstede, — oftest et lidet Mindretal, — som bestemmer, hvad der skal være Folkevilje eller Folkemening, forsaa-vidt der overhodet kan bli Tale om en saadan. Spørsmaalet er altsaa: fandtes der i Norge paa denne Tid et saadant Mindretal, saavidt mandsterkt og med saavidt megen Myndighed, at det, — idetringeste for en Gangs Skyld og i et enkelt stort og afgjørende Moment, — kunde skabe en virkelig Folkemening, — ta et bestemt Parti, hvor det gjaldt Landets Skjæbne for alle Tider, og dra Mængden med sig, — og raadede der hos dette Mindretal slige Meninger og Følelser, at de maatte være afgjort uvillig til at underkaste

sig Kielertraktaten, og at Kristian Frederiks Opraab om at nytte Øjeblikket til at gjenrejse gamle Norges Selvstændighed svarede saaledes til hvad der rørte sig og længe havde rørt sig hos dem, at det ikke saameget gav Stødet, som snarere bare Signalet til den hele Rejsning?

Og herom maa det nu for det første siges, at det paa Forhaand er gode Grunde til at tro, at saa var Tilfælde. Vi minder om, hvorledes Begivenhederne i de nærmest forudgaaende Aar havde maattet virke til at holde Nordmændenes Patriotisme vaagen og gi den en praktisk-politisk Retning ved at godtgjøre paa den allerugjendriveligste Maade det for Norge fordærlige ved den hidtil bestaaende Helstatsforbindelse med Danmark. Vi minder om, hvorledes Nordmændenes nationale Selvfølelse var bleven stimuleret gennem lange Tider og drevet op til en i visse Maader rent ud svimlende Højde, — hvorledes de var bleven vænnet til at se sig omtalt og til at betragte sig som et rent aparte Folk, — et Adelsfolk, et Kjernefolk, hvem hele Verden ærede eller idetringeste burde ære. Om deres Nationalaand i Ordets dybere Mening end fremdeles var meget ufuldkommen udviklet, meget rudimentær, — saa gav de vistnok i Hensyn paa Nationalstolthed intet andet Folk noget efter. Og hvorledes maatte nu ikke denne Nationalstolthed oprøres i sin inderste Grund ved Efterretningen om, at dette aparte Folk var bleven afstaaet til en fremmed Konge, byttet bort som andet Løssørelse! Man havde vistnok begyndt at faa Øjnene op for, at Norge blev utilbørlig tilsidesat og led Skade paa sin Velfærd ved det dansk-norske Helstatssystem; men endog hos dem, der var mest optat af Tanken herpaa, endog hos de mest eksklusive Norskhedsmænd raadede dog, som før fremhævet, for detmeste en Forestilling om, at de to Tvillingriger var forbundet ved et sandt Broderskabsbaand, der bragte dem begge og fremforalt Norge Hæder, om ikke Fordel. Det er derfor paa Forhaand intet urimeligt deri, at norske Patrioter kunde finde sig med Ro i den bestaaende Forening med Danmark og alligevel rejse sig med den største Harmen mod Tanken om en Forening med Sverige, selv om denne skulde bygges paa i og for sig meget fordelagtigere Vilkaar. Sverige var Arvefienden, Gjenstand for en dybt rodfæstet og vidt udbredt Mistillit eller Antipathi. Man har i vore Dage hyppig skildret det mellem Nordmænd og Svenske før 1814 stedfindende Had med altfor sterke Farver, bl. a. for at forherlige Unionen mellem Norge og Sverige, der

skulde ha udført, foruden andre Undergjæringer, ogsaa den: at omstemme saa aldeles de to Folks Sindelag ligeoverfor hinanden. I Aarene 1808—1810, baade under og efter Krigen, synes Forholdet mellem Nordmænd og Svenske, efter hvad adskillige Træk tyder paa, ingenlunde at ha havt nogen særdeles bitter Karakter. Men siden blev det rigtignok i høj Grad forværret. Sveriges Deltagelse i Blokaden af de norske Kyster, det Forsøg, som blev gjort fra svensk Side paa at tvinge det fattige korntrængende norske Folk til Overgivelse ved ligefrem at hungre det ud, vakte, efter hvad Dagbogs-Optegnelser og private Breve noksom viser, en dyb Indignation hos Nordmændene, og ved den Tid, da Kieltraktaten blev afsluttet, raadede der ganske vist i Norge en meget intens Uvilje ligeoverfor Sverige og alt Svensk. — Der var ved denne Tid mange Nordmænd, som nærrede Ønske om en fri Forfatning for sit Fædreland og sysselsatte sig i Stilhed med Tanker paa en saadan, — 1814 Aars Historie skulde afgi noksom umiskjendelige Vidnesbyrd derom; — Paavirkninger af den franske Revolution havde lagt Sæden til disse Tanker, Landets senere Trængsler havde virket til, at Sæden slog Rod og spirede. Men Udsigten til at faa Del i den svenske «Frihed», som blev aabnet ved Kieltraktaten og allerede forud gennem svenske Proklamationer og Strøskrifter, kunde intet tillokkende ha for disse norske Reformvenner eller Revolutionsmænd. En Stænderforfatning som Sveriges med et overvejende aristokratisk Element maatte vel endog i deres Øjne synes et Tilbageskridt ligeoverfor det monarkiske Enevælde; deres Standpunkt var først og fremst demokratisk, og det norske Samfunds formentlig saa udpræget demokratiske Karakter var jo netop og havde længe været et af de Forhold, som den norske Nationalfølelse drog mest Næring af og hvorved den plejede at dvæle med det største Velbehag. — Paa den anden Side: medens norske Patrioter og Fremskridtsmænd ikke ventede noget godt af en Forening med Sverige, kan det ikke være tvilsomt, at de fordetmeste nærrede de mest svimlende Forhaabninger om hvad et helt selvstændigt Norge med en fri Forfatning, afpasset efter Landets demokratiske Samfundsforhold, kunde bli. Tanken paa Norges økonomiske Fattigdom, Tvilen om at det vilde ha tilstrækkelige materielle Resurser til at opretholde en egen Statstilværelse kan neppe ha havt megen Magt hos dem. Man var jo fra gammel Tid vant til at forestille sig Norges materielle Resurser større, end de virkelig var,

ifølge den falske Handelsbalance, der spillede en slig Rolle gjennem hele det attende Aarhundrede; det hedte jo stadig, — og ingen tvilede endnu paa Rigtigheden deraf, — at det var Norges aarlige Overskud, som, ved at dække Danmarks aarlige Tab, frelste Tvillingrigerne fra Ruin; — skulde da ikke Norge kunne klare sig, naar det fik staa paa egne Ben og kunde beholde sit Overskud for sig selv? Endnu mindre kan der ha raadet nogen Tvil om den Folket iboende Kraft eller overhodet om de aandige Vilkaar for en selvstændig national Udvikling. Vi har omtalt, hvorledes patriotiske Nordmænd i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede var fyldt af Tanken paa det gamle Norges Herlighed og paa Odelsretten som Grundvold for denne Herlighed. De hentede herfra et lyst Haab for Landets Fremtid; det blev en almindeligt raadende Mening blandt dem, at, om Nordmændene ikke kunde siges at være frie i Ordets moderne politiske Betydning, saa havde de ialfald bedre Betingelser for at bli det end noget andet Folk, — at der ingensteds fandtes saa tryk en Grundvold for et demokratisk Selvstyre, som inden det norske Samfund med sin urgamle Bondefrihed¹. Vi maa forestille os, at mange har gaaet og længtet i Stilhed efter det Øjeblik, da de kunde komme til at bygge paa denne mageløse Grund eller idetringeste være Vidne til, at der blev bygget. Baandene, der knyttede Norge til det danske Kongehus og det danske Tvillingrige, havde endnu i de flestes Øjne en slig Ærværdighed, at de ikke kunde tænke paa at bryde dem. Men, naar der aabnedes Udsigt til, at disse Baand vilde bli løst udenfra, da maatte dog en saadan Udsigt imødesees med spændte Forventninger og den Tanke maatte gjøre sig gjeldende hos mange, at nu vilde Leiligheden være der til at realisere de store Drømme om et selvstændigt Norge med en fri Forfatning, afpasset efter Landets demokratiske Samfundsforhold, og nu skulde man ikke la sig Lejligheden slippe af Hænde for nogen Pris. Men — vil man sige, — de allierede Stormagter vilde nu engang ikke vide af noget selvstændigt Norge; de havde fældet Domen over Landet: det skulde forenes med Sverige. At nægte at underkaste sig deres Dom var at udsætte sig for at komme i Kamp med dem, og skulde det nu ikke være rimeligt, at oplyste og patriotiske Nordmænd, ved

¹ Vidnesbyrd herom i *Falsen's Piecer om Einar Thambeskjelver og Odelsretten*: — se min *Hist. Indl. til Grundloven*, 1. Udg. S. 195—97.

rolig Overvejelse heraf, maatte være kommet til det Resultat, at man, — trods det forsmædelige og for Nationalstoltheden saa dybt krænkende ved Kieltraktaten, — fik skikke sig i sin Skjæbne, heller end at udsætte Landet for en saa haabløs Kamp? Herved er at bemærke, at paa den Tid, da Kieltraktaten blev afsluttet og bekjendt i Norge, var det endnu ikke afgjort, om de allierede Stormagter skulde komme til at raade for Europas Skjæbne; Napoleon var endnu ikke fældet. Der kunde være nogen Mening i at haabe, at han vilde klare sig eller idetringeste, at Kampen mellem ham og hans Fiender endnu vilde komme til at vedvare i nogen Tid, og at det selvstændige Norge vilde, saafremt Nordmændene skyndte sig med at nytte Lejligheden, kunne bli et fait accompli, som den endelige Sejrherre, hvem det saa end blev, kunde ønske at respektere.

Hvad der, ifølge dette, maa synes paa Forhaand sandsynligt, — at der nemlig ved Budskabet om Kieltraktaten gjorde sig en Stemning gjeldende inden det norske Folk, svarende til de fra Prins Kristian og Frederik og hans Raadgivere udgaaede «Flammeskriver», men ikke skabt af disse, — stadfæstes nu ogsaa ved Aktstykker og sikre historiske Kjendsgjæringer. Vi henviser til Yttringer i private Breve og Dagbogsoptegnelser¹,

¹ Brev fra Presten *Finkenhausen* i Surndalen til Biskop Bugge af 13 Januar 1813 — (*A. Skaolan, Norge i 1814, En Nydannelses Hist. Krønica 1882, S. 56—57*): «For mig er det ikke usandsynligt, at nærværende Krigsoperationer i Holsten og Jylland maatte udvikle sig til Fordel for vort gamle Norge, om ikke hæve det til sin Selvstændighed. Dertil kunde det komme, at Danerne blev nødt til en Cessionsakt, i hvilket tænkkelige Tilfælde brave Nordmænd intet andet havde at gjøre end strax at hylde vor kjække, Norge hengivne Prins Kristian Frederik og under hans Fane fægte for vor Frihed og Uafhængighed». — *Favels* skriver, *Dagb. 26 Januar 1814*, — samme Dag som han havde faaet Underretning om Kieltraktatens Indhold —: «Det første Rygte, at Thronhjems Stift skulde afstaaes, gjorde langt ubehageligere Sensation; det vilde voldt tusinde Fæder og Ulykker og vel tilsidst draget hele Norges Fald efter sig. Nu derimod lader Norge sig vist ikke afstaa. De Partier, som vistnok existere i Landet, kunne ej vel rejse Hovedet, og Demagogerne, hvoraf der vel findes adskillige, blive ej hørte. Thi alle have et Foreningsbaand, som ingen af Partierne kan protestere mod: den lovlige Thronarving . . . Længe varer det nok ikke, inden Christian den Første proclameres som Norges Konge . . . Til Aften havde jeg indbudt *Tveschow, Sværdrup, Præsident Bull, Lector Hersleb og Maribo*. Hvad Samtalens Emne var, behøver jeg ikke at sige. Om den udenlandske Politik, om Napoleon var endnu Dissens; om den indenlandske derimod fuldkommen Enighed». — *P. Motzfeldt, Breve og Optegnelser, S. 488—89*.

— hvorved maa mindes, at vi har saa overmaade lidet levnet af den Slags, — men fremfor alt til *Throndhjems-Adressen* fra de første Dage af Februar og *Eidsvoldemødet* den 16de samme Maaned. Kristian Frederik fik Underretning om Kielersfreden d. 24 Januar 1814; den 26de tog han den Beslutning at rejse til Throndhjem, — «for at vinde Tid», som det heder i hans Dagbog, — naturligvis ogsaa for at udforske Stemningen og bearbejde den til Fordel for den Plan, som han og hans nærmeste Raadgivere dengang nærrede om, at han skulde lade sig proklamere som Norges Konge efter Arveretten og Kongeloven. Han kom til Throndhjem den 5te Februar, men allerede forinden, allerede i de første Dage af Februar, altsaa umiddelbart efterat man havde faaet Budskab om Kielstraktaten, var der her istandbragt en Adresse, forfattet af daværende Byskriver C. V. Falsen og underskrevet af 58 af Byens mest ansete Borgere, som begynder med at forsikre, at «Tanken om, at en Forbindelse med Sverige vilde bringe Norge den Ro, hvortil det saa højlig trønger, og i enkelte økonomiske og politiske Henseender være til Fordel», ikke et Øjeblik har kunnet bringe dem til at vakle i den Beslutning «at ville vove alt for Norges Frihed og Ære», men ender med at udtale i bestemte Ordslag Ønsket om, at Nationen maatte ved Deputerede af alle Stænder træde sammen i en Kongres for at gi Riget en Konstitution, som kunde sikre dets Lykke bedre, end den man hidtil har havt. Prinsen blev gjort bekjendt med denne Adresse, og den har udentvil havt sin Virkning paa ham. Imidlertid opgav han endnu ikke sin oprindelige Plan; men saa holdt han under Tilbagerejsen fra Tronnhjem det bekjendte Eidsvolds-Møde den 16de Februar, og dér blev han, som vi véd, helt omstemt. Han har selv i sin Dagbog git en Beretning om Forhandlingerne ved dette Møde. Det var, ifølge denne Beretning (der forsaavidt stemmer med den gjængse Tradition), Professor *Georg Sverdrup*, der la det afgjørende Lod i Vægtskaalen. Han holdt en Tale til Prinsen, som denne hørte «med Glæde», hvori han besvor ham «ikke at sætte Kronen paa sit Hoved paa en Maade der stod i Strid med næsten alle Nationens oplyste Mænds An-

— Brev til *Jakob Aall* vedk. dennes «Erindringer» af 1843: «At Attraen efter absolut Selvstændighed ikke var aldeles almindelig, er sandt. Men, at den var mestendels indskrænket til Prindsens nærmeste Omgivelser og en liden Kreds af politiske Sværmere, turde maaskee være formeget sagt».

sknelse», og hævdede, at de Rettigheder, som Fredrik VI. havde givet Afkald paa, var falden tilbage til Folket, som følgelig alene kunde disponere over den ledige Throne. Iøvrigt talte alle de ved Mødet tilkaldte Mænd i samme Aand, — paa et Par nær, som tilsidst ogsaa stemte i med de andre; alle tilraadede, at Prinsen skulde midlertidig ta Regjeringens Tøjler i sin Haand og sammenkalde Folkets Udkaarne, for at disse kunde gi Norge en ny Forfatning. Og, da Prinsen havde fattet sin Beslutning og udfærdiget sine Proklamationer overensstemmende hermed og meddelte dette til de højere Officierer ved de to i Nærheden kantonnerede Brigader, Hegermanns og Staffeldts, kunde han strax se, hvor kjærkommen Efterretningen var dem alle, og hvorledes han havde vundet Nationens Hjerte ved det Offer, han bragte den.

Det fremgaar heraf paa en aldeles umiskjendelig Maade, at man, før Budskabet om Kieltraktaten kom til Norge, har, inden Kredsen af Landets oplyste Mænd, overlagt og overvejet, hvilket Parti man skulde ta i det Tilfælde, at Fredrik VI. blev nødt til at afstaa sit norske Rige eller opgi sin Ret dertil, — at man ved disse Overlægninger og Overvejelser fordetmeste er kommet til det Resultat, — mere eller mindre klart udtalt eller fast bestemt, — at Nationen i saa Tilfælde burde ta sin Skjæbne i sin egen Haand, — at følgelig Kristian Fredrik har havt Ret til at sige, at det var Nationens Stemme, der paala ham som Pligt at stille sig i Spidsen for den, og at han handlede i Overensstemmelse med den offentlige Mening, naar han vægrede sig ved at iværksætte Kieltraktaten og i dets Sted proklamerede Norges Uafhængighed. Han har ved Siden heraf havt personlige Motiver til at optræde som han optraadte, og disse har udentvil fra først af været de egentlig bestemmende; han har haabet, idet han appellerede til Nordmændenes Nationalfølelse og Selvstændighedsaand, at den vilde bli en bekvem og villig Tjener ved Gjennemførelsen af hans Planer; men, da det kom til Stykket, viste den sig sterkere, mere bevidst og klar over sine Maal, end han havde forudset; den var enig med ham i et Punkt, men uenig med ham i et andet, og den satte sit igjennem og rev ham med sig; Forholdet blev ikke, at *den* blev hans, men at *han* blev dens Redskab.

Vi maa da vistnok ogsaa tilføje: et overmaade nyttigt, paa Rejsningens første Stadier maaske vel endog nødvendigt Redskab. Vi ser af samtidige Ytringer, hvorledes det blev opfattet

som Norges Frelse, at det havde den odelsbaarne Thronarving i sin Midte, da Kieleskratens Dom fældtes over det. «Udea ham var vi forlorne», skriver *Pavels* i sin Dagbog under 16de Januar 1814, «men nu siger jeg: nil metendum, duce Teucro et adspice Teucro». Vi tør ikke, efter hvad der er kjendt om Folkets politiske og nationale Standpunkt, negte Rigtigheden af denne Opfatning. Det gjaldt for Nordmændene at optræde hurtigt og nogenledes enigt; dertil behøvedes en Leder; Thronarvingen var selvskreven: om ham kunde alle de hos Folket raadende Følelser, — baade de af gammelt og de af nyt Datum, — baade Loyaliteten og Selvstændighedsaanden, — samle sig; en anden Leder vilde man maaske ikke ha kunnet finde, eller han vilde ialfald ikke ha kunnet vinde tilstrækkelig Tillit og Tilslutning, fordi han ikke havde Fødselens Ret, hvor god en Mand han iøvrigt kunde ha været. Nordmændene havde saalænge været vant til det oldenborgske Landsfader-Regimente og var endnu fordetmeste saa umodne i politisk Henseende, at det var nødvendigt for dem at ha, — til en Begyndelse ialfald, — en Oldenborger gaaende i Spidsen, for at de skulde kunne føle sig rigtig tryk paa, at den nye Vejen, hvorpaa de slog ind i 1814, ogsaa var den rette.

Vi véd imidlertid, at, hvad der var en Lykke for dem, da det gjaldt at fatte den store Beslutning, blev en Ulykke, da det gjaldt at gennemføre den. Kristian Frederiks Nærværelse i Landet som den selvskrevne Leder begyndte med at brede et flatterende Lys, men endte med at kaste en ufortjent Skygge over deres Nationalfølelse og Evne til modig og enig Optræden. Han var en karaktérløs Æsthetiker, en Festtaler-Natur, som savnede de væsentlige Egenskaber for den Rolle, han havde paataget sig ved at stille sig i Spidsen for det norske Folk. Han nærrede øjensynlig et Slags Enthusiasme for Norge og det norske Folks Uafhængighedssag; han kunde rives med og rive andre med, naar det gjaldt at udkaste en stor Plan; men de sterke Midler, som i Regelen maa til, naar en stor Plan skal sættes i Værk, laa ikke for ham; han havde neppe nok Kraft til at tænke paa dem, endsige til at bruge dem. Han forsømte aldeles at gjøre, hvad der kunde gøres for at sætte Landet i Forsvarsstand¹. Det er øjensynligt, at han har villet holde sig Tanken paa en Krig aldeles fra Livet, skjønt en Krig maatte

¹ *Sørensen, Kampen om Norge, II. S. 215, 298—99.*

synes næsten uundgaelig, efterat han havde modtat det paa ham faldne Kongevalg. Og hans saakaldte Ledelse af den norske Hær, da Krigen endelig brød ud, var saa aldeles mod- og meningsløs, at den maatte demoralisere de bedste Tropper, og at han maatte være dømt fra Livet som Forræder, saafremt han ikke havde været Konge¹. Han kompromitterede derved ikke bare sig selv, men det Folk, hvis Fører han havde paatat sig at være, og udsatte Nordmændene for at tabe alt, hvad der var opnaaet ved den Rejsning, som han selv havde været med paa at sætte i Gang, og dertil Æren ovenikjøbet².

I Virkeligheden blev jo det meste reddet, og det lar sig ikke negte, at heldige ydre Omstændigheder ogsaa denne Gang kom den norske Selvstændighedssag til Hjælp, — særskilt Karl Johans forsigtige Naturel og utrygge Forhold overfor de allierede Stormagter, der gjorde ham næsten ligesaa ivrig efter at faa Ende paa Krigen som selve Kristian Fredrik. Han indrømmede ved Moss-Konventionen en Forhandlings-Basis, der næsten var saa gunstig for Nordmændene, som den kunde være, og langt gunstigere, end han havde villet indrømme forud for Krigen. Han eller de, der optraadte i hans Navn og paa hans Vegne, søgte siden paa forskjellig Maade at komme bort fra denne Basis. Forhandlingerne varede temmelig længe og gik alt andet end glat fra Haanden. Det norske Statsraad og det overordentlige Storting, der traadte sammen 7 Oktbr. 1814, og i hvis Haand den endelige Afgjørelse var lagt, fik derved Op-gaver at løse, som langt fra var lette, og de blev, som vi véd, løst med al mulig Hæder. *Pavels's* Spaadom, at Norge vilde falde, naar det ikke længer havde den kjære Kristian Frederik i Spidsen³, blev gjort fuldstændig til Skamme. Det viste sig, at, om Nordmændene havde behøvet en Oldenborger til at gaa foran, da det gjaldt at slaa ind paa den nye Frihedens og Selvstændighedens Vej, saa kunde de meget godt fortsætte paa den engang indslagne Vej, uden Hjælp eller Ledelse af nogen Konge eller kongelig Person.

¹ *J. Mankell, Fælttåget i Norge år 1814. S. 102—3.*

² *Pavels, Dagb. 31 Aug. 1814:* «Alt er tabt undtagen Æren, sagde hin store General, hvis Armée havde lidt et totalt Nederlag. Vi begyndte med at tabe Æren og med den gaar hele Resten Pokker i Vold. Fuimus Troes!»

³ *Dagb. 16 Aug. 1814:* «Hvad skal der blive af os, naar Kongen (Kristian Frederik) forlader os? . . . Fra det Øjeblik Kongen nedlægger Regjeringen og forlader os, er vor Sag tabt. Til ham var mit Haab om Norges Frelse bundet; med ham vil Norge falde, det er mig indlysende».

Det endelige Udfald af Rejsningen i 1814, — Maaden hvorpaa den blev afsluttet, — stod alligevel i et vist Misforhold til den højt løftede Stemning, hvori den var begyndt. Der blandede sig nogen Skuffelse, nogen Bitterhed i Glæden over den vundne Selvstændighed. Man havde en Følelse af, at der var sat en Plet paa Nationens Ære ved den usle Krigsførelse, og man havde maattet finde sig i Afslag i sit fra først af opstillede Program, hvis Rækkevidde endnu ikke lod sig overskue, og som kunde gi Anledning til Frygt for, at det ikke vilde vare længe med den nye Herligheden.

Det viste sig, at denne Frygt var ugrundet. Ved nuomstunder at se tilbage, erkjender vi, at, om Resultatet af Rejsningen i 1814 ikke heltud svarede til de store Forventninger, der fra først af blev knyttet til den, saa svarede det til Gjengjæld saameget bedre til Folkets Udviklings-Standpunkt og forudgaaende indre Forberedelse; det gav ikke mere, end hvad Folket formaaede at fastholde og tilegne sig, og var forsaavidt saa godt, som man kunde ønske sig.

Om Nordmændene, istedetfor at rejse sig mod Kieltraktaten, havde sluttet Fred og Forlig med Karl Johan paa Basis af samme, saa vilde, hvorledes end de forfatningsmæssige Grændser mellem Norges Selvstændighed paa den ene Side, Unionen med Sverige paa den anden, var bleven opgjort, Unionen ha fremstillet sig som det principale, Selvstændigheden som det sekundære eller afledede, — eller med andre Ord: der vilde være bleven vendt op og ned paa den naturlige, historiske og logiske Orden, til Forkludring af Begreberne og til Skade for den følgende Udvikling. Saaledes som det gik, blev den rette Orden hævdet; Begivenhedernes Gang i 1814 stillede paa en iøjnefaldende Maade det først, der skulde staa først, fordi det havde sin Rod i en indre Udvikling og længe havde været forberedet, og det sidst, der skulde staa sidst, fordi det kom udenfra og alene var en Frugt af tilfældige Omstændigheder og af Enkeltmands politiske Beregning.

Om Nordmændene havde underkastet sig Kieltraktaten, vilde den Frihed og Selvstændighed, der var blevet dem tilstaaet, ha fremstillet sig som en Gave fra Karl Johan eller fra Sverige. Saaledes som det gik, kunde man vel sige, at Nordmændene slap heldigt fra det og fik sin Frihed for et billigt Kjøb; men de havde ialfald ingen anden at takke derfor end sig selv og sin gode Stjerne; deres Frihed kom, trods alle Af-

drag, til at staa for dem som først og fremst et Værk af Folkets egen Selvbestemmelse og eget Arbejde, og fik derved en Ærværdighed, en Ret og Rang i den nationale Bevidsthed, som den ikke vilde ha faaet, om den var bleven erhvervet for et endnu billigere Kjøb.

Der blev i 1814, ved et Sammenstød af heldige Omstændigheder, git Nordmændene en sjelden gunstig Lejlighed til at godtgjøre for sig selv og for Alverden sin Selvstændighedstrang og dermed ogsaa sin Selvstændighedsret, — til at vise, at de var blevet et selvbevidst Folk, med Evne og Vilje til at gaa sine egne historiske Veje. Vi kan vist ikke sige, at Lejligheden blev saa godt nyttet, som den burde været: men det vilde være endnu urimeligere at sige, at den blev slet nyttet eller helt unyttet. Der kom nu og da, ved et og andet afgjørende Øjeblik, megen Uklarhed og megen Famling tilsyne, som rimeligt kunde være efter Norges tidligere historiske og politiske Forhold. Men den sterke Tro paa Folkets Fremtid og enige Enthusiasme, hvormed Rigsforsamlingen paa Eidsvold gik til sin Gjerning og gennemførte den under tilsyneladende rent fortvilede ydre Omstændigheder, — den Fasthed og Kløgt, hvormed det overordentlige Storthing værgede Rigsforsamlingens Værk, — gav og gir Vederlag herfor og mere end det. Dette er saa gode Minder, at vi, ved at tænke paa dem, ikke vil kunne være i Tvil om, at Nordmændene foretog en god Gjerning ved at rejse sig til Modstand mod Kieltraktaten, og det uden ethvert Hensyn til hvad de mueligvis vilde ha kunnet opnaa ved at bøje sig, og vi tør nok henvise til disse Minder som til ugjendrivelige Vidnesbyrd om, at det norske Folk havde rustet sig i Stilhed til at ta sin Skjæbne i egen Haand, og at det ikke kom saa helt uforberedt eller ufortjent til den Forfremmelse, der blev det til Del, da Norge fra at være et ene-vældig styret Lydland hævedes til at bli et i Hovedsagen selvstændigt Rige med en fri Forfatning.

Det gjelder altsaa om «Lykken» i 1814 som om «Ulykken» i 1536, at den har været overvurderet i den gjængse Opfatning. Man har tillagt de ydre, tilfældige Omstændigheder en altfor dybt indgribende Rolle. Man har tænkt sig det Omslag, der foregik hos Folket i disse Aar, brattere, end det virkelig var, og stillet Tiden forud og Tiden efter i en altfor skarp Mod-sætning til hinanden. «Ulykken» i 1536 var ikke saameget Aarsag til, at Norges politiske og nationale Selvstændighed i en saa vid Udstrækning gik tabt, som snarere en Følge af, at der allerede forud var opstaaet store Huller i denne Selvstændighed. «Lykken» i 1814 udfyldte ikke saameget disse Huller som de snarere selv var betinget af at Hullerne allerede forud for en Del var bleven udfyldt.

Paa den anden Side staar det dog fast, at 1814 er et Merkeaar i vor Historie ikke blot i en anden Forstand, men i en langt højere Grad end 1536. At Norge i 1536 tabte den ydre Selvstændighedsform, som det indtil da havde bevaret, og stilledes ligefrem under dansk Styrelse, var en Skam, og hvad der er en Skam, er tillige en Ulykke. Det var ogsaa i andre Henseender en Ulykke, nemlig ved at medføre, at en stor Del af Landets vigtigste offentlige Bestillinger blev lagt i danske, med Forholdene ukjendte, i et andet Lands Traditioner og Rets-sedvaner opdragne Mænds Hænder, og ved saaledes at fremskynde eller fortsætte den forud begyndte Denationaliserings-Procès. Denne Procès fandt imidlertid snart en Grænse, hvorved den maatte bli staaende, og det kan dernæst ikke mis-kjendes, at den i 1536 indførte Tingenes Orden, beskjæmmende som den var for Landet og fordærlig i national Henseende, havde i andre Henseender sine Fordele og drog efter sig virkelige Fremskridt, saa man har kunnet tviste eller tvile om, hvorvidt den engang saa bittert beklagede «Ulykke», Ophævelsen af det norske Rigsraad og Norges Underkastelse som Lydland under Danmark, virkelig fortjener at kaldes saa.

En lignende Tvil kan der ikke være Spørsmaal om lige-overfor «Lykken» i 1814. At den virkelig var en Lykke, en stor, ubetinget Lykke, der medførte væsentlige Fremskridt paa alle Omraader: — i materiel og aandig, politisk og national Henseende, — er et umiskjendeligt og ubestrideligt Faktum. — Vi har i det Foregaaende omtalt, hvor ufordelagtigt det forud for 1814 bestaaende Helstatssystem var for Norge i økonomisk Henseende, — hvorledes en stadig Strøm af Penge blev

ledet fra «Bilandet» over til «Hovedlandet», hvorledes Hensynet til norske kommercielle og industrielle Interesser blev sat til side for Hensynet til danske o. s. v. Det følger heraf, at Norge maatte økonomisk staa sig paa at løses ud af Forbindelsen med Danmark og sætte Foden under eget Bord, om det end varede en god Stund, inden man fik noget rigtigt Indtryk heraf, fordi det krævede store Offere at indrette sig fra nyt af inden den unge Stat, og paa Grund af andre tilstødende Omstændigheder. Vi har fremdeles omtalt, hvorledes det sproglig-literære Fællesskab med Danmark, om det end fra først af virkede til at vække Aandslivet hos Nordmændene, maatte ende med at hindre Udviklingen af dette Aandsliv ved at holde det fjernet fra den nationale Jordbund, hvorfra det til syvende og sidst skulde heute sin bedste Næring, og hvori det alene kunde fæste rigtig Rod, og hvorledes der er Tegn, som tyder paa, at en slig Vending allerede var indtraadt forud for 1814. Ogsaa forsaavidt var det en Fordel, at Norge slap ud af Forbindelsen med Danmark; det maatte virke til at løse paa de indre Baand dette, at de ydre blev saa helt revet over. Under Enevælden havde Nordmændene været holdt i politisk Umyndighed og Uvidenhed om Regjeringens Planer og Hensigter; Forfatningen af 1814 gav dem i vid Udstrækning Ret til selv at raade for sin Skjæbne og aabnede dem en rummelig og regelmæssig Adgang til at samles i fælleds Arbejde for offentlige Interesser. Og alle disse Fordele opnaaede de i en Ruf og idetringeste for en god Del ifølge et Sammenstød af ydre Begivenheder, hvori de selv ingen Del havde. Det er vel umiskjendeligt, at der længe forud gjorde sig gjældende Tendentser hos dem, der pegte frem til en Udskillelse fra den danske Helstat og til en fri politisk Forfatning; men det er ogsaa umiskjendeligt, at disse Tendentser endnu i Tiden nærmest forud for den store Katastrophe befandt sig paa et temmelig primitivt Stadium, og at de efter al Sandsynlighed vilde ha haft en meget lang Vej at tilbagelægge for at naa sit Maal, saafremt de havde været overladt til sig selv og ikke faaet Hjælp udenfra. Nordmændene vilde udenvil endnu længe ha været fastholdt i den gamle Forbindelse med Danmark, saafremt de alene skulde ha kommet ud af den i Kraft af eget Initiativ, egen Vilje og Evne. Det maa da siges at ha været en stor Lykke for dem, at Tilfældet greb ind og rev Baandene over.

Hvad Norge opnaaede ved denne Lykke, var dog væsentlig kun, at endel Hindringer for Landets Fremgang blev borttryddet,

og at der skabtes bedre Vilkaar for det nationale Udviklingsarbejde. Selve Arbejdet derimod maatte det bli Folkets egen Sag at udføre; deri kunde ingen Afkortning ske, derfra kunde ikke den største Lykke dispensere. Friheden og Selvstændigheden, saadan som den blev givet ved Grundlovs- og Rigsaktparagrafer, var for det første bare Former; det gjaldt nu dernæst, at de blev tat i Brug og fik Indhold; Formerne selv kunde Tilfældet skjænke, Evnen til at fylde og bruge den kunde derimod alene skabes ved en langsom og mæjsom indre Udvikling; var denne Evne ikke oparbejdet i tilstrækkelig Grad, før Formerne blev givet, maatte det ske siden, hvis Formerne skulde bli til nogen Nytte; at et Folk faar Friheden som Gave eller for et billigt Kjøb, betyder kun, at det betaler bagefter, hvad det har sluppet for at betale forud.

Begivenhederne 1807—1814, — den ene ødelæggende Krig efter den anden, besluttet og begyndt af den danske Regjering tilsyneladende uden nogen Tanke paa eller noget Hensyn til Norges Velfærd, og saa tilsidst, hvad der satte Kronen paa Verket, Norges og det norske Folks Afstaaelse «med fuld Eieendomsret» til den svenske Konge, — virkede naturligvis i høj Grad til at stimulere Nordmændenes Særfølelse ligeoverfor Danmark, til at skjærpe deres Blik for Modsætningen mellem de to Lande i Hensyn paa politiske Interesser og Behov, og til at skyve deres Sympathi for det gamle Tvillingrige tilside eller lamslaa den for lange Tider. *Jakob Aall*, der var en af dem, hos hvem denne Sympathi ogsaa efter Kielerfreden vedblev at gjøre sig gjeldende med uformindsket Styrke, og som i en Tale, han havde bestemt til Oplæsning i Rigsforsamlingen paa Eidsvold, yttrede Ønske om at Norge atter maatte komme tilbage i den gamle Statsforbindelse, tilstaar bagefter i sine Erindringer¹, at «det neppe havde været tilraadeligt at lade de Ord, som angaa Gjenforeningen med Danmark, have været uforandret, om Talen var bleven fremsat i Rigsforsamlingen». «Faa eller ingen i Rigsforsamlingen ønskede eller tænkte paa en Gjenforening med Danmark; tvertimod taltes stedse derom med Modbydelighed. Forfatteren tænkte imidlertid dengang, som han skrev, og følte sig dybt nedbøjet ved en Skilsmisse, hvorom han havde andre Begreber end de fleste af hans Landsmænd». Det stadfæstes ogsaa ved andre Vidnesbyrd², at der allerede i 1814

¹ S. 452 og 763.

² Saaledes skriver *Kristian Frederik* i sin Dagbog under 17de Januar 1814: «Biskop *Bugge* fra Thronhjem kom igaar og har spist til Middag hos mig:

var foregaaet et sterkt Omslag i Hensyn paa de raadende Følelser ligeoverfor Danmark, og at den engang saa sterke og frejdige tvillingrigske Patriotisme var bleven knækket under Begivenhedernes Tryk eller havde maattet drage sig tilbage i Afkrogener. I den nærmeste Tid efter 1814 vedblev Strømmen at bevæge sig i den samme Retning. Man glædede sig ved den gjenvundne Frihed og Selvstændighed og blev helt optaget af at staa paa Vagt om det dyrebare Klendie, der var frelst som en Brand af Ilden, og at værge det mod virkelige eller indbildte Farer. Selvstændighedsaanden hos Nordmændene blev derved drevet saa sterkt frem i Forgrunden, at det kunde synes, som om den ingensteds var tryggere eller bedre grundfæstet end hos dette Folk, hvis Selvstændighed bare var nogle faa Aar gammel og fremdeles i de fleste Henseender saa højst ufuldkommen gennemført. Man vendte sig bort fra Tiden før 1814 eller tænkte kun paa den med Modbydelighed; det gjensfødte Norge skulde knyttes umiddelbart til Sagatidens; Mellemaalderen, i hvilken «Norges Løve tæmmedes til Pudelhund og fik sin Grød og logrede med Halen», skulde brydes væk som den uægte Lodning af Ringen, efter *Wergelands* Udtryk. Den gamle Forening med Danmark opfattedes som en Skam, den nye med Sverige som en Fare, mod hvilken det gjaldt at være stadig paa sin Post; man havde endnu ikke faaet Tid til at glemme, at denne Forening, historisk seet, var kommet udenfra, i direkte Modsætning til Friheds- og Selvstændighedsværket, og at man fra norsk Side havde akcepteret den for at undgaa en ødelæggende Krig, altsaa som det mindste af to Onder. Helstatens, Arveundersaatlighedens, Lydrigetilværelsens Traditioner og Følelser var tilsyneladende helt udryddet, rykket op med Røden. Men dette kunde ogsaa kun være tilsyneladende; det kunde alene være en Anticipation af Udviklingen, der maatte følges af et Tilbageslag. Gamle Traditioner, nedarvede Forestillinger, der har sin Rod i en hundreaarig Historie, lar sig ikke lægge af, som man lægger af et brugt Klædeplag. De har behøvet Tid for at komme ind, og de behøver Tid for at komme ud, — paa en varig Maade. Det kan hændes, at de ved ydre Omstændigheders Magt blir i en Fart trængt til Side, saa man ikke

det er en aandfuld og særdeles dygtig Mand. Han forsikkrer, at Befolkningen her (sic!) i Stiftet er fast bestemt paa, ikke at ville være Svensker; men Baandet med Danmark hænger kun i en Traad (ganske som i Bergen).

ser mere til dem; men de vil da komme frem igjen og gjøre sig gjeldende, naar Omstændighederne skifter. Saaledes gik det her.

Vi kjender alle den smukke Afskedsscene i Rigsforsamlingen paa Eidsvold, da Medlemmerne sluttede Broderkjæde under Udraabet: Enige og tro indtil Dovre falder. Dette var noget mere end et blot Theateroptrin, fremkaldt ved en øjeblikkelig Rørelse; det udtrykte virkelig den Grundstemning, der havde været raadende hos Forsamlingen under dens Samvær. Der var blandt Medlemmerne en Gruppe af sterkttroende, som i sin Enthusiasme var tilbøjelig til at glemme de truende Farer og Vanskeligheder, en anden Gruppe, som var svagere i Troen, og som mente, at man af Hensyn til Landets Nød burde finde sig i at slaa af paa det store Maal; men i Hensyn paa Maalet selv synes man at ha været i alt væsentligt enig; alle synes at ha ønsket, at Norge maatte bli saa selvstændigt som muligt, og at den nye Forfatning maatte bli bygget paa det bredest muelige demokratiske Grundlag. Rigsforsamlingen paa Eidsvold maa siges at ha været gjennemgaaende karakteriseret ved en sjelden Samstemmighed i Hensyn paa de almindelige Principer, en i sjelden Grad uegennyttig, for alt Partivæsen, al Klasseegoisme ren Fædrelands- og Frihedskjærlighed. Forsamlingens Flertal (60 af 112) var Embedsmænd, og det var dem, som ved sine Kundskaber og sin Forretningsdygtighed øvede den i enhver Henseende afgjørende Indflydelse. Alligevel fik den nye Forfatning ikke noget udpræget bureaukratisk Tilsnit; tværtom blev det en af dens mest karakteristiske Træk, at den gennem sine Regler om Repræsentationens Sammensætning la afgjort Magtens Tyngdepunkt hos Bønderne. Denne frivillige Abdikation af den herskende, toneangivende Samfundsklasse, der i en senere Tid ofte er blevet omtalt som noget saa overmaade mærkværdigt (og beklageligt), forklares paa det bedste af den i det foregaaende givne Redegjørelse for, hvorledes Nordmændenes Nationalfølelse blev vakt og voxede under Indflydelse af Oplysningstidens demokratiske Ideer. Ifølge disse Ideer havde Nordmænd af Embedsmands- og Borgerklassen lært at se i Bonden «den sande norske Mand»; ved dem havde de faaet Øjnene op for, at Landets Fremtid som dets Fortid laa hos Bonden; ved dem var der fremkaldt en Tro om, at Norge atter kunde bli, hvad det engang havde været, fordi Sagatidens Aand var gaaet i Arv til Norges frie Odelsbønder. Denne Tro blev gennem Generationer

Hovedkilden, hvoraf norsk Patriotisme og Frihedstrang hentede sin Næring; den indgav de norske Digtere i Slutningen af forrige Aarhundrede deres glade eller højstemte Sange til Norges Pris, og fra den hentede Eidsvoldsmændene Styrke til at gaa til og gennemføre sin Gjerning, uden at la sig slaa ned af Landets Nød eller skræmme af dets Farer. Naar altsaa Eidsvoldsmændene satte Bonden i det politiske Højsæde ved den af dem istandbragte Forfatning, saa handlede de ud fra hvad der maa kaldes den nødvendige Forudsætning for hele deres politiske Virksomhed, alle deres Tanker og Forhaabninger om et frit, selvstændigt Norge, og de har ganske vist ikke kunnet være sig bevidst, at de derved bragte noget Offer eller udviste nogen Ædelmodighed, som man skulde vide dem Tak for. Dette var endnu «de store Følelsers Tid». Siden, — i en mere nygter Periode, da Grundlovens Løfter skulde indløses og Bønderne havde sat sig i Bevægelse for at indta den Plads, som var dem anvist ved den nye Forfatning, begyndte man at faa et andet Syn paa disse Forhold. Det blev nu en blandt Embedsmænd og Byborgere almindelig udbredt Mening, at deres Standsfæller i Rigsforsamlingen paa Eidsvold havde vist en utidig Ædelmodighed, ved at aabne Adgang for Bønderne, som dengang ingen Krav gjorde i politisk Henseende, til at faa en dominerende Indflydelse paa Rigets Styrelse. Enthusiasmen har ofte det ved sig, at den gjør langsynt, d. v. s. den skjærper Blikket for det, som ligger fjernt ude i Fremtiden eller Fortiden, men hindrer i at se hvad der ligger lige for Haanden. Det var et fuldkommen rigtigt, historisk Instinkt, der kom til syne i den Opfatning, at Norges Fremtid maatte ligge der, hvor dets Fortid laa, hos det norske Bondefolk; det var selve det nationale Livsinstinkt, der krævede, at den indre Sammenhæng, hvori der var gjort saa dybe Skaar i Dansketiden, maatte bli helt restitueret, og Eidsvoldsmændene handlede i denne Sammenhængs, d. v. s. i vor Histories Aand, naar de la Magtens Tyngdepunkt hos Bondeklassen. Men de undlod derved at ta Hensyn til visse faktiske Forhold i Samtiden; der skete altsaa ogsaa herved en Anticipation af den fremadskridende Udvikling. Til den ene Side var Bønderne endnu langtfra skikket til at indta det politiske Højsæde, der blev budt dem ved den nye Forfatning, og det skulde vare længe, før de opfyldte endog de nædtørftigste Krav i saa Maade. Til den anden Side var Embedsmandsklassen ifølge sin Oprindelse og tidligere Rolle Bærer

af Traditioner, der ikke harmonerede synderlig vel med den Resignation og Indordning under Folket som et Hele, der maatte kræves af den, for at den nye Forfatning skulde bli gennemført i Aand og Sandhed, — Traditioner, som først kunde ryddes afvejen ved en langsom Udviklingsproces, og som, naar de blev glemt eller trængt tilside i et enkelt Øjeblik under Indfyldelse af en enthusiastisk Stemning lig den, der var raadende inde i Rigsforsamlingen paa Eidsvold, maatte ta sit Mon igjen bag efter. «Bondeforgudelsen» i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede var en meget oprigtig og meget almindelig Følelse, og under Indtrykket af den kunde det synes som om de to Samfund, hvori det norske Folk var bleven delt, — det, der stammede fra Oldtiden, og det, der var blevet til eller havde faaet sit Præg under Foreningen med Danmark, — var smeltet helt sammen eller havde knyttet sig saa nær til hinanden, at Kløften mellem dem var udfyldt; det kunde synes som om Nordmændene, trods denne historiske Delthed, var saa godt samlet og holdt saa godt ihob som noget andet Folk, og at Adskillelsen mellem de forskellige Samfundsklasser ingensteds havde mindre at betyde end hos dem. Men den norske Embedsmands eller Byborgers Enthusiasme for «Odelsbonden» var for det meste en Kjærlighed paa Afstand; «Odelsbonden» var et Slags Ideal, for en stor Del opkonstrueret efter visse givne Theorier; man kjendte kun lidet til hans virkelige Væsen, eller man kjendte kun de mere tiltalende Sider af hans Væsen; man saa ham for det meste iført sine patriarkalske Dyder som et Slags Højtidskrud. Senerehen, da han rykkede frem paa nærmer sig Hold, da det gjaldt ikke bare at betragte ham paa Afstand som et Slags ubevægelig Staffagefigur i Landskabet, men at arbeide sammen med ham stadig og for de største fælleds Formaal, og dele med ham Magten og Riget, traadte Kløften mellem de to Samfund atter frem, tilsyneladende dybere end nogensinde. Det viste sig, at der endnu var lidet af virkelig Forstaelse og virkelig Sympathi mellem disse Samfund, der betragtede sig som tilhørende det samme Folk og alligevel skilte sig i mange Henseender saa skarpt ud fra hinanden. Det viste sig, at den Abdikation, som Embedsmændene i Rigsforsamlingen paa Eidsvold havde underskrevet unødt og utvungen, ikke kunde gaa til nemføres uden megen Bitterhed, mange og voldsomme Kamp

En anden Abdikation, endnu meget værre og meget vanskeligere at gennemføre end den politiske, der var givet

Grundlovens Repræsentationsregler, fulgte efter. — Vi har omtalt, at Nordmændene før 1814 regelmæssig brugte den samme Benævnelse som de Danske paa Rigernes fælleds Skriftsprog og Literatur, nemlig det danske Sprog, den danske Literatur, og at det ser ud til, at selv de videst fremskredne norske Patriotter, selv de, som mest afgjort ønskede og arbejdede for Norges Udskillelse fra det politiske Fælledsskab med Danmark, ikke har havt nogen Tanke om en lignende Udskillelse fra det literær-sproglige Fælledsskab, skjønt dette ikke mindre end det politiske stillede Norge i et Afhængighedsforhold til Danmark. I Tiden nærmest efter 1814 derimod, i «Norskhedsperioden», da Selvstændighedsaanden for en Stund blev saa febrilsk vaagen, fik man Øjnene op herfor. Alting skulde nu være norsk; det frie Norge maatte ha sit eget Sprog, sin egen Literatur, som det havde sin egen Forfatning. Til en Begyndelse satte man nye Navne paa de gamle Ting. Man begyndte at kalde Skriftsproget, — det, hvori Grundloven var affattet, — det norske Sprog; hvad der kom ud af Bøger i Norge efter 1814, blev kaldt norsk Literatur, medens det blev sedvanligt at kalde Literaturen før 1814 dansk-norsk eller Fælledsliteraturen. Det var for det første bare Navne, — blotte Magtsprog lig det Guldbergske: Ingen Nordmand er til! eller rettere: det var et Program, et Fremtidsløfte, af samme Art som Grundloven med dens Bondestyre — et Fremtidsløfte, der var indgit af et rigtigt historisk Instinkt, men hvis Rækkevidde man endnu var meget langt fra at ha nogen Forestilling om, og som man netop af den Grund saameget frejdigere sluttede sig til. Eftersom der gik Trold i Ordet, eftersom det viste sig, hvor det bar hen med denne Norskhed i Sprog og Literatur, veg Folk tilbage eller forargedes, og det kom derhen, at Spørsmaalet, om Norge skulde være eller ikke være, — det Spørsmaal, som man troede at ha bragt til en lykkelig Løsning i 1814, — kunde synes at bli sat paa Dagsordenen igjen Gang paa Gang, i nye Former.

Vi véd alle, hvilket voldsomt Røre *Wergelands* Optræden fremkaldte. Med ham begyndte en Literatur, som var norsk i mere end i Navnet. Med ham brød frem en Aand paa det literære Omraade, som ved sin Nyhed og Friskhed aldeles svarede til det store Skifte, der havde fundet Sted i Politiken. Man havde paa en Maade været enig om at mane denne Aand frem, idet man sluttede sig om den frie Forfatning og hyldede den som Udgangspunktet for en helt ny Udvikling. Men, da Aan-

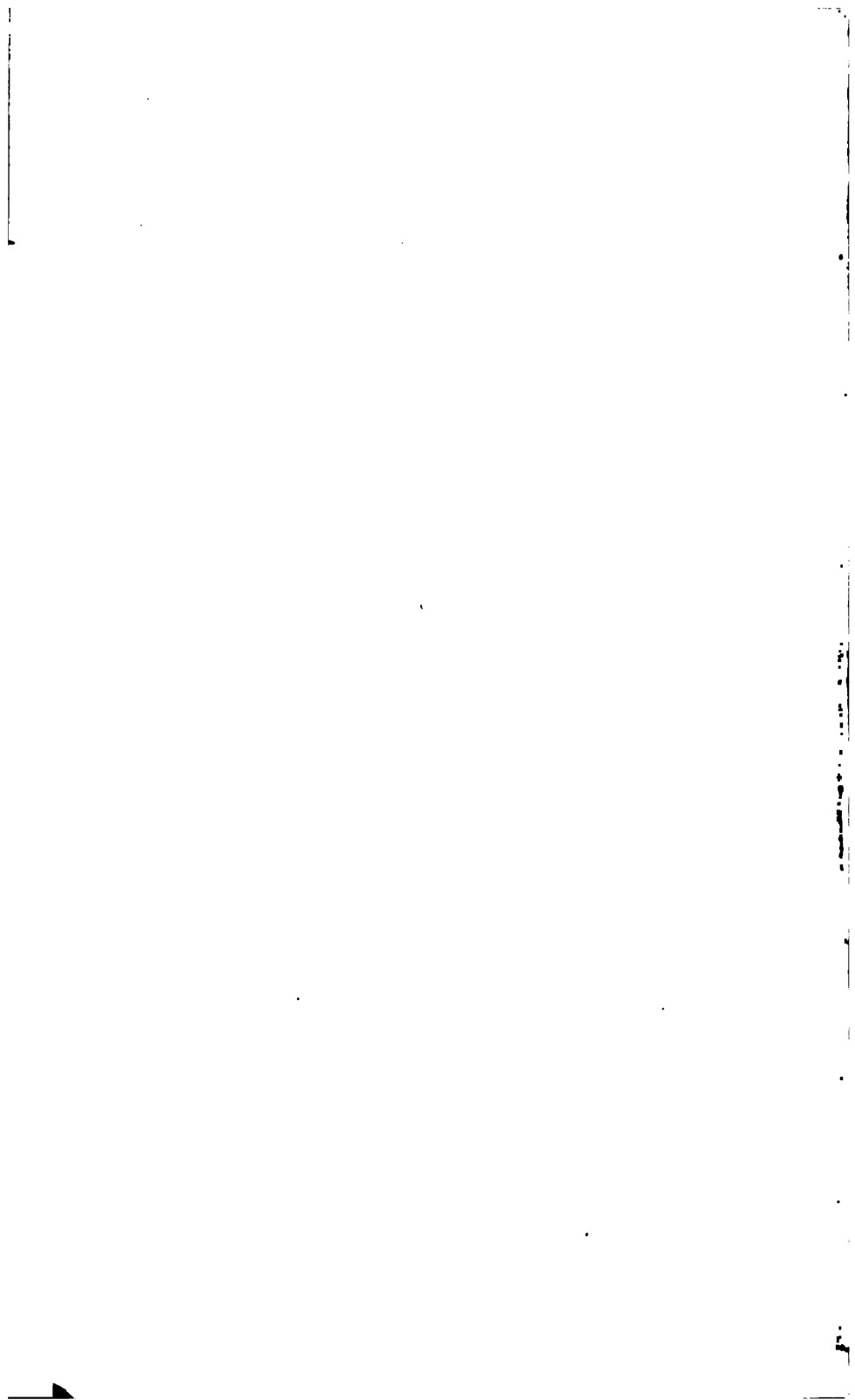
den virkelig kom, var det forbi med Enigheden. Man delte sig nu i to skarpt sondrede, bittert mod hinanden stridende Lejre. Fra først af syntes det bare at være æsthetiske Doktriner eller literære Smagsretninger, hvorom der streedes. Men det viste sig snart, at en anden, dybere, mere omfattende, — politisk, social, — man kunde indtil en vis Grad endog sige: national — Mod-sætning laa under, — en Mod-sætning svarende til de to i Hen-syn paa Sprog og Kultur adskilte Samfund, hvori Folket var delt, og til de store, skarpt markerede Afsnit i Norges Historie: den gamle Tid, da Norge var sterkt og selvstændigt, og den nye efter 1814, da det atter havde rejst sig for at bli, hvad det engang havde været, paa den ene Side, og Mellemtiden, da det havde været Lydland under Danmark og levet et Andenhaands-liv, i dansk Historie, dansk Sprog og Literatur, paa den anden. *Wergeland* og hans Tilhængere har været opfattet som det egentlig nationale Parti og med Grund, forsaavidt som han havde med sig det meste af Sammenhængen i det norske Folks Historie. Men ogsaa om Modstanderne gjaldt det, at de repræ-senterede eller hævdede et Stykke af denne Sammenhæng. Der var, fra historisk og nationalt Synspunkt seet, noget Ret paa begge Sider; derfor maatte Kampen bli saameget langvarigere og bitterere. *Wergeland* var for ny og gik for voldsomt frem og fremkaldte derved en nødvendig Reaktion mod sig; det Gamle har ogsaa sin Ret. Hans Løsen var: den uægte Lodning i Rin-gen, d. v. s. Traditionerne fra Afhængigheds- eller Dansketiden, skulde brydes væk; deri laa en utvilsom rigtig Tanke, forsaavidt som disse Traditioner var noget fremmed, noget, som ikke havde Rod i Folkets eget Liv, og derfor maatte bort, for at den nationale Sammenhæng kunde bli helt restitueret, hvilket jo igjen var et uomgængeligt Vilkaar for en sund og jevn Ud-vikling af det norske Folk i Fremtiden; men de maatte ikke og kunde ikke *brydes* bort; dertil havde de spillet en altfor dybt indgribende Rolle og faaet en altfor bred Plads i vor Historie; hvad det gjaldt om, var at Folket voxede dem af sig, assimilerede dem saaledes med sit eget Væsen, at de forsvandt, ophørte at være noget for sig eller at danne ligesom et eget Strømleje i den fremadskridende Bevægelse.

Man omdøbte efter 1814 Skriftsproget og kaldte det norsk istedetfor dansk. Det maatte imidlertid gaa op for Folk, at der ved den blotte Navneforandring ikke var udrettet noget, at den alene kunde gjælde som Udtryk for et Savn eller en

Vexel, der blev draget paa Fremtiden. Det maatte komme derhen, at der opstilledes Krav paa et virkelig norsk Skrift- og Kultursprog, og det kunde ikke være tvilsomt, hvor et saadant var at søge. Det nationale Gjenrejsningsarbejde hos Nordmændene havde fra første Færd vist hen til Bonden som «den sande norske Mand», og Rigtigheden heraf var ikke paa noget Omraade mere indlysende end paa det sproglige. Intet kunde være vissere, end at Skriftsproget i Norge og det inden de saakaldte højere Samfundsklasser brugelige Talesprog var dansk af Oprindelse og vedblev at være dansk trods Mærkerne, som det havde faaet af at være i norsk Brug, — intet kunde fremdeles være vissere, end at Bondesproget var ægte norsk, en direkte Ætling af det gammelnorske. Kravet maatte altsaa bli, at det Sprog, der i Aarhundreder havde været Organ for Folkets fremadskridende Aandsliv og hvori dets ypperste, repræsentative Mænd havde nedlagt sit Arbejde, skulde vige, gi Plads for et hidtil udyrket, literaturløst Almuesprog, der havde vegeteret i det Skjulte, og hvorpaa man var vant at se ned som paa et halvbarbarisk Jargon, en Udartningsform af den dannede Tale. Det var ingen anden Raad: Kravet lod sig i Længden ikke afvise; man begyndte med at skrike op over det som over den rene Usands; man har efterhaanden erkjendt Nødvendigheden af at diskutere det; Enden maa bli, at det opfyldes paa en eller anden Maade, i en eller anden Form; skulde Norges Selvstændighed ha nogen Mening, nogen varig Livs- og Modstandskraft, kunde man ikke bli staaende ved at sætte den op i Grundlovsparagrafer eller hævde den i det blot forfatningsmæssige; man maatte søge at gennemføre den ogsaa i Hensyn paa Sprog og national Kultur. I Sverige, hvor Dansken, ifølge Danmarks politiske Supremati i Unionsperioden, havde faaet almindelig Indgang som Skrift- og Kultursprog, blev, i den nærmeste Tid efterat Rigets politiske Emancipation var bleven gennemført, Svensken paany indsat i sin Herskerret og Dansken drevet ud. Det synes paa Forhaand indlysende at Norges Gjenrejsning som Stat maa komme til at drage efter sig et tilsvarende sprogligt Ombytte, men naturligvis mutatis mutandis. Resultatet maa i begge Tilfælde bli det samme, nemlig at det nationale Sprog blir herskende, men det kan ikke opnaaes ad den samme Vej eller paa samme Maade i det ene Tilfælde som i det andet. Hvad der i det sextende Aarhundrede kunde ske i en Fart og par ordre de roi, maa i vore Dage

forberedes langsomt ved den offentlige Diskussion og kan alene gennemføres indenfra som et Værk af selve den literære Udviklingsgang. Det danske Sprog i Sverige blev aldrig syn­derlig mere end en blot ydre Form eller Mode; det kom aldrig til at spille nogen videre indgribende Rolle i det svenske Folks Udviklingshistorie; intet svensk Arbejde blev nedlagt deri, som er værdt at tale om, eller som har havt nogen varig Betydning; det fik ikke nogen virkelig Hjemstavnsret og kunde følgelig drives ud eller lægges af, uden noget Tab for Nationen, som et Klædeplag, der er bleven slidt, eller som ikke vil passe længer. Helt anderledes staar Sagen med det danske Sprog i Norge. Vort Folks Udvikling er for en stor Del foregaaet gennem dette Sprog som Organ; vore største Navne er knyttet dertil; meget af vort Folks ejendommelige Væsen og Indhold har gjen­nem Tiderne fundet sit Udtryk deri. Det er følgelig ikke til at undres paa, at man hos os med saa stor Styrke har holdt fast ved dette Sprog og hævdet det, som om det var Nationens eget, — at man har stillet og stiller en saa sejt Modstand lige­overfor Maalrejsningen eller Kravet paa et virkelig norsk Skrift­prog. Maalrejsningen er, fra historisk og national Synspunkt seet, fuldt berettiget, men Modstanden mod Maalrejsningen eller Hævdelsen af det danske Skriftsprog er det paa en Maade ogsaa. Man har havt Uret, forsaavidt man paastod, at dette Sprog er norsk ligesaavelsom dansk, men man har havt Ret til at hævde, at det, om end fremmed, har erhvervet Hjemstavnsret derved, at et saa stort Stykke norsk Historie er nedlagt deri. Om vi tænker os, at Kravet paa, at det skal vige for et nationalt Skriftsprog, kunde bli gennemført paa en ligesaa summarisk Maade hos os som i sin Tid hos Svenskerne, saa vilde det ikke kunne ske, uden at Folket blev aandigt lemlæstet, sat paa en forførdelig Maade tilbage i sin Udvikling, udplyndret for Resul­tatene af lange Tidens Arbejde. En tilfredsstillende Løsning af det sproglige Stridsspørsmaal, der er bleven rejst hos os og maatte rejses, kan altsaa alene være at opnaa paa den Maade, at de to Skriftsprog, det norske og det danske, blir brugt jevn­sides gennem lange Tider, at de faar kjæmpe med hinanden om Overtaget under lige ydre Vilkaar, og at det ene optar saa­meget som mueligt af hvad der er lagt af Indhold i det andet, saa at det sproglige Ombytte, naar det engang endelig gennem­føres, kan ske med saa lidet Tab for Folkets Historie som mueligt.

Medens man i den første Glædesrus efter 1814 stundom tænkte og talte, som om man stod ved Maalet for det nationale Gjenrejsningsarbeide, var man altsaa i Virkeligheden ikke endnu kommet udover de indledende Skridt. En lang Vej laa og ligger fremdeles foran os, inden vi kan siges at være naaet endog bare saavidt i politisk og national Selvstændighed som vore skandinaviske Frændefolk. Der er fremdeles dybe Modsætninger inden vort Folk, som maa udjevnes, der er Stof til megen Strid, som maa udkjæmpes, der er mange og vanskelige Opgaver, som det gjelder at løse, for at vi skal bli en virkelig samlet Nationalitet. Men vi tør paa den anden Side føle os tryk paa, at Maalet ikke vil kunne forfejles, og at Striden, hvor skarp den end kan bli, vil holde sig indenfor de med vor Selvstændighed givne Grænser. Og vi kan da ogsaa se paa de mange og store Opgaver, som vi endnu har igjen at løse, ikke bare med Sindsro, men endog med en vis Tilfredshed. Der vil ialfald derved være sørget for, at vi blir holdt vaagen.

Indhold.

	Side
I. Norges materielle Fremgang i Tidsrummet 1536—1660	1
II. Nationale Stemninger og Tilstande i Tidsrummet 1536—1660	20
III. Enevoldsregjeringens Karakter og Styrelsesgrundsætninger ligeoverfor Norge. — Protektions- og Centralisationssystem. — Norges materielle Fremskridt i Tiden 1660—1814	47
IV. Nationale og literære Forhold og Tilstande inden det dansk-norske Samfund i Tiden fra Enevoldsmagtens Indførelse indtil Holbergs Optræden	93
V. Gjennembruddet i den danske Literatur og det dansk-norske Aandsliv ved Holberg; — dets Karakter og umiddelbare Virkninger i Hensyn paa Forholdet mellem dansk og norsk Nationalitet	123
VI. Rationalismen eller det attende Aarhundredes Oplysning. — De nye politiske Idéer, som ved den sattes i Kurs, og deres Virkning paa Nationalfølelsen. — Bondeforgudelsen. — Natursværmeriet	136
VII. Trykkefrihedstiden. — Det norske Selskab. — Universitetssagen	160
VIII. Regjeringskifterne i 1772 og 1784. — Politiske Stemninger og Tilstande hos det danske Folk i Slutningen af det attende og Begyndelsen af det nittende Aarhundrede	187
IX. Politiske og nationale Stemninger og Tilstande hos det norske Folk i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede (1772—1807)	214
X. Krisen i 1807—1814. — Slutningsreflexioner	297